వృషభాసురవధఘట్టః

శ్రీకృష్ణబలరామయోరాహ్వానాయనారదబోధితేనకం

౪ కేశిసంహారఘట్టః

౭౫ శ్రీకృష్ణం ప్రతి-నారదాగమనఘట్టః

౧౭౬ వ్యోమాసురవధఘట్టః

౧౭౭ శ్రీకృష్ణబలరామానయనార్థం-మక్రూరస్య నందగోకుల ప్రవేశః

౧౭౮ అక్రూరకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః

౧౭౯ శ్రీకృష్ణబలరామయోర్మధురానగర ప్రవేశఘట్టః

౧౮౦ రజకవధానంతరంసుదామత్రివక్రాదీనాం సంభాషణఘట్టః

౧౮౧ కువలయాపీడాఖ్యగజాసురవధకథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౨ చాణూరముష్టికాదిమల్లవధకథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౩ కంసవధఘట్టః

౧౮౪ శ్రీకృష్ణరామయోః-ఉపనయన వేదశాస్త్రాధ్యయనగురుపుత్రానయనాదికథాప్రార

౧౮౫ గోకులం ప్రతి-ఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౬ అక్రూరగేహాదికథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౭ జరాసంధయుద్ధయవనాగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౮ ముచుకుందస్య శ్రీకృష్ణసందర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః

౧౮౯ రుక్మిణీకల్యాణకథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౦ రుక్మిణీదేవ్యాఃవివాహఘట్టః

౧౯౧ ప్రద్యుమ్నజననశంబరాసురవధాదికథాదిప్రారంభఘట్టః

౧౯౨ స్యమంతకోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టః

౧౯౩ నరకాసురవధకథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౪ శ్రీకృష్ణరుక్మిణీదేవ్యోఃపరస్పరనర్మోక్తి ప్రవచనఘట్టః

౧౯౫ అనిరుద్ధవివాహే-శ్రీబలరామకృతరుక్మివధాదికథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౬ ఉషాపరిణయకథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౭ బాణాసురయుద్ధకథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౮ నృగోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః

౧౯౯ బలరామస్యపునర్నందవ్రజగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః ...

౨౦౦ శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశీరాజవధాదికథాప్రారంభఘట్టః

౨౦౧ బలరామకృతద్వివిదవధకథాప్రారంభఘట్టః ... ...

౨౦౨ బలరామకృతహస్తినాపురకర్షణాదికథాప్రారంభఘట్టః ...

౨౦౩ శ్రీకృష్ణం ప్రతి నారదాగమనకథాప్రారంభఘట్టః ... ...

౨౦౪ యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయదర్శనార్థం శ్రీకృష్ణప్రస్థానఘట్టః ...

౨౦౫ దిగ్విజయజరాసంధవధాదికథాప్రారంభఘట్టః ... ...

౨౦౬ శిశుపాలవధకథాప్రారంభఘట్టః ... ...

౨౦౭ సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః ... ..

౨౦౮ దంతవక్త్రవిదూరథవధకథాప్రారంభఘట్టః ... ...

...ఏకమహర్షీణాం ప్రతిపరీక్షితత్కృత ప్రశ్నప్రకారః ...	౬
...ఘట్టః	౭
...శ్రీవసుదేవకృతసామాద్యుపదేశః	౨౦౯
...బ్రహ్మేశానాదిదేవగణైఃకృతస్తుతిః	౨౧౪
...వతారఘట్టః [illegible] ...	౨౨౧
[illegible] ...కృతం శ్రీ-వసుదేవకృతస్తుతిః ...	౨౨౨
[illegible] ...పరమపురుష శ్రీ-దేవకీకృతస్తుతిః ...	౨౨౫
[illegible]	౨౩౩
[illegible]	౨౩౬
వర్ణాఖ్యా[illegible]ఘట్టః	౨౩౭
...పానసమయే జృంభణవ్యాజేన మాత్రే విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః *	౨౩౮
...లక్రీడాప్రారంభఘట్టః * * * *	౨౩౯
...మృద్భక్షణాత్ తర్జయంతీంమాతరం ప్రతి-ఆస్యదర్శనాద్విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః *	౨౪౧
...పనిమ...క్తనళకూబరమణిగ్రీవకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః * *	౨౪౭
...సురబకాసురయోర్వధఘట్టః * * *	౨౫౧
...రసంహారఘట్టః * * * *	౧౫౨
...ర్దనఘట్టః * * * *	౨౫౬
...స్మహిమాభిజ్ఞేన బ్రహ్మణాకృతస్తుతిః * *	౨౬౦
...జనఘట్టః * * * *	౨౭౦
...నకథాప్రారంభఘట్టః * * * *	౨౭౧
...కృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః * * * *	౨౭౩
...గోపసంరక్షణఘట్టః * * * *	౨౭౭
...నపారంభః * * * *	౨౭౭
...వధఘట్టః * * * *	౨౭౮
...నఘట్టః * * * * *	౨౮౦
...నఘట్టః * * * * *	౨౮౨
...రణకథాపారంభఘట్టః * * *	౨౯౦
...రణఘట్టః * * * *	౨౯౩
...ణలోకగమనం * * * *	౨౯౮
...ఘట్టః * * *	౨౯౯
...ట్టః * * *	౩౦౬
... * * * *	౩౧౦
...రంభఘట్టః * * *	౩౧౨
...నాఖ్యగంధర్వస్య శాపమోక్షణం * *	౩౧౩
* * * *	౩౧౪

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే — దశమస్కంధప్రారంభః

శ్లో॥ విశ్వసర్గవిసర్గాదినవలక్షణలక్షితమ్ । శ్రీకృష్ణాఖ్యంపరంధామజగద్ధామనమామితత్ ॥ ౧ ॥ ......*
దశమేదశమంలక్ష్యమాశ్రితాశ్రయవిగ్రహం । క్రీడద్యదుకులాంభోధౌపరానందముదీర్యతే ॥ ౨ ॥*
దశమేకృష్ణసత్కీర్తివితానాయానువర్ణ్యతే । ధర్మగ్లానినిమిత్తస్తునిరోధోదుష్టభూభుజామ్ ॥ ౩ ॥ ...*
ప్రాకృతాదిశ్చతుర్ధాయోనిరోధస్సనువర్ణితః॥

టీ॥ అత్ర ప్రాకృతాదిచతుర్విధలయవివృతిరేవం వివిచ్యకథ్యతే ॥ ప్రాకృతః నైమిత్తికః ఆత్యంతికః నిత్యశ్చేతి - లయశ్చతుర్ధా - ప్రకృతౌతత్కార్యబ్రహ్మాండస్యలయః ప్రాకృతః - బ్రహ్మణోదినాంతంనిమిత్తీకృత్యప్రవర్తమానోలోకయత్రప్రళయోనైమిత్తికః - జ్ఞానేనావిద్యాంసకార్యాంఛిత్వాస్వరూపేణావస్థానమాత్యంతికః - దేహస్యప్రతిక్షణమవస్థాభేదేనప్రవర్తమానోనిత్యః॥ ....*

శ్లో॥ తత్రత్రిసంగతస్సృష్టిసంహారాదినిరూపణైః । కృతానవతిరధ్యాయాదశమేకృష్ణకీర్తనే ॥ ౪ ॥
ఆద్యైశ్చతుర్భిరధ్యాయైః బ్రహ్మప్రార్థనయావనేః । భారంహర్తుంహరేర్జన్మసప్రసంగంనిరూప్యతే ॥ ౫ ॥
గోకులేమధురాయాంచద్వారవత్యాంతతఃక్రమాత్ । కృష్ణలీలాత్రిధాప్రోక్తాతత్రాద్యైస్త్వనేకధా ॥ ౬ ॥ పంచత్రింశద్భిరధ్యాయైర్బృహద్బృందావనాదిషు । గోకులేవసతోలీలావర్ణ్యతేపరమాత్మనః ॥
ఏకేనయమునావారిగ్రహమూర్తేణకృతాస్తుతిః । ఏకాదశభిరాఖ్యాతాలీలామధుపురేహరేః ॥ ౭ ॥
శేషైర్ద్వారవతీలీలా [illegible] వర్ణ్యతే । ఏవంనవతిరధ్యాయాదశమేవిశదార్థకాః ॥ ౮ ॥

అత్రమునిభావప్రకాశికాఖ్యవిశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యాయాం.
ఉపోద్ఘాతప్రకరణప్రకాశరూపతయాప్రణీతశ్లోకాఅపివిద్వజ్జనోల్లాసాయప్రకాశ్యంతే

శ్లో॥ పురాణరత్ననిర్మాణస్ఫుటీకృతజగద్ధితం । నిష్కర్షత్భగవత్తత్త్వంపరాశరముపాస్మహే ॥ కృష్ణద్వైపాయనం వందేసాక్షాన్నారాయణంమునిం । యస్యస్మరణమాత్రేణతీర్ణాస్స్యుస్సర్వార్థపండితాః । మూర్తామివహరేర్భక్తిం శ్రీశుకం మనవామహై । యద్గీతాకృష్ణచరితాన్మోక్షభూమస్తరాసుతః ॥ వందేనందవ్రజవధూబృందావిపినదేవతాః । యత్పయోధరశైలేషుకృష్ణఃకృష్ణఘనాయతే ॥ బ్రహ్మవిద్యాప్రదానేనమమసర్వాఘనాశనం । సంశ్రయేవేంకటాచార్యవాదిభీకృద్గురుకులాధిపం ॥ వందేవాత్సల్యజలధిం సర్వవిద్యాప్రదంమమ । నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాఢ్యంపితృవ్యంరామదేశికం ॥ శ్రీవాదిభీకరకులోత్తమవేంకటార్యకారుణ్యపూర్ణకమనీయకటాక్షశక్త్యా । స్కంధంవిశిష్యదశమంశుకపక్షముఖ్యవ్యాఖ్యార్థసంకలనయావివృణోమిలోల్యాత్ ॥ నిమ్నంమహామునిగ్రంథంవ్యాచికీర్షోశ్చలాత్మనః । సోఢవ్యంకృపయాద్భిర్బాలస్యమమసాహసం ॥ ఉపేక్షితానాంవివృతేరుక్తార్థవిశదీకృతేః । క్వచిద్విశేషకథనాత్సఫలోమత్పరిశ్రమః ॥ అవతరణేతస్యపూర్ణస్యపరమాత్మనః । కారణంభారసంతప్తమహీలోకమిహావదత్ ॥ ... ...

శ్లో॥ తత్ర తు ప్రథమే కంసః స్వమృత్యోర్దేవకీసుతాత్ । శ్రుత్వా భీతో వధీత్తస్యా షడ్గర్భానితి వర్ణ్యతే ॥ కృష్ణావతారచరితశ్రవణామృతనిర్వృతః । ఉక్తానువాదపూర్వం తత్సక్త్యా రాజా పృచ్ఛతి తత్పునః ॥ కథితో వంశవిస్తార ఇత్యాదినా ॥ ౧ ॥ యదోరితి ॥ అంశేనేతి ప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం ॥ మునిభావప్రకాశికా ॥ యదోశ్చ వంశవిస్తారః కథిత ఇత్యన్వయః - తత్ర యదువంశే - అంశేన కళయా - ఇదం లౌకికప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం ॥ శ్లో ॥ కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమిత్యాదినా నిరంశస్యాంశకల్పనాయోగాత్ - నాపి పరశురామాదివదావేశావతారాభిప్రాయేణ ॥ శ్లో ॥ ఏష నారాయణః శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంకముత్సృజ్య హ్యాగతో మధురాం పురీమిత్యాదినా పూర్ణస్యైవావతారోక్తేః - యద్వా - దీపోత్పన్నప్రదీపన్యాయేనాప్రాకృతశుభవిగ్రహాంశేనేతి ॥ ౨ ॥ ననూక్తాని కర్మాణి ॥ శ్లో ॥ జాతో గతః పితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థ ఇత్యాదినా - సత్యం - పునర్విస్తరేణ వదేత్యాహ ॥ అవతీర్యేతి ॥ ము ॥ భూతాని భావయతి సృష్ట్యర్థం సంకల్పవిషయీకరోతీతి భూతభావనః - విశ్వస్యాత్మా విశ్వాత్మా - యానీతి - కర్మాణీతి శేషః - యానికర్మాణీతి పాఠాంతరం - నను ॥ శ్లో ॥ జాతో గతః పితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థ ఇత్యాదినోక్తమేవ - పునః పృచ్ఛతీత్యత ఆహ - విస్తరాదితి సూచనామాత్రేణ తృప్త్యభావాదితి భావః ॥ ౩ ॥ అత్ర లోకే త్రివిధా జనాః - ముక్తాః - ముముక్షవః - విషయిణశ్చ - తేషాం మధ్యే అన్యతమస్యాప్యలం ప్రత్యాయ ఇత్యాహ - నివృత్తతర్షైరితి ॥ నివృత్తతర్షైః గతతృష్ణైః ముక్తైరిత్యర్థః - ముముక్షూణాం ఉపాదేయ ఇత్యాహ - భవౌషధాదితి - విషయిణామపి పరమో విషయోఽయమేవేత్యాహ శ్రోత్రమనోభిరామాదితి - అపగతా శుక్ యస్మాత్తమాత్మానం హంతీత్యపశుఘ్నః తస్మాత్ - పశుఘాతిన ఇతి వా ॥ ము ॥ అత భగవద్గుణకీర్తనశ్రవణాదేస్త్రివిధచేతనోపయోగం వదన్ తద్విషయే - నకస్యాపి విరాగ ఇత్యాహ ॥ నివృత్తేతి ॥ తర్షోఽభిలాషః - స నివృత్తో యేషాం తైర్ముక్తైరిత్యర్థః - ఉపగీయమానాత్ స్వయం పురుషార్థత్వేనానుసంధీయమానాత్ భవౌషధాత్ - ముముక్షూణామపి ప్రతిబంధకపాపనివర్తకద్వారా ఉపాయనిష్పా

శ్రీమద్భాగవత శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వివిధవిచిత్రలీలావిశేషవర్ణనాకర్ణనాయ-
పరీక్షిన్నరేంద్రః శుకయోగీంద్రం పృచ్ఛతి.

రాజోవాచ ॥ కథితో వంశవిస్తారో భవతా సోమసూర్యయోః । రాజ్ఞాం చోభయవంశ్యానాం చరితం పరమాద్భుతం ॥ ౧ ॥ యదోశ్చ ధర్మశీలస్య నితరాం మునిసత్తమ । తత్రాంశేనావతీర్ణస్య విష్ణోర్వీర్యాణి శంస నః ॥ ౨ ॥ అవతీర్య యదోర్వంశే భగవాన్ భూతభావనః । కృతవాన్ యాని విశ్వాత్మా తాని నో వద విస్తరాత్ ॥ ౩ ॥ నివృత్తతర్షైరుపగీయమానాద్భవౌషధాచ్ఛ్రోత్రమనోభిరామాత్ । క ఉత్తమశ్లోకగుణానువాదాత్పుమాన్ విరజ్యేత వినా పశుఘ్నాత్ ॥ ౪ ॥ పితామహా మే సమరేఽమరంజయైర్దేవవ్రతాద్యాతిరథైస్తిమింగిలైః । దురత్యయం కౌరవసైన్యసాగరం కృత్వాతరన్ వత్సపదం స్మ యత్ప్లవాః ॥ ౫ ॥ ద్రౌణ్యస్త్ర

దకత్వేన సంసారనివర్తకాత్ - శ్రోత్రమనోభిరామాత్ - అతిభోగ్యస్వభావత్వేన శ్రోత్రమనసాం బద్ధానామపి మనోభిరామాత్ దిత్యాకర్షకాదిత్యర్థః - అపగతా శుక్ శోకో యస్య సోఽపశుః గా ఆత్మా - తస్యోపాధికశోకసద్భావేఽప్యానందస్యైతద్ధర్మతయా స్వరూపస్యాప్యానందత్వేన చ వస్తుతః శోకరహితత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ దాసభూతాః స్వతః సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః ॥ నాన్యథా లక్షణం తేషాం బంధే మోక్షే తథైవ చేతి - భగవన్నిరుపాధికశేషతయా ప్రమాణసిద్ధం - తం హంతి అన్యశేషీకరణేన నాశయతీత్యపశుఘ్నః - తస్మాత్ ఉక్తప్రకారినాశవ్యతిరేకేణ ఆత్మనో హననాద్యనర్హత్వాత్ - ఆత్మాపహారరూపమహాపాపకారిణ ఇత్యర్థః తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే । కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణేతి ఏవం విధాత్మాపిస్తాన్న కోప్యన్యో భగవద్గుణానువాదే విరక్త ఇతి భావః - పశుహింసకాదిరివార్థః ॥ ౪ ॥ కించ అస్మత్కులదైవతం శ్రీకృష్ణః - అతస్తత్ వసిత్యం శ్రోతవ్యేత్యాశయేనాహ - పితామహా ఇతి ॥ అమరాన్ జయంతి యే - తైః - దేవవ్రతో భీష్మః - తదాద్యైరతిరథైః తిమింగిలైః దురత్యయం - వత్సపదమివ అత్యల్పం కృత్వా ఉచ్ఛిక్రమ్య - అతరన్ స్మ యః శ్రీకృష్ణ ఏవ ప్లవో యేషాం తే - తస్య వీర్యాణి వద స్వేతి తృతీయశ్లోకగతపదేనాన్వయః ॥ ము ॥ ఏవం భగవత్కథాయాః సర్వసాధారణ్యేన శ్రోతవ్యత్వముక్త్వా - స్వస్యాపి శేషతః శ్రోతవ్యతాయాం హేతుత్వేన - స్వకీయానాం స్వస్య చ - తత్కృతముపకారమాహ ॥ పితామహా ఇత్యాది ॥ అమరంజయైః దేవానపి జేతుం శక్తైః - దేవవ్రతో భీష్మః - అతిరథైః మహారథైః తిమింగిలైః - వత్సపదం కృత్వా తద్వదతిక్రమ్యేత్యర్థః యో భగవానేవ ప్లవస్తరణసాధనం యేషాం తే యత్ప్లవాః - తస్య వీర్యాణీత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౫ ॥ న కేవలం పాండవానేవారక్షత్ - ఇదం మమ శరీరమపి మాతృరక్షితవాని

త్యాహ॥ ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టమితి॥ ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః- బ్రహ్మాస్త్రేణ దగ్ధం-ఇదం మచ్ఛరీరం కురూణాం పాండవానాం చ సంతానస్య బీజం నిదానం- మే మాతుః కుక్షౌ ప్రవిష్టో యో ధృతచక్రో జుగోపేతి॥ ము॥ ద్రౌణిరశ్వత్థామా- తస్యాస్త్రేణ విప్లుష్టం దగ్ధం-ఇదమిత్యుత్కంఠాతిశయాంతరేణ ప్రదర్శనమ్- కురుపాండవానాముభయేషామపి - సంతానబీజం ఏకమేవ సంతతికారణం॥౬॥ వీర్యాణీతి॥ అఖిలదేహభాజాం సర్వప్రాణినాం-అంతః పురుషరూపేణ బహిః కాలరూపైశ్చ అంశైః ప్రాయేణ బహువచనం - ఆవృతం ముక్తిం-మృత్యుం సంసారం - ఉత అపి-ప్రయచ్ఛతో వీర్యాణి-వదస్వ బ్రూహి। అయం భావః-అంతర్యామిరూపేణ అంతర్దృష్టీనాం ముక్తిం-బహిర్దృష్టీనాం కాలరూపేణ మృత్యుం సంసారం ప్రదదాతి- యతః అతోంతర్దృష్ట్యా తద్వీర్యాణ్యేవ శ్రోతవ్యానీతి॥ ము॥ పూరుషాః క్షేత్రజ్ఞాః కాలాశ్చ - త ఏవ - రూపాణి శరీరాణి క్షేత్రజ్ఞానాం- కాలావయవానాం చ బాహుల్యాద్బహువచనం - తైర్విశిష్టస్యేత్యర్థః॥ శ్రీ॥ యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిశ్రుత్యా ఆత్మాది సర్వతత్త్వానాం భగవచ్ఛరీరత్వశ్రవణాత్ అత ఏవాఖిలదేహభాజాం అంతః శరీరాంతరే - అమృతం చ-మృత్యుముత మృత్యుమపి ప్రయచ్ఛతః అంతః పురుషరూపేణ-శరీరస్థితిహేతోః-బహిః కాలరూపేణ - తద్వినాశహేతోశ్చేత్యర్థః-యద్వా-అంతః పురుషరూపేణాంతర్యామిరూపేణామృతం కదాచిచ్చేతనానుకూల్యానుగుణం ముక్తిం ప్రయచ్ఛత ఇతి-మాయామనుష్యస్య ఆశ్చర్యభూతమనుష్యస్య యద్వా॥ శ్లో॥ మాయా వయునం జ్ఞానమితి నైఘంటుకాః యద్వా-ప్రచ్ఛన్నమనుష్యస్య మాయాశబ్దః సంకల్పజ్ఞానపరః తయా మనుష్యస్య ఇచ్ఛాగృహీతమానుషదేహస్యేత్యర్థః

విప్లుష్టమిదం మదంగం సంతానబీజం కురుపాండవానాం। జుగోప కుక్షిం గత ఆత్తచక్రో మాతుశ్చ మే యశ్శరణం గతాయాః॥౬॥ వీర్యాణి తస్యాఖిలదేహభాజామంతర్బహిః పూరుషకాలరూపైః। ప్రయచ్ఛతో మృత్యుముతామృతం చ మాయామనుష్యస్య వదస్వ విద్వన్॥౭॥ రోహిణ్యాస్తనయః ప్రోక్తో రామస్సంకర్షణస్త్వయా। దేవక్యా గర్భసంబంధః కుతో దేహాంతరం వినా॥ కస్మాన్ముకుందో భగవాన్ పితుర్గేహాద్వ్రజం గతః। క్వ వాసం జ్ఞాతిభిస్సార్ధం కృతవాన్ సాత్వతాం పతిః॥౯॥ వ్రజే వసన్ కిమకరోన్మధుపుర్యాం చ కేశవః। భ్రాతరం చావధీత్కంసం మాతురద్ధాతదర్హణం॥౧౦॥ దేహం మానుషమాశ్రిత్య కతివర్షాణి వృష్ణిభిః। యదుపుర్యాం సహావాత్సీత్పత్న్యః కత్యభవన్ విభోః॥౧౧॥ ఏతదన్యచ్చ సర్వం మే మునే కృష్ణవిచేష్టితం। వక్తుమర్హసి సర్వజ్ఞ శ్రద్దధానాయ విస్తృతం॥౧౨॥ నైషాతిదుస్సహా క్షున్మాం త్యక్తోదమపి బాధతే। పిబ

విద్వన్ యోగమహిమసాక్షాత్కృతభగవద్వైభవ-అత ఏవ - మహామహిమ్నస్తస్య వీర్యాణి వదస్వేతి వదేత్యర్థః-యద్వా-వదేతి ఛేదః-స్వవిద్వన్- స్వస్వరూపాద్యభిజ్ఞ-అత్ర॥ శ్లో॥ విశేషవిదుషశ్శాస్త్రం యత్తత్రోద్గ్రాహ్యతే పురః ఇత్యాదావిశేషం విద్వానితివత్ స్వం విద్వన్ స్వవిద్వన్నితి విగ్రహః॥ యద్వా- భాసనోపసంభాషాజ్ఞానయత్నవిమత్యుపమంత్రణేషు వద ఇతి- భాసనార్థేనేజ్-వదస్వ పరమప్రకాశం వదేత్యర్థః॥౭॥ రోహిణ్యా ఇతి॥ నను॥ శ్లో॥ బలం గదం సారణం చ దుర్మదం విపులం ధ్రువం। వసుదేవస్తు రోహిణ్యాం కృతాదీనుదపాదయదితి రోహిణ్యాస్తనయో బలః ప్రోక్తః॥ శ్లో॥ వసుదేవస్తు దేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్। కీర్తిమంతం సుషేణం చ భద్రసేనముదారధీః॥ ఋజుం సంమర్దనం భద్రం సంకర్షణమహీశ్వరం। అష్టమస్తు తయోరాసీత్స్వయమేవ హరిః కిలేతి- పునర్దేవక్యా గర్భసంబంధస్తస్యైవోక్తః స కుతో ఘటత ఇత్యాక్షేపః॥ ము॥ ఇత్థం-మునిం సంప్రార్థ్య- అపారే భగవచ్చరిత్రే స్వకుతూహలవిషయాంశం పృచ్ఛతి-రోహిణ్యా ఇతి- నను॥ శ్లో॥ బలం గదం సారణం చ దుర్మదం విపులం ధ్రువం। వసుదేవస్తు రోహిణ్యాం కృతాదీనుదపాదయదితి రోహిణీసుతత్వేనోక్తస్య బలస్య పునస్తేనైవ దేహేన॥ శ్లో॥ వసుదేవస్తు దేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్। కీర్తిమంతం సుషేణం చ భద్రసేనముదారధీః॥ ఋజుం సంమర్దనం భద్రం సంకర్షణమహీశ్వరం। అష్టమస్తు తయోరాసీత్స్వయమేవ హరిః కిలేతి - దేవకీగర్భసంబంధః కథముక్త ఇత్యాక్షేపః॥౮॥ కస్మాదితి॥ భగవతః కంసభయశంకాసంభవాదిత్యర్థః॥ ము॥ కస్మాదితి హేతుప్రశ్నః- క్వ కుత్ర-వాసం వసతిం॥౯॥ అద్ధా సాక్షాత్ - మాతుర్భ్రాతరం కంసం- తస్మాదతదర్హణం వధానర్హం కస్మాదవధీత్॥ ము॥ అతదర్హణం స్వస్మాద్వధానర్హం-అద్ధా సాక్షాచ్చావధీత్ -కస్మాదిత్యనుషంగః - యద్వా - మాతుర్భ్రాతరం కస్మాదవధీత్ అనుచితమితి భావః-తర్హి కిముచితమిత్యత ఆహ-అద్ధాతదర్హణమితి - తస్య మాతులస్యార్హణం పూజా-అద్ధా ఉచితమిత్యర్థః అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్॥౧౦॥౧౧॥ ము॥ ఏతదితి॥ శ్లో॥ న శ్రద్ధావిముఖాయ చేత్యశ్రద్ధానాయ వాచ్యమిత్యత ఆహ-శ్రద్దధానాయేతి॥౧౨॥ నను యుష్మద్వృద్ధ్యా క్షుత్పీడితస్య భవతః శ్రవణావకాశస్తత్రాహ॥ నేతి॥ క్ష

...దకస్యాపి మే జీవనం హరికథామృతపాననిమిత్తం - తమపరమే సద్య ఏవ జీవనం స్యాదిత్యర్థః ॥ ము ॥ అబ్జశబ్దవదంభోజశబ్దశ్చ ప్రసవాచీ - త్వన్ముఖాంభోజాత్ స్రవత్ పీయూషం చంద్రాదిత్యర్థః - త్యక్తోదం అంబుపానరహితం ॥౧౩॥ ఏవమితి ॥ ఏవం సాధువాదం సమీచీనప్రశ్నం - భాగవతప్రధానః భాగవతేషు శ్రేష్ఠః ॥ ము ॥ భృగునందనేతి శౌనకం ప్రతి - సూతకృతసంబుద్ధిః - సాధువాదం సమీచీనప్రశ్నం భాగవతప్రధాన ఇతి ప్రధానశబ్దస్య నియతనపుంసకస్య పుంస్త్వం ఛాందసం - యద్వా - భాగవతం భగవత్సంబంధిచరిత్రం - తదేవ ప్రధానం ముఖ్యప్రతిపాద్యం - యస్యేతి - ప్రత్యర్చ్య ప్రతినంద్య ॥౧౪॥ సమ్యగితి ॥ వ్యవసితా నిశ్చితా - యత్ యశోబుద్ధిః ॥ ము ॥ సమ్యగ్వ్యవసితా సమ్యగుద్యోగయుక్తా - యస్మాత్ నైష్ఠికీ నిష్ఠాయుక్తా ॥౧౫॥ ము ॥ వాసుదేవేతి ॥ తత్పాదసలిలం చ - వక్తారం స్నాతం - పాతారం చ - యథా పునాతి - తథా త్రీన్ పురుషానిత్యర్థః ॥౧౬॥ తదా ప్రథమం భగవదవతారకారణమాహ - భూమిరితి ॥ భూమిరితి ॥ దృప్తనృపవ్యాజానాం దైత్యానాం అనీకశతానామయుతైః భూరిభారః తేనాక్రాంతా ॥ ము ॥ అథ భగవదవతారాయోద్ఘాతం భూమిరిత్యాదినా - దృప్తనృపవ్యాజానాం దైత్యానాం అనీకశతాయుతైరితి - తదానంత్యముచ్యతే ॥ శ్లో ॥ శతం సహస్రమయుతం సర్వమానంత్యవాచకమిత్యభిధానాత్ - తైరేవ భూరిభారేణాక్రాంతా ॥౧౭॥ గౌరితి ॥ విభోరంతికే ఉపస్థితా సతీ ॥౧౮॥ ౧౯ ॥ తత్రేతి ॥ వృషాకపే

...ం త్వన్ముఖాంభోజాచ్చ్యుతం హరికథామృతం ॥౧౩॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవం నిశమ్య భృగునందన సాధువాదం వైయాసకిస్స భగవానథ విష్ణురాతః । ప్రత్యర్చ్య కృష్ణచరితం కలికల్మషఘ్నం వ్యాహర్తుమారభత భాగవ

శ్రీభగవదవతారకారణప్రవచనఘట్టః.

తప్రధానః ॥౧౪॥ శ్రీశుకః ॥ సమ్యగ్వ్యవసితా బుద్ధిస్తవ రాజర్షిసత్తమ । వాసుదేవకథాయాం తే యజ్జాతా నైష్ఠికీ రతిః ॥౧౫॥ వాసుదేవకథాప్రశ్నః పురుషాంస్త్రీన్ పునాతి హి । వక్తారం పృచ్ఛకం శ్రోతౄంస్తత్పాదసలిలం యథా ॥౧౬॥ భూమిర్దృప్తనృపవ్యాజదైత్యానీకశతాయుతైః । ఆక్రాంతా భూరిభారేణ బ్రహ్మాణం శరణం యయౌ ॥౧౭॥ గౌర్భూత్వాశ్రుముఖీ ఖిన్నా రుదంతీ కరుణం విభోః । ఉపస్థితాంతికే తస్మై వ్యసనం సమవోచత ॥౧౮॥ బ్రహ్మా తదుపధార్యాథ సహ దేవైస్తయా సహ । జగామ సత్రినయనస్తీరం క్షీరపయోనిధేః ॥౧౯॥ తత్ర గత్వా జగన్నాథం వాసుదేవం వృషాకపిం । పురుషం పురుషసూక్తేన ఉపతస్థే సమాహితః ॥౨౦॥ గిరం సమాధౌ గగనే సమీరితాం నిశమ్య వేధాస్త్రిదశానువాచ హ । గాం పౌరుషీం మే శృణుతామరాః పునర్విధీయతామాశు తథైవ మా చిరం ॥౨౧॥ పురైవ పుంసావధృతో ధరాజ్వరో భవద్భిరంశైర్యదుషూపజన్యతాం । స యావదుర్వ్యా భరమీశ్వరేశ్వరః స్వకాలశక్త్యా క్షపయంశ్చరేద్భువి ॥౨౨॥ వసుదేవగృహే సాక్షాద్భగవాన్ పురుషః పరః । జనిష్యతే తత్ప్రియార్థం సంభవంతు సురస్త్రియః ॥౨౩॥ వాసుదేవకలానంతః సహస్రవదనః స్వరాట్ । అగ్రజో భవితా దేవో హరేః ప్రియచికీర్షయా ॥౨౪॥ విష్ణోర్మాయా భగవతీ యయా సంమోహితం జగత్ । ఆదిష్టా ప్రభుణాంశేన కార్యార్థే సంభవిష్యతి ॥౨౫॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిశ్యామరగణాన్ ప్రజాపతిపతిర్విభుః । ఆశ్వాస్య చ మహీం గీర్భిస్స్వధామ పరమం యయౌ ॥౨౬॥ శూరసేనో యదుపతిర్మథురామావసన్ పురీం । మాథురాన్ శూరసేనాంశ్చ విషయాన్

...ప్రవిశ్య ఆకంపయతీతి వృషాకపిః ॥౨౦॥ గిరమితి ॥ పౌరుషీం పురుషస్య భగవతో గాం వాచం - మే మత్తః శృణుత మా చిరం అవిలంబితం తథైవ విధీయతాం చేతి ॥౨౧॥ పురేతి ॥ విజ్ఞాపనాత్ పురైవ పుంసా ఈశ్వరేణ ధరాజ్వరః ధరాతాపః ॥ ము ॥ విజ్ఞాపనాత్పూర్వమేవేత్యర్థః - పుంసా పరమపురుషేణ - ధరాజ్వరః భూమేస్సంతాపః - ధరాభర ఇతి పాఠే ... అవధృతః జ్ఞాతః - పురైవ పుంస ఇతి పాఠే పుంస ఇతి పంచమీ - తదవతారాత్పూర్వమేవ భవద్భిర్యదుషూపజన్యతామిత్యన్వయః తదా ప్రకృతత్వాదర్థాత్పుంసైవ ధరాజ్వరోవధృత ఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ౨౩ ॥ ము ॥ వాసుదేవకలా నారాయణాంశః అనంతః శేషః స్వరాట్ స్వప్రకాశః స్వతంత్ర ఇతి వా ॥౨౪॥ విష్ణోరితి ॥ దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదామోహనాదికార్యార్థే - యశోదాయాం సంభవిష్యతి ॥ ము ॥ కార్యార్థే కర్తవ్యార్థే దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదామోహనాదిరూపే ॥౨౫॥ ము ॥ ప్రజాపతయో దక్షాదయః - తేషాం పతిర్విభుశ్చతుర్ముఖః ॥౨౬॥ భోజేంద్రబంధనాగారేఽవతారాయ ప్రస్తావకథామాహ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ శూరసేన ఇతి ॥ విషయాన్ దేశాన్ ॥ ము ॥ అథ భగవదవతారస్థలం నిర్దిశన్నాహ శూరసేన ఇత్యాది ॥ మథురాం పురీమావసత్ అధిష్ఠితవాన్ - మథురామావిశన్నితి పాఠే తత్ర వసన్నిత్యర్థః - మథురాన్

థురాసంబన్ధినః శూరసేనాన్ శూరసేనాఖ్యాంశ్చ విషయాన్ దేశాన్ ॥౨౭॥౨౮॥ తస్యామితి ॥ సూర్యయా నవోఢయా సాకం ప్రయాణే ప్రయాణార్థం ॥ము॥ అథ భోజేన్ద్రబన్ధనాగారే భగవదవతారాయ ప్రస్తౌతి - తస్యామిత్యాదినా - తస్యాం మథురాయాం - కర్హిచిత్ కదాచిత్ - శూరో నామ కశ్చిత్ యాదవః - తస్యాపత్యం శౌరిః - వసుదేవః సూర్యయా నవోఢయా - భార్యయేతి చ పాఠః ॥౨౯॥ ఉగ్రసేనేతి ॥ రశ్మీన్ ప్రగ్రహాన్ - అగ్రహీత్ ॥ము॥ రశ్మీన్ ముఖరజ్జూః ॥౩౦॥ చతుశ్శతమితి ॥ పారిబర్హం ఉపస్కరం ॥ము॥ పారిబర్హం కౌతుకాదిషు దంపత్యోర్దేయముపాచారికం వస్తుజాతం ॥౩౧॥ దాసీనామితి ॥ దేవకః ఉగ్రసేనః ॥౩౨॥౩౩॥ పథీతి ॥ ఆభాష్య రే రే కంసేతి సంబోధ్య - హన్తా హనిష్యతి ॥౩౪॥ ఇతీతి ॥ కులపాంసనః కులదూషణః - ఆరబ్ధః ఉద్యుక్తః కచే కేశబన్ధే ॥౩౫॥ తమితి ॥ నృశంసం సంక్రూరం - మహాభాగ ఇతి - అయం భావః - స్వజన్మని దేవైర్హర్షేణ ఆనకదున్దుభిస్తోషేణ - భావిభగవదవతారేణాశంక్య ప్రతికారతాసంభవతీతి సాన్త్వయన్ - స్తుత్యా కృపావిషయత్వేనోపపత్తిభిశ్చ - సాన్త్వనేన సంబోధయన్ ॥ము॥ నృశంసం ఘాతుకం నిరపత్రపం లజ్జాశూన్యం - మహాభాగ ఇతి - పదం - భావిభగవదవతారమహిమ్నా స్వస్య సర్వాపద్భ్య ఉద్దేశికత్వం సూచయతి - పరిసాన్త్వయన్ ప్రథమం సామోక్తిభిరుపలాలయన్ ॥౩౬॥ కించ ॥ వసుదేవః కంసం సామభేదాభ్యాం సంభేదయన్నాహ ॥ శ్లాఘనీయేతి ॥ తత్ర సామ పంచవిధం ॥ శ్లో ॥ ఉభోపకృతిసంబన్ధాఖ్యా భేదో గుణకీర్తనం । సామ పంచవిధం భేదో దృష్టాదృష్టభయం వదన్ - శ్లాఘనీయగుణ ఇతి గుణకీర్తనం - భగినీమితి సంబన్ధకథనం - పుత్రికావమేత్య భేదః వక్ష్యతి - హన్యాదితి స్త్రీవధనిన్ద్యత్వాయశో

స్సుభుజే పురా ॥౨౭॥ రాజధానీ తతస్సాభూత్సర్వయాదవభూభుజాం । మథురా భగవాన్యత్ర నిత్యం సన్నిహితో హరిః ॥౨౮॥ తస్యాం తు కర్హిచిచ్ఛౌరిర్వసుదేవః కృతోద్వహః । దేవక్యా సూర్యయా సార్ధం ప్రయాణే రథమారుహత్ ॥౨౯॥ ఉగ్రసేనసుతః కంసో భగిన్యాః ప్రియచికీర్షయా । రశ్మీన్ హయానాం జగ్రాహ రౌక్మై రథశతైర్వృతః ॥౩౦॥ చతుశ్శతం పారిబర్హం గజానాం హేమమాలినాం । అశ్వానామయుతం సార్ధం రథానాం చ త్రిషట్ఛతం ॥౩౧॥ దాసీనాం సుకుమారీణాం ద్వే శతే సమలంకృతే । దుహిత్రే దేవకః ప్రాదాద్యానే దుహితృవత్సలః ॥౩౨॥ శంఖతూర్యమృదంగాని నేదుర్దుందుభయస్సమం । ప్రయాణోపక్రమే తాత వరవధ్వోస్సుమంగళం ॥౩౩॥ పథి ప్రగ్రహిణం కంసమాభాష్యాహాశరీరవాక్ । అస్యాస్త్వామష్టమో గర్భో హన్తా యాం వహసేఽబుధ ॥౩౪॥ ఇత్యుక్తస్స ఖలః పాపో భోజానాం కులపాంసనః । భగినీం హన్తుమారబ్ధః ఖడ్గపాణిః కచేఽగ్రహీత్ ॥౩౫॥ తం జుగుప్సితకర్మాణం నృశంసం నిరపత్రపం । వ

—*దేవకీహననోద్యుక్తం కంసం ప్రతి వసుదేవకృత సామాద్యుపదేశః*—

సుదేవో మహాభాగ ఉవాచ పరిసాన్త్వయన్ ॥౩౬॥ వసుదేవః ॥ శ్లాఘనీయగుణశ్శూరైర్భవాన్ భోజయశస్కరః । స కథం భగినీం హన్యాత్ స్త్రియముద్వాహపర్వణి ॥౩౭॥ మృత్యుర్జన్మవతాం వీర దేహేన సహ జాయతే । అద్య వాబ్దశతాన్తే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః ॥౩౮॥ దేహే పంచత్వమాపన్నే దేహీ కర్మా

లాభం దర్శయతి - ఉద్వాహపర్వణీతి సంతానవృద్ధ్యుపకారం దర్శయతి ॥ ము ॥ స భవాన్ కథం హన్యాత్ స్త్రీహననమేవాతిపాతకావహం - తత్రాపి భగిన్యాః - తత్రాపి వివాహపర్వణి - అత్యన్తమకర్తవ్యమితి భావః ॥౩౭॥ మమ మరణభయేన హంసీతి చేత్తథాపి మరణస్యాపరిహరణీయత్వాత్ దేహాన్తరస్య చావశ్యంభావిత్వాత్ తత్రాపి భోగేప్సాస్పదత్వాదీనామవిశేషాత్ తద్భయేన పాపాచరణమయుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ మృత్యురితి ॥ దేహేన సహేతి - విధాత్రా లలాటే లిఖితత్వాదితి - దేహస్య క్షణభంగురత్వాన్నిత్యనాశంక్యో మృత్యురితి వా - తథాపి కాలవిలంబార్థం హంసీతి చేత్తత్రాహ - అద్య వేతి - అవశ్యంభావిని మరణే - విలంబమాత్రాయ పాపాచరణమయుక్తమితి భావః ॥ము॥ నన్వేవమపి మరణభియా హంస్మీత్యాశంక్య - అకృత్యకరణాత్పాతకం పరమవశిష్యతే - మరణం తు న కేనాపి పరిహర్తుం శక్యమిత్యాహ ॥ మృత్యురితి ॥ దేహేన సహేతి పూర్వకర్మానుగుణ్యేన నియతోపస్థితికత్వాదిత్యర్థః - తథాపి కాలవిలంబార్థం హంస్మీతి చేత్తత్రాహ అద్య వేతి - యథావిధి సమయం ప్రాప్తావవశ్యంభావిన్యాం - మరణాశయా అవివేకినః పాపాచరణమనుచితమితి భావః ॥౩౮॥ కించ తస్మిన్ దేహే గతే యది - దేహాన్తరం న స్యాత్ - తదా పాపేనాప్యేతత్పాలనం యుజ్యేత న తు తదస్తీత్యాహ ॥ దేహ ఇతి ॥ ఆపన్నే ప్రాప్యే కర్మవశాదయత్నత ఏవ - ప్రథమం దేహాన్తరం ప్రాప్య - పశ్చాత్ పూర్వం వపుస్త్యజతి ॥ము॥ కించ । లౌకికభోగైకలంపటస్య భోగాయతనేఽస్మిన్నప్యైహికమార్గానుగుణం దేహాన్తరప్రాప్తేరావశ్యకత్వాన్నియతవినాశస్యాస్య పాపాచ

ణేనాపి పాలనాశాశ్వ్యథ్థేత్యభిప్రాయన్నాహ॥ దేహ ఇతి॥ పంచత్వంమృతింఆపన్నే ప్రాప్తప్రాయేసతీత్యర్థః॥ త్యజతేత్య రతి-కర్మానుగత్యాభోగాయతనందేహాంతరమవశ్యంభజతీత్యర్థః॥ ౩౯॥ అత్రదృష్టాంతః॥ వ్రజన్నితి॥ ఏకేనపదాగత్వాన జహితేనపదాతిష్ఠన్-భువమవష్టభ్య దేహంబిభ్రత్ - పశ్చాదన్యేనపూర్వప్రదేశాముత్థాప్య-పురోనిహితేనగచ్ఛతీత్యర్థ త్-అత్రచస్వీకారపరిత్యాగౌ నాత్యంతభిన్నవిషయావితిస్పష్టం దృష్టాంతాంతరమాహ-యథాతృణజలూకేతి- సాహి తృణాంతరమవష్టభ్యపూర్వంతృణంత్యజతి - ఏవంకర్మపథేవర్తమానోజీవోపి॥ ము॥ అత్రదృష్టాంతమాహ-వ్రజన్గచ్ఛన్ పురుషః ఏకేనపదాఅగ్రనిహితేనేత్యర్థః- తిష్ఠన్భువమవష్టభ్య దేహంవహన్-ఏకేనపూర్వదేశాదాకృష్యాగ్రనిహితేన పదేత్యర్థః యథావాగచ్ఛతితద్వత్ -యద్వా-జీవదశాయామపిదేహస్థితేభర్తంగురతయాపురుషోమ్రియతఏవేత్యేత దర్థద్యోతకోయందృష్టాంతః-యథాగచ్ఛన్పుమాన్-ఏకపాదేనతిష్ఠన్నపిగచ్ఛత్యేవ-తద్వదితి- దేహాంతరపరిగ్రహేణ పూర్వదేహత్యాగేస్పష్టందృష్టాంతమాహ-యథేతి-తృణజలూకాపితృణాంతరమవష్టభ్యైవ-పూర్వంతృణంత్యజతి-ఏవం కర్మానుగుణజీవోపీత్యర్థః॥ ౪౦॥ దేహవిషయావేవస్వీకారపరిత్యాగౌదర్శయితుందృష్టాంతాంతరమాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ దృష్టరాజాదిదర్శనం-శ్రుతంఇంద్రాదిశ్రవణం-తాభ్యాంఆహితసంస్కారేణమనసా-తదేవానుచింతయన్-ఈ దృశంజాగ్రద్దృష్టశ్రుతసదృశంరాజాదిదేహరూపం-కిమపిఅతితుచ్ఛమనిరుక్తంపశ్యతి-ఋణాంతరేచతదేవాహమితిప్ర తిపద్యతేమన్యతే-తతశ్చజాగ్రద్దేహాదపగతస్మృతిర్భవతిపురుషోయథేతి-జాగ్రత్యేవదర్శయితుందృష్టాంతాంతరమాహ మనోరథేనేతి-అతాపిదృష్టశ్రుతాభ్యామిత్యాదిసర్వంయోజ్యం-తథాచవక్ష్యతి॥ శ్లో॥ జంతోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృ త్యురత్యంతవిస్మృతిః॥ జన్మత్వాత్మతయాపుంసస్సర్వభావేనభూరివ॥ విషయస్వీకృతిం ప్రాహుర్యథా స్వప్నమనోర థాః॥ స్వప్నేమనోరథేచేత్థంప్రాక్తనంనస్మరత్యసావిత్యాది-తద్వదత్రాపికర్మవశాద్దేహాంతరంప్రాప్య-ప్రాక్తనంత్య జతీతి॥ ము॥ పునరప్యుక్తార్థమేవస్వప్నజాగ్రద్దశానుభూతార్థదృష్టాంతేనప్రతిపాదయతి॥ దృష్టంరాజాదిదర్శనం - శ్రుత

> నుగోవశః॥ దేహాంతరమనుప్రాప్యప్రాక్తనంత్యజతేవపుః॥ ౩౯॥ వ్రజంస్తిష్ఠన్పదైకేనయథైవైకేన
> గచ్ఛతి॥ యథాతృణజలూకైవందేహీకర్మగతింగతః॥ ౪౦॥ స్వప్నేయథాపశ్యతిదేహమీదృశం మనో
> రథేనాభినివిష్టచేతనః॥ దృష్టశ్రుతాభ్యాంమనసానుచింతయన్ప్రపద్యతేతత్కిమపిహ్యపస్మృతిః॥ ౪౧॥
> యతోయతోధావతిదైవచోదితంమనోవికారాత్మకమాపపంచసు॥ గుణేషుమాయారచితేషు దేహ్యసౌ

మింద్రాదిశ్రవణం-ఉభయత్రభావేక్తః-తాభ్యామాహితసంస్కారేణేతి శేషః - మనసా-దృష్టశ్రుతాభ్యామితి చతుర్థీ వా-దృష్టశ్రుతమనోభిలాషార్థమిత్యర్థః-అనుచింతయన్ధ్యాయన్-మనోరథేనదృష్టశ్రుతవిషయమనోరథేన-అభినివిష్ట చేతనఃఆక్రాంతాత్మా-పుమాన్-అపస్మృతిఃజాగ్రద్దేహస్మృతిరహితః-అపగతహితావబోధోవా - ఈదృశం దృష్టశ్రు తరాజాదిసదృశం-కిమపితచ్ఛరీరంస్వప్నేయథాపశ్యతి-స్వయమాస్థిత ఇవానుభవతీత్యర్థః-జాగ్రద్దశాయామపిఏవం చింతయన్పుమాన్-అపస్మృతిఃవర్తమానదేహస్మృతిరహితస్సన్-కిమపితదేవరాజ్యాదిశరీరంప్రపద్యతే - తాదృశదే హమధిష్ఠాయవర్తమానఇవఅభిమానవాన్భవతి-తద్వదితి-యద్వా-తద్రాజాదిశరీరామేవానుచింతయన్ - ఈదృశం కిమపిస్వప్నేయథాపశ్యతిస్వయమాస్థితఇవానుభవతీత్యర్థః జాగ్రద్దశాయామపితదేవానుచింతయన్నీదృశంకిమపిప్ర పద్యతే-తద్వదితియోజనా॥ ౪౧॥ ననువిచిత్రదేహహేతూనాంకర్మణాముకృతత్వాద్దేహవిశేషప్రాప్తౌ కింకారణమతఆ హ॥ యతోయత ఇతి॥ దేహస్యపంచత్వసమయేపంచసుగుణేషుపంచభూతేషుమాయావిరచితేషు-మాయయానానాదే హరూపేణరచితేషు-దైవేనఫలాభిముఖేనకర్మణాచోదితంవానావికారాత్మకంమనోయంయందేహం దేవతిర్యగాది రూపం-ప్రతిధావతిధావచ్ఛసత్ యంయమాపఅభినివేశనప్రాప్తం-తత్రతత్రఅసౌదేహీజాయతే-ననుమనసఃకర్మకర్తృ త్వాత్తదేవజాయతాం-నత్వకర్తాత్మేత్యతఆహ-ప్రపద్యమానఇతి-తదేవాహమితిప్రపద్యమానస్తేనసహజాయతఇతి॥ ము॥ నన్వస్తుదేహాంతరప్రాప్తిరావశ్యకీ-తథాప్యేతాదృశదేహలాభేకింమానమతఆహ॥ యతోయతఇతి॥ మనఃదైవచో దితంఫలాభిముఖాదృష్టప్రేరితంసత్ -పూర్వదేహవినాశసమయఇత్యర్థః యతోయతోధావతియయాయయాదిశా ప్రవర్తతే-అథమాయయాభగవత్సంకల్పేనరచితేషుదేహాత్మనాఘటితేషుపంచసుగుణేషుభూతేషు-వికారాత్మకందే హంయమితి శేషః ఆపఅభిలాషచేత్యర్థః అసౌదేహీప్రపద్యమానఃఉత్పత్తిరూపన్సన్-తేనదేహేనసహజాయతే-య ద్వాయతోయతఇత్యత్రాద్యం-ఇణశ్చాత్రంతంపదం-అన్యదవ్యయం-తథాచ-యతఃగచ్ఛతఃమ్రియమాణస్యేత్యర్థః-మ

నః యతో యతో ధావతీతి-అన్యత్సమానం-తదుక్తం-గీతాయాం॥శ్లో॥యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యంతే కలే
బరమిత్యాదినా॥౪౨॥నను సత్యం భవిష్యత్యేవ కిమపి దేహమాత్రం-తథాప్యస్యైతత్ప్రియస్య రాజదేహస్య రక్షణాయ -అ
కృత్యమపి క్రియత ఇతి చేత్తత్రాహ॥జ్యోతిరితి॥అదశ్చంద్రాదిజ్యోతిః ఉదకయుక్తేషు పార్థివేషు ఘటాదిషు-యద్వా ఉ
దకేషు పార్థివేషు తైలఘృతాదిషు ప్రతిబింబేన స్థితం - సమీరస్య వాయోర్వేగమనుగతం కంపాదియుక్తం ప్రతీయతే య
థా- ఏవం స్వావిద్యారచితేషు గుణేషు దేహేషు- అస్యా రాగేణానుగతః ప్రవిష్టో ముహ్యత్యభినివేశం ప్రాప్నోతి- అయం
భావః-ఆత్మనస్తావద్దేహోత్పత్త్యధ్యాసాజ్జన్మోక్తం సహ తేన జాయత ఇతి-తతశ్చాన్యోన్యధర్మాధ్యాసాద్యథా దేహధర్మాః
కార్శ్యాదయః ఆత్మని ప్రతీయంతే స్థూలోహం కృశోహమితి-ఏవమాత్మధర్మాః ప్రేమాస్పదత్వజ్ఞానాశ్రయత్వాద
యోపి-దేహాదిష్వితి- అతః రాజసూకరాదిదేహయోర్విశేషాభావాత్ వ్యర్థో మృత్యుప్రతీకార ఇతి॥ము॥ఉక్తమేవార్థం
సదృష్టాంతం విశదయతి॥ జ్యోతిరితి॥ఉదకపార్థివేషు ఉదకపూర్ణతటాకాదిషు - అదః ప్రతిబింబత్వేన పరిదృశ్యమానం-
జ్యోతిః అర్కాదితేజః-సమీరవేగేన అనుగతం తరంగాత్తరంగాంతరం ప్రాప్తం యథైవ విభావ్యతే ప్రతీయతే - ఏవమ
సౌ స్వమాయయా భగవత్సంకల్పేన-రచితాః స్వమాయారచితాః- తేషు యద్వా స్వస్యైవ మాయారచితాః- తేషు-స్వభో
గార్థం దేవాత్మనా మాయయా ఘటితేష్విత్యర్థః గుణేషు భూతేషు మాయాసంకల్పనిర్మితేషు- గుణమయశరీరేష్వితి వా-
రాగేణానుగతః అనుప్రవిష్టః విముహ్యతి మోహం ప్రాప్నోతీతి॥౪౩॥ఏవముక్తం సామోపాయముపసంహరన్ భేదమాహ॥
తస్మాదితి॥పరత ఇతి అభిద్రుహ్యమాణాత్ తత్సంబంధినశ్చ యమాదేః-భయం ఇహాముత్ర చ భయమితి భేదో దర్శితః॥ము॥
ఏవం శ్లాఘనీయగుణ ఇత్యాదిభిరుక్తం గుణకీర్తనసంబంధాది ప్రవచనపూర్వకపరమార్థబోధాదిరూపం సామవాదముప

ప్రపద్యమానస్సహ తేన జాయతే॥౪౨॥జ్యోతిర్యథైవోదకపార్థివేష్వదస్సమీరవేగానుగతం విభావ్యతే।
ఏవం స్వమాయారచితేష్వసౌ పుమాన్ గుణేషు రాగానుగతో విముహ్యతి॥౪౩॥ తస్మాన్న కస్యచిద్ద్రోహ
మాచరేత్స తథావిధః।ఆత్మనః క్షేమమన్విచ్ఛన్ ద్రోగ్ధుర్వై పరతో భయం॥౪౪॥ఏషా తవానుజా బాలా కృ
పణా పుత్రికోపమా।హంతుం నార్హసి కల్యాణీమిమాం త్వం దీనవత్సల॥౪౫॥ శ్రీశుకః॥ఏవం స సామభిర్భే
దైః బోధ్యమానోపి దారుణః।న న్యవర్తత కౌరవ్య పురుషాదాననువ్రతః॥౪౬॥ నిర్బంధం తస్య తం జ్ఞాత్వా
విచింత్యానకదుందుభిః।ప్రాప్తకాలం ప్రతివ్యోఢుమిదం తత్రాన్వపద్యత॥౪౭॥ మృత్యుర్బుద్ధిమతాపో
హ్యో యావద్బుద్ధిబలోదయమ్।యద్యసౌ న నివర్తేత నాపరాధోస్తి దేహినః॥౪౮॥ ప్రత్యర్ప్య మృత్య
వే పుత్రాన్మోచయే కృపణామిమాం।సుతా మే యది జాయేరన్ మృత్యుర్వా న మ్రియేత చేత్॥౪౯॥విపర్య

సంహరన్-దృష్టాదృష్టభయవచనరూపం భేదమాహ॥తస్మాదితి॥ మృత్యోర్దేహాంతరప్రాప్తేశ్చావశ్యకత్వాదిత్యర్థః-
తథావిధః ఉక్తదృష్టాదృష్టజ్ఞానవాన్- క్షేమమన్విచ్ఛన్నితి దృష్టభయం దర్శితం- పరద్రోహేణ శ్రేయోహానిః స్యాదిత్య
ర్థః-ద్రోగ్ధుః ద్రోహమాచరతః- పరతో భయం పరలోకే చ మూఢ్యయమిత్యదృష్టభయముక్తం ॥ ౪౪॥పునస్సామైవాహ॥
ఏషేతి॥ పుత్రికోపమా దారుమయీ వా అచేతనప్రాయా॥ము॥పునః సామవాదమాహ॥ఏషేతి॥ పుత్రికోపమా పాంచాలి
కాతుల్యా తథా పరతంత్రేత్యర్థః॥శ్లో॥ పాంచాలికా పుత్రికా స్యాద్వస్త్రదంతాదిభిః కృతేతి నిఘంటుః - యద్వా - అపత్య
ప్రాయా- అతిశయిత ప్రేమాస్పదద్యోతనార్థమిదం విశేషణం- స్త్రీత్వానుజాత్వబాల్యత్వాదిభిర్దయనీయైవ - త
త్రాపి దీనవత్సలస్య తవ కృపణావధస్సుతరామనుచితమేవేతి భావః- కల్యాణీమిత్యనేన త్వయి క్రూరతైవ పర్యవస్యతి - వ
ధోద్యోగస్తు న సఫలో భవేదితి ద్యోత్యతే॥౪౫॥ ఏవమితి॥బోధ్యమానః ఉపదిశ్యమానః-స్వయం దారుణః పునః పురుషాదాన్
దైత్యాన్-అనువ్రతః అనుసృత ఇతి॥ ౪౬ ॥ నిర్బంధమితి॥ఆనకదుందుభిరిత్యేతదేవ మహాభాగ ఇత్యత్రోక్తాభిప్రాయం-
ప్రతివోఢుం ప్రతికర్తుమిత్యర్థః-ఇదం వక్ష్యమాణం ప్రత్యర్పణం-అన్వపద్యత-జ్ఞాతవాన్॥౪౭॥ననుఖలో యమేతన్నను
న్యేతేత్యాశంక్యాహ॥మృత్యురితి॥౪౮॥తస్మాదుపేక్షాదోషపరిహారాయైవం కరిష్యామీత్యాహ॥ ప్రత్యర్ప్యేతి॥ నన్వస్య
వేకం సాయ-న్యాయ్యమపి నైవ న్యాయ్యమిత్యాశంక్యాహ-సుతా ఇతి-అస్యాం యది మే సుతా జాయేరన్-తదా యద్యాపి-గ
చ్ఛతు-జీవితం తు తావద్భవేదేవ-తదంతరా -యద్యయమేవ మ్రియేత- తదా న కించిదన్యాయ్యం॥ ౪౯॥యది చ-సుతా భవి
ష్యంతి న చాయం మ్రియేత-తదా- మత్పుత్రా దేవాస్య మరణమిత్యాహ॥విపర్యయ ఇతి॥ నను ప్రాప్తస్యైకం సస్యతవబాల
కాలార్థం మృత్యుస్సాన్యస్తత్రాహ-గతిరితి-ధాతుః॥ శ్లో॥ అస్యాస్త్వష్టమో గర్భో హంతా యామవయసే బుధేక్ష్య క్ష

వతః-అతః ఇదానీమపత్యార్పణప్రతిజ్ఞైవ మంత్రః-తథాసతి-ఉపస్థితో మృత్యురయం [illegible] -ఇదానీం నివృత్తః పునః కాలాంతరే౽పి పతేచ్చేత్తదా నాపరాధో మమేత్యర్థః-అథవా మత్పుత్రానుపస్థితో మృత్యుః [illegible] యథాదోషేన వర్తేత సపునరనేన సమ్మంత్రేణ భవేదేవేతి-యద్వా-గతిర్ధాతుర్దురత్యయేత్యేతస్య ప్రపంచః ఉపస్థిత ఇత్యాది [illegible] అఘటితఘటనాశక్తస్య-నివృత్తో౽పి వరదానాదినాపగతో౽పి ॥౫౦॥ పాపిశినా వా దృష్టం దుర్విభావ్యమితి సదృష్టాంతమాహ ॥ అగ్నేరితి ॥ వనే వృక్షౌ ప్రనష్టో వహ్నిః సన్నిహితానపి వృక్షాన్ పరిత్యజ్య కదాచిత్ దూరస్థం [illegible] గృహ్ణాతి [illegible] మే గృహ్ణాతి వా - నహితస్య [illegible] కేన కిం నిమిత్తం [illegible] - తథాప్యవం జంతోర్దుర్విభావ్యః [illegible] అదృష్ట్యః ॥౫౧॥ ఏవమితి ॥ యావదాత్మని దర్శనం స్వప్రజ్ఞావధి విమృశ్య పూజా చార్య ॥౫౨॥ ప్రసన్నేతి ॥ [illegible] శ్వాసాయ వికసితముఖాంభోజః సన్ ప్రహసన్నబ్రవీత్ ॥౫౩॥ నహీతి ॥ యత్ యథా అశరీరిణీ వాగాహ తథా నైవ [illegible] - అస్యాస్సకాశాత్ తేభయం నాస్తి ఖలు - యతః యేభ్యః పుత్రేభ్యః తే భయముత్పన్నం [illegible] అన్యోన్యాపేక్షయా [illegible]

యో వా కిం న స్యాద్గతిర్ధాతుర్దురత్యయా। ఉపస్థితో౽స్య వర్తేత నివృత్తః పునరాపతేత్ ॥౫౦॥ అగ్నేర్యథా దారువియోగయోగయోరదృష్టతో౽న్యన్న నిమిత్తమస్తి। ఏవం హి జంతోరపి దుర్విభావ్యః శరీరసంయోగవియోగహేతుః ॥౫౧॥ ఏవం విమృశ్య తం పాపం యావదాత్మనిదర్శనమ్। పూజయామాస వై శౌరిర్బహుమానపురస్సరమ్ ॥౫౨॥ ప్రసన్నవదనాంభోజో నృశంసం నిరపత్రపమ్। మనసా దూయమానేన ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥౫౩॥ న హ్యస్యాస్తే భయం సౌమ్య యద్వై సాహాశరీరవాక్। పుత్రాన్ సమర్పయిష్యే౽స్యా యతస్తే భయముత్థితమ్ ॥౫౪॥ శ్రీశుకః ॥ స్వసుర్వధాన్నివవృతే కంసస్తద్వాక్యసారవిత్। వసుదేవో౽పి తం ప్రీతః ప్రశస్య ప్రావిశద్గృహమ్ ॥౫౫॥ అథ కాల ఉపావృత్తే దేవకీ సర్వదేవతా। పుత్రాన్ ప్రసుషువే చాష్టౌ కన్యాం చైవానువత్సరమ్ ॥౫౬॥ కీర్తిమంతం ప్రథమజం కంసాయానకదుందుభిః। అర్పయామాస కృచ్ఛ్రేణ సో౽నృతాదతివిహ్వలః ॥౫౭॥ కిం దుస్సహం ను సాధూనాం విదుషాం కిమపేక్షితమ్। కిమకార్యం కదర్యాణాం దుస్త్యజం కిం ధృతాత్మనామ్ ॥౫౮॥ దృష్ట్వా సమత్వం తచ్ఛౌరేః సత్యే చైవ వ్యవస్థితిమ్। కంసస్తుష్టమనా రాజన్ ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥౫౯॥ ప్రతియాతు కుమారో౽యం న హ్యస్మాదస్తి మే భయమ్। అష్టమాద్యువయోర్గర్భాన్మృత్యుర్మే౽భిహితః కిల ॥౬౦॥ తథేతి సుతమాదాయ యయావానకదుందుభిః। నాభ్యనందత తద్వాక్యమసతో౽విజితాత్మనః ॥౬౧॥ నందాద్యా యే వ్రజే గోపా యాశ్చామీషాం చ యోషితః। వృష్ణయో వసుదేవాద్యా దేవక్యాద్యా యదుస్త్రియః ॥౬౨॥ సర్వే వై దేవతాప్రాయా ఉభయోరపి భారత। జ్ఞాతయో బంధుసుహృదో యే చ కంసమనువ్రతాః ॥౬౩॥ అసురాస్సర్వ ఏవైతే లోకోపద్రవకారిణః। ఏతత్కంసాయ భగవాన్ శశంసాభ్యేత్య నారదః ॥౬౪॥ భూమేర్భారాయమాణానాం దైత్యానాం చ వధోద్యమమ్। ఋషేర్వినిర్గమే కంసో యదూన్మత్వా సురానితి ॥౬౫॥ దేవక్యా గర్భసంభూతం విష్ణుం చ స్వవధం ప్రతి। దేవకీం వసుదేవం చ నిగృహ్య నిగళైర్గృహే ॥ జాతం జాతమహన్ పుత్రం తయోరజనశంకయా ॥౬౬॥ మాతరం పితరం భ్రాతౄన్ సర్వాంశ్చ సుహృదస్తథా। ఘ్నంతి హ్యసుతృపో లుబ్ధా రాజానః ప్రాయశో భువి ॥౬౭॥ ఆత్మానమిహ సంజాతం జానన్ ప్రాగ్విష్ణునా హతమ్। మహాసురం కాలనేమిం

మాభవేయురిత్యుక్తం-తాన్ అస్యాః పుత్రాన్ సమర్పయిష్యే ॥౫౪॥ స్వసురితి ॥ నివవృతే నివృత్తః-తద్వాక్యసారః ఉపపత్తిస్తద్విత్ ॥౫౫॥ అథేతి ॥ కాల ఉపావృత్తే ప్రసూతికాలే ప్రాప్తే- సర్వాః సర్వాత్మా భగవానేవ దేవతా యస్యాస్సా భగవదాశ్రయత్వాత్ సర్వదేవతామయీతి వా ॥౫౬॥౫౭॥ నను మృత్యవే పుత్రం కథమర్పితవాన్ ఇత్యపేక్షాయామాహ ॥ కిం దుస్సహమితి ॥ సాధూనాం సత్యసంధానాం-నను పుత్రలాలనసుఖాపేక్షా కథం త్యక్తేత్యత ఆహ-విదుషామితి-భగవానేవ తత్త్వం నాన్యదితి జానతామిత్యర్థః-నను స్వయం నీతే సతి-కంసో బాలం న హన్యాదితి మత్వా-నీతవానితి కిం న స్యాత్ నేత్యాహ- కిమకార్యమితి-నను దేవకీ పుత్రం కథం తత్యాజేత్యత ఆహ-కిం దుస్త్యజమితి-ధృతాత్మనాం హరిమయీ స్తేషాం ॥౫౮॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥ కంసస్య శాంతిర్నైవ కార్యానుగుణా న భవతీతి నారదస్య ప్రత్యవస్థానం-తదాహ ॥ నందాద్యా ఇత్యాది త్రయేణ ॥౬౨॥ సర్వ ఇతి ॥ ఉభయోః వసుదేవనందకులయోః ॥౬౩॥౬౪॥ భూమేరితి ॥ దేవకృతమితి శేషః ॥౬౫॥ దేవక్యా ఇతి ॥ నిగళైశ్శృంఖ

తైః - అజనో విష్ణుః - తచ్ఛంకయా॥౬౬॥౬౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - దశమస్కంధే ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా - **

ఇతి - శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచిత భావార్థదీపికాయాం - దశమస్కంధే - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా -

శ్లో॥ ద్వితీయే కంసఘాతాయ దేవక్యా గర్భగో హరిః। బ్రహ్మాదిభిస్స్తుతస్సాచ సాంత్వితేతి నిరూప్యతే॥ శ్లో॥ యమభిస్సర్వైరుద్ధృతేత్యుక్తం - తమేవ విరోధం ప్రపంచయతి - త్వరయా దేవకీగర్భస్యాన్యత్ర సంచారేణ భగవతః ప్రవేశం వక్తుం సార్ధత్రయేణాహ॥ ప్రలంబేతి॥ మహాశనః అఘాసురః॥౧॥౨॥౩॥ ఏక ఇతి॥ అనురుంధానాః అనువర్తమానాః॥౪॥ సప్తమ ఇతి॥ ధామకళా - తదేవ సప్తమో గర్భో బభూవ - కింతద్ధామేత్యత ఆహ - యమనంతమితి - హర్షశోకవివర్ధనః ఆనందరూపస్యావతీర్ణత్వాద్ధర్షః పూర్వగర్భసాధారణదృష్ట్యా శోక ఇతి॥౫॥౬॥ గచ్ఛేతి॥౭॥ నను సా గోకులే కిమిత్యాస్తే అత ఆహ॥ అన్యా ఇతి॥ న కేవలం సైవ - అన్యా అపీతి - వివరేషు అలక్ష్యస్థానేషు॥౮॥ దేవక్యా ఇతి॥ జఠరే సంతం - నను గర్భ ఆకృష్యమాణః కథం జీవేదత ఆహ - మామకం ధామేతి - తత్ తతః॥౯॥ కిమర్థమేవం కార్యమిత్యత ఆహ॥ అథేతి॥ అథ అనంతరమేవేత్యర్థః - అంశభాగేనేతి - అంశైః శక్తిభిః భజతే అధితిష్ఠతి - సర్వాన్ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతాన్ ఇత్యంశభాగః తేన - న పరిపూర్ణరూ

యమభిస్సర్వైరుద్ధృత॥౬౮॥ ఉగ్రసేనం చ పితరం యదుభోజాంధకాధిపమ్। స్వయం నిగృహ్య బుభుజే శూరసేనాన్ మహాబలః॥౬౯॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే - అష్టాదశసహస్రికాయాం - సంహితాయాం - పారమహంస్యాం - శ్రీవైయ్యాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం - దశమస్కంధే ప్రథమోఽధ్యాయః -

శ్రీశుకః॥ ప్రలంబబకచాణూరతృణావర్తమహాశనైః। ముష్టికారిష్టద్వివిదపూతనాకేశిధేనుకైః॥౧॥ అన్యైశ్చాసురభూపాలైర్బాణభౌమాదిభిర్యుతః। యదూనాం కదనం చక్రే బలీ మాగధసంశ్రయః॥౨॥ తే పీడితా నివివిశుః కురుపాంచాలకేకయాన్। సాల్వాన్ విదర్భాన్నిషధాన్ విదేహాన్ కోసలానపి॥౩॥ ఏకే తమనురుంధానా జ్ఞాతయః పర్యుపాసతే। హతేషు షట్సు బాలేషు దేవక్యా ఔగ్రసేనినా॥౪॥ సప్తమో వైష్ణవం ధామ యమనంతం ప్రచక్షతే। గర్భో బభూవ దేవక్యా హర్షశోకవివర్ధనః॥౫॥ భగవానపి విశ్వాత్మా విదిత్వా కంసజం భయమ్। యదూనాం నిజనాథానాం యోగమాయాం సమాదిశత్॥౬॥ గచ్ఛ దేవి వ్రజం భద్రే గోపగోభిరలంకృతమ్। రోహిణీ వసుదేవస్య భార్యాస్తే నందగోకులే॥౭॥ అన్యాశ్చ కంససంవిగ్నా వివరేషు వసంతి హి॥౮॥ దేవక్యా జఠరే గర్భం శేషాఖ్యం ధామ మామకమ్। తత్సన్నికృష్య రోహిణ్యా ఉదరే సన్నివేశయ॥౯॥ అథాహమంశభాగేన దేవక్యాః పుత్రతాం శుభే। ప్రాప్స్యామి త్వం యశోదాయాం నందపత్న్యాం భవిష్యసి॥౧౦॥ అర్చిష్యంతి మనుష్యాస్త్వాం సర్వకామవరేశ్వరీమ్। నానోపహారబలిభిస్సర్వకామవరప్రదామ్॥౧౧॥ నామధేయాని కుర్వంతి స్థానాని చ నరా భువి। దుర్గేతి భద్రకాలీతి విజయా వైష్ణవీతి చ॥౧౨॥ కుముదా చండికా కృష్ణా మాధవీ కన్యకేతి చ। మాయా నారాయణీశానా శారదేత్యంబికేతి చ॥౧౩॥ గర్భసంకర్షణాత్తం వై ప్రాహుస్సంకర్షణం భువి। రామేతి లోకరమణాద్బలభద్రం బలోచ్ఛ్రయాత్॥౧౪॥ సందిష్టైవం భగవతా తథేత్యోమితి తద్వచః। పరిగృహ్య పరిక్రమ్య గాం గతా తత్తథాకరోత్॥౧౫॥ గర్భే ప్రణీతే దేవక్యా రోహిణీం యోగనిద్రయా। అహో విస్రంసితో గర్భ ఇతి పౌరా విచుక్రు

పేణేత్యర్థః - యద్వా - అంశైః జ్ఞానైశ్వర్యబలాదిభిః - భాజయతి యోజయతి - స్వీయానితి తేన యద్వా - అంశేన పురుషరూపేణ మాయాయా భాగో భజనం ఈక్షణం యస్య తేన - యద్వా - అంశేన మాయయా గుణావతారాదిరూపాః భాగాః భేదాః యస్య తేన - యద్వా - అంశాః మత్స్యకూర్మాదిరూపాః భజనీయాః న తు సాక్షాత్స్వరూపం యస్య తేన - యద్వా అంశైః జ్ఞానబలాదిభిః భజనం అనువర్తనం భక్తేషు యస్య తేన - సర్వథా పరిపూర్ణరూపేణేతి వివక్షితం॥ శ్లో॥ కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమిత్యుక్తత్వాదితి - తాం ప్రోత్సాహయతి - త్వం యశోదాయామిత్యాదినా సార్ధచతుష్టయేన॥౧౦॥ అర్చిష్యంతీతి॥ సర్వాన్ పుత్రాదీన్ కామయంతే యే - తేషాం వరాం ఈశ్వరీం నియంత్రీం అర్చకానాం సర్వకామవరాన్ ప్రదదాతీతి యా తాం॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ త్వద్వికర్షణేన తస్య సంకర్షణ - రామ - బలభద్రేతి॥ వ్యపదేశా భవిష్యంతీత్యాహ॥ గర్భేతి॥ రామేతి చ సంబోధనం - కరిష్యంతి - న్యాయాసంకృష్టేన తేన లోకస్య రమణాత్ రత్యుత్పాదనాత్॥౧౪॥ సందిష్టేతి॥ తథేతి॥ పునరపి ఓమిత్యాదరేణ ప్రతిగృహ్య - గాం పృథ్వీం॥౧౫॥ గర్భ ఇతి॥ విస్రంసితః విస్రస్త ఇత్యేవం చుక్రుశుః నతు తద్వ్యుదరి

త్యర్థః॥౧౬॥ఆవివేశేతి॥మనఃఆవివేశమనస్యావిర్బభూవ-జీవానామివనధాతుసంబంధఇత్యర్థః॥౧౭॥సఇతి॥ ధామ శ్రీవి
ష్ణోః॥౧౮॥తతఇతి॥జగన్మంగళంజగతాంమూర్తిమన్మంగళం-అచ్యుతాంశం-అచ్యుతాఃచ్యుతిరహితాః అంశాఃఐశ్వర్యాద
యోయస్యతం-యద్వా-అచ్యుతస్యఅంశఇవాంశఃభక్తానుగ్రహార్థంపరిచ్ఛిన్నవపురిత్యర్థః - సమాహితంసమ్యగాహిత
మేవఆహితంవేదదీక్షయాఅర్పితం-దేవీద్యోతమానాశుద్ధసత్త్వేత్యర్థః-సర్వాత్మకంసర్వస్యాత్మానం-అతఏవాత్మభూ
తంస్వస్మిన్నాదావేవసంతం-మనస్తఃమనసైవ-దధారధారణయాధృతవతీ-అత్రానురూపందృష్టాంతమాహ - యథా
కాష్ఠాప్రాచీదిక్ఆనందకరంచంద్రమితి॥౧౯॥సేతి॥సర్వజగన్నివాసస్యశ్రీహరేర్నివాసభూతాసత్యపి-నితరాంసర్వజ
నాహ్లాదకతయానరేజే-కింతు-స్వయమేవానందమన్వభూత్ - యతఃకంసస్యగృహేరుద్ధాఅన్యైర్నదృశ్యతే ఘటా
దిషురుద్ధాఅగ్నిశిఖాదీపఇవ-తథా-సతీశోభనా-సరస్వతీజ్ఞానఖలేజ్ఞానవంచకేరుద్ధాయథా-అన్యేషామనుపకారిణీసరా
జతైతద్వత్॥౨౦॥తామితి॥ప్రభయాభవనంవిరోచయంతీం-అజితఃశ్రీకృష్ణః-అంతరాకుక్షౌమధ్యే యస్యాస్తాం - ఏషవి
రోచమానఃమహాంశ్రీఃగర్భస్థితః-ధ్రువంహరిరేవయత్ యస్మాదీదృశీయంపూర్వంనాసీత్ ॥౨౧॥ ననుసంతిపామాద
యఉపాయానేతిస్వయమేవాహ॥ కిమితి॥ అయమర్థతంత్రోదేవకార్యప్రధానఃవిక్రమంనవిహంతి - మద్వధేపరాక్రి
మంకరిష్యత్యేవేత్యర్థః-యద్వా-తర్హీయమిదానీమేవహన్యతామితివిచింత్యాహ - అర్థతంత్రోపిపుమాన్స్వవిక్రి

శుః॥౧౬॥ఆవివేశాంశభాగేనమనఆనకదుందుభేః।అంశేనభగవాన్విష్ణుర్భువోభారాపనుత్తయే॥౧౭
సబిభ్రత్పౌరుషంధామ భ్రాజమానోయథారవిః । దురాసదోతిదుర్ధర్షో భూతానాంసంబభూవహ ॥
౧౮॥తతోజగన్మంగళమచ్యుతాంశంసమాహితంశూరసుతేనదేవీ।దధారసర్వాత్మకమాత్మభూతం కా
ష్ఠాయథానందకరంమనస్తః॥౧౯॥సాదేవకీసర్వజగన్నివాసనివాసభూతానితరాంనరేజే।భోజేంద్రగేహే
అగ్నిశిఖేవరుద్ధాసరస్వతీజ్ఞానఖలేయథాసతీ॥౨౦॥తాంవీక్ష్యకంసఃప్రభయాజితాంతరాం విరోచయం
తీంభవనంశుచిస్మితాం।ఆహైషమేప్రాణహరోహరిర్గుహాంధ్రువంశ్రితోయన్నపురేయమీదృశీ॥ ౨౧॥
కిమద్యతస్మిన్కరణీయమాశు మే యదర్థతంత్రో నవిహంతి విక్రమం । స్త్రియాస్స్వసుర్గురుమత్యావ
ధోయంయశశ్శ్రియంహంత్యనువేలమాయుః॥ ౨౨॥ విహంతికీర్తింసుదురాసదాంపరైస్త్యజంతిసం
తోయశసాపిహీనం।సఏషజీవన్ఖలుసంపరేతోవర్తేతయోఽత్యంతనృశంసితేన ॥౨౩॥ దేహేమృతేతం
మనుజాశ్శపంతిగంతాతమోంధంతనుమానినోధ్రువం॥౨౪॥ఇతిఘోరతమాద్భావాత్సన్నివృత్తస్స్వ
యంప్రభుః।ఆస్తేప్రతీక్షంస్తజ్జన్మహరేర్వైరానుబంధకృత్ ॥౨౫॥ ఆసీనస్సంవిశంస్తిష్ఠన్భుంజానఃపర్య

బ్రహ్మేశానాది-దేవగణాః దేవకీగర్భస్థితంపరమపురుషం స్తువంతి.

టన్పిబన్।చింతయానోహృషీకేశమపశ్యత్తన్మయంజగత్ ॥౨౬॥ బ్రహ్మాభవశ్చతత్రైత్యమునిభిర్నారదాదయః।దేవైస్సానుచరైస్సాకంగీర్భిర్వృషణమైడయన్॥ ౨౭॥దేవాఊచుః॥సత్యవ్రతంసత్యపరం

మంనవిహంతిసనాశయతిస్త్రీవధేతన్నాశస్స్యాదితిభావః తదేవాహ-స్త్రియాఇతి-గురుమత్యాఃగర్భిణ్యాః ॥౨౨॥ వి
హంతీతి॥కించ సఏషజీవన్నేవమృతస్స్యాత్-నృశంసితేనక్రౌర్యేణయోవర్తేత॥౨౩॥ దేహఇతి॥ తంజీవంతమేవమను
జాశ్శపంతిపరస్మాద్ధిక్కుర్వంతి-దేహేమృతే-తనుమానినఃపాపినః-నరకంగచ్ఛంతి-అథవా శాపప్రకారమాహ- త
నుమానినోదేహాభిమానినోస్యదేహేమృతే-అయంధ్రువమంధతమోగమిష్యతీతి॥౨౪, ౨౫. ఆసీనఇతి॥ సంవిశన్శ
యానః॥౨౬॥బ్రహ్మేతి॥రమ్యాభిఃగీర్భిః-వృషణంకామవర్షిణం-ఐడయన్అస్తువన్॥ వృషణంకామవర్షిణంభగవ
న్తం-ఐడయన్అస్తువన్-ధిషణమితిపాఠేజ్ఞానమయమిత్యర్థః॥౨౭॥ప్రతిశ్రుతంసత్యంకృష్ణమిత్యాహ-ప్రాప్తాః - సత్యత్వేనైవ
వయంస్తువంతి॥సత్యవ్రతమితి। సత్యంవ్రతంసంకల్పోయస్యతం - సత్యపరంసత్యప్రరంశ్రేష్ఠం ప్రాప్తిసాధనం
యస్మిన్తం-త్రిసత్యంత్రిష్వపికాలేషుసృష్టేఃపూర్వంప్రళయానంతరంస్థితిసమయేచ సత్యం అవ్యభిచారేణవర్తమా
నం-తదేవాహుః సత్యస్యయోనిమితి-సచ్ఛబ్దేనపృథివ్యప్తేజాంసి-త్యచ్ఛబ్దేనవాయ్వాకాశౌ ఏవంసచ్చత్యచ్చ సత్త్యం
భూతపంచకం॥శ్రీ॥తస్యసత్యమిత్యాహసత్ఇతిశ్రుతిః-తస్య-యోనింకారణం - అనేనసృష్టేఃపూర్వంవర్తమానతో
క్తా-తథాసత్యేతస్మిన్నేవనిహితంఅంతర్యామితయాస్థితం-అనేనస్థితిసమయేపివర్తమానతోక్తా తథాచసత్యస్యసత్యం
సత్యస్యసత్యంపారమార్థికం - తన్నాశేష్వవశిష్యమాణరూపంఅనేనప్రళయేప్యవధిత్వేనసత్యత్వం దర్శితం -

ఏవంత్రిసత్యత్వముపపాదితం-తథాఋతస్య నేత్రం-ఋతంచసూనృతవాణీ- సత్యంచసమదర్శనం - తథాభగవతా వ్యాఖ్యాస్యమానత్వాత్ ॥శ్లో॥సత్యంచసమదర్శనం॥ఋతంచసూనృతా వాణీ కవిభిః పరికీర్తితేతి- తయోర్నేత్రంన యనసాధనం నేతారంప్రవర్తకమితియావత్ -ఏవంసర్వప్రకారేణసత్యాత్మకంత్వాంభగవన్వయంశరణం ప్రపన్నాః పాహీత్యాశ్శితి ॥ ము ॥ అథభగవతా సాధురక్షణాయప్రతిజ్ఞాతార్థం సత్యంద్రష్టుం హర్షాత్ప్రీతమనసః తత్సత్యాత్మక త్వంస్తువంతి॥సత్యవ్రతమితి॥ సత్యసంకల్పమిత్యర్థః-యద్వా - సత్యంవ్రతంఆశ్రితసంరక్షణవ్రతంయస్యేతి-సత్యంసత్య వచనంపరంప్రధానంయస్యతం - అతఏవయథాప్రతిశ్రుత మవతార ఇతిభావః - యద్వా - చిదచిదాత్మకంజగత్సత్యమి త్యుచ్యతే॥శు॥యదన్యద్దేవేభ్యః ప్రాణేభ్యశ్చతత్సత్ - అథయద్దేవాశ్చప్రాణాశ్చతత్సత్ - తదేకయావాచా సహి వ్యాహ్రియతే సత్యమితిశ్రుతేః-తతఃపరం-యద్వా - సత్యశబ్దేనప్రమ్నాణతమా ఉపనిషద ఉచ్యంతే - తత్పరం - యథా ర్థవేదవాక్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః-త్రయఃప్రకృతిపురుష కాలాః సత్యాయస్యతంత్రిసత్యం-యద్వా-త్రిష్వప్యుత్పత్తిస్థి తిప్రళయేషుసత్యంనైయత్యేన కారణతయావర్తమానమిత్యర్థః తదేవాహుః - సత్యస్యయోనిమితిసచ్ఛబ్దేనపృథి వ్యప్తేజాంసి-త్యశబ్దేనవాయ్వాకాశౌ చోచ్యంతే। శ్రు॥తత్సత్యమిత్యాచక్షతఇతిశ్రుతేః- సచ్చత్యంచసత్త్యమిత్యేక వద్భావః-తస్యభూతపంచకస్య యోనింకారణం॥శ్రు॥సచ్చత్యచ్చాభవదితిశ్రుతేః-ఏతేననియతపూర్వభావినః కార ణత్వాత్సృష్టేఃపూర్వంతస్యవర్తమానతోక్తా-సత్యేతస్మిన్నేవసృష్టప్రపంచే - నిహితంఅంతర్యామితయాసన్నిహిత మితి స్థితికాలేసత్యత్వముక్తం-సత్యస్యప్రపంచస్యసత్యంవినాశరహితవిలయస్థానమిత్యర్థః॥శ్రు॥ తమఃపరే దేవఏకీభ వతీతిశ్రుతేః-అనేనప్రళయేపిస్థితిరుక్తా-యద్వా - సత్యేనిర్వికారేపరమాకాశేనిహితంప్రతిష్ఠితం - సత్యస్యసత్యంజీవే భ్యోపిసత్యం-జీవానాంస్వరూపతోనిర్వికారత్వేనసత్యత్వేపి-స్వభావవికారవత్వాత్తేభ్యోపిధర్మతోనిర్వికారమిత్య ర్థః-ఋతస్య నేత్రం-ఋతంసూనృతవాక్యం-సత్యంసమదర్శనం॥శ్లో॥సత్యంచసమదర్శనం । ఋతంతుసూనృ తావాణీకవిభిఃపరికీర్తితేతిభగవదుక్తేః-తయోర్నేత్రంనేతారంప్రవర్తకమిత్యర్థః-యద్వా॥శ్రు॥ ఏవమమృతావా

॥ సత్యంసత్త్యస్యయోనింనిహితంచసత్యే। సత్యస్యసత్యమృతసత్యనేత్రం సత్యాత్మకంత్వాంశరణం
ప్రపన్నాః॥౨౬॥ఏకాయనోసౌద్విఫలస్త్రిమూలశ్చతూరసః పంచవిధఃషడాత్మా। సప్తత్వగష్టవిటపోన

త్మానంజుగుప్సేదితిశ్రుతౌ-పుణ్యవ్రతసంబంధిన్యమృతశబ్దప్రయోగాత్ ఋతంపుణ్యంసచానుష్ఠీయమానోధర్మః-స త్యముచ్యమానోధర్మః తయోర్నేతారం-అథవాసత్యశబ్దఆదిత్యవాచీ॥శ్రు॥ అసావాదిత్యస్సత్యమితిశ్రుతేః - తత్సా హచర్యాదృతశబ్దశ్చంద్రవాచీతన్నేత్రం॥శ్రు॥చక్షుషీచంద్రసూర్యావితిశ్రుతేః - సత్యాత్మకంనిర్వికారస్వభావం-స త్యభూతాప్రాకృతశుభవిగ్రహంవా॥శ్లో॥ఆత్మాజీవేధృతౌదేహఇతినిఘంటుః- ఏవంభూతంత్వాంశరణం ప్రపన్నాః - రక్షితారంతరణోపాయంవాప్రాప్తాః ॥ శ్లో॥ ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యభిధానాత్ ॥౨౬॥నను భవంతో పిలోకేశ్వరాఃమత్తుల్యాఏవ-కిమితిమాంశరణంప్రపద్యంతే-మైవంవాచ్యం- త్వమేవైకస్సర్వేశ్వరః సర్వసృష్ట్యాదికా రణత్వాత్ -వయంతుత్వదేకశరణా ఏవ- లోకాదిరూపంద్వైతంచ సర్వంత్వద్వ్యతిరేకేణనాస్తీతివక్తుంద్వైతప్రపంచం వృక్షరూపేణనిరూపయంతి॥ఏకాయన ఇతి॥అసౌప్రపంచఃఆదివృక్షః-వృశ్చ్యతఇతివృక్షః-సమష్టివ్యష్టిదేహరూపః కథం భూతః-ఏకాయనః ఏకాప్రకృతిః అయనంఆశ్రయోయస్యసః- ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః- త్రయోగుణాస్సత్త్వాదయో మూలానియస్యసః-ధర్మార్థకామమోక్షాశ్చత్వారోరసాయస్యసః పంచఇంద్రియాణివిధాజ్ఞానప్రకారాయస్యసః షడూర్మయః॥శ్లో॥బుభుక్షాచపిపాసాచప్రాణస్యమనసఃస్మృతౌ॥శోకమోహౌశరీరస్యజరామృత్యూ షడూర్మయః। కోశావా- త్వగ్రుధిరమాంసమేదోస్థిమజ్జావతేషట్కోశాః-ఆత్మానః స్వభావాఃయస్యసః షడాత్మా సప్తధాతవఃత్వ చోయస్యసః-పంచభూతానిమనోబుద్ధ్యహంకారాశ్చేత్యష్టౌవిటపాః శాఖావిస్తరాయస్యసః నవాక్షః నవద్వారాణి అక్షిణీ ఛిద్రాణియస్యదశప్రాణాః- నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయాః ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానాఖ్యాః పత్రాణియస్యసః దశచ్ఛదః ద్వౌజీవేశ్వరౌఖగౌయస్మిన్సః ద్విఖగః-ము॥అథకారణంబుద్ధ్యయమితిసర్వకారణస్యాపి పాప్యత్వశ్రవణాత్పూర్వశ్లోకసూచితం-భగవతఃకారణత్వంప్రపంచయితుంతావత్ప్రపంచస్వరూపమాహుః ॥ ఏకా యనఇతి॥ఆద్యఃప్రవాహాత్ నిత్యః-వృశ్చ్యతఇతివృక్షః-వినాశీ-దేహరూపఃప్రపంచఇత్యర్థః-సఏవవృక్ష ఇతిశ్లిష్టరూపకం- ఏకంప్రకృతితత్త్వంపరబ్రహ్మతత్త్వంవాఅయనమాశ్రయోయస్యేత్యేకాయనః- ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసఃద్విఫల

త్రిమూలః సత్త్వాదిగుణత్రయమూలకః - చత్వారః పురుషార్థా రసా యస్య సః చతూరసః - పంచవిధః పంచభూతప్రకారః పంచేంద్రియాణి విధా జ్ఞానప్రకారో యస్యేతి వా - పంచశిఫ ఇతి పాఠే శిఫా శబ్దేన శాఖాఖ్యోధః ప్రసారిణీ జటా ఉచ్యతే - పంచసూక్ష్మభూతాః శిఫా యస్యేతి - షడాత్మా - బుభుక్షా పిపాసా శోక మోహ జరా మృత్యురూపాః షడూర్మయః ఆత్మానః స్వభావా యస్య సః - మనసా సహ షడింద్రియాణ్యాత్మని యస్యేతి వా - చర్మ రుధిర మాంస మేదో మజ్జాస్థి శుక్లరూపాః సప్త ధాతవ ఏవ త్వచో యస్య సః - హస్త పాద శిరః కంఠ వక్షో జఠరాః అష్టౌ విటపాః శాఖా యస్య సః - నవాక్షః నవద్వార కోటరః దశ ప్రాణాః ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమాన నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయాఖ్యాః ఛదస్థానీయా యస్య సః - దశచ్ఛదః - శబ్దాదయ ఏవానుకూలాః ప్రతికూలాశ్చ దశ ఛదా యస్యేతి వా - ద్వౌ జీవపరమాత్మానౌ ఖగౌ యస్య సః ద్విఖగః - అసౌ ఏవంభూత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంరూపస్య సంసారవృక్షస్య సతః కార్యస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః ప్రకర్షేణ సూతిర్జన్మ యస్మాత్సః కారణమిత్యర్థః - త్వమేవ సన్నిధానం సమ్యఙ్నిధీయతేఽస్మిన్నితి లయస్థానం - త్వమేవానుగ్రహశ్చ అనుగృహ్ణాతి పాలయతీతి - నను బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః ఏవంభూతాః ప్రసిద్ధాః - కథమహమేవేతి చేత్తత్రాహుః త్వన్మాయయేతి - సంవృతం పిహితం చేతో జ్ఞానం యేషాం తే - త్వామేవ నానా పశ్యంతి - యే తు విపశ్చితో విద్వాంసః - తే తథా న పశ్యంతి ॥ ము ॥ తతః కిమత ఆహ ॥ త్వమితి ॥ సతః సత్యస్య కార్యభూతస్య వా - అస్య ప్రపంచవృక్షస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః కారణం - సన్నిధానం సమ్యఙ్నిధనం వినాశహేతురిత్యర్థః - ప్రళయే సమ్యఙ్నిధీయతేఽస్మిన్ ప్రపంచ ఇతి సన్నిధానం - లయస్థానమితి వా - త్వమేవానుగ్రహః అనుగ్రహశీలః - ఇష్టప్రదానాదినా పాలక ఇత్యర్థః - నను మమైకస్యైవ కథం సర్వవిధకారణత్వం అన్యేఽప్యుచ్యంతే జగత్కారణతయా యుష్మదాదయ ఇత్యత్రాహుః - త్వన్మాయయేతి - త్వన్మాయయా త్వచ్ఛక్తిభూతయా జ్ఞానవిరోధిన్యా ప్రకృత్యా అసంవృతచేతసః అతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః - త్వామేవ పశ్యంతి - ఉక్తరీత్యా సర్వకారణం త్వామేవ పశ్యంతీత్యర్థః - యే తు విశదం విమృశ్య వా న పశ్యంతీతి న విపశ్చితః - నఞర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః - తే ఇతి శేషః - నానా పశ్యంతి

వాక్షో దశచ్ఛదో ద్విఖగో హ్యాదివృక్షః ॥ ౨౭ ॥ త్వమేక ఏవాస్య సతః ప్రసూతిస్త్వం సన్నిధానం త్వమనుగ్రహశ్చ । త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం పశ్యంతి నానా న విపశ్చితో యే ॥ ౨౮ ॥ బిభర్షి రూపాణ్యవబోధ ఆత్మా క్షేమాయ లోకస్య చరాచరస్య । సత్త్వోపపన్నాని సుఖావహాని సతామభద్రాణి ముహుః ఖలానామ్ ॥ ౨౯ ॥ త్వయ్యంబుజాక్షాఖిలలోకధామ్ని సమాధినావేశితచేతసైకే । త్వత్పాదపోతేన మహ

అస్మదాదినానాకారణాని పశ్యంతీత్యర్థః - యద్వా - మమైవ సర్వకారణత్వే కథం మాం సర్వజీవవిలక్షణం న జానంతీత్యత ఆహుః - త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం నానా పశ్యంతి అనంతజీవరూపేణ నానావిధం పశ్యంతి - న తు జీవవిలక్షణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః - యే తు విపశ్చితః తత్త్వజ్ఞాః తే తు - ఏవం న పశ్యంతి - కింతు సర్వజీవవిలక్షణం సర్వజగజ్జన్మస్థితివిలయైకకారణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః - యద్వా - త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం - నానా న పశ్యంతి - జగద్రక్షణాయ రామకృష్ణాదిరూపేణ బహువిధం న జానంతి ॥ శ్లో ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః । పూర్ణానందం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే - ఇతి కృష్ణశబ్దవ్యుత్పత్తేః తదవతారరహస్యం న విందంతీత్యర్థః - యే తు విపశ్చితః తే ఏవ పశ్యంతీతి ॥ ౨౮ ॥ నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం వర్ణయథేతి చేత్తత్రాహుః ॥ బిభర్షీతి ॥ ఆత్మా పరమాత్మా అవబోధ - అవబోధైకస్వరూప - చరాచరస్య స్థావరజంగమాత్మకస్య క్షేమాయ సుఖాయ - సత్త్వగుణయుక్తాః ఖలానామభద్రాణి సతాం సుఖావహాని - రూపాణి మూర్తీః బిభర్షి ధత్సే - న తు త్వం కస్యాపి పుత్ర ఇత్యర్థః ॥ ము ॥ ఏతదేవావతారవైభవమాహుః ॥ బిభర్షీతి ॥ అవబోధః జ్ఞానస్వరూపః ఆత్మా త్వం - సత్త్వస్య మోక్షోపయుక్తశుద్ధసత్త్వస్య ఉపపన్నాని ఉపయుక్తానితత్ప్రవర్తకానీత్యర్థః ॥ శ్రుతిః ॥ సత్త్వస్యైవ ప్రవర్తక ఇతి శ్రుతేః - అప్రాకృతశుద్ధద్రవ్యమయానీతి వా - రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని - లోకస్య క్షేమాయ ధర్మసంస్థాపనాది శ్రేయసే బిభర్షీతి - ఉక్తం హి భగవతా ॥ శ్లో ॥ పరిత్రాణాయ సాధూనామిత్యాది ॥ ౨౯ ॥ న కేవలమేతావత్ భక్తానాం మోక్షోఽర్థమపీత్యాహుః ॥ త్వయీతి ॥ త్వయి సమాధినా ఆవేశితచేతసా నిమిత్తేన - త్వత్పాదపోతేనాశ్రితేన - ఏకే ముఖ్యాః వివేకినః మహద్భిః కృతేన సేవ్యతయా సంపాదితేన - యద్వా - ఇదమపి మాయామయమిత్యనాదరం పరిత్యజ్య ఆదర మేవ మహద్భిః సర్వోపరి క్లృప్తమితి మనసి కృతేన బహుమతేనేత్యర్థః - భవాబ్ధిం వత్సపదం కుర్వంతి - అనాయాసేనైవ భజనానుష్ఠానాదినా తేషాం ముక్తిరిత్యర్థః ॥ ము ॥ ఏతదవతారరహస్యవేదినో ముచ్యంత ఇత్యాహుః ॥ త్వయీతి ॥ మహత్కృతేన మహాత్మభిరుపదిష్టేనేత్యర్థః - సమాధినా భక్తిరూపాపన్నజ్ఞానేన - త్వ

యాఽఽవేశితచేతసా-అసంజితచిత్తేనోపలక్షితాః- ఏకే భగవదవతారరూపప్రవణాః - త్వత్పాదైనైవపోతేనతరణసాధ
నేనతేనైవసిద్ధోపాయేనేత్యర్థః - అమలసత్త్వధామ్నీత్యత్రపూర్వవదర్థో ద్రష్టవ్యః ॥ ౩౧ ॥ నను తేనపోతేన ప్రా
క్స్వచేత్పారంగతాః-తర్హీదానీంతనానాంకాగతిస్తత్రాహుః॥స్వయమితి॥ అయమర్థః - హేద్యుమన్ స్వప్రకాశ
త్వత్పాదపోతసామీప్యమాత్రేణభవాంభోధౌవత్సపదమాత్రేజాతే-అతస్తన్నిరపేక్షం-స్వయమేవ-అన్యేషాంభీమం
సుదుస్తరమపిభవార్ణవంసముత్తీర్య-భవత్పదాంభోరుహరూపాంనావమత్రైవనిధాయభక్తిమార్గసంప్రదాయం
ప్రవర్త్యేత్యర్థః - పారంయాతాః పారంగతాః-తత్ర - యతోఽదభ్రసౌహృదాః సర్వభూతేషు - అద
భ్రసౌహృదాఃఅతిప్రీతియుక్తాః-అతస్తే-అన్యేషాంతరణాయనిధాయేతి - కథంమత్పాదపోతేన తీర్ణాః అతఉక్తంభ
వాన్సదనుగ్రహఃసతోభక్తాననుగృహ్ణాతీతి-యేనకేనచిత్ప్రకారేణభగవతిచేతోవేశనీయమితిభావః॥ము॥ఏవంత్వచ్చర
ణరూపసాధనేనభవాబ్ధింతీర్త్వా-కేచనభక్తాః-ఇతరేషామపితత్తరణేతదేవసాధనం దర్శయిత్వా గతా ఇత్యాహుః
స్వయమితి-హేద్యుమన్ స్వప్రకాశ-అదభ్రసౌహృదాః సర్వభూతేష్వధికసౌహార్దాః కేచనభక్తా ఇత్యర్థః భవా
ర్ణవంస్వయంసముత్తీర్య తే-తాదృశసౌహార్దయుక్తా ఏవభక్తాః- అత్రభవార్ణవే భవత్పదాంభోరుహనావంనిధా
య-ఇదమస్యతరణోపాయమితిదర్శయిత్వేత్యర్థః-యాతాః గతాః - త్వత్పాదపద్మాశ్రితానాం భవోత్తారకత్వం
తవసముచితమేవేత్యాహుః-సదనుగ్రహోభవానితి-సదనుగ్రహశీలఇత్యర్థః - ద్యుమద్భవార్ణవమిత్యపి కేచిత్ ద్యుమ
త్ స్వర్గాదిస్థానోపేతంయథాతథాభవార్ణవంసముత్తీర్యేతిక్రియావిశేషణం ॥శ్లో॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పున
రావర్తినోఽర్జునేతిస్వర్గాదేరపిసాపాయత్వోక్తేః-యద్వా-ద్యుమన్ స్వర్గాదిస్థానసహితో యో భవస్తమేవార్ణవ
మితిసమస్తంపదం-అత్రైవార్థాంతరం-తథాహి-పూర్వోక్తమేవార్థమాదరాత్పునస్త్వంతరేణాహుః- సౌహృదంసౌహా
ర్దంమైత్రీత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం-ఇతరేషాంకరుణాద్యుచితోపేయరూపమానసపరికర్మణాం అదభ్రసౌహృదాః మై

త్కృతేనకుర్వంతిగోవత్సపదంభవాబ్ధిం॥౩౨॥స్వయంసముత్తీర్యసుదుస్తరంద్యుమన్ భవార్ణవంభీ
మమదభ్రసౌహృదాః।భవత్పదాంభోరుహనావమత్రతే నిధాయయాతాస్సదనుగ్రహోభవాన్ ॥
౩౩॥యేఽన్యేఽరవిందాక్షవిముక్తమానినస్త్వయ్యస్తభావాదవిశుద్ధబుద్ధయః। ఆరుహ్యకృచ్ఛ్రేణపరంప
దంతతఃపతంత్యధోఽనాదృతయుష్మదంఘ్రయః॥౩౪॥తథానతేమాధవతావకాః క్వచిద్భ్రశ్యంతిమార్గా

త్ర్యాదిగుణోపేతా ఇత్యర్థః- తేయోగినః- అత్రభవసాగరే- భవత్పదాంభోరుహనావం - నిధాయ-భవార్ణవంసము
త్తీర్యయాతాఃపారంగతాః॥ ౩౩॥ నను వివేకినాం కిం మత్పూజనేన-ముక్తాఏవహితే-తత్రాహుః॥యఇతి॥విముక్తమానినః వి
ముక్తావయమితిమన్యమానాః-త్వయిఅస్తోనిరస్తఃఅతఏవఅసమ్యగ్భావఃతస్మాత్ భక్తేరభావాదిత్యర్థః- నవిశుద్ధాబు
ద్ధిర్యేషాం తేతథా-యద్వా-త్వయిఅస్తభావా ఇతిచ్ఛేదః-అస్తభావాః అస్తమతయః వాదేష్వవిశుద్ధబుద్ధయః- కృచ్ఛ్రేణబహు
జన్మతపసా-పరంపదంమోక్షసన్నిహితం-సత్కులతపశ్శ్రుతాది సకలపిశ్లేషైరభిభూయం తే-నఆదృతాయుష్మదంఘ్రయో
యైస్తే॥ము॥భగవచ్చరణారవిందభక్తిరహితానాం-యాగతిస్తామాహుః॥ యఇతి॥విముక్తమానినఃవిముక్తావయమిత్యభి
మానవంతః-త్వయ్యస్తభావాదితి-భావప్రధానోనిర్దేశః-భావబంధరహితత్వాదిత్యర్థః అవిశుద్ధబుద్ధయః కలుషమతయః
అనాదృతయుష్మదంఘ్రయః-అన్యేయేజనాఃతఇతిశేషః-యస్త్వదోఽనత్యసంబంధాత్ - కృచ్ఛ్రేణపూర్వాచరితవ్రతవిశే
షేణ-పరంపదంమోక్షసాధనయోగ్యసద్వర్ణాశ్రమాద్యుత్కృష్టస్థానమారుహ్యాపి- తతస్స్థానాదధఃపతంతి - యద్వా
న-ఆదృతయుష్మదంఘ్రయఇతిచ్ఛేదః-తథాచఆదృతయుష్మదంఘ్రయస్తునపతంతీత్యర్థః- అత్రైవార్థాంతరం - త్వయిఅ
స్తాక్షిప్తా-అనుత్క్షేపణఇతిధాతుః-భాప్రతిభాయేషాం తే-త్వద్విన్యస్తబుద్ధిప్రకాశా ఇత్యర్థః-విముక్తమానినఃత్యక్తదేహా
త్మాభిమానా ఇతి॥శ్లో॥కాకపిప్రీతిచకోరపారణపటుజ్యోతిస్మృతిఇత్యాదివత్కథంచిత్సాధుత్వంబోధ్యం-విద్యతేచాత్రైవా
ఘాసురప్రశంసేప్రయోగః॥శ్లో॥తతోఽతికాయస్యనిరుద్ధమార్గిణఇతి-యద్వా-విముక్తాఃమానినో దేహాత్మాభిమానవన్తో
యైస్తేతథోక్తాః-త్యక్తమూఢసంసర్గా ఇత్యర్థః- వాదేనసద్భిస్సహానిత్యసంవాదేనతత్త్వావలోకనేనేత్యర్థః - విశుద్ధబుద్ధ
యఃనిర్మలజ్ఞానాః-ఏతేనముముక్షోర్దుస్సంగత్యాగఃసత్సంగశ్చావశ్యకఇత్యుక్తం-అదృతయుష్మదంఘ్రయః॥యేఅన్యే
శరణాగతాః తే-కృచ్ఛ్రేణమహావిశ్వాసపూర్వకేణ శరణవరణేనేత్యర్థః-పరంపదమమృతస్థానమారుహ్య- తతఃపదా
దధోనపతంతీత్యర్థః॥శు॥నచపునరావర్తంతే-ఇమంమానవమావర్తంతఇత్యాదిశ్రుతేః॥౩౪॥త్వదీయాస్తునకదావిదపి

పతంతీత్యాహుః॥ తథేతి॥ వినాయకాః విఘ్నహేతవః తేషామనీకాని స్తోమాః తాని పాంతి యే - తేషాం మూర్ధసు - విచరంతి విఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః - యద్వా - [illegible]పాః ప్రత్యేకం వినాయకానీకపమూర్ధసు గరుడానాం మూర్ధసు చరంతి ॥ ము ॥ అథ పూర్వయోజనానుగుణ్యేన ఉత్తరశ్లోకార్థో వర్ణ్యతే తాదృశచతురభిమానరహితాస్త్వదీయాస్తు కదాచిదపి న పతంతీత్యాహుః॥ తథేతి॥ యే - త్వయి బద్ధసౌహృదాస్తావకాః త్వదేకశరణా ఇత్యర్థః తే తథా పూర్వోక్తజనవత్ మార్గాత్ స్వపథాత్ క్వచిదపి న భ్రశ్యంతీతి - పూర్వయోజనాంతరానుగుణ్యేన తు - త్వయి బద్ధసౌహృదాస్తావకాః - హే మాధవ - తే తవ - మార్గాన్మోక్షపథాత్ - తథా పూర్వోక్తప్రకారేణైవ క్వచిదపి న భ్రశ్యంతీతి - తాదృశపురుషార్థలాభస్య - త్వత్కటాక్షేణైవ విఘ్నభయాభావాన్న భ్రంశ ఇతి వస్తుం పూర్వోక్తార్థానువాద ఇతి న కశ్చిద్విరోధః - తదాహుః - త్వయేతి - వినాయకానీకపమూర్ధసు విఘ్నసేనాపతిశిరస్సు - విచరంతి విఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ సతాం సుఖావహం రూపాణి ధారయసీత్యుక్తం బిభర్షి రూపాణీతి - తత్ర కేన ప్రకారేణ సుఖావహత్వమిత్యపేక్షాయామాహుః॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం వపుః శ్రయత ఇత్యన్వయః శ్రేయస ఉపాయనం కర్మఫలదాతృ - కథం యేన వపుషా - జనస్తవార్హణం పూజాం - ఈహతే కరోతి - కైః - వేదశ్చ క్రియా యోగశ్చ తపశ్చ సమాధిశ్చ తైః చతురాశ్రమధర్మైరిత్యర్థః - వపుషో నాశ్రయణే అర్హణాసంభవాన్న కర్మఫలసిద్ధిస్స్యాదితి॥ ము॥ యదుక్తం బిభర్షి రూపాణీత్యత్ర సాధుసుఖావహత్వం తత్ప్రకారమేవాహుః॥ సత్త్వమితి॥ స్థితౌ స్వసృష్టస్య జగతః స్థితికాలే - విశుద్ధం రజస్తమోగంధామిశ్రం - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం - ఉపపూర్వః అయనశబ్దస్సమీపాశ్రయవాచీ - శ్రేయసాముపాయనం సన్నిహితాశ్రయం - రామకృష్ణాదీనాం దయాసౌలభ్యవాత్సల్యాదిపూర్ణత్వేన శీఘ్రమేవ తత్తత్ఫలభక్తశ్రేయః ప్రదత్వాత్ - ఏవంవిధం వపుః - భవాన్ శ్రయతే యేన దివ్యమంగళవిగ్రహేణ హేతునా - జనస్తవార్హణం పూజాం - వేదాదిభిః సమీహతే ఉద్యుక్తస్సన్ - వేదః స్వాధ్యాయః తస్యాపి భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వేన తదర్హణత్వాత్ - క్రియాః యజ్ఞాదికర్మాణి - యోగః సన్మంగళవిగ్రహధ్యానం తపః అనశనవ్రతాది - సమాధిర్భక్తిః॥ ౩౩॥ త్వయ్యంబుజాక్షేత్యాదినా శ్లోకత్రయేణ భగవత్ప్రాప్తానామేవ మోక్షో నాన్యేషామిత్యుక్తం - తత్ర కర్మఫ

> త్వయి బద్ధసౌహృదాః। త్వయాభిగుప్తా విచరంతి నిర్భయా వినాయకానీకపమూర్ధసు ప్రభో ॥ ౩౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం శ్రయతే భవాన్ స్థితౌ శరీరిణాం శ్రేయ ఉపాయనం వపుః। వేదక్రియాయోగతపస్సమాధిభిస్తవార్హణం యేన జనస్సమీహతే॥ ౩౩ ॥ సత్త్వం న చేద్ధాతరిదం నిజం భవేద్విజ్ఞానమజ్ఞానభిదాపమార్జ-

లం భక్తిం వినా మా భూత్ - మోక్షస్య తు జ్ఞానైకసాధ్యత్వాత్ కిం భక్త్యేతి సంశయం ప్రత్యాహుః॥ సత్త్వమితి॥ హే ధాతః ఇదం సత్త్వం నిజం తవ వపుః న భవేచ్చేత్ తర్హి విజ్ఞానం విశిష్టమపరోక్షజ్ఞానం న భవేదిత్యనుషంగః - కథంభూతం అజ్ఞానభిదాపమార్జనం - అజ్ఞానం చ తత్కృతా భిదా చ - తయోరపమార్జనం నివర్తకం - యద్వా - అజ్ఞానం భినత్తీత్యజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం మార్జనం నిరాసం - ఆపపాప - నను జడానాం బుద్ధ్యాదీనాం యతః ప్రకాశః - తద్బ్రహ్మైవ జ్ఞానం భవేదేవ స భవాన్ సర్వసాక్షీ పరిపూర్ణః గుణప్రకాశైః గుణావచ్ఛిన్నైః ప్రకాశైః - కేవలమనుమీయతే కల్ప్యతే - న తు సాక్షాత్క్రియత ఇత్యర్థః - అనుమానప్రకారమేవాహుః - ప్రకాశతే యస్య చ యేన వా గుణ ఇతి - యస్య సంబంధీ అయం బుద్ధ్యాదిగుణః ప్రకాశతే - యో గుణసాక్షీత్యర్థః - యేన వా బుద్ధ్యాద్యారూఢేన ప్రమాత్రా బాహ్యో గుణః ప్రకాశత ఇత్యనుమీయత ఇత్యర్థః - శుద్ధసత్త్వవపుషి త్వయి సేవ్యమానే తు తదాకారేంతః కరణే - తత్ప్రసాదేన సాక్షాత్కారో భవేదితి భావః॥ ము॥ ఉక్తస్య దివ్యమంగళవిగ్రహస్య దురవబోధత్వమాహుః॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం న తే ధామ విదంతి జంతవ ఇతి పాఠః - విజ్ఞాయతే నేన దివ్యాత్మస్వరూపమితి విజ్ఞానం - స్వాంతర్గతహేమప్రకాశకమణికరండికావత్ త్రిగుణాత్మకప్రకృతివిలక్షణశుద్ధద్రవ్యత్వేనాత్మస్వరూపస్యాతిరోధాయకమిత్యర్థః - అజ్ఞానభిదా - దేవోహమిత్యాద్యజ్ఞానకృత దేవమనుష్యత్వాదిభేదాభిమానః - తస్యాపమార్జనం నివర్తకం - ధ్యాతౄణామితి శేషః - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం - తే ధామ తేజోరూపం వపుః॥ శ్రుతి॥ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః ఆదిత్యవర్ణమిత్యాదిశ్రుతేః - జంతవో జ్ఞానహీనాః - న విందంతి ఏవంవిధం న విజానంతి - కింతు ఇతరసజాతీయమేవ మన్యంత ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ న భూతసంఘసంస్థానో దేహోస్య పరమాత్మన ఇతి హ్యుచ్యతే - సత్త్వం - న చేద్ధాతరిదం నిజం వపురితి పాఠే - హే ధాతః - నిజమిదం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం వపుః - న భవేచ్చేత్ - తర్హి - అజ్ఞానం తత్కృతభిదా చ తయోరపమార్జనం నివర్తకం - విజ్ఞానం విశిష్టాపరోక్షజ్ఞానమిత్యర్థః - న భవేదిత్యనుషంగః - యద్వా - అజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం - మార్జనం అపఫలం ఫలం ప్రాప్తమేవేత్యర్థః ఏవం సాక్షాత్కారయోగ్యస్య దివ్యమంగళవిగ్రహ

స్యైవమాహాత్మ్యం దురవబోధం అనుమేయస్య దివ్యాత్మస్వరూపస్య తు కిముతేత్యభిప్రయన్త స్తస్య సార్వజ్ఞ్యపురస్సర
తం సర్వకారణత్వమాహుః-గుణేతి-యేన వా త్వయా హేతునా-గుణో గుణమయః ప్రపంచః-ప్రకాశతే ఉన్మిషతీతి-కర్తాసీ
త్యర్థః-యస్యైవ ప్రకాశతే చ ప్రత్యక్షో భవతి-సర్వజ్ఞోసీత్యర్థః సభవాన్ - గుణప్రకాశైః గుణమయకార్యైః
అనుమీయతే కార్యస్య కారణభూత ఇతి విజ్ఞాయత ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ ఏవం తావద్భక్తానామభ్యుదయాపవర్గార్థం రూపాణి
బిభర్షీత్యుక్తం-తాన్యపి భజనీయాన్యేవ కేవలం-న తు జ్ఞాతుం శక్యంతే-అనంతత్వాదతర్క్యత్వాచ్చ మనోవచసోరగోచర
త్వాదిత్యాహుః॥ న నామరూపే ఇతి॥ గుణాశ్చ కర్మాణి చ జన్మాని చ తైర్నిరూపితవ్యే నిరూపణార్హే న భవతః-కుతః- అనుమే
యం వర్త్మ మార్గో యస్య-తవేతి-తత్రాపి హేతుః-తస్య సాక్షిణ ఇతి-న హి సాక్షిణస్తత్త్వం మనోవచోగోచరమిత్యర్థః-
హే దేవ బహుధా ద్యోతమాన-అథాపి క్రియాయాం ఉపాసనాదిలక్షణాయాం - త్వాం ప్రతియంతి ఉపాసకాస్సాక్షా
త్పశ్యంతి-హి ప్రసిద్ధౌ॥ ము॥ అథ భగవద్గుణజన్మకర్మనామరూపాణాం లోకసామ్యేన అనిరూపణీయత్వమాహుః॥ న నామరూ
ఇతి పే॥ మనోవచోభ్యాం వేదవాక్యేన తదనుసారిమనసా చేత్యర్థః అనుమేయవర్త్మనః అనుమేయస్వభావస్య-సర్వ
సాక్షిణః తవ తస్య సాక్షిణ ఇతి పాఠే తస్య తథా ప్రసిద్ధస్యేత్యర్థః-గుణజన్మకర్మభిస్సహ- నామరూపే న నిరూపితవ్యే-గుణజ
న్మకర్మనామరూపాణి ఇతరసజాతీయతయా న నిరూపణీయాని॥ శ్లో॥ జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమితి వచనాత్ నన్వేవం చేత్కథం
వైదికాస్తత్తత్కర్మణి-అగ్నీంద్రాదినామరూపసాజాత్యేన వ్యవహరంతీత్యతో ఉపపత్తిమాహుః- వేదేతి - అథాపి-త్వ
న్నామరూపాదేర్లోకవిలక్షణత్వేపి-వేదక్రియాయాం వైదికకర్మణి ప్రతియంతి హి అయం భావః - వైదికకర్మణి ప్రస్తుతా
గ్నీంద్రాదినామరూపసజాతీయతయా భగవన్నామరూపనిర్దేశేపి నేతరసాజాత్యప్రసక్తిదోషః॥ శ్రు॥ అంగాన్యన్యా దేవ
తా ఇతి తేషాం తదంగత్వాత్తన్నామరూపాణి త్వదీయానీతి బుద్ధ్యా వేదక్రియాయాం ప్రవదంతి - న హి త్వదీయైస్స్వీయ

నమ్। గుణప్రకాశైరనుమీయతే భవాన్ ప్రకాశతే యస్య చ యేన వా గుణః॥ ౩౬॥ న నామరూపే గుణజన్మకర్మభిర్నిరూపితవ్యే తవ తస్య సాక్షిణః। మనోవచోభ్యామనుమేయవర్త్మనో దేవ క్రియాయాం ప్రతియంత్యథాపి హి॥ ౩౭॥ శృణ్వన్ గృణన్ సంస్మరయంశ్చ చింతయన్నామాని రూపాణి చ మంగళాని తే। క్రియాసు యస్త్వచ్చరణారవిందయోరావిష్టచేతా న భవాయ కల్పతే॥ ౩౮॥ దిష్ట్యా హరేఽస్యా భవతః పదో భువో భారోఽపనీతస్తవ జన్మనేశితుః। దిష్ట్యాంకితాం త్వత్పదకైస్సుశోభనైర్ద్రక్ష్యామ గాం ద్యాం చ తవానుకంపితామ్॥ ౪౦॥ న తేఽభవస్యేశ భవస్య కారణం వినా వినోదం బత తర్కయామహే। భవో నిరోధః స్థితిరప్యవిద్యయా

సాజాత్యే ఇతరసజాతీయతానిరూపణదోషః- నైవమితరత్ర నిరూపితవ్యమితి - దేవక్రియాయామితి పాఠే - హే దేవ
బహుధా ద్యోతమానేత్యర్థః॥ ౩౭॥ తస్మాద్భక్త్యైవ మోక్ష ఇత్యుపసంహరంతి॥ శృణ్వన్నితి॥ అన్యానపి సంస్మరయన్ - క్రి
యాసు దేవార్చనాదిషు॥ ము॥ అథేంద్రాదినామరూపేభ్యస్త్వదసాధారణనామరూపాణాం ధ్యేయత్వాదికం తత్ఫలం
చాహుః॥ శృణ్వన్నితి॥ గృణన్ కీర్తయన్ - చింతయన్ ధ్యాయన్-సంస్మరయన్ - అన్యేషామపి తాని స్మరయన్ - ఆవిష్ట
చిత్తః సంలగ్నచిత్తః ॥ ౩౮ ॥ విశేషతః కృష్ణావతారమభినందంతి॥ దిష్ట్యేతి॥ నః దిష్ట్యా భద్రం తవ పదః పాదభూతాయాః-
ఈశ్వరస్య తవ జన్మనా తేన భువో భారః అపనీత ఏవ-కించ-త్వత్పదకైః కోమలైః పదైః సుశోభనైర్ధ్వజాంకుశాదిశుభ
లక్షణైః-గాం పృథ్వీం ద్యాం స్వర్గం చ తవ దయానుకంపితాం॥ ము॥ ఏవం సామాన్యతో భగవదవతారకృతం జగదుపకార
మనుసంధాయ ప్రస్తుతావతారకృతమప్యనుసంధానాః స్వకృతార్థ్యమనుసంధతే ॥ దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యేతి భద్రవా
చకం-హే హరే అస్మాకం భద్రమిత్యర్థః-పదః పాదభూతాయా ఇత్యర్థః-ఈశితుః-సర్వజగన్నియంతుః-తవ జన్మనా అపనీ
తః అపనీతప్రాయః-సుశోభనైః వజ్రధ్వజాదిశుభలక్షణైః-త్వత్పదకైః కోమలచరణైః అంకితాం గాం భువం ద్రక్ష్యామ
ద్యాం స్వర్గం చ-తవ త్వయేత్యర్థః-తవ జన్మనేత్యనుషంగో వా అనుకంపితాం భూభారభూతసురవిరోధినిరసనేన దయా
విషయీకృతాం ద్రక్ష్యామేతి ॥ ౩౯॥ తవ జన్మనా భారోఽపనీత ఇత్యుక్తే మామపి కిం జీవవత్సంసార ఉక్తః - నహి నహీత్యా
హుః॥ నేతి॥ బత హే ఈశ అసంసారిణస్తే జన్మనః- కారణం క్రీడాం వినా న తర్కయామః-కించ- హే అభవాశ్రయ అభవశ్చ
ఆశ్రయశ్చ-న భవమాశ్రయత ఇతి వా-అభయాశ్రయేతి పాఠాంతరే-న భయమాశ్రయత ఇతి తథా త్వం బోధనం హే నిత్య
ముక్తేత్యర్థః-తవ జన్మకారణం నాస్తీతి కిము వక్తవ్యం-యతః ఆత్మని జీవాత్మన్యపి- భవాదయః త్వయి ఉపమేయా అవిద్యా-
తయా కృతాః న పరమార్థతస్సంతీతి॥ ము॥ తవ జన్మనా భారోఽపనీత ఇత్యుక్తం-తచ్చ న కర్మనిమిత్తకమిత్యాహుః॥ న త ఇతి॥ అభ

వస్య అస్పృష్టసంసారగంధస్య-తే భవస్య జన్మనః-కారణం-వినోదం క్రీడాం వినా-ఉక్తార్థే ఉపపత్తిమాహుః॥ భవతి-భవః సంసారః-తదాశ్రయో న భవతీత్యభవాశ్రయః ఆత్మా యస్య తస్మిన్- త్వయి సతి సాక్షిణి సతీత్యర్థః-యతః భవః-ఉత్పత్తిః తదాదయో వికారాః - అవిద్యయా సంసారిణాం జ్ఞానవిరోధిన్యా ప్రకృత్యా-కృతాః - ప్రకృతిగతాః - న స్వరూపగతాః-అత స్తద్ద్వారస్య తే కుత ఇతి భావః-యద్వా-అకృతా ఇతి ఛేదః-త్వయి భవాదయో వికారాః అవిద్యయా అకృతాః అత స్తవ జన్మాదేః కారణం త్వాం-నిరంకుశమంతరేణ న కించిత్తర్కయామహ ఇతి-యద్వా- త్వయి ఆత్మన్యత్రతు అయి ఇతి ఛేదః-త్వయి అనంగ-భవం నాశ్రయ ఇత్యభవాశ్రయ-యతః-ఆత్మని తు జీవాత్మన్యపి-భవాదయః-అవిద్యయా కృతాః న తు స్వరూపప్రయుక్తాః॥౪౧॥ ప్రస్తుతం ప్రార్థయంతే ॥ మత్స్యేతి ॥ నః అస్మాన్-త్రిభువనం చ మత్స్యాదిషు యథా - అపాః తథా-అధునాపి-పాహీతి- వందనం తే ఇతి వదంతః సర్వే శిరోభిః ప్రణేముః॥ ము॥ నను కేషు కేష్వవతీర్య మయా రక్షణం కృతమిత్యత్ర తత్సర్వం సంకలయ్య-ప్రకృతోపయోగిత్వేనోపసంహరంతి॥ మత్స్యేతి॥ నోఽస్మాన్-పాసి - నను యూయం త్రిభువనేశ్వరాః-కథం మద్రక్ష్యా ఇత్యత ఆహుః-త్రిభువనం చ పాసీతి- వయం త్వత్ప్రేష్యా ఏవేత్యర్థః - యదుజాతత్వేపి తే సర్వేశ్వరత్వముజ్జ్వలమేవేతి ద్యోతనార్థమీశేతి సంబుద్ధిః అధునాఽయమూర్తమేవ త్రాయం భావః-యథా పూర్వావతారైస్త్వం జగదపాలయః-యథా యమూర్తమావతారేణాపీతి-వదవంతే ఽభ్యం - నమ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ దేవకీం ప్రత్యాహుః॥ దిష్ట్యేతి॥ నోఽస్మాకం భవాయ క్షేమాయ భవస్య ప్రపంచోత్పత్తేః - అయనః స్థానభూత ఇతి వా - సాక్షాత్పరః పుమాన్ తే కుక్షిం గతః అతో భయం మా భూదితి - యోంశేనాపి సదాస్మాకం భవాయ భవతి-స సాక్షాత్తే కుక్షిం గత ఇత్యే

యాకృతాయతస్త్వయ్యభవాశ్రయాత్మని॥౪౧॥ మత్స్యాశ్వకచ్ఛపవరాహనృసింహహంసరాజన్యవి
ప్రవిబుధేషు కృతావతారః। త్వం పాహి నస్త్రిభువనం చ తథాధునేశ భారం భువో హర యదూత్తమ వందన
న్తే॥౪౨॥ దిష్ట్యాంబ తే కుక్షిగతః పరః పుమానంశేన సాక్షాద్భగవాన్ భవాయ నః। మా భూద్భయం భోజపతే
ర్ముమూర్షోర్గోప్తా యదూనాం భవితా తవాత్మజః॥౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిష్టూయ పురుషం యద్రూప
మనిదం యథా। బ్రహ్మేశానౌ పురోధాయ దేవాః ప్రతియయుర్దివం ॥ ౪౪॥ *******************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః-

శ్రీశుకః। అథ సర్వగుణోపేతః కాలః పరమశోభనః। యర్హ్యేవాజనజన్మర్క్షం శాంతర్క్షగ్రహతారకం ॥

తదస్మద్భాగ్యం-యః-అంశేన మత్స్యాద్యవతారేణ నోఽస్మాకం కల్యాణాయ ఆసీత్ స సంపూర్ణస్తవ కుక్షిం గత ఇతి - తవ మఃఖినా శేకో వా సందేహః॥ ము॥ అథ దేవకీముపలాలయంత ఆహుః॥ దిష్ట్యేతి-భగవతో మాతృత్వాత్తదంగభూతానాం స్వేషామపి తస్యాస్తథాత్వమభిసంధాయాంబేత్యుక్తం-అంశేనేతి పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం-సాక్షాద్భగవానితీహైవ విరోధాత్ - నోఽస్మాకం-భవాయ సమృద్ధ్యై ముమూర్షోః ఆసన్నమరణాదిత్యర్థః॥౪౩॥ ఇతీతి॥ యస్య రూపమనిదం-సర్వప్రత్యగ్భూతం-యథా యథావత్ -యద్రూపం మాయామనుష్యరూపమిదం-అనిదం-యథా అవిద్యాకృత జన్మమరణాదిరహితం॥ సర్వసాక్షి ప్రపంచసృష్టిస్థితిలయకారణమితి వా-అస్మాన్ వంచయిత్వా-ఏతాః ఇహ స్థాస్యత ఇతి మన్యమానాః-బ్రహ్మేశానౌ పురోధాయ పురతః కృత్వా-దేవాః దివం యయురితి॥ ము॥ యథా యద్రూపం యస్య పురుషస్య స్వరూపం - అనిదం ఇదమితి నిర్దేష్టుమశక్యం-తం పురుషం-తథైవాభిష్టూయేత్యన్వయః-స్వరూపతో గుణతశ్చానంతతయా కబలితః స్తోతుమశక్యత్వాదిదమితి వక్తుమశక్యమిత్యేవాభిష్టూయేత్యర్థః॥౪౪॥ ******************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయే నిజరూపేణ సంభూతస్తు హరిస్స్వయం। పితృభ్యాం సంస్తుతోఽనీతః పిత్రా భీతేన గోకులం ॥ అథేతి ॥ అథేతి మంగళార్థః-యర్హి యదా సర్వగుణోపేతః కాలో బభూవ-తదా దేవక్యాం విష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః-పరమశోభనత్వమేవాహ యర్హీత్యాదినా-అజనాత్ నారాయణాత్ - జన్మ యస్య ప్రజాపతేస్తస్య ఋక్షం రోహిణీనక్షత్రం-కథంభూతం-శాంతాని ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని గ్రహాస్సూర్యాదయః తారకాశ్చ యస్మిన్ తత్ ॥ ము॥ శ్లో॥ స్వస్వరూపప్రకటనాత్పిత్రోర్భయనివారణాత్ । హరేస్స్వభక్తదాక్షిణ్యమసూచయదిహోజ్జ్వలం ॥ అథ మంగళానాం చ మంగళమితి కల్యాణతమే భగవతి జాయమానే-కాలాదీనాం సర్వేషాం మంగళభూయిష్ఠతా సంపన్నేతి వర్ణయన్ తజ్జన్మప్రకారం ప్రస్తౌతి॥ అథేతి ॥ అథేతి మంగళార్థః బ్రహ్మాదిగమనానంతర్యపరో వా - యర్హీతి సర్వత్రానుషజ్యతే - తత్ర త

త్రైకవచనబహువచనాంతప్రయోగానుగుణ్యేన అభూదభూవన్నిత్యధ్యాహార్యం - యర్హి - యదా - కాలాదయ ఏవం బభూవుః - తదా - దేవక్యాం విష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః పరమశోభనత్వమేవాహ - యర్హీత్యాదినా - అజనాద్విష్ణోః జన్మ యస్య ప్రజాపతేః తస్య ఋక్షం రోహిణీనక్షత్రం - కీదృశం - శాంతాః సౌమ్యాః గ్రహాః తారాః ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని - గ్రహాః గురుశుక్రాదయః - తారకాః అన్యాశ్చ యస్మిన్ తత్ ॥౧॥ దిశ ఇతి ॥ యర్హీతి సర్వత్రానుషంగః నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్ - తత్తథా - మంగళభూయిష్ఠాః పురాదయో యస్యాం సా ॥ ము ॥ నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్ తత్ - నిర్మలఉడుగణోదయో యస్మిన్నితి వా - మంగళభూయిష్ఠాః శుభప్రచురాః - పురాణి పట్టణాని - గ్రామాః ప్రసిద్ధాః - వ్రజాః కరాః గోపాలవసతయశ్చ యస్యాం సా - తథోక్తా ॥౨॥ నద్య ఇతి ॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే - ద్విజాళికులానాం సన్నాదా యేషు తే స్తబకా యాసు తాః ॥ ము ॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే ద్విజానాం అళికులానాం చ సన్నాదా యేషు తే - తథాభూతాః స్తబకా యాసు తాః ॥౩॥ వవావితి ॥ సమేధితాః సమ్యక్ దీప్తా బభూవురిత్యర్థః సమింధతేతి పాఠే ఆడభావ ఆర్షః ॥ ము ॥ శాంతాః పూర్వం మందాః - ద్విజాతీనామగ్నయః సమేధితాః తదా జ్వలురిత్యర్థః - యద్వా శాంతాః అకలుషాః - సమేధితా ఇతి - సమింధతేతి పాఠే సమైంధతేత్యర్థః - ఆడాగమాభావశ్ఛాందసః ॥౪॥ మనాంసీతి ॥ అసురద్రుహాం కంసాదివ్యతిరిక్తానాం సర్వప్రాణినాం దేవానాం చేతి - స్వర్గే ఇతి విశేషమాహ - జాయమాన ఇతి అజనే జాయమానే జనార్దనే ఉదయోన్ముఖే సతి - ఆసన్నః ప్రసన్నో యస్మిన్ సమయే తస్మిన్ ॥ ము ॥ అసురద్రుహాం దేవద్రుహామపీత్యర్థః - తత్కాలే సర్వప్రాణినామపి మనః ప్రసాదద్యోతనార్థమేవం ప్రయోగః - యద్వా - సాధూనాం మనాం

౧॥ దిశః ప్రసేదుర్గగనం నిర్మలోడుగణోదయం । మహీ మంగళభూయిష్ఠపురగ్రామవ్రజాకరా ॥
౨॥ నద్యః ప్రసన్నసలిలా హ్రదా జలరుహశ్రియః । ద్విజాళికులసన్నాదస్తబకా వనరాజయః ॥౩॥ వవౌ వాయుస్సుఖస్పర్శః పుణ్యగంధవహశ్శుచిః । అగ్నయశ్చ ద్విజాతీనాం శాంతాస్తత్ర సమేధితాః ॥౪॥ మనాంస్యాసన్ప్రసన్నాని సాధూనామసురద్రుహాం । జాయమానేఽజనే తస్మిన్నేదుర్దుందుభయో దివి ॥౫॥ జగుః కిన్నరగంధర్వాస్తుష్టువుస్సిద్ధచారణాః । విద్యాధర్యశ్చ ననృతురప్సరోభిస్సమం ముదా ॥౬॥ ముముచు

* శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమూర్తేరవతారఘట్టః *

ర్మునయో దేవాస్సుమనాంసి ముదాన్వితాః । మందం మందం జలధరా జగర్జురనుసాగరం ॥ నిశీథే తమఉద్భూతే జాయమానే జనార్దనే ॥౭॥ దేవక్యాం దేవరూపిణ్యాం విష్ణుస్సర్వగుహాశయః । ఆవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీందురివ పుష్కలః ॥౮॥ తమద్భుతం బాలకమంబుజేక్షణం చతుర్భుజం శంఖగదాద్యుదాయుధమ్ । శ్రీవత్సలక్ష్మం గళశోభికౌస్తుభం పీతాంబరం సాంద్రపయోదసౌభగం ॥౯॥ మహార్హవైదూర్యకిరీట

సి ప్రసన్నాని ప్రసాదయుక్తాన్యాసన్ - అమరద్రుహాం మనాంసి ప్రసన్నాని ప్రకర్షేణ సన్నాని ప్రకర్షేణ సన్నాని దుఃఖకృశానీత్యర్థః - అసురద్రుహామితి పాఠే కంసాదివ్యతిరిక్తానాం సర్వప్రాణినామిత్యర్థః - యద్వా - కంసాదీనాం ద్రుహాం తన్మారణార్థినామితి - దేవానామితి వా ॥౫॥౬॥ ముముచురితి ॥ తమసా ఉద్భూతే ఘనతమసి నిశీథే ॥ ము ॥ నిశీథే తమ ఉద్భూతం యస్మిన్ తత్తథాభూతే సతి - యద్వా - తమ ఉద్భవః భావే క్తః - తమస ఉద్భూతం యస్మిన్నితి గాఢాంధకారావృతే సతీత్యర్థః - తదా ॥౭॥ దేవక్యామితి ॥ యథా యథావత్ ఐశ్వరేణైవ రూపేణ ॥ ము ॥ దేవక్యాం విష్ణుర్యథా యథావత్ - ఐశ్వరేణైవ రూపేణేత్యర్థః - ఆవిరాసీదిత్యన్వయః - సర్వేషాం గుహాసు హృదయాంతరేషు శేత ఇతి సర్వగుహాశయః సర్వాంతర్యామీత్యర్థః పుష్కలః పూర్ణః అనేన దృష్టాంతేన - చంద్రస్య దిక్సంబంధ ఇవ భగవతో దేవకీగర్భసంబంధః - న తు ప్రాకృతశిశోరివ హేయగర్భమలనిమజ్జనస్థితిరితి ద్యోత్యతే ॥౮॥ తమితి ॥ తం అద్భుతం బాలకం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకస్థేనాన్వయః - అద్భుతత్వే హేతుగర్భవిశేషణాని - అంబుజేక్షణమిత్యాదీని శ్రీవత్సో లక్ష్మ లక్షణం యస్య - గళేన శోభతే గళశోభీ కౌస్తుభో యస్మిన్ ॥ ము ॥ యథావదావిరాసీదిత్యుక్తం తదేవాహ ॥ తమిత్యాదినా తం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకేనాన్వయః అద్భుతం లౌకికశిశువిలక్షణత్వాదాశ్చర్యకరం - అంబుజేక్షణమిత్యాదీని తత్ర హేతుగర్భితవిశేషణాని - శంఖగదాదీన్యుద్ధృతాన్యాయుధాని యస్య తం - శ్రీవత్సలక్ష్మం తల్లక్షణమిత్యర్థః - శ్రియాం శ్రీదేవ్యాం - వత్సలా సాపత్న్యదోషనివృత్త్యా అనుకూలా - క్ష్మా భూదేవీ యస్య తమిత్యర్థాంతరం చాహుః - సాంద్రపయోదసౌభగం జలభరితమేఘసుభగం ॥౯॥ మహార్హేతి ॥ పరిష్వక్తసహస్రకుంతలం కిరీటకుండలాదీనాం త్విషా కాంత్యా - స్ఫురదపరిమితకేశమిత్యర్థః ॥

ము॥ మహార్హాణ్యనర్ఘ్యాణి వైడూర్యాణి యస్మిన్-తస్య కిరీటస్య కుండలయోశ్చ త్విషా పరిష్వక్త సహస్ర కుంతలం వ్యాప్తాపరిమిత చికురం॥ శ్లో॥ శతం సహస్ర [illegible] యుతం సర్వమానంత్య వాచకమిత్యభిధానాత్ -కృష్ణావతారేణ య ఉత్సవః తేన సంభ్రమో యస్య సతథోక్తః॥౧౦॥ స ఇతి॥ విస్మయేనోత్ఫుల్లే వికసితే విలోచనే యస్య సః-గవామయుతమస్పృశత్ మనసా దత్తవాన్-కంసనిగృహీతస్య దానాసంభవాత్ -స్పృష్టో హేతుః కృష్ణావతారేతి-ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్తః స్నాత ఇతి॥ ము॥ దానే హేతుః-ఆప్లుతః స్నాతః-ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్త ఇతి వా గవామయుతమస్పృశత్ మనసా పరిదాత్ -తదా-కారానిగృహీతస్య సాక్షాద్దానాయోగాత్ -అత ఏవ ఉత్తరత్ర కంసవధానంతరం అథ శూరసుతో రాజన్నిత్యారభ్య ॥శ్లో॥ యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనోదత్తా మహోత్సవే। తాశ్చాదదాదనుస్మృత్యేతి-సాక్షాద్దానం వక్ష్యతే॥౧౧॥ అథేతి॥ కృతధీః శుద్ధబుద్ధిః॥ ము॥ అథ పరబ్రహ్మభూత పురుషోత్తమ సాక్షాత్కారేణోత్పన్నతత్త్వజ్ఞానాత్తౌ దంపతీ, భగవంతమస్తువతామితి వదన్-ప్రథమం వసుదేవస్తుతిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ కృతధీః కుశలబుద్ధిః-భారతేతి పరీక్షితం ప్రతి సంబుద్ధిః - గతభీః కంసాద్భయరహితః-తత్ర హేతుః ప్రభావవిదితి॥౧౨॥ వసుదేవః ప్రథమం పుత్రబుద్ధ్యా పశ్యన్ తాం పరిత్యజ్యాహ॥ విదిత ఇతి॥ అహో విదితోఽసీతి-కథం విదితోఽస్మి-భవాన్ ప్రకృతేః పరః పురుష ఇతి-నను కిమతాద్భిశ్వర్యం-పురుషస్య ప్రకృతేరన్యత్వాదేవేత్యత ఆహ-సాక్షాదితి-ప్రత్యక్షత ఇత్యర్థః-నన్వత్ర సన్నికృష్టం ప్రత్యక్షత ఉపలభ్యతే-కించిత్రమత ఆహ-కేవలేతి- కేవలశ్చాసావనుభవశ్చ-ఆనందశ్చ-త దేవస్వరూపం యస్య సః॥ శ్రు॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదిత్యాదిశ్రుతేః॥ కించ- సర్వబుద్ధిదృక్-న హ్యేవంభూతో దృశ్యో భవతీత్యర్థః॥ ము ॥ నను జీవాత్మనోఽపి పంచవింశకత్వేన ప్రకృతేః పరత్వాత్ కథం సర్వ్యవసరమపురుషత్వమవధారితమిత్యత ఆహ॥ కేవలేతి॥ కేవలానుభవః కేవలజ్ఞానం-ఆనందశ్చ స్వరూపం యస్య సః - సర్వబుద్ధిం సర్వవస్తుగోచరజ్ఞానం ధరతీతి తద్ధృత్ సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః॥౧౩॥ నను దేవకీజఠరే ప్రవిష్టస్య కిం నియమతిస్తుతిః క్రియతే

కుండలత్విషా పరిష్వక్త సహస్ర కుంతలం। ఉద్దామకాంచ్యంగదకంకణాదిభిర్విరోచమానం వసుదేవ ఐక్షత॥౧౦॥ స విస్మయోత్ఫుల్ల విలోచనో హరిం సుతం విలోక్యానకదుందుభిస్తదా। కృష్ణావతారోత్సవసంభ్రమోఽస్పృశన్ముదా ద్విజేభ్యోఽయుతమాప్లుతో గవాం॥౧౧॥ అథైనమస్తౌదవధార్య పూరుషం పరం నతాంగః కృతధీః కృతాంజలిః। స్వరోచిషా భారత సూతికాగృహం విరోచయంతం గతభీః ప్రభావవిత్ ॥౧౨॥ వసుదే

స్వస్వరూపేణావిర్భూతం భగవంతం ప్రతి-వసుదేవకృతస్తుతిః

వ ఉవాచ। విదితోఽసి భవాన్ సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః। కేవలానుభవానందస్వరూపః సర్వబుద్ధిదృక్ ॥౧౩॥ స ఏవ స్వప్రకృత్యేదం సృష్ట్వాగ్రే త్రిగుణాత్మకం। తదను త్వం హ్యప్రవిష్టః ప్రవిష్ట ఇవ భావ్యసే॥౧౪॥ యథే

ఇత్యత ఆహ॥ స ఏవేతి॥ స ఏవ ఉక్తస్వరూప ఏవ - త్వం న దేవకీజఠరే ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః- నను విశ్వం సృష్ట్వా తదేవానుప్రవిష్టస్య కిమేతత్ప్రభు-అత ఆహ-స్వప్రకృత్యేతి - స్వమాయయా ఇదం సృష్ట్వా తదను - త్వమప్రవిష్ట ఏవేతి - నను తర్హి కథం శ్రుత్యోచ్యతే। శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశదితి - అత ఆహ-ప్రవిష్ట ఇవేతి - యథా జలే ఆకాశం ప్రతిబింబితం చంద్రసూర్యాదినా - అప్రవిష్టమేవ ప్రవిష్టమివ తద్వత్ - భావ్యసే నిరూప్యసే - ప్రత్యక్షతో వా స్వరూపేణ లక్ష్యోఽప్రవిష్ట ఇవ లక్ష్యసే॥ ము॥ నను జ్ఞానానందస్వరూపత్వం ముక్తావస్థాయాం-సర్వజ్ఞత్వం చ జీవాత్మనోఽప్యవశిష్టమిత్యాశంక్య తదసంభావితం జగత్కారణత్వమాహ॥ స ఏవేతి॥ యస్త్వం మయా విదితః-స ఏవేత్యర్థః - స్వప్రకృత్యా స్వస్య కార్యోపయోగి విశేషణభూతయా ప్రకృత్యా-నను॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశదితి సృష్టప్రపంచే నమాపి సృజ్యతయా ప్రవేశః శ్రూయతే - తత్కథమియం నతి వాదస్తవ ఇత్యత ఆహ - తదన్వితి - భావ్యసే నిరూప్యసే - అతాత్త్వికైరితి శేషః - సృష్టస్య సత్తాదినిష్పాదనార్థం అనుప్రవేశః - నత్వనాదికర్మవాసనావశాత్సృజ్యేష్వనుప్రవేశ ఇతి శ్రుతేస్తాత్పర్యం॥౧౪॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ ఇమే అవికృతా భావాః మహదాదయో యథా తథేతి దృష్టాంతం వివృణోతి- తేవికృతైరితి- తే వికృతైః షోడశవికారైః సహ సన్నిపత్య-విరాజం జనయంతి-సన్నిపతనే హేతుః- యతః-పృథగ్భూతాః సంతో నానావీర్యాః విశిష్టకార్యసమర్థాః న భవంతి॥ ము॥ అత్ర దృష్టాంతతయా భగవతా కార్యసృష్టయే ప్రేరితానాం భూతాదీనాం అండనిర్మాణప్రకారం - తత్ర ప్రవిష్టానామపి తేషామనువృత్తిం - తేషామేవానుప్రవిష్టేన భగవతాపి సృష్టబ్రహ్మాండస్య శయనస్థానమాత్రత్వం చ స్ఫుటయన్నాహ॥ యథేతి॥ వికారో నామ అధిష్ఠాత్రా భగవతా జనిత కార్యజననోపయోగి మహదాదీనామవస్థావిశేషః- ప్రాప్తాః వికృతాః సప్త మహదహంకారాః - పంచతన్మాత్రాశ్చేతి ఇమే ప్రసిద్ధా భావాః పదా

ర్థాః-నానావీర్యాః-విచిత్రశక్తియుక్తాః-అన్యథావిచిత్రకార్యోత్పాదనాయోగాత్-పృథగ్భూతాఃపరస్పరంభిన్నస్వరూపాః-నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాఇమేసప్తభావాఃవికృతాస్సంతఇత్యన్వయః-సమ్భూయైఃస్థూలభూతైస్సహ-సన్నిపత్యఐక్యవిధోఽవంప్రాప్యేతిపంచీకరణోక్తిః-విరాజంబ్రహ్మాండంశయనస్థానభూతమిత్యర్థః-జనయంతి॥౧౫॥అతః॥ సన్నిపత్యేతి-ఏవంసముత్పాద్యఅనుగతాఃప్రవిష్టాఇవదృశ్యంతే-నపునఃప్రవిష్టాః-కుతఃఉత్పత్తేః ప్రాగేవకారణతయా విద్యమానత్వాన్నతేషామిహాసృష్టేఃకార్యేపశ్చాత్సంభవః-ప్రవేశఇతి॥ము॥ ప్రకృతేకిమాయాగతమత ఆహ॥సముత్పాద్యేతి ॥ ఏవనిర్మాయేత్యర్థః అనుగతా ఇవేతి వశ్చబ్దః కిఇవేత్యాదివదనతిరిక్తార్థకః-అండాంతర్గతాదృశ్యంతఇత్యర్థః నతావతా- తేషాంతతోఽప్యుత్పత్తిరిత్యాహ-ప్రాగేవేతి పృథివ్యాదీనామండోత్పత్తేఃప్రాగేవ - విద్యమానత్వాదండాంతరోత్పత్తిరిత్యర్థః-తథైవభగవానపిశయనస్థానభూతేతతోఽనుప్రవిష్టఏవేతిభావః ॥౧౬॥దార్ష్టాంతికేఽతిదిశతి॥ ఏవంభవానితి ॥ ననుయద్యహమప్రచ్యుతస్వరూపఏవకారణతయా కార్యేష్వవర్తే-తర్హి-తేష్వింద్రియైర్గృహ్యమాణోఽపి - మమగ్రహణంకింనాస్తీత్యతఆహ-బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైరితి బుద్ధ్యారూపాదిజ్ఞానేన-అనుమేయంలక్షణంస్వరూపంయేషాంతైఃగుణైరింద్రియైః-గ్రాహ్యగుణైస్సహసన్నపివర్తమానోఽపి-తద్గుణాగ్రాహ్యః తైర్గుణైస్సహనగృహ్యసే - అయంభావఃనహిగ్రాహ్యస్సహభావమాత్రంగ్రహణేకారణం-కింతు-ఇంద్రియాణాంశక్తిః-సాచకార్యైకసమధిగమ్యా-యథాకార్యమేవకల్ప్యతే-అతోయథాచక్షుషారూపగ్రహణేఽరసాదిగ్రహణంనాస్తి-తథైవవిషయగ్రహణేత్వద్గ్రాహణమపీతి- అవిషయత్వేవచగ్రహణానర్హత్వముక్తమేవఅగ్రాహ్యత్వేఽస్మిన్విష్టపీతరక్తరూపాదిగ్రహణసామర్థ్యం - నమాధుర్యాదిగ్రహణసామర్థ్యం-రసస్యసహవర్తమానత్వేపిఅచక్షుర్విషయత్వాత్-సర్వబుద్ధిదృగిత్యతఏవంతావత్ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్ప్రవేశోనాస్తీత్యుక్తం-కించ-పరిచ్ఛిన్నస్యహిదేహాదేరివప్రవేశోభవేత్-తవత్వనావృతత్వాదపరిచ్ఛిన్నత్వేనబహిరంతరేచభేదోనాస్తికుతఃప్రవేశఇత్యాహ-అనావృతత్వాదితి-అనావృతత్వే హేతూనాహ-స

> మేవికృతాభావాస్తథాతేవికృతైస్సహ।నానావీర్యాఃపృథగ్భూతావిరాజంజనయంతిహి॥౧౫॥ సన్నిపత్యసముత్పాద్యదృశ్యంతేనుగతాఇవ।ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్నతేషామిహసంభవః॥౧౬॥ఏవంభవాన్బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైర్గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపితద్గుణాగ్రహః। అనావృతత్వాద్బహిరంతరంనతేసర్వస్యసర్వాత్మనఆత్మవస్తునః॥౧౭॥యఆత్మనోదృశ్యగుణేషుసన్నితివ్యవస్యతేస్వవ్యతిరేకతోఽబుధః। వి

ర్వస్యేతి-నహిసర్వస్వరూపస్య-అన్యదావారకమస్తి-సర్వాత్మనః-నహ్యాత్మనైకేనావృతోఽన్యస్యాత్మాభవేత్ - ఆత్మవస్తునఇతిఆత్మనోవస్తునశ్చేతి హేతుద్వయం - అతసాతత్యగమనఇత్యస్మాత్ అతతి వ్యాప్నోతీత్యాత్మా - సహివ్యాపకస్యావరణంఘటతే - యథావస్తునఃపరమార్థస్య అవస్తునాఆవరణంనఘటతఇత్యర్థః - తస్మాత్తవాంతర్యామితయాపిప్రవేశోనముఖ్యోఽస్తికుతస్తరాంగర్భేప్రవేశః-అతఃకేవలానుభవానందస్వరూపఏవత్వంవిదితోఽసీత్యాశ్చర్యం-మమభాగ్యమిత్యర్థః॥ము॥నన్వుక్తరీత్యాహంజగత్కారణమితికథంజ్ఞాతవ్యఇత్యతఆహ॥ఏవమితి॥ఏవంఎవంభూతఇత్యర్థః - అనావృతత్వాదసంకుచితజ్ఞానత్వాత్-తద్గుణగ్రాహకస్తద్గుణమయకార్యసాక్షాత్కర్తా - భవాన్-బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైఃజ్ఞాననిరూప్యస్వభావైః-గుణైర్గుణమయకార్యైఃసన్నప్యేకకారణతయాస్థితిగ్రాహ్యః-అతఏవవివిధవిదితాఽనంతకార్యవస్తుష్వనుగతంకారణంత్వమేవేతివస్తుం-తస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వమాహ-బహిరంతరం-నతఇతిబహిర్భాగస్తత్ప్రతిసంబంధ్యంతర్భాగశ్చ-తేనాస్తివ్యాపిత్వాదితిభావః-తదాహసర్వస్యేతి-సర్వశబ్దవాచ్యస్యేత్యర్థః-తత్రహేతుః-సర్వాత్మనఇతి-సర్వమాత్మాశరీరంయస్య-తస్యశరీరవాచకశబ్దానాం।శరీరపర్యంతత్వనియమాత్సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వాత్మత్వేహేతుః-ఆత్మవస్తునఇతిసర్వేషామాత్మభూతస్యేత్యర్థః-ఏవంవిధస్యతే-బహిరంతరంనేత్యన్వయః- అతఃసర్వకారణభూతఇతిభావః-గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపిసద్గుణాగ్రహఇతిపాఠేత్వయమర్థః-ఏవముక్తరీత్యాభగవాన్సన్నపిసర్వత్రకారణతయావర్తమానోఽపి- బుద్ధ్యారూపాదిజ్ఞానేనానుమేయంలక్షణంస్వరూపంయేషాంతైః-ఇంద్రియాణాంచక్షురాదీనాంస్వజన్యజ్ఞానానుమేయత్వాత్-గుణైరింద్రియైః॥శ్లో॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితినిఘంటుః-యేగ్రాహ్యాఃపదార్థాః-తైస్సహమితిశేషః-తద్గుణాగ్రహః-తైర్గుణైరింద్రియైరగ్రహః గృహీతుమశక్యఇత్యర్థః-అతోఽపపత్తిమాహ-అనావృతత్వాదిత్యాదినా- అపరిచ్ఛిన్నత్వేనావరితుమశక్యత్వాదిత్యర్థః - పరిచ్ఛిన్నస్యహ్యావరణాసంభవః-సర్వస్యసర్వాత్మనఆత్మవస్తునస్తే-అనావృతత్వాద్ధేతోర్బహిరంతరంనేత్యపరిచ్ఛిన్నతయా- విభు

స్వరూపస్త్వం చక్షురాదిభిస్తద్గ్రాహ్యవస్తుతుల్యం నగ్రాహ్య ఇతి - సందర్భాభిప్రాయః ॥ ౧౭ ॥ నన్వేత ద్ధేతుచతుష్టయం ప్రపంచస్యావస్తుత్వేఽప్యుపేత - తత్తు నసంభవతి - సత్త్వేన ప్రతీతేరిత్యాశంక్యాహ ॥ యఇతి ॥ ఆత్మ నోదృశ్యేషు గుణేషు - దేహాదిషు స్వవ్యతిరేకతః - ఆత్మవ్యతిరేకేణ - పృథక్ సన్నయం దేహాదిరితి వ్యవస్యతే నిశ్చినోతి యః పుమాన్ - సః - అబుధః అవిద్వాన్ - వ్యతిరేకాదర్శనాత్ - కించ - మనీషితం విచారితం సత్ - దేహాది సర్వం యతః - వినాను వాదం వాచారంభణమాత్రం వినా న సమ్యగ్భవతి - అతః అవస్తుత్వేన త్యక్తం బాధితమేతత్ - వస్తుబుద్ధ్యా ఉపాదదత్ స్వీకు ర్వన్ - అబుధ ఇత్యర్థః ॥ మూ ॥ ఏవం సర్వకారణే సర్వాత్మన్యనంతే త్వయి పరమపురుషే ఽనభిభూతే సతి యస్యనిత్యేష్వప్రా కృతవిషయేషు - నిత్యత్వబుద్ధ్యాభావసతి - తస్యనిశ్శ్రేయ ఇత్యభిప్రాయన్నాహ ॥ యఇతి ॥ అబుధః అవిద్వాన్ - యః స్వవ్యతిరే కతః ఆత్మస్వరూపస్యైవ నిత్యత్వాత్ స్వస్వరూపావ్యతిరేకేణేత్యర్థః - ఆత్మనో దృశ్యగుణేషు భోగపదార్థేషు - స న్నితి నిత్య ఇతి వ్యవస్యతే వ్యవస్యతి - ఇత్యధ్యవసాయం కరోతీత్యర్థః - తన్మనీషితం తస్యాధ్యవసాయః - అనువాదం వినా తస్య నిత్యత్వ నిషిద్ధార్థమనువాదమంతరేణ - న సమ్యఙ్నిశ్శ్రేయసకర ఇత్యర్థః - నిత్యత్వనిషేధార్థమాత్మాన్యత్వేనానూ ద్యతే చేత్తస్సమ్యక్ - నిత్యత్వప్రతిపాదనం తు న సమ్యగిత్యర్థః - నన్వేవంవిధపురుషబుద్ధేరసమ్యక్త్వం కుత ఇత్యత్రాహ - యత ఇతి - పుమానయం - యతో యస్మాదనిత్యత్వాద్ధేతోస్త్యక్తం వివేకిభిః పరిహృతం - ఉపాదదత్ - స్వబుద్ధ్యా స్వీకరోతీ త్యర్థః - అత్ర సత్త్వం నామ సర్వకాలసంబంధిత్వం - తదేవ నిత్యత్వం బోధ్యం - అస్యశ్లోకస్య ప్రపంచావస్తుత్వప్రతిపాద నపరత్వపక్షే - త్వమేక ఏవాస్య సతః ప్రసూతిరిత్యాదివిరోధస్స్యాత్ - అత ఉక్త ఏవార్థో గ్రాహ్యః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం పరమేశ్వరాద్విశ్వస్య తద్వ్యతిరేకేణ సత్త్వముక్తం - పరమేశ్వరోపాదానత్వాదపి తద్వ్యతిరేకేణాసత్త్వమిత్యా హ ॥ త్వత్త ఇతి ॥ నచైవం సత్యపి వికారిత్వమిత్యాహ - అనీహాదితి - అగుణత్వాదనీహత్వం - తతోఽవికారిత్వమిత్యర్థః - నన్వనీ హత్వే కథం కర్తృత్వం - కర్తృత్వే వా - కుతః అవికారిత్వం తత్రాహ - త్వయీశ్వర ఇతి - బ్రహ్మత్వాదవికారిత్వం - ఈశ్వ

వానువాదం చ న తన్మనీషితం సమ్యగ్యతస్త్యక్తముపాదదత్పుమాన్ ॥ ౧౮ ॥ త్వత్తోఽస్య జన్మస్థితిసంయమా
న్విభో వదంత్యనీహాదగుణాదవిక్రియాత్ । త్వయీశ్వరే బ్రహ్మణి నో విరుధ్యతే త్వదాశ్రయత్వాదుపచ
ర్యతే గుణైః ॥ ౧౯ ॥ స త్వం త్రిలోకస్థితయే స్వమాయయా బిభర్షి శుక్లం ఖలు వర్ణమాత్మనః । సర్గాయ రక్తం

రత్వాత్ కర్తృత్వమితి - నన్వేతదపి విరుద్ధమేవ నేత్యాహ - తదాశ్రయత్వాదితి - గుణైః కర్తృభిః త్వయి సృష్ట్యాదికర్తృ త్వముపచర్యతే - గుణాశ్రయత్వాత్ - యథా భృత్యకృతం రాజనీతి ॥ మూ ॥ నను ॥ శ్రుతి ॥ బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూ పామిత్యాదిషు ప్రకృత్యాదేరేవ జగదుత్పత్త్యాదిశ్రవణాన్మత్తః - కుతస్తదిత్యత ఆహ ॥ త్వత్త ఇతి ॥ అస్య పరిదృశ్యమానస్య జగతః - సంయమో విలయః - అనీహాత్ సంకల్పేతరవ్యాపారరహితాత్ - అగుణాత్ గుణాశ్రయరహితాత్ - అవిక్రియా త్ స్వరూపస్వభావవికారరహితాత్ - త్వత్త ఏవ వదంతీత్యన్వయః - సత్యసంకల్పవ్యతిరిక్తాఖిలవ్యాపారశాలినశ్చితః - స్వరూపవికారవతో ఽచితశ్చ - న సర్వవిధకారణత్వమితి భావః - ఏతదేవ సమర్థయతి - త్వయీతి - ఈశ్వరే బ్రహ్మణి - త్వయి న విరుధ్యతే - సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః - తర్హి వికారాదిశూన్యే త్వయి - కథం సృజ్యత్వాదివ్యపదేశ ఇత్యత్రాహ - ఆశ్రయ త్వాదితి - స్వశరీరభూతస్య కార్యవర్గస్యాంతరాత్మతయా ధారకత్వాదిత్యర్థః - గుణైః శరీరభూతకార్యవర్గగతైరుత్ప త్త్యాదిభిర్విశిష్టే త్వయి - తత్స్రజ్యత్వాదికముపచర్యతే - శరీరద్వారకముచ్యతే - నతు సాక్షాదుచ్యత ఇత్యర్థః - యద్వా - గుణైస్త్వచ్ఛరీరభూతగుణమయకార్యైర్ద్వారభూతైర్హేతుభిః - తత్ - త్వయి ఉపచర్యత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవంభూతస్యైవ వయి తథా విశ్వస్థితిసర్గలయార్థం త్రివర్ణగుణావతారాః - ఏవమయం భూభారాపనయనార్థమవతార భావ ఇతి జ్ఞాతవ్య ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన ॥ సత్త్వమితి ॥ మూ ॥ ఉక్తముత్పత్త్యాదికారణత్వం భగ్యంతరేణానుసంధత్తే ॥ సత్త్వమితి ॥ స్వ మాయయా స్వసంకల్పేన - అద్రి రజసోపబృంహితం రక్తం - తమసోపబృంహితం కృష్ణమిత్యుక్త్వా - సత్త్వేనోపబృంహి తం శుక్లమితి చ - పారిశేష్యాద్యోజ్యం - అజామితి శ్రుతౌ లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యత్రైవ శుక్లాదిశబ్దైః సత్త్వాదిగుణాల

క్ష్యంతే - సః తథా ప్రసిద్ధః - త్వం త్రిలోకస్థితయే - ఆత్మనః శుక్లం వర్ణం స్థితికార్యం స్వస్య తదసాధారణం వర్ణమిత్యర్థః - సత్త్వగుణాభిభూతః - స్థితిం కరోషీతి భావః - ఏవమన్యదపూహ్యం - జనాత్యయే ప్రళయే ఇత్యర్థః - అత్ర స్వేనరూపేణ చతుర్ముఖరుద్రాఖ్యక్షేత్రజ్ఞవిశిష్టవేషేణ చ - స్థిత్యాదికర్తృత్వం - తత్తద్గుణక ద్రవ్యాధిష్ఠానేన తత్తద్గుణాభిభవశ్చ ఉ ॥ ౨౦ ॥ త్వమితి ॥ రక్షితుమిచ్ఛ రవతీర్ణోఽసి - కృష్ణేన వర్ణేన - అతస్సాధూనాం రక్షణార్థం - రాజన్యసంజ్ఞాః యే అసురకో

టియూథపాః తైర్నిర్వ్యూహ్యమానాః తతస్తతశ్చాల్యమానాః-చమూః సేనాః నిహనిష్యసే సంహరిష్యసి॥ ము॥ ఏవం సర్వరక్షకస్య భగవతః ప్రకృతోపయోగమనుసందధానః-స్తుతిముపసంహరతి॥ త్వమితి॥ లోకస్యరిరక్షిషుః రక్షాంకర్తుమిచ్ఛుః-రాజన్యసంజ్ఞాః అసురకోటీనాం యూథపాః-తైర్నిర్వ్యూహ్యమానాః సర్వతః ప్రేర్యమాణాః-నిహనిష్యసే సంహరిష్యసి॥ ౨౧॥ కింతు తథాప్యప్రమత్తేన త్వయా భవితవ్యమిత్యాహ॥ అయమితి॥ అసభ్యః ఖలః-సమర్పితం కథితం॥ ము॥ ఏవం స్తుత్వా-విదితోఽసీత్యాదినా-జ్ఞాతమాహాత్మ్యభగవత్పరత్వం విస్మృత్య - పుత్రోఽయమితి వాత్సల్యేన - తస్య కంసాద్భయమాశంక్యాహ॥ అయమితి॥ తవ-అస్యాస్త్వాష్టమో గర్భ ఇత్యాదినా స్వహంతృతయా శ్రుత ఇత్యర్థః- మే గృహే శ్రుత్వా భవిష్యతీతి పూర్వమేవ శ్రుత్వా-అగ్రజాః త్వత్తః పూర్వముత్పన్నాః-మత్పుత్రాః-వ్యహనత్ జఘాన- అహో త్వయి తాదృశస్తన్మత్సరః- యదయం భవిష్యతస్తవ సంబంధమాత్రేణైవ-ప్రథమోత్పన్నమత్పుత్రవర్గవధపర్యంతం విశ్రాంత ఇతి భావః-అసభ్యః సభానర్హః కుతః ఖలేశ్వరః దుష్టాగ్రేసరః- అసభ్యః ఖల ఇతి వ్యాఖ్యానం తు పౌనరుక్త్యగ్రస్తం బోధ్యం సురేశ్వరేతి సంబుద్ధ్యంతపాఠేన కశ్చిద్విరోధః పురుషైః స్వభృత్యైః సమర్పితం జ్ఞాపితం॥ ౨౨॥ అథైనమిత్యుపాధావత్ అస్తౌత్॥ ము॥ అథ దేవకీ కిం విద్వజ్ఞాపయితుమ్ మూఢా తుష్టావేత్యాహ॥ అథైతి॥ ఉపాధావత్ స్తుత్వా ఉపతస్థే శుచిస్మితా స్వపుత్రభూత భగవద్దర్శనేన భయనివృత్త్యా వికసితముఖీత్యర్థః॥ ౨౩॥ దేవకీ కిం విద్వజ్ఞాపయితుం-స్వయి భయశంకైవ తావన్నాస్తీతి శ్లోకచతుష్టయేనాహ॥ రూపమితి॥ యత్తత్ కిమపి-రూపం వస్తు-ప్రాహుః వేదాః-కిం గద్య స్తుత దాహ-అవ్యక్తం - అత్ర హేతుః-ఆద్యం కారణం-కిం పరమాణవః-న-బ్రహ్మ బృహత్ -కిం ప్రధానం-న-జ్యోతిః- చేతనం - కిం వైశేషికాణామివ జ్ఞానగుణకం-న-నిర్గుణం-కిం మీమాంసకానామివ జ్ఞానపరిణామి-న-నిర్వికారం-కిం పుమాగ్రాహ్యాదీనామివ శక్తిపిత్యుపణపరిణామి-న-సత్తామాత్రం-తర్హి కిం సామాన్యం-న-నిరీహం - సన్నిధిమాత్రేణ కారణం - ఏవంభూతం కిమపి కార్యంక

> రజసోపబృంహితం కృష్ణం చ వర్ణం తమసా జనాత్యయే॥ ౨౦॥ త్వమస్య లోకస్య విభో రిరక్షిషుః గృహే
> ఽవతీర్ణోఽసి మమాఖిలేశ్వర। రాజన్యసంజ్ఞాసురకోటియూథపైర్నిర్వ్యూహ్యమానా నిహనిష్యసే చమూః॥
> ౨౧॥ అయం త్వసభ్యస్తవ జన్మ మే గృహే శ్రుత్వాగ్రజాంస్తే న్యహనత్సురేశ్వర। స తేఽవతారం పురుషైః
> స్వస్వరూపేణావిర్భూతం శ్రీపరమపురుషం ప్రతి-దేవకీకృతస్తుతిః
> స్సమర్పితం శ్రుత్వాధునైవాభిసరత్యుదాయుధః॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః॥ అథైనమాత్మజం వీక్ష్య మహాపురుషల
> క్షణం। దేవకీ తముపాధావత్కంసాద్భీతా శుచిస్మితా॥ ౨౩ ॥ దేవకీ॥ రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్తమా
> ద్యం బ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణం నిర్వికారం। సత్తామాత్రం నిర్విశేషం నిరీహం స త్వం సాక్షాద్విష్ణురధ్యాత్మదీపః॥ ౨౪॥

ల్ప్య ః-యద్వస్తు-స ఏవ సాక్షాత్ త్వం విష్ణురితి-అపరోక్షశ్చేత్యాహ-అధ్యాత్మదీప ఇతి-బుద్ధ్యాది కార్యకారణసంఘాతప్రకాశక ఇత్యర్థః-అథవా-అవ్యక్తం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం-కథం-ఉత్పత్త్యా తావన్న వ్యజ్యత ఇత్యాహ - ఆద్యం సర్వస్య కార్యస్యాద్యం-అనాదీత్యర్థః-తథా-బ్రహ్మ-జ్యోతిః నిర్గుణం-నిర్వికారం-ఇతి చతుర్భిః పదైః-నిర్దేశేన చ-ప్రకాశేన చ-గుణేన చ-వికారేణ చ వ్యక్తిం నిరాకరోతి-తథా సత్తామాత్రమితి విశేషేణ-నిర్విశేషమితి సామాన్యేన-నిరీహమితి క్రియయా చ-వ్యక్తిం నిరాకరోతి-అన్యత్సమానం-ఏవంభూతస్య తవ-న భయశంకేతి భావః॥ ము॥ మహాపురుషలక్షణమిత్యుక్తమేవ వివృణోతి-శ్లోకచతుష్టయేన॥ రూపమితి॥ యద్రూపం ప్రాహుః-స త్వమిత్యన్వయః - విధేయప్రాధాన్యాత్పుల్లింగనిర్దేశః-రూప్యత ఇతి రూపం స్వరూపం-న వ్యజ్యతే - ఇంద్రియైరిత్యవ్యక్తం - అతీంద్రియమిత్యర్థః - బ్రహ్మ బృహత్త్వాదిగుణయుక్తం॥ శ్రు॥ బృహతి బృంహయతి-తస్మాదుచ్యతే-పరం బ్రహ్మేతి నిరుక్తిః-జ్యోతిః స్వయంప్రకాశం - నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణశూన్యం-నిర్వికారం శోకమోహాదిషడ్వికారరహితం. సత్తామాత్రం వృద్ధిక్షయాదిరహితం-నిర్విశేషం శబ్దస్పర్శాదివిశేషశూన్యం నిరీహం పుణ్యపాపాదిరూపవ్యాపారరహితం-తత్తథా-ఆగమప్రసిద్ధం-ఆత్మజ్ఞానమధ్యాత్మశబ్దేనోచ్యతే-తదేవ దీపో యస్య సః దీపవత్సర్వప్రకాశకధర్మభూతజ్ఞానవానిత్యర్థః ॥ శ్రు॥ న హి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యతే। స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రూయతే-యద్వా-అధ్యాత్మమాత్మవిషయజ్ఞానం- తస్య దీపః ప్రకాశః ఆత్మవిషయజ్ఞానప్రద ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ కించ-మహాప్రళయేప్యవశిష్యమాణస్య కుతో భయమిత్యాహ॥ నష్ట ఇతి॥ చరాచరే లోకే మహాభూతేషు లీనేషు- తేష్వపి- ఆదిభూతం భూతసూక్ష్మం-ప్రవిష్టేషు - తస్మిన్నప్యవ్యక్తే అవ్యక్తం ప్రధానం ప్రాప్తే - అవశేషాత్మకే ప్రధానే-సంజ్ఞా ప్రజ్ఞా యస్య - ఏవమపి లీనమిదమస్తి-పశ్చాదేవ ముద్బోధనీయమితి సః అశేషసంజ్ఞః శేష

సంజ్ఞ ఇతి వా॥ము॥ద్విపరార్ధేతి-పరం నామ బ్రహ్మణో వర్షశతాత్మకమాయుః-తస్య పంచాశద్వర్షాత్మకం పూర్వార్ధం ఉత్తరార్ధంచ పరార్ధముచ్యతే తదుక్తం॥శ్లో॥బ్రహ్మణోఽస్య స్వమానేన హ్యాయుర్వర్షశతం స్మృతం। తత్పరం తత్తదర్ధంతు పరార్ధమభిధీయత ఇతి-తథాచ ద్వయోః పరార్ధయోరవసానే చతుర్ముఖస్య ప్రళయ ఇత్యర్థః - మహాభూతేషు పృథివ్యాదిషు ఆదిభూతం భూతాదిం స్వప్రకృతిభూతమహంకారమిత్యర్థః॥శ్లో॥ భూతాదిమింద్రియాదించ ద్విధాహంకారమేవ చేతి విష్ణుపురాణవచనాత్ -వ్యక్తే తదహంకారప్రకృతిభూతే మహతీత్యర్థః- అవ్యక్తం ప్రధానం - శేషసంజ్ఞః శేషాఖ్యః- శేషాత్మనా సర్వజగద్భారవహ ఇత్యర్థః-యద్వా॥శ్లో॥శిష్యతే శేషసంజ్ఞ ఇతి శేషశబ్దవ్యుత్పత్తిరేవోచ్యతే- తథాహి సర్వలోపేన స్వస్యైకస్యైవావశిష్టత్వాత్ - అశేషసంజ్ఞ ఇతి ఛేదేతు - అశేషశబ్దేన చరాచరాత్మకం విశ్వముచ్యతే-తత్సంజ్ఞా నామ యస్య శేషసంజ్ఞః సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః-అశేషాః సంజ్ఞా ఆఖ్యాః యస్య సః-సర్వశరీరకత్వాత్సర్వశబ్ద వాచ్య ఇతి వా॥ ౨౫॥కించ॥ యఇతి॥ఏవం ప్రళయహేతుః యోఽయం కాలః-అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిప్రవర్తక-తస్య - ప్రళయావధిభూతస్య-తే తవ చేష్టాం లీలాం-చేష్టతే విపరివర్తతే-పునః పునర్వత్సరావృత్త్యా మహీయాన్ ద్విపరార్ధరూపః యస్య చేష్టామాహుః తం-త్వా త్వాం-క్షేమధామ అభయస్థానం ప్రపద్యే శరణం వ్రజే ॥ము॥ నిమేషాదిర్వత్సరాంతో యోఽయం కాలో మహీయాన్-విభుః యేన కాలేన విశ్వం చేష్టతే ప్రవర్తతే-తం కాలం- హే అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిబంధో-భగవతః స్వశరీరభూతప్రకృతిధారకత్వాద్బంధుత్వం-తస్య తథా ప్రసిద్ధస్య- తే- చేష్టాం చేష్టాతుల్యం - విశేషణమాహుః క్షేమధామ క్షేమస్థానం-తం- త్వా-ఈశానమితి ఛేదః- త్వా త్వాం ప్రపద్య ఇతి-యద్వా-యోఽయం కాలః మహీయాన్ - తం కాలం యేన భవతా విశ్వం చేష్టతే-తస్య తే చేష్టామాహురితి యోజనా॥౨౬॥ క్షేమధామత్వమేవాహ ॥ మర్త్య ఇతి ॥ లోకాన్ ప్రతి యదృచ్ఛ

> నష్టే లోకే ద్విపరార్ధావసానే మహాభూతేష్వాదిభూతం గతేషు వ్యక్తేఽవ్యక్తం కాలవేగేన యాతే భవానేకశ్శిష్యతే శేషసంజ్ఞః॥౨౫॥ యోఽయం కాలస్తస్య తేఽవ్యక్తబంధో చేష్టామాహుశ్చేష్టతే యేన విశ్వం।నిమేషాదిర్వత్సరాంతో మహీయాంస్తం త్వేశానం క్షేమధామ ప్రపద్యే ॥౨౬॥ మర్త్యో మృత్యువ్యాళభీతః పలాయన్ సర్వాన్ లోకాన్నిర్భయం నాధ్యగచ్ఛత్ ।త్వత్పాదాబ్జం ప్రాప్య యదృచ్ఛయాద్య స్వస్థశ్శేతే మృత్యురస్మాదపైతి ॥౨౭॥ స త్వం ఘోరాదుగ్రసేనాత్మజాన్నస్త్రాహి త్రస్తాన్ భృత్యవిత్రాసహాసి।రూపం చేదం పౌరుషం ధ్యానధిష్ణ్యం మా ప్రత్యక్షం మాంసదృశాం కృషిష్ఠాః॥౨౮॥ జన్మ తే మయ్యసౌ పాపో మా విద్యాన్మధుసూదన।సముద్విజే భవద్ధేతోః కంసాదహమధీరధీః॥౨౯॥ ఉపసంహర విశ్వాత్మన్నదో రూపమలౌకికం।శంఖచక్రగదాపద్మశ్రియా జుష్టం చతుర్భుజం ॥౩౦॥ విశ్వం యదేతత్స్వతనౌ నిశాంతే యథావకాశం పురుషః పరో భవాన్ ।బిభర్తి సోఽయం మమ గర్భగోఽభూదహో నృలోకస్య విడంబనం మ

యా- కేనాపి భాగ్యోదయేన-అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-హే ఆద్య॥ము॥ క్షేమధామత్వమేవాహ ॥మర్త్య ఇతి॥ మృత్యురేవ వ్యాళః క్రూరసర్పః లోకాన్ ప్రతి-పలాయన్ ధావన్-శరణాన్వేషణార్థమితి భావః -నిర్భయం మృత్యుభయరాహిత్యం-నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్- హే ఆద్య-యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికాది సుకృత పరిపాకవశేన॥౨౭॥ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ స ఇతి॥భృత్యానాం విత్రాసం హంతీతి భృత్యవిత్రాసహా-భృత్యవిదితి వా ఛేదః - పౌరుషం ఐశ్వరం ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానాస్పదం-మాంసదృశాం మాంసచక్షుషాం-మాదృశామిత్యపి పాఠాంతరం-ప్రత్యక్షం మా కృథాః॥ము॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ స త్వమితి॥భృత్యమిత్ర సౌశీల్యేన భృత్యైస్సహ మిత్రవద్వర్తమానేత్యర్థః - అసహాశ్శత్రూణాం దుస్సహోఽసి-భృత్యవిత్రాసహాసీతి పాఠే- భృత్యానాం విత్రాసం భయం - హంతీతి తథోక్తః భృత్యవిత్ - త్రాసహా అసీతి వా ఛేదః భృత్యవిత్ భృత్యమనోరథవేదీత్యర్థః - పౌరుషం పరమపురుషత్వ సూచకం - ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానవిషయం-యోగిధ్యానాలంబనమిత్యర్థః-మాదృశాం కర్మచక్షుషాం-మా కృషిష్ఠాః మా కార్షీః॥౨౮॥జన్మేతి॥ భవతఏవ హేతోర్నిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజే బిభేమి-యతః-అధీరధీః అధీరచిత్తా॥ము॥ మాతృత్వప్రయుక్త ప్రేమాతిశయేనాహ॥జన్మేతి॥ తే మయి జన్మ మా విద్యాదిత్యన్వయః-భవద్ధేతోః-త్వదర్థం-కంసాత్సముద్విజే-తస్మాత్త్వానిష్టముత్ప్రేక్ష్య బిభేమీత్యర్థః- భవద్ధేతోః భవదవతారనిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజ ఇతి వా-నను విదితమత్ప్రభావాయాస్తవ-కాభీరిత్యత్రాహ-అధ- అధైర్యమేవ సర్వత్ర భయోత్ప్రేక్షామూలమితి భావః॥౨౯॥౩౦॥కిమిత్యుపసంహర్తవ్యం-ఏవంభూతేన పుత్రేణ- తవ బృహతీ శ్లాఘా స్యాదితి చేత్తత్రాహ॥విశ్వమితి॥నిశాంతే ప్రళయావసానే-యథావకాశం అసంకోచతః-అ

సంభావితత్వాత్-అపహాస్యతైవస్యాదిత్యర్థః॥ము॥విశ్వాత్మన్విశ్వశరీరక-విశ్వస్యాంతరాత్మన్నితివా॥రూపస్యపరమపు
రుషత్వసూచకతామేవాహ-శంఖేతి - ననుత్వద్గర్భజాతంమ్మామేవంకథంవదసీత్యత్రాహ- విశ్వమితి-యత్తదో
ర్నిత్యసంబంధాదత్రయఇత్యధ్యాహారః- పరమపురుషోభవాన్ - స్వతనావేవసకలంతేసదనే - యద్వా - నిశా
శబ్దేనమహానిశాఖ్యఃప్రళయఉచ్యతే-సఏవాంతఃసకలజగత్సమాప్తిః-తస్మిన్నితి-ఏతద్విశ్వం - యథావకాశంసవిస్తార
మిత్యర్థః-బిభర్తి-సోయంభవాన్మమగర్భోభూదితియత్ - తత్ నృలోకస్యవిడంబనమిత్యేవంయోజనా - విడంబనం
తద్వదాచరణం-అహోఇతి-కుక్షిస్థాఖిలభువనస్య-స్వకుక్షిస్థిత్యనుసంధానేనాశ్చర్యానుకరణం॥౩౧॥ చతుర్భుజరూ
పేణావిర్భావే-కారణంతావదాహ - చతుర్భిఃశ్లోకైః॥ త్వమితి ॥ పూర్వసర్గే ప్రథమజన్మని - అభూఃఆసీః- పృశ్ని
ర్నామ-స్వాయంభువేస్వాయంభువమన్వంతరే -తదాఅయంవసుదేవః ॥ ము ॥ అథభగవాన్ తత్పుత్రత్వే స్వస్య
నిమిత్తమాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ పూర్వసర్గే ప్రథమజన్మని -స్వాయంభువీస్వాయంభువమన్వంతరప్రభవా పృశ్ని
ర్నామ - సతీ - స్వాయంభువఇతిపాఠే - తస్మిన్మన్వంతరఇత్యర్థః- అయంవసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ యువామితి ॥ తే
పాతేమహత్తరంతపఃకృతవంతౌయువాం ॥ ము ॥ యదాబ్రహ్మణాయువాంప్రజాసర్గే ఆదిష్టౌ - తదాతపస్తేపాత
ఇత్యన్వయః॥౩౩॥ము॥వర్షేతి ॥ ఘర్మకాలస్యగ్రీష్మర్తోః - గుణాఃరాత్రావప్యుపలభ్యమానఊష్మా - యద్వా -

హాల్॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥త్వమేవపూర్వసర్గేభూఃపృశ్నిస్స్వాయంభువేసతి। తదాయంసుతపానామ
ప్రజాపతిరకల్మషః॥౩౨॥ యువాంవైబ్రహ్మణాదిష్టౌప్రజాసర్గేయదాతతః । సన్నియమ్యేంద్రియ
గ్రామంతేపాతేపరమంతపః॥౩౩॥వర్షవాతాతపహిమఘర్మకాలగుణానను।సహమానౌశ్వాసరోధ
వినిర్ధూతమనోమలౌ॥౩౪॥శీర్ణపర్ణానిలాహారావుపశాంతేనచేతసా।మత్తఃకామానభీప్సంతౌమ
దారాధనమీహతుః॥౩౫॥ఏవంవాంతప్యతోస్తీవ్రంతపఃపరమదుష్కరం। దివ్యవర్షసహస్రాణిద్వా
దశేయుర్మదాత్మనోః॥౩౬॥తదావాంపరితుష్టోహమమునావపుషానఘే । తపసాశ్రద్ధయానిత్యంభక్త్యా
చహృదిభావితః॥౩౭॥ప్రాదురాసంవరదరాడ్యువయోఃకామదిత్సయా।వ్రియతాంవరఇత్యుక్తేమా
దృశోవాంవృతస్సుతః॥౩౮॥అజుష్టగ్రామ్యవిషయావనపత్యౌచదంపతీ।నవవ్రాథేపవర్గంమే మోహి
తౌమమమాయయా॥౩౯॥గతేమయియువాంలబ్ధ్వావరంమత్సదృశంసుతం। గ్రామ్యాన్భోగానభుం
జాథాంయువాంప్రాప్తమనోరథౌ॥౪౦॥అదృష్ట్వాన్యతమంలోకేశీలౌదార్యగుణైస్సమం।అహంసుతో
వామభవంపృశ్నిగర్భఇతిస్మృతః॥౪౧॥తయోర్వాంపునరేవాహమదిత్యామాసకశ్యపాత్ ।ఉపేంద్రఇ
తివిఖ్యాతోవామనత్వాచ్చవామనః॥౪౨॥తృతీయేస్మిన్భవేహంవైతేనైవవపుషానఘే।జాతోభూయ
స్తయోరేవసత్యంమేవ్యాహృతంసతి॥౪౩॥ఏతద్వాందర్శితంరూపంప్రాగ్జన్మస్మరణాయమే। నాన్యథా
మద్భవంజ్ఞానంమర్త్యలింగేనజాయతే॥౪౪॥యువాంమాంపుత్రభావేనబ్రహ్మభావేనచాసకృత్ । చి

ఘర్మఏవగ్రీష్మకాలోష్మా - వర్షాదీనేవకాలగుణాన్ తత్తత్కాల వ్యంగ్యాన్ వర్షాదీనిత్యర్థః - అనుఅనుసృత్య
సహమానౌ-శ్వాసనిరోధఃపూరకకుంభకాభ్యాంప్రాణనిరోధః॥౩౪॥౩౫॥ఏవమితి॥తప్యతోః ఆచరతోః- ఈయుఃగతా
ని-మదాత్మనోఃమచ్చిత్తయోః॥ము॥తప్యతోఃతపఆచరతోః-ఈయుఃఅతీతాః-అహమేవాత్మాఅంతర్ధారకో యయో
స్తయోఃమదాత్మనోః-అతఏవేదృశదుష్కరతపశ్శక్తిరితిభావః - దాత్మనోఃమద్గతచిత్తయోరితివా॥ ౩౬ ॥ తదేతి॥అ
మునావపుషా॥ము॥అమునావపుషా-చతుర్భుజాదిమతా॥౩౭॥ప్రాదురాసమితి॥ప్రాదుర్భూతోస్మి - వరదరాట్ వర
దేషుశ్రేష్ఠఇత్యర్థః- తేనసకృద్వరేణచవారంవారమావిర్భావకారణముక్తం-మాదృశఃమయాసదృశః - కామస్యది
త్సయాదాతుమిచ్ఛయా॥ము॥అనేనైవవిగ్రహేణవరదరాట్ వరదశ్రేష్ఠః-అతోయదాస్వమనోరథవరప్రదానాను
గుణ్యేనత్రివారముత్పత్తిరితిభావః-కామస్యమనోరథస్యదిత్సయాదాతుమిచ్ఛయా-మయేతిశేషఃవరోవ్రియతామిత్యు
క్తేసతి-వాంయువయోః-మాదృశః-మత్సదృశః-సుతః- మేమత్తోవృతః॥౩౮॥అజుష్టేతి॥మేమత్తోపి-యువాంఅపవర్గం- న
వవ్రాథేనవృతవంతౌ॥ము॥మమమాయయామోహితౌఅపత్యాద్యలాభాత్తత్రైవమన్మహిమ్నామోహంగతౌ - పర
మపురుషార్థంనేచ్ఛతఇతిభావః॥౩౯॥గతఇతి॥వరందత్వా-మయిగతే॥౪౦॥౪౧॥తయోరితి॥అదిత్యాంకశ్యపాద్వామన
ఆసేతి-యత్తదపితద్రూపయోర్యువయోరహమేవపునరాసమిత్యర్థః॥౪౨॥౪౩॥ఏతదితి॥ప్రాక్ ప్రథమం- తావత్ -ఏత

రూపం మే జన్మేతి-స్మరణాయ జ్ఞాపనాయ-దర్శితం-మద్భవం మద్విషయం-అనంతరం త్వదిచ్ఛయా- బాలోఽపి భవిష్యామీ
తి భావః॥౪౪॥ నను త్వయి ప్రసన్నేఽపి కథమావయోః పునః పునర్జన్మేతి- అతః పరం న భవిష్యతీత్యాహ-యువామితి ॥ ౪౫॥
౪౬॥౪౭॥ తత ఇతి॥ యది కంసాద్బిభేషి త్వమిత్యాదినా-ప్రథమమేవ భగవతా-ప్రచోదితో వసుదేవః- యదా గంతుమైచ్ఛ
త్-తదైవ-అజాపి యా యోగమాయా-సా నందజాయయా-అజని జాతా॥౪౯॥ తయేతి ॥ హృతాః ప్రత్యయా అర్థాః-
సర్వా వృత్తయో యేషాం-అథవా-హృతాః ప్రత్యయాః అన్యాశ్చ సర్వా వృత్తయో యేషాం జాగ్రతామపి-తథాభూతే
షు ద్వారపాలేషు సత్సు-బృహత్కవాటేషు లోహకీలకయుక్తశృంఖలైః-బృహద్భిః కవాటాదిభిర్దురత్యయా ఇతి వా॥
౫౦॥ తా ఇతి॥ స్వయమేవ వ్యశీర్యంత వివృత్తా ఇత్యర్థః-రవేర్నిమిత్తభూతాత్॥౫౧॥ మఘోనీతి॥ గంభీరో యస్తోయౌఘః-
తస్య జవేన-ఊర్మయః-తైః ఫేనిలాః-ఫేనవ్యాప్తాః-భయానకైరావర్తశతైర్వ్యాప్తాపి-శ్రియఃపతేః సీతాపతేః ॥౫౨॥

స్త్వయన్నాకృతస్నేహౌ యాస్యేథే మద్గతిం పరాం॥౪౫॥ యది కంసాద్బిభేషి త్వం తర్హి మాం గోకులం నయ।
యశోదాయాశ్చ తాం కన్యాం మన్మాయామానయ ద్రుతం ॥౪౬॥ స్వయం స్యుర్వివృతా ద్వారో యము
నా చ సుదుస్తరా॥౪౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త్వాసీద్ధరిస్తూష్ణీం భగవానాత్మమాయయా।పిత్రోస్సంపశ్యతో
స్సద్యో బభూవ ప్రాకృతశ్శిశుః॥౪౮॥ తతశ్చ శౌరిర్భగవత్ప్రచోదితస్సుతం సమాదాయ స సూతికాగృ
హాత్।యదా బహిర్గంతుమియేష తర్హ్యజా యా యోగమాయాజని నందజాయయా॥౪౯॥ తయా హృత
ప్రత్యయసర్వవృత్తిషు ద్వాస్స్థేషు పౌరేష్వపి శాయితేష్వథ।ద్వారస్తు సర్వాః పిహితా దురత్యయా బృ
హత్కవాటాయసశృంఖలైః కిల॥౫౦॥ తాః కృష్ణవాహే వసుదేవ ఆగతే స్వయం వ్యశీర్యంత యథా తమో
రవేః।వవర్ష పర్జన్య ఉపాంశుగర్జితశ్శేషోఽన్వగాద్వారి నివారయన్ ఫణైః ॥౫౧॥ మఘోని వర్షత్య
సకృద్యమానుజా గంభీరతోయౌఘజవోర్మిఫేనిలా।భయానకావర్తశతాకులా నదీ మార్గం దదౌ సిం
ధురివ శ్రియఃపతేః॥౫౨॥ నందవ్రజం శౌరిరుపేత్య తత్ర తాన్ గోపాన్ ప్రసుప్తానుపలభ్య నిద్రయా।శి
శుం యశోదాశయనే నిధాయ తత్సుతాముపాదాయ పునర్గృహానగాత్॥౫౩॥ దేవక్యాశ్శయనే న్యస్య వ
సుదేవోఽథ దారికాం।ప్రతిముచ్య పదోర్లోహమాస్తే పూర్వవదావృతః॥౫౪॥ యశోదా నందపత్నీ చ జా
తం పరమబుధ్యత।న తల్లింగం పరిశ్రాంతా నిద్రయాపగతస్మృతిః॥౫౫॥ ******************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ బహిరంతఃపురద్వారస్సర్వాః పూర్వవదావృతాః।తతో బాలధ్వనిం శ్రుత్వా గృహపాలాస్స
ముత్థితాః॥౧॥ తే తు తూర్ణముపవ్రజ్య దేవక్యా గర్భజన్మ తత్।ఆచఖ్యుర్భోజరాజాయ యదుద్విగ్నః
ప్రతీక్షతే॥౨॥ స తల్పాత్తూర్ణముత్థాయ కాలోఽయమితి విహ్వలః।సూతీగృహమగాత్తూర్ణం ప్రస్ఖలన్
ముక్తమూర్ధజః॥౩॥ తమాహ భ్రాతరం దేవీ కృపణా కరుణం సతీ।స్నుషేయం తవ కల్యాణ స్త్రియం మా హం
తుమర్హసి॥౪॥ బహవో హింసితా భ్రాతశ్శిశవః పావకోపమాః। త్వయా దైవనిసృష్టేన పుత్రికైకా ప్రదీ
యతాం॥౫॥ నన్వహం తే హ్యవరజా దీనా హతసుతా ప్రభో। దాతుమర్హసి మందాయా మమేమాం చ
రమప్రజాం॥౬॥ శ్రీశుకః॥ ఉపగూహ్యాత్మజామేవం రుదంత్యా దీనదీనవత్ । యాచితస్తాం వినిర్భర్త్స్య
హస్తాదాచిచ్ఛిదే ఖలః॥౭॥ తాం గృహీత్వా చరణయోర్జాతమాత్రాం స్వసుస్సుతాం। అపోథయచ్ఛిలా
పృష్ఠే స్వార్థోన్మూలితసౌహృదః ॥౮॥ దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా।అదృశ్యతానుజా వి

నందవ్రజమితి॥ నిద్రయా అజయా॥౫౩॥ దేవక్యా ఇతి॥ ప్రతిముచ్య బద్ధ్వా-పదోః పాదయోః లోహం నిగళం-ఆస్తే స్మ॥౫౪॥
యశోదేతి॥ జాతం కించిదితి-కేవలం అబుధ్యత-న తు పుత్రః కన్యా చేతి-యోగనిద్రయా చ మోహితేతి॥౫౫॥ ********

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే చండికావాక్యమాకర్ణ్యాతిభయాకులః।దుర్మంత్ర్యభిహితం మేనే కంసో బాలాదిహింసనం ॥౧॥ త ఇతి॥ త
దష్టమం జన్మ॥౨॥ స ఇతి॥ కాలో మృత్యుః॥౩॥౪॥ బహవ ఇతి॥ అంగ హే భ్రాతః॥౫॥౬॥ ఉపగూహ్యేతి॥ దీనదీనవత్ దీనాదపి దీ
నవత్-న తు తథా-పుత్రస్యాన్యత్ర నీతత్వాత్ స చ యోగమాయేతి జ్ఞాతత్వాచ్చ-యాచితోఽపి- ఆచిచ్ఛిదే ఆకృష్య జగ్రా
హ॥౭॥ తామితి॥ అపోథయత్ బలేన చిక్షేప॥౮॥ సేతి॥ సద్య ఏవ దేవీ భూత్వా॥౯॥౧౦॥౧౧॥ కిమితి॥ మా మాం-కృపణాం వృథా

అహో బహుశఃహింసితవానపి-కృపణాన్ గతిపాతాంతరే-అన్యానపిశిశూన్ హనిష్యతీతిజ్ఞాత్వా వారయతీతి ॥౧౨॥ ఏవమితి ॥బహునామసునికేతేషు వారాణస్యాదిస్థానేషు॥౧౩॥తయేతి॥పరమవిస్మితఃకథం దైవీవాగన్యథాజాతేతి॥౧౪॥అహో భాగిని॥ భావభగినీభర్తః-పురుషాదో రాక్షసో యథాస్వాపత్యమేవహిన స్తి-తద్వత్ ॥౧౫॥౧౬॥మాశోచతమితి॥హేమహాభాగౌ-స్వస్వకృతంభుజఃస్వారబ్ధకర్మభోక్తారః-కించ-జంతవః ప్రాణినః-సదా నాసతే-కింతు-అల్పకాలమేవాసతే-తథాపిఏకత్ర నాసతే-కింతువియుజ్యంతే-యతో దైవాధీనాః॥౧౮॥సదా నాసతఇతియదుక్తంజన్మమరణాది- తదపిదేహానామేవ నాత్మనఇత్యాహ॥భువీతి॥భూతాని దేహాఏవయాంతిచ-భవంతినభవంతిచేత్యర్థఃయథాభువిభౌమానిఘటాదీని-తద్వత్-ఏతేషుభూతేషు-జన్మాదిభిర్విక్రియమాణేషు - అయమపరోక్షతయా ప్రత్యభిజ్ఞాయమానఆత్మా న విపర్యేతివిపర్యయం న ప్రాప్నోతి-ఏకరూపఏవవర్తతఇత్యర్థః-భౌమేషువిక్రియమాణేషుయథాభూస్తథేసతి॥ము॥నన్వాత్మనాం నిత్యత్వాత్కథం సదా నాసతఇత్యుక్తమిత్యాశంక్య - తత్తత్కర్మఫలభోగాయతనదేహానామేవతథాత్వమితిసదృష్టాంతమాహ॥భువీతి॥భూతానిభూతసంఘాతరూపాదేహాఇత్యర్థః-భౌమానిభూవికారాః ఘటాదయః - యథాయాంత్యపయాంతి-తద్వత్-ఆత్మనాంతుపూర్వాపరదేహానువృత్తిశ్రూత్రమే వేతిసదృష్టాంతమాహ నాయమితి-యథాభూఃపృథివీత్వజాతిఃఏతేషుపూర్వం సదృష్టాంతీకృతేషు-అనిత్యేషుపూర్వాపరభౌమేషు-నవిపర్యేతి - విపర్యయంతత్తద్వస్తునాస

ష్టా స్సాయుధాష్టమహాభుజా॥౯॥దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా।ధనుశ్శూలేషుచర్మాసిశంఖచక్రగదాధరా॥౧౦॥సిద్ధచారణగంధర్వైరప్సరఃకిన్నరోరగైః।ఉపాహృతోరుబలిభిఃస్తూయమానేదమబ్రవీత్ ॥౧౧॥ దేవీ॥కింమయాహతయామందజాతఃఖలుతవాంతకృత్ ।యత్రక్వవాపూర్వశత్రుర్మాహింసీఃకృపణాన్వృథా॥౧౨॥ఏవంప్రభాష్యతం దేవీమాయాభగవతీభువి । బహునామానికేతేషుబహునామాబభూవహ॥౧౩॥తయాభిహితమాకర్ణ్యకంసఃపరమవిస్మితః।దేవకీంవసుదేవంచవిముచ్యప్రశ్రితోఽబ్రవీత్॥౧౪॥అహోభగిన్యహోభామమయావాంబతపాప్మనా।పురుషాదఇవాపత్యంబహవోహింసితాస్సుతాః॥౧౫॥సత్వంహంత్యక్తకారుణ్యస్త్యక్తజ్ఞాతిసుహృత్ఖలః। కాంస్లోకాన్గమిష్యామిబ్రహ్మహేవమృతశ్శ్వసన్॥౧౬॥దైవమప్యనృతంవక్తినమర్త్యాఏవకేవలం।యద్విస్రంభాదహం పాపఃస్వసుర్నిహతవాన్శిశూన్॥౧౭॥మాశోచతంమహాభాగావాత్మజాన్స్వకృతంభుజః। జంతవోనసదైకత్రదైవాధీనాస్సహాసతే॥౧౮॥భువిభౌమానిభూతానియథాయాంత్యపయాంతిచ।నాయమాత్మాతథైతేషువిపర్యేతియథైవభూః॥౧౯॥యథానైవంవిదోభేదోయతఆత్మవిపర్యయః। దేహయోగవియోగశ్చసంసృతిర్ననివర్తతే॥౨౦॥తస్మాద్భద్రేస్వతనయాన్మయావ్యాపాదితానపి।మానుశోచ

యతస్సర్వస్స్వకృతంభుంజతేఽవశః॥౨౧॥ యావద్ధతోస్మిహంతాస్మీత్యాత్మానంమన్యతేఽస్వదృక్ ।

హావినాశం న ప్రాప్నోతి-కింతుఅనువర్తతఇత్యర్థః-తథైతేషుపూర్వాపరదేహేష్వాత్మా - నవిపర్యేతత్యేవమాత్మనిత్యత్వే దేహానిత్యత్వజ్ఞానే సతి- దేహాత్మభ్రమః సర్వానర్థమూలో నస్యాదితి భావః॥౧౯॥ఏవంవిచార్యమాణే సతి న శోకావకాశః-అజానతస్తు న నివర్తతఇత్యాహ॥యథేతి॥యథాయథావత్ - నైవంవిదః-ఏవంఅజానతః-ఆత్మవిపర్యయః దేహాత్మబుద్ధిర్భవతి-యతో విపర్యయాద్భేదో భవతి-దేహాహంకారేణహ్యాత్మనిపరిచ్ఛిన్నే సతి- అహంకారాస్పదం భిన్నం భవతి-యతో భేదాత్పుత్రాదిదేహైర్యోగశ్చవియోగశ్చ-తతస్సంసృతిఃసుఖదుఃఖ ఇతి యావత్ -అజ్ఞానం న నివర్తతఇత్యర్థః॥ము॥ఏవమజానతోఽనిష్టమాహ॥యథేతి॥నైవంవిదః దేహాత్మవివేకరహితస్య- భేదో బాధ్యబాధకతారూపః స్యాత్ -యతో భేదాత్ -ఆత్మనివిపర్యయఃప్రద్వేష్యతావిషయభూతో భవతీత్యర్థః-యద్వా-యథావదేవంవిధఃపురుషస్య భేదఃపూర్వోక్తో న స్యాత్ -యతో భేదాదాత్మవిపర్యయ ఇతి- అథవా నైవంవిదఃనిత్యస్యాత్మనః-అనిత్యదేహాతిరిక్తత్వమజానతః పుంసః అభేదః-దేహఏవాత్మేత్యభేదభ్రమఃస్యాత్ -యతః-అభేదభ్రమాదాత్మవిపర్యయశ్శరీరసంయోగవియోగరూపసంసారఃస్యాదిత్యర్థః-తదాహ దేహేతి॥౨౦॥ఏవముక్తప్రకారేణ-న తేతవతనయాః-అహంతు తాన్నహతవాన్-తథాప్యజ్ఞానదృష్ట్యాస్వతనయాన్మయావ్యాపాదితానపిమానుశోచేతిసాంత్వయతి॥తస్మాదితి॥అజ్ఞానాశ్రయః కర్మవాదమాహయతఇతి॥ము॥తస్మాత్ దేహసంయోగవియోగయోరావశ్యకత్వాత్ మానుశోచ శోకం న కురు-మమ నిమిత్తమాత్రత్వాదితి భావః॥౨౧॥కథంతర్హి బ్రాహ్మణాదిహంతుస్తద్గతస్యచ-ప్రాయశ్చిత్తాదిశ్రవణం-అజ్ఞానమూలమేవేత్యా

హ-యావదితి॥ అస్వదృక్ దేహాభిమానీ-తదభిమానీతి తస్య దేహస్య హననమాత్మన్యభిమన్యమాన ఇత్యర్థః॥ ఘు॥ యతస్సః ర్వః చేతనవర్గః-అవశః కర్మపరతంత్రః-అస్వదృక్ అనాత్మస్వరూపవేదీ-తదభిమానీ దేహాత్మాభిమానీ- అతఏవాజ్ఞః అబుధః-బాధ్యబాధకతామియాత్ -బాధ్యబాధకత్వబుద్ధిమాన్ స్యాదిత్యర్థః-సాచబుద్ధిర్భ్రమ ఏవ-ఆత్మనోఽవినాశిత్వాత్ -అన్యాశ్చ దేహాత్మాభిమానమూలకత్వాత్తన్నివృత్త్యా చైతన్నివృత్తిరితిభావః॥ ౨౨॥ క్షమధ్వమితి॥ స్యాలః కంసః- స్వస్రోరితి స్వసృశబ్దేన ద్వివచనానుపపత్త్యా-మిథునగ్రహణద్వారా మిథునలక్షణయా-స్వసృత్వతోరభిధానం-లింగసమవాయేన-ప్రాణభృత ఉపదధాతీతివత్ -దేవకీవసుదేవయోః ప్రత్యేకం పాదావగ్రహీదిత్యర్థః-స్యాలశబ్దేన వా కథం వసుదేవాభిధానం యుజ్యతే-కంసస్య స్వస్రోరితిపాఠే-తయోః కంస అథాగ్రహీదితిపాఠాంతరే చ- న కాప్యనుపపత్తిశంకేతి విద్వద్భిరూహ్యం॥ ౨౩॥ మోచయామాసేతి॥ ఆత్మసౌహృదం ప్రియవాదాదినా దర్శయన్॥ ము॥ స్యాలస్వస్రోరితి-అత్ర॥ స్యాలాః స్యుర్భ్రాతరః పత్న్యా ఇతి పత్నీభ్రాతృవాచినా స్యాలశబ్దేన-కంసరూపముఖ్యార్థపరిత్యాగేన వసుదేవో లక్ష్యతే-ప్రకృతే వసుదేవస్య కంసపాదగ్రహణానుపపత్తేః తత్సంబంధస్య చ లక్షణాబీజత్వాత్ -ఏతదభిప్రాయేణ స్యాలో వసుదేవ ఇత్యభియుక్తైరపి వ్యాఖ్యాతం స్వసా చ దేవకీ-యద్వా-స్యాలఇతి ఛేదః-స్యాలః కంసః- స్వస్రోర్దేవకీవసుదేవయోరిత్యర్థనిర్వాహః కథంచిత్కార్యః స్వసృశబ్దేన ద్వివచనానుపపత్త్యా మిథునగుణద్వారా మిథునలక్షణయా స్వ

తావత్తదభిమాన్యజ్ఞో బాధ్యబాధకతామియాత్ ॥ ౨౨॥ క్షమధ్వం మమ దౌరాత్మ్యం సాధవో బంధువత్సలాః। ఇత్యుక్త్వాశ్రుముఖః పాదౌ స్యాలస్స్వస్రోరథాగ్రహీత్ ॥ ౨౩॥ మోచయామాస నిగళాద్విశ్రబ్ధః కన్యకాగిరా। దేవకీం వసుదేవం చ దర్శయన్నాత్మసౌహృదం॥ ౨౪॥ భ్రాతుస్సమనుతప్తస్య క్షాంత్వా రోషం చ దేవకీ। వ్యసృజద్వసుదేవశ్చ ప్రహస్య తమువాచ హ॥ ౨౫॥ ఏవమేతన్మహాభాగ యథా వదసి దేహినాం। అజ్ఞానప్రభవాహంధీః స్వపరేతిభిదా యతః॥ ౨౬॥ శోకహర్షభయద్వేషలోభమోహమదాన్వితాః। మిథో ఘ్నంతం న పశ్యంతి భావైర్భావం పృథగ్దృశః॥ ౨౭॥ కంస ఏవం ప్రసన్నాభ్యాం విశుద్ధం ప్రతిభాషితః। దేవకీవసుదేవాభ్యామనుజ్ఞాతోఽవిశద్గృహం॥ ౨౮॥ తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం కంస ఆహూయ మంత్రిణః। తేభ్య ఆచష్ట తత్సర్వం యదుక్తం యోగమాయయా॥ ౨౯॥ ఆకర్ణ్య భర్తుర్గదితం తమూచుర్దేవశత్రవః। దేవాన్ ప్రతికృతామర్షా దైతేయా నాతికోవిదాః॥ ౩౦॥ ఏవం చేత్తర్హి భోజేంద్ర పురగ్రామవ్రజాదిషు। అనిర్దశాన్నిర్దశాంశ్చ హనిష్యామోఽద్య వై శిశూన్॥ ౩౧॥ కిముద్యమైః కరిష్యంతి దేవాస్సమరభీరవః। నిత్యముద్విగ్నమనసో జ్యాఘోషైర్ధనుషస్తవ॥ ౩౨॥ అస్యతస్తే శరవ్రాతైర్హన్యమానాస్సమంతతః। జిజీవిషవ ఉత్సృజ్య పలాయనపరాయయుః॥ ౩౩॥ కేచిత్ప్రాంజలయో దీనా న్యస్తశస్త్రా దివౌకసః। ముక్తకచ్ఛశిఖాః కేచిద్భీతాస్స్మ ఇతి వాదినః॥ ౩౪॥ న త్వం విస్మృతశస్త్రాస్త్రాన్ విరథాన్ భయసన్నతాన్। హంస్యన్యాసక్తవిముఖాన్ భగ్నదర్పానయుధ్యతః॥ ౩౫॥ కిం క్షేమశూరైర్విబుధైరసంయుగవికత్థనైః॥ ౩౬॥ రహోజుషా కిం హరిణా శంభునా వా వనౌకసా। కిమింద్రేణాల్పవీర్యేణ బ్రహ్మణా వా తపస్య

స్వసృత్వతోరభిధానాత్ -లింగసమవాయేన ప్రాణభృత ఉపదధాతీతివత్ కేచిత్ ॥ ౨౪॥ ము ॥ భ్రాతురితి॥ భ్రాతుః క్షాన్త్వా తస్మిన్ క్షమాం కృత్వేత్యర్థః-రోషం వ్యసృజత్ ॥ ౨౫॥ ము॥ ఏవమితి॥ యతః అజ్ఞానప్రభవా దేహాత్మభ్రమజన్యా- స్వపరేతిభిదా శత్రుమిత్రవైషమ్యబుద్ధిరేవ-హంతి ఆత్మనాశహేతుర్భవతి-నతు శత్రుర్హంతి-అశక్యత్వాదిత్యర్థః-అతస్త్వం యథావదసి-ఏతదేవమేవేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౬॥ స్వపరభేదదర్శనేన-కిం భవతీతి తదాహ॥ శోకేతి॥ భావైః భేదనిమిత్తభూతైః-మిథో భావాన్-ఘ్నంతం భావమీశ్వరం-పృథక్ దృశః- తేన పశ్యంతి-కింత్వహమేవ హంతా హత ఇతి-మన్యంత ఇత్యర్థః ము॥ కించ-విచార్యమాణే తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనేశ్వర ఏవ దేహాదినాశహేతుః-అతస్తే మత్పుత్రహననకృతోఽపరాధశ్చ నేత్యభిప్రాయేణాహ॥ శోకేతి॥ పృథగ్దృశః-ఆత్మవ్యతిరిక్తదేహాదివిషయస్వబుద్ధిమంతః-ఈశ్వరవ్యతిరేకేణ స్వవిషయాహంకృత్యాదిబుద్ధిమంతో వా-భావైః ఖడ్గాద్యచేతనైః-భావం శరీరాద్యచిత్పదార్థం-ఘ్నంతమీశ్వరం- న పశ్యంతి న జానంతీత్యర్థః-అత ఈశ్వరస్యైవ హేతుత్వాన్న కశ్చిత్తవాపరాధ ఇతి భావః॥ ౨౭॥ కంస ఇతి॥ విశుద్ధం యథా భవతి తథా॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఆకర్ణ్యేతి॥ నాతికోవిదాః దృష్టమాత్రమతయః॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ నిర్గతాని దశదినాని యేషాం తాన్ అన్యాంశ్చ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అస్యత ఇతి॥ అస్యతః విధ్యతః- ఉత్సృజ్య రణం త్యక్త్వా॥ ౩౩॥ ౩౪॥ నేతి॥ అన్యాసక్తాన్-విముఖాంశ్చేతి- న హింససి న హినస్సి॥

౩౫॥ కిమితి॥ యే మేఽనిర్దశ్యదేశే-శూరైః-సంయుగాదన్యత్ర వికత్థనం పార్థివాదో యేషాం తైః॥ ౩౬॥ నమహారైర్బిభేమి-శంభోశ్చేతి చేత్తత్రాహుః॥ ౩౭॥ ఆహుశ్చేతి॥ సర్వదాప్యంతః ప్రవిష్టేన - కస్మిన్నపి బహిరదృష్టేనేత్యర్థః - పురుష ప్రవేశరహితమిళావృతవర్షవనమోకో యస్య - తేన శంభునా ॥ ౩౭॥ యద్యప్యుద్యమైర్దేవాః - నకించిదపికర్తుం సమర్థాః తథాపి-నీతిరనువర్తితవ్యేత్యాహుః॥ తథాపీతి ॥ ౩౮॥ యథేతి॥ రూఢపదః బద్ధమూలః ॥ ౩౯॥ మూలమితి ॥ దేవానాం మూలం విష్ణుః-సచయత్ర ధర్మస్తత్ర స్తే-ధర్మస్యచ మూలం బ్రహ్మగోవిప్రాః-వేదగోబ్రాహ్మణాః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨ఇతి॥ కించ॥ విప్రాదయో హారిశ్చేతన వో యస్మాత్తస్మాదయమేవోపాయ ఇత్యాహుః॥ అయమితి॥ ౪౩ ॥ ౪౫॥ తఇతి॥ ఆరాత్సమీపమాగతో మృత్యుర్యేషాం తే॥ ౪౬॥ సతాం విద్వేషో న మృత్యుమాత్ర హేతుః-కింతు బహ్వనర్థకారీత్యాహ॥ ఆయురితి॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **

శ్లో॥ పంచమేఽజాతకం నందస్సూనోః కృత్వా మహోత్సవం । గత్వాతు మధురాం పార్థివసుదేవాగమోత్సవం నంద ॥

తా॥ ౩౭॥ తథాపి దేవాస్సపత్న్యా నోపేక్ష్యా ఇతి మన్మహే। తతస్తన్మూలఖననే నియుంక్ష్వాస్మాననువ్రతాన్ ॥ ౩౮॥ యథామయోఽంగే సముపేక్షితో నృభిర్నశక్యతే రూఢపదశ్చికిత్సితుమ్ । యథేంద్రియగ్రామ ఉపేక్షితస్తథా రిపుర్మహాన్ బద్ధబలో న చాల్యతే ॥ ౩౯॥ మూలం హి విష్ణుర్దేవానాం యత్ర ధర్మస్సనాతనః। తస్యచ బ్రహ్మగోవిప్రాస్తపో యజ్ఞాస్సదక్షిణాః॥ ౪౦॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ బ్రాహ్మణాన్ బ్రహ్మవాదినః। తపస్వినో యజ్ఞశీలాన్ గాశ్చ హన్మో హవిర్దుఘాః ॥ ౪౧ ॥ విప్రా గావశ్చ వేదాశ్చ తపస్సత్యం దమశ్శమః। శ్రద్ధాదయా తితిక్షా చ క్రతవశ్చ హరేస్తనుః॥ ౪౨॥ సహి సర్వసురాధ్యక్షో హ్యసురద్విడ్గుహాశయః। తన్మూలా దేవతాస్సర్వాస్సేశ్వరాస్సచతుర్ముఖాః॥ అయం వై తద్వధోపాయో యదృషీణాం విహింసనమ్॥ ౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం దుర్మంత్రిభిః కంసస్సహ సమ్మంత్ర్య సుదుర్మతిః । బ్రహ్మహింసాం హితం మేనే కాలపాశవృతోఽసురః॥ ౪౪॥ సందిశ్య సాధులోకస్య కదనే కదనప్రియాన్ । కామరూపధరాన్ దిక్షు దానవాన్ గృహమావిశత్ ॥ ౪౫॥ తే వై రజః ప్రకృతయస్తమసా మూఢచేతసః। సతాం విద్వేషమాచేరురారాదాగతమృత్యవః॥ ౪౬॥ ఆయుశ్శ్రియం యశో ధర్మం లోకానాశిష ఏవ చ । హంతి శ్రేయాంసి సర్వాణి పుంసో మహదతిక్రమః॥ ౪౭॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - చతుర్థోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ నందస్త్వాత్మజ ఉత్పన్నే జాతాహ్లాదో మహామనాః । ఆహూయ విప్రాన్ వేదజ్ఞాన్ స్నాతశ్శుచిరలంకృతః॥ ౧॥ వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం జాతకర్మాత్మజస్య వై । కారయామాస విధివత్పితృదేవార్చనం తథా॥ ౨॥ ధేనూనాం నియుతే ప్రాదాద్విప్రేభ్యస్సమలంకృతే । తిలాద్రీన్ సప్తరత్నౌఘశాతకుంభాంబరావృతాన్ ॥ ౩॥ కాలేన స్నానశౌచాభ్యాం సంస్కారైస్తపసేజ్యయా। శుధ్యంతి దానైస్సంతుష్ట్యా ద్రవ్యాణ్యాత్మాత్మవిద్యయా॥ ౪॥ సౌమంగల్యగిరో విప్రాస్సూతమాగధవందినః। గాయకాశ్చ జగుర్నేదుర్భేర్యో దుందుభయో ముహుః॥ ౫॥ వ్రజస్సంమృష్టసంసిక్తద్వారాజిరగృహాంతరః । చిత్రధ్వజపతాకాస్రక్చైలపల్లవతోరణైః॥ ౬॥ గావో వృషా వత్సతరా హరిద్రాతైలరూషితాః । విచిత్రధాతుబర్హస్రగ్వస్త్రకాంచనమాలినః॥ ౭॥ మహార్హవస్త్రాభరణాః కంచుకోష్ణీషభూషితాః। గోపాస్సమాయయుః

ఇతి॥ మహామనాః ఉదారచిత్తః॥ ౧॥ ౨॥ ధేనూనామితి॥ నియుతే ద్వేలక్షే సప్తతిలపర్వతాంశ్చ ప్రాదాత్ - కథంభూతాన్ రత్నౌఘైః రత్నసమూహైః శాతకుంభాంబరైః సువర్ణరచితైః వస్త్రైః ఆవృతాన్ ॥ ౩ ॥ ద్రవ్యాణాం గోహిరణ్యాదీనాం శుద్ధ్యాకేషాంచిద్దానైరేవ శుద్ధిః - తథా దానాదియుక్తజాతకర్మాదిస్నానేన దేహాదిసంస్కారైరేవ గర్భాణాం శుద్ధిరితి దర్శయితుం ప్రతిపాదితానాం శోధకానిదృష్టాంతత్వేనోదాహరతి॥ కాలేనేతి॥ కాలేన భూమ్యాది-స్నానేన దేహాది - శౌచేన ఆమృత్పాత్రాది-సంస్కారైః గర్భాః జాతపాపాః ఇంద్రియాణి ఇజ్యయా బ్రాహ్మణాది - దానైః ద్రవ్యాణి- సంతుష్ట్యా మనః - ఆత్మా ఆత్మవిద్యయేతి॥ ౪॥ సౌమంగల్యేతి॥ సౌమంగల్యగిరస్స్వస్తివాచకా విప్రాదయో బభూవుః - తత్ర॥ శ్లో॥ సూతాః పౌరాణికాః ప్రోక్తా మాగధా వంశశంసకాః-వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాః ప్రస్తావసదృశోక్తయ ఇతి॥ ౫॥ వ్రజ ఇతి॥ సంమృష్టాని సంలిప్తాని-సంసిక్తాని చ-ద్వారాణి-అంగణాని గృహాంతరాణి-గృహమధ్యానిచ-యస్మిన్ సతథా- చిత్రధ్వజేషు

పతాకానాం ప్రజశ్చ-చేలాని చ-పల్లవతోరణాని చ-తైర్భూషితాః॥౮॥ గావ ఇతి॥ రూషితాః లిప్తాః -విచిత్రా ధాతవశ్చ-బర్హాణి ప్రజశ్చ-వస్త్రాణి చ-కాంచనమాలాశ్చ-అలంకారతయా విద్యంతే యేషాం తే-తథాభూతాః గవాదయో బభూవురిత్యర్థః॥౭॥౮॥ గోప్య ఇతి॥ ఆకల్పాః అలంకారాః ॥౯॥ నవేతి॥ నవకుంకుమకింజల్కైః ముఖపంకజేషు భూతిః శ్రీః యాసాం తాః॥౧౦॥ గోప్య ఇతి॥ సుమృష్టాని మణిమయాని కుండలాని యాసాం తాః-నిష్కాని పతకాని కంఠేషు యాసాం తాః- శిఖాభ్యః చ్యుతాని మాల్యవర్షాణి యాసాం తాః నందాలయం-వ్రజతీః వ్రజంత్యః ఆవర్తత్వాత్ ప్రథమార్థే ద్వితీయా-పథి విరేజుః-సవలయాః కంకణభూషితాః సబలయ ఇతి పాఠే - గృహీతవివిధోపాయనా ఇత్యర్థః-వ్యాలోలైః కుంతలాదిభిః శోభా యాసాం తాం॥౧౧॥ తా ఇతి॥ అజనం సించంత్యః-అజనుం భగవంతం ప్రతి-ఉజ్జగురితి వా॥౧౨॥౧౪॥ నంద ఇతి॥ తేభ్యః ప్రాదాత్. ౧౫॥ సూతేతి॥ యథోచితమన్యానపి అపూజయత్॥౧౬॥౧౭॥ హరేరితి॥ హరేర్నివాసేన-యే ఆత్మనః గుణాః సర్వప్రేమా

రాజన్నానోపాయనపాణయః॥౮॥ గోప్యశ్చాకర్ణ్య ముదితా యశోదాయాస్సుతోదయమ్। ఆత్మానం భూషయాంచక్రుర్వస్త్రాకల్పాంజనాదిభిః॥౯॥ నవకుంకుమకింజల్క-ముఖపంకజరాజయః। బలిభిస్త్వరితం జగ్ముః పృథుశ్రోణ్యశ్చలత్కుచాః॥౧౦॥ గోప్యస్సుమృష్టమణికుండలనిష్కకంఠ్యశ్చిత్రాంబరాః పథి శిఖాచ్యుతమాల్యవర్షాః। నందాలయం సవలయా వ్రజతీర్విరేజుర్వ్యాలోలకుంతలపయోధరహారశోభాః॥౧౧॥ తా ఆశిషః ప్రయుంజానాశ్చిరం పాహీతి బాలకే। హరిద్రాచూర్ణతైలాద్భిస్సించంత్యో జనముజ్జగుః॥౧౨॥ అవాద్యంత విచిత్రాణి వాదిత్రాణి మహోత్సవే। కృష్ణే విశ్వేశ్వరేఽనంతే నందస్య వ్రజముపేయుషి॥౧౩॥ గోపాః పరస్పరం హృష్టా దధిక్షీరఘృతాంబుభిః। ఆసించంతో విలింపంతో నవనీతైశ్చ చిక్షిపుః॥౧౪॥ నందో మహామనాస్తేభ్యో వాసోఽలంకారగోధనమ్। దదౌ ప్రీతమనాస్తత్ర పుత్రజన్మసుఖాధిగః॥౧౫॥ సూతమాగధవందిభ్యో యేఽన్యే విద్యోపజీవినః। తైస్తైః కామైరదీనాత్మా యథోచితమపూజయత్॥

౧౬॥ విష్ణోరారాధనార్థాయ స్వపుత్రస్యోదయాయ చ। రోహిణీ చ మహాభాగా నందగోపాభినందితా॥౧౭॥ వ్యచరద్దివ్యవాసస్స్రక్కంఠాభరణభూషితా। తత ఆరభ్య నందస్య వ్రజస్సర్వసమృద్ధిమాన్॥౧౮॥ హరేర్నివాసాత్మగుణై రమాక్రీడమభూన్నృప। గోపాన్ గోకులరక్షాయాం నిరూప్య మధురాం గతః॥౧౯॥ నందః కంసస్య వార్షిక్యం కరం దాతుం కురూద్వహ। వసుదేవ ఉపాశ్రుత్య భ్రాతరం నందమాగతమ్॥౨౦॥ జ్ఞాత్వా దత్తకరం రాజ్ఞే యయౌ తదవమోచనం। తం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ దేహః ప్రాణమివాగతం॥౨౧॥ ప్రీతః ప్రియతమం దోర్భ్యాం సస్వజే ప్రేమవిహ్వలః। పూజితస్సుఖమాసీనః పృష్ట్వానామయమాదృతః। ప్రసక్తధీస్స్వాత్మజయోరిదమాహ విశాంపతే॥౨౨॥ వసుదేవః॥ దిష్ట్యా భ్రాతః ప్రవయస ఇదానీమప్రజస్య తే। ప్రజాశయా నివృత్తస్య ప్రజా యస్సమపద్యత॥౨౩॥ దిష్ట్యా సంసారచక్రేస్మిన్ వర్తమానః పునర్భవః। ఉపలబ్ధో భవానద్య దుర్లభం ప్రియదర్శనం॥౨౪॥ నైకత్ర ప్రియసంవాసస్సుహృదాం చిత్రకర్మణాం। ఓఘేన వ్యూహ్యమానానాం ప్లవానాం స్రోతసో యథా॥౨౫॥ కచ్చిత్పశవ్యం నిరుజం భూమ్యంబుతృణవీరుధం। బృహద్వనం తదధునా యత్రాస్సే త్వం సుహృద్వృతః॥౨౬॥ భ్రాతర్మమ సుతః కశ్చిన్మాత్రా సహ భవద్వ్రజే। తాతం భవంతం మన్వానో భవద్భ్యాముపలాలితః॥౨౭॥ పుంసస్త్రివర్గో

స్పదత్వాదయః-తైః రమాయాః ఆక్రీడం విహారస్థానం॥౧౯॥ నంద ఇతి॥ వార్షిక్యం ప్రతివర్షం దాతుం యోగ్యం ధనాది-భ్రాతరం సఖాయం॥౨౦॥ జ్ఞాత్వేతి॥ తదవమోచనం తస్య నందస్య-అవమోచనం నివాసస్థానం॥౨౧॥ ప్రీత ఇతి॥ సస్వజే ఆలింగితవాన్ ఆత్మజయోః రామకృష్ణయోః॥౨౨॥౨౩॥ దిష్ట్యేతి॥ పునర్భవః పునర్జాత ఇవ-తత్ర హేతుగర్భవిశేషణం - సంసారచక్రే వర్తమాన ఇతి॥౨౪॥ దుర్లభత్వమేవాహ॥ నైకత్రేతి॥ ప్రియశ్చాసౌ సంవాసశ్చ ప్రియసంవాసః- హే ప్రియేతి వా-స్రోతసః ఓఘేన నీయమానానాం ప్లవంతీతి ప్లవాః-తృణకాష్ఠాదయః - తేషాం యథా ఏకత్ర నివాసః నాస్తి తద్వత్॥౨౫॥ కచ్చిదితి॥ పశవ్యాదియుతే తస్మిన్నేవ నైసర్గ్యోషే-గోపయోదధ్యాదిప్రభూతగోపికాస్తన్యాదినా పుత్రస్తేను వివర్ధతే యా పృచ్ఛతి॥ శ్లో॥ ప్రసక్తధీః స్వాత్మజయోరిత్యుక్తత్వాత్॥౨౬॥ భ్రాతరితి॥ భవద్భ్యాముపలాలితస్సన్ కచ్చిత్ - వర్తత ఇతి శేషః॥౨౭॥ పుత్రదర్శనక్లేశేనాహ॥ పుంస ఇతి॥ సుహృదో బంధూన్ ప్రతి-అనుభావితః సంభావితః- యస్త్రివర్గః - స హి పుంసో విహితో యుక్తః-శాస్త్రేణ విహితః-నస్వమాత్రపర్యవసితః-అతస్తేషు క్లిశ్యమానేషు సుఖాయ న భవతీత్యర్థః.

౨౮॥ నందో వసుదేవం సాంత్వయన్నాహ॥ అహో ఇతి ॥౨౯॥ నూనమితి॥ అదృష్టపరనిష్ఠాసమాప్తిర్యస్య సః యస్మై వపుత్రాదిసుఖప్రదం అదృష్టం హీయతే-తస్మైవ తే పుత్రాదయో న భవంతీత్యర్థః-అదృష్టపరమః- అదృష్టమేవ పరమం యస్య సః-యద్యపి-పుత్రాదయో వియుక్తాః-తథాపి తానదృష్టమేవ పునస్సంగమయతీత్యర్థః- ఏవం అదృష్టమాత్మనస్తత్త్వం అవ్యభిచారి కారణం-సుఖదుఃఖయోర్యో వేద న సముహ్యతి తస్మాద్విద్వాన్ సంతప్యమానదుఃఖం భావనీయం-మృతానాం వియుక్తానామపి చ-కాలాంతరే దర్శనయోగసంయోగసంభవాత్- అస్మదాదిభిరపి కాలాంతరే తద్వియోగే సత్యపీతి-నందస్య దైవీ వాగేషా భావిసూచికా॥౩౦॥ తాంబుద్ధ్వా వసుదేవో దుఃఖం త్యక్త్వా నందమాహ॥ కర ఇతి॥ వః యుష్మాభిః ॥౩౧॥౩౨॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠే సఖ్యుర్గిరా నందో వ్రజం గచ్ఛన్మహాపథి। దృష్ట్వా తు రాక్షసీం తత్ర పూతనాం మృత్యుం శ్రుత్వాతివిస్మితః ॥౧॥౨॥ శ్రీకృష్ణవిషయే శంకమానం రాజానం ప్రతి-అవిషయే ప్రవృత్తా - నైవమరిష్యతీతి సూచయన్నాహ॥ నేతి॥ యత్ర శ్రీకృష్ణస్య శ్రవణాదీని న సంతి-తత్రైవ తాసాం శక్తిః నతు తస్మిన్నేవ సతి-కాశంకేతి భావః॥౩॥ సేతి॥ యోషిత్త్వా వేషతోపరాం నారీమివ ఆత్మానం విధాయ- గోపిత్వే తత్పాత్రాంతర్గతాత్మానం తిరోధాయేత్యర్థః-నను తత్ర నిర్లజ్జా నిర్విశంకం కా చ సతీ

పిహితస్పృహాదోప్యనుభావితః। న తేష్వక్లిశ్యమానేషు త్రివర్గోర్థాయ కల్పతే॥౨౮॥ నందః॥ అహో బత తే దేవకీపుత్రాః కంసేన బహవో హతాః। ఏకావశిష్టావరజా కన్యా సాపి దివం గతా॥౨౯॥ నూనం హ్యదృష్టనిష్ఠోయమదృష్టపరమో జనః। అదృష్టమాత్మనస్తత్త్వం యో వేద న స ముహ్యతి॥౩౦॥ వసుదేవః॥ కరో వై వార్షికో దత్తో రాజ్ఞే దృష్టా వయం చ వః। నేహ స్థేయం బహుతిథం సంత్యుత్పాతాశ్చ గోకులే॥౩౧॥ ఇతి నందాదయో గోపాః ప్రోక్తాస్తే శౌరిణా యయుః। అనోభిరనడుద్యుక్తైస్తమనుజ్ఞాప్య గోకులమ్॥౩౨॥ ******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచమోధ్యాయః

—*పూతనాసంహారఘట్టః*—

శ్రీశుకః॥ నందః పథి వచః శౌరేర్న మృషేతి విచింతయన్। హరిం జగామ శరణముత్పాతాగమశంకితః॥౧॥ కంసేన ప్రహితా ఘోరా పూతనా బాలఘాతినీ। శిశూంశ్చచార నిఘ్నంతీ పురగ్రామవ్రజాదిషు॥౨॥ న యత్ర శ్రవణాదీని రక్షోఘ్నాని స్వకర్మసు। కుర్వంతి సాత్వతాం భర్తుర్యాతుధాన్యశ్చ తత్ర హి॥౩॥ సా ఖేచర్యేకదోపేత్య పూతనా నందగోకులమ్। యోషిత్వా మాయయాత్మానం ప్రావిశత్కామచారిణీ॥౪॥ తాం కేశబంధవ్యతిషక్తమల్లికాం బృహన్నితంబస్తనకృచ్ఛ్రమధ్యమామ్। సువాససం కల్పితకర్ణభూషణత్విషోల్లసత్కుంతలమండితాననామ్॥౫॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షితైర్మనో హరంతీం వనితాం వ్రజౌకసామ్। అమంసతాంభోజకరేణ రూపిణీం గోప్యః శ్రియం ద్రష్టుమివాగతాం పతిమ్॥౬॥ బాలగ్రహస్తత్ర విచిన్వతీ శిశూన్యదృచ్ఛయా నందగృహేసదంతకమ్। బాలం ప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసం దదర్శ తల్పేగ్నిమివాహితం భసి॥౭॥ విబుధ్య తాం బాలకమారికాగ్రహం చరాచరాత్మాస నిమీలితేక్షణః। అజ్ఞాయమానోథ హరిర్నిశాచరీం నిసర్గవిజ్ఞాతజగద్విచేష్టితః॥౮॥ మహేశ్వరత్వేపి చ బాలభావం విభావయన్ కిం

కథం పరసద్మ ప్రవిష్టా-అత ఆహ కామచారిణీతి-నహి కామచారిణీషు ఇదం చిత్రమిత్యర్థః॥౪॥ తామితి॥ తాం వనితాం-పతిం ద్రష్టుం ఆగతాం అతిరూపవతీం శ్రియమివ-గోప్యోమంసతేత్యుత్తరశ్లోకేనాన్వయః-శ్రీసామ్యార్థాని విశేషణాని - కేశబంధవ్యతిషిక్తమల్లికాం కేశబంధః కేశపాశః తస్మిన్ వివ్యస్తమల్లికాకుసుమాం బృహతా నితంబేన స్తనాభ్యాం చ - ఉభయత ఆక్రాంతమివ కృచ్ఛ్రం కృశం మధ్యముదరం యస్యాస్తాం- సువాససం రమణీయే వాససీ యస్యాస్తాం-కల్పితయోః కర్ణభూషణయోః-త్విషా-ఉల్లసద్భిః కుంతలైః-మండితమాననం యస్యాస్తాం॥౫॥ వల్గ్వితి॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షితైః-వల్గు రమ్యం-స్మితం యేషు తే తథాభూతా అపాంగవిసర్గా యేషు తైః వీక్షితైః-వ్రజౌకసాం మనః హరంతీం- అతో గోపాః-హృష్టమనసస్త్వేనాం న నివారితవంత ఇత్యుక్తం భవతి-గోప్యః శ్రియమివ మత్వా-తూష్ణీమాసన్ - అతః కేనాప్యనివారితా సతీ-ప్రవివేశేతి భావః॥౬॥ బాలగ్రహ ఇతి॥ బాలగ్రహః పూతనా-అసదంతకం బాలం దదర్శ - అసతామంతకం దృష్ట్వా-కథం న బిభేతి-తత్రాహ - ప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసం బాలనాట్యేన ప్రతిచ్ఛన్నం తిరోహితం - నిజం ఉరు తేజో యేన తం-కమివ-భసి భస్మని-ఆహితమగ్నిమివేతి భావః॥౭॥ విబుద్ధ్యేతి॥ చరాచరాత్మత్వాదేవ-తాం విబుధ్య-నిమీలితే

ఖణః-ఆస॥౮॥ మహేశ్వరత్వేపీతి॥ స్వయమనంతం-దుష్టానామంతకం-సా అంకమారోపయత్ - బాలమితికృత్వా-యథా ఉరగం సుప్తం-అబుద్ధిశ్చాసౌ రజ్జుధీశ్చ సః-అజ్ఞానతో రజ్జుబుద్ధ్యా గృహ్ణాతి యథా-తద్వదితి॥౯॥ నను యశోదారోహిణ్యౌ తాం కథం న న్యవారయతామంత్ర్యాహ॥ తామితి॥ వామం కుటిలం-జనవ్యామోహనచేష్టితం యస్యాస్తాం- వరస్త్రియం చ-సహసైవ-అంతరా గృహమధ్యే-వీక్ష్య-అంతస్తైక్ష్ణ్యేన బహిర్మార్దవేన-దృష్టాంతః-కోశపరిచ్ఛదాసివత్ - మృదుచిత్రచర్మమయః కోశః-పరిచ్ఛదః ఆవరణం యస్య అసేః ఖడ్గస్య-తద్వత్ -తత్ప్రభయా చ ధర్షితే అభిభూతే-అహమస్య జననీ ఇయం వేతి మోహితే చ సత్యౌ జనన్యౌ-నిరీక్షమాణే ఏవ- కేవలమతిష్ఠతాం-న తు నివారితవత్యౌ॥౧౦॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ స్థానే-దుర్జరం వీర్యం విషం యస్మిన్ తం-స్తనం-తం శ్రీకృష్ణం-అంకమాదాయ తస్మై శిశవే దదౌ-అథ అనంతరమేవ-ప్రపీడ్య కేవలం విషమపథ్యమితి మత్వైవ-తస్యాః ప్రాణైః సహ అపిబత్॥౧౧॥ సేతి॥ చరణౌ భుజౌ చ ముహుర్ముహుః-క్షిపతీ స్వేనాంగాని స్వేదయుక్తాని గాత్రాణి యస్యాః సా॥౧౨॥ తస్యా ఇతి॥ రసాః రసాతలాని చ॥౧౩॥ నిశాచరీతి॥ వ్యాదాయ ముఖం వివృత్య - నిజరూపమాస్థితా మారణసమయే-కాపట్యం న యుజ్యత ఇతి భావః- ప్రకీర్యేతి పాఠాంతరే - కేశాన్ ప్రకీర్య చరణౌ భుజావపి ప్ర

దిశువాచన ప్రభుః। అనంతమారోపయదంకమంతకం యథోరగం సుప్తమబుద్ధిరజ్జుధీః॥౯॥ తాం తీక్ష్ణచిత్తామతివామచేష్టితాం వీక్ష్యాంతరా కోశపరిచ్ఛదాసివత్ । వరస్త్రియం తత్ప్రభయా చ ధర్షితే నిరీక్షమాణే జననీ అతిష్ఠతామ్॥౧౦॥ తస్మిన్ స్తనం దుర్జరవీర్యముల్బణం ఘోరాంకమాదాయ శిశోర్దదావథ । గాఢం కరాభ్యాం భగవాన్ ప్రపీడ్య తత్ప్రాణైః సమం రోషసమన్వితోపిబత్ ॥౧౧॥ సా ముంచ ముంచాలమితి ప్రభాషిణీ నిష్పీడ్యమానాఖిలజీవమర్మణి। వివృత్య నేత్రే చరణౌ భుజౌ ముహుః ప్రస్విన్నగాత్రా క్షిపతీ రురోద హ॥౧౨॥ తస్యాః స్వనేనాతిగభీరరంహసా సాద్రిర్మహీ ద్యౌశ్చ చచాల సగ్రహా। రసా దిశశ్చ ప్రతినేదిరే జనాః పేతుః క్షితౌ వజ్రనిపాతశంకయా॥౧౩॥ నిశాచరీత్థం వ్యథితస్తనా వ్యసుర్వ్యాదాయ కేశాంశ్చరణౌ భుజావపి। ప్రసార్య గోష్ఠే నిజరూపమాస్థితా వజ్రాహతో వృత్ర ఇవాపతన్నృప ॥౧౪॥ పతమానోపి తద్దేహస్త్రిగవ్యూత్యంతరద్రుమాన్। చూర్ణయామాస రాజేంద్ర మహదాసీత్తదద్భుతమ్॥౧౫॥ ఈషామాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం గిరికందరనాసికమ్। గండశైలస్తనం రౌద్రం ప్రకీర్ణారుణమూర్ధజమ్ ॥౧౬॥ అంధకూపగభీరాక్షం పులినారోహభీషణమ్। బద్ధసేతుభుజోర్వంఘ్రి శూన్యతోయహ్రదోదరమ్ ॥౧౭॥ సంతత్రసుః స్మ తద్వీక్ష్య గోపా గోప్యః కలేబరమ్। పూర్వం తు తన్నిస్స్వనితభిన్నహృత్కర్ణమస్తకాః ॥౧౮॥ బాలం చ తస్యా ఉరసి క్రీడంతమకుతోభయమ్ । గోప్యస్తూర్ణం సముత్పేత్య జగృహుర్జాతసంభ్రమాః॥౧౯॥ యశోదారోహిణీభ్యాం తాస్సమం బాలస్య సర్వతః। రక్షాం విదధిరే తస్య గోపుచ్ఛభ్రమణాదిభిః॥౨౦॥ గోమూత్రేణ స్నాపయిత్వా పునర్గోరజసార్భకమ్। రక్షాం చక్రుర్గోశకృతా ద్వాదశాంగేషు నామభిః॥౨౧॥ గోప్యస్సంస్పృష్టసలిలా అంగేషు కరయోః పృథక్। న్యస్యాత్మన్యథ బాలస్య బీజన్యాసమకుర్వత॥౨౨॥ అవ్యాదజోంఘ్రి మణిమాంస్తవ జాన్వథోరూ యజ్ఞోచ్యుతః కటితటం జఠరం హయాస్యః। హృత్కే-

పార్శ్యే ఇతి భావః॥౧౪॥ పతమాన ఇతి॥ పతన్నపి తస్యాః దేహః షట్క్రోశమధ్యవర్తినో వృక్షాంశ్చూర్ణీచకార॥౧౫॥ ఈషేతి॥ ఈషామాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం-ఈషా లాంగలదండః-తత్ప్రమాణా ఉగ్రా దంష్ట్రా యస్మిన్ తత్తథాభూతమాస్యం యస్మిన్ తత్ సంత్రాసహేతుత్వేన పునరష్టభిః పదైర్విశినష్టి-గిరికందరవత్ నాసికే యస్మిన్ తత్ -గిరేః చ్యుతౌ స్థూలోపలౌ తావివ స్థూలౌ స్తనౌ యస్మిన్ తత్ -రౌద్రం ఘోరం ప్రకీర్ణా అరుణా మూర్ధజా యస్మిన్ తత్ ॥౧౬॥ అంధకూపేతి॥ అంధకూపావివ గభీరే అక్షిణీ యస్మిన్ తత్ -పులినవదారోహే జఘనే తాభ్యాం భీషణం బద్ధాః సేతవ ఇవ భుజౌ ఊరూ అంఘ్రీ చ యస్మిన్ తత్ -శూన్యతోయహ్రద ఇవ ఉదరం యస్మిన్ తత్ ॥౧౭॥ పూర్వమేవ తస్యాః శబ్దేన భీతాః పునర్దర్శనేనాతిత్రసురిత్యాహ॥ సంతత్రసురితి॥ తస్యాః నిస్స్వనితం అతిభయంకరశబ్దః- తేన భిన్నాని హృత్కర్ణమస్తకాని యేషాం తే॥౧౮ ॥౨౦॥ గోమూత్రేణేతి॥ ద్వాదశాంగేషు లలాటాదిషు- కేశవాదిద్వాదశనామభిః॥౨౧॥ ఆనాచాంతా ఏవ ప్రథమమతిసంభ్రమేణైవం రక్షాం కృత్వా-కించిత్ లబ్ధాశ్వాసాః-పునస్తాత్పర్యేణ బీజన్యాసమకుర్వతేత్యాహ ॥గోప్య ఇతి॥ సంస్పృష్టసలిలాః ఆచాంతాః-ఆత్మని ప్రథమం-అంగేషు కరయోశ్చ పృథక్ -అజాద్యేకాదశబీజానాం మధ్యే- కరశుద్ధౌ త్రీణి-కరయోః సంధిషు చత్వారి చత్వారి-తథాంఘ్ర్యాదావేకైకస్మిన్నంగే-అజాద్యేకైకంబీజం న్యస్య- బాలస్యాంగేషు తథైవాకుర్వ

త॥౨౨॥ అవ్యాదితి॥అంఘ్రీ అంఘ్రీ-జానుజానునీ-భుజంభుజౌ-కంశిరః॥౨౩॥తథాదిత్యురక్షామకుర్వన్నిత్యాహ॥ చక్రీతి॥చక్రసహితోహరి స్తవాగ్రతోస్తు-సహగదో గదాసహితోహరి స్తవపశ్చాద్భస్తు-ఇత్యాదిపూర్వవదూర్ధ్వమూర్ధ్వరోమధుహా-అసిధరః అజనశ్చ-శంఖధరఉరుగాయః-దక్షుపో- కోణేషు-క్షితౌ అథస్తాత్॥౨౪॥ఏవంబహూః రక్షాంకృత్వాంతరంగామకుర్వన్నిత్యాహ॥ఇంద్రియాణీతి॥౨౫॥పృశ్నిగర్భ ఇతి॥ఆత్మానమహంకారం॥౨౬॥౩౦॥ ఇతీతి॥ సన్న్యవేశయత్ శాయయామాస॥౩౧॥౩౨॥విస్మ... సూనమితి॥బలేతివిస్మయో-సాంప్రతంసః ఋషిః - తవప్రభావాత్ -యోగీశో జ్ఞానీవాసమాగాస-యతస్సఏవమ్మహా॥౩౩॥౩౪॥విస్మయాంతరమేవాహ॥దహ్యమానస్యేతి॥కృష్ణేనని... తైః-అతఏవ

శవస్త్వదురతుశిఖ స్తుంగంవిష్ణుర్భుజంముఖమురుక్రమః ఈశ్వరఃకమ్॥౨౩॥చక్ర్యగ్రతస్సహగదోహరిరస్తుపశ్చాత్త్వత్పార్శ్వయోర్ధనురసీమధుహాజనశ్చ। కోణేషుశంఖమురుగాయఉపర్యుపేంద్రస్తార్క్ష్యః క్షితౌహలధరః పురుషస్సమంతాత్॥౨౪॥ఇంద్రియాణిహృషీకేశః ప్రాణాన్నారాయణోవతు। శ్వేతద్వీపపతిశ్చిత్తంమనోయోగేశ్వరోవతు॥౨౫॥పృశ్నిగర్భస్తుతే బుద్ధిమాత్మానంభగవాన్పరః॥ క్రీడంతంపాతుగోవిందశ్శయానంపాతుమాధవః॥౨౬॥ వ్రజంగమవ్యాద్వైకుంఠఆసీనంత్వాంశ్రియఃపతిః॥భుంజానంయజ్ఞభుక్పాతుసర్వగ్రహభయంకరః॥౨౭॥ఢాకిన్యోయాతుధాన్యశ్చకూష్మాండాయేర్భకగ్రహాః॥భూతప్రేతపిశాచాశ్చయక్షరక్షోవినాయకాః॥౨౮॥కోటరారేవతీజ్యేష్ఠాపూతనామాతృకాదయః॥ఉన్మాదాయేహ్యపస్మారా దేహప్రాణేంద్రియద్రుహః॥౨౯॥ స్వప్నదృష్టామహోత్పాతా వృద్ధబాలగ్రహాశ్చయే।సర్వేనశ్యంతుతే విష్ణోర్నామగ్రహణభీరవః॥౩౦॥ఇతి ప్రణయబద్ధాభిర్గోపీభిఃకృతరక్షణమ్।పాయయిత్వాస్తనంమాతా పర్యంకేసన్న్యవేశయత్॥౩౧॥తావన్నందాదయోగోపామథురాయావ్రజంగతాః।విలోక్యపూతనాదేహంబభూవురతివిస్మితాః॥౩౨॥నూనంబతర్షిస్సంజాతో యోగేశోవాసమాససః।సఏవదృష్టోహ్యుత్పాతో యదాహానకదుందుభిః॥౩౩॥కళేబరంపరశుభిశ్ఛిత్వాతత్తేవ్రజౌకసః।దూరేక్షిప్త్వావయవశోన్యదహన్కాష్ఠవేష్టితం॥౩౪॥ దహ్యమానస్యదేహస్యధూమశ్చాగరుసౌరభః।ఉత్థితఃకృష్ణనిర్భుక్తసపద్యాహతపాప్మనః॥౩౫॥ పూతనాలోకబాలఘ్నీరాక్షసీరుధిరాశనా।జిఘాంసయాపిహరయే స్తనందత్వాపసద్గతిం॥౩౬॥కింపునశ్శ్రద్ధయాభక్త్యాకృష్ణాయపరమాత్మనే। యచ్ఛన్ప్రియతరంకింనురక్తాస్తన్మాతరోయథా॥౩౭॥పద్భ్యాంభక్తహృదిస్థాభ్యాంవంద్యాభ్యాంలోకవందితైః।అంగంయస్యాస్సమాక్రమ్యభగవానపిబత్ స్తనం॥౩౮॥ యాతుధాన్యపిసాస్వర్గమవాపజననీగతిం।కృష్ణభుక్తస్తనక్షీరాః కిముగావోనుమాతరః॥౩౯॥పయాంసియాసామపిబత్పుత్రస్నేహస్నుతాన్యలం।భగవాన్దేవకీపుత్రః కైవల్యాద్యఖిలార్థదః॥౪౦॥ తాసామవిరతంకృష్ణేకుర్వతీనాంసుతేక్షణం।నపునఃకల్పతేరాజన్సంసారోజ్ఞానసంభవః॥౪౧॥కటధూమస్యసౌరభ్యమవఘ్రాయవ్రజౌకసః। కిమిదంకుతఏవేతివదంతోవ్రజమాయయుః॥౪౨॥ తేతత్రవర్ణితంగోపైః పూతనాగమనాదికం।శ్రుత్వాతన్నిధనంస్వస్తిశిశోశ్చాసన్సువిస్మితాః॥౪౩॥నందస్స్వపుత్రమాదాయప్రేత్యాగతముదారధీః। మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయపరమాంముదంలేభేకురూద్వహ॥౪౪॥యఏతత్పూతనామోక్షంకృష్ణస్యార్భకమద్భుతం।శృణుయాచ్ఛ్రద్ధయామర్త్యోగోవిందేలభతేరతిమ్॥౪౫॥ **********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే షష్ఠోధ్యాయః-

విష్ణురాతః।యేనయేనావతారేణభగవాన్హరిరీశ్వరః। కరోతికర్ణరంప్యాణిమనోజ్ఞానిచనః ప్రభో॥

సపద్యాహతః పాప్మాయస్య॥౩౫॥ప్రసంగాత్ కైముతికన్యాయేనభక్తిం వైభవమాహ॥పూతనేతి॥౩౬॥కిమితి॥శ్రద్ధయా ఆస్తిక్యేన-భక్త్యాప్రేమ్ణారక్తాః స్నిగ్ధాః తన్మాతరఇతి-వత్సాపహారణలీలాభిప్రాయేణబహువచనం-గోగోపికాస్తన్మాతరో భవన్నితి॥౩౭॥౪౪॥యఇతి॥ఏతత్పూతనామోక్షం-అర్భకం అర్భకచరితం-కింతత్పూతనామోక్షఇతి॥శ్లో॥ అత్యంతదైత్యకులాన్నిశః పూతనాయాశ్శిశోచ్ఛలాత్।స్తన్యాపోషనతః ప్రాణైః పాణినాహుతిమకల్పయత్॥ శ్రీధరీయోయాంశ్లోకః ౪౫

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ఉత్థానశకటభంగ్యాదృష్టతృణావర్తమథితిజృంభా।దర్శయన్విశ్వమాస్యేచకృష్ణః క్రీడతిసప్తమే॥కృష్ణార్భకసదాసం

సంప్లవానందనిర్భరః। భూయస్త్వేతద్దేవసంప్రష్టుం రాజాన్యదభినందతి॥ యేనేతి॥ యేనయేనమత్స్యాద్యవతారేణాపి-యాని యాని కర్మాణి కరోతి తాని నః కర్ణరమ్యాణి కర్ణసుఖావహాని-మనోజ్ఞాని మనః ప్రీతికరాణి చ-భవంత్యేవ॥౧॥ తథాపి॥ యదితి॥ యచ్ఛృణ్వతః-పుంసః పురుషమాత్రస్య-అరతిః మనోగ్లానిః-తన్మూలభూతా-వివిధా తృష్ణా చ- అపగచ్ఛతి-తథా సత్త్వశుద్ధిః హరిభక్తిః-హరిదాససఖ్యం చ-భవంతీతి దేవ హారం హరేశ్చరితం - మనోహారం వా-వద॥౨॥ తథాపి అనుగ్రహం యది కరోషీతి-అత్యౌత్సుక్యేన పునర్విశినష్టి॥ అథేతి॥ అనురుంధతః అనుకుర్వతః॥౩॥ కదాచిదితి॥ ఉత్థానం శిశోరంగపరివర్తనం తత్ర కరణీయే కౌతుకే ప్లవోత్సవాభిషేకే-తథా తస్మిన్నేవ దినే-జన్మర్క్షస్యాపి యోగే సతి-అతః సుముహూర్తే-సమవేతయోషితాం మిళితపురంధ్రీణాం మధ్యే-వాదిత్రాదిభిః శోభితమభిషేచనం-యశోదా చకార॥౪॥ నందస్యేతి॥ అన్నాదిభిః సుపూజితైః విప్రైః-కృతమంగళం-సంజాతనిద్రే అక్షిణీ యస్య తం అశీశయత్ శాయితవతీ॥౫॥ ఔత్థానికేతి॥ శకటస్యాధస్తాత్ ప్రేంఖే దత్తపత్-ఊర్ధ్వం చాలితవాన్॥౬॥ అధశ్శయానస్యేతి॥ తదధశ్శయానస్య శిశోః- అల్పకశ్చాసౌ ప్రవాళవన్మృదుశ్చ యో అంఘ్రిః-తేన హతం అనః శకటం వ్యవర్తత విపరీతమపతత్ -కథం విధ్వస్తానానారసవం

౧॥ యచ్ఛృణ్వతోపైత్యరతిర్వితృష్ణా సత్త్వంచ శుధ్యత్యచిరేణ పుంసః। భక్తిర్హరౌ తత్పురుషే చ సఖ్యం తదేవ హారం వద మన్యసే చేత్॥౨॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య తోకాచరితమద్భుతం। మానుషం దేహమాసాద్య తజ్జాతిమనురుంధతః॥౩॥ శ్రీశుకః॥ కదాచిదౌత్థానికకౌతుకాప్లవే జన్మర్క్షయోగే సమవేతయోషితామ్। వాదిత్రగీతద్విజమంత్రవాచనైశ్చకార సూనోరభిషేచనం సతీ॥౪॥ నందస్య పత్నీ కృతమజ్జనాదికం విప్రైః కృతస్వస్త్యయనం సుపూజితైః। అన్నాదివాసస్స్రగభీష్టధేనుభిస్సంజాతనిద్రాక్షమశీశయచ్ఛనైః॥౫॥ ఔత్థానికౌత్సుక్యమనా మనస్వినీ సమాగతాన్ పూజయతీ వ్రజౌకసః। నైవాశృణోద్వై రుదితం

—*శకటభంజనఘట్టః-*—

సుతస్య సా రుదన్ స్తనార్థీ చరణావుదక్షిపత్॥౬॥ అధశ్శయానస్య శిశోరనోఽల్పకప్రవాళమృద్వంఘ్రిహతం వ్యవర్తత। విధ్వస్తనానారసకుప్యభాజనం వ్యత్యస్తచక్రాక్షవిభిన్నకూబరమ్॥౭॥ దృష్ట్వా యశోదాప్రముఖా వ్రజస్త్రియ ఔత్థానికే కర్మణి యాస్సమాగతాః। నందాదయశ్చాద్భుతదర్శనాకులాః కథం స్వయం వై శకటం విపర్యగాత్॥ ఇతి బ్రువంతోతి విషాదమోహితా జనాస్సమంతాత్ పరివవ్రురార్తవత్॥౮॥ ఊచురవ్యవసితమతీన్ గోపాన్ గోపీశ్చ బాలకాః। రుదతానేన పాదేన క్షిప్తమేతన్న సంశయః॥౯॥ న తే శ్రద్దధిరే గోపా బాలభాషితమిత్యుత। అప్రమేయం బలం తస్య బాలకస్య న తే విదుః॥౧౦॥ రుదంతం సుతమాదాయ యశోదా గ్రహశంకితా। కృతస్వస్త్యయనం విప్రైస్సూక్తైః స్తనమపాయయత్॥౧౧॥

పూర్వవత్ స్థాపితం గోపైర్బలిభిస్సపరిచ్ఛదమ్। విప్రా హుత్వార్చయాంచక్రుర్దధ్యక్షతకుశాంబుభిః॥౧౨॥ యేఽసూయానృతదంభేర్ష్యాహింసామానవివర్జితాః। న తేషాం సత్యశీలానామాశిషో విఫలాః కృతాః॥౧౩॥ ఇతి బాలకమాదాయ సామర్గ్యజురుపాకృతైః। జలైః పవిత్రౌషధిభిరభిషిచ్య ద్విజోత్తమైః॥౧౪॥ వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం నందగోపస్సమాహితః। హుత్వా చాగ్నిం ద్విజాతిభ్యః ప్రాదాదన్నం మహాగుణమ్॥౧౫॥ గాశ్చ సర్వగుణోపేతా వాసస్స్రగ్రుక్మమాలినీః। ఆత్మజాభ్యుదయార్థాయ ప్రా

తికుప్యభాజనాని స్వర్ణరజతవ్యతిరిక్తకాంస్యాదిమయాని యథా భవతి తథా-చక్రే చ అక్షశ్చ చక్రాక్షాః-వ్యత్యస్తాః చక్రాక్షాః యస్మిన్-విభిన్నః కూబరో యుగంధరో యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ యథా భవతి తథా వ్యవర్తతేతి॥౭॥ దృష్ట్వేతి॥ అద్భుతదర్శనేన ఆకులా బభూవుః-తదేవాహ-కథమితి-విపర్యగాత్ విపరీతమపతత్॥౮॥౯॥ నేతి॥ న శ్రద్దధిరే విశ్వాసం న జగ్ముః-ఉత అపి బాలస్యైతన్న సంభవతి - ఏతే చ బాలాః కిం జానంతీతి॥౧౦॥ రుదంతమితి॥ రక్షోఘ్నైః సూక్తైః రక్షాం కృత్వా॥౧౧॥ భగవత్ప్రభావానభిజ్ఞ విప్రచేష్టితం విడంబయన్నివాహ॥ పూర్వవదితి॥ బలిభిః శక్తైః-యద్వా- అప్పదియు బలిభిస్సహితం-సపరికరం యథాపూర్వం స్థాపితం-విప్రాః దధ్యాదిభిరర్చయామాసుః-హుత్వా గ్రహాదిహోమం విధాయ॥౧౨॥ యే ఇతి॥ అసూయా గుణేషు దోషావిష్కరణం- ఈర్ష్యా అక్షాంతిః- తేషామాశిషః కృతాస్తైః ప్రయుక్తాః ఇత్యేవమభిప్రేత్య॥౧౩॥ ఇతీతి॥ సామర్గ్యజుర్భిరుపాకృతైస్సంస్కృతైః-పవిత్రౌషధయో యేషు జలేషు తైః ద్విజోత్తమైః

తృంభిరభిషిచ్య అభిషేకం కారయిత్వా॥౧౪॥ వాచయిత్వేతి॥ హుత్వా హావయిత్వా॥౧౫॥ గా ఇతి॥ గాశ్చ ప్రాదాత్-తేచ విప్రాః-అన్వయుంజత ఆశిషః అయుంజన్- తేశతమన్వయురితి పాఠాంతరే-శతం తద్ధస్తగోశతమన్వయుః స్వీకృతవంత ఇత్యర్థః-యద్వా-శతం శతసంఖ్యాకాః-తే విప్రా ఇతి॥౧౬॥ విప్రా ఇతి॥ తాః తథైవ బభూవురిత్యర్థః॥ శ్లో॥ ఉత్థిత్యమ్మృదుపాదేన శకటం వ్యోమ్ని లీలయా। తృణావర్తం పదాపీడ్య భువ్యపాతయదర్భకః॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥౧౭॥ ఏకదేతి-ఆరోహముత్సంగం॥౧౮॥ భూమావితి॥ తృణావర్తాత్స్వపమృత్యుపరిహారాయ కృష్ణేనైవాత్మన ఉత్సంగాదుత్తారాయ॥ చ కృతం భారమజానతీ॥ ఉత్పాతశంకయా మహాపురుషమాదధ్యౌ-శ్రీకృష్ణోదరవర్తినాం జగతాం భారేణ పీడితాపి స్మితా చ సతీ-యద్వా జగతాం సమైక్యకర్మసు ఆస బభూవ-నతు జగదుదరం తు వేదేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥ గోకులమితి॥ ఈరయన్నాదయన్నిత్యర్థః పూరయన్నిత్యపి పాఠాంతరం॥౨౧॥ ముహూర్తమితి॥ యతః యత్ర-న్యస్తవతీ-తత్ర తస్మిన్ స్థానే నాపశ్యత్॥౨౨॥౨౩॥ ఇతీతి॥ ఖరపవనచక్రాత్-పాంసువర్షేష్వితి॥౨౪॥ రుదితమితి॥ ఉపారతః శాంతః - పాంసువర్షస్య వేగో య

దాత్తేచాన్వయుంజత॥౧౬॥ విప్రా మంత్రవిదో యుక్తాస్తైర్యాః ప్రోక్తాస్తదాశిషః। తా నిష్ఫలా భవిష్యంతి న క

—*తృణావర్తాఖ్యాసురసంహారఘట్టః*—

దాచిదపి ధ్రువమ్॥౧౭॥ ఏకదారోహమారూఢం లాలయంతీ సుతం సతీ। గరిమాణం శిశోర్వోఢుం న సేహే గిరికూటవత్॥౧౮॥ భూమౌ నిధాయ తం గోపీ విస్మితా భారపీడితా। మహాపురుషమాదధ్యౌ జగతామాస కర్మసు॥౧౯॥ దైత్యో నామ్నా తృణావర్తః కంసభృత్యః ప్రచోదితః। చక్రవాతస్వరూపేణ జహారాసీనమర్భకమ్॥౨౦॥ గోకులం సర్వమావృణ్వన్ ముష్ణంశ్చక్షూంషి రేణుభిః। ఈరయన్సుమహాఘోరశబ్దేన ప్రదిశో దిశ॥౨౧॥ ముహూర్తమభవద్గోష్ఠం రజసా తమసావృతమ్। సుతం యశోదా నాపశ్యత్తత్ర న్యస్తవతీ యతః॥౨౨॥ నాపశ్యత్కశ్చనాత్మానం పరం చాపి విమోహితః। తృణావర్తనిసృష్టాభిశ్శర్కరాభిరుపద్రుతః॥౨౩॥ ఇతి ఖరపవనచక్రపాంసువర్షే సుతపదవీమబలావిలక్ష్య మాతా। అతికరుణమనుస్మరంత్యశోచద్భువి పతితా మృతవత్సకా యథా గౌః॥౨౪॥ రుదితమనునిశమ్య తత్ర గోప్యో భృశమనుతప్తధియోఽశ్రుపూర్ణముఖ్యః। రురుదురనుపలభ్య నందసూనుం పవన ఉపారతపాంసువర్షవేగే॥౨౫॥ తృణావర్తశ్శాంతరయో వాత్యారూపధరో హరన్। కృష్ణం నభోగతో గంతుం నాశక్నోద్భూరిభారభృత్॥౨౬॥ తమశ్మానం మన్యమాన ఆత్మనో గురుమత్తయా। గళే గృహీత ఉత్స్రష్టుం నాశక్నోదద్భుతార్భకం॥౨౭॥ గళగ్రహణనిశ్చేష్టో దైత్యో నిర్గతలోచనః। అవ్యక్తరావో న్యపతత్సహబాలో వ్యసుర్వ్రజే॥౨౮॥ తమంతరిక్షాత్పతితం కరాళం విశీర్ణసర్వావయవం శిలాయామ్। పురం యథా రుద్రశరేణ విద్ధం స్త్రియో రుదంత్యో దదృశుస్సమేతాః॥౨౯॥ కృష్ణం చ తస్యోరసి లంబమానమాదాయ మాత్రే ప్రతిహృత్య విస్మితాః। తం స్వస్తిమంతం పురుషాదనీతం విహాయసా మృత్యుముఖాత్ప్రముక్తమ్॥౩౦॥ గోప్యశ్చ గోపాః కిల నందముఖ్యా లబ్ధ్వా పునః ప్రాపురతీవ మోదమ్। అహో బతాత్యద్భుతమేష రక్షసా బాలో నివృత్తిం గమితోఽభ్యగాత్పునః॥౩౧॥ హింస్రస్స్వపాపేన విహింసితః ఖలస్సాధుస్సమత్వేన భయాద్విముచ్యతే। కిం నస్తపశ్చీర్ణమధోక్షజార్చనం పూర్తేష్టదత్తముత భూతసౌహృదమ్॥౩౨॥ యత్సంపరేతః పునరేవ బాలకో దిష్ట్యా స్వబంధూన్ ప్రణయన్నుపస్థితః॥౩౩॥ దృష్ట్వాద్భుతాని బహుశో నందగోపో బృహద్వనే। వసుదేవవచో భూ

స్మిన్-తథాభూతే పవనే సతి-తత్ర తస్యా రుదితం-అనునిశమ్య-గోప్యో రురుదుః॥౨౫॥ తృణావర్త ఇతి॥ వాత్యా చక్రవాతః తద్రూపధరః-కృష్ణం హరన్-శాంతరయః-కథంచిన్నభోగతః-తతః పరం గంతుం భారాతిరేకాన్నాశక్నోదిత్యర్థః॥౨౬॥ తమితి॥ గురుమత్తయా అతిగౌరవేణ భారేణ తం అశ్మానం పర్వతప్రాయం - మన్యమానః-తేనైవ ఆత్మనో గళే గృహీతః-తం త్యక్తుమిచ్ఛన్నపి-నాశక్నోదిత్యర్థః॥౨౭॥౨౮॥ కృష్ణమితి॥ తస్యోరసి లంబమానం కృష్ణమాదాయ - మాత్రే -ప్రతిహృత్య సమర్ప్య విస్మితాశ్చ బభూవురితి-విహాయసా గగనమార్గేణ-పురుషాదేన తృణావర్తేన -నీతం- తథాపి- మృత్యుముఖాత్ప్రముక్తం పునర్లబ్ధ్వా మోదం ప్రాపురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౦॥ గోప్య ఇతి॥ పరస్పరం హర్షకథామాహుః-అహో బతేతి-నివృత్తిం గమితో మృత్యుం ప్రాపితః॥౩౧॥ కోఽత్ర విస్మయః యుజ్యత ఏవైతదితి తే హ్యేవ కేచిదాహుః॥ హింస్ర ఇతి॥ నః అస్మాభిః చిరం కృతం పూర్తం వాపీకూపతటాకాదినిర్మాణం-ఇష్టం పంచయజ్ఞాగ్నిహోత్రాది - దత్తం దానం ॥౩౨॥

యదితి॥యత్ యస్మాత్ తవ ఆదేః ప్రణయన్ హర్షయన్॥౩౩॥౩౪॥శ్లో॥ తృణావర్తాగమే దృష్టగౌరవాశంకినీం ప్రసూమ్। బోధయన్ దర్శయామాస జృంభమాణో ముఖే జగత్॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ఏకదేతి॥౩౫॥పీతేతి॥పీతమస్యాస్తీతి పీతః-తత్ప్రాయః ప్రీతప్రాయః పీతవిదితాదిశబ్దానాం సాధనాదిమతి వ్యుత్పన్నత్వాత్ -విభక్తౌ ప్రాతరిత్యాదివత్ -యద్వా, పీతప్రాయః స్తనో యేనేత్యుత్తరపదలోపసమాసో వా॥౩౬॥ఖమితి॥ఖం స్వర్గాకాశం-నగాన్ గిరీన్-తద్దుహితౄః నదీః॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా (౩౭॥౩౮॥

శ్లో॥అష్టమే నామకర్మాస్య బాలక్రీడాకుతూహలే। మృద్భక్షణాదిరూపే చ విశ్వరూపం నిరూప్యతే॥విశ్వరూపాది బాలస్య నిశమ్యాశంకినః పితుః। నామకృద్గర్గవాక్యేన నిజం తత్త్వమసూచయత్॥౧॥౨॥౩॥ పూర్ణశ్చేత్తర్హి కథం నిజాం గృహాన్ ఆగత స్తత్రాహ॥మహద్విచలనమితి॥మహతాం స్వాశ్రయాదన్యత్ర విచలనం న స్వార్థం-కింతు- గృహిణాం మంగళాయ-ననుతర్హి-త ఏవ మహద్దర్శనార్థం కిమితి న గచ్ఛంతి తత్రాహ-దీనచేతసాం కృపణానాం, క్షణమపి గృహం త్యక్తుమశక్నువతామిత్యర్థః॥౪॥త్వయా బాలయోర్నామకరణాది-కరణీయమితి వక్తుం-తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ॥జ్యోతిషామితి॥ యదతీంద్రియజ్ఞానసాధనం-జ్యోతిషామయనం తత్ప్రతిపాదకం జ్యోతిశ్శాస్త్రమిత్యర్థః - తత్సాక్షాద్భవతా ప్రణీతం- యేన

—*స్తన్యపానసమయే జృంభణవ్యాజేన మాత్రే విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః*—

యో మానయామాస విస్మితః॥౩౪॥ ఏకదార్భకమాదాయ స్వాంకమారోప్య భామినీ। ప్రస్నుతం పాయయామాస స్తనం స్నేహపరిప్లుతా॥౩౫॥పీతప్రాయస్య జననీ సుతస్య రుచిరస్మితం।ముఖం లాలయతీ రాజన్ జృంభతో దదృశే జగత్॥౩౬॥ఖం రోదసీ జ్యోతిరనీకమాశాః సూర్యేందువహ్నిశ్వసనాంబుధీంశ్చ।ద్వీపాన్నగాం స్తద్దుహితౄర్వనాని భూతాని యాని స్థిరజంగమాని॥ ౩౭॥ సా వీక్ష్య విశ్వం సహసా రాజన్ సంజాతవేపథుః।సంమీల్య మృగశాబాక్షీ నేత్రే చాసీత్సువిస్మితా॥౩౮॥ **********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః॥గర్గః పురోహితో రాజన్ యదూనాం సుమహాతపాః। వ్రజం జగామ నందస్య వసుదేవప్రచోదితః॥౧॥తం దృష్ట్వా పరమప్రీతః ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలిః। ఆనర్చాధోక్షజధియా ప్రణిపాతపురస్సరమ్॥౨॥సూపవిష్టం కృతాతిథ్యం గిరా సూనృతయా మునిమ్।నందయిత్వాబ్రవీద్బ్రహ్మన్ పూర్ణస్య కరవామ కిమ్॥౩॥మహద్విచలనం నౄణాం గృహిణాం దీనచేతసామ్।నిశ్శ్రేయసాయ భగవన్నాన్యథా కల్పతే క్వచిత్॥౪॥జ్యోతిషామయనం సాక్షాద్యత్తద్ జ్ఞానమతీంద్రియం।ప్రణీతం భవతా యేన పుమాన్ వేద పరావరం॥౫॥త్వం హి బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠః సంస్కారాన్ కర్తుమర్హసి।బాలయోరనయోర్నౄణాం జన్మనా బ్రాహ్మణో గురుః॥౬॥గర్గాచార్యః॥యదూనామహమాచార్యః ఖ్యాతశ్చ భువి సర్వతః।సుతం మయా సంస్కృతం తే మన్యతే దేవకీసుతమ్॥౭॥కంసః పాపమతిస్సఖ్యం తవ చానకదుందుభేః। దేవక్యా అష్టమో గర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతి॥౮॥ఇతి సంచింతయన్ శ్రుత్వా దేవకీదారికావచః।అపి హంతాగతాశంకస్తర్హి తన్నోఽనయో మహాన్॥౯॥నందః॥అలక్షితోఽస్మిన్ రహసి మామకైరపి గోవ్రజే। కురు ద్విజాతి

అన్యోఽపి పుమాన్-పరావరం-పరం కారణం పూర్వజన్మకృతం కర్మ-అవరం కార్యం అస్మిన్ జన్మని భావిఫలం తద్వేద-ఉక్తం చ జాతకే॥శ్లో॥యదుపచితమన్యజన్మని శుభాశుభం తస్య కర్మణః ప్రాప్తిం। వ్యంజయతి శాస్త్రమేతత్తమసి ద్రవ్యాణి దీప ఇవేతి॥౫॥వివక్షితమాహ॥త్వం హీతి॥ దైవజ్ఞో మంత్రవచ్చ త్వం-అతో నామకరణాది సంస్కారాన్ కర్తుమర్హసీత్యర్థః-నన్వేతద్గురుణా కరణీయమితి చేత్తత్రాహ॥నౄణామితి॥౬॥అత్యంతాసాహినం నందం ప్రతి గుప్తమేతత్కార్యమిత్యభిప్రాయేణ ప్రత్యాచక్షాణ ఇవాహ॥యదూనామితి॥భవతు తథాపి-త్వమత్రాగత ఇతి కుతో విద్యాదితి చేదత ఆహ - ఖ్యాతశ్చేతి॥తతః కిమత ఆహ-దేవకీసుతమితి-కంసో మన్యేతే కల్పయేదిత్యర్థః॥౭॥కంస ఇతి॥నను యదుకుమార ఇతి కథం విజానాతు-తత్ర వసుదేవస్య పుత్రః దేవక్యాం జాత ఇతి కుతో జానీయాత్తత్రాహ-పాపమతిరిత్యాది॥౮॥ఇతీతి॥శ్లో॥ కిం మయా హతయా మందే ఇత్యాది దేవకీకన్యావచః శ్రుత్వా॥శ్లో॥ దేవక్యా అష్టమో గర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతీతి చ- నిత్యం సంచింతయన్ సా మాన్యేన క్వచిదస్తీతి జ్ఞాత్వా-యువయోశ్చ సఖ్యం చింతయన్-త్వద్గృహే భవేదితి సంభావ్య-మత్సంస్కారలింగేన వా-ఆగతాశంకః-ఆగతా-ఆశంకా యస్య సః-అపి యది-హంతా హనిష్యతి-తర్హి తదా- తత్ నోఽస్మాకం అనయః స్యాదితి॥

౯॥ అలఙ్కృత ఇతి॥ ద్విజాతిసంస్కారమాత్రం-కేవలం స్వస్తివాచనపూర్వకం కుర్వితి॥౧౦॥౧౨॥ యదూనామితి॥ యదూనామపృథగ్భావాత్ కుతశ్చిత్ హేతోః-విప్రతిపద్యమానానాం యదూనామపృథగ్భావాత్ - భావో భావనం - తస్మాత్ అన్యోన్యస్నేహయా సవైరకమైత్ర్యకరణాదిత్యర్థః - సమ్యక్ కర్షణాత్ ఏకీకరోతీతి సఙ్కర్షణమప్యుశన్తి మన్యన్తే వదన్తీత్యర్థః॥౧౩॥ గర్భసఙ్కర్షణం తు న ప్రకాశయతి॥ ఆసన్నితి॥ అస్య తవ పుత్రస్య అతః కృష్ణ ఇత్యేకం నామ భవిష్యతి॥౧౪॥ ప్రాగయమితి॥ సామాన్యోక్త్యా- ఋషిరయం జన్మాన్తరగతం నామ కథయతీతి నన్దో మన్యతే స్మ - అతఏవం వాసుదేవ ఇతి సంప్రచక్షత ఇతి॥౧౫॥ బహూనీతి॥ గుణానురూపాణి- ఈశ్వరః సర్వజ్ఞ ఇత్యాదీని- కర్మానురూపాణి గోవిన్దః గోవర్ధనోద్ధరణ ఇత్యాదీని- తాని సర్వాణ్యహమపి నో వేద జనా అపి నో విదురితి॥౧౬॥ జాతకఫలమాహ॥ ఆధాస్యతీతి॥ ఏష వః పరమపురుషః- శ్రేయః ముక్తిం- అఞ్జః ఝడితి॥౧౭॥ పురేతి॥ అనేన రక్ష్యమాణాః సమేధితాశ్చ- దస్యూన్ జఘ్నురితి॥౧౯॥౨౦॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఆత్మానం ప్రతి- సమాదిశ్య ఆత్మానం కృష్ణం చ- ఆశిషాం ఆశీర్భిః నన్దః పూర్ణం వితిష్ణం మేనే ఆమంస్త॥౨౧॥ శ్లో॥ బాలక్రీడాచమత్కారైః కృష్ణో రామేణ సంయుతః। పరమానన్దమాధత్త వ్రజే నన్దయశోదయోః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ పూర్ణత్వమేవ దర్శయన్నాహ॥ కాలేనేతి॥ ము॥ వ్రజతౌ గచ్ఛన్తౌ- జానుభ్యాం సహ పాణిభ్యాం- రమమాణౌ జానుద్వయేన పాణి

సంస్కారం స్వస్తివాచనపూర్వకం॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం సమ్ప్రార్థితో విప్రః స్వచికీర్షితమేవ తత్। చకార నామకరణం గూఢో రహసి బాలయోః॥౧౧॥ అయం హి రోహిణీపుత్రో రమయన్ సుహృదో గుణైః। ఆఖ్యాస్యతే రామ ఇతి బలాధిక్యాద్బలం విదుః॥౧౨॥ యదూనామపృథగ్భావాత్సఙ్కర్షణముశన్త్యుత॥౧౩॥ ఆసన్వర్ణాస్త్రయో హ్యస్య గృహ్ణతోనుయుగం తనూః। శుక్లో రక్తస్తథా పీత ఇదానీం కృష్ణతాం గతః॥౧౪॥ ప్రాగయం వసుదేవస్య క్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవ ఇతి శ్రీమానభిజ్ఞాః సమ్ప్రచక్షతే॥౧౫॥ బహూని సన్తి నామాని రూపాణి చ సుతస్య తే। గుణకర్మానురూపాణి తాన్యహం వేద నో జనాః॥౧౬॥ ఆధాస్యత్యేష వశ్శ్రేయో గోపగోకులనన్దనః। అనేన సర్వదుర్గాణి యూయమఞ్జస్తరిష్యథ॥౧౭॥ పురానేన వ్రజపతే సాధవో దస్యుపీడితాః। అరాజకే రక్ష్యమాణా జఘ్నుర్దస్యూన్ సమేధితాః॥౧౮॥ య ఏతస్మిన్మహాభాగే ప్రీతిం కుర్వన్తి మానవాః। నారయోభిభవన్త్యేతాన్విష్ణుపక్షానివాసురాః॥౧౯॥ తస్మాన్నన్దాత్మజోయం తే నారాయణసమో గుణైః। శ్రియా కీర్త్యానుభావేన గోపాయస్వ సమాహితః॥౨౦॥ ఇత్యాత్మానం సమాదిశ్య గర్గే చ స్వగృహం గతే। నన్దః ప్రముదితో మేనే ఆత్మానం పూర్ణమాశిషాం॥౨౧॥ కాలే

—* బాలక్రీడాప్రారమ్భఘట్టః *—

నవ్రజతాతాతగోకులే రామకేశవౌ। జానుభ్యాం సహ పాణిభ్యాం రిఙ్గమాణౌ విజహ్రతుః॥౨౨॥ తావఙ్ఘ్రియుగ్మమనుకృష్య సరీసృపన్తౌ ఘోషప్రఘోషరుచిరం వ్రజకర్దమేషు। తన్నాదహృష్టమనసావనుసృత్య లోకం ముగ్ధప్రభీతవదుపేయతురన్తి మాత్రోః॥౨౩॥ తన్మాతరౌ నిజసుతౌ ఘృణయా స్నువన్త్యౌ పఙ్కాఙ్గరాగరుచిరావుపగూహ్య దోర్భ్యాం। దత్వా స్తనం ప్రపిబతోస్స ముఖం నిరీక్ష్య ముగ్ధస్మితాల్ప

ద్వయేన చ- పృథివీమవష్టభ్య- చఙ్క్రమణం కుర్వన్తౌ॥౨౨॥ తావితి॥ అనుకృష్య పునఃపునరాకృష్య- సరీసృపన్తౌ అతిశయేన చలన్తౌ- ఘోషాః కటిపాదభూషణకిఙ్కిణ్యః- తేషాం ప్రఘోషేణ రుచిరం యథా భవతి తథా - ఘోషాణాం నాదేన హృష్టం మనో యయోస్తౌ లోకం తతస్తతో గచ్ఛన్తం జనం- అనుసృత్య త్రిచతురాణి పదాని అనుగమ్య- ముగ్ధవత్ప్రభీతవత్ మాత్రోరన్తి సమీపే ఉపేయతుః ఉపజగ్మతుః॥ ము॥ అనుకృష్య పురః ప్రసారితజాన్వనుగతం యథా తథా - పశ్చాద్గతజానుసమాకృష్యేత్యర్థః సరీసృపన్తౌ అతిశయేన సఞ్చరన్తౌ- ఘోషేతి- ఘోషాః కటిపాదబద్ధకిఙ్కిణ్యః- తేషాం ప్రఘోషేణ ప్రకృష్టశిఞ్జితేన- యద్వా- ఘోషస్య వ్రజస్య- ప్రఘోషేణ శ్లాఘనీయధ్వనినా- రుచిరం యథా తథా- వ్రజకర్దమేషు సరీసృపన్తావితి తేన నాదేన- హృష్టమనసా- లోకం ఇతస్తతః పర్యటన్తం జనం- అనుసృత్య త్రిచతురాణి పదాన్యనుగమ్య- ముగ్ధప్రభీతవత్ ముగ్ధవత్ ప్రభీతవచ్చ- మాత్రోః రన్తి యశోదారోహిణ్యోరన్తికం- ఉపేయతుః ఉపజగ్మతుః॥౨౩॥ తదితి॥ తదా చ తన్మాతరౌ- నిజసుతౌ దోర్భ్యాముపగూహ్య- ప్రమోదం- యయతుః- కథంభూతే- ఘృణయా కృపయా- స్నువన్త్యౌ క్షరత్పయః పూర్ణపయోధరే సత్యౌ- పఙ్కేనాఙ్గరాగేణ చ- రుచిరౌ- కథంభూతం ముఖం నిరీక్ష్య- ముగ్ధం మన్దస్మితం యస్మిన్ అల్పా దశనాశ్చ యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ॥ ము॥ స్నువన్త్యౌ పయస్స్రావిపయోధరే సత్యౌ- పఙ్క ఏవాఙ్గరాగః తేన రు

ఛిరౌ-యద్వా-పంకేనహరిద్రాదికృతాంగరాగేణచ-రుచిరావితి-ముగ్ధంసుందరంస్మితంయస్మిన్- తచ్చ-తదల్పరదనమ ల్పోద్గతదంతంచ॥౨౩॥యర్హీతి॥యర్హి-అంగనానాందర్శనీయాంకుమారలీలాయయోః-తథాభూతౌజాతౌ-తదాంత ర్వ్రజే వ్రజస్యమధ్యే-తదబలాః వ్రజాంగనాః-ప్రేక్షంత్యః ప్రేక్షమాణాః విస్మృతగృహకృత్యాః - హసంత్యోజహృ షుఃహృష్టాబభూవుః-కథంభూతౌ-తాభ్యాం ప్రగృహీతానిపుచ్ఛానియేషాంతైఃవత్సైః-ఇతస్తతోనుకృష్యమాణౌ ॥ముని యర్హీ-యదా-అంగనానాందర్శనీయాఃకుమారలీలాబాలచేష్టాయయోస్తౌ-జాతావితిశేషః-తత్ - తదా-అంతర్వ్రజే వ్రజమధ్యే - ప్రగృహీతపుచ్ఛైఃతాభ్యామేవాలంబితపుచ్ఛైఃబాలైఃవత్సైరితస్తతోనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంత్యః ప్రేక్షమాణాః-ఉత్సృతగృహాఃవిస్మృతగృహవ్యాపారాః ఉజ్ఝితగృహాఇత్యపిపాఠఃజహృషుఃహృష్టాఅభవన్ - జగృ హురితిపాఠేతౌగృహీతవత్య ఇత్యర్థః॥౨౪॥శృంగీతి॥అతిచలౌతౌ-శృంగ్యాదిభ్యోనిషేద్ధుం- గృహాదితానికర్మాణిచ కర్తుంయత్రయదా-తజ్జనన్యౌనశేకాతేతదా-అలంమనసఃఅనవస్థాంఆపతురితి ॥శ్లో॥ గృహిణాంగృహసౌఖ్యస్యపరా తుష్టిఃప్రదర్శితా।కృష్ణచాపలచౌర్యాణిసహైవాఖిలసద్మసు॥ ప్రజల్పంత్యస్సమాగత్యగోప్యోగోప్యైముదందదుః ॥శ్రీ ధరీయోయంశ్లోకః॥ముని॥క్రీడాపరౌక్రీడాసక్తౌ-అతఏవాతిచలౌసర్వతశ్చరంతౌ- అతిబలావిత్యపిపాఠఃశృంగిణఃశృం గప్రహరణజంతవః-దంష్ట్రిణఃదంష్ట్రాప్రహరణజంతవః-అసిఃఖడ్గః-అహిరితిపాఠేసర్పః - ద్విజామయూరాద్యాఃకం టకాస్తరూణాంతీక్ష్ణావయవాః ఏతేభ్యఃనిషేద్ధుంనివారయితుంగృహ్యాశక్తైసగృహోచితకార్యాణ్యుచ్యంతే-నశేకా తేశక్తేనస్యాతాంఅతఃమనసోనవస్థామాకులతామాపతురిత్యర్థః॥౨౫॥ముని॥ కాలేనేతి॥అకృష్టజానుభిఃపద్భిః విచంక్రమ తుః-కదాచిజ్జానుక్రమణం-కదాచిత్పద్భ్యాంగమనంచేతి-మిశ్రంచక్రతురిత్యర్థః॥౨౬॥౨౮॥ అసమయేఅదోహకాలే-

దదర్శనంయయతుఃప్రమోదమ్ ॥౨౩॥ యర్హ్యంగనాదర్శనీయకుమారలీలావంతర్వ్రజే తదబలాఃప్ర గృహీతపుచ్ఛైః । వత్సైరితస్తతఉభావనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంతఉజ్ఝితగృహాజహృషుర్హసంత్యః॥ ౨౪॥శృంగ్యగ్నిదంష్ట్ర్యహిజలద్విజకంటకేభ్యః క్రీడాపరావతిచలౌస్వసుతౌనిషేద్ధుం। గృహ్యాణికర్తు మపియత్రనతజ్జనన్యౌశేకాతఆపతురలంమనసోనవస్థాం॥౨౫॥ కాలేనాల్పేనరాజర్షే రామఃకృష్ణశ్చగో వ్రజే।ఆకృష్టజానుభిఃపద్భిర్విచంక్రమతురంజసా॥౨౬॥ తతస్తుభగవాన్కృష్ణోవయస్యైర్వ్రజబాలకైః సహరామోవ్రజస్త్రీణాంచిక్రీడేజనయన్ముదం ॥౨౭॥ కృష్ణస్యగోప్యోరుచిరంవీక్ష్యకౌమారచాప లం।శృణ్వంత్యాఃకిలతన్మాతురితిహోచుస్సమాగతాః॥౨౮॥వత్సాన్ముంచన్క్వచిదసమయేక్రోశసం జాతహాసఃస్తేయంస్వాద్వత్త్యథదధిపయఃకల్పితైఃస్తేయయోగైః । మర్కాన్భోక్ష్యన్విభజతిసచే

క్రోశేసంజాతహాసః-స్తేయంచౌర్యార్జితంతత్రాపిస్వాదు-నేతరత్ -దధిచ-పయశ్చ-దధిపయః- అత్తి-కించభోక్ష్యన్ భోక్ష్యమాణస్స్వయంభుంజానఇత్యర్థః-మర్కాన్మర్కటాన్ప్రతి - విభజ్యదదాతి-తేషాంమధ్యేతృప్తత్వేనకోపినా త్తిచేత్తర్హి-భాండంభినత్తి-క్వచిత్ -ద్రవ్యస్యాలాభేసతిసఃకృష్ణః-గృహాయథయ్యోమీతికుపితోయాతి-యద్వా-సగృ హాఃగృహిణః-తేభ్యఃకుపితః-తేషాంతోకాన్బాలాన్-పర్యంకాదిషుసుప్తాన్-ప్రహరణనోదనాదిభిః-ఉపక్రోశ్యప్రరు దితాన్కృత్వాయాతీతి॥ముని॥అసమయేఅదోహకాలే-క్రోశసంజాతహాసఃక్రోశేనజనానామాక్రోశేన - సంజాతహా సః-స్తేయంచౌర్యార్జితం-తత్రాపిస్వాదునేతరత్-తస్యభూర్తస్యచౌర్యార్జితమేవస్వాదుభవతీతిభావః-దధిచపయశ్చ దధిపయః-అత్తిభుక్తేఃకల్పితైఃసంపాదితైః - స్తేయయోగైఃచౌర్యోపాయైఃభోక్ష్యన్భోక్ష్యమాణః- స్వయంభుంజా నఇత్యర్థః-మర్కాన్విభజతిమర్కటాదీన్ప్రతి-విభజ్యదదాతీత్యర్థః - సచేన్నాత్తితేషుతృప్తఃకోపినాత్తిచేదిత్యర్థః- మర్కంభోక్ష్యన్విభజతిసచేన్నాస్తీతిపాఠఃమర్కంనవనీతం ॥ శ్లో ॥ మర్కంతుదధిసారస్స్యాన్నవనీతంప్రచక్షతఇత్య భిధానాత్ -విభజతిసఖిభ్యఇతి శేషః-యద్వా-మర్కంమర్కటంప్రతివిభజతి - స్వోపభోజ్యాదధికంమర్కటాదిభ్యోద దాతీత్యర్థః-సచేన్నాస్తిసః-మర్కోభ్యోదధిసారః-స్వోపయోగాన్నాస్తిచేత్ - కేవలంభాండంభినత్తి- కృత్స్నంచస్వ యమేవభక్షయిత్వేతిభావః-యద్వా-మర్కోమర్కటోనాస్తిచేత్ -భుక్తావశిష్టగవ్యసహితంభాండంభినత్తీత్యర్థః-ద్ర వ్యాలాభేదధిక్షీరాదేఃకృష్ణభయాత్ప్రచ్ఛన్నంనిహితతయాక్వచిత్తదలాభేసతి-స్వగృహకుపితః - అస్మద్గృహకుపితఇ తి-గోపీనాంస్వస్వగృహోద్దేశేనోక్తిః-సగృహకుపితఇతిపాఠే-సకృష్ణఃయత్రద్రవ్యాలాభః - తద్గృహాయథయ్యో మీత్యేవంకుపితస్సన్నిత్యర్థః-యద్వా-సగృహాఃగృహస్థాః - తేభ్యఃకుపితఇతివాతోకాన్బాలానుపక్రోశ్యప్రహారనో

దనాదిభిః ప్రరుదితాః కృత్వేత్యర్థః॥ ౩౦॥ కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తం- తత్ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం॥ హస్తేతి॥ తుంగశిక్యస్థభాండేషు-అంతర్నిహితే వధ్యాదౌ వయునం జ్ఞానం-యస్య సః ఛిద్రం రచయతి-తద్విత్ -ఛిద్రరచనాదివిత్ ధ్వాంతయుక్తే గృహే-స్వాంగమేవార్థప్రదీపం విరచయతి విశేషతో ధృతమణిగణం - యర్హి కాలే యస్మిన్ సమయే-అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః॥ ము॥ కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తమేవ ప్రపంచయతి ॥హస్తేతి॥ అంతర్నిహితవయునే శిక్యభాండే దృషద్భిరితి పాఠః యర్హి యస్మిన్ కాలే గోప్యో గృహకృత్యేషు సువ్యగ్రచిత్తాః వ్యాసక్తచిత్తాః తదా సః కృష్ణః పీఠకోలూఖలాద్యైర్విధిం తత్తదున్నత వస్తు సాధనం కుర్వన్- సర్వథా చ-హస్తాగ్రాహ్యే అంతర్నిహితం వయునం నవనీతాదిభోగ్యద్రవ్యం-యస్మిన్ తస్మిన్- శిక్యభాండే నాశగలితయంత్రవిశేషస్థితభాండే-దృషద్భిః శిలోత్క్షేపణైరిత్యర్థః-ఛిద్రం రచయతి-తథా ధ్వాంతాగారే అంధకారావృతగృహే-ధృతమణిగణం దివ్యమణిభూషితం - అత ఏవార్థప్రదీపం తత్తదర్థప్రకాశకం-స్వాంగం రచయతి సన్నిధాపయతి- అథవా- ధృతమణిగణం స్వాంగమర్థప్రదీపం-వస్తుప్రకాశకదీపం కుర్వన్-హస్తాగ్రాహ్యే వస్తుని పీఠకోలూఖలాద్యైః-విధిం రచయతి తత్సాధనం కరోతీత్యర్థః - ఏవమప్యసాధ్యే శిక్యభాండే- ఛిద్రం రచయతీతి - ఛిద్రం హ్యంతర్నిహితవయునైః శిక్యభాండేషు తద్విదితి పాఠాంతరం- తత్ర శిక్యభాండేషు సాధనాంతరైర్దుర్గ్రహే ష్వపీత్యర్థః-అంతర్నిహితే తదంతర్గతే దధ్యాదిద్రవ్యే- వయునం జ్ఞానం యస్య సః - తన్నిశ్చయవానిత్యర్థః- ఛిద్రం రచయతి - ఏవమేవాన్యదపి ధౌర్త్యం కరోతీత్యాహ తద్విదితి - అన్యత్సమానం - తద్విదితి పాఠే-ధ్వాంతాగారే స్వాంగమర్థప్రదీపం కుర్వన్- తత్ - వస్తు వేత్తీతి తద్విత్ - సన్నిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఏవమితి ॥ రేరే చోర - ఇత్యాద్యుక్తః శ్రీకృష్ణః- త్వమేవ చోరః - అహం గృహస్వామీత్యాదీని ధార్ష్ట్యాని ప్రగల్భవచాంసి - ఉశతి జల్పతి-

న్నాత్తిభాండం భినత్తి ద్రవ్యాలాభే సగృహకుపితో యాత్యుపక్రోశ్య తోకాన్॥ ౩౦॥ హస్తాగ్రాహ్యే రచయతి విధిం పీఠకోలూఖలాద్యైశ్ఛిద్రం హ్యంతర్నిహితవయునశ్శిక్యభాండేషు తద్విత్ । ధ్వాంతాగారే ధృతమణిగణం స్వాంగమర్థప్రదీపం కాలే గోప్యో యర్హి గృహకృత్యేషు సువ్యగ్రచిత్తాః॥ ౩౧॥ ఏవం ధార్ష్ట్యాన్యుశతి కురుతే మేహనాదీని వాస్తౌ స్తేయోపాయైర్విరచితకృతిస్సుప్రతీకో యథాస్తే। ఇత్థం స్త్రీభిస్సభయనయనశ్రీముఖాలోకినీభిర్వ్యాఖ్యాతార్థా ప్రహసితముఖీ నహ్యుపాలబ్ధుమైచ్ఛత్॥ ౩౨ ॥ గోప్యః కదాచన పృథక్పృథగూహ్య కృష్ణమేతైక్యకైవ గదితుం ప్రసృతాస్తదాగః। దృష్ట్వా తదంత్యథ తమే

——* మృద్భక్షణాత్తర్జయంతీం మాతరం ప్రతి ఆస్యదర్శనాద్విశ్వరూపదర్శనఘట్టః-*——

వనిజా నదృష్ట్వా సర్వాశ్చ తా నివవృతుః స్వగృహాన్ సలజ్జాః॥ ౩౩॥ ఏకదా క్రీడమానాస్తే రామాద్యా గోప

భోకమనీయే యశోదే-యద్వా-ఉశతి వాస్తౌ స్వచిత్తే గృహే - మేహనాదీని పురీషోత్సర్గాదీని- కురుతే- ఏవం స్తేయోపాయైః-విరచితా-కృతిః కర్మ-యేన సః-త్వత్సమీపే సుప్రతీకః సాధురివాస్తే. యద్వా-సుప్రతీకః దిగ్గజవదధృష్య ఆస్త ఇత్యర్థః- సభయేన యనేయస్మిన్ తచ్చ తత్ శ్రీయుక్తం ముఖంచ - తదాలోకినీభిః వ్యాఖ్యాతార్థ ప్రఖ్యాపితకర్మఫలా- ఉపాలబ్ధుం- నిర్భర్త్సనాదికం కర్తుం ఆత్మ పుత్రమితి యావత్ నైచ్ఛత్ ॥ ము॥ ఏవం ఛిద్రాదిఘూర్తస్య కృత్యేవ దేవ ధార్ష్ట్యాని రేరే చోర ఇత్యుక్తస్త్వమేవ చోరః అహం గృహస్వామీత్యాదీని ప్రగల్భవచనాని- ఉశతి జల్పతి - వాస్తౌ తద్గృహే దేవతార్చనస్థానాదౌ- మేహనాదిని పురీషోత్సర్గాదీని కురుతే-ఇత్థం స్తేయోపాయైర్విరచితకృతిః ఉపాయైః కల్పితస్తేయవ్యాపారోపీత్యర్థః- శోభనాశ్చార్వ్యాను దితాః ప్రతీకా అవయవా యస్య సః సుప్రతీక ఇవాస్తే-త్వత్సమీపే సాధురివ వర్తత ఇత్యర్థః యద్వా-సుప్రతీకాఖ్యదిగ్గజవదధృష్య ఆస్త ఇతి-సభయనయనం చకితేక్షణం - శ్రీకృష్ణస్య శ్రీయుక్తం ముఖమాలోకయంతీతి తదాలోకినీభిః స్త్రీభిర్గోపీభిరిత్థం వ్యాఖ్యాతార్థా నిఘోషిత చౌర్యాది వ్యాపారా ఉపాలబ్ధుం నిర్భర్త్సనాదికం కర్తుమిత్యర్థః-నైచ్ఛత్ ॥ ౩౨॥ ము॥ అథైకదానేకరూపపరిగ్రహేణానేకగోపీగృహప్రవిష్టస్య భగవతోద్భుత కృత్యమాహ ॥ గోప్య ఇతి ॥ కృష్ణం ఏకదైవ నవనీతాద్యపహరణార్థం స్వస్వగృహేషు ప్రవిష్టమిత్యర్థః-పృథక్పృథగూహ్య యద్యద్గృహం యో యః ప్రవిష్టః-తం తం కృష్ణం సా సాధృత్వేత్యర్థః- తదాగః కృష్ణస్యాపరాధం-గదితుం యశోదాయై విజ్ఞాపయితుమేకదైవ ప్రసృతాః ప్రవృత్తాస్సత్యః తదంతి యశోదాయాస్సమీపే-తమేవ స్వస్వగృహీతం కృష్ణమేవ దృష్ట్వా - ప్రాగివస్థితమిత్యర్థః - అథ నిజాన్ స్వధృతాన్ కృష్ణాన దృష్ట్వా- సలజ్జాః-ప్రయాసవైఫల్యాదితి భావః-స్వగృహాన్ ప్రతి-నివవృతుః న్యవర్తంత॥ ౩౩॥ కదాచిదపరాధాంతరే ఉపాలభత- తదా మాతుః మహాదార్పర్య

మభూదితికథయన్నాహ||ఏకదేతి||౩౪||సేతి|| ఉపాలభ్యనిర్భర్త్స్య-భయేనసంభ్రాంతే ప్రేక్షణే చపలనిరీక్షణే - అక్షిణీయస్యతం||ము||ఉపాలభ్యనిర్భర్త్స్య-భయేనసంభ్రాంత ప్రేక్షణే చపలాలోకనే-అక్షిణీయస్యతం||౩౫|| కస్మాదితి|| అదాంతాత్మన్ చపలగాత్ర-యద్వా-ఉద్ధతస్వభావ-రహఃఏకాంతే అగ్రజోపిబలరామోపి-వదతీత్యర్థః|| ౩౬||నేతి|| నాహంభక్షితవానితి-సర్వేమిథ్యాభివాదినః-నహిబాహ్యంకించిన్మయాభక్షితం-మత్కుక్షావాదావేవసర్వమస్తీతిభావః-సమక్షంప్రత్యక్షం||ము||నాహంభక్షితవానితిపూర్వమేవమత్కుక్షిస్థపృథివీవ్యతిరేకేణ- అద్యనకించిద్భక్షితమితిభావః||౩౭||యదీతి|| వ్యాదేహిముఖంప్రసారయేతి-వ్యాదత్తప్రసారితవాన్-స్వకుక్షిస్థనానాసృష్టివైచిత్ర్యం మాత్రే ప్రదర్శనాయప్రవృత్తఇతిసూచయన్నాహ - అవ్యాహతేతి|| ము ||వ్యాదేహిఆస్యంవివృతంకురు - వ్యాదత్తవివృతంకృతవాన్ఆస్యేలోకప్రకాశనసామర్థ్యంసూచయన్నాహ-అవ్యాహతేతి||౩౮||సేతి||తత్రతస్మిన్ముఖే- విశ్వందదృశేదదర్శ-తత్ప్రపంచయతి-జగత్ జంగమం-స్థాస్నుస్థావరం-ఖంఅంతరిక్షలోకం- సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళం పర్వతద్వీపసముద్రసహితం-భూలోకం-వాయుఃపవనః-అగ్నిఃవైద్యుతః-ఇందుశ్చతారకాశ్చ-తత్సహితం||ము||తత్రాస్యే-విశ్వమశేషం-దదృశే-స్థాస్నుస్థావరం-చకారోనుక్తజంగమసముచ్చయార్థకః-యద్వా-జగచ్ఛబ్దోజంగమార్థకః-తాదృశంవిశ్వందదృశఇతి-ఖమంతరిక్షలోకంసాద్రిద్వీపాబ్ధీతిభూగోళవిశేషణం-వాయ్వగ్నీందుతారకాసహితం||౩౯||జ్యోతిశ్చక్రమితి||జ్యోతిశ్చక్రంస్వర్లోకం-వైకారికాణిదేవాః-మనఇతి- వైకారికశబ్దేనగృహీతమపి-దేవత్వేలక్షణాత్పునరుక్తం ఇంద్రియాణిచతైజసాని-మాత్రాఃతామసాఃశబ్దాదయః||ము||జ్యోతిశ్చక్రం-నభఆకాశం-స్వర్వియత్ స్వర్గాకాశం వికారఇంద్రియాద్యహంకారః - తజ్జన్యానీంద్రియాణిదశైవాతోఽవ్యంతే-మనసఃపృథక్కథనాత్ ||౪౦|| ఏతదితి||ఏవ

> దారకాః|కృష్ణోమృదంభక్షితవానితిమాతేన్యవేదయన్ || సాకృహీత్వాకరేపుత్రముపాలభ్యహితైషిణీ|యశోదాభయసంభ్రాంతప్రేక్షణాక్షమభాషత||౩౫|| యశోదా|| కస్మాన్మృదమదాంతాత్మన్భవాన్భక్షితవాన్రహః|వదంతితావకాహ్యేతేకుమారాస్తేఽగ్రజోప్యయం||౩౬|| శ్రీకృష్ణః||నాహంభక్షితవానంబసర్వేమిథ్యాభిశంసినః|యదిసత్యంగిరస్తర్హిసమక్షంపశ్యమేముఖమ్||౩౭||యద్యేవంతర్హివ్యాదేహీత్యుక్తస్సభగవాన్హరిః|వ్యాదత్తావ్యాహతైశ్వర్యఃక్రీడామనుజబాలకః||౩౮|| సాతత్రదదృశేవిశ్వంజగత్స్థాస్నుచఖందిశః|సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళంసవాయ్వగ్నీందుతారకం||౩౯|| జ్యోతిశ్చక్రంజలంతేజోనభస్వాన్వియదేవచ|వైకారికాణీంద్రియాణిమనోమాత్రాగుణాస్త్రయః||౪౦||ఏతద్విచిత్రంసహజీవకాలస్వభావకర్మాశయలింగభేదం|సూనోస్తనౌవీక్ష్యవిదారితాస్యేవ్రజంసహాత్మానమవాపశంకాం||౪౧||కింస్వప్నఏతదుతదేవమాయాకింవామదీయోబతబుద్ధిమోహః|అథోఅముష్యైవమ

మేతద్విచిత్రంవిశ్వం-సహఏకదైవ-వీక్ష్య తత్రతామాహ-జీవశ్చగుణక్షోభకః-కాలశ్చపరిణామహేతుః-స్వభావశ్చజన్మహేతుఃకర్మచతత్సంస్కారఃఆశయశ్చఏతైఃలింగానాంచరాచరశరీరాణాంభేదోయస్మిన్తత్-తనౌ-తత్రవ్రజంచ-సహాత్మానంస్వసహితం-క్వచిద్వీక్ష్య సూనోఃఅల్పేవిదారితేఆస్యే-శంకామవాప||ము|| మాత్రాఃపంచతన్మాత్రాః-గుణాఃసత్త్వాదయః-జీవాఃజీవాత్మానః-సర్వోత్పత్తినిమిత్తంగుణక్షోభకశ్చ- కాలఃపరిణామహేతుఃస్వభావశ్చజన్మహేతుః-కర్మచ-ఆశయోవాసనాచ-తైర్లింగానాంశరీరాణాంభేదోయస్మిన్తత్ - అతఏవ-విచిత్రమేతద్విశ్వంసహఏకదైవ-యద్వా-సహజీవేత్యాద్యఖండంపదంజీవాదిభిర్యోలింగభేదఃతత్సహితమేతద్వీక్ష్యేతి-సహాత్మానం ద్రష్టృణా-స్వేనసహితంవ్రజంచ-సూనోస్తనౌతత్రాపి-విదారితంయదాస్యం-తస్మిన్శంకాంవితర్కమవాప||౪౧||తామాహ|| కింస్వప్నఇతి||పరితోవిలోక్యాహనాయంస్వప్నః,తర్హికిందేవస్యహరేః మాయా-తథాచేదన్యేకింనపశ్యంతి-తర్హి-కింవామదీయఏవకశ్చిద్బుద్ధిమోహః,విపర్యాసః-దర్పణేముఖవత్ -ఏవంతర్హి-అయంకృష్ణోపి-కథమంతఃప్రతీయతే- అంతర్బహిశ్చైకరూపేణచ-కథంజగత్ప్రతీయతే - తథాసతి-బింబప్రతిబింబయోరివపరస్పరంవైపరీత్యేనప్రతీతఃస్యాదిత్యాశంక్యాన్యథాపితర్కయతి-అథోఇతి-అథోఅథవా-మమాముష్యార్భకస్యాపిసతః-యఃకశ్చనాదింతఇఆత్మయోగఃస్వీయమైశ్వర్యం-ఔత్పత్తికఃస్వాభావికః||ము||తదాహ||కిమితి||ఏతత్ శిశోరల్పవదనేవిశ్వదర్శనం-కింస్వప్నఇతి-జాగరావస్థాయామయంనసంభవేదితిపర్యాలోచ్యాహ-ఉతేతి- అథవేత్యర్థః-మాయికంచేత్కథమస్యదర్శనీయంనేత్యాశంక్యాహ-కింవేతి-బుద్ధిమోహఃభ్రాంతిఃతథాచేత్పునఃపునర్విమర్శేపికథంయథావత్ప్రతీతిరిత్యాశంక్యాహఅథోఇ

తి-అథో అథవా అముష్య మార్భకస్య-యః కశ్చన-అనిర్వాచ్య ఇత్యర్థః-ఔత్పత్తికః ఉత్పత్తిసిద్ధః-స్వాభావిక ఇతియావ త్-ఆత్మయోగః స్వగతోఽణిమాద్యైశ్వర్యయోగః॥౪౧॥ చరణం పతనమాశ్రిత్య అయమీశ్వర ఇతి నిశ్చిత్యాహ॥అథో ఇతి॥ చే తః చిత్తం-తదాదిభిః నవితర్క్యగోచరం జగత్-యదాశ్రయం యదధిష్ఠానం- యేన కరణేన అధిష్ఠాత్రా యతో బుద్ధివృత్త్య భివ్యక్తాత్-నస్త్వదమవితర్క్యం భవతు-తత్పదం కీదృక్-అత ఆహ-సుదుర్విభావ్యమితి-ఇదమత్యంతమచింత్యమిత్యర్థః॥ము॥ అథ తస్మిన్ తాదాత్మ్యకతత్త్వబుద్ధ్యాహ ॥అహో ఇతి॥ చేతశ్శబ్దో బుద్ధిపరః-మనః కర్మ మనో వ్యాపారః-చేత ఆదిభిః-యథావ త్-యథాతథేత్యర్థః-నవితర్క్యగోచరం-అదో జగత్-యదాశ్రయం యదధిష్ఠేయం-యతః యస్మాత్-పంచమ్యంతపదా మర్థాద్యదుత్పద్యత ఇతి లభ్యతే-యేన సర్వం తిష్ఠతీత్యపి లభ్యతే-ప్రతీయతే ప్రతీసంభవతి-యత్రేత్యధ్యాహారః - ప్రతీయ త ఇతి పాఠే యతః ప్రతీయతే-వ్యజ్యతే ఉత్పద్యత ఇత్యర్థః - సుదుర్విభావ్యమ్ ప్రతర్క్యేణ-తత్-పద్యత ఇతి పదం-దివ్యాత్మ స్వరూపం- ప్రణతాస్మీతి॥౪౩॥ఏవం ప్రపంచ ప్రతీత్యాఽఽచ్ఛిన్న తత్తత్త్వం-పునర్జీవసంసృతిహేతుమాయాశ్రయత్వే సో న్నయంతీత్యాహ॥అహమితి॥యశోదా నామాహం-అసౌ మమ పతిః - అముష్య వ్రజేశ్వరస్య-అఖిలవిత్తపా అఖిలవిత్తాధి ష్ఠాత్రీ-అహం సతీ జాయా-ఏష కృష్ణో మే సుతః గోప్యశ్చ గోపాః-ఇతీత్థం కుమతిః-యన్మాయయా-స ఏష మే శరణ మితి॥ము॥యత్సంకల్పేన మమైతావతీ సంసారభ్రాంతిః-స ఏష మే గతిరిత్యాహ ॥అహమితి॥ మమాసౌ నందః పతిః-ఏష మే సుతః-సగోపాః సహ గోధనాశ్చ గోప్యః-మమదీయా ఇత్యర్థః-సతీ అహం వ్రజేశ్వరస్య నందస్య - అఖిలవిత్తపాసను ష్ఠాత్రీ వ్యగ్రస్త్రీ-అస్మీత్యర్థః-యన్మాయయా యత్సంకల్పేన-ఇత్థం కుమతిరితి భవామీతి శేషః-స మే గతిః-అస్త్విత్యర్థః॥౪౪॥

మార్భకస్య యః కశ్చనౌత్పత్తిక ఆత్మయోగః॥౪౧॥అథో యథావన్న వితర్క్యగోచరం చేతోమనః కర్మవ
చోభిరంజసా। యదాశ్రయం యేన యతః ప్రతీయతే సుదుర్విభావ్యం ప్రణతాస్మి తత్పదమ్॥౪౩॥అహం మ
మాసౌ పతిరేష మే సుతో వ్రజేశ్వరస్యాఖిలవిత్తపా సతీ। గోప్యశ్చ గోపాస్సహగోధనాశ్చ మే యన్మాయయే
త్థం కుమతిస్స మే గతిః॥౪౪॥ఇత్థం విదితతత్త్వాయాం గోపికాయాం స ఈశ్వరః। వైష్ణవీం వ్యతనోన్మాయాం
పుత్రస్నేహమయీం విభుః॥౪౫॥సద్యో నష్టస్మృతిర్గోపీ సారోప్యారోహమాత్మజమ్। ప్రవృద్ధస్నేహకలిల
హృదయాసీత్పురా యథా ॥౪౬॥త్రయ్యా చోపనిషద్భిశ్చ సాంఖ్యయోగైశ్చ సాత్త్వతైః। ఉపగీయ
మానమాహాత్మ్యం హరిం సామన్యతాత్మజమ్ ॥ ౪౭ ॥రాజా ॥ నందః కిమకరోద్బ్రహ్మన్ శ్రేయ ఏవం మ
హోదయం। యశోదా చ మహాభాగా పపౌ యస్యాః స్తనం హరిః॥౪౮॥పితరౌ నాన్వవిందేతాం కృష్ణోదా
రార్భకేహితం। గాయంత్యద్యాపి కవయో యల్లోకశమలాపహం॥౪౯॥శ్రీశుకః॥ ద్రోణో వసూనాం

ఇత్థమితి॥ వైష్ణవీం స్వీయాం॥ము॥ప్రజాస్నేహమయీం పుత్రస్నేహమయీం-వైష్ణవీం స్వీయామిత్యర్థః॥౪౫॥ సద్య ఇతి॥ ప్రవృద్ధేన స్నేహేన-కలిలం వ్యాప్తం హృదయం యస్యాస్సా-పురేవాసీత్ ॥ము॥ ప్రవృద్ధస్నేహేన-కలిలం వ్యాప్తం హృ దయం యస్యాస్సా-నష్టా మతిః తత్త్వస్మరణం-యస్యాస్సా- ఆరోహమంకమారోప్య-యథాపురా పూర్వవదేవ-ఆస॥౪౬॥ మాయాబలోద్రేకమాహ॥త్రయ్యేతి॥త్రయ్యా ఇంద్రాదిరూపేణ ఉపనిషద్భిః బ్రహ్మేతి-సాంఖ్యైః పురుష ఇతి-యో గైః పరమాత్మేతి సాత్త్వతైః భగవానితి-ఉపగీయమానం మాహాత్మ్యం యస్య తం ॥ము॥ తన్మాయా వైభవం ప్రకటయన్ను మాహ ॥త్రయ్యేతి॥త్రయ్యా అపూర్వభావరూపయా- తత్తత్కర్మారాధ్యత్వేన ఉపనిషద్భిః బ్రహ్మభావైః-సర్వకా రణత్వాదినా సాంఖ్యైః పురుషత్వేన-యోగైః-సర్వోపాస్యత్వేన-సాత్త్వతైః పరమైకాంతిభిః-ప్రాప్యప్రాపకతయా చ - ఉపగీయమానం మాహాత్మ్యం-యస్య తం-హరిమాత్మజం - మన్యతే స్మ మోహాత్ తన్మాయా మాహాత్మ్యమితి భావః ॥ ౪౭॥అతివిస్మయేన పృచ్ఛతి ॥నంద ఇతి॥ మహోదయం మహాన్ ఉదయః ఉద్భవో యస్మిన్ తత్ ॥ము॥యశోదానందయో స్తాదృశ భాగ్యాతిశయం శ్రుత్వా-అత్యాశ్చర్యేణ పృచ్ఛతి॥నంద ఇతి॥ మహాన్ శ్లాఘ్యః- ఉదయో యస్య తత్ ॥౪౮॥పితరా వితి॥యయోః ప్రసన్నోఽవతీర్ణః తౌ పితరావపి- యం నాన్వవిందేతాం న ప్రాప్నువతాం-కృష్ణస్యోదారం మహత్ అర్భకే హితం బాలలీలాం-యచ్చ కవయో గాయంతి-తత్ - యోగినో విందంతి-సకిం శ్రేయః అకరోదితి॥ము॥ కృష్ణః ప్రసన్నోఽయ యోరవతీర్ణః-తౌ పితరౌ దేవకీవసుదేవౌ చ- నాన్వవిందేతాం నాలభేతాం- ఉదారం కృష్ణచేష్టితమితి పాఠః-ఉదారం సక లఫలప్రదాతృ-కృష్ణస్య అర్భకస్య చేష్టితం- బాలచేష్టితం కృష్ణరామార్భకేహితమితి పాఠే-కృష్ణరామావేవార్భకౌ-గం యోః ఈహితమిత్యర్థః-యల్లోకశమలాపహమితి పాఠః-యచ్ఛ్లోకనం-యస్య కృష్ణస్యావిలోకనం-మలాపహం పాపహానన

కవయః-అద్యాపిగాయంతి-తత్కృష్ణస్యార్భకేహితం-పితరావపినాన్వవిందేతాం-తత్ యశోదా-సకిం శ్రేయ ఆక్త రోదితి యోజనా-యల్లోకశమలాపహమితిపాఠే-యదీహితంలోకశమలాపహం-గాయంతి-తదిత్యర్థః॥౪౯॥ ద్రోణ ఇతి బ్రహ్మణఆదేశాన్ గోపాలనాదిలక్షణాన్॥ము॥ బ్రహ్మణఆదేశాన్-గోరక్షణాదీన్-కరిష్యమాణః-తం బ్రహ్మాణం॥౫౦॥ ము॥ జాతయోరితి॥ జాతే యో నావితిపాఠః-భువియోనౌ మర్త్యయోనౌ - జాతే అవతీర్ణే ఇత్యర్థః-జాతయోర్నౌ ఇతిపాఠే భువి జాతయో రావయోరిత్యర్థః-హరౌ భక్తిస్స్యాదితివరప్రార్థనా॥౫౧॥ అస్త్వితి॥ సప వేహా ద్రోణో జజ్ఞే - సచ నందఇతిఖ్యాతః-సాధరాచయశోదాభవత్॥౫౨॥ తత ఇతి॥ గోపగోపీనాం పివస్తు స్వభావాదస్త్యేవ భక్తిః- తయోః పునర్ని తరామితి॥౫౩॥ కృష్ణ ఇతి॥ స్వలీలయాపుత్రభావానుకారిణ్యా॥౫౪॥ **

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నవమేపయఉత్సృక్తే గత్వా గోప్యథ తత్కృతం। విలోక్య భాండభంగాది కృష్ణం దామ్నా బబంధ తం॥ తత్పాద రాత్రి తం విశ్వం స్పృష్ట్వా విస్మితచేతసః। బంధనద్వ్యంగులాపూర్త్యాపూర్ణకామోప్యదర్శయత్॥ ఏకదేతి॥ స్వయందధి నిర్మమంథ

ప్రవరో ధరయా సహ భార్యయా। కరిష్యమాణ ఆదేశాన్ బ్రహ్మణస్తము వాచ హ॥౫౦॥ జాతయోర్నౌ మహాదేవే భువి విశ్వేశ్వరే హరౌ। భక్తిస్స్యాత్పరమా లోకే యయాఞ్జో దుర్గతిం తరేత్॥౫౧॥ అస్త్విత్యుక్తస్సభగవాన్ వ్రజే ద్రోణో మహాయశాః। జజ్ఞే నంద ఇతి ఖ్యాతో యశోదా సా ధరాభవత్॥౫౨॥ తతో భక్తిర్భగవతి పుత్రీభూతే జనార్దనే। దంపత్యోర్నితరామాసీద్గోపగోపీషు భారత॥౫౩॥ కృష్ణో బ్రహ్మణ ఆదేశం సత్యం కర్తుం వ్రజే విభుః। సహరామో వసంశ్చక్రే తేషాం ప్రీతిం స్వలీలయా॥౫౪॥ ********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః.

బాదరాయణిః॥ ఏకదా గృహదాసీషు యశోదా నందగేహినీ। కర్మాంతరనియుక్తాసు నిర్మమంథ స్వయం దధి॥౧॥ యాని యానీహ గీతాని తద్బాలచరితాని చ। దధినిర్మంథనే కాలే స్మరంతీ తాన్యగాయత॥౨॥ క్షౌమం వాసః పృథుకటితటే బిభ్రతీ సూత్రనద్ధం పుత్రస్నేహస్నుతకుచయుగం జాతకంపం చ సుభ్రూః। రజ్జ్వాకర్షశ్రమభుజచలత్కంకణౌ కుండలే చ స్విన్నం వక్త్రం కబరవిగలన్మాలతీ నిర్మమంథ॥౩॥ తాం స్తన్యకామ ఆసాద్య మథ్నంతీం జననీం హరిః। గృహీత్వా దధిమంథానం న్యషేధత్ప్రీతిమావహన్॥౪॥ తమంకమారూఢమపాయయత్స్తనం స్నేహస్నుతం సస్మితమీక్షతీ ముఖం। అతృప్తముత్సృజ్య జవేన సా యయావుత్సిచ్యమానే పయసి త్వధిశ్రితే॥౫॥ సంజాతకోపస్స్ఫురితారుణాధరం సందశ్య దద్భిర్దధిమంథభాజనం। భిత్త్వా మృషాశ్రుర్దృషదశ్మనా రహో జఘాస హైయంగవమంతరం గతః॥౬॥ ఉత్తార్య గోపీ సుశ్రితం పయః పునః ప్రవిశ్య సందృశ్య చ దధ్యమత్రకం। భగ్నం విలోక్య స్వసుతస్య కర్మ తజ్జహాస తం చాపి న తత్ర పశ్యతీ॥౭॥ ఉలూఖలాంఘ్రేరుపరి వ్యవస్థితం మర్కాయ కామం దదతం శుచిస్మితం। హైయంగవం చౌర్యవిశంకితేక్షణం నిరీక్ష్య పశ్చాత్సుతమాగమచ్ఛనైః॥౮॥ తామాత్తయష్టిం ప్రసమీక్ష్య సత్వరస్తతోవరుహ్యాపససార భీతవత్। గోప్యన్వధావన్న యమాప యోగినాం క్షమం ప్రవేష్టుం తపసేరితం మనః॥౯॥ అన్వంచమానా జననీ బృహచ్చలచ్ఛ్రోణీభరాక్రాంతగతిస్సుమధ్యమా। జవేన విస్రంసితకేశబంధనచ్యుతప్రసూ

థ॥౧॥ యానీతి॥ తదా చాగాయతేతి చ కారాన్వయః॥౨॥ క్షౌమమితి॥ సూత్రనద్ధం కాంచీబద్ధం - రజ్జ్వా ఆకర్షణశ్రమః యయోర్భుజయోశ్చలంతౌ కంకణౌచ - కబరాద్విగళంత్యో మాలత్యో యస్యాస్సా॥౩॥౪॥ తమితి॥ అధిశ్రితే చుల్లీమారోపితే-ఉత్సిచ్యమానే అతితాపేన బహిర్నిర్గచ్ఛతి సతీత్యర్థః॥౫॥ సఇతి॥ దృషదశ్మనా శిలాపుత్రేణ పేషణ్యశ్మనేత్యర్థః. అంతరంగృహమధ్యం-గతః రహఏకాంతే హైయంగవం నవనీతమభక్షయత్॥౬॥ ఉత్తార్యేతి॥ సుశ్రితం సుతప్తం-దధిమంథనస్థానం-ప్రవిశ్య-భిన్నం సందృశ్య దృష్ట్వా॥౭॥ ఉలూఖలేతి॥ ఉలూఖలాంఘ్రిః పరివర్తితస్యోలూఖలస్యోపరిస్థిత్వా చౌర్యేణవిశంకితం చంచలమీక్షణం యస్య తం మర్కాయ మర్కటాయ- మర్కశబ్దో త్ర మార్జారాదీనాముపలక్షకః- యద్వా-మర్కం నవనీతం-తదర్థమాగతాయ సఖిజనాయేత్యన్యే॥౮॥ తామితి॥ తపసా పరాగ్రేణ-ఈరితం తదాకారతాం నీతం- అతఏవప్రవేష్టుం సక్షమమితి॥౯॥ అన్వంచమానేతి॥ అన్వంచమానా పవంకృష్ణమనుగచ్ఛంతీ-బృహత్యోశ్చలంత్యోః శ్రోణ్యోః భరేణ ఆక్రాంతా స్తబ్ధాగతిర్యస్యాస్సా - విస్రంసితాత్ శిథిలీకృతాత్ కేశబంధాత్ - చ్యుతైః ప్రసూ

నైరనుగతిరనుగమనంయస్యాస్సా-యద్వా-జవేనకంపితా త్కేశబంధాత్ - పునఃపునఃపతితాని ప్రసూనాని- అనుప
శ్చాత్ - గతిర్యస్యాస్సా- పరామృశత్ ధృతవతీ॥౧౦॥ కృతాగసమితి॥ అంజన్మషిణీ అంజంతీ - సర్వత ప్రసరంతీమ
షీః జ్జిలంయయోస్తే-అంతమర్షిణీత్యపిపాఠాంతరం-అక్షిణీస్వపాణినాకర్షంతం సమ్మర్దయంతం-భిషయంతీభీ
షయంతీ- ప్రాస్వంఛాందసం - భయముత్పాదయంతీ - అవాగురత్ అభర్త్సయత్ - అపాగురదతిపాఠాంతరే అప
గోరణంమనసాద్రోహచింతనమకరోదిత్యర్థః॥ ౧౧॥ త్యక్త్వేతి॥ ఇయేషఐచ్ఛత్ - అతద్వీర్యకోవిదాతత్ప్రభావా
నభిజ్ఞా॥ ౧౨॥ అకోవిదత్వమేవాహ పంచభిశ్శ్లోకైః ॥ నచాంతరితి ॥ బంధనంహిబహిః పరివ్యతేనదామ్నా- అంతరా
వృతస్యనభవతి- తథా- పూర్వాపరవిభాగవతోవస్తునః - పూర్వంరామతోధృత్వా - పరితఃపరివేష్టనేనభవతి- నత్వే
తదస్తీత్యాహ- నచాంతరితి - కించ- వ్యాపకేనవ్యాప్యస్యబంధోభవతి - తచ్చవిపరీతమిత్యాహ- పూర్వాపరమితి-కిం
చ - తద్వ్యతిరిక్తస్యచాభావాన్నబంధఇత్యాహ- జగచ్చయఇతి॥ ౧౩॥ తమితి॥ తంమర్త్యలింగం-అధోక్షజంఆత్మజం-
మత్వా - బబంధేతి ॥ ౧౪॥ తదితి॥ ద్వ్యంగులోనందామ్నాభ్యామంగులీభ్యామూనమపూర్ణం॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ఏవమితి॥
స్మితంకుర్వంతీనాంమధ్యే- స్వయమప్యుపహసంతీ - విస్మయమాప ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ నచైవంస్వాతంత్ర్యభంగఇత్యాహ॥
ఏవమితి ॥ సేశ్వరంబ్రహ్మేంద్రాదీశ్వరసహితమిదంవిశ్వం-యస్యవశే- యదధీనమిత్యర్థః॥ ౧౯॥ భగవత్ప్రసా
దమన్యేపిభక్తాలభంతే- ఇదంత్వతిచిత్రమితి-సరోమాంచితమాహ॥ నేతి॥ విరించః-పుత్రోపి-భవఃస్వాత్మాపి-శ్రీజాయా

నానుగతిఃపరామృశత్ ॥౧౦॥కృతాగసంతంప్రరుదంతమక్షిణీకషంతమంజన్మషిణీస్వపాణినా।ఉద్వీ
క్షమాణంభయవిహ్వలేక్షణంహస్తేగృహీత్వాభిషయంత్యవాగురత్ ॥౧౧॥త్యక్త్వాయష్టింసుతంభీతం
విజ్ఞాయార్భకవత్సలా।ఇయేషకిలతంబద్ధుందామ్నాఽతద్వీర్యకోవిదా॥ ౧౨ ॥ నచాంతర్నబహిర్యస్యన
పూర్వంనాపిచాపరమ్। పూర్వాపరంబహిశ్చాంతర్జగతోయోజగచ్చయః॥౧౩॥తంమత్వాత్మజమవ్య
క్తంమర్త్యలింగమధోక్షజం। గోపికోలూఖలేదామ్నాబబంధప్రాకృతంయథా॥౧౪॥ తద్దామబధ్యమాన
స్యస్వార్భకస్యకృతాగసః।ద్వ్యంగులోనమభూత్తేనసందధేన్యచ్చగోపికా॥ ౧౫॥ యదాసీత్తదపిన్యూ
నంతేనాన్యదపిసంధే। తదపిద్వ్యంగులంన్యూనంయద్యదాదత్తబంధనమ్॥౧౬॥ ఏవంస్వగేహదామా
నియశోదాసందధత్యపి । గోపీనాంవిస్మయంతీనాంస్మయంతీవిస్మితాభవత్ ॥౧౭॥ స్వమాతుస్స్విన్నగా
త్ర్యావిస్రస్తకబరస్రజః। దృష్ట్వాపరిశ్రమంకృష్ణఃకృపయాసీత్స్వబంధనే॥౧౮ ॥ ఏవంసందర్శితా
హ్యంగహరిణాభక్తవశ్యతా।స్వవశేనాపికృష్ణేనయస్యేదంసేశ్వరంవశే॥౧౯॥ నేమంవిరించోనభవో
నశ్రీరప్యంగసంశ్రయా। ప్రసాదంలేభిరేగోపీయంతంప్రాపవిముక్తిదాత్ ॥౨౦॥ నాయంసుఖాపోభ
గవాన్దేహినాంగోపికాసుతః। జ్ఞానినాంచాత్మభూతానాంయథాభక్తిమతామిహ॥ ౨౧ ॥ కృష్ణస్తుగృ
హ్యకృత్యేషువ్యగ్రాయాంమాతరిప్రభుః। అద్రాక్షీదర్జునౌపూర్వంగుహ్యకౌధనదాత్మజౌ॥౨౨ ॥ పు
యాపి॥ము॥యద్యపి- కేచిద్భగవదనుగ్రహంలభంతే-తథాప్యేతత్సదృశంనకేపీతిహర్షాశ్చర్యాభ్యామాహ॥ నేమమితి॥
విరించఃసృష్టికర్తాపుత్రశ్చ-తత్ప్రసాదార్హఏవ-భవస్తారకబ్రహ్మోపాసకోభక్తస్తథైవ - అంగసంశ్రయాని
త్యానపాయినీశ్రీఃసర్వవైభవహేతుభూతాదేవీచ-తథైవ- తథాచశ్రీర్విరించోభవశ్చైత్యేతే-విముక్తిదాద్భగవతః-
ప్రసాదంనలేభిరఇతిన- కింతు-గోపీయంప్రసాదం-ప్రాప-తమిమంనలేభిరఇతియోజనా - అత్రచతుర్విధపురుషార్థ
ప్రదస్యభగవతఃప్రసాదస్య- పరమఫలమాత్యంతికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకపరమానందప్రాప్తిలక్షణోమోక్షః - తతో
ప్యధికోయంగోప్యాంతత్ప్రసాదః-యదేతాదృశముక్తిప్రసాదోభగవానేవసాక్షాదస్యాః నిగ్రహానుగ్రహాదివిష
యపర్యంతవిధేయత్వోజ్జ్వలమాత్మజత్వమనాటయదితి- గోపీ-యంతంప్రాప- విముక్తిదాదిత్యేతత్సందర్శాభిప్రా
యః- నేదమితి-యత్తత్ప్రాపేతిచపాఠే-గోపీప్రసాదంప్రాపేతియత్ -తదిదం-విరించాదయోపినలేభిరఇత్యన్వయః॥
౨౦॥ఫలితమాహ॥ నాయమితి॥ దేహినాందేహాభిమానినాంతాపసాదీనాంజ్ఞానినాం-నివృత్తాభిమానినామపీతి॥ము॥తథా
చభక్తానామేవాయంసులభః-నాన్యేషామిత్యాహ॥ నేతి॥ఆత్మభూతానాంస్వశిశూనాంతద్వద్దయనీయానామిత్యర్థః ఆ
త్మాస్వయమేవభూతస్తరణసాధనంయేషామితివా- ఆత్మబోధానామితిపాఠేపరమాత్మసాక్షాత్కారవతామిత్యర్థః సు
ఖాపఇతిపాఠేసుఖప్రాప్యః-సుబోధఇతిపాఠేసుఖేనబోద్ధుంశక్యః॥౨౧॥ భక్తైర్బద్ధస్యాప్యన్యమోచకత్వంవక్తుమా

హ॥కృష్ణ ఇతి॥ము॥స్వయం బద్ధోపి- భగవాన్ పరబంధనమోచకత్వం న జహాతీత్యభిప్రాయః ప్రస్తౌతి॥కృష్ణస్త్వితి॥ ౨౨॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం- నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా- ॥౨౩॥

శ్లో॥దశమే పాతయద్రాజన్నంతరాయమళార్జునౌ। తత్ర తాభ్యాం చ దేవాభ్యాం కృష్ణః స్తుత ఇతీర్యతే॥కథ్యతామితి॥ యద్విగర్హితం కర్మ- యేన వా- దేవర్షేర్భాగవతోత్తమస్యాపి- తమః క్రోధః- తదేతత్కథ్యతామితి॥౧॥౩॥అంతరితి॥ గంగాయాం- అంతర్మధ్యే- కథంభూతే- అంభోజానాం వనాని- తేషాం రాజయః- తాః విద్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్॥ ౪॥ యదృచ్ఛయేతి॥ దృష్ట్వా చ- తస్మిన్ అపశ్యత్ - క్షీబాణౌ మత్తౌ- సమబుధ్యత॥౫॥కుత ఇత్యత ఆహ॥తమితి॥౬॥ తావితి॥అనుగ్రహార్థాయ- అనుగ్రహశ్చ మదనాశః- అర్థశ్చ శ్రీకృష్ణదర్శనం- తదర్థమిదం వక్ష్యమాణం ॥ ౭ ॥ న హీతి ॥ జోష్యాన్ ప్రియాన్ విషయాన్- జుషతస్సేవమానస్య పుంసః- శ్రీమదాంధస్య ఆభిజాత్యాదిః సత్కులవిద్యాదిజనితో మదః- అన్యో వా- రజోగుణః రజః- కార్యం- హాస్యహర్షాదిరూపః- న హి తథా బుద్ధిభ్రంశః- బుద్ధిం భ్రంశయతీతి తథా॥ ౮॥ కింతు శ్రీమద ఏవేతి- తదేవాహ॥హన్యంత ఇతి॥ యత్ర శ్రీమదే- ఇమం నశ్వరం దేహం- అజరామృత్యు- అజరం అమృత్యు చ యథా తథా- మన్యమానైః

రా నారదశాపేన వృక్షతాం ప్రాపితౌ మదాత్ ।నలకూబరమణిగ్రీవావితి ఖ్యాతౌ శ్రియాన్వితౌ॥౨౩॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- నవమోధ్యాయః.

రాజా॥కథ్యతాం భగవన్నేతత్తయోశ్శాపస్య కారణం।యత్తద్విగర్హితం కర్మ దేవర్షేర్యేన వా తమః॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥రుద్రస్యానుచరౌ భూత్వా సుదృప్తౌ ధనదాత్మజౌ।కైలాసోపవనే రమ్యే మందాకిన్యాం మదోత్కటౌ॥౨॥వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదాఘూర్ణితలోచనౌ।స్త్రీజనైరనుగాయద్భిశ్చేరతుః పుష్పితే వనే॥౩॥ అంతః ప్రవిశ్య గంగాయామంభోజవనరాజిని। చిక్రీడతుర్యువతిభిర్గజావివ కరేణుభిః॥ ౪॥ యదృచ్ఛయా చ దేవర్షిర్భగవాంస్తత్ర నారదః।అపశ్యత్క్షీబౌ యక్షౌ దృష్ట్వా క్షీబాణౌ సమబుధ్యత॥౫ ॥ తం దృష్ట్వా వ్రీడితా దేవ్యో వివస్త్రాశ్శాపశంకితాః।వాసాంసి పర్యధుశ్శీఘ్రం వివస్త్రౌ నైవ గుహ్యకౌ॥౬॥తౌ దృష్ట్వా మదిరామత్తౌ శ్రీమదాంధౌ సురాత్మజౌ।తయోరనుగ్రహార్థాయ శాపం దాస్యన్నిదం జగౌ॥ ౭॥ న హ్యన్యో జుషతో జోష్యాన్ బుద్ధిభ్రంశో రజోగుణః।శ్రీమదాదాభిజాత్యాదిర్యత్ర స్త్రీద్యూతమాసవః॥ ౮॥ హన్యంతే పశవో యత్ర నిర్దయైరజితాత్మభిః।మన్యమానైరిదం దేహమజరామృత్యు నశ్వరమ్॥౯॥ దేవసంజ్ఞితమప్యంతే క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞితం। భూతధ్రుక్ తత్కృతే స్వార్థం కిం వేద నిరయో యతః॥౧౦॥ దేహః కిమన్నదాతుస్స్వం నిషేక్తుర్మాతురేవ వా।మాతుః పితుర్వా క్రేతుర్వా బలినోగ్నేశ్శునోపి వా॥౧౧॥ ఏవం సాధారణం దేహమవ్యక్తప్రభవాప్యయం।కో విద్వానాత్మసాత్కృత్వా హంతి జంతూనృతేఽసతః॥ ౧౨॥అసతశ్శ్రీమదాంధస్య దారిద్ర్యం పరమాంజనం।ఆత్మౌపమ్యేన భూతాని దరిద్రః పరమీక్షతే॥ ౧౩॥ యథా కంటకవిద్ధాంగో జంతోర్నేచ్ఛతి తాం వ్యథాం।జీవసామ్యం గతో లింగైర్న తథా విద్ధకంటకః॥౧౪॥ దరిద్రో నిరహంస్తంభో ముక్తస్సర్వమదైరిహ । కృచ్ఛ్రం యదృచ్ఛయాప్నోతి తద్ధి తస్య పరం తపః॥ ౧౫॥ నిత్యం క్షుత్క్షామదేహస్య దరిద్రస్యాన్నకాంక్షిణః।ఇంద్రియాణ్యనుశుష్యంతి హింసాపి వినివర్తతే॥ ౧౬॥ దరిద్రస్యైవ యుజ్యంతే సాధవస్సమదర్శినః।సద్భిః క్షిణోతి తం తర్షం తత ఆరాద్విశుద్ధ్యతి॥ ౧౭॥ సాధూ

న॥దేవేతి॥నరదేవ భూదేవసంజ్ఞితమపి- శ్వాదిభిర్భక్షితం- విట్సంజ్ఞితం- దగ్ధం భస్మసంజ్ఞితం అన్యథా క్రిమిసంజ్ఞితం- తత్కృతే తదర్థం- యో భూతధ్రుక్ భూతద్రోహీ- యతో భూతద్రోహాన్నిరయో భవతి- స కిం స్వార్థం వేద- నైవ వేదేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఇదానీం దేహే అహంభావో న ఘటత ఇత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥నిషేక్తుః పితుః - మాతుర్వా- మాతుః పితుః మాతామహస్య వా - పుత్రికాపుత్రీకరణే ॥ ౧౧ ॥ ఏవమితి ॥ అవ్యక్తప్రభవాప్యయం - అవ్యక్తాత్ప్రభవస్తస్మిన్నేవాప్యయో యస్య తం - ఆత్మసాత్కృత్వా ఆత్మీయమితి మత్వా - అసతో మూఢాదృతే ॥ ౧౨ ॥ ఏవం శ్రీమదవిచేష్టితముక్త్వా తత్ప్రతీకారం నిశ్చినోతి॥అసత ఇతి॥పరం శ్రేష్ఠం- దారిద్ర్యమేవ కేవలమితి వా- కుత ఇత్యత ఆహ- ఆత్మౌపమ్యేనేతి- తతో న ద్రుహ్యతీతి భావః॥౧౩॥సదృష్టాంతమాహ॥యథేతి॥ ముఖమ్లానాదిలింగైః- సర్వేషాం జీవానాం సుఖదుఃఖే సమే ఇతి జ్ఞాతవానిత్యర్థః॥౧౪॥కించ- దారిద్ర్యమేవ మోక్షమపి సాధయతీత్యాహ- శ్లోకచతుష్టయేన॥ దరిద్ర ఇతి॥ నిరహంస్తంభః నిర్గతః అహంకారరూపః స్తంభో యస్మాత్సః॥౧౬॥దరిద్రస్యేతి॥ యుజ్యంతే స్వత ఏవ సంగచ్ఛంతి తర్షం తృష్ణాం-

ఆరాద్భిషక్॥౧౭॥నను సాధూనామపి ధనిక ఏవ ప్రియస్స్యాత్ -నదరిద్ర ఇతి-తత్రాహ ॥ సాధూనామితి ॥౧౮॥ ఉపేక్ష్యైరితి॥ధనేన స్తంభో గర్వో యేషాం తైః॥౧౯॥తదితి॥తమోమదం అజ్ఞానకృతం మదం ॥౨౦॥ యదితి ॥ తమస్ప్లుతౌ తమోవ్యాప్తౌ॥౨౧॥అత ఇతి॥అనుగృహ్ణాతి- స్యాతాం నైవమిత్యాదినా-మత్ప్రసాదేన స్మృతిః స్యాత్ ॥ ౨౨ ॥ వాసుదేవస్యేతి॥ స్వర్లోకతాం దేవత్వం-పునర్లబ్ధ్వా మదనుగ్రహాల్లబ్ధభక్తౌ భవిష్యత ఇతి ॥౨౩॥౨౪॥ప్రస్తుతమాహ॥ఋషేరితి॥అస్మిన్ శ్లోకే పూర్వశ్లోకే చాక్షరాధిక్యమార్షం॥౨౫॥కిమితి సత్యం కర్తవ్యం తత్రాహ ॥దేవర్షిరితి॥ యద్యతః తత్తతః ఇమావలత్యయద్గీతం॥౨౬॥ఇతీతి॥యమలయోః యమళయోః సహజాతయోరిత్యర్థః -ఆత్మనిర్వేశమాత్రేణ-ఆత్మనః కృష్ణస్య-తన్మధ్యప్రవేశమాత్రేణ-అన్వంచత్ తదులూఖలమితి పాఠే అనుపశ్చాత్ పృష్ఠభాగే అంచత్ శోభమానమిత్యర్థః॥౨౭॥ బాలేనేతి॥అన్వంచతీత్యన్వక్-తత్ర హేతుః-దామోదరేణేతి-అతఏవ-తన్నిష్కర్షయతా- తేన ఉత్కలితాంఘ్రిబంధౌ- ఉత్కలితః ఉత్పాటితః-అంఘ్రిబంధో మూలబంధో యయోస్తౌ- పరమస్య శ్రీకృష్ణస్య - విక్రమితేనాతివేపః కంపో యేషు తే- స్కంధప్రవాళవిటపా యయోస్తౌ॥౨౮॥తత్రేతి॥కకుభః ప్రతి సర్వాః - స్ఫురంతావిత్యర్థః - యద్వా-దిశః ప్రకాశయంతావితి-అథవా-కకుభస్ఫురంతావిత్యేకం పదం - కకుభయోః అర్జునవృక్షయోః స్ఫురంతౌ ప్రథమం ఛాయారూపే

సాధూనాం సమచిత్తానాం ముకుందచరణైషిణామ్।దర్శనాంతో భవేద్బంధః పుంసోఽక్ష్ణోస్సవితుర్యథా॥౧౮॥ఉపేక్ష్యైః కిం ధనస్తంభైరసద్భిరసదాశ్రయైః॥౧౯॥తదహం మత్తయోర్మాధ్వ్యా వారుణ్యా శ్రీమదాంధయోః।తమోమదం హరిష్యామి స్త్రైణయోరజితాత్మనోః॥౨౦॥ యదిమౌ లోకపాలస్య పుత్రౌ భూత్వా తమఃప్లుతౌ।నవివాససమాత్మానం విజానీతస్సుదుర్మదౌ ॥౨౧॥ అతోఽర్హతః స్థావరతాం స్యాతాం నైవం యథాపునః।స్మృతిస్స్యాన్మత్ప్రసాదేన తత్రాపి మదనుగ్రహాత్ ॥ ౨౨ ॥ వాసుదేవస్య సాన్నిధ్యం లబ్ధ్వా దివ్యశరచ్ఛతే।వృత్తే స్వర్లోకతాం భూయో లబ్ధ్వా భక్తౌ భవిష్యతః॥౨౩॥ ఏవముక్త్వా దేవర్షిర్గతో నారాయణాశ్రమమ్।నళకూబరమణిగ్రీవావాసతుర్యమళార్జునౌ॥౨౪॥ ఋషేర్భాగవతముఖ్యస్య సత్యం కర్తుం వచో హరిః।జగామ శనకైస్తత్ర యత్రాస్తాం యమళార్జునౌ॥౨౫॥ దేవర్షిర్మే ప్రియతమో యదిమౌ ధనదాత్మజౌ।తత్తథా సాధయిష్యామి యద్గీతం తన్మహాత్మనా ॥౨౬॥ ఇత్యంతరేణార్జునయోః కృష్ణస్తు యమయోర్యయౌ।ఆత్మనిర్వేశమాత్రేణ తిర్యగ్గతములూఖలమ్॥౨౭॥ బాలేన నిష్కర్షయతాన్వగులూఖలం తద్దామోదరేణ తరసోత్కలితాంఘ్రిబంధౌ। నిష్పేతతుః పరమవిక్రమితాతివేపస్కంధప్రవాళవిటపౌ కృతచండశబ్దౌ॥౨౮॥ తత్ర శ్రియా పరమయా కకుభః స్ఫురంతౌ సిద్ధావుపేత్య కుజయోరివ జాతవేదాః।కృష్ణం ప్రణమ్య శిరసాఖిలలోకనాథం బద్ధాంజలీ విరజసావిదమూచతుస్స్మ॥౨౯॥

• ——*శాపవినిర్ముక్తనళకూబరమణిగ్రీవకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః.*——

గుహ్యకౌ॥కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగింస్త్వమాద్యః పురుషః పరః । వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం రూపం తే బ్రాహ్మణా విదుః॥౩౦॥త్వమేకస్సర్వభూతానాం దేహాస్వాత్మేంద్రియేశ్వరః॥౩౧॥ త్వమేవ కాలో భగవాన్వి

ణౌ ప్రతిఫలంతావితి॥శ్లో॥ఇంద్రస్తు కకుభోఽర్జున ఇతి నిఘంటుః-కుజయోః వృక్షయోః- స్థితోఽగ్నిర్యథామూర్తిమానుపైతి - తథోపేత్య విరజసౌ నిర్మలౌ ధనదాత్మజౌ॥౨౯॥ గోపాలం మాం యువాం దేవౌ కిమితి ప్రణమత ఇతి చేత్తత్రాహతుః ॥ కృష్ణేతి॥ హేకృష్ణ హేకృష్ణ మహాయోగిన్-అచింత్యప్రభావ-త్వం-న గోపాలః-కింతు- పరః పురుషః-యతః - ఆద్యః కారణభూతః-తత్రాపి న నిమిత్తమాత్రం-కింతూపాదానమపి-త్వమేవేత్యాశయేన తుష్టువతుః-వ్యక్తావ్యక్తమితి - స్థూలసూక్ష్మమిదం-తే రూపం విదుః బ్రాహ్మణా విదురితి పాఠే-బ్రాహ్మణాస్తత్త్వజ్ఞాః॥ము॥పూర్వమేవ నారదానుగ్రహేణ స్మృతిసంభవాత్ -త్వం బాలం భగవంతం నిశ్చిత్యాహతుః॥కృష్ణేతి॥మహాయోగిన్ అచింత్యవైభవ-అమోఘసంకల్పేతి వా- త్వమాద్యః ప్రధానకారణభూతః- పరః పురుషః పరం బ్రహ్మ-నతు - ప్రాకృతబాలమాత్రమిత్యర్థః - నిమిత్తస్వరూపస్యోపాదానకారణత్వాయోగాత్ తదనుగుణవిశేషమాహ-వ్యక్తావ్యక్తమితి స్థూలసూక్ష్మరూపమిత్యర్థః-ఇదం విశ్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్ -బ్రహ్మణో బృహత్త్వాదిగుణవిశిష్టస్య తే-రూపం శరీరం-విదుః-బ్రాహ్మణా ఇతి పాఠే-తత్త్వజ్ఞా ఇత్యర్థః॥౩౦॥నియంతాపి త్వమేవేత్యూచతుః॥త్వమితి॥ దేహ-అసవః ప్రాణాః-ఆత్మా అహంకారః-ఇంద్రియాణి చ - తేషామీశ్వరః॥ము॥సర్వశరీరకత్వమేవ ప్రపంచయతి॥త్వమేక ఇతి॥సర్వభూతానాం దేహీ దేహాంతర్గతః-సర్వాత్మహృదయ

కమలస్థః-పరమాత్మా త్వమేకః జీవశరీరకస్త్వమేక ఇత్యర్థః-ప్రాణాత్మనాం స్వస్వమనసాం - ఇంద్రియాణాంచ చక్షురాదీనాంచ-ఈశ్వరో నియంతా-అతఏవ-తస్య హృషీకేశ సంజ్ఞా ॥ శ్లో ॥ హృషీకం విషయేంద్రియమితి నిఘంటుః- దేహాసు ఆత్మేంద్రియేశ్వర ఇతి పాఠే-దేహా నామసూనామాత్మనామింద్రియాణాంచేశ్వర ఇత్యర్థః ॥ ౩౧॥ నన్వస్య కాలోఽనిమిత్తం ప్రకృతిరుపాదానం-ప్రకృతేర్జ్ఞాతో మహాన్ విశ్వాత్మతయా - పరిణమతే-పురుషః కర్తాఽనియంతా చ కిమతాఽహం-అత ఆహతుః పాద్వైన॥ త్వమితి॥ యతో భగవానీశ్వరో విష్ణుస్త్వం-అతః కాలో నామ తవలీలా ప్రకృతిశక్తిః- పురుషోంశః మహాన్ కార్యం అతస్త్వమేవ సర్వమిత్యర్థః॥ము॥ కాలః కాలశరీరక ఇత్యర్థః-మహాన్ ప్రకృతేః ప్రకృతేః ప్రథమవికారః-సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరశరీరిభావనిబంధనం-ఏవముపాదానత్వం భగవతః ప్రతిపాద్యః - తస్యైవాభిన్ననిమిత్తోపాదాన కారణత్వాన్నిమిత్తంచ త్వమేవేత్యాహతుః త్వమేవేతి-అధ్యక్షః అధిష్ఠాతా నిమిత్తకారణమిత్యర్థః- ఏతానిశరీరాణి తేఏవ వికారాః-ప్రకృతిపరిణామాః-తత్కృత్-వికారవిదిత్యపి పాఠః ॥ ౩౨॥ నన్వహమేవ చేత్సర్వం తర్హి కీటాదిజ్ఞానేన మద్జ్ఞానం కిం న భవతి-భవతి చేత్సర్వోఽపి-బ్రహ్మవిత్స్యాదపి ఆహతుః॥ గృహ్యమాణైరితి॥ దృశ్యత్వేన వర్తమానైః - బుద్ధ్యాద్యహంకారైః తద్వికారైరింద్రియాదిభిః-ద్రష్టా త్వం-న గృహ్యసే ఇతి భావః నను తర్హి జీవో జానాతు - నైవేత్యాహతుః-కోన్వితి - జీవాద్యుత్పత్తేః ప్రాగేవ స్వప్రకాశతయా సిద్ధం త్వాం కో హి జానాతి- గుణసంవృతః దేహాద్యావృతః॥ము॥ ఉక్తం కారణత్వం దృఢయన్-తస్య దుర్విజ్ఞేయత్వమాహతుః॥ గృహ్యమాణ ఇతి॥ గుణైః గుణమయైః- కార్యైః గృహ్యమాణైః-ఏతత్కార్యాణామయమేవ కారణమిత్యవగమ్యమానస్త్వం ప్రాకృతైర్వికారైరింద్రియైరిత్యర్థః-అగ్రాహ్యః-గృహ్యమాణైరితి పాఠే-రూపాదిజ్ఞానేనానుమీయమానైరిత్యర్థః-ప్రాకృతైర్వికారైః- ప్రకృతివికారభూతైస్తైరింద్రియైరగ్రాహ్య ఇతి-అతః - ప్రాక్సిద్ధం ప్రాగేవ స్వప్రకాశతయా సిద్ధం త్వాం గుణసంవృతః గుణమయదేహా

> ష్ణురవ్యయ ఈశ్వరః। త్వం మహాన్ ప్రకృతిస్సూక్ష్మా రజస్సత్త్వతమోమయీ। త్వమేవ పురుషోఽధ్యక్షస్సర్వ
> క్షేత్రవికారకృత్ ॥ ౩౨॥ గృహ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్యో వికారైః ప్రాకృతైర్గుణైః। కోన్విహార్హతి విజ్ఞాతుం ప్రాక్సిద్ధం గుణసంవృతః॥ ౩౩॥ తస్మై తుభ్యం భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। ఆత్మద్యోతగుణచ్ఛన్నమహిమ్నే బ్రహ్మణే నమః॥ ౩౪॥ యస్యావతారా జ్ఞాయంతే శరీరిష్వశరీరిణః। తైస్తైరతుల్యాతిశయైర్వీర్యైర్దేహిష్వసంగతైః॥ ౩౫॥ స భవాన్ సర్వలోకస్య భవాయ విభవాయ చ। అవతీర్ణోంశభాగేన సాంప్రతం పతిరాశిషామ్॥ ౩౬॥ నమః పరమకల్యాణ నమస్తే విశ్వమంగళ। వాసుదేవాయ శాంతాయ యదూనాం పతయే నమః॥ ౪౦॥ అనుజానీహి నౌ భూమంస్తవానుచరకింకరౌ। దర్శనం నౌ భగవత ఋషే

ద్యావృతః కోను విజ్ఞాతుమర్హతి-గుణసంశ్రిత ఇతి పాఠే- దేహాద్యావృతాజ్జీవవత్త్వాదిత్యర్థః - ప్రాక్సిద్ధం-స్వభావవికారాదిరహితతయా- ప్రాగేవ సిద్ధం-త్వామిత్యర్థః॥ ౩౩॥ అతో దుర్జ్ఞేయ ఇత్యౌత్కంఠ్యేన కేవలం ప్రణమతః। తస్మా ఇతి॥ ఆత్మనః స్వస్మాత్ -ద్యోతః ప్రకాశో యేషాం తైః-గుణైః-ఛన్నో మహిమా యస్య అభైరివ రవేః రశ్మయస్తస్మై ॥ము॥ ఏవం దుర్విజ్ఞేయత్వాత్కేవలం ప్రణమతః॥ తస్మా ఇతి॥ ఉక్తమహిమోజ్జ్వలా యేత్యర్థః-భగవతే జ్ఞానశక్త్యాదిసంపన్నాయ-వాసుదేవాయ జగద్రక్షణార్థం వసుదేవసుతత్వేనావతీర్ణాయ - జగతాం నివాసభూతాయేతి వా - వేధసే సర్వస్రష్ట్రే ఆత్మద్యోతగుణైః స్వస్య ప్రకాశమానైర్గుణమయ కార్యైః ఛన్నమహిమ్నే చేతనానాం త్రిగుణాత్మక శరీరసంబంధస్య భగవద్జ్ఞానప్రతిబంధకత్వాత్తథోక్తిః-ఆత్మజ్యోతిర్గుణచ్ఛన్నమహిమ్న ఇతి పాఠే-ఆత్మజ్యోతిః స్వయంప్రకాశః గుణచ్ఛన్నమహిమా చ తస్మా ఇత్యర్థః-ఏతేన భగవతః సర్వజ్ఞత్వం జీవైర్దురవగమత్వం చోక్తం భవతి ॥ ౩౪॥ అహో అహం ఈశ్వర ఇతి కుతో జ్ఞాతః-తత్రాహతుః॥ యస్యేతి॥ము॥ ఏవంవిధస్త్వం-మనుష్యజాతీయతయావతీర్ణోఽపి-దివ్యచరిత్రైః పరమ ఏవ ప్రతీయస ఇత్యాహతుః॥ యస్యేతి॥ శరీరిషు శరీరిణాం మధ్యే అశరీరిణః కర్మకృతశరీరరహితస్య-యస్య తే -అవతారాః అతుల్యాతిశయైః సమాభ్యధికరహితైః-దేహిష్వసంగతైః అసంభావితైః - తైస్తైర్వీర్యైః జ్ఞాయంతే-సర్వోత్కృష్టతయా విజ్ఞాయంత ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ స ఇతి॥ భవాయ ఉద్భవాయ-విభవాయ విగతో భవో- యస్మిన్ తస్మై-కైవల్యాయేత్యర్థః॥ము॥ అవతారకృత్యమాహతుః॥ స ఇతి॥ భవాయ ఉద్భవాయ విగతో భవస్సంసారో యస్మిన్ తస్మై విభవాయ కైవల్యాయ చేత్యర్థః-అభివృద్ధయ ఇతి వా-ఆశిషాం పతిః ప్రదాతా॥ ౩౬॥ ము॥ పునః పునః-ఆదరాతిశయాత్ నమతః ॥ నమ ఇతి॥ పరమం కల్యాణం యస్మాదితి పరమకల్యాణ విశ్వమంగళ సర్వమంగళరూప- తే తుభ్యం-శాంతాయ ఊర్మిషట్కర

హితాయ॥౩౭॥ అనుజానీహీతి॥నౌ ఆవాం-అనుచరః-కుబేరో నారదో వా-తస్య కింకరౌ. భగవతస్తవ దర్శనం॥౩౮॥ తత్ర గతయోః ఆవయోః పూర్వస్వభావో మాభూత్ -కింత్వేవం ప్రార్థనయా వహ ఇత్యాహతుః॥వాణీతి॥ నఇతి॥అస్మత్సంగినాం సర్వేషామిత్యభిప్రాయేణ బహువచనం- తవ నివాసభూతం యజ్జగత్ - తస్య ప్రణామే త్వన్నివాసభూతమితి - బహువ్రీహినా-జగతః ప్రణామే శిరోస్త్విత్యర్థః భవత్తనూనాం భవతో-మూర్తీనాం॥౩౯॥ఇత్థమితి॥ సంకీర్తితః సంస్తుతః॥౪౦॥ జ్ఞాతమితి॥ వాగ్భిః॥శ్లో॥నహ్యన్యోజుషతో జోష్యాని త్యాద్యాభిః శ్రీవిభ్రంశరూపోనుగ్రహ॥ కృత ఇతి॥౪౧॥ యుక్తమేవైతదిత్యాహ॥సాధూనామితి॥సాధూనాం స్వధర్మవర్తినాం - సమచిత్తానాం ఆత్మవిదాం- సుతరాం మత్కృతాత్మనాం మయ్యర్పితచిత్తానాం- తేషాం కృపాతిరేకాత్సుతరామిత్యుక్తం-సవితుర్దర్శనాదక్ష్ణోర్యథాబంధో నభవేత్తద్వత్॥౪౨॥ తదితి॥ప్రార్థనాద్యేకస్య సంబోధనం-హే నళకూబర-యువాం- తత్తస్మాత్సాదనం సదనం స్వనికేతనం మత్పరమాసతౌ గచ్ఛతం-యువయోరపేక్షితో మయి- ప్రేమా జాత ఏవ.అభవః-నభవో యస్మిన్ సః॥౪౩॥ఇతీతి॥బద్ధోలూఖలం బద్ధం ఉలూఖలం యస్మిన్ తం॥౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

రాసీదనుగ్రహాత్॥౩౮॥ వాణీగుణానుకథనే శ్రవణం కథాయాం హస్తౌ చ కర్మసు మనస్తవ పాదయోర్నః।స్మృత్యాం శిరస్తవ నివాసజగత్ప్రణామే దృష్టిః సతాం దర్శనేస్తు భవత్తనూనాం॥౩౯॥శ్రీశుకః॥ఇత్థం సంకీర్తితస్తాభ్యాం భగవాన్ గోకులేశ్వరః। దామ్నా చోలూఖలే బద్ధః ప్రహసన్నాహ గుహ్యకౌ॥౪౦॥ శ్రీభగవాన్॥జ్ఞాతం మమ పురైవైతదృషిణా కరుణాత్మనా। యచ్ఛ్రీమదాంధయోర్వాగ్భిర్విభ్రంశోనుగ్రహః కృతః॥౪౧॥సాధూనాం సమచిత్తానాం సుతరాం మత్కృతాత్మనాం। దర్శనాన్నో భవేద్బంధః పుంసోక్ష్ణోః సవితుర్యథా॥౪౨॥తద్గచ్ఛతం మత్పరమౌ నళకూబర సాదనమ్।సంజాతో మయి భావో వామీప్సితః పరమోభవః॥౪౩॥ఇత్యుక్తౌ తౌ పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ పునః పునః।బద్ధోలూఖలమామంత్ర్య జగ్మతుర్దిశముత్తరామ్ ౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-దశమోధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః॥గోపా నందాదయః శ్రుత్వా ద్రుమయోః పతతో రవమ్। తత్రాజగ్ముః కురుశ్రేష్ఠ నిర్ఘాతభయశంకితాః॥౧॥భూమ్యాం నిపతితౌ తత్ర దదృశుర్యమలార్జునౌ। బభ్రముస్తదవిజ్ఞాయ లక్ష్యం పతనకారణమ్॥౨॥ఉలూఖలం వికర్షంతం దామ్నా బద్ధం చ బాలకం। కస్యేదం కుత ఆశ్చర్యముత్పాత ఇతి కాతరాః॥౩॥బాలా ఊచురనేనేతి తిర్యగ్గతములూఖలమ్।వికర్షతా మధ్యగేన సహతౌ యమళార్జునౌ॥ పృథాభ్యాం నిర్గతౌ దివ్యౌ పురుషావప్యచక్ష్మహి॥౪॥ న తే తదుక్తం జగృహుర్నఘటేతేతి తస్య తత్। బాలస్యోత్పాటనం తర్వోః కేచిత్సందిగ్ధచేతసః॥౫॥ఉలూఖలం వికర్షంతం దామ్నా బద్ధం స్వమాత్మజం।విలోక్య నందః ప్రహసద్వదనో విముమోచ హ॥౬॥గోపీభిః స్తోభితో నృత్యన్ భగవాన్ బాలవత్క్వచిత్। ఉద్గాయతి క్వచిన్ముగ్ధస్తద్వశో దారుయంత్రవత్॥౭॥ బిభర్తి క్వచిదాజ్ఞప్తః పీఠకోన్మానదారుకాన్। బాహుక్షేపంచ కురుతే స్వానాంచ ప్రీతిమావహన్॥౮॥దర్శయంస్తద్విదాం లోక ఆత్మనో భృత్యవశ్యతాం।వ్రజస్యోవాహ వై హర్షం భగవాన్ బాలచేష్టితైః॥౯॥గోపీనాం మంతికే క్రీడన్ భగవాన్ లోకభావనః।క్రీణీ ధ్వం భోః ఫలానీతి వచః శ్రుత్వా తు సత్వరః॥౧౦॥కరాభ్యాం ధాన్యమాదాయ యయౌ సర్వఫలప్రదః।ఫలవ

శ్లో॥ఏకాదశే సమాగత్య బృందావనమథార్భకైః।వత్సాన్ పాలయతానేన హతౌ వత్సబకాసురౌ॥గోపా ఇతి॥ నిర్ఘాతో వజ్రపాత ఇతి-భయేన శంకితాః॥౧॥భూమ్యామితి॥తల్లక్ష్యం-ప్రత్యక్షతః-పురతో దృశ్యమపి-పతనకారణమవిజ్ఞాయ-బభ్రముః॥౨॥లక్ష్యం కారణం దర్శయతి॥ఉలూఖలమితి॥ భ్రమప్రకారమాహ-కస్యేదం రాక్షసాదేః కర్మ- కుతో వా కారణాత్ - అహో ఆశ్చర్యం-ఉత్పాత ఇతి-కాతరాః భీతాస్సంతో బభ్రమురిత్యర్థః॥౩॥బాలా ఇతి॥మధ్యగేన వృక్షయోర్మధ్యగతేన-పతితౌ ఇత్యూచుః-న కేవలమేతావత్ -వృక్షాభ్యాం నిర్గతౌ దివ్యౌ పురుషావపి-ఆచక్ష్మహి- దృష్టవంతో వయమితి॥౪॥ నేతి॥ కేవలం తార్కికా జగృహుః కేవలమన్యే తు సందేహయుక్తచిత్తా బభూవురితి॥౫॥భగవన్మాయా మోహితస్య నందస్యాచరితమాహ॥ఉలూఖలమితి॥౬॥జ్ఞాస్యంతే మామితి శంకమానో లీవ బాల్యమనుకరోతి స్మ.తదాహ॥గోపీభిరితి॥ స్తోభితః కరతాళాదినా ప్రోత్సాహితః॥౭॥బిభర్తీతి॥ఇదమానయేత్యాజ్ఞప్తః-అనేతుమసమర్థ ఇవ బిభర్తి- కేవలం పీఠాది-ఉన్మానం ప్రస్థాది-బాహుక్షేపం-కరచాలనం చ తద్విదాం చేతి చ కారస్యాన్వయః॥౮॥దర్శయన్నితి॥తదైశ్వర్యం విందంతి యే-

తేషాంతద్విదాం-ఏవంవ్రజస్యహర్షముపాహితి॥౯॥౨౬॥శ్లో॥రంతుంబృందావనంగంతుమంతఃకృష్ణేన యంత్రితాః॥
స్వతంత్రా ఇవనందాద్యాసంత్రసేతమమంత్రయన్॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ గోపవృద్ధా ఇతి ॥ వ్రజకార్యంగోకుల
స్యహితకృత్యం॥౨౭॥౩౦॥చక్రవాతేనేతి॥విపదం-వీనాంపక్షిణాంపదంవిహారస్థానం-వియత్-విగతప్రతిష్ఠంవా - అప
రిచ్ఛిన్నమిత్యర్థః॥౩౧॥యదితి॥అన్యతమోవాకశ్చిద్బాలః అచ్యుతేనైవరక్షణమాపేత్॥౩౨॥ యావదితి॥అరిష్టకః అనర్థః-

త్యేహిధాన్యానిమయానీతానభూరిశః॥౧౧॥గృహీత్వాప్యతవభూనేనమానయత్వంఫలాని మే।ఫలవిక్రయిణీత
స్యవచశ్శ్రుత్వామహాత్మనః॥౧౨॥ఆయాంతమరవిందాక్షంకరిపోతమివాగతం।ప్రేక్షమాణామహుః
ఫుల్లైర్నయనైచ్యుతంతదా॥౧౩॥ ఫలవిక్రయిణీతస్యచ్యుతధాన్యంకరద్వయమ్ । ఫలైరపూరయద్ర
త్నైఃఫలభాండమపూరితమ్॥౧౪॥ఫలాన్యమూనిసర్వాణిగోపీభ్యోభ్యదదాత్ప్రభుః। వయస్యైర్వ్రజవీ
థ్యాంసక్రీడన్సర్వఫలప్రదః॥౧౫॥ఉత్తిష్ఠంతౌప్రస్ఖలంతౌచరంతౌరామకేశవౌ। పద్భ్యాంగంతుంశ
క్నువంతౌకథంచిత్తద్వ్రజాంగణే॥౧౬॥సరిత్తీరగతంకృష్ణంభగ్నార్జునమథాహ్వయత్।రామంచరో
హిణీదేవీచరంతౌబాలకైర్భృశం॥౧౭॥నోపయాతాంయదాహూతౌలీలాసంగేనపుత్రకౌ। యశోదాం
ప్రేషయామాసరోహిణీపుత్రవత్సలా॥౧౮॥క్రీడంతంసాసుతంబాలైరతివేగంసహాగ్రజం।యశోదా
చాహ్వయద్విత్థ్యపుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ॥౧౯॥కృష్ణకృష్ణారవిందాక్షతాతచైహిస్తనంపిబ। అలంవిహా
రైఃక్షుచ్ఛ్రాంతస్తద్భవాన్భోక్తుమర్హతి॥౨౦॥హేరామాగచ్ఛతాతాశుసానుజఃకులనందన। ప్రా
తరేవకృతాహారఃక్రీడాశ్రాంతోసిపుత్రక॥ ౨౧ ॥ప్రతీక్షతేత్వాందాశార్హభోక్ష్యమాణోవ్రజా
ధిపః।ఏహ్యావయోఃప్రియందేహిస్వగృహాన్యాతబాలకాః॥౨౨॥ధూళిధూసరితాంగస్త్వంతాతమజ్జ
నమావహ।తింత్రిణీఫలసంయుక్తంస్నానీయంతైలసంయుతమ్॥౨౩॥కల్పయిత్వాప్రతీక్షేహంచిరంచం
చలచేష్టితః। జన్మర్క్షంతేద్యభవతివిప్రేభ్యోదేహిగాశ్శుచిః॥౨౪॥ పశ్యపశ్యవయస్యాంస్తేమాతృమృ
ష్టాన్స్వలంకృతాన్। త్వంచస్నాతఃకృతాహారోవిహరస్వస్వలంకృతః॥౨౫॥ఇత్థంయశోదాతమశేష
వాథంమత్వాసుతంస్నేహనిబద్ధధీర్నృప।హస్తేగృహీత్వాసహరామమచ్యుతంనీత్వాస్వవాటం కృతవ
త్యథోదయం॥౨౬॥శ్రీశుకః॥గోపవృద్ధామహోత్పాతానసుభూయబృహద్వనే।నందాదయస్సమాగమ్య
వ్రజకార్యమమంత్రయన్॥ ౨౭॥ తత్రోపనందనామాహగోపోజ్ఞానవయోధికః। దేశకాలార్థతత్త్వ
జ్ఞఃప్రియకృద్రామకృష్ణయోః॥౨౮॥ఉత్థాతవ్యమితోస్మాభిర్గోకులస్యహితైషిభిః। ఆయాంత్యత్ర
మహోత్పాతాబాలానాంనాశహేతవః॥౨౯॥ముక్తఃకథంచిద్రాక్షస్యాబాలఘ్న్యాబాలకోహ్యసౌ।హ
రేరనుగ్రహాన్నూనమనశ్చోపరినాపతత్॥౩౦ ॥ చక్రవాతేననీతోయందైత్యేనవిపదంవియత్ । శిలా
యాంపతితస్తత్రపరిత్రాతస్సురేశ్వరైః॥ ౩౧ ॥ యన్నమ్రియేతద్రుమయోరంతరంప్రాప్యబాల
కః।అసావన్యతమోవాపితచ్చాప్యచ్యుతరక్షణమ్॥౩౨॥ యావదౌత్పాతికోరిష్టోవ్రజంనాభిభవేదితః । తా
వద్బాలానుపాదాయయాస్యామోన్యత్రసానుగాః॥౩౩॥వనంబృందావనంనామపశవ్యంనవకాననమ్।
గోపగోపీగవాంసేవ్యంపుణ్యాద్రితృణవీరుధం॥౩౪॥ తత్తత్రాద్యైవయాస్యామశ్శకటాన్యుంక్తమా
చిరం।గోధనాన్యగ్రతోయాంతుభవతాంయదిరోచతే॥౩౫॥ శ్రీశుకః॥తచ్ఛ్రుత్వైకధియోగోపాస్సా
ధుసాధ్వితివాదినః।వ్రజాన్స్వాన్స్వాన్సమాయోజ్యయయూరూఢపరిచ్ఛదాః॥౩౬॥వృద్ధాన్బాలాన్
స్త్రియోరాజన్సర్వోపకరణానిచ।అనస్స్వారోప్యగోపాలాయత్తాఆత్తశరాసనాః ॥ గోధనానిపుర
స్కృత్యశృంగాణ్యాపూర్యసర్వతః।తూర్యఘోషేణమహతాతేయయుస్సపురోహితాః॥ ౩౭॥గోప్యో
రూఢరథానూత్నకుచకుంకుమకాంతయః।కృష్ణలీలాంజగుఃప్రీత్యానిష్కకంఠ్యస్సువాససః॥౩౮॥తదా

ఇతఃస్థానాత్ ॥౩౩॥వనమితి॥పశవ్యంపశుభ్యోహితం-నవానికాననానిస్థలాంతరాణి-విద్యంతేయస్మింస్తత్ ॥౩౪॥౩౫॥త
దితి॥ ఏకధియః-విప్రతిపత్తిరహితాః-వ్రజాన్శకటవ్యూహాన్-రూఢాఃశకటేష్వారోపితాఃపరిచ్ఛదాః-యైస్తే॥౩౬॥వృ
ద్ధానితి॥యత్తాఃకృతప్రయత్నాః॥౩౭॥౩౮॥ గోప్యఇతి॥ నూత్నైఃకుచగతైఃకుంకుమైఃకాంతిర్యాసాం నూత్నేషుకుచే
షు-యత్కుంకుమంతేనకాంతిర్యాసామితి॥౩౯॥౪౦॥బృందావనమితి॥ వ్రజావాసంగోకులవసతిస్థానం॥౪౧॥ ౪౨ ॥ ఏ

వమితి॥స్వకాలేనతదోఽన్యకాలేన॥౪౩॥కౌమారలీలాంనిరూపయతి అవిదూరఇత్యాదినా॥౪౪॥క్వచిదితి॥క్షేపణైః బిల్వామలకాదిభిః-కింకిణీయుక్తైః పాదైః-క్షిపతస్తాడయతః॥౪౫॥వృషాయమాణావితి॥వత్సపాలాఏవవృషాః-కృష్ణకంబళాదిపిహితాః-వృషానుకారిణోనదంతి-తైస్సహస్వయమపితథైవవృషాయమాణౌ-నదంతౌతదనుకారిశబ్దాన్కుర్వంతౌయుయుధాతేఇత్యర్థః॥౪౬॥చకోరేతి॥రుతైఃశబ్దైః-జంతూన్హంసమయూరాదీన్॥౪౭॥౪౮॥తమితి॥ముగ్ధఇవాజానన్నివ - ఆసదత్ సమీపమాగమత్ ॥ ౪౯ ॥ గృహీత్వేతి ॥ అపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలంయథాభవతితథా - గృహీత్వా॥౫౦॥౫౧॥దేవాఇతి॥సర్వేషాంలోకానాం-ఏకౌముఖ్యౌపాలకౌ - ప్రాతరాశః ప్రాతర్భోజ్యంఅన్నం తేన

యశోదారోహిణ్యావేకంశకటమాస్థితే| రేజతుఃకృష్ణరామాభ్యాంతత్కథాశ్రవణోత్సుకే॥౪౦॥ బృందావనంసంప్రవిశ్యసర్వకాలసుఖావహమ్|తత్రచక్రుర్వ్రజావాసంశకటైరర్ధచంద్రవత్ ॥౪౧॥ బృందావనంగోవర్ధనంయమునాపులినానిచ|వీక్ష్యాసీదుత్తమాప్రీతీరామమాధవయోర్నృప ॥౪౨॥ఏవంవ్రజౌకసాంప్రీతింయచ్ఛంతౌబాలచేష్టితైః|కలవాక్యైస్స్వకాలేనవత్సపాలౌబభూవతుః ॥౪౩॥అవిదూరేవ్రజభువస్సహగోపాలదారకైః|చారయామాసతుర్వత్సాన్నానాక్రీడాపరిచ్ఛదౌ॥౪౪॥క్వచిద్వాదయతోవేణుంక్షిపంతౌక్షేపణైఃక్వచిత్|క్వచిత్పాదైఃకింకిణీభిఃక్షిపతశ్చక్వచిత్పునః॥౪౫॥వృషాయమాణౌనర్దంతౌక్వచిత్కృత్రిమగోవృషైః|గోపైరుద్దామచరితౌయుయుధాతేపరస్పరమ్॥౪౬॥చకోరక్రౌంచచక్రాంగభారద్వాజాన్సబర్హిణః|అనురోదతిసత్వాన్వైభీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః

—*వత్సాసురబకాసురవధఘట్టః.*—

అనుకృత్యరుతైర్జంతూంశ్చేరతుః ప్రాకృతౌయథా॥౪౭॥కదాచిద్యమునాతీరేవత్సాంశ్చారయతోస్స్వకైః|వయస్యైఃకృష్ణబలయోర్జిఘాంసుర్దైత్యఆగమత్॥౪౮॥తంవత్సరూపిణంవీక్ష్యవత్సయూథగతంహరిః|దర్శయన్బలదేవాయశనైర్ముగ్ధఇవాసదత్ ॥౪౯॥ గృహీత్వాపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలమచ్యుతః|భ్రామయిత్వాకపిత్థాగ్రేప్రాహిణోద్గతజీవితమ్॥౫౦॥సకపిత్థైర్మహాకాయఃపాత్యమానైఃపపాతహ|తంవీక్ష్యవిస్మితాబాలాశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥౫౧॥ దేవాశ్చపరిసంతుష్టాబభూవుఃపుష్పవర్షిణః|తౌవత్సపాలకౌభూత్వాసర్వలోకైకపాలకౌ॥సప్రాతరాశౌగోవత్సాంశ్చారయంతౌవిచేరతుః॥౫౨॥స్వంస్వంవత్సకులంసర్వేపాయయిష్యంతఏకదా। గత్వాజలాశయాభ్యాశంపాయయిత్వాపపుర్జలమ్॥౫౩॥ తేతత్రదదృశుర్బాలామహాసత్వమవస్థితమ్ । తత్రసుర్వజ్రభిన్నస్యగిరేశ్శృంగమివచ్యుతమ్॥౫౪॥సవైబకోనామమహానసురోబకరూపధృత్ ।ఆగత్యసహసాకృష్ణంతీక్ష్ణతుండోఽగ్రసీద్బలీ॥౫౫॥కృష్ణంమహాబకగ్రస్తందృష్ట్వారామాదయోఽర్భకాః| బభూవురింద్రియాణీవవినాప్రాణైర్విచేతసః॥౫౬॥తంతాలుమూలంప్రదహంతమగ్నివద్గోపాలసూనుంపితరంజగద్గురోః । చచర్దసద్యోఽతిరుషాక్షతంబకస్తుండేనహంతుంపునరభ్యపద్యత॥౫౭॥ తమాపతంతంసనిగృహ్యతుండయోర్దోర్భ్యాంబకంకంససఖంసతాంగతిః|పశ్యత్సుబాలేషుదదారలీలయాముదావహోవీరణవద్దివౌకసామ్॥౫౮॥ తదాబకారింసురలోకవాసినస్సమాకిరన్నందనమల్లికాదిభిః|సమీడిరేచానకశంఖసంస్తవైస్తద్వీక్ష్యగోపాలసుతావిసిస్మిరే॥౫౯॥ ముక్తంబకాస్యాదుపలభ్యబాలకంరామాదయఃప్రాణమివేంద్రియోగణః|స్థానాగతంతంపరిరభ్యనిర్వృతాఃప్రణీయవత్సాన్వ్రజమేత్యతజ్జగుః॥౬౦॥శ్రుత్వాతద్విస్మితాగోపాగోప్యశ్చాతిప్రియాదృతాః|ప్రేత్యాగతమివౌత్సుక్యాదైక్షంతతృషితేక్షణాః॥౬౧॥అహోబతాస్యబాలస్యబహవోమృత్యవోఽభవన్|అప్యాసీద్విప్రియంతేషాంకృతంపూర్వంయతోభయమ్॥౬౨ ॥అథాప్య

సహితౌ॥౫౨॥స్వమితి॥అభ్యాశంసమీపం॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥కృష్ణమితి॥రామఆదిర్యేషాంతే- అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః-తస్మాత్-నతురామఇత్యర్థోబోధ్యః॥౫౬॥౫౭॥తమితి॥తుండయోఃచంచ్వోః - వీరణవత్ అగ్రంథితృణవిశేషవత్ ॥౫౮॥తదేతి॥సమీడిరేతుష్టువుః-ఆనకైఃపటహైః-శంఖైః-అన్యైశ్చసంస్తవైస్సహ ॥౫౯ ॥ ముక్తమితి ॥ స్వస్థానమాగతం-ప్రాణమివకృష్ణంచ-ప్రణీయఏకీకృత్య॥౬౦॥శ్రుత్వేతి॥అతిప్రియేణప్రీత్యా-ఆదృతాఃసాదరాః - ప్రేత్యాగతమివలోకాంతరాదాగతమివ-తృషితాన్యతృప్తాని-అమృతంపిబంతీవఈక్షణానియేషాంతే॥౬౧॥అహోఇతి ॥ అహోబతే

త్యాదిశ్లోకత్రయస్య ఇతి నందాదయ ఇత్యనేనాన్వయః - అపి ఏవమపి - తేషామేవానిష్టమాసీత్ - యతస్తైః - పూర్వమన్యేషాం భయం కృతం ||౬౨|| అథేతి || అథ ఘోరదర్శనా అపి నాభిభవంతి న ధర్షయంతి ||౬౩|| అహో ఇతి || గర్గో యదాహ || శ్లో || తస్మాన్నందాత్మజోఽయం తే నారాయణసమో గుణైరిత్యాది ||౬౪|| ||౬౬|| శ్లో || వత్సయూథగతం హత్వా వత్సదంభాసురం హరిః | మునియూథగతం చాహన్నగ్ర్యః దంభినాం బకమ్ || శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః || **********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో || ద్వాదశే తు మహాసర్పవపుర్ధరమఘాసురం | వత్సపాలగిళం క్రుద్ధోఽగిలే హన్నితి వర్ణ్యతే || మహాబకగళక్రీడాకేవలస్యనకౌతుకం | ఇతి వాఘాసురముఖ సఖః పాత్రిపశ్యద్ధరిః || క్వచిదితి || క్వచిత్ కదాచిత్ - వనాశాయ వన ఏవ ప్రథమం భోజనం కర్తుం ||౧|| తేనేతి || తే నైవ శృంగరవేణ - కృష్ణేన నా - పృథుకాః బాలాః - స్నిగ్ధాః స్నేహయుక్తాః - శిక్ శిక్యం - రమ్యాః శిక్యవేత్రాదయో యేషాం తే - సహస్రాధికసంఖ్యాయుక్తాన్ వత్సాన్ ||౨||౩|| ఫలేతి || కాచాదిభిః పూర్వం మాతృభిర్భూషి

భిర్భవంత్యేనం నైవైతే ఘోరదర్శనాః | జిఘాంసయైనమాసాద్య నశ్యంత్యగ్నౌ పతంగవత్ ||౬౩|| అహో బ్రహ్మవిదాం వాచో నాసత్యాస్సంతి కర్హిచిత్ | గర్గో యదాహ భగవానన్వభావి తథైవ తత్ ||౬౪|| ఇతి నందాదయో గోపాః కృష్ణరామకథాం ముదా | కుర్వంతో రమమాణాశ్చ నావిందన్ భవవేదనాం ||౬౫|| ఏవం విహారైః కౌమారైః కౌమారం జహతుర్వ్రజే | నీడాయనైస్సేతుబంధైర్మర్కటోత్ప్లవనాదిభిః ||౬౬||

శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః || క్వచిద్వనాశాయ మనో దధద్వ్రజాత్ప్రాతస్సముత్థాయ వయస్యవత్సపాన్ | ప్రబోధయన్ శృంగరవేణ చారుణా వినిర్గతో వత్సపురస్సరో హరిః ||౧|| తేనైవ సాకం పృథుకాస్సహస్రశః స్నిగ్ధాస్సుశిగ్వేత్రవిషాణవేణవః | స్వాన్ స్వాన్ సహస్రోపరిసంఖ్యయాన్వితాన్ వత్సాన్ పురస్కృత్య వినిర్యయుర్ముదా ||౨|| కృష్ణవత్సైరసంఖ్యాతైర్యూథీకృత్య స్వవత్సకాన్ | చారయంతోఽర్భలీలాభిర్విజహ్రుస్తత్ర తత్ర హి ||౩|| ఫలప్రవాళస్తబకసుమనఃపింఛనామభిః | కాచగుంజామణిస్వర్ణభూషితా అప్యభూషయన్ ||౪|| ముష్ణంతోఽన్యోన్యశిక్యాదీన్ జ్ఞాతానారాచ్చ చిక్షిపుః | తత్రత్యాంశ్చ తతో దూరాద్ధసంతః పునరాదదుః ||౫|| యది దూరం గతః కృష్ణో వనశోభేక్షణాయ తం | అహం పూర్వమహం పూర్వమితి సంస్పృశ్య రేమిరే ||౬|| కేచిద్వేణూన్ వాదయంతో ధ్మాంతశ్శృంగాణి కేచన | కేచిద్భృంగైః ప్రగాయంతః కూజంతః కోకిలైః పరే ||౭|| విచ్ఛాయాభిః ప్రధావంతో గచ్ఛంతస్సాధుహంసకైః | బకైరుపవిశంతోఽన్యే నృత్యంతశ్చ కలాపిభిః ||౮|| వికర్షంతః కీశవాలానారోహంతశ్చ తైర్ద్రుమాన్ | వికుర్వంతశ్చ తైస్సాకం ప్లవంతశ్చ పలాశిషు ||౯|| సాకం భేకైర్విలంఘంతస్సరిత్స్రోతఃపరిప్లుతాః | హసంతశ్చ ప్రతిచ్ఛాయాశ్శపంతశ్చ ప్రతిస్వనాన్ ||౧౦|| ఇత్థం సతాం బ్రహ్మసుఖానుభూత్యా దాస్యం గతానాం పరదైవతేన | మాయాశ్రితానాం నరదారకేణ సాకం విజహ్రుః కృతపుణ్యపుంజాః ||౧౧|| యత్పాదపాంసుర్బహుజన్మకృచ్ఛ్రతో ధృతా

—*అఘాసురసంహారఘట్టః.*—

త్మభిర్యోగిభిరప్యలభ్యః | స ఏవ యద్దృగ్విషయస్స్వయం స్థితః కిం వర్ణ్యతే దిష్టమతో వ్రజౌకసాం ||౧౨||

తా అపి ఫలాదిభిరాత్మానమభూషయన్నిత్యర్థః ||౪|| ముష్ణంత ఇతి || ముష్ణంతశ్చోరయంతః ||౫|| యదీతి || యది దూరగతః కృష్ణో భవతి - తర్హి ||౬|| కేచిదితి || ధ్మాంతః ముఖవాయుం శృంగేషు ఉత్సృజంతః - గాయంతః - వాదయంతః భృంగైస్సహ ||౭|| విచ్ఛాయాభిరితి || విచ్ఛాయాభిః పక్షిణాం ఛాయాభిః - కలాపిభిః మయూరైశ్చ ||౮|| వికర్షంత ఇతి || కీశవాలాన్ వృక్షశాఖాసు లంబమానాని వానరలాంగూలాని వికర్షంతః లాంగూలాన్యముంచంతః తైస్సహ ద్రుమానారోహంతః వికుర్వంతః దంతదర్శనభ్రూవిజృంభాదిభిః తైస్సహ వికారాన్ కుర్వంతః - పలాశిషు వృక్షేషు - ప్లవంతః శాఖాయాః శాఖాంతరముద్గచ్ఛంతః ||౯|| సాకమితి || ప్రతిచ్ఛాయాః ప్రతిబింబాని హసంతః ||౧౦|| తానతివిస్మితః శ్లోకద్వయేనాభినందతి || ఇత్థమితి || సతాం విదుషాం - బ్రహ్మ చ - తత్సుఖం చ - అనుభూతిశ్చ - తయా స్వప్రకాశపరమసుఖేనేత్యర్థః - భక్తానాం పరదైవతేన ఆత్మప్రదేన నాథేన - మాయాశ్రితానాం తు నరదారకతయా ప్రతీయమానేన సహ విజహ్రుః - కృతానాం పుణ్యానాం పుంజాః రాశయో యేషాం తే - బ్రహ్మవిదాం తదనుభవ ఏవ - భక్తానామతిగౌరవవత్సేవ్యభజనం - ఏతే తు తేన సహ సఖ్యేన విజ

హుః అహో భాగ్యమితి భావః॥౧౧॥యదితి॥బహుజన్మభిః కృచ్ఛ్రైః ధృత ఆత్మా మనో యైస్తైరపి॥౧౨॥అథేతి॥ సుఖక్రీ
డనవీక్షణేఅక్షమాఽసహిష్ణుర్యస్యసః- కథంభూతః- అంతఃఅంతరరంధ్రం- పీతామృతైరపితతోమృత్యుభీతైరమరైః-
ప్రతీక్ష్యతే-కథంమరిష్యతి-కదాచేతి-యద్వా-కథంభూః అంగసుఖం-క్రీడనంయత్- అంతర్హృదయేఅమరైః ప్రతీక్ష్యతే
విచింత్యతే పీతామృతైరపి-నిజజీవితేప్సుభిః-అయంభావః-నామృతపానమాత్రేణ-జీవనంసఫలంభవతి-కింతు-భగవల్లీ
లానుస్మరణేనేతి-తదేవనిత్యమృతత్వంత్యతఇతి॥౧౩॥దృష్ట్వేతి॥ కృష్ణముఖానర్భకాన్దృష్ట్వా- సఇతివ్యవస్యనిశ్చిత్య-ఆ
జగరంవపుర్ధృత్వా- తేషాంగ్రసనాశయా పథివ్యశేతఇతితృతీయేనాన్వయః-కంసేనానుశిష్టః ప్రహితః- బకీపూతనా-
బకః బకాసురః తయోరనుజః-కథంవ్యవస్యేత్యత్రాహ-అయంత్వాదిపాదత్రయేణ- మమ తయోర్ద్వయోఃసోదరయోః
స్థానే-ఏనంకృష్ణంసబలంబలరామసహితం-యద్వా-సబలం ససైన్యంపరివారత్వాలకసహితంహనిష్యఇత్యర్థః - సకుల
మితిపాఠేసాన్వయంసగృహమితివా,౧౪॥ననుతథాపి వ్రజస్థాస్త్వవశిష్యేరన్- నేత్యాహ॥ఏతఇతి॥తిలాపః కృతాః తిలో
దకతయాకల్పితాః-వర్ష్మసు దేహేషు- ప్రజాఏవఅసవో యేషాంతే తథా॥౧౫॥ఇతీతి॥ సయోజనాయామం యోజనప్ర
మాణేనదైర్ఘ్యేణదేహేనయుక్తంచ-తన్మహాద్రివత్ పీవరంచ-వ్యాత్తంప్రసారితం- గుహాతుల్యమాననంయస్మిన్ తత్॥
౧౬॥అద్భుతమితియదుక్తంతద్దర్శయితుంవిశినష్టి॥ ధరేతి ॥ ధరాయాం అధరోష్ఠో యస్యసః-జలదేషూత్తరోష్ఠో యస్యసః-

అథాఘనామాభ్యపతన్మహాసురో తేషాంసుఖక్రీడనవీక్షణాక్షమః।నిత్యంయదంతోర్నిజజీవితేప్సుభిఃపీతా
మృతైరప్యమరైఃప్రతీక్ష్యతే॥౧౩॥ దృష్ట్వార్భకాన్కృష్ణముఖానఘాసురః కంసానుశిష్టస్సబకీబకానుజః।
అయంతుసోదర్యవినాశకృత్తయోర్ద్వయోర్మమైనంసబలంహనిష్యే॥౧౪॥ ఏతేయదామత్సుహృదోస్తి
లాపఃకృతాస్తదానష్టసమావ్రజౌకసః। ప్రాణేగతేవర్ష్మసుకానుచింతా ప్రజాసవఃప్రాణభృతోహి
లోకే॥౧౫॥ఇతివ్యవస్యాజగరంబృహద్వపుస్సయోజనాయామమహాద్రిపీవరం। ధృత్వాద్భుతంవ్యాత్త
గుహాననంతదాపథివ్యశేతేగ్రసనాశయాఖలః॥౧౬॥ ధరాధరోష్ఠోజలదోత్తరోష్ఠోదర్యాననాంతోగిరి
శృంగదంష్ట్రః।ధ్వాంతాంతరాస్యోవితతాధ్వజిహ్వః*పరుషానిలశ్వాసదవేక్షణోష్ణః॥౧౭॥ దృష్ట్వాతం
తాదృశంసర్వేమత్వాబృందావనశ్రియం।వ్యాత్తాజగరతుండేనహ్యుత్ప్రేక్షంతేస్మలీలయా॥౧౮॥ అ
హోమిత్రాణిగదతసత్త్వకూటంపురస్థితం।అస్మత్సంగ్రసనవ్యాత్తవ్యాళతుండాయతేనవా॥౧౯॥
సత్యమర్కకరారక్తముత్తరాహనువద్ఘనం। అధరాహనువద్రోధస్తత్ప్రతిచ్ఛాయయారుణం॥౨౦॥
ప్రతిస్పర్ధేతేసృక్కిభ్యాంసవ్యాసవ్యేనగోదరే।తుంగశృంగాళయోప్యేతాస్తద్దంష్ట్రాభిశ్చపశ్యత॥౨౧॥
ఆస్తృతాయామమార్గోయంరసనాంప్రతిగర్జతి। ఏషామంతర్గతధ్వాంతమేతదప్యంతరాననం॥౨౨॥
దావోష్ణఖరవాతోయంశ్వాసవద్భాతిపశ్యత। తద్దగ్ధసత్త్వదుర్గంధోప్యంతరామిషగంధవత్॥౨౩॥
అస్మాన్నివిష్టాన్గ్రసితాకిమేతా నయంతథాచేద్బకవద్వినఙ్క్ష్యతి। క్షణాదనేనేతిబకార్యుశన్ముఖం

దర్యావివఆననస్యాంతౌసృక్కిణీయస్యసః-గిరేఃశృంగాణీవదంష్ట్రాయస్యసః-ధ్వాంతవదంతరాస్యంయస్యసః-వితతా
అధ్వవత్ జిహ్వాయస్యసః-పరుషానిలవత్ ఝంఝామారుతవత్ -శ్వాసోయస్యసః-అత్రవర్ణాధిక్యమార్షం- దవవదీక్ష
ణయోరుష్ణః దావదృష్టిరిత్యర్థః-పరుషానిలశ్వాసశ్చాసౌదవేక్షణోష్ణశ్చ-తథా॥౧౭॥దృష్ట్వేతి॥ వస్తుతః అజగరతుండ
మేవవ్యాత్తందృష్ట్వా-బృందావనస్యశ్రీః సంపదేవేతిభ్రాంత్యామత్వా-విపరీతం- వ్యాత్తాజగరతుండసాదృశ్యేనోత్ప్రే
క్షితవంతః॥౧౮॥ఉత్ప్రేక్షామేవప్రశ్నోత్తరాభ్యాంచాహుః॥అహో ఇతి॥సత్త్వకూటంసత్త్వాభాసమిదంనవా- త
త్రాపిఅస్మత్సంగ్రసనాయవ్యాత్తం-యద్వ్యాళతుండం-తద్వదాచరతివా-నవా॥౧౯॥నిశ్చితంతథైవేత్యాహ ॥ సత్య
మితి॥అర్కకరైరారక్తం-ఘనం ఉత్తరోష్ఠవత్పశ్యత-తస్యఘనస్యప్రతిచ్ఛాయయాఅరుణం రోధః స్థలంఅధరోష్ఠవత్పశ్య
తేతిసర్వత్రాన్వేతి॥౨౦॥ప్రతిస్పర్ధేతేఇతి॥సృక్విభ్యామోష్ఠప్రాంతాభ్యాం-ప్రతిస్పర్ధేతేతుల్యతయావర్తేతే-నగోద
రేగిరిదర్యౌ-తస్యదంష్ట్రాభిఃస్పర్ధమానాః॥౨౧॥ఆస్తృతేతి॥ ఆస్తృతాయామమార్గః విస్తృతోదైర్ఘ్యవాన్మార్గః-
ప్రతిగర్జతి ప్రతిస్పర్ధతే-ఏషాంశృంగాణాం-అంతర్గతంమధ్యగతం- ధ్వాంతం-ఏతత్ అంతరాననంఆననస్యమధ్యంప్ర
తిగర్జతి॥౨౨॥దావేతి॥ దావవదుష్ణఃఖరోవాతోయం- తేనదవనాగ్నినా-దగ్ధానాంసత్త్వానాంయోదుర్గంధః - సఏవసర్ప
స్యాంతర్గతామిషగంధవద్భాతి॥౨౩॥అస్మానితి॥ఏవంసత్యమేవాజగరం-అన్యథోత్ప్రేక్ష్యనిర్భయాః- యయుః-కింగ్ర

సితా గ్రసిష్యతి-అనేన శ్రీకృష్ణేన హం త్రా-బకారేః ఉశత్ కమనీయం-ముఖం॥౨౪॥ ఇత్థమితి॥ అమృషా వస్తుతః-సర్వవపు దసురవపుః-మృషాయతే-స్వానాం సర్వస్యాదృశ్యగోచరత్వేన ప్రతీయత ఇతి విచింత్య- తాన్నిషేద్ధుం వారయితుం-యావన్మనో దధే-తావత్ప్రవిష్టా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౫॥ తావదితి॥ ప్రవిష్టా ఏవ పరం కేవలం- నతు తేన గీర్ణాః గిలితాః - "జీర్ణా" ఇతి పాఠేపి స ఏవార్థః-కథంభూతేన-హతయోః అంతః స్మరతీతి తథా తేన- అత ఏవ బకారేః శ్రీకృష్ణస్య-ప్రవేశం ప్రతీక్షమాణేన॥౨౬॥ తానితి॥ స్వకరాదపచ్యుతాన్ వినిస్సృతాన్-విస్మితస్సన్॥౨౭॥ కృత్యమితి॥ కృత్యం కిమత్రేత్యాదివిచింత్య తతోఽభిప్రాయం జ్ఞాత్వా స్వయమప్యవిశదిత్యన్వయః-కథం విచింత్య-అస్య జీవనం అమీషాం చ విహింసనమితి ద్వయం వై నిశ్చితం-కథం న స్యాదితి॥౨౮॥ తదేతి॥ ఘనచ్ఛదాః మేఘాంతరితాః-కౌణపాః కుణపాశినో రాక్షసాః కోణపో నిరృతి స్తదీయా ఇతి వా॥౨౯॥ తదితి॥ సార్భవత్సకమాత్మానం-చూర్ణీచికీర్షోః తస్య గళే-ఆదావేవ తరసా వవృధే అవర్ధత॥ ౩౦ ॥ తత ఇతి॥ నిరుద్ధో ముఖాదీనాం మార్గభూతః కంఠో యస్య తస్య-యద్వా- నిరుద్ధా మార్గాః ప్రాణోచ్ఛ్వాసరంధ్రాః అస్యత్తఇతి వా-ఉద్గీర్ణా దృష్టిర్బహిర్నిర్గతలోచనస్య-అంతరంగే దేహమధ్యే-పూర్ణః పరిభృతః - మూర్ధన్ మూర్ధని - జిలోప

వీక్ష్యోత్స్మయంతః కరతాడనైర్యయుః ॥౨౪॥ ఇత్థం మిథోఽతథ్యమతజ్జ్ఞభాషితం శ్రుత్వా విచింత్యేత్యమృషా మృషాయతే। రక్షో విదిత్వాఖిలలోకహృత్స్థితస్స్వానాం నిషేద్ధుం భగవాన్ మనో దధే॥ ౨౫॥ తావత్ప్రవిష్టాస్త్వసురాంతరోదరం పరం న గీర్ణాశ్శిశవస్సవత్సకాః। ప్రతీక్షమాణేన బకారివేశనం హతస్వకాంతస్మరణేన రక్షసా ॥ ౨౬ ॥ తాన్వీక్ష్య కృష్ణస్సకలాభయప్రదస్త్వనన్యనాథాన్ స్వకరాదవచ్యుతాన్। దీనాంశ్చ మృత్యోర్జఠరాగ్నిఘాసాన్ ఘృణార్దితో దిష్టకృతేన విస్మితః॥౨౭॥ కృత్యం కిమత్రాస్య ఖలస్య జీవనం నో వా అమీషాం చ సతాం వినాశం। ద్వయం కథం స్యాదితి సంవిచింత్య తద్జ్ఞాత్వావిశత్తుండమశేషదృగ్ఘరిః॥౨౮॥ తదా ఘనచ్ఛదా దేవా భయాద్ధాహేతి చుక్రుశుః। జహృషుర్యే చ కంసాద్యాః కౌణపాస్త్వఘబాంధవాః॥౨౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ కృష్ణస్త్వవ్యయస్సార్భవత్సకం। చూర్ణీచికీర్షోరాత్మానం తరసా వవృధే గళే॥౩౦॥ తతోఽతికాయస్య నిరుద్ధమార్గిణో హ్యుద్గీర్ణదృష్టేర్భ్రమతస్త్వితస్తతః। పూర్ణోంతరంగే పవనో నిరుద్ధో మూర్ధన్ వినిర్భిద్య వినిర్గతో బహిః॥౩౧॥ తేనైవ సర్వేషు బహిర్గతేషు ప్రాణేషు వత్సాన్ సుహృదః పరేతాన్। దృష్ట్యా స్వయోత్థాప్య తదన్వితః పునర్వక్త్రాన్ముకుందో భగవాన్ వినిర్యయౌ॥౩౨॥ పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం మహజ్జ్యోతిస్స్వధామ్నా జ్వలయద్దిశో దశ। ప్రతీక్ష్య ఖేఽవస్థితమీశనిర్గమం వివేశ తస్మిన్ మిషతాం దివౌకసాం॥౩౩॥ తతోఽతిహృష్టాస్స్వకృతోఽకృతార్హణం పుష్పైస్సురా అప్సరసశ్చ నర్తనైః। గీతైస్సుగా వాద్యధరాశ్చ వాద్యకైః స్తవైశ్చ విప్రా జయనిస్స్వనైర్గణాః॥ ౩౪॥ తదద్భుతస్తోత్రసువాద్యగీతికాజయాద్యనేకోత్సవమంగళస్వనాన్। శ్రుత్వా స్వధామ్నోంత్యజ ఆగతోఽచిరాద్దృష్ట్వా మహీశస్య జగామ విస్మయం॥౩౫॥ శ్రీశుకః॥ రాజన్నాజగరం చర్మ శుష్కం బృందావనేఽద్భుతం। వ్రజౌకసాం బహుతిథం బభూవాక్రీడగహ్వరం॥ ౩౬॥ ఏతత్కౌమారకం కర్మ హరేరాత్మాహిమోక్షణం । మృత్యోః పౌగండకే బాలా దృష్ట్వోచుర్విస్మితా వ్రజే॥ ౩౭॥ నైతద్విచి

ఆవర్గః-బ్రహ్మరంధ్రం వినిర్భిద్య బహిర్గత ఇతి॥౩౧॥ తేనేతి॥ ప్రాణేషు ఇంద్రియేషు - స్వయా అమృతవర్షిణ్యా దృష్ట్యైవ॥౩౨॥ పీనేతి॥ అహిదేహాదుత్థితం శుద్ధసత్త్వమయం జ్యోతిర్నిర్గతం-ఖేఽవస్థితం - తస్మిన్నేవ ఈశే-వివేశ॥౩౩॥ తత ఇతి॥ స్వకృతః స్వకార్యకృతః-శ్రీకృష్ణస్యార్హణం-అకృతపూజామకుర్వన్-సుష్ఠు గాయంతీతి సుగాః గంధర్వాదయః॥౩౪॥ కించ॥ తదితి॥ తేషాం యాన్యద్భుతస్తోత్రాదీని-నైకోత్సవాః అనేకోత్సవాః యే మంగళస్వనాః- తాన్ స్వధామ్నః అంతిసమీపే-శ్రుత్వా-అజో బ్రహ్మా-అచిరాదాగతః ఈశ్వరస్య శ్రీకృష్ణస్య-మహిమానం దృష్ట్వా- విస్మయం ప్రాపేతి॥౩౫॥ రాజన్నితి॥ బహుతిథం బహుకాలం ఆక్రీడగహ్వరం క్రీడార్థమహాబిలం॥౩౬॥ అన్యచ్చాతివిచిత్రం వృత్తమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ శ్లో॥ కౌమారం పంచమాబ్దాంతం పౌగండం దశమావధి। కైశోరమాపంచదశాద్యౌవనం తు తతః పరం॥ హరేః కౌమారజం పంచమాబ్దకృతం కర్మ తథైవ దృష్ట్వా పౌగండకే షష్ఠేఽబ్దే-బాలా అద్యైవ తద్వృత్తమిత్యూచుః- కిం తత్కర్మ-మృత్యోస్సకాశాదాత్మనాం-అహేశ్చ మోక్షణం ఆత్మనాం ప్రసిద్ధాత్ మృత్యోః- అహేస్తు సంసారలక్షణాత్ -అఘాసురస్య జ్యోతిషః శ్రీకృష్ణే ప్రవేశమపి- తదా దృష్టం కథితవంత ఇత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ నేతి॥ నైతద్విచిత్రం-కింతదిత్యపేక్షాయామాహ-

అఘోపీతి॥ ఆత్మసామ్యం స్వసమానరూపతాం॥ ౩౮॥ సకృదితి॥ యస్యాంగం మూర్తిః- తస్య ప్రతిమా ప్రతికృతిః- తత్రాపి కేవలం మనోమయీ- సాపి బలాదంతరాహితా సతీ- భాగవతీం గతిం- దదౌ- ప్రహ్లాదాదిభ్యః సపవ సాక్షాత్స్వయమంతర్గతః- కిం పునః నిత్యాచాసావాత్మసుఖానుభూతిశ్చ తయా- అభితో వ్యుదస్తా మాయా యేన సః॥ ౩౯॥ ఇత్థమితి॥ దేవదత్తః పరీక్షిత్- ద్రౌణ్యస్త్రేణ దగ్ధోపి భగవతా శ్రీకృష్ణేన దత్తత్వాత్- యేన శ్రవణేన నితరాం గృహీతం వశీకృతం చేతో యస్య సః- యద్వా- భగవతి- నిగృహీతం నియమితం చేతో యస్యేతి వా॥ ౪౦॥ బ్రహ్మన్నితి॥ కాలాంతరే కాలాంతరే కృతం పౌగండకే కథం జ్ఞాత్వా- ఊచురిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ వయమితి॥ హే గురో- తత్ర బంధవోపి పాపిష్ఠా అపీత్యర్థః॥ ౪౩॥ ఇత్థమితి॥ తేన యః స్మారితోనంతః- తేన హృతాన్యఖిలేంద్రియాణి యస్య సః- తథాభూతోపి- కథంచిల్లబ్ధబహిర్దృష్టిః - హే భాగవతోత్తమోత్తమ శౌనక॥ ౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************

శ్లో॥ త్రయోదశే హరద్బ్రహ్మా వత్సాన్పాలాంశ్చ మాయయా। తదౌతత్సర్వరూపోబ్దం కృష్ణః పూర్వవదాచరత్॥ నైతద్వి

చిత్రం మనుజార్భమాయినః పరావరాణాం పరమస్య వేధసః। అఘోపి తత్స్పర్శనధూతపాతకః ప్రాపాత్మసామ్యం త్వసతాం సుదుర్లభం॥ ౩౮॥ సకృద్యదంగప్రతిమాంతరాహితా మనోమయీ భాగవతీం దదౌ గతిం। స ఏవ నిత్యాత్మసుఖానుభూత్యభివ్యుదస్తమాయోంతర్గతో హి కిం పునః॥ ౩౯॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్థం ద్విజా యాదవదేవదత్తః శ్రుత్వా స్వభర్తుశ్చరితం విచిత్రం। పప్రచ్ఛ భూయోపి తదేవ పుణ్యం వైయాసకిం యన్నిగృహీతచేతాః॥ ౪౦॥ విష్ణురాతః॥ బ్రహ్మన్ కాలాంతరకృతం తత్కాలీనం కథం భవేత్। యత్కౌమారే హరికృతం విదుః పౌగండకేర్భకాః॥ ౪౧॥ తద్బ్రూహి మే మహాయోగిన్ పరం కౌతూహలం గురో। నూనమేతద్ధరేరేవ మాయా భవతి నాన్యథా॥ ౪౨॥ వయం ధన్యతమా లోకే గురోపి క్షత్రబంధవః। యత్పిబామో ముహుస్త్వత్తః పుణ్యం కృష్ణకథామృతం॥ ౪౩॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్థం స్మ పృష్టస్స తు బాదరాయణిస్స్మారితానంతహృతాఖిలేంద్రియః। కృచ్ఛ్రాత్పునర్లబ్ధబహిర్దృశిశ్శనైః ప్రత్యాహ తం భాగవతోత్తమోత్తమ॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వాదశోధ్యాయః. ********************

శ్రీశుకః॥ సాధు పృష్టం మహాభాగ త్వయా భాగవతోత్తమ। యన్నూతనయసీశస్య శృణ్వన్నపి కథాం ముహుః॥ ౧॥ సతామయం సారభృతాం నిసర్గో యదర్థవాణీశ్రుతిచేతసామపి। ప్రతిక్షణం నవ్యవదచ్యుతస్య యత్ స్త్రియా విటానామివ సాధువార్తా॥ ౨॥ శృణుష్వావహితో రాజన్నపి గుహ్యం వదామి తే। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత॥ ౩॥ తథాఘవదనాన్మృత్యో రక్షిత్వా వత్సపాలకాన్। సరిత్పులినమానీయ భగవానిదమబ్రవీత్॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్॥ అహోతిరమ్యం పులినం వయస్యాస్స్వకేలిసంపన్మృదులాచ్ఛవాలుకం। స్ఫుటత్సరోగంధహృతాలిపత్రికధ్వనిప్రతిధ్వానలసద్ద్రుమాకులం॥ ౫॥ అత్ర భోక్తవ్యమస్మాభిర్దివారూఢం క్షుధార్దితాః। వత్సాస్సమీపేపః పీత్వా చరంతు శనకైస్తృణం॥ ౬॥ తథేతి పాయయిత్వార్భా వత్సానారుధ్య శాద్వలే। ముక్త్వా శిక్యాని బుభుజుస్సమం భగవతా ముదా॥ ౭॥ కృష్ణస్య విష్వక్పురురాజిమండలైరభ్యాననాః ఫుల్లదృశో వ్రజార్భకాః। సహోపవిష్టాః పులినే విరేజుశ్ఛదా యథాంభోరుహకర్ణికాయాః॥ ౮॥ కేచిత్పుష్పైర్దలైః కేచిత్పల్లవైరంకురైః ఫలైః। శిగ్భిస్త్వగ్భిర్దృష

తి॥ నూతనయసి నవీకరోషి॥ ౧॥ సతామితి॥ తథాహి- సారభృతాం సారగ్రాహిణాం అయం నిసర్గః స్వభావః- కోసౌ అచ్యుతస్య వార్తా ప్రతిక్షణం సాధు నవ్యవద్భవతీతి యత్ సః విటానాం స్త్రైణానాం- స్త్రియాః కామిన్యాః- వార్తేవ- కథంభూతానాం అపి సతాం- యత్ యా- అచ్యుతస్య వార్తైవ అర్థో యేషాం తాని వాణీశ్రుతిచేతాంసి యేషాం- తథాభూతానామపి॥ ౨॥ ౪॥ భోజనవిధానాయ పులినం స్తౌతి॥ అహో ఇతి॥ స్వీయానాం కేలీనాం- సంపదో విద్యంతే యస్మిన్ తత్ - మృదులాః అచ్ఛాః వాలుకాః యస్మిన్ తత్ - కించ- స్ఫుటత్ వికసత్ - సరః - సరోజబాహుల్యేన ఉపచారతః సర ఏవ వికసదిత్యుక్తం- గస్య గంధస్తేన హృతాః ఆకృష్టాః అళయః పత్రిణశ్చ- తేషాం- కేఉదకే- ధ్వనయః- తేషాం ప్రతిధ్వానాః- తైర్లసంతో ద్రుమాస్తైరాకులం వ్యాప్తం॥ ౫॥ అత్రేతి॥ దివాదినం ఆరూఢం ప్రవృద్ధం- భోజనవేళా అతీతేత్యర్థః॥ ౬॥ తథేతి॥ ఆరుధ్య సంరుధ్య శాద్వలే హరితతృణదేశే॥ ౭॥ కృష్ణస్యేతి॥ తదా- తే విరేజుః- కృష్ణస్య విష్వక్ పరితః- పురురాజిమండలైః బహుభిః పంక్తిమండలైస్సహ - నైరంతర్యేణోపవిష్టాః శ్రీకృష్ణాభిముఖాన్యాననాని యేషాం తే - ఫుల్లదృశో వికసితనయనాః - కమలకర్ణికా

యాః పరితః పత్రాణి-యథేతి॥౯॥ కేవదితి॥ పుష్పైః స్తబకైః-అన్యైశ్చపత్రైః-కృతానిభాజనానియైస్తే॥౯॥ సర్వ ఇతి॥ రుచిం స్వాదువిశేషం-అభ్యవజహ్రుః బుభుజిరే-సహేశ్వరాః శ్రీకృష్ణసహితాః॥౧౦॥ బిభ్రదితి॥ యజ్ఞభుగపి-తేషు బుభుజే బాలానామివ కేళిర్యస్య సః-తదాహ-ఉదరవస్త్రయోర్మధ్యే వేణుం బిభ్రత్ దధానః ఇతి సర్వత్రాన్వయః- వామ ఇతి కాకాక్షిన్యాయాత్ కక్షపాణ్యోర్విశేషణం-మసృణం స్నిగ్ధం దధ్యోదనకబళం- తత్ఫలాని బిల్వామలకాదిఫలాని - అంగులీషు అంగులీసంధిషు-కర్ణికేవ సర్వాభిముఖో మధ్యే తిష్ఠన్-స్వపరిస్వస్య పరితః-ఉపవిష్టానిత్యర్థః - సుహృదః-స్వైః స్వైర్నర్మభిః పరిహాసవాక్యైః-స్వర్గే స్వర్గనివాసిని జనే-ఆశ్చర్యేణ మిషతి పశ్యతి సతి-లోకే ఇహ-వత్సపజనానాం మధ్యే బుభుజే॥౧౧॥౧౨॥ తానితి॥ భీః భయం భయహేతుభ్యో భయం-అస్యాపి అస్య నిరస్యతీత్యర్థః యద్వా-అస్యనిశ్వస్యభియోఽపిభయం యః శ్రీకృష్ణః ఆశాత్ భోజనాత్-అత్రేతు రాధిక్యమాపర్షణం॥౧౩॥ ఇతీతి॥ అద్రిషు తద్దరీషు కుంజేషు లతాదిపిహితోదరవివరేషు-గహ్వరేషు సంకటస్థానేషు చ॥౧౪॥ అంభోజన్మేతి॥ అంభోజన్మనః పద్మాత్ - జనిరుత్పత్తిర్యస్య సః బ్రహ్మా తదంతరే తస్మిన్నవసరే గతః ఆగతః-తచ్ఛిద్రం ప్రాప్తో వా-అన్యదపి మహత్త్వం మహిమానం-ద్రష్టుం-తస్య వత్సాన్

ద్భిశ్చ బుభుజుః కృతభాజనాః॥౯॥ సర్వే మిథో దర్శయంతః స్వస్వభోజ్యరుచిం పృథక్। హసంతో హాసయంతశ్చాభ్యవజహ్రుస్సహేశ్వరాః॥ ౧౦ ॥ బిభ్రద్వేణుం జఠరపటయోశ్శృంగవేత్రే చ కక్షే వామే పాణౌ మసృణకబళం తత్ఫలాన్యంగులీషు। తిష్ఠన్ మధ్యే స్వపరిసుహృదో హాసయన్నర్మభిస్స్వైస్స్వర్గేలోకే మిషతి బుభుజే యజ్ఞభుగ్బాలకేళిః॥౧౧॥ భారతైవం వత్సపేషు భుంజానేష్వచ్యుతాత్మసు। వత్సాస్త్వంతర్వనే దూరం వివిశుస్తృణలోభితాః॥౧౨॥ తానదృష్ట్వా భయత్రస్తానూచే కృష్ణోఽస్య భీభయం। మిత్రాణ్యాశాన్మా విరమతేహానేష్యే వత్సకానహం॥౧౩॥ ఇత్యుక్త్వాద్రిదరీకుంజగహ్వరేష్వాత్మవత్సకాన్। విచిన్వన్ భగవాన్ కృష్ణస్సపాణికబళో యయౌ॥౧౪॥ అంభోజన్మజనిస్తదంతరగతో మాయార్భక

—* వత్సాపహారఘట్టః. *—

స్యేశితుర్ద్రష్టుం మంజు మహత్త్వమన్యదపి తద్వత్సానితో వత్సపాన్। నీత్వాన్యత్ర కురూద్వహాంతరదధాత్ఖేవస్థితో యః పురా దృష్ట్వాఘాసురమోక్షణం భగవతః ప్రాప్తః పరం విస్మయం॥ ౧౫ ॥ తతో వత్సానదృష్ట్వైత్య పులినేపి చ వత్సపాన్। ఉభావపి వనే కృష్ణో విచికాయ సమంతతః॥౧౬॥ క్వాప్యదృష్ట్వాంతర్విపినే వత్సాన్ పాలాంశ్చ విశ్వదృక్। సర్వం విధికృతం జ్ఞాత్వా సహసాభిజగామ హ॥ ౧౭ ॥ తతః కృష్ణో ముదం కర్తుం తన్మాతౄణాం చ కస్య చ। ఉభయాయితమాత్మానం చక్రే విశ్వదృగీశ్వరః॥౧౮॥ యావద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణవేణుదళశిగ్యావద్విభూషాంబరం। యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోంగవదజస్సర్వస్వరూపో బభౌ॥౧౯॥ స్వయమాత్మాత్మగోవత్సాన్ ప్రతివార్యాత్మవత్సపైః। క్రీడన్నాత్మవిహారైశ్చ సర్వాత్మా ప్రావిశద్వ్రజం॥౨౦॥ తత్తద్వత్సాన్ పృథఙ్నీత్వా తత్తద్గోష్ఠే ప్రవేశ్య సః। తత్తదాత్మాభవద్రాజంస్తత్త

ఇతః స్థానాత్-వత్సపాంశ్చ-అన్యత్ర నీత్వా-స్వయం తిరోబభూవ-భగవతః శ్రీకృష్ణస్య॥౧౫॥ తత ఇతి॥ ఉభావపి వత్సాన్ వత్సపాంశ్చ- విచికాయ అన్వేషితవాన్॥౧౬॥ క్వేతి॥ విధికృతం బ్రహ్మణా కృతం ॥౧౭॥ ....
తత ఇతి॥ ఉభయాయితం వత్సతత్పాలరూపేణ ఉభయథా వర్తమానమిత్యర్థః-అయం భావః- యది తూష్ణీమాసే-తర్హి తన్మాతౄణాం విషాదస్స్యాత్-యది చ - తానేవానయామి తర్హి బ్రహ్మణో మోదో న స్యాదితి తదుభయప్రీతయే తథా చక్రే ఇతి॥౧౮॥ తదేవ దర్శయతి ॥ యావదితి ॥ వత్సపానాం వత్సకానాం చాల్పకవపుః ప్రమాణమనతిక్రమ్య - ఏవముపర్యపి యోజ్యం-యద్వా-యావద్వత్సపాదివపుః-తావత్సర్వస్వరూపః- అజః కృష్ణః-బభావిత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ శ్లో॥ సర్వం విష్ణుమయం జగదితి-ప్రసిద్ధా యా గీః-తస్యా అంగవత్ మూర్తిమత్ - సాగీరేవార్థస్వరూపేణ ప్రత్యక్షా యథా తథా-బభూవేత్యర్థః॥౧౯॥ స్వయమితి॥ ఏవం సర్వాత్మా సన్-వ్రజం ప్రావిశత్-కథం స్వయమాత్మైవ ప్రయోజకః-ఆత్మరూపాన్ గోవత్సానితి-కర్మాపి స్వయమేవేత్యుక్తం. ఆత్మరూపైర్వత్సపైః-ప్రతివార్య-ప్రయోజ్యకర్తాపి స్వయమేవ-ఆత్మవిహారైః క్రీడన్నితి-క్రియాకారకాణ్యపి స్వయమేవేత్యర్థః॥౨౦॥ తత్తదితి॥ తత్తదాత్మా తత్తద్గోపబాలరూపో భవత్ తతస్తత్తత్సద్మ ప్రవిష్టః॥౨౧॥ గోపికా మోహనమాహ॥ తన్మాతర ఇతి॥ తన్మాతరో వేణురవేణ- త్వరయా ఉత్థితాస్సత్యః సు

తాః అముత్వా - పరం బ్రహ్మైవ దోర్భిః ఉత్థాప్య ఉపగూహ్య - పయస్సుధాసవం - పయ ఏవ సుధావత్స్వాదు - ఆసవవదున్మాదకం - పాయయామాసురిత్యర్థః ॥౨౨॥ తత ఇతి ॥ ఏవం యామయామేన తత్తత్కాలక్రీడానియమేన - సాయం గతః ప్రాప్తః స్వాచరితైః స్వస్యాచరితైః శోభనైరాచరితైర్వా - మాతౄః ప్రహర్షయన్ - తతస్తాభిరున్మర్దనాదిభిరుపలాలిత ఇతి ॥౨౩॥ గవాం మోహనమాహ ॥ గావ ఇతి ॥ పరిహూతా ఆహూతాశ్చ తే - సంగతాశ్చ తాన్ ॥౨౪॥ ఏతావత్తు వైషమ్యం కృష్ణస్యాపి దుర్నివారమాసీదిత్యాహ ॥ గోగోపీనామితి ॥ గవాం గోపీనాం చాస్మిన్ కృష్ణే - మాతృతా ఉపలాలనాదిరూపా - పురోవదేవాసీత్ - కింతు - స్నేహర్ద్ధికాం వినా స్నేహాధిక్యం త్విదానీం విశేష ఇత్యర్థః - అను గోపీషు - హరేః - తోకతా చ బాలభావనాపి పూర్వవదేవాసీత్ - కింతు - మాయయా వినా - మమైవాయం మాతా - అహం అస్యాః పుత్ర ఇతి మోహం వినేత్యర్థః ॥౨౫॥ స్నేహర్ద్ధిమేవ దర్శయతి ॥ వ్రజౌకసామితి ॥ యథా కృష్ణే యశోదానందనే - స్వపుత్రేభ్యోఽపి స్నేహాధిక్యం - పూర్వమాసీత్ - ఇదానీం - స్వతోకేష్వపి - తథైవావర్ధతేత్యర్థః - అబ్దం సంవత్సరం - నిస్సీమ యథా తథా - స్నేహవల్లీ వవృధే ॥౨౬॥ ఇత్థమితి ॥ ఏవమాత్మా శ్రీకృష్ణః - వత్సపో భూత్వా - తత్రాపి తావద్వత్సానాం తత్పాలకానాం చ మిషేణాత్మాన మాత్మనా పాలయన్ - క్రీడితవానిత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏతావత్పర్యంతం రామస్యాపి మోహ ఏవాసీత్ - సంవత్సరాంతే తు - కథంచిత్ జ్ఞాతవానితి దర్శయన్నాహ ॥ ఏకదేతి ॥ పంచషట్సు రాత్రిషు - హాయనస్య పూరణీషు పూరకతయా అవశిష్టాస్విత్యర్థః ॥

త్సద్మప్రవిష్టవాన్ ॥౨౧॥ తన్మాతరో వేణురవత్వరోత్థితా ఉత్థాప్య దోర్భిః పరిరభ్య నిర్భరమ్ । స్నేహస్నుతస్తన్యపయస్సుధాసవం మత్వా పరం బ్రహ్మ సుతానపాయయన్ ॥౨౨॥ తతో నృపోన్మర్దనగంధలేపనాలంకారరక్షాతిలకాశనాదిభిః । సులాలితస్స్వైశ్చరితైః ప్రహర్షయన్ సాయం గతో యామయమేన మాధవః ॥౨౩॥ గావస్తతో గోష్ఠముపేత్య సత్వరం హుంకారఘోషైః పరిహూతసంగతాన్ । స్వకాన్ స్వకాన్ వత్సతరానపాయయన్ ముహుర్లిహంత్యస్స్రవదౌధసం పయః ॥౨౪॥ గోగోపీనాం మాతృతాస్మిన్నాసీత్స్నేహర్ద్ధికాం వినా । పురోవదాస్వపి హరేస్తోకతా మాయయా వినా ॥౨౫॥ వ్రజౌకసాం స్వతోకేషు స్నేహవల్ల్యాబ్దమన్వహమ్ । శనైర్నిస్సీమ వవృధే యథా కృష్ణే త్వపూర్వవత్ ॥౨౬॥ ఇత్థమాత్మాత్మనాత్మానం వత్సపాలమిషేణ సః । పాలయన్ వత్సపో వర్షం చిక్రీడే వనగోష్ఠయోః ॥౨౭॥ ఏకదా చారయన్ వత్సాన్ సరామో వనమావిశత్ । పంచషట్సు త్రియామాసు హాయనాపూరణీష్వజః ॥౨౮॥ తతో విదూరాచ్చరతో గావో వత్సానుపవ్రజమ్ । గోవర్ధనాద్రిశిఖరే చరంత్యో దదృశుస్తృణమ్ ॥౨౯॥ దృష్ట్వాథ తత్స్నేహవశోఽస్మృతాత్మా స గోవ్రజోఽత్యాత్మపదుర్గమార్గః । ద్విపాత్కకుద్గ్రీవ ఉదాస్యపుచ్ఛోఽగాద్ధుంకృతైరాస్నుపయా జవేన ॥౩౦॥ సమేత్య గావో గోవత్సాన్ వత్సవత్యోఽప్యపాయయన్ । గిళంత్య ఇవ చాంగాని లిహంత్యస్స్వౌధసం పయః ॥౩౧॥ గోపాస్తద్రోధనాయాసమౌఘ్యలజ్జోరుమన్యునా । దుర్గాధ్వకృచ్ఛ్రతోఽభ్యేత్య గోవత్సైర్దదృశుస్సుతాన్ ॥౩౨॥ తదీక్షణోత్ప్రేమరసాప్లుతాశయా జాతానురాగా గతమన్యవోఽర్భకాన్ । ఉదూహ్య దోర్భిః పరిరభ్య మూర్ధని ఘ్రాణైరవాపుః పరమాం ముదం తే ॥ ౩౩ ॥ ఏవం స పశవో గోపాస్తో

॥౨౮॥ తత ఇతి ॥ తతో విదూరత ఏవ గోవర్ధనశిఖరే చరంత్యో గావో వ్రజసమీపే - చరతః వత్సాన్ దదృశుః ॥౨౯॥ దృష్ట్వేతి ॥ తదైవ స గోవ్రజః గవాం కలాపః - తత్ స్నేహవశః తేషాం వత్సానాం స్నేహేనాకృష్టః - అత ఏవ - అస్మృత ఆత్మా యేన సః తథా - జవేన - ఉపవ్రజమగాత్ - కథంభూతః - అత్యాత్మపదుర్గమార్గః - అతిక్రాంతః - ఆత్మపాః గోపాలాః - యేన సః అత్యాత్మపః - తథా దుర్గమో మార్గో యస్య స చ - తథా యుక్తాభ్యాం - పద్భ్యాం - ధావన్ ద్విపాదివ - ప్రతీయమానః - కకుది ఆకుంచితా గ్రీవా యస్య సః - ఉదాస్యపుచ్ఛః ఉన్నమితాన్యాస్యాని పుచ్ఛాని చ యేన సః - ఆస్నుపయాః సర్వతః స్రవంతి పయాంసి యస్య సః - గోవ్రజ ఇత్యనేన వృషభాదయోఽప్యగురిత్యుక్తం ॥౩౦॥ తత్ర విశేషతో ధేనూనాం చేష్టితమాహ ॥ సమేత్యేతి ॥ గోవర్ధనస్యాధః వత్సవంత్యః - పునః ప్రసూతా అపి ॥౩౧॥ రామేణ దృష్టం వత్సేషు గవాం స్నేహాతిశయముక్త్వా - గోపానామపి దర్శయితుమాహ ॥ గోపా ఇతి ॥ తాసాం గవాం రోధనే - య ఆయాసః తస్య మౌఘ్యేన మోఘత్వేన - లజ్జయా సహ ఉరుమన్యునా - దుర్గమార్గజనితక్లేశేన చాభ్యేత్య గోవత్సైస్సహ సుతాన్ దదృశుః ॥౩౨॥ తదితి ॥ తతశ్చ తేషామీక్షణేనోద్గతో యః ప్రేమరసః - తస్మిన్నాప్లుతాః నిమగ్నాః ఆశయా యేషాం తే - లజ్జామన్యుకృచ్ఛ్రాన్ అపి తాడయితుమాగతాః సంతోఽపి - గతమన్యవః - ప్రత్యుత జాతోఽనురాగో యేషాం తే - మూర్ధని - ఘ్రాణైః అవఘ్రాణైః - పరమాం ముదమవాపుః ॥

౩౩॥ఏవమితి॥ కృఛ్రాత్-తతఃఅపగతాఃనివృత్తాః-తేషాంసుతానాం - అనుస్మృత్య-ఉద్గచ్ఛంతిఅశ్రూణియేషాంతే-౩౪॥వ్రజస్యేతి॥ ప్రేముద్ధేరౌత్కంఠ్యమశశయం-ముక్తస్తనేష్వపత్యేషు - వీక్ష్య-అహేతువిత్ హేతుమజానన్నచింతయత్ ॥౩౫॥చింతామేవాహద్వాభ్యాం॥కిమితి॥ వాసుదేవేయథాపురా-తథాస్వతోకేష్వపివ్రజస్యప్రేమవర్ధతే - కిమేతదద్భుతమితి-కించ-సాత్మనఃఆత్మసహితస్యవ్రజస్య-మమతేషుప్రేమకారణంకిమితిభావః॥౩౬॥కేతి॥కేయంమాయా-దేవానాంవా-నరాణాంవా-అసురాణాంవా-కుతోవా-కస్మాత్ప్రయుక్తా-తతోఽన్యమాయానసంభవతి- యతోమమాపిమోహావర్తతే-అతః-ప్రాయశోమత్స్వామినఃశ్రీకృష్ణస్యైవ,మాయేయమస్త్వితిసంభావయతి ॥౩౭॥ ఇతీతి॥సవయసాఽసక్షీనపి-వయునేనజ్ఞానమయేనచక్షుషా-వైకుంఠంశ్రీకృష్ణమేవాపశ్యత్ ॥౩౮॥ ఏవంకృష్ణరూపాఽసామాన్యతోజ్ఞాత్వా-శ్రీకృష్ణందృష్ట్వా-కృష్ణోపదేశేనవిశేషతోజ్ఞాతవానిత్యాహ ॥నేతి॥ అయమర్థఃపాల్యమానాస్తావద్వత్సాఋషీణామంశాః-పాలకాశ్చదేవానామంశాఇతితావదహంవేద్మిఇదానీంతునతథా-కింతు-అస్మిన్భిదాశ్రయేఽపి-త్వమేవభాసి-అతస్త్వంసర్వంపృథక్ వివిచ్య-కథంవృత్తమితివదేత్యుక్తేనప్రభుణావక్తాఽపి - నిగమాత్ సంక్షేపతఏవోక్తంవృత్తంబలఃఅవైత్ విదితవానిత్యర్థః॥౩౯॥తతఃకింవృత్తమిత్యపేక్షాయామాహ॥తావదితి॥వర్షేజాతే - ఆత్మనోమా-

ఽశ్లేషసునిర్వృతాః।కృఛ్రాచ్ఛనైరపగతాస్తదనుస్మృత్యుదశ్రవః॥౩౪॥వ్రజస్యరామఃప్రేమర్ధేర్వీక్ష్యౌత్కంఠ్యమనుక్షణమ్।ముక్తస్తనేష్వపత్యేష్వప్యహేతువిదచింతయత్॥౩౫॥కిమేతదద్భుతమివవాసుదేవేఽఖిలాత్మని।వ్రజస్యసాత్మనస్తోకేష్వపూర్వంప్రేమవర్ధతే॥౩౬॥కేయంవాకుతఆయాతాదైవీవానార్యుతాసురీ।ప్రాయోమాయాస్తుమేభర్తుర్నాన్యామేఽపివిమోహినీ॥౩౭॥ ఇతిసంచింత్యదాశార్హోవత్సాన్సవయసానపి। సర్వానాచష్టవైకుంఠంచక్షుషావయునేనసః॥౩౮॥ నైతేసురేశాఋషయోనచైతేత్వమేవభాసీశభిదాశ్రయేఽపి। సర్వంపృథక్త్వంనిగమాత్కథంవదేత్యుక్తేనవృత్తంప్రభుణాబలోఽవైత్॥౩౯॥తావదేత్యాత్మభూరాత్మమానేనత్రుట్యనేహసా।పురోవదాబ్దంక్రీడంతందదృశేసకలంహరిం॥౪౦॥బ్రహ్మో॥యావంతోగోకులేబాలాస్సవత్సాస్సర్వఏవహి।మాయాశయేశయానామేనాద్యాపిపునరుత్థితాః॥౪౧॥ఇతఏతేఽత్రకుత్రత్యామన్మాయామోహితేతరే।తావంతఏవవదద్వాబ్దంక్రీడంతోవిష్ణునాసహ॥౪౨॥ఏవమేతేషుభేదేషుచిరంధ్యాత్వాసదాత్మభూః। సదాశ్రయాఏతఇతిజ్ఞాతుంనేశేకథంచన॥౪౩॥ ఏవంవిమోహయన్విష్ణుంవిమోహంవిశ్వమోహనమ్। స్వయైవమాయయాజోఽపిస్వయమేవవిమోహితః॥౪౪॥తమ్యాంతమోవన్నైహారం*ఖద్యోతార్చిరివాహని।మహతీతరమాయైశ్యంనిహంత్యాత్మనియుంజతః॥౪౫॥తావత్సర్వేవత్సపాలాఃపశ్యతోజస్యతత్క్షణాత్।వ్యదృశ్యంతఘనశ్యామాఃపీతకౌశేయవాససః॥౪౬॥చతుర్భుజాశ్శంఖచక్రగదారాజీవపాణయః।కిరీటినఃకుండలినోహారిణోవనమాలినః॥౪౭॥శ్రీవత్సాంగదదోరత్నకంబుకంకణపాణయః। నూపురైఃకటకైర్భాతాఃకటిసూత్రాంగులీయకైః॥౪౮॥అంఘ్రిమస్తకమాపూర్ణతులసీనవదామభిః।కోమలైస్సర్వగాత్రేషుభూరిపుణ్యవదర్పితైః॥౪౯॥చంద్రికావిశదస్మేరైస్సారుణాపాంగవీక్షితైః। స్వకార్థానామివరజస్స

నేనత్రుట్యనేహసాత్రుటిమాత్రేణకాలేన-సకలంసానుచరంహరిం-దదర్శ॥౪౦॥ దృష్ట్వాచవ్యతర్కయదిత్యాహద్వాభ్యాం॥యావంతఇతి॥ మేమాయాశయేమన్మాయాతల్పే॥౪౧॥ఇతఇతి॥మన్మాయామోహితేభ్యఇతరేకుత్రత్యాః॥౪౨॥ఇతివితర్కయన్-అముహ్యదిత్యాహఏవమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥౪౩॥౪౪॥ ననుమాయాశ్రయస్యతస్యకుతోమోహఇత్యతఆహ॥తమ్యామితి॥మహామాయావినిభగవతి-అన్యమాయాయాఆవరణవిక్షేపకత్వాభావే- దృష్టాంతద్వయమాహ-తమ్యాంతమిస్రాయాంరాత్ర్యాం-నైహారంహిమకిరణప్రభవంతమఇవ-తద్ధితార్థోపసర్జనస్యాపితమసోనైహారమితి - విశేషణంఛాందసం-తత్తమోయథాపృథగావరణంనకరోతికింతుతత్రైవలీయతే - యథాచ-ఖద్యోతార్చిరహనిపృథక్ప్రకాశంనకరోతి-ఏవంమహతిపురుషే-యుంజతఃపుంసః-ఇతరానీచమాయ్యా-తత్రనకించిత్కరోతి-కింతు - ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవఐశ్యంసామర్థ్యంనిహంతి॥౪౫॥అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ ॥తావదితి॥ వత్సపాలాఃవత్సాఃపాలాఃబాలాశ్చ - సర్వేయష్టివిషాణాదయశ్చ ॥౪౬॥౪౭॥శ్రీవత్సేతి॥ శ్రీవత్సప్రభయాయుక్తానిఅంగదాని దోష్షుయేషాంతేరత్నమయానికంబువత్త్రిరేఖాధరాణికంకణాని - పాణిష్వయేషాంతేచతేచతథా॥౪౮॥అంఘ్రీతి॥ భూరిబహుజన్మార్జితంపుణ్యం

తదుక్తైర్జ్ఞైనైరర్పితైః॥౪౯॥చంద్రికేతి॥ చంద్రికావద్విశదస్మితయుక్తైఃసహారుణగుణేనవర్తమానాః- యేఅపాంగాః తైరీక్షితైః-స్వకాఙ్క్షాణాంస్వభక్తమనోరథానాంరజస్సత్త్వాభ్యాంప్రప్తపాలకాఇవ- వ్యదృశ్యంత-సత్త్వవద్విశదస్మితేనపాలకాఇవరజోవదరుణగుణేనచ-స్వకాఙ్క్షాణాంస్రష్టారఇవ-తాదృకటాక్షైః- ద్యోతమానాఇత్యర్థః॥ ౫౦॥ ఆత్మేతి॥ఆత్మాబ్రహ్మ-తదాదిస్తంబపర్యంతైః-నైకార్హైర్నేకార్హణైః॥౫౧॥అణిమాద్యైరితి ॥ అజాద్యాభిః-అజామాయా-తత్ప్రభృతిభిః-విభూతిభిఃశక్తిభిః-మహదాదిభిరితి-మహత్తత్త్వయోఃపృథక్త్వవివక్షయాచతుర్వింశతితత్త్వైర్జగత్కారణైః॥౫౨॥కాలేతి॥కాలాదిభిశ్చతత్సహకారిభిశ్చ-తత్ర స్వభావఃపరిణామహేతుః- సంస్కారఉద్బోధకః-స్వమహిధ్వస్తమహిభిః-భగవన్మహిమ్నాతిరస్కృతస్వాతంత్ర్యైః ఉక్తైః సర్వైరణిమాద్యైః ॥ ౫౩॥ సర్వేషాంమూర్తీనాముత్కర్షంపి శేషమాహ॥ సత్యేతి ॥ సత్యాశ్చ-జ్ఞానరూపాశ్చఅనంతాశ్చఆనందరూపాశ్చతా ఏకమాత్రాః-విజాతీయసజాతీయభేదరహితాః-తథాపిచైకరసాఃసదైకరూపామూర్తయోయేషాంతే యద్వా- సత్యజ్ఞానాదిమాత్రైకరసంయద్బ్రహ్మ - తదేవమూర్తిర్యేషామితి-అతఏవ - ఉపనిషత్ -ఆత్మజ్ఞానం సైవదృక్ చక్షుర్యేషాం తేషామపి-హినిశ్చితం-అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యాః నస్పృష్టంస్పర్శనాయోగ్యం-భూరిమాహాత్మ్యంయేషాంతే-తథాభూతాస్సంతఃసర్వేవ్యదృశ్యంతేతి॥౫౪॥ఏవమితి॥ఏవంసకృత్ ఏకదైవ-దదర్శ - పరబ్రహ్మణోపి శేషిణంయస్యేతి॥౫౫॥తతఇతి॥అతికుతుకేనఅత్యాశ్చర్యేణఉద్వృత్తదృష్టింపరావృత్యాహంసవృష్టిపరావృత్యేతివా- కుతుకశబ్దేతృతీయా

తత్త్వాభ్యాంప్రప్తపాలకాః॥౫౦॥ఆత్మాదిస్తంబపర్యంతైర్మూర్తిమద్భిశ్చరాచరైః।నృత్తగీతాద్యనేకార్హైఃపృథక్పృథగుపాసితాః॥౫౧॥ అణిమాద్యైర్మహిమభిరజాద్యాభిర్విభూతిభిః। చతుర్వింశతిభిస్తత్త్వైఃపరీతామహదాదిభిః॥౫౨॥కాలస్వభావసంస్కారకామకర్మగుణాదిభిః।స్వమహిధ్వస్తమహిభిర్మూర్తిమద్భిరుపాసితాః॥౫౩॥సత్యజ్ఞానానంతానందమాత్రైకరసమూర్తయః। అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశామ్॥౫౪॥ఏవంసకృద్దదర్శాజఃపరబ్రహ్మాత్మనోఖిలాన్। యస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతిసచరాచరమ్॥౫౫॥తతోతికుతుకో*ద్వృత్యస్తిమితైకాదశేంద్రియః। తద్ధామ్నాభూదజస్తూష్ణీంపూర్దేవ్యంతీవపుత్రికా॥౫౬॥ ఇతీరేశేఽతర్క్యేనిజమహిమనిస్వప్రమితికేపరత్రాజాతోతన్నిరసనముఖబ్రహ్మకమితౌ।అనీశేపిద్రష్టుంకిమిదమితివాముహ్యతిసతిచఛాదాజోజ్ఞాత్వాసపదిపరమోఽజాజవనికామ్॥౫౭॥తతోర్వాక్ప్రతిలబ్ధాక్షఃకఃపరేతవదుత్థితః। కృచ్ఛ్రాదున్మీల్యవైదృష్టీరాచష్టేదంసహాత్మనా॥౫౮॥సపద్యేవాభితఃపశ్యన్ దిశోపశ్యత్పురఃస్థితమ్।బృందావనంజనాజీవ్యద్రుమాకీర్ణంసమాప్రియమ్॥౫౯॥యత్రనైసర్గదుర్వైరాస్సహాసన్నృమృగాదయః।మిత్రాణీవాజితావాసాత్ ద్రుత

యాః ఛాందసోలుక్ - పాఠాంతరేతు - అతికుతుకేనోద్వృత్తఃక్షుభితః - తేషాంధామ్నాతేజసా - స్తిమితసర్వేంద్రియోబ్రహ్మా - తూష్ణీంనిశ్చలోభూత్ - అత్రదృష్టాంతః - పూర్దేవీవ్రజాధిష్ఠాత్రీకాదిదేవతా - తస్యాః - అంతిసమీపే పుత్రికాచతుర్ముఖకనకప్రతిమేవ॥౫౬॥ ....*

ఏవంమోహనిమగ్నమజముజ్జహారేత్యాహ॥ఇతీతి॥ఇరాసరస్వతీ-తస్యాఈశే బ్రహ్మణి-కిమిదమితిముహ్యతిసతి - పశ్చాత్తద్ద్రష్టుమప్యనీశేసతి-పరమఃఅజఃశ్రీకృష్ణః-సపది-అజాయవనికాంమాయారూపాంతిరస్కరణీం- యయాచ్ఛాదనం-వత్సతంతాం-చఛాదతిరోధత్త-అపసారితవానిత్యర్థః-అథవా- అయంలోకాభిమానీమమైశ్వర్యం-ద్రష్టుమయోగ్యఇతి తస్యోపరిమాయాంప్రసారితవానిత్యర్థః-క్వముహ్యతిసతి-అతర్క్యేతర్కాగోచరే-నిజఃఅసాధారణోమహిమాయస్యతస్మిన్-ఇతిమోహహేతురుక్తః-దర్శనాయోగ్యత్వాయత్రీణివిశేషణాని-స్వప్రమితిఃస్వప్రకాశంచ- యత్సుఖంచయస్మిన్- అతఏవ-అజాతః-ప్రకృతేః-పరత్రపరస్మిన్-అతఏవఅతన్నిరసనముఖేనబృంహకైఃశ్రుతిశిరోభిః - మితఃజ్ఞానంయస్మిన్తస్మిన్స్వరూపే॥౫౭॥తతఇతి॥అర్వాక్ బహిః-ప్రతిలబ్ధాన్యక్షీణియేనసః- పరేతవత్ మృతోయథా-కథంచిత్ పునరుత్తిష్ఠతి-తథాదృష్టీః నేత్రాణి॥౫౮॥సపదీతి ॥ జనానామాజీవ్యైరుపజీవ్యైఃద్రుమైరాకీర్ణం-సమాప్రియం సమ్యక్ ఆసమంతాత్ ప్రియాణియస్మిన్తత్ ॥౫౯॥తదాహ॥యత్రేతి ॥ నైసర్గికదుర్వైరాఃస్వాభావికాప్రతికార్యవైరవంతోపినరాః-సింహాదయశ్చమిత్రాణీవయత్రసహైవాసన్- అజితస్యశ్రీకృష్ణస్య-ఆవాసేన-ద్రుతాఃపలాయితాః - రుట్తర్షాదయఃక్రోధలోభాదయోయస్మాత్తత్తథాభూతం - అత్రతరుషేతివర్ణవిశ్లేషః ఛందోనురోధేన

బృందావనమపశ్యదితి||౬౦||తత్రేతి||తత్రచపరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-పురాపూర్వవదేవ-బ్రహ్మఅచష్టఅపశ్యత్-కథంభూతం-పశుపవంశశిశుత్వనాట్యముద్వహాత్-నాట్యమిత్యత్రహేతుఃఅద్వయమిత్యాది-అద్వయంచవత్సానవిచిన్వత్-సఖీంశ్చ-అగాధబోధంచవిచిన్వత్-అనంతంచపరితోవిచిన్వత్-పశంచశిశుత్వముద్వహాత్-బ్రహ్మాచసపాణికబళమితి-నాట్యమేవోద్వహాదిత్యర్థః||౬౧||దృష్ట్వేతి||నిజధోరణతఃస్వవాహనాత్-త్వరేణవేగేనఅవతీర్య-దండవన్నత్వా-ఛత్రాణాం-ముకుటానాం-అగ్రైరంఘ్రియుగ్మంస్పృష్ట్వా-ముదశ్రుసలిలైరానందాశ్రురూపైః-సుజలైరభిషేకమకరోదితి||౬౨||ఉత్థాయేతి||చిరస్యచిరం-పాదయోఃపతన్నాస్తే||౬౩||శనైరితి||సవేపథుఃసకంపః-అతఏవ-గద్గదయాఅనుకరణమేతత్-ఇరయావాచా ఐడత అస్తౌత్||౬౪||ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *******

స్తౌ||చతుర్దశేచ్యుతందృష్ట్వాపూర్వాగంతుకనిశ్చయః|అస్తౌషీత్కృష్ణంబ్రహ్మాతిమోహితః || స్వకృతాపరాధేన-భియాసకంపయా-భగవన్మహిమానమనవగాహమానోయథాదృష్టస్వరూపమేవకీర్తయన్నాహ || నౌమీతి || హే-ఈడ్యస్తుత్య-తేతుభ్యం నౌమినమఇత్యర్థః-యద్వా- ద్వితీయార్థేచతుర్థీ-అథవా-నౌమీత్యుక్త్వాప్రస్తుతస్యభగవతఃకర్మత్వేజ్ఞాతే-ప్రయోజనాపేక్షాయామేవంభూతఃభగవానేవ-ప్రయోజనమితితాదర్థ్యేచతుర్థీ-యద్వా - తుభ్యం-ప్రసాదయితుంత్వామేవనౌమీత్యర్థః-అభ్రవద్వపుర్యస్యతస్మైతటిద్వదంబరేయస్యతస్మై - గుంజాభిరవతంసౌకర్ణభూషణౌపరితః పింఛ-బర్హాపీడంచ - తైర్లసన్ముఖం యస్యతస్మై-వన్యాఃప్రజోయస్యతస్మై-కబళాదిభిః-లక్ష్మ

రుత్తౌ*పాదికం|| ౬౦|| తతోద్వహత్పశుపవంశశిశుత్వనాట్యంబ్రహ్మాద్వయంపరమనంతమగాధబోధం|వత్సాన్సఖీనివపురాపరితోవిచిన్వదేకంసపాణికబళంపరమేష్ఠ్యచష్ట|| ౬౧|| దృష్ట్వాత్వరేణనిజధోరణతోవతీర్యపృథ్వ్యాంవపుఃకనకదండమివాభిపాత్య | స్పృష్ట్వాచతుర్ముకుటకోటిభిరంఘ్రియుగ్మంనత్వాముదశ్రుసలిలైరకృతాభిషేకం||౬౨||ఉత్థాయోత్థాయకృష్ణస్యచిరస్యపదయోఃపతన్ | ఆస్తేమహిత్వంప్రాగ్దృష్టంస్మృత్వాస్మృత్వాపునఃపునః||౬౩||శనైరథోత్థాయవిమృజ్యలోచనేముకుందముద్వీక్ష్యవినమ్రకంధరః|కృతాంజలిఃప్రశ్రయవాన్సమాహితస్సవేపథుర్గద్గదయైడతేరయా||౬౪||**

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః. *****************************

—* వత్సాపహరణేభగవన్మహిమాభిజ్ఞేనబ్రహ్మణాకృతస్తుతిః. *—

బ్రహ్మా || నౌమీడ్యతేభ్రవపుషేతటిదంబరాయగుంజావతంసపరిపింఛలసన్ముఖాయ|వన్యస్రజేకబళవేత్రవిషాణవేణులక్ష్మశ్రియేమృదుపదేపశుపాంగజాయ||౧|| అస్యాపిదేవవపుషోమదనుగ్రహస్యస్వేచ్ఛామయస్యనతుభూతమయస్యకోపి| నేశేమహిత్వవసితుంమనసాంతరేణసాక్షాత్తవైవకిముతాత్మసుఖానుభూతేః||౨||జ్ఞానేప్రయాసముదపాస్యనమంతఏవజీవంతిసన్ముఖరితాంభవదీయవార్తాం|స్థానె

భిః-శ్రీఃశోభాయస్యతస్మై-మృదూపాదౌ-యస్యతస్మై-పశుపస్యాంగజాయ-యద్వా-పశూనింద్రియాణి-పాంతిరక్షంతీతిపశుపాః దేవాః-తఏవాంగజాః-యస్యతస్మై||౧||ననునౌమీతిప్రతిజ్ఞాయ - కింస్వరూపానువాదమాత్రంక్రియతే-అతఆహ||అస్యాపీతి|| హే దేవ-అస్యాపిసులభత్వేనప్రకాశితస్యాపి తవవపుషఃఅవతారస్య-మహి మహిమానం- అవసితుంజ్ఞాతుం-కోపికః బ్రహ్మా-అహమపి- నేశేనశక్నోమి-యద్వా-కశ్చిదపి నేశేనసమర్థఆసీత్-సులభత్వేవిశేషణద్వయం-మదనుగ్రహస్యమమానుగ్రహాయస్మాత్ - తన్మదనుగ్రహంతిస్య - కించ - స్వేచ్ఛామయస్య- స్వీయానాంయథాయథాఇచ్ఛాతథాతథాభవతః - తర్హికిమితిజ్ఞాతుంనశక్యతే అతఆహ - నతుభూతమయస్యఅచింత్యశుద్ధసత్వాత్మకస్య-యథాస్యాప్యేవంతథా-కథంపునఃసాక్షాత్తవకేవలస్యాత్మసుఖానుభూతేః-తావకస్యసుఖానుభవమాత్రస్యానవతారిణోగుణాతీతస్య-మహిమానంఅంతరేణ-నిరుద్ధేనాపిమనసా-కోవా-జ్ఞాతుం-సమర్థోభవేత్ - అథవానతు-భూ[illegible]యస్య-అపితు-విరాడ్రూపస్యతవ-త్వన్నియమ్యస్యాపివపుషః-మహి-అవసితుం-కోపినేశే-తదాసాక్షాత్తవై[illegible]రణస్యనియమ్యనియంతృభేదరహితస్య-ఉక్తలక్షణస్యఅస్య-మహిమమహిమానం-అవసితుం-కోపినేశఇతికింవ[illegible]ర్థః|| ౨||తర్హిఅజ్ఞాఃకథంసంసారంతరేయురతఆహ||జ్ఞానఇతి| ఉదపాస్యఈషదప్యకృత్వాసద్భిర్ముఖరితాంస్వతఏవనిత్యంప్రకటితాంభవదీయాంవార్తాం-స్వస్వస్థానఏవస్థితాస్సంతఃసన్నిధిమాత్రేణస్వతఏవ-శ్రుతింగతాంశ్రవణంప్రాప్తాం- తనువాఙ్మనోభిః-నమంతఃసత్కుర్వంతః-యేజీవంతికేవలం-యద్యపి-నాన్యత్కుర్వంతి-తైఃప్రాయ

తః త్రిలోక్యామన్యైరజితోపి-హే అజిత త్వం జితః ప్రాప్తోసి-కిం జ్ఞానశ్రమేణేత్యర్థః ॥౩॥ భక్తిం వినా జ్ఞానం తు నైవసిద్ధ్యతీత్యాహ' శ్రేయ ఇతి॥ శ్రేయసామభ్యుదయాపవర్గలక్షణానాం-సృతిః శ్రవణం-యస్యాః-సరస ఇవ నిర్ఘరాణాం తేతవ-భక్తిం ఉదస్యత్యక్త్వా-శ్రేయసాం మూర్ధభూతాం ముక్తిం ప్రాప్తుం-తేషాం క్లేశలః క్లేశ ఏవ శిష్యతే - నాన్యత్ ॥ అయం భావః యథాల్పప్రమాణం ధాన్యం-పరిత్యజ్య-అంతః కణహీనాన్ స్థూలాన్-ధాన్యాభాసాన్-తుషానేవావఘ్నంతి-తేషాం న కించిత్ ఫలం-ఏవం భక్తిం-తుచ్ఛీకృత్య-యే కేవలబోధాయ-ప్రయతంతే-తేషామపీతి ॥౪॥ భక్త్యైవజ్ఞానం-నాన్యథేత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హే భూమన్-ఇహలోకే పూర్వం యోగినోపి సంతః- యోగేన జ్ఞానమప్రాప్య పశ్చాత్త్వదర్పితేహాః త్వయ్యర్పితా లౌకిక్యపి - ఈహా చేష్టా యైస్తే నిజకర్మలబ్ధయా త్వదర్పితైః స్వైః కర్మభిః లబ్ధయా యద్వా-త్వయ్యర్పితా-ఈహా చ- నిజాని కర్మాణి చ-తైర్లబ్ధయేత్యేకం పదం - కథోపనీతయా కథయా త్వత్సమీపం ప్రాపితయా-భక్త్యైవ విబుధ్య- ఆత్మానం జ్ఞాత్వా-అంజః సుఖేనైవ-తే పరాం గతిం ప్రాప్తాః ఏవం తావత్సగుణనిర్గుణయోరపి జ్ఞానం పుర్షోత్తమపి స్వతః-శ్రవణాదినైవ-త్వత్ప్రాప్తిః- నాన్యథేత్యుక్తం భవతి॥ము॥ భక్తేర్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వే-వృద్ధాచారం ప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హే భూమన్- ఇహలోకే త్వదర్పితేహాః త్వత్సమర్పితసర్వవ్యాపారాః యోగినః నిజకర్మలబ్ధయా త్వదర్పితనిజకర్మానుగృహీతయా - త్వదర్పితేహా నిజకర్మలబ్ధయేత్యేకం పదం-తదేవాహ శబ్దేన జ్ఞానం వివక్షితం-త్వదర్పితం తత్తద్విషయకకర్మణాం ఫలాంతరబుద్ధిత్యాగేన సమర్పణం-తథా-కర్మజ్ఞానానుగృహీతయేత్యర్థః కథయా గమనప్రతిపాదితతత్త్వయువస్తుస్వరూపగుణాదివర్ణనయోపనీతయా ప్రత్యక్షసమానాకారతాం ప్రాపితయా భక్త్యైవ విబుధ్య-సమ్యక్పురుషం జ్ఞానేనగోచరీకృత్య-అంజః అద్ధా పరాం తే గతిం ప్రపేదిర ఇతి ॥౫॥ యద్యప్యుభయోరపి-విశేషేణ మజ్ఞేయత్వముక్తం-తథాపి-గుణాతీతస్య జ్ఞానం కథం దిగ్భవేత్-నను సగుణస్యైవ - అదింత్యానంతగుణత్వాదితి స్తౌతి-శ్లోకద్వయేన॥ తథాపీతి॥ హే భూమన్ అపరిచ్ఛిన్న-అగుణస్య తే మహిమా- అమలైరంతరాత్మభిః - ప్రత్యా

స్థితాః శ్రుతిగతాం తనువాఙ్మనోభిర్యే ప్రాయశోఽజిత జితోప్యసి తైస్త్రిలోక్యామ్॥౩॥ శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్య తే విభో క్లిశ్యంతి యే కేవలబోధలబ్ధయే। తేషామసౌ క్లేశల ఏవ శిష్యతే నాన్యద్యథా స్థూలతుషావఘాతినామ్॥౪॥ పురేహ భూమన్ బహవోపి యోగినస్త్వదర్పితేహా నిజకర్మలబ్ధయా। విబుధ్య భక్త్యైవ కథోపనీతయా ప్రపేదిరేఽంజోఽచ్యుత తే గతిం పరామ్॥౫॥ తథాపి భూమన్ మహిమాగుణస్య తే విబోద్ధుమర్హ

త్యాతేంద్రియైః-విబోద్ధుం బోధగోచరీభవితుం-అర్హతి యోగ్యో భవతి॥ అథవా॥ విబోద్ధుం జ్ఞాతుమర్హతి- శక్యత ఇత్యర్థః యద్వా-మహిమేతి మహిమానం - కశ్చిద్బోద్ధుమర్హతీత్యర్థః కథం -స్వానుభవాత్ ఆత్మాకారాంతఃకరణవృత్తిసాక్షాత్కారాత్ -నన్వంతఃకరణమపి సవికారమేవవిషయీకరోతి-కథమాత్మాకారతా తత్స్యాదిత్యత ఆహ॥ అవిక్రియాదితి॥ విక్రియా విశేషాకారః-తద్రహితాత్ -విశేషపరిత్యాగపవాత్మాకారతేత్యర్థః-నన్వంతఃకరణాకారత్వాపరవిషయత్వే నానాత్మత్వప్రసంగస్స్యాదత ఆహ॥ అరూపత ఇతి॥ రూపం విషయః-అవిషయాత్ -వృత్తివిషయత్వమేవాత్మనః- నఫలవిషయత్వం-అతో నాయం దోష ఇతి భావః-కథం తర్హి స్ఫూర్తిః-అనన్యబోధ్యాత్మతయా స్వప్రకాశత్వేనైవ-న త్వన్యథా- ఇదం తదితి విషయత్వేనేత్యర్థః-అథవా॥ మా॥ సర్వతోంతరంగాలక్ష్మీరపి-అగుణస్య తే మహిమహిమానం-అమలైరంతఃకరణవృత్తిభిః-ఇంద్రియైరపి-యథాయాథార్థ్యవస్తు-తథా తేనరూపేణ-విబోద్ధుం-కిమర్హతి- నార్హత్యేవేత్యర్థః కథం తర్హ్యర్హతీతి తదాహ-స్వానుభవాదిత్యాదినా-ఉక్తార్థమేవైతత్ ॥ము॥ అథైవం భక్త్యా ప్రపత్త్యా వా-సమాశ్రితానాం రక్షణే ఉపయుక్తానాం భగవద్గుణానామనైశ్వర్యదురవబోధమహిమత్వమసంఖ్యాతత్వం చ ద్వాభ్యాం వదన్-పరస్పరమపాదపి-విభవావతారస్యైవ సౌలభ్యాదికల్యాణగుణపూర్తిమనుసంధత్తే॥ తథేతి॥ హే భూమన్-అవిక్రియాత్సంకోచాదివికారరహితాత్ అరూపతః విభుత్వేన పరిచ్ఛేద్యరూపరహితత్వాత్ -స్వానుభవాత్ ॥ శ్రు ॥ స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ॥ యో వేత్తి యుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణ సదా స్వతః ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధాత్స్వాభావికధర్మభూతజ్ఞానాదిత్యర్థః-అన్యథా - ప్రకారాంతరేణ-మా లక్ష్మీరపి అమలాంతరాత్మభిః నిత్యశుద్ధస్వరూపైస్సనకాదిభిస్సహేత్యర్థః- తే తవ-గుణస్యైకస్యైవానదారిత్యర్థః-మహి - మహిమవత్త్వం-విబోద్ధుం నార్హతి-కుతః తస్యానన్యబోధ్యాత్మతయా-భగవద్జ్ఞానవ్యతిరేకేణాన్యైర్బోద్ధుమశక్యస్వభావతయా హేతునేత్యర్థః-తథాపీత్యత్ర-అపిశబ్దేనాన్వయం కృత్వా-మాపి - తథా విబోద్ధుం నార్హతీతి యోజనా-యథా భగవాన్ స్వజ్ఞానేన-స్వగుణమహత్త్వం వేత్తి తథా లక్ష్మీరపి - సనకాదయోపి-స్వస్వజ్ఞానేన విబోద్ధుం

నార్హంతీత్యర్థః-యద్వా-తే-గుణస్యాప్యేకస్యాపీత్యర్థః - మహిమామలాంతరాత్మభిః ప్రత్యాహృతేంద్రియైర్మహాత్మ
భిః-అన్యథా యోగచక్షురాది ప్రకారాంతరేణ-తథావిబోద్ధుం-బోధగోచరీభవితుం-నార్హతి-హియస్మాత్స్వమహిమ్నైవేతి
శేషః- స్వానుభవాత్స్వస్యతవధర్మభూతజ్ఞానాదేవవిబోద్ధుమర్హతి జ్ఞాతుమర్హతీతి-శక్యతఇత్యర్థః-యద్వా- అగుణ
స్య హేయగుణరహితస్యతవేత్యర్థః - మహిమావిక్రియత్వాదవిశేషితాత్స్వానుభవాదపి-అన్యథాచ-స్వయంప్రకా
శకత్వశక్త్యైవేత్యర్థః-అమలాంతరాత్మభిర్నిత్యముక్తైస్సహ-తేత్వయార్పితదావిబోద్ధుం - త్వన్మహిమ్నో యాదృశ
త్వం-తత్తథా జ్ఞాతుం నశక్యత ఇతి యోజనా-ద్వయేప్యనన్యబోధ్యాత్మత్వమేవ హేతుః॥శ్రు॥సోఙ్గవేదయదివానవేదేతి
హి శ్రూయతే-అత్రయోజనాయాం-ధ్యేయస్య భగవతో హేయప్రత్యనీకత్వమస్మిన్కల్యాణగుణైకతానత్వం - ఉత్త
రశ్లోకే చేత్యుభయలింగత్వముక్తం-తథాపీతిపదం - పూర్వశ్లోకార్థసంగతిఘటకం వా స్యాత్తథాప్యుక్తరీత్యా నవభ
క్త్యాదిసులభత్వేపి॥౬॥ గుణాత్మన ఇతి॥గుణాత్మనః గుణానామాత్మనః గుణాధిష్ఠాతుః తేతవపునః- గుణాన్విమాతుంపతా
వంత ఇతి గణయితుమపి-క ఈశిరే సమర్థా బభూవుః-దూరతస్తద్విశేషవార్తా-కథంభూతస్యతవ-అస్యవిశ్వస్య-హితా
యపాలనాయ- బహుగుణోవిషారేణావతీర్ణస్య-ననుకాలేనసుపుష్టైః కిం కర్తుమశక్యమతఆహ-కాలేనేతి- వాశబ్దోపి
తరేర్థే--సుకల్పైర్యతిసుపుష్టైః-బహుజన్మనా కాలేన-భూపరమాణవోపివిమితా విశేషేణగణితాభవేయుః-తథాఖే - మిహి
కాద్యుభాసః - మిహికాహిమకణా అపి-తథా ద్యుభాసః దివినక్షత్రాదికిరణపరమాణవోపి ॥౭॥ తస్మాద్భక్తిరేవసంగ
-చ్ఛత ఇత్యాహ ॥తదితి॥ తేతవ-అనుకంపాంసుసమీక్షమాణః కదాకృపాభవిష్యతీతి తాం బహుమన్యమానః - స్వార్జి
తం చ కర్మఫలమనాసక్తస్సన్ భుంజాన ఏవ నాతీవతప ఆదినాక్లిశ్యన్నేవయో జీవేత్ -సముక్తేర్దాయభాగ్భవతి-భక్తస్య
జీవనవ్యతిరేకేణదాయప్రాప్తావివముక్తౌనాన్యదుపయుజ్యత ఇతి భావః ॥ము॥ అథతత్సమాశ్రితస్య యావచ్ఛరీరముదిత

త్యమలాంతరాత్మభిః। అవిక్రియాత్స్వానుభవాదరూపతో హ్యనన్యబోధ్యాత్మతయా న చాన్యథా॥౬॥ గు
ణాత్మనస్తేపి గుణాన్విమాతుం హితావతీర్ణస్య క ఈశిరేస్య। కాలేన యైర్వా విమితాస్సుకల్పైర్భూపాం
సవః ఖే మిహికా ద్యుభాసః॥౭॥ తత్తేనుకంపాం సుసమీక్షమాణో భుంజాన ఏవాత్మకృతం విపాకం। హృద్వా
గ్వపుర్భిర్విదధన్నమస్తే జీవేత యో ముక్తిపదే స దాయభాక్॥౮॥ పశ్యేశ మేనార్యమనంత ఆద్యే పరాత్మని
త్వయ్యపి మాయిమాయిని। మాయాం వితత్యేక్షితుమాత్మవైభవం హ్యహం కియానైచ్ఛమివార్చిరగ్నౌ॥
౯॥ అతః క్షమస్వాచ్యుత మే రజోభువో హ్యజానతస్త్వత్పృథగీశమానినః। అజావలేపాంధతమోంధచక్షు

వృత్తిం-తదనంతరం ఫలం చాహ॥తదితి॥తత్తస్మాత్సర్వప్రకారసమధికత్వాదిత్యర్థః - తేనుకంపాం సుసమీక్షమాణః-
భక్తిప్రపత్త్యనుభయోనపి-తత్ప్రతిబంధోపాయత్వాత్కదావా-మయిభగవత్కృపాభవిష్యతీత్యాకాంక్షన్-విశేషే
ణపాకోయస్య-తద్విపాకం-ఫలోన్ముఖమాత్మకృతం స్వకృతం - పుణ్యపాపస్వరూపం కర్మ-భుంజాన ఏవ ఫలభోగేననాశ
యన్నిత్యర్థః-హృద్వాగ్వపుర్భిః కరణత్రయేణ-తేతుభ్యం నమో విదధత్ -యోజీవేత-సముక్తిపదే దాయభాగంశభాగ్భవ
తి॥౮॥తదేవం స్తుత్వా భగవంతం క్షమాపయితుం స్వాపరాధం నివేదయతి॥పశ్యేతి॥ హే ఈశ - మేఅనార్యం దౌర్జన్యం - పశ్య
యదహం అనంతే త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే-ఆద్యే సర్వప్రపంచోపాదానభూతే - మాయినామపి మాయిని మోహకే త్వ
య్యపి స్వమాయాం వితత్య ప్రసార్య - ఆత్మైశ్వర్యమీక్షితుం-ఐచ్ఛం అభిలషితవాన్- అహో ఏవం కర్తుం త్వయి - అ
హం కియాన్-నకించిత్ -యథాగ్నేరుద్భూతా జ్వాలా-అగ్నౌ-నకించిత్తద్వదితి॥ము॥ ఏవం దేవమభిష్టూయ- తం- క్షమా
పయితుం-స్వాపరాధం-తావన్నివేదయతి॥పశ్యేశ॥ హే ఈశ-మేఅనార్యం దౌర్జన్యం-పశ్యమాయినామపి మాయిని - ఆ
శ్చర్యశక్తిమతామపి వ్యామోహకాశ్చర్యశక్త్యతిశయవతి - అనంతే అపరిచ్ఛేద్యే ఆద్యే ప్రధానకారణే- పరాత్మనిపర
మాత్మని-త్వయ్యపి-మాయాం వితత్య ప్రసార్యాహమాత్మవైభవం-త్వన్మహిమానమీక్షితుం-యదైచ్ఛమేతదేవమే అనా
ర్యమిత్యర్థః-ఏతదేవస్వస్యానుసంధానేనద్రఢయతి - అగ్నావర్చిస్తదుత్థితా జ్వాలేవాహం-త్వయికియాన్ అతితు
చ్ఛ ఇత్యర్థః॥౯॥ అత ఇతి॥ రజోభువః రజసోజాతస్య-అతః అజానతః-అత ఏవ అజావలేపాంధతమోంధచక్షుషః - అజో జగ
త్కర్తా-అహమితిమదేన-గాఢేన మోహరూపేణాంధీభూత నేత్రస్య-అతస్త్వత్తః- పృథగీశమానినః అన్యత్ర ప్రభుత్వేన
వర్తమానోపి - మయినాథే సతి నాథవాన్మత్కృత్యఏవ-అత ఏవానుకంప్య ఇతిమత్వా-క్షమస్వేత్యర్థః॥ము॥ ఆశ్రితసంర
క్షణవ్రతాన్నచ్యుతేత్యచ్యుత-రజోభువః రజోగుణాశ్రయస్య-రజసోజాతస్యేతి వా - అజానతస్త్వన్మహిమానభిజ్ఞస్యఅ

జః జగత్కర్తాహమితి యోవలేపో గర్వః- స ఏవాంధతమోంధకారః- తేనాంధచక్షుషః - అజా త్రిగుణాత్మికా ప్రకృతిః-
తస్యాః అవలేపస్సమాక్రమణం- తేనాంధతమోజ్ఞానాంధకారః - తేనాంధచక్షుష ఇతి - త్వత్తః పృథగీశమానినః-పృథ
క్కర్తాహమిత్యభిమానవతః- మయి ఆగః దౌర్జన్యం జన్యమాగ ఇత్యర్థః- న కేవలమాగ ఏవ క్షంతవ్యం - తవ దయనీయోహమ
పీత్యాహ- మయి విషయే- ఏష జనః స్వీయ ఇత్యర్థః- నాథవాన్పరతంత్ర ఇతి- బుద్ధ్యానుకంప్య ఇతి ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మాండవిగ్ర
హస్త్వమపీశ్వర ఏవేతి చేత్తత్రాహ॥ క్వాహమితి॥ తమః ప్రకృతిః- మహత్ - అహం అహంకారః- ఖం ఆకాశం చరో వా
యుః అగ్నిః తేజః- వాః జలం- భూః పృథ్వీ ప్రకృత్యాదిపృథివ్యంతైః తైః- సంవేష్టితో యోండఘటః- స ఏవ తస్మిన్- స్వమానేన
సప్తవితస్తిః కాయో యస్య సోహం- క్వ క్వ చ- తే మహిత్వం కథంభూతస్య- ఈదృగ్విధాని యాన్యవిగణితాన్యండాని - త
ఏవ పరమాణవః తేషాం చర్యా పరిభ్రమణం- తదర్థం- వాతాధ్వానో గవాక్షా ఇవ- రోమవివరాణి యస్య తస్య తవ- అతః
అతితుచ్ఛత్వాత్ త్వయాహమనుకంప్య ఇతి॥ ౧౧॥ ఉత్క్షేపణమితి॥ అపి చ- గర్భగతస్య శిశోః- పాదయోరుత్క్షేపణం- మాతుః
కిమపరాధాయ భవతి - లోకే అస్తి నాస్తి వ్యపదేశాభ్యాం భావాభావశబ్దాభ్యాం- స్థూలసూక్ష్మకార్యకారణశబ్దైర్వా-
భూషితమభిహితం- ఏతేషాం శబ్దానాం భువి విషయే- ఉషితం స్థితం కిమస్తి వా- సర్వం వస్తు త్వయ్యేవేత్యర్థః- హే అధోక్షజ- తవ కు
క్షేః అనంతః బహిః- కియదపి కించిన్మాత్రమపి కిమస్తి న కించిదస్తీత్యర్థః - అతః సర్వస్య త్వత్కుక్షిగతత్వేన మమాపి త
థాత్వాత్ -మాతృవత్ మదపరాధః సోఢవ్య ఇతి భావః॥ ౧౨॥ కించ పి శేష కోపి త్వత్తో మమ జన్మ ప్రసిద్ధమిత్యాహ॥ జగదితి॥
జగత్త్రయస్యాంతే ప్రళయే- య ఉదధీనాం సంప్లవః సంశ్లేషః- తస్మిన్నుదే ఉదకే- నారాయణస్యోదరే యా నాభిః తస్యా
నాళాత్ అజో వినిర్గత ఇతి యా జనవాక్- సా తావన్మృషా న భవతి- వై నిశ్చితం- తథాపి తు హే ఈశ్వర- త్వత్తః అహం కిం

షో హ్యేషోనుకంప్యో మయి నాథవానితి॥ ౧౦ ॥ క్వాహం తమో మహదహం ఖ చరాగ్ని వార్భూ సంవేష్టి
తాండఘటసప్తవితస్తికాయః। క్వేదృగ్విధావిగణితాండపరాణుచర్యా వాతాధ్వరోమవివరస్య చ తే మ
హిత్వం॥ ౧౧॥ ఉత్క్షేపణం గర్భగతస్య పాదయోః కిం కల్పతే మాతురధోక్షజాగసే। కిమస్తినాస్తివ్యపదేశ
భూషితం తవాస్తి కుక్షేః కియదప్యనంతః॥ ౧౨॥ జగత్త్రయాంతోదధిసంప్లవోదే నారాయణస్యోదరనాభి
నాళాత్ । వినిర్గతోజస్త్వితి వాఙ్న వై మృషా కింత్వీశ్వర త్వన్న వినిర్గతోస్మి॥ ౧౩॥ నారాయణస్త్వం న
హి సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశాఖిలలోకసాక్షీ। నారాయణోంగం నరభూజలాయనాత్తచ్చాపి సత్యం
న తవైవ మాయయా॥ ౧౪॥ తచ్చేజ్జలస్థం తవ సజ్జగద్వపుః కిం మే న దృష్టం భగవంస్తదైవ। కిం వా సుదృష్టం హృ

న వినిర్గతః నోత్పన్నోస్మి- అపి తు త్వత్త ఏవోత్పన్న ఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ తర్హి నారాయణపుత్రస్య మమ కిమాయాతం తత్రా
హ॥ నారాయణ ఇతి॥ న హీతి కాక్వా త్వమేవ నారాయణ ఇత్యాపాదయతి- కుతోహం నారాయణ ఇతి చేదత ఆహ- సర్వదే
హినామాత్మాసి- ఏవమపి కిం నారాయణో న భవసి- నారం జీవసమూహః అయనమాశ్రయో యస్య స తథేతి- త్వమేవ స
ర్వదేహినామాత్మత్వాన్నారాయణ ఇతి భావః- హే అధీశ- త్వం నారాయణో న హీతి పునః కాకుః- అధీశః ప్రవర్తకః - తత
శ్చ నారస్యాయనం ప్రవృత్తిర్యస్మాత్ స తథేతి- పునస్త్వమేవాసావితి- కించ- త్వమఖిలలోకసాక్షీ అఖిలలోకం సాక్షాత్ప
శ్యసి- అతో నారమయసే జానాసీతి- త్వమేవ నారాయణ ఇత్యర్థః - నన్వేవం నారాయణపదవ్యుత్పత్తౌ భవేదేవం- తత్త్వ
స్యథా ప్రసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ- నారాయణోంగమితి- నరాదుద్భూతా యేర్థాః- చతుర్వింశతితత్త్వాని- తథా నరాజ్జాతం
యజ్జలం- తదయనాద్యో నారాయణః ప్రసిద్ధః- సోపి న తవైవాంగం మూర్తిః- తథా చ స్మర్యతే॥ శ్లో॥ నరాజ్జాతాని తత్త్వాని
నారాణీతి విదుర్బుధాః। తస్య తాన్యయనం ప్రోక్తం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి॥ తథా చ మనుః ॥శ్లో॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రో
క్తా ఆపో వై నరసూనవః। తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి॥ నను మన్మూర్తేరపరిచ్ఛిన్నాయాః- కథం
జలాశ్రయత్వం- కింతు- తవైవ మాయయా కల్పితం- అపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః- అత ఆహ- తచ్చాపి సత్యం నేతి॥ ౧౪॥ అపరి
చ్ఛేదమేవోపపాదయతి॥ తచ్చేదితి॥ జగదాశ్రయభూతం- తవ తద్వపుః- జలస్థమిత్యేవ యది- సత్ సత్యం స్యాత్- తర్హి త
దైవ- కమలనాళమార్గేణాంతః ప్రవిశ్య సంవత్సరశతం విచిన్వతాపి మయా - హే భగవన్ అదింత్యైశ్వర్య- తత్ర కిమితి న
దృష్టం తత ఆగత్య స్వస్థానే స్థిత్వా- సంవత్సరశతం తపసి తప్తే సతి- తదైవ మే మయా హృది కిం వా సుదృష్టం- హృద్యపి సపది కి
మితి నో వ్యదర్శి న దృష్టం- అతస్తన్మూర్తేః దేశవిశేషపరిచ్ఛేదః సత్యో న భవతీత్యర్థః - అత్ర కేముదిద్వ్యాఖ్యాగ్రంథేష్వే
వం వ్యాఖ్యాతం- నను న చ బాహ్యదృష్టం- సద్వపుః- కింతు- అంతఃకరణదృశ్యం- తదా హృద్యపి కిమితి- నో వ్యదర్శి న దృష్టం - త

త్తైవ ప్రపఞ్చీకరణానంతరం సపద్యేవ చ సుదృష్టం- అతో మాయైవ - అతస్త్వన్మాత్రైః దేశవిశేషపరిచ్ఛేదః సతో న భవతీత్యర్థః ॥౧౫॥ అపి చ-యది జలాది ప్రపంచః సత్యస్స్యాత్ - తర్హి తేన తవ పరిచ్ఛేదో భవేత్ - స తు మాయావిలసిత ఇతి త్వన్మాతైవ దర్శిత ఇత్యాహ ॥శ్లోకత్రయేణ॥ అ(త్రే)తి॥ హేమమాయాం సమనమాయోపశమన-అత్రైవావతారే-అస్య ప్రపంచస్య బహిః స్ఫుటస్యాపి అస్మిన్ జఠరమధ్యే జనన్యాః ప్రదర్శనేన ॥౧౬॥ నను బహిః సత ఏవ- అంతర్జఠరే ప్రతిబింబోఽస్తు-అతస్సర్వథా మాయావిలసితత్వం మాయైవ నోక్తమితి కుత ఇత్యత ఆహ॥ యస్యే॥ యస్య తవ కుక్షౌ- సర్వమిదం యథా భాతి - తత్సర్వం-ఇహాపి బహిరపి-తథైవ భాతి-కించ-సాత్మం స్వస్సహితం-తదిదం-త్వయి మాయయా వినా-కథం ఘటేత ఇతి అయం భావః త్వయి ప్రతిబింబశ్చేత్తర్హి-బాహ్యే ద్విలోకతయా ప్రతీయేత నతు తదస్తి తవ చాదర్శస్థానీయస్య-త్వయి ప్రతీతిర్న స్యాత్ -అతః సర్వథా మిథ్యాత్వమేవేతి॥ ౧౭॥ అపి చ-న కేవలం జనన్యాః మాయా పితత్తైవ దర్శితమిత్యాహ [illegible] ద్యైవేతి॥ త్వద్వృతే త్వాం వినా-అస్య విశ్వస్య మాయాత్వం-త్వయా మయైవ చ-తదప్యద్యైవ కిం న దర్శితం-కిం తు దర్శితమేవ-తథాహి-ఏకోఽసీత్యాది-తతో మాయయా సహ అఖిలైస్తత్త్వాదిభిరుపాసితాః -తావంతశ్చతుర్భుజా అసి - జగంతి బ్రహ్మాండానీతి ప్రాగనుక్తమపి ద్రష్టమితి జ్ఞాతవ్యం॥౧౮॥ నను బ్రహ్మన్ తవ మాయాదర్శనం శుద్ధమేవ చైతన్యం- కథం ప్రపంచ న్మాయేత్యుచ్యతే-సత్యం-కింతు అద్వితీయే త్వయి-నానాన్వాగుణావతారము త్స్వాద్యవతారేష్వివ- కార్యవశేన స్వగంత్ర మాయానిబంధనమిత్యాహ॥ శ్లోకద్వయేన॥ అజానతామితి॥ త్వత్పదవీం తవ స్వరూపం-అజానతాం అనాత్మని ప్రకృతౌ స్థితః-ఆత్మైవ త్వం ఆత్మనైవ స్వాత్మ (త్రే)ణ మాయాం వితత్య ఆభాసి- కథం జగతః సృష్టౌ- అహమివ బ్రహ్మేవ- విధానే పాలనే-

> దిమేగనైవ కిం నో సపద్యేవ పునర్వ్యదర్శి॥ ౧౫ ॥ అత్రైవమాయాం దమనావతారే హ్యస్య ప్రపంచస్య బహిః స్ఫుటస్య కృత్స్నస్య చాంతర్జఠరే జనన్యా మాయాత్వమేవ ప్రకటీకృతం తే॥ ౧౬॥ యస్య కుక్షావిదం సర్వం సాత్మం భాతి యథా తథా। తత్త్వయ్యపీహ తత్సర్వం కిమిదం మాయయా వినా॥ ౧౭॥ అద్యైవ త్వదృతేఽస్య కిం మమ న తే మాయాత్వమాదర్శితం ఏకోఽసి ప్రథమం తతో వ్రజసుహృద్వత్సాస్సమస్తా అపి। తావంతోఽసి చతుర్భుజాస్తదఖిలైస్సాకం మయోపాసితాస్తావంత్యేవ జగంత్యభూస్తదమితం బ్రహ్మాద్వయం శిష్యతే॥ ౧౮॥ అజానతాం త్వత్పదవీమనాత్మన్యాత్మాత్మనా భాసి వితత్య మాయాం। సృష్టావివాహం జగతో విధాన ఇవ త్వమేషోఽంత ఇవ త్రినేత్రః॥ ౧౯॥ సురేష్వృషిష్వీశ తథైవ నృష్వపి తిర్యక్షు యాదస్స్వపి తేఽజనస్య జన్మాసతాం దుర్మదనిగ్రహాయ ప్రభో విధాతస్సదనుగ్రహాయ చ॥ ౨౦॥ కో వేత్తి భూమన్ భగవన్ పరాత్మన్ యోగేశ్వరోతీర్భవతస్త్రిలోక్యాం। క్వ వా కథం వా కతి వా కదేతి విస్తారయన్ క్రీడసి యోగమాయాం॥ ౨౧॥ తస్మాదిదం జగదశేషమసత్స్వరూపం స్వప్నాభమస్తధిషణం పురుదుఃఖదుఃఖం। త్వయ్యేవ నిత్యసుఖబోధతనావనంతే మాయాత ఉద్యదపి యత్సదివావభాతి॥ ౨౨॥ ఏకస్త్వమాత్మా పురుషః

పుత్త్వమివ అంతే ప్రళయే- త్రినేత్ర ఇవ॥ ౧౯॥ నను చ-స్వాతంత్ర్యే-కథం కుత్సితేషు మత్స్యాదిషు జన్మ- కథం వా మనాశ్యవతారేయాఞ్చాది కార్పణ్యం-కథం వాస్మిన్నేవ కదాచిద్భయపలాయనాదీత్యత ఆహ-శ్లోకద్వయేన॥ సురేష్వితి॥ సురేషు వామనజన్మ-ఋషిషు నారదాదిజన్మ-తిర్యక్షు-నృసింహాదిజన్మ-యాదస్సు మత్స్యకమఠాదిజన్మ-నృష్వపి రామాదిజన్మ అసన్నిగ్రహాయ- సత్పాలనాయ చ॥ ౨౦॥ క ఇతి॥ అన్వర్థైః సంబోధనైః -దుర్జ్ఞేయత్వమేవాహ-భూమన్నిత్యాదిభిః-భవతః ఊతీః లీలాః-త్రిలోక్యాం కో వేత్తి-క్వ వా కథం వా-కదా వా-కతి వేతి - అచింత్యం తవ యోగమాయా వైభవమితి భావః॥ ౨౧॥ నను భవత్స్వవతారాణామచింత్యో మహిమా- ప్రపంచస్యాస్వసత్త్వే-కథం సత్త్వ ప్రతీతిరితీమామాశంకాం సపరికరాముపసంహరన్-పరిహరతి॥ తస్మాదితి॥ అస్తధిషణం నిరస్త ప్రతిభాసం- త్వయ్యేవ-ఉద్యత్ ఉద్భవత్ - అపి యత్ నశ్యత్ సదివేత్యుపలక్షణమేతత్ -నిత్యమివ-చేతనమివ చ-అధిష్ఠానభూతస్య తవ-గుణైస్తథా తథా భాతీత్యర్థః॥ ౨౨॥ త్వమేవ తు సత్య ఇత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ ఏకస్త్వం సత్యః కుతః ఆత్మా-దృశ్యమసత్యం దృష్టం-న చాత్మా దృశ్యః-అతః సత్యః- కించ యద్వికారవత్తదసత్యం-న చ త్వయి జన్మాదయో వికారాస్సంతీత్యాహ ఆద్యః కారణం అతో న జన్మ-ఆద్యత్వే హేతుః - పురాణః పురాతనః-కార్యాత్పూర్వమపి వర్తమాన ఇత్యర్థః-అత్ర హేతుః-పురుష ఇతి-తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి-తత్పురుషస్య పురుషత్వమితి-జన్మానంతరాస్తిత్వలక్షణ వికారం వారయతి- నిత్య ఇతి సనాతన ఇత్యర్థః-పూర్ణః-అజస్రసుఖః-అక్షరః-అమృత ఇతి పదైశ్చతుర్భిః-క్రమేణ వృద్ధిపరిణామాపక్షయ వినాశాన్ వారయతి-పూర్ణత్వే

హేతుః-అనంతః అద్వయ ఇతి చ-దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితః-వస్తుపరిచ్ఛేదరహితోఽపి- అమృతత్వోపపాదనాయ చతుర్విధక్రియాఫలత్వం నివారయతి-స్వయంజ్యోతిః-నిరంజనః ఉపాధితో ముక్త ఇతి పదత్రయేణ-అయంభావః- తత్రోత్పత్తిరాద్య ఇత్యనేనైవ నిరాకృతా ప్రాప్తిరపి క్రియయాఽజ్ఞానేన వా భవేత్- క్రియయా ప్రాప్తిరాత్మపదేనైవ నిరాకృతా-జ్ఞానతః ప్రాప్తిం వారయతి-స్వయంజ్యోతిరితి- వికృతిరపి తుషాపాకరణేనావఘాతేన వ్రీహీణామివ ఉపాధ్యపాకరణేన భవేత్-తచ్చాసంగత్వాన్న సంభవతీత్యాహ-ముక్త ఉపాధిత ఇతి-సంస్కారోఽపి కిమతిశయాధానేన- మలాపాకరణేన వా-తత్రాతిశయాధానం పూర్ణత్వేనైవ నిరాకృతం-మలాపాకరణం వారయతి-నిరంజన ఇతి నిర్మల ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥ తస్మాదేవంభూతజ్ఞానాన్ముచ్యంత ఇత్యాహ॥ ఏవంవిధమితి॥ త్వాం యే-విచక్షతే సమ్యక్ పశ్యంతి -కథం-ఆత్మాత్మతయా-ఆత్మా ప్రత్యక్-తత్స్వరూపేణ న తు తత్పృథగ్భావేన గౌణమిత్యాహ-సకలాత్మనామపి స్వాత్మానం-కేన-గురురేవార్కః-తస్మాల్లబ్ధం-ఉపనిషత్ జ్ఞానం-తదేవ సుచక్షుస్తేన భవ ఏవ అనృతాంబుధిస్తం- తే తరంతీవ-అత్ర చ జ్ఞానేన తరంతీతి- తచ్చ తరంతీవేతి-తచ్చాత్మాత్మతయాఽజ్ఞానేనేత్యర్థత్రయం ప్రతిజ్ఞాతం క్రమేణోపపాద్యతే- తత్రాత్మానమేవాత్మతయేత్యనేన శ్లోకేన జ్ఞానేన తరంతీత్యుపపాద్యతే-అజ్ఞానసంజ్ఞావిత్యనేన తరంతీవేత్యేతత్ - త్వామిత్యాదిశ్లోకద్వయేన తు ఆత్మాత్మతయేత్యేతదుపపాద్యతే॥ ౨౪॥ నను జ్ఞానేన కథం భవం తరంతీత్యాశంక్య-తస్యాజ్ఞానమూలకత్వాదిత్యాహ॥ ఆత్మానమితి॥ తేనైవాజ్ఞానేనైవ ప్రపంచితం ప్రపంచః-రజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవావితి- సర్పశరీరస్యాధ్యాసాపవాదావితి॥ ౨౫॥ నను జ్ఞానినః తరంత్యేవ-కిమిదముచ్యతే-తరంతీవేతి తత్రాహ॥ అజ్ఞానసంజ్ఞావితి॥ అజ్ఞానేన సంజ్ఞా యయోస్తౌ-భవబం

> పురాణః సత్యః స్వయంజ్యోతిరనంత ఆద్యః। నిత్యోఽక్షరోఽజస్రసుఖో నిరంజనః పూర్ణోఽద్వయో ముక్త ఉపాధితోఽమృతః॥ ౨౩॥ ఏవంవిధం త్వాం సకలాత్మనామపి స్వాత్మానమాత్మాత్మతయా విచక్షతే। గుర్వర్కలబ్ధోపనిషత్సుచక్షుషా యే తే తరంతీవ భవానృతాంబుధిం॥ ౨౪॥ ఆత్మానమేవాత్మతయావిజానతాం తేనైవ జాతం నిఖిలం ప్రపంచితం। జ్ఞానేన భూయోఽపి చ తత్ప్రలీయతే రజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవౌ యథా॥ ౨౫॥ అజ్ఞానసంజ్ఞౌ భవబంధమోక్షౌ ద్వౌ నామ నాన్యౌ స్త ఋతజ్ఞభావాత్। అజస్రచిత్యాత్మని కేవలే పరే విచార్యమాణే తరణావివాహనీ॥ ౨౬॥ త్వామాత్మానం పరం మత్వా పరమాత్మానమేవ చ। ఆత్మా పునర్బహిర్మృగ్య అహోఽజ్ఞజనతాజ్ఞతా॥ ౨౭॥ అంతర్భవేఽనంత భవంతమేవ హ్యతత్త్యజంతో మృగయంతి సంతః। అసంతమప్యంత్యహిమంతరేణ సంతం గుణం తం కిము యంతి సంతః॥ ౨౮॥ అథాపి తే దేవ పదాంబుజద్వయప్రసాదలేశానుగృహీత ఏవ హి। జానాతి తత్త్వం భగవన్మహిమ్నో న చాన్య ఏకోఽపి చిరం విచిన్వన్॥ ౨౯॥ తద

ధమోక్షౌ-భవేన బంధః-తస్మాన్మోక్షశ్చ తౌ ద్వౌ-నామ ప్రసిద్ధౌ- ఋతజ్ఞభావాత్ ఋతం సత్యం జ్ఞశ్చితస్తయోర్భావస్తస్మాదన్యౌ న స్తః-నను కథం మహానయమపలాపః క్రియతే-పరమార్థవిచారాదిత్యాహ-అజస్రేతి - అఖండానుభవరూపే పరే-శుద్ధే- ఆత్మని-నాజ్ఞానం న చ బంధః-అత ఏవ న జ్ఞానం న చ మోక్షః-తరణౌ సూర్యే రాత్ర్యహనీ ఇవేతి॥ ౨౬॥ నను పరమార్థజ్ఞానాత్ -అజ్ఞానకృతో బంధో నివర్తతాం-ఆత్మాత్మతయైవ జ్ఞానాదితి కోఽయమాగ్రహ ఇత్యాశంక్య- యదధ్యాసాదాత్మనః పరరూపాస్ఫూర్తిః తదపవాదేన తత్రైవ ఆత్మస్వరూపే జ్ఞానం యుక్తమితీమమర్థం విస్మయేనాక్రోశన్నివాహ ॥ త్వామితి॥ త్వామాత్మానం-పరం దేహాదిం మత్వా - ఆత్మని దేహాదిమధ్యస్య-తథాపరం దేహాదిమాత్మానం మత్వా-దేహాదావాత్మానమధ్యస్య-అత్ర నష్ట ఆత్మా బహిర్మృగ్య ఇతి చిత్రం- న హి గృహే నష్టం వనే మృగ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ వివేకినస్తు ప్రత్యక్స్వరూపమేవ పరమాత్మానం విచిన్వంతీత్యాహ॥ అంతరితి॥ భవతీతి భవం-తజ్జడాత్మకం శరీరం- తన్మధ్య ఏవ త్వాం మృగయంతి-అతత్ జడం త్యజంతః అపవదంతః-నను సతో జ్ఞానేనాలం-కిమసతోఽపవాదేనేత్యాశంక్య-అసతోఽపవాదం వినా-అధిష్ఠానతత్త్వజ్ఞానం న జాయత ఇతి- సతాం వ్యవహారేణాహ-అసంతమితి-అంతి సమీపే-అసంతమపి- అహిమంతరేణ తన్నిషేధం వినేత్యర్థః-సంతం గుణం తం రజ్జుం-సంతః కిము యంతి జానంతి-అంతి- సంతమపి గుణమితి వా న జానంతీత్యర్థః-తస్మాదాత్మతయైవ జ్ఞానాన్ముక్తిరితి భావః॥ ౨౮॥ నన్వేవం జ్ఞానైకసాధ్యో మోక్షః కిమితి-భక్తిరుద్బోధితా-అత ఆహ॥ అథాపీతి॥ యద్యపి హస్తప్రాప్యమివ జ్ఞానముక్తం-అథాపి- హే దేవ-తవ పదాంబుజద్వయమధ్యే ఏకదేశస్యాపి - యః ప్రసాదలేశోఽపి తేనానుగృహీత ఏవ-భగవతస్తవ మహిమ్నః తత్త్వం జానాతి- హే భగవన్- తే మహిమ్నః తత్త్వమితి వా-ఏకోఽపి అహం బ్రహ్మాపి కశ్చిదపీతి వా-చిరమపి విచిన్వన్ అతదంశాపవాదేన విచారయన్నపీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తదితి॥ తస్మాద్భూరిభాగః మహద్భా

గ్యం-అత్ర భవే బ్రహ్మజన్మని-తిరశ్చామపి మధ్యే యజ్జన్మ తస్మిన్ వా-యేన భాగ్యేన-భవదీయానాం జనానాం-ఏకోఽపి యః
కశ్చిదపి భూత్వా నిషేవే అత్యర్థం సేవేయం॥౩౦॥ దేవాదిజన్మతోఽపి యత్ర కుత్రచిత్ త్వద్భక్తిః జన్మైవ శ్రేష్ఠమిత్యౌత్సు-
క్యేన సప్తభిః శ్లోకై రభినందతి॥అహో ఇతి॥ వ్రజగోరమణ్యః వ్రజస్థాః గావో గోప్యశ్చ- తే త్వయా- వత్సతరాత్మజాత్మ
నా వత్సానామాత్మజానాం చ రూపేణ-యస్య తవ తృప్తయే-సర్వేఽపి యజ్ఞాః - అద్యాపి న సమర్థాః- తే త్వయా ప్రతిక్ష
ణం తృప్యతా-యాసాం స్తన్యం అమృతరూపం పీతమితి॥ ౩౧॥ ....*

తత్ర భగవత్సఖానాం మహిమా వక్తుం జ్ఞాతుం న శక్యత ఇత్యాహ॥అహో ఇతి॥ అహో భాగ్యమితి పునరుక్త్యా-ఆదరేణ
భాగ్యస్య సర్వథా అపరిచ్ఛిన్నత్వముక్తం-యన్మిత్రం యేషాం మిత్రం- బ్రహ్మ శ్రీకృష్ణస్వరూపం - పరమానందం నిరతిశ
యసుఖస్వరూపం-తథా చ - ప్రాకృతమిత్రస్య పరస్పరోపకారిత్వాపేక్షయా కదాచిద్విషయవిరోధాత్ మైత్రీభంగ
శ్చ- శ్రీకృష్ణే తు పరమానందేన తథా - కింతు తే పరమానందప వేతి భావః - ప్రాకృతమిత్రస్య దేశాంతరగమనేన విశ్లేష
దుఃఖమపి భవతి- శ్రీకృష్ణే మిత్రే -న తథేత్యాహ- పూర్ణమితి-తథా చ-గతాగతాదిరహితమిత్యర్థః - అత్ర యద్యపి శ్రీ
కృష్ణస్యాపి గోచారణాదినా విశేషదుఃఖం భవతి-తథాపి-తచ్చింతయాప్యానందనియమః- ప్రాకృతమిత్రే తు న తథేతి భా
వః-యద్వా-శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణత్వే సర్వవ్యాపకత్వే జాతే - మధురాద్వారకావాసినామపి శ్రీకృష్ణే విశ్లేషదుఃఖం నా
భూదేవ॥౩౨॥కించ॥ఏషామితి॥ఏషాం భాగ్యస్య తావన్మహిమా తావదాస్తాం తిష్ఠతు-కస్తం వక్తుం శక్నోతి- శర్వాదయః-
శర్వః అహంకారాధిష్ఠాతా ఆదిర్యేషాం చంద్రాదీనామేకాదశానాం తే తథా- వయం చ - వయమిత్యాత్మానమేవ బహు

స్తు మే దేవ స భూరిభాగో భవేఽత్ర వాఽన్యత్ర తు వా తిరశ్చాం।యేనాహమేకోఽపి భవజ్జనానాం భూత్వా నిషే
వే తవ పాదపల్లవం॥౩౦॥అహోఽతిధన్యా వ్రజగోరమణ్యః స్తన్యామృతం పీతమతీవ తే ముదా।యాసాం
విభో వత్సతరాత్మజాత్మనా యత్తృప్తయేఽద్యాపి చ నాలమధ్వరాః॥ ౩౧॥ అహో భాగ్యమహో భా
గ్యం నందగోపవ్రజౌకసాం।యన్మిత్రం పరమానందం పూర్ణం బ్రహ్మ సనాతనం॥౩౨॥ఏషాం తు భాగ్యమ
హిమాచ్యుత తావదాస్తామేకాదశైవ హి వయం బత భూరిభాగాః। ఏతద్ధృషీకచషకైరసకృత్పిబామః శ
ర్వాదయోఽంఘ్ర్యుదజమధ్వమృతాసవం తే॥౩౩॥తద్భూరిభాగ్యమిహ జన్మ కిమప్యటవ్యాం యద్గోకులేఽపి
కతమాంఘ్రిరజోఽభిషేకం। యజ్జీవితం తు నిఖిలం భగవాన్ ముకుందస్త్వద్యాపి యత్పదరజః శ్రుతిభిర్వి
మృగ్యం॥ ౩౪॥ ఏషాం ఘోషనివాసినాముత భవాన్ కిం దేవ రాతేతి నశ్చేతో విశ్వఫలాత్ ఫలం త్వదపరం కు
త్రాప్యయం ముహ్యతి।సద్వేషాదివ పూతనాపి సకులా త్వామేవ దేవాపితా యద్ధామార్థసుహృత్ప్రియాత్మ

మన్యమాన ఆహ- ఏవం మనోబుద్ధ్యహంకారచక్షురాద్యధిష్ఠాతారః త్రయోదశ దేవా ఏవ తావత్ - బత అహో - భూ
రిభాగాః-యస్మాదేతేషాం హృషీకాణీంద్రియాణ్యేవ చషకాణి పాత్రాణి- తైః పానపాత్రైః - తే చతుర్దశస్య చిత్తా
ధిష్ఠాతుః అంఘ్రిరేవ-ఉదజే వారిజే తయోర్మధు మకరందః-తదేవామృతం స్వాదు-ఆసవం మాదకం-పిబామః- ఏతదు
క్తం భవతి-యదా ప్రత్యేకమింద్రియాభిమానినో వయం- కీర్తిసౌందర్యసౌగంధ్యాద్యేకైకదేశసేవినోఽపి-కృతార్థాః
తథా సర్వేంద్రియైః సర్వసేవినామేతేషాం కిం వర్ణ్యతే భాగ్యమితి॥౩౩॥అతో మయా ప్రార్థితం॥ శ్లో॥ తదస్తు మే నా
థ స భూరిభాగ ఇతి యత్ -తదేవేత్యాహ॥తదితి॥కిం తత్ -ఇహ మనుష్యలోకే-యత్కిమపి జన్మ- తత్రాప్యటవ్యాం యత్ -
తత్రాపి గోకులే యత్ -అహో సత్యలోకం విహాయాత్ర జన్మని జాతే కో లాభ ఇత్యత ఆహ- అపి కతమాంఘ్రిరజోఽభిషే
కమితి-గోకులవాసినాం మధ్యేఽపి కతమస్య యస్య కస్యాప్యంఘ్రిరజసా అభిషేకో యస్మిన్ తత్ - నను కుతో గోకులవాసిన
ఏవమతిధన్యాస్తత్రాహ-యదితి-యేషాం జీవితం నిఖిలం ముకుంద ఇతి- నిఖిలం ముకుందపరమేవ జీవనమిత్యర్థః- దుర్లభ
తామాహ- అద్యాపీతి- శ్రుతిమృగ్యం వేదైరపి మృగ్యత ఏవ న తు దృశ్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ అపి చ కిం వర్ణ్యతే కృతార్థత్వ
మేతేషాం-భక్త్యా భవానపి-ఋణీవాస్తే నను కిం దాతుమసమర్థోఽహం-యేన ఋణీ స్యామత ఆహ॥ ఏషామితి॥ ఉత అ
పి భవానపి ఏషాం కుత్రాపి - కిం విశ్వఫలాత్సర్వఫలాత్మకాత్ త్వత్తః - అపరం ఫలం రాతా దాస్యతీతి నశ్చేతః - అయత్
సర్వత్ర గచ్ఛత్ -విచారయత్ - ముహ్యతి- నను మామేవ దత్త్వా అనృణః స్యామితి చేత్ - నహి నహి- సద్వేషాదివ సతాం
భక్తానాం యో వేషః- తదనుకారమాత్రేణ పాపిష్ఠా పూతనాపి - త్వామేవాపితా ప్రాపితా - తర్హి ఏతత్సంబంధినా
మపి దాస్యామీతి చేత్తత్రాహ - సకులేతి-బకాఘాసురసహితా - ఏషామపి తావదేవ చేదపర్యాప్తమిత్యాహ-యదితి-

యేషాం ధామాదయస్త్వత్కృతే త్వదర్థమేవేత్యర్థః॥ ౩౫॥ నను విగతరాగాదిదోషాణాం సన్న్యాసినామపి- న ముక్తః
పరం కించిదస్తి కథమేతేషామపర్యాప్తమిత్యత ఆహ॥ తావదితి॥ హే కృష్ణ రాగాదయస్తావదేవ- స్తేనాశ్చోరా భవంతి - త
థా తావద్గృహమపి కారాగృహం బంధనాగారం- మోహోపి తావదేవ- అంఘ్రినిగళః నిగళః పాదశృంఖలా- యా
వత్తే త్వదీయా జనా న భవంతి- త్వదీయానాం తు రాగాదీనాం యోపి త్వన్నిష్ఠో మోచకాపవేతి న యతిభ్యో విశేషః - భజనం త్వ
ధికమితి భావః॥ ౩౬॥ నన్వనృణత ఏవాహ మేషాం పుత్రాదిరూపేణ వర్త ఇతి చేత్తత్రాహ॥ ప్రపంచమితి॥ ప్రపన్నాయా
జనతా- జనసమూహః- తస్యా ఆనందానాం సందోహం సమూహం- ప్రథయితుమితి- న హి కపటపుత్రత్వాదినా తాదృగ్భ
క్తైరానృణ్యం సంపద్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ తదేవమాదిత ఆరభ్య - అచింత్యానంతగుణత్వేన స్వయం దుర్జ్ఞేయత్వముక్తం-
కేచిత్తు వయం జానీమ ఇతి స్థితాస్తానుపహసన్నివాహ॥ జానంత ఇతి॥ న తు మేమన ఆదీనాం- తవ వైభవం విషయ ఇతి॥ ౩౮॥ జగ
దీశత్వాద్యభిమానం పరిత్యజ్యాహ॥ అనుజానీహీతి॥ స్వమహిమానం- అస్మదాదీనాం చ జ్ఞానబలాది సర్వం- త్వమేవ వేత్సి-
యతః సర్వదృక్- జగతాం నాథః- త్వమేవేత్యేతావద్ జ్ఞానం- అతో మమ తాస్పదం జగదేతచ్ఛరీరం చ- తవార్పితం॥ ౩౯॥
తదేవం కింకరం ప్రస్థాపయేత్యత్యాదరేణ నమస్కరోతి॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ వృష్ణికులపద్మస్య ప్రీతిదాతృత్వేన - హే సూర్యోప
మ- క్ష్మా చ- నిర్జరా దేవాశ్చ- ద్విజాశ్చ - పశవశ్చ త ఏవ ఉదధయస్తేషాం వృద్ధికారిత్వేన - హే చంద్రోపమ ఉద్ధర్మః

తను గోపాలీశయా స్త్వత్కృతే॥ ౩౫॥ తావద్రాగాదయః స్తేనాస్తావత్కారాగృహం గృహం। తావ
న్మోహోంఘ్రినిగళో యావత్కృష్ణ న తే జనాః॥ ౩౬॥ ప్రపంచం నిష్ప్రపంచోపి విడంబయసి మాయ
యా। ప్రసన్నజనతానందసందోహం ప్రథితుం భవాన్॥ ౩౭॥ జానంత ఏవ జానంతు కిం బహూక్త్యా న మే
ప్రభో। మనసో వపుషో వాచో వైభవం తవ గోచరం॥ ౩౮॥ అనుజానీహి మాం కృష్ణ సర్వం త్వం వేత్సి సర్వ
దృక్। త్వమేవ జగతాం నాథో జగచ్చైతత్తవార్పితం॥ ౩౯॥ శ్రీకృష్ణ వృష్ణికులపుష్కరజోషదాయిన్ క్ష్మా
నిర్జరద్విజపశూదధివృద్ధికారిన్। ఉద్ధర్మశార్వరహర క్షితిరాక్షసధ్రుగాకల్పమార్కమర్హన్ భగవన్న
మస్తే॥ ౪౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిష్టూయ భూమానం త్రిః పరిక్రమ్య పాదయోః। నత్వాభీష్టం జగద్ధాతా స్వధా
మ ప్రత్యపద్యత॥ ౪౧॥ తతోనుజ్ఞాప్య భగవాన్ స్వభువం ప్రాగవస్థితాన్। వత్సాన్ పులినమానిన్యే యథా
పూర్వసఖం స్వకం॥ ౪౨॥ ఏకస్మిన్నపి యాతేబ్దే ప్రాణేశం చాంతరాత్మనః। కృష్ణమాయాహతా రాజన్ క్ష
ణార్ధం మేనిరేర్భకాః॥ ౪౩॥ కిం కిం న విస్మరంతీహ మాయామోహితచేతసః। యన్మోహితం జగత్సర్వమభీ
క్ష్ణం విస్మృతాత్మకం॥ ౪౪॥ ఊచుశ్చ సుహృదః కృష్ణం స్వాగతం తేతిరంహసా। నైకోప్యభోజి కబళ ఏహీత
స్సాధు భుజ్యతాం॥ ౪౫॥ తతో హసన్ హృషీకేశోభ్యవహృత్య సహార్భకైః। దర్శయంశ్చర్మాజగరం న్యవ
ర్తత వనాద్వ్రజం॥ ౪౬॥ బర్హప్రసూననవధాతువిచిత్రితాంగః ప్రోద్దామవేణుదళశృంగరవోత్సవాఢ్యః।
వత్సాన్ గృణన్ననుగగీతపవిత్రకీర్తిర్గోపీదృగుత్సవదృశిః ప్రవివేశ గోష్ఠం॥ ౪౭॥ అద్యానేన మహావ్యా

పాషండధర్మః- తదేవ శార్వరం తమః తద్ధరతీతి తథా- అనేన హృద్వ్యామోహపమ- హే క్షితిరాక్షసధ్రుక్ క్షితౌ రాక్షసాః
కంసాదయః ఉద్యన్నేవ తేభ్యో ద్రుహ్యతీతి- పునః సూర్యోపమా- సూర్యాద్వ్యపమాపి న్యూనేతి మత్వాహ- ఆకల్పం అక
మభివ్యాప్య- సర్వేషామర్హన్ పూజ్య- భగవన్ ఆకల్పం కల్పపర్యంతం- తే తుభ్యం- నమ ఇతి॥ ౪౦॥ శ్లో॥ ససఖవత్సకమోక్ష
ణకౌతుకద్రుతవిలంబితపుత్రముదే స్మృతం। నిఖిలరూపమతో దధదచ్యుతో వతు స వః కలయన్ వ్రజమంగళం॥ శ్రీధరీయో
యం శ్లోకః॥ ఇతీతి॥ పాదయోర్నత్వా- అభీష్టం సర్వతః పూజితం అభిప్రేతం వా॥ ౪౧॥ తత ఇతి॥ అనుజ్ఞాప్య అనుజ్ఞాం ప్రదా
య పృష్ట్వేత్యర్థః- స్వభువం బ్రహ్మాణం- యథాపూర్వం సఖాయో యస్మిన్ తత్- స్వకం పులినం॥ ౪౨॥ నన్వేతావంతం కా
లం కథం తత్రైవోపవిష్టాః- కథం చ- క్షుత్పిపాసాదివిస్మరణమత ఆహ॥ శ్లోకద్వయేన ఏకస్మిన్నితి॥ అబ్దేపి యాతే- ప్రా
ణేశం కృష్ణం- అంతరా చ వినాపి- ప్రియవిరహే తు క్షణోపి యద్యపి వర్షాధికో భవతి- తథాపి- మాయయా మోహితాః క్షణార్ధం మే
నిరే॥ ౪౩॥ కిమితి॥ యత్ యయా మాయయా- మోహితం జగత్- అభీక్ష్ణం పునః పునః- విస్మృత ఆత్మా యేన తత్తథా॥ ౪౪॥ ఊ
చురితి॥ అత ఏవమూచుశ్చ- తే త్వయా- అతివేగేన స్వాగతం సమ్యగాగతం - ఏకోపి గ్రాసస్త్వాం వినా అస్మాభిః నాభోజి న
భుక్తః- ఇత ఏహి- సాధు అవిక్షేపేణ- భుజ్యతామితి॥ ౪౫॥ తత ఇతి॥ అభ్యవహృత్య భుక్త్వా॥ ౪౬॥ బర్హేతి॥ ప్రోద్దామో యో వే
ణ్వాదిరవైరుత్సవస్తేనాఢ్యః సంపన్నః- గృణన్ ఉపలాలయన్ ఆహ్వయన్- గోపీదృగుత్సవదృశిః గోపీనాం దృశాం ఉత్సవరూ

పాదృశిర్దర్శనం యస్య సః-అత్ర ఘోషమితిపాఠే వ్రజమిత్యర్థః॥౪౭॥అద్యేతి॥యశోదానందసూనునేతి - బహూనాము క్తిః స హైవదర్శితా-కేచిదాహుః-యశోదాసూనునా అపరేణ నందసూనునేతి-యద్వా- యశోదాం నందయతీతి యశోదానందః స చాసౌ సూనుశ్చేతి తథా- తేన అస్మాత్ మహావ్యాళాద్వయం చ-అవితాః రక్షితాః॥౪౮॥ శ్లో॥ వ్రజౌకసాం స్వతోకేషు స్నేహవల్ల్యబ్దమన్వహం॥శనైర్నిస్సీమవవృధే యథా కృష్ణే త్వపూర్వవదిత్యాదినా-స్వతోకేభ్యోఽపి పరపుత్రే కృష్ణే ప్రేమాధిక్యముక్తం-తత్ర పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ ౪౯॥ శ్రీకృష్ణస్య సాక్షాదాత్మత్వాత్తస్మిన్నాత్మీయేభ్యః ప్రేమాధిక్యం యుజ్యత ఇతి వక్తుం ప్రథమం తావదాత్మనః స్వతః ప్రేమాస్పదత్వమన్యేషాం తు తదుపాధికమితి దర్శయతి పంచభిః॥ సర్వేషామితి॥౫౦॥కుతః తథా దర్శనాదిత్యాహ॥తదితి॥తస్మాదేవ కారణాత్ -స్వస్వ కాత్మని అహంకారాస్పదేఽపి దేహే॥౫౧॥ఆత్మాధ్యాసతారతమ్యేన ప్రేమతారతమ్యం దృశ్యమానం తన్నిబంధనమేవేతి దర్శయితుం- మూఢామూఢభేదేన విశేషమాహ-ద్వాభ్యాం॥ దేహేతి॥తం దేహమనుయే భవంతి పుత్రాదయః- తేతు-న తథా ప్రియతమా ఇత్యర్థః॥౫౨॥ కిం హి ఇతి॥యత్ యస్మాత్ -జీర్యత్యపి ఆసన్నమరణేఽపి- జీవితాశా భవతి - అయం భావః - న జీవిష్యతీతి నిశ్చితేఽపి దేహే యః స్నేహః ప్రేమాస్పదత్వం తదాత్మగతమేవ సంగచ్ఛత ఇతి-అథవా-యత్ యస్మిన్ దేహే జీర్యత్యపి-జీవితాశా అవివేకదశాయాం సాకీ త్సాపి వివేకినో యదా మమతాభాక్ భవతి-తదా తత్ర నాతీవాస్త్విత్యర్థః ॥౫౩॥తస్మాదితి॥ తదర్థమేవ సకలం ప్రియమితి

ఊర్ధ్వం యశోదానందసూనునా।హతో వితావయం చాస్మాదితి బాలా వ్రజౌకసః॥౪౮॥రాజా॥ బ్రహ్మన్ పరోద్భవే కృష్ణ ఇయాన్ ప్రేమా కథం భవేత్ ।యోఽభూతపూర్వస్తోకేషు స్వోద్భవేష్వపి కథ్యతాం॥౪౯॥ శ్రీశుకః॥ సర్వేషామేవ జంతూనాం నృప స్వాత్మైవ వల్లభః॥ఇతరేఽపత్యవిత్తాద్యాస్తద్వల్లభతయైవ హి॥ ౫౦॥

తద్రాజేంద్ర యథా స్నేహస్స్వస్వకాత్మని దేహినాం । న తథా మమతాలంబిపుత్రవిత్తగృహాదిషు॥ ౫౧ ॥ దేహాత్మవాదినాం పుంసామపి రాజన్యసత్తమ।యథా దేహః ప్రియతమస్తథా న హ్యనుయే చ తం॥ ౫౨॥దేహోఽపి మమతాభాక్చేత్తర్హ్యసౌ నాత్మవత్ప్రియః॥ యజ్జీర్యత్యపి దేహేఽస్మిన్ జీవితాశా బలీయసీ॥౫౩॥తస్మాత్ప్రియతమస్స్వాత్మా సర్వేషామేవ దేహినాం।తదర్థమేవ సకలం జగదేతచ్చరాచరం॥౫౪॥కృష్ణమేనమవేహి త్వమాత్మానమఖిలాత్మనాం। జగద్ధితాయ సోఽప్యత్ర దేహీవాభాతి మాయయా॥౫౫॥వస్తుతో జానతామత్ర కృష్ణం స్థాస్ను చరిష్ణు చ।భగవద్రూపమఖిలం నాన్యద్వస్త్విహ కించన॥౫౬॥ సర్వేషామపి భూతానాం భావార్థో భవతి స్మృతః । తస్యాపి భగవాన్ కృష్ణః కిమతద్వస్తురూప్యతాం॥౫౭॥సమాశ్రితా యే పదపల్లవప్లవం మహత్పదం పుణ్యయశో మురారేః।భవాంబుధిర్వత్సపదం పరం పదం పదం పదం యద్విపదాం న తేషాం॥౫౮॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా। యత్కౌమారే హరికృతం పౌగండే కీర్తితం భువి॥ ౫౯॥ ఏతత్సుహృద్భిశ్చరితం మురారేరఘార్దనం శాద్వలభోజనం చ।వ్యక్తేతరద్రూపమజోర్వభిష్టవం శృణ్వన్ గృణన్నేతి నరోఽఖిలార్థాన్॥ ౬౦ ॥ఏవం విహారైః కౌమారైః

ర్థః॥౫౪॥ప్రస్తుతమాహ॥కృష్ణమితి॥ ౫౫॥ న కేవలమాత్మనామాత్మా-కింతు జడానామపీత్యాహ॥వస్తుత ఇతి॥సర్వ జగత్కారణమితి కృష్ణం జానతాం పుంసాం స్థావరం జంగమం చ- సర్వం భగవద్రూపం-భగవానేవ స్వరూపం యస్య తత్ - నాన్యదస్తీతి భావః॥౫౬॥కుత ఇత్యత ఆహ॥ సర్వేషామితి॥ భావార్థః పరమార్థః-భవతీతి భవత్ పరిణామం ప్రాప్నువత్ - కారణం తస్మిన్-తస్యాపి భవతః కారణస్యాపి భగవాన్ కృష్ణః కారణం-అతః కిం-అతత్ శ్రీకృష్ణవ్యతిరిక్తం వస్తు-నిరూప్యతాం॥౫౭॥తస్మాత్ శ్రీకృష్ణస్యైవ పరమార్థత్వాత్తదేకశరణానామయత్నసిద్ధో మోక్ష ఇతి ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ సమాశ్రితా ఇతి॥పుణ్యం యశో యస్య సః-పుణ్యయశాః-స చాసౌ మురారిశ్చ-తస్య పదపల్లవప్లవః-తం యే సమ్యగాశ్రితాః-మహత్పదం మహతాం పదం-ఆశ్రయం-యద్వా-మహచ్చ తత్పదం చేతి తథా- తేషాం భవాంబుధిః వత్సపదమాత్రం భవతి-కించ-పరం పదం శ్రీవైకుంఠాఖ్యం-పదం స్థానం భవతి - విపదాం యత్పదం విషయస్తత్తు పునః కదాచిదపి తేషాం న భవన్ని తతః పునరావృత్తం త ఇత్యర్థః॥౫౮॥౫౯॥ఏతదితి॥సుహృద్భిశ్చరితం॥శ్లో॥ ముష్ణతోఽన్యస్య శిక్యాదీనిత్యాదినోక్తం-అఘార్దనం శాద్వలే భోజనం చ-వ్యక్తేతరత్ వ్యక్తాజ్జడాత్ ప్రపంచాదితరత్ -శుద్ధసత్త్వాత్మకం వత్సవత్సపాలరూపం - యద్వా-వ్యక్తేతరత్ చిద్విలాసః-తదేవ దూష్యత ఇతి రూపం-అజస్య చతుర్ముఖస్యాభిష్టవః-తం బ్రహ్మకృతాం స్తుతిం-ఏతత్ శృణ్వన్ గృణన్నరః సర్వపురుషార్థానాప్నోతి॥ఇతి శ్రీపరమానందనృసింహపదషట్పదః। వ్యాకరోత్ శ్రీధరస్వామీ యథామతి

లితి స్తుతిం॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ౬౦॥ ౬౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా *********
శ్లో॥ తతః పంచదశే ధేనుపాలనం ధేనుకార్దనం। కాళీయక్ష్వేళతో గోపరక్షణం చ నిరూప్యతే॥ అహివక్త్రప్రవేశేన వృ
ష్ణీనాం సఖినస్తతః। కృష్ణః ప్రావేశయత్పక్వఫలతాళాళికాననం,। శైశవే ప్రాతనాం జిత్వా కౌమారే తు బకాదికాన్।
పౌగండపర్వదైత్యానాం హామదమహన్నజః॥ తత ఇతి॥ పశుపాలసమ్మతౌ పశుపాలనే సంమతౌ - పశుపాలానాం వాసం
మతౌ ఈపద్వయోః బలాతిరేకం అనుకృతవంతావిత్యర్థః - అతీవ చక్రతుః సర్వతః ప్రసర్పణేన॥ ౧॥ తదితి॥ స్వయశో గృ
ణద్భిర్గోపైర్వృతః తద్వనం ప్రావిశత్॥ ౨॥ తదితి॥ తద్వనం నిరీక్ష్య - రంతుం మనో దధే - కథంభూతం - మంజుఘోషా యే అ
లిమృగద్విజాః భ్రమరమృగపక్షిణః - తైరాకులం వ్యాప్తం మహన్మనః ప్రఖ్యపయస్సరస్వతా - మహతాం మనసా ప్రఖ్యం
తుల్యం స్వచ్ఛం పయో యస్మిన్ తత్సరః ఆశ్రయత్వేనాస్తి యస్య - తేన వాతేనేతి శైత్యముక్తం - శతపత్రగంధినేతి పరిమళ
వత్వం - తేన జుష్టం వనమితి మాంద్యం చ సూచితం॥ ౩॥ స ఇతి॥ అరుణపల్లవశ్రియా సహ - స్పృశంత్యః శిఖాః శాఖాగ్రాణి -

రైః కౌమారం జహతుర్వ్రజే। నిలాయనైః సేతుబంధైర్మర్కటోత్ప్లవనాదిభిః॥ ౬౧॥ ***************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - చతుర్దశోధ్యాయః.

శ్రీబాదరాయణిః॥ తతశ్చ పౌగండవయశ్శ్రితౌ వ్రజే బభూవతుస్తౌ పశుపాలసమ్మతౌ। గాశ్చారయంతౌ సఖిభిస్సమం పదైర్బృందావనం పుణ్యమతీవ చక్రతుః॥ ౧॥ తన్మాధవో వేణుముదీరయన్వృతో గోపైర్గృణద్భిస్స్వయశో బలాన్వితః। పశూన్పురస్కృత్య పశవ్యమావిశద్విహర్తుకామః కుసుమాకరం వనం॥ ౨॥ తన్మంజుఘోషాలిమృగద్విజాకులం మహన్మనఃప్రఖ్యపయస్సరస్వతా। వాతేన జుష్టం శతపత్రగంధినా నిరీక్ష్య రంతుం భగవాన్మనో దధే॥ ౩॥ స తత్ర తత్రారుణపల్లవశ్రియా ఫలప్రసూనోరుభరేణ పాదయోః। స్పృశచ్ఛిఖాన్వీక్ష్య వనస్పతీన్ముదా స్మయన్నివాహాగ్రజమాదిపూరుషః॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్॥ అహో అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజం తే సుమనఃఫలార్హణం। నమంత్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతం॥ ౫॥ ఏతేలినస్తవ యశోఖిలలోకతీర్థం గాయంత ఆదిపురుషానుపదం భజంతే। ప్రాయో అమీ మునిగణా భవదీయముఖ్యా గూఢం వనేపి న జహత్యనఘాత్మదైవం॥ ౬॥ నృత్యంత్యమీ శిఖిన ఈడ్య ముదా హరిణ్యః కుర్వంతి గోప్య ఇవ తే ప్రియమీక్షణేన। సూక్తైశ్చ కోకిలగణా గృహమాగతాయ ధన్యా వనౌకస ఇయాన్హి సతాం నిసర్గః॥ ౭॥ ధన్యేయమద్య ధరణీ తృణవీరుధస్త్వత్పాదస్పృశో ద్రుమలతాః కరజాభిమృష్టాః। నద్యోద్రయః ఖగమృగాస్సదయావలోకైర్గోప్యోంతరేణ భుజయోరపి యత్స్పృహా శ్రీః॥ ౮॥ ఏవం బృందావనం శ్రీమత్కృష్ణః ప్రీతమనాః పశూన్। రేమే సంచారయన్నద్రేస్సరిద్రోధస్సు సానుగః॥ ౯॥ క్వచిద్గాయతి గాయత్సు మదాంధాలిష్వనువ్రతైః। ఉపగీయమానచరితస్సఖిసంకర్షణాన్వితః॥ ౧౦॥ క్వచిచ్చ కలహంసానామనుకూజతి కూజితం। అనునృత్యతి నృత్యంతం బర్హిణం హాసయన్ సఖీన్॥ ౧౧॥ మేఘగంభీరయా వాచా నామభిర్దూరగాన్పశూన్। క్వచిదాహ్వయతి ప్రీత్యా గోగోపాలమనోజ్ఞయా॥ ౧౨॥ చకోరక్రౌంచచక్రాహ్వభరద్వాజాంస్తు బర్హిణః। అ

యేషాం తాన్॥ ౪॥ అహో ఇతి॥ తరుజన్మ యేన కృతం - తస్య తమసః పాపస్యాపహత్యై నాశాయ - అథవా - యేన త్వయా ఈశ్వరేణ - సర్వోపకారకం తరుజన్మ కృతం - తం త్వాం నమంతి - ఏవం శ్లాఘ్యపి జన్మ నియదజ్ఞానరూపం తమోస్తి తస్యాపహత్యై॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ హే అనఘ - వనే - గూఢమపి త్వాం న త్యజంతి - త్వయి మనుష్యవేషేణ నిగూఢేపి సతి - మునయోప్యళివేషేణ నిగూఢాస్త్వాం భజంతీత్యర్థః॥ ౬॥ నృత్యంతీతి॥ ఇయాన్హి సతాం నిసర్గ ఇతి - యదస్తి స్వస్మిన్ - తద్గృహమాగతాయ మహతే - సమర్పయంతీతి॥ ౭॥ ధన్యేతి॥ తృణవీరుధశ్చ తవ పాదౌ స్పృశంతీతి తథా - కరజాభిమృష్టాః నఖైః స్పృష్టాః - సదయైరవలోకనైః - శ్రీరపి యస్మై స్పృహయతి - కేవలం తేన భుజయోరంతరేణ - వక్షసా గోప్యో ధన్యా ఇతి - అత్ర నద్యోద్రయ ఇతి సంధ్యభావ ఆర్షః॥ ౮॥ ఏవమితి॥ ఏవం శ్రీమద్బృందావనం ప్రతి ప్రీతస్సన్ - అద్రేః సమీపవర్తిసరిత్తటేషు గాస్సంచారయన్ - సానుగః ప్రీతమనాస్సన్ రేమే - యద్వా - శ్రీమద్బృందావనం ప్రతి పశూన్ సంచారయన్ - అద్రేస్సరిద్రోధస్సు రేమే॥ ౯॥ తామేవ రతిమాహ క్వచిదిత్యాదిపంచభిః॥ ౧౦॥ క్వచిదితి॥ బర్హిణం నృత్యంతం అన్వభినృత్యతి బర్హిణమభిముఖో నృత్యతీతి వా - సఖీన్ హాసయన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ చకోరేతి॥ చకోరాదీననుసృత్య రౌతి - కదాచిచ్చ సత్త్వానాం భయ - వ్యా

ఘుసింహయోః-తాభ్యాంభీతవద్భవతి-సర్వేషుపలాయమానేషు-పలాయత ఇత్యర్థః-తయోః-సత్త్వానాంబలోద్రేకాచ్చ-భీతవద్భవతీతి వా||౧౩||క్వచిదితి||ఆర్యమగ్రజంవిశ్రమయతివిగతశ్రమంకరోతి||౧౪||నృత్యత ఇతి|| మిథోన్యోన్యాస్ఫాలనంకుర్వతో గోపాన్-ప్రశశంసతుః||౧౫||౧౬||పాదసంవహనమితి||వ్యజనైః పల్లవాదినిర్మితైః||౧౭||౧౮|| ఏవమితి|| ఈశచేష్టిత ఇతి నిగూఢస్వభావత్వేఽప్యంతరాంతరా-ఈశస్యైవచేష్టితానిదృశ్యంతేయస్మిన్సః||౧౯||ఈశచేష్టితత్వమేవదర్శయితుమాహ||శ్రీదామేతి||స్తోకకృష్ణః కశ్చిత్||౨౦||రామరామేతి||తాలాలిసంకులం తాలానాం ఆలిభిః పంక్తిభిర్వ్యాప్తం||౨౧||౨౨||ఏవ ఇతి||విషూచీనః సర్వతః ప్రసృతః||౨౫||౨౬|| అభ్యధావదితి||సనగం సవృక్షం ||౨౯|| సమే

సురౌతిస్మ సత్త్వానాంభీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః ||౧౩|| క్వచిత్క్రీడాపరిశ్రాంతంగోపోత్సంగోపబర్హణమ్|స్వయంవిశ్రామయత్యార్యంపాదసంవాహనాదిభిః||౧౪|| నృత్యతో గాయతః క్వాపివల్గతోయుధ్యతోమిథః|గృహీతహస్తౌ గోపాలాన్హసంతౌ ప్రశశంసతుః||౧౫||క్వచిత్పల్లవతల్పేషునియుద్ధశ్రమకర్శితః|వృక్షమూలాశ్రయశ్శేతే గోపోత్సంగోపబర్హణః || ౧౬ || పాదసంవహనంచక్రుః కేచిత్తస్యమహాత్మనః|అపరేహతపాప్మానోవ్యజనైస్సమవీజయన్ ||౧౭|| అన్యేతదనురూపాణిమనోజ్ఞానిమహాత్మనః|గాయంతిస్మమహారాజస్నేహక్లిన్నధియశ్శనైః|| ౧౮ || ఏవంనిగూఢాత్మగతిస్స్వమాయయాగోపాత్మజత్వంచరితైర్విడంబయన్ | రేమేరమాలాలితపాదపల్లవో గ్రామ్యైస్సమంగ్రామ్యవదీశచేష్టితః||౧౯|| శ్రీదామనామాగోపాలో రామకేశవయోస్సఖా| సుబలస్తోకకృష్ణాద్యాగోపాః ప్రేమ్ణేదమబ్రువన్||౨౦||రామరామమహాసత్త్వకృష్ణదుష్టనిబర్హణ|ఇతోఽవిదూరేసుమహద్వనంతా

* ధేనుకాసురభంజనఘట్టః- *

లాలిసంకులం ||౨౧|| ఫలానితత్రభూరీణిపతంతిపతితానిచ | సంతికింత్వవరుద్ధానిధేనుకేనదురాత్మనా||౨౨||సోఽతివీర్యోఽసురో రామ హేకృష్ణఖరరూపధృత్ |ఆత్మతుల్యబలైరన్యైర్జ్ఞాతిభిర్బహుభిర్వృతః||౨౩||తస్మాత్కృతనరాహారాద్భీతైర్నృభిరమిత్రహన్|విద్యంతేభుక్తపూర్వాణిఫలానిసురభీణిచ||౨౪||ఏష వై సురభిర్గంధోవిషూచీనోఽవగృహ్యతే |ప్రయచ్ఛతానినఃకృష్ణగంధలోభితచేతసామ్||౨౫|| వాంఛాస్తిమహతీరామగమ్యతాంయదిరోచతే|ఏవంసుహృద్వచశ్శ్రుత్వాసుహృత్ప్రియచికీర్షయా||౨౬||ప్రహస్యజగ్మతుర్గోపైర్వృతౌతాలవనంప్రభూ|బలఃప్రవిశ్యబాహుభ్యాంతాలాన్సంపరికంపయన్||౨౭||ఫలానిపాతయామాసమతంగజఇవౌజసా|ఫలానాంపతతాంశబ్దంనిశమ్యాసురరాసభః||౨౮|| అభ్యధావత్క్షితితలంసనగంపరికంపయన్||౨౯||సమేత్యతరసాప్రత్యగ్ద్వాభ్యాంపద్భ్యాంబలంబలీ|నిహత్యోరసికాశబ్దంముంచన్పర్యసరత్ఖరః||౩౦|| పునరాసాద్యసంరబ్ధఉపక్రోష్టాపరాక్స్థితః | చరణావపరౌరాజన్బలాయప్రాక్షిపద్రుషా||౩౧||సతంగృహీత్వాప్రపదోర్భ్రామయిత్వైకపాణినా|చిక్షేపతృణరాజాగ్రేభ్రామణత్యక్తజీవితమ్||౩౨|| తేనాహతోమహాతాళఃపతమానోబృహచ్ఛిరాః-పార్శ్వస్థంకంపయన్భగ్నస్సచాన్యంసోఽపిచాపరమ్||౩౩||బలస్యలీలయోత్సృష్టఖరదేహహతాహతాః |తాళాశ్చకంపిరేసర్వేమహావాతేరితాఇవ||౩౪||నైతచ్చిత్రంభగవతిహ్యనంతేజగదీశ్వరే|ఓతంప్రోతమిదంయస్మింతంతుష్వంగయథాపటః||౩౫||తతఃకృష్ణంచ రామంచజ్ఞాతయోధేనుకస్యయే|క్రోష్టారోఽభ్యపతన్సర్వేసంరబ్ధాహతబాంధవాః||౩౬|| తాంస్తానాపతతఃకృష్ణోరామశ్చనృపలీలయా | గృహీతపశ్చాచ్చరణాన్ప్రాహిణోత్తృణరాజసు||౩౭||ఫలప్రకరసంకీర్ణందైత్యదేహైర్గతాసుభిః|రరాజభూస్సతాలాగ్రైర్ఘనైరివనభస్తలం||౩౮||తయోస్తత్సుమహత్కర్మనిశమ్యవిబుధాదయః|ముముచుఃపుష్పవర్షాణిచ

త్యేతి||ప్రత్యక్ పశ్చిమాభ్యాం-ద్వాభ్యాంపద్భ్యాం-ప్రత్యక్ప్రతిముఖస్సన్నితి వా-కాశబ్దమితి- కేతిగర్దభజాతిశబ్దానుకరణం-పర్యసరత్ పరితోధావదిత్యర్థః||౩౦||పునరితి||ఉపక్రోష్టా గర్దభః పరాక్ ప్రతిముఖః-అపరౌ పశ్చిమౌ - బలాయబలంహంతుం||౩౧||సఇతి||తృణరాజస్తాళః||౩౨||౩౩ ||బలస్యేతి||ఉత్సృష్టేనఖరదేహేన-హతైః ఆహతాః - చకంపిరేఅకంపంత||౩౪|| నేతి||యస్మిన్నిదంవిశ్వంఓతంఊర్ధ్వతంతుషుపట ఇవగ్రథితం-ప్రోతం తిర్యక్తంతుషువత్ - ఏవంసంగ్రథితంసర్వతోఽనుస్యూతం-వర్తత ఇత్యర్థః||౩౫||౩౭||ఫలేతి||ఘనైర్మేఘైరివ-భూతలంరరాజ-తత్ర ఫలప్రకరసంకీ

ణమితి-దైత్యదేహైఃఖరతాళాస్థిభిస్సంకీర్ణమిత్యరుణశ్వేతనీలఘనసాదృశ్యసంపాదనమ్॥౩౭॥౩౮॥అథేతి॥ అర్క
అభక్షయన్॥౪౦॥౪౧॥తమితి॥గోరజోభిఃఛురితేషుకుంతలేషు- బద్ధంబర్హం-వన్యానిప్రసూనానిచయస్య-రుచిరమీక్ష
ణంచారుహాసంచ...తంచ-దిదృక్షితదృశః-విస్మృతదర్శనోత్కంఠితాదృశో యాసాంతాః॥౪౨॥ పీత్వేతి॥ ము
కుందస్యముఖపద్మగతం-సారఘంమధు-అహ్నివిరహజ్జాతంతాపం-సచతాసాంసత్కృతింపూజాం - తాం
సత్కృతింకథంభూతాం-తామాహ-సవ్రీడేతి-సలజ్జేనహాసేన- వినయోయథాభవతితథా- యదేతత్ కిం- అపాంగ
మోక్షంకటాక్షదర్శనం-తథాతాసాంసత్కృతింప్రాప్యేతి ॥౪౩॥౫౦॥ తథేతి । సంప్రతిపద్యపవతితా ప్రాప్తాస్మృతి
ర్యైస్తే-సంప్రతీతస్మృతయఃయద్వా-సమ్యక్ ప్రతిప్రాప్తాస్మృతిర్యైస్తేతథేతి॥౫౧॥౫౨॥ ****************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

క్రుర్వాద్యానిపుష్టువుః॥౩౯॥అథతాళఫలాన్యాదన్మనుష్యాగతసాధ్వసాః।తృణంచపశవశ్చేరుర్హతధేను
కకాననే॥౪౦॥కృష్ణఃకమలపత్రాక్షఃపుణ్యశ్రవణకీర్తనః। స్తూయమానోనుగైర్గోపైస్సాగ్రజోవ్రజ
మావిశత్॥౪౧॥తంగోరజశ్ఛురితకుంతలబద్ధబర్హవన్యప్రసూనరుచిరేక్షణచారుహాసమ్। వేణుంక్వణం
తమనుగైరుపగీతకీర్తింగోప్యోదిదృక్షితదృశోభ్యగమన్సమేతాః॥౪౨॥పీత్వాముకుందముఖసారఘమక్షి
భృంగైస్తాపంజహుర్విరహజంవ్రజయోషితోహ్ని। తత్సత్కృతింసమధిగమ్యవివేశగోష్ఠంసవ్రీడహాస
వినయంతదపాంగమోక్షమ్॥౪౩॥తయోర్యశోదారోహిణ్యౌపుత్రయోఃపుత్రవత్సలే।యథాకాలంయ
థాకామంవ్యయుంజాతాంపరమాశిషః॥౪౪॥విగతాధ్వశ్రమౌతత్రమజ్జనోన్మర్దనాదిభిః।వాసోవసిత్వారుచి
రందివ్యస్రగ్గంధమండితౌ॥౪౫॥జనన్యుపహృతంప్రాశ్యస్వాద్వన్నముపలాలితౌ ।సంవిశ్యవరశయ్యా
యాంసుఖంసుషుపతుర్వ్రజే॥౪౬॥ఏవంసభగవాన్కృష్ణోబృందావనచరఃక్వచిత్ ।యయౌరామమృతే

—*కాళీయమర్దనకథాప్రారంభఘట్టః.*—

రాజన్కాళిందీంసఖిభిర్వృతః॥౪౭॥అథగావశ్చగోపాశ్చనిదాఘాతపపీడితాః ।దుష్టంజలంపపుస్తస్యా
స్తృషార్తావిషదూషితమ్ ॥ ౪౮ ॥ విషాంభస్తదుపస్పృశ్యదైవోపహతచేతసః ।నిపేతుర్వ్యసవస్సర్వే
మూర్ఛితావైకురూద్వహ॥౪౯॥వీక్ష్యతాన్వైతథాభూతాన్కృష్ణోయోగేశ్వరేశ్వరః। ఈక్షయామృ
తవర్షిణ్యాస్వనాథాన్సమజీవయత్॥౫౦॥తేసంప్రతీతస్మృతయస్సముత్థాయజలాంతికాత్। ఆసన్సువి
స్మితాస్సర్వేవీక్షమాణాఃపరస్పరమ్॥౫౧॥అన్వమంసతతద్రాజన్గోవిందానుగ్రహేక్షితమ్।పీత్వావి
షంపరేతస్యపునరుత్థానమాత్మనః॥౫౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచదశోధ్యాయః. ****

శ్రీబాదరాయణిః॥విలోక్యదూషితాంకృష్ణాంకృష్ణఃకృష్ణాహినావిభుః । తస్యావిశుద్ధిమన్విచ్ఛన్సర్పంత
ముదవాసయత్ ॥౧॥రాజా॥కథమంతర్జలేగాధేన్యగృహ్ణాద్భగవానహిమ్। సవై బహుయుగావాసంయ
థాసీత్తత్రకథ్యతామ్॥౨॥బ్రహ్మన్భగవతస్తస్యభూమ్నస్స్వచ్ఛందవర్తినః ।గోపాలోదారచరితంక
స్తృప్యేతామృతంజుషన్॥౩॥శ్రీశుకః॥కాళింద్యాంకాళియస్యాసీద్ధ్రదఃకశ్చిద్విషాగ్నినా ।శ్రప్యమాణ
పయాయస్మిన్పతంత్యుపరిగాఃఖగాః॥౪॥విప్రుష్మతావిషోదోర్మిమారుతేనాభిమర్శితాః।మ్రియంతేతీ
రగాయస్యప్రాణినస్థిరజంగమాః॥౫॥ తంచండవేగవిషవీర్యమవేక్ష్యతేనదుష్టాంనదీంచఖలసంయమ

శ్లో॥షోడశేకాళియస్యోక్తోనిగ్రహోయమునాహ్రదే।తత్పత్నీభిస్స్తుతేనాథకృష్ణేనానుగ్రహఃపునః॥హత్వాగాసభ
దైతేయాన్జగ్ధ్వాతాళఫలాన్యలమ్। ప్రీతోనృత్యగ్ఘణారంగేకాళీయస్యకళానిధిః॥ విలోక్యేతి॥ఉదవాసయత్ నిష్కాసి
తవాన్॥౧॥కథమితి॥బహూనియుగాన్యావాసోయస్యతమహిం-సవై అహిఃఅజలచరోపితస్మిన్నంతర్జలే - యథాయేన
ప్రకారేణాసీత్ -అథవా-బహూనియుగాన్యావాసోయథాభవతితథా-కేనప్రకారేణసవైతత్రాసీదితి యత్తత్కథ్య
తామితి॥౨॥బ్రహ్మన్నితి॥గోపాలేనయదుదారమాచరితం-తదేవామృతం-అతఃకథ్యతామితి॥౩॥ కాళింద్యామితి॥ శ్రప్య
మాణంపచ్యమానం-పయోయస్యసః-అతఉపరిగచ్ఛంతఃఖగాఃయస్మిన్పతంతి ॥ ౪ ॥ విప్రుష్మతేతి ॥ కించవిప్రుష్మతా
అంబుకణయుక్తేన-విషోదతరంగస్పర్శమారుతేన-స్పృష్టాఃయస్యతీరగాఃమ్రియంతే-సహ్రదఆసీదితి॥౫॥తమితి॥ తం
కాళీయంచండోవేగోయస్య-తద్విషమేవవీర్యంయస్యతం-కదంబమితి-భావినాశ్రీకృష్ణచరణస్పర్శభాగ్యేన - సపిక్ స్త్రి

శేనసుపర్ణః-అమృతమాహర్తా గరుత్మతా క్రాంతత్వాదితిపురాణాంతరం-ఆస్ఫోట్య బాహుంకరతలేనాహత్య-గాఢం దృఢంబద్ధా రశనా కాంచీ యేన సతథా॥౬॥ సర్పేతి॥ సర్పస్య హ్రదః పురుషశ్రేష్ఠస్య పతనభరేణ -సంక్షోభితానాం ఉరగాణాం-విషైరుచ్ఛ్వసితోంబురాశిర్యస్యసః- విషేణ కషాయా కృతా భయంకరా ఊర్మయో యస్యసః- పర్యక్ పరితః- అంచత్ ధనుశ్శతం ప్లుతః ప్రసృతః-నైతచ్చిత్రమిత్యాహ-అనంతబలస్యేతి ॥౭॥తస్మిన్నితి॥ భుజదండాహతోదకఘోషం శ్రుత్వా తత్ తదా-స్వసదనాభిభవం చ నిరీక్ష్య-తదపహమానః సర్పః-సముసరత్సమాజగామ॥౮॥తమితి॥ ప్రేక్షణీయశ్చ సుకుమారశ్చ ఘనవదుజ్జ్వలశ్చ తం- శ్రీవత్సపీతవసనం - శ్రీవత్సేన సంయుక్తముజ్జ్వలత్పీతం వస్త్రం యస్యతం- భుజయా భోగేన చ ఛాదయామాస వేష్టయత్ ॥౯॥ తదితి॥ సః ప్రియో యేషాం తే తత్ప్రియాః- తే చ తే సఖాయశ్చేతి తథా ॥౧౦॥౧౧॥అథేతి॥ భువి భూకంపాదయః దివి ఉల్కాపాతాదయః- ఆత్మని వామనేత్రస్ఫురణాదయః-ఆసన్నంభయం శంసితుం శీలం యేషాం

నావతారః|కృష్ణః కదంబమారుహ్య తతోఽతితుంగమాస్ఫోట్య గాఢరశనో న్యపతద్విషోదే॥౬॥సర్పహ్రదః పురుషసారనిపాతవేగసంక్షోభితోరగవిషోచ్ఛ్వసితాంబురాశిః।పర్యక్ప్లుతో విషకషాయబిభీషణోర్మిర్ధావన్ధనుశ్శతమనంతబలస్య కిం తత్ ॥౭॥ తస్య హ్రదే విహరతో భుజదండఘూర్ణవార్ఘోషమంగవరవారణవిక్రమస్య।ఆశ్రుత్య తత్స్వసదనాభిభవం నిరీక్ష్య చక్షుశ్శ్రవాస్సమసరత్తదమృష్యమాణః ॥౮॥తం ప్రేక్షణీయసుకుమారఘనావదాతం శ్రీవత్సపీతవసనం స్మితసుందరాస్యమ్।క్రీడంతమప్రతిభయం కమలోదరాంఘ్రిం సందశ్య మర్మసు రుషా భుజయా చఛాద।౯॥ తం నాగభోగపరివీతమదృష్టచేష్టమాలోక్య తత్ప్రియసఖాః పశుపా భృశార్తాః। కృష్ణేఽర్పితాత్మసుహృదర్థకళత్రకామా దుఃఖానుశోకభయమూఢధియో నిపేతుః॥౧౦॥గావో వృషా వత్సతర్యః క్రందమానాస్సుదుఃఖితాః। కృష్ణన్యస్తేక్షణా భీతా రుదంత్య ఇవ తస్థిరే॥౧౧॥అథ వ్రజే మహోత్పాతాస్త్రివిధా అతిదారుణాః । ఉత్పేతుర్భువి దివ్యాత్మన్యాసన్నభయశంసినః॥౧౨॥తానాలక్ష్య భయోద్విగ్నా గోపా నందపురోగమాః । వినా రామేణ గాః కృష్ణం జ్ఞాత్వా చారయితుం గతం॥౧౩॥ తైర్దుర్నిమిత్తైర్నిధనం మత్వా ప్రాప్తమతద్విదః । తత్ప్రాణాస్తన్మనస్కాస్తే దుఃఖశోకభయాతురాః॥౧౪॥ఆబాలవృద్ధవనితాస్సర్వేంఽగపశువృత్తయః । నిర్జగ్ముర్గోకులాద్దీనాః కృష్ణదర్శనలాలసాః॥౧౫॥తాంస్తథా కాతరాన్వీక్ష్య భగవాన్రోహిణీసుతః । ప్రహస్య కించిన్నోవాచ ప్రభావజ్ఞోఽనుజస్య సః ॥౧౬॥ తేఽన్వేషమాణా దయితం కృష్ణం సూచితయా పదైః। భగవల్లక్షణైర్జగ్ముః పదవ్యా యమునాతటమ్॥౧౭॥ తే తత్ర తత్రాబ్జయవాంకుశాశనిధ్వజోపపన్నాని పదాని విశ్పతేః। మార్గే గవామన్యపదాంతరాంతరే నిరీక్షమాణా యయురంగ సత్వరాః॥౧౮॥ అంతర్జలే భుజగభోగపరీతమారాత్కృష్ణం నిరీహముపలభ్య జలాశయాంతే। గోపాంశ్చ మూఢధిషణాన్పరితః పశూంశ్చ సంక్రందతః పరమకశ్మలమాపురార్తాః॥౧౯॥ గోప్యోఽనురక్తమనసో భగవత్యనంతే తత్సౌహృదస్మితవిలోకగిరస్స్మరంత్యః । గ్రస్తేఽహినా ప్రియతమే భృశదుఃఖతప్తాశ్శూన్యం ప్రియవ్యతిహృతం దదృశుస్త్రిలోకమ్॥౨౦॥ తాః కృష్ణమాతరమపత్యమనుప్రవిష్టాం తుల్యవ్యథాస్సమనుగృహ్య శుచస్స్రవంత్యః । తాస్తా వ్రజప్రియకథాః కథయంత్య ఆసన్ కృష్ణాననేఽర్పితదృశో మృతకప్రతీకాః॥౨౧॥ కృష్ణప్రాణాన్నిర్విశతో నందాదీన్వీక్ష్య తద్ధ్రదమ్। ప్రత్యషేధత్స భగవాన్రామః కృష్ణానుభావవిత్ ॥౨౨॥ ఇత్థం స్వగోకులమనన్యగతిం నిరీక్ష్య స

తే॥౧౨॥తానితి॥తానాలక్ష్య-గోకులాన్నిర్జగ్మురితి తృతీయేనాన్వయః భయోద్విగ్నాః భయహేతుభ్యో భీతాః -భయేన కంపమానా ఇతి వా॥౧౩॥తైరితి॥ న తం విదంతీత్యతద్విదః॥౧౪॥ఆబాలేతి॥పశువృత్తయః అతివత్సలాః॥౧౫॥తానితి ॥ కాతరాన్ భీతాన్॥౧౬॥తఇతి॥భగవంతం లక్షయంతి యాని పదాని-తైః పదైః సూచితయా పదవ్యా మార్గేణ ॥ ౧౭॥ మార్గజ్ఞానప్రకారమాహ ॥ తఇతి ॥ విశ్పతేః శ్రీకృష్ణస్య-అన్యేషాం పదానాం-అంతరాంతరే మధ్యే మధ్యే-తత్తదపోహవేన గవాం శ్రుతీనాం - మార్గేణ సత్వరా అప్రమత్తా యోగినస్తత్తదుపాధ్యపవాదేన-యథా పరం తత్త్వం-మృగయంతే - తద్వదితి భావః॥౧౮॥అంతరితి॥తతశ్చ సర్పపరివేష్టితం కృష్ణం- దూరాన్నిరీక్ష్య-గోపాంశ్చ పశూంశ్చ-తథాతథా నిరీక్ష్య - ఆర్తాః-పరమం మోహం ప్రాపుః॥౧౯॥గోప్య ఇతి॥ ప్రియేణ శ్రీకృష్ణేన-విరహితం త్రైలోక్యం-శూన్యం దదృశుః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ఇత్థమితి॥అనన్యగతిమాత్మానం-ఇత్థం నిరీక్ష్య-అతఏవాత్మహేతోః-స్వగోకులమతిదుఃఖితమాజ్ఞాయ - ఉరగబంధా

మదతిష్ఠదిత్యన్వయః॥౨౩॥ తదితి॥ తస్య ప్రథ్యమానేన ప్రవర్ధమానేన-వపుషా-వ్యథితాత్మా పీడితశరీరః- భుజంగః కుండ
లీ-శ్రీకృష్ణం త్యక్త్వా-కుపితః-స్వఫణానున్నమయ్య-శ్వసన్ కేవలసమీక్షమాణస్తస్థౌ-కథంభూతః- శ్వసనరంధ్రేషు నాసా
వివరేషు-విషం యస్య స తథా-అంబరీషం భ్రాష్ట్రః-మండకపాకభాజనమిత్యర్థః-తద్వత్ సంతప్తాని స్తబ్ధాని ఈక్ష
ణాని యస్య స తథా-ఉల్ముకాని ముఖే యస్య-స చ స చ॥౨౪॥ తమితి॥ ఖగేంద్రః-తమముం సర్పం-పరిససార పరితో
బభ్రామ-అతికరాళా విషాగ్నియుక్తా దృష్టిర్యస్య తం-జిహ్వయా ద్విశిఖయేతి ప్రతిముఖం॥౨౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం పరిభ్రమే
ణైవ హతమోజో యస్య తం-ఉన్నతావంసౌ యస్య తం- తస్య మూర్ధసు యే రత్ననికరాః- తేషాం స్పర్శేన - అత్యరుణం
పాదాంబుజం యస్య సః-అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-ననుకథం చంచలేషు శిరస్సు-ననర్త-తత్రాహ- అఖిలకళానామా
దిగురుః॥౨౬॥౨౭॥ యద్యదితి॥ శతైకశీర్ష్ణః శతం ఏకాని ముఖ్యాని-శీర్షాణి యస్య తస్య - క్షీణాయుషో పునర్భ్రమతః-
యద్యచ్ఛిరో న నమతే స్తబ్ధతాం న జహాతి-నృత్యచ్ఛలేనాంఘ్రిపాతైస్తత్తన్మమర్ద-తథా చ-ఆస్యతో ముఖేభ్యః నస్తో నా
సావివరేభ్యశ్చ-అసృగ్వమన్॥౨౮॥ తస్యేతి॥ పునరపి రుషా ఉచ్చైర్నిశ్శ్వసతో యద్యత్సమున్నమతి- తత్తత్పాదాఘాతేనా

స్త్రీకుమారమతిదుఃఖితమాత్మహేతోః। ఆజ్ఞాయ మర్త్యపదవీమనువర్తమానః స్థిత్వా ముహూర్తముద
తిష్ఠదురంగబంధాత్॥౨౩॥ తత్ప్రథ్యమానవపుషా వ్యథితాత్మభోగస్త్యక్త్వోన్నమయ్య కుపితస్స్వఫణాన్
భుజంగః। తస్థౌ శ్వసన్ శ్వసనరంధ్రవిషాంబరీషస్తబ్ధేక్షణోల్ముకముఖో హరిమీక్షమాణః॥౨౪॥ తం జి
హ్వయా ద్విశిఖయా పరిలేలిహానం ద్వే సృక్విణీ హ్యతికరాళవిషాగ్నిదృష్టిం। క్రీడన్నముం పరిససార యథా
ఖగేంద్రో బభ్రామ సోఽప్యవసరం ప్రసమీక్షమాణః॥౨౫॥ ఏవం పరిభ్రమహతౌజసమున్నతాంసమాన
మ్య తత్పృథుశిరస్స్వధిరూఢ ఆద్యః। తన్మూర్ధరత్ననికరస్పర్శాతితామ్రపాదాంబుజోఽఖిలకళాదిగురుర్న
నర్త॥౨౬॥ తం నర్తుముద్యతమవేక్ష్య తదా తదీయగంధర్వసిద్ధమునిచారణదేవవధ్వః। ప్రీత్యా మృదంగప
ణవానకవాద్యగీతపుష్పోపహారనుతిభిస్సహసోపసేదుః॥౨౭॥ యద్యచ్ఛిరో న నమతేఽంగ శతైకశీర్ష్ణస్త
త్తన్మమర్ద ఖలదండధరోంఘ్రిపాతైః। క్షీణాయుషో భ్రమత ఉల్బణమాస్యతోఽసృఙ్నస్తో వమన్ పరమకశ్మ
లమాప నాగః॥౨౮॥ తస్యాక్షిభిర్గరళముద్వమతశ్శిరస్సు యద్యత్సమున్నమతి నిశ్శ్వసతో రుషోచ్చైః। నృ
త్యన్ పదానునమయన్ దమయాంబభూవ పుష్పైస్సుపూజిత ఇవేహ పుమాన్ పురాణః॥౨౯॥ తచ్చిత్రతాండవ
విరుగ్ణఫణాసహస్రో రక్తం ముఖైరురు వమన్ నృప భగ్నగాత్రః। స్మృత్వా చరాచరగురుం పురుషం పు
రాణం నారాయణం తమరణం మనసా జగామ॥౩౦॥ కృష్ణస్య గర్భజగతోఽతిభరావసన్నం పార్ష్ణిప్రహార
పరిరుగ్ణఫణాతపత్రం। దృష్ట్వాహిమాద్యముపసేదురముష్య పత్న్య ఆర్తాః శ్లథద్వసనభూషణకేశబంధాః॥
౩౧॥ తాస్తం సువిగ్నమనసోఽథ పురస్కృతార్భాః కాయాన్నిపాత్య భువి భూతపతిం ప్రణేముః। సాధ్వ్యః

కాళియపత్నీకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః-

కృతాంజలిపుటాశ్శమలస్య భర్తుర్మోక్షేప్సవశ్శరణదం శరణం ప్రపన్నాః॥౩౨॥ నాగపత్న్య ఊచుః॥ న్యాయ్యో
హి దండః కృతకిల్బిషేఽస్మింస్తవావతారః ఖలనిగ్రహాయ। రిపోస్సుతానామపి తుల్యదృష్టేర్ధత్సే దమం ఫలమే
నునమయన్-ఇహాస్మిన్నవసరే హృష్టైర్గంధర్వాదిభిః - శేషాసనః పురుష ఇవ సయశోదానందనః -పుష్పైః పూజితః-

యద్వా-తదా గంధర్వాదిభిః పుష్పైస్సుపూజితో గోపైః పురాణ ఇవ పుమాన్ దృష్ట ఇతి-యద్వా-పుత ఇవ పుష్పైస్సుపూజిత ఇవ
ప్రసన్నస్సన్-దమయాంబభూవ హితం కృతవానిత్యర్థః॥౨౯॥ తదితి॥ అరణం శరణం॥౩౦॥ కృష్ణస్యేతి॥ గర్భే జగంతి యస్య
తస్యాతిభరేణ-అవసన్నమాక్రాంతం-పార్ష్ణిః పాదపృష్ఠం-ఆద్యం శ్రీకృష్ణం- శ్లథంతో విస్రంసమానాః వసనాదయో
యాసాం తాః॥౩౧॥ తా ఇతి॥ శరణం ప్రపన్నాస్సత్యః తం ప్రణేముః-సువిగ్నమనసః విహ్వలచిత్తాః - భువి తస్మిన్ స్థానే-
జలాదధస్తాద్వా-తీరే వా-శమలస్య పాపాత్మనోఽపి-భర్తుర్మోక్షేప్సవః-భర్తుర్యచ్ఛమలం తస్య వా- భూతపతిం
ప్రాణిమాత్రస్య పతిం-శరణదం ఆశ్రయప్రదం॥౩౨॥ ప్రథమం తావత్కుపితం భగవంతం - దండానుమోదనేనోపశ
మయంత్యః-స్తువంతి-తత్ర॥ శ్లో॥ దండానుమోదనం షడ్భిః దశభిశ్చ హరేస్తుతిః। ప్రార్థనా పంచభిశ్శ్లోకైస్తతః పన్నగ
మోక్షితాం॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ న్యాయ్య ఇతి॥ న చ నిగ్రహానుగ్రహలక్షణం వైషమ్యమిత్యాహుః - ధత్స ఇతి-
ఫలం అనుశంసన్ ఆలోచయన్॥౩౩॥ నిగ్రహోఽప్యనుగ్రహ ఏవేత్యుక్తం పూర్వం-ఇదానీమనుగ్రహ ఏవాయం - నని

గ్రహ ఇత్యాహుః॥ అనుగ్రహ ఇతి॥ నోఽస్మాకం యస్మాదస్య సర్పస్య దండ్యతే-అతస్తన్మూలపాపనివర్తకో దండః-అనుగ్రహ ఏవ-క్రోధత్వేన ప్రతీయమానోఽపీత్యర్థః॥ ౩౪॥ మహానయమనుగ్రహ ఇతి తస్య పూర్వపుణ్యమభినందంతి॥ తప ఇతి॥ స్వయం మానరహితేన అన్యేభ్యో మానదేన చ-సర్వం జీవయతీతి సర్వజీవః॥ ౩౫॥ న తపఆదినిమిత్తకః ఏవ భాగ్యోదయః కింత్వచింత్యం తవ కృపావైభవమిత్యాహుః-శ్లోకత్రయేణ॥ కస్యేతి॥ తపఆదినా బ్రహ్మాదయోఽపి- యస్యాః శ్రియః ప్రసాదమిచ్ఛంతి-సా శ్రీః లలనాపి- శ్రీరేవ లలనా ఉత్తమా స్త్రీ-యస్య త్వదంఘ్రిస్పర్శాధికారస్య-వాంఛయా-స్పర్శాధికార ఇత్యత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-తప ఆచరత్ -అస్య సర్పస్య-కిం కృతమితి కో వేత్తీత్యర్థః॥ ౩౬॥ నేతి॥ యత్ తవ పాదరజః - ప్రపన్నాః పారమేష్ఠ్యాదీనపి-తుచ్ఛం మన్యంతే॥ ౩౭॥ తదితి॥ అహో జాతదేవ అయత్నత ఏవ ప్రాప-అన్యైః బ్రహ్మాదిభిరపి-పునః కథంభూతం పాదరజః-యదిచ్ఛతః స్వీయం మే భవత్వితి ప్రార్థయత ఏవ-సమక్షం వర్తత ఏవ-విభవః అపేక్షితా సంపద్భవతి॥ ౩౮॥ నమ ఇతి॥ భగవతే అచింత్యైశ్వర్యాదిగుణాయ-కించ-పరమాత్మనే-తదుపాదానాయ ఏతాని దశభిః శ్లోకైః విశేషణాని-పురుషాయ పూర్ణాయ అంతర్యామిరూపేణ వర్తమానాయ-మహాత్మనే ఏవమవ్యపరిచ్ఛిన్నాయ కుతః భూతావాసాయ ఆకాశాద్యాశ్రయాయ-తదపి కుతః-భూతాయ పూర్వమపి సతే కుతః పరాయ కారణాయ-కించ - పరమాత్మనే కారణాతీతాయేతి వా॥ ౩౯॥ కారణత్వం కారణాతీతత్వం చ సమర్థయితుమాహుః॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానవిజ్ఞాననిధయే జ్ఞానం జ్ఞప్తిః-విజ్ఞానం చిచ్ఛక్తిః-తయోర్నిధయే-తాభ్యాం పరిపూర్ణాయ-కథం తథాత్వమత ఉక్తం-బ్రహ్మణే- అనంతశ

వానుశంసనః॥ ౩౩॥ అనుగ్రహోఽయం భవతః కృతో హి నో దండోఽసతాం తే ఖలు కల్మషాపహః। యద్దందశూకత్వమముష్య దేహినః క్రోధోఽపి తేఽనుగ్రహ ఏవ సమ్మతః॥ ౩౪॥ తపస్సుతప్తం కిమనేన పూర్వం నిరస్తమానేన చ మానదేన। ధర్మోఽథ వా సర్వజనానుకంపయా యతో భవాంస్తుష్యతి సర్వజీవః॥ ౩౫॥ కస్యానుభావోఽస్య న దేవ విద్మహే తవాంఘ్రిరేణుస్పర్శాధికారః। యద్వాంఛయా శ్రీర్లలనాఽచరత్తపో విహాయ కామాన్ సుచిరం ధృతవ్రతా॥ ౩౬॥ న నాకపృష్ఠం న చ సార్వభౌమం న పారమేష్ఠ్యం న రసాధిపత్యం। న యోగసిద్ధీరపునర్భవం వా వాంఛంతి యత్పాదరజఃప్రపన్నాః॥ ౩౭॥ తదేష నాథాప దురాపమన్యైస్తమోజనిః క్రోధవశోఽప్యహీశః। సంసారచక్రే భ్రమతః శరీరిణో యదిచ్ఛతః స్యాద్విభవః సమక్షః॥ ౩౮॥ నమస్తుభ్యం భగవతే పురుషాయ మహాత్మనే। భూతావాసాయ భూతాయ పరాయ పరమాత్మనే॥ ౩౯॥ జ్ఞానవిజ్ఞాననిధయే బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే। అగుణాయావికారాయ నమస్తే ప్రాకృతాయ చ॥ ౪౦॥ కాలాయ కాలనాభాయ కాలావయవసాక్షిణే। విశ్వాయ తదుపద్రష్ట్రే తత్కర్త్రే విశ్వహేతవే॥ ౪౧॥ భూతమాత్రేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధ్యాశయాత్మనే। త్రిగుణేనాభిమానేన గూఢస్వాత్మానుభూతయే॥ ౪౨॥ నమోఽనంతాయ సూక్ష్మాయ కూటస్థాయ విపశ్చితే। నానావాదానురోధాయ వాచ్యవాచకశక్తయే॥ ౪౩॥ నమః ప్రమా

క్తయే- బ్రహ్మణే కథంభూతాయ-అగుణాయ అవికారాయ-పునః కథంభూతాయ-అనంతశక్తయే- ప్రాకృతాయ ప్రకృతిప్రవర్తకాయ-యద్వా అప్రాకృతాయ అప్రాకృతానంతశక్తియుక్తాయ అయమర్థః-అగుణత్వాదవికారం బ్రహ్మ జ్ఞప్తిమాత్రత్వాత్ కారణాతీతం ప్రకృతిప్రవర్తకానంతశక్తివిజ్ఞాననిధిత్వాదీశ్వరః కారణం-తదుభయాత్మనే నమ ఇతి॥ ౪౦॥ అనంతశక్తిత్వాత్ కాలశక్త్యా విశ్వసృష్ట్యాదిరూపేణ నమస్యంతి॥ కాలాయేతి॥ కాలాయ కాలస్వరూపాయ - కాలనాభాయ కాలశక్త్యాశ్రయాయ- కాలావయవానాం సృష్ట్యాదిసమయానాం-సాక్షిణే-తతశ్చ విశ్వాయ విశ్వస్వరూపాయ తర్హి కిం జడోఽహం-నహి-తదుపద్రష్ట్రే-న చ ద్రష్టృమాత్రాయ-కింతు-తత్కర్త్రే న చ-కర్తృమాత్రాయ-విశ్వహేతవే సర్వకారణరూపాయ॥ ౪౧॥ తదేవాహుః॥ భూతేతి॥ ఆశయశ్చిత్తం-భూతాదిరూపాయ - అతః సర్వకారణరూపాయేతి-అహంకారాత్మతయా నమస్యంతి-త్రిగుణేనేతి॥ ఏవం సృష్టికార్యే యస్త్రిగుణోఽభిమానః- తేన గూఢానాం స్వాంశభూతానామాత్మనామనుభూతిర్యేన తస్మై॥ ౪౨॥ త్వం తు అహంకారానావృత ఇతి స్తువంతి॥ నమ ఇతి॥ అనంతాయ అహంకారావరిచ్ఛేదాత్ -అతః సూక్ష్మాయ-అదృశ్యత్వాత్ -అత ఏవ కూటస్థాయ ఉపాధికృతవికారాభావాత్ - అత ఏవ విపశ్చితే సర్వజ్ఞాయ-ఏవం స్తుత్వా-అచింత్యమానత్వేన స్తువంతి- నానావాదానురోధాయ-అస్తి-నాస్తి-సర్వజ్ఞః కించిద్జ్ఞః బద్ధః ముక్తః-ఏకః అనేకః-ఇత్యాదీన్ నానావాదాన్ అనురుణద్ధి మాయయా అనువర్తతే యస్తస్మై - కించ - వాచ్యవాచకశక్తయే అభిధానాభిధేయశక్తిభేదాదపి నానాత్వేన ప్రతీయమానాయేత్యర్థః॥ ౪౩॥ అనావృతత్వమేవ హేత్వంతరేణాపి

నూతయోఽత్యస్తువంతి ॥నమఇతి॥ ప్రమాణమూలాయచక్షురాదీనాంచక్షురాదిరూపాయ-అతఏవకవయే-స్వయంత స్ఫురద్రూపేణజ్ఞానాయకుతః-శాస్త్రయోనయే వేదాత్మకశబ్దస్వరూపాయ॥౪౪॥ కించ-అనావృతైశ్వర్యత్వాద్దేవచతుర్మూర్తి స్వరూపేణసర్వోపాస్యత్వేననమంతి॥నమఃకృష్ణాయేతి॥రామాయసంకర్షణాయ-వసుదేవసుతాయ వసుదేవశబ్దితం శుద్ధంసత్త్వం-తత్రప్రకాశమానాయ-వాసుదేవాయేత్యర్థః-సాత్త్వతాముపాసకానాం - పతయేపాలకాయాదిపా పాలకాయ-ఏవంచతుర్మూర్తయేకృష్ణాయతుభ్యంనమఇతి॥౪౫॥కథంచతుర్మూర్తితేతితదాహుః॥ నమోగుణప్రదీపా యేతి॥గుణాఃఅంతఃకరణాని-తాన్ప్రదీపయతిప్రకాశయతీతితథాతస్మై-చిత్తాద్యధిష్ఠాతృత్వేనచతుర్మూర్తితేతిభావః

ననుతథాప్యేకస్యైవకథంచతుష్ట్వమతఆహుః- గుణాత్మచ్ఛాదనాయచ - తైరేవగుణైరుపాసకానాంఫలవైచిత్ర్యా య-ఆత్మానమాచ్ఛాద్యనానాత్వేనప్రకాశమానాయేత్యర్థః-ననుకథంతర్హిప్రతీతిరతఉక్తం- గుణవృత్త్యుపలక్ష్యా యచిత్తాదీనాంచేతనాధ్యవసాయాదివృత్తిభిరుపలక్ష్యాయ- ఉపలక్షణమేవాహుః-గుణద్రష్ట్రేతత్సాక్షిణేకథందదు పలక్ష్యఏవనజ్ఞేయఇత్యాహుఃస్వసంవిదేఅగోచరాయేత్యర్థః॥౪౬॥అగోచరత్వముపలక్ష్యత్వం-దర్శయంతోనమస్యం తి॥అవ్యాకృతేతి॥అవ్యాకృతవిహారాయఅతర్క్యమహిమ్నఇత్యర్థః - సర్వవ్యాకృతసిద్ధయేసర్వకార్యోత్పత్తిప్రకాశ హేతుత్వేనోపలక్షణయోగ్యాయేత్యర్థః ఉపలక్షణాంతరమాహుః-హృషీకేశ-కరణప్రవర్తక-కింవిషయలిప్సయా-న-మునయేఆత్మారామాయ-కింసాధనవశేన-నహినహి-మౌనశీలినేమౌనమాత్మారామతాతత్స్వభావాయ॥౪౭॥ పరావ రేతి॥ కుతఃపరాపరగతిజ్ఞాయస్థూలసూక్ష్మాణాంగతిజ్ఞత్వేననక్వాపిసజ్జమానాయేత్యర్థః - సర్వాధ్యక్షాయసర్వప్రాధి

ణమూలాయకవయేశాస్త్రయోనయే।ప్రవృత్తాయనివృత్తాయనిగమాయనమోనమః॥౪౪॥ నమఃకృష్ణా యరామాయవసుదేవసుతాయచ।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయసాత్త్వతాంపతయేనమః॥౪౫॥నమోగు ణప్రదీపాయగుణాత్మచ్ఛాదనాయచ।గుణవృత్త్యుపలక్ష్యాయగుణద్రష్ట్రేస్వసంవిదే॥౪౬॥అవ్యాకృ తవిహారాయసర్వవ్యాకృతసిద్ధయే।హృషీకేశనమస్తేస్తుమునయేమౌనశీలినే॥౪౭॥పరావరగతిజ్ఞాయస ర్వాధ్యక్షాయతేనమః।అవిశ్వాయచవిశ్వాయతద్ద్రష్ట్రేస్యచహేతవే॥౪౮॥ త్వంహ్యస్యజన్మస్థితిసం యమాన్విభోగుణైరనీహోఽకృతకాలశక్తిధృత్।తత్తత్స్వభావాన్ప్రతిబోధయన్సతస్సమీక్షయా మోఘవిహారఈహసే॥౪౯॥ తస్యైవతేమూస్తనవస్త్రిలోక్యాంశాంతాఅశాంతాఉతమూఢయోన యః।శాంతాఃప్రియాస్తేహ్యధునావితుంసతాంస్థాతుశ్చతేధర్మపరీప్సయేహతః॥ ౫౦ ॥ అపరాధస్సకృ ద్భర్త్రాసోఢవ్యస్స్వప్రజాకృతః।క్షంతుమర్హసిశాంతాత్మన్మూఢస్యత్వామజానతః॥౫౧॥అనుగృ హ్ణీష్వభగవన్ప్రాణాంస్త్యజతిపన్నగః।స్త్రీణాంనస్సాధుశోచ్యానాంపతిప్రాణఃప్రదీయతాం॥౫౨॥ ॥విధేహితేకింకరీణామనుష్ఠేయంతవాజ్ఞయా।యచ్ఛ్రద్ధయానుతిష్ఠన్వైముచ్యతేసర్వబంధనాత్॥

ష్ఠాత్రే-కుతఏతత్-అవిశ్వాయ-నవిశ్వంయస్మిన్-తన్నిషేధావధయేవిశ్వాయచతద్వివరాధిష్ఠానాయేత్యర్థః తద్ద్రష్ట్రే అధ్యాసాపవాదసాక్షిణే-అపిచ-అస్యచవిశ్వాధ్యాసస్య- తదపవాదస్యచవిద్యావిద్యాభ్యాంహేతవేయద్వా-అవిశ్వా యవిశ్వతైజసాద్యవస్థారహితాయవిశ్వాయమాయయాస్వాంశైస్తత్తదవస్థాయ - తద్ద్రష్ట్రే-తాసామవస్థానాం భావాభావసాక్షిణే- అన్యత్సమానం-తస్మాత్సర్వజ్ఞత్వసర్వాధిష్ఠాతృత్వాత్మారామత్వాదిభిర్నిరతిశయైశ్వర్యాయతు భ్యంనమఇతి॥శ్లో॥విశేషణైరసంకీర్ణైఃపంచపంచాశతానుతః।అహిస్త్రీభిఃప్రసన్నోఽయస్తాసామేవభవేద్ధరిః । శ్రీధరీ యాయంశ్లోకః॥౪౮॥ఏవంతావద్దండానుమోదనమపరాధైశ్చభగవంతంప్రసాద్యేదానీంత్వదధీనప్రాణినాంకోప రాధఇత్యాశయవంత్యఃప్రార్థయంతే॥ త్వంహీతి॥ అస్యలోకస్య-జన్మాదీన్త్వమేవఅకృతఅకర్తా - తతశ్చతాన్ తాన్-సంసారరూపేణసతఃస్వభావాన్-ఘోరత్వాదీన్-ప్రబోధయన్ఈహసేక్రీడసే - యద్వాఅస్యజన్మాదీన్ త్వమేవమీహసఇత్యన్వయఃకథంభూతః- అకృతాఅనాదిర్యాకాలశక్తిః-తాంధారయతీతితథా -అన్యత్సమానం॥౪౯॥త స్యేతి॥అతః-తస్యైవతవామూస్తనవః-తన్యంతఇతితనవఃక్రీడోపస్కరాఃతథాపి-తవాధునాశాంతాఃప్రియాః కుతఃస తాంధర్మపరిపాలనేచ్ఛయా-ఈహతఃప్రవర్తమానస్య-అతస్తానవితుం - స్థాతుఃస్థితస్య॥౫౦॥ ఏవంచతవాప్రియా చరణాద్యపరాధః-తర్హిసోఢవ్యఇత్యాహుః॥అపరాధఇతి॥౫౧॥౫౨॥ యుష్మదనుగ్రహోపిఅన్యేషాంమృత్యురేవే తిచేన్నేత్యాహుః॥విధేహీతి॥త్వదాజ్ఞయాప్రాణినోనాద్యామేతిభావః॥౫౩॥౫౪॥వయమితి । యదసద్గ్రాహ ఇతి-య

తః స్వభావః అసద్గ్రహరూపః-యద్వా-యతః స్వభావాత్-అసతి దేహాదౌ ఆగ్రహః-సదుస్త్యజ ఇతి ॥౫౬॥ త్వయేతి॥ గుణైర్వివిధతయా-సృజ్యత ఇతి గుణవిసర్జనం-తత్రాపి నానాస్వభావాదయో యస్య తత్ ॥౫౭॥ వయమితి॥ జాత్యా జన్మనైవ-ఉరుమన్యవః-క్రూరాః-ఏషాం తే-వయం కథం త్యజామః॥౫౮॥ భవానితి॥ హి యస్మాత్-తత్ర త్వన్మాయాత్యాగే భవానేవ కారణమిత్యనుగ్రహం విధేహి మమాజ్ఞయా ఖాదతేతి-ఈశ్వరత్వాన్నిగ్రహం వా-విధేహి ॥౫౯॥ ఇతీతి॥ యతో గోభిర్నృభిశ్చ నదీ భుజ్యతామితి॥౬౦॥ య ఇతి తస్య యుష్మాభిర్భయం నోత్పాదనీయమిత్యాజ్ఞా ॥౬౧॥ ఇతోపి త్వయా నిర్గంతవ్యమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ త్వయి స్థితే తన్న సంభవతీతి భావః॥౬౨॥ న చేత వ గరుడభయం భవేదిత్యాహ॥ ద్వీపమితి॥౬౩॥౬౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నాగం సప్తదశే నాగాలయం తం సరయాపయత్ । బంధూంశ్చ సేఖిన శ్రాంతాన్ సుప్తాంస్తత్ర దవాదపాత్॥ నాగే

౫౩॥ బాదరాయణిః॥ ఇత్థం స నాగపత్నీభిర్భగవాన్ సమభిష్టుతః। మూర్ఛితం భగ్నశిరసం విససర్జాంఘ్రికుట్టనైః॥౫౪॥ ప్రతిలబ్ధేంద్రియప్రాణః కాలీయః శనకైర్హరిమ్। కృచ్ఛ్రాత్సముచ్ఛ్వసన్ దీనః కృష్ణం ప్రాహ కృతాంజలిః॥౫౫॥ కాలీయః॥ వయం ఖలాః సహోత్పత్త్యా తామసా దీర్ఘమన్యవః। స్వభావో దుస్త్యజో నాథ లోకానాం యదసద్గ్రహః॥౫౬॥ త్వయా సృష్టమిదం సర్వం ధాతర్గుణవిసర్జనం। నానాస్వభావవీర్యౌజోయోనిబీజాశయాకృతి॥౫౭॥ వయం చ తత్ర భగవన్ సర్పా జాత్యురుమన్యవః। కథం త్యజామస్త్వన్మాయాం దుస్త్యజాం మోహితాస్త్వయా॥౫౮॥ భవాన్ హి కారణం తత్ర సర్వజ్ఞో జగదీశ్వరః। అనుగ్రహం నిగ్రహం వా మన్యసే తద్విధేహి నః॥౫౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాకర్ణ్య వచః ప్రాహ భగవాన్ కార్యమానుషః। నాత్ర స్థేయం త్వయా సర్ప సముద్రం యాహి మాచిరం॥ స్వజ్ఞాత్యపత్యదారాఢ్యో గోనృభిర్భుజ్యతాం నదీ॥౬౦॥ య ఏతత్సంస్మరేన్మర్త్యస్తుభ్యం మదనుశాసనం। కీర్తయన్నుభయోస్సంధ్యోర్న యుష్మద్భయమాప్నుయాత్॥౬౧॥ యోస్మిన్ స్నాత్వా హ్రదే మర్త్యో దేవాదీంస్తర్పయేజ్జలైః॥ ఉపోష్య వా స్మరన్నర్చన్ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥౬౨॥ ద్వీపం రమణకం హిత్వా హ్రదమేతదుపాశ్రితః। యద్భయాత్స సుపర్ణస్త్వాం నాద్యాన్మత్పదలాంఛితమ్॥౬౩॥ ఋషిః। ముక్తో భగవతా రాజన్ కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా। తం పూజయామాస ముదా నాగః పత్నీభిరాదరమ్॥౬౪॥ దివ్యాంబరస్రఙ్మణిభిః పరార్ధ్యైరపి భూషణైః। దివ్యగంధానులేపైశ్చ మహోత్పలమాలయా॥౬౫॥ పూజయిత్వా జగన్నాథం ప్రసాద్య గరుడధ్వజ.। నాగరాజోభ్యనుజ్ఞాతః పరిక్రమ్యాభివంద్య తం॥౬౬॥ సకళత్రసుహృత్పుత్రో ద్వీపమబ్ధేర్జగామ హ। తదైవ సామృతజలా యమునా నిర్విషాభవత్ ॥౬౭॥ అనుగ్రహాద్భగవతః క్రీడామనుజరూపిణః॥౬౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షోడశోధ్యాయః.

రాజా॥ నాగాలయం రమణకం కస్మాత్తత్యాజ కాలియః। కృతం కిం వా సుపర్ణస్య తేనైకేనాసమంజసం ॥౧॥ శ్రీశుకః॥ ఉపహార్యైస్సర్పజనైర్మాసిమాసీహ యో బలిః । వానస్పత్యో మహాబాహో నాగానాం ప్రాఙ్నిరూపితః॥౨॥ స్వం స్వం భాగం ప్రయచ్ఛంతి నాగాః పర్వణి పర్వణి। గోపీథాయాత్మనస్సర్వే సుపర్ణాయ మహాత్మనే॥౩॥ విషవీర్యమదావిష్టః కాద్రవేయస్తు కాళియః । కదర్థీకృత్య గరుడం స్వయం తం బుభుజే బలిమ్॥౪॥ తచ్ఛ్రుత్వా కుపితో రాజన్ గరుత్మాన్ భగవత్ప్రియః । విజిఘాంసుర్మహావేగః కాలీయం సముపాద్రవత్ ॥౫॥ తమాపతంతం తరసా విషాయుధః ప్రత్యభ్యయాదుచ్ఛ్రితనైకమస్తకః। దద్భిస్సుపర్ణం వ్య

తి॥ అసమంజసం అప్రియం॥౧॥ ఉపహార్యైరితి॥ ఉపహార్యైర్భక్ష్యైః సర్పజనైః సర్పాయత్తైర్జనైః-వానస్పత్యః వనస్పతేర్మాలే దేయః నాగానాం తద్బాధాపరిహారాయ-యో బలిః నిరూపితః ఉపకల్పితః యద్వా-ఉపహార్యైస్సుపర్ణభక్ష్యైః-సర్పా ఏవ జనాః తైః - నాగానాం సంబంధీ భాగః-యస్మిన్ పక్షైకో నాగో దీయతే-తథాభూతో యో బలిః సుపర్ణాయ నిరూపిత ఇతి॥౨॥ స్వమితి। తే చ నాగాః స్వం స్వం భాగం జనైర్దత్తం సుపర్ణాయ ప్రయచ్ఛంతి- తతో భీతాః-గోపీథాయ రక్షాయ॥౩॥ విషేతి॥ విషవీర్యాభ్యాం యో మదః-తేనావిష్టః-కాద్రవేయః కద్రూపుత్రః-కాలీయః-గరుడం కదర్థీకృత్య అవిగణయ్య-స్వం భాగమదత్వా-అన్యైర్దత్తమపి తం బలిం స్వయమేవ బుభుజే॥౪॥౫॥ తమితి॥ విషమేవాయుధం యస్య సః - ప్రత్యభ్యయాత్ యోద్ధుం ప్రతిజగామ-ఉచ్ఛ్రితనైకమస్తకః-ఉన్నమితానేకఫణః-రదాయుధః దంతాయుధః-కరాళ

జిహ్వాశ్వాసావుచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనశ్చ ఉచ్ఛ్వసితాని ఉజ్జృంభితాని ఉగ్రాణి లోచనాని యస్య సః ॥౬॥ తమితి॥ తార్క్ష్యపుత్రో గరుడః-మధుసూదనస్యాసనం యస్మిన్ సః॥౭॥ సువర్ణేతి॥ తస్య గరుడస్యాగమ్యం అగాధతయా చ దురాసదం॥౮॥ తదగమ్యత్వే కారణాంతరమాహ॥ తత్రేతి॥ నివారితోఽపి అహరత్ అభక్షయత్॥౯॥౧౧॥ తదితి॥ లేలిహాః సర్పాః- అతస్తత్రావాత్సీత్॥౧౨॥ కృష్ణమితి॥ జాంబూనదం సువర్ణం- తేనాలంకృతం॥౧౩॥ ఉపలభ్యేతి॥ అసవః ఇంద్రియాణి -ప్రమోదనిభృతాత్మానః ఆనందపూర్ణమనసః॥౧౪॥ యశోదేతి॥ లబ్ధేహాః లబ్ధచేష్టాః॥౧౫॥ రామ ఇతి॥ నగాః వృక్షా అపి పూర్వం శుష్కాస్సంతః-సద్యః పల్లవితా ఇత్యర్థః॥౧౬॥ నందమితి॥ తే విప్రాః ఊచుః॥౧౭॥ యశోదేతి॥ నష్టలబ్ధప్రజా నష్టప్రాయా పునర్లబ్ధా ప్రజా యయా సా॥౧౮॥౧౯॥ తామితి॥ శ్రమేణ చ కర్శితాః-ఉపకూలతః కూలప్రాంతే॥౨౦॥౨౩॥ సుమస్తరాద

దశద్రదాయుధః కరాళజిహ్వోచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనః॥౯॥ తం తార్క్ష్యపుత్రస్సనిరస్య మన్యుమాన్ ప్రచండవేగో మధుసూదనాసనః। పక్షేణ సవ్యేన హిరణ్యరోచిషా జఘాన కద్రూసుతముగ్రవిక్రమః॥౬॥ సుపర్ణపక్షాభిహతః కాళీయోఽతీవ విహ్వలః। హ్రదం వివేశ కాళింద్యాస్తదగమ్యం దురాసదం॥౮॥ తత్రైకదా జలచరం గరుడో భక్ష్యమీప్సితం। నివారితస్సౌభరిణా ప్రసహ్య క్షుధితోఽహరత్॥౯॥ మీనాన్ సుదుఃఖితాన్ దృష్ట్వా దీనాన్ మీనపతౌ హతే। కృపయా సౌభరిః ప్రాహ తత్రత్యక్షేమమాచరన్॥౧౦॥ అత్ర ప్రవిశ్య గరుడో యది మత్స్యాన్ స ఖాదతి। సద్యః ప్రాణైర్వియుజ్యేత సత్యమేతద్బ్రవీమ్యహమ్॥౧౧॥ తత్ కాళీయః పరం వేద నాన్యః కశ్చన లేలిహః। అవాత్సీద్గరుడాద్భీతః కృష్ణేన చ వివాసితః॥౧౨॥ కృష్ణం హ్రదాద్వినిష్క్రాంతం దివ్యస్రగ్గంధవాససం। మహామణిగణాకీర్ణం జాంబూనదపరిష్కృతం॥౧౩॥ ఉపలభ్యోత్థితాస్సర్వే లబ్ధప్రాణా ఇవాసవః। ప్రమోదనిభృతాత్మానో గోపాః ప్రీత్యాభిరేమిరే॥౧౪॥ యశోదా రోహిణీ నందో గోప్యో గోపాశ్చ కౌరవ। కృష్ణం సమేత్య లబ్ధేహా ఆసన్ లబ్ధమనోరథాః॥౧౫॥ రామశ్చాచ్యుతమాలింగ్య జహాసాస్యానుభావవిత్। నగా గావో వృషా వత్సా లేభిరే పరమాం ముదం॥౧౬॥ నందం విప్రాస్సమాగమ్య గురవస్సకళత్రకాః। ఊచుస్తే కాళియగ్రస్తో దిష్ట్యా ముక్తస్తవాత్మజః॥౧౭॥ యశోదా చ మహాభాగా నష్టలబ్ధప్రజా సతీ। పరిష్వజ్యాంకమారోప్య ముమోచాశ్రుకణాన్ బహూన్॥ ౧౮॥ తతస్తాం గతిభానౌ కృష్ణో వాసమకల్పయత్। స రామస్సహ గోపాలో మాతాపితా సగోధనః॥ ౧౯ ॥ తాం రాత్రిం తత్ర రాజేంద్ర క్షుత్తృడ్భ్యాం శ్రమకర్శితాః। ఊషుర్వ్రజౌకసో గావః కాళింద్యా ఉప

దావాగ్నితో-గోపసంరక్షణమ్

కూలతః॥౨౦॥ తదా శుచివనోద్భూతో దవాగ్నిస్సర్వతో వ్రజం। సుప్తం నిశీథ ఆవృత్య ప్రదగ్ధుముపచక్రమే॥౨౧॥ తత ఉత్థాయ సంభ్రాంతా దహ్యమానా వ్రజౌకసః। కృష్ణం యయుస్తే శరణం మాయామనుజమీశ్వరం॥౨౨॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాభాగ హే రామామితవిక్రమ। ఏష ఘోరతమో వహ్నిస్తావకాన్ గ్రసతే హి నః॥౨౩॥ సుదుస్తరాన్నస్స్వాన్ పాహి కాలాగ్నేస్సుహృదః ప్రభో। న శక్నుమస్త్వచ్చరణం సంత్యక్తుమకుతోభయం॥౨౪॥ ఇత్థం స్వజనవైక్లబ్యం నిరీక్ష్య జగదీశ్వరః। తమగ్నిమపిబత్తీవ్రమనంతోఽనంతశక్తిధృత్॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తదశోఽధ్యాయః-

గ్రీష్మర్తువర్ణన ప్రారంభః-

శ్రీశుకః॥ అథ కృష్ణః పరివృతో జ్ఞాతిభిర్ముదితాత్మభిః। అనుగీయమానో న్యవిశద్వ్రజం గోకులమండితః॥౧॥ వ్రజే విక్రీడతోరేవం గోపాలచ్ఛద్మమాయయా। గ్రీష్మో నామర్తురభవన్నాతిప్రేయాన్ శరీరిణాం॥౨॥

తి॥ కాలాగ్నేః మృత్యురూపాదగ్నేః-న మృత్యోర్బిభీమః కింతు-త్వచ్చరణవియోగాదిత్యాహుః-న శక్నుమ ఇతి॥౨౪॥ ఇత్థమితి॥ శ్లో॥ విమోహేన హి దండేన తతస్స్వశరణం గతాన్। గోపాన పాదనంతో సావనంత వనవహ్నితః ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***********************************

శ్లో॥ అష్టాదశే తతో గ్రీష్మే వసంతగుణలక్షితే। అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబం లీలయా హరిః॥ కృత్వా నృత్యం ఫణాగ్రేషు కాళీయస్య స కౌతుకం। బలం ప్రలంబతుంగాంసమారోహయదమిత్రహా॥౧॥ వ్రజ ఇతి॥ గోపాలఛద్మమాయయా గోపాలనమేవ ఛద్మ యస్యాం తయా । ౨ ॥ ౩ ॥ వసంతసామ్యమాహ-చతుర్భిః॥ యత్రేతి॥ యత్ర గ్రీష్మేపి-నిర్ఘరాణాం ని

ప్రోర్నాదేన ఘోషేణ నివృత్తస్వనాః ఛన్నధ్వనయః-ఝిల్లికాః కఠోరధ్వనయః-సూక్ష్మకీటా యస్మిన్-తథాభూతం బృన్దావనం భవతి-కించ-శశ్వత్తేషాం నిర్ఝరాణాం శీకరైః అంభుకణైః జుష్టాః స్నిగ్ధా యే ద్రుమాస్తేషాం మండలైర్మండితం॥ ౪॥ సరిదితి॥ యత్ర గ్రీష్మే-వనే వానిదాఘో గ్రీష్మః-తేన హేతునా-లీనవహ్న్యర్కాభ్యాం చ భవతి యో దవః తాపః అతిశాద్వలే అతిహరితతృణాకీర్ణే-యద్వా-అతిక్రాంతశాద్వలే పి స్థానే॥ ౫॥ నను శాద్వలమేవ కుత స్త్యం తత్రాహ॥ అగాధేతి॥ అగాధాని తోయాని యాసాం తాసాం - హ్రదినీనాం తటస్పర్శిభిరూర్మిభిః -పులినైః సహ - ద్రవత్పురీషః పంకో యస్యాస్తస్యాః-భువః-రసం శాద్వలితం శాద్వలరూపతాం చ-విషవదుల్బణా అపి - సూర్యరశ్మయో న విగృహ్ణాతే న హరంతి॥ ౬ ॥

సచ బృందావనగుణైర్వసంత ఇవలక్షితః। యత్రాస్తే భగవాన్సాక్షాద్రామేణ సహ కేశవః॥ ౩॥ యత్ర నిర్ఝరనిర్హ్రాదనివృత్తస్వనఝిల్లికం। శశ్వత్తచ్ఛీకరర్జీషద్రుమమండలమండితం॥ ౪॥ సరిత్సరఃప్రస్రవణోర్మివాయునా కల్హారకంజోత్పలరేణుహారిణా। నవిద్యతే యత్ర వనౌకసాం దవో నిదాఘవహ్న్యర్కభవోఽతిశాద్వలే ॥ ౫ ॥ అగాధతోయహ్రదినీతటోర్మిభిర్ద్రవత్పురీష్యాః పులినైః సమంతతః। నయత్ర చండాంశుకరా విషోల్బణా భువో రసం శాద్వలితం చ గృహ్ణతే॥ ౬॥ వనం కుసుమితం శ్రీమన్నదచ్చిత్రమృగద్విజం। గాయన్మయూరభ్రమరం కూజత్కోకిలసారసం॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణస్తత్కృష్ణో భగవాన్బలసంయుతః। వేణుం విరణయన్గోపైర్గోధనైః సంవృతోఽవిశత్ ॥ ౮॥ ప్రవాళబర్హస్తబకస్రగ్ధాతుకృతభూషణాః। రామకృష్ణాదయో గోపా ననృతుర్యుయుధుర్జగుః॥ ౯॥ కృష్ణస్య నృత్యతః కేచిజ్జగుః కేచిదవాదయన్। వేణుపాణితలైః శృంగైః ప్రశశంసురథాపరే ॥ ౧౦ ॥ గోపజాతిప్రతిచ్ఛన్నా దేవా గోపాలరూపిణః। ఈడిరే కృష్ణరామౌ చ నటా ఇవ నటం నృప॥ ౧౧॥ భ్రమణైర్లంఘనైః క్షేపైరాస్ఫోటనవికర్షణైః। చిక్రీడతుర్నియుద్ధేన కాకపక్షధరౌ క్వచిత్॥ ౧౨॥ క్వచిన్నృత్యత్సు చాన్యేషు గాయకౌ వాదకౌ స్వయం। శశంసతుర్మహారాజ సాధుసాధ్వితి వాదినౌ॥ ౧౩॥ క్వచిత్కుంభైః క్వచిద్బిల్వైః క్వచామలకముష్టిభిః। అస్పృశ్యనేత్రబంధాద్యైః క్వచిన్మృగఖగేహయా॥ ౧౪ ॥ క్వచిచ్చ దర్దురప్లావైర్వివిధైరుపహాసకైః । కదాచిత్స్పందోళికయా కర్హిచిన్నృపచేష్టయా॥ ౧౫॥ ఏవం తౌ లోకసిద్ధాభిః క్రీడాభిశ్చేరతుర్వనే। నద్యద్రిద్రోణికుంజేషు కాననేషు సరస్సు చ॥ ౧౬॥

ప్రలంబాసురవధఘట్టః.

పశూంశ్చారయతోర్గోపైస్తద్వనే రామకృష్ణయోః। గోపరూపీ ప్రలంబోఽగాదసురస్తజ్జిహీర్షయా॥ ౧౭॥ తం విద్వానపి దాశార్హో భగవాన్సర్వదర్శనః। అన్వమోదత తత్సఖ్యం వధం తస్య విచింతయన్॥ ౧౮॥ తత్రోపహూయ గోపాలాన్కృష్ణః ప్రాహ విహారవిత్। హే గోపా విహరిష్యామో ద్వంద్వీభూయ యథాయథం॥ ౧౯॥ తత్ర చక్రుః పరివృఢౌ గోపా రామజనార్దనౌ। కృష్ణసంఘట్టినః కేచిదాసన్రామస్య చాపరే॥ ౨౦॥ ఆచేరుర్వివిధాః క్రీడా వాహ్యవాహకలక్షణాః। యత్రారోహంతి జేతారో వహంతి చ పరాజితాః॥ ౨౧॥ వహంతో వాహ్యమానాశ్చ చారయంతశ్చ గోధనం । భాండీరకం నామ వటం జగ్ముః కృష్ణపురోగమాః॥ ౨౨॥ రామసంఘట్టినో యర్హి శ్రీదామవృషభాదయః। క్రీడాయాం జయినస్తాంస్తానూహుః కృష్ణాదయో నృప॥ ౨౩॥ ఉవాహ కృష్ణో భగవాన్ శ్రీదామానం పరాజితః। వృషభం భద్రసేనస్తు ప్రలంబో రోహిణీసుతం॥ ౨౪॥ అవిషహ్యం మన్యమానః కృష్ణం దానవపుంగవః । వ

వనమితి॥ తద్వనం-నదంతః చిత్రాః-మృగాః-ద్విజాశ్చ యస్మిన్- గాయంతో మయూరాః భ్రమరాశ్చ యస్మిన్-కూజంతః కోకిలాః-సారసాశ్చ యస్మిన్ తత్ ॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణ ఇతి॥ తద్వనం అవిశత్ ॥ ౮॥ ౧౧॥ భ్రమణైరితి॥ కాకపక్షౌ చూడాకరణాత్ ప్రాక్తన కేశాః-భ్రమణాదిప్రకారైః-నియుద్ధేన బాహుయుద్ధేన-చిక్రీడతుః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ క్వచిదితి॥ కుంభైః కుంభవృతఫలైః అస్పృశ్యత్వం-నేత్రబంధశ్చ తదాద్యైః మృగాణాం ఖగానాం చ చేష్టయా॥ ౧౪॥ క్వచిదితి ॥ దర్దురప్లావైర్మండూకప్లుతిభిః-ఆందోళికయా డోలాలంబనేన-నృపాణామివ లీలయా ॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ నద్యః అద్రిద్రోణయః-కుంజాని చ యేషు॥ ౧౬॥ పశూనితి॥ చారయతోస్సతోః-తద్వనే గస్మిన్వనే-తయోర్జిహీర్షయా॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తత్రేతి॥ యథాయథం వయోబలాద్యనురూపం-ద్వంద్వీభూయ॥ ౧౯॥ తత్రేతి॥ పరివృఢౌ నాయకౌ-తత్ర కేచన శ్రీకృష్ణసంఘట్టినః శ్రీకృష్ణపక్షీయాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ వహంత ఇతి॥ వాహ్యమానాః పృష్ఠే నోహ్యమానాః॥ ౨౨॥ ౨౪॥ అవిషహ్యమితి॥ కృష్ణదృష్టిం వంచనాయ- అవరు

ధ్యాతేస్మిన్నిత్యవరోహణంమర్యాదా-తతఃపరందూరమగాత్ ॥౨౫॥ తమితి॥ధరణీధరేంద్రవద్గౌరవంయస్యతం-నిజంఅసురరూపః-ఆస్థితః-పురటపరిచ్ఛదఃసువర్ణాలంకారః-తటిద్ద్యుమాన్విద్యుద్దీప్తిమానిత్యలంకారోపమా - ఉడుపతివాడితి ఘనోపమా-ఉడుపతింవహతీత్యుడుపతివాట్ యథోదితశ్చంద్రో నభస్థితా విద్యుతో భవంతి - ఉపరిచోడుపతిఃతదాసాంబుదో యథా భాతి-తద్వద్భాతీత్యర్థః॥౨౬॥నిరీక్ష్యేతి॥అలంఅతివేగేన-ప్రదీప్తేదృశౌయస్మింవపుషితత్ - భ్రుకుటీతటసంలగ్నాఉగ్రదంష్ట్రాయస్మింతత్-చప్రదీప్తదృక్భ్రుకుటీతటంయస్మిన్-ఉగ్రాఃదంష్ట్రాయస్మిన్-తచ్చతచ్చేతి వా-జ్వలంత్యఃశిఖాఃకేశాఃయస్మింతత్ ॥౨౭॥అథేతి॥ఆగతస్మృతిః-అభయఇవ-ఆత్మనఃసార్థం-గోపసమూహంవిహాయ - హరంతంరిపుంఅహనత్-యద్వా-విహాయసాఆకాశమార్గేణ-ఆత్మనఃపార్శ్వం-అర్థమివహరంతమితి- వజ్రరంహావజ్రవేగే

హాద్రుతతరం ప్రాగాదవరోహణతఃపరం ॥౨౫॥ తముద్వహన్ధరణిధరేంద్రగౌరవం మహాసురోవిహాతరయోనిజంవపుః।సఆస్థితపురటపరిచ్ఛదోబభౌతటిద్ద్యుమానుడుపతివాడివాంబుదః॥౨౬॥నిరీక్ష్యతద్వపురలమంబరేచరన్ప్రదీప్తదృగ్భ్రుకుటితటోగ్రదంష్ట్రం।జ్వలచ్ఛిఖంకటకకిరీటకుండలత్విషాద్భుతంహలధరఈషదత్రసత్ ॥౨౭॥అథాగతస్మృతిరభయోరిపుంబలోవిహాయసార్థమివహరంతమాత్మనః।రుషాహనచ్ఛిరసిదృఢేనముష్టినాసురాధిపోగిరిమివవజ్రరంహసా ॥౨౮॥ సఆహతస్సపదివిశీర్ణమస్తకోముఖాద్వమన్రుధిరమపస్మృతోసురః। మహారవంవ్యసురపతత్సమీరయన్ గిరిర్యథామఘవతఆయుధాహతః॥౨౯॥దృష్ట్వాప్రలంబంనిహతంబలేనబలశాలినా। గోపాస్సువిస్మితాఆసన్సాధుంసాధురూపిణం॥౩౦॥ఆశిషోభిగృణంతస్తంప్రశశంసుస్తదర్హణం।ప్రేత్యాగతమివాలింగ్య ప్రేమవిహ్వలచేతసః॥౩౧॥పాపేప్రలంబేనిహతేదేవాఃపరమనిర్వృతాః।అభ్యవర్షన్బలంమాల్యైశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥౩౨॥****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టాదశోఽధ్యాయః-

క్రీడాసక్తేషుగోపేషుతద్గావోదూరచారిణీః।స్వైరంచరంత్యోవివిశుస్తృణలోభేనగహ్వరం॥౧॥ అజాగావోమహిష్యశ్చనిర్విశంత్యోవనాద్వనం।ముంజాటవీంనివివిశుఃక్రందంత్యోదావతర్షితాః॥౨॥తేపశ్యంతఃపశూన్గోపాఃకృష్ణరామాదయస్తథా।జాతానుతాపావివిదుర్విచిన్వంతోగవాంగతిం॥౩॥తృణైస్తత్ఖురదచ్ఛిన్నైర్గోష్పదైరంకితైర్గవాం।మార్గమన్వగమన్సర్వేనష్టాజీవ్యావిచేతసః॥౪॥ ముంజాటవ్యాంభ్రష్టమార్గంక్రందమానంస్వగోధనం। అప్రాప్యతృషితాశ్శాంతాస్తతస్తేసన్న్యవర్తయన్॥౫॥కృష్ణఃప్రోత్తుంగమారుహ్యావృతుంమేఘనిభచ్ఛవిః।ఆత్మానమాహ్వయామాసదర్శయన్గాస్స్వనామభిః॥౬॥తాఆహూతాభగవతామేఘగంభీరయాగిరా।స్వనామ్నాంనినదంశ్రుత్వా ప్రతినేదుఃప్రహర్షితాః॥౭॥తతస్సమంతాద్వనధూమకేతుర్యదృచ్ఛయాభూత్క్షయకృద్వనౌకసాం।సమీరితస్సారథినోల్బణోల్ముకైర్విలేలిహానస్స్థిరజంగమాన్మహాన్॥౮॥తమాపతంతంపరితోదవాగ్నింగోపాస్సగావఃప్రసమీక్ష్యభీతాః।ఊచుశ్చకృష్ణంసబలంప్రపన్నాయథాహరింమృత్యుభయార్దితాజనాః॥౯॥గోపాః॥కృష్ణకృష్ణమహావీర్యహేరామామితవిక్రమ।దవాగ్నినాదహ్యమానాన్ప్రపన్నాంస్త్రాతుమర్హథః॥౧౦॥నూనంత్వద్బాంధవాఃకృష్ణనార్హంత్యేవావసాదితుం। వయంహిసర్వధర్మజ్ఞత్వన్నాథాస్త్వత్పరాయణాః॥౧౧॥శ్రీశుకః॥వచోనిశమ్యకృపణంబంధూనాంభగవాన్హరిః।నిమీలయత

న-ముష్టినా॥౨౮॥సఇతి॥అపస్మృతఃగతస్మృతిః-మహారవంసమీరయన్॥౨౯॥౩౦॥ఆశిషఇతి॥తదర్హణంప్రశంసార్హం౩౧॥౩౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా- *****************************

శ్లో॥ఊనవింశేనివిష్టంతుగోపగోకులమచ్యుతః।ముంజారణ్యమరణ్యాగ్నేరరక్షత్తన్నిపానతః॥క్రీడేతి॥ దూరచారిణీఃదూరచారిణ్యః-ప్రథమార్థేద్వితీయా॥౧॥అజాఇతి॥వనాద్వనాంతరంనిర్విశంత్యః-దావేనతర్షితాః తృషితాః-క్రందంత్యః ఇషీకాటవీంఅత్యుచ్ఛ్రితఘనతృణవిశేషారణ్యంవివిశుః॥౨॥తఇతి॥కృష్ణరామావాదీయేషాం తే-సతుతే ॥౩॥తృణైరితి॥ తాసాంగవాంఖురైః-దద్భిశ్చ- ఛిన్నైః తృణైః గోష్పదైరంకితైశ్చభూప్రదేశైశ్చ-గవాంమార్గమన్వగమన్ - నష్టాజీవ్యాఃగతజీవికాసాధనాః॥౪॥ముంజాటవ్యామితి॥ముంజాటవ్యపి-సైవ॥౫॥౬॥౭॥తతఇతి॥గోపానాం నాశహేతుర్వనవహ్నిః-సర్వతఃప్రాదురభూత్-సారథినావాయునా॥౮॥౯॥ తమితి॥కృచ్ఛ్రాత్ గహ్వరప్రవేశకృచ్ఛ్రాదిజనితాత్-

తత్ క్షణమేవం భాండీరం నీత్వా - తావమోచయదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తత ఇతి॥ క్షణేనైవ భాండీరం ప్రాపితాః-తత్ర అక్షీణ్యున్మీల్య విస్మితా ఆసన్॥౧౪॥౧౭॥ శ్లో॥ శ్రీదామాదిస్వగోపానాం ప్స్వాంగమారుహ్యాహ్యవ్యతాం। స్వైశ్వర్యమావిరకరోద్వనవహ్నినిపాతనః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥**************************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ వింశే ప్రావృట్ఛరచ్ఛోభావర్ణనేన వనోచితాః। ప్రావృట్క్రీడా నిరూప్యంతే గోపరామయుజో హరేః ॥ హేయాదేయోపమానేన ప్రావృట్ఛరదృతుశ్రియోః। వర్ణనం త్వద్భుతైశ్వర్యకృష్ణలీలాపవిత్రయా॥౧॥ ౨॥ తత ఇతి॥ సర్వేషాం ప్రాణినాం-సముద్భవః ఉత్పత్తిః జీవనం తస్య-యస్యాం సా-ప్రావృట్ విద్యోతమానాః పరిధయః పరివేషాదిశోభాః యస్యాం సా-విస్ఫూర్జితం సంక్షుభితం-నభస్స్థలం చ యస్యాం సా॥౩॥ సాంద్రేతి॥ సాంద్రైః స్నిగ్ధైః నీలాంబుదైః - విద్యుద్గర్జితసహితైః-ఆచ్ఛన్నం-సగుణం గుణైరాచ్ఛన్నం జీవాఖ్యం-విద్యుద్గర్జితాంబుదానాం సత్త్వరజస్తమోభిరుపమా॥౪॥ అష్టావితి॥ పర్జన్యః సూర్యః-స్వగోభిః రశ్మిభిః-కాలే యథోచితసమయే-అత్ర రాజోపమా-కరాదానతః-సమయే పునర్దా

మాభైష్టలోచనానీత్యభాషత॥౧౨॥ తథేతి మీలితాక్షేషు భగవానగ్నిముల్బణం। పీత్వా ముఖేన తాన్ కృచ్ఛ్రాద్యోగాధీశోవ్యమోచయత్ ॥౧౩॥ తతశ్చ తేక్షీణ్యున్మీల్య పునర్భాండీరమాపితాః। నిశామ్య విస్మితా ఆసన్నాత్మానం గాశ్చ మోచితాః॥౧౪॥ కృష్ణస్య యోగవీర్యం తద్యోగమాయానుభావితం। దవాగ్నేరాత్మనః క్షేమం వీక్ష్య తే మేనిరేఽమరం॥౧౫॥ గాస్సన్నివర్త్య సాయాహ్నే సహరామో జనార్దనః। వేణుం విరణయన్ గోష్ఠమగాద్గోపైరభిష్టుతః॥౧౬॥ గోపీనాం పరమానంద ఆసీద్గోవిందదర్శనే। క్షణం యుగశతానివ యాసాం యేన వినాభవత్ ॥౧౭॥*************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే - ఏకోనవింశోధ్యాయః-

వర్షర్తువర్ణనఘట్టః-

శ్రీశుకః॥ తయోస్తదద్భుతం కర్మ దావాగ్నేర్మోక్షమాత్మనః। గోపాః స్త్రీభ్యస్సమాచఖ్యుః ప్రలంబవధమేవ చ॥౧॥ గోపవృద్ధాశ్చ గోప్యశ్చ తదుపాకర్ణ్య విస్మితాః। మేనిరే దేవప్రవరౌ రామకృష్ణౌ వ్రజం గతౌ॥౨॥ తతః ప్రావర్తత ప్రావృట్సర్వసత్త్వసముద్భవా। విద్యోతమానపరిధిర్విస్ఫూర్జితనభస్తలా॥౩॥ సాంద్రనీలాంబుదైర్వ్యోమ సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః। అస్పష్టజ్యోతిరాచ్ఛన్నం బ్రహ్మేవ సగుణం బభౌ॥౪॥ అష్టౌ మాసాన్నిపీతం యద్భూమ్యాశ్చోదమయం వసు। స్వగోభిర్మోక్తుమారేభే పర్జన్యః కాల ఆగతే॥౫॥ తటిత్వంతో మహామేఘాశ్చండశ్వసనవేపితాః। ప్రాణనం జీవనం చాస్య ముముచుః కరుణా ఇవ॥౬॥ తపఃకృశా దేవమీఢా ఆసీద్వర్షీయసీ మహీ। యథైవ కామ్యతపసస్తనుస్సంప్రాప్య తత్ఫలమ్॥౭॥ నిశాముఖేషు ఖద్యోతాస్తమసా భాంతి న గ్రహాః। యథా పాపేన పాషండా న హి వేదాః కలౌ యుగే॥౮॥ శ్రుత్వా పర్జన్యనినదం మండూకా వ్యసృజన్ గిరః। తూష్ణీం శయానాః ప్రాగ్యద్వద్బ్రాహ్మణా నియమాత్యయే॥౯॥ ఆసన్నుత్పథవాహిన్యః క్షుద్రనద్యోనుశుష్యతీః। పుంసో యథాస్వతంత్రస్య గేహద్రవిణసంపదః॥౧౦॥ హరితా హరిభిశ్శష్పైరింద్రగోపైశ్చ లోహితా। ఉచ్ఛిలీంధ్రకృతచ్ఛాయా నృణాం శ్రీరివ భూరభూత్॥౧౧॥ క్షేత్రాణి సస్యసంపద్భిః కర్షకాణాం ముదం దదుః। మానినామనుతాపం చ దైవాధీనమజాన

నతశ్చ-సూచితా॥౫॥ తటిత్వంత ఇతి॥ అస్య విశ్వస్య-ప్రాణనం ఆప్యాయనకరం-జీవనముదకం-ముముచుః-కృపాళవః-యథా తప్తం జనం నిరీక్ష్య-అనుకంపమానాః-తదాప్యాయనాయ-స్వజీవనమపి త్యజంతి - తద్వన్మహాంతో మేఘాః-తటిన్వంతః-తప్తం విశ్వం నిరీక్ష్య-వాయుభిర్వేపితాః జీవనం ముముచురితి॥౬॥ తప ఇతి॥ తపసా గ్రీష్మేణ-కృశా-దేవమీఢా పర్జన్యసిక్తా-మిహ సేచన ఇతి ధాతుః - వర్షీయసీ-ఉచ్ఛూనా పుష్టా- కామ్యం తపో యస్య తస్య తనుః కామాన్ సంప్రాప్య యథేతి॥౭॥౮॥ శ్రుత్వేతి॥ నియమాత్యయే నిత్యకర్మావసానే ఆచార్యనిగమం శ్రుత్వా-తచ్ఛిష్యాః యథా అధీయంతే తద్వదితి ॥౯॥ ఆసన్నితి॥ అనుశుష్యతీః అనుశుష్యంత్యః-అస్వతంత్రస్య ఇంద్రియపరతంత్రస్య-స్వతంత్రస్యేతిచ్ఛేదే - నిరంకుశస్యేత్యర్థః॥౧౦॥ హరితేతి॥ హరిభిః నీలైః శష్పైః బాలతృణైః-నీలవర్ణా క్వచిత్ -క్వచిదింద్రగోపైః కీటవిశేషైః లోహితా అర కా తత్ర తత్ర ఉచ్ఛిలీంధ్రైః ఛత్రాకారైః పుష్పైః - కృతచ్ఛాయా నృణాం రాజ్ఞాం శ్రీః సేనాసంపదివ ॥ ౧౧ ॥ క్షేత్రా

ణీతి॥ తథాహి-వృష్టేరవిచ్ఛేదేలసంతః ప్రియంగ్వాదయః-ముదందదురితి - విచ్ఛేదేశుష్యంతోనుతాపంచేతి॥౧౨॥ జలే
తి॥ అబిభ్రన్ అబిభరుః-యథాహారిణి షేవయేతి-హారిణిషేవాయాం ప్రవృత్తా హి సద్యఏవ సర్వేరుదిరాభవంతి- తస్యాః ప
రమధర్మత్వాత్ పరమసుఖత్వాచ్చ-తద్వదితి॥౧౩॥ సరిద్భిరితి॥ కామాక్తం కామవాసనాయుక్తమితిశ్వసనోర్మిసా
మ్యం-గుణైర్విషయైర్యుజ్యత ఇతిసరిత్సంగతిసామ్యం॥౧౪॥ గిరయ ఇతి॥ అధోక్షజ ఏవ చేతో యేషాం తే॥౧౫॥ మార్గా ఇతి॥
అసంస్కృతాః అక్షుణ్ణాః - నాభ్యస్యమానా ఇత్యసంస్కృతసామ్యం-కాలేనహతా ఇతి తృణాచ్ఛాదనసామ్యం॥౧౬॥
లోకబంధుష్వితి॥ యథా కామిన్యః పుంశ్చల్యః॥౧౭॥ ధనురితి॥ నిర్గుణం జ్యారహితం-గుణిని గర్జనశబ్దవతి వియతి- అభాత్
అశోభత-గుణవ్యతికరాత్మకే వ్యక్తే ప్రపంచే-అగుణవాన్నిర్గుణః పురుషో యథేతి॥౧౮॥ నేతి॥ స్వాభాసా భాసితయా-అహ
మ్మత్యేతి॥ స్వచైతన్యేనైవ ప్రకాశితేనాహంకారేణ ఛన్నో జీవో యథా-యద్వా-తద్వత్ అహంవిద్వాన్-దాతా-వేత్తా
శూరఇతి స్వప్రతీత్యైవారోపితయేతి॥౧౯॥ మేఘేతి॥ మేఘాగమే నోత్సవో యేషాం తే-అతో హృష్టాః॥౨౦॥ పీత్వేతి॥ నా

తాం॥౧౨॥ జలస్థలౌకసస్సర్వే నవవారినిషేవయా। అబిభ్రన్ రుచిరం రూపం యథా హరిసేవయా॥
౧౩॥ సరిద్భిస్సంగతస్సింధుశ్చుక్షోభ శ్వసనోర్మిమాన్। అపక్వయోగినశ్చిత్తం కామాక్తం గుణయుగ్య
థా॥౧౪॥ గిరయో వర్షధారాభిర్హన్యమానా న వివ్యథుః। అభిభూయమానా వ్యసనైర్యథాధోక్షజచే
తసః॥౧౫॥ మార్గా బభూవుస్సందిగ్ధాస్తృణైశ్ఛన్నా హ్యసంస్కృతాః। నాభ్యస్యమానాశ్శ్రుతయో ద్వి
జైః కాలహతా ఇవ॥౧౬॥ లోకబంధుషు మేఘేషు విద్యుతశ్చలసౌహృదాః। స్థైర్యం న చక్రుః కామిన్యః పురు
షేషు గుణిష్వివ॥౧౭॥ ధనుర్వియతి మాహేంద్రం నిర్గుణం చ గుణిన్యభాత్। వ్యక్తే గుణవ్యతికరేఽగుణవాన్
పురుషో యథా॥౧౮॥ న రరాజోడుపశ్ఛన్నస్స్వజ్యోత్స్నా రాజితైర్ఘనైః। అహంమత్యా భాసితయా స్వ
భాసా పురుషో యథా॥౧౯॥ మేఘాగమోత్సవా హృష్టాః ప్రత్యనందన్ శిఖండినః। గృహేషు తప్తా నిర్విణ్ణా
యథాచ్యుతజనాగమే॥౨౦॥ పీత్వాపః పాదపాః పద్భిరాసన్నానాత్మమూర్తయః। ప్రాక్ క్షామాస్తపసా
శ్రాంతా యథా కామానుసేవయా॥౨౧॥ సరస్స్వశాంతరోధస్సున్యూషురంగాపి సారసాః। గృహేష్వ
శాంతకృత్యేషు గ్రామ్యా ఇవ దురాశయాః॥౨౨॥ జలౌఘైర్నిరభిద్యంత సేతవో వర్షతీశ్వరే। పాషండినా
మసద్వాదైర్వేదమార్గాః కలౌ యథా॥౨౩॥ వ్యముంచన్ వాయుభిర్నున్నా భూతేభ్యో హ్యమృతం ఘ
నాః। యథాశిషో విశ్పతయః కాలే కాలే ద్విజేరితాః॥౨౪॥ ఏవం వనం తద్వర్షిష్ఠం పక్వఖర్జూరజంబుమత్।
గోగోపాలైర్వృతో రంతుం సబలః ప్రావిశద్ధరిః॥౨౫॥ ధేనవో మందగామిన్య ఊధోభారేణ భూయసా।
యయుర్భగవతాహూతా ద్రుతం ప్రీత్యా స్నుతస్తనాః॥౨౬॥ వనౌకసః ప్రముదితా వనరాజీర్మధుచ్యు
తః। జలధారా గిరేర్నాదానాసన్నా దదృశే గుహాః॥౨౭॥ క్వచిద్వనస్పతిక్రోడే గుహాయాం చాభివర్షతి
నిర్విశ్య భగవాన్ రేమే కందమూలఫలాశనః॥౨౮॥ దధ్యోదనం సమానీతం శిలాయాం సలిలాంతికే। సంభో
జనీయైర్బుభుజే గోపైస్సంకర్షణాన్వితః॥౨౯॥ శాద్వలోపరి సంవిశ్య చర్వతో మీలితేక్షణాన్। తృప్తాన్వృ
షాన్వత్సతరాన్గాశ్చ స్వోధోభరశ్రమాః॥౩౦॥ ప్రావృట్ఛ్రియం చ తాం వీక్ష్య సర్వభూతసుఖావహాం
భగవాన్పూజయాంచక్రే ఆత్మశక్త్యుపబృంహితాం॥౩౧॥ ఏవం నివసతోస్తస్మిన్ రామకేశవయో

నాత్మమూర్తయః అనేకరూపదేహాః॥౨౧॥ సరస్స్వితి॥ అశాంతాని పంకకంటకాదియుక్తాని-రోధాంసి తటాని యేషాం తే-
తేష్వపి న్యూషుః నితరామవసన్-సారసాః చక్రవాకాః అశాంతాని ఘోరాణి అనుపరతాని వా- కృత్యాని యేషు తేష్వపి
గృహేషు॥౨౨॥ జలౌఘైరితి॥ ఈశ్వరే ఇంద్రే॥౨౩॥ వ్యముంచన్నితి॥ నున్నాః ప్రేరితాః-ఆశిషః కామాన్ - విశ్పతయో
రాజానః-వణిజాం పతయో వా-ద్విజేరితాః పురోహితైరుక్తాః॥౨౪॥ ప్రావృషి కృతాః క్రీడాః వర్ణయతి సప్తభిః॥ ఏవమి
తి॥ వర్షిష్ఠం సమృద్ధం అతిశయవర్షయుక్తం వా॥౨౫॥౨౬॥ వనౌకస ఇతి॥ వనౌకసః పులిందాః-ప్రముదితాః- భగవాన్-ద
దృశే-తథా వనరాజీః వనపరంపరాః-మధుచ్యుతః మధుస్రవాః-దదృశే-గిరేస్సకాశాజ్జలధారాః తాసాం నాదాంశ్చ-ఆస
న్నాః నికటవర్తినీర్గుహాశ్చ-యద్వా-వనౌకసః ప్రముదితా ఆసన్-తథా వనరాజీర్వనరాజయః-మధుచ్యుత ఆసన్-గిరేర్జ
లధారా ఆసన్-తాన్ ఏవంభూతాన్-ఆదదృశే సర్వతో దదర్శ-భగవాన్ తథా-జలధారాణాం నాదాన్-గుహాశ్చేతి॥౨౭
౩౧॥ తతః శరదం వర్ణయత్యష్టాదశభిః॥ ఏవమితి॥ విగతాని అభ్రాణి యస్యాం సా-స్వచ్ఛాని అంబూని యస్యాం సా - అపరు

షః శాంతోఽనిలో యస్యాం సా॥౩౨॥ శరదేతి॥ నీరజానాముత్పత్తిర్యయా తయా-శరదా - కృతా నాం నీరజానాముత్పత్త్యా
వా॥౩౩॥ వ్యోమ్న ఇతి॥ వ్యోమాదీనాం చతుర్ణాం-చతురో మేఘాదీన్ మలాన్-శరదహరత్ -ఆశ్రమిణాం చతుర్ణాం-కృ
ష్ణే జాతా భక్తిర్యథా అశుభమసుఖం హరతి-తథాహి. బ్రహ్మచారిణో గుర్వర్థోదకాహరణకుంభశ్రమం యథా భక్తిర్హ
రతి తయా-పూర్ణస్య తేనానుపయోగాత్ -గురుభిరపి-కృతార్థస్య తస్యానియోగాత్ -ఏవం వ్యోమ్నో బద్ధం మేఘం శరజ్జ
హార-యథా చ-గృహిణో పత్న్యాదిసాంకర్యం-భక్తిర్హరతి-వివిక్తవాసరుచ్యుత్పత్తేః-తథా-భూతానాం శాబల్యం సాంక
ర్యం-శరద్వర్షాసు వృష్టిభిః-యాని సంకులానివ సంతి-యథా చ-వనస్థస్య మలధారణక్లేశం భక్తిర్హరతి-ఏవం భువః-పంకమహ
రత్ -యథా చ-యతీనాం కామాదివాసనామలం శ్రీకృష్ణభక్తిర్హరతి-ఏవమపాం మలం-శరదితి॥౩౪॥ సర్వస్వమితి॥ త్యక్తై
షణాః త్యక్తాః పుత్రవిత్తదారైషణా యైస్తే॥౩౫॥ గిరయ ఇతి॥ అయం భావః-న హ్యుపాధ్యాయాః కర్మవిద్యామివ జ్ఞానినో
జ్ఞానామృతం సర్వతో వితరంతి-అపి తు- కృపయా క్వచిదేవ -ఏవం గిరయశ్శివం నిర్మలం తోయం క్వచిన్ముముచుః క్వచిన్న
న పునః ప్రావృషీవ సర్వత ఇతి॥౩౬॥ నైతి॥ గాధేషు జలేషు చరంతీతి తథా-మీనాదయః॥౩౭॥ గాధేతి॥ అవిందన్ లేభిరే॥

శరదృతువర్ణనఘట్టః

ర్వాభ్రే। శరత్సమభవద్వ్యభ్రా స్వచ్ఛాంబ్వపరుషానిలా॥౩౨॥ శరదా నీరజోత్పత్త్యా నీరాణి ప్రకృతిం య
యుః। భ్రష్టానామివ చేతాంసి పునర్యోగనిషేవయా॥౩౩॥ వ్యోమ్నోఽబ్దం భూతశాబల్యం భువః పంకమపా
మలం। శరజ్జహారాశ్రమిణాం కృష్ణే భక్తిర్యథాఽశుభం॥౩౪॥ సర్వస్వం జలదా హిత్వా విరేజుశ్శుభ్రవర్చ
సః। యథా త్యక్తైషణాశ్శాంతా మునయో ముక్తకిల్బిషాః॥౩౫॥ గిరయో ముముచుస్తోయం క్వచిన్న ముము
చుశ్శివం। యథా జ్ఞానామృతం కాలే జ్ఞానినో దదతే న వా॥౩౬॥ నైవావిదన్ క్షీయమాణం జలం గాధజలేచ
రాః। యథాయురన్వహం క్షీణం నరా మూఢాః కుటుంబినః॥౩౭॥ గాధవారిచరాస్తాపమవిందన్ శరదర్క
జం। యథా దరిద్రః కృపణః కుటుంబ్యవిజితేంద్రియః॥౩౮॥ శనైశ్శనైర్జహుః పంకం స్థలాన్యామం చ వీరు
ధః। యథాహంమమతాం ధీరాశ్శరీరాదిష్వనాత్మసు॥౩౯॥ నిశ్చలాంబురభూత్తూష్ణీం సముద్రశ్శరదాగ
మే। ఆత్మన్యుపరతే సమ్యఙ్మునిర్వ్యుపరతాగమః॥౪౦॥ కేదారేభ్యస్త్వపోఽగృహ్ణన్ కర్షకా దృఢసేతుభిః। య
థా ప్రాణైః స్రవజ్జ్ఞానం తన్నిరోధేన యోగినః॥౪౧॥ శరదర్కాంశుజం తాపం భూతానాముడుపోఽహ
రత్। దేహాభిమానజం బోధో ముకుందో వ్రజయోషితాం॥౪౨॥ ఖమశోభత నిర్మేఘం శరద్విమలతార
కం। సత్త్వయుక్తం యథా చిత్తం శబ్దబ్రహ్మార్థదర్శనం॥౪౩॥ అఖండమండలో వ్యోమ్ని రరాజోడుగణైశ్శ
శీ। యథా యదుపతిః కృష్ణో వృష్ణిచక్రావృతో భువి॥౪౪॥ ఆశ్లిష్య సమశీతోష్ణం ప్రసూనవనమారుతం। జనా
స్తాపం జహుర్గోప్యో న కృష్ణహృతచేతసః॥౪౫॥ గావో మృగాః ఖగా నార్యః పుష్పిణ్యశ్శరదాభవన్। అన్వీ
యమానాస్స్వవృషైః ఫలైరీశక్రియా ఇవ॥౪౬॥ ఉదహృష్యన్ వారిజాని సూర్యోత్థానే కుముద్వినా। రా
జ్ఞా తు నిర్భయా లోకా యథా దస్యూన్ వినా నృప॥౪౭॥ పురగ్రామేష్వాగ్రయణైరింద్రియైశ్చ మహో

౩౮॥ శనైరితి॥ తత్ర మమతామివ పంకం-అహంతామివ-ఆమతాం-పక్వతాం జహురితి॥౩౯॥ నిశ్చలేతి ॥ ఆత్మన్యుపరతే
త్యక్తక్రియో మునిరివ-నిశ్చలాంబుః-స ఏవం వ్యుపరతాగమః నివృత్తవేదఘోష ఇవ-తూష్ణీమభూదితి ॥౪౦॥ కేదారేభ్య
ఇతి॥ బద్ధసేతుశాలిక్షేత్రేభ్యః-దృఢైస్సేతుభిః-అపోఽగృహ్ణన్-తతః వృత్త్యభావాత్ - ప్రాణైరింద్రియైః- తన్నిరోధేన
ఇంద్రియప్రత్యాహారేణ ద్వారేణ॥౪౧॥ శరదితి॥ దేహాభిమానజం బోధ ఇవ - వ్రజయోషితాం ముకుంద ఇవ చేత్యర్థః॥
౪౨॥ ఖమితి॥ శరదా విమలాస్తారకా యస్మిన్ తత్ - ఖమాకాశం-శబ్దబ్రహ్మణో వేదస్యార్థాన్ పూర్వోత్తరమీమాంసా
ప్రణీతాన్-దర్శయతీతి తథా-తదివ॥౪౩॥౪౪॥ ఆశ్లిష్యేతి॥ సమః అన్యూనానధికః-శీతోష్ణశ్చ తం-న తు గోప్యః కృష్ణాపహృ
తచేతస్త్వేన-తాపం దుస్సహమితి-యద్వా-నకార ఉపమార్థః-తథా చ-కృష్ణహృతచేతస ఇవేతి-చేతః కృష్ణమాశ్లిష్యాఽ
లింగ్య-యథేత్యర్థః॥౪౫॥ గావ ఇతి. పుష్పిణ్యో గర్భిణ్యః- అన్వీయమానాః-స్వవృషైః స్వపతిభిః అనిచ్ఛంత్యోఽపి బలాదను
గమ్యమానాః-ఈశ్వరారాధనార్థాః క్రియాః బలాత్ఫలైరనుగమ్యమానాః-సమస్తభోగగర్భా యథేతి॥౪౬॥ ఉదహృ
ష్యన్నితి॥ కుముత్ కుముదం-కుత్సితాః ముదః యస్య తదితి దస్యుసామ్యం॥౪౭॥ పురేతి॥ ఆగ్రయణైః నవాన్నప్రాశనార్థైః
వైదికైః కర్మభిః- ఐంద్రియైరింద్రియార్థైః లౌకికైశ్చ మహోత్సవైః-కలాభ్యాం రామకృష్ణాభ్యాం - దర్శనాదిమ

-షామాత్సవాఖ్యాం॥౪౮॥ వణిగితి॥ వణిజః-యతయః-నృపాః-స్నాతకాశ్చ-దృష్టాదృష్టాఖ్యాంవర్షారుద్ధాస్సంతః- స్వగీ మ్యార్థాన్-వాణిజ్య-స్వాచ్ఛంద్య-దిగ్విజయ-విద్యాదీన్-ప్రపేదిరే ప్రాపద్యంత-యథా - మంత్రయోగాదిసిద్ధాః అయుష్మద్రుద్ధాః-కాలేఆగతే-స్వపిండాన్ యోగాది ప్రాప్తాన్ దేవాదిదేహాన్ ఇతి॥ ౪౯॥ ********************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ఏకవింశేశరద్రమ్యబృందావనగతేహరౌ। తద్వేణుస్వనమాకర్ణ్య గోపీభిర్గీతమీర్యతే॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థమేవంభూతం వనం-తదేవాహ-శరదాస్వచ్ఛానిజలానియస్మిన్ తత్। వాయునోపేతంఅనుగతంవనం-తద్వైశవ్యాప్తమిత్యర్థః॥౧॥ కుసుమితేతి॥ తతశ్చకుసుమితవనరాజిషు-శుష్మిణో మత్తాః భృంగాః-ద్విజాశ్చ-తేషాంకులైః ఘుష్టాస్సరాంసి సరితః- పర్వతాశ్చ-యస్మిన్ తద్వనం-కృష్ణఃఅవగాహ్యప్రవిశ్య వేణుమవాదయత్॥౨॥ తదితి॥ తత్కృష్ణస్య వేణుగీతం- స్మరోస్యఉదయోయస్మాత్తత్ -ఆశ్రుత్య-పరోక్షంయథాభవతితథా-వ్రజస్థితత్వాత్॥౩॥ తదితి॥ విక్షిప్తమనసః వ్యాకులచిత్తాః॥౪॥ యాదృక్కృష్ణస్యస్మరణం-తాసాంమనసఃక్షోభకంజాతం-తదాహ-బర్హేతి॥ నటవత్ -వరంవపుర్బిభ్రత్ -బృందావనంప్రావిశత్ -కిథంభూతంతద్వనం-స్వపదాంకైః-రమణంరతిజనకం-గోపబృందైఃగీతకీర్తిః- తథాబర్హమయాపీడంశిరోభూషణం-బిభ్రత్ -బర్హమాపీడోయస్మిన్నితివపుషోపివిశేషణంవా - వేణువాదనముత్ప్రేక్షతే-రంధ్రాన్స్వ

త్సవైఃబభౌభూఃపక్వసస్యాఢ్యాకళాభ్యాంనితరాంహరేః॥ ౪౮॥ వణిగ్యతినృపస్నాతానిర్గమ్యార్థాన్ ప్రపేదిరే। వర్షారుద్ధాయథాసిద్ధాస్స్వపిండాన్ కాలఆగతే॥౪౯॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-వింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ ఇత్థంశరత్స్వచ్ఛజలంపద్మాకరసుగంధినా। న్యవిశద్వాయునోపేతంసగోగోపాలకోచ్యుతః॥ ౧॥ కుసుమితవనరాజిశుష్మిభృంగద్విజకులఘుష్టసరస్సరిన్మహీధ్రం। మధుపతిరవగాహ్యచారయన్ గాస్స హపశుపాలబలశ్చుకూజవేణుం॥౨॥ తద్వ్రజస్త్రియఆశ్రుత్యవేణుగీతంస్మరోదయం। కాశ్చిత్పరోక్షంకృ ష్ణస్యస్వసఖీభ్యోన్వవర్ణయన్॥౩॥ తద్వర్ణయితుమారబ్ధాస్స్మరంత్యఃకృష్ణచేష్టితం। నాశకన్ స్మరవే గేనవిక్షిప్తమనసోనృప॥౪॥ బర్హాపీడంనటవరవపుఃకర్ణయోఃకర్ణికారంబిభ్రద్వాసఃకనకకపిశంవై జయంతీంచమాలాం। రంధ్రాన్ వేణోరధరసుధయాపూరయన్ గోపబృందైఃబృందారణ్యంస్వపదరమ ణంప్రావిశద్గీతకీర్తిః॥౫॥ ఇతివేణురవంరాజన్ సర్వభూతమనోహరం। శ్రుత్వావ్రజస్త్రియస్సర్వా వర్ణయంత్యోభిరేమిరే॥౬॥ గోప్యః॥ అక్షణ్వతాంఫలమిదంనపరంవిదామస్సఖ్యఃపశూననువివేశయతో ర్వయస్యైః। వక్త్రంవ్రజేశసుతయోరనువేణుజుష్టంయైర్వానిపీతమనురక్తకటాక్షమోక్షం॥౭॥ చూత ప్రవాళబర్హస్తబకోత్పలాబ్జమాలానుపృక్తపరిధానవిచిత్రవేషౌ। మధ్యేవిరేజతురలంపశుపాలగో ష్ఠ్యాంరంగేయథానటవరౌక్వచగాయమానౌ॥౮॥ గోప్యః కిమాచరదయంకుశలంస్మవేణుర్దామోదరాధ

ణోరితి-అతోనూనం-అధరసుధైః పూర్ణాద్వేణోరుచ్ఛలంతీ-గీతవత్ ప్రసర్పతీతిభావః॥౫॥ ఇతీతి॥ అభిరేమిరే - వర్ణయంత్యస్సత్యః-పదేపదే-పరమానందమూర్తింకృష్ణంపరిరబ్ధవత్యః॥౬॥ అనువర్ణనమేవాహ-త్రయోదశభిః॥ అక్షణ్వతామితి॥ అక్షణ్వతాంచక్షుష్మతాం-తావదిదమేవఫలంప్రియదర్శనం-పరమన్యత్ నవిదామఃనవిద్మఇత్యర్థః- తచ్చఫలం సఖిభిస్సహపశూన్ వనేప్రవేశయతోః రామకృష్ణయోర్వక్త్రంయైర్నిపీతం - తైరేవజుష్టంసేవితం - నాన్యైరిత్యర్థః- కథంభూతంవక్త్రం-అనువేణువేణుమనువర్తమానం-తంవాదయత్ -తథాఅనురక్తకటాక్షమోక్షంస్నిగ్ధకటాక్షవిసర్గం-అథవాయైర్నిపీతంతయోర్వక్త్రం-తైర్జుష్టం-ఇదమేవాక్షణ్వతాంమహత్ఫలమితి॥౭॥ అన్యాఆహుః॥ చూతేతి॥ చూతప్రవాళాదీనాంవిచిత్రాభిర్మాలాదిభిః-అనుపృక్తేఈషదంతరాంతరతస్సంయుక్తే-పరిధానేనీలపీతాంబరే-తాభ్యాం విచిత్రోవేషోయయోస్తౌ-క్వచకదాచిత్ -పశుపాలగోష్ఠ్యాంగోపాలసభాయాంమధ్యే-అలమత్యర్థం - విరేజతుః అహోగోపాలానాంపుణ్యమితిభావః॥౮॥ అన్యాఊచుః॥ గోప్యఇతి॥ హేగోప్యః-అయంవేణుఃకింస్మపుణ్యమాచరత్ కృతవాన్-కథం-యత్ యస్మాద్గోపికానామేవ-భోగ్యాంసతీమపి-దామోదరాధరసుధాంస్వయంస్వాతంత్ర్యేణ-యథేష్టంభుంక్తే-కథమవశిష్టరసమాత్రంయథాభవతితథా-యతః-యాసాంపయసాపుష్టః వేణుః తాఃమాతృతుల్యాః హ్రదిన్యః హృష్యత్త్వచః వికసితకమలవనమిషేణరోమాంచితాః-లక్ష్యంతే - యేషాంవంశేజాతస్తేతరవోమధుధారామి

షేణ ఆనందాశ్రు ముముచుః - యథా ఆర్యాః కులవృద్ధాః - స్వవంశే భగవత్సేవకం దృష్ట్వా - హృష్యత్త్వచో ఽశ్రు ముంచంతి తద్వదితి ॥౯॥ కాశ్చిదాహుః ॥ బృందావనమితి ॥ హే సఖి - బృందావనం - భువః కీర్తిం స్వర్గాదపి విశేషేణ తనోతి - కథంభూతం - యద్దేవకీసుతస్య పదాంబుజాభ్యాం లబ్ధా లక్ష్మీః శోభా సంపత్ యేన తత్ - కించ - గోవిందస్య వేణుమను వేణునినాదం శ్రుత్వా - అనంతరం మందగర్జితం నీలమేఘం మత్వా - మత్తా యే మయూరాః - తేషాం నృత్యం ప్రేక్ష్య - సంఘుశ స్తత్ర గతైః ద్రివాద్రి సానుషు ఉపరతాని ఉపరతక్రియాణి - అన్యాని సమస్తాని సత్త్వాని - యస్మిన్ తత్ - నైతదన్యేషు లోకేషు విద్యతే - అతో భువః కీర్తిం వితనోతీత్యర్థః ॥౧౦॥ అపరా ఆహుః ॥ ధన్యా ఇతి ॥ హే సఖి - మూఢమతయ స్తిర్యగ్జాతయోఽపి ఏతా హరిణ్యః ధన్యాః కృతార్థాః - యాః - వేణురణితం వేణునాదం - ఆకర్ణ్య - నందనందనం ప్రతి ప్రణయసహితై రవలోకనైః విరచితాం పూజాం - సమ్మానం దదుః కృతవత్యః - కించ - కృష్ణసారైః స్వపతిభిః సహితా ఏవ దదుః - అస్మత్పతయస్తు గోపాః క్షుద్రాః సనుతుం తన్న సహంత ఇతి భావః ॥౧౧॥ అన్యా ఊచుః ॥ కృష్ణమితి ॥ హే గోప్యః - ఆశ్చర్యం శృణుత - వనితానాం ఉత్సవో యస్మాత్ రూపం శీలం చ యస్య తం - శ్రీకృష్ణం నిరీక్ష్య తేన వాదిత వేణోః రసంకీర్ణం గీతం చ శ్రుత్వా విమానైర్గచ్ఛంత్యో దేవ్యో దేవానాం అంకేషు స్థితా అపి స్మరేణ నున్నసారాః పరితః స్రస్తధైర్యాః - ముముహుః । మోహాలింగమాహుః - భ్రశ్యత్ప్రసూనాః కబర్యః ఊఢాయాః సాంతాః - విగతా నీవ్యో యాసాం తాః ॥౧౨॥ గావ ఇతి । అత్ర సర్వత్ర వక్తృభేదాన్నాతీవ సంగతిర్వ్యక్త వ్యాకరణశంకయైవ ఉత్తభితైః రున్నమితైః - కర్ణపుటైః పిబంత్యస్సత్యః - తథా - శాబాశ్చ వత్సాః - స్తన్య

రసుధామపి గోపీభాగ్యాం । భుక్తేః స్వయం యదవశిష్టరసం హ్రదిన్యో హృష్యత్త్వచో ఽశ్రు ముముచు
స్తరవో యథార్యాః ॥౯॥ బృందావనం సఖి భువో వితనోతి కీర్తిం యద్దేవకీసుతపదాంబుజలబ్ధలక్ష్మీః । గో
విందవేణుమను మత్తమయూరనృత్తం ప్రేక్ష్యాద్రిసాన్వవరతాన్యసమస్తసత్త్వం ॥౧౦॥ ధన్యాః స్మ
మూఢమతయోఽపి హరిణ్య ఏతా యా నందనందనముపాత్తవిచిత్రవేషం । ఆకర్ణ్య వేణురణితం చ సకృష్ణ
సారాః పూజాం దధుర్విరచితాం ప్రణయావలోకైః ॥౧౧॥ కృష్ణం నిరీక్ష్య వనితోత్సవరూపశీలం శ్రుత్వా
చ తత్క్వణితవేణువిచిత్రగీతం । దేవ్యో విమానగతయః స్మరనున్నసారా భ్రశ్యత్ప్రసూన కబరా ము
హుర్వినీవ్యః ॥౧౨॥ గావశ్చ కృష్ణముఖనిర్గతవేణుగీతపీయూషముత్తభితకర్ణపుటైః పిబంత్యః । శాబాః
స్తనస్నుతపయః కబలాః స్మ తస్థుర్గోవిందమాత్మని దృశాశ్రుకలాః స్పృశంత్యః ॥౧౩॥ ప్రాయో బతాం
బ మునయో విహగా వనేస్మిన్ కృష్ణేక్షితం తదుదితం కలవేణుగీతం । ఆరుహ్య యే ద్రుమభుజాన్ రుచిరప్ర
వాళాన్ శృణ్వంతి మీలితదృశో విగతాన్యవాచః ॥౧౪॥ నద్యస్తదా తదుపధార్య ముకుందగీతమావర్తలక్షి
తమనోభవభగ్నవేగాః । ఆలింగనస్థగితమూర్మిభుజైర్మురారేర్గృహ్ణంతి పాదయుగళం కమలోప
హారాః ॥౧౫॥ దృష్ట్వాతపే వ్రజపశూన్ సహ రామగోపైః సంచారయంతమను వేణుముదీరయంతం । ప్రే

పానే ప్రవృత్తాః - సమనంతరమేవ గీతం శ్రుత్వా - తదేవ పీయూషముత్తభితకర్ణపుటైః పిబంతః - స్తనస్నుతపయః కబలాః కేవలం స్తనేభ్యః క్షరితక్షీరగ్రాసాః ముఖేషు యేషాం తే తస్థుః విస్మృతక్రియా బభూవురిత్యర్థః - తత్ర హేతుః గోవిందం దృశా మార్గేణ - ఆత్మని మనసి - స్పృశంత్యః - అత ఏవ అశ్రుణాం కళా లేశా - లోచనయోర్యాసాం తాః - గావః - తే చ శాబాః ॥౧౩॥ ప్రాయ ఇతి ॥ భో అంబ మాతః - అస్మిన్ వనే - యే విహగాః పక్షిణః తే - ప్రాయేణ మునయో భవితుమర్హంతి - కుతః - కృష్ణేక్షితం కృష్ణదర్శనం - పుష్పఫలాద్యంతరం వినా యథా భవతి తథా - రుచిరాః ప్రవాళాః - యేషాం తాన్ - ద్రుమభుజాన్ వృక్షాణాం శాఖా ఆరుహ్య - తేన శ్రీకృష్ణేన - ఉదితం ప్రకటితం కలవేణుగీతం - కేనాపి సుఖేన నిమీలితదృశః త్యక్తాన్యవాచస్సంతో యే శృణ్వంతీతి - తథా హి - మునయః శ్రీకృష్ణదర్శనం యథా భవతి తథా - వేదోక్తకర్మఫలపరిత్యాగేన వేదద్రుమశాఖారూఢాః - రుచిరప్రవాళస్థానీయాని కర్మాణ్యేవోపాదదానాః సుఖినస్సంతః - శ్రీకృష్ణగీతమేవ శృణ్వంతి - అత స్త ఏవైతే భవితుమర్హంతీతి భావః ॥౧౪॥ నద్య ఇతి ॥ ఆస్తాం చేతనానాం కథా - నద్యోఽపి - ఆవర్తైః పరిభ్రమైః - లక్షితేన సూచితేన - మనోభవేన కామేన - భగ్నో వేగో యాసాం తాః ఆలింగనే స్థగితం ఆచ్ఛాదితం యథా భవతి తథా - ఊర్మయ ఏవ భుజాస్తైః కమలోపహారాః - కమలాని ఉపహరంత్యః - మురారేః పాదయుగళం గృహ్ణంతి ధారయంతి ॥౧౫॥ దృష్ట్వేతి ॥ లోకార్తిహరణశీలత్వాదిసామ్యాత్ - సఖ్యుః శ్రీకృష్ణస్య - అంబుదః తమపరి ఉదితః పునః ప్రేమ్ణా ప్రవృద్ధః స్వకుసుమావళీభిః పుష్పసమూహైః - తత్తుల్యైః తుషారైర్వా సహ - స్వవపుషా - ఛత్రం విహితవాన్ ॥౧౬॥ సభీతా - రమా ఆహుః ॥ పూర్ణా ఇతి ॥ పూర్ణాః

కృతార్థాః-పుళింద్యశ్శబరాంగనాః-కథమిత్యత ఆహ- ప్రథమం దయితానాం స్తనేషు మండితేన అనులిప్తేన-పునశ్చ-రతిసమయే-ఉరుగాయస్య శ్రీకృష్ణస్య-పదాబ్జయోః రాగేణ ఆరుణ్యేన-శ్రీః కాంతిర్యస్య - తేన కుంకుమేన పునస్తస్య వక్షస్థలీషు చంక్రమణేన తృణేషు రూషితేన లగ్నేన-తద్దర్శనేన- తథాభూతస్య కుంకుమస్య - దర్శనేన స్మరకృతా రుక్తాపో యాసాం తాః- తేన కుంకుమేన-ఆననేషు కుచేషు చ- కాః తత్ప్రేష్ఠా లింపంత్యః తదాధిం కామవ్యథాం జహుః అతస్తాః కృతార్థాః ధిగస్మాన్మాదృశీః యాః ఏవంభూతమప్యాధిశమనం న లభంత ఇతి॥౧౭॥ హంతేతి॥ హంతే నిహర్షే- హే సఖ్యః- అయమద్రిర్గోవర్ధనః-ధ్రువం హరిదాసేషు శ్రేష్ఠః-కుత ఇత్యత ఆహ-యస్మాద్రామకృష్ణయోశ్చరణస్పర్శేన-ప్రమోదో యస్య సః తృణాద్యుద్గమమిషేణ రోమహర్షదర్శనాత్ - కించ- యత్ మానం తనోతి-సహ గోభిః గణేన సఖిసమూహేన చ-వర్తమానయోరపి తయోః-కైః పానీయైః సూయవసైః శోభనతృణైః కందరైః-కందమూలైశ్చ - యథోచితం అతో యమనుతిథస్య ఇత్యర్థః॥౧౮॥ గా ఇతి॥ హే సఖ్యః-ఇదంత్వతిచిత్రం- గోపైస్సహ-గాః వనే సంచారయతోః తయోః రామకృష్ణయోః మధురపదైః మహావేణునాదైః-శరీరిషు మధ్యే గతిమంతస్తేషాం అస్పందనం - స్థావరధర్మః తరూణాం పులకః జంగమధర్మ ఇ

మప్రవృద్ధ ఉదితః కుసుమావళీభిస్సఖ్యుర్వ్యధాత్స్వవపుషాంబుద ఆతపత్రం॥౧౬॥ పూర్ణాః పుళింద్య ఉరుగాయపదాబ్జరాగశ్రీకుంకుమేన దయితాస్తనమండితేన। తద్దర్శనస్మరరుజస్తృణరూషితేన లింపంత్య ఆననకుచేషు జహుస్తదాధిం॥ ౧౭॥ హంతాయమద్రిరబలా హరిదాసవర్యో యద్రామకృష్ణచరణస్పర్శప్రమోదః। మానం తనోతి సహగోగణయోస్తయోర్యత్పానీయసూయవసకందరకందమూలైః॥౧౮॥ గా గోపకైరనువనం నయతోరుదారవేణుస్వనైః కలపదైస్తనుభృత్సు సఖ్యః। అస్పందనం గతిమతాం పులకస్తరూణాం నిర్యోగపాశకృతలక్షణయోర్విచిత్రం॥౧౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంవిధా భగవతో యా బృందావనచారిణః। వర్ణయంత్యో మిథో గోప్యః క్రీడాస్తన్మయతాం యయుః॥౨౦॥ ******************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకవింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ హేమంతే ప్రథమే మాసి నందవ్రజకుమారికాః। చేరుర్హవిష్యం భుంజానాః కాత్యాయన్యర్చనవ్రతం॥౧॥ ఆప్లుత్యాంభసి కాళింద్యా జలాంతే చోదితేఽరుణే। కృత్వా ప్రతికృతిం దేవీమానర్చుర్నృప సైకతీం॥౨॥ గంధైర్మాల్యైస్సురభిభిర్బలిభిర్ధూపదీపకైః। ఉచ్చావచైశ్చోపహారైః ప్రవాళఫలతండులైః॥ ౩॥ కాత్యాయని మహామాయే మహాయోగిన్యధీశ్వరి। నందగోపసుతం దేవి పతిం మే కురు తే నమః ॥ ౪ ॥ ఇతి మంత్రం జపంత్యస్తాః పూజాం చక్రుః కుమారికాః ॥౫॥ ఏవం మాసం వ్రతం చేరుః కుమార్యః కృష్ణచేతసః। భద్రకాళీం సమానర్చుర్భూయాన్నందసుతః పతిః॥ ౬॥ ఉషస్యుత్థాయ గోత్రైః స్వైరన్యోన్యాబద్ధబాహవః। కృష్ణముచ్చైర్జగుర్యాంత్యః కాళింద్యాం స్నాతుమన్వహం॥ ౭॥ నద్యాః కదాచిదాగత్య తీరే నిక్షిప్య పూర్వవత్। వాసాంసి కృష్ణం గాయంత్యో విజహ్రుస్సలిలే ముదా॥ ౮ ॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య కృష్ణో యోగేశ్వరేశ్వరః। వయస్యైరావృతస్తత్ర గతస్తత్కర్మసిద్ధయే॥౯॥ తాసాం వాసాంస్యుపాదాయ నీపమారుహ్య సత్వరః। హసద్భిః ప్రహసన్బాలైః పరిహాసమువాచ హ॥ ౧౦॥ అత్రాగత్యాబలాః కామం

తి-నియుజ్యంతే గావః ఏభిరితి- నిర్యోగాః పాదబంధనరజ్జవః - అధృష్యగవాం కర్షణార్థాః పాశాశ్చ తైః-కృతం లక్షణం చిహ్నం యయోః-శిరసి నిర్యోగవేష్టనేన స్కంధస్థపాశేన చ-గోపపరివృఢశ్రియా విరాజమానయోరిత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వావింశే గోపకన్యానాం వస్త్రాహరణలీలయా। వరం దత్వాగతః కృష్ణో యజ్ఞశాలామితీర్యతే॥ గోపీనాం కామతః కృష్ణే నిస్సీమప్రేమసంభవః। కాత్యాయన్యర్చనోద్భూతతత్ప్రసాదముఖాదయః॥ హేమంత ఇతి॥ ప్రథమే మాసి మార్గశీర్షే॥౧-౪॥ మహామాయే ఇత్యాదిసంబోధనైస్తవ న కించిదశక్యమితి సూచయంత్యః తాః స్వైరం ప్రత్యేకం ప్రార్థయంతే ఇతి॥౫॥ ఏవమితి॥ కృష్ణచేతస్త్వమేవాహ-భూయాన్నందసుతః పతిరితి॥౬॥ వ్రతస్య పూర్వాంగమాహ॥ ఉషసీతి ॥ గోత్రైర్నామభిః-అన్యోన్యాబద్ధబాహవః పరస్పరం గృహీతపాణయః॥ ౭॥౮॥ భగవానితి॥ యోగీశ్వరాణామీశ్వర ఇతి ప్రత్యేకం తాదృశమనోరథపూరణసామర్థ్యం దర్శయతి-తాసాం కర్మణః సిద్ధయే ఫలదానాయేతి॥౯॥ తాసామితి॥ నీపం కదంబం-బాలైస్సహ॥౧౦॥ అత్రేతి॥ హే అబలాః - నో నర్మ న పరిహాసః - యస్మాత్ యూయం వ్రతకర్శితాః వ్రతశ్రాంతాః॥

౧౧॥ నేతి॥ ఏకైకశో వా ఆగత్య స్వీకురుత-సహైవ వా-న తత్రాస్మాకమాగ్రహ ఇత్యర్థః॥౧౨॥ తస్యేతి॥ క్ష్వేలితం పరిహాసః-ప్రేమపరిప్లుతాః ప్రేమరసమగ్నాః॥౧౩॥౧౪॥ తత్ర మగ్నా ఊచుః॥ మేతి॥ అంగ భోః కృష్ణ-అనయమన్యాయ్యం-మా కృథాః॥౧౫॥ ప్రార్థాద ఊచుః॥ శ్యామేతి॥ నో చేద్రాజ్ఞే నందాయ కంసాయ వా-బ్రువామహై॥౧౬॥౧౭॥ తత ఇతి॥ ప్రోత్తేరుర్నిర్గతాః॥౧౮॥ భగవానితి॥ ఆహ తాః ఉపదకుతయోన్నాస్తీః వీక్ష్య॥౧౯॥ యూయమితి॥ ధృతవ్రతాస్సత్యో వివస్త్రా అపో వ్యగాహత అప్సు స్నాతా ఇతి యత్ తదేతత్-ఉ ఏవ-దేవహేళనం అపరాధ ఏవేత్యర్థః-వ్రతవైగుణ్యభీతానాం ప్రాయశ్చిత్తమివాహ-అస్య అంహసః పాపస్య-అపనుత్తయే నివర్తయే-మూర్ధ్ని అంజలిం బద్ధ్వా- ఓం నమ ఇతి ప్రణామం కృత్వా॥౨౦॥౨౧॥ ఇతీతి॥ ఇతి దోషత్వేన-అచ్యుతేనాభిహితం-వివస్త్రాప్లవనం వ్రతస్య చ్యుతిహేతుం మత్వా - తస్య వ్రత

స్వం స్వం వాసః ప్రగృహ్యతాం। సత్యం బ్రవాణి నో నర్మ యద్యూయం వ్రతకర్శితాః॥౧౧॥ న మయోదిత
పూర్వం వా హ్యనృతం తదిమే విదుః। ఏకైకశః ప్రతీచ్ఛధ్వం సహైవాత సుమధ్యమాః॥౧౨॥ తస్య తత్ క్ష్వేలి
తం దృష్ట్వా గోప్యః ప్రేమపరిప్లుతాః। వ్రీడితాః ప్రేక్ష్య చాన్యోన్యం జాతహాసా న నిర్యయుః॥ ౧౩॥ ఏవం
బ్రువతి గోవిందే నర్మణాక్షిప్తచేతసః। ఆకంఠమగ్నాః శీతోదే వేపమానాస్తమబ్రువన్॥౧౪॥ మానయం
భోః కృథాస్త్వాం తు నందరాజసుతం ప్రియం। జానీమోఽంగ వ్రజశ్లాఘ్యం దేహి వాసాంసి వేపితాః॥౧౫॥
శ్యామసుందర తే దాస్యః కరవామ తవోదితం। దేహి వాసాంసి సర్వజ్ఞ నో చేద్రాజ్ఞే బ్రువామహై॥౧౬॥
శ్రీభగవాన్॥ భవత్యో యది మే దాస్యో మయోక్తం వా కరిష్యథ। అత్రాగత్య స్వవాసాంసి ప్రతీచ్ఛత సు
మధ్యమాః॥ నో చేన్నాహం ప్రదాస్యే కిం క్రుద్ధో రాజా కరిష్యతి॥౧౭॥ తతో జలాశయాత్సర్వా దారికాః శీ
తవేపితాః। పాణిభ్యాం యోనిమాచ్ఛాద్య ప్రోత్తేరుస్తీరమంగనాః॥౧౮॥ భగవానాహతా వీక్ష్య శుద్ధభా
వప్రసాదితః। స్కంధే నిధాయ వాసాంసి ప్రీతః ప్రోవాచ సస్మితః॥౧౯॥ యూయం వివస్త్రా యదపో ధృత
వ్రతా వ్యగాహతైతత్తదు దేవహేళనం। బద్ధ్వాంజలిం మూర్ధ్న్యపనుత్తయేంఽహసః కృత్వా నమోఽధో
వసనం ప్రగృహ్యతాం॥౨౦॥ ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మయుక్తం మహాత్మనః। ఏకేన పాణినా నేమురేకే
నాచ్ఛాద్య చాంగనాః॥౨౧॥ తా వీక్ష్యోవాచ భగవాన్ భూయో ధర్మ్యమిదం వచః । ఏకేన పాణినా యో
వై ప్రణమేద్దేవమచ్యుతం॥౨౨॥ తస్య దండః కరచ్ఛేద ఇతి ధర్మవిదో విదుః । తస్మాదుభాభ్యాం పాణిభ్యాం
ప్రణమేత్స్వామినం నరః ॥ ౨౩ ॥ తథా చ యూయం కురుత తన్మే ప్రియతరం భవేత్ । అంహస్త్వా
భయమేతత్తు పరిమార్జయితుం యది। ఇచ్ఛా వః పాణియుగ్మైర్నమస్కృత్య ప్రగృహ్యతాం॥ ౨౪ ॥ ఇత్య
చ్యుతేనాభిహితం వ్రజాబలా మత్వా వివస్త్రాప్లవనం వ్రతచ్యుతిం। తత్పూర్తికామాస్తదశేషకర్మణాం
సాక్షాత్కృతం నేమురవద్యముడ్యతః॥౨౫॥ తాస్తథావనతా దృష్ట్వా భగవాన్ దేవకీసుతః। వాసాంసి తాభ్య
స్సంప్రాదాత్కరుణస్స్నేహతోషితః॥౨౬॥ దృఢం ప్రలబ్ధాస్త్రపయా చ హాపితాః ప్రస్తోభితాః క్రీడన
వచ్చ కారితాః। వస్త్రాణి చైవాపహృతాన్యథాప్యముం తా నాభ్యసూయన్ ప్రియసంగనిర్వృతాః॥౨౭॥
పరిధాయ స్వవాసాంసి ప్రేష్ఠసంగమసజ్జితాః। గృహీతచిత్తా నో చేలుస్తస్మిన్ లజ్జాయితేక్షణాః॥౨౮॥
తాసాం విజ్ఞాయ భగవాన్ స్వపాదస్పర్శకామ్యయా। ధృతవ్రతానాం సంకల్పమాహ దామోదరోఽబలాః॥
౨౯॥ సంకల్పో విదితస్సాధ్వ్యో భవతీనాం మదర్చనం। మయానుమోదితస్సోఽసౌ సత్యో భవితుమర్హతి॥౩౦॥

స్య పూర్తికామాః-తదశేషకర్మణాం తస్య వ్రతస్య అన్యేషామశేషకర్మణాం చ-సాక్షాత్కృతం ఫలభూతం - తమేవ నేముః-యతః స ఏవ-అవద్యముట్ పాపమార్జకః॥౨౫॥౨౬॥ దృఢమితి॥ దృఢమత్యర్థం-ప్రలబ్ధా వంచితాః యూయం- వివస్త్రా ఇత్యాదినా-త్రపయా లజ్జయా చ-హాపితాః త్యాజితాః-అత్రాగత్య- స్వవాంసి ప్రతీచ్ఛతేత్యాగ్రహేణ ప్రస్తోభితా ఉపహసితాః - సత్యం బ్రవాణి నో నర్మేత్యాదినా క్రీడనవచ్చ కారితాః బద్ధ్వాంజలీత్యాది ప్రాయశ్చిత్తచ్ఛలేనాభ్యసూయన్-దోషదృష్ట్యా నాపశ్యన్॥౨౭॥ పరిధాయేతి॥ ప్రేష్ఠసంగమేన సజ్జితాః వశీకృతాః - అతో గృహీతచిత్తాస్సత్యో నో చేలుః-గృహీతచిత్తత్వమాహ-తస్మిన్ కృష్ణే-లజ్జాయితేక్షణాః లజ్జావిలసితం ఈక్షణం యాసాం తా ఇత్యర్థః॥౨౮॥ తాసామితి॥ దామోదర ఇతి భక్తవాత్సల్యం దర్శయతి-అబలాః ప్రతి॥౨౯॥ సంకల్ప ఇతి॥ భోః సాధ్వ్యః॥ భవతీనాం మదర్చనస ఏవ సంకల్పః మనోరథః-లజ్జయా యుష్మాభిరకథితోఽపి మయా విదితః-సమయానుమోదితః- అతః సత్యో భవితుమర్హతీతి ఏవ సఖా

నోక్త్యా-ఆత్యంతికో న భవిష్యతీతి సూచితం॥౩౦॥ తత్కాల ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ కామాయ పునః కామభోగాయ - విషయమహిమ్నా కామస్యాపి శాంతిహేతుత్వాదితి భావః-కామప్రరోహే దృష్టాంతః-భర్జితాః దగ్ధాః-క్వథితాః పక్వాః - ధానాః యవాదయః-బీజాయ అంకురోద్గమాయ- ప్రాయ ఇతి స్వేచ్ఛయా పునః ప్రరోహమపి సూచయతి॥౩౧॥ యాతేతి॥ సిద్ధాః పూర్ణమనోరథాః-తదాహ- ఇమాః ఆగామినీ రాత్రీః మయా రంస్యథేతి-ఆర్యా కాత్యాయనీ - సతీః సత్యః॥౩౨॥ ఇతీతి॥ శ్లో॥ భక్త్యైవానుకంప్యకన్యాస్తాస్తద్విద్వర్జితయజ్వనాం। పత్న్యోనుగృహ్ణతస్తేషామహార్కర్మమహోమదం॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥౩౩॥౩౪॥ ద్విజభార్యాయా అనుగ్రహాయ యజ్ఞవాటం గచ్ఛన్-విప్రాణాం కాఠిన్యమభిప్రేత్య - తేభ్యోపి ద్రుమాశ్శ్రేష్ఠా ఇతి తానభినందయతి చతుర్భిః॥ హే స్తోకకృష్ణేతి॥ స్తోకకృష్ణాదయో గోపాః॥౩౬॥ పశ్యతేతి॥ ఏతాన్ ద్రుమాన్ పశ్యత-పరార్థమేకాంతేన జీవితం యేషాం,తాన్-తదాహ-వాతవర్షాదీన్ స్వయం సహమానాః- నః అస్మాకం

న మయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పతే। భర్జితాః క్వథితా ధానాః ప్రాయో బీజాయ నేష్యతే॥౩౧॥ యాతాబలా వ్రజం సిద్ధా మయేమా రంస్యథ క్షపాః। యదుద్దిశ్య వ్రతమిదం చెరురార్యార్చనం సతీః॥౩౨॥ ఇత్యాదిష్టా భగవతా లబ్ధకామాః కుమారికాః। ధ్యాయంత్యస్తత్పదాంభోజం కృచ్ఛ్రాన్నివివిశుర్వ్రజమ్॥౩౩॥ అథ గోపైః పరివృతో భగవాన్ దేవకీసుతః। బృందావనాద్గతో దూరం చారయన్ గాస్సహాగ్రజః॥౩౪॥ నిదాఘార్కాతపే తిగ్మే ఛాయాభిస్స్వాభిరాత్మనః। ఆతపత్రాయితాన్ వీక్ష్య ద్రుమానాహ వ్రజౌకసః॥౩౫॥ హే స్తోకకృష్ణ హే అంశో శ్రీదామన్ సుబలార్జున। విశాల వృషభౌజస్విన్ దేవప్రస్థ వరూథప॥౩౬॥ పశ్యతైతాన్ మహాభాగాన్ పరార్థైకాంతజీవితాన్। వాతవర్షాతపహిమాన్ సహంతో వారయంతి నః॥౩౭॥ అహో ఏషాం వరం జన్మ సర్వప్రాణ్యుపజీవనమ్। సుజనస్యేవ యేషాం వై విముఖా యాంతి నార్థినః॥౩౮॥ పత్రపుష్పఫలచ్ఛాయామూలవల్కలదారుభిః। గంధనిర్యాసభస్మాస్థితోకైః కామాన్ వితన్వతే॥౩౯॥ ఏతావజ్జన్మసాఫల్యం దేహినామిహ దేహిషు। ప్రాణైరర్థైర్ధియా వాచా శ్రేయ ఆచరణం సదా॥౪౦॥ ఇతి ప్రవాలస్తబకఫలపుష్పదలోత్కరైః। తరూణాం నమ్రశాఖానాం మధ్యతో యమునాం గతః॥౪౧॥ తత్ర గాః పాయయిత్వాపస్సుమృష్టాశ్శీతలాశ్శివాః। తతో నృప స్వయం గోపాః కామం స్వాదు పపుర్జలమ్॥౪౨॥ తస్యా ఉపవనే కామం చారయంతః పశూన్నృప। కృష్ణరామావుపాగమ్య క్షుధార్తా ఇదమబ్రువన్॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- ద్వావింశోధ్యాయః ******

శ్రీశుకః॥ తత్ర గత్వోపవిష్టాస్తే గోపాలా యమునాతటే। ఊచుర్బుభుక్షితా రాజన్ కృష్ణరామౌ జగత్పతీ॥౧॥ గోపాః॥ రామ రామ మహాబాహో కృష్ణ దుష్టనిబర్హణ। ఏషా వై బాధతే క్షున్నస్తచ్ఛాంతిం కర్తుమర్హథః॥౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి విజ్ఞాపితో గోపైర్భగవాన్ జగదీశ్వరః। భక్తాయా విప్రభార్యాయాః ప్రసీదన్నిదమబ్రవీత్॥౩॥ ప్రయాత దేవయజనం బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః। సత్రమాంగిరసం నామ హ్యాసతే స్వర్గకామ్యయా॥౪॥ తత్ర గత్వౌదనం గోపా యాచతాస్మద్విసర్జితాః। కీర్తయంతో భగవత ఆర్యస్య మమ చాభిధామ్॥౫॥ ఇత్యాదిష్టా భగవతా గత్వాయాచంత తే తదా। కృతాంజలిపుటా విప్రాన్ దండవత్పతితా భువి॥౬॥ హే భూమిదేవాశ్శృణుత కృష్ణస్యాదేశకారిణః। ప్రాప్తాన్ జానీత భద్రం వో గోపాన్నో రామచోదితాన్॥౭॥ గాశ్చారయంతావవిదూర ఓదనం రామాచ్యుతౌ వో లషతో బుభుక్షితౌ। తయో

వారయంతి॥౩౭॥ అహో ఇతి। సుజనస్య కృపాలోరర్థిన ఇవ॥౩౮॥ పత్రేతి॥ నిర్యాసో ఘనరసః-తోకాః పల్లవాద్యంకురాః॥౩౯॥౪౦॥ ఇతీతి॥ ఇత్యభినందయన్ ప్రవాలాదిసమూహైర్నతశాఖానాం తరూణాం-మధ్యతో యమునాం ప్రాప్తః॥౪౧॥౪౨॥ తస్యా ఇతి॥ కుమారికాభ్యః పూర్వమేవ తన్నర్మాకులతయా-అగృహీతభోజ్యానామేవ నిర్గమాత్ క్షుధార్తా ఇత్యుక్తం॥౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************************

శ్లో॥ త్రయోవింశే తతో గోపైరన్నయాచ్ఞాపదేశతః। తత్పత్న్యమనుగృహ్ణాత్ కృష్ణో దీక్షితానన్వతాపయత్॥ ౧॥౨॥ ఇతీతి॥ భక్తాయా ఇత్యేకవచనం-సద్యస్సాయుజ్యాభిప్రాయేణ॥౩॥౪॥ తత్రేతి॥ అస్మద్విసర్జితాః ఆవాభ్యాం ప్రహితాస్సంతః యాచధ్వం-యుష్మాకం కా తత్ర లజ్జా- నను తథాప్యపాత్రత్వాదస్మభ్యం కిమితి దాస్యంతీతి చేత్తత్రాహ-కీర్తయంత ఇతి॥౫॥౬॥౭॥ గా ఇతి॥ అవిదూరే ఏవ వర్తమానౌ సంతౌ వో యత్ ఓదనం అన్నం- తత్ - లషతః అభిలషతః ఓదనం శ్రద్ధా చయ

ద్యస్తి-తహికాయచ్ఛతేతి॥౮॥దీక్షితావయమభోజ్యాన్నా ఇతివదిష్యంతీతి-స్వయమేవాశంక్యాహుః॥ దీక్షాయా ఇతి॥ దీ
క్షాయాః ఆరభ్యాగ్నీషోమీయపశ్వాలంభాత్పూర్వం దోషః-నతతోఽన్యత్ర-తథాసౌత్రామణ్యాశ్చ- అన్యత్ర అన్యదా॥
౯॥క్షుద్రాః స్వర్గాదావాశామాత్రం యేషాం తే-భూరీణి క్లేశాధికాని కర్మాణి యేషాం తే- అతః అజ్ఞాః వృద్ధమానినః జ్ఞానవృ
ద్ధా ఇతిమానవంతః॥౧౦॥ననుకర్మక్రమముల్లంఘ్య-అదేశకాలే అన్నార్థమన్నమస్మై కథం దేయం తత్రాహ॥ దేశ ఇ
తి॥పృథక్చరుపురోడాశాది ద్రవ్యం-తంత్రం ప్రయోగః-ధర్మః అపూర్వం॥౧౧॥ తదితి॥ మనుష్యోఽయమితిదృష్ట్యా మర్త్యా
త్మానః దేహాభిమానినః- బ్రాహ్మణా వయం మహాంత ఇతిమన్యమానాః॥౧౨॥౧౩॥తదితి॥ లౌకికీం గతిమితి-నహి-కార్యార్థి
నో నిర్విద్యం తే కోవాయాచకో న పరాభూయత ఇత్యాదిలోకస్థితిం దర్శయన్॥౧౪॥ మామితి ॥ కేవలం దేహేనగృహే ఏవ
సంతి-ధియాతుమయ్యేవోషితాః-యతో మయి స్నిగ్ధాః-అతో దాస్యంతీతి॥ ౧౫॥౧౬॥ నమ ఇతి॥ ప్రేషితాః ప్రేరితాః॥
౧౭॥గా ఇతి॥సకృష్ణో గోపాలైస్సహ॥౧౮॥ శ్రుత్వేతి॥తత్ర-ఉత్కంఠితమనసః-అతఏవ తద్దర్శనోత్సుకాః-తం కృష్ణమాగతం
శ్రుత్వా-జాతసంభ్రమా బభూవురితి॥౧౯॥ చతుర్విధమితి॥భక్ష్యభోజ్య-లేహ్య-చోష్య-భేదైశ్చతుర్విధం- బహుగుణం

దీక్షాయాః పశుసంస్థాయాః సౌత్రామణ్యాశ్చ సత్తమాః। అన్యత్ర దీక్షితస్యాపి నాన్నమశ్నన్హి దుష్యతి॥ ౯॥ ఇతి తే భగవద్యాచ్ఞాం శృణ్వంతోఽపి న శుశ్రువుః। క్షుద్రాశా భూరికర్మాణో బాలిశా వృద్ధమానినః॥౧౦॥ దేశః కాలః పృథగ్ద్రవ్యం మంత్రతంత్రర్త్విజోఽగ్నయః। దేవతా యజమానశ్చ క్రతుర్ధర్మశ్చ యన్మయః ॥ ౧౧॥ తం బ్రహ్మ పరమం సాక్షాద్భగవంతమధోక్షజం। మనుష్యదృష్ట్యా దుష్ప్రజ్ఞా మర్త్యాత్మానో న మేనిరే॥౧౨॥ న తే యదోమితి ప్రోచుర్న నేతి చ పరంతప। గోపా నిరాశాః ప్రత్యేత్య తథోచుః కృష్ణరామయోః॥౧౩॥ తదుపాకర్ణ్య భగవాన్ ప్రహస్య జగదీశ్వరః। వ్యాజహార పునర్గోపాన్దర్శయఁల్లౌకికీం గతిం॥ ౧౪ ॥ మాం జ్ఞాపయత పత్నీభ్యస్ససంకర్షణమాగతం। దాస్యంతి కామమన్నం వస్స్నిగ్ధా మయ్యుషితా ధియా॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః॥ గత్వాథ పత్నీశాలాయాం దృష్ట్వాసీనాస్స్వలంకృతాః। నత్వా ద్విజసతీర్గోపాః ప్రశ్రితా ఇదమబ్రువన్॥ ౧౬॥ నమో వో ద్విజపత్నీభ్యో నిబోధత వచాంసి నః। ఇతోఽవిదూరే చరతా కృష్ణేనేహేషితా వయమ్॥౧౭॥ గాశ్చారయన్స గోపాలైస్సరామో దూరమాగతః। బుభుక్షితస్య తస్యాన్నం సానుగస్య ప్రదీయతాం॥౧౮॥ శ్రుత్వాచ్యుతముపాయాంతం నిత్యం తద్దర్శనోత్సుకాః। తత్కథాక్షిప్తమనసో బభూవుర్జాతసంభ్రమాః॥ ౧౯॥ చతుర్విధం బహుగుణమన్నమాదాయ భాజనైః। అభిసస్రుః ప్రియం సర్వాస్సముద్రమివ నిమ్నగాః॥ ౨౦॥ నిషిధ్యమానాః పతిభిః పితృభిర్భ్రాతృభిస్సుతైః। భగవత్యుత్తమశ్లోకే దీర్ఘశ్రుతధృతాశయాః॥౨౧॥ యమునోపవనేఽశోకనవపల్లవమండితే। విచరంతం వృతం గోపైస్సాగ్రజం దదృశుః స్త్రియః॥ ౨౨॥ శ్యామం హిరణ్యపరిధిం వనమాల్యబర్హధాతుప్రవాళనటవేషమనువ్రతాంసే। విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జం కర్ణోత్పలాలకకపోలముఖాబ్జహాసం॥౨౩॥ ప్రాయశ్శ్రుతప్రియతమోదయకర్ణపూరైర్యస్మిన్నిమగ్నమనసస్తమథాక్షిరంధ్రైః। అంతః ప్రవేశ్య సుచిరం పరిరభ్య తాపం ప్రాజ్ఞం యథా

సంస్కారవిశేషైర్బహవో గుణా రసపాకభేదా యస్మిన్ తత్ - భాజనైః అమంత్రైః భాండైర్వా- పత్యాదిభిర్వా
ర్యమాణా అపి- ప్రియం శ్రీకృష్ణం-అభిసస్రుః అభిజగ్ముః-అప్రతిబంధే దృష్టాంతః-సముద్రం నిమ్నగా నద్య ఇవేతి॥౨౦॥ ని
షిధ్యమానా ఇతి॥తత్ర హేతుః-భగవతీతి-దీర్ఘం బహుకాలం-శ్రుతేన శ్రవణేన- ధృతః ఆశయో యాభిస్తాః-తథాగతా
స్స్త్రియోఽదదృశుః॥౨౧॥౨౨॥శ్యామమితి॥హిరణ్యవత్పరిధిః పరిధానం యస్య-పీతాంబరమిత్యర్థః-వనమాల్యైర్బర్హైర్ధా
తుభిః ప్రవాళైశ్చ-నటవద్వేషో యస్య-అనువ్రతస్య సఖ్యుః అంసే విన్యస్తో నిహితో హస్తో యేన- ఇతరేణ హస్తేన-లీలయా-
అబ్జం ధునానం భ్రామయంతం-కర్ణయోరుత్పలే యస్య- అలకాః కపోలయోర్యస్య- ముఖాబ్జే హాసో యస్య-తం చ తం చ॥
౨౩॥వృత్తైరపి లయేన సామరస్యమాహ॥ ప్రాయ ఇతి ॥ ప్రాయః బహుశః- శ్రుతా యే ప్రియతమస్య ఉదయాః ఉత్క
ర్షాః-తఏవ కర్ణపూరాః కర్ణాపూరయంతి కృతార్థీకుర్వంతీతి తథా-తైః-కర్ణాభరణైరితి వా-యస్మిన్ శ్రీకృష్ణే - నిమగ్న
మనసః ఆవిష్టచేతసః-తం లోచనద్వారైరంతః ప్రవేశ్య-సుచిరముపగృహ్య-తాపం జహుః-అభిమతయః అహంవృత్తయః
ప్రాజ్ఞం సుషుప్తిసాక్షిణం-పరిరభ్య-తస్మిన్ లయం ప్రాప్య-యథేతి॥౨౪॥ తా ఇతి॥ అఖిలదృక్ ద్రష్టా-సర్వబుద్ధిసాక్షీ

తాః తథా ప్రాప్తా విజ్ఞాయాపి-గతేత్యేతద్వివృణోతి - త్యక్తాః సర్వా ఆశా యాభిస్తాః కేవలమాత్మనః స్వస్యైవ దిదృక్షయేతి॥౨౫॥స్వాగతమితి॥ హే మహాభాగాః-వః స్వాగతం శుభమాగమనం-తదేవాహ-యత్ యస్మాత్ ప్రతిబంధతిరస్కారేణ-అస్మాకం దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఇతి-ఇదం వః ఉపపన్నం యుక్తమితి వా॥౨౬॥యుక్తత్వమేవాహ॥నన్వితి॥ఆత్మప్రియే ఆత్మా చ ప్రియశ్చ తస్మిన్ మయి-కుశలాః వివేకినః-అత ఏవ స్వస్యాత్మనోఽర్థం పశ్యంతీతి యే-తే యథాయథావత్-భక్తిం కుర్వంతి-యథావత్త్వమాహ-అద్ధా సాక్షాత్-అత్ర హేతుః-అహైతుకీ అవ్యవహితాం ఫలాభిసంధిరహితాం-అత ఏవ అవ్యవహితాం నిరంతరాం॥౨౭॥ఆత్మనః సర్వతః ప్రేష్ఠత్వముపపాదయతి॥ప్రాణేతి॥ ప్రాణబుద్ధ్యాదయః-ఆత్మా దేహః ఏతే సర్వే-యత్సంపర్కాత్ యస్యార్థాయ-ఉపకరణత్వేన వా॥౨౮॥తదితి॥తత్ తస్మాత్ కృతార్థా యూయం-యాత-దేవయజనం యజ్ఞవాటం-గచ్ఛత-కృతార్థాః కిమితి యామ ఇతి చేత్ తత్రాహ॥పతయ ఇతి॥ పారయిష్యంతి సమాపయిష్యంతి-పతీనామనుగ్రహాయేత్యర్థః॥౨౯॥మేతి॥నృశంసం సంపరుషం-నిగమం ప్రతిజ్ఞాం॥శ్లో॥న మే భక్తః ప్రణశ్యతీతి- వేదం వా। శ్రు॥న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తత ఇతి-పదావసృష్టం అవజ్ఞయాపి దత్తం-బహుమానేన కేశైర్నివోఢుం-దాసీభవితుం॥

భిమతయో విజహుర్నరేంద్ర॥౨౪॥తాస్తథా త్యక్తసర్వాశాః ప్రాప్తా ఆత్మదిదృక్షయా। విజ్ఞాయాఖిలదృగ్ద్రష్టా ప్రాహ ప్రహసితాననః॥౨౫॥శ్రీభగవాన్॥స్వాగతం వో మహాభాగా ఆస్యతాం కరవామ కిం। యన్నో దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఉపపన్నమిదం హి వః॥౨౬॥ నన్వద్ధా మయి కుర్వంతి కుశలాః స్వార్థదర్శినః। అహైతుక్యవ్యవహితాం భక్తిమాత్మప్రియే యథా॥౨౭॥ప్రాణబుద్ధిమనస్స్వాత్మదారాపత్యధనాదయః। యత్సంపర్కాత్ప్రియా ఆసంస్తతః కో న్వపరః ప్రియః॥౨౮॥ తద్యాత దేవయజనం పతయో వో ద్విజాతయః॥ స్వసత్రం పారయిష్యంతి యుష్మాభిర్గృహమేధినః॥౨౯॥విప్రపత్న్యః॥ మైవం విభోఽర్హతి భవాన్ గదితుం నృశంసం సత్యం కురుష్వ నిగమం తవ పాదమూలం। ప్రాప్తా వయం తులసిదామ పదావసృష్టం కేశైర్నివోఢుమతిలంఘ్య సమస్తబంధూన్॥౩౦॥ గృహ్ణంతి నో న పతయః పితరౌ సుతా వా న భ్రాతృబంధుసుహృదః కుత ఏవ చాన్యే। తస్మాద్భవత్ప్రపదయోః పతితాత్మనాం నో నాన్యా భవేద్గతిరరిందమ తద్విధేహి॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥పతయో నాభ్యసూయేరన్ పితృభ్రాతృసుతాదయః॥లోకాశ్చ వో మయోపేతా దేవా అప్యనుమన్వతే॥౩౨॥న ప్రీతయేఽనురాగాయ హ్యంగసంగో నృణామిహ। తన్మనో మయి యుంజానా అచిరాన్మామవాప్స్యథ॥౩౩॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయి భావోఽనుకీర్తనాత్। న తథా సన్నికర్షేణ ప్రతియాత తతో గృహాన్॥౩౪॥శ్రీశుకః॥ఇత్యుక్తా ద్విజపత్న్యస్తా యజ్ఞవాటం పునర్గతాః। తే చానసూయవస్తాభిః స్త్రీభిస్సత్రమపారయన్॥౩౫॥తత్రైకా విధృతా భర్త్రా భగవంతం యథాశ్రుతమ్।హృదోపగుహ్య విజహౌ దేహం కర్మానుబంధనమ్॥౩౬॥భగవానపి గోవిందస్తేనైవాన్నేన గోపకాన్। చతుర్విధేనాశయిత్వా స్వయం చ బుభుజే ప్రభుః॥౩౭॥ఏవం లీలానరవపుర్నృలోకమనుశీలయన్। రేమే గోగోపగోపీనాం రమయన్ రూపవాక్కృతైః॥౩౮॥అథానుస్మృత్య విప్రాస్తే హ్యన్వతప్యన్ కృతాగసః। యద్విశ్వేశ్వరయోర్యాచ్ఞామహన్మ నృవిడంబయోః॥౩౯॥దృష్ట్వా స్త్రీణాం భగవతి కృష్ణే భక్తిమలౌకికీమ్। ఆత్మానం చ తయా హీనమనుతప్తా వ్యగర్హయన్॥౪౦॥ధిగ్జన్మ నస్త్రివృద్విద్యాం ధిగ్వ్రతం ధిగ్బహుజ్ఞతాం।ధి

౩౦॥గృహ్ణంతీతి॥కించ-న గృహ్ణంతి-నోఽస్మాన్ - హే అరిందమ కామలోభాదిదమన-భవతః పాదాగ్రయోః - పతితదేహానాం-అన్యా స్వర్గాదిగతిరపి న భవేత్ మా భూత్ -తత్ తస్మాద్దాస్యమేవ విధేహీతి॥౩౧॥పతయ ఇతి॥మయా ఉపేతా అనుజ్ఞాతాః-ప్రత్యుత దేవాన్ ప్రదర్శ్యాహ॥దేవా అపీతి॥౩౨॥తథాపి త్వాం న త్యక్తుం శక్నుమ ఇతి చేత్తత్రాహ॥నేతి॥నృణాం మద్భక్తానాం-ప్రీతయే సుఖాయ-అనురాగాయ స్నేహవృద్ధయే-అంగసంగః అంగాభ్యాం సంగః॥౩౩ ॥౩౪॥ఇతీతి॥ అనసూయవః అదోషదృష్టయః॥౩౫ ॥తత్రేతి ॥దేహమితి॥ తదీయం దేహం-తత్ర విహాయ-శుద్ధసత్వేన భగవంతం ప్రాప్యేత్యర్థః॥౩౬॥౩౭॥ఏవమితి॥అను-శీలయన్ అనుకుర్వన్-గోగోపగోపీనామితి కర్మణి షష్ఠీ-రూపవాక్కృతైః-రూపేణ వాచా-కృతైశ్చేష్టితైశ్చ-రమయన్ తాన్ రమయితుం రేమ ఇత్యర్థః॥౩౮॥అనుస్మృతిప్రకారమాహ ॥ అథేతి॥ నరానుకరణవతోః విశ్వేశ్వరయోః యాచ్ఞాం-యత్ అహన్మ హతవంతః-తత్కృతాగసో వయమిత్యనుస్మృత్యేతి॥౩౯॥తథా చ భార్యాః గురూనివ మానయంతః భగవద్భక్తిరహితమాత్మానం వ్యనిందన్నిత్యాహుః॥దృష్ట్వేతి॥అలౌకికీం లోకాతీతాం॥౪౦॥ధిగితి॥త్రివృత్,

శౌక్ల్యం-సావిత్రం-దైక్షమితి॥ త్రిగుణితంజన్మ-వ్రతంబ్రహ్మచర్యం-క్రియాఃకర్మాణి-దాక్ష్యంచ-క్రియాదాక్ష్యమిత్యేకంవాపదం-ధిగిత్యధర్తేపి-యేవయమధోక్షజేవిముఖాస్తేషాంనోజన్మాదియత్తత్సర్వంధిగితివ్యగర్హ్యయన్నిత్యర్థః॥ ౪౧॥౪౨॥అహోఇతి॥ యోవిధ్యదభ్యాసాత్-తందురంతభావంభక్తింపశ్యతేతి॥౪౩॥ నేతి॥ ద్విజాతిసంస్కారః ఉపనయః-క్రియాఃసంధ్యోపాసనాదయః॥౪౪॥౪౫॥హిత్వేతి॥స్వాత్మదోషావవర్గేణచాంచల్యగర్వాదిత్యాగేన॥౪౬॥౪౭॥ సఇతి॥ఇత్యశృణ్మ-ఏవంసర్వత్రశ్రుతవంతోవయంహ-తథాపీతి॥౫౦॥౫౧॥ఇతీతి॥ నచాచలన్ తయోర్ధర్మవాయ- నష్టాః॥౫౩॥ * ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*************************

శ్లో॥ చతుర్వింశేమహేంద్రస్యమఖంవ్యావర్త్యహేతుభిః|కృష్ణఃప్రావర్తయామాసగోవర్ధనమహోత్సవమ్॥ ఘూమరాణాంక్రియాగర్వంశరణ్యస్వసురేషుచ|మఖవన్మదభంగాయతన్మఖంసమవారయత్॥ భగవానితి॥ బ్రాహ్మణాఃకంసాద్భీతాః-స్వాశ్రమస్థాఏవభగవంతమభజన్ - భగవానపి-తత్రైవవసన్నింద్రయాగకృతోద్యమాన్గోపానపశ్య

దహలంధిక్రియాదాక్ష్యంవిముఖాయేత్వధోక్షజే॥౪౧॥ నూనంభగవతోమాయాయోగినామపిమోహినీ|యద్వయంగురవోనృణాంస్వార్థేముహ్యామహేద్విజాః॥౪౨॥అహోపశ్యతనారీణామపికృష్ణే జగద్గురౌ|దురంతభావంయోవిధ్యన్మృత్యుపాశాన్గృహాభిధాన్॥౪౩॥ నాసాంద్విజాతిసంస్కారోననివాసోగురావపి|నతపోనాత్మమీమాంసానశౌచంనక్రియాఃశుభాః॥౪౪॥ తథాపిహ్యుత్తమశ్లోకేకృష్ణే యోగేశ్వరేశ్వరే|భక్తిర్దృఢానచాస్మాకంసంస్కారాదిమతామపి॥౪౫॥ననుస్వార్థవిమూఢానాంప్రమత్తానాంగృహేహయా|అహోనస్స్మారయామాసగోపవాక్యైస్సతాంగతిః॥౪౬॥అన్యథాపూర్ణకామస్యకైవల్యాద్యాశిషాంపతేః|ఈశితవ్యైఃకిమస్మాభిరీశస్యైతద్విడంబనమ్॥౪౭॥హిత్వాన్యాన్భజతేయంశ్రీఃపాదస్పర్శాశయాసకృత్|స్వాత్మదోషావవర్గేణతద్యాచ్ఞాజనమోహినీ॥౪౮॥ దేశఃకాలః పృథగ్ద్రవ్యంమంత్రతంత్రర్త్విజోగ్నయః|దేవతాయజమానశ్చక్రతుర్ధర్మశ్చయన్మయః॥౪౯॥సఏవభగవాన్సాక్షాద్విష్ణుర్యోగేశ్వరేశ్వరః|జాతోయదుష్విత్యశృణ్మహ్యపిమూఢానవిద్మహే॥౫౦॥ నమస్తుభ్యంభగవతేకృష్ణాయాకుంఠమేధసే|యన్మాయామోహితధియోభ్రమామఃకర్మవర్త్మసు॥౫౧॥ సవైనఆద్యఃపురుషస్స్వమాయామోహితాత్మనాం|అవిజ్ఞాతానుభావానాంక్షంతుమర్హత్యతిక్రమం॥౫౨॥ఇతిస్వాఘమనుస్మృత్యకృష్ణేతేకృతహేళనాః|దిదృక్షవోవ్యచ్యుతయోఃకంసాద్భీతానచాచలన్॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-త్రయోవింశోధ్యాయః.

—*గోవర్ధనోద్ధరణకథాప్రారంభఘట్టః*—

శ్రీశుకః॥భగవానపితత్రైవబలదేవేనసంయుతః| అపశ్యన్నివసన్గోపానింద్రయాగకృతోద్యమాన్॥౧॥తదభిజ్ఞోపిభగవాన్సర్వాత్మాసర్వదర్శనః| ప్రశ్రయావనతోపృచ్ఛద్వృద్ధాన్నందపురోగమాన్॥౨॥కథ్యతాంమేపితఃకోయంసంభ్రమోవఉపాగతః|కింఫలంకస్యచోద్దేశఃకేనవాసాధ్యతేమఖః॥౩॥ ఏతద్బ్రూహిమహాన్కామోమహ్యంశుశ్రూషవేపితః|నహిగోప్యంహిసాధూనాంకృత్యంసర్వాత్మనామిహ॥౪॥అస్త్యస్వపరదృష్టీనామమిత్రోదాస్తవిద్విషాం|ఉదాసీనోరివద్వర్జ్యఆత్మవత్సుహృదుచ్యతే॥౫॥జ్ఞాత్వాజ్ఞాత్వాచకర్మాణిజనోయమనుతిష్ఠతి|విదుషఃకర్మసిద్ధిస్స్యాద్యథానావిదుషోభవేత్॥౬॥ త

దితిసంబంధః॥౧॥౨॥కథ్యతామితి॥వృథాసంభ్రమోనభవతి-మఖోయమితిచేత్-కిమత్రఫలం-కాదేవతా-కేనవాధికారిణా-కేనవాసాధనేన-సాధ్యతే॥౩॥ ఏతదితి॥ఏతద్బ్రూహి-మహాన్కామోమమశ్రవణేవర్తతే-యద్వా-తవమహాన్కామోదృశ్యతఇతి-తూష్ణీంస్థితంప్రత్యాహ-నహీతి-సర్వాత్మనాంసర్వత్రాత్మదృష్టీనాం॥౪॥అస్తీతి॥అతఏవ-నవిద్యతేస్వఃపరఇతిదృష్టిర్యేషాం-స్వపరఇతిదృష్ట్యభావాదేవ-నతద్భవామిత్రాదయోపియేషాంసంతీత్యాహ-అమిత్రేతి- నమిత్రం ఉదాస్తఃఉదాసీనః-విద్విట్ యేషాం తేషాంకృత్యంకిమర్థంగోపనీయంకించిదస్తీతిపూర్వేణాన్వయః- సత్యపిభేదదర్శనే ఉదాసీనఃశత్రువద్వర్జ్యః-ఆత్మతుల్యత్వాత్ సుహృన్నవర్జనీయఇత్యాహ-ఉదాసీనఇతి॥౫॥కించ- సుహృద్భిస్సహవిచార్యజ్ఞాత్వైవ-కర్మకర్తవ్యం-నతుగతానుగతికమాత్రేణేత్యాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥అజ్ఞాత్వాచ-తత్రవిదుషోయథావత్కర్మఫలంస్యాత్-తథానావిదుషః॥౬॥తత్రేతి॥భవతామయంక్రియాయోగః-శాస్త్రతఃకింవాచారితఃప్రవృత్తః-లౌకికఆచా

తత్ప్రాప్తోఽవేతి-సాధుసోఽవవర్తికం-భణ్యతాంకథ్యతామితి॥౭॥ఆచారప్రాప్తపవేనసహేతుకమాహ-పర్జన్యఇతి॥ ఆత్మమూర్తయః ప్రియమూర్తయః॥౮॥తతఃకిమతఆహ॥తమితి॥తమింద్రం-వార్ముచాం మేఘానాం-తద్రేతసా తద్వృష్టిపయసా॥౯॥తదితి॥ఉపజీవంతిజీవికాంకల్పయంతి-ధర్మార్థకామసిద్ధయే-నను కృష్యాదిభిర్జీవంతికిమింద్రేణేత్యతాహ - పుంసామితి-ఫలభావనః ఫలసాధకః-పర్జన్యం వినా కృష్యాదివైఫల్యాదిత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ వచఇతి॥ ఇంద్రాయమన్యుంజనయన్నితి-కోపజననద్వారాగర్వపర్వతాదింద్రమవతారయితుం దేవతానిరాకరణం- నత్వయమేవభగవతోఽభిప్రాయఇత్యర్థః॥౧౨॥ ప్రథమంతావత్కర్మవాదేన దేవాన్నిరాకరోతి॥కర్మణేతి॥ననుజడాత్కర్మణః కేవలాత్కథంఫలసిద్ధిస్స్యాత్-అ చోచ్యతే-అపరిశీలితమీమాంసాశాస్త్రమతివిలసితశ్రద్ధాకర్మణఃఫలకరణత్వేవచనతోఽవగతే - కింగతోఽనుపపన్నం నామేతి భావః॥౧౩॥ కేచిత్పునరతిసాహసాద్భీతాః-కర్మపరతంత్రమీశ్వరమన్యంతే తన్మతమనూద్యనిరాకరోతి॥ అస్తి చేదితి॥స్వయంకర్మభిర్వ్యాప్తోఽన్యేషాంజీవానాంకర్మణాం-ఫలరూపీఫలదాతాసోఽపికర్తారంభజతే - తత్కర్మఫలదానేన॥

తత్ర తావత్క్రియాయోగో భవతాం కిం విచారితః। అథవా లౌకికస్తన్మే పృచ్ఛతస్సాధు భణ్యతామ్॥ ౭॥ నందః॥ పర్జన్యో భగవానింద్రో మేఘాస్తస్యాత్మమూర్తయః। తేఽభివర్షంతి భూతానాం ప్రీణనం జీవనం పయః॥౮॥ తం తాత వయమన్యే చ వార్ముచాం పతిమీశ్వరమ్। ద్రవ్యైస్తద్రేతసా సిద్ధైర్యజంతే క్రతుభిర్నరాః॥౯॥ తచ్ఛేషేణోపజీవంతి త్రివర్గఫలసిద్ధయే। పుంసాం పురుషకారాణాం పర్జన్యః ఫలభావనః॥౧౦॥ య ఏవం విసృజేద్ధర్మం పారంపర్యాగతం నరః। కామాల్లోభాద్భయాద్ద్వేషాత్స వై నాప్నోతి శోభనమ్॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥ వచో నిశమ్య నందస్య తథాన్యేషాం వ్రజౌకసామ్। ఇంద్రాయ మన్యుం జనయన్ పితరం ప్రాహ కేశవః॥౧౨॥ శ్రీభగవాన్॥ కర్మణా జాయతే జంతుః కర్మణైవ ప్రలీయతే। సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణైవ ప్రపద్యతే॥౧౩॥ అస్తి చేదీశ్వరః కశ్చిత్ఫలరూప్యన్యకర్మణామ్। కర్తారం భజతే సోఽపి న హ్యకర్తుః ప్రభుర్హి సః॥౧౪॥ కిమింద్రేణేహ భూతానాం స్వం స్వం కర్మానువర్తినామ్। అనీశేనాన్యథా కర్తుం స్వభావవిహితం నృణామ్॥ స్వభావతంత్రో హి జనస్స్వభావమనువర్తతే। స్వభావస్థమిదం సర్వం సదేవాసురమానుషమ్॥౧౬॥ దేహానుచ్చావచాన్ జంతుః ప్రాప్యోత్సృజతి కర్మణా। శత్రుర్మిత్రముదాసీనః కర్మైవ గురురీశ్వరః॥౧౭॥ తస్మాత్సంపూజయేత్కర్మ స్వభావస్స్వకర్మకృత్। అంజసా యేన వర్తేత తదేవాస్య హి దైవతమ్॥౧౮॥ ఆజీవ్యైకతరం భావం యస్త్వన్యముపజీవతి। న తస్మాద్విందతే క్షేమం జారం నార్యసతీ యథా॥౧౯॥ వర్తేత బ్రహ్మణా విప్రో రాజన్యో రక్షయా భువః। వైశ్యస్తు వార్తయా జీవేచ్ఛూద్రస్తు ద్విజసేవయా॥౨౦॥ కృషివాణిజ్యగోరక్షాః కుసీదం తుర్యముచ్యతే। వార్తా చతుర్విధా తత్ర వయం గోవృత్తయోఽనిశమ్॥ ౨౧ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి స్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః। రజసోత్పద్యతే విశ్వమన్యోన్యం వివిధం జగత్॥౨౨॥ రజసా చోదితా మేఘా వర్షంత్యంబూని సర్వతః। ప్రజాస్తైరేవ సిద్ధ్యంతి మహేంద్రః కిం కరిష్యతి॥౨౩॥ న నః పురో జనపదా న గ్రామా న గృహా వయమ్। వనౌకసస్తాత నిత్యం వనశైలనివాసినః॥

తస్మాద్గ॥౧౪॥అతః కర్మణ ఏవ ఫలసిద్ధేస్తత్పారతంత్ర్యేఽపి చ-అజాగళస్తనతుల్యత్వాత్-న దేవతయా కృత్యమిత్యాహ॥ కిమింద్రేణేతి॥ననుకర్మణోఽపి ప్రవృత్తిరంతర్యామ్యపేక్షయైవ-కథం సర్వథా దేవతాయా అనుపయోగ ఇత్యాశంక్యాహ-స్వభావవిహితమితి-స్వభావేన ప్రాక్తనసంస్కారేణైవ విహితం-యత్కర్మ తదన్యథా కర్తుమనీశేన॥౧౫॥ఏతద్వివృణోతి॥ స్వభావతంత్ర ఇతి॥ ప్రవృత్తేః సంస్కారాధీనత్వాత్ అంతర్యామి నేత్యర్థః॥౧౬॥ తస్మాత్స్వభావతోఽనిష్పన్నస్య కర్మణ ఏవ సర్వకారణత్వాత్-కర్మైవ పూజ్యమిత్యాహ దేహానిత్యాదిసార్ధేన॥౧౭॥తస్మాదితి॥స పూజయేత్ సంమానయేత్ ననుదేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకత్వాత్కర్మణః-కథం దేవతాం వినా సిద్ధిరిత్యాశంక్య - కర్మాంగమాత్రం దేవతేతిపక్షముపసంహరన్నేవ-హేతువాదమాశ్రిత్యాన్యామేవ దేవతాం సమర్థయతే-అంజసేతి॥౧౮॥ హేతుబలేనైవ విపక్షే దోషమాహ॥ ఆజీవ్యేతి॥ ఉపజీవతి సేవతే॥౧౯॥స్వవృత్తిం వక్తుం దృష్టాంతత్వేన వర్ణానాం వృత్తిభేదమాహ॥ వర్తేతేతి॥ బ్రహ్మణా వేదాధ్యయనాదినా॥౨౦॥ వైశ్యవృత్తేశ్చాతుర్విధ్య[illegible]మాహ॥ కృషీతి॥ కృషివాణిజ్యసహితా గోరక్షా - ఏవం త్రయం-కుసీదం వృద్ధిజీవనం-చతుర్థం॥౨౧॥ననుగవామపి వృత్తిర్మహేంద్రాధీనైవేత్యాశంక్య-నిరీశ్వరసాంఖ్యమతాశ్రయేణ నిరాకరోతి శ్లోకద్వయేన॥సత్త్వమితి॥ అన్యోన్యం యోగేన॥౨౨॥రజసేతి॥ సర్వతః ఇతి సముద్రశైలవనాదిష్వపి స్వ

ష్టిదర్శనాన్న ప్రేక్షావత్పూర్వత్వం వృష్టేరితి భావః- తైరేవ మేఘైరేవ-సిద్ధ్యంతి జీవంతి॥౨౩॥ తథాపి॥ యోగక్షేమార్థం దేవతాపేక్షితేతి చేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ పురః పత్తనాని-జనపదాః దేశాః- నః అస్మాకం యోగక్షేమహేతుర్వనశైలాదయ ఏవేతి భావః- బ్రాహ్మణానపి సంగృహ్ణన్నిగమయతి తస్మాదితి॥౨౪॥ స్వయముత్ప్రేక్షితయాగకల్పమాహ-సార్ధైః పంచభిః॥ యఇతి॥ సంభారాస్సాధనాని॥౨౫॥ పచ్యంతామితి॥ సూపం మాన్నం- పాయసం కేవలే పయసి పక్వం-సంయావాదయో గోధూమాదివిక్రియాః- క్రమశ్చ సూపపాయసయోః-శ్రుత్వా-దోహస్యార్థతో న్యేషాం పాకతః॥౨౬॥ యాగశోభార్థం శ్రద్ధోత్పాదనార్థం చాహ॥ హూయంతామితి॥ ధేనుదక్షిణాః ధేను- సహితా దక్షిణాస్తా ఏవ వా దక్షిణాః- వః యుష్మాభిః॥౨౭॥ అన్యేభ్య ఇతి॥ యవసం తృణం॥౨౮॥౨౯॥ ఏతదితి॥ సర్వానాశితఃకం పనానుమోదయన్నాహ-గోబ్రాహ్మణాద్రీణామితి మహ్యం మమ చ॥౩౦॥౩౧॥ తథేతి॥ తద్ద్రవ్యేణ మహేంద్రమఖద్రవ్యేణ-గిరిద్విజాగ్ర్యం ప్రతి- యథాయ

వాం బ్రాహ్మణానామద్రేశ్చారభ్యతాం మఖః॥౨౪॥ యఇంద్రయాగసంభారాస్తైరయం సాధ్యతాం మఖః॥౨౫॥ పచ్యంతాం వివిధాః పాకాస్సూపాంతాః పాయసాదయః। సంయావాపూపశష్కుల్యస్సర్వదోహశ్చ గృహ్యతాం॥౨౬॥ హూయంతామగ్నయస్సమ్యగ్బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః। అన్నం బహువిధం దేయం తేభ్యో వో ధేనుదక్షిణాః॥౨౭॥ అన్యేభ్యశ్చాశ్వచండాలపతితేభ్యో యథార్హతః। యవసం చ గవాం దత్వా గిరయే దీయతాం బలిః॥౨౮॥ స్వలంకృతా భుక్తవంతస్స్వనులిప్తాస్సువాససః। ప్రదక్షిణం చ కురుత గోవిప్రానలపర్వతాన్॥౨౯॥ ఏతన్మమ మతం తాత క్రియతాం యది రోచతే। అయం గోబ్రాహ్మణాద్రీణాం మహ్యం చ దయితో మఖః॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ కాలాత్మనా భగవతా శక్రదర్పజిఘాంసయా। ప్రోక్తం నిశమ్య నందాద్యాస్సాధ్వగృహ్ణంత తద్వచః॥౩౧॥ తథా చ వ్యదధుస్సర్వం యథాహ మధుసూదనః। వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం తద్ద్రవ్యేణ గిరిద్విజాన్॥౩౨॥ ఉపహృత్య బలీన్సర్వానాదృతా యవసం గవాం। గోధనాని పురస్కృత్య గిరిం చక్రుః ప్రదక్షిణం॥౩౩॥ అనాంస్యనడుద్యుక్తాని తే చారుహ్య స్వలంకృతాః। గోప్యశ్చ కృష్ణవీర్యాణి గాయంత్యస్సద్విజాశిషః॥౩౪॥ కృష్ణస్త్వన్యతమం రూపం గోపవిస్రంభణం గతః। శైలోస్మీతి బ్రువన్భూరి బలిమాదద్బృహద్వపుః॥౩౫॥ తస్మై నమో వ్రజజనైస్సహ చక్రే మహాత్మనే। అహో పశ్యత శైలోసౌ రూపీ నోనుగ్రహం వ్యధాత్॥౩౬॥ ఏషోవజానతో మర్త్యాన్కామరూపీ వనౌకసః। హంతి హ్యస్మై నమస్యామః శర్మణే ఆత్మనో గవాం॥౩౭॥ ఇత్యద్రిగోద్విజమఖం వాసుదేవప్రచోదితాః। యథా విధాయ గోపాలాస్సహకృష్ణా వ్రజం యయుః॥౩౮॥ *************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇంద్రస్తదాత్మనః పూజాం విజ్ఞాయ విహతాం నృప। గోపేభ్యః కృష్ణనాథేభ్యో నందాదిభ్యశ్చుకోప హ॥౧॥ గణం సంవర్తకం నామ మేఘానాం చాంతకారిణాం। ఇంద్రః ప్రాచోదయత్క్రుద్ధో వాక్యం చాహేశమాన్యుత॥౨॥ అహో శ్రీమదమాహాత్మ్యం గోపానాం కాననౌకసాం। కృష్ణం మర్త్యముపాశ్రి

థం॥౩౨॥ ఉపహృత్యేతి॥ బలీనుపహృత్య దత్వా-ఆదృతాః సాదరాః॥౩౩॥ అనాంసీతి॥ అనడుద్యుక్తాని ఉక్షమానడుద్భిర్యుక్తాని-సద్విజాశిషః ద్విజాశీర్భిస్సహితాః॥౩౪॥ కృష్ణ ఇతి॥ గోపవిస్రంభణం గోపానాం విశ్వాసజనకం- రూపం గతః ప్రాప్తస్సన్-బలిముపహారం-ఆదత్ అభక్షయత్॥౩౫॥ తస్మా ఇతి॥ తస్మై ఆత్మనే-ఆత్మనా స్వయం వ్రజజనైస్సహ నమశ్చక్రే అహో ఇత్యాది సార్ధశ్లోకం పఠన్॥౩౬॥ ఏష ఇతి॥ కామరూపీ సర్పాదిరూపః-అస్మై అద్రయే-శర్మణే క్షేమాయ॥౩౭॥

ఇతీతి॥ శ్లో॥ కర్మైవాలం ప్రాక్స్వభావో గుణా వా కర్మాంగం వా తద్వశో వా మహేశః। వార్తా కర్త్రీ దేవతేతీయముక్తా దేవక్రోధే భవన్మతిర్నత్వభీష్టా। శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******

శ్లో॥ పంచవింశే రుషా శక్రే వ్రజనాశాయ వర్షతి। ఉద్ధృత్య గిరిమాపారాదరక్షద్గోకులం ప్రభుః॥ ఇంద్ర ఇతి॥ కృష్ణో నాథో యేషాం తేభ్యః॥౧॥ గణమితి॥ క్రుద్ధశ్చ సన్నింద్రః- సంవర్త[illegible]నామ-సంవర్తః ప్రళయః - తత్కర్తారం మేఘానాం ప్రసిద్ధం గణం- ప్రాచోదయత్ ప్రేషయామాస-నను- కథం కృష్ణనాథానాం ఘాతే ప్రవృత్త ఇత్యాశంక్యాత్మసంభావనయా నిరస్తవివేకత్వాదిత్యాశయేనాహ-వాక్యం చాహేత్యాది పంచభిః- ఈశమానీ అహమీశ్వర ఇతి గర్వకవాన్॥౨॥ అహో

ఇతి। దేవహేళనం దేవస్యావజ్ఞాం॥౩॥ యథేతి॥ అస్వస్థైః అసమర్థైః కష్టకారిభిః [illegible] సర్వైః - అతఏవ-
నామమాత్రైః నామమాత్రేణ యానావ ఇవ [illegible] తత్సదృశైః [illegible] యదవం॥౪॥ వాచాల
[illegible] బాలిశం [illegible] మానం - అతః స్తబ్ధ
[illegible] యోః బాలిశం - ఏవ
[illegible]

[illegible]

—✻ ఇతి పంచవింశోఽధ్యాయః ✻—

[illegible]

[illegible] మే నే॥ ౧౭॥
కథం మే నేతా హా। అహో [illegible] ఉపగత బహు [illegible]
[illegible] స్వసా [illegible] సా
ధయిష్యామి- [illegible] మోసాగ్యామి - [illegible]
౧౮॥ నను దేవాః [illegible]
నాంసురాణా [illegible] యస్మాత్ - [illegible] - కించ - తేషాం [illegible] గ్రహ
ఏవేత్యాహ - మ [illegible] ౧౭॥ తస్మాదితి॥ గోపాయెరక్షిష్యామి - కించ - సోయం మేమయా [illegible] సంకల్పోవా - అ

హితః కృత ఇత్యర్థః॥౧౮॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ కృత్వా ధృత్వా ఛత్రాకం శిలీంధ్రం యథా॥౧౯॥ అథేతి॥ యథోపజోషం యథాసుఖం॥ ౨౦॥౨౧॥ తథేతి॥ వ్రజాః శకటనంఘాః సహితాః సోపజీవినః భృత్యపురోహితాదిసహితాః॥౨౨॥ క్షుదితి॥ పదాత్ స్థానాత్॥౨౩॥౨౪॥ నిర్యాతేతి॥ వ్యుదప్రాయాః ప్రోదకప్రాయాః స్వల్పజలా ఇత్యర్థః॥౨౬॥ తత ఇతి॥ శకటోఢోపకరణం శకటైరూఢముపకరణం యథాభవతి తథా॥౨౭॥౨౮॥ తమితి॥ నిర్భృతాః పూర్ణాః - యథాయథోచితం-పరిరంభణాదిభిః-సమీయుః-ఉపజగ్ముః-సదాశిషః శోభనాశీర్వాదాన్॥౨౯॥౩౨॥ తత ఇతి॥ తతో గోవర్ధనస్థానాత్-అస్య కృష్ణస్య-తథావిధాని గోవర్ధనోద్ధరణాదీని కృతాని కర్మాణి గాయంత్యః ఈయుః ముదితాః-ఏవం-ప్రీణాద్దిస్పృశః హృదిస్పృశా యస్యాః॥ కథం భూతాన్యస్య ప్రేమ్ణా తేన-తాసాం హృది స్పృశంతీతి హృదిస్పృక్-తస్య॥౩౩॥***

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

దధార లీలయా కృష్ణశ్ఛత్రాకమివ బాలకః॥౧౯॥ అథాహ భగవాన్గోపాన్హేంబ తాత వ్రజౌకసః। యథోపజోషం విశత గిరిగర్తం సగోధనాః॥౨౦॥ న త్రాస ఇహ వః కార్యో మద్ధస్తాద్రినిపాతనాత్। వాతవర్షభయేనాలం తత్త్రాణం విహితం హి వః॥౨౧॥ తథా నిర్వివిశుర్గర్తం కృష్ణాశ్వాసితమానసాః। యథావకాశం సధనాః సవ్రజాః సోపజీవినః॥౨౨॥ క్షుత్తృడ్వ్యథాం సుఖాపేక్షాం హిత్వా తైర్వ్రజవాసిభిః। వీక్ష్యమాణో దధారాద్రిం సప్తాహం నాచలత్పదాత్॥౨౩॥ కృష్ణయోగానుభావం తం నిశామ్యేంద్రోతివిస్మితః। నిస్తంభో భ్రష్టసంకల్పః స్వాన్మేఘాన్సన్న్యవారయత్॥౨౪॥ ఖం వ్యభ్రముదితాదిత్యం వాతవర్షం చ దారుణం। నిశామ్యోపరతం గోపాన్గోవర్ధనధరోబ్రవీత్॥౨౫॥ నిర్యాత త్యజత త్రాసం గోపాః సస్త్రీధనార్భకాః। ఉపారతం వాతవర్షం వ్యుదప్రాయాశ్చ నిమ్నగాః॥౨౬॥ తతస్తే నిర్యయుర్గోపాః స్వం స్వమాదాయ గోధనం। శకటోఢోపకరణం స్త్రీబాలస్థవిరాః శనైః॥౨౭॥ భగవానపి తం శైలం స్వస్థానే పూర్వవత్ప్రభుః। పశ్యతాం సర్వభూతానాం స్థాపయామాస లీలయా॥౨౮॥ తం ప్రేమవేగాన్నిర్భృతా వ్రజౌకసో యథా సమీయుః పరిరంభణాదిభిః। గోప్యశ్చ సస్నేహమపూజయన్ముదా దధ్యక్షతాద్భిర్యుయుజుః సదాశిషః॥౨౯॥ యశోదా రోహిణీ నందో రామశ్చ బలినాం వరః। కృష్ణమాలింగ్య యుయుజురాశిషః స్నేహకాతరాః॥౩౦॥ దివి దేవగణాః సాధ్యాః సిద్ధగంధర్వచారణాః। తుష్టువుర్ముముచుస్తుష్టాః పుష్పవర్షాణి పార్థివ॥౩౧॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్దివి దేవప్రచోదితాః। జగుర్గంధర్వపతయస్తుంబురుప్రముఖా నృప॥౩౨॥ తతోనురక్తైః పశుపైః పరిశ్రితో రాజన్స్వగోష్ఠం సబలోవ్రజద్ధరిః। తథావిధాన్యస్య కృతాని గోపికా గాయంత్య ఈయుర్ముదితా హృదిస్పృశః॥౩౩॥ ******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచవింశోధ్యాయః,

శ్రీశుక ఉ. ఏవంవిధాని కర్మాణి గోపాః కృష్ణస్య వీక్ష్య తే। అతద్వీర్యవిదః ప్రోచుః సమభ్యేత్య సువిస్మితాః॥౧॥ బాలకస్య యదేతాని కర్మాణ్యత్యద్భుతాని వై। కథమర్హత్యసౌ జన్మ గ్రామ్యేష్వాత్మజుగుప్సితం॥౨॥ యః సప్తహాయనో బాలః కరేణైకేన లీలయా। కథం బిభ్రద్గిరివరం పుష్కరం గజరాడివ॥౩॥ తోకేనామీలితాక్షేణ పూతనాయా మహౌజసః। పీతః స్తనః సహ ప్రాణైః కాలేనేవ వయస్తనోః॥౪॥ హిన్వతోధః శయానస్య మాస్యస్య చరణావుదక్। అనోపతద్విపర్యస్తం రుదతః ప్రపదాహతం॥౫॥ ఏకహాయన ఆసీనో హ్రియ

ష్టో॥ షడ్వింశే విస్మితా గోపాః కృష్ణస్యాస్య తత్కర్మభిః। నందో గర్గోక్తిమాశంస్య తద్వైశ్వర్యమవర్ణయత్॥ ఏవమితి॥౧॥ నందమభ్యేత్య నందముపాగమ్య-యదూచుస్తదాహ॥ బాలకస్యేతి॥ యత్ యస్మాదద్భుతాని కర్మాణి తస్మాత్ గ్రామ్యేషు గోపాలేషు-కథం జన్మార్హతి-ఆత్మజుగుప్సితం ఆత్మనర్హం॥౨॥ అద్భుతాని కర్మాణ్యాహుర్ద్వాదశభిః॥ య ఇతి॥ యః సప్తహాయన ఇతి-కథం బిభ్రత్ స్థిత ఇతి పుష్కరం పద్మం గజరాట్ మహాగజ ఇవ॥౩॥ తోకేనేతి॥ మహౌజసః మహాబలాయాః తనోర్వయః-ఆయుర్యౌవనం వా-కాలేనయథాపీయతే తద్వత్-కథమిత్యనువృత్తిః॥౪॥ హిన్వత ఇతి॥ అనసోధశ్శయానస్య-మాస్యస్య మాసాన్తరయః పరిచ్ఛేదకాయస్యఉదక్ ఊర్ధ్వం చరణౌ హిన్వతశ్చాలయతః ప్రపదేన పాదాగ్రేణ ఆహతం విపర్యస్తం అనః కథం అపతత్॥౫॥ ఏకహాయన ఇతి॥ మాసైక్యేన హ్రియమాణస్య తంతృణావర్తం-దైత్యం కథం అహాన్నిత్యర్థః॥౬॥ క్వచిదితి॥ హైయంగవస్తైన్యే నవనీతచౌర్యే హైయంగవీనమితివక్తవ్యే హైయంగవమితి ప్రయోగ ఆర్షః ఏవమే

వసరూప ప్రాపిక్షేప్యం॥ సా॥ హైయంగవీనం సంజ్ఞాయామితి ఖ్యాం గచ్ఛన్-చరన్నిత్యర్థః॥ ౭॥ వనఇతి॥ ముఖతో హం
తుకామో యస్తం బకం వేపమానం బాహుభ్యాం ముఖతః కిఖమపాటయత్ ।౮॥ ౧౧॥ ఆశీవిషతమేతి॥ ఆశీవిషతమః అతి
ప్రా రివిషస్తాశావహీంద్రశ్చ తం॥ దుస్త్యజ ఇతి॥ ఔత్పత్తికః స్వాభావికః కథమితి కిం సర్వేషామస్మాకమాత్మాస్యాదితిశం
కా॥ ౧౪॥ ఉక్తమపి అతివిస్మయేనాభినయేన వదంతి క్వసప్తహాయన ఇతి॥ ౧౫॥ ప్రాగిత్యాదినా మేవ గర్గాచార్య వాక్యం తత్
చ్చరిత్ర పరిశీలనేన నివృత్తాసంభావనస్య నందస్య కృష్ణస్య తత్త్వావబోధకం జాతం- ఇదానీం తేనైవ వాక్యేన గోపాననుభావ
తి- శ్రూయతామితి॥ ౧౬॥ ౨౦॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ తత్కర్మసు న విస్మయః కర్తవ్యః॥ ౨౨॥ ఇత్యద్ధేతి॥ ఇత్యద్ధా సా
క్షాత్-మాం ప్రతి సమాదిశ్య గర్గే స్వగృహం గతే సతి తదా ప్రభృతి అహం మన్యమానోస్మి- ఇదానీం కృష్ణం నారాయణస్యాంశం
మన్యే అత్ర హేతుః-అక్లిష్టకారిణమితి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ గోవర్ధనోద్ధరణం సహస్ర కరమనుస్మరంతః ప్రశంసంతో హరిం స్తువంతి

మానో పి హేయసా। దైత్యేనయుక్తస్తనావక్షిపహాకంఠప్రహాతుమిచ్ఛేత్॥ ౭॥ వ్యంధ్యం గతః తస్యాసా

తాబద్ధ ఉలూఖలే। గచ్ఛన్నర్జునయోర్మధ్యే బాహుభ్యాం తావపాతయత్ ॥ ౮ వనే సంచారయన్
వత్సాన్ సరామో బాలకైర్వృతః। హంతుకామం బకం దోర్భ్యాం ముఖతోరిమపాటయత్ ॥౯॥ వత్సేషు వ
త్సరూపేణ ప్రవిశంతం జిఘాంసయా। హత్వా న్యపాతయత్తేన కపిత్థాని చ లీలయా॥౧౦॥ హత్వా రాసభదై
తేయం తద్బంధూంశ్చ బలాన్వితః। చక్రే తాళవనం క్షేమం పరిపక్వఫలాన్వితమ్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రలంబం ఘాత
యిత్వోగ్రం బలేన బలశాలినా। అమోచయద్వ్రజపశూన్ గోపాంశ్చారణ్యవహ్నితః॥౧౨॥ ఆశీవిషతమా
హీంద్రం దమిత్వా విమదం హ్రదాత్। ప్రసహ్యోద్వాస్య యమునాం చక్రేసౌ నిర్విషోదకామ్॥౧౩॥
దుస్త్యజశ్చానురాగోస్మిన్ సర్వేషాం నో వ్రజౌకసామ్। నంద తే తనయేస్మాసు తస్యాప్యౌత్పత్తికః కథమ్॥
౧౪॥ క్వ సప్తహాయనో బాలః క్వ మహాద్రివిధారణమ్। తతో నో జాయతే శంకా వ్రజనాథ తవాత్మజే॥౧౫॥
నందః॥ శ్రూయతాం మే వచో గోపా వ్యేతు శంకా చ వోర్భకే। ఏనం కుమారముద్దిశ్య గర్గో మే యదువాచ హ
॥౧౬॥ వర్ణాస్త్రయః కిలాస్యాసన్ గృహ్ణతోనుయుగం తనూః। శుక్లో రక్తస్తథా పీత ఇదానీం కృష్ణ
తాం గతః॥౧౭॥ ప్రాగయం వసుదేవస్య క్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవ ఇతి శ్రీమానభిజ్ఞాః సంప్రచ
క్షతే॥౧౮॥ బహూని సంతి నామాని రూపాణి చ సుతస్య తే। గుణకర్మానురూపాణి తాన్యహం వేద నో జ
నాః॥౧౯॥ ఏష వః శ్రేయ ఆధాస్యద్గోపగోకులనందనః। అనేన సర్వదుర్గాణి యూయమంజస్తరిష్యథ॥౨౦॥
పురానేన వ్రజపతే సాధవో దస్యుపీడితాః। అరాజకే రక్ష్యమాణా జిగ్యుర్దస్యూన్ సమేధితాః॥౨౧॥ య
ఏతస్మిన్ మహాభాగాః ప్రీతిం కుర్వంతి మానవాః। నారయోభిభవంత్యేతాన్ విష్ణుపక్షానివాసురాః ॥౨౨॥
తస్మాన్నంద కుమారోయం నారాయణసమో గుణైః। శ్రియా కీర్త్యానుభావేన తత్కర్మసు న విస్మయః ॥
౨౩॥ ఇత్యద్ధా మాం సమాదిశ్య గర్గే చ స్వగృహం గతే। మన్యే నారాయణస్యాంశం కృష్ణమక్లిష్టకారిణమ్॥౨౪॥
ఇతి నందవచః శ్రుత్వా గర్గగీతం వ్రజౌకసః। ముదితా నందమానర్చుః కృష్ణం చ గతవిస్మయాః॥౨౫॥ దేవే వ
ర్షతి యజ్ఞవిప్లవరుషా వజ్రాశ్మవర్షానిలైః సీదత్పాలపశుస్త్రి చాత్మశరణం దృష్ట్వానుకంప్యుత్స్మయన్ ॥
ఉత్పాట్యైకకరేణ శైలమబలో లీలోచ్ఛిలీంధ్రం యథా బిభ్రద్గోష్ఠమపాన్మహేంద్రమదభిత్ప్రీయా
న్న ఇంద్రో గవామ్॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షడ్వింశోధ్యాయః. ************

తం ప్రార్థయతే॥ దేవ ఇతి॥ యజ్ఞవిప్లవేన రుషా సహ-ఇంద్రే వర్షతి సతి- వజ్రాశ్మవర్షాణి వైరశనిజలశరధా
తివృష్టి వాయుభిః సీదత్పాలపశుస్త్రీ సీదంతః-బాలాః పశవః-స్త్రియశ్చ యస్మిన్ తత్తథా-ఆత్మా స్వ యమేవ శరణం యస్య
తద్గోష్ఠం దృష్ట్వానుకంపీ ఉత్స్మయన్ హసన్-ప్రార్థిమావిష్కుర్వన్-స శైలముత్పాట్య అబలః బాలః లీలార్థము చ్ఛిలీంధ్రమి
యథా-ఏకేనకరేణ-బిభ్రత్ దధత్ - యః గోష్ఠమపాత్ పాలితవాన్-ఏవంమహేంద్రమదభిత్ గవామింద్ర ఇతి తద్గా
ధ్యాయార్థం చ స్మరతి-ఏవంభూతః శ్రీకృష్ణః నః ప్రీయాత్ ప్రియతామితి॥ శ్లో॥ షడ్వింశే వత్స మేవ్యక్తః షడ్వింశే దశ మో
హరిః॥ వ్యస్తపంచవింశమ్యాం చతుర్వింశతితః పృథక్॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ అస్యార్థః॥ దశమస్కంధే -షడ్వింశతిత
మాధ్యాయే - షడ్వింశతితత్త్వాత్మకః దశలక్షణలక్షితః హరిః-చతుర్వింశతితత్త్వాపేక్షయా పృథక్ జీవసంజ్ఞం మాం వ్యస
క్తః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **********************************

శ్లో॥ సప్తవింశే తదాలక్ష్య కృష్ణస్య ప్రాభవం పరం। వర్ణ్యతే సురభీంద్రాభ్యాం అభిషేకమహోత్సవః ॥ గోవర్ధన ఇతి॥ గోవర్ధనే ధృతే శైల ఇతి శక్రస్య భయేనాగమనే హేతుః-ఆసారాద్రక్షిత ఇతి సురభేస్తు శ్లాఘయాఽగమనం॥౧॥ తత్రేంద్ర ఆగత్య కింకృతవాంస్తదాహ॥ వివిక్తమిత్యాదినా-అథాహ సురభిరిత్యతః ప్రాక్తనగ్రంథేన॥ వివిక్తమితి॥ వివిక్తప్రకారం తే-పాదయోః పస్పర్శ నమశ్చకార॥౨॥ దృష్టేతి॥ అస్య శ్రీకృష్ణస్య శ్రుతశ్చాసావనుభావశ్చ శ్రుతానుభావః - దృష్టః శ్రుతానుభావో యేన-స ఇంద్రః-నష్టః త్రిలోకేశోఽహమితి మదో యస్య సః॥౩॥ తత్ర మమాపరాధం క్షమస్వేతి వక్తుం తవ తావదపరాధోనాస్త్యేవ తత్కృతయా మన్నిగ్రహోఽపి న కృత ఇత్యాహ చతుర్భిః విశుద్ధసత్త్వమితి। ధామ స్వరూపం-శాంతం ప్రకరూపం-అతస్తపోమయం ప్రచురజ్ఞానం సర్వజ్ఞమిత్యర్థః-కుతః ధ్వస్తరజస్తమస్కం ధ్వస్తే అవిద్యయా నష్టే రజస్తమసీ యస్మిన్-అత ఏవాయం అస్మదాదిషు దృశ్యమానః-మాయాకార్యరూపః - గుణసంప్రవాహః గుణైః సంప్రోహ్య ఇతి తథా సంసార ఇత్యర్థః-స తే తవ న విద్యతే యతః - అగ్రహణేనాజ్ఞానేనానుబధ్యత ఇతి తథా-సః సర్వజ్ఞస్య తే నాస్తీత్యర్థః-అజ్ఞానసంబంధో వా॥౪॥ యదా॥ అజ్ఞానతత్కృతదేహసంబంధౌ న స్తః-తదా తత్కృతానాం లోభాదీనాం కా వార్తేత్యాహ ॥ కుత ఇతి॥ తత్కృతాః దేహసంబంధకృతాః తద్ధేతవః-పునర్దేహస్య హేతవః-న ముజ్ఞానినామపి తే దృశ్యంతే-అత ఆహ॥ అబుధలింగభావాః అజ్ఞానినాం లింగభూతాః యావద్రాగాదిమత్త్వం-తావత్ అజ్ఞానిత్వమేవ-జ్ఞానిత్వం న సిద్ధమిత్యర్థః॥ లో

శ్రీశుకః॥ గోవర్ధనే ధృతే శైలే ఆసారాద్రక్షితే వ్రజే। గోలోకాదావ్రజత్కృష్ణం సురభిః శక్ర ఏవ చ॥౧॥ వివిక్త ఉపసంగమ్య వ్రీడితః కృతహేళనః। పస్పర్శ పాదయోరేనం కిరీటేనార్కవర్చసా ॥౨॥ దృష్టశ్రుతానుభావోఽస్య కృష్ణస్యామితతేజసః। నష్టత్రిలోకేశమద ఇదమాహ కృతాంజలిః॥౩॥ ఇంద్రః॥ విశుద్ధసత్త్వం తవ ధామ శాంతం తపోమయం ధ్వస్తరజస్తమస్కం। మాయామయోఽయం గుణసంప్రవాహో న విద్యతే తే గ్రహణానుబంధః॥౪॥ కుతో ను తద్ధేతవ ఈశ తత్కృతా లోభాదయో యేఽబుధలింగభావాః। అథాపి దండం భగవాన్బిభర్తి ధర్మస్య గుప్త్యై ఖలనిగ్రహాయ॥౫॥ పితా గురుస్త్వం జగతామధీశో దురత్యయః కాల ఉపాత్తదండః। హితాయ చేచ్ఛాతనుభిః సమీహసే మానం విధున్వన్జగదీశమానినాం॥౬॥ యే మద్విధాజ్ఞా జగదీశమానినస్త్వాం వీక్ష్య కాలేఽభయమాశు తన్మదం। హిత్వార్యమార్గం ప్రభజంత్యపస్మయా ఈహా ఖలానామపి తేఽనుశాసనం ॥౭॥ స త్వం మమైశ్వర్యమదప్లుతస్య కృతాగసస్తేఽవిదుషః ప్రభావం। క్షంతుం ప్రభోఽథార్హసి మూఢచేతసో మైవం పునర్భూన్మతిరీశ మేఽసతీ ॥౮॥ తవావతారోఽయమధోక్షజేహ భువో భరాణామురుభారజన్మనాం। చమూపతీనామభవాయ దేవ భవాయ యుష్మచ్చరణానువర్తినాం॥౯॥ నమస్తుభ్యం భగవతే పురుషాయ మహాత్మనే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ సాత్వతాం పతయే నమః॥౧౦॥ స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయ విశుద్ధజ్ఞానమూర్తయే। సర్వస్మై సర్వబీజాయ సర్వభూతాత్మనే నమః॥౧౧॥

భాద్యభావేఽపి మన్మానభంగో దండార్థమిత్యాహ॥ అథాపీతి॥౫॥ నను తద్దండే చ న మద్గోపపుత్రస్య కా శక్తిః - కిం వా కాలేనాంకోవాదండః-మయా కృత ఇత్యత ఆహ॥ పితేతి॥ జగతాం త్వం పితా జనకః గురురుపదేష్టా - అధీశః నియంతా-ఇతి దండధారణే హేతుత్రయం-కాలత్వాత్ సమర్థః తస్మాదుపాత్తదండో లీలావతారైః సమీహసే - తవ సమీహా లీలైవ-జగదీశమానినామస్మాకం మానధునన మిత్యర్థః॥౬॥ కథమేతదిత్యత ఆహ ॥ య ఇతి॥ మద్విధాశ్చ తే అజ్ఞాశ్చ-అతో జగదీశమానినః-కాలే భయకాలేఽపి-యథాఽధునైవాతివృష్టౌ- త్వామభయం భయమగణయంతం వీక్ష్య-ఆశు తన్మదం జగదీశా వయమితి మదం హిత్వా - వీతగర్వాస్సంతః ఆర్యమార్గం త్వద్భక్తిలక్షణం ప్రభజంతి-అతస్తవ ఈహైవ ఖలానాం అనుశాసనం దండ ఇత్యర్థః॥౭॥ ఏవం భగవద్రూపం అభిప్రాయం చానువర్ణ్య-క్షమాపయతి ॥ స త్వమితి॥ ఏవంభూతా అసతీ మతిర్మే పునర్మాభూదితి ప్రార్థనాంతరం॥౮॥ మహానయమపరాధః కథం క్షంతవ్య ఇతి చేదత ఆహ॥ తవేతి॥ హే అధోక్షజ-ఇహ చమూపతీనాం అస్వయమేవ భువో భారాణాం-పునశ్చ-ఉరుభారజన్మనాం ఉరూణాం బహూనాం భారాణాం జన్మ యేభ్యస్తేషాం-అభవాయ నాశాయ-యుష్మచ్చరణ సేవినాం తు భవాయ - ఉద్భవాయ - అతో మమ త్వత్సేవకత్వాదత్యంతాపరాధోఽపి క్షంతవ్య ఇతి భావః॥౯॥ క్షమాపయన్నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ తుభ్యం భగవతే కృష్ణాయ నమః - పురుషాయ సర్వాంతర్యామిణే మహాత్మనే అంతస్థత్వేఽపి అపరిచ్ఛిన్నాయ-కుతః వాసుదేవాయ సర్వనివాసాయ- సాత్వతాం యాదవానాం పతయే నమః॥౧౦॥ తర్హి కిమహం యాదవః తత్రాహ॥ స్వచ్ఛందేతి॥ స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయ స్వేషాం భక్తానాం - ఛందేన ఇ

చ్ఛయా స్వీకృత దేహాయ - తత్రాపి విశుద్ధం జ్ఞానమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై - స్వస్య మాయయా సర్వస్మై - కుతః - సర్వబీజాయ కారణాయ అతఏవ సర్వభూతాత్మనే నమ ఇతి॥౧౧॥ ఏవం సంస్తుత్య స్వాపరాధం నివేదయతి॥ మయేతి॥ ఆసార వాయుభిః గోష్ఠనాశాయ మయేదం మహత్కృత్యం చేష్టితం కృతమితి॥౧౨॥ త్వయేతి॥ తథాపి భో ఈశ - త్వయా అనుగృహీతోస్మి - అనుగ్రహం దర్శయతి - ధ్వస్తస్తంభ ఇతి - వృథోద్యమ ఇతి॥౧౩॥౧౪॥ ఇంద్రేణ స్వాభిప్రాయే నివేదితే భగవానపి తథైవాహ॥ మయేతి॥ ఇంద్రశ్రియా దేవరాజ్యేన॥౧౪॥౧౬॥ గమ్యతామితి॥ వః యుష్మాభిః - బహువచనం వస్వాద్యభిప్రాయేణ - స్వర్గం గంతవ్యం స్వర్గే హి తవైశ్వర్యత్వాదితి చేత్తత్రాహ - క్రియతామితి - మదనుశాసనేన యథాపూర్వం నిత్యం స్థీయతామిత్యర్థః - యుక్తైరప్రమత్తైః స్తంభవర్జితైర్నిరహంకారైః॥౧౭॥ అథేతి॥ స్వసంతానైర్గోభిః సహ॥౧౮॥ కృష్ణకృష్ణేతి॥ కృష్ణకృష్ణేత్యాదినా సంబోధ్య - ఇంద్రేణ హతా అపి భవతా సనాథా వయం కృతాః రక్షితా ఇత్యర్థః॥౧౯॥ త్వమితి॥ త్వం నః పరమం దైవం దేవతా - అతః - హే జగత్పతే - గోవిప్రదేవానాం - యే చాన్యే సాధవస్తేషాం భవాయాభ్యుదయాయ - త్వమేవ ఇంద్రో భవ॥౨౦॥ నను భవతామింద్రోప్యస్తి తత్కిమాహ॥ ఇంద్రమితి॥ అలం పురందరస్యేంద్రత్వేనేత్యర్థః - నను దేవ ఇం

మః॥౧౧॥ మయేదం భగవన్ గోష్ఠనాశాయాసారవాయుభిః। చేష్టితం విహతే యజ్ఞే మానినా తీవ్రమన్యునా॥౧౨॥ త్వయేశానుగృహీతోస్మి ధ్వస్తస్తంభో వృథోద్యమః। ఈశ్వరం గురుమాత్మానం త్వామహం శరణం గతః॥౧౩॥ ఏవం సంకీర్తితః కృష్ణో మఘోనా భగవానముమ్। మేఘగంభీరయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥౧౪॥ శ్రీభగవాన్॥ మయా తేకారి మఘవన్ యజ్ఞభంగోనుగృహ్ణతా। మదనుస్మృతయే నిత్యం మత్తస్యేంద్రశ్రియా భృశం॥౧౫॥ మామైశ్వర్యశ్రీమదాంధో దండపాణిం న పశ్యతి। తం భ్రంశయామి సంపద్భ్యో యస్య చేచ్ఛామ్యనుగ్రహం॥౧౬॥ గమ్యతాం శక్ర భద్రం వః క్రియతాం మేనుశాసనం। స్థీయతాం స్వాధికారేషు యుక్తైర్వః స్తంభవర్జితైః॥౧౭॥ అథాహ సురభిః కృష్ణమభివంద్య మనస్వినీ। స్వసంతానైరుపామంత్ర్య గోపరూపిణమీశ్వరం॥౧౮॥ సురభిః॥ కృష్ణకృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన। భవతా లోకనాథేన సనాథా వయమచ్యుత॥౧౯॥ త్వమేవ పరమం దైవం త్వం న ఇంద్రో జగత్పతే। భవాయ భవ గోవిప్రదేవానాం యే చ సాధవః॥౨౦॥ ఇంద్రం నస్త్వాభిషేక్ష్యామో బ్రహ్మణా చోదితా వయం। అవతీర్ణోసి భగవన్ భూమేర్భారాపనుత్తయే॥౨౧॥ ఏవం కృష్ణముపామంత్ర్య సురభిః పయసాత్మనః। జలైరాకాశగంగాయా ఐరావతకరోద్ధృతైః॥౨౨॥ ఇంద్రః సురర్షిభిః సాకం చోదితో దేవమాతృభిః। అభ్యషించత దాశార్హం గోవింద ఇతి చాభ్యధాత్॥౨౩॥ తత్రాగతాస్తుంబురునారదాదయో గంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః। జగుర్యశో లోకమలాపహం హరేః సురాంగనాః సంననృతుర్ముదాన్వితాః॥౨౪॥ తం తుష్టువుర్దేవనికాయకేతవో హ్యవాకిరంశ్చాద్భుతపుష్పవృష్టిభిః। లోకాః పరాం నిర్వృతిమాప్నువంస్త్రయో గావస్తదా గామనయన్ పయోద్రుతామ్॥౨౫॥ నానారసౌఘాః సరితో వృక్షా ఆసన్ మధుస్రవాః। అకృష్టపచ్యౌషధయో గిరయోబిభ్రమున్మణీన్॥౨౬॥ కృష్ణేభిషిక్త ఏతాని సర్వాణి కురునందన। నిర్వైరాణ్యభవంస్తాత క్రూరాణ్యపి నిసర్గతః॥౨౭॥ ఇతి గోగోకులపతిం గోవిందమభిషిచ్య సః। అనుజ్ఞాతో యయౌ శక్రో వృతో దేవాదిభిర్దివం॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - సప్తవింశోధ్యాయః *********

ద్రో భవ - కథమహం భవే ఇత్యుక్తే చేత్తత్రాహ - అవతీర్ణోసీతి॥౨౧॥ ఏవమితి॥ సురభిరాత్మనః పయసా అభ్యషించత్ ఇంద్రశ్చ ఆకాశగంగాయాః జలైరభ్యషించదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౨॥ ఇంద్ర ఇతి॥ దేవమాతృభిరదిత్యాదిభిః దశైర్మాతృభిశ్చేతి వా గాః పశూన్ - గాం స్వర్గం వా - ఇంద్రత్వేన విందతీతి కృత్వా గోవింద ఇత్యభ్యధాత్ - నామ కృతవానిత్యర్థః॥౨౩॥ తమితి॥ దేవనికాయేషు కేతవ ఇవ దర్శనీయాః ముఖ్యా ఇత్యర్థః - గావః గాం పృథివీం - పయోభిర్ద్రుతామార్ద్రామనయన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః॥౨౫॥ నానేతి॥ నానారసౌఘాః క్షీరాదివాహిన్యః - అకృష్టపచ్యాః కర్షణం వినైవ పచ్యా ఓషధయో వ్రీహ్యాదయశ్చ సన్ - యద్వా అకృష్టపచ్యా ఓషధయో యేషు తే గిరయః ఉన్మణీన్ గర్భగతానుత్ ఉద్గతాన్ - బహిః ప్రకటానబిభ్రదబిభరుః॥౨౬॥ శ్లో॥ ఇంద్రస్త్వమపి దేవానాం త్వం గవామింద్రతాం గతః। గోవింద ఇతి లోకే త్వాం గాస్యంతి భువి మానవాః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ **

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ అష్టావింశే తతో నందానయనం వరుణాలయాత్। వైకుంఠదర్శనం చాపి గోపానామనువర్ణ్యతే॥ గోవర్ధనం సముద్ధృత్య వశేకృత్వామరేశ్వరం। నందానయనతః కృష్ణో వరుణం చ వశే నయత్॥ ఏకాదశ్యామితి॥ కలామాత్రయా ద్వాదశ్యాం పారణాదరాభినివేశేనాసురీం వేళామవిజ్ఞాయ-అరుణోదయాత్పూర్వమేవ - శాస్త్రబలేన నిశి ఉదకం ప్రవిష్టం - తదనభిజ్ఞో వరుణస్య భృత్యోఽనయదితి॥ తథా చ శాస్త్రం॥ శ్లో॥ కలార్ధాం ద్వాదశీం దృష్ట్వా నిశీథాదూర్ధ్వమేవ హి। ఆమధ్యాహ్నాః క్రియాస్సర్వాః కర్తవ్యాశ్శంభుశాసనాదితి॥ వక్ష్యతి చ వరుణః॥ శ్లో॥ అజానద్భిర్మామకైర్మూఢైః-భగవద్ధర్మమజానతేత్యర్థః॥ ౧॥ ౨ చుక్రుశురితి॥ స్వానాం భగవద్ధర్మపరాణాం-అభయదః మాభైష్టేత్యభయం దదత్॥ ౩॥ ప్రాప్తమితి॥ సపర్యయా అర్హణేన॥ ౪॥ అద్యేతి॥ అద్య దాసీం-మే మయా-దేహో నిభృతః ధృతః-యదా-త్వద్దర్శనం జాతం-తదైవ దేహసాఫల్యం ప్రాప్తమిత్యర్థః యద్వా-నిభృతః పూర్ణమనోరథ ఇత్యర్థః॥ కించ-అద్యైవార్థో భగవతః- సర్వరత్నాకరపతినాపి ఇతః పూర్వం నైవం నిధోర్థః ప్రాప్త ఇత్యర్థః-కించ-సంసారోఽపి నివృత్త ఏవేత్యాశయేనాహ-త్వత్పాదభాజ ఇతి-అధ్వనః పారం మోక్షం॥ ౫॥ నమ ఇతి॥ భగవతే నిరతిశయైశ్వర్యాయ - బ్రహ్మణే పూర్ణాయ-పరమాత్మనే సర్వజీవని

లమాపిశత్॥ ౧॥ తం గృహీత్వానయద్భృత్యో వరుణస్యాసురోఽంతికం। అవిజ్ఞాయాసురీం వేళాం ప్రవిష్టముదకం నిశి॥ ౨॥ చుక్రుశుస్తమపశ్యంతః కృష్ణ రామేతి గోపికాః। భగవాంస్తముపశ్రుత్య పితరం వరుణాహృతం।

——* శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వరుణలోకగమనం *——

తదంతికం గతో రాజన్స్వానామభయదో విభుః॥ ౩॥ ప్రాప్తం వీక్ష్య హృషీకేశం లోకపాలస్సపర్యయా। మహత్యా పూజయిత్వాహ తద్దర్శనమహోత్సవః॥ ౪॥ వరుణః॥ అద్య మే నిభృతో దేహోఽద్యైవార్థోఽధిగతో మయా। త్వత్పాదభాజో భగవన్నవాపుః పారమధ్వనః॥ ౫॥ నమస్తుభ్యం భగవతే బ్రహ్మణే పరమాత్మనే। న యత్ర శ్రూయతే మాయా లోకసృష్టివికల్పనా॥ ౬॥ అజానతా మామకేన మూఢేనాకార్యవేదినా। ఆహృతోఽయం తవ పితా తద్భవాన్క్షంతుమర్హసి॥ ౭॥ మమాప్యనుగృహాణ త్వం గోవిందనీయతామేష పితా తే మాతృకాహృతః॥ (ప్రజావయమనుగ్రాహ్యాస్సాపరాధా అపి ప్రభో)॥ ౮॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం ప్రసాదితః కృష్ణో భగవానఖిలేశ్వరః। ఆదాయాగాత్స్వపితరం బంధూనాం చావహన్ముదం॥ ౯॥ నందస్త్వతీంద్రియం దృష్ట్వా లోకపాలమహోదయం। కృష్ణే చ సన్నతిం తేషాం జ్ఞాతిభ్యో విస్మితోఽబ్రవీత్॥ ౧౦॥ తే త్వౌత్సుక్యధియో గోపా రాజన్మత్వా తమీశ్వరం। అపి నస్స్వగతిం సూక్ష్మాముపాధాస్యదధీశ్వరః॥ ౧౧॥ ఇతి స్వానాం స సంకల్పం విజ్ఞాయాఖిలదృక్స్వయం। సంకల్పసిద్ధయే తేషాం కృపయైతదచింతయత్॥ ౧౨॥ జనో వై లోక ఏతస్మిన్నవిద్యాకామకర్మభిః। ఉచ్చావచాసు గతిషు న వేద స్వాం గతిం భ్రమన్॥ ౧౩॥ ఇతి సంచింత్య భగవాన్మహాకారుణికో విభుః। దర్శయామాస లోకం స్వం గోపానాం తమసః పరమ్॥ ౧౪॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం చ బ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనం। యద్ధి పశ్యంతి మునయో గుణాపాయే

శ్రీశుకః॥ ఏకాదశ్యాం నిరాహారస్సమభ్యర్చ్య జనార్దనం। స్నాతుం నందస్తు కాళింద్యాం ద్వాదశ్యాంజ

యంత్రే-న త్ర హేతుః-న యత్రేతి-లోకసృష్టిం వికల్పయతి- యా మాయా-సా-యత్ర న శ్రూయతే- అవిద్యమానైవ తిష్ఠతీత్యర్థః॥ ౬॥ అజానతేతి॥ అజానతా మూఢభృత్యేన-త్వత్పితా హరణం యత్కృతం తదితి॥ ౭॥ నందం విముచ్య సమర్పయతి॥ పితేతి॥ ౮॥ ౯॥ నందస్త్వితి॥ అతీంద్రియం అదృష్టపూర్వం- లోకపాలస్య మహోదయమైశ్వర్యం తేషాం తత్ర త్యానాం॥ ౧౦॥ త ఇతి॥ ఔత్సుక్యయుక్తా ధీర్యేషాం తే-ఏకిం-స్వగతిం స్వస్థానం- సూక్ష్మాం బ్రహ్మాఖ్యాం చ - ఉపాధాస్యత్ ఉపాధాస్యతి-నః అస్మాన్-ప్రాపయిష్యతీతి సంకల్పితవంత ఇత్యర్థః॥ ౧౧॥ ఇతీతి॥ ఇ ఏవంభూతం-స్వానాం స్వేషాం- సంకల్పం-అఖిలదృక్ సర్వజ్ఞః-స్వయమేవ విజ్ఞాయ- తేషాం సంకల్పసిద్ధయే-కృపయా-ఏతద్వక్ష్యమాణమచింతయత్॥ ౧౨॥ జన ఇతి॥ అవిద్యా దేహాదిష్వహంబుద్ధిః తతః కామః-తతః కర్మ-తైః ఉచ్చావచాసు దేవతిర్యగాదిషు- భ్రమన్-స్వీయాం గతిం-న వేద॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ స్వం బ్రహ్మస్వరూపం లోకం వైకుంఠాఖ్యం చ తమసః పరం తమసః ప్రకృతేః పరం॥ ౧౪॥ దేహాదిపిహితానాం తద్దర్శనమశక్యమితి ప్రథమం దేహాదివ్యతిరిక్తం బ్రహ్మస్వరూపం దర్శయామాసేత్యాహ॥ సత్యమితి॥ సత్యం అబాధ్యం-జ్ఞానం అజడం-అనంతమపరిచ్ఛిన్నం జ్యోతిః స్వప్రకాశం సనాతనం శశ్వత్సిద్ధం-గుణాపాయే గుణాపోహే-జ్ఞానినో యత్పశ్యంతి-తత్కృపయైవ దర్శయామాస॥ ౧౫॥ త ఇతి॥ ఏవం బ్రహ్మహ్రదం-బ్రహ్మైవ హ్రద ఇవ హ్రదః- తత్ర నిమ

గ్నస్యవిశేషవిజ్ఞానాభావాత్-తంబ్రహ్మహ్రదం-తేతునీతాఃప్రాపితాస్తస్మిన్మగ్నాశ్చ-తుశబ్దోక్తంవిశేషణమాహ-పునఃకృష్ణేనోద్ధృతాఃసమాధేరివోత్థాపితాస్సంతో బ్రహ్మణస్తస్యైవలోకంవైకుంఠాఖ్యందదృశురితి-నను బ్రహ్మహ్రదమగ్నానాంపునర్లోకదర్శనఘటితమేవేత్యాశంక్యాహ-యత్రేతి॥ యత్రయస్మిన్కృష్ణేనమిత్రేసతి-పూర్వమక్రూరఃఅధ్యగాత్ దృష్టవాన్-శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్ప్రాక్తనత్వాత్ భూతనిర్దేశః-నహ్యనర్హైర్భగవతి-కించదప్యసంభావితమితిభావః అథవా-అక్రూరోయత్రదృష్టవాన్-తస్యయమునాహ్రదస్య బ్రహ్మహ్రదఇతినామ- తంహ్రదంనీతామగ్నాస్సంతో బ్రహ్మలోకందదృశుః - పునశ్చకృష్ణేనోద్ధృతాః- పూర్వవత్తందృష్ట్వా- విస్మితాబభూవురితివ్యవహితాన్వయోప్రసిద్ధః అల్పనాచసోఢవ్యః॥౧౬।౧౭॥**

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనత్రింశేతురాసార్థముక్తిప్రత్యుక్తయోహరేః। గోపీభీరాససంరంభేతస్యచాంతర్ధికౌతుకం ॥ బ్రహ్మాదిజయసంరూఢదర్పకందర్పదర్పహా।జయతిశ్రీపతిర్గోపీరాసమండలమండనః॥ భగవానితి॥ నను విపరీతమిదం-పరదారాదివినోదేనకందర్పజితత్వప్రతీతేః-మైవం-యోగమాయాముపాశ్రితః శ్లో॥ఆత్మారామోప్యరీరమత్ । సాక్షాన్మన్మథమన్మథః॥ ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరతఇత్యాదిషుస్వాతంత్ర్యాభిధానాత్- తస్మాద్రాసక్రీడావిడంబనంకామవిజయఖ్యాపనా

సమాహితాః॥౧౫॥ తేతుబ్రహ్మహ్రదంనీతామగ్నాఃకృష్ణేనచోద్ధృతాః। దదృశుర్బ్రహ్మణోలోకంయత్రాక్రూరోధ్యగాత్పురా॥౧౬॥ నందాదయస్తుతందృష్ట్వాపరమానందనిర్వృతాః। కృష్ణంచ సమభిష్టూయమానయంతస్సువిస్మితాః॥౧౭॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టావింశోధ్యాయః.

—*రాసక్రీడాకథాప్రారంభః*—

శ్రీశుకః॥ భగవానపితారాత్రీశ్శరదోత్ఫుల్లమల్లికాః।వీక్ష్యరంతుంమనశ్చక్రే యోగమాయాముపాశ్రితః॥౧॥ తదోడురాజఃకకుభఃకరైర్ముఖంప్రాచ్యావిలింపన్నరుణేనశంతమైః। సచర్షణీనాముదగాచ్ఛుచోమృజన్ ప్రియఃప్రియాయా ఇవదీర్ఘదర్శనః॥౨॥ దృష్ట్వాకుముద్వంతమఖండమండలంరమాననాభంనవకుంకుమారుణం।వనంచతత్కోమలగోభిరంజితంజగౌకలంవామదృశాంమనోహరం॥౩॥ నిశమ్యగీతంతదనంగవర్ధనంవ్రజస్త్రియఃకృష్ణగృహీతమానసాః। ఆజగ్మురన్యోన్యమలక్షితోద్యమాః సయత్రకాంతోజవలోలకుండలాః॥౪॥ దుహంత్యోభియయుఃకాశ్చిద్దోహంహిత్వాసముత్సుకాః। పయోధిశ్రిత్యసంయావమనుద్వాస్యాపరాయయుః॥౫॥ పరివేషయంత్యస్తద్ధిత్వాపాయయంత్యశ్శిశూన్పయః।శుశ్రూషంత్యఃపతీన్కాశ్చిదశ్నంత్యోపాస్యభోజనం॥౬॥ లింపంత్యఃప్రమృజంత్యోన్యాఅంజంత్యఃకాశ్చలో

చనే త్యేవమత్రత్వం-కించ-శృంగారకథాపదేశేనవిషయతోనివృత్తిపరేయంపంచాధ్యాయీతివ్యక్తీకరిష్యామః- తాఃరాత్రీరితి॥శ్లో॥యాతాబలావ్రజంసిద్ధామయేమారంస్యథక్షపాఇతిచ-ప్రతిశ్రుతా ఇత్యర్థః॥౧॥ తదేతి॥ తదాతస్మిన్నేవక్షణే-తత్ప్రీతయే-ఉడురాజశ్చంద్రః-ఉదగాత్ ఉదితః- కింకుర్వన్-దీర్ఘకాలేనదర్శనంయస్యసః - ప్రియఃప్రియాయాః-ముఖమరుణేనకుంకుమేన-యథావిలింపతి-తథాప్రాచ్యాఃకకుభఃదిశః-ముఖం- శంతమైఃసుఖతమైఃకరైఃరశ్మిభిః- అరుణేనఉదయరాగేణ-విలింపన్నరుణీకుర్వన్నిత్యర్థః-సప్రసిద్ధఃఉడురాజః-తథాచర్షణీనాంజనానాం- ఓషధీనాంశుచస్తాపగ్లానీః-మృజన్-అపనయన్॥౨॥దృష్ట్వేతి॥కుముత్కుముదం-వికాసనీయంవిద్యతేయస్మిన్కాలే-కుముద్వంతం-అఖండంమండలంయస్య-రమాయాఆననస్యేవఆభాయస్యతం- నవకుంకుమమివారుణందృష్ట్వా - తథావనంచ- తస్యకోమలైః-గోభిఃరశ్మిభిఃరంజితంమధురందృష్ట్వాకలంమధురంజగౌఅగాయత్ - కథం- వామావక్రాదృశోయాసాంతాసాం-మనోహరంయథాతథా॥౩॥నిశమ్యేతి॥అసాపత్న్యాయాన్యోన్యం-అలక్షితఃనజ్ఞాపితః - ఉద్యమోయాభిస్తాఃసకాంతోయత్రతత్రగీతధ్వనిమార్గేణాజగ్ముః-జవేనవేగేన-లోలానిచంచలాని-కుండలానియాసాంతాః॥౪॥ శ్రీకృష్ణసూచకశబ్దశ్రవణేనతత్ప్రవణచిత్తానాంతత్క్షణమేవతత్ప్రవర్తకకర్మనివృత్తిందర్శయంత్యఇవాభ్యవసితం కర్మవిహాయయయుఃతదాహ।దుహంత్యఇతి॥పయఃస్థాలీస్థం- చుల్ల్యాంఅధిశ్రిత్యతతాపౌథమప్రతీక్షమాణాః-కాశ్చిద్గోప్యః - సంయావంగోధూమకణాన్నంపక్వమనుద్వాస్యఅనవతార్య-అపరాయయుః॥౫।౬॥ లింపంత్యఇతి ॥ అన్యాఃప్రమృజంత్యః

అంగరాద్యుద్వర్తనాదికుర్వంత్యః - కాశ్చ కాశ్చిత్ - కృష్ణగుప్త్యర్థం కర్మణా తదాసక్తమనసా మన్యధాకృతవ పిషల త్యే వేతి ద్యోతయన్నాహ-వ్యత్యస్తేతి-స్థానతః స్వరూపతశ్చ వ్యత్యస్తాని ధారణేన-విపర్యయం ప్రాప్తాని వస్త్రాభరణాని -యాసాం తాః॥౭॥నచ కృష్ణాకృష్టమనసాం విఘ్నాః ప్రభవంతీత్యాహ॥ తా ఇతి॥౮॥ అంతరితి॥ నలబ్ధో నిర్గమో యాభిస్తాః - ప్రాగపి తద్భావనాయుక్తాస్తదానీతరాం దధ్యురిత్యర్థః॥౯॥ కించ-తదానీమేవ తం పరమాత్మానం శ్రీకృష్ణం-ధ్యానతః ప్రాప్తాః సత్యో-గుణమయం దేహం జహురిత్యాహ ద్వాభ్యాం-దుస్సహేతి॥ తమితి॥ననుకథం జహుః పరమాత్మేతి జ్ఞానాభావాదిత్యాశంక్యాహ-జారబుద్ధ్యాపీతి-నహి వస్తుశక్తిర్బుద్ధిమపేక్షతే-అన్యథాఽమృతత్వాపి పీతామృతవదితి భావః - నన్వతథాపి ప్రారబ్ధకర్మబంధనే సతి-కథం జహుః తత్రాహ-సద్యః ప్రక్షీణబంధనా ఇతి- నను కథం భోగమంతరేణ ప్రారబ్ధకర్మక్షీణం భోగేనైవ సద్యః క్షీణమిత్యాహ-దుస్సహేతి-దుస్సహో-యః ప్రేష్ఠస్య విరహస్తేన- యస్తీవ్రతాపః తేన ధుతాని గతాన్యశుభాని పాపాని యాసాం తాః-తదప్రాప్తి పరమదుఃఖభోగేన పాపం క్షీణమిత్యర్థః- తథా ధ్యానేన ప్రాప్తో యోఽచ్యుతస్తస్యాశ్లేషః తేన యా నిర్వృతిః పరమసుఖభోగః తయా క్షీణం మంగళం పుణ్యబంధనం యాసాం తాః- అతో ధ్యానేన పరమాత్మప్రాప్తేః తత్కాలసుఖదుఃఖాభ్యాం చ నిశ్శేషకర్మక్షయాత్-గుణమయం దేహం-జహురితి॥౧౦॥౧౧॥ నను-య

చనే । వ్యత్యస్తవస్త్రాభరణాః కాశ్చిత్కృష్ణాంతికం యయుః ॥౭॥ తా వార్యమాణాః పతిభిః పితృభిర్భ్రాతృబంధుభిః। గోవిందాపహృతాత్మానో న న్యవర్తంత కాశ్చన॥౮॥ అంతర్గృహగతాః కాశ్చిద్గోప్యోఽలబ్ధవినిర్గమాః। కృష్ణం తద్భావనాయుక్తా దధ్యుర్మీలితలోచనాః॥౯॥ దుస్సహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపధుతాశుభాః। ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్యా క్షీణమంగళాః॥౧౦॥ తమేవ పరమాత్మానం జారబుద్ధ్యాపి సంగతాః। జహుర్గుణమయం దేహం సద్యః ప్రక్షీణబంధనాః॥౧౧॥ రాజా। కృష్ణం విదుః పరం కాంతం న తు బ్రహ్మతయా మునే। గుణప్రవాహోపరమస్తాసాం గుణధియాం కథమ్ ॥౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఉక్తం పురస్తాదేతత్తే చైద్యః సిద్ధిం యథా గతః। ద్విషన్నపి హృషీకేశం కిముతాధోక్షజప్రియాః ॥౧౩॥ నృణాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ వ్యక్తిర్భగవతో నృప। అవ్యయస్యాప్రమేయస్య నిర్గుణస్య గుణాత్మనః ॥౧౪॥ కామం క్రోధం భయం స్నేహమైక్యం సౌహృదమేవ వా। నిత్యం హరౌ విదధతో యాంతి తన్మయతాం హి తే ॥౧౫॥ న చైవం విస్మయః కార్యో భవతా భగవత్యజే। యోగేశ్వరేశ్వరే కృష్ణే యత ఏతద్విముచ్యతే ॥౧౬॥ తా దృష్ట్వాంతికమాయాతా భగవాన్ వ్రజయోషితః। అవదద్వదతాం శ్రేష్ఠో వాచః పేశైర్విమోహయన్ ॥౧౭॥ శ్రీభగవాన్॥ స్వాగతం వో మహాభాగాః ప్రియం కిం కరవాణి వః। వ్రజస్యానామయం కచ్చిద్బ్రూతాగమనకారణమ్॥౧౮॥ రజన్యేషా ఘోరరూపా ఘోరసత్త్వనిషేవితా। ప్రతియాత వ్రజం నేహ స్థేయం స్త్రీభిస్సుమధ్యమాః॥౧౯॥ మాతరః పితరః పుత్రా భ్రాతరః పతయశ్చ వః। విచిన్వంతి హ్యపశ్యంతో మా కృఢ్వం బంధుసాధ్వసమ్॥౨౦॥ దృష్టం వనం కుసుమితం రాకేశకరరంజితమ్। యమునానిలలీలైజత్తరుపల్లవశోభితమ్॥౨౧॥ తద్యాత మా చిరం గోష్ఠం శుశ్రూషధ్వం పతీన్సతీః। క్రందంతి వత్సా బాలాశ్చ తాన్పాయయత దుహ్యత॥

థాపలిప్రభృతీనాం వస్తుతో బ్రహ్మత్వేపి న తద్భజనాన్ముక్తిః తథా బుద్ధ్యభావాత్ ఏవం కృష్ణేపి బ్రహ్మబుద్ధ్యభావేన తత్సంగతిః కథం మోక్షహేతురితి శంకతే॥కృష్ణం విదురితి॥ పరం కేవలం- కాంతం కమనీయం ॥౧౨ ॥ పరిహరతి ॥ ఉక్తమితి॥ అయం భావః జీవేష్వావృతం బ్రహ్మత్వం-కృష్ణస్య హృషీకేశత్వాదనావృతత్వం- తతో న తత్ర బుద్ధ్యపేక్షేతి ॥౧౩॥ నను దేహి కథమనావృతత్వం తత్రాహ॥ నృణామితి ॥ గుణాత్మనః గుణనియంతుః-భగవత ఏవం రూపాభివ్యక్తిః అతో న దేహిసాదృశ్యం-అత్ర వక్తుం యుజ్యత ఇతి భావః ॥౧౪॥ అతో యథాకథంచిత్తదాసక్తిర్ముక్తికారణమిత్యాహ॥ కామమితి॥ఐక్యం సంబంధం సౌహృదం భక్తిం-విదధతః కుర్వంతః॥౧౫॥నచ భగవతో యమతిభార ఇత్యాహ॥నచైవమితి॥ యతః శ్రీకృష్ణాదేతత్ స్థావరాదికమపి విముచ్యతే॥౧౬॥ ప్రస్తుతమాహ॥ తా ఇతి॥వాచః పేశైః వాగ్విలాసైః॥౧౭॥స్వాగతమితి॥ పర్వాః ససంభ్రమమాగతాః పరోక్ష్య-సభయమివాహ వ్రజస్యేతి॥౧౮॥లజ్జయా మందహాసితా అలత్యాహ॥రజనీతి॥౧౯॥కించ॥మాతర ఇతి॥విచిన్వంతి మృగయంతే బంధూనాం సాధ్వసం భయం-మాకృధ్వం మాకురుతేత్యర్థః॥౨౦॥ఋషయప్రియయకోపేవాన్యతో పిలోకయంతీః ప్రత్యాహ దృష్టమితి॥ రాకేశస్య పూర్ణచంద్రస్య కరైః రంజితం-యమునాస్పర్శినః అనిలస్య లీలామందగతేః-తయా ఏజంతః కంపమానాః-తరూణాం పల్లవాః-తైశ్శోభితం॥౨౧॥తదితి॥సతీః హే సత్యః॥౨౨॥ సంరంభయు

...దృష్టేః ప్రత్యాహ। అథ వేతి॥ యంత్రితాశయాః వశీకృతచిత్తాః ఉపపన్నం యుక్తం - ప్రీయంతే ప్రీతా భవంతి॥౨౩॥ దృష్టాదృష్టభయప్రదర్శనేన నివర్తయతి భర్తురిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ॥౨౪॥౨౫॥ అస్వర్గ్యమితి॥ ఫల్గు తుచ్ఛం - కృచ్ఛ్రం దుస్సంపాద్యం - ఔపపత్యం జారసౌహృద్యం॥౨౬॥ కించ శ్రవణాదిభిః॥౨౭॥౨౮॥ ... ప్రత్యాఖ్యానమాహ॥ కృత్వేతి॥ శుచః శోకాద్ధేతోః అవనతాని కృత్వా శ్వసనేన శుష్యంతో బింబాధరా యేషు ముఖేషు - తాని ... అధః ... నఖైర్మహీం లిఖంత్యః - తథా గృహీతకజ్జలైరస్రుభిః కుచకుంకుమాని ... తూష్ణీం స్థితాః - యతః ఉరుదుఃఖభరో యాసాం తాః॥౨౯॥ కించ॥ ప్రేష్ఠమితి॥ కించ సంరంభేణ ... గద్గదా గిరో యాసాం తాః - అనురక్తత్వం సంరంభకారణం ప్రేష్ఠమిత్యాది - ప్రియేతరమివ ప్రతిభాషమాణం ప్రత్యాచక్షాణం॥౩౦॥ మైవమితి॥ నృశంసం క్రూరం దురవగ్రహ స్వచ్ఛంద - పాదమూలం భక్తాః సేవితవత్యః అస్మాన్ భజస్వ - ముముక్షూన్ యథా॥౩౧॥ అపి చ యదుక్తం। యత్పతీత్యాదినా ధర్మవిదేతి సోపహాసం ఏవం ... ఉపదేశానాం పదే ... ఉపదేశపదత్వే హేతుః - ఈశే ... ఉపదిష్టా - వాక్యేన సర్వోపదేశానాం ... పరత్వావగమాదితి భావః - ఈశత్వే హేతుః - ఆత్మా కిల భవానితి ... సర్వస్య భోక్తా ఆత్మైవేశ ఇత్యతః ప్రేష్ఠో ... భవాన్ సేవ్యః సర్వైః ... స్తీతి భావః - అథవా - ధర్మోపదేశా

౨౨॥ అథవా మదభిస్నేహాద్భవత్యో యంత్రితాశయాః। ఆగతా హ్యుపపన్నం వః ప్రీయంతే మయి జంతవః॥౨౩॥ భర్తుః శుశ్రూషణం స్త్రీణాం పరో ధర్మో హ్యమాయయా। తద్బంధూనాం చ కల్యాణ్యః ప్రజానాం చానుపోషణమ్॥౨౪॥ దుఃశీలో దుర్భగో వృద్ధో జడో రోగ్యధనోఽపి వా। పతిః స్త్రీభిర్న హాతవ్యో లోకేప్సుభిరపాతకీ॥౨౫॥ అస్వర్గ్యమయశస్యం చ ఫల్గు కృచ్ఛ్రం భయావహమ్। జుగుప్సితం చ సర్వత్ర హ్యౌపపత్యం కులస్త్రియః॥౨౬॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయి భావోఽనుకీర్తనాత్। న తథా సన్నికర్షేణ ప్రతియాత తతో గృహాన్॥౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి విప్రియమాకర్ణ్య గోప్యో గోవిందభాషితమ్। విషణ్ణా భగ్నసంకల్పాశ్చింతామాపుర్దురత్యయామ్॥౨౮॥ కృత్వా ముఖాన్యవ శుచః శ్వసనేన శుష్యద్బింబాధరాణి చరణేన భువం లిఖంత్యః। అస్రైరుపాత్తమసిభిః కుచకుంకుమాని తస్థుర్మృజంత్య ఉరుదుఃఖభరాః స్మ తూష్ణీమ్॥౨౯॥ ప్రేష్ఠం ప్రియేతరమివ ప్రతిభాషమాణం కృష్ణం తదర్థవినివర్తితసర్వకామాః। నేత్రే విమృజ్య రుదితోపహతే స్మ కించిత్సంరంభగద్గదగిరోఽబ్రువతానురక్తాః॥౩౦॥ గోప్యః॥ మైవం విభోఽర్హతి భవాన్ గదితుం నృశంసం సంత్యజ్య సర్వవిషయాంస్తవ పాదమూలమ్। భక్తా భజస్వ దురవగ్రహ మా త్యజాస్మాన్ దేవో యథాదిపురుషో భజతే ముముక్షూన్॥౩౧॥ యత్పత్యపత్యసుహృదామనువృత్తిరంగ స్త్రీణాం స్వధర్మ ఇతి ధర్మవిదా త్వయోక్తమ్। అస్త్వేవమేతదుపదేశపదే త్వయీశే ప్రేష్ఠో భవాంస్తనుభృతాం కిల బంధురాత్మా॥౩౨॥ కుర్వంతి హి త్వయి రతిం కుశలాః స్వ ఆత్మన్నిత్యప్రియే పతిసుతాదిభిరార్తిదైః కిం। తన్నః ప్రసీద పరమేశ్వర మా స్మ ఛింద్యా ఆశాం ధృతాం త్వయి చిరాదరవిందనేత్ర॥౩౩॥ చిత్తం సుఖేన భవతాపహృతం గృహేషు యన్నిర్విశత్యుత కరావపి గృహ్యకృత్యే। పాదౌ పదం న చలతస్తవ పాదమూలాద్యామః కథం వ్రజమథో కరవామ కిం వా॥౩౪॥ సించాంగ నస్త్వదధరామృతపూరకేణ హాసావలోకకలగీతజ

నాముపదేష్టా నేతి ధర్మోపదేష్టరి త్వయి సతి అస్మాసు చ ధర్మజిజ్ఞాసమానాసు సతీషు త్వయా ధర్మవిదా యదుక్తం - ఏవమేతదస్తు - నను త్వం ధర్మోపదేష్టా - కింతు - భవానాత్మా అథ నాయముక్తం - తదుపదేశపదే ... - అస్తు నామ త్వయి తు ఈశే స్వామిని సతి - ఏవం శాక్యా నైవ నిత్యర్థః - యతః తనుభృతాం త్వమాత్మా ఫలరూప ఇతి యద్వా - యదుక్తం పత్యాదిశుశ్రూషణం ధర్మ ఇతి తద్వ ఏవమేతత్ త్వయ్యేవాస్తు - కుతః - ఉపదేశపదే శుశ్రూషణీయత్వేన - ఉపదిశ్యమానానాం పత్యాదీనాం - పదే అధిష్ఠానే కుతః - ఈశే ఈశ్వరమధిష్ఠానం వినా కోఽపి పతిపుత్రాదిర్నాస్తీతి - అత్యంతమానం - అలమతివిస్తరేణ॥౩౨॥ ఏతత్సదాచారేణ ద్రఢయంత్యః ప్రార్థయంతే ॥ కుర్వంతీతి॥ కుశలాః శాస్త్రనిపుణాః తథా చ శాస్త్రం - కిం॥ శ్రుతి॥ ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాఽయం లోక ఇత్యాది॥౩౩॥ కించ॥ ప్రతియాతేతి యదుక్తం తదశక్యం - త్వయైవ చిత్తాదీనామపహృతత్వాదిత్యాహుః॥ చిత్తమితి॥ యదస్మాకం చిత్తమేతావంతం కాలం సుఖేన గృహేషు నిర్విశతి - తత్త్వయాపహృతం - కరావపి యౌ గృహ్యకృత్యే నిర్విశతః తావపి సుఖాత్మనా త్వయైవ వా॥౩౪॥ సించేతి॥ అతః అంగ హే కృష్ణ నోఽస్మాకం - త్వదధరామృతపూరకేణ తవైవ హాససహితేనావలోకేన - కలగీతేన చ - జాతో యో హృచ్ఛయాగ్నిః కా

యాగ్నిః-తంసించ-నోచేద్వయంతావదేకోఽగ్నిస్తథావిరహజోఽగ్నిర్వ్యతే-తాభ్యామగ్నిస్తేనచ-ఉపయుక్తదేహాః దగ్ధశరీరాః యోగినఇవ తేపదపదవీమంతికం ధ్యానేనయామః-ప్రాప్నవామః॥౩౫॥ ననుస్వపతీనేవోపగచ్ఛత-తఏవనోఽగ్నింసించేయురితిచేత్తత్రాహుః॥ యర్హీతి. రమాయాః లక్ష్మ్యాః-దత్తక్షణం దత్తోత్సవం-దత్తావసరం వా-యదపి క్వచిదేవ నసర్వదా- అరణ్యజనాః ప్రియాయస్యతస్యైవ-అరణ్యజనప్రియస్య తవ యత్ -యర్హి- అస్ప్రాక్ష్మ స్పృష్టవత్యో వయం - తత్రచ-త్వయా అభిరమితాః ఆనందితాస్సత్యః తదారభ్య- అన్యసమక్షం స్థాతుమపి నపారయామః నశక్నుమః ఉచ్ఛాస్తేన రోవంతఇత్యర్థః॥౩౬॥ త్వత్పాదసౌభాగ్యం-త్వతిదిత్యమిత్యాహుః॥ శ్రీరితి॥ వక్షసి అపాసపత్న్యం స్థానం లబ్ధ్వాపి తులస్యా సపత్న్యా సహ-యస్త్వత్పదాంబుజరజః కామయతే స్మ భృత్యైః స్వభృత్యైః జుష్టమితి సౌభాగ్యాతిరేకోక్తిః- యస్యాః స్వవీక్షణే శ్రీరామానంపలోకయత్విత్యేతదర్థం-అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం-తపోభిః ప్రయాసః-సాత్రజస్త్వద్వత్ వయమపి ప్రపన్నా ఇతి॥౩౭॥ తదితి॥ హే వృజినార్దన దుఃఖహంతః-త్వదుపాసనే స్వాంఘ్రిజపవత ఆశా యాసాం తాః-వయం వసతీః గృహాన్-విసృజ్య-యోగినఇవ ప్రాప్తాః-తవసుందరస్మితవిలసితనిరీక్షణేనయస్తీవ్రః కామస్తేనతప్తచిత్తానాం నః-హేపురుషరత్న-దాస్యం దేహి॥౩౮॥ నమత్కృపాదిప్సావత్వం విహాయ మద్దాస్యంకిమితి ప్రార్థ్యతే తత ఆహుః॥ వీక్ష్యేతి॥ అలకావృ

హృచ్ఛయాగ్నిమ్। నోచేద్వయం విరహజాగ్న్యుపయుక్తదేహా ధ్యానేన యామ పదయోః పదవీం సఖే తే॥ ౩౫॥ యర్హ్యంబుజాక్ష తవ పాదతలం రమాయా దత్తక్షణం క్వచిదరణ్యజనప్రియస్య। అస్ప్రాక్ష్మ తత్ప్రభృతి నాన్యసమక్షమంగ స్థాతుం త్వయాభిరమితా బత పారయామః॥ ౩౬॥ శ్రీర్యత్పదాంబుజరజశ్చకమే తులస్యా లబ్ధ్వాపి వక్షసి పదం కిల భృత్యజుష్టమ్। యస్యాః స్వవీక్షణకృతేఽన్యసురప్రయాసస్తద్వద్వయం చ తవ పాదరజః ప్రపన్నాః॥ ౩౭॥ తన్నః ప్రసీద వృజినార్దన తేఽంఘ్రిమూలం ప్రాప్తా విసృజ్య వసతీస్త్వదుపాసనాశాః। త్వత్సుందరస్మితనిరీక్షణతీవ్రకామతప్తాత్మనాం పురుషభూషణ దేహి దాస్యమ్॥ ౩౮॥ వీక్ష్యాలకావృతముఖం తవ కుండలశ్రీగండస్థలాధరసుధం హసితావలోకమ్। దత్తాభయం చ భుజదండయుగం విలోక్య వక్షః శ్రియైకరమణం చ భవామ దాస్యః॥ ౩౯॥ కా స్త్ర్యంగ తే కలపదాయతవేణుగీతసంమోహితార్యచరితాన్న చలేత్త్రిలోక్యామ్। త్రైలోక్యసౌభగమిదం చ నిరీక్ష్య రూపం యద్గోద్విజద్రుమమృగాః పులకాన్యబిభ్రన్॥ ౪౦॥ వ్యక్తం భవాన్ వ్రజజనార్తిహరోఽభిజాతో దేవో యథాదిపురుషస్సురలోకగోప్తా। తన్నో నిధేహి కరపంకజమార్తబంధో తప్తస్తనేషు చ శిరస్సు చ కింకరీణామ్॥ ౪౧॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి విక్లవితం తాసాం శ్రుత్వా యోగేశ్వరేశ్వరః। ప్రహస్య సదయం గోపీరాత్మారామోఽప్యరీరమత్॥ ౪౨॥ తాభిస్సమేతాభిరుదారచేష్టితః ప్రియేక్షణోత్ఫుల్లముఖీభిరచ్యుతః। ఉదారహాసద్విజకుందదీధితిర్వ్యరోచతైణాంక ఇవోడుభిర్వృతః॥ ౪౩॥ ఉపగీయమాన ఉద్గాయన్ వనితాశతయూథపః। మాలాం బిభ్రద్వైజయంతీం వ్యచరత్సవనాద్వనమ్॥ ౪౪॥ నద్యాః పులినమావిశ్య గోపీభిర్హిమవాలుకమ్। జుష్టం తత్తరళాంభోజకుముదామోదవాయునా॥ ౪౫॥ బాహుప్రసారపరిరంభకరాలకోరునీవీస్తనాలభననర్మనఖాగ్రపాతైః। క్ష్వేల్యావలోకహసితైర్వ్రజసుందరీణాముత్తంభయన్ రతిపతిం రమయాంచకార॥ ౪౬॥ ఏవం భగవ

తముఖం కేశాంతైరావృతం ముఖం-తథా కుండలయోః శ్రీర్యయోస్తే-గండస్థలే యస్మిన్ - అధరే సుధా యస్మిన్-తచ్చ తచ్చ ముఖం వీక్ష్య-దత్తాభయం భుజదండయుగ్మం చ వక్షశ్చ - శ్రియాః-ఏకమేవ రమణం రతిజనకం-అత్ర విసర్గలోపే సంధిరార్షః వీక్ష్య దాస్య ఏవ-భవామేతి॥౩౯॥ నను జుగుప్సితమౌపపత్యమిత్యుక్తం తత్రాహుః॥ కాస్త్రీతి॥ అంగ హే కృష్ణ-కలాని పదాని యస్మిన్ తదాయతం దీర్ఘం-మూర్ఛితం స్వరాలాపభేదః తేన - కలపదామృతమయం వేణుగీతం తేన మోహితా కా వా స్త్రీ ఆర్యచరితాన్నిజధర్మాన్న చలేత్ యన్మోహితాః పురుషా అపి చలితాః - కించ-త్రైలోక్యసౌభగమితి యత్ యతః అబిభ్రన్ అబిభరుః- గోద్విజాదయః శబ్దశ్రవణమాత్రేణాపి తావన్నిజధర్మత్యాగో యుక్తః కిం పునస్త్వదనుభవేనేతి భావః ౪౦॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తం నిశ్చితం॥౪౧॥ ఇతీతి॥ విక్లవితపారవశ్యప్రలపితం గోపీః - అరీరమత్ రమయామాస॥౪౨॥ తాభిరితి॥ ప్రియస్యేక్షణేన - ఉత్ఫుల్లాని ముఖాని యాసాం తాభిః ఉదారహాసశ్చ ద్విజాశ్చ తే ఏవ కుందకుసుమవద్దీధితిర్యస్య సః ఏణాంకశ్చంద్రః॥౪౩॥౪౪॥ బాహ్వితి॥ బాహుప్రసారశ్చ-పరిరంభశ్చ-కరాదీనామాలభనం స్పర్శనం చ-నర్మపరిహాసశ్చ-నఖాగ్రపాతశ్చ - తైః క్ష్వేల్యా క్రీడయా చ-అవలోకైర్హసితైశ్చ కామంతాసా

ముద్దీపయన్-తాః రమయామాస॥౪౬॥ ఏవమితి॥ మహాత్మనః అనాసక్తచిత్తత్వాదితి భావః॥౪౭॥ తాసామితి॥ తత్సౌభగమదం ఉత్సాహాధీనతాం-మానం గర్వం- కేశవః కః బ్రహ్మా ఈశః రుద్రః తావపి వశయతీతి తథా సః॥౪౮॥********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రింశే విరహసంతప్తగోపీభిః కృష్ణమార్గణం। ఉన్మత్తవన్నియన్త్రిభిః సఖిర్వనేవనే॥ అంతరితి॥ అచక్షాణాః అపశ్యంత్యః॥౧॥ గత్యేతి॥ గత్యా అనురాగస్మితాభ్యాం చ విభ్రమేక్షితైః సవిలాసనిరీక్షణైః- తైశ్చ మనోరమాఆలాపాశ్చ-విహారాశ్చ-క్రీడాశ్చ-విభ్రమాః అన్యే చ విలాసాః తైశ్చ-రమాపతే గత్యాదిభిః తైస్తైః ఆక్షిప్తాని-చిత్తాని యాసాం తాః-అతస్తస్మిన్నేవ ఆత్మా యాసాం తాః-తస్య వివిధాశ్చేష్టా జగృహుః-గదనాకరణం క్రీడన్॥౨॥ అపిచ-గతిస్మితేతి॥ ప్రియస్య గత్యాదిషు ప్రతిరూఢాః ఆశ్లిష్టా మూర్తయో యాసాం తాః- అతః కృష్ణవిహారవిభ్రమాః కృష్ణస్యేవ విహారాః క్రీడాః విభ్రమాః విలాసాః యాసాం తాః-అహమేవ కృష్ణ ఇతి పరస్పరం న్యవేదిషుః॥౩॥ కించ-గాయంత్య ఇతి॥ వనాద్వనాంతరం గచ్ఛంత్యః విచిక్యుః అన్విష్యన్-ఉన్మత్తతుల్యత్వమాహ- వనస్పతీన్ పప్రచ్ఛుః- భూతేషు-అంతరం అభ్యంతరం పురుషం-బహిశ్చ సంతమితి॥౪॥ తత్ప్రశ్నం చ త్రిభిః తత్ర-మహత్త్వాదేతే పశ్యేయురిత్యాశయా దశ్వత్థాదీన్

తః కృష్ణాల్లబ్ధమానా మహాత్మనః। ఆత్మానం మేనిరే స్త్రీణాం మానిన్యోభ్యధికం భువి॥౪౭॥ తాసాం తత్సౌభగమదం వీక్ష్య మానం చ కేశవః। ప్రశమాయ ప్రసాదాయ తత్రైవాంతరధీయత॥౪౮॥**********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.

అంతర్హితే భగవతి సహసైవ వ్రజాంగనాః। అతప్యంస్తమచక్షాణాః కరిణ్య ఇవ యూథపం॥౧॥ గత్యానురాగస్మితవిభ్రమేక్షితైర్మనోరమాలాపవిహారవిభ్రమైః। ఆక్షిప్తచిత్తాః ప్రమదా రమాపతేస్తాస్తా విచేష్టా జగృహుస్తదాత్మికాః॥౨॥ గతిస్మితప్రేక్షణభాషణాదిషు ప్రియాః ప్రియస్య ప్రతిరూఢమూర్తయః॥ అసావహం త్విత్యబలాస్తదాత్మికా న్యవేదిషుః కృష్ణవిహారవిభ్రమాః॥౩॥ గాయంత్య ఉచ్చైరముమేవ సంహతా విచిక్యురున్మత్తకవద్వనాద్వనం। పప్రచ్ఛురాకాశవదంతరం బహిర్భూతేషు సంతం పురుషం వనస్పతీం॥౪॥ దృష్టో వః కచ్చిదశ్వత్థ ప్లక్ష న్యగ్రోధ నో మనః। నందసూనుర్గతో హృత్వా ప్రేమహాసావలోకనైః॥౫॥ కచ్చిత్కురబకాశోకనాగపున్నాగచంపకాః। రామానుజో మానినీనామితో దర్పహరస్మితః॥౬॥ కచ్చిత్తులసి కల్యాణి గోవిందచరణప్రియే। సహ త్వాలికులైర్బిభ్రద్దృష్టస్తేతిప్రియోచ్యుతః॥౭॥ మాలత్యదర్శి వః కచ్చిన్మల్లికే జాతియూథికే। ప్రీతిం వో జనయన్ యాతః కరస్పర్శేన మాధవః॥౮॥ చూతప్రియాలపనసాసనకోవిదారజంబీరబిల్వబకులామ్రకదంబనీపాః। యేన్యే పరార్థభవకా యమునోపకూలాః శంసంతు కృష్ణపదవీం రహితాత్మనాం నః॥౯॥ కిం తే కృతం క్షితి తపో బత కేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవోత్పులకితాంగరుహైర్విభాసి। అప్యంఘ్రిసంభవ ఉరుక్రమవిక్రమాద్వా ఆహో వరాహవపుషః పరిరంభ

పృచ్ఛంతి॥ దృష్ట ఇతి॥ ప్రేమహాసవిలాసైరవలోకనైః అస్మాకం మనో హృత్వా-చోర ఇవ గతః-యుష్మాభిః కిం దృష్ట ఇతి॥౫॥ మహాంతః-స్వపుష్పైః బహూపకారిణశ్చేతి కురవకాదీన్ పృచ్ఛంతి॥ కచ్చిదితి॥ హే కురవకాదయః దర్పహరం స్మితం యస్య సః-ఇతో గతః కచ్చిద్దృష్ట ఇతి॥౬॥ కచ్చిదితి॥ అలికులైః సహ-త్వాం త్వాం-బిభ్రత్-తవాతిప్రియః స త్వయా కిం దృష్ట ఇతి॥౭॥ గుణాతిరేకేపి నమ్రాః ఇమాః పశ్యేయురితి పృచ్ఛంతి॥ మాలతీతి॥ హే మాలతి-మల్లికే జాతియూథికే-వః యుష్మాభిః- కిం అపి దృష్టః-కరస్పర్శేన-వః ప్రీతిం జనయన్-కిం యాత ఇతి అత్ర మాలతీజాత్యోరవాంతరవిశేషో ద్రష్టవ్యః॥౮॥ ఫలాదిభిః సర్వప్రాణిసంతర్పకా ఏతే పశ్యేయురితి పృచ్ఛంతి॥ చూతేతి॥ చూతామ్రయోరవాంతరజాతిభేదః - నీపకదంబయోశ్చ- హే చూతాదయః హే అన్యే చ పరార్థభవికాః పరార్థమేవ భవో జన్మ యేషాం తే యమునోపకూలాః తస్యాః కూలసమీపవర్తమానాః తీర్థవాసిన ఇత్యర్థః- తే భవంతః-రహితాత్మనాం శూన్యచేతసాం నః కృష్ణపదవీం కృష్ణమార్గం-శంసంతు కథయంతు॥౯॥ కిమితి॥ హే క్షితి హే క్షితే-త్వయా కిం తపః కృతం- యాత్వం-కేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవా కేశవస్యాంఘ్రిస్పర్శేనోత్సవో యస్యాః సా-కుతః-అంగరుహైః ఉత్పులకితాః రోమాంచితా విభాసి శోభసే-తత్ర విశేషం పృచ్ఛంతి- అపి కిం- అయముత్సవః అంఘ్రిసంభవః-అధునాతనైకదేశాంఘ్రిస్పర్శసంభూతః-యద్వా-నైతావత్-కింతు-ఉరుక్రమవిక్రమాత్పూర్వమేవ త్రివిక్రమస్య పదా సర్వాక్రమణాత్-ఆహో అథవా-నైతావదేవ-అపితు-తతోపి పూర్వం- వరాహస్యవపు

మః పరిరంభణేనేతి। అత స్త్వయా నూనం దృష్ట స్తం దర్శయేతి॥ ౧౦ ॥ హరిణ్యాద్యప్రష్టవ్యా - కృష్ణదర్శనం సంభావ్యా హుః॥ అపీతి॥ హే సఖి ఏణపత్ని - అపి కిం - ఉపగతః సమీపం గతః గాత్రైస్సుదర్శనైస్తన్మధ్యబాహ్వాదిభిః - ప్రియయా సహ హి యుష్మాకం నేత్రోత్సవం కాంతాయా అంగసంగతః - తత్కుచకుంకుమేన రంజితాయాః - కుందస్రజోగంధః కులపతేః శ్రీకృష్ణస్య వాతి ఆగచ్ఛతి॥ ౧౧ ॥ ఫలభారేణ నతాన్ తరూన్ - కృష్ణం దృష్ట్వా - ప్రణతా ఇతి మత్వా - ప్రియయా సహితస్య గోపికాః సంభావయంత్యః పృచ్ఛంతి॥ బాహుమితి॥ తులసికాయా అలికులైః అత ఏవ మదాంధైః అన్వీయమానః అనుగమ్యమానః ఇహ చరన్నితి॥ ౧౨ ॥ పృచ్ఛతేతి కాశ్చిదాహుః - హే సఖ్య ఇమా లతాః కృష్ణేన సంగతా నూనం - అత ఇమాః పృచ్ఛత - నను స్వపతి సంశ్లిష్టా స్తత్సంగ [illegible] ఘటేత - వనస్పతేః పత్యుః బాహూన్ శాఖా ఆశ్లిష్టా అపి - అహో భాగ్యం - నూనం తన్నఖైః స్పృష్టాః పులకాన్ బిభ్రతి - నహి స్వపతిసంగతౌ ఈదృక్ పులకసంభవ ఇతి భావః॥ ౧౩ ॥ ఉన్మత్తకవత్ ప్రపచ్ఛుః [illegible] సంచితం [illegible]। శ్లో॥ అథ [illegible] జగృహు

తే॥ ౧౦ ॥ అప్యేణపత్న్యుపగతః ప్రియయేహ గాత్రైస్తన్వన్ దృశాం సఖి సునిర్వృతిమచ్యుతో వః। కాంతాంగసంగకుచకుంకుమరంజితాయాః కుందస్రజః కులపతేరిహ వాతి గంధః॥ ౧౧ ॥ బాహుం ప్రియాంస ఉపధాయ గృహీతపద్మో రామానుజస్తులసికాళికులైర్మదాంధైః। అన్వీయమాన ఇహ వస్తరవః ప్రణామం కిం వాభినందతి చరన్ ప్రణయావలోకైః॥ ౧౨ ॥ పృచ్ఛతేమా లతా బాహూనప్యాశ్లిష్టా వనస్పతేః। నూనం తత్కరజస్పృష్టా బిభ్రత్యుత్పులకాన్యహో॥ ౧౩ ॥ ఇత్యున్మత్తవచో గోప్యః కృష్ణాన్వేషణకాతరాః। లీలా భగవతస్తాస్తా హ్యనుచక్రుస్తదాత్మికాః॥ ౧౪ ॥ కస్యాశ్చిత్పూతనాయంత్యాః కృష్ణాయంత్యపిబత్ స్తనం। తోకయిత్వా రుదత్యన్యా పదాహన్ శకటాయతీమ్॥ ౧౫ ॥ దైత్యాయిత్వా జహారాన్యామేకా కృష్ణార్భభావనామ్ ౧౬। కృష్ణరామాయితే ద్వే తు గోపవత్సాయితాః పరాః। వత్సాయితాం గృహీత్వాన్యా భ్రామయిత్వా న్యపాతయత్। ౧౭॥ కృష్ణాయితా జఘానాన్యా వ్యాఘ్రాయిత్వా బకాయితామ్। ఆహూయ దూరగా యద్వత్కృష్ణస్తమనుకుర్వతీమ్॥ ౧౮॥ వేణుం క్వణంతీం క్రీడంతీమన్యాః శంసంతి సాధ్వితి। కస్యాంచిత్స్వభుజం న్యస్య చలంత్యాహాపరా నను॥ ౧౯॥ కృష్ణోఽహం పశ్యత గతిం లలితామితి తన్మనాః। మా భైష్ట వాతవర్షాభ్యాం తత్త్రాణం విహితం మయా॥ ఇత్యుక్త్వైకేన హస్తేన యతంత్యున్నిదధేఽంబరమ్॥ ౨౦॥ ఆరుహ్యైకా పదాక్రమ్య శిరస్యాహాపరాం నృప। దుష్టాహే గచ్ఛ జాతోఽహం ఖలానాం నను దండభృత్॥ ౨౧॥ తత్రైకోవాచ హే గోపా దావాగ్నిం పశ్యతోల్బణమ్। చక్షూంష్యాశ్వపిదధ్వం వో విధాస్యే క్షేమమంజసా॥ ౨౨॥ బద్ధాన్యయా స్రజా కాచిత్తన్వీ తత్ర ఉలూఖలే। బధ్నామి భాండభేత్తారం హైయంగవముషం త్వితి। భీతా సుదృక్పిధాయాస్యం భేజే భీతివిడంబనమ్॥ ౨౩॥ ఏవం కృష్ణం పృచ్ఛమానా వృందావనలతాస్తరూన్। వ్యచక్షత వనోద్దేశే పదాని పరమాత్మనః॥ ౨౪॥ పదాని వ్యక్తమేతాని నందసూనోర్మహాత్మనః। లక్ష్యంతే హి ధ్వజాంభోజవజ్రాంకుశయవాదిభిః॥ ౨౫॥ తైస్తైః పదైస్తత్పదవీమన్విచ్ఛంత్యోఽగ్రతోఽబలాః। వధ్వాః పదైః సుపృక్తాని విలోక్యార్తాః సమబ్రువన్॥ ౨౬॥ కస్యాః పదాని చైతాని యాతాయా నందసూనునా। అంస

స్తదాత్మికా - ఇతి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి। ఇత్యేతి॥ ఉన్మత్తవచో గోప్యః ఉన్మత్తవచసః తాః గోప్యశ్చ - కృష్ణాన్వేషణే న కాతరా అతి విహ్వలాః - అనుచక్రురనుకృతవత్యః॥ ౧౪ ॥ కస్యాశ్చిదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిరనుకరణం ప్రపంచ్యతే - తతశ్చ [illegible] తన్మయత్వం [illegible] ఏకేనానుకరణమితి వేదితవ్యం ఇతి॥ పూతనాయంత్యాః పూతనావదాచరంత్యాః - పూతనావదాచరంతీ స్తనమపిబత్ - తోకయిత్వా తోకవత్ శిశువదాత్మానం కృత్వా॥ ౧౫ ॥ దైత్యాయిత్వేతి॥ దైత్యాయిత్వా దైత్యవత్ తృణావర్తవదాత్మానం కృత్వా ఏకా కృష్ణార్భభావనాం కృష్ణస్యార్భం బాల్యం - భావయతి యా తాం - అన్యాం జహార॥ ౧౬॥ ౧౭॥ కృష్ణాయితేతి॥ దూరగాః దూరే వర్తమానా గాః - యద్వత్ - యథా - కృష్ణః తథా ఆహూయ తం కృష్ణమనుకుర్వతీం అనువర్తమానాం అనువర్తతీమితి వా పాఠః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృష్ణ ఇతి॥ యతంతీం యత్నం కుర్వంతీతి - అంబరం ఉత్తరీయం వస్త్రం - ఉన్నిదధే ఊర్ధ్వం ధృతవతీ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ [illegible]తేతి॥ పిదధ్వం నిమీలయత॥ ౨౨॥ బధ్నంతీతి॥ సుదృక్ సునయనా ఆస్యం పిధాయ - సుదృక్ వరాక్షీ భీతివిడంబనం భయానుకరణం॥ ౨౩ ॥ ఏవమితి॥ ఏవం పునరపి బృందావనలతాస్తరూంశ్చ కృష్ణం పృచ్ఛంత్యః వనోద్దేశే వనప్రదేశే - వ్యచక్షత అపశ్యన్॥ ౨౪. ౨౫॥ తత స్తైరితి॥ సుపృక్తాని సంమిశ్రాణి॥ ౨౬॥ కస్యా

ఇతి॥ తేనభుజే అంసే న్యస్తః ప్రకోష్ఠో యస్యాః కరేణోః హస్తిన్యాః॥౨౭॥ అనయేతి॥ రహః ఏకాంతస్థానే॥౨౮॥ ధన్యా ఇతి॥ హే ఆల్యః సఖ్యః-అహో ధన్యా అతిపుణ్యాః-గోవిందాంఘ్ర్యబ్జరేణవః-తత్ర హేతుః-యానితి-అస్మాభిరప్యేత ద్రేణ్వభిషేకేణ-తథైవ కృష్ణః ప్రాప్తుం శక్య ఇతి భావః॥౨౯॥ అన్యా ఆహుః॥ తస్యా ఇతి॥ గోపీనాం సర్వస్వం అయం భావః-భవే దేవ యదితస్యాః పదాని సంపృక్తాని న భవేయుః-తాని నః కథం దుఃఖం కుర్వంతీతి॥౩౦॥ తదసంపృక్తాని కేవల కృష్ణపాదరేణూ నవ విచిన్వంత్యస్తాని దృష్ట్వా పునరత్యంతం సమత్వర్య-తదాహ శ్లోకత్రయేణ ॥ న లక్ష్యంత ఇతి॥ ఖిద్యతీ సుజాతే సుకుమారే అంఘ్రితలే యస్యాస్తాం-ఉన్నిన్యే స్కంధమారోపితవాన్॥౩౧॥౩౩॥ ప్రపదేతి॥ ప్రపదాభ్యాం అక్రమణం యోనీ సంమర్దనం-యయోః-అత ఏవ అసకలే పదే పశ్యతేతి-తస్యాః కృష్ణజాన్వంతరుపవిష్టాయాః చిహ్నం దృష్ట్వాహుః॥ కేశప్రసాధనమితి॥౩౪॥ తానీతి కాంతాముపకృత్య-తాని ప్రసూనాని చూడయతా చూడానుకారేణ బధ్నతా-ఇహ ధ్రువముపవిష్టం॥౩౫॥ రేమేతి యేత్యాదిశుకోక్తిః రేమ ఇతి॥ ఆత్మరతః స్వతస్తుష్టః-ఆత్మారామః ఆత్మక్రీడః-అఖండితః స్త్రీవిభ్రమైరనాకృష్టోఽపి-

న్యస్తప్రకోష్ఠాయాః కరేణోః కరిణా యథా॥ ౨౭॥ అనయారాధితో నూనం భగవాన్ హరిరీశ్వరః। యన్నో విహాయ గోవిందః ప్రీతో యామనయద్రహః॥౨౮॥ ధన్యా అహో అమీ ఆల్యో గోవిందాంఘ్ర్యబ్జరేణవః। యాన్ బ్రహ్మేశౌ రమా దేవీ దధుర్మూర్ధ్న్యఘనుత్తయే॥౨౯॥ తస్యా అమూని నః క్షోభం కుర్వంత్యుచ్చైః పదాని యత్। యైకాపహృత్య గోపీనాం రహో భుంక్తేఽచ్యుతాధరం॥౩౦॥ న లక్ష్యంతే పదాన్యత్ర తస్యా నూనం తృణాంకురైః। ఖిద్యత్సుజాతాంఘ్రితలాముంనిన్యే ప్రేయసీం ప్రియః॥౩౧॥ ఇమాన్యధికమగ్నాని పదాని వహతో వధూమ్। గోప్యః పశ్యత కృష్ణస్య భారాక్రాంతస్య కామినః॥౩౨॥ అత్రావరోపితా కాంతా పుష్పహేతోర్మహాత్మనా। అత్ర ప్రసూనావచయః ప్రియార్థే ప్రేయసా కృతః॥ ౩౩॥ ప్రపదాక్రమణే హ్యేతే పశ్యతాసకలే పదే। కేశప్రసాధనం త్వత్ర కామిన్యాః కామినా కృతం॥ ౩౪॥ తాని చూడయతా కాంతాముపవిష్టమిహ ధ్రువం॥౩౫॥ రేమే తయా చాత్మరత ఆత్మారామోఽప్యఖండితః। కామినాం దర్శయన్ దైన్యం స్త్రీణాం చైవ దురాత్మతాం॥ ౩౬॥ ఇత్యేవం దర్శయంత్యస్తాశ్చేరుర్గోప్యో విచేతనాః। యాం గోపీమనయత్ కృష్ణో విహాయాన్యాః స్త్రియో వనే॥ ౩౭ ॥ సా చ మేనే తదాత్మానం వరిష్ఠం సర్వయోషితాం। హిత్వా గోపీః కామయానా మామసౌ భజతే ప్రియః॥ ౩౮॥ తతో గత్వా వనోద్దేశం దృప్తా కేశవమబ్రవీత్। న పారయేఽహం చలితుం నయ మాం యత్ర తే మనః॥ ౩౯ ॥ ఏవముక్తః ప్రియామాహ స్కంధ ఆరుహ్యతామితి। తతశ్చాంతర్దధే కృష్ణః సా వధూరన్వతప్యత॥౪౦॥ హా నాథ రమణ ప్రేష్ఠ క్వాసి క్వాసి మహాభుజ। దాస్యాస్తే కృపణాయా మే సఖే దర్శయ సన్నిధిం॥ ౪౧॥ అన్విచ్ఛంత్యో భగవతో మార్గం గోప్యోఽవిదూరతః। దదృశుః ప్రియవిశ్లేషమోహితాం దుఃఖితాం సఖీం॥౪౨॥ తయా కథితమాకర్ణ్య మానప్రాప్తిం చ మాధవాత్। అవమానం చ దౌరాత్మ్యాద్విస్మయం పరమం యయుః॥౪౩॥ తతోఽవిశన్ వనం చంద్రజ్యోత్స్నా యావద్విభావ్యతే। తమః ప్రవిష్టమాలక్ష్య తతో నివవృతుః స్త్రియః॥౪౪॥ తన్మనస్కాస్తదాలాపాస్తద్విచేష్టాస్తదాత్మికాః। తద్గుణానేవ గాయంత్యో నాత్మాగారాణి సస్మరుః॥౪౫॥ పునః పులినమాగత్య కాళింద్యాః కృష్ణభావితాః। సమవేతా జగుః కృష్ణం తదాగమనకాంక్షితాః॥౪౬॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- త్రింశోఽధ్యాయః.

తథా చేత్యాహ-మితి రేమ ఇత్యత ఆహ కామినామితి॥౩౬॥౩౭॥ స్త్రీణాం దురాత్మతామాహ॥ ద్వాభ్యాం॥ సేతి॥ కామో యానమాగమన సాధనం యాసాం తాః- గోపీర్హిత్వా మాం భజత ఇతి హేతోః-ఆత్మానం వరిష్ఠం మేనే ఇతి॥ ౩౮॥౩౯॥ కామినాం దైన్యం దర్శయతి॥ ఏవముక్త ఇతి॥ అఖండితత్వమాహ॥ తతశ్చేతి॥ తస్యాం స్కంధారోహాద్యతాయాం అంతర్హిత ఇత్యర్థః॥౪౦॥ అనుతాపమాహ॥ హా నాథేతి॥౪౧॥ అన్విచ్ఛంత్య ఇతి॥ అన్విచ్ఛంత్యః మృగయమాణాః- అవిదూరతః సమీపే॥౪౨॥౪౩॥ తత ఇతి॥ తతస్తయాపి సహితాః-కృష్ణాన్వేషణాయ వనమవిశన్-తతో హరేరన్వేషణాన్నివృత్తాః॥౪౪॥ తదితి॥ ఏవం తమః ప్రాప్తా అపి-స్వగృహాన్నైవ స్మృతవత్యః-తదాత్మికాః స ఏవ ఆత్మా యాసాం తాః-తన్మయా ఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ పునరితి॥ కింతు పూర్వం యత్ర-శ్రీకృష్ణేన సంగతిరాసీత్తదేవ కాళింద్యాః పునః పులినమాగత్య-కృష్ణం భావయంతి ధ్యాయంతీతి తథా తాః-కృష్ణస్యాగమనం కాంక్షితం యాసాం తాః-మిళితాః సమ్మిళితాస్సత్యః-కృష్ణమేవ జగురితి॥౪౬॥ ****

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకత్రింశే నిశాయాంతాః పునః పులినమాగతాః। కృష్ణమేవానుగాయంత్యః ప్రార్థయంతే తదాగమమ్॥ జయతీతి॥ హే దయిత-తే జన్మనా-వ్రజః-అధికం యథా భవతి తథా జయతి-అత్యుత్కర్షేణ వర్తతే-యస్మాత్ - త్వమత్ర జాతః తస్మాత్-ఇందిరా లక్ష్మీః అత్ర హి-వ్రజమలంకృత్య వర్తతే-ఏవం వ్రజే సర్వస్మిన్ మోదమానే-అత్ర తు తావకాః - త్వదీయగోపీజనాః త్వయి ధృతాసవః ధృతప్రాణా ఏవ కథంచిత్ -ధృతా అసవో యైస్తే త్వాం విచిన్వతే-మృగయంతే - అత స్త్వయా దృశ్యతాం ప్రత్యక్షీభూయతామితి-యద్వా-అస్మాభిస్త్వ వా దృశ్యతాం-యద్వా-ఏవం త్వయా దృశ్యతామ్ మేలే విచిన్వత ఇతి- అత్ర స్వాతంత్ర్యేణాం బహూనాం చ వక్తృత్వాదపరా అహురితి సర్వశ్లోకేష్వవధారణాత థాపి సంగతిరుచ్యతే॥౧॥ తత్ర విచిన్వంతు నమకిమితి చేత్తత్రాహుః॥ శరదితి॥ శరదుదాశయే-సరసి-సాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషా - సాధుజాతం సమ్యగ్జాతం-యత్ సత్సరసిజం-సుపికసతు-తస్యోదరే గర్భే యా శ్రీః తాం ముష్ణాతి హరతీతి తథా-తయా దృశా నేత్రేణ-హే సురతనాథ సంభోగస్వామిన్-తే-వరద అశుల్కదాసికా-అమూల్యదాసీః-నః నిఘ్నతో మారయతః- తే తవ-త్వయా క్రియమాణః-ఇహ లోకే-అయం వధో న భవతి కిం-కింతు స్త్రీవధ ఏవ వధో వధో న భవతి కింతు భవత్యేవ-అత స్త్వవశ్యం అపహ్నుత ప్రాణాప్రత్యర్పణాయ త్వయా దృశ్యతామితి భావః- త్వయా దృశ్యతామితి యథా సంభవం సర్వత్ర వాక్యశేషః॥౨॥ కించ బహుభిర్మృత్యుభ్యః కృపయా రక్షిత్వా ఇదానీం కృశా మన్మథం పేక్షసే ఇతి విషజలాప్యయాత్ - తథా వ్యాళరాక్షసాద్వర్షమారుతాత్ వర్షాత్ - మారు

—※గోపికాగీత ప్రారంభః.※—

గోప్యః॥ జయతి తేఽధికం జన్మనా వ్రజః శ్రయత ఇందిరా శశ్వదత్ర హి। దయిత దృశ్యతాం దిక్షు తావకాస్త్వయి ధృతాసవస్త్వాం విచిన్వతే॥౧॥ శరదుదాశయే సాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషా దృశా। సురతనాథ తేఽశుల్కదాసికా వరద నిఘ్నతో నేహ కిం వధః॥౨॥ విషజలాప్యయాద్వ్యాళరాక్షసాద్వర్షమారుతాద్వైద్యుతానలాత్। వృషమయాత్మజాద్విశ్వతోభయాదృషభ తే వయం రక్షితా ముహుః॥౩॥ న ఖలు గోపికానందనో భవానఖిలదేహినామంతరాత్మదృక్। విఖనసార్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాం కులే॥౪॥ విరచితాభయం వృష్ణిధుర్య తే శరణమీయుషాం సంసృతేర్భయాత్। కరసరోరుహం కాంత కామదం శిరసి ధేహి నః శ్రీకరగ్రహమ్॥౫॥ వ్రజజనార్తిహన్ వీర యోషితాం నిజజనస్మయధ్వంసనస్మిత। భజ సఖే భవత్కింకరీః స్మ నో జలరుహాననం చారు దర్శయ॥౬॥ ప్రణతదేహినాం పాపకర్శనం తృణచరానుగం శ్రీనికేతనమ్। ఫణిఫణార్పితం తే పదాంబుజం కృణు కుచేషు నః కృంధి హృచ్ఛయమ్॥౭॥ మధురయా గిరా వల్గువాక్యయా బుధమనోజ్ఞయా పుష్కరేక్షణ। విధికరీరిమా వీర ముహ్యతీరధరశీధునాప్యాయ

తాత్ -వైద్యుతానలాత్ -అశనినిపాతాత్ -వృషాత్ అరిష్టస్తస్మాత్ -మయాత్మజాత్ -వ్యోమాత్ -విశ్వతః అన్యస్మాదపి-సర్వతో భయాచ్చ-బక కాళీయదమనాది వారణేన తాః కిమితి నోపేక్షస ఇతి భావః॥౩॥ అపిచ విశ్వపాలనాయావతీర్ణస్య తవ భక్తోపేక్షాత్యంతమనుచితేత్యాశయేనాహుః॥ న ఖల్వితి॥ హే సఖే భవాన్ ఖలు-నిశ్చితం యశోదాసుతో న భవతి - కింతు-సర్వప్రాణినాం బుద్ధిసాక్షీ-నను స కింస్వరూపో భవతి - తత్రాహుః-విఖనసా బ్రహ్మణా- విశ్వపాలనాయ ప్రార్థితస్సన్-సాత్వతాం కులే-ఉదేయివాన్- ఉదిత ఇతి॥ ౪॥ తస్మాత్ త్వం స్వభక్తానామస్మాకమేతత్ప్రార్థనాచతుష్టయం సంపాదయేత్యాహుశ్చతుర్భిః॥ విరచితేతి॥ హే వృష్ణిధుర్య-సంసృతేర్భయాత్ తే శరణమీయుషాం శరణం ప్రాప్తానాం ప్రాణినాం విరచితం దత్తమభయం యేన తత్తథా-హే కాంత-కామదం వరదం-తథా శ్రియః కరం గృహ్ణాతీతి తథా-తద్భవతః కరసరోరుహం-నః శిరసి ధేహి॥౫॥ వ్రజేతి॥ హే వ్రజజనార్తిహన్ హే వీర-నిజజనానాం-యః స్మయో గర్వస్తస్య ధ్వంసనం నాశకం స్మితం యస్య-తథాభూత- హే సఖే-భవత్కింకరీః నోఽస్మాన్-భజ ఆశ్రయ స్మ నిశ్చితం-ప్రథమం తావత్ - జలరుహాననం చారు యోషితాం నో దర్శయ॥౬॥ ప్రణతేతి॥ అపి శేషేణ ప్రణతానాం దేహినాం-పాపకర్శనం పాపహారం చ-తృణచరాన్ పశూన్-అనుగచ్ఛతి కృపయేతి - తథా సౌభాగ్యేన శ్రియో నికేతనం వీర్యాతిరేకేణ ఫణినః ఫణాస్వర్పితం తే పదాంబుజం-నః కుచేషు కృణు కురు-కిమర్థం హృచ్ఛయం కామం కృంధి ఛింధి॥౭॥ మధురయేతి॥ హే పుష్కరేక్షణ-తవ మధురయా గిరా వల్గూని వాక్యాని యస్యాం తయా-బుధానాం మనోజ్ఞయా హృద్యయా-గంభీరయేత్యర్థః-ముహ్యతీః ఇమాః నః విధికరీరధర శీధునాఽఽప్యాయయస్వ సంజీవయేతి॥౮॥ కించ అస్మాకం త్వద్విరహే ప్రాప్తమేవ మరణం- కింతు- త్వత్కథామృతం ప్రా

యయద్భిః సుకృతిభిర్వంచితమిత్యాహుః॥ తవేతి॥ కథైవామృతం-అత్ర హేతుః తప్తజీవనం ప్రసిద్ధాదమృతాదుత్కర్షమాహుః-కవిభిః బ్రహ్మవిద్భిరపి ఈడితం స్తుతం-దేవభోగ్యం త్వమృతం తైస్తుచ్ఛీకృతం- కించ- కల్మషాపహం కామకర్మనిరసనం-తత్తు అమృతం నైవంభూతం- కించ శ్రవణమంగళం శ్రవణమాత్రేణ మంగళప్రదం-తత్తు అనుష్ఠానాపేక్షం - కించ-శ్రీమత్సుశాంతం-తత్తు మాదకం-ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం-ఆతతం యథా భవతి తథా భువి- యే గృణంతి నిరూపయంతి తేజనాః భూరిదాః బహుదాతారః జీవితం దదతీత్యర్థః యద్వా-ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం యే భువి గృణంతి తే భూరిదాః పూర్వజన్మసు-బహుదత్తవంతః-సుకృతిన ఇత్యర్థః ఏతదుక్తం భవతి - యే కేవలం కథామృతం గృణంతి తేపి తావదతిధన్యాః-కింపునర్యే త్వాం పశ్యంతి-అతః పాహి ఇతి॥౯॥ నను తర్హి కథాశ్రవణేనైవ నివృతా భవంతు-కిం మద్దర్శనేన-త్వద్విలాసస్మృతిభిరధీరాః వయం-తానేవ స్మరంత్య ఆహుః॥ ప్రహసితమితి॥ హే ప్రియ-హే కుహక-కపట-సంవిదః సంకేతవార్తాః॥౧౦॥ కించాన్యదపి క్షోభకారణమాహ-చలసీత్యాది పంచభిః॥ హే నాథ-యదా త్వం వ్రజాత్ పశూన్ చారయన్ చలసి గచ్ఛసి-తదా-తన్నలినవత్ -సుందరం కోమలం తే పదం-శిలైః తృణాంకురైశ్చ సీదతి దుఃఖం ప్రాప్నోతి-ఇతి-నః కలిలతాం కశ్మలతాం-మనో గచ్ఛతి-హే కాంత-ఏవంభూతేనాస్మద్దుఃఖేన కిం కారణం త్వం న పశ్యసి ॥౧౧॥ దినస్య పరిక్షయే-సాయంకాలే నీలకుంతలైరావృతం-ఘనరజస్వలం గోరజశ్ఛురితం- వనరుహాననం అలిమాలాసంకులితం కమలమివ స్ఫురితపక్ష్మకుల్య

యయస్వనః॥౯॥ తవ కథామృతం తప్తజీవనం కవిభిరీడితం కల్మషాపహం। శ్రవణమంగళం శ్రీమదాతతం భువి గృణంతి యే భూరిదా జనాః॥౯॥ ప్రహసితం ప్రియ ప్రేమవీక్షణం విహరణంచ తే ధ్యానమంగళం। రహసి సంవిదో యా హృదిస్పృశః కుహక నో మనః క్షోభయంతి హి॥౧౦॥ చలసి యద్వ్రజాచ్చారయన్ పశూన్ నలినసుందరం నాథ తే పదం।శిలతృణాంకురైస్సీదతీతి నః కలిలతాం మనః కాంత గచ్ఛతి॥౧౧॥ దినపరిక్షయే నీలకుంతలైర్వనరుహాననం బిభ్రదావృతం। ఘనరజస్వలం దర్శయన్ ముహుర్మనసి నః స్మరం వీర యచ్ఛసి॥౧౨॥ ప్రణతకామదం పద్మజార్చితం ధరణిమండనం ధ్యేయమాపది। చరణపంకజం శంతమం చ తే రమణ నః స్తనేష్వర్పయాధిహన్॥౧౩॥ సురతవర్ధనం శోకనాశనం స్వరితవేణునా సుష్ఠుచుంబితం। ఇతరరాగవిస్మారణం నృణాం వితర వీర నస్తేఽధరామృతం॥౧౪॥ అటతి యద్భవానహ్ని కాననం త్రుటిర్యుగాయతే త్వామపశ్యతాం। కుటిలకుంతలం శ్రీముఖం చ తే జడ ఉదీక్షతాం పక్ష్మకృద్దృశాం॥౧౫॥ పతిసుతాన్వయభ్రాతృబాంధవానతివిలంఘ్య తేఽంత్యచ్యుతాగతాః। గతివిదస్తవోద్గీతమోహితాః కితవ యోషితః కస్త్యజేన్నిశి॥౧౬॥ రహసి సంవిదం హృచ్ఛయోదయం ప్రహసితాననం ప్రేమవీక్షణం। బృహదురశ్శ్రియో వీక్ష్య ధామ తే

మాననం-బిభ్రత్ -తచ్చ ముహుర్ముహుః-దర్శయన్నో మనసి-కేవలం స్మరం యచ్ఛసి అర్పయసి -నతు సుఖం దదాసీతి-కపట ఇతి భావః॥౧౨॥ అతోఽధునా కపటం విహాయైవం కుర్వితి ప్రార్థయంతే-శ్లోకద్వయేన-ప్రణతేతి॥ హే అధిహన్ - హే రమణ పద్మజేనార్చితం-ఆపది ధ్యేయం-ధ్యానమాత్రేణాపన్నివర్తకం-శంతమం చ-సేవాసమయేఽత్యంతసుఖకరం-తవ చరణపంకజం-కామతాపశాంతయే నః స్తనేష్వర్పయేతి॥౧౩॥ అపిచ- హే వీర తే-అధరామృతం-నో వితర దేహి స్వరితేన నాదితేన వేణునా సుష్ఠు చుంబితమితి వేణునాదామృతవాసితమితి భావః- ఇతర రాగవిస్మారణం నృణామితరేషు సార్వభౌమాదిసుఖేషు రాగమిచ్ఛాం-విస్మారయతి విలోపయతీతి తథా తత్ ॥౧౪॥ కించ-క్షణమపి త్వదదర్శనే- దుఃఖం దర్శనే సుఖం విదృష్ట్వా సర్వసంగపరిత్యాగేన యతయ ఇవ వయం త్వాముపాగతాః-త్వం తు కథమస్మాంస్త్యక్తుముత్సహస ఇతి సకరుణమాహుః శ్లోకద్వయేన॥ అటతీతి॥ యత్ యదా-భవాన్ కాననం బృందావనం ప్రతి-అటతి గచ్ఛతి- తదా-త్వామపశ్యతాం ప్రాణినాం-త్రుటిః క్షణార్ధమపి యుగవద్భవతి-ఏవమదర్శనే దుఃఖముక్తం-పునశ్చ సాయం దదృశానాం తే- తేతవ-శ్రీమన్ముఖం-ఉత్ ఊర్ధ్వం ఈక్షమాణానాం-తేషాం దృశాం-పక్ష్మకృద్బ్రహ్మా జడో మందఏవ-నిమేషమాత్రమప్యంతరమసహ్యామిత్యదర్శనే సుఖముక్తం॥౧౫॥ పతీతి॥ తస్మాత్ - హే అచ్యుత-పతీన్-సుతాన్-అన్వయాన్-తత్సంబంధినః-భ్రాతౄన్-బాంధవాంశ్చాతివిలంఘ్య- తేతవ-సమీపమాగతాః వయం-కథంభూతస్య-గతివిదః అస్మదాగమనం జానతః-గీతగతీర్వా జానతః-గతివిదో వయం వా- తవోద్గీతేన ఉచ్చైర్గీతేన-మోహితాః హే కితవ శఠ-ఏవంభూతాః యోషితః-నిశి స్వయమాగతాః - త్వాం నృతేక స్త్యజేన్నకోపీత్యర్థః॥౧౬॥ అతస్త్వయాత్యక్తానామస్మాకం-ప్రాప్తనత్వద్దర్శననిదానస్య హృద్రోగస్య- త్వత్సంగత్యైవ శాంతి

కిత్యాంకుర్విత్యాహుః-శ్లోకద్వయేన॥రహసీతి॥శ్రీర్ధామాధామ తేబృహద్విశాలం- ఉరశ్చ- వీక్ష్య- అతిస్పృహాభవతి-త యాచ-ముహుర్ముహుః-మనోముహ్యతి॥౧౭॥ వ్రజేతి॥తవచ-వ్యక్తిరభివ్యక్తిః- వ్రజవనౌకసాంసర్వేషాంఅవిశేషేణ- వృజినహంత్రీదుఃఖనిరసినీ- విశ్వమంగళంసర్వమంగళరూపాచ- అతస్త్వత్ స్పృహాత్మనాంత్వత్స్పృహారూఢమన సాం-నః-మనాక్ ఈషత్ కిమపిత్యజముంచ-కార్పణ్యమకుర్వన్ దేహీత్యర్థః-కింతత్ -స్వజనహృద్రోగాణాం- యదతి గోప్యంనిషూదనంనివర్తకమౌషధం-తత్త్వమేవవేత్సీతిగూఢాభిప్రాయః॥౧౮॥అతిప్రేమ్ణాధర్షితారుదంత్యఆహుః॥ య దితి॥హేప్రియ-యత్తేతవ-సుకుమారంపదాబ్జం-కఠినేషుకుచేషు-సంమర్దనశంకితాః -శనైశ్శనైఃదధీమహిధారయామ-వయం- తేనఅటవీమటసిగచ్ఛసి-నూనంసీతిపాతేపథూర్వా-క్వాంచిదన్యాంవా-ఆత్మానమేవవా-నయసిప్రాపయసి- తత్తతఃతత్పదాంబుజంవా-కూర్పాదిభిఃసూక్ష్మపాషాణాదిభిః - కింస్విన్నవ్యథతేకథంనువామనవ్యథతేభవానేవాయు ర్జీవనంయాసాంతాసాం-నోఽధీర్భ్రమతిముహ్యతీతి॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*****

శ్లో॥ద్వాత్రింశేవిరహాలాపవిక్లిన్నహృదయోహరిః।తత్రావిర్భూయగోపీస్తాస్సాంత్వయామాసమానయన్॥ స్వప్రేమ్ణా

తేముహురతిస్పృహాముహ్యతేమనః॥౧౭॥ వ్రజవనౌకసాంవ్యక్తిరంగతేవృజినహంత్ర్యలంవిశ్వమంగ ళం।త్యజమనాక్చనస్త్వత్స్పృహాత్మనాంస్వజనహృద్రుజాంయన్నిషూదనం॥౧౮॥ యత్తేసుజాతచర ణాంబురుహంస్తనేషుభీతాశ్శనైఃప్రియదధీమహికర్కశేషు। తేనాటవీమటసితద్వ్యథతేనకింస్విత్కూ ర్పాదిభిర్భ్రమతిధీర్భవదాయుషాంనః॥౧౯॥ *******************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇతిగోప్యఃప్రగాయంత్యఃప్రలపంత్యశ్చచిత్రధా। రురుదుస్సుస్వరంరాజన్కృష్ణదర్శనలాల సాః॥౧॥తాసామావిరభూచ్ఛౌరిస్స్మయమానముఖాంబుజః।పీతాంబరధరస్స్రగ్వీసాక్షాన్మన్మథమన్మ థః॥౨॥తంవిలోక్యాగతంకృష్ణంప్రీత్యుత్ఫుల్లదృశోఽబలాః।ఉత్తస్థుర్యుగపత్సర్వాస్తన్వఃప్రాణమివా గతం॥౩॥కాచిత్కరాంబుజంశౌరేర్జగృహేంజలినాముదా।కాచిద్దధారతద్బాహుమంసేచందనభూషి తం॥౪॥కాచిదంజలినాగృహ్ణాత్తన్వీతాంబూలచర్వణం।ఏకాతదంఘ్రికమలంసంతప్తాస్తనయోరధాత్॥ ౫॥ఏకాభ్రుకుటిమాబధ్యప్రేమసంరంభవిహ్వలా।ఘ్నంతీవైక్షత్కటాక్షేపైస్సందష్టదశనచ్ఛదా॥౬॥ అపరానిమిషద్దృగ్భ్యాంజుషాణాతన్ముఖాంబుజం। ఆపీతమపినాతృప్యత్సంతస్తచ్చరణంయథా॥ ౭॥ తంకాచిన్నేత్రరంధ్రేణహృదికృత్వానిమీల్యచ। పులకాంగ్యుపగూహ్యాస్తేయోగీవానందసంప్లుతా॥౮॥ సర్వాస్తాఃకేశవాలోకపరమోత్సవనిర్వృతాః। జహుర్విరహజంతాపంప్రాజ్ఞంప్రాప్యయథాజ నాః॥౯॥తాభిర్విధూతశోకాభిర్భగవానచ్యుతోవృతః।వ్యరోచతాధికంతాతపురుషశ్శక్తిభిర్యథా॥౧౦॥ తాస్సమాదాయకాలింద్యానిర్విశ్యపులినంవిభుః। వికసత్కుందమందారసురభ్యనిలషట్పదం॥౧౧॥ శర చ్చంద్రాంశుసందోహధ్వస్తదోషాతమశ్శివం। కృష్ణాయాహస్తతరళాచితకోమలవాలుకం॥౧౨॥

మాహృతకల్లోలవిహ్వలీకృతచేతసః।సదయాన్నందయన్గోపీరుదతోనందనందనః॥ఇతీతి॥ఇత్యేవంప్రభృతి - చిత్రధాఅ నేకధా-సుస్వరం-ఉచ్చైఃకృష్ణదర్శనేలాలసాఅతిస్పృహాయాసాంతాః॥౧॥ తాసామితి॥సాక్షాన్మన్మథమన్మథఃజగన్మో హనస్యకామస్యాపిమనస్యుద్భూతఃకామః-సాక్షాత్తస్యాపిమోహకఇత్యర్థః॥ ౨॥ తమితి॥తన్వఃకరచరణాదయః॥౩॥ కాచిదితి॥అంజలినాసంహతహస్తద్వయేన॥౪॥౫॥ఏకేతి॥ భ్రుకుటిమాబధ్యకుటిలీకృత్యప్రేమసంరంభేణప్రణయకోపా వేశేన-విహ్వలావివశా-నిర్దష్టఃదశనచ్ఛదఃయయా- కటాక్షకటాక్షాఃతైఃయేఆక్షేపాఃపరిభవాఃతైస్తాడయంతీవైక్షత్॥ ౬॥అపరేతి॥అనిమిషతీభ్యాంఅనిమీలంతీభ్యాం-దృగ్భ్యాంఆపీతమపిసమ్యగ్దృష్టమపిపునర్జుషాణానాతృప్యత్॥౭॥ తమితి॥ హృదికృత్వాహృదయంనీత్వేత్యర్థః-ఆనందసంప్లుతేతివాపాఠః॥౮॥సర్వాఇతి॥ ప్రాజ్ఞంఈశ్వరం-ప్రాప్య-యథాము ముక్షవోజనాః-యద్వాప్రాజ్ఞంబ్రహ్మజ్ఞం-ప్రాప్య-యథాసంసారిణః - యద్వా-ప్రాజ్ఞంసుషుప్తిసాక్షిణంప్రా ప్యయథావిశ్వతైజసావస్థాజీవాః॥౯॥ తాభిరితి॥పురుషఃపరమాత్మాశక్తిభిఃసత్త్వాదిభిః-యథా-యద్వా-ఉపాసకఃపురు షః-జ్ఞానవీర్యబలాదిభిః-యద్వా-పురుషోనుశయీ-ప్రకృత్యాద్యుపాధిభిర్వృతోయథావ్యరోచతతద్వత్॥౧౦॥ తా ఇ తి॥వికచకుందమందారైః-సురభిర్యోనిలః-తస్మాత్ షట్పదాయస్మిన్॥౧౧॥శరదితి॥శరచ్చంద్రాంశూనాం - సందో

హైః సమూహైః-ధ్వస్తం దోషాతమః రాత్రింగతంతమోయస్మిన్‌తత్-అతః-శివంసుఖకరం-హస్తరూపైస్తరఙ్గైస్తరం
గైః-ఆచితాః ఆస్తృతాః కోమలా వాలుకా యస్మిన్-ఏవంభూతంపులినం-తాస్సమాదాయనిర్విశ్య-తత్ర తాభిర్వృతః-అ
ధికంవ్యరోచతేతపూర్వేణాన్వయః॥౧౨॥ తదితి॥ తాశ్చమనోరథానాం-అంతంయయుః-పూర్ణకామాబభూవుః - శ్రుత
యోయథేతి-అయమర్థః యథా-కర్మకాండే-శ్రుతయః పరమేశ్వరమపశ్యంత్యః-తత్తత్కామానుబంధనైరపూర్ణా ఇవభ
వంతి-జ్ఞానకాండేషు-పరమేశ్వరందృష్ట్వా-తదాహ్లాదపూర్ణాః-కామానుబంధంజహుస్తద్వదితి-ఆప్తకామా అపి ప్రేమ్ణా
తమనుభజన్నిత్యాహ॥ స్వైరితి॥ అచీక్లృపన్ రచయామాసుః-ఆత్మబంధవే అంతర్యామిణే॥౧౩॥ తత్రేతి॥ గోపీసభాగతః- తా
భిస్సంమానితస్సన్-చకాస శుశుభే-త్రైలోక్యే యాలక్ష్మీః శోభా-తస్యాః ఏకమేవపదంస్థానం-తద్వపుర్దధత్ దర్శయన్॥
౧౪॥ సభాజయిత్వేతి॥ సహాసలీలేక్షణేన-విభ్రమో విలాసః-యస్యాం తయాభ్రువా-ఉపలక్షితాః-సంస్పర్శనేన సంమర్ద
నేన॥౧౫॥ తత్ర భగవతః-అకృతజ్ఞతాం తద్వచనైనైవోపపాదయితుకామాః -గూఢాభిప్రాయాలోకవ్యవహారంతమివపృ
చ్ఛంతి॥ భజత ఇతి॥ భజతః ప్రాణినః-అను అనంతరం కేచిత్ తద్భజనానుసారేణ-భజంతి - కేచిదేతద్విపర్యయం యథాభవ
తి తథా-తద్భజనానపేక్షితం అభజతోపి భజంతి-అన్యే తు నోభయాన్ ఇతి॥౧౬॥ విదితాభిప్రాయస్సన్-ఉత్తరమాహ॥ మిథ
ఇతి॥ హే సఖ్యః- ఉపకారప్రత్యుపకారతయా యే మిథో భజంతి - తే స్వం న భజంతి - కింత్వాత్మానమేవ -కుతః- హి య
స్మాత్ -స్వార్థ ఏవైకాంతః ఉద్యమో యేషాం తే-తత్ర చ-న సౌహృదం-అతో న సఖ్యం-న చ ధర్మః కృపాస్నేహాత్ - గోమహా

తద్దర్శనాహ్లాదవిధూతహృద్రుజో మనోరథాంతం శ్రుతయో యథా యయుః । స్వైరుత్తరీయైః కుచకుం
కుమాంకితైరచీక్లృపన్నాసనమాత్మబంధవే ॥౧౩॥ తతో ప్రవిష్టో భగవాన్ స ఈశ్వరో యోగీశ్వరాంతర్హృ
ది కల్పితాసనః। చకాస గోపీపరిషద్గతోర్చితస్త్రైలోక్యలక్ష్మ్యేకపదం వపుర్దధత్ ॥౧౪॥ సభాజయిత్వా
తమనంగదీపనం సహాసలీలేక్షణవిభ్రమభ్రువా । సంస్పర్శనేనాంకకృతాంఘ్రిహస్తయోః సంస్తుత్య ఈష
త్కుపితా బభాషిరే॥౧౫॥ గోప్యః॥ భజతోనుభజంత్యేక ఏక ఏతద్విపర్యయమ్। నోభయాంశ్చ భజంత్యేక
ఏతన్నో బ్రూహి సాధు భోః ॥౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ మిథో భజంతి యే సఖ్యః స్వార్థైకాంతోద్యమా హి తే । న
తత్ర సౌహృదం ధర్మః స్వార్థార్థం తద్ధి నాన్యథా॥౧౭॥ భజంత్యభజతో యే వై కరుణాః పితరో యథా।
ధర్మో నిరపవాదోత్ర సౌహృదం చ సుమధ్యమాః ॥౧౮॥ భజతోపి న వై కేచిద్భజంత్యభజతః కుతః । ఆత్మా
రామా హ్యాప్తకామా హ్యకృతజ్ఞా గురుద్రుహః ॥౧౯॥ నాహం తు సఖ్యో భజతోపి జంతూన్ భజామ్యమీ
షామనువృత్తివృత్తయే। యథాఽధనో లబ్ధధనే వినష్టే తచ్చింతయాన్యన్నిభృతో న వేద॥౨౦॥ ఏవం మదర్థో
జ్ఝితలోకవేదస్వానాం హి వో మయ్యనువృత్తయేఽబలాః । మయాపరోక్షం భజతా తిరోహితం మాసూయి
తుం మార్హథ తత్ప్రియం ప్రియాః ॥౨౧॥ న పారయేహం నిరవద్యసంయుజాం స్వసాధుకృత్యం విబుధా

ష్వాదిభజనవదిత్యర్థః॥౧౭॥ యేతు అభజతో భజంతి- తే ద్వివిధాః- కరుణాః స్నిగ్ధాశ్చ-తత్ర తు- యథాక్రమం ధర్మసౌహృదే
భవత ఇత్యాహ॥ భజంత్యభజత ఇతి॥ కరుణా ఏవ సామస్త్రీతి కరుణాః-శాంతా ఇత్యర్థః ॥౧౮॥ తృతీయప్రశ్నస్యోత్తరం॥ భజ
తోపీతి॥ అయమర్థః-చతుర్విధా ఏతే. ఆత్మారామాః అపరాద్దృశః - కేచిదాప్తకామాః విషయదర్శనేపిపూర్ణకామత్వే
భోగేచ్ఛారహితాః-అన్యే తు-అకృతజ్ఞాః మూఢాః-అన్యే గురుద్రుహః అతికఠినాః॥ శ్లో॥ సపితా యస్తు పోషకః ఇతి న్యాయా
త్-ఉపకర్తా గురుతుల్యః తస్మై ద్రుహ్యంతీతి తథా తే॥౧౯॥ అత్ర చరమకోటిగతమాత్మానం మత్వా అతిసంకోచేన మ

ధస్మితముఖీస్తా దృష్ట్వాహ॥ నాహంత్వితి॥ హే సఖ్యః అహం తేషాం మధ్యే-న కోపి కింతు-పరమకారుణికః పరమసుహృచ్చ
కథం-అమీషాం భజతాం-అనువృత్తివృత్తయే నిరంతరధ్యానప్రవృత్త్యర్థం-తాన్నాహం భజామి - ఏతత్ దృష్టాంతమా
హ॥ యథేతి॥ తస్య ధనస్యైవ చింతయా-నిభృతః పూర్ణః-వ్యాప్త ఇతి యావత్ -అన్యత్ క్షుత్పిపాసాదికమపి న వేద ॥౨౦॥
ఏవమితి॥ మదర్థోజ్ఝితలోకవేదస్వానాం-మదర్థే ఉజ్ఝితాః-లోకః యుక్తాయుక్తప్రతీక్షణాత్ - వేదశ్చ-ధర్మాధర్మప్ర
తీక్షణాత్-స్వాః జ్ఞాతయశ్చ స్నేహత్యాగాత్-యాభిస్తాసాం వో యుష్మాకం-పరోక్షం అదర్శనం యథా భవతి తథా - భ
జతా యుష్మత్ప్రేమాలాపాన్ శృణ్వతైవ-తిరోహితం అంతర్ధానేన స్థితం-తత్తస్మాత్ - హే అబలాః-హే ప్రియాః-మా
మా అసూయితుం దోషారోపేణ ద్రష్టుం- యూయం నార్హథ న యోగ్యాః స్థ ॥ ౨౧ ॥ ఆస్తామిదం-పరమార్థం తు శృ
ణుతేత్యాహ॥ నేతి॥ నిరవద్యసంయుజాం నిరవద్యం సంయుక్ సంయోగః యాసాం నిరవద్యం యథా భవతి తథా సంయుజ్యాం

తేభజంతఇతివా-తథాతాసాంవఃవిబుధాయుషాచిరకాలేనాపి-స్వయంసాధుకృత్యంప్రత్యుపకారకృత్యంకర్తుం-నపా
రయేనశక్నోమి - కథంభూతానాం-యాఃభవత్యః-దుర్జరాఅజరాయాగృహశృంఖలా -తాం- సంవృశ్చ్యనిశ్శేషంఛి
త్త్వామామాం-అభజన్-తాసాంమచ్చిత్తంబహుషుప్రేమయుక్తతయా-నైకనిష్ఠం-తస్మాద్వోయుష్మాకమేవసాధునా
సాధుకృత్యేన-యత్ యుష్మత్సాధుకృత్యంతత్ - ప్రతియాతుప్రతికృతంభవతు-యుష్మత్సౌశీల్యేనైవమమానృణ్యంనతు
మత్కృతప్రత్యుపకారేణేత్యర్థః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వాత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా · ******************
శ్లో॥ త్రయస్త్రింశేతతోగోపీమండలీమధ్యగోహరిః।ప్రియాస్తారమయామాసప్రాదినీవనకేళిభిః॥ఇత్థమితి । తత్తదా
అంగహేరాజన్-యద్వా -తస్యభగవతోంగేనఅభ్రవపుషాకరచరణాద్యవయవైర్వాఉపచితాస్సమృద్ధాఆశిషోయా
సాంతాః॥౧॥తత్రేతి॥రాసక్రీడా-రాసోనామబహునర్తకీయుక్తోనృత్తవిశేషః- తాంక్రీడాం-అన్యోన్యంఆబద్ధాఃసం
గ్రథితాఃబాహవఃయైః-తైస్సహ॥౨॥తత్సాహిత్యమభినయేనదర్శయత్యత్రచతుష్టయాధికేనసార్థేన॥ రాసోత్సవఇత్యా
దినా॥తాసాంమండలరూపేణావస్థితానాంద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే॥౩॥ప్రవిష్టేనేతి॥ప్రవిష్టేన-తేనైవకంఠేగృహీ
తానాంఉభయతఆలింగితానాం-కథంభూతేన-యంసర్వాఃస్త్రియః-స్వస్వనికటంమామేవాశ్లిష్టవానితిమన్యేరన్ తే
నపతదర్థంద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యేప్రవిష్టేనేత్యర్థః-నన్వేకస్యకథంతథాప్రవేశః-సర్వసన్నిహితత్వేవాతస్మిన్కుతఃస్వ

యుషాపివః॥యామాభజన్దుర్జరగేహశృంఖలాంసంవృశ్చ్యతద్వఃప్రతియాతుసాధునా॥౨౨॥****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ద్వాత్రింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఇత్థంభగవతోగోప్యఃశ్రుత్వావాచస్సుపేశలాః॥జహుర్విరహజంతాపంతదంగోపచితాశిషః॥

—*రాసక్రీడాప్రారంభఘట్టః.*—

౧॥తత్రారభతగోవిందోరాసక్రీడామనువ్రతైః।స్త్రీరత్నైరన్వితఃప్రీతైరన్యోన్యాబద్ధబాహుభిః॥
౨॥రాసోత్సవస్సంప్రవృత్తోగోపీమండలమండితః । యోగేశ్వరేణకృష్ణేనతాసాంమధ్యేద్వయోర్ద్వ
యోః॥౩॥ప్రవిష్టేనగృహీతానాంకంఠేస్వనికటంస్త్రియః। యంమన్యేరన్నభస్తావద్విమానశతసంకు
లం॥౪॥దివౌకసాంసదారాణామౌత్సుక్యనిభృతాత్మనామ్।తతోదుందుభయోనేదుర్నిపేతుఃపుష్పవృ
ష్టయః॥౫॥జగుర్గంధర్వపతయస్సస్త్రీకాస్తద్యశోఽమలం । వలయానాంనూపురాణాంకింకిణీనాంచ
యోషితాం॥౬॥సప్రియాణామభూచ్ఛబ్దస్తుములోరాసమండలే ।తత్రాతిశుశుభేతాభిర్భగవాన్దే
వకీసుతః॥౭॥మధ్యేమణీనాంహైమానాంమహామరకతోయథా॥౮॥ పాదన్యాసైర్భుజవిధుతిభిస్సస్మిత
భ్రూవిలాసైర్భజ్యన్మధ్యైశ్చలకుచపటైఃకుండలైర్గండలోలైః। స్విద్యన్ముఖ్యఃకబరరశనాగ్రంథయఃకృ
ష్ణవధ్వోగాయంత్యస్తంతటితఇవతామేఘచక్రేవిరేజుః॥౯॥ఉచ్చైర్జగుర్నృత్యమానారక్తకంఠ్యోరతి
ప్రియాః।కృష్ణాభిమర్శముదితాయద్గీతేనేదమావృతమ్॥౧౦॥కాచిత్సమంముకుందేనస్వరజాతీరమిశ్రితాః।
ఉన్నిన్యేపూజితాతేనప్రీయమాణేనసాధ్వితి॥తదేవధ్రువమున్నిన్యేతస్యైమానంచబహ్వదాత్॥౧౧॥

నికటవర్తిత్వాభిమానస్తాసామిత్యతఉక్తం-యోగేశ్వరేణేతి-అచింత్యశక్తినేత్యర్థః॥౪॥ దివౌకసామితి॥తావత్తత్క్షణమే
వఅత్యౌత్సుక్యవ్యాప్తమనసాంసస్త్రీకాణాందేవానాంవిమానశతైస్సంకీర్ణంనభోబభూవ॥౫॥౬॥సప్రియాణామితి॥సప్రి
యాణాంకృష్ణసహితానాం-తుములఃసంకీర్ణః॥౭॥మధ్యఇతి॥మహామరకతోనీలమణిరివ - మరతకఇతిపాఠాంతరం-హై
మానాంమణీనాం-మధ్యే-తాభిఃస్వర్ణవర్ణాభిరాశ్లిష్టాభిశ్శుశుభే-గోపీవ్యక్త్యభిప్రాయేణవా- విన్నైవమధ్యవదావృత్తిమే
కవచనం॥౮॥సయథా-తాభిఃశుశుభేతథాతాఅపి- తేనవిరేజురిత్యాహ॥ పాదన్యాసైరితి ॥భుజవిధుతిభిఃకరచాలనైః- భజ్య
మానైర్మధ్యైః-చలద్భిఃకుచైః-వస్త్రైశ్చ-గండలోలైఃగండేషుచంచలైః-స్విద్యన్ముఖ్యః - స్విద్యంతిస్వేదముద్గిరంతిముఖా
నియాసాంతాః-కబరేషురశనాసుచ-గ్రంథయోయాసాంతాః-యద్వా- తేషుతాసుచఅగ్రంథయఃశిథిలగ్రంథయఇత్య
ర్థః-తత్ర నానామూర్తిఃకృష్ణోమేఘచక్రమివ-తాస్తుబహువిధాస్తటితఇవ -స్వేదస్తుసారఇవగీతంగర్జితమివేతి-యథా
సంభవమూహ్యం॥౯॥ఉచ్చైరితి॥నృత్యమానాఃనృత్యంత్యః-రక్తకంఠ్యఃనానారాగానురంజితకంఠ్యః - కృష్ణస్యాభిమర్శే
నసంస్పర్శేనముదితాఃఇదంవిశ్వం॥౧౦॥కాచిదితి॥ముకుందేనసహ-స్వరజాతీఃషడ్జాదిస్వరాలాపగతీః - అమిశ్రితాఃకృ
ష్ణేనఉద్గీతాభిఃఅసంకీర్ణాః - ప్రీయమాణేనసంమానితాతత్స్వరజాత్యున్నయనమేవధ్రువంధ్రువాఖ్యంతాళవిశేషం-

కృతోఽన్విన్నేన్యఉన్నీతవతీ॥౧౧॥ఏవంనృత్తగీతాదినా శ్రీకృష్ణసంమానితానాం తాసామతిప్రీతివిలసితంవృత్తమాహ॥ కాచిదితి॥శ్లథంతివలయానిమల్లికాశ్చయస్యాః సా॥ ౧౨॥తత్రైతి॥ ఉత్పలస్యసౌరభమివసౌరభంయస్య-తంబాహుం॥ ౧౩॥తస్యాఇతి॥ నాట్యేననృత్యేన-విక్షిప్తయోశ్చంచలయోఃకుండలయోః-త్విషేణత్విషాఅదంతత్వమార్జం-మండితం గండంకపోలంతథాభూతేస్వగండే-సందధత్యాఃసంయోజయంత్యాః॥౧౪॥నృత్యతీతి॥ కూజంతీనూపురే మేఖలాచయస్యాఃసా॥౧౫॥ఏవమన్యాఅపిగోప్యోయథాయథంనానావిభ్రమైర్విజహ్రురిత్యాహ॥ గోప్యఇతి॥ ౧౬॥ తత్ర గాయకేషు వాదకేషుచసస్త్రీకేషుగంధర్వకిన్నరాదిషు- రసావేశేనముహ్యత్సు-నృత్యత్సువా-అన్యామేవవాద్యాదిసంపత్తిందర్శయన్-రాససంభ్రమమాహ॥కర్ణోత్పలేతి॥కర్ణోత్పలైశ్చ-అలకవిటంకైరలకాలంకృతైః-కపోలైఃఘర్మైశ్చ- వక్త్రేషుశ్రీఃశోభాయాసాం తాః-ఘోషాఃకింకిణ్యః-వలయనూపురఘోషైర్వాద్యైర్వాదితైః-భగవతానన్వృతుః- స్వకేశేభ్యః ప్రస్తాఃస్రజోయాసాంతాః - ఏతేనకాళగతేస్వంతుష్టాఃకేశాఃసశిరఃకంపంపాదేషుపుష్పవృష్టిమివాకుర్వన్నిత్యుత్ప్రేక్షితం-భగవతాసమంనన్వృతుః-క్వ-భ్రమరాఏవగాయకాయస్యాంతస్యాంరాససభాయాం॥౧౭॥యథాగోప్యోనానావిభ్రమైర్భగవతాసహవిజహ్రుః-ఏవంభగవానపి-స్వవిలాసైస్తాభిస్సహరేమఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ తద్విలాసాదిద్రాసపరిశ్రాంతా పార్శ్వస్థస్యగదాభృతః॥ జగ్రాహబాహునాస్కంధంశ్లథద్వలయమల్లికా॥౧౧॥తత్రైకాసంగతంబాహుంకృష్ణస్యోత్పలసౌరభం। చందనాలిప్తమాఘ్రాయహృష్టరోమాచుచుంబహ॥౧౩॥కస్యాశ్చిన్నాట్యవిక్షిప్తకుండలత్విష*మండితం। గండంగండేసందధత్యాఅదాత్తాంబూలచర్వితం॥౧౪॥నృత్యతీగాయతీకాచిత్కూజన్నూపురమేఖలా।పార్శ్వస్థాచ్యుతహస్తాబ్జంశ్రాంతాధాత్స్తనయోశ్శివం॥ ౧౫ ॥ గోప్యోలబ్ధ్వాచ్యుతంకాంతంశ్రియఏకాంతవల్లభం। గృహీతకంఠ్యస్తద్దోర్భ్యాంగాయంత్యస్తంవిజహ్రిరే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణోత్పలాలకవిటంకకపోలఘర్మవక్త్రశ్రియోవలయనూపురఘోషవాద్యైః। గోప్యస్సమంభగవతాననృతుస్స్వకేశస్రస్తస్రజోభ్రమరగాయకరాసగోష్ఠ్యాం॥౧౭॥ఏవంపరిష్వంగకరాభిమర్శస్నిగ్ధేక్షణోద్దామవిలాసహాసైః। రేమేరమేశో వ్రజసుందరీభిర్యథార్భకస్స్వప్రతిబింబవిభ్రమః॥ ౧౮॥ తదంగసంగప్రముదాకులేంద్రియాః కేశాన్దుకూలంకుచపట్టికాంవా।నాంజఃప్రతివ్యోఢుమలంవ్రజస్త్రియోవిస్రస్తమాల్యాభరణాఃకురూద్వహ॥౧౯॥ కృష్ణవిక్రీడితంవీక్ష్యముముహుః ఖేచరస్త్రియః।కామార్దితాశ్శశాంకశ్చసగణోవిస్మితోభవత్॥ ౨౦॥ కృత్వాతావంతమాత్మానంయావతీర్గోపయోషితః।రరామభగవాంస్తాభిరాత్మారామోపిలీలయా॥౨౧॥ తాసాంరతివిహారేణశ్రాంతానాంవదనానిసః। ప్రామృజత్కరుణఃప్రేమ్ణాశంతమేనాంగపాణినా॥ ౨౨॥గోప్యస్స్ఫురత్కనకకుండలకుంతలత్విడ్గండశ్రియాసుధితహాసనిరీక్షణేన। మానందధత్యఋషభ

సానభిభూతస్యైవ-రతౌదృష్టాంతః-యథార్భకఇతి-స్వప్రతిబింబైర్విభ్రమఃక్రీడాయస్యసఇత్యనేనైతద్దర్శితం- స్వీయమేవసర్వకళాకౌశలం-సౌగంధ్యలావణ్యమాధుర్యాదిచ-తాసుసంచార్య - తాభిస్సహ-రేమేయథార్భకఃస్వప్రతిబింబైరితి॥౧౮॥తాస్తుభగవద్విలాసైరాకులాబభూవురిత్యాహ॥ తదంగేతి ॥ తస్యాంగసంగేనప్రకృష్టాముత్ ప్రీతిః-తయాఆకులాన్యవశానీంద్రియాణియాసాంతాః-విశ్లథబంధాన్ కేశాదీనంజసాప్రతివ్యోఢుం- యథాపూర్వంధర్తుంనాలంనసమర్థాబభూవుః-విస్రస్తానిమాల్యానిఆభరణానిచయాసాంతాః॥ ౧౯॥ నకేవలంతాఏవాకులేంద్రియాఃకింతుదేవ్యోపీత్యాహ॥కృష్ణేతి॥కించ॥శశాంకశ్చేత్యనేనైతత్సూచితం-శశాంకేనవిస్మితేన-గతౌవిస్మృతాయాం-తత్ప్రాక్తనాఃసర్వేపిగ్రహాః-తత్రతత్రైవతస్థుః-తతశ్చాతిదీర్ఘాసురాత్రిషు-యథాసుఖంవిజహ్రురితి॥౨౦॥కృత్వేతి॥అయంభావః॥శ్లో॥కాత్యాయనిమహామాయేమహాయోగిన్యధీశ్వరి। నందగోపసుతందేవిపతింమేకురుతేనమఇతి । ప్రత్యేకంతాభిఃప్రార్థనాత్ -భగవతాపి॥ శ్లో॥ యాతాబలావ్రజంసిద్ధామయేమారంస్యథక్షపాఇతి-తథైవప్రతిశ్రుతత్వాత్తావంతమాత్మానంకృత్వారేమఇతి-యావతీర్యావత్యః॥౨౧॥కృపాతిశయమాహ॥తాసామితి॥ ౨౨ ॥ తతోతిహృష్టానాంగోపీనాంచరితమాహ॥గోప్యఇతి॥స్ఫురతాంస్వర్ణకుండలానాంకుంతలానాంచత్విషా-గండేషుయాశ్రీస్తయా-సుధితేనఅమృతాయితేన-హాససహితేననిరీక్షణేనచ-ఋషభస్యపత్యుఃకృష్ణస్య-మానందధత్యః-పూజాంకుర్వంత్యః-తత్కరాగ్రజనితః-తస్యకరరుహైఃనఖైఃస్పర్శేనప్రమోదోయాసాంతాః॥౨౩॥అథజలకేళిమాహ॥ తాభిరితి॥తాసామంగసంగేన

ఘృష్టా సంమర్దితా-యా స్రక్-తస్యాః-అతఏవ తాసాం-కుచకుంకుమేన రంజితాయాః - సంబంధిభిర్గంధర్వపాలిభిః గంధర్వపాః గంధర్వపతయ ఇవ గాయంతః మెలిశయః-తైరనుద్రుతః అనుగతః-సకృష్ణః- వాః ఉదకం ఆవిశత్ భిన్నసేతుః విదారితవప్రః స్వయం చాతిక్రాంతలోకవేదమర్యాదః॥౨౪॥ సఇతి॥ స్వరతిః ఆత్మారామోపి-అత్ర గోపీమండలే-అంభసి వా॥౨౫॥ స్థలజలక్రీడేదర్శితే-వనక్రీడాం దర్శయతి॥ తతశ్చేతి॥ యమునాయా ఉపవనే జలస్థలప్రసూనానాం-గంధో యస్మిన్-తేనానిలేన జుష్టాః సదిశాంతటాని అంతా యస్మిన్-యద్వా దిశశ్చ తటం స్థలం చ యస్మిన్ - తస్మిన్ వనే- భృంగాణాం ప్రమదానాం చ గణైరావృతః చచార॥౨౬॥ రాసక్రీడానిగమనం॥ ఏవమితి॥ సః కృష్ణః-సత్యసంకల్పః-అనురాగిస్త్రీకదంబకః ఏవం సర్వాః నిశాః-సేవితవాన్- శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః-శరదిభవాః- కావ్యేషు కథ్యమానాః యే రసాః తేషామాశ్రయభూతాః నిశాః-యద్వా-నిశా ఇతి ద్వితీయా-అత్యంతసంయోగే - శృంగారరసాశ్రయాః-శరది ప్రసిద్ధాః- కావ్యేషు యాః కథాస్తాః సిషేవ ఇతి-ఏవం సుప్యాత్మన్యేవావరుద్ధః సౌరతః-సురతరసః రసో ధాతుః-నతు స్ఖలితో యస్యేతి కామజయోక్తిః॥౨౭॥౨౮॥ సఇతి॥ ప్రతీపం ప్రతికూలం-అధర్మమిత్యర్థః-ఆచరత్కృతవాన్- నచేదమధర్మమాత్రం కింతు జ

—*జలక్రీడావనక్రీడయోః ప్రారంభః-సుష్టుః-*—

స్వజనుః కృతాని పుణ్యాని తత్కరరుహస్పర్శప్రమోదాః॥౨౩॥ తాభిర్యుతశ్శ్రమమపోహితుమంగసంగఘృష్టస్రజస్స్వకుచకుంకుమరంజితాయాః। గంధర్వపాలిభిరనుద్రుత ఆవిశద్వాశ్శ్రాంతో గజీభిరిభరాడివ భిన్నసేతుః॥౨౪॥ సోంభస్యలం యువతిభిః పరిషిచ్యమానః ప్రేమ్ణేక్షితః ప్రహసితాపరితస్తతోంగః। వైమానికైః కుసుమవర్షిభిరీడ్యమానో రేమే స్వయం స్వరతిరత్ర గజేంద్రలీలః॥౨౫॥ తతశ్చ కృష్ణోపవనే జలస్థలప్రసూనగంధానిలజుష్టదిక్తటే। చచార భృంగప్రమదాగణావృతో యథా మదచ్యుద్ద్విరదః కరేణుభిః॥౨౬॥ ఏవం శశాంకాంశువిరాజితా నిశాస్స సత్యకామోనురతాబలాగణః। సిషేవ ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరతస్సర్వాశ్శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః॥౨౭॥ రాజా॥ సంస్థాపనాయ ధర్మస్య ప్రశమాయేతరస్య చ। అవతీర్ణో హి భగవానంశేన జగదీశ్వరః॥౨౮॥ స కథం ధర్మసేతూనాం వక్తా కర్తాభిరక్షితా। ప్రతీపమాచరద్బ్రహ్మన్ పరదారాభిమర్శనం॥౨౯॥ ఆప్తకామో యదుపతిః కృతవాన్వై జుగుప్సితం। కిమభిప్రాయ ఏతన్నః సంశయం ఛింధి సువ్రత॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాం చ సాహసం। తేజీయసాం న దోషాయ వహ్నేస్సర్వభుజో యథా॥౩౧॥ నైతత్సమాచరేజ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః। వినశ్యత్యాచరన్మౌఢ్యాద్యథా రుద్రోబ్ధిజం విషం॥౩౨॥ ఈశ్వరాణాం వచస్సత్యం తథైవాచరితం క్వచిత్। తేషాం యత్స్వవచోయుక్తం బుద్ధిమాంస్తత్సమాచరేత్॥౩౩॥ కుశలాచరితేనైషామిహ స్వార్థో న విద్యతే। విపర్యయేణ వానర్థో నిరహంకారిణాం ప్రభో॥౩౪॥ కిముతాఖిలసత్వానాం తిర్యఙ్మర్త్యదివౌకసాం। ఈశితుశ్చేశితవ్యానాం కుశలాకుశలాన్వయః॥౩౫॥ యత్పాదపంకజపరాగనిషేవతృప్తా యోగప్రభావవిధుతాఖిలకర్మబంధాః। స్వైరం చరంతి మునయోపి న నహ్యమానాస్తస్యేచ్ఛయాత్తవపుషః కుత ఏవ బంధః॥౩౬॥

భతుర్గాదివత్ -కింతు మహాసాహసమిత్యాహ-పరదారాభిమర్శనమితి॥౨౯॥ ఆప్తకామస్య నాయమధర్మ ఇతి చేత్ - యద్యేవం-కామాభావాన్నిందితం కేనాభిప్రాయేణ కృతవానితి పృచ్ఛతి॥ ఆప్తకామ ఇతి॥౩౦॥ పరమేశ్వరే హ్యత్యన్యాయే నపరిహర్తుం-సామాన్యతో మహతాం వృత్తమాహ॥ ధర్మవ్యతిక్రమ ఇతి॥ సాహసం చ దృష్టం ప్రజాపతీంద్రసోమవిశ్వామిత్రాదీనాం-తచ్చ తేషాం తేజస్వినాం దోషాయ న భవతీతి॥౩౧॥ తర్హి॥ శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జన ఇతి న్యాయేనాన్యోపి కుర్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ నైతదితి॥ అనీశ్వరః దేహాదిపరతంత్రః- యథా రుద్రవ్యతిరిక్తో విషమాచరన్ భక్షయన్॥౩౨॥ కథం తదా సదాచారస్య ప్రామాణ్యం అత ఆహ॥ ఈశ్వరాణామితి॥ తేషాం వచః సత్యం-అత స్తదుక్తమాచరేదేవ-ఆచరితం తు క్వచిత్సత్యం-అతః స్వవచోయుక్తం- తేషాం వచసా యద్యుక్తం-అవిరుద్ధం-తత్తదేవాచరేత్॥౩౩॥ నను తర్హి తేపి కిమేవం సాహసమాచరంతి తత్రాహ॥ కుశలేతి॥ ప్రారబ్ధకర్మక్షపణమాత్రమేవ తేషాం కృత్యం నాన్యదిత్యర్థః॥౩౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ కిముతేతి॥ కుశలాకుశలాన్వయో న విద్యత ఇతి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౩౫॥ ఏతదేవ స్ఫుటీకరోతి॥ యదితి॥ యస్య పాదపంకజపరాగస్య-నిషేవణేన తృప్తాః- యద్వా-యస్య పాదపంకజపరాగే-సేవా యేషాం తే తథా-తే చ తృప్తాశ్చేతి-భక్తా ఇత్యర్థః-తథా జ్ఞానినశ్చ న నహ్యమానాః బంధమప్రాప్నువంతః॥౩౬॥ గోపీనాం పరదారత్వ

మంగీకృత్యపరిహృతం ఇదానీం భగవతః-సర్వాంతర్యామిణః పరదారసేవానామ నకించిదిత్యాహ॥ గోపీనామితి॥ యోంతశ్చరతి-అధ్యక్షో బుద్ధ్యాదిసాక్షీ-సఏవక్రీడనాయ-దేహభాక్-నతు అస్మదాదితుల్యః-యేనదోషః స్యాదితి ॥౩౬॥ నన్వేవంచేదాప్తకామస్య నిందితేకుతః ప్రవృత్తిరిత్యతఆహ ॥అనుగ్రహాయేతి॥ శృంగారరసాకృష్టచేతసః బహిర్ముఖానపి-స్వపరాన్ కర్తుమితి భావః॥౩౭॥ నన్వన్యేపిభిన్నాచారాః స్వచేష్టితమేవ మేవేతివదంతి-తత్రాహ॥ నాసూయన్నితి॥ ఏవంభూతైశ్వర్యాభావే-తథాకుర్వంతః పాపాజ్ఞేయాః ఇతి భావః॥౩౮॥ బ్రహ్మరాత్ర ఇతి॥ బ్రహ్మరాత్రే బ్రాహ్మముహూర్తే-ఉపావృత్తే ప్రాప్తే ॥౪౦॥ భగవతః కామవిజయరూపరాసక్రీడాశ్రవణాదేః కామవిజయమేవఫలమాహ ॥ విక్రీడితమితి॥ అచిరేణధీరస్సన్ హృద్రోగం కామం ఆశు అపహినోతి పరిత్యజతీతి॥౪౧॥ ************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయస్త్రింశోధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

గోపీనాంతత్పతీనాంచ సర్వేషాంచాపిదేహినామ్। యోంతశ్చరతిసోధ్యక్షఏషక్రీడనదేహభాక్ ॥౩౬॥ అనుగ్రహాయభక్తానాంమానుషం దేహమాశ్రితః। భజతే తాదృశీః క్రీడాయాశ్శ్రుత్వాతత్పరోభవేత్ ॥౩౭॥ నాసూయన్ఖలుకృష్ణాయ మోహితాస్తస్యమాయయా । మన్యమానాస్స్వపార్శ్వస్థాన్ స్వాన్స్వాన్దారాన్వ్రజౌకసః ॥౩౮॥ బ్రహ్మరాత్రఉపావృత్తే వాసుదేవానుమోదితాః। అనిచ్ఛంత్యోయయుర్గోప్యస్స్వగృహాన్భగవత్ప్రియాః॥౪౦॥ విక్రీడితం వ్రజవధూభిరిదంచవిష్ణోశ్శ్రద్ధాన్వితోనుశృణుయాదనువర్ణయేద్యః।భక్తింపరాంభగవతిప్రతిలభ్యకామంహృద్రోగమాశ్వపహినోత్యచిరేణ ధీరః॥౪౧॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-త్రయస్త్రింశోధ్యాయః *****************

—*అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణం.*—

శ్రీశుకః॥ఏకదాదేవయాత్రాయాంగోపాలాజాతకౌతుకాః । అనోభిరనడుద్యుక్తైః ప్రయయుస్తేంబికావనమ్॥౧॥తత్రస్నాత్వాసరస్వత్యాం దేవంపశుపతింప్రభుమ్ । ఆనర్చురర్హణైర్భక్త్యా దేవీంచ నృపతేంబికామ్॥౨॥గావో*హిరణ్యంవాసాంసిమధుమధ్వన్నమాదృతాః। బ్రాహ్మణేభ్యోదదుస్సర్వే దేవోనఃప్రియతామితి॥ ౩॥ఊషుస్సరస్వతీతీరేజలం ప్రాశ్యయతవ్రతాః । రజనీంతాంమహాభాగాస్సనందానందకాదయః॥౪॥కశ్చిన్మహానహిస్తస్మిన్ విపినేతిబుభుక్షితః । యదృచ్ఛయాగతోనందంశయానమురగోగ్రసత్ ॥౫॥సచుక్రోశాహినాగ్రస్తఃకృష్ణకృష్ణమహానయం।సర్పోమాంగ్రసతే తాతప్రపన్నం పరిమోచయ॥౬॥తస్యచాక్రందితంశ్రుత్వాగోపాలాస్సహసోత్థితాః । గ్రస్తంచదృష్ట్వాసంభ్రాంతా స్సర్పంవివ్యధురుల్ముకైః॥౭॥అలాతైర్దహ్యమానోపినాముంచతభుజంగమః।తమస్పృశత్పదాభ్యేత్యభగవాన్సాత్వతాంపతిః॥౮॥సవైభగవతశ్శ్రీమత్పాదస్పర్శహతాశుభః। భేజేసర్పవపుర్హిత్వారూపం విద్యాధరార్చితం॥౯॥తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశఃప్రణతంసముపస్థితం।దీప్యమానేనవపుషాపురుషంహేమమాలినం॥౧౦॥కోభవాన్పరయాలక్ష్మ్యాశోభతేశుభలక్షణ।కథంజుగుప్సితామేతాంగతింవాప్రాపితోవశః॥౧౧॥సర్పః॥ అహంవిద్యాధరఃకశ్చిత్సుదర్శనఇతిశ్రుతః।శ్రియాస్వరూపసంపత్త్యావిమానేనాచరన్దిశః॥౧౨॥ఋషీన్విరూపానంగిరసః*ప్రాహసంరూపదర్పితః। తైరిమాంప్రాపితోయోనింప్రలబ్ధైస్స్వేనపాప్మనా॥౧౩॥శాపోమేనుగ్రహాయైవకృతస్తైఃకరుణాత్మభిః । యదహంలోకగురుణాపదా

శ్లో॥చతుస్త్రింశేహినాగ్రస్తంనందంహరిరమూముచత్ ।విద్యాధ్రంచాంగిరశ్శాపాచ్ఛంఖచూడంతథావధీత్ ॥ రాసాపదేశతః కామంకింకరీకృత్యకామతః।అనుగృహ్ణాన్వశంనిన్యేతథావిద్యాధరాధిపం॥ తదేవంకామానుగ్రహముఖేనకామజయంప్రతిపాద్య-తత్రైవవిద్యాధరజయంప్రతిపాదయితుంతత్ప్రసంగందర్శయతి॥ఏకదేతి॥౧॥౨॥ గావఇతి॥ గావః గాః మధుమధురంమధ్వన్నం మధునాసహితమన్నం॥౩॥ఊషురితి॥జలమాత్రంప్రాశ్య ఉపోషితాః - తాంనిశాంతత్ర ఊషున్యవసన్॥౪॥కశ్చిదితి॥మహానహిరజగరః ఉరగః ఉరసాగచ్ఛతీత్యలక్షితత్వముక్తం-అగ్రసజ్జగ్రాస॥౫॥౬॥తస్యేతి॥వివ్యధుస్తాడయామాసుః-ఉల్ముకైర్జ్వలత్కాష్ఠైః॥౭॥అలాతైరితి॥అలాతైః ఉల్ముకైరేవ॥౮॥సఇతి॥ విద్యాధరేష్వర్చితంపూజితం॥౯॥తమితి॥ గోపేష్వాత్మనఐశ్వర్యంప్రకాశయితుమవిద్వానివ-తమపృచ్ఛత్ -దీప్యమానేనవపుషాసమవస్థితం॥౧౦॥ కఇతి॥యఃపరయాశోభయాప్రకాశతేసభవాన్కఇతి॥౧౧॥౧౨॥ఋషీనితి॥ ప్రాహసంఅపహసితవా

నస్మి-ప్రలబ్ధైరుపహసితైః-ఋషీయన్నైవపాప్మనానిమిత్తేన॥౧౩॥ శాపఇతి॥ యత్ యతః శాపాత్ ॥ ౧౪॥ తమితి॥ ఆపృచ్ఛే స్వంలోకంగంతుంఅనుజ్ఞాంయాచే-అమీవహర్ణదుఃఖనాశన॥౧౫॥౧౯॥ శ్లో॥ అహోదేహంనిహత్యైవంప్రాగుక్తమ్ తంసుదర్శనమ్। తద్వదుక్త్వాదినంకృష్ణశ్శంఖచూడమతాడయత్॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ తత్ర సంగమాహ ॥ కదాచిదితి॥ ౨౦॥ ఉపగీయమానావితి॥ విరజోంబరావితి-విరజసీనిర్మలేఅంబరేయయోః॥ ౨౧ ॥ నిశేతి॥ కించ-నిశాప్రవేశంసముత్కర్షం తౌ-ఉదితఉడుపః-తారకాశ్చయస్మిన్ తత్ -మల్లికాగంధేనమత్తాఅళయోయస్మిన్ తత్॥౨౨॥ జగతురితి॥ అసంబద్ధత్వాద నైర్ల్యగపత్కల్పయితుమశక్యమపితైస్స్వరమండలమూర్ఛనంయుగపత్కల్పయతౌ - మనశ్శ్రవణయోర్మంగళంయథాభవతితథా-జగతుః అగాయతామితి॥ ౨౩॥ గోప్యఇతి ॥ మూర్ఛితాః తద్గీతలీనచిత్తాః-స్రంసద్భ్రశ్యత్ దుకూలంయ

స్పృష్టో హతాశుభః॥౧౪॥ తం త్వాహంభవభీతానాం ప్రపన్నానాంభయాపహం। ఆపృచ్ఛేశాపనిర్ముక్తః పాదస్పర్శాదమీవహర్ణ॥౧౫॥ ప్రపన్నోఽస్మిమహాయోగిన్ మహాపురుష సత్పతే । అనుజానీహిమాంకృష్ణ సర్వలోకేశ్వరేశ్వర॥౧౬॥ బ్రహ్మదండాద్విముక్తోఽహం సద్యస్తేఽచ్యుతదర్శనాత్। యన్నామగృహ్ణన్నఖిలాన్ శ్రోతౄనాత్మానమేవ చ॥౧౭॥ సద్యఃపునాతికింభూయ స్తస్యస్పృష్టఃపదాహి తే। ఇత్యనుజ్ఞాప్య దాశార్హంపరిక్రమ్యాభివంద్య చ॥౧౮॥ సుదర్శనోదివంయాతః కృచ్ఛ్రాన్నందశ్చమోచితః । నిశామ్య కృష్ణస్యతదాత్మవైభవం వ్రజౌకసో విస్మితచేతసస్తతః। సమాప్యతస్మిన్నియమంపునర్వ్రజంగోపాయ

—*శంఖచూడవధఘట్టః

యాస్తత్కథయంతఆదృతాః॥౧౯॥ కదాచిదథగోవిందో రామశ్చాద్భుతవిక్రమః । విజహ్రతుర్వనేరాత్ర్యాంమధ్యగౌవ్రజయోషితామ్॥౨౦॥ ఉప*గీయమానౌలలితంస్త్రీజనైర్బద్ధసౌహృదైః । స్వలంకృతానులిప్తాంగౌస్రగ్విణౌ విరజోంబరౌ॥౨౧॥ నిశాముఖంమానయంతావుదితోడుపతారకం। మల్లికాగంధమత్తాళిజుష్టంకుముదవాయునా॥౨౨॥ జగతుస్సర్వభూతానాం మనశ్శ్రవణమంగళం। తౌకల్పయంతౌయుగపత్స్వరమండలమూర్ఛితం॥౨౩॥ గోప్యస్తద్గీతమాకర్ణ్యమూర్ఛితా నావిదన్నృప। స్రంసద్దుకూలమాత్మానంస్రస్తకేశస్రజంతతః॥౨౪॥ ఏవంవిక్రీడతోఃస్వైరంగాయతోఃసంప్రమత్తవత్ । శంఖచూడఇతిఖ్యాతోధనదానుచరోఽభ్యగాత్ ॥౨౫॥ తయోర్నిరీక్షతోరాజంస్తన్నాథంప్రమదాజనం। క్రోశంతంకాలయామాసదిశ్యుదీచ్యామశంకితః॥౨౬॥ క్రోశంతంకృష్ణరామేతివిలోక్యస్వపరిగ్రహం। యథాగాదస్యునాగ్రస్తాభ్రాతరావన్వధావతామ్॥౨౭॥ మాభైష్టేత్యభయారావౌ శాలహస్తౌతరస్వినౌ। ఆసేదతుస్తంతరసాత్వరితంగుహ్యకాధమం॥౨౮॥ సవీక్ష్యతావనుప్రాప్తౌకాలమృత్యూఇవోద్విజన్। విసృజ్యస్త్రీజనంమూఢః ప్రాద్రవజ్జీవితేచ్ఛయా॥౨౯॥ తమన్వధావద్గోవిందోయత్రయత్రసధావతి। జిహీర్షుస్తచ్ఛిరోరత్నంతస్థౌరక్షంస్త్రియోబలః॥౩౦॥ అవిదూరఇవాభ్యేత్యశిరస్తస్యదురాత్మనః । జహారముష్టినైవాంగసహచూడామణింవిభుః॥౩౧॥ శంఖచూడంనిహత్యైవంమణిమాదాయభాస్వరం। అగ్రజాయాదదాత్ప్రీత్యాపశ్యంతీనాంచయోషితామ్॥ ౩౨॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః

—*దివాకాలే-శ్రీకృష్ణవిరహప్రయుక్తగోపీవిలాపః *—

శ్రీశుకః॥ గోప్యఃకృష్ణేవనంయాతే తమనుద్రుతచేతసః। కృష్ణలీలాః ప్రగాయంత్యో నిన్యుర్దుఃఖేనవా

స్మాత్ -తమాత్మానందేహం-స్రస్తాఃకేశేభ్యస్స్రజోయస్య తంచ-తతోనావిదన్॥౨౪॥౨౫॥ తయోరితి ॥ నిరీక్షతోర్నిరీక్షమాణయోఃతౌనాథౌయస్యవం-కాలయామాసహఠాత్ప్రేరయామాస॥౨౬॥ క్రోశంతమితి॥ దస్యునావ్యాఘ్రేణ॥ ౨౭॥ మాభైష్టేతి॥ మాభైష్టభయంమాప్రాప్నువతేత్యభయవాచౌ॥౨౮॥౩౦॥ అవిదూరఇతి॥ శిరసాసహచూడామణింజహారేత్యర్థః॥౩౧॥౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******************

శ్లో॥ పంచత్రింశేవనంయాతేకృష్ణేగోకులయోషితః। యుగ్మశ్లోకానుగీతేననిన్యుర్దుఃఖేనవాసరాన్ ॥ ఏవంరాత్రిషుకృష్ణేనస్వైరంఅభిరమితానాం-దివాతద్విరహితానామనుగీతేనదిననిస్తారప్రకారమాహ। గోప్యఇతి॥ దుఃఖేనకృచ్ఛ్రేణ॥౧॥ వామబాహుకృతవామకపోలఇత్యాదీనిద్వాదశయుగళాని ॥ వామేతి॥ హేగోప్యఃవామేబాహౌకృతస్సమ్యగ్లేకృతఃఅర్పితః

వామః కపోలో యేన సః-వల్గితే నర్తితే భ్రువౌ యేన స వల్గితభ్రుః ముకుందః అధరేర్పితం వేణుం కోమలాభిరంగులీభిరాశ్రితామార్గాః సప్తస్వరభిద్రాణి యస్య తం యత్ర యదా-ఈరయతి వాదయతి॥౨॥వ్యోమయానేతి॥ తదా వ్యోమయానానాం సిద్ధానాం-వనితాః-సిద్ధైః- స్వపతిభిస్సహ వర్తమానా అపి-తద్వేణుస్వరణం-ఉపధార్య ఆకర్ణ్య-ప్రథమం విస్మితాః- తతః- కామమార్గణేభ్యః సమర్పితాని చిత్తాని యాభిస్తాః-తత్పరవశా ఇత్యర్థః సలజ్జాస్సత్యః కశ్మలం మోహం-యయుః-అత్ర లింగం-అపస్మృతాః విస్మృతా నీవ్యో యాభిరితి-అతఏవం భూతానిస్యకృష్ణస్య-విరహం కథం సహామ ఇతిసర్వత్ర వాక్యశేషః ౩॥హంతేతి॥హంత-హే అబలాః-ఇదం చిత్రం-శృణుత-హారహాసః హారవద్విశదో హాసో యస్య సః-యద్వా- వేణువాదనే అధోవదనేన హాసతః-హారేషు స్ఫురన్ హాసో యస్య-హారవద్వా-వక్షసి శోభమానో హాసో యస్య సః-యద్వా - హారాణాం హాస ఇవ హాసః శరదాస్ఫూర్తిర్యస్మిన్నురసి-ఉరసి స్థితా విద్యుదివ లక్ష్మీర్యస్య సః యర్హి యదా-కూజితవేణుర్నాదితవేణుర్భవతి॥౪॥బృందశ ఇతి॥తదా వ్రజే యే వృషాః-మృగాః-గావశ్చ- వేణువాద్యేన హృతాని చేతాంసి యేషాం తే-ఆరాద్దూరాదేవ-దంతైర్దష్టాః కబళా గ్రాసా యైస్తే-ధృతా ఉత్తంభితాః కర్ణా యైస్తే-నిద్రితా ఇవ లిఖిత చిత్రమివ చాసన్-అపి నుమాం తిరశ్చామివేదమతి చిత్రమిత్యర్థః॥౫॥కించ-అచేతనాసు సరిత్సు తదతి విచిత్రమిత్యాహుః॥బర్హిణ ఇతి । హే ఆళి సఖి బర్హిణో మయూరస్య-స్తబకాః బర్హగుచ్ఛాః ధాతవో గైరికాదయశ్చ పలాశాని పల్లవాశ్చ- తైర్బద్ధశ్చాసౌ మల్లానాం పరిబర్హః పరికరః-తం విడంబయతి అనుకరోతీతి తథా-స ముకుందః అనుగైర్గోపైస్సహ-వేణునేత్యుపరితనం అత్రాపి నేతవ్యం పరన్॥౧॥

గోప్యః॥ వామబాహుకృతవామకపోలో వల్గితభ్రురధరార్పితవేణుః। కోమలాంగులిభిరాశ్రితమార్గం గోప్య ఈరయతి యత్ర ముకుందః॥౨॥ వ్యోమయానవనితాస్సహసిద్ధైర్విస్మితాస్తదుపధార్య సలజ్జాః। కామమార్గణసమర్పితచిత్తాః కశ్మలం యయురపస్మృతనీవ్యః॥౩॥హంత చిత్రమబలాశ్శృణుతేదం హారహాస ఉరసి స్థిరవిద్యుత్ । నందసూనురయమార్తజనానాం నర్మదో యర్హి కూజితవేణుః॥౪॥బృందశో వ్రజవృషా మృగగావో వేణువాద్యహృతచేతస ఆరాత్ । దంతదష్టకబళా ధృతకర్ణా నిద్రితా లిఖితచిత్రమివాసన్॥౫॥బర్హిణస్తబకధాతుపలాశైర్బద్ధమల్లపరిబర్హవిడంబః। కర్హిచిత్సబల ఆళి స గోపైర్గాస్సమాహ్వయతి యత్ర ముకుందః॥౬॥తర్హి భగ్నగతయస్సరితో వై తత్పదాంబుజరజోనిలనీతం। స్పృహయతీర్వయమివాబహుపుణ్యాః ప్రేమవేపితభుజాస్స్తిమితాపః॥౭॥అనుచరైస్సమనువర్ణితవీర్య ఆదిపూరుష ఇవాచలభూతిః। వనచరో గిరితటేషు చరంతీర్వేణునాహ్వయతి గాస్స యదా హి ॥౮॥ వనలతాస్తరవ ఆత్మని విష్ణుం వ్యంజయంత్య ఇవ పుష్పఫలాఢ్యాః । ప్రణతభారవిటపా మధుధారాః ప్రేమహృష్టతనవో వవృషుస్స్మ॥౯॥దర్శనీయతిలకో వనమాలాదివ్యగంధతులసీమధుమత్తైః।అళికులైరలఘుగీతమభీష్టమాద్రియన్ యర్హి సంధితవేణుః॥౧౦॥సరసి సారసహంసవిహంగాశ్చారుగీతహృతచేతస ఏత్య।హరిముపాసత తే యతచిత్తా హంత మీలితదృశో ధృతమౌనాః ॥౧౧॥ సహబలస్స్రగవతంసవిలాస

యత్ర యదా-గాః సమాహ్వయతి॥౬॥తర్హీతి॥తర్హి తదా-తద్ధ్వనిశ్రవణాత్ - అనిలేన నీతం-తస్య పదాంబుజరజః స్పృహయంత్య ఇవ- భగ్నగతయః సరితః-వై నిశ్చితం-వయమివ-తా అప్యబహుపుణ్యాః-యతో న ప్రాప్నువంతి- కేవలం ప్రేమ్ణా వేపితా భుజాస్తరంగా యాసాం తాః-స్తిమితాః నిశ్చలాః ఆపో యాసాం తాః - గోప్యోపి లోచనయోః స్తిమితజలా భవంతీతి॥౭॥స్థావరేష్వప్యతి చిత్రం దృశ్యత ఇత్యాహుః॥అనుచరైరితి॥అనుచరైర్గోపైః- దేవాదిభిర్వా-ముగ్ధానాం వాక్యం ఆదిపురుష ఇవేతి-అచలభూతిః నిశ్చలశ్రీః వేణునా తత్తన్నామ్నాం గా ఆహ్వయతీతి॥౮॥వనలతా ఇతి॥తథా ప్రణతాః భారేణ విటపాః శాఖా యాసాం తాః-వనగతా లతాః స్వస్మిన్ విష్ణుం ప్రకాశమానం సర్వభూతాంతర్యామిత్వాత్ అస్మాస్వపి విద్యత ఇతి సూచయంత్య ఇవ మధుధారాః వవృషుః- స్మేతి విస్మయే-తరవశ్చ తథా తత్పతీనామపి తథైవానంద ఇతి భావః ॥౯॥ ఏతాసు విష్ణువ్యక్తిలక్షణా-నికించ-సరసి కమలవనేషు-విహరతాం పక్షిణామపి మనః ఆకర్షకం తద్గీతం కిం పునరన్యేషామిత్యాహుః॥దర్శనీయేతి॥దర్శనీయస్తిలకో యస్య-దర్శనీయానాం సుందరాణాం మధ్యే ముఖ్య ఇతి వా-వనమాలాసు యా దివ్యగంధా తులసీ-తస్యాః మధు నామ మత్తైరళికులైః అలఘు-ఉచ్చైరభీష్టమనుకూలం గీతం-ఆద్రియన్ ఆదరేణ గృహ్ణన్ - యర్హి అధరే సంధితవేణుర్భవతి॥౧౦॥సరసీతి॥తర్హి యే సరసి సారసా హంసాః-అన్యే చ విహంగాః-చారుణా గీతేన హృతచేతసః- ఏత్య ఆగత్య-హరిం ఉపాసత అభజంత-తత్సమీపే ఉపవివిశుర్వా-హంతేతి విషాదే॥౧౧॥మేఘోపి హరిం సేవత ఇత్యాహుః

సహబలఇతి॥ వ్రజదేవ్యో గోప్యః-సహబలః సరామః కృష్ణః-స్రగ్భిర్నిర్మితాభ్యామవతంసాభ్యాం కర్ణభూషణాభ్యాం విలాసో యస్య-యద్వా-ముక్తాఫలస్రగాపీడేన విలాసో యస్యేతి-క్షితిభృతః సానుషు గిరేస్తటేషు-వర్తమానః స్వయం జాతహర్షః-విశ్వం హర్షయన్-యదా వేణురవేణోపరంభతి నినాదయతి-నాదేన ఆపూరయతీత్యర్థః ॥౧౨॥ మహదితి॥ తదా మేఘః మహతః శ్రీకృష్ణస్య-అతిక్రమేణ శంకితం చేతో యస్య సః నపునః పురతో యాతి న చోచ్చైర్గర్జయతి-కింతు - తత్రైవస్థితస్సన్ వేణురవమను-మందం గర్జతి - కించ - సుహృదం ఫిశ్వాత్రిహారణాదిసామ్యాత్సుహృత్కృష్ణః-తం సుమనోభిరభ్యవర్షదితి - అదృశ్యైర్దేవైః క్రియమాణం కుసుమవర్షం మేఘకల్పయితోక్తం తుషారో వా కుసుమతయా కల్పితః స ఏవ వా దేవతారూపోఽభ్యవర్షదితి-ప్రతాపాజ్జాతపాత్ త్రాయత ఇతి ప్రతపత్రం ఛత్రం-తత్ ఛాయయా కుర్వన్నితి॥౧౩॥ అపిచ-మహదేతదాశ్చర్యమిత్యాహుః॥ వివిధేతి॥ హే సతి యశోదే-తవ సుతః-నానాగోపక్రీడాసు విదగ్ధో నిపుణః - వేణువాద్యవిషయే నిజైవ శిక్షా యాసు తాః స్వాత్మే ప్రోక్షితాః-నత్వన్యతః శ్రుతా ఇత్యర్థః- స్వరజాతీర్నిషాదర్షభాదిస్వరాలాపభేదాన్-అనయత్ ఉన్నీతవాన్॥౧౪॥ సవనశ ఇతి॥ తత్తు తాః స్వరజాతీః-సవనశః వారం వారం-మంద్రమధ్యమతారభేదేన క్రమశో వాయితో గీతధ్వని రాగతః-తత్ర ఆనమితాః కంధరాశ్చిత్తం చ యేషాం తే - ఉపధార్య సమ్యగాకర్ణ్య-కవయః కోవిదా అపి-తే అనిశ్చితం తత్త్వం తత్త్వచ్ఛేదో యైస్తే-కశ్మలం మోహం యయురితి ॥౧౫॥ అస్మాకం తు మోహం కిం బ్రూమ ఇత్యాహుః॥ నిజేతి॥ ధ్వజాదీని విచిత్రాణి లలామాని చిహ్నాని యేషాం తైః-నిజాని పదాన్యేవాబ్జదళాని తైః-వ్రజభువః ఖురతో

సానుషు క్షితిభృతో వ్రజదేవ్యః। హర్షయన్ యర్హి వేణురవేణ జాతహర్ష ఉపరంభతి విశ్వం ॥౧౨॥
మహదతిక్రమణశంకితచేతా మందమందమనుగర్జతి మేఘః। సుహృదమభ్య*వర్షత్సుమనోభిశ్ఛాయయా చ విదధత్ప్రతపత్రం॥౧౩॥ వివిధగోపచరణేషు విదగ్ధో వేణువాద్య ఉరుధా నిజశిక్షాః। తవ సుతః సతి యదాధరబింబే దత్తవేణురనయత్స్వరజాతీః॥౧౪॥ సవనశస్తదుపధార్య సురేశాః శక్రశర్వపరమేష్ఠిపురోగాః। కవయ ఆనమితకంధరచిత్తాః కశ్మలం యయురనిశ్చితతత్త్వాః॥౧౫॥ నిజపదాబ్జదలైర్ధ్వజవజ్రనీరజాంకుశవిచిత్రలలామైః। వ్రజభువః శమయన్ ఖురతోదం వర్ష్మధుర్యగతిరీరితవేణుః॥౧౬॥ వ్రజతి తేన వయం సవిలాసప్రేక్షణార్పితమనోభవవేగాః। కుజగతిం గమితా న విదామః కశ్మలేన కబరీం వసనం వా॥౧౭॥ మణిధరః క్వచిదాగణయన్ గా మాలయా దయితగంధతులస్యాః। ప్రణయినోఽనుచరస్య కదాంసే ప్రక్షిపన్ భుజమగాయత యత్ర॥౧౮॥ క్వణితవేణురవవంచితచిత్తాః కృష్ణమన్వ*సత కృష్ణగృహిణ్యః। గుణగణార్ణ*మనుగమ్య హరిణ్యో గోపికా ఇవ విముక్తగృహాశాః॥౧౯॥ కుందదామకృతకౌతుకవేషో గోపగోధనవృతో యమునాయామ్। నందసూనురనఘే తవ వత్సో నర్మదః ప్రణయినాం విజహార॥౨౦॥ మందవాయురనువాత్యనుకూలం మానయన్మలయజస్ప*ర్శేన। వందినస్తముపదేవగణా యే వాద్యగీతబలిభిః ప

దం ఖురాక్రమణవ్యథాం శమయన్-వర్ష్మణా ధుర్యో గజస్తద్వద్గతిర్యస్య సః కృష్ణః-వాదితవేణుస్సన్ వ్రజతీతి యత్ ॥౧౬॥ వ్రజతీతి॥ తేన నిమిత్తేన-సవిలాససవీక్షణేనార్పితో మనోభవవేగో యాసు తాః-వయం కుజా వృక్షాస్తేషాం గతిం గమితాస్సత్యః మోహేన న విదామః-కబరీం వా వసనం వేతి॥౧౭॥ మణిధర ఇతి॥ కించ-మణిధరః మణీన్ గ్రథితాన్ గోగణార్థం ధరతీతి మణిధరః-క్వచిద్దేశే తైర్మణిభిరాసమంతాద్గాః గణయన్-తథా దయితగంధా యా తులసీ తస్యా మాలయా సహ వర్తమానః-ప్రణయినః ప్రియస్యానుచరస్యాంసే-భుజం ప్రక్షిపన్-యత్ర యదా-కదాచిదగాయత॥౧౮॥ క్వణితేతి॥ తదా-క్వణితస్య వేణోరవేణ-వంచితాన్యపహృతాని చిత్తాని యాసాం తాః-కృష్ణస్య హరిణస్య గృహిణ్యో భార్యాః గుణగణార్ణవం గుణగణసముద్రం కృష్ణమనుగమ్య ప్రాప్య-తాః కృష్ణమేవాన్వసత అన్వాసత-నన్యవర్తంతేత్యర్థః-కుతః- యతో విముక్తా గృహాశాః యాభిస్తాః గోపికా ఇవ తా అపి హ్యేవమేవాన్వాసతేతి॥౧౯॥ తదేవం బృందావనప్రదేశేషు క్రీడిత్వా - సాయాహ్నే గోధనాని పరావృత్య-యమునాయాం క్రీడతస్తస్య సౌభాగ్యమనువర్ణయంతి॥ కుందేతి॥ గోపీనాముత్సవాయ-కుందదామభిః-కృతకౌతుకేనోత్సవేన వేషోఽలంకారో యేన సః-హే అనఘే యశోదే-తవ వత్సః పుత్రః-నందసూనుః కృష్ణః- యద్వా-సహైవ బహ్వ్యః కథయంత్యః-కాశ్చిత్తవ వత్స ఇతి-కాశ్చిన్నందసూనురితి చాహుః- నర్మదః హర్షదస్సన్ యదా విజహార క్రీడతి స్మ॥౨౦॥ మందవాయురితి॥ తదా-మలయజస్య చందనస్యేవ సురభిః శీతలశ్చ-యః స్పర్శః- తేన తం కృష్ణం మానయన్ననుకూలం యథా తథా అనువాతి వీజయతి-యద్వా-మలయజో దక్షిణవాయుః - యద్వా మలయజస్య కృష్ణేన స్వాం

గేనులిప్తస్య-స్వర్గేణ-మానయన్నితి-కించ-వందినఇవస్తావకాస్సంతః - గంధర్వాదిగణా వాద్యగీతపుష్పవర్షాదిభిః-పరివ
వ్రుః ఉపరితఉపాసతి॥౨౦॥ఆయాంతమాలోక్యహృష్యంత్యః పరస్పరమూచుః॥వత్సలఇతి॥ వ్రజస్యగవాంచ-యద్వా -వ్ర
జేనిబద్ధానాంగవాం - అనుకంప్యానామస్మాకమిత్యర్థః-వత్సలో హితకృత్ కుతః యద్యస్మాత్ -అగధ్రః అగంధరఇతిగోవ
ర్ధనోద్ధరణః-బహుశోరక్షణస్యోపలక్షణమేతత్ -వృద్ధైః బ్రహ్మాదిభిః-పథిసేవ్యమానాంఘ్రిః మార్గం గచ్ఛన్ వదతీతి-ఉపోహ్యఏకీ
కృత్య గీతయుక్తో వేణుర్యస్య సః॥౨౧॥ఉత్సవమితి॥శ్రమయుక్తయాపి కాంత్యా - నే(త్రా)ణాముత్సవమున్నయన్ వర్ధయన్నుచ్చైః
ప్రాపయన్-ఖురరజోభిశ్ఛురితా వ్యాప్తా స్రగ్యస్య-సుహృదామాశిషం-అభీష్టాని దిత్సయా-దాతుమి
చ్ఛయా - దేవక్యాజఠరేభవతీతితథా సఏషఉడురాజశ్చంద్రః వృష్ణికులోత్పన్నస్సంపద్యతీతి ॥౨౨॥ అతిసంభ్రమేణకా
శ్చిత్సమీపమాయాంతంకథయంతి॥మదేతి॥ఈషత్ మదేనపూర్ణితేలోచనే యస్య సః-బదరపాండువదనః ఈ
షత్పక్వబదరవత్పాండుగండవదనం యస్య సః అత్రహేతుః కనకకుండలయోర్లక్ష్మ్యా కాంత్యా - మ్లానికోమలౌగండౌ
యస్మిన్ తద్వదనం మండయన్ కోమలగండస్థలం వా శోభయన్నిత్యర్థః॥౨౩॥యదుపతిరితి॥ యదుపతిరితి ద్విపకీనసంఘాధిరివ
శ్లో॥ ప్రాగయంవసుదేవస్యక్వచిద్జాతస్తవాత్మజఇత్యాది-గర్గవాక్యప్రసిద్ధో యస్మాత్-యద్వా॥శ్లో॥సఖఉతయివాన
సాత్త్వతాంకులఇతివత్ -జ్ఞాత్వాకాశ్చిద్దంతి-గజేంద్రస్యేవగతిః-చంద్రఇవప్రసన్నవదనః-వ్రజగవామస్మాకమ

రివ ప్రభుః॥౨౧॥వత్సలో వ్రజగవాం యదగధ్రో వంద్యమానచరణః పథివృద్ధైః। కృత్స్నగోధనముపోహ్య
దినాంతే గీతవేణురనుగేడితకీర్తిః॥౨౨॥ఉత్సవం శ్రమరుచాపి దృశీనామున్నయన్ ఖురరజశ్ఛురితస్రక్। ది
త్సయైతి సుహృదాశిష ఏష దేవకీజఠరభూరుడురాజః॥౨౩॥ మదవిఘూర్ణితలోచన ఈషన్మానదస్స్వసు
హృదాం వనమాలీ।బదరపాండువదనో మృదుగండం మండయన్ కనకకుండలలక్ష్మ్యా॥౨౪॥ యదుపతిర్ద్వి
రదరాజవిహారో యామినీపతిరివైష దినాంతే।ముదితవక్త్ర ఉపయాతి దురంతం మోచయన్ వ్రజగవాం ది
నతాపమ్॥౨౫॥ శ్రీశుకః॥ఏవం వ్రజస్త్రియో రాజన్ కృష్ణలీలాను గాయతీః। రేమిరేహస్సు తచ్చిత్తాస్తన్మన
స్కా-మహోదయాః॥౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - పంచత్రింశోధ్యాయః *****

—※వృషభాసురవధఘట్టః※—

శ్రీశుకః॥ అథతర్హ్యాగతో గోష్ఠమరిష్టో వృషభాసురః। మహీం మహాకకుత్కాయః కంపయన్ ఖురవిక్ష
తామ్॥౧॥రంభమాణః ఖరతరం పదా చ విలిఖన్మహీమ్।ఉద్యమ్య పుచ్ఛం వప్రాణి విషాణాగ్రేణ చోత్
క్షిపన్॥౨॥ కించిత్కించిచ్ఛకృన్మూత్రముత్సృజన్ స్తబ్ధలోచనః। యస్య నిర్హ్రాదితేనాంగ నిష్ఠురేణ గ
వాం నృణామ్॥౩॥పతంత్యకాలతో గర్భాః స్రవంతి స్మ భయేన వై। నిర్విశంతి ఘనా యస్య కకుద్యచలశంక
యా॥౪॥తం తీక్ష్ణశృంగముద్వీక్ష్య గోప్యో గోపాశ్చ తత్రసుః। పశవో దుద్రువూ రాజన్ సంత్యజ్యజగో
నంతం దినతాపంచ-శమయన్ ప్రణుదన్నుపయాతి-ఏషసమీపమాయాతీతి॥౨౫॥ఏవమితి॥ఏవం రహస్సుభవనాపి - మహ
హోదా-కృష్ణలీలా ఏవ గాయతీః గాయంత్యః-తస్మిన్ చిత్తం యేషాం వా జీవితం యాసాం తాః - తస్మిన్నేవ మనః సంకల్పవికల్ప
రూపం యాసాం తాః-అతఏవమహానుదయః ఉత్సవో యాసాం తాః - అహస్స్వపి రేమిరే॥౨౬॥ **************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥షట్త్రింశే నిహతేరిష్టే వారదోక్త్యా బలాచ్యుతౌ।వసుదేవసుతౌ జ్ఞాత్వా కంసోక్రూరం సమాదిశత్॥ గోపీనాం సాం
తరాయాం తం శంఖచూడం నిహత్య సః।అహన్ గోపీమహానందాసహం చక్రమరిష్టకం॥అథేతి॥ ఏవం దేవగంధర్వాదేర్నృ
త్యగీతవాద్యకుసుమవర్షాదిభిః - కృష్ణం ప్రాప్తం దృష్ట్వా వ్రజస్యపరమోత్సవే వర్తమానే - తద్విరుద్ధార్థాంతరాధికారా
ర్థం-అథశబ్దః-తర్హీతి దా-వృషభాకృతిరసురః తం వర్ణయతి మహీమిత్యాది-సార్ధత్రయేణ - మహాంతౌ కకుత్ కాయౌ
యస్య సః-ఖురైః విక్షతాం దారితాం-మహీంకంపయన్॥౧॥ రంభమాణ ఇతి॥ రంభమాణః వృషభజాతిశబ్దంకుర్వన్-విలి
ఖన్ విదారయన్-ఉద్యమ్య ఊర్ధ్వం కృత్వా వప్రాణితటాని-ఉత్క్షిపన్॥౨॥కించిదితి॥కించిత్కించిత్ -శకృత్ -మధ్యేమ
ధ్యేఈషదీషత్పురీషం ముంచన్-తథామూత్రముత్సృజన్-స్తబ్ధలోచనః అనిమిషలోచనః॥౩॥ పతంతీతి॥ యస్యధ్వనినాక
న్యా-గవాం నారీణాం చ తత్ర॥శ్లో॥అచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతః పంచమషష్ఠయోః।అతఊర్ధ్వం ప్రసూతిస్స్యాదితి విభా
గః-కకుదిగళపృష్ఠశృంగ॥౪॥౫॥కృష్ణేతి॥కృష్ణకృష్ణరక్షేత్యాధావంతః॥౬॥ ౭॥బలేతి॥ఇత్యేవం వదన్ - ఆస్ఫోట్యకరతలేన

బాహుమాహత్య-తేనతలశబ్దేనకోపయన్-భుజాభోగంభుజాభుజః-సైవభోగఃసర్పదేహాకారంభుజమిత్యర్థః-స్వాయమచ్యుతః అన్యాన్ మష్టాన్ హరతీతిహరిః||౮||స ఇతి|| ఉద్యత్ ఊర్ధ్వంగచ్ఛతా-పుచ్ఛేనభ్రమంతో మేఘాయస్మాత్సః||౯||అగ్రన్యస్తేతి||అగ్రేన్యస్తేవిషాణాగ్రేయేనసః-స్తబ్ధేఅసృక్తుల్యేలోచనేయస్యసఃకటాక్షేణతిర్యక్ నిరీక్ష్య||౧౦||గృహీత్వేతి||ప్రత్యపోవాహ ప్రతిలోమంవ్యనుదత్||౧౧||సఇతి|| అపవిద్ధఃఅపక్షిప్తః అపతత్ ఆద్రవత్-అధావత్ - స్విన్నాని స్వేదయుక్తానిసర్వాణిఅంగానియస్యసః-క్రోధమూర్ఛితఃక్రోధేనవ్యాప్తః||౧౨||తమితి||కృత్వా విషాణముత్పాట్య-తేనైవజఘానసచఅపతత్||౧౩||అసృగితి||మూత్రశకృత్-మూత్రంచశకృచ్చ ఏకవద్భావః-తదుభయంసముత్సృజన్నిత్యర్థః-పాదాన్ క్షిపన్ ఇతస్తతశ్చాలయన్-అనవస్థితేక్షణః ప్రచలితనేత్రః-కృచ్ఛ్రంకష్టంజగామ-అథన ఋతేః మృత్యోఃక్షయంనివాసంజగామ-కృచ్ఛ్ర యథాభవతితథా మృతఇతివా||౧౪||ఏవమితి|| నయనోత్సవఃనయనానాంమూర్తిమానుత్సవః||౧౫||శ్లో|| కామంప్రజేవసంతంతంకృష్ణంతేనతువిస్మృతం| నారదస్స్మారయామాసకంసంభూతగిరేవతు||శ్రీధరీయో

లమ్||౫||కృష్ణకృష్ణేతితేసర్వేగోవిందంశరణంయయుః| భగవానపితద్వీక్ష్యగోకులంభయవిహ్వలమ్ ||౬||మాభైష్టేతిగిరాశ్వాస్యవృషాసురముపాహ్వయత్ |గోపాలైఃపశుభిర్మందత్రాసితైఃకిమసత్తమ||౭||బలదర్పహాహందుష్టానాంత్వద్విధానాందురాత్మనామ్ | ఇత్యాస్ఫోట్యాచ్యుతోరిష్టంతలశబ్దేనకోపయన్|సఖ్యురంసేభుజాభోగంప్రసార్యావస్థితోహరిః ||౮|| సోప్యేవంకుపితోరిష్టఃఖురేణావనిముల్లిఖన్|ఉద్యత్పుచ్ఛభ్రమన్మేఘఃక్రుద్ధఃకృష్ణముపాద్రవత్||౯||అగ్రన్యస్తవిషాణాగ్రస్స్తబ్ధాసృగ్లోచనోచ్యుతం|కటాక్షిప్యాద్రవత్తూర్ణమింద్రముక్తాశనిర్యథా||౧౦||గృహీత్వాశృంగయోస్తంవాఅష్టాదశపదానిసః|ప్రత్యపోవాహభగవాన్ గజఃప్రతిగజంయథా||౧౧|| సోపవిద్ధోభగవతాపునరుత్థాయసత్వరం|ఆపతత్స్విన్నసర్వాంగోనిశ్శ్వసన్ క్రోధమూర్ఛితః||౧౨|| తమాపతంతంసనిగృహ్యశృంగయోః పదాసమాక్రమ్యనిపాత్యభూతలే|నిష్పీడయామాసయథార్ద్రమంబరంకృత్వావిషాణేనజఘానసోపతత్ ||౧౩||అసృగ్వమన్మూత్రశకృత్సముత్సృజన్ క్షిపంశ్చపాదాననవస్థితేక్షణః|జగామకృచ్ఛ్రంనిరృతేరథక్షయంపుష్పైఃకిరంతోహరిమీడిరేసురాః||౧౪||ఏవంకకుద్మినంహత్వాస్తూయమానస్స్వజాతిభిః|

——*నారదమహర్షిణాబోధితేనకంసేనశ్రీకృష్ణబలరామాహ్వానాయాక్రూరప్రేషణాదికథనమ్*——

వివేశగోష్ఠంసబలోగోపీనాంనయనోత్సవః||౧౫||అరిష్టేనిహతేదైత్యేకృష్ణేనాద్భుతకర్మణా|కంసాయాథాహభగవాన్నారదోదేవదర్శనః||౧౬||యశోదాయాస్సుతాంకన్యాందేవక్యాఃకృష్ణమేవచ| రామంచరోహిణీపుత్రంవసుదేవేనబిభ్యతా|న్యస్తౌస్వమిత్రేనందేవైయాభ్యాంతేపురుషాహతాః||౧౭|| నిశమ్యతద్భోజపతిఃకోపాత్ప్రచలితేంద్రియః|నిశాతమసిమాదత్తవసుదేవజిఘాంసయా||౧౮|| నివారితోనారదేనతత్సుతౌమృత్యుమాత్మనః|జ్ఞాత్వాలోహమయైఃపాశైర్బబంధసహభార్యయా||౧౯||ప్రతియాతేతుదేవర్షౌకంసఆభాష్యకేశినం|ప్రేషయామాసహన్యేతాంభవతారామకేశవౌ ||౨౦|| తతోముష్టికచాణూరశలతోశలకాదికాన్|అమాత్యాన్హస్తిపాంశ్చైవసమాహూయాహభోజరాట్||౨౧||భోభోనిశమ్యతామేతద్వీరచాణూరముష్టికౌ|నందవ్రజేకిలాసాతేసుతావానకదుందుభేః||౨౨||రామకృష్ణౌతతోమహ్యంమృత్యుఃకిలనిదర్శితః| భవద్భ్యామిహసంప్రాప్తౌహన్యేతాంమల్లలీలయా ||

యంశ్లోకః||తదాహ||అరిష్టఇతి|| దేవదర్శనః దేవర్షిః-యద్వా-ఏవంకృతేఏవంభవిష్యతీతిసాక్షాద్దేవదర్శనంజ్ఞానంయస్యసః||౧౬||అష్టేనైవనారదేనోక్తమాహ||యశోదాయాఇతి|| దేవక్యాఅష్టమగర్భత్వేనప్రసిద్ధాంకన్యాం-యశోదాయాఃసుతామాహ-యశోదాయాఃసుతత్వేనప్రసిద్ధంకృష్ణంచ-దేవక్యాఃసుతమాహరోహిణీపుత్రంరామంచ-దేవక్యాఃసప్తమంసుతమాహయద్వా-నందసుతత్వేనప్రసిద్ధంరామంచ-వసుదేవభార్యాయాఃరోహిణ్యాఃపుత్రమాహ - వసుదేవసుతౌచేత్కథంవ్రజంగతౌతత్రాహ-వసుదేవేనేతి ||౧౭|| నిశమ్యేతి || తత్ నారదోక్తంవాక్యంనిశాతంతీక్ష్ణంఅసించంద్రహాసం||౧౮||నివారితఇతి ||హతేవసుదేవేతౌపలాయేతాం-అతోనవధ్యతాంపితుఃబధ్యతామితిమంత్రంవదతానారదేననివారితఇతి||౧౯||౨౦||రామకృష్ణావితి||మహ్యంమమ-నిదర్శితౌ-ధాత్రా- నారదేనవా-వ్రజంగంతుముద్యతౌతావాహ-భవద్భ్యామితి ||౨౩|| మంచాఇతి|| మంచాఉత్తుంగస్తంభాదిరచితస్థానాని||౨౪||౨౫|| మహామాత్రేతి||అ

౨౩॥ మంచాః క్రియంతాం వివిధా మల్లరంగపరిశ్రితాః । పౌరజానపదాస్సర్వే పశ్యంతు స్వైరసంయు
గం॥ ౨౪॥ (మహామాత్రనిబోధేదం వచో మమ మహామతే ॥ ౨౫ ॥ గజః కువలయాపీడః ప్రభిన్నకటకాము
ఖః। సంస్థాప్యో ద్వారి రంగస్య కరారోపితముద్గరః॥ ౨౬॥ తేన తౌ తత్ర హంతవ్యౌ సుతావానకదుందుభేః।
ఇత్యుక్త్వా తం మహామాత్రం కంసస్తత్రైవ దుర్మతిః ॥ ౨౭॥ ఉవాచ భూయో వచనం సమేతాన్ జ్ఞాపయ
న్నృప॥ ౨౮॥ కంసః॥ శృణుధ్వం మే సద్వచనం మయోదితం నిశమ్య సర్వం యదిధారయంతు తత్ ।యేనాహ
మే తేష్వసుహృత్త్వమాదితశ్చరామి బంధుష్వపి తత్ర కారణమ్॥ ౨౯ ॥ మాతా మమ మహాభాగా కదాచి
త్కుసుమేక్షణా। విచరంతీ గృహోద్యానే మందమారుతవీజితే॥ ౩౦॥ ప్రఫుల్లాశోకవకుళపున్నాగపున్నా
గశోభితే। భ్రమద్భ్రమరసంఘాతకూజత్కోకిలసంయుతే॥ ౩౧॥ నృత్యచ్ఛిఖండిః పరిహాసకర్కటాటోప
సుందరే। వసంతసమయే రమ్యే సాలమండలమండితే॥ ౩౨॥ చరంతీ తత్ర మే మాతా చింతయామాస సుప్ర
తా। భర్తారం కామసంతప్తా ఋతుస్నాతా స్వలంకృతా ॥ ౩౩॥ అత్రైవ కశ్చిద్గంధర్వో ద్రమిడో నామ
నామతః। చరన్నంతర్హితః కాలే దృష్ట్వా తామేకచారిణీం ॥ ౩౪॥ విజ్ఞాయ దుర్మతిం తత్ర తస్యాస్సర్వస్తత్త్వశ
యార్థవిత్ । ఉగ్రసేనవపుర్బిభ్రత్సస్మితాలాపవీక్షితః॥ ౩౫॥ తామాససాద కామార్తాం కామయానః ప
విత్రతామ్। అజానమానా సా భర్తృత్వరే మే తేన సమం వనే ॥ ౩౬॥ సా తం విదిత్వా రమణేతరం సతీ నితాంత
ఖేదావిలలోచనాశయా। ఉవాచ కస్త్వం కిత వార్య గర్హితం కుకర్మ నాయేన కృతం త్వయేదృశం ॥ ౩౭॥
ఇతి బ్రువంతీం పరిసాంత్వయంస్తాం స దీర్ఘబాహుర్ద్రమిడోఽభ్యభాషత । వయం హి గంధర్వకులో
ద్భవా బలే గీర్వాణతుల్యామరవల్లభా నగాః॥ ౩౮॥ భవాదృశీనాం మనుజాంగనానాం జానీహి భద్రే సు
లభా వయం న చ। జరావినాశాద్యఖిలాధిభాగినాం నృణాం సురాణామ్మహదంతరం శుభే॥ ౩౯॥ ఇతి బ్రువం
తం సా భూయః క్రోధపర్యాకులేంద్రియా। కిం మాం సాంత్వయసే భూయః కృత్వేత్థం దుష్టచేష్టితమ్ । ౪౦॥
ఇమానతిక్రమ్య మహీజలాగ్నిసమీరణాకాశనిశేశసూర్యాన్। దిక్కాలధర్మాంశ్చ తథైవ సంధ్యే దురా
త్మన్నిత్థం మలినీకృతాహమ్॥ ౪౧॥ గజేనేవ మదాంధేన పద్మినీ వనమధ్యగా ।విశృంఖలేన విమలా యేనాహం
మలినీకృతా॥ ౪౨॥ స త్వం కిమితి మాం భూయస్సాంత్వయస్యధమాధమ। ఇతి బ్రువంతీం ప్రోవాచ స భయ
శ్శాపశంకితః ॥౪౩॥ అనులోమస్తు కంజాక్షి మనుష్యాసు దివౌకసామ్ । నరాణాం దేవకాంతాసు ప్రతిలో
మో హి సంగమః॥ ౪౪॥ జానీహి మా కునాగస్త్రి త్వేహి పంకజగంధిని। తస్మాత్తే జాయతాం పుత్రో మద్వీ
ర్యం న వృథా భవేత్ ।౪౫॥ శ్రీమాన్ధీమాన్మహోత్సాహో మహాన మే వా గ్జాయ తే నృపా। ఇత్యేవం వా
దినం క్రుద్ధా మమ మాతా యశస్వినీ॥ ౪౬॥ ప్రాహ సంత్యజ్య సంతప్తా పాతివ్రత్యం సుదుర్లభం। నిస్సతో
ఖిన్నవృత్తస్య పాపస్యాన్మాదవర్తినః॥ ౪౭॥ క్రూరస్తేతనయో భూయాత్సాహసీ నిర్గుణోదయః । నా
సుగ్రాహ్యో దేవతానాం ద్విజానాం చ తపస్వినామ్॥ ౪౮॥ ఇత్థం వదంత్యాం తస్యాం సః క్రుద్ధాయాం
శాపశంకితః। తావత్కానాభవేచ్ఛత్రురిత్యుక్త్వాంతరధీయత॥ ౪౯॥ గతే తస్మిన్గృహోద్యానాన్మాతా
మమ యశస్వినీ। కేనాప్యజ్ఞాతవృత్తాంతా గృహానేవాభ్యపద్యత॥ ౫౦॥ తత స్సా గర్భిణీ కాలే కాలే నైవ సు
షావ మాం।ఇతి మే నారదః ప్రాహ కదాచిద్భగవానృషిః ॥౫౧॥ తదా ప్రభృత్యహం ద్వేష్మి తానేతాన్
బంధుదుర్జనాన్। యూయం తత్ర ప్రమాణం హి ద్విషంతే తే పి మాం సదా॥ ౫౨॥ ఉగ్రసేనం చ దుర్బుద్ధిం
దేవకం చ దురాశయం। వసుదేవం చకితవమన్యాంశ్చ తమపాశ్రయాన్ ॥ ౫౩॥ హత్వానజాయతే దోషో
మమ గంధర్వజన్మనః। తేనాదేశ్యామి పరుషం హన్యే తామితి తావహం ॥ ౫౪॥ తాభ్యాం హతాభ్యాం బా
లాభ్యాం కుంజరేణ బలీయసా ।కృత్వా భద్రాత్మికం పూజాం యాంతు తత్పదవీమిమే ॥ ౫౫ ॥ వసుదే
వోగ్రసేనౌ చ తథా తౌ నందదేవకౌ । గోపాలా యాదవాశ్చైవ యే చాన్యే తావనువ్రతాః ॥ ౫౬ ॥

అత్ర మహామాత్రనిబోధేత్యారభ్య - మహామాత్రత్వయా భద్రేతిపర్యంతో గ్రంథః నైకస్మిన్నపి వ్యాఖ్యానే వ్యా
ఖ్యాతః నాప్యత్రత్యమూలగ్రంథేషుస్థితః - తథాపి కాశీదేశాదానీతమూలగ్రంథేషు బహుషుస్థితత్వాద్విషయసామం
జస్యాచ్చ కుండలీకరణాఖ్యచిహ్నేనచిహ్నయిత్వా సోఽప్యత్ర సంయోజితః-

హితౌ శత్రూ ॥౨౮॥ ఆరభ్యతామితి॥ మీఢుషే వరదాయ॥౨౯॥ ఇతీతి॥ అర్థసిద్ధాంతమేవ జానాతీత్యర్థతంత్రజ్ఞః॥౩౦॥ భో భో ఇతి॥ దానపతే హే అక్రూర - మైత్రం మిత్రకృత్యం - త్వయా క్రియతాం - త్వత్తోఽన్యః - ఆదృతః సాదరో హితతమశ్చ - న విద్యత ఇతి॥౩౧॥౩౨॥ విసృష్ట ఇతి॥ తౌ - మే మృత్యుర్నిరంతరాం సృష్టః - వైకుంఠసంశ్రయైః విష్ణుసంశ్రయైర్దేవైః ॥౩౪॥ కింతత స్తత్రాహ॥ ఘాతయిష్య ఇతి॥ కాలకల్పేన మృత్యుతుల్యేన - వైద్యుతోపమైరశనితుల్యైః॥౩౫॥౩౬॥ తత ఇతి॥ నష్టకంటకా నష్టశత్రుః - నను కతిపయాసుహృద్వధేన నష్టకంటకా కథం స్యాత్తత్రాహ - జరాసంధ ఇతి॥౩౮॥౩౯॥ రాజన్నితి॥ మనీషితం విచారితం - సధ్ర్యక్ సమ్యక్ - స్వావద్యం మరణం - తన్మార్జనం - తథాప్యేతావానభినివేశో న కార్య ఇతి భవిష్యత్యాహ - సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరితి॥౪౧॥ పురుషకారస్య వ్యభిచారితామాహ॥ మనోరథానితి॥౪౨॥౪౩॥ ***************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షట్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

పశ్యంతు వివిధైర్నేత్రైర్హన్యమానౌ స్వదారకౌ। ఆహూయంతాం జానపదాః పశ్యంతు స్వైరసంయుగమ్॥౨౭॥ మహామాత్ర త్వయా భద్ర రంగద్వార్యుపనీయతామ్। ద్విపః కువలయాపీడో జహి తేన మమాహితౌ॥౨౮॥ ఆరభ్యతాం ధనుర్యాగశ్చతుర్దశ్యాం యథావిధి। విశసంతు పశూన్మేధ్యాన్భూతరాజాయ మీఢుషే॥౨౯॥ ఇత్యాజ్ఞాప్యార్థతంత్రజ్ఞ ఆహూయ యదుపుంగవమ్। గృహీత్వా పాణినా పాణిం తతోఽక్రూరమువాచ హ॥౩౦॥ భో భో దానపతే మహ్యం క్రియతాం మైత్రమాదృతః। నాన్యస్త్వత్తో హితతమో విద్యతే భోజవృష్ణిషు॥౩౧॥ అతస్త్వామాశ్రితః సౌమ్య కార్యగౌరవసాధనే। యథేంద్రో విష్ణుమాశ్రిత్య స్వార్థమధ్యగమద్విభుః॥౩౨॥ గచ్ఛ నందవ్రజం తత్ర సుతావానకదుందుభేః। ఆసాతే తావిహానేన రథేనానయ మా చిరమ్॥౩౩॥ విసృష్టః కిల మే మృత్యుర్దేవైర్వైకుంఠసంశ్రయైః। తావానయ సమం గోపైర్నందాద్యైః సాభ్యుపాయనైః॥౩౪॥ ఘాతయిష్య ఇహానీతౌ కాలకల్పేన హస్తినా। యది ముక్తౌ తతో మల్లైర్ఘాతయే వైద్యుతోపమైః॥౩౫॥ తయోర్నిహతయోస్తప్తాన్వసుదేవపురోగమాన్। తద్బంధూన్నిహనిష్యామి వృష్ణిభోజదశార్హకాన్॥౩౬॥ ఉగ్రసేనం చ పితరం స్థవిరం రాజ్యకాముకం। తద్భ్రాతరం దేవకం చ యే చాన్యే విద్విషో మమ॥౩౭॥ తతశ్చైషా మహీ మిత్ర భవిత్రీ నష్టకంటకా। జరాసంధో మమ గురుర్ద్వివిదో దయితః సఖా॥౩౮॥ శంబరో నరకో బాణో మయ్యేవ కృతసౌహృదాః। తైరహం సురపక్షీయాన్హత్వా భోక్ష్యే మహీం నృప॥౩౯॥ ఏతజ్జ్ఞాత్వానయ క్షిప్రం రామకృష్ణావిహార్భకౌ। ధనుర్మఖనిరీక్షార్థం ద్రష్టుం యదుపురశ్రియం॥౪౦॥ అక్రూరః॥ రాజన్మనీషితం సధ్ర్యక్తవ స్వావద్యమార్జనం। సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమం కుర్యాద్దైవం హి ఫలభావనం॥౪౧॥ మనోరథాన్కరోత్యుచ్చైర్జనో దైవహతానపి। యుజ్యతే హర్షశోకాభ్యాం తథాప్యాజ్ఞాం కరోమి తే॥౪౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవమాదిశ్య చాక్రూరం మంత్రిణశ్చ విసృజ్య సః। ప్రవివేశ గృహం కంసస్తథాక్రూరః స్వమాలయమ్॥౪౩॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షట్త్రింశోధ్యాయః.

—* కేశిసంహారఘట్టః *—

శ్రీశుకః॥ కేశీ తు కంసప్రహితః ఖురైర్మహీం మహత్తయా నిర్జరయన్మహాహయః। సటావధూతాభ్రవిమానసంకులం కుర్వన్నభో హేషితభీషితాఖిలః॥౧॥ విశాలనేత్రో వికటాస్యకోటరో బృహద్గలో నీలమహాచలోపమః। దురాసదః కంసహితం చికీర్షుర్వ్రజం స నందస్య జగామ కంపయన్॥౨॥ తం త్రాసయంతం భగవాన్స్వగోకులం తద్ధేషితైర్వాలవిఘూర్ణితాంబుదమ్। ఆత్మానమాజౌ మృగయంతమగ్ర

శ్లో॥ సప్తత్రింశే హతే కేశిన్యచ్యుతో భావికర్మభిః। నారదేన స్తుతః క్రీడన్ వ్యోమాసురమథావధీత్॥ వృషవేషాసురం యద్వత్ కేశినం హయవేషిణం। కంసప్రాణసమం హత్వా కంసం వ్యసుమివాకరోత్॥ కేశీతి॥ ప్రథమశ్లోకేన య ఏవంభూతః కేశీత్యనూద్య - తం భగవానుపాహ్వయదితి తృతీయేనాన్వయః - మహాహయః స్వఖురైర్మహీం నిర్జరయన్ శ్లథయన్ విదారయన్నిత్యర్థః - సటాభిః కేసరైరవధూతాని - ఇతస్తతః క్షిప్తాన్యభ్రాణి విమానాని చ - తైః సంకీర్ణం నభః కుర్వన్ - హేషితైరశ్వజాతిశబ్దైః - భీషితమఖిలం విశ్వం యేన॥౧॥౨॥ తమితి॥ తద్ధేషితైః తైరతినిష్ఠురైర్హేషితైః - వాలైః పుచ్ఛరోమభిః - విఘూర్ణితాః పరిభ్రామితా అంబుదా యేన తం - ఆజౌ సంగ్రామార్థం - ఆత్మానం కృష్ణం - అగ్రణీః పురతో నిర్గత్యాస్థాడు

పాహ్వాయత్ స్వసమీపమాజుహావ-సచకేశీతంనిశమ్య-మృగేంద్రవన్నాదమకరోత్॥౩॥ సఇతి॥తతః॥సకేశీ-తంకృష్ణం దృష్ట్వా-ముఖేనఖంపిబన్నివ-ముఖంవ్యాదాయవివృత్య-అభిముఖఃఅభ్యాజగామ-కించ-అసహ్యగణః అతికుపితః- అత్యంతమసహమానోవా-ప్రత్యక్ పద్భ్యాంజఘాన-దురాసదఃఅన్యైరభిభవితుమశక్యః-దురత్యయః అన్యతస్సన్-దురతిక్రమః అత్యుగ్రహేతుః-చండరవః॥౪॥ తదితి॥తత్ హననం-వంచయిత్వా-తంచహసనాయ - ప్రసారితయోఃపాదయోర్హస్తాభ్యాంగృహీత్వా-పరివిధ్యభ్రామయిత్వా వ్యవస్థితః-తస్థైవస్థితోబభూవ॥౫॥ సఇతి॥ వ్యాదాయముఖంప్రసార్య వేగేనహరింప్రత్యాద్రవత్-సోపిహరిర్హసన్-ఉత్తరంసవ్యం-భుజం-నిర్భయత్వేదృష్టాంతః-యథోరగంబిలఇతి॥౬॥ తతఃకిం తదాహ॥దంతాఇతి॥చర్వణాయభగవద్భుజంస్పృశంతీతితథా- తేవ్యాత్తానేనియేపివృతాః అయోలోహంస్పృశంతీతి స్పృశః యద్వాతప్తమయంఇతి తప్తంలోహందస్పృశంతోయథేతి-ఆమోజలోదరః॥౭॥ సమేధమానేనేతి॥లండంపు రీషముత్సృజన్॥౮॥ తదితి॥కర్కటికాఫలంహిపక్వంసదత్యంతంవిశీర్ణంభవతి-తద్వద్విదీర్ణాత్తస్యదేహాత్-విగతప్రా ణాత్-అవిస్మితోగర్వరహితః-అయత్నేనహృతారిః క్లేశేనసః॥౯॥ శ్లో॥కంసాయకృష్ణమాదిశ్యతత్రహస్త్యాదిపైశునైః కం సఘాతాదికృష్ణస్యకార్యమావేదయన్మునిః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥తదాహదేవర్షిరిత్యాదినా॥దేవర్షిరితి॥ నచాయమ నర్థసూచకః కింతుసర్వసుహృదిత్యాహభగవత్ప్రియఇతి॥౧౦॥ అస్మద్గ్రహస్యంవైరిణికంసేకథంసూచితవానితిమా

ణీయపాహ్వాయత్సవ్యనదన్మృగేంద్రవత్॥౩॥ సతంనిశామ్యాభిముఖోముఖేనఖంపిబన్నివాభ్యద్రవద
త్యమర్షణః।జఘానపద్భ్యామరవిందలోచనందురాసదశ్చండజవోదురత్యయః॥౪॥ తద్వంచయిత్వాత
మధోక్షజోరుషాప్రగృహ్యదోర్భ్యాంపరిపీడ్యపాదయోః। సావజ్ఞముత్సృజ్యధనుశ్శతాంతరేయథోర
గంతార్క్ష్యసుతోవ్యవస్థితః॥౫॥సలబ్ధసంజ్ఞఃపునరుత్థితోరుషావ్యాదాయకేశీతరసాపతద్ధరిం।సోప్యస్య
వక్త్రేభుజముత్తరంస్మయన్ప్రవేశయామాసయథోరగంబిలే॥౬॥ దంతానిపేతుర్భగవద్భుజస్పృశ
స్తేకేశినస్తప్తమయస్పృశోయథా। బాహుశ్చతద్దేహగతోమహాత్మనోయథామయస్సంవవృధేహ్యు
పేక్షితః॥౭॥సమేధమానేనసకృష్ణబాహునానిరుద్ధవాయుశ్చరణాంశ్చవిక్షిపన్। ప్రస్విన్నగాత్రఃపరి
వృత్తలోచనఃపపాతలండంవిసృజన్క్షితౌవ్యసుః॥౮॥ తద్దేహతఃకర్కటికాఫలోపమాద్వ్యసోరపాకృ
ష్యభుజంమహాభుజః।అవిస్మితోయత్నహతారిరుత్స్మయైఃప్రసూనవర్షైర్దివిషద్భిరీడితః॥౯॥ దేవర్షి

——* శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనఘట్టః *——

రుపసంగమ్యభగవత్ప్రియోనృప।కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణంరహస్యేతదువాచహ॥౧౦॥ కృష్ణకృష్ణాప్రమే
యాత్మన్యోగేశజగదీశ్వర।వాసుదేవాఖిలావాససాత్వతాంప్రవరప్రభో॥౧౧॥ త్వమాత్మాసర్వ
భూతానామేకోజ్యోతిరివైధసాం।గూఢోగుహాశయస్సాక్షీమహాపురుషఈశ్వరః॥౧౨॥ ఆత్మనాత్మాశ్ర
యఃపూర్వంమాయయాససృజేగుణాన్।తైరిదంసత్యసంకల్పస్సృజస్యత్స్యవసీశ్వరః॥౧౩॥ సత్వం

శంకిరిత్యాహ॥కృష్ణకృష్ణేతి॥అయంభావః-త్వమీశ్వరోభూభారదైత్యసంహారాయావతీర్ణోసి-అతస్తదనురూపాచరణేన విశ్వంపరిపాలయేతి-తత్రత్వయితావద్భయశంకైవనాస్తీత్యాహ- అప్రమేయాత్మన్అపరిచ్ఛిన్నస్వరూప-యోగేశ అచింత్యప్రభావజగదీశ్వరవిశ్వనియంతః - వాసుదేవసర్వభూతేషువర్తమానఅఖిలావాససర్వస్యాశ్రయ-సంప్రతి సాత్వతాంప్రవరశ్రేష్ఠ-ప్రభోసర్వశక్తే॥౧౧॥కథమేవంయాపోహమితిచేదతఆహ॥ త్వమితి॥నహిత్వంజీవవత్పరిచ్ఛి న్నః-కింతు-సర్వభూతానామంతఃఏకఃఅనుస్యూతఆత్మా - అంతరనుస్యూతత్వేదృష్టాంతః - ఏధసాంకాష్ఠానాంఅంత ర్జ్యోతిరివేతి-భూతేషుస్థితోపితైర్నదృశ్యసఇత్యాహ- గూఢఇతి- అత్రహేతవః-గుహాశయఃబుద్ధేరప్యంతరః-కించ- సాక్షీ-నహిసాక్షీదృశ్యతఇత్యర్థః- అపిచ-మహాపురుషః-అతఃపరిచ్ఛిన్నమతిభిర్నజ్ఞాయసఇత్యర్థః-తర్హిసర్వాంతర త్వేకింప్రమాణమతఆహ ఈశ్వరఇతి-నహిఈశ్వరంవినా-పరతంత్రాణాంజీవానాంప్రవృత్తిర్ఘటతఇత్యర్థః॥౧౨॥ అ హమీశ్వరః-అన్యత్సర్వమీశితవ్యమిత్యేతదేవకుతః-అతఆహ॥ఆత్మనేతి॥ సాధనాంతరనిరపేక్షఏవ-ఆత్మాశ్రయఃస్వ తంత్రః-మాయయాశక్త్యాగుణాన్భవాన్ససృజేసృష్టవాన్-తైఃసృష్టైర్గుణైః-ఇదంవిశ్వం-సృజసి-అత్సిసంహరసి-అ వసిపాలయసి-నసుసృష్ట్యాదిక్రియాషట్కారకసాధ్యైవదృష్టేత్యతఆహ-సత్యసంకల్పఇతి-నహిసంకల్పైకసాధ్యేబ హిస్సాధనాపేక్షేతిభావః-అతస్త్వమీశ్వరఇత్యుపసంహారః॥౧౩॥ ప్రస్తుతమాహ॥సఇతి॥ భూధరభూతానాంభువంధ

రంతీతి భూధరా రాజానస్తద్రూపిణాం॥౧౪॥౧౫॥ చాణూరమితి। పరశ్వః అహనీతి- అద్యైవ-అహ్నిపశ్యతీత్యర్థః- శ్వో మధురాంగంతాసి-పరశ్వశ్చాణూరాదీంస్త్వయా నిహతాన్ ద్రక్ష్యామీతి సిద్ధవన్నిర్దేశో విజ్ఞాపనప్రకారవిశేషః॥ ౧౬॥ తస్యేతి॥ తస్యానుగదనంతరం-శంఖాదీనాం-శంఖః పంచజనః-తదాదీనాం వధం ద్రక్ష్యామీతి శేషః భావినిర్దేశమాత్రమేతన్నత్వానంతర్యం వివక్షితం॥౧౭॥౧౮॥ స్యమంతకస్యేతి॥ భార్యయా జాంబవత్యా సహ- స్వధామతః మహాకాలపురాత్॥౧౯॥౨౦॥ యానీతి॥ ద్వారకామావసన్ ద్వారకాయాం వసన్-కర్తా కరిష్యతి॥౨౧॥ అథేతి॥ అముష్య పశ్వస్య- భూభారస్య వా॥౨౨॥ ఏవం విజ్ఞాప్య-కృతాభివందనం భగవంతం నమస్యతి ద్వయేన॥ విశుద్ధేతి॥ కేవలజ్ఞానైకమూర్తిం- అతఏవ-స్వసంస్థయా స్వరూపసమ్యక్స్థిత్యైవ పరమానందరూపయా-సమ్యగావాప్తాః ప్రాప్తాః-సర్వే అర్థా యేన తం-అత ఏవ కామనోక్తాః-సత్యసంకల్పతామాహ॥ అమోఘవాంఛితమితి-నను వాంఛా చేత్ - తర్హ్యగుణైస్తదుర్నివారా సంస్పృష్టిః-అత ఆహ-స్వతేజసే

భూధరభూతానాం దైత్యప్రమథరక్షసామ్। అవతీర్ణో వినాశాయ సాధూనాం రక్షణాయ చ॥౧౪॥ దిష్ట్యా తే నిహతో దైత్యో లీలయాయం హయాకృతిః। యస్య హ్రేషితసంత్రస్తాస్త్యజంత్యనిమిషా దివం॥౧౫॥ చాణూరం ముష్టికం చైవ మల్లానన్యాంశ్చ హస్తినమ్। కంసం చ నిహతం ద్రక్ష్యే పరశ్వోఽహని తే విభో॥౧౬॥ తస్యానుశంఖయవనమురాణాం నరకస్య చ। పారిజాతాపహరణమింద్రస్య చ పరాజయమ్॥౧౭॥ ఉద్వాహం వీరకన్యానాం వీర్యశుల్కాదిలక్షణం। నృగస్య మోక్షణం శాపాద్ద్వారకాయాం జగత్పతే॥౧౮॥ స్యమంతకస్య చ మణేరాదానం సహ భార్యయా। మృతపుత్రప్రదానం చ బ్రాహ్మణస్య స్వధామతః॥౧౯॥ పౌండ్రకస్య వధం పశ్చాత్కాశిపుర్యాశ్చ దీపనమ్। దంతవక్త్రస్య నిధనం చైద్యస్య చ మహాక్రతౌ॥౨౦॥ యాని చాన్యాని వీర్యాణి ద్వారకామావసన్ భవాన్। కర్తా ద్రక్ష్యామ్యహం తాని గేయాని కవిభిర్భువి॥౨౧॥ అథ తే కాలరూపస్య క్షపయిష్ణోరముష్య వై। అక్షౌహిణీనాం నిధనం ద్రక్ష్యామ్యర్జునసారథే॥౨౨॥ విశుద్ధవిజ్ఞానఘనం స్వసంస్థయా సమాప్తసర్వార్థమమోఘవాంఛితమ్। స్వతేజసా నిత్యనివృత్తమాయయా గుణప్రవాహం భగవంతమీమహి॥౨౩॥ త్వామీశ్వరం స్వాశ్రయమాత్మమాయయా వినిర్మితాశేషవిశేషకల్పనమ్। క్రీడార్థమద్యాత్తమనుష్యవిగ్రహం నతోఽస్మి ధుర్యం యదువృష్ణిసాత్వతామ్॥౨౪॥ శ్రీశు

—*వ్యోమాసురవధఘట్టః-*—

కః॥ ఏవం యదుపతిం కృష్ణం భాగవతప్రవరో మునిః। ప్రణిపత్యాభ్యనుజ్ఞాతో యయౌ తద్దర్శనోత్సవః॥౨౫॥ భగవానపి గోవిందో హత్వా కేశినమాహవే। పశూనపాలయత్పాలైః ప్రీతైర్వ్రజసుఖావహః॥౨౬॥ ఏకదా తే పశూన్పాలాశ్చారయంతోఽద్రిసానుషు। చక్రుర్నిలాయనక్రీడాశ్చోరపాలాపదేశతః॥౨౭॥ తత్రాసన్కతిచిచ్చోరాః పాలాశ్చ కతిచిన్నృప। మేషాయితాశ్చ తత్రైకే విజహ్రురకుతోభయాః॥౨౮॥ మయపుత్రో మహామాయో వ్యోమో గోపాలరూపభృత్। మేషాయితానపోవాహ ప్రాయశ్చోరాయితో బహూన్॥౨౯॥ గిరిదర్యాం వినిక్షిప్య నీతం నీతం మహాసురః శిలయా పిదధే ద్వారం చతుఃపంచావశేషితాః॥౩౦॥ తస్య తత్కర్మ విజ్ఞాయ కృష్ణః శరణదః సతామ్। గోపాన్నయంతం జగ్రాహ వృకం హరిరివౌజసా॥౩౧॥ స నిజం రూపమాస్థాయ గిరీంద్రసదృశం బలీ। ఇచ్ఛన్విమోక్తుమాత్మానం నాశక్నోద్గ్రహణాతురః॥ ౩౨ ॥ తం నిగృహ్యాచ్యుతో దోర్భ్యాం పాతయిత్వా మహీతలే । పశ్యతాం దివి దేవానాం పశు

తి-స్వతేజసా చిచ్ఛక్త్యా నిత్యనివృత్తో మాయాకార్యరూపో గుణప్రవాహో యస్మాత్తం-అతో భగవంతం- నిరతిశయైశ్వర్యం-ఈమహి శరణం వ్రజేమ॥౨౩॥ నను త్రికాలజ్ఞస్త్వం కథమేతత్ప్రపంచం నజానాసి జానాసి చేత్కథం గుణప్రవాహం బ్రవీషీత్యత ఆహ॥ త్వామితి॥ ఈశ్వరం అన్యస్య వశయితారం-స్వాశ్రయం అన్యస్యావశం-అత ఆత్మాధీనమాయయా వినిర్మితా అశేషవిశేషా మహదాద్యా యాదవాదిరూపా వా కల్పనా యేన తం ధుర్యం శ్రేష్ఠం నతోఽస్మీతి॥౨౪॥౨౫॥ ప్రాతః-రేవం కేశివధానంతరం నారదోక్తమంగీకృత్య-పునస్తత్రైవ పశూంశ్చారయతా- వ్యోమో హతః - యద్వా - వ్యోమవధః పూర్వమేవ వృత్తోఽపి వేషధారివధప్రసంగాదత్రోచ్యత ఇతి ద్రష్టవ్యం-కేచిత్తు - శంఖచూడవధాత్పూర్వమేవ పఠంతి తమాహ॥ ఏకదేతి॥౨౬॥౨౭॥ మయేతి॥ మేషవదాచరితాన్-స్వయం చోరవదాచరితస్సన్-అపోవాహ అపకృష్య నినాయ॥ ౨౮॥ గిరీతి॥ పిదధే ఛాదితవాన్॥౩౦॥ తస్యేతి॥ శరణదః ఆశ్రయప్రదః హరిః సింహ ఇవ॥౩౧॥౩౨॥ తమితి॥ పశుమారం పశుమా

రోయథాభవతితథా-అపశ్యాసమిత్యర్థః॥౩౩ గుహేతి॥భువిగోపైఃస్తూయమానః, ఉపరివైమానికైర్దేవైరితి॥౩౪॥

—*ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా*—

శ్లో॥అష్టత్రింశే మథురాయామక్రూరోగోకులంగతః। తత్రైవరామకృష్ణాభ్యాంగృహంనీత్వాసుసత్కృతః॥ ప్రాతః కేశివధవృత్తేదా దశ్యాంసగతేమునౌ।తతోవ్యోమేహతేఽక్రూరస్స్వాయంగోకులమాగమత్ ॥ తదేవం నారదేనకంసవధాదికార్యే విజ్ఞాపితే-శ్రీకృష్ణోమధురాంగంతుముద్యుక్తోవర్తతే తదాఽక్రూరోపిగోకులమాగమదిత్యాహ॥అక్రూరోపీతి॥అపీతిసంభావనాయాం।౧॥౨॥కిమితి-అర్హతేయోగ్యాయ॥౩॥ స్వస్యకృష్ణదర్శనే - అసంభవమాశంక్యపునస్సంభావయతిద్వాభ్యాం॥మమైతదితి॥ విషయాత్మనఃవిషయావిష్టచిత్తస్యశూద్రజన్మయస్య - బ్రహ్మకీర్తనంవేదోచ్చారణంయథా॥౪॥మైవమితి।యద్వామైవం కింతు-అధమస్యాపిసచస్యాపి - మమస్యాదేవ-కుతఇత్యతఆహ-హ్రియమాణః కాలనద్యేతి-అయంభావః-యథానద్యాహ్రియమాణానాంతృణాదీనాంమధ్యే-కశ్చిత్కదాచిత్తరతి-తథాకాలవశేన కాలేనహ్రియమాణానాంజీవానాంమధ్యేపి-కశ్చిత్తరేదితిసంభవతీతి॥౫॥మమేతి॥ అతోఽనయాప్రవృత్త్యైవమమామంగళంధ్రువంనష్టమేవేతిజ్ఞాయతే-భవోజన్మచ-సఫలఃజాతమితియత్-యతః-నమస్యేనమస్కరిష్యామి॥౬॥అమంగళ

మాగమమారయత్॥౩౩॥ గుహాపిధానంనిర్భిద్యగోపాన్నిస్సార్యకృచ్ఛ్రతః। స్తూయమానస్సురైర్గోపైః ప్రవివేశస్వగోకులం॥౩౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - సప్తత్రింశోఽధ్యాయః.

—*శ్రీకృష్ణబలరామానయనార్థమక్రూరస్యనందగోకులప్రవేశఘట్టః*—

అక్రూరోపిచతాంరాత్రింమధుపుర్యాంమహామతిః। ఉషిత్వారథమాస్థాయప్రయయౌనందగోకులం॥౧॥గచ్ఛన్పథిమహాభాగోభగవత్యంబుజేక్షణే। భక్తింపరాముపగతఏవమేతదచింతయత్॥౨॥ కింమయాచరితంభద్రంకింతప్తంపరమంతపః।కింవాథాప్యర్హతేదత్తంయద్ద్రక్ష్యామ్యద్యకేశవమ్॥౩॥ మమైతద్దుర్లభంమన్యేఉత్తమశ్లోకదర్శనమ్।విషయాత్మనోయథాబ్రహ్మకీర్తనంశూద్రజన్మనః॥౪॥మైవంమమాధమస్యాపిస్యాదేవాచ్యుతదర్శనమ్।హ్రియమాణఃకాలనద్యాక్వచిత్తరతికశ్చన॥౫॥మమాద్యామంగళంనష్టంఫలవాంశ్చైవమేభవః। యన్నమస్యేభగవతోయోగిధ్యేయాంఘ్రిపంకజం॥౬॥కంసోబతాద్యాకృతమేఽత్యనుగ్రహంద్రక్ష్యేంఘ్రిపద్మంప్రహితోమునాహరేః।కృతావతారస్యదురత్యయంతమఃపూర్వేఽతరన్యన్నఖమండలత్విషా॥౭॥యదర్చితంబ్రహ్మభవాదిభిస్సురైశ్శ్రియాచదేవ్యామునిభిస్ససాత్వతైః।గోచారణాయానుచరైశ్చరద్వనేయద్గోపికానాంకుచకుంకుమాంకితం॥౮॥ద్రక్ష్యామినూనంసుకపోలనాసికంస్మితావలోకారుణకంజలోచనమ్। ముఖంముకుందస్యగుడాలకావృతంప్రదక్షిణంమేప్రచరంత్యమీమృగాః॥౯॥ అప్యద్యవిష్ణోర్మనుజత్వమీయుషోభారావతారాయభువోనిజేచ్ఛయా।లావణ్యధామ్నోభవితోపలంభనంమహ్యంనసస్యాత్ఫలమంజసాదృశః॥౧౦॥ యఈక్షితాహంరహితోప్యసత్సతోస్స్వతేజసాపాస్తతమోభిదాభ్రమః।స్వమాయయాత్మన్రచితైస్తదీ

నాశేసూచనాంతరమాహ॥కంసఇతి॥బతేత్యాశ్చర్యే- అతిఖలఃకంసోపి-మమాద్యంతమనుగ్రహం-అకృతకృతవాన్యతోమునాప్రహితోహరేరంఘ్రిపద్మం-ద్రక్ష్యేద్రక్ష్యామీతి॥పూర్వేఅంబరీషాదయః-తమఃసంసారమతరన్తీర్ణాః॥౭॥యదితి॥అంఘ్రిపద్మంవిభావయదితిబ్రహ్మాదిభిరర్చితమితిపరమైశ్వర్యమాహ-శ్రియాచేతిసౌభాగ్యాతిశయం- మునిభిర్భక్తిసహితైరితిపరమపురుషార్థత్వం-గోచారణాయేతి - కృపాలుత్వంయద్గోపికానామితిప్రేమమాత్రసులభత్వం॥౮॥మనోరథాంతరంకరోతి॥ద్రక్ష్యామీతి॥శోభనౌకపోలౌనాసికాచయస్మిన్తత్ -స్మితసహితఃఅవలోకోయస్మిన్-అరుణకంజవల్లోచనేయస్మిన్తచ్చతచ్చ-ముఖంగుడాలకావృతం-వక్రకేశావృతంతదాసీమేవశుభసూచకందృష్ట్వా-అతిహృష్యన్నాహ- ప్రదక్షిణమితి॥౯॥పునరప్యన్యచ్చింతయతి॥అపీతి॥ఈయుషఃప్రాప్తవతఃలావణ్యస్యధామఆశ్రయః- తస్యవిష్ణోః-యద్వా-విష్ణోర్లావణ్యయుక్తంయద్ధామవపుః-తస్యోపలంభనందర్శనం-భవితాభవిష్యతి - అపియద్యేవంసాత్తర్హిమహ్యంమమదృశోలోచనస్య-ఫలంనస్యాదితిన -అపితుస్యాదేవేత్యర్థః॥౧౦॥యఈక్షితేతిచతుర్భిఃకులకం తత్రైవంశంకా- అస్మదాదివదేవకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మైస్తత్రతత్రప్రతీయమానస్యకథంవిష్ణుత్వమితి - ఇమామాశంకాంశ్లోకత్రయేణాపాకుర్వంశ్చతుర్థేనతమహంద్రక్ష్యామీతిమనోరథంకరోతి-తథాహి॥యఇతి॥ యఈక్షి

తా గుణమాత్రకతా-అసత్సతోః కార్యకారణయోః గుణాదికతాఽపి- అహంరహితః-అహంకారహీనః-తథా అపాస్తతమోభిదాభ్రమః-తమస్త్వజ్ఞానం-తతో భిదా,భేదః-తతో భ్రమః అభినివేశాదిః - అపాస్తా అపహృతా స్తమఆదయోయస్మిన్ సః-కుతఏతత్తత్రాహ -స్వతేజసా చిచ్ఛక్త్యా-నిత్యస్వరూపసాక్షాత్కారేణ-తథాపి-స్వమాయయా స్వాధీనమాయయా - తదీక్షయాతస్యైవేక్షయా ప్రాణాక్షధీభిస్సహితైః-ఆత్మన్ ఆత్మని- స్వస్మిన్నేవ-రచితైర్జీవైస్సదనేషుబృందావనతరుషు - గోపీగృహేషుచ లీలయాకర్మాణికుర్వన్ సక్తవదభీయతే తైరభిముఖ్యేన ప్రతీయతే ॥౧౧॥ నను సర్వదాఽహంకారరహితస్యాత్మారామస్య లీలాపి కుతఇత్యాశంక్యాపరానుగ్రహార్థత్వాశయేనాహ॥ యస్యేతి॥ అఖిలాః అఖిలస్యవా-అమీవాని పాపానిఘ్నంతీత్యఖిలామీవహాని - తైః తథా సుమంగళైః శోభనాః సుమంగళాః యేభ్యస్తైః-గుణాః కరుణాదయః - కర్మాణి జన్మానిచ తైర్విమిశ్రా యుక్తా వాచః - జగత్ ప్రాణంతి జీవయంతి శుభంతి శోభయంతి-పునంతి పవిత్రయంతి వ్యతిరేకమాహ -యాఇతి తైర్విరక్తాః రహితాః - తాస్తు స్వలంకృతా అపివస్త్రాద్యలంకృతశవవచ్ఛోభమానాః-మతాః సతాం సమ్మతాః ॥౧౨॥ సఇతి॥ స్వయం రచితాన్ -సేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ - పాలయతామమరవర్యాణాంసుఖకర్తా సన్నవతీర్ణః-యత్ యశః॥౧౩॥ తమితి॥ త్రైలోక్యేపకమేవ కాంతం-దృశి దృక్ష్వపి తద్వతాంమహానుత్సవో యస్మాత్ -యద్వా - మహానుత్సవఏవ-శ్రియా ఈప్సితమాస్పదం - ఏవంభూతం రూపం శ్రీమూర్తిందధానం-తమీశ్వరం ద్రక్ష్యామీతి - అత్రలింగం ఉషసః ప్రభాతసమయాః సుదర్శనాః సుఖం ప్రభా

తయా ప్రాణాక్షధీభిస్సదనేష్వభీయతే॥౧౧॥ యస్యాఖిలామీవహభిస్సుమంగళైర్వాచో విమిశ్రాగుణ
కర్మజన్మభిః। ప్రాణంతి శుంభంతి పునంతి వై జగద్యాస్తద్విరక్తాశ్శవశోభనామతాః॥౧౨॥ సచావతీర్ణః
కిలసాత్వతాన్వయే స్వసేతుపాలామరవర్యశర్మకృత్। యశో వితన్వన్ వ్రజ ఆస్త ఈశ్వరో గాయంతి
దేవాయదశేషమంగళమ్ ॥౧౩॥ తంత్వద్య నూనం మహతాం గతిం గురుం త్రైలోక్యకాంతం దృశిమన్మ
హోత్సవం। రూపం దధానం శ్రియ ఈప్సితాస్పదం ద్రక్ష్యేమమాసన్నుషసస్సుదర్శనాః॥౧౪॥ అథా
వరూఢస్సపదీశయో రథాత్ప్రధానపుంసోశ్చరణం స్వలబ్ధయే। ధియాధృతం యోగిభిరప్యహం ధ్రువం న
మస్య ఆభ్యాం చ సఖీన్ వనౌకసః ॥౧౫॥ అప్యంఘ్రిమూలే పతితస్య మే విభుశ్శిరస్యధాస్యన్నిజహస్తపం
కజం। దత్తాభయం కాలభుజంగరంహసా ప్రోద్వేజితానాం శరణైషిణాం నృణాం॥౧౬॥ సమర్హణం య
త్రనిధాయ కౌశికస్తథా బలిశ్చాపజగత్త్రయేంద్రతాం। యద్వావిహారే వ్రజయోషితాం శ్రమం స్పర్శే
నసౌగంధికగంధ్యపానుదత్ ॥౧౭॥ నమయ్యుపైష్యత్యరిబుద్ధిమచ్యుతః కంసస్యదూతః ప్రహితోపి విశ్వ
దృక్। యోంతర్బహిశ్చేతసఏతదీహితం క్షేత్రజ్ఞ ఈక్షత్యమలేనచక్షుషా॥౧౮॥ అప్యంఘ్రిమూలేఽవ
హితం కృతాంజలిం మామీక్షితా సస్మితయార్ద్రయా దృశా। సపద్యపధ్వస్తసమస్తకిల్బిషోవోఢా ముదం

తారజన్యః-శుభసూచకాబభూవురిత్యర్థః॥౧౪॥ అథేతి॥ కించ-అథదర్శనానంతరం-సపదితత్క్షణమేవ-రథాదవతీర్ణస్సన్ - ప్రధానయోః పురుషయోః రామకృష్ణయోః-చరణం యోగిభిరప్యాత్మలాభాయ కేవలం ధియైవధృతం - సాక్షాదహం నమస్యామి-ఆభ్యాం సహైనయోః సఖీన్ గోపాంశ్చనమస్యామీతి ౧౫ ॥అపీతి॥కించ-అధాస్యత్ ఆధాస్యతి- తద్విశావయతి-దత్తాభయమితిసార్ధేన॥౧౬॥ సమర్హణమితి ॥ బలినాత్రివత్పదత్రయపరిమితభూదానసమయే తస్యహస్తే ఉదకంనిహితం -కౌశిక ఇంద్రః- తేనాపికదాచిత్కించిన్నిహితమితిజ్ఞాతవ్యంముముక్షూణాం సంసారభయనివర్తకం సకామనామభ్యుదయప్రదంచేత్యుక్తం-అనురక్తానాంపరమసుఖదంచేత్యాహ-యద్వేతి- వాశబ్దోవితర్కే - విహారే రాసక్రీడాయాం-సౌగంధికస్యగంధఇవగంధో యస్యతత్సౌగంధికగంధి॥౧౭॥ఏవంపరమానుగ్రహం సంభావ్య పునరప్యసంభవమాశంక్యపరిహరతి॥ నేతి॥యద్యప్యహం కంసేన ప్రహితః-అతస్తస్యదూతః - తథాపి-మయిఅరిరయమితిబుద్ధిం నోపైష్యతి నకరిష్యతీత్యర్థః-యతః-విశ్వదృక్ సర్వజ్ఞః-అతో మమచేతసః-అంతశ్చబహిశ్చ - యదీహితంచేష్టితం ఏతత్ యః క్షేత్రజ్ఞః - అంతర్యామీ - నిత్యజ్ఞానేనేక్షతే -అయంభావః-చేతసో బహిరేవకంసమనువర్తే అంతస్తుకృష్ణమేవతదేవతదసౌ హృదిస్థో జానాతీతి - యద్వా-ఏతస్యజగతః ఈహితమితి-అతః॥౧౮॥ అపీతి ॥ అపియది-అంఘ్రిమూలేచరణోపాంతే-అవహితం సంయతం-కృపామృతేన ఆర్ద్రయాదృశా-మామీక్షితా ద్రక్ష్యతి-తర్హి - సపద్యేవవినష్టాఖిలకిల్బిషః పరాంముదం-వోఢా ప్రాప్స్యామీతి ॥౧౯॥ సుహృదితి ॥ అథమాంపరిరప్స్యతే ఆలింగిష్యతి-యదాతదైవ

మేఆత్మా దేహః - తీర్థీక్రియతే అతిపవిత్రీకరిష్యతే - ఉచ్ఛ్వసితి శ్లథో భవిష్యతి - అతో దేహాత్ ॥ ౨౦ ॥ లబ్ధేతి ॥ తతభోత్తాతే
తి - తదా జన్మభృతః సఫలజన్మానః - అన్యథా - నజ్జన్మైవ నభవతీత్యాహ - మహీయసేతి - మహీయసా కృష్ణేన యో నాదృతః - త
స్య జన్మ ధిక్ - అముష్య జంతోః ॥ ౨౧ ॥ నను - సుహృదాదిషు పరిష్వంగనం ప్రశ్నాగమో జీవధర్మాః కథమీశ్వరే సంగచ్ఛంతే
అత ఆహ ॥ నేతి ॥ దయితః - ప్రియః తద్విపరీతో ప్రియః సుహృత్తమో హితః - తద్విపరీతో ద్వేష్యః ఏభ్యః సర్వవ్యతిరిక్తః ఉపే
క్ష్య ఇతి - సత్యం - తథాపి భగవాన్ భక్తాన్ భజతే - న ప్రతి - యే యథా భక్తాః తాన్ తథా భజతే ॥ శ్లో ॥ యే యథా మాం ప్రప
ద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహమితి భగవద్వచనాత్ - అత ఏవ తేషాం భక్త్యేవ ఫలం న దాతృత్వాదిత్యత్ర దృష్టాంతః - యద్వ
త్సురద్రుమ ఇతి ॥ ౨౨ ॥ కిమితి ॥ యో మయా అంజలిః కరిష్యతే - తస్మిన్నేవ గృహీతం మాం - ఆప్తాని సమస్తాని సత్కృత్యాదీని యే
న - తం మాం ॥ ౨౩ ॥ ఇతీతి ॥ సతు మార్గమపి న వేద - తథాపి రథేన ప్రాప్త ఇతి ॥ ౨౪ ॥ పదానీతి ॥ అఖిలైర్లోకపాలైః - కిరీ
టైర్జుష్టాః అమలాః పాదరేణవో యస్య తస్య - క్షితికౌతుకాని క్షితేరలంకారరూపాణి ॥ ౨౫ ॥ తదితి ॥ తద్దర్శనేన య ఆహ్లా
దః - తేన వివృద్ధః సంభ్రమో యస్య సః ప్రేమ్ణా ఊర్ధ్వాని రోమాణి యస్య సః - అశ్రుకలాంకళాభిః తైః రాకులే ఈక్షణే

పీతః శంక ఊర్జితామ్ ॥ ౧౯ ॥ సుహృత్తమం జ్ఞాతిమనన్యదైవతం దోర్భ్యాం బృహద్భ్యాం పరిరప్స్యతేఽథ
మామ్ । ఆత్మా హి తీర్థీక్రియతే తదైవ మే బంధశ్చ కర్మాత్మక ఉచ్ఛ్వసిత్యతః ॥ ౨౦ ॥ లబ్ధాంగసంగం ప్రణ
తం కృతాంజలిం మాం వక్ష్యతేఽక్రూర తతేత్యురుశ్రవాః । తదా వయం జన్మభృతో మహీయసా నైవాదృ
తో యో ధిగముష్య జన్మ తత్ ॥ ౨౧ ॥ న తస్య కశ్చిద్దయితః సుహృత్తమో న చాప్రియో ద్వేష్య ఉపేక్ష్య ఏవ వా
తథాపి భక్తాన్ భజతే యథా తథా సురద్రుమో యద్వదుపాశ్రితోఽర్థదః ॥ ౨౨ ॥ కిం చాగ్రజో మావనతం
యదూత్తమః స్మయన్ పరిష్వజ్య గృహీతమంజలౌ । గృహం ప్రవేశ్యాప్తసమస్తసత్కృతం సంప్రక్ష్యతే
కంసకృతం స్వబంధుషు ॥ ౨౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇతి సంచింతయన్ కృష్ణం శ్వఫల్కతనయోఽధ్వని । రథేన గోకులం
ప్రాప్తః సూర్యశ్చాస్తగిరిం నృప ॥ ౨౪ ॥ పదాని తస్యాఖిలలోకపాలకిరీటజుష్టామలపాదరేణోః । దదర్శ
గోష్ఠే క్షితికౌతుకాని విలక్షితాన్యబ్జయవాంకుశాద్యైః ॥ ౨౫ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదవివృద్ధసంభ్రమః ప్రేమ్ణో
ర్ధ్వరోమాశ్రుకలాకులేక్షణః । రథాదవస్కంద్య స తేష్వచేష్టత ప్రభోరమూన్యంఘ్రిరజాంస్యహో
ఇతి ॥ ౨౬ ॥ దేహంభృతామియానర్థో హిత్వా దంభం భియం శుచమ్ । సందేశాద్యో హరేర్లింగదర్శనశ్ర
వణాదిభిః ॥ ౨౭ ॥ ఇరమావేష్ట్య చోత్థాయ రథమారుహ్య వేగతః । క్వాస్తీతి గవేషాణః కృష్ణో రామ ఇతి బ్రువన్
౨౮ ॥ గోమధ్య ఇతి శ్రుత్వా తరుస్థైర్గోపదారకైః । కృష్ణసందర్శనాకాంక్షీ ప్రకాశే ప్రవివేశ సః ॥ ౨౯ ॥

దదర్శ రామం కృష్ణం చ వ్రజే గోదోహనం గతౌ । పీతనీలాంబరధరౌ శరదంబురుహేక్షణౌ ॥ ౩౦ ॥ కిశోరౌ
శ్యామలశ్వేతౌ శ్రీనికేతౌ బృహద్భుజౌ । సుముఖౌ సుందరవరౌ బాలద్విరదవిక్రమౌ ॥ ౩౧ ॥ ధ్వజవజ్రాంకు
శాంభోజైశ్చిహ్నితైరంఘ్రిభిర్వ్రజం । శోభయంతౌ మహాత్మానౌ సానుక్రోశస్మితేక్షణౌ ॥ ౩౨ ॥ ఉదార
రుచిరక్రీడౌ స్రగ్విణౌ వనమాలినౌ । పుణ్యగంధానులిప్తాంగౌ స్నాతౌ విరజవాససౌ ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానపురు
షావాద్యౌ జగద్ధేతూ జగత్పతీ । అవతీర్ణౌ జగత్యర్థే స్వాంశేన బలకేశవౌ ॥ ౩౪ ॥ దిశో వితిమిరా రాజన్ కు
ర్వాణౌ ప్రభయా స్వయా । యథా మారకతః శైలో రౌప్యశ్చ కనకాచితౌ ॥ ౩౫ ॥ రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య సో

యస్య సః - అవస్కంద్య అవప్లుత్య - తేషు పదేషు చేష్టత వ్యలుఠత్ - అహో ఇతి దుర్లభలాభం భావయన్ ॥ ౨౬ ॥ నను కిమర్థ
మేవం వ్యలుఠత్ నాస్తి ప్రేమసంభ్రమే ఫలోద్దేశ ఇత్యాహ ॥ దేహభాజామేతావానేవ పురుషార్థః - కిం సర్వస్య సందేశా
దారభ్య హరేర్లింగదర్శనశ్రవణాదిభిర్యోయమక్రూరస్య వర్ణితః ఇతి - సందేశ ఆద్యః యస్యార్థస్య సః - యావానక్రూర
స్య జాత ఇతి వా ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ దదర్శేతి ॥ తతః - కృష్ణం రామం చ దదర్శ - గావో దుహ్యంతే అస్మిన్నితి గోదోహనం తత్ స్థానం -
గతౌ ప్రాప్తౌ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ధ్వజైః ॥ అనుక్రోశః అనుకంపా - తద్విలసితస్మితయుక్తమీక్షణం యయోస్తౌ ॥ ౩౨ ॥ ఉదారేతి ॥ ఉ
దారా రుచిరా క్రీడా యయోస్తౌ - స్రగ్విణౌ రత్నస్రగ్భిరలంకృతౌ ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానేతి ॥ ప్రధానభూతౌ పురుషౌ - ప్రకృతిపు
రుషాత్మకౌ వా - అతః ఆద్యౌ - తదపి కుతః జగద్ధేతూ - అత ఏవ - జగత్పతీ - ఏవం భూతావాచక్షణాం పదానాం హేతుహేతుమ
ద్భావః - జగత్యర్థే పృథివ్యాః భారాపనయనాయ - స్వాంశేన మూర్తిభేదేన బలకేశవౌ సంతౌ ॥ ౩౪ ॥ దిశ ఇతి ॥ స్వప్రభయా వి
గతతిమిరా దిశః కుర్వాణౌ - కనకాచితౌ సువర్ణవ్యాప్తౌ ఇతి సాలంకారయోః శైలసాదృశ్యార్థముక్తం ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ భగవదితి ॥

భగవద్దర్శనాహ్లాదేనయత్బాష్పం-తేనపర్యాకులేక్షుణే యస్యసఃపులకైరాచితంవ్యాప్తంఅంగంయస్యసః-స్వాఖ్యానే అక్రూరోహంనమస్కరోమీతిః థనేనాశక్నోత్ ౩౭॥ భగవానితి॥ అభిప్రేత్యఅక్రూరోయమేతదర్థమాగతఇతిజ్ఞాత్వా-కంసహననసామర్థ్యంద్యోతయన్నివ-రథాంగేనచక్రేణాంకితోయఃపాణిః తేనాభ్యుపాకృష్యతమాలింగితవాన్ ౩౮॥సంకర్షణఇతి॥పాణీఅంజలిరూపేణసంహతావేవ-గృహీత్వా॥౩౯॥దృష్ట్వేతి॥ మధుపర్కఏవార్హః అర్హణంపూజా-తస్మిన్వాయదుదితమర్హణం - ఆహరత్ ఆనీయసమర్పితవానిత్యర్థః॥౪౦॥౪౨॥పప్రచ్ఛేతి॥సత్కృతంసంమానితం నిరనుగ్రహేక్రూరేఃథంకేనప్రకారేణ-స్థ-జీవథేత్యర్థః-సౌనఃపశుఘాతీ-సఏవపాలకోయేషాంఅవీనాం మేషాణాంగఇవ తత్తుల్యాఇత్యర్థః॥౪౩॥నిరనుగ్రహతామాహ॥యోవధీదితి॥తోకాస్తోకాని-అసుతృప్అసూనేవతర్పయతియః-అతఃఖలఃతస్యకంసస్యప్రజానాం-హేఅక్రూర ఏషాంజీవనమాత్రమపిదుర్లభంతేషాంవః-కింనుకుశలంవిచారయామేతి॥ ౪౪॥ఇత్థమితి॥మధురయావాచా-ఇత్థంసత్కృతః-తయైవవాచాపరిపృష్టేనప్రశ్నేన-అధ్వపరిశ్రమంసంసారశ్రమం॥౪౫

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టత్రింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

క్రూరస్స్నేహవిహ్వలః।పపాతచరణోపాంతేదండవద్రామకృష్ణయోః॥౩౬॥భగవద్దర్శనాహ్లాదబాష్పపర్యాకులేక్షణః।పులకాచితాంగఔత్కంఠ్యాత్స్వాఖ్యానేనాశకన్నృప॥౩౭॥భగవాంస్తదభిప్రేత్య రథాంగాంకితపాణినా।పరిరేభేభ్యుపాకృష్యప్రీతః ప్రణతవత్సలః॥౩౮॥సంకర్షణశ్చప్రణతముపగూహ్యమహామనాః।గృహీత్వాపాణినాపాణీఅనయత్సానుజోగృహమ్॥౩౯॥ పృష్ట్వాథస్వాగతంతస్మైనివేద్యచవరాసనం।ప్రక్షాళ్యవిధివత్పాదౌమధుపర్కార్హణమాహరత్ ॥౪౦॥నివేద్యగాంచాతిథయేసంవాహ్యశ్రాంతమాదృతః।అన్నంబహుగుణంమేధ్యంశ్రద్ధయోపాహరత్ప్రభుః॥౪౧॥తస్మైభుక్తవతే ప్రీత్యారామఃపరమధర్మవిత్।ముఖవాసైర్గంధమాల్యైఃపరాంప్రీతింవ్యధాత్పునః ౪౨॥పప్రచ్ఛసత్కృతంనందఃకథంస్థనిరనుగ్రహే।కంసేజీవతిదాశార్హసౌనపాలాఇవావయః॥౪౩॥యోవధీత్స్వస్వసుస్తోకాన్ క్రోశంత్యాఅసుతృప్ఖలః।కింనుస్విత్తత్ప్రజానాంవఃకుశలంవిమృశామహే॥౪౪॥ ఇత్థంసూనృతయావాచానందేనసుసభాజితః।అక్రూరఃపరిపృష్టేనజహావధ్వపరిశ్రమమ్॥౪౫॥ *******

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-అష్టత్రింశోధ్యాయః*—

శ్రీశుకః॥సుఖోపవిష్టఃపర్యంకేరామకృష్ణోరుమానితః। లేభేమనోరథాన్సర్వాన్పథియాన్సచకారహ॥౧॥కిమలభ్యంభగవతిప్రసన్నేశ్రీనికేతనే।తథాపితత్పరారాజన్నహివాంఛంతికించన॥౨॥సాయంతనాశనంకృత్వాభగవాన్దేవకీసుతః। సుహృత్సువృత్తంకంసస్యపప్రచ్ఛాన్యచ్చికీర్షితమ్ ॥౩॥ శ్రీభగవాన్॥తాతసౌమ్యాగతఃకంసాత్స్వాగతంభద్రమస్తువః।అపిస్వజ్ఞాతిబంధూనామనమీవమనామయం ౪॥కిన్నుసఃకుశలంపృచ్ఛే*హ్యేధమానేకులామయే । కంసేమాతులనామ్న్యంగస్వానాంనస్తత్ప్రజాసువై॥౫॥అహోఅస్మదభూద్భూరిపిత్రోర్వృజినమార్యయోః।యద్ధేతోఃపుత్రమరణంయద్ధేతోర్బంధనంతయోః॥౬॥దిష్ట్యాద్యదర్శనంస్వానాంమహ్యంవస్సౌమ్యకాంక్షితమ్ । సంజాతంవర్ణ్యతాంతాతతవాగమనకారణం॥౭॥ శ్రీశుకః॥ పృష్టోభగవతాసర్వంవర్ణయామాసమాధవః।వైరానుబంధంయదుషువసుదేవవధోద్యమమ్॥౮॥యత్సందేశోయదర్థంవాదూతస్సంప్రేషితస్స్వయం।యదుక్తం నారదేనాస్యస్వజన్మానకదుందుభేః॥

శ్లో॥నవత్రింశేపురీంగచ్ఛత్యచ్యుతేగోపికోక్తయః।అక్రూరేణాథకాళింద్యాంవిష్ణులోకస్యదర్శనమ్॥ భక్తానాంమనోరథాఃసత్యాభవంతీతిద్యోతయన్నాహ॥సుఖోపవిష్టఇతి॥రామకృష్ణాభ్యామురుఅధికంమానితః॥౧॥౨॥౩॥తాతేతి॥హేతాతహేసౌమ్య-స్వాగతం-యథాతథాఆగతః - స్వజ్ఞాతిబంధూనాంస్వేసుహృదః- జ్ఞాతయః-సపిండాః-బంధవఃఅసపిండాఃసంబంధినః- తేషామపికింఅనమీవంఅపాపం-అదుఃఖంసుఖమితియావత్ -అనామయమారోగ్యం॥౪॥ ఏవంప్రశ్నేపిమమనాతీవసంగతఇత్యాహ।కిన్న్వితి॥అంగహేఅక్రూర-పృచ్ఛేపృచ్ఛామి-సఃఅస్మాకంకులస్యామయేరోగే- సఃమాతులఇతినామయస్యతస్మిన్-నఃస్వానాంజ్ఞాతీనాం-తస్యప్రజాసుచ॥౫॥అహోఇతి॥అస్మత్ అస్మన్నిమిత్తం-వృజినందుఃఖం-ఆర్యయోఃనిరపరాధయోః-యద్ధేతోర్యోహమేవహేతుఃతస్మాత్ ॥౬॥దిష్ట్యేతి॥హేసౌమ్యస్వానాంవోదర్శనం-అద్యమమసంజాతందిష్ట్యాభద్రం॥౭॥పృష్టఇతి॥మాధవఃమధోర్వంశజః॥౮॥యదితి ॥ యఃధనుర్మఖఃతద్విషయఃసందేశోయస్య-

యదర్థం చాణూరాదిభిః ఘాతనార్థం- అస్య కృష్ణస్య- స్వజన్మ కృష్ణజన్మ అనకదుందుభేః సకాశాత్॥౯॥ శ్రుత్వేతి॥ విజజ్ఞతుః శేషేణ జ్ఞాపయామాసతుః॥౧౦॥ గోపానితి॥ సోఽపి నందోఽపి- గోపాన్ సమాదిశత్- తదేవ దర్శయతి గృహ్యతామిత్యాదినా- గోరసః క్షీరాదిః- ఉపాయనాని ఉత్తమవస్తూని॥౧౧॥ యాస్యామ ఇతి॥ రసాన్ ఘృతాదీన్- శబ్దచ్ఛలేనేదం సూచయతి అచికిత్స్యరోగస్య చికిత్సార్థం శ్రీకృష్ణజన్మరసాన్ దాస్యామ ఇతి॥౧౨॥ ఏవమితి॥ క్షత్రా వ్రజరక్షాధికృతేన- ఆఘోషయత్ సర్వతో ఘోషితవాన్- తాః కృష్ణైకజీవనాః- గోప్యః- తత్తదా- అక్రూరమాగతముపశ్రుత్యేతి॥౧౩॥ వ్యథాలింగాన్యాహ పంచభిః॥ కాశ్చిదితి॥ తేన శ్రవణేన కృతో హృత్తాపః- తేన యః శ్వాసస్తేన మ్లానా ముఖశ్రీర్యాసాం తాః- బభూవురితి దుకూలాని చ వలయాని చ కేశగ్రంథయశ్చ- స్రంసంతో దుకూలాదయో యాసాం తథాభూతాః- కాశ్చన బభూవురిత్యర్థః॥౧౪॥ అన్యా ఇతి॥ తస్య శ్రీకృష్ణస్యానుధ్యానేన నివృత్తా అశేషాశ్చక్షురాదివృత్తయో యాసాం తాః- ఇమం లోకం- దేహమపి నాజానన్నితి- స్మ ముక్తా ఇవేతి॥౧౫॥ స్మరంత్య ఇతి॥ అపరాః స్త్రియః శౌరేర్గిరః స్మరంత్యః సంముముహుః- కథంభూతాః- అనురాగేణ యత్ స్మితం తేన ఈరితాః హృదిస్పృశంతీతి హృదిస్పృశః మనోజ్ఞాః చిత్రాణి పదాని యాసు తాః॥౧౬॥౧౭॥ చింతయంత్య ఇతి॥ విరహేణ కాతర్యాద్విహ్వలాః- అచ్యుతే ఆశయః చిత్తం యాసాం తాః॥౧౮॥ కృష్ణసంగతిం విధా-

నారదేనాస్య చ స్వజన్మానకదుందుభేః॥౯॥ శ్రుత్వాక్రూరవచః కృష్ణో బలశ్చ పరవీరహా। ప్రహస్య నందం పితరం రాజ్ఞా దిష్టం విజజ్ఞతుః॥౧౦॥ గోపాన్ సమాదిశత్ సోఽపి గృహ్యతాం సర్వగోరసః। ఉపాయనాని గృహ్ణీధ్వం యుజ్యంతాం శకటాని చ॥౧౧॥ యాస్యామః శ్వో మధుపురీం దాస్యామో నృపతే రసాన్। ద్రక్ష్యామః సుమహత్పర్వ యాంతి జానపదాః కిల॥౧౨॥ ఏవమాఘోషయత్ క్షత్రా నందగోపః స్వగోకులే। గోప్యస్తాస్తదుపశ్రుత్య బభూవుర్వ్యథితా నృప। రామకృష్ణౌ పురీం నేతుమక్రూరం వ్రజమాగతమ్॥౧౩॥ కాశ్చిత్తత్కృతహృత్తాపశ్వాసమ్లానముఖశ్రియః। స్రంసద్దుకూలవలయకేశబంధాశ్చ కాశ్చన॥౧౪॥ అన్యాశ్చ తదనుధ్యాననివృత్తాశేషవృత్తయః। నాభ్యజానన్నిమం లోకమాత్మలోకం గతా ఇవ॥౧౫॥ స్మరంత్యశ్చాపరాః శౌరేరనురాగస్మితేరితాః। హృదిస్పృశశ్చిత్రపదా గిరః సంముముహుః స్త్రియః॥౧౬॥ గతిం సులలితాం చేష్టాం స్నిగ్ధహాసావలోకనమ్। శోకాపహాని నర్మాణి ప్రోద్దామచరితాని చ॥౧౭॥ చింతయంత్యో ముకుందస్య భీతా విరహకాతరాః। సమేతాః సంఘశః ప్రోచురశ్రుముఖ్యోఽచ్యుతాశయాః॥౧౮॥ గోప్యః॥ అహో విధాతస్తవ న క్వచిద్దయా సంయోజ్య మైత్ర్యా ప్రణయేన దేహినః। తాంశ్చాకృతార్థాన్ వియునంక్ష్యపార్థకం విచేష్టితం తేఽర్భకచేష్టితం యథా॥౧౯॥ యస్త్వం ప్రదర్శ్యాసితకుంతలావృతం ముకుందవక్త్రం సుకపోలమున్నసం। శోకాపనోదస్మితలేశసుందరం కరోషి పారోక్ష్యమసాధు తే కృతమ్॥౨౦॥ క్రూరస్త్వమక్రూరసమాఖ్యయా స్మ నశ్చక్షుర్హి దత్తం హరసే బతాజ్ఞవత్। యేనైకదేశేఽఖిలసర్గసౌష్ఠవం త్వదీయమద్రాక్ష్మ వయం మధుద్విషః॥౨౧॥ సనందసూనుః క్షణభంగసౌహృదః సమీక్షతే నః స్వకృతాతురా బత। విహాయ గేహాన్ స్వజనాన్ సుతాన్ పతీంస్తద్దాస్యమద్ధోపగతా నవప్రియః॥౨౨॥

ఘటయతీతి విధాతారం ప్రత్యేవమాక్రోశంత్య ఆహుః॥ అహో ఇతి॥ మైత్ర్యా హితాచరణేన- ప్రణయేన స్నేహేన చ- అకృతార్థాన్ అప్రాప్తభోగానపి- తాన్ వియునంక్షి వియోజయసి- తస్మాన్న తావద్దయా- బాలిశోఽపి త్వమిత్యాహుః అపార్థకమితి॥౧౯॥ విగర్హితం చ తవేదం కర్మేత్యాహుః॥ య ఇతి॥ శోకమపనుదతీతి శోకాపనోదః స చాసౌ స్మితలేశశ్చ- మృదుహాసః- తేన సుందరం ముకుందస్య వక్త్రం- సకృత్ప్రదర్శ్య- పునస్తస్య పారోక్ష్యమదృశ్యతాం కరోషి- అతస్తవ కృత్యకం కర్మ అసాధు నింద్యమిత్యర్థః॥౨౦॥ కించ దత్తాపహారిత్వేనాతిక్రూరస్త్వమిత్యాహుః॥ క్రూర ఇతి॥ నన్వహమక్రూరో హరతి నాహమితి చేదత ఆహుః- అక్రూరసమాఖ్యయేతి॥ న హ్యేవం కర్తుమన్యః ప్రభవతి- అతో నామాంతరేణ స్మ ధ్రువం త్వమేవాగతోఽసి- కృష్ణం హరామి న యుష్మచ్చక్షురితి చేత్- న- యేన త్వద్దత్తేన చక్షుషా- మధుద్విషః- ఏకదేశే నేత్రవక్త్రాదౌ త్వదీయం సమగ్రం సృష్టినైపుణ్యమద్రాక్ష్మ దృష్టవత్యో వయం- తచ్చక్షుః- అయం భావః తవ సర్వం రహస్యమస్మాభి జ్ఞాతమతః అమర్షేణైవ కృష్ణం వియోజయన్నస్మానంధీకరోషీతి॥౨౧॥ విధాతారం విహాయ పరస్పరమూచుః॥ సనందసూనురితి॥ ఏతేషు దేశే- క్షణభంగం అస్థిరం- సౌహృదం యస్య సః- గేహాదీన్ విహాయ- అద్ధా సాక్షాత్ - తస్యైవ దాస్యముపాగతాః స్వకృతాతురాః తత్కృతేనైవ స్మితాదినా పరవశా అపి- నః అస్మాన్న సమీక్షతే- నవం నవం ప్రియం యస్య సః అత

ఏనం నివారయామ ఇతి భావః ॥౨౨॥ సేర్ష్యమాహుః ॥ సుఖమితి ॥ వ్రజస్పతేః శ్రీకృష్ణస్య ముఖం పాస్యన్తి ఆదరేణ ద్రక్ష్యన్తి కథంభూతం - అపాఙ్గేన నేత్రాన్తేనోత్కలితం ఉజ్జృంభితం స్మితమేవ ఆసవో యస్మిన్ తత్ - యద్వా - అపాఙ్గోత్కలితస్మితేనాసవరూపం యన్ముఖం - తత్పానం ముఖ్యమేవ సంభావయన్తి ॥౨౩॥ నను ద్విత్రాణి దినాని తథా భవతు నామ - తథాప్యస్మత్స్నేహాత్కృష్ణః పిత్రాదిభిశ్చ పరావర్తత ఆగమిష్యతీత్యాశంక్యాహుః ॥ తాసామితి ॥ హే అబలాః - తాసాం మధువన్మంజుభిర్భాషితైర్వశీకృతచిత్తః - తథా - తాసాం సలజ్జస్మితైర్విభ్రమైర్భ్రమన్ - పరవాన్ పిత్రాపి పరతన్త్రోపి యద్వా - వ్రజేపరే అన్యే బంధవః సంతి యస్య స తథా మనస్వీ ధీరోపి - గ్రామ్యా అవిదగ్ధాః - నః కథం ప్రతియాస్యతె ప్రత్యేష్యతి న కథంచిదిత్యర్థః ॥౨౪॥ కించ - అస్మదుత్సవభాజోన్యేపవాద్య భవిష్యన్తీత్యాహుః అద్యేతి ॥ తత్రపురే - దాశార్హాదీనాం దృశః దృష్టేః మహోత్సవో భవిష్యతె భవిష్యతి - యే దేవకీసుతం ద్రక్ష్యన్తి తథా యే చాన్యే అధ్వని గచ్ఛన్తం ద్రక్ష్యన్తి - తేషామపి దృశో భవిష్యతీతి - యద్వా - దృశ ఇతి ద్వితీయా - తేషాం దృశో నేత్రాణి మహోత్సవః భవిష్యతె ప్రాప్స్యతి - ప్రాప్త్యర్థస్య భవతేరాత్మనేపదిత్వాత్ ॥౨౫॥ అక్రూరం శపన్త్య ఆహుః ॥ మైతి ॥ ఏషావిధా విధానం కర్మ యస్య - అతఏవ నిష్కృపస్య అక్రూర ఇతి శోభనం నామ మాభూత్ - తత్ర హేతుః - అతీవ దారుణ ఇత్యాది - ప్రియాత్ప్రాణాదపి ప్రియతరం కృష్ణం - అధ్వనః పారం అస్మద్దృగ్గోచరత్వాదతిదూరదేశం నేష్యతి ॥౨౬॥ అహో ధిగస్మజ్జీవితమిత్యాహుః ॥ అనార్ద్రధీరితి ॥ అ

సుఖం ప్రభాతా రజనీయమాశిషః సత్యా బభూవుః పురయోషితాం ధ్రువమ్ । యాః సంప్రవిష్టస్య ముఖం వ్రజస్పతేః పాస్యన్త్యపాఙ్గోత్కలితస్మితాసవమ్ ॥౨౩॥ తాసాం ముకుందో మధుమంజుభాషితైర్గృహీతచిత్తః పరవాన్మనస్వ్యపి । కథం పునర్నః ప్రతియాస్యతేఽబలా గ్రామ్యాః సలజ్జస్మితవిభ్రమైర్భ్రమన్ ॥౨౪॥ అద్య ధ్రువం తత్ర దృశో భవిష్యతే దాశార్హభోజాంధకవృష్ణిసాత్వతామ్ । మహోత్సవః శ్రీరమణం గుణాస్పదం ద్రక్ష్యన్తి యే చాధ్వని దేవకీసుతమ్ ॥౨౫॥ మైతద్విధస్యాకరుణస్య నామ భూదక్రూర ఇత్యేతదతీవ దారుణః । యోఽసావనాశ్వాస్య సుదుఃఖితం జనం ప్రియాత్ప్రియం నేష్యతి పారమధ్వనః ॥౨౬॥ అనార్ద్రధీరేష సమాస్థితో రథం తమన్వమీ చ త్వరయన్తి దుర్మదాః । గోపా అనోభిః స్థవిరైరుపేక్షితం దైవం చ నోఽద్య ప్రతికూలమీహతే ॥౨౭॥ నివారయామః సముపేత్య మాధవం కిం నోఽకరిష్యన్కులవృద్ధబాంధవాః । ముకుందసంగాన్నిమిషార్ధదుస్త్యజాద్దైవేన విధ్వంసితదీనచేతసామ్ ॥౨౮॥ యస్యానురాగలలితస్మితవల్గుమంత్రలీలావలోకపరిరంభణరాసగోష్ఠ్యామ్ । నీతాః స్మ నః క్షణమివ క్షణదా వినా తం గోప్యః కథం న్వతితరేమ తమో దురంతమ్ ॥౨౯॥ యోఽహ్నః క్షయే వ్రజమనంతసఖః పరీతో గోపైర్విశన్ఖురరజశ్ఛురితాలకస్రక్ । వేణుం క్వణన్స్మితకటాక్షనిరీక్షణేన చిత్తం క్షిణోత్యముమృతే ను కథం భవేమ ॥౩౦॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం బ్రువాణా విరహాతురా భృశం వ్రజస్త్రియః కృష్ణవిషక్తమానసాః । విసృజ్య లజ్జాం రురుదుః స్మ సుస్వరం గోవింద దామోదర మాధవేతి ॥౩౧॥ స్త్రీణామేవం రుదంతీనాముదితే సవితర్యథ । అక్రూర

నార్ద్రా కఠినా ధీర్యస్య సః - తావదేవ కృష్ణో రథమారూఢః అస్యావినయమాలక్ష్య స్థవిరైశ్చోపేక్షితం - తేన నివారయన్తీత్యర్థః - కించ - దైవతం చేతి - అయం భావః యద్యస్మాకం దైవమనుకూలం భవేత్తర్హి ఏభ్యః కశ్చిదేతేషాం మధ్యే ప్రతిహన్యేత - అకస్మాద్వ్రజపాతో వా భవేత్ - అన్యద్వా కించిదనిష్టం స్యాత్ - న తు కించిదస్తీతి ॥౨౭॥ పరస్పరం సంమంత్ర్య సాహసమధిరుహ్యాహుః ॥ నివారయామ ఇతి ॥ అకరిష్యన్ కిం కరిష్యన్తి నిమిషార్ధదుస్త్యజాన్ముకుందసంగాద్విధ్వంసితాని వియోజితాని - అతఏవ దీనాని చేతాంసి యాసాం తాసాం - ఏవంభూతానామస్మాకం న మృత్యోరపి భయమిత్యర్థః ॥౨౮॥ ఇతోపి కారణాదేవ అవశ్యం సాహసమేవాలంబనీయమిత్యాహుః ॥ యస్యేతి ॥ హే గోప్యః - యస్య లలితం స్మితం వల్గుమంత్రశ్చ - లీలావలోకశ్చ - పరిరంభణం చ - అనురాగేణ తాని యస్యాం రాసగోష్ఠ్యాం రాసక్రీడాసభాయాం - నః అస్మాభిః క్షణదా రాత్రయః - క్షణమివ నీతాః - తమముం కృష్ణం వినా - దురంతం తమః విరహదుఃఖం కథం ను అతితరేమ - న కథంచిదిత్యర్థః ॥౨౯॥ కించ - అస్తాం తమోతితరణం జీవనమేవ కథం స్యాదిత్యాహుః ॥ య ఇతి ॥ అహ్నః క్షయే దినావసానే ఖురరజోభిః ఛురితా ధూసరా అలకాః స్రజశ్చ యస్య సః - వ్రజం విశన్ స్మితేన యత్కటాక్షనిరీక్షణం తేన - నశ్చిత్తం క్షిణోతి హరతి - అముం కృష్ణం వినా కథం భవేమ జీవేమేతి ॥౩౦॥ ఏవమితి ॥ కృష్ణే విషక్తాని మానసాని యాసాం సుస్వరముచ్చైః ॥ శ్లో ॥ క్రూరమక్రూరతత్కృత్యాకం కంసం కంసనిషూదనః । గోపీమనోరథారామస్సరామస్తత్పురం యయౌ ॥ శ్రీధరీయః ॥౩౧॥ స్త్రీణామితి ॥

తాః। అనాదృత్య - కృతమైత్రాదికః - మైత్రం మిత్రదైవత్యం సంధ్యోపాసనం - తదాదికం కర్మ కృతం యేన సః ॥౩౨॥ గోప్య ఇతి ॥ అన్వసజ్జంత అన్వగచ్ఛన్ ॥౩౩॥ గోప్యశ్చేతి ॥ అనురంజితాః పరావృత్య నిరీక్షణాదిభిః కించిదానందితాః - ప్రత్యాదేశం ప్రత్యాఖ్యానం ॥౩౪॥ తా ఇతి ॥ గచ్ఛతః సంతప్యమానాః - తాః - ఆయాస్యే శీఘ్రమాగమిష్యామీత్యనునయవాక్యైః ॥౩౫॥ యావదితి ॥ కృష్ణమనుప్రస్థాపితా ఆత్మానః చిత్తాని యాభిస్తాః - లేఖ్యానీవ లేఖ్యమయపుత్రికా ఇవ నిశ్చలాః ॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥ తత్రేతి ॥ వృక్షాణాం షండం సమూహముపవ్రజ్య ॥౩౯॥ అక్రూర ఇతి ॥ రథోపరి నివేశ్య ॥౪౦॥ నిమజ్జ్యేతి ॥ బ్రహ్మ వేదం - జపన్ ॥ శ్లో ॥ క్వేమౌ బాలౌ క్వ తౌ మల్లావితి శంకితచేతసే । అక్రూరాయ జలే రూపమాత్మైశ్వర్యం వ్యదర్శయత్ - శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥౪౧॥౪౨॥౪౩॥ భూయ ఇతి ॥ సిద్ధాదిభిః స్తూయమానం ॥౪౪॥ సహస్రేతి ॥ సహస్రం శిరాంసి యస్య తం - సహస్రఫణేషు మౌళయోఽస్య సంతీతి తథాతం - నీలేంబరే యస్య తం - బిసవత్ కమలకందవత్ శ్వేతం - శృంగైః శిఖరైః శ్వేతం కైలాసమివ స్థితం ॥౪౫॥ తస్యేతి ॥ తస్యోత్సంగే కుండలీకృతదేహస్థే - విలోక్యేత్యేకాదశశ్లోకేనాన్వయః ॥౪౬॥ చార్వితి ॥ శోభనే భ్రువౌ

డయామాస కృతమైత్రాదికో రథం ॥౩౨॥ గోప్యస్తమన్వసజ్జంత నందాద్యాః శకటైస్తతః । ఆదాయోపాయనం భూరి కుంభాన్ గోరససంభృతాన్ ॥౩౩॥ గోప్యశ్చ దయితం కృష్ణమనువ్రజ్యానురంజితాః । ప్రత్యాదేశం భగవతః కాంక్షంత్యశ్చావతస్థిరే ॥౩౪॥ తాస్తథా తప్యతీర్వీక్ష్య స్వప్రస్థానే యదూత్తమః । సాంత్వయామాస సప్రేమైరాయాస్య ఇతి దౌత్యకైః ॥౩౫॥ యావదాలక్ష్యతే కేతుర్యావద్రేణూ రథస్య చ । అనుప్రస్థాపితాత్మానో లేఖ్యానీవోపలక్షితాః ॥౩౬॥ తా నిరాశా నివవృతుర్గోవిందవినివర్తనే । అహో నిన్యుర్గాయంత్యో వ్యశోకాః ప్రియచేష్టితం ॥౩౭॥ భగవానపి సంప్రాప్తో రామాక్రూరయుతో నృప । రథేన వాయువేగేన కాళిందీమఘనాశినీం ॥౩౮॥ తత్రోపస్పృశ్య పానీయం పీత్వా మృష్టం మణిప్రభం । వృక్షషండముపవ్రజ్య సరామో రథమావిశత్ ॥౩౯॥ అక్రూరస్తావుపామంత్ర్య నివేశ్య చ రథోపరి । కాళింద్యా హ్రదమాగత్య స్నానం విధివదాచరత్ ॥౪౦॥ నిమజ్జ్య తస్మిన్ సలిలే జపన్ బ్రహ్మ సనాతనం । తావేవ దదృశేఽక్రూరో రామకృష్ణౌ సమన్వితౌ ॥౪౧॥ తౌ రథస్థౌ కథమిహ సుతావానకదుందుభేః । తర్హి స్విత్ స్యందనే న స్త ఇత్యున్మజ్జ్య వ్యచష్ట సః ॥౪౨॥ తత్రాపి చ యథాపూర్వమాసీనౌ పునరేవ సః । న్యమజ్జద్దర్శనం యన్మే మృషా కిం సలిలే తయోః ॥౪౩॥ భూయస్తత్రాపి సోఽద్రాక్షీత్ స్తూయమానమహీశ్వరం । సిద్ధైర్గంధర్వపతిభిరసురైర్నతకంధరైః ॥౪౪॥ సహస్రశిరసం దేవం సహస్రఫణమౌళినం । నీలాంబరం బిసశ్వేతం శృంగైః శ్వేతమివ స్థితం ॥౪౫॥ తస్యోత్సంగే ఘనశ్యామం పీతకౌశేయవాససం । పురుషం* చతుర్భుజం శాంతం పద్మపత్రాయతేక్షణం ॥౪౬॥ చారుప్రసన్నవదనం చారుహాసనిరీక్షణం । సుభ్రూన్నసం చారుకర్ణం సుకపోలారుణాధరం ॥౪౭॥ ప్రలంబపీవరభుజం తుంగాంసోరఃస్థలశ్రియమ్ । కంబుకంఠం నిమ్ననాభిం వలిమత్పల్లవోదరం ॥౪౮॥ బృహత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వయాన్వితం । చారుజానుయుగం చారుజంఘాయుగళసంయుతం ॥౪౯॥ తుంగగుల్ఫారుణనఖవ్రాతదీధితిభిర్వృతం । నవాంగుళ్యంగుష్ఠదళైర్విలసత్పాదపంకజం ॥౫౦॥ మహార్హమణివ్రాతకిరీటకటకాంగదైః । కటిసూత్రబ్రహ్మసూత్రహారనూపురకుండలైః ॥౫౧॥ భ్రాజమానం పద్మకరం శంఖచక్రగదాధరమ్ । శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభం వనమాలినమ్ ॥౫౨॥ సునందనందప్రముఖైః పార్షదైస్సనకాదిభిః । సురేశైర్బ్రహ్మరుద్రాద్యైర్నవభిశ్చ ద్విజో

యస్య - ఉన్నతా నాసికా యస్య - తం చ తం చ ॥౪౭॥ ప్రలంబేతి ॥ తుంగావంసౌ యస్య - ఉరఃస్థలే శ్రీర్యస్య - తం చ తం చ - వలిమత్పల్లవోదరం - వలయః తిర్యక్ నిమ్నా రేఖా యస్య సంతీతి తద్వలిమత్ - తచ్చ తత్పల్లవవత్ - అశ్వత్థదళసదృశముదరం యస్య తం ॥౪౮॥ బృహదితి ॥ కటితటం చ - శ్రోణిశ్చ - కరభసదృశమూరుద్వయం చ - బృహచ్చ - తత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వయం చ - తేనాన్వితం - యద్వా - బృహద్భ్యాం కటితటశ్రోణిభ్యాం - కరభోరుద్వయేన చాన్వితం ॥౪౯॥ తుంగేతి ॥ తుంగౌ ఈషదున్నతౌ గుల్ఫౌ అరుణనఖవ్రాతశ్చ తేషాం దీధితిభిః - తథా - నవాః కోమలాః - అంగుళ్యః అంగుష్ఠే చ తాన్యేవ దళాని తైశ్చ విలసచ్ఛోభమానం పాదపంకజం యస్య తం ॥౫౦॥ మహార్హేతి ॥ మహార్హాః సుమణివ్రాతా యేషు తైః కిరీటాదిభిః ॥౫౧॥౫౨॥ ప్రహ్లాదేతి ॥ పృథక్ పృథక్ భావోఽభిప్రాయో యేషాం తైః - తత్ర పారిషదైః స్వామీతి స్తూయమానం - సనకాదిభిర్బ్రహ్మేతి - బ్రహ్మరుద్రాద్యైర్మహేశ్వర ఇతి - మరీచ్యాదిభిర్ద్విజోత్తమైః పరః ప్రజాపతిరితి - వసురుపరిచరః - ప్రహ్లాదనారదవసు

వఃప్రముఖాముఖ్యాయేషాం తైః-పరందైవమితిచ-శ్రేష్ఠైర్వచోభిఃపృథగ్భావైర్వచోభిరితివా॥౫౪॥శ్రియేతి॥ విద్యావి
ద్యేజీవానాంముక్తిసంసృతిహేతూ-మాయాతయోఃకారణంశక్తిఃహ్లాదినీ- సంవిత్ జ్ఞానంఅభిరన్యాభిశ్చనిషేవితం॥
౫౫॥విలోక్యేతి॥విలోక్యసుభృశంప్రీతః-అస్మత్కృష్ణోసావేవంభూతఃపరమేశ్వరఇతిజ్ఞాత్వేతి॥౫౬॥౫౭॥ *******

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చత్వారింశేతతోక్రూరఃకృష్ణంమత్వేశ్వరేశ్వరమ్।ప్రణమ్యభక్త్యాతుష్టావసగుణాగుణభేదతః॥ శ్రీకృష్ణంప్రణమ
తి॥నతోస్మీతి॥హేకృష్ణ-త్వాత్వాంనతోస్మి-త్వమస్మత్పితృవ్యఃకుతోమాంబాలంనతోసి-తత్రాహ-ఆద్యంపురుషం - అ
వ్యయంచ-అనాదినిధనమిత్యర్థః-కుతఏతత్-అఖిలహేతూనాంమహదాదీనాంచమహాభూతానాంహేతుం-సతునారాయణోనా
హమితిచేత్తత్రాహ-నారాయణంత్వాం-కింనారాయణఇతిమాంస్తౌషి-తత్రస్తుతిః-సత్యమేవేత్యాహ - యన్నాభి
జాతాదితి-యస్యనాభిజాతాత్ అరవిందకోశాత్ బ్రహ్మాఆవిరాసీత్ యతోబ్రహ్మణః॥౧॥అఖిలహేతుహేతుత్వంప్ర
పంచయతి॥భూరితి॥ఆదిరహంకారః అజామాయా - తస్యాఆదిఃపురుషఃఏతేయేజగతోహేతవస్తేసర్వే-తేతవాంగభూ
తాః-అంగాత్ శ్రీమూర్తేర్భూతాఃజాతాఃఉపసర్జనభూతావా॥౨॥ నన్వేతైస్తైఃకథంక్రియతే - అహమేవాన్యతఉత్ప
న్నః-తత్పరతంత్రశ్చేతిచేదిత్యాశంక్య-తవైషామాయాత్వత్పారమార్థ్యంతు-నకోపివేదేత్యాహ॥ నైతి॥ఏతేఅజాఆద

త్తమైః॥౫౩॥ప్రహ్లాదనారదవసు*ప్రముఖైర్భాగవతోత్తమైః।స్తూయమానంపృథగ్భావైర్వచోభిరమ
లాత్మభిః॥౫౪॥శ్రియాపుష్ట్యాగిరాకాంత్యాకీర్త్యాతుష్ట్యేలయోర్జయా। విద్యయావిద్యయాశక్త్యా
మాయయాచనిషేవితమ్॥౫౫॥ విలోక్యసుభృశంప్రీతోభక్త్యాపరమయాయుతః। హృష్యత్తనూరు
హోభావపరిక్లిన్నాత్మలోచనః॥౫౬॥ గిరాగద్గదయాస్తౌషీత్సత్త్వమాలంబ్యసాత్వతః। ప్రణమ్య
మూర్ధ్నావహితఃకృతాంజలిపుటశ్శనైః॥౫౭॥ ********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనచత్వారింశోధ్యాయః.

—*అక్రూరకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః*—

అక్రూరః॥నతోస్మ్యహంత్వాఖిలహేతుహేతుంనారాయణంపూరుషమాద్యమవ్యయమ్।యన్నాభిజా
తాదరవిందకోశాద్బ్రహ్మావిరాసీద్యతఏషలోకః॥౧॥భూస్తోయమగ్నిఃపవనఃఖమాదిర్మహానజాదిర్మన
ఇంద్రియాణి।సర్వేంద్రియార్థావిబుధాశ్చసర్వేయేహేతవస్తేజగతోంగభూతాః॥౨॥నైతేస్వరూ
పంవిదురాత్మనస్తే*అజాదయోనాత్మతయాగృహీతాః। అజోనుబద్ధస్సగుణైరజాయాగుణాత్పరంవేదన
తేస్వరూపం॥౩॥త్వాంయోగినోయజంత్యద్ధామహాపురుషమీశ్వరం।సాధ్యాత్మంసాధిభూతంచసాధిదై
వంచసాధవః॥౪॥త్రయ్యాచవిద్యయాకేచిత్త్వాంవైవైతానికాద్విజాః। యజంతేవివిధైర్యజ్ఞైర్నానా
రూపామరాఖ్యయా॥౫॥ఏకేత్వాఖిలకర్మాణిసన్న్యస్యోపశమంగతాః। జ్ఞానినోజ్ఞానయజ్ఞేనయజంతి

ర్యేషాం తే-ఆత్మనస్తేస్వరూపంనవిదుః-అనాత్మతయాజడత్వేనకారణేన-జడత్వేహేతుః- గృహీతాఃప్రత్యక్షాదిభిర్దృ
ష్టాః-నహ్యజడోహ్యదృష్టోచరఇతిభావః-ననుజడాఃమాంమాజానంతు-జీవస్తుజ్ఞాస్యతీత్యతఆహ-అజఇతి-సఅజోబ్రహ్మాపి-
అజాయాగుణైరనుబద్ధఆవృతః-గుణాతీతంతేస్వరూపంనవేద-అతః-అన్యఃకుతోజ్ఞాస్యతీతి-యద్వా -ప్రకృత్యాదయఃఆ
త్మనఃస్వరూపం-తవస్వరూపంనవిదుః-జడత్వాదేవ-జీవస్తుతావత్ఆత్మానంచ-వేత్తి-నపునస్త్వత్స్వరూపమితియథోక్తం
హంసగుహ్యే॥శ్లో॥దేహోసవోక్షామనవోభూతమాత్రా నాత్మానమన్యంచవిదుఃపరంయత్ । సర్వంపుమాన్వేదగు
ణాంశ్చతద్జ్ఞోనవేదసర్వజ్ఞమనంతమీడఇతి॥౩॥ ననుయదికేపినజానంతి-కథంతర్హిసంసారనివృత్తిర్జీవానామిత్యాశం
క్యసాక్షాదగోచరత్వేపియేనకేనాపిమార్గేణభజతాంత్వంగమ్యోసీత్యాహ॥త్వామితి॥హైరణ్యగర్భాదయః - అధ్యా
త్మాధిభూతాధిదైవసాక్షిణం-మహాపురుషం-తదంతర్యామిస్వరూపంఈశ్వరంనియంతారంచ-యజంతి॥౪॥ తదేవం
సాంఖ్యయోగావేకీకృత్యోక్త్వాత్రయీమార్గంకర్మజ్ఞానభేదేనదర్శయతిద్వాభ్యాం-త్రయ్యాచేతి॥ వైతానికాఃకర్మ
యోగినః-త్వాంవైత్వామేవయజంతి-నను-తేఇంద్రవరుణవాయ్వాదీన్యజంతే-నతుమామిత్యతఆహ -నానేతి- నా
నావజ్రహస్తాదీనిరూపాణియేషాంతే-యేఅమరాస్తేషామాఖ్యయానామ్నాత్వామేవయజంతఇతి-అయంభావః-ఇంద్ర
వరుణాదిమూర్తిరింద్రాదయఃసవైశ్వర్యేణప్రకాశ్యంతే-నచసర్వైశ్వర్యాబహవస్సంభవతి - అతోనామభేదేనత్వా

మేవయజంత ఇతి-తథాచ శ్రుతిః॥శ్రు॥సప్రథమస్సంకృతిర్విశ్వకర్మా-సప్రథమోమిత్రోవరుణోఅగ్నిః- సప్రథమో బృహస్పతిశ్చికిత్వాన్-తస్మా ఇంద్రాయసుతమాజుహోమీతి॥౫॥ఏక ఇతి॥జ్ఞానయజ్ఞేనసమాధినా॥౬॥సాంఖ్యయోగ త్రయీమార్గా ఉక్తాః-వైష్ణవశైవమార్గావాహద్వయేన॥ అన్యేచేతి॥ సంస్కృతాత్మానః వైష్ణవశైవదీక్షయాదీక్షితా స్సంతః- తేత్వయా-అభిహితేనపాంచరాత్రాదివిధినా-త్వన్మయాః త్వన్మయత్వేనాత్మానం చింతయంతః - త్వదేకప్ర ధానా ఇతివా-వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధభేదేనబహురూపం-నారాయణరూపేణైకమూర్తికంచ త్వామే వయజంతి॥౭॥త్వామితి॥బహ్వాచార్యవిభేదేనేతినానాభేదశైవపాశుపతాదిమార్గేణ॥౮॥యేపియుద్రదేవతాభక్తాః- తే పిత్వామేవయజంతీత్యాహ॥సర్వ ఏవేతి॥హేసర్వదేవమయ-నన్వితేపరస్పరద్వేషత్వాధిక్షేపకలహవ్యాకులచిత్తాః - కథ మేకమేవయజంతీత్యుచ్యతే-తత్రాహ-యద్యప్యన్యధియ ఇతిబుద్ధిమాత్రభేదోనవస్తుభేద ఇత్యర్థః॥౯॥ తస్మాత్సర్వేమా ర్గాస్త్వయ్యేవ-పర్యవస్యంతీతి సదృష్టాంతమాహ॥యథేతి॥ అద్రేస్సకాశాత్సర్వగాః ప్రభవంతి- యాః నద్యః తాః పునః పర్జ న్యేనాపూరితాబహుస్రోతసస్స్యుః - సర్వతస్సింధుమేవవిశంతి యథాతద్వత్ ఏతాగతయః మార్గాః అంతతస్త్వామేవవి శంతీతి॥౧౦॥అత్ర హేతుమాహ॥సత్త్వమితి॥భవతః శక్తిర్యా ప్రకృతిః-తస్యాస్సత్త్వాదయోగుణాః- అతిప్రాకృతాః ప్రకృతికార్యోపాధయః-బ్రహ్మపర్యంతాః-స్థావరాదయో జీవాః స్వోపాధిద్వారా - తేషుగుణేషు ప్రోతాః ప్రవిష్టాః- తేచ ప్రకృతౌ సా చత్వయీతి-అతః క్రమేణోపాధిలయాత్సర్వేపి- త్వామేవప్రవిశంతీతి- యద్వా-భవతః ప్రకృతేస్తణై

జ్ఞానవిగ్రహమ్॥౬॥అన్యేచసంస్కృతాత్మానోవిధినాభిహితేన తే। యజంతిత్వన్మయాస్త్వాం వై బహుమూర్త్యేకమూర్తికం।౭॥త్వామేవాన్యేశివోక్తేనమార్గేణశివరూపిణం। బహ్వాచార్యవిభేదేనభగవన్సముపాసతే॥౮॥సర్వ ఏవయజంతిత్వాంసర్వదేవమయేశ్వరమ్।యేప్యన్యదేవతాభక్తాయద్యప్యన్యధియఃప్రభో॥౯॥యథాద్రిప్రభవానద్యఃపర్జన్యాపూరితావిభో। విశంతిసర్వతస్సింధుంతద్వత్త్వాంగతయోంతతః॥౧౦॥సత్త్వంరజస్తమ ఇతిభవతః ప్రకృతేర్గుణాః। తేషుహి ప్రాకృతాః ప్రోతా ఆబ్రహ్మస్థావరాదయః॥౧౧॥తుభ్యంనమస్తేత్వవిషక్తదృష్టయేసర్వాత్మనేసర్వధియాంచసాక్షిణే।గుణప్రవాహోయమవిద్యయాకృతః ప్రవర్తతేదేవనృతిర్యగాత్మసు ॥౧౨॥ అగ్నిర్ముఖం తేవనిరంఘ్రిరీక్షణంసూర్యోత్యానభోనాభిరథోదిశశ్శ్రుతిః। ద్యౌః కం సురేంద్రాస్తవబాహవోర్ణవాః కుక్షిర్మరుత్ప్రాణబలం ప్రకల్పితమ్॥౧౩॥రోమాణివృక్షౌషధయశ్శిరోరుహా మేఘాః పరస్యాస్థినఖానితే ద్రయః। నిమేషణంరాత్ర్యహనీప్రజాపతిర్మేఢ్రస్తువృష్టిస్తవవీర్యమిష్యతే॥౧౪॥ త్వయ్యవ్యయాత్మన్పురుషేప్రకల్పితాలోకాస్సపాలాబహుజీవసంకులాః।యథాజలేసంజిహతేజలౌకసోప్యుదుంబరేవామశకామనోమయే॥౧౫॥ యానియానీహరూపాణిక్రీడార్థంత్వంబిభర్షిహి। తైరామృష్టశుచోలోకాముదాగాయంతితేయశః ॥

షుప్రోతాః బ్రహ్మాదయోభవద్వ్యతిరిక్తానసంతి-అతస్త్వమేవసర్వదేవమయ ఇతి ॥౧౧॥ నను భవతః ప్రకృతేరితివదతా మమాపిప్రకృతిసంబంధం బ్రవీష్యేతి తర్హి తేషాంమమచకోవిశేషస్స్యాదిత్యాశంక్యవిశేషమాహ॥ తుభ్యమితి॥అవిషక్త దృష్టయే అవిలిప్తబుద్ధయే- కుతః - సర్వాత్మనే - స్వవ్యతిరిక్తాభావాదవిషక్తదృష్టిస్త్వమిత్యర్థః - కించసర్వధియాం సాక్షిణే సర్వబుద్ధిసాక్షిత్వాన్నక్వాపిబుద్ధిలేప ఇత్యర్థః ఇతరేతు సంసరంతీత్యాహ-గుణప్రవాహ ఇతి - దేవనృతిర్యంచ ఆత్మానోయేషాం తేషు దేవాదిశరీరాభిమానిష్విత్యర్థః త్వదవిద్యయాకృతోయంగుణప్రవాహః ప్రవర్తతే - అతోమ హాన్విశేష ఇత్యర్థః॥౧౨॥సర్వాత్మన ఇత్యనేనోక్తంసగుణంరూపంస్తోతుంద్వాభ్యాం॥అగ్నిర్ముఖమితి॥ అగ్న్యాదీననూ ద్యఈశ్వరావయవతావిధీయతే-యోయమగ్నిః సతవముఖమిత్యాదివచనవ్యక్త్యా-ఈక్షణంచక్షుః-శ్రుతిశ్శ్రవణేంద్రియం-కంమూర్ధా-ప్రాణశ్చబలంచతత్ ॥౧౩॥రోమాణీతి॥అద్రయః పరస్య తేఅస్థినఖాని॥౧౪॥న కేవలమేతావదేవ - కింతు-సర్వోప్యయంప్రపంచస్త్వదవయవభూతఏవేతివదన్నేవంసత్యపి ప్రపంచస్యవికారాస్త్వయినప్రసజ్యంతే- తస్య త్వయికల్పితత్వాదిత్యాహ॥త్వయీతి॥ అవ్యయాత్మన్ అవ్యయాత్మని-పురుషేపూర్ణే-లోకాదయః సంజిహతేప్రచలంతి హేఅవ్యయాత్మన్నితివా-కథంభూతేత్వయిమనోమయేమనః ప్రథానేమనోవృత్తివ్యంగ్యే॥శ్రు॥ దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యా-మనసైవానుద్రష్టవ్యమిత్యాదిశ్రుతేః-జలేయథాజలౌకసః సూక్ష్మప్రాణ్యండరాశయః - యథావా ఉదుంబ రాంతః కేసరేషుమశకాః పరస్పరవార్తానభిజ్ఞాః-ఏవమనంతానిబ్రహ్మాండానిత్వయిచరంతీత్యర్థః॥౧౫॥ స్యాదేవంభూ

తంతవస్వరూపందురవగాహమితిత్వదవతారకథామృతమేవసంతస్సేవంతఇత్యాహ॥యానీతి॥అమృష్టాపరిమార్జితా శుగ్యేషాంతే॥౧౬॥అతోన్వయశ్చావతారాన్నమస్యతి॥నమఇతి॥ హయశీర్ష్ణే-హయగ్రీవాయ-మధుకైటభయోః మృత్యవేసంహంత్రే॥౧౭॥అకూపారాయేతి॥అకూపారాయకూర్మాకారాయ-క్షిత్యుద్ధారోవిహారోయస్యతస్మై॥ ౧౮॥

౧౯॥నమఇతి॥భృగూణాంపతయేపరశురామాయ॥౨౦॥సంకర్షణంరామంచతుర్వ్యూహరూపేణప్రణమతి॥ నమస్తేవాసుదేవాయేతి॥౨౧॥౨౨॥ ఏవంస్తుత్వాబంధమోక్షంప్రార్థయిష్యమాణః ॥ భగవన్నితి॥ అసతిదేహాదావగ్రహఆగ్రహోయస్యసః-అసద్గ్రాహోయస్యేతివా॥౨౩॥నకేవలమయంలోకః-అహమపితథైవేత్యాహ ॥ అహంచేతి॥ ౨౪॥మూఢత్వమేవప్రకటయతి॥అనిత్యేతి॥ విపర్యస్తమతిఃఅనిత్యేకర్మఫలేనిత్యమితి-అనాత్మనిదేహాదావాత్మేతిదుఃఖరూపేగృహాదౌసుఖమితి-విపరీతమితిరిత్యర్థః॥-ద్వంద్వేషుసుఖదుఃఖాదిషు-ఆరామఃక్రీడాయస్యసః- ననుదుఃఖేకథంరతిస్తత్రాహ-తమోవిష్టఃతమసావ్యాప్తః-అతఆత్మనఃప్రియంప్రేమాస్పదంత్వాం-నజానఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ తదేవసదృష్టాంతమాహ॥యథేతి॥తస్మాజ్జలాత్ప్లవంతీతితదుద్భవానితృణాదీని తైః॥తథామాయాచ్ఛన్నంత్వాత్వామహంహిత్వా - పరాఙ్ముఖోదేహాద్యభిముఖోవర్త ఇతి॥౨౬॥నన్వేవంజానతఃకుతోవిషయాభిముఖతాతత్రాహ॥నోత్సహఇతి॥ కృపణావిషయవాసనాయుక్తాధీర్యస్యసః-అతఏవ-కామకర్మభ్యాంహతంయుభితం- ఇంద్రియైశ్చబలిభిర్విషయసంయుక్తైరితస్త

౧౭॥నమఃకారణమత్స్యాయప్రళయాబ్ధిచరాయచ। హయశీర్ష్ణేనమస్తుభ్యంమధుకైటభమృత్యవే॥

౧౮॥అకూపారాయమహతేనమోమందరధారిణే।క్షిత్యుద్ధారవిహారాయనమస్సూకరమూర్తయే॥౧౯॥

నమస్తేద్భుతసింహాయసాధులోకభయాపహ।వామనాయనమస్తుభ్యంక్రాంతత్రిభువనాయచ॥౨౦॥న

మోభృగూణాంపతయేదృప్తక్షత్రవనచ్ఛిదే।నమస్తేరఘువర్యాయరావణాంతకరాయచ॥౨౧॥నమస్తేవా

సుదేవాయనమస్సంకర్షణాయచ।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయసాత్త్వతాంపతయేనమః॥౨౨॥నమశ్శు

ద్ధాయబుద్ధాయదైత్యదానవమోహినే।మ్లేచ్ఛప్రాయక్షత్రహంత్రేనమస్తేకల్కిరూపిణే॥౨౩॥భగవన్

జీవలోకోయంమోహితస్తవమాయయా।అహంమమేత్యసద్గ్రాహోభ్రామ్యతేకర్మవర్త్మసు॥

౨౪॥అహంచాత్మాత్మజాగారదారార్థస్వజనాదిషు। భ్రమామిస్వప్నకల్పేషుమూఢస్సత్యధియావి

భో॥౨౫॥అనిత్యానాత్మదుఃఖేషువిపర్యాసమతిర్హ్యహమ్।ద్వంద్వారామస్తమోవిష్టోనజానేత్వాత్మ

నఃప్రియమ్॥౨౬॥యథాబుధోజలంహిత్వాప్రతిచ్ఛన్నంతదుద్భవైః। అభ్యేతిమృగతృష్ణాంవైహిత్వా

హంత్వాపరాఙ్ముఖః॥౨౭॥ నోత్సహేహంకృపణధీఃకామకర్మహతంమనః। రోద్ధుంప్రమాదిభిస్సాక్షై

ర్హ్రియమాణమితస్తతః॥౨౮॥ సోహంతవాంఘ్ర్యుపగతోస్మ్యసతాందురాపంతచ్చాప్యహంభవద

నుగ్రహఈశమన్యే। పుంసోభవేద్య * ర్హిసంసరణాపవర్గస్త్వయ్యబ్జనాభసదుపాసనయామతి

స్స్యాత్॥౨౯॥నమోవిజ్ఞానమాత్రాయసర్వప్రత్యయహేతవే।పురుషేశప్రధానాయబ్రహ్మణేనం

తశక్తయే॥౩౦॥నమస్తేవాసుదేవాయసర్వభూతక్షయాయచ।హృషీకేశనమస్తుభ్యంప్రపన్నంపాహి

తఆకృష్యమాణంమనః-రోద్ధుంనియంతుంనశక్నోమీతి॥౨౮॥సఇతి ॥ తదేవమస్వతంత్రోయఃసోహం-తవాంఘ్రిముపగతఃశరణంప్రాప్తః- నన్వింద్రియపరతంత్రస్యైతదపికుతస్తత్రాహ-తచ్చాపీతి-హేఈశఅంతర్యామిన్- తవాంఘ్ర్యుపగమనంచాసతాందురాపం-అతోభవతోనుగ్రహఏవేత్యహంమన్యే-అనుగ్రహేసతీతివా- ననుసతాంసేవయైవంభవతికింమదనుగ్రహేణేత్యతఆహ-పుంసఇతి-జీవస్యసంసారస్యాపవర్గఃసమాప్తిర్యదాత్వత్కృపయాభవేత్-సంభావనాస్పదంభవతి-హేఅబ్జనాభ-తదాసదుపాసనాసంపద్యతే-తయాతర్హ్యేవత్వయిమతిర్భవేత్ - నత్వత్కృపాంవినాసత్సేవాననితరాంత్వన్మతిఃనతేషాంముక్తిరిత్యర్థః॥౨౯॥పాదయోఃపతిత్వాప్రార్థయతేద్వయేన॥ నమఇతి ॥ విజ్ఞానమేవమాత్రామూర్తిర్యస్యతస్మై-అతఏవసర్వప్రత్యయహేతవేసమస్తజ్ఞానకారణాయ-కించ-పురుషేశప్రధానాయపురుషస్య

యేఈశాఃసుఖదుఃఖప్రాపకాఃకాలకర్మస్వభావాదయః-తేషాంప్రధానాయనియంత్రే-కుతఃబ్రహ్మణేపరిపూర్ణాయ

కించ-అనంతశక్తయె-అనంతాఃశక్తయోయస్య-యద్వా-అనంతామాయాఖ్యాశక్తిర్యస్యతస్మై- అథవాప్రధానంప్ర

కృతిఃపురుషస్తత్ప్రవర్తకఃఈశః-కాలః-ఏతత్త్రితయాత్మనేబ్రహ్మణే-వక్ష్యతిచ-భగవాన్ - ప్రకృతిర్యదుపాదానమాధారఃపురుషఃపరః-సతోభివ్యంజకఃకాలోబ్రహ్మతత్త్రితయంత్వహమితి॥౩౦॥ సర్వప్రత్యయహేతుత్వమభివ్యం

జయసే స్తౌతి॥నమస్త ఇతి॥ వాసుదేవాయచిత్తాధిష్ఠాత్రే-సర్వభూతక్షయాయతక్షయఆశ్రయః అహంకారశ్చప్రాణినామాశ్రయః-తతశ్చాహంకారాధిష్ఠాత్రే సంకర్షణాయేత్యర్థః॥ హృషీకేశేతి బుద్ధిమనసోరధిష్ఠాతారౌ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధయోరేకీకృత్య-గ్రహణంశరణాగతంమాంపాహీతి ప్రార్థనం॥౩౦॥ ***************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చత్వారింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ఏకచత్వారింశకేహత్వారజకంప్రవిశత్పురీమ్।తతోవరాన్ దాత్ముష్టస్సుదామ్నోమాలాకారస్యచ॥ సశంకమక్రూరమనఃప్రమోదస్స్వధామసందర్శనతఃకృపాళుః।స్వరాజధానీంమధురామపశ్యదలంకృతాంనందనపోహమత్స్వమాహ్యాం॥౧॥ ౨॥౩॥ అద్భుతానీతి॥ భూమావియతిజలేవాయానివంత్యద్భుతాని-తానిత్వయ్యేవసంతి-తంత్వాం-పశ్యతోమేకిమద్భుతమదృష్టం-అపితుసర్వందృష్టమేవేత్యర్థః॥౪॥నను మత్ప్రాప్తేఃపూర్వమేవత్వంవిస్మితముఖోలక్షితోసి - అతోభూమావియతిజలేవాకిమప్యద్భుతందృష్టంవదేత్యతఆహ॥యత్రేతి॥ యత్రత్వయి- సర్వాణ్యద్భుతానితంత్వామిహపశ్యతోమే -

మాంవిభో॥౩౦॥*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - చత్వారింశోధ్యాయః. ************

శ్రీశుకః॥స్తువతస్తస్యభగవాన్దర్శయిత్వాజలేవపుః। భూయస్సమాహరత్కృష్ణోనటోనాట్యమివాత్మనః॥౧॥సోపిచాంతర్హితంవీక్ష్యజలాదున్మజ్జ్యసత్వరః।కృత్వాచావశ్యకంసర్వంవిస్మితోరథమాగమత్॥౨॥తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశఃకింతేదృష్టమివాద్భుతమ్। భూమావియతివాతోయేతథాత్వాంలక్షయామహే॥౩॥అక్రూరః॥అద్భుతానీహయావంతిభూమావియతివాజలే। త్వయివిశ్వాత్మకేతానికింమేదృష్టంవిపశ్యతః॥౪॥యత్రాద్భుతానిసర్వాణిభూమావియతివాజలే।తంత్వానుపశ్యతోబ్రహ్మన్కిమేదృష్టమిహాద్భుతమ్॥౫॥ఇత్యుక్త్వాచోదయామాసస్యందనంగాందినీసుతః।మధురామనయద్రామంకృష్ణంచైవదినాత్యయే॥౬॥మార్గేగ్రామజనారాజంస్తత్రతత్రోపసంగతాః। వసుదేవసుతౌవీక్ష్యప్రీతాదృష్టించనాదదుః॥౭॥తావద్వ్రజౌకసస్తత్రనందగోపాదయోగ్రతః।పురోపవనమాసాద్యప్రతీక్షంతోవతస్థిరే॥౮॥తాన్సమేత్యాహభగవానక్రూరంజగదీశ్వరః। గృహీత్వాపాణినాపాణింప్రశ్రితంప్రహసన్నివ॥౯॥భవాన్ప్రవిశతాదగ్రేసహయానఃపురీంగృహమ్। వయంత్విహావముచ్యాథప్రాతర్ద్రక్ష్యామహేపురీమ్॥౧౦॥అక్రూరః॥ నాహంభవద్భ్యాంరహితఃప్రవేక్ష్యేమధురాపురీమ్। త్యక్తుంనార్హసిమాంనాథభక్తంతేభక్తవత్సల॥౧౧॥ఆగచ్ఛయామగేహాంనస్సనాథాన్కుర్వధోక్షజ।సహాగ్రజస్సగోపాలైస్సుహృద్భిశ్చసుహృత్తమ॥౧౨॥పునీహిపాదరజసాగృహాన్నోగృహమేధినామ్।యచ్ఛౌచేనానుతృప్యంతిపితరస్సాగ్నయస్సురాః॥౧౩॥అవనిజ్యాంఘ్రియుగళమాసీచ్ఛ్లోక్యోబలిర్మహాన్। ఐశ్వర్యమతులంలేభేగతించైకాంతినాంతుయా॥౧౪॥ఆపస్తేంఘ్ర్యవనేజన్యస్త్రీన్లోకాన్శుచయోపునన్।శిరసాదత్తయాశ్శర్వస్స్వర్యాతాస్సగరాత్మజాః॥౧౫॥దేవదేవజగన్నాథపుణ్యశ్రవణకీర్తన। యదూత్తమోత్తమశ్లోకనారాయణనమోస్తుతే॥౧౬॥శ్రీభగవాన్॥ఆయాస్యేభవతోగేహమహమార్యసమన్వితః।యదుచక్రద్రుహంహత్వావితరిష్యేసుహృత్ప్రియమ్॥౧౭॥ఏవముక్తోభగవతాసోక్రూరోవిమనా

శ్రీకృష్ణబలరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః

అన్యత్రభూమ్యాదౌకిమద్భుతందృష్టం-త్వాంవినానత్రకించిదద్భుతమిత్యర్థః హేబ్రహ్మన్హేపరమేశ్వరేత్యర్థః-బ్రహ్మేతివాపాఠః॥౫॥ఇతీతి॥ గాందినీసుతఃఅక్రూరః॥౬॥మార్గఇతి॥దృష్టింనాదదుఃపశ్యంతఏవస్థితాఇత్యర్థః॥౭ ॥ తావదితి॥రామకృష్ణాగమనంప్రతీక్షమాణాఃస్థితాః॥౮॥తావదితి॥ప్రశ్రితంవినీతం॥౯॥భవానితి॥ స్వగృహంచప్రవిశతాత్ ప్రవిశతుఅవముచ్యఉత్తార్య-విశ్రామ్యేత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ఆగచ్ఛేతి॥సాగ్రజఃసహగోపాలైరిత్యర్థః॥౧౨ ॥పునీహీతి॥ యచ్ఛౌచేనయస్యపాదరజసఃక్షాళనోదకేనగృహాంగణస్థితేన॥౧౩॥అవనిజ్యేతి॥శ్లోక్యఃపుణ్యకీర్త్యర్హః - ఏకాంతినాంఏకాంతభక్తానాం-యాగతిస్తాంచలేభే॥౧౪॥ఆపఇతి॥అపునన్పవిత్రీకృతవత్యః-యాభిరద్భిః-స్వఃస్వర్గంప్రాప్తాః॥౧౫॥ప్రార్థయమానోనమస్కరోతి॥దేవదేవేతి॥అతఃపరమన్యత్శ్రేయోనాస్తీతిమత్వా-బహుధాసంబోధయతి॥౧౬॥ఆయాస్యఇతి॥ఆదౌతావత్ యదుచక్రాయద్రుహ్యతీతియదుచక్రధ్రుక్-తంకంసంహత్వా - సుహృదాంప్రియంవితరిష్యేదాస్యామి॥౧౭॥ఏవమితి॥రామకృష్ణావానీతావితిస్వకృతంకర్మావేద్యసముపేత్యేతి॥౧౮॥అత్రేతి॥ గోపైఃపరివారితః

పరివృతః ప్రావిశత్ ॥౧౯॥ శ్రీకృష్ణదృష్టాంపురీమనువర్ణయతిచతుర్భిః॥దదర్శేతి॥ స్ఫాటికానితుంగానిగోపురాణిపురద్వారాణిఅన్యానిగృహద్వారాణిచయస్యాంతాంబృహంతిహేమమయానికవాటానితోరణానిచయస్యాంతాం-తామ్రైంచ ఆరః ఆరకూటశ్చతన్మయాః గోష్ఠాధాన్యాగారాః అశ్వశాలాదయశ్చయస్యాంతాం- పరిఘాః పరితఃఖాతగర్తాస్తాభిర్దురాసదాందుర్గమాం-ఉద్యానానిదూరస్థానివనానిరమ్యాణ్యుపవనానిచనికటస్థాని-తైరుపశోభితాం ॥౨౦॥ సౌవర్ణేతి॥ సౌవర్ణాః శృంగాటకాః చతుష్పథాః-హర్మ్యాణిధనినాంగృహాణిచ తేషునిష్కుటాః గృహోద్యానానితాఆరామాశ్చతైః- శ్రేణీనామేకయాపశిల్పోపజీవినాం-సభాభిరుపసంవేశనస్థానైశ్చ-భవనైరన్యగృహైశ్చోపస్కృతాంఅలంకృతాం-అమలఃస్ఫటికః హరితోమరకతాః॥౨౧॥ జుష్టేష్వితి॥ నైదూర్యాదిరత్నైర్జుష్టేషువలభ్యాదిషు-ఆవిష్టైరుపవిష్టైః-పారావతైః బర్హిభిశ్చవాదితాం-తత్రవలభ్యోగృహపురోభాగస్తంభనిహితఛాదనావష్టంభవక్రదారూణి- వేదయోవలభీనామధోదేశే విరచితావష్టంభవేదికాఃజాలాముఖరంధ్రాణిగవాక్షచ్ఛిద్రాణి - కుట్టిమానిమణిబద్ధభూమయస్తేష్వితి-రథ్యాఃరాజమార్గాః-ఆపణాఃపణ్యవీథయః మార్గా అన్యేచ-చత్వరాణ్యంగణాని-సంసిక్తాః రథ్యాదీనియస్యాంతాం-ప్రకీర్ణామాల్యాదయోయస్యాంతాం॥౨౨॥ఆపూర్ణేతి ॥తథాస్వలంకృతానిద్వారాణియేషాంతేగృహాయస్యాంతాం-కైః ఆపూర్ణైః ఇ

అథాపరాహ్ణే భగవాన్ కృష్ణస్సంకర్షణాన్వితః। మథురాం ప్రావిశద్గోపైర్దిదృక్షుః పరివారితః ॥౧౯॥ దదర్శ తాం స్ఫాటికతుంగగోపురద్వారాం బృహద్ధేమకవాటతోరణామ్ । తామ్రారకోష్ఠాం పరిఖాదురాసదాముద్యానరమ్యోపవనోపశోభితామ్॥౨౦॥ సౌవర్ణశృంగాటకహర్మ్యనిష్కుటైశ్శ్రేణీసభాభిర్భవనైరుపస్కృతామ్ । వైదూర్యవజ్రామలనీలవిద్రుమైర్ముక్తాహరిద్భిర్వలభీషు వేదిషు॥౨౧॥ జుష్టేషు జాలాముఖరంధ్రకుట్టిమేష్వావిష్టపారావతబర్హినాదితామ్। సంసిక్తరథ్యాపణమార్గచత్వరాం ప్రకీర్ణమాల్యాంకురలాజతండులామ్ ॥౨౨॥ ఆపూర్ణకుంభైర్దధిచందనోక్షితైః ప్రసూనదీపావళిభిస్సపల్లవైః। సవృంతరంభాక్రముకైస్సకేతుభిస్స్వలంకృతద్వారగృహాం సపట్టికైః॥౨౩॥ తాం సంప్రవిష్టౌ వసుదేవనందనౌ వృతౌ వయస్యైర్నరదేవవర్త్మనా। ద్రష్టుం సమీయుస్త్వరితాః పురస్త్రియో హర్మ్యాణి చైవారురుహుర్నృపోత్సుకాః ॥౨౪॥ కాశ్చిద్విపర్యగ్ధృతవస్త్రభూషణా విస్మృత్య చైకం యుగళేష్వథాపరాః। కృతైకపత్రశ్రవణైకనూపురా నాంక్త్వా ద్వితీయం త్వపరాస్స్వలోచనమ్॥ ౨౫॥ అశ్నంత్య ఏకాస్తదపాస్య భోజనం చాభ్యజ్యమానా అకృతోపమజ్జనాః। స్వపంత్య ఉత్థాయ నిశమ్య నిస్వనం ప్రపాయయంత్యోర్భమపోహ్య మాతరః ॥ ౨౬॥ మనాంసి తాసామరవిందలోచనః ప్రగల్భలీలాహసితావలోకనైః । జహార మత్తద్విరదేంద్రవిక్రమో దృశాం దదచ్ఛ్రీరమణాత్మనోత్సవమ్॥౨౭॥ దృష్ట్వా ముహుశ్శ్రుతమనుద్రుతచేతసస్తం తత్ప్రేక్షణోత్స్మితసుధోక్షణలబ్ధమానాః । ఆనందమూర్తిముపగుహ్య దృశాత్మలబ్ధం హృష్యత్త్వచో జహురనంతమరిందమాధిమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాంబుజాః। అభ్యవర్షన్ సౌమనస్యైః ప్రమదా బలకేశవౌ

ద్భిః పూర్ణైః కుంభైః దధ్నాచందనేనచఉక్షితైః సిక్తైః - ప్రసూనానాం దీపానాంచావళయోయేషుతైః వృంతైః ఫలగుచ్ఛైరుపలక్షితారంభాః క్రముకాశ్చతత్సహితైస్సకేతుభిః కేతవోధ్వజాస్తత్సహితైః - పట్టికాః వితస్తివిస్తారపట్టవస్త్రాణితత్సహితైః-అత్రేయంరీతిః ద్వారేషూభయతస్తండులానాముపరికుంభాః తత్పరితః ప్రసూనావళయః కంఠేపట్టికాః-ముఖేమాతాదిపల్లవాః-తదుపరిపాత్రాంతరే దీపావళయః తత్సన్నిధౌరంభాః క్రముకాః కేతవస్తోరణానిచేతి॥౨౩॥ తామితి॥ నరదేవవర్త్మనా రాజమార్గేణ తాంపురీంసంప్రవిష్టౌ ఇతిద్వితీయాంతః॥౨౪॥ ఔత్సుక్యమేవాహద్వయేన॥ కాశ్చిదితి॥ విపర్యక్ విపరీతంధృతానివస్త్రాణిభూషణానిచయాభిస్తాః-యుగళేషుయుగళధార్యేషుకుండలకంకణాదిషు - ఏకంవిస్మృత్యసమీయుః కృతమేకమేవపత్రంయయోస్తే శ్రవణేయాసాంఏకమేవనూపురంచరణాభరణంయాసాం తాశ్చనాక్త్వా అనక్త్వా ఏకస్మిన్నేవలోచనేకజ్జలంనిధాయ॥౨౫ ॥అశ్నంత్య ఇతి॥ తద్భోజనంహిత్వా-అభ్యజ్యమానాః సఖీభిః క్రియమాణతైలాభ్యంగాః-అకృతస్నానాః అపోహ్యనిరస్య॥౨౬॥ మనాంసీతి ॥ ప్రగల్భాః లీలాః యాః తాభిః హసితానీక్షణానిచతైః శ్రియంరమయతీతిశ్రీరమణః తేనాత్మనావపుషా-తాసాందృశాంఉత్సవందదత్ - మనాంసిజహార॥౨౭॥ దృష్ట్వేతి ॥ ముహుః శ్రుతత్వాత్ తద్గతచేతసస్సత్యః తంద్రృష్ట్వా తస్యప్రేక్షణంచఉత్స్మితంచతదేవసుధాతయాసుధ

యాఉత్కటం సేవనం- తేన లబ్ధో మానో యాభిస్తాః దృశా ఉద్ఘటితేన నేత్రద్వారేణ ఆత్మని మనసి లబ్ధం ప్రాప్తం పరిష్వజ్య తదప్రాప్తిజనితం అనంగం ఆధిం వ్యథాం జహుః- హే అరిందమ నిర్జితశత్రో ఇతి సంబోధనం - శృంగారరసే నిమగ్నో మా భూదితి॥ ౨౭॥ ప్రాసాదేతి॥ సౌమనస్యైః కుసుమసమూహైః శోభనమనోభావైర్వా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఊచురితి॥ పౌరాః పురస్త్రియః॥ ౩౧॥ రజకమితి॥ రజకః వస్త్రనిర్ణేజకః- స ఏవ వస్త్రాణాం రాగమపి కుర్వన్ రంగకారః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ స ఇతి॥ రుషితః కుపితః॥ ౩౪॥ ఈదృశానీతి॥ గిరౌ వనే చరథ- యే- తే యూయం నిత్యం పూర్వం పరిధత్తేతి సంభావనాయాం లోట్ అభీప్సథ ప్రార్థయథ॥ ౩౫॥ యాతేతి॥ రాజకులాని రాజకీయాః లుంపంతి నిస్స్వం కుర్వంతి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ తస్యేతి॥ వాసఃకోశాన్ వస్త్రపు

నౌ॥ ౨౯॥ దధ్యక్షతైస్సోదపాత్రైస్స్రగ్గంధైరప్యుపాయనైః। తావానర్చుః ప్రముదితాస్తత్ర తత్ర ద్విజాతయః ౩౦॥ ఊచుః పౌరా అహో గోప్యస్తపః కిమచరన్మహత్। యా హ్యేతావనుపశ్యంతి నరలోకమ

——*రజకవధ-వాయక-సుదామ-త్రివక్రాదీనాం సహస్షననఘట్టః,*——

హోత్సవౌ॥ ౩౧॥ రజకం కంచిదాయాంతం రంగకారం గదాగ్రజః। దృష్ట్వాయాచత వాసాంసి ధౌతాన్యత్యుత్తమాని చ॥ ౩౨॥ దేహ్యావయోస్సముచితాన్యంగ వాసాంసి చార్హతోః। భవిష్యతి పరం శ్రేయో దాతుస్తే నాత్ర సంశయః॥ ౩౩॥ స యాచితో భగవతా పరిపూర్ణేన సర్వతః। సాక్షేపం రుషితః ప్రాహ భృత్యో రాజ్ఞస్సుదుర్మదః॥ ౩౪॥ ఈదృశాన్యేవ వాసాంసి నిత్యం గిరివనేచరాః। పరిధత్త కిముద్వృత్తా రాజద్రవ్యాణ్యభీప్సథ॥ ౩౫॥ యాతాశు బాలిశా మైవం ప్రార్థ్యం యది జిజీవిషా। బధ్నంతి ఘ్నంతి లుంపంతి దృప్తం రాజకులాని వై॥ ౩౬॥ ఏవం వికత్థమానస్య కుపితో దేవకీసుతః। రజకస్య కరాగ్రేణ శిరః కాయాదపాహరత్॥ ౩౭॥ తస్యానుజీవినస్సర్వే వాసఃకోశాన్విసృజ్య వై। దుద్రువుస్సర్వతో మార్గం వాసాంసి జగృహేఽచ్యుతః॥ ౩౮॥ వసిత్వాత్మప్రియే వస్త్రే కృష్ణస్సంకర్షణస్తథా। శేషాణ్యాదత్త గోపేభ్యో విసృజ్య భువి కానిచిత్॥ ౩౯॥ తతస్తు వాయకః ప్రీతస్తయోర్వేషమకల్పయత్। విచిత్రవర్ణైశ్చైలేయైరాకల్పైరనురూపతః॥ ౪౦॥ నానాలక్షణవేషాభ్యాం కృష్ణరామౌ విరేజతుః। స్వలంకృతౌ బాలగజౌ పర్వణీవ సితేతరౌ॥ ౪౧॥ తస్య ప్రసన్నో భగవాన్ప్రాదాత్సారూప్యమాత్మనః। శ్రియం చ పరమాం లోకే బలైశ్వర్యస్మృతీంద్రియం॥ ౪౨॥ తతస్సుదామ్నో భవనం మాలాకారస్య జగ్మతుః। తౌ దృష్ట్వా స సముత్థాయ ననామ శిరసా భువి॥ ౪౩॥ తయోరాసనమానీయ పాద్యం చార్ఘ్యార్హణాదిభిః। పూజాం సానుగయోశ్చక్రే స్రక్తాంబూలానులేపనైః॥ ౪౪॥ ప్రాహ నస్సార్థకం జన్మ పావితం చ కులం ప్రభో। పితృదేవర్షయో మహ్యం తుష్టా హ్యాగమనేన వామ్॥ ౪౫॥ భవంతౌ కిల విశ్వస్య జగతః కారణం పరమ్। అవతీర్ణావిహాంశేన క్షేమాయ చ భవాయ చ॥ ౪౬॥ న హి వాం విషమా దృష్టిస్సుహృదోర్జగదాత్మనోః। సమయోస్సర్వభూతేషు భజంతం భజతోరపి॥ ౪౭॥ తావాజ్ఞాపయతం భృత్యం కిమహం కరవాణి వామ్। పుంసోఽత్యనుగ్రహో హ్యేష భవద్భ్యాం యన్నియుజ్యతే॥ ౪౮॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిప్రేత్య రాజేంద్ర సుదామా ప్రీతమానసః। శస్తైస్సుగంధకుసుమైర్మాలా విరచితా దదౌ॥ ౪౯॥ తాభిస్స్వలంకృతౌ ప్రీతౌ కృష్ణరామౌ సహానుగౌ। ప్రణతాయ ప్రపన్నాయ దదతుర్వరదౌ వరాన్॥ ౫౦॥ సోఽపి వవ్రేఽచలాం భక్తిం తస్మిన్నేవాఖిలాత్మని। తద్భక్తేషు చ సౌహార్దం భూతేషు చ పరాం దయామ్॥ ౫౧॥ ఇతి తస్మై వరాన్దత్వా శ్రియం చాన్వయవర్ధనీమ్। బలమాయుర్యశః కాంతిం నిర్జగామ సహాగ్రజః॥ ౫౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే- ఏకచత్వారింశోఽధ్యాయః.*******

టకాన్॥ ౩౮॥ ౩౯॥ తత ఇతి॥ వాయకః తంతువాయవిశేషః- వేషం అలంకారం- చైలేయైర్వస్త్రమయైరాకల్పైర్భూషణైః ౪౦॥ ౪౧॥ తస్యేతి॥ ఇహలోకే పరమాం శ్రియం బలం చ ఐశ్వర్యం చ స్మృతిం చ ఇంద్రియం చ తత్పాటవం చ॥ ౪౨॥ ౪౫॥ భవంతావితి॥ క్షేమాయ అభయాయ- భవాయ ఉద్భవాయ॥ ౪౬॥ రజకవధేన వాయకానుగ్రహేణ చ యువయోః విషమదృష్టితయా అనీశ్వరతా నాశంకనీయేత్యాహ॥ నహీతి॥ అత్ర హేతుస్సమయోరితి- అతోఽపి హేతుద్వయం సుహృదోః జగదాత్మనోరితి చ॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం విజ్ఞాపయన్- అభిప్రేత్య తన్మతం జ్ఞాత్వా॥ ౪౯॥ ౫౧॥ ఇతీతి॥ అన్వయవర్ధనీం వంశవృద్ధిమతీం ॥ శ్లో॥ స్వైరం చరన్ మధుపురే రజకం నికృత్య కృష్ణః ప్రదాయ చ వరానథ వాయకాయ। మాలాకృతం సమనుశాస్య చ కారకుబ్జాం వ్యృజ్వీం ధనుశ్చ సహసోన్నమయన్ బభంజ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౫౨॥ ********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్విచత్వారింశకే కుబ్జోన్నమనం ధనుషోభిదా।వధస్తద్రక్షిణాం కంసపారిష్టరంగోత్సవాదిచ॥అథేతి॥ అంగవిలేపాఖ్యం దనాదయః-గృహీతాని అంగవిలేపభాజనాని యయా తాం-రసప్రదః సుఖప్రదః॥౧॥ కేతి॥ హే అంగనే వరోరు ఇతి సోపహాసం సంబోధ్య పృచ్ఛతి-త్వం కా ఏతదనులేపనం కస్య వా - ఉహ ఇతి నిపాతో భూషాపి తెపయా త్వైతతరే-అస్మత్సేవావద్యః ఫలదేత్యాహ నచిరాదితి॥౨॥దాసీతి॥త్రిప్రః గ్రీవోరః కటయో వక్రాః ఇతి త్రివక్రేతి నామ యస్యాః సా-అనులేపనక్రియాయాం కంసస్య బహుమతా దాస్యస్మి।౩॥రూపేతి॥రూపం అంగసౌష్ఠవం-పేశలం చ సౌకుమార్యం- మాధుర్యం చ రసికతా హసితం చ ఆలాపశ్చ-వీక్షితం చ తైర్ధర్షితాత్మా మోహితచిత్తా-సాంద్రం ఘనం॥౪॥తత ఇతి॥ స్వవర్ణేతరశోభినా రామకృష్ణయోర్వర్ణాభ్యామితరః పీతాదివర్ణస్తేన శోభితుం శీలం యస్య తేన - సంప్రాప్తపరభాగేన సంప్రాప్తః పరో నాభేరు

శ్రీశుకః॥అథ వ్రజన్ రాజపథేన మాధవః స్త్రియం గృహీతాంగవిలేపభాజనామ్।విలోక్య కుబ్జాం యువతిం వరాననాం పప్రచ్ఛ యాంతీం ప్రహసన్ రసప్రదః॥౧॥ కా త్వం వరోర్వేతదుహానులేపనం కస్యాంగనే వా కథయస్వ సాధు నః। దేహ్యావయోరంగవిలేపముత్తమం శ్రేయస్తతస్తే నచిరాద్భవిష్యతి॥౨॥సైరంధ్రీ॥ దాస్యస్మ్యహం సుందర కంససమ్మతా త్రివక్రనామా హ్యనులేపకర్మణి।మద్భావితం భోజపతేరతిప్రియం వినా యువాం కోఽన్యతమస్తదర్హతి॥౩॥రూపపేశలమాధుర్యహసితాలాపవీక్షితైః। ధర్షితాత్మా దదౌ సాంద్రముభయోరనులేపనం॥౪॥తతస్తావంగరాగేణ స్వవర్ణేతరశోభినా।సంప్రాప్తపరభాగేన శుశుభాతేఽనురంజితౌ॥౫॥ప్రసన్నో భగవాన్ కుబ్జాం త్రివక్రాం రుచిరాననాం। ఋజ్వీం కర్తుం మనశ్చక్రే దర్శయన్ దర్శనే ఫలం॥౬॥ పద్భ్యామాక్రమ్య ప్రపదే ద్వ్యంగుళ్యుత్తానపాణినా।ప్రగృహ్య చుబుకేఽధ్యాత్మముదనీనమదచ్యుతః। ౭॥ సా తదర్జుసమానాంగీ బృహచ్ఛ్రోణిపయోధరా।ముకుందస్పర్శనాత్సద్యో బభూవ ప్రమదోత్తమా ॥ ౮ ॥ తతో రూపగుణౌదార్యసంపన్నా ప్రాహ కేశవం । ఉత్తరీయాంతమాకృష్య స్మయంతీ జాతహృచ్ఛయా ౯॥ఏహి వీర గృహం యామో న త్వాం త్యక్తుమిహోత్సహే।త్వయోన్మథితచిత్తాయాః ప్రసీద పురుషర్షభ॥౧౦॥ఏవం స్త్రియా యాచ్యమానః కృష్ణో రామస్య పశ్యతః। ముఖం వీక్ష్యాను గోపానాం ప్రహసంస్తామువాచ హ॥౧౧॥ఏష్యామి తే గృహం సుభ్రు పుంసామాధివికర్శనమ్ ।సాధితార్థోఽగృహాణాం నః పాంథానాం త్వం పరాయణం॥౧౨॥ విసృజ్య మాధ్వ్యా వాణ్యా తాం వ్రజన్మార్గే వణిక్పథైః।నానోపాయనతాంబూలస్రగ్గంధైః సాగ్రజోఽర్చితః ॥౧౩। తద్దర్శనస్మరక్షోభాదాత్మానం నావిదన్ స్త్రియః।విస్రస్తవస్త్రకబరవలయాలేఖ్యమూర్తయః॥౧౪॥తతః పౌరాన్ పృచ్ఛమానో ధనుషః స్థానమచ్యుతః।తస్మిన్ ప్రవిష్టో దదృశే ధనురైంద్రమివాద్భుతం॥౧౫॥పురుషైర్బహుభిర్గుప్తమర్చితం పరమర్ద్ధిమత్ ।వార్యమాణో నృభిః కృష్ణః ప్రసహ్య ధనురాదదే॥౧౬॥కరేణ వామేన సలీలముద్ధృతం సజ్యం చ కృత్వా నిమిషేణ పశ్యతాం।నృణాం వికృష్య ప్రబభంజ మధ్యతో యథేక్షుదండం మదకర్యురుక్రమః ౧౭। ధనుషో భజ్యమానస్య శబ్దః ఖం రోదసీ దిశః । పూరయామాస యం శ్రుత్వా కంసస్త్రాసముపాగమత్ ॥౧౮॥తద్రక్షిణః సానుచరాః కుపితా ఆతతాయినః।గృహీతుకామా ఆవవ్రుర్గృహ్యతాం బధ్యతామితి॥౧౯॥అథ తాన్ దురభిప్రాయాన్ విలోక్య బలకేశవౌ।క్రుద్ధౌ ధనుష ఆదాయ శకలే తాంశ్చ జఘ్నతుః॥

పరితనో భాగో యేన-యద్వా-సంప్రాప్తః పరభాగః శోభాతిశయో యేనేతి వా-తేనానురంజితౌ॥౫॥ప్రసన్న ఇతి॥స్వదర్శనే సద్యః ఫలం దర్శయన్ ॥౬॥ పద్భ్యామితి ॥ తస్యాః ప్రపదే పాదాగ్రద్వయం-పద్భ్యామాపీడ్య-ద్వే అంగుళ్యౌ ఉత్తానే ఉన్నతే యస్మిన్ పాణౌ తేన-చుబుకే ముఖస్యాధోభాగే అధ్యాత్మం దేహం ఉన్నమయామాస॥౭॥సేతి॥ తదైవ ఋజుసమానమంగం యస్యాః సా-బృహంతౌ శ్రోణిపయోధరౌ యస్యాః సా ముకుందస్పర్శనాదితి ముఖ్యకారణం॥౮॥౧౧॥ఏష్యామీతి॥ఆధివికర్శనం మనఃపీడాశమనం-కంసవధేన సాధితః అర్థః సుహృదాం ప్రయోజనం యేన సః అగృహాణాం అకృతదారాణాం పాంథానాం ప్రవాసినాం పరం అయనం ఆశ్రయస్త్వం॥౧౨॥ విసృజ్యేతి ॥ మధురయా గిరా తాం ప్రస్థాప్య వ్రజన్ వణిక్పథైర్వణిగ్భిః అర్చితః॥౧౩॥తదితి॥ లేఖ్యాః చిత్రన్యస్తా ఇవ మూర్తయో యాసాం తాః॥౧౪॥ తత ఇతి॥ ధనుర్మఖశాలాం పృచ్ఛన్॥౧౫॥పురుషైరితి॥ప్రసహ్య బలాత్కారేణ॥౧౬॥కరేణేతి॥నిమిషేణ అతిశీఘ్రం-మదకరీ మత్తహస్తీ॥౧౭॥౧౮॥ తదితి॥గృహ్యతాం బధ్యతామితి వదంతో జిఘృక్షవః ఆవృతవంతః॥౧౯॥అథేతి॥న కేవలం క్రుద్ధౌ కింతు భగ్నస్య ధనుషః శకలే

గృహీత్వా జఘ్నతుశ్చేతి॥౧౯॥ బలమితి॥ పరతః ప్రాప్తం తద్గంతవ్యమితి శాలాముఖాదేవ పునర్నిష్క్రమ్య॥౨౦॥ తయోరితి॥ తేజః ప్రభావం - ప్రాగల్భ్యం ధృష్టతాం॥౨౧॥ తయోరితి॥ శకటం శకటవిమోచనస్థానం॥౨౨॥ గోప్య ఇతి॥ ముకుందస్య విగమే వ్రజాన్నిర్గమనసమయే - యా ఆశిష ఆశాసత సుఖం ప్రఖ్యాతా రజన్యాం అద్య మధుపుర్యాం తత్ర స్త్రీలోకో భవిష్యతీత్యాది రూపా ఉక్తవత్యః ఋతాః సత్యాః బభూవుః - పురుషభూషణస్య శ్రీకృష్ణస్య గాత్రలక్ష్మీం దేహశోభాం కథంభూతస్య గాత్రస్య యమాశ్రిత్య - ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా యమయనమాశ్రయం శ్రీః కామయామాస - యాం గాత్రలక్ష్మీమితి వా॥౨౩॥ అవనిక్తేతి॥ అవనిక్తం క్షాలితం అంఘ్రియుగళం యయోస్తౌ - క్షీరమిశ్రమన్నం భుక్త్వా - సుఖం న్యవసతాం॥౨౪॥ కంస ఇతి॥ పరం కేవలం గోవిందరామయోర్విక్రీడితం గతః - న తు పరాక్రమః కశ్చిత్॥౨౫॥ దీర్ఘేతి॥ ఉభయథా స్వప్నజాగరితభేదేన ప్రత్యేకం మృత్యోర్దౌత్యకరాణి చ - తథా చ మంత్రః శ్రు॥ ఇష్టామలూకమపశ్యత్ - హిరణ్యాక్షోఽయోముఖః - రక్తపాండూనాగతః - గమితో నాశయాంచక్రే - ఇత్యాది - తథా యదేతన్మృత్యోర్దూత్యస్య వ్యాపశ్య - జైపింవాచంవదసీత్యాది శ్చ॥౨౬॥ తాన్యేవ దర్శయతి శ్లోకత్రయేణ॥ అదర్శనమితి॥ జలాదౌ ప్రతిరూపే ప్రతిబింబే దృశ్యమానేఽపి స్వశిరసః తత్రాదర్శనం అసత్య

> ౨౦॥ బలం చ కంసప్రహితం హత్వా శాలాముఖాత్తతః। నిష్క్రమ్య చేరతుర్హృష్టౌ నిరీక్ష్య పురసంపదః॥
> ౨౧॥ తయోస్తదద్భుతం వీర్యం నిశామ్య పురవాసినః। తేజః ప్రాగల్భ్యం రూపం చ మేనిరే విబుధోత్తమౌ॥౨౨
> తయోర్విచరతోః స్వైరమాదిత్యోఽస్తముపేయివాన్। కృష్ణరామౌ వృతౌ గోపైః పురాచ్ఛకటమీయతుః॥
> ౨౩॥ గోప్యో ముకుందవిగమే విరహాతురా యా ఆశాసతాశిష ఋతా మధుపుర్యభూవన్। సంపశ్యతాం పురుషభూషణగాత్రలక్ష్మీం హిత్వేతరాన్ను భజతశ్చకమేఽయనం శ్రీః॥౨౪॥ అవనిక్తాంఘ్రియుగళౌ భుక్త్వా క్షీరోపసేచనం। ఊషతుస్తాం సుఖం రాత్రిం జ్ఞాత్వా కంసచికీర్షితం॥౨౫॥ కంసస్తు ధనుషో భంగం రక్షిణాం స్వబలస్య చ। వధం నిశమ్య గోవిందరామవిక్రీడితం పరం॥౨౬॥ దీర్ఘప్రజాగరో భీతో దుర్నిమిత్తాని దుర్మతిః। బహూన్యచష్టోభయథా మృత్యోర్దౌత్యకరాణి చ॥౨౭॥ అదర్శనం స్వశిరసః ప్రతిరూపే చ సత్యపి। అసత్యపి ద్వితీయే చ ద్వైరూప్యం జ్యోతిషాం తథా॥౨౮॥ ఛిద్రప్రతీతిశ్ఛాయాయాం ప్రాణఘోషానుపశ్రుతిః। స్వర్ణప్రతీతిర్వృక్షేషు స్వపదానామదర్శనమ్॥౨౯॥ స్వప్నే ప్రేతపరిష్వంగః ఖరయానం విషాదనం। యాయాన్నలదమాల్యేకస్తైలాభ్యక్తో దిగంబరః॥౩౦॥ అన్యాని చేత్థంభూతాని స్వప్నజాగరితాని చ। పశ్యన్మరణసంత్రస్తో నిద్రాం లేభే న చింతయా॥౩౧॥ వ్యుష్టాయాం నిశి కౌరవ్య సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థితే। కారయామాస వై కంసో మల్లక్రీడామహోత్సవం॥౩౨॥ ఆనర్చుః పురుషా రంగం తూర్యభేర్యశ్చ జఘ్నిరే। మంచాశ్చాలంకృతాః స్రగ్భిః పతాకాచేలతోరణైః॥౩౩॥ తేషు పౌరా జానపదా బ్రహ్మక్షత్రపురోగమాః। యథోపజోషం వివిశూ రాజానశ్చ కృతాసనాః॥౩౪॥ కంసః పరివృతోఽమాత్యై రాజమంచముపావిశత్। మండలేశ్వరమధ్యస్థో హృదయేన విదూయతా॥౩౫॥ వాద్యమానేషు తూర్యేషు మల్లతాలోత్తరేషు చ। మల్లాః స్వలంకృతా దృప్తాః సోపాధ్యాయాః సమావిశన్॥౩౬॥ చాణూరో ముష్టికః కూటః శలస్తోశల ఏవ చ। త ఆసేదురుపస్థానం వల్గువాద్యప్రహర్షితాః॥౩౭॥ నందగోపాదయో గోపా భోజరాజసమా

పి ద్వితీయే చక్షుషోఽంతర్ధానేంగుళ్యాదా జ్యోతిషాం చంద్రాదీనాం ద్వైరూప్యం॥౨౭॥ ఛిద్రేతి॥ ఛాయాయాం ప్రతిబింబే ఛిద్రప్రతీతిః పిహితకర్ణపుటకయోః అంతః శ్రూయమాణో ధ్వనిః ప్రాణఘోషః తస్య అశ్రవణం వృక్షేషు స్వర్ణవర్ణప్రతీతిః రజఃకర్దమాదిషు స్వపదానామదర్శనం ఏతాని జాగరితజాని దుర్నిమిత్తాని॥౨౮॥ స్వాప్నాన్యాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ ప్రేతైః మృతైః పరిష్వంగః ఖరమారుహ్య యానం విషభక్షణం నలదమాలీ జపాకుసుమమాలీ యాయాదితి యత్ - తదప్యేకం దుర్నిమిత్తమితి॥౨౯॥౩౦॥ వ్యుష్టాయామితి॥ వ్యుష్టాయాం కష్టేన కథంచిత్ ప్రభాతాయాం పునః సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థిత ఇతి - తథా చ శ్రుతిః - యదుదగాన్మహతోఽర్ణవాద్విభ్రాజమానస్సరిరస్య మధ్యాత్సమావృషభో లోహితాక్షస్సూర్యో విపశ్చిన్మనసా పునాత్వితి చ॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥ యథేతి॥ యథోపజోషం యథాసుఖం॥౩౪॥౩౫॥ వాద్యమానేష్వితి॥ మల్లతాళాః ఉత్తరే ఉపరి ఉచ్చైః శ్రూయంతే యేషు తేషు తూర్యేషు ఉపాధ్యాయః మల్లాచార్యః॥౩౬॥ చాణూర ఇతి॥ ఉపస్థానం మల్లరంగం॥౩౭॥ నందేతి॥ సమాహుతాః సమాహూతాః - నివేదితాని ఉపాయనాని యైస్తే॥౩౮॥ **********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్విచత్వారింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రిచత్వారింశకే హత్వా గజేంద్రం రామకృష్ణయోః॥ రంగప్రవేశసౌభాగ్యం చాణూరేణానుభాషణమ్॥ అథేతి॥ వ్యు
ర్వ్యమర్యేవకృతం శౌచం శుద్ధత్వం సరవరాధగ్వయాభ్యాంతౌ - ఎతదుక్తం భవతి-ధనుర్భంగాదినా నాభ్యాం నిజైశ్వ
ర్యే సూచితేపి పితరౌ న ముంచతి ఆవాం చ పునః జిఘాంసతి అతో స్యమాతులస్య వధేనావయోర్దోషః ఇత్యేవం కృతాపరాధప
రిహారావితి-మల్లానాం దుందుభీనాం చ ఘోషం-మల్లతాళదుందుభిఘోషం వా॥౧॥ రంగేతి॥ అంబష్ఠో హస్తిపః తేన ప్రచో
దితం॥౨॥ బద్ధ్వేతి॥ పరికరం యుద్ధోచితం పరిధానం కృత్వా సమూహ్య బద్ధ్వా॥౩॥౪॥ ఎవమితి॥ అంతకో మృత్యుః-కాలస్తన్ని
యంతా-యమస్తన్నియంతా-తైరుపమా యస్య తం॥౫॥ కరీంద్ర ఇతి॥ విగళితో విచ్యుతః-సః ముష్టినా నిహత్య అలీయత అదృశ్యో
బభూవ॥౬॥ సంక్రుద్ధ ఇతి॥ అచక్షాణః అపశ్యన్ ఘ్రాణం ఆఘ్రాణం తేన దృష్టిః దర్శనం యస్య సః - లోచనాగోచరమపి పశ
వోఽపి ఘ్రాణేన జానంతీతి ప్రసిద్ధం-పరామృశత్ ధృతవాన్ - పుష్కరేణ శుండాగ్రేణ-సకృష్ణః ప్రసహ్య బలేన॥౭॥ పు
చ్ఛ ఇతి॥ ధనుషః ధనుషాం పంచవింశత్యా వత్ తావంతం దేశం-గజం విచకర్ష ఆకృష్యనీతవాన్-కంక ఇవ పచకర్ష - యథా

హుతాః॥ నివేదితోపాయనాస్త ఏకస్మిన్మంచ ఆవిశన్॥౩౮॥**************************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్విచత్వారింశోఽధ్యాయః.*—

కువలయాపీడాఖ్యగజతత్సాదివధకథాప్రారంభఘట్టః.

అథ గామశ్చ కృష్ణశ్చ కృతశౌచౌ పరంతప। మల్లదుందుభినిర్ఘోషం శ్రుత్వా ద్రష్టుముపేయతుః॥౧॥ రం
గద్వారముపాసాద్య తస్మిన్గజమవస్థితం। పశ్యన్ కువలయాపీడం కృష్ణోఽంబష్ఠప్రచోదితమ్॥౨॥ బద్ధ్వా పరిక
రం శౌరిస్సమూహ్య కుటిలాలకాన్। ఉవాచ హస్తిపం వాచా మేఘనాదగభీరయా॥౩॥ అంబష్ఠాంబష్ఠ మా
ర్గం నో దేహ్యపక్రామ మాచిరం। నో చేత్సకుంజరం త్వాద్య నయామి యమసాదనమ్॥౪॥ ఏవం నిర్భర్త్సి
తోఽంబష్ఠః కుపితః కోపయన్ గజమ్। చోదయామాస కృష్ణాయ కాలాంతకయమోపమమ్॥౫॥ కరీంద్రస్త
మభిద్రుత్య కరేణ తరసాగ్రహీత్। కరాద్విగళితస్సోఽముం నిహత్యాంఘ్రిష్వలీయత॥౬॥ సంక్రుద్ధస్త
మచక్షాణో ఘ్రాణదృష్టిస్స కేశవమ్। పరామృశత్పుష్కరేణ స ప్రసహ్య వినిర్గతః॥౭॥ పుచ్ఛే ప్రగృహ్యా
తిబలో ధనుషః పంచవింశతిమ్। విచకర్ష యథా నాగం సుపర్ణ ఇవ లీలయా॥౮॥ సపర్యావర్తమానేన సవ్యద
క్షిణతోఽచ్యుతః। బభ్రామ భ్రామ్యమాణేన గోవత్సేనేవ బాలకః॥౯॥ తతోఽభిముఖమభ్యేత్య పాణినాహ
త్య వారణమ్। ప్రాద్రవన్ పాతయామాస స్పృశ్యమానః పదే పదే॥౧౦॥ స ధావన్ క్రీడయా భూమౌ పతిత
స్సహసోత్థితః। తం మత్వా పతితం క్రుద్ధో దంతాభ్యాం సోఽహనత్క్షితిం॥౧౧॥ స్వవిక్రమే ప్రతిహతే కుంజ
రేంద్రోఽత్యమర్షితః। చోద్యమానో మహామాత్రైః కృష్ణమభ్యద్రవద్రుషా॥౧౨॥ తమాపతంతమాసా
ద్య భగవాన్ మధుసూదనః। నిగృహ్య పాణినా హస్తం పాతయామాస భూతలే॥౧౩॥ పతితస్య పదాక్ర
మ్య మృగేంద్ర ఇవ లీలయా। దంతముత్పాట్య తేనేభం హస్తిపాంశ్చాహనద్ధరిః॥౧౪॥ మృతకం ద్విపముత్సృ
జ్య దంతపాణిస్సమావిశత్। అంసన్యస్తవిషాణోఽసృఙ్మదబిందుభిరంకితః। విరూఢస్వేదకణికావదనాంబు

చాణూరముష్టికాదిమల్లవధకథాప్రారంభఘట్టః.

రుహో బభౌ॥౧౫॥ వృతౌ గోపైః కతిపయైర్బలదేవజనార్దనౌ। రంగం వివిశతూ రాజన్ గజదంతవరాయు
ధౌ॥౧౬॥ మల్లానామశనిర్నృణాం నరవరః స్త్రీణాం స్మరో మూర్తిమాన్ గోపానాం స్వజనోఽసతాం

నాగం సర్పవద్వర్తమానం గజం సువర్ణ ఇవ సర్పమితి॥ శ్లో॥ ఆవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీందురివ పుష్కల ఇతివత్॥౮॥
స ఇతి॥ పుచ్ఛాగ్రాహిణం కృష్ణం గృహీతుం యది దక్షిణతః పరివర్తతే గజస్తర్హి సవ్యతో భ్రామయతి-యదా సవ్యతః పరివ
ర్తతే తదా దక్షిణతో భ్రామయన్ తేన సహ బహు బభ్రామ గోవత్సేన భ్రామ్యమాణేన బాలకః సహ కృష్ణో యథా అన్యో
న్యా బాలక ఇవేతి వా॥౯॥ తత ఇతి॥ వారణం గజం ప్రాద్రవన్ ప్రకర్షేణ సమంతతో ధావన్ - పాతయామాస - స యథా ప
తతి తథా తం వంచయన్ ప్రాద్రవదిత్యర్థః॥౧౦॥ స ఇతి॥ కించ అహనత్ అహన్॥౧౧॥౧౨॥ మృతకమితి॥ రంగం సమావి
శత్-తదా వీరశ్రియా బభౌ-కథంభూతః అంసే న్యస్తం విషాణం గజదంతో యేన సః- అసృజో రక్తస్య మదస్య చ బిందుభిః ప
రితోఽంకితః విరూఢాః ఉద్గతాః స్వేదకణికాస్తాభిరుపలక్షితం వదనాంబురుహం యస్య సః॥౧౫॥ న కేవలం సాగ్రజస్స ఏవ
రంగం సమావిశత్-కింతు॥ వృతౌ గోపైరితి॥౧౬॥ తత్ర శృంగారాదిసర్వరససకదంబమూర్తిర్భగవానితి స్తబకైః ప్రాయా

మనసా కేవలభావేన సాకల్యేన సర్వేషామిత్యాహ॥ మల్లానామితి॥ మల్లాదీనాం దశానాం ప్రష్టౄణాం అశన్యాదిరూపేణ దశధా విదితస్సన్ సాగ్రజో రంగం గత ఇత్యన్వయః- మల్లాదిష్వభివ్యక్తా రసాః క్రమేణ శ్లోకేన నిబధ్యంతే॥ శ్లో॥ రౌద్రోఽద్భుతశ్చ శృంగారో హాస్యం వీరో దయా తథా। భయానకశ్చ బీభత్సశ్శాంతస్సప్రేమభక్తికః- అవిదుషాం విరాట్ వికలః అపర్యాప్తో జడత ఇతి తథా- అనేన బీభత్స ఉక్తః- వికలత్వం చ కత్వ వజ్రసారసర్వాంగావిత్యాదినా వక్ష్యతి॥ ౧౭॥ హతమితి॥ ఉద్విగ్నో విజేభీతో బభూవ॥ ౧౮॥ తావితి॥ యథా నటావితి నిర్భయత్వం ధ్వనితం॥ ౧౯॥ నిరీక్ష్యేతి॥ ప్రహర్షవేగేన ఉత్కలితాన్యుజ్జృంభితాని ఈక్షణాన్యాననాని చ యేషాం తే- తయోరాననం పపుః పరం న తు తృప్తాః నిరాకాంక్షా న బభూవురిత్యర్థః॥ ౨౦॥ తదేవాహ॥ పిబంత ఇవేతి॥ శ్లిష్యంతః పరిష్వంగం కుర్వంత ఇవ- లక్షితా ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ ఊచురితి॥ యథాదృష్టం ధనుర్భంగాది- యథాశ్రుతం గోవర్ధనోద్ధరణాది- తత్తదనతిక్రమ్య తదనురూపమిత్యర్థః- ప్రత్యక్షం చ తయోః రూపం గజదంతాదియుక్తం- గుణాః శౌర్యా

క్షితిభుజాం శాస్తా స్వపిత్రోశ్శిశుః। మృత్యుర్భోజపతేర్విరాడవిదుషాం తత్త్వం పరం యోగినాం వృష్ణీనాం పరదేవతేతి విదితో రంగం గతస్సాగ్రజః॥ ౧౭॥ హతం కువలయాపీడం దృష్ట్వా తావపి దుర్జయౌ। కంసో మనస్వ్యపి తదా భృశముద్విజే నృప॥ ౧౮॥ తౌ రేజతూ రంగగతౌ మహాభుజౌ విచిత్రవేషాభరణస్రగంబరౌ। యథా నటావుత్తమవేషధారిణౌ మనః క్షిపంతౌ ప్రభయా నిరీక్షతాం॥ ౧౯॥ నిరీక్ష్య తావుత్తమపూరుషౌ తథా మంచస్థితా నాగరరాష్ట్రకా నృపాః। ప్రహర్షవేగోత్కలితేక్షణాననాః పపుర్న తృప్తా నయనైస్తదాననమ్॥ ౨౦॥ పిబంత ఇవ చక్షుర్భ్యాం లిహంత ఇవ జిహ్వయా। జిఘ్రంత ఇవ నాసాభ్యాం శ్లిష్యంత ఇవ బాహుభిః॥ ౨౧॥ ఊచుః పరస్పరం తే వై యథాదృష్టం యథాశ్రుతం। తద్రూపగుణమాధుర్యప్రాగల్భ్యస్మారితా ఇవ॥ ౨౨॥ ఏతౌ భగవతస్సాక్షాద్ధరేర్నారాయణస్య హి। అవతీర్ణావిహాంశేన వసుదేవస్య వేశ్మని॥ ౨౩॥ స ఏష కిల దేవక్యాం జాతో నీతశ్చ గోకులమ్। కాలమేతం వసన్ గూఢో వవృధే నందవేశ్మని॥ ౨౪॥ పూతనానేన నిహతా చక్రవాతశ్చ దానవః। అర్జునౌ ధేనుకః కేశీ గుహ్యకోఽన్యే చ తద్విధాః॥ ౨౫॥ గావస్సపాలా ఏతేన దావాగ్నేః పరిమోచితాః। కాళీయో దమితస్సర్ప ఇంద్రశ్చ విమదః కృతః॥ ౨౬॥ సప్తాహమేకహస్తేన ధృతోఽద్రిప్రవరోఽమునా। వర్షవాతాశనిభ్యశ్చ పరిత్రాతం చ గోకులమ్॥ ౨౭॥ గోప్యోఽస్య నిత్యముదితహసితప్రేక్షణం ముఖమ్। పశ్యంత్యో వివిధాంస్తాపాంస్తరంతి స్మాశ్రమం ముదా॥ ౨౮॥ వదంత్యనేన వంశోఽయం యదోస్సుబహువిశ్రుతః। శ్రియం యశో మహత్త్వం చ లప్స్యతే పరిరక్షితః॥ ౨౯॥ అయం చాస్యాగ్రజశ్శ్రీమాన్ రామః కమలలోచనః। ప్రలంబో నిహతో యేన వత్సకో ధేనుకాదయః॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ జనేష్వేవం బ్రువాణేషు తూర్యేషు నినదత్సు చ। కృష్ణరామౌ సమాభాష్య చాణూరో వాక్యమబ్రవీత్॥ ౩౧॥ హే నందసూనో హే రామ భవంతౌ వీరసంమతౌ। నియుద్ధకుశలౌ శ్రుత్వా రాజ్ఞాహూతౌ దిదృక్షుణా॥ ౩౨॥ ప్రియం రాజ్ఞః ప్రకుర్వంత్యశ్శ్రేయో విందంతి వై ప్రజాః। మనసా కర్మణా వాచా విపరీతమతోఽన్యథా॥ ౩౩॥ నిత్యం ప్రముదితా గోపా వత్సపాలాస్తథా స్ఫుటం। వనేషు మల్లయుద్ధేన క్రీడంతశ్చారయంతి గాః॥ ౩౪॥ తస్మాద్రాజ్ఞః ప్రియం యూయం వయం చ కరవామ హే। భూతాని నః ప్రసీదంతి సర్వభూతమయో నృపః॥ ౩౫॥ తన్నిశమ్యాబ్రవీత్కృష్ణో దేశకాలోచితం వచః। నియుద్ధమాత్మనోఽభీష్టం మన్యమానోఽభినంద్య చ॥ ౩౬॥ ప్రజా భోజపతేరస్య వయం చాపి వనేచరాః। కరవామ ప్రియం నిత్యం తన్నః పరమనుగ్రహః॥ ౩౭॥ బాలా వయం తుల్యబలైః క్రీడిష్యామో యథోచితం। భవేన్నియుద్ధం మాధర్మస్స్పృశేన్మ

దయః- మాధుర్యం హసితాలాపాది- ప్రాగల్భ్యం ధార్ష్ట్యం- తైః స్మారితా ఇవ స్మరణం ప్రాపితా ఇవేత్యర్థః॥ ౨౨॥ విస్మితానాం వాక్యాన్యాహ అష్టభిః॥ ఏతావితి॥ ౨౩॥ స ఇతి॥ కిలేతి సర్వత్రాన్వయః॥ ౨౪॥ పూతనేతి॥ గుహ్యకః శంఖచూడః - అన్యే చ అఘాసురాదయః॥ ౨౫॥ ౨౭॥ గోప్య ఇతి॥ ఆశ్రమం ఈషచ్ఛ్రమయుక్తం ముఖం- అశ్రమం సుఖమితి వా- యద్వా- అశ్రమం యథా భవతి తథా- తరంతి స్మేతి॥ ౨౮॥ వదంతీతి॥ అనేన పరిరక్షితో యదోర్వంశః సుబహువిశ్రుతస్సన్- శ్ర్యాదిలప్స్యత ఇతి వదంతీతి॥ ౨౯॥ అయమితి॥ ధేనుకబకవత్సాసురేషు విపర్యయో కీర్తనవాదేషు అనిశ్చయాత్ ॥ ౩౦॥ జనేష్వితి॥ జనేష్వేవం బ్రువాణేషు సత్సు తదసహమానశ్చాణూరోఽబ్రవీదితి॥ ౩౧॥ ౩౪॥ తస్మాదితి॥ హే కృష్ణ ప్రియం కరవామేతి- రాజ్ఞి ప్రీతే భూతాని చ ప్రసీదేయుః॥ ౩౫॥ ౩౭॥ బాలా ఇతి॥ యథోచితం నియుద్ధం బాహుయుద్ధం భవేత్ -మల్లసభాసదః మ

ఖ్లసభానక్రీడా అధర్మోమాస్పృశేత్ నస్పృశేదిత్యేవమర్థం-హేమల్లేతివా॥౩౮॥ నేతి॥ సహస్రద్విపానాం సత్త్వం
బలంబిభర్తీతి తథా॥౩౯॥తస్మాదితి॥తథాబలిభిర్మాదృశైస్సహ-అనయోః అధర్మః విక్రమ-పరాక్రమం కురు -ముష్టికోఽవిక్ర
మతాదిః ॥౪౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రిచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************
శ్లో॥చతుశ్చత్వారింశే తుమల్లకంసాదిమర్దనమ్।కంసయోషితఆశ్వాసస్తాభ్యః పిత్రోశ్చదర్శనం ఏవమితి॥ చర్చితః ని
శ్చితః ఏవస్య సంకల్పో యస్య సః॥౧॥౨॥౩॥ అరత్నీ ఇతి॥బాహుమూలాత్ బాహుమధ్యాత్ - కనిష్ఠాంగులివ్యతిరేకేణకృత
ముష్టిహస్తౌరత్నీ॥౪॥పరిభ్రామణేతి॥పరిభ్రామణ హస్తాదినుగృహీత్వా పరితశ్చాలనం-విక్షేపోనోదనం- పరిరంభో
బాహుభ్యాంనిష్పీడనం-అవపాతనంఅధఃక్షేపః-ఉత్సర్పణంఉత్సృజ్యపురతోగమనం - అపసర్పణంఅపసృజ్యపృష్ఠతోగ
మనం-ఏతైః ప్రత్యరుంధతాం ప్రత్యావృణుతాం ॥ ౫ ॥ ఉత్థాపనైరితి ॥ ఉత్థాపనంపాదౌజానునీచపిండీకృత్యపతితస్యో
చ్చాటనం ఉన్నయన హస్తాభ్యాముద్ధృత్యనయనం- చాలనం కంఠాదిలగ్నస్యనిస్సారణం- స్థాపనంపాణిపాదాదిపిండీక
రణం-ఏవంపరస్పరమాత్మనో దేహస్యాపచక్రతుః అపకారంకృతవంతౌ ॥౬॥ తదితి॥ తద్యుద్ధంబలాబలవత్ ఏకతోబలం అ

ల్లసభాసదః॥౩౮॥ చాణూరః॥నబాలోనకిశోరస్త్వం బలశ్చబలినాంవరః।లీలయేభోహతోయేనసహస్ర
ద్విపసత్త్వభృత్ ॥౩౯॥తస్మాద్భవద్భ్యాంబలిభిర్యోద్ధవ్యంనానయోఽత్రవై। మయివిక్రమవార్ష్ణేయ
బలేనసహముష్టికః॥౪౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్రిచత్వారింశోఽధ్యాయః. *******
ఏవంచర్చితసంకల్పోభగవాన్మధుసూదనః।ఆససాదాథచాణూరంముష్టికంరోహిణీసుతః॥౧॥ఆస్ఫో
ట్యహస్తౌహస్తాభ్యామాయామ్యైవపునఃపునః। విసృజ్యభూయస్సంగృహ్యపరిక్రమ్యపరస్పరం ॥౨॥ హస్తా
భ్యాంహస్తయోర్బధ్వాపద్భ్యామేవచపాదయోః।విచకర్షతురన్యోన్యంప్రసహ్యవిజిగీషయా ॥౩॥అ
రత్నీద్వేఅరత్నిభ్యాంజానుభ్యాంచైవజానునీ।శిరశ్శీర్ష్ణోరసోరస్తావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥౪॥పరిభ్రా
మణవిక్షేపపరిరంభావపాతనైః।ఉత్సర్పణాపసర్పణైస్తావన్యోన్యం ప్రత్యరుంధతాం ॥౫॥ ఉత్థాపనైరున్న
యనైశ్చాలనైస్స్థాపనైరపి।పరస్పరంజిగీషంతావపచక్రతురాత్మనః॥౬॥తద్బలాబలవద్యుద్ధంసమేతా
స్సర్వయోషితః।ఊచుఃపరస్పరంరాజన్ సానుకంపావరూథశః॥౭॥మహానయంబతాధర్మఏషాంరా
జసభాసదాం।యేబాలబలవద్యుద్ధంరాజ్ఞోఽన్విచ్ఛంతిపశ్యతః॥౮॥క్వవజ్రసారసర్వాంగౌమల్లౌశైలేంద్ర
సన్నిభౌ।క్వచాతిసుకుమారాంగౌకిశోరౌనాప్తయౌవనౌ॥౯॥ ధర్మవ్యతిక్రమోహ్యస్యసమాజస్యధ్రువం
భవేత్।యత్రాధర్మస్సముత్తిష్ఠేన్నస్థేయంతత్రకర్హిచిత్ ॥౧౦॥ నసభాంప్రవిశేత్ప్రాజ్ఞస్సభ్య
దోషాననుస్మరన్।అబ్రువన్విబ్రువన్నజ్ఞోనరఃకిల్బిషమశ్నుతే॥౧౧॥ వల్గతశ్శత్రుమభితఃకృష్ణస్యవద
నాంబుజం।వీక్ష్యతాంశ్రమవార్యుప్తంపద్మకోశమివాంబుభిః॥౧౨॥ కింనపశ్యతరామస్యముఖమాతామ్ర
లోచనం।ముష్టికంప్రతిసామర్షంహాససంరంభశోభనం॥౧౩॥పుణ్యాబతవ్రజభువోయదయంనృలింగ
గూఢఃపురాణపురుషోవనచిత్రమాల్యః।గాఃపాలయన్సహబలఃక్వణయంశ్చవేణుం విక్రీడయాంచతి గి
రిత్రరమార్చితాంఘ్రిః॥౧౪॥గోప్యస్తపఃకిమచరన్యదముష్యరూపంలావణ్యసారమసమోర్ధ్వమనన

స్యతిః అబలంతద్యుద్ధంవిషమమిత్యూచురిత్యర్థః॥౭॥తదేవదర్శయతి॥మహానితి॥యద్వా-తత్ బాలబలవతోర్యుద్ధందృష్ట్వా-
మహానయమధర్మ ఇత్యూచురిత్యన్వయః- బాలయోర్బలవతోశ్చయుద్ధంరాజాచేత్పశ్యేత్తర్హ్యయంవారణీయః-ఏతేతు
రాజ్ఞఃపశ్యతఃస్వయమప్యన్విచ్ఛంతి అనుమన్యంత ఇతి మహానధర్మ ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥బలాబలవద్యుద్ధతాం ప్రపంచయతిపంచ
భిః ॥ క్వేతి॥వజ్రసారాణివజ్రవత్కఠినాని-సర్వాణ్యంగానియయోస్తౌ॥౯॥ధర్మేతి॥ సమాజస్యసభాయాః ॥౧౦॥ అప
రా ఊచుః॥ నేతి॥అబ్రువన్ - జ్ఞాత్వాపితూష్ణీంతిష్ఠన్-విబ్రువన్-విపరీతంబ్రువన్ - అజ్ఞఃనజానామీతిబ్రువన్ అతః
ప్రాజ్ఞస్సభాంనప్రవిశేదిత్యర్థః॥౧౧॥ వల్గత ఇతి॥వల్గతఃశత్రుమభితఃశతోఽపిసర్వతోధావతఃకృష్ణస్యశ్రమవారిణాఉప్తం
వ్యాప్తంవదనాంబుజందృశ్యతాం॥౧౨॥అన్యాఊచుః॥కిమితి॥సామర్షంసక్రోధం-హాసేనసంరంభః ఆవేశః తేనశోభనం॥
౧౩॥అన్యాఊచుః॥ పుణ్యాఇతి॥ నృలింగేనమనుష్యదేహేనగూఢః- వనస్థానిచిత్రాణిమాల్యానియస్యసః-గిరిత్రఃశివఃర
మాచతాభ్యామర్చితావంఘ్రీయస్యసః అయంభావః నిగమాం సభాం-యస్యామయంపరాభూయతే- తాస్తువ్రజభువో
ధన్యాఃయత్ యాసుఅయంకృష్ణోవిశేషతఃక్రీడయాఅంచతిగచ్ఛతీతి॥౧౪॥అహోకష్టమల్పపుణ్యావయంయతోఽస్మాభిరన

వసనే దృష్టోఽయం కృష్ణః గోప్యస్తప బహుపుణ్యా ఇత్యాహ త్రిభిః ॥ గోప్య ఇతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య-రూపం అంగం లావణ్యసారం శ్రేష్ఠం-కించ-అసమోర్ధ్వం-నవిద్యతే సమమూర్ధ్వమధికం చ యస్య తత్-తదపి అనన్యసిద్ధం ఆభరణాదినా అసిద్ధం-కింతు-స్వత ఏవ యశసః శ్రియః ఈశ్వరస్య ఏకాంతధామ ఐశ్వర్యస్య చ అవ్యభిచారిస్థానం - పాఠాంతరే అముష్య ఐశ్వరస్యేత్యన్వయః-ఏవంభూతం అనుసవాభినవం నిత్యనవీనం రూపం యాః నేత్రైః పశ్యంతీతి॥౧౫॥ యా ఇతి॥ కించ-యాః దోహనాదిష్వేనం గాయంతి-తాః వ్రజస్త్రియో ధన్యాః ప్రేంఖేంఖనం డోలాందోళనం-ఉక్షణం సేచనం -కథంభూతాః ఉరుక్రమచిత్తయానాః ఉరుక్రమే చిత్తం తేనైవ యానం సర్వవిషయప్రాప్తిర్యాసాం తాః - పాఠాంతరే ఉరుక్రమం చింతయంత్య ఇత్యర్థః-కుతః అనురక్తధియః ఆర్ద్రధియః తత్ప్రలింగం అశ్రుకంఠ్యః॥౧౬॥ అపిచ ప్రాతరితి॥ యా అబలాః-అస్య వేణుం నిశమ్య గృహాత్తూర్ణం నిర్గమ్య పథి సస్మితముఖం పశ్యంతి-తాః భూరిపుణ్యా ఇతి॥౧౭॥ ఏవమితి॥ ఏవం సభయం బ్రువా

న్యసిద్ధం। దృగ్భిః పిబంత్యనుసవాభినవం దురాపమేకాంతధామ యశసః శ్రియ ఐశ్వరస్య॥౧౫॥ యా దోహనేఽవహననే మథనోపలేపప్రేంఖేంఖనార్భరుదితోక్షణమార్జనాదౌ। గాయంతి చైనమనురక్తధియోఽశ్రుకంఠ్యో ధన్యా వ్రజస్త్రియ ఉరుక్రమచిత్తయానాః॥౧౬॥ ప్రాతర్వ్రజాద్వ్రజత ఆవిశతశ్చ సాయం గోభిస్సమం క్వణయతోఽస్య నిశమ్య వేణుం। నిర్గమ్య తూర్ణమబలాః పథి భూరిపుణ్యాః పశ్యంతి సస్మితముఖం సదయావలోకం॥౧౭॥ ఏవం ప్రభాషమాణాసు స్త్రీషు యోగేశ్వరో హరిః। శత్రుం హంతుం మనశ్చక్రే భగవాన్ భరతర్షభ॥౧౮॥ ఉపశ్రుత్య గిరః స్త్రీణాం పుత్రస్నేహశుచాతురౌ। పితరావన్వతప్యేతాం పుత్రయోరబుధౌ బలం॥౧౯॥ తైస్తైర్నియుద్ధవిధిభిరుభౌ చాణూరకేశవౌ। యుయుధాతే యథాన్యోన్యం తథైవ బలముష్టికౌ॥౨౦॥ భగవద్గాత్రనిష్పాతైర్వజ్రనిష్పేషనిష్ఠురైః। చాణూరో భజ్యమానాంగో ముహుర్గ్లానిమవాప హ॥౨౧॥ స శ్యేనవేగ ఉత్పత్య ముష్టీకృత్య కరావుభౌ। భగవంతం వాసుదేవం క్రుద్ధో వక్షస్యబాధత॥౨౨॥ నాచలత్తత్ప్రహారేణ మాలాహత ఇవ ద్విపః। బాహ్వోర్నిగృహ్య చాణూరం బహుశో భ్రామయన్ హరిః॥౨౩॥ భూపృష్ఠే పోథయామాస తరసా క్షీణజీవితం। విస్రస్తాకల్పకేశస్రగింద్రధ్వజ ఇవాపతత్॥౨౪॥ తథైవ ముష్టికః పూర్వం స్వముష్ట్యాభిహతేన వై। బలభద్రేణ బలినా తలేనాభిహతో భృశం॥౨౫॥ ప్రవేపితస్స రుధిరముద్వమన్ ముఖతోఽర్దితః। వ్యసుః పపాతోర్వ్యుపస్థే వాతాహత ఇవాంఘ్రిపః॥౨౬॥ తతః కూటమనుప్రాప్తం రామః ప్రహరతాం వరః। అవధీల్లీలయా రాజన్ సావజ్ఞం వామముష్టినా॥౨౭॥ తర్హ్యేవ హి శలః కృష్ణపదాపహతశీర్షకః। ద్విధా విశీర్ణస్తోశలక ఉభావపి నిపేతతుః॥౨౮॥ చాణూరే ముష్టికే కూటే శలే తోశలకే హతే। శేషాః ప్రదుద్రువుర్మల్లాస్సర్వే ప్రాణపరీప్సవః॥౨౯॥ గోపాన్వయస్యానాకృష్య తైస్సంసృజ్య విజహ్రతుః। వాద్యమానేషు తూర్యేషు వల్గంతౌ రుతనూపురౌ॥౩౦॥ జనాః ప్రజహృషుస్సర్వే కర్మణా రామకృష్ణయోః। ఋతే కంసం విప్రముఖ్యాస్సాధవస్సాధు సాధ్వితి॥౩౧॥ హతేషు మల్లవర్యేషు విద్రుతేషు చ భోజరాట్। న్యవారయత్స్వతూర్యాణి వాక్యం చేదమువాచ హ॥౩౨॥ నిస్సారయత దుర్వృత్తౌ వసుదేవాత్మజౌ పురాత్। ధనం హరత గోపానాం నందం బధ్నీత దుర్మతిం॥౩౩॥ వసుదేవస్తు దుర్మేధా హన్యతామాశ్వసత్తమః। ఉగ్రసేనః పితా చాపి సానుగః పరపక్షగః॥

కంసవధఘుష్టః.

ణాసు స్త్రీషు తాసాం భయనివృత్తయే కృష్ణః శత్రుం హంతుం మనశ్చక్రే॥౧౮॥ ఉపశ్రుత్యేతి॥ సభయాః స్త్రీణాం గిరః శ్రుత్వా పుత్రయోః స్నేహేన యా శుక్ తయా ఆతురౌ విహ్వలౌ - పుత్రయోః బలమజానంతౌ పితరౌ అనుతాపం ప్రాప్తావితి॥౧౯॥ ౨౦॥ భగవదితి॥ తథా భగవతో గాత్రాణాం అరత్నిజాన్వాదీనాం-నిష్పాతైః ప్రహారైః - వజ్రస్యేవ నిష్పేషః తీవ్రః పాతః-తద్వన్నిష్ఠురైః-భజ్యమానాంగః శ్లథగాత్రః॥౨౧॥ స ఇతి॥ శ్యేనస్యేవ వేగో యస్య సః చాణూరః-అబాధత అతాడయత్॥౨౨॥౨౩॥ భూపృష్ఠ ఇతి॥ భూపృష్ఠే భువః ఉపరి పోథయామాస అస్ఫోటయత్ -ఇంద్రధ్వజో వజ్రం-యద్వా-ఇంద్రధ్వజో నామ గౌడదేశేషు ప్రసిద్ధః - కస్మింశ్చిదుత్సవే మహాస్తంభో ధ్వజపతాకాద్యలంకృతః పురుషాకృతిరుచ్ఛ్రీయతే - స యథా పతతి తద్వదితి॥౨౪॥౨౫॥ ప్రవేపిత ఇతి॥ అర్దితః పీడితః ఉర్వ్యుపస్థే భూతలే॥౨౬॥ ౨౯॥ గోపానితి ॥ వల్గంతౌ నృత్యాదికుర్వంతౌ॥౩౦॥ జనా ఇతి॥ సాధు సాధ్వితి వదంతః॥౩౧॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥ అవ్యయః-అశ్రమః లఘిమ్నా లాఘవేన॥౩౫॥

౩౬||తమితి|| దుర్విషహముగ్రం-తేజో యస్య సః కృష్ణః ||౩౭|| ప్రగృహ్యేతి|| గరిష్ఠత్వాయ విశ్వాశ్రయత్వము
క్తం తత్ర హేతుః-అబ్జనాభః కుత స్తస్యోపర్యేవ పాతయతః ఆత్మతంత్రః ||౩౯||౪౦|| తస్యేతి|| నిర్వేశో నిష్కృతిః ఆనృణ్యమి
త్యర్థః-తదా ఋణినస్సంత స్తేభ్యధావన్ ||౪౧|| తథేతి|| తథాద్యుక్ అతిరభసో వేగో యేషాం తాన్ - సంయత్తానుద్యుక్తాన్||
౪౨||౪౪|| శయానానితి|| శోచంత్యో విలాపాంశ్చక్రుః-శుచః అశ్రూణి||౪౫|| హా నాథేతి || ధర్మజ్ఞేత్యాదీని విలాపే ప్రేమ
సంబోధనాని||౪౬|| త్వయేతి|| త్వదియా వయమివ త్వయా పత్యా విరహితా పురీయం న శోభత ఇతి స్వదృష్ట్యాభిధానం ||౪౭||
అనాగసామితి|| అనాగసామితి ఉపరమార్థాభిధానం ||౪౮|| సర్వేషామితి || ఏషకృష్ణః ప్రభవంత్యస్మాదితి ప్రభవః - అపి
యంత్యస్మిన్నిత్యప్యయః-స చ స చ తస్య అవధ్యానం అవజ్ఞానం కరుం శీలం యస్య సః||౪౯||౫౦|| మాతరమితి || ఆస్పృశ్యేతి
పత్ స్పృష్ట్వా||౫౧|| దేవకీతి|| పుత్రభ్రాంతిం విహాయ జగదీశ్వరావితి జ్ఞాత్వా-శంకితౌ సంతౌ న సస్వజాతే నాలింగితవం

గః||౩౪|| ఏవం వికత్థమానే వై కంసే ప్రకుపితోవ్యయః| లఘిమ్నోత్పత్య తరసా మంచముత్తుంగమారుహత్||
౩౫||తమాపతంతమాలోక్య మృత్యుమాత్మన ఆసనాత్ | మనస్వీ సహసోత్థాయ జగృహే సోసిచర్మణీ ||
౩౬||తం ఖడ్గపాణిం విచరంతమాశు శ్యేనం యథా దక్షిణసవ్యమంబరే| సమగ్రహీద్దుర్విషహోగ్రతే
జా యథోరగం తార్క్ష్యసుతః ప్రసహ్య||౩౭|| ప్రగృహ్య కేశేషు చలత్కిరీటం నిపాత్య రంగోపరి తుంగమం
చాత్ | తస్యోపరిష్టాత్స్వయమబ్జనాభః పపాత విశ్వాశ్రయ ఆత్మతంత్రః|| ౩౮||తం సంపరేతం విచకర్ష భూ
మౌ హరిర్యథేభం జగతో విపశ్యతః| హా హేతి శబ్దస్సుమహాం స్తదాభూదుదీరితస్సర్వజనైర్నరేంద్ర||౩౯||
స నిత్యదోద్విగ్నధియా తమీశ్వరం పిబన్నదన్వా విచరన్ స్వపన్ శ్వసన్| దదర్శ చక్రాయుధమగ్రతో య
త స్తదేవ రూపం దురవాపమాప||౪౦|| తస్యానుజా భ్రాతరోష్టౌ కంకన్యగ్రోధకాదయః | అభ్యధావన్నతి
క్రుద్ధా భ్రాతుర్నిర్వేశకారిణః||౪౧|| తథాతిరభసాంస్తాంస్తు సంయత్తాన్ రోహిణీసుతః| అహన్ పరిఘము
ద్యమ్య పశూనివ మృగాధిప||౪౨|| నేదుర్దుందుభయో వ్యోమ్ని బ్రహ్మేశాద్యా విభూతయః | పుష్పైః కి
రంత స్తం ప్రీతాశ్శశంసుర్ననృతుస్స్త్రియః||౪౩|| తేషాం స్త్రియో మహారాజ సుహృన్మరణదుఃఖితాః| త
త్రాభ్యయుర్వినిఘ్నంత్యశ్శీర్షాణ్యశ్రువిలోచనాః||౪౪|| శయానాన్ వీరశయ్యాయాం పతీనాలింగ్య శో
చతీః| విలేపుస్సుస్వరం నార్యో విసృజంత్యో ముహుశ్శుచః||౪౫ || హా నాథ ప్రియ ధర్మజ్ఞ కరుణానాథవ
త్సల| త్వయా హతేన నిహతా వయం తే సగృహప్రజాః||౪౬|| త్వయా విరహితా పత్యా పురీయం పురుషర్షభ
భ| న శోభతే వయమివ నివృత్తోత్సవమంగళా||౪౭|| అనాగసాం త్వం భూతానాం కృతవాన్ ద్రోహముల్బ
ణమ్| తేనేమాం భో దశాం నీతో భూతధ్రుక్కో లభేత శం | ౪౮ || సర్వేషామేవ భూతానామేష హి ప్రభ
వాప్యయః| గోప్తా చ తదవధ్యాయీ న క్వచిత్సుఖమేధతే||౪౯|| శ్రీశుకః|| రాజయోషిత ఆశ్వాస్య భగవా
న్లోకభావనః| యామాహుర్లౌకికీం సంస్థాం హతానాం సమకారయత్ || ౫౦ || మాతరం పితరం చైవ
మోచయిత్వాథ బంధనాత్ | కృష్ణరామౌ వవందాతే శిరసా స్పృశ్య పాదయోః||౫౧|| దేవకీ వసుదేవశ్చ వి
జ్ఞాయ జగదీశ్వరౌ| కృతసంవందనౌ పుత్రౌ సస్వజాతే న శంకితౌ ||౫౨|| ****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుశ్చత్వారింశోధ్యాయః,

శ్రీశుకః|| పితరావుపలబ్ధార్థౌ విదిత్వా పురుషోత్తమః| మా భూదితి నిజాం మాయాం తతాన జనమోహినీమ్||
౧||ఉవాచ పితరావేత్య సాగ్రజస్సాత్వతర్షభః| ప్రశ్రయావనతః ప్రీణన్నంబ తాతేతి సాదరమ్ || ౨ ||

తౌ కింతు బద్ధాంజలీ తస్థతురిత్యర్థః|| ౫౨|| శ్లో|| ప్రసహ్య హత్వా హస్తీంద్రం మల్లేంద్రాన్ మల్లలీలయా| భీభత్సచరితం
కంసం సఖిభిస్సమమారయత్ || శ్రీధరీయోయం శ్లోకః|| ********************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుశ్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో|| పంచచత్వారింశకేథ పిత్రునందాదిసాంత్వనమ్| ఉగ్రసేనాభిషేకశ్చ గురౌ వాసాత్పురాగమః|| పితరావితి|| ఉపలబ్ధా
ర్థౌ విదిత్వేతి అయమర్థః- ఉపసమీపే ఆవయోః పుత్రబుద్ధ్యా సాంసారికపరమసుఖభోగాత్పూర్వమేవ లబ్ధార్థౌ లబ్ధః-ఆవా
మీశ్వరామితి ప్రాప్తః పరమజ్ఞానరూపః-అర్థః యాభ్యాం తథా తౌ జ్ఞాత్వా -మయి ప్రసన్నే సత్యనయోర్జ్ఞానం నామ
కిం దుర్లభం స్యాత్ -మద్లభం తు మయి పుత్రప్రేమ అత ఇదానీమేవ తత్త్వజ్ఞానం మా భూదితి నిజాం స్వాధీనాం మాయాం

తయోః ప్రసారితవానితి॥౧॥ తదేవదర్శయన్నష్టభిః॥ ఉవాచేతి॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్ సాదరం అబ్రవీత్॥౨॥ నేతి॥ అస్మత్తః అస్మన్నిమిత్తం నిత్యముత్కంఠితయోరపి యువయోః పుత్రాభ్యాం కృత్వా బాల్యపౌగండకైశోరాః తత్తదవస్థానుభవసుఖానీత్యర్థః యువయోర్నాభవన్నితి - అస్మత్తః పుత్రాభ్యామితి సామానాధికరణ్యం వా॥౩॥ కించ ఆవామేవైవమీహావిత్యాహ॥ నేతి॥ పితృగేహస్థాః యాం ముదం విందంతే సా చ న లబ్ధేతి॥౪॥ ఏవం తావత్ శ్లోకద్వయేన యువయోరావయోశ్చ కామహానిర్జాతేత్యుక్తం - ఆవయోః పునర్యుష్మత్పరిచర్యాలోపేన ధర్మహానిరపి జాతేత్యాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వేషాం ధర్మాద్యర్థానాం సంభవో యస్మిన్ స దేహః - యతః యాభ్యాం జనితః పోషితశ్చ - తయోః పిత్రోః నిర్వేశమానృణ్యమిత్యర్థః మర్త్యః శతసంవత్సరమాత్రేణాయుషా న ప్రాప్నోతి॥౫॥ యఇతి॥ తన్మధ్యే పితృభృత్యేషు ప్రియః కల్యః సమర్థస్సన్నపి- దేహధనేన చ పిత్రోర్వృత్తిం జీవికాం న సంపాదయేత్ -తం ప్రేత్య లోకాంతరే యమదూతాః స్వస్యైవ మాంసం ఖాదయం

నాస్మత్తో యువయోస్తాత నిత్యోత్కంఠితయోరపి। బాల్యపౌగండకైశోరాః పుత్రాభ్యామభవన్ క్వచిత్॥
౩॥ న లబ్ధో దైవహతయోర్వాసో నౌ భవదంతికే। యాం బాలాః పితృగేహస్థా విందంతే లాలితా ముదం॥
౪॥ సర్వార్థసంభవో దేహో జనితః పోషితో యతః। న తయోర్యాతి నిర్వేశం పిత్రోర్మర్త్యః శతాయుషా॥౫॥ యస్తయోరాత్మజః కల్ప ఆత్మనా చ ధనేన చ। వృత్తిం న దద్యాత్తం ప్రేత్య స్వమాంసం ఖాదయంతి హి॥౬॥ మాతరం పితరం వృద్ధం భార్యాం సాధ్వీం సుతం శిశుం। గురుం విప్రం ప్రపన్నం చ కల్పోఽబిభ్రచ్ఛ్వసన్మృతః॥ ౭॥ తన్నావకల్పయోః కంసాన్నిత్యముద్విగ్నచేతసోః। మోఘమేతే వ్యతిక్రాంతా దివసా వామనర్చతోః॥౮॥ తత్క్షంతుమర్హథస్తాత మాతర్నౌ పరతంత్రయోః। అకుర్వతోర్వాం శుశ్రూషాం క్లిష్టయోర్దుర్హృదా భృశం॥౯॥ ఇత్థం మాయామనుష్యస్య హరేర్విశ్వాత్మనో గిరా। మోహితావంకమారోప్య పరిష్వజ్యాపతుర్ముదం॥ ౧౦॥ సించంతావశ్రుధారాభిః స్నేహపాశేన చావృతౌ। న కించిదూచతూ రాజన్ బాష్పకంఠౌ విమోహితౌ॥౧౧॥ ఏవమాశ్వాస్య పితరౌ భగవాన్ దేవకీసుతః। మాతామహం తూగ్రసేనం యదూనామకరోత్పతిం॥౧౨॥ ఆహ చాస్మాన్ మహారాజ ప్రజాస్త్వాజ్ఞప్తుమర్హసి । యయాతిశాపాద్యదుభిర్నాసితవ్యం నృపాసనే॥౧౩॥ మయి భృత్య ఉపాసీనే భవతో విబుధాదయః। బలిం హరంత్యవనతాః కిముతాన్యే నరాధిపాః॥౧౪॥ ఇత్యుక్త్వాహ్వాయ పవనముగ్రసేనాయ భూభుజే। సుధర్మాఖ్యాం సభాం శక్రాదాహరేత్యాహ కేశవః॥ ౧౫ ॥ మారుతశ్చ తథాహేంద్రం వాసుదేవస్య శాసనాత్। ప్రాయచ్ఛద్దేవరాజోఽపి సభాం కృష్ణానుభావవిత్॥౧౬॥ సర్వాన్ స్వాన్ జ్ఞాతిసంబంధాన్ దిగ్భ్యః కంసభయాగతాన్। యదువృష్ణ్యంధకమధుదాశార్హకుకురార్యకాన్॥౧౭॥ సభాజితాన్ సమాశ్వాస్య విదేశావాసకర్శితాన్। న్యవాసయత్స్వగేహేషు విత్తైస్సంతర్ప్య విశ్వదృక్॥౧౮॥ కృష్ణసంకర్షణభుజైర్గుప్తా లబ్ధమనోరథాః। గృహేషు రేమిరే సిద్ధాః కృష్ణరామగతజ్వరాః॥౧౯॥ వీక్షంతోఽహరహః ప్రీతా ముకుందవదనాంబుజం। నిత్యం ప్రముదితం శ్రీమత్సదయస్మితవీక్షణం॥ ౨౦ ॥ తత్ర ప్రవయసోఽప్యాసన్ యువానోఽతిబలౌజసః। పిబంతోఽక్షైర్ముకుందస్య ముఖాంభోజసుధాం ముహుః॥౨౧॥ శ్రీశుకః ॥ అథ నందం సమాసాద్య భగవాన్ దేవకీసుతః। సంకర్షణశ్చ రాజేంద్ర పరిష్వజ్యేదమూచతుః॥ ౨౨॥ పితర్యువాభ్యాం స్నిగ్ధాభ్యాం పోషితౌ లాలితౌ భృశం। పిత్రోరభ్యధికా ప్రీతిరాత్మజేష్వాత్మనోఽపి హి॥౨౩॥ స పితా సా పి జననీ యౌ పు

తి హి శ్వమాంసమితి వా॥౬॥ కించ- మాత్రాదిశుశ్రూషామకుర్వన్ విఫలజీవితశ్చ భవతీత్యాహ॥ మాతరమితి॥ అబిభ్రత్ అపుష్ణన్ శ్వసన్నపి మృతతుల్య ఏవేత్యర్థః॥ ౭॥ తదితి॥ తత్తస్మాన్నౌ ఆవయోః- మోఘం వ్యర్థం అనర్చతోః॥ ౮॥ తదితి॥ దుర్హృదా కంసేన॥౯॥౧౧॥ ఏవమితి॥ ఆశ్వాస్య సాంత్వయిత్వా॥౧౨॥ ఆహేతి॥ త్వమేవాజ్ఞాపయేతి మా వదేత్యాహ- యయాతిశాపాదితి- తవ తు యాదవత్వేఽపి మదాజ్ఞయా న దోష ఇతి భావః॥ ౧౩॥ మమ తాదృశీ శక్తిర్నాస్తీతి చేత్తత్రాహ॥ మయీతి॥ మత్ప్రసాదేన సర్వం భవిష్యతీత్యర్థః॥౧౪॥౧౬॥ సర్వానితి॥ స్వాన్ జ్ఞాతీన్ సంబంధినశ్చ దిగ్భ్యః ఆనాయ్యేతి॥ ౧౭॥౧౮॥ కృష్ణేతి॥ సిద్ధాః పూర్ణాః కృష్ణరామాభ్యాం గతో నివృత్తో జ్వరస్తాపో యేషాం తే॥౧౯॥ వీక్షంత ఇతి॥ సదయస్మితం వీక్షణం యస్మిన్ తత్॥౨౦॥ తత్రేతి॥ ప్రవయసో వృద్ధా అపి అతిశయితం బలమోజశ్చ యేషాం తే॥౨౧॥ ౨౨॥ పితరితి॥ భృశం ఆత్మనోఽప్యాధిక్యేన పోషితౌ- న వాశ్చర్యమేతదిత్యాహ- పిత్రోరితి- ఆత్మనో దేహాదప్యాత్మజేషు అభ్యధికా హి ప్రీతిరితి॥

౨౩॥ దేవకీవసుదేవయోః పుత్రౌ యువాం నాస్మత్పుత్రావితి న వాచ్యమిత్యాహ॥ సపితేతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ స వ్రజం వ్రజవాసిభిస్సహితః ఉపాయనైస్స్వర్ణరజతాదిరక్తకాంస్యపాత్రాదిభిః తత్పాత్రభృతిభిః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అథేతి॥ పురోధసా గర్గాచార్యేణ ద్విజసంస్కృతిం ఉపనయనం॥ ౨౮॥ తేభ్య ఇతి॥ గావో గాః రుక్మస్య మాలా విద్యంతే యాసాం తాః క్షౌమవస్త్రమాలావతీః॥ ౨౯॥ యా ఇతి॥ యాః పూర్వం మనోదత్తా అసత్తాపవాదదాత్ - నను తాః కంసేన అపహృతాః సత్యం రాజగోష్ఠాదాచ్ఛిద్య దత్తా ఇత్యాహ కంసేనాధర్మత ఇతి॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ గాయత్రం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం॥ ౩౧॥ ప్రభవావితి॥ ప్రకర్షేణ భవం త్యాఖ్యామితి ప్రభవౌ - అత ఏవ సర్వజ్ఞౌ స్వతఃసిద్ధం అమలం జ్ఞానం ప్రచ్ఛాదయంతౌ నరచేష్టితైః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యథేతి॥ యథాయథావత్ - ఉపసాద్య ప్రాప్య గురౌ వృత్తిమనిందితాం గ్రాహయంతౌ శిక్షయంతౌ - గురుముపేతౌ ఉపగతౌ సేవితవంతావిత్యర్థః॥ ౩౪॥ తయోరితి॥ శుద్ధో భావో యాసు తాభిరనువృత్తిభిః - సాంగోపనిషదః అంగాని శిక్షాదీని తైరుపనిషద్భిశ్చ సహితాన్॥ ౩౫॥ సరహస్యమితి॥ సరహస్యం మంత్రదేవతాజ్ఞానసహితం - ధర్మాన్ మన్వాదిధర్మశాస్త్రాణి - న్యాయపథాన్ మీమాంసాదీన్ - ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం షడ్విధాం - సంధివిగ్రహయానాసనద్వైధమాశ్రయ ఇత్యేవం షడ్విధాం - రాజనీతిం॥ ౩౬॥ సర్వమితి॥ సకృన్నిగదమాత్రేణ ఏకవారం గురూచ్చారణమాత్రేణ॥ ౩౭॥ అహో

ష్ణితస్స్వపుత్రవత్। శిశూన్ బంధుభిరుత్సృష్టానకల్యైః పోషరక్షణే॥ ౨౪॥ యాత యూయం వ్రజం తాత వయం చ స్నేహదుఃఖితాన్। జ్ఞాతీన్ వో ద్రష్టుమేష్యామో విధాయ సుహృదాం సుఖమ్॥ ౨౫॥ ఏవం సాంత్వయ్య భగవాన్నందం సవ్రజమచ్యుతః। వాసోఽలంకారకుప్యాద్యైరర్హయామాస సాదరమ్॥ ౨౬॥ ఇత్యుక్తస్తౌ పరిష్వజ్య నందః ప్రణయవిహ్వలః। పూరయన్నశ్రుభిర్నేత్రే సహ గోపైర్వ్రజం యయౌ॥ ౨౭॥ అ

* శ్రీకృష్ణరామయోః ఉపనయన వేదశాస్త్రాధ్యయన గురుపుత్రానయనాదికథాప్రారంభఘట్టః *

థ శూరసుతో రాజన్ పుత్రయోస్సమకారయత్। పురోధసా బ్రాహ్మణైశ్చ యథావద్ద్విజసంస్కృతిం॥ ౨౮॥ తేభ్యోఽదాద్దక్షిణా గావో రుక్మమాలాస్స్వలంకృతాః। స్వలంకృతేభ్యస్సంపూజ్య సవత్సాః క్షౌమమాలినీః॥ ౨౯॥ యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనోదత్తా మహామతిః। తాశ్చాదదాదనుస్మృత్య కంసేనాధర్మతో హృతాః॥ ౩౦॥ తతశ్చ లబ్ధసంస్కారౌ ద్విజత్వం ప్రాప్య సువ్రతౌ। గర్గాద్యదుకులాచార్యాద్గాయత్రం వ్రతమాస్థితౌ॥ ౩౧॥ ప్రభవౌ సర్వవిద్యానాం సర్వజ్ఞౌ జగదీశ్వరౌ। నాన్యసిద్ధామలం జ్ఞానం గూహమానౌ నరేహితైః॥ ౩౨॥ అథో గురుకులే వాసమిచ్ఛంతావుపజగ్మతుః। కాశ్యం సాందీపనం నామ అవంతీపురవాసినం॥ ౩౩॥ యథోపసాద్య తౌ దాంతౌ గురౌ వృత్తిమనిందితాం। గ్రాహయంతావుపేతౌ స్మ భక్త్యా దేవమివాదృతౌ॥ ౩౪॥ తయోర్ద్విజవరస్తుష్టశ్శుద్ధభావానువృత్తిభిః। ప్రోవాచ వేదానఖిలాన్ సాంగోపనిషదో గురుః॥ ౩౫॥ సరహస్యం ధనుర్వేదం ధర్మాన్ న్యాయపథాంస్తథా। తథా చాన్వీక్షికీం విద్యాం రాజనీతిం చ షడ్విధాం॥ ౩౬॥ సర్వం తద్ద్విబుధశ్రేష్ఠౌ సర్వవిద్యాప్రవర్తకౌ। సకృన్నిగదమాత్రేణ తౌ సంజగృహతుర్నృప॥ ౩౭॥ అహోరాత్రైశ్చతుష్షష్ట్యా సంయతౌ తావతీః కలాః। గురుదక్షిణయాచా

రాత్రైరితి॥ తావతీః చతుష్షష్టికలాః - తాశ్చ శైవతంత్రప్రోక్తా లిఖ్యంతే - యథా గీతం వాద్యం నృత్తం నాట్యం - ఆలేఖ్యం తిలకం - నానారచనా - విశేషకచ్ఛేద్యం - తండులకుసుమబలివికారాః - పుష్పాస్తరణం అదర్శనం - వసనాంగరాగాః - మణిభూమికాకర్మ - శయనరచనం - ఉదకవాద్యముదకఘాతః - చిత్రయోగాః - మాల్యగ్రథనవికల్పాః - శేఖరాపీడయోజనం నైపథ్యయోగాః - కర్ణపత్రయోగాః - సుగంధయుక్తిభూషణయోజనం - ఐంద్రజాలం కౌచుమారయోగః - హస్తలాఘవం చిత్రశాకాపూపముఖభక్ష్యవికారక్రియాః - పానకరసరాగాసవయోజనం - సూచీపానకర్మ - సూత్రక్రీడా - సర్వవస్తుప్రకృతినిర్మాణం - వీణాడమరుకవాద్యాని - ప్రహేలికా - స్వస్మిన్నరూపరచనా - దుర్వంచకయోగాః పుస్తకవాచనం - నాటకాఖ్యాయికాదర్శనం - కావ్యసమస్యాపూరణం - పట్టికావేత్రబాణవికల్పాః - తర్కకర్మాణి తక్షణం - వాస్తువిద్యా - రూప్యరత్నపరీక్షా - ధాతువాదః - మణిరాగజ్ఞానం - ఆకరజ్ఞానం - వృక్షాయుర్వేదయోగాః - మేషకుక్కుటలావకయుద్ధవిధిః - శుకశారికాప్రలాపనం - ఉత్సాదనం - కేశమార్జనకౌశలం - అక్షరముష్టికాకథనం - మ్లేచ్ఛితవికల్పః - దేశభాషాజ్ఞానం - పుష్పశకటికానిమిత్తజ్ఞానం యంత్రమాతృకా ధారణమాతృకా సంవాచ్యం మానసీ కావ్యక్రియా - అభిధానకోశః - ఛందోజ్ఞానం - క్రియాకల్పాః - ఛలితయోగాః వస్త్రగోపనాని - ద్యూతవిశేషః - ఆకర్షక్రీడా బాలక్రీడనకాని - వైనాయికీనాం వైజయికా

నాంచ వైయాసికీనాంచ విద్యానాం జ్ఞానాని - ఇతిచతుష్షష్టికలాః - గృహీతవిద్యౌ గురుదక్షిణయా ఆచార్యం ఛందయామాసతుః ఉపలోభితవంతౌ॥౩౭॥ ద్విజ ఇతి॥ ప్రభాసే క్షేత్రే మహార్ణవే మృతం బాలం వరయామాస॥౩౮॥ తథేతి ॥ ఈశ్వరావితి విదిత్వా జ్ఞాత్వా సముద్రస్తయోరర్హణమాజహారేతి॥౪౦॥౪౧॥ నేతి॥ పంచజనస్త్వసురః అహార్షీత్ - స వమహార్ణమమాసాద్య ఇత్యర్థః॥౪౨॥౪౫॥ శంఖేతి॥ సపర్యాం పూజాం॥౪౬॥ ఉవాచేతి॥ సర్వేషాం భూతానామాశయాః అంతఃకరణాని- తాన్యాలయో నివాసో యస్య తం॥౪౭॥ గురుపుత్రమితి॥ నిజం కర్మైవ నిబంధనం యస్య తం. తథాభూతమపి మదాజ్ఞాపురస్కారేణ ఆనయత స్తేన దోషః ఇత్యర్థః॥౪౮॥౪౯॥ సమ్యగితి॥ వత్సేతి ప్రాధాన్యేన ఏకస్య సంబోధనం- గురోర్నిష్క్రియః గురుదక్షిణా - యుష్మద్విధగురోః కామానాం మధ్యే కో ను కామో అవశిష్యతే? కోపీతి॥౫౦॥౫౧ ॥ గురుణేతి॥ అనిలవత్ రంహో వేగో యస్య తేన- పర్జన్యో మేఘః తద్వన్నినదో యస్య తేన॥౫౨॥ సమనందన్నితి॥ నష్టం అదృష్టం తత్పునర్లబ్ధం ధనం

ర్యం ఛందయామాసతుర్నృప॥౩౭॥ ద్విజస్తయోస్తం మహిమానమద్భుతం సంలక్ష్య రాజన్నతిమానుషీం మతిం। సమ్మంత్ర్య పత్న్యా స మహార్ణవే మృతం బాలం ప్రభాసే వరయాంబభూవ ॥౩౮॥ తథేత్యథారుహ్య మహారథౌ రథం ప్రభాసమాసాద్య దురంతవిక్రమౌ । వేలాముపవ్రజ్య నిషీదతుః క్షణం సింధుర్విదిత్వార్హణమాహరత్తయోః॥౪౦॥ తమాహ భగవానాశు గురుపుత్రః ప్రదీయతాం । యోఽసావిహ త్వయా గ్రస్తో బాలకో మహతోర్మిణా॥౪౧॥ సింధుః॥ నాహార్షమహం దేవ దైత్యః పంచజనో మహాన్। అంతర్జలచరః కృష్ణ శంఖరూపధరోఽసురః॥౪౨॥ ఆస్తే తేనాహృతో నూనం గురుపుత్రస్తవ ప్రభో। జలమావిశ్య తం హత్వా గృహ్యతామిత్యువాచ హ॥౪౩॥ తదసౌ జలమావిశ్య హత్వా తం జలవాసినం। విదార్య జఠరం తస్య నాపశ్యదుదరేఽర్భకం॥ తదంగప్రభవం శంఖమాదాయ రథమావిశత్ ॥౪౪॥ తతస్సంయమనీం నామ యమస్య దయితాం పురీం। గత్వా జనార్దనశ్శంఖం ప్రదధ్మౌ సహలాయుధః॥౪౫॥ శంఖనిర్హ్రాదమాకర్ణ్య ప్రజాసంయమనో యమః। తయోస్సపర్యాం మహతీం చక్రే భక్త్యుపబృంహితాం॥౪౬॥ ఉవాచావనతః కృష్ణం సర్వభూతాశయాలయం। లీలామనుష్యయోర్విష్ణో యువయోః కరవామ కిం॥౪౭ ॥ శ్రీభగవాన్॥ గురుపుత్రమిహానీతం నిజకర్మనిబంధనమ్। ఆనయస్వ మహాభాగ మచ్ఛాసనపురస్కృతః॥౪౮॥ తథేతి తేనోపనీతం గురుపుత్రం యదూత్తమౌ। దత్త్వా స్వగురవే భూయో వృణీష్వేతి తమూచతుః॥౪౯॥ గురుః॥ సమ్యక్సంపాదితో వత్స భవద్భ్యాం గురునిష్క్రియః। కో ను యుష్మద్విధగురోః కామానామవశిష్యతే॥౫౦॥ గచ్ఛతం స్వగృహం వీరౌ కీర్తిర్వామస్తు పావనీ॥౫౧॥ గురుణైవమనుజ్ఞాతౌ రథేనానిలరంహసా । ఆయాతౌ స్వపురం తాత పర్జన్యనినదేన వై॥౫౨॥ సమనందన్ ప్రజాస్సర్వాః దృష్ట్వా రామజనార్దనౌ । అపశ్యంత్యో బహ్వహాని నష్టలబ్ధధనా ఇవ॥౫౩॥ ***********************************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-పంచచత్వారింశోఽధ్యాయః.*—

గోకులం ప్రతి ఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభః.

శ్రీశుకః॥ వృష్ణీనాం ప్రవరో మంత్రీ కృష్ణస్య దయితస్సఖా । శిష్యో బృహస్పతేస్సాక్షాదుద్ధవో బుద్ధిసత్తమః॥౧॥ తమాహ భగవాన్ ప్రేష్ఠం భక్తమేకాంతినం క్వచిత్। గృహీత్వా పాణినా పాణిం ప్రపన్నార్తిహరో హరిః॥౨॥ గచ్ఛోద్ధవ వ్రజం సౌమ్య పిత్రోర్నః ప్రీతిమావహ। గోపీనాం మద్వియోగాధిం మత్సందేశైర్విమోచయ॥౩॥ తా మన్మనస్కా మత్ప్రాణా మదర్థే త్యక్తదైహికాః। మామేవ దయితం ప్రేష్ఠమాత్మానం

యాభిస్తా ఇవేతి॥౫౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా . *****************

శ్లో॥ షట్చత్వారింశకే ఘోషముద్ధవం ప్రేష్య తద్గిరా। యశోదానందయోశ్చక్రే కృష్ణశోకాపనోదనమ్॥ కామచారం ద్విజాతిస్పర్శపరిత్యజ్యాతిసంయతః। గురోర్జ్ఞానమనుప్రాప్య సఖ్యా గోపీరుపాదిశత్ ॥ గోపీనాం సాంత్వనమతిరహస్యం సన్మంత్రిసాధ్యమితి తదర్థముద్ధవం విశినష్టి॥ వృష్ణీనామితి॥ ప్రవరః ఉచ్చకులత్వాత్ -మంత్రీ విశ్వాసాస్పదత్వాత్ - శ్రీకృష్ణస్య అతివల్లభత్వాద్ దయితః వై వృష్ణిభిశ్చాదరణీయః- బుద్ధిసత్తమః బుద్ధ్యా అతిశ్రేష్ఠః॥౧॥౨॥౩॥ గోపీనాం విశేషతస్సందేశే కారణమాహ॥ తా ఇతి॥ మయ్యేవ సంకల్పాత్మకం మనో యాసాం తాః - అహమేవ ప్రాణా యాసాం తాః - మమ ప్రాణభూతా ఇతి వా- మదర్థే త్యక్తా దైహికాః పతిపుత్రాదయః - భోజనపానవస్త్రభూషణప్రక్తాంబూలాదయో వా

యాభిస్తాః॥౪॥ తతః కిమత ఆహ॥ య ఇతి॥ మన్నిమిత్తం త్యక్తా లోకధర్మా ఇహాముత్ర సుఖతత్సాధనాని చ యైస్తాన్ - బిభర్మి పుష్ణామి సుఖయామీత్యర్థః॥౫॥ తాసాం వియోగాధం దర్శయతి శ్లోకద్వయేన॥ మయీతి॥ విరహౌత్కంఠ్యం తేన విహ్వలాః పరవశాః॥౬॥ ధారయంతీతి॥ గోకులాన్నిర్గమనసమయే శీఘ్రమాగమిష్యామీతి యే ప్రత్యాగమనసందేశాస్తైః మే మదీయా వల్లవ్యో గోప్యః మదాత్మికా ఇతి తాసామాత్మా స్వదేహో యది స్యాత్తర్హి విరహతాపేన దహ్యేతైవ తస్య మయి వర్తమానత్వాత్ కథంచిజ్జీవంతీతి భావః॥౭॥ ఇతీతి॥ సందేశం భగవతీనాం వియోగేన హి సర్వాత్మనా క్వ చిదిత్యాదికం॥౮॥ ప్రాప్త ఇతి॥ నిమ్లోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి - ఛన్నం యానం యస్యేతి - తదా గోపీభిరజ్ఞాతత్వేన నందసంగం న బద్ధవానితి సూచయితుం॥౯॥ వ్రజం వర్ణయతి పంచభిః॥ వాశితార్థ ఇతి॥ వాశితాః పుష్పవత్యో గావః - తన్నిమిత్తమభితో యుధ్యద్భిః శుష్మిభిర్మత్తైర్గోవృషైర్నాదితం వాశ్రాభిః ధేనుభిః స్వవత్సకాన్ ప్రతి॥౧౦॥ ఇతస్తత ఇతి॥ విలంఘద్భిరుత్పతద్భిః గోదోహశబ్దైః స

మనసా గతాః॥౪॥ యే త్యక్తలోకధర్మాశ్చ మదర్థే తాన్ బిభర్మ్యహం॥౫॥ మయి తాః ప్రేయసాం ప్రేష్ఠే దూరస్థే గోకులస్త్రియః। స్మరంత్యోఽంగ విముహ్యంతి విరహౌత్కంఠ్యవిహ్వలాః॥౬॥ ధారయంత్యతికృచ్ఛ్రేణ ప్రాయః ప్రాణాన్ కథంచన। ప్రత్యాగమనసందేశైర్వల్లవ్యో మే మదాత్మికాః॥౭॥ శ్రీశుకః। ఇత్యుక్త ఉద్ధవో రాజన్ సందేశం భర్తురాత్మనః। ఆదాయ రథమారుహ్య ప్రయయౌ నందగోకులమ్ ॥౮॥ ప్రాప్తో నందవ్రజం శ్రీమాన్ నిమ్లోచతి విభావసౌ। ఛన్నయానః ప్రవిశతాం పశూనాం ఖురరేణుభిః॥౯॥ వాశితార్థేఽభియుధ్యద్భిర్నాదితం శుష్మిభిర్వృషైః। ధావంతీభిశ్చ వాశ్రాభిరూధోభారైః స్వవత్సకాన్॥౧౦॥ ఇతస్తతో విలంఘద్భిర్గోవత్సైర్మండితం సితైః। గోదోహశబ్దాభిరవం వేణూనాం నిఃస్వనేన చ॥౧౧॥ గాయంతీభిశ్చ కర్మాణి శుభాని బలకృష్ణయోః। స్వలంకృతాభిర్గోపీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితమ్॥౧౨॥ అగ్న్యర్కాతిథిగోవిప్రపితృదేవార్చనాన్వితైః। ధూపదీపైశ్చ మాల్యైశ్చ గోపావాసైర్మనోరమమ్॥౧౩॥ సర్వతః పుష్పితవనం ద్విజాలికులనాదితమ్। హంసకారండవాకీర్ణైః పద్మషండైశ్చ మండితమ్ ॥౧౪॥ తమాగతం సమాగమ్య కృష్ణస్యానుచరం ప్రియమ్। నందః ప్రీతః పరిష్వజ్య వాసుదేవధియార్చయత్॥౧౫॥ భోజితం పరమాన్నేన సంవిష్టం కశిపౌ సుఖమ్। గతశ్రమం పర్యపృచ్ఛత్పాదసంవాహనాదిభిః॥౧౬॥ కచ్చిదంగ మహాభాగ సఖా నః శూరనందనః। ఆస్తే కుశల్యపత్యాద్యైర్యుక్తో ముక్తః సుహృద్వ్రతః ॥౧౭॥ దిష్ట్యా కంసో హతః పాపః సానుగః స్వేన పాప్మనా। సాధూనాం ధర్మశీలానాం యదూనాం ద్వేష్టి యః సదా ॥౧౮॥ అపి స్మరతి నః కృష్ణో మాతరం సుహృదః సఖీన్। గోపాన్ వ్రజం చాత్మనాథం గావో బృందావనం గిరిమ్॥౧౯॥ అప్యాయాస్యతి గోవిందః స్వజనాన్ సకృదీక్షితుం। తర్హి ద్రక్ష్యామ తద్వక్త్రం సునసం సుస్మితేక్షణం॥౨౦॥ దవాగ్నేర్వాతవర్షాచ్చ వృషసర్పాచ్చ రక్షితాః। దురత్యయేభ్యో మృత్యుభ్యః కృష్ణేన సుమహాత్మనా॥౨౧॥ స్మరతాం కృష్ణవీర్యాణి లీలాపాంగనిరీక్షితం। హసితం భాషితం చాంగ సర్వా నః శిథిలాః క్రియాః॥౨౨॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశాన్ ముకుందపదభూషితాన్। ఆక్రీడానీక్షమాణానాం మనో యాతి తదాత్మతాం॥౨౩॥ మన్యే కృష్ణం చ రామం చ ప్రాప్తావిహ సురోత్తమౌ। సురాణాం మహదర్థాయ గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ కంసం నాగాయుతప్రాణం మల్లాన్ గజపతిం తథా। అవధిష్టాం లీలయైవ పశూనివ మృ

మంతాదభితో రవాః ముంచ మాం ముంచ నయ ఆనయ గృహాణ దేహీత్యాదయో యస్మిన్ తత్ - వేణూనాం నిస్వనేన చ ॥౧౧॥ గాయంతీభిరితి॥ గాయంతీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితం॥౧౨॥ అగ్నీతి॥ అగ్న్యాద్యర్చనాన్వితైర్గోపగృహైర్ధూపదీపాదిభిశ్చ మనోరమం॥౧౩॥ సర్వత ఇతి॥ షండాస్సమూహాః॥౧౪॥ తమితి॥ అర్చయత్ పూజయామాస॥౧౫॥ ౧౬॥ దిష్ట్యేతి॥ సాధూనామిత్యాదికర్మణి షష్ఠీ॥౧౮॥ అపీతి॥ గావో గాః గిరిం గోవర్ధనం॥౧౯॥ అపీతి॥ అప్యాయాస్యతి ఆగమిష్యతి కిం॥౨౦॥ శ్రీకృష్ణోపకారస్మరణాదిభిరనుపమానందేనాభిభూయమాన ఆహ॥ దవాగ్నేరితి॥ వాతాద్వర్షాచ్చేతి వృషాత్సర్పాచ్చేతి అన్యేభ్యః దురతిక్రమేభ్యో మృత్యుభ్యః శ్రీకృష్ణేన రక్షితాః స్మః॥౨౧॥ కించ॥ స్మరతామితి॥ లీలయా అపాంగేన నిరీక్షితం - అంగ హే ఉద్ధవ॥౨౨॥ న కేవలం శిథిలా ఏవ కింతు శనైరుపరమంతీత్యాహ॥ సరిదితి॥ సరితశ్చ శైలాశ్చ వనోద్దేశాశ్చ తాన్ - ఆక్రీడాన్ క్రీడాస్థానాని॥౨౩॥ మన్య ఇతి॥ సురాణామర్థాయ - మహద్గంభీరం - గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ న కేవలం తద్వచనానుసారేణైవ వ్యవహారసంబంధాదపీత్యాహ॥ కంసమితి॥౨౫॥ తాళత్రయమితి॥ భరాట్ యష్టిమివ - తాళత్రయప్రమాణం ధనుః బభంజ

౨౯॥ ౩౧॥ అఖిలగురుత్వమేవ జనకత్వే నియంతృత్వే న చాహ॥ ఏతావితి॥ రామోముకుందశ్చైతౌ విశ్వస్య బీజయోనీ నిమిత్తోపాదానే- ననుపురుష ప్రధానయోర్బీజయోనిత్వం ప్రసిద్ధమత ఆహ- పురుషః ప్రధానమితి- పురుషోంశః ప్రధానం శక్తిః అతః ప్రధానపురుషావప్యేతావేవేత్యర్థః- ఏవం జనకత్వముక్తం- కించ- అన్వీయభూతేషు భూతేష్వనుప్రవిశ్య భూతానాం మధ్యే తదుపహితస్య విలక్షణస్య నానాభేదస్య జ్ఞానస్య చ జీవస్య చ ఈశాతే ఈశ్వరౌ నియంతారౌ భవతః కుతః పురాణౌ అనాదీ అనాదిత్వాత్ కారణత్వం తత్సాక్షిత్వం నియంతృత్వమిత్యర్థః॥ ౩౨॥ ననుసృష్ట్యాదికర్మావేశాన్మనుష్యాదిజన్మదర్శనాచ్చ తస్యాన్యేభ్యః కోపి శేష ఇత్యాశంక్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యస్మిన్నితి॥ కర్మాశయం కర్మవాసనాం నిర్హృత్య త్యక్త్వా బ్రహ్మమయః స్వరూపజ్ఞానవాన్- అర్కవర్ణః శుద్ధసత్త్వమూర్తిస్సన్- పరాం గతిం తత్పరం పదం యాతి॥ ౩౩॥ తస్మిన్నితి॥ అఖిలస్యాత్మా చ హేతుశ్చ తస్మిన్- కారణేన మనుష్యాకృతౌ- మహాత్మన్ హే మహాత్మన్ పరిపూర్ణే భవంతౌ భక్తిం కురుతః అతః కృతార్థావిత్యర్థః॥ ౩౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ ఆగమిష్యతీతి॥ పిత్రోర్యువయోః॥ ౩౫॥ హత్వేతి॥ యాతయూయం వ్రజం తాత వయం చ స్నేహదుఃఖితాన్- జ్ఞాతీన్వో ద్రష్టుమేష్యామో విధాయ సుహృదాం సుఖమితి- యదాహ కృష్ణస్తత్సత్యం కరిష్య

గాధిపః॥ ౨౫॥ తాళత్రయం మహాసారం ధనుర్యష్టిమివేభరాట్। బభంజైకేన హస్తేన సప్తాహమదధాద్గిరిం॥ ౨౬॥ ప్రలంబధేనుకారిష్టతృణావర్తబకాదయః। దైత్యాస్సురాసురజితో హతా యేనేహ లీలయా॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి సంస్మృత్య సంస్మృత్య నందః కృష్ణానురక్తధీః। అత్యుత్కంఠోఽభవత్తూష్ణీం ప్రేమప్రసరవిహ్వలః॥ ౨౮॥ యశోదా వర్ణ్యమానాని పుత్రస్య చరితాని చ। శృణ్వంత్యశ్రూణ్యవాస్రాక్షీత్స్నేహస్నుతపయోధరా॥ ౨౯॥ తయోరిత్థం భగవతి కృష్ణే నందయశోదయోః। వీక్ష్యానురాగం పరమం నందమాహోద్ధవో ముదా॥ ౩౦॥ ఉద్ధవః॥ యువాం శ్లాఘ్యతమౌ నూనం దేహినామిహ మానద। నారాయణేఽఖిలగురౌ యత్కృతా మతిరీదృశీ॥ ౩౧॥ ఏతౌ హి విశ్వస్య చ బీజయోనీ రామో ముకుందః పురుషః ప్రధానం। అన్వీయ భూతేషు విలక్షణస్య జ్ఞానస్య చేశాత ఇమౌ పురాణౌ॥ ౩౨॥ యస్మిన్ జనః ప్రాణవియోగకాలే క్షణం సమావేశ్య మనో విశుద్ధం। నిర్హృత్య కర్మాశయమాశు యాతి పరాం గతిం బ్రహ్మమయోఽర్కవర్ణః॥ ౩౩॥ తస్మిన్భవంతావఖిలాత్మహేతౌ నారాయణే కారణమర్త్యమూర్తౌ। భావం విధత్తాం నితరాం మహాత్మన్ కిం వావశిష్టం యువయోస్సుకృత్యం॥ ౩౪॥ ఆగమిష్యత్యదీర్ఘేణ కాలేన వ్రజమచ్యుతః। ప్రియం విధాస్యతే పిత్రోర్భగవాన్సాత్వతాం పతిః॥ ౩౫॥ హత్వా కంసం రంగమధ్యే ప్రతీపం సర్వసాత్వతాం। యదాహ వస్సమాగత్య కృష్ణస్సత్యం కరోతి తత్॥ ౩౬॥ మా ఖిద్యతం మహాభాగౌ ద్రక్ష్యథః కృష్ణమంతికే। అంతర్హృది స భూతానామాస్తే జ్యోతిరివైధసి॥ ౩౭॥ న హ్యస్యాస్తి ప్రియః కశ్చిన్నాప్రియో వాస్త్యమానినః। నోత్తమో నాధమో వాపి సమానస్యాసమోఽపి వా॥ ౩౮॥ న మాతా న పితా తస్య న భార్యా న సుతాదయః। నాత్మీయో న పరశ్చాపి న దేహో జన్మ చైవ హ॥ ౩౯॥ న చాస్య కర్మ వా లోకే సదసన్మిశ్రయోనిషు। క్రీడార్థస్సోఽపి సాధూనాం పరిత్రాణాయ కల్పతే॥ ౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి భజతే నిర్గుణో గుణాన్। క్రీడన్నతీతోఽపి గుణైస్సృజత్యవతి హంత్యజః॥ ౪౧॥ యథా భ్రమరికాదృష్ట్యా భ్రామ్యతీవ మహీ తథా। చిత్తే కర్త

తీతి॥ ౩౬॥ కాలవిలంబనసహమానౌ ప్రత్యాహ॥ మా ఖిద్యతమితి॥ హే మహాభాగౌ అంతికే ఇదానీమేవ సమీపే పశ్యత ఇత్యత ఆహ- అంతర్హృదీతి॥ తర్హి సర్వైః కిమితి న దృశ్యతే తత్రాహ- జ్యోతిరివైధసీతి॥ జ్యోతిర్యథా మథనం వినా న దృశ్యతే తథా భక్తిం వినా శ్రీకృష్ణోపీతి భావః॥ ౩౭॥ అథ చ ఆస్తామేతత్ తస్య త్విహాగమనం స్వస్యాతిప్రియాన్ పిత్రాదీన్ విహాయ న సంగచ్ఛత ఇతి మన్యేత తత్రాహ॥ నేతి॥ అస్య ప్రియాదయో న హి సంతి- తత్ర హేతుః- అమానినః సమానస్యేతి చ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నేతి॥ సోఽపి జన్మకర్మాదిరహితోఽపి- క్రీడా ప్రయోజనస్సన్- సాధూనాం పరిపాలనాయ- సదసన్మిశ్రయోనిషు సాత్త్విక రాజస తామస మిశ్రయోనిషు- యద్వా- దేవాదిమత్స్యాదినృసింహాదియోనిషు- కల్పతే ఆవిర్భవతీత్యర్థః॥ ౪౦॥ నను జన్మకర్మాదిరహితస్య కుత ఏతదిత్యత ఆహ॥ సత్త్వమితి॥ క్రీడాయామనీహోపి క్రీడన్- తథాపి మాయాగుణైర్ఘటత ఇత్యర్థః॥ ౪౧॥ అత్రావిద్యోపాధేర్జీవస్య కర్తృత్వం దృష్టాంతీకుర్వన్- తస్యావిద్యయైవ కర్తృత్వమితి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ భ్రమరికా పరిభ్రమణం తదుపలక్షితయా దృష్ట్యా భూరపి భ్రామ్యతీవ యథా ప్రతీయతే- ఏవం చిత్తే కర్తరి సతి తత్ర కర్తేవ అహంధియా ఆత్మాధ్యాసేన ఆత్మా కర్తా స్మృతో యథా తద్వదితి॥ ౪౨॥ కించ యువయోరేవ నాయమాత్మజః కింతు స

ర్వేషామపి - తథాఽపి నాత్మజ ఏవ కిం తు శత్రుమిత్రాదిరూపోఽపీతి సర్వాత్మనిరూపణేన మోహనివృత్తయే సంబంధమనై కాంతికం కరోతి ద్వాభ్యాం॥ యువయోరితి॥౪౩॥ దృష్టమితి॥ అచ్యుతాద్వినా తరాం నితరాం తత్త్వతో వాచ్యం నిర్వచనా ర్హం వస్తు నాస్తీతి॥౪౪॥ ఏవమితి॥ దీపాన్ నిరూప్య ప్రజ్వాల్య - వాస్తూన్ దేహల్యాదీన్॥౪౫॥ తా ఇతి॥ మణిభిః కాంచ్యాది షు స్థితైః - రజ్జ్వాకర్షణస్య భుజేషు కంకణానాం స్రజో యాసాం తాః - చలంతో నితంబాః స్తనా హారాశ్చ యాసాం - కుండ లైస్త్విషం తేజః స్ఫురంతః కపోలాః యాసాం అరుణాని కుంకుమాని యేషు తాని ఆననాని యాసాం - తా ఏవ - తాశ్చ తాశ్చ॥ ౪౬॥౪౭॥ తదా వ్రజౌకసో గోప్యః సక్రోధమాహుః॥ అక్రూర ఇతి॥ అర్థం సాధితవానిత్యర్థసాధకః తదాహుః యేనానీ త ఇతి॥౪౮॥ కంసం ఘాతయిత్వా పునః కిమర్థమాగత ఇత్యాశంక్య కార్యం సంభావయంతి॥ కిమితి॥ తదా సాధితేన కార్యేణ ప్రీతస్య భర్తుః - పారాంతరే ప్రేతస్య మృతస్య కంసస్య నిష్కృతిం ఔర్ధ్వదైహికమస్మాభిః కృత్వా సాధయిష్యతే కిం

రితథాఽఽత్మా కర్తైవాహం భయాత్స్మృతః॥౪౨॥ యువయోరేవ నైవాయమాత్మజో భగవాన్ హరిః। సర్వే షామాత్మజో హ్యాత్మా పితా మాతా స ఈశ్వరః॥౪౩॥ దృష్టం శ్రుతం భూతభవద్భవిష్యత్ స్థాస్నుశ్చరిష్ణుర్మ హదల్పకం వా। వినాచ్యుతాద్వస్తుతరాం న వాచ్యం స ఏవ సర్వం పరమార్థభూతః॥౪౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం ని శాసా బ్రువతో వ్యతీతా నందస్య కృష్ణానుచరస్య రాజన్। గోప్యః సముత్థాయ నిరూప్య దీపాన్ వాస్తూన్ స మభ్యర్చ్య దధీన్యమంథన్॥౪౫॥ తా దీపదీప్తైర్మణిభిర్విరేజూ రజ్జూర్వికర్షద్భుజకంకణస్రజః। చలన్నితంబ స్తనహారకుండలత్విషత్కపోలారుణకుంకుమాననాః॥౪౬॥ ఉద్గాయతీనామరవిందలోచనం వ్రజాంగ నానాం దివమస్పృశద్ధ్వనిః। దధ్నశ్చ నిర్మంథనశబ్దమిశ్రితో నిరస్యతే యేన దిశామమంగళం॥౪౭॥ భగవ త్యుదితే సూర్యే వ్రజద్వారి వ్రజౌకసః। దృష్ట్వా రథం శాతకుంభం కస్యాయమితి చాబ్రువన్॥౪౮॥ అక్రూ ర ఆగతః కిం వా యః కంసస్యార్థసాధకః। యేన నీతో మధుపురీం కృష్ణః కమలలోచనః॥౪౯॥ కిం సాధయిష్య తేఽస్మాభిర్భర్తుః ప్రీతస్య నిష్కృతిం। తతః స్త్రీణాం వదంతీనాముద్ధవోఽగాత్కృతాహ్నికః॥౫౦॥*****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షట్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తం వీక్ష్య కృష్ణానుచరం వ్రజస్త్రియః ప్రలంబబాహుం నవకంజలోచనం। పీతాంబరం పుష్కర మాలినం లసన్ముఖారవిందం పరిమృష్టకుండలం॥౧॥ శుచిస్మితః కోఽయమపీవ్యదర్శనః కుతశ్చ కస్యాచ్యుతవేష భూషణః॥ ఇతీవ సర్వాః పరివవ్రురుత్సుకాస్తముత్తమశ్లోకపదాంబుజాశ్రయం॥౨॥ తం ప్రశ్రయేణావన తాః సుసత్కృతం సవ్రీడహాసేక్షణసూనృతాదిభిః। రహస్యపృచ్ఛన్నుపవిష్టమాసనే విజ్ఞాయ సందేశహ రం రమాపతేః॥౩॥ జానీమస్త్వాం యదుపతేః పార్షదం సముపాగతం। భర్త్రేహ ప్రేషితః పిత్రోర్భ వాన్ ప్రియచికీర్షయా॥౪॥ అన్యథా గోవ్రజే తస్య స్మరణీయం న చక్ష్మహే॥౫॥ స్నేహానుబంధో బంధూ నాం మునేరపి సుదుస్త్యజః। అన్యేష్వర్థకృతా మైత్రీ యావదర్థవిడంబనా॥౬॥ పుంభిః స్త్రీషు కృతా యద్వత్ సుమనస్స్వివ షట్పదైః। నిస్స్వం త్యజంతి గణికా అకల్యం నృపతిం ప్రజాః॥౭॥ అధీతవిద్యా ఆచార్య మృత్విజో దత్తదక్షిణం। ఖగా వీతఫలం వృక్షం భుక్త్వా చాతిథయో గృహం। దగ్ధం మృగాస్తథారణ్యం జా రో భుక్త్వా రతాం స్త్రియం॥౮॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి గోప్యో హి గోవిందగతవాక్కాయమానసాః। కృష్ణదూతే వ్రజం యాతే ఉద్ధవే త్యక్తలౌకికాః॥౯॥ గాయంత్యః ప్రియకర్మాణి రుదంత్యశ్చ గతహ్రియః। తస్య సం

అస్మ స్మాం సైః కిం పిండాన్ కృత్వా దాస్యతీత్యర్థః - ఏవం వదంతీనాం స్త్రీణాం - తతస్తస్మిన్నవసరే కృతస్నానాదినియమ ఉద్ధవ అగాత్ ఆగతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షట్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ********************

శ్లో॥ సప్తచత్వారింశకే తథ కృష్ణాదేశేన గోపికాః। బోధయిత్వోద్ధవస్తత్త్వమనుజ్ఞాప్యాగమత్పురీం॥౧॥ శుచిస్మిత ఇతి॥ అపీ వ్యం సుందరం దర్శనం యస్య సః - అచ్యుతస్యేవ వేషో భూషణాని చ యస్య సః - కోఽయం కుతో వా కస్య వేతి వదంత్యస్తం పరివ వ్రుః॥౨॥౩॥ జానీమ ఇతి॥ పార్షదం సేవకం॥౪॥ అన్యథేతి॥ పిత్రోః ప్రియచికీర్షయేత్యత్ర హేతుః అన్యథేతి॥౫॥ స్నేహాను బంధ ఇతి॥ అన్యథా గోవ్రజే తస్యేత్యత్ర హేతుః అన్యేష్వితి అర్థకృతా కార్యనిమిత్తా - విడంబనమనుకరణమాత్రం - న తు తాత్త్వికీ మైత్రీ॥౬॥ పుంభిరితి॥ పుంభిరితి దృష్టాంతః అస్యైవార్థస్య దర్శనే దృష్టాంతప్రపంచః స్వమిత్యాదినా॥౭॥ అధీతే తి॥ దత్తా దక్షిణా యేన తం - పక్షిణో వీతఫలం విగతఫలం వృక్షం - రతాం అనురక్తాం అతృప్తామిత్యర్థః॥౮॥ ఇతీతి॥ త్యక్తలౌకికాః

త్యక్తలోకవ్యవహారాః॥౯॥గాయంత్య ఇతి॥ ప్రియస్యకర్మాణిగాయంత్యః - తథాతస్యబాల్యకైశోరయోర్యానికర్మాణి తాని సంస్మృత్యసంస్మృత్యగతహ్రియస్త్యక్తలజ్జాఃసత్యోరుదంత్యశ్చ-తమపృచ్ఛన్నితిపూర్వప్రియయైవసంబంధః॥౧౦॥ కాచిదితి॥ ప్రియేణ శ్రీకృష్ణేన మాం ప్రసాదయితుం ప్రస్థాపితోయం దూత ఇతి కల్పయిత్వాబ్రవీత్ - యద్వాతస్మిన్ ప్రియప్రస్థాపితే ఉద్ధవే దృష్టింకృత్వామధుకరాపదేశే నోద్ధవమేవాబ్రవీదిత్యర్థః॥౧౧॥ మధుపేతి॥ హేమధుపకితవస్యధూర్తస్యబంధో-నోస్మాకమంఘ్రింమాస్పృశ - మామానమస్కారేణ ప్రార్థయేత్యర్థః-తత్రహేతుమిత్యపేక్షాయాంకృష్ణవనమాలాయాః స్తనస్పర్శేన తవశ్మశ్రూణాంలోహితత్వే కారణముత్ప్రేక్షమాణాహ- సపత్న్యాఃకుచాభ్యాంవిలులితాసంమర్దితాయా శ్రీకృష్ణస్యవనమాలా అతపతస్యాఃకుంకుమం యేషు తైఃశ్మశ్రుభిరుపలక్షితః కిం తు తాసామేవమానినీనాం ప్రసాదం మధుపతిర్వహతుకిమస్మత్ ప్రసాదేన తస్య-యదుసదసి విడంబం ఉపహాసాస్పదం-కుతః యస్యదూత స్త్వమీదృగీదృశః॥౧౨॥ ననుకిమిత్యేవంతమవజానీథ-కింవస్తేనాపకృతమతఆహ॥సకృదితి॥ భవాదృక్ త్వాదృశో ద్విరేఫసుమనసః సుమనా నియథాత్యజతి తద్వత్ తత్యాజేత్యుక్తవాన్ అహో బత అకృతజ్ఞస్య తస్య పాదపద్మం శ్రీః కథం సేవతే విదితం మయేత్యాహ-అపీతిబతేతిఖేదే- ఉత్తమశ్లోకస్య జల్పైః మిథ్యాకథాభిః - ప్రాయో హృతచేతాః-వయం తు నలక్ష్మీవదవిచతురా ఇతిభావః॥౧౩॥ఝుంకారాన్ బహుధాకుర్వంతం అస్మత్ప్రసాదలాభాయకృష్ణం గాయతీతిమత్వాహ॥కిమితి॥ పురాణం పురాతనం బహుశోనుభూతం-విజయసఖస్యకృష్ణస్య- సాంప్రతం యాః సఖ్యః తాసామగ్రతః తత్ప్రసంగో గీయతాం -

——*భ్రమరగీతాదికథాప్రారంభఘట్టః.*——

స్మృత్యస్మృత్యసంస్మృత్య యాని కైశోరబాల్యయోః॥౧౦॥కాచిన్మధుకరం దృష్ట్వాధ్యాయంతీకృష్ణసంగమం।ప్రియప్రస్థాపితం దూతం కల్పయిత్వేదమబ్రవీత్॥౧౧॥గోపికా॥మధుపకితవబంధో మాస్పృశాంఘ్రింసపత్న్యాః కుచవిలులితమాలాకుంకుమశ్మశ్రుభిర్నః।వహతుమధుపతిస్తన్మానినీనాం ప్రసాదం యదుసదసి విడంబం యస్యదూతస్త్వమీదృక్॥౧౨॥ సకృదధరసుధాం స్వాం మోహినీం పాయయిత్వాసుమనసఇవసద్యస్తత్యజేస్మాన్భవాదృక్।పరిచరతి కథం తత్పాదపద్మం ను పద్మా*అపిబత హృతచేతా హ్యుత్తమశ్లోకజల్పైః॥౧౩॥కిమిహబహుషడంఘ్రేగాయసిత్వం యదూనామధిపతిమగృహాణామగ్రతో నః పురాణం।విజయసఖసఖీనాం గీయతాం తత్ప్రసంగః క్షపితకుచరుజస్తే కల్పయంతీష్టమిష్టాః॥౧౪॥దివిభువిచరసాయాం కాస్స్త్రియస్తద్దురాపాః కపటరుచిరహాసభ్రూవిజృంభస్యయాస్స్యుః।చరణరజ ఉపాస్తేయస్య భూతిర్వయం కా అపి చ కృపణపక్షే హ్యుత్తమశ్లోకశబ్దః॥౧౫॥ విసృజ శిరసి పాదం వేద్మ్యహం చాటుకారైరనునయవిదుషస్తేభ్యేత్య దౌత్యైర్ముకుందాత్।స్వకృతఇహవిసృష్టాపత్యపత్యన్యలోకా వ్యసృజదకృతచేతాః కిం ను సంధేయమస్మిన్॥౧౬॥మృగయురివకపీంద్రం వివ్యధేలుబ్ధధర్మా స్త్రియమకృతవిరూపాం స్త్రీజితః కా

ఇష్టాః కృష్ణస్య ప్రియాః తేనపూజితా ఇతివా- తేనాలంగితేన అనేనక్షపితాకుచరుక్ యాసాంతాః- తవేష్టమపేక్షితందాస్యంతీతి॥౧౪॥భోమాత మైవంవోచస్త్వమనుస్మృత్యానుస్మృత్యఅనంగవిక్లబస్త్వాం ప్రసాదయితుంమామాదిష్టవానిత్యతఆహ॥దివీతి॥దివిభువిరసాతలేచయాః స్త్రియఃస్యుః- తాః కా నామదురాపాః నకాశ్చన-తదిత్యవ్యయంతస్యేత్యర్థః కపటేనరుచిరేణహాసేన భ్రూవిజృంభో యస్యతస్య హేః కపటేతివా-కించ-యస్యచరణరజః శ్రీః సేవతే తత్రవయం కాః అపి చ యద్యప్యేవం-తథాపి-కృపణపక్షే కృపణానుకంపినిపురుషే ఉత్తమశ్లోకశబ్దో భవతీతి తథాకథస్యంత్వమేతి॥౧౫॥ పాదమూలే ప్రవిశంతంతు మాపయిష్యంతమివమత్వాహ॥విసృజేతి॥శిరసి న్యస్తం పాదం విసృజ-తథాప్యముంచంతమాహ-వేద్మీతి-ముకుందాదభ్యేత్యతతః శిక్షిత్వేత్యర్థః దౌత్యైర్దూతకర్మభిః-చాటుకారైః ప్రియోక్తిరచనాభిః- అనునయవిదుషః ప్రార్థనాచతురస్య-తేసర్వమహం వేద్మి ముకుందవత్ త్వమప్యవిశ్వసనీయ ఇతి భావః-నను తేన తేకిం అపరాద్ధం తత్రాహ స్వకృత ఇతి - స్వకృతే తదర్థమేవ విసృష్టాః అపత్యపత్యన్యలోకాః అపత్యానిపతయశ్చేతీహలోకః అన్యలోకో ధర్మసాధ్యశ్చ యాభిస్తాః నః అకృతచేతాః అసంయతచిత్తః-యో వ్యసృజత్ అతః అస్మిన్ కిం ను సంధాతవ్యమితి॥౧౬॥ కించకృష్ణస్య పూర్వాణి కర్మాణి అనుసంధధానా బిభేమ్యహమస్మాదిత్యాహ॥మృగయురితి॥ మృగయుర్లుబ్ధక ఇవ-యః కపీంద్రం వాలినం వివ్యధే అవిధ్యత్ - లుబ్ధధర్మా కౌర్యధర్మా వా అలుబ్ధధర్మేతివా-లుబ్ధకో హి తన్మాంసమత్తుకామో విధ్యతి - అయం తు న తథా అతోవృథా కఠిన ఇత్యర్థః తథా స్త్రియంచ శూర్పణఖాం- స్త్రీజితః సీతాపరతంత్రః - కామమపవయానంపాప్రి

సాధనం యస్యాస్తాం - విరూపాం ఛిన్నకర్ణనాసికామకరోద్దాశరథిరూపేణ - తథా బలిమపి తద్దత్తబలిం అత్త్వా భక్షయిత్వా-ధ్వాంక్షవత్కాకవదవేష్టయత్ బబంధ వామనరూపేణ - బలిమపి బలిమత్త్వా ధ్వాంక్షవద్వేష్టయదితి పాఠే బలిం పూజాం గృహీత్వా విప్రపాత్స్వర్గాదధః అక్షిపదిత్యర్థః-తత్తస్మాదసితస్య కృష్ణస్య- సఖ్యైరలం- ఏవం చేత్కిమితి తం నిత్యం గాయథ తత్రాహ-దుస్త్యజ ఇతి-తస్య కథారూపోఽర్థః ఇత్యపి చ జానీమ ఏవేతి॥౧౭॥ తత్కథాపి త్రివర్గలతామూలోన్మూలినీ-తథాపి న త్యక్తుం శక్నుమః కిం కుర్మ ఇత్యాహ॥ యదితి॥ యస్యానుచరితమేవ లీలా - తదేవ కర్ణపీయూషం-తస్య విప్రుట్ కణికా-తస్యాః సకృదదనం సేవనం- తేన విధూతాః నిరస్తాః ద్వంద్వధర్మాః రాగాదయో యేషాం తే- అత ఏవ వినష్టాః-అసత్తుల్యాః దీనం దుఃఖితం గృహకుటుంబం విహాయ దీనాః భోగహీనాః విహంగా ఇవ భిక్షుచర్యాం ప్రాణవృత్తిమాత్రం చరంతి-అతస్త్యాజ్యః-తథాపి త్యక్తుం న శక్నుమ ఇతి నిందాపరత్వే వాచకోఽర్థః దుస్త్యజత్వే ఆర్థికోఽయమర్థః విధూతద్వంద్వధర్మా ఇత్యంతః సమాసః పూర్వవత్ -తతస్తే చ తే అవినష్టాశ్చేతి సమాసః-ఇతరే పునర్ద్వంద్వధర్మిణో వినష్టా ఏవ - సపది తత్క్షణమేవ దీనం తుచ్ఛం-గృహసహితం కుటుంబం-విహాయ-దీనా ఇవాకించనాః-ధీరా ఇతి వా పాఠః- బహవః విహంగా హంసా ఇవ-సారాసారవివేకచతురాః- భిక్షుచర్యాం పారమహంస్యం చరంతి-తస్మాదేవం పరమపురుషార్థరూపత్వాద్దుస్త్యజ ఏవ తత్కథార్థ ఇతి॥౧౮॥ నను కిమేవం బ్రూషే-పూర్వం త్వయైవ సాకం రహసి కిమేవం నావోచ దిత్యత ఆహ॥ వయమితి॥ హే ఉపమంత్రిన్ దూత-ఆస్తామియం వార్తా-యతః కులికస్య మృగయోః- రుతం గీతం-అజ్ఞాయ యథా ఋతం సత్యమితి

మయానామ్। బలిమపి బలిమత్త్వావేష్టయద్ధ్వాంక్షవద్యస్తదలమసితసఖ్యైర్దుస్త్యజస్తత్కథార్థః॥౧౭॥
యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వంద్వధర్మా వినష్టాః। సపది గృహకుటుంబం దీన
ముత్సృజ్య దీనా బహవ ఇవ విహంగా భిక్షుచర్యాం చరంతి॥౧౮॥ వయమృతమివ జిహ్మవ్యాహృతం శ్రద్దధా
నాః కులికరుతమివాజ్ఞాః కృష్ణవధ్వో హరిణ్యః। దదృశిమ సకృదేతత్తన్నఖస్పర్శతీవ్రస్మరరుజ ఉపమంత్రిన్
భణ్యతామన్యవార్తా॥౧౯॥ ప్రియసఖ పునరాగాః ప్రేయసా ప్రేషితః కిం వరయ కిమనురుంధే మాననీయో
ఽసి మేఽంగ। నయసి కథమిహాస్మాన్ దుస్త్యజద్వంద్వపార్శ్వం సతతమురసి సౌమ్య శ్రీర్వధూః సాకమాస్తే॥
౨౦॥ అపి బత మధుపుర్యామార్యపుత్రోఽధునాస్తే స్మరతి స పితృగేహాన్ సౌమ్య బంధూంశ్చ గోపాన్। క్వచిద
పి స కథా నః కింకరీణాం గృణీతే భుజమగురుసుగంధిం మూర్ధ్న్యధాస్యత్కదా ను॥౨౧॥ శ్రీశుకః॥ అథోద్ధ
వో నిశమ్యైవం కృష్ణదర్శనలాలసాః। సాంత్వయన్ ప్రియసందేశైర్గోపీరిదమభాషత॥౨౨॥ ఉద్ధవః॥ అ
హో యూయం స్మ పూర్ణార్థా భవత్యో లోకపూజితాః। వాసుదేవే భగవతి యాసామిత్యర్పితం మనః॥
౨౩॥ ధ్యానవ్రతతపోహోమజపస్వాధ్యాయసంయమైః। శ్రేయోవిధిభిరన్యైశ్చ కృష్ణే భక్తిర్హి సాధ్య
తే॥౨౪॥ భగవత్యుత్తమశ్లోకే భవతీభిరనుత్తమా। భక్తిః ప్రవర్తితా దిష్ట్యా మునీనామపి దుర్లభా॥౨౫॥ ది
ష్ట్యా పుత్రాన్పతీన్దేహాన్స్వజనంచ గృహాంస్తథా। హిత్వావృణీత యూయం యత్కృష్ణాఖ్యం పురుషం

శ్రద్దధానాః కృష్ణస్య హరిణస్య వధ్వః భార్యాః-హరిణ్యః శరైః తు తాః స్వతో రుజో దదృశుః!- ఏవం జిహ్మస్య కుటిలస్య తస్య వ్యాహృతం ఋతమివ శ్రద్దధానాః స్పృహయంత్యో వయం సకృదేతద్దదృశిమ-కిం తత్ -తస్య నఖైః - స్పర్శః తేన తీవ్రః స్మరః- తేన రుజః పీడాః-తస్మాదన్యా వార్తా- భణ్యతాం కథ్యతామితి॥౧౯॥ పరావృత్య గత్వా పునరాగతం ప్రత్యాహ॥ ప్రియసఖేతి॥ హే ప్రియస్య సఖే ప్రేయసా శ్రీకృష్ణేన పునః ప్రేషితః కిం-త్వమాగతోఽసి-అంగ హే దూత - మే మాననీయః పూజ్యోఽసి-అతో భవాన్ కిమనురుంధే ప్రాప్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః-తద్వరయ వృణీష్వ-సంమానితం ప్రత్యాహ-నయసీతి-ఇహ సతీః అస్మాన్ దుస్త్యజం ద్వంద్వం మిథునీభావో యస్య తస్య- పార్శ్వం సమీపం-కథం నయసి నేష్యసి-తథాహి హే సౌమ్య -శ్రీర్నామ వధూః సాకం సహైవ సతతమాస్తే నతాప్యురసి వక్షస్యేవ॥౨౦॥ తేన సంమంత్రితా సతీ బ్రూతే॥ అపీతి॥ బత హర్షే- హే సౌమ్య-గురుకులాదాగత్య-ఆర్యపుత్రః కృష్ణః అధునా కిం మధుపుర్యాం వర్తతే- కదాచిదపి నోఽస్మాకం వార్తాః కిం బ్రూతే-అగరువత్సుగంధిం భుజం నో మూర్ధ్ని కదాను ధాస్యతీతి॥౨౧॥ అథేతి॥ శ్రీకృష్ణదర్శనోత్సుకాః గోపీః - ప్రియస్య సందేశైః-సాంత్వయన్ ప్రథమం తావదిదమభాషత॥౨౨॥ తదాహ షడ్భిః॥ అహో ఇతి॥ స్మ నూనం - యూయం పూర్ణార్థాః కృతార్థాః॥౨౩॥ ధ్యానేతి॥ శ్రేయోవిధిభిః శ్రేయస్సాధనైః॥౨౪॥ భగవతీతి॥ అనుత్తమా అతిశ్రేష్ఠా॥౨౫॥ దిష్ట్యేతి॥ అవృణీత వృతవత్యః॥౨౬॥ సర్వేతి॥ సర్వాత్మభావః ఏకాంతభక్తిః-అధికృతః ప్రాప్తః-భగవత్ప్రియదర్శనేన మమ చ మహా

హేనానుగ్రహః కృత ఇతి॥౨౭॥ శ్రూయతామితి॥ భర్తుః కృష్ణస్య రహస్కరః రహస్యకార్యకర్తా॥౨౮॥ భవతీనామితి॥ భవతీనాం మే మయా సహ వియోగో నాస్తి-కుతః సర్వాత్మనా సర్వస్యోపాదానకారణేన-అత ఏవ సర్వేషు మన ఆదికార్యేష్వహమనుగతత్వేన స్థిత ఇతి సదృష్టాంతమాహ-యథేతి-భూతేషు చరాచరేషు మహాభూతాని-యథా వాయ్వగ్నిః వాయుసహితోఽగ్నిః-వాయుశ్చ అగ్నిశ్చేత్యర్థః-తథాహం చేతి-మన ఆదీని కార్యాణి-గుణాః కారణం తేషామాశ్రయత్వేనానుగత ఇత్యర్థః॥౨౯॥ నను కారణత్వే సర్వానుగతత్వే చ కార్యకారణభేదః స్యాదత ఆహ॥ ఆత్మన్యేవేతి॥ నను నిత్యసిద్ధస్య కుతః సృజ్యాదిరూపతా-అత ఆహ-భూతేంద్రియగుణాత్మనా-బుద్ధీంద్రియేతి వా పాఠః తద్రూపేణేతి-నను నిర్వికారస్య కుతస్తద్రూపతేతి తత్రాహ-ఆత్మమాయానుభావేనేతి॥ ౩౦ ॥ నన్వాత్మనో భూతాదిరూపత్వే తద్దోషప్రసంగస్తత్రాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా తు శుద్ధః-కుతః-అగుణాన్వయః న గుణైస్స్వన్వేతీతి తథా-తద్గుణః వ్యతిరిక్తః తదపి కుతః - జ్ఞానమయః జ్ఞానస్వరూపః-నస్వహం ప్రత్యయస్వసంవేద్యమేవాత్మనో నానావస్థత్వమితి కుతః శుద్ధతేతి-తత్రాహ- సుషుప్తీతి- మాయాకార్యమనోవృత్తిభిర్విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపేణ ప్రతీయతే న స్వత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ కుతః మనోనిరోధే తదభావాదితి వ్యతిరేకం దర్శయితుం మనోనిరోధం విధత్తే॥ యేనేతి॥ ఉత్థితః పుమాన్ యథా మిథ్యాభూతమేవ స్వప్నం ధ్యాయేత్ ఏవం బాధితానపీంద్రి

పరం॥౨౬॥ సర్వాత్మభావోఽధికృతో భవతీనామధోక్షజే। విరహేణ మహాభాగా మహాన్మేఽనుగ్రహః కృతః॥
౨౭॥ శ్రూయతాం ప్రియసందేశో భవతీనాం సుఖావహః। యమాదాయాగతో భద్రా అహం భర్తూ
రహస్కరః॥౨౮॥ భగవాన్॥ భవతీనాం వియోగో మే న హి సర్వాత్మనా క్వచిత్। యథా భూతాని భూతే
షు ఖం వాయ్వగ్నిర్జలం మహీ॥ తథాహం చ మనః ప్రాణబుద్ధీంద్రియగుణాశ్రయః॥ ౨౯॥ ఆత్మన్యేవా
త్మనాత్మానం సృజే హన్మ్యనుపాలయే। ఆత్మమాయానుభావేన భూతేంద్రియగుణాత్మనా॥౩౦॥ ఆత్మజ్ఞా
నమయశ్శుద్ధో వ్యతిరిక్తోఽగుణాన్వయః। సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రద్భిర్మాయావృత్తిభిరీయతే॥౩౧॥ యేనేంద్రి
యార్థాన్ ధ్యాయేత మృషా స్వప్నవదుత్థితః। తన్నిరుంధ్యాదింద్రియాణి వినిద్రః ప్రత్యపద్యత॥ ౩౨॥ ఏత
దంతస్సమామ్నాయో యోగస్సాంఖ్యో మనీషిణాం। త్యాగస్తపో దమస్సత్యం సముద్రాంతా ఇవాప
గాః॥౩౩॥ యత్త్వహం భవతీనాం వై దూరే వర్తే ప్రియో దృశాం। మనసస్సన్నికర్షార్థం మదనుధ్యానకా
మ్యయా॥౩౪॥ యథా దూరచరే ప్రేష్ఠే మన ఆవిశ్య వర్తతే। స్త్రీణాం చ న తథా చేతస్సన్నికృష్టేఽక్షిగోచ
రే॥౩౫॥ మయ్యావేశ్య మనః కృత్స్నం విముక్తాశేషవృత్తయః। అనుస్మరంత్యో మాం నిత్యమచిరాన్మాము
పైష్యథ॥౩౬॥ యా మయా క్రీడతా రాత్ర్యాం వనేఽస్మిన్ వ్రజ ఆస్థితాః। అలబ్ధరాసాః కల్యాణ్యో మా
పుర్మద్వీర్యచింతయా॥౩౭॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం ప్రియతమాదేశమాకర్ణ్య వ్రజయోషితః। తా ఊచురుద్ధవం
ప్రీతాస్తత్సందేశాగతస్మృతీః॥౩౮॥ గోప్యః॥ దిష్ట్యాహితో హతః కంసో యదూనాం సానుగోఽఘకృత్। ది
ష్ట్యాప్తైర్లబ్ధసర్వార్థైః కుశల్యాస్తేఽచ్యుతోఽధునా॥౩౯॥ కచ్చిద్గదాగ్రజస్సౌమ్యః కరోతి పురయోషితాం। ప్రీ
తిం నస్స్నిగ్ధసవ్రీడహాసోదారేక్షణార్చితః॥౪౦॥ కథం రతివిశేషజ్ఞః ప్రియశ్చ పురయోషితాం। నానుబ

యార్థాన్ శబ్దాదీన్-యేన మనసా ధ్యాయేచ్చింతయేత్-ధ్యాయంశ్చ యేనేంద్రియాణి ప్రత్యపద్యత ప్రాప - తన్మనః వినిద్రః అనలసస్సన్ నిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేదితి॥౩౨॥ తావతా చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ఏతదంత ఇతి॥ ఏష మనోనిరోధః అంతః సమాప్తిఫలం యస్య సః-సమామ్నాయో వేదః-స తత్ర పర్యవస్యతీత్యర్థః-యోగోఽష్టాంగః - సాంఖ్యః ఆత్మానాత్మవివేకః-త్యాగః సన్న్యాసః-తపః స్వధర్మః-దమ ఇంద్రియదమనం-మార్గభేదేఽప్యేకత్ర పర్యవసానే దృష్టాంతః-సముద్రాంతా ఆపగా నద్య ఇవేతి॥౩౩॥ నను కిమన్యాని వాస్మాన్ ఆత్మవిద్యయా ప్రలోభయసి - వయం తు సర్వసుందరసర్వగుణగణాలంకృతేన త్వయా విరహం నైవ సహామ ఇతి చేదత ఆహ॥ యదితి॥ దృశాం దూరే యద్వర్తే-తన్మదనుధ్యానార్థం - తచ్చ ధ్యానం మనసః సన్నికర్షార్థమితి॥౩౪॥ ఏతదుపపాదయతి త్రిభిః॥ యథేతి॥౩౫॥ ౩౬॥ ఉపైష్యథేతి మాధుర్యమాత్రమితి చేదత ఆహ॥ యా ఇతి॥ హే కల్యాణ్యః స్వభర్తృభిః ప్రతిబద్ధాః యాః వనే క్రీడతా మయా సహ అలబ్ధక్రీడాః-తాస్తథైవ-మా-మాం అపుః ప్రాపుః॥౩౭॥ ఏవమితి॥ తస్య సందేశేనాగతా స్మృతిర్యాసాం తాః- ప్రథమార్థే ద్వితీయా॥౩౮॥ దిష్ట్యేతి॥ యదూనామహితః శత్రుః-అఘకృత్ దుఃఖదః-దిష్ట్యేత్యానందే-ఆప్తైః ప్రాప్తైః-హితైర్వా సహ॥౩౯॥ అన్యా ఊచుః॥ కచ్చిదితి॥ నోఽస్మాకం కరణీయాం ప్రీతిం-కచ్చిత్పురయోషితాం కరోతి-స్నిగ్ధం చ తత్సవ్రీడహాసేనోదారమీక్షణం చ - తేనా

ర్పితః తాభిరస్మాభిర్వా॥౪౦॥పునరన్యా ఊచుః॥కథమితి॥ తాసాం వాక్యైర్విభ్రమైశ్చానుభాజితః॥ ౪౧॥ పునరన్యా ఊచుః॥అపీతి॥కిమనయా చింతయా నః అస్మాన్ క్వచిత్ ప్రస్తుతే స్మరతి కిం గ్రామ్యాః అవిదగ్ధాః॥౪౨॥అన్యా ఊచుః॥ తా ఇతి॥ కుముదైః కుందైః శశాంకేన చ రమ్యే బృందావనే క్వణంతి చరణనూపురాణి యస్యాం తస్యాం-రాసగోష్ఠ్యాం అస్మాభిః ప్రియాభిరీడితా మనోజ్ఞాః కథా యస్య సః-తథా యాసు నిశాసు రేమే-తాః కదాచిత్ కిం ను స్మరతి వా న వేతి॥౪౩॥అపీతి॥స్వనిమిత్తేన శోకేన తప్తాః నః అస్మాన్-గాత్రైః కరస్పర్శాదిభిస్సంజీవయన్-కిం ను ఇహ ఏష్యతీతి॥౪౪॥అన్యా ఊచుః ॥ కస్మాదితి॥అనన్యగతిత్వేన పూర్వం అత్రావసత్ సంప్రతి మహదైశ్వర్యం ప్రాప్తః-కస్మాదిహాగమిష్యతీతి॥౪౫॥అన్యాస్తు వరమార్థమూచుః॥కిమితి॥వనచరీభిరస్మాభిరన్యాభిర్వా రాజకన్యాభిః మహాత్మనో ధీరస్య-కించ- శ్రీపతేః-తదప్యాస్తాం- స్వత ఏవాప్తకామస్య-అత ఏవ కృతాత్మనః పూర్ణస్య-కిం కోఽర్థః క్రియతే-న కశ్చిదితి॥౪౬॥ యతః అఘటమానా యా కృష్ణసంగతిః-సైవాస్మాన్ ఆకులయతి-అతో నైరాశ్యమేవ పరమం సుఖం-తచ్చాతిదుష్కరమిత్యాహుః ॥ పరమితి॥ స్వైరిణీ॥౪౭॥

ధ్యేత తద్వాక్యైర్విభ్రమైశ్చానుభాజితః॥౪౧॥అపి స్మరతి నస్సాధో గోవిందః ప్రస్తుతే క్వచిత్। గోష్ఠిమధ్యే పురస్త్రీణాం గ్రామ్యాస్స్వైరకథాంతరే॥ ౪౨ ॥ తాః కిం నిశాః స్మరతి యాసు తదా ప్రియాభిర్బృందావనే కుముదకుందశశాంకరమ్యే। రేమే క్వణచ్చరణనూపురరాసగోష్ఠ్యామస్మాభిరీడితమనోజ్ఞకథః కదాచిత్ ॥౪౩॥అప్యేష్యతీహ దాశార్హస్తప్తాస్స్వకృతయా శుచా । సంజీవయన్ను నో గాత్రైర్యథేంద్రో వనమంబుదైః॥౪౪॥కస్మాత్కృష్ణ ఇహాయాతి ప్రాప్తరాజ్యో హతాహితః। నరేంద్రకన్యా ఉద్వాహ్య ప్రీతస్సర్వసుహృద్వృతః॥౪౫॥కిమస్మాభిర్వనౌకోభిరన్యాభిర్వా మహాత్మనః । శ్రీపతేరాప్తకామస్య క్రియేతార్థః కృతాత్మనః॥౪౬॥పరం సౌఖ్యం హి నైరాశ్యం స్వైరిణ్యప్యాహ పింగళా।తజ్జానతీనాం నః కృష్ణే తథాప్యాశా దురత్యయా॥౪౭॥క ఉత్సహేత సంత్యక్తుముత్తమశ్లోకసంవిదం। అనిచ్ఛతోఽపి యస్య శ్రీరంగాన్న చ్యవతే క్వచిత్॥ ౪౮॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశా గావో వేణురవా ఇమే । సంకర్షణసహాయేన కృష్ణేనాచరితాః ప్రభో॥ ౪౯ ॥ పునః పునస్స్మారయంతి నందగోపసుతం బత।శ్రీనికేతైస్తత్పదకైర్విస్మర్తుం నైవ శక్నుమః॥౫౦॥గత్యా లలితయోదారహాసలీలావలోకనైః॥మాధ్వ్యా గిరా హృతధియః కథం తం విస్మరామ హే॥౫౧॥హే నాథ హే రమానాథ వ్రజనాథార్తినాశన। మగ్నముద్ధర గోవింద గోకులం వృజినార్ణవాత్ ॥౫౨॥శ్రీశుకః॥తతస్తాః కృష్ణసందేశైర్వ్యపేతవిరహజ్వరాః।ఉద్ధవం పూజయాంచక్రుర్జ్ఞాత్వాత్మానమధోక్షజం।౫౩॥ఉవాస కతిచిన్మాసాన్గోపీనాం వినుదన్ శుచః । కృష్ణలీలాకథాం గాయన్రమయామాస గోకులం॥ ౫౪॥ యావంత్యహాని నందస్య వ్రజేఽవాత్సీత్స ఉద్ధవః।వ్రజౌకసాం క్షణప్రాయాణ్యాసన్ కృష్ణస్య వార్తయా॥౫౫॥సరిద్వనగిరిద్రోణీర్వీక్షన్ కుసుమితాన్ ద్రుమాన్। కృష్ణం సంస్మారయన్ రేమే హరిదాసో వ్రజౌకసాం॥౫౬॥దృష్ట్వైవమాది గోపీనాం కృష్ణావేశాత్మవిక్లబం। ఉద్ధవః పరమప్రీతస్తా నమస్యన్నిదం జగౌ॥ ౫౭॥ ఏతాః పరం తనుభృతో భువి గోపవధ్వో గోవింద ఏవ నిఖిలాత్మని రూఢభావాః।వాంఛంతి యద్భవభియో మునయో వయం చ కిం బ్రహ్మజన్మభిరనంతకథారసస్య॥౫౮॥క్వేమాః

క ఇతి॥సంవిదం ఏకాంతవార్తాం॥౪౮॥కించ తద్విస్మృతౌ న తావద్దుఃఖమస్తి-సాపి నాస్మాకం సంభవతీత్యాహుస్త్రిభిః॥ సరిదితి॥ఆచరితాః సేవితాః॥౪౯॥౫౦॥గత్యేతి॥ హే ఉద్ధవ తం కథం విస్మరామేతి॥౫౧॥౫౨॥తత ఇతి॥ కృష్ణమధోక్షజం జ్ఞాత్వా తం చ స్వాత్మానం జ్ఞాత్వా॥౫౩॥ఉవాసేతి॥వినుదన్ అపనయన్॥౫౪॥౫౫॥ సరిదితి॥ సరిద్వనగిరిదర్యాదిషు ప్రత్యేకం కృష్ణం తల్లీలాసంప్రశ్నాదిభిః సంస్మారయన్ రేమే॥౫౬॥దృష్ట్వేతి॥కృష్ణావేశేనాత్మనో మనసః-విక్లబం వైక్లబ్యం- తాః గోపీర్నమస్యన్ నమస్కరిష్యన్-ఉత్తమస్యాత్మనో గోపస్త్రీనమస్కృతిరపి న్యాయ్యా భవతీతి దర్శయితుం- తాసాం మహత్త్వం-పంచభిర్జగౌ ఉవాచ॥౫౭॥ .... *

ఏతా ఇతి॥ఏతాః పరం కేవలం తనుభృతః సఫలజన్మానః-రూఢభావాః పరమప్రేమవత్యః-యదితి-యం రూఢభావం- భవభియో ముముక్షవః-మునయో ముక్తా అపి-వాంఛంతి-వయం చ భక్తా అపి అతః- అనంతస్య-కథామురసో రాగో యస్య తస్య బ్రహ్మజన్మభిః విప్రసంబంధిభిః-శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైస్త్రిభిర్జన్మభిః-కిం కోఽతిశయః-యత్ర తత్ర జాతః-స ఏవ-సర్వోత్తమ ఇత్యర్థః-యద్వా-అనంతకథాసురసో యస్య తస్య-బ్రహ్మజన్మభిశ్చతుర్ముఖజన్మభిరపి-కిం కోఽర్థః-యద్వా- అనంత

కథాసు అరసస్య బ్రహ్మజన్మభిః కిం॥౫౮॥ కించ॥ ఈశ్వరప్రసాదో మహత్త్వే కారణం - తస్య చ న జాతిరాచారో జ్ఞానం వా కారణం-కింతు కేవలం భజనమేవేత్యాహ॥ క్వేతి॥ సాక్షాద్భజతః పుంసః-అ జ్ఞానతయా యుక్తః సేవితః- అగదరాజః అమృతం యథేతి॥౫౯॥ అత్యంతాపూర్వశ్చాయం గోపీషు భగవతః ప్రసాద ఇత్యాహ॥ నేతి॥ అంగే వక్షసి- ఉ-అ జ్ఞాయా-నితాంతరతేః ఏకాంతరతిమత్యాః- శ్రియోఽపి నాయం ప్రసాదః అనుగ్రహో నాస్తి-నలినస్యేవ గంధో రుక్ కాంతిశ్చ యాసాం తాసాం స్వర్గాంగనానామప్సరసామపి నాస్తి-అన్యాః పునర్దూరతో నిరస్తాః- రాసోత్సవే శ్రీకృష్ణభుజదండాభ్యాం గృహీతః ఆలింగితః కంఠస్తేన లబ్ధా ఆశిషో యాభిస్తాసాం గోపీనాం-య ఉదగాత్ ఆవిర్బభూవ ॥౬౦॥ కించ-ఆస్తాం తావద్గోపీనాం భాగ్యం మమ త్వేతావత్ప్రార్థ్యమిత్యాహ॥ ఆసామితి॥ గోపీనాం చరణరేణుభాజాం గుల్మాదీనాం- మధ్యే-యత్ కిమప్యహం స్యామిత్యాశంసా-కథంభూతానాం-యా ఇత్యాది-ఆర్యాణాం మార్గం ధర్మం చ హిత్వా॥౬౧॥ పునస్తా ఏవ విశినష్టి॥ యా ఇతి॥ యోగీశ్వరైరప్యాత్మన్యేవార్పితం- స్తనేషు న్యస్తం-పరిరభ్య తాపం జహురితి॥౬౨॥ ఏవం మహత్త్వం ప్రతిపాద్య న

స్త్రియో వనచరా వ్యభిచారశీలాః కృష్ణే క్వ చైష పరమాత్మని రూఢభావః। నన్వీశ్వరోఽనుభజతోఽవిదుషోఽపి సాక్షాచ్ఛ్రేయస్తనోత్యగదరాజ ఇవోపయుక్తః॥౫౯॥ నాయం శ్రియోఽంగ ఉ నితాంతరతేః ప్రసాదస్స్వర్యోషితాం నలినగంధరుచాం కుతోఽన్యాః। రాసోత్సవేఽస్య భుజదండగృహీతకంఠలబ్ధాశిషాం య ఉదగాద్వ్రజవల్లవీనాం॥౬౦॥ ఆసామహో చరణరేణుజుషామహం స్యాం బృందావనే కిమపి గుల్మలతౌషధీనాం। యా దుస్త్యజం స్వజనమార్యపథం చ హిత్వా భేజుర్ముకుందపదవీం శ్రుతిభిర్విమృగ్యామ్॥౬౧॥ యా వై శ్రియార్చితమజాదిభిరాప్తకామైర్యోగీశ్వరైరపి యదాత్మని రాసగోష్ఠ్యాం। కృష్ణస్య తద్భగవతశ్చరణారవిందం న్యస్తం స్తనేషు విజహుః పరిరభ్య తాపం॥౬౨॥ వందే నందవ్రజస్త్రీణాం పాదరేణుమభీక్ష్ణశః। యాసాం హరికథోద్గీతం పునాతి భువనత్రయం॥౬౩॥ శ్రీశుకః॥ అథ గోపీరనుజ్ఞాప్య యశోదాం నందమేవ చ। గోపానామంత్ర్య దాశార్హో యాస్యన్నారురుహే రథం॥౬౪॥ తం నిర్గతం సమాసాద్య నానోపాయనపాణయః। నందాదయోఽనురాగేణ ప్రావోచన్నశ్రులోచనాః॥౬౫॥ మనసో వృత్తయో నస్స్యుః కృష్ణపాదాంబుజాశ్రయాః। వాచోఽభిధాయినీర్నామ్నాం కాయస్తత్ప్రహ్వణాదిషు॥౬౬॥ కర్మభిర్భ్రామ్యమాణానాం యత్ర క్వాపీశ్వరేచ్ఛయా। మంగలాచరితైర్దానై రతిర్నః కృష్ణ ఈశ్వరే॥౬౭॥ ఏవం సభాజితో గోపైః కృష్ణభక్త్యా నరాధిప। ఉద్ధవః పునరాగచ్ఛన్మధురాం కృష్ణపాలితాం॥౬౮॥ కృష్ణాయ ప్రణిపత్యాహ భక్త్యుద్రేకం వ్రజౌకసాం। వాసుదేవాయ రామాయ రాజ్ఞే చోపాయనాన్యదాత్॥౬౯॥ ***

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-సప్తచత్వారింశోఽధ్యాయః.*—

శ్రీశుకః॥ అథ విజ్ఞాయ భగవాన్ సర్వాత్మా సర్వదర్శనః। సైరంధ్ర్యాః కామతప్తాయాః ప్రియమిచ్ఛన్ గృహం యయౌ॥౧॥ మహార్హోపస్కరాఢ్యం వై కామోపాయోపబృంహితమ్। ముక్తాదామపతాకాభిర్వితానశయనాసనైః। ధూపైస్సురభిభిర్దీపైస్స్రగ్గంధైరపి మండితం॥౨॥ గృహం తమాయాంతమవేక్ష్య సాసనాత్సద్యస్సముత్థాయ హి జాతసంభ్రమా। యథోపసంగమ్య సఖీభిరచ్యుతం సభాజయామాస సదాసనాదిభిః॥౩॥ అథోద్ధవస్సాధుతయాభిపూజితో న్యషీదదుర్వ్యామభిమృశ్య చాసనం। కృష్ణోఽపి తూర్ణం శయనం మహాధనం వివేశ లోకాచరితాన్యనువ్రతః॥౪॥ సా మజ్జనాలేపదుకూలభూషణస్రగ్గంధతాం

మస్కరోతి॥ వందే ఇతి॥౬౩॥ అథేతి॥ అనుజ్ఞాప్య అనుజ్ఞాం యాచిత్వా-ఆమంత్ర్య పృష్ట్వా॥౬౪॥౬౫॥ మనస ఇతి॥ నోఽస్మాకం-మనసో వృత్తయః-కృష్ణపాదాంబుజాశ్రయాః స్యుః-అభిధాయినీః అభిధాయిన్యః స్యుః॥౬౬॥ కర్మభిరితి॥ నః కృష్ణే రతిః స్యాదితి॥౬౭॥౬౮॥ కృష్ణాయేతి॥ కృష్ణాదిభ్యో భక్త్యుద్రేకమాహ-ఉపాయనాని చాదాదితి॥౬౯॥ ***************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టచత్వారింశకేఽథ కృష్ణః కుబ్జామరీరమత్। అక్రూరస్య గృహం గత్వా తం గజాహ్వయమాదిశత్ ॥ సైరంధ్రీ కామమాపూర్య పూరయిత్వా మనోరథాన్। అక్రూరస్య తతః కృష్ణః తేన పార్థానసాంత్వయత్॥౧॥ మహార్హేతి॥ మహార్హైః అనర్ఘైః-ఉపస్కరైః గృహోపకరణైః-అన్వితం కామోపాయైః తదుద్దీపకైః సురతబంధాదిలేఖ్యైః ఉపబృంహితం॥౨॥ గృహమితి॥ యథాయథోదితం॥౩॥౪॥ సేతి॥ ప్రసాధితః యోగ్యతాం ఆపాదితః ఆత్మా దేహః యయా సా-సవ్రీడం యత్

శీలయా ఉద్గతం స్మితం తత్సహితవిభ్రమేక్షితైరుపలక్షితా ॥౫॥ అహూయేతి॥ అనులేపార్పణాదన్యత్తస్యాః పుణ్యం నాస్తీతి దర్శయితుం పుణ్యలేశయేత్యుక్తం-నతు పుణ్యస్యాల్పత్వవివక్షయా ॥౬॥ సేతి॥ కుచాదీనాం రుజో గృహ్ణంతీ జిఘ్రంతీ చరణం ॥౭॥ సేతి। ఏనం కామమేవ ప్రాకృతదృష్ట్యా అయాచత నతు గోప్య ఇవ సా తన్నిష్ఠేతి దుర్భగేత్యుక్తం కృతార్థత్వేఽపి తస్యా న సందేహః ॥౮॥౯॥ తస్యా ఇతి॥ కామ ఏవ వరః తం దత్వా మానయిత్వా చ అలంకారాదిదానైః ॥౧౦॥ దురారాధ్యమితి॥ మనోగ్రాహ్యం విషయసుఖం అసత్వాత్ తుచ్ఛత్వాత్ ॥౧౧॥ అక్రూరేతి॥ కించిచ్చికీర్షయన్ హస్తినపురప్రస్థానం కారయితుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః- అక్రూరప్రియకామ్యయా చ ॥౧౨॥ స ఇతి॥ ఆరాత్ దూరత ఏవ ॥౧౩॥౧౪॥ పాదేతి॥ ఆప ఇతి ఛేదః- ఉదకాని ఆసర్వతో ధారయన్నిత్యన్వయః ॥౧౫॥౧౬॥ దిష్ట్యేతి॥ వాం యువయోరిదం కులం- ఉద్ధృతం- సమేధితం చ ॥౧౭॥ వామిదం కులమిత్యాది వ్యవహారదృష్ట్యోక్త్వా- పరమార్థమాహ॥ యువామితి॥ జగన్మయౌ యువాం- యతః జగద్ధేతూ తదపి కుతః- ప్రధానపురుషౌ- తదాత్మకౌ- అతో భవద్భ్యాం వినా- పరం కారణం అపరం కార్యం చ నాస్తీతి॥ ౧౮॥ నను ప్రత్య

కూలసుధాసవాదిభిః। ప్రసాదితాత్మోపససారమాధవం సవ్రీడలీలోత్స్మితవిభ్రమేక్షితైః ॥౫॥ ఆహూయ కాంతాం నవసంగమహ్రియా విశంకితాం కంకణభూషితే కరే। ప్రగృహ్య శయ్యామధివేశ్య రామయా రేమేనులేపార్పణపుణ్యలేశయా ॥౬॥ సానంగతప్తకుచయోరురసస్తథాక్ష్ణోర్జిఘ్రంత్యనంతచరణేన రుజో మృజంతీ। దోర్భ్యాం స్తనాంతరగతం పరిరభ్య కాంతమానందమూర్తిమజహాదతిదీర్ఘతాపమ్ ॥౭॥ సైవం కైవల్యనాథం తం ప్రాప్య దుష్ప్రాపమీశ్వరమ్। అంగరాగార్పణేనాహో దుర్భగేదమయాచత ॥౮॥ అహోష్యతామిహ ప్రేష్ఠ దినాని కతిచిన్మయా। రమస్వ నోత్సహే త్యక్తుం సంగం తేఽంబురుహేక్షణ ॥౯॥ తస్యై కామవరం దత్వా మానయిత్వా చ మానదః। సహోద్ధవేన సర్వేశః స్వధామాగమదృద్ధిమత్ ॥౧౦॥ దురారాధ్యం సమారాధ్య విష్ణుం సర్వేశ్వరేశ్వరమ్। యో వృణీతే మనోగ్రాహ్యమసత్వాత్కుమతిర్హ్యసౌ ॥ ౧౧ ॥ అక్రూరభవనం కృష్ణస్సహరామోద్ధవః ప్రభుః। కించిచ్చికీర్షయన్ప్రాగాదక్రూరప్రియకామ్యయా ॥౧౨॥ స తాన్నరవరశ్రేష్ఠానారాద్వీక్ష్య స్వబాంధవాన్। ప్రత్యుత్థాయ ప్రముదితః పరిష్వజ్యాభ్యనందత ॥౧౩॥ ననామ కృష్ణం రామం చ స తైరప్యభివాదితః। పూజయామాస విధివత్కృతాసనపరిగ్రహాన్ ॥౧౪॥ పాదావనేజనీరాపశ్శిరసా ధారయన్నృప। అర్హణేనాంబరైర్దివ్యైర్గంధస్రగ్భూషణోత్తమైః ॥౧౫॥ అర్చిత్వా శిరసానమ్య పాదావంకగతౌ మృజన్। ప్రశ్రయావనతోఽక్రూరః కృష్ణరామావభాషత ॥౧౬॥ దిష్ట్యా పాపో హతః కంసః సానుగో వామిదం కులమ్ । భవద్భ్యాముద్ధృతం కృచ్ఛ్రాద్దురంతాచ్చ సమేధితమ్ ॥౧౭॥ యువాం ప్రధానపురుషౌ జగద్ధేతూ జగన్మయౌ। భవద్భ్యాం న వినా కించిత్పరమస్తి న చాపరమ్ ॥౧౮॥ ఆత్మసృష్టమిదం విశ్వమన్వావిశ్య స్వశక్తిభిః। ఈయతే బహుధా బ్రహ్మన్ శ్రుతప్రత్యక్షగోచరం ॥౧౯॥ యథా హి భూతేషు చరాచరేషు మహ్యాదయో యోనిషు భాంతి నానా। ఏవం భవాన్ కేవల ఆత్మయోనిష్వాత్మాత్మతంత్రో బహుధా విభాతి ॥౨౦॥ సృజస్యథో లుంపసి పాసి విశ్వం రజస్తమస్సత్త్వగుణైస్స్వశక్తిభిః। న బధ్యసే తద్గుణకర్మభిర్వా జ్ఞానాత్మనస్తే క్వ చ బంధహేతుః ॥౨౧॥ దేహాద్యుపాధేరనిరూపితత్వాద్భవో న సాక్షాన్న భిదాత్మనస్స్యాత్ । అతో న బంధస్తవ నైవ మోక్షస్స్యాతాం నికా

క్షాదిసిద్ధం కథం నాస్తీత్యుచ్యత ఇత్యత ఆహ॥ ఆత్మేతి॥ హే బ్రహ్మన్ పరమేశ్వర బ్రహ్మేతి పాఠః- అజాదిభిః స్వశక్తిభిః ఆత్మనైవ సృష్టమిదం విశ్వం అన్వావిశ్య కారణత్వాత్ అనను ప్రవిష్టోఽపి అనుప్రవిశ్యైవ స్థితః- శ్రుతిప్రత్యక్షగోచరం యథా భవతి తథా ॥౧౯॥ బహుధా భవానేవ ప్రతీయతే- ఏకస్యైవ బహుధా ప్రతీతౌ దృష్టాంతమాహ ॥ యథేతి ॥ యోనిషు స్వస్యైవ రూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేషు చరాచరేషు- భూతేషు- యథా మహీప్రముఖాని కారణాన్యేవ - నానా భాంతి - ఆత్మయోనిషు స్వకారణకేషు- భూతభౌతికేషు- జీవోఽపి- నరమృగాదిశరీరేషు బాల్యయువాద్యవస్థాసు చ- తథా తథా ప్రతీయత ఇతి తద్వ్యవచ్ఛేదార్థం ఆత్మతంత్ర గ్రహణం ॥౨౦॥ నను సృష్ట్యాదికర్తృత్వేన సగుణత్వేన చ- మమ కిం జీవవద్బంధ ఉక్తః నహి నహీత్యాహ॥ సృజసీతి॥ తద్గుణకర్మభిర్వా- తైః గుణైః కర్మభిర్వేత్యర్థః- యతః క్వచ కదాచిదపి- బంధహేతురవిద్యా తవ నైవాస్తి- కుత ఇత్యత ఆహ- జ్ఞానాత్మన ఇతి- మాయాయాః ఆశ్రయానావారకత్వాదితి భావః ॥౨౧॥ కించ ఆస్తాం తావత్తవ బంధశంకా- యతః అవిద్యోపాధేర్జీవాత్మనోఽపి- న వస్తుతో బంధోఽస్తీత్యాహ॥ దేహాద్యుపాధేరితి॥ భవో జన్మ- తన్మూలాభి

దేవ-సాత్వతాం స్వరూపతో నష్యాదితి-ననుమమబాధాభావం వదతా త్వయా కిం మోక్షోంగీకృతః-ఓమితి చేత్తర్హి- బంధాభావే మోక్షాసంభవాదాపన్నో బంధోఽపీత్యాశంక్యాహ-భ్రాంతి ఇతి-యతో నావిద్యా అతో న బంధః-మోక్షశ్చ- ఏవము భౌ న స్యాతామిత్యర్థః-నను ఉలూఖలే మాం బద్ధం శ్రుతవాన్ యమునాహ్రదే తు ముక్తం దృష్టవానసి-అతః కథముభయం నాస్తీతి అహ-నికామ ఇతి-స్వాభిప్రాయానురూపస్త్వయి నోఽస్మాకమవివేక ఏవ పరమేవంభూత ఇతి- యద్వా-నః అవివేకత ఏవ తవోభౌ స్యాతామితి॥ ౨౨॥ నను తర్హి మమావతారాస్తచ్చరితాని చ- శుక్తిరజతవదవిద్యాకల్పితాన్యేవ కిం-నహి న హీయం తు తవ లీలేత్యాహ ద్వయేన॥ త్వయేతి॥ ౨౩॥ సఇతి॥ సురేతరాంశా యే రాజానః- తేషామక్షౌహిణీశతానాం వధేన-భూమేర్భారమపనేతుం-స్వాంశేన రామేణ సహావతీర్ణోఽసీతి॥ ౨౪ ॥ అత ఏవంభూతస్య తవాగమనేన కృతార్థోఽస్మీత్యాహ శ్లోకత్రయేణ॥ అద్యేతి॥ హే ఈశ-అద్య నోవసతయో గృహాః- తపోవనాదపి బహుపుణ్యాః-కుతః- యావతీః-త్వం సాక్షాత్ప్రవిష్టః-కథంభూతః-యస్య తవ-పాదశౌచసలిలమేవ గంగా త్రిజగత్పునాతి-యశ్చ త్వం పంచయజ్ఞదేవతామూర్తిః-స త్వం-జగద్గురురితి॥ ౨౫॥ స్వమనోరథః పరిపూరిత ఇతి తుష్యన్నాహ॥ క ఇతి॥ ఋతగిరః సత్యవాచః- త్వత్తః అపరం

మస్త్వయి నోఽవివేకః॥ ౨౨॥ త్వయోదితోఽయం జగతో హితాయ యదా యదా వేదపథః పురాణః। బాధ్యేత పాషండపథైరసద్భిస్తదా భవాన్ సత్త్వగుణం బిభర్తి॥ ౨౩॥ స త్వం ప్రభోఽద్య వసుదేవగృహేఽవతీర్ణః స్వాంశేన భారమపనేతుమిహాసి భూమేః। అక్షౌహిణీశతవధేన సురేతరాంశరాజ్ఞామముష్య చ కులస్య యశో వితన్వన్॥ ౨౪॥ అద్యేశ నో వసతయః ఖలు భూరిభాగా యః సర్వదేవపితృభూతనృదేవమూర్తిః। యత్పాదశౌచసలిలం త్రిజగత్పునాతి స త్వం జగద్గురురధోక్షజ యాః ప్రవిష్టః॥ ౨౫॥ కః పండితస్త్వదపరం శరణం సమీయాద్భక్తప్రియాదృతగిరః సుహృదః కృతజ్ఞాత్। సర్వాన్ దదాతి సుహృదో భజతోఽభికామానాత్మానమప్యుపచయాపచయౌ న యస్య॥ ౨౬॥ దిష్ట్యా జనార్దన భవానిహ నః ప్రతీతో యోగేశ్వరైరపి దురాపగతిః సురేశైః। ఛింధ్యాశు నః సుతకలత్రధనాప్తగేహదేహాదిమోహరశనాం భవదీయమాయామ్॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యర్చితః సంస్తుతశ్చ భక్తేన భగవాన్ హరిః। అక్రూరం సస్మితం ప్రాహ గీర్భిః సమ్మోహయన్నివ॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥ త్వం నో గురుః పితృవ్యశ్చ శ్లాఘ్యో బంధుశ్చ నిత్యదా। వయం తు రక్ష్యాః పోష్యాశ్చ అనుకంప్యాః ప్రజా హి వః॥ ౨౯॥ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాః స్వయం ప్రభో। శ్రేయస్కామైర్నృభిర్నిత్యం దేవాః స్వార్థా న సాధవః॥ ౩౦॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ ౩౧॥ స భవాన్ సుహృదాం వై నః శ్రేయాన్ శ్రేయశ్చికీర్షయా। జిజ్ఞాసార్థం పాండవానాం గచ్ఛస్వ గజసాహ్వయమ్॥ ౩౨॥ పితర్యుపరతే బాలాః సహ మాత్రా సుదుఃఖితాః। ఆనీతాః స్వపురం రాజ్ఞా వసంత ఇతి శుశ్రుమః॥ ౩౩॥ తేషు రాజాంబికాపుత్రో భ్రాతృపుత్రేషు దీనధీః। సమో న వర్తతే నూనం దుష్పుత్రవశగోఽంధదృక్॥ ౩౪॥ గచ్ఛ జానీహి తద్వృత్తమధునా సాధ్వసాధు వా। విజ్ఞాయ తద్విధాస్యామో యథా శం సుహృదాం భవేత్॥ ౩౫॥ ఇత్యక్రూరం సమాదిశ్య భగవాన్ హరిరీశ్వరః। సంకర్షణోద్ధవాభ్యాం వై తతః స్వభవనం యయౌ॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే అష్టచత్వారింశోఽధ్యాయః.

శరణం-కః పండితః సమీయాత్ గచ్ఛేత్ యతో భవాన్ భజతః సర్వానభితః కామాంశ్చ-దదాతి ఆత్మానమపీతి॥ ౨౬॥ దిష్ట్యేతి॥ నః అవివేకినాం-తథాపి ఇహ గృహ ఏవ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ త్వమితి॥ వః యుష్మాకం ప్రజాః పుత్రా హి వయమితి॥ ౨౯॥ నను నృభిర్దేవాః సేవ్యా ఇతి ప్రసిద్ధం-తత్రాహ॥ భవదితి॥ దేవాః స్వార్థాః స్వకార్యసాధనపరాః - సాధవస్తు కేవలం పరానుగ్రహపరాః-పరమార్థతస్తు-సాధవ ఏవ-దేవా ఇతి-త ఏవ సేవ్యా ఇత్యర్థః॥ ౩౦॥ తర్హి మృచ్ఛిలాదిమయాః దేవాదయః సేవ్యాః నైవేత్యత ఆహ॥ న హీతి॥ అమ్మయాని తీర్థాని-మృణ్మయాః శిలామయాశ్చ దేవా న పునంతీతి న-అపి తు పునంత్యేవ తథాపి సాధూనాం తేషాం చ మహదంతరమిత్యాహ-దర్శనాదేవ- తే పునంతీతి॥ ౩౧॥ కిం చికీర్షయా గాం ప్రాగాదితి యదుక్తం తత్ కార్యమాదిశతి॥ స ఇతి॥ నః సుహృదాం మధ్యే భవాన్ శ్రేష్ఠః- అతః పాండవానాం శ్రేయశ్చికీర్షయా గజసాహ్వయం హస్తినాపురం గచ్ఛస్వ గచ్ఛేతి-యద్వా-స్వేతి పృథక్ పదం-హే స్వ ఆత్మీయేత్యర్థః॥ ౩౨॥ పితరీతి॥ రాజ్ఞా ధృతరాష్ట్రేణ-వసంత ఏవ సంతీతి-శుశ్రుమః శ్రుతవంతో వయం॥ ౩౩॥ తేష్వితి॥ దుష్టా యే పుత్రాః దుర్యోధనాదయః - తద్వశేన గచ్ఛతీతి తథా-యతః-అంధదృక్ అంధనేత్రః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************

శ్లో॥ ఊనపంచాశత్తమే తు గత్వాక్రూరో గజాహ్వయం। రాజ్ఞస్స్వభ్రాతృపుత్రేషు బుద్ధ్వా వైషమ్యమాగమత్॥ సఇతి॥ కౌరవేంద్రాణాం యశోభిరంకితం-తత్కృతదేవబ్రాహ్మణాయతనాదిభిరంకితమిత్యర్థః॥ ౧॥ సపుత్రమితి॥ బాహ్లీకపుత్రః సోమదత్తః-భారద్వాజః ద్రోణః-గౌతమః కృపః॥ ౨॥ యథావదితి॥ అవ్యయం కుశలం॥ ౩॥ ఉవాసేతి॥ దుష్ప్రజస్య అసత్పుత్రస్య-అల్పసారస్య మందధృతేః-ఖలానాం కర్ణాదీనాం ఛందమిచ్ఛామనువర్తితుం శీలం యస్య తథా తస్య॥ ౪॥ తేజఇతి॥ తేజః ప్రతాపం-ఓజః శస్త్రాదినైపుణ్యం-వీర్యం శౌర్యం- నసహద్భిరసహమానైః - చికీర్షితం తం తదుపరికర్తుమిష్టం॥ ౫॥ కృతమితి॥ గరస్య విషస్య దానాది-అపేశలం అన్యాయ్యం- తేజఓజఇత్యాది సర్వం కథయాంచక్రుః॥ ౬॥ తత్కథనాత్ పూర్వతరం పృథాయా వృత్తాంతమాహ॥ పృథేతి॥ అశ్రూణాం కలాః లేశాః యయోస్తే-ఈక్షణే నేత్రే యస్యాస్సా॥ ౭॥ అపీతి॥ అపికిం-జామయః కులస్త్రియః॥ ౮॥ భ్రాత్రేయ ఇతి॥ పైతృష్వసేయాన్ మత్పుత్రానిత్యాశయః॥ ౯॥ సపత్నేతి॥ సాంత్వ

శ్రీశుకః॥ సగత్వా హస్తినపురం కౌరవేంద్రయశోంకితం। దదర్శ తత్రాంబికేయం సభీష్మం విదురం పృథామ్॥ ౧॥ సపుత్రం చైవ బాహ్లీకం భారద్వాజం సగౌతమమ్। కర్ణం సుయోధనం ద్రౌణిం పాండవాన్ సుహృదోఽపరాన్॥ ౨॥ యథావదుపసంగమ్య బంధుభిర్గాందినీసుతః। సంపృష్టస్తైస్సుహృద్వార్తాం స్వయం చాపృచ్ఛదవ్యయం॥ ౩॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞో వృత్తవివిత్సయా। దుష్ప్రజస్యాల్పసారస్య ఖలచ్ఛందానువర్తినః॥ ౪॥ తేజ ఓజో బలం వీర్యం ప్రశ్రయాదీంశ్చ సద్గుణాన్। ప్రజానురాగం పార్థేషు నసహద్భిశ్చికీర్షితమ్॥ ౫॥ కృతం చ ధార్తరాష్ట్రైర్యద్గరదానాద్యపేశలం। ఆచఖ్యౌ సర్వమేవాస్మై పృథా విదుర ఏవ చ॥ ౬॥ పృథా తు భ్రాతరం ప్రాప్తమక్రూరముపసృత్య తమ్। ఉవాచ జన్మనిలయం స్మరంత్యశ్రుకలేక్షణా॥ ౭॥ అపి స్మరంతి నస్సౌమ్య పితరౌ భ్రాతరశ్చ మే। భగిన్యో భ్రాతృపుత్రాశ్చ జామయస్సఖ్య ఏవ చ॥ ౮॥ భ్రాత్రేయో భగవాన్ కృష్ణః శరణ్యో భక్తవత్సలః। పైతృష్వసేయాన్ స్మరతి రామశ్చాంబురుహేక్షణః॥ ౯॥ సపత్నమధ్యే శోచంతీం వృకాణాం హరిణీమివ। సాంత్వయిష్యతి మాం వాక్యైః పితృహీనాంశ్చ బాలకాన్॥ ౧౦॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన। ప్రపన్నాం పాహి గోవింద శిశుభిశ్చావసీదతీమ్॥ ౧౧॥ నాన్యత్తవ పదాంభోజాత్పశ్యామి శరణం నృణామ్। బిభ్యతాం మృత్యుసంసారాదీశ్వరస్యాపవర్గికాత్॥ ౧౨॥ నమః కృష్ణాయ శుద్ధాయ బ్రహ్మణే పరమాత్మనే। యోగేశ్వరాయ యోగాయ త్వామహం శరణం గతా॥ ౧౩॥ ఇత్యనుస్మృత్య స్వజనం కృష్ణం చ జగదీశ్వరమ్। ప్రారుదద్దుఃఖితా రాజన్ భవతాం ప్రపితామహీ॥ ౧౪॥ సమదుఃఖసుఖోఽక్రూరో విదురశ్చ మహాయశాః। సాంత్వయామాసతుః కుంతీం తత్పుత్రోత్పత్తిహేతుభిః॥ ౧౫॥ యాస్యన్ రాజానమభ్యేత్య విషమం పుత్రలాలసమ్। అవదత్సుహృదాం మధ్యే బంధుభిస్సౌహృదోదితమ్॥ ౧౬॥ అక్రూరః॥ భో భో వైచిత్రవీర్య త్వం కురూణాం కీర్తివర్ధన। భ్రాతర్యుపరతే పాండావధునాసనమాస్థితః॥ ౧౭॥ ధర్మేణ పాలయన్నుర్వీం ప్రజాశ్శీలేన రంజయన్। వర్తమానస్సమస్స్వేషు శ్రేయః కీర్తిమవాప్స్యసి॥ ౧౮॥ అన్యథా త్వాచరన్ లోకే గర్హితో యాస్యసే తమః। తస్మాత్సమత్వే వర్తస్వ పాండవేష్వాత్మజేషు చ॥ ౧౯॥ నేహ చాత్యంతసంవాసః కస్యచిత్కేనచిత్సహ। రాజన్ స్వేనాపి దేహేన కిము జాయాత్మజాదిభిః॥ ౨౦॥ ఏకః ప్రసూయతే జంతురేక ఏవ ప్రలీయతే।

యిష్యతీతి॥ ౧౦॥ కుంత్యధిగతపరమార్థా శ్రీకృష్ణం స్తౌతి॥ కృష్ణేతి॥ హే మహాయోగిన్ మహాన్ యోగ ఉపాయో మాయాఖ్యో యస్యాస్తీతి-హే విశ్వాత్మన్ సర్వాంతర్యామిన్- హే విశ్వభావన విశ్వపాలక-ప్రపన్నాం శరణాగతాం- అవసీదతీం దుర్యోధనాదికృతైరపకారైః క్లిశ్యంతీం॥ ౧౧॥ నేతి॥ ఆపవర్గికాత్ మోక్షప్రదాత్॥ ౧౨॥ నమ ఇతి॥ శుద్ధాయ ధర్మాత్మనే-బ్రహ్మణే అపరిచ్ఛిన్నాయ-పరమాత్మనే జీవసఖాయ-యోగేశ్వరాయ - అణిమాదియుక్తాయ-యోగాయ జ్ఞానాత్మనే॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ ప్రపితామహః పాండుః తస్య భార్యా- ప్రారుదత్ ప్రరురోద॥ ౧౪॥ సమేతి॥ పృథయా సహ సమం దుఃఖం సుఖం చ యస్య సః-తస్యాః పుత్రాణాముత్పత్తిహేతుభిః జనకైః ధర్మానిలేంద్రాదిభిః తత్కథనైరిత్యర్థః॥ ౧౫॥ యాస్యన్నితి॥ బంధుభిః రామకృష్ణాదిభిః-సౌహృదేన ఉదితం ఉక్తం యత్ తదవదత్॥ ౧౬॥ భోభో ఇతి॥ భ్రాతర్యుపరత ఇతి పాండోః పుత్రేషు సత్సు రాజాసనం త్వమాస్థిత ఇతి కటాక్షః॥ ౧౭॥ భవతు-తథాప్యేవం వర్తమానః శ్రేయోఽవాప్స్యసీత్యాహ॥ ధర్మేణేతి॥ ౧౮॥ అన్యథేతి॥ తమః నరకం-ఇహ చ మహద్దుఃఖమితి భావః॥ ౧౯॥ నన్వాత్మజానాత్మజాదిషు కథం సమత్వం

ప్యేత్యత్రాహ॥ నేతి॥అత్యంతంనిత్యంసంవాసఃసమ్యగవస్థితిః ॥౨౦॥తత్ర తావదుత్పత్తిమరణయోస్సుఖదుఃఖయోశ్చ కేనాపిసాహిత్యంనాస్తీత్యాహ॥ఏకఇతి॥౨౧॥కించ-యదాచసహవసంతి - తదాపిక్లేశోపార్జితవిత్తాపహారితయాపుత్రాద్యామశత్రవఏవజ్ఞేయాఇత్యాహ॥అధర్మేతి॥ సంభోజనీయాఃపోష్యాఃపుత్రాదయఇతివ్యపదేశైః-అల్పమేధసోమూఢస్య-విత్తంహరంతి-జలౌకసోమత్స్యస్య-జీవనభూతానిజలాని-యథాతత్పుత్రాదిహరంతి-తద్వదితిభావః ॥౨౨ ॥ కించయానేవంపుష్ణాతి తేధనమాదాయవ్యతాజీవంతోపివాతంపరిత్యజంతీత్యాహ॥పుష్ణాతీతి॥ స్వబుద్ధ్యాస్వీయాఇత్యభిమానేన-రాయఃఅర్థాః-అకృతార్థంఅప్రాప్తభోగం॥౨౩॥సపునఃపాపైకపాథేయోనరకంవిశతీత్యాహ॥స్వయమితి॥ అసిద్ధార్థఃఅపూర్ణమనోరథః॥౨౪॥తస్మాదితి॥స్వప్నశ్చమాయాచమనోరథశ్చతత్ తేనతుల్యం-ఆయవ్యనియమ్య-శాంతస్సన్సమోభవేతి॥౨౫॥యథేతి॥ హేదానవతేఅక్రూరం-నతృప్యామిఅలమితినమన్యే॥౨౬॥ తథేతి॥సూనృతాప్రయవాక్-చలేఅస్థిరేహృది-నస్థియ్యాతేనతిష్ఠతీత్యర్థః-సుదామానామపర్వతఃతత్రభవాతటిదివ - తస్మిన్స్ఫటికశిలామయేసహసైవాతిస్ఫురితావిద్యుత్ యథాలీయతేతద్వదిత్యర్థః-యద్వా-సుదామామాలా-తస్యాఇయంసౌదామినీమాలా

ఏకోనుభుఙ్క్తే సుకృతమేకఏవచదుష్కృతం॥౨౧॥అధర్మోపచితంవిత్తంహరంత్యన్యేల్పమేధసః।సంభోజనీయాపదేశైర్జలానీవజలౌకసః॥౨౨॥పుష్ణాతియానధర్మేణస్వబుద్ధ్యాతమపండితమ్। తేకృతార్థంప్రహిణ్వంతి ప్రాణారాయస్సుతాదయః॥౨౩॥స్వయంకిల్బిషమాదాయతైస్త్యక్తోనర్థకోవిదః। అసిద్ధార్థోవిశత్యంధంస్వధర్మవిముఖస్తమః॥౨౪॥తస్మాల్లోకమిమంరాజన్స్వప్నమాయామనోరథమ్ । వీక్ష్యాయమ్యాత్మనాత్మానంసమశ్శాంతోభవప్రభో॥౨౫॥ ధృతరాష్ట్రః॥యథావదతికల్యాణీంవాచందానపతేభవాన్।తథానయానతృప్యామిమర్త్యఃప్రాప్యయథామృతం॥౨౬॥తథాపిసూనృతాసౌమ్యహృదినస్థీయతేచలే।పుత్రానురాగవిషమేవిద్యుత్సౌదామినీయథా॥౨౭॥ఈశ్వరస్యవిధింకోనువిధునోత్యన్యథాపుమాన్।భూమేర్భారావతారాయయోవతీర్ణోయదోఃకులే॥౨౮॥యోదుర్విమర్శపథయానిజమాయయేదంసృష్ట్వాగుణాన్విభజతేతదనుప్రవిష్టః। తస్మైనమోదురవబోధవిహారతంత్రసంసారచక్రగతయేవరమేశ్వరాయ॥౨౯॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యభిప్రేత్యనృపతేరభిప్రాయంసమాధవః । సుహృద్భిస్సమనుజ్ఞాతఃపునర్యదుపురీమగాత్ ॥౩౦॥ శశంసరామకృష్ణాభ్యాంధృతరాష్ట్రవిచేష్టితమ్ । పాండవాన్ప్రతికౌరవ్యయదర్థంప్రేషితస్స్వయం॥౩౧॥ ********************************

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనపంచాశత్తమోధ్యాయః*—

పూర్వభాగస్సమాప్తః.

———

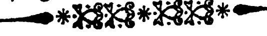
—*జరాసంధయుద్ధయవనాగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః*—

శ్రీశుకః॥అస్తిఃప్రాప్తిశ్చకంసస్యమహిష్యౌభరతర్షభ।హతేభర్తరిదుఃఖార్తేఈయతుస్స్మపితుర్గృహమ్॥౧॥పిత్రేమగధరాజాయజరాసంధాయదుఃఖితే । వేదయాంచక్రతుస్సర్వమాత్మవైధవ్యకారణం॥౨॥ సతదప్రియమాకర్ణ్యశోకామర్షయుతోనృప।అయాదవాంమహీంకర్తుంచక్రేపరమముద్యమం॥

కారేత్యర్థః॥౨౭॥నన్వేవంజానతోపికథమయంమహామోహఇతిచేత్తత్రాహ-ఈశ్వరస్యేతి ॥ విధింవిధానంమాయామితియావత్ -కఃపుమాన్విధునోతినకోపీత్యర్థః॥౨౮॥అతస్తమేవనమస్యతి॥యఇతి॥ దుర్విమర్శపథయాఅవితర్క్యమార్గయాగుణాన్కర్మాణితత్ఫలానిచ-విభజతేవివిచ్యదదాతి - దురవబోధోయోవిహారఃక్రీడాసఃతంత్రంప్రధానంముఖ్యంకారణంయస్యసంసారచక్రస్య-అతఏవతస్యగతిర్యస్మాత్తస్మైనమఇతి॥౨౯॥ఇతీతి॥అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥౩౦॥౩౧॥****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం-
భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనపంచాశత్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥దశమస్కంధపూర్వార్ధభావార్థస్యప్రదీపికా।యస్యేయంముఖతోభాతినాస్తితస్యాంతరంతమః ॥

శ్లో॥తతఃపంచాశత్తమేతుజరాసంధభయాదివ।కారయిత్వాంబుధౌదుర్గంతంనినాయనిజంజనమ్ ॥ కపటాత్కపటె

స్తైవ హత్వా దైత్యానయత్నతః। అజయ త్వం జరాసంధం తథా తైర్వ్రతు ధార్మికం। అస్తిరితి। అస్తిప్రాప్తిసంజ్ఞికే తస్యా తు జగ్మతుః॥ ౧॥ ౨॥ సఇతి। కంసే శోకః। కృష్ణే అమర్షః తాభ్యాం యుతః॥ ౩॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ న్యరుణత్ రురోధ॥ ౪॥ నిరీక్ష్యేతి॥ తస్య బలం సైన్యం - ఉద్వేలం లంఘితమర్యాదం - సాగరమివ - తేన తస్య బలేన సంరుద్ధం॥ ౫॥ చింతయామాసేతి। కిం బలమేవ హన్మి - సమాగధం - మాగధం వా హత్వా బలం గృహ్ణామి - యద్వా - సమాగధం సర్వం హన్మీతి చింతయామాస - నను ప్రథమం కథం జేష్యామీత్యేకం చింతయితుం యుక్తం తత్రాహ - కారణమానుష ఇతి - భూభారావతారకారణేన మానుషః నతు స్వత ఇతి॥ ౬॥ ఏవం త్రేధాపి చింతయిత్వా ప్రథమం పక్షం నిర్ధారితవాన్ తదాహ చతుర్భిః॥ హనిష్యామీతి॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ బలాయోద్యమం కర్తా కరిష్యతి॥ ౮॥ నన్వేతదేవ హంతవ్యస్తత్రాహ। ఏతదర్థ ఇతి। ఏతచ్ఛబ్దార్థం స్పష్టయతి - భూభారహరణాయేతి॥ ౯॥ అయమేతదర్థోఽవతార ఇత్యుపలక్షణమిత్యాహ। అన్య ఇతి॥ ప్రభవతః ఉద్భవతః॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ ససూతౌ సారథిసహి

> ౩॥ అక్షౌహిణీభిర్వింశత్యా తిసృభిశ్చాపి సంవృతః। యదురాజధానీం మధురాం న్యరుణత్సర్వతో దిశమ్॥ ౪॥ నిరీక్ష్య తద్బలం కృష్ణ ఉద్వేలమివ సాగరం। స్వపురం తేన సంరుద్ధం స్వజనం చ భయాకులం॥ ౫॥ చింతయామాస భగవాన్ హరిః కారణమానుషః। తద్దేశకాలానుగుణం స్వావతారప్రయోజనం॥ ౬॥ హనిష్యామి బలం హ్యేతద్భువి భారం సమాహితమ్। మాగధేన సమానీతం వశ్యానాం సర్వభూభుజాం॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిః సంఖ్యాతం భటాశ్వరథకుంజరైః। మాగధస్తు న హంతవ్యో భూయః కర్తా బలోద్యమం॥ ౮॥ ఏతదర్థోఽవతారోఽయం భూభారహరణాయ మే। సంరక్షణాయ సాధూనాం కృతోఽన్యేషాం వధాయ చ॥ ౯॥ అన్యోఽపి ధర్మరక్షాయై దేహః సంభ్రియతే మయా। విరామాయాప్యధర్మస్య కాలే ప్రభవతః క్వచిత్॥ ౧౦॥ ఏవం ధ్యాయతి గోవిందే ఆకాశాత్సూర్యవర్చసౌ। రథావుపస్థితౌ సద్యః ససూతౌ సపరిచ్ఛదౌ॥ ౧౧॥ ఆయుధాని చ దివ్యాని పురాణాని యదృచ్ఛయా। దృష్ట్వా తాని హృషీకేశః సంకర్షణమథాబ్రవీత్॥ ౧౨॥ పశ్యార్య వ్యసనం ప్రాప్తం యదూనాం త్వావతాం ప్రభో। ఏష తే రథ ఆయాతో దయితాన్యాయుధాని చ॥ ౧౩॥ యానమాస్థాయ జహ్యేతద్వ్యసనాత్స్వాన్ సముద్ధర। ఏతదర్థం హి నౌ జన్మ సాధూనామీశ శర్మకృత్। త్రయోవింశత్యనీకాఖ్యం భూమేర్భారమపాకురు॥ ౧౪॥ ఏవం సంమంత్ర్య దాశార్హౌ దంశితౌ రథినౌ పురాత్। నిర్జగ్మతుః స్వాయుధాఢ్యౌ బలేనాల్పీయసావృతౌ॥ ౧౫॥ శంఖం దధ్మౌ వినిర్గత్య హరిర్దారుకసారథిః। తతోఽభూత్పరసైన్యానాం హృది విత్రాసవేపథుః॥ ౧౬॥ తావాహ మాగధో వీక్ష్య హే కృష్ణ పురుషాధమ। గుప్తేన చ త్వయా మంద న యోత్స్యే యాహి బంధుహన్॥ న త్వయా యోద్ధుమిచ్ఛామి బాలకేనేహ లజ్జయా॥ ౧౭॥ త్వం తు రామ యది శ్రద్ధా యుధ్యస్వ ధైర్యమావహ। హిత్వా వా మచ్ఛరైశ్ఛిన్నం దేహం స్వర్యాహి మాం జహి॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ న వై శూరా వికత్థంతే దర్శయంత్యేవ పౌరుషం। న గృహ్ణీమో వచో రాజన్నాతురస్య ముమూర్షతః॥ ౧౯॥ జరాసుతస్తావభిసృత్య మాధవౌ మహాబలౌఘేన బలీయసావృణోత్। ససైన్యయానధ్వజవాజిసారథీ సూర్యానలౌ వాయురివాభ్రరేణుభిః॥ ౨౦॥ సువర్ణతాలధ్వజచిహ్నితౌ రథావలక్షయంత్యో హరిరామయోర్మృధే। స్త్రియః పురాట్టాలకహర్మ్యగోపురం సమాశ్రితాః సంముముహుః శుచార్పితాః॥ ౨౧॥ హరిః పరానీకపయోముచాం ముహుః శిలీముఖాత్యుల్బణవర్షపీడితం। స్వసైన్యమాలోక్య సురాసురార్చితం వ్యస్ఫూర్జయచ్ఛార్ఙ్గశరాసనోత్తమం॥ ౨౨॥ గృహ్ణన్నిషంగాదథ సందధచ్ఛరాన్

తౌ సపరిచ్ఛదౌ పరికరః ధ్వజకవచాదిః తత్సహితౌ॥ ౧౧ ౧౨॥ పశ్యేతి॥ త్వం అవన్ రక్షకో నాథో విద్యతే యేషాం తే త్వావంతః తేషాం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ దంశితౌ బద్ధకవచౌ స్వాయుధాఢ్యౌ శోభనాయుధసంపన్నౌ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తావితి॥ పురుషాధమః యస్మాదితి వా స్తవోర్థః హే పురుషోత్తమేతి - గుప్తేన దంశితత్వాత్సర్వాంతరత్వాద్దర్శనానర్హేణ - హే మంద - బధ్నాతీతి బంధుః అవిద్యా - తాం హంతీతి హన్ హే అవిద్యానిరసనేతి - యాహి ప్రాప్నుహి॥ ౧౭॥ త్వమితి॥ అచ్ఛేద్యదేహోఽపి సావితి స్వయమేవమత్వా - అపరితోషాత్పక్షాంతరమాహ॥ యద్వా - మాం జహీతి॥ ౧౮॥ నేతి॥ యథాశ్రుతార్థగ్రహణేన భగవదుత్తరం న వై శూరా వికత్థంతే శ్లాఘంత ఇతి॥ ౧౯॥ జరాసుత ఇతి॥ మాధవౌ మధువంశసంభవౌ - మహతా సైన్యేన మహౌఘేన - ఆవృతవాన్ - వాయురభ్రైః సూర్యం రేణుభిశ్చాగ్నిం యథేత్యదర్శనమాత్రమేవ - నావరణమితి సూచితం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ హరిరితి॥ పరస్యానీకాని సైన్యాని - తాన్యేవ పయోముచః మేఘాః - తేషాం శిలీముఖా బాణాః - తేషామత్యుల్బణం వర్షం తేన పీడితం

వ్యస్ఫూర్జయత్ ఉజ్జృంభితవాన్॥౨౨॥తత్రాహ॥గృహ్ణన్నితి॥నిషంగాదిముఖేః-శరాన్ గృహ్ణన్-అథ తాన్ గుణే సందధత్-గుణమాకృష్య నిశితబాణసమూహాన్ ముంచన్ నిఘ్నన్ ప్రహరన్-పత్తీః పదాతీః- నిరంతరమితి గ్రహణాదిక్రియావిశేషణం-జ్వలతాఽలాతంభ్రమణే యథా చక్రవద్భ్రమతి-తద్వత్ వ్యస్ఫూర్జయదితి ॥ ౨౩ ॥నిర్భిన్నేతి ॥ హతాఃఅశ్వాఃధ్వజాఃసూతాః నాయకాః రథినశ్చ యేషు తే॥౨౪॥సంభిద్యమానేతి॥ సంభిద్యమానాః ద్విపదాఃఇభాః వాజినశ్చ తేషామంగేభ్యః ప్రసూతాః అసృగాపగాః రుధిరనద్యః-పరస్పరం ప్రవర్తితా ఇతి తృతీయేనాన్వయః-ప్రసిద్ధనదీరూపకమాహ-భుజా ఏవ అహయో యాసాం తాః-పురుషాణాం శీర్షాణ్యేవ కచ్ఛపా యాసాం తాః-హతాః ద్విపా ఏవ ద్వీపాః అంతర్వర్తితటాని హయా ఏవ గ్రాహాః గ్రావాః-తైశ్చ తైశ్చాకులాః వ్యాప్తాః॥౨౫॥కరేతి॥కరాః ఊరవశ్చ మీనా యాసు తాః - నరాణాం కేశా ఏవ శైవలం యాసు తాః-ధనూంష్యేవ తరంగాః-ఆయుధాన్యేవ గుల్మాః తైశ్చ తైశ్చ సంకులాః - అస్థూరికాశ్చ గ్రామణీచక్రాణీవా-తాపావర్తాస్తైర్భయానకాః - మహామణీనాం ప్రవేకాః ఉత్తమా ఆభరణాని చ యథాయథమశ్మానః శర్కరాశ్చ యాసు తాః-భీరూణాం భయావహాః-మనస్వినాం హర్షకర్యః॥ ౨౬ ॥ వినిఘ్నతేతి॥కించ-సంకర్షణేనాపి-తద్బలం

విక్రష్య ముంచన్ శితబాణపూగాన్।నిఘ్నన్ రథాన్ కుంజరవాజిపత్తీన్నిరంతరం యద్వదలాతచక్రమ్॥
॥౨౩॥ నిర్భిన్నకుంభాః కరిణో నిపేతురనేకశోఽశ్వాశ్శరవృక్ణకంధరాః । రథా హతాశ్వధ్వజసూతనాయకాః పదాతయశ్ఛిన్నభుజోరుకంధరాః॥౨౪॥సంఛిద్యమానద్విపదేభవాజినామంగప్రసూతాశ్శతశోఽసృగాపగాః।భుజాహయః పూరుషశీర్షకచ్ఛపా హతద్విపద్వీపహయగ్రహాకులాః॥ ౨౫॥ కరోరుమీనా నరకేశశైవలా ధనుస్తరంగాయుధగుల్మసంకులాః। అస్థూరికావర్తభయానకా మహామణిప్రవేకాభరణాశ్మశర్కరాః।ప్రవర్తితా భీరుభయావహా మృధే మనస్వినాం హర్షకరీః పరస్పరం॥౨౬॥ వినిఘ్నతారీన్ ముసలేన దుర్మదాన్ సంకర్షణేనాపరిమేయతేజసా।బలం తదంగార్ణవదుర్గభైరవం దురంతపారం మగధేంద్రపాలితం॥ క్షయం ప్రణీతం వసుదేవపుత్రయోర్విక్రీడితం తజ్జగదీశయోః పరం॥౨౭॥ స్థిత్యుద్భవాంతం భువనత్రయస్య యస్సమీహతేఽనంతగుణస్స్వలీలయా।న తస్య చిత్రం పరపక్షనిగ్రహస్తథాపి మర్త్యానువిధస్య వర్ణ్యతే॥౨౮॥జగ్రాహ విరథం రామో జరాసంధం మహాబలమ్ । హతానీకావశిష్టాసుం సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥౨౯॥బధ్యమానం హతారాతిం పాశైర్వారుణమానుషైః।వారయామాస గోవిందస్తేన కార్యచికీర్షయా॥౩౦॥స ముక్తో లోకనాథాభ్యాం వ్రీడితో వీరసంమతః।వివిక్షుస్తపసేఽరణ్యం వారితః పథి రాజభిః॥౩౧॥వాక్యైః పవిత్రార్థపదైర్నయనైశ్చ ప్రాకృతైరపి। స్వకర్మబంధప్రాప్తోఽయం యదుభిస్తే పరాభవః॥౩౨॥హతేషు సర్వానీకేషు నృపో బార్హద్రథస్తదా । ఉపేక్షితో భగవతా మగధాన్ దుర్మనా యయౌ॥౩౩॥ముకుందోఽప్యక్షతబలో నిస్తీర్ణారిబలార్ణవః । వికీర్యమాణః కుసుమైస్త్రిదశైరనుమోదితః॥౩౪॥మాథురైరుపసంగమ్య విజ్వరైర్ముదితాత్మభిః। ఉపగీయమానవిజయస్సూతమాగధవందిభిః॥౩౫॥శంఖదుందుభయో నేదుర్భేరీతూర్యాణ్యనేకశః।వీణావేణుమృదంగాని పురం ప్రవిశతి

క్షయం ప్రణీతం-అంగ హే రాజన్-అర్ణవవత్ దుర్గం దుర్గమం భైరవం భయంకరం చ-యతః దురంతపారం అంతోఽత్ర తలం-పారమవధిః-దుశ్శబ్దో నిషేధే-విక్రమేణాగాధం దేశతశ్చ నిరవధికమిత్యర్థః-కించ-మగధేంద్రేణ చ పాలితం బలం- యదేవంభూతం-రామకృష్ణయోః కర్షోత్కృష్టం తత్పరం కేవలం-తయోర్విక్రీడనం-న తు పరాక్రమః॥౨౭॥ న చైతదాశ్చర్యమిత్యాహ॥స్థితీతి॥తర్హి కిమిత్యాశ్చర్యమివ వర్ణితం తత్రాహ-తథాపీతి-మర్త్యాననువిధత్తే అనుకరోతీతి మర్త్యానువిధః - తస్య॥౨౮॥కించ॥జగ్రాహేతి॥హతాన్యనీకాని యస్య-అవశిష్టాః అసవః ప్రాణాః యస్య తం చ తం చ॥౨౯॥బధ్యమానమితి॥ హతాః బహుశః అరాతయః శత్రవో యేన తం-తథాభూతమపి-జరాసంధం బధ్యమానం-వారయామాస॥౩౦॥ ౩౧॥ వాక్యైరితి॥పవిత్రార్థాని ధర్మోపదేశపరాణి పదాని యేషు తైః-వాక్యైః నయైః నీతిభిః-ప్రాకృతైః లౌకికైః- తత్ర లౌకికన్యాయమాహుః-స్వకర్మేతి-యదుభిరల్పకైః కృత్వా- తే మహతః - పరాభవః కేవలం కర్మబంధేనైవ ప్రాప్తః అతస్త్వయా న లజ్జితవ్యమితి॥౩౨॥హతేష్వితి॥బార్హద్రథో జరాసంధః॥ ౩౩॥ ముకుంద ఇతి । ముకుందోఽపి యయావిత్యనుషంగః-న క్షతం బలం యస్య సః-తస్యైవామృతదృష్ట్యా క్షతప్రతిసంధానాదితి భావః-నిస్తీర్ణః అనాయాసేనైవ తీర్ణః అరిబలార్ణవో యేన సః-సాధు సాధ్విత్యనుమోదితశ్చ॥౩౪॥ మాథురైరితి॥ప్రత్యుద్గతైర్మథురావాసిభిః జనైరుపసంగమ్య మిలిత్వా

౩౫॥శంఖేతి॥తథా ప్రవిశతి సతి-శంఖాదయో నేదుః॥౩౬॥కథంభూతాం పురీంతదాహ॥ సిక్తేతి॥ బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ-నిర్ఘుష్టాం నినాదితాం-కౌతుకేనోత్సవేన-ఆసమంతాత్ బద్ధాని తోరణాని యస్యాం తాం॥౩౭॥ నిచీయమాన ఇతి॥నిచీయమానః వికీర్యమాణః-ప్రవివేశేతి విపరిణామేనానుషంగః॥౩౮॥ఆయోధనేతి॥ ఆయోధనం రణభూమిః-తత్రస్థం విత్తం-వీరాణాం భూషణం॥౩౯॥ఏవమితి॥ తావతీతిచ్ఛేదః- తావతి పరాజయే వర్తమానేపి- అక్షౌహిణ్యో బలం యస్య సః-సప్తదశకృత్వః సప్తదశవారాన్ యుయుధే॥౪౦॥అక్షిణ్వన్నితి॥అక్షిణ్వన్ క్షయం నిన్యుః॥౪౧॥అష్టాదశ ఇతి॥అష్టాదశే సంగ్రామే భావిన్యేతన్మధ్యే అకస్మాత్కాలయవనః ప్రాప్తః॥౪౨॥రురోధేతి॥ఆత్మసమ్మితాన్ స్వతుల్యాన్॥ ౪౩ ॥ తమితి॥వృజినం దుఃఖం ఉభయతః యవనాజ్జరాసంధాచ్చ॥౪౪॥తదాహ ద్వాభ్యాం॥యవన ఇతి॥నిరుంధే నిరుణద్ధి॥౪౫॥ ఆవయోరితి॥ అస్య అనేన సహ॥౪౬॥౪౭॥ఇతీతి॥ సముద్రమధ్యే దుర్గం-తన్మధ్యే నగరం-కృత్స్నాద్భుతం సర్వాశ్చర్యమయం-అచీకరత్ కారయామాస॥౪౮॥దృశ్యత ఇతి॥త్వాష్ట్రం విశ్వకర్మ-తదీయం శిల్పనైపుణం క్రియాకౌశలం॥ ౪౯॥ తదాహ సార్ధై-

ప్రభో॥౩౬॥సిక్తమార్గాం హృష్టజనాం పతాకాభిరలంకృతామ్। నిర్ఘుష్టాం బ్రహ్మఘోషేణ కౌతుకాబద్ధతోరణామ్॥౩౭॥నిచీయమానో నారీభిర్మాల్యదధ్యక్షతాంకురైః। నిరీక్ష్యమాణస్సస్నేహం ప్రీత్యుత్కలితలోచనైః॥ ౩౮॥ ఆయోధనగతం విత్తమనంతం వీరభూషణమ్ । యదురాజాయ తత్సర్వమాహృతం ప్రాదిశద్విభుః॥౩౯॥ఏవం సప్తదశకృత్వస్తావత్యక్షౌహిణీబలః । యుయుధే మాగధో రాజా యదుభిః కృష్ణపాలితైః॥౪౦॥అక్షిణ్వంస్తద్బలం సర్వం వృష్ణయః కృష్ణతేజసా। హతేషు స్వేష్వనీకేషు త్యక్తోఽయాదరిభిర్నృప॥౪౧॥అష్టాదశమసంగ్రామ ఆగామిని తదంతరా । నారదప్రేషితో వీరో యవనః ప్రత్యదృశ్యత॥౪౨॥రురోధ మథురామేత్య తిసృభిర్మ్లేచ్ఛకోటిభిః । నృలోకే చాప్రతిద్వంద్వో వృష్ణీంఛ్రుత్వాత్మసమ్మితాన్॥౪౩॥తం దృష్ట్వాచింతయత్కృష్ణస్సంకర్షణసహాయవాన్।అహో యదూనాం వృజినం ప్రాప్తం హ్యుభయతో మహత్ ॥౪౪॥యవనోఽయం నిరుంధేఽస్మానద్య తావన్మహాబలః। మాగధోఽప్యద్య వా శ్వో వా పరశ్వో వాగమిష్యతి॥౪౫॥ఆవయోర్యుధ్యతోరస్య యద్యాగంతా జరాసుతః। బంధూన్హనిష్యత్యథవా నేష్యతి స్వపురం బలీ॥౪౬॥తస్మాదద్య విధాస్యామో దుర్గం ద్విపదదుర్గమం। తత్ర జ్ఞాతీన్సమాధాయ యవనం ఘాతయామహే॥౪౭॥ఇతి సంమంత్ర్య భగవాన్దుర్గం ద్వాదశయోజనం।అంతస్సముద్రే నగరం కృత్స్నాద్భుతమచీకరత్ ॥౪౮॥దృశ్యతే యత్ర హి త్వాష్ట్రం విజ్ఞానం శిల్పనైపుణం॥ ౪౯॥ రథ్యాచత్వరవీథీభిర్యథావాస్తువినిర్మితం।సురద్రుమలతోద్యానవిచిత్రోపవనాన్వితం॥ ౫౦॥ హేమశృంగైర్దివిస్పృగ్భిస్స్ఫటికాట్టాలగోపురైః।రాజతారకుటైర్జుష్టం హేమకుంభైస్స్వలంకృతైః॥౫౧॥ రత్నకూటైర్గృహైర్హైమైర్మహామరకతస్థలైః । వాస్తోష్పతీనాం చ గృహైర్వలభీభిశ్చ నిర్మితం ॥ చాతుర్వర్ణ్యజనాకీర్ణం యదుదేవగృహోల్లసత్ ॥౫౨॥సుధర్మాం పారిజాతం చ మహేంద్రః ప్రాహిణోద్ధరేః।యత్ర చావస్థితో మర్త్యో మర్త్యధర్మైర్న యుజ్యతే॥ ౫౩ ॥ శ్యామైకవర్ణాన్వరుణో హయాంఛుక్లాన్మనోజవాన్।దదౌ సహస్రసంఖ్యాతాన్దేవదేవాయ తోయరాట్॥ ౫౪॥ అష్టౌ నిధిపతిః కోశాన్

స్త్రిభిః॥రథ్యేతి॥రథ్యాః రాజమార్గాః పురతః-వీథ్యః ఉపమార్గాః పశ్చిమతః-ఉభయతోపి చత్వరాణ్యంగణాని - తన్మధ్యే కోష్ఠాః-తతోప్యంతః సువర్ణభవనాని-తదుపరి స్ఫాటికాట్టాలకాః తదుపరి హేమకుంభాః - ఇతి బహుభూమికం యథావాస్తు గృహాదీనాం నిర్మాణస్థానం-తదనతిక్రమ్య వినిర్మితం-సురాణాం ద్రుమః లతాశ్చ యేషు తాన్యుద్యానాని - విచిత్రోపవనాని చ తైరన్వితం॥౫౦॥ హేమేతి॥ హేమమయాని శృంగాణి యేషాం తైః - దివిస్పృగ్భిరత్యుచ్చైః-స్ఫాటికాట్టాలకాః ఉపరితనభూమికాః-గోపురాణి ద్వారాణి చ తైర్నిర్మితమిత్యుత్తరేణాన్వయః - రాజతారకుటైః రజతం చ ఆరకుటం చ పీతలలోహం తాభ్యాం నిర్మితైః కోష్ఠైః అశ్వశాలాన్నశాలాదిభిః-కథంభూతైః హైమైః కుంభైః అలంకృతైః॥౫౧॥రత్నేతి॥తథా రత్నకూటైః పద్మరాగాదిశిఖరైః-హైమైః సౌవర్ణైః - మహామరకతమయాని స్థలాని యేషు తైః గృహైశ్చ - కించ-నగరగృహద్వారాదౌ వాస్తోష్పతీనాం దేవానాం చ-గృహైః-వలభీభిశ్చంద్రశాలాభిశ్చ నిర్మితం- యదుదేవగృహైః రాజగృహైరుల్లసత్ శోభమానం॥౫౨॥సుధర్మామితి॥పారిజాతం చ ప్రాహిణోత్ ప్రస్థాపయామాసేతి శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్పూర్వభావిత్వాద్భూతనిర్దేశః మర్త్యధర్మైః క్షుత్పిపాసాదిభిః షడూర్మిభిః॥౫౩॥౫౪॥అష్టావితి॥నిధిపతిః కుబేరః

అష్టౌకోశాన్నిధీన్॥శ్లో॥పద్మశ్చైవమహాపద్మోమత్స్యఃకూర్మస్తథోదకః॥నీలోముకుందశ్శంఖశ్చనిధయోష్టౌప్రకీర్తితా ఇతి-ప్రసిద్ధాన్నిజోదయాన్నిజవిభూతీన్-అన్యేచసిద్ధాదయః॥౫౫॥ యదితి॥ భగవతాస్వాధికారసిద్ధయేయద్యదాధిపత్యందత్తమాసీత్-తత్సర్వంప్రత్యర్పయామాసురితి॥౫౬॥తత్రేతి॥యథాకాలయవనోనవేత్తి-నచాసౌజనః-తథా-యోగప్రభావేననీత్వాత్వమత్రస్థిత్వాప్రజాఃపాలయ-అహంపలాయిష్యఇతిసమనుమంత్రితఃకృతానుమంత్రఇత్యర్థః॥౫౭

ఇతిభావార్థదీపికాయ్యాం-పంచాశత్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఏకపంచాశత్తమేహాన్ముచుకుందదృశాహరిః।యవనంముచుకుందేనస్తుతస్సన్నన్వకంపత॥యవనేంద్రసుతాత్కాలయవనాద్యదుభీషణాత్ । హరిర్హరగిరస్సైరంపాలనాయాపలాయత।యదాగర్గఃస్యాలేనషండఇత్యుక్తస్తదాయాదవైరుపహసితఃక్రుద్ధోసౌశ్రీమహేశ్వరంప్రసాద్యయదుభీషణంపుత్రంవరంలబ్ధవాన్-తతశ్చయవనేంద్రేణాపు

లోకపాలోనిజోదయాన్।తథాన్యేలోకపాలాశ్చదమస్స్వాధికృతంధనమ్॥౫౫॥ యద్యద్భగవతాదత్తమాధిపత్యంస్వసిద్ధయే।సర్వంప్రత్యర్పయామాసుహరౌభూమింగతేనృప॥౫౬॥ తత్రయోగప్రభావేననీత్వాసర్వజనంహరిః।ప్రత్యాగత్యాథరామేణకృష్ణస్సమనుమంత్రితః॥ నిర్జగామపురద్వారాత్పద్మమాలీనిరాయుధః॥౫౭॥**

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - పంచాశత్తమోధ్యాయః*—

[illegible]ముకుందస్యశ్రీకృష్ణసందర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥తంవిలోక్యవినిష్క్రాంతముజ్జిహానమివోడుపమ్।దర్శనీయతమంశ్యామంపీతకౌశేయవాససమ్॥౧॥శ్రీవత్సవక్షసంభ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్।పృథుదీర్ఘచతుర్బాహుంనవకంజారుణేక్షణమ్॥౨॥నిత్యంప్రముదితంశ్రీమత్సుకపోలంశుచిస్మితమ్।ముఖారవిందంబిభ్రాణంస్ఫురన్మకరకుండలం॥౩॥వాసుదేవోహ్యయమితిపుమాన్శ్రీవత్సలాంఛనః।చతుర్భుజోరవిందాక్షోవనమాల్యతిసుందరః॥౪॥లక్షణైర్నారదప్రోక్తైర్నాన్యోభవితుమర్హతి।నిరాయుధశ్చలన్పద్భ్యాంయోత్స్యేనేననిరాయుధః॥

౫॥ఇతినిశ్చిత్యయవనఃప్రాద్రవంతంపరాఙ్ముఖం।అన్వధావజ్జిఘృక్షుస్తందురాపమపియోగినామ్॥౬॥హస్తప్రాప్తమివాత్మానంహరిణాసపదేపదే।నీతోదర్శయతాదూరంయవనేశోద్రికందరం॥౭॥పలాయనంయదుకులేజాతస్యతవనోచితమ్।ఇతిక్షిపన్ననుగతోనైనంప్రాపహతాశుభః॥౮॥ఏవంక్షిప్తోపిభగవాన్ప్రావిశద్గిరికందరం।సోపిప్రవిష్టస్తత్రాన్యంశయానందదృశేనరం॥౯॥నన్వసౌదూరమానీయశేతేమామిహసాధువత్।ఇతిమత్వాచ్యుతంమూఢస్తంపదాసమతాడయత్॥౧౦॥సఉత్థాయచిరంసుప్తశ్శనైరున్మీల్యలోచనే।దిశోవిలోకయన్పార్శ్వేతమద్రాక్షీదవస్థితం॥౧౧॥సతావత్తస్యరుష్టస్యదృష్టిపాతేనభారత।దేహజేనాగ్నినాదగ్ధోభస్మసాదభవత్క్షణాత్॥౧౨॥రాజా॥ కోనామసపుమాన్బ్రహ్మన్కస్యకింవీర్యఏవవా।కస్మాద్గుహాంగతశ్శిశ్యేకింతేజోయవనార్దనః॥౧౩॥శ్రీశుకః॥ సఇక్ష్వాకుకులేజాతోమాంధాతృతనయోమహాన్।ముచుకుందఇతిఖ్యాతోబ్రహ్మణ్యస్సత్యసంగరః॥౧౪॥ సయాచితస్సురగణైరింద్రాద్యైరాత్మరక్షణే।అసురేభ్యఃపరిత్రస్తైస్తద్రక్షాంసోకరోచ్చిరం॥౧౫॥లబ్ధ్వాగుహంతే

త్రేణస్వతేత్రేపుత్రోత్పాదనాయప్రార్థితః-గర్గఃతత్క్షేత్రేకాలయవనమజీజనదితిపురాణప్రసిద్ధం॥తమితి॥ పురద్వారాద్వినిష్క్రాంతంఉజ్జిహానంఉద్గచ్ఛంతం॥౧॥౨॥నిత్యమితి॥నిత్యంప్రముదితమితిముఖారవిందవిశేషణం॥౩॥౪॥లక్షణైరితి॥నారదోక్తైరేతైర్లక్షణైరయంపుమాన్వాసుదేవఏవనాన్యోభవితుమర్హతి-అయంచనిరాయుధః - అతోనేనపద్భ్యామేవచలన్నిరాయుధోహంయోత్స్యే॥౫॥ ఇతీతి॥ ఇతిఏవంప్రకారేణనిశ్చిత్యతంపరాఙ్ముఖంప్రాద్రవంతమన్వధావదిత్యన్వయః॥౬॥హస్తేతి॥ఆత్మానంహస్తప్రాప్తమివదర్శయతా-దూరంనీతఇత్యన్వయః॥౭॥పలాయనమితి॥ హతాశుభఃక్షీణకర్మా॥౮॥౯॥నన్వితి॥తంశయానమచ్యుతంమత్వాఅతాడయదితి॥౧౦॥౧౧॥సఇతి॥ తస్యక్రుద్ధస్యదృష్టిపాతేనసందీప్తోయఃస్వదేహజోగ్నిస్తేన॥౧౨॥క ఇతి॥యవనమర్దయతిహినస్తీతియవనార్దనః-తథాసకస్యవంశ్యఃకింవీర్యః-కీదృక్ప్రభావవాన్-కింతేజః-కస్యవీర్యంపుత్రఇత్యర్థః-శిశ్యేఅశయిష్ట॥౧౩॥సఇతి॥సత్యఃసంగరోయుద్ధంప్రతిజ్ఞావాయస్యసః॥౧౪॥౧౫॥లబ్ధ్వేతి॥గుహంకార్తికేయం-స్వఃపాలంస్వర్గపాలకంసేనాన్యం॥౧౬॥నరలోకమితి॥ఉజ్ఝితాస్త్యక్తాఃస

కా ఇత్యర్థః॥౧౭॥కించ॥సుతా ఇతి॥తుల్యకాలీయాః త్వత్సమానకాలీయాః కాలితాః విచాలితాః ।౧౮॥ మత్ప్రజాః కోఽస్యాః కాలయేదితి చేదత ఆహుః॥ కాల ఇతి॥ కాలయ తే ఇత స్తతశ్చాలయతి॥౧౯॥వరమితి॥తస్య కైవల్యస్య॥౨౦॥ఏవమితి॥ గుహాం ప్రవిష్టః శేతే స్మ॥౨౧॥౨౫॥పర్యపృచ్ఛదితి॥ధర్షితః అభిభూతః-దుర్ధర్షం అధృష్యం॥౨౬॥క ఇతి॥విపినేఽరణ్యే - తత్రాపి గిరేః గహ్వరే మప్రవేశస్థానే-తత్రాపి ఉరుకంటకే పద్మపలాశసదృశాభ్యాం పద్భ్యాం విచరసి ॥౨౭ ॥కింస్విదితి॥ తేజః మూర్తిః ప్రభావో దీప్తిమాన్॥౨౮॥తత్రాపి పరితోషాదాహ॥మన్య ఇతి॥పురుషర్షభం శ్రీవిష్ణుం - గుహాధ్వాంతం అంతస్త

స్వఃపాలం ముచుకుందమథాబ్రువన్। రాజన్ విరమతాం కృచ్ఛ్రాద్భవాన్నః పరిపాలనాత్ ॥౧౬॥ నరలోకే పరిత్యజ్య రాజ్యంచ హతకంటకం।అస్మాన్ పాలయతో వీర కామాస్తే సర్వ ఉజ్ఝితాః॥౧౭॥సుతా మహిష్యో భవతో జ్ఞాతయోఽమాత్యమంత్రిణః। ప్రజాశ్చ తుల్యకాలీయా నాధునా సంతి కాలితాః ॥౧౮॥కాలో బలీయాన్ బలినాం భగవానీశ్వరోఽవ్యయః। ప్రజాః కాలయతే క్రీడన్ పశుపాలో యథా పశూన్ ॥౧౯॥వరం వృణీష్వ భద్రం తె ఋతే కైవల్యమద్య నః।ఏక ఏవేశ్వర స్తస్య భగవాన్ విష్ణురవ్యయః॥౨౦॥ఏవముక్తస్స వై దేవానభివాద్య మహాయశాః।అశయిష్ట గుహావిష్టో నిద్రయా దేవదత్తయా॥౨౧॥యవనే భస్మసాన్నీతే భగవాన్ సాత్వతర్షభః।ఆత్మానం దర్శయామాస ముచుకుందాయ ధీమతే॥౨౨॥తమాలోక్య ఘనశ్యామం పీతకౌశేయవాససం। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభేన విరాజితం॥౨౩॥ చతుర్భుజం రోచమానం వైజయంత్యా చ మాలయా। చారుప్రసన్నవదనం స్ఫురన్మకరకుండలం ॥౨౪॥ ప్రేక్షణీయం త్రిలోకస్య సానురాగస్మితేక్షణం । అపీచ్యవయసం మత్తమృగేంద్రోదారవిక్రమం॥౨౫। పర్యపృచ్ఛన్మహాబుద్ధిస్తేజసా తస్య ధర్షితః।శంకితశ్శనకై రాజా దుర్ధర్షమివ తేజసా॥౨౬॥ముచుకుందః॥ కో భవానిహ సంప్రాప్తో విపినే గిరిగహ్వరే।పద్భ్యాం పద్మపలాశాభ్యాం విచరస్యురుకంటకే॥ ౨౭॥కింస్విత్తేజస్వినాం తేజో భగవాం స్త్వం విభావసుః।సూర్యస్సోమో మహేంద్రో వా లోకపాలో పరోఽపి వా ॥౨౮ ॥ మన్యే త్వాం దేవదేవానాం త్రయాణాం పురుషర్షభం । యద్బాధసే గుహాధ్వాంతం ప్రదీపః ప్రభయా యథా ॥౨౯ ॥ శుశ్రూషతామవ్యలీకమస్మాకం నరపుంగవ । స్వజన్మ కర్మ గోత్రం వా కథ్యతాం యది రోచతే ॥ ౩౦॥ వయంతు పురుషవ్యాఘ్ర ఐక్ష్వాకాః క్షత్రబంధవః। ముచుకుంద ఇతి ప్రోక్తో యౌవనాశ్వాత్మజః ప్రభో ॥౩౧॥ చిరప్రజాగరశ్రాంతో నిద్రయాపహృతేంద్రియః।శయేఽస్మిన్విపినే కామం కేనాప్యుత్థాపితోఽధునా ॥౩౨॥ సోఽపి భస్మీకృతో నూనమాత్మీయేనైవ పాప్మనా।అనంతరం భవాన్ శ్రీమాన్ లక్షితోఽమిత్రశాసన॥౩౩॥ తేజసా తేఽవిషహ్యేణ భూరి ద్రష్టుం న శక్నుమః।హతౌజసా మహాభాగ మాననీయోఽసి దేహినాం ॥౩౪॥ ఏవం సంభాషితో రాజ్ఞా భగవాన్ భూతభావనః। ప్రత్యాహ ప్రహసన్ వాణ్యా మేఘనాదగభీరయా॥౩౫॥శ్రీభగవాన్॥జన్మకర్మాభిధానాని సంతి మేఽంగ సహస్రశః । న శక్యంతే ప్రసంఖ్యాతుమనంతత్వాన్మయాపి హి॥౩౬॥క్వచిద్రజాంసి విమమే పార్థివాన్యురుజన్మభిః।గుణకర్మాభిధానాని న మే జన్మాని కర్హిచిత్ ॥౩౭॥ కాలత్రయోపపన్నాని జన్మకర్మాణి మే నృప।అనుక్రమంతో నైవాంతం గచ్ఛంతి పరమర్షయః॥౩౮॥తథాప్యద్యతనాన్యంగ శృణుష్వ గదతో మమ।విజ్ఞాపితో విరించేన పురాహం ధర్మగుప్తయే॥౩౯॥ భూమేర్భారాయమాణానామసురాణాం క్షయాయ చ।అవతీర్ణో యదుకులే గృహ ఆనకదుందుభేః॥౪౦॥ వదంతి వాసుదేవేతి వసుదేవసుతం హి మాం। కాలనేమిర్హతః కంసః ప్రలంబాద్యాశ్చ సద్ద్విషః॥౪౧॥ అయంచ యవనో దగ్ధో రాజంస్తే తిగ్మచక్షుషా।సోఽహం తవానుగ్రహార్థం గుహామేతాముపాగతః ॥ ప్రార్థితః ప్రచురం పూర్వం త్వయాహం భక్తవత్సలః॥౪౨॥వరాన్ వృణీష్వ రాజర్షే సర్వాన్ కామాన్ దదామి తే।మాం ప్రపన్నో

మః॥౨౯॥౩౦॥వయమితి॥వయమితి వంశ్యాభిప్రాయేణ బహువచనం - తేష్వహం ముచుకుంద ఇతి-ప్రోక్త ఇతి యౌవనాశ్వః మాంధాతుః పితా॥౩౧॥౩౬॥క్వచిదితి॥క్వచిత్ కదాచిత్ -కశ్చిత్ యద్యపి రజాంసి విమమే గణితవాన్ - తథాపి న జన్మాని కర్మాణి విమిమీతే॥౩౭॥౪౧॥అయమితి॥ తే తిగ్మచక్షుషా నిమిత్తేన-మయైవ దగ్ధః॥౪౨॥వరానితి ॥అపూర్ణోఽహమితి శోచితుం యద్వా-అన్యైర్దత్తేషు వరేషు క్షీయమాణేషు యథా శోచంతి-నైవం మాం ప్రపన్నః - మద్దత్తవరాణామక్షయత్వాదితి భావః॥౪౩॥ఇతీతి॥అష్టావింశతితమే యుగే-భగవానవతరిష్యతీతి వృద్ధగర్గవాక్యమనుస్మరన్నిత్యర్థః॥౪౪॥త్వద్భక్తిరేవ కే

పలందుర్లభా-కామాస్తుతుచ్ఛాఃనవరణయోగ్యాఇత్యాశయేనఅభక్తానాంసంసారమష్టభిఃప్రపంచయన్ స్తౌతి॥ విమోహితఇతి॥ హే ఈశ యోషిత్పురుషశ్చేతి ద్వివిధోప్యయంజనః, త్వదీయమాయయావిమోహితః-అతోనర్థదృక్ అర్థం పరమార్థసుఖరూపం త్వాం న పశ్యతీతి తథా-అతస్త్వాం నభజతి-కింతుపరస్పరం వంచితస్సన్ సుఖేచ్ఛయాదుఃఖానామేవప్రభవో యేషు తేషుగృహేష్వేవసజ్జత ఇతి॥౪౫॥ కించ కామసుఖంసూకరాదిష్వపిసంభవతీతి భగవద్భజనంతునమానుషజన్మవ్యతిరేకేణేతి-మానుషత్వం ప్రాప్యత్వామభజన్నతిమూఢ ఇత్యాహ॥ లబ్ధ్వేతి । అత్రకర్మభూమౌ-అవ్యంగం అవికలాంగం-కించ అసతివిషయసుఖేమతిర్యస్యసః- గృహమేవాంధకూపస్తస్మిన్ పతితః యథాపశుస్తృణలుబ్ధోంధకూపే పతతీతి॥౪౬॥ నకేవలమన్యజనస్యేయంగతిః-కింతుమమాపితథైవేత్యాహ॥ మమేతి॥ మర్త్యే శరీరే ఆత్మబుద్ధిర్యస్య తస్య మమ అతఏవసుతాదిష్వాసజ్జమానస్య॥౪౭॥ ఉన్నద్ధమదిత్యం ప్రపంచయతి॥ కళేబర ఇతి॥ ఘటకుడ్యాదిసదృశే దృశ్యే అనాత్మని యత ఏవం దుర్మదః అభవం-అతోమమైష కాలో నిష్ఫలో గత ఇతి॥౪౮॥ త్వామగణయంతం మాంత్వమాక్రామసీత్యాహ॥ ప్రమత్తమితి॥ ప్రమత్తం అనవహితం త్వాం అంతకం అవిగణయ్య దేహాదిష్వాసక్తమితి యావత్ - కుతః ప్రమత్తం-ఇతికృత్యచింతయా ఏవమేవకరణీయమితిమనోరథపరంపరయా-మనోరథైర్భగ్నేపి విషయేషులాలసం ఉత్సుకం - ప్రాప్తేపిపు

జనః కశ్చిన్న భూయోఽర్హతి శోచితుమ్॥౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తస్తం ప్రణమ్యాహ ముచుకుందో ముదాన్వితః॥ జ్ఞాత్వా నారాయణం దేవం గర్గవాక్యమనుస్మరన్॥౪౪॥........................*

ముచుకుందః॥ విమోహితోఽయం జన ఈశ మాయయా త్వదీయయా త్వాం న భజత్యనర్థదృక్। సుఖాయ దుఃఖప్రభవేషు సజ్జతే గృహేషు యోషిత్పురుషశ్చ వంచితః॥౪౫॥ లబ్ధ్వా జనో దుర్లభమత్ర మానుషం కథంచిదవ్యంగమయత్నతస్తవ। పాదారవిందం న భజత్యసన్మతిర్గృహాంధకూపే పతితో యథా పశుః॥౪౬॥ మమైష కాలోఽజిత నిష్ఫలో గతో రాజ్యశ్రియోన్నద్ధమదస్య భూపతేః। మర్త్యాత్మబుద్ధేస్సుతదారకోశభూష్వాసజ్జమానస్య దురంతచింతయా॥౪౭॥ కళేబరేస్మిన్ ఘటకుడ్యసన్నిభే నిరూఢమానో నరదేవ ఇత్యహం। వృతో రథేభాశ్వపదాత్యనీకపైర్గాం పర్యటంస్త్వామగణయ్య దుర్మదః॥౪౮॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచింతయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసం। త్వమప్రమత్తస్సహసాభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోహిరివాఖుమంతకః॥౪౯॥ పురా రథైర్హేమపరిష్కృతైశ్చరన్ మతంగజైర్వా నరదేవసంజ్ఞితః। స ఏవ కాలేన దురత్యయేన తే కళేబరో విట్క్రిమిభస్మసంజ్ఞితః॥౫౦॥ నిర్జిత్య దిక్చక్రమభూతవిగ్రహో వరాసనస్థస్సమరాజవందితః। గృహేషు మైథున్యసుఖేషు యోషితాం క్రీడామృగః పూరుష ఈశ నీయతే॥౫౧॥ కరోతి కర్మాణి తపస్సునిష్ఠితో నివృత్తభోగస్తదపేక్షయా సకృత్। పునశ్చ భూయాసమహం స్వరాడితి ప్రవృద్ధతర్షో న సుఖాయ కల్పతే॥౫౨॥ భవాపవర్గో భ్రమతో యదా భవేజ్జనస్య తర్హ్యచ్యుత సత్సమాగమః। సత్సంగమో య

నః ప్రవృద్ధో లోభస్తృష్ణా యస్య తం-అంతకస్త్వమభిపద్యసే అభిభవసీత్యర్థః- యథా సృక్కిణీ లేలిహానో అహిః ఆఖుం మూషకమివేతి॥౪౯॥ కాలాత్మనా త్వయా అభిపన్నో దేహః ఏవంభవతీత్యాహ॥ పురేతి॥ శ్వసృగాలాదిభిర్భక్షితో విట్సంజ్ఞితః-తైరభక్షితః క్రిమిసంజ్ఞితః-దగ్ధో భస్మసంజ్ఞితో భవతీతి- బుద్ధ్వా విచారైర్య ఏవంభూతే దేహే మమతాం కుర్వంతో జనాః హరిం నారాధయంతి యే- తే ఆత్మనిశత్రుభూతాః జ్ఞేయాః సతతం యతః॥ శ్లో॥ యోనేస్సహస్రాణి బహూని గత్వా దుఃఖేన లబ్ధ్వాపి చ మానుషత్వం। సుఖావహం యే న భజంతి విష్ణుం తే వై మనుష్యాత్మనిశత్రుభూతా ఇతి॥౫౦॥ కించ అంతకప్రాప్తేః ప్రాగపి దిగ్విజయినో రాజ్ఞోపి పారతంత్ర్యదుఃఖం తదవస్థమేవేత్యాహ॥ నిర్జిత్యేతి॥ అభూతవిగ్రహః అవిద్యమానసంగ్రామః-పూర్వం యే సమాః రాజానః తైః రాజభిర్వందితోపి-మిథునీభావసుఖమేవ పరం యేషు తేషు యోషితాం గృహేషు-క్రీడామృగ ఇవ ఇతస్తతో నీయతే॥౫౧॥ కించ తత్రాతితృష్ణాకులస్య న భోగతృణః కశ్చిదస్తీత్యాహ॥ కరోతీతి॥ తపసి అధశ్శయన బ్రహ్మచర్యాదౌ సునిష్ఠితః-పునశ్చ స్వరాట్ ఇంద్రః స్యామితి-యద్వా-జన్మాంతరేప్యేవమేవ చక్రవర్తీ స్యామితి॥౫౨॥ తదేవమష్టభిః శ్లోకైరీశబహిర్ముఖానాం సంసారం ప్రపంచ్య భక్త్యా తన్నివృత్తిక్రమమాహ॥ భవాపవర్గ ఇతి॥ భో అచ్యుత - భ్రమతః సంసరతో జనస్య యదా త్వదనుగ్రహేణ భవస్య బంధస్య అపవర్గః అంతో భవేత్ - ప్రాప్తకాలః స్యాత్ తదా సతాం సంగమో భవేత్ యదా సత్సంగమో భవేత్ తదా సర్వసంగనివృత్త్యా కార్యకారణనియంతరి త్వయి భక్తిర్భవతి- తతో ముచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౫౩॥ మమ తు సత్సంగమాత్పూర్వమేవ యో రాజ్యాదిసంగవిచ్ఛేదో జాతః సో

యం-త్వయా మమ మహాననుగ్రహః కృత ఇత్యాహ॥ మన్య ఇతి॥ తైత్వయా-సాధుభిర్వివేకిభిః - తవ సేవనం ప్రవేష్టుమిచ్ఛద్భిః స్వయం త్యక్తమలభమానైః ప్రార్థ్యత ఇతి॥౫౪॥ తదేవం విషయసేవామార్గం భగవత్సేవామార్గం చ వివిచ్య వరార్థం వృణీష్వేతి యదుక్తం తత్రోత్తరమాహ॥ నేతి॥ అకించనానాం-నివృత్తాభిమానానాం-ఆర్యో వివేకీ॥౫౫॥ తస్మాదితి॥ రజస్సత్త్వతమోగుణైరనుబధ్యంత ఇతి తథా ఐశ్వర్యాదిశ్రుమరణాదిధర్మాన్ వియోపాః విసృజ్య - పరం పురుషమీశ్వరం జ్ఞప్తిమాత్రం జ్ఞానఘనం తత్ కుతః-నిరంజనం-తత్కుతః నిర్గుణం-తదపి కుతః-అద్వయం-అత ఏవ అతురం త్వాం శరణం వ్రజామీతి॥౫౬॥ భుంక్ష్వ తావద్భోగాన్ కైవల్యం తు కరస్థమేవేతి పునః పునర్వరైః ప్రలోభయంతం శ్రీకృష్ణం పాదోపగ్రహణేన ప్రార్థయతే॥ చిరమితి॥ వృజినైః స్వకర్మఫలైరార్తః-పునస్తద్వాసనాదిభిః తప్యమానః తథాపి అవితృషషడమిత్రః తృడేవ తృష్ణా నవిగతతృషాః షట్ అమిత్రాః శత్రవః ఇంద్రియలక్షణా యస్య సః-అత ఏవ అలబ్ధశాంతిః కథంచిద్దైవవశేన లబ్ధశాంతిరితి వా

హితస్తదైవ సద్గతౌ పరావరేశే త్వయి జాయతే మతిః॥౫౩॥ మన్యే మమానుగ్రహ ఈశ తే కృతో రాజ్యానుబంధాపగమో యదృచ్ఛయా। యః ప్రార్థ్యతే సాధుభిరేకచర్యయా వనం వివిక్షద్భిరఖండభూమిపైః॥౫౪॥ న కామయేఽన్యం తవ పాదసేవనాదకించనప్రార్థ్యతమాద్వరం విభో। ఆరాధ్య కస్త్వాం హ్యపవర్గదం హరే వృణీత ఆర్యో వరమాత్మబంధనం॥౫౫॥ తస్మాద్విసృజ్యాశిష ఈశ సర్వతో రజస్తమస్సత్త్వగుణానుబంధనాః। నిరంజనం నిర్గుణమద్వయం పరం త్వాం జ్ఞప్తిమాత్రం పురుషం వ్రజామ్యహం॥౫౬॥ చిరమిహ వృజినార్తస్తప్యమానోఽనుతాపైరవితృషషడమిత్రోఽలబ్ధశాంతిః కథంచిత్। శరణద సముపేతస్త్వత్పదాబ్జం పరాత్మన్నభయమృతమశోకం పాహి మాపన్నమీశ॥౫౭॥ శ్రీకృష్ణః॥ సార్వభౌమ మహారాజ మతిస్తే విమలోర్జితా। వరైః ప్రలోభితస్యాపి న కామైర్విహతా యతః॥౫౮॥ ప్రలోభితో వరైర్యత్త్వమప్రమాదాయ విద్ధి తత్। న ధీరేకాంతభక్తానామాశీర్భిర్భిద్యతే క్వచిత్॥౫౯॥ యుంజానానామభక్తానాం ప్రాణాయామాదిభిర్మనః। అక్షీణవాసనం రాజన్ దృశ్యతే క్వచిదుత్థితం॥౬౦॥ విచరస్వ మహీం కామం మయ్యావేశితమానస। అస్త్వేవం నిత్యదా తుభ్యం భక్తిర్మయ్యనపాయినీ॥౬౧॥ క్షాత్రధర్మస్థితో జంతూన్ న్యవధీర్మృగయాదిభిః। సమాహితస్తత్తపసా జహ్యఘం మదుపాశ్రయః॥౬౨॥ జన్మన్యనంతరే రాజన్ సర్వభూతసుహృత్తమః। భూత్వా ద్విజవరస్త్వం వై మాముపైష్యసి కేవలం॥౬౩॥ ****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకపంచాశత్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇత్థం సోఽనుగృహీతోఽంగ కృష్ణేనేక్ష్వాకునందనః। తం పరిక్రమ్య సన్నమ్య నిశ్చక్రామ గుహాముఖాత్॥౧॥ స వీక్ష్య క్షుల్లకాన్ మర్త్యాన్ పశూన్ వీరుద్వనస్పతీన్। మత్వా కలియుగం ప్రాప్తం జగామ దిశముత్తరాం॥౨॥ తపశ్శ్రద్ధాయుతో ధీరో నిస్సంగో ముక్తసంశయః। సమాధాయ మనః కృష్ణే ప్రావిశద్గంధమాదనం॥౩॥ బదర్యాశ్రమమాసాద్య నరనారాయణాలయం। సర్వద్వంద్వసహః శాంతస్తపసారాధయద్ధరిం॥౪॥ భగవాన్ పునరావ్రజ్య మథురాం యవనావృతాం। హత్వా మ్లేచ్ఛబలం నిన్యే తదీయం ద్వారకాం ధనం॥౫॥ నీయమానే ధనే గోభిర్నృభిశ్చాచ్యుతచోదితైః। ఆజగామ జరాసంధస్త్రయోవింశత్యనీకపః॥౬॥ విలోక్య వేగరభసం రిపుసైన్యస్య మాధవౌ। మనుష్యచేష్టామాపన్నౌ రాజన్ దుద్రువతుర్ద్రుతం॥౭॥ విహాయ విత్తం ప్రచురమభీతౌ భీరుభీతవత్। పద్భ్యాం పద్మపలాశాభ్యాం చేరతుర్బహుయోజనం॥౮॥ పలా

శరణం స్వజ్ఞానం తద్దదాతీతి తథా హి శరణద సముపేతః ప్రాప్తోహం-అశోకత్వే హేతుః అభయం-తత్రాపి హేతుః ఋతం ఆపన్నం ఆపత్ప్రాప్తం పాహీతి॥౫౭॥౫౮॥ ప్రలోభిత ఇతి॥ అప్రమాదాయ ప్రమాదాయ న భవత్యేవ-కుత ఇత్యత ఆహ నధీరితి॥ ఏకాంతభక్తానాం ధీరాశీర్భిః ప్రాప్తాభిరపి న భిద్యతే న సజ్జత ఇత్యర్థః॥౫౯॥ వ్యతిరేకమాహ॥ యుంజానానామితి॥ ఉత్థితం విషయాభిముఖం॥౬౦॥ విచరస్వేతి॥ తుభ్యం తవ॥౬౧॥ యుక్త్యా యథాసేన భీషయా తపసి లోకసంగ్రహే ప్రవర్తయతి॥ క్షాత్రధర్మేతి॥౬౨॥౬౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************

శ్లో॥ ద్విపంచాశత్తమే ధావన్ భయాదివ గతః పురీమ్। అన్వమోదత సందేశం రుక్మిణ్యా ద్విజవర్ణితమ్॥ ఇత్థమితి॥౧॥ స ఇతి॥ క్షుల్లకాన్ అల్పప్రమాణాన్॥౨॥ తప ఇతి॥ తపసి శ్రద్ధాయుతః॥౩॥ బదర్యాశ్రమమితి॥ తత్ర చ బదర్యాశ్రమం॥౪॥ భగవానితి॥ నిన్యే అనయత్ ద్వారకాం ప్రాపితవాన్॥౫॥౬॥ విలోక్యేతి॥ వేగరభసం వేగోద్రేకం॥౭॥ విహాయేతి॥ భీరుభీతవత్

భీ కోరభిభీతవత్ అతిశయేనభీతవదిత్యర్థః-చేరతుః పలాయేతాం బహుయోజనం దేశం॥౮॥ పలాయమానావితి ॥ అప్రమాణవిత్ ప్రమాణమియత్తా తన్న వేత్తీతి తథా॥౯॥ ప్రద్రుత్యేతి॥ తుంగం ఏకాదశయోజనోన్నతం - ప్రకర్షేణ వర్షత్యస్మిన్నితి ప్రవర్షణ ఇత్యాఖ్యా యస్య తం తథా భగవానింద్రః॥౧౦॥ గిరావితి॥ తత్ర విలీనౌ న్నపి తయోః పదం నిలయనస్థానం అనధిగమ్య॥౧౧॥ తత ఇతి॥ తతో గిరేః-దశ చ ఏకం చ యాని యోజనాని తావదుత్తుంగాత్ - మాగధసంరోధదేశమతిక్రమ్య పరతః అధః నిపేతతుః॥౧౨॥౧౪॥ అథ శ్రీకృష్ణస్య వివాహం నిరూపయితుం బలదేవవివాహం నవమస్కంధోక్తమనుస్మారయతి ॥ ఆనర్తేతి॥ ౧౫॥ భగవానితి॥ లక్ష్మ్యాః మాత్రాం కళాం॥౧౬॥ ప్రమథ్యేతి॥ గరుడో యథా దేవాన్ ప్రమథ్య సుధాం అమృతం ఆహరత్ తథేతి॥౧౭॥ భగవానితి॥ రాక్షసో యుద్ధహరణాదితి స్మృతేః - రాజ్ఞః ప్రమథ్యేతి గ్వేదముక్త్వా రాక్షసేనవిధా

యమానౌ తౌ దృష్ట్వా మాగధః ప్రహసన్ బలీ। అన్వధావద్రథానీకైరీశయోరప్రమాణవిత్॥౯॥ ప్రద్రుత్య దూరం సంశ్రాంతౌ తుంగమారుహతాం గిరిం। ప్రవర్షణాఖ్యం భగవాన్నిత్యదా యత్ర వర్షతి॥౧౦॥ గిరౌ నిలీనావాజ్ఞాయ నాధిగమ్య పదం నృప। దదాహ గిరిమేధోభిస్సమంతాదగ్నిముత్సృజన్॥౧౧॥ తత ఉత్పత్య తరసా దహ్యమానతటాదుభౌ। దశైకయోజనోత్తుంగాన్నిపేతతురధో భువి॥౧౨॥ అలక్ష్యమాణౌ రిపుణా సానుగేన యదూత్తమౌ। స్వపురం పునరాయాతౌ సముద్రపరిఖాం నృప॥౧౩॥ సోపి దగ్ధావితి మృషా మన్వానో బలకేశవౌ। బలమాకృష్య సుమహన్మగధాన్మాగధో యయౌ॥౧౪॥ ఆనర్తాధిపతిశ్శ్రీమాన్ రైవతో రేవతీం సుతాం। బ్రహ్మణా చోదితః ప్రాదాద్బలాయేతి పురోదితం॥౧౫॥ భగవానపి గోవింద ఉపయేమే కురూద్వహ। వైదర్భీం భీష్మకసుతాం శ్రియో మాత్రాం స్వయంవరే॥౧౬॥ ప్రమథ్య తరసా రాజ్ఞః శాల్వాదీన్ చైద్యపక్షగాన్। పశ్యతాం సర్వలోకానాం తార్క్ష్యపుత్రస్సుధామివ॥౧౭॥ రాజా॥ భగవాన్ భీష్మకసుతాం రుక్మిణీం రుచిరాననామ్। రాక్షసేన విధానేన ఉపయేమ ఇతి శ్రుతమ్॥౧౮॥ భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి కృష్ణస్యామితతేజసః। రుక్మిణ్యా గ్రహణం పాణేః ప్రమథ్య అన్యాన్ స్వయంవరే। యథా మాగధశాల్వాదీన్ జిత్వా కన్యాముపాహరత్॥౧౯॥ బ్రహ్మన్ విష్ణుకథాః పుణ్యా మాధ్వీర్లోకమలాపహాః।

రుక్మిణీకల్యాణకథాప్రారంభఘట్టః

కో ను తృప్యేత శృణ్వానః శ్రుతజ్ఞో నిత్యనూతనాః॥౨౦॥ శ్రీశుకః॥ రాజాసీద్భీష్మకో నామ విదర్భాధిపతిర్మహాన్। తస్య పంచాభవన్ పుత్రాః కన్యైకా చ వరాననా॥౨౧॥ రుక్మ్యగ్రజో రుక్మరథో రుక్మబాహురనంతరః। రుక్మకేశో రుక్మమాలీ రుక్మిణ్యేషాం స్వసా సతీ॥౨౨॥ సోపశ్రుత్య ముకుందస్య రూపవీర్యగుణశ్రియః। గృహాగతైర్గీయమానాస్తం మేనే సదృశం పతిం॥౨౩॥ తాం బుద్ధిలక్షణౌదార్యరూపశీలగుణాశ్రయాం। కృష్ణస్స్వసదృశీం భార్యాం సముద్వోఢుం మనో దధే॥౨౪॥ బంధూనామిచ్ఛతాం దాతుం కృష్ణాయ భగినీం నృప। తతో నివార్య కృష్ణద్విడ్రుక్మీ చైద్యమమన్యత॥౨౫॥ తదవేత్యాసితాపాంగీ వైదర్భీ దుర్మనా భృశమ్। విచింత్యాప్తం ద్విజం కంచిత్కృష్ణాయ ప్రాహిణోద్ద్రుతం॥౨౬॥ ద్వారకాం స సమభ్యేత్య ప్రతిహారైః ప్రవేశితః। అపశ్యదాద్యపురుషమాసీనం కాంచనాసనే॥౨౭॥ దృష్ట్వా బ్రహ్మణ్యదేవస్తమవరుహ్య నిజాసనే। ఉపవేశ్యార్హయాంచక్రే యథాత్మానం దివౌకసః॥౨౮॥ తం భుక్తవంతం విశ్రాంతముపగమ్య సతాం గతిః। పాణినాభిమృశన్ పాదావవ్యగ్రస్తమపృచ్ఛత॥౨౯॥ శ్రీకృష్ణః॥ కచ్చిద్ద్విజవరశ్రేష్ఠ ధర్మస్తే వృద్ధసంమతః। వర్తతే నాతికృచ్ఛ్రేణ సంతుష్టమనసస్సదా॥౩౦॥ సంతుష్టో యది వర్తేత బ్రాహ్మణో

నేనోపయేమే పరిణీతవానితి శ్రుతం పూర్వమేవ సామాన్యతః ప్రశ్రుతం॥౧౮॥ భగవన్నితి ॥ విశేషం తు శ్రోతుమిచ్ఛామి ॥౧౯॥ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ పుణ్యాః మహాఫలాః మాధ్వీః శ్రుతిసుఖాః- లోకస్య మలాపహాశ్చ - శృణ్వానః శృణ్వన్నిత్యర్థః శ్రుతజ్ఞః శ్రుతసారవిత్ -నిత్యనూతనాః ప్రతిక్షణమాశ్చర్యవత్ప్రతీయమానాః॥౨౦ ॥౨౪॥ బంధూనామితి॥ చైద్యమమన్యత తస్యాః వరమిత్యర్థః॥౨౫ ॥తదితి॥ అవేత్య జ్ఞాత్వా-అసితాపాంగీ నీలకటాక్షా కృష్ణాయ కృష్ణమానేతుం-ప్రేషయామాస॥౨౬॥ ద్వారకామితి॥ ప్రతిహారైః ద్వారపాలైః॥౨౭॥ దృష్ట్వేతి॥ ఆత్మానం శ్రీకృష్ణం ॥౨౮॥ శమితి॥ అభిమృశన్ శనైశ్శనైః సంమర్దయన్॥౨౯॥౩౦॥ సంతుష్ట ఇతి॥ స ధర్మోస్య బ్రాహ్మణస్య అఖిలకామదోగ్ధా భవతి- యద్వా-స బ్రాహ్మణోస్య విశ్వస్య అఖిలకామధుగితి॥౩౧॥ అసంతుష్ట ఇతి॥ లోకానాప్నోతి లోకాల్లోకాంతరం పర్యటన్

నైకత్రనివృత్తస్తిష్ఠతీత్యర్థః-నాప్నోతీతిపాఠే సురేశ్వరోపిభూత్వా - లోకాన్నాప్నోతి-ఉత్తమాల్లోకాన్ప్రాప్తోపి అప్రాప్తఇవక్లిశ్యతీత్యర్థః- శేతే సుఖమాస్త ఇత్యర్థః-తదేవాహ -సర్వేష్వంగేషు వాక్పాణ్యాదిషు-విజ్వరః తాపరహితః॥ ౩౨॥విప్రానితి॥స్వలాభః స్వతఏవప్రాప్తోలాభః-ఆత్మలాభో వా-తేనసంతుష్టాన్పూర్ణాన్-సాధూన్స్వధర్మనిష్ఠాన్॥ ౩౩॥కచ్చిదితి॥యస్యరాజ్ఞోవిషయే దేశే॥౩౪॥యతఇతి॥యతః స్థానాత్ -యదిచ్ఛయా యస్యకార్యస్యేచ్ఛయా-దుర్గంసముద్రం॥౩౫॥ఏవమితి॥సంపృష్టః సంప్రశ్నః ప్రష్టవ్యోర్థో యస్యసః-పరమేష్ఠినాపరమేశ్వరేణ బధూనామభిప్రేతం రుక్మిణ్యాశ్చేష్టితమిత్యాది సర్వం॥ శ్లో॥ రుక్మిణ్యాస్స్వయమేకాంతే లిఖిత్వాదత్తపత్రకాం। ముద్రామున్ముచ్య కృష్ణాయ ప్రేష్యచిహ్నమదర్శయత్ ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥౩౬॥౩౭॥ బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణాజ్ఞయా వాచయతి ॥ శ్రుత్వేతి॥ అయమర్థః హే-అచ్యుత హే భువనసుందర ఔత్సుక్యం దర్శయతి-క్వ గతవచః హిమాంశ్వచాహం కులరూపశీలాదియుక్తా-తథాపి- అపగతాత్రపాయస్మాత్తత్ -మే చిత్తం-త్వయ్యావిశతి ఆసజతే-తత్కుతః తత్రాహ - శృణ్వతాం కర్ణవివరైరంతః ప్రవిశ్య అంగతాపం అంగేతిపృథక్ సంబోధనం వా - హరత స్తవగుణాన్ శ్రుత్వా తథా దృశిమతాం చక్షుష్మతాం దృశాం అఖిలార్థలాభాత్మకం రూపంచ శ్రుత్వేతి॥౩౯॥ అహో కులకన్యానామిదమతిధార్ష్ట్యమితిమాశంకీరిత్యాహ॥ కేతి॥ హే ముకుంద

యేన కేనచిత్ । అహీయమానస్స్వద్ధర్మాత్సహ్యస్యాఖిలకామధుక్ ॥౩౧॥ అసంతుష్టోసకృల్లోకానాప్నోత్యపిసురేశ్వరః। అకించనోపిసంతుష్టశ్శేతే సర్వాంగవిజ్వరః॥ ౩౨॥ విప్రాన్స్వలాభసంతుష్టాన్సాధూన్భూతసుహృత్తమాన్। నిరహంకారిణశ్శాంతాన్నమస్యేశిరసాసకృత్ ॥౩౩॥ కచ్చిద్వః కుశలం బ్రహ్మన్ రాజతో యస్యహి ప్రజాః। సుఖం వసంతి విషయే పాల్యమానాస్స మే ప్రియః॥ ౩౪॥ యత స్త్వమాగతో దుర్గం నిస్తీర్యేహ యదిచ్ఛయా। సర్వం నో బ్రూహ్యగుహ్యం చేత్కిం కార్యం కరవామతత్ ॥౩౫॥ ఏవం సంపృష్టసంప్రశ్నో బ్రాహ్మణః పరమేష్ఠినా। లీలాగృహీతదేహేన తస్మై సర్వమవర్ణయత్ ॥౩౬॥ విదర్భాధిపతేః పుత్రీ రుక్మిణీ తవ కింకరీ । విజ్ఞాపయతి తే కించిత్ ప్రస్తుతోద్వాహమంగళా ॥ ౩౭ ॥ తయా సంప్రేషితోహం తే సకాశం భీష్మకన్యయా। తస్యాస్సందేశమాకర్ణ్య క్రియతాం యదనంతరం ॥౩౮॥ రుక్మిణీ॥ శ్రుత్వా గుణాన్భువనసుందర శృణ్వతాం తే నిర్విశ్య కర్ణవివరైర్హరతోంగతాపం । రూపం దృశాం దృశిమతామఖిలార్థలాభం త్వయ్యచ్యుతావిశతి చిత్తమపత్రపం మే॥౩౯॥ కా త్వా ముకుంద మహతీ కులశీలరూపవిద్యావయోద్రవిణధామభిరాత్మతుల్యం। ధీరా పతిం కులవతీ న వృణీత కన్యా కాలే నృసింహ నరలోకమనోభిరామం॥౪౦॥ తన్మే భవాన్ఖలు వృతః పతిరంగ జాయామాత్మార్పితశ్చ భవతోత్ర విభో విధేహి। మా వీరభాగమభిమర్శతు చైద్య ఆరాద్గోమాయువన్మృగపతేర్బలిమంబుజాక్ష॥౪౧॥ పూర్తేష్టదత్తనియమవ్రతదేవవిప్రగుర్వర్చనాదిభిరలం భగవాన్పరేశః। ఆరాధితో యది గదాగ్రజ ఏత్య పాణిం గృహ్ణాతు మే న దమఘోషసుతాదయోన్యే ॥౪౨॥ శ్వో భావిని త్వమజితోద్వహనే విదర్భాన్గుప్తస్సమేత్య పృతనాపతిభిః పరీతః । నిర్మథ్య చైద్యమగధేశబలం ప్రసహ్య మాం రాక్షసేన విధినోద్వహ వీర్యశుల్కాం ॥

హే నృసింహ నరశ్రేష్ఠ-కా నామ కన్యా కులవతీ-తథా మహతీ రూపగుణోదారా-తథా ధీరా ధీమతీ-త్వా త్వాం - పతిం న వృణీత న వృణుయాదేవ కేవలం దోషశంకేతి భావః-కథంభూతం-గుణశీలాదిభిరాత్మనైవతుల్యం-నిరుపమమిత్యర్థః - ద్రవిణం ద్రవ్యసంపత్ -ధామ ప్రభావః-తథా నరలోకస్య మనసాం మనోభిరామోభిరమణం యస్మాత్తం-కించ-కాలే వివాహావసరే॥౪౦॥ తదితి॥ హే విభో-తత్తస్మాన్మే మయా భవాన్ ఖలు పతిర్వృతః - ఆత్మా చ భవతోర్పితః అతస్త్వమత్రాగత్య మాం భవతో జాయాం విధేహి విపక్షే బాధకం ద్యోతయంత్యాహ-మా వీరభాగమితి-వీరస్య తవ భాగం మాం- ఆరాత్ శీఘ్రమాగత్య చైద్యః శిశుపాలః మాభిమర్శతు మాస్పృశతు-మృగపతేః సింహస్య బలిం భాగం గోమాయుః సృగాల ఇవేతి ॥౪౧॥ అనేకజన్మకృతైః సుకృతైరిదమేవ మే భూయాదితి ప్రార్థయతే॥ పూర్తేతి॥ పూర్తం కూపాది - ఇష్టమగ్నిహోత్రాది-దత్తం హిరణ్యాది దానం-నియమః తీర్థాటనాది-వ్రతం కృచ్ఛ్రాది॥౪౨॥ నను చైద్యాదిబంధుభిరర్పితాయాం త్వయి కిమధునా కరణీయమిత్యపేక్షాయామాహ॥ శ్వోభావినీతి॥ హే అజిత శ్వోభావిని ఉద్వహనే వివాహే -ప్రథమం గుప్తః అలక్షిత ఏవాగత్య - పశ్చాత్పృతనాపతిభిః పరివృతస్సన్-చైద్యాదిబలం నిర్మథ్య- ప్రసహ్య బలాత్ - వీర్యప్రదర్శనమేవ శుల్కం వైవాహికం దేయం యస్యాస్తాం మాం-అనేన రాక్షసవిధినా-ఉద్వహేతి ఉపదేశరహస్యం॥ ౪౩ ॥ నను భవతు-శిశుపాలాదిబల ప్రమథ

నం అంతఃపురమధ్యగతాయాస్తవహరణే త్వద్బంధువధోఽపి ప్రసజ్యేతేత్యత ఆహ॥ అంతఃపురేతి॥ పురాద్బహిర్వర్తమానాం గిరిజాం అంబికాం-అంబికాగృహే దేవయాత్రాయాం హరణం సుకరమితి భావః॥౪౪॥ నను కిమనేన నిర్బంధేనానర్థకారిణాన్యైర్దోఽపి తావత్ప్రఖ్యాతగుణకస్స్మ యోగ్యఏవవర ఇతి తత్రాహ॥ యస్యేతి॥ హే అంబుజాక్ష యస్య భవతోఽంఘ్రిపంకజరజోభిః స్నపనం-ఆత్మనస్తమసోపహత్యై- ఉమాపతిరివ మహాంతః వాంఛంతి - తస్య భవతః ప్రసాదం యద్యహం నలభేయ న ప్రాప్నుయాం-తర్హి-వ్రతైరుపవాసాదిభిః-కృశాన్ అసూన్ ప్రాణాన్-జహ్యాం త్యజేయం- తతః కిమత ఆహ - శత జన్మభిరితి- ఏవమేవ వారం వారం జహ్యాం-యావచ్ఛతజన్మభిరపి తవ ప్రసాదస్స్యాదితి॥౪౫॥ ఇతీతి॥ అత్ర యత్కృత్యం కరణీయం తద్విమృశ్య క్రియతాం తచ్చానంతరమేవ క్రియతామితి॥౪౬॥ ******************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్విపంచాశత్తమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ త్రిపంచాశత్తమే గత్వా విదర్భాన్నచ్యుతే హితః। రుక్మిణీమాహరత్కృష్ణో మిషతాం ద్విషతాం బలాత్ ॥౧॥౨॥ నిద్రాయా అలాభే కారణాంతరం॥ వేదేతి॥ ఉద్వాహేఽహ్ని వారిత ఇతి॥ తయా అకథితమపి అహం జానామీతి- అనయేత్యనయి

౪౩॥ అంతఃపురాంతరచరీమనిహత్య బంధూన్ త్వాముద్వహే కథమితి ప్రవదామ్యుపాయం। పూర్వేద్యురస్తి మహతీ కులదేవయాత్రా యస్యాం బహిర్నవవధూర్గిరిజాముపేయాత్ ॥ ౪౪॥ యస్యాంఘ్రిపంకజరజస్స్నపనం మహాంతో వాంఛంత్యుమాపతిరివాత్మతమోపహత్యై । యర్హ్యంబుజాక్ష న లభేయ భవత్ప్రసాదం జహ్యామసూన్ వ్రతకృశాన్ శతజన్మభిస్స్యాత్ ॥ ౪౫॥ బ్రాహ్మణః॥ ఇత్యేతే గుహ్యసందేశా యదుదేవ మయాహృతాః। విమృశ్య కర్తుం యచ్చాత్ర క్రియతాం తదనంతరమ్ ౪౬॥ ********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- ద్విపంచాశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ వైదర్భ్యాస్స తు సందేశం నిశమ్య యదునందనః। ప్రగృహ్య పాణినా పాణిం ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥౧॥ యథాహమపి తచ్చిత్తో నిద్రాం చ న లభే నిశి। తథాహమపి తచ్చిత్తో నిద్రాం చ న లభే నిశి॥ ౨॥ వేదాహం రుక్మిణా ద్వేషాన్మమోద్వాహో నివారితః। తామానయిష్య ఉన్మథ్య రాజన్యాపశదాన్ మృధే॥ మత్పరామనవద్యాంగీమేధసోఽగ్నిశిఖామివ॥ ౩॥ ఉద్వాహర్క్షం చ విజ్ఞాయ రుక్మిణ్యా మధుసూదనః। రథస్సంయుజ్యతామాశు దారుకేత్యాహ సారథిమ్॥౪॥ స చాశ్వైశ్శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలాహకైః। యుక్తం రథముపానీయ తస్థౌ ప్రాంజలిరగ్రతః॥౫॥ ఆరుహ్య స్యందనం శౌరిర్ద్విజమారోప్య తూర్ణగైః। ఆనర్తాదేకరాత్రేణ విదర్భానగమద్ధయైః॥౬॥ రాజా స కుండినపతిః పుత్రస్నేహవశం గతః। శిశుపాలాయ తాం కన్యాం దాస్యన్ కర్మాణ్యకారయత్ ॥౭॥ పురం సంమృష్టసంసిక్తమార్గరథ్యాచతుష్పథమ్। చిత్రధ్వజపతాకాభిస్తోరణైస్సమలంకృతం॥౮॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైర్విరజాంబరభూషితైః। జుష్టం స్త్రీపురుషైశ్శ్రీమద్గృహైరగరుధూపితైః॥౯॥ పితౄన్ దేవాన్ సమభ్యర్చ్య విప్రాంశ్చ విధివన్నృప। భోజయిత్వా యథాన్యాయ్యం వాచయామాస మంగళం॥౧౦॥ సుస్నాతాం సుదతీం కన్యాం కృతకౌతుకమంగళాం। అహతాంశుకయుగ్మేన భూషితాం భూషణోత్తమైః॥౧౧॥ చక్రుస్సామర్గ్యజుర్మంత్రైర్వధ్వా ర

ష్యామి-రాజన్యాపశదాన్ రాజసుహీనాన్-ఉన్మథ్య ఆనయ ఏదృష్టాంతః పథ స ఇతి॥౩॥ ఉద్వాహర్క్షమితి ॥ పరశ్వో రాత్రౌ వివాహనక్షత్రమితి జ్ఞాత్వా॥౪॥ స ఇతి॥ శైబ్యేత్యాదీని చత్వారి అశ్వనామాని॥౫॥ ఆరుహ్యేతి ॥ తస్యాం రాత్ర్యాం ప్రస్థాయ ప్రాతర్విదర్భదేశానగమత్ - శ్వో భావిని త్వమజితోద్వహనే విదర్భాన్ గుప్తస్సమేత్యేతి రుక్మిణీసందేశాత్ ॥౬॥ రాజేతి॥ పుత్రస్య రుక్మిణః స్నేహేన తద్వశమనుగచ్ఛతీతి తథా.- అనేన శిశుపాలే అనాద్వాహికాభిరుచిం ద్యోతయతి కర్మాణి పురాలంకారపితృదేవతార్చనాదీని॥౭॥ తాన్యేవాహ చతుర్భిః॥ పురమితి ॥ సంమృష్టాః సంసిక్తాశ్చ మార్గాదయో యస్మిన్ తత్ - చిత్రధ్వజేషు పతాకాస్తాభిస్సమలంకృతమకారయత్ ॥ ౮॥ స్రగితి॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైరిత్యత్ర మత్వర్థో ద్రష్టవ్యః- యద్వా- స్రగ్గంధమాల్యాన్యాబిభ్రతీతి తథా తైః - తథా విరజైరంబరైశ్చ భూషితైః స్త్రీపురుషైర్జుష్టం తథా-శ్రీమద్భిః గృహైశ్చ జుష్టం॥౯॥ పితౄన్ దేవానితి ॥ యథాన్యాయ్యం అన్యాంశ్చ కన్యాం ప్రతి మంగళం వాచయామాస॥౧౦॥ సుస్నాతామితి॥ కృతం కౌతుకేన వివాహసూత్రేణ మంగళం యస్యాస్తాం-అహతం నవీనం- భూషణోత్తమైశ్చ భూషితాం॥౧౧॥ చక్రురితి॥ వధ్వాః తస్యాః కన్యాయాః-అథర్వవిత్ అథర్వణవేదమంత్రవిత్ ॥౧౨॥౧౩॥ ఏవమితి॥

అభ్యుదయోచితం॥౧౪॥మదచ్యుద్భిరితి॥తతశ్చతురంగసైన్యైః పరీతః పరివృతః కుండినం భీష్మకపురం యయౌ- మదం చ్యవంతే మదచ్యుతః తైః స్యందనైః రథైః హేమరచితా మాలా విద్యంతే యేషు తైః॥౧౫॥తమితి॥ కల్పితం నిర్మితం యదన్యత్ నివేశనం తస్మిన్॥౧౬॥౧౭॥కృష్ణేతి॥యది శ్రీకృష్ణో హరేదితి శంకితాః కన్యాం సాధయితుమిత్యర్థః॥ ౧౮॥౨౦॥ సూర్యోదయాత్పూర్వమేవౌత్సుక్యేన రుక్మిణ్యచింతయదిత్యాహ॥ భీష్మకన్యేతి॥ ప్రత్యాపత్తిం ప్రత్యాగమనం॥ ౨౧ ॥ అహో ఇతి॥ త్రియామా రాత్రిస్తావన్మాత్రేణాంతరితః-అల్పరాధసః మందభాగ్యాయాః॥౨౨॥ సఇతి ॥ జుగుప్సితం ధార్ష్ట్యాది- అపిలిశంకాయాం-నాయాతి హి కృతోద్యమ ఇతి అస్యార్థః - ఆదౌ కృతోద్యమత్వాత్ తం న ప్రస్థాపితవాన్-ప్రస్థాపనావసరే వా కించిన్మయి జుగుప్సితం మత్వా- ప్రత్యాచష్ట-అతః సోఽపి ద్విజో నూనం నాయాతీతి॥౨౩॥యద్వా-తతో నిర్గతోఽపి- శ్రీకృష్ణో మద్దైవవైముఖ్యాత్ -క్వచిత్ప్రతిబద్ధో భవేదిత్యాహ॥దుర్భగాయా ఇతి॥౨౪॥ఏవమితి॥ కాలజ్ఞా అధునా గోవిం

> సామర్గ్యజుర్మంత్రైస్తు వధ్వా రక్షాం ద్విజోత్తమాః।పురోహితోఽథర్వవిద్వై జుహావ గ్రహశాంతయే॥ ౧౨॥ హిరణ్యరౌప్యవాసాంసి తిలాంశ్చ గుడమిశ్రితాన్।ప్రాదాద్ధేనూశ్చ విప్రేభ్యో రాజా విధివిదాం వరః॥౧౩॥ఏవం చేదిపతీ రాజా దమఘోషస్సుతాయ వై। కారయామాస మంత్రజ్ఞైస్సర్వమభ్యుదయోచితం॥౧౪॥మదచ్యుద్భిర్గజానీకైస్స్యందనైర్హేమమాలిభిః।పత్త్యశ్వసంకులైస్సైన్యైః పరీతః కుండినం యయౌ॥౧౫॥తం వై విదర్భాధిపతిస్సమభ్యేత్యాభిపూజ్య చ।నివేశయామాస ముదా కల్పితాన్యనివేశనే॥౧౬॥ తత్ర సాల్వో జరాసంధో దంతవక్రో విదూరథః।ఆజగ్ముశ్చైద్యపక్షీయాః పౌండ్రకాద్యాస్సహస్రశః॥౧౭॥ కృష్ణరామద్విషో యత్తాః కన్యాం చైద్యాయ సాధితుం।యద్యాగత్య హరేత్కృష్ణో రామాద్యైర్యదుభిర్వృతః॥యోత్స్యామస్సంహతాస్తేన ఇతి నిశ్చితమానసాః॥౧౮॥శ్రుత్వైతద్భగవాన్ రామో విపక్షీయనృపోద్యమం।కృష్ణం చైకం గతం హర్తుం కన్యాం కలహశంకితః॥౧౯॥బలేన మహతా సార్ధం భ్రాతృస్నేహపరిప్లుతః। త్వరితః కుండినం ప్రాయాద్గజాశ్వరథపత్తిభిః॥౨౦॥భీష్మకన్యా వరారోహా కాంక్షంత్యాగమనం హరేః। ప్రత్యాపత్తిమపశ్యంతీ ద్విజస్యాచింతయత్తదా॥౨౧॥అహో త్రియామాంతరిత ఉద్వాహో మేఽల్పరాధసః। నాగచ్ఛత్యరవిందాక్షో నాహం వేద్మ్యత్ర కారణం॥౨౨॥సోఽపి నావర్తతేఽద్యాపి మత్సందేశహరో ద్విజః। అపి మయ్యనవద్యాత్మా దృష్ట్వా కించిజ్జుగుప్సితం।మత్పాణిగ్రహణే నూనం నాయాతి హి కృతోద్యమః॥ ౨౩॥ దుర్భగాయా న మే ధాతా నానుకూలో మహేశ్వరః। దేవీ వా విముఖీ గౌరీ రుద్రాణీ గిరిజా సతీ॥ ౨౪॥ ఏవం చింతయతీ బాలా గోవిందహృతమానసా।న్యమీలయత కాలజ్ఞా నేత్రే అశ్రుకలాకులే॥౨౫॥ఏవం వధ్వాః ప్రతీక్షంత్యాః గోవిందాగమనం నృప।వామ ఊరుర్భుజో నేత్రమస్ఫురత్ప్రియభాషిణః॥౨౬॥అథ కృష్ణవినిర్దిష్టస్స ఏవ ద్విజసత్తమః।అంతఃపురచరాం దేవీం రాజపుత్రీం దదర్శ హ॥౨౭॥సా తం ప్రహృష్టవదనమవ్యగ్రాత్మగతిం సతీ। ఆలక్ష్య లక్షణాభిజ్ఞా సమపృచ్ఛచ్ఛుచిస్మితా॥౨౮॥ తస్యా ఆవేదయత్ప్రాప్తం శశంస యదునందనం।ఉక్తం చ సత్యవచనమాత్మోపనయనం ప్రతి॥౨౯॥ తమాగతం సమాజ్ఞాయ వైదర్భీ హృష్టమానసా। న పశ్యంతీ బ్రాహ్మణాయ ప్రియమన్యన్ననామ సా॥ ౩౦॥ ప్రాప్తౌ శ్రుత్వా స్వదుహితురుద్వాహప్రేక్షణోత్సుకౌ।అభ్యయాత్తూర్యఘోషేణ రామకృష్ణౌ సమర్హణైః॥ ౩౧॥ మధుపర్కముపానీయ వా

దాగమనకాల ఇతి మన్వానా-కించిదాశ్వస్తచిత్తా సతీ చింతాస్తబ్ధలోచనే నిమీలితవతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ప్రియశంసినః ప్రియసూచకాః ౨౬॥అథేతి॥పురోపవనం ప్రాప్తేన శ్రీకృష్ణేన-వినిర్దిష్టః ప్రాప్తం మాం కథయేత్యాదిష్టః ॥ ౨౭॥ సేతి॥నవ్యగ్రా ఆత్మనో దేహస్య గతిర్యస్య తం- లక్షణాభిజ్ఞా దూతస్య లక్షణం తత్కాలకర్మభిరభిజానాతీతి తథా॥౨౮॥ తస్యా ఇతి॥తస్యై ప్రాప్తం యదునందనం ఆవేదితవాన్-తచ్చ శశంస - ఆత్మోపనయనం ప్రతి ఆత్మనా స్వయం కృష్ణస్య ఆనయనం ప్రతి- తేన ద్విజేన సత్యవచనం చోక్తమితి-ఆత్మనః ప్రాణేశ్వరస్యేతి వా- యద్వా-ఆత్మనః తస్యా ఉపనయనం ప్రతి శ్రీకృష్ణేన యదుక్తం సత్యవచనం- తామానయిష్య ఇత్యాది-తచ్చ శశంస అవర్ణయదిత్యర్థః॥౨౯॥తమితి॥ తం శ్రీకృష్ణం అస్మిన్కాలే సర్వస్వార్పణమప్యపర్యాప్తమితి - తదుచితం ప్రియమపరం న పశ్యంతీతి తథా - కేవలం ననామ-పశ్చాద్బహుదదావిత్యర్థః-యద్వా-మాం శ్రియం యే నమంతి- తే తావత్సర్వసంపదామాస్పదా భవంతి- కింపునర్మయి ప్రణతాయామితి-తతోఽధికమన్యత్ ప్రియం న పశ్యంతీ ననామేతి॥ ౩౦ ॥ ౩౨ ॥ తయోరితి॥మహోమతిరిత్యనేన శ్రీకృష్ణో బాధంక

న్యాయముద్వోఢుమేవాగతః స్యాదితివరోచితేనవిధినాసమపూజయదితిసూచితం-యథాయథావత్॥౩౩॥ఏవమితి॥సమేతా
నాంరాజ్ఞాంమధ్యే-వీర్యాద్యనతిక్రమ్య-తంతంసమర్పితవానిత్యర్థః॥౩౪॥ శ్రీకృష్ణేభావికర్మసూచకంజనానురాగం
దర్శయతిత్రిభిః॥కృష్ణమితి॥౩౫॥అస్యేతి॥అస్యైవరుక్మిణ్యేవభర్తాస్త్వేవ - అసావేవభర్తాస్యాఏవసముచితఏవేతిషడవధార
ణాని-తత్రైకస్మిన్వ్యతిరేకప్రదర్శనముపలక్షణార్థం-నాపరేతిసచవాక్యభేదదోషః - అనూద్యవిధేయభేదేనవిభిన్నా
నామేకవాక్యానాంసహప్రయోగాత్-గ్రహంసమార్ష్టీత్యాదివదితి॥౩౬॥కించిదితి॥అయమేవానుగ్రహఇతినిర్దేశం
తి-గృహ్ణోత్వితి॥౩౭॥౩౮॥తస్యాఆగమనంపరిశిష్టద్వయేన॥పద్భ్యామితి॥౩౯॥౪౦॥మృదంగేతి ॥ అపిచ-మృదంగాదయః
జఘ్నిరేఆహతాఃవాదితాఇత్యర్థః॥౪౧॥నానేతి॥ వారముఖ్యాగణికోత్తమాః॥౪౨॥౪౩॥ఆసాద్యేతి॥ఉపస్పృశ్యఆచమ్య॥
౪౪॥తామితి॥ప్రవయసోవృద్ధాః-భవాన్యాతామితిభవస్యోపసర్జనత్వంస్త్రీకర్మోచితముక్తం॥౪౫॥ నమస్యఇతి॥రుక్మిణ్యా

సాంసివిరజాంసిసః।ఉపాయవాన్నభిప్రాణపిధివత్సమపూజయత్॥౩౨॥తయోర్నివేశనంశ్రీమదుపకల్ప్య
మహోమతిః।ససైన్యయోస్సానుగయోరాతిథ్యంవిదధేయథా॥ ౩౩॥ఏవంరాజ్ఞాంసమేతానాంయథావీ
ర్యంయథావయః।యథాబలంయథావిత్తంసర్వైఃకామైస్సమర్పయత్॥౩౪॥కృష్ణమాగతమాకర్ణ్యవి
దర్భపురవాసినః।ఆగత్యనేత్రాంజలిభిఃపపుస్తన్ముఖపంకజమ్॥౩౫॥ అస్యైవభార్యాభవితుంరుక్మిణ్య
ర్హతినాపరా।అసావప్యనవద్యాత్మాభైష్మ్యాస్సముచితఃపతిః॥౩౬॥కించిత్సుచరితంయన్నస్తేనతుష్టస్త్రి
లోకకృత్।అనుగృహ్ణాతుగృహ్ణాతువైదర్భ్యాఃపాణిమచ్యుతః॥౩౭॥ఏవంప్రేమకలాబద్ధావదంతిస్మపురౌ
కసః।కన్యాచాంతఃపురాత్ప్రాగాద్భటైర్గుప్తాంబికాలయమ్॥౩౮॥పద్భ్యాంవినిర్యయౌద్రష్టుంభవా
న్యాఃపాదపల్లవమ్।సాచానుధ్యాయతీసమ్యఙ్ముకుందచరణాంబుజమ్॥౩౯॥యతవాఙ్మాతృభిస్సార్ధం
సఖీభిఃపరివారితా।గుప్తారాజభటైశ్శూరైస్సన్నద్ధైరుద్యతాయుధైః॥౪౦॥ మృదంగశంఖపణవతూర్యభే
ర్యశ్చజఘ్నిరే॥౪౧॥నానోపహారబలిభిర్వారముఖ్యాస్సహస్రశః । స్రగ్గంధవస్త్రాభరణైర్ద్విజప
త్న్యస్స్వలంకృతాః॥౪౨॥ గాయంతశ్చస్తువంతశ్చగాయకావాద్యవాదకాః । పరివార్యవధూంజగ్ము
స్సూతమాగధవందినః॥౪౩॥ఆసాద్యదేవసదనంధౌతపాదకరాంబుజా।ఉపస్పృశ్యశుచిశ్శాంతాప్రవివే
శాంబికాంతికమ్॥౪౪॥తాంవైప్రవయసోబాలాంవిధిజ్ఞావిప్రయోషితః।భవానీంవందయాంచక్రుర్భ
వపత్నీంభవాన్వితామ్॥౪౫॥నమస్యేత్వాంబికేభీక్ష్ణంస్వసంతానయుతంశివమ్ । భూయాత్పతిర్మేభగ
వాన్కృష్ణస్తదనుమోదతామ్॥౪౬॥ఇతిసంప్రార్థయంతీతాందేవీందేవముమాపతిమ్।పూజయామా
సవిధివద్ద్విజపత్నీపురస్కృతమ్॥౪౭॥అద్భిర్గంధాక్షతైర్ధూపైర్వాసస్స్రఙ్మాల్యభూషణైః। నానో
పహారబలిభిఃప్రదీపావళిభిఃపృథక్॥౪౮॥విప్రస్త్రియఃపతిమతీస్తథాతైస్సమపూజయత్ । లవణాపూప
తాంబూలకంఠసూత్రఫలేక్షుభిః॥౪౯॥తస్యైస్త్రియస్తాఃప్రదదుశ్శేషాంయుయుజురాశిషః।తాభ్యోదే
వ్యైనమశ్చక్రేశేషాంశ్చజగృహేవధూః॥౫౦॥మునివ్రతమథత్యక్త్వానిశ్చక్రామాంబికాగృహాత్।ప్ర
గృహ్యపాణినాభృత్యాంరత్నముద్రోపశోభినా॥౫౧॥ తాందేవమాయామివవీరమోహినీంసుమధ్య
మాంకుండలమండితాననామ్ । శ్యామాంనితంబార్పితరత్నమేఖలాంవ్యంజత్స్తనీంకుంతలశంకితేక్ష
ణామ్॥౫౨॥శుచిస్మితాంబింబఫలాధరద్యుతిశోణాయమానద్విజకుందకుడ్మలామ్ । పదాచలంతీంకలహం
సగామినీంశింజత్కలానూపురధామశోభినా ॥ విలోక్యవీరాముముహుస్సమాగతాయశస్వినస్తత్కృత

తదైవదృష్టాయంమంత్రః స్వసంతానయుతంగణేశాదిసహితం - ఆత్మారామోసౌకథంత్వత్పతిర్భవేదితివేదతఆహతద
నుమోదతామితిభవతీశ్రీకృష్ణఏవవా॥౪౬॥౪౭॥అద్భిరితి॥వాసస్స్రగ్గంధాదిభిరంబికాంసమపూజయత్ ॥ ౪౮॥ విప్ర
స్త్రియఇతి॥తథావిప్రస్త్రియోపి-తైర్ద్రవ్యైర్లవణాదిభిశ్చ-సమపూజయదితి॥౪౯॥తస్యాఇతి॥ శేషాన్నిర్మాల్యం॥
౫౦॥మునివ్రతమితి॥మునివ్రతంమౌనాది-భృత్యాంసఖీం॥౫౧॥తామితి॥ తాంవిలోక్యవీరాముముహురితితృతీయేనాన్వ
యః-శ్యామాంఅజాతరజసాం-కుంతలేభ్యఃశంకితేఇవచపలేఈక్షణేయస్యాస్తాం॥౫౨॥శుచిస్మితామితి ॥ద్విజాఏవకుం
దానాంకుడ్మలానిముకుళానిబింబఫలవత్ యోధరఃతస్యద్యుతిభిఃశోణాయమానానితానియస్యాస్తాం-కలాశోభాతద్య
ుక్తంనూపురంశింజచ్చతత్కలానూపురంచ-తస్యధామదీప్తిఃతేనశోభితుంశీలంయస్యతేన - పదాచలంతీంవిలోక్యము

ముహుః॥౫౩॥ న కేవలం ముముహుః పేతుశ్చేత్యాహ॥ యామితి॥ యాత్రామిషేణ-హరయే స్వలావణ్యం సమర్పయంతీం
యాం వీక్ష్య-క్షితౌ పేతుః॥౫౪॥ సేతి॥ సా తావత్ప్రాప్తా హి యావిత్యుత-తదైవాచ్యుతం చ దదర్శేత్యుత్తరేణాన్వయః-
చలత్పద్మకోశతుల్యౌ చరణౌ-చాలయంతీ॥౫౫॥ తామితి॥ సువర్ణలక్షణం గరుడధ్వజం॥౫౬॥ తత ఇతి॥ హరిః సింహః - అస
హమానానాం తేషాం ఆక్రోశమాహ-అహో ధిగస్మాకం యతోఽస్మాకం-యశో గోపైర్హృతమితి॥౫౭॥ *******

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రిపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుఃపంచాశత్తమే తు జిత్వా రాజ్ఞో విపక్షగాన్। రుక్మిణం చ విరూప్యాథ భైష్మ్యాః పాణిం పురేఽగ్రహీత్ ॥ ఇతీతి॥ అ
హో ధిగస్మానిత్యేవం వదంతః-సుసంరబ్ధాః క్రోధావిష్టాః-దంశితాః కృతసన్నాహాః- పరిక్రాంతాః పరివృతాః - అన్వీ

హృచ్ఛయార్దితాః॥౫౩॥ యాం వీక్ష్య తే నృపాస్తదుదారహాసవ్రీడావలోకహృతచేతస ఉజ్ఝితాస్త్రాః। పేతుః క్షితౌ రథగజాశ్వగతా విమూఢా యాత్రాచ్ఛలేన హరయేఽర్పయతీం స్వశోభాం ॥౫౪॥ సైవం శనైశ్చలయతీ చరణాబ్జకోశౌ ప్రాప్తిం తదా భగవతః ప్రసమీక్షమాణా। ఉత్సార్య వామకరజైరలకానపాంగైః ప్రాప్తాన్ హ్రియైక్షత నృపాన్ దదృశేఽచ్యుతం చ ॥౫౫॥ తాం రాజపుత్రీం రథమారురుక్షతీం జహార కృష్ణో ద్విషతాం సమీక్షతాం। రథం సమారోప్య సుపర్ణలక్షణం రాజన్యచక్రం పరిభూయ మాధవః ॥౫౬॥ తతో యయౌ రామపురోగమః శనైః సృగాలమధ్యాదివ భాగహృద్ధరిః। తం మానినః స్వాభిభవం యశఃక్షయం పరే జరాసంధముఖా న సేహిరే। అహో ధిగస్మాన్ యశ ఆత్తధన్వనాం గోపైర్హృతం కేసరిణాం మృగైరివ॥౫౭॥ **

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్రిపంచాశోఽధ్యాయః.*—

ఇతి సర్వే సుసంరబ్ధా వాహానారుహ్య దంశితాః। స్వైః స్వైర్బలైః పరిక్రాంతా అన్వీయుర్ధృతకార్ముకాః॥౧॥ తానాపతత ఆలోక్య యాదవానీకయూథపాః। తస్థుస్తత్సంముఖా రాజన్ విస్ఫూర్జ్య స్వధనూంషి తే॥౨॥ అశ్వపృష్ఠే గజస్కంధే రథోపస్థే చ కోవిదాః। ముముచుః శరవర్షాణి మేఘా అద్రిష్వపో యథా॥౩॥ పత్యుర్బలం శరాసారైశ్ఛన్నం వీక్ష్య సుమధ్యమా। సవ్రీడమైక్షత్తద్వక్త్రం భయవిహ్వలలోచనా॥౪॥ ప్రహస్య భగవానాహ మా స్మ భైర్వామలోచనే। వినంక్ష్యత్యధునైవైతత్తావకైః శాత్రవం బలం॥౫॥ తేషాం తద్విక్రమం వీరా గదసంకర్షణాదయః। అమృష్యమాణా నారాచైర్జఘ్నుర్హయగజాన్ రథాన్॥౬॥ పేతుః శిరాంసి రథినామశ్వినాం గజినాం భువి। సకుండలకిరీటాని సోష్ణీషాణి చ కోటిశః॥౭॥ హస్తాః సాసిగదేష్వాసాః కరభా ఊరవోఽంఘ్రయః। అశ్వాశ్వతరనాగోష్ట్రఖరమర్త్యశిరాంసి చ॥౮॥ హన్యమానబలానీకా వృష్ణిభిర్జయకాంక్షిభిః। రాజానో విముఖా జగ్ముర్జరాసంధపురోగమాః॥౯॥ శిశుపాలం సమభ్యేత్య హృతదారమివాతురం। నష్టత్విషం గతోత్సాహం శుష్యద్వదనమబ్రువన్ ॥౧౦॥ భో భోః పురుషశార్దూల దౌర్మనస్యమిదం త్యజ। న ప్రియాప్రియయో రాజన్నిష్ఠా దేహిషు దృశ్యతే॥౧౧॥ యథా దారుమయీ యోషిన్నృత్యతే కుహకేచ్ఛయా। ఏవమీశ్వరతంత్రోఽయమీహతే సుఖదుఃఖయోః॥౧౨॥ శౌరేః సప్తదశాహం వై సంయుగాని పరాజితః। త్రయోవింశతిభిః సైన్యైర్జిగ్యే ఏకమహం పరం॥౧౩॥ తథాప్యహం న శోచామి న ప్రహృష్యామి కర్హిచిత్। కాలేన దైవయుక్తేన జానన్ విద్రావితం జగత్ ॥౧౪॥ అధునాపి వయం సర్వే వీరయూథపయూథపాః। పరాజితాః ఫల్గుతంత్రైర్యదుభిః కృష్ణపాలితైః ॥౧౫॥ రిపవో జిగ్యురధునా

యుః అన్వధావన్॥౧॥ తానితి॥ విస్ఫూర్జ్య టంకారం కృత్వా॥౨॥ అశ్వపృష్ఠ ఇతి॥ పరేషాం శరణాం బాహుల్యే - యాదవానా
మచలత్వే చ దృష్టాంతః మేఘా ఇతి॥౩॥ పత్యురితి॥ ఐక్షత్ ఐక్షత॥౪॥ ప్రహస్యేతి॥ మా స్మ భైః భయం మా కురు- హే వామలో
చనే వరాక్షి-తావకైః త్వదీయైః కృత్వా॥౫॥ తేషామితి॥ స చాసౌ విక్రమశ్చ తం॥౬॥ పేతురితి॥ ఉష్ణీషాణి శిరోవతంసవస్త్రా
ణి-తత్సహితాని శిరాంసి॥౭॥ హస్తా ఇతి॥ కరభాః ప్రకోష్ఠాః-ఊరువిశేషణం వా॥౮॥౯॥ శిశుపాలమితి॥ అప్రాప్తదారమే
వ తం-హృతదారమివ ఆతురం॥౧౦॥ భో భో ఇతి॥ నిష్ఠా స్థైర్యం॥౧౧॥ యథేతి॥ కుహకో నర్తయితా-తస్యేచ్ఛయా సుఖాదీ-ఈ
హమానత్వేన పారవశ్యం వ్యక్తం దర్శితం ॥౧౨॥ అత్ర చాహమేవ దృష్టాంత ఇత్యాహ-జరాసంధః ॥ శౌరేరితి॥ శౌరేః కృ
ష్ణాత్సకాశాత్ - ఏకం సంయుగం పరం కేవలం అంతిమం వా జిగ్యే జితవానహం ॥౧౩॥ తథేతి ॥ దైవం అదృష్టం తద్యు

క్తేన॥౧౪॥అథ నేతి॥ ఫల్గుతంత్రైః స్వల్పసైన్యైః॥౧౫॥రిపవ ఇతి॥ ప్రదక్షిణః అనుకూలస్స్యాత్ ॥౧౮॥౨౧॥ అద్యేతి॥ గో
పాలస్య వేదపాలకస్యేతి వాస్తవోర్థః-తథా సుదుర్మతేరితి-శోభనా అనుగ్రహవతీ మయ్యపి మతిర్యస్య తస్యేతి॥ ౨౨ ॥
౨౪॥అహేతి॥ యదూనాం కులపాంసన కులదూషణ ఇతి లౌకికార్థః-వాస్తవార్థస్తు-యదూనాం కులస్య ప-హే యదుకుల
పతే - అంసనస్స్వయం చ రిపుహనన చతుర - అంససమాఘాత ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్తరి లిట్ ప్రత్యయో నందాదివిహితః-
ధ్వాంక్షః కాకః-స యథా హవిః ముష్ణాతి తద్వత్ -వస్తుతః అధ్వాంక్షవదితి ఛేదః-సహ ప్రాజ్ఞవదిత్యర్థః- సింహతార్క్ష్య
వద్వా॥౨౫॥హరిష్య ఇతి॥ హే మందస్థిరేత్యర్థః॥౨౬॥౩౪॥తయేతి॥ పరిత్రాసేన వికంపితాన్యంగాని యస్యాః తయా- శు

కాల ఆత్మానుసారిణి। తదా వయం చ జేష్యామో యదా కాలః ప్రదక్షిణః॥ ౧౬ ॥ ఏవం ప్రబోధితో మిత్రై
శ్చైద్యోఽగాత్సానుగః పురం। హతశేషాః పునస్తేఽపి యయుస్స్వం స్వం పురం నృపాః॥౧౭॥రుక్మీ తు రాక్షసోద్వా
హం కృష్ణద్విడసహన్ స్వసుః। పృష్ఠతోఽన్వగమత్కృష్ణమక్షౌహిణ్యావృతో బలీ॥౧౮॥ రుక్మ్యమర్షీ సుసం
రబ్ధశ్శృణ్వతాం సర్వభూభుజాం। ప్రతిజజ్ఞే మహాబాహుర్దంశితస్సశరాసనః॥ ౧౯॥ అహత్వా సమరే
కృష్ణమప్రత్యూహ్య చ రుక్మిణీం। కుండినం న ప్రవేక్ష్యామి సత్యమేతద్బ్రవీమి వః॥౨౦॥ఇత్యుక్త్వా రథమారు
హ్య సారథిం ప్రాహ సత్వరః। చోదయాశ్వాన్యతః కృష్ణస్తేన మే సంయుగో భవేత్॥ ౨౧॥ అద్యాహం నిశి
తైర్బాణైర్గోపాలస్య సుదుర్మతేః। నేష్యే వీర్యమదం యేన స్వసా మే ప్రసభం హృతా॥ ౨౨॥ వికత్థమానః
కుమతిరీశ్వరస్యాప్రమాణవిత్ । రథేనైకేన గోవిందం తిష్ఠ తిష్ఠేత్యథాహ్వయత్ ॥ ౨౩॥ ధనుర్వికృష్య సుదృ
ఢం జఘ్నే కృష్ణం త్రిభిశ్శరైః॥౨౪॥ఆహ చాత్ర క్షణం తిష్ఠ యదూనాం కులపాంసన। కుత్ర యాసి స్వసారం
మే ముషిత్వా ధ్వాంక్షవద్ధవిః॥౨౫॥హరిష్యేఽద్య మదం మంద మాయినః కూటయోధినః। యావన్న మే హతో
బాణైశ్శయీథా ముంచ దారికాం॥౨౬॥స్మయన్ కృష్ణో ధనుశ్ఛిత్త్వా షడ్భిర్వివ్యాధ రుక్మిణం। అష్టభిశ్చతు
రో వాహాన్ ద్వాభ్యాం సూతం ధ్వజం త్రిభిః॥౨౭॥సచాన్యద్ధనురాదాయ కృష్ణం వివ్యాధ పంచభిః। తైస్తాడి
తశ్శరౌఘైస్తు చిచ్ఛేద ధనురచ్యుతః॥౨౮॥పునరన్యదుపాదత్త తదప్యచ్ఛినదవ్యయః। పరిఘం పట్టిసం శూ
లం చర్మాసీ శక్తితోమరౌ॥౨౯॥యద్యదాయుధమాధత్త తత్సర్వం చాచ్ఛినద్విభుః॥ ౩౦॥ తతో రథాదవప్లు
త్య ఖడ్గపాణిర్జిఘాంసయా। కృష్ణమభ్యద్రవత్క్రుద్ధః పతంగ ఇవ పావకం॥౩౧॥తస్య చాపతతః ఖడ్గం తిల
శశ్చర్మ చేషుభిః। ఛిత్త్వాసిమాదదే తిగ్మం రుక్మిణం హంతుముద్యతః॥ ౩౨॥ దృష్ట్వా భ్రాతుర్వధోద్యోగం రు
క్మిణీ భయవిహ్వలా। పతిత్వా పాదయోర్భర్తురువాచ కరుణం సతీ॥ ౩౩॥ యోగేశ్వరాప్రమేయాత్మన్
దేవదేవ జగత్పతే। హంతుం నార్హసి కల్యాణ భ్రాతరం మే మహాభుజ॥౩౪॥శ్రీశుకః॥ తయా పరిత్రాసవికం
పితాంగయా శుచావశుష్యన్ముఖరుద్ధకంఠయా । కాతర్యవిస్రంసితహేమమాలయా గృహీతపాదః కరు
ణో న్యవర్తత॥౩౫॥చేలేన బద్ధ్వా తమసాధుకారిణం సశ్మశ్రుకేశం ప్రవపన్ వ్యరూపయత్ । తావన్మమర్దుః
పరసైన్యమద్భుతం యదుప్రవీరా నళినీం యథా గజాః॥౩౬॥కృష్ణాంతికముపవ్రజ్య దదృశుస్తత్ర రుక్మిణం। త
థాభూతం హతప్రాయం దృష్ట్వా సంకర్షణో విభుః ॥ విముచ్య బద్ధం కరుణో భగవాన్ కృష్ణమబ్రవీత్ ॥
౩౭॥అసాధ్విదం త్వయా కృష్ణ కృతమస్మజ్జుగుప్సితం। వపనం శ్మశ్రుకేశానాం వైరూప్యం సుహృదో వధః॥
౩౮ ॥ మైవాస్మాన్ సాధ్వ్యసూయేథా భ్రాతుర్వైరూప్యచింతయా । సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యోఽస్తి యత
స్స్వకృతభుక్పుమాన్॥౩౯॥బంధుర్వధార్హదోషోఽపి న బంధోర్వధమర్హతి। త్యాజ్యస్స్వేనైవ దోషేణ హ
తః కిం హన్యతే పునః॥౪౦॥ క్షత్రియాణామయం ధర్మః ప్రజాపతివినిర్మితః । భ్రాతాపి భ్రాతరం హన్యా

చా శోకేన విశుష్యత్ ముఖం యస్యాః-రుద్ధః కంఠో యస్యాః సా చ సా చ తయా- కాతర్యేణ వైక్లబ్యేన విస్రంసితా హేమమ
యీ మాలా యస్యాస్తయా-గృహీతౌ పాదౌ యస్య సః॥౩౫॥చేలేనేతి॥ సశ్మశ్రుకేశం సహితాని స్థానే స్థానే అవశిష్టాని
శ్మశ్రూణి కేశాశ్చ యథా భవంతి తథా-తేనైవ అసినా ప్రవపన్ ముండయన్-వ్యరూపయత్ విరూపమకరోత్ ॥౩౬॥ కృ
ష్ణాంతికమితి॥ తథాభూతం హతప్రాయమిత్యుత్తరవాక్యేనాన్వయః॥౩౭॥౩౮॥రుక్మిణీం సాంత్వయతి॥ మైవాస్మానితి॥
౩౯॥పునః కృష్ణమాక్షిపతి॥ బంధురితి॥౪౦॥పునర్దేవీం ప్రత్యాహ॥ క్షత్రియాణామితి॥ యేన ధర్మేణ భ్రాతాపి భ్రాతరం హ
న్యాత్ -తత్తస్మాద్ఘోరతరః అతిదారుణః ధర్మశ్చ అతః కోఽస్మాకమపరాధ ఇతి భావః॥౪౧॥పునః కృష్ణం ప్రత్యాహ॥ రాజ్యస్యేతి

తథాప్యస్మాకమేతదనుచితమితి భావః॥౪౦॥పునర్దీపయన్ ప్రత్యాహ॥ తవేతి॥ సర్వభూతేషు సుహృదామహితానాంభ్రా
తృణాం-అజ్ఞవత్ యత్ భద్రంమన్యసే ఇచ్ఛసి-ఇయం తవ విషమా అసమీచీనా బుద్ధిః-కుతః-యతస్త్వదేవ సుహృదామభ
ద్రమితి-యద్వా-సర్వభూతేషు దుర్హృదామపి స్వసుహృదాంభద్రమేవేదం దండరూపం ముండనం అభద్రం యన్మన్య
సే-తవేయం విషమా బుద్ధిరితి-అథవా సర్వభూతేషు మధ్యే దుర్హృదాం శిశుపాలాదీనాం- అభద్రం సుహృదాం భద్రం
చ యన్మన్యసే తవేయం విషమా బుద్ధిః సమా న భవతి-అజ్ఞవత్ అజ్ఞానామివ॥౪౩॥కుత ఇత్యత ఆహ॥ఆత్మమోహ ఇతి॥౪౪॥ ప
రమార్థమాహ॥ఏక ఏవేతి॥పరః శుద్ధః-జ్యోతిశ్చంద్రాదిర్యథోదకేషు-నభో యథా ఘటాదిష్వితి॥ ౪౫॥ కుతస్తర్హి న చం
ద్రాదివదాత్మానమేకం శుద్ధం చ ప్రతీమస్తత్రాహ॥ దేహ ఇతి॥ ద్రవ్యమధిభూతం - ప్రాణా ఇంద్రియాణి-అధ్యాత్మం
గుణశబ్దేనాధిదైవం-తత్త్రితయాత్మకః దేహోపాధినా శుద్ధో న ప్రతీయత ఇత్యర్థః॥౪౬॥ నను దేహసంబంధేనాపి సం
సారే సతి శుద్ధత్వం గతమేవ తత్రాహ॥ నేతి॥ హే సతి అన్యేన అధిభూతాదినా-ఆత్మనః సంయోగవియోగౌ న స్తః-కుతః అస
తః అసత్త్వాదన్యస్యేత్యర్థః-కుతోఽసత్త్వం తత్రాహ-తద్ధేతుత్వాదితి - తస్యాన్యస్య భూతేంద్రియాదేః ప్రసిద్ధేః ప్ర
కాశస్య తద్ధేతుత్వాత్ -ఆత్మహేతుకత్వాత్ నను దేవైరధిష్ఠితేభ్య ఇంద్రియేభ్యో భూతానాం ప్రతీతిః ప్రసిద్ధా - భూత
ప్రతీత్యా చ తత్ప్రసిద్ధిః - నాత్మన ఇత్యత ఆహ-దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః యథా ప్రకాశ్య ప్రకాశకత్వేన వర్తమాన

ద్యేన ఘోరతరస్తతః॥౪౧॥రాజ్యస్య భూమేర్విత్తస్య స్త్రియో మానస్య తేజసః। మానినోఽన్యస్య వా హే
తోః శ్రీమదాంధాః క్షిపంతి హి॥౪౨॥తవేయం విషమా బుద్ధిస్సర్వభూతేషు దుర్హృదాం। యన్మన్యసే స
దాభద్రం సుహృదాంభద్రమజ్ఞవత్॥౪౩॥ఆత్మమోహో నృణామేష కల్ప్యతే దేవమాయయా। సు
హృద్దుర్హృదుదాసీన ఇతి దేహాత్మమానినాం॥౪౪॥ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా సర్వేషామపి దేహినాం। నానేవ
గృహ్యతే మూఢైర్యథా జ్యోతిర్యథా నభః॥౪౫॥ దేహ ఆద్యంతవానేష ద్రవ్యప్రాణగుణాత్మకః। ఆత్మన్య
విద్యయా క్లిప్తస్సంసారయతి దేహినం॥౪౬॥ నాత్మనోఽన్యేన సంయోగో వియోగశ్చాసతః సతి। తద్ధేతు
త్వాత్తత్ప్రసిద్ధేర్దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః॥ ౪౭ ॥ జన్మాదయస్తు దేహస్య విక్రియా నాత్మనః క్వ
చిత్।కలానామేవ నైవేందోర్మృతిరస్య కుహూరివ॥౪౮॥ యథా శయాన ఆత్మానం విషయాన్ ఫలమేవ
చ।అనుభుంక్తేఽప్యసత్యర్థే తథాప్నోత్యబుధో భవం॥౪౯॥తస్మాదజ్ఞానజం శోకమాత్మశోషవిమోహనం।త
త్త్వజ్ఞానేన నిర్హృత్య స్వస్థా భవ శుచిస్మితే॥౫౦॥శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతా తన్వీ రామేణ ప్రతిబోధితా।
వైమనస్యం పరిత్యజ్య మనో బుద్ధ్యా సమాదధే॥౫౧॥ప్రాణావశేష ఉత్సృష్టో ద్విడ్భిర్హతబలప్రభః। స్మర
న్విరూపకరణం వితథాత్మమనోరథః॥౫౨॥అహత్వా దుర్మతిం కృష్ణమప్రత్యూహ్య యవీయసీం।కుండినం న
ప్రవేక్ష్యామీత్యుక్త్వా తత్రావసద్రుషా॥యత్ర భోజకటం నామ నివాసాయాభవత్పురం॥౫౩॥భగవాన్
భీష్మకసుతామేవం నిర్జిత్య భూమిపాన్।పురమానీయ విధివదుపయేమే కురూద్వహ॥౫౪॥ తదా మహో

యోరపి చక్షూరూపయోః రవేస్సకాశాత్ప్రసిద్ధిః-ద్వయోరపి-తైజసత్వాత్ -తదభేదశ్చ-తథాభూతేంద్రియాదీనాం
పరస్పరాధీనసిద్ధానామపి చైతన్యాధీన ఏవ ప్రకాశః-తత్కార్యత్వాచ్చ తద్వ్యతిరేకేణాసత్త్వం చేత్యర్థః-తథా చ-ద్వా
దశే వక్ష్యతి॥శ్లో॥దీపశ్చక్షుశ్చ రూపం చ జ్యోతిషో న పృథగ్భవేత్।ఏవం ధీః ఖాని మాత్రాశ్చ న స్యురన్యతమాదృతా ఇతి- య
ద్వా-రవేః ప్రసిద్ధాభ్యామేవ దృగ్రూపాభ్యాం పరస్పరప్రసిద్ధిర్యథా తద్వదితి॥౪౭॥ దేహసంబంధాభావాదేవ నాత్మనో
జన్మాదయోఽపీతి వక్తుం జన్మాదీనాం దేహధర్మత్వమాహ॥జన్మాదయస్త్వితి॥ కథం తర్హి జాతోఽహం బాలోఽహం వృద్ధోఽహమి
తి ఆత్మని జన్మాదిప్రతీతిరత ఆహ- నాత్మన ఇతి- సదృష్టాంతమాహ-కలానామేవేతి- ఇందోః కలానామేవ జన్మాదయో నైవేం
దోర్యథా తద్వత్ యథా చ కలానాశాదేవ కుహూరమావాస్యా ఇందుక్షయ ఉచ్యతే తద్వదస్యాత్మనో దేహనాశాదేవ
మృతివ్యవహార ఇత్యర్థః॥౪౮॥ నన్వాత్మనో దేహాదిసంబంధాభావే కథం భోక్తృభోగ్యభోగప్రతీతిరిత్యాశంక్య స్వప్నదృ
ష్టాంతేన సమర్థయతి॥యథేతి॥ఆత్మానం భోక్తారం విషయాన్ భోగ్యాన్-ఫలం భోగం-అసత్యప్యర్థే-అనుభుంక్తే-తథా అ
బుధః సంసారం ప్రాప్నోతీతి॥౪౯॥తస్మాదితి॥ఆత్మానం శోషయతి విమోహయతి చేతి తథా తం నిర్హృత్య అపహృత్య॥౫౦॥
ఏవమితి॥సమాదధే సమాహితమకరోత్॥ ౫౧॥ రుక్మిణస్త్వేవం శ్రుతవతోఽపి నాజ్ఞానం నివృత్తమితి దర్శయన్నాహ॥ప్రా
ణావశేష ఇతి॥౫౨॥అహత్వేతి॥అహత్వా అజ్ఞాత్వా అదుర్మతిమితి చ సతోఽర్థః- అప్రత్యూహ్య అనావర్త్య-అప్రతిబు

ధ్వేతి సత్యం-యదీయస్యేంస్వసారం-యత్ర విరూపితస్తత్రైవావసత్-యత్ర చభోజకటం నామపురంఅభవత్ ॥౫౩॥ ౫౪॥౫౫॥నరా ఇతి॥వరయోఃవధూవరయోః దేయముపస్కరం॥౫౬॥సేతి॥ ఉత్తభితైరింద్రకేతుభిఃధ్వజవిశేషైరుపక్లృప్తానిమంగళానిలాజాంకురపుష్పప్రకారాదీనితైః ౫౭॥సిక్తేతి॥ఆహూతాః ప్రేష్ఠాః భూభుజః తేషాం - గజైఃపరావృష్టాఃఉద్విగ్నాః రంభాశ్చపూగాశ్చతైరుపశోభితాం- యద్వా-తైరేవగజైఃపరామృష్టాః సంస్పృష్టాఃరంభాశ్చపూగాశ్చతైరుపశోభితాం॥౫౮॥కురుస్సృంజయేతి॥సంభ్రమ్యాదౌత్సుక్యాత్పరిధావతాంబంధూనాంమధ్యేముదః సమేత్యాముముదిరేముదం ప్రాపురిత్యర్థః॥౫౯॥౬౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుఃపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ***************

శ్లో॥పంచపంచాశత్తమేఽస్మిన్ప్రద్యుమ్నో జనకృష్ణాత్॥శంబరేణహృతస్సోఽథహత్వాతంకాంతయాఽగమత్ ॥ప్రద్యుమ్నాహో నిలాభాద్యైఃశంబరాహరణాదినా।కుటుంబినామపత్యాదిసుఖదుఃఖమసూచయత్॥ జాంబవత్యాదివివాహేభ్యః ప్రాగేవ ప్రద్యుమ్నజన్మతతోవివాహః- తతఃశంబరగృహాత్ ప్రద్యుమ్నప్రత్యాగమనం - అతఃపుత్రకథనప్రస్తావేపి ప్రథ

త్సవో నృణాంయదుపుర్యాంగృహేగృహే।అభూదనన్యభావానాంకృష్ణేయదుపతౌనృప॥౫౫॥నరా నార్యశ్చముదితాః ప్రమృష్టమణికుండలాః।పారిబర్హముపాజహ్రుర్వరయోశ్చిత్రవాససోః ॥౫౬॥సా వృష్ణిపుర్యుత్తభితేంద్రకేతుభిర్విచిత్రమాల్యాంబరరత్నతోరణైః।బభౌప్రతిద్వార్యుపక్లృప్తమంగళైరాపూర్ణకుంభాగరుధూపదీపకైః॥౫౭॥సిక్తమార్గాంమదచ్యుద్భిరాహూతప్రేష్ఠభూభుజాం।గజైర్ద్వాఃసుపరామృష్టరంభాపూగోపశోభితాం॥౫౮॥కురుసృంజయకైకేయవిదర్భయదుకుంతయః। మిథోముముదిరేతస్మిన్సంభ్రమాత్పరిధావతామ్॥౫౯॥రుక్మిణ్యాహరణంశ్రుత్వాగీయమానంతతస్తతః।రాజానో రాజకన్యాశ్చబభూవుర్భృశవిస్మితాః॥౬౦॥ ద్వారకాయామభూద్రాజన్మహామోదః పురౌకసాం।రుక్మిణ్యారమయోపేతందృష్ట్వాకృష్ణంశ్రియఃపతిమ్॥**************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - చతుఃపంచాశోఽధ్యాయః.

—*ప్రద్యుమ్నజనన-శంబరాసురవధాది కథాప్రారంభః*—

శ్రీశుకః॥ కామస్తు వాసుదేవాంశో దగ్ధః ప్రాగ్రుద్రమన్యునా। దేహోపపత్తయే భూయస్తమేవ ప్రత్యపద్యత॥౧॥ సఏవజాతో వైదర్భ్యాంకృష్ణవీర్యసముద్భవః।ప్రద్యుమ్నఇతివిఖ్యాతస్సర్వతోఽనవమః పితుః ॥౨॥తం శంబరః కామరూపీహృత్వాతోకమనిర్దశం।సవిదిత్వాత్మనశ్శత్రుంప్రాస్యోదన్వత్యగాద్గృహం ॥౩॥తన్నిర్జగారబలవాన్మీనస్సోప్యపరైస్సహ।వృతోజాలేనమహతాగృహీతో మత్స్యజీవిభిః॥౪॥ తంశంబరాయకైవర్తాఉపాజహ్రురుపాయనం।సూదామహానసంనీత్వావద్యన్స్వధితినాద్భుతం ॥౫॥ దృష్ట్వాతదుదరేబాలం మాయావత్యైన్యవేదయన్।నారదోఽకథయత్సర్వంతస్యాశ్శంకితచేతసః॥ బాలస్యతత్త్వముత్పత్తింమత్స్యోదరనివేశనం॥౬॥సాచ కామస్య వై పత్నీరతిర్నామయశస్వినీ। పత్యుర్నిర్దగ్ధదేహస్యదేహోత్పత్తింప్రతీక్షతీ॥౭॥నిరూపితాశంబరేణససూదౌదనసాధనే।సాచతంసుందరంవరంవిలోక్యముదితాననా॥ కామదేవంశిశుంబుద్ధ్వాచక్రేస్నేహంతదార్భకే॥౮॥నాతిదీర్ఘేణకాలేనసకార్ష్ణిరూఢయౌవనః। జనయామాసనారీణాంవీక్షంతీనాంచవిభ్రమం ॥౯॥ సాతంపతింపద్మదళాయతేక్షణం ప్రలంబబాహుంనరలోకసుందరం । సవ్రీడహాసోత్తభితభ్రువేక్షతీప్రీత్యోపతస్థేరతిరంగసౌరతైః ॥

మం ప్రద్యుమ్నస్యజాతమాత్రస్యశంబరేణహరణం నిరూప్యతేప్రత్యాగమనంతూత్తరకాలికమపి కథాపర్యవసానాయాతోఽక్తమితి॥కామ ఇతి॥ వాసుదేవాత్స్థితచిత్తప్రభవత్వాద్వాసుదేవాంశః-సృష్టిహేతుత్వాచ్చ - దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే॥౧॥సఇతి॥అనవమఃఅన్యూనః॥౨॥తమితి ॥ సప్రసిద్ధః కామశత్రుఃశంబరఃతమాత్మనఃశత్రుంవిదిత్వాసముద్రేప్రాస్యప్రక్షిప్యగృహమగాదితి॥౩॥తమితి॥నిర్జగారగిలితవాన్॥౪॥తమితి॥స్వధితినాశస్త్రికయాఅవద్యన్ఖండితవంతః॥౫॥దృష్ట్వేతి॥తత్త్వంకామోఽయంతవభర్తేతి - ఉత్పత్తింశ్రీకృష్ణాద్రుక్మిణ్యాంఉత్పన్నఇతి ॥౬॥ సేతి॥యశస్వినీపతివ్రతాభర్తుఃదేహోత్పత్తింప్రతీక్షమాణా॥౭॥ నిరూపితేతి॥ తంశిశుంకామదేవంబుద్ధ్వామత్వా ॥౮॥ నాతిదీర్ఘేణేతి॥విభ్రమంసంమోహం॥౯॥ సేతి॥అంగహేరాజన్సౌరతైఃభావైఃఉపతస్థేఅభజత్ ॥౧౦॥౧౧॥భవానితి॥అధికృత్యాపత్నీత్వత్ర హేతుఃరతిరహంభవాన్కామఇతి॥౧౨॥౧౩॥తమితి॥ దుర్జయత్వే హేతుఃమాయాశతవిదమి

తి-కథంతర్హిహంతవ్యస్తత్రాహ-మాయాభిరితి॥౧౪॥నాత్రవిలంబఃకార్యఇత్యాహ॥ పరిశోచతీతి॥ పరిశోచతిరోదితీత్యర్థః॥౧౫॥౧౮॥గదామితి॥వజ్రస్యనిష్పేషేఘర్షణే యథానిష్ఠురస్తీవ్రోనాదోభవతి-తథాభూతంనాదంవ్యనదత్ - సామాన్యవిశేషతయావ్యాప్యవ్యాపకత్వం-ఓదనంపాకంపచతీతివత్ అతఃనిష్ఠురంనాదమకరోదిత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥ సఇతి॥ వైహాయసఃఆకాశేస్థితః॥౨౧॥ బాధ్యమానఇతి॥ సత్త్వాత్మికాంసత్త్వగుణమయీంప్రాయుఙ్క్తేత్యుత్తరస్యాన్వయః॥౨౨॥తతఇతి॥తాఃమాయాఃవ్యధమయత్-వ్యనాశయత్॥౨౩॥నిశాతమితి॥తామ్రశ్మశ్రుణీయస్మిన్తత్॥౨౪॥

౧౦॥తామాహభగవాన్కార్ష్ణిర్మాతస్తేమతిరన్యథా।మాతృభావమతిక్రమ్యవర్తసేకామినీయథా॥
౧౧॥రతిః॥భవాన్నారాయణసుతశ్శంబరేణాహృతోగృహాత్।అహంతేఽధికృతాపత్నీరతిఃకామోభవాన్ప్రభో॥౧౨॥ఏషత్వానిర్దశంసింధావక్షిపచ్ఛంబరోఽసురః।మత్స్యోఽగ్రసీత్తదుదరాదిహప్రాప్తోభవాన్ప్రభో॥౧౩॥ తమిమంజహిదుర్ధర్షందుర్జయంశత్రుమాత్మనః। మాయాశతవిదంత్వంచమాయాభిర్మోహనాదిభిః॥౧౪॥పరిశోచతితేమాతాకురరీవగతప్రజా।పుత్రస్నేహాకులాదీనావివత్సాగౌరివాతురా॥౧౫॥ఆభాష్యైవందదౌవిద్యాంప్రద్యుమ్నాయమహాత్మనే।మాయావతీమహామాయాంసర్వమాయావినాశినీం॥౧౬॥సచశంబరమభ్యేత్యసంయుగాయసమాహ్వయత్।అవిషహ్యైస్తమాక్షేపైఃక్షిపన్సంజనయన్కలిం॥౧౭॥సోఽధిక్షిప్తోదుర్వాచోభిఃపదాహతఇవోరగః। నిశ్చక్రామగదాపాణిరమర్షాత్తామ్రలోచనః॥౧౮॥గదామావిధ్యతరసాప్రద్యుమ్నాయమహాత్మనే। ప్రక్షిప్యవ్యనదన్నాదంవజ్రనిష్పేషనిష్ఠురం॥ ౧౯॥తామాపతంతీంభగవాన్ప్రద్యుమ్నోగదయాగదాం। అపాస్యశత్రవేక్రుద్ధఃప్రాహిణోత్స్వాంగదాంనృప॥౨౦॥ సచమాయాంసమాశ్రిత్యదైతేయీంమయదర్శితాం । ముమోచాస్త్రమయంవర్షంకార్ష్ణౌవైహాయసోఽసురః॥౨౧॥బాధ్యమానోఽస్త్రవర్షేణరౌక్మిణేయోమహారథః।సత్త్వాత్మికాంమహావిద్యాంసర్వమాయోపమర్దినీం॥౨౨॥ తతోగౌహ్యకగాంధర్వపైశాచోరగరాక్షసీః।ప్రాయుఙ్క్తశతశోదైత్యఃకార్ష్ణిర్వ్యధమయత్సతాః॥౨౩॥నిశాతమసిముద్యమ్యసకిరీటంసకుండలం।శంబరస్యశిరఃకాయాత్తామ్రశ్మశ్రుజవాహరత్॥౨౪॥ ఆకీర్యమాణోదివిజైస్తువద్భిఃకుసుమోత్కరైః। భార్యయాంబరచారిణ్యాపురంనీతోవిహాయసా॥౨౫॥అంతఃపురవరంరాజన్లలనాశతసంకులం।వివేశపత్న్యాగగనాద్విద్యుతేవబలాహకః॥౨౬॥తందృష్ట్వాజలదశ్యామంపీతకౌశేయవాససం। ప్రలంబబాహుంతామ్రాక్షంసుస్మితంరుచిరాననం॥౨౭॥ అలంకృతముఖాంభోజంనీలవక్రాలకాలిభిః। కృష్ణంమత్వాస్త్రియోహ్రీతానిలిల్యుస్తత్రతత్రహ॥౨౮॥అవధార్యశనైరీషద్వైలక్షణ్యేనయోషితః। ఉపజగ్ముఃప్రముదితాస్సస్త్రీరత్నంసువిస్మితాః॥౨౯॥అథతత్రాసితాపాంగీవైదర్భీవల్గుభాషిణీ। అస్మరత్స్వసుతంనష్టంస్నేహస్నుతపయోధరా॥౩౦॥ కోన్వయంనరవైదూర్యఃకస్యవాకమలేక్షణః।ధృతఃకయావాజఠరేకయాలబ్ధోఽథకేనవా॥౩౧॥మమచాప్యాత్మజోనష్టోనీతోయఃసూతికాగృహాత్।ఏతత్తుల్యవయోరూపోయదిజీవతికుత్రచిత్॥౩౨॥ కథంత్వనేనసంప్రాప్తంసారూప్యంశార్ఙ్గధన్వనః। ఆకృత్యావయవైర్గత్యాస్వరహాసావలోకనైః॥౩౩॥ సఏవవాభవేన్నూనంయోమేగర్భేధృతోఽర్భకః।అముష్మిన్ప్రీతిరధికావామఃస్ఫురతిమేభుజః॥ ౩౪ ॥ ఏవంమీమాంసమానాయాంవైదర్భ్యాందేవకీసుతః। దేవక్యానకదుందుభ్యాముత్తమశ్లోకఆగమత్॥౩౫॥ విజ్ఞాతార్థోఽపిభగవాంస్తూష్ణీమాసజనార్దనః। నారదోఽకథయత్సర్వంశంబరాహరణాదికం॥౩౬॥ తచ్ఛ్రుత్వామహదాశ్చర్యంకృష్ణాంతఃపురయోషితః।అభ్యనందన్బహూనబ్దాన్నష్టంపునరిహాగతం॥ ౩౭ ॥ దేవకీవసుదేవశ్చకృష్ణరామౌతథాస్త్రియః॥

౨౫॥అంతఃపురేతి॥విద్యుతాసహబలాహకోమేఘఇవ॥౨౬॥ ౨౭॥ అలంకృతేతి॥ నీలాశ్చవక్రాశ్చయేఅలకాఃతఏవఅళయఃతైః-హ్రీతాఃలజ్జితాః॥౨౮॥అవధార్యేతి॥ శ్రీకృష్ణోనభవతీత్యవధార్య -నస్త్రీరత్నంస్త్రీషురత్నంసైవరతిఃతత్సహితం॥౨౯॥౩౦॥సుతంస్మరంత్యాహ॥కఇతి॥నరవైదూర్యఃపురుషశ్రేష్ఠః॥౩౧॥మమేతి॥ఏతేనతుల్యంవయోరూపంచయస్యసభవేదితి॥౩౨॥తస్యస్వపుత్రత్వంసంభావయంత్యాహ॥కథంత్వితి॥౩౩॥తదేవాధికంసంభావయతి॥సఏవేతి॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥దేవక్యానకదుందుభిభ్యామిత్యర్థః॥ ౩౫ ॥ ౩౬॥ అతిసౌందర్యేణప్రద్యుమ్నమనువర్ణయతి॥యమితి॥ పితా

శ్రీకృష్ణః తత్స్వరూపే ప్రద్యుమ్నే - నిజః ఆత్మీయః ఈశః భర్తేతి భావో భావనా యాసాం తాః - తస్మాత్తరః శ్రీకృష్ణవత్సోఽన్యేఽపి
రహసి ఊఢభావాస్సత్యోఽయమభజన్నితి యత్ - తత్ న ఖలు చిత్రం - కథం తస్మిన్ స్మరే స్మర్యమాణత్వే నైవ తుల్యోఽభర్తే కామే
అక్షివిషయే సతి - కించ - రమాస్పదం శ్రీకృష్ణః తస్య బింబః మూర్తిః తస్య బింబే ప్రతిబింబేషు స్త్రీ తదా కిము వక్తవ్యం అన్యనా
ర్యోభజేయురితి ॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***********************

శ్లో ॥ షట్పంచాశత్తమే మిథ్యాభిశాపో ఽగే మణిమాహరత్ । కన్యాం జాంబవతః ప్రాప కృష్ణస్సత్రాజితస్తతః ॥ పుత్రాదికా
నాం సౌఖ్యస్య నిష్ఠాముక్త్వాతిచంచలాం । అర్థస్యానర్థతామాహ స్యమంతాహరణాదినా ॥ సత్యభామాజాంబవత్యోర్వి
వాహప్రస్తావాయ స్యమంతకాఖ్యానమాహ ॥ సత్రాజిత ఇతి ॥ సత్రాజిత ఇత్యకారాంతః - క్వచిచ్ఛతకారాంతోఽప్యన్య
యానుసారేణ ద్రష్టవ్యః - కృతాపరాధః తచ్ఛాంతయే స్వయమేవోద్యమం కృత్వా మణినా సహ ప్రాదాదితి ॥౧-౨॥ ఆసీ
దితి ॥ భక్తస్య సత్రాజితః సూర్యః స్వామ్యపి సఖేవాసీదిత్యర్థః - స చతుష్టస్తస్మై స్యమంతకం నామ మణిం ప్రాదాత్ - ప్రీ

దంపతీ తౌ పరిష్వజ్య రుక్మిణీ చ యయుర్ముదం ॥౩౭॥ నష్టం ప్రద్యుమ్నమాయాంతమాకర్ణ్య ద్వారకౌకసః ।
అహో మృత ఇవాయాతో బాలో దిష్ట్యేతి చాబ్రువన్ ॥౩౮॥ యం వై ముహుః పితృసరూపనిజేశభావా
స్తన్మాతరో యదభజన్రహరూఢభావాః । చిత్రం న తత్ఖలు రమాస్పదబింబబింబే కామే స్మరేఽక్షివిషయే కిము
తాన్యనార్యః ॥౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - పంచపంచాశోఽధ్యాయః. *************

—*స్యమంతకోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః.*—

శ్రీశుకః ॥ సత్రాజితస్స్వతనయాం కృష్ణాయ కృతకిల్బిషః । స్యమంతకేన మణినా స్వయముద్యమ్య దత్త
వాన్ ॥౧॥ రాజా ॥ సత్రాజితః కిమకరోద్బ్రహ్మన్ కృష్ణస్య కిల్బిషం । స్యమంతకః కుతస్తస్య కస్మాద్దత్తా సు
తా హరేః ॥౨॥ శ్రీశుకః ॥ ఆసీత్సత్రాజితస్సూర్యో భక్తస్య పరమస్సఖా । ప్రీతస్తస్మై మణిం ప్రాదాత్సూ
ర్యస్తుష్టస్స్యమంతకం ॥౩॥ స తం బిభ్రన్మణిం కంఠే భ్రాజమానో యథా రవిః । ప్రవిష్టో ద్వారకాం రా
జన్ తేజసా నోపలక్షితః ॥౪॥ తం విలోక్య జనా దూరాత్తేజసా ముష్టదృష్టయః । దీవ్యతేఽక్షైర్భగవతే శశంసు
స్సూర్యశంకితాః ॥౫॥ నారాయణ నమస్తేస్తు శంఖచక్రగదాధర । దామోదరారవిందాక్ష గోవింద యదు
నందన ॥౬॥ ఏష ఆయాతి సవితా త్వాం దిదృక్షుర్జగత్పతే । ముష్ణన్ గభస్తిచక్రేణ నృణాం చక్షూంషి తిగ్మ
గుః ॥౭॥ నన్వన్విచ్ఛంతి తే మార్గం త్రిలోక్యాం విబుధర్షభాః । జ్ఞాత్వాద్య గూఢం యదుషు ద్రష్టుం త్వాం యా
త్యజః ప్రభో ॥౮॥ శ్రీశుకః ॥ నిశమ్య బాలవచనం ప్రహస్యాంబుజలోచనః । ప్రాహ నాసౌ రవిర్దేవస్సత్రా
జిన్మణినా జ్వలన్ ॥౯॥ సత్రాజిత్స్వగృహం శ్రీమత్ కృతకౌతుకమంగళం । ప్రవిశ్య దేవసదనే మణిం వి
ప్రైర్న్యవేశయత్ ॥౧౦॥ దినే దినే స్వర్ణభారానష్టౌ స సృజతి ప్రభో ॥౧౧॥ దుర్భిక్షమార్యరిష్టాని సర్పా
ధివ్యాధయోఽశుభాః । న సంతి మాయినస్తత్ర యత్రాస్తేభ్యర్చితో మణిః ॥౧౨॥ స యాచితో మణిం క్వాపి
యదురాజాయ శౌరిణా । నైవార్థకాముకః ప్రాదాద్యాచ్ఞాభంగమతర్కయన్ ॥౧౩॥ తమేకదా మ
ణిం కంఠే ప్రతిముచ్య మహాప్రభం । ప్రసేనో హయమారుహ్య మృగయాం వ్యచరద్వనే ॥౧౪॥ ప్రసేనం
సహయం హత్వా మణిమాచ్ఛిద్య కేసరీ । గిరిం విశన్ జాంబవతా నిహతో మణిమిచ్ఛతా ॥౧౫॥ సోఽపి చక్రేకు

తః స్నిగ్ధః ॥౩॥ స ఇతి ॥ నోపలక్షితః సత్రాజితోఽసావితి న జ్ఞాతః ॥౪॥ తమితి ॥ దీవ్యతే క్రీడతే - సూర్యోఽయమితి శంకితాస్సంతః -
కథయామాసురితి ॥౫॥ నారాయణేతి ॥ సూర్యం నమస్కారార్థమాగతం కల్పయిత్వోద్రిక్తభక్తీనాం సంబోధనాని నారా
యణేత్యాదీని ॥౬॥ ఏష ఇతి ॥ గభస్తిచక్రేణ రశ్మిజాలేన - ముష్ణన్ ప్రతిఘ్నన్ - తిగ్మాః తీక్ష్ణాః గావో రశ్మయో యస్య సః ॥౭॥
న చేదమఘటమానమిత్యాహుః ॥ నన్వితి ॥ అన్విచ్ఛంతి మృగయంతే - అజః సూర్యః ॥౮॥ నిశమ్యేతి ॥ బాలానాం అజ్ఞానాం వచ
నం - జ్వలన్ విద్యోతమానః ॥౯॥ సత్రాజిదితి ॥ కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన మంగళాని యస్మిన్ తత్ - విప్రైః కృత్వా ॥౧౦॥ ది
నేదినే ఇతి ॥ భారప్రమాణం ॥ శ్లో ॥ చతుర్భిర్వ్రీహిభిర్గుంజం గుంజాన్ పంచ పణం పణాన్ । అష్టౌ ధరణమష్టౌ చ కర్షం తాంశ్చతు
రః పలం ॥ తులాం పలశతం ప్రాహుర్భారస్స్యాద్వింశతిస్తులా ఇతి ॥౧౧॥ దుర్భిక్షేతి ॥ మారీ నామ అకాలమృత్యుః - అరిష్టమ
భద్రం అశుభా దుఃఖహేతవః ॥౧౨॥ స ఇతి ॥ క్వాపి కదాచిత్ అనేన భగవత్యసమర్పయన్ స్వయమగ్రభోజినః సర్వానిష్టనివ
ర్తకమపి అనిష్టహేతురేవ భవతీతి సూచితం ॥౧౩॥ తదేవ దర్శయితుమాహ ॥ తమితి ॥ ప్రతిముచ్య బద్ధ్వా ప్రసేనః సత్రాజి

ధ్యాపితా॥౧౪॥ప్రసేనమితి॥ఆచ్ఛిద్య ఆకృష్య గృహీత్వా॥౧౫॥౧౬॥ ప్రాయ ఇతి॥ అజపన్ ఉపాంశు అవోచన్॥౧౭॥౨౩॥ ద్వంద్వయుద్ధమితి॥ క్రవ్యార్థే ఆమిషార్థే॥౨౪॥ ఆసీదితి॥ అష్టావింశాహం అష్టచవింశతిశ్చ అహాని యస్మిన్ తత్ అష్టావింశత్యహం-వింశతిశబ్దే తిలోపశ్ఛాందసః-వజ్రస్య నిష్పేషో నిర్ఘాతః-తద్వత్ పరుషైః నిష్ఠురైః॥౨౫॥ కృష్ణస్యేతి॥ కృష్ణస్య ముష్టీనాం నిష్పాతైః ఆఘాతైః నిష్పిష్టాని విశ్లథాని అంగానాం ఉరూణి బంధనాని సంధిస్థానాని యస్య సః॥౨౬॥ లోకే నావాయం మత్తో బలీయానితి విస్మితస్సన్ విమృశ్యాహ॥ జాన ఇతి॥ సర్వభూతానాం యః ప్రాణః తత్ర చ యదోజః సహో బలం చ- ఇంద్రియహృదయదేహబలాని- తత్సర్వం త్వామిత్యహం జానే- కథం తథా త్వం మత ఆహ- విష్ణుమిత్యాది॥౨౭॥ పురాణత్వే హేతుః॥ త్వమితి॥ స్రష్టా నిమిత్తం- యచ్చ సత్ ఉపాదానం- అతః పురాణః- ప్రభవిష్ణుత్వే హేతుః కాల ఇతి- అధీశ్వరత్వే వ్యతపవే

మారస్య మణిం క్రీడనకం బిలే। అపశ్యన్ భ్రాతరం భ్రాతా సత్రాజిత్ పర్యతప్యత॥౧౬॥ ప్రాయః కృష్ణేన నిహతో మణిగ్రీవో వనం గతః। భ్రాతా మమేతి తచ్ఛ్రుత్వా కర్ణే కర్ణేఽజపన్ జనాః॥౧౭॥ భగవాంస్తదుపశ్రుత్య దుర్యశో లిప్తమాత్మని। మార్ష్టుం ప్రసేనపదవీమన్వపద్యత నాగరైః॥౧౮॥ హతం ప్రసేనం అశ్వం చ వీక్ష్య కేసరిణా వనే। తం చాద్రిపృష్ఠే నిహతమృక్షేణ దదృశుర్జనాః॥౧౯॥ ఋక్షరాజబిలం భీమమంధేన తమసావృతం। ఏకో వివేశ భగవానవస్థాప్య బహిః ప్రజాః॥ ౨౦ ॥ తత్ర దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం బాలక్రీడనకం కృతం। హర్తుం కృతమతిస్తస్మిన్నవతస్థేఽర్భకాంతికే॥ ౨౧॥ తమపూర్వం నరం దృష్ట్వా ధాత్రీ చుక్రోశ భీతవత్। తచ్ఛ్రుత్వాభ్యద్రవత్ క్రుద్ధో జాంబవాన్ బలినాం వరః॥ ౨౨॥ స వై భగవతా తేన యుయుధే స్వామినాత్మనః। పురుషం ప్రాకృతం మత్వా కుపితో నానుభావవిత్॥౨౩॥ ద్వంద్వయుద్ధం సుతుములముభయోర్విజిగీషతోః। ఆయుధాశ్మద్రుమైర్దోర్భిః క్రవ్యార్థే శ్యేనయోరివ॥౨౪॥ ఆసీత్తదష్టావింశాహమితరేతరముష్టిభిః। వజ్రనిష్పేషపరుషైరవిశ్రమమహర్నిశం॥౨౫॥ కృష్ణముష్టివినిష్పాతనిష్పిష్టాంగోరుబంధనః। క్షీణసత్త్వః స్విన్నగాత్రస్తమాహాతీవ విస్మితః॥ ౨౬॥ జానే త్వాం సర్వభూతానాం ప్రాణ ఓజః సహో బలం। విష్ణుం పురాణపురుషం ప్రభవిష్ణుమధీశ్వరం॥ ౨౭॥ త్వం హి విశ్వసృజాం స్రష్టా సృష్టానామపి యచ్చ సత్। కాలః కలయతామీశః పర ఆత్మా తథాత్మనాం॥ ౨౮॥ యస్యేషదుత్కలితరోషకటాక్షమోక్షైర్వర్త్మాదిశత్ క్షుభితనక్రతిమింగిలోఽబ్ధిః। సేతుః కృతస్స్వయశ ఉజ్జ్వలితా చ లంకా రక్షశ్శిరాంసి భువి పేతురిషుక్షతాని॥౨౯॥ ఇతి విజ్ఞాతవిజ్ఞానమృక్షరాజానమచ్యుతః। వ్యాజహార మహారాజ భగవాన్ దేవకీసుతః॥౩౦॥ అభిమృశ్యారవిందాక్షః పాణినా శంకరేణ తు। తమాహ కృపయా భక్తం మేఘగంభీరయా గిరా॥౩౧॥ మణిహేతోరిహ ప్రాప్తా వయమృక్షపతే బిలం। మిథ్యాభిశాపం ప్రమృజన్నాత్మనో మణినామునా॥౩౨॥ ఇత్యుక్తస్స్వాం దుహితరం కన్యాం జాంబవతీం ముదా। అర్హణార్థం స మణినా కృష్ణాయోపజహార హ॥౩౩॥ అస్మై స్యమణిముక్తైశ్చ పూజితో భక్తవత్సలః। దదౌ తస్మై పరాం ముక్తిం ప్రీత్యా జాంబవతే హరిః॥౩౪॥ అదృష్ట్వా నిర్గమం శౌరేః ప్రవిష్టస్య బిలం జనాః। ప్రతీక్ష్య ద్వాదశాహాని దుఃఖితాః స్వపురం యయుః॥౩౫॥ నిశమ్య దేవకీ దేవీ రుక్మిణ్యానకదుందుభిః। సుహృదో జ్ఞాతయోఽశోచన్ బిలాత్కృష్ణమనిర్గతం॥౩౬॥ సత్రాజితం శపంతస్తే దుఃఖితా ద్వారకౌకసః। ఉపతస్థుశ్చంద్రభాగాం దుర్గాం కృష్ణోపలబ్ధయే ॥ ౩౭ ॥ తేషాం తు దేవ్యుపస్థానాత్ ప్రత్యాదిష్టాశిషా చ సః। ప్రాదుర్బభూవ సిద్ధార్థస్సదారో హర్ష

త్యాహ- ఈశః పర ఇతి న చ తటస్థ ఇత్యాహ ఆత్మా నామాత్మేతి॥ ౨౮ ॥ యత ఏవంభూతః అతో మమేష్టదైవం రఘునాథ ఏవ త్వమిత్యాహ॥ యస్యేతి॥ ఈషదుత్కలిత ఉద్దీపితో యో రోషః తేన యే కటాక్షమోక్షాః తైః - క్షుభితాః నక్రాః గ్రాహాః తిమింగిలాః మహామత్స్యాశ్చ యస్మిన్- సోఽబ్ధిః- వర్త్మ ఆదిశత్ దత్తవాన్- తస్మిన్నేవ స్వయశ ఏవ సేతుః కృతః- ఉజ్జ్వలితా దగ్ధా చ- యస్యేషుభిః క్షతాని ఛిన్నాని- రక్షసో దశగ్రీవస్య శిరాంసి- భువి పేతుః స ఏవ త్వమితి జానే॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ ఇతి విజ్ఞాతం విజ్ఞానం యేన తం - విజ్ఞానశబ్దః కరణసాధనః కర్మసాధనో వా- ఋక్షరాజానం ఉక్తవాన్- విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం॥ ౩౦॥౩౧॥ మణీతి॥ వయం హి బహవో బిలద్వారం ప్రాప్తాః- తత్ర మిథ్యాభిశాపం అమునా మణినా ప్రమృజన్ ప్రమార్ష్టుమిచ్ఛన్- అహమేక ఏవాంతర్బిలమిహ ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥౩౨॥ ఇతీతి॥ సహ మణినా సమర్పయామాస॥౩౩॥౩౬॥ సత్రాజితమితి॥ శ్రీకృష్ణప్రాప్తయే చంద్రభాగాం నామ దుర్గామభజన్॥౩౭॥ తేషామితి॥ స చ కృష్ణస్తేషాం ప్రాదుర్బభూవ- అసవఇ

తిపాతేతి సవశేంద్రియాణి తేషాం ప్రేమ ఇత్యర్థః - తదా దేవ్యా ఉపస్థానాత్ - తయా తాః ప్రతి ఆదిష్టాదత్తా యా ఆశీః కృష్ణం ప్రత్యుత్థితేతి యాస హైవ ॥౩౭॥ యది లోకే జనాః కంచిత్ హృత్యంతం బంధుం పునరాగతముపలభంతే - తద్వదుపలభ్య సర్వే జాతమహోత్సవాః ఆసన్నితి ॥౩౮॥౪౦॥ సఇతి ॥ పాప్మనా అపరాధేన - అనుతప్యమానః అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం ॥౪౧॥ సఇతి ॥ అఘం దోషం - ఆత్మనో రజః మలం అపగాధమితి ॥౪౨॥ కిమితి ॥ కింకృత్వా కస్మై కృత్వా ఇత్యర్థః - సాధుభద్రం - అదీర్ఘదర్శనం అవిచారకం - క్షుద్రం కృపణం మూఢం - మందమతిం ॥౪౩॥ ఏవం ధ్యాయన్నుపాయం నిశ్చినోతి ॥ దాస్యఇతి ॥ స్త్రీరత్నం దుహితరం తావద్దాస్యామి - అనంతరం పారిబర్హత్వేన రత్నమపి ॥౪౪॥౪౫॥ తామితి ॥ బహుభిః భృగవర్మాదిభిః ॥౪౬॥ భగవానితి ॥ మణిం న ప్రతీచ్ఛామః నస్వీకుర్మః - దేవస్సూర్యః - తద్భక్తస్యేతి కటాక్షః ఫలభాగిన ఇతి - తవాపుత్ర

యథాహరిః ॥౩౭॥ ఉపలభ్య హృషీకేశం మృతం పునరివాగతమ్ । సహపత్న్యా మణిగ్రీవం సర్వే జాతమహోత్సవాః ॥౩౮॥ సత్రాజితం సమాహూయ సభాయాం రాజసన్నిధౌ । ప్రాప్తిం చాఖ్యాయ భగవాన్ మణిం తస్మై న్యవేదయత్ ॥౪౦॥ సచాతివ్రీడితో రత్నం గృహీత్వా వాఙ్ముఖస్తతః । అనుతప్యమానో భవనమగమత్స్వేన పాప్మనా ॥౪౧॥ సోనుధ్యాయంస్తదేవాఘం బలవద్విగ్రహాకులః । కథం మృజామ్యాత్మరజః ప్రసీదేద్వాచ్యుతః కథమ్ ॥౪౨॥ కింకృత్వా సాధు మహ్యం స్యాన్న శపేద్వా జనో యథా । అదీర్ఘదర్శనం క్షుద్రం మూఢం ద్రవిణలోలుపమ్ ॥౪౩॥ దాస్యే దుహితరం తస్మై స్త్రీరత్నం రత్నమేవ చ । ఉపాయోయం సమీచీనస్తస్య శాంతిర్న చాన్యథా ॥౪౪॥ ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా సత్రాజిత్స్వసుతాం శుభామ్ । మణిం చ స్వయముద్యమ్య కృష్ణాయోపజహార హ ॥౪౫॥ తాం సత్యభామాం భగవానుపయేమే యథావిధి । బహుభిర్యాచితాం శీలరూపౌదార్యగుణాన్వితామ్ ॥౪౬॥ భగవానాహ న మణిం ప్రతీచ్ఛామో వయం నృప । తవాస్తాం దేవభక్తస్య వయం చ ఫలభాగినః ॥౪౭॥**

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షట్పంచాశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ విజ్ఞాతార్థోపి భగవాన్ దగ్ధానాకర్ణ్య పాండవాన్ । కుంతీం చ కుల్యకరణే సహరామో యయౌ కురూన్ ॥౧॥ భీష్మం కృపం సవిదురం గాంధారీం ద్రోణమేవ చ । తుల్యదుఃఖౌ చ సంగమ్య హా కష్టమితి హోచతుః ॥౨॥ లబ్ధ్వైతదంతరం రాజన్ శతధన్వానమూచతుః । అక్రూరకృతవర్మాణౌ మణిః కస్మాన్న గృహ్యతే ॥౩॥ యోస్మభ్యం సంప్రతిశ్రుత్య కన్యారత్నం విగర్హ్య నః । కృష్ణాయాదాన్న సత్రాజిత్ కస్మాద్భ్రాతరమన్వియాత్ ॥౪॥ ఏవం భిన్నమతిస్తాభ్యాం సత్రాజితమసత్తమః । శయానమవధీల్లోభాత్స పాపః క్షీణజీవితః ॥౫॥ స్త్రీణాం విక్రోశమానానాం క్రందంతీనామనాథవత్ । హత్వా పశుం సౌనికవన్మణిమాదాయ జగ్మివాన్ ॥౬॥ సత్యభామాపి పితరం హతం వీక్ష్య శుచార్పితా । వ్యలపత్తాత తాతేతి హా హతాస్మీతి ముహ్యతీ ॥౭॥ తైలద్రోణ్యాం మృతం ప్రాస్య జగామ గజసాహ్వయమ్ । కృష్ణాయ విదితార్థాయ తప్తాచఖ్యౌ పితుర్వధమ్ ॥౮॥ తదాకర్ణ్యేశ్వరౌ రాజన్ననుసృత్య నృలోకతామ్ । అహో నః పరమం కష్టమిత్యస్రాక్షౌ విలేపతుః ॥౯॥ ఆగత్య భగవాంస్తస్మాత్సభార్యస్సాగ్రజః పురమ్ । శతధన్వానమారేభే హంతుం హర్తుం చ తం మణిమ్ ॥౧౦॥ సోపి కృష్ణోద్యమం జ్ఞాత్వా భీతః ప్రాణపరీప్సయా । సాహాయ్యే కృతవర్మాణమయాచత స చాబ్రవీత్ ॥౧౧॥ నాహమీశ్వరయోః కుర్యాం హేళనం రామకృష్ణయోః । కోను క్షేమాయ కల్పేత తయోర్వృ

త్వా త్వదీయం ధనమస్మాకమేవేతి గూఢాభిప్రాయః ॥౪౭॥**

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షట్పంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ సప్తపంచాశత్తమేతు పునశ్శతధనోర్వధే । ప్రాప్తం స్వదుర్యశో మార్ష్టిం కృష్ణో హా రాగతాన్మణేః ॥ అక్రూరమురరీకృత్య మణేః పాత్రమథాచ్యుతః । ఉపామంత్ర్యత మేకాంతే సరామోగాద్గజాహ్వయమ్ ॥ సత్రాజితః కృష్ణయాచ్ఛాభంగఫలం వ్యక్తీకర్తుం కథాముపక్రమతే ॥ విజ్ఞాతార్థ ఇతి ॥ పాండవా బిలద్వారేణ జతుగృహాన్నిర్గతా ఇత్యేవం విజ్ఞాతోర్థో యేన సః - కుంతీం చ దగ్ధామాకర్ణ్య - కుల్యకరణే కులోచితవ్యవహారార్థం ॥౧॥ భీష్మమితి ॥ అన్యేషాం తద్ద్వా హా దుఃఖాభావాత్, భీష్మాదీన్ సమాగమ్యేత్యుక్తం ॥౨॥౩॥ నను జీవన్ సత్రాజిత్ మణిం కథం దాస్యతీతి తత్రోచతుః ॥ య ఇతి ॥ భ్రాతరం ప్రసేనం మృతం కస్మాత్ నాన్వియాత్ నానుగచ్ఛేత్ - మ్రియతామిత్యర్థః ॥౪॥౫॥ స్త్రీణామితి ॥ జగ్మివాన్ జగామ ॥౬॥౧౧॥ నే

తి॥ హేళనం ప్రతికూలం - వృజినం అపరాధం॥౧౨॥ కంసఇతి॥ అపేతో మృతః - సప్తదశసంఖ్యాకాత్ సంయుగాత్ ॥౧౩॥ ౧౪॥ తౌ రామకృష్ణావపి మేవ తత్త్వమిత్యభిప్రేత్యాహ॥ య ఇతి॥ అజయా మాయయా - మోహితా అజయేతి సంధిరార్షః॥ ౧౫॥౧౬॥ ప్రత్యాఖ్యాత ఇతి॥ అంతర్యామికృష్ణేన యుక్తః - తస్మిన్ అక్రూరే మణిం న్యస్య యయౌ - పలాయత॥౧౭॥ గరుడేతి॥ గురుః శ్వశురః తద్ధంతారం॥౧౮॥ మిథిలాయామితి॥ శతయోజనగామిత్వాత్ తతః పరం గంతుమశక్తః - తత్ర పతితః తం హయం విసృజ్య॥౨౦॥ పదాతేరితి॥ వ్యచినోత్ వ్యగయామాస - అక్రూరే మణిరస్తీతి సర్వజ్ఞతయా విదిత్వాపి - రామవంచనాయ తథా కృతవానిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥ తత ఇతి॥ అన్వేష అన్విచ్ఛ॥౨౩॥ సర్వజ్ఞస్యైవం చేష్టితం మద్వంచనాయేతి మత్వా గూఢమన్యూ రాహ - అహమితి॥౨౪॥౨౫॥ ఉవాసేతి॥ కతిచిత్సమాః సంవత్సరాన్॥౨౬॥ ప్రాసంగికమాహ ॥ తత ఇతి॥౨౭॥ సత్యభామామప్యేవం వంచయదితి సూచయన్నాహ॥ కేశవ ఇతి ॥౨౮॥ తత ఇతి। బంధోస్సత్రాజితః - సాంపరాయికాః పారలౌకికాః॥౨౯॥ అక్రూర ఇతి॥ వ్యూషతుః ద్వారకాయాస్సకాశాత్ క్వాపి పలాయితౌ - ప్రయోజకౌ మణిహరణే శతధన్వనః

సమాచరన్ ॥ ౧౨॥ కంసస్సహానుగోఽపేతో యద్ద్వేషాత్త్యాజితశ్శ్రియా । జరాసంధస్సప్తదశసంయుగాద్విరథో గతః॥౧౩॥ ప్రత్యాఖ్యాతస్స చాక్రూరం పార్ష్ణిగ్రాహమయాచత। సోఽప్యాహ కో విరుధ్యేత విద్వానీశ్వరయోర్బలం॥౧౪॥ య ఇదం లీలయా విశ్వం సృజత్యవతి హంతి చ। చేష్టాం విశ్వసృజో యస్య న విదుర్మోహితాజయా॥౧౫॥ యస్సప్తహాయనశ్శైలముత్పాట్యైకేన పాణినా। దధార లీలయా బాల ఉచ్ఛిలీంధ్రమివార్భకః॥౧౬॥ నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణాయాద్భుతకర్మణే। అనంతాయాదిభూతాయ కూటస్థాయాత్మనే నమః॥౧౭॥ ప్రత్యాఖ్యాతస్స తేనాపి శతధన్వా మహామణిం। తస్మిన్న్యస్యాశ్వమారుహ్య శతయోజనగం యయౌ॥౧౮॥ గరుడధ్వజమారుహ్య రథం రామజనార్దనౌ। అన్వయాతాం మహావేగైరశ్వై రాజన్ గురుద్రుహం॥౧౯॥ మిథిలాయాముపవనే విసృజ్య పతితం హయం। పద్భ్యామధావత్సంత్రస్తః కృష్ణోఽప్యన్వద్రవద్రుషా॥౨౦॥ పదాతేర్భగవాంస్తస్య పదాతిస్తిగ్మనేమినా। చక్రేణ శిర ఉత్కృత్య వాససోర్వ్యచినోన్మణిం॥౨౧॥ అలబ్ధమణిరాగత్య కృష్ణ ఆహాగ్రజాంతికం। వృథా హతశ్శతధనుర్మణిస్తత్ర న విద్యతే॥౨౨॥ తత ఆహ బలో నూనం స మణిశ్శతధన్వనా। కస్మింశ్చిత్పురుషే న్యస్తస్తమన్వేష పురం వ్రజ॥౨౩॥ అహం వైదేహమిచ్ఛామి ద్రష్టుం ప్రియతమం మమ। ఇత్యుక్త్వా మిథిలాం రాజన్ వివేశ యదునందనః॥౨౪॥ తం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ మైథిలః ప్రీతమానసః। అర్హయామాస విధివదర్హణీయం సమర్హణైః॥౨౫॥ ఉవాస తస్యాం కతిచిన్మిథిలాయాం సమా విభుః ౨౬॥ తతోఽశిక్షద్గదాం కాలే ధార్తరాష్ట్రస్సుయోధనః। మానితః ప్రీతియుక్తేన జనకేన మహాత్మనా ॥౨౭॥ కేశవో ద్వారకామేత్య నిధనం శతధన్వనః। అప్రాప్తిం చ మణేః ప్రాహ ప్రియాయాః ప్రియకృద్విభుః॥౨౮॥ తతస్స కారయామాస క్రియా బంధోర్హతస్య వై। సాకం సుహృద్భిర్భగవాన్ యా యాస్స్యుస్సాంపరాయికాః॥౨౯॥ అక్రూరః కృతవర్మా చ శ్రుత్వా శతధనోర్వధం। వ్యూషతుర్భయవిత్రస్తౌ ద్వారకాయాః ప్రయోజకౌ ॥౩౦॥ అక్రూరే ప్రోషితేఽరిష్టాన్యాసన్వై ద్వారకౌకసాం। శారీరా మానసాస్తాపా ముహుర్దైవికభౌతికాః॥౩౧॥ ఇత్యంగోపదిశంత్యేకే విస్మృత్య ప్రాగుదాహృతం। మునివాసనివాసే కిం ఘటేతారిష్టదర్శనం ॥౩౨॥ దేవేఽవర్షతి కాశీశశ్శ్వఫల్కాయాగతాయ తాం। స్వసుతాం గాందినీం ప్రాదాత్తతోఽవర్షత్స్మ కాశిషు ॥ ౩౩ ॥ తత్సుతస్తత్ప్రభావో

ప్రవర్తకౌ - తత్ర అక్రూరః కృష్ణానుమత్యైవ గతః - కృతవర్మా తు భక్తపక్షపాతప్రాకట్యభయాదివోపేక్షిత ఇతి గమ్యతే - కథమన్యథా సర్వజ్ఞేశ్వరవంచనం తయోస్సంభవతీతి ॥౩౦॥ తదేవం శ్రీవారాణస్యాం దానపతిసమాఖ్యయా మణిహస్తే క్రూరే రుక్మవేదికైర్మహాధ్వరైర్యజమానే నివసతి సతి - పునః శ్రీకృష్ణేనైవ ప్రస్థాపితోఽక్రూర ఇతి కర్ణాకర్ణి జపతి సతి జనే - సత్యభామారామాదీనామప్యవిశ్వాసే - జనసంగ్రహాయాక్రూరమాహూయ సాక్షేపం శ్రీకృష్ణః ప్రాహ - ఇదం చ భగవన్మతం సంగోప్య కేచన ఋషయోఽన్యథా కారణం అక్రూరానయనే వర్ణయంతి - తద్యథాశ్రుతం దూషయితుం అనువదతి॥ అక్రూరే ప్రోషిత ఇతి॥౩౧॥ దూషయతి ॥ ఇతీతి॥ అంగ హే రాజన్ - శ్రీకృష్ణమాహాత్మ్యం విస్మృత్యేతి తదాహ - మునివాసనివాస ఇతి మునీనాం వాసో యస్మిన్ స మునివాసః శ్రీకృష్ణః - తస్య నివాసే సతి అక్రూరాపగమమాత్రేణారిష్టదర్శనం కిం ఘటేత - తదిచ్ఛాం వినా న ఘటేతేత్యర్థః॥౩౨॥ పునస్తన్మతమేవానువర్ణయతి॥ దేవ ఇతి॥ కాశిషు కా

శిదేశేషు-దేవేమఘవతిఅవర్షతిసతి॥౩౩॥౩౪॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవంభూతమక్రూర మహిమ్నాప్రతిపాదనపరం-వృద్ధానాం వాక్యంశ్రుత్వా-సత్యమేవంతథాప్యేతావదేవ కారణంనభవతి - కింతుమణేరప్యపగమ ఇతిమత్వా త్యేతదంతంపరమతం వస్తుతస్తుకృష్ణలీలావశాదేవేష్టారిష్టాదిదర్శనమితిశుకాదిసంమతమితిభావః॥ ౩౫॥ పూజయిత్వేతి॥విజ్ఞాతమఖిలంయేనస చాసౌ-అతఏవచిత్తజ్ఞశ్చ-అయంభావః-మహాభాగవతస్యాస్యమయాదత్తేపిమణావపేక్షానాస్త్యేవ- యస్మాదాహూతోమణినాసహైవాగతఇతిజ్ఞాత్వేతి॥౩౬॥౩౭॥తతఃకిమతఆహ॥సత్రాజితఇతి॥అతఃపిండాంశ్చనినీయదత్వా-ఋణంం చవిముచ్యఅపాకృత్య-శేషితమవశిష్టం-దాయం-దుహితుస్సత్యభామాయాః- సుతాఃగృహ్ణీయురితిశాస్త్రం - తథాచ స్మృతిః॥శ్లో॥పత్నీదుహితరశ్చైవపితరౌభ్రాతరస్తథా।తత్సుతాగోత్రజాబంధుశ్శిష్యాస్సబ్రహ్మచారిణఇతి॥౩౮॥తథేతి॥అగ్రజోపినప్రత్యేతినఃశ్వసితీతి॥౩౯॥దర్శయస్వేతి॥నాస్తీతిచనవక్తవ్యంయతః అవిచ్ఛిన్నాన్నఃసంతతాఃమఖాఃవర్తంతఇతి॥౪౦॥ఏవమితి॥అలబ్ధఃఉక్తిఃహ్యాదిస్పృష్టఇతివా॥౪౧॥స్యమంతకమితి॥ రజఃమిథ్యాభిశాపం-సంమృజ్య-అనైర్వృస్థ

సావద్యోయత్రయత్రసః।దేవోభివర్షతేతత్రనోపతాపానమారికాః॥౩౪॥ ఇతివృద్ధవచశ్శ్రుత్వా నైతావదిహకారణం।ఇతిమత్వాసమానాయ్యప్రాహాక్రూరంజనార్దనః॥ ౩౫ ॥ పూజయిత్వాభిభాష్యైనంకథయిత్వాప్రియాఃకథాః।విజ్ఞాతాఖిలచిత్తజ్ఞస్స్మయమానఉవాచహ॥౩౬॥ననుదానపతేన్యస్తస్త్వయ్యాస్తేశతధన్వనా।స్యమంతకమణిశ్శ్రీమాన్విదితఃపూర్వమేవనః॥౩౭॥సత్రాజితోనపత్యత్వాద్గృహ్ణీయుర్దుహితుస్సుతాః।దాయంనినీయాపఃపిండాన్విముచ్యర్ణంచశేషితం॥౩౮॥తథాపిదుర్ధరోహ్యన్యైస్త్వయ్యాస్తాంసువ్రతేమణిః।కింతుమామగ్రజస్సమ్యఙ్నప్రత్యేతిమణింప్రతి॥౩౯॥దర్శయస్వమహాభాగబంధూనాంశాంతిమావహ।అవిచ్ఛిన్నామఖాస్తేద్యవర్తంతేరుక్మవేదయః॥౪౦॥ఏవంసామభిరాలబ్ధశ్శ్వఫల్కతనయోమణిం।ఆదాయవాససాచ్ఛన్నందదౌసూర్యసమప్రభం॥౪౧॥స్యమంతకందర్శయిత్వాజ్ఞాతిభ్యోరజఆత్మనః। విమృజ్యమణినాభూయస్తస్మైప్రత్యర్పయత్ప్రభుః॥౪౨॥ యస్త్వేతద్భగవతఈశ్వరస్యవిష్ణోర్వీర్యాఢ్యంవృజినహరంసుమంగళంచ। ఆఖ్యానంపఠతిశృణోత్యనుస్మరేద్వాదుష్కీర్తిందురితమపోహ్యయాతిశాంతిం॥౪౩॥********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తపంచాశోధ్యాయః.

ఏకదాపాండవాన్ద్రష్టుంప్రతీతాన్పురుషోత్తమః। ఇంద్రప్రస్థంగతశ్శ్రీమాన్యుయుధానాదిభిర్వృతః॥౧॥దృష్ట్వాతమాగతంపార్థాముకుందమఖిలేశ్వరం।ఉత్తస్థుర్యుగపద్వీరాఃప్రాణాముఖ్యమివాగతం॥౨॥పరిష్వజ్యాచ్యుతంవీరాఅంగసంగహతైనసః।సానురాగస్మితంవక్త్రంవీక్ష్యతస్యముదంయయుః॥౩॥యుధిష్ఠిరస్యభీమస్యకృత్వాపాదాభివందనం।ఫల్గునంపరిరభ్యాథయమాభ్యాంచాభివాదితః॥౪॥పరమాసనమాసీనంకృష్ణాకృష్ణమనిందితా।నవోఢావ్రీడితాకించిచ్ఛనైరేత్యాభ్యవందత॥౫॥ ....

తథైవసాత్యకిఃపార్థైః పూజితశ్చాభివందితః । నిషసాదాసనేన్యేచ పూజితాఃపర్యుపాసత॥ ౬॥ పృథాంసమాగత్యకృతాభివాదనస్తయాతిహార్దార్ద్రదృశాభిరంభితః । ఆపృష్టవాంస్తాంకుశలంసహ స్నుషాం పితృష్వసారం పరిపృష్టబాంధవః ॥ ౭ ॥ తమాహప్రేమవైక్లబ్యరుద్ధకంఠాశ్రు

రఇత్యాదిమిషేణప్రీత్యా-భూయస్తస్మైప్రత్యర్పితవానితి॥౪౨॥యఇతి॥దుష్కీర్తింతన్మూలందురితంచేతి॥ ౪౩॥ ***

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥అష్టపంచాశత్తమేతుకృష్ణఃపంచకరేగ్రహీత్।కాళిందీంమిత్రవిందాంచసత్యాంభద్రాంచలక్ష్మణామ్॥ కాళిందీం నిజలాభాయతపఃపరముపేయుషీమ్।పరిణేష్యన్ప్రియావాసమింద్రప్రస్థమథాగమత్॥ఏకదేతి॥ప్రతీతాన్నష్టానపిపునఃద్రుపదగేహేసహైర్దృష్టాన్-యుయుధానఃసాత్యకిః॥౧॥ దృష్ట్వేతి॥ప్రాణాఇంద్రియాణి- ముఖ్యంపంచవృత్తింప్రాణమివ॥౨॥౩॥యుధిష్ఠిరస్యేతి॥జ్యేష్ఠయోఃప్రణామంకృత్వా-సమేనాలింగితఃకనిష్ఠాభ్యామభివందితోబభూవ॥౪॥ పరమాసనమితి ॥ కృష్ణా ద్రౌపదీ-అనిందితాబహుభార్యాసత్యపినిందారహితా-పార్థైర్నవమచిరంఊఢాపరిణీతా॥ ౫॥౬॥పృథామితి॥అతిహార్దేనస్నేహేన-ఆర్ద్రేసజలేదృశౌయస్యాఃతయా- పరిష్వక్తఃతయాపరిపృష్టాఃబాంధవాయస్యసః॥౭॥తమితి॥ప్రేమ్ణావైక్లబ్యంతేనరుద్ధఃకంఠోయస్యాఃక్లేశాపాయేఆత్మనిదర్శనంయస్యతం-భజతాంక్లేశాపాయా

యఆత్మానం దర్శయతీతి వా॥౮॥ తదేతి॥ జ్ఞాతీన్ బంధూన్-నః అస్మాన్-యదా-భ్రాతా అక్రూరః ప్రేషితః॥౯॥ జ్ఞాతీన్ ఇతి వచనాత్ ప్రాప్తం మోహం వారయంతి స్తౌతి॥ నేతి॥ తత్ర హేతుః-విశ్వస్యేతి-సుహృచ్చ ఆత్మా చ అస్య-హంసి నాశయసి॥ ౧౦॥ కిమితి॥ సుమేధసాం విషయాసక్తచిత్తానాం-దృష్టోసి॥౧౧॥ ఇతీతి॥ సుఖమవసదితి శేషః - సుఖం అభ్యర్థిత ఇతి వా-క్రియాసమాప్తిః॥౧౨॥ కాళిందీసందర్శన ప్రసంగమాహ॥ ఏకదేతి॥ అక్షయాః సాయకాః యయోస్తౌ-తూణీ ఇషుధీ ॥ ౧౩॥ ౧౫॥ తానితి॥ రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ- మేధ్యాన్ కర్మార్హాన్-భీభత్సురర్జునః॥౧౬॥౧౭॥ తామితి॥ సఖ్యా శ్రీకృష్ణేన॥౧౮॥౨౦॥ అయం మాం కామయేతేతి శంకయాహ॥ నాన్యమితి॥౨౧॥౨౨॥ తథేతి॥ ఆదావేవ తద్విద్వాన్॥ ౨౩॥ ప్రసంగాత్తా తాల

లోచనా। స్మరంతీ తాన్ బహూన్ క్లేశాన్ క్లేశాపాయాత్మదర్శనం॥ ౮॥ తదేవ కుశలం నోభూత్సనాథాస్తే కృతా వయం। జ్ఞాతీన్నః స్మరతా కృష్ణ భ్రాతా మే ప్రేషితస్త్వయా॥౯॥ న తే స్తి స్వపరభ్రాంతిర్విశ్వస్య సుహృదాత్మనః। తథాపి స్మరతాం శశ్వత్ క్లేశాన్ హంసి హృది స్థితః॥౧౦॥ యుధిష్ఠిరః॥ కిం న ఆచరితం శ్రేయో న వేదాహమధీశ్వరః। యోగేశ్వరాణాం దుర్దర్శో యన్నో దృష్టః సుమేధసామ్॥౧౧॥ ఇతి వై వార్షికాన్ మాసాన్ రాజ్ఞా సోభ్యర్థితః సుఖం। జనయన్నయనానందమింద్రప్రస్థౌకసాం విభుః॥ ౧౨॥ ఏకదా రథమారుహ్య విజయో వానరధ్వజః। గాండీవం ధనురాదాయ తూణీ చాక్షయసాయకౌ॥౧౩॥ సాకం కృష్ణేన సన్నద్ధో విహర్తుం విపినం మహత్। బహువ్యాళమృగాకీర్ణం ప్రావిశత్పరవీరహా ॥ ౧౪ ॥ తత్రావిధ్యచ్ఛరైర్వ్యాఘ్రాన్ సూకరాన్ మహిషాన్ రురూన్। శరభాన్ గవయాన్ ఖడ్గాన్ హరిణాన్ శశశల్యకాన్॥౧౫॥ తాన్నిన్యుః కింకరా రాజ్ఞే మేధ్యాన్ పర్వణ్యుపాగతే। తృట్పరీతః పరిశ్రాంతో భీభత్సుర్యమునామగాత్॥ ౧౬॥ తత్రోపస్పృశ్య విశదం పీత్వా వారి మహారథౌ । కృష్ణౌ దదృశతుః కన్యాం చరంతీం చారులోచనాం॥ ౧౭॥ తామాసాద్య వరారోహాం సుద్విజాం రుచిరాననామ్। పప్రచ్ఛ ప్రేషితస్సఖ్యా ఫల్గునః ప్రమదోత్తమాం॥౧౮॥ కా త్వం కస్యాసి కల్యాణి కుతో వా కిం చికీర్షసి। మన్యే త్వాం పతిమిచ్ఛంతీం సర్వం కథయ శోభనే॥౧౯॥ కాళిందీ॥ అహం దేవస్య సవితుర్దుహితా పతిమిచ్ఛతీ। విష్ణుం వరేణ్యం వరదం తపః పరమమాస్థితా॥ ౨౦॥ నాన్యం పతిం వృణే వీర తమృతే శ్రీనికేతనం। తుష్యతాం మే స భగవాన్ ముకుందో నాథసంశ్రయః॥౨౧॥ కాళిందీతి సమాఖ్యాతా వసామి యమునాజలే। నిర్మితే భవనే పిత్రా యావదచ్యుతదర్శనం॥ ౨౨ ॥ తథావదద్గుడాకేశో వాసుదేవాయ సోపి తాం। రథమారోప్య తద్విద్వాన్ ధర్మరాజముపాగమత్॥౨౩॥ యదైవ కృష్ణస్సందిష్టః పార్థానాం పరమాద్భుతం। కారయామాస నగరం విచిత్రం విశ్వకర్మణా॥౨౪॥ భగవాంస్తత్ర నివసన్ స్వానాం ప్రియచికీర్షయా। అగ్నయే ఖాండవం దాతుమర్జునస్యాస సారథిః॥౨౫॥ సోగ్నిస్తుష్టో ధనురదాద్ధయాన్ శ్వేతాన్ రథం నృప। అర్జునాయాక్షయౌ తూణౌ వర్మ చాభేద్యమస్త్రిభిః॥౨౬॥ మయశ్చ మోచితో వహ్నేస్సభాం సఖ్య ఉపాహరత్। యస్మిన్ దుర్యోధనస్యాసీజ్జలస్థలదృశిభ్రమః॥౨౭॥ స తేన సమనుజ్ఞాతస్సుహృద్భిశ్చానుమోదితః। ఆయయౌ ద్వారకాం భూయస్సాత్యకిప్రముఖైర్వృతః॥౨౮॥ అథోపయేమే కాళిందీం సుపుణ్యర్త్వృక్ష ఊర్జితే। వితన్వన్ పరమానందం స్వానాం పరమమంగళం॥ ౨౯॥ విందానువిందావావంత్యౌ దుర్యోధనవశానుగౌ। స్వయంవరే స్వభగినీం కృష్ణే సక్తాం న్యషేధతాం॥౩౦॥ రాజాధిదేవ్యాస్తనయాం మిత్రవిందాం పితృష్వసుః । ప్రసహ్య హృతవాన్ కృష్ణో రాజన్ రాజ్ఞాం ప్రపశ్యతాం॥ ౩౧ ॥ నగ్నజిన్నామ కౌసల్య ఆసీద్రాజాతిధార్మికః। తస్య సత్యాభవత్కన్యా దేవీ నాగ్నజితీ నృ

కం చరిత్రాంతరమాహ॥ యదేతి॥ పార్థైః- యదైవ సందిష్టో విజ్ఞాపితః శ్రీకృష్ణః-తదైవ- తేషాం విశ్వకర్మణా దేవశిల్పినా-నగరం కారయామాస॥౨౪॥ కించ॥ భగవానితి॥ భగవాన్నిరతిశయైశ్వర్యగుణవానపి- అర్జునస్య ధనురాదిలాభాయ- సారథిరాస-ఖాండవం నామ ఇంద్రస్య వనం॥౨౫॥ స ఇతి॥ అక్షయౌ అక్షయసాయకౌ॥౨౬॥ మయ ఇతి॥ ఖాండవదాహాత్ వహ్నేః-సఖ్యే అర్జునాయ-యస్మిన్నితి సామాన్యతో నిర్దేశః-యస్యామిత్యర్థః-జలస్థలయోర్దృశేర్దృష్టేః భ్రమః- యద్వా-జలే స్థలవత్ దృక్ దృష్టిర్యస్మిన్ తత్ జలస్థదృక్-తస్మిన్ భ్రమ ఆసీదితి-మతిభ్రమ ఇతి పాఠే జలే స్థలబుద్ధిరూపః స్థలే జలబుద్ధిరూపో భ్రమ ఇత్యర్థః॥౨౭॥౨౮॥ అథేతి॥ సుపుణ్యః ఋతుః ఋక్షం చ యస్మిన్॥౨౯॥ పంచమం మిత్రవిందావివాహమాహ ద్వాభ్యాం॥ విందేతి॥ ఆవంత్యౌ అవంతిరాజానౌ॥౩౦॥౩౧॥ షష్ఠమాహ॥ నగ్నజిదితి ॥ కౌసల్యః అయోధ్యాధిపతిః-

తస్య సత్యా నామ కన్యా అభవత్ ఆసీత్ - దేవీ కాంతిమతీ నాగ్నజితీతి పితృనామ్నా ప్రసిద్ధేత్యర్థః॥౩౨॥ నేతి॥ వీరస్య గంధమపి నసహంత ఇతి తథావిధాన్-ఖలాన్ దుర్వృత్తాన్॥౩౩॥ తామితి॥ వృషాన్ జయతీతి యస్తేన లభ్యాం॥౩౪॥ స ఇతి॥ ప్రతినందిత స్త్వం ప్రతినందితవాన్ శ్రీకృష్ణేన వా స ప్రతినందితః॥ ౩౫॥ ౩౯॥ నరేంద్రేతి॥ హే నరేంద్ర రాజన్యబంధోః క్షత్రియస్య-శుల్కదాః ద్రవ్యాదిప్రదాః ॥౪౦॥ క ఇతి॥ గుణానామేకమేవ ధామ స్థానం-త్వం తథాభూతస్య తవాంగే॥౪౧ ॥౪౨॥ సప్తేతి॥ దుర్దాంతాః అశిక్షితాః-దురవగ్రహాః అపరాయత్తాః-కుతస్తత్రాహ- ఏతైరితి-భగ్నాః భంగం ప్రాపితాః ॥౪౩॥ యదితి॥ యత్ యది-ఇమే గోవృషాః॥౪౪॥ ఏవమితి॥ ఏతాన్ యో నిగృహ్ణాతి తస్య కన్యేతి సమయః కృతః- తమాకర్ణ్య ఆత్మానం సప్త

ప॥౩౨॥ న తాం శేకుర్నృపా వోఢుమజిత్వా సప్తగోవృషాన్। తీక్ష్ణశృంగాన్ సుదుర్ధర్షాన్ వీర్యగంధాసహాన్ ఖలాన్॥౩౩॥ తాం శ్రుత్వా వృషజిల్లభ్యాం భగవాన్ సాత్వతాం పతిః। జగామ కౌసల్యపురం సైన్యేన మహతా వృతః॥౩౪॥ స కోసలపతిః ప్రీతః ప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః। అర్హణేనాపి గురుణా పూజయన్ ప్రతినందితః॥౩౫॥ వరం విలోక్యాభిమతం ధృతవ్రతా నరేంద్రకన్యా చకమే రమాపతిం। భూయాదయం మే పతిరాశిషోఽనలాః కరోతు సత్యా యది మే ధృతో వ్రతః॥౩౬॥ అర్చితం పునరిత్యాహ నారాయణ జగత్పతే। ఆత్మానందేన పూర్ణస్య కరవాణి కిమల్పకః॥౩౭॥ యత్పాదపంకజరజశ్శిరసా బిభర్తి శ్రీరబ్జజస్సగిరిశస్సహ లోకపాలైః। లీలాతనూస్స్వకృతసేతుపరీప్సయా యః కాలేఽదధత్స భగవాన్ మమ కేన తుష్యేత్ ॥౩౮॥ శ్రీశుకః॥ తమాహ భగవాన్ కృష్ణః కృతాసనపరిగ్రహః। మేఘగంభీరయా వాచా సస్మితం కురునందన॥౩౯॥ శ్రీభగవాన్॥ నరేంద్ర యాచ్ఞా కవిభిర్విగర్హితా రాజన్యబంధోర్నిజధర్మవర్తినః। తథాపి యాచే తవ సౌహృదేచ్ఛయా కన్యాం త్వదీయాం నహి శుల్కదా వయమ్॥౪౦॥ రాజా॥ కోఽన్యస్తేఽభ్యధికో నాథ కన్యావర ఇహేప్సితః। గుణైకధామ్నో యస్యాంగే శ్రీర్వసత్యనపాయినీ॥౪౧॥ కింత్వస్మాభిః కృతః పూర్వం సమయస్సాత్వతర్షభ। పుంసాం వీర్యపరీక్షార్థం కన్యావరపరీప్సయా॥౪౨॥ సప్తైతే గోవృషా వీర దుర్దాంతా దురవగ్రహాః। ఏతైర్భగ్నాస్సుబహవో భిన్నగాత్రా నృపాత్మజాః॥౪౩॥ యదిమే నిగృహీతాస్స్యుస్త్వయైవ యదునందన। వరో భవానభిమతో దుహితుర్మే శ్రియః పతే॥౪౪॥ ఏవం సమయమాకర్ణ్య బద్ధ్వా పరికరం ప్రభుః। ఆత్మానం సప్తధా కృత్వా న్యగృహ్ణాల్లీలయైవ తాన్॥౪౫॥ బద్ధ్వా తాన్ దామభిశ్శౌరిర్భగ్నదర్పాన్ హతౌజసః। వ్యకర్షల్లీలయా బద్ధాన్ బాలో దారుమయాన్ యథా॥౪౬॥ తతః ప్రీతస్సుతాం రాజా దదౌ కృష్ణాయ విస్మితః। తాం ప్రత్యగృహ్ణాద్భగవాన్ విధివత్సదృశీం ప్రభుః ॥౪౭॥ రాజపత్న్యశ్చ దుహితుః కృష్ణం లబ్ధ్వా పతిం ప్రియం। లేభిరే పరమానందం జాతశ్చ పరమోత్సవః॥౪౮॥ శంఖభేర్యానకా నేదుర్గీతవాద్యద్విజాశిషః। నరా నార్యః ప్రముదితాస్సువాసస్స్రగలంకృతాః॥౪౯॥ శతం ధేనుసహస్రాణాం పారిబర్హమదాద్విభుః। యువతీనాం త్రిసాహస్రం నిష్కగ్రీవసువాససాం॥౫౦॥ నవనాగసహస్రాణి నాగాచ్ఛతగుణాన్ రథాన్। రథాచ్ఛతగుణానశ్వానశ్వాచ్ఛతగుణాన్నరాన్॥౫౧॥ దంపతీ రథమారోప్య మహత్యా సేనయావృతౌ। స్నేహప్రక్లిన్నహృదయో యాపయామాస కోసలః ॥౫౨॥ శ్రుత్వైతద్రురుధుర్భూపా నయంతం పథి కన్యకాం। భగ్నవీర్యాస్సుదుర్మర్షా యదుభిర్గోవృషైః పురా ॥౫౩॥ తానస్యతశ్శరవ్రాతాన్ బంధుప్రియకృదర్జునః। గాండీవీ కాలయామాస సింహః క్షుద్రమృగానివ॥౫౪॥ పారిబర్హముపాగృహ్య ద్వారకామేత్య సత్యయా। రేమే యదూనాం వృషభో భగవాన్ దేవకీసుతః॥ ౫౫॥ శ్రుతకీర్తేస్సుతాం భద్రాముపయేమే పితృష్వసుః। కైకేయీం భ్రాతృభిర్దత్తాం కృష్ణస్సందర్శనాదిభిః ॥౫౬॥ సు

ధా కృత్వేతి - బహ్వీనామపి యోషితాం-సంపూర్ణ ఏవాహం సంభోగయోగ్యః స్యామితి సత్యాం ప్రత్యపి పత్న్యః ప్రదర్శనార్థమాత్మనః సప్తధాకరణం॥౪౫॥౪౯॥ శతమితి॥ నిష్కగ్రీవాశ్చ తాస్సువాససశ్చ తాసాం యువతీనాం దాసీనాం-పారిబర్హం అదాత్ దత్తవాన్॥౫౦॥ నవేతి॥ నాగాత్ నాగేభ్యః-శతగుణాన్ నవలక్షాణి రథాన్-రథాత్ రథేభ్యః శతగుణాన్ నవకోటీః-అశ్వాన్-అశ్వాత్ అశ్వేభ్యః-శతగుణాన్ నవపద్మాని పదాతీన్॥౫౧॥౫౨॥ శ్రుత్వేతి॥ యదుభిర్గోవృషైశ్చ భగ్నవీర్యా అపి సుదుర్మర్షాః రురుధుః॥౫౩॥ తానితి॥ అస్యతః క్షిపతః ప్రయుంజానానిత్యావత్ ॥౫౪॥౫౫॥ సప్తమం వివాహమాహ॥ శ్రుతకీర్తేరితి॥ శ్రుతకీర్తిర్నామయా పితృష్వసా - తస్యాః సుతాం భద్రాం నామ కైకేయాం తద్దేశజాం సం

దర్శనాదిభిః భ్రాతృభిర్దత్తాం ॥౫౬॥ అష్టమం వివాహమాహ ॥ సుతాం చేతి ॥ ఏకపత్నీః శ్రీకృష్ణో లక్ష్మణాం జహార ॥౫౭॥ అన్యా ఇతి ॥ తస్య నిరోధోఽంతఃపురం తస్మాత్ ॥౫౮॥ శ్లో ॥ భైష్మీ జాంబవతీ భామా సత్యా భద్రా చ లక్ష్మణా । కాళిందీ మిత్రవిందా చేత్యష్టౌ పట్టమహాస్త్రియః ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥ **

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టపంచాశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ ఊనషష్టితమే భౌమం హత్వా తేనాహృతా హరిః । కన్యాస్సహస్రశః ప్రాప్య పారిజాతం దివోఽహరత్ ॥ పరిణీయ తత తాభిః తన్మనోరథపూరకైః । ఆత్మారామోఽప్యసౌ రేమే తద్గృహేషు గృహస్థవత్ ॥ యథేతి ॥ యేన తాః స్త్రియో నిరుద్ధాః స భౌమశ్చ కారాత్ యేన కారణేన హతః తదాచక్ష్వేతి ॥౧॥ ఇంద్రేణేతి ॥ ఇంద్రేణ భౌమవిచేష్టితం విజ్ఞాపితస్సన్ ప్రాగ్జ్యోతిషపురం భౌమనగరం-యయావిత్యన్వయః-కథంభూతేన హృతం ఛత్రం యస్య తేన- లోకపాలప్రధానత్వాదింద్రస్య వరుణఛత్రహరణేఽపి తస్యైవ మానభంగ ఇతీత్థముక్తం-హృతే కుండలే యస్యాస్సా-అదితిః బంధుర్మాతా యస్య తేన - హృత

తాం చ మద్రాధిపతేర్లక్ష్మణాం లక్షణైర్యుతాం । స్వయంవరే జహారైకస్సుపర్ణస్సుధామివ ॥౫౭॥
అన్యాశ్చైవంవిధా భార్యాః కృష్ణస్యాసన్ సహస్రశః । భౌమం హత్వా తన్నిరోధాదాహృతాశ్చారుదర్శనాః ॥౫౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-అష్టపంచాశోఽధ్యాయః. ********************

—*నరకాసురవధకథాప్రారంభః*—

రాజా ॥ యథా హతో భగవతా భౌమో యేన చ తాః స్త్రియః । నిరుద్ధా ఏతదాచక్ష్వ విక్రమం శార్ఙ్గధన్వనః ॥౧॥ శ్రీశుకః ॥ ఇంద్రేణ హృతఛత్రేణ హృతకుండలబంధునా । హృతామరాద్రిస్థానేన జ్ఞాపితో భౌమచేష్టితం ॥౨॥ సభార్యో గరుడారూఢః ప్రాగ్జ్యోతిషపురం యయౌ । గిరిదుర్గైశ్శస్త్రదుర్గైర్జలాగ్న్యనిలదుర్గమం ॥౩॥ మురపాశాయుతైర్ఘోరైర్దృఢైస్సర్వత ఆవృతం । గదయా నిర్బిభేదాద్రీన్ శస్త్రదుర్గాణి సాయకైః ॥౪॥ చక్రేణాగ్నిం జలం వాయుం మురపాశాంస్తథాసినా । శంఖనాదేన యంత్రాణి హృదయాని మనస్వినాం ॥౫॥ ప్రాకారం గదయా గుర్వ్యా నిర్బిభేద గదాధరః । పాంచజన్యధ్వనిం శ్రుత్వా యుగాంతాశనిభీషణం । మురశ్శయాన ఉత్తస్థౌ దైత్యః పంచశిరా జలాత్ ॥౬॥ త్రిశూలముద్యమ్య సుదుర్నిరీక్షణో యుగాంతసూర్యానలరోచిరుల్బణః । గ్రసంస్త్రిలోకీమివ పంచభిర్ముఖైరభ్యద్రవత్తార్క్ష్యసుతం యథోరగః ॥౭॥ ఆవిధ్య శూలం తరసా గరుత్మతే నిరస్య వక్త్రైర్వ్యనదత్స పంచభిః । స రోదసీ సర్వదిశోఽంబరం మహానాపూరయన్నండకటాహమావృణోత్ ॥౮॥ తదాపతద్వై త్రిశిఖం గరుత్మతే హరిశ్శరాభ్యామభినత్త్రిధౌజసా । ముఖేషు తం చాపి శరైరతాడయత్తస్మై గదాం సోఽపి రుషా వ్యముంచత ॥౯॥ తామాపతంతీం గదయా గదాం మృధే గదాగ్రజో నిర్బిభిదే సహస్రధా । ఉద్యమ్య బాహూనభిధావతోఽజితశ్శిరాంసి చక్రేణ జహార లీలయా । వ్యసుః పపాతాంభసి కృత్తశీర్షో నికృత్తశృంగోఽద్రిరివేంద్రతేజసా ॥౧౦॥ తస్యాత్మజాస్సప్త పితుర్వధాతురాః ప్రతిక్రియామర్షజుషస్సముద్యతాః । తామ్రోఽంతరిక్షశ్శ్రవణో విభావసుర్వసుర్నభస్వానరుణశ్చ సప్తమః ॥౧౧॥ పీఠం పురస్కృత్య చమూపతిం మృధే భౌమప్రయుక్తా నిరగుర్ధృతాయుధాః । ప్రాయుంజతాసాద్య శరానసీన్ గదాశ్శక్త్యృష్టిశూలాన్యజితే రుషోల్బణాః ॥౧౨॥ ఛత్ర

మమరాద్రౌ స్థానం మణిపర్వతలక్షణం యస్య తేన-సత్యభామాయా గృహే భగవంతమింద్ర ఆగత్య విజ్ఞాపితవాన్ ॥౨॥ సభార్య ఇతి ॥ తదా తస్యాః కౌతుకాయతయా భార్యయా సహాయయా యయావితి - యద్వా-త్వదనుజ్ఞయైవ త్వత్పుత్రం హనిష్యామీతి ఇతి హాసోక్తం-భూమ్యైవ వరం దత్తం సత్యం కర్తుం-సత్యభామాయా భూమ్యంశత్వాత్తయా సహాయయా- యద్వా-నారదానీతపారిజాతైకకుసుమే రుక్మిణ్యై దత్తే సతి-కుపితాం సత్యభామాం - సాంత్వయతా-తుభ్యం పారిజాతమేవ దాస్యామీతి శ్రీకృష్ణేన ప్రతిశ్రుతమితి హరివంశే ప్రసిద్ధం-తదర్థం తాం నీతవానితి జ్ఞేయం-గరుడేన యానే కారణం-గిరిదుర్గైరిత్యాదిభిరుపలక్షితం జలాగ్న్యనిలైశ్చ సర్వతో వర్తమానైర్దుర్గమం ॥౩॥౪॥౫॥ ప్రాకారమితి ॥ యుగాంతాశనేర్ధ్వనివద్భీషణం-పరిఖాయా జలాత్ ॥౬॥౭॥ ఆవిధ్యేతి ॥ ఆవిధ్య ఆతోల్య వ్యనదత్ సః మహాన్నాద ఇత్యన్వయః ॥౮॥ తదేతి ॥ తస్మై కృష్ణాయ-గదాం వ్యముంచత్ ॥౯॥ తామితి ॥ ఇంద్రతేజసా వజ్రేణ ॥౧౦॥ తస్యేతి ॥ ప్రతిక్రియయా హేతుభూతయా అమర్షజుషః ॥౧౧॥ పీఠమితి ॥ పీఠం పీఠనామానం సేనాపతిం-నిరగుః నిరగమన్ ॥౧౨॥ తదితి ॥ నికృత్తాని శీర్షాదీని యేషాం

తాః॥౧౩॥౧౪॥ దృష్ట్వేతి॥ శతఘ్నీం శక్తివిశేషం॥౧౫॥ తదితి ॥ విచిత్రాః వాజాః పత్రాణి యేషాం తైర్బాణైః నికృత్తాః బాహవః ఊరవః శిరోధయః కంధరాః విగ్రహా దేహాశ్చ యస్య తత్ - తర్హ్యేవ - యదా వివ్యధుః - తస్మిన్నేవ క్షణే॥౧౬॥ యానీతి॥ అత్యాశ్చర్యేణ కురూద్వహేతి సంబోధనం - తథాహి - తైర్యాని ప్రయుక్తాని శస్త్రాస్త్రాణి - తత్ప్రాప్తైః పూర్వమేవ తత్సైన్యం సర్వం హత్వా - పశ్చాత్తాని శస్త్రాస్త్రాణి చ చిచ్ఛేద - తత్రాప్యేకైకం శస్త్రమస్త్రం చ - త్రిభిస్త్రిభిశ్శరైరిత్యాశ్చర్యం॥౧౭॥ కించ॥ గరుత్మతేతి॥ అయుధ్యత నన్యవర్తత॥౧౮॥ దృష్ట్వేతి ॥ యతః మయా శక్త్యా వజ్రః ప్రతిహత ఆసీత్ ॥౧౯॥ నేతి॥ అసౌ గరుడస్తు నాకంపత - గరుడే వితథోద్యమస్య॥౨౦॥ ౨౧॥ తత ఇతి॥ ప్రతప్తజాంబూనదమయాని రత్నాని తైర్భాస్వరే - మేర్వంశభూతం మందరశిఖరం - మహామణిం చార్పయదితి॥౨౩॥౨౪॥ ఐశ్వర్యం జ్ఞాత్వా భూమిః స్తౌతి ॥ నమ ఇతి॥ పరమాత్మనే దేవాద్యంతర్యామిణే - భక్తానుగ్రహార్థం ఇచ్ఛయా స్వీకృత నానారూపాయ॥౨౫॥ యేన మంత్రేణ కుంత్యాః ప్రసన్నః పూర్వమాసీత్ - తేన మంత్రేణ నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ పంకజం నాభౌ యస్య తస్మై - జగత్కారణమిత్యర్థః -

భగవాన్స్వమార్గణైరమోఘవీర్యస్తిలశశ్చకర్త హ। తాన్పీఠముఖ్యాననయద్యమక్షయం నికృత్తశీర్షోరుభుజాంఘ్రివర్మణః॥౧౩॥ స్వానీకపానచ్యుతచక్రసాయకైస్తథా నిరస్తాన్నరకో ధరాసుతః। నిరీక్ష్య దుర్మర్షణ ఆస్రవన్మదైర్గజైః పయోధిప్రభవైర్నిరాక్రమత్॥౧౪॥ దృష్ట్వా సభార్యం గరుడోపరిస్థితం సూర్యోపరిష్టాత్సతటిద్ఘనం యథా। కృష్ణం స తస్మై వ్యసృజచ్ఛతఘ్నీం యోధాశ్చ సర్వే యుగపత్ప్రవివ్యధుః॥౧౫॥ తద్భౌమసైన్యం భగవాన్గదాగ్రజో విచిత్రవాజైర్నిశితైశ్శిలీముఖైః। నికృత్తబాహూరుశిరోధవిగ్రహం చకార తర్హ్యేవ హతాశ్వకుంజరం॥౧౬॥ యాని యోధైః ప్రయుక్తాని శస్త్రాస్త్రాణి కురూద్వహ। హరిస్తాన్యచ్ఛినత్తీక్ష్ణైశ్శరైరేకైకశస్త్రిభిః। ఉహ్యమానస్సుపర్ణేన పక్షాభ్యాం నిఘ్నతా గజాన్॥ ౧౭॥ గరుత్మతా హన్యమానాస్తుండపక్షనఖైర్గజాః। పురమేవావిశన్నార్తా నరకో యుధ్యయుధ్యత॥౧౮॥ దృష్ట్వా విద్రావితం సైన్యం గరుడేనార్దితం స్వకం। తం భౌమః ప్రాహరచ్ఛక్త్యా వజ్రః ప్రతిహతో యతః॥౧౯॥ నాకంపత తయా విద్ధో మాలాహత ఇవ ద్విపః । శూలం భౌమోచ్యుతం హంతుమాదదే వితథోద్యమః॥౨౦॥ తద్విసర్గాత్పూర్వమేవ నరకస్య శిరో హరిః। అపాహరద్గజస్థస్య చక్రేణ క్షురనేమినా॥౨౧॥ సకుండలం చారుకిరీటభూషితం బభౌ పృథివ్యాం పతితం సముజ్జ్వలత్ । హాహేతి సాధ్విత్యృషయస్సురేశ్వరా మాల్యైర్ముకుందం వికిరంత ఈడిరే॥౨౨॥ తతశ్చ భూః కృష్ణముపేత్య కుండలే ప్రతప్తజాంబూనదరత్నభాస్వరే। సవైజయంత్యా వనమాలయార్పయత్ప్రాచేతసం ఛత్రమథో మహామణిం॥౨౩॥ అస్తౌషీదథ విశ్వేశం దేవీ దేవవరార్చితం। ప్రాంజలిః ప్రణతా రాజన్భక్తిప్రవణయా ధియా॥౨౪॥ భూమిః॥ నమస్తే దేవదేవేశ శంఖచక్రగదాధర। భక్తేచ్ఛోపాత్తరూపాయ పరమాత్మన్నమోస్తు తే॥౨౫॥ నమః పంకజనాభాయ నమః పంకజమాలినే। నమః పంకజనేత్రాయ నమస్తే పంకజాంఘ్రయే॥౨౬॥ నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ విష్ణవే। పురుషాయాదిబీజాయ పూర్ణబోధాయ తే నమః॥౨౭॥ అజాయ జనయిత్రేస్య బ్రహ్మణేనంతశక్తయే । పరాపరాత్మన్భూతాత్మన్పరమాత్మన్నమోస్తు తే॥౨౮॥ త్వం వై సిసృక్షూరజఉ

అత ఏవ - సతీర్థతీర్ణమయీ పంకజానాం మాలా విద్యతే యస్య తస్మై - ఏవంభూతం ధ్యాయతాం - పంకజవత్సుప్రసన్నే తాపోపశమనే నేత్రే యస్య తస్మై - పంకజవత్సుసేవ్యౌ పంకజాంకితౌ వా అంఘ్రీ యస్య తస్మై - నమ ఇతి॥౨౬॥ కించ॥ నమ ఇతి॥ భగవతే నిరతిశయైశ్వర్యాయ కుతః - వాసుదేవాయ సర్వభూతాశ్రయాయ - అత ఏవ విష్ణవే వ్యాపినే - నహి సర్వభూతాశ్రయత్వం పరిచ్ఛిన్నస్య సంభవతీతి తత్రాహ - పురుషాయ సర్వస్మాత్కార్యాత్పూర్వమేవ సతే॥ శ్రుతిః॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి - తత్పురుషస్య పురుషత్వమితి శ్రుతేః - ఏతదపి కుతః - ఆదిబీజాయ ఆదౌ జగత్కారణస్యాపి కారణాయ - ఏవమపి నమృదాదివజ్జాడ్యమిత్యాహ - పూర్ణబోధాయేతి॥౨౭॥ నన్వేవమపి స్వకారణాత్పూర్వం సత్త్వం న స్యాదత ఆహ॥ అజాయేతి॥ స్వయమజాయ అస్య చ జనయిత్రే ఉభయత్రాపి క్రమేణ హేతుద్వయం - బ్రహ్మణే బృహతే అనంతశక్తయ ఇతి చ - బృహత్త్వాదజత్వం - అనంతశక్తిత్వాజ్జనయితృత్వమిత్యర్థః - నను పిత్రాదయః పుత్రాదీనాం జనకాః - తేషాం చ తత్పూర్వే - తేషాం చ తథాభూతాని - తేషాం చ స్వకర్మద్వారేణ జీవాః - కిమత్రాహం తత్రాహ - పరాపరాత్మన్నిత్యాది - పిత్రాద్యాత్మ

కత్వాత్త్వమేవజనక ఇత్యర్థః॥౨౮॥ననుగుణావిశ్వోత్పత్త్యాదిహేతవః-తేచ ప్రధానస్యైవ-తస్యచపురుషః క్షోభకః-తత్రచకాలోనిమిత్తమితిప్రసిద్ధం-కిమితాత్రాహంతత్రాహ॥త్వమితి॥ తమసోధారణెవ్యసంవృతపవ - స్థానాయపాలనా య-జగతఃసృష్ట్యాద్యర్థం-ఉత్కటంరజఆదిత్వమేవబిభర్షి సృజసీత్యర్థః- కాలప్రధానపురుషాఃతద్వ్యతిరిక్తానస్తుతి-త్వంతుపరఃసర్వవ్యతిరిక్తః-అతస్త్వమేవజనయితేత్యర్థః॥౨౯॥కార్యకారణప్రపంచస్యతదవ్యతిరేకంతస్యచసర్వవ్యతిరేకముపపాదయతి॥అహమితి॥అహంభూమిఃమాత్రాణిదేవామనఇంద్రియాణీతిచ-త్రివిధాహంకారకార్యాణికర్తాహంకారః॥౩౦॥ఏవంస్తుత్వాప్రార్థయతే॥తస్యేతి॥హేప్రపన్నార్తిహర-తస్యనరకస్యఆత్మజఃఅయంభగదత్తోనామభీతః-అతఏవ-మయాతవపాదపంకజముపసాదితఃఅభయప్రదానార్థం॥౩౧॥ఇతీతి॥అభయందత్త్వా॥ ౩౨॥ తత్రేతి॥శతాధికమిత్యపిజ్ఞాతవ్యం-యదాహశ్రీపరాశరః॥శ్లో॥కన్యాపురేసకన్యానాంషోడశాతులవిక్రమః॥శతాధికానిదదృశేసహస్రాణిమహామతఇతి-రాజభ్యఇత్యుపలక్షణం-సిద్ధాదిభ్యశ్చేతి-తథాతేనైవోక్తం॥శ్లో॥దేవసిద్ధాసురాదీనాంనృపాణాంచజనార్దన॥హృత్వాహిసోసురఃకన్యారురోధనిజమందిరఇతి॥౩౩॥౩౫॥ తాఇతి॥ ప్రాహిణోత్ ప్రస్థాపయామాస

తం త్వాం ప్రభో తమోనిరోధాయబిభర్ష్యసంవృతః। స్థానాయసత్త్వంజగతోజగత్పతే కాలఃప్రధానంపురుషోభవాన్పరః॥౨౯॥ అహంపయోజ్యోతిరథానిలోనభోమాత్రాణిదేవామనఇంద్రియాణిచ।కర్తామహానిత్యఖిలంచరాచరంత్వయ్యద్వితీయేభగవన్నయంభ్రమః॥ ౩౦॥ తస్యాత్మజోఽయంతవపాదపంకజంభీతఃప్రపన్నార్తిహరోపసాదితః।తత్పాలయైనంకురుహస్తపంకజంశిరస్యముష్యాఖిలకల్మషాపహం॥ ౩౧॥శ్రీశుకః॥ఇతిభూమ్యార్చితోవాగ్భిర్భగవాన్భక్తినమ్రయా।దత్త్వాభయంభౌమగృహంప్రావిశత్సకలర్ద్ధిమత్॥౩౨॥తత్రరాజన్యకన్యానాంషట్సహస్రాధికాయుతం । భౌమాహృతానాంవిక్రమ్యరాజభ్యోదదృశేహరిః॥౩౩॥తంప్రవిష్టంస్త్రియోవీక్ష్యనరవర్యంవిమోహితాః। మనసావవ్రిరేభీష్టంపతిందైవోపపాదితం॥౩౪॥భూయాత్పతిరయంమహ్యంధాతాతదనుమోదతాం।ఇతిసర్వాఃపృథక్కృష్ణేభావేనహృదయందధుః॥౩౫॥తాఃప్రాహిణోద్ద్వారవతీంసుమృష్టవిరజాంబరాః। నరయానైర్మహాకోశాన్రథాశ్వాన్ద్రవిణంమహత్॥ ౩౬॥ ఐరావతకులేభాంశ్చచతుర్దంతాంస్తరస్వినః।పాండరాంశ్చచతుష్షష్టింప్రేషయామాసకేశవః॥౩౭॥ గత్వాసురేంద్రభవనందత్త్వాదిత్యైచకుండలే । పూజితస్త్రిదశేంద్రేణమహేంద్ర్యాణ్యాచసప్రియః॥౩౮॥చోదితోభార్యయోత్పాట్యపారిజాతంగరుత్మతి। ఆరోప్యసేంద్రాన్విబుధాన్నిర్జిత్యోపానయత్పురం॥౩౯॥ స్థాపితస్సత్యభామాయాగృహోద్యానోపశోభనః।అన్వగుర్భ్రమరాస్స్వర్గాద్యద్గంధాసవలంపటాః॥౪౦॥ యయాచఆనమ్యకిరీటకోటిభిఃపాదౌస్పృశన్నచ్యుతమర్థసాధనం।సిద్ధార్థఏతేనవిగృహ్యతేమహానహోసురాణాంచతమోధిగాఢ్యతాం॥౪౧॥అథోముహూర్తఏకస్మిన్నానాగారేషుతాఃస్త్రియః।యథోపయేమేభగవాంస్తావద్రూపధరోఽవ్యయః॥౪౨॥గృహేషుతాసామనపాయ్యతర్క్యకృన్నిరస్తసామ్యాతిశయేష్వవస్థితః। రేమేరమాభిర్నిజధామసంప్లుతోయథేతరోగార్హకమేధికాంశ్చరన్॥ ౪౩॥ ఇత్థంరమాపతిమవాప్యపతింస్త్రియ

సుమృష్టాఃకమనీయాశ్చతాఃవిరజాంబరాశ్చతాః-నరయానైఃశిబికాభిః-అపిచ-మహాకోశానితి॥ ౩౬॥౩౭॥ గత్వేతి॥ సప్రియఃసత్యభామాసహితః॥౩౮॥చోదితఇతి॥ సత్యభామయాప్రేరితస్సన్పారిజాతవృక్షముత్పాట్య-కృతవిబుధజయస్సన్ద్వారకాంప్రవివేశ॥౩౯॥స్థాపితఇతి॥గృహోద్యానంనిష్కంటకముపశోభయతీతియః॥౪౦॥ సేంద్రాన్విబుధాన్నిర్జిత్యేతీంద్రకృష్ణయోస్సంగ్రామఉక్తఃతత్రననుకథంప్రసాదితఃస్వమనోరథేన - శ్రీకృష్ణేనసహేంద్రస్యకథంసంగ్రామఇత్యాశంక్యాహ॥యయాచఇతి॥అచ్యుతంఅర్థసాధనమితిచకర్మద్వయంయాచతిధాతోః- విగృహ్యతేవిగ్రహంకరోతిమహానపి-తమఃక్రోధంఆఢ్యతాంధనికతాం॥౪౧॥అథో ఇతి॥యథాయథావత్ - అనేనదేవక్యాదిబంధుజనసమాగమోపిప్రతిగృహంయాగపద్యేనసూచితః-అవ్యయఃసర్వత్రాపిసంపూర్ణః॥ ౪౨ ॥ ఆహోభాగ్యంనారీణామిత్యాహత్రిభిః॥గృహేష్వితి॥ అతర్క్యాణికర్మాణికరోతీతితథాసఃనిరస్తంసామ్యమతిశయశ్చయైరన్యేషాం - తేషుగృహేషుఅనపాయీఅవస్థితః-రమాభిఃలక్ష్మ్యంశభూతాభిః-నిజకామసంప్లుతఃస్వానందపరిపూర్ణః-గార్హకమేధికాన్గృహస్థధర్మాన్॥౪౩॥ఇత్థమితి ॥ అనురాగహాససహితమవలోకనంచ- తత్పూర్వకంనవసంగమంచ-తద్గతంజల్పంచ-

తస్మిన్కాలజ్జాంచ భేజుః॥౪౪॥ ప్రత్యుద్గమేతి॥ విశ్రమణం సంవాహనం- కేశప్రసారః కేశప్రసాధనం-దాసీనాం శతాని విద్యంతే యాసాం తథాభూతా అపి స్వయం విభోర్దాస్యం విదధురితి॥౪౫॥ *****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అథషష్టితమే కృష్ణః పరిహాసేన రుక్మిణీమ్। కోపయిత్వా తతః ప్రేమకలహే తామసాంత్వయత్॥ రామారామజనానందముఖాదయవిడంబనైః। రుక్మిణ్యాః ప్రేమకలహచ్ఛద్మనైశ్వర్యమీర్యతే॥ కర్హిచిదితి॥ స్వతల్పస్థం స్వపర్యంకస్థం॥౧॥ వక్ష్యమాణం రుక్మిణ్యాః శ్రియః శ్రీకృష్ణే పరమప్రేమ సంభావయితుం తత్సోక్తమేవ తత్త్వమనుస్మారయతి॥ యస్త్వితి॥౨॥ ఆదౌ తావత్త్రిభిశ్శ్లోకైః మందిరమనువర్ణయతి॥ తస్మిన్నితి॥ తచ్ఛబ్దే నాతిప్రసిద్ధమాహ భ్రాజంతి ముక్తాదామాని తేషాం విలంబాః సంతి యస్మిన్- తేన వితానేన విరాజితే-తృతీయాంతానాం విరాజితపదేనాన్వయః॥౩॥ మల్లికేతి-సుగంధితయా ద్విరేఫకులైః నాదితే-ప్రవిశద్భిశ్చంద్రరశ్మిభిః॥౪॥ పారిజాతేతి॥ నిర్గచ్ఛద్భిః అగరుసంభవధూపైశ్చాతిమనోహరత్వం దర్శితం॥౫॥ పయ ఇతి॥ పయసః క్షీరస్య ఫేనఇవ మృదుని పర్యంకే తల్పే తకశిపూత్తమే హంసతూలికాయాం-ఉపతస్థే అసే

స్తా బ్రహ్మాదయోపి న విదుః పదవీం యదీయామ్। భేజుస్సదావిరతమేధితయానురాగహాసావలోకనవసంగమజల్పలజ్జాః॥౪౪॥ ప్రత్యుద్గమాదరభయాసనపాదశౌచతాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః। కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతా అపి విభోర్వ్యదధుస్మ దాస్యమ్॥**************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ఏకోనషష్టితమోధ్యాయః,

—* శ్రీకృష్ణరుక్మిణీదేవ్యోః పరస్పరనర్మోక్తిప్రవచనఘట్టః *—

శ్రీశుకః॥ కర్హిచిత్సుఖమాసీనం స్వతల్పస్థం జగద్గురుమ్। పతింపర్యచరద్భైష్మీ వ్యజనేన సఖీజనైః॥౧॥ యస్త్వేతల్లీలయా విశ్వం సృజత్యత్త్యవతీశ్వరః। సహిజాతస్స్వసేతూనాం గోపీథాయ యదుష్వజః॥౨॥ తస్మిన్నంతర్గృహే భ్రాజన్ముక్తాదామవిలంబినా। విరాజితే వితానేన దీపైర్మణిమయైరపి॥౩॥ మల్లికాదామభిర్ధూపైర్ద్విరేఫకులనాదితే। జాలరంధ్రప్రవిష్టైశ్చ గోభిశ్చంద్రమసోమలైః॥౪॥ పారిజాతవనామోదవాయునోద్యానశాలినా। ధూపైరగరుజై రాజన్ జాలరంధ్రవినిర్గతైః॥౫॥ పయఃఫేననిభే శుభ్రే పర్యంకే కశిపూత్తమే। ఉపతస్థే సుఖాసీనం జగతామీశ్వరం పతిమ్॥౬॥ వాలవ్యజనమాదాయ రత్నదండం సఖీకరాత్। తేన వీజయతీ దేవీ ఉపాసాంచక్ర ఈశ్వరమ్॥౭॥ సోపాచ్యుతం క్వణయతీ మణినూపురాభ్యాం రేజేంగులీయవలయవ్యజనాగ్రహస్తా। వస్త్రాంతగూఢకుచకుంకుమశోణహారభాసా నితంబధృతయా చ పరార్ధ్యకాంచ్యా॥౮॥ తాం రూపిణీం శ్రియమనన్యగతిం నిరీక్ష్య యా లీలయా ధృతతనోరనురూపరూపా। ప్రీతస్స్మయన్నలకకుండలనిష్కకంఠవక్త్రోల్లసత్స్మితసుధాం హరిరాబభాషే॥౯॥ శ్రీకృష్ణః॥ రాజపుత్రీప్సితా భూపైర్లోకపాలవిభూతిభిః। మహానుభావైః శ్రీమద్భీ రూపౌదార్యబలోర్జితైః॥౧౦॥ తాన్ప్రాప్తానర్థినో హిత్వా చైద్యాదీన్ స్మరదుర్మదాన్। దత్తాం భ్రాత్రా స్వపిత్రా చ కస్మాన్నో వవృషేఽసమాన్॥౧౧॥ రాజభ్యో బిభ్యతస్సుభ్రు సముద్రం శరణం గతాన్। బలవద్భిః కృతద్వేషాన్ ప్రాయస్త్యక్తనృపా

వత॥౬॥ తదేవాభినయతి॥ వాలవ్యజనమితి॥౭॥ సేతి॥ ఉపాచ్యుతం అచ్యుతస్య సమీపే-సా మణినూపురాభ్యాం రేజే-కథం రేజే క్వణయతీ మణిమయౌ నూపురౌ కూజయంతీ తథా-అంగులీయవలయవ్యజనాని అగ్రహస్తే హస్తాగ్రే యస్యాస్సా - వస్త్రాంతే గూఢౌ స్థగితౌ కుచౌ తయోః కుంకుమం తేన శోణో హారః తస్య భాసా - తథా నితంబే ధృతయా పరార్ధ్యా అమూల్యా కాంచీ తయా చ రేజే॥౮॥ తామితి॥ తాం నిరీక్ష్య-ప్రీతస్సన్-స్మయమానో హరిరాబభాషే-కథంభూతాం-యా లీలయా ధృతతనోస్స్వస్య అనురూపరూపా అనురూపం రూపం యస్యాస్సా-యథోక్తం శ్రీపరాశరేణ॥ శ్లో॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ। విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమితి-కించ- అలకైః కుండలాభ్యాం నిష్కేణ పతకేన చాలంకృతకంఠేన చతుర్దిక్షు శోభితే వక్త్రే ఉల్లసంతీ స్మితసుధా యస్యాస్తాం॥౯॥ సర్వగుణయుక్తాయా అపి తవ బుద్ధిర్మందేత్యాశయేనాహైకాదశభిః॥ రాజపుత్రీతి॥ హే రాజపుత్రి - లోకపాలానామివ విభూతిరైశ్వర్యం యేషాం తైః తథా మహాప్రభావైః ఆఢ్యైః రూపాదిభిరూర్జితైశ్చ-పూర్వమీప్సితాసి॥౧౦॥ తానితి॥ తాన్ హిత్వా నోస్మాన్ అసమాన్ కస్మాత్ వవృషే వృతవతీ త్వం॥౧౧॥ కించ॥ రాజభ్య ఇతి॥ ప్రాయశః రాజభ్యో జరాసంధాదిభ్యః బిభ్యతః భయం ప్రాప్నువ

తః॥౧౨॥అస్ఫుటేతి॥అస్ఫుటవర్త్మనాంఅవిజ్ఞాతాచారాణాం- అలోకపథంఅశాస్త్రపారతంత్ర్యంఅస్త్రీపారతంత్ర్యం
వా-పదవీంమార్గం-ఆస్థితాఃఅనుసృతాః॥౧౩॥కించ॥నిష్కించనాఇతి॥౧౪॥ యయోరితి॥ ఆత్మసమంపరస్పరమనురూ
పం-జన్మైశ్వర్యాభ్యాంసహితాఆకృతిఃరూపంజాతిర్వాసమా ॥౧౫॥ వైదర్భీతి ॥ నదీర్ఘాసమీక్షావిచారోయస్యాస్త
యా॥౧౬॥అథేతి॥అథఇదానీమపి॥౧౭॥తర్హికిమిత్యానీతాహమితిచేత్తత్రాహ॥చైద్యేతి॥మమమాంద్విషంతి॥౧౮॥ తే
షామితి॥స్మయనుత్తయేగర్వాపనయనాయ॥౧౯॥స్త్రీణామతిమస్పృహమౌదాసీన్యమకామత్వంచాహ॥ఉదాసీనాఇతి॥గే
హయోః దేహగేహయోః-ఉదాసీనాః-అతఏవజ్యోతిరక్రియాఃజ్యోతిఃప్రదీపాది- తద్వత్సాక్షిమాత్రతయాక్రియార
హితాః-ఆస్మహేవర్తామహఇ॥౨౦॥ఏతావదితి॥ అవిశ్లేషాద్ధేతోఃఆత్మానంవల్లభామేవేత్యేవార్థేఇవశబ్దః - ఆత్మాన
మేవవల్లభాం-సర్వాసుఅహమేవవల్లభానాన్యేతిమన్యమానాంగర్వితామిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥చింతాలక్షణమాహ ॥ పదే
తి॥నఖైరరుణాశ్రీఃకాంతిర్యస్యతేన-సుకోమలేనపదా॥౨౩॥తస్యాఇతి॥ సుదుఃఖమప్రియశ్రవణాత్ -భయంత్యాగశంక

సనాన్॥౧౨॥అస్ఫుటవర్త్మనాంపుంసామలోకపథమీయుషామ్। ఆస్థితాఃపదవీంసుభ్రుప్రాయస్సీదంతి
యోషితః॥౧౩॥నిష్కించనావయంశశ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః।తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాంభ
జంతిసుమధ్యమే॥౧౪॥యయోరాత్మసమంవిత్తంజన్మైశ్వర్యాకృతిర్భవేత్ ।తయోర్వివాహోమై
త్రీచనోత్తమాధమయోఃక్వచిత్ ॥౧౫॥వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయత్వయాదీర్ఘసమీక్షయా।వృతావయం
గుణైర్హీనాభిక్షుభిశ్శ్లాఘితాముధా॥౧౬॥అథాత్మనోఽనురూపంవైభజస్వపురుషర్షభమ్। యేనత్వ
మాశిషస్సత్యాఇహాముత్రచలప్స్యసే॥౧౭॥చైద్యశాల్వజరాసంధదంతవక్త్రాదయోనృపాః। మమద్వి
షంతివామోరురుక్మీచాపితవాగ్రజః॥౧౮॥ తేషాంవీర్యమదాంధానాందృప్తానాంస్మయనుత్తయే । ఆనీ
తాసిమయాత్వంచతేజోఽపహరతాసతామ్॥౧౯॥ఉదాసీనావయంనూనంనస్త్ర్యపత్యార్థకాముకాః।
ఆత్మలబ్ధ్యాస్మహేపూర్ణాగేహయోర్జ్యోతిరక్రియాః ॥౨౦ ॥శ్రీశుకః॥ఏతావదుక్త్వాభగవానాత్మా
నంవల్లభామివ।మన్యమానామవిశ్లేషాత్తద్దర్పఘ్నఉపారమత్ ॥౨౧॥ ఇతిత్రిలోకాధిపతేస్తదాత్మనఃప్రి
యస్యదేవ్యశ్రుతపూర్వమప్రియమ్ । ఆశ్రుత్యభీతాహృదిజాతవేపథుశ్చింతాందురంతాంరుదతీజగా
మహ॥౨౨॥పదాసుజాతేననఖారుణశ్రియాభువంలిఖంత్యశ్రుభిరంజనాసితైః। ఆసించతీకుంకుమరూషి
తౌస్తనౌతస్థావధోముఖ్యతిదుఃఖరుద్ధవాక్॥౨౩॥తస్యాస్సుదుఃఖభయశోకవినష్టబుద్ధేర్హస్తాచ్ఛ్లథద్వల
యతోవ్యజనంపపాత। దేహశ్చవిక్లబధియస్సహసైవముహ్యన్రంభేవవాతవిహతాప్రవికీర్యకేశాన్ ॥
౨౪॥తందృష్ట్వాభగవాన్కృష్ణఃప్రియాయాఃప్రేమబంధనం। హాస్యప్రౌఢిమజానంత్యాఃకరుణస్సోఽన్వ
కంపత॥౨౫॥పర్యంకాదవరుహ్యాశుతాముత్థాప్యచతుర్భుజః । కేశాన్సమూహ్యతద్వక్త్రంప్రామృజ
త్పద్మపాణినా॥౨౬॥ప్రమృజ్యాశ్రుకలేనేత్రేస్తనౌచోపహతౌశుచా। ఆశ్లిష్యబాహునారాజన్ననన్య
విషయాంసతీం॥౨౭॥సాంత్వయామాససాంత్వజ్ఞఃకృపయాకృపణాంప్రభుః। హాస్యప్రౌఢిభ్రమ
చ్చిత్తామతదర్హాంసతాంగతిః॥౨౮॥శ్రీకృష్ణః ॥ మామావైదర్భ్యసూయేథాజానేత్వాంమత్పరాయ
ణాం।త్వద్వచశ్శ్రోతుకామేనక్ష్వేళ్యాచరితమంగనే॥౨౯॥ ముఖంచప్రేమసంరంభస్ఫురితాధరమీ
క్షితుం। కటాక్షేపారుణాపాంగంసుందరభ్రుకుటీతటం ॥ ౩౦ ॥ అయంహిపరమోలాభోగృహేషుగృ

యాశోకఃఅనుతాపః-తైర్వినష్టాబుద్ధిర్యస్యాస్తస్యాఃశ్లథంతిపతంతివలయానియస్మాత్ -హస్తాత్ - దేహశ్చపపాత-విక్ల
బావివశాధీర్యస్యాః-తస్యాః॥౨౪॥తమితి॥హాస్యప్రౌఢింగాంభీర్యం-అన్వకంపతదయాంకృతవాన్ - ఏతస్యామబలా
యాంపరిహాసమజానంత్యాంకిమర్థంమచ్చతురత్వమితివిరరామేత్యర్థః॥౨౫॥పర్యంకాదితి॥చతుర్భుజఇతిఉత్థాపనాశ్లేష
ణవక్త్రపరిమార్జనాద్యర్థమావిష్కృతచతుర్భుజఇత్యర్థః-సమూహ్యసంబధ్య॥౨౬॥ప్రమృజ్యేతి॥అశ్రుభిఃకలేశోభితేశుచా
శోకాశ్రుభిః॥౨౭॥సాంత్వయామాసేతి॥సాంత్వయామాసఅనునీతవాన్॥౨౮॥మేతి॥మామాంత్వద్వచఃకింనువదిష్యసీ
తిశ్రోతుకామేనశ్రోతుమిచ్ఛతా-క్ష్వేళ్యానర్మణా-ఏవమాచరితముక్తం-నతుతత్త్వతః-హేఅంగనేహేసుందరి॥౨౯॥
ముఖమితి॥ప్రేమసంరంభేణప్రణయకోపేన-స్ఫురితఃకంపితోఽధరోయస్మిన్ తత్ -కటశబ్దేనకటాక్షాః- తైరాక్షేపైరరు
ణావపాంగౌయస్మిన్ తత్ -అతఏవ-సుందరంకుటిలంభ్రుకుటీతటంయస్మిన్ తత్ ॥౩౦॥ ననుకలహేతవకింకౌతుకంసుఖం

వాఽతఆహ॥అయమితి॥నమ్రైర్నర్మభిఃయామః కాలః॥౩౦॥౩౧॥బభాషఇతి॥భగవతస్తస్యైశ్వర్యయుక్తంముఖం- సవ్రీడేనహాసేనరుచిరేణస్నిగ్ధేనచాపాంగేనవీక్షమాణా॥శ్లో॥అసమత్వంభయందుర్గాశ్రయణంప్రబలైఃకలిః। అరాజత్వమవిజ్ఞత్వాలౌకికేహావసాదనం॥నిష్కించనత్వంతస్త్రీణాంధ్యానాదరణీయతా। అనౌచిత్యంనిర్గుణత్వంవృథాశ్లాఘాచభిక్షుభిః॥ఔదాసీన్యమకామత్వంస్వదోషాః షోడశాసతః। అజ్ఞత్వాదీన్సుదర్శిత్వేభ్రష్టా్మ్యరాజ్ఞాంబహూన్గుణాన్॥కృష్ణనర్మోదితాన్భైష్మీన్యషేధత్తద్గుణస్తవైః॥శ్రీధరీయాఇమే॥భగవతఃస్వనిందాపరాణీవయానివాక్యానితానిసర్వోత్కర్షపరతయావ్యాచక్షాణాప్రతిభాషతేష్మ॥ ౩౩॥ తత్రయదుక్తంకస్మాన్నోవవృషేసమానితి-తత్రాసామ్యంసత్యమేవేత్యాహ॥నన్వితి॥ హేఅరవిందలోచన- త్ర్యధీశః త్రయాణాంబ్రహ్మాదీనామపిఅధీశ్వరః నియంతా త్వం-క్వ- క్వచాహంగుణప్రకృతిః త్రిగుణస్వభావా ప్రాకృతగుణమయీ ప్రకృతిర్వా- నమత్వమేవాధీశ్వరీ శ్రీఃసర్వైరుపాస్యత్వాదిత్యాఇఆహ-అజ్ఞైస్సకామైర్గృహీతౌ పాదౌఅంఘ్రీయస్యాస్సా॥౩౪॥ యదుక్తం-రాజభ్యోబిభ్యతస్సముద్రంశరణంగతానితితత్రాహ॥సత్యమితి॥ హేఉరుక్రమేతిభయాభావందర్శయతి-గుణాఃశబ్దాదయఏవ-రాజంత ఇతిరాజానః- తేభ్యోభయాదివేతిఅంతఃహృదయేసముద్రేతద్వదగాధే-విషయాకారైరపరిచ్ఛిన్నఇత్యర్థః- శేతేనిశ్చలతయాప్రకాశతే-ఉపలంభనమాత్రఃచైతన్యఘనఃఆత్మాభవానితి-బలవద్భిఃకృతద్వేషానితియదుక్తం- తదపిసత్యమిత్యాహ-నిత్యమితి-కదింద్రియగణైఃకుత్సితైర్బహిర్ముఖైరింద్రియగణైఃవృత్త్యభిప్రాయేణబహువచనం - కుత్సితఇంద్రియగ

హమేధినామ్।యన్నర్మైర్ణీయతేయామః ప్రియయాభీరుభామిని॥౩౦ ॥ శ్రీశుకః॥సైవంభగవతా రాజన్వైదర్భీపరిసాంత్వితా।జ్ఞాత్వాతత్పరిహాసోక్తింప్రియత్యాగభయంజహౌ॥౩౧॥బభాషఋషభంపుంసాంవీక్షంతీభగవన్ముఖం।సవ్రీడహాసరుచిరస్నిగ్ధాపాంగేనభారత॥(రుక్మిణీచారుసర్వాంగీసాక్షాచ్ఛ్రీరనపాయినీ)॥౩౩॥రుక్మిణీ॥ నన్వేవమేతదరవిందవిలోచనాహయద్వైభవాన్నభవతస్సదృశీవిభూమ్నః।క్వస్వేమహిమ్న్యభిరతోభగవాంస్త్ర్యధీశః క్వాహంగుణప్రకృతిరజ్ఞగృహీతపాదా॥౩౪॥ సత్యంభయాదివగుణేభ్యఉరుక్రమాంతశ్శేతేసముద్రఉపలంభనమాత్రఆత్మా। నిత్యంకదింద్రియగణైఃకృతవిగ్రహస్త్వంత్వత్సేవకైర్నృపపదంవిధుతంతమోంధం॥ ౩౫॥ త్వత్పాదపద్మమకరందజుషాంమునీనాంవర్త్మాస్ఫుటంనృపశుభిర్నను దుర్విభావ్యం। యస్మాదలౌకికమివేహితమీశ్వరస్యభూమన్స్తవేహితమథోఅనుయేభవంతం॥౩౬॥ నిష్కించనోననుభవాన్నయతోఽస్తికించిద్యస్మైబలింబలిభుజోపిహరంత్యజాద్యాః। నత్వావిదంత్యసుతృపోంతకమాఢ్యతాంధాః ప్రేష్ఠోభవాన్బలిభుజామపితేపితుభ్యం॥ ౩౭॥త్వంవైసమస్తపురుషార్థమయఃఫలాత్మాయద్వాంఛయాసుమతయోవిసృజంతికృత్స్నమ్। తేషాం

నో యేషామితివా-తైస్త్వంనిత్యంకృతవిగ్రహః తేషుతవాప్రతీతేః- యదుక్తంత్యక్తనృపాసనానితితద్యుక్తమేవేత్యాహ-త్వత్సేవకైరితి-నృపాణాంపదమాసనం-అంధంగాఢంతమఏవతత్- అవివేకబహుళత్వాత్ త్వత్సేవకైరేవత్యక్తంకింపునర్వక్తవ్యంత్వయాత్యక్తమితి॥ ౩౫ ॥ అస్పష్టవర్త్మనాంపుంసామలోకపథమీయుషామితియదుక్తంతదపితథైవేత్యాహ॥త్వత్పాదేతి॥నృపశుభిఃనరాకారైఃపశుభిః-కింపునర్వక్తవ్యంతవవర్త్మాస్ఫుటమితి-కించ- యస్మాత్ యేభవంతమనువర్తంతేతేషామపిఈహితంఅలౌకికమేవ-అథోఅతఃకిమువక్తవ్యంతవేశ్వరస్యేహితంఅలౌకికమితి-ఆస్థితాఃపదవీంసుభ్రుప్రాయస్సీదంతియోషితఇత్యస్యపరిహారంవక్ష్యతి-యద్వాంఛయేతిపంచమశ్లోకేన॥౩౬॥ నిష్కించనావయంశశ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః-తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాంభజంతిసుమధ్యమఇత్యేతచ్ఛ్లోకోక్తందోషత్రయంపరిహరతి॥నిష్కించనఇతి॥ దరిద్రతాలక్షణంనిష్కించనత్వంతుతవనఘటతఇత్యాహ-యస్మాదితి - అన్యతోబలిభుజఃపూజ్యాఅపిబ్రహ్మాదయోయస్మైభవతేబలింహరంతి-తస్యసర్వేశ్వరస్యభవతోదరిద్రతానఘటతఇత్యర్థః- నిష్కించనజనప్రియాఇత్యత్రతత్పురుషేణబహువ్రీహిణావానిందాస్యాదితిస్వయముభయథాస్తౌతి - ప్రేష్ఠోభవానితి- బలిభుజాంబ్రహ్మాదీనాంలోకేశ్వరాణాంత్వంప్రేష్ఠః- తేపి- తుభ్యంతవేతి-తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాంభజంతీత్యస్యోత్తరంనత్వావిదంతీతి-ఆఢ్యతయాఅంధాః- త్వాత్వాం - అంతకంనవిదంతీతి - అతస్తేఅసుతృపఃఅసూనేవతర్పయంతి-నత్వాంభజంతీత్యర్థః॥౩౭॥ బలిభుజామపిభవాన్ప్రేష్ఠఇత్యత్రహేతుంవదంతీయయోరాత్మసమంవిత్తమిత్యనేనోక్తమనౌచిత్యంపరిహరతి॥త్వమితి॥ఫలాత్మాపరమానందస్వరూపః॥శ్రు॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాముప

వజీవంతీతి శ్రుతేః-సమాజః సేవ్యసేవకభావలక్షణసంబంధః-నతుపుంసః స్త్రియాశ్చ- మిథోరతయోః అతఏవతత్కృత
సుఖదుఃఖినోస్తదాకులయోరిత్యర్థః॥౩౮॥ భిక్షుభిః శ్లాఘితాముధేత్యస్యపరిహారః॥ త్వమితి॥ భిక్షుపదవ్యాఖ్యానంన్య
స్తదండైర్మునిభిరితిముధేత్యస్యపరిహారః ఆత్మేతియదర్థేసర్వంప్రియంభవతితస్య జగతామాత్మనస్తవరణం నవృథేత్య
ర్థః-కించ-ఆత్మదఇతి-వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయత్వయాదీర్ఘసమీక్షయేతిస్వస్మిన్నుక్తదోషద్వయంపరిహరతి-ఇతీతి-
ఇతిజ్ఞాత్వైవమేమయావృతోసీత్యజ్ఞానపరిహారః- హిత్వేత్యాదీర్ఘసమీక్షస్యపరిహారః భవతోభ్రువస్సకాశాదుదీరి
తోయఃకాలఃతస్యవేగః తేనధ్వస్తా ఆశిషోయేషాంతాన్ బ్రహ్మాదీనపివిహాయకుతోన్యేవరాకాఇతిభావః॥౩౯॥ ......*
స్యాజ్ఞానంపరిహృత్యపురుషాంతరగుణవర్ణనప్రదీప్తకోపసంరంభేతస్మిన్నేవాజ్ఞానమాపాదయతి॥ జాడ్యమితి ॥ సిం
హోయథాపశూన్విద్రావ్యస్వబలింహరతి - తథాశార్ఙ్గధనుర్నినదేనైవజరాసంధాదీన్విద్రావ్యమాంస్వభా
గంశ్రియంయస్త్వంహృతవానసితస్యతవరాజభ్యోభయాదుదధింప్రపన్నఇతియద్వచోభాషణం-తజ్జాడ్యంమాంద్యం
నఘటతఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ యచ్చాస్ఫుటవర్త్మనామిత్యాదినార్థాత్త్వాంభజంతస్సీదంతీత్యవసాదనంత్రమావహత్వ
ముక్తంతదపిమందమేవేత్యాహ॥ యద్వాంఛయేతి ॥ యస్యతవభజనవాంఛయానృపోత్తమాః అంగోవేనస్యపితా-వై
న్యఃపృథుః-జాయంతఃభరతః- నాహుషోయయాతిః-గయశ్చాదిర్యేషాంతే-యే-తేతవ- అనుపదవీంమార్గం-ఆస్థితాః
ఆశ్రితాః తేకింసీదంతినసీదంత్యేవ- అపితుత్వత్పదంప్రాప్తాఇత్యర్థః - ఏవంచకోపావేశేనఅవసాదనస్యపరిహారాద

విభోసముదితోభవతస్సమాజఃపుంసస్త్రియాశ్చరతయోస్సుఖదుఃఖినోర్న ॥౩౮॥ త్వంన్యస్తదండ
మునిభిర్గదితానుభావఆత్మాత్మదశ్చజగతామితిమేవృతోసి।హిత్వాభవద్భ్రువఉదీరితకాలవేగధ్వస్తాశి
షోబ్జభవనాకపతీన్కుతోన్యే॥౩౯॥జాడ్యంవచస్తవగదాగ్రజయశ్చభూపాన్విద్రావ్యశార్ఙ్గనినదేనజ
హర్థమాంత్వం। సింహోయథాస్వబలిమీశపశూన్స్వభాగంతేభ్యోభయాద్యదుదధింశరణంప్రప
న్నః॥౪౦॥ యద్వాంఛయానృపశిఖామణయోంగవైన్యజాయంతనాహుషగయాదయఐకపత్యం । రా
జ్యంవిసృజ్యవివిశుర్వనమంబుజాక్షసీదంతితేనుపదవీంతఇహాస్థితాఃకిం॥౪౧॥కాన్యంశ్రయేతతవపాదస
రోజగంధమాఘ్రాయసన్ముఖరితంజనతాపవర్గం।లక్ష్మ్యాలయంత్వవిగణయ్యగుణాలయస్యమర్త్యాస
దోరుభయమర్థవివిక్తదృష్టిః॥౪౨॥తంత్వానురూపమభజంజగతామధీశమాత్మానమత్రచపరత్రచకా
మపూరం।స్యాన్మేతవాంఘ్రిరరణంస్సృతిభిర్భ్రమంత్యాయోవైభజంతముపయాత్యనృతాపవర్గః॥౪౩॥
తస్యాస్స్యురచ్యుతనృపాభవతోపదిష్టాస్స్త్రీణాంగృహేషుఖరగోశ్వబిడాలభృత్యాః। యత్కర్ణమూ
లమరికర్శనోపయాయాద్యుష్మత్కథామృడవిరించసభాసుగీతా॥౪౪॥ త్వక్శ్మశ్రురోమనఖకేశపినద్ధ
మంతర్మాంసాస్థిరక్తకృమివిట్కఫపిత్తవాతం।జీవచ్ఛవంభజతికాంతమతిర్విమూఢాయాతేపదాబ్జమక

స్ఫుటవర్త్మనామిత్యేతదానంతర్యంవిహాయాతోత్రితర్కః ॥ ౪౧ ॥ యచ్చోక్తంఅథాత్మనోనురూపమితితత్రాహ -
శ్లోకద్వయేన॥ కేతి॥ గుణానామాలయస్యతవపాదసరోజగంధంజనతాయాఅపవర్గంమోక్షరూపం - లక్ష్మ్యాఆలయం
సత్సేవ్యం-సద్భిర్ముఖరితంవర్ణితమాఘ్రాయ-తమవిగణయ్యమర్త్యానాంమరణధర్మకంసదాఉరుభయం యస్యతమ
న్యం-కాస్త్రీశ్రయేతసేవేత - అర్థేవివిక్తాదృష్టిర్యస్యాస్సా-గుణాలయస్యేత్యనేనగుణైర్హీనాఇతియదుక్తం తదపా
స్తం॥౪౨॥అతస్త్వామేవఅహమభజమిత్యాహ॥ తమితి॥ ప్రార్థయతేస్యాదితి- అరణంశరణం- సృతిభిఃదేవతిర్యగాదిజ
న్మభిః-శ్రుతిభిరితిపాఠాంతరేత్వర్థవాదబహుళకర్మశ్రవణైరిత్యర్థః-కథంభూతస్యతవ-యస్త్వం- అనృతస్యాసం
సారస్యఅపవర్గోనాశోయస్మాత్సః-భజంతముపయాతిఆత్మసాత్కరోతితస్యతవాంఘ్రిరితి-భీతస్యహిశరణమేవ- అను
రూపంభజనయోగ్యం-అతస్త్వామభజమిత్యర్థః॥ ౪౩॥ యేచోక్తారాజ్ఞాంబహవోగుణాఃరాజపుత్ర్యప్సితాభూపై
ర్లోకపాలవిభూతిభిరిత్యాదినాతత్రసేవ్యానాంసశాపంసాంగులిభంగంచాహద్వాభ్యాం॥ తస్యాఇతి॥ ఖరాఇవకేవలంబా
రవాహాః-గావోబలీవర్దాఇవనిత్యంవ్యాపారక్లిష్టాః-శ్వానఇవావమతాః-బిడాలాఇవకృపణాః-హింస్రాశ్చ-భృత్యా
ఇవకింకరాః-నృపాస్తస్యాఃదుర్భగాయాః-పతయస్స్యుః-యస్యాఃకర్ణపథంత్వత్కథానప్రాప్నుయాదితి॥౪౪॥ తథా
హి।త్వగితి॥ తేపదాబ్జమకరందమజిఘ్రతీసతీయాస్త్రీవిమూఢాసా- కాంతోయమితిమతిర్యస్యాస్సాకాంతమతిః - జీవ
చ్ఛవంభజతి-త్వగాదిభిఃబహిఃపినద్ధంఛన్నం - అంతర్మాంసాదిమయమితి ॥ ౪౫ ॥ యదుక్తముదాసీనావయమిత్యాది

తత్ప్రహ ॥ అస్త్వితి ॥ యద్యపి త్వం నిరపేక్షస్తథాపి మమ తే చరణానురాగోస్తు- మయి చ అనతిరిక్తా అనతిశయవతీ దృష్టిర్యస్య తస్య తే- ఆత్మన్ ఆత్మన్యేవ- రతస్య తర్హి తవ తేన కో లాభః- త్వచ్చరణానురాగ ఏవ మహాలాభః - కించ యర్హి- అస్య విశ్వస్య వృద్ధయే- ఉపాత్తరజసః అతిమాత్రో ప్రౌఢ ఔత్కట్యం యేన- స తథాభూతస్సన్- మాం సమీక్షసే - ఉహ వాక్షే హహ న్తే- తదేవ నః పరమానుకంపా అత్యనుగ్రహ ఇతి ॥౪౬॥ తదేవం తదుక్తం సర్వం ప్రతివ్యాఖ్యాయ ప్రసన్నచిత్తా మంత్రముఖదిశంత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ అథాత్మనోనురూపమిత్యాది తే వచః అళీకం మిథ్యేతి నైవ మన్యే- యతో లోకే కన్యాయా ఏవ క్వచిద్రతిర్భవతి- యథా కాశీరాజకన్యానాం అంబాంబాల్యంబికానాం తిసృణాం మధ్యే అంబాయాః కన్యాయా ఏవ సాల్వే రతిర్జాతా తద్వత్ ॥౪౭॥ వ్యూఢాయా ఇతి ॥ వ్యూఢాయాః పరిణీతాయా అపీతి - ఉభయస్మాదిహపరలోకద్వయాత్ చ్యుతో భ్రష్ట ఇతి ॥౪౮॥ సాధ్వీతి ॥ ప్రలంభితా ఉపహసితాసి- అన్వాత్థ అన్వాఖ్యాతవతీ ॥౪౯॥ యానితి ॥ మయి ఏకాంతభక్తాయాస్తే కామాస్సంత్యేవ- అకామాయ కామనివృత్తయే మోక్షపర్యవసాయిన ఇత్యర్థః ॥౫౦॥ అనువాదేన వరాన్ దత్వా తామభినందతి ॥ ఉపలబ్ధమితి ॥ యద్యస్మాత్ మయి వర్తమానా ధీః అన్యాపకర్షితా నాన్యవిషయా జాతా ॥౫౧॥ ఏకాంతభక్తిమభినంద్య తామేవ దృఢీకర్తుం సకామాన్ భక్తాన్ నిందతి ॥ య ఇతి ॥ దాంపత్యే దంపత్యుపభోగసుఖార్థం ॥౫౨॥ మాయామోహితత్వమేవోపపాదయతి ॥ మామితి ॥ అపవర్గేణ సహ సంపదో యస్మిన్ తం మాం- ప్రాప్య ప్రసాద్య - యే కేవలం సంపదప

రం దమజిఘ్రతీ సా ॥౪౫॥ అస్త్వంబుజాక్ష మమ తే చరణానురాగ ఆత్మన్ రతస్య మయి చానతిరిక్తదృష్టేః ।
యర్హ్యస్య వృద్ధయ ఉపాత్తరజోతిమాత్రో మామీక్షసే తదు హ నః పరమానుకంపా ॥౪౬॥ నైవాళీకమహం మన్యే వచస్తే మధుసూదన । అంబాయా ఇవ హి ప్రాయః కన్యాయాస్స్యాద్రతిః క్వచిత్ ॥౪౭॥ వ్యూఢాయాశ్చాపి పుంశ్చల్యా మనోభ్యేతి నవం నవం । బుధోసతీం న బిభృయాత్తాం బిభ్రదుభయచ్యుతః ॥౪౮॥
శ్రీభగవాన్ ॥ సాధ్వ్యేతచ్ఛ్రోతుకామైస్త్వం రాజపుత్రి ప్రలంభితా । మయోదితం యదన్వాత్థ తత్సర్వం సత్యమేవ హి ॥౪౯॥ యాన్ యాన్ కామయసే కామాన్ మయ్యకామాయ మానిని । సంతి హ్యేకాంతభక్తాయాస్తవ కల్యాణి నిత్యదా ॥౫౦॥ ఉపలబ్ధం పతిప్రేమ పాతివ్రత్యం చ తేనఘే । యద్వాక్యైశ్చాల్యమానాయా న ధీర్మయ్యపకర్షితా ॥౫౧॥ యే మాం భజంతి దాంపత్యే తపసా వ్రతచర్యయా । కామాత్మానోపవర్గేశం మోహితా మమ మాయయా ॥౫౨॥ మాం ప్రాప్య మానిన్యపవర్గసంపదం వాంఛంతి యే సంపద ఏవ తత్పతిం । తే మందభాగ్యా నిరయేపి యే నృణాం మాత్రాత్మకత్వాన్నిరయస్సుసంగమః ॥౫౩॥ దిష్ట్యా గృహేశ్వర్యసకృన్మయి త్వయా కృతానువృత్తిర్భవమోచనీ ఖలైః । సుదుష్కరాసౌ సుతరాం దురాశిషో హ్యసుంభరాయా నికృతిం జుషః స్త్రియః ॥౫౪॥ న త్వాదృశీం ప్రణయినీం గృహిణీం గృహేషు పశ్యామి మానిని యయా స్వవివాహకాలే । ప్రాప్తాన్నృపాన్ విగణయ్య రహోహరో మే ప్రస్థాపితో ద్విజ ఉపశ్రుతసత్కథస్య ॥౫౫॥ భ్రాతుర్విరూపకరణం యుధి నిర్జితస్య ప్రోద్వాహపర్వణి చ తద్వధమక్షగోష్ఠ్యాం । దుఃఖం సముత్థమసహోస్మదయోగభీత్యా నైవాబ్రవీః కిమపి తేన వయం జితాస్తే ॥౫౬॥ దూతస్త్వయాత్మలభనే

వ విషయాన్ వాంఛంతి - న తు మాం తత్పతిం తాసాం సంపదామపి యోహమేవ పతిః తం - యే విషయాః నిరయేపి నికృష్టయోనావపి స్యుః తాన్- కించ- తేషాం మాత్రాత్మకత్వాత్ విషయాత్మకత్వాత్ - నిరయః సుసంగమః శోభనసంగమ ఏవ స్యాత్ అతో మందభాగ్యా ఇత్యర్థః ॥౫౩॥ దిష్ట్యేతి ॥ తస్మాత్ గృహేశ్వరి- త్వయా మయి భవమోచనీ సా మా అనువృత్తిః కృతా- ఏతద్దిష్ట్యా భద్రం కథంభూతా- ఖలైః సుదుష్కరా- దురాశిషో దురభిప్రాయాయాః- అతఏవ అసుంభరాయాః ప్రాణతర్పణపరాయాః- నికృతిం జుషో వంచనపరాయాః స్త్రియాః సుతరామసావనువృత్తిస్సుదుష్కరేతి ॥౫౪॥ కించ సంతి నిష్కామాః ప్రేష్ఠైవ మయ్యనువర్తమానా బహ్వ్యః - కింతు త్వయా సదృశీం కామపి క్వాపి న పశ్యామీతి తస్యాః భక్తిం బహుమానేనాభినందతి త్రిభిః ॥ నేతి ॥ ఉపశ్రుతాః సత్యః కథా యస్య మే ॥౫౫॥ భ్రాతురితి ॥ ప్రోద్వాహపర్వణి అనిరుద్ధవివాహే - అక్షగోష్ఠ్యాం ద్యూతసభాయాం- తస్య భ్రాతుర్వధం తస్మిన్ కాలే కాలాంతరే- తదనుస్మరణతః పునః పునః సముత్థం దుఃఖం- అస్మాభిరయోగో వియోగః తద్భీత్యా- అసహః సోఢవత్యసి- అనేనైవానిరుద్ధవివాహానంతర్యమస్య జ్ఞాతవ్యం ॥౫౬॥ అపి చ ॥ దూత ఇతి ॥ ఆత్మలభనే మత్ప్రాప్త్యర్థం- మయి చిరాయతి శోభావిని వివాహే ఆగంతవ్యమితి కృత్వా తే సమయే కథంచిదప్రాప్తవతి సతి- ఏతద్విశ్వం శూన్యం మత్వా ఇదం తు నాన్యయోగ్యం అంగం జిహాసేత్యుక్తమిచ్ఛామీత్యేవం దూతః ప్రస్థాపితః

తథాప్యుక్తంత్వయా॥శ్లో॥ యద్యంబుజాక్షనలభేయభవత్ప్రసాదంజహ్యామసూన్వ్రతకృశాన్శతజన్మభిస్స్యాదితి-యద్వా-అజిహాసఇతిఖేదఃగ్యుక్తస్తస్యైవచ్ఛ ఇత్యర్థః-తతఃతత్త్వకమల్పత్వాద్యేవతిష్ఠేతనతత్ప్రీతికర్తుంశక్యమిత్యర్థః-కింతు-కేవలంవయంత్వాంప్రతినందయామః హర్షయామ ఇతి ॥౫౭॥ఏవమితి॥ సౌరతసల్లాపైఃసురతనర్మగోష్ఠీభిః॥౫౮॥*****

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఏకషష్టితమేశౌరేఃపుత్రపౌత్రాదిసంతతిః।అనిరుద్ధవివాహేచరుక్మిణోరామతోవధః॥అష్టాధికశతద్వ్యష్టసహస్రస్త్రీసముద్భవాన్।కోటిశఃపుత్రపౌత్రాదీన్హరిదారైరయోజయత్॥తదేతద్వక్తుమాహ॥ఏకైకశఇతి ॥ కృష్ణస్య బలాభార్యాః సర్వాయా-ఆత్మనిసంపత్ తయా-పితుస్సకాశాదనవమాన్ అన్యూనాన్॥౧॥గృహాదితి॥ న్యమంసత- ప్రేష్ఠంఅచ్యుతస్యప్రియతమంప్రత్యేకంస్వంస్వమేవమేనిరే-నతస్యతత్త్వమాత్మారామత్వంవిదంతితాః॥౨॥ఆత్మారామత్వం వ్యనక్తిద్వయేన॥చార్వితి॥చార్వబ్జకోశవద్వదనంచ-ఆయతానిబాహూనేత్రాణిచ-ప్రేమ్ణాహాసరసేనవీక్షితానిచ- వల్గు జల్పాశ్చ-భగవతఏతైస్సమ్మోహితాఃవనితాఃస్వైస్వైర్విభ్రమైః-తస్యమనోపిజేతుంహర్తుం-నసమశకన్

సువిభక్తమంత్రఃప్రస్థాపితోమయిచిరాయతిశూన్యమేతత్।మత్వాజిహాసఇదమంగమనన్యయోగ్యం
తిష్ఠేతతత్త్వయివయంప్రతినందయామః॥౫౭॥శ్రీశుకః॥ఏవంసౌరతసల్లాపైర్భగవాన్దేవకీసుతః। స్వ
రతోరమయారేమేనరలోకంవిడంబయన్॥౫౮॥అథాన్యాసామపివిభుర్గృహేషుగృహవానివ। ఆస్థితో
గృహమేధీయాన్ధర్మాన్లోకగురుర్హరిః॥౫౯॥ ********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షష్టితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఏకైకశస్తాఃకృష్ణస్యపుత్రాన్దశదశాబలాః।అజీజనన్ననవమాన్పితుస్సర్వాత్మసంపదా॥౧॥గృహాదనపగంవీక్ష్యరాజపుత్ర్యోచ్యుతంస్థితం।స్వంస్వంన్యమంసతప్రేష్ఠంనతత్తత్త్వవిదస్స్త్రియః॥౨॥
చార్వబ్జకోశవదనాయతబాహునేత్రసప్రేమహాసరసవీక్షితవల్గుజల్పైః। సమ్మోహితాభగవతోనమనోపిజేతుంస్వైస్వైర్విభ్రమైస్సమశకన్వనితావిభూమ్నః ॥౩॥ స్మాయావలోకలవదర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః।పత్న్యస్తుషోడశసహస్రమనంగబాణైర్యస్యేంద్రియంవిమథితుంకరణైర్నశేకుః॥౪॥ఇత్థంరమాపతిమవాప్యపతింస్త్రియస్తాబ్రహ్మాదయోపినవిదుఃపదవీంయదీయాం।భేజుర్ముదావిరతమేధితయానురాగహాసావలోకనవసంగమలాలసాద్యమ్॥౫॥ప్రత్యుద్గమాసనవరార్హణపాదశౌచతాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః।కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతాఅపివిభోర్విదధుస్స్మదాస్యం॥౬॥ యాస్సర్దితంస్వభవనేష్వధిరూఢభావైర్లజ్జైకధామరజసాప్లుతవీక్షణేన।ఐతుస్స్మతాఅపిపతింనచతాఃకటాక్షైఃస్థూణాంతరేణనవసంగమలజ్జయైతుః॥౭॥రామాగృహే విహరతఃపురతఃకరాభ్యాంబద్ధ్వాతుతాస్స్వదయితస్యముదాహసంత్యః। గోత్రాంతరాణ్యభిదధుర్ననుపూరుషస్యశ్లేషాపహాన్యపితదంగజభంగభీతాః॥౮॥ తాసాంయాదశపుత్రాణాంకృష్ణస్త్రీణాంపురోదితాః।అష్టౌమహిష్యస్తత్పుత్రాన్ప్రద్యుమ్నాదీన్గృణామితే॥౯॥ చారుదేష్ణస్సుదేష్ణశ్చచారుదేహశ్చవీర్యవాన్।సుచారుశ్చారుగుప్తశ్చభద్రచారుస్తథాపరః॥౧౦॥ చారుభద్రోపిచారుశ్చచారుశ్చదశమోహ

శక్తానబభూవుః-పితూనస్సుఃపరిపూర్ణస్య॥౩॥ తాసాంవిభ్రమాన్వర్ణయన్ఏతద్వివృణోతి॥స్మాయేతి॥ స్మాయోగూఢహాసః-తద్యుక్తఃఅవలోకః-తస్యలవఃకటాక్షః - తేనదర్శితఃసూచితోభావోభిప్రాయః - తేనహారిమనోహరంభ్రూమండలం-యద్భ్రూమండలంతేనప్రహితాఃప్రస్థాపితాః-యేసౌరతమంత్రాః-తేషుశౌండైఃప్రగల్భైః-అనంగస్యబాణైఃశరైః-అన్యైశ్చకరణైఃకామశాస్త్రప్రసిద్ధైః - యస్యేంద్రియంమనోవిమథితుంక్షోభయితుం - షోడశసహస్రమపిపత్న్యోనశేకురితి॥౪॥ఇత్థమితి॥అనురాగేణహాసోవలోకశ్చ-నవసంగమేలాలసమౌత్సుక్యంచ - తేఆద్యాయస్యవిభ్రమకదంబస్య-తంభేజుఃఅనురాగహాసావలోకనవసంగమలాలసాద్-యంభేజుఃతస్యమనోపిజేతుంనశేకురితివా॥౫॥కింతు॥ప్రత్యుద్గమేతి॥ప్రత్యుద్గమనాదిభిర్విభోస్తస్యదాస్యంనిత్యంవిదధురితిప్రౌఢభావేపినవసంగమాద్యభిధానం- ఆగతసారత్వేనౌత్సుక్యేనచతథాప్రతీతేః తేషామేతచ్ఛ్లోకానాంప్రస్థానాంతరేపునఃపునరావృత్తిరతిసౌందర్యాత్ ॥౬॥౭॥౮॥ ప్రాసంగికముక్త్వాప్రస్తుతమాహ॥తాసామితి॥ దశదశపుత్రాయాసాంతాసాంమధ్యేఅష్టౌమహిష్యోయాఃప్రాగు

స్తాః-తత్పుత్రానితి॥౯॥౧౪॥భానురితి॥శ్రీమానితివసోఃకృతేవా విశేషణం॥౧౫॥శ్రుతఇతి॥భద్రో నామఏకలఃఏకఃసో
మకః-అవరఃకనీయాన్-ఏతేకాళింద్యాస్సుతా ఇతి॥౧౬॥ప్రఘోషఇతి॥మాద్ర్యాఃలక్ష్మణాయాః॥౧౭॥వృకఇతి॥సుధీర్ఘ
శమఃఏతేమిత్రవిందాత్మజాః॥౧౮॥సంగ్రామజిదితి॥ సంగ్రామజిత్ప్రముఖాస్సత్యకాంతాః భద్రాప్రియాః సుతాః శై
బ్యానామాపి సైవ॥౧౯॥దీప్తిమానితి॥రోహిణ్యాస్సుతానాముక్తిరన్యాసాముపలక్షణార్థం॥ ౨౦॥౨౧ ॥ ఏతేషామితి॥అ
న్యేషామపి శ్రీకృష్ణపుత్రాణాం శతసంఖ్యాః స్త్రీషు పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ కోటిశో బభూవుః - తత్ర హేతుత్వేన శ్రీ
కృష్ణపత్నీనాం బాహుళ్యమనుస్మారయతి-మాతరఃకృష్ణజాతానామితిచశబ్దేనఅధికాశ్చేత్యుక్తం॥౨౨॥కథమితి ॥ యఃకృ
ష్ణంహంతుంరంధ్రం ప్రతీక్షతే సకథంపౌత్రాదాదితి॥౨౩॥ఏతదితి॥నైవాహికం వివాహనిమిత్తం॥ ౨౪ ॥ నను రుక్మిణో భి

రేః। ప్రద్యుమ్నప్రముఖా జాతా రుక్మిణ్యానవమాః పితుః॥౧౧॥ భానుస్సుభానుస్స్వర్భానుః ప్రభానుర్భా
నుమాంస్తథా। చంద్రభానుర్బృహద్భానురతిభానుస్తథాష్టమః॥౧౨॥ శ్రీభానుః ప్రతిభానుశ్చ సత్యా
భామాత్మజా దశ।సాంబస్సుమిత్రఃపురుజిచ్ఛతజిచ్చసహస్రజిత్ ॥౧౩॥విజయశ్చిత్రకేతుశ్చ వసుమాన్
ద్రవిడఃక్రతుః।జాంబవత్యాస్సుతా హ్యేతే సాంబాద్యాః పితృసంమతాః॥౧౪॥ భానుశ్చంద్రోఽశ్వసేన
శ్చిత్రగుర్వేగవాన్వృషః। ఆమశ్శంకుర్వసుశ్శ్రీమాన్కృతిర్నాగ్నజితేస్సుతాః॥౧౫॥ శ్రుతః కవిర్వృ
షోవీరస్సుబాహుర్భద్రఏకలః।శాంతిర్దర్శఃపూర్ణమాసఃకాళింద్యాస్సోమకోఽవరః॥ ౧౬ ॥ ప్రఘోషో
గాత్రవాన్సింహోబలఃప్రబలఊర్ధ్వగః।మాద్ర్యాస్సుతామహాశక్తిస్సహ ఓజోఽపరాజితః॥౧౭॥
వృకోహర్షోఽనిలోగృధ్రోవర్ధనోఽన్నాదఏవచ। మహాశఃపావనోవహ్నిర్మిత్రవిందాత్మజాస్సుధీః॥
౧౮॥సంగ్రామజిద్బృహత్సేనశ్శూరఃప్రహరణోఽరిజిత్ । యజ్ఞస్సుభద్రోభద్రాయా వామ ఆయుశ్చ
సత్యకః॥౧౯॥దీప్తిమాంస్తామ్రతప్తాద్యా రోహిణ్యాస్తనయాహరేః॥౨౦॥ప్రద్యుమ్నస్యానిరుద్ధోఽభూ
ద్రుక్మవత్యాం మహాబలః।పుత్ర్యాంతు రుక్మిణో రాజన్నామ్నా భోజకటే పురే॥ ౨౧॥ ఏతేషాం పుత్ర
పౌత్రాశ్చ బభూవుః కోటిశో నృప।మాతరః కృష్ణజాతానాం సహస్రాణి చ షోడశ॥౨౨॥ రాజా॥ కథం రు
క్మ్యరిపుత్రాయ ప్రాదాద్దుహితరం యుధి। కృష్ణేన పరిభూతస్తం హంతుం రంధ్రం ప్రతీక్షతే॥౨౩॥
ఏతదాఖ్యాహి మే విద్వన్ ద్విషోర్వైవాహికం మిథః॥౨౪॥అనాగతమతీతం చ వర్తమానమతీంద్రియం।వి
ప్రకృష్టం వ్యవహితం సమ్యక్పశ్యంతి యోగినః॥౨౫॥ శ్రీశుకః॥యద్యప్యనుస్మరన్వైరం రుక్మీ కృష్ణావమా
నితః।వ్యతరద్భాగినేయాయ సుతాం కుర్వన్స్వసుః ప్రియం॥౨౬॥ వృతస్స్వయంవరే సాక్షాదనంగోఽంగ

—*అనిరుద్ధవివాహే శ్రీబలరామకృతరుక్మివధాదికథాప్రారంభస్సుట్టః.*—

యుతస్తయా।రాజ్ఞస్సమేతాన్నిర్జిత్య జహారైకరథో యుధి॥ ౨౭॥ రుక్మిణ్యాస్తనయాం రాజన్ కృతవ
ర్మసుతో బలీ।ఉపయేమే విశాలాక్షః కన్యాం చారుమతీం కిల॥ ౨౮॥ దౌహిత్రాయానిరుద్ధాయ పౌత్రీం రు
క్మ్యదదాద్ధరేః।రోచనాం బద్ధవైరోఽపి స్వసుః ప్రియచికీర్షయా॥ జానన్నధర్మం తద్యౌనం స్నేహపాశాను
బంధనః॥౨౯॥తస్మిన్నభ్యుదయే రాజన్ రుక్మిణీ రామకేశవౌ। పురం భోజకటం జగ్ముస్సాంబ ప్రద్యుమ్నకా
దయః॥౩౦॥తస్మిన్నివృత్త ఉద్వాహే కాళింగప్రముఖా నృపాః।దృప్తాస్తే రుక్మిణం ప్రోచుర్బలమక్షైర్వి
నిర్జయ॥౩౧॥అనక్షజ్ఞో హ్యయం రాజన్నపి తద్వ్యసనం మహత్। ఇత్యుక్తో బలమాహూయ తేనాక్షైరు
క్మ్యదీవ్యత॥౩౨॥శతం సహస్రమయుతం రామస్తత్రాదదే పణం। తం తు రుక్మ్యజయత్తత్ర కాళింగః

ప్రాయం కథం జానీమ ఇతి చేత్తత్రాహ॥అనాగతమితి ॥ అతీంద్రియం అస్మదింద్రియాగోచరం- విప్రకృష్టం దూరస్థం-
వ్యవహితం కుడ్యాద్యంతరితం-అతోఽత్తరం స్వయంవరే రుక్మవత్యా వృతస్సన్ రాజ్ఞో నిర్జిత్య జహారేతి॥౨౫॥యదీతి॥ య
ద్యపి కృష్ణావమానితః-తథాపి వైరమనుస్మరన్నపి వ్యతరత్ అదాత్ అన్వమోదతేత్యర్థః॥౨౬॥౨౭॥సర్వాసామప్యే
కా కన్యా తత్సర్వవివాహోపలక్షణార్థం జ్యేష్ఠకన్యావివాహమాహ॥రుక్మిణ్యా ఇతి॥౨౮॥దౌహిత్రాయేతి॥ యౌనం
వివాహః తద్యౌనం అధర్మం జానన్నితి॥ శ్లో ॥ ద్విషదన్నం న భోక్తవ్యం ద్విషంతం నైవ భోజయేదిత్యాదిశ్లోకవిచారాత్ ॥
శ్లో ॥అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మ్యమప్యాచరేన్న త్వితి నిషేధాచ్చేత్యర్థః॥౨౯॥ లోకవిరుద్ధాచరణఫలం వక్తుమాహ॥
తస్మిన్నితి॥౩౦॥౩౧॥అనక్షజ్ఞ ఇతి॥అదీవ్యత అదీవ్యత్ క్రీడితవాన్॥౩౨॥౩౩॥ తత ఇతి॥ నిష్కాణాం లక్షం గ్లహం పణం కృత

వాన్-కైతవం కపటం॥౩౪॥ మన్యునేతి॥ న్యర్బుదం దశకోటీః-గ్లహం పణం యుధితో రామ ఆదదే॥౩౫॥ తమితి॥ ఛలమాశ్రితో రుక్మీ మయా జితమిత్యాహ॥ ౩౬॥౩౯॥ రుక్మిణేతి॥ నృణాం సంసది శోభనసభాయాం నృపసంసదీతి పాఠాంతరం॥౪౦॥౪౩॥ తత ఇతి॥ సూర్యయా నవోఢయా-సిద్ధాః అఖిలాః అర్థాః అభ్యుదయాః శత్రువధాదయో యేషాం తే॥౪౪॥ *********

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకషష్టితమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్విషష్టితమే ప్రోక్తం అనిరుద్ధస్య రోధనం। కన్యయా రమమాణస్య బాణేన బహుబాహునా॥౧॥ భగవానితి॥ పురా

ప్రాహసద్బలం॥ దంతాన్ సందర్శయన్నుచ్చైర్నామృష్యత్తద్ధలాయుధః॥౩౩॥ తతో లక్షం రుక్మ్యగృహ్ణాద్గ్లహం తత్రాజయద్బలః। జితవానహమిత్యాహ రుక్మీ కైతవమాశ్రితః॥ ౩౪ ॥ మన్యునా క్షుభితః శ్రీమాన్ సముద్ర ఇవ పర్వణి। జాత్యారుణాక్షోఽతిరుషా న్యర్బుదం గ్లహమాదదే॥౩౫॥ తం చాపి జితవాన్ రామో ధర్మేణ ఛలమాశ్రితః। రుక్మీ జితం మయాత్రేమే వదంతు ప్రాశ్నికా ఇతి॥౩౬॥ తదాబ్రవీన్నభోవాణీ బలేనైవ జితో గ్లహః। ధర్మతో వచనేనైవ రుక్మీ వదతి వై మృషా॥౩౭॥ తామనాదృత్య వైదర్భో దుష్టరాజన్యచోదితః। సంకర్షణం పరిహసన్ బభాషే కాలచోదితః॥౩౮॥ నైవాక్షకోవిదా యూయం గోపాలా వనగోచరాః। అక్షైర్దీవ్యంతి రాజానో బాణైశ్చ న భవాదృశాః॥౩౯॥ రుక్మిణైవమధిక్షిప్తో రాజభిశ్చోపహాసితః। క్రుద్ధః పరిఘముద్యమ్య జఘ్నే తం నృమ్ణసంసది॥ ౪౦ ॥ కళింగరాజం తరసా గృహీత్వా దశమే పదే। దంతానపాతయత్క్రుద్ధో యోఽహసద్వివృతైర్ద్విజైః॥౪౧॥ అన్యే నిర్భిన్నబాహూరుశిరసో రుధిరోక్షితాః। రాజానో దుద్రువుర్భీతా బలేన పరిఘార్దితాః॥౪౨॥ నిహతే రుక్మిణి స్యాలే నాబ్రవీత్సాధ్వసాధు వా। రుక్మిణీబలయో రాజన్ స్నేహభంగభయాద్ధరిః॥౪౩॥ తతోఽనిరుద్ధం సహ సూర్యయా వరం రథం సమారోప్య యయుః కుశస్థలీం। రామాదయో భోజకటాద్దశార్హాః సిద్ధాఖిలార్థా మధుసూదనాశ్రయాః॥౪౪॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకషష్టితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ బాణః పుత్రశతజ్యేష్ఠో బలేరాసీన్మహాత్మనః। సహస్రబాహువాద్యేన తాండవేఽతోషయన్మృడం ॥ ౧ ॥ భగవాన్ సర్వభూతేశః శరణ్యో భక్తవత్సలః। వరేణ ఛందయామాస స తం వవ్రే పురాధిపం॥ ౨ ॥ స ఏకదాహ గిరిశం పార్శ్వస్థం వీర్యదుర్మదః। కిరీటేనార్కవర్ణేన సంస్పృశంస్తత్పదాంబుజం॥ ౩ ॥ నమస్యే త్వాం మహాదేవ లోకానాం గురుమీశ్వరం । పుంసామపూర్ణకామానాం కామపూరామరాంఘ్రిపం॥౪॥ దోస్సహస్రం త్వయా దత్తం పరం భారాయ మేఽభవత్ । త్రిలోక్యాం ప్రతియోద్ధారం న లభే త్వదృతే సమం॥౫॥ కండూత్యా నిభృతైర్దోర్భిర్యుయుత్సుర్దిగ్గజానహం। ఆద్యాయాం చూర్ణయన్నద్రీన్ భీతాస్తేఽపి ప్రదుద్రువుః॥౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ క్రుద్ధః కేతుస్తే భజ్యతే యదా। త్వద్దర్పఘ్నం భవేన్మూఢ సంయుగం మత్సమేన తే॥ ౭॥ ఇత్యుక్తః కుమతిర్హృష్టః స్వగృహం ప్రావిశన్నృప। ప్రతీక్షన్ గి

ఉషాపరిణయకథాప్రారంభఘట్టః-

రిశాదేశం స్వవీర్యనశనం కుధీః॥౮॥ తస్యోషా నామ దుహితా స్వప్నే ప్రాద్యుమ్నినా రతిం । కన్యాలభత కాంతేన ప్రాగదృష్టశ్రుతేన సా॥౯॥ సా తత్ర తమపశ్యంతీ క్వాసి కాంతేతి వాదినీ। సఖీనాం మధ్య ఉత్తస్థౌ విహ్వలా వ్రీడితా భృశం॥ ౧౦ ॥ బాణస్య మంత్రీ కుంభాండశ్చిత్రలేఖా చ తత్సుతా । సఖ్యపృచ్ఛత్సఖీమూషాం కౌతూహలసమన్వితా॥౧౧॥ కం త్వం మృగయసే సుభ్రు కీదృశస్తే మనోరథః। హస్తగ్రాహం న తేఽద్యాపి రాజపుత్ర్యుపలక్షయే॥౧౨॥ ఉషా॥ దృష్టః కశ్చిన్నరః స్వప్నే శ్యామః కమలలోచనః। పీతవాసా బృహద్బాహుర్యోషితాం హృదయంగమః॥౧౩॥ తమహం మృగయే కాంతం పాయయిత్వాధరం మధు। క్వా

ధిపం పురపాలకం॥౨॥౩॥ నమస్య ఇతి॥ కామాన్ పూరయతీతి కామపూరః స చాసావమరాంఘ్రిపః కల్పతరుః తం త్వాం॥౪॥౫॥ ఆద్యేతి॥ హే ఆద్య నిభృతైర్భరితైర్దోర్భిరద్రీన్ మార్గయన్ అయాం ఆగచ్ఛం॥౬॥౭॥ ఇతీతి॥ స్వవీర్యనశనం నాశకం-కేతుభంగం ప్రతీక్షమాణః ॥౮॥ మహేశాదిష్టసంగ్రామస్య ప్రసంగమాహ॥ తస్యేతి॥ ప్రాద్యుమ్నినా అనిరుద్ధేన -! తత్రాపి స్వప్నే॥౯॥ సేతి॥ తం కాంతం అపశ్యంతీ సా ఉత్తస్థౌ॥౧౦॥ తతః కిం కృతం తదాహ॥ బాణస్యేతి॥౧౧॥ కాంతమితి॥ హస్తగ్రాహం భర్తారం ॥ ౧౨ ॥ ౧౫ ॥ ఇతీతి॥ త్వయా దృష్ట ఏషాం మధ్యే కో వా భవేదితి - దేవాదీన్ యథావత్ పటే అలిఖ

త్ ॥౧౬॥ మనుజేష్వితి॥ ప్రద్యుమ్నం లిఖితం వీక్ష్య శ్వశురోయమితి లజ్జితా॥౧౭॥ అనిరుద్ధమితి॥ అనిరుద్ధం విలిఖితం వీక్ష్య ఉషా అవాఙ్ముఖీ బభూవ॥౧౮॥౧౯॥ తత్రేతి॥ శోణితపురం నీత్వా॥౨౦॥ సేతి॥ పుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యే ప్రేక్షితుమశక్యే॥౨౧॥ పరార్ధ్యైరితి॥ సచ పరార్ధ్యైః ఉత్తమైర్వాసస్స్రగ్గంధాదిభిశ్శుశ్రూషణపూర్వకమర్చితస్సన్॥౨౨॥ గూఢ ఇతి॥ తయా ఉషయా అపహృతేంద్రియః అహర్గణాన్ దివససమూహాన్ నబుబుధే॥౨౩॥ తామితి॥ ఆప్రీతాం అతిహృష్టాం దురవచ్ఛదైః ఆచ్ఛాదయితుమశక్యైః॥౨౪॥ భటా ఇతి॥ విచేష్టితం విరుద్ధాచరణం॥౨౫॥ అనపాయిభిరితి॥ అనపాయిభిః అపాయః అపసర్పణం ప్రమాదో వా తద్రహితైః-పాఠాంతరే దుష్ప్రేక్ష్యాయాః దుష్టప్రేక్ష్యాసఖీ యస్యాః తస్యాః- పుంభిర్దూషణం కుతో వేతి నజానీమ ఇతి॥౨౬॥౨౭॥ కామాత్మజాతమితి॥ కామస్యాత్మనో దేహాజ్జాతం॥౨౮॥ దీవ్యంతమితి॥ అభినృష్ణమూసర్వమంగళ

పియా తస్స్పృహయతీం శిష్ట్వా మాం వృజినార్ణవే॥౧౪॥ చిత్రలేఖా॥ వ్యసనం తేపకర్షామి త్రిలోక్యాం యది భావ్యతే। తమానేష్యే నరం యస్తే మనోహర్తా తమాదిశ॥౧౫॥ ఇత్యుక్త్వా దేవగంధర్వసిద్ధచారణపన్నగాన్। దైత్యాన్ విద్యాధరాన్ యక్షాన్ మనుజాంశ్చ యథాలిఖత్॥౧౬॥ మనుజేషు చ సా వృష్ణీన్ శూరమానకదుందుభిమ్। వ్యలిఖద్రామకృష్ణౌ చ ప్రద్యుమ్నం వీక్ష్య లజ్జితా॥౧౭॥ అనిరుద్ధం విలిఖితం వీక్ష్యోషావాఙ్ముఖీ స్థితా। సోఽసావసావితి ప్రాహ స్మయమానా మహీపతే॥౧౮॥ చిత్రలేఖా తమాజ్ఞాయ పౌత్రం కృష్ణస్య యోగినీ। యయౌ విహాయసా రాజన్ ద్వారకాం కృష్ణపాలితాం॥౧౯॥ తత్ర సుప్తం సుపర్యంకే ప్రాద్యుమ్నిం యోగమాస్థితా। గృహీత్వా శోణితపురం సఖ్యై ప్రియమదర్శయత్॥౨౦॥ సా చ తం సుందరవరం విలోక్య ముదితాననా। దుష్ప్రేక్ష్యే స్వగృహే పుంభీ రేమే ప్రాద్యుమ్నినా సమమ్॥౨౧॥ పరార్ధ్యవాసస్స్రగ్గంధధూపదీపాసనాదిభిః। పానభోజనభక్ష్యైశ్చ వాక్యైశ్శుశ్రూషణార్చితః॥౨౨॥ గూఢః కన్యాపురే శశ్వత్ప్రవృద్ధస్నేహయా తయా। నాహర్గణాన్ స బుబుధే హ్యుషయాపహృతేంద్రియః॥౨౩॥ తాం తథా యదువీరేణ భుజ్యమానాం హతవ్రతామ్। హేతుభిర్లక్షయాంచక్రురాప్రీతాం దురవచ్ఛదైః॥౨౪॥ భటా ఆవేదయాంచక్రూ రాజంస్తే దుహితుర్వయమ్। విచేష్టితం లక్షయామః కన్యాయాః కులదూషణమ్॥౨౫॥ అనపాయిభిరస్మాభిర్గుప్తాయాస్స్వగృహే ప్రభో। కన్యాయా దూషణం పుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యాయా న విద్మహే॥౨౬॥ తతః ప్రవ్యథితో బాణో దుహితుశ్శ్రుతదూషణః। త్వరితః కన్యకాగారం ప్రాప్తోఽద్రాక్షీద్యదూద్వహమ్॥౨౭॥ కామాత్మజాతం భువనైకసుందరం శ్యామం పిశంగాంబరమంబుజేక్షణమ్। బృహద్భుజం కుండలకుంతలత్విషా స్మితావలోకేన చ మండితాననమ్॥౨౮॥ దీవ్యంతమక్షైః ప్రియయాభినృష్ణయా తదంగసంగస్తనకుంకుమస్రజమ్। బాహ్వోర్దధానం మధుమల్లికాశ్రితాం తస్యాగ్ర ఆసీనమవేక్ష్య విస్మితః॥౨౯॥ స తం ప్రవిష్టం వృతమాతతాయిభిర్భటైరనేకైరవలోక్య మాధవః। ఉద్యమ్య మౌర్వం పరిఘం వ్యవస్థితో యథాంతకో దండధరో జిఘాంసయా॥౩౦॥ జిఘృక్షయా తాన్ పరితః ప్రసర్పతశ్శునో యథా సూకరయూథపోఽహనత్। తే హన్యమానా భవనాద్వినిర్గతా నిర్భిన్నమూర్ధోరుభుజాః ప్రదుద్రువుః॥౩౧॥ తం నాగపాశైర్బలినందనో బలీ ఘ్నంతం స్వసైన్యం కుపితో బబంధ హ। ఉషా భృశం శోకవిషాదవిహ్వలా బద్ధం నిశమ్యాశ్రుకలాక్ష్యరోదీత్॥౩౨॥ ********

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ద్విషష్టితమోఽధ్యాయః*—

బాణాసురయుద్ధప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ అపశ్యతాం చానిరుద్ధం తద్బంధూనాం చ భారత। చత్వారో వార్షికా మాసా వ్యతీయురనుశోచ

యా -తస్యా అంగసంగేన స్తనకుంకుమం యస్యాం స్రజి తాం బాహ్వోర్మధ్యే వత్తుసిదధానం మధుమల్లికాః వసంతభవా మల్లికాః తదాశ్రితాం తస్యాగ్ర ఇత్యార్షస్సంధిః తస్యా అగ్ర ఇత్యర్థః॥౨౯॥ స ఇతి॥ ఆతతాయిభిరుద్యతశస్త్రైః-మాధవః అనిరుద్ధః మౌర్వం మురుః లోహవిశేషః తన్నిర్మితం॥౩౦॥౩౧॥ తమితి॥ శోకవిషాదాభ్యాం విహ్వలా వివశా - అశ్రూణాం కలాః బిందవః యయోస్తే అక్షిణీ యస్యాస్సా॥౩౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్విషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా *

శ్లో॥ త్రియుక్షష్టితమే నాథ బాణయాదవసంగరే। స్తుతిర్జ్వరేణ రుద్రేణ బాణబాహుభిదో హరేః॥ అనిరుద్ధోద్వాహేఽన్యస్మిన్ బాణయాదవసంయుగే। శ్రీకృష్ణశ్రీహరం జిత్వా బాణబాహూనథాచ్ఛినత్॥౧॥ నారదాదితి॥ తత్ర తతః కర్మ యుద్ధాది

క౦॥౨॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ రామకృష్ణానువర్తిన ఇతి తౌ పురతో నిర్గతావిత్యర్థః ॥౩॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ సర్వతో దిశమిత్యస్య ఉత్తరేణాన్వయః॥౪॥ భజ్యమానేతి॥ భజ్యమానాని పురోద్యానాని ద్వంద్వైకవద్భావః అట్టాలాః ప్రాకారాదుపరి అత్యున్నతస్థానాని-అభినిర్యయౌ బాణః॥౫॥ బాణార్థమితి॥ సుతః స్కందః తత్సహితైః ప్రమథగణైః రామకృష్ణాభ్యాం యుయుధే॥ ౬॥౧౨॥ ప్రత్యస్త్రైరన్వ్యవాహ॥ బ్రహ్మాస్త్రస్యేతి॥ నైజం నారాయణాస్త్రం॥౧౩॥ ౧౪॥ స్కంద ఇతి॥ శిఖినా మయూరేణ వాహనేన॥౧౫॥ కుంభాండ ఇతి॥ తయోః అనీకాని హతాః నాథాః యేషాం తాని॥౧౬॥౨౦॥ తత ఇతి ॥ అనిరీక్షమాణః తిర్యఙ్ముఖో బభూవేతి॥౨౧॥౨౨॥ ఆవిర్బభూవేతి॥ జ్వరస్తు యోద్ధుమభ్యధావదితి నారాయణశ్శీతజ్వరమసృజత్ ॥౨౩॥౨౪॥ ఆశ్చా

తామ్॥౧॥ నారదాత్తదుపాకర్ణ్య వార్తాం బద్ధస్య కర్మ చ । ప్రయయుశ్శోణితపురం వృష్ణయః కృష్ణపాలితాః॥౨॥ ప్రద్యుమ్నో యుయుధానశ్చ గదస్సాంబోఽథ సారణః । నందోపనందభద్రాద్యా రామకృష్ణానువర్తినః॥౩॥ *అక్షౌహిణీభిర్ద్వాదశభిస్సమేతాస్సర్వతో దిశం । రురుధుర్బాణనగరం సమంతాత్సాత్వతర్షభాః ॥౪॥ భజ్యమానపురోద్యానప్రాకారాట్టాలగోపురం । ప్రేక్షమాణో రుషావిష్టస్తుల్యసైన్యోఽభినిర్యయౌ ॥౫॥ బాణార్థే భగవాన్రుద్రస్ససుతైః ప్రమథైర్వృతః । ఆరుహ్య నందివృషభం యుయుధే రామకృష్ణయోః॥౬॥ ఆసీత్సుతుములం యుద్ధమద్భుతం రోమహర్షణం । కృష్ణశంకరయో రాజన్ప్రద్యుమ్నగుహయోరపి॥౭॥ కుంభాండకూపకర్ణాభ్యాం బలేన సహ సంయుగః । సాంబస్య బాణపుత్రేణ బాణేన సహ సాత్యకేః ॥౮॥ బ్రహ్మాదయస్సురాధీశా మునయస్సిద్ధచారణాః । గంధర్వాప్సరసో యక్షా విమానైర్ద్రష్టుమాగమన్॥౯॥ శంకరానుచరాన్శౌరిర్భూతప్రేతాన్సగుహ్యకాన్ । డాకినీర్యాతుధానాంశ్చ వేతాళాన్సవినాయకాన్ ॥౧౦॥ భూతమాతృపిశాచాంశ్చ కూశ్మాండాన్బ్రహ్మరాక్షసాన్ । ద్రావయామాస తీక్ష్ణాగ్రైశ్శరైశ్శార్ఙ్గధనుశ్చ్యుతైః ॥౧౧॥ పృథగ్విధాని ప్రాయుంక్త పినాక్యస్త్రాణి శార్ఙ్గిణే। ప్రత్యస్త్రైశ్శమయామాస శార్ఙ్గపాణిరవిస్మితః ॥౧౨॥ బ్రహ్మాస్త్రస్య చ బ్రహ్మాస్త్రం వాయవ్యస్య చ పార్వతం । ఆగ్నేయస్య చ పార్జన్యం నైజం పాశుపతస్య చ ॥౧౩॥ మోహయిత్వా తు గిరిశం జృంభణాస్త్రేణ జృంభితం । బాణస్య పృతనాం శౌరిర్జఘానాసిగదేషుభిః ॥౧౪॥ స్కందః ప్రద్యుమ్నబాణౌఘైరర్ద్యమానస్సమంతతః । అసృగ్విముంచన్గాత్రేభ్యశ్శిఖినాపాక్రమద్రణాత్ ॥౧౫॥ కుంభాండః కూపకర్ణశ్చ పేతతుర్ముసలార్దితౌ। దుద్రువుస్తదనీకాని హతనాథాని సర్వతః ॥౧౬॥ విశీర్యమాణం స్వబలం దృష్ట్వా బాణోఽత్యమర్షణః । కృష్ణమభ్యద్రవత్సంఖ్యే రథీ హిత్వైవ సాత్యకిం ॥౧౭॥ ధనూంష్యాకృష్య యుగపద్బాణః పంచశతాని వై । ఏకైకస్మిన్శరౌ ద్వౌ ద్వౌ సంధధే రణకోవిదః ॥౧౮॥ తాని చిచ్ఛేద భగవాన్ధనూంషి యుగపద్ధరిః । సారథిం రథమశ్వాంశ్చ హత్వా శంఖమపూరయత్ ॥౧౯॥ తన్మాతా కోటరా నామ నగ్నా ముక్తశిరోరుహా। పురోఽవతస్థే కృష్ణస్య పుత్రప్రాణరిరక్షయా ॥౨౦॥ తతస్తిర్యఙ్ముఖో నగ్నామనిరీక్షన్గదాగ్రజః। బాణశ్చ తావద్విరథశ్ఛిన్నధన్వావిశత్పురమ్॥౨౧॥ విద్రావితే భూతగణే జ్వరస్తు త్రిశిరాస్త్రిపాత్। మహాదేవప్రయుక్తోఽసౌ ఘోరరూపోఽతిభీషణః॥౨౨॥ ఆవిర్బభూవ పురతస్సమరే శార్ఙ్గధన్వనః। అథ నారాయణో దేవస్తం దృష్ట్వా వ్యసృజజ్జ్వరం ॥౨౩॥ మాహేశ్వరో వైష్ణవశ్చ యుయుధాతే జ్వరావుభౌ। మాహేశ్వరస్సమాక్రందద్వైష్ణవేన బలార్దితః॥౨౪॥ అలబ్ధ్వాభయమన్యత్ర భీతో మాహేశ్వరో జ్వరః। శరణార్థీ హృషీకేశం తుష్టావ ప్రయతాంజలిః॥౨౫॥ మాహేశ్వర జ్వరః॥ నమామి త్వానంతశక్తిం పరేశం సర్వాత్మానం కేవలం జ్ఞప్తిమాత్రమ్। విశ్వోత్పత్తిస్థానసంరోధహేతుం యత్త

నం పరమశక్తం మన్యమానః-శ్రీకృష్ణం తాపయితుం ప్రవృత్తః స్వయమేవ తప్తస్సన్-తం పరమేశ్వరం జ్ఞాత్వా స్తువన్నమస్కరోతి॥ నమామీతి॥ త్వా త్వాం అనంతశక్తిం నమామి -కుతః-పరేషాం బ్రహ్మాదీనాం ఈశం-తత్ర హేతుః -సర్వాత్మానం సర్వస్య ఆత్మానం చేతయితారం-తత్ర హేతుః - కేవలం శుద్ధం-జ్ఞప్తిమాత్రం చైతన్యఘనం-తదేవం సర్వచేతయితృత్వేన పరమేశ్వరత్వముక్తం-కించ-విశ్వసృష్ట్యాది హేతుత్వాదపీత్యాహ విశ్వోత్పత్తీతి-నన్వేవంభూతం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధం నాహమితి చేత్తత్రాహ-యత్తద్బ్రహ్మేతి-యద్బ్రహ్మ తదేవ త్వమిత్యర్థః-కిం తద్బ్రహ్మేత్యత ఆహ- బ్రహ్మలింగం బ్రహ్మణా వేదేన లింగ్యతే ద్యోత్యత ఇతి-తత్ర హేతుః-ప్రశాంతం సర్వవిక్రియారహితత్వాత్ న సాక్షాద్వాచ్యమితి భావః॥౨౬॥ కించ-యత్స

విశేషం వస్తుతత్త్వం వయం ప్రభవామః - త్వయి తు సర్వవిశేషాతీతే న కస్యాపి ప్రభుత్వం - కింతు త్వమేవ సర్వప్రభురితి జ్ఞప్తిమాత్రత్వం వివృణ్వన్ స్తౌతి॥ కాల ఇతి॥ కాలః క్షోభకః - కర్మ నిమిత్తం - తదేవ ఫలాభిముఖమభివ్యక్తం దైవం - స్వభావః తత్సంస్కారః జీవః తద్వాన్ - ద్రవ్యం భూతసూక్ష్మాణి క్షేత్రం ప్రకృతిః ప్రాణః సూత్రం - ఆత్మా అహంకారః వికారః ఏకాదశేంద్రియాణి మహాభూతాని చేతి షోడశకః - తత్సంఘాతో దేహః - ఏతస్య చ బీజరోహప్రవాహః బీజాదంకురః దేహాద్బీజరూపం కర్మ - తతోంకురరూపో దేహః - తతః పునరేవమితి ప్రవాహః - ఏషా త్వన్మాయా - తస్యా నిషేధః అపోహో యస్మిన్నితి తం త్వాం నిషేధావధిభూతం ప్రపద్యే భజ ఇతి॥ ౨౬॥ నను దేవకీతనయస్య కథమేవంభూతత్వమిత్యత ఆహ॥ నానా భావైరితి॥ సర్వోపాధివినిర్ముక్త ఏవ త్వం యథా లీలయా స్వీకృతైర్మత్స్యాద్యవతారైః దేవాదీన్ బిభర్షి - పాలయసి తదర్థం లోకసేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ - తదర్థం తదనుష్ఠాతౄన్ సాధూన్ - తదంగత్వేన ఉన్మార్గాన్ దైత్యాదీన్ హంసి సంహరసి - ఏవమేతదపి తవ జన్మ భూమేర్భారహరణాయ లీలావతారో యం న కస్యాపి త్వం తనయ ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ అతః అజ్ఞానతస్త్వదభిభవే ప్రవృత్తం మాం తప్తం రక్షేత్యాశయేనాహ॥ తప్త ఇతి॥ తేజసా త్వత్సృష్టేన జ్వరేణ - శాంతోగ్రేణ శీతజ్వరేణ పరసంతాపకస్య యుక్త ఏవ తాప ఇతి చేదత ఆహ - తావదితి॥ త్వత్సేవాయాం ప్రవృత్తా నానుదితా ఇతి భావః॥ ౨౮॥ త్రిశిర ఇతి॥ హే త్రిశిరః వ్యేతు అపయాతు - మదాజ్ఞాపాలకస్సన్ సుఖం విచర - కా సా ఆజ్ఞా - తామాహ - య ఇతి -

> ద్బ్రహ్మబ్రహ్మలింగంప్రశాంతం॥ ౨౫॥ కాలో దైవం కర్మ జీవస్స్వభావో ద్రవ్యం క్షేత్రం ప్రాణ ఆత్మా వికారః। తత్సంఘాతో బీజరోహప్రవాహస్త్వన్మాయైషా తన్నిషేధం ప్రపద్యే॥ ౨౬॥ నానా భావైర్లీలయైవోపపన్నైర్దేవాన్ సాధూన్ లోకసేతూన్ బిభర్షి। హంస్యున్మార్గాన్ హింసయా వర్తమానాన్ జన్మైతత్తే భారహారాయ భూమేః॥ ౨౭॥ తప్తోహం తే తేజసా దుస్సహేన శాంతోగ్రేణాత్యుల్బణేన జ్వరేణ। తావత్తాపో దేహినాం తేంఘ్రిమూలం నో సేవేరన్ యావదాశానుబద్ధాః॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥ త్రిశిరస్తే ప్రసన్నోహం వ్యేతు తే మజ్జ్వరాద్భయం। యో నౌ స్మరతి సంవాదం తస్య త్వన్న భవేద్భయం॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్తోచ్యుతమానమ్య గతో మాహేశ్వరో జ్వరః। బాణస్తు రథమారూఢః ప్రాగాద్యోత్స్యన్ జనార్దనం॥ ౩౧॥ తతో బాహుసహస్రేణ నానాయుధధరో బలీ। ముమోచ పరమక్రుద్ధో బాణాంశ్చక్రాయుధే నృప॥ ౩౨॥ తస్యాస్యతోస్త్రాణ్యసకృచ్చక్రేణ క్షురనేమినా। చిచ్ఛేద భగవాన్ బాహూన్ శాఖా ఇవ వనస్పతేః॥ ౩౩॥ బాహుషు ఛిద్యమానేషు బాణస్య భగవాన్ భవః। భక్తానుకంప్యుపవ్రజ్య చక్రాయుధమభాషత॥ ౩౪॥ శ్రీరుద్రః॥ త్వం హి బ్రహ్మ పరంజ్యోతిర్గూఢం బ్రహ్మణి వాఙ్మయే। యం పశ్యంత్యమలాత్మాన ఆకాశమివ కేవలం॥ ౩౫॥ నాభిర్నభోగ్నిర్ముఖమంబు రేతో ద్యౌశ్శీర్షమాశాశ్శ్రుతిరంఘ్రిరుర్వీ। చంద్రో మనో యస్య దృగర్క ఆత్మా హ్యహం సముద్రో జఠరం భుజేంద్రః॥ ౩౬॥ రోమాణి యస్యౌషధయోంబువాహాః కేశా విరించో ధిషణా విసర్గః। ప్రజాపతిర్హృదయం యస్య ధర్మస్స వై భవాన్ పురుషో లోకకల్పః॥ ౩౭॥ తవావతారోయమకుంఠధామన్ ధర్మస్య గుప్త్యై జగతో భవాయ। వయం చ సర్వే భవతానుభా

నా ఆవయోరిమం సంవాదం - యః స్మరతి తస్య త్వత్ త్వత్తః భయం న భవేత్ త్వయా భయం నోత్పాదనీయమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ౩౪॥ భక్తరక్షణార్థం శ్రీరుద్రో భగవంతం స్తౌతి॥ త్వమితి॥ అయమర్థః - త్వాం అజ్ఞాత్వా అయమయుద్ధ్యతేతి న చిత్రం - యతస్త్వం వాఙ్మయే బ్రహ్మణ్యపి గూఢం బ్రహ్మ - అభిధానావిషయత్వాత్ - కుతః - పరంజ్యోతిః జ్యోతిషామపి ప్రకాశకత్వాదవిషయః - కథం తర్హి ప్రతీతిరత ఆహ - యమితి - అమలాత్మానం స్వతః ప్రకాశసే ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఆస్తాం తావన్నిర్గుణస్య తవ జ్ఞానం లీలయాధిష్ఠితస్త్వయా యో విరాడ్విగ్రహః సోపి న జ్ఞాయతే। ఉదుంబరఫలాంతర్వర్తిమశకైరివోదుంబరఫలమిత్యాశయేన విరాడ్రూపం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ నాభిరితి॥ యస్య నభ ఆదయో నాభ్యాద్యవయవాః - స భవాన్ లోకకల్పః పురుష ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - నభో యస్య నాభిః - అగ్నిర్యస్య ముఖం - అంబు రేతః ద్యౌః శీర్షం ఆశా దిశః - శ్రుతిః శ్రవణేంద్రియం - ఉర్వీ అంఘ్రిః - చంద్రో మనః - అర్కో దృక్ అహం శివః - ఆత్మా అహంకారః - సముద్రో జఠరం - ఇంద్రో భుజా బాహుః - ఇంద్రాదయో లోకపాలా బాహవ ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ రోమాణీతి॥ ఓషధయో రోమాణి యచ్ఛబ్దస్యావృత్తిః స్పష్టతార్థా - అంబువాహాః కేశాః విరించో ధిషణా బుద్ధిః - ప్రజాపతిః విసర్గో మేఢ్రం - ధర్మో హృదయం లోకైః కల్ప్యతే ఉపకల్ప్యత ఇతి లోకకల్పః॥ ౩౭॥ నను ప్రాదేశికశరీరస్య కథం నభో నాభిత్వాదిత్యత ఆహ॥ తవేతి॥ హే అకుంఠధామన్ అ

ప్రచ్యుతస్వరూప-భవాయఅభ్యుదయాయ-నకేవలమేతావత్-కింతుఅస్మదనుగ్రహార్థమపీత్యాహ-వయంచేతి- సర్వేలోకపాలావయంత్వయాపాలితాః-సప్తాపిభువనానిపాలయామఇతి॥ ౩౭॥ ననుయదివిభావయితారోయాయఖిలావ్యానిభువనానిచసంతి-తర్హికథముక్తం-త్వంహిబ్రహ్మేతి- నహిబ్రహ్మత్వేమసజాతీయవిజాతీయభేదస్సంభవతీత్యతఆహ॥త్వమితి॥ఏకఃసజాతీయరహితః కుతః- ఆద్యఃపురుషఃపురుషాణామవస్థాత్రయవతామాద్యఃప్రకృతిభూతఃపురుషః-కుతఃతుర్యఃశుద్ధఇత్యర్థః-తదపికుతః-స్వదృక్స్వప్రకాశజ్ఞానరూపః-శుద్ధాదేవహ్యుపాధియోగాజ్జీవాజాయంతే॥ శ్రు॥యథాగ్నేఃక్షుద్రావిస్ఫులింగావ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వఏవాత్మానోవ్యుచ్చరంతీతిశ్రుతేః-అతఃసజాతీయరహితః కించ-అద్వితీయఃవిజాతీయరహితఃతదపికుతః- హేతుస్సర్వస్యతథాస్వయంఅహేతురీశశ్చేతి-కథంతర్హిప్రతిశరీరంజీవభేదఃప్రతీయతేఅతఆహ-ప్రతీయసఇతి-సర్వగుణప్రసిద్ధ్యైసర్వవిషయప్రకాశనాయ॥ ౩౯॥ తర్హికిమహమేవసంసారీత్యుచ్యతే-నహినహీతిసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥హేభూమన్- స్వయాఛాయయామేఘలక్షణయాపరదృష్ట్యాపిహితఃఛాదితోపిసూర్యః- ఛాయాంమేఘంచరూపాణిచభవనాంతరితాన్ఘటాదీనపిసంచకాస్తిప్రకాశయతి - ఏవంగుణేనాహంకారేణస్వకార్యేణజీవావారకేణతద్దృష్ట్యాపిహితోపిగుణాన్సత్త్వాదీన్- ఉపాధీన్

విభావయామోభువనానిసప్త॥౩౮॥ త్వమేకఆద్యఃపురుషోద్వితీయస్తుర్యస్స్వదృగ్ఘేతురహేతురీశః।ప్రతీయసేథాపియథావికారంస్వమాయయాసర్వగుణప్రసిద్ధ్యై॥ ౩౯॥ యథైవసూర్యఃపిహితస్స్వయంఘనైశ్ఛాయాంచరూపాణిచసంచకాస్తి। ఏవంగుణేవాపిహితోగుణాంస్త్వమాత్మప్రదీపోగుణినశ్చభూమన్॥౪౦॥యన్మాయామోహితధియఃపుత్రదారగృహాదిషు।ఉన్మజ్జంతినిమజ్జంతిప్రసక్తావృజినార్ణవే॥౪౧॥దేవదత్తమిమంలబ్ధ్వానృలోకమజితేంద్రియ।యోనాద్రియేతత్వత్పాదౌసశోచ్యోహ్యాత్మవంచకః॥౪౨॥యస్త్వాంవిసృజతేమర్త్యఆత్మానంప్రియమీశ్వరం।విపర్యయేంద్రియార్థార్థంవిషమత్త్యమృతంత్యజన్॥౪౩॥అహంబ్రహ్మాచవిబుధామునయశ్చామలాశయాః।సర్వాత్మనాప్రపన్నాస్త్వామాత్మానంప్రేష్ఠమీశ్వరం॥ ౪౪॥ తంత్వాజగత్స్థిత్యుదయాంతహేతుంసమంప్రశాంతంసుహృదాత్మదైవతం।అనన్యమేకంజగదాత్మకేతంభవాపవర్గాయభజామదేవ॥౪౫॥అయంమమేష్టోదయితోనువర్తీమయాభయందత్తమముష్యదేవ। సంపాద్యతాంతద్భవతఃప్రసాదోయథాహితేదైత్యపతౌప్రసాదః॥౪౬॥శ్రీభగవాన్॥యదాత్థభగవంస్త్వంనఃకరవామప్రియంతవ।భవతాయద్వ్యవసితంతన్మేసాధ్వనుమోదితం॥౪౭॥అవధ్యోయంమమాప్యేషవైరోచనిసుతోసురః।ప్రహ్లాదాయవరోదత్తోనవధ్యోమేతవాన్వయః ॥ ౪౮ ॥ దర్పోపశమనాయాస్యప్రవృక్ణాబాహవోమయా।సూదితంచబలంభూరియచ్చభారాయితంభువః॥౪౯॥చత్వారోస్యభుజాశ్శిష్టాభవిష్యత్యజరామరః । పార్షదముఖ్యోభవతోనకుతశ్చిద్భయోసురః॥ ౫౦॥ ఇతిలబ్ధ్వాభయంకృష్ణంప్రణమ్యశిరసాసురః।ప్రాద్యుమ్నింరథమారోప్యసవధ్వాత

గుణినశ్చ-ఉపహితాన్జీవానపి-చకాస్తి-ఆత్మప్రదీపఃస్వప్రకాశఃఅతస్సర్వసాక్షిణస్తవనసంసారఇత్యర్థః॥౪౦॥కించమాయాశ్రయస్యాన్యాన్మోహయతస్తవకుతస్సంసృతిరిత్యాశయేనాహ॥యదితి॥పుత్రాదిషుప్రసక్తాః-వృజినార్ణవేదుఃఖసాగరే-ఉన్మజ్జంతిదేవాదియోనిషు-నిమజ్జంతిస్థావరాదియోనిషు-తదుక్తంవాయవీయే॥శ్లో॥ విపర్యయశ్చభవతిబ్రహ్మత్వస్థావరత్వయోరితి॥౪౧॥ఎవంజీవేశ్వరవ్యవస్థాంనిరూప్యేదానీంఅభజంతంనిందతిద్వాభ్యాం॥దేవేతి ॥ దేవేనత్వయాకర్మాధ్యక్షేణదత్తంనృదేహమిమంలబ్ధ్వాపీతి॥౪౨॥శోచ్యత్వేహేతుః॥ యఇతి॥ విపర్యయాఃవిపరీతాః-అనాత్మప్రియాఃఅనీశ్వరాఃయేఇంద్రియార్థాఃపుత్రాదయస్తదర్థం॥౪౩॥ అహమన్యేచశుద్ధమనసస్త్వామేవభక్త్యాప్రపన్నాఇత్యాహ॥అహమితి॥౪౪॥భగవతోభజనీయత్వేహేతూన్వదన్తద్భక్తింప్రార్థయతే॥తమితి॥సమత్వేహేతుఃప్రశాంతమితి॥సుసేవ్యత్వమాహ-సుహృదాత్మదైవంసుహృత్బుద్ధిప్రవర్తకత్వాత్-ఆత్మాచసర్వాత్మకత్వాత్-ఏవంభూతందైవంఈశ్వరంత్వాం-నచాన్యోభజనీయోస్తీత్యాహ-అనన్యమేకంసమానాసమానజాతీయరహితంతతుృతః - జగతామాత్మనాంచకేతమధిష్ఠానం॥౪౫॥స్వయంభక్తిమాశాస్యభక్తస్యాశిషమాశాస్తే॥ అయమితి॥దైత్యపతౌప్రహ్లాదే॥౪౬॥౪౭॥అవధ్యఇతి॥వైరోచనిర్బలిర్మద్భక్తఃతత్సుతత్వాదయమవధ్యస్తావత్-కించ-ప్రహ్లాదాయేతి- అన్వయోవంశః॥౪౮॥తర్హికిమిత్యేవంకృతంతత్రాహ॥దర్పోపశమనాయేతి॥౪౯॥అనుగృహ్ణాతి॥చత్వారఇతి॥ ౫౦॥ఇతీతి॥ సవధ్వాఉషా

కాంతయా సహ॥౫౧॥అతౌహిణ్యేతి॥రుద్రానుమోదితఇతితదభిప్రేతస్యైవబాణభుజభంగస్యకృతత్వాత్॥౫౨॥స్వేతి॥పౌరాదిభిరభ్యుద్యతఃఅభిముఖమాగత్యసత్కృతః॥౫౩॥౫౪॥ ******************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రిషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చతుష్షష్టితమేకృష్ణోనృగంపాపాదమోచయత్।బ్రహ్మస్వహారిదోషోక్త్యారాజ్ఞోదృష్టానశిక్షయత్॥ విభూతిభాగ్యభోగాదిమదోద్ధతమనోరథాః।అన్వశాసద్యదూన్కృష్ణోనృగోద్ధారప్రసంగతః॥౧॥క్రీడిత్వేతి॥ పిపాసితాఃతృషితాః జలంపిదిన్వంతఃసత్వంజీవం॥౨॥కృకలాసమితి।తంచకృకలాసంవీక్ష్య॥౩॥చార్మభిరితి॥ చార్మభిఃచర్మమయైః-తాంతవైః తంతుమయైఃపాశైశ్చ॥౪॥ ౫॥ సంతప్తంచామీకరంసువర్ణంతద్వచ్చారువర్ణోయస్యసఃఅద్భుతాఃఅలంకారణాంబరస్రజోయస్యసఃస్వర్గీదేవోబభూవ॥౬॥ ౭॥దశామితి॥యత్ యదితుమంయోగ్యం॥౮॥౯॥నృగఇతి॥యదితేకర్ణమస్పృ

ముపానయత్॥౫౧॥అతౌహిణ్యాపరివృతంసువాససమలంకృతం । సపత్నీకంపురస్కృత్య సుయయౌరుద్రానుమోదితః॥౫౨॥స్వరాజధానీంసమలంకృతాంధ్వజైస్సతోరణైర్భూషితమార్గచత్వరాం।వివేశశంఖానకదుందుభిస్వనైరభ్యుద్యతఃపౌరసుహృద్ద్విజాతిభిః॥ ౫౩॥ యఏవంకృష్ణవిజయంశంకరేణ చసంయుగం । సంస్మరేత్ప్రాతరుత్థాయనతస్యస్యాత్పరాజయః॥౫౪॥ ******************

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్రిషష్టితమోధ్యాయః*—

నృగోపాఖ్యానకథా ప్రారంభః

శ్రీశుకః॥ఏకదోపవనంజగ్ము రాజన్యదుకుమారకాః। విహర్తుంసాంబప్రద్యుమ్నచారుభానుగదాదయః॥౧॥క్రీడిత్వాసుచిరంతత్రవిచిన్వంతఃపిపాసితాః।జలంనిరుదకేకూపేదదృశుస్సత్త్వమద్భుతం॥౨॥కృకలాసంగిరినిభంవీక్ష్యవిస్మితచేతసః।తస్యచోద్ధరణేయత్నంచక్రుస్తేకృపయాన్వితాః॥౩॥చార్మభిస్తాంతవైఃపాశైర్బద్ధ్వాపతితమర్భకాః।నాశక్నువన్సముద్ధర్తుంకృష్ణాయాచఖ్యురుత్సుకాః॥౪॥తత్రాగత్యారవిందాక్షోభగవాన్విశ్వభావనః।వీక్ష్యోజ్జహారవామేనతంకరేణసలీలయా॥౫॥సఉత్తమశ్లోకకరాభిమృష్టోవిహాయసద్యఃకృకలాసరూపం।సంతప్తచామీకరచారువర్ణస్స్వర్గ్యద్భుతాలంకరణాంబరస్రక్॥౬॥పప్రచ్ఛవిద్వానపితన్నిదానంజనేషువిఖ్యాపయితుంముకుందః।కస్త్వంమహాభాగవరేణ్యరూపోదేవోత్తమంత్వాంగణయామినూనం॥౭॥దశామిమాంవాకతమేనకర్మణాసంప్రాపితోస్యతదర్హసుప్రభః।ఆత్మానమాఖ్యాహివివిత్సతాంనోయన్మన్యసేనఃక్షమమత్రవక్తుం॥౮॥శ్రీశుకః॥ ఇతిస్మరాజాసంపృష్టఃకృష్ణేనానందమూర్తినా।మాధవంప్రణిపత్యాహకిరీటేనార్కవర్చసా॥౯॥నృగః॥నృగోనామనరేంద్రోహమిక్ష్వాకుతనయఃప్రభో।దానేష్వాఖ్యాయమానేషుయదితేకర్ణమస్పృశం॥౧౦॥ కిన్నుతేవిదితంనాథసర్వభూతాత్మసాక్షిణః।కాలేనావ్యాహతదృశోవక్ష్యేథాపితవాజ్ఞయా ॥౧౧ ॥ యావత్యస్సికతాభూమేర్యావత్యోదివితారకాః।యావత్యోవర్షధారాశ్చతావతీరదదాంచగాః॥౧౨॥ పయస్వినీస్తరుణీశ్శీలరూపగుణోపపన్నాఃకపిలాహేమశృంగాః।న్యాయార్జితారౌప్యఖురాస్సవత్సాఃదుకూలమాలాభరణాస్తదామహం ॥౧౩॥ స్వలంకృతేభ్యోగుణశీలవద్భ్యస్సీదత్కుటుంబేభ్యఋతవ్రతేభ్యః।తపశ్శ్రుతబ్రహ్మవదాన్యసద్భ్యఃప్రాదాంయువభ్యోద్విజపుంగవేభ్యః ॥౧౪॥ గోభూహిరణ్యాయతనాశ్వహస్తినఃకన్యాస్సదాసీస్తిలరూప్యశయ్యాః।వాసాంసిరత్నానిపరిచ్ఛదాన్రథానిష్టాశ్చయజ్ఞైశ్చరితంచపూర్తం॥౧౫॥కస్యచిద్ద్విజముఖ్యస్యభ్రష్టాగౌర్మమగోధనే।సంపృక్తావిదుషాసాచమయా

శమిత్యసందేహేసందేహవచనం-యదివేదాఃప్రమాణంస్యురితివత్ - కర్ణపథంనూనంప్రాప్తస్స్యామిత్యర్థః ॥ ౧౦॥కించ॥కిన్నుతేతి॥సర్వేషాంభూతానామాత్మనోబుద్ధేస్సాక్షిణస్తేఅవిదితంకిన్నునకించిత్॥౧౧॥౧౨॥౧౩ ॥స్వలంకృతేభ్యఇతి॥ఋతవ్రతేభ్యఃఅదంభాచారేభ్యః-తపసాశ్రుతాఃప్రఖ్యాతాశ్చ - తేబ్రహ్మణివదాన్యాఃఅత్యుదారాఃఅధ్యాపనశీలాశ్చ-తేసంతశ్చతేభ్యః॥౧౪॥గోభూహిరణ్యేతి ॥ పూర్తంవాపీకూపాదిచరితంకృతం॥౧౫॥ఏవంవర్తమానస్యమమసంకటంకించిదాపన్నంశృణ్విత్యాహ॥కస్యచిదితి॥ద్విజముఖ్యస్యబ్రాహ్మణానాంమధ్యేఅత్యంతశ్రేష్ఠస్య- అతఏవప్రతిగ్రహనివృత్తస్య-సంపృక్తామిశ్రితా-అవిదుషాబ్రాహ్మణస్యేయమిత్యజానతా॥౧౬॥ ౧౭ ॥ విప్రావితి॥ప్ర

తి-ద్రాహిణోక్తం దాతేతి-స్వామినోక్తం-అపహర్తేతి-అభవత్ భ్రమః వ్యాకులోఽభవమిత్యర్థః॥౧౮॥ అనునీతావితి॥ తథా ఉభావపి ప్రత్యేకమనునీతౌ ప్రార్థితౌ కథం తదాహ-సార్ధేన-గవామితి॥౧౯॥౨౦॥ నేతి॥ అపరః ప్రతిగ్రాహీ దురాగ్రహః యల్లక్షం త్వయోక్తం-అన్యదపి గవామయుతం-యదితదపి-ఇమాం విహాయ నేచ్ఛామీత్యుక్త్వా-గాం త్యక్త్వా యయావిత్యర్థః॥౨౧॥ ఏతస్మిన్నంతర ఇతి॥ ఇతః పూర్వం పాపాభావాన్నేతుమసమర్థైరితి భావః॥౨౨॥ పూర్వమితి॥ ఉతాహో ఇత్యేకం పదం-అథవా పూర్వం శుభమితి నాంతమితి యమస్య వాక్యం పశ్యైవ పశ్యామి॥౨౩॥ పూర్వమితి॥ హే దేవ యమ-పూర్వమశుభం భుంజ ఇతి మయోక్తే-సమయః పతేతి ప్రాహ॥౨౪॥౨౫॥ దుర్ఘటేన శ్రీకృష్ణసందర్శనేన విస్మితస్సన్ ఆత్మనః భాగ్యమభినందతి॥ సత్యమితి॥ హే విభో సత్యం మమాక్షిపథః లోచనగోచరస్సన్ కథం సాక్షాత్ ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః కిమత్రాశ్చర్యం తదాహ-పరః ఆత్మా అత ఏవ యోగీశ్వరైరపి శ్రుతిదృశా ఉపనిషచ్చక్షుషా అమలే హృది విభావ్యః చింత్యః యతః అధోక్షజః అక్షజమైంద్రియికం జ్ఞానం తత్ అధః అర్వాగేవ యస్మాత్సః- యస్యేహ భవాపవర్గో భవేత్తస్య భవాన్ననుదృశ్యః స్యాత్ -ఉరువ్యసనేన కృకలాసత్వభవేన దుఃఖేన అంధబుద్ధేస్తు మమైతచ్చిత్రమిత్యర్థః॥౨౬॥౨౭॥ ఉద్రిక్తభక్తి

దత్తా ద్విజాతయే॥౧౬॥ తాం నీయమానాం తత్స్వామీ దృష్ట్వోవాచ మమేతి తం। మమేతి ప్రతిగృహ్యాహ నృగో మే దత్తవానితి॥౧౭॥ విప్రౌ వివదమానౌ మామూచతుస్స్వార్థసాధకౌ। భవాన్ దాతాపహర్తేతి తచ్ఛ్రుత్వా మేఽభవద్భ్రమః॥౧౮॥ అనునీతావుభౌ విప్రౌ ధర్మకృచ్ఛ్రగతేన మే। గవాం లక్షం ప్రకృష్టానాం దాస్యామ్యేషా ప్రదీయతాం॥౧౯॥ భవంతావనుగృహ్ణీతాం కింకరస్యావిజానతః। సముద్ధరతం మాం కృచ్ఛ్రాత్పతంతం నిరయేఽశుభే॥౨౦॥ నాహం ప్రతీచ్ఛే వై రాజన్నిత్యుక్త్వా స్వామ్యపాక్రమత్। నాన్యద్గవామప్యయుతమిచ్ఛామీత్యపరో యయౌ॥౨౧॥ ఏతస్మిన్నంతరే యామ్యైర్దూతైర్నీతో యమక్షయం। యమేన పృష్టస్తత్రాహం దేవదేవ జగత్పతే॥౨౨॥ పూర్వం త్వమశుభం భుంక్షే ఉతాహో నృపతే శుభం। నాంతం దానస్య ధర్మస్య పశ్యే లోకస్య భాస్వతః॥౨౩॥ పూర్వం దేవాశుభం భుంజ ఇతి ప్రాహ పతేతి సః। తావదద్రాక్షమాత్మానం కృకలాసం పతన్ ప్రభో॥౨౪॥ బ్రహ్మణ్యస్య వదాన్యస్య తవ దాసస్య కేశవ। స్మృతిర్నాద్యాపి విధ్వస్తా భవత్సందర్శనార్థినః॥౨౫॥ స త్వం కథం మమ విభోఽక్షిపథః పరాత్మా యోగీశ్వరైః శ్రుతిదృశామలహృద్విభావ్యః। సాక్షాదధోక్షజ ఉరువ్యసనాంధబుద్ధేః స్యాన్మేఽనుదృశ్య ఇహ యస్య భవాపవర్గః॥౨౬॥ దేవదేవ జగన్నాథ గోవింద పురుషోత్తమ। నారాయణ హృషీకేశ పుణ్యశ్లోకాచ్యుతావ్యయ॥౨౭॥ అనుజానీహి మాం కృష్ణ యాంతం దేవగతిం ప్రభో। యత్ర క్వాపి సతశ్చేతో భూయాన్మే త్వత్పదాస్పదం॥౨౮॥ నమస్తే సర్వభావాయ బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ యోగానాం పతయే నమః॥౨౯॥ ఇత్యుక్త్వా తం పరిక్రమ్య పాదౌ స్పృష్ట్వా స్వమౌలినా। అనుజ్ఞాతో విమానాగ్ర్యమారుహత్పశ్యతాం నృణాం॥౩౦॥ కృష్ణః పరిజనం ప్రాహ భగవాన్ దేవకీసుతః। బ్రహ్మణ్యదేవో ధర్మాత్మా రాజన్యాననుశిక్షయన్॥౩౧॥ దుర్జరం బత బ్రహ్మస్వం భుక్తమగ్నేర్మనాగపి। తేజీయసోఽపి కిముత రాజ్ఞామీశ్వరమానినాం॥౩౨॥ నాహం హాలాహలం మన్యే విషం యస్య ప్రతిక్రియా। బ్రహ్మస్వం హి విషం ప్రోక్తం నాస్య ప్రతివిధిర్భువి॥౩౩॥ హినస్తి విషమత్తారం వహ్నిరద్భిః ప్రశామ్యతి। కులం సమూలం దహతి బ్రహ్మస్వారణిపావ

ర్బహుధా సంబోధయన్ననుజ్ఞాపయతి॥ అనుజానీహీతి॥ దేవలోకేఽపి వర్తమానస్యాత్మనో మనస్సన్నిధిం ప్రార్థయతే-యత్ర క్వాపీతి-త్వత్పదం-ఆస్పదం విషయం యస్య తథాభూతం భూయాదితి॥౨౮॥ యాన్త్వన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి సర్వభావాయ సర్వస్య భావో జన్మ యస్మాత్ తస్మై - బ్రహ్మణే కర్తృత్వేఽప్యవికారాయ కుతః అనంతశక్తయే అనంతా మాయాఖ్యా శక్తిర్యస్య తస్మై -వాసుదేవాయ సర్వాశ్రయాయేత్యుపాదానత్వముక్తం-శ్రీకృష్ణాయ సదానందరూపాయేతి పురుషార్థత్వముక్తం॥ శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః। తయోరైక్యం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయత ఇతి స్మృతేః-కించ యోగానాం ఇష్టాపూర్తాదికర్మణాం పతయే ఫలదాత్రే-అయం భావః-ఏవంభూతం త్వాం విహాయ- గంతుమనిచ్ఛురపి గమిష్యామి త్వద్దత్తఫలభోగాయేతి॥౨౯॥౩౧॥ దుర్జరమితి॥ మనాక్ ఈషదపి భుక్తం సత్ అగ్నేః అగ్నిసదృశస్య తేజీయసః అతితేజస్వినోఽపి దుర్జరం॥౩౨॥౩౩॥ కించ- విషాదపి ఘోరమిత్యాహ॥ హినస్తీతి॥ సంసర్గి సంసర్గేణ మారకత్వాదగ్నితుల్యతా స్యాత్ తదపి నేత్యాహ-వహ్నిరితి-కించ-సమూలమితి - వహ్నిస్తు మూలాన్యవశేషయతి-బ్రహ్మస్వారణి

జఃపాపపావకస్తత్కులందహతి-తదపిసమూలమితి॥౩౪॥బ్రహ్మస్వమితి॥దురనుజ్ఞాతంయథావదననుజ్ఞాతం-త్రిపూరుషం కులం-స్వంపుత్రపౌత్రౌచ-ప్రసహ్యబలాత్ రాజాద్యాశ్రయతః॥౩౫॥రాజానఇతి॥యేబ్రహ్మస్వమభిమన్యంతేవాంఛంతి-తేనిరయమేవాభిమన్యంతే-అతోబాలిశాఃఅజ్ఞాః-ఆత్మపాతంనవిచక్షతఇతి॥౩౬॥అపిచ-గృహ్ణంతీతి॥౩౭॥౩౯॥ మేత్విగృధ్యా అభికాంక్ష్య॥౪౦॥౪౧॥యథేతి॥ప్రణమేప్రణమామి॥౪౨॥నకేవలమర్థవాదబిభీషికేయం- కింతు-ప్రత్యక్షమిత్యాహ॥బ్రాహ్మణార్థఇతి॥౪౩॥౪౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుష్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**********

శ్లో॥పంచషష్టితమేరామశ్చక్రేగోకులమాగతః।రమమాణస్తుగోపీభిఃకాళింద్యాఃకర్షణంమదాత్ ॥ రామస్యచరితంచి

కః॥౩౪॥ బ్రహ్మస్వందురనుజ్ఞాతంభుక్తంహంతిత్రిపూరుషం।ప్రసహ్యతుబలాద్భుక్తందశపూర్వాన్దశావరాన్॥౩౫॥రాజానోరాజలక్ష్మ్యాంధానాత్మపాతంవిచక్షతే।నిరయంయేభిమన్యంతెబ్రహ్మస్వంసాధుబాలిశాః॥౩౬॥గృహ్ణంతియావతఃపాంసూన్రుదతామశ్రుబిందవః । విప్రాణాంహృతవిత్తానాంవదాన్యానాంకుటుంబినాం॥౩౭॥రాజానోరాజకుల్యాశ్చతావతోబ్దాన్నిరంకుశాః।కుంభీపాకేషుపచ్యంతెబ్రహ్మదాయాపహారిణః॥౩౮॥స్వదత్తాంపరదత్తాంవాబ్రహ్మవృత్తింహరేతయః। షష్టిర్వర్షసహస్రాణివిష్ఠాయాంజాయతేక్రిమిః॥౩౯॥మామేబ్రహ్మధనంభూయాద్యద్గృధ్వాల్పాయుషోనృపాః। పరాజితాశ్చ్యుతారాజ్యాద్భవంత్యుద్వేగినోహియే॥ ౪౦॥ విప్రంకృతాగసమపిమైవద్రుహ్యతమామకాః।ఘ్నంతంబహుశపంతంవానమస్కురుతనిత్యశః॥ ౪౧॥ యథాహంప్రణమేవిప్రాననుకాలంసమాహితః।తథానమతయూయంచయోన్యథామేసదండభాక్॥ ౪౨ ॥ బ్రాహ్మణార్థోహ్యపహృతోహర్తారంపాతయత్యధః।అజానంతమపిహ్యేనంనృగంబ్రాహ్మణగౌరివ॥ ౪౩॥ ఏవంవిశ్రావ్యభగవాన్ముకుందోద్వారకాప్రజాః।పావనస్సర్వలోకానాంవివేశనిజమందిరం॥౪౪॥********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుష్షష్టితమోధ్యాయః.

—*బలరామస్యపునర్నందవ్రజగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః.*—

శ్రీశుకః॥ బలభద్రఃకురుశ్రేష్ఠభగవాన్రథమాస్థితః । సుహృద్దిదృక్షురుత్కంఠఃప్రయయౌనందగోకులం॥ ౧ ॥ పరిష్వక్తశ్చిరోత్కంఠైర్గోపైర్గోపీభిరేవచ। రామోభివాద్యపితరావాశీర్భిరభినందితః॥౨॥చిరంనఃపాహిదాశార్హసానుజోజగదీశ్వర । ఇత్యారోప్యాంకమాలింగ్యనేత్రైస్సిషిచతుర్జలైః॥౩ ॥ గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యాభివందితః। యథావయోయథాసఖ్యంయథాసంబంధమాత్మనః॥౪ ॥ సముపేత్యాథగోపాలాన్హాస్యహస్తగ్రహాదిభిః। విశ్రాంతంసుఖమాసీనంపప్రచ్ఛుఃపర్యుపాగతాః॥౫॥పృష్టాశ్చానామయంప్రీతాఃప్రేమగద్గదయాగిరా । కృష్ణేకమలపత్రాక్షేసన్న్యస్తాఖిలరాధసః॥ తెసర్వే స్వేషుతంరామం తేచ తేనాప్యనామయం॥౬॥కచ్చిన్నోబాంధవారామసర్వేకుశలమాసతె।కచ్చిత్స్మరథనోరామయూయందారసుతాన్వితాః॥౭॥ దిష్ట్యాకంసోహతఃపాపోదిష్ట్యాముక్తాస్సుహృజ్జనాః।నిహత్యనిర్జిత్యరిపూన్దిష్ట్యాదుర్గంసమాశ్రితాః॥ ౮॥ గోప్యోహసంత్యఃపప్రచ్ఛూరామసందర్శనాదృతాః।కచ్చిదాస్తేసుఖంకృష్ణఃపురస్త్రీజనవల్లభః॥౯॥ కచ్చిత్స్మరతివాబంధూన్పితరంమాతరంచనః। అపివాస్మరతేస్మాకమనుసేవాంమహాభుజః ॥ ౧౦ ॥ మాతరంపితరంభ్రాతౄన్పతీన్పుత్రాన్స్వసౄరపి।యదర్థేత్యాక్ష్మదాశార్హదుస్త్యజాన్స్వజనాన్ప్రభో॥ ౧౧ ॥ తానస్సద్యఃపరిత్యజ్యగతస్సంఛిన్నసౌహృదః।కథన్నుతాదృశంస్త్రీభిర్నశ్రద్ధీయేతభాషితం॥ ౧౨॥ కథంనుగృహ్ణంత్య

త్రంకాళింద్యాకర్షణాదియత్।పౌండ్రకాంతాదికృష్ణస్యపృథగుక్తంతతఃపరం॥౧॥పరిష్వక్తఇతి॥ఆశీర్భిరభినందితోబభూవ॥౨॥తదాహ॥చిరమితి॥౩॥గోపేతి॥గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యయవిష్ఠైరభివందితోబభూవేత్యర్థః - అపిచ-

యథావయఇతి॥౪॥౫॥పృష్టాఇతి॥ తేసర్వేస్వేషుయాదవేషుతంరామంఅనామయంఆరోగ్యంపప్రచ్ఛుః - తేచతేనపృష్టాఇతి-కృష్ణేకృష్ణప్రాప్త్యర్థంసన్న్యస్తాఖిలరాధసఃత్యక్తసర్వవిషయాః॥౬॥౧౧॥తానితి॥తర్హితద్గమనేయుష్మాభిఃప్రతిబంధఃకింనకృతఃతద్వాక్యవిశ్వాసాదితిచేత్-ననువిశ్వాసఃకిమితికృతస్తత్రాహుః- కథంన్వితి-వక్తృబహుత్వాన్నానావిధానివాక్యాని॥౧౨॥తత్రాన్యాఊచుః॥కథమితి॥అన్యాఊచుః- గృహ్ణంతివాఇతి - చిత్రకథస్యచిత్రకథాకథన

కోవిదస్య-కించ-సుందరంస్మితంయస్మిన్ తేన-అవలోకేనఉచ్ఛ్వసితఃక్షుభితోయఃస్మరః తేనాతురాః॥ ౧౩॥ అపరాఊచుః॥కిమితి॥ కాలస్తావత్ తస్యచాస్మాకంచయాత్యేవ-కింతు- తస్యసుఖేనఅస్మాకందుఃఖేనేత్యేతావానేవవిశేషఇతిధ్వనితం॥౧౪॥౧౫॥సంకర్షణఇతి॥ నానావిధేష్వనునయేషుకోవిదః॥౧౬॥ద్వావితి॥ మధుంచైత్రం-మాధవంవైశాఖంగోపీనాం-రతిమితి-శ్రీకృష్ణక్రీడాసమయేఅనుత్పన్నానామితిబాలానాంచఅన్యాసామిత్యభియుక్తప్రసిద్ధిః॥౧౭॥పూర్ణేతి॥ పూర్ణచంద్రస్యకళాభిర్మరీచిభిరామృష్టేఉజ్జ్వలితే కౌముదీగంధవాయునాకుముద్వతీనాంగంధనహితేనసేవితే-యద్వా-కౌముదీశబ్దేనతద్వికాసితాఃకుముదానిలక్ష్యంతే కుముదగంధవాయునేత్యర్థః॥౧౮॥వరుణేతి॥వారుణీమధయాస హోత్పన్నామదిరా॥౧౯॥౨౨॥ఉపగీయమానేతి॥క్షీబోమత్తః॥౨౩॥స్రగ్వీతి॥ స్వేదపప్రాలేయంహిమంతేనభూషితం॥౨౪॥సఇతి॥మత్తోయమిత్యనాదృత్యఅనాగతాంఆపగాంనదీం॥౨౫॥పాపఇతి॥అహూతాఅహూతాయద్యస్మాన్నా

నవస్థితాత్మనోవచఃకృతఘ్నస్యబుధాఃపురస్త్రియః।గృహ్ణంతివై చిత్రకథస్యసుందరస్మితావలోకోచ్ఛ్వసితస్మరాతురాః॥౧౩॥కింనస్తత్కథయాగోప్యఃకథాఃకథయతాపరాః। యాత్యస్మాభిర్వినాకాలోయదితస్యతథైవనః॥౧౪ ॥ ఇతిప్రహసితంశౌరేర్జల్పితంచారువీక్షితం।గతింప్రేమపరిష్వంగంస్మరంత్యోరురుదుస్స్త్రియః॥౧౫॥సంకర్షణస్తాఃకృష్ణస్యసందేశైర్హృదయంగమైః। సాంత్వయామాసభగవాన్నానానునయకోవిదః॥౧౬॥ద్వౌమాసౌతత్రచావాత్సీన్మధుంమాధవమేవచ।రామఃక్షపాసుభగవాన్ గోపీనాంరతిమావహన్॥ ౧౭ ॥ పూర్ణచంద్రకళామృష్టేకౌముదీగంధవాయునా।యమునోపవనేరేమే సేవితేస్త్రీగణైర్వృతః॥౧౮।వరుణప్రేరితాదేవీవారుణీవృక్షకోటరాత్।పతంతీతద్వనంసర్వంస్వగంధేనాధ్యవాసయత్॥౧౯॥తంగంధంమధుధారాయావాయునోపహృతంబలః। ఆఘ్రాయోపగతస్తత్రలలనాభిఃపపౌసమం॥౨౦॥*ఉపగీయమానఉద్గాయన్వనితాశోభిమండలే। రేజేకరేణుయూథేశోమాహేంద్రఇవవారణః॥౨౧॥నేదుర్దుందుభయోవ్యోమ్నివవృషుఃకుసుమైర్ముదా।గంధర్వామునయోరామంతద్వీర్యైరీడిరేముదా॥౨౨॥*ఉపగీయమానచరితోవనితాభిర్హలాయుధః।వనేషువ్యచరత్క్షీబోమదవిహ్వలలోచనః॥ ౨౩ ॥ స్రగ్వ్యేకకుండలోమత్తోవైజయంత్యాచమాలయా।బిభ్రత్స్మితముఖాంభోజంస్వేదప్రాలేయభూషితం॥౨౪॥సఆజుహావయమునాంజలక్రీడార్థమీశ్వరః।నిజవాక్యమనాదృత్యమత్తఇత్యాపగాంబలః।అనాగతాంహలాగ్రేణకుపితోవిచకర్షహ॥ ౨౫॥ పాపేత్వంమామవజ్ఞాయయన్నాయాసిమయాహుతా।నేష్యేత్వాంలాంగలాగ్రేణశతధాకామచారిణీం॥౨౬॥ఏవంనిర్భర్త్సితాభీతాయమునాయదునందనం।ఉవాచచకితావాచంపతితాపాదయోర్నృప॥ ౨౭॥ యమునా॥ రామరామమహాబాహోనజానేతవవిక్రమం।యస్యైకాంశేనవిధృతాజగతీజగతఃపతే॥ ౨౮॥ పరంభావంభగవతోభగవన్మామజానతీం।మోక్తుమర్హసివిశ్వాత్మన్ప్రపన్నాంభక్తవత్సల॥ ౨౯॥ తతోవ్యముంచద్యమునాంయాచితోభగవాన్బలః।విజగాహజలంస్త్రీభిఃకరేణుభిరివేభరాట్॥ ౩౦॥ కామంవిహృత్యసలిలాదుత్తీర్ణాయాసితాంబరే।భూషణానిమహార్హాణిదదౌకాంతిశ్శుభాంస్రజం॥ ౩౧॥ వసిత్వావాససీనీలేమాలామాముచ్యకాంచనీం।రేజేస్వలంకృతోలిప్తోమాహేంద్రఇవవారణః॥ ౩౨॥ అద్యాపిదృశ్యతేరాజన్యమునాకృష్టవర్త్మనా।బలస్యానంతవీర్యస్యవీర్యంసూచయతీవహి॥ ౩౩॥ ఏవంసర్వానిశాయాతాఏకేవరమతోవ్రజే। రామస్యాక్షిప్తచిత్తస్యమాధుర్యైర్వ్రజయోషితాం॥౩౪॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచషష్టితమోధ్యాయః.

గచ్ఛసి-తస్మాన్నేష్యేగమయిష్యామి॥౨౬॥ఏవమితి॥చకితాకంపితా॥౨౭॥రామేతి॥ఏకాంశేనశేషాఖ్యేన॥౨౮॥౨౯॥తతఇతి॥విజగాహేఅవగాహనంకృతవాన్॥౩౦॥కామమితి॥ఉత్తీర్ణాయనిర్గతాయ-అసితాంబరాదీనికాంతిర్దదౌ-కాంతిర్లక్ష్మీః-యథోక్తంవిష్ణుపురాణే॥శ్లో॥వరుణప్రహితాంచాస్మైమాలామమ్లానపంకజాం। సముద్రాభేతథావస్త్రేనీలేలక్ష్మీరయచ్ఛతేతి॥హరివంశేచ-బలంప్రతిలక్ష్మీవాక్యం ॥ శ్లో ॥ జాతరూపమయంచైకంకుండలంవజ్రభూషణం।ఆదిపద్మంచపద్మాఖ్యందివ్యంశ్రవణభూషణం॥దేవేమాంప్రతిగృహ్ణీష్వపౌరాణీంభూషణక్రియామిత్యాది॥౩౧॥వసిత్వేతి॥ వసిత్వాపరిధాయ-ఆముచ్యకంఠేనిధాయ-చందనాదిభిరాలిప్తః॥౩౨॥౩౩॥ఏవమితి॥ఏకానిశాయథామాధుర్యైఃవిలాసైః॥౩౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥వత్స్యక్షప్తితమేకాశీంగత్వాహాపౌండ్రకంహరిః।తన్మిత్రంచతతోవృత్తంసుదక్షిణవధాదికం॥౧॥ త్వమితి॥ప్రస్తోభితః స్తుత్యాప్రోత్సాహితఃబాలైఃఅజ్ఞైః॥౨॥దూతమితి॥బాలకృతోన్నృపఃబాలైఃనృపత్వేనక్రీడాయాంపరికల్పితః ॥౩॥ ౪॥ ఉవాచేతి॥హేమూఢఉత్సృజ్యేత్యన్వయఃప్రత్యేష్యామిదైవమేవంవికత్థసే-తేవ్యపీత్యర్థః-యద్వా-యైఃకృత్రిమైస్సుదర్శనాదిభిస్త్వమేవంశ్లాఘసే-తానుత్స్రక్ష్యేత్యాజయిష్యామీత్యర్థః॥౮॥మాంశరణమేహీత్యస్యోత్తరం॥ముఖమితి॥వలాఃకంకాదివత్పక్షివిశేషాః-తత్రతదా-శునాంశరణమాశ్రయోభవితాసి॥౯॥ఇతీతి॥ కాశీమ్-పౌండ్రకస్యాపిత

—* శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశీరాజవధాదికథాప్రారంభఘట్టః *—

శ్రీశుకః॥నందవ్రజంగతేరామేకరూశాధిపతిర్నృప । వాసుదేవోహమిత్యజ్ఞోదూతంకృష్ణాయప్రాహిణోత్ ॥౧॥త్వంవాసుదేవోభగవానవతీర్ణోజగత్పతిః।ఇతిప్రస్తోభితోబాలైర్మేనఆత్మానమచ్యుతం॥౨॥దూతంచప్రాహిణోన్మందఃకృష్ణాయావ్యక్తవర్త్మనే । ద్వారకాయాంయథాబాలోనృపోబాలకృతోబుధః॥౩॥దూతస్తుద్వారకామేత్యసభాయామాస్థితంప్రభుమ్। కృష్ణంకమలపత్రాక్షంరాజసందేశమబ్రవీత్ ॥౪॥కారూశః॥వాసుదేవోవతీర్ణోహమేకఏవనచాపరః। భూతానామనుకంపార్థంత్వంతుమిథ్యాభిధాంత్యజ॥౫॥యానిత్వమస్మచ్చిహ్నానిమౌఢ్యాద్బిభర్షిసాత్వత । త్యక్త్వైహిమాంత్వంశరణంనోచేద్దేహిమమాహవమ్॥౬॥శ్రీశుకః॥వికత్థనంతదాకర్ణ్యపౌండ్రకస్యాల్పమేధసః। ఉగ్రసేనాదయస్సభ్యాఉచ్చకైర్జహసుస్తదా॥౭॥ఉవాచదూతంభగవాన్పరిహాసకథామను। ఉత్స్రక్ష్యేమూఢచిహ్నానియైస్త్వమేవంవికత్థసే॥౮॥ముఖంయదాపిధాయాజ్ఞకంకగృధ్రవటైర్వృతః।శయిష్యసేహతస్తత్రభవితాశరణంశునామ్॥౯॥ఇతిదూతస్తమాక్షేపంస్వామినేసర్వమాహరత్ । కృష్ణోపిరథమాస్థాయకాశీముపజగామహ॥౧౦॥పౌండ్రకోపితదుద్యోగముపలభ్యమహారథః। అక్షౌహిణీభ్యాంసంయుక్తోనిశ్చక్రామపురాద్ద్రుతమ్॥౧౧॥తస్యకాశీపతిర్మిత్రంపార్ష్ణిగ్రాహోన్వయాన్నృప।అక్షౌహిణీభిస్తిసృభిరపశ్యత్పౌండ్రకంహరిః॥౧౨॥శంఖార్యసిగదాశార్ఙ్గశ్రీవత్సాద్యుపలక్షితమ్। బిభ్రాణంకౌస్తుభమణింవనమాలావిభూషితమ్॥౧౩॥కౌశేయవాససీపీతేవసానంగరుడధ్వజమ్।అమూల్యమౌల్యాభరణంస్ఫురన్మకరకుండలమ్॥౧౪॥దృష్ట్వాతమాత్మనాతుల్యంవేషంకృత్రిమమాస్థితమ్। యథానటంరంగగతంవిజహాసభృశంహరిః॥౧౫॥శూలైర్గదాభిఃపరిఘైశ్శక్త్యృష్టిప్రాసతోమరైః। అసిభిఃపట్టిశైర్బాణైఃప్రాహరన్నరయోహరిం॥ ౧౬ ॥ కృష్ణస్తుతత్పౌండ్రకకాశిరాజయోర్బలంగజస్యందనవాజిపత్తిమత్। గదాసిచక్రేషుభిరర్దయద్భృశంయథాయుగాంతేహుతభుక్పృథక్ప్రజాః॥౧౭॥ఆయోధనంతద్రథవాజికుంజరద్విపత్ఖరోష్ట్రైరరిణావఖండితైః।బభౌచితంమోదవహంమనస్వినామాక్రీడనంభూతపతేరివోల్బణం॥౧౮॥అథాహపౌండ్రకంశౌరిర్భోభోపౌండ్రకయద్భవాన్। దూతవాక్యేనమామాహతాన్యస్త్రాణ్యుత్సృజామితే॥౧౯॥ త్యాజయిష్యేభిధానంమేయత్త్వయాజ్ఞమృషాధృతం । వ్రజామిశరణంతేద్యయదినేచ్ఛామిసంయుగం॥౨౦॥ఇతిక్షిప్త్వాశితైర్బాణైర్విరథీకృత్యపౌండ్రకం । శిరోవృశ్చద్రథాంగేనవజ్రేణేంద్రోయథాగిరేః ॥ ౨౧ ॥ తథాకాశీపతేఃకాయాచ్ఛిరఉత్కృత్యపత్రిభిః । వ్యపాతయత్కాశిపుర్యాంపద్మకోశమివానిలః ॥౨౨॥ ఏవంమత్సరిణంహత్వాపౌండ్రకంససఖంహరిః। ద్వారకామావిశత్సిద్ధైర్గీయమానకథామృతః॥ ౨౩ ॥ సనిత్యంభగవద్ధ్యానప్రధ్వస్తాఖిలబంధనః । బిభ్రాణశ్చహరేరాజన్స్వరూపంతన్మయోభవత్ ॥౨౪॥ శిరఃపతితమాలోక్యరాజద్వారిసకుండలం। కి

దామిత్రపురేఅవస్థానాత్ ॥౧౦॥౧౧॥తస్యేతి॥పార్ష్ణిగ్రాహఃపృష్ఠప్రాంతరక్షణతత్పరః॥౧౨॥౧౩॥కౌశేయేతి ॥ గరుడఃకృత్రిమఃధ్వజేయస్యతం-అమూల్యంఅనర్ఘంమౌల్యాభరణంకిరీటంయస్యతం॥౧౪॥౧౬॥కృష్ణఇతి॥గజస్యందనాదిచతురంగబలమర్దితవాన్-పృథక్ప్రజాఃచతుర్విధంభూతగ్రామంయథాయుగాంతాగ్నిరితి ॥౧౭॥ ఆయోధనమితి॥ఆయోధనంరణస్థానం-అరిణాచక్రేణదితంచర్చితంఆకీర్ణంఆక్రీడనమివకల్పాంతేరుద్రస్యక్రీడాస్థానమివ॥౧౮॥౨౦॥ఇతీతి॥గిరేఃశృంగంయథేతి॥ ౨౧॥౨౪॥ శిరఇతి॥ప్రథమంకిమిదమితిపశ్చాద్వక్త్రమితివిభావ్యకస్యచేతిసంశిరేసం

శయంకృతవంతఇతి॥౨౫॥౨౬॥సుదక్షిణఇతి॥సంస్థావిధింఉత్తరక్రియాం-అపచితింనిష్కృతిం॥౨౭॥ఇతీతి॥ ఆత్మనాఅభి
సంధాయబుద్ధ్యాఅధ్యవస్యసుదక్షిణఃఅత్యుదారః॥౨౮॥ప్రీతఇతి॥వరమదాత్ వృణీష్వేత్యుక్తవానిత్యర్థః॥౨౯॥ సుదక్షి
ణేతి॥ఋత్విజంఋత్విజఇవస్వనియోగకారిణం॥శ్రు॥యజ్ఞస్యదేవమృత్విజమితి శ్రుతేః-అబ్రహ్మణ్యేప్రయోజితఇ
తి-కృష్ణేప్రయోజితోవిపరీతోభవిష్యతీతిసూచితం॥౩౦॥ఇతీతి॥అభిచరన్అభిచారంకుర్వన్-ప్రతీగృహీతనియమః॥౩౧॥
తతఇతి॥తప్తతామ్రమివశిఖాఃశ్మశ్రూణిచయస్యసః-అంగారోద్గారిణీలోచనానియస్యసః॥౩౨॥ దంష్ట్రేతి॥ దంష్ట్రా
భిరుగ్రైఃభ్రుకుటీదండైశ్చకఠోరంక్రూరమాస్యంయస్యసః-త్రిశిఖంత్రిశూలం॥౩౩॥ పద్భ్యామితి ॥ దిశఃప్రదహన్॥
౩౪॥౩౫॥అక్షైరితి॥త్రాహిత్రాహీత్యాహురితిశేషః॥౩౬॥శ్రుత్వేతి॥అహమవితాస్మిరక్షిష్యామి॥౩౭॥౩౮॥ తదితి॥

మిదంకస్యవావక్త్రమితిసంశిశ్రిరేజనాః॥౨౫॥ రాజ్ఞఃకాశీపతేర్జ్ఞాత్వామహిష్యఃపుత్రబాంధవాః।
పౌరాశ్చహాహతారాజన్నాథనాథేతిచారుదన్॥౨౬॥ సుదక్షిణస్తస్యసుతఃకృత్వాసంస్థావిధింపితుః।
నిహత్యపితృహంతారంయాస్యామ్యపచితింపితుః॥౨౭॥ ఇత్యాత్మనాభిసంధాయసోపాధ్యాయోమహే
శ్వరం।సుదక్షిణోర్చయామాసపరమేణసమాధినా॥౨౮॥ప్రీతోవిముక్తేభగవాంస్తస్మైవరమదాద్విభుః।
పితృహంతృవధోపాయంసవవ్రేవరమీప్సితం॥౨౯॥ *సుదక్షిణాగ్నింపరిచర బ్రాహ్మణైస్సహఋత్వి
జమ్। అభిచారవిధానేనసచాగ్నిఃప్రమథైర్వృతః॥ సాధయిష్యతిసంకల్పమబ్రహ్మణ్యేప్రయోజితః॥
౩౦॥ఇత్యాదిష్టస్తథాచక్రేకృష్ణాయాభిచరన్వ్రతీ॥౩౧॥తతోగ్నిరుత్థితఃకుండాన్మూర్తిమానతిభీషణః।
తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రురంగారోద్గారిలోచనః॥౩౨॥ దంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీదండకఠోరాస్యస్స్వజిహ్వ
యా।ఆలిహన్సృక్విణీనగ్నోవిధున్వంస్త్రిశిఖంజ్వలన్॥౩౩॥పద్భ్యాంతాళప్రమాణాభ్యాంకంపయ
న్నవనీతలం।సోభ్యధావద్వృతోభూతైర్ద్వారకాంప్రదహన్దిశః॥౩౪॥ తమాభిచారదహనమాయాం
తంద్వారకౌకసః।విలోక్యతత్రసుస్సర్వేవనదాహేయథామృగాః॥౩౫॥అక్షైస్సభాయాంక్రీడంతంభ
గవంతంభయాతురాః।త్రాహిత్రాహిత్రిలోకేశవహ్నేఃప్రదహతఃపురం॥౩౬॥శ్రుత్వాతజ్జనవైక్ల
బ్యందృష్ట్వాస్వానాంచసాధ్వసం।శరణ్యస్సంప్రహస్యాహమాభైష్టేత్యవితాస్మ్యహం॥౩౭॥సర్వస్యాం
తర్బహిస్సాక్షీకృత్యాంమాహేశ్వరీంవిభుః।విజ్ఞాయతద్విఘాతార్థంపార్శ్వస్థంచక్రమాదిశత్॥౩౮॥
తత్సూర్యకోటిప్రతిమంసుదర్శనంజాజ్వల్యమానంప్రళయానలప్రభం। స్వతేజసాఖంకకుభోథరోదసీ
చక్రంముకుందాస్త్రమథాగ్నిమర్దయత్ ॥౩౯॥ కృత్యానలఃప్రతిహతస్సరథాంగపాణేరస్త్రౌజసా
నృపవిభగ్నముఖోనివృత్తః। వారాణసీంప్రతిసమేత్యసుదక్షిణంతంసర్త్విగ్జనంసమదహత్స్వకృతోభి
చారః॥౪౦॥చక్రంతువిష్ణోస్తదనుప్రవిష్టంవారాణసీంసాట్టసభాలయాపణాం। సగోపురాట్టాలకకోష్ఠ
సంకులాంసకోశహస్త్యశ్వరథాన్నశాలాం॥ ౪౧ ॥ దగ్ధ్వావారాణసీంసర్వాంవిష్ణుచక్రంసుదర్శనం।
భూయఃపార్శ్వముపాతిష్ఠత్కృష్ణస్యాక్లిష్టకర్మణః॥ ౪౨॥ యఏతచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యఉత్తమశ్లోకవి
క్రమం।సమాహితోవాశృణుయాత్సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥౪౩ ॥**********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షట్షష్టితమోధ్యాయః.

—*బలరామకృతద్వివిదవధకథాప్రారంభః*—

రాజా॥భూయోహంశ్రోతుమిచ్ఛామిరామస్యాద్భుతకర్మణః। అనంతస్యాప్రమేయస్యయదన్యత్కృత

రోదసీచప్రకాశయదితిశేషః-యద్వా-స్వతేజసాఖాదీన్ప్రతిజాజ్వల్యమానంఅత్యర్థంప్రకాశమానమిత్యర్థః॥ అర్దయ
త్ అపీడయత్॥౩౯॥అర్దితోగ్నిర్యత్కృతవాంస్తదాహ॥కృత్యానలఇతి॥ సహర్త్విగ్భిఃజనైశ్చవర్తమానం-అభిచర్యం
తే-మార్యంతేఅనేనేత్యభిచారఃకృత్యానలః॥౪౦॥చక్రమితి॥అట్టాదిసహితాంఅట్టాఃమంచాః॥౪౧॥౪౩॥*****క**

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - షట్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥సప్తషష్టితమేరామోగిరౌరైవతకేమదాత్।స్వైరంయువతిభిఃక్రీడన్నవధీద్ద్వివిదంబలః॥ కాళిందీవిదారణానంత
రంరామచరితంద్వివిదవధాదిసంగతమపిఅనుక్త్వా - తత్పూర్వభావిత్వేనపౌండ్రకవధాదికంనిరూప్యేదానీంతదేవప్ర
స్తౌతి॥భూయఇతి॥రామచరితశ్రవణేచ్ఛాయామద్భుతకర్మత్వంహేతుః - తత్రచానంతత్వం - తత్రాప్యప్రమేయ

త్వమితి॥౧॥ నరకస్యేతి॥ నరకస్య సఖా ఇతి హరిణా వైరే కారణం- సుగ్రీవసచివ ఇతి తస్యోత్కృష్టబలం- మైందస్య భ్రాతేతి రామాయణే అతిప్రసిద్ధత్వేన వీర్యాధిక్యముక్తమితి॥౨॥ సఖ్యురితి॥ సఖ్యుర్నరకస్య-అపచితిం ఆనృణ్యం-రాష్ట్రస్య విప్లవో నాశో యథా భవతి తథా పురాదీనదహదితి॥౩॥ కించ॥ క్వచిదితి॥ కదాచిత్ సః ద్వివిదః మిత్రహా మిత్రం సఖాయం నరకాసురం హంతీతి మిత్రహా హరిః శ్రీకృష్ణః॥౪॥ క్వచిదితి॥ తస్య సముద్రస్య జలం బాహుభ్యాముత్క్షిప్య వేలాయాః కూలే వర్తమానాన్ దేశాన్ న్యమజ్జయత్ ప్లావయామాసేతి॥౫॥ ఆశ్రమానితి॥ ఆశ్రమస్థాన్ వనస్పతీన్ భిత్త్వా ఆహవనీయాద్యగ్ని

వాన్ విభుః॥౧॥ శ్రీశుకః॥ నరకస్య సఖా కశ్చిద్ద్వివిదో నామ వానరః। సుగ్రీవసచివః సోఽథ భ్రాతా మైందస్య వీర్యవాన్॥౨॥ సఖ్యుః సోఽపచితిం కుర్వన్ వానరో రాష్ట్రవిప్లవం। పురగ్రామాకరాన్ ఘోషానదహద్వహ్నిముత్సృజన్॥౩॥ క్వచిత్స శైలానుత్పాట్య తైర్దేశాన్ సమచూర్ణయత్। ఆనర్తాన్ సుతరామేవ యత్రాస్తే మిత్రహా హరిః॥౪॥ క్వచిత్సముద్రమధ్యస్థో దోర్భ్యాముత్క్షిప్య తజ్జలం। దేశాన్నాగాయుతప్రాణో వేలాకూలే న్యమజ్జయత్॥౫॥ ఆశ్రమానృషిముఖ్యానాం కృత్వా భగ్నవనస్పతీన్। అదూషయచ్ఛకృన్మూత్రైరగ్నీన్ వైతానికాన్ ఖలః॥౬॥ పురుషాన్ యోషితో దృప్తః క్ష్మాభృద్ద్రోణీగుహాసు సః। నిక్షిప్య చాప్యధాచ్ఛైలైః పేశస్కారీవ కీటకం॥౭॥ ఏవం దేశాన్ విప్రకుర్వన్ దూషయంశ్చ కులస్త్రియః। శ్రుత్వా సులలితం గీతం గిరిం రైవతకం యయౌ॥౮॥ తత్రాపశ్యద్యదుపతిం రామం పుష్కరమాలినం। సుదర్శనీయసర్వాంగం లలనాయూథమధ్యగం॥౯॥ గాయంతం వారుణీం పీత్వా మదవిహ్వలలోచనం। విభ్రాజమానం వపుషా ప్రభిన్నమివ వారణం॥౧౦॥ దుష్టః శాఖామృగః శాఖామారూఢః కంపయన్ ద్రుమాన్। చక్రే కిలకిలాశబ్దమాత్మానం సంప్రదర్శయన్॥౧౧॥ తస్య ధార్ష్ట్యం కపేర్వీక్ష్య తరుణ్యో జాతిచాపలాః। హాస్యప్రియా విజహసుర్బలదేవపరిగ్రహాః॥౧౨॥ తా హేలయామాస కపిర్భ్రూక్షేపైః సంముఖాదిభిః। దర్శయన్ స్వగుదం తాసాం రామస్య చ నిరీక్షతః॥౧౩॥ తం గ్రావ్ణా ప్రాహరత్క్రుద్ధో బలః ప్రహరతాం వరః। స వంచయిత్వా గ్రావాణం మదిరాకలశం కపిః। గృహీత్వా హేలయామాస ధూర్తస్తం కోపయన్ హసన్॥౧౪॥ నిర్భిద్య కలశం దుష్టో వాసాంస్యాస్ఫాలయద్బలం। కదర్థీకృత్య బలవాన్ విప్రచక్రే మదోద్ధతః॥౧౫॥ తం తస్యావినయం దృష్ట్వా దేశాంశ్చ తదుపద్రుతాన్। క్రుద్ధో ముసలమాదత్త హలం చారిజిఘాంసయా॥౧౬॥ ద్వివిదోఽపి మహావీర్యః సాలముత్పాట్య పాణినా। అభ్యేత్య తరసా తేన బలం మూర్ధన్యతాడయత్॥౧౭॥ తం తు సంకర్షణో మూర్ధ్ని పతంతమచలో యథా। ప్రతిజగ్రాహ భగవాన్ సునందేనాహనచ్చ తం॥౧౮॥ ముసలాహతమస్తిష్కో విరేజే రక్తధారయా। గిరిర్యథా గైరికయా ప్రహారం నానుచింతయన్॥౧౯॥ పునరన్యం సముత్క్షిప్య కృత్వా నిష్పత్రమోజసా। తేనాహనత్సుసంక్రుద్ధస్తం బలః శతధాచ్ఛినత్॥౨౦॥ తతోఽన్యముత్పాట్య జఘ్నే తం చాపి శతధాచ్ఛినత్॥౨౧॥ ఏవం యుధ్యన్ భగవతా భగ్నే భగ్నే పునః పునః। ఆకృష్య సర్వతో వృక్షాన్నిర్వృక్షమకరోద్వనం॥౨౨॥ తతోఽముంచచ్ఛిలావర్షం బలస్యోపర్యమర్షితః। తత్సర్వం చూర్ణయామాస లీలయా ముసలాయుధః॥౨౩॥ స బాహూ తాలసంకాశౌ ముష్టీకృత్య కపీశ్వరః। ఆసాద్య రోహిణీపుత్రం తాభ్యాం వక్షస్యరూరుజత్॥౨౪॥ యాదవేంద్రోఽపి తం దోర్భ్యాం త్యక్త్వా ముసలలాంగలే। జత్రావభ్యర్దయత్క్రుద్ధః సోఽపతద్రుధిరం వమన్॥౨౫॥ చకంపే తేన పతతా సటంకః సవనస్పతిః। పర్వతః కురుశార్దూల వాయునా నౌరివాంభసి॥౨౬॥ జయశబ్దో నమశ్శబ్దః సాధు సాధ్వితి చాంబరే। సురసిద్ధమునీంద్రాణామాసీత్కుసుమవర్షిణాం॥౨౭॥ ఏవం నిహత్య ద్వివిదం జగద్వ్యతికరావహం। సం

షుమూత్రాదికృతవానిత్యర్థః॥౬॥ పురుషానితి॥ అప్యధాత్ పిదధే- పేశస్కారీ భ్రమరః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ గాయంతమితి॥ ప్రభిన్నం మత్తం॥౧౦॥౧౧॥ తస్యేతి॥ జాత్యా స్వభావేనైవ చాపలం యాసాం తాః॥౧౨॥ తా ఇతి॥ హేలయామాస అవజజ్ఞే నిరీక్షతః నిరీక్షమాణస్య- తమనాదృత్యేత్యర్థః॥౧౩॥౧౪॥ నిర్భిద్యేతి॥ ఆస్ఫాలయత్ యోషితాం వాసాంస్యాకృష్య పాటితవాన్- విప్రచక్రే ఏవమపకృతవాన్॥౧౫॥౧౬॥ ద్వివిద ఇతి॥ సాలం వృక్షం॥౧౭॥ తమితి॥ సునందేన ముసలేన- అహనత్ అహన్నిత్యర్థః- తం వానరం॥౧౮॥ ముసలేతి॥ మస్తిష్కం మస్తకే అవయవవిశేషః- గైరికయా లోహితధాతునా- నానుచింతయన్ అగణయన్॥౧౯॥-౨౩॥ స ఇతి॥ అరూరుజత్ తాడయామాస॥౨౪॥ యాదవేంద్ర ఇతి॥ జత్రౌ కంఠబాహుమూలే॥

౨౫॥చకంపఇతి॥టంకాః సతోయవివరాణి తత్సహితః॥౨౬॥ ౨౭॥ ఏవమితి॥ జగతోవ్యతికరం నాశమావహతీతి తథా తం॥
ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టషష్టితమే సాంబే నిబద్ధే కౌరవైర్యుధి। తద్విమోక్షాయ రామేణ గజాహ్వయవికర్షణం॥ శ్రీరామస్య-చరిత్రాంతరం నిరూపయితుమాహ॥దుర్యోధనేతి॥సమితింజయః సంగ్రామజిత్॥౧॥౨॥ బధ్నీతేతి ॥ నోస్మాకం మహీం అస్మాభిర్దత్తాం న తే భూపతయ ఇతి భావః॥౩॥ నిగృహీతమితి॥ యాంతి యాస్యంతి-ప్రాణా ఇంద్రియాణీవ - సుసంయతాః-ప్రాణాయామాదిభిర్దమితాః॥౪॥ఇతీతి॥కురువృద్ధో భీష్మః-తేనానుమోదితాః-తత్సహితాః షడేత ఇత్యర్థః॥౫॥ దృష్ట్వేతి॥
స్తూయమానో భగవాన్ జనైస్స్వపురమావిశత్ ॥*****************************
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- సప్తషష్టితమోధ్యాయః

బలరామకృతహస్తినాపురకర్షణాదికథాప్రారంభః

శ్రీశుకః॥దుర్యోధనసుతాం రాజన్ లక్ష్మణాం సమితింజయః। స్వయంవరస్థామహరత్సాంబో జాంబవతీసుతః॥ ౧॥ కౌరవాః కుపితా ఊచుర్దుర్వినీతోయమర్భకః। కదర్థీకృత్య నః కన్యామకామామహరద్బలాత్॥ ౨॥ బధ్నీతేమం దుర్వినీతం కిం కరిష్యంతి వృష్ణయః। యేస్మత్ప్రసాదోపచితాం దత్తాం నో భుంజతే మహీం॥ ౩॥ నిగృహీతం సుతం శ్రుత్వా యద్యేష్యంతీహ వృష్ణయః। భగ్నదర్పాః శమం యాంతి ప్రాణా ఇవ సుసంయతాః॥౪॥ ఇతి కర్ణః శలో భూరిర్యజ్ఞకేతుః సుయోధనః। సాంబమారేభిరే బద్ధుం కురువృద్ధానుమోదితాః॥ ౫॥ దృష్ట్వానుధావతః సాంబో ధార్తరాష్ట్రాన్మహారథః। ప్రగృహ్య రుచిరం చాపం తస్థౌ సింహ ఇవైకలః॥౬॥ తే తం జిఘృక్షవః క్రుద్ధాస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి భాషిణః।ఆసాద్య ధన్వినో బాణైః కర్ణాగ్రణ్యః సమాకిరన్॥ ౭॥సోపవిద్ధః కురుశ్రేష్ఠ కురుభిర్యదునందనః।నామృష్యత్తదచింత్యార్భః సింహః క్షుద్రమృగైరివ॥౮॥ విస్ఫూర్జ్య రుచిరం చాపం సర్వాన్వివ్యాధ సాయకైః। కర్ణాదీన్ షడ్రథాన్వీరస్తావద్భిర్యుగపత్పృథక్॥ ౯॥చతుర్భిశ్చతురో వాహానేకైకేన చ సారథీన్।రథినశ్చ మహేష్వాసాంస్తస్య తత్తేభ్యపూజయన్॥౧౦॥ తం తు తే విరథం చక్రుశ్చత్వారశ్చతురో హయాన్। ఏకస్తు సారథిం జఘ్నే చిచ్ఛేదాన్యః శరాసనం॥౧౧॥ తం బద్ధ్వా విరథీకృత్య కృచ్ఛ్రేణ కురవో యుధి।కుమారం స్వస్య కన్యాం చ స్వపురం జయినోవిశన్॥ ౧౨ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా నారదోక్తేన రాజన్ సంజాతమన్యవః। కురూన్ప్రత్యుద్యమం చక్రురుగ్రసేనప్రచోదితాః॥౧౩॥సాంత్వయిత్వా తు తాన్ రామస్సన్నద్ధాన్ వృష్ణిపుంగవః। నైచ్ఛత్కురూణాం వృష్ణీనాం కలిం కలిమలాపహః॥౧౪॥జగామ హాస్తినపురం రథేనాదిత్యవర్చసా। బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ వృతశ్చంద్ర ఇవ గ్రహైః ౧౫॥గత్వా గజాహ్వయం రామో బాహ్యోపవనమాశ్రితః। ఉద్ధవం ప్రేషయామాస ధృతరాష్ట్రం బుభుత్సయా॥౧౬॥సోభివంద్యాంబికాపుత్రం భీష్మం ద్రోణం సబాహ్లికం।దుర్యోధనం చ విధివ ద్రామమాగతమబ్రవీత్॥౧౭॥ తేతిప్రీతాస్సమాకర్ణ్య ప్రాప్తం రామం సుహృత్తమం।తమర్చయిత్వాభియయుస్సర్వే మంగళపాణయః॥ ౧౮॥ తం సంగమ్య యథాన్యాయ్యం గామర్ఘ్యం చ న్యవేదయన్। తేషాం యే తత్ప్రభావజ్ఞాః ప్రణేముశ్శిరసా బలం॥౧౯॥బంధూన్కుశలినో దృష్ట్వా పృష్ట్వా శివమనామయం। పరస్పరమథో రామో బభాషేవిక్లబం వచః॥౨౦॥ ఉగ్రసేనః క్షితీశోయద్వ ఆజ్ఞాపయత్ప్రభుః। తదవ్యగ్రధియశ్శ్రుత్వా కురుధ్వమవిలంబితం॥౨౧॥ యద్యూయం బహవస్త్వేకం జిత్వాధర్మేణ ధార్మికం।అబధ్నీతాథ తన్మృష్యే బంధూనామైక్యకామ్యయా॥ ౨౨॥శ్రీశుకః ॥ వీర్యశౌర్యబలోన్నద్ధమాత్మ

షకలః ఏకః॥౬॥తఇతి॥కర్ణః అగ్రణీర్యేషాం తే॥ ౭॥ సఇతి॥ అచింత్యభగవతోర్భః-అచింత్యశ్చాసావర్భశ్చేతి వా॥౮॥౯॥ తత్ప్రపంచయతి॥చతుర్భిశ్చతుర ఇత్యత్ర వీప్సానుసంధేయా తత్కర్మ తే సంమానితవంతః॥౧౦॥ ౧౧॥ తమితి॥స్వస్య దుర్యోధనస్య కన్యాం చ నీత్వేతి శేషః॥౧౨॥౧౩॥ సాంత్వయిత్వేతి॥యతః కలిం నైచ్ఛత్-అతః సాంత్వయిత్వా జగామేతి॥౧౪॥౧౫॥గత్వేతి॥ధృతరాష్ట్రం ప్రతిబుభుత్సయా అభిప్రాయజిజ్ఞాసయేత్యర్థః॥౧౬॥సఇతి॥విధివత్ అభివాద్య॥౧౭॥ తఇతి॥తముద్ధవమర్చయిత్వా సత్కృత్య-మంగళపాణయః ఉపాయనహస్తాః॥ ౧౮ ॥ తమితి॥వృద్ధా అపి ప్రణేముః॥౧౯॥ ౨౧॥ యదితి॥ యద్యూయం ఇత్యుగ్రసేనవాక్యం-మృష్యే సహే అథ అనుతమానీయ సమర్పయతేతి శేషః॥౨౨॥వీర్యేతి॥

వీర్యం ప్రభావః-శౌర్యం ఉత్సాహః-బలం సత్త్వం-తైరున్నద్ధం ఉచ్ఛృంఖలం-కథం-ఆత్మనః శక్తేః సమం అనురూపం॥౨౩॥ అహో ఇతి॥ఉపానత్ పాదరక్షా శిర ఆరోఢుమిచ్ఛతి-హి నాఽప్యస్మాన్ ఆజ్ఞాపయంతీత్యర్థః॥౨౪॥ అస్యైవ ప్రపంచశ్చతుర్భిః॥ఏత ఇతి॥యౌనేన పృథాయా వివాహేన॥౨౫॥కించ॥చామరేతి॥ భుంజంతి ఉపభుంజత ఇత్యర్థః-అస్మదుపేక్షయా అస్మాకమనాగ్రహేణ అస్మాకననుగ్రహేణేతి యావత్॥౨౬॥ అలమితి॥అతః పరం తాన్న పహరిష్యామ ఇత్యర్థః॥౨౭॥కథమితి॥అవరుంధీత స్వీకుర్యాత్ ఉరణః మేషః॥౨౮॥ జన్మేతి॥జన్మనా బంధుభిశ్చ ఉపలక్షితయా - శ్రియా ఉన్నద్ధ ఉత్కటో మదో యేషాం తే-దుర్వాచ్యం పరుషం వాక్యం-అసభ్యాః కుజనాః॥౨౯॥౩౦॥నూనమితి॥ నానామదైః ధనాభిజనాదిమదైరున్నద్ధాః-తేషాం దండ ఏవ ప్రశమః ప్రకర్షేణ శమయతీతి తథా లగుడః దండః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ త ఇతి॥ దుర్భా

శక్తిసమం వచః।కురవో బలదేవస్య నిశమ్యోచుః ప్రకోపితాః॥౨౩॥అహో మహచ్చిత్రమిదం కాలగత్యా దురంతయా।ఆరురుక్షత్యుపానద్వై శిరో ముకుటసేవితం॥౨౪॥ ఏతే యౌనేన సంబంధాః సహశయ్యాసనాశనాః।వృష్ణయస్తుల్యతాం నీతా అస్మద్దత్తనృపాసనాః॥౨౫॥ చామరవ్యజనే శంఖమాతపత్రం చ పాండురం।కిరీటమాసనం శయ్యాం భుంజంత్యస్మదుపేక్షయా॥౨౬॥ అలం యదూనాం నరదేవలాంఛనైర్దాతుః ప్రతీపాచరితోద్ధతాత్మనాం।యే నః ప్రసాదోపచితా హి యాదవా ఆజ్ఞాపయంత్యద్య గతత్రపా బత॥౨౭॥ కథమింద్రోఽపి కురుభిర్భీష్మద్రోణార్జునాదిభిః। అదత్తమవరుంధీత సింహగ్రస్తమివోరణః॥ నాతః పరం హ్యుగ్రసేనో రాజా భవితుమర్హతి॥౨౮॥శ్రీశుకః॥ జన్మబంధుశ్రియోన్నద్ధమదాస్తే భరతర్షభ।ఆశ్రావ్య రామం దుర్వాచ్యమసభ్యాః ప్రావిశన్పురం॥౨౯॥ దృష్ట్వా కురూణాం దౌఃశీల్యం శ్రుత్వావాచ్యాని చాచ్యుతః।అవోచత్కోపసంరబ్ధో దుష్ప్రేక్ష్యః ప్రహసన్ముహుః॥౩౦॥నూనం నానామదోన్నద్ధాః శాంతిం నేచ్ఛంత్యసాధవః। తేషాం హి ప్రశమో దండః పశూనాం లగుడో యథా॥౩౧॥ అహో యదూన్సుసంరబ్ధాన్కృష్ణం చ కుపితం శనైః।సాంత్వయిత్వాహమేతేషాం శమమిచ్ఛన్నిహాగతః॥౩౨॥ త ఇమే మందమతయః కలహాభిరతాః ఖలాః।తం మామవజ్ఞాయ ముహుర్దుర్భాషాన్మానినోఽబ్రువన్॥౩౩॥ నోగ్రసేనః కిల విభుర్భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః।శక్రాదయో లోకపాలా యస్యాదేశానువర్తినః॥౩౪॥సుధర్మాక్రమ్యతే యేన పారిజాతోఽమరాంఘ్రిపః।ఆహృత్య భుజ్యతే సోఽసౌ కిలాధ్యాసనార్హణః॥౩౫॥యస్య పాదయుగం సాక్షాచ్ఛ్రీరుపాస్తేఽఖిలేశ్వరీ।స నార్హతి కిల శ్రీశో నరదేవపరిచ్ఛదాన్॥౩౬॥యస్యాంఘ్రిపంకజరజోఽఖిలలోకపాలైర్మౌళ్యుత్తమైర్ధృతముపాసితతీర్థతీర్థం। బ్రహ్మా భవోఽహమపి యస్య కలాః కలాయాః శ్రీశ్చోద్వహేమ చిరమస్య నృపాసనం క్వ॥౩౭॥ భుంజతే కురుభిర్దత్తం భూఖండం కిల వృష్ణయః।ఉపానహః కిల వయం స్వయం తు కురవః శిరః॥౩౮॥ అహో ఐశ్వర్యమత్తానాం మత్తానామివ మానినాం।అసంబద్ధా గిరో రూక్షాః కః సహేతానుశాసితా॥౩౯॥అద్య నిష్కౌరవాం పృథ్వీం కరిష్యామీత్యమర్షితః।గృహీత్వా హలముత్తస్థౌ దహన్నివ జగత్త్రయం॥౪౦॥లాంగలాగ్రేణ నగరముద్విదార్య గజాహ్వయం।విచకర్ష స గంగాయాం ప్రహరిష్యన్నమర్షితః॥౪౧॥ జలయానమివాఘూర్ణం గంగాయాం నగరం పతత్।ఆకృష్యమాణమాలోక్య కౌరవా జాతసంభ్రమాః॥తమేవ శరణం జగ్ముః సకుటుంబా జిజీవిషవః॥౪౨॥సలక్ష్మణం పురస్కృత్య సాంబం ప్రాంజలయోఽబ్రువన్।రామ రామాఖిలాధార ప్రభావం న విదామ తే॥౪౩॥మూఢానాం నః కుబుద్ధీనాం క్షంతుమర్హస్యధీశ్వర। స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయానాం త్వ

షాః అవాచ్యశబ్దాన్॥౩౩॥దుర్భాషణమనుస్మరతి షడ్భిః॥ నేతి॥ విభుః ఆజ్ఞాపయితుం సమర్థః॥౩౪॥అహో మత్తాః శ్రీకృష్ణమప్యధిక్షిప్తవంత ఇత్యతికుపిత ఆహ త్రిభిః॥సుధర్మేతి॥౩౫॥౩౬॥యస్యేతి॥మౌళ్యుత్తమైర్మౌళియుక్తైరుత్తమాంగైః-ఉత్తమైః మౌళిభిరితి వా-ఉపాసితాని తీర్థాని యైర్యోగిభిస్తేషామపి తీర్థం - యద్వా-ఉపాసితం సర్వైః సేవితం తీర్థం గంగా-తస్యా తీర్థం తీర్థత్వనిమిత్తం-కించ-బ్రహ్మా భవః-శ్రీశ్చ-అహమపి- ఉద్వహేమ కథంభూతా వయం-యస్య కలా యా అంశః తస్య కలాః అంశాః॥౩౭॥౩౮॥అహో ఇతి॥ మత్తానామివ మద్యాదినా-రూక్షాః పరుషాః అనుశాసితా స్వయం దండధరస్సన్॥౩౯॥౪౦॥లాంగలేతి॥లాంగలాగ్రేణ - దక్షిణతః ప్రాకారమూలే నిఖాతేన ఉద్విదార్య ఉత్పాట్య॥౪౧॥జలయానమితి॥జిజీవిషవ ఇత్యక్షరాధిక్యం సోఢవ్యం॥౪౨॥౪౪॥త్వమితి॥శేషే శయనం కరోషి- శేషపర్యంకే

పరిశిష్యమాణోయః సచత్వమేవేతి వా॥౪౫॥ అస్మాసు కోపశ్చ తవాయముచిత ఏవేత్యాహుః॥ కోప ఇతి॥ క్షితిపాలనే తత్పరః తాత్పర్యవాన్ కోపః - పాఠాంతరే సంబోధనం॥౪౬॥ నమ ఇతి॥ విశ్వం కర్మకృత్యం యస్య స త్వమితి సంబోధనం॥౪౭॥ ఏవమితి॥ వేపమానమయనం పురం యేషాం తైః॥౪౮॥ దుర్యోధన ఇతి॥ తురంగమాంశ్చ ద్వాదశాయుతాని॥౪౯॥ ౫౦॥ ప్రగృహ్యేతి॥ సుహృద్భిః కౌరవైః॥౫౧॥ తత ఇతి॥ మధ్యే సభాయాం సభామధ్యే॥౫౨॥౫౩॥ **********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకోనసప్తతితమే గార్హస్థ్యం ప్రతిమందిరం। కృష్ణస్య నారదో దృష్ట్వా విస్మితోగాత్ప్రశంసయన్॥ ౧॥ దిదృక్షుర్నాభిన్నయేనాహ॥ చిత్రమితి॥ ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రీః ఉదావహత్ పరిణీతవాన్॥౨॥ ఇత్థీతి॥ ద్వారవతీమభివర్ణయతి సార్ధత్రయేణ - పుష్పితేతి - పుష్పితేషూపవనేషు - ఆరామేషు ఉద్యానేషు - ద్విజానామలీనాంచ కులానాం నినాదైర్నాదితాం ॥ ౩॥ ఉ

మేకో హ తుష్టిరాశ్రయః॥ లోకాన్ క్రీడనకానీశ క్రీడతస్తే వదంత్యజాః॥౪౪॥ త్వమేవ మూర్ధ్నీదమనంత లీలయా భూమండలం బిభర్షి సహస్రమూర్ధన్। అంతే చ యస్స్వాత్మనిరుద్ధవిశ్వశ్శేషేఽద్వితీయః పరిశిష్యమాణః॥౪౫॥ కోపస్తే బలశిక్షార్థం సర్వేషాం న చ మత్సరాత్। బిభ్రతో భగవన్ సత్త్వం క్షితిపాలన తత్పరః॥౪౬॥ నమస్తే సర్వభూతాత్మన్ సర్వశక్తిధరావ్యయ। విశ్వకర్మన్నమస్తేస్తు త్వాం వయం శరణం గతాః॥౪౭॥ ఏవం ప్రపన్నైస్సంవిగ్నైర్వేపమానాయనైర్బలః । ప్రసాదితస్సుప్రసన్నో మా భైష్టేత్యభయం దదౌ॥౪౮॥ దుర్యోధనః పారిబర్హం కుంజరాన్ షష్టిహాయనాన్ । దదౌ ద్వాదశసాహస్రమయుతాని తురంగమాన్॥౪౯॥ రథానాం షట్సహస్రాణి రౌక్మాణాం సూర్యవర్చసాం। దాసీనాం నిష్కకంఠీనాం సహస్రం దుహితృవత్సలః॥౫౦॥ ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం భగవాన్ సాత్వతర్షభః। ససుతస్సస్నుషః ప్రాయాత్సుహృద్భిరభినందితః॥౫౧॥ తతః ప్రవిష్టస్స్వపురం హలాయుధస్సమేత్య బంధూననురక్తచేతసః। శశంస సర్వం యదుపుంగవానాం మధ్యే సభాయాం కురుషు స్వచేష్టితం ॥ ౫౨ ॥ అద్యాపి చ పురం హ్యేతత్సూచయద్రామవిక్రమం । సమున్నతం దక్షిణతో గంగాయామనుదృశ్యతే॥౫౩॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - అష్టషష్టితమోధ్యాయః,

—*శ్రీకృష్ణం ప్రతి నారదాగమనకథాప్రారంభఘట్టః*—

శ్రీశుకః॥ నరకం నిహతం శ్రుత్వా తథోద్వాహం చ యోషితాం। కృష్ణేనైకేన బహ్వీనాం తద్దిదృక్షుస్స్మ నారదః॥౧॥ చిత్రం బతైతదేకేన వపుషా యుగపత్పృథక్ । గృహేషు ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రియ ఏక ఉదావహత్ ॥౨॥ ఇత్యుత్సుకో ద్వారవతీం దేవర్షిర్ద్రష్టుమాగమత్ । పుష్పితోపవనారామద్విజాలికులనాదితాం॥౩॥ ఉత్ఫుల్లేందీవరాంభోజకల్హారకుముదోత్పలైః। ఛురితేషు సరస్సూచ్చైః కూజితాం హంససారసైః॥ ౪॥ ప్రాసాదలక్షైర్నవభిర్జుష్టాం స్ఫాటికరాజతైః । మహామరకతప్రఖ్యైస్స్వర్ణరత్నపరిచ్ఛదైః॥౫॥ విభక్తరథ్యాపథచత్వరాపణైశ్శాలాసభాభీ రుచిరాం సురాలయైః । సంసిక్తమార్గాంగణవీథిదేహళీం పతత్పతాకాధ్వజవారితాతపాం॥౬॥ తస్యామంతఃపురం శ్రీమదర్చితం సర్వధిష్ణ్యపైః। హరేస్స్వకౌశలం యత్ర త్వష్ట్రా కార్త్స్న్యేన దర్శితం॥౭॥ తత్ర షోడశభిస్సద్మసహస్రైస్సమలంకృతం। వివేశైకతమం శౌరేః పత్నీనాం భవనం మహత్॥౮॥ విష్టబ్ధం విద్రుమస్తంభైర్వైదూర్యఫలకోత్తమైః। ఇంద్రనీలమయైః కుడ్యైర్జగత్యా చాహతత్విషా॥౯॥ వితానైర్నిర్మితైస్త్వష్ట్రా ముక్తాదామవిలంబిభిః। దాంతైరా

త్ఫుల్లేతి॥ ఛురితేషు వ్యాప్తేషు॥౪॥ ప్రాసాదేతి॥ మహామరకతైః ప్రఖ్యాయంతే ప్రకాశంత ఇతి తథా తైః - స్వర్ణరత్నమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యేషు తైః॥౫॥ విభక్తేతి॥ పతంత్యః ప్రచలంత్యః - పతాకాః యేషు తైః - ధ్వజైః వారితః ఆతపో యస్యాస్తాం॥౬॥ తస్యామితి॥ తస్యాం సర్వైః ధిష్ణ్యపైః లోకపాలైః అర్చితం॥౭॥ తత్రేతి॥ షోడశభిస్సద్మసహస్రైస్సమలంకృతం - హరేః అంతఃపురం వివేశ - తత్ర చ - తస్య శౌరేః పత్నీనాం భవనేషు ఏకతమం వివేశేత్యన్వయః - యత్ర స్వకౌశలం త్వష్ట్రా సందర్శితమిత్యంతఃపురభవనయోర్విశేషణం ॥౮॥ తదనువర్ణయతి చతుర్భిః ॥ విష్టబ్ధమితి ॥ విద్రుమస్తంభైః విష్టబ్ధం విధృతం వైదూర్యమయాని ఫలకోత్తమాని స్తంభాశ్రయాణి ఛాదనాని - తైః ఇంద్రనీలమయైః కుడ్యాదిభిశ్చోపలక్షితం - జగత్యా భూమికయా ఇంద్రనీలమయ్యా - అహితా త్విట్ యస్యాః తయా॥ ౯॥ వితానైరితి ॥ ముక్తాదా

మ్నాం విలంబాః వివిధాని లంబాని లంబమానాని విద్యంతే యేషు తైః - కుణ్యుత్తమైః పరిష్కృతైః భూషితైః ॥౧౦॥౧౧॥ రత్నేతి॥ ఘృత్యసమీత్య - ఘనో మే ఘోయమితి బుద్ధిర్యేషాం తే ॥ ౧౨ ॥ తస్మిన్నితి ॥ అనుసవం సర్వకాలం - ఆత్మనా సమానిగుణరూపవయాంసి సుష్ఠు వేషోలంకారశ్చ యస్య తేన - దాసీసహస్రేణ - యుతయా గృహిణ్యా సహ ॥ ౧౩ ॥ తమితి॥ శ్రియః రుక్మిణ్యాః - పర్యంకతః అవీవిశత్ ఉపవేశయామాస ॥౧౪॥ తస్యేతి॥ అబిభ్రేత్ అబిభరత్ దధారేత్యర్థః - పులకాన్యబిభ్రన్నిత్యాదౌ తథా ప్రయుక్తత్వాత్ - బిభ్రేదితి శత్రంతం వా - తథా చ సంపూజ్య అభిభాష్య చ ప్రాహేత్యుత్తరేణాన్వయః - కథంభూతః - యస్య చరణశౌచం గంగా - అశేషతీర్థం సః - అతఏవ - జగద్గురుతరోపి - సతాం ధర్మభృతాం పతిత్వాదేవమకరోదిత్యర్థః - సతాం పతిత్వే హేతుః - బ్రహ్మణ్యదేవ ఇతి యత్ గుణకృతం నామ - తత్ - తస్యైవ యతో యుక్తం సమంజసం - అతస్తద్ధర్మప్రవర్తనాయైవమాచరణమిత్యర్థః ॥౧౫॥ సంపూజ్యేతి॥ అభిభాష్య దిష్ట్యా త్వదాగమన

సనపర్యంకైర్మణ్యుత్తమపరిష్కృతైః ॥౧౦॥ దాసీభిర్నిష్కకంఠీభిస్సువాసోభిరలంకృతం। పుంభిస్సకంచుకోష్ణీషసువస్త్రమణికుండలైః ॥ ౧౧॥ రత్నప్రదీపనికరద్యుతిభిర్నిరస్తధ్వాంతం విచిత్రవలభీషు శిఖండినోంగ। నృత్యంతి యత్ర విహితాగరుధూపమక్షైర్నిర్యాంతమీక్ష్య ఘనబుద్ధయ ఉన్నదంతః ॥ ౧౨ ॥ తస్మిన్ సమానగుణరూపవయస్సువేషదాసీసహస్రయుతయానుసవం గృహిణ్యా। విప్రో దదర్శ చమరవ్యజనేన రుక్మదండేన సాత్వతపతిం పరివీజయంత్యా ॥౧౩॥ తం సన్నిరీక్ష్య భగవాన్ సహసోత్థితశ్శ్రీపర్యంకతస్సకలధర్మభృతాం వరిష్ఠః। ఆనమ్య పాదయుగళం శిరసా కిరీటజుష్టేన సాంజలిరవీవిశదాసనే స్వే ॥౧౪॥ తస్యావనిజ్య చరణౌ తదపస్స్వమూర్ధ్నా బిభ్రజ్జగద్గురుతరోపి సతాం పతిర్హి। బ్రహ్మణ్యదేవ ఇతి యద్గుణనామ యుక్తం తస్యైవ యచ్చరణశౌచమశేషతీర్థం ॥౧౫॥ సంపూజ్య దేవఋషివర్యమృషిః పురాణో నారాయణో నరసఖో విధినోదితేన। వాణ్యాభిభాష్య మితయామృతజుష్టయా తం ప్రాహ ప్రభో భగవతే కరవామ కిం తే ॥౧౬॥ శ్రీనారదః॥ నైవాద్భుతం త్వయి విభోఖిలలోకనాథే మైత్రీ జనేషు సకలేషు దమః ఖలానాం। నిశ్శ్రేయసాయ జగతః స్థితిరక్షణాభ్యాం స్వైరావతార ఉరుగాయ విదామ సుష్ఠు ॥౧౭॥ దృష్టం తవాంఘ్రియుగళం జనతాపవర్గం బ్రహ్మాదిభిర్హృది విచింత్యమగాధబోధైః। సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబం ధ్యాయంశ్చరామ్యనుగృహాణ యథా స్మృతిస్స్యాత్ ॥౧౮॥ తతోన్యదావిశద్గేహం కృష్ణపత్నీనాం స నారదః। యోగేశ్వరేశ్వరస్యాంగ యోగమాయావివిత్సయా ॥౧౯॥ దీవ్యంతమక్షైస్తత్రాపి ప్రియయా చోద్ధవేన చ। పూజితః పరయా భక్త్యా ప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః ॥౨౦॥ పృష్టశ్చావిదుషేవాసౌ కదాయాతో భవానితి। క్రియతే కిం ను పూర్ణానామపూర్ణైరస్మదాదిభిః ॥౨౧॥ తథాపి బ్రూహి నో బ్రహ్మన్ జన్మైతచ్ఛోభనం కురు। స తు విస్మిత ఉత్థాయ తూష్ణీమన్యదగాద్గృహం ॥౨౨॥ తత్రాప్యచష్ట గోవిందం లాలయంతం శిశూన్ సుతాన్। తతోన్యస్మిన్ గృహేపశ్యన్మజ్జనాయ కృతోద్యమమ్ ॥౨౩॥ జుహ్వంతం చ వితానాగ్నీన్ యజంతం పంచభిర్మఖైః। భోజయంతం ద్విజాన్ క్వాపి భుంజానమవశేషితం ॥ ౨౪॥ క్వాపి సంధ్యాముపాసీనం జపంతం బ్రహ్మవాగ్యతం। ఏకత్ర చాసిచర్మాభ్యాం చరంతమసివర్త్మసు ॥ ౨౫॥ అశ్వైరథైర్గజైః క్వాపి విచరంతం గదాగ్రజం। క్వచిచ్ఛయానం పర్యంకే స్తూయమానం చ వందిభిః ॥ ౨౬॥ మంత్రయంతం చ కస్మింశ్చిన్మంత్రిభిశ్చోద్ధవాదిభిః। జలక్రీడారతం క్వాపి వారముఖ్యాభిరావృతం ॥౨౭॥ కుత్రచిద్ద్వి

మిత్యాది ప్రియముక్త్వా ॥౧౬॥ భగవతా స్వస్యార్హణం అనర్హం మన్యమానస్తత్సంభావయన్నాహ॥ నేతి॥ సర్వమిత్రత్వాదేవ నార్హణం - నతు మమ గౌరవాత్ - తర్హి కథం న కంసాదిషు మైత్రీ తత్రాహ - ఖలానాం దమశ్చ నైవాద్భుతమితి - కుతః - జగతః స్థితిః - ధారణం రక్షణం పాలనం తాభ్యాం సహ - నిశ్శ్రేయసాయ తవాయం స్వేచ్ఛావతార ఇతి - వయం సుష్ఠు సమ్యక్ విదామ - అతః ఖలదమః సాధుసన్మానం చ యుక్తమితి భావః ॥ ౧౭ ॥ యదుక్తం ప్రభో కిం కరవామేతి అత్రాహ॥ దృష్టమితి॥ భక్తజనతాయా అపవర్గరూపం - కించ - అతిదుర్లభతయా బ్రహ్మాదిభిర్యోగీశ్వరైరపి హృది విచింత్యం - కించ - సంసారకూపే పతితానాముత్తరణాయ అవలంబం ఆశ్రయం - ఏవంభూతం తవాంఘ్రియుగళం - మయా దృష్టం - అతః కృతకృత్యోస్మి - తథాపి - తస్య స్మృతిర్యథా స్యాత్ - తథానుగృహాణ - అతస్తద్ధ్యాయన్నేవ నిత్యం చరామీతి ॥౧౮॥ ౧౯॥ దీవ్యంతమితి॥ అక్షైర్దీవ్యంతమిత్యాదౌ అదదర్శేతి జ్ఞాతవ్యం ॥౨౦॥౨౩॥ జుహ్వంతమితి॥ వితానాగ్నీన్ ఆహవనీయాదీన్

అగ్నీన్పంచభిర్మహాయజ్ఞైర్యజంతం॥౨౪॥౩౧॥ పుత్రాణామితి ॥ కాలేతత్సమయే-విధినాఉపయాపనంప్రాపణం వివాహమిత్యర్థః-కల్పయంతంఘటయంతం-విభూతిభిఃవిభవైః॥ ౩౨॥ ప్రస్థాపనేతి॥ప్రస్థాపనందుహితృజామాత్రాదీనాంస్వగృహాత్తద్గృహంప్రతినయనం-ఉపానయనంతద్గృహాత్పునరుపానయనంతైర్మహోత్సవాన్కల్పయంతం-యోగేశ్వరేశస్యయేషాం అపత్యానాంమహోత్సవాన్వీక్ష్య లోకాస్సర్వేపివిసిస్మిరేవిస్మయంచక్రుః-తథాభూతాన్కల్పయంతం॥౩౩॥౩౫॥అవ్యక్తేతి॥అవ్యక్తలింగంవేషాంతరేణఛన్నం॥ ౩౬॥౩౭ ॥ విదామేతి॥హేయోగేశ్వరఆత్మన్-ఆత్మనిమమమనసి- తవస్వరూపేవా- నిర్భాతాంప్రతీతాంతవయోగమాయాం- కేవలం-విదామవిద్మఃనతుత్వత్పారమార్థ్యమితిభావః॥ ౩౮ ॥ త్వన్మనుష్యనాట్యేనముహ్యామిఅతోమాంప్రస్థాపయేత్యాహ ॥ అనుజానీహీతి॥ ౩౯॥ బ్రహ్మన్నితి॥ తత్తస్మాల్లోకంశిక్షయన్నిమంధర్మమాస్థితఃనతుతత్త్వతః-అతఃహేపుత్ర- మాఖిదః మోహంస

జముఖ్యేభ్యోదదతంగాస్స్వలంకృతాః।ఇతిహాసపురాణానిశృణ్వంతంమంగళానిచ॥౨౮॥హసంతంహాస్యకథయాకదాచిత్ప్రియయాగృహే।క్వాపిధర్మంసేవమానమర్థకామౌచకుత్రచిత్॥౨౯॥ధ్యాయంతమేకతాత్మానంపురుషంప్రకృతేఃపరం।శుశ్రూషంతంగురుంక్వాపికామైర్భోగైస్సపర్యయా॥ ౩౦॥ కుర్వంతంవిగ్రహంకైశ్చిత్సంధించాన్యత్రకేశవం । కుత్రాపిసహరామేణచింతయంతంసతాంశివం॥ ౩౧॥పుత్రాణాందుహితౄణాంచకాలేవిధ్యుపయాపనం। దారైర్వరైస్తత్సదృశైఃకల్పయంతంవిభూతిభిః॥౩౨॥ప్రస్థాపనోపానయనైరపత్యానాంమహోత్సవాన్। వీక్ష్యయోగేశ్వరేశస్యయేషాంలోకావిసిష్మిరే॥౩౩॥యజంతంసకలాన్దేవాన్క్వచిత్క్రతుభిరూర్జితైః। పూర్తయంతంక్వచిద్ధర్మంకూపారామాలయాదిభిః॥౩౪॥చరంతంమృగయాంక్వాపిహయమారుహ్యసైంధవం।ఘ్నంతంతతఃపశూన్మేధ్యాన్పరీతంయదుపుంగవైః ॥ ౩౫ ॥ అవ్యక్తలింగంప్రకృతిష్వంతఃపురచరాదిషు।క్వచిచ్చరంతంగేహేషుతత్తద్భావబుభుత్సయా॥౩౬॥అథోవాచహృషీకేశంనారదఃప్రహసన్నివ । యోగమాయోదయంవీక్ష్యమానుషీమీయుషోగతిం॥౩౭॥విదామయోగమాయాంతేదుర్దర్శా అపియోగినాం। యోగేశ్వరాత్మన్నిర్భాతాంభవత్పాదనిషేవయా ॥ ౩౮ ॥ అనుజానీహిమాంకృష్ణలోకాంస్తే యశసాప్లుతాన్।పర్యటామితవోద్గాయన్లీలాంభువనపావనీః॥ ౩౯॥ శ్రీభగవాన్॥బ్రహ్మన్ధర్మస్యవక్తాహంకర్తాతదనుమోదితా।తచ్ఛిక్షయన్లోకమిమమాస్థితఃపుత్రమాఖిదః॥౪౦॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యాచరంతంసద్ధర్మానాదిష్టాన్గృహమేధినాం।తమేవసర్వగేహేషుసంతమేకందదర్శహ॥౪౧॥ కృష్ణస్యానంతవీర్యస్యయోగమాయామహోదయం।ముహుర్దృష్ట్వామునిరభూద్విస్మితోజాతకౌతుకః॥౪౨॥ ఇత్యర్థకామధర్మేషుకృష్ణేనశ్రద్ధితాత్మనా।సమ్యక్సభాజితఃప్రీతస్తమేవానుస్మరన్యయౌ॥౪౩॥ ఏవంమనుష్యపదవీమనువర్తమానోనారాయణోఖిలభవాయగృహీతశక్తిః । రేమేంగషోడశసహస్రవరాంగనానాంసవ్రీడసౌహృదనిరీక్షణహాసజుష్టః॥౪౪॥ యానీహవిశ్వవిలయోద్భవవృత్తిహేతుఃకర్మాణ్యనన్యవిషయాణిహరిశ్చకార।యస్తానిగాయతిశృణోత్యనుమోదతేవాభక్తిర్భవేద్భగవతిహ్యపవర్గమార్గే॥౪౫॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనసప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అథోషస్యుపవృత్తాయాంకుక్కుటాన్కూజతోశపన్। గృహీతకంఠ్యఃపతిభిర్మాధవ్యోవిరహా

ప్రాప్నుహీతి॥౪౦॥ఇతీతి॥ఇతిఏవమనుగృహీతఃతమేకమేవసంతందదర్శేతి ॥౪౧॥ కృష్ణస్యేతి॥ ముహుర్ముహుర్దృష్ట్వాజాతకౌతుకోమునిర్విస్మితోబభూవేతి॥ ౪౨॥ఇతీతి॥శ్రద్ధాయుక్తఃఆత్మాయస్యతేన ॥౪౩॥ నారదదృష్టాఃశ్రీకృష్ణలీలాః నిగమయతి॥ఏవమితి॥అఖిలస్యభవాయఉద్భవాయ-గృహీతాఃశక్తయోనానామూర్తయోయేనసః - సవ్రీడంచతత్సౌహృదంచతేననిరీక్షణంహాసశ్చ-తాభ్యాంజుష్టః॥౪౪॥యానీతి॥అనన్యవిషయాణిఅసాధారణాని- అపవర్గమార్గేమోక్షప్రదే॥౪౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ఏకోనసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************

శ్లో॥తతస్తుసప్తతితమేకృష్ణస్యాహ్నికకర్మణి।దూతనారదయోఃకార్యేమంత్రిమంత్రవిచారణం ॥ జగన్మంగళచారిత్రమహ్నికంజగదీశితుః । నారదేనక్వచిత్కించిద్దృష్టమాహయథాక్రమమ్॥ అథేతి॥శ్లో॥ఇత్యర్థకామధర్మేషుకృష్ణేనశ్రద్ధితాత్మనేతిప్రస్తుతస్యశ్రీకృష్ణస్యాహ్నికస్యాధికారేఅథశబ్దః-ఉపవృత్తాయాంఆసన్నాయాం-పతిభిఃశ్రీకృష్ణైః- మా

ధవ్యోమాధవస్యభార్యాః॥౧॥వయాంసీతి॥ వందినఇవశ్రీకృష్ణంబోధయంతిసంతివయాంసిపక్షిణః - అరుణారుణాః అతిశయేన్నారూజాః-మందారవనవాయుభిఃగాయత్సుఅలిషుఅనిద్రాణివయాంసి॥౨॥ ముహూర్తమితి॥ వైదర్భ్యాఉపలక్షణం అన్యాసామపి-పరిరంభణవిశ్లేషాత్ తంముహూర్తంపర్యాలోచ్య ॥౩॥౪॥ ఏకమితి॥ఏకంఅఖండం - తత్రహేతుః- అనన్యంనిరుపాధిం-అతఏవ-అవ్యయంనిత్యం - స్వయంజ్యోతిః తత్రహేతుః - నిత్యంనివృత్తంకల్మషంఅవిద్యాయస్మాత్తం-ఉపలక్షణమాహ-అస్యేతి-విశ్వస్యలక్షితఃభావశ్చాస్యోద్భవనిర్వృతిశ్చ - భావస్సత్తా-నిర్వృతిరానందః - తథాహ-గుణేభ్యఃపూర్వంసత్తామాత్రంయదాశ్రుతే॥సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితిశ్రుతేః - సఏవానందశ్చ॥శ్రు॥ విజ్ఞానమానందమిత్యాదిశ్రుతేః-తంసదానందమిత్యర్థః॥౫॥ అథేతి॥ఆప్లుతఃస్నాతః- సంధ్యాయాఃఉపగమఃఉపాసనం - ఆదిర్యథా భవతితథా-క్రియాకలాపంచకార-కాణ్వాత్తాదుదియాత్పూర్వమేవహుతానలః-బ్రహ్మగాయత్రింజజాప ॥౬॥ ఉపస్థాయేతి॥కళాఃఅంశాః-దేవాన్-ఋషీన్-పితౄంశ్చ-తర్పయిత్వా ॥౭॥ధేనూనామితి ॥ గృష్టీనాం ప్రథమప్రసూతానాం॥౮॥ దదావితి॥ ద్వంద్వమితిమహాసంఖ్యాయుక్తసంఘాభిధానం - ద్వంద్వశోయత్రబ్రాహ్మణాగాపభేజిరఇ

తురాః॥౧॥వయాంస్యరుణారుణాన్కృష్ణంబోధయంతీవవందినః। గాయత్స్వలిష్వనిద్రాణిమందారవనవాయుభిః॥౨॥ముహూర్తంతంతువైదర్భీనామృష్యదతిశోభనమ్।పరిరంభణవిశ్లేషాత్ప్రియబాహ్వంతరంగతా॥౩॥బ్రాహ్మేముహూర్తఉత్థాయవార్యుపస్పృశ్యమాధవః। దధ్యౌప్రసన్నకరణఆత్మానంతమసఃపరమ్॥౪॥ఏకంస్వయంజ్యోతిరనన్యమవ్యయంస్వసంస్థయానిత్యనివృత్తకల్మషమ్ । బ్రహ్మాఖ్యమస్యోద్భవనాదిహేతుభిస్స్వశక్తిభిర్లక్షితభావనిర్వృతిమ్ ॥౫॥ అథాప్లుతోంభస్యమలేయథావిధిక్రియాకలాపంపరిధాయవాససీ।చకారసంధ్యోపగమాదిసత్తమోహుతానలోబ్రహ్మజజాపవాగ్యతః॥౬॥ ఉపస్థాయార్కముద్యంతంతర్పయిత్వాత్మనఃకళాః।దేవానృషీన్పితౄన్వృద్ధాన్విప్రానభ్యర్చ్య చాత్మవాన్॥౭॥ధేనూనాంరుక్మశృంగాణాంసాధ్వీనాంమౌక్తికస్రజామ్ ।పయస్వినీనాంగృష్టీనాంసవత్సానాంసువాససామ్ ॥౮॥ దదౌరౌప్యఖురాగ్రాణాంక్షౌమాజినతిలైస్సహ । అలంకృతేభ్యోవిప్రేభ్యోద్వంద్వంద్వంద్వందినేదినే॥౯॥గోవిప్రదేవతావృద్ధాన్గురూన్భూతానిసర్వశః। నమస్కృత్యాత్మసంభూతీర్మంగళానిసమస్పృశత్ ॥౧౦॥ఆత్మానంభూషయామాసనరలోకవిభూషణమ్। వాసోభిర్భూషణైస్స్వీయైర్దివ్యస్రగనులేపనైః॥౧౧॥అవేక్ష్యాజ్యంతథాదర్శంగోవృషద్విజదేవతాః । కామాంశ్చసర్వవర్ణానాంపౌరాంతఃపురవాసినామ్ ॥ ప్రదాప్యప్రకృతీఃకామైఃప్రతోష్యప్రత్యనందత ॥౧౨॥సంవిభజ్యాగ్రతోవిప్రాన్స్రక్తాంబూలానులేపనైః। సుహృదఃప్రకృతీర్దారానుపాయుంక్తతతస్స్వయమ్॥౧౩॥తావత్సూతఉపానీయస్యందనంపరమాద్భుతమ్। సుగ్రీవాద్యైర్హయైర్యుక్తంప్రణమ్యావస్థితోఽగ్రతః॥౧౪॥గృహీత్వాపాణినాపాణింసారథేస్తమథారుహత్ ।సాత్యక్యుద్ధవసంయుక్తఃపూర్వాద్రిమివభాస్కరః॥౧౫॥ఈక్షితోంతఃపురస్త్రీణాంసవ్రీడప్రేమవీక్షితైః। కృచ్ఛ్రాద్విసృష్టోనిరగాజ్జాతహాసోహరన్మనః॥౧౬॥ఏవంససర్వదారాణాంగృహేభ్యోభగవాన్విభుః।నానాయాహావిని

త్యుక్తేఃద్వంద్వమితి॥శ్రు॥ హిరణ్యేనపరివృతాఃకృష్ణాఃశుక్లదతోమృగాన్మష్ణారేభరతోదదాచ్ఛతంద్వంద్వానిసప్తచేతిశ్రుత్యుక్తాని-సప్తోత్తరశతంద్వంద్వాన్యేకీకృత్యపురాణేచతుర్దశలక్షత్వేనగణితాని- యథోక్తం-భరతమేవాధికృత్యనవమస్కంధే॥శ్లో॥మృగాన్శుక్లదతఃకృష్ణాన్సువర్ణేనపరిష్కృతాన్ । అదాత్కర్మణిమష్ణారేనియుతానిచతుర్దశేతి-తతశ్చాయంద్వంద్వసంఖ్యాశ్లోకేనసంగృహ్యతే॥శ్లో॥చతుర్దశానాంలక్షాణాంసప్తాధికశతాంశకః। ద్వంద్వంచతురశీత్యగ్రసహస్రాణిత్రయోదశేతి-దినేదినేప్రతిదినంప్రతిగృహంచేతి- బద్ధంబద్ధమితిచపాఠాంతరం ॥౯॥ గోవిప్రేతి॥ఆత్మసంభూతీఃస్వవిభూతీఃమంగళానికపిలాదీని॥౧౦॥ఆత్మానమితి॥నరలోకస్యవిభూషణరూపమాత్మానం-స్వీయైఃపీతాంబరకౌస్తుభాదిభిః॥౧౧॥అవేక్ష్యేతి॥కామానభిలషితానర్థాన్ ॥౧౨॥ సంవిభజ్యేతి ॥విప్రాన్-స్రగాదిభిఃసంవిభజ్య- తేభ్యస్తానిదత్వేత్యర్థః-ఉపాయుంక్తభోగార్థమగ్రహీత్ ॥౧౩ ॥౧౪॥ గృహీత్వేతి ॥ పాణిం-కృతాంజలింగృహీత్వా॥౧౫॥ఈక్షితఇతి॥సవ్రీడప్రేమవీక్షితైఃఈక్షితః- క్షణంస్థితఃతాభిరేవవీక్షితైఃకృచ్ఛ్రాత్ విసృష్టోనిరగాదితి॥౧౬॥ఏవమితి॥ఏవంసర్వగృహేభ్యఃపృథక్ పృథక్ నిర్గత్య-అనంతరంఏకఏవసన్ ॥౧౭॥సుధర్మేతి॥ సుధర్మాం

పాత్రివిశత్ -యన్నివిష్టానాంయత్ర ప్రవిష్టానాం॥౧౭॥అథేతి॥నృసింహైఃనృపశ్రేష్ఠైఃనృసింహఇతిపాఠేకృష్ణఏవ॥౧౮॥ తత్రేతి॥ఉపమంత్రిణఃపరిహాసకాః పృథక్ పృథక్ స్వస్వసముదాయైః॥౨౦॥మృదంగేతి॥మృదంగాదయఃప్రసిద్ధాః-దరః శంఖఃసూతాదయః-తుష్టువుః॥౨౧॥తత్రేతి॥ బ్రాహ్మణాఃబ్రహ్మవేదంఆహుఃమంత్రాన్ వ్యాచఖ్యురిత్యర్థః వాదినఃవదనచతురాః॥౨౨॥౨౩॥సఇతి॥పురుషః-జరాసంధేనయోనిరోధఃతత్ప్రభవంరాజ్ఞాందుఃఖమావేదయత్ ॥౨౪॥ య ఇతి॥గిరివ్రజేతత్సంజ్ఞకేమగేన-రుద్ధాఃఆసన్ - తేషాంచదుఃఖమావేదయదిత్యన్వయఃకృష్ణకృష్ణేతిషట్శ్లోకైఃరాజ్ఞాం విజ్ఞప్తిః-ఆర్తిప్రథమేనశరణాశ్రయణం- త్రిభిర్భయానువాదఃద్వాభ్యాంప్రార్థనమితి॥౨౫॥ కృష్ణేతి॥ పృథగ్దర్శనః॥౨౬॥ లోకస్యభవభయంవివృణ్వంతోనమంతి॥లోకఇతి॥వికర్మనిషిద్ధంకామ్యంచ-తస్మిన్నితరాంరతః - తస్మాత్ స్వే కుశలేధర్మేభవఃఅర్పనేత్యయాఉదితేడ్యస్తేషాంచరాత్రే-సామాన్యతశ్చగీతాసు ॥శ్లో॥ యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషిదదాసియత్ । యత్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమిత్యాది - ప్రమత్తఃఅనవహితఃయావదయం లోకస్తావదేవాస్యలోకస్యయఃసద్యోజీవితాశాంఛినత్తి-తస్మైతుభ్యంఅనిమిషాయకాలాత్మనేనమఇతి॥౨౭॥ సేయం

గత్యైకరూపస్సభాంయయౌ॥౧౬॥సుధర్మాఖ్యాంసభాంసర్వైర్వృష్ణిభిఃపరివారితః।పాత్రివిశద్యన్నివిష్టానాంనసంత్యంగషడూర్మయః॥౧౭॥ అథోపవిష్టఃపరమాసనేవిభుర్బభౌస్వభాసాకకుభోఽవభాసయన్।వృతోనృసింహైర్యదుభిర్యదూత్తమోయథోడురాజోదివితారకాగణైః॥౧౮॥తత్రోపమంత్రిణోరాజన్నానాహాస్యరసైర్విభుం।ఉపతస్థుర్నటాచార్యానర్తక్యస్తాండవైఃపృథక్ ॥౨౦॥ మృదంగవీణామురజవేణుతాళదరస్వనైః।ననృతుర్జగుస్తుష్టువుస్సూతమాగధవందినః॥౨౧॥తత్రాహుర్బ్రాహ్మణాఃకేచిదాసీనాబ్రహ్మవాదినః।పూర్వేషాంపుణ్యయశసాంరాజ్ఞాంచాకథయన్కథాః॥౨౨॥ తత్రైకఃపురుషోరాజన్నాగతోఽపూర్వదర్శనః।విజ్ఞాపితోభగవతేప్రతీహారైఃప్రవేశితః ॥౨౩॥ సనమస్కృత్యకృష్ణాయపరేశాయకృతాంజలిః।రాజ్ఞామావేదయద్దుఃఖంజరాసంధనిరోధజం॥౨౪॥ యేచదిగ్విజయేతస్యసంనతింనయయుర్నృపాః।ప్రసహ్యరుద్ధాస్తేనాసన్నయుతేద్వేగిరివ్రజే॥౨౫॥రాజానః॥కృష్ణకృష్ణాప్రమేయాత్మన్ప్రపన్నభయభంజన।వయంత్వాంశరణంయామోభవభీతాఃపృథగ్ధియః॥౨౬॥ లోకోవికర్మనిరతఃకుశలేప్రమత్తఃకర్మణ్యయంత్వదుదితేభవదర్చనేస్వే । యస్తావదస్యబలవానిహజీవితాశాంసద్యశ్ఛినత్త్యనిమిషాయనమోస్తుతస్మై ॥౨౭॥ లోకేభవాన్జగతఃకలయావతీర్ణస్సద్రక్షణాయఖలనిగ్రహణాయచాన్యః । కశ్చిత్త్వదీయమతియాతినిదేశమీశకింవాజనస్స్వకృతమృచ్ఛతితన్నవిద్మః ॥౨౮॥స్వప్నాయితంనృపసుఖంపరతంత్రమీశశశ్వద్భయేనమృతకేనధురంవహామః । హిత్వాయదాత్మనిసుఖంత్వదనీహలభ్యంక్లిశ్యామహేఽతికృపణాస్తవమాయయేహ ॥౨౯॥తన్నోభవాన్ప్రణతశోకహరాంఘ్రియుగ్మోబద్ధాన్వియుంక్ష్వమగధాహ్వయకర్మపాశాత్ । యోభూభుజోఽయుతమతంగజవీర్యమేకోబిభ్రద్రురోధభవనేమృగరాడివావీః ॥౩౦॥ యోవైత్వయాద్వినవకృత్వఉదాత్తచక్రభ

లోకస్యగతిఃవయంతుత్వద్భక్తాఃఅతోస్మాకంకుతఏతద్దుఃఖమాపన్నమిత్యాశ్చర్యేణాహుః॥ లోకఇతి॥భో ఈశ ఈశ్వర - సద్రక్షణార్థమవతీర్ణోసిచేత్ తథాప్యస్మాకందుఃఖంస్యాచ్చేత్తర్హికిమన్యఃకశ్చిజ్జరాసంధాదిస్త్వదాజ్ఞామతిలంఘయతి-కించ-త్వయారక్ష్యమాణోపిజనఃస్వకర్మజందుఃఖంప్రాప్నోత్యేవేతినవిద్మః నచైతదుభయమపియుక్తమితిభావః॥౨౮॥కిందుఃఖంతదాహుః॥స్వప్నాయితమితి ॥ స్వప్నవజ్జాతంనృపసుఖంనృపోచితంసుఖం-యతఃపరతంత్రంవిషయసాధ్యం-కించసంప్రతిశశ్వద్భయంయస్మిన్-తేనమృతతుల్యేనశరీరేణధురంపుత్రదారాదిచింతారూపభరంకేవలంవహామః-అహోకష్టంనః-యేవయమితఃపూర్వమేవనిష్కామాస్సంతస్త్వాంనాశ్రితాఇత్యాహుః-హిత్వేతి-త్వత్ త్వత్తఃయత్ అనీహైర్నిష్కామైఃలభ్యంఆత్మనిస్వతస్సిద్ధంసుఖంతత్ హిత్వాక్లిశ్యామః॥౨౯॥ త్వన్మాయయాకృతంకర్మబంధంత్వమేవనివర్తయేతిప్రార్థయంతే॥తదితి॥వియుంక్ష్వమోచయ-మగధోజరాసంధః-తత్సంజ్ఞకాత్ కర్మపాశాత్-ననుభవద్భిరేవవిక్రమ్యతతోనిర్గమ్యతామితిచేదతఆహుః-యఇతి - యఏకఏవఅయుతమతంగజానాంవీర్యంబిభ్రత్సన్స్వభవనేభూభుజోస్మాన్రురోధ-మృగరాట్సింహః-అజాన్మేషానివ-కించ-యుష్మదీయావయమితిఅస్మానధికంబాధతఇత్యాహుః-యఇతి-హేఉదాత్తచక్రఉద్యతసుదర్శన-యోవై -ద్విసవకృత్వఃఅష్టాదశవారాన్ - త్వయాసహమృధేవ

ర్తమానే-తత్ర సప్తదశకృత్వః-త్వయా ఖలు భగ్నః పరాజితః-పశ్చాదనంతవీర్యః అపి నృలోకనిరతం నరశరీరవినోదం భగవంతం భవంతం సకృజ్జిత్వా-ఊఢదర్పః ప్రాప్తగర్వః - యుష్మత్ప్రజాః నః అస్మాన్-రుజతి పీడయతి- తత్ తత్ర యత్ యుక్తం కార్యం-కద్విధేహి జరాసంధపీడాం నివారయేత్యభిప్రాయః॥౩౧॥ దూత ఆహ॥ ఇతీతి॥ ౩౨॥౩౫॥ అపీతి॥ భూయాన్ మహాన్ గుణో లాభో యదస్మాకం సర్వలోకవృత్తాంతజ్ఞానమితి॥౩౬॥ నేతి॥ ఈశ్వరః కర్తా యేషాం తేషు ॥౩౭॥ ఏవమవిదుషేవ భగవతా సర్వజ్ఞేన జరాసంధవధార్థమేవ పాండవచికీర్షితం పృష్టో నారదో మాయేయమితి జ్ఞాత్వాహ త్రిభిః ॥ దృష్టేతి॥ విశ్వసృజశ్చ బ్రహ్మణోపి - మాయినో మోహకస్య తే స్వశక్తిభిః విద్యాదిభిః భూతేష్వంతర్యామితయా చరతో వర్తమానస్య-యద్యహం-భూతేషు వర్తే-తర్హి భూతాని మాం కిం న పశ్యంతి తత్రాహ-వహ్నిరివ ఛన్నరుచ ఇతి- స్వశక్తిభిరేవ ఛన్నా రుక్ ప్రకాశో యస్య తస్య-అతస్తవేదం ప్రశ్నాదిన మేద్భుతం॥౩౮॥ తవేతి॥ ఇదం జగత్ కథంభూతం- అసదేవ యత్తవ మాయయా విద్యమానాత్మతయా అవభాసతే తజ్జగత్సృజతః కింతు కేవలం తే తుభ్యం నమః తదేవ శక్యమిత్యాహ తస్మై నమ ఇతి కుతః స్వేన రూపేణ సర్వతో విలక్షణాత్మనే అచింత్యాయేత్యర్థః ॥౩౯॥ నన్వేవంభూతస్య కిం మా

గోన్నమ్నృధే ఖలు భవంతమనంతవీర్యం జిత్వా నృలోకనిరతం సకృదూఢదర్పః । యుష్మత్ప్రజా రుజతి నోఽజిత తద్విధేహి॥౩౧॥ ఇతి మాగధసంరుద్ధా భవద్దర్శనకాంక్షిణః । ప్రపన్నాః పాదమూలం తే దీనానాం శం విధీయతామ్॥౩౨॥ శ్రీశుకః॥ రాజదూతే బ్రువత్యేవం దేవర్షిః పరమద్యుతిః । బిభ్రత్పింగజటాభారం ప్రాదురాసీద్యథా రవిః॥౩౩॥ తం దృష్ట్వా భగవాన్ కృష్ణః సర్వలోకేశ్వరేశ్వరః । వవంద ఉత్థితః శీర్ష్ణా ససభ్యః సానుగో ముదా॥౩౪॥ సభాజయిత్వా విధివత్ కృతాసనపరిగ్రహమ్ । బభాషే సూనృతైర్వాక్యైః శ్రద్ధయా తర్పయన్మునిమ్॥౩౫॥ అపి స్విదద్య లోకానాం త్రయాణామకుతోభయమ్ । ననుభూయాన్ భగవతో లోకాన్ పర్యటతో గుణః॥౩౬॥ నహి తేఽవిదితం కించిల్లోకేష్వీశ్వరకర్తృషు । అథ పృచ్ఛామహే యుష్మాన్ పాండవానాం చికీర్షితమ్॥౩౭॥ నారదః॥ దృష్టా మయా తే బహుశో దురత్యయా మాయా విభో విశ్వసృజశ్చ మాయినః । భూతేషు భూమంశ్చరతః స్వశక్తిభిర్వహ్నేరివ ఛన్నరుచో న మేఽద్భుతమ్॥౩౮॥ తవేహితం కోఽర్హతి సాధు వేదితుం స్వమాయయేదం సృజతో నియచ్ఛతః । యద్విద్యమానాత్మతయావభాసతే తస్మై నమస్తే స్వవిలక్షణాత్మనే॥౩౯॥ జీవస్య యస్సంసరతో విమోక్షణం న జానతోఽనర్థవహాచ్ఛరీరతః । లీలావతారైః స్వయశః ప్రదీపకం ప్రాజ్వాలయత్త్వాం తమహం ప్రపద్యే॥౪౦॥ అథాప్యాశ్రావయే బ్రహ్మన్నరలోకవిడంబనమ్ । రాజ్ఞః పైతృష్వసేయస్య భక్తస్య చ చికీర్షితమ్॥౪౧॥ యక్ష్యతే త్వాం మఖేంద్రేణ రాజసూయేన పాండవః । * పారమేష్ఠ్యకామో నృపతిస్తద్భవాననుమోదతామ్॥౪౨॥ తస్మిన్దేవ క్రతువరే భవంతం వై సురాదయః । దిదృక్షవస్సమేష్యంతి రాజానశ్చ యశస్వినః॥౪౩॥ శ్రవణాత్కీర్తనాద్ధ్యానాత్పూయంతేఽంతేవసాయినః । తవ బ్రహ్మమయస్యేశ కిము తేక్షాభిమర్శినః॥౪౪॥ యస్యామలం దివి యశః ప్రథితం రసాయాం భూమౌ చ తే భువనమంగళ దిగ్వితానమ్ । మందాకినీతి దివి భోగవతీతి చాధో గంగేతి చేహ చరణాంబు పునాతి విశ్వమ్॥౪౫॥ శ్రీశుకః॥ తత్ర తేష్వాత్మనః పక్షేష్వగృణ్ణత్సు జిగీషయా ।

యాచేష్టితైరిత్యత ఆహ॥ జీవస్యేతి॥ అవిద్యాతమసా ఆవృతత్వేన అనర్థప్రాపకాత్ శరీరాత్సంసరతః - తేనైవ తమసా తస్మాచ్ఛరీరాద్విమోక్షణోపాయమజానతః-ప్రాజ్వాలయత్ ప్రదీపితవాన్ - తం త్వాం యశశ్శ్రవణాదిభిః జీవస్య మోక్షార్థమిత్యర్థః॥౪౦॥ అథేతి॥ ఆశ్రావయే శ్రావయిష్యామి- నరలోకవిడంబనం బ్రహ్మత్వాం-బ్రహ్మన్నితి పాఠే హే బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్ నరలోకానుకారిణం త్వాం శ్రావయిష్యామీతి॥౪౧॥౪౨॥ న చాత్రైవానుమోదనం కార్యం కింతు తత్ర గంతవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ తస్మిన్నితి ॥౪౩॥ తత్రాగతాశ్చ సర్వే త్వద్దర్శనాదినా పూతా భవిష్యంతీత్యాహ॥ శ్రవణాదితి॥ అంతేవసాయినః శ్వపచా అపి-బ్రహ్మమయస్య వేదమూర్తేః - ఈక్షా చ అభిమర్శశ్చ స్పర్శనం తే విద్యేతే యేషాం తే॥౪౪॥ కైముత్యమతిశయేనాహ॥ యస్యేతి॥ హే భువనానాం మంగళరూప- దివి పాతాళే భూమౌ చ ప్రథితం-యస్య యశః విశ్వం పునాతి - కథంభూతం-ప్రథితం దిగ్వితానం దిశాం భువనానాం వితానవదలంకరణం-తథా చరణాంబు చ ప్రథితం పునాతి-కథం తత్ప్రథితం - దివి మందాకినీతి-అధశ్చ భోగవతీతి - ఇహ చ భూమౌ గంగేతి- తస్యాత్తవ ఆగమనాత్సర్వం పవిత్రం మంగళం చ భవిష్యతీతి భావః॥౪౫॥ తత్రేతి॥ తత్రైవం నారదేనోక్తే - తేషు తత్ర వర్తమానేష్వాత్మీయప

తేషుయాదవేషు-జరాసంధస్యజిగీషయా-అగృహ్ణత్సుఅననుమన్యమానేషుసత్సు- వాచఃపేశైః పేశలవాగ్భిరిత్యర్థః॥ ౪౫॥త్వమితి॥చక్షుష్ట్వేహేతుః-మంత్రార్థానాంమంత్రసాధ్యానాంఅర్థానాంతత్త్వవిత్ పరిపాకవేదితా॥౪౬॥౪౭॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అథైకసప్తతితమేహ్యుద్ధవస్యతుమంత్రతః॥ఇంద్రప్రస్థంగతేకృష్ణేపార్థానాంపరమోత్సవః॥రాజసూయమిదం కృత్వాభీమమర్త్యోథనాదిము|కలిముత్పాద్యతద్ద్వారాభూభారమహరత్ప్రభుః॥ఇతీతి ॥ దేవర్షేర్మతంరాజసూయగమనం-సభ్యానాంమతంరాజరక్షా-కృష్ణస్యతూభయం॥౧॥యదితి॥యక్ష్యతఃయాగంకరిష్యతః- పైతృష్వసేయస్యపితృష్వసుఃపుత్రస్య-సాచివ్యంసాహాయ్యం-తచ్చకార్యం-తథాశరణార్థినాంరాజ్ఞాంరక్షాచకార్యా॥ ౨॥ తత్రప్రథమం రాజసూయార్థంగంతవ్యం-తతోరాజరక్షాచకర్తవ్యేత్యాహ-త్రిభిశ్శ్లోకైః॥యష్టవ్యమితి॥తతఃదిగ్విజయహేతోఃఉభయార్థః-రాజసూయార్థఃశరణాగతరాజరక్షణార్థశ్చ॥౩॥౪॥ అత్యుత్సుకతయాసద్యఏవజరాసంధంహంతుమిచ్ఛతోయాదవాన్లక్ష్యాహ॥సఇతి॥ అన్యేషాంతతోబలినామపి యద్యపిసమబలఏవభీమస్తథాపితంవినా భీమాదేవతస్య మృత్యుర్విహితఇతిభావః॥౫॥ననుస్వబలసామ్యేపిసేనాబలంతస్యాధికమితిచేదతఆహ ॥ద్వైరథఇతి ॥ ద్వైరథేద్వంద్వయుద్ధే-శతేనాక్షౌహిణీభిర్యుతోపిహీనజేతవ్యఇత్యర్థః-నన్వసౌస్వసైన్యమేవయుద్ధాయనియుంజీత - కుతస్తేనద్వైరథ

వాచఃపేశైస్స్మయన్భృత్యముద్ధవంప్రాహకేశవః ॥౪౫॥ త్వంహినఃపరమంచక్షుస్సుహృన్మంత్రార్థతత్త్వవిత్।అథాత్రబ్రూహ్యనుష్ఠేయంశ్రద్ధయాకరవామతత్ ॥ ౪౬ ॥ ఇత్యుపామంత్రితోభర్త్రాసర్వజ్ఞేనాపిముగ్ధవత్ । సందేశంశిరసాధాయఉద్ధవఃప్రత్యభాషత॥౪౭॥ *************

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - సప్తతితమోఽధ్యాయః.*—

యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయదర్శనార్థంశ్రీకృష్ణప్రస్థానఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్యదేవర్షేరుద్ధవోబ్రవీత్। సభ్యానాంమతమాజ్ఞాయకృష్ణస్యచమహామతిః ॥౧॥ యదుక్తమృషిణాదేవసాచివ్యంయక్ష్యతస్త్వయా।కార్యంపైతృష్వసేయస్యరక్షాచశరణైషిణామ్॥౨॥యష్టవ్యంరాజసూయేనదిక్చక్రజయినావిభో।తతోజరాసంధవధఉభయార్థోమతోహినః॥౩॥ అస్మాకంచమహానర్థోహ్యనేనైవభవిష్యతి । యశశ్చతవగోవిందరాజ్ఞోబంధాద్విముంచతః ॥౪॥ సవైదుర్విషహోరాజానాగాయుతసమోబలే । బలినామపిచాన్యేషాంభీమంసమబలంవినా ॥౫॥ ద్వైరథేసతుజేతవ్యోనశతాక్షౌహిణీయుతః।బ్రహ్మణ్యోభ్యర్థితోవిప్రైర్నప్రత్యాఖ్యాతికర్హిచిత్ ॥౬॥బ్రహ్మవేషధరోగత్వాతంభిక్షేతవృకోదరః।హనిష్యతినసందేహోద్వైరథేతవసన్నిధౌ॥౭॥ నిమిత్తంపరమీశస్యవిశ్వసర్గనిరోధయోః।హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చకాలస్యారూపిణస్తవ॥౮॥గాయంతితేవిశదకర్మగృహేషుదేవ్యోరాజ్ఞాంస్వశత్రువధమాత్మవిమోక్షణంచ।గోప్యశ్చకుంజరపతేర్జనకాత్మజాయాః పిత్రోశ్చలబ్ధశరణామునయోవయంచ ॥౯॥ జరాసంధవధఃకృష్ణభూర్యర్థాయోపకల్పతే । ప్రాయః

మిలితత్రాహ-బ్రహ్మణ్యఇతి-నప్రత్యాఖ్యాతిననిరాకరోతి॥౬॥బ్రహ్మేతి॥భిక్షేతద్వంద్వయుద్ధంయాచతాం ॥ తథాపి సమబలత్వాత్సాన్యమేవస్యాదతఆహ-తవసన్నిధావితి ॥ ౭ ॥ ననుఅకించిత్కర్తుర్మమసన్నిధానాత్కింస్యాదతఆహ॥నిమిత్తమితి॥అయమర్థఃయథాతవఅరూపస్యకాలాత్మనః-విశ్వసర్గేనిమిత్తంకేవలంహిరణ్యగర్భః- తథాశర్వశ్చ తన్నిరోధే-తథాత్వమేవసన్నిధిమాత్రేణహంతాభీమసేనోనిమిత్తమాత్రమితి॥౮॥ అతోనేనోపాయేనత్వయాశీఘ్రం హంతవ్యఇత్యాశయేనాహ॥ గాయంతీతి ॥ జరాసంధనిరుద్ధానాంరాజ్ఞాందేవ్యఃపత్న్యః-తేవిశదంకర్మస్వగృహేషు బాలకలాలనాదౌగాయంతి-కింతత్కర్మ-స్వశత్రోర్జరాసంధస్యవధం -ఆత్మనాంపతీనాంవిమోక్షణంచ-వత్సమారోదీః శ్రీకృష్ణఏవంకరిష్యతీతి-అత్రదృష్టాంతాగోప్యశ్చేత్యాదయః - యథాగోప్యఃశంఖచూడవధంస్వమోక్షంచగాయంతి- అవతారాంతరగతంచకుంజరపతేఃనక్రాత్ -జనకాత్మజాయాఃరావణాత్పిత్రోశ్చకంసగృహాత్ మోక్షం - అతఏవంభూతానాంతాసాం-కృపయాత్వయాతథైవకర్తవ్యమితిభావః॥౯॥కించ॥జరాసంధవధఇతి ॥ భూర్యర్థాయేతి-తతఃశిశుపాలవధాదయోపిసుఖసాధ్యాభవిష్యంతీతిభావః- ఏతచ్చసర్వంభవిష్యత్యేవేతిసంభావయన్నాహ - ప్రాయఇతి- పచ్యతఇతిపాకఃకర్మ-తస్యవిపాకఃఫలం-తేనరాజ్ఞాంపుణ్యవిపాకేన - పాపవిపాకేనేతిపాఠాంతరే - జరాసంధాదీ

నాంపాపవిపాకేనేతి- తేనాయం క్రతుస్తవాభిప్రేతః- తత్ర గతేత్వయి- సర్వం భవిష్యతీత్యర్థః॥౧౦॥ ఇతీతి॥ అచ్యుతం ఉపపత్త్యాదృఢం- యదువృద్ధా ఇత్యనేన అనిరుద్ధాదయస్తథానాపూజయన్నితి సూచితం ॥౧౧॥ అథేతి॥ అనుజ్ఞాప్య అనుజ్ఞాం ప్రార్థ్య- గురూన్ వసుదేవాదీన్॥౧౨॥ నిర్గమయ్యేతి ॥ అవరోధాన్ దారాన్- శీఘ్రమయ్యాప్రయాణం కారయిత్వా॥౧౩॥ పురఇతి॥ భటాః పదాతయః- సాదినః అశ్వారోహాః- రథాదినాయకైః- కరాళయా తీవ్రయా- ఆత్మసేనయా పరివృతో నిరాక్రమత్ నిరగాత్- పురస్సకాశాత్ మృదంగాదిభిర్వాద్యైః ప్రఘోషేణ ఘోషితా యాః కకుభః॥౧౪॥ నృవాజీతి॥ నరయానైరశ్వైః కాంచనశిబికాభిశ్చ- అచ్యుతం పతిమనుయయుః- సువ్రతాః పతివ్రతాః - వరాణ్యంబరాదీని యాసాం తాః॥౧౫॥ నరేతి॥ నరోష్ట్రాదిభిర్యానైః అశ్వతరీ గర్దభ్యామశ్వజాతా- అనః శకటం- కరేణుర్గజీ - పరిజనయోషితో వారయోషితశ్చ- కటకుటయః ఉశీరాదితృణనిర్మితగృహాః- కంబళాంబరాదయశ్చ - ఉపస్కరాః కుట్యాదిరూపా యాసాం

ప్రాయః పాపవిపాకేన తవ చాభిమతః క్రతుః॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుద్ధవవచో రాజన్ సర్వతోభద్రమచ్యుతం। దేవర్షిర్యదువృద్ధాశ్చ కృష్ణశ్చ ప్రత్యపూజయన్॥౧౧॥ అథాదిశత్ప్రయాణాయ భగవాన్ దేవకీసుతః। భృత్యాన్ దారుకజైత్రాదీననుజ్ఞాప్య గురూన్ విభుః॥౧౨॥ నిర్గమయ్యావరోధాన్ స్వాన్ ససుతాన్ సపరిచ్ఛదాన్। సంకర్షణమనుజ్ఞాప్య యదురాజం చ శత్రుహన్॥ సూతోపనీతం స్వరథమారోహద్గరుడధ్వజః॥౧౩॥ పురోరథద్విపభటసాదినాయకైః కరాళయా పరివృత ఆత్మసేనయా। మృదంగభేర్యానకశంఖగోముఖైః ప్రఘోషఘోషితకకుభో నిరాక్రమత్॥౧౪॥ నృవాజికాంచనశిబికాభిరచ్యుతం సహాత్మజాః పతిమనుసువ్రతా యయుః। వరాంబరాభరణవిలేపనస్రజస్సుసంవృతా నృభిరసిచర్మపాణిభిః॥౧౫॥ నరోష్ట్రగోమహిషఖరాశ్వతర్యనఃకరేణుభిః పరిజనవారయోషితః। స్వలంకృతాః కటకుటికంబళాంబరాద్యుపస్కరా యయురధియుజ్య సర్వశః॥౧౬॥ బలం బృహద్ధ్వజపటఛత్రచామరైర్వరాయుధాభరణకిరీటవర్మభిః। దివాంశుభిస్తుములరవం బభౌ రవేర్యథార్ణవః క్షుభితతిమింగిలోర్మిభిః॥౧౭॥ అథో మునిర్యదుపతినా సభాజితః ప్రణమ్య తం హృది విదధద్విహాయసా। నిశమ్య తద్వ్యవసితమాహృతార్హణో ముకుందసందర్శననిర్వృతేంద్రియః॥౧౮॥ రాజదూతమువాచేదం భగవాన్ ప్రీణయన్ గిరా। మా భైష్ట దూత భద్రం వో ఘాతయిష్యామి మాగధం ॥౧౯॥ ఇత్యుక్తః ప్రస్థితో దూతో యథావదవదన్నృపాన్। తేఽపి సందర్శనం శౌరేః ప్రత్యైక్షన్ యన్ముముక్షవః॥౨౦॥ ఆనర్తసౌవీరమరూన్ తీర్త్వా వినశనం హరిః। గిరీన్నదీరతీయాయ పురగ్రామవ్రజాకరాన్॥౨౧॥ తతో దృషద్వతీం తీర్త్వా ముకుందోఽథ సరస్వతీం। పాంచాలానథ మత్స్యాంశ్చ శక్రప్రస్థముపాగమత్॥౨౨॥ తముపాగతమాకర్ణ్య ప్రీతో దుర్దర్శనం నృణాం। అజాతశత్రుర్నిరగాత్సోపాధ్యాయస్సుహృద్వృతః॥౨౩॥ గీతవాదిత్రఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా। అభ్యయాత్స హృషీకేశం ప్రాణాః ప్రాణమివాగతం॥౨౪॥ దృష్ట్వా విక్లిన్నహృదయః కృష్ణం స్నేహేన పాండవః। చిరాద్దృష్టం ప్రియతమం సస్వజేఽథ పునః పునః॥౨౫॥ దోర్భ్యాం పరిష్వజ్య రమామలాలయం ముకుందగాత్రం నృపతిర్హతాశుభః। లేభే పరాం నిర్వృతిమశ్రులోచనో హృష్యత్తనుర్విస్మృతలోకవిభ్రమః ॥౨౬॥ తం మాతులేయం పరిరభ్య నిర్వృతో భీమస్స్మయన్ ప్రేమజలాకులేంద్రియః। యమౌ కిరీటీ చ సుహృత్తమం ముదా ప్రవృద్ధబాష్పాః పరిరేభిరేఽచ్యుతం॥౨౭॥ యుధిష్ఠిరస్య భీమస్య కృత్వా పాదాభివందనం। అర్జునేన పరిష్వక్తో యమాభ్యామభివందితః॥౨౮॥ బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కృత్య వృద్ధేభ్యశ్చ యథార్హతః। మా

తాః- అధియుజ్య బలీవర్దాదిషు తానుపస్కరాన్ దృఢం సన్నహ్య॥౧౬॥ బలమితి॥ రవేరంశుభిశ్చ- తద్బలం దివా బభౌ- కథంభూతం- తుములరవం ఆకులస్వనం- క్షుభితైస్తిమింగిలైః ఊర్మిభిః॥౧౭॥ అథో ఇతి॥ మునిర్నారదో విహాయసా యయావితి శేషః॥ ౧౮॥ రాజేతి॥ మా భైష్టేతి బహుత్వం రాజాభిప్రాయేణ॥౧౯॥ ఇతీతి॥ ప్రత్యైక్షన్ ప్రత్యైక్షంత- యత్ యస్మాత్ ముముక్షవః॥౨౦॥ ఆనర్తేతి॥ ఆనర్తాదయో మార్గస్థదేశాః- తాన్ తీర్త్వా అతిక్రమ్య- వినశనం కురుక్షేత్రం గిరీన్ రైవతకాదీన్- అతీయాయ అతిక్రమ్య యయౌ॥౨౧॥ తత ఇతి॥ శక్రప్రస్థం ఇంద్రప్రస్థం॥౨౨॥౨౩॥ గీతేతి॥ ప్రాణాః ఇంద్రియాణి ప్రాణముఖ్యం ప్రాణమివ॥౨౪॥ దృష్ట్వేతి॥ సస్వజే పరిరేభే॥౨౫॥ దోర్భ్యామితి ॥ రమాయాః అమలం నిర్దోషం ఆలయం- విస్మృతో లోకవిభ్రమః లోకవ్యాపారో యేన సః॥౨౬॥౨౭॥ యుధిష్ఠిరస్యేతి॥ అర్జునేన సమత్వాత్ పరిష్వక్త ఏవ కేవలం -

యమాభ్యాం నకులసహదేవాభ్యాం అభివందితః నమస్కృతశ్చేతి॥ ౨౯॥ ౩౧॥ సంసిక్తేతి॥ చిత్రధ్వజాదిభిర్విరాజమానం॥ ౩౨॥ ఉద్దీప్తేతి॥ ప్రతిసద్మ-ఉద్దీపైర్దీపైః బలిభిః పుష్పాదిప్రకరైశ్చ-జుష్టం జాలేభ్యో గవాక్షేభ్యో నిర్యాతైర్ధూపైః రుచిరం-విలసంత్యః పతాకాః యస్మిన్ తత్ -మూర్ధన్యాః మూర్ధ్ని భవాః-హేమకలశాః యేషాం తైః - రజతమయాని రూప్యమయాని-ఉరూణి స్థూలాని-శృంగాణి కలశాధస్తనభూమికాః యేషాం తైః-భవనైర్జుష్టం-కురురాజస్య ధామ పురం దదర్శ ॥ ౩౩॥ ప్రాప్తమితి॥ నరాణాం లోచనాని తేషాం పానస్య సారసౌందర్యస్య సాదరవీక్షణస్య - పాత్రం విషయం - కిం పునర్నారీణామిత్యర్థః-ఔత్సుక్యేన ఇష్టార్థోద్యుక్తత్వేన-విశ్లథితాః ప్రస్తాః-కేశదుకూలబంధా యాసాం తాః॥ ౩౪॥ తస్మిన్నితి॥ సుష్ఠు స్వాగతం తత్ప్రశ్నాదికం ప్రియం-ఉత్స్మయవీక్షితేన ఏవ విదధుః॥ ౩౫॥ ఊచురితి॥ ఉడుపసహాః చంద్రసహచరా ఇత్యర్థః అమూభిః కిం పుణ్యమకారీతి॥ ౩౬॥ తత్రేతి॥ శ్రేణ్యః ఏకశిల్పోపజీవినాం సంఘాః తేషు ముఖ్యాశ్చ॥ ౩౭॥ అంతఃపురేతి॥ అ

నిశోఽమానయామాస కురుసృంజయకేకయాన్॥ ౨౯॥ సూతమాగధగంధర్వా వందినశ్చోపమంత్రిణః। మృదంగశంఖపటహవీణాపణవవేణుభిః। బ్రాహ్మణాశ్చారవిందాక్షం తుష్టువుర్ననృతుర్జగుః ॥౩౦॥ ఏవం సుహృద్భిః పర్యస్తః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః। సంస్తూయమానో భగవాన్ వివేశాలంకృతం పురం॥౩౧॥ సంసిక్తవర్త్మ కరిణాం మదగంధతోయైశ్చిత్రధ్వజైః కనకతోరణపూర్ణకుంభైః। మృష్టాత్మభిర్నవదుకూలవిభూషణస్రగ్గంధైర్నృభిర్యువతిభిశ్చ విరాజమానం॥౩౨॥ ఉద్దీప్తదీపబలిభిః ప్రతిసద్మజాలనిర్యాతధూపరుచిరం విలసత్పతాకం। మూర్ధన్యహేమకలశై రజతోరుశృంగైర్జుష్టం దదర్శ భవనైః కురురాజధామ ॥౩౩॥ ప్రాప్తం నిశమ్య నరలోచనపానపాత్రమౌత్సుక్యవిశ్లథితకేశదుకూలబంధాః। సద్యో విసృజ్య గృహకర్మ పతీంశ్చ తల్పే ద్రష్టుం యయుర్యువతయశ్చ నరేంద్రమార్గే॥౩౪॥ తస్మిన్ సుసంకుల ఇభాశ్వరథద్విపద్భిః కృష్ణం సభార్యముపలభ్య గృహాధిరూఢాః। నార్యో వికీర్య కుసుమైర్మనసోపగుహ్య సుస్వాగతం విదధురుత్స్మయవీక్షితేన॥౩౫॥ ఊచుస్త్స్రియః పథి నిరీక్ష్య ముకుందపత్నీస్తారా యథోడుపసహాః కిమకార్యమూభిః। యచ్చక్షుషాం పురుషమౌళిరుదారహాసలీలావలోకకలయోత్సవమాతనోతి॥౩౬॥ తత్ర తత్రోపసంగమ్య పౌరా మంగళపాణయః। చక్రుః సపర్యాం కృష్ణాయ శ్రేణీముఖ్యా హతైనసః॥౩౭॥ అంతఃపురజనైః ప్రీత్యా ముకుందః ఫుల్లలోచనైః। ససంభ్రమైరభ్యుపేతః ప్రావిశద్రాజమందిరం ॥౩౮॥ పృథా విలోక్య భ్రాత్రేయం కృష్ణం త్రిభువనేశ్వరం। ప్రీతాత్మోత్థాయ పర్యంకాత్సస్నుషా పరిషస్వజే॥౩౯॥ గోవిందం గృహమానీయ దేవదేవేశమాదృతః। పూజాయాం నావిదత్కృత్యం ప్రమోదోపహతో నృపః ॥౪౦॥ పితృష్వసుర్గురుస్త్రీణాం కృష్ణశ్చక్రేఽభివాదనం। స్వయం చ కృష్ణయా రాజన్ భగిన్యా చాభివాదితః ॥౪౧॥ శ్వశ్వ్రా సంచోదితా కృష్ణా కృష్ణపత్నీస్తు సర్వశః। ఆనర్చ రుక్మిణీం సత్యాం భద్రాం జాంబవతీం తథా॥౪౨॥ కాళిందీం మిత్రవిందాం చ శైబ్యాం నాగ్నజితీం సతీం। అన్యాశ్చాభ్యాగతా యాస్తా వాసఃస్రఙ్మండనాదిభిః॥ ౪౩ ॥ సుఖం నివాసయామాస ధర్మరాజో జనార్దనం। ససైన్యం సానుగామాత్యం సభార్యం చ నవం నవం॥౪౪॥ తర్పయిత్వా ఖాండవేన వహ్నిం ఫల్గునసంయుతః। మోచయిత్వా మయం యేన రాజ్ఞే దివ్యా సభా కృతా ॥ ౪౫॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షయా। విహరన్ రథమారుహ్య ఫల్గునేన భటైర్వృతః॥౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ఏకసప్తతితమోఽధ్యాయః.

భ్యుపేతః అభిగమనేన సత్కృతః॥ ౩౮॥ పృథేతి॥ సస్నుషా ద్రౌపదీసహితా॥ ౩౯॥ గోవిందమితి॥ కృత్యం ప్రకారవిశేషం ప్రమోదేన ఉపహతః అభిభూతః॥ ౪౦॥ పితృష్వసురితి॥ గురుస్త్రీణాం- కృష్ణయా ద్రౌపద్యా- భగిన్యా సుభద్రయా ॥ ౪౧॥ శ్వశ్వ్రేతి॥ ఆనర్చ అర్చితవతీ॥ ౪౨॥ కాళిందీమితి॥ అన్యాశ్చ యాః కృష్ణపత్న్యోఽభ్యాగతాః తా అపి॥ ౪౩॥ సుఖమితి॥ ప్రత్యహం నవం నవం యథా భవతి తథా సుఖం నివాసయామాస॥ ౪౪॥ కథంభూతం ॥ తర్పయిత్వేతి॥ యః ప్రేక్షణానిత్యం ఫల్గునేన సంయుతః అత ఏవ తస్య సహాయేన ఖాండవేన వహ్నిం తర్పయిత్వా - తత్ర చ మయం మోచయిత్వా - తం మయం ప్రయుజ్య యుధిష్ఠిరాయ దివ్యా సభా కృతా తం శ్రీకృష్ణం - అనేన రాజ్ఞః కృష్ణోపకారానుస్మరణం-సభాయా దివ్యత్వాద్యథామనోరథం సర్వావకాశసంపాదనం చ దర్శితమితి॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ****************** *********క*********

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తతో ద్విసప్తతితమే రాజ్ఞా కార్యే నివేదితే।మర్జయం మాగధం బుద్ధ్వా భీమేనాఘాతయద్ధరిః॥ ఏకదేతి॥ ఆస్థితః ఆసనవిశేషః॥౧॥ఆచార్యైరితి॥శృణ్వతామేవేతి-యత్ప్రసన్నః శ్రీకృష్ణః కరోతి-తత్ అన్యః కశ్చిదపి కర్తుం న సమర్థ ఇతి నిశ్చిత్య-తాన్ సర్వానేవ తాననాదృత్య-కృష్ణ ముపాచేత్యర్థః-ఆభాష్య భో భోః కృష్ణ భక్తవత్సలేత్యేవం సంబోధ్య॥౨॥ క్రత్వితి॥ విభూతయః అంశాః॥౩॥ఏవం చక్రవర్తినాం మనోరథః కథం త్వయా క్రియత ఇతి చేదత ఆహ॥త్వత్పాదుక ఇతి ॥ పరిచరంతీతి యచ్ఛబ్దవ్యవధానమార్షం-యే పరిచరంతి దేహేన-ధ్యాయంతి మనసా- అభద్రస్య నాశనే నాశకే గృణంతి వాచా- తే భవస్య అపవర్గం మోక్షం విందంతి-యద్యాశాసతే - తర్హి ఆశిషో పి తత ఏవ విందంతి-నాన్యే చక్రవర్తినో పీతి॥౪॥భగవతో భక్తపక్షపాతమాविష్కుర్వన్నాహ॥తదితి॥తత్తస్మాత్ పశ్యతు సాక్షాత్ ఏవం నిశ్చితే పి-యే కౌరవ్యాదిప్రధానాః-కేచిత్ కురుసృంజయాః భగవద్భక్తిం న మన్యంతే- తేషాం మోహనివృత్తయే త్వాం యే భజంతి యే వా న భజంతి- తేషా ముభయేషాం- నిష్ఠాం ప్రదర్శయ స్థితిం ప్రకటయేతి॥౫॥నను రాగాదిరహితే మయి కథమిదం వైషమ్యం స్యాత్తత్రాహ॥ నేతి॥స్వః పర ఇతి భేదమతిస్తవ నస్యాదేవ-కుతః- బ్రహ్మణో నిరుపాధేః-కించ-సర్వస్యాత్మనః-అతః సమదృశః-కించ-స్వసుఖానుభూతేః-అతో రా

—*దిగ్విజయజరాసంధవధాదికథాప్రారంభఘట్టః.*—

శ్రీశుకః॥ఏకదా తు సభామధ్యే ఆస్థితో మునిభిర్వృతః।బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైర్భ్రాతృభిశ్చ యుధిష్ఠిరః॥౧॥ఆచార్యైః కులవృద్ధైశ్చ జ్ఞాతిసంబంధిబాంధవైః । శృణ్వతామేవ చైతేషామాభాష్యేన ముపాచహ॥౨॥యుధిష్ఠిరః॥క్రతురాజేన గోవింద రాజసూయేన పావనీః । యక్ష్యే విభూతీర్భవత స్తత్సంపాదయ నః ప్రభో॥ ౩ ॥ త్వత్పాదుకే అవిరతం పరి యే చరంతి ధ్యాయంత్యభద్రనశనే శుచయో గృణంతి। విందంతి తే కమలనాభ భవాపవర్గమాశాసతే యది త ఆశిష ఈశ నాన్యే॥౪॥తద్దేవదేవ భవతశ్చరణారవిందసేవానుభావమిహ పశ్యతు లోక ఏషః । యే త్వాం భజంతి న భజంత్యుత వోభయేషాం నిష్ఠాం ప్రదర్శయ విభో కురుసృంజయానాం॥ ౫॥ న బ్రహ్మణస్స్వపరభేదమతిస్తవ స్యాత్సర్వాత్మనస్సమదృశస్స్వసుఖానుభూతేః।సంసేవతాం సురతరోరివ తే ప్రసాదస్సేవానురూప ఉదయో న విపర్యయో త్ర॥౬॥శ్రీభగవాన్॥ సమ్యగ్వ్యవసితం రాజన్ భవతా శత్రుకర్శన।కల్యాణీ యేన తే కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥ ౭॥ ఋషీణాం పితృదేవానాం సుహృదామపి నః ప్రభో।సర్వేషామపి భూతానామీప్సితః క్రతురాడయం ॥ ౮ ॥ విజిత్య నృపతీన్ సర్వాన్ కృత్వా చ జగతీం వశే।సంభృత్య సర్వసంభారానాహరస్వ మహాక్రతుం॥ ౯॥ ఏతే భ్రాతరో రాజన్ లోకపాలాంశసంభవాః । జితో స్మ్యాత్మవతా తే హం దుర్జయో యో కృతాత్మభిః॥౧౦॥న కశ్చిన్మత్పరం లోకే తేజసా యశసా శ్రియా। విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవో పి కిము పార్థివాః॥ ౧౧॥ శ్రీశుకః॥నిశమ్య భగవద్గీతం ప్రీతః ఫుల్లముఖాంబుజః । భ్రాతౄన్ దిగ్విజయే యుంక్త విష్ణుతేజో పబృంహితాన్॥౧౨॥సహదేవం దక్షిణస్యామాదిశత్సహసృంజయైః।దిశి ప్రతీచ్యాం నకులముదీచ్యాం సవ్యసాచినం॥ప్రాచ్యాం వృకోదరం మత్స్యైః కేకయైస్సహ మద్రకైః॥౧౩॥తే విజిత్య నృపాన్ వీరా నాజహ్రుర్దిగ్భ్య ఓజసా।అజాతశత్రవే భూరి ద్రవిణం నృప యక్ష్యతే॥౧౪॥శ్రుత్వా జితం జరాసంధం నృపతే ర్ధ్యాయ

గాద్యభావాదితి భావః-తథాపి సంసేవ్యమానానామేవ త్వత్ప్రసాదో నాన్యేషాం-తత్రాపి సేవానురూపః - ఉదయః ఫలం-నత్వత్ర విపర్యయః అన్యథాభావః యథా కల్పద్రుమస్య రాగాదిరాహిత్యేపి సేవకేష్వేవ ఫలజనకత్వం నాన్యేష్వితి॥౬॥సత్యం భక్తానామేవ కైవల్యాదినాన్యేషామిత్యనుమోదమాన ఆహ॥ సమ్యగితి॥శత్రుకర్శనేతి సంబోధయన్ సర్వరాజవిజయశక్తిం సంభావయతి అనుభవిష్యతి సర్వలోకవ్యాప్తా భవిష్యతీత్యర్థః॥౭॥౮॥ కిమత్ర మయా అన్యేన వా సంపాదనీయం తవ సుకర ఏవ రాజసూయ ఇత్యాహ॥ విజిత్యేతి॥ జగతీం సర్వాం పృథివీం-సంభారాన్ యజ్ఞోపకరణాని-సంభృత్య సంపాద్య-ఆహరస్వ ఆహర అనుతిష్ఠేత్యర్థః॥౯॥నను నృపతివిజయాదికథం శక్యం స్యాదత ఆహ॥య ఇతి॥ కించ-ఆత్మవతా జితేంద్రియేణ-తే త్వయా-అహమపి జితో స్మి వశీకృతో స్మి-అకృతాత్మభిః అజితేంద్రియైః॥ ౧౦॥ ఆస్తాం తావ దేవం భూతస్య తవ పరైరభిభవశంకా-కించ-కమపి మత్పరం కో పి నాభిభవితుం ప్రభవతీత్యాహ॥ నేతి॥ తేజసా ప్రభావేన-విభూతిభిః సైన్యాదిసామగ్రీభిః॥౧౧॥నిశమ్యేతి॥అయుంక్త-నియుక్తవాన్ - విష్ణోస్తేజసా ఉపబృంహితాన్ సంవర్ధితాన్-విష్ణుతేజో పబృంహితానితి సంధిరార్షః॥౧౨॥సహదేవమితి॥నకులాదీనాం మత్స్యాదిభిస్సహ యైర్యథాసంఖ్యం సంబంధః॥౧౩॥

షా - గ్రీవాయస్యతం-వీతం కంఠలంబితయా వ్యాప్తం -పిబంత ఇవేత్యాదీనాం హరేః పాదయోః ప్రణేమురిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౫ ॥ జిఘ్రంత ఇతి ॥ రంభంతః పరిరంభమాణా ఇవ ॥ ౬ ॥ కృష్ణేతి ॥ శ్రీకృష్ణసందర్శనాహ్లాదేన ధ్వస్తః సంరోధనక్లమో యేషాం తే ॥ ౭ ॥ నమ ఇతి ॥ సంరోధాత్ప్రపన్నానస్మాన్- ఘోరయాస్సంసృతేరపి పాహి విమోచయ ॥ ౮ ॥ నను భవంతో జరాసంధానూయావిష్టాః -ఇహాముత్రభోగాసక్తాశ్చ-కథం సంసృతేర్మోచనీయా ఇత్యాశంక్య- సంప్రతి న వయం తథాభూతా ఇత్యాహురష్టభిః ॥ నేతి ॥ హే నాథ-వయం-ఏనం-నాన్వసూయామః అముం దోషదృష్ట్యా న పశ్యామః- కుత ఇత్యత ఆహుః-అనుగ్రహ ఇతి-యద్యస్మాత్ ॥ ౯ ॥ ఏవం దేవవ్యతిరేకేణోపపాదయంతి ॥ రాజ్యేతి ॥ రాజైశ్వర్యాభ్యాం మదస్తేనరుద్ధః ఉచ్ఛృంఖలః-నిత్యాః అచలాశ్చ సంపదో మన్యతే-యద్వా-అనిత్యాస్సతీః అచలాః శాశ్వతీర్మన్యతే ॥ ౧౦ ॥ కించ-అవస్తు వస్తుతయా పశ్యంతీత్యాహుః ॥ మృగతృష్ణామితి ॥ వైకారికీం శబ్దాదివికారాపన్నాం-అయుక్తాః అవివేకినః ॥ ౧౧ ॥ రాజ్యస్య యోగవియోగయోరనర్థావహత్వమస్మాస్వేవ దృష్టమిత్యాశయేనాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ వయమితి ॥ శ్రీమదేన నష్టా బుద్ధిర్యేషాం తే-అస్యాః పృథివ్యాః ఇతరేతరస్పృధః పరస్పరం స్పర్ధమానాః-పురః పురతః- త్వా త్వాం మృత్యుమవిగణయ్య ॥

వత్సాంకం చతుర్బాహుం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। చారుప్రసన్నవదనం స్ఫురన్మకరకుండలమ్ ॥ ౩ ॥ పద్మహస్తం గదాశంఖరథాంగైరుపలక్షితమ్। కిరీటహారకటకకటిసూత్రాంగదాన్వితమ్ ॥ ౪ ॥ భ్రాజద్వరమణిగ్రీవం నివీతం వనమాలయా। పిబంత ఇవ చక్షుర్భ్యాం లిహంత ఇవ జిహ్వయా ॥ ౫ ॥ జిఘ్రంత ఇవ నాసాభ్యాం రంభంత ఇవ బాహునా। ప్రణేముర్హతపాప్మానో మూర్ధభిః పాదయోర్హరేః ॥ ౬ ॥ కృష్ణసందర్శనాహ్లాదధ్వస్తసంరోధనక్లమాః। ప్రశశంసుర్హృషీకేశం గీర్భిః ప్రాంజలయో నృపాః ॥ ౭ ॥ రాజానః ॥ నమస్తే దేవదేవేశ ప్రపన్నార్తిహరావ్యయ। ప్రపన్నాన్పాహి నః కృష్ణ నిర్విణ్ణాన్ఘోరసంసృతేః ॥ ౮ ॥ నైనం నాథాన్వసూయామో మాగధం మధుసూదన। అనుగ్రహో యద్భవతో రాజ్ఞాం రాజ్యచ్యుతిర్విభో ॥ ౯ ॥ రాజ్యైశ్వర్యమదోన్నద్ధో న శ్రేయో విందతే నృపః। త్వన్మాయామోహితోఽనిత్యా మన్యతే సంపదోఽచలాః ॥ ౧౦ ॥ మృగతృష్ణాం యథా బాలా మన్యంత ఉదకాశయమ్। ఏవం వైకారికీం మాయామయుక్తా వస్తు చక్షతే ॥ ౧౧ ॥ వయం పురా శ్రీమదనష్టబుద్ధయో జిగీషయాస్యా ఇతరేతరస్పృధః। ఘ్నంతః ప్రజాస్స్వా అతినిర్ఘృణాః ప్రభో మృత్యుం పురస్త్వాఽవిగణయ్య దుర్మదాః ॥ ౧౨ ॥ త ఏవ కృష్ణాద్య గభీరరంహసా దురంతవీర్యేణ విచాలితాశ్శ్రియః। కాలేన తన్వా భవతోఽనుకంపయా వినష్టదర్పాశ్చరణౌ స్మరామ తే ॥ ౧౩ ॥ అథో న రాజ్యం మృగతృష్ణిరూపితం దేహేన శశ్వత్పతతా రుజాం భువా। ఉపాసితవ్యం స్పృహయామహే విభో క్రియాఫలం ప్రేత్య చ కర్ణరోచనమ్ ॥ ౧౪ ॥ తన్నస్త్వం సమాదిశోపాయం యేన తే చరణాబ్జయోః। స్మృతిర్యథా న విరమేదపి సంసరతామిహ ॥ ౧౫ ॥ కృష్ణాయ వాసుదేవాయ హరయే పరమాత్మనే। ప్రణతక్లేశనాశాయ గోవిందాయ నమో నమః ॥ ౧౬ ॥ సంస్తూయమానో భగవాన్రాజభిర్ముక్తబంధనైః। తానాహ కరుణస్తాత శరణ్యః శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీకృష్ణః ॥ అద్య ప్రభృతి వో భూపా మయ్యాత్మన్యఖిలేశ్వరే। సుదృఢా జాయతే భక్తిర్బాఢమాశంసితం తథా ॥ ౧౮ ॥ దిష్ట్యా వ్యవసితం భూపా భవంత ఋతభాషిణః। శ్రీ

౧౨ ॥ త ఇతి ॥ పురా యే దుర్మదా వయం- హే కృష్ణ-త ఏవ వయం- అద్య వినష్టదర్పాస్తే చరణౌ స్మరామః స్మర్తుమాశాస్మహే - కథంభూతాః-భవతః తన్వా మూర్త్యా- కాలేన-శ్రియో విచాలితాః భ్రంశితాః - అతో రాజ్యచ్యుతిః భవదనుగ్రహ ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ అథో ఇతి ॥ అత ఏవ- అథో అనంతరం-మృగతృష్ణికయా రూపితం సదృశం- రాజ్యం-శశ్వత్ ప్రతిక్షణం-పతతా క్షీయమాణేన-తథా రుజాం రోగాణాం-భువా జన్మక్షేత్రేణ-దేహేన-ఉపాసితవ్యం సేవ్యం-న స్పృహయామహే ప్రేత్య- పరలోకే చ-క్రియాఫలం స్వర్గాదిభోజ్యం ఉపాసితవ్యం-న స్పృహయామహే - కథంభూతం-కర్ణయోః రోచనం రుచిజనకమాత్రం తత్ర గతస్య స్వర్గాద్యనపగమేన సుఖాభావాదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ యద్యేవంభూతా యూయం- తర్హి మమ చరణౌ స్మరత-తతః అనాయాసేన ముక్తిర్భవిష్యతీతి-కిం మదపేక్షయేతి చేదత ఆహుః ॥ తదితి ॥ త్వచ్చరణస్మృతిరపి త్వత్ప్రసాదఫలమేవేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సంస్తూయమాన ఇతి ॥ శ్లక్ష్ణయా మంజులయా ॥ ౧౭ ॥ అద్యేతి ॥ యథా భవద్భిరాశంసితం - తథా బాఢం నిశ్చితం-వః మయి భక్తిర్జాయతామిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ దిష్ట్యేతి ॥ హే భూపాః మద్భజనమేవ కర్తవ్యమితి భవద్భిః వ్యవసితం సంకల్పితం-దిష్ట్యా భద్రం - భవద్భిరుక్తం చ సత్యమేవేత్యాహ-భవంత ఇతి - శ్రీరైశ్వర్యం చ తాభ్యాం మదస్తే

న్నాహం ఉన్నహనం ఉద్బంధనం-స్వైరచారమిత్యర్థః పశ్యే పశ్యామి ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ॥ హైహయ ఇతి॥ హైహయః కార్తవీర్యః చక్రవర్తీ నరేశ్వరః పితుః కామధేనుహరణాత్ పరశురామేణ సపుత్రో హతః- నహుషో దేవేంద్రతాం ప్రాప్తః ఉన్మత్తః ఋషీన్ సంగాయ బ్రాహ్మణాన్ శిబికాం వాహయన్ తైరేవ గతో భ్రంశితః అజగరత్వమవాప - వేనోపి మత్తో బ్రాహ్మణానధిక్షిపన్ తైరేవ హుంకారైర్హతః- రావణో రాక్షసేశ్వరః సీతామభిలషన్ రాఘవేణ హతః నరకో దైత్యేశ్వరః అదితికుండలాద్యాహరణాన్మయైవ హతః-అపరేపి శ్రీమదాత్ స్థానాద్భ్రంశితాః॥ ౨౦ ॥ భవంత ఇతి॥ ఉత్పాద్యం దేహాది-తదంతవత్ -ఏవం విజ్ఞాయ-యుక్తాః అప్రమత్తాః-రక్షథ రక్షతేత్యర్థః॥ ౨౧॥ సంతన్వంత ఇతి॥ ప్రజాతంతూన్ పుత్రాదిసంతతీః- ప్రాప్తం ప్రాప్తంచ సమత్వేన సేవమానాః॥ ౨౨॥ ఉదాసీనా ఇతి ॥ మాం బ్రహ్మ-యాస్యథ॥ ౨౩॥ ఇతీతి స్త్రియశ్చ స్త్రీశ్చ తేషాం మజ్జనకర్మణి అభ్యంగస్నానాదౌ న్యయుంక్త॥ ౨౪॥ ౨౫॥ భోజయిత్వేతి ॥

మైశ్వర్యమదోన్నాహం పశ్యే హ్యున్మాదకం నృణాం॥ ౧౯॥ హైహయో నహుషో వేనో రావణో నరకోపరే। శ్రీమదాద్భ్రంశితాః స్థానాద్దేవదైత్యనరేశ్వరాః॥ ౨౦ ॥ భవంత ఏతద్విజ్ఞాయ దేహాద్యుత్పాద్యమంతవత్। మాం యజంతోధ్వరైర్యుక్తాః ప్రజా ధర్మేణ రక్షథ॥ ౨౧॥ సంతన్వంతః ప్రజాతంతూన్ సుఖం దుఃఖం భవాభవౌ। ప్రాప్తం ప్రాప్తం చ సేవంతో మచ్చిత్తా విచరిష్యథ॥ ౨౨॥ ఉదాసీనాశ్చ దేహాదావాత్మారామా ధృతవ్రతాః। మయ్యావేశ్య మనస్సమ్యఙ్మామంతే బ్రహ్మ యాస్యథ॥ ౨౩॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిశ్య నృపాన్ కృష్ణో భగవాన్ భువనేశ్వరః। తేషాం న్యయుంక్త పురుషాన్ స్త్రియో మజ్జనకర్మణి॥ ౨౪॥ సపర్యాం కారయామాస సహదేవేన భారత। నరదేవోచితైర్వస్త్రైర్భూషణైస్స్రగ్విలేపనైః॥ ౨౫ ॥ భోజయిత్వా వరాన్నేన సుస్నాతాన్ సమలంకృతాన్। భోగైశ్చ వివిధైర్యుక్తాన్ తాంబూలాద్యైర్నృపోచితైః॥ ౨౬॥ తే పూజితా ముకుందేన రాజానో మృష్టకుండలాః। విరేజుర్మోచితాః క్లేశాత్ప్రావృడంతే యథా గ్రహాః॥ ౨౭॥ రథాన్ సదశ్వానారోప్య మణికాంచనభూషితాన్। ప్రీణీయ సూనృతైర్వాక్యైః స్వదేశాన్ ప్రత్యయాపయత్॥ ౨౮॥ త ఏవం మోచితాః కృచ్ఛ్రాత్కృష్ణేన సుమహాత్మనా। యయుస్తమేవ ధ్యాయంతః కృతాని చ జగత్పతేః॥ ౨౯॥ జగదుః ప్రకృతిభ్యస్తే మహాపురుషచేష్టితం। యథాన్వశాసద్భగవాన్ తథా చక్రురతంద్రితాః॥ ౩౦ ॥ జరాసంధం ఘాతయిత్వా భీమసేనేన కేశవః। పార్థాభ్యాం సంయుతః ప్రాయాత్సహదేవేన పూజితః॥ ౩౧ ॥ గత్వా తే ఖాండవప్రస్థం శంఖాన్ దధ్ముర్జితారయః। హర్షయంతస్స్వసుహృదో దుర్హృదాం చాసుఖావహాః॥ ౩౨॥ తచ్ఛ్రుత్వా ప్రీతమనస ఇంద్రప్రస్థనివాసినః। మేనిరే మాగధం శాంతం రాజా చాప్తమనోరథః॥ ౩౩॥ అభివంద్యాథ రాజానం భీమార్జునజనార్దనాః। సర్వమాశ్రావయాంచక్రురాత్మనా యదనుష్ఠితం॥ ౩౪ ॥ నిశమ్య ధర్మరాజస్తత్ కేశవేనానుకంపితం। ఆనందాశ్రుకలాం ముంచన్ ప్రేమ్ణా నోవాచ కించన॥ ౩౫॥ *************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్రిసప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవం యుధిష్ఠిరో రాజా జరాసంధవధం విభోః। కృష్ణస్య చానుభావం తం శ్రుత్వా ప్రీతస్తమబ్రవీత్॥ ౧॥ యుధిష్ఠిరః॥ యే స్యుస్త్రైలోక్యగురవస్సర్వే లోకా మహేశ్వరాః। వహంతి దుర్లభం లబ్ధ్వా

సుస్నాతాన్ సమ్యగలంకృతాన్ భోగైశ్చ యుక్తాన్- వరేణాన్నేన భోజయిత్వా- పునస్తేషాం సపర్యాం సహదేవేన కారయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౬॥ త ఇతి॥ గ్రహాః చంద్రాదయో యథా॥ ౨౭॥ రథానితి॥ ప్రీణీయ ప్రీణయిత్వా॥ ౨౮॥ ౨౯॥ జగదురితి॥ జగదుః ఊచుః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ గత్వేతి॥ ఖాండవప్రస్థం ఇంద్రప్రస్థం॥ ౩౨॥ తదితి॥ శాంతం మృతం- ఆప్తమనోరథో బభూవేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రిసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******************
శ్లో॥ చతుస్సప్తతితమే రాజసూయక్రియా ద్విజైః। అగ్రపూజాప్రసంగేన చైద్యఘాతాది వర్ణ్యతే ॥ రాజసూయముఖహేత్వా జరాసంధం తదంతరే। చైద్యం తదంతే కుర్వంతం బీజం కలిమివావపత్ ॥ కురూణామంతార్థం-కురూణామంతో యస్మాదసౌ కుర్వంతస్తం కలిమిత్యర్థః॥ ఏవమితి ॥ కృష్ణస్య చానుభావమితి చకారాత్ తస్య చాజ్ఞానువిధాయిత్వం చాలక్ష్యేత్యర్థః॥ ౧॥ తదాహ॥ య ఇతి॥ యే త్రైలోక్యస్యాపి గురవస్స్యుః-సనకాదయః సర్వే చ లోకాః లోకపాలాశ్చ- తే శిరసైవ తవానుశాసనం వహంతి-దుర్లభం లబ్ధ్వేతి భాగ్యేనైవ తల్లబ్ధమితి బహుమానేనేత్యర్థః॥ ౨॥ స ఇతి॥ సభవాన్ పర

మేశ్వరోస్మాకమనుశాసనం ధత్తే - తదత్యంతవిడంబనం అననురూపమనుకరణం- స్వతేజోహానిప్రసంగాదితి తాత్పర్యార్థః॥౩॥అథవా తవపునః పరిపూర్ణస్య ఆజ్ఞాపనాజ్ఞాధారణాభ్యాం న తేజోవృద్ధిహానీ- అతః కృపయా సర్వం సంగచ్ఛత ఇత్యాహ॥ నేతి॥ ఏకస్య అద్వితీయస్య సమానాసమానరహితస్య- బ్రహ్మణ స్తవ-ఉభయం మాయా - పరమాత్మన ఇతి సర్వజీవనియంతు స్తవ నియమ్యత్వం సుతరాం న వాస్తవం - అతః పరానుగ్రహార్థైరేతైః కర్మభిస్తవ తేజో న వర్ధతే- న చ హ్రియతే-రవేరివ ఉదయాస్తమయాదికర్మభిరిత్యర్థః-తథాచ॥ శ్రు॥ న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయానితి శ్రుతేః॥ ౪ ॥ నన్వేవమప్యహం పరమేశ్వరః సర్వస్యాజ్ఞాపకః ఇమ మేదం నీచం కర్మాయోగ్యమితి మనసి కథం న భవేదత ఆహ॥ నేతి ॥ హే అజిత తవ భక్తానామేవ తావత్ ఇయం నానాధీః భేదమతిర్నాస్తి- యథా పశూనాం అజ్ఞానాం వైకృతా శరీరవిషయా - తవతు నాస్తీతి కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౫॥ఇతీతి॥ యజ్ఞియే యజ్ఞోచితే వసంతాదికాలే- యుక్తాన్ అభియుక్తాన్-స యుధిష్ఠిరః-

శిరసైవానుశాసనం॥౨॥సభవానరవిందాక్ష దీనానామీశమానినాం। ధత్తేనుశాసనం భూమం స్తదత్యంతవిడంబనం॥౩॥నహ్యేకస్యాద్వితీయస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః। కర్మభిర్వర్ధతే తేజో హ్రసతే వా యథా రవేః॥౪॥న చ తేఽజిత భక్తానాం మమాహమితి మాధవ। త్వం తవేతి చ నానాధీః పశూనామివ వైకృతా॥౫॥ఇత్యుక్త్వా యజ్ఞియే కాలే వవ్రే యుక్తాన్ స ఋత్విజః। కృష్ణానుమోదితః పార్థో బ్రాహ్మణాన్ బ్రహ్మవాదినః॥౬॥ద్వైపాయనో భరద్వాజస్సుమంతుర్గౌతమో౽సితః। వసిష్ఠశ్చ్యవనః కణ్వో మైత్రేయః కవషస్త్రితః॥ ౭ ॥ విశ్వామిత్రో వామదేవస్సుమతిర్జైమినిః క్రతుః। పైలః పరాశరో గర్గో వైశంపాయన ఏవ చ॥౮॥అథర్వా కశ్యపో ధౌమ్యో రామో భార్గవ ఆసురిః। వీతిహోత్రో మధుచ్ఛందో వీరసేనో౽కృతవ్రణః॥ ౯ ॥ ఉపహూతాస్తథా చాన్యే ద్రోణభీష్మకృపాదయః। ధృతరాష్ట్రస్సహసుతో విదురశ్చ మహామతిః॥ ౧౦ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రా యజ్ఞదిదృక్షవః। తత్రేయుస్సర్వరాజానో రాజ్ఞాం ప్రకృతయో నృప॥ ౧౧ ॥ తతస్తే దేవయజనం బ్రాహ్మణాస్స్వర్ణలాంగలైః। కృష్ట్వా తత్ర యథామ్నాతం దీక్షయాంచక్రిరే నృపం ॥ ౧౨ ॥ హైమాః కిలోపకరణా వరుణస్య యథా పురా॥౧౩॥ ఇంద్రాదయో లోకపాలా విరించి భవసంయుతాః । సగణాస్సిద్ధగంధర్వవిద్యాధరమహోరగాః॥ ౧౪॥ మునయో యక్షరక్షాంసి ఖగకిన్నరచారణాః। రాజానశ్చ సమాహూతా రాజపత్న్యశ్చ సర్వశః॥౧౫॥ రాజసూయం సమేయుస్స్మ రాజ్ఞః పాండుసుతస్య వై। మేనిరే కృష్ణభక్తస్య సూపపన్నమవిస్మితాః॥౧౬॥

—*శిశుపాలవధకథా ప్రారంభఘట్టః*—

అయాజయన్ మహారాజం యాజకా దేవవర్చసః । రాజసూయేన విధివత్ ప్రాచేతసమివామరాః॥౧౭॥ సుత్యే౽హన్యవనీపాలో యాజకాన్ సదసస్పతీన్ । అపూజయన్మహాభాగాన్ యథావత్సుసమాహితః॥౧౮॥సదస్యాగ్ర్యార్హణార్హం వై విమృశంతస్సభాసదః। నాధ్యగచ్ఛన్ననైకాంత్యాత్సహదేవస్తదాబ్రవీత్ ॥౧౯॥అర్హతి హ్యచ్యుతశ్శ్రైష్ఠ్యం భగవాన్ సాత్వతాంపతిః। ఏష వై దేవతాస్సర్వా దేశకాలధనాదయః॥౨౦॥యదాత్మకమిదం విశ్వం క్రతవశ్చ యదాత్మకాః। అగ్నిరాహుతయో మంత్రాస్సాంఖ్యం యోగశ్చ యత్పరః॥౨౧॥ఏక ఏవాద్వితీయో౽సౌ వై తదాత్మ్యమిదం జగత్ । ఆత్మనాత్మాశ్రయస్స

ఋత్విజో హోతృప్రముఖాన్-వవ్రే వృతవాన్॥౬॥తానాహ త్రిభిః॥ ద్వైపాయన ఇతి॥ ౭॥౮॥ అథర్వా ఇతి॥ అకృతవ్రణాదీనేతాన్-ఋత్విగుపద్రష్టృభేదేన వవ్రే॥౯॥ఉపహూతా ఇతి॥ అన్యే చోపహూతాః॥౧౦॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥ యజ్ఞదిదృక్షవస్సర్వే చ తత్రేయురిత్యన్వయః॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ దేవయజనం యజ్ఞభూమిం-కృష్ట్వా కర్షణాదిభిస్సంశోధ్య దీక్షయాంచక్రిరే దీక్షాసంస్కారయుక్తమకుర్వన్॥౧౨॥హైమా ఇతి॥ఉపకరణాః ఉపస్కారాః- వరుణస్య రాజసూయే యథా ఆసన్నితి శేషః॥౧౩॥కించ॥ఇంద్రేతి॥యే ఇంద్రాదయో దేవగణాః॥ ౧౪॥ మునయ ఇతి॥ యే చ రాజాదయః సమాహూతాః॥౧౫॥రాజసూయమితి ॥ యే తత్ర సమేయుస్స్మ తే సర్వే కృష్ణభక్తస్య పాండుసుతస్య రాజ్ఞో రాజసూయమవిస్మితాస్సంతః-సూపపన్నం సుసంపన్నం-మేనిర ఇత్యన్వయః॥౧౬॥అయాజయన్నితి॥యాజకాః ఋత్విజః॥ ౧౭॥ సుత్య ఇతి॥సుత్యే౽హని సోమాభిషవదినే॥౧౮॥సదసీతి॥అగ్ర్యార్హణం అగ్రపూజా-తస్యార్హం యోగ్యం - అనైకాంత్యాత్ యోగ్యానాం బహుత్వే నైకస్యానిశ్చయాత్ ॥౧౯॥౨౦॥యదాత్మకమితి॥సాంఖ్యం జ్ఞానం యోగ ఉపాసనా॥౨౧॥ నను

సాంఖ్యంకేవలపరం-యోగస్సవిశేషణపరః-కథముభయోరేకపరత్వంతత్రాహ।ఏకఇతి ॥ ఏకఏవాద్వితీయోసౌ - అత
స్సాంఖ్యస్యఏతత్పరత్వంయుక్తం-విశేషణభూతస్యచసర్వప్రపంచస్యతన్మయత్వాత్సవిశేషణవిషయస్యయోగస్యాపి
యుక్తమద్వితీయపరత్వమిత్యాహ-ఐతదాత్మ్యమితి-ఏషశ్రీకృష్ణఃఆత్మాయస్యతత్ ఏతదాత్మ-తస్యభావఃఐతదాత్మ్యం-
భవితవ్యేచభావనిర్దేశః॥శ్రు॥ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమితిశ్రుతేః-అత్రహేతుః-ఆత్మనేతి-హేసభ్యాః-ఆత్మాశ్రయః
అన్యనిరపేక్షః-స్వయమజఃఇదంజగత్ సృజతి-అవతిరక్షతి-హంతిసంహరతిచ॥౨౨॥కించ॥వివిధానీతి॥యస్యఅపేక్షయా
అనుగ్రహేణ-వివిధానికర్మాణితపోయోగాదీని-జనయన్కుర్వన్-యత్ యస్మాత్ -అయంసర్వోపిజనఃధర్మాదిలక్ష
ణంశ్రేయఈహతేసాధయతి-కర్మాణితత్ఫలానిచయదధీనానీత్యర్థః॥౨౩॥౨౪॥ ఆత్మనాక్రియమాణమర్హణమా
త్మనఃకథంస్యాత్తత్రాహ॥సర్వేతి॥సర్వభూతానామాత్మభూతాయ-అనన్యదర్శినేనిరస్తభేదమతయే॥౨౫॥ఇతీతి ॥ శ్రీ
కృష్ణానుభావవిత్ సహదేవఇత్యుక్త్వాతూష్ణీమభూత్ ॥౨౬॥శ్రుత్వేతి॥ద్విజేరితంసాధుసాధ్వితిఘోషంశ్రుత్వా- హా
ర్దమభిప్రాయం॥౨౭॥౩౨॥యూయమితి॥హేసదసస్పతయఃసర్వేబాలభాషితంమామద్ధ్వంమాజానీతమాగృహ్ణీత-
కింతత్ యత్ యతః-కృష్ణోర్హణేసంమతఃతత్ ॥౩౩॥౩౪॥సదసస్పతీనితి॥అస్యైవవాస్తవోర్థఃపూర్వవదున్నేయః-స

భ్యాస్సృజత్యవతిహంత్యజః॥౨౨॥వివిధానీహకర్మాణిజనయన్యదపేక్షయా। ఈహతేయదయంసర్వ
శ్శ్రేయోధర్మాదిలక్షణమ్॥౨౩॥తస్మాత్కృష్ణాయమహతేదీయతాంపరమార్హణం।ఏవంచేత్సర్వభూ
తానామాత్మనశ్చార్హణంభవేత్ ॥౨౪॥ సర్వభూతాత్మభూతాయకృష్ణాయానన్యదర్శినే । దేయం
శాంతాయపూర్ణాయదత్తస్యానంత్యమిచ్ఛతా॥౨౫॥ ఇత్యుక్త్వాసహదేవోభూత్తూష్ణీంకృష్ణానుభా
వవిత్।తచ్ఛ్రుత్వాతుష్టువుస్సర్వేసాధుసాధ్వితిసత్తమాః॥౨౬॥శ్రుత్వాద్విజేరితంరాజాజ్ఞాత్వాహా
ర్దంసభాసదాం।సమర్హయద్ధృషీకేశంప్రీతఃప్రణయవిహ్వలః॥౨౭॥ తత్పాదావవనిజ్యాపశ్శిరసా
లోకపావనీః।సభార్యస్సానుజామాత్యస్సకుటుంబోవహన్ముదా॥౨౮॥ వాసోభిఃపీతకౌశేయైర్భూషణై
శ్చమహాధనైః।భూషయిత్వాశ్రుపూర్ణాక్షోనాశకత్సమవేక్షితుం॥౨౯॥ఇత్థంసభాజితంవీక్ష్యసర్వే
ప్రాంజలయోనృపాః।నమోజయేతినేముస్తంనిపేతుఃపుష్పవృష్టయః ॥౩౦॥ ఇత్థంనిశమ్యదమఘోష
సుతస్స్వపీఠాదుత్థాయకృష్ణగుణవర్ణనజాతమన్యుః । ఉత్క్షిప్యబాహుమిదమాహసదస్యమర్షీసం
శ్రావయన్భగవతేపరుషాణ్యభీతః॥౩౧॥ఈశోదురత్యయఃకాలఇతిసత్యవతీశ్రుతిః।వృద్ధానామపియ
ద్బుద్ధిర్బాలవాక్యైర్విభిద్యతే॥౩౨॥యూయంపాత్రవిదాంశ్రేష్ఠామామద్ధ్వంబాలభాషితం। సదస
స్పతయస్సర్వేకృష్ణోయత్సంమతోర్హణే॥౩౩॥ తపోవిద్యావ్రతపరాన్జ్ఞానవిధ్వస్తకల్మషాన్ । పరమ
ర్షీన్బ్రహ్మనిష్ఠాన్లోకపాలైశ్చపూజితాన్॥౩౪॥సదసస్పతీనతిక్రమ్యగోపోయంకులపాంసనః ।
యథాకాకఃపురోడాశంసపర్యాంకథమర్హతి ॥౩౫॥ వర్ణాశ్రమకులాపేతస్సర్వధర్మబహిష్కృతః ।
స్వైరవర్తీగుణైర్హీనస్సపర్యాంకథమర్హతి॥౩౬॥ యయాతినైషాంహికులంశప్తంసద్భిర్బహిష్కృ

దసస్పతీనితి-గోపఃవేదపృథివ్యాదిపాలకఇత్యర్థః-కుత్సితంవేదవిపరీతంలపంతీతికులపాఃపాషండాః- తాన్అంసతేఘా
తయతీతికులపాంసనఃఅకాకః-కంచఅకంచకాకేసుఖదుఃఖే-తేనవిద్యేతేయస్యసఃఅకాకః-ఆప్తకామఇత్యర్థః - సయ
థాఆప్తకామోదేవయోగ్యంకేవలంపురోడాశమాత్రంనార్హతి- అపితుసర్వస్వమపి-తథాయంశ్రీకృష్ణోపిబ్రహ్మాద్ది
యోగ్యంసపర్యామాత్రంకథమర్హతి - కింతుస్వాత్మసమర్పణమప్యర్హతీత్యర్థః॥ ౩౫॥ వర్ణేతి॥వర్ణాశ్రమకు
లేభ్యఃఅపేతఃబ్రహ్మత్వాత్ ॥శ్రు॥అనామగోత్రమితిశ్రుతేః-అతఏవానధికారిత్వాత్సర్వైర్ధర్మైర్బహిష్కృతః-
స్వైరవర్తీపరమేశ్వరత్వాత్ -అతఏవనిర్గుణఃతమఆదిరహితః - ఏవంభూతోజీవానాంయోగ్యంతుచ్ఛంసపర్యామా
త్రంకథమర్హతీత్యర్థః॥౩౬॥ యయాతినేతి॥అపిచకథంవర్ణనీయోమాదృశైరేషాంయదూనాంమహిమా-యస్మా
దేషాంకులంయయాతినాశప్తమపికింసద్భిర్బహిష్కృతం-అపితుశిరసాధృతం-కించ - అస్మదాదికులవత్ వృథాపానర
తంకిం- అపితు-అతిశయితాచారమిత్యర్థః - అహోయదూనామేవతావదీదృశంమాహాత్మ్యంయదుకులవృద్ధస్యయ
యాతేఃశాపేనప్రాదుర్భూయాదిత్యాది-అయంతుసాక్షాదీశ్వరః-అతఃసపర్యామాత్రంకథమర్హతీత్యర్థః॥౩౭॥
కించ-బ్రహ్మర్షీతి॥యేరాజానోదుష్టానుచ్చాటయంతి - తేతదర్థంకీకటాదిదేశానప్యాశ్రయంతి-ఏతేతుబ్రహ్మర్షి

సేవితానేవ దేశానాశ్రిత్య అబ్రహ్మవర్చసం సముద్రం దుర్గమపిహిత్వా హాపయిత్వేత్యర్థః - బాధంతే తథా-యాః దస్యవః ప్రజాస్తాశ్చ- అయమర్థః - వేదతదర్థాభియోగో బ్రహ్మవర్చసం తద్విరుద్ధమబ్రహ్మవర్చసం నం సముద్రం ము ద్రా లింగం తస్య హింగం సముద్రం వేదవిరుద్ధం లింగధారిణం పాషండమిత్యర్థః |- తల్లింగం త్యాజయిత్వా బాధం తే దండ యంతి-కథంభూతం - మర్గం-ధర్మవత్స్వ వృత్తేరధర్మతయా దుర్జ్ఞేయమిత్యర్థః - తథా దస్యవః దస్యూనపి ప్రజావేషేణ వర్తమానాన్ దండయంతి-అతోఽయమభ్యోఽన్యః కోఽనుధార్మికోఽస్తీతి పారుష్యం తత్త్వార్థమేవ ॥౩౮॥ ఏవమితి॥శివా ఘోరుః-తస్యాః రుతం శ్రుత్వా యథా సింహో నాకించిద్బ్రవీతి తద్వత్ ॥౩౯॥ ౪౩॥ తావదితి ॥ తావదుత్థాయేత్యస్యాయమభిప్రాయః-ఏష మత్పార్షదో మత్తుల్యబలః సర్వానేతాన్ హన్యాత్ - అతో మయైవ శీఘ్రం హంతవ్య ఇతి తత్క్షణమేవోత్థాయ శిరో జహారేతి॥౪౪॥౪౫॥నన్వేవం నిందకస్య కథం వాసుదేవే ప్రవేశస్తత్రాహ ॥ జన్మత్రయేతి ॥ జన్మత్రయేఽ

త |వృథా పానరతం శశ్వత్స పర్యాంకథమర్హతి॥౩౭॥ బ్రహ్మద్విట్సేవితాన్ దేశాన్ హిత్వైతే బ్రహ్మవర్చసం | సముద్రం దుర్గమాశ్రిత్య బాధంతే దస్యవః ప్రజాః ॥ ౩౮॥ ఏవమాదీన్యభద్రాణి బభాషే నష్టమంగళః|నోవాచ కించిద్భగవాన్ యథా సింహః శివారుతం ॥౩౯.॥శ్రీశుకః॥ భగవన్నిందనం శ్రుత్వా దుస్సహం తత్సభాసదః|కర్ణౌ పిధాయ నిర్జగ్ముశ్శపంతశ్చేదిపం రుషా ॥౪౦॥ నిందాం భగవతశ్శృణ్వంస్తత్పరస్య జనస్య వా|తతో నాపైతి యస్సోఽపి యాత్యధస్సుకృతాచ్చ్యుతః ॥౪౧॥ తతః పాండుసుతాః క్రుద్ధా మత్స్యకైకయసృంజయాః|ఉదాయుధాస్సముత్తస్థుశ్శిశుపాలజిఘాంసవః ॥౪౨॥ తతశ్చైద్యస్త్వసంభ్రాంతో జగృహే ఖడ్గచర్మణీ | భర్త్సయన్ కృష్ణపక్షీయాన్ రాజ్ఞస్సదసి భారత ॥౪౩ ॥ తావదుత్థాయ భగవాన్ స్వాన్నివార్య స్వయం రుషా । శిరః క్షురాంతచక్రేణ జహారాపతతో రిపోః ॥౪౪॥ శబ్దః కోలాహలోఽప్యాసీచ్ఛిశుపాలే హతే మహాన్|తస్యానుయాయినో భూపా దుద్రువుర్జీవితైషిణః ॥౪౫॥ చైద్యదేహోత్థితం జ్యోతిర్వాసుదేవముపావిశత్ |పశ్యతాం సర్వభూతానాముల్కేవ భువి ఖాచ్చ్యుతా॥౪౬॥ జన్మత్రయానుగుణితవైరసంరబ్ధయా ధియా । ధ్యాయంస్తన్మయతాం నీతో భావో హి భవకారణం ॥౪౭॥ ఋత్విగ్భ్యస్ససదస్యేభ్యో దక్షిణాం విపులామదాత్ । సర్వాన్ సంపూజ్య విధివచ్చక్రేఽవభృథమేకరాట్ ॥ ౪౮ ॥ సాధయిత్వా క్రతుం రాజ్ఞః కృష్ణో యోగేశ్వరేశ్వరః | ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ సుహృద్భిరభియాచితః ॥౪౯॥ తతోఽనుజ్ఞాప్య రాజానమనిచ్ఛంతమపీశ్వరః | యయౌ సభార్యస్సామాత్యస్స్వపురం దేవకీసుతః ॥౫౦ ॥ వర్ణితం తదుపాఖ్యానం మయా తే బహువిస్తరం | వైకుంఠవాసినోర్జన్మ విప్రశాపాత్పునః పునః ॥౫౧॥ రాజసూయావభృథ్యేన స్నాతో రాజా యుధిష్ఠిరః |బ్రహ్మక్షత్రసభామధ్యే శుశుభే దేవరాడివ॥౫౨॥ రాజ్ఞా సభాజితాస్సర్వే సురమానవఖేచరాః | కృష్ణం క్రతుం చ శంసంతస్స్వధామాని ముదా యయుః ॥౫౩ ॥ దుర్యోధనమృతే పాపం కలిం కురుకులామయం | యో న సేహే శ్రియం స్ఫీతాం దృష్ట్వా పాండుసుతస్య తాం ॥ ౫౪ ॥ య ఇదం కీర్తయేద్విష్ణోః కర్మ చైద్యవధాదికం । రాజ్ఞాం మోక్షం వితానం చ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౫౫॥**************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - చతుస్సప్తతితమోఽధ్యాయః.

రాజా॥అజాతశత్రోస్తం దృష్ట్వా రాజసూయమహోదయం ।సర్వే ముముదిరే బ్రహ్మన్నృదేవా యే సమాగతాః॥౧॥దుర్యోధనం వర్జయిత్వా రాజానస్సర్షయస్సురాః| ఇతి శ్రుతం నో భగవన్తత్ర కారణ

నుగుణితమనువర్తితం యద్వైరం తేన సంరబ్ధయా ఆవిష్టయా-తన్మయతాం తత్స్వరూపతాం యాతః - పునః పార్షదో బభూవేత్యర్థః-అత్ర హేతుః - భావో హీతి- భావో భావనా అనుధ్యానం - భవస్య ధ్యేయాకారజన్మనః కారణం పేశస్కారీధ్యానేన కీటాదౌ తథా దృష్టత్వాదిత్యర్థః॥౪౭॥౫౨॥రాజ్ఞేతి॥సురాః మానవాః- ఖచరాః ప్రమథాశ్చ ॥౫౩॥ దుర్యోధనమితి॥ పాపం ధర్మద్విషం-అత్ర హేతుః-కలింకలేరంశం-అత ఏవ కురుకులస్యామయం వ్యాధిం నాశకం॥౫౪॥ య ఇతి॥ వితానం యజ్ఞం చ॥ ౫౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుస్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************

శ్లో॥పంచయుక్సప్తతితమే యజ్ఞావభృథసంభ్రమః|సుయోధనస్య చాస్థానే త్యామానభంగో దృశిభ్రమాత్ ॥ దుర్యోధనస్య పకస్యైవ దుఃఖకారణం ప్రష్టుముక్తమనువదతి॥అజాతశత్రోరితి ॥౧॥ దుర్యోధనమితి॥ ఇతి శ్రుతం తన్ముఖాదేవేత్య

ర్థః॥౨॥ దుర్యోధనస్య అసహనకారణత్వేన యాగమహోత్సవమేవ పునః సింహావలోకనేన నిరూపయతి - ఏకదాంతఃపురే తస్యేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన॥ పితామహస్యేతి॥ ప్రేమబంధనాః ప్రేమయంత్రితాః॥౩॥ భీమ ఇతి॥ పూజాయాం సమ్మానే ద్రవ్యసాధనే నానావస్తుసంపాదనే॥౪॥ సతామితి॥ శుశ్రూషణే చందనాలేపనాదౌ॥౫॥౬॥ నిరూపితా ఇతి॥ నిరూపితాః నియుక్తాః సంతః నానాకర్మసు ప్రవర్తంతే స్మ॥౭॥ ఋత్విగితి॥ ఋత్విజశ్చ - సదస్యాశ్చ సభాసదః - బహువిదశ్చ తేషు స్విష్టేషు సమ్యక్పూజితేషు - సూనృతం ప్రియవాక్ - సమర్హణమలంకారాది - దక్షిణాశ్చ తాభిః - ద్యునద్యాం గంగాయాం॥౮॥౯॥౧౦॥ చిత్రేతి॥ చిత్రాణి ధ్వజపతాకాగ్రాణి యేషు తైః - ఇభేంద్రైః స్యందనైః అర్వభిః అశ్వైః భటైశ్చ - ఏవం చతురంగసైన్యైః నిర్యయుః॥౧౧॥ యదుసృంజయేతి॥ యజమానో యుధిష్ఠిరః పురస్సరో యేషాం తే॥౧౨॥ సదస్యేతి॥ సద

ముచ్యతాం॥౨॥ శ్రీశుకః॥ పితామహస్య తే యజ్ఞే రాజసూయే మహాత్మనః। బాంధవాః పరిచర్యాయాం తస్యాసన్ ప్రేమబంధనాః॥౩॥ భీమో మహానసాధ్యక్షో ధనాధ్యక్షస్సుయోధనః। సహదేవస్తు పూజాయాం నకులో ద్రవ్యసాధనే॥౪॥ సతాం శుశ్రూషణే జిష్ణుః కృష్ణః పాదావనేజనే। * పరివేషణే ద్రుపదజా కర్ణో దానే మహామనాః॥౫॥ యుయుధానో వికర్ణశ్చ హార్దిక్యో విదురాదయః। బాహ్లీకపుత్రా భూర్యాద్యా యే చ సంతర్దనాదయః॥౬॥ నిరూపితా మహాయజ్ఞే నానాకర్మసు తే తదా। ప్రవర్తంతే స్మ రాజేంద్ర రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షవః॥౭॥ ఋత్విక్సదస్యబహువిత్సు సుహృత్తమేషు స్విష్టేషు సూనృతసమర్హణదక్షిణాభిః। చైద్యే చ సాత్వతపతేశ్చరణం ప్రవిష్టే చక్రుస్తతస్త్వవభృథస్నపనం ద్యునద్యాం॥౮॥ మృదంగశంఖపణవాస్తూర్యాశ్చానకగోముఖాః। వాదిత్రాణి విచిత్రాణి నేదురావభృథోత్సవే॥౯॥ నర్తక్యో ననృతుర్హృష్టా గాయకా యూథశో జగుః। వీణావేణుతలోన్నాదస్తేషాం స దివమస్పృశత్॥౧౦॥ చిత్రధ్వజపతాకాగ్రైరిభేంద్రస్యందనార్వభిః। స్వలంకృతైర్భటైర్భూపా నిర్యయూ రుక్మమాలినః॥౧౧॥ యదుసృంజయకాంభోజకురుకేకయకోసలాః। కంపయంతో భువం సైన్యైర్యజమానపురస్సరాః॥౧౨॥ సదస్యర్త్విగ్ద్విజశ్రేష్ఠా బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా। దేవర్షిపితృగంధర్వాస్తుష్టువుః పుష్పవర్షిణః॥౧౩॥ స్వలంకృతా నరా నార్యో గంధస్రగ్భూషణాంబరైః। విలింపంత్యోఽభిషించంత్యో విజహ్రుర్వివిధై రసైః॥౧౪॥ తైలగోరసగంధోదహరిద్రాసాంద్రకుంకుమైః। పుంభిర్లిప్తాః ప్రలింపంత్యో విజహ్రుర్వారయోషితః॥౧౫॥ గుప్తా నృభిర్నిరగమన్నుపలబ్ధుమేతద్దేవ్యో యథా దివి విమానవరైర్నృదేవ్యః। తా మాతులేయసఖిభిః కిల సిచ్యమానాః సవ్రీడహాసవికసద్వదనా విరేజుః॥౧౬॥ తా దేవరానుత సఖీన్ సిషిచుర్దృతీభిః క్లిన్నాంబరా వివృతగాత్రకుచోరుమధ్యాః। ఔత్సుక్యముక్తకబరచ్యవమానమాల్యాః క్షోభం దధుర్మలధియాం రుచిరైర్విహారైః॥౧౭॥ స సమ్రాడ్రథమారుహ్య సదశ్వం రుక్మమాలినం। వ్యరోచత స్వపత్నీభిః క్రియాభిః క్రతురాడివ॥౧౮॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వా తే తమృత్విజః। ఆచాంతం స్నాపయాంచక్రుర్గంగాయాం సహ కృష్ణయా॥౧౯॥ దేవదుందుభయో నేదుర్నరదుందుభిభిస్సహ। ముముచుః పుష్పవర్షాణి దేవర్షిపితృమానవాః॥౨౦॥ సస్నుస్తత్ర తతస్సర్వే వర్ణాశ్రమయుతా జనాః। మహాపాతక్యపి యతస్సద్యో ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥౨౧॥ అథ రాజాహతే క్షౌమే పరిధాయ స్వలంకృతః। ఋత్విక్సదస్యవిప్రాదీనానర్చాభరణాంబరైః॥౨౨॥ బంధూన్ జ్ఞాతీన్నృపాన్మిత్రసుహృదోఽన్యాంశ్చ సర్వశః। అభీక్ష్ణం పూజయామాస నారాయణపరో నృపః॥౨౩॥ సర్వే జనాస్సురరుచో మణికుండలస్రగుష్ణీషకంచుకదుహా

స్య ఋత్విజః - అన్యే చ ద్విజశ్రేష్ఠాః నిర్యయుః॥౧౩॥ స్వలంకృతా ఇతి॥ కించ గంధాదిభిస్స్వలంకృతాః నరా నార్యశ్చ రసైః మిథో విజహ్రుః॥౧౪॥ రసానేవాహ॥ తైలేతి॥ కించ - సాంద్రకుంకుమాదిభిః పుంభిర్లిప్తాస్తాః ప్రలింపంత్యో వారయోషితశ్చ విజహ్రుః॥౧౫॥ గుప్తా ఇతి॥ నృభిర్గుప్తాః - రథాదియానైః నృదేవ్యః రాజపత్న్యః నిరగమన్ నిర్గతాః - ఏతదుపలబ్ధుం విమానవరైః దేవ్యో యథా తద్వత్ - మాతులేయైస్సఖిభిశ్చ పరితః సిచ్యమానాః - సవ్రీడేన హాసేన వికసంతి వదనాని యాసాం తాః॥౧౬॥ తా ఇతి॥ దేవరాన్ పతిభ్రాతౄన్ - ఉత సఖీన్ సఖీనపి - దృతిభిః ఉదకనోదనచర్మయంత్రైః - సేచనపాత్రైశ్చ - మలధియాం కామినాం॥౧౭॥ స ఇతి॥ క్రియాభిః అంగేష్టిభిః - క్రతురాట్ సశరీరో రాజసూయ ఇవ॥౧౮॥ పత్నీతి॥ పత్నీసంయాజాః యాగవిశేషాః - అవభృథసంబంధి ఆవభృథ్యం చ - తైశ్చరిత్వా తాన్యనుష్ఠాయేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥

అథేతి॥ అహతే నూతనే-అనర్ఘ్యే అర్పితవాన్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సర్వ ఇతి॥ సురాణామివ రుక్ కాంతిర్యేషాం తే-మణికుండలైః సహితాః స్రగుష్ణీషాదయో యేషాం తే-కుండలయుగేనాలకబృందేన చ జుష్టా వక్త్రశ్రీర్యాసాం తాః॥ ౨౪॥ ౨౯॥ ఇత్థమితి॥ గతజ్వరః నిశ్చింతః-ఆసీత్॥ ౩౦॥ ఏకదేతి॥ అచ్యుతే శ్రీకృష్ణే ఆత్మా మనః యస్య తస్య॥ ౩౧॥ యస్మిన్నితి॥ నరేంద్రాదీనాం లక్ష్మీః లక్ష్మ్యః విభూతయః-విశ్వసృజా మయేన-ఉపక్లృప్తాః విరచితాః తాభిస్సహ-కురురాట్ దుర్యోధనః-అతప్యత్॥ ౩౨॥ యస్మిన్నితి॥ మహిషీసహస్రమితి బహుత్వోపలక్షణం-క్వణద్భిరంఘ్రిభిః శోభా యస్య-మధ్యే సుచారు-చారుమధ్యమిత్యర్థః-కుచకుంకుమైః శోణా హారా యస్య తత్-శ్రీమంతి ముఖాని యస్య తత్-చలైః కుండలైః కుంతలైశ్చ ఆఢ్యం సంపన్నం అశోభతేతి శేషః॥ ౩౩॥ సభాయామితి॥ క్వాపి కదాచిత్ విరేజ ఇతి శేషః-స్వస్య చక్షుషా హితాహితజ్ఞాపకేన॥ ౩౪॥ ౩౫॥

లమహార్ఘ్యహారాః। నార్యశ్చ కుండలయుగాలకబృందజుష్టవక్త్రశ్రియః కనకమేఖలయా విరేజుః॥ ౨౪॥ అథర్త్విజో మహాత్మానస్సదస్యా బ్రహ్మవాదినః। విప్రక్షత్రియవిట్శూద్రా రాజానో యే సమాగతాః॥ ౨౫॥ దేవర్షి-పితృభూతాని లోకపాలాస్సహానుగాః। పూజితాస్తమనుజ్ఞాప్య స్వధామాని యయుర్ముదా॥ ౨౬॥ హరిదాసస్య రాజర్షే రాజసూయమహోదయం। నైవాతృప్యన్ప్రశంసంతః పిబన్మర్త్యోఽమృతం యథా॥ ౨౭॥ తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। ప్రేమ్ణా నివారయామాస కృష్ణంచ త్యాగకాతరః॥ [illegible]భగవానపి తత్రాంగ న్యవాత్సీత్తత్ప్రియంకరః। ప్రస్థాప్య యదువీరాంశ్చ సాంబాదీంశ్చ కుశస్థలీం॥ ౨౯॥ ఇత్థం ధర్మసుతో రాజా మనోరథమహార్ణవం। సుదుస్తరం సముత్తీర్య కృష్ణేనాసీద్గతజ్వరః॥ ౩౦॥ ఏకదాంతఃపురే తస్య వీక్ష్య దుర్యోధనశ్శ్రియం। అతప్యద్రాజసూయస్య మహత్త్వంచాచ్యుతాత్మనః॥ ౩౧॥ యస్మిన్నరేంద్రదితిజేంద్రసురేంద్రలక్ష్మీర్నానా విభాంతి కిల విశ్వసృజోపక్లృప్తాః। తాభిః పతీన్ద్రుపదరాజసుతోపతస్థే యస్యాం విషక్తహృదయః కురురాడతప్యత్॥ ౩౨॥ యస్మింస్తదా మధుపతేర్మహిషీసహస్రం శ్రోణీభరేణ శనకైః క్వణదంఘ్రిశోభం। మధ్యే సుచారుకుచకుంకుమశోణహారం శ్రీమన్ముఖంచ చలకుండలకుంతలాఢ్యం॥ ౩౩॥ సభాయాం మయవిద్యాయాం క్వాపి ధర్మసుతోఽధిరాట్। వృతోఽనుజైర్బంధుభిశ్చ కృష్ణేనాపి స్వచక్షుషా॥ ౩౪॥ ఆసీనః కాంచనే సాక్షాదాసనే మఘవానివ। పారమేష్ఠ్యశ్రియా జుష్టస్స్తూయమానశ్చ వందిభిః॥ ౩౫॥ తత్ర దుర్యోధనో మానీ సహితో భ్రాతృభిర్నృప। కిరీటమాలీ న్యవిశదసిహస్తః క్షిపన్రుషా॥ ౩౬॥ స్థలేఽభ్యగృహ్ణాద్వస్త్రాంతం జలం మత్వా స్థలేఽపతత్। జలే చ స్థలవద్భ్రాంత్యా మయమాయావిమోహితః॥ ౩౭॥ జహాస భీమస్తం దృష్ట్వా స్త్రియో నృపతయోఽపరే। నివార్యమాణా అప్యంగ రాజ్ఞా కృష్ణానుమోదితాః॥ ౩౮॥ స వ్రీడితోఽవాగ్వదనో రుషా జ్వలన్నిష్క్రమ్య తూష్ణీం ప్రయయౌ గజాహ్వయం॥ హా హేతి శబ్దస్సుమహానభూత్సతామజాతశత్రుర్విమనా ఇవాభవత్॥ బభూవ తూష్ణీం భగవాన్భువో భరం జిహీర్షురేష భ్రమతి స్మ యద్దృశా॥ ౩౯॥ ఏతత్తేఽభిహితం రాజన్పృష్టోఽహమిహ యత్త్వయా। సుయోధనస్య దౌరాత్మ్యం రాజసూయే మహాక్రతౌ॥ ౪౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచసప్తతితమోఽధ్యాయః.

—* సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య శృణు కర్మాద్భుతం నృప। క్రీడానరశరీరస్య యథా సౌభపతిర్హతః॥ ౧॥ శిశుపాలసఖస్సాల్వో రుక్మిణ్యుద్వాహ ఆగతైః। యదుభిర్నిర్జితస్సంఖ్యే జరాసంధాదయస్తథా॥ ౨॥ సాల్వః

తత్రేతి॥ మానీ సాహంకారః కిరీటంచ మాలాంచ విద్యేతే యస్య సః న్యవిశత్ వివేశ-క్షిపన్ ద్వాఃస్థాదీన్ ఆక్షిపన్॥ ౩౬॥ స్థల ఇతి॥ తత్ర శుద్ధాంతే స్థలే-వస్త్రాంతమభ్యగృహ్ణాత్ ఆకుంచితవాన్-కుతః-తస్మిన్ స్థలప్రదేశే భ్రాంత్యా జలం మత్వా-జలే చ అపతత్-కుతః-స్థలవద్భ్రాంత్యా॥ ౩౭॥ ౩౮॥ స ఇతి॥ భువో భరం భారం జిహీర్షురితి అద్య సంపాదితేన కలహబీజేన కురూణాం సంహారం కరిష్యామీతి-కించ-యస్య దృశా దృష్టిమాత్రేణ-దుర్యోధనో భ్రమతి స్మ భ్రాంతిం ప్రాప-మయమాయా తు నిమిత్తమాత్రం-సః భూభారహరణబీజం దుర్యోధనస్య భ్రమం భీమాదిహాస్యేన తస్య పరాభవం చ విధాయ తూష్ణీమాసీదిత్యర్థః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************

శ్లో॥ తతష్షట్సప్తతితమే వృష్ణిసాల్వమహామృధే। ద్యుమద్గదాప్రహారేణ రణాత్ప్రద్యుమ్ననిర్గమః॥ సంపాద్య ధర్మరాజ

స్య రాజసూయమహోదయం। నిహన్య సౌభ రాజాదీన్ కథోపారమదచ్యుతః॥౧॥౨॥౩॥ ఇతీతి॥ ప్రత్యహం సకృత్ - పాంసుముష్టిం-ఏకాం గ్రసన్ భక్షయన్॥౪॥ సంవత్సరాంత ఇతి॥ ఆశుతోషోఽపి భగవానుమాపతిః - శ్రీకృష్ణవిద్వేషి సాల్వే - వరస్యావైఫల్యం మన్యమానో న శీఘ్రం ప్రాదురభూత్ - తస్యాతినిర్బంధమాలక్ష్య సంవత్సరాంతే వరేణ ఛందయామాస ఇచ్ఛాం కారితవాన్-వరం వృణీష్వేత్యువాచేత్యర్థః ॥౫॥౬॥ తథేతి॥ తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ-గిరిశేనాదిష్టో మయః - అయస్మయం లోహమయం-పురం సౌభసంజ్ఞం-నిర్మాయ రచయిత్వా- ప్రాదాత్ ॥౭॥ స ఇతి॥ తమసోంధకారస్య-ధామ ఆశ్రయం-అన్యైర్దురాసదం దుష్ప్రాపం॥౮॥౯॥ సగోపురాణీతి॥ ప్రాసాదాః గృహాః అట్టాలాస్తమపరిగృహాః - తోళికాస్తత్పర్యంతకుడ్యాని-తాః-విహారాః క్రీడాస్థానాని చ స్తబభంజ-కించ-విమానాగ్ర్యాత్తస్మాచ్ఛస్త్రవృష్టయః పేతుః॥౧౦॥ శిలా ఇతి॥ ఆసారశరధారాః ధారాసంపాతవజ్రోపలాః॥౧౧॥ ఇతీతి॥ శం సుఖం నాభ్యపద్యత॥౧౨.౧౫॥ తత ఇతి॥ తు

> ప్రతిజ్ఞామకరోచ్ఛృణ్వతాం సర్వభూభుజామ్। అయాదవాం కరిష్యే క్ష్మాం పౌరుషం మమ పశ్యత॥౩॥ ఇత్యమూఢః ప్రతిజ్ఞాయ దేవం పశుపతిం ప్రభుమ్। ఆరాధయామాస నృపః పాంసుముష్టిం సకృద్గ్రసన్ ॥౪॥
> సంవత్సరాంతే భగవానాశుతోష ఉమాపతిః। వరేణ చ్ఛందయామాస సాల్వం శరణమాగతమ్ ॥౫॥ దేవాసురమనుష్యాణాం గంధర్వోరగరక్షసాం। అభేద్యం కామగం వవ్రే స యానం వృష్ణిభీషణమ్ ॥౬॥ తథేతి గిరిశాదిష్టో మయః పరపురంజయః। పురం నిర్మాయ సాల్వాయ ప్రాదాత్సౌభమయస్మయమ్॥౭॥ స లబ్ధ్వా కామగం యానం తమోధామ దురాసదమ్। యయౌ ద్వారవతీం సాల్వో వైరం కృష్ణకృతం స్మరన్॥౮॥ నిరుధ్య సేనయా సాల్వో మహత్యా భరతర్షభ। పురీం బభంజోపవనాన్యుద్యానాని చ సర్వశః॥౯॥ సగోపురాణి ద్వారాణి ప్రాసాదాట్టాలతోళికాః। విహారాన్స విమానాగ్ర్యాన్నిపేతుః శస్త్రవృష్టయః॥౧౦॥ శిలా ద్రుమాశ్చాశనయః సర్పా ఆసారశర్కరాః। ప్రచండశ్చక్రవాతోఽభూద్రజసాచ్ఛాదితా దిశః ॥౧౧॥ ఇత్యర్ద్యమానా సౌభేన కృష్ణస్య నగరీ భృశమ్। నాభ్యపద్యత శం రాజంస్త్రిపురేణ యథా మహీ। ౧౨॥ ప్రద్యుమ్నో భగవాన్వీక్ష్య బాధ్యమానా నిజాః ప్రజాః। మా భైష్టేత్యభ్యయాద్వీరో రథారూఢో మహారథః॥౧౩॥ సాత్యకిశ్చారుదేష్ణశ్చ సాంబోఽక్రూరః సహానుజైః। హార్దిక్యో భానువిందశ్చ గదశ్చ శుకసారణౌ॥౧౪॥ అపరే చ మహేష్వాసా రథయూథపయూథపాః। నిర్యయుర్దంశితా గుప్తా రథేభాశ్వపదాతిభిః॥౧౫॥ తతః ప్రవవృతే యుద్ధం సాల్వానాం యదుభిః సహ। యథాఽసురాణాం విబుధైస్తుములం రోమహర్షణమ్ ॥౧౬॥ తాశ్చ సౌభపతేర్మాయా దివ్యాస్త్రై రుక్మిణీసుతః। క్షణేన నాశయామాస నైశం తమ ఇవోష్ణగుః॥౧౭॥ వివ్యాధ
>
> పంచవింశత్యా స్వర్ణపుంఖైరయోముఖైః। సాల్వస్య ధ్వజినీపాలం శరైః సన్నతపర్వభిః ॥౧౮॥ శతేనాతాడయచ్చాల్వమేకైకేనాస్య సైనికాన్। దశభిర్దశభిర్నేతౄన్వాహనాని త్రిభిస్త్రిభిః॥౧౯॥ తదద్భుతం మహత్కర్మ ప్రద్యుమ్నస్య మహాత్మనః। దృష్ట్వా తం పూజయామాసుః సర్వే స్వపరసైనికాః॥౨౦॥ బహురూపైకరూపం తద్దృశ్యతే న చ దృశ్యతే। మాయామయం మయకృతం దుర్విభావ్యం పరైరభూత్ ॥౨౧॥ క్వచిద్భూమౌ క్వచిద్వ్యోమ్ని గిరిమూర్ధ్ని జలే క్వచిత్। అలాతచక్రవద్భ్రామ్యత్సౌభం తద్దురవస్థితం ॥౨౨॥ యత్ర యత్రోపలక్ష్యేత ససౌభః సహసైనికః। సాల్వస్తతస్తతోఽముంచఞ్ఛరాన్సాత్వతయూథపాః ॥౨౩॥ శరైరగ్న్యర్కసంస్పర్శైరాశీవిషదురాసదైః। పాడ్యమానపురానీకః సాల్వోఽముహ్యత్పరేరితైః॥

ములం వ్యాకులం-రోమహర్షణం రౌద్రం॥౧౬॥ తా ఇతి॥ నైశం నిశాభవం-తమః ఉష్ణగుః సూర్య ఇవ ॥ ౧౭॥ కించ వివ్యాధేతి॥ స్వర్ణమయాని పుంఖాని పృష్ఠభాగాని యేషాం తైః-అయో లోహం- తన్మయాని ముఖాన్యగ్రాణి యేషాం తైః - ధ్వజినీపాలం సేనాన్యం సన్నతాని నిమ్నాని-పర్వాణి గ్రంథయో యేషాం తైః॥౧౮॥ శతేనేతి॥ సైనికాన్ భటాన్ - నేతౄన్ సారథీన్॥౧౯॥ తదితి॥ స్వపరసైనికాః స్వపరసేనయోర్వర్తమానాస్సర్వే పూజయామాసుః సమ్మానితవంతః ॥ ౨౦॥ బహురూపేతి॥ కదాచిద్బహురూపం కదాచిదేకరూపం-క్వచిద్దృశ్యతే- క్వచిన్న దృశ్యతే-ఏవం దుర్విభావ్యం అతర్క్యమభూత్॥ ౨౧॥ కించ॥ క్వచిదితి॥ ఏవం తత్ దురవస్థితం అనవస్థితం చాభూత్ ॥౨౨॥౨౩॥ శరైరితి॥ అగ్నివద్దాహకః - అర్కవత్సంశోషకః-యుగపత్సర్వతస్సంస్పర్శో యేషాం తైః-ఆశీవిషవదేకదేశస్పర్శమాత్రేణ మారకత్వాద్దురాసదైః మస్సహైః-పాడ్యమానం పురమనీకాని చ యస్య సః-పరైర్యదుభిరీరితైర్ముక్తైః ॥౨౪॥ సాల్వేతి ॥ భృశార్దితా అపి స్వం స్వం రణం స్వాం

ప్యాం యుద్ధభూమిం॥౨౫॥ సాల్వేతి॥ మౌర్వ్యా కార్ష్ణాయసమయ్యా-వ్యాహత్య ప్రహృత్య ॥౨౬॥ తమితి ॥ తం ప్రద్యుమ్నం-అపోవాహ అన్యతో నినాయ॥౨౭॥౨౮॥ నేతి॥ మత్ వినా క్లీబం చిత్తం యస్య తేన-త్వయా సూతేన॥౨౯॥ కిన్న్వితి॥ పితరౌ రామకేశవౌ-అభిసంగమ్య తత్పార్శ్వం గత్వా-తాభ్యాం పృష్టః-స్వయోగ్యం కిం ను వక్ష్యామీతి॥౩౦॥ వ్యక్తమితి॥ భ్రాతృజామయో భ్రాతృభార్యాః-వ్యక్తం సస్మితం-యత్ క్లైబ్యం కథయిష్యంతి-తత్కథనమనుకరోతి-కథం కథమితి ॥౩౧॥ ధర్మమితి॥ విభో హే సమర్థ-ఏతదపసర్పణం ధర్మమాహ-సూత ఇతి॥౩౨॥ ఏతదితి॥ అపోవాహితః అపనీతః - ఉపసృష్టః ఉపసర్గం పీడాం ప్రాప్త ఇతి కృత్వా-యతః పరేణ శత్రుణా గదయాహతస్సన్ - మూర్ఛితో నిస్సంజ్ఞతాం గతో భవానితి॥౩౨॥ ఏతదితి॥ అపోవాహితః అపనీతః-ఉపసృష్టః ఉపసర్గం పీడాం ప్రాప్త ఇతి కృత్వా-యతః- పరేణ శత్రుణా - గదయాహతస్సన్-మూర్ఛితో నిస్సంజ్ఞతాం గతో భవానితి॥౩౩॥ *****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షట్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

౨౪॥ సాల్వానీకపశస్త్రౌఘైర్వృష్ణివీరా భృశార్దితాః। నతత్యజూ రణం స్వం స్వం లోకద్వయజిగీషవః॥ ౨౫॥ సాల్వామాత్యో ద్యుమాన్నామ ప్రద్యుమ్నం ప్రాక్ప్రపీడితః। ఆసాద్య గదయా మౌర్వ్యా వ్యాహత్య వ్యనదద్బలీ॥ ౨౬॥ తం ద్యుమద్గదయా శీర్ణవక్షఃస్థలమరిందమమ్। అపోవాహ రణాత్సూతో ధర్మవిద్దారుకాత్మజః॥ ౨౭॥ లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన కార్ష్ణిః సారథిమబ్రవీత్। అహో అసాధ్విదం సూత యద్రణాన్మేఽపకర్షణం॥ ౨౮॥ నయదూనాం కులే జాతః శ్రూయతే రణవిచ్యుతః। వినా మత్క్లీబచిత్తేన సూతేన ప్రాప్తకిల్బిషాత్॥ ౨౯॥ కిన్ను వక్ష్యేఽభిసంగమ్య పితరౌ రామకేశవౌ। యుద్ధాత్సమ్యగపక్రాంతః పృష్టస్తత్రాత్మనః క్షమం॥౩౦॥ వ్యక్తం మే కథయిష్యంతి హసంత్యో భ్రాతృజామయః। క్లైబ్యం కథం కథం వీర తవాన్యైః కథ్యతాం మృధే॥ ౩౧॥ సూతః॥ ధర్మం విజానతాఽఽయుష్మన్ కృతమేతన్మయా విభో। సూతః కృచ్ఛ్రగతం రక్షేద్రథినం సారథిం రథీ॥ ౩౨॥ ఏతద్విదిత్వా తు భవాన్మయాపోవాహితో రణాత్। ఉపసృష్టః పరేణేతి మూర్ఛితో గదయా హతః॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షట్సప్తతితమోఽధ్యాయః.********

శ్రీశుకః॥ సతూపస్పృశ్య సలిలం దంశితో ధృతకార్ముకః। నయ మాం ద్యుమతః పార్శ్వం వీరస్యేత్యాహ సారథిం॥౧॥ విధమంతం స్వసైన్యాని ద్యుమంతం రుక్మిణీసుతః। ప్రతిహృత్య ప్రత్యవిధ్యన్నారాచైరష్టభిస్స్మయన్॥ ౨॥ చతుర్భిశ్చతురో వాహాన్ సూతమేకేన చాహనత్। ద్వాభ్యాం ధనుశ్చ కేతుం చ ద్యుమతోఽన్యేన వై శిరః॥ ౩॥ గదసాత్యకిసాంబాద్యా జఘ్నుస్సౌభపతేర్బలం। పేతుస్సముద్రే సౌభేయాస్సర్వే సంఛిన్నకంధరాః॥ ౪॥ ఏవం యదూనాం సాల్వానాం జఘ్నతామితరేతరం। యుద్ధం త్రిణవరాత్రం తదభూత్తుములముల్బణం॥ ౫॥ ఇంద్రప్రస్థం గతః కృష్ణ ఆహూతో ధర్మసూనునా। రాజసూయే చ నిర్వృత్తే శిశుపాలే చ సంస్థితే॥ ౬॥ కురువృద్ధాననుజ్ఞాప్య మునీంశ్చ ససుతాం పృథామ్। నిమిత్తాన్యతిఘోరాణి పశ్యన్ ద్వారవతీం యయౌ॥ ౭॥ ఆహ చాహమిహాయాత ఆర్యమిశ్రాభిసంగతః। రాజన్యాశ్చైద్యపక్షీయా నూనం హన్యుః పురీం మమ॥ ౮॥ వీక్ష్య తత్కదనం స్వానాం నిరూప్య పురరక్షణమ్। సౌభం చ సాల్వరాజం చ దారుకం ప్రాహ కేశవః॥ ౯॥ రథం ప్రాపయ మే సూత సాల్వస్యాంతికమాశు వై। సంభ్రమస్తే న కర్తవ్యో మాయావీ సౌభరాడయమ్॥ ౧౦॥ ఇత్యుక్తశ్చోదయామాస రథమాస్థాయ దారుకః। విశంతం దదృశుస్సర్వే స్వే పరే చారు

ణ్లో॥ సప్తయుక్సప్తతితమే నానామాయావిచక్షణః। కృష్ణేనాగత్య సాల్వస్తు హతస్సౌభం చ చూర్ణితం॥ సఇతి॥ దంశితః సన్నద్ధః॥౧॥ విధమంతమితి॥ విధమంతం తుపయంతం - ప్రతిహృత్య నిరుధ్య॥౨॥ అష్టానాం వినియోగమాహ ॥ చతుర్భిరితి॥ ౩॥ గదేతి॥ సౌభేయాః సౌభస్థాః ॥౪॥ ఏవమితి॥ నవానాం రాత్రీణాం సమాహారో నవరాత్రం - త్రయాణాం నవరాత్రాణాం సమాహారస్త్రినవరాత్రం - సప్తవింశతిరహోరాత్రాణీత్యర్థః - తుములం సంకులం - ఉల్బణం ఘోరం॥౫॥ పరమతము సన్యస్యతి॥ ఇంద్రప్రస్థం గత ఇతి॥౬॥ ౭॥ ఆహేతి॥ స్వగతమేవ పథి చింతావిజృంభితమాభాషణం - ఆర్యమిశ్రాభిసంగతో బలభద్రాదిసహితః॥౮॥ వీక్ష్యేతి॥ దుర్నిమిత్తదర్శనాకులచిత్త ఏవం చింతయన్ ద్వారకామాగత్య - స్వానాం కదనం వీక్ష్య సౌభం చ సాల్వరాజం చ వీక్ష్య రామం పురరక్షణం ప్రతి నిరూప్య నియుజ్య - దారుకం ప్రాహేత్యన్వయః ॥౯॥ రథమితి॥ తే త్వయా॥౧౦॥ ఇతీతి॥ ఆస్థాయ సమ్యగధిష్ఠాయ - అరుణానుజం ధ్వజే వర్తమానం గరుడం॥౧౧॥ సాల్వ ఇతి॥ హతప్రాయస్య

బలస్య ఈశ్వరః‖౧౨‖౧౩‖తమితి‖తంచ సాల్వం-శరసందోహైః శరజాలైః-ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిరితి-సునీలత్వవిపులత్వా
దిభిరాకాశోపమా సౌభస్య-అచింత్యవేగత్వబహుత్వాదిభిశ్శరాణాం రశ్మిసాదృశ్యం- అయత్నేనైవ రశ్మివత్ శరజాల
ప్రసారణాత్సూర్యతుల్యః శ్రీకృష్ణ ఇతి‖౧౪‖సాల్వ ఇతి‖దోర్బాహుం‖౧౫‖౧౬‖యదితి‖సఖ్యుశ్శిశుపాలస్య-ఈక్షతామ
స్మాకం-ప్రమత్తః అనవహితః-వ్యాపాదితః నిహతః‖ ౧౬‖ తమితి‖ అపరాజితోహమితి మానవంతం-అపునరావృత్తిం మృ
త్యుం తిష్ఠేః స్థాస్యసి‖౧౮‖౨౩‖నిశమ్యేతి‖ఘృణీ దయావాన్‖౨౪‖౨౫‖ఏష ఇతి‖ జనితా జనయితా ఈశశ్చేచ్ఛక్తశ్చేత్
౨౬‖౨౭‖తత ఇతి‖స్వబోధః స్వతస్సిద్ధజ్ఞానవానపి-స్వజనస్నేహతః-ప్రకృతౌ మానుషస్వభావే ఉపప్లుతః నిమగ్నః - ఆ
స్తే అతిష్ఠత్ -తతస్తత్సర్వమాసురీం మాయామబుధ్యత మాయేయమితి జ్ఞాతవాన్‖ ౨౯‖ నేతి‖ స్వాప్నం స్వప్నప్రపంచం

ణానుజం‖౧౧‖ సాల్వశ్చ కృష్ణమాలోక్య హతప్రాయబలేశ్వరః । ప్రాహిణోత్కృష్ణసూతాయ శక్తిం
భీమరవాం మృధే‖౧౨‖ తామాపతంతీం నభసి మహోల్కామివ రంహసా। భాసయంతీం దిశశ్శౌరిస్సా
యకైశ్శతధాచ్ఛినత్ ‖౧౩‖తంచ షోడశభిర్బాణైర్విద్ధ్వా సౌభం చ ఖే భ్రమత్ ।ఆవిధ్యచ్ఛరసందోహైః
ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిః‖౧౪‖ సాల్వశ్శౌరేస్తు దోస్సవ్యం సశార్ఙ్గం శార్ఙ్గధన్వనః । బిభేద న్యపతద్ధస్తాచ్ఛా
ర్ఙ్గమాసీత్తదద్భుతం‖౧౫‖హాహాకారో మహానాసీద్భూతానాం తత్ర పశ్యతాం।నినద్య సౌభరాడుచ్చై
రిదమాహ జనార్దనం‖ ౧౬‖ యత్త్వయా మూఢ నస్సఖ్యుర్భ్రాతుర్భార్యా హృతేక్షతాం। ప్రమత్తస్స స
భామధ్యే త్వయా వ్యాపాదితస్సఖా‖౧౭‖తం త్వాద్య నిశితైర్బాణైరపరాజితమానినం।నయామ్యపునరా
వృత్తిం యది తిష్ఠేర్మమాగ్రతః‖ ౧౮ ‖ శ్రీకృష్ణః‖ వృథా త్వం కత్థసే మంద న పశ్యస్యంతికేఽంతకం। పౌరు
షం దర్శయంతి స్మ శూరా న బహుభాషిణః‖ ౧౯ ‖ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్సాల్వం గదయా భీమవేగయా। త
తాడ జత్రౌ సంరబ్ధస్స చకంపే వమన్నసృక్‖ ౨౦ ‖ గదాయాం సన్నివృత్తాయాం సాల్వస్త్వంతరధీ
యత ‖ ౨౧ ‖ తతో ముహూర్త ఆగత్య పురుషశ్శిరసాచ్యుతం। దేవక్యా ప్రహితోస్మీతి నత్వా ప్రాహ వ
చో రుదన్ ‖ ౨౨ ‖ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో పితా తే పితృవత్సల।బద్ధ్వాపనీతస్సాల్వేన సౌనికేన యథా ప
శుః‖ ౨౩ ‖ నిశమ్య విప్రియం కృష్ణో మానుషీం ప్రకృతిం గతః।విమనస్కో ఘృణీ స్నేహాద్బభాషే ప్రాకృ
తో యథా‖ ౨౪ ‖ కథం రామమసంభ్రాంతం జిత్వాఽజేయం సురాసురైః।సాల్వేనాల్పీయసా నీతః పితా మే
బలవాన్విధిః‖ ౨౫‖ ఇతి బ్రువాణే గోవిందే సౌభరాట్ప్రత్యుపస్థితః।వసుదేవమివానీయ కృష్ణం చేదము
వాచ హ ‖ ౨౬ ‖ ఏష తే జనితా తాతో యదర్థమిహ జీవసి। వధిష్యే వీక్షతస్తేఽముమీశశ్చేత్పాహి బాలిశ‖
౨౭‖ఏవం నిర్భర్త్స్య మాయావీ ఖడ్గేనానకదుందుభేః। ఉత్కృత్య శిర ఆదాయ ఖస్థం సౌభం సమావిశత్ ‖
౨౮‖తతో ముహూర్తం ప్రకృతావుపప్లుతస్స్వబోధ ఆస్తే స్వజనానుషంగతః । మహానుభావస్తదబుధ్య
తాసురీం మాయాం స సాల్వప్రహితాం మయోదితాం‖ ౨౯‖ న తత్ర దూతం న పితుః కళేబరం ప్రబుద్ధ ఆ
జౌ యదపశ్యదచ్యుతః । స్వాప్నం యథా చాంబరచారిణం రిపుం సౌభస్థమాలోక్య నిహంతుముద్యతః‖౩౦‖
ఏవం వదంతి రాజర్షే ఋషయః కేచ నాన్వితాః । యత్స్వవాచో విరుధ్యేరన్నూనం తే న స్మరంత్యుత‖౩౧‖
క్వ శోకమోహౌ స్నేహో వా భయం వాఽజ్ఞానసంభవం। క్వ వాఖండితవిజ్ఞానజ్ఞానైశ్వర్యస్సురేడితః‖
౩౨ ‖ యత్పాదసేవోర్జితయాత్మవిద్యయా హిన్వంత్యనాద్యాత్మవిపర్యయగ్రహం । లభంత ఆత్మీయ

యథా‖౩౦‖ఏవం పరమతముపన్యస్తం నిరాకరోతి‖ఏవమితి‖ కేచ కేచన-నాన్వితాః అనన్వితాః పూర్వాపరానుసంధానర
హితాః-తదాహ-యత్స్వవాచ ఇతి-తన్నానుస్మరంతీత్యర్థః-అయమభిప్రాయః-న తావద్రాజసూయార్థం రామేణ
సహాగతః శ్రీకృష్ణః సంకర్షణమనుజ్ఞాప్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్ -న చేంద్రప్రస్థం గతే కృష్ణే సాల్వాగమనం-సాల్వసం
గ్రామవ్యాసక్తేన మయా యుష్మద్ద్యూతం న జ్ఞాతమితి కామ్యకవనస్థాన్ పాండవాన్సాంత్వయతా శ్రీకృష్ణేనోక్తమితి
వ్యాసోక్తేరితి‖౩౧‖అసంభావితం చేత్యాహ‖ క్వేతి ‖ భయం వా దుర్నిమిత్తదర్శనకృతం మానం హన్యుః పురీమమేతి య
దుక్తం-యచ్చ హస్తాచ్ఛార్ఙ్గం న్యపతదితి ఉక్తం- తచ్చ భయం వా క్వేతి- అజ్ఞానేన సంభవో యస్య తత్ - అఖండితాని విజ్ఞా
నజ్ఞానైశ్వర్యాణి యస్య సః-తత్ర విజ్ఞానం స్వరూపవిషయం-జ్ఞానం బాహ్యవిషయం‖౩౨‖కించ‖యదితి‖ యస్య పాదసే
వయా ఊర్జితా పుష్కలా యా ఆత్మవిద్యా తయా-అనాదిశ్చాసావాత్మవిపర్యయగ్రహశ్చ- అహం కృశః సుఖీ దుఃఖీ త్యా

దిలక్షణాః-తంహిన్వంతివినాశయంతి - సంతఃఐశ్వర్యంపదంచ-తస్యసతాంగతేఃకుతోనుమోహఇతి-అతోనైతద్వచనంస త్యమిత్యర్థః॥౩౩॥కింతర్హిసత్యంతదాహ॥తమితి॥వర్ష్మకవచం-రురోజబభంజ॥౩౪॥౩౫॥ అధావతఇతి॥ లయార్కసన్నిభం ప్రళయకాలికసూర్యసదృశం॥౩౬॥౩౭॥తస్మిన్నితి॥దేవగణైనదుందుభయఃవాదితాః॥౩౮॥ ***************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తతోఽష్టసప్తతితమేదంతవక్త్రవిదూరథౌ।హత్వాహరిఃపురేరేమేరామస్స్నాతంతతోఽవధీత్॥ సఖినామపదిలింకుర్వన్నిత్యుక్తంతదేవాహ॥శిశుపాలస్యేతి॥పారోక్ష్యసౌహృదంపరోక్షేకరణీయంసుహృత్కృత్యం॥ ౧॥ ౨॥ తమితి॥ప్రత్యధాత్ ప్రతిరురోధ॥౩॥గదామితి॥ ముకుందంప్రాహదుర్మదఇత్యాదేఃఅధిక్షేపపరతాస్ఫుటైవ-పరమార్థస్తు-దుర్మదఃగతమదః- ప్రాహ- ముకుందంతృతీయజన్మనిముక్తిదానార్థమాగతం-అద్యేతి- జన్మత్రయేణాన్విష్యమాణఃఅద్యబ్రహ్మశాపావసానేభవాన్మమస్వామిదృష్టిపథంగతః ప్రాప్తః ఏతద్దిష్ట్యాదిష్ట్యాభద్రంఅతిహర్షేవీప్సా ॥ ౪ ॥ కించ॥

మనంతమైశ్వర్యంకుతోనుమోహఃపరమస్యసద్గతేః॥౩౩॥తంశస్త్రపూగైఃప్రహరంతమోజసాసాల్వం శరైశ్శౌరిరమోఘవిక్రమః। విద్ధ్వాచ్ఛినద్వర్మధనుశ్శిరోమణింసౌభంచశత్రోర్గదయారురోజహ॥౩౪॥తత్కృష్ణహస్తేరితయావిచూర్ణితంపపాతతోయేగదయాసహస్రధా। విసృజ్యతద్భూతలమాస్థితోగదామాదాయసాల్వోఽభ్యహరిమభ్యగాద్ద్రుతం॥౩౫॥ ఆధావతస్సగదంతస్యబాహుంభల్లేనఛిత్త్వాథరథాంగమద్భుతం।వధాయసాల్వస్యలయార్కసన్నిభంబిభ్రద్బభౌసార్కఇవోదయాచలః॥౩౬॥ జహార తేనైవశిరస్సకుండలంకిరీటయుక్తంపురుమాయినోహరిః। వజ్రేణవృత్రస్యయథాపురందరోబభూవహాహేతివచస్తదానృణాం॥౩౭॥తస్మిన్నిపతితేపాపేసౌభేచగదయాహతే। దివిదుందుభయోనేదుస్తదాదేవగణేరితాః॥*సఖినామపచితింకుర్వన్దంతవక్త్రోరుషాభ్యగాత్॥౩౮॥****************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తసప్తతితమోఽధ్యాయః.

—* దంతవక్త్రవిదూరథవధాదికథాప్రారంభఘట్టః *—

శ్రీశుకః ॥ శిశుపాలస్యసాల్వస్యపౌండ్రకస్యాపిదుర్మతేః। పరలోకగతానాంచకుర్వన్పారోక్ష్యసౌహృదం॥౧॥ఏకఃపదాతిస్సన్నద్ధోగదాపాణిఃప్రకంపయన్।పద్భ్యామిమాంమహారాజమహాసత్త్వోవ్యదృశ్యత॥ ౨॥ తంతదాయాంతమాలోక్యగదామాదాయసత్వరః। అవప్లుత్యరథాత్కృష్ణస్సింధుంవేలేవప్రత్యధాత్ ॥౩॥గదాముద్యమ్యకారూశోముకుందంప్రాహదుర్మదః । దిష్ట్యాదిష్ట్యాభవానద్యమమదృష్టిపథంగతః॥ ౪ ॥ త్వంమాతులేయోనఃకృష్ణమిత్రధ్రుఙ్మాంజిఘాంససి।అతస్త్వాంగదయామందహనిష్యేవజ్రకల్పయా॥౫॥తర్హ్యానృణ్యముపైమ్యజ్ఞమిత్రాణాంమిత్రవత్సలః। బంధురూపమరింహత్వావ్యాధిందేహచరంయథా ॥౬॥ ఏవంరూక్షైస్తుదన్వాక్యైఃకృష్ణంతోత్త్రైరివద్విపం । గదయాతాడయన్మూర్ధ్నిసింహవద్వ్యనదచ్చసః॥౭॥గదయాభిహతోప్యాజౌనచచాలయదూద్వహః। కృష్ణోఽపితమహాస్గుర్వ్యాకౌమోదక్యాస్తనాంతరే॥౮॥ గాఢంనిర్భిన్నహృదయఉద్వమన్రుధిరంముఖాత్।ప్రసార్యకేశబాహ్వంఘ్రీన్ధరణ్యాంన్యపతద్వ్యసుః॥౯॥తతస్సూక్ష్మతమంజ్యోతిఃకృష్ణమావిశదద్భుతమ్।పశ్యతాం

త్వమితి॥హేకృష్ణత్వమస్మాకంమాతులేయోబంధుః-ఏవమపిమిత్రధ్రుక్మిత్రఘాతితవాన్ - మాంచత్వంజిఘాంససి-తస్మాదస్మాకంత్వత్తోమృత్యుఃసనకాద్యనుగ్రహప్రాప్తోనూనందుర్వారః - అతస్త్వామేతావన్మాత్రమహంయాచే-కింతత్ తదాహ- హేఅమందసర్వసహనసమర్థ- క్షాత్రధర్మేణసేవితుంగదయాత్వాంహనిష్యేప్రహరిష్యామి - తామేకవారంసహస్వేతి-ననువజ్రతుల్యాంత్వద్గదాంకోవాసహేతనైవమిత్యాహ - అవజ్రకల్పయాఉత్పలమాలావదతికోమలయేత్యర్థః॥౫॥నన్వేవంహననేకస్తవపురుషార్థస్తమాహ॥తర్హీతి॥అజ్ఞఃనవిద్యతేజ్ఞోయస్మాత్ తస్యసంబుద్ధిఃహేసర్వజ్ఞేత్యర్థఃపరమార్థతఃస్వామినం - ఏతద్దేహసంబంధేనబంధురూపం- బ్రహ్మశాపేనతుశత్రుత్వేనప్రతీతంత్వాం-హత్వామిత్రాణామానృణ్యంఉపైమిఉపైష్యామి- విశేషేణఆధీయతేమనసచింత్యతఇతివ్యాధిః - దేహేఅంతర్యామితయాచరతీతితథా-తమీశ్వరంహత్వాక్షాత్రధర్మేణఆరాధ్య- హంతేగత్యర్థస్యజ్ఞానార్థత్వాత్ జ్ఞాత్వేతివా-తేనయథాపిత్రాదీనామానృణ్యముపయంతితద్వదితి॥౬॥ ఏవమితి॥ రూక్షైరిత్యాదిప్రతీత్యభిప్రాయేణ-తోత్త్రైరం

కుశాదిభిః॥౭॥౧౫॥ఏవమితి॥ ఏవం శ్రీకృష్ణో మహాబలానపి లీలయా జయత్యేవేతి కృత్వా సకదాచిజ్జరాసంధాదిభిర్నిర్జిత ఇతి పశుదృష్టీనామీయత ఇత్యర్థః-విజయో హేతవః-యోగేశ్వరః భగవాన్ జగదీశ్వర ఇతి॥ ౧౬॥శ్లో॥ విదూరథాంతమున్మథ్య పూతనాదిదనోః కులం। కృష్ణస్తావరమన్నారాదాప్రమోహాన్ సూతపల్వలౌ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః-తత్ప్రసంగమాహ॥ శ్రుత్వేతి॥౧౭॥స్నాత్వేతి॥ ప్రతిస్రోతాం ప్రతిలోమాం ॥౧౮॥ పృథూదకమితి॥ సుదర్శనం తీర్థం చక్రం చక్రతీర్థం॥౧౯॥యమునామితి॥యమునామనుయానితీర్థాని-గంగామనుచయాని-తాని సర్వాణి-గత్వా నైమిశమరణ్యం జగామ॥౨౦॥తమితి॥అభిప్రేత్య శ్రీబలరామ ఇతి జ్ఞాత్వా॥౨౧॥సఇతి॥మహర్షేర్వ్యాసస్య॥౨౨॥అప్రత్యుత్థాయినమితి॥సూతం ప్రతిలోమజం-నకృతం ప్రహ్వాణమంజలిర్యేన తం- అధ్యాసీనం చ తాన్ తేభ్యోప్యుచ్చైరాసీనమిత్యర్థః॥౨౩॥౨౪॥అజానన్నధ్యాస్త ఇతి చేన్నైవమిత్యాహ॥ఋషేరితి॥౨౫॥ననుచిహూజ్ఞః కథమేవం కః కుర్యాత్తత్రాహ॥ అ

సర్వభూతానాం యథా చైద్యపతేర్నృప॥౧౦॥విదూరథస్తు తద్భ్రాతా భ్రాతృశోకపరిప్లుతః। ఆగచ్ఛదసిచర్మభ్యాం మాత్తశ్శ్రుజిఘాంసయా॥౧౧॥తస్య చాపతతః కృష్ణశ్చక్రేణక్షురనేమినా। శిరో జహార రాజేంద్ర సకిరీటం సకుండలం॥౧౨॥ ఏవం సౌభం చ సాల్వం చ దంతవక్త్రం విదూరథం। హత్వా దుర్విషహాన్యానీడితస్సురమానవైః॥౧౩॥మునిభిస్సిద్ధగంధర్వైర్విద్యాధరమహోరగైః। అప్సరోభిః పితృగణైర్యక్షైః కిన్నరచారణైః॥౧౪॥ఉపగీయమానవిజయః కుసుమైరభివర్షితః। వృతశ్చ వృష్ణిప్రవరైర్వివేశాలంకృతాం పురీం ॥౧౫ ॥ ఏవం యోగేశ్వరః కృష్ణో భగవాన్ జగదీశ్వరః। ఈయతే పశుదృష్టీనాం నిర్జితో జయతీతి సః॥౧౬॥శ్రుత్వా యుద్ధోద్యమం రామః కురూణాం సహ పాండవైః। తీర్థాభిషేకవ్యాజేన

బలరామకృతతీర్థయాత్రా సూతవధాదికథాప్రారంభః.

మధ్యస్థః ప్రయయౌ కిల॥౧౭॥స్నాత్వా ప్రభాసే సంతర్ప్య దేవర్షిపితృమానవాన్। సరస్వతీం ప్రతిస్రోతాం యయౌ బ్రాహ్మణసంవృతః॥౧౮॥పృథూదకం బిందుసరస్త్రితకూపం సుదర్శనం। విశాలం బ్రహ్మతీర్థం చ చక్రం ప్రాచీం సరస్వతీం॥౧౯॥యమునామనుయాన్యేవ గంగామను చ భారత। జగామ నైమిశం యత్ర ఋషయస్సత్రమాసతే॥౨౦॥తమాగతమభిప్రేత్య మునయో దీర్ఘసత్రిణః। అభినంద్య యథాన్యాయ్యం ప్రణమ్యోత్థాయ చార్చయన్॥౨౧॥సోర్చితస్సపరివారః కృతాసనపరిగ్రహః। రోమహర్షణమాసీనం మహర్షేశ్శిష్యమైక్షత॥౨౨॥అప్రత్యుత్థాయినం సూతమకృతప్రహ్వాణాంజలిం। అధ్యాసీనం చ తాన్విప్రాంశ్చుకోపోద్వీక్ష్య మాధవః॥౨౩ ॥ కస్మాదసావిమాన్విప్రానధ్యాస్తే ప్రతిలోమజః। ధర్మపాలాంస్తథైవాస్మాన్వధమర్హతి దుర్మతిః॥౨౪॥ ఋషేర్భగవతో భూత్వా శిష్యోధీత్య బహూని చ। సేతిహాసపురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి సర్వశః॥౨౫॥అదాంతస్యావినీతస్య వృథాపండితమానినః। న గుణాయ భవంతి స్మ నటస్యేవాజితాత్మనః ॥౨౬॥ ఏతదర్థో హి లోకేస్మిన్నవతారో మయా కృతః। వధ్యా మే ధర్మధ్వజినస్తే హి పాతకినోధికాః॥౨౭॥ ఏతావదుక్త్వా భగవాన్నివృత్తోసద్వధాదపి। భావిత్వాత్తం కుశాగ్రేణ కరస్థేనాహనత్ప్రభుః॥౨౮॥హాహేతి వాదినస్సర్వే మునయః ఖిన్నమానసాః। ఊచుస్సంకర్షణం దేవమధర్మస్తే కృతః ప్రభో॥౨౯॥అస్య బ్రహ్మాసనం దత్తమస్మాభిర్యదునందన। ఆయుశ్చాత్మాక్లమం తావద్యావత్సత్రం సమాప్యతే॥౩౦॥అజానతైవాచరితస్త్వయా బ్రహ్మవధో యథా। యోగేశ్వరస్య భవతో నామ్నాయోపి నియామకః॥౩౧॥యద్యేతద్బ్రహ్మహత్యాయాః పావనం లోకపావన। చ

దాంతస్యేతి॥గుణాయ యథోచితానుష్ఠానాయ॥౨౬॥ నను విప్రానధ్యాస్తాం-అన్యద్వా-కిం చితం-రోతుకింత వేతి చేదత ఆహ॥ఏతదర్థ ఇతి॥ధర్మధ్వజినః ఉత్తమలింగధారిణః॥౨౭॥ఏతావదితి॥భావిత్వాదితి- నహి భవితవ్యం కేనాపి పరిహర్తుం శక్యత ఇత్యర్థః-అహనత్ హతవాన్॥౨౮॥హాహేతి॥ తేత్వయా॥౨౯॥అధార్మిక ప్రతిలోమజవధః కోయమధర్మ ఇతి చేత్తత్రాహుః॥అస్యేతి॥పురాణప్రవచనాయ ఆత్మనః శరీరస్యానాస్తిక్లమో యస్మిన్ తదాయుశ్చ దత్తమితి॥౩౦ ॥ అజానతేతి॥ బ్రహ్మవధేపి కిం మమేశ్వరస్యేతి చేత్సత్యమేవం తథాపి ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమిత్యాశయేనాహుస్సార్ధేన- యోగేశ్వరస్యేతి-ఆమ్నాయః బ్రాహ్మణో న హంతవ్య ఇతి లక్షణః॥౩౧॥యదీతి॥తథాప్యేతస్యాః బ్రహ్మహత్యాయాః-పావనం ప్రాయశ్చిత్తం-హే లోకపావన నాన్యచోదితః-అన్యచోదితః స్వయమేవ భవాన్ యది కరిష్యతి-తర్హి లోకసంగ్రహో

భవిష్యతి-నాన్యథేతి॥౩౧॥చరిష్యఇతి ॥ వధస్యనిర్వేశంప్రాయశ్చిత్తం - ప్రథమేకల్పేముఖ్యపక్షేవిధీయతాంఉపదిశ్య తాం॥౩౨॥ కించ॥దీర్ఘమితి॥ బతహేమునయః-ఏతస్యదీర్ఘమాయుఃసత్త్వంబలం - ఇంద్రియంతత్పాటవం - అన్య చ్చయద్భవద్భిరాశాసితంఅపేక్షితంతత్ బ్రూతసర్వం॥౩౩॥అస్త్రస్యేతి॥అస్త్రాదీనాంసత్యతాయథాభవేత్ -అస్మా కంచ వచస్సత్యంయథాభవేత్ - తథావిధీయతామిత్యర్థః॥౩౪॥తథాసంపాదయన్నాహ॥ ఆత్మేతి॥శ్రు॥ అంగాదం గాత్సంభవసిహృదయాదధిజాయసేఆత్మావైపుత్రనామాసి సజీవశరదశ్శతమిత్యాదివేదానుశాసనంవేదవచనం - త స్మాదస్యరోమహర్షణస్యపుత్రఃఉగ్రశ్రవాఃభవతాంపురాణవక్తాభవేత్సచఆయురాదిమాంశ్చభవేత్ - అతఏవ మదజీవనాదస్త్రస్యమృత్యోశ్చసత్యతా- పుత్రరూపేణఆయుర్వాదిసిద్ధేఃయుష్మద్వచనస్యాపిసత్యతాస్యాదితిభావః ॥ ౩౫॥కించ॥ బ్రహ్మదండార్హంయుష్మదపేక్షితంకథయత-తదహంకరిష్యామీత్యాహ॥కిమితి ॥కింవిషయోవఃకామఃవత్య॥ అపచిత్యాదీతి- అథానంతరం- బ్రహ్మదండంగృహీత్వాఅపచితింనిష్కృతిమజానతోమే- హేబుధాఃయథావచ్చింత

రిష్యేభవాన్లోకసంగ్రహేనాన్యచోదితః॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥ చరిష్యేవధనిర్వేశంలోకానుగ్రహ కామ్యయా।నియమఃప్రథమేకల్పేయావాన్సతువిధీయతాం॥౩౨॥ దీర్ఘమాయుర్బతైతస్యసత్త్వ మింద్రియమేవచ।ఆశాసితంయత్తద్బ్రూతసాధయేయోగమాయయా॥౩౩॥ఋషయః॥ అస్త్రస్యత వవీర్యస్యమృత్యోరస్మాకమేవచ।యథాభవేద్వచస్సత్యంతథారామవిధీయతాం॥౩౪॥రామః ॥ఆత్మా వైపుత్రఉత్పన్నఇతివేదానుశాసనం।తస్మాదస్యభవేద్వక్తాఆయురింద్రియసత్త్వవాన్॥౩౫॥ కింవఃకా మోమునిశ్రేష్ఠాబ్రూతాహంకరవాణ్యథ।అజానతస్త్వపచితింయథామేచింత్యతాంబుధాః॥౩౬॥ ఋ షయః॥ఇల్వలస్యసుతోఘోరఃబల్వలోనామదానవః।సదూషయతినస్సత్రమేత్యపర్వణిపర్వణి ॥ ౩౭॥ తంపాపంజహిదాశార్హతన్నశ్శుశ్రూషణంపరం।పూయశోణితవిణ్మూత్రసురామాంసాభివర్షిణం ॥ ౩౮॥తతశ్చభారతంవర్షంపరీత్యసుసమాహితః । చరిత్వాద్వాదశమాసాంస్తీర్థస్నాయీవిశుధ్య సే॥౩౯॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - అష్టసప్తతితమోధ్యాయః॥*******************

శ్రీశుకః॥తతఃపర్వణ్యుపావృత్తేప్రచండఃపాంసువర్షణః । భీమోవాయురభూద్రాజన్పూయగంధశ్చ సర్వశః ॥౧॥ తతోఽమేధ్యమయంవర్షంబల్వలేనవినిర్మితం । అభవద్యజ్ఞశాలాయాంసోఽన్వదృశ్య తశూలభృత్ ॥౨॥ తంవిలోక్యబృహత్కాయంభిన్నాంజనచయోపమం । తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రుం దంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీముఖం ॥౩॥ ససస్మారముసలంరామఃపరసైన్యవిదారణం। హలంచదైత్యదమనంతే తూర్ణముపతస్థతుః॥౪॥ తమాకృష్యహలాగ్రేణబల్వలంగగనేచరం । ముసలేనాహనత్క్రుద్ధోమూ ర్ధ్నిబ్రహ్మద్రుహంబలః ॥౫॥ సోఽపతద్భువినిర్భిన్నలలాటోఽసృక్సముత్సృజన్ । ముంచన్నార్తస్వరం శైలోయథావజ్రహతోఽరుణః॥౬॥సంస్తుత్యమునయోరామంప్రయుజ్యావితథాశిషః। అభ్యషించన్మహా భాగావృత్రఘ్నంవిబుధాయథా ॥ ౭ ॥ వైజయంతీందదుర్మాలాంశ్రీధామామ్లానపంకజాం । రా మాయవాససీదివ్యేదివ్యాన్యాభరణానిచ ॥ ౮ ॥ అథతైరభ్యనుజ్ఞాతఃకౌశికీమేత్యబ్రాహ్మణైః । స్నాత్వాసరోవరమగాద్యతస్సరయురాస్రవత్ ॥ ౯ ॥ అనుస్రోతేనసరయూంప్రయాగముపగ

మ్యపదవితిరితి॥౩౬॥ప్రథమంతావదపేక్షితంకర్తవ్యంకథయంతిద్వాభ్యాం ॥ ఇల్వలస్యేతి॥౩౭॥ ౩౮॥ ప్రాయశ్చిత్త మాహుః॥తతఇతి॥పరీత్యప్రదక్షిణీకృత్య - సుసమాహితః నాదిగుణవిశేషాదేశాద్బమాత్రముక్తమిత్యవిరోధః - సుసమా హితఃకామక్రోధాదిరహితః-చరిత్వాకృచ్ఛ్రాణి॥౩౯॥*********************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో।ఊనాశీతితమేరామఃబల్వలంద్విజకష్టదం।నిహత్యతీర్థస్నానాద్యైస్సూతహత్యామపానుదత్ ॥తతఇతి ॥ ఉపా వృత్తేప్రాప్తే॥౧ ౨॥ తమితి॥ భిన్నోవిదీర్ణఃఅంజనచయఃఉపమాయస్యతం-అతికృష్ణమిత్యర్థః -తప్తతామ్రవత్ శిఖా శ్మశ్రూణిచయస్యతం దంష్ట్రాభిరుగ్రంభ్రుకుటీయుతంముఖంయస్యతం॥౩ ౫॥సఇతి॥ అరుణోరుధిరేణదైత్యః - శైలో ధాతుభిః॥౬॥౭॥వైజయంతీమితి॥శ్రియోధామాని అమ్లానానిపంకజానియస్యాంతాం॥౮॥అథేతి॥ కింతత్సరఃతదాహయత ఇతిఆస్రవత్ ఉదగాత్ ॥౯॥అనుస్రోతేనేతి॥అనుస్రోతేనఅనులోమతః - పులహాశ్రమంహరిక్షేత్రం॥౧౦॥గోమతీమి

తి॥ గోమత్యాంగండక్యాంవిపాశాయాంచస్నాత్వా-శోణేచఆప్లుతఃస్నాతః॥౧౧॥౧౨॥స్కందమితి॥ ఇష్ట్వాసంపూజ్య శ్రీశైలంశ్రీపర్వతం॥౧౩॥కామకోష్ణీతి॥కాంచీంపురీం॥౧౪॥ఋషభేతి॥దక్షిణాంమధురాంచ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తత్రేతి॥దక్షిణమర్ణవం॥౧౭॥తతఇతి॥ఫాల్గునంఅనంతపురంపంచాప్సరసంసరఃఅస్పర్శత్ అదదాత్॥౧౮॥ తతఇతి॥ కేరళాదీన్ దేశాన్॥౧౯॥ఆర్యామితి॥ద్వైపాయనీంఅస్యాస్తాం॥౨౦॥౨౨॥సఇతి॥వినశనంకురుక్షేత్రం॥౨౩॥యుధిష్ఠిరఇతి॥ వివక్షుఃవక్తుమిచ్ఛుః-కింవదిష్యతీతిభియాతూష్ణీమాసన్నితి॥౨౪॥ ౨౫॥ తస్మాదితి॥ అన్యోఃపరాజయోవారణస్సంగ్రామః॥౨౭॥

స్యసః।స్నాత్వాసంతర్ప్య దేవాదీన్ జగామపులహాశ్రమం ॥ ౧౦ ॥ గోమతీంగండకీంస్నాత్వావిపాశాంశోణఆప్లుతః।గయాంగత్వాపితౄనిష్ట్వాగంగాసాగరసంగమే॥౧౧॥ఉపస్పృశ్యమహేంద్రాద్రౌ రామందృష్ట్వాభివాద్యచ।సప్తగోదావరీంవేణీంపంపాంభీమరథీంతతః॥౧౨॥ స్కందందృష్ట్వాయయౌరామః శ్రీశైలంగిరిశాలయం।ద్రవిడేషుమహాపుణ్యందృష్ట్వాద్రింవేంకటంప్రభుః॥ ౧౩ ॥ కామకోష్ణీంపురీంకాంచీంకావేరీంచసరిద్వరాం।శ్రీరంగాఖ్యంమహాపుణ్యంయత్రసన్నిహితోహరిః। ౧౪ ॥ ఋషభాద్రింహరేఃక్షేత్రందక్షిణాంమధురాంతథా । సాముద్రంసేతుమగమన్మహాపాతకనాశనం॥ ౧౫॥ తత్రాయుతమదాద్ధేనూర్బ్రాహ్మణేభ్యోహలాయుధః।కృతమాలాంతామ్రపర్ణీంమలయంచకులాచలం॥౧౬॥ తత్రాగస్త్యంసమాసీనంనమస్కృత్యాభివాద్యచ । యోజితస్తేనచాశీర్భిరనుజ్ఞాతోగతోఽర్ణవం॥ దక్షిణంతత్రకన్యాఖ్యాందుర్గాందేవీందదర్శసః ॥ ౧౭ ॥ తతఃఫాల్గునమాసాద్యపంచాప్సరసముత్తమం।విష్ణుస్సన్నిహితోయత్రస్నాత్వాస్పర్శద్గవాయుతం॥ ౧౮ ॥ తతోఽభివ్రజ్యభగవాన్కేరళాంస్తుత్రిగర్తకాన్।గోకర్ణాఖ్యంశివక్షేత్రంసాన్నిధ్యంయత్రధూర్జటేః॥ ౧౯ ॥ ఆర్యాంద్వైపాయనీందృష్ట్వాశూర్పారకమగాద్బలః।తాపీంపయోష్ణీంనిర్వింధ్యాముపస్పృశ్యాథదండకం॥ ౨౦ ॥ ప్రవిశ్యరేవామగమద్యత్రమాహిష్మతీపురీ।మనుతీర్థముపస్పృశ్యప్రభాసంపునరాగమత్ ॥ ౨౧ ॥ శ్రుత్వాద్విజైఃకథ్యమానంకురుపాండవసంయుగే।సర్వరాజన్యనిధనంభారంమేనేహృతంభువః॥ ౨౨ ॥ సభీమదుర్యోధనయోర్గదాభ్యాంయుధ్యతోర్మృధే।వారయిష్యన్వినశనంజగామయదునందనః॥ ౨౩॥ యుధిష్ఠిరస్తుతందృష్ట్వాయమౌకృష్ణార్జునావపి।అభివాద్యాభవంస్తూష్ణీంకింవివక్షురిహాగతః॥౨౪॥ గదాపాణీఉభౌదృష్ట్వాసంరబ్ధౌవిజయైషిణౌ।మండలానివిచిత్రాణిచరంతావిదమబ్రవీత్॥ ౨౫॥ యువాంతుల్యబలౌవీరౌహేరాజన్హేవృకోదర।ఏకంప్రాణాధికంమన్యేఉతైకంశిక్షయాధికం॥ ౨౬॥ తస్మాదేకతరస్యేహయువయోస్సమవీర్యయోః।నలక్ష్యేజయోఽన్యోవావిరమత్వఫలోరణః॥ ౨౭ ॥ నతద్వాక్యంజగృహతుర్బద్ధవైరౌనృపార్థవత్।అనుస్మరంతావన్యోన్యందురుక్తందుష్కృతానిచ॥౨౮॥ దిష్టంతదనుమన్వానోరామోద్వారవతీంయయౌ।ఉగ్రసేనాదిభిఃప్రీతైర్జ్ఞాతిభిస్సముపాగతః॥ ౨౯ ॥ తంపునర్నైమిశంప్రాప్తమృషయోఽయాజయన్ముదా । క్రత్వంగంక్రతుభిస్సర్వైర్నివృత్తాఖిలవిగ్రహం ॥ ౩౦॥ తేభ్యోవిశుద్ధంవిజ్ఞానంభగవాన్వ్యతరద్విభుః। యేనైవాత్మన్యదోవిశ్వమాత్మానంవిశ్వగంవిదుః॥ ౩౧॥ స్వపత్న్యావభృథస్నాతోజ్ఞాతిబంధుసుహృద్వృతః । రేజేస్వజ్యోత్స్నయేవేందుస్సువాసాస్సుష్ఠ్వలంకృతః॥ ౩౨ ॥ ఈదృగ్విధాన్యసంఖ్యానిబలస్యబలశాలినః। అనంతస్యాప్రమేయస్యమాయామర్త్యస్యసంతిహి॥ ౩౩ ॥ యోఽనుస్మరతిరామస్యకర్మాణ్యద్భుతకర్మణః।సాయంప్రాతరనంతస్యవిష్ణోస్సదయితోభవేత్॥౩౪॥*************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనాశీతితమోఽధ్యాయః.

నేతి॥అర్థవత్ వాక్యం॥ ౨౮॥ దిష్టమితి ॥ దిష్టంప్రాచీనంకర్మ-సముపాగతఃసంగతః॥౨౯॥తమితి॥తంబలరామం-క్రత్వంగంయజ్ఞమూర్తిం॥౩౦॥తేభ్యఇతి॥ఆత్మనిఅధిష్ఠానే- విశ్వగంసర్వానుస్యూతంయేనైవవిదుఃపశ్యంతితత్ విశుద్ధంవిజ్ఞానంవ్యతరత్ అదాత్॥౩౧॥౩౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *************

శ్లో॥అథాశీతితమేకృష్ణశ్శ్రీదామానంగృహాగతం।సంపూజ్యాపృచ్ఛదర్థేప్సుంగురువాసకథాంముదా॥ సురారిమారకో హరిఃపురాచకారశంసతాం-అతఃపరంవినైవతంనిజోపకారమాచరత్ - శ్రీరామచరితానిశ్రుత్వాపునర్ముకుందవీర్యా

ణోపృచ్ఛతి॥భగవన్నితి॥ హేభగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామీత్యన్వయః॥౧॥క ఇతి॥ఉత్తమశ్లోకస్యసత్యోమనోహరాఃవిషయవై
తృష్ణ్యజనకాఃకథాః-విశేషజ్ఞఃసారవిత్-విషణ్ణఃవిషాదంప్రాప్తః॥ ౨॥ కథాశ్రవణం స్తువన్ దృష్టాంతతయాఅన్యాన్యథా
నాహ॥ సేతి॥ తావేవకరౌ-యౌతత్కర్మకర్తారౌ-తదేవమనః-యత్ స్థిరజంగమేషువసంతంస్మరేత్-యస్తస్యపుణ్యాఃక
థాఃశృణోతి-సఏవకర్ణః॥౩॥శిరఇతి॥ఉభయలింగంస్థిరజంగమంచతస్యైవలింగమితిమత్వా ఆనమేత్తదేవశిరః- తదేవ
తస్యలింగమిత్యేవయత్ పశ్యతితదేవచక్షుః-తాన్యేవచాంగానియానితజ్జనానాంపాదోదకంభజంతీతి॥౪॥౫॥ యదృచ్ఛ
యేతి॥తథావిధాకుచేలా-కించ - క్షుత్ క్షామాయతః-కించిత్సంపన్నమన్నంతత్ తస్మైపరివిష్యస్వయంక్షుధాజీర్ణా॥౭॥

కుచేలోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః

రాజా॥ భగవన్ యానిచాన్యానిముకుందస్యమహాత్మనః। వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్యశ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం
ప్రభో॥ ౧॥ కోనుశ్రుత్వాసకృద్బ్రహ్మన్నుత్తమశ్లోకసత్కథాః।విరమేతవిశేషజ్ఞోవిషణ్ణఃకామమా
ర్గణైః॥౨॥ సావాగ్యయాతస్యగుణాన్గృణీతేకరౌచతత్కర్మకరౌమనశ్చ। స్మరేద్వసంతంస్థిరజంగమే
షుశృణోతితత్పుణ్యకథాస్సకర్ణః॥౩॥శిరస్తుతస్యోభయలింగమానమేత్తదేవయత్పశ్యతితద్ధిచక్షుః। అం
గానివిష్ణోరథతజ్జనానాంపాదోదకంయానిభజంతినిత్యం॥౪॥ శ్రీసూతః॥ విష్ణురాతేనసంపృష్టోభగవాన్
బాదరాయణిః।వాసుదేవేభగవతినిమగ్నహృదయోబ్రవీత్॥ ౫॥ శ్రీశుకః॥కృష్ణస్యాసీత్సఖాకశ్చిద్బ్రా
హ్మణోబ్రహ్మవిత్తమః।విరక్తఇంద్రియార్థేషుప్రశాంతాత్మాజితేంద్రియః॥ ౬ ॥ యదృచ్ఛయోపప
న్నేనవర్తమానోగృహాశ్రమీ।తస్యభార్యాకుచేలస్యక్షుత్క్షామాచతథావిధా॥ ౭॥పతివ్రతాపతింప్రా
హమ్లాయతావదనేనసా।దారిద్ర్యాసీదమానాసావేపమానాభిగమ్యచ॥ ౮॥ ననుబ్రహ్మన్భగవతస్స
ఖాసాక్షాచ్ఛ్రియఃపతేః।బ్రహ్మణ్యశ్చశరణ్యశ్చభగవాన్సాత్వతాంపతిః॥ ౯॥ తముపైహిమహాభాగ
సాధూనాంచపరాయణం।దాస్యతిద్రవిణంభూరిసీదతేతేకుటుంబినే॥ ౧౦ ॥ ఆస్తేధునాద్వారవత్యాం
భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః।స్మరతఃపాదకమలమాత్మానమపియచ్ఛతి ॥ కిన్న్వర్థకామాన్భజతోనాత్యభీ
ష్టాన్జగద్గురుః॥౧౧॥ఏవంసభార్యయావిప్రోబహుశఃప్రార్థితోమృదు।అయంహిపరమోలాభఉత్త
మశ్లోకదర్శనం॥౧౨॥ ఇతిసంచిత్యమనసాగమనాయమతిందధే। అప్యస్త్యుపాయనంకించిద్గృహేకల్యాణి
దీయతాం॥ ౧౩ ॥ యాచిత్వాచతురోముష్టీన్విప్రాన్పృథుకతండులాన్।చేలఖండేనతాన్బద్ధ్వాభ
ర్త్రేప్రాదాదుపాయనం॥ ౧౪॥ సతానాదాయవిప్రాగ్ర్యఃప్రయయౌద్వారకాంకిల।కృష్ణసంద
ర్శనంమహ్యంకథంస్యాదితిచింతయన్॥ ౧౫॥ త్రీణిగుల్మాన్యతీయాయతిస్రఃకక్ష్యాశ్చసద్విజః।విప్రో
గమ్యాంధవృష్ణీనాంగృహేష్వచ్యుతధర్మిణాం॥ ౧౬ ॥ గృహంద్వ్యష్టసహస్రాణాంమహిషీణాంహరే
ర్ద్విజః।వివేశైకతమంశ్రీమద్బ్రహ్మానందగతోయథా॥ ౧౭ ॥ తంవిలోక్యాచ్యుతోదూరాత్ప్రియాప
ర్యంకమాస్థితః।సహసోత్థాయచాభ్యేత్యదోర్భ్యాంపర్యగ్రహీన్ముదా ॥౧౮ ॥ సఖ్యుఃప్రియస్యవిప్రర్షే
రంగసంగాతినిర్వృతః।ప్రీతోవ్యముంచదబ్బిందూన్నేత్రాభ్యాంపుష్కరేక్షణః॥ ౧౯ ॥ అథోపవేశ్యప
ర్యంకేస్వయంసఖ్యుస్సమర్హణం।ఉపహృత్యావనిజ్యాస్యపాదౌపాదావనేజనీః॥ ౨౦॥ అగ్రహీచ్ఛిర
సారాజన్భగవాన్లోకపావనః।వ్యలింపద్దివ్యగంధేనచందనాగరుకుంకుమైః ॥ ౨౧ ॥ ధూపైస్సురభిభి

పతివ్రతేతి॥మ్లాయతాశుష్యతా-తథాసీదమానాభర్తృభోగసంపాదనాశక్త్యైవసీదంతీ- వేపమానాభయేనకంపమా
నా॥౮॥౧౦॥ఆస్తఇతి॥భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరఇతితత్స్వీకారమాత్రేణసర్వేతేదాస్యంతీతిభావః - నాత్యభీష్టాన్పరిపా
కవిరసత్వాత్ ॥౧౧॥౧౨॥ఇతీతి॥అప్యస్తికిమస్తీతిప్రశ్నః॥౧౩॥౧౪॥సఇతి॥మహ్యంమమ॥౧౫॥ త్రీణీతి॥ గుల్మానిరక్షా
ర్థంసైన్యస్థానాని-కక్ష్యాఃప్రతోళీః-అతీయాయఅతిక్రమ్యజగామ-సద్విజఃద్విజైస్సహితః-తతశ్చ-అగమ్యాఃదుర్గమాః
యేఅచ్యుతధర్మాణఃఅంధవృష్ణయఃఅంధకాశ్చవృష్ణయశ్చ- తేషాంగృహేషు॥ ౧౬॥ గృహమితి ॥ తథాహరేఃద్వ్యష్టస
హస్రాణాంమహిషీణాంచయేగృహాఃతేషుమధ్యే-శ్రీమత్ కాంతం-ఏకతమంగృహంవివేశ-తదాచసద్విజోబ్రహ్మానం
దగతోయథాతథాబభూవేతిశేషః॥౧౭॥తమితి॥పర్యగ్రహీత్ ఆలింగితవాన్॥౧౮॥సఖ్యురితి॥అబ్బిందూన్ఆనందాశ్రూ
ణి॥౧౯॥అథేతి॥సమర్హణంఉపాయనం-ఉపహృత్యసమర్ప్య-పాదావనేజనీఃఅపః॥ ౨౦॥౨౧ ॥ కుచేలమితి-ధమనీభిః

సిరాభిః-సంతతంవ్యాప్తం॥౨౩॥అంతఃపురేతి॥అవధూతంమలినం॥౨౪॥విస్మయమాహద్వాభ్యాం॥కిమితి॥౨౫॥యఇతి॥సంభృతఃసంమానితః॥౨౬॥కథయాంచక్రతురితి॥ సతోర్వసతోః-కరౌగృహ్యాగృహీత్వా॥౨౭॥అపీతి॥ భార్యాఊఢాపరిణీతానవేతిగృహస్థలింగదర్శనాత్ భోగాదర్శనాచ్చసంశయాదేవప్రశ్నః॥౨౮॥ అప్రతిషేధాదుద్వాహమనుమగంష్యత్వాహ॥ప్రాయఇతి॥తహి తేచిత్తంనూనంకామవిహతంకామైర్విహతంనభవతీతి మేవిదితం-తథాహి-ధనేషువస్త్రాదిషు-నైవాతిప్రీయసేహేవిద్వన్నితివిదుషస్తవైతద్యుక్తమితిభావః॥౨౯॥ కామహతత్వాభావేకింగృహాశ్రమక్లేశేనేత్యాశంక్యాహ॥కేచిదితి॥దైవీఃఈశ్వరమాయావిరచితాః-ప్రకృతీఃవిషయవాసనాః-త్యజంతః-కామైరనాకృష్టచేతసోఽపికర్మకరణేదృష్టాంతఃయథాహమితి-లోకసంగ్రహంలోకస్యసంగ్రహః గ్రహణంయథాభవతితథా-అహమీశ్వరోఽపికర్మాణియథాకరోమితద్వత్॥౩౦॥కచ్చిదితి॥నౌఆవయోః-యతఃగురోఃవిజ్ఞేయంపరమాత్మతత్త్వంతమసఃసంసారస్య॥౩౧॥తత్రాత్మజ్ఞానప్రదస్యగురోరత్యంతపూజ్యత్వంవక్తుంపురుషస్యత్రీన్గురూనాహ॥సఇతి॥ ఇహసంసారేయత్రసంభవఃజన్మమాత్రంసపితాతావదాద్యఃప్రథమఃగురుః-పూజ్యః-కర్మవిద్యాప్రదంగురుమాహ-ద్విజాతేస్సతఃపుంసఃసత్కర్మణాంయత్రసంభవఃఉపనీయవేదాధ్యాపకఇత్యర్థః - సద్వితీయోగురుఃయథాహమీశ్వరస్తథాప్రథమాదపి

మిత్రంప్రదీపావళిభిర్ముదా।అర్చిత్వావేద్యతాంబూలంగాంచస్వాగతమబ్రవీత్॥౨౨॥ కుచేలంమలినంక్షామంద్విజంధమనిసంతతం।దేవీపర్యచరత్సాక్షాచ్చామరవ్యజనేనవై॥ ౨౩॥ అంతఃపురజనోదృష్ట్వాకృష్ణేనామలకీర్తినా।విస్మితోఽభూదతిప్రీత్యాఅవధూతంసభాజితమ్॥౨౪॥ కిమనేనకృతంపుణ్యమవధూతేనభిక్షుణా।శ్రియాహీనేనలోకేఽస్మిన్గర్హితేనాధమేనచ॥౨౫॥యోఽసౌత్రిలోకగురుణాశ్రీనివాసేనసంభృతః।పర్యంకస్థాంశ్రియంహిత్వాపరిష్వక్తోఽగ్రజోయథా॥ ౨౬ ॥ కథయాంచక్రతుర్గాథాఃపూర్వాగురుకులేసతోః।ఆత్మనోర్లలితారాజన్కరౌగృహ్యపరస్పరమ్॥౨౭॥శ్రీభగవాన్॥అపిబ్రహ్మన్గురుకులాద్భవతాలబ్ధదక్షిణాత్।సమావృత్తేనధర్మజ్ఞభార్యోఢాసదృశీనవా॥ ౨౮ ॥ప్రాయోగృహేషుతేచిత్తంనకామవిహతంతదా।నైవాతిప్రీయసేవిద్వన్ధనేషువిదితంహిమే॥౨౯॥ కేచిత్కుర్వంతికర్మాణికామైరహతచేతసః।త్యజంతఃప్రకృతీర్దైవీర్యథాహంలోకసంగ్రహమ్॥ ౩౦ ॥ కచ్చిద్గురుకులేవాసంబ్రహ్మన్స్మరసినౌయతః।ద్విజోవిజ్ఞాయవిజ్ఞేయంతమసఃపారమశ్నుతే॥౩౧॥సవైసత్కర్మణాంసాక్షాద్ద్విజాతేరిహసంభవః।ఆద్యోఽంగయత్రాశ్రమిణాంయథాహంజ్ఞానదోగురుః॥౩౨॥నన్వర్థకోవిదాబ్రహ్మన్వర్ణాశ్రమవతామిహ।యేమయాగురుణావాచాతరంత్యంజోభవార్ణవమ్॥౩౩॥నాహమిజ్యాప్రజాతిభ్యాంతపసోపశమేనవా। తుష్యేయంసర్వభూతాత్మాగురుశుశ్రూషయాయథా॥౩౪॥అపినస్స్మర్యతేబ్రహ్మన్వృత్తంనివసతాంగురౌ।గురుదారైశ్చోదితానామింధనానయనేక్వచిత్॥౩౫॥ ప్రవిష్టానాంమహారణ్యమపర్తౌసుమహద్ద్విజ।వాతవర్షమభూత్తీవ్రంనిష్ఠురాఃస్తనయిత్నవః॥౩౬॥సూర్యశ్చాస్తంగతస్తావత్తమసాచావృతాదిశః।నిమ్నంకూలంజలమయంనప్రాజ్ఞాయతకించన॥౩౭॥వయంభృశంతత్రమహానిలాంబుభిర్నిహన్యమానామహురంబుసంప్లవే।దిశోఽవి

పూజ్యఇత్యర్థః-బ్రహ్మవిద్యాప్రదంగురుమాహ-ఆశ్రమిణాంసర్వేషామపి-జ్ఞానదఃయఃసతుసాక్షాదహమేవేతి॥౩౨॥అతోజ్ఞానప్రదంగురురూపమాశ్రిత్యయేసంసారంతరంతితేబుద్ధిమత్తరా ఇత్యాహ॥నన్వితి॥ హేబ్రహ్మన్-వర్ణాశ్రమవతాంమధ్యేఅర్థకోవిదాః-ఇహమనుష్యజన్మనితత్రాపివర్ణాశ్రమవత్త్వేసతియేమయాగురుణాగురురూపేణవక్త్రావాచాఉపదేశమాత్రేణ-అంజఃసుఖేనైవ-భవార్ణవంతరంతీతి-జ్ఞానప్రదాద్గురోరధికఃసేవ్యోనాస్తీత్యుక్తం॥౩౩॥ అతఏవతద్భజనాదధికోధర్మశ్చనాస్తీత్యాహ॥నాహమితి॥ఇజ్యాగృహస్థధర్మః-ప్రజాతిఃప్రకృష్టజన్మఉపనయనం - తేనబ్రహ్మచారిధర్మఃఉపలక్ష్యతే-తాభ్యాం-తథాతపసావనస్థధర్మేణ-ఉపశమేనయతిధర్మేణవా-అహంపరమేశ్వరః - తథానతుష్యేయం-యథాసర్వభూతాత్మాపిగురుశుశ్రూషయేతి॥౩౪॥కించ - అస్మాకంగురుశుశ్రూషణంకిమపిదైవాదేవసంపన్నంతత్కింత్వయాస్మర్యతఇతిపృచ్ఛతి॥అపీతి॥గురౌనివసతామస్మాకం-యత్కిమపివృత్తం - తత్క్వచిత్కదాచిత్॥౩౫॥ప్రవిష్టానామితి॥అపర్తౌఅపగతేఋతౌఅకాలఇత్యర్థః-వాతశ్చవర్షంచతయోఃసమాహారః-స్తనయిత్నవఃగర్జితానిచాభూవన్॥౩౬॥సూర్యఇతి॥నిమ్నంనతంకూలంఉన్నతంస్థానం॥౩౭॥వయమితి॥ అంబూనాంసంప్లవఃవ్యామిశ్ర

ణం యస్మిన్నేకోదకే తత్ర తస్మిన్ వన ఇత్యర్థః - పరిబభ్రిమ - పరివరితః - బభ్రిమ భృఞ్ భరణ ఇత్యస్మాద్ధాతోః ఇడాగమః ఛాందసః - భారాన్ ధృతవంత ఇత్యర్థః ॥౩౮॥౩౯॥ ఉవాచ కృపయా శ్లోకత్రయీం యయా వయం కృతార్థా ఇత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ఆత్మా దేహః ॥౪౦॥ ఇయదితి ॥ గురోర్నిష్కృతిః ప్రత్యుపకారః సర్వే అర్థాః యస్మాత్ సః ఆత్మా దేహః తస్యార్పణం వినియోగః ॥౪౧॥ తుష్ట ఇతి ॥ అయాతయామాని యాతః యామః యస్య పక్వస్యాన్నస్య తద్గతసారం భవతి - తద్వదన్యదపి గతసారం - గౌణ్యా వృత్త్యా యాతయామమిత్యుచ్యతే - అగతసారాణి ఛందాంసి మంత్రాః అధీయమానాని భవంత్విత్యర్థః ॥ ౪౨॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంవిధాని ఏవం ప్రకారాణి - అనేకాని వృత్తాని కిం త్వయా స్మర్యంత ఇతి శేషః - ఫలితముపసంహరతి - గురోరితి ॥౪౩॥ కిమితి ॥ అస్మాభిః కిమనిర్వృత్తం అసంపన్నం - యేషామస్మాకం భవతా సహ వాసోఽభూత్ ॥౪౪॥ భవతస్తు సర్వమేతద్విడంబనమాత్రమిత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ ఛందోమయం వేదమయం వేదాఖ్యం బ్రహ్మ - తథా శ్రేయసామావపనం తదుత్పత్తిస్థానం - దేహో మూర్తిః యస్య తస్య తవ ॥౪౫॥ **

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

దంతో భవపరస్పరం వై గృహీతహస్తాః పరిబభ్రిమాతురాః ॥౩౮॥ ఏతద్విదిత్వా ఉదితే రవౌ సాందీపనిర్గురుః । అన్వేషమాణో నః శిష్యానాచార్యోఽపశ్యదాతురాన్ ॥౩౯॥ ఆచార్యః ॥ అహో హే పుత్రకా యూయమస్మదర్థేఽతిదుఃఖితాః । ఆత్మా వై ప్రాణినాం ప్రేష్ఠస్తమనాదృత్య మత్పరాః ॥౪౦॥ ఇయదేవ హి సచ్ఛిష్యైః కర్తవ్యం గురునిష్కృతిః । యద్వై విశుద్ధభావేన సర్వార్థాత్మార్పణం గురౌ ॥౪౧॥ తుష్టోఽహం వో ద్విజశ్రేష్ఠాః సత్యాః సంతు మనోరథాః । ఛందాంస్యయాతయామాని భవంత్విహ పరత్ర చ ॥౪౨॥ ఇత్థంవిధాన్యనేకాని వసతాం గురువేశ్మసు । గురోరనుగ్రహేణైవ పుమాన్ పూర్ణః ప్రజాయతే ॥౪౩॥ కుచేలః ॥ కిమస్మాభిరనిర్వృత్తం దేవదేవ జగద్గురో । భవతా సత్యకామేన యేషాం వాసో గురావభూత్ ॥౪౪॥ యస్య ఛందోమయం బ్రహ్మ దేహ ఆవపనం విభో । శ్రేయసాం తస్య గురుషు వాసోఽత్యంతవిడంబనమ్ ॥౪౫॥**

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - అశీతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ స ఇత్థం ద్విజముఖ్యేన సహ సంకథయన్ హరిః । సర్వభూతమనోభిజ్ఞః స్మయమాన ఉవాచ తమ్ ॥ ౧॥ బ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణం కృష్ణో భగవాన్ ప్రహసన్ ప్రియమ్ । ప్రేమ్ణా నిరీక్షణేనైవ ప్రేక్షన్ ఖలు సతాం గతిః ॥౨॥ కృష్ణః ॥ కిముపాయనమానీతం బ్రహ్మన్ మే భవతా గృహాత్ ॥ ౩ ॥ అణ్వప్యుపాహృతం భక్తైః ప్రేమ్ణా భూర్యేవ మే భవేత్ । భూర్యప్యభక్తోపహృతం న మే తోషాయ కల్పతే ॥౪ ॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి । తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః ॥౫॥ ఇత్యుక్తోఽపి ద్విజస్తస్మై వ్రీడితః పతయే శ్రియః । పృథుకప్రసృతిం రాజన్ న ప్రాయచ్ఛదవాఙ్ముఖః ॥౬॥ సర్వభూతాత్మదృక్ సాక్షాత్తస్యాగమనకారణమ్ । విజ్ఞాయాచింతయన్నాయం శ్రీకామో మాభజత్పురా ॥ ౭॥ పత్న్యాః పతివ్రతాయాస్తు సఖా ప్రియచికీర్షయా । ప్రాప్తో మామస్య దాస్యామి సంపదోఽమర్త్యదుర్లభాః ॥౮॥ ఇత్థం విచింత్య వసనాచ్చీరబద్ధాన్ ద్విజన్మనః । స్వయం జహార కిమిదమితి పృథుకతండులాన్ ॥౯॥ నన్వేతదుపనీతం మే పరమప్రీణనం సఖే । తర్పయంత్యంగ మాం విశ్వమేతే పృథుకతండులాః ॥ ౧౦ ॥ ఇతి ముష్టిం సకృజ్జగ్ధ్వా ద్వితీయాం జగ్ధుమాదదే । తావచ్ఛ్రీర్జగృహే హస్తం తత్పరా పరమేష్ఠినః ॥౧౧॥ ఏతావతాలంప

శ్లో॥ ఏకాశీతితమే సఖ్యుర్జగ్ధ్వా పృథుకతండులాన్ । శ్రియం నిర్మితవాన్ నిర్మలాం దుర్లభాం తు తదాశ్రమే ॥ స ఇతి ॥ సంకథయన్ సుఖగోష్ఠీం కుర్వన్ - సర్వభూతానాం మనసః అభిజ్ఞః మదర్థం పృథుకాన్ ఆనీయ దాతుం లజ్జిత ఇతి జానన్నిత్యర్థః ॥౧॥ బ్రహ్మణ్య ఇతి ॥ ప్రహసన్ త్స్వేక్షాం కుర్వన్ ॥౨॥౩॥ లజ్జయా అకథయతస్తామపనుదన్నాహ ద్వాభ్యాం ॥ అణ్వితి ॥౪ ॥౬॥ సర్వేతి ॥ సర్వభూతానామాత్మదృక్ అంతఃకరణసాక్షీ ॥౭॥ పత్న్యా ఇతి ॥ అమర్త్యానాం దేవానామపి దుర్లభాః ॥౮॥ ఇత్థమితి ॥ అతిజీర్ణత్వాద్వసనస్య పునస్తన్మధ్యే చీరేణ బద్ధాన్ ॥౯॥ నన్వితి ॥ అంగ హే సఖ - విశ్వం విశ్వాత్మానం మాం ॥౧౦॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఏవముక్త్వా ఏకాం ముష్టిం జగ్ధ్వా - తత్పరా ఇతి - అయం భావః - ఏతావతా పుంసః - ఇహ అముత్ర చ ... తావిలాసభూతానాం సర్వసంపదాం సమృద్ధయే అలం - అతః పరం ద్వితీయముష్ట్యదనేన మామపి తదధీనాం మా కుర్వితి ॥౧౧॥ ఏతావతేతి ॥ త్వత్తోషకారణం తవ తోషస్య కారణం - యదా భవేత్తదాం సర్వసంపత్సమృద్ధయే - యాం భక్తస్య సమృద్ధిం దృష్ట్వా త్వం తుష్యే

రిత్యర్థః॥౧౨॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ స్వర్గతం స్వర్గవాసినం॥౧౩॥ శ్వోభూత ఇతి॥ శ్వోభూతే ఉదితే రవౌ-విశ్వం భావయతీతి విశ్వభావనః-తేనేతి-పురతో భావినమింద్రదుర్లభం విభవం సూచయతి- స్వసుఖేన స్వానందపరిపూర్ణేనేతి-దానే అదీనతాం దర్శయతి-నందితః వినయోక్తిభిః॥౧౪॥ స ఇతి॥ వ్రీడితః స్వచిత్తే కార్పణ్యేనలజ్జితః - మహతః శ్రీకృష్ణస్య-దర్శనేన నిర్వృతః॥౧౫॥ నిర్వృతిమేవాహ చతుర్భిః॥ అహో ఇతి॥ యత్ యతః-లక్ష్మీం ఉరసి బిభ్రతా ఆశ్లిష్టోఽహం॥౧౬॥ క్వేతి॥ అహం పాపీయాన్ క్వ చ॥౧౭॥౧౮॥ శుశ్రూషయేతి॥ పూజితః చందనలేపనాదిభిః॥౧౯॥ ఏవం స పూజ్యోఽపి ధనస్య అదానే కారణం కల్పయతి ద్వాభ్యాం॥ స్వర్గాపవర్గయోరితి॥ స్వర్గాదీనాం యద్యపి తస్య చరణార్చనమేవ కారణం॥౨౦॥ అధన ఇతి॥ తథాపి కారుణికత్వాదభూర్యపి ధనం మహ్యం నాదదాత్॥౨౧॥ ఇతీతి॥ నిజగృహస్యాంతికం తత్ప్రాప్తం-తస్య విశేషమాహ-సూర్యేతి॥౨౨॥ విచిత్రేతి॥ విచిత్రోపవనాదిభిః స్వవృతం- కథంభూతైః కూజద్భిః ద్విజకులైః ఆకులైః- తథా ప్రోత్ఫుల్లానికు

శ్వాత్మన్ సర్వసంపత్సమృద్ధయః। అస్మిన్ లోకేఽథవాముష్మిన్ పుంసస్త్వత్తోషకారణం॥ ౧౨॥ బ్రాహ్మ
స్తాం తు రజనీముషిత్వాచ్యుతమందిరే। భుక్త్వా పీత్వా సుఖం మేనే ఆత్మానం స్వర్గతం యథా॥౧౩॥ శ్వో
భూతే విశ్వభావేన స్వసుఖేనాభివందితః। జగామ స్వాలయం తాత పథ్యనువ్రజ్య నందితః॥౧౪॥ స చాలబ్ధ్వా
ధనం కృష్ణాన్న తు యాచితవాన్ స్వయం। స్వగృహాన్ వ్రీడితోఽగచ్ఛన్మహద్దర్శననిర్వృతః॥౧౫॥ అహో
బ్రహ్మణ్యదేవస్య దృష్టా బ్రహ్మణ్యతా మయా। యద్దరిద్రతమో లక్ష్మీమాశ్లిష్టో బిభ్రతోరసి॥ ౧౬॥ క్వా
హం దరిద్రః పాపీయాన్ క్వ కృష్ణః శ్రీనికేతనః। బ్రహ్మబంధురితి స్మాహం బాహుభ్యాం పరిరంభితః॥౧౭॥ ని
వాసితః ప్రియాజుష్టే పర్యంకే భ్రాతరో యథా । మహిష్యా వీజితః శ్రాంతో బాలవ్యజనహస్తయా ॥
౧౮॥ శుశ్రూషయా పరమయా పాదసంవాహనాదిభిః। పూజితో దేవదేవేన విప్రదేవేన దేవవత్ ॥ ౧౯ ॥
స్వర్గాపవర్గయోః పుంసాం రసాయాం భువి సంపదాం । సర్వాసామపి సిద్ధీనాం మూలం తచ్చరణార్చ
నం॥౨౦॥ అధనోఽయం ధనం ప్రాప్య మాద్యన్నుచ్చైర్న మాం స్మరేత్ । ఇతి కారుణికో నూనం ధనం మే
భూరి నాదదాత్ ॥౨౧॥ ఇతి సంచింతయన్ విప్రః ప్రాప్తో నిజగృహాంతికం । సూర్యానలేందుసంకాశైర్వి
మానైః సర్వతో వృతం॥౨౨॥ విచిత్రోపవనోద్యానైః కూజద్ద్విజకులాకులైః। ప్రోత్ఫుల్లకుముదాంభో
జకహ్లారోత్పలవారిభిః॥౨౩॥ జుష్టం స్వలంకృతైః పుంభిః స్త్రీభిశ్చ హరిణాక్షిభిః । కిమిదం కస్య వా స్థానం
కథం తదిదమిత్యభూత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవం మీమాంసమానం తం నరా నార్యోఽమరప్రభాః। ప్రత్యగృహ్ణన్ మహా
భాగం గీతవాద్యేన భూయసా॥ ౨౫ ॥ పతిమాగతమాకర్ణ్య పత్న్యుద్ధర్షాతిసంభ్రమా। నిశ్చక్రామ గృ
హాత్తూర్ణం రూపిణీ శ్రీరివాలయాత్ ॥ ౨౬॥ పతివ్రతా పతిం దృష్ట్వా ప్రేమోత్కంఠాశ్రులోచనా। మీ
లితాక్ష్యనమద్బుద్ధ్యా మనసా పరిషస్వజే॥౨౭॥ పత్నీం వీక్ష్య విస్ఫురంతీం దేవీం వైమానికీమివ। దాసీనాం
నిష్కకంఠీనాం మధ్యే భాంతీం స విస్మితః॥౨౮॥ ప్రీతః స్వయం తయా యుక్తః ప్రవిష్టో నిజమందిరం । మణి
స్తంభశతోపేతం మహేంద్రభవనం యథా॥౨౯॥ పయఃఫేననిభాః శయ్యా దాంతా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ప
ర్యంకా హేమదండాని చామరవ్యజనాని చ॥౩౦॥ ఆసనాని చ హైమాని మృదూపస్తరణాని చ। ముక్తాదామ
విలంబీని వితానాని ద్యుమంతి చ॥౩౧॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ । రత్నదీపా భ్రాజమా

ముదాదీని యేషాం తాని వారీణి యేషు తాని తథా తైః॥౨౩॥ కించ॥ జుష్టమితి॥ హరిణానామివాక్షిణీ యాసాం తాభిః తదైశ్వర్యం దృష్ట్వా వితర్కితవాన్ తదాహ-కిమిదమితి-ప్రథమం తేజఃపుంజం దృష్ట్వా కిమిదమితి పశ్చాద్విమానాని- దృష్ట్వా కస్య వేతి స్థానం చ స్వీయమితి జ్ఞాత్వా-కథం తదిదం స్థానం ఇత్యభూత్ -ఏవం రూపమభూదితి॥ ౨౪ ॥ ఏవమితి॥ అమరప్రభాః తుల్యకాంతయః ప్రత్యగృహ్ణన్ ఉపాయనాదిభిరాదృతవంతః॥౨౫॥ పతిమితి॥ ఉద్ధర్షో హర్షః యస్యాః సా - అతిసంభ్రమః ఆదరో యస్యాః సా-ఆలయాత్ కమలవనాత్ - రూపధారిణీ శ్రీరివ - స్వర్గస్య తత్ర భగవతా ఆనీతత్వాత్ స్వర్గాంగనానామివ రూపం తయోర్బభూవేతి భావః॥౨౬॥ పతివ్రతేతి॥ బుద్ధ్యా అయమేవ వంద్య ఇతి నిశ్చయేన- మనసా సంకల్పేన॥౨౭॥౨౮॥ పయ ఇతి॥ యత్ర మందిరే-పయఃఫేననిభాః శయ్యాః-ఆసనాని ఆస్తరణానీత్యాదిసంపదః- తత్ర సర్వసంపదాం సమృద్ధిర్విలోక్యత ఇతి-యామాసేతి చతుర్థానామన్వయః-యత్ర చ దాంతాః గజదంతమయాః పర్యంకాః మంచాః॥ ౩౦॥ ఆసనానీతి॥ యత్ర ఆసనాని మృదూని ఉపస్తరణాని తూలాదిమయాని యేషు తాని- యత్ర చ ముక్తాదామవిలంబవంతి

ద్యుమంతి చ వితానాని॥౩౧,౩౨॥ విలోక్యేతి॥ నిర్వ్యగ్రః సుస్థిరస్సన్-స చ అహైతుకీం మాం కస్మై కిం - స్వస్య సమృద్ధిం తర్క-
యామాస-కుత ఏషా సమృద్ధిరాగతేతి॥౩౩॥ నిశ్చినోతి॥ నూనమితి॥ ఏతన్మమేతి ఏష చ అసౌ అవహం చ తస్య ఏతన్మమ-మహతీ వి-
భూతిర్యస్య తస్య అవలోకాదన్యస్తు న సంభవేత్॥౩౪॥ నను స చేదవలోకనమాత్రేణ మహదైశ్వర్యం దత్తవాన్- తర్హీ-
దం తుభ్యం దత్తమితి కిం నావోచదత ఆహ॥ నన్వితి॥ నను మే సఖా-సమక్షమబ్రువాణ ఏవ-యాచిష్ణవే యాచకాయ- భూరి బ-
హ్వపి-దిశతే దదాతి-అత్ర హేతుః-భూరిభోగః-స్వయం- తత్ దేయం పర్జన్యవత్ ఈక్షమాణ ఇతి- అయమర్థః- స్వ-
యం తావద్భూరిభోగః బహుభోగః ఆప్తకామత్వాల్లక్ష్మీపతిత్వాచ్చ- అతః-యథా పారావారపరిపూరకః అతివదాన్యః
పర్జన్యః కదాచిద్బహ్వపి వర్షమల్పమేవ మన్యమానః లజ్జయేవ సమక్షం అవర్షన్ రాత్రౌ నిద్రాణకర్షకక్షేత్రమా-
ప్లావయతి - ఏవం శ్రీకృష్ణోపి స్వభోగాపేక్షయా తద్దేయమింద్రాదిపదమపి తుచ్ఛం మన్వానః తస్యైవ భజనం బహుమ-
న్యమానః సమక్షమబ్రువాణ ఏవ దదాతీతి॥౩౫॥ తదేవాహ॥ కించిదితి॥ ఉరు బహ్వపి-స్వదత్తం యత్ తత్కించిత్కరోతి అ-
ల్పం మన్యతే-స్వసుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి తుచ్ఛమపి-భూరికారి బహు మన్యత ఇత్యర్థః- అత ఏవ మయోపనీతాం సమీపం
నీతాం-ప్రీతియుతః స్వయమేవ ప్రతిగృహీతవాన్॥ ౩౬॥ శ్రీకృష్ణస్య భక్తవాత్సల్యం దృష్ట్వా తద్భక్తిం ప్రార్థయతే॥

నాలలనారత్నసంయుతాః॥౩౨॥ విలోక్య బ్రాహ్మణస్తత్ర సమృద్ధీస్సర్వసంపదాం। తర్కయామాస ని-
ర్వ్యగ్రస్స్వసమృద్ధిమహైతుకీం॥౩౩॥ నూనం బతైతన్మమ దుర్భగస్య శశ్వద్దరిద్రస్య సమృద్ధిహేతుః। మ-
హావిభూతేరవలోకతోన్యో నైవోపపద్యేత యదూత్తమస్య॥౩౪॥ నన్వబ్రువాణో దిశతే సమక్షం యాచి-
ష్ణవే భూర్యపి భూరిభోగః। పర్జన్యవత్తత్స్వయమీక్షమాణో దాశార్హకాణామృషభస్సఖా మే॥ ౩౫॥
కించిత్కరోత్యుర్వపి యత్స్వదత్తం సుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి భూరికారీ। మయోపనీతాం పృథుకైకము-
ష్టిం ప్రత్యగ్రహీత్ప్రీతియుతో మహాత్మా॥౩౬॥ తస్యైవ మే సౌహృదసఖ్యమైత్రీదాస్యం పునర్జన్మని జ-
న్మని స్యాత్। మహానుభావేన గుణాలయేన విషజ్జతస్తత్పురుషప్రసంగః॥ ౩౭॥ భక్తాయ చిత్రా భగవాన్
హి సంపదో రాజ్యం విభూతీర్న సమర్థయత్యజః। అదీర్ఘబోధాయ విచక్షణస్స్వయం పశ్యన్నిపాతం ధ-
నినాం మదోద్భవం॥ ౩౮ ॥ ఇత్థం వ్యవసితో బుద్ధ్యా భక్తోతీవ జనార్దనే। విషయాన్ జాయయా త్యక్ష్యన్
బుభుజే నాతిలంపటః॥ ౩౯॥ తస్య వై దేవదేవస్య హరేర్యజ్ఞపతేః ప్రభోః। బ్రాహ్మణాః ప్రభవో దైవం
న తేభ్యో విద్యతే పరం॥౪౦॥ ఏవం స విప్రో భగవత్సుహృత్తమో దృష్ట్వా స్వభృత్యైరజితం పరాజితం। త-
ద్ధ్యానవేగోద్గ్రథితాత్మబంధనస్తద్ధామ లేభేచిరతస్సతాం గతిం॥ ౪౧॥ ఏతద్బ్రహ్మణ్యదేవస్య శ్రుత్వా
బ్రహ్మణ్యతాం నరః। లబ్ధభావో భగవతి కర్మబంధాత్ప్రముచ్యతే॥౪౨॥**********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- ఏకాశీతితమోధ్యాయః.

—*సూర్యోపరాగే కురుక్షేత్రం ప్రతి శ్రీకృష్ణాదీనాంగమనకథాప్రారంభఘట్టః*—

శ్రీశుకః॥ అథైకదా ద్వారకాయాం వసతో రామకృష్ణయోః। సూర్యోపరాగస్సుమహానాసీత్కల్పక్ష

తస్యేతి॥ సౌహృదం ప్రేమ చ-సఖ్యం హితాశంసనం చ - మైత్రీ ఉపకారిత్వం చ - దాస్యం సేవకత్వం చ-తత్సమాహారై-
కవచనం-తస్య తత్సంబంధనః మే మమ స్యాత్ -న తు-విభూతిః-కించ-మహానుభావేన తేనైవ విషజ్జతః-విశేషేణ సంగం ప్రా-
ప్నువతః-తద్భక్తేషు ప్రకృష్టస్సంగస్స్యాదితి॥ ౩౭॥ నను భక్తైః ఫలం సంపదం ప్రాప్యైవ పునః పునర్భక్తిం కిమితి ప్రార్థ-
యసే అత ఆహ॥ భక్తాయేతి॥ సంపదః కోశాదీన్-రాజ్యమైశ్వర్యం-విభూతీః కళత్రపుత్రాదీన్ - న సమర్థయతి న దదాతి-
అపి తు దృఢాం భక్తిమేవ-కుతః - అదీర్ఘబోధాయ అవివేకినే-మమ తు భక్త్యభావాదేవం జాతం అతస్తద్భక్తిరేవ మమ
స్యాదితి భావః॥౩౮॥ ఇత్థమితి॥ త్యక్ష్యన్ శనైశ్శనైః త్యాగమభ్యస్యన్-జాయయా సహ బుభుజే॥౩౯॥ శ్రీకృష్ణస్యైవం బ్ర-
హ్మణ్యతా నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ తస్యేతి॥౪౦॥ ఏవమితి॥ అన్యైరజితమపి స్వభృత్యైః పరాజితం- దృష్ట్వా తస్య ధ్యానం
తస్య వేగః తేన ఉద్గ్రథితం ఆత్మబంధనమహంకారో యస్య సః- గతిమిత్యవివక్షితలింగం ధామవిశేషణం-సతాం బ్రహ్మవి-
దాం ప్రాప్యమిత్యర్థః॥౪౧॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ పృథుకోపాఖ్యానం-శ్రుత్వా తత్ర బ్రహ్మణ్యతాం విశేషతశ్శ్రుత్వేతి॥౪౨॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వ్యశీతితమ ఆగత్య కురుక్షేత్రం రవిగ్రహే। వృష్ణీన్ దృష్ట్వా ముదా భూపాశ్చక్రుః కృష్ణకథా మిథః॥ శ్రీకామసుహృ

దేకృష్ణః ప్రకల్ప్యేయం ప్రపదం భువి- నందాదిసుహృదానందీ కురుక్షేత్రం జగామ సః|| అథేతి|| కల్పక్షయే యథా సర్వగ్రాస ఇత్యర్థః||౧||తమితి||జ్యోతిర్విద్భిః కథ్యమానమాదావేవ జ్ఞాత్వా- స్యమంతపంచకం కురుక్షేత్రం||౨|| అబ్రహ్మణ్యక్షత్రియవధస్థానత్వేన పరశురామస్యాఘాపనుత్తిస్థానత్వేన చ క్షేత్రస్య పాపనిరాసకత్వమాహ ద్వాభ్యాం || నిఃక్షత్రియామితి||౩||ఈజ ఇతి||అన్యః అవిద్వాన్ యథా||౪||మహత్యామితి||అగన్ ఆగమన్- భారతీః భారత్యః ||౫||౬||గదేతి|| సుచంద్రశుకసారణైస్సహ అనిరుద్ధో ద్వారకాయాః రక్షాయాం ఆస్తే- తథా కృతవర్మా చ యూథపః సేనానీః ||౭|| త ఇతి || దేవధిష్ణ్యాభైః విమానసంకాశైః- తరళాః స్తరంగాః తద్వత్ ప్లవో గతిర్యేషాం తైః - విద్యాధరద్యుభిః విద్యాధరాణామివ ద్యుతిర్యేషాం తైః||౮||వ్యరోచంతేతి||మహాతేజాః మహాతేజస్కాః- దివ్యాః అత్యుత్తమాః- స్రగ్వస్త్రసన్నాహా యేషాం తే||౯||౧౦||

యేయథా||౧||తం జ్ఞాత్వా పురుషా రాజన్ పురస్తాదేవ సర్వతః | స్యమంతపంచకం క్షేత్రం యయుః శ్రేయోవిధిత్సయా||౨||నిఃక్షత్రియాం మహీం కుర్వన్ రామః శస్త్రభృతాం వరః|నృపాణాం రుధిరౌఘేణ యత్ర చక్రే మహాహ్రదాన్||౩|| ఈజే స భగవాన్ రామో యత్రాస్పృష్టోపి కర్మణా | లోకస్య గ్రాహయన్నీశో యథాన్యోఘాపనుత్తయే||౪|| మహత్యాం తీర్థయాత్రాయాం తత్రాగన్ భారతీః ప్రజాః || ౫||వృష్ణయశ్చ తథాక్రూరవసుదేవాహుకాదయః | యయుర్భారత తత్క్షేత్రం స్వమఘం క్షపయిష్ణవః|| ౬||గదప్రద్యుమ్నసాంబాద్యాస్సుచంద్రశుకసారణైః|ఆస్తేనిరుద్ధో రక్షాయాం కృతవర్మా చ యూథపః || ౭||తేరథైర్దేవధిష్ణ్యాభైర్హయైశ్చ తరళప్లవైః|గజైర్నదద్భిరభ్రాభైర్నృభిర్విద్యాధరద్యుభిః||౮||వ్యరోచంత మహాతేజాః పృథు కాంచనమాలినః|దివ్యస్రగ్వస్త్రసన్నాహాః కళత్రైః ఖేచరా ఇవ||౯||తత్ర స్నాత్వా మహాభాగా ఉపోష్య సుసమాహితాః|బ్రాహ్మణేభ్యో దదుర్ధేనూర్వాసస్స్రగ్రుక్మమాలినీః||౧౦||రామహ్రదేషు విధివత్పునరాప్లుత్య వృష్ణయః| దదుస్స్వన్నం ద్విజాగ్ర్యేభ్యః కృష్ణే నో భక్తిరస్త్వితి||౧౧|| స్వయం చ తదనుజ్ఞాతా వృష్ణయః కృష్ణదేవతాః । భుక్త్వోపవివిశుః కామం స్నిగ్ధచ్ఛాయాంఘ్రిపాంఘ్రిషు||౧౨||తత్రాగతాంస్తే దదృశుస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్|మత్స్యోశీనరకౌసల్యవిదర్భకురుసృంజయాన్||౧౩||కాంభోజమద్రకైకేయాన్ కుంతీనారట్టకేరళాన్| అన్యాంశ్చైవాత్మపక్షీయాన్పరాంశ్చ శతశో నృపాన్ ||౧౪||నందాదీన్సుహృదో గోపాన్ గోపీశ్చోత్కంఠితాశ్చిరమ్ ||౧౫|| అన్యోన్యసందర్శనహర్షరంహసా ప్రోత్ఫుల్లహృద్వక్త్రసరోరుహశ్రియః| ఆశ్లిష్య గాఢం నయనైస్స్రవజ్జలా హృష్యత్త్వచో రుద్ధగిరో యయుర్ముదమ్ ||౧౬ || స్త్రియశ్చ సంవీక్ష్య మిథోతిసౌహృదస్మితామలాపాంగదృశోభిరేభిరే| స్తనైస్స్తనాన్ కుంకుమపంకరూషితాన్నిహత్య దోర్భిః ప్రణయాశ్రులోచనాః|| ౧౭ || తతోభివాద్య తే వృద్ధాన్ యవిష్ఠైరభివందితాః| స్వాగతం కుశలం పృష్ట్వా చక్రుః కృష్ణకథా మిథః ||

౧౮ || పృథా భ్రాతౄన్స్వసౄర్వీక్ష్య తత్పుత్రాన్ పితరావపి । భ్రాతృపత్నీర్ముకుందం చ జహౌ సంకథయా శుచః||౧౯||కుంత్యువాచ||ఆర్య భ్రాతరహం మన్యే ఆత్మానమకృతాశిషమ్ | యద్వా ఆపత్సు మద్వార్తాం నానుస్మరథ సత్తమాః||౨౦||సుహృదో జ్ఞాతయః పుత్రా భ్రాతరః పితరావపి | నానుస్మరంతి స్వజనం యస్య దైవమదక్షిణమ్||౨౧||వసుదేవః||అంబ మాస్మానసూయేథా దైవక్రీడనకాన్నరాన్ । ఈశస్య హి వశే లోకః కురుతే కార్యతేథ వా||౨౨||కంసప్రతాపితాస్సర్వే వయం యాతా దిశం దిశమ్ |ఏతర్హ్యేవ పునస్థ్సానం దైవేనాసాదితాస్స్వసః ||౨౩ || శ్రీశుకః|| వసుదేవోగ్రసేనాద్యైర్యదుభిస్తేర్చితా నృ

రామేతి||పునః అన్యేద్యుః- ఆప్లుత్య- యద్వా- తస్మిన్నేవాహని ముక్తిస్నానం కృత్వా||౧౧ ||స్వయమితి|| స్నిగ్ధా శీతలా ఛాయా యేషాం అంఘ్రిపానాం వృక్షాణాం అంఘ్రిషు మూలేషు ||౧౨||౧౫|| అన్యోన్యేతి||ప్రోత్ఫుల్లైః హృద్వక్త్రసరోరుహైః శ్రీః శోభా యేషాం తే||౧౬||స్త్రియ ఇతి||అతిసౌహృదేన యత్స్మితం తేన అమలాః అపాంగాః దృశః దృష్టయో యాసాం తాః- మిథః సంవీక్ష్య దోర్భిః అభిరేభిరే ఆలింగనం కృతవత్యః||౧౭||౧౮||పృథేతి|సంకథయా మిథస్సంప్రేమగోష్ఠ్యా||౧౯|| తామేవ వసుదేవపృథయోః సంకథామాహ చతుర్భిః|ఆర్యేతి||అకృతాశిషం అపూర్ణమనోరథం ||౨౦|| సుహృద ఇతి|| అదక్షిణం అననుకూలం - తం స్వజనమపి సంతతం సుహృదాదయో నానుస్మరంతి- అతః మమైవ దైవం ప్రతికూలం యుష్మాకం కోపరాధ ఇతి భావః||౨౧||౨౨||ఈశవశత్వమేవాహ||కంసప్రతాపితా ఇతి|| హే స్వసః ఏతర్హ్యేవ సంప్రత్యేవ ||౨౩||

౨౭॥ రాజాన ఇతి॥ యుధిష్ఠిరం అనువ్రతాః తేన రాజసూయే జితత్వాత్॥౨౮॥౨౯॥ అహో ఇతి॥ జన్మభాజః నృణాం మధ్యే సఫలజన్మానః॥౩౦॥ కించ- న కేవలం తస్య దర్శనమేవ - అపి తు అత్యంతదుర్లభం బహు యుష్మాకం స్వత ఏవ సంపన్నమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ యదితి పృథక్పదం యస్యేత్యర్థః- విశ్రుతిః కీర్తిః- శ్రుతిభిః వేదైః- సుతా స్తుతా- ఇదం విశ్వం అలం అత్యర్థం పునాతి- యస్య పాదావనేజనపయః గంగా చ- యస్య వచః వా శాస్త్రం చ- వేదాఖ్యం - విశ్వం పునాతి- కించ కాలేన భర్జితః వర్ధః భగః మాహాత్మ్యం యస్యాస్సా- తథావిధాపి యస్య అంఘ్రిపద్మస్పర్శనేన ఉత్థా ఆవిర్భూతా శక్తిర్యస్యాస్సా- నః అస్మాకం- అఖిలానర్థాన్ అభితో వర్షతి॥౩౧॥ తదితి॥ దర్శనం చ- అనుపథః అనుగతిశ్చ - ప్రజల్పో గోష్ఠీ చ - శయ్యా శయనం చ- ఆసనం చ- అశనం భోజనం చ- యానం బంధః వివాహసంబంధః- సపిండబంధః దైహికసంబంధః- తేన సహ వర్తమానః- తేన శ్రీకృష్ణేన సహ దర్శనాద్యుపలక్షితః సయానసపిండసంబంధో యేషాం వో ఽస్తి- కించ- యేషాం వః గృహే విష్ణుః స్వయం ఆస ఆవిరభూత్ - యేషాం వః నిరయవర్త్మని ప్రవృత్తిమార్గే ప్రవర్తమానానాం స్వర్గాపవర్గాభ్యాం విరమయతి వితృష్ణాన్ కరోతీతి తథా సః- తే యూయం జన్మభాజ ఇతి - యద్వా- తదితి సామాన్యనిర్దేశః స ఇత్యర్థః- స విష్ణుః స్వ

షాః॥ ఆసన్నచ్యుతసందర్శనపరమానందనిర్వృతాః॥౨౪॥ భీష్మో ద్రోణోఽంబికాపుత్రో గాంధారీ ససుతా తథా। సదారాః పాండవాః కుంతీ సంజయో విదురః కృపః॥౨౫॥ కుంతిభోజో విరాటశ్చ భీష్మకో నగ్నజిన్మహాన్। పురుజిద్ద్రుపదశ్శల్యో ధృష్టకేతుశ్చ కాశిరాట్॥౨౬॥ దమఘోషో విశాలాక్షో మైథిలో మద్రకేకయౌ। యుధామన్యుస్సుశర్మా చ ససుతా బాహ్లికాదయః॥౨౭॥ రాజానో యే చ రాజేంద్ర యుధిష్ఠిరమనువ్రతాః। శ్రీనికేతం వపుశ్శౌరేస్సస్త్రీకా వీక్ష్య విస్మితాః॥౨౮॥ అథ తే కృష్ణరామాభ్యాం సమ్యక్ప్రాప్తసమర్హణాః। ప్రశశంసుర్ముదా యుక్తా వృష్ణీన్ కృష్ణపరిగ్రహాన్॥౨౯॥ అహో భోజపతే యూయం జన్మభాజో నృణామిహ। యత్పశ్యథాసకృత్కృష్ణం దుర్దర్శనమపి యోగినామ్॥౩౦॥ యద్విశ్రుతిశ్శ్రుతినుతేదమలం పునాతి పాదావనేజనపయశ్చ వచశ్చ శాస్త్రం। భూః కాలభర్జితభగాపి యదంఘ్రిపద్మస్పర్శోత్థశక్తిరభివర్షతి నోఽఖిలార్థాన్॥౩౧॥ తద్దర్శనస్పర్శనానుపథప్రజల్పశయ్యాసనాశనసయౌనసపిండబంధః। యేషాం గృహే నిరయవర్త్మని వర్తతాం వస్స్వర్గాపవర్గవిరమస్స్వయమాస విష్ణుః॥౩౨॥ శ్రీశుకః॥ నందస్తత్ర యదూన్ ప్రాప్తాన్ జ్ఞాత్వా కృష్ణపురోగమాన్। తత్రాగమద్వృతో గోపైరనఃస్థార్థైర్దిదృక్షయా॥౩౩॥ తం దృష్ట్వా వృష్ణయో హృష్టాస్తన్వః ప్రాణమివోత్థితాః। పరిషస్వజిరే గాఢం చిరదర్శనకాతరాః॥౩౪॥ వసుదేవః పరిష్వజ్య సంప్రీతః ప్రేమవిహ్వలః। స్మరన్ కంసకృతాన్ క్లేశాన్ పుత్రన్యాసం చ గోకులే॥౩౫॥ కృష్ణరామౌ పరిష్వజ్య పితరావభివాద్య చ। న కించనోచతుః ప్రేమ్ణా సాశ్రుకంఠౌ కురూద్వహ॥౩౬॥ తావాత్మాసనమారోప్య బాహుభ్యాం పరిరభ్య చ। యశోదా చ మహాభాగా సుతౌ విజహతుశ్శుచః॥౩౭॥ రోహిణీ దేవకీ చాథ పరిష్వజ్య వ్రజేశ్వరీం। స్మరంత్యౌ తత్కృతాం మైత్రీం బాష్పకంఠ్యౌ సమూచతుః॥౩౮॥ కా విస్మరేత వాం మైత్రీమనివృత్తాం వ్రజేశ్వరి। అవాప్యాప్యైంద్రమైశ్వర్యం యస్యా నేహ ప్రతిక్రియా॥౩౯॥ ఏతావదృష్టపితరౌ యువయోస్స్మ పిత్రోస్సంప్రీణనాభ్యుదయతోషణపాలనాని। ప్రాప్యోషతుర్భవతి పక్ష్మ హ యద్వదక్ష్ణోర్న్యస్తావకుత్ర చ భయౌ న సతాం పరస్స్వః॥౪౦॥

యం యేషాం వో నిరయవర్త్మని సంసారకారణే గృహే వర్తమానానామపి- బధ్యతే సంబధ్యత ఇతి బంధః దర్శనాదిభిః సంబంధః స్వర్గాపవర్గవిరమః ఆసపరమసుఖప్రదో బభూవేత్యర్థః॥౩౨॥ నంద ఇతి॥ అనఃస్థార్థైరితి తత్రైవ వాసచికీర్షయా శకటేష్వస్థాపితైరర్థైస్సహాగతైరిత్యర్థః॥౩౩॥౩౪॥ వసుదేవ ఇతి॥ వసుదేవస్తం పరిష్వజ్య ప్రేమవిహ్వలో బభూవేతి శేషః॥౩౫॥౩౬॥ తావితి॥ తౌ సుతౌ పరిరభ్య నందః యశోదా చ విరహశోకాత్ శుచః అశ్రూణి విజహతుః ముముచతుః- యద్వా శుచః పుత్రవిరహశోకాన్ విజహతుః తత్యజతురిత్యర్థః॥౩౭॥ రోహిణీతి॥ వ్రజేశ్వరీం యశోదాం॥౩౮॥ కేతి॥ అనివృత్తాం నివృత్తికారణే సత్యపి అనువర్తమానాం - ఐంద్రమైశ్వర్యం అవాప్య ప్రాప్యాపి యస్యాః ప్రతిక్రియా కర్తుం న శక్యత ఇత్యర్థః॥౩౯॥ తత్కృతాం మైత్రీమాహతుః॥ ఏతావితి॥ న దృష్టౌ పితరౌ యాభ్యాం తౌ -వస్తుతస్తు అజన్మత్వాదేవాదృష్టపితరౌ హి భవతి- యువయోః పిత్రోః న్యస్తావేతౌ- సంప్రీణనాదీని ప్రాప్య- అకుతశ్చభయా క్వచిదపి భయరహితౌ భూత్వా ఊషతుః వాసం చక్రతుః- కథంభూతయోః అక్ష్ణోః నేత్రయోః - రక్షకం పక్ష్మ యద్వత్ తథా రక్షకయోః యువయోః యు

క్తమేతత్-యతఃసతాంపరఃస్వ ఇతినాస్తివైషమ్యమితి॥౪౦॥ గోప్య ఇతి॥ అభీష్టత్వేలింగం- యస్యకృష్ణస్యప్రేక్షణేదృశిషు నేత్రేషు-వ్యవధాయకపక్ష్మకృతంపిధానంతారంశపంత్యః-దృగ్భిఃనేత్రద్వారైః - హృదీకృతంహృదయేప్రవేశితం-పరిరభ్య-తద్భావంతదాత్మతాంప్రాపుః-అపిత్యయుజాంఆరూఢయోగినామపి॥౪౧॥ ౪౨ ॥ అపీతి॥ చిరాయితాః విలంబి[illegible]-అ[illegible] సోమన్యః-శత్రూణాంపక్షక్షపణేచేతోయేషాంతాన్॥౪౩॥ అపీతి॥ అపిస్విత్కింవా- అస్మాన్ అవధ్యాయథఅవజానీథ- అకృతజ్ఞాపతఇతివిశంకయా-ఈషచ్ఛంకయా-నశంకావాన్ త్రం కింతునిశ్చితమేవైతత్ -పరిత్యజ్యగతత్వాదితిచేదతఇహాహనూనమితి॥౪౪॥ పతత్సదృష్టాంతమాహ॥ వాయురితి॥ ఆక్షిపతేఆక్షిపతిపృథక్కరోతిస్రష్టా॥౪౫ ॥ అపిచఅతిచిత్రమిదంయదుతభవతీనాంమద్వియోగేనమత్ప్రాప్తిర్నాశయోజాతఇత్యాహ॥ మయీతి॥ మయిభక్తిమాత్రమేవతావదమృతత్వాయకల్పతే-యత్తుభవతీనాంమత్స్నేహఆసీత్ -తద్దిష్ట్యాఅతిభద్రంకుతఃమదాపనఃమత్ప్రాపకఇతి॥౪౬॥ కించశఃత్వం యంచవయంస్నేహేనప్రాప్స్యథ ఇత్యపేక్షాయామాత్మస్వరూపమాహ॥ అహమితి॥ హే అంగనాః భౌతికాదీనాంశరావసైంధవాదీనాం-యథాఆకాశాదిపంచమహాభూతాన్యాద్యంతాదిరూపాణి - ఏవంసర్వభూతానాంజరాయుజాదీనామాద్యంతాదిరహం-అతో వ్యాపకంమాంభవత్యఃప్రాప్తాఏవేతి॥౪౭ ॥ ననుచతుర్విధభూతగ్రామాణాం

శ్రీశుకః ॥ గోప్యశ్చకృష్ణముపలభ్యచిరాదభీష్టంయత్ప్రేక్షణేదృశిషుపక్ష్మకృతంశపంతి। దృగ్భిర్హృదీకృతమలంపరిరభ్యసర్వాస్తద్భావమాపురపినిత్యయుజాందురాపం॥౪౧॥ భగవాంస్తాస్తథాభూతా వివిక్త ఉపసంగతః।ఆశ్లిష్యానామయంపృష్ట్వాప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥౪౨॥ అపిస్మరథనఃసఖ్యస్స్వానామర్థచికీర్షయా।గతాంశ్చిరాయితాన్ శత్రుపక్షక్షపణచేతసః॥౪౩॥ అప్యవధ్యాయథాస్మాన్ స్విదకృతజ్ఞావిశంకయా।నూనంభూతానిభగవాన్ యునక్తివియునక్తిచ॥౪౪॥ వాయుర్యథాఘనానీకంతృణంతూలరజాంసివా।సంయోజ్యాక్షిపతేభూయస్తథాభూతానిభూతకృత్॥౪౫॥ మయిభక్తిర్హిభూతానామమృతత్వాయకల్పతే।దిష్ట్యాయదాసీన్మత్స్నేహోభవతీనాంమదాపనః॥౪౬॥ అహంహిసర్వభూతానామాదిరంతోంతరంబహిః।భౌతికానాంయథాఖంవార్భూర్వాయుర్జ్యోతిరంగనాః॥౪౭ ॥ ఏవంహ్యేతానిభూతానిభూతేష్వాత్మాత్మనాతతః।ఉభయంమయ్యథపరేపశ్యతాభాతమక్షరే॥౪౮॥ శ్రీశుకః॥ అధ్యాత్మశిక్షయాగోప్యఏవంకృష్ణేనశిక్షితాః।తదనుస్మరణధ్వస్తజీవకోశాస్తమధ్యగన్॥౪౯ ॥ ఆహుశ్చతేనలిననాభపదారవిందంయోగేశ్వరైర్హృదివిచింత్యమగాధబోధైః।సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబంగేహంజుషామపిమనస్యుదియాత్సదానః॥౫౦॥ ****************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వ్యశీతితమోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ తతోనుగృహ్యభగవాన్ గోపీనాంసగురుర్గతిః। యుధిష్ఠిరమథాపృచ్ఛత్సర్వాంశ్చసుహృదోవ్యయమ్॥ ౧ ॥ తఏవంలోకనాథేనపరిపృష్టాస్సుసత్కృతాః।ప్రత్యూచుర్హృష్టమనసస్తత్పాదేక్షాహతాంహసః॥ ౨॥ కుతోశివంత్వచ్చరణాంబుజాసవంమహన్మనస్తోముఖనిస్సృతంక్వచిత్।పిబంతియేకర్ణ

తదోభక్తా ఆత్మైవాద్యంతాదిరూపః-తస్మింశ్చసర్వవ్యాపకేసర్వభూతానివర్తంతఇతిమతస్త్వత్ప్రాప్తిరస్మాకమిత్యతఆహ॥ ఏవమితి॥ అయమర్థః-యథాశరావాదీనాంభౌతికానాంమహాభూతాన్యాద్యంతరూపాణి-ఏవమేవచతుర్విధానిభూతాన్యపిభౌతికత్వావిశేషాత్స్వకారణేషుభూతేష్వేవవర్తంతే-నతుభోక్తర్యాత్మని- ఆత్మాతుతేషుభూతేషుఆత్మనాభోక్తృరూపేణతతఃవ్యాప్తః- నకారణత్వేన- అథతుతదుభయంభూతభౌతికరూపంభోగ్యంభోక్తారంచాత్మానంమయ్యక్షరేపరిపూర్ణేఆభాంతంపశ్యతేతి॥౪౮॥ అధ్యాత్మేతి॥ అధ్యాత్మవిద్యయాతచ్ఛిక్షయాస్వరూపోపదేశేన- శిక్షితాఃబోధితాః-తస్యఅనుస్మరణేనధ్వస్తఃజీవకోశఃలింగంయాసాంతాః-తమేవఅధ్యగన్ ప్రాపుః॥౪౯॥ ఏవంప్రాప్తా అపికృష్ణఃపునర్గృహవ్యాసంగేనమాపయాత్వితితచ్చరణస్మరణంప్రార్థయంతే॥ ఆహురితి॥ హేనలిననాభతేపదారవిందంయోగేశ్వరైఃహృదివిచింత్యం- గేహంజుషాంగృహసేవినామపి-మనసిసదాఉదియాత్ ఆవిర్భవేత్ ॥౫౦॥ *****

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్వ్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్ర్యశీతితమఏవంచస్త్రీణాంకృష్ణకథోత్సవే। ద్రౌపద్యైకృష్ణభార్యాభిరుక్తాస్స్వస్వకరగ్రహాః॥ తతఇతి॥ అవ్యయంకుశలం॥౧॥ తఇతి॥ తత్పాదేక్షయాహతంఅంహోయేషాంతే॥౨॥ కుతఇతి॥ మహతాంమనస్తఃమనసస్సకాశాత్ - ము

ఖద్వారతోనిస్సృతం కర్ణ్వదిత్యా-దాచిత్ దేహభృతాం దేహధారిణాం-దేహకృచ్ఛ్వాసావస్మృతిశ్చ అవిద్యా- తాంఛినత్తీ తితథాతం- దేహకృదీశ్వరః తద్విషయాజ్ఞానచ్ఛిదంవా॥౩॥ హిత్వేతి॥హిత్వేతిపదద్వయం త్వా త్వాం-హిపవార్థే-త్వామేవనతాస్స్మ ఇత్యర్థః-కథంభూతం-ఆత్మధామ్నా స్వరూపప్రకాశేనవిధుతాః నిరస్తాః-ఆత్మకృతాః బుద్ధినిమిత్తాః తిస్రః అవస్థాః యస్మిన్ తం- అతఏవ ఆనందసంప్లవం సర్వానందకదంబరూపం - అఖండం అపరిచ్ఛిన్నం- యతః నకుంఠః అకుంఠః బోధః చిచ్ఛక్తిర్యస్య తం-నన్వేవంరూపతా శ్రీకృష్ణస్య కుతః-ఆస్మభాదివద్దేహప్రతీతేరత ఆహ-కాలోపసృష్టేతి ॥ కాలేనఉపసృష్టా విప్లుతాశ్చ తే నిగమాశ్చ తేషాం అవనేరక్షణార్థం-ఆత్తా ఉపాత్తా యోగమాయయా ఆకృతిః నరాకారమూర్తిర్యేనతం పరమహంసానాం గతిం త్వాం - అతస్తవైవంరూపత్వాదస్మాకం చత్వన్మాయయా ఆపతత్సర్వవైపరీత్యాత్ త్వామేవనతాస్స్మ ఇతి-యద్వా-త్వామితిప్రకరణాత్ జ్ఞాతవ్యం-త్వాం నతాస్స్మ-కిం కృత్వా హిత్వా- కిం ఆత్మధామ ఆత్మశరీరం ధామ గృహంతచ్చ తచ్చ-దేహగేహసంగంపరిత్యజ్యేత్యర్థః సమానమన్యత్ ॥౪॥ఇతీతి॥త్రిషులోకేషుగీతాః॥౫॥ హేవైదర్భీతి॥ హేకౌసలే సత్యే-శైబ్యే-మిత్రవిందే రోహిణి-రోహిణీనామ కాచిత్ప్రష్టమహిషీతుల్యా ॥ ౬ ॥ హేకృష్ణపత్న్య ఇతి॥అన్యాః హేకృష్ణపత్న్యః॥౭॥చైద్యాయేతి॥మాం మాం అర్పయితుం సంపాదయితుం-రాజసుజరాసంధాదిషు- ఉ

పుటైరలం ప్రభో దేహంభృతాం దేహకృదస్మృతిచ్ఛిదం ॥ ౩ ॥ హిత్వాత్మధామవిధుతాత్మకృతత్ర్యవస్థమానందసంప్లవమఖండమకుంఠబోధం। కాలోపసృష్టనిగమావనఆత్తయోగమాయాకృతిం పరమహంసగతింనతాస్స్మః॥౪॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యుత్తమశ్లోకశిఖామణింజనేష్వభిష్టువత్స్వంధకకౌరవస్త్రియః। సమేత్య గోవిందకథామిథోగృణంస్త్రిలోకగీతాశ్శృణువర్ణయామితే॥౫॥ద్రౌపదీ॥ హేవైదర్భ్యచ్యుతే భద్రే హేజాంబవతి కౌసలే। హే సత్యభామే కాళింది శైబ్యే రోహిణి లక్ష్మణే॥౬॥ హేకృష్ణపత్న్య ఏతన్నో బ్రూత వో భగవానయమ్ ఉపయేమే యథాలోకమనుకుర్వన్ స్వమాయయా॥౭॥రుక్మిణీ॥ చైద్యాయమార్పయితుముద్యతకార్ముకేషు రాజస్వజేయభటశేఖరితాంఘ్రిరేణుః। నిన్యే మృగేంద్ర ఇవ భాగమజావియూథాత్తచ్ఛ్రీనికేతచరణోస్తుమమార్చనాయ॥౮॥సత్యభామా॥ యో మే సనాభివధతప్తహృదా తతేనలిప్తాభిశాపమపమార్ష్టుముపాజహార। జిత్వర్క్షరాజమథరత్నమదాత్స తేనభీతః పితాదిశత మాం ప్రభవేపిదత్తామ్॥౯॥జాంబవతీ॥ ప్రాజ్ఞాయ దేహకృదముం నిజనాథదైవం సీతాపతిం త్రినవహాన్యమునాభ్యయుధ్యత్ ।జ్ఞాత్వా పరీక్షిత ఉపాహరదర్హణం మాం పాదౌ ప్రగృహ్య మణినాహమముష్య దాసీ॥౧౦॥ కాళిందీ॥ తపశ్చరంతీమాజ్ఞాయ స్వపాదస్పర్శనేచ్ఛయా। సఖ్యోపేత్యాగ్రహీత్పాణిం సాహం తద్గృహమార్జనీ॥౧౧॥భద్రా॥ యో మాం స్వయంవర ఉపేత్య విజిత్య భూపాన్నిన్యే శ్వయూథగమివాత్మబలిం ద్విపారిః। భ్రాతౄంశ్చ మేపకురుతః స్వపురం శ్రియౌకస్తస్యాస్తు మేనుభవమంఘ్ర్యవనేజనత్వమ్॥ ౧౨ ॥ సత్యా॥ సప్తోక్షణోతిబలవీర్యసుతీక్ష్ణశృంగాన్ పిత్రా కృతాన్ క్షితిపవీర్యపరీక్షణాయ। తాన్ వీరదుర్మదహ

ద్యతకార్ముకేషుసత్సు- అజేయాః యే భటాః తేషాం శేఖరితాః ముకుటవత్కృతాః అంఘ్రిరేణవో యేన- తేషాం మూర్ధ్ని పదం దదదిత్యర్థః-తస్య శ్రీనికేతస్య-చరణః మమ అర్చనాయాస్తు॥౮॥ య ఇతి॥ సనాభేః భ్రాతుః వధేన సింహకృతేన తప్తం హృత్ యస్య తేన-మే తతేన తాతేన- లిప్తం- అభిశాపం దుర్యశః-అపమార్ష్టుం పరిహర్తుం- ఋక్షరాజం జిత్వా రత్నం స్యమంతకం-ఉపాజహార ఆనీతవాన్ - అథ అనంతరం-మత్పిత్రే రత్నమదాత్ - తేన స్వాపరాధేన భీతః స మే పితా ప్రభవే శ్రీకృష్ణాయ మాం అదిశత అదిశత్ దదావిత్యర్థః-దత్తాం అక్రూరాదిభ్యః ప్రతిశ్రుతామపీత్యర్థః ॥ ౯॥ ప్రాజ్ఞాయేతి॥ దేహకృత్ పితా- అముం శ్రీకృష్ణం - నిజనాథం స్వామినం దైవమీశ్వరం సీతాపతిం ప్రాజ్ఞాయ అవిజ్ఞాయ - త్రినవహాని ప్రస్వంఛందోనురోధేన-సప్తవింశతి దినాన్యముమా అభ్యయుధ్యత-పరీక్షితం సంజాతా పరీక్షా యస్య సః పరీక్షితః - తం సాక్షాత్సీతాపతిరేవ సోయమితి జ్ఞాత్వా-పాదౌ ప్రగృహ్య మణినా సహ మాం అర్హణముపాహరత్ అర్హణతయా సమర్పితవాన్-అహో తథాపి త్వమతి శ్రేష్ఠాసి- నేత్యాహ-అముష్య అహం దాసీతి॥౧౦॥తప ఇతి॥ సఖ్యా అర్జునేన-తస్య గృహమార్గస్య గృహసంమార్జనకర్త్రీ॥౧౧॥య ఇతి॥శునాం యూథగతం స్వబలిం ద్విపాదిః సింహ ఇవేతి-మే భ్రాతౄంశ్చ అపకురుతః అపకారం కుర్వతః విజిత్య-శ్రియౌకః శ్రీనివాసః-తస్య అంఘ్ర్యవనేజనిత్వం చరణక్షాళనకర్తృత్వం అనుభవం ప్రతిజన్మ-మే అస్తు॥౧౨॥సప్తేతి॥సప్తఉక్షణః వృషభాన్-బలం చ వీర్యం ప్రభావశ్చ తీక్ష్ణశృంగాణి చ అతిశయితాని యేషాం తాన్

మేపి త్రాకృతాన్ సంపాదితాన్-బలీయసేమాందాతుం-క్షితిపానాంవీర్యస్యబలస్య- పరీక్షణాయతాన్ ప్రసిద్ధాన్వీరాణాం దుర్మదంఘ్నంతియేతాన్-తరసాశీఘ్రమేవ-విగృహ్యదమయిత్వా-క్రీడన్ అనాయాసేనైవబబంధ-అజితో కాన్ అజాపత్యాని॥౧౩॥యఇత్థం॥వీర్యమేవశుల్కం దేయంయస్యాస్తాం- దాసీభిస్సహ చతురంగిణీంగజాశ్వాదిసేనాయుక్తాం మాం-పురీంనిన్యే॥౧౪॥ పితేతి॥ కృష్ణేహే ద్రౌపది తస్మిన్నేవచిత్తంయస్యాస్తాంమాంఆత్మో హార్యా సేనయాసహసఖిజనైశ్చసహ॥౧౫॥అస్యేతి॥ యేనపాదసంస్పర్శేనఅస్మాకంమేతత్ కైవల్యాఖ్యంశ్రేయఃభవేత్ -యద్వా-యేన కారణేనఆత్మనోజీవస్యతత్ శ్రేయఃసపవపురుషార్థఇతి॥౧౬॥మమేతి॥రాజ్ఞి హే ద్రౌపద-యథామిత్రవిందాయాః- తథామమాపి చిత్తంముకుందవిషయమాసీత్ -సుసంమృశ్యసుష్ఠువిచార్య-పద్మహస్తయా శ్రియా-వృతఃకిల- అతఃమమాపిచిత్తంశ్రీముకుందేఆసీదితి॥౧౭॥జ్ఞాత్వేతి॥తత్ర శ్రీకృష్ణ ప్రాప్త్యాఅధీకరత్ కారయామాస॥౧౮॥యథేతి॥ యథారాజ్ఞితవస్వయంవరేపార్థస్యఈప్సయాఆప్తుమిచ్ఛయాకృతః-మత్స్యంకారితవాన్-పాతాంతరే- పార్థస్యఇషుణాఅప్రాప్యతః - తద్రీమమపిఅర్జునపవఏకింనావిధ్యత్ తత్రాహ అయంత్వితి-సమతోస్వైబహిరేవాచ్ఛన్నః నాంగః అతఃస్తంభసంలగ్నయా

నస్తరసానిగృహ్య క్రీడన్ బబంధహయాద్యాశిశవో జితో కాన్॥౧౩॥ యఇత్థంవీర్యశుల్కాంమాందాసీభిశ్చతురంగిణీ।పథినిర్జిత్య రాజన్యాన్నిన్యే తద్దాస్యమస్తు మే॥౧౪॥మిత్రవిందా॥ పితా మేమానయన్నేయో యస్స్వయమాహూయదత్తవాన్।కృష్ణే కృష్ణాయతచ్చిత్తామాత్మోహార్యాసఖిజనైః॥౧౫॥ అస్యమేపాదసంస్పర్శోభవేజ్జన్మనిజన్మని।కర్మభిర్భ్రామ్యమాణాయా యేనతచ్ఛ్రేయఆత్మనః॥౧౬॥లక్ష్మణా॥మమాపి రాజ్ఞ్యచ్యుతజన్మకర్మ చ శ్రుత్వా ముహుర్నారదగీతమాసీత్। చిత్తంముకుందేకిలపద్మహస్తయా వృతస్సుసంమృశ్యవిహాయలోకపాన్॥౧౭॥జ్ఞాత్వామమమతంసాధ్వి పితా దుహితృవత్సలః। బృహత్సేన ఇతి ఖ్యాతస్తత్రోపాయమచీకరత్॥౧౮॥యథాస్వయంవరే రాజ్ఞి మత్స్యః పార్థేప్సయా కృతః। అయంతు బహిరాచ్ఛన్నో దృశ్యతేసజలేపరమ్॥౧౯॥ శ్రుత్వైతత్సర్వతోభూపా ఆయయుర్మత్పితుఃపురమ్।సర్వాస్త్రశస్త్రతత్త్వజ్ఞాస్సోపాధ్యాయాస్సహస్రశః॥౨౦॥పిత్రా సంపూజితాస్సర్వే యథావీర్యంయథావయః।ఆదదుస్సశరంచాపం వేద్ధుం పరిషదిమద్ధియః॥౨౧॥ఆదాయవ్యసృజన్కేచిత్సజ్యంకర్తుమనీశ్వరాః।ఆకోటిజ్యాంసమాకృష్య పేతురేకేమునాహతాః॥౨౨॥సజ్యంకృత్వాపరేవీరా మాగధాంబష్ఠచేదిపాః। భీమోదుర్యోధనఃకర్ణో నావిదంస్తదవస్థితిమ్॥౨౩॥ మత్స్యాభాసంజలేవీక్ష్యజ్ఞాత్వా చ తదవస్థితిమ్। పార్థోయత్తోఽసృజద్బాణం నాచ్ఛినత్పస్పృశేపరమ్॥౨౪॥రాజన్యేషునివృత్తేషుభగ్నమానేషుమానిషు।భగవాన్ధనురాదాయ సజ్యంకృత్వాథలీలయా॥౨౫॥తస్మిన్సంధాయవిశిఖంమత్స్యంవీక్ష్య సకృజ్జలే। ఛిత్త్వేషుణాపాతయత్తంసూర్యే చాభిజితిస్థితే॥౨౬॥దివిదుందుభయో నేదుర్జయశబ్దయుతాభువి। దేవాశ్చకుసుమాసారం ముముచుర్హర్షవిహ్వలాః॥౨౭॥తద్రంగమావిశమహంకలనూపురాభ్యాం పద్భ్యాంప్రగృహ్య కనకోజ్జ్వలరత్నమాలామ్। నూత్నేనివీయపరిధాయచకౌశికాగ్ర్యే సవ్రీడహాసవదనా కబరీధృతస్రక్॥౨౮॥ఉన్నీయవక్త్రముడుకుంతలకుండలత్విడ్గండస్థలం శిశిరహాసకటాక్షమోక్షైః। రాజ్ఞో నిరీక్ష్య

ఊర్ధ్వన్ దృష్ట్వాదృశ్యతేఅయంతునతథా- కింతు స్తంభమూలేనిహితకలశజలేకేవలందృశ్యతేఅతోదృష్టేరధస్తాదుపరిచలత్వమితి-అతః శ్రీకృష్ణవ్యతిరేకేణకస్యాపిభేద్యఇతిభావః ॥౧౯॥ ౨౦॥పిత్రేతి॥మత్స్యం వేద్ధుం-పరిషదిసంసది - మద్ధియఃమయ్యేవధీర్యేషాంతఇతి-అన్యచిత్తాః వేద్ధుంనశక్తాఇతిభావః ॥౨౧॥తదేవాహ॥ఆదాయేతిఅముఁనాచాపేన ॥౨౨॥ సజ్యమితి॥నావిదన్ తదవస్థితిమితి-మాగధాదీనాం క్రియాశక్తిరేవ - నతులక్ష్యాభిజ్ఞతేతిభావః॥౨౩॥మత్స్యేతి॥ యత్తోయత్నవాన్ - అసృజత్ ముమోచ-సబాణోమత్స్యంనాచ్ఛినత్ -పరం కేవలంపస్పర్శ-జ్ఞానవానప్యర్జునో బలేనాప్యూనఇత్యర్థః ॥౨౪॥౨౫॥ తస్మిన్నితి॥అభిజితిసర్వార్థసాధకేముహూర్తే॥౨౬॥౨౭॥ భగవత్ప్రాప్తిహర్షనిర్భరేణాత్మానమేవానువర్ణయంత్యాహద్వాభ్యాం॥తదితి॥ తత్తదా - అహంకలౌకలస్వనౌనూపురౌయయోస్తాభ్యాం పద్భ్యాం-రంగంప్రావిశం-కనకేనఉజ్జ్వలాంరత్నమాలాంనివీయప్రావృత్య - పరిధాయచనీవీబంధనేన-కౌశికాగ్ర్యే ఉత్తమకౌశేయవస్త్రే-సవ్రీడోహాసోయస్మిన్ తద్వదనంయస్యాస్సా -కబర్యాంధృతాఃస్రజోయయాసా॥౨౮॥ ఉన్నీయేతి॥ఉరవఃకుంతలాఃయస్మిన్ - కుండలయోస్త్విషోయయోస్తేగండస్థలేయస్మిన్ - తదేవతచ్చ-శిశిరఃసంతాపహ

రోమహర్షోద్యమేషు తైః - కటాక్షమోక్షైః అపాంగవీక్షణవిలాసైః - అనురక్తం హృదయం యస్యాస్సా అహం ॥౨౯॥ ౩౦ ॥ ఏవమితి ॥ హే యాజ్ఞసేని ద్రౌపది - ఈశే శ్రీకృష్ణే - మయా వృతే సతి - స్పర్ధంతః స్పర్ధమానాః - నన్వేవం పరమైశ్వర్యం స్పృష్టవతాం కుతస్స్పర్ధావసరస్తత్రాహ - హృచ్ఛయాతురా ఇతి - హృచ్ఛయేన కామేన ఆతురాః పరవశాః కామవిజృంభితాః స్పర్ధంత ఇతి భావః ॥౩౧॥ మామితి ॥ హయరత్నానాం చతుష్టయం యస్మిన్ తం రథం - చతుర్భుజః ద్వాభ్యాం భుజాభ్యాం మామాలింగ్య ద్వాభ్యాం ధనుర్బాణౌ గృహీత్వా చతుర్భుజస్తస్థావితి ॥౩౨॥ దారుక ఇతి ॥ మృగాణాం మధ్యే మృగరాడివ యథా హరిర్జగామేతి - శేషోఽజ్ఞాతవ్యః - దారుకస్సైవ వా మృగరాజోపమా ॥౩౩॥ తత ఇతి ॥ అన్వసజ్జంత అనువృత్తవంతస్తత్ర బభూవుః - నిషేద్ధుం ప్రతిబంధం కర్తుం కేచన పురతో గత్వా పథి సంయుక్తా బభూవురిత్యర్థః - ఉద్ధృతేష్వాసాః ఊర్ధ్వీకృతచాపాః - గ్రామసింహాః శ్వానః హరిం సింహం యథేతి ॥౩౪॥ ౩౫ ॥ తత ఇతి ॥ రవిం ఛాదయంతీతి రవిచ్ఛదాః ధ్వజేషు పటా యస్యాం - విచిత్రాణి తోరణాని యస్యాం - సైవ సా చ తాం - కుశస్థలీం ద్వారకాపురీం - యదుపతిః సమావిశత్ స్వకేతనం మండలం - అస్తాచలం వా ॥౩౬॥ పితేతి ॥ మహార్హవాసః ప్రభృతిభిః - సుహృదాదీన్ పూజయామాస ॥౩౭॥ దాసీభిరితి ॥ దాస్యాదిభిస్సహ ఆయుధాని పూర్ణాయాపి దదౌ ॥౩౮॥ ఆత్మారామస్యేతి ॥ ఇమాః కిల వయం సర్వసంగనివృత్త్యా తపసా స్వధర్మే

పరిసశ్మనమైస్స్మరశరం సేనురక్తహృదయా నిదధే స్మ మాలాం ॥౨౯॥ తావన్మృదంగపటహాశ్శంఖభేర్యానకాదయః । నినేదుర్నటనర్తక్యో ననృతుర్గాయకా జగుః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వృతే భగవతి మయేశే నృపయూథపాః । న సేహిరే యాజ్ఞసేని స్పర్ధంతో హృచ్ఛయాతురాః ॥ ౩౧ ॥ మాం తావద్రథమారోప్య హయరత్నచతుష్టయమ్ । శార్ఙ్గముద్యమ్య సన్నద్ధస్తస్థావాజౌ చతుర్భుజః ॥౩౨॥ దారుకశ్చోదయామాస కాంచనోపస్కరం రథమ్ । మిషతాం భూభుజాం రాజ్ఞి మృగాణాం మృగరాడివ ॥౩౩॥ తేఽన్వసజ్జంత రాజన్యా నిషేద్ధుం పథి కేచన । సంయత్తా ఉద్ధృతేష్వాసా గ్రామసింహా యథా హరిం ॥౩౪॥ తే శార్ఙ్గచ్యుతబాణౌఘైః కృత్తబాహ్వంఘ్రికంధరాః । నిపేతుః ప్రధనే కేచిదేకే సంత్యజ్య దుద్రువుః ॥౩౫॥ తతః పురీం యదుపతిరత్యలంకృతాం రవిచ్ఛదధ్వజపటచిత్రతోరణామ్ । కుశస్థలీం దివి భువి చాభిసంస్తుతాం సమావిశత్తరణిరివ స్వకేతనమ్ ॥౩౬॥ పితా మే పూజయామాస సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్ । మహార్హవాసోఽలంకారైః శయ్యాసనపరిచ్ఛదైః ॥౩౭॥ దాసీభిస్సర్వసంపద్భిర్భటేభరథవాజిభిః । ఆయుధాని మహార్హాణి దదౌ పూర్ణస్య భక్తితః ॥౩౮॥ ఆత్మారామస్య తస్యేమా వయం వై గృహదాసికాః । సర్వసంగనివృత్త్యాద్ధా తపసా చ బభూవిమ ॥౩౯॥ షోడశసహస్రమహిష్యః ॥ భౌమం నిహత్య సగణం యుధి తేన రుద్ధా జ్ఞాత్వాథ నః క్షితిజయే జితరాజకన్యాః । నిర్ముచ్య సంసృతివిమోక్షమనుస్మరంతీః పాదాంబుజం పరిణినాయ య ఆప్తకామః ॥ ౪౦ ॥ న వయం సాధ్వి సామ్రాజ్యం స్వారాజ్యం భౌజ్యమప్యుత । వైరాజ్యం పారమేష్ఠ్యం వా ఆనంత్యం వా హరేః పదం ॥౪౧॥ కామయామహ ఏతస్య శ్రీమత్పాదరజశ్శ్రియః । కుచకుంకుమగంధాఢ్యం మూర్ధ్నా వోఢుం గదాభృతః ॥౪౨॥ వ్రజస్త్రియో యద్వాంఛంతి పుళింద్యస్తృణవీరుధః । గావశ్చారయతో గోపాః పాదస్పర్శం మహాత్మనః ॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్ర్యశీతితమోఽధ్యాయః ********

ణ చ - అద్ధా సాక్షాత్ - తస్య గృహదాసికాః బభూవిమ ॥౩౯॥ భౌమమితి ॥ క్షితిజయే దిగ్విజయే జితానాం రాజ్ఞాం కన్యాః నః అస్మాన్ - తేన రుద్ధాః జ్ఞాత్వా తతో నిర్ముచ్య సంసృతేర్విమోక్షో యస్మాత్తత్ - పదాంబుజం అనుస్మరంతీః నః పరిణినాయ ఉవాహ - ఆప్తకామోఽపి యః ॥౪౦॥ నేతి ॥ సామ్రాజ్యాదిన కామయామహే - కింతు - తస్య శ్రీమత్పాదరజో మూర్ధ్నా వోఢుం కామయామహ ఇతి - నను తస్య గృహిణ్యో యూయం సర్వసంపద్భాజః కిమేవం కామ్యతే అత ఆహుః - హే సాధ్వి సామ్రాజ్యం సార్వభౌమం పదం - స్వారాజ్యం ఐంద్రం పదం - భౌజ్యం తదుభయభోగభాక్త్వం - వివిధం రాజత ఇతి విరాట్ - తస్య భావో వైరాజ్యం అణిమాదిసిద్ధిభాక్త్వమిత్యర్థః - పారమేష్ఠ్యం బ్రహ్మపదం - ఆనంత్యం మోక్షం - హరేః పదం తత్సాలోక్యాది - నను - కామయామహ ఇతి - యద్వా - బహ్వృచబ్రాహ్మణోక్తక్రమేణ ప్రాగాదిచతుష్టయాధిపత్యాని సామ్రాజ్యభౌజ్యస్వారాజ్యవైరాజ్యాని వ్యాఖ్యేయాని ॥౪౧॥ కామయామహ ఇతి ॥ కిం తత్పాదరజ ఏవ కామ్యతే తత్ర ఆహుః - శ్రియః కుచకుంకుమగంధాఢ్యమితి - బ్రహ్మాదిసేవ్యయా శ్రియాపి సేవితత్వాదితి భావః ॥౪౨॥ నను తర్హి అతిదుర్లభత్వాత్ కిం తద్వాంఛయా అత ఆహుః ॥ వ్రజస్త్రియ ఇతి ॥ యత్ యథా - గావః గాః - మహాత్మనోఽపి గాశ్చారయతః - పాద

స్పర్శంచగోపాః యథా వాంఛంతి-తద్వత్ తత్పరాణాం సులభమితిభావః॥ ౪౩॥*********************త***

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్ర్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ చతుశ్శీరధికేశీతితమే మునిసమాగమే। వసుదేవముఖోత్సాహబంధుప్రస్థాపనాదికమ్॥ శ్రుత్వేతి॥ సుబలపుత్రీగాంధారీ మాధవీ సుభద్రా క్షితిపానాం రాజ్ఞాంపత్న్యః స్వగోప్యః కృష్ణభక్తాః గోపికాః విసిస్మ్యుః విస్మయంజగ్ముః॥ ౧॥ ౬॥ తానితి॥ ఆనన్నః ఆగ్నితవంతః॥ ౭॥ ఉవాచేతి॥ ధర్మగోప్త్రీ తనుర్యస్య సః ధర్మగుప్తనుః-యతా నియతా వాగ్యస్య తస్య సదసః॥ [illegible]॥ జన్మభృతః సఫలజన్మానః-తత్ఫలంజన్మఫలం-కింతత్ యద్యోగేశ్వరదర్శనం॥ ౯॥ కించయుష్మాకం దర్శనమేవ నాపద్దేవానామపి దుష్ప్రాపం అస్మాకం తు స్పర్శనాదికమపి కథం సంఘటితమితి విస్మయో నాహమితి॥ స్వల్పతపసామితి స్నానాదిమాత్రేణ పోబుద్ధిర్యేషాం తేషాం-తథా అర్చాయాం ప్రతిమాయాం దేవ ఇతి చక్షుర్దృష్టిర్యేషాం తేషాం-యోగేశ్వరదర్శనస్పర్శనాదికం ఇదం కిం సంభావితం నసంభావితమిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఏతత్ప్రపంచయతి త్రిభిః॥ నేతి॥ ౧౧॥ నేతి॥ వా[illegible]నసోరప్యపాసనావిషయత్వం, శ్రుతి॥ యోవాచం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే యోమనో బ్రహ్మేత్యుపాస్త ఇతి శ్రుతేః అఘంత

శ్రీశుకః॥ శ్రుత్వా పృథా సుబలపుత్ర్యథ యాజ్ఞసేనీ మాధవ్యథ క్షితిపపత్న్య ఉత స్వగోప్యః। కృష్ణేఽఖిలాత్మని హరౌ ప్రణయానుబంధం సర్వా విసిస్మ్యురలమశ్రుకలాకులాక్ష్యః॥ ౧॥ ఇతి సంభాషమాణాసు స్త్రీభి స్త్రీషు నృభిర్నృషు। ఆయయుర్మునయస్తత్ర కృష్ణరామదిదృక్షయా॥ ౨॥ ద్వైపాయనో నారదశ్చ చ్యవనో దేవలోఽసితః। విశ్వామిత్రః శతానందో భరద్వాజోఽథ గౌతమః॥ ౩॥ రామస్సశిష్యో భగవాన్ వసిష్ఠో గాలవో భృగుః। పులస్త్యః కశ్యపోఽత్రిశ్చ మార్కండేయో బృహస్పతిః॥ ౪॥ ద్వితస్త్రితశ్చైకతశ్చ బ్రహ్మపుత్రాస్తథాంగిరాః। అగస్త్యో యాజ్ఞవల్క్యశ్చ వామదేవాదయోఽపరే॥ ౫॥ తాన్ దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రాగాసీనా నృపాదయః। పాండవాః కృష్ణరామౌ చ ప్రణేముర్విశ్వవందితాన్॥ ౬॥ తానానర్చుర్యథా సర్వే సహరామోఽచ్యుతోఽర్చయత్। స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్యమాల్యధూపానులేపనైః॥ ౭॥ ఉవాచ సుఖమాసీనాన్ భగవాన్ ధర్మగుప్తనుః। సదసస్తస్య మహతో యతవాచోఽనుశృణ్వతః॥ ౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అహో వయం జన్మభృతో లబ్ధం కార్త్స్న్యేన తత్ఫలం। దేవానామపి దుష్ప్రాపం యద్యోగేశ్వరదర్శనమ్॥ ౯॥ కిం స్వల్పతపసాం నౄణామర్చాయాం దేవచక్షుషామ్। దర్శనస్పర్శనప్రశ్నప్రహ్వపాదార్చనాదికమ్॥ ౧౦॥ నహ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ ౧౧॥ నాగ్నిర్న సూర్యో న చ చంద్రతారకా న భూర్జలం ఖం శ్వసనోఽథ వాఙ్మనః। ఉపాసితా భేదకృతో హరంత్యఘం విపశ్చితో ఘ్నంతి ముహూర్తసేవయా॥ ౧౨॥ యస్యాత్మబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే స్వధీః కలత్రాదిషు భౌమ ఇజ్యధీః। యత్తీర్థబుద్ధిః సలిలే న కర్హిచిజ్జనేష్వభిజ్ఞేషు స ఏవ గోఖరః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ నిశమ్యేత్థం భగవతః కృష్ణస్యాకుంఠమేధసః। వచో దురన్వయం విప్రాస్తూష్ణీమాసన్ భ్రమద్ధియః॥ ౧౪॥ చిరం విమృశ్య మునయ ఈశ్వరస్యేశితవ్యతామ్। జనసంగ్రహ ఇత్యూచుస్స్మయంతస్తం జగద్గురుం॥ ౧౫॥ మునయః॥ యన్మాయయా తత్త్వవిదుత్తమా వయం విమోహితా విశ్వసృజామధీశ్వరాః। యదీశిత

స్మాలం అజ్ఞానంచాగ్న్యాదయో నహరంతి-అత్ర హేతుః-భేదకృతః భేదకర్తారః-యద్వా-భేదబుద్ధింకుర్వతః పుంసః విపశ్చితో నిరస్తభేదాః-తేతుముహూర్తమాత్రసేవయైవాఘంఘ్నంతీతి॥ ౧౨॥ అతస్సాన్మానాపహాయాన్యత్రాత్మాదిబుద్ధ్యాసజ్జమానోఽతీవమందఇత్యాహ॥ యస్యేతి॥ ఆత్మబుద్ధిరహమితిబుద్ధిః - త్రయోధాతవో వాతపిత్తశ్లేష్మాణః ప్రకృతయోయస్యతస్మిన్-కుణపేశరీరే-స్వధీః స్వీయాఇతిబుద్ధిః భౌమేభూమివికారే దేవప్రతిమాదౌ ఇజ్యధీః దేవతాబుద్ధిః- యత్ యస్యతీర్థబుద్ధిః తీర్థమితిబుద్ధిః-అభిజ్ఞేషుతత్త్వవిత్సుయస్యతాః బుద్ధయోనసంతి-సఏవగోష్వపిఖరః దారుణః అత్యంతావివేకీ-యద్వాగవాంతృణాదిభారవాహఃఖరో గర్దభ ఇతి॥ ౧౩॥ నిశమ్యేతి॥ దురన్వయంఅననుకూలం భ్రమంతీ అనవస్థితాధీర్బుద్ధిర్యేషాంతే॥ ౧౪॥ చిరమితి॥ ఈశితవ్యతాం అనీశ్వరతాం-కర్మాధికారితాం- జనసంగ్రహమాత్రమేతదిత్యూచుః-స్మయంతః స్మయమానాః హసంతః॥ ౧౫॥ దురన్వయంపవృత్తాంతఆనుకూల్యేన వ్యాచష్టే॥ యన్మాయయేతి॥ తత్త్వవిత్సుఉత్తమాఅపివయం-కాసా మాయాయయా మోహితా ఇతి తామాహ॥ యదితి-యత్ యస్మాత్ -ఈహయా నరచేష్టితేన-గూఢస్సన్-ఈశితవ్యాయతి అనీశ్వరవదాచరతి భవాన్-నత్వహమీశ్వర ఇత్యేవం చ వేయంత త్రాహుః - అ

అహో ఇతి-భగవతస్తవ విచేష్టితం విచిత్రం అవితర్క్యమేవ॥౧౬॥ భగవత్త్వమేవాహుః॥ అనీహ ఇతి॥ అనీహః అక్రియ ఏ
వ-ఆత్మనా స్వరూపమాత్రేణ బహుధేత్యత్ర దృష్టాంతః-యథా భౌమైరితి॥ భౌమైర్ఘటాదివికారైరుపలక్షితా॥ శ్రు॥
వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి శ్రుతేః-నను కథమహం జగత్సృష్ట్యాదికర్తా దేవకీవసుదేవపు
త్రత్వాదిత్యత్రాహుః॥ అహో ఇతి॥ విభూమ్నః పరిపూర్ణస్య తవ ఇదం జన్మాదిచరితం విడంబనమనుకరణమాత్రం న తు త
త్త్వమితి॥౧౭॥ జనసంగ్రహమాహుస్త్రిభిః అథేతి॥ సత్త్వం శుద్ధసత్త్వాత్మకం రూపం బిభర్షి-స్వలీలయా స్వాచారేణ-వేద
పథం చ బిభర్షి॥౧౮॥ అత ఏవ బ్రాహ్మణేషు బహుమానమపి కరోషీతి సహేతుకమాహుః॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మ వేదాఖ్యం-
శుక్లం శుద్ధం తే హృదయం అంతరంగరూపం-కుత ఇత్యత ఆహుః-యత్రేతి-యత్ర బ్రహ్మణి వ్యక్తం కార్యం- అవ్యక్తం కా
రణం-తతః పరం-సత్ సన్మాత్రం బ్రహ్మ చ-తప ఆదిభిరుపలబ్ధం తత్ బ్రహ్మ॥౧౯॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ వేదహృదయత్వా
త్స్వేదప్రవర్తకం బ్రాహ్మణకులం-శాస్త్రయోనేర్వేదప్రమాణకస్య తవ సద్ధామ శ్రేష్ఠముపలబ్ధిస్థానం - సభాజయసి
సంపూజయసి-తత్తస్మాదేవ కారణాత్-త్వం బ్రహ్మణ్యానామగ్రణీర్ముఖ్యః తత్ప్రవర్తకస్సన్ కర్మాచరసీత్యర్థః॥
౨౦॥ తస్మాదీశ్వరస్య తవ వేదం జనసంగ్రహమాత్రం-వయం తు తవ సంగత్యా కృతార్థా ఇత్యాహుస్త్రిభిః॥ అద్యేతి॥ సతాం
గత్యా త్వయా సంగమ్య సంగం ప్రాప్య-యత్ యస్మాత్ త్వం నిశ్శ్రేయసాం పరః అవధిః॥౨౧॥౨౨॥ నేతి॥ ఏకస్మిన్నపస్థా

వ్యాయతిగూఢరహాయా అహో విచిత్రం భగవద్విచేష్టితమ్॥ ౧౬॥ అనీహ ఏతద్బహుధైక ఆత్మనా సృ
జత్యవత్యత్తి న బధ్యతే। భౌమైర్హి భూమిర్బహునామరూపిణీ అహో విభూమ్నశ్చరితం విడంబ
నమ్॥౧౭॥ అథాపి కాలే స్వజనాభిగుప్తయే బిభర్షి సత్త్వం ఖలనిగ్రహాయ చ। స్వలీలయా వేదపథం సనాత
నం వర్ణాశ్రమాత్మా పురుషః పరో భవాన్॥౧౮॥ బ్రహ్మ తే హృదయం శుక్లం తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః।
యత్రోపలబ్ధం సద్వ్యక్తమవ్యక్తం చ తతః పరమ్॥౧౯॥ తస్మాద్బ్రహ్మకులం బ్రహ్మన్ శాస్త్రయోనేస్త్
వమాత్మనః। సభాజయసి సద్ధామ తద్బ్రహ్మణ్యాగ్రణీర్భవాన్॥ ౨౦॥ అద్య నో జన్మసాఫల్యం విద్యాయా
స్తపసో దృశః। త్వయా సంగమ్య సద్గత్యా యత్త్వం నిశ్శ్రేయసాం పరః॥ ౨౧॥ నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణా
యాకుంఠమేధసే। స్వయోగమాయయాచ్ఛన్నమహిమ్నే పరమాత్మనే॥౨౨॥ నాయం విదంత్యమీ భూపా
ఏకారామాశ్చ వృష్ణయః। మాయాజవనికాచ్ఛన్నమాత్మానం కాలమీశ్వరమ్॥౨౩॥ యథా శయానః పురు
ష ఆత్మానం గుణతత్త్వదృక్। నామమాత్రేంద్రియాభాతం న వేద రహితం పరమ్॥౨౪॥ ఏవం త్వా యం జనో
బ్రహ్మన్ నామమాత్రేంద్రియేహయా। మాయయా విభ్రమచ్చిత్తో న వేద స్మృత్యుపప్లవాత్॥౨౫॥ త
స్యాద్య తే దదృశిమాంఘ్రిమఘౌఘమర్షతీర్థాస్పదం హృది కృతం సువిపక్వయోగైః। ఉత్సిక్తభక్త్యుప
హతాశయజీవకోశా ఆపుర్భవద్గతిమథోనుగృహాణ భక్తాన్॥౨౬॥ ఇత్యనుజ్ఞాప్య దాశార్హం ధృతరా
ష్ట్రం యుధిష్ఠిరం। రాజర్షే స్వాశ్రమాన్ గంతుం మునయో దధిరే మనః॥౨౭॥ తద్వీక్ష్య తానుపవ్రజ్య వసు
దేవో మహాయశాః। ప్రణమ్య చోపసంగృహ్య బభాషేదం సుయంత్రితః॥౨౮॥ వసుదేవః॥ నమో వస్సర్వ
దేవేభ్య ఋషయశ్శ్రోతుమర్హథ। కర్మణా కర్మనిర్హారో యథా స్యాన్నస్తదుచ్యతాం॥౨౯॥ నారదః॥ నాతి

ఏకఆరామోయేషాం తే తేపి-కాలం సృష్ట్యాదికారణం-ఈశ్వరం నియంతారం॥౨౩॥ ఏతత్సదృష్టాంతమాహుః॥ యథేతి॥ శ
యానః స్వప్నాన్ పశ్యన్-గుణతత్త్వదృక్ స్వప్నవిషయేషు తత్త్వదృష్టిః- నామమాత్రమింద్రియేణ మనసా ఆభాతం
సింహవ్యాఘ్రాదిరూపమాత్మానం వేద తద్రహితం పరం దేవదత్తాదిరూపమాత్మానం న వేద యథా ॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం
త్వా త్వాం నామమాత్రేషు స్వప్నాదితుల్యవిషయేషు ఇంద్రియైర్యా ఈహా ప్రవృత్తిః-సైవ మాయా తయా-విభ్రమచ్చి
త్తో న వేద-స్మృతేః వివేకస్య ఉపప్లవాత్ నాశాత్ ॥౨౫॥ తస్యేతి॥ అఘౌఘస్య మర్షణం వినాశకం యత్ గంగాఖ్యం తీర్థం
తస్యాస్పదం ఆశ్రయం- తే అంఘ్రిం సువిపక్వయోగైరపి హృది హృదయే కృతం, కేవలం న తు దృష్టం తస్య తే అంఘ్రిం దదృశి
మ దృష్టవంతో వయం-బహుభిః పుణ్యైః-అతోస్మాన్ భక్తాననుగృహాణ భక్తాన్ కృత్వా అనుగ్రహం కుర్విత్యర్థః- నను కిం భ
క్త్యా యథాపూర్వం తప ఏవ తప్యతామితి నేత్యాహుః-ఉత్సిక్తా ఉద్రిక్తా యా భక్తిః తయా అపహృతః ఆశయలక్షణో జీవ
కోశో యేషాం-త ఏవ పూర్వే భగవద్గతిమాపుః నాన్య ఇతి॥౨౬॥౨౭॥ తదితి॥ ఉపసంగృహ్య చరణౌ పాణిభ్యాం ధృత్వా- బభా
షే ఇదమితి సంధిరార్షః॥౨౮॥ నమ ఇతి॥ సర్వే దేవా యేషు తేభ్యః॥ శ్రు॥ యావతీర్వై దేవతాస్తాస్సర్వా వేదవిది బ్రాహ్మణే

వసంతీతి॥శ్రుతేః-యేనకర్మణాయథాకృతేనవాకర్మణాంనిర్హారోనిఃశేషోభవతితదుచ్యతాం ॥౨౯॥ శ్రీకృష్ణంహిత్వాఅస్మాన్పృచ్ఛతీతివిస్మితాన్ప్రత్యాహనారదః॥నేతి॥బుభుత్సయాబోద్ధుమిచ్ఛయా॥౩౦॥సన్నికర్ష ఇతి॥ తత్రత్యోగంగాతీరవాసీ॥౩౧॥శ్రీకృష్ణేఅర్భకత్వమాశంకమానాన్ప్రత్యవిద్యావిజృంభితఇత్యాహద్వాభ్యాం॥యస్యేతి అనుభూతిఃజ్ఞానం-కుతశ్చిదపిననరిష్యతిననశ్యతి- తదేవాహ- కాలేనకర్మఫలవత్ అస్యవిశ్వస్యలయోత్పత్త్యాదినాపిస్వతఏవవిద్యుదాదివత్ అన్యస్మాచ్చముద్గరాదివద్ఘటః-గుణతోరూపాద్యంతరోత్పత్త్యేవపూర్వరూపాదినాశేదేహాదిః॥౩౨॥ తమితి॥ తంపునఃకుతశ్చిదపిఅవ్యాహతానుభవం-అతఏవఈశ్వరం-కించ-అద్వితీయంశ్రీకృష్ణం-అజ్ఞఃప్రాకృతః ఉపగూఢమాచ్ఛన్నంమనుష్యంమన్యేత-కైః క్లేశకర్మాదిభిః-తత్ర క్లేశారాగాదయశ్చ-తత్పూర్వకాణికర్మాణిచ-తత్పరిపాకేసుఖదుఃఖచ-సత్త్వాదిగుణానాంపునఃపునఃప్రవాహాశ్చ-తైః-ప్రాణాదిభిశ్చస్వవిభవైఃస్వశక్తికార్యైః॥అత్రదృష్టాంతః- మేఘహిమోపరాగైఃఅభ్రతుషారరాహుభిఃస్వవిభవైఃసూర్యమివేతి॥౩౩॥౩౪॥౩౫॥చిత్తస్యేతి॥చిత్తస్యఉపశమఃఉపశమహేతుః-యోగోమోక్షోపాయశ్చ-శనైఃశనైరాత్మప్రమోదమావహతీతితథా సుగమఃప్రవృత్తిత్రయత్వాత్ ధర్మశ్చేత్యావశ్యకః - అన్యథాపిహితాకరణేనమాలిన్యప్రసంగాత్ ॥౩౬॥నను॥శ్రుతి॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశురి

చిత్రమిదంవిప్రావసుదేవోబుభుత్సయా।కృష్ణంమత్వార్భకంయన్నఃపృచ్ఛతిశ్రేయఆత్మనః॥౩౦॥సన్నికర్షోఽత్రమర్త్యానామనాదరణకారణం।గాంగంహిత్వాయథాన్యాంభస్తత్రత్యోయాతిశుద్ధయే॥౩౧॥యస్యానుభూతిఃకాలేనలయోత్పత్త్యాదినాస్యవై।స్వతోఽన్యస్మాచ్చగుణతోనకుతశ్చనరిష్యతి॥౩౨॥తంక్లేశకర్మపరిపాకగుణప్రవాహైరవ్యాహతానుభవమీశ్వరమద్వితీయం।ప్రాణాదిభిస్స్వవిభవైరుపగూఢమన్యోమన్యేతసూర్యమివమేఘహిమోపరాగైః॥౩౩॥శ్రీశుకః॥అథోచుర్మునయోరాజన్నాభాష్యానకదుందుభిం।సర్వేషాంశృణ్వతాంరాజ్ఞాంతథైవాచ్యుతరామయోః॥కర్మణాకర్మనిర్హారఏషసాధునిరూపితః।యచ్ఛ్రద్ధయాయజేద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః॥౩౫॥చిత్తస్యోపశమోఽయంవైకవిభిశ్శాస్త్రచక్షుషా।దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మముదావహః॥౩౬॥అయంస్వస్త్యయనఃపంథాద్విజాతేర్గృహమేధినః।యచ్ఛ్రద్ధయాప్తవిత్తేనశుక్లేనేజ్యేతపూరుషః॥౩౭॥విత్తైషణాంయజ్ఞదానైర్గృహైర్దారసుతైషణాం।ఆత్మలోకైషణాందేవకాలేనవిసృజేద్బుధః॥౩౮॥గ్రామేత్యక్తైషణాస్సర్వేయయుర్ధీరాస్తపోవనం॥౩౯॥ఋణైస్త్రిభిర్ద్విజోజాతోదేవర్షిపితృణాంప్రభో।యజ్ఞాధ్యయనపుత్రైస్తాన్యనిస్తీర్యత్యజన్పతేత్॥౪౦॥త్వంత్వద్యముక్తోద్వాభ్యాంవైఋషిపిత్రోర్మహామతే।యజ్ఞైర్దేవర్ణమున్ముచ్యనిరృణోఽశరణోభవ॥౪౧॥వసుదేవభవాన్నూనంభక్త్యాపరమయాహరిం।జగతామీశ్వరంప్రార్చత్సయద్వాంపుత్రతాంగతః॥౪౨॥శ్రీశుకః॥ ఇతితద్వచనంశ్రుత్వావసుదేవోమహామనాః।తానృషీనృత్విజోవవ్రేమూర్ధ్నానమ్యప్రసాద్యచ॥౪౩॥ తథాపినకర్మణాకర్మనిర్హారఇత్యాత్యాగస్యైవవిహితత్వాత్ కథంకర్మమోక్షోపాయఇత్యాశంక్యఆదావేవ త్యాగస్యాశక్యత్వాదిత్యాశయేనాహుస్సార్ధచతుర్భిః॥అయమితి॥స్వస్త్యయనఃస్వస్తిక్షేమంఈయతేనేనేతితథా-శ్రద్ధయానిష్కామతయా- శుక్లేనశుద్ధేనఆప్తేనవిత్తేనపూరుషఃఈశ్వరఃఇజ్యేతేతియత్ ఏషఃపంథాః॥౩౭॥స్వస్త్యయనత్వమాహుః॥విత్తైషణామితి॥ విత్తఫలభూతైర్యజ్ఞైర్దానైశ్చవిత్తైషణాంవిత్తేచ్ఛాంవిసృజేత్ - గృహైఃగృహాదిత్తైర్భోగైర్దారసుతైషణాంవిసృజేత్ -తదనుభవేనైవతదౌత్సుక్యనివృత్తేః దేహేమృతేఆత్మనఃస్వర్గాదిలోకైషణాంచకాలేనతుయానుసంధానేనవిసృజేత్ - దేవహేవసుదేవ-యద్వా-దేవకాలేనదేవానామపిమృత్యునామృత్యుహేతుభూతేనేత్యర్థః ॥౩౮॥ అత్రాచారంప్రమాణయతి॥గ్రామఇతి॥౩౯॥కించ॥ఋణైరితి॥తథాచశ్రుతిః॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభిఋణవాజాయతేబ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యఃప్రజయాపితృభ్యఇత్యాది - తాన్యనిస్తీర్యతేషాంఋణాన్యనపాకృత్యతథాచమనుః॥శ్లో॥ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్యమనోమోక్షేనివేశయేత్ ।అనపాకృత్యమోక్షంతుసేవమానోవ్రజత్యధః॥౪౦॥త్వమితి॥నిరృణఃనిర్ముక్తఋణః-అశరణోభవగృహాత్ ప్రవ్రజ॥౪౧॥కించ-అపిశుద్ధచిత్తానాంఅయంక్రమఃత్వంతుకృతార్థఏవేత్యాహుః॥వసుదేవేతి॥ప్రార్చత్ అర్చితవాన్-యద్యస్మాత్ వాంయువయోః॥౪౨॥౪౩॥తదితి॥స్వాలిప్తాఃకుంకు

మాదిభిః-వస్త్రపాణయః గృహీతాహార్ణహస్తాః॥౪౬॥తమితి॥అక్తం నేత్రయోః అంజనేన- అభ్యక్తం సర్వాంగేషు నవనీతేన॥౪౭॥తాభిరితి॥తాభిః పత్నీభిస్సహితః॥ ...తః విరేజే॥౪౯॥౫౦॥తథేతి॥జీవేశౌ సర్వజీవానామీశ్వరౌ॥౫౧॥ఈజ ఇతి॥అనుయజ్ఞం ప్రతియజ్ఞం-ఆమ్నాతసర్వాంగాః ప్రాకృతాః జ్యోతిష్టోమదర్శపూర్ణమాసాదయః - తేభ్యోఽప్యదనావింగాదిభిరతిదేశప్రాప్తాంగాః వైకృతాః సౌర్యసత్రాదయః-తైస్సర్వైః ద్రవ్యం పురోడాశాదిః-జ్ఞానం మంత్రః-క్రియా కర్మ-తేషామీశ్వరం॥౫౨॥౫౩॥పత్నీసంయాజేతి॥సస్నుః స్నానం చక్రుః॥౫౪॥స్నాత్వేతి॥ఆశ్వభ్యః శ్వమోభివ్యాప్య-అన్నేనపూజయత్ అపూజయత్ ॥౫౫॥బంధూనితి॥బంధ్వాదీన్ చారణాంతాన్- పారిబర్హేణ ప్రీతిదానేనచ అభూ

త్రేణధార్మికం॥తస్మిన్నయాజయన్ మైత్రేణస్థై రుత్తమకల్పకైః॥ ౪౪॥ తద్దీక్షాయాం ప్రవృత్తాయాం వృష్ణయః పుష్కరస్రజః॥స్నాతాస్సువాససో రాజన్ రాజానస్సుస్వలంకృతాః॥౪౫॥తన్మహిష్యశ్చ ముదితా నిష్కకంఠ్యస్సువాససః॥దీక్షాశాలాముపాజగ్ముస్స్వాలిప్తా వస్త్రపాణయః॥౪౬॥నేదుర్మృదంగపటహశంఖభేర్యానకాదయః॥ ననృతుర్నటనర్తక్యస్తుష్టువుస్సూతమాగధాః॥ జగుస్సుకంఠ్యో గంధర్వ్యస్సంగీతం సహభర్తృకాః॥ ౪౭॥తమభ్యషించన్ విధివదక్తమభ్యక్తమృత్విజః। పత్నీభిరష్టాదశభిస్సోమరాజమివోడుభిః॥౪౮॥తాభిర్దుకూలవలయైర్హారనూపురకుండలైః॥స్వలంకృతాభిర్విబభౌ దీక్షితోఽజినసంవృతః॥౪౯॥తస్యర్త్విజో మహారాజ రత్నకౌశేయవాససః। ససదస్యా విరేజుస్తే యథా వృత్రహణోఽధ్వరే॥౫౦॥తథా రామశ్చ కృష్ణశ్చ స్వైస్స్వైర్బంధుభిరన్వితౌ। విరేజతుస్సుతైర్దారైర్జీవేశౌ స్వవిభూతిభిః॥౫౧॥ఈజేఽనుయజ్ఞం విధినా అగ్నిహోత్రాదిలక్షణైః। ప్రాకృతైర్వైకృతైర్యజ్ఞైర్ద్రవ్య

జ్ఞానక్రియేశ్వరం॥౫౨॥అథర్త్విగ్భ్యోఽదదాత్కాలే యథామ్నాతం సదక్షిణాః। స్వలంకృతేభ్యోఽలంకృత్య గోభూకన్యా మహాధనాః॥ ౫౩ ॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వా తే మహర్షయః।సస్నూ రామహ్రదే విప్రా యజమానపురస్సరాః॥౫౪॥స్నాతోఽలంకారవాసాంసి వందిభ్యోఽదాత్తథా స్త్రియః। తతస్స్వలంకృతో వర్ణానాశ్వభ్యోఽన్నేన పూజయత్॥ ౫౫ ॥ బంధూన్ సదారాన్ ససుతాన్ పారిబర్హేణ భూయసా।విదర్భకోసలకురూన్ కాశికేకయసృంజయాన్॥౫౬॥ సదస్యర్త్విక్సురగణాన్ నృభూతపితృచారణాన్ ।శ్రీనికేతమనుజ్ఞాప్య శంసంతః ప్రయయుః క్రతుం॥ ౫౭॥ ధృతరాష్ట్రోఽనుజః పార్థా భీష్మో ద్రోణః పృథా యమౌ।నారదో భగవాన్ వ్యాసస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాః॥౫౮॥బంధూన్ పరిష్వజ్య యదూన్ సౌహృదాక్లిన్నచేతసః।యయుర్విరహకృచ్ఛ్రేణ స్వదేశాంశ్చాపరే ప్రభో॥ ౫౯ ॥ నందస్తు సహ గోపాలైర్బృహత్యా పూజయార్చితః।కృష్ణరామోగ్రసేనాద్యైర్న్యవాత్సీద్బంధువత్సలః॥౬౦॥వసుదేవోఽంజసోత్తీర్య మనోరథమహార్ణవం।సుహృద్వృతః ప్రీతమనా నందమాహ కరే స్పృశన్॥ ౬౧॥ వసుదేవః॥ భ్రాతరీశకృతః పాశో నృణాం యస్స్నేహసంజ్ఞితః। తం దుస్త్యజమహం మన్యే శూరాణామపి యోగినాం ॥ ౬౨ ॥ అస్మాస్వప్రతికల్పేయం యత్కృతాజ్ఞేషు సత్తమైః।మైత్ర్యర్పితాఫలా చాపి న నివర్తేత కర్హిచిత్ ॥ ౬౩ ॥ ప్రాగకల్పాచ్చ కుశలం భ్రాతర్వో నాచరామ హి।అధునా శ్రీమదాంధాక్షా న పశ్యామః పురస్స్థితాన్॥౬౪॥మా రాజ్యశ్రీరభూత్పుంసశ్శ్రేయస్కామస్య మానద।స్వజనానుత బంధూన్వా న పశ్యతి యయాంధదృక్॥ ౬౫ ॥ ఏవం సౌహృదశైథిల్యచిత్త ఆనకదుందుభిః।రురోద తత్కృతాం మైత్రీం స్మరన్నశ్రువిలోచనః॥౬౬॥నందస్తు సఖ్యుః ప్రియకృత్ప్రేమ్ణా గోవిందరామయోః।అద్య శ్వ ఇతి మాసాం

జయత్॥౫౬॥సదస్యేతి॥తే చ సర్వే ప్రయయుః॥౫౭॥ప్రయాణే కేషాంచిద్విశేషమాహ ద్వాభ్యాం॥ధృతరాష్ట్ర ఇతి॥ అనుజో విదురః పార్థాః యుధిష్ఠిరభీమార్జునాః-యమౌ నకులసహదేవౌ॥౫౮॥బంధూనితి॥సౌహృదేన ఆక్లిన్నాని చేతాంసి యేషాం తే॥౫౯॥౬౦॥వసుదేవ ఇతి॥మనోరథో యజ్ఞవిషయః-తమేవ మహార్ణవం॥౬౧॥భ్రాతరితి॥శూరాణాం బలేన-యోగినాం జ్ఞానేనాపీత్యర్థః॥౬౨॥తత్తు కుత ఇత్యత ఆహ॥అస్మాస్వితి॥కృతాజ్ఞేషు కృతముపకారమజానత్సు-సత్తమైర్భవద్భిః-అప్రతికల్పా అనుపమా మైత్రీ యదర్పితా-అఫలాపి ప్రత్యుపకారశూన్యాపి - కర్హిచిత్ యద్యస్మాన్న నివర్తేత-తస్మాదీశకృతః పాశోఽయం భవతామపి గమ్యత ఇత్యర్థః॥౬౩॥అఫలత్వమేవాహ॥ప్రాగితి॥హే భ్రాతః అకల్పాః అసమర్థత్వాత్ వః కుశలం ప్రియం నహ్యాచరామ న కృతవంతో వయం-అధునా శ్రీమదేనాంధా అక్షీణి యేషాం తే॥ ౬౪॥ మేతి ॥ రాజ్యశ్రీః

మాభూత్ ఛాందసఃఅడాగమః॥౬౫ ॥ ౬౬॥నందఇతి॥అద్యశ్వ ఇతి॥ప్రాతర్నిర్గమేఅద్యైవాపరాహ్ణేగమ్యతామితిఅ
పరాహ్ణేనిర్గమేశ్వోగమ్యతామితి-పునఃపునరేవంమానితః॥౬౭॥౬౮॥వసుదేవేతి॥ యాపితఃసుహృతాసైన్యేనప్రస్థాపి
తః॥౬౯॥౭౨॥జనేభ్య ఇతి॥యదుదేవస్యవసుదేవస్య-మహోత్సవంయజ్ఞాదిలక్షణం-సుహృత్సందర్శనాదికం చేతి॥ ౭౩॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతురశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥పంచాశీతితమేరామకృష్ణౌసంప్రార్థితౌస్థితౌ।పిత్రే జ్ఞానమథోమాత్రే మృతాన్పుత్రానయచ్ఛతాం॥నందయిత్వా
క్షురుతౌ త్రియాత్రాయాంసుహృదేబహూన్ । తత్త్వజ్ఞానంతతఃపిత్రోరాదిశన్మృతసూనుభిః॥ ౧ ॥ మునీనామితి॥
ధామప్రభావః-తత్సూచకం-జాతవిస్రంభఃఉత్పన్నవిశ్వాసః-పరిభాష్యసంబోధ్య ॥ ౨॥ కృష్ణేతి॥ అస్యవిశ్వస్య-య
త్సాక్షాత్స్వరూపభూతంకారణం-ప్రధానపురుషౌనామపరౌతయోరపికారణత్వేనేశ్వరౌచ-సాక్షాద్వాంయువామి
తిజానే ॥౩॥నన్విదంవిశ్వమనేకైఃకారకైర్జాయమానం-కుతఃప్రధానపురుషాత్మకం-కుతస్తరాంయువయోస్తత్కారణ
త్వేనేశ్వరత్వం-తత్రాహ॥ యత్రేతి॥యత్రఅధికరణే-యేనకర్త్రాకరణేనచయతఃఅపాదానాత్ - యస్యసంబంధ
నషష్ఠ్యర్థస్యాకారకత్వేపినిమిత్తతోక్తా-యస్మైసంప్రదానాయ-యద్యదితిప్రయోజ్యప్రయోజకకర్తృకర్మకారకే
దర్శితే-నతుతయోర్నాస్తిభేదఃయథోక్తం॥శ్లో॥కరోతికిమమాణేననకశ్చిత్కర్మణావినా।భవత్యర్థస్యకర్తాచకరోతేః

స్త్రీన్యదుభిర్మానితోవసత్ ॥౬౬॥తతఃకామైఃపూర్యమాణస్సవ్రజస్సహబాంధవైః । పరార్ధ్యాభర
ణక్షౌమనానానర్ఘ్యపరిచ్ఛదైః॥౬౭॥వసుదేవోగ్రసేనాభ్యాంకృష్ణోద్ధవబలాదిభిః।దత్తమాదాయపా
రిబర్హంయదుభిర్యాపితోయయౌ॥౬౮॥నందోగోప్యశ్చగోపాశ్చగోవిందచరణాంబుజే।మనఃక్షిప్తం
పునర్హర్తుమనీశామధురాంయయుః॥౭౦॥పాండవాశ్చమహాత్మానఃపృథాచమునిసత్తమాః। అనుజ్ఞా
తాఃకేశవేనబాష్పగద్గదభాషిణః॥శక్రప్రస్థంయయుస్సర్వేస్వజనైఃపరివారితాః॥౭౧॥ బంధుషుప్రతి
యాతేషువృష్ణయఃకృష్ణదేవతాః।వీక్ష్యప్రావృషమాసన్నాంయయుర్ద్వారవతీంపురీం॥౭౨॥జనేభ్యః
కథయాంచక్రుర్యదుదేవమహోత్సవం।యదాసీత్తీర్థయాత్రాయాంసుహృత్సందర్శనాదికం॥౭౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతురశీతితమోధ్యాయః,

శ్రీశుకః ॥ అథైతదాత్మజౌప్రాప్తౌకృతపాదాభివందనౌ। వసుదేవోభినంద్యాహప్రీత్యాసంకర్షణా
చ్యుతౌ ॥ ౧ ॥ మునీనాంసవచశ్శ్రుత్వాపుత్రయోర్ధామసూచకం।తద్వీర్యైర్జాతవిస్రంభఃపరిభా
ష్యాభ్యభాషత॥ ౨॥ వసుదేవః॥కృష్ణకృష్ణమహాయోగిన్సంకర్షణసనాతన।జానేవామస్యయత్సాక్షా
త్ప్రధానపురుషౌపరౌ॥౩॥యత్రయేనయతోయస్యయస్మైయద్యద్యథాయదా।స్యాదిదంభగవాన్సా

క్షాత్ప్రధానపురుషేశ్వరః॥౪॥ఏవంనానావిధంవిశ్వమాత్మసృష్టమధోక్షజ। ఆత్మనానుప్రవిశ్యాత్మన్
ప్రాణోజీవోబిభర్ష్యజః॥౫॥ప్రాణాదీనాంవిశ్వసృజాంశక్తయోయాఃపరస్యతాః। పారతంత్ర్యా

కర్మజాయతే-తథా॥శ్లో॥కరోత్యర్థస్యయఃకర్తాభవితుస్సప్రయోజకః। భవితాతమపేక్ష్యాథప్రయోజ్యత్వంప్రపద్య
త ఇతిచ-సత్యం-తథాప్యవస్థాభేదేనభేదోవివక్షితః-దృశ్యతేచావస్థాభేదః-తండులానోదనంపచతి- మృదంఘటంకరోతీతి
తదేవంసప్తవిభక్త్యర్థాదర్శితాః - యథేతిచక్రియావిశేషణభూతానామన్యేషాంచ- అవ్యయానామర్థఃస్యాదితిక్రి
యాపదార్థోపలక్షణం-ఏవంసర్వప్రపంచమనూద్యతత్కారణభగవద్రూపతాంవిధత్తే- ఇదంసాక్షాదితి-ప్రధానంభో
గ్యం-పురుషఃభోక్తా-తయోరీశ్వరోభగవాంస్త్వమేవసాక్షాదితి-తయోరైక్యమభిప్రేత్యైకవచనం॥౪॥ కించ-ధారణ
పోషణకర్తాపిత్వమేవేత్యాహ॥ఏవమితి॥హేఆత్మన్-ప్రాణఃక్రియాశక్తిః-జీవోజ్ఞానశక్తిశ్చసన్-త్వమేవబిభర్షీతి॥
౫॥నను ప్రాణాదీనాంవిచిత్రశక్తీనాంకారణత్వావగమాత్ కథంపరమేశ్వరస్యైవకారణత్వేనసర్వాత్మకత్వముచ్య
త ఇత్యాశంక్య ప్రాణాదిశక్తయోపితస్యైవేత్యాహ॥ప్రాణాదీనామితి॥ ప్రాణఃప్రకృతిభూతంసూత్రం-తదాదీనాం
విశ్వసృజాంవిశ్వకారణానాం-యాశ్శక్తయః-తాఃపరస్యపరమకారణస్యపరమేశ్వరస్యైవ-కుతఃపారతంత్ర్యాత్ -
యథావేధశక్తిర్నబాణస్య-అపితుపురుషస్యతద్వదిత్యర్థః-ననుభగవతఃప్రాణాదివర్గస్యచసాత్వంత్ర్యమేవకింన
స్యాత్ -అతఆహ-వైసాదృశ్యాత్ ద్వయోరితి-చేతనాచేతనత్వేనవిసదృశత్వాత్ ద్వయోః-అచేతనప్రాణాదివర్గస్య
చేతనపారతంత్ర్యమేవయుక్తమిత్యర్థః - యద్వా-ప్రాణాదిషుద్వయోర్ద్వయోరేవతావద్విసదృశత్వంవిరుద్ధక్రి

యాకారిత్వాత్ కింపునర్బహూనాం - తస్మాదేకేనసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినామధిష్ఠితానామేవవిశిష్టకార్యారంభకత్వం యుక్తం-నస్వతంత్రాణామితి-తథాచోక్తం॥శ్లో॥యదైతేసంహతాభావాభూతేంద్రియమనోగుణాః। యదాయతననిర్మాణేనశేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ।తదాసంహత్యచాన్యోన్యంభగవచ్ఛక్తిచోదితాః।సదసత్త్వముపాదాయచోభయంససృజుర్హ్యదఇతి-తథా॥శ్లో॥నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాంజలయోవిభుమిత్యాది-ననుప్రాణాదీనాంక్రియాకారిత్వంశక్త్యభావేపితస్స్యాదతఆహ-చేష్టైవచేష్టతామితి-చేష్టమానానామేషాంచేష్టైవ - నశక్తిః-యథావాయోశ్శక్త్యాతృణాదీనాంచలనం యథాచపురుషస్యశక్త్యాశరాణాంవేధఇతి ॥ ౬ ॥ పారతంత్ర్యమేవప్రపంచయతిపంచభిః ॥ కాంతిరితి ॥ చంద్రస్యకాంతిః- అగ్నేస్తేజః-అర్కస్యప్రభా-ఋక్షవిద్యుతాంసత్తా-స్ఫురణమాత్రేణసత్త్వం-అర్థాత్త్వత్తోభవాన్-తథాచ॥శ్రు॥నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకంనేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః। తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీతి-తథాచస్మృతిః॥శ్లో॥యదాదిత్యగతంతేజోజగద్భాసయతేఖిలం। యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌతత్తేజోవిద్ధిమామకమితి- భూమేర్వృత్తిః ప్రాణినామాధారత్వేనవర్తనం-గంధశ్చభవానేవశక్తిరిత్యర్థః॥ ౭॥కించ॥తర్పణమితి॥హేదేవ-అపాంతర్పణంతృప్తిజనకత్వం - ప్రాణనంజీవనహేతుత్వం-తాఅపశ్చతాసాంరసశ్చత్వమేవ-కించ-వాయోరోజఆదితనైవశక్తిః॥౮॥దిశామితి॥ దశాముపాధికృతాకాశప్రదేశానామవకాశఃదిశశ్చత్వం-ఖంచసామాన్యాకాశః-తదాశ్రయఃస్ఫోటశ్చశబ్దతన్మాత్రంపరాపశ్యంతీవాగిత్యర్థః-నా

దైవసాదృశ్యాదవ్వయోశ్చేష్టైవచేష్టతాం॥ ౬॥ కాంతిస్తేజఃప్రభాసత్తాచంద్రాగ్న్యర్కర్క్షవిద్యుతాం।యత్ స్థైర్యంభూభృతాంభూమేర్వృత్తిర్గంధోఽర్థతోభవాన్॥ ౭॥ తర్పణంప్రాణనమపాందేవత్వంతాశ్చతద్రసః।ఓజస్సహోబలంచేష్టాగతిర్వాయోస్తవేశ్వర॥౮॥ దిశాంత్వమవకాశోఽసిదిశఃఖంస్ఫోటఆశ్రయః।నాదోవర్ణస్త్వమోంకారఆకృతీనాంపృథక్కృతిః॥ ౯॥ ఇంద్రియంత్వింద్రియాణాంత్వందేవాశ్చతదనుగ్రహః।అవబోధోభవాన్బుద్ధేర్జీవస్యానుస్మృతిస్సతీ॥౧౦॥ భూతానామసిభూతాదిరింద్రియాణాంచతైజసః।వైకారికోవికల్పానాంప్రధానమనుశాయినాం॥ ౧౧॥ నశ్వరేష్విహభావేషుతదసిత్వమనశ్వరం।యథాద్రవ్యవికారేషుద్రవ్యమాత్రంనిరూపితం॥౧౨॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణాస్తద్వృత్తయశ్చయాః।త్వయ్యద్ధాబ్రహ్మణిపరేకల్పితాయోగమాయయా॥౧౩॥తస్మాన్నసంత్యమీభావాయర్హిత్వయివికల్పితాః।త్వంచామీషువికారేషుహ్యన్యథావ్యావహారికః॥౧౪॥ గుణప్రవాహఏతస్మిన్నబుధాస్త్వఖిలాత్మని।గతింసూక్ష్మామబోధేనసంసరంతీహకర్మభిః॥౧౫॥యదృచ్ఛయానృతాంప్రాప్యసుకల్యామిహదుర్లభాం।స్వార్థేప్రమత్తస్యవయోగతంత్వన్మాయయేశ్వర॥ ౧౬॥

దఃపశ్యంతీ-ఓంకారఃమధ్యమా- వర్ణాశ్చఆకృతీనాంపదార్థానాంపృథక్కృతిఃపృథక్కరణమభిధానంయస్మాత్తత్పదం-వర్ణపదాధ్యాత్మికావైఖరీచత్వమిత్యర్థః॥౯॥ఇంద్రియమితి॥ఇంద్రియాణామింద్రియంవిషయప్రకాశనశక్తిః - దేవాశ్చఇంద్రియాధిష్ఠాతారః-తదనుగ్రహఃతేషామధిష్ఠానశక్తిశ్చత్వం-అవబోధఃవ్యవసాయశక్తిః-అనుస్మృతిఃప్రతిసంధానశక్తిః॥౧౦॥భూతానామితి॥భూతానాంకారణంభూతాదిస్తామసోహంకారస్త్వమసి- ఇంద్రియాణాంకారణంతైజసఃరాజసోహంకారస్త్వం-వివిధం అధిదైవాధ్యాత్మభేదేనకల్ప్యంతఇతివికల్పాఃదేవాః - తేషాంకారణంవైకారికస్సాత్త్వికోహంకారశ్చత్వం-అనుశాయినాంజీవానాంసంసారకారణంప్రధానంత్వం॥౧౧॥అపిచ॥ నశ్వరేష్వితి॥ నశ్వరేషునాశశీలేషు-ఇహవిభేషుభావేషు - యదనశ్వరమవశిష్యమాణంరూపం-తత్త్వమసి - ద్రవ్యవికారేషుమృత్సువర్ణాదికార్యేషుఘటకుండలాదిషునశ్వరేషుద్రవ్యమాత్రంమృత్సువర్ణమాత్రంఅనశ్వరంయథాతద్వత్ ॥ ౧౨ ॥ ననుత్రిగుణాత్మకకార్యరూపోపిత్వమిత్యుక్తత్వాత్ కథమనశ్వరత్వంతత్రాహ ॥ సత్త్వమితి॥తద్వృత్తయస్తత్పరిణామాశ్చమహదాదయః-అద్ధాసాక్షాత్-త్వయిపరేబ్రహ్మణికల్పితాః ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదితి॥తస్మాన్నసంతి-నన్వసతాంకథంప్రతీతిరతఆహ-యర్హీతి - యదావికల్పితాస్తదైవప్రతీతిమాత్రేణత్వయిసంతి - త్వంచామీషుతథైవకారణతయాఅనుగతః- అన్యథాతుఅవ్యావహారికఃనిర్వికల్పఃత్వమేవావశిష్యసఇత్యర్థః॥౧౪॥ ఏవంరూపత్వాద్ధజ్ఞాననిబంధనశ్చసంసారఇత్యాహ॥గుణప్రవాహఇతి॥సూక్ష్మాంనివృత్తింగతిం-అబుధాఃఅవిద్వాంసః-అబుద్ధ్వేతివాపాఠః - అతఃఅబోధేనదేహాభిమానేనకృతైఃకర్మభిస్సంసరంతీతి॥౧౫॥ఏవంతవతత్త్వంనిరూప్యతదప్రాప్త్యాశోచతి ॥ యదృచ్ఛ

యేతి॥నృతాంమనుష్యతాం-సుకల్యాంపటుతరేంద్రియాం॥౧౬॥అహోకిమితిప్రమత్తోసి-త్వయాబహుభిఃపాశైర్నిబద్ధత్వాదిత్యాహ॥అసావితి॥అస్యదేహస్యఅన్వయాదిషుపుత్రాదిషుచ-మమైవేతిఇతి॥౧౭॥అహోత్వత్పుత్రయోరావయోఃకిమిదమారోప్యతేఅతఆహ॥యువామితి॥ భూభారక్షత్రక్షపణార్థంఅవతీర్ణౌ-తథాహి - నిశ్చితంఆత్థకథయసి॥౧౮॥తదితి॥తత్తస్మాత్ -అరణంశరణం-ఆపన్నానాంసంసృతిభయమపహంతీతితథాతత్ - నను త్వమతిసుఖీవృథాకింనిర్విద్యసేఅతఆహ-ఎతావతేతి- ఇంద్రియలాలసేనఇంద్రియార్థతృష్ణయాయత్ యేనఇంద్రియలాలసేనమర్త్యశరీరేఆత్మదృక్ ఆత్మబుద్ధిఃఅహం-త్వయిచపరేపరమేశ్వరేఅపత్యబుద్ధిరస్మి- తేనఅలమలంపర్యాప్తమిత్యర్థః॥౧౯॥ ననుకుతఏవత్వహంపరమేశ్వరఇతితత్రాహ॥సూతీగృహఇతి॥అనుయుగంప్రతియుగం-యదాసుతపాఃపృశ్నిరితియుగం-నౌఆవయోః - యదాచకశ్యపఃఅదితిశ్చేతియుగంఅథవాచవసుదేవఃదేవకీతియుగం-ఏవంహిప్రతియుగంఅజపవాహంసంజజ్ఞేఅవతీర్ణఇతి-భవాననుజగాద-ననుఅన్యోసౌచతుర్భుజోదేవఇతితత్రాహ-నానాతనూరితి-గగనవదసంగపవత్వం-భూమ్నఃసర్వగతస్య-విభూతిరూపాఃమాయాః॥౨౦॥౨౧॥వచఇతి॥ఉపపన్నమ్మహే ఉపపన్నంమన్యామహే - సముద్దిశ్యవిషయీ

అసావహంమమైవేతిదేహస్యాస్యాన్వయాదిషు। స్నేహపాశైర్నిబధ్నాతిభవాన్సర్వమిదంజగత్ ॥ ౧౭॥యువాంననస్సుతౌసాక్షాత్ప్రధానపురుషేశ్వరౌ।భూభారక్షత్రక్షపణాయావతీర్ణౌతథాత్థహి ॥ ౧౮॥తత్తేగతోస్మ్యరణమద్యపదారవిందమాపన్నసంసృతిభయాపహమార్తబంధో। ఏతావతాలమలమింద్రియలాలసేనమర్త్యాత్మదృక్త్వయిపరేయదపత్యబుద్ధిః ॥౧౯॥ సూతీగృహేననుజగాదభవానజో నౌసంజజ్ఞఇత్యనుయుగంనిజధర్మగుప్త్యై। నానాతనూర్గగనవద్విదధజ్జహాసికోవేదభూమ్నఉరుగాయవిభూతిమాయాః॥౨౦॥శ్రీశుకః॥ ఆకర్ణ్యేదంపితుర్వాక్యంభగవాన్సాత్వతర్షభః। ప్రత్యాహప్రశ్రయానమ్రఃప్రహసన్శ్లక్ష్ణయాగిరా॥౨౧॥శ్రీభగవాన్॥వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపమన్మహే। యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్త్వగ్రామఉదాహృతః॥౨౨॥ అహంయూయమసావార్యఇమేచద్వారకౌకసః।సర్వేప్యేవంయదుశ్రేష్ఠవిమృశ్యాస్సచరాచరమ్॥౨౩॥ఆత్మాహ్యేకస్స్వయంజ్యోతిర్నిత్యోన్యోనిర్గుణోగుణైః।ఆత్మసృష్టైస్తత్కృతేషుదేహేషుబహుధేయతే ॥ ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపోభూస్తత్కృతేషుయథాశయమ్।ఆవిస్తిరోల్పభూర్యేకనానాత్వంయాత్యసావపి॥౨౪॥శ్రీశుకః॥ ఏవంభగవ

—*స్మరోద్గీథాదినామకషడ్గర్భానయనాదికథాప్రారంభస్తుష్టిః*—

తారాజన్వసుదేవఉదాహృతమ్।శ్రుత్వావినష్టనానాధీస్తూష్ణీంప్రీతమనాఅభూత్ ॥౨౫॥అథతత్రకురుశ్రేష్ఠదేవకీసర్వదేవతా।శ్రుత్వానీతంగురోఃపుత్రమాత్మజాభ్యాంసువిస్మితా ॥౨౬॥ కృష్ణరామౌసమాశ్రావ్యపుత్రాన్కంసవిహింసితాన్।స్మరంతీకృపణంప్రాహవైక్లవ్యాదశ్రులోచనా ॥౨౭॥దేవకీ॥రామరామాప్రమేయాత్మన్కృష్ణయోగేశ్వరేశ్వర। వేదాహంవాంవిశ్వసృజామీశ్వరావాదిపూరుషౌ॥౨౮॥ కాలవిధ్వస్తసత్వానాంరాజ్ఞాముచ్ఛాస్త్రవర్తినామ్।భూమేర్భారాయమాణానామవతీర్ణౌకిలాద్యమే॥౨౯॥ యస్యాంశాంశాంశభాగేనవిశ్వోత్పత్తిలయోదయాః।భవంతికిలవిశ్వాత్మంస్తంత్వాద్యాహంగతింగతా॥౩౦॥ చిరాన్మృతసుతాదానేగురుణాకిలచోదితౌ। ఆనిన్యథుఃపితృస్థానాద్గురవేగురు

కృత్య-తత్త్వగ్రామఃతత్త్వసమూహః-ఉదాహృతఃసమ్యక్ నిరూపితః॥౨౨॥ ఇమామేవదృష్టింసర్వత్రవిధత్స్వేత్యాహ॥అహమితి॥ ఏవంవిమృశ్యాఃబ్రహ్మత్వేనైవాన్వేషణీయాః-కించ - సచరాచరంజగదపి ॥ ౨౩ ॥ ననునానావికారవతాఃకుతోబ్రహ్మత్వం -న- బ్రహ్మణఏవోపాధిధర్మైర్బహుధాప్రతీతేరితిసదృష్టాంతమాహద్వాభ్యాం ॥ ఆత్మేతి॥యథాఖాదిభూతానితత్కృతేషుఘటాదిషుఆవిస్తిరోభావాదికంయాంతి - ఏవమసావాత్మాపిఆత్మసృష్టైర్గుణైఃకృత్వాతత్కృతేషుదేహేషుబహుధాఈయతేపునశ్చయథాశయంయథోపాధి- ఆవిర్భావతిరోభావాదిరూపేణప్రతీయతే-నవస్తుతః-కుతః-ఏకఃబహుధా-స్వయంజ్యోతిఃదృశ్యతే-ననిత్యఃఅనిత్యత్వేన- అన్యఃఅనన్యత్వేన-నిర్గుణఃస్వగుణత్వేనేత్యాది-బహుధాత్వంప్రపంచనీయం॥౨౪॥౨౫॥అథేతి॥సువిస్మితాసతీ॥౨౬॥కృష్ణరామావితి॥సమాశ్రావ్యసంబోధ్య ॥ ౨౭॥౨౮॥కాలేతి॥భూమేర్భారాయమాణానాంరాజ్ఞామర్థేతేషాంనిధనార్థం-మేమయికిలఅవతీర్ణౌహేఆద్యౌ॥౨౯॥ యస్యేతి॥యస్యఅంశఃపురుషఃతస్యఅంశఃమాయా- తస్యాఃఅంశాఃగుణాఃతేషాంభాగేనపరమాణుమాత్రలేశేనవిశ్వోత్ప

త్యాదయః భవంతి తం త్వాం త్వాం గతిం శరణం గతాస్మి॥౩౦॥ చిరాదితి॥ ఆనిన్యథుః ఆనీతవంతౌ- పితృస్థానాత్ యమసదనాత్॥౩౧॥౩౩॥తస్మిన్నితి॥ దైత్యరాట్ బలిః- కథంభూతః విశ్వస్యాత్మభూతం దైవం- సాన్వయః సపరివారః॥౩౪॥ తయోరితి॥ సబృందః సపరిజనః కథంభూతౌ- పాదావవనిజ్య యదంబు యయోరవనేజనోదకం- ఆ బ్రహ్మ బ్రహ్మాణమభివ్యాప్య జగత్ పునత్ పవిత్రయత్ వర్తతే తౌ॥౩౫॥౩౬॥సఇతి॥ ఇంద్రసేనో బలిః- ప్రేమవిభిన్నయా ప్రేమార్ద్రయా ధియా బిభ్రత్ ధారయన్॥౩౭॥ నమ ఇతి॥ అనంతాయ శేషాయ బృహతే ఫణైకదేశే విశ్వధారణాత్ బృహత్ తస్మై- కృష్ణాయ చ వసుదేవనందనాయ- వేధసే జగద్విధాత్రే- సాంఖ్యయోగవితానాయేత్యాదిపదత్రయమైక్యవివక్షయా॥౩౮॥ యోగేశ్వరాణామపి దుర్దర్శౌ యువామస్మాభిర్దృష్టావిత్యేతన్నాశ్చర్యమిత్యాహ దర్శనమితి॥ దుష్ప్రాపమపి యుష్మత్కృపయా కేషాంచిదదుర్లభం సులభమపి భవతీత్యాహ- రజస్తమస్స్వభావానామితి- నః దర్శనం ప్రాప్తం॥౩౯॥ అహో పి ద్వేషవయం సాత్త్వికభక్తేభ్యోపి సభాగ్యా ఇత్యాహ త్రిభిః॥ దైత్యేతి॥౪౦॥౪౧॥ కేచిదితి॥ ఉద్బద్ధవైరేణ యా భక్తిస్తయా- కేచిదితి చైద్యాదయః- కామతో భక్త్యా గోప్యాదయో యథా సన్నికృష్టాః త్వదాత్మతాం ప్రాప్తాః- తథా సత్త్వసంరబ్ధాః

దక్షిణమ్ ॥౩౧॥ తథా మే కురుతం కామం యువాం యోగేశ్వరేశ్వరౌ। భోజరాజహతాన్పుత్రాన్కామయే ద్రష్టుమాహృతాన్॥౩౨॥ శ్రీశుకః ఏవం సంచోదితౌ మాత్రా రామః కృష్ణశ్చ భారత। సుతలం సంవివిశతుర్యోగమాయాముపాశ్రితౌ ॥౩౩॥ తస్మిన్ప్రవిష్టావుపలభ్య దైత్యరాడ్విశ్వాత్మదైవం సుతరాం తథాత్మనః। తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాశయస్సద్యస్సముత్థాయ ననామ సాన్వయః ॥౩౪॥ తయోస్సమానీయ వరాసనం ముదా నివిష్టయోస్తత్ర మహాత్మనోస్తయోః। దధార పాదావవనిజ్య తజ్జలం సబృంద ఆబ్రహ్మ పునద్యదంబు హ॥౩౫॥ సమర్హయామాస స తౌ విభూతిభిర్మహార్హవస్త్రాభరణానులేపనైః। తాంబూలదీపామృతభక్షణాదిభిస్స్వగోత్రవిత్తాత్మసమర్పణేన చ॥౩౬॥ స ఇంద్రసేనో భగవత్పదాంబుజం బిభ్రన్ముహుః ప్రేమవిభిన్నయా ధియా। ఉవాచ హానందజలాకులేక్షణః ప్రహృష్టరోమా నృప గద్గదాక్షరం॥ ౩౭॥ బలిః॥ నమోఽనంతాయ బృహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే- సాంఖ్యయోగవితానాయ బ్రహ్మణే పరమాత్మనే॥౩౮॥ దర్శనం వాం హి భూతానాం దుష్ప్రాపం చాప్యదుర్లభం। రజస్తమస్స్వభావానాం యన్నః ప్రాప్తం యదృచ్ఛయా॥౩౯॥ దైత్యదానవగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగాః। యక్షరక్షః పిశాచాశ్చ భూతప్రమథనాయకాః॥౪౦॥ విశుద్ధసత్త్వధామ్న్యద్ధా త్వయి శాస్త్రశరీరిణి । నిత్యం నిబద్ధవైరాస్తే వయం చాన్యే చ తాదృశాః॥౪౧॥ సాలోక్యం చాపి సారూప్యం సామీప్యమథ సాత్మతాం। ప్రాప్తాస్తే పుండరీకాక్ష భావో హి భవకారణమ్॥౪౨॥ కేచిదుద్బద్ధవైరేణ భక్త్యా కేచన కామతః। న తథా సత్త్వసంరబ్ధాస్సన్నికృష్టాస్సురాదయః॥౪౩॥ ఇదమిత్థమితి ప్రాయస్తవ యోగేశ్వరేశ్వర। న విదంత్యపి యోగేశా యోగమాయాం కుతో వయమ్ ॥౪౪॥ తన్నః ప్రసీద నిరపేక్షవిమృగ్యయుష్మత్పాదారవిందధిషణాన్యగృహాంధకూపాత్ ।నిష్క్రమ్య విశ్వశరణాంఘ్ర్యుపలబ్ధవృత్తిశ్శాంతో యథైక ఉత సర్వసఖైశ్చరామి ॥ ౪౫॥ శాధ్యస్మానీశితవ్యేశ నిష్పాపాన్కురు నః ప్రభో। పుమాన్యచ్ఛ్రద్ధయాతిష్ఠంశ్చోదనాయా విముచ్యతే॥ ౪౬॥ శ్రీభగవాన్॥ ఆసన్మరీచేష్షట్పుత్రా ఊర్ణాయాం ప్రథమేఽంతరే । దేవాః కం జహసుర్వీక్ష్య సుతాం

సత్త్వావిష్టా అపి సురాదయో న సన్నికృష్టా ఇతి॥౪౩॥ నను సాత్త్వికేభ్యోపి రాజసాదయః సన్నికృష్టా ఇతి తంత్ర త్రాహ॥ ఇదమితి॥ ఇదమితి స్వరూపతః- ఇత్థమితి విశేషతశ్చ॥౪౪॥ తదేవం యద్యపి వైరభావేనాపి త్వత్ప్రాప్తిర్భవేత్ తథాపి మాం సాత్త్వికం కుర్వితి ప్రార్థయతే॥ తదితి॥ తత్ తథా- నః ప్రసీద- యథా నిరపేక్షైరాప్తకామైరపి విమృగ్యం యుష్మత్పాదారవిందం- తదేవ ధిషణమాశ్రయః తస్మాదన్యస్య గృహం- తదేవాంధకూపః- తస్మాన్నిష్క్రమ్య నిర్గత్య- విశ్వస్య శరణం రక్షితారః వృక్షాః తేషామంఘ్రిషు మూలేషు స్వతపవగళితైః ఫలాదిభిరుపలబ్ధా ప్రాప్తా వృత్తిర్జీవికా యేన సోహం - శాంతస్సన్నేకః ఏవ చరామి- ఉత అథవా- సర్వేషాం సఖాయో యే మహాంతస్తైస్సహ యథా చరామీతి॥౪౫॥ కథమల్పపుణ్యానాం ఏవం భావః సంభవతీతి చేత్తర్హి యద్వైతత్ తథాస్మాననుశిక్షయేత్యాహ॥ శాధీతి॥ హే ప్రభో- ఈశితవ్యాః సర్వే జీవాః తేషామీశ- యత్ తవానుశాసనం ఆతిష్ఠన్ ఆశ్రయన్॥ చోదనాయాః విధినిషేధలక్షణాయాః సకాశాత్ విముచ్యతే నఖలు త్వద్భక్తో విధికింకరస్స్యాదితి భావః॥౪౬॥ తదుక్తం సర్వమనుమోద్య స్వాగమనకారణం సప్రపంచం కథయతి పంచభిః॥ ఆసన్నితి

ఊర్ణాయాంభార్యాయాం - ప్రథమేఅంతరే స్వాయంభువమన్వంతరే - తేదేవాః సుతాంవాచం-యభితుంయద్బుంమైథునేనరమయితుం-ఉద్యతంఉద్యుక్తం-కంప్రజాపతిం-జహసుఃఉపహసితవంతః॥ ౪౭॥ తేనేతి॥ తేనఅవద్యకర్మణాపాపేన-ఆసురీంయోనిమగన్అగమన్ - అధునాతత్క్షణమేవ- హిరణ్యకశిపోర్జాతా ఇత్యర్థః - తేచయోగమాయయానీతాస్సంతః॥౪౮॥ దేవక్యాఇతి॥ దేవక్యాఃఉదరేజాతాః-హేరాజన్ హేబలే- తేచకంసేనవిహింసితాః-సాచతానాత్మజాన్మత్వాశోచతి- తేచేమేత్వదభ్యంతికేఆసతే॥౪౯॥ఇతఇతి॥లోకందేవలోకం॥౫౦॥స్మరేతి॥స్మరోద్గీథఃస్మరసహితఃఉద్గీథః-సద్గతింమోక్షం-స్మరస్యైవపూర్వంకీర్తనమాసీదితినాశ-అతః॥ శ్లో॥ కీర్తిమంతంప్రథమజంకంసాయానకదుందుభిః॥అర్పయామాసేత్యుక్తం॥ ౫౧ ॥ ఇతీతి॥అయచ్ఛతాంఅర్పయామాసతుః॥౫౨-౫౪॥పీత్వేతి॥అమృతత్వేన ... తుః-గదాభృతఃపీతశేషమితి-నారాయణాంగసంస్పర్శేనప్రతిలబ్ధందేవావయవిత్వాత్మదర్శనంయైస్తే॥ ౫౫॥తఇతి॥ ధామదేవలోకం॥౫౬॥తమితి॥మృతానామాగమనంనిర్గమంచశ్రీకృష్ణస్యమాయాంమేనే - తేనైవాపత్యాదిమోహేన...

యభితుముద్యతం॥౪౭॥ తేనాసురీమగన్యోనిమధునావద్యకర్మణా । హిరణ్యకశిపోర్జాతానీతాస్తే యోగమాయయా॥౪౮॥ దేవక్యాఉదరేజాతా రాజన్కంసవిహింసితాః। సాతాన్శోచత్యాత్మజాంస్తానిమేధ్యాసతేంతికే॥ ౪౯ ॥ ఇతఏతాన్ప్రణేష్యామోమాతృశోకాపనుత్తయే।తతశ్శాపాద్వినిర్ముక్తాలోకంయాస్యంతివిజ్వరాః॥౫౦॥స్మరోద్గీథఃపరిష్వంగఃపతంగఃక్షుద్రభృద్ఘృణీ। షడిమేమత్ప్రసాదేనపునర్యాస్యంతిసద్గతిం॥౫౧॥ఇత్యుక్త్వాతాన్సమాదాయఇంద్రసేనేనపూజితౌ । పునర్ద్వారవతీమేత్యమాతుఃపుత్రానయచ్ఛతాం ॥ ౫౨ ॥ తాన్దృష్ట్వాబాలకాన్దేవీపుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ।పరిష్వజ్యాంకమారోప్యమూర్ధన్యజిఘ్రదభీక్ష్ణశః॥౫౩॥ అపాయయత్స్తనంప్రీతాపుత్రస్పర్శపరిస్నుతం। మోహితామాయయావిష్ణోర్యయాసృష్టిఃప్రవర్తతే॥ ౫౪ ॥ పీత్వామృతంపయస్తస్యాఃపీతశేషంగదాభృతః। నారాయణాంగసంస్పర్శప్రతిలబ్ధాత్మదర్శనాః॥ ౫౫॥ తేనమస్కృత్యగోవిందందేవకీంపితరంబలం।మిషతాంసర్వభూతానాంయయుర్ధామదివౌకసాం॥ ౫౬॥ తందృష్ట్వాదేవకీదేవీమృతాగమననిర్గమం। మేనేసువిస్మితామాయాంకృష్ణస్యరచితాంనృప॥ ౫౭॥ ఏవంవిధాన్యద్భుతానికృష్ణస్యపరమాత్మనః।వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్యసంత్యనంతానిభారత॥౫౮॥శ్రీసూతః॥ యఇదమనుశృణోతిశ్రావయేద్వామురారేశ్చరితమమృతకీర్తేర్వర్ణితంవ్యాసపుత్రైః । జగదఘభిదలంతద్భక్తసత్కర్ణపూరంభగవతికృతచిత్తోయాతితత్క్షేమధామ॥౫౯॥*************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచాశీతితమోధ్యాయః,

రాజా॥ బ్రహ్మన్వేదితుమిచ్ఛామిస్వసారంకృష్ణరామయోః । యథోపయేమేవిజయోయామమాసీత్పితామహీ ॥ ౧ ॥ శ్రీశుకః॥ అర్జునస్తీర్థయాత్రాయాంపర్యటన్మేదినీంప్రభుః। గతఃప్రభాసమశృణోన్మాతులేయీంసఆత్మనః॥౨॥దుర్యోధనాయరామస్తాందాస్యతీతినచాపరే । తల్లిప్సుస్సయతిర్భూత్వాత్రిదండీద్వారకామగాత్॥ ౩॥ తత్రవైవార్షికాన్మాసానవాత్సీత్స్వార్థసాధకః। పౌరైస్స

తాం॥౫౭॥౫౮॥యఇతి॥అమృతంకీర్తిర్యస్యతస్య-వ్యాసపుత్రైరితిబహువచనంపూజార్థం-జగతఃఅఘభిత్ ... తత్-అలంనిశ్శేషంయథాభవతితథా-నకృచ్ఛ్రాదివదితి - ఏవంమోక్షహేతుత్వంపాపక్షయహేతుత్వంచోక్తం-తద్భక్తానాంతుసత్కర్ణపూరంపరమసుఖావహంకర్ణాభరణమితి-స్వయంసుఖరూపతామాహ- కించ- భగవతికృతం ... తంచిత్తంయేనసః-తథాభూతస్సన్-తస్యక్షేమధామకాలాదిభయరహితంలోకంయాతీతి॥౫౯॥***************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥షడశీతితమేదంభాత్సుభద్రామర్జునోహరత్ । గత్వాచమిథిలాంకృష్ణోనృపవిప్రావనందయత్॥ పితోస్స్వస్వజ్ఞానమాదిశ్యసుభద్రాంఫల్గునాయచ|జగామమిథిలాంకృష్ణస్స్వభక్తప్రియకృత్తతః॥దేవక్యాఃమృతపుత్రలాభవత్ అర్జునస్యసుభద్రాలాభోపిరామవార్తిరూల్యాత్ మహాఘట ఇతిమన్యమానఃప్రసంగాత్ పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ ౧॥ ౨॥ కస్మ... మశృణోత్ తదాహ॥దుర్యోధనాయేతి ॥ అపరేచవసుదేవాదయోనదాస్యంతీతి - తల్లిప్సుఃతస్యాంమాతులేయ్యాంలిప్సుః-రామంవంచయితుంపూజ్యతమంత్రిదండివేషంవిధాయగతఇత్యాహ-సయతిరితి॥౩॥తత్రేతి ॥ స్వార్థసాధనః

కన్యాం ప్రేప్సుః॥౪॥ ఏకదేతి॥ తం ఆతిథ్యేన నిమంత్ర్య-గృహమానీయ- బలేన యత్ శ్రద్ధయోపహృతం పరివిష్టం-తద్భైక్షం కిలార్జునో బుభుజ ఇత్యన్వయః॥౫॥ స ఇతి॥ భావేన రత్యభిప్రాయేణ క్షుభితం మనః దధే॥౬॥ సేతి॥ వ్రీడితాపాంగా-సవ్రీడకటాక్షా-తస్మిన్నేవ న్యస్తం హృదయమీక్షణే చ యయా సా॥౭॥ తామితి॥ అంతరం హర్తుమవసరం-ప్రేప్సుః ప్రాప్తుమిచ్ఛుః-కామేన భ్రమత్ చిత్తం యస్య సః-శం-రామాదిసంమాననని మిత్తం సుఖం॥౮॥౯॥ రథస్థ ఇతి॥ ఆ సమంతాద్రుంధతః ఆవరణం కుర్వతః॥౧౦॥౧౧॥ ప్రాహిణోదితి॥ పారిబర్హాణి వరవధ్వోః ప్రీతిదేయాని॥౧౨॥౧౪॥ స ఇతి॥ అనీహయా అనుద్యమేనైవాగతం యదాహార్యం భోజ్యం తేన నిర్వర్తితాః నిజాః క్రియాః యేన సః॥౧౫॥ యాత్రామాత్రమితి॥ యాత్రా

భాజితో భిక్షాం రామేణాజానతా చ సః॥౪॥ ఏకదా గృహమానీయ ఆతిథ్యేన నిమంత్ర్య తం। శ్రద్ధయోపహృతం భైక్షం బలేన బుభుజే కిల॥ ౫ ॥ సోపశ్యత్తత్ర తాం తన్వీం యతిః కన్యాం మనోహరాం। ప్రీత్యుత్ఫుల్లేక్షణాం తస్యాం భావక్షుబ్ధం మనో దధే॥౬॥ సాపి తం చకమే వీక్ష్య నారీణాం హృదయంగమం। హసంతీ వ్రీడితాపాంగా తన్న్యస్తహృదయేక్షణా॥౭॥ తాం పరం సమభిధ్యాయన్నంతరం ప్రేప్సురర్జునః। న లేభే శం భ్రమచ్చిత్తః కామేనాతిబలీయసా॥౮॥ మహత్యాం దేవయాత్రాయాం రథస్థాం దుర్గనిర్గతాం। జహారానుమతః పిత్రోః కృష్ణస్య చ మహారథః॥ ౯॥ రథస్థో ధనురాదాయ శూరాంశ్చారుంధతో భటాన్। విద్రావ్య క్రోశతాం స్వానాం స్వభాగం మృగరాడివ॥ ౧౦ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా క్షుభితో రామః పర్వణీవ మహార్ణవః। గృహీతపాదః కృష్ణేన సుహృద్భిశ్చాన్వశామ్యత॥౧౧॥ ప్రాహిణోత్పారిబర్హాణి వరవధ్వోర్ముదా బలః। మహాధనోపస్కరేభరథాశ్వవరయోషితః॥౧౨॥ అభవన్ ప్రీతిసంహృష్టా బాంధవా యదుపాండవాః। అథాన్యదపి కృష్ణస్య వాత్సల్యం భక్తయోశ్శృణు॥౧౩॥ కృష్ణస్యాసీత్సఖా కశ్చిచ్ఛ్రుతదేవ ఇతి శ్రుతః। కృష్ణైకభక్త్యా పూర్ణార్థశ్శాంతః కవిరలంపటః॥౧౪॥ స ఉవాస విదేహేషు మిథిలాయాం గృహాశ్రమీ। అనీహయాగతాహార్యనిర్వర్తితనిజక్రియః॥౧౫॥ యాత్రామాత్రం త్వహరహర్దైవాదుపనతం చ యత్। నాధికం తావతా తుష్టః క్రియాశ్చక్రే యథోదితాః॥౧౬॥ తథా తద్రాష్ట్రపాలోంగ బహులాశ్వ ఇతి శ్రుతః। మైథిలో నిరహంమాన ఉభావప్యచ్యుతప్రియా॥౧౭॥ తయోః ప్రసన్నో భగవాన్ దారుకేణాహృతం రథం। ఆరుహ్య సాకం మునిభిర్విదేహాన్ ప్రయయౌ ప్రభుః॥ ౧౮॥ నారదో వామదేవోఽత్రిః కృష్ణో రామోఽసితోఽరుణిః। అహం బృహస్పతిః కణ్వో మైత్రేయశ్చ్యవనాదయః॥౧౯॥ తత్ర తత్ర తమాయాంతం పౌరజానపదా నృపాః। ఉత్తస్థుస్సార్ఘ్యహస్తాస్తే గ్రహైః సూర్యమివోదితం॥ ౨౦॥ ఆనర్తధన్వకురుజాంగలవంగమత్స్యపాంచాలకుంతిమధుకేకయకోసలార్ణాః । అన్యే చ తన్ముఖసరోజముదారహాసస్నిగ్ధేక్షణం నృప పపుర్దృశిభిర్నృనార్యః॥౨౧॥ తేభ్యస్స్వవీక్షణవినష్టతమిస్రదృగ్భ్యః క్షేమం త్రిలోకగురురర్థదృశం చ యచ్ఛన్। శృణ్వన్ దిగంతధవళం స్వయశోఽశుభఘ్నం గీతం సురైర్నృభిరగాచ్ఛనకైర్విదేహాన్॥౨౨॥ తేఽచ్యుతం ప్రాప్తమాకర్ణ్య పౌరజానపదా నృప। అభీయుర్ముదితాస్తస్మై గృహీతార్హణపాణయః॥౨౩॥ దృష్ట్వా తముత్తమశ్లోకం ప్రీత్యుత్ఫుల్లాననాశయాః । కైర్ధృతాంజలిభిర్నేముః శ్రుతపూర్వాంస్తథా మునీన్॥ ౨౪ ॥ స్వానుగ్రహాయ సంప్రాప్తం మన్వానౌ తం జగద్గురుం । మైథిలశ్శ్రుతదేవశ్చ పాదయోః పేతతుః ప్రభోః॥ ౨౫ ॥ న్యమంత్రయేతాం దాశార్హమాతిథ్యేన సహ ద్విజైః। మైథిలశ్శ్రుతదేవశ్చ యుగపత్సంహతాంజలీ॥ ౨౬॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య తయోః ప్రియచికీర్షయా

మాత్రం శరీరాదినిర్వాహమాత్రం-భోజ్యం నాధికమల్పం-ఉపనతం ప్రత్యాగతమితి॥ ౧౬ ॥ తథేతి॥ మిథిలస్య జనకస్య వంశ్యో మైథిలః॥౧౭॥ తయోరితి॥ ప్రభురేవ స్వయం విదేహాన్ దేశాన్ ప్రయయౌ॥౧౮॥ నారద ఇతి॥ కృష్ణో వ్యాసః-రామః పరశురామః-అహం శ్రీశుకః-ఏవమాదిభిస్సహ॥౧౯॥౨౦॥ ఆనర్తేతి॥ ఆనర్తాద్యర్ణాంతా దేశాస్తద్దేశవర్తిన్యః నృనార్యః పురుషా నార్యశ్చ ఉదారహాసః స్నిగ్ధమీక్షణం చ యస్మిన్ తత్ -దృశిభిః నేత్రైః॥౨౧॥ తేభ్య ఇతి॥ స్వవీక్షణేనైవ వినష్టతమిస్రా దృశో యేషాం తేభ్యః-క్షేమం అభయం-అర్థదృశం తత్త్వజ్ఞానం చ॥౨౨॥ త ఇతి॥ అభీయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః॥౨౩॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రీత్యా ఉత్ఫుల్లాని ఆననాని ఆశయాః అంతఃకరణాని చ యేషాం తే-కైః శిరోభిః॥ ౨౪॥౨౬॥ భగవానితి॥ తత్ అభిప్రేత్య అంగీకృత్య-తత్తదా-ఉభాభ్యామపి తాభ్యాం మద్గృహాదన్యస్య గేహం యాతీత్యలక్షితః అవిదితః- యద్వా-ఉభాభ్యాం రూపా

ఖ్యాంతదలక్షితః తాభ్యామలక్షిత ఇతి॥౨౭॥౨౮॥ ప్రవృద్ధేతి॥ ఉద్ధర్షణం ఉద్గతహర్షణం హృదయం యస్య-అస్రైరావిలేక్షణే యస్య॥౨౯॥ సకుటుంబ ఇతి॥ ఈశ్వరాన్ ఈశ్వరం తత్తుల్యాంశ్చేత్యర్థః॥ ౩౦॥ వాణ్యేతి॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్-అంఘ్రీ సంస్పృశన్ సంమర్దయన్॥౩౧॥ భవానితి॥ ఆత్మా చేతయితా- సాక్షీ ప్రకాశకః- స్వదృక్ స్వప్రకాశః- అథ అతః కారణాత్॥ ౩౨॥ స్వవచ ఇతి॥ అనంతో బంధురపి- శ్రీర్భార్యాపి- అజః పుత్రోపి॥౩౩॥౩౪॥ య ఇతి॥ తచ్ఛాంత్యై సంసారోపశమాయ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ దినానీతి॥ గృహాన్ గృహేష్విత్యర్థః॥౩౭॥౩౮॥ శ్రుతదేవ ఇతి॥ ధూన్వన్ పరిభ్రామయన్॥౩౯॥ తృణేతి॥ అవనిజే అవనినిజే ప్రక్షాళితవాన్॥౪౦॥౪౧॥ ఫలేతి॥ ఫలైః ఆమలకాదిభిః- అర్హణేన ఉశీరైః- తృణవిశేషమూలైః సువాసితైః శివైః అమృతవత్స్వాదుభిరంబుభిః- సురభ్యా మృదా కస్తూరిప్రముఖయా- సపర్యయా పూజయా- యథోపపన్నయా అనాయాసేన సంపన్నయా భూతానుపద్రవలబ్ధత్వాత్ సత్త్వవివర్ధనం యత్ అంధః అన్నం తేనచ॥౪౨॥ స ఇతి॥ అస్య

యా। ఉభయోరావిశద్గేహముభాభ్యాంతదలక్షితః ॥౨౭॥ శ్రోతుమప్యసతాం దూరాజ్జనకస్స్వగృహాగతాన్। ఆసీతేష్వాసనాగ్ర్యేషు సుఖాసీనాన్మహామనాః ॥ ౨౮॥ ప్రవృద్ధభక్త్యుద్ధర్షహృదయోస్రావిలేక్షణః।నత్వా తదంఘ్రీన్ప్రక్షాళ్య తదపో లోకపావనీః॥ ౨౯॥ సకుటుంబో వహన్మూర్ధ్నా పూజయాంచక్ర ఈశ్వరాన్ । గంధమాల్యాంబరాకల్పధూపదీపార్ఘ్యగోవృషైః ॥౩౦॥ వాచా మధురయా ప్రీణన్నిదమాహాన్నతర్పితాన్ । పాదావంకగతౌ విష్ణోస్సంస్పృశన్ శనకైర్ముదా॥౩౧॥ బహులాశ్వః॥ భవాన్హి సర్వభూతానామాత్మా సాక్షీ స్వదృక్ప్రభో। అథనస్త్వత్పదాంభోజం స్మరతాం దర్శనం గతః॥౩౨॥ స్వవచస్తదృతం కర్తుమస్మద్దృగ్గోచరో భవాన్।యదాత్థైకాంతభక్తాన్మే నానంతశ్శ్రీరజః ప్రియః॥౩౩॥ కోను త్వచ్చరణాంభోజమేవంవిద్విసృజేత్పుమాన్ । నిష్కించనానాం శాంతానాం మునీనాం యస్త్వమాత్మదః॥౩౪॥ యోవతీర్య యదోర్వంశే నృణాం సంసరతామిహ । యశో వితేనే తచ్ఛాంత్యై త్రైలోక్యవృజినాపహం॥౩౫॥ నమస్తుభ్యం భగవతే కృష్ణాయాకుంఠమేధసే। నారాయణాయ ఋషయే సుశాంతం తప ఈయుషే॥౩౬॥ దినాని కతిచిద్భూమన్ గృహాన్నో నివస ద్విజైః। సమేతః పాదరజసా పునీహీదం నిమేః కులమ్॥౩౭॥ ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా భగవాన్ లోకభావనః । ఉవాస కుర్వన్ కల్యాణం మిథిలానరయోషితామ్॥౩౮॥ శ్రుతదేవోఽచ్యుతం ప్రాప్తం స్వగృహాన్ జనకో యథా। నత్వా మునీన్ సుసంహృష్టో ధూన్వన్వాసో ననర్త హ ॥౩౯॥ తృణపీఠబ్రసీష్వేతానానీయోపవేశ్య సః । స్వాగతేనాభినంద్యాంఘ్రీన్ సభార్యోవనిజే ముదా॥౪౦॥ తదంభసా మహాభాగ ఆత్మానం సగృహాన్వయమ్। స్నాపయాంచక్ర ఉద్ధర్షో లబ్ధసర్వమనోరథః॥౪౧॥ ఫలార్హణోశీరశివామృతాంబుభిర్మృదా సురభ్యా తులసీకుశాంబుజైః। ఆరాధయామాస యథోపపన్నయా సపర్యయా సత్త్వవివర్ధనాంధసా ॥౪౨॥ స తర్కయామాస కుతో మమాన్వభూద్గృహాంధకూపే పతితస్య సంగమః । యస్సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణేన చాస్యాత్మనికేతభూసురైః ॥౪౩॥ సూపవిష్టాన్కృతాతిథ్యాన్ శ్రుతదేవ ఉపస్థితః । సభార్యస్స్వజనాపత్య ఉవాచాంఘ్ర్యభిమర్శనః॥౪౪ ॥ శ్రుతదేవః॥ సోద్య నో దర్శనం ప్రాప్తః పరం పరమపూరుష। యర్హీదం శక్తిభిస్సృష్ట్వా ప్రవిష్టో హ్యాత్మసత్తయా ॥ ౪౫॥ యథా శయానః పురుషో మనసా చాత్మమాయయా। సృష్ట్వా లోకం పరం స్వాప్నమనువిశ్యావభాసతే ॥౪౬ ॥ శృణ్వతాం గదతాం శశ్వద

కృష్ణస్య ఆత్మా మూర్తిస్తస్య నికేతైః భూసురైశ్చ- సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణాదిభిః- యః సంగమః- సః మమ కుతో న్వభూదితి- అన్వితి విస్మయే- యద్వా- అఇతి వితర్కే- ను ఇతి విస్మయే॥౪౩॥ సూపవిష్టానితి॥ ఉపస్థితః సమీపే ఉపవిష్టః- భార్యాః భర్తృవ్యాః స్వజనాః అపత్యాని చ తైస్సహితః- శ్రీకృష్ణస్య- అంఘ్రీ అభిమృశతి సంమర్దయతీత్యంఘ్ర్యభిమర్శనః॥౪౪॥ స ఇతి॥ యర్హీదం ప్రవిష్టః తదైవ దర్శనం ప్రాప్త ఇతి- స ఏవ సన్మాత్రః నాద్య తనీభూతస్త్వమిత్యర్థః- యద్వా- నః అస్మాన్ - అద్యైవ ప్రాప్త ఇతి న- కింతు తదైవ ప్రాప్తః- యర్హీదం విశ్వం శక్తిభిః సత్త్వాదిభిః సృష్ట్వా ఆత్మసత్తయా అనుప్రవిష్టః త్వం- దర్శనం పరం కేవలమద్యైవ ప్రాప్త ఇతి॥౪౫॥ మాయా సృష్టి ప్రవేశయోరవిద్యా సృష్టి ప్రవేశౌ దృష్టాంతతయాహ॥ యథేతి॥ ఆత్మమాయయా స్వావిద్యయేత్యర్థః- యద్వా- ఆత్మనస్తవమాయయేతి॥౪౬॥ కించ॥ శృణ్వతామితి॥ నిత్యం శ్రవణకీర్తనాదిపరాణాం అమలాత్మనామపి హృద్యేవ త్వం భాసి- మమ తు లోచనగోచరస్త్వం- అహో భాగ్యమితి భావః॥

౪౭॥ నను సర్వేషాం హృదిస్థితః కథం కేషాంచిదేవ హృది భాతి- మేఘైః సూర్యవత్ జీవోపాధిభిరంతరితత్వాదితి యద్యప్యవ్యక్తత్వాన్న కస్యాపి భాయాదిత్యత ఆహ॥ హృదిస్థ ఇతి॥ కర్మభిః విక్షిప్తం చేతో యేషాం తేషాం- ఆత్మశక్తిభిః అహంకారాదిభిః- అగ్రాహ్యః వ్యవహితోపి ఉపేతగుణః ప్రాప్తశ్రవణకీర్తనాదిసంస్కారః ఆత్మా అంతఃకరణం యేషాం తేషాం- అంతి సమీపే- అవ్యవహితస్త్వమిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ఏతదేవ ప్రపంచయన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ తే తుభ్యం నమోస్తు- అధ్యాత్మవిదాం నివృత్తదేహాద్యహంకారాణాం- పరమాత్మనే పరమాత్మత్వేన ప్రకాశమానాయ మోక్షప్రదాయేత్యర్థః- అనాత్మనే దేహాద్యభిమానినే జీవాయ - పరత్వేనాప్రకాశమానత్వాత్ -స్వాత్మనః స్వప్రకాశాత్ విభక్తః సమర్పితః మృత్యుః సంసారో యేన తస్మై- నను తే ఏతత్ తత్రాహ- సకారణం మహదాదికార్యం- అకారణం ప్రకృతిః తదుభయలింగం ఉపాధిం- నియంతృనియమ్యాత్మతయా ఈయుషే ప్రాప్తవతే- అతః ఉభయనియంతుః స్వస్మాత్ స్వప్రకాశాత్ తదుభయవశ్యాయ జీవాయ విభక్తమృత్యవే ఇత్యర్థః- నియంతృనియమ్యత్వే కారణం వదన్నాహ - స్వమాయయా అసంవృతేతి- అతః అలుప్తైశ్వర్యత్వాత్ తన్నియంత్రే తుభ్యం నమః- కించ- రుద్ధదృష్టయే మాయావిత్వాదేవ అన్యేషాం రుద్ధా ఆవృతా దృష్టిర్యేన తస్మై -యద్వా- స్వమాయయా స్వస్య అసంవృతా అన్యేషాం చ రుద్ధా దృష్టిర్యేన తస్మై ఇత్యేకం పదం॥ ౪౯॥ స ఇతి॥ సః ఏవంభూతః పరమేశ్వరః త్వం నః అస్మాన్ స్వభృత్యాన్ శాధి శిక్షయ ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ స్వస్మిన్నాదరమధికం బ్రాహ్మణేషు చ మందమివాలక్ష్య లోకసంగ్రహపరో భగవాన్ మత్తోపి బ్రాహ్మణేషు శ్రద్ధాతిరేకం కుర్వీథా ఏవం తమనుశాస్తి సప్తభిః॥ బ్రహ్మన్నితి॥ మయా హృదిస్థేన॥ ౫౨॥ మామ దేవాదిభ్యోపి బ్రాహ్మణాః శ్రేష్ఠా ఇత్యాహ॥ దేవా ఇతి॥ తే శనైః పునంతి ఏతే తు సద్యః కించ - దేవాదీని యత్పునంతి తదప్యర్హత్తమానామీక్షయా॥ ౫౩॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ మమ కలా పరికలనం ఉపాస్తిః తయా యుతః ॥ ౫౪॥ కించ బ్రాహ్మణారాధనమేవ మమ ప్రేష్ఠమిత్యాహ॥ నేతి॥ హేతుమాహ- సర్వవేదమయో విప్ర ఇతి - ప్రమాణాధీనత్వాత్ ప్రమేయస్య - వేదమయో విప్రో దేవమయాదస్మన్మూర్తిపాత్ ప్రేష్ఠ ఇత్యర్థః॥ ౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞా ఇతి॥ అసూయవః దోషదృష్టయః ఇజ్యదృష్టయః పూజ్యబుద్ధయః॥ ౫౬॥ చరాచరమితి॥ అస్య విశ్వస్య హేతవో భావా మహదాదయః- మదీక్షయా మమైవ సర్వత్ర ఈక్షయా॥ ౫౭॥ ౬౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షటశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా, ***************************

శృణ్వతాం త్వాభివందతామ్। నృణాం సంవదతామంతర్హృది భాస్యమలాత్మనాం ॥ ౪౭ ॥ హృదిస్థోప్యతి దూరస్థః కర్మవిక్షిప్తచేతసాం । ఆత్మశక్తిభిరగ్రాహ్యోప్యంత్యుపేతగుణాత్మనాం॥ ౪౮॥ నమోస్తు తే ధ్యాత్మవిదాం పరాత్మనే అనాత్మనే స్వాత్మవిభక్తమృత్యవే । సకారణాకారణలింగమీయుషే స్వమాయయాసంవృతరుద్ధదృష్టయే॥ ౪౯॥ స త్వం శాధి స్వభృత్యాన్నః కిం దేవ కరవామ తే । ఏతదంతో నృణాం క్లేశో యద్భవానక్షిగోచరః॥ ౫౦॥ శ్రీశుకః॥ తదుక్తమిత్యుపాకర్ణ్య భగవాన్ప్రణతార్తిహా । గృహీత్వా పాణినా పాణిం ప్రహసంస్తమువాచ హ॥ ౫౧॥ శ్రీభగవాన్॥ బ్రహ్మంస్తేనుగ్రహార్థాయ సంప్రాప్తాన్విద్ధ్యమూన్ ద్విజాన్। సంచరంతి మయా లోకాన్ పునంతః పాదరేణుభిః॥ ౫౨॥ దేవాః క్షేత్రాణి తీర్థాని దర్శనస్పర్శనార్చనైః । శనైః పునంతి కాలేన తదప్యర్హత్తమేక్షయా ॥ ౫౩॥ బ్రాహ్మణో జన్మనా శ్రేయాన్సర్వేషాం ప్రాణినామిహ। తపసా విద్యయా తుష్ట్యా కిము మత్కలయా యుతః ॥ ౫౪॥ న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజం । సర్వదేవమయో విప్రస్సర్వవేదమయో హ్యహం ॥ ౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞా అవిదిత్వైవమవజానంత్యసూయవః । గురుం మాం విప్రమాత్మానమర్చాదావిజ్యదృష్టయః॥ ౫౬॥ చరాచరమిదం విశ్వం భావా యే చాస్య హేతవః । మద్రూపాణీతి చేతస్యాధత్తే విప్రో మదీక్షయా॥ ౫౭॥ తస్మాద్బ్రహ్మఋషీనేతాన్ బ్రహ్మన్మచ్ఛ్రద్ధయార్చయ । ఏవం చేదర్చితోస్మ్యద్ధా నాన్యథా భూరిభూతిభిః ॥ ౫౮॥ శ్రీశుకః॥ స ఇత్థం ప్రభునాదిష్టస్సహకృష్ణాన్ ద్విజోత్తమాన్ । ఆరాధ్యైకాత్మభావేన మైథిలశ్చాప సద్గతిం ॥ ౫౯॥ ఏవం స్వభక్తయో రాజన్ భగవాన్ భక్తభక్తిమాన్ । ఉషిత్వాదిశ్య సన్మార్గం పునర్ద్వారవతీమగాత్ ॥ ౬౦॥ ***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - షటశీతితమోధ్యాయః.

—* నారాయణమహర్షిణా నారదాయోపదిష్టశ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రారంభః.*—

రాజా॥ బ్రహ్మన్ బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే నిర్గుణే గుణవృత్తయః। కథం చరంతి శ్రుతయస్సాక్షాత్సదసతః పరే॥

శ్లో॥ సప్తాశీతితమే నారాయణనారదవాదతః। వేదైస్తు నిర్గుణాలంబా నిర్గుణా చ తథోచ్యతే॥ వాగీశా యస్య వదనే లక్ష్మీర్యస్య చ వక్షసి। యస్యాస్తే హృదయే సంవిత్తం నృసింహమహం భజే॥ సంప్రదాయవిశుద్ధ్యర్థం స్వీయనిర్బంధయంత్రితః। శ్రుతిస్తుతిమితాం వ్యాఖ్యాం కరిష్యామి యథామతి॥ శ్రీమద్భాగవతం పూర్వైస్సారతస్సన్నిషేవితం। మయా శ్రుతముపస్పృష్టముచ్ఛిష్టముపనీయతే॥ పూర్వాధ్యాయాంతే॥ శ్లో॥ ఏవం స్వభక్తయో రాజన్ భగవాన్ భక్తభక్తిమాన్। ఉషిత్వాదిశ్య సన్మార్గం పునర్ద్వారవతీమగాదిత్యత్ర సన్మార్గం సతాం స్వతః ప్రమాణభూతానామపౌరుషేయాణాం కారణరహితానాం వేదానాం మార్గం బ్రహ్మపరత్వముపదిశ్య భగవానగాదిత్యుక్తం- తత్ర వేదానాం బ్రహ్మపరత్వమఘటమానం మన్వానః పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ తత్ర తావన్ముఖ్యలక్షణాగుణభేదేన త్రిధా శబ్దప్రవృత్తిః - యథా- ముఖ్యాపి రూఢయోగభేదేన ద్విధా- రూఢిశ్చ స్వరూపేణ జాత్యా గుణేన వా- నిర్దేశార్హే వస్తుని సంజ్ఞాసంజ్ఞిసంకేతేన ప్రవర్తతే- యథా- డిత్థః గౌః శుక్ల ఇతి- లక్షణా చ తేనైవ సంకేతేనాభిహితార్థసంబంధినీ- యథా గంగాయాం ఘోషః ప్రతివసతీతి- గౌణీ చాభిహితార్థలక్షితగుణయుక్తే తత్సదృశే- యథా సింహో దేవదత్త ఇతి- యథాహుః॥ శ్లో॥ అభిధేయావినాభూతే ప్రవృత్తిర్లక్షణేష్యతే। లక్ష్యమాణగుణైర్యోగాద్వృత్తేరిష్టా తు గౌణతేతి- యోగవృత్తిస్తు గౌణతేతి - యోగవృత్తిస్తు పదత్రివిధవృత్తిప్రతిపాదితపదార్థయోః ప్రకృతిప్రత్యయార్థయోర్వా యోగేన- యథా పంకజం ఔపగవః పాచక ఇత్యాది- తత్ర తావత్ బ్రహ్మణి రూఢివృత్తిర్న సంభవతీత్యాహ- సాక్షాత్కథం చరంతీతి- తత్ర హేతుః - అనిర్దేశ్య ఇతి- అనిర్దేశ్యత్వేపి హేతుం వదన్ గుణవృత్తిం నిరాకరోతి- నిర్గుణే గుణవృత్తయ ఇతి - గుణైర్వర్తమానా అపి నిర్గుణే కథం చరంతీత్యర్థః - నిర్గుణత్వే చ హేతుం వదన్ లక్షణాం యోగం చ నిరాకరోతి- సదసతః పర ఇతి - కార్యకారణాభ్యాం పరస్మిన్ అసంగే కేనచిదపి సంబంధాభావాన్న లక్షణా యోగవృత్తిస్సంభవత ఇత్యర్థః - ఏవం పదార్థత్వాయోగాదపదార్థస్య చ వాక్యార్థత్వాయోగాన్న శ్రుతిగోచరత్వం బ్రహ్మణ ఇత్యభిప్రాయః॥ చం ॥ శ్లో ॥ సర్వవేదమయో విప్రస్సర్వవేదమయోఽస్మ్యహమితి వేదానాం బ్రహ్మప్రమాపకత్వం భగవదుక్త్యైవావగతం- తత్పూర్వాధ్యాయేపి॥ శ్లో ॥ విశుద్ధసత్త్వం ధామ న్యదధాత్త్వయి శాశ్వతే శరీరిణీతి బలివచనేనాప్యవగతం- తత్పూర్వాధ్యాయేపి॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ తే హృదయం శుద్ధమిత్యాదినా శాస్త్రయోనిత్వాత్ ఇత్యాత్మన ఇత్యం తేన మునివచసాప్యవగతం- శ్రూయతే చైవం॥ శ్రు॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతీతి- స్మర్యతే చ- వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇతి- బ్రహ్మణశ్చిదచిద్వైలక్షణ్యం బహుశః ప్రతిపాదితం- తత్ర చిదచిద్విలక్షణబ్రహ్మస్వరూపస్వభావపరాణాం॥ శ్రు॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాదిశ్రుతివచసాం తత్ప్రమాపకత్వేపి॥ శ్రు॥ అయమాత్మా బ్రహ్మ- తత్త్వమసి - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదినా పరమాత్మశబ్దసమానాధికరణతయా శ్రుతానాం చిదచిద్వాచిశబ్దానాం కథం పరమాత్మప్రమాపకత్వమితి పృచ్ఛతి రాజా బ్రహ్మన్నితి॥ హే బ్రహ్మన్- గుణవృత్తయ ఇత్యత్ర గుణశబ్దో విశేషణపరః- గుణేన జాతిగుణక్రియాన్యతమేన ద్వారభూతేన వృత్తిర్బోధనం యాసాం తాః- జాత్యాదికం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య తద్విశిష్టాభిధాయిన్యశ్శ్రుతయః చిదచిత్పరాః కథం బ్రహ్మణి సాక్షాచ్చరంతి ప్రవర్తంతే- న హి ప్రవృత్తినిమిత్తప్రహాణేన శబ్దః ప్రతిపాదయితుమలమితి ప్రశ్నార్థః- న చ లక్షణయా చరంతీతి వక్తుం యుక్తం- ఉదాహృతశ్రుతిస్మృత్యాదిభ్యోఽభిధావృత్తేరేవావగమాత్ - న చ కతిపయశ్రుతీనాం తత్ర ముఖ్యవృత్తిః చిదచిదాదిపరాణాం లక్షణావృత్తిరితి యుక్తం- సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి- వేదైశ్చ సర్వైరహమితి సర్వశబ్దస్వారస్యాత్సర్వాసామపి తస్మిన్నభిధావృత్తేరేవావగమాత్ -అత ఏవ సాక్షాదిత్యుక్తం - తావజ్జాతిశబ్దానాం వృత్త్యసంభవం వ్యంజయన్ విశినష్టి - అనిర్దేశ్యే చేతనాచేతనసజాతీయతయా నిర్దేష్టుమశక్యే - తత్ర హేతుః సదసతః పరే సచ్చాసచ్చ తయోస్సమాహారస్తస్మాత్పరే చిదచిద్భ్యాం పరే విలక్షణే అన్యస్మిన్నితి యావత్ - స హి చిదచిద్గతజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకశబ్దానాం చిదచిద్భ్యామన్యస్మిన్ముఖ్యవృత్తిస్సంభవతీతి భావః - అథ గుణశబ్దానాం వృత్త్యసంభవం ద్యోతయితుం విశినష్టి- నిర్గుణ ఇతి నిర్గతాస్త్రిగుణ్యాస్త్రిగుణ్యప్రత్యనీకే- యద్వా - గుణశబ్దానామేవ ప్రవృత్తినిమిత్తభూతాః గుణాః తేభ్యస్సర్వేభ్యో నిర్గతే నిర్గుణ ఇతి నిష్క్రియత్వస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౧ ॥ ఉత్తరమాహ॥ బుద్ధీతి ॥ బుద్ధ్యాదీన్ ఉపాధీన్ - జనానాం అనుశాయినాం జీవానాం - మాత్రాద్యర్థం ప్రభుః ఈశ్వరః అసృజత్ -మీయంత ఇతి మాత్రాః విషయాః తదర్థం- భవార్థం భవో జన్మలక్షణం యత్ కర్మ తత్ప్రభృతికర్మకరణార్థమిత్యర్థః- ఆత్మనే లోకాంతరగామినే- ఆత్మనస్తత్తల్లోకభోగాయేత్యర్థః- అకల్పనాయ కల్పనానివృత్తయే ముక్తయ ఇత్యర్థః- అర్థధర్మకామమోక్షార్థమితి క్రమేణ పదచతుష్టయస్యార్థః- జనానామితి వదన్ జీవార్థమీశ్వరస్య సృష్ట్యాదిషు ప్రవృత్తిం ద

ష్యయతి-ప్రభురితి॥ఈశ్వరస్యఉపాధివశ్యత్వాభావేననిత్యముక్తతాందర్శయతి-అయమభిప్రాయః- యద్యప్యుక్తరీత్యా కాపిప్రవృత్తిర్నసంభవతి-తథాపి-పరంపరయాసాక్షాద్వాసర్వాసాంశ్రుతీనాం బ్రహ్మణిపర్యవసానం-కించ - ఈశ్వరోజీవానాంమోక్షార్థమేవసృష్టింకరోతి-నచస్వరూపాపపాదనమంతరేణోపపద్యతే - అతోమోక్షాయకాచనవృత్తిస్సాధారణీయేత్యుత్తరం-సగుణమేవగుణైరనభిభూతంసర్వజ్ఞంసర్వశక్తింసర్వేశ్వరంసర్వనియంతారంసర్వోపాస్యం సర్వకర్మఫలప్రదాతారంసమస్తకల్యాణగుణనిలయం సచ్చిదానందంభగవంతంశ్రుతయఃప్రతిపాదయంతి ॥ శ్రుతిః యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః।సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానఃయఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్పృథివ్యాఅంతరః-సోకామయత బహుస్యాంప్రజాయేయేతి సఈక్షతలోకాన్నుసృజేయఇతి-తదైక్షత-తత్తేజోఅసృజత- సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేత్యాద్యాః-తథాభూతేశ్వరతాంచతావత్సంసారిణోజీవస్యతన్నివృత్తయే తత్త్వమసీత్యాదివాక్యానిబోధయంతి-తత్ర చతత్-త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యంప్రతీయతే-తచ్చప్రకారాంతరేణాఘటమానంబ్రహ్మణిపర్యవసానంగమయతి-తథాహి-నతావత్ వైశ్వదేవ్యామిక్షేతివదుభయోరేకార్థాభిధానేనసామానాధికరణ్యంఘటతేయథోక్తం॥ శ్లో॥ఆమిక్షాందేవతాయుక్తాంవదత్యేవైషతద్ధితః। ఆమిక్షాపదసాన్నిధ్యాత్తస్యైవవిషయార్పణమితి-కుతః భిన్నార్థత్వాత్ - నచాజహత్స్వార్థయోర్నిరూఢలక్షణయావిశేషణవిశేష్యభావేననీలముత్పలమితివత్ -యథోక్తం॥ శ్లో ॥ స్వబుద్ధ్యారజ్యతేయేనవిశేష్యంతద్విశేషణమిత్యాది- కుతఃవిరుద్ధార్థత్వేనతదయోగాత్ - నచజహత్స్వార్థత్వేన సంబంధలక్షణయాకుసుమితమ్రామాగంగేతివత్ -కుతఃఏకార్థత్వస్యవివక్షితత్వాత్ -అతఃజహదజహత్స్వార్థలక్షణయాసోయం దేవదత్తఇతివద్విరుద్ధాంశత్యాగేనానుగతచిదంశైకార్థసామానాధికరణ్యేననిర్గుణేపర్యవసానం-అస్థూలాది వాక్యానాంతు సాక్షాదుపాధినిషేధేనతత్పదార్థశోధనఉపయోగాన్నిర్గుణఏవపర్యవసానం-తథాచాత్రైవోపక్రమే॥శ్లో॥ స్వసృష్టమిదమాపీయేత్యాదినావిశిష్టమాలంబనంవక్ష్యతి-అంతేచ॥శ్లో॥శ్రుతయః త్వయిహిఫలంత్యతన్నిరసనేనభవన్నిధనాఇత్యుపసంహరిష్యతి॥ఉపాసనాదివాక్యానాంఅన్యార్థప్రవృత్త్యాసృష్ట్యాద్యవలంబనత్వేనజ్ఞానసాధనవిధానేన తత్పరత్వమిత్యే

౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచ

షాదిక్॥ చం॥ అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణి నామరూపయోర్నిర్వహితాతేయదంతరా తద్బ్రహ్మ॥శ్రు॥సర్వాణిరూపాణివిచిత్యధీరః।నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే॥శ్రు॥తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశత్-తదనుప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవత్-ఇత్యాదిశ్రుతయః స్వపర్యంతనామరూపవ్యాకరణేన తత్తచ్చిదచిద్వస్తు శరీరకతయాతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యోభూరితిప్రతిపాదయంత్యః-పరిహారమాహురిత్యభిప్రేత్యతత్రబహుశోజగత్సర్గప్రకారవర్ణనస్యైవప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరముక్తప్రాయమితిచాభిప్రేత్యకేవలంసృష్టిమాత్రంస్మారయతి- బుద్ధీంద్రియేతి ॥ జనానాంబుద్ధ్యాదీనసృజత్-ప్రభుర్వ్యక్తఃనిర్వాహకఇతియావత్ అయమభిప్రాయః-స్వయమంతరాత్మతయానామరూపయోర్నిర్వాహకోభవితుంబుద్ధ్యాదిశబ్దోపలక్షితసమష్టిపరంపరయా మహాభూతపర్యంతమాత్మానంతత్తచ్ఛరీరకంపరిణమయ్య-తన్మయఃపునస్సదసచ్ఛబ్దవాచ్యచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాంతజగద్రూపతస్తచ్ఛబ్దవాచ్యస్సంభవదితి-ఏవంచిదచిత్పదార్థానాంసర్వేషాంపరమాత్మశరీరతైకస్వభావ్యాత్త్వేనైవతేషాంవస్తుత్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాచ్చఅపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానామాకృత్యధికరణన్యాయేనవిశేష్యపర్యంతాభిధానస్వాభావ్యాత్ గవాదిశబ్దాదాంగోత్వాదికంప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యవ్యక్తిపర్యంతాభిధానస్యముఖ్యవత్సర్వేషాంలోకవ్యుత్పత్తిఃస్వస్వార్థాభిధాయినాంస్వస్వార్థాన్ పరమాత్మాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాన్-ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య-పరమాత్మాభిధానంముఖ్యమేవేతి విస్తరస్తుభాష్యాదిష్వనుసంధేయః- పరమకారుణికస్యావాప్తసమస్తకామస్యస్వపరప్రయోజననిరపేక్షస్యబ్రహ్మణోజగత్సర్గేణప్రయోజనంకిమిత్యతఅహ-మాత్రార్థమితి-ఆత్మనేకల్పనాయచేతితాదర్థ్యేచతుర్థ్యంతం- మాత్రార్థం దేహార్థంతదుత్పాదనార్థమిత్యర్థః-అసత్ప్రాయాణాంజీవానాంస్వారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాదిప్రదానేనోజ్జీవనార్థంజగత్సర్గేప్రవృత్తిరితి-పరిపూర్ణస్యాపిపరానుజిఘృక్షయాసంగతైవేతిభావః-అతఏవ-గర్భజన్మజరామరణాద్యనేకదుఃఖావహజగత్సర్గప్రయుక్తనైర్ఘృణ్యాశంకాపినిరస్తా-దుఃఖస్యతత్తజ్జీవానాదికర్మప్రయుక్తత్వాత్ -మాయంతఇతిమాత్రాఃదేహాః-భవార్థంభవఃభ్యుదయార్థంఆరాధయితృభ్యోనిశ్రేయసరూపాభ్యుదయప్రదానార్థమిత్యర్థః - అనేనదేహోత్పాదనస్యాపి

ప్రయోజనముక్తం-యద్వా-భవార్థం తైవర్గికరూపశ్రేయః ప్రదానార్థం - ఆత్మనేఅధ్యాత్మజ్ఞానార్థం ముక్తిసా
ధనోపాసననివృత్తయఇత్యర్థః-యద్వా-ఆత్మార్థంజీవాత్మస్వరూపసత్తాలాభార్థం-ప్రళయావస్థానామసత్త్వా
యాఃణాంజనానాంపరమాత్మనఆత్మనాంచ శేషశేషిభావజ్ఞానేనైవహ్యాత్మసత్తాలాభః - అకల్పనాయకల్పనంజ్ఞానైకా
కారిష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదికల్పనంతదభావాయముక్తయే ఉపాయానుష్ఠానదేవాదిభేదనివృత్తిపూర్వక ముక్త్యర్థం
చేత్యర్థః-యద్వా-సర్వమిదంసంకల్పమాత్రేణైవోపపద్యతామిత్యతఆహ-కల్పనాయచేతి-కల్పనంక్రీడనం-తస్మై - పరి
పూర్ణస్యాపిక్రీడనార్థంజగద్వ్యాపారఇతిభావః ॥౨॥ అత్రచఅవాదివిశిష్టపరంపరాగతత్వాన్నసందేహాయుక్త
ఇత్యాహ॥ సేతి॥ సైషాయథోక్తలక్షణాయథోక్తాలంబనావాబ్రాహ్మీబ్రహ్మపరా- శ్రద్ధయాఆదరేణవైతండికతరా
నభినివేశేనయఃశ్రవణాదినాధారయేత్ -సఃఅకించనఃనరస్తదేహోద్యుపాధిస్సన్ తతఃపరంపదంప్రాప్నుయాదితి ॥౩॥
నన్విత్థంసర్వశబ్దానాంబ్రహ్మణిముఖ్యవృత్తిర్నలౌకికైర్గృహీతా-అపితు-తత్తదర్థేష్వేవ- తత్కథంసార్వజనీనవ్యుత్ప
త్తిభంజనేనబ్రహ్మణివ్యుత్పత్తిస్సాధ్యతఇత్యతఆహ ॥సైషేతి॥ సైషాఉపపాదితాబ్రాహ్మీబ్రహ్మసంబంధినీసర్వశబ్దా
నాంబ్రహ్మణ్యభిధానవృత్తిరిత్యర్థః ఉపనిషత్ రహస్యతమాఉపనిషదర్థవిచారేణావగంతవ్యేతివార్థః -అనధీతవేదాం
తశాస్త్రాణాంతత్తదర్థమాత్రపర్యవసితవ్యుత్పత్త్యావ్యధిగతవేదాంతార్థతదనుష్ఠాననిష్ఠైః బ్రహ్మణ్యేవవ్యుత్పత్తిర్గృ
హీతా-నహిఘటశబ్దవ్యుత్పత్తిమగృహీతవతఃకస్యచిత్పుంసోఘటశబ్దాత్తదర్థానవగతావపితస్యతద్బోధకశక్తిర్విహతే
తిభావఃతథాహి-పూర్వేషామపిపూర్వజైర్వామదేవాదిభిరేషావ్యుత్పత్తిర్ధృతాఅవధృతానిశ్చితేతియావత్ - వా
మదేవప్రస్తోదాదయోహిపరస్యబ్రహ్మణస్సర్వాంతరాత్మత్వం సర్వస్యతచ్ఛరీరత్వం శరీరవాదినాం శబ్దానాం శరీ
రిణిపర్యవసానంచపశ్యంతి- అహమితిస్వాత్మశరీరకంపరంబ్రహ్మనిర్దిశ్యతత్సామానాధికరణ్యేనమనుసూర్యాదీనహంమ

చఆత్మనేకల్పనాయచ॥౨॥ సైషాహ్యుపనిషద్బ్రాహ్మీపూర్వేషాంపూర్వజైర్ధృతా । శ్రద్ధయాధార
యేద్యస్తాంక్షేమంగచ్ఛేదకించనః॥౩॥ అత్రతేవర్ణయిష్యామిగాథాంనారాయణాన్వితామ్। నారదస్య
చసంవాదమృషేర్నారాయణస్యచ॥౪॥ ఏకదానారదోలోకాన్పర్యటన్భగవత్ప్రియః । సనాతన
మృషింద్రష్టుంయయౌనారాయణాశ్రమమ్॥౫॥ యోవైభారతవర్షేస్మిన్క్షేమాయస్వస్తయేనృణాం।
ధర్మజ్ఞానశమోపేతఆకల్పాదాస్థితస్తపః॥౬॥ తత్రోపవిష్టమృషిభిఃకలాపగ్రామవాసిభిః । పరీతంప్ర

సురభవం-సూర్యశ్చకక్షీవానృషిరస్మివిప్రఇతి॥శ్లో॥సర్వగత్వాదనంతస్యసఏవాహమవస్థితః। మత్తస్సర్వమహంసర్వం
మయిసర్వంసనాతనఇతి-నిర్దిశంతిః సర్వబుద్ధిశబ్దాన్పరమాత్మపర్యంతాన్ప్రదర్శయంతిః సర్వశబ్దానాంపరమాత్మన్యే
వవ్యుత్పత్తిమధ్యవసితవంతఇతిభావః-ఇత్థంగృహ్యమాణాయావ్యుత్పత్తేఃఫలమాహ-శ్రద్ధయేతి- తాముక్తవిధాంవ్యుత్ప
త్తింయఃపుమాన్ శ్రద్ధయాధారయేత్ సోకించనఃనాస్తికించనప్రార్థనీయంయస్యసః-క్షేమంముక్తింగచ్ఛతిప్రాప్నో
తి॥ ౩॥ఏతదేవసర్వశ్రుత్యర్థనిరూపణేనప్రపంచయితుమితిహాసమవతారయతి ॥అత్రేతి॥ నారాయణాన్వితాంనారా
యణఃప్రవక్తృత్వేనఅన్వితోయస్యాంతాంగాథామితిహాసం ॥ చం ॥ అథపరస్యబ్రహ్మణస్స్వపర్యంతసర్వబుద్ధిశబ్ద
త్వంసర్వాంతరాత్మత్వంజగత్కారణత్వంపరమకారుణికత్వంమోక్షప్రదత్వంచోక్తం - అథోక్తార్థస్యస్వమనీషో
త్ప్రేక్షితత్వశంకానిరాసాయమూర్తిధరావేదాఏవఉక్తానుక్తగుణవిశిష్టంభగవంతంతుష్టువురితివక్తుంతావత్సప్రశ్న
పరిహారానితిహాసాంతరేణసంవాదయతి ॥అత్రేతి॥ అత్రత్వత్ప్రశ్నేమదుత్తరేచ - సంవాదరూపాంనారాయణేన
ప్రవర్తకేనాన్వితాంగాథాం- తేతుభ్యంవర్ణయిష్యామి-శృణ్వితిశేషః-కోసౌనారాయణఃపరమవ్యోమనిలయః- కించా
వతారవిశేషఃకశ్చతస్యాఃశ్రోతేత్యతఆహ-నారదస్యేతిఋషేఃఋషివేషధరస్యబదర్యాశ్రమవాసినోనారాయ
ణస్యనారదస్యచసంవాదంప్రశ్నోత్తరరూపమితిహాసంకథయిష్యామీతిసంబంధః ॥౪॥చం॥ సంవాదమేవప్రస్తోతుం
నారదస్యనారాయణోపపత్తిమాహ॥ఏకదేతి॥ సనాతనంపురాణంఋషింనారాయణంద్రష్టుంతస్యాశ్రమంబదర్యా
ఖ్యంయయౌ॥౫॥చం॥ఋషింవిశినష్టి॥యఇతి॥క్షేమాయఅభయరూపాయస్వస్తయేమోక్షాయచ- అకల్పాత్కల్పా
వధి-తపఃస్వాత్మోపాసనాకంఆస్థితఃఅధికృతవానిత్యర్థః-కథంభూతః-ధర్మఃవర్ణోచితః - జ్ఞానమాత్మనఃప్రకృతిపురుషా
త్మ్యాంవిలక్షణత్వేనావలోకనం-శమోరాగద్వేషాదిరాహిత్యం-ఏభిరుపేతః॥౬॥చం॥తత్రేతి ॥ తత్రనారాయణాశ్ర
మే-పరివృతంనారాయణంప్రతీదమేవత్వత్పృష్టమేవాపృచ్ఛత్ ॥౭॥ చం॥తస్మాఇతి ॥ తస్మైపృష్టవతేనారదాయఋ

షీణాంశృణ్వతాంసతామిమమ్మదుక్తపరిహారగర్భమవోచత్ - తముక్తపరిహారస్యాపిసాంప్రదాయికత్వంవదంస్తం విశినష్టి -యఇతి- జనలోకనివాసినాంపూర్వేషామగ్రజానాంసనందనాదీనాంయస్సంవాదః ప్రశ్నోత్తరరూపస్త మిమమవోచదితిసంబంధః॥౮॥స్వాయంభువేతి॥ బ్రహ్మసత్రమితియథాయజమానాఏవసమానాఋత్విగాదిరూపేణ యత్రకర్మకుర్వంతితత్కర్మసత్రంప్రసిద్ధం-తథాయత్రసమానాఏవవక్తృశ్రోతృభావేనబ్రహ్మమీమాంసంతేత ద్బ్రహ్మసత్రం॥చం॥ఉక్తమేవాహ॥స్వాయంభువేతి॥స్వాయంభువనారద-తస్యస్వాయంభువఃపుత్రత్వాదేవంసంబో ధనం-పురాజనలోకే-తత్రత్యానాంజనలోకస్థానాం-మానసానాంబ్రహ్మమానసపుత్రాణాం-ఊర్ధ్వరేతసాంజన్మ ప్రభృతిజితేంద్రియాణాం-మునీనాంసనకాదీనాంసంబంధిబ్రహ్మసత్రంపరబ్రహ్మగుణానుభవాత్మకంసత్రమభూత్॥ ౯॥అహోఽయాం[illegible]కథంతస్సత్రంనాజ్ఞాసిమిత్యతఆహ॥శ్వేతద్వీపమితి॥తదీశ్వరంతత్రస్థంనారాయణమనిరుద్ధమూ ర్తిం ॥చం॥ తదాహాంకస్త్వగతఇత్యాహ ॥ శ్వేతద్వీపవాసినమీశ్వరంద్రష్టుంత్వయిగతవతిసతి - తదా-బ్రహ్మవాదః బ్రహ్మణాంవాదస్సంప్రవృత్తఃతంవిశినష్టి - యత్రబ్రహ్మవాదేశ్రుతయశ్శేరతేప్రతారణభయరహితాః [illegible] ప్రాప్తాస్సుఖమాసతఇత్యర్థః ॥౧౦॥చం॥ తత్రేతి॥ హేతిహాసిక ఆశ్వర్యేవాఋషిభిఃకృతఏవప్రశ్నస్త్వయా కృతః - అహోఽయాం[illegible] - [illegible] ప్రశ్నం ప్రత్యస్యమర్థం అనుపృచ్ఛసి- సతదర్థవిషయకఃప్రశ్నఃఅభూత్ ప్రవృత్తః-తదాపరిహారాశ్చ[illegible] తత్రప్రవృత్తాన్ ప్రశ్నపరిహారాన్ సర్వానహం - హేఅనఘ తేతుభ్యంవక్ష్యేశృ ణు ॥౧౧॥ [illegible] - [illegible] ॥ తుల్యశ్రుతాదిభిరవిశేషాః - అరిమిత్రోదాసీనతు ల్యత్వే[illegible]నిరుపమకరుణాః అతస్సర్వే[illegible]ప్రవచనయోగ్యాఅపి కేనాపికారణేనఏకంప్రవక్తారంకృత్వా [illegible]ప్రచక్రురిత్య ర్థః ॥చం॥ ననుకస్తత్ర[illegible] - కేవాశ్రోతారః [illegible]బ్రహ్మసత్రస్యలక్షణమిత్యతఆహ॥తుల్యేతి॥ యద్వ

ణతోఽపృచ్ఛదిదం[illegible]॥౭॥తస్మా ఇదం అవోచద్భగవాన్ఋషీణాంశృణ్వతామిమమ్। యో బ్రహ్మవా దఃపూర్వేషాంజనలోకనివాసినామ్॥౮॥శ్రీభగవాన్॥స్వాయంభువబ్రహ్మసత్రంజనలోకేఽభవత్పు రా।తత్రత్యానాంమానసానాంమునీనామూర్ధ్వరేతసామ్ ॥౯॥ శ్వేతద్వీపంగతవతిత్వయిద్రష్టుంత దీశ్వరం । బ్రహ్మవాదస్సంప్రవృత్తఃశ్రుతయోయత్రశేరతే ॥ ౧౦ ॥ తత్రహాయమభూత్ప్ర శ్నస్త్వంమాంయమనుపృచ్ఛసి।పరిహారాంశ్చతాన్సర్వాన్వక్ష్యేహంశృణుతేనఘ॥౧౧॥తుల్యశ్రుతతప శ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః।అపిచక్రుఃప్రవచనమేకంశుశ్రూషవోఽపరే॥౧౨॥సనందనః॥ స్వసృష్టమి

పిసర్వేశ్రుతంశాస్త్రజన్యం-తపఅనశనాది-యద్వా - తపఆలోచనఇతిధాతురూపంతపఇతిబ్రహ్మోపాసనాత్మకం జ్ఞానమిత్యర్థః-శీలంతదుపయుక్తాసద్వృత్తిః-ఆరాధనాద్యాత్మకస్వభావశ్చ-తుల్యాన్యేతానియేషాంతే- తుల్యాఃస్వీ యాఃఅరయోమధ్యమాఉపేక్ష్యాశ్చయేషాంతే ॥ శ్రు ॥ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితిశాంతఉపాసీతేత్యుక్తసా ర్వాత్మ్యబ్రహ్మోపాసననిష్ఠత్వాత్ స్వీయాదిరహితాఇత్యర్థః - అనేనసర్వేషామపి ప్రవచనసామర్థ్యంసూ చ్యతే - అపితథాపిప్రవచనేఏకంచక్రుః - సనందనం ప్రతివక్తారంచక్రురిత్యర్థః - అపరేసనకాదయస్సర్వే శుశ్రూషవోఽభూవురితిశేషః - ఏతదేవబ్రహ్మసత్రంనామ - యత్సర్వేప్యధిగతపరమాత్మయాథాత్మ్యా అపి ఏకంప్రవక్తారంకృత్వా - అన్యేశుశ్రూషాంకృణుయురితిభావః ॥ ౧౨॥ స్వయంనిర్మితమిదంవిశ్వం ప్రళయసమ యేఆపీయసంహృత్య - శయాసంయోగేననిద్రాణమివవర్తమానం - తదంతేప్రళయాంతే - తల్లింగైస్తస్యప్రతి పాదకైర్వాక్యైః - పరంఈశ్వరం - సృష్టిసమయేప్రథమనిశ్వాసప్రసూతాఃశ్రుతయః - ప్రబోధయామాసుః॥ చం ॥ ప్రశ్నస్తుత్వత్కృతఏవేత్యభిప్రేత్యతమనుక్త్వైవసనందనోక్తముత్తరమాహ స్వసృష్టమిత్యాదిభిః - తత్రస్వ

వివక్షితముత్తరంశ్రుతిగీత్యాసంవాదయితుంప్రస్తౌతిసనందనః ॥ స్వసృష్టమితిద్వాభ్యాం ॥ స్వేనాత్మనాసృష్టమిదం చిదచిదాత్మకంజగదాపీయసంహృత్యశక్తిభిఃసూక్ష్మావస్థామాపన్నాభిః ప్రకృతిపురుషకాలాత్మకాభిస్సహశయానంని ద్రాణమివవర్తమానంప్రకృతిపురుషాదీన్స్వశరీరవిభాగానసంహృత్య - నిరవధికస్వానందానుభవపరంవరమ పురుషం - తదంతేప్రళయాంతే- సృష్ట్యాదావిత్యర్థః - శ్రుతయఃతన్నిశ్వసితరూపాఃమూర్తిధరాఃవేదాః - య ద్వా-వేదాభిమానిదేవాః - తల్లింగైఃపరమపురుషాసాధారణధర్మప్రకాశకైర్బోధయాంచక్రుర్బోధయంత్యఇవ తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ యథేతి ॥ సుశ్లోకైఃశోభనాఃశ్లోకాఃకీర్తయోయేషుతైఃపరాక్రమైః ॥ చం ॥ తత్రస్వ

ష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ అనుజీవినో భృత్యాః వందినః స్తుతిపాఠకాః- ప్రత్యూషే ప్రభాతే అభేత్య ఆగత్య శోభనాః - శ్లో
కాః యేషు తైః తస్య సమ్రాజః పరాక్రమైః పరాక్రమప్రకాశకైః స్తోత్రైః ప్రబోధయంతి తద్వత్ ॥ ౧౪॥ జయజయేతి ॥ భో
అజిత జయ జయ ఉత్కర్షేణ వర్తమానో భవ - ఆదరే వీప్సా - కేన వ్యాపారేణ - అగజగదోకసాం అగాని స్థావరాణి జగంతి జం
గమానిచ ఓకాంసి శరీరాణి యేషాం జీవానాం తేషాం - అజాం అవిద్యాం - జహి నాశయ - నను కిమితి గుణవతీం హంతవ్యే
త్యత ఆహ - దోషగృభీతగుణాం దోషాయ ఆనందాద్యావరణాయ గృభీతాః గృహీతాః గుణా యయా తాం - గృహే ర్భకారశ్ఛాందసః
సీతి భకారః - ఇయం హి స్వైరిణీవ సర్వప్రతారణాయ గుణాన్ గృహ్ణాతి - అతః హంతవ్యేతి - తర్హి మయ్యపి దోషమూ
హేదితి మమాప్యవిద్యాయా నైకా శక్తిస్స్యాదత ఆహ - త్వమితి - యత్ యస్మాత్ - త్వం ఆత్మనా స్వరూపేణైవ సముప
గతసమస్తభగః సంప్రాప్తసమస్తైశ్వర్యోఽసి వశీకృతమాయత్వాదితి భావః - నను స్వయమేవ తేజ్ఞాన వైరాగ్యాది నాశం న
హన్యురితి తత్రాహ। అఖిలశక్త్యవబోధక ఇతి ... త్వమేవాంతర్యామీ సర్వశక్త్యుద్బోధకః అతః న తేజ్ఞానాదిస్వ
తంత్రా ఇతి భావః - నను అహమకుంఠజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణః జీవానాం కర్మజ్ఞానాదిశక్త్యవబోధనేన అవిద్యాం హంతీత్య
త్ర కిం ప్రమాణమితి చేత్ అహమేవ ప్రమాణమిత్యాహ - నిగమః వేదః - నను ఏవంభూతే మయి కథం శ్రుతీనాం ప్రవృత్తి
రిత్యాహ - క్వచిదితి - క్వచిత్ కదాచిత్ ... అజయా మాయయా - చరతః క్రీడతః - సృష్ట్యాదిలీలాస్వభావత
యా సత్యజ్ఞానానంతైకరసేన ... చరతోఽపరిమాన్ కృతవనిగమః అనుచరేత్ ప్రతిపాదయేత్ - కస్మిన్నపి స్థితా శ్రు
తయః ... ప్రతిపాద్య ... పూర్వం ... ప్రతిపాదితో ... తము
హ చేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశ ... ప్రపద్యే - య ఆత్మని తిష్ఠన్ - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - య
స్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ ... ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ జయజయాజితజహ్యగజంగమా
వృతిమజామ్ ... గుణాన్ । నహి భవంతమృతే ప్రభవంత్యమీ నిగమగీతగుణార్ణవతాః ॥ చం ॥ వేదపురుషను

దమాపీయ శయానం సహశక్తిభిః। తదంతే బోధయాంచక్రుస్తల్లింగైః శ్రుతయః పరమ్॥ ౧౩॥ యథా శ

యానం సమ్రాజం వందినస్తత్పరాక్రమైః। ప్రత్యూషేఽభ్యేత్య సుశ్లోకైర్బోధయంత్యనుజీవినః ॥ ౧౪ ॥

శ్రుతిగీతాన్ సప్తావింశతిసంఖ్యాకాన్ శ్లోకానాహ ॥ జయజయేత్యాది ॥ జయ జయేత్యాదరే ద్విర్భావః - ఉత్కర్షేణ ప్రా
ప్నుహీత్యర్థః - నను స్వభావత ఏవ నిస్సమాభ్యధికస్య అనవాప్తః కో వా ప్రాప్యః ఉత్కర్ష ఇత్యత ఆహుః - అజాం ప్రకృ
తిం జహి నాశయ త్యాజయేత్యర్థః - త్వయి ప్రలీనానాం సర్వేషాం జీవానాం సంసృతినిదానభూత ప్రకృతిసంబంధం
త్యాజయతా త్వయా ... ఉత్కర్షః అభూతపూర్వ ఏవ ప్రాప్యత ఇతి భావః - నన్వహమపి
ప్రకృతి వశ్యః తత్కథం జీవాన్ త్యాజయామీత్యత స్సంబోధయంతి అజితేతి - సర్వాన్ జితవత్యా ప్రకృత్యాప్యజితవశీ
కృతప్రకృత ఇత్యర్థః - నన్వనాదినా యాపా ఆపగాదినాం జీవానాం కథం త్యాజయితవ్యేత్యత స్సంబోధయంతి - దోష
గృభీతగుణేతి - సత్స్వపి దోషేషు గృభీతో గృహీతో గుణో యయా దృచ్ఛిక ప్రాప్తసంగికానుషంగికాద్యన్యతమో యేన తథాభూ
తసాపరాధజనేష్వపి కశ్చిద్గుణలేశోఽస్తి చేత్ తమపేక్ష్య అనుగ్రహశీల స్త్వమిత్యర్థః - గృభీతేత్యత్ర గృహేర్భశ్ఛాందసీతి బ
కారాదేశః - దోషగృభీతగుణామితి పాఠాంతరం - నను కుతః ప్రకృతేర్భోగ్యభోగోపకరణాదిరూపాయాః మహాగుణవత్యా
స్త్యాజనం ప్రార్థ్యత ఇత్యాశయాస్తాం విశింషంతి - దోషావహాః జీవానాం దోషావహాః గృభీతాః గుణాః సత్త్వరజస్తమోరూపా య
యా తాం - నిస్తాంతస్య పూర్వనిపాతాభావ ఆర్షః - జీవానాం సంసృతినిదానభూతగుణాశ్రయత్వాత్ తాం జహీత్యర్థః -
నను త్యాజబోపయుక్తజ్ఞానశక్త్యాదిరహితోఽహం కథం హాపయేయమిత్యత ఆహుః - యద్యస్మాత్ త్వమాత్మనా స్వత ఏవ స
మవరుద్ధః స్వీకృతః అశేషః భగో యేన సః - తస్మాజ్జహీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞాన వై
రాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణేతి విష్ణుపురాణవచనాద్భగశబ్దార్థో వగంతవ్యః - అసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిమత్త్వా
ద్వాత్సల్యసాగరత్వాచ్చ మోచయితుం క్షమః అతో జహీతి భావః - నను య ఏవ ప్రకృతిసంబంధాపాదక స్స ఏవ త్యాజయి
తుం ప్రభుః న త్వహమిత్యాశంకాయాం త్వమేవ ప్రకృతిపురుషకాలశరీరత్వవేషేణ సర్వకారణతయా తత్సంబంధాపా
దక ఇతి ద్యోతయితుమనుద్బుద్ధసామర్థ్యానాం కప్రత్యాగినాం పరమాత్మవిశేషణతావేషేణాపి కార్యాక్షమత్వాదన్య
థా ప్రళయానావత్త్వేప్సతేషాం స్వస్వకార్యోన్ముఖ్యసామర్థ్యోద్బోధకస్త్వమేవేత్యభిప్రేత్య సంబోధయంతి - అగజగదో
కసామఖిలశక్త్యవబోధకేతి - అగానాం స్థావరాణాం జగతాం జంగమానాం శరీరాణాం చ రాచరాత్మకశరీరరూపేణ కరి

ష్యమాణానాంప్రకృతిగుణానామిత్యర్థః-ఓకసాంతాదృశశరీరాశ్రయీభవిష్ణూనాంజీవానాంచఅఖిలాశ్శక్తయః స్వస్వకార్యోన్ముఖ్యరూపాస్తాసామవబోధకఉద్బోధక-తత్రజీవశక్త్యుద్బోధకత్వంనామచిచ్ఛక్త్యుద్బోధకత్వం తేషాంప్రళయదశాయామనుద్బుద్ధచిచ్ఛక్తికత్వాత్-అతఏవసర్వకారణతయాసర్వకార్యానన్యంత్వామేవ వేదోభిదధాతీత్యాహుః-క్వచిదితి॥అజయాఆత్మనా చేతిసహార్థేతృతీయా-సాహిత్యంచవిశేష్యవిశేషణభావేన-తదయమర్థః-అజయాఆత్మనాచప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిశిష్టస్యతఇతికర్మణిషష్ఠీతత్వవివక్షయాషష్ఠీ - చరతఃజగదాకారేణపరిణమమానస్యతేనాధిష్ఠితస్యేత్యపివివక్షితం నిగమః-చిదచిద్వాచిశబ్దసముదాయాత్మకో వేదభాగః-అనుచరేత్ అనువర్తేత- త్వామేవాభిదధ్యాదిత్యర్థః-అనేనకథంచరంతిశ్రుతయఇతిప్రశ్నస్యోత్తరముక్తంభవతి - కారణత్వంచిదచిద్విశిష్టతాకారణేతిచతథామోక్షప్రదత్వంతదౌపయికగుణపూర్ణత్వంశాస్త్రప్రమాణకత్వంచ-అగజగదోకసాంస్థావరజంగమశరీరాశ్రయాణాంసర్వేషాంజీవానాంఅజాంజహీహితివాసంబంధః - జీవానామిత్యనుక్త్వా అగజగనోకసామిత్యుక్తిరాసన్నసృష్ట్యభిప్రాయికాఏతత్సృష్టిప్రవృత్తికాలేస్థావరజంగమాత్మకశరీరాణామభావాత్ -నిగమోనుచరేదితిపారోక్ష్యనిర్దేశః-నతేస్సంసారిజీవగతత్వాభిప్రాయకః- క్వచిదజయాత్మనాచచరతోనుచరేన్నిగమఇత్యనేనప్రకృతిసంబంధమోచకత్వనియతతత్సంబంధాపాదకత్వజ్ఞాపనాయసర్వకారణత్వం తస్యనిర్వికారే నుపపన్నత్వాత్తస్మిన్ చిదచిద్వైశిష్ట్యం విశిష్టకారణత్వాదేవవిశిష్టకార్యాణాంవిశిష్టకారణానన్యత్వాచ్ఛరీరాత్మభావాచ్చకార్యశరీరభూతచిదచిద్వాచిశబ్దానాం విశేష్యాత్మపర్యంతాభిధాయకత్వంచోక్తం॥౧౫॥ననుకథంమామేవప్రతిపాదయంతి॥శ్రు॥ ఇంద్రోయాతోవసితస్యరాజేత్యాదిభిరింద్రఃయాతఃజంగమస్యఅవసితస్యస్థావరస్యచ-రాజేతిప్రతిపాద్యతేతథా॥ శ్రు॥ అగ్నిమూర్ధాదివఃకకుదిత్యాదిభిశ్చైవంభూతత్వేనఅగ్న్యాదీనాంప్రతిపాదనాచ్చేతితత్రాహ॥బృహదితి॥ అయమర్థః - ఏతదుపలబ్ధం

శ్రుతయః॥జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణాంత్వమసియదాత్మనాసమవరుద్ధసమస్తభగః।అగ
జగదోకసామఖిలశక్త్యవబోధక తేక్వచిదజయాత్మనాచచరతోనుచరేన్నిగమః॥౧౫॥బృహదుపలబ్ధమే

దృష్టమిందాదిసర్వంబృహత్ బ్రహ్మైత్యేవఅవయంతిజానంతి - కథంబృహతఏవఅవశేషతయా అవశిష్యమాణత్వేన-కుతఃయతోబృహతఃసర్వస్యఉదయాస్తమయౌఉత్పత్తిలయౌసర్వోపాదానత్వాత్-తర్హికింవికారిత్వంబృహతఃనఅవికృతాత్ ఏవస్తాధిష్ఠానత్వేనఅవికారాదిత్యర్థః-అత్రవాశబ్దఉపమానార్థః యథాఘటాదేర్వికృతేర్మృదిఉదయాస్తమయౌతద్వత్॥శ్రు॥వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యం।సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదిభిస్తథాప్రతిపాదనాదిత్యర్థః-అతఃకారణాదృషయోమంత్రాస్తద్రష్టారోవా-త్వయ్యేవమనోవచనాచరితందధుః మనసాఆచరితంతాత్పర్యంవచనాచరితమభిధానంచధృతవంతఃమనసాత్వామేవధ్యాయంతివచసాత్వామేవనిరూపయంతీత్యర్థః - నపృథగ్వికారేష్వితిభావః - అత్రనిదర్శనంకథమయథేతి-నృణాంభూచరాణాంయత్రకుత్రాపిదత్తానినిక్షిప్తానిపదానిభువికథమయథాభవంతిఅదత్తానిభవంతి-అతోయథామృత్పాషాణేష్టకాదిషు దత్తానిపదాని భువం నవ్యభిచరంతి- తథాయత్కిమపివికారిజాతంవదంతో వేదాస్త్వామేవసర్వకారణంపరమాత్మభూతంప్రతిపాదయంతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ద్రుహిణవహ్నిరవీందుముఖాత్మనాజగదిదంనభవేత్పృథగుత్థితం। బహుముఖైరపిమంత్రగణైరజత్వమురుమూర్తిరతోవినిగద్యసే॥చం॥ అథకార్యకారణయోరనన్యత్వందృష్టాంతముఖేనోపపాద్యకారణత్వనియతముముక్షూపాస్యత్వమాహుః॥బృహదితి॥అవశేషతయాబ్రహ్మణస్సర్వోపసంహారేణవ్యవస్థితతయా- జగత్కారణత్వాదుపలబ్ధంసృష్టికాలేఆవిర్భూతముత్పన్నమేతజ్జగత్ బృహత్ బ్రహ్మేత్యవయంతిఆమనంతి॥శ్రు॥ సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఐతదాత్మ్యమిదంసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదయోవేదాంతాఅవగమయంతీత్యర్థః- అత్రాప్యవశేషతయేతిపాఠాంతరం-అజోపలబ్ధముత్పన్నమేతజ్జగత్స్థితికాలేఅవతిరక్షతి- అంతకాలేఅత్తిసంహరతి- తతోవశేషతయాకరణత్వాద్బృహదేవజగదితిసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితివత్సహేతుకోనిర్దేశః-ఏతదుపపాదయంతి-యస్యవికృతేఃకార్యస్య-యతఇతిపంచమీసప్తమ్యర్థయోస్సార్వవిభక్తికస్తసిః-యతఉదయఉత్పత్తిర్యస్మింశ్చలయః- సావికృతిస్తత్కారణికా-తతోనన్యామృదివావికృతాయథాతావదవికృతాపింతాకారామృత్ ఘటశరావాదిరూపవికృతాతదనన్యాతద్వత్ అవికృతాదితిపాఠాంతరం-తదాఅవికృతాద్యతోయస్మాద్వికృతేఃకార్యస్యోదయాస్తమయౌసావికృతిస్తదనన్యామృదివ-యదాతావదవికృతాన్మృత్పిండాదుదితాఘటశరావాదిరూపామృత్తదనన్యాతద్వదిత్యర్థః - యథా॥

(శ్రు)॥సోమ్యైకేనమృత్పిండేనసర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతంస్యాదిత్యాదికాశ్రుతిరనుసంధేయా - తత్రహిఘటేనజలమా హరేదిత్యాదివాగ్వ్యవహారపూర్వకజలాహరణాదికార్యార్థంమృత్పిండస్య ఘటాదినామకంబుగ్రీవాదిరూపవికార సంస్పర్శమభిధాయమృత్పిండస్యతద్వికారఘటాదేశ్చానన్యత్వముక్తం- అతస్సర్వకారణత్వాత్త్వయిఋషయోమ నోవచవాచరితానిధ్యానస్తుతిచేష్టితానిఅదధుః-త్వామేవనిదధ్యుస్తుష్టువుస్త్వదర్థేఅచేష్టంతచేత్యర్థః - తత్రదృష్టాంతం హేతుమాహుః-కథమితి-అకాశేనిహితానిపదానియథామోఘానిభవంతి - పతనస్యావర్జనీయత్వాద్భువినిహితానిన్య స్తాంపదానికథంయథాభవంతికథంమోఘానిభవంతి- మోఘానినభవంత్యేవ - పశ్చాత్పతనాభావాత్ -ఏవంమనో వాక్కాయచేష్టితానిత్వదారాధనరూపాణిఅమోఘానిసాంసారికతాపనివారకాణి- అన్యవిషయాణిధ్యానాదీనితునని వైవారకాణిప్రత్యుతపతనావహాని-అతస్త్వయ్యేవదధురిత్యర్థః ఏవంజగత్కారణత్వేనత్వదనన్యత్వాజ్జగద్విషయాస్సర్వే దికాశ్శబ్దాస్తాత్పర్యతశ్శక్త్యాచత్వయ్యేవవర్తంతఇత్యాహుః-అతఇతి-ఋషయోవేదాః-తముక్తమృషిణేత్యాదౌ-ఋ షిశబ్దస్యవేదేప్రయోగాత్ -మనోవచనాచరితంమనసఆచరితం తాత్పర్యంవచనాచరితమభిధానంచత్వయ్యేవదధు ర్దత్తవంతః-నను తత్తదర్థవిషయాణాంకథమభిధానయుక్తత్వమిత్యాశంకాయాందృష్టాంతముఖేనతదుపపాదయంతి-క థమితి-(ప్రా)సాదపర్యంకాదిషునిహితానిన్యస్తానిపదానికథంభువిఅయథాఅదత్తానిభవంతి - (ప్రా)సాదపర్యంకాదిధా రకత్వాత్తస్యామేవయథాదత్తానిభవంతి - ఏవంప్రతిపురుషాంతరాత్మతయాతద్గతనామరూపనిర్వాహకత్వాత్త్వ య్యేవతత్తదర్థశరీరకేనిత్యాహకేచవేదావర్తంతఇత్యర్థః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానామాకృత్యధికరణన్యా యేనవిశేష్యపర్యంతాభిధానంముఖ్యమేవేత్యభి(ప్రా)యః ॥౧౬॥ త్వమేవసర్వనిగమగోచరఇతిసతాంప్రవృత్త్యాద్ర ఢయతి ॥ఇతీతి॥త్వమేవసర్వకారణత్వేనపరమార్థఇతికృత్వా - భోత్ర్యధిపతే త్రిగుణమాయానటీనర్తక -సూరయో

మేతదవయంత్యవశేషతయాయతఉదయాస్తమయౌవికృతేర్మృదివావికృతాత్ ।అతఋషయోదధు
స్త్వయిమనోవచనాచరితంకథమయథాభవంతిభువిదత్తపదానినృణాం॥౧౬॥ఇతితవసూరయస్త్ర్యధిప
తేఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిమవగాహ్యతపాంసిజహుః।కిముతపునస్స్వధామవిధుతాశయకాల
గుణాఃపరమభజంతియేపదమజస్రసుఖానుభవం॥౧౭॥దృతయఇవశ్వసంత్యసుభృతోయదితేనువిధామహ

వివేకినస్తవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధింసకలజనవృజననిరసనహేతుం-కీర్తిసుధాసింధుం-అవగాహ్యనిషేవ్య - తపంతీతితపాంసిపాపానిదుఃఖానివా - జహుఃత్యక్తవంతః - త్వదీయకథామాత్రేణయదాపాపత్యాగః - తదాకిము వక్తవ్యం - యేపునఃస్వధామవిధుతాశయకాలగుణాఃస్వధామ్నాస్వరూపస్ఫురణేనవిధుతాఃత్యక్తాఃఆశయగుణాఃఅం తఃకరణధర్మాఃరాగాదయఃకాలగుణాఃజరాదయశ్చయైస్తేతథా - హేపరమ-తవాజస్రసుఖానుభవంఅఖండానం దానుభవంపదంస్వరూపంభజంతిసేవంతే-తథాభూతాఃదుఃఖానిత్యజంతీతి॥(శ్రు)॥తద్యథాపుష్కరపలాశఆపోనశ్లిష్యం తఏవమేవంవిదిపాపంకర్మనశ్లిష్యతే - నకర్మణాలిప్యతేపాపకేన- తత్సుకృతదుష్కృతేధూనుతే - ఏతగ్ంహ వావనతపతి-కిమహంసాధునాకరవం - కిమహంపాపమకరవమిత్యాది(శ్రు)తేరిత్యర్థః॥శ్లో॥సకలవేదగణేరితసద్గుణస్త్వ మితిసర్వమనీషిజనామహుః । త్వయిరమంతిగుణశ్రవణాదిభిస్తవపదస్మరణేనగతక్లమాః ॥చం॥ అతఋషయఇత్యా దేఃపూర్వయోజనాయాంకైముత్యన్యాయేనభగవద్ధ్యానస్యసాంసారికతాపనివర్తకత్వమాహుః - ఇతితవసూరయ ఇతిద్వితీయయోజనాయాంతుకారణత్వసమనియతముముక్షూపాస్యత్వంకైముత్యన్యాయేనాహుః ॥ఇతీతి॥ త్ర్యధిప తేఇతిసంబోధనం-జగజ్జన్మస్థితివినాశనిర్వాహక-ఇతిహేతౌ అతస్సూరయోవివేకినఃతవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతా బ్ధింఅఖిలానాంలోకానాం జనానాంశృణ్వతాం వదతాంచమలంపాపంక్షపయతీతితథా - సాకథైవామృతంతస్యా బ్ధిమవగాహ్యైవ- తపాంసిఆధ్యాత్మికాదితాపాన్-జహుస్తత్యజుః-కింపునర్ధ్యానపరాఇత్యాహుః-కిముతేతి-హేపర మ-యే-స్వధామస్వతేజఃస్వవిషయకంజ్ఞానం - స్వశబ్దఃపరమాత్మపరః-తేనవిధుతాఃఆశయగుణాఃరాగాదిమనోవృత్త యఃకాలగుణాఃజరామరణాదయశ్చయైస్తే - అజస్రసుఖానుభవంనిత్యజ్ఞానానందాత్మకం - పద్యతఇతిపదంస్వరూపం భజంతిసమాధినాసాక్షాత్కుర్వంతి-తేతపాంసిజహంతీతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౧౭॥(శ్రు)॥ అసుర్యానామతేలో కాఅంధేనతమసావృతాః । తాంస్తేప్రేత్యాభిగచ్ఛంతియేకేచాత్మహనోజనాః ॥తథా॥ నచేదిహావేదీన్మహతీవినష్టిః అసుర్యైతి(శ్రు)తేరర్థః - తేప్రసిద్ధాఃలోకాః కర్మఫలభూతదేవతిర్యఙ్నరాదిదేహాః అసుర్యాఃఅసుషురమంతఇతిప్య

తృత్యా అసురాణాం దేవాభిమానినాం సంబంధినః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - తేకీదృశాః అంధేన ద్రఢేన తమసా ఆచ్ఛాదితాః యే కేచయో కేచిత్ - ఆత్మానం తత్స్వరూపభూత సత్యజ్ఞానానందతిరస్కారేణ దుఃఖత్వాద్యారోపణేన చఘ్నంతి హింసంతీత్యాత్మహనః అవిద్వాంసస్తే జనాః తాన్ లోకాన్ అభిగచ్ఛంతి ప్రాప్నువంతి - కర్మానుసారేణ చేద్యది ఇహ మనుష్యజన్మని పురుషః నావేదీత్ - తర్హి మహతీ వినష్టిః వినాశః జన్మమరణపరంపరా ఽవిచ్ఛేదలక్షణా సంసారగతిః - ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః పూర్వశ్లోకోక్తోభయవిధజనహీనాన్నిందంతి॥ దృతయ ఇతి అసుతృపః నరాః యది తే అనువిధాః అనువిదధతీత్యానువిధాః అనువర్తినః భక్తా ఇతి యావత్ - తర్హి శ్వసంతి జీవంతి సఫలజీవనా భవంతి ఇతరథా దృతయ ఇవ భస్త్రా ఇవ - వృథా శ్వాసా భవంతీత్యర్థః - నన్వభక్తానామపి కామాదిఫలమస్త్యేవ నః - కార్యకారణానుగ్రాహకత్వేన జీవనహేతోస్తవాభజనే కృతఘ్నానాం తదపి న సిధ్యేదిత్యాశయేనాహ - మహదహమాదయ ఇతి - మహానహంకారశ్చ ఆదిర్యేషాం తే - యదనుగ్రహాత్ యస్య తవ అనుగ్రహాత్ అనుప్రవేశేన లబ్ధసామర్థ్యాస్సంతః అండం దేహం సమష్టివ్యష్టిరూపం సృష్టవంతః - తత్ర చ పంచాపి కోశాన్ అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయాన్ ఆవిశ్య తత్తదాకారస్సన్ యః చేతయతే సన్ త్వంతదాహ - పురుషవిధ ఇతి పురుషస్యాన్నమయాదేర్యథైవ విధా ఆకారో యస్య సః - తథా - ననువిదేకరసస్య కథం తత్తదాకారతా అత ఆహ - అన్వయోత్తరేతి - అన్నమయాదిషు - అన్వేతీత్యన్వయః ఆత్మతదాకారతేతి - ఏవం తర్హి - సత్యత్వం అసంగత్వం చ కథం తత్రాహ - చరమోన్నమయాదిషు య ఇతి అన్నమయాదిషు అవదశ్యమానేషు యశ్చరమః బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి పుచ్ఛత్వేనోక్తః - సత్యమితి సంబంధః - నను తథాప్యన్నమయాదిష్వన్వితత్వే అసంగత్వం వ్యాహతిరేవ స్యాత్ తత్రాహ - సదసతః పరం త్వముభయదేవ్యవశేషమ్ - సదసతః స్థూలసూక్ష్మాత్ అన్నమయాదేః పరం వ్యతిరిక్తం తత్సాక్షిభూతం అవశేషం అవశిష్యత ఇత్యవశేషమబాధ్యం - అథ అత ఏవ ఋతం సత్యం త్వం - తథాహి కిమర్థం తేష్వన్వయ ఉక్తః శాఖాచంద్రవచ్ఛుద్ధస్వరూపలక్షణార్థం - తథాహి॥ శ్రు॥ స వా ఏష పురుషోన్నరసమయః - తస్యేదమేవ శిర ఇత్యాదినా స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ పంచకోశానుపదిశ్య ॥ శ్రు॥ తస్య పురు

మహదహమాదయోండమసృజన్ యదనుగ్రహాతః। పురుషవిధోన్వయోత్ర చరమోన్నమయాదిషు యస్సద

షవిధతాం - అన్వయం పురుషవిధ ఇతి పునః పునస్తత్తదన్వితత్వేనావేద్య॥ శ్రు॥ బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి - సర్వసాక్షిణః శుద్ధసత్త్వస్వరూపనిరూపణమిత్యనవద్యం॥ శ్లో॥ నరవపుః ప్రతిపద్య యది త్వయి శ్రవణవర్ణనసంస్మరణాదిభిః । నరహరే న భజంతి నృణామిదం దృతివదుచ్ఛ్వసితం విఫలం తతః ॥ చం॥ అథ భగవద్భజనవిముఖానాం జన్మవైయర్థ్యమాహుః॥ దృతయ ఇతి॥ తే తవ - అనువిధాః అనువిధాయినః - స్వదాశ్రయణయోగ్యజన్మభాజోపీత్యర్థః - అస్తు తృప స్త్వం విహాయ కేవలం యది ప్రాణేంద్రియతర్పణపరాః శబ్దాదివిషయచపలాశ్చేత్తే దృతయ ఇవ ఉచ్ఛ్వసంతి - దృతయశ్చర్మభస్త్రికాః తా యథా వాయుపూరితా ఉచ్ఛ్వసంతి తద్వత్ తృతోచ్ఛ్వాసా ఇత్యర్థః - అనేన అత ఋషయో దధురిత్యాద్యర్థో జనానాయాంక ఫమయథా భవంతీత్యాదిసూచితమన్యవిషయధ్యానాదిమోఘత్వం స్పష్టీకృతం - ననుసతిమరణకారణత్వే తస్య నియతముముక్షూపాస్యత్వసిద్ధిః కారణత్వమేవ త్వయ్యనుపపన్నం అచేతనస్య ప్రధానస్యైవ మహదహంకారైకరూపేణ పరిణామస్వభావస్య కారణత్వాత్ - తథాహి - చేతనభోగ్యభూతస్య సత్త్వాదిమయస్య వియదాదినామరూపవికారావస్థితస్య జగద్రూపస్య వస్తునః కారణభూతం వస్తు తత్స్వభావమేవేతి యుక్తం గుణసామ్యావస్థం ప్రధానమేవ కారణమితి - అత ఏవ కార్యకారణయోరనన్యత్వోపపాదక మృదాదిదృష్టాంతోపపత్తిరితీక్షత్యధికరణపూర్వపక్షానుసారిణీమాశంకాముత్ప్రేక్ష్య పరిహారమాహుః - మహదిత్యాదినా - యదనుగ్రహాత ఇత్యంతేన - యస్య తవానుగ్రహాతః॥ శ్రుత ఏతదైక్షత బహు స్యామితీక్షాత్మసంకల్పాల్లబ్ధసత్తాకాః యేనానుప్రవిష్టాశ్చ మహదహంకారాదయః అండమసృజన్ - అచేతనస్యేక్షాత్మకానుగ్రహాసంభవాత్ న తస్య కారణత్వమితి భావః - న చ వృష్టిం ప్రతీక్షామహే శాల్యయ ఇతివద్గౌణానుగ్రహాసంభవః ॥ శ్రు॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మేతి కారణస్యాత్మత్వశ్రవణాత్ - స్యాదేతత్ - మా భూత్ప్రధానం కారణం జీవస్తు భవితుమర్హతీతి - తస్యేక్షాసంకల్పావరవ ఇయానానుగ్రహాసంభవాత్ - తథాహి ॥ శ్రు॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాత్మశబ్దేన కారణత్వం ప్రక్రమ్య తస్యాత్మశబ్దవాచ్యస్య జీవాతిరిక్తత్వశంకావ్యదాసాయ ప్రతిపద్యాయం ॥ శ్రు ॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా ఇతి శరీసంబంధమభిధాయ ఆనందమయశబ్దేన స్వార్థే కమయడం తి నతస్యానందరూపతాంచాభిధా

యసో కామయతేతి గస్యైతస్యాపూర్వక సృష్టిరామ్నాయత ఇత్యానందమయాధికరణపూర్వపక్షానుసారిణీమా
శంకామభిప్రేత్య పరిజహ్రుః - పురుషవిధ ఇత్యాదినా - ఆనందవల్ల్యామన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమ
యానందమయాదిషు యశ్చరమ ఆనందమయపురుషవిధః।శ్రు॥ స వా ఏష పురుషవిధ ఏవేత్యాదినా పురుషాకారత్వేన ని
రూపితః అన్వయః॥శ్రు॥ తస్య ప్రియమేవ శిరః - మోదో దక్షిణః పక్షః-ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః-ఆనంద ఆత్మా-బ్రహ్మ పు
చ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి శ్రుతిశిరః పక్ష పుచ్ఛాదిరూప పురుషప్రకారాన్వయనాత్ సత్త్వమేవ - నను ప్రత్యగాత్మైక్యార్థః - కుత
ఇత్యతో విశింషంతి-యస్సదసదితి సదసద్భిదది దాత్మప్రపంచాకారం యదిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా - తదేవానుప్రావి
శత్ -తదను ప్రవిశ్య-సచ్చ త్యచ్చాభవదితి - స్వసృష్టం చిదచిదను ప్రవేశేన తదుభయాత్మక జగద్రూపేణ భవనస్య చిదచి
ద్వాచిశబ్దాభిధేయత్వస్య చ శ్రూయమాణస్య బద్ధముక్తోభయావస్థ జీవాసంభావితస్యత్వయ్యేవ సంభవాదితి భావః-
కించ యదతః - చిదచిదాత్మక ప్రపంచాత్పరం విలక్షణం నిరుక్తానిరుక్త నిలయనానిలయన విజ్ఞానావిజ్ఞాన సత్యానృత శబ్దైః

ప్రకృతిపురుషౌ నిర్దిశ్య తదంతరాత్మతయా తదను ప్రవేష్టృతయా శ్రూయమాణం యజ్జీవాతిరిక్తం సత్త్వమేవ అథయ
స్త్వన్నమయాదిషు చతుర్షు సంప్రాప్తేష్వేవ శేషమవస్థిత మానందమయరూపం బ్రహ్మ తన్నిర్వికారం - తత్త్వమేవ-
ఏవముక్తధర్మసమానాధికరణతయా శ్రూయమాణమీక్షితృత్వాత్మకాను గృహీతృత్వం జీవాసంభావితం త్వయ్యే
వోపపన్నమితి సముదాయాభిప్రాయః శరీరాత్మత్వం సర్వశరీరకత్వమయ్యేవోపపన్నమితి భావః-అత్ర కేచిత్ - ఆనందమ
యాదిష్వాపదిశ్యమానేషు యశ్చరమో బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి పుచ్ఛత్వేనోక్తః సత్త్వమితి సంబంధమాహుః - తథా
హి॥శ్లో॥ తస్యేదం బ్రహ్మ పుచ్ఛం స్యాత్ప్రతిష్ఠా హేతురిత్యతః।వ్యతిరేకశ్రుతే బ్రహ్మవిషయత్వ ప్రతీతితః॥ శ్లోకస్యవ
క్ష్యమాణస్య బ్రహ్మప్రాధాన్యనిశ్చయాత్।ప్రియమోదాదిరూపేణ విదితస్య జనైస్సమైః॥ ఇహానందమయస్యాస్య శం
కాయాశ్చాత్ర సంగతేః।సదసద్భావయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చ నిరంశినః॥ అంశిత్వాసంగతేర్నిర్వికారస్య మయటాత్ర
వై।వికారిత్వాభోధనాచ్చ మయటో హ్యత్రసంగతేః॥తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేతి చ తదంతరమ్ । ఆత్మాంతరం కీర్త్యమా
నమానందమయవస్తునః॥ బ్రహ్మత్వం నావగమయేదిత్యతః పునరస్య హి। పరేతస్మిన్నిత్యశుద్ధే శోధ్యత్వానుపపత్తితః ॥ నా
నందమయశబ్దేన వాచ్యం బ్రహ్మేతి నిశ్చితమ్।పుచ్ఛత్వేనైవయత్తత్ర రూపితం తు తదిష్యత ఇతి॥తత్పుచ్ఛం॥శ్లో॥కృత్స్న ప్ర
సదతః పరం త్వమథ*యదేష్వవశేషమ్మృతమ్॥౧౮॥ ఉదరముపాసతే య ఋషివర్త్మసు కూర్పదృశః పరి
కరణే హ్యత్ర పూర్వమన్నమయాదిషు।స్వస్మాదనతిరిక్తస్యావయవైన్సునిరూపణాత్॥ శిరః పక్షాదిరూపేణ పురుషత్వ

స్య నిశ్చితం। ప్రియమోదాదిభిస్స్వస్మాదభిన్నైరేవ రూపితః॥ నభిద్యతే బ్రహ్మణోత్ర హ్యానందమయశబ్దితః । తత్తదం
తరభూతస్య వస్తునో బోధకస్య వై॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేత్యాత్మపదస్య హి।వ్యాఖ్యానందమయే పర్యవసన్నాకీర్తనా
త్పునః॥అన్యస్య బ్రహ్మపర్యాయస్యానందమయవస్తుతః।అన్నాదిమయపర్యాయేషూక్తానాం శ్లోకరూపిణామ్॥ వాక్యా
నాం పక్షపుచ్ఛాదిమదర్థపరతః పునః। పుచ్ఛమాత్రపరస్యాస్య శ్లోకస్యాస్యాప్యసంగతేః॥ అనంతరే సో కామయతేతి వా
క్యశ్రుతేనసః।ఇతి శబ్దేన పుంవస్తుబోధకేన తథా పునః॥ ప్రధాన ప్రకృతార్థస్య పరామర్శన సాధునా । అనంతరస్యానందమ
యస్యాత్రాబోధసంగతేః॥ బ్రహ్మణో వ్యవధానేన తదుపస్థాపనక్షతేః । బ్రహ్మణ్యానందశబ్దస్యాదానందో బ్రహ్మ ఇత్య
తః॥శ్రుతేస్సం ప్రతిపన్నత్వాదానందస్థాపనేక్షమాత్ ।ఆనందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య వాక్యతః॥ ఆనందానంద
మయయోరైకార్థస్య ప్రతీతితః ॥ ఆనందమయశబ్దేన పరబ్రహ్మావబోధనాత్ ॥ఆనందో బ్రహ్మేతివ్యజానాదితి పర్యాయ
తుల్యతః। ఆనందమయతుల్యార్థాచ్ఛబ్దాదానందతః పరమ్॥ప్రతీతార్థశ్రుతేః పశ్చాదుపపత్తేరభావతః । నపుచ్ఛమేవ బ్ర
హ్మేతి కింతు పుచ్ఛీతి విద్యతే॥స్వాభిన్న పక్షపుచ్ఛాదిపర ప్రకరణస్య వై।ఆనుగుణ్యేన పశ్చాచ్చ నిర్దేశస్య తథా పునః॥అంశాం
శిత్వేనోపపత్తేర్వ్యతిరేకస్య నిశ్చయాత్।ఆత్మాబ్రహ్మానందమయశబ్దైరేకార్థబోధనాత్॥ తేషామన్యతమేనాపి శ్లోకస్య

హ్యుపపత్తితః।ఆనందస్యాపరిచ్ఛిత్తేః పుచ్ఛబ్రహ్మపరస్య హి॥ ఆనందమయవాచ్యస్య ప్రసిద్ధేరస్య భావతః । సదసద్భా
వయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చ తథా పునః॥ శంకాయాస్సంభవాదస్య రూపణస్యోపపత్తితః । అంశాంశిభ్యాం తథానందమ

యశబ్దగతస్య వై॥ మయటస్స్వార్థికత్వేన ప్రాచుర్యార్థేపి వా పునః।ఉపపత్తేర్వికారార్థకత్వాభావాచ్చ బ్రహ్మణః ॥ ని
ర్వికారత్వ నిర్వాహాదనన్యాత్మత్వవాదినః।తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేత్యస్యావిరోధతః॥ తద్వస్త్వనుగణత్వేన బోధనస్యవి

ఖేః పునః। ప్రత్యగర్థస్య బోధ్యత్వం సంప్రాతేర్నిహ్నూయతే స్తథా॥ ఆనందమయశబ్దేన వాచ్యస్య బ్రహ్మణ స్తథా। బోధ్యత్వ స్యప్రసక్త్యా చ సాధ్యస్యాప్యుపపత్తితః॥ కాలుష్యశాంతిరూపస్య నపుచ్ఛం బ్రహ్మ వై మతం। అన్యథానందమయత్వస్యైవ బ్రహ్మతుస్థితమ్॥ ఇతి పుచ్ఛబ్రహ్మవాదిదూషణోద్ధార ఇష్యతే॥౧౭॥ ఏవం తావత్సర్వాత్మకే పరమేశ్వరే సర్వశ్రుతిసమన్వయేన సద్భజనీయత్వముక్త్వా అభక్తనిందయా చ తదేవ దృఢీకృత్య - ఇదానీ మనవగాహ్యమహిమ్నః ప్రథమం తావ ముపాధ్యాలంబన ముపాసనం॥ శ్రు॥ ఉదరం బ్రహ్మేతి శార్కరాక్షా ఉపాసతే హృదయం బ్రహ్మేత్యారుణయో బ్రహ్మైవేతి ఊర్ధ్వం త్వేవోదసర్పత్తచ్ఛిరో శ్రయత ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః విదధతీత్యాహుః - ఉదరమితి - ఋషివర్త్మసు ఋషీణాం సంప్రదాయమార్గేషు - యే కూర్పదృశః తే - ఉదరాలంబనం మణిపూరకస్థం బ్రహ్మ - ఉపాసతే ధ్యాయంతి - శార్కరాక్షా ఇతి శ్రుతిపదస్య ప్రతిపదం కూర్పదృశ ఇతి - కూర్పం శర్కరా రజః విద్యతే దృక్షు అక్షిషు యేషాం తే తథా రజః పిహితదృష్టయః స్థూలదృష్టయ ఇతి యావత్ - ఉదరస్య హృదయాపేక్షయా స్థూలత్వాత్ - యద్వా - కూర్పం సూక్ష్మం సూక్ష్మదృశ ఇత్యర్థః - తదా హృదయస్థం సూక్ష్మమేవాలక్ష్యేతి తత్ప్రవేశాయ ప్రథమం ఉదరస్థ ముపాసత ఇతి భావః - ఆరుణయస్తు పాటవాత్ హృదయస్థం దహరం సూక్ష్మం అనాహతచక్రస్థమేవోపాసతే - హృదయవిశేషణం పరిసరపద్ధతిమితి - పరితః సరంతి ప్రసర్పంతీతి పరిసరా నాడ్యః - తాసాం పద్ధతిం మార్గం ప్రసరణస్థానమిత్యర్థః - విశేషణస్య ఫలమాహ - తత ఇతి - తతో హృదయాత్ - భో అనంత - తవ ధామ ఉపలబ్ధిస్థానం సుషుమ్నాఖ్యం - పరమం శ్రేష్ఠం జ్యోతిర్మయం - శిరః మూర్ధానం ప్రతి ఉదగాత్ ఉదసర్పత్ - మూలాధారాదారభ్య హృదయమధ్యాత్ బ్రహ్మరంధ్రం ప్రతి ఉద్గతమిత్యర్థః - కథంభూతధామ - యత్ సమేత్య ప్రాప్య - పునరిహ కృతాంతముఖే మృత్యుముఖే సంసారే న పతంతి - తథా చ॥ శ్రు॥ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా - తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవంతీతి - అస్యాః శ్రుతేరర్థః - శతం శతసంఖ్యాకాః ఏకా చ సుషుమ్నా నామ - పురుషస్య హృదయాద్వినిస్సృతాః నాడ్యః సిరాః - తాసాం మధ్యే మూర్ధానం భిత్వా - అభినిస్సృతా సుషుమ్నా నామ - తయా అంతకాలే ఆత్మానం వశీకృత్య - యోజయేత్ - తయా నాడ్యా - ఊర్ధ్వముపరి - ఆయన్ గచ్ఛన్ - ఆదిత్యద్వారేణ - అమృతత్వమేతి - ప్రాప్నోతి విష్వఙ్ నానావిధగతయః అ

సరపద్ధతిం హృదయ మారుణయో దహరమ్। తత ఉదగాదనంత తవ ధామ శిరః పరమం పునరిహ యత్సమేత్య
న పతంతి కృతాంతముఖే॥ ౧౮॥ స్వకృతవిచిత్రయోనిషు విశన్నివ హేతుతయా తరతమతశ్చకాస్స్యనలవ

న్యా నాడ్యః ఉత్క్రమణే నిమిత్తం భవంతి॥ శ్లో॥ ఉదరాదిషు యః పుంసాం చింతితో మునివర్త్మభిః। హంతి మృత్యుభయం దేవో హృద్గతం తముపాస్మహే॥ చం॥ అస్తు కారణత్వే ఉపాస్యత్వం కే కే కుత్ర కుత్ర కథం కథముపాసతే - కీదృశం చ ఫలమిత్యపేక్షాయాముపాసనభేదానభిధాయ సర్వేషాముపాసనానాం మోక్షైకఫలత్వమాహుః॥ ఉదరమితి॥ వర్త్మసు వేదాంతవిహితేషూపాసనామార్గేషు - యే కూర్పదృశస్సూక్ష్మమతయః తత్ర కేచిదారుణయః అరుణవంశ్యాః - హృదయం హృద్గతం దహరం దహరశబ్దవాచ్యం - హృదయపుండరీకాంతర్గతాకాశరూపం త్వాముపాసతే - కేచిత్తు వైశ్వానరవిద్యానిష్ఠాః ఉదరం ఉదరస్థజాఠరాగ్నిశరీరకం - త్వాముపాసతే - కేచిత్తు - పరిసరపద్ధతిం పరితస్సరతీతి వ్యాప్నోతీతి తథా - సుషుమ్నాఖ్యా నాడీ - సైవ పద్ధతిర్మార్గస్తాం సుషుమ్నామార్గస్థం త్వాముపాసత ఇత్యర్థః - సుషుమ్నాయాః హృదయాదారభ్య శిరఃపర్యంతవ్యాప్తేః తదభిప్రాయేణ పరిసరపద్ధతిమిత్యుక్తం - తదేవ స్పష్టయితుం పరిసరవర్త్మ విశింషతి - తతః హృదయాదారభ్యేత్యర్థః - హే అనంత యత్తవ పరమం ధామ ఉపాసనస్థానం శిరోభూమిమధ్యం తత్పర్యంతం యదుదగాదూర్ధ్వమాక్రామతి॥ శ్రు॥ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యః తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకేతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాపి సంహితః - తవ ధామ శిరః పరమిత్యనేన శిరోపి త్వదుపాసనస్థానమిత్యుక్తం భవతి॥ శ్రు॥ ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథ స్తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి - ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తంత ఇత్యాది శ్రుత్యర్థమభిప్రేత్య విశింషంతి యన్మధ్యనాడీవర్త్మ శిరో వా - సర్వేప్యుపాసకాః - సమేత్య ప్రాప్య - పునరిహ ప్రకృతిమండలే కృతాంతముఖే మృత్యుముఖే సంసారే న పతంతి - యదితి వర్త్మాభిప్రాయకో నపుంసకనిర్దేశః - ఏవముపాసనస్థానప్రసంగాత్పరమాత్మనోఽశుచిదేహసంబంధ ఉక్తః॥ ౧౮॥ నను ఈశ్వరస్యాపి తర్హి జీవవత్ ఉదరహృదయాదిసంబంధే తదనుప్రవిష్టస్య చ తారతమ్యే సతి కేన విశేషేణోపాస్యత్వమితి ఇమామాశంకాం పరిహరంత్యః॥ శ్రు॥ ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా - కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేత్యాద్యాః శ్రుతయస్తువంతీత్యాహుః॥ స్వకృతేతి॥ స్వ

యంకృతాసువిచిత్రాసుఉచ్చనీచమధ్యమాసుయోనిషుఅభివ్యక్తిస్థానేషుకార్యేషుదేహాదిషు-హేతుతయాఉపాదానతయా-ప్రాగేవవిద్యమానత్వేనముఖ్యప్రవేశాసంభవాత్ - విశన్నివవర్తమానః - తరతమతఃన్యూనాధికభావేనచకాపిఅవభాసనే-స్వకృతాఃయోనీరనుకరోతీతిస్వకృతానుకృతిః- అనలవత్ అగ్నిర్యథాస్వతస్తారతమ్యహీనోపికాష్ఠానుసారేణన్యూనాధికఇవతథాతథాప్రకాశతే-యథోత్తమప్రకాశస్సవితామ్యమండలమేకరూపేణప్రకాశేనాపూరయన్నపివర్షాసునికృష్టప్రకాశఇవప్రతీయతేశరది ప్రకృష్టప్రకాశఇవతద్వత్ -అథఅతః - వితథాసుమిథ్యాభూతాసు-అముషుయోనిషు-అవితథంసత్యం - యతఃసమంఅవిశేషంఅతఃసత్యంతవధామస్వరూపం - విరజధియోనిర్మలమతయఃఅన్వయంతిజానంతిఅనుఇతిపృథక్త్వఠం వా-అత్రహేతుః - అభివిపన్న్వవఇతిఅభితోవిగతవ్యవహారాఃపనవ్యవహారఇత్యస్యరూపం - పన్యురితిఐహికాముష్మికకర్మఫలరహితాఇత్యర్థః- అవిశేషత్వాద్దేవపకరసంసన్మాత్రంఅతస్తనోపాధికృతతారతమ్యాభావాదప్రచ్యుతైశ్వర్యస్యోపాస్యత్వమితిభావః॥శ్లో॥స్వనిర్మితేషుకార్యేషుతారతమ్యవివర్జితమ్।సర్వానుస్యూతసన్మాత్రంభగవంతంభజామహే ॥ చం ॥ అథకార్యాంతఃప్రవిష్టస్యాపితత్ససనిదోషతయాపరమప్రాప్యత్వమాహుః ॥స్వకృతేతి॥ హేతుతయాసర్వోపాదానత్వేనస్వేసత్వయాకృతాఃనిర్మితాఃవిచిత్రాఃయోనయోదేహాఃయేషాంతేషు - దేవమనుష్యాదివిచిత్రభవత్ప్రతిశరీరకేషుజీవేష్విత్యర్థః - విశన్అంతరాత్మతయాప్రవిశన్-యద్వా-దేవాదిశరీరేష్వేవోపాసకానుగ్రహణోపాసనార్థంవిశన్తిష్ఠన్ - ఇవశబ్దోనతిరిక్తార్థకః-విశన్నేవేత్యర్థః-తరతమతఃజ్ఞానాల్పత్వమహత్త్వాదిభావేనస్వకృతాయోనీరనుకరోతీతితథా - హృదయాదికార్యపరమాణ్వాత్మత్తివినాశాద్యనుకారీచకాపీత్యర్థః - అనలవత్ యథాఅగ్నిస్స్వతస్తారతమ్యహీనోపిత్వణకాష్ఠాద్యనుసారేణతథాప్రకాశతేతద్వత్ -అథయద్యప్యేవమథాపీత్యర్థః -అమూషుయోనిషువితథాసుఅవిద్యమానాయూపసంహృతాస్విత్యర్థః - అవితథమనుపసంహృతం-ఖుతస్సమమేకరూపం-కార్యానుప్రవేశకృతకార్యగతదోషస్పర్శరహితం-తస్మాత్-పకరసమవిచ్ఛిన్నానందంతవధామస్వరూపం - విరజధియోనిర్మలమతయః- అనునయంత్యుపాస

స్వకృతానుకృతిః।అథవితథాస్వమూష్వవితథంతవధామసమంవిరజధియోన్వయంత్యభివిపన్యవపకరసం॥
౨౦॥స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరంతరసంవరణంతవపురుషంవదంత్యఖిలశక్తిధృతోంశకృతం। ఇతినృగ

తే-అభియంతిప్రాప్నువంతిచేత్యర్థః - అన్వయంత్యభివిపన్యవపకరసమితిపాఠాంతరం - తదాఅభివిపన్యవఃవివిధత్వద్గుణవాదాత్మకస్తుతియుక్తాః - అన్వయంతిఅన్వితాగచ్ఛంతి-ప్రాప్నువంతీతియావత్ -అత్ర॥శ్లో॥సర్వజ్ఞస్సర్వదృక్సర్వజ్ఞానశక్తిబలర్ధిమాన్।అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ॥క్లమతంద్రీభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః నిరవద్యఃపరంప్రాప్తిర్నిరధిష్ఠోఽక్షరక్రమఇత్యాదిస్మృత్యర్థోనుసంధేయః॥౨౦॥అపిచకుతోనుఇయమాశంకాస్యాత్ భగవతోదేహాద్యుపాధికృతదోషప్రసంగఇతి-యతఃఅవిద్యాకామకర్మభిః- సంసరతోజీవస్యాపిభగవద్భావంలక్షణయాబోధయంత్యస్తందోషంనిషేధంతి॥శ్రు॥సయశ్చాయంపురుషే-యశ్చాసావాదిత్యే-సఏకః-తత్త్వమసీత్యాద్యాఃశ్రుతయః-నను క్రత్వర్థస్యాత్మనఃస్తుతిరియమీశ్వరత్వేనక్రియతేనతుతస్యేశ్వరత్వంబోధ్యతేనైతద్యుజ్యతేయతస్తత్ర॥శ్రు॥యస్యదేవేపరాభక్తిర్యథాదేవేతథాగురౌ।తస్యైతేకథితాహ్యర్థాః ప్రకాశంతేమహాత్మనఇత్యాద్యాఃశ్రుతయః - కృతావతారస్యభగవతశ్చరణాంభోజసేవోపాయంవదంతీత్యాహ ॥స్వకృతేతి॥ స్వకర్మోపార్జితేషు పురేషుదేహేషుఅమీషు నరాదిషు భోక్తృత్వేనవర్తమానంపురుషం - అఖిలశక్తిధృతఃసర్వశక్త్యాశ్రయస్యపూర్ణస్యతవాంశకృతంవదంతి - అంశఇవఅంశఃకృతఇవకృతఃస్వరూపంవదంతీత్యర్థః - ననుకార్యకారణసంవృతస్యకుతఏవంభూతత్వం తత్రాహ - అబహిరంతరసంవరణమితి - బహిఃకార్యం - అంతరంకారణం - వస్తుతస్తదావరణశూన్యంతయోఃలింగస్థూలయోరసత్త్వాదిత్యర్థః - ఇతిఏవం - నృగతింనుఃజీవస్యగతింతత్త్వంవివిచ్యవిశోధ్య - కవయఃభజనంవినాఇదంనప్రాప్యతఇతిజానంతః - నిగమావపనంనిగమోక్తకర్మణామావపనం -ఆసమంతాదువ్యంతేస్మిన్నిత్యావపనంమోక్షంసర్వకర్మార్పణవిషయమిత్యర్థః - యత్రాపితానికర్మాణిముక్తిఫలంఫలంతీతంభవతఃఅంఘ్రింఅభవఃభవనివర్తకం - విశ్వసితాఃకృతవిశ్వాసాః - ఉపాసతేఅర్చనవందనాదిభిఃసేవంతే - భువీతిమర్త్యలోకే - ఇదమేవోచితమితిదర్శయంతి॥శ్లో॥త్వదంశస్యమహేశానత్వన్మాయాకృతబంధనమ్। త్వదంఘ్రిసేవామాదిశ్యపరానందనివర్తయ ॥చం॥ వరమభజంతియేపదమజస్రసుఖానుభవంఉదరముపాసతే - అవితథంతవధామసు

మంపకరసమిత్యుదరాదిస్థానవిశేషాధిష్ఠానకథితస్యాత్మస్వరూపోపాసకానాంతత్ప్రాప్తిరుక్తా -అథదివ్యవిగ్రహోపాసకానామపితత్సారూప్యాపత్తిరూపంఫలమిత్యభిప్రేత్యతదుపాసకాశ్చకేచిత్సంతీత్యాహుః॥ స్వకృతపురేష్వితి॥ అమూషుదేవమనుష్యాదిషు స్వేనత్వయాకృతేషుపురేషుత్వన్నివాసభూతేషుదేహేషుసంతమితిశేషః - అఖిలశక్తిధృతిఃఅఖిలాశ్శక్తీర్ధారయతీతితథా-తస్యతవాంశకృతంఅంశేనసంకల్పాత్మకజ్ఞానేనకృతంకల్పితంఉపాత్తమబహిరంగః అంతర్బహిర్దేశరహితంఅంతర్బహిశ్చవ్యాప్తిశూన్యమిత్యర్థః - అనేనవిగ్రహస్యాపిపురాంతరవస్థానప్రయుక్తపరిచ్ఛిన్నత్వశంకావ్యావృత్తిః - అసంవరణంసంకోచహేతురహితం - పురుషంపురుషాకారంవిగ్రహంవదంతి - వేదాంతాఇతిశేషః॥శ్రు॥అంగుష్ఠమాత్రోరవితుల్యరూపఃఅంగుష్ఠమాత్రఃపురుషోమధ్యఆత్మనితిష్ఠతి - అంగుష్ఠమాత్రంపురుషోఽంతరాత్మాసదాజనానాంహృదయేసన్నివిష్టఇత్యాద్యావేదాంతాఃప్రతిపాదయంతీత్యర్థః- ఇతీత్థంభూతంతవపురుషంతథాన్వగతింనరజన్మత్వదారాధనోపయుక్తమిదంనృజన్మేతిచవిదిత్వావిచారపూర్వకంనిశ్చిత్య భువి భూమావేకచిత్కవయోవివేకినఃఅనిశ్వసితాఃప్రాణాయామపరాఃజితప్రాణేంద్రియాఇత్యర్థః-తవాంఘ్రిముపాసతే - కథంభూతంనిగమావపనంనిగమానాంవేదానామావపనంక్షేత్రంప్రతిపాదనవిషయమితియావత్ - యద్వా - నిగమస్యజ్ఞానస్యావపనంఆసమంతాదుప్యతేనేనేత్యావపనంఉత్పాదకం॥శ్లో॥ తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగమితిభగవదుక్తేః- అభవంనభవస్సంసారోయస్మాత్సేవ్యమానాత్తం - భువివిశ్వసితాఇతిపాఠాంతరం-తదామోక్షేఽప్యతీతిదృఢవిశ్వాసయుక్తాఃఉపాసతఇత్యర్థః ॥౨౧॥ భక్తిరత్యంతసాధనమితివచనంఉచితమివమన్వానోభక్తింగురూకరోతి ॥ దురధిగమేతి॥భోహేఈశ్వర - దుర్బోధంయదాత్మతత్త్వంతస్యనిగమాయజ్ఞాపనాయ - తవఆత్తతనోఃఆవిష్కృతమూర్తేః - చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః చరితమేవమహాన్ అమృతాబ్ధిఃత

తంవివిచ్యకవయోనిగమావపనంభవతఉపాసతేంఘ్రిమభవంభువివిశ్వసితాః ॥౨౧॥ దురధిగమాత్మత
త్త్వనిగమాయతవాత్తతనోశ్చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః।నపరిలషంతికేచిదపవర్గమపీశ్వ
రతేచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాః ॥౨౨॥ త్వదనుపథంకులాయమిదమాత్మసుహృత్ప్రియ

స్మిన్పరివర్తఃఅవగాహఃతేనపరిశ్రమణాః పరీతివర్జనార్థఃశ్రమణంశ్రమఃగతశ్రమాఇత్యర్థః అపవర్గమపికేచిన్నపరిలషంతినేచ్ఛంతి - కుతోఽన్యత్ - కేచిదితిఏవంభూతాఃభక్తిరసికాఃవిరళాఇతిదర్శయతి - నకేవలమన్యన్నేచ్ఛంతి-కింతుతేనైవసుఖేనపూర్ణాస్సంతఃపూర్వసిద్ధగృహాదిసుఖమప్యుపేక్షంతఇత్యాహ - తవచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాఇతి - తవచరణసరోజేహంసాఇవరమమాణాఃయేభక్తాస్తేషాంకులంతేనసంగఃతేనవిసృష్టాఃగృహాఃయైస్తేతథా - అనేనశ్రవణకీర్తనేదర్శితే-శ్రుతిశ్చముక్తైరప్యాధిక్యంభక్తేర్దర్శయతి॥శ్రు॥యంసర్వేదేవానమంతిముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చేతి -వ్యాఖ్యాతంచసర్వజ్ఞైర్భాష్యకృద్భిః - ముక్తాఅపిలీలయావిగ్రహంకృత్వాభజంతఇతి॥శ్లో॥ త్వత్కథామృతపాథోధౌవిహరంతోమహాముదః। కుర్వంతికృతినఃకేచిచ్చతుర్వర్గంతృణోపమం॥చం॥ కేచిదుభయవిధమప్యుపాసనంవిహాయకేవలంత్వద్గుణామృతపానసుఖితామోక్షమపినేచ్ఛంతీత్యాహుః ॥ దురవగమేతి॥దురవగమందుఃఖేనాప్యవగంతుమశక్యంయదాత్మనస్తవతత్త్వంయాథాత్మ్యంతస్యనిగమాయప్రకాశనాయాత్తాఉపాత్తాతనుఃరామకృష్ణాదిరూపాయేనతస్యతవచరితమేవమహానమృతాబ్ధిస్తస్మిన్పరివర్తేనఅవగాహనేన - పరిరత్రవర్జనేపరివిధూతాఃశ్రమాః-ఆధ్యాత్మికాదితాపాఃయేషాంతే - హేఈశ్వర - తేతవ-చరణసరోజసంబంధినోహంసాఃభాగవతాస్తత్కులసంగేనవిసృష్టాస్త్యక్తాఃగృహాఃగేహదేహాద్యనురాగాయైస్తేఅపవర్గంమోక్షసుఖమపినపరిలషంతినకాంక్షంతే॥౨౨॥శ్రు॥ఆరామమస్యపశ్యంతినతంపశ్యతికశ్చన- నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమంతరంభవాతినీహారేణప్రావృతాజల్ప్యాచాసుతృపఉక్థశాసశ్చరంతీత్యాద్యాఃశ్రుతయఃఅనుక్రోశంత్యోజగదాత్మనీశ్వరేరతిముపదిశంతీత్యాహ ॥ త్వదనుపథమితి ॥ త్వదనువర్తిత్వాత్త్వత్సేవోపయికంఇదంకులాయంకౌభువిలీయతఇతికులాయంశరీరం-ఆత్మవత్ సుహృద్వత్ ప్రియవత్ ఆత్మాచసుహృచ్చప్రియశ్చతద్వత్ - చరతిస్వాధీనతయావర్తతఇత్యర్థః-తథాపిత్వయిఉన్ముఖేహితేప్రియేఆత్మనిచఅప్యర్థేచకారః - ఏవంభూతేసుసేవ్యేపిత్వయిబతఅహోకాష్టంనరమంతినభజంతి-అసదుపాసనయాదేహాద్యుపలాలనేనఆత్మహనఃప్రమాదినః - కుతఃయదనుశయాఃయస్యామసదుపాసనాయాంఅనుశయావాసనాయేషాంతే- కుశరీరభృతస్సంతఃఉరుభయేసంసారేభ్రమంతిపరివర్తంతేఅతఃఅ

త్మహనఇతిభావః॥శ్లో॥త్వయ్యాత్మనిజగన్నాథేమన్మనోరమతామిహ । కదాముమేదృశంజన్మమానుషంసంభవిష్యతి॥ చం,॥ నృగతింపిదంత్యేత్యనేనదేహస్యభగవత్సేవోపయుక్తత్వసుభిహితంతదేవస్పష్టయంత్యస్తథైవసతితస్యసాఫల్యమన్యథాతునసాఫల్యంప్రత్యుతానర్థహేతుత్వంచేత్యాహుః॥త్వదనుపదమితి॥కులాయం-నీడతుల్యమిదంనృశరీరం-త్వదనుపదంత్వదనువర్తినస్త్వదారాధనప్రవణంచేదిత్యర్థః-తహ్యేతన్మిత్రవచ్చరతిఆత్మాదిభిస్తుల్యంస్యాదిత్యర్థః- తథాప్యసదుపాసనయాశబ్దాదివిషయసేవయాహేతుభూతయాఆత్మహనఃఆత్మఘాతినః విషయసేవాయాః అంతతఃస్థావరత్వాపాదకతయాఆత్మనోతాత్రిసాయితాపాదకత్వాత్తత్సేవాపరాఆత్మఘాతినఏవేతిభావః త్వయ్యహోనరమంతేఅహోనిరతిశయగుణవదిదంశరీరంప్రాప్యాపిత్వాంనభజంతఇతిభావః - కథంభూతేత్వయిఅసుఖేయథావస్థితోఽస్థూలానందే-అతఏవప్రియే-అతఏవచహితే-ఉన్ముఖఇతిపాఠేఉపదానుకూల్యేనాభిముఖీభవతిముక్త్యాఇత్యర్థః- కుతస్తాన్నభజంతీత్యతఆహుః- యద్యస్మాదనుశయాఃప్రతిజన్మభుక్తావశేషోత్తరోత్తరదేహనిమిత్తకర్మయుక్తాఃఉరుబహుభయంయస్మింస్తస్మిన్సంసారేభ్రమంతి - అతస్తేకుశరీరభృతఃకుత్సితదేహభాజఃశోచ్యాఏవేతిభావః - భుక్తావశిష్టంకర్మానుశయస్సఏషామస్తీత్యర్శఆద్యచ్॥౨౩॥ఇదానీం॥(శ్రు)॥ ఆత్మావారేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇత్యాద్యాఃశ్రుతయఃధ్యానమంగత్వేనోపదిశంతీత్యాహ॥ నిభృతేతి ॥ మరుత్ప్రాణాఃమనశ్చఅక్షాణీంద్రియాణిచనిభృతానిసంయమితానియైః తేచదృఢంయోగంయుంజంతీతిదృఢయోగయుజస్తే తథాభూతామునయఃహృదియత్త్వముపాసతేతదేవారయోపితవస్మరణాత్ యయుఃప్రాపుః(స్త్రీ)యోపిగోప్యఃఉరగేంద్రభోగభుజదండవిషక్తధియఃఅహీంద్రదేహసదృశయోర్భుజదండయోర్విషక్తాధీర్యాసాంతాః-పరిచ్ఛిన్నదృష్టయః - సమదృశఃసమపరిచ్ఛిన్నంత్వాంపశ్యంత్యోవయంశ్రుత్యభిమానిన్యోదేవతాఅపితేసమాఏవకృపావిషయతయాఅంఘ్రిసరోజసుధాఃఅంఘ్రిసరోజంసుష్ఠుధయంత్యః అయంభావః ఇత్థంభూతస్తవస్మరణానుభావః-యద్యోగినస్త్వాంహృద్యాలంబేనఉపాసతే-యాశ్చవయంత్వాంసమంపశ్యామః-యాశ్చస్త్రియఃకామతఃపరిచ్ఛిన్నంధ్యాయంతి-యేచద్వేషేణ - తాస్సర్వాన

వచ్చరతితథాప్యసుఖత్వయిహితేప్రియఆత్మనిచ। నబతరమంత్యహోఅసదుపాసనయాత్మహనోయద
నుశయాభ్రమంత్యురుభయేకుశరీరభృతః॥౨౩॥ నిభృతమరున్మనోఽక్షదృఢయోగయుజోహృదియన్మున
యఉపాసతేతదరయోపియయుస్స్మరణాత్॥(స్త్రి)య ఉరగేంద్రభోగభుజదండవిషక్తధియోవయమపి
తేసమాస్సమదృశోఽంఘ్రిసరోజసుధాః॥౨౪॥*కఇహను వేదబతావరజన్మలయోగ్రసరంయతఉదగాదృ

షిర్యమను దేవగణాఉభయే । తర్హి నసన్నచాసదుభయంనచకాలజవఃకిమపితత్రశాస్త్రమవసృత్యశయీతయదా॥ (?)

పిత్వామేవప్రాపయేతి॥శ్లో॥ చరణస్మరణంప్రేమ్ణాతవదేవసుదుర్లభం । యథాకథంచిన్నృహరేమమభూయాదహర్నిశమ్ ॥ చం ॥ ఆస్తాంత్వయినరమంతఇతిఅహోబతత్వయిద్వేషాదికమపినకుర్యుర్యతస్త్వయిపిలక్షణవిషయేతస్యాపిత్వత్ప్రాప్తిసాధనత్వాదితిసదృష్టాంతంసోదాహరణంసోపపాదనంచాహుః॥ నిభృతేతి ॥ మరుతఃప్రాణాఃమనశ్చఅక్షాణీంద్రియాణిచనిభృతానిసంయమితానియైస్తేచ-దృఢంఅవిచాల్యంయోగముపాసనాత్మకంయుంజతఇతితథాతేమునయః హృదియత్త్వత్స్వరూపముపాసతేతదేవారయఃశత్రవోపిస్మరణాదప్రీతిపూర్వకస్మరణాద్యయుఃప్రాపుః-తథాస్త్రియఃగోప్యోపిఉరగేంద్రస్యాహీంద్రస్యదేహసదృశయోర్భుజదండయోర్విశేషేణసక్తాధీర్యాసాంతాఃతదేవయయురిత్యన్వయః-విషయవిలక్షణత్వాదితిభావః - కింబహునా-వయంవేదాభిమానినోదేవాఅపిఅంఘ్రిసరోజమేవసుధాతద్వదోభోగ్యంయేషాంతే-త్వచ్చరణసరోజప్రకాశకావయమపీత్యర్థః-యద్వా- అంఘ్రిసరోజంసుష్ఠుధయంతిపిబంతీతియావత్ - ధేట్పానఇతిధాతోరూపమిదంత్వయిప్రమాణతయాత్వదంతరంగభూతాస్త్వత్స్వరూపాదిప్రకాశకావయమపీత్యర్థః-తవసమాస్తుల్యాఃమునిప్రభృతయఇవత్వామేవవిషయభూతంతాత్పర్యతోఽర్థతశ్చప్రాప్నుమఇత్యర్థః-తత్రహేతుత్వేనవిశింషంతి-సమదృశఇతి॥సమాదృగ్యస్యానాదృతనిమ్నోన్నతస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయవ్యాజమాత్రావలంబినః-సర్వానుజిఘృక్షోస్తవసర్వేపితుల్యాఃత్యాజ్యాఇతిభావః॥౨౪॥(శ్రు)॥యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహ-కోఅద్ధావేదకఇహప్రవోచత్-కుతఆజాతాకుతఇయంవిసృష్టిః-అర్వాగ్దేవాఅస్యవిసర్జనాయ-అథాకోవేదయతఆబభూవ-అనేజదేకంమనసోజవీయోనైనద్దేవాఆప్నువన్పూర్వమర్షత్ - తద్ధావతోఽన్యానత్యేతితిష్ఠత్తస్మిన్నపోమాతరిశ్వాదధాతీత్యాద్యాఃశ్రుతయః - భగవత్తత్త్వందుర్జ్ఞేయంవదంత్యఃభక్తిమేవోరరీకుర్వంతీత్యాహుః॥కఇతి॥బతఅహో-హేభగవన్-ఇహజగతి-అగ్రసరంపూర్వమేవసిద్ధంత్వాంఅవరజన్మలయఃఅర్వాచీనోత్ప

త్తినాశవాన్ కోనుపుమాన్ వేదజానాతి-ఈశ్వరస్యపూర్వసిద్ధావస్యస్యచార్వాచీనత్వే ప్రమాణం వదన్ జ్ఞానకారణా
భావమాహ-యతఉదగాదితి-యతఃగ్వత్తః ఋషిః బ్రహ్మాఉత్పన్నః-యం బ్రహ్మాణమనుఉభయేఆధ్యాత్మికాధిదైవికా
దేవగణాఉత్పన్నాః-తతోప్యర్వాచీనాః సర్వే-యదాతుభవాన్ సర్వముపకృష్యఉపసంహృత్యశయీత-తర్హితదా-అను
శాయినాంజీవానాంజ్ఞానసాధనంనాస్తి-యతఃతదానసత్ స్థూలం ఆకాశాది - నచాసత్ సూక్ష్మంమహదాది-నచఉభ
యంసదసద్భ్యామారబ్ధంశరీరం-నచ కాలజవఃతన్నిమిత్తభూతంకాలవైషమ్యం-ఏవంసతితత్ర తదానకిమపి ఇంద్రియ
ప్రాణాద్యపి-నచజ్ఞాపకంశాస్త్రమపి-అయమభిప్రాయః-అర్వాక్ సృష్టిగతానాం దేహేద్యుపాధిమతాంనరాణాంకా
లవశేనచమలినసత్త్వానాంనతావద్భగవద్ జ్ఞానసామర్థ్యం-తథాచ॥శ్రు॥నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమం
తరంభవాతీత్యాద్యాః యదాతుప్రళయసమయేనబహ్వంతరమస్తి-తథాపిసాధనాభావాన్నభగవద్ జ్ఞానసామర్థ్యం-
అతస్త్వదేకశరణతయాశ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవసుకరేతి॥శ్లో॥క్వాహంబుద్ధ్యాదిసంరుద్ధఃక్వచభూమన్ మహాస్తవ।దీన
బంధోదయాసింధోభక్తింమేనృహరేదిశ॥ చం॥ అంఘ్రిసరోజసుధాఇత్యనేనభగవత్స్వరూపస్వభావాదిప్రకాశనం
వేదాఖ్యంశాస్త్రమేవేత్యభిప్రేతం-అతస్తేనవినాభగవతోదురవగమత్వంసహేతుకమాహుః॥కఇహేతి॥ అవరజన్మల
యఃఅర్వాచీనోత్పత్తినాశవాన్-ఇహలోకేకోనుపుమాన్-అగ్రేసరంసృష్టేఃపూర్వభావినం-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే
నకారణతయావస్థితం-త్వాం-వేదశాస్త్రేణవినానకోపి వేదేత్యర్థః-బతేతివిస్మయే॥శ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతఇత్యుక్త
రీత్యావాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వభావంతం వేత్తుముద్యుక్తో విస్మయతే - సర్వేషామవరజన్మలయత్వముపపాదయంతి-
యతస్త్వత్తఃఋషిర్బ్రహ్మా-ఉదగాదుద్బభూవ-యమనుపశ్చాచ్చతుర్ముఖోత్పత్త్యనంతరమిత్యర్థః-ఉభయేనివృత్తి
నిష్ఠాస్సనకాదయః-ప్రవృత్తినిష్ఠాఃమరీచ్యాదయశ్చ-దేవాఃఉదగుః-మనుజాస్తేభ్యోర్వాచీనాఇతికిముపవక్తవ్యమితిభావః-
అగ్రేసరత్వముపపాదయంతి-తర్హీతి యదాభగవాన్-శాస్త్రమపకృష్యస్వహృదయేనిధాయ-శయీతశయితవాన్
తర్హి-సృష్టేఃపూర్వకాలేసత్కార్యావస్థంచిద్వస్తు-అసత్కార్యావస్థంఅచిద్వస్తు-ఉభయంమిశ్రరూపం కార్యంచ-
కాలజవఃకాలప్రవృత్తిఃసర్గాదివిషయా-నాసీత్ -కింబహునాతత్రతదానకిమప్యాసీదిత్యర్థః-అత్ర॥శ్రు॥నాసదాసీన్నో

ఋషిర్యమనుదేవగణాఉభయే।తర్హినసన్నచాసదుభయంనచకాలజవఃకిమపినతత్ర శాస్త్రమపకృష్యశ
యీతయదా॥౨౪॥ జనిమసతస్సతోమృతిముతాత్మనియేచభిదాంవిపణమృతంస్మరంత్యుపదిశంతితఆరు

సదాసీత్ -ఏకోహవైనారాయణఆసీత్ -నబ్రహ్మానేశానోనేమేద్యావాపృథివీత్యాదిశ్రుత్యర్థోనుసంహితః - అవరజ
న్మలయోగ్రసరమితిచహేతుగర్భం-యద్యప్యవరజన్మాపుత్రాదిః-అగ్రసరంపిత్రాదికం - అయమిత్థంభూతఇతిజానా
త్యేవ-తథాప్యత్రభగవతోవాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వే-అవరజన్మలయానాంతన్మాయామోహితత్వే
నతదనుగ్రాహ్యజ్ఞానత్వేనచతద్వేదనాక్షమత్వేచతాత్పర్యం-తర్హినసన్నచాసదితిసృష్టేఃపూర్వంసచ్ఛబ్దవాచ్యకా
ర్యావస్థచిదచిన్నిషేధేననామరూపవిభాగానర్హకారణావస్థచిదచిద్విశిష్టస్యబ్రహ్మణోగ్రసరత్వోక్త్యా సూక్ష్మచిద
చిద్విశిష్టబ్రహ్మైకస్యసతఏవగ్రస్యస్థూలచిదచిద్విశిష్టతారూపకార్యావస్థాయోగిత్వాత్సత్కార్యవాదఃఫలితః॥౨౪॥
ఇతోపినజ్ఞానంసుకరంఉపదేష్టౄణామపిభ్రమబాహుళ్యాదిత్యాహ॥ జనిమితి॥ అసతఃజగతః-జనిముత్పత్తిం - యేవైశే
షికాదయోవదంతి - సతఏవబ్రహ్మతత్త్వస్యోత్పత్తింవదంతి- యేచపాతంజలాదయః - సతఏవైకవింశతిప్రకారస్య
దుఃఖస్యమృతింనాశంమోక్షంవదంతి-యేనైయాయికాః-ఉతఅపి-యేచసాంఖ్యాదయఃఆత్మనిభిదాంభేదం - యేచమీ
మాంసకాఃవిపణంకర్మఫలవ్యవహారంఋతంసత్యంస్మరంతి - తేసర్వేఆరుపితైరారోపితైర్భ్రమైరేవోపదిశంతినత
త్త్వదృష్ట్యా॥శ్రు॥అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్- సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్-బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతిసమానేవృక్షే
పురుషోనిమగ్నః-అనీశయాశోచతిముహ్యమానః-అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాస్స్వయంధీరాః పండితంమన్యమా
నాః-జంఘన్యమానాః పరియంతిమూఢాఅంధేనేవనీయమానాయథాంధాః - ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ - ఏకధాబ
హుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్ -కించ-వస్తుతఃపురుషస్యత్రిగుణమయత్వే సర్వమిదం సం
గచ్ఛేత-నతుతదస్తీత్యాహ-త్రిగుణమయఃపుమానితిభిదాయదబోధకృతాత్వయీతి-త్రిగుణమయఃపుమానిత్యనేనహే
తునాయాభిదా- ఉపలక్షణమేతత్ - యాభిదాధీస్సా-యస్మాత్ త్వయివిషయేఅబోధకృతాత్వద్విషయాజ్ఞానవిజృం
భితా-తర్హికిమజ్ఞానమస్తివస్తుతఃపుంసినైవేత్యాహ-తతఃఅబోధాత్-పరత్రపరస్మిన్-అసంగేఅవబోధరసే జ్ఞానఘనే

సఃఅబోధోనభవేత్ నసంభవతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ మిథ్యాతర్కసుకర్కశేరితమహావాదాంధకారాంతరభ్రామ్యన్మందమతేరమందమహిమన్త్వద్జ్ఞానవర్త్మాస్ఫుటం। శ్రీమన్మాధవవామనత్రినయనశ్రీశంకరశ్రీపతేగోవిందేతిముదావదన్మధుపతేముక్తఃకదాస్యామహమ్॥ అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాఇతి(శ్రు) తేరర్థః-స్వయంవయమేవ - ధీరాఃపండితాఃవిదితవేదితవ్యాశ్చేతి - మన్యమానాఃఆత్మానంసంభావయంతః - తేచజంఘన్యమానాఃప్రదశ్యమానమార్గాః-యథాలోకేఅంధాశ్చక్షూరహితాఃగర్తకంటకాదౌపతంతితద్వత్ ॥చం॥ అథతద్విరుద్ధంసత్కార్యవాదంవిరుద్ధవాదప్రసంగాన్మతాంతరాణిచానూద్యదూషయంతి ॥జనిమితి ॥ అసతోద్రవ్యస్యజనిముత్పత్తింసత్తాయోగమితియావత్ - సతశ్చద్రవ్యస్యవశ్చాన్మృతింనాశంచయేతార్కికాఃస్మరంతీత్యసత్కార్యవాదోనూదితః - ఉతేతిపక్షాంతరే -ఆత్మనిభిదాంస్థూలత్వకృశత్వమనుష్యత్వమృగత్వాదిరూపాంభిదాం - యేకేచిద్వదంతీతి చార్వాకమతానువాదఃతేహిదేహమాత్మానంమన్యంతే -విపణం దేవమనుష్యయోరన్యోన్యోపకారభావజనితంవాణిజ్యఫలతుల్యంస్వర్గాదిఫలంబుద్ధ్వాతంసత్యంయేమీమాంసకాఃస్మరంతీతికర్మఫలనిత్యవాదానువాదః-నకేవలంస్మరంతి -కింతు- తేతార్కికాదయః -అరుపితైరారోపితైర్వ్యాఖ్యానైరుపదిశంతిచ --తదారుపితైరితిచపాఠే-తంస్వమతసిద్ధంయుక్త్యా వ్యాఖ్యానైరుపదిశంతిచేత్యర్థఃతథాపుమాన్ త్రిగుణమయః సత్త్వాదిగుణత్రయప్రచురోజీవఏవనతదతిరిక్తఈశ్వరాఖ్య ఇతినిరీశ్వర సాంఖ్యమతానువాదఃతత్రసాధారణందూషణమాహుః -ఇతీత్యాదినా- ఇతిభిదాఇత్థంభూతోమతభేదఇత్యర్థః-యదబోధకృతాయస్యతవాబోధకృతాయాథాత్మ్యజ్ఞానప్రయుక్తాదివచిద్విశిష్టత్వరూపస్య సతఏవద్రవ్యస్య జగదాత్మకస్థూలావస్థారూపకార్యతాయోగిత్వంపూర్వపూర్వసంస్థానత్యాగాత్మికాంమృతిమావృతివిధాదిభిః కర్మఫలస్యతారతమ్యాపత్తఏవఅనిత్యత్వం - బ్రహ్మజ్ఞానఫలస్యనిత్యత్వంజీవానాంభావితసార్వజ్ఞసత్యసంకల్పత్వకరణాధిపత్యస్వభావం పరమాత్మానందేవమనుష్యాదిదేహవిలక్షణంప్రత్యగాత్మానంచాజానతామిత్థంమతభేదఃప్రవృత్తఇత్యర్థః - ననుబుద్ధిశబ్దాం

పితైః॥ త్రిగుణమయఃపుమానితిభిదాయదబోధకృతాత్వయనతతఃపరత్రసభవేదవబోధరసే॥౨౯॥ సదవ

తరాదిభేదాత్ కార్యకారణయోర్భేదః - అసదేవకార్యమపూర్వముత్పద్యతఇతియుక్తం -కించ, కారణమేవచేత్కార్యంకారకవ్యాపారవైయర్థ్యంసర్వస్యసర్వదాసత్త్వేనఅనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యానిత్యవిభాగశ్చనస్యాత్ - సదేవపూర్వమనభివ్యక్తంకారకవ్యాపారేణాభివ్యజ్యతేఅతఃకారకవ్యాపారార్థవత్త్వంనిత్యానిత్యవిభాగశ్చోచ్యేత -తదసత్ -అభివ్యక్తేరభివ్యక్త్యంతరాపేక్షత్వేనవస్థానాత్ - అనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యత్వోపలబ్ధిప్రసంగాత్ - తదుత్పత్త్యభ్యుపగమేసత్కార్యవాదప్రసంగాత్ - అతోసతఃకార్యస్యోత్పత్తిహేతుత్వేనైవకారక వ్యాపారార్థవత్త్వమతశ్చసత్కార్యవాదసిద్ధిః-నన్వసత్కార్యవాదినోపికారకవ్యాపారోనోపపద్యతే - ప్రాగుత్పత్తేఃకార్యస్యాసత్త్వాత్ -కార్యాదన్యత్రకారకవ్యాపారేణభవితవ్యం - తతాన్యత్వావిశేషాత్తంతుగతకారకవ్యాపారేణపటోత్పత్తిరపిప్రసజ్యేత - నైవం-యత్కార్యోత్పాగనశక్తంయత్కారణంతద్గతకారకవ్యాపారేణతత్కార్యోత్పత్తిసిద్ధేః - అతోభిచ్యతే- సతఏవమృద్ధిరణ్యాదేర్ద్రవ్యస్యసంస్థానాంతరభాక్త్వమాత్రేణబుద్ధిశబ్దాంతరామ్యుపపత్తేః-నతావన్మాత్రేణాసత్కార్యవాదప్రసంగః-తత్తదవస్థస్యతస్యైవద్రవ్యస్యతేతేశబ్దాస్తానితానిచకార్యాణీతిద్రవ్యస్యతత్తదవస్థతాయాః కారకవ్యాపారాయత్తత్వేనతస్యార్థవత్త్వోపపత్తిః - అభివ్యక్త్యనుబంధీనిచోద్యానితస్యానభ్యుపగమాదేవపరిహృతాని - ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేపిసత్కార్యవాదోనవిరుధ్యేత - సతఏవోత్పత్తేః-నన్విప్రతిషిద్ధమిదమభిధీయతేపూర్వమేవసత్ తదుత్పద్యతేచేతీతిచేత్ -సద్ద్రవ్యస్యోత్తరోత్తరసంస్థానయోగోహిపూర్వపూర్వసంస్థానసంస్థితస్యవినాశఃస్వావస్థితస్యతూత్పత్తిః - అతస్సర్వావస్థస్యద్రవ్యస్యసత్త్వాత్సత్కార్యవాదోనవిరుధ్యతే - సంస్థానస్యాసతఉత్పత్తావసత్కార్యవాదప్రసంగఇతిచేత్ - అసత్కార్యవాదినోప్యుత్పత్తేరనుత్పత్తిమత్త్వేసత్కార్యవాదప్రసంగః -ఉత్పత్తిమత్త్వేచఅవస్థాఅస్మాకంత్వవస్థానాముత్పత్తిస్థానీయానాంపృథక్ప్రతిపత్తికార్యయోగానర్హత్వాదవస్థావతఏవోత్పత్త్యాదికంసర్వంనిరవద్యమితిమమాయందేహశ్శిరసి మేదుఃఖంపాదేమేవేదనేత్యపరోక్షమేవదేహాత్మనోర్వ్యతికరప్రతీతేః॥(శ్రు)॥నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామిత్యాదిశాస్త్రాచ్చతదవగతేః - పుమాన్నదేవఇత్యాదినాదేవత్వాదిప్రతిషేధాదాత్మనాంభిదావాదోజ్ఞానమూలః॥(శ్రు)॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతే-ఏవమే

త్రాత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయతేనాస్త్యకృతః కృతేనేత్యాదిశ్రుతేః-ద్వాదశాయనయజ్ఞేనవృత్తి కామోయజేతేత్యాదివ్య త్తివిధానాచ్చ-కర్మఫలానిత్యత్వావగతేస్తన్నిత్యత్వవాదోఽజ్ఞానమూలః॥ శ్రు॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-సత్యకామస్సత్య సంకల్పః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే-స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ-కరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపఇ త్యాదీనిబహూనిప్రమాణానిఈశ్వరేవగంతవ్యాని-ఇత్థమేషాంవాదానామజ్ఞానమూలత్వముక్తం-అథభగవద్జ్ఞానవతాం తాదృశభ్రమాభావమాహుః - తతఃపూర్వప్రస్తుతసదసచ్ఛబ్దవాచ్యప్రకృతిపురుషాభ్యాంపరత్రపరస్మిన్ విలక్షణఇతి యావత్-అవబోధరసేజ్ఞానస్వరూపేత్వయియథావద్విజ్ఞాతేసతీతిశేషః-సఅవబోధఃగన్మాలోవాదభేదశ్చనాస్తీత్యర్థః కిముపజోధనిదానమిత్యపేక్షాయాంమనోదోషఏవేతికింతన్నివృత్తినిదానమిత్యపేక్షాయాంభగవదుపాసనాత్మకయోగ ఏవేతి-విశుద్ధాంతఃకరణాస్తుసర్వమిదంజగత్ భగవదాత్మకతయాసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టభగవత్కార్యతయాచతదన్యదేవప శ్యంతీతివదంతి॥ ౨౬॥ననుయద్యసన్నోత్పద్యతే-యదిచత్రిగుణమయఃపురుషోనసంభవతి తర్హీదంప్రపంచజాతంపురు షశ్చపృథక్ నాస్తీత్యుక్తంస్యాత్ కథంతర్హితయోస్సత్త్వేనప్రతీతిరతఆహ॥ సదితి॥ మనఃమనోమాత్రవిలసితం- ఇదం త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకంప్రపంచజాతం-అసదేవసదివవిభాతికథమితిచేత్తత్రాహ-త్వయ్యధిష్ఠానేఅధిష్ఠానసత్తయాస ద్వత్-ప్రతీయతఇత్యర్థః-నకేవలమిదంవికారాస్పదంకింతుఆమనుజాన్మనుజఃపురుషః-అభివిధావాకారః- పురుషమభి వ్యాప్యేతిపురుషస్యాపిపృథక్ సత్త్వప్రతీతిఃమనోమాత్రవిలసితేత్యర్థః-పఠాచ॥ శ్రు॥ అసతోధిమనోస్సృజ్యత - మనః ప్రజాపతిమసృజత-ప్రజాపతిః ప్రజాఅస్సృజత-తద్వాఇదంమనస్యేవపరమంప్రతిష్ఠితం - యదిదంకించేతి-నన్వాత్మవి దామపివిశ్వంసదేవస్ఫురతి-అతఃకథమసత్త్వ్యదతఆహ - సదభిమృశంతీతి- ఆత్మవిదస్త్వశేషమిదంభోక్తృభోగ్యా త్మకంవిశ్వమాత్మతయైవసదభిమృశంతిసదితిజానంతి-ఆత్మకార్యత్వాన్నపృథగిత్యర్థః-తథాహి-యదుపాదానకంహియ త్కార్యంభవతితత్తేనైవరూపేణప్రతీయతేఉపాదీయతేచేతిలోకాచారేణదర్శయతి- నహివికృతిమితి-కనకస్యవికృతిం కుండలాదికం-కనకార్థినోనత్యజంతిహి-అత్రహేతుః-తదాత్మతయాకనకరూపత్వేనేత్యర్థః -అతఃస్వకృతమిదంవిశ్వ

మనస్త్రివృత్త్వయివిభాత్యసదామనుజాత్సదభిమృశంత్యశేషమిదమాత్మతయాత్మవిదః।నహివికృతింత్య
జంతికనకస్యతదాత్మతయాస్వకృతమనుప్రవిష్టమిదమాత్మతయావసితం॥ ౨౭॥తవపరియేచరంత్యఖిలస

మనుప్రవిష్టంచపురుషరూపమాత్మతయైవఅవసితంనిశ్చితం॥ శ్లో॥ యత్సత్తయాసదాభాతిజగదేతదసత్స్వతః । సదాభా సమసత్యస్మిన్ భగవంతంభజామతం ॥ చం ॥ సత్కారణవాదరూపదూషణపరిహారపూర్వకమసత్కారణవాదా సాధారణానుపపత్తిమాహుః॥ సదివేతి॥ ఆమనుజాన్మనుజపర్యంతాత్ -మనుష్యపర్యంతానాందేహానామిత్యర్థః- త్రివృ త్కారణాత్మకంమనస్సదివసత్త్వమర్థక్రియాకారిత్వం- కార్యకమివప్రతీయమానమపిత్వయ్యేవభాతి- కార్యకరంనభవ తి-చిదచిదాత్మకజగద్విశిష్టంతదాత్మానంత్వాంనప్రకాశయతీత్యర్థః- ఆత్మానంత్వాంవిదంత్యుపాసతఇత్యాత్మవిదః - త్వదుపాసనాత్మకయోగపరిశుద్ధాంతఃకరణాస్తుఅశేషంకృత్స్నమిదంజగత్ ఆత్మతయాఆత్మశబ్దఃపరమాత్మపరః - అజ యాత్మనాచచరతఇత్యుక్తప్రకారేణసదభిమృశంతిసచ్ఛబ్దవాచ్యసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టంకారణంబ్రహ్మైవకార్యజగద్రూ

పేణావస్థితమతస్తతోనన్యదిత్యేవముపాస్యపరబ్రహ్మవిశేషణతయాఉపాస్యకోట్యంతర్గతత్వాజ్జగదుపాదేయమేవ పశ్యంతీత్యర్థః-బ్రహ్మాత్మకత్వేనజగతోహేయత్వాభావేదృష్టాంతమాహుః - నహీతి-కనకస్యవికృతింవికారంకటకము కుటాదికం-నహిత్యజంతి-తదాత్మతయాప్రకృతిభూతకనకానన్యతయాఉపాదదతఏవేతిశేషః- కార్యావస్థాయామపిక నకావ్యతిరేకాదితిభావః-యదికార్యంకారణాదన్యత్తదాకనకస్యవికృతింజ్యజేయురిత్యసత్కార్యవాదేనుపపత్తిరభిసం హితాఏవంజగదుపాదేయమేవేత్యాహుః-స్వకృతమితి- స్వరూపపరిణామశంకావ్యావృత్త్యర్థమనుప్రవేశోక్తిఃఅ నేనస్వపక్షేదూషణోద్ధారఃస్వశబ్దఃపరమాత్మపరఃస్వకృతంజగత్తేనపరమాత్మనానుప్రవిష్టంవ్యాప్తం ॥ శ్రు ॥ తత్సృ ష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతిః- అతఇదంజగదాత్మతయాఅవసితముషాస్యపరమాత్మశబ్దవాచ్యవస్త్వంతర్గతత యాసుఖరూపంనిశ్చితమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుత-యద్వైతత్సుకృతం- రసోవైసఃఇతిశ్రుతేఃయద్వా ఆత్మతయాంతఃప్రవిశ్యధారకేత్యయ్యాత్మశబ్దార్థః- తేనవ్యాప్తమవసితం - అనేనాకాశాదివన్నతూష్ణీంవ్యాప్తిః-కిం తు-ధారకతయేత్యుక్తం-అనేనేదంసదభిమృశంతీత్యుక్తంసామానాధికరణ్యంశరీరాత్మభావనిబంధనమితిఫలితం ॥ ౨౭॥ నను ॥ శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మనేహనానాస్తికించన-మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతీత్యాది

శ్రుతిభిరేవంభూతస్యభగవతఃప్రతిపాదనాత్ తద్జ్ఞానంసుకరమేవేతిసుతఃభక్త్యాఽతఆహుః॥ తవేతి ॥ తవేతికమంశిష్టేత్యాంయేపరిచరంతి-ఛందసివ్యవహితాశ్చేతియచ్ఛబ్దేనవ్యవధానమదోషః- కేనరూపేణఅఖిలసత్త్వనికేతతయాఅఖిలానిసత్త్వానినికేతః యస్యతథాతస్యభావస్తత్తాతయా సర్వభూతావాసతయేత్యర్థః - ఉతఅతఏవఅవిగణయ్యాతిరస్కృత్యతఏవశిరస్సుతేఃమృత్యోఃశిరఃమూర్ధానంపదాపాదేనఆక్రమంతిఅతిక్రమంతి-మృత్యోర్మూర్ధ్నిపదందధతిఅతితరంతిముచ్యంత ఇత్యర్థఃయేపునః విముఖాఃఅభక్తాస్తాన్గిరావాచాపశూనివవిబుధానివిదుషోపి పరివయసేబధ్నాసికుతః-త్వయికృతసౌహృదాఃత్వయికృతంసౌహృదంప్రేమయైస్తేఖలునిశ్చితంపునంతిపవిత్రయంతి - ఆత్మానంఅన్యానపీతిశేషః- నేతరే-తథాచ॥ శ్రు ॥ తస్యవాత్వంతిర్నామానిదామానితస్యేదంవాచాతంత్యానామభిదామభిస్సర్వంసితమితి-అయమభిప్రాయః-సర్వమేవంభూతనామాత్మానంశ్రుతయఃప్రతిపాదయంతి - అత్రచ యద్యపివస్తునఃఅపరోక్షత్వాత్ అపరోక్షమేవజ్ఞానముత్పద్యతే - తథాప్యసంభావనావిపరీతభావనాతిరస్కృతత్వాన్మలినచిత్తేష్వపరోక్షమివభవతీతినాపరోక్షంసంసారభ్రమనివృత్తిసమర్థం-భగవత్పరిచర్యయాతుసమ్యగమలచిత్తానాంతత్ప్రసాదేనలబ్ధాపరోక్షజ్ఞానానామయత్నతఏవకరకలితామలకవత్ మోక్షఇతి-తథాచ॥ శ్రు॥ దేహాంతేదేవఃపరంబ్రహ్మతారకంవ్యాచష్టే-యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యఃయస్యదేవేపరాభక్తిరిత్యాదయః॥ శ్లో॥ తపంతుతాపైఃప్రపతంతుపర్వతాదటంతుతీర్థానిపఠంతుచాగమాన్॥ యజంతుయాగైర్వివదంతువాదైర్హరింవినానైవమృతింతరంతి॥ చం ॥ నన్విదమాత్మవిదస్సదభిమృశంతుతతఃకిమతఆహుః॥ తవేతి॥ ఇత్థమిదం-సదభిమృశంతఏవమృత్యుంతరంతీతిభావః- తదాహ్యఖిలసత్త్వానాంసర్వేషాంజంతూనాంనికేతతయాధారకతయాయేపరిచరంతి-అఖిలాంతరాత్మత్వేనత్వాంసేవంతే - ఉపాసతఇతియావత్ - తఉత-తఏవశిరస్సుతేమృత్యోశ్శిరోమూర్ధానమవిగణయ్య నాదృత్యపదాపాదేనాక్రమంతిమృత్యోర్మూర్ధ్నిపదందధతఃతరంతిముచ్యంతఇత్యర్థః తర్హీత్థమనభిమృశతాంకాగతిరిత్యతఆహుః- పరివయసఇతి-అవిబు

త్త్వనికేతతయాతఉత పదాక్రమంత్యవిగణయ్యశిరోనిఋతేః। పరివయసేపశూనివగిరావిబుధానపితాంస్త్వయికృతసౌహృదాఃఖలుపునంతినయేవముఖాః॥ ౨౧॥ త్వమకరణస్స్వరాడఖిలకారకశక్తిధరస్తవబలిముద్వహంతిసమదంత్యజయానిమిషాః। వర్షభుజోఖిలక్షితిపతేరివవిశ్వసృజోవిదధతియత్రయే

ధానితిచ్ఛేదః-అవిదుషఃపార్శ్వస్థ్యబ్రహ్మోపాసనరహితాన్గిరాశాస్త్రాత్మకసమ్యగుపదేశేనపరివయసే అయమేత్యాదిదండకపఠితస్యవయః-వి-గతావిత్యస్యణ్యంతస్యవాఇదంరూపంఅస్యగత్యర్థకస్యజ్ఞానార్థకత్వాత్ బోధయసీత్యర్థః-యద్వా-పరివయసేగమయసిసన్మార్గంనయసీత్యర్థః-పశూనివయథామదమార్గపశూన్నాసికాసూత్రాదిభిస్సమ్యక్శిక్షయంతి-తద్వచ్ఛాస్త్రైస్త్వామిత్థంభూతంజ్ఞాత్వాక్రమేణోపాసీనాముచ్యంతఇతిభావః - పరివయసఇత్యనుధ్యమపురుషేణనిరతిశయకృపావత్త్వంసర్వానుజిఘృక్షుత్వంచసూచితం-తర్హిశాస్త్రానధికారిణాంకాగతిరిత్యతఆహుః-తానితి-యేత్వయినవిముఖాఃవైముఖ్యరహితాః-అతఏవకృతంసౌహృదంయైస్తే-త్వద్భక్తాస్తానజ్ఞాన్శాస్త్రాధికారరహితానపిపునంతిఖలు-భాగవతసేవయాతేపిముచ్యంతఇతిభావః-యేషాంసత్వేవాపినరోచతేతేషాం కాగతిరితి వా తాత్పర్యం॥ ౨౧॥ ననుయద్యఖిలసత్త్వనికేతత్వేనభగవతస్సేవ్యత్వముచ్యతే- తర్హితత్తత్కరణసంబంధాత్ కర్తృత్వాద్భోక్తృత్వేప్రసజ్యేయాతాంనవస్తుతస్తథాత్వమితిచేత్తర్హిజీవానామపితత్తుల్యమితి-కేనవిశేషేణపునస్సేవ్యసేవకత్వమితీమామాశంకాంపరిహరంత్యః॥ శ్రు ॥ నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతేనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే - పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ-అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణఃసవేత్తివేద్యంనచతస్యాస్తివేత్తాతమాహురగ్ర్యంపురుషంమహాంతమిత్యాద్యాఃశ్రుతయఃస్తువంతీత్యాహ॥ త్వమితి ॥ త్వంసంబంధరహితఏవ అఖిలకారక శక్తిధరఃఅఖిలానాంప్రాణినాం యానికారకాణి ఇంద్రియాణితేషాంశక్తిధారయతి-ప్రవర్తయతీతితథా - కుతఃస్వరాట్ యతఃస్వేనైవరాజసేదీవ్యసె - నహిస్వతస్సిద్ధజ్ఞానశక్తేరింద్రియాపేక్షేత్యర్థః - అతస్తవబలిముద్వహంతిపూజాంకుర్వంతి - అజయాఅవిద్యయాసహితాస్తయావృతాఇత్యర్థః - అనిమిషాదేవాఃఇంద్రాదయః - తత్పూజ్యాఃవిశ్వసృజఃబ్రహ్మాదయోపియథాసత్త్రీకాఏవకింకరాః స్వామినం సేవంతేతథాఅవిద్యాయుక్తాదేవాదయస్త్వామితిలోకోక్తిః- సమదంతిచమనుష్యైర్దత్తంహవ్యకవ్యాదిలక్షణంబలింభక్షయంతిచ - అత్రదృష్టాంతః - వర్షభుజోఖిలక్షితిపతేరివేతి-యథావర్షభుజఃఖండమండలపతయః అఖిలక్షితిపతేర్మహా

మండలేశ్వరస్యస్వప్రజాదత్తబలిభుజఃబలిముద్వహంతితద్వదితి- కథంబలింవహంతితదాహ - విదధతియత్రయేత్వధికృతాభవతశ్చకితాఇతి-త్వత్తోభీతాస్సంతఃయస్మిన్కర్మణియేనియుక్తాస్తైతత్తత్కుర్వంతీతి - త్వదాజ్ఞాపరిపాలనమేవ బలివహనమిత్యర్థః-తథాచ ॥ శ్రు ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే- భీషోదేతిసూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి॥శ్లో॥అనింద్రియోపియోదేవస్సర్వకారకశక్తిధృత్ । సర్వజ్ఞస్సర్వకర్తాచ సర్వసేవ్యంనమామితమ్॥చం॥ననుసర్వకారణత్వాన్మదనన్యత్వేనాభిమృశంతఏవమృత్యోశ్శిరఃపాదేనాక్రామంతీతిసత్యం - యదికారణత్వేపాస్యత్వనియగసార్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వపరత్వాదిగుణపౌష్కల్యం స్యాదిత్యపేక్షాయాం తత్పౌష్కల్యమాహ్యా॥ త్వమితి ॥ అర-శ్రీఘ్రంసంకల్పమాత్రేణకరోతీత్యరకరస్సంకల్పమాత్రపరిక్లృప్తవిశ్వః- జగత్సర్గోపాదకసంకల్పాత్మకజ్ఞానాశ్రయఇతియావత్ -అనేనసార్వజ్ఞంఫలితం-త్వమకరణఇతిపాఠాంతరం-తదాకరణాయత్తజ్ఞానరహితః ॥ శ్రు॥ పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణోనతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతఇతిశ్రుతేః - కార్యంశరీరంకరణమింద్రియంచనవిద్యతేఅప్రాకృతశరీరేంద్రియతదాయత్తజ్ఞానరహితః నిత్యనిరుపాధికసార్వజ్ఞజ్ఞానాశ్రయఇతితదర్థః- సార్వజ్ఞస్యనిరుపాధిస్ఫురణాయస్వరాడితి-స్వరాట్ స్వతంత్రఃఅకర్మవశ్యఃకర్మవశ్యానాంప్రేరకశ్చ - స్వాతంత్ర్యస్యసప్రతియోగికత్వాదఖిలకారకశక్తిధరఃనిమిత్తోపాదాన సంప్రదానాపాదానాధికరణాద్యాత్మకానికారకాణితత్తచ్ఛక్తీశ్చధరతీతితథా- సకలకారకతత్తచ్ఛక్తినిర్వాహకఇత్యర్థః - అథపరత్వమాహుః - తవేత్యాదినా - అజయాఅజాశబ్దాభిధాయ్యాప్రకృత్యాసహితాఇతిశేషః - ప్రకృతిపరతంత్రాఅనిమిషాదేనాః వాయుసూర్యాగ్నీంద్రాదయఃవిశ్వసృజఃప్రజాపతయశ్చ - యేయేయత్రయత్రవ్యాపారేఅధికృతాస్తే సర్వేభవతశ్చకితాః భీతాస్సంతః తవబలిం స్వస్వాధికారానువర్తనాత్మికాంపూజాముద్వహంతివిదధతి-సమదంతిత్వయాదత్తాన్భోగాననుభవంతిచ- యథావర్షభుజోభారతాదివర్షభోక్తారః-అఖిలక్షితిపతేస్సార్వభౌమస్యబలింవిదధతితద్వత్ -అతః ॥ శ్రు ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవ

త్వధికృతాభవతశ్చకితాః॥౨౯॥ స్థిరచరజాతయస్స్యురజయోత్థనిమిత్తయుజోవిహారఉదీక్షయాయదిప

తే - భీషోదేతిసూర్యః-భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ- మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి - భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతిసూర్యః-భయాదింద్రశ్చవాయుశ్చమృత్యుర్ధావతిపంచమః - యదిదంకించజగత్సర్వంప్రాణఏజతినిస్సృతం । మహద్భయం వజ్రముద్యతం యఏతద్విదురమృతాస్తేభవంతీతిశ్రుత్యర్థోనుసంధేయః - ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టేపరమాత్మనిస్థితానాంసర్వేషాంతతోనిస్సృతానాం తస్మాత్సంజాతమహాభయనిమిత్తమేజనంకంపనమస్తి - తచ్ఛాసనాతివృత్తౌకింభవిష్యతీతిమహతోభయాద్వజ్రాదివోద్యతాత్ కృత్స్నంజగత్కంపతఇతితదర్థః - మహద్భయంవజ్రముద్యతమితిపంచమ్యర్థేప్రథమా ॥ ౨౯ ॥ తదేవంకరణప్రవర్తకమీశ్వరంకరణపరతంత్రానరాభజంతీత్యుక్తం - నకేవలమియదేవకారణంతతఉత్పన్నత్వేనాపితత్పరతంత్రత్వాదితివదంతి ॥ శ్రు ॥ యథాగ్నేఃక్షుద్రావిస్ఫులింగావ్యుచ్చరంతి ఏవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వేదేవాస్సర్వాణిభూతాని సర్వఏతఆత్మానోవ్యుచ్చరంతీత్యాదిశ్రుతయఇత్యాహ॥స్థిరేతి॥హేవిముక్తనిత్యముక్త - యదితవఅజయామాయయావిహారఃవిహారఃక్రీడాభవతి-తదా-స్థిరచరజాతయఃస్థిరాశ్చచరాశ్చజాతయఃజాత్యాలింగతాదేహాయేషాంతేజీవాస్స్యుఃభవేయుః - కథంభూతస్యతతఃఅజాతఃపరస్యదూరేవర్తమానస్యఅసంగస్యేత్యర్థః-తర్హికథంవిహారఃఉదీక్షయాఈక్షణవశేన- ననుమయిశ్రీనానాంజీవానాంకథంజన్మస్యాత్తత్రాహ-ఉత్థనిమిత్తయుజఇతి- ఈహాయేవఉత్థానిఉత్థితానిఆవిర్భూతానినిమిత్తానికర్మాణితద్వ్యక్తానిలింగశరీరాణివాతైర్యుజ్యంతఇతితేతథా - ననుకింనిమిత్తోత్థానేనస్వేచ్ఛయైవభవంతు నత్వయివైషమ్యాభావాత్ విషమస్సృష్టేరయోగాదిత్యాహ-నహి-పరమస్యేతి- పరమస్యపరమకారుణికస్యవియత ఇవఆకాశసదృశస్యసమస్యేత్యర్థః-కశ్చిదపరఃస్వీయఃపరఃఆస్వీయశ్చనభవేత్ నసంభవతీత్యర్థః॥ శ్రు॥ అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - తతోవైసదజాయత - ఇత్యాదిశ్రుత్యాశూన్యపూర్వకత్వమివప్రతీయతేతదర్థంపునర్విశినష్టి - శూన్యతులాం దధతఃశూన్యసామ్యంభజతః తదేవదర్శయితుంపునర్విశినష్టి - అపదస్యేతి ॥ నపద్యతఇత్యపదఃతస్యవాఙ్మనసయోరగోచరస్యేత్యర్థః॥శ్లో॥త్వదీక్షణవశక్షోభమాయాబోధితకర్మభిః। జాతాన్సంసరతఃఖిన్నాన్నృహరేపాహినఃపితః॥ చం ॥ ఇత్థంకల్యాణగుణపౌష్కల్యముక్తం - తర్హికింహేయాఅపిగుణాస్సంతీత్యపేక్షాయాంతేనసంతీతివదంతః- కథమవర్జనీయప్రకృతిసంబంధనివృత్తిరిత్యపేక్షాయాం హేయప్రత్యనీకభగవత్కటాక్షాదేవేత్యాహుః ॥ స్థిరేతి॥

స్థావరజంగమాస్సర్వే ప్రాణినఃఅజయోరాత్మనిమిత్తయుజః ప్రకృతికార్యశరీరయుక్తాస్స్యుః - సర్వేషామజాసంబంధావ ర్జనీయఇతిభావః -తతస్తత్ర కేషాంచిదేవంభూతానాంవిరహాయాదికదాచిత్ప్రకృతిమోక్షస్సంభవతీతిచేత్పరస్య తవఉదీక్షయాకటాక్షాదేవమోక్షస్స్యాదిత్యర్థః - ఉపాయనివృత్తిస్త్వత్కటాక్షమాత్రైవేతిభావః నన్వవర్జనీ యప్రకృతిసంబంధేషుకాంశ్చిత్తత్తస్త్యజయన్నహంకింవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిహేయగుణఇత్యతస్సంబోధయంతి - వి ముక్తేతి॥ హేయాద్విశేషణముక్తహేయప్రతిభటేత్యర్థః - తదేవవిశదీకుర్వంతి-నహీతి- పరమస్యపరఃఉత్కృష్టఃకా రుణికఃమానవిద్యతేయస్మాత్తస్యపరమకారుణికస్యతవకశ్చిదపరఃకరుణావిషయఃపరస్తదవిషయశ్చనాస్తి - సర్వాత్మ నాంశరీరభూతత్వాదరక్షణీయోనాస్తి -అతస్సర్వరక్షకస్త్వనుతోవైషమ్యాదిహేయసంభావనాపి - తథాపిశ్యాజ మాత్రావలంబిత్వాన్నసర్వాన్మోదయసీతిభావః-నకేవలంవైషమ్యనైర్ఘృణ్యరూపహేయాభావఏవ - అపితుసర్వే హేయగుణానసంతీత్యభిప్రాయేణసదృష్టాంతంవిశింషంతి-వియతఇత్యాదినా - వియతఇవఆకాశస్యేవఅపదస్యాస్థాన స్యహేయానాశ్రయస్యయథాసర్వత్రవ్యాప్యస్థితస్యాప్యాకాశస్య వ్యాప్యగతదోషానాశ్రయత్వంతద్వద్దేయానా శ్రయస్యేత్యర్థః - అతఏవశూన్యతులాంశూన్యోపమాందధతః సర్వవ్యాపినోపివ్యాప్యగతదోషస్పర్శాభావేనఅవిద్య మానతులస్యేత్యర్థఃవిహారఉదీక్షయేతిపాఠాంతరం-తదాయమర్థః- ననుయద్యహమకరణస్తర్హిజగత్సృష్ట్యాద్య నుపపత్తిఃస్వరాజోజగద్వ్యాపారానుపపత్తిశ్చకరణానాంకర్మవశ్యానాంనైవకర్తృత్వవ్యాపారవత్త్వాదిదర్శనాదిత్య తఆహుః-స్థిరేతి-యదివిహారఃవిహారఃది క్రీడిషోరేవేత్యర్థః-తదాపరస్యప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణస్యతవఉదీక్షయా బహుస్యామిత్యుక్తసంకల్పమాత్రేణైవఅజాయాః ప్రకృతేస్సకాశాన్మహదాద్యుదితానినిమిత్తానిదేహాని మిత్తానిబుద్ధీం ద్రియాదీనిశైర్యుజ్యంతఇతతథా -స్థిరచరజాతయఃస్థావరజంగమసంస్థానాస్సర్వేప్రాణినస్స్యుఃఉదీక్షయేత్యనేనకర ణాయత్తకర్తృత్వవ్యుదాసః- విహారఇత్యనేనకర్మాయత్తవ్యాపారవత్త్వవ్యుదాసఃఅతఏవజగత్సర్గరూపవ్యాపా రస్యజీవరాశిపరమసుఖదుఃఖనిమిత్తార్థత్వవ్యుదాసశ్చఫలితః - తత్రహేతుత్వేనసంబోధయంతి-విముక్తేతి - అస్య

రస్యవిముక్తతతః। సహిపరమస్యకశ్చిదపరోనపరశ్చభవేద్వియతఇవాపదస్యతవశూన్యతులాందధతః॥
౩౦॥అపరిమితాధ్రువాస్తనుభృతోయదిసర్వగతా*స్తర్హినశాస్యతేతినియమోధ్రువనేతరథా। అజని

యథోక్తఏవార్థః-జీవానాంత్వసర్వజ్ఞత్వాదిసర్వశక్తిత్వాదిసత్యసంకల్పత్వాదిహేయాస్పదత్వాన్నసంకల్పమా త్రేణఘటాదికర్తృత్వమితిభావః - కస్తర్హిమమోదీక్షయేత్యతఆహుః- తతఃయతఏవంతతఃపరమస్యసర్వోత్కృష్ట స్యపరంపూర్వభావిఉదీక్షితోనాస్తి-పరమకారణత్వాదితిభావః - అతఏవాపరఃకార్యభూతఃకశ్చిదపినాస్తి- సర్వస్యత దాత్మకత్వాదితిభావః-తర్హి- వ్యా త్కృత్యాదితిభావః-యద్వా-అపరఃఅన్యశరీరభూతఃకశ్చిదపినాస్తి-సర్వస్యతదాత్మకత్వాదితిభావః-తర్హి- వ్యా ప్యగతదోషప్రసక్తిరిత్యతస్సదృష్టాంతంవిశింషంతి-వియతఇవేత్యాది-యథోక్తఏవార్థః॥ ౩౦॥ ఏవంతావత్పరమాత్మనస్స కాశాదవిద్యాకృతకార్యోపాధయస్తదంశాఏవజీవాజాతాస్సంసరంతోభవంతీత్యుక్తం- తత్రయద్యేకాఅవిద్యాతదా సర్వజీవస్యాప్యేకత్వాదేకముక్తౌసర్వముక్తిప్రసంగః-అథనానాఅవిద్యాస్తద్వాతస్యైవాంశాంతరేణసంసారానపగ మాదనిర్మోక్షఇత్యాదివితర్కబలేన - వస్తుతఏవజీవాజాత్యానానాత్మానఃతత్రచతేషామణుత్వేదేహవ్యాపిచైత త్యంనస్యాత్ దేహపరిమాణత్వేచ ధ్యమపరిమాణానాం సావయవత్వేనానిత్యత్వంస్యాత్ అతస్సర్వగతానిత్యాశ్చే తికేచనమన్యంతే - తత్రనతావదుక్తదోషప్రసంగః- అవిద్యాభేదేనతచ్ఛక్తిభేదేనవాబద్ధముక్తవ్యవస్థాసంభవాత్ - కించ- ఇమంపక్షంఅంతర్యా మీశ్వరస్యతునకేనాప్యంశేనసంసారశంకేత్యుక్తమేవ-ప్రసిద్ధంచాత్మైక్యంసర్వశ్రుతిషు-కించ- ఇమంపక్షంఅంతర్యా

మిబ్రాహ్మణమపినసహతఇత్యాహ ॥ అపరిమితాఇతి ॥ వస్తుతఏవానంతాఃధ్రువాస్తైనైవరూపేణనిత్యాఃసర్వగతా శ్చతనుభృతోజీవాయదిస్యుః- తర్హితేషాంసమత్వాత్ శాస్యతానఘటతఇతికృత్వా-హేధ్రువనియమనియమనంత్వ యానస్యాత్ ఇతరథాతుఘటేత -కథంయన్మయండుపాధితోయద్వికారప్రాయంయత్ జీవాఖ్యంఅజనిజాతం-తత్తస్య స్వవికారస్యనియంతృనియామకంభవేత్.- అవిముచ్యకారణతయాఅపరిత్యజ్యకింతత్ సమమనుస్యూతం - ననుకింయ త్తచ్ఛబ్దైఃజ్ఞాయతేచేదుచ్యతాంఇదంతదిత్యతఆహ - అనుజానతాంయదమతమితి - జానీమఇతివదతాంయదమతమవి

జ్ఞాతప్రాయంఅవిషయత్వాత్ -తథాచ॥శ్రు॥యస్యామతంతస్యమతంమతంయస్యనవేదసః - అవిజ్ఞాతంవిజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం - అవచనేనైవప్రోవాచసహితూష్ణీంబభూవేత్యాది-కించ- మతస్యజ్ఞాతస్యదుష్టతయాదోషశ్ర

వణాత్-తథాచ (శ్రు) యదిమన్యసేసువేదేతి దభ్రమేవాపినూనం-త్వం వేత్థ బ్రహ్మణోరూపం యదస్య త్వం యదస్య దేవే ష్విత్యాదిః తస్మాద్య స్తత్ఛబ్దాబోధ్యస్తత్కాంకిమపి సర్వానుస్యూతత్వేన సమం నియంతృభావేదిత్యర్థః॥ శ్లో॥ అంతర్యామితా సర్వలోకస్యగీతశ్శ్రుత్యాయుక్త్యాచైవమేవావసేయ। యస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిం నృసింహం శ్రీమన్తం తం చేతసైవావలంబె॥ చ॥ స్థిరచరజాతియస్సృష్టిర్యేనేన చరాచరాత్మకస్థూలసూక్ష్మశరీరాంతః ప్రవేశయోగ్యజీవానాం స్వాభావికమణుస్వరూపత్వం సూచితం-జీవస్వరూపవిభుత్వవాదం దూషయంతి॥ అపరిమితాఇతి॥ హేధ్రువతనుభృతో జీవా అపరిమితా అసంఖ్యేయాః ధ్రువాః నిత్యాశ్చ - తే సర్వగతాః తర్హి న శాస్యతా సర్వేషాం తుల్యత్వాత్పరమాత్మనా జీవాంతరేణ వా శాస్యతానియామ్యతా నోపపద్యతే - ఇతీత్థం నియమః ఉతాన్యథా ఇతి గత్యాదివిషయః నిత్యం శ్రూయమాణో నోపపద్యతే ఉతాన్యథా ఇతి స్తావచ్ఛ్రూయతే॥ (శ్రు)॥ తేన ప్రద్యోతేనైవ ఆత్మా నిష్క్రామతి చక్షుషో వా మూర్ధ్నో వా శిరోదేశేభ్య ఇతి - గతిరపి॥ (శ్రు)॥ యే వై చాస్మాల్లోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతీతి - ఆగతిరపి॥ (శ్రు)॥ తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ఇతి - ఇతరథా అణుత్వే తు శాస్యతా నియమాదయ ఉపపద్యంత ఇత్యర్థః-యద్యపి శరీరవియోగరూప త్వేనోత్క్రాంతిః స్థిరతరస్యాప్యాత్మనః కథంచిదుపపద్యతే- అతస్తేష్వాత్మనైవ సంపాద్యేత్యభిప్రాయేణ నియమశబ్దః ప్రయుక్తః- తథాచ- శారీరకం సూత్రం-స్వాత్మనాచోత్తరయోరితి - చశబ్దోఽవధారణే - తనుభృత ఇత్యనేన సర్వేషాం సర్వశరీరసంబంధాపి శేషాత్సర్వశరీరాను చరపుణ్యపాపానాం సర్వసాధారణత్వేన వ్యవస్థితఫలాదానాయోగాచ్చాసనం నోపపద్యతే ఇత్యాత్మవిభుత్వవాదేనువపత్తిరుద్ఘాటితా అపరిమితా ఇత్యనేన జీవైక్యవ్యుదాసః తత్ర బంధమోక్షశిష్యాచార్యాదివ్యవస్థానుపపత్తిర్దూషణమభిప్రేతం-నన్వణుత్వపక్షే జీవానాం పరమాత్మశాస్యతా కింభృత్యానాం రాజశాస్యతేవేత్యపేక్షాయామంతః ప్రవిశ్యైవేత్యాహ - అజనిచేతి-యన్మయమజనివ్యాపకేనయేన ప్రచురం జగదజనిజాతం - తద్బ్రహ్మ అవిముచ్య అంతస్థిత్వైవ నియంతృ ఇతి సర్వగజానతాం యన్మతం తస్య మతస్య దుష్టత్వాత్ అమతం అనభిమతం ప్రామాణికానామితి శేషః - సమమనుజానతామితి పాఠాంతరం-

చయన్మయం తదవిముచ్యనియంతృభవేత్సమమనుజానతాం యదమతం మదదుష్టతయా॥ ౩౧॥ నఘటత ఉద్భవః ప్రకృతిపూరుషయోరజయోరుభయయుజాభవంత్యసుభృతో జలబుద్బుదవత్। త్వయి త ఇమే

తదా సమశబ్దస్సర్వపర్యాయః - సమం సర్వం తజ్జగదవిముచ్య అంతస్థిత్వైవ నియంతృ ఇత్యనుజానతాం - ప్రామాణికానాం యదమతమనభిమతం తదనాదరణీయమిత్యధ్యాహారః - కుతః - తస్య మతస్య దుష్టతయా ప్రమాణవిరుద్ధత్వాత్ ఇత్యర్థః-జగదజనీతి ప్రకృతిపురుషాత్మకజగతః ఉత్పత్తిరుక్తా॥ ౩౧॥ ననుచయదిపరమాత్మనో జీవా జాయంత ఇతి నిత్యనియమ్యభావ ఉచ్యతే - తథా సతి జీవానామనిత్యత్వప్రసంగేన ప్రతిదినం కృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగస్స్యాత్ - కించ - తదా మోక్షో నామ జీవస్య స్వరూపహానిరేవస్యాత్ - నచైతద్యుక్తం-స్వప్రకాశానందాత్మనః అవిద్యాకృతానర్థనివృత్తిమాత్రస్య మోక్షత్వాభ్యుపగమాదిత్యాశంక్యోపాధిజన్మనైవ జన్మజీవానాముచ్యతేన స్వతః అఘటనాదిత్యాహ॥ నఘటత ఇతి॥ తత్ర కిం ప్రకృతేర్జీవరూపేణోద్భవస్స్యాత్ - పురుషస్య వా- ఉభయోర్వా-ఆద్యే జీవానాం జడత్వాపత్తిః - ద్వితీయే పురుషస్యవికారిత్వప్రసంగః - అతఏవ నతృతీయ ఇత్యాశయేనోక్తం - ప్రకృతిపురుషయోరుద్భవో నఘటత ఇతి శ్రుత్యా అజత్వప్రతిపాదనాదపీత్యాహ - అజయోరితి-తథాచ॥ (శ్రు)॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపాం - అజో హ్యేకో జుషమాణోనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్య ఇతి - ఉభయయుజాతుభవంతి ఉభయం చ గత్ యుజ్యత ఇతి ఉభయయుక్ సంబంధః పరస్పరాధ్యస్తమితి యావత్ - తేన అసుభృతః ప్రాణాద్యుపాధయో జీవా జాయంత ఇత్యర్థః - తత్ర చ ప్రకృతిపారతంత్ర్యపారతంత్ర్యాభ్యాం తాభ్యాం జీవేశ్వరవిభాగః జలబుద్బుదవదితి యథా కేవలేనానిలేన వా జలేన వా జలబుద్బుదా న భవంతి - కింతు మిలితాభ్యాం తాభ్యాం తద్వత్ -తత్ర చ యథానిలో నిమిత్తం జలముపాదానం బుద్బుదానాం-ఏవమత్రాపి ప్రకృతిః నిమిత్తం పురుషః ఉపాదానం॥ (శ్రు)॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః -సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి-యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వే ప్రాణాస్సర్వే లోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణి భూతాని సర్వ ఏత ఆత్మానో వ్యుచ్చరంతీత్యాది శ్రుతిమచేతనాచేతన ప్రపంచస్య పరమాత్మోపాదానత్వశ్రవణాత్ - నచవికారిత్వం పరిణామానంగీకారాత్ కేచిత్పునః పరిణామమంగీకృత్యాత్మనో వికారభియా విపరీతం నిమిత్తోపాదానత్వా

వమిచ్ఛంతి-సర్వథాతావత్ప్రకృతిపురుషైక్యాత్ భవంతీతిసిద్ధం- తథైవం॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ- అజా
మేకాం-అవినాశీవాఅరేయమాత్మేత్యాదిశ్రుతిబలాత్ అనుత్పత్తిశ్రవణాచ్చజీవానామప్యౌపాధికమేవజన్మనస్వతఇత్యు
క్తం-ఉపాధిలయేనపరమాత్మనిపునర్లయశ్రవణాదపినవాస్తవంజన్మేత్యాహ-త్వయితఇతి - త్వయికారణాత్మనితఇమే
జీవాఃతతఇతియతోనవాస్తవంజన్మతస్మాద్వివిధనామగుణైరనేకప్రకారకారణకార్యోపాధిభిస్సహలీలయాః లీనాబభూ
వుఃతత్రసుషుప్తిప్రళయయోఃమధునిఅశేషరసాఇవలీయంతే- యథామధునిసకలకుసుమరసాఃవిశేషతః అనుపలక్ష్య
మాణాఅపిసామాన్యేనఉపలక్ష్యంతే-ఏవంస్వాప్నాదౌవిశేషమాత్రలయాత్ కారణస్యవిద్యమానత్వాత్ సామాన్య
తోవర్తంతేముక్తౌతుకారణస్యాపిలయాత్ త్వయిపరమేసరిత్పాథౌసరితఇవార్ణవేలీయంతఇత్యపివేకః-తథాచ॥ శ్రు॥య
థాసోమ్యమధుమధుకృతోనిస్తిష్ఠంతినానాత్యయానాంవృక్షాణాంరసాన్సమవహారమేకతాం సంగమయంతి తేయథా
తత్రనవివేకంలభంతేఅముష్యాహంవృక్షస్యరసోస్మ్యముష్యాహం వృక్షస్యరసోస్మీత్యేవమేవఖలుసోమ్యేమాస్సర్వాః
ప్రజాస్సతిసంపద్యనవిదుస్సతిసంపత్స్యామహఇతి-యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతి నామరూపేవిహా
య-తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమిత్యాద్యాః॥శ్లో॥ యస్మిన్నుద్యద్విలయమపి
యద్భాతివిశ్వంలయాదౌజీవోపేతంగురుకరుణయాకేవలాత్మావబోధే। అత్యంతాంతంవ్రజతిసహసా సింధువత్సింధు
మధ్యే మధ్యేచిత్తంత్రిభువనగురుంభావయేతంనృసింహం॥ చం॥ నను ప్రకృతిపూరుషయోరుత్పత్త్యనుత్పత్తీనఘట
ఇతిఅతఆహుః॥ యద్యప్యజత్వాత్ప్రకృతేః పురుషస్యచ నోత్పత్తిస్తథాపివిద్యమానానామేవ ఆప్యానామసయవా
నాంవాయుప్రేరితానాంపరస్పరసంయోగాజ్జలేబుద్బుదోత్పత్తివత్ - ఉభయయురజాప్రకృతిపురుషయోస్సంయో
గేన-అసుభృతఃప్రాణినః - వివిధైర్నామభిఃరూపైశ్చోపలక్షితాస్త్వయ్యాధారభూతేభవంతి - దేవమనుష్యాదిశరీ

తతోవివిధనామగుణైఃపరమేసరితఇవార్ణవేమధునిలిల్యురశేషరసాః॥౨౭॥ నృషుతవమాయయాభ్ర
మమమీష్వవగత్యభృశంత్వయిసుధియోభవేదధతిభావమనుప్రభవమ్। కథమనువర్తతాంభవభయంత

రేవిశిష్టరూపేణోత్పత్తిర్వ్యజ్యతఇత్యర్థః-తతస్తఇమేఅసుభృతఃపరమేత్వయినిలిల్యుః- ప్రళయదశాయాంనామరూపే
విహాయత్వయ్యవిభక్తతామాపురిత్యర్థః-యథాసరితోర్ణవేయథాచమధునిమాక్షికేఅశేషారసాఃమకరందాస్తద్వ
త్ -ద్రవ్యస్యోత్తరోత్తరసంస్థానయోగోపిపూర్వసంస్థానసంస్థితస్యతూత్పత్తిః-అతఃఅవస్థానామనిత్యత్వేవ్యవస్థాశ్ర
యస్యద్రవ్యస్యనిత్యత్వాత్తస్యపూర్వోత్తరావస్థాత్యాగోపాదానాత్మకవినాశోత్పత్త్యవిరోధఇతిభావః-అత్రార్ణవాంద
స్థానీయంచిదచిద్విశిష్టంబ్రహ్మ॥౨౭॥ఏవంతావత్పరమేశ్వరాత్ జీవాజాయంతేతద్వశేనచకర్మాణికుర్వంతిపునస్తత్ర
లీయంతఇతిసంసారచక్రభ్రమణముక్తం-ఇదానీంతన్నివృత్తయే॥ శ్రు॥ పరీత్యలోకాన్పరీత్యభూతానిపరీత్యసర్వాఃప్ర
దిశోదిశశ్చ - ప్రజాపతిఃప్రథమజాఋతస్యాత్మనాత్మానమభిసంబభూవేత్యాద్యాఃఉగవదనువృత్తింవిదధతీత్యాహ॥
నృష్వితి॥నృషుజీవేషుఅమీషు-తవమాయాభ్రమంఉక్తలక్షణమవగత్యజ్ఞాత్వా - సుధియఃభృశంత్వయిఅభవేభవని
వర్తకేభావంస్వభావమనువృత్తిందధతికుర్వంతి- అనుప్రభవంఅన్వనుప్రభవోయస్మిన్ తంభావం - తతఃకిమతఆహ॥
కథమనువర్తతామితి అనువర్తతాంఅనువర్తమానానాం త్వామేవశరణం భజతాంభవభయం సంసారభయం కథం
భవేత్ నకథంచిదపీత్యర్థః-కుతఃయద్యస్మాత్తవభ్రుకుటిఃభ్రూభంగరూపఃత్రిణేమిస్త్రినేమయఇవ అవచ్ఛేదాః శీతో
ష్ణవర్షాకాలాయస్యసంవత్సరాత్మకస్యకాలస్యసః-అభవచ్ఛరణేషునభవాన్శరణంరక్షితాయేషాం తేష్వేవభయం
జన్మమరణాదిలక్షణంసృజతికరోతి-అతఏవంభూతంసంసారమాకలయ్యతన్నివృత్తయేసుధియఃత్వయిభావందధతే॥శ్లో॥
సంసారచక్రక్రకచైర్విదీర్ణముదీర్ణనానాభవతాపతప్తం। కథంచిదాపన్నమిహప్రపన్నం త్వముద్ధరశ్రీనృహరే
నృలోకమ్॥ చం॥ తర్హిఉత్పత్తివినాశాద్యాత్మకసంసారనివృత్త్యనువృత్త్యోఃకింనిదానమిత్యపేక్షాయాంత్వద్భక్తిత
దభావావేవేత్యాహుః॥నృష్వితి॥అనుప్రభవఃసంసారోయస్మాత్తత్ - అమీషునృషు - తవమాయయా త్వదీ
యయాప్రకృత్యాభ్రమం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానరూపం - అవమృశ్యఅయమేవ సంసృతిహేతురితి
నిశ్చిత్యసుధియః త్వయిభృశంభావంభక్తిందధతి- అనువర్తతాంత్వాంభజతాంభవభయంసంసృతిభయంకథంభవేత్ -
నభవేదేవేత్యర్థః- కుతః-యద్యస్మాదభవచ్ఛరణేషునభవాన్శరణంయేషాంతేష్వేవ - తవభ్రుకుటిః భ్రూభంగరూ
పః-త్రిణేమిఃత్రయోనేమయఃశీతోష్ణవర్షకాలాత్మకాఃయస్యసః-సంవత్సరాత్మకఃకాలః- భయంసంసృతిభయంసృజతి-

అభవచ్చరణేష్విత్పాఠేనభవతఃచరణంయేషాంతేషు- ఉపాయోపేయభావేనభవతశ్చరణమనాశ్రితేష్విత్యర్థః॥ 33॥సచభగవతిభావఃమనోనియమేసతిభవతి-సోపిగురూపసదనాదితిగురూపసదనంవిదధతి॥ శ్రు ॥ తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠం-ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద నైషాతర్కేణమతిరాపనేయా ప్రోక్తాన్యేనైవసుజ్ఞానాయప్రేష్ఠేత్యాద్యాఃశ్రుతయఇత్యాహ॥ విజితేతి॥ విజితానిహృషీకాణిఇంద్రియాణివాయుః ప్రాణశ్చయైస్తైరపి అదాంతమనస్తురగంఅదాంతం అదమితంమనఏవతురగః అశ్వఃచంచలత్వసామ్యాత్ తంయేయం తుంనియంతుంయతంతిప్రయతంతే- అతిలోలంఅతిచపలం-గురోశ్చరణంసమవహాయఅనాశ్రిత్య - తేఉపాయేషుఖిద్యంతేక్లిశ్యంతీత్యుపాయఖిదస్సంతః - వ్యసనశతాన్వితాఃబహువ్యసనాకులాః-ఇహసంసారసముద్రేఆవిశంతిసంతిష్ఠంతిదుఃఖమేవప్రాప్నువంతీత్యర్థః-హేఅజఅకృతకర్ణధారాఃఅస్వీకృతనావికాఃవణిజోయథాతద్వత్ - గురుణోపదర్శితభగవద్భజనసుఖానుభూతౌతుస్వతఏవమనోనిశ్చలంభవతినాన్యథేతిభావః॥ శ్లో ॥ యదాపరానందగురోభవత్పదేపదంమనోమేభగవాన్లభేతనై।తదానిరస్తాఖిలసాధనశ్రమశ్శ్రయేయసౌఖ్యంభవతఃకృపావశాత్॥చం ॥ కుతస్తర్హిమయిభావఇత్యపేక్షాయాంమనోనిగ్రహోదేవవైరాగ్యాత్మకాత్ -- సచగురూపాసనాదేవనతూపాయాంతరైర్భవత్యభిప్రేత్యాహుః॥విజితేతి॥అతిచంచలమతఏవవిజితానిహృషీకాణీంద్రియాణి- వాయవఃప్రాణాశ్చ యైస్తైరవ్యదాంతందుర్నిగ్రహంమనఏవతురగమశ్వం - యేయంతుంనియంతుంగురోశ్చరణంవిహాయ ఉపాయాంతరేషుక్లిశ్యంతోయతంతే - తేవ్యసనశతాన్వితాఃబహువ్యసనాకులాః - ఇహసంసారసాగరేసజ్జంతిసంగచ్ఛంతిసంనివిశంతి-దుఃఖమేవప్రాప్నువంతీత్యర్థః- హేఅజఅకృతకర్ణధరాఃఅలబ్ధకర్ణధారాఃవణిజఃయథాజలధౌమజ్జంతితద్వత్ ॥ ౩౪॥

వయమ్ప్రకుటిస్సృజతిముహుస్త్రిణేమిరభవచ్ఛరణేషుభయమ్॥ ౩౩॥ విజితహృషీకవాయుభిరదాంత
మనస్తురగంయఇహయతంతియంతుమతిలోలముపాయఖిదః।వ్యసనశతాన్వితాస్సమవహాయ గురోశ్చ
రణంవణిజఇవావిశంత్యకృతకర్ణధరాజలధౌ॥౩౦॥స్వజనసుతాత్మదారధనధామధరాసురథైస్త్వయి
సతికింనృణాంశ్రయతఆత్మనిసర్వరసే। ఇతిసదజానతాంమిథునతోరతయేచరతాంసుఖయతికోన్విహస్వ

శ్రుతి ॥ పరీక్ష్యలోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణోనిర్వేదమాయాత్ నాస్త్యకృతఃకృతేన-తథా- యదాసర్వేప్రముచ్యంతేకామాయేస్యహృదిస్థితాః - అథమర్త్యోమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుతఇత్యాద్యాఃవైరాగ్యమంగంవిదధతీత్యాహ-స్వజనేతి-ఆత్మాదేహఃధామగృహంఅసుఃప్రాణఃస్వజనాదిభిఃద్వంద్వనిర్దిష్టైఃసర్వరసేసర్వరసాఃసుఖానివిద్యంతేయస్మిన్త్వయిపరమానందే॥శ్రు॥ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాముపజీవంతీతిశ్రుతేః - శ్రయతఃత్వాంసేవమానస్యపుంసః-ఆత్మనిసతి-నృణాంతుచైప్రరైతైఃకింకఉపయోగః-ఇతిసత్ సత్యంపరమార్థం సుఖమజానతాం-అతఏవమిథునతఃస్త్రియామిథునీభూయరతయేమాయాసుఖాయచరతాంప్రవర్తమానానాంకర్మణిషష్ఠీ - అజానతశ్చరతఃపురుషాన్కోనుఅర్థస్సుఖయతిఆనందయతినకోపీత్యర్థః-ఇహసంసారే-కథంభూతేస్వవిహతేస్వతఏవనశ్వరే-స్వనిరస్తభగేస్వతఏవగతసారే- పాఠాంతరేకోన్విహేత్యస్యైవఏతద్విశేషణద్వయం-అతస్త్వద్భజనమేవోచితమిత్యర్థః॥ శ్లో॥భజతోహిభవాన్సాక్షాత్పరమానందచిద్ఘనః।ఆత్మైవకిమతఃకృత్యంతుచ్ఛదారసుతాదిభిః॥చం॥ననుమయిభృశంభావంవిదధతు-తతఃకిమిత్యపేక్షాయాంనిరతిశయానందజలధిమగ్నానాంవైషయికసుఖాంతరనైరపేక్ష్యం-ఇతరేషాంతుసుఖంవిషమిశ్రపయఃపానతుల్యమిత్యభిప్రేత్యాహుః ॥ స్వజనేతి॥సర్వరసేసర్వవిధసుఖమయేఆత్మనిచత్వయి॥శ్రు॥రసోవైసః-రసగ్గ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి - కోహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాణ్యాత్ - యదేషఆకాశఆనందోనస్యాదిత్యుక్తరీత్యానిరతిశయసుఖస్వరూపేతదావహేచ ప్రియతమేత్వయిసతివిద్యమానే-నృణాంశ్రయతఃనృణాంమధ్యేకస్యచిదుక్తవిధంత్వాంభజతఃపుంసః-స్వజనాదిభిఃకిం-నకించిదపిసుఖమిత్యర్థః-ఆత్మాదేహః - ధామగృహం-ధరాభూమిః-అసుఃప్రాణఃరథశబ్దోవాహనోపలక్షకః-ఇతీత్థంసత్ నిరతిశయపురుషార్థభూతంత్వత్స్వరూపమజానతాం- అతఏవరతయేసుఖార్థంమిథునతశ్చరతాంమిథునీభూయవర్తమానానాంస్వవిహతేస్వప్రకృతిసంబంధతిరోహితే-అతఏవస్వనిరస్తభగేస్వఃస్వాసాధారణఃనిరస్తోభగోజ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్యతస్మిన్స్వరూపేసతిఇహలోకేకోనుపుమాన్ అర్థకామేషుకోవాసుఖయతిఅర్థకామాన్యతరోనకోపిసుఖయతీత్యర్థః - స్వవిహతిస్వనిరస్తభగఇతిపాఠాంతరం-తదా

స్వవిహతిః స్వయాథాత్మ్యానుభవవిఘాతః తేనస్వనిరస్తసాస్వాభావికజ్ఞానైశ్వర్యేస్వస్వరూపేసతీత్యర్థః॥౩౫॥ ఏవం గు
రూపదేశేన తత్త్వమవగమ్య సారాసారవివేకేన చ సర్వతోనిర్విద్య తదేవమహత్సంగేన ఉపపత్తిభిస్స్వస్య గవధారయితుం
తీర్థసదనాని తత్పురుషదర్శనాయ మునయః పర్యటంతీతి- మంతవ్యమితి శ్రుత్యర్థమాహ॥ భువీతి॥ తేఉక్తలక్షణాః ఋషయః వి
మదాః నిరహంకారాః యతః భవత్పదాంబుజహృదః భవతః పదాంబుజం హృది యేషాం తే- అతః స్వయమేవ అఘభిదంఘ్రి
జలాః అఘభిత్ అంఘ్రిజలం యేషాం తేఉత అపి- తథావిధా అపి భువి పృథివ్యాం పురూణి బహూని తీర్థాని సదనాని క్షేత్రాణి
తాన్యేవ ఉపాసతే సేవంతే- క్షేత్రయస్తత్రైవమహత్సంగో భవతీతి - అథవా పురు అధికం భగవద్భజనలక్షణం పుణ్యం యే
షాం తాని చ తాని తీర్థాని గురవః మహాంత ఇత్యర్థః- తేషాం సదనాని ఆశ్రమాః-యథాహామరసింహః - నిపానాగమయో
స్తీర్థమృషిజుష్టజలే గురావితి- నపునః పురుషసారహరావసథానుపాసతే - పురుషాణాం సారం వివేకస్థైర్యధైర్యక్షమా
శాంతిప్రముఖం హరంతీతి తథా- తేచ తే ఆవసథాః గృహాః తాన్-నచ తేషాం గృహాదిభవమపి సుఖాపేక్షేత్యాహ- దధతిస
కృన్మనస్త్వయి య ఆత్మని నిత్యసుఖ ఇతి- సకృదపి త్వయి యే మనో దధతి తేపి గృహాద్యాసక్తా న భవంతి - కింపునరేవంభూతా ఇ
త్యర్థః॥ శ్లో॥ ముంచన్నంగ తదంగసంగమనిశం త్వామేవ సంచింతయన్ సంతస్సంతి యతో యతో గతమదాస్తానాశ్రమానా
వసన్ । నిత్యం తన్ముఖపంకజాద్విగళితత్వత్పుణ్యగాథామృతస్రోతస్సంప్లవసంప్లుతో నరహరే నస్యామహం దేహభృత్ ॥
చం॥ నన్వస్తుమాత్మానస్సర్వరసమయే మామాశ్రయంతే- కిమిథునతో నచరంతీత్యాహుః॥ భువీతి॥ యే త్వయి నిత్యసుఖస్వ
రూపే ఆత్మని చ సకృదపి మనో దధతి- తే పునః పురుషాణాం సారం జ్ఞానవైరాగ్యాదిరూపం హరంతీతి తథా- తాన్ ఆవసథాన్
గృహాన్నోపాసతే న సేవంతే- నగృహేషు మిథునతశ్చరంతీత్యర్థః- అపితు పృథ్వ్యాం పుణ్యాని తీర్థాని గంగాదీని- సదనాని
క్షేత్రాణి చ ఉపాసతే - తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం పుణ్యక్షేత్రాణ్యపి నిరతిశయపుణ్యావహాని కర్తుం - తాన్యుపాసత ఇ
తి భావః- తత్ర హేతుత్వేన తాన్ విశింషంతి - ఋషయః ద్రష్టారః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిద ఇత్యర్థః - అతఏవ

విహతే స్వనిరస్తభగే ॥౩౫॥ భువిపురుపుణ్యతీర్థసదనాన్యృషయో విమదాస్తఉత భవత్పదాంబుజహృ
దోఘభిదంఘ్రిజలాః। దధతి సకృన్మనస్త్వయి య ఆత్మని సత్యసుఖే న పునరుపాసతే పురుషసారహరావస
థాన్ ॥౩౬॥ సత ఇదముత్థితం సదితి చేన్నను తర్కహతం వ్యభిచరతి క్వచ క్వచ మృషా న తథోభయయుక్।

విమదాః దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానాదిరూపమదరహితాః - ఉత అపి చ- భవతః పదాంబుజం హృది యేషాం
తే - భవతః పదాంబుజే హృత్ యేషాం త ఇతి వా- అత ఏవ అఘం భిందంతీతి తథా- తాన్యంఘ్రిజలాని యేషాం తే - అనేన భ
గవద్భక్తానాం పాదస్పర్శోపి పావన ఇత్యభిప్రేతం - ఆత్మని ఇత్యనేన కృష్ణస్య చిదచిదాత్మకప్రపంచరూపకార్యస్య తచ్ఛరీ
రత్వం- అతఏవ పరమార్థత్వం చాభిప్రేతం నహి మిథ్యాభూతం కించిత్కస్యచిచ్ఛరీరభూతం దృష్టం ॥౩౬॥ నన్వామ్నా
యస్య క్రియార్థత్వాదానర్థక్యమతదర్థానాం క్రియార్థేన సమామ్నాయ ఇతి తత్ర తత్ర జైమినినా వేదస్య క్రియా
పరత్వాభిధానాదుపనిషదామపి తదేవయుక్తం- యథోక్తం- తంత్రవార్తికకృతా- ఏతేన క్రత్వర్థకర్తృప్రతిపాదనాత్
అనేన ఉపనిషదాం నైరాకాంక్ష్యం వ్యాఖ్యాతమితి చేన్న॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ- విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ అచ
క్షురశ్రోత్రమిత్యేవం- తద్విపరీతాత్మప్రతిపాదనాత్ - నహ్యద్వితీయపరమానందరూపస్య కర్మాంగత్వం యుజ్యతే-
అననుమతం చైతద్వార్తికకృతః - కథం॥ శ్లో॥ సర్వత్రైవ హి విజ్ఞానం సంస్కారత్వేన గమ్యతే । పరాంగం చాత్మవిజ్ఞానా
దన్యత్రేత్యవధార్యతామితి- తేనైవోక్తత్వాత్ - ఏతదర్థమేవ మననాయ మునయః పర్యటంతీత్యుక్తం- తత్ర తానద్వై
తస్య సత్యత్వే భేదస్యైవం- తదేవ తు న సంభవతీతి ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం మననేన తత్త్వావధారణప్రకారమాహ ॥ సత ఇతి॥
ఇదం విశ్వం ధర్మి- సదితి సాధ్యో ధర్మః - సత ఉత్పన్నత్వాదితి హేతుః - యత్ యతః ఉత్పన్నం తత్ తదాత్మకమేవ దృ
ష్టం- యథా కనకాదుత్పన్నం కుండలాది తదాత్మకం తద్వదితి- తత్ర యది సదభేదస్సాధ్యతే తదా ఉపాదానత్వనిర్దేశే నై
వ భేదప్రతీతేః విరుద్ధో హేతురిత్యాహ- నను తర్కహతమితి- నను నాభేదం సాధయామః కింతు - తదుత్పన్నత్వేన కుండలా
దివత్ భేదం ప్రతిషేధయామః- తతశ్చ అభేద ఏవ స్యాదిత్యాశంక్య అనైకాంతికత్వేన దూషయతి- వ్యభిచరతి క్వచేతి -పితృ
పుత్రాదిషు ముద్గరఘటప్రధ్వంసాదిషు చ తథా అదర్శనాదితి భావః - నను తదుత్పన్నత్వం నామ తదుపాదానకత్వం -నతు
తన్నిమిత్తత్వం- అతో నానైకాంతికత్వమిత్యాశంక్య దూషయతి- క్వచ మృషేతి- గుణోపాదానస్యాపి ఫణినో న గుణత్వం-
కింతు మిథ్యాత్వం- అన్యథా కుండలాదివదబాధప్రసంగాత్ -అతః పునరప్యనైకాంతికత్వమేవేతి భావః - నను తత్ర న కేవ

లంగుణమాత్రంఫణినఉపాదానం-కింతు-అవిద్యాయుక్తం - తథాభూతస్యావస్తుత్వాత్ యుక్తంఫణినోమిథ్యాత్వమి త్యాశంక్యతత్తుల్యతాం ప్రతిదూషయతి-నతథోభయయుగితి-అయమర్థః-అత్రాప్యవిద్యాయుక్తస్యైవసత ఉపాదానత్వం - ఏవంభూతస్యచనవస్తుత్వం-అతస్సముపాదానత్వమసిద్ధమితినవస్తుత్వంప్రపంచస్యేతి - నమమాభూదనేన హేతునాప్రపంచస్యసత్త్వం హేత్వంతరేణతుసాధయామః-తథాహి-సదిదం-అర్థక్రియాకారిత్వాత్ - యత్ అర్థక్రియాకారితత్సత్ -నయదేవంనతదేవం-యథాశుక్తిరజతమితితత్రాహ-వ్యవహృతయేవికల్పఇషితఇతి - వ్యవహృతయే వ్యవహారాయఅర్థక్రియార్థంవికల్పః భ్రమఃఇషితఃఇష్టఏవ-కూటకార్షాపణాదినాపిస్వప్నవద్వ్యవహారదర్శనాత్ - న న్వేకత్రసతఃఅన్యత్రారోపః భ్రమఃప్రసిద్ధః - అత్యంతాసత్త్వేకథంప్రపంచభ్రమస్స్యాత్ - సత్వేవానాద్వైతసిద్ధిః-ఉక్తంచభట్టైః॥శ్లో॥ అధ్యస్యతేఖపుష్పత్వమసత్కథమవస్తుని। ప్రజ్ఞాతగుణసత్తాకమధ్యారోప్యేతవానవేతి తత్రాహ-అంధపరంపరయేతి-అంధపరంపరయాయంవికల్పఇత్యన్వయః - అయంభావః-సంస్కారజన్యోభ్రమః సంస్కారసిద్ధయేపూర్వప్రతీతిమాత్రముపేక్షతే - నవస్తుసత్యత్వం ప్రతీతౌసత్యాంవస్తుసత్యత్వాభావేనభ్రమవ్యతిరేకాదర్శనాత్ -అతఃఅనాదిత్వాత్పూర్వపూర్వభ్రమదృష్టస్యోత్తరోత్తరఆరోపోభవిష్యతీత్యంధపరంపరాన్యాయేన- తేనచవ వహారఃసేత్స్యతీత్యప్రయోజకోహేతురితి-నను॥శ్రు॥ అక్షయ్యంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి-అపామసోమమమృతాఅభూమేత్యాదిభిఃకర్మఫలస్యనిత్యత్వప్రతిపాదనాదసత్త్వంనఘటతే-నహినిత్యంవస్తు అసద్భవతి- తస్మాద్వేదప్రతిపాదితత్వాత్ ద్వైతంసదేవేత్యాశంక్యాహ - భ్రమయతీతి హేభగవన్ - తేతవ-భారతీవేదవాక్, ఉరువృత్తిభిః గౌణలక్షణాదివృత్తిభిః - ఉక్థజడాన్ కర్మశ్రద్ధాభరాక్రాంతమందమతీన్ - భ్రమయతి మోహయతి- అయంభావః -నహివేదఃకర్మఫలస్యనిత్యత్వమభిప్రైతి-కింతు-లక్షణయాప్రాశస్త్యమాత్రం-ఏకవాక్యత్వాత్ - అన్యథావాక్యభేదప్రసంగాత్ ॥ శ్రు ॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయతఇతిన్యాయోపబృంహితశ్రుత్యంతరవిరోధాచ్చ-అతఃకర్మజడానామిదంభ్రమమాత్రమితి - ఏతేనైవ॥శ్రు॥తస్మా

వ్యవహృతయేవికల్పఇషితోంధపరంపరయాభ్రమయతిభారతీతఉరువృత్తిభిరుక్థజడాన్॥౩౬॥ నయదిద

ద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యాదీనామప్యన్యపరత్వందర్శితంభవతి ॥ శ్లో ॥ ఉమ్యాగంభవతస్సతోపిభువనంసనన్నేవసర్పస్రజఃకుర్వంత్యార్యానపీహకూటకనకంవేదోపినైవంపరః । అద్వైతంతవసత్పరంతుపరమానందంపదంతన్ముదావందేసుందరమిందిరానుతహరేమాముంచమామానతమ్॥చ॥ ఇత్థంకార్యస్యసత్యత్వాభ్యుపగమనాభిప్రేత్యఅథకార్యసత్తాప్రతిక్షేపేణకార్యమిథ్యాత్వవాదంచోద్యముఖేనప్రస్తుత్యప్రతిక్షిపంతి ॥ సతఇతి ॥ సత ఇత్యాదినాతర్కహతమిత్యంతేన కార్యమిథ్యాత్వవాదమతానువాదః - వ్యభిచరతీత్యాదినాతన్నిషేధ ఇతివిభాగః- తథాహి - సతఃపరమార్థభూతాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణస్సకాశాదుత్పన్నమిదంజగత్ - సత్ పరమార్థభూతంసత్యమితి యావత్ - నతునైతద్యుక్తమిత్యర్థః - కుతః- యతస్తర్కహతమితిచేత్ -యద్యపియద్యస్మాదుత్పన్నంతత్తదాత్మకమేవయథామృద్ధిరణ్యాదేరుత్పన్నఘటమకుటాదికార్యం - తథాపిచేతనాత్పురుషాజ్జాతానాంకేశదంతనఖలోమ్నామచేతనత్వదర్శనాద్గోమయాజ్జాతానాంవృశ్చికానాంచేతనత్వదర్శనాచ్చకార్యకారణయోస్సాలక్షణ్యస్యాప్యభావాత్ - పరమార్థస్వప్నాదపరమార్థగజతురగాదీనాం - తథాపరమార్థశుక్తిశకలాదపరమార్థరజతస్యచోత్పత్తిదర్శనాత్ - తదుత్పత్తివైయర్థ్యాచ్చకార్యంసదిత్యేతత్తర్కహతం-అతఃకార్యంమిథ్యైవేతి చేదిత్యర్థః- తర్కశ్చాత్రయుక్తిః-కాపునరత్రయుక్తిరితిచేదుచ్యతే- మృదర్పవ్యస్యానువర్తమానత్వంతదతిరిక్తస్యవ్యావర్తమానత్వంరజ్జుసర్పాదిష్వప్యనువర్తమానస్యఅధిష్ఠానభూతస్యరజ్జ్వాదేస్సత్యతావ్యావర్తమానస్యసర్పాదేరసత్యతాదృష్టా-తథానువర్తమానమధిష్ఠానభూతంమృద్రవ్యమేవసత్యంవ్యావర్తమానాస్తుఘటశరావాదయఃఅసత్యభూతాః -తథానిర్విశేషసన్మాత్రత్వపర్యాయాధిష్ఠానభూతాద్బ్రహ్మణః అన్యః అహంకారాది వ్యవహారాలంబనఃకృత్స్నః ప్రపంచః మిథ్యాకారణభూతంసన్మాత్రంబ్రహ్మైవసత్యం-కించ - సతఃఆత్మనః వినాశాయోగాదసతశ్శశవిషాణాదేరుపలబ్ధ్యభావాదుపలబ్ధివినాశయోగేకార్యంసదసద్భ్యామనిర్వచనీయమితిగమ్యతే- అనిర్వచనీయంశుక్తికారజతాదివన్మిథ్యైవాస్య చానిర్వచనీయత్వంప్రతీతిబాధాభ్యాంసిద్ధం-ప్రతీయతేహప్రపంచఃప్రత్యక్షేణ ॥శ్రు॥ ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం -తత్సత్యం-నేహనానాస్తికించన - మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతి - యత్రహిద్వైతమివభవతితదిత

రజతం పశ్యతి-యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్-ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇత్యాదిభిర్వేదాంతైర్బాధ్యత ఏవేతి-ననుతర్కహతమితి పాఠాంతరం-తదా-నను - సత ఉత్పన్నమిదం సదితి చేత్ తర్కహతమిత్యన్వయః-ఇత్థమనూదితం కార్యమిథ్యాత్వపక్షం ప్రతిక్షిపంతి-వ్యభిచరతీత్యాదినా - కార్యం సదిత్యయమర్థః - క్వచ వ్యభిచరతి క్వచేత్యాకాంక్షాయాం- న క్వచిద్వ్యభిచార ఇత్యర్థః- కేశపుగుసాదిష్వపి అచేతనాంశ ఏవ కార్యకారణభావాదితి భావః-తథాపి స్వప్నార్థేషు శుక్తికారజతాదౌ మిథ్యాత్వేన వ్యభిచార ఇత్యాహుః-క్వచ మృషేతి - క్వచ మృషా న క్వచిదపి కార్యం మృషేత్యర్థః- స్వప్నార్థానామపీశ్వరసృష్టత్వాన్న మృషాత్వం శుక్తిరజతసద్భావాదన్యథాఖ్యాత్యా వా ద్వా న మృషాత్వమిత్యభిప్రాయః-సత ఉత్పత్తివైయర్థ్యం పరిహరంతి-న తథోభయయుగితి - వ్యభిచరతీత్యనుషంగః - క్వచిదపి మృత్సువర్ణాదిద్రవ్యే ఉభయావస్థానదర్శనాన్న వ్యభిచరతి - కార్యత్వకారణత్వరూపావస్థాభేదేన మృత్సువర్ణాదికం దృశ్యతే-అతస్తతోవస్థాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః-వికల్పః ఘటశరావాద్యవస్థాభేదః స చ వ్యవహృతయే - ఘటేన జలమాహరేత్యాదినామపూర్వకవ్యవహారార్థం ఇషితః ఇష్టః-యద్వా- నన్వసచ్చేన్న ప్రతీయేత సచ్చేన్న బాధ్యేత ప్రతీయతే బాధ్యతే చ శుక్తికారజతవత్ప్రపంచరూపం కార్యం-అసత్సదసద్భ్యామనిర్వచనీయం కార్యం మృషైవేత్యత ఆహుః-న తథోభయయుగితి - తథాభూతమనిర్వచనీయం ఉభయయుక్ సత్త్వవిలక్షణత్వాసత్త్వవిలక్షణరూపధర్మద్వయయోగిద్రవ్యం నాస్త్యేవేత్యర్థః - నను శుక్త్యాదిషు రజతాదిప్రతీతేః ప్రతీతికాలేపి తన్నాస్తీతి బాధేన చాన్యస్యాన్యథాభానాయోగాచ్చ సదసదనిర్వచనీయమపూర్వమేవేదం రజతమిదం దోషవశాత్ప్రతీయత ఇతి కల్పనీయమితి చేన్న- తత్కల్పనాయామప్యన్యస్యాన్యథాభానస్యావర్జనీయత్వాదన్యథాభానాభ్యుపగమాదేవ ఖ్యాతిప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వానాముపపత్తేరత్యంతాపరదృష్టాకారణకవస్తుకల్పనాయోగాత్కల్ప్యమానం హీదమనిర్వచనీయం - న తదానీమనిర్వచనీయమితి ప్రతీయతే - అపితు - పరమార్థరజతమిత్యేవ అనిర్వచనీయమేవ ప్రతీతం చేద్భ్రాంతిబాధయోః ప్రవృత్తేరప్యనుపపత్తిః - అతోన్యస్యాన్యథాభానవిరహే ప్రతీతిప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వానామనుపపత్తేస్తస్యాపరిహార్యత్వాచ్ఛుక్త్యాదిరేవ రజతాద్యాకారేణ భాసత ఇతి భవతాభ్యుపగంతవ్యం- కించ-అవచనీయమపూర్వం రజతమత్రజా

మగ్ర ఆస న భవిష్యదతో నిధనాదనుమితమంతరా త్వయి విభాతి మృషైకరసే। అత ఉపమీయతే ద్రవిణజాతి

తమితి వదతా తస్య జన్మకారణం వక్తవ్యం - న తావత్తత్ప్రతీతిః - తస్యాస్తద్విషయత్వేన తదుత్పత్తేః ప్రాగాత్మలాభాయోగాన్నిర్విషయాజ్ఞాతాత్తదుత్పద్యత ఏవ విషయీకరోతీతి మహతామిదముపపాదనం - అథేంద్రియాదిగతో దోషః-న తస్య పురుషాశ్రయత్వేనార్థగతకార్యస్యోత్పాదకత్వాయోగాత్ - నాపీంద్రియాణి-తేషాం జ్ఞానకారణత్వాత్ నాపి దుష్టానీంద్రియాణి - తేషామపి స్వకార్యభూతజ్ఞాన ఏవ విశేషకరత్వాన్నాది మిథ్యాజ్ఞానోపపాదనత్వమనవస్థాదిదోషనిరస్తం - కించాపూర్వమనిర్వచనీయమిదం వస్తుజాతం-రజతాదిబుద్ధిశబ్దాభ్యాం రజతాదిసాదృశ్యాదితి చేత్తర్హి తత్సదృశమిత్యేవ ప్రతీతిశబ్దౌ స్యాతాం రజతత్వాదిజాతీయాయోగాదితి చేత్సాపి కిం పరమార్థభూతా - న తావత్పరమార్థభూతా - తస్యాః పరమార్థాన్వయాయోగాత్ నాప్యపరమార్థభూతా - అపరమార్థాన్వయాయోగాత్ అపరమార్థే పరమార్థబుద్ధిశబ్దయోర్నిర్వాహకత్వాయోగాచ్చ యత్తు నిరుక్తం రజ్జ్వాదివన్మృత్స్నాదేః స్వకారణస్యానువర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యం సర్పాదీనామివ ఘటశరావాదికార్యాణాం మిథో వ్యావర్తమానత్వాదపారమార్థ్యం-ఏవం సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణోనువర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యం-అహంకారాదవ్యవహారాలంబనాస్సర్వే పదార్థాః-మిథో వ్యావర్తమానాదత ఏవ బాధితత్వాదపరమార్థా ఇతి - తత్తుచ్ఛం - ద్వయోర్జ్ఞానయోర్విరోధే హి బాధ్యబాధకభావః-బాధితస్యైవ వ్యావృత్తిః-అత్ర ఘటాదిషు దేశకాలభేదేన విరోధ ఏవ నాస్తి - యస్మిన్ దేశే యస్మిన్ కాలే యస్య సద్భావః ప్రతిపన్నః - తస్మిన్ దేశే తస్మిన్ కాలే తస్యాభావః ప్రతిపన్నశ్చేద్విరోధాద్బలవతో బాధకత్వం బాధ్యస్య చ నివృత్తిః - దేశాంతరకాలాంతరసంబంధితయా అనుభూతస్య అన్యదేశకాలయోగాభావప్రతీతౌ న విరోధ ఇతి కథమత్ర బాధ్యబాధకభావః-అన్యత్ర నివృత్తస్యాన్యత్ర నివృత్తిర్వా కథముచ్యతే - రజ్జుసర్పాదిషు తు తద్దేశకాలసంబంధితయైవ అభావప్రతీతేర్విరోధే బాధకత్వం వ్యావృత్తిశ్చ-దేశకాలాంతరదృష్టస్య దేశకాలాంతరవ్యావర్తమానత్వం మిథ్యాత్వవ్యాప్తం న దృష్టమితి- న వ్యావర్తమానత్వమాత్రం పారమార్థ్యే హేతుః- యత్త్వనువర్తమానత్వాత్పరమార్థ ఇతి తత్సిద్ధమేవేతి న సాధనమర్హతి-అసన్మాత్రమేవ వస్తు-సత ఉత్పత్తివైయర్థ్యం పరిహరంతి-వ్యవహృతయే వికల్ప ఇషిత ఇ

తి-అస్యయథోక్తపవార్థః-అతఃసతోవస్థాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః-నను తద్గృహీతత్వాద్భావేపి నేహ నానేత్యాదిశ్రు
తిరేవకార్యమిథ్యాత్వం ప్రజ్ఞాపయతీత్యాహుః-భ్రమయతీత్యాదినా-తవైవభారతీవాగ్రూపా నేహ నానేత్యాదిశ్రుతిః
ఉరువృత్తిభిః ఉక్థజడాన్ అంధపరంపరయా భ్రమయతీతిసంబంధః ఉక్థజడాః కర్మజడాః అనాదిపాపవాసనా దూషితా
శేషశేముషీకాస్తాన్-అయంభావః న కేవలం కార్యమిథ్యాత్వబోధనాత్మికైవ నేహ నానేత్యాదిత్వద్భారత్యా వృత్తిః-అపి
తు బ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రవస్తునిషేధబోధనాత్మికా బ్రహ్మస్వరూపే దేవమనుష్యాదిభేదనిషేధాదిబోధనాద్యాస్సకాశ్చ
బహ్వ్యో వృత్తయస్సంతి-ఏవంతదర్థబుభుత్సవోప్యుక్థజడాస్తద్విపరీతాశ్చ తత్ర మొకర్మజడాః తాన్ ప్రథమబుభు
త్సుకుబుద్ధిపరికల్పితకార్యమిథ్యాత్వకారణసత్యత్వపరత్వాదిరూపబహువృత్తిభిః ప్రథమప్రతిపత్త్యనుబుధ్యనువర్తి
నాం కర్మజడానాం అంధపరంపరయా కార్యమిథ్యాత్వభ్రమం జనయతి- ఔపనిషదపరమపురుష వరణీయతావిశేష
గుణవిశిష్టానాం త్వం బ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రవస్తునిషేధవిజయాం ప్రమితిం జనయతీతి కిమస్మాభిర్విధేయమితి ‖ ౩౭ ‖ తదే
వం ప్రపంచస్యసత్త్వే సాధకం నాస్తీత్యుక్తం ఇదానీమసత్త్వే సృష్టిప్రళయశ్రుతయః ‖ శ్రు ‖ యతో వా ఇమానిభూ
తానిజాయంత ఇత్యాద్యాః తన్మూలంచ అనుమానం ప్రమాణమిత్యాహ ‖ నేతి ‖ యద్యస్మాదిదం విశ్వం అగ్రే సృష్టేః పూ
ర్వం నాసనాసీత్ ‖ శ్రు ‖ సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్-ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్-ఇత్యాదిశ్రుతేః-నచనిధనాత్
ప్రళయాత్ అను అనంతరం భవిష్యత్ భవిష్యతి ‖ శ్రు ‖ నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాదిశ్రుతేః- అతః కారణాత్
అంతరా మధ్యేపి ఏకరసే కేవలే త్వయి మృషా మిథ్యారూపమేవ విభాతీతి మితం నిశ్చితం- యత ఏవం హ్యతః శ్రుత్యా ద్రవిణ
జాతివికల్పపథైః ద్రవిణజాతీనాం ద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకాష్ఠాయసరూపాణాం వికల్పాః భేదాః ఘటకుండ
లాదయః తేషాం పంథానః మార్గాః ప్రకారాః తైరుపమీయతే సదృశతయా నిరూప్యతే- యథా - తత్ర కార్యాకారా
ణాం నామధేయమాత్రతా కారణం మృదాద్యేవతు సత్యం- తథాత్రాప్యాకాశాదీనాం నామమాత్రతా - బ్రహ్మైవస
త్యమితి నిరూప్యత ఇత్యర్థః తథాచ ‖ శ్రు ‖ యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన విజ్ఞాతేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్-

వికల్పపథైర్వితథమనోవిలాసమృతమిత్యవయంత్యబుధాః ‖ ౩౮ ‖ స యదజయా త్వజామనుశయీత గు

వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం- యథా నామైకేన లోహమణినా సర్వం లోహమయం విజ్ఞాతం
స్యాత్-తథా ఏకేన నఖనికృంతనేన సర్వం కార్ష్ణాయసమిత్యాది-తస్మాదస్య సత్త్వే ప్రమాణాభావాత్-అసత్త్వే తు ప్ర
మాణస్య విద్యమానత్వాత్ వితథమనోవిలాసం బుద్ధికల్పితం- సత్యమితి యే అవయంతి జానంతి-తే అబుధాః అజ్ఞా ఇత్యర్థః అ
త్రైవం ప్రయోగః వివాదాధ్యాసితం నసత్ ఆద్యంతయోరవిద్యమానత్వాత్ వికారిత్వాత్ దృశ్యత్వాద్వా శుక్తిరజతా
దివదిత్యన్వయే ఆత్మవచ్చ వ్యతిరేకే దృష్టాంతః ‖ శ్లో ‖ మకుటకుండలకంకణకింకిణీపరిణతం కనకం పరమార్థతః ‖ మహదహంకృ
తిఖప్రముఖం తథా నరహరేర్న పృథక్ పరమార్థతః ‖ చం ‖ నను ‖ శ్రు ‖ యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం వి
జ్ఞాతంస్యాత్ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాది మృదాదిదృష్టాంతేషు మృదాదికారణానా
మేవ మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదిభిః సత్యత్వప్రతీతేర్వికారాణాం నామధేయానాంచ వాచారంభణమిత్యనేన వాచాలం
బనం వ్యవహారమాత్రం నతు పారమార్థ్యమితి మిథ్యాత్వప్రతిపాదనాచ్చ దార్ష్టాంతికే సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణః పారమార్థ్యం
కార్యమిథ్యాత్వం చ కామేనాపి స్వీకార్యమిత్యాశంకాయాం మృత్పిండకార్యాదిదృష్టాంతానాం కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవ
ర్ణనమవిదుషామేవ రోచతే-న విదుషామిత్యాహుః ‖ నయదితి ‖ అత్ర వికల్పపథైరిత్యం తేన కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణనాను
వాదః-వితథేత్యాదినా తత్ప్రతిక్షేప ఇతి విభాగః తథాహి- యత్ యస్మాదిదం విశ్వం అగ్రే సృష్టేః పూర్వం నాసనాసీత్ ‖
సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్-ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదితి శ్రుతేరితి భావః- నిధనాత్ ప్రళయాత్ అను అనంతరం
నభవిష్యత్ నభవిష్యతి ‖ శ్రు ‖ నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాది శ్రుతేరితి భావః- అతః కారణాదంతరా మధ్యేపి-ఏ
కరసే కేవలే త్వయి మృషా మిథ్యారూపమేవేదం భాతీతిమితం నిశ్చితం - యత ఏవం అతః శ్రుత్యా ద్రవిణజాతివికల్పపథైః
ద్రవిణజాతీనాం ద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకాష్ఠాయసరూపాణాం వికల్పాః ఘటకుండలాదయః తేషాం పంథానః
మార్గాః ప్రకారాః తైరుపమీయతే సదృశతయా నిరూప్యతే-యథా తత్ర కార్యాణాం నామధేయమాత్రతా కారణం మృ
దాద్యేవ సత్యం-తథాత్రాప్యాకాశాదీనాం నామధేయమాత్రతా బ్రహ్మైవ సత్యమితి నిరూప్యత ఇత్యర్థః తథాచ ‖ శ్రు ‖
యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్ - వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవస

త్వం-యథాసోమ్యైకేన లోహమణినా విజ్ఞాతేన సర్వం లోహమయం విజ్ఞాతం స్యాత్ -తథా-ఏకేన నఖనికృంతనేన సర్వం కార్ష్ణాయసమిత్యాది-అద్వైతద్రూయంతి-వితథేతి- యద్దృష్టీనాం వితథమనో విలసితమే[illegible]కార్యమిథ్యాత్వపరత్వపక్షే న మిత్యర్థః-ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధా పర్యనాదితి భావః-తస్మాత్ తద్దృష్ట్యభిమతం కార్యమిథ్యాత్వం బుద్ధిగం పా[illegible]మి తి అబాధాం యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేనేత్యాది దృష్టాంత వాక్యార్థానభిజ్ఞాః అవయంతి జానంతి [illegible]జ్ఞా ఇత్యర్థః - అయం భావః-అత్ర హి న కార్యమిథ్యాత్వం కారణసత్యత్వం చ ప్రతిపాద్యతే-కింతు-కార్యకారణయోరనన్యత్వ[illegible] - తథాహి॥శ్రు॥ స్తబ్ధోస్యుత తమాదేశమప్రాక్ష్యః యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం స్యాదిత్య[illegible] స్య జగతో బ్రహ్మైక కారణత్వం కారణాత్ కార్యస్యానన్యత్వం చ హ్యాదసి ధాయ కారణభూత బ్రహ్మ విజ్ఞానేన కార్యభూతస్య సర్వస్య విజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞా కేనతికృత్స్నస్య హ్యాత్మ విదదిద్విశిష్టబ్రహ్మైక కారణతాం అజానతాం శిష్యాణాం కథం ను భగవస్స

ఆదేశ ఇత్యన్యజ్ఞానేన అన్యస్యజ్ఞాతత్వాసంభవం చోదితో బ్రహ్మైక కారణముపదిశత్యైకాలౌకి ప్రతీతిసిద్ధం కారణాత్కా

ర్యస్యానన్యత్వం తావద్యథాసోమ్యైకేనేత్యాదినా ఆరంభశ్రుతి-యథైక మృత్పిండాదార్థానాం ఘటశరావాదీనాం తస్మాదన తిరిక్త ద్రవ్యతయా తద్జ్ఞానేన జ్ఞాతత్వేత్యర్థః-అత్ర కారణాదివాదేన కారణాత్కార్య-యోరనన్య బుద్ధిశబ్దాంతరాదిభిః ద్రవ్యా న్తరత్వమాశంక్య లోక ప్రతీత్యైవ కారణాత్ కార్యస్యానన్యతోపపాద్యతే-వాచేత్యాదినా-అరభ్య [illegible]స్య శ్రుతి తద్ ఇత్యారంభణం॥ కృత్యల్యుటఇతిక[illegible] - వాచా వాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేత్యర్థః - హేతుత్వం చాత్ర తృతీయయైన వసతీతివత్ ఘటేనోదకమాహరేత్యాదివాక్పూర్వకో హ్యుదకాహరణాది వ్యవహారః [illegible]స్య వ్యవహారస్య సిద్ధ మేతే నైవ మృద్ద్రవ్యేణ పృథుబుధ్నోదరత్వాదిలక్షణోపి కారః సంస్థానవిశేషః తత్ప్రయుక్తం చ ఘట ఇత్యాది నామధేయం స్పృశ్యతే ఉదకాహరణాదివ్యవహార విశేషసిద్ధ్యర్థం మృద్ద్రవ్యమేవ సంస్థానాంతర నామధేయభాగ్భవతి - అతో ఘటాద్యపి మృత్తికేత్యేవ సత్యం మృత్తికాద్రవ్యమిత్యేవ సత్యం ప్రమాణేనోపలభ్యత ఇత్యర్థః-నతు ద్రవ్యాంతరత్వేన- అత స్తస్యైవ మృద్ద్రవ్యాదేర్ద్రవ్యస్య సంస్థానాంతర భాక్త్వమాత్రేణ బుద్ధిశబ్దాంతరాదయ ఉపపద్యంతే- యథైకస్యైవ

దేవదత్తస్య అవస్థాభేదైర్బాలో యువా స్థవిర ఇతి శబ్దాంతరాదయః కార్యవిశేషాశ్చ దృశ్యంతే తద్వదిహ ఏవం చైనమేవ చిదచి ద్విశిష్టం బ్రహ్మ సృష్టేః ప్రాగ్విభక్త నామరూప విభాగానర్హసూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టత్వేనావతిష్ఠతే అంతగా తు తద్విభాగార్హస్థూల చిదచిదాత్మక ప్రపంచాకారేణావతిష్ఠత ఇత్యవస్థానామన్యత్వేపి తదా ద్రవ్యస్య ద్రవ్యస్యోభయావస్థాయోగినః పారమార్థ్యమేవేతి బుధా అవయంతీతి॥శ్రు॥ నాసదాసీన్నో సదాసీదిత్యస్య స్థూలావస్థ సచిద్ద్రవ్యం చిద్ద్రవ్యం చ-ప్రళయదశాయాం నాసీత్ -కింతు-తమః నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్న సచిద్ద్రవ్యం త[illegible]సాదృశ్యేనాదిద్ద్రవ్యేణ గూఢం తిరోహితం ప్రకేతం సూక్ష్మావస్థం చిద్ద్రవ్యం చాసీదిత్యర్థః-ఉక్తజడానబుధా ఇత్యనేన జీవానామజ్ఞత్వ సంభావనా సూచితా॥౩౮॥నను యది ప్రపంచో నామనాస్త్యేవ న చాసత్తా తేన చైతన్యస్య సంబంధగంధోపి- తర్హి కిమపరాద్ధం జీవేన-యతః అయం సంసరతి-కిం వా బహుపుణ్యమీశ్వరస్య-యతో నిత్యముక్తః - కిం విషయం చ తదా కర్మకాండమిత్యపేక్షాయాం జీవేశ్వర విశేషం॥శ్రు॥ ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే - తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపామిత్యాద్యా వదంతీత్యాహ॥ స ఇతి॥ స తు జీవః-యత్ యస్మాదజయా మాయయా-అజా మవిద్యా [illegible]మనుశయీత ఆలింగ్యేత-తతః గుణాంశ్చ దేహేంద్రియాదీన్ జుషన్ సేవమానః ఆత్మతయా అధ్యస్యన్-తదను తదనంతరం - సరూపతాం తద్ధర్మయోగం చ జుషన్-అపేతభగః పిహితానందాదిగుణస్సన్-మృత్యుం సంసారం-భజతి ప్రాప్నోతి - తద్విషయమేవ చ కర్మకాండమితి భావః-త్వముత- త్వం తు- జహాసి తాం అజాం మాయాం-నను సా మయ్యేవాస్తి - కథం తత్త్యాగస్తత్రాహ- అహిరివ త్వచమితి- అయం భావః -యథా భుజంగః స్వగతమపి కంచుకం గుణబుద్ధ్యా నాభిమన్యతే - తథా త్వమజాం-న హి నిరంతరాహ్లాదిసంవిత్కామధేను బృందవతే రజయా కృత్యమితి తాము పేక్షసే ఇతి- కుతపత్తత్రాహ - ఆత్తభగః నిత్యప్రాప్తైశ్వర్యః-మహసి పరమైశ్వర్యే అష్టగుణితే అణిమాద్యష్టవిభూతిమతి - మహీయసే పూజ్యసే - రాజసే- కథంభూతః అపరిమేయభగః అపరిమితైశ్వర్యః - న హ్యన్యేషామివ దేశకాలాదిపరిచ్ఛిన్నం తవ అష్టగుణితమైశ్వర్యం- అపితు- పరిపూర్ణస్వరూపానుబంధిత్వాదపరిమితమిత్యర్థః॥శ్లో॥ నృత్యంతీతవపీతు గుణాంగణగతాకాలస్వభావా

దిభిర్భావాన్ సత్త్వరజస్తమోగుణమయానున్మీలయంతీబహూన్ - మామాక్రమ్యవపాశిరస్యతిభరం సంమర్దయంత్యాతురం మాయా తేశరణం తతోస్మిన్నృహరే త్వామేవ తాం వారయ॥ ౩౭॥ నను భగవత ఇవ తేషామపి నిత్యత్వేకరసత్వప్రకృతిస్థత్వాద్యవిశేషేపి కథం తేషాం తత్సంభావనాయా అభ్యభావ ఇత్యాశంకాయాం ప్రకృతి వశ్యత్వ తదభావాభ్యామిత్యాహుః॥ సయదజయేతి॥ సజీవోయత్ యస్మాత్ అజయాత్వన్మాయయా మోహిత ఇతి శేషః - అజాంప్రకృతిం పరిణామితాం కాందేవమనుష్యాదిమూర్తీన్ మనుశయీత ఆలింగేదభి ప్రీతియావత్ - తతో గుణాన్ శబ్దాది విషయాన్ జుషన్ సేవమానః- సరూపతాం స్థూలత్వకృశత్వాదిదేహధర్మతాం భజతి దేహాత్మాభిమానీ భవతీత్యర్థః- తదను తదనంతరం-మృత్యుం సంసారం భజతి ప్రాప్నోతి- ఇష్టం జన్మమరణాదిరూపసంసృతిభాక్త్వాత్ అపేగః భగః జ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్య తథాభూతో భవతి- స్వామిన-త్వం తు-అహిస్సర్పస్త్వచం కంచుకమివ తాం మాయాం జహాసి నియమేన త్వం పరతంత్రతయా సంబంధరహితోసి - అహిదృష్టాంతస్త్యాగమాత్రాభిప్రాయః- అతఏవాత్తః నిత్యం పరిగృహీతః భగః యేన తథాభూతః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణాఇతి భగశబ్దార్థోవగంతవ్యః అథాపి కింజీవ ఇవాహమపి పరిచ్ఛిన్నభగః నేత్యాహుః-అపరిమేయభగః అపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యాదిమాన్ అష్టగుణితే అపహతపాప్మత్వాదయో ష్టౌగుణాః అస్యసన్త్యం సంజాతా ఇత్యష్టగుణితం తారకాదిత్వాదితన్- తస్మిన్ నిత్యావిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తే మహసి అపరిచ్ఛిన్నే స్వయంప్రకాశస్వరూపే మహీయసే మహసి స్థిత్వా పూజ్యస ఇత్యర్థః॥ ౩౮ ॥ ఏవం తావన్ముక్తిసాధనకపంచెనయే భగవంతం భజంతి తేమృత్యుం తరంతి ఇత రేసంసరంతీత్యుక్తం - ఇదానీం యే బహిస్సంగం పరిత్యజ్య భగవన్మార్గే ప్రవృత్తా అపి కథంచిత్ అంతఃవాంతశనవత్ సకలకామాన్న ముంచతి తే భగవంతం ప్రాప్నువంతి- నచేహసుఖం లభంతే - కేవలం దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతీతి - ఆహ శ్లోకః ॥ శ్రు॥ కామాన్యః కామయతే మన్యమానస్స కామకర్మభిర్జాయతే తత్ర తత్రేత్యాదిశ్రుత్యర్థమాహ॥ యదీతి॥ హే భగవన్- యే యతయః - హృదిస్థితాః కామజటాః కామస్య జటాః మూలాజ్ఞానవాసనాః - యదిన సముద్ధరంతి నోత్పాట

గో మహసి మహీయసే ష్టగుణితే పరిమేయభగః॥ ౩౮॥ యది న సముద్ధరంతి యతయో హృది కామజటా దురధిగమో సతాం హృదిగతో స్మృతకంఠమణిః। అసుతృపయోగినాముభయతో ప్యసుఖం భగవన్ననపగతాం

యంతి తేషామసతాం భవాన్ త్వం హృదిగతోపి దురధిగమః దుష్ప్రాపః-కథం-అస్మృతకంఠమణిః విస్మృతో యః కంఠమణిః తత్తుల్యః-సయథా కంఠగతోపి విస్మృతశ్చేదప్రాప్త ఇవ భవతి తద్వదితి-న కేవలమేతావత్ - అపితు అసుతృపయోగినాం ఇంద్రియతర్పణపరాణాం యోగచ్ఛద్మనాం-ఉభయతోప్యసుఖం ఇహాముత్ర చ దుఃఖమేవ - తదాహ-అనపగతాంతకాత్ అనివృత్తాన్మృత్యోః లోకారాధనధనార్జనాదిక్లేశాత్ భోగవైభవప్రాకట్యభయాచ్చ ఇహ తావద్దుఃఖం - భవతః అశ్వరాదపి దుఃఖం - కథంభూతాత్ అనధిరూఢపదాత్ అనధిరూఢం పదం స్వరూపం యస్య తస్మాత్ - త్వత్స్వరూపప్రాప్త్యభావాత్ అవిద్యావదవిషయత్వేన ప్రాప్తనిజకర్మానుక్రమనిబంధనత్వద్దండరూపనరకప్రాప్తేః అముత్రాప్యసుఖమిత్యర్థః ॥ శ్లో॥ దంభన్యాసమిషేణవంచితజనం భోగైకచింతాతురం సంముహ్యంతమహర్నిశం విరతో ద్యోగక్లేశైరాకులమ్। ఆజ్ఞాలంఘినమజ్ఞమజ్ఞజనతా సమ్మాననాసన్మదం దీనానాథదయానిధాన పరమానంద ప్రభో పాహిమామ్॥ ౩౮॥ ఇత్థమపేత భగస్య పునస్త్వత్ప్రాప్తౌ కిం నిదానమిత్యపేక్షాయాం అనన్యప్రయోజనం త్వదుపాసనమేవేత్యభిప్రేత్య తావద్భగవత్ప్రాప్తావసత్యపి కాముకానాం నానర్థమాహుః ॥ యదీతి॥ యతయః మునయః మనః ప్రణిధానశీలా అపి - యది హృదిస్థితాః కామజటాః కామానాం మూలాని-వాసనా ఇతి యావత్ - న సముద్ధరంతి నోత్పాటయంతి - తర్హి - తేషామసతాం హృదిస్థితోపి త్వం దురధిగమః దుర్జ్ఞేయః - అస్మృతకంఠమణిః స్థితోప్యస్మర్యమాణో మణిరివ కంఠేవ స్థితోపి అస్మృతశ్చేదజ్ఞాతప్రాయ ఏవ హి భవతి - కించ-హే భగవన్- తేషామసుతృపయోగినాం ప్రాణేంద్రియతర్పణపరాణాం యోగినాముభయతః ఇహ పరలోకే చ అసుఖం దుఃఖమేవ - తదేవాహుః-అనపగతాంతకాత్ అనివృత్తాన్మృత్యోః ఇహ భోగహానిత్వేపి మరణభయజం దుఃఖమస్త్యేవేతి భావః - అనధిరూఢపదాద్భవతస్సకాశాత్ దుఃఖం-అనధిరూఢం అప్రాప్తం పదం త్వత్స్థానం యేన తస్మాత్ భావప్రధానో నిర్దేశః అప్రాప్తత్వత్పదత్వాత్ త్వత్పదాప్రాప్తేరితి యావత్ -నిజధర్మాతిలంఘినాం శాస్తృత్వరూపాత్త్వత్తో దుఃఖమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ నను యతేర్న కిమపి కృత్యమస్తి ప్రారబ్ధమపి సుఖోపభోగేనాపక్షీయతే- అతః కిమితి వృథా శప్యతే ఉభయతోప్యసుఖమితి - శ్రూయతే చ ॥ శ్రు॥ ఏవ

సిద్ధోస్య మహిమా బ్రాహ్మణస్య-నకర్మణావర్ధతే నోకనీయానిత్యాదిశ్రుతిరాహ ||త్వదవగమీతి|| హే సగుణషడ్గుణైశ్వ ర్యయుక్త - త్వదవగమీత్వజ్జ్ఞానవాన్-భవదుత్థశుభాశుభయోః భవతః కర్మఫలదాతుః ఈశ్వరాద్ధేతోః ఉత్థయో రావిర్భూతయోః శుభాశుభయోః ప్రాప్తయోః పుణ్యాపుణ్యకర్మణోః ఫలభూతాన్ గుణవిగుణాన్వయాన్ సుఖదుఃఖసం బంధాన్ నవేత్తి నానుసంధత్తే-తర్హి తదానీంచ-దేహభృతాం దేహాభిమానినాం - ప్రవృత్తకర్మకర్తౄణాం గిరః విధినిషేధల క్షణాః నవేత్తి విగతదేహాభిమానతయా కార్యాపబోధాభావాన్నానుయుజ్యతే ఇత్యర్థః-యుక్తంచైతత్ - యతః కారణాత్ మనుజైరన్వహం శ్రవణభృతః అనుదినం శ్రవణేన చేతసి ధృతః త్వం తేషామపవర్గగతిః అపవర్గరూపా గతిర్భవసి-కథం- శ్రవణభృతః-అనుయుగం ప్రతియుగం యా గీతపరంపరా ఉపదేశసంతతిః తయా-త్వం ప్రదానమానుషాదేశ ఇత్యర్థః-ఏతదుక్తం భవతి-యే గావత్తత్త్వజ్ఞానినః తేషాం కర్మాణి శరీరం కర్మాపి- యేచ అనవరతం త్వత్కథా శ్రవణాదినిష్ఠాః తేషా మప్యాసన్నభవత్పదానాం న విధినిషేధభావః-ఇతరేషాం గుణయోగవత్త్వాత్ కర్మణాం ఇంద్రియలాలసానాం ఉభయతోప్యసుఖ మితి||శ్లో||అపగమంతవమేదిశ మాధవస్ఫురతి యన్న సుఖాసుఖసంగమః। శ్రవణవర్ణనభావమథాపి వా నహి భవామి యథా విధికింకరః ||౪౦|| తథానన్యప్రయోజనానాం భగవన్నిష్ఠానాం తదాభయయతిస్సుఖమేవేత్యాహుః || త్వదవగమీతి || త్వామవగచ్ఛతీతి త్వదవగమీ త్వద్యాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్ ||శ్లో|| అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి న్యాయాద్ధీజ్ఞానిసేవ్యత్వం మనుతురీయ ఇత్యర్థః-భవతీతి భవః సంసారః తస్మిన్నుత్థయోః ఉపస్థితయోః ఫలజననాయ సముపస్థితయోరిత్యర్థః - తయోః శుభాశుభ యోః పుణ్యాపాపాత్మకయోః కర్మణోః గుణవిగుణాన్వయాన్ ఫలభూతాన్ సుఖదుఃఖసంబంధాన్-తర్హి తదానీంచ - దేహ భృతాం గిరః స్తుతినిందావాక్యాన్యపి న వేత్తి నానుసంధత్తే కుతః-యతః త్వమపవర్గగతిః తస్య దేహాంతే అపవర్గసాధనభూ తః అనేన పరలోకే సుఖముక్తం-ఇహ తు మనుజైస్తావకైస్సహ అనుయుగం ప్రతియుగం అనువృత్తిర్యా సగుణ గీతపరంపరయా

> తకాదనధిరూఢపదాద్భవతిః ||౪౦|| త్వదవగమీ న వేత్తి భవదుత్థశుభాశుభయోః గుణవిగుణాన్వయాం * స్తర్హి న దేహభృతాం చ గిరః। అనుయుగమన్వహం సగుణగీతపరంపరయా శ్రవణభృతో యతస్త్వమపవర్గగతిర్మనుజైః||౪౧ || ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురంతమనంతతయా త్వమపి యదంతరాండనిచయా నను

సగుణస్య అనంతకల్యాణగుణయుక్తస్య తవ గీతపరంపరయా కథాప్రసంగపరంపరయా -అన్వహం శ్రవణేన చేతసి ధృతః య త్తత్వత్కథామృతపానమత్తః తతో న వేత్తీత్యర్థః ||౪౧ || త్వదవగమీ న వేత్తి సుఖదుఃఖే న చ విధినిషేధావిత్యుక్తం - తత్ర ననుకథమవగంతుం శక్యం దురవగమత్వస్యోక్తత్వాదిత్యేవ మాశంక్య సత్యమేవేదం అనవగాహ్యమహిమ్నో వాఙ్మనసాగోచరత్వాదవిషయత్వేనైవ జ్ఞానముక్తమిత్యభిప్రాయేణ ||శ్రు|| యస్యామతం తస్య మతం దివో యదంతరా పృథివ్యా యదంతరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యదంతరా భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితమపరిమిత మహిమానమాహ|| ద్యుపతయ ఇతి|| హే భగవన్-తే అంతం ద్యుపతయః స్వర్గాదిలోకపతయః బ్రహ్మాదయోపి న యయుః న ప్రాప్నువంతః - యదంతవద్వస్తు తత్త్వమపి త్వం న భవసి అస్తాం తావద్ద్యుపతయో న యయురితి- యస్య స్వాత్మత్వమపి ఆత్మనోంతం న యాసి - కుతః హి సర్వజ్ఞతా సర్వశక్తితా వా అంతాభావేన - అనంతతయా అంతాభావేన - నహి శశవిషాణజ్ఞానం సార్వజ్ఞం తవ ప్రాప్తిర్వా శక్తివైభవం హంతి - అనంతత్వమేవాహ-యదంతర ఇతి-యస్య తవ అంతరా మధ్యే - నను అ హో-సావరణాః ఉత్తరోత్తర దశగుణ సప్తావరణయుక్తాః - అండనిచయాః బ్రహ్మాండసమూహాః - వాంతపరిభ్ర మంతి-వయసా కాలచక్రేణ-ఖరజాంసివ-సహపకస్తైవ - నను పర్యాయేణ-యస్మిన్ దేహం-అతః శ్రుతయ స్త్వయి ఫలంతి తాత్పర్యవృత్త్యా పర్యవస్యంతి - నను సా ఊర్ధ్వదంతలయ మేతావానితి - సగుణస్య గుణానంత్యాత్ -నిర్గుణస్య చాగో చరత్వాత్ - కథం తర్హి పదార్థే తాత్పర్యమితి- తత్ర విధిముఖవాక్యైర్భవేదేవం నియమః పదార్థస్యైవ వాక్యార్థ త్వమితి-నిషేధముఖేన తు నాయం నియమ ఇత్యాహ- అతన్నిరసనేనేతి ||శ్రు||అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాత్ -అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతాకృతాత్ - అస్థూలమనణ్విత్యాది ప్రకారేణ లక్షణయా చ తత్త్వమసీ త్యాదయః పర్యవస్యంతీతి-నచ వాచ్యరసిషైశ్చ శ్రుత్యాన్యమేవ జ్ఞాప్యతే ఇతి-యతః భవన్నిధనాః భవతి - త్వయి నిధనం సమా ప్తిః యాసాం తాస్తథా-నహి నిరవధిర్నిషేధస్సంభవతి-అతః అవధిభూతే త్వయి ఫలంతీత్యర్థః ||శ్లో|| ద్యుపతయో విదురంతమనంతతేన చ భవాన్న గిరశ్శ్రుతిమౌళయః।త్వయి ఫలంతి తు తాన తదిత్యతో జయజయేతి భజే తవ తత్పదమ్ ||౪౧|| ఇత్థం యథామతి సంస్తుత్య అథ త్వన్మాహాత్మ్యస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్ సాకల్యేన స్తోతుం న శక్నుమ ఇతి నిగమయంతి || ద్యుపతయ ఇ

తి॥ ద్యుపతయః స్వర్గాదిలోకపతయః మహేంద్రబ్రహ్మాదయ ఏవ - తవాంతం స్వరూపస్వభావపారం - నయయుః న జానీ
యురిత్యర్థః - కిం పునర్మనుజాదయ ఇతి భావః - కిం బహునా - త్వమపి న యాసి యతః - అనంతతయా స్వరూపస్వభావ
యోరపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానస్యాజ్ఞత్వావహత్వేతి భావః - మహిమ్నః అపరిచ్ఛిన్నత్వమేవ ప్రతిపాదయంతి -
యదంతరేత్యాదినా - యస్య తవాంతరా మధ్యే - ఏకైకస్మిన్ రోమకూపే - సావరణాః సప్తభిరావరణైః సహితాః - అండా
నాం బ్రహ్మాండానాం నిచయాః సమూహాః - వాంతి సంచరంతి - యథా ఖే ఆకాశే రజాంసి వయసేతి జాత్యభిప్రాయ
మేకవచనం పక్షిభిః సహ వాంతి - తద్వత్ - యస్మాదేవం హి తత్ శ్రుతయః పారోక్ష్యనిర్దేశేన స్తుతిరవ్యగతత్వాభిప్రా
యకః త్వయి అతన్నిరసనేన తస్మాదపారమహిమ్నస్త్వత్తః అన్యత్ ప్రకృతిపురుషాదివస్తు - తన్నిరసనేన తత్సాజాత్య
ప్రతిషేధేన తత్పూర్వకమిత్యర్థః - భవన్నిధనాః భవే నిధనం సమాప్తిః పర్యవసానమితి యావత్ - తద్యాసాం తాః - శబ్దవృ
త్త్యా తాత్పర్యవృత్త్యా చ ప్రకృతిపురుషసాజాత్యనిరసనేన తద్విలక్షణం త్వాం బోధయంతీత్యర్థః - ఫలంతి సఫలా భవం
తి - చేతనాచేతనసాజాత్యనిరసనేన తద్వైలక్షణ్యమాత్రం బోధయంతి - న తు సాకల్యేన తత్స్వరూపస్వభావాదికం బోధ
యితుం శక్నువంతీతి భావః ॥౪౧॥ చం॥ ఇత్థం శ్రుతిగీతసంవాదేన సనందనోక్తమనుక్తైరనుపధార్యమాణం బహుమానేనే
త్యాహ భగవాన్నారాయణః॥ ఇత్యేవమితి॥ ఇతి శ్రుత్యుక్తప్రకారేణ - ఏవం సనందనోక్తమాత్మానుశాసనం - ఆత్మా అ
నుశిష్యతే యేన తదాత్మానుశాసనం - ఉక్తరమాశ్రుత్య - బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య పుత్రాః మరీచ్యాదయః సిద్ధాః ఆత్మనః పర
మాత్మనో గతం ప్రకారం యాథాత్మ్యం - జ్ఞాత్వా నిశ్చిత్య అథ సనందనమానర్చుః ॥౪౨॥ ఇతీతి ॥ శ్లో॥ అశేషసమామ్నా
యపురాణోపనిషద్రస ఇతి సర్వశ్రుతిపురాణరహస్యతాత్పర్యమిత్యర్థః ॥ చం॥ సర్వశ్రుతిపురాణోపనిషత్తాత్పర్యమే

సావరణాః। ఖ ఇవ రజాంసి వాంతి వయసా సహ యచ్ఛ్రుతయస్త్వయి హి ఫలంత్యతన్నిరసనేన భవన్నిధ
నాః॥౪౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యేతద్బ్రహ్మణః పుత్రా ఆశ్రుత్యాత్మానుశాసనమ్। సనందనమథానర్చుస్సి
ద్ధా జ్ఞాత్వాత్మనో గతిమ్॥౪౨॥ ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రసః। సముద్ధృతః పూర్వజైస్తై
ర్వ్యోమయానైర్మహాత్మభిః ॥౪౩॥ త్వం చైతద్బ్రహ్మదాయాద శ్రద్ధయాత్మానుశాసనమ్ । ధార
యంశ్చర గాం కామం కామానాం భర్జనం నృణామ్॥౪౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం స ఋషిణాదిష్టం గృహీత్వా శ్రద్ధ
యాత్మవాన్। పూర్ణః శ్రుతధరో రాజన్నాహ వీరవ్రతో గురుం॥౪౫॥ శ్రీనారదః॥ నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణా
యామలకీర్తయే। యో ధత్తే సర్వభూతానామభవాయోశతీః కలాః॥౪౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాద్యమృషిమాన
మ్య తచ్ఛిష్యాంశ్చ మహాత్మనః। తతోఽగాదాశ్రమం సాక్షాత్పితుర్ద్వైపాయనస్య మే॥౪౭॥ సభాజి

వం సముద్ధృతమితి ప్రకృతవేదస్తుతిప్రశంసా॥౪౩॥ త్వమితి॥ బ్రహ్మదాయాదేతి - బ్రహ్మైవ దాయమివ అప్రయత్నప్రా
ప్యం అత్తి సేవత ఇతి తథా - బ్రహ్మపుత్రేతి వా॥ చం॥ హే బ్రహ్మదాయాద బ్రహ్మపుత్ర - దాయభోక్తృత్వాత్ పుత్ర
స్య తస్మిన్ దాయాదశబ్దః ఉపచర్యతే - ఏతదాత్మానుశాసనం - నృణాం యే కామాస్తేషాం భర్జనం దాహకం - శ్రుతి
స్తవనం - ధారయన్ కామం యథేష్టం గాం భూమిం తదుపలక్షితాన్ లోకాన్ చర పర్యట॥౪౪॥ ఏవమితి ॥ పూర్ణః కృతకృ
త్యః శ్రుతధరః శ్రుతమర్థం మనసి ధారయన్ - వీరవ్రతః నైష్ఠికః॥ చం ॥ కథమేతత్త్వయావిదితమిత్యపేక్షాయాం తద్వ
క్తుం ప్రస్తౌతి మునిశ్చతుర్భిః॥ ఏవమితి॥ గురుణా బదర్యాశ్రమవాసినా నారాయణేన - ఆదిష్టముపదిష్టం - శ్రద్ధయా గృహీ
త్వా తస్మిన్నవహితమనాః - పూర్ణః - నివృత్తసంశయత్వాత్ పూర్ణమనాః - శ్రుతం యథాశ్రుతం ధరతీతి తథాభూతః - వీ
రాణాం జితేంద్రియాణాం వ్రతం యస్య సః - నైష్ఠికో నారదః - హే రాజన్ - గురుం నారాయణం ప్రాహ॥౪౫॥ నమ ఇతి॥ న
మ ఇతి కృష్ణావతారతయా నారాయణం నమస్యతి - ఉక్తం హి - శ్లో ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమితి॥
చం॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నమ ఇతి॥ కృష్ణాయ సర్వలోకసుఖకరాయ - తదుపయుక్తా అమలా అకర్మవశ్యా మూర్తిర్యస్య తస్మై
తుభ్యం - కేన కారణేన కృష్ణ ఇత్యతస్తం విశినష్టి - య ఇతి - యో భగవాన్ సర్వభూతానామభవాయ అపవర్గాయ - ఉశతీః క
మనీయాః నిర్మలా ఇతి యావత్ - కలాః విద్యాః ధత్తే అపేక్షితవిద్యోపదేశేన సుఖకర ఇతి భావః॥౪౬ ॥ఇతీతి॥ సాక్షాత్ పితురి
తి - యోనివ్యవధానం వినా జనకస్య అగ్నిమథనావసరే కథంచిదరణౌ రేతః అధః పతితం మమంథ వ్యాసః - తదైవ తత ఉత్ప
న్నః శుక ఇతి వదంతి॥ చం॥ ఇతీత్థమాద్యమృషిం నారాయణం - అమలమంతఃకరణం యేషాం తాన్ తస్య శిష్యాంశ్చ మంత్ర్య

ప్రణామపూర్వకమాపృచ్ఛ్య-సౌత్సుక్యయంద్వైపాయనస్యాశ్రమమగాజ్జగామ॥౪౭॥చం॥సభాజితఇతి॥తతోభ
గవతాద్వైపాయనేనసభాజితఃపూజితః- కృతఃఆసనస్యపరిగ్రహోయేనసఃతస్మైద్వైపాయనాయ నారాయణ
స్యముఖాచ్చ్యుతంనిర్గతంశ్రుతిస్మృత్యాత్మకంవచోవర్ణయామాసఉపదిదేశేత్యర్థః- నేతుమహ్యముపదిష్టవాన్ తత్తు
ప్రసిద్ధత్వాన్నోక్తం॥౪౮॥చం॥ఏవంత్వత్ప్రశ్నస్యోత్తరమాగతమిత్యాహ॥తదేతదితి॥హేరాజన్-నఃఅస్మాన్ ప్రతియః
ప్రశ్నస్త్వయాకృతఃతస్ప్రశ్నేఏతచ్ఛ్రీభగవతఃవర్ణితం ఉత్తరత్వేనకథితమిత్యర్థః-యేనోపవర్ణితేనఅనిర్దేశ్యేనిర్గుణేపి
బ్రహ్మణిశ్రుతయశ్చరేయుఃఇతిమనశ్చరేత్ ప్రసరేత్ నిస్సంశయస్మనోభవేదిత్యర్థః॥౫౦॥ సమస్తవేదస్తుత్యర్థంసంగృ
హ్యఅనుస్మారయతి॥యఇతి॥యఃఅస్యవిశ్వస్యఉత్ప్రేక్షకః-ఇత్యేవమనుశాయినాంసమస్తపురుషార్థసిద్ధయేసృష్టిస్థితిల
యాఃప్రాణీయాఇత్యాలోచనకఇత్యర్థః-అనేననిమిత్తత్వముక్తం-ఏవమాలోచ్యఅస్యఆదిమధ్యనిధనేఆదిర్జన్మ -మధ్యం
పాలనం-నిధనంఅంతః-ఏషుకర్మసు-యోవర్తతే-అనేనోపాదానత్వముక్తం- నను ప్రకృతిపురుషయోరుపాదాననిమిత్త
త్వేప్రసిద్ధే-సత్యంతయోరపి-తతఏవోద్భూతత్వాన్మూలకారణంసఏవేత్యాహ-యోవ్యక్తజీవేశ్వరఇతి - ప్రవేశనియ
మనేదర్శయతి-యఇతి- పూర్వోక్తప్రకారేణఇదంసృష్ట్వా- యదర్థమేతత్సృష్టం తేనఋషిణాసృష్టైకార్యేఅహమితిద
ర్శనాదృషిర్జీవః తేనసహానుప్రవిష్టఃపురఃశరీరాణితస్యభోగాయతనానిచక్రే -తాఃపురఃశాస్తితస్యభోగందదత్పరిపా
లయతి- ఉపాసకస్యచకైవల్యరూపోభవతీత్యాహయంసంపద్యేతి - యంసంపద్య ప్రాప్య-అనుశయీఅన్వనుదండవ
త్ప్రాణాన్మైశ్వరణమూలేశేతఇతితథాసఃజీవః-అజాంకార్యకారణలక్షణాంఅవిద్యాం - జహాతీత్యజహాత్-నను బ్రహ్మసంప
న్నస్యాపిజీవస్యతత్ప్రతిబంధోదృశ్యతేఇత్యతఆహ-సుప్తఃకులాయంయథేతి-అయంభావః-యథాసుప్తంశరీరవంతమన్యేప
శ్యంతి - సతు నకించిత్పశ్యతీతి తంహరిం అజస్రం అనవరతం ధ్యాయేత్ - కిమి
త్యతఆహ - అభయం నభయం యస్మాత్ భయనివర్తకమిత్యర్థః కుతఏతత్ - కైవల్యనిరస్త

తోభగవతాకృతాసనపరిగ్రహః।తస్మైతద్వర్ణయామాసనారాయణముఖాచ్ఛ్రుతం॥౪౮॥ తస్మైతద్వర్ణి
తంరాజన్యన్నఃప్రశ్నఃకృతస్త్వయా।యథాబ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యేనిర్గుణేపిమనశ్చరేత్॥౫౦॥ యో
స్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్యనిధనేయోవ్యక్తజీవేశ్వరోయస్సృష్ట్వేదమనుప్రవిశ్యఋషిణాచక్రేపుర
శ్శాస్తితాః। యంసంపద్యజహాత్యజామనుశయీసుప్తఃకులాయంయథాతంకైవల్యనిరస్తయోనిమభ

యోనింకైవల్యేనఅప్రచ్యుతస్వరూపావస్థానేననిరస్తాతిరస్కృతాయోనిః మూలకారణంమాయాయేనతం-హరింధ్యా
యేదిత్యన్వయః॥శ్లో॥సర్వశ్రుతిశిరోరత్నవిరాజితపదాంబుజమ్।భోగయోగప్రదంవందేమాధవంకర్మినమ్రయోః॥ఈ
క్షంతామిచ్ఛయాసంతఃక్షమంతాంమమసాహసమ్।మయాహిస్వీయబోధాయకృతమేతన్నసర్వతః॥చం॥ అశేషస
మామ్నాయపురాణోపనిషద్రసఇత్యుక్తం-కోసౌసమామ్నాయాదీనాంరసః-యఃశ్రుతిగీత్యాసముద్ధృతఇత్యపేక్షా
యాం॥శ్లో॥ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః।ఇదమేకంసునిష్పన్నంధ్యేయోనారాయణస్సదేత్యుక్తరీత్యాజ
గదుదయవిభవలయలీలః సర్వాంతరాత్మాబంధమోక్షదోభగవానుపాస్యఇత్యేషఏవేతివక్తుంద్రష్టృత్వాద్యుపయుక్తై
ర్గుణైర్భగవంతంవిశింషన్ తద్ధ్యానంవిధత్తే।యోస్యేతి॥అస్యజగతఃఆదిమధ్యనిధనేసృష్టిస్థితిలయేనిమిత్తైఉత్ప్రేక్షకః॥శ్రు॥
తదైక్షతబహుస్యామిత్యుక్తవిధేక్షితా-యచ్ఛబ్దానాంతుకైవల్యనిరస్తయోనిమిత్యనేనసంబంధః - యశ్చఅవ్యక్తజీవ
యోఃప్రకృతిపురుషయోఃకారణావస్థయోరీశ్వరఃఅంతఃప్రవిశ్యనియంతా - అనేనకారణావస్థాయాంసూక్ష్మచిదచి
ద్వైశిష్ట్యంతస్యోపాదానత్వంతదుపయుక్తంసర్వశక్తిత్వంఫలితం-ఉత్ప్రేక్షకఇత్యనేననిమిత్తత్వంతదుపయుక్తంసా
ర్వజ్ఞంచ-యచ్చేదంమహదాదిపృథివ్యంతసమష్టితత్త్వజాతంసృష్ట్వా - ఋషిణాచతుర్ముఖాఖ్యజీవేనానుప్రవిశ్య
జీవద్వారానుప్రవిశ్యేత్యర్థః పురఃశరీరాణిచక్రేనిర్మమే-తతస్తాః పురః శాస్తినియమయతి-పూర్శబ్దోత్ర సజీవదే
వాదిశరీరపరః-ఋషిణాచక్రేపురస్సంహితాఇతిపాఠాంతరం- తదాపురఃప్రథమంఋషిణాచతుర్ముఖేనసంహితా
వేదసంహితాఃచక్రేప్రవర్తయదిత్యర్థః-అనేనహితకృత్త్వముక్తం -శాస్త్రప్రవర్తనహితార్థం- అనుశయోభు
క్తావిష్టంకర్మసోస్యాస్తీత్యనుశయీకర్మవశ్యోజీవః-యంసంపద్యఅజాంజహాతిప్రకృతింజహాతి- ఆవిర్భూతస్వగుణాది
కోభవతిముక్తోభవతీతియావత్ -తథాచశ్రూయతే॥శ్రు॥పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఇతి- తత్ర
దృష్టాంతః-సుప్తఃకులాయంయథేతి - యథాశకునిర్నీడేకంచిత్కాలంసుప్తఃతద్విహాయోడ్డీయతేతద్వదజాయాంస్థితః

అనుశయీజీవఃయంసంపద్యత్యజతీత్యర్థః - కైవల్యనిరస్తయోనింసంసారిణాంమోక్షప్రదానేననిరస్తాయోనిః ప్రభవముఖంయేనతం-నవిద్యతేభయంయస్మాత్తం - హరింఆశ్రితార్తిహారంఅజస్రంనిత్యం -ధ్యాయేత్॥౫౦॥****

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్తాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టాశీతితమేవిష్ణుభక్తఃకైవల్యమశ్నుతే।తతోన్యద్దేవభక్తస్తువిభూతిమితివర్ణ్యతే॥ హరిర్భజతాంముక్తిదఇత్యుక్తంఅభయంధ్యాయేదజస్రంహరిమితి-తత్రశంకతే॥దేవాసురేతి॥అశివంఅవధీరితభోగంత్యక్తవిషయం-ధనినఃభోగినః లక్ష్మ్యాఃపతింసర్వభోగయుక్తం॥౧॥౨॥శివఇతి॥అన్యోన్యోపమర్దేనతమసస్స్వైరిద్యాత్ త్రిలింగః - త్రిలింగత్వమేవాహ-వైకారికఇతి-అహంఅహంకారః॥౩॥తతఇతి॥వికారాఃమనఇంద్రియభూతరూపాఃషోడశేతిఇంద్రియదేవానామభేదవివక్షయాఏకంచనేతి-యత్కించిద్వికారోపాధికంభజన్-ఉపాధ్యనురూపాణాంవిభూతీనాంగతింస్వరూపంప్రాప్నోతి॥౪॥హరిరితి॥ఉపద్రష్టాసాక్షీసన్-యతఃసర్వదృక్ సర్వంపశ్యతి-అతఃప్రకృతేఃపరఇతి-అగ్రేదంతత్త్వం॥శ్లో॥వస్తునోగుణసంబంధేరూపద్వయమిహేష్యతే । తద్ధర్మయోగాయోగాభ్యాంబింబవత్ప్రతిబింబవత్ ॥ గుణాస్సత్త్వాదయశ్శాంతఘోరమూఢాస్స్వభావతః॥బ్రహ్మవిష్ణుశివానాంచగుణయంత్రస్వరూపిణాం॥నాతిభేదోభవేద్భేదోగుణధర్మైః

యంధ్యాయేదజస్రంహరిమ్॥౫౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - సప్తాశీతితమోధ్యాయః)**

రాజా॥దేవాసురమనుష్యేషుయేభజంత్యశివంశివమ్ । ప్రాయస్తేధనినోభోజానతులక్ష్మ్యాఃపతింహరిం॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామస్సందేహోత్రమహాన్హినః । విరుద్ధశీలయోఃప్రభ్వోర్విరుద్ధాభజతాంగతిః॥౨॥శ్రీశుకః॥శివశ్శక్తియుతశ్శశ్వత్త్రిలింగోగుణసంవృతః। వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రిధా॥౩॥తతోవికారాఅభవన్షోడశామీషుకంచన। ఉపధావన్విభూతీనాంసర్వాసామశ్నుతేగతిం॥౪॥హరిర్హినిర్గుణస్సాక్షాత్పురుషఃప్రకృతేఃపరః । ససర్వదృగుపద్రష్టాతంభజన్నిర్గుణోభవేత్॥౫॥ నివృత్తేష్వశ్వమేధేషురాజాయుష్మత్పితామహః।శృణ్వన్భాగవతాన్ధర్మానపృచ్ఛదిదమచ్యుతమ్॥౬॥సఆహభగవాంస్తస్మైప్రీతశ్శుశ్రూషవేవిభుః । నృణాంనిశ్శ్రేయసార్థాయయోవతీర్ణోయదోఃకులే॥౭॥ శ్రీభగవాన్॥యస్యాహమనుగృహ్ణామిహరిష్యేతద్ధనంశనైః। తతోధనంసంత్యజంతిస్వజనాదుఃఖదుఃఖితం॥౮॥ సయదావితథోద్యోగోనిర్విణ్ణస్స్యాద్ధనేహయా । మత్పరైఃకృతమైత్రస్యకరిష్యేమదనుగ్రహం ॥౯॥ తద్బ్రహ్మపరమంసూక్ష్మంచిన్మాత్రంసదనంతరం । తతోమాంసుదురారాధ్యంహిత్వాన్యాన్భజతేజనః॥౧౦॥తతస్తఆశుతోషేభ్యోలబ్ధరాజ్యశ్రియోద్ధతాః ।మదాత్ప్రమత్తావరదాన్విస్మరంత్యవజానతే॥౧౧॥శ్రీశుకః॥శాపప్రసాదయోరీశాబ్రహ్మవిష్ణుశివాదయః । సద్యశ్శాపప్రసాదోంగశివోబ్రహ్మానచాచ్యుతః॥౧౨॥ అత్రచోదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం । వృకాసు

రిహాంశతః॥సత్త్వస్యశాంతత్వాన్నజాతువిష్ణోర్విక్షేపమూఢతే॥రజస్తమోగుణాభ్యాంతుభవేతాంబ్రహ్మరుద్రయోః। గుణోపమర్దనాన్ముఖ్యయాస్తదంశానాంచభిన్నతా॥అతస్సమగ్రసత్త్వస్యవిష్ణోర్మోక్షకరీతనుః। అంశతోభూతిహేతుశ్చతథావందమయోస్స్వతః॥అంశతస్తారతమ్యేనబ్రహ్మరుద్రాదిసేవినాం।విభూతయోభవంత్యేవశనైర్మోక్షోప్యనంశయః॥ఇదమేవాభిప్రేత్యతత్రతత్రోచ్యతే-శ్రేయాంసితత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాంస్యురితి- తథా-సత్త్వంయస్యప్రియామూర్తిరితి-తథాసత్త్వంతత్తీర్థసాధనమితి-తథా-త్రయాణామేకభావానాంయోనపశ్యతివైభిదామితి॥తథా॥శ్లో॥నతేమయ్యచ్యుతేజేచభిదామణ్వపిచక్షతఇత్యాది-ఏవంచసతినకించిదసమంజసంతత్త్వజ్ఞానాంతుకలహోయంమోహమాత్రమితి॥౫॥౬॥యస్యేతి॥యస్యాహమనుగృహ్ణామీతి.అయమర్థః- యోవిషయార్ణవరిజిహీర్షురపికథంచిద్విద్యమానేషుసజ్జతేక్లిశ్యతేచతస్యవిషయాపహారఏవానుగ్రహఇతి-యథాశ్రుతేధ్రువాదీనామైశ్వర్యవిరోధాత్ - అథవాప్రథమంవిభూతింకామనానురూపాందత్వాశనైఃవిషయోపభోగవశానేతస్యనిర్వేదముత్పాద్యహరిష్యామి - పరమానుగ్రహంకర్తుమితి-తదుక్తంభగవతైవ॥శ్లో॥నమయ్యావేశితధియాంకామఃకామాయకల్పతఇతి - దుఃఖదుఃఖితమితి - దుఃఖాదనుపునర్దుఃఖితమివప్రతీయమానమిత్యర్థః॥౮॥సఇతి॥సఃపునర్బంధూనామనుగ్రహేణధనేహయాప్రవృత్తోపిమదనుగ్రహేణయదానిష్ఫలోద్యమోనిర్విణ్ణస్స్యాత్ -తదామదనుగ్రహమితి-మమాసాధారణమనుగ్రహం॥౯॥తమేవాహ॥తద్బ్రహ్మేతి॥జనఃపశ్చాదపిమోక్షమరోచయన్అత్యాసక్తఃఅన్యాన్భజతఇత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ఏతదేవేతిహా

సేనస్పృష్టయితుమాహ॥శాపప్రసాదయోరితి॥ బ్రహ్మచేత్యన్వయః॥౧౨॥౧౩॥వృకఇతి॥శకునేఃపుత్రః॥ ౧౪॥౧౫॥ దశా
స్యేతి॥సుసంకటమాపత్కైలాసోత్పాటనంపురపాలనంచ-సుకంటకమితివాపాఠః॥౧౬॥ఇతీతి॥స్వగాత్రతఉపాధావత్
స్వదేహేనయాజయామాస-కథంఆత్మక్రవ్యేణస్వమాంసేనజుహ్వానఇతి॥౧౭॥దేవేతి॥అవృశ్చత్ ఛేత్తుముద్యతః॥౧౮॥
తదేతి॥స్వయంచ-అగ్నిరివమూర్తిమానగ్నిరివదేదీప్యమానఇత్యర్థః-వయంఅధునాకథాభియథాకథంచి ద్దుఃఖేనమ
తీః కామంవారయామః-తద్వదితి-సచఉపస్కృతాకృతిఃపరిపూర్ణదేహోఽభవత్ న్యవారయచ్చ॥ ౧౯॥ ఏవమా
హచ॥తమితి॥తోయేనాపిభజతాంప్రీతఃస్యాం-త్వయాతుదేహోవృథాపీడ్యతఇతి॥౨౦॥౨౧॥తదితి॥ దాతుమనర్హ

రాయగిరిశోవరందత్వాపసంకటమ్॥౧౩॥వృకోనామాసురఃపుత్రశ్శకునేఃపథినారదమ్। దృష్ట్వాశుతో
షంపప్రచ్ఛదేవేషుత్రిషుదుర్మతిః॥౧౪॥సఆహాగిరిశందేవముపధావాశుసిద్ధ్యసి। యోఽల్పాభ్యాంగుణదో
షాభ్యామాశుతుష్యతికుప్యతి॥౧౫॥దశాస్యబాణయోస్తుష్టస్స్తువతోర్వందినోరివ। ఐశ్వర్యమతులంద
త్వాతతఆపసుసంకటమ్॥౧౬॥ఇత్యాదిష్టస్తమసురఉపాధావత్స్వగాత్రతః। కేదారఆత్మక్రవ్యేణజు
హ్వానోఽగ్నిముఖంభవమ్॥౧౭॥దేవోపలబ్ధిమప్రాప్యనిర్వేదాత్సప్తమేఽహని। శిరోఽవృశ్చత్సుధితినాత
త్తీర్థక్లిన్నమూర్ధజమ్॥౧౮॥తదామహాకారుణికస్సధూర్జటిర్యథావయంచాగ్నిరివోత్థితోఽనలాత్। ని
గృహ్యదోర్భ్యాంభుజయోర్న్యవారయత్తత్స్పర్శనాద్భూయఉపస్కృతాకృతిః॥౧౯॥తమాహచాంగా
లమలంవృణీష్వమేయథాభికామంవితరామితేవరమ్। ప్రీయేయతోయేననృణాంప్రపద్యతామహో
త్వయాత్మాభృశమర్ద్యతేవృథా॥౨౦॥శ్రీశుకః॥దేవాత్సవవ్రేపాపీయాన్వరంభూతభయావహమ్।
యస్యయస్యకరంశీర్ష్ణిధాస్యేసమ్రియతామితి॥ ౨౧ ॥ తచ్ఛ్రుత్వాభగవాన్రుద్రోదుర్మనాఇవ
భారత।ఓమితిప్రహసంస్తస్మైదదేఽహేరమృతంయథా॥౨౨॥ సతద్వరపరీక్షార్థంశంభోర్మూర్ధ్నికి
లాసురః।స్వహస్తంధాతుమారేభేసోఽబిభ్యత్స్వకృతాచ్ఛివః॥౨౩॥ తేనోపసృష్టస్సంత్రస్తఃపరాధా
వత్సవేపథుః।యావదంతందివోభూమేఃకాష్ఠానాముదగాదుదక్॥౨౪॥ అజానంతఃప్రతివిధింతూష్ణీమా
సన్సురేశ్వరాః।తతోవైకుంఠమగమద్భాస్వరంతమసఃపరమ్॥౨౫॥ యత్రనారాయణస్సాక్షాన్న్యాసి
నాంపరమాగతిః।శాంతానాంన్యస్తదండానాంయతోనావర్తతేగతః॥౨౬॥తంతథావ్యసనందృష్ట్వాభగ
వాన్వృజినార్దనః।దూరాత్ప్రత్యుదియాద్భూత్వావటుకోయోగమాయయా॥ ౨౭॥ మేఖలాజినదం
డాక్షైస్తేజసాగ్నిరివోజ్జ్వలన్।*అభివాదయామాసచతంకుశపాణిర్వినీతవత్ ॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥
శాకునేయభవాన్వ్యక్తంశ్రాంతఃకిందూరమాగతః।క్షణంవిశ్రమ్యతాంపుంసఆత్మాయంసర్వకామ
ధుక్॥౨౯॥ యదినశ్శ్రవణాయాలంయుష్మద్వ్యవసితంప్రభో। భణ్యతాంప్రాయశస్సర్వైఃపుంభి
స్స్వార్థాన్సమీహతే॥౩౦॥శ్రీశుకః॥ఏవంభగవతాపృష్టోవచసామృతవర్షిణా।గతక్లమోఽబ్రవీత్త
స్మైయథాపూర్వమనుష్ఠితమ్॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ఏవంతర్హ్యంగతద్వాక్యంనవయంశ్రద్దధీమహి।
యోదక్షశాపాత్పైశాచ్యంప్రాప్తఃప్రేతపిశాచరాట్॥౩౨॥ యదితేతత్రవిస్రంభోదానవేంద్రజగ
ద్గురౌ।తర్హ్యంగాశుస్వశిరసిహస్తంన్యస్యప్రతీయతామ్॥౩౩ ॥ యద్యసత్యంవచశ్శంభోఃకథంచిద్దా
నవర్షభ।తథాత్వంజహ్యసద్వాచంనయద్వక్తానృతంపునః॥ ౩౪ ॥ ఇత్థంభగవతశ్చిత్రైర్వచోభిస్తుసు
పేశలైః।భిన్నధీర్విస్మృతశ్శీర్ష్ణిస్వహస్తంకుమతిర్న్యధాత్॥౩౫॥అథాపతద్భిన్నశిరావజ్రాహతఇవ

మపిదదేదత్తవాన్-అహేఃసర్పస్యఅమృతంక్షీరమివ॥౨౨॥౨౩॥తేనేతి॥ ఉపసృష్టఃఅనుగతస్సన్ఉదగాత్ ఉత్తరతః
అగాత్ ఊర్ధ్వమగచ్ఛద్వాఉదక్ ఊర్ధ్వమంచన్॥౨౪॥అజానంతఇతి॥వైకుంఠంశ్వేతద్వీపం॥౨౫॥౨౬॥తమితి ॥ తం
వృకాసురంతథావ్యసనంతాదృగ్వ్యసనంయస్యతం- శివంవృజినార్దనఃదుఃఖహంతాదూరతఏవదృష్ట్వా ॥ ౨౭॥మేఖ
లేతి॥మేఖలాదిభిరుపలక్షితః-ప్రత్యుదియాత్ సమ్ముఖమాగతః॥౨౮॥శాకునేయేతి॥ వ్యక్తంనిశ్చితం-కింకిమర్థంఆత్మా
దేహః-సర్వపురుషార్థహేతుః- అతోమాపీడయేతి॥ ౨౯ ॥ యదీతి॥ప్రాయశః పుంభిర్భృతైఃభవాన్ స్వార్థాన్
సమీహతేసాధయితుమిచ్ఛతి- అథవా-జనఃపుంభిఃసహాయైః స్వకార్యాణిసాధయతిఅతోనఃకథ్యతామితి॥ ౩౦॥౩౧॥
ఏవమితి॥ పైశాచ్యంపిశాచానామివవృత్తిం॥౩౨॥౩౩॥యదీతి॥ యత్ యథావక్తావదిష్యతి॥౩౪॥ఇత్థమితి॥చిత్రైర్భా

మక్తైస్సుపేశలైః॥అతిరమ్యైః-భిన్నధీః భ్రంశితమతిః ॥ ౩౫ ॥ ౩౮॥హతఇతి॥కిముతవక్తవ్యంవిశ్వేశేత్వయికృతాగాః కృతాపరాధః॥౩౯॥ యఇతి॥అవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః ఆవాఙ్మనసగోచరశక్తిసముద్రస్య- గిరిత్ర మోక్షం శివమోచనరూపంచరిత్రంసంసృతిభిఃనానాయోనిసంసారైః॥౪౦॥**********************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥నవాశీతితమేదేవఃకోమహానితిసంశయే।పరీక్ష్యవిష్ణోరుత్కర్షంమునిభ్యోవర్ణయద్భృగుః॥ఇతివృత్తాంతరమాహ॥ సరస్వత్యాఇతి॥౧।౨।౩॥సఇతి॥స్వయోన్యాస్వస్యైవరూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేనస్వకార్యేణేత్యర్థః తేనయథా

క్షణాత్ ।జయశబ్దోనమశ్శబ్దస్సాధుశబ్దోభవద్దివి॥౩౬॥ముముచుఃపుష్పవర్షాణి హతేపాపేవృకాసురే।
దేవర్షిపితృగంధర్వామోచితస్సంకటాచ్ఛివః॥౩౭॥ముక్తంగిరిశమభ్యాహభగవాన్పురుషోత్తమః।అ
హోదేవమహాదేవపాపోఽయంస్వేనపాప్మనా॥౩౮॥ హతఃకోనుమహత్స్వీశజంతుర్వైకృతకిల్బిషః।
క్షేమీస్యాత్కిమువిశ్వేశేకృతాగాజగద్గురౌ॥౩౯॥యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతఃపరస్యసాక్షా
త్పరమాత్మనోహరేః।గిరిత్రమోక్షంకథయేచ్ఛృణోతివావిముచ్యతేసంసృతిభిస్తథారిభిః ॥ ౪౦****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - అష్టాశీతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥సరస్వత్యాస్తటేరాజన్నృషయస్సత్రమాసత।వితర్కస్సమభూత్తేషాంత్రిష్వధీశేషుకోమ
హాన్॥౧॥తస్యజిజ్ఞాసయాతేవైభృగుంబ్రహ్మసుతంనృప।తద్జ్ఞప్త్యైప్రేషయామాసుస్సోఽభ్యగాద్బ్ర
హ్మణస్సభామ్॥౨॥నతస్మైబ్రహ్మణేస్తోత్రంచక్రేసత్త్వపరీక్షయా।తస్మైచుక్రోధభగవాన్ప్రజ్వ
లన్స్వేనతేజసా॥ ౩॥ సఆత్మన్యుత్థితంమన్యుమాత్మజాయాత్మనా ప్రభుః । అశీశమద్యథావహ్నింస్వ
యోన్యావారిణాత్మభూః॥౪॥తతఃకైలాసమగమత్సతందేవోమహేశ్వరః। పరిరబ్ధుంసమారేభేఉత్థా
యభ్రాతరంముదా॥౫॥నైచ్ఛత్త్వమశుభాచారస్తతోదేవశ్చుకోపహ।శూలముద్యమ్యతంహంతుమారే
భేతిగ్మలోచనః॥౬॥ పతిత్వాపాదయోర్దేవీసాంత్వయామాసతంగిరా।సతుకృచ్ఛ్రాత్తతోముక్తఃకై
లాసాద్వ్రజతాచలాత్ ॥౭॥మునిర్జగామవైకుంఠంయత్రదేవోజనార్దనః।శయానంశ్రియఉత్సంగేపదా
వక్షస్యతాడయత్ ॥౮॥తతఉత్థాయభగవాన్సహలక్ష్మ్యాసతాంగతిః।స్వతల్పాదవరుహ్యాథననామశి
రసామునిమ్॥౯॥ఆహతేస్వాగతంబ్రహ్మన్నిషీదాత్రాసనేక్షణమ్। అజానతామాగతాన్వఃక్షంతుమ
ర్హథనఃప్రభో॥౧౦॥పునీహిసహలోకంమాంలోకపాలాంశ్చమద్గతాన్। పాదోదకేనభవతస్తీర్థా
నాంతీర్థకారిణా॥౧౧॥అద్యాహంభగవాంల్లక్ష్మ్యాఆసమేకాంతభాజనమ్।వత్స్యత్యురసిమేలక్ష్మీర్భవ
త్పాదహతాంహసః॥౧౨॥శ్రీశుకః॥ఏవంబ్రువతివైకుంఠేభృగుస్తన్మంద్రయాగిరా। నిర్వృతస్తర్పిత
స్తూష్ణీంభక్త్యుత్కంఠోఽశ్రులోచనః॥౧౩॥పునశ్చసత్రమావ్రజ్యమునీనాంబ్రహ్మవాదినామ్। స్వా
నుభూతమశేషేణరాజన్భృగురవర్ణయత్ ॥౧౪ ॥ తన్నిశమ్యాథమునయోవిస్మితాముక్తసంశయాః।
భూయాంసంశ్రద్దధుర్విష్ణుంయతశ్శాంతిర్యతోఽభయమ్॥౧౫॥ధర్మస్సాక్షాద్యతోజ్ఞానంవైరాగ్యంచతద
న్వితం।ఐశ్వర్యంచాష్టధాయస్మాద్యశశ్చాత్మమలాపహం॥౧౬॥మునీనాంన్యస్తదండానాంశాంతానాం
సమచేతసాం।అకించనానాంసాధూనాంయమాహుఃపరమాంగతిం॥౧౭॥ సత్త్వంయస్యప్రియామూ

కశ్చిద్వహ్నింశమయతితథాస్వకార్యేణపుత్రేణనిమిత్తేనక్రోధంశమయామాసేత్యర్థః॥౪॥౧౦॥పునీహీతి ॥ తీర్థకా
రిణాతీర్థత్వనిమిత్తేన॥౧౧॥౧౨॥ఏవమితి॥తస్యమంద్రయాగిరాగంభీరవాచానిర్వృతస్తూష్ణీంబభూవేతిశేషః॥౧౩॥౧౪॥
తదితి॥విస్మితాఃఅపరాధాతిరేకేఽపినిర్వికారత్వేనభూయాంసంశ్రద్దధుఃమహత్తమంనిశ్చితవంతఃయతఃయస్మిన్॥ ౧౫॥
ధర్మఇతి॥వైరాగ్యంచచతుర్విధమితిపాఠేతచ్చాతుర్విధ్యమేవంద్రష్టవ్యం- విషయాంస్త్యక్తుమశక్నువతోఽపి సంమా
నేచ్ఛాత్యాగఆద్యంవైరాగ్యం- తతోవిషయాణాంమధ్యేలవణాదివ్యతిరేకేణాపివృత్తిర్ద్వితీయం- తథావృత్తావపిమ
నసిరాగశైథిల్యేనబాహ్యేంద్రియైరేవవిషయసేవనంతృతీయం- తతోహ్యాదాసీన్యంచతుర్థం - తదాహుః॥శ్లో॥వై
రాగ్యమాద్యంయతమానసంజ్ఞంక్వచిద్విరాగోవ్యతిరేకసంజ్ఞం।ఏకేంద్రియాఖ్యంహృదిరాగసౌక్ష్మ్యంతస్యాప్యభావ
స్త్వవశీకృతాఖ్యమితి॥౧౬॥౧౭॥సత్త్వమితి॥యస్యభగవతఏవ॥ ౧౮॥త్రివిధాకృతఇతి ॥ తస్యభగవతఏవత్రివిధాఃఆకృ

తయః తత్ర తాను సత్త్వమేవ అర్థసాధనం పురుషార్థహేతుః॥౧౯॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థం నిశ్చిత్య సరస్వతీతీరవాసినోపి పాపైః హరిపదాంభోజసేవయా ముక్తిం ప్రాపురితి ॥౨౦॥ ఇతీతి॥ వ్యాసనందనస్య ముఖపంకజాన్నిర్గతం గంధయుక్తపీయూషతుల్యం హరేః ప్రశస్తం యశో యః సంసారీ సేవతే స ముక్తో భవతీతి॥౨౧॥ స చోక్తలక్షణో భగవాన్ శ్రీకృష్ణ ఏవేతి దర్శయితుమాఖ్యానాంతరమాహ ఏకదేతి॥౨౨॥౨౩॥ ఏవమితి॥ బ్రహ్మద్విష ఇత్యాదికాం తాం గాథాం వాక్యం - మయి నాకశ్చిద్దోషః అతో రాజదోషేణైవ మమ పుత్రాః మ్రియంత ఇతి వారం వారం చుక్రోశేత్యర్థః ॥౨౮॥౨౯॥ కింస్విదితి॥ హే బ్రహ్మన్ కిం స్విత్ కిమర్థం వృథా రోదిషి యత స్త్వన్నివాసే ధనుర్ధరమాత్రోపి రాజన్యబంధురపి నాస్తి - బ్రాహ్మణస్యాస్య కావా రాట్ -

త్రి బ్రాహ్మణాస్త్వన్యదేవతాః భజంత్యాశిషశ్శాంతాయం వా నిపుణబుద్ధయః ॥౧౭॥ ప్రపిధాన్యత యస్త్వస్య రాక్షసా అసురాస్సురాః। గుణిన్యా మాయయా సృష్టాః స్వశక్త్యంతరాః ఫలసాధనం ॥౧౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్థం సారస్వతా విప్రా నృణాం సంశయనుత్తయే ॥ పురుషస్య పదాంభోజ సేవయా తద్గతిం గతాః ॥ ౨౦॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్యేతన్మునితనయాస్య పద్మగంధపీయూషం భవభయభిత్పరస్య పుంసః । సుశ్లోక్యం శ్రవణపుటైః పిబన్నభీక్ష్ణం సంసారభ్రమణపరిశ్రమం జహాతి ॥౨౧॥ శ్రీశుకః ॥ ఏకదా ద్వారవత్యాం తు విప్రపత్న్యాః కుమారకః। జాతమాత్రో భువం స్పృష్ట్వా మమార కిల భారత॥౨౨॥ విప్రో గృహీత్వా మృతకం రాజద్వార్యుపధాయ సః । ఇదం ప్రోవాచ విలపన్నాతురో దీనమానసః ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మద్విషశ్శఠధియో లుబ్ధస్య విషయాత్మనః। క్షత్రబంధోః కర్మదోషాత్పంచత్వం మే ర్భకో గతః ॥౨౪॥ హింసావిహారం నృపతిం దుశ్శీలమజితేంద్రియం । ప్రజా భజంత్యస్సీదంతి దరిద్రా నిత్యదుఃఖితాః॥౨౫॥ ఏవం ద్వితీయం విప్రర్షిస్తృతీయం త్వేవమేవ చ॥ విసృజ్య స నృపద్వారి తాం గాథాం సమగాయత ॥ ౨౬ ॥ తామర్జున ఉపశ్రుత్య కర్హిచిత్కేశవాంతికే। పరేతే నవమే బాలే బ్రాహ్మణం సమభాషత॥ ౨౭॥ కింస్విద్బ్రహ్మం స్త్వన్నివాసే ఇహ నాస్తి ధనుర్ధరః। రాజన్యబంధురప్యేతే బ్రాహ్మణాస్సత్రమాసతే ॥౨౮॥ ధనదారాత్మజాయుక్తా యత్ర శోచంతి బ్రాహ్మణాః। తే వై రాజన్యవేషేణ నటా జీవంత్యసుంభరాః ॥ ౨౯ ॥ అహం ప్రజాం వాం రక్షిష్యే భగవన్ దీనయోరిహ । అనిస్తీర్ణప్రతిజ్ఞోగ్నిం ప్రవేక్ష్యే హతకల్మషః ॥ ౩౦ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ సంకర్షణో వాసుదేవః ప్రద్యుమ్నో ధన్వినాం వరః । అనిరుద్ధో ప్రతిరథో న త్రాతుం శక్నువంతి యత్ ॥౩౧॥ తత్కథం ను భవాన్ కర్మ దుష్కరం జగదీశ్వరైః । చికీర్షతి త్వం బాలిశ్యాన్న తచ్ఛ్రద్దధ్మహే వయం ॥ ౩౨॥ అర్జునః ॥ నాహం సంకర్షణో బ్రహ్మన్ కృష్ణః కార్ష్ణిరేవ చ । అహం వా పార్థోర్జునో నామ గాండీవం యస్య వై ధనుః ॥౩౩॥ మావమంస్థా మమ బ్రహ్మన్ వీర్యం త్ర్యంబకతోషణం। మృత్యుం విజిత్య ప్రధనే ఆనేష్యే తే ప్రజాః ప్రభో॥ ౩౪ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం విశ్రంభితో విప్రః ఫల్గునేన పరంతప। జగామ స్వగృహం ప్రీతః పార్థవీర్యం నిశామయన్ ॥ ౩౫ ॥ ప్రసూతికాల ఆసన్నే భార్యాయా ద్విజసత్తమః। పాహి పాహి సుతం మృత్యోరిత్యాహార్జునమాతురః ॥ ౩౬ ॥ స ఉపస్పృశ్య శుచ్యంబు నమస్కృత్య మహేశ్వరం । దివ్యాస్త్రాణి చ సంస్మృత్య సజ్యం గాండీవమాదదే ॥ ౩౭॥ న్యరుణత్సూతికాగారం శరైర్నానాస్త్రయోజితైః । తిర్యగూర్ధ్వమధః పార్థశ్చకార శరపంజరం ॥౩౮ ॥ తతః కుమారస్సంజాతో విప్రపత్న్యా రుదన్ముహుః । సద్యోదర్శనమాపేదే సశరీరో విహాయసా ॥ ౩౯ ॥ తదాహ విప్రో విజయం వినిందన్ కృష్ణసన్నిధౌ । మౌఢ్యం పశ్యత మే యోహం శ్రద్దధే క్లీబకత్థనం ॥౪౦॥ న ప్రద్యుమ్నో నానిరుద్ధో న రామో న చ కేశవః। యస్య శేకుః పరిత్రాతుం కోన్యస్తదవితేశ్వరః ॥ ౪౧॥ ధిగర్జు-

న తేషు సత్త్రే యాగపర బ్రాహ్మణా మిలితా భవితుమర్హంతీత్యర్థః॥౨౮॥ తదేవాహ॥ ధనేతి॥ ధనదారాదిభిర్వియుక్తాః- యత్ర యేషు జీవత్సు-శోచంతి తే జీవంతి కేవలం జీవికాం సంపాదయంతి ॥౨౯॥ అహమితి॥ హతకల్మష ఇతి అగ్నిప్రవేశేన బ్రాహ్మణవిలాపశ్రవణపాతకాత్ పూతో భవేయమిత్యర్థః-అహతకల్మష శ్చేతి వా॥౩౦॥౩౧॥ తదితి॥ న శ్రద్దధ్మహే న సంప్రతీమః॥౩౨॥౩౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం ప్రోథవాక్యైః విశ్రంభితః విశ్వాసం ప్రాపితః - నిశామయన్ శృణ్వన్ ॥౩౫॥ ౩౬॥ స ఇతి॥ బ్రాహ్మణాపేక్షితత్వేన కృష్ణమవజ్ఞాయ మహేశ్వరం నమస్కృత్య॥౩౭॥ న్యరుణదితి॥ న్యరుణత్ ఆవృతవాన్ తదేవాహ-తిర్యగూర్ధ్వమితి॥౩౮॥ తత ఇతి అదర్శనమాపేదే దేహోపి నావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥౩౯॥౪౦ ॥ నేతి॥ యస్య

ప్రజాః గదవితా ॥౪౧॥ తత్రాహ ॥ ధిగితి ॥౪౨॥౪౩॥ తత ఇతి ॥ ప్రత్యుక్తః నివారితః ఉపపత్తిభిః ప్రతిషేధం కుర్వతా ॥౪౫॥ దర్శయ ఇతి ॥ మావజ్ఞః మావజానీహి - యో నిందంతి త ఏవ మనుష్యాః నః కీర్తిం స్థాపయిష్యంతి నిశ్చలాం కరిష్యంతి ॥ ఏతేన కీర్తిం విపులాం మానవాః స్థాపయంతి చేతి పాఠాంతరం ॥౪౬॥౪౭॥ సప్తేతి ॥ సప్తసప్తసంఖ్యాః గిరయో యేషు ద్వీపేషు ॥౪౮॥ ౫౦॥ కృష్ణమిశ్రః ॥ కృతమితి ప్రకృతిపరిణామరూపం - నాలోకాభావమాత్రం ॥౫౧॥ ద్వారేణేతి ॥ చక్రానుపథేన చక్రమనుగతేన ద్వారేణ - తత్ తమః పరం తత్ స్వాత్మనః పరం దూరే వర్తమానం - పరం శ్రేష్ఠం భాగవతం జ్యోతిః సమశ్నువానం వ్యాప్నువత్ ప్రసమీక్ష్య ప్రతాపితాక్షః నేత్రే న్యమీలయదితి ॥౫౨॥ తత ఇతి ॥ ఏజంతః ఉచ్చరంతః బృహంతః మహాంతః ఊర్మయో భూషణం యస్య తత్ - తత్ర సలిలే భవనం మహాకాలపురం - ద్యుమత్తమం ద్యుతిమత్సు శ్రేష్ఠం ॥౫౩॥ తస్మి

సంపృష్టో వా చంధి గాత్మశ్లాఘినో ధనుః । దైవోపసృష్టం యో మాతా ద్యాదాసనీషతి దుర్మతిః ॥౪౨॥ ఏవం శపతి విప్రర్షౌ విద్యామాస్థాయ ఫల్గునః । యయౌ సంయమనీమాశు యత్రాస్తే భగవాన్ యమః ॥౪౩॥ విప్రాపత్యమచక్షాణస్తత ఐంద్రీమగాత్పురీమ్ । ఆగ్నేయీం నైరృతీం సౌమ్యాం వాయవ్యాం వారుణీమథ । రసాతలం నాకపృష్ఠం ధిష్ణ్యాన్యన్యాన్యుదాయుధః ॥౪౪॥ తతోఽలబ్ధద్విజసుతో హ్యనిస్తీర్ణప్రతిశ్రుతః । అగ్నిం వివిక్షుః కృష్ణేన ప్రత్యుక్తః ప్రతిషేధతా ॥౪౫॥ దర్శయే ద్విజసూనూంస్తే మావజ్ఞాత్మానమాత్మనా । మానవాః స్థాపయిష్యంతి కీర్తిం నిందతి యే హి నః ॥౪౬॥ ఇతి సంభాష్య భగవానర్జునేన సహేశ్వరః । దివ్యం స్వరథమాస్థాయ ప్రతీచీం దిశమావిశత్ ॥౪౭॥ సప్త ద్వీపాన్ సప్తసింధూన్ సప్తసప్త గిరీనథ । లోకాలోకం తథాతీత్య వివేశ సుమహత్తమః ॥౪౮॥ తత్రాశ్వాః శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలాహకాః । తమసి భ్రష్టగతయో బభూవుర్భరతర్షభ ॥౪౯॥ తాన్ దృష్ట్వా భగవాన్ కృష్ణో మహాయోగేశ్వరేశ్వరః । సహస్రాదిత్యసంకాశం స్వచక్రం ప్రాహిణోత్పురః ॥౫౦॥ కృగం సుఘోరం గగనచ్ఛదం మహద్విదారయద్భూరితరేణ రోచిషా । మనోజవం నిర్వివిశే సుదర్శనం గుణచ్యుతో రామశరో యథా చమూం ॥౫౧॥ ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమః పరం పరం జ్యోతిరనంతపారగమ్ । సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్య ఫల్గునః ప్రతాపితాక్షః పిదధేఽక్షిణీ ఉభే ॥౫౨॥ తతః ప్రవిష్టః సలిలం నభస్వతా బలీయసైజద్బృహదూర్మిభూషణం । తత్రాద్భుతం వై భవనం ద్యుమత్తమం భ్రాజన్మణిస్తంభసహస్రశోభితం ॥౫౩॥ తస్మిన్ మహాహిం ప్రమనంతమద్భుతం సహస్రమూర్ధన్యఫణామణిద్యుభిః । విభ్రాజమానం ద్విసహస్రనేత్రైస్సితాచలాభం శితికంఠజిహ్వం ॥౫౪॥ దదర్శ తద్భోగసుఖాసనం విభుం మహానుభావం పురుషోత్తమోత్తమం । సాంద్రాంబుదాభం సుపిశంగవాససం ప్రసన్నవక్త్రం రుచిరాయతేక్షణం ॥౫౫॥ మహామణివ్రాతకిరీటకుండలప్రభాపరిక్షిప్తసహస్రకుండలం । ప్రలంబచార్వష్టభుజం సకౌస్తుభం శ్రీవత్సలక్ష్మం వనమాలయాఽఽవృతం ॥౫౬॥ సునందనందప్రముఖైస్స్వపార్షదైశ్చక్రాదిభిర్మూర్తిధరైర్నిజాయుధైః । పుష్ట్యా శ్రియా కీర్త్యజయాఖిలర్ద్ధిభిర్నిషేవ్యమాణం పరమేష్ఠినాం పతిం ॥౫౭॥ వవంద ఆత్మానమనంతమచ్యుతో జిష్ణుశ్చ తద్దర్శనజాతసాధ్వసః । తావాహ భూమా పరమేష్ఠినాం ప్రభుర్బద్ధాంజలీ సస్మితమూర్జయా గిరా ॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా మే యువయోర్దిదృక్షుణా మయోపనీతా భువి ధర్మగుప్తయే । కలావతీర్ణావవనేర్భరాసురాన్ హత్వేహ భూయస్త్వరయేతమంతి మే ॥౫౯॥ పూర్ణకామావపి యువాం నరనారాయణావృషీ । ధర్మమాచరతాం స్థిత్యై ఋషభౌ లోకసంగ్రహం ॥౬౦॥ ఇత్యాదిష్టౌ భగవతా తౌ కృష్ణౌ పరమేష్ఠినా । ఓమిత్యానమ్య భూమానమాదాయ ద్విజదారకాన్ ॥౬౧॥ న్యవర్తే

స్మితి ॥ సహస్రమూర్ధ్నాం భవాః ఫణాః తాసు మణయః తేషాం ద్యుతిభిః ద్విసహస్రనేత్రైః రాజితం స్ఫటికగిరిసంకాశం శితికంఠజిహ్వాంకం తాశ్చ జిహ్వాశ్చ శితయః నీలాః కంఠజిహ్వా యస్య తం ॥౫౪॥ దదర్శేతి ॥ తద్భోగసుఖాసనం తస్య అనంతస్య భోగో దేహః సుఖకరమాసనం యస్య తం ॥౫౫॥ మహామణీతి ॥ మహాంతో మణివ్రాతా యేషు తేషాం కిరీటకుండలానాం ప్రభాణాయా పరిక్షిప్తాః సర్వతః స్ఫురంతః సహస్రాః అపరిమితాః కుంతలా యస్య తం ॥౫౬॥ సునందేతి ॥ కీర్త్యజయా కీర్తిసహితా జయా అఖిలర్ద్ధిభిః అణిమాదిభిర్విభూతిభిర్మూర్తిధరాభిః ॥౫౭॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా ఇతి ॥ మే కలావతీర్ణౌ ఇతి సంబోధనం - శీఘ్రం మే అంతి సకాశం ఇతం ఆగచ్ఛతం ॥౫౯॥ పూర్ణకామావితి ॥ ఆచరతం కురుతం ఇదం తు భారతయుద్ధాత్పూర్వమే

వక్ష్యతముపిశై ర్విస్మయకథన ప్రస్తావేనా త్రో క్తం॥౬౦।౬౬॥ ************************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోననవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చరమే తు పునః ప్రోక్తా కృష్ణలీలా సమాసతః। యదువంశప్రసూతానామానంత్యం చ సకారణం। శ్రీకృష్ణవిభూతిం స మాసేన దర్శయతి॥ సుఖమితి॥ సర్వసంపద్విశిష్టాయాం- శ్రియః పతిః షోడశ సహస్రపత్నీనామేకవల్లభస్సన్ తాసాం గృహేషు రేమ ఇత్యన్వయః॥౧॥౨॥ ప్రోద్ఫుల్లేతి॥ గృహవిశేషణం ప్రోత్ఫుల్లేతి శ్లోకే నోక్తం॥ ౬॥ విజహారేతి॥ తథా హ్రదేషు చ- అంభో విగాహ్య విజహార- మహాన్ మదయో వై భవం యస్య సః- ఘోషితాం కుచకుంకుమలిప్తాంగః యతస్తాభిః పరిరబ్ధః॥ ౭॥ ఉపగీయమాన ఇతి। సూతమాగధవందిభిశ్చ ఉపగీయమానః॥౮॥౯॥ తా ఇతి॥ తాః క్లిన్నవస్త్రైః అత ఏవ వివృతో

తాం స్వకంధామసంప్రహృష్టో యథాగతం । విప్రాయ దదతుః పుత్రాన్యథారూపం తథా ప్రభూ॥ ౬౫॥ నిశామ్య వైష్ణవంధామ పార్థః పరమవిస్మితః । యత్కించిత్పౌరుషం పుంసాం మేనే కృష్ణానుకంపితం॥౬౩॥ ఇతీదృశాన్యనేకాని వీర్యాణీహ ప్రదర్శయన్। బుభుజే విషయాన్ గ్రామ్యానీజే చాత్యూర్జితైర్మఖైః॥౬౪॥ ప్రవవర్షాఖిలాన్ కామాన్ ప్రజాసు బ్రాహ్మణాదిషు। యథా కాలం యథైవేంద్రో భగవాన్ శ్రేష్ఠ్యమాస్థితః॥౬౫॥ హత్వా నృపానధర్మిష్ఠాన్ ఘాతయిత్వార్జునాదిభిః। అంజసా వర్తయామాస ధర్మం ధర్మసుతాదిభిః॥౬౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ఏకోననవతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ సుఖం స్వపుర్యాం నివసన్ ద్వారకాయాం శ్రియః పతిః। సర్వసంపత్సమృద్ధాయాం సంవృతో వృష్ణిపుంగవైః॥౧॥ స్త్రీభిశ్చోత్తమవేషాభిర్నవయౌవనకాంతిభిః । హర్మ్యేషు కందుకాద్యైశ్చ క్రీడంతీభిస్తటిద్ద్యుభిః॥౨॥ నిత్యం సంకులమార్గాయాం మదచ్యుద్భిర్మతంగజైః। స్వలంకృతైర్భటైరశ్వై రథైశ్చ కనకోజ్జ్వలైః॥౩॥ ఉద్యానోపవనాఢ్యాయాం పుష్పితద్రుమరాజిషు। నిర్విశద్భృంగవిహగైర్నాదితాయాం సమంతతః॥౪॥ రేమే షోడశసాహస్రపత్నీనామేకవల్లభః । తావద్విచిత్రరూపోఽసౌ తద్గృహేషు మహర్ద్ధిషు॥౫॥ ప్రోత్ఫుల్లోత్పలకహ్లారకుముదాంభోజరేణుభిః। వాసితామలతోయేషు కూజద్ద్విజకులేషు చ॥౬॥ విజహార విగాహ్యాంభో హ్రదినీషు మహోదయః। కుచకుంకుమలిప్తాంగః పరిరబ్ధశ్చ యోషితాం॥౭॥ ఉపగీయమానో గంధర్వైర్మృదంగపణవానకాన్। వాదయద్భిర్ముదా వీణాం సూతమాగధవందిభిః॥౮॥ సిచ్యమానోఽచ్యుతస్తాభిర్హసంతీభిశ్చ రేచకైః। ప్రతిషించన్విచిక్రీడే యక్షీభిర్యక్షరాడివ॥౯॥ తాః క్లిన్నవస్త్రవివృతోరుకుచప్రదేశాస్సించంత్య ఉద్ధృతబృహత్కబరప్రసూనాః। కాంతం స్మ రేచకజిహీర్షయోపగూహ్య జాతస్మరోత్స్మయలసద్వదనా విరేజుః॥౧౦॥ కృష్ణస్తు తత్స్తనవిషజ్జితకుంకుమస్రక్క్రీడాభిషంగధుతకుంతలబృందబంధః। సించన్ముహుర్యువతిభిః పరిషిచ్యమానో రేజే కరేణుభిరివేభపతిః పరీతః॥౧౧॥ నటానాం నర్తకీనాం చ గీతవాద్యోపజీవినాం। క్రీడాలంకారవాసాంసి కృష్ణోఽదాత్తస్య చ స్త్రియః॥౧౨॥ కృష్ణస్యైవం విహరతో గత్యాలాపేక్షితస్మితైః। నర్మక్ష్వేలిపరిష్వంగైః స్త్రీణాం కిల హృతా ధియః॥౧౩॥ ఊచుర్ముకుందైకధియో గిర ఉన్మత్తవజ్జడం। చింతయంత్యోఽరవిందాక్షం తాని మే గదతః శృణు॥౧౪॥ కురరి విలపసి త్వం వీతనిద్రా న శేషే స్వపితి జగతి రాత్ర్యామీశ్వరో గుప్తబోధః। వయమివ సఖి కచ్చిద్గాఢనిర్భిన్నచేతా నలిననయనహాసోదారలీలేక్షితేన॥౧౫॥ నేత్రే నిమీలయసి నక్తమదృష్టబంధు

రుకుచప్రదేశాః- ఉద్ధృతాని విస్రస్తాని బృహత్కబరేభ్యః ప్రసూనాని యాసాం తాః- జాతేన స్మరేణ యదుత్స్మయః తేన లసంతి వదనాని యాసాం తాః॥౧౦॥ కృష్ణ ఇతి॥ తాసాం స్తనేభ్యో విషజ్జితకుంకుమా స్రక్ యస్య సః- క్రీడాయాం అభిషంగేణ అభినివేశేన ధుతః కంపితః కుంతలబృందబంధో యస్య సః ౧౧॥౧౩॥ ఊచురితి॥ ముకుందైకధియః సమాహితాః ఉన్మత్తా ఇవ తుణ్ణమగిరస్తత్యః పునస్తమేవ శేతే చింతయంత్యో జడం యథా భవతి తథా యాని వాక్యాని ఊచుస్తాని మే మత్తః గదతః శృణ్విత్యర్థః॥౧౪॥ కురరీతి॥ ఈశ్వరః శ్రీకృష్ణః తేన గుప్తబోధే జగతి స్వపతి- త్వం తు నిద్రాభంగం కుర్వంతీ విలపసి- న శేషే న స్వపిషి తదను దత మిత్యర్థః- అథ నానాపరాధస్తవాపీత్యాశయేనాహుః నలిననయనస్య హాసేన సహితం ఉదారం యల్లీలేక్షణం తేన కచ్చిద్గాఢ నిర్భిన్నచేతాస్త్వమితి॥౧౫॥ నేత్రే ఇతి॥ నక్తం రాత్రావదృష్టబంధుస్సత్ రోరవీషి కించ- నైతావత్ వయమివ స్పృహయసే॥౧౬॥ భో భో ఇతి॥ అలబ్ధనిద్రః సదా నిష్టనసే క్రోశసి కిం వా- అస్మాభిః ప్రాప్తాం దశాం త్వమపి గతోసి-

అహో కష్టం-యథా వయం సంభోగేన ముకుందాపహృతకుచకుంకుమాదిలాంఛనాః - తథా త్వమపి - యతః అపహృతశ్రీకౌస్తుభాదిలాంఛన ఇవోపలక్ష్యసే॥ ౧౭॥ త్వమితి॥ ముకుందగదితాని రహస్యాని విస్మృత్య-ఏకాంతచింతయా కచ్చిత్ త్వం క్షీణో౽పి వయమివ-స్థగితగీః స్తబ్ధవాక్-హే ఇందో-నస్త్వముపలక్ష్యసే॥ ౧౮॥ కిమితి॥ అప్రియాచరణం వినా స్మరోదీరణేన వ్యథాజననం మలయానిల-తవానుచితమిత్యర్థః॥ ౧౯॥ మేఘేతి॥ ... హారకాంతిసామ్యాత్ త్వం యాదవేంద్రస్య నూనం దయితః సఖాసి అతో భవాన్ తం ధ్యాయతి-ధ్యానలింగాన్యాహుః-అత్యుత్కంఠ ఇత్యాది- అహో కిమితి త్వయా తేన సఖ్యం కృతం య[illegible] దుఃఖదస్తత్ప్రసంగ ఇతి॥ ౨౦॥ ప్రియరావేతి॥ హే కోకిల ప్రియరావపదస్య ప్రియం వదస్య శ్రీకృష్ణస్య పదానీవ పదాని శబ్దాన్ త్వం భాషసే-మృతసంజీవయతీతి తథా-తయా అనయా కోకిలయా గిరా వల్గితకంఠ రమణీయకంఠ మే వద కథయ-కిం తవ ప్రియం కరవాణీతి॥ ౨౧॥ నేతి॥ హే క్షితిధర-త్వం న వదసి న చలసి-అతో నూనం మహాంతమర్థం చింతయసే-బత హే [illegible] కిం-యథా స్తనైర్విధర్తుం వయం కామయామహే-తథా త్వమపి స్తనరూపైః శృంగైర్విధర్తుం కామయసే కిమితి [illegible] తవాప్యస్మదవస్థా భవిష్యతీతి భావః॥ ౨౨॥ శుష్యదితి॥ భో సింధుపత్న్యః నద్యః సం

> స్త్వం రోరవీషి కరుణం బత చక్రవాకి। దాస్యం గతా వయమివాచ్యుతపాదజుష్టాం కింవా స్రజం స్పృహయసే కబరేణ వోఢుమ్॥ ౧౬॥ భో భోః సదా నిష్టనసే ఉదన్వన్నలబ్ధనిద్రో౽ధిగతప్రజాగరః। కిం వా ముకుందాపహృతాత్మలాంఛనః ప్రాప్తాం దశాం త్వం చ గతో దురత్యయామ్ ॥ ౧౭ ॥ త్వం యక్ష్మణా బలవతాసి గృహీత ఇందో క్షీణస్తమో న నిజదీధితిభిః క్షిణోషి। కచ్చిన్ముకుందగదితాని యథా వయం త్వం విస్మృత్య భోః స్థగితగీరుపలక్ష్యసే నః॥ ౧౮॥ కిం త్వాచరితమస్మాభిర్మలయానిల తే౽ప్రియం। గోవిందాపాంగనిర్భిన్నే హృదీరయసి నః స్మరం॥ ౧౯॥ మేఘ శ్రీమంస్త్వమసి దయితో యాదవేంద్రస్య నూనం శ్రీవత్సాంకం వయమివ భవాన్ ధ్యాయతి ప్రేమబద్ధః। అత్యుత్కంఠః శబలహృదయో౽స్మద్విధో బాష్పధారాః స్మృత్వా స్మృత్వా విసృజసి ముహుర్దుఃఖదస్తత్ప్రసంగః॥ ౨౦॥ ప్రియరావపదాని భాషసే మృతసంజీవికయానయా గిరా। కరవాణి కిమద్య తే ప్రియం వద మే వల్గితకంఠ కోకిల॥ ౨౧ ॥ న చలసి న వదస్యుదారబుద్ధే క్షితిధర చింతయసే మహాంతమర్థమ్। అపి బత వసుదేవనందనాంఘ్రిం వయమివ కామయసే స్తనైర్విధర్తుమ్॥ ౨౨ ॥ శుష్యద్ధ్రదాః కర్శితా బత సింధుపత్న్యః సంప్రత్యపేతకమలశ్రియ ఇష్టభర్తుః॥ యద్వద్వయం మధుపతేః ప్రణయావలోకమప్రాప్య ముష్టహృదయాః పురుకర్శితాః స్మ॥ ౨౩ ॥ హంస స్వాగతమాస్యతాం పిబ పయో బ్రూహ్యంగ శౌరేః కథాం దూతం త్వాం ను విదామ కచ్చిదజితః స్వస్త్యాస్త ఉక్తం పురా। కిం వా నశ్చలసౌహృదః స్మరతి తం కస్మాద్భజామో వయం క్షౌద్రాలాపయ కామదం శ్రియమృతే సైవైకనిష్ఠా స్త్రియామ్॥ ౨౪॥ ఇతీదృశేన భావేన కృష్ణే యోగేశ్వరేశ్వరే। క్రియమాణేన మాధవ్యో లేభిరే పరమాం గతిం॥ ౨౫॥ శ్రుతమాత్రో౽పి యః స్త్రీణాం ప్రసహ్యాకర్షతే మనః। ఉరుగాయోరుగీతో వా పశ్యంతీనాం చ కిం పునః॥

ప్రతి శ్రీకృష్ణే-సింధుపత్న్యో నద్యః [illegible] అస్మాన్నానందయతి-బత అహో కష్టం అతః శుష్యంతో హ్రదా యాసాం తాః-అపగతకమలశోభాః కృశతరాశ్చ ఆస్త-వయం యథా ప్రియతమస్య భర్తుః మధుపతేః స్వప్రసిద్ధం॥ ౨౩॥ తద్వైవ [illegible] దాగతం హంసం దూతం కల్పయిత్వాహుః॥ హంసేతి॥ నః అస్మాకం ప్రతి పురా రహసి ఉక్తం - కిం వా చలసౌహృదః స్మరతి--స్మృత్వైవ మాం ప్రస్థాపితవానితి చేదత ఆహుః- హే క్షౌద్ర క్షుద్రస్య హంత కస్మాద్వయం తం భజామః- స కిమర్థమాహ్వయతి-యుష్మదాజ్ఞేతి చేదత ఆహుః. అహో తర్హి తం ఇహ ఆలాపయ ఆకారయ- ఓమితి గచ్ఛంతమివ తం పునరాహుః-యా అస్మాన్ వంచయిత్వాపి [illegible] శ్రియమృతే తత మే వాలాపయ- సా తదేకనిష్ఠా కథం పరిహర్తుం న శక్యత ఇతి చేదత ఆహుః-స్త్రీ ఇతి జాతావేకవచనం- అస్మాసు స్త్రీషు మధ్యే సైవైకనిష్ఠా న తు వయమిత్యర్థః-క్షౌద్రాలాపమకామదమితి - పాఠాంతరే తు క్షౌద్రం తు మధు తద్వత్ మధురాలాపమాత్రం యస్య తం అకామదం అరతిప్రదం-శ్రియమృతే వయం కస్మాద్భజామః కింతు అవాకృతాపి సతీ పునః పునః సైవ భజతు-యతః అస్మాదృశ్యః మానిన్యః స్త్రియః ఏకనిష్ఠాః ఏకస్త్రైవ స్వసంమానసిద్ధౌ నిష్ఠా యాసామితి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తాసాం కృష్ణే ఏవంభూతో భావః నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ శ్రుతమాత్రో౽పీతి॥ ఉరుభిర్గాయైర్గీతైః ఉరుగీతో వా యైః కైశ్చిద్గీతైః యథాకథంచిదపి గీతో వేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఏవమితి॥ పదం స్థానం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తాసామితి॥ యాః రుక్మిణీప్రముఖాః అష్టౌ-తాః ఉదాహృతాః ప్రాగేవ॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యామితి॥ ఏవ

ష్టోత్తరశతాధికషోడశసహస్రమహిషీణాం పుత్రాః లక్షమేకమశీత్యుత్తరైకషష్టిసహస్రాణి భవంతి॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ అనిరుద్ధశ్చేతి అనః పుత్రాణాం మధ్యే న తద్దశైవ జ్ఞేయాః - అథవా అనిరుద్ధనామాపి కశ్చిత్పుత్రః ప వేతి॥ ౩౩॥ ౪౨॥ తిస్ర ఇతి॥ సహస్రాణి పరిమితానాం కుమారాణామిత్యన్వయః - యదా ప్రత్యేకం బహూనధ్యాపయతామాచార్యాణామియం సంఖ్యా - తదపి శ్రుతమాత్రం న తు సమ్యక్ జ్ఞాయతే॥ ౪౩॥ సంఖ్యానమితి॥ తదా కుమారాణామేవ సంఖ్యానం న కర్తుం శక్యతే కుతః పునస్సర్వయాదవానామితి॥ ౪౪॥ దేవాసురేతి॥ తేచోత్పన్నా ఇతి ప్రత్యేకం బహుభిః రూపైరితి జ్ఞేయం॥ ౪౫॥ తన్నిగ్రహాయేతి॥ ఏవమేవ యదుకులే దేవా ఇతి తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ సహస్రశస్సముద్భూతా దేవా యదుకు

౨౬॥ యాస్తం పర్యచరన్ ప్రేమ్ణా పాదసంవాహనాదిభిః । జగద్గురుం భర్తృబుద్ధ్యా తాసాం కిం వర్ణ్యతే తపః॥ ౨౭॥ ఏవం వేదోదితం ధర్మమనుతిష్ఠన్ సతాం గతిః । గృహం ధర్మార్థకామానాం ముహుశ్చాదర్శయత్పదమ్॥ ౨౮॥ ఆస్థితస్య పరం ధర్మం కృష్ణస్య గృహమేధినామ్। ఆసన్ షోడశసాహస్రం మహిష్యశ్చ శతాధికాః ॥ ౨౯॥ తాసాం స్త్రీరత్నభూతానామష్టౌ యాః ప్రాగుదాహృతాః । రుక్మిణీప్రముఖా రాజంస్తత్పుత్రాశ్చానుపూర్వశః ॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యాం దశ దశ కృష్ణోఽజీజనదాత్మజాన్ । యావత్య ఆత్మనో భార్యా అమోఘగతిరీశ్వరః ॥ ౩౧॥ తేషాముద్దామవీర్యాణామష్టాదశ మహారథాః । ఆసన్నుదారయశసస్తేషాం నామాని మే శృణు ॥ ౩౨ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ దీప్తిమాన్ భానురేవ చ । సాంబో మిత్రో బృహద్భానుర్మిత్రవిందోఽవృకోఽరుణః ॥ ౩౩॥ పుష్కరో దేవబాహుశ్చ శ్రుతదేవస్సునందనః । చిత్రభానుర్వరూథశ్చ కవిర్న్యగ్రోధ ఏవ చ ॥ ౩౪॥ త్రివక్రాయాముపక్రోశః పుత్రః కృష్ణసమప్రభః । శిష్యస్సాక్షాన్నారదస్య దధౌ చిత్తమఖండితమ్ ॥ ౩౫॥ తేనోక్తం సాత్త్వతం తంత్రం యద్జ్ఞాత్వా ముక్తిమాప్నువేత్ । యత్ర స్త్రీశూద్రదాసానాం సంస్కారో వైష్ణవస్స్మృతః ॥ ౩౬॥ ఏతేషామపి రాజేంద్ర తనూజానాం మధుద్విషః । ప్రద్యుమ్న ఆసీత్ప్రథమః పితృవద్రుక్మిణీసుతః ॥ ౩౭॥ స రుక్మిణో దుహితరముపయేమే మహారథః । తస్యాం సుతోఽనిరుద్ధోఽభూన్నాగాయుతబలాన్వితః ॥ ౩౮॥ స చాపి రుక్మిణః పౌత్రీం దౌహిత్రో జగృహే తతః । వజ్రస్తస్యాత్మభూర్యస్తు మౌసలాదవశేషితః ॥ ౩౯॥ ప్రతిబాహురభూత్తస్మాత్సుబాహుస్తస్య చాత్మజః । సుబాహోరుగ్రసేనోఽభూచ్ఛతసేనస్తు తత్సుతః ॥ ౪౦॥ న హ్యేతస్మిన్ కులే జాతా అధనా అబహుప్రజాః । అల్పాయుషోఽల్పవీర్యాశ్చ అబ్రహ్మణ్యాశ్చ జజ్ఞిరే ॥ ౪౧॥ యదువంశప్రసూతానాం పుంసాం విఖ్యాతకర్మణామ్ । సంఖ్యా న శక్యతే కర్తుమపి వర్షాయుతైర్నృప ॥ ౪౨॥ తిస్రః కోట్యస్సహస్రాణామష్టాశీతిశతాని చ । ఆసన్ యదుకుమారాణామాచార్యా ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥ ౪౩॥ సంఖ్యానం యాదవానాం కః కరిష్యతి మహాత్మనామ్ । యత్రాయుతానామయుతలక్షపుత్రస్స ఆహుకః ॥ ౪౪॥ దేవాసురాహవహతా యే వై దైతేయాస్త్వతిదారుణాః । తే చోత్పన్నా మనుష్యేషు ప్రజా దృప్తా బబాధిరే ॥ ౪౫॥ తన్నిగ్రహాయ హరిణా ప్రోక్తా దేవా యదోః కులే । అవతీర్ణాః కులశతం యేషామేకాధికం నృప ॥ ౪౬॥ తేషాం ప్రమాణం భగవాన్ ప్రభుత్వేనాభవద్ధరిః । యే చానువర్తినస్తస్య వవృధుస్సర్వయాదవాః ॥ ౪౭॥ శయ్యాసనాటనాలాపక్రీడాస్నానాశనాదిషు । న విదుస్సంతమాత్మానం వృష్ణయః కృష్ణచేతసః ॥ ౪౮॥ ఈజే క్రతుభిరాత్మానం సర్వదేవార్థసంగ్రహమ్ । స్వయోగమాయారచితైః కురుతేఽతాని దమక్రమాత్ ॥ ౪౯॥ కృష్ణగార్గ్యసితావంత్యకామాచార్యోర్ధ్వవేశ్వరః । దీక్షితో హ్యగ్రపత్నీభిః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః ॥ ౫౦॥ తీర్థం చక్రే నృపోనం యదజని యదుషు స్వస్సరిత్పాదశౌచం ద్విట్స్నిగ్ధాః స్వస్వరూపం యయురజితపరా శ్రీర్య

తే పృథగితి॥ ౪౬॥ ౫౦॥ తస్మాత్ శ్రీకృష్ణకీర్తేః సర్వతీర్థోత్తమత్వం శ్రీకృష్ణస్య సర్వదేవోత్తమత్వేన న చిత్రమిత్యాహ॥ తీర్థమితి॥ ఇతః పూర్వం స్వస్సరిదేవ సర్వతోఽధికం తీర్థం ఆసీత్ - ఇదానీం తు యదుషు యదజని జాతం తీర్థం శ్రీకృష్ణకీర్తనరూపం - తత్స్వస్సరిద్రూపం పాదశౌచం తీర్థం ఊనం అల్పం చక్రే స్వయమేవ సర్వతీర్థోపరి విరాజత ఇత్యర్థః శ్రీకృష్ణస్య ద్విషః స్నిగ్ధాశ్చ తస్య స్వరూపం ప్రాప్యం యయురిత్యపి న చిత్రం - తస్య పరమకారుణికత్వాత్ - తథా ఇదం చ న చిత్రం కింతత్ - అజితపరా అజితా అపరాజితా కైశ్చిదప్యప్రాప్తా పరా సర్వతః పరిపూర్ణా శ్రీకృష్ణస్యైవ నాన్యస్యేతి తదేవాహ - యదర్థే అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్న ఇతి - నను నిరపేక్షం తమేవ లక్ష్మీః శ్రయత ఇతి చిత్రమేవేతి చేన్న హి పరమ

మంగళనామధేయత్వాత్తస్యేత్యాహ - యన్నామేతి-తదపినార్థస్మరణాపేక్షమిత్యాహ-శ్రుతమథగదితమితి - స్వర్థమాత్రయత్వాదపీత్యాహ-యత్కృతో గోత్రధర్మ ఇతి - గోత్రేషుతత్తద్ఋషివంశేషుధర్మోయత్కృతః యేన ప్రవర్తితః- తస్యక్షితిభరహరణం నైవచిత్రమిత్యాహ-కృష్ణస్యేతదితి - కాలచక్రాయుధస్యేతి-సర్వసంహారకాలమూర్తేఃవిశేషతోసురంతప్రభావచక్రాయుధస్యకియదేతదిత్యర్థః॥౫౧॥యతఏవంభూతఃశ్రీకృష్ణః- తతఃసేవ్యస్సఏవసర్వోత్తమ ఇత్యాహ॥జయతీతి॥జనానాంజీవానాంయోనివాసఆశ్రయః-తేషువానివసతిఅంతర్యామితయాతథాసకృష్ణోజయతి-దేవక్యాంజన్మేతివాదమాత్రంయస్యసః - యదువరాఃపరిషత్ సభాసేవకరూపాయస్యసః - ఇచ్ఛామాత్రేణనిరసనసమర్థోపిక్రీడార్థంస్వైఃదోర్భిరధర్మమస్యన్ క్షిపన్-స్థిరచరవృజినఘ్నఃఅధికారివిశేషానపేక్షమేవ బృందావనగతానాంతరులతాగవాదీనామపిసంసారదుఃఖహంతా - తథావిలాసస్యైదర్శనాపేక్షం వ్రజవనితానాంపురవనితానాంచసుస్మితేనశ్రీమతాముఖేనైవకామదేవంవర్ధయన్ -కామశ్చాసౌదివ్యతిజిగీషతిసంసారమితిదేవఃతంభోగద్వారామోక్షుంప్రవర్ధయన్నిత్యర్థః ॥౫౨॥ ఇత్థమితి॥ తత్తత్కార్యవిశేషైఃస్వీకృతమత్స్యకూర్మాదినానావ

దేహస్యయత్నః । యన్నామామంగళఘ్నంశ్రుతమథగదితంయత్కృతోగోత్రధర్మః కృష్ణస్యైతన్న చిత్రంక్షితిభరహరణంకాలచక్రాయుధస్య ॥౫౧॥ జయతిజననివాసోదేవకీజన్మవాదోయదువరపరిషత్స్వైర్దోర్భిరస్యన్నధర్మం । స్థిరచరవృజినఘ్నస్సుస్మితశ్రీముఖేన వ్రజపురవనితానాంవర్ధయన్ కామదేవం॥౫౨॥ ఇత్థంపరస్యనిజధర్మరిరక్షయాత్తలీలాతనోస్తదనురూపవిడంబనాని। కర్మాణికర్మకషణానియదూత్తమస్యశ్రూయాదముష్యపదయోరనువృత్తిమిచ్ఛన్॥౫౩॥ మర్త్యస్తయానుసవమేధితయాముకుందశ్రీమత్కథాశ్రవణకీర్తనచింతయైతి। తద్ధామదుస్తరకృతాంతజవాపవర్గంగ్రామాద్వనంక్షితిభుజోపియయుర్యదర్థాః॥౫౪॥ ****************************** ********

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం - అష్టాదశసహస్రికాయాం.*—
సంహితాయాం - శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం.
దశమస్కంధే - నవతితమోధ్యాయః.

తారమూర్తేర్విశేషతోయదూత్తమస్యసతః పరస్యపరమస్య తదనురూపానుకారిణికర్మకషణానికర్మనిహంతౄణికర్మాణిచరితానిశ్రూయాత్ శృణుయాదిత్యర్థః॥౫౩॥ అనువృత్తేఃఫలమాహ॥ మర్త్యఇతి॥శ్రీమత్యాఃకథాయాఃశ్రవణకీర్తనయుక్తయాచింతయాసంవర్ధితయాఅనువృత్త్యాగయాతన్నిష్ఠత్వేనతస్యధామలోకమేతి - లోకత్వేపకాలేనాకలితమిత్యాహ - దుస్తరేతి-దుర్లభపురుషార్థతామాహ - గ్రామాద్వనంక్షితిభుజఇతి॥౫౪॥********

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం.
భావార్థదీపికాయాం - నవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

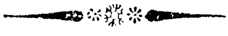
ఓం. తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

దశమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - ఏకాదశస్కంధప్రారంభః

శ్లో॥ విజయంతేపరానందకృష్ణపాదరజశ్శ్రియః। యాధృతామూర్ధ్నిజాయంతేమహేంద్రాదివిహాయసః॥
ఉక్తైకత్రింశదధ్యాయైర్ముక్తిరేకాదశేతతః। జాయతేయేతిహోసాదైన్యస్వమౌసవ్యాసయోగతః॥
నారదోవసుదేవాయసమాసేనవ్యవర్ణయత్। భగవానుద్ధవాయాథవిస్తరేణోపపత్తిభిః॥
తత్రాసుప్రథమేధ్యాయేయదువంశస్యసంక్షయః।ఉపక్షిప్తోవిరాగాయమౌసలవ్యపదేశతః॥
ప్రవృత్తిరతఃపరానందకృష్ణక్రీడానువర్ణితా।తన్నివృత్త్యాపరానందపదారోహోనువర్ణ్యతే॥

ఏవంతావద్దశమస్కంధేభూభారావతరణాయ - నిజవిభూతివిభూషితయదువంశావతారితసకలసురాంశస్య భగవతఃశ్రీకృష్ణస్య - తదుచితప్రవృత్తివిడంబనేన- తచ్ఛ్రవణస్మరణాదిపరాణాంపరమానందకారణక్రీడాఅనువర్ణితా-అథేదానీముపరతయోగమాయావైభవస్యభక్తానామాత్మతత్త్వోపదేశపూర్వకం - క్రీడార్థంభూతలమవతారితానాంచాధికారిణాంసురాంశానాం మౌసలవ్యపదేశేన - తత్తదధికారపదప్రాపణపూర్వకంచ - బ్రహ్మణ్యను గ్రహాయనిజపదారోహోనిరూప్యతే - తత్రకురుక్షేత్రయాత్రాయాంఅవిరక్తస్యవసుదేవస్య ॥ శ్లో ॥ కర్మణాకర్మనిర్హారోయథాస్యాన్నస్తదుచ్యతామిత్యేవంకర్మయోగంపృష్టవతోనారదాదిభిః కర్మయోగో నిరూపితః॥ శ్లో॥కర్మణాకర్మనిర్హారఏషసాధునిరూపితః।యచ్ఛ్రద్ధయాయజేద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః ఇత్యాదినా- తేనచవిశుద్ధసత్త్వస్యశ్రీకృష్ణరామౌపరమేశత్వేనజ్ఞాతవతఃషడ్గర్భానయనాధ్యాయేశ్రీకృష్ణేనాత్మతత్త్వముపదిష్టం॥శ్లో॥వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపపన్నహే।యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్త్వగ్రామఉదాహృతఇత్యాదినా- తచ్చానిత్యంవిషయభోగాతిశయేనపునస్తిరోహితమాసీత్ - తదేవేదానీంనారదముఖేనప్రథమంపంచాధ్యాయ్యానిరూప్యతే - తత్ర ప్రథమాధ్యాయేవైరాగ్యోత్పాదనాయయదుకులస్యబ్రహ్మశాపాపదేశేన అత్యున్నతవిషయసుఖానామనిత్యతా ప్రతిపా

శ్రీశుకః॥కృత్వాదైత్యవధంకృష్ణస్సరామోయదుభిర్వృతః। భువోవతారయద్భారంజవిష్ఠంజనయన్కలిమ్॥౧॥యేకోపితాస్సుబహుపాండుసుతాస్సపత్నైర్దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిస్తాన్। కృత్వానిమిత్తమితరేతరతస్సమేతాన్హత్వానృపాన్నిరహరత్క్షితిభారమీశః॥౨॥ భూభారరాజపృతనా

ద్యతే-తతశ్చతుర్భిరధ్యాయైర్నిమిజాయంతేయసంవాదేన-సపరికరంపరమాత్మతత్త్వనిరూపణం - తతఃషడ్భిర్భగవదుద్ధవసంవాదప్రస్తావః-తతస్త్రయోవింశతిభిఃఉద్ధవంప్రతిభగవతస్తత్త్వనిరూపణం - తతోద్వాభ్యాంమౌసలక్రీడాఇత్యేవమేకత్రింశాధ్యాయైరేకాదశస్కంధస్యప్రవృత్తిః- తస్యచయథామతివ్యాఖ్యానమారభ్యతే - తత్రమౌసలప్రసంగార్థంపూర్వస్కంధార్థమనువదతిశ్లోకద్వయేన॥కృత్వేతి॥అవతారయదిత్యత్రఅడాగమోద్రష్టవ్యః అవతారయత్ జవిష్ఠంవేగవత్తమమతిశీఘ్రంహింసాపర్యవసాయినమిత్యర్థః-కలింకలహం॥౧॥ ఏతద్వివృణోతి॥ యఇతి॥ సపత్నైర్దుర్యోధనాదిభిఃకోపితాఃకోపంకారితాః-సుబహుయథాభవతితథాబహువారానిత్యర్థః- తదేవాహ॥దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిరితి-దుర్ద్యూతంకపటద్యూతం-హేళనమవజ్ఞా-కచగ్రహణందుశ్శాసనేనద్రౌపద్యాఃకేశాకర్షణం-ఏతానిఆదిర్యేషాంగరదానజతుగృహదహనాదీనాం-తైఃకృత్వాయేకోపితాఃపాండుసుతాః తాన్నిమిత్తం కృత్వా ఇతరేతరతః-ఉభయోఃపక్షయోఃసమేతాన్మిళితాన్నృపాన్హత్వాక్షితేఃభారంనిరహరత్ జహార-యద్వా-యేకోపితాఃయైశ్చకోపితాఃతాన్ఇతరేతరతః పరస్పరంనిమిత్తంకృత్వేత్యన్వయః - యేతుప్రకటాదైత్యాఃపూతనాదయః తాన్స్వయమేవహతవాన్-యేతుప్రలంబాదయఃతాన్బలేనఘాతితవాన్ - యేతుబాంధవచ్ఛద్మనాస్థితాఃదైత్యాః తాన్పరస్పరంనిమిత్తంవిధాయయదుభిర్ఘాతయిత్వాభూభారమపాకృతవానిత్యర్థః॥౨॥అపిచ॥భూభారేతి ॥ ఆన్వాశ్చభువోభారభూతాఃరాజపృతనాఃరాజ్ఞాంపృతనాఃసేనాః- రాజ్ఞస్తేషాంపృతనాశ్చేతివా - స్వబాహుభిఃగుప్తైఃపరిర

ష్టైఃయదుభిర్వివాహాదిచ్ఛలేననిరస్యహత్వా - బాహుభిరితి బహువచనంవస్తుతశ్చతుర్భుజాభిప్రాయేణ నన్వేవం శ్రీకృష్ణశ్చికీర్షతీతిజ్ఞాత్వాయాదవాఃకిమితితస్మైనప్రద్రుహ్యంతి - తత్రాహ-అప్రమేయః - ప్రమాతుమశక్యఃప వంభూతఇతి-పరికల్పితుమశక్యఇత్యర్థః-చింతామేవాహ-మన్యఇతి-నన్వితివితర్కే-అవనేర్యోభారోయద్యపిలోక ప్రతీత్యాగతః-తథాప్యగతఏవమన్యే-యద్యస్మాత్ అవిషహ్యంసోఢుమశక్యం - యాదవంకులమిత్యనేన స్వవంశత్వా త్స్వయంహననమనుచితమితిసూచితం॥౩॥తర్హీదమప్యసహ్యత్వాత్తాంతత్రాహ - నేతి ॥ అన్యతః ఇంద్రాదిభ్యో పియాదవకులస్యపరిభవస్తిరస్కారోనభవేత్ -కుతః-మత్సంశ్రయస్యఅహమేవసంశ్రయోయస్యతస్య-కించ-విభవో న్నహనస్యవిభవైఃగజరథతురగపదాదిభిఃఉన్నహనస్యఉచ్ఛృంఖలస్య-యద్వా-తర్హీదంకిమితిసంహార్తవ్యంతత్రా హ-విభవోన్నహనస్యేతి-తస్మాదేవంకరిష్యామీత్యాహ-అంతఃకలిమితి-శాంతింశమంఉపైమిఉపైష్యామివర్తమానసా మీప్యేవర్తమానవద్వా-తదనంతరంధామశ్రీవైకుంఠాఖ్యంఉపైష్యామీత్యర్థః॥౪ ॥ ఏవమితి ॥ వ్యవసితఃకృతనిశ్చ యఃసంజహ్రేఉపసంహృతవాన్ ॥ ౫ ॥ తదేవంస్వావతారప్రయోజనంసర్వంసంపాద్యస్వలోకంజగామేత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥స్వమూర్త్యేతి॥లోకానాంలావణ్యస్యనిర్ముక్తిః త్యాగఃయయాయాముపేత్యలోకానాంలావణ్యంనా స్తీత్యర్థః-యద్వా-లోకేభ్యోలావణ్యస్యనిర్ముక్తిర్దానంయతఃయత్సంపర్కేణలోకాః లావణ్యవంతోభవంతీత్యర్థః- తయాస్వమూర్త్యానృణాంలోచనమాచ్ఛిద్యఆకృష్య- తతోన్యస్యావలోకనేలోచనస్యాప్రవృత్తేః-తథాస్వగీర్భిఃతాః గిరఃస్మరతాంచిత్తంచాచ్ఛిద్య- తథాపదైఃతత్రతత్రాంకితైఃతానిపదానిఈక్షమాణానాం అన్యతోగమనాది

యదుభిర్నిరస్యగుప్తైస్స్వబాహుభిరచింతయదప్రమేయః॥మన్యేఽవనేర్ననుగతోప్యగతోహిభారోయ ద్యాదవంకులమహోఅవిషహ్యమాస్తే॥౩ ॥ నైవాన్యతఃపరిభవోస్యభవేత్కథంచిన్మత్సంశ్రయస్య విభవోన్నహనస్యనిత్యమ్।అంతఃకలింయదుకులస్యవిధాయవేణుస్తంబస్యవహ్నిమివశాంతిముపైమిధా మ॥౪॥ఏవంవ్యవసితోరాజన్సత్యసంకల్పఈశ్వరః । శాపవ్యాజేనవిప్రాణాం సంజహ్రే స్వకులంవి భుః॥౫॥స్వమూర్త్యాలోకలావణ్యనిర్ముక్త్యాలోచనంనృణామ్॥గీర్భిస్తాస్స్మరతాంచిత్తంపదైస్తానీక్ష తాంక్రియాః॥౬॥ఆచ్ఛిద్యకీర్తింసుశ్లోకాంవితత్యహ్యంజసానుకౌ । తమోనయాతరిష్యంతీత్యగాత్స్వ పదమీశ్వరః॥౭॥రాజా ॥ బ్రహ్మణ్యానాంవదాన్యానాంనిత్యంవృద్ధోపసేవినామ్ । విప్రశాపఃకథమ భూద్వృష్ణీనాంకృష్ణచేతసామ్॥౮॥యన్నిమిత్తస్సవైశాపోయాదృశోద్విజసత్తమ। కథమేకాత్మనాంభే దఏతత్సర్వంవదస్వమే॥౯॥ శ్రీశుకః॥ బిభ్రద్వపుస్సకలసుందరసన్నివేశంకర్మాచరన్భువిసుమంగళమా ప్తకామః।ఆస్థాయధామరమమాణఉదారకీర్తిస్సంహర్తుమైచ్ఛతకులంస్థితకృత్యశేషః॥ ౧౦॥కర్మా ణిపుణ్యనివహానిసుమంగళానిగాయజ్జగత్కలిమలాపహరాణికృత్వా। కాలాత్మనానివసతాయ దేవగే

కాఃక్రియాశ్చాచ్ఛిద్య-తదాసీంతనానాంసర్వేషాంచక్షురాదిప్రవృత్తీస్స్వైకనిష్ఠాఃకృత్వేత్యర్థః॥౬॥కించ ॥ ఆచ్ఛి ద్యేతి॥ఇతఉపరిజనిష్యమాణానాంచసర్వేషాంసంసారతారణాయకౌపృథివ్యాంశోభనాఃకవీనాంశ్లోకాఃసుశ్లోకాః య స్యాంతాంస్వకీర్తింవితత్యవిస్తార్యఅనయాకీర్త్యాఅంజసాసుఖేనైవసునిశ్చితం - తమఃసంసారాఖ్యంతరిష్యంతీత్యభి ప్రేత్యఈశ్వరఃస్వపదంఅగాత్ స్వస్థానంశ్రీవైకుంఠమగాత్ ॥ ౭ ॥ అబ్రహ్మణ్యేభ్యఃఅదాతృభ్యోవాఅసేవకేభ్యో వావిప్రాఃకుప్యంతికృష్ణయస్తునతథేత్యాహ॥ బ్రహ్మణ్యానామితి॥ కోపేజాతేపికృష్ణచేతసాం కథమభూత్కథం ప్రా దురభూదిత్యర్థః॥౮॥అతఃస్పష్టస్యనిమిత్తస్యాభావాన్నిమిత్తాంతరంపృచ్ఛతి॥యన్నిమిత్తఇతి ॥ ఏకాత్మనాంఏకచిత్తా నాంకథంభేదఃకలహః॥౯॥ఈశ్వరేచ్ఛైవాత్రనిమిత్తమితిపరిహరతి॥బిభ్రదితి॥సకలానాంసుందరవస్తూనాం సన్నివేశో విన్యాసవిశేషోయస్మిన్తద్వపుర్బిభ్రత్ -తర్హికిమతిసౌందర్యాద్విషయపరఃన-సుమంగళంకర్మాచరన్-తత్కింకయా పికామనయాన-ఆప్తకామః-తర్హికిమితికర్మాచరతి - ధామద్వారవత్యాఖ్యం గృహమాస్థాయఆశ్రిత్యరమమాణః గృహేరమమాణానాంకర్మగ్రాహయితుమిత్యర్థః-నునుకిమాప్తకామస్యగృహరత్యాకర్మభిర్వాతత్రాహ - ఉదా రకీర్తిఃఉదారావిపులాకీర్తిర్యస్యసఃకీర్తివితానార్థమిత్యర్థః-ఏవంపరమైశ్వర్యేవర్తమానోపి స్వకులంసంహ ర్తుమైచ్ఛత్ కస్యహేతోస్తత్రాహ-స్థితకృత్యశేషఃస్థితఃకృత్యేభూభారహరణేశేషోయస్యసః॥౧౦॥ ఈశ్వరేచ్ఛయో త్థితంబ్రహ్మశాపనిమిత్తంవక్తుమాహ॥ కర్మాణీతి॥ కర్మార్థమాహూతాఃకర్మాణికృత్వానిసృష్టాఃమునయఃపిండార

కం సమగమన్నిత్యన్వయః- పిండారకం నామ తతో నాతిదూరే తీర్థవిశేషం నిసృష్టాః ప్రస్థాపితాః- పూర్వశ్లోకోక్తాముదారకీర్తితాం వివృణ్వన్ కర్మాణి విశినష్టి- పుణ్యాని వహానీత్యాది త్రిభిః పదైః- కానిచిదశ్వమేధాదీని కర్మాణి పుణ్యమేవ జనయంతి- పుత్రోత్పలాలనాదీని తత్కాలసుఖమేవ కుర్వంతి - ద్వాదశాబ్దాది ప్రాయశ్చిత్తరూపాణి పాపమేవ హరంతి- ఏతాని తు సర్వతోముఖాన్యేవేత్యాహ - పుణ్యాని వహానీతి- కీర్తనాదినా పుణ్యాని నితరాం వహంతి ప్రాపయంతీతి- తథా సుమంగళాని అతిసుఖాత్మకాని గాయతో జగతః కలిమలాపహరాణి చ కృత్వా - మునిప్రస్థాపనే హేతుః- కాలాత్మనా సంహారకరూపేణ యదుదేవగేహే వసుదేవసద్మని వసతా స్వకులం సంజిహీర్షతేత్యర్థః॥౧౧॥ మునీనాహ॥ విశ్వామిత్ర ఇతి॥౧౨॥ క్రీడంత ఇతి॥ ఉపసంగృహ్య పాదగ్రహణం కృత్వా॥౧౩॥ ప్రశ్నప్రకారమాహ॥ ఏషేతి॥ హే అమోఘదర్శనాః విప్రాః ఏషా అంతర్వత్నీ గర్భిణీ వః యుష్మాన్ సాక్షాత్ప్రష్టుం విలజ్జతీ లజ్జమానా అస్మన్ముఖేన పృచ్ఛతి ప్రసోష్యంతీ ఆసన్నప్రసవా- కిం స్విత్ సంజనయిష్యతి కన్యాం వా పుత్రం వా తత్ప్రబ్రూత॥౧౪॥ ఏవమితి॥ ప్రలబ్ధాః ఉపహసితాః నందితా ఇతి వా॥౧౫॥ త ఇతి॥ తస్మిన్నుదరే అయస్మయం లోహమయం॥౧౬॥ కిమితి॥ మందభాగ్యైః నః అస్మాభిః కిమేతత్కృతం- నః అస్మాక

హే పిండారకం సమగమన్ మునయో నిసృష్టాః॥౧౧॥ విశ్వామిత్రోఽసితః కణ్వో దుర్వాసా భృగురంగిరాః। కశ్యపో వామదేవోఽత్రిర్వసిష్ఠో నారదాదయః॥౧౨॥ క్రీడంతస్తానుపవ్రజ్య కుమారా యదునందనాః। ఉపసంగృహ్య పప్రచ్ఛురవినీతా వినీతవత్॥ తే వేషయిత్వా స్త్రీవేషైః సాంబం జాంబవతీసుతం॥౧౩॥ ఏషా పృచ్ఛతి వో విప్రా అంతర్వత్న్యసితేక్షణా। ప్రష్టుం విలజ్జతీ సాక్షాత్ ప్రబ్రూతామోఘదర్శనాః॥ ప్రసోష్యంతీ పుత్రకామా కిం స్విత్ సంజనయిష్యతి॥౧౪॥ ఏవం ప్రలబ్ధా మునయస్తానూచుః కుపితా నృప। జనయిష్యతి వో మందా ముసలం కులనాశనం॥౧౫॥ తేతచ్ఛ్రుత్వాతిసంత్రస్తా విముచ్య సహసోదరం। సాంబస్య దదృశుస్తస్మిన్ ముసలం ఖల్వయస్మయం॥౧౬॥ కిం కృతం మందభాగ్యైర్నః కిం వదిష్యంతి నో జనాః। ఇతి విహ్వలితా గేహానాదాయ ముసలం యయుః॥౧౭॥ తచ్చోపనీయ సదసి పరిమ్లానముఖశ్రియః। రాజ్ఞ ఆవేదయాంచక్రుః సర్వయాదవసన్నిధౌ॥౧౮॥ శ్రుత్వామోఘం విప్రశాపం దృష్ట్వా చ ముసలం నృప। విస్మితా భయసంత్రస్తా బభూవుర్ద్వారకౌకసః॥౧౯॥ తం చూర్ణయిత్వా ముసలం యదురాజః స ఆహుకః। సముద్రసలిలే ప్రాస్యల్లోహం చాస్యావశేషితం॥౨౦॥ కశ్చిన్మత్స్యోఽగ్రసీల్లోహం చూర్ణాని తరలైస్తతః। ఉహ్యమానాని వేలాయాం లగ్నాన్యాసన్ కిలైరకాః॥౨౧॥ మత్స్యో గృహీతో మత్స్యఘ్నైర్జాలేనాన్యైః సహార్ణవే। తస్యోదరగతం లోహం స శల్యే లుబ్ధకోఽకరోత్॥౨౨॥ భగవాన్ జ్ఞాతసర్వార్థ ఈశ్వరోఽపి తదన్యథా। కర్తుం నైచ్ఛద్విప్రశాపం కాలరూప్యన్వమోదత॥౨౩॥ **********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ గోవిందభుజగుప్తాయాం ద్వారవత్యాం కురూద్వహ। అవాత్సీన్నారదోఽభీక్ష్ణం కృష్ణోపాసనలాలసః॥౧॥ కో ను రాజన్నింద్రియవాన్ ముకుందచరణాంబుజం। న భజేత్సర్వతోమృత్యురుపాస్యమమరోత్తమైః॥౨॥ తమేకదా తు దేవర్షిం వసుదేవో గృహాగతం। అర్చితం సుఖమాసీనమభివాద్యేదమబ్రవీత్॥

జనాః కిం వదిష్యంతీతి విహ్వలితాస్సంతః ముసలమాదాయ గృహం యయుః॥౧౭॥ తమితి॥ రాజ్ఞే ఉగ్రసేనాయ న తు శ్రీకృష్ణాయ॥౧౮॥౧౯॥ తమితి॥ ఆహుకః ఉగ్రసేనః - సోపి శ్రీకృష్ణమపృష్ట్వైవ ప్రాస్యత్ ప్రక్షిప్తవాన్ అస్య ముసలస్య చూర్ణీక్రియమాణస్య యదవశేషితం లోహం తచ్చ ప్రాస్యత్॥౨౦॥ కశ్చిదితి॥ తరలైః తరంగైః॥౨౧॥ మత్స్య ఇతి॥ అన్యైర్మత్స్యైస్సహ- శల్యే శరాగ్రే॥౨౨॥ భగవానితి॥ జ్ఞాతాః సర్వే అర్థాః యేన సః- ఈశ్వరోపి సమర్థోపి సన్ అన్యథా కర్తుం నైచ్ఛత్ -కింతు అన్వమోదత యతః కాలరూపీ॥౨౩॥ **************************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ ద్వితీయే నిమిజాయంతసంవాదేనాహ నారదః। ధర్మాన్ భాగవతాన్ భక్త్యా వసుదేవాయ పృచ్ఛతే॥ గోవిందేతి॥ అభీక్ష్ణం పునఃపునః ప్రస్థాపితోపి అవాత్సీదిత్యర్థః - నను నారదస్య దక్షాదిశాపాన్నైకత్ర వాసస్సంభవతీత్యాశంక్యాహ- గోవిందభుజగుప్తాయామితి - న తస్యాం బ్రహ్మశాపప్రభావ ఇత్యర్థః కృష్ణోపాసనే లాలసమౌత్సుక్యం యస్య సః॥౧॥ యద్భజనే ముక్తానామపీదృశమౌత్సుక్యం తం కో ను నామ న భజేదిత్యాహ॥ కో న్వితి॥ ఇంద్రియవానితి॥ ఇంద్రియైవ

త్త్వమేవాధికారివిశేషణమిత్యర్థః - సర్వతః సర్వేష్వపి - లోకేషు నృత్యత్యర్కస్య సః ॥౨॥౩॥ భగవన్నితి ॥ యథాపిత్రోః యాత్రా ఆగమనం అపత్యానాం స్వస్తయే మంగళాయ - యథా చ ఉత్తమశ్లోకస్య వర్త్మనాం మహతాం యాత్రా కృపణానాం స్వస్తయే - తథా భగవద్రూపస్య భవతో యాత్రా సర్వదేహినాం స్వస్తయే భవతి ॥ ౪ ॥ కించ - దేవైరపి మహతాముపమా నానుచితమిత్యాహ ॥ భూతానామితి ॥ భూతానాం దేవచరితమతివృష్ట్యాదినా దుఃఖాయ భవతి - త్వాదృశాం త్వయా సదృశానాం అచ్యుతః ఆత్మా మనసి యేషాం తేషాం ॥ ౫ ॥ కించ సుఖం కుర్వంతోఽపి దేవాః భజనానుసారేణ కుర్వంతి - న తథా సాధవ ఇత్యాహ ॥ భజంతీతి ॥ ఛాయేవ - యథా పురుషో యావత్ కరోతి తావదేవ తస్య ఛాయాపి - తథా కర్మసచివాః కర్మసహాయాః ప్రాణినాం కర్మానుగుణప్రవృత్తయః ॥౬॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ త్వదేవం యద్యపి భవతః ఆగమనమాత్రేణైవ వయం కృతార్థాస్తథాపి పృచ్ఛామః - తవేతి తవయోగ్యైర్ధర్మైః ప్రసన్నో భగవాన్ తానిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ నను త్వత్తోఽపి కిమన్యో భగవత్ప్రాప్తిసాధనమస్తీతి తత్రాహ ॥ అహమితి ॥ భువి ప్రజార్థమపూజయం పుత్రలాభప్రయోజనస్సన్ ప్రాజ్ఞవాన్ కిలేతి - మూఢో గృహే భగవదుక్తమనుస్మరతి ॥౮॥ యథేతి ॥ అతో యథా ముచ్యేమహి - తథా నః అస్మాన్ శాధి శనైః శిక్ష

౩ ॥ వసుదేవః ॥ భగవన్ భవతో యాత్రా స్వస్తయే సర్వదేహినాం । కృపణానాం యథా పిత్రోరుత్తమశ్లోకవర్త్మనాం ॥౪॥ భూతానాం దేవచరితం దుఃఖాయ చ సుఖాయ చ । సుఖాయైవ హి సాధూనాం త్వాదృశామచ్యుతాత్మనాం ॥౫॥ భజంతి యే యథా దేవాన్ దేవా అపి తథైవ తాన్ । ఛాయేవ కర్మసచివాస్సాధవో దీనవత్సలాః ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మంస్తథాపి పృచ్ఛామో ధర్మాన్ భాగవతాంస్తవ । యాన్ శ్రుత్వా శ్రద్ధయా మర్త్యో ముచ్యతే సర్వతో భయాత్ ॥ ౭ ॥ అహం కిల పురానంతం ప్రజార్థం భువి ముక్తిదం । అపూజయం న మోక్షాయ మోహితో దేవమాయయా ॥౮॥ యథా విచిత్రవ్యసనాద్భవద్భిర్విశ్వతో భయాత్ । ముచ్యేమ హ్యంజసైవాద్ధా తథా నశ్శాధి సువ్రత ॥ ౯ ॥ శ్రీ శుకః ॥ రాజన్నేవం కృతప్రశ్నో వసుదేవేన ధీమతా । ప్రీతస్తమాహ దేవర్షిర్హరేస్సంస్మారితో గుణైః ॥ ౧౦ ॥ నారదః ॥ సమ్యగేతద్వ్యవసితం భవతా సాత్వతర్షభ । యత్పృచ్ఛసే భాగవతాన్ ధర్మాంస్త్వం విశ్వపావనాన్ ॥ ౧౧ ॥ శ్రుతోఽనుపఠితో ధ్యాత ఆదృతో వానుమోదితః । సద్యః పునాతి సద్ధర్మో దేవవిశ్వద్రుహోఽపి హి ॥ ౧౨ ॥ త్వయా పరమకల్యాణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । స్మారితో భగవానద్య దేవో నారాయణో మమ ॥ ౧౩ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం । ఆర్షభాణాం చ సంవాదం విదేహస్య మహాత్మనః ॥ ౧౪ ॥ ప్రియవ్రతో నామ సుతో మనోః స్వాయంభువస్య యః । తస్యాగ్నీధ్రస్తతో నాభిరృషభస్తత్సుతస్స్మృతః ॥౧౫॥ తమాహుర్వాసుదేవాంశం మోక్షధర్మవివక్షయా । అవతీర్ణం సుతశతం తస్యాసీద్బ్రహ్మపారగం ॥ ౧౬ ॥ తేషాం వై భరతో జ్యేష్ఠో నారాయణపరాయణః । విఖ్యాతం వర్షమేతద్యన్నామ్నా భారతమద్భుతం ॥ ౧౭ ॥ స భుక్తభోగాం త్యక్త్వేమాం నిర్గతస్తపసా హరిం । ఉపాసీనస్తత్పదవీం లేభే వై జన్మభిస్త్రిభిః ॥ ౧౮ ॥
తేషాం నవ నవద్వీపపతయోఽస్య సమంతతః । కర్మతంత్రప్రణేతార ఏకాశీతిర్ద్విజాతయః ॥ ౧౯ ॥

య విచిత్రాణి వ్యసనాని యస్మిన్ తస్మాత్సంసారాత్ - తథా విశ్వతః సర్వతో భయం యస్మిన్ తస్మాత్ - భవద్భిస్తైస్తు భూతైః . అంజసా అనాయాసేన - అద్ధా సాక్షాత్ ॥౯॥ రాజన్నితి ॥ హరేస్తైస్తైర్గణనీయత్వేన ప్రస్తుతైః సంస్మారితో హరిరితి ప్రీతో దేవర్షిస్తమాహ ॥౧౦॥ ప్రీతిమావిష్కరోతి త్రిభిః ॥ సమ్యగితి ॥ పృచ్ఛసే పృచ్ఛసి - విశ్వపావనాన్ సర్వశోధకాన్ ॥౧౧॥ శ్రుత ఇతి ॥ ఆదృతః ఆస్తిక్యేన గృహీతః - అనుమోదితః పరైః క్రియమాణః సంస్తుతః - సద్ధర్మః భాగవతో ధర్మః - దేవ వసుదేవేత్యర్థః - యద్వా - దేవేభ్యో విశ్వస్మై చ ద్రుహ్యంతి యే తానపి ॥౧౨॥ కించ - త్వయా పరమముపకారః కృత ఇత్యాహ ॥

త్వయేతి ॥ పుణ్యే శ్రవణకీర్తనే యస్య సః ॥౧౩॥ అత్రేతి ॥ అత్రాపి భగవద్ధర్మనిర్ణయేఽపి - విదేహస్య నిమేర్జనకస్య ॥౧౪॥ ఆర్షభాణాముత్పత్తిం పూర్వం వివక్షుః కథయతి సప్తభిః ॥ ప్రియవ్రత ఇతి ॥౧౫॥ తమితి ॥ మోక్షధర్మవివక్షయా మోక్షధర్మాణాం ప్రవర్తనేచ్ఛయా - అవతీర్ణం వాసుదేవాంశమాహుః - తస్య చ బ్రహ్మపారగం వేదపారంగం సుతశతమాసీత్ ॥౧౬॥ తేషామృషభసుతానాం మధ్యే నవయోగీశ్వరాణాం చరితం వక్తుం ఇతరేషాం చరితం తత్రోపవిభజ్యాహ ॥ తేషామితి ॥ ఏతదజనాభం నామ వర్షం - యస్య నామ్నా భారతమిత్యద్భుతం విఖ్యాతమాసీత్ - ఏతేన తస్య ధర్మాతిరేకో నిరూపితః ॥౧౭॥ స ఇతి ॥ ఇమాం పృథ్వీం గృహాన్నిర్గతః హరిముపాసీనః సేవమానస్సన్ ॥౧౮॥ తేషామితి ॥ నవసుతాః నవద్వీపపతయః - నవా

ణాం బ్రహ్మావర్తాదిభూఖండానాంపతయః-అస్య భారతవర్షస్య- ఏకాశీతిసుతాః కర్మమార్గప్రవర్తకాః బ్రాహ్మణా ఆసన్॥౧౯॥ నవేతి॥ అర్థశంసినః పరమార్థనిరూపకాః-శ్రమణాః శ్రమవంతః-ఆత్మాభ్యాసే కృతశ్రమా ఇత్యర్థః వాతరశనాః దిగంబరాః-ఆత్మవిద్యాయాంవిశారదాః నిష్ణాతాః॥౨౦॥౨౧॥ తేషాంపారమహంస్యంచరితమాహ॥ ద్వాభ్యాం॥ తఇతి॥ భగవద్రూపంవిశ్వంపశ్యంతః-సదసదాత్మకంస్థూలసూక్ష్మరూపంతచ్చస్వావ్యతిరేకేణపశ్యంతః ॥ ౨౨ ॥ అవ్యాహతేతి॥ అవ్యాహతా అప్రతిహతా ఇష్టా అభిప్రేతా గతిర్యేషాం తే ముక్తాః అనాసక్తాః॥౨౩॥ తఇతి ॥ మహాత్మనో నిమేః వితాయమానం అనుష్ఠీయమానం-అజనాభే భారతవర్షే॥౨౪॥ తానితి॥ యజమానో నిమిః-అగ్నయః ఆహవనీయాదయః - విప్రాః ఋత్విగాదయః॥౨౫॥ విదేహ ఇతి॥ అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥౨౬॥ తానితి॥ స్వరుచైవ రోచమానాన్ న త్వాభరణాదిప్రకాశైః- బ్రహ్మపుత్రోపమాన్ సనకాదిసదృశాన్॥౨౭॥ పరమప్రీత్యా తద్దర్శనమభినందతి ద్వాభ్యాం ॥ మన్య ఇతి ॥ నను భగవతః పార్షదానాం కథమతోపలబ్ధిః తత్రాహ విష్ణోరితి - విష్ణుభక్తాః లోకపావనాయ సర్వత్ర పర్యటంతీత్యర్థః॥౨౮॥ మయా దుర్లభం లబ్ధం అహో భాగ్యమిత్యాహ॥ దుర్లభ ఇతి॥ బహవో దేహాస్సంభవంతి యేషాం తే దేహినో జీవాస్తేషాం-క్షణభంగురోపి మానుషో దేహో దుర్లభః పరమపురుషార్థసాధనత్వాత్ - వైకుంఠః ప్రియో యేషాం తే వైకుంఠస్య ప్రియా ఇతి వా తేషాం దర్శనం॥౨౯॥ అత ఇతి॥ హే అనఘాః నిరవద్యాః- భవతో యుష్మాన్ ఆత్యంతికం క్షేమం పృచ్ఛామః

నవాభవన్మహాభాగా మునయో హ్యర్థశంసినః। శ్రమణా వాతరశనా ఆత్మవిద్యావిశారదాః ॥ ౨౦ ॥ కవిర్హరిరంతరిక్షః ప్రబుద్ధః పిప్పలాయనః। ఆవిర్హోత్రోఽథ ద్రుమిళశ్చమసః కరభాజనః॥ ౨౧ ॥ త ఏతే భగవద్రూపం విశ్వం సదసదాత్మకమ్। ఆత్మనోఽవ్యతిరేకేణ పశ్యంతో వ్యచరన్మహీమ్॥ ౨౨ ॥ అవ్యాహతేష్టగతయస్సురసిద్ధసాధ్యగంధర్వయక్షనరకిన్నరనాగలోకాన్। ముక్తాశ్చరంతి మునిచారణభూతనాథవిద్యాధరద్విజగవాం భువనాని కామమ్॥ ౨౩ ॥ త ఏకదా నిమేస్సత్రముపజగ్ముర్యదృచ్ఛయా। వితాయమానమృషిభిరజనాభే మహాత్మనః॥ ౨౪ ॥ తాన్ దృష్ట్వా సూర్యసంకాశాన్ మహాభాగవతాన్నృప। యజమానోఽగ్నయో విప్రాస్సర్వ ఏవోపతస్థిరే॥ ౨౫ ॥ విదేహస్తానభిప్రేత్య నారాయణపరాయణాన్। ప్రీతస్సంపూజయాంచక్రే ఆసనస్థాన్యథార్హతః॥ ౨౬ ॥ తాన్ రోచమానాన్ స్వరుచా బ్రహ్మపుత్రోపమాన్నృప। పప్రచ్ఛ పరమప్రీతః ప్రశ్రయావనతో నృపః॥ ౨౭ ॥ విదేహః ॥ మన్యే భగవతస్సాక్షాత్పార్షదాన్వో మధుద్విషః। విష్ణోర్భూతాని లోకానాం పావనాయ చరంతి హి॥ ౨౮ ॥ దుర్లభో మానుషో దేహో దేహినాం క్షణభంగురః। తత్రాపి దుర్లభం మన్యే వైకుంఠప్రియదర్శనమ్॥ ౨౯ ॥ అత ఆత్యంతికం క్షేమం పృచ్ఛామో భవతోఽనఘాః। సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోపి సత్సంగశ్శేవధిర్నృణామ్॥ ౩౦ ॥ ధర్మాన్ భాగవతాన్ బ్రూత యది నశ్శ్రుతయే క్షమమ్। యైః ప్రసన్నః ప్రపన్నాయ దాస్యత్యాత్మానమప్యజః॥ ౩౧॥ నారదః ॥ ఏవం తే నిమినా పృష్టా వసుదేవ మహత్తమాః। ప్రతిపూజ్యాబ్రువన్ ప్రీత్యా ససదస్యర్త్విజం నృపమ్॥ ౩౨ ॥ కవిః॥ మన్యేఽకుతశ్చిద్భయమచ్యుతస్య పాదాంబుజోపాసనమత్ర నిత్యమ్। ఉద్విగ్నబుద్ధేరసదాత్మభావాద్విశ్వాత్మనా యత్ర నివర్తతే భీః॥ ౩౩ ॥ యే వై భగవతా ప్రోక్తా ఉపాయా ఆ

యతః క్షణార్ధోపి క్షణార్ధకాలభవోపి సత్సంగః శేవధిర్నిధిః-నిఖిలాభే- యథా ఆనందో భవతి తథా అత్ర పరమానంద[illegible]స్థః॥౩౦॥ తదర్థంచ॥ ధర్మానితి॥ భాగవతాన్ ధర్మాన్ బ్రూత-యది నః అస్మాకం శ్రుతయే శ్రవణాయ క్షమం యోగ్యం భవతి-కథంభూతాన్- యైర్ధర్మైః ప్రపన్నాయ భక్తాయ-అజో హరిః-ఆత్మానమపి దాస్యతి తాన్॥౩౧॥ ఏవమితి॥ సహ సదస్యైః ఋత్విగ్భిశ్చ వర్తమానం- తేపి భగవద్ధర్మశ్రవణపరా బభూవురిత్యర్థః॥ శ్లో॥ భగవద్ధర్మతత్త్వం చ మాయాం తత్తరణాని చ। బ్రహ్మకర్మావతారేహాభక్తప్రాప్త్యయుగక్రమాన్॥ జ్ఞాతుం క్రమేణ కృతవాన్నవ ప్రశ్నాన్నిమిర్నవ। పృష్టాః స్వోత్తరం ప్రోచుః కవిముఖ్యా మునీశ్వరాః॥ ౩౨॥ ప్రథమమాత్యంతికం క్షేమం కథయంతి॥ మన్య ఇతి॥ న కుతశ్చిద్భయం యస్మాత్ తదకుతశ్చిద్భయం పాదాంబుజోపాసనం అత్ర సంసారే మన్యే- అసదాత్మభావాత్ అసతి దేహాదావాత్మభావనాత్ అతః నిత్యం సర్వదా ఉద్విగ్నబుద్ధేః పుంసః విశ్వాత్మనా సర్వథా నిశ్శేషం యత్ర పాదాంబుజోపాసనే భీః నివర్తతే తత్॥ ౩౩॥ భాగవతధర్మలక్షణమాహ॥ య ఇతి॥ మన్వాదిముఖేన వర్ణాశ్రమధర్మా ఉక్తాః అతిరహస్యత్వాత్ స్వముఖేనైవ భగవతా అవిదుషాం పుంసాం అంజసా సుఖేనైవ ఆత్మలబ్ధయే యే వై ఉపాయాః ప్రోక్తాః- తాన్ భాగవతాన్ ధర్మాన్ విద్ధి॥ ౩౪॥

అంజః పదేనోక్తం సుకరత్వం వివృణోతి॥ యానితి ॥ యాన్ ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య యాగాదిష్వివ న ప్రమాద్యేత విఘ్నైర్నవిహన్యేత- కించ- నిమీల్య నేత్రే ధావన్నపి ఇహ ఏషు భాగవతధర్మేషు న స్ఖలేత్ - నిమీలనం నామాజ్ఞానం - యథాహుః॥ శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతీ ఉభే నేత్రే విప్రాణాం పరికీర్తితే। ఏకేన వికలః కాణో ద్వాభ్యామంధః ప్రకీర్తితః॥ ఇతి జ్ఞాత్వాపీత్యర్థః- యథావదన్యాసస్థానమతిక్రమ్య గతిర్ధావనం తద్వదతాత్పర్యేణ కించిదితిక్రమ్యాపి అతిశీఘ్రమనుష్ఠానం ధావనం- తథానుష్ఠితస్సన్నపి న స్ఖలేత్ - ప్రత్యవాయీ న స్యాత్ - న పతేత్ ఫలాన్న భ్రశ్యేత్॥ ౩౫॥ నను కే తే భాగవతాధర్మాః నాగాయణార్పితాని సర్వకర్మాణ్యపీత్యాహ॥ కాయేనేతి॥ ఆత్మనా చిత్తేన అహంకారేణ వా- అనుసృతో యః స్వభావస్తస్మాత్ - అయమర్థః- న కేవలం విహితమేవేతి నియమః స్వభావానుసారి లౌకికమపీతి - తథా చ భగవద్గీతాసు॥ శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్। యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి- యద్వా- నను కాయాదీనామేవ కర్మ నాత్మన ఇత్యాశంక్యాహ॥ అధ్యాసేనానుసృతాత్ బ్రాహ్మణత్వాదిస్వభావాద్యద్యత్కరోతీత్యర్థః- తత్సకలం పరస్మై పరమేశ్వరాయ నారాయణాయేతి సమర్పయేత్ - తథా సతి సకలమపి కర్మ భాగవతో ధర్మో భవతీతి భావః॥ ౩౬॥ నను కిమేవం పరమేశ్వరభజనేన- అజ్ఞానకల్పితభయస్య జ్ఞానైకనివర్త్యత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥ భయమితి॥ యతో భయం తన్మాయయా భజేత్ - అతః బుధో బుద్ధిమాన్ తమేవ ఆభజేత్ - నను భయం దేహాభినివేశతో భవతి- స చ దేహోఽహంకారతః- స చ స్వరూపాస్ఫురణాత్ - కిమత్ర తస్య మాయా కరోతీత్యత ఆహ- ఈశాదపేతస్యేతి- ఈశవిముఖస్య తన్మాయయా అస్మృతిః భగవతః స్వరూపాస్ఫూర్తిః - తతో విపర్యయో దేహోఽహమస్మీతి- తతో ద్వితీయాభినివేశత్

మలబ్ధయే। అంజః పుంసామవిదుషాం విద్ధి భాగవతాన్ హి తాన్॥ ౩౪॥ యానాస్థాయ నరో రాజన్ న ప్రమాద్యేత కర్హిచిత్। ధావన్నిమీల్య వా నేత్రే న స్ఖలేన్న పతేదిహ॥ ౩౫ ॥ కాయేన వాచా మనసేంద్రియైర్వా బుద్ధ్యాత్మనా వానుసృతస్వభావాత్ । కరోతి యద్యత్సకలం పరస్మై నారాయణాయేతి సమర్పయేత్తత్ ॥ ౩౬ ॥ భయం ద్వితీయాభినివేశతస్స్యాదీశాదపేతస్య విపర్యయోఽస్మృతిః । తన్మాయయాతో బుధ ఆభజేత్తం భక్త్యైకయేశం గురుదేవతాత్మా॥ ౩౭ ॥ అవిద్యమానోఽప్యవభాతి హి ద్వయోర్ధ్యాతుర్ధియా స్వప్నమనోరథౌ యథా। తత్కర్మసంకల్పవికల్పకం మనో బుధో నిరుంధ్యాదభయం తతస్స్యాత్ ॥ ౩౮॥ శృణ్వన్ సుభద్రాణి రథాంగపాణేర్జన్మాని కర్మాణి చ యాని లోకే। గీతాని నామాని తదర్థకాని గాయన్ విలజ్జో విచరేదసంగః॥ ౩౯॥ ఏవంవ్రతస్స్వప్రియనామకీర్త్యా జాతానురాగో ద్రుతచిత్త ఉచ్చైః॥ హసత్యథో రోదితి రౌతి గాయత్యున్మాదవన్నృత్యతి లోకబాహ్యః॥ ౪౦॥ ఖం వాయుమగ్నిం సలిలం మహీం చ

శార్భయం భవతి- ఏవం హి ప్రసిద్ధం లౌకికేష్వపి మాయయా ను- ఉక్తం చ భగవతా॥ శ్లో॥ దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా। మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే ఇతి- ఏకయా అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా భజేత్ - కించ- గురుదేవతాత్మా గురురేవ దేవతా ఈశ్వరః ఆత్మా ప్రేష్ఠశ్చ యస్య తథా దృష్టిస్సన్నిత్యర్థః॥ ౩౭॥ నను విషయవిక్షిప్తచిత్తస్య కుతః అవ్యభిచారిణీ భక్తిస్సంభవతి కుతస్తరామభయమితి శంకాయాం న తావద్విషయో నామ వాస్తవోఽస్తి- కింతు మనోవిలాసమాత్రం- అతో మనో నియమనేన భజనాదభయం స్యాదిత్యాహ- అవిద్యమాన ఇతి ద్వయోః ద్వైతప్రపంచః ఏషః పారిగవిద్యమానోఽపి అవభాసతే ప్రకాశతే- ధ్యాతుః పుంసః ధియా మనసా స్వప్నశ్చ మనోరథశ్చ యథేత్యర్థః - తత్తస్మాత్ కర్మాణి సంకల్పయతి - వికల్పయతి చ- యన్మనస్తం నిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేత్ తతశ్చైకయా భక్త్యా భజనాదభయం స్యాదిత్యర్థః॥ ౩౮॥ ఏతదస్యంతాశక్యమిత్యాశంక్య సుగమం పూర్వమాహ॥ శృణ్వన్నితి॥ తదర్థకాని తాన్యేవ జన్మాని కర్మాణి చార్థో యేషాం తాని- ఏతాన్యపి సాకల్యేన జ్ఞాతుమశక్యానీత్యాశంక్యాహ- యాని లోకే గీతాని ప్రసిద్ధాని- తాని శృణ్వన్ గాయంశ్చ విచరేత్ అసంగః నిస్పృహః॥ ౩౯ ॥ ఏవం చ భజతః సంప్రాప్తప్రేమలక్షణభక్తియోగస్య సంసారధర్మాతీతాం గతిమాహ ఏవమితి॥ ఏవం వ్రతః వ్రతం యస్య సః- స్వప్రియస్య హరేర్నామకీర్త్యా జాతః అనురాగః ప్రేమ యస్య సః అత ఏవ ద్రుతచిత్తః శ్లథహృదయః కదాచిత్ భక్తిపరాజితం భగవంతమాకలయ్య ఉచ్చైర్హసతి- ఏతావంతం కాలముపేక్షితోఽస్మీతి రోదితి- ఔత్సుక్యాద్రౌతి క్రోశతి- హా హా రే మామనుగృహాణేతి అతిహర్షేణ గాయతి- జితం జితమితి నృత్యతి - కిం దాంభికవత్ పరాన్ ప్రతి ప్రకాశయితుం- న- ఉన్మాదవత్ గ్రహగృహీత ఇవ- లోకబాహ్యః వివశః॥ ౪౦॥ కించ॥ ఖమితి॥ సత్త్వాని భూతా

సి ఆకాశాదియత్కించిద్భూతమాత్రం-తద్ధరేశ్శరీరమితిమత్వా ప్రణమేత్ -సంభావనాయాంలిఙ్ ॥౪౧॥ నన్వియమాయా థయోగినామపిబహుజన్మభిర్దుర్లభాగతిః-సాకథంనామసంకీర్తనమాత్రేణైకస్మిన్నేవజన్మనిభవేదిత్యాశంక్యసదృష్టాం తమాహ॥ భక్తిరితి॥ ప్రపద్యమానస్య శ్రీహరింభజతఃభక్తస్య-భక్తిః ప్రేమలక్షణా- పరేశానుభవః ప్రేమాస్పదభగవద్రూపస్యస్ఫూర్తిః తయానిర్వృతస్యతతోన్యత్రగృహాదిషువిరక్తిరిత్యేషత్రికఃఏకకాలఃభజనసమకాలమేవస్యాత్ -యథాశ్నతోభుంజానస్యతుష్టిఃసుఖం-పుష్టిఃఉదరపూరణం-క్షుదపాయః-క్షున్నివృత్తిశ్చప్రతిగ్రాసంస్యాత్ - ఉపలక్షణమేతత్-ప్రసిద్ధమపియథాస్యాత్తద్వత్ - ఏవమేకైకస్మిన్భజనేకించిత్కించిత్ప్రేమాదిత్రికేజాయమానేఅనువృత్త్యాభజతఃపరమప్రేమాదిసర్వంజాయతేబహుఘాసభోజనఇవపరమతుష్ట్యాది॥ ౪౨ ॥ తతశ్చభగవత్ప్రసాదేనకృతార్థోభవతీత్యాహ॥ఇతీతి॥౪౩॥ భాగవతస్యభవంతీత్యుక్తేతస్యలక్షణంపృచ్ఛతి॥ అథేతి॥ యద్ధర్మాః-యస్మిన్ధర్మేపరినిష్ఠితః-యాదృశఃయత్స్వభావః-యథాచరతివర్తతేభుక్తేవా యైశ్చలింగైర్భగవతఃప్రియోభవతి॥ ౪౪ ॥ యద్ధర్మఇత్యస్యఉత్తరమాహత్రయేణ ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ ఆత్మనఃస్వస్యసర్వభూతేషుభగవద్భావంబ్రహ్మభావేనసమన్వయంయఃపశ్యేత్ -తథాబ్రహ్మరూపేఅధిష్ఠానేఆత్మనిభూతానిచయఃపశ్యేత్ -యద్వా॥ శ్లో॥అతస్త్వాచ్చప్రమాతృత్వాదాత్మాహంపరమోహరిరితితంత్రోక్తిః-ఆత్మనశ్శ్రీహరేః సర్వభూతేషుమశకాదిష్వపినియంతృత్వేనవర్తమానస్యభగవద్భావంనిరతిశయైశ్వర్యమేవయఃపశ్యేత్ - నతుతస్యతారతమ్యం - తథాఆత్మనిహరావేవభూతానిచయఃపశ్యేత్ -

జ్యోతీంషిసత్త్వానిదిశోద్రుమాదీన్ । సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్శరీరంయత్కించభూతంప్రణమేదనన్యః॥౪౧॥ భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిరన్యత్రచైషత్రికఏకకాలః। ప్రపద్యమానస్యయథాశ్నతస్స్యుస్తుష్టిఃపుష్టిఃక్షుదపాయోనుఘాసం॥౪౨॥ఇత్యచ్యుతాంఘ్రింభజతోనువృత్త్యాభక్తిర్విరక్తిర్భగవత్ప్రబోధః।భవంతివైభాగవతస్యరాజంస్తతఃపరాంశాంతిముపైతిసాక్షాత్॥౪౩॥ నిమిః॥అథభాగవతంబ్రూతయద్ధర్మోయాదృశోనృణాం।యథాచరతియద్బ్రూతేయైర్లింగైర్భగవత్ప్రియః॥౪౪॥హరిః॥ సర్వభూతేషుయఃపశ్యేద్భగవద్భావమాత్మనః।భూతానిభగవత్యాత్మన్యేషభాగవతోత్తమః॥ ౪౫॥ ఈశ్వరేతదధీనేషుబాలిశేషుద్విషత్సుచ। ప్రేమమైత్రీకృపోపేక్షాయఃకరోతిసమధ్యమః॥ ౪౬ ॥ అర్చాయామేవతుహరేఃపూజాంయశ్శ్రద్ధయేహతే।నతద్భక్తేషుచాన్యేషుసభక్తఃప్రాకృతస్స్మృతః॥౪౭॥ గృహీత్వాపీంద్రియైరర్థాన్యోనద్వేష్టినహృష్యతి।విష్ణోర్మాయామిదంపశ్యన్సవైభాగవతోత్తమః॥౪౮॥దేహేంద్రియప్రాణమనోధియాంయోజన్మాప్యయక్షుద్భయతర్షకృచ్ఛ్రైః। సంసారధర్మైరవిముహ్యమానస్స్మృత్యాహరేర్భాగవతప్రధానః॥౪౯॥నకామకర్మబీజానాంయస్యచేతసిసంభవః। వాసుదేవైకనిలయస్సవైభాగవతోత్తమః॥ ౫౦॥ నయస్యజన్మకర్మభ్యాంనవర్ణాశ్రమజాతిభిః।సజ్జతేస్మిన్నహంభా

కథంభూతేభగవతి-అప్రచ్యుతైశ్వర్యాదిరూపే - నపునర్జడమలినభూతాశ్రయత్వేనజాడ్యాదిప్రసక్త్యాఐశ్వర్యాదిప్రచ్యుతంపశ్యేత్ -కింతు-సర్వత్రపరిపూర్ణంభగవత్తత్త్వంపశ్యేత్ -భాగవతోత్తమఇత్యర్థః॥౪౫॥ ఈశ్వరఇతి॥ ప్రేమచమైత్రీచకృపాచఉపేక్షాచతాః-ఈశ్వరాదిషుచతుర్షుయఃకరోతిసమధ్యమోభాగవతః - ఏవంభూతస్యభేదస్యదర్శనాత్ ॥౪౬॥అర్చాయామితి॥అర్చాయాంప్రతిమాయాం - పూజామీహతేకరోతి-నతద్భక్తేషుఅన్యేషుచసతాంకరోతి-సఃప్రాకృతః-ప్రకృతఃప్రారంభఃఅధునైవప్రారబ్ధభక్తిఃశనైరుత్తమోభవిష్యతీత్యర్థః॥ ౪౭ ॥ పునరష్టభిశ్శ్లోకైరభ్యర్హితత్వాదుత్తమభాగవతస్యైవలక్షణమాహ ॥ గృహీత్వేతి ॥ శ్రీవాసుదేవావిష్టచిత్తోనగృహ్ణాతి-తావదింద్రియైరర్థాన్గృహీత్వాపీత్యపిశబ్దార్థః-ఇదంశ్రీకృష్ణోమాయామయంపశ్యన్॥౪౮॥ కించ॥ దేహేతి॥ దేహాదీనాంసంసారధర్మైర్జన్మాప్యయాదిభిః యఃహరేఃస్మృత్యాఅవిముహ్యమానఃసభాగవతప్రధానః - తత్రదేహస్యజన్మాప్యయౌ - ప్రాణస్యక్షుత్ -మనసఃభయం - బుద్ధేస్తర్షఃతృష్ణా-ఇంద్రియాణాంకృచ్ఛ్రంశ్రమఃతైః॥౪౯॥కించ॥నేతి॥ కామాశ్చకర్మాణిచబీజానిచవాసనాః తేషాం-వాసుదేవఏకోనిలయఃఆశ్రయోయస్యసః॥ ౫౦ ॥ శ్లో॥ఆర్తత్రాణపరాయణోనరహరిర్లక్ష్మీశ్వరఃపాతుమామ్ । ఏతేనగృహీత్వాపీత్యాదిశ్లోకత్రయేణద్వేషహర్షమోహకామాదిరహితశ్చరతీతియథాచరతీత్యస్యోత్తరందత్తం-యైర్లింగైర్భగవత్ప్రియఇత్యస్యోత్తరమాహ॥ నేతి॥ జన్మసత్కులం-కర్మతపఆది-జాతయఃఅనులోమప్రతిలోమజాఃమూర్ధావసిక్తాదయః-అస్మిన్దేహే - అహంకారరహితైఃసత్కు

లతపఅదిలింగైః హరేః ప్రియతమో భవతీత్యర్థః॥౫౧॥ నేతి॥ విత్తేషు స్వీయంపరకీయమితి-ఆత్మనిస్వః పరఇతి ॥ ౫౨ ॥ కించ॥ త్రిభువనేతి॥ త్రిభువనవిభవహేతవేపి తైలోక్యరాజ్యలాభార్థమపి-లవార్థమపినిమిషార్థమపి- భగవత్పాదారవిందాత్ తద్భజనాత్ యోనచలతిసవైష్ణవాగ్య్రః నను లవార్థమాత్రభజనోపరమే చేత్తావాన్ లాభోభవేత్ - తత్రాహ- అకుంఠస్మృతిరితి - భగవత్పాదారవిందాఽఽదన్యత్సారంనాస్తీత్యేవంరూపాఽకుంఠాఽనపగతా స్మృతిర్యస్యసః - భగవత్పాదారవిందాదన్యత్సారంనాస్తీత్యేతదపి కుతః తత్రాహ - అజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాదితి అజితే శ్రీకృష్ణేహరావేవ ఆత్మామనోయేషాంతథాభూతైః సురాదిభిః బ్రహ్మాదిభిరపిమృగ్యత్వాత్ - కింతు- కేవలంవిమృగ్యాత్ న తు పేతుం యోగ్యా సర్వస్యతుచ్ఛత్వంస్మరణ్ యోనచలతీత్యర్థః॥ ౫౩॥ అపిచ- విషయాభిసంధినా చలనం కామేనాపిసంతాపేన భవేత్ -సతు భగవత్సేవాఽనువృత్తౌ న సంభవతీత్యాహ॥ భగవతఇతి॥ ఉరువిక్రమాచతేఽంఘ్రీచతయోః శాఖాః అంగుళయః - తాసునఖాని చ తాన్యేవ మణయశ్చ తేషాంచంద్రికాశీతలాదీప్తిస్తయా - నిరస్తః కామాదితాపోయస్మిన్ తస్మిన్ ఉపసీదతాం భజతాం హృది కథం పునః సః తాపః ప్రభవతి-చంద్రేఉదితే సతి అర్కస్యతాపఇవ- నయస్యస్వః పరఇత్యాది నా శ్లోకత్రయేణ - యాదృశ ఇత్యస్యోత్తరముక్తం వేదితవ్యం- బ్రూహీత్యస్యచ శ్రీహరినామానిబ్రూహీత్యతఇతి వేదితవ్యం॥ ౫౪॥ ఉక్తసమస్తభాగవతలక్షణసారమాహ॥ విసృజతీతి॥ శ్రీహరిరేవస్వయం సాక్షాద్యస్యహృదయంనవిసృజతినవిముంచతి - కథంభూతః అవశేనాప్యభిహితమాత్రోఽపి అఘౌఘం నాశయతి యః సః తత్ర నవిసృజతి - యతః

> వోఽగేహేషై సహరేః ప్రియః॥ ౫౧॥ నయస్య స్వః పర ఇతివిత్తేష్వాత్మని వా భిదా। సర్వభూతసమశ్శాంతస్సవై భాగవతోత్తమః॥ ౫౨॥ త్రిభువనవిభవ* హేతవేప్యకుంఠస్మృతిరజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాత్। నచలతిభగవత్పదారవిందాల్లవనిమిషార్ధమపి స్స వైష్ణవాగ్య్రః॥ ౫౩॥ భగవతఉరువిక్రమాంఘ్రిశాఖానఖమణిచంద్రికయా నిరస్తతాపే। హృదికథముపసీదతాం పునస్సప్రభవతి చంద్రఇవోదితేఽర్కతాపః॥ ౫౪॥ విసృజతిహృదయం నయస్యసాక్షాద్ధరిరవశాభిహితోప్యఘౌఘనాశః। ప్రణయరశనయాధృతాంఘ్రిపద్మస్సభవతి భాగవతప్రధానఉక్తః॥ ౫౫॥ **************************************
>
> ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః
>
> రాజా॥ పరస్యవిష్ణోరీశస్య మాయినామపి మోహినీం। మాయాం వేదితుమిచ్ఛామో భగవంతో బ్రువంతు నః॥ ౧॥ నానుతృప్యే జుషన్ యుష్మద్వచో హరికథామృతం। సంసారతాపనిస్తప్తోమర్త్యస్తత్తాపభేషజం॥ ౨ ॥ అంతరిక్షః ॥ నిర్గుణైకేవలే సాక్షాదాత్మనో యద్విపర్యయః। సైషా భగవతో మాయా యయేదం నిర్మమే విభుః ॥ ౩ ॥ ఇంద్రియార్థభ్రమో జాగ్రత్స్వప్నోంతఃకరణభ్రమః। సుప్తం తద్వాసనాబీజం

ప్రణయరశనయాధృతం హృదయే నిబద్ధం అంఘ్రిపద్మం యస్యసః భాగవతప్రధానః ఉక్తో భవతి॥ ౫౫॥ *************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ మాయాంతరణబ్రహ్మకర్మప్రశ్నచతుష్టయే। తృతీయేతూత్తరందత్తమార్షభైర్మునిభిః పృథక్ ॥ విష్ణోర్మాయామిదంపశ్యన్నిత్యుక్తమతో మాయాంపృచ్ఛతి-యద్వా-హేయస్వరూపేజ్ఞాతేజ్ఞానంసుకరమితితదర్థంమాయాంపృచ్ఛతి॥ పరస్యేతి॥ హేభగవంతః॥ ౧॥ నను ఉక్తలక్షణో భాగవతోభూత్వాకృతార్థః స్యాః కింబహుప్రశ్నైరతఆహ ॥ నేతి॥ సంసారతాపైర్నితరాంతప్తోహం - తస్యతాపస్యభేషజంహరికథామృతరూపంయుష్మద్వచోజుషమాణో నానుతృప్యామి-యద్వా-హరికథాఖ్యంఅమృతంయస్మిన్ వచసి తద్ధరికథామృతం - అథవా-యుష్మద్వచసిస్థితంహరికథామృతం యుష్మద్వచోహరికథామృతమితిసమస్తమేతత్పదం ॥ ౨ ॥ మాయాయాః స్వరూపతో నిరూపణాసంభవాత్సృష్ట్యాదికార్యద్వారేణనిరూపయితుమాహ॥ నిర్గుణఇతి ॥ నిర్గుణేకేవలే బ్రహ్మణి ఆత్మనః స్వరూపస్యవిపర్యయః- అన్యథాత్వం సగుణత్వం ద్వితీయత్వం చ తదవభాసంచ-యద్యస్మాత్కారణాద్భవతి-సైషాభగవతోమాయా-విభురీశ్వరః-యయాఇదంనిర్మమే నిర్మితవాన్॥ ౩॥ నను భవతు స్వప్నస్యమిథ్యాత్వాన్మాయాకారిత్వం-సుషుప్తిజాగరణయోశ్చసత్యాత్ కథంమాయాకార్యత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ ఇంద్రియార్థభ్రమఇతి॥ ఇంద్రియైర్బాహ్యైశ్చక్షురాదిభిః-జనితః అర్థవిషయభ్రమః జాగ్రత్ జాగరః-శత్రంతత్వాత్ కర్తృవచనోప్యయంభావం లక్షయతి-నన్వవ్యాపకమిదంలక్షణం - అనుమానాదీనామపి జాగరత్వాత్ తేషాంబహిరింద్రియజత్వాభావాత్ - తేషామపిబహిరింద్రియలింగదర్శనసాపేక్షత్వేనపరంపర

యాబహిరింద్రియజత్వాత్ స్వప్నోఽంతఃకరణభ్రమ ఇతి కేవలేనాంతఃకరణేనజనితో భ్రమః స్వప్నః నచతస్యాపివిరంవర యాబహిరింద్రియజత్వం-స్వప్నహేతుసంస్కారజనకస్యపూర్వానుభవస్యఅంతర్వర్తివహితత్వాత్ - సుప్తంతద్వా సనాబీజంతయోఃజాగ్రత్స్వప్నయోఃవాసనాభిస్సంస్కారైర్స్పష్టం తంసర్వజ్ఞానవిరోధిరూపేణపరిణతంబీజంతమపా దానకారణమేవసుప్తం-అతస్త్రిగయమపితస్మిథ్యా-యథాహశ్రుతిః అస్యత్రయఆవసథాస్త్రయస్స్వప్నా ఇతి - తస్మా దియమపితన్మాయాకార్యమితి- త్రయస్యాపిమిథ్యాత్వే అవశిష్యమాణస్యాభావాత్ ॥ శ్రుతిః సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ తత్సత్యమిత్యాదిశ్రుతిప్రకోపఇత్యాశంక్యాహ-తుర్యమూర్తి స్తదన్వగ ఇతి - తేషుజాగరాదిషు అన్వితః అనువృత్తః ఆ త్మాతుర్యమూర్తిః- తేభ్యోవ్యతిరిక్తః అవశిష్యమాణం వస్తుతదేవసత్యమిత్యర్థః ॥౮ ॥ నమభవతూత్థితస్యజాయమాన బోధేనబాధాత్స్వప్నస్యమిథ్యాత్వం-సుప్తజాగరయోస్తుబాధాభావాత్ కథంమిథ్యాత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ విశుద్ధమి తి॥ గ్రాహక గ్రహణగ్రాహ్యాత్మ-స్వప్నః స్వప్నావస్థా-సంవేత్తి సంవిత్ సంవేత్తా-క్రియా-సంవేదనం- ఫలం సంవే ద్యం-శుష్కితతమత్వాత్ ॥౫॥ వైతథ్యాదితి॥ వైతథ్యం పారమార్థ్యప్రతిపన్నోహి భావాభావప్రతియోగిత్వం - వ్యభి చారః స్వప్నజాగరయోరభావః- కాదాచిత్కత్వాత్ మనోరథపూర్వకప్రవృత్తినివృత్తివ్యవహారాత్ జాగరోమనో రథ ఇత్యుపచర్యతే-స్వప్నఃసుప్తం-తతశ్చాయమర్థః- స్వప్నావస్థాయాం ఆత్మన్యధిష్ఠానే సంవిత్క్రియాఫలమితిగ్రా హకాద్వైధ్యఃయత్రై విధ్యంతద్యథామాయామిథ్యా- కస్మాత్ వైతథ్యాత్ వ్యభిచారాచ్చ - తథాజాగరస్సుప్తంచమి థ్యా-నేహనానాస్తీతిప్రతిపన్నోపాధౌశ్రుత్యాసిద్ధ్యమానత్వాత్ కాదాచిత్కత్వాచ్చేతి-అథవా - మనోరథనిబంధ నాధ్యానాత్ వియుక్తపుత్రాదినామపరోక్షతయాస్ఫురణం మనోరథ ఇత్యుచ్యతే స్వప్నస్సంధ్యా - మనోరథశ్చ స్వప్న

తుర్యమూర్తిస్తదన్వగః॥౮॥విశుద్ధంజ్ఞానమేకం మాయయాభాసతే త్రిధా । గ్రాహకాద్వైర్యథా స్వప్నేయత్రసంవిత్క్రియాఫలమ్॥౫॥ వైతథ్యాద్వ్యభిచారాచ్చమాయాత్రైవిధ్యమాత్మని।యథా మనోరథస్వప్నఇత్యాస్యశ్శోపశామ్యతి॥౬॥ఏభిర్భూతానిభూతాత్మా మహాభూతైర్మహాభుజః। స సర్జోచ్చావచాన్యాద్యస్స్వమాత్రాత్మప్రసిద్ధయే॥౭॥ ఏవంసృష్టానిభూతానిప్రవిష్టః పంచధాతుభిః। ఏకధాదశధాత్మానంవిభజన్జుషతేగుణాన్॥౮॥గుణైర్గుణాన్సభుంజానఆత్మప్రద్యోతితైఃప్రభుః।మ న్యమానఇదంసృష్టమాత్మానమిహసజ్జతే॥౯॥కర్మాణికర్మభిఃకుర్వన్సనిమిత్తానిదేహభృత్ । తత్తత్ కర్మఫలంగృహ్ణన్భ్రమతీహసుఖేతరమ్॥౧౦॥ఇత్థంకర్మగతీర్గచ్ఛన్బహ్వభద్రవహాఃపుమాన్। ఆభూ తసంప్లవాత్సర్గప్రలయావశ్నుతేఽవశః॥౧౧॥ధాతూపప్లవఆసన్నేవ్యక్తంద్రవ్యగుణాత్మకమ్। అనాది

శ్చమనోరథస్వప్నం-తస్మిన్మనోరథస్వప్నే- యథాగథాశబ్దయోర్వ్యత్యయాత్ మనోరథస్వప్నేచాత్మనిసంవి త్క్రియాఫలమితియత్త్రైవిధ్యంతద్యథామిథ్యాతథాఽస్వప్నేజాగరేప్యాత్మనిగ్రాహకాద్వైధ్యైవిధ్యంమిథ్యేతి- శ మంపూర్వవత్-జాగ్రత్స్వప్నయోరాగమికస్యయాత్రికస్యబోధస్యసద్భావాత్ మిథ్యాత్వమిత్యర్థః- ఇత్యాద్యశ్శో పశామ్యతీతి-ఏవంవిచారతఃకథమనయోర్మిథ్యాత్వమితిశంకావిరమతీత్యర్థః॥౬ ॥ యదుక్తంనిర్మమేవిభురిత్యుక్తం - త దేవవివృణోతి॥ఏభిరితి॥ఆద్యఃపురుషః-యయాశక్త్యా-భూతానాంఆత్మకారణభూతైః-ఏభిఃస్వసృష్టైః మహాభూతైరు

చ్చావచానిభూతానిససర్జ-ఏషామాయాభగవతఇతిచరమశ్లోకపాదస్యప్రతిశ్లోకమనుషంగః-కిమర్థం ససర్జ- స్వ మాత్రాత్మప్రసిద్ధయేస్వంమిమీతేప్రమిమీతేయేఃఉపాస్తేసఃస్వమాతాతస్యాత్మనోజీవస్యప్రకృష్టాయైసిద్ధయే - య ద్వా-స్వాంశభూతానాంజీవానాంమాత్రాప్రసిద్ధయేవిషయభోగాయ-ఆత్మప్రసిద్ధయే మోక్షాయచేత్యర్థః - తదు క్తం వేదస్తుతౌ॥శ్లో॥బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచఆత్మనేకల్పనా యచేతి॥౭॥ఏవమితి ॥ ఏవంజీవోపకరణార్థంపంచధాతుభిఃమహాభూతైఃసృష్టానిభూతానిఅంతర్యామిరూపేణప్రవిష్టః- ఏకధామనసా-దశధాబాహ్యేంద్రియరూపేణ-ఆత్మానంవిభజన్-గుణాన్ తత్తద్విషయాన్జుషతేజోషయతీత్యర్థః- యద్వా-తమాత్మానంప్రతిగుణాన్విభజన్జుషతేప్రీయతఇత్యర్థః॥౮॥గుణైరితి ॥ సచజీవఃఆత్మనాఅంతర్యామిణాప్ర ద్యోతితైర్గుణైరింద్రియైఃగుణాన్విషయాన్భుంజానఃఇదంసృష్టంశరీరమాత్మానంమన్యమానః- ఇహశరీరాదౌసజ్జతే॥ ౯॥కర్మాణీతి॥కర్మభిఃకర్మేంద్రియైశ్చ-సనిమిత్తానిసవాసనానికర్మాణికుర్వన్ - సుఖేతరంసుఖదుఃఖాత్మకంతత్త త్కర్మఫలంచగృహ్ణన్ఆయం దేహభృత్ భ్రమతి-ఇహసంసారేనమున్యతే॥౧౦ ॥ కథంకియంతంకాలంభ్రమతీతిదా

హ॥ ఇత్థమితి॥ బహూని అభద్రాణి వహతీతి తథా। సర్గప్రళయయోః ఉత్పత్తిమరణే॥౧౧॥ ధాతూపప్లవ ఇతి। ధాతూనాం మహాభూతానాం ఉపప్లవే నాశే హేతావాసన్నే వ్యక్తం కార్యం - ద్రవ్యం స్థూలం గుణః సూక్ష్మం తదాత్మకం - అవ్యక్తాయ అవ్యక్తం ప్రతి నేతుమాకర్షతీతి॥౧౨॥ నాశహేతూనాహ॥ శతవర్షాణీతి॥ తస్మిన్ కాలే ఉపచితః పుష్టశ్చ అర్కశ్చ - యద్వా - తేన కాలేనోపచితం ఉష్ణత్వం యస్య సః॥౧౩॥ పాతాలేతి। ఊర్ధ్వశిఖః ఊర్ధ్వజ్వాలః - విష్వక్ పరితః॥౧౪॥ సంవర్తక ఇతి॥ సంవర్తకః ప్రళయకర్తా మేఘగణః - ధారాభిః నతు జలబిన్దుభిః - హస్తిహస్తాభిః తత్ప్రమాణాభిః॥౧౫॥ తత ఇతి॥ తతః ఉపాధిలయాత్ - వైరాజః పురుషః అవ్యక్తం కారణం ప్రవిశతి - నను॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పదమితి స్మృతేః - యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి సూత్రాచ్చ వైరాజశబ్దాభిధేయస్య చ బ్రహ్మణః - పరమభాగవతత్వాత్ - మోక్ష ఏవ సంగచ్ఛతే నాన్యేషామివ కారణమాత్రప్రవేశః - సత్యం - అశ్వమేధాదినా సత్యలోకం గతానామభక్తానామావృత్తిశ్రవణాదభక్తత్వే బ్రహ్మణోఽపి ప్రకృతావేవ లయః పునరుత్పత్తిశ్చేతి మోక్షదౌర్లభ్యసూచనాయైవముక్తమిత్యవిరోధః - యద్వా - కేనాపి ప్రమాణేన న వ్యజ్యత ఇతి అవ్యక్తం - బ్రహ్మైవ తత్ప్రవేశేన చ మోక్ష ఏవోక్త ఇతి ద్రష్టవ్యం॥౧౬॥ ఏవం విరాజో లయముక్త్వా తత్కారణానాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాం ప్రాతిలోమ్యేన లయమాహ॥ వాయునేతి॥ వాయోర్హి గన్ధరసహారిత్వం ప్రసిద్ధం - సంవర్తకేన వాయునా హృతగన్ధా - అత ఏవ గన్ధస్య వ్యావర్తకస్య గతత్వాత్సలిలత్వాయ కల్పతే సలిలే లీయత ఇత్యర్థః - తద్ధృతరసం తేన వాయునైవ హృతో రసో యస్య తత్తథా॥౧౭॥ హృతరూపమితి॥ తమసః స్వరూపతిరస్కారిత్వం

నిధనః కాలోఽవ్యక్తాయాపకర్షతి॥౧౨॥ శతవర్షాణ్యనావృష్టిర్భవిష్యత్యుల్బణా భువి। తత్కాలోపచితోష్ణార్కో లోకాంస్త్రీన్ ప్రతపిష్యతి॥౧౩॥ పాతాళతలమారభ్య సంకర్షణముఖానలః। దహన్నూర్ధ్వశిఖో విష్వగ్వర్ధతే వాయునేరితః॥౧౪॥ సంవర్తకో మేఘగణో వర్షతి స్మ శతం సమాః। ధారాభిర్హస్తిహస్తాభిర్లీయతే సలిలే విరాట్॥౧౫॥ తతో విరాజముత్సృజ్య వైరాజః పురుషో నృప। అవ్యక్తం విశతే సూక్ష్మం నిరింధన ఇవానలః॥౧౬॥ వాయునా హృతగంధా భూః సలిలత్వాయ కల్పతే। సలిలం తద్ధృతరసం జ్యోతిష్ట్వాయోపకల్పతే॥౧౭॥ హృతరూపం తు తమసా వాయౌ జ్యోతిః ప్రలీయతే। హృతస్పర్శోఽవకాశేన వాయుర్నభసి లీయతే॥౧౮॥ కాలాత్మనా హృతగుణం నభ ఆత్మని లీయతే। ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిః సహ వైకారికైర్నృప॥ ప్రవిశంతి హ్యహంకారం స్వగుణైరహమాత్మని॥౧౯॥ ఏషా మాయా భగవతః సృష్టిస్థిత్యంతకారిణీ। త్రివర్ణా వర్ణితాస్మాభిః కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥౨౦॥ రాజా॥ యథైతామైశ్వరీం మాయాం దుస్తరామకృతాత్మభిః। తరంత్యంజః స్థూలధియో మహర్ష ఇదముచ్యతామ్॥౨౧॥ ప్రబుద్ధః॥ కర్మాణ్యారభమాణానాం దుఃఖహత్యై సుఖాయ చ। పశ్యేత్పాకవిపర్యాసం మిథునీచారిణాం నృణామ్॥౨౨॥ నిత్యార్తిదేన విత్తేన దుర్లభేనాత్మమృత్యునా। గృహాపత్యాప్తపశుభిః కా ప్రీతిః సాధితై

ప్రసిద్ధం ఏవం సంవర్తకేన తమసా - అవకాశేన ఆకాశేన॥౧౮॥ కాలాత్మనేతి॥ స్వకారణేన కాలాత్మనా - శబ్దస్య హి కాలత ఏవ నాశః ప్రసిద్ధః - అతః తద్రూపేణాత్మనా ఈశ్వరేణ - ఆత్మని తామసాహంకారే - ఇంద్రియాణి బుద్ధిశ్చ రాజసాహంకారే - మనో వైకారికైర్దేవైః సహ సాత్త్వికాహంకారే - ఏవం త్రివిధైః స్వగుణైః స్వకార్యైః సహితః అహం అహంకారః ఆత్మని మహతి - స చ ప్రకృతావితి ద్రష్టవ్యం సా చ బ్రహ్మణి లీయత ఇత్యర్థః॥౧౯॥ ఏషేతి॥ త్రివర్ణా త్రిగుణా - మాయాయాః శ్రవణభీతం రాజానం తన్నివృత్త్యుపాయశ్రవణాయ ఛందయతి॥ కిం భూయ ఇతి॥౨౦॥ ఏవమనుకంపితస్తన్నివృత్త్యుపాయమేవ పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ యద్యపి॥ శ్లో॥ తన్మాయయాతో బుధ ఆభజేత్తమితి - భక్తిస్తత్తారకత్వేనోక్తైవ - తథాపి - కిం కేవలం భక్తిరేవ వా అన్యోఽపి వా తత్ర ఉపాయోఽస్తీతి జ్ఞాతుం పునః ప్రశ్నః - అకృతాత్మభిః అవశీకృతాంతఃకరణైః - స్థూలధియః స్థూలశరీరే అహంధీర్యేషాం తే॥౨౧॥ భక్తివ్యతిరేకేణ నాస్త్యన్య ఉపాయ ఇత్యభిప్రేత్య - భక్తిమేవ ససాధనాం సాదరం నిరూపయతి - తత్ర ప్రథమం వైరాగ్యద్వారా - గురూపసత్తిమాహ॥ చతుర్భిః॥ కర్మాణీతి। దుఃఖహత్యై దుఃఖప్రతీకారాయ - పాకవిపర్యాసం ఫలవైపరీత్యం - మిథునీచారిణాం మిథునీభూయ వర్తమానానాం॥౨౨॥ కర్మభిః సాధితా అపి విత్తాదయో న సుఖహేతవ ఇతి పశ్యేదిత్యాహ॥ నిత్యార్తిదేనేతి॥ ఆత్మనః స్వస్య మృత్యుస్వరూపేణ - చలైః అనిత్యైః అపాయిభిశ్చ గృహాపత్యాదిభిః॥౨౩॥ ఏవమితి॥ ఏవం లోకం

పరమితికర్మనిర్మితత్వాన్నశ్వరః॥తథాచ॥ (శ్రు)॥ తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి-కించ-వర్తమానస్య యేపి దుఃఖసంయుక్తం పశ్యేదిత్యాహ - సతుల్యాతిశయధ్వంసం సమస్య తుల్యేనాతిశయేన చ ధ్వంసేన చ వర్తమానం-తత్ర తుల్యే స్పర్ధా అతిశయే అసూయా-ధ్వంసాలోచనే భయాదికం స్పర్ధాపరిహార్యమిత్యర్థః-యథా అఖండమండలవర్తినాం మిథః స్పర్ధాదితద్వత్॥౨౪॥ తస్మాదితి॥ ఉత్తమం శ్రేయో జిజ్ఞాసుమిచ్ఛుః శాబ్దే బ్రహ్మణి వేదాఖ్యే-న్యాయతో నిష్ణాతం తత్త్వజ్ఞం అన్యథా సంశయనిరాసకత్వాయోగాత్ - పరే చ బ్రహ్మణి అపరోక్షానుభవేన నిష్ణాతం-అన్యథా బోధసంచారాయోగాత్-పరబ్రహ్మనిష్ఠాతత్త్వద్యోతకమాహ-ఉపశమాశ్రయమితి॥౨౫॥ తత్రేతి॥ గురురేవాత్మా దైవతంచ యస్య సః అనువృత్త్యా సేవయా-ధైర్యగమైః - వస్తుతః ఆత్మా ఆత్మప్రదశ్చ-ఉపాసకానాం యథా బలిప్రభృతీనాం॥౨౬॥ సర్వత ఇతి॥ యథోచితమితి-హీనేషు దయాం-సమేషు మైత్రీం-ఉత్తమేషు ప్రశ్రయంచ-శిక్షేదిత్యర్థః॥౨౭॥ శౌచమితి॥ శౌచం బాహ్యం మృజ్జలాదిభిః- అభ్యంతరం అదంభం మానాదిశిక్షేత్ - తపః స్వధర్మాచరణం-తితిక్షాం క్షమాం-మౌనం వృథావాగనుచ్చారణం- స్వాధ్యాయం అధికారానురూపం వేదపాఠాదికం- ఆర్జవం స్వచ్ఛతాం బ్రహ్మచర్యం యస్యయాదృగుచితం ఋతుస్వదారనియమాదిః అహింసాం భూతేష్వద్రోహం - ద్వంద్వసంజ్ఞయోః శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిరూపయోః సమత్వం హర్షవిషాదరాహిత్యం॥ ౨౮॥ సర్వత్రేతి॥ ఆత్మేశ్వరాన్వీక్షాం

శ్చవైః॥౨౩॥ ఏవం లోకం పరం విద్యాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితం। సతుల్యాతిశయధ్వంసం యథా మండలవర్తినాం॥ ౨౪ ॥ తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుః శ్రేయ ఉత్తమమ్। శాబ్దే పరే చ నిష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥౨౫॥ తత్ర భాగవతాన్ధర్మాన్ శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః । అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః॥౨౬॥ సర్వతో మనసోసంగమాదౌ సంగం చ సాధుషు। దయాం మైత్రీం ప్రశ్రయంచ భూతేష్వద్ధా యథోచితం ॥ ౨౭ ॥ శౌచం తపస్తితిక్షాంచ మౌనం స్వాధ్యాయమార్జవమ్। బ్రహ్మచర్యమహింసాంచ సమత్వం ద్వంద్వసంజ్ఞయోః॥ ౨౮॥ సర్వత్రాత్మేశ్వరాన్వీక్షాం కైవల్యమనికేతతామ్। వివిక్తచీరవసనం సంతోషం యేన కేనచిత్ ॥౨౯॥ శ్రద్ధాం భాగవతే శాస్త్రేనిందామన్యత్ర చాపి హి। మనోవాక్కర్మదండం చ సత్యం శమదమావపి॥౩౦॥ శ్రవణం కీర్తనం ధ్యానం హరేరద్భుతకర్మణః । జన్మకర్మగుణానాం చ తదర్థేఖిలచేష్టితం॥౩౧॥ ఇష్టం దత్తం తపో జప్తం వృత్తం యచ్చాత్మనః ప్రియం। దారాన్సుతాన్ గృహాన్ప్రాణాన్యత్పరస్మై నివేదనం॥ ౩౨ ॥ ఏవం కృష్ణాత్మనాథేషు మనుష్యేషు చ సౌహృదం। పరిచర్యాం చోభయత్ర మహత్సు నృషు సాధుషు॥౩౩॥ పరస్పరానుకథనం పావనం భగవద్యశః । మిథో రతిర్మిథస్తుష్టిర్నివృత్తిర్మిథ ఆత్మనః॥ ౩౪ ॥ స్మరంతః స్మారయంతశ్చ మిథోఘౌఘహరం హరిమ్। భక్త్యా సంజాతయా భక్త్యా బిభ్రత్యుత్పులకాం తనుం ॥ ౩౫ ॥ క్వచిద్రుదంత్యచ్యుతచింతయా క్వచిద్ధసంతి నందంతి

సంవిదూపేణాత్మానీక్షాం-నియంతృరూపేణేశ్వరాన్వీక్షాంచ - కైవల్యమేకాంతశీలత్వం-అనికేతతాం గృహాద్యభిమానరాహిత్యం-వివిక్తచీరవసనం విజనే పతితానాం వస్త్రఖండానాం శుద్ధానాం వా వల్కలానాం పరిధానం॥ ౨౯ ॥ శ్రద్ధామితి॥ భాగవతే భగవత్ప్రతిపాదకే-అన్యత్ర శాస్త్రాదౌ యా అనిందా తాం-మనసః దండం ప్రాణాయామైః - వాచో మౌనేన-కర్మణః అనీహయా దండం-సత్యం యథార్థభాషణం శమదమౌ అంతఃకరణబాహ్యేంద్రియనిగ్రహౌ॥ ౩౦॥ శ్రవణమితి॥ హరేర్జన్మకర్మగుణానాం శ్రవణాది-తదర్థే హర్యుద్దేశేన సర్వం కర్మ-విశేషతశ్చ యజనాది యత్ -తత్ తదర్థే శిక్షేత్॥౩౧॥ ఇష్టమితి॥ ఇష్టం ఇజ్యాదయః భావేన స్థాపి వృత్తం సదాచారః - ఆత్మనః ప్రియం గంధపుష్పాది-దారాది యత్ తథా పరస్మై పరమేశ్వరాయ-నివేదనం తత్సేవకతయా సమర్పణం-యత్ -తత్ -శిక్షేత్॥౩౨॥ ఏవమితి॥ కృష్ణ ఏవ ఆత్మా నాథశ్చ యేషాం కృష్ణః ఆత్మనో జీవస్య నాథో యేషామితి వా - తేషు ఉభయత్ర స్థావరజంగమే చ యా పరిచర్యా తాం విశేషతః నృషు తత్రాపి సాధుషు స్వధర్మశీలేషు తతోపి మహత్సు భాగవతేషు ॥ ౩౩ ॥ పరస్పరేతి॥ తైశ్చ సహ సంగమ్య యత్పావనం భగవద్యశః-తస్య పరస్పరానుకథనం శిక్షేత్ -యద్వా-యశః ప్రతి తత్ర సంస్పర్ధాదిపరిత్యాగేన - మిథో యా రతిః రమణం-యా చ తుష్టిః-సుఖం-యా చ నివృత్తిః తాం చ శిక్షేత్॥ ౩౪ ॥ ఏవం వర్తమానానాం పరమానంద ప్రాప్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ స్మరంత ఇతి॥ భక్త్యా సాధనభక్త్యా సంజాతయా ప్రేమలక్షణయా భక్త్యా॥౩౫॥ క్వచిదితి ॥ అజం హరిం-అనుశీలయంతి తల్లీలాః అభినయంతి-ఏవం పరం పత్యం ప్రాప్య-నివృత్తాః సంతః తూష్ణీం భవంతి ॥ ౩౬ ॥ ఉపసంహా

రతిః॥ ఇతి॥ భాగవతధర్మోత్పన్నయా భక్త్యా ॥ ౩౬ ॥ నారాయణపరో మాయాం తరతీత్యుక్తం పృచ్ఛతి॥ నారాయణేతి॥ నిష్ఠాం స్వరూపం-అయం భావః-బ్రహ్మైవ తావన్నారాయణ ఇతి- భగవానితి పరమాత్మేతి చోచ్యతే - తదుక్తం ప్రథమే॥ శ్లో॥ వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయం। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ఇతి- తథా॥ శ్లో॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితం। గృహీతమాయోరుగుణస్సర్గాదావగుణస్స్వత ఇత్యాదిషు- తత్ర కిమేభిః శబ్దైర్నిర్విశేషం తదేవ సూచ్యతే-అస్తి వా కోఽపి విశేషాంశ ఇతి ప్రశ్నః॥ ౩౮॥ తతో యాత్రం॥ స్థిత్యుద్భవేతి॥ అయమర్థః- అస్య విశ్వస్య స్థిత్యుద్భవప్రళయానాం హేతుః- స్వయం చ అహేతుః హేతురహితః- స నారాయణ ఇతి - పరమేవ తత్త్వం అవేహి- స్వప్నజాగరసుషుప్తిషు-సత్ అనువర్తమానం యత్ -వర్తతే చ-తురీయం త్రిషు సంతతమితి బహిశ్చ సమాధ్యాదౌ యత్ -తద్బ్రహ్మేతి-పరమేవ తత్త్వమవేహి - దేహేంద్రియప్రాణమనాంసి యేన సంజీవితాని సంతి స్వస్వవిషయే చరంతి ప్రవర్తంతే తత్పరమాత్మేతి పరమేవ తత్త్వమవేహి - ఏవం లక్షణభేదైర్నారాయణాదినామభిరుచ్యమానమపి-పరమేకమేవ తత్త్వం నాన్యత్ ఇతి జానీహి॥ ౩౯॥ అవేహీత్యనేన విషయత్వం ప్రాప్తం నిషేధతి॥ నైతేతి॥ ఏతత్పరం తత్త్వం మనో న విషయీకరోతి-వాగుత వాగపి-చక్షుశ్చ- ఆత్మా బుద్ధిశ్చ-ప్రాణశ్చ-క్రియాశక్త్యా న ప్రాప్నోతి-అన్యాని చేంద్రియాణి- యథానలం-స్వాంశభూతాః-అర్చిషః విస్ఫులింగాదయః-న ప్రకాశయంతి న దహంతి చ- తథా జడానామనేన ఆదివృత్తిషు అభివ్యజ్యమానస్యాత్మప్రకాశస్య తత్తద్వృత్తిప్రకాశకస్య న తత్ప్రకాశవిషయత్వం॥ శ్రు ॥ ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమన్నస్యాన్నం మనసో యే మనో విదురితి-తథా॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తంతే-అప్రాప్య మనసా సహ-ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్- న బిభేతి కుతశ్చనేత్యాదిశ్రుతేః-నను॥ శ్రు ॥ తం త్వౌపనిష

నమంత్యలౌకికాః నృత్యంతి గాయంత్యనుశీలయంత్యజం భవంతి తూష్ణీం పరమేత్య నిర్వృతాః॥ ౩౫॥ ఇతి
భాగవతాన్ధర్మాన్ శిక్షన్భక్త్యా తదుత్థయా। నారాయణపరో మాయామంజస్తరతి దుస్తరాం॥ ౩౬ ॥
రాజా॥ నారాయణాభిధానస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః । నిష్ఠామర్హథ నో వక్తుం యూయం హి బ్రహ్మవి
త్తమాః॥ ౩౮॥ పిప్పలాయనః ॥ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతురహేతురస్య యత్స్వప్నజాగరసుషుప్తిషు స
ద్బహిశ్చ। దేహేంద్రియాసుహృదయాని చరంతి యేన సంజీవితాని తదవేహి పరం నరేంద్ర ॥ ౩౯ ॥ నైత
న్మనో విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేంద్రియాణి చ యథానలమర్చిషస్స్వాః । శబ్దోఽపి బోధకనిషేధ
తయాత్మమూలమర్థోక్తమాహ యదృతే న నిషేధసిద్ధిః॥ ౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రివృదేకమాదౌ సూ
త్రం మహానహమితి ప్రవదంతి జీవం । జ్ఞానక్రియార్థఫలరూపతయోరుశక్తి బ్రహ్మైవ భాతి సదసచ్చ

తం పురుషం పృచ్ఛామీతి శ్రుతేః - శబ్దగోచరత్వం ప్రతీయత ఇత్యాహ- శబ్దోఽపీతి-శబ్దోఽపి ఆత్మమూలం ఆత్మని స్వప్నివ మూలం ప్రమాణస్య-అర్థోక్తం అర్థాముక్తం యథా భవతి తథా- ఆహ - నను సాక్షాత్ -కుతః-బోధకనిషేధతయా స్వస్యైవ బోధకస్య నిషేధరూపత్వాత్ ॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తంతే- అప్రాప్య మనసా సహ॥ శ్రు॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి-యన్మనసా న మనుతే॥ శ్రు॥ న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమిత్యాదిశ్రుతేః-నను తర్హి నైవాహ కిమిదముచ్యత ఇత్యర్థోక్తమాహేతి-తత్రాహ యదృత ఇతి॥ శ్రు॥ అథాత ఆదేశో నేతి నేతి అస్థూలమనణు-యతో వాచో నివర్తంతే-యద్వాచానభ్యుదితమిత్యాదినిషేధస్య - యత్ అవధిభూతం బ్రహ్మ-ఋతే వినా నిషేధస్య సిద్ధిర్నాస్తి సర్వస్య నిషేధస్య సావధిత్వాత్ ॥ ౪౦ ॥ నను తర్హి ప్రమాణావిషయత్వాన్నాస్తి బ్రహ్మేతి ప్రసజ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సత్త్వమితి॥ సత్ స్థూలం కార్యం-అసత్ సూక్ష్మం కారణం-తత్సర్వం బ్రహ్మైవ భాతి-కుతః యత్ యస్మాత్ తయోస్స

దసతోః పరం కారణం-తతః కార్యం-కారణాత్ భిన్నం న భవతి॥ శ్రు ॥ వాచారంభణమితి శ్రుతేః-నను కథమేకం బహువిధస్య కారణం తత్రాహ-ఉరుశక్తి అనేకశక్తిమత్ - ఉరుమహతీ మాయాలక్షణా శక్తిర్యస్య తదితి వా - బహుధా భానమేవ దర్శయతి-ఆదౌ యదేకం బ్రహ్మ తదేవ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి-త్రివృత్ ప్రధానం ప్రవదంతి- తతః క్రియాశక్త్యా సూత్రం - జ్ఞానశక్త్యా మహానితి తదేవ ప్రవదంతి తతః అహమితి జీవం జీవోపాధిమహంకారం చ తదేవ ప్రవదంతి తతశ్చ జ్ఞానక్రియార్థఫలరూపతయా జ్ఞానశబ్దేన తత్తద్దేవతాః క్రియా ఇంద్రియాణి అర్థాః విషయాః ఫలం తత్ప్రకాశః సుఖాదివా-తద్రూపతయా బ్రహ్మైవ భాతి - న హి సర్వస్వరూపేణ స్వతోఽవభాసమానస్య బ్రహ్మణః స్వసిద్ధౌ ప్రమాణాపేక్షా

తిభావః॥ ౪౧ ॥ నను సర్వాత్మకంచేద్బ్రహ్మ తర్హి సర్వస్య కార్యస్య జన్మాదివికారవత్త్వాత్ - బ్రహ్మణోపి తత్ప్రసంగః స్యాదత ఆహ॥ నేతి॥ ఆత్మా బ్రహ్మ - న జజాన న జాతం జన్మాభావాదేవ తదనంతరాస్తిత్వలక్షణోపి వికారో నాస్తి - నైధతే న వర్ధతే - వృద్ధ్యభావాదేవ పరిణామోపి నిరస్తః - కుతః - హి యస్మాత్ వ్యభిచారిణాం ఆగమాపాయినాం బాల యువాదిదేహాద్యవస్థానాం సవనవిత్ తత్తత్కాలద్రష్టా - న హ్యవస్థావతాం ద్రష్టా తదవస్థో భవతీత్యర్థః - నిరవస్థః కోసావాత్మా అత ఆహ - ఉపలబ్ధిమాత్రమితి - నన్వాయాతం తర్హి క్షణికత్వం నేత్యాహ - సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర దేశే - శశ్వత్ సర్వదా - అనపాయి అనువర్తమానం - నను నీలజ్ఞానం జాతం పీతజ్ఞానం నష్టమితి ప్రతీతేః - నజ్ఞానస్యానపాయిత్వం అత ఆహ - ఇంద్రియబలేనేతి॥ స ఏవ జ్ఞానం - ఇంద్రియబలేన వివిధం కల్పితం - నీలాద్యాకారవృత్త్యపజాయం తే నశ్యంతి చ - నజ్ఞానమితి భావః వ్యభిచారిష్వవ్యభిచారే దృష్టాంతః॥ ౪౨॥ ప్రాణోయథేతి దృష్టాంతం వివృణ్వన్నింద్రియాదిబలయోర్నిర్వికారాత్మోపలబ్ధిందర్శయతి॥ అండేష్వితి॥ పేశిషు జరాయుజేషు - తరుషు ఉద్భిజ్జేషు - అవినిశ్చితేషు స్వేదజేషు - ఉపధావతి అనువర్తతే - ఏవం దృష్టాంతేన నిర్వికారత్వం ప్రదర్శ్య దార్ష్టాంతికేపి దర్శయతి - కథం తర్హ్యేవమాత్మా సవికార ఇవ ప్రతీయతే - యథా జాగరే ఇంద్రియగణః - యథా చ స్వప్నే తత్సంస్కారవానహంకారః - యదా తు ప్రసుప్తం తదా తస్మిన్ ప్రసుప్తే ఇంద్రియగణే సన్నే లీనే - అహమి - అహంకారే చ సన్నే - కూటస్థః నిర్వికార ఏవాత్మా - కుతః ఆశయమృతే లింగశరీరముపాధిం వినా - వికారహేతోరుపాధేరభావాదిత్యర్థః - నన్వహంకారపర్యంతస్య సర్వస్య లయే శూన్యమేవావశిష్యేత క్వ తదా కూటస్థ ఆత్మా అత ఆహ - తదనుస్మృతిర్నః - తస్యాపి శేషజ్ఞానశూన్యస్య సుఖాత్మనః సుషుప్తిసాక్షిణః స్మృతిః నః అస్మాకం భవతి - ఏతావంతం కాలం సుఖమహం సుప్తో న కించిదవేదిషమితి - అతోనుభూతస్యాస్మరణాదస్త్యేవ సుషుప్తావాత్మానుభవః విషయసంబంధాభావాత్ నస్పష్ట ఇతి భావః - తథా చ॥ శ్రు॥ యద్వైతన్న పశ్యతి నహి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యత ఇతి॥ ౪౩ ॥ నను

తయోః పరం యత్ ॥౪౧॥ నాత్మా జజాన న మరిష్యతి నైధతేసౌ న క్షీయతే సవనవిద్వ్యభిచారిణాం హి । సర్వత్ర శశ్వదనపాయ్యుపలబ్ధిమాత్రం ప్రాణో యథేంద్రియబలేన వికల్పితం సత్ ।౪౨॥ అండేషు పేశిషు తరుష్వవినిశ్చితేషు ప్రాణో హి జీవముపధావతి తత్ర తత్ర । సన్నే యదింద్రియగణేహమి చ ప్రసుప్తే కూటస్థ ఆశయమృతే తదనుస్మృతిర్నః॥౪౩॥ యర్హ్యబ్జనాభచరణైషణయోరుభక్త్యా చేతోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। తస్మిన్విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథామలదృశోః సవితృప్రకాశః ॥ ౪౪॥ రాజా॥ కర్మయోగం వదత నః పురుషో యేన సంస్కృతః। విధూయేహాశు కర్మాణి నైష్కర్మ్యం విందతే పరమ్॥౪౫ ॥ ఏవం ప్రశ్నమృషీన్పూర్వమపృచ్ఛం పితురంతికే। నాబ్రువన్బ్రహ్మణః పుత్రాస్తత్ర కారణముచ్యతామ్॥౪౬॥ ఆవిర్హోత్రః॥ కర్మాకర్మవికర్మేతి వేదవాదో న లౌకికః। వేదస్య చేశ్వరాత్మత్వాత్తత్ర ముహ్యంతి సూరయః॥౪౭॥ పరోక్షవాదో వేదోయం బాలానామనుశాసనమ్ ।కర్మమోక్షాయ

యది సుషుప్తౌ కూటస్థాత్మానుభవో భవేత్ కథం పునరపి సంసారః స్యాత్ అవిద్యాతత్సంస్కారాణాం విద్యమానత్వాదితి చేత్ కదా తర్హి తన్నివర్తకోనుభవో భవేదత ఆహ॥ యర్హీతి॥ ఏత్తైషణాది ఏహాయ - కేవలమబ్జనాభస్య చరణైషణయా యా ఉరుభక్తిస్తయా - పుమాన్ చేతసో మలాని విధమేత్ నాశయేత్ - చేత ఏవ వా కర్తృ - స్వగతాని మలాని తయా భక్త్యా క్షాళయేత్ తదా తస్మిన్ విశుద్ధే చేతసి సతి సాక్షాత్ అవ్యవధానేన - ఆత్మతత్త్వముపలభ్యతే - అమలయోః దృశోః సతోర్యథా పూర్వమేవ సిద్ధః - సవితృప్రకాశ ఇతి॥ ౪౪॥ భక్తేః కర్మయోగాధీనత్వాత్ తం పృచ్ఛతి॥ కర్మయోగమితి - నైష్కర్మ్యం కర్మనివృత్తిసాధ్యం జ్ఞానం॥ ౪౫॥ ప్రశ్నాంతరమాహ॥ ఏవమితి॥ ప్రశ్నం ప్రష్టవ్యమర్థం - పితుః ఇక్ష్వాకోః బ్రహ్మణః పుత్రాః సనకాదయః సర్వజ్ఞా అపి నాబ్రువన్॥౪౬॥ గహనత్వద్యోతనాయ ప్రథమం ద్వితీయప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ కర్మేతి॥ కర్మ విహితం అకర్మ తద్విపరీతం నిషిద్ధం - వికర్మ విగతం కర్మ విహితాకరణం - ఏతత్త్రయం వేదవాదః వేదైకగమ్యం - న లౌకికః - వేదస్య ఈశ్వరాత్మత్వాత్ - ఈశ్వరముఖ్యాతత్వాత్ అపౌరుషేయత్వాదిత్యర్థః - పుంవాక్యేష్వివ స్వరభిప్రాయతోర్థజ్ఞానం శక్యం అపౌరుషేయే తు కేవలం వాక్యపౌర్వాపర్యేణైవ తాత్పర్యావధారణం తచ్చ దుష్కరమితి తత్ర కర్మాదౌ - విద్వాంసోపి ముహ్యంతి - కిముతాన్యే అతస్తవ తదా బాలత్వాన్నైవాబ్రువన్నితి ॥ ౪౭ ॥ దుర్జ్ఞేయం వేదతాత్పర్యమాహ ॥ పరోక్షవాద ఇతి ॥ యత్ర అన్యథాస్థితోర్థోన్యథాత్వేన గోపయిత్వా అన్యథాకృత్యోచ్యతే స పరోక్షవాదః తథా చ॥ శ్రు॥ తం వా ఏతం చతుర్హోతారం సంతం - చతుర్హోతేత్యాచక్షతే పరోక్షేణ - ప

రోక్షప్రియా ఇవ హి దేవా ఇతి - పరోక్షవాదత్వమేవాహ॥ కర్మమోక్షాయేతి-నను స్వర్గాద్యర్థం కర్మాణి విధత్తే న కర్మమోక్షార్థం తత్రాహ-బాలానామనుశాసనం యథా భవతి తథా-అత్ర దృష్టాంతః అగదమౌషధం - యథా పితా బాలం- అగదం పాయయన్ ఖండలడ్డుకాదిభిః ప్రలోభయన్ పాయయతి దదాతి చ తాని - నైతావతా గదపానస్య తల్లాభః ప్రయోజనం అపితు ఆరోగ్యం - తథా వేదోఽప్యవాంతరఫలైః ప్రలోభయన్ కర్మమోక్షాయైవ కర్మాణి విధత్తే॥ ౪౮॥ నను కర్మమోక్షశ్చేత్ స్వపురుషార్థః తర్హి ప్రథమత ఏవ కర్మత్యాజ్యతామత ఆహ॥ నేతి ॥ అజితేంద్రియత్వాదజ్ఞః- స్వయం యది నాచరేత్తర్హి వికర్మణా కర్మానాచరణలక్షణేనాధర్మేణ-మృత్యోరనంతరం మృత్యుమేవ ప్రాప్నోతి- తథా చ॥ శ్రు॥ మృత్యోస్స పునర్మృత్యుమాపద్యంతే- అద్యమానాస్స్వకర్మభిరితి ॥ ౪౯ ॥ తస్మాత్ ॥ వేదోక్తమితి ॥ వేదోక్తమేవ కుర్వాణో నతు నిషిద్ధం-నను ఫలస్య శ్రుత్యుక్తత్వాత్ కర్మణి క్రియమాణే తస్మిన్నాసక్తః తత్ఫలం చ స్యాన్నతు నైష్కర్మ్యరూపాదిసిద్ధిరిత్యత ఆహ॥-నిస్సంగః అనభినివేశవాన్- ఈశ్వరేఽర్పితం నతు ఫలోద్దేశేన-నను ఫలస్య శ్రుతత్వాత్ కర్మణి క్రియమాణే ఫలం భవేదేవ-న-రోచనార్థా- కర్మణి రుచ్యుత్పాదనార్థా అగదపానే ఖండలడ్డుకాదిఖాదనవత్ తతశ్చ కర్మాభిరుచ్యా వేదార్థం సమ్యగ్విచారయతి-తథా చ॥ శ్రు॥ యో వా ఏతదక్షరమవిదిత్వాఽస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స కృపణ ఇతి ॥ అనాత్మజ్ఞస్య కృపణతాం॥ శ్రు॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి బ్రహ్మచర్యేణ తపసా శ్రద్ధయా యజ్ఞేనానాశకేన చేతి-యజ్ఞాదీనాం జ్ఞానశేషతాం చావధార్య - నిష్కామేషు కర్మసు ప్రవర్తతే - తతశ్చ॥ శ్రు॥

మాణి విధత్తే హ్యగదం యథా॥౪౮॥ నాచరేద్యది వేదోక్తం స్వయమజ్ఞోఽజితేంద్రియః। వికర్మణా హ్యధర్మేణ మృత్యోర్మృత్యుముపైతి సః॥౪౯॥ వేదోక్తమేవ కుర్వాణో నిస్సంగోఽర్పితమీశ్వరే। నైష్కర్మ్యాం లభతే సిద్ధిం రోచనార్థా ఫలశ్రుతిః॥౫౦॥ య ఆశు హృదయగ్రంథిం నిర్జిహీర్షుః పరాత్మనః। విధినోపచరేద్దేవం తంత్రోక్తేన చ కేశవమ్ ॥౫౧॥ లబ్ధ్వానుగ్రహ ఆచార్యాత్తేన సందర్శితాగమః । మహాపురుషమభ్యర్చేన్మూర్త్యాఽభిమతయాత్మనః॥౫౨॥ శుచిస్సంముఖమాసీనః। ప్రాణసంయమనాదిభిః। పిండం విశోధ్య సన్న్యాసకృతరక్షోఽర్చయేద్ధరిమ్॥౫౩॥ అర్చాదౌ హృదయే వాపి యథాలబ్ధోపచారకైః । ద్రవ్యక్షిత్యాత్మలింగాని నిష్పాద్య ప్రోక్ష్య చాసనమ్॥౫౪॥ పాద్యాదీనుపకల్ప్యాథ సన్నిధాప్య సమాహితః । హృదాదిభిః కృతన్యాసో మూలమంత్రేణ చార్చయేత్॥౫౫॥ సాంగోపాంగాం సపార్షదాం తాం తాం మూర్తిం స్వమంత్రతః। పాద్యార్ఘ్యాచమనీయాద్యైః స్నానవాసోవిభూషణైః॥౫౬॥ గంధమాల్యాక్షతస్రగ్భిర్ధూపదీపోపహారకైః। సాంగం సంపూజ్య విధివత్ స్తవైః స్తుత్వా నమేద్ధరిమ్॥౫౭॥ ఆత్మానం తన్మయం ధ్యాయన్మూర్తిం సంపూజయేద్ధరేః। శేషమాదాయ శిరసి స్వధామ్న్యుద్వాస్య సత్కృతమ్॥౫౮॥ ఏవ

స్వర్గకామో యజేతేత్యాదిభిః కామితస్యైవ స్వర్గాదేః ఫలత్వేనావగమాత్ అకామితోఽసౌ న భవతీతి నైష్కర్మ్యసిద్ధిరేవ భవతీతి భావః॥౫౦॥ వైదికం కర్మయోగముక్త్వా తాంత్రికమాహ॥ య ఇతి॥ పరాత్మనః పరస్యైవ సతః ఆత్మనో జీవస్య-హృదయగ్రంథిమహంకారబంధం-నిర్హర్తుమిచ్ఛుః సః తంత్రోక్తేన విధినా ప్రకారేణ-భజేత్ -తంత్రమాగమః- చకారాద్వైదికేన సహ సముచ్చయమాహ॥౫౧॥ తమేవ విధిమాహ॥ లబ్ధ్వానుగ్రహమితి॥ తేన ఆచార్యేణ - సందర్శితః ఆగమః ఆగమోక్తార్చనప్రకారో యస్య సః॥౫౨॥ శుచిరితి॥ మూర్తేః సంముఖ ఆసీనః - ఆదిశబ్దేన భూతశుద్ధ్యాది పిండం దేహం విశోధ్య-షడ్భిర్న్యాసైః కృతా రక్షా యేన సః॥౫౩॥ అర్చేతి॥ ఆదావేవ ద్రవ్యాణి పుష్పాదీని జంత్వాదిశోధనేన- క్షితిం సంమార్జనాదినా-ఆత్మానమవ్యగ్రతయా - లింగం మూర్తిమనులేపనక్షాళనాదినా - నిష్పాద్య యోగ్యాని కృత్వా॥ ౫౪॥ పాద్యాదీనీతి॥ పాద్యాదీని పాత్రాణ్యుపకల్ప్య - సన్నిధాప్య హృది సంపూజితం శ్రీమూర్తౌ ధ్యాత్వా - హృదాదిభిః హృదయశిరశ్శిఖాకవచనేత్రాస్త్రమంత్రైః మూలమంత్రేణ చ దేవే కృతన్యాసో మూలమంత్రేణార్చయేత్ ॥ ౫౫॥ సాంగేతి॥ అంగాని హృదయాదీని- ఉపాంగాని సుదర్శనాదీని - తత్సహితాం - సపార్షదాం సపరివారాం తైరుపచారైరర్చయేత్ - తదాహ- పాద్యేతి-ఆద్యశబ్దేన మధుపర్కమాచమనం చ॥౫౬॥ గంధేతి ॥ అక్షతాస్తిలకాలంకారేణ-నతు పూజాయాం॥ శ్లో॥ నాక్షతైరర్చయేద్విష్ణుం న కేతక్యా మహేశ్వరమితి-నిషేధాత్ - ఉపహారో నైవేద్యం॥ ౫౭॥ ఆత్మానమితి॥ శేషం నిర్మాల్యం-స్వధామ్ని స్వస్థానే-దేవం హృది మూర్తిం కరండకే-ఉద్వాస్య స్థాపయిత్వా-పూజావిధిం

సమాపయేదితి శేషః ॥౪౮॥ తాం త్రికంకర్మయోగముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥౪౯॥ ************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

చ ॥ చతుర్థేఽవతారేహా ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తవాన్ । జయంతనందనో నామ్నా ద్రుమిలో నవసత్తమః ॥ మూర్త్యాభిమత కర్మాత్మనతిస్యానేన ఆత్మనః ప్రియం అవతారం పూజయేదిత్యుక్తే - అవతారజ్ఞానమపేక్షితం - తథా స్తోత్రైః స్తుత్వా నమేద్దితి ఉక్తే గుణాకర్మజ్ఞానం చాపేక్షితం - అతః పృచ్ఛతి ॥ యానీతి ॥ కాకరిష్యతి ॥౧॥ తత్ర అనాదృత్య త్రిలోకీ తత్సంబంధీని చ కర్మాణి కథయితుం శక్యాని - సంక్షేపతస్తు కానిచిత్ కథయిష్యామీత్యాహ ॥ యత్ ఇతి ॥ అనుక్రమిష్యేత్ గణయిష్యేత్ యః - సతు బాలానామివ బుద్ధిర్యస్య సః కదాచిత్ కాలేన మహతా కోఽపి మహాన్ భూమిరజాంసి గణయేదపి - అఖిలశక్తిధామ్నః సర్వశక్త్యాశ్రయస్య భగవతో గుణాంస్తు నైవ గణయేత్ - తత్ర్ధామ ॥౨॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసీ త్యాది శ్రుతేః ॥ పురుషావతారమాహ ॥ భూతైరితి ॥ యదాస్వసృష్టైః పంచభిర్భూతైః

రాజం బ్రహ్మాండలక్షణం పురం విరచయ్య తస్మిన్ లీలయా ప్రవిష్టః - నతు భోక్తృత్వేన - ప్రభూతగుణ్యాస్యజీవస్యాత్ భోక్తృత్వాత్ ॥౩॥ అస్య సర్వాత్మకత్వమాహ ॥ యత్కాయ ఇతి ॥ యస్య కాయే భువనత్రయస్య సన్నివేశో రచనా యస్యేంద్రియైః - తనుభృతాం సర్వేషాం ఉభయేంద్రియాణి జ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రియాణి - యస్య స్వతః స్వరూపభూతాత్ జ్ఞానాత్ తనుభృతాం జ్ఞానం యస్య శ్వాసాత్ ప్రాణస్య బలౌజ ఈహా ఇతి యస్య సత్త్వాదిభిర్గుణైః స్థితిలయోద్భవా ఆదికర్తా ఈశ్వరః ॥౪॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - తృతీయోఽధ్యాయః.

రాజా ॥ యాని యానీహ కర్మాణి యైర్యైః స్వచ్ఛందజన్మభిః । చక్రే కరోతి కర్తా వా హరిస్తాని బ్రువంతు నః ॥౧॥ ద్రుమిళః ॥ యో వా అనంతస్య గుణాననంతాననుక్రమిష్యన్ సతు బాలబుద్ధిః । రజాంసి భూమేర్గణయేత్ కథంచిత్ కాలేన నైవాఖిలశక్తిధామ్నః ॥౨॥ భూతైర్యదా పంచభిరాత్మసృష్టైః పురం విరాజం విరచయ్య తస్మిన్ । స్వాంశేన విష్టః పురుషాభిధానమవాప నారాయణ ఆదిదేవః ॥౩॥ యత్కాయ ఏష భువనత్రయసన్నివేశో యస్యేంద్రియైస్తనుభృతాముభయేంద్రియాణి । జ్ఞానం స్వతః శ్వసనతో బలమోజ ఈహా సత్త్వాదిభిః స్థితిలయోద్భవ ఆదికర్తా ॥౪॥ ఆదావభూచ్ఛతధృతీ రజసాఽస్య సర్గే విష్ణుః స్థితౌ క్రతుపతిర్ద్విజధర్మసేతుః । రుద్రోఽప్యయాయ తమసా పురుషః స ఆద్య ఇత్యుద్భవస్థితిలయాః సతతం ప్రజాసు ॥౫॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఋషిప్రవరః ప్రశాంతః । నైష్కర్మ్యలక్షణము వాచ చచార కర్మ యోఽద్యాపి చాస్త ఋషివర్యనిషేవితాంఘ్రిః ॥౬॥ ఇంద్రో విశంక్య మమ ధామ జిఘృక్షతీతి కామం న్యయుంక్త సగణం స బదర్యుపాఖ్యమ్ । గత్వాఽప్సరోగణవసంతసుమందవాతైః స్త్రీప్రేక్షణేషుభిరవిధ్యదతన్మహిజ్ఞః ॥౭॥ విజ్ఞాయ శక్రకృతమక్రమమాదిదేవః ప్రాహ ప్రహస్య గతవిస్మయ ఏజమానాన్ । మా భైష్ట భో మదన మారుత దేవవధ్వో గృహ్ణీత నో బలిమశూన్యమిమం కురుధ్వమ్ ॥౮॥

సుభృతాం జ్ఞానం - యస్య స్వతః స్వరూపభూతాత్ జ్ఞానమితి వా - యస్య శ్వసనతః ప్రాణాత్ బలం దేహశక్తిః ఓజః ఇంద్రియశక్తిః - ఈహా క్రియా - యః సత్త్వాదిభిః స్థితిలయోద్భవే ఆదికర్తా ॥౪॥ ఆదిక ర్తృత్వేన తత్పూర్వకం అవతారమపి సూచితం - తత్ర శతధృతి గుణావతారస్య చరాచరసృష్ట్యాదికర్తృత్వమాహ ॥ ఆదావితి ॥ యస్యాస్యానుషంగిః యస్య రజసా అస్య జగతః సర్గే కార్యే - శతధృతిః బ్రహ్మాఽభూత్ - స్థితౌ విష్ణుః యస్య సత్త్వేనేతి శేషః - క్రతుపతిః తత్ఫలదాతా - ద్విజానాం తద్ధర్మాణాం చ సేతుః పాలకః ఇత్యర్థః - యస్య తమసా అస్య అప్యయాయ రుద్రః - అభూత్ - ఇత్యేతైః బ్రహ్మాదిభిర్నిమిత్తభూతైః ప్రజాసు ఉద్భవాదయో యతో భవంతి స ఆద్యః పురుష ఇత్యన్వయః ॥౫॥ ధర్మస్యేతి ॥ ధర్మస్య భార్యాయాం దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన అజనిష్ట జాతః - తచ్చరితమాహ - నైష్కర్మ్యలక్షణమాత్మస్వరూపం - లక్ష్యతే యేన తత్ - కర్మనివృత్తిరూపం వా - ఉవాచ నారదాదిభ్యః - స్వయం చ చార - యోఽద్యాపి కర్మాచరన్నాస్తే ॥ ఋషివర్యైర్నిషేవితావంఘ్రీ యస్య సః ॥౬॥ భగవదవతారద్యోతకం పరమోపశమం దర్శయితుమితిహాసమాహ దశభిః ॥ ఇంద్ర ఇతి ॥ ధామ స్థానం - తపసా గృహీతుమిచ్ఛతీతి విశంక్య గణాయ నాశాయ కామం సపరివారం ప్రేషయామాస - స కామః బదరీభిరుపాఖ్యాయతే యః - తం తస్యాశ్రమం అప్సరోగణాదిభిః సహాగత్వా - స్త్రీప్రేక్షణాన్యేవ ఇషవో బాణాః తైః న తస్య మహిమానం జానాతి - అతన్మహిజ్ఞః మహిమాపరిజ్ఞః ॥౭॥ జ్ఞాయేతి ॥ అవిక్రమం అప

రాధం లిహో అహం ధీర ఇతి విస్మయో గర్వః తత్రహితః-ఏజమానాన్ శాపభియా కంపమానాన్ - భో విభో సముద్ధర్తాన్ స్వమాత్రైః - హే దేవ వక్ష్యమాణ మాత్రైః-బలిమాలిత్యం-తాన్ ప్రార్థయతే-ఇమమస్మాకమాత్రయం - ఆతిథ్యా నావేశాం స్వీకుర్వితి ప్రార్థయంస్యాదిత్యర్థః॥౮॥ ఇత్థమితి, హే నరదేవ-అభయదే శ్రీనారాయణే ఇత్థం బ్రువతి సతి దేవాః కామాదయః-స్వవ్రీడాని నమ్రీకృతశిరాంసి యేషాం తే లజ్జాభారేణ అవనతశిరస్కాః-ఇత్యర్థః - సఘృణం యథా భవతి తథా కృపాం జనయంత ఇత్యర్థః-కృపాయుక్తం యథా భవతి తథా నారాయణం ఊచుః - అస్మాభిః అతిక్రాంతే - స్వారామాశ్చ తే ధీరాశ్చ తేషాం నికరైః ఆనతం పాదపద్మం యస్య తస్మిన్ త్వయి - ఏతత్ అస్మాసు అనుకంపాదికం విచిత్రం-నహి విచిత్రం॥౯॥ అస్మాకం చాపరాధాచరణం స్వభావ ఏవేత్యాహుః త్వామితి॥ త్వాం సేవతాం సేవమానానాం - సురైః ఇంద్రాదిభిః కృతాః అంతరాయాః విఘ్నాః భవంతి-కస్మాదిత్యత ఆహుః-స్వౌకః ఇతి-స్వౌకః స్వస్థానం స్వర్గమతిక్రమ్య పరమం తవ స్థానం వ్రజతాం-నాన్యస్య త్వామసేవమానస్య-కుతః బర్హిషి యజ్ఞే స్వభాగాన్ పురోడాశాదీన్ బలీన్ కరాన్ - కృషీవల ఇవ రాజ్ఞే-ఇంద్రాదిదేవేభ్యో దదతః ప్రయచ్ఛతః తర్హి కిం తేషు విఘ్నేషు భ్రంశ్యతి-నేత్యాహుః ధత్త ఇతి- యది అనిశ్చయే-యత స్త్వం సర్వసురాధీశ్వరః అవితా రక్షకః అతో సౌ విఘ్నానాం మూర్ధ్ని పదం ఘ్రింధత్తే-కుతః పున స్త్వయి విఘ్నశంకేతి భావః॥౧౦॥ త్వద్భక్తానాం కేవలం తపస్వినాం అస్మాకం వావశం యాంతి క్రోధస్య వా-తత్ర అస్మద్వశాః కామోపభోగమపి కామనసుభవంతి- క్రోధవశాః పునరతిమందా ఇత్యాహుః॥ క్షుత్తృడితి॥ క్షుచ్చ తృట్చ త్రికాలగుణాః శీతోష్ణవర్షాణి మా-

ఇత్థం బ్రువత్యభయదే వ దేవనర దేవాస్స్వవ్రీడనమ్రశిరసస్సఘృణం తమూచుః। నైతద్విభో త్వయి పరేఽవిక్రృతే విచిత్రం స్వారామధీరనికరానతపాదపద్మే॥౯॥ త్వాం సేవతాం సురకృతా బహవోఽన్తరాయాస్స్వౌకో విలంఘ్య పరమం వ్రజతాం పదం తే। నాన్యస్య బర్హిషి బలీన్ దదతస్స్వభాగాన్ ధత్తే పదం త్వమవితా యది విఘ్నమూర్ధ్ని॥౧౦॥ క్షుత్తృట్త్రికాలగుణమారుతజైహ్వశైశ్నానస్మానపారజలధీనతితీర్య కేచిత్। క్రోధస్య యాంతి విఫలస్య వశం పదే గోర్మజ్జంతి దుశ్చరతపశ్చ వృథోత్సృజంతి॥౧౧॥ ఇతి ప్రగృణతాం తేషాం స్త్రియో యోగవినిర్మితాః। దర్శయామాస శుశ్రూషాం స్వర్చితాః కుర్వతీర్విభుః॥౧౨॥ తే దేవానుచరా దృష్ట్వా స్త్రియశ్శ్రీరివ రూపిణీః। గంధేన ముముహుస్తాసాం రూపౌదార్య హతశ్రియః॥౧౩॥ తానాహ దేవదేవేశః ప్రణతాన్ ప్రహసన్నివ। ఆసామేకతమాం వృఙ్ధ్వం సవర్ణాం స్వర్గభూషణామ్॥౧౪॥ ఓమిత్యాదేశమాదాయ నత్వా తం సురవందినః। ఊర్వశీమప్సరశ్శ్రేష్ఠాం పురస్కృత్య దివం యయుః॥౧౫॥ ఇంద్రాయానమ్య సదసి శృణ్వతాం త్రిదివౌకసామ్। ఊచుర్నారాయణబలం శక్రస్తత్రాస విస్మితః॥౧౬॥ హంసస్వరూప్యవదదచ్యుత ఆత్మయోగం దత్తః కుమార ఋషభో భగవాన్పితా నః। విష్ణుశ్శివాయ జగతాం కలయావతీర్ణస్తేనాహృతా మధుభిదా శ్రుతయో హయాస్యే॥౧౭॥ గుప్తోఽప్యయే మనురిలౌషధయశ్చ మాత్స్యే క్రోడే హతో దితిజ ఉద్ధరతాంభసః క్ష్మాం। కౌర్మే ధృతో

గుతశ్చ ప్రాణో బాహ్యో వా జైహ్వః జిహ్వోపభోగాశ్చ శైశ్నాః శిశ్నోపభోగాశ్చ తాన్ - అస్మాన్ అపారజలధిరూపాన్ అతితీర్య విలంఘ్య-గోష్పదే మజ్జంతి-కుతః-యతః క్రోధస్యాపి ఫలస్య వశం యాంతి గచ్ఛంతి - యథా జలే మజ్జంతో వివశాస్సంతః మస్తకారోపితం భారముత్సృజంతి తథైవ వృథా నమోయాయనచభోగాయ-శాపాదినా బహుమశ్వరం తపః ఉత్సృజంతి॥౧౧॥ ఇతీతి॥ స్త్రియః యోగవినిర్మితాః స్త్రీః శుశ్రూషాం కుర్వంతీః-స్వర్చితాః సుష్ఠ్వలంకృతాః - తేషాం స్వలావణ్యాదిదర్పోపశమనాయ దర్శయామాస॥౧౨॥ త ఇతి॥ రూపిణీః మూర్తిమతీః- శ్రీరివ శ్రియ ఇవ తాః స్త్రీః దృష్ట్వా-తాసాం రూపౌదార్యేణ మహత్త్వేన హతా శ్రీః కాంతిర్యేషాం తే॥౧౩॥ తానితి॥ వృఙ్ధ్వం వృణీధ్వం-స్వయం వరాకాః స్వ చేమా ఇతి చేత్తత్రాహ - సవర్ణాం సమానరూపాం- నైకాప్యస్మదనురూపేతి చేన్మా భవతు తథాపి స్వర్గస్య భూషణరూపాం॥౧౪॥ ఓమితి॥ సురవందినః దేవభృత్యా ఇత్యర్థః॥౧౫॥ ఇంద్రాయేతి॥ ఇంద్రాయ ఇంద్రం ప్రతి నారాయణ బలమూచుః-శక్రః తత్రాస సంత్రాసం ప్రాప్తః-విస్మితశ్చ-తత్ర నారాయణబలే విస్మితః ఆసేతి వా॥౧౬॥ అన్యానప్యవతారాం స్తచ్చరితాని ఆహ॥ హంసస్వరూపీతి॥ దత్తః దత్తాత్రేయః - కుమారః సనకాదిః-నః పితా ఋషభః-విష్ణుః దేవకళయా అవతీర్ణః స్వస్య ఆత్మయోగమవదత్ - తేన విష్ణునా-హయాస్యే హయగ్రీవావతారే-మధుభిదా హతా-తదానన శ్రుతయః ఆహృతాః॥౧౭॥ గుప్త ఇతి॥ ఇలా పృథివీ-ఓషధయశ్చ గుప్తాః-క్రోడే వరాహావతారే - గ్రాహాత్ గజేంద్రం అముం

చత్ - మోచయామాస-ఏవమాదౌయ త్రావతారేనాస్తేనా స్థితత్ర-విష్ణుశ్శివాయజగతాంకళయావతీర్ణ ఇత్యనువర్తనీయం॥౧౮॥సంస్తున్వతఇతి॥సంస్తున్వతఃస్తుతింకుర్వాణాన్ ఋషీన్ వాలఖిల్యాన్ కశ్యపాఙ్గంసమిదాహరణేగోష్పదేనిమగ్నాన్ ఇంద్రోఽప్రహాసితాన్ ఉద్ధృత్యాపదోమోచయత్ - తమసిబ్రహ్మహత్యాయాంప్రవిష్టంమోచయామాస అసురగృహేహిరణ్యకశిపుభవనేపిహితాఃనిరుద్ధాఃయాఃదేవస్త్రియః తాశ్చాముంచత్॥౧౯॥దైవాసురఇతి॥ ఏవమనేకావతారైః-అంతరేషుసర్వమన్వంతరేషు-కలాభిఃమూర్తిభిః-భువనానిఅదధాత్ అపాలయత్ - ఇమాంక్ష్మాంసముదాత్ ౨౦॥ నిఃక్షత్రియామితి॥ హైహయానాంకులస్యఅప్యయాయ భార్గవరూపాగ్నిఃసగామోనాశరధిస్సన్-సలంకంలంకాయాంస్థితం-జయతివర్తమానకాలికోవతారఇత్యర్థః॥౨౧॥భావినంశ్రీకృష్ణావతారమాహ॥భూమేరితి॥బుద్ధావతారమాహ-వాదైరితి-అతదర్హాన్ యజ్ఞానర్హాన్-దైత్యాన్ విమోహయిష్యతి-కల్క్యవతారమాహ-శూద్రాన్ ఇతి-న్యహనిష్యత్ హనిష్యతి॥౨౨॥౨౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************

శ్లో॥పంచమేభక్తిహీనానాంకానిష్ఠాకోయుగేయుగే।విష్ణోఃపూజావిధిఃప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముచ్యతే॥త్వాంసేవతాంసురకృతాబహవోంతరాయాఇత్యనేనశ్రీహరిభక్తావిఘ్నంమూర్ధ్నిపదందత్వాపరమాంగతింయాంతి - అభక్తానాంతువిఘ్నాభవంతీత్యుక్తేతర్హి తేషాంకాగతిర్భవతీతిపృచ్ఛతి॥భగవంతమితి॥హేఆత్మవిత్తమాః-అవిజితాత్మనాం-అతఏవఅశాంతకామానాంకానిష్ఠాకింప్రాప్యమిత్యర్థః॥ ౧ ॥ స్వజనకస్యసురోభగవతోనాదగుర్వుదరోఽపిహేయఃపరః

త్రిరత్నకృతోన్యధనేస్వప్నస్థే గాత్రవాత్ప్రపన్నమిభరాజమముంచదార్తమ్॥౧౮॥ సంస్తున్వతోబ్ధిపతితాన్ శ్రమణానృషీంశ్చశక్రంచవృత్రవధతస్తమసిప్రవిష్టమ్। దేవస్త్రియోసురగృహేపిహితాఅనాథాజఘ్నేఽసురేంద్రమభయాయసతాంనృసింహః॥౧౯॥ దైవాసురేయుధిచదైత్యపతీన్సురార్థేహత్వాంతరేషుభువనాన్యదధాత్కలాభిః।భూత్వాథవామనఇమామహరద్బలేఃక్ష్మాంయాంచ్ఞాచ్ఛలేనసమదాదదితేస్సుతేభ్యః॥౨౦॥నిఃక్షత్రియామకృతగాంచత్రిస్సప్తకృత్వోరామస్తుహైహయకులాప్యయభార్గవాగ్నిః।సోబ్ధింబబంధదశవక్త్రమహన్సలంకంసీతాపతిర్జయతిలోకమలఘ్నకీర్తిః॥౨౧॥భూమేర్భరావతరణాయయదుష్వజన్మాజాతఃకరిష్యతిసురైరపిదుష్కరాణి। వాదైర్విమోహయతియజ్ఞకృతోతదర్హాన్ శూద్రాన్కలౌక్షితిభుజోన్యహనిష్యదంతే॥౨౨॥ఏవంవిధానికర్మాణిజన్మానిచజగత్పతేః।భూరీణిభూరియశసోవర్ణితానిమహాభుజ॥౨౩॥ ************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - చతుర్థోధ్యాయః.

నిమిః॥భగవంతంహరింప్రాయోనభజంత్యాత్మవిత్తమాః।తేషామశాంతకామానాంకానిష్ఠాఽవిజితాత్మనాం॥ ౧ ॥ చమసః ॥ ముఖబాహూరుపాదేభ్యఃపురుషస్యాశ్రమైస్సహ। చత్వారోజజ్ఞిరేవర్ణాగుణైర్విప్రాదయఃపృథక్ ॥ ౨ ॥ యఏషాంపురుషంసాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్।నభజంత్యవజానంతిస్థానాద్భ్రష్టాఃపతంత్యధః॥ ౩ ॥ దూరేహరికథాఃకేచిద్దూరేచాచ్యుతకీర్తనాః। స్త్రియశ్శూద్రాదయస్సర్వేతేనుకంప్యాభవాదృశామ్॥ ౪ ॥ విప్రోరాజన్యవైశ్యౌచహరేఃప్రాప్తాఃపదాంతికమ్। శ్రౌతేనజన్మనాథాపిముహ్యంత్యామ్నాయవాదినః॥ ౫ ॥ కర్మణ్యకోవిదాస్తబ్ధామూర్ఖాఃపండితమానినః।

తింయాంతివక్తుంభగవతఃసకాశాద్భ్రష్టాశ్రమాణాముత్పత్తిమాహ॥ముఖేతి॥గుణైః- సత్త్వేనవిప్రఃసత్త్వరజోభ్యాంక్షత్రియః-రజస్తమోభ్యాంవైశ్యః-కేవలంతమసాశూద్రఇతి॥౨॥యఇతి॥ ఏషాంమధ్యేయేఅజ్ఞాత్వానభజంతి - యేచజ్ఞాత్వాప్యవజానంతి-ఆత్మనఃప్రభవోజన్మయస్మాత్తం-తదభజనేకృతఘ్నతామస్యాహ-ఈశ్వరమితి- స్థానాద్వర్ణాశ్రమాద్భ్రష్టాః॥౩॥తత్రయేఅజ్ఞాస్తేభవద్విధానామనుగ్రాహ్యాఇత్యాహ॥దూరఇతి॥ దూరేహరికథాఃతచ్ఛ్రవణంయేషాంతే-అతఏవదూరేఅచ్యుతకీర్తనంయేషాంతే-దూరేఅచ్యుతఃకీర్తనాచ్చేతివా॥ ౪ ॥ జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధాస్తుఅచికిత్స్యత్వాదుపేక్ష్యాఇత్యాశయేనాహ॥విప్రఇతి॥శ్రౌతేనఉపనయనాఖ్యేన ఉపలక్షణమేతత్ అధ్యయనాదినాపి-హరేఃపదాంతికంతద్భజనోత్తమాధికారంప్రాప్తాఅపిముహ్యంతికర్మఫలేషుసజ్జంతే-కుతః - ఆమ్నాయేషుయేవాదాః అర్థవాదాఃతేమోహకతయావిద్యంతేయేషాంతే-తదుక్తంగీతాసు॥ శ్లో॥ యామిమాంపుష్పితాంవాచంప్రవదంత్యవిపశ్చితః।వేదవాదరతాఃపార్థనాన్యదస్తీతివాదినఇత్యాదినా॥౫॥భక్తిరూపాదాద్యాయతేషాంమోహంప్రపంచ

యస్మిన్నందతి॥ కర్మణీతి ॥ అకోవిదాః యథా బంధకం న భవతి తథా కర్తుమజ్ఞాః న చాభిజ్ఞాన్ పృచ్ఛంతి-యతః స్తబ్ధాః అ నమ్రాః- స్తబ్ధత్వే హేతుః- యతో మూర్ఖా అపి పండితా వయమితి మానవంతః-అతః॥ శ్రు ॥ అపామ సోమమమృతా అ భూమ-అక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి - యత్ర నోష్ణం చ శీతం సౌమ్యం స్నానాని వా వ్యరాత య ఇత్యాదిః యయా యయా మాధ్వ్యా గిరా ఉత్సుకాస్సంతః - వదంతీతి యా చాటుకాన్ అప్సరోభిస్సహ విచరిష్యామః ఇత్యాది ప్రియాన్ స్వర్గాదీన్ వదంతి॥౬॥ కించ - తేషాం కర్మాభినివేశాత్ కామక్రోధదంభాదయో వర్ధంత ఇత్యాహ త్రయేణ రజసేతి ఘోరాః అభిచారాదిసంకల్పా యేషాం తే- అహివన్మన్యుర్యేషాం తే॥౭॥ కాముకత్వం ప్రపంచయతి॥ వదంతీతి ఉపాసితాః స్త్రియో యైస్తే న తు వృద్ధాః- తే మైథున్యం మిథునమేవ పరం నత్వేత్యాది తేషు గృహేషు ఆశిషో వదంతి॥ శ్లో॥ ఇహ కస్యచిదాలబ్ధమిదం ... దృశ్యమనోరథమ్ । ఇహ స్త్రీ ప్రసవి మే భవిష్యతి పునరావనమిత్యాద్యా కారాం దాంభికతాం ప్రపంచయతి - యజంతీతి-అసృష్టాన్నవిధానదక్షిణం యథా అసృష్టాః న సంపాదితాః అన్నవిధానదక్షిణాః యస్మిన్ తథా- యజంతి-వృత్త్యై జీవికార్థం పరం కేవలం పశూన్ ఘ్నంతి- అతద్విదః పశుసంసాదోషానభిజ్ఞాః॥౮॥ మానితాం ప్రపంచయతి శ్రియేతి శ్రియా ధనాదిసంపదా- విభూత్యా ఐశ్వర్యేణ- శ్రీవిభూత్యాదినా జాతో యః స్మయః గర్వః తేన- అంధా ధీర్యేషాం తే- ఈశ్వరసహితాన్ సతః అవమన్యంతే॥౯॥ కించ ఏవం విధానాం నాస్తి వేదతత్త్వజ్ఞానం స్ఫుటమపి న జానంతీత్యాహ॥ సర్వేష్వితి॥ కేన రూపేణావస్థితం తదాహ- ఆత్మానమీశ్వరం- ఆత్మతయా ఈశ్వరతయా చావస్థితం- ఏవమప్యసంగతామాహ- యథా ఖం- పురుషార్థతామాహ- అభీష్టం- స్ఫుటత్వమాహ- వేదోపగీతం చేతి-తథాపి తత్ - యతో మనోరథానాం వ్యవాయామిషమద్యసేవావిషయాణాం వార్తయా ప్రవదంతి - నివ్వ

దంతి చాటుకాన్మూఢా యయా మాధ్వ్యా గిరోత్సుకాః॥౬॥ రజసా ఘోరసంకల్పాః కాముకా అహిమన్య
వః। దాంభికా మానినః పాపా విహసంత్యచ్యుతప్రియాన్॥ ౭ ॥ వదంతి తేఽన్యోన్యముపాసితస్త్రియో గృ
హేషు మైథున్యపరేషు చాశిషః। యజంత్యసృష్టాన్నవిధానదక్షిణం వృత్త్యై పరం ఘ్నంతి పశూనతద్విదః॥౮॥
శ్రియా విభూత్యాభిజనేన విద్యయా త్యాగేన రూపేణ బలేన కర్మణా । జాతస్మయేనాంధధియస్సహే
శ్వరాన్ సతోఽవమన్యంతి హరిప్రియాన్ ఖలాః॥౯॥ సర్వేషు శశ్వత్తనుభృత్స్వవస్థితం యథా ఖమాత్మా
నమభీష్టమీశ్వరమ్। వేదోపగీతం చ న శృణ్వతేఽబుధా మనోరథానాం ప్రవదంతి వార్తయా॥౧౦॥ లోకే
వ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యాస్తు జంతోర్న హి తత్ర చోదనా। వ్యవస్థితిస్తేషు వివాహయజ్ఞసురాగ్ర

...పరం వేదం ప్రవృత్తిపరం వర్ణయతి॥ ౧౦॥ నను వ్యవాయాదీనామపి ఋతౌ భార్యాముపేయాత్ - హుతశేషం భక్షయేత్ - ఇత్యాదినా విహితత్వాత్ - కిమేవం నింద్యతే- అత ఆహ ॥ లోక ఇతి॥ వ్యవాయః స్త్రీసంగః- నిత్యాః రాగత ఏవ నిత్యప్రాప్తాః- జంతోః ప్రాణిమాత్రస్య- అతస్తత్ర తాసు చోదనా విధిర్నాస్తి - నను ఋతౌ భార్యాముపేయాదిత్యాదిః విధిః కథం- సత్యం- నత్వయమపూర్వవిధిః రాగతః ప్రాప్తత్వాత్ - కింతు - నియమవిధిరూపేణ రాగతః ప్రాప్తస్యానుజ్ఞామాత్రం క్రియత ఇత్యాహ-వ్యవస్థితిరితి - తాసు వ్యవాయాదిషు వ్యవస్థితిః నియమః క్రియతే- కైః వివాహయజ్ఞసురాగ్రహైః వివాహవిషయ ఏవ వ్యవాయః కార్యః- యజ్ఞ ఏవామిషసేవా- సౌత్రామణ్యాం ॥ శ్రు॥ సురాగ్రహాన్ గృహ్ణాతీతి శ్రుతేః- నాన్యత్ర మద్యసేవేతి నియమః క్రియతే- నను చ నియమపక్షే ప్రాప్యావశ్యకత్వాన్న నిందా యుక్తా అత ఆహ- ఆసు నివృత్తిరిష్టేతి॥ అయం భావః-నాయం నియమవిధిరపి నిత్యప్రాప్తత్వాత్ - అతో నివృత్తిః పరిసంఖ్యైవ అమువ్యవాయామిషమద్యసేవాస్వితి కథం తర్హి వ్యవస్థితిరిత్యుక్తం- ఉచ్యతే - న తావత్పరిసంఖ్యావిధినా శ్రుత్యా నివృత్తిరుచ్యతే- కిం స్వార్థికీ- తథా సతి స్వార్థత్యాగః పరార్థకల్పనా- ప్రాప్తబాధశ్చేతి దోషత్రయం స్యాత్ - అతః కింతు తత్ప్రాప్తస్య ... అనర్థకమిత్యపూర్వవిధిద్వారా అస్య నివృత్తిః ఫలతో భవతి- తద్యథా॥ శ్రు ॥ ఇమామగృభ్ణన్ రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్త ఇత్యత్ర రశనా లింగతో గర్దభాశ్వాభిధానీ రశనాద్వయం ప్రాప్తం ... మంత్రస్యాపూర్వవిధిద్వారా పరిసంఖ్యోచ్యతే-యథోక్తం తంత్రవార్తికే॥ శ్లో॥ అప్రాప్తవిధిరేవాయమతో మంత్రస్య నిశ్చయః। పరిసంఖ్యాఫలేనోక్తా న విశేషః పునః శ్రుతేరితి-క్వచిత్తు రాగతో నిత్యప్రాప్తస్య ప్రాప్తాంశపూరణలక్షణస్య నియమఫలస్యాప్యభావాన్నియమవిధిద్వారా ఫలతః పరిసంఖ్యా భవతి - యథా ॥ శ్లో ॥ పంచ పంచ నఖా భక్ష్యా ఇతి - తథా - అత్ర రాగతో నిత్యప్రాప్తస్య వ్యవాయాదేః వివాహాదినియమేనాభ్యనుజ్ఞాద్వారా పరిసం

క్ష్యవేతి॥శ్లో॥విధిరత్యంతమప్రాప్తేనియమఃపాక్షికేసతి।తత్ర చాన్యత్ర చ ప్రాప్తౌపరిసంఖ్యేతిగీయతఇతి - ననుయ ద్యభ్యనుజ్ఞామాత్రమభిమతమేతద్భవేత్ తర్హి॥శ్లో॥ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాంసన్నిధౌనోపగచ్ఛతి । ఘో రాయాంభ్రూణహత్యాయాంయుజ్యతేనాత్రసంశయఇత్యాదిదోషశ్రవణంనస్యాత్ -నైషదోషః- మనసికామేసత్య పిత స్యామరుచ్యాద్వేషాదనావాతామనుపగచ్ఛతోదోషశ్రవణోపపత్తిరితిసర్వమనవద్యం॥౧౧॥ తదేవంవ్యవాయాది మనోరథాకులితత్వాదభీష్టమాత్మానంనశృణ్వంతీత్యుక్తం-ఇదానీంధనస్యాపిధర్మార్థత్వాత్ఫరమాత్మప్రాపకస్యద్ర ష్టౌపభోగార్థంవినియోగాత్ నాత్మజ్ఞానగంధోపీత్యాహ ॥ధనమితి॥ ధర్మఏవఏకంఫలంయస్యతత్ -కుతః - యతోధ ర్మాత్ సవిజ్ఞానంఅపరోక్షజ్ఞానసహితంద్రష్టఫలదంపరోక్షజ్ఞానంభవతి - కథంభూతంఅనుప్రశాంతిఅనంతరమేవ ప్రకృష్టాశాంతిః-నిర్వాణలక్షణాయస్మాత్తత్ -ఏవంభూతంధనం-గృహేషుదేహార్థ్యర్థంయుంజంతి॥౧౨॥ కించ॥ వ్యవస్థ యాపివ్యవాయాద్యభ్యనుజ్ఞానం-నయథేష్టం-అపిత్వన్యదర్థమేవేత్యాహ॥యదితి॥ యద్యస్మాత్సురాయాఃఘ్రాణభక్షఃఅవ ఘ్రాణంసఏవవిహితఃనతుపానం-తథా -పశోరప్యాలభనమేవవిహితంనతుహింసా-అయమర్థః- దేవతోద్దేశేనయత్ప శుహననంతదాలభనం ॥శ్రు॥ వాయవ్యం శ్వేతమాలభేతేత్యాది శ్రుతేః నతు హింసా - ॥శ్లో॥ యావేదవిహితాహింసానసాహింసేతికీర్త్యతఇతివచనాత్ -భక్షణోద్దేశేనక్రియమాణంలౌకికహననంతుహింసైవఅ త్రత్వాలభనమేవవిహితంనతుహింసా- అతోనయథేష్టభక్షణాభ్యనుజ్ఞేత్యర్థః - వ్యవాయోపిప్రజయానిమిత్తభూత

యైరాసునివృత్తిరిష్టా॥౧౧॥ధనంచధర్మైకఫలంయతోవైజ్ఞానంసవిజ్ఞానమనుప్రశాంతి।గృహేషుయుం

జంతికళేబరస్యమృత్యుంనపశ్యంతిదురంతవీర్యమ్॥౧౨॥ యద్ఘ్రాణభక్షోవిహితస్సురాయాస్తథాపశో రాలభనంనహింసా।ఏవంవ్యవాయఃప్రజయానరత్యైఇమంవిశుద్ధంనవిదుస్స్వధర్మమ్॥ ౧౩॥ యేత్వనే వంవిదోసంతస్స్తబ్ధాస్సదభిమానినః।పశూన్ద్రుహ్యంతివిస్రబ్ధాఃప్రేత్యఖాదంతితేచతాన్॥౧౪॥ ద్వి షంతఃపరకాయేషుస్వాత్మానంహరిమీశ్వరమ్ । మృతకేసానుబంధేస్మిన్బద్ధస్నేహాఃపతంత్యధః॥౧౫॥ యేకైవల్యమసంప్రాప్తాయేచాతీతాశ్చమూఢతామ్ । త్రైవర్గికాహ్యక్షణికాఆత్మానంఘాతయం తితే॥౧౬॥ఏతఆత్మహనోశాంతాఅజ్ఞానేజ్ఞానమానినః । సీదంత్యకృతకృత్యావైకాలధ్వస్తమనోరథాః॥ ౧౭॥హిత్వాత్యాయాసరచితాగృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియః । తమోవిశంత్యనిచ్ఛంతోవాసుదేవపరా ఙ్ముఖాః॥౧౮॥ రాజా॥ కస్మిన్కాలేసభగవాన్కింవర్ణఃకీదృశోనృభిః। నామ్నావాకేనవిధినాపూజ్య తేతదిహోచ్యతాం ॥౧౯॥ కరభాజనః॥ కృతంత్రేతాద్వాపరంచకలిరిత్యేషుకేశవః । నానావర్ణా భిధాకారోనానైవవిధినేజ్యతే॥౨౦॥కృతేశుక్లశ్చతుర్బాహుర్జటిలోవల్కలాంబరః। కృష్ణాజినోపవీ తాక్షాన్బిభ్రద్దండకమండలూ ॥౨౧॥ మనుష్యాస్తుతదాశాంతానిర్వైరాస్సమదర్శినః। యజంతితప

యానఋరత్యై-అతోమనోరథవాదినఃఇమంవిశుద్ధంస్వధర్మంనవిదురితి ॥౧౩॥ ఏవంభగవత్పరాఙ్ముఖానాంబహుదోష తాంప్రపంచ్యతన్నిష్ఠాంప్రపంచయతిపంచభిః॥యఇతి॥అనేవంవిదఃనఏవంధర్మంవిదంతి- యేతే- విస్రబ్ధాఃనిశ్శంకాః అనేనమనోరథోభవిష్యతీతివిశ్వస్తావా-తథాస్వంతనపోషణనవాతైఃపశుభిఃవిశ్వస్తాః - తేచపశవఃప్రేత్యఅముత్రతాన్ ఖాదంతి ॥శ్లో॥ మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంసమిహాద్మ్యహమ్ । ఏతన్మాంసస్యమాంసత్వంప్రవదంతిమనీషి ణఇతివచనాత్॥౧౪॥ద్విషంతఇతి॥అభిచారాదినాద్విషంతః-మృతకేదేహే-సానుబంధేపుత్రాదిసహితే॥౧౫॥అజ్ఞాస్త త్త్వజ్ఞైరనుకంపితాస్తరంతి-తత్త్వజ్ఞాస్తుస్వతః - యేతునాత్యంతమజ్ఞాఃనచతత్త్వజ్ఞాఃతేఅంతరాళవర్తినః పతంతీత్యా

హ॥యఇతి॥కైవల్యంతత్త్వజ్ఞానంఅసంప్రాప్తాః- అత్రహేతుఃత్రివర్గప్రధానాః - అక్షణికాఃఉపశాంతిక్షణరహి తాః-దేహాదిస్థైర్యబుద్ధయోవా-స్వయమేవాత్మానంఘాతయంతి॥౧౬॥తదాహ॥ఏతఇతి ॥ ఆత్మహనఃఆత్మాపహ్నవక

ర్తారః-అజ్ఞానేకర్మణిజ్ఞానమానినః-తథాచ॥శ్రు॥అసుర్యానామతేలోకాఅంధేనతమసావృతాః। తాంస్తేప్రేత్యా భిగచ్ఛంతియేకేచాత్మహనోజనాఇతి॥౧౭॥హిత్వేతి॥ గృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియఃతాఃహిత్వా॥౧౮॥ఏవంభగవద్భ క్తిరేవకర్తవ్యేతిస్థితేతత్రవిశేషంపృచ్ఛతి॥కస్మిన్నితి॥కింవర్ణఃకీదృగ్వర్ణవాన్-కీదృశఃకీదృగాకారః-కేనవానామ్నా కేనవావిధినా॥౧౯॥కృతమితి॥ఏషుకృతాదికాలేషునానాప్రకారాఃవర్ణాభిధాకారాఃయస్యసః-నానైవవిధినావివిధనై వమార్గేణ॥౨౦॥తదేవవర్ణాదిచతుష్టయమాహ॥కృతఇతి॥కృష్ణాజినాదీన్బిభ్రదితిబ్రహ్మచారివేషోదర్శితః॥ ౨౧॥ మను

ష్యా ఇతి॥ తపసా ధ్యానేన॥౨౨॥౨౩॥ త్రేతాయామితి॥ త్రిగుణా దర్భాంగభూతా మేఖలా యస్య సః - యజ్ఞమూర్తిః - హిరణ్యకేశః పిశంగకేశః॥౨౪॥ తమితి॥ త్రయ్యా విద్యయా వేదత్రయోక్తకర్మభిః॥౨౫॥ విష్ణురితి॥ పృశ్నిగర్భః తపస్యాః పుత్రః వృషాకపిః స్మృతస్సన్ - వర్షతి సర్వాన్ కామాన్ - ఆకంపయతి క్లేశానితి తథా - జయత్యేవ సర్వదేతి జయంతః॥౨౬॥ ద్వాపర ఇతి॥ శ్యామః అతసీపుష్పసంకాశః - నిజాని చక్రాదీన్యాయుధాని యస్య సః - శ్రీవత్సో నామ వక్షసో దక్షిణభాగే రోమ్ణాం ప్రదక్షిణావర్తః స ఆదిర్యేషాం - కరచరణాదిగతపద్మాదీనాం తైః అంకైః చిహ్నైః - లక్షణైః బాహ్యైః కౌస్తుభాదిభిః॥ ౨౭॥ తమితి॥ మహారాజోపలక్షణం ఛత్రచామరాదియుక్తం - వేదతంత్రాభ్యాం వైదికేనాగమేన చ మార్గేణ - యజంతి పూజయంతి - పరం ఈశ్వరం జ్ఞాతుమిచ్ఛవః॥౨౮॥ నామాన్యాహ॥ నమ ఇతి॥౨౯॥౩౦॥ ఇతీతి॥ నానాతంత్రవిధానేనేతి కలౌ తంత్రమార్గస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి॥౩౧॥ కలావితి॥ నూతుతాం వ్యావర్తయతి - త్విషా కాంత్యా కృష్ణం ఇంద్రనీలమణివదుజ్జ్వలం - యద్వా - త్విషాకృష్ణం కృష్ణావతారం - అనేన కలౌ శ్రీకృష్ణావతారస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి - అంగాని హృదయాదీని - ఉపాంగాని కౌస్తుభాదీని - అస్త్రాణి సుదర్శనాదీని - పార్షదాః సునందాదయః - తత్సహితం - యజ్ఞైరర్చనైః - సంకీర్తనం నామోచ్చారణం స్తుతిశ్చ తత్ప్రధానైః - సుమేధసో వివేకినః॥ ౩౨॥ స్తుతిమాహ॥ ధ్యేయమితి॥ హే ప్రణత

సా దేవం శమేన చ దమేన చ॥౨౨॥ హంసస్సువర్ణో వైకుంఠో ధర్మో యోగేశ్వరోఽమలః। ఈశ్వరః పురుషోఽవ్యక్తః పరమాత్మేతి గీయతే॥౨౩॥ త్రేతాయాం రక్తవర్ణోఽసౌ చతుర్బాహుస్త్రిమేఖలః। హిరణ్యకేశస్త్రయ్యాత్మా స్రుక్స్రువాద్యుపలక్షణః॥౨౪॥ తం తదా మనుజా దేవం సర్వదేవమయం హరిం। యజంతి విద్యయా త్రయ్యా ధర్మిష్ఠా బ్రహ్మవాదినః॥౨౫॥ విష్ణుర్యజ్ఞః పృశ్నిగర్భస్సర్వదేవ ఉరుక్రమః। వృషాకపిర్జయంతశ్చ ఉరుగాయ ఇతీర్యతే॥౨౬॥ ద్వాపరే భగవాన్ శ్యామః పీతవాసా నిజాయుధః। శ్రీవత్సాదిభిరంకైశ్చ లక్షణైరుపలక్షితః॥ ౨౭॥ తం తదా పురుషం మర్త్యా మహారాజోపలక్షణం। యజంతి వేదతంత్రాభ్యాం పరం జిజ్ఞాసవో నృప॥౨౮॥ నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్సంకర్షణాయ చ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ తుభ్యం భగవతే నమః॥౨౯॥ నారాయణాయ ఋషయే పురుషాయ మహాత్మనే। విశ్వేశ్వరాయ విశ్వాయ సర్వభూతాత్మనే నమః॥౩౦॥ ఇతి ద్వాపర ఉర్వీశ స్తువంతి జగదీశ్వరం। నానాతంత్రవిధానేన కలావపి యథా శృణు॥౩౧॥ కలౌ కృష్ణం త్విషాకృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్రపార్షదం। యజ్ఞైస్సంకీర్తనప్రాయైర్యజంతి హి సుమేధసః॥౩౨॥ ధ్యేయం సదా పరిభవఘ్నమభీష్టదోహం తీర్థాస్పదం శివవిరించినుతం శరణ్యం। భృత్యార్తిహం ప్రణతపాల భవాబ్ధిపోతం వందే మహాపురుష తే చరణారవిందం॥౩౩॥ త్యక్త్వా సుదుస్త్యజసురేప్సితరాజ్యలక్ష్మీం ధర్మిష్ఠ ఆర్యవచసా యదగాదరణ్యం। మాయామృగం దయితయేప్సితమన్వధావద్వందే మహాపురుష తే చరణారవిందం॥౩౪॥ ఏవం యుగానురూపాభ్యాం భగవాన్ యుగవర్తిభిః। మనుజైరిజ్యతే రాజన్ శ్రేయసామీశ్వరో హరిః॥౩౫॥ కలిం సభాజయంత్యార్యా గుణ

పాల హే మహాపురుష - తే చరణారవిందం వందే - కథంభూతం - ధ్యేయం ధ్యాతుం యోగ్యం - సదేతి సర్వత్ర సంబధ్యతే - ధ్యేయత్వే హేతవః - ఇంద్రియకుటుంబాదిభిః యః పరిభవః తిరస్కారః తం హంతీతి తథా - కించ - అభీష్టదోహం మనోరథపూరకం - కించ - తీర్థాస్పదం గంగాద్యాశ్రయత్వేన పరమపావనం - శివవిరించిభ్యాం నుతం స్తుతం - మహత్తమం - నను తౌ కృతార్థావేవ కిమర్థం తాభ్యాం నుతం తత్రాహ - శరణ్యం ఆశ్రయయోగ్యం సుఖాత్మకమిత్యర్థః - తర్హి బ్రహ్మాదిస్తుత్యం ప్రాకృతస్య కథం గోచరం స్యాత్ - న - భృత్యార్తిహం యస్య కస్యాపి భృత్యమాత్రస్యార్తిం హంతీతి - న కేవలమాగంతుకార్తిమాత్రం హంతి - కింతు భవాబ్ధిపోతం సంసారార్ణవతారకం చ ॥ ౩౩ ॥ ఇదానీం స్వయమాప్తకామత్వాన్నైరపేక్ష్యం భర్తారం చ సాపేక్షతాం దర్శయన్ శ్రీరామచంద్రం స్తౌతి॥ త్యక్త్వేతి॥ అన్యైస్సుదుస్త్యజాం సురేప్సితాం రాజ్యలక్ష్మీం తాం త్యక్త్వా - యదితి య ఇత్యర్థః - యః అరణ్యమగాత్ - కిం రాజ్యవైకల్యదర్శనేన - న - ధర్మిష్ఠః - కుతః ఆర్యస్య గురోః దశరథస్య వచసా - కించ - ఏవం స్వం రాజ్యం త్యక్త్వాపి భక్తవాత్సల్యేన దయితయా సీతయా ఈప్సితం మాయామృగం స్వర్ణాకారం యోఽన్వధావత్ - తస్య భగవతశ్చరణారవిందం వందే - యద్వా - హే ధర్మిష్ఠేతి సంబోధనం - తథాప్యవివక్షితత్వాదార్యపదేన సంధిర్న భవతి - తథా యదగాదితి చరణారవిందమేవోచ్యతే - యచ్చ మాయామృగమన్వధావత్ తత్తే చరణారవిందం వందే ఇత్యన్వయః - అన్యత్సమానం ॥౩౪॥ ఏవమితి॥ యుగానురూపాభ్యాం నామరూపాభ్యాం ॥౩౫॥

ఏతేషు చతుర్యుగేషు కలిరేవ శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ॥ కలిమితి॥ గుణజ్ఞాః కలేర్గుణాన్ జానంతి యే తే - నను కలేర్దోషాణాం బహుళత్వాత్కథం సభాజయంతి తత్రాహ - సారభాగినః గుణాంశగ్రాహిణః - కోఽసౌ గుణః తమాహ - యత్రేతి - తదుక్తం॥ శ్లో॥ ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్। యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమితి॥ ౩౬॥ నేతి॥ తస్మాత్కలౌ అతః అస్మాత్సంకీర్తనాత్ పరమో లాభో నాస్తి యతః సంకీర్తనాత్॥ ౩౭॥ కించ॥ కృతాదిష్వితి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ కావేరీతి॥ అమలాశయాః సంతః ప్రాయశో భగవతః భక్తా భవంతి॥ ౪౦॥ భక్తస్య విధినిషేధనివృత్తేః కృతకృత్యతామాహ॥ దేవర్షీతి॥ ఆప్తాః పోష్యాః కుటుంబినః - ఇతరే దేవాదయః పంచయజ్ఞదేవతాః ఏతేషాం - యః అభక్తః ఋణీ - అతఏవ తేషాం కింకరః తదర్థం నిత్యం పంచయజ్ఞాదికర్తా - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ హీనజాతిం పరిక్షీణం ఋణార్థం కర్మ కారయేదితి - అయం తు న తథా కోఽసౌ - యః సర్వభావేన శ్రీముకుందం శరణం గతః - కర్తం కృత్యం పరిహృత్య - యద్వా - కర్తం భేదం పరిహృత్య - కృతీ ఛేదనే ఇత్యస్మాద్ధాతోః - వాసుదేవస్సర్వమితి బుద్ధ్వేత్యర్థః॥ ౪౧॥ విహితకర్మనివృత్తిముక్త్వా నిషేధనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తనివృత్తిమాహ॥ స్వపాదమూలమితి॥ త్యక్తః అన్యస్మిన్ దేహాదౌ దేవతాంతరే వా భావో యేన - అతఏవ తస్య వికర్మణి ప్రవృత్తిర్న సంభవతి - యచ్చ కథంచిత్ప్రమాదాదినా ఉత్పతితం భవే

జ్ఞాః సారభాగినః। యత్ర సంకీర్తనేనైవ సర్వస్స్వార్థోఽభిలభ్యతే॥ ౩౬॥ న హ్యతః పరమో లాభో
దేహినాం భ్రామ్యతామిహ। యతో విందేత పరమాం శాంతిం నశ్యతి సంసృతిః॥ ౩౭॥ కృతాదిషు ప్రజా రా
జన్ కలావిచ్ఛంతి సంభవమ్। కలౌ ఖలు భవిష్యంతి నారాయణపరాయణాః॥ ౩౮॥ క్వచిత్క్వచిన్మహారాజ
ద్రవిడేషు చ భూరిశః। తామ్రపర్ణీ నదీ యత్ర కృతమాలా పయస్వినీ॥ ౩౯॥ కావేరీ చ మహాపుణ్యా ప్రతీ
చీ చ మహానదీ। యే పిబంతి జలం తాసాం మనుజా మనుజేశ్వర॥ ప్రాయో భక్తా భగవతి వాసుదేవేఽమలా
శయాః॥ ౪౦॥ దేవర్షిభూతాప్తనృణాం పితౄణాం న కింకరో నాయమృణీ చ రాజన్। సర్వాత్మనా యశ్శ
రణం శరణ్యం గతో ముకుందం పరిహృత్య కర్తమ్॥ ౪౧॥ స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య
హరిః పరేశః। వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్టః॥ ౪౨॥ నారదః॥ ధర్మాన్ భాగ
వతానిత్థం శ్రుత్వాఽథ మిథిలేశ్వరః। జాయంతేయాన్మునీన్ప్రీతస్సోపాధ్యాయో హ్యపూజయత్॥ ౪౩॥ త
తోఽంతర్దధిరే సిద్ధాస్సర్వలోకస్య పశ్యతః। రాజా ధర్మానుపాతిష్ఠన్నవాప పరమాం గతిమ్॥ ౪౪॥ త్వమ
ప్యేతాన్మహాభాగ ధర్మాన్భాగవతాన్ శ్రుతాన్। ఆస్థితః శ్రద్ధయా యుక్తో నిస్సంగో యాస్యసే పరం
౪౫॥ యువయోః ఖలు దంపత్యోర్యశసా పూరితం జగత్। పుత్రతామగమద్యద్వాం భగవానీశ్వరో హరిః॥
౪౬॥ దర్శనాలింగనాలాపశయనాసనభోజనైః। ఆత్మా వాం పావితః కృష్ణే పుత్రస్నేహం ప్రకుర్వతోః
౪౭॥ వైరేణ యం నృపతయశ్శిశుపాలపౌండ్రసాల్వాదయో గతివిలాసవిలోకనాద్యైః। ధ్యాయంత ఆ
కృతధియశ్శయనాసనాదౌ తత్సామ్యమాపురనురక్తధియాం పునః కిం॥ ౪౮॥ మాపత్యబుద్ధిమకృథాః కృష్ణే
సర్వాత్మనీశ్వరే। మాయామనుష్యభావేన గూఢైశ్వర్యే పరేఽవ్యయే॥ ౪౯॥ భూభారాసురరాజన్యహంత

త్ - తదపి హరిర్ధునోతి - నను యమస్తేనావమన్యేత తత్రాహ - పరేశః పరేషాం యమాదీనామీశః నియంతా - నను చ శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞేతి భగవద్వచనాత్స్వాజ్ఞాభంగం కథం సహేత తత్రాహ - ప్రియస్య - నను నాయం ప్రాపత్త్య యాథార్థ్యం భజేత తత్రాహ - హృది సన్నివిష్టః - న హి వస్తుశక్తిరర్థితామపేక్షత ఇతి భావః॥ ౪౨॥ ధర్మానితి॥ జాయంతేయాః జయంతేః పుత్రాః॥ ౪౩॥ తత ఇతి॥ ఉపాతిష్ఠన్ - అనుతిష్ఠన్॥ ౪౪॥ త్వమితి॥ నిస్సంగో భూత్వా॥ ౪౫॥ శాస్త్రప్రక్రియయా ముక్తిః - యువాం తు సంగత ఏవ కృతార్థావిత్యాహ॥ యువయోరితి॥ వాం యువయోః॥ ౪౬॥ న చ సర్వశ్రవణాదిభాగవతధర్మైరన్యేషామివ యువయోః సత్త్వశుద్ధిరాపాదనీయా - పుత్రోపలాలనేనైవ భాగవతధర్మసర్వస్వనిష్పత్తేరిత్యాహ॥ దర్శనేతి॥ కృష్ణే పుత్ర ఇతి స్నేహం ప్రకుర్వతోః వాం - తస్య దర్శనాదిభిః ఆత్మా పావితః శోధితః॥ ౪౭॥ ఏతదేవ కైముతికన్యాయేన స్ఫుటయతి॥ వైరేణేతి॥ యం శయనాసనాదౌ వైరేణాపి ధ్యాయంతః తస్య గతివిలాసాద్యైః ఆకృతధియః తత్తదాకారాధీర్యేషాం తే - తత్సారూప్యమాపుః - కింపునర్వక్తవ్యమనురక్తధియాం తత్సామ్యం భవతీతి॥ ౪౮॥ నను పుత్రస్నేహశ్చేన్మోక్షహేతుః తర్హి సర్వే ముచ్యేరన్ తత్రాహ॥ మేతి॥ అపత్యమితి బుద్ధిం మాకృథాః అడాగమశ్ఛాందసః॥ ౪౯॥ నను కథమీశ్వరో మనుష్యస్స్యాత్ - కథం వాస్య విశ్వసృష్ట్యాదికర్తుః పూతనా

శోభనాదికర్మ ఆశ్చర్యమివ నిరూప్య తేత్రాహ॥ భూమేతి॥ భూమేర్భారరూపాః అసురాంశా ఏవ రాజన్యాః తేషాం హంత వేత్రా హంతుం- నివృత్త్యై మోక్షాయ॥ ౫౦॥౫౧॥ఇత్థమితి ॥ ఇహ అస్మిన్నేవ దేహే శమలం మోహం విధూయ బ్రహ్మత్వాయ కల్పతే॥ ౫౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.****************************

శ్లో॥ షష్ఠే బ్రహ్మాదిభిస్తుత్వా గంతుం విజ్ఞాపితం హరిం। ఉద్ధవః ప్రార్థయామాస సహ ధామ నయ మామితి॥ అతః పరమతివిస్తరేణాత్మవిద్యాం నిరూపయిష్యంస్తత్ప్రస్తావమాహ॥ అథేతి॥ ఆత్మజైః సనకాదిభిః అభ్యగాత్ ద్వారకామితి చతుర్థేనాన్వయః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ నను తేషామప్యైంద్రాదిరూపం భగవంతం నిత్యం పశ్యతాం కేయమతిదిదృక్షా అత ఆహ॥ వపుషేతి॥ యేన వపుషా నరలోకమనోరమస్సన్- సర్వలోకేషు యశో వితేనే తదతిసుందరం వపుః దిదృక్షవః॥ ౪॥ తస్యామితి॥ వ్యచక్షత అపశ్యన్॥ ౫॥ స్వర్గేతి॥ స్వర్గోద్యానాదుద్భవైర్మాల్యైః- చిత్రాణి శృంఖలాబంధప్రాయాణి పదాని అర్థాశ్చ యాసు తాభిః గీర్భిః॥ ౬॥ నతా ఇతి॥ బుద్ధీంద్రియాదిభిః దర్శనాదినా ప్రాణేన చ బలహేతునా దండవత్ప్రణిపాతేన నతా వయం నమస్కృతవంతః- స్మేతి విస్మయే- యదాహుః॥ శ్లో॥ దోర్భ్యాం పద్భ్యాం చ జానుభ్యామురసా శిరసా దృశా। మనసా వచసా చేతి ప్రణామోఽష్టాంగ ఈరిత ఇతి- స్మశబ్దోక్తవిస్మయాయ విశేషణం- కర్మమయాదురుపాశాత్ ముముక్షుభిః భావయుక్తైః

వేగుప్తయే సతామ్। అవతీర్ణస్య నిర్వృత్త్యై యశో లోకే వితన్యతే॥ ౫౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాభాగో వసుదేవోఽతివిస్మితః। దేవకీ చ మహాభాగా జహతుర్మోహమాత్మనః॥ ౫౧ ॥ ఇతిహాసమిమం పుణ్యం ధారయేద్యస్సమాహితః। స విధూయేహ శమలం బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥ ౫౨॥**********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - పంచమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అథ బ్రహ్మాత్మజైర్దేవైః ప్రజేశైరావృతోఽభ్యగాత్ । భవశ్చ భూతభవ్యేశో యయౌ భూతగణైర్వృతః॥ ౧॥ ఇంద్రో మరుద్భిర్భగవానాదిత్యా వసవోఽశ్వినౌ। ఋభవోఽంగిరసో రుద్రా విశ్వే సాధ్యాశ్చ దేవతాః॥ ౨॥ గంధర్వాప్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః। ఋషయః పితరశ్చైవ సవిద్యాధరకిన్నరాః॥ ద్వారకాముపసంజగ్ముస్సర్వే కృష్ణదిదృక్షవః॥ ౩॥ వపుషా యేన భగవాన్నరలోకమనోరమః। యశో వితేనే లోకేషు సర్వలోకమలాపహమ్॥ ౪॥ తస్యాం విభ్రాజమానాయాం సమృద్ధాయాం మహర్ద్ధిభిః। వ్యచక్షతావితృప్తాక్షాః కృష్ణమద్భుతదర్శనమ్॥ ౫ ॥ స్వర్గోద్యానోపగైర్మాల్యైశ్ఛాదయంతో యదూత్తమమ్। గీర్భిశ్చిత్రపదార్థాభిస్తుష్టువుర్జగదీశ్వరమ్॥ ౬॥ దేవాః ॥ నతాః స్మ తే నాథ పదారవిందం బుద్ధీంద్రియప్రాణమనోవచోభిః। యచ్చింత్యతేఽంతర్హృది భావయుక్తైర్ముముక్షుభిః కర్మమయోరుపాశాత్॥ ౭ ॥ త్వం మాయయా త్రిగుణయాత్మని దుర్విభావ్యం వ్యక్తం సృజస్యవసి లుంపసి తద్గుణస్థః। నైతైర్భవానజిత కర్మభిరజ్యతే వై యత్స్వే సుఖేఽవ్యవహితేఽభిరతోఽనవద్యః॥ ౮॥ శుద్ధిర్నృణాం న తు తథేడ్య దురాశయానాం విద్యాశ్రుతాధ్యయనదానతపఃక్రియాభిః ॥ సత్త్వాత్మనామృషభ తే యశసి ప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధయా శ్రవణసంభృతయా యథా స్యాత్ ॥ ౯॥ స్యాన్నస్తవాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుః క్షేమా

రపియుక్తైః వల... తద్ధృది చింత్యతే- న తు దృశ్యతే- తద్వయం నతాః అహో భాగ్యమిత్యర్థః॥ ౭॥ నను మామపి దృష్ట్వా స్రష్టకర్మకారిణం కథం బ్రూథ- యోగమత్పాదారవిందచింతనం కర్మపాశాన్ముముక్షుభిః క్రియతే- తత్రాహుః॥ త్వమితి॥ హే అజిత ఆస్తాం మాదృశాం చింతనం అల్పం కర్మ తే- త్వం- వ్యక్తం మహదాదిప్రపంచం సృజసి పాలయసి సంహరసి చ- తదప్యాత్మన్యేవ న పృథక్- దుర్విభావ్యం మనసాప్యనైర్వచనీయం అవితర్క్యం- తద్గుణస్థః- తస్యాః మాయాయాః గుణేషు నియంతృత్వేన స్థితః- అథ చ ఏతైః కర్మభిస్త్వం భవాన్న రజ్యతే న లిప్యతే- కుతః- యో భవాన్ అనవద్యః రాగాదిరహితః- యతః స్వే ఆత్మస్వరూపే సుఖే అవ్యవహితే అభిరతః- అతస్త్వం కర్మ కుర్వన్నప్యాత్మారామః పరమేశ్వర ఇతి ముముక్షుభిశ్చింత్యత ఇతి భావః॥ ౮॥ నన్వాత్మారామస్య కిం రక్షణేనేత్యత ఆహుః॥ శుద్ధిరితి॥ హే ఈడ్య- హే ఋషభ- దురాశయానాం రాగిణాం విద్యోపాసనా- విద్యాదిభిస్తథా శుద్ధిర్న భవతి- సత్త్వాత్మనాం సత్త్వమూర్తౌ శ్రీహరావేవ ఆత్మా మనో యేషాం శుద్ధాంతఃకరణానామితి వా- తేషాం సతాం- తే యశసి శ్రవణేన సంభృతయా పరిపుష్టయా- ప్రవృద్ధయా సచ్ఛ్రద్ధయా యథా స్యాత్ - ఏవం పరమపావనస్య యశసో వితానాయ తవ కర్మాచరణమితి భావః॥ ౯॥ తదేవం త్వద్యశసి ప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధైవ శుద్ధిహేతుః అస్మాభిస్తు తవాంఘ్రిర్దృష్టః అతః॥ స్యాదితి॥ తవాంఘ్రిర్నోఽస్మాకమశుభాశయానాం విషయవాసనాం ధూమకే

తుఃదాహకఃస్యాత్ కథంభూతః-యఃత్వమాయయోగాయమునిభిఃముముక్షుభిఃప్రేమార్ద్రహృదాఉహ్యమానఃచిం త్యమానః-యశ్చసాత్వతైఃభక్తైస్సమవిభూతయేసమానైశ్వర్యాయశ్రీవాసుదేవాదివ్యూహైఅర్చితః- తేషుచకైశ్చి దాత్మవిద్భిఃధీరైఃస్వరతిక్రమాయస్వర్గంఅతిక్రమ్యవైకుంఠప్రాప్తయే-సవనశఃత్రికాలంఅర్చితః॥౧౦॥ కించ॥ య ఇతి ॥ ప్రయతపాణిభిఃసంయతహస్తైఃహవిర్గృహీత్వాఅధ్వరాగ్నౌఆహవనీయాదౌయాజ్ఞికైర్యశ్చింత్యతే- ననుయ స్యైదేవతాయైహవిర్గృహీతంస్యాత్తాందేవతాంధ్యాయేద్వషట్కరిష్యన్నితివచనాత్తత్తద్దేవతాఃచింత్యంతే - అతఆ హుః-త్రయ్యానిరుక్తేనవిధినాఇంద్రాదిరూపేణైవయజ్ఞపురుషశ్చింత్యతఇత్యర్థః-ఉతకించ-అధ్యాత్మయోగేఆత్మా ధికారేయోగే-యోగిభిరపి-ఆత్మనస్తవమాయాఅణిమాదిస్తాం-జిజ్ఞాసుభిస్తత్కామైర్యశ్చింత్యతే-పరమభాగవతైస్తు ముక్త్యైయఃపరీష్టఃసర్వతఃపూజితః-సతవాంఘ్రిఃనఃఅశుభాశయధూమకేతుఃస్యాదితిపూర్వేణైవాన్వయః ॥ ౧౧॥ ఏతే షాంచమునిసాత్వతాదీనాంషణ్ణాంసేవకానాంమధ్యేపరమభాగవతేషులక్ష్మ్యాఅపితవప్రీతిరధికేతిస్తువంతి ॥ పర్యుష్ట యేతి॥ఇదభావశ్ఛాందసఃఅహంయత్రవసామితత్రైవవక్షసిపర్యుషితాపీయంవసతీతిప్రతిపత్నీవత్ - శ్రీస్సంస్పర్ధమా నాభవతి-తథాపితాంస్పర్ధమానాంశ్రియమనాదృత్య-యోభవాన్పర్యుషితయాపిఅముయావనమాలయా భక్తైరర్పి తాఇయమితిప్రీత్యాసబహుమానధృతయాసుప్రణీతంసుష్ఠుసంపాదితంయథాభవతితథా- అర్హణంపూజాంఆదదత్ స్వీకృతవాన్సుప్రణీతమిత్యర్హణవిశేషణంవా-తస్యతవాంఘ్రిఃనఃఅశుభాశయధూమకేతుఃభూయాత్ - యద్వా- యోంఘ్రిఃఅముయాసుప్రణీతంఅర్హణమాదదత్-సనోశుభాశయధూమకేతుభూయాదిత్యన్వయః - అథవైవం

యద్యోమునిభిరార్ద్రహృదోహ్యమానః। యస్సాత్వతైస్సమవిభూతయఆత్మవిద్భిర్వ్యూహేర్చితస్స వనశస్స్వరతిక్రమాయ॥౧౦॥ యశ్చింత్యతే ప్రయతపాణిభిరధ్వరాగ్నౌత్రయ్యానిరుక్తవిధినేశహవి ర్గృహీత్వా।అధ్యాత్మయోగఉతయోగిభిరాత్మమాయాంజిజ్ఞాసుభిఃపరమభాగవతైఃపరీష్టః ॥౧౧॥ ప ర్యుష్టయాతవవిభోవనమాలయేయంసంస్పర్ధినీభగవతీప్రతిపత్నివచ్ఛ్రీః । యస్సుప్రణీతమముయా ర్హణమాదదన్నోభూయాత్సదాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుః॥ ౧౨॥ కేతుస్త్రివిక్రమయుతస్త్రిపత త్పతాకోయస్తేభయాభయకరోసురదేవచమ్వోః।స్వర్గాయసాధుషుఖలేష్వితరాయభూమన్పాదః పునాతుభగవన్భజతామఘంనః ॥౧౩॥ నస్యోతగావఇవయస్యవశేభవంతిబ్రహ్మాదయస్తనుభృతోమి థురర్ద్యమానాః।కాలస్యతేప్రకృతిపూరుషయోఃపరస్యశన్నస్తనోతుచరణఃపురుషోత్తమస్య॥౧౪॥అ స్యాసిహేతురుదయస్థితిసంయమానామవ్యక్తజీవమహతామపికాలమాహుః।సోయంత్రిణాభిరఖిలాప

సంబంధః-ఏతేభ్యోధ్యానార్చనాదినిష్ఠేభ్యోపిత్వద్యశసిప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధావంతఏవకృతార్థాః-భగవతోయశః ప్రియ త్వాదిత్యాహుః-పర్యుష్టయావిశకాంతావిశ్వస్మాత్పరితఃసర్వాంగేషుఉష్టయాకాంతయాశోభితయావనమాలయా - వక్షసిఏకదేశేవర్తమానాశ్రీఃసంస్పర్ధమానాభవతి- తథాప్యామ్నాయమధువ్రతైఃబహుధావర్ణితయాకీర్తిగయ్యా వైజయంత్యావనమాలయైవయోభవాన్సుప్రణీతమర్హణమాదదదిత్యాదిపూర్వవత్ ॥౧౨॥ త్వచ్చరణస్యభక్తపక్ష పాతఃప్రసిద్ధఏవేతిస్తువంతఃప్రార్థయంతే॥కేతురితి॥ బలిబంధనేత్రిభిర్విక్రమైర్యుతఃతత్రద్వితీయవిక్రమేసత్యలోకం గతస్తవపాదకేతుఃఅత్యుచ్ఛ్రితోవిజయధ్వజఇవ-తత్సంపాదయంత్రిపతత్పతాకఃత్రిధాపతంతీత్రిలోకేషువాపతం తీగంగాపతాకాయస్యసః-తథాఅసురదేవచమ్వోఃతత్సేనయోఃభయాభయకరః-సాధుషుసురేషుస్వర్గాయ - ఖలే ష్వసురేషుఇతరాయ-అధోగమనాయయఏవంకేతురూపస్తేపాదఃసఃభజతాంనఃఅఘంపునాతుశోధయతుఅఘాదితిపా ఠేభజతాంనఇతికర్మణిషష్ఠీ-భజతోస్మాన్అఘాత్ పునాత్వితి-తథాచ॥శ్రు॥చరణంపవిత్రంవితతంపురాణంయేనపూ తస్తరతిదుష్కృతాని - తేనపవిత్రేణశుద్ధేనపూతాఅతిపాప్మానమరాతింతరేమ - లోకస్యద్వారమర్చిమత్పవిత్రం జ్యోతిష్మద్భ్రాజమానంమహస్వత్ -అమృతస్యధారాబహుధాదోహమానం-చరణంనోలోకేసుధితాందధాత్వితి॥౧౩॥ ననుయుద్ధేదేవాసురాదయఃపరస్పరం-జయంతిజీయంతేవాకిమహంతత్రేత్యతఆహుః ॥నసీతి॥ మిథుఃమిథఃఅర్ద్యమా నాఃయుద్ధాదిభిఃపీడ్యమానాఃబ్రహ్మాదయోపియస్యతవవశేభవంతినతుతేజయేపరాజయేవాస్వతంత్రాః-కఇవ - నసి నాసికాయాం-ఓతాఃనాసికామావిధ్యబద్ధాగావోబలీవర్దాఇవ-ఇతః - కాలస్యకలయితుఃప్రవర్తకస్యతదేవకుతః -

ప్రకృతిపురుషయోరపి పరస్య-తస్య తే పురుషోత్తమస్య పాదః నః శం తనోతు॥౧౪॥ ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరత్వముపపా-
దయంతః కాలత్వేన పురుషోత్తమతామాహుః॥ అస్యేతి॥ అస్య జగతః ఉదయాదీనాం హేతురసి-తతః అవ్యక్తం ప్రకృతిః జీ-
వః పురుషః మహాన్ మహత్తత్త్వం తేషాం కాలం నియంతారం త్వామాహుః॥ శ్రుతి॥ అక్షరాత్పరతః పరః మహతః పరమవ్య-
క్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః-పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరాగతిరిత్యాది శ్రుతేః- కించ- అయం సంవత్సరాత్మకః
యః కాలః త్రిణాభిః త్రీణి చాతుర్మాస్యాని నాభయో యస్య సోపి త్వమేవ-అత ఉత్తమః పురుష ఇతి తథా చ గీతాసు॥
శ్లో॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపి చోత్తమః। అతోస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి॥౧౫॥ త్వమేవ ప్రకృత్యా-
దిద్వారా జగత్సృష్ట్యాదిహేతురిత్యుక్తం తత్ కేన ప్రకారేణ తదాహుః॥ త్వత్త ఇతి॥ త్వత్తః పురుషో వీర్యం శక్తిం సమధిగ-
త్య ప్రాప్య-యయా మాయయా అధిష్ఠితః-మహాంతం తం దత్తే-కమివ-అస్య విశ్వస్య గర్భమివ సోయం మహాన్ తయైవ మాయ-
యా అనుగతస్సన్ ఆత్మనస్సకాశాదండకోశం ససర్జ-త్వయానుగత ఇతి పాఠే త్వయా అధిష్ఠితః తయా మాయయా అను-
గత ఇతి వివేకః॥౧౬॥ నన్వేవంభూతమీశ్వరత్వం మమ కుతోవగతం తదాహుః॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ తస్థుషః స్థావరస్య-జగతో
జంగమస్య చ-భవానధీశః-యద్యస్మాత్ మాయయా ఉత్థా ఉజ్జృంభితా యా గుణవిక్రియా ఇంద్రియవృత్తిః తయా ఉపనీ-

చయే ప్రవృత్తః కాలో గభీరరయ ఉత్తమపూరుషస్త్వం॥౧౫॥ త్వత్తః పుమాన్ సమధిగమ్య యయాస్య
వీర్యం ధత్తే మహాంతమివ గర్భమమోఘవీర్యః। సోయం తయానుగత ఆత్మన అండకోశం హైమం ససర్జ బహి-
రావరణైరుపేతం॥౧౬॥ తత్తస్థుషశ్చ జగతశ్చ భవానధీశో యన్మాయయోత్థగుణవిక్రియయోపనీతాన్।
అర్థాన్ జుషన్నపి హృషీకపతే న లిప్తో యేన్యే స్వతః పరిహృతాదపి బిభ్యతి స్మ॥౧౭॥ స్మాయావలోకలవద-
ర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః। పత్న్యస్తు షోడశసహస్రమనంగబాణై-
ర్యస్యేంద్రియం విమథితుం కరణైర్న విభ్వ్యః॥౧౮॥ విభ్వ్యస్తవామృతకథోదవహాస్త్రిలోక్యాః పా-
దావనేజసరితశ్శమలాని హంతుమ్। ఆనుశ్రవం శ్రుతిభిరంఘ్రిజమంగసంగైస్తీర్థద్వయం శుచిషదస్త ఉ-
పస్పృశంతి॥౧౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిష్టూయ విబుధైస్సేశశ్శతధృతిర్హరిమ్। అభ్యభాషత గోవిందం ప్రణ-
మ్యాంబరమాశ్రితః॥౨౦॥ బ్రహ్మా॥ భూమేర్భారావతారాయ పురా విజ్ఞాపితః ప్రభో। త్వమస్మాభిరశే-
షాత్మం స్తత్తథైవోపపాదితమ్॥౨౧॥ ధర్మశ్చ స్థాపితస్సత్సు సత్యసంధేషు వై త్వయా। కీర్తిశ్చ దిక్షు విక్షి-
ప్తా సర్వలోకమలాపహా॥౨౨॥ అవతీర్య యదోర్వంశే బిభ్రద్రూపమనుత్తమమ్। కర్మాణ్యుద్దామవృత్తా-
ని హితాయ జగతోకృథాః॥౨౩॥ యాని తే చరితానీశ మనుష్యాస్సాధవః కలౌ। శృణ్వంతః కీర్తయంతశ్చ
తరిష్యంత్యంజసా తమః॥౨౪॥ యదువంశేవతీర్ణస్య భవతః పురుషోత్తమ। శరచ్ఛతం వ్యతీయాయ పంచ-
వింశాధికం ప్రభో॥౨౫॥ నాధునా తేఖిలాధార దేవకార్యావశేషితం। కులం చ విప్రశాపేన నష్టప్రా-
యమభూదిదం॥౨౬॥ తతస్స్వధామ పరమం విశస్వ యది మన్యసే। సలోకాన్ లోకపాలాన్నః పా-
హి వైకుంఠకింకరాన్॥౨౭॥ శ్రీశుకః॥ సంస్తుతో భగవానిత్థం విబుధైః పద్మజాదిభిః। ప్రతినంద్యాహ తా-

తాన్ అర్థాన్ విషయాన్-జుషన్నపి జుషమాణోపి హే హృషీకపతే న లిప్తస్త్వం-యేత్వన్యే జీవా యోగినో వా-స్వతః పరి-
హృతాదపి అవిద్యమానాత్ త్యక్తాద్వా విషయజోషణాత్ బిభ్యతి వాసనామాత్రేణ బధ్యంత ఇత్యర్థః॥౧౭॥ అలిప్తత్వ-
మాహుః॥ స్మాయేతి॥ స్మాయావలోకః మందస్మితవిలసితోవలోకః-తస్య లవః కటాక్షః - తేన దర్శితో యో భావః అభిప్రా-
యః- తేన మనోహారి యద్భ్రూమండలం-తేన ప్రహితా యే సౌరతా మంత్రాః - తైః శౌండైః ప్రగల్భైః-అనంగబా-
ణైః కామస్య బాణైస్సంమోహనైః కరణైః కామకలాభిః-షోడశసహస్రం పత్న్యః - యస్యేంద్రియం మనః విమథితుం
క్షోభయితుం న విభ్వ్యః న సమర్థాః - సః భవాన్ న లిప్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥౧౮॥ తస్మాత్॥ విభ్వ్య ఇతి॥ తవా-
మృతరూపా కథా తదేవ ఉదం ఉదకం తద్వహంతీతి అమృతకథోదవహాః -అథవా వహంతీతి వహాః ఉదకస్య వహాః ఉదవహాః
నద్యః- ఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామిత్యుదభావః-అమృతకథాయా ఉదవహాః కీర్తినద్యః తథా పాదావనేజసరితో గంగాద్యా-
శ్చ-త్రిలోక్యాః శమలాని హంతుం విభ్వ్యః- కేన ప్రకారేణ-అనుశ్రవం గురోరుచ్చారణమనుశ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వే-
దస్తత్ర భవం కీర్తిరూపం తీర్థం శ్రుతిభిః శ్రవణేంద్రియైః అంఘ్రిజం గాంగం అంగసంగైః-ఏవం శుచిషదః స్వాశ్రమధర్మ-
స్థాః-తవ తీర్థద్వయం ఉపస్పృశంతి సేవంత ఇతి॥౧౯॥ ఇతీతి॥ విబుధైస్సహ॥౨౦॥౨౧॥ ధర్మ ఇతి॥ విక్షిప్తా విస్తారితా॥౨౨॥

అవతీర్యేతి ఉద్దామాని వృత్తాని విక్రమాః యేషు తాని కర్మాణి॥ ౨౩॥ ౨౯॥ తదితి॥ వీర్యశౌర్యయుక్తయా శ్రియా॥ ౩౦॥ యద్యీతి॥ ఉద్వేలేన లంఘితమర్యాదేన॥ ౩౧॥ ఇదానీమితి॥ వైకుంఠం యాస్యద్యాగవభవనం యాస్యామి॥ ౩౨। ౩౫॥ నేతి॥ ప్రభాసం యాస్యామ ఇతి వదతో భగవతోఽయమభిప్రాయః - ఏతే దేవాంశాః స్వాకారానేవాహరంతి- నను సద్యో మోక్షం- ద్వారవత్యాం తు మత్సంస్థా సద్యో ముచ్యేరన్- తస్మాదభ్యుదయఫలం ప్రభాసం నేష్యామీతి॥ ౩౬॥ యత్రేతి॥ దక్షశాపాత్ యక్ష్మణా గృహీతశ్చంద్రః యత్ర స్నాత్వా స్నానమాత్రం కృత్వా కిల్బిషాత్ - గద్రోగదుఃఖాత్సద్యో ముక్తస్సన్ కళావృద్ధిం భేజే॥ ౩౭॥ వయమితి॥ ఉశిజః కమనీయాన్ అంధసా అన్నేన॥ ౩౮॥ తేష్వితి॥ ఉప్తైర్వపితైర్యథా సుక్షే

స్రాజన్నాయామనుజ ఈశ్వరః॥ ౨౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అవధారితమేతన్మే యదాత్థ విబుధేశ్వర। కృతం వః కార్యమఖిలం భూమేర్భారోఽవతారితః॥ ౨౯॥ తదిదం యాదవకులం వీర్యశౌర్యశ్రియోద్ధతమ్। లోకం జిఘృక్షుద్రుద్ధం మే వేలయేవ మహార్ణవః॥ ౩౦॥ యద్యసంహృత్య దృప్తానాం యదూనాం విపులం కులమ్। గంతాస్మ్యనేన లోకోఽయముద్వేలేన వినంక్ష్యతి॥ ౩౧॥ ఇదానీం నాశ ఆరబ్ధః కులస్య ద్విజశాపతః। యాస్యామి భవనం బ్రహ్మన్నేతదంతే తవానఘ॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తో లోకనాథేన స్వయంభూః ప్రణిపత్య తమ్। సహ దేవగణైర్దేవః స్వధామ సమపద్యత॥ ౩౩॥ అథ తస్యాం మహోత్పాతాన్ ద్వారవత్యాం సముత్థితాన్। విలోక్య భగవానాహ యదువృద్ధాన్ సమాగతాన్॥ ౩౪॥ శ్రీకృష్ణః॥ ఏతే వై సుమహోత్పాతా వ్యుత్తిష్ఠంతీహ సర్వతః। శాపశ్చ నః కులస్యాసీద్బ్రాహ్మణేభ్యో దురత్యయః॥ ౩౫॥ న వస్తవ్యమిహాస్మాభిర్జిజీవిషుభిరార్యకాః। ప్రభాసం సుమహత్పుణ్యం యాస్యామోఽద్యైవ మాచిరమ్॥ ౩౬॥ యత్ర స్నాత్వా దక్షశాపాద్గృహీతో యక్ష్మణోడురాట్। విముక్తః కిల్బిషాత్సద్యో భూయో భేజే కళోదయమ్॥ ౩౭॥ వయం చ తస్మిన్నాప్లుత్య తర్పయిత్వా పితౄన్సురాన్। భోజయిత్వోశిజో విప్రాన్నానాగుణవతాంధసా॥ ౩౮॥ తేషు దానాని పాత్రేషు శ్రద్ధయోప్త్వా మహాంతి వై। వృజినాని తరిష్యామో దానైర్నౌభిరివార్ణవమ్॥ ౩౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతాదిష్టా యాదవాః కురునందన। గంతుం కృతధియస్తీర్థం స్యందనాన్ సమయూయుజన్॥ ౪౦॥ తన్నిరీక్ష్యోద్ధవో రాజన్ శ్రుత్వా భగవతోదితమ్। దృష్ట్వారిష్టాని ఘోరాణి నిత్యం కృష్ణమనువ్రతః॥ ౪౧॥ వివిక్త ఉపసంగమ్య జగతామీశ్వరేశ్వరమ్। ప్రణమ్య శిరసా పాదౌ ప్రాంజలిస్తమభాషత॥ ౪౨॥ ఉద్ధవః॥ దేవదేవేశ యోగేశ పుణ్యశ్రవణకీర్తన। సంహృత్యైతత్కులం నూనం లోకం సంత్యక్ష్యతే భవాన్॥ ౪౩॥ విప్రశాపం సమర్థోఽపి ప్రత్యహన్న యదీశ్వరః॥ ౪౪॥ నాహం తవాంఘ్రికమలం క్షణార్ధమపి కేశవ। త్యక్తుం సముత్సహే నాథ స్వధామ నయ మామపి॥ ౪౫॥ తవ విక్రీడితం కృష్ణ నృణాం పరమమంగళమ్। కర్ణపీయూషమాస్వాద్య త్యజత్యన్యస్పృహాం జనాః॥ ౪౬॥ శయ్యాసనాటనస్థానస్నానక్రీడాశనాదిషు। కథం త్వాం ప్రియమాత్మానం వయం భక్తాస్త్యజేమహి॥ ౪౭॥ త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః। ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం జయేమహి॥ ౪౮॥ వాతరశనా ఋషయశ్శ్రమణా ఊర్ధ్వమంథినః। బ్రహ్మాఖ్యం ధామ తే యాంతి శాంతాస్సన్న్యాసినోఽమలాః॥ ౪౯॥ వయం త్విహ మహాయోగిన్ భ్రమంతః కర్మవర్త్మసు। త్వద్వార్తయా తరిష్యామస్తావకైర్దుస్తరం తమః॥ ౫౦॥ స్మరంతః కీర్తయంతస్తే కృతాని గదితాని చ। గత్యుత్స్మితేక్షణక్ష్వేళం యన్నృలోకవిడంబనమ్॥ ౫౧॥ ఏవం విజ్ఞాపితో రాజన్ భగవాన్ దేవకీసుతః। ఏకాంతినం ప్రియం భృత్యముద్ధవం సమభాషత॥ ౫౨

క్షేత్రే బీజముప్తం బహుఫలం భవతి- తథా దానం సత్పాత్ర ఇతి ద్యోతయతి॥ ౩౯॥ ౪౨। దేవదేవేతి॥ లోకం మర్త్యలోకం॥ ౪౩॥ విప్రశాపమితి॥ న ప్రత్యహన్ న ప్రతిహతవాన్॥ ౪౪॥ ౪౬॥ శయ్యేతి॥ శయ్యాదిషు త్వాం భక్తాః నిత్యం సేవితవంతో వయం కథం త్యజేమ॥ ౪౭॥ త్యక్తుమశక్నువన్ ప్రార్థయే న మాయాభయాదిత్యాహ॥ త్వయేతి॥ చర్చితాః అలంకృతాః- హి నిశ్చితం జయేమ॥ ౪౮॥ సన్న్యాసినో హి బ్రహ్మచర్యాదిబహుక్లేశైః కథం తరంతి- వయం త్వనాయాసేనైవ తరిష్యామ ఇత్యాహ॥ వాతరశనా ఇతి॥ ఊర్ధ్వమంథినః ఊర్ధ్వరేతసః॥ ౪౯॥ వయమితి॥ తావకైః భక్తైస్సహ త్వద్వార్తయా॥ ౫౦॥ స్మరంత ఇతి॥ క్ష్వేళః పరిహాసః ద్వంద్వైకత్వం॥ ౫౧॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతినమిత్యాదిసాభిప్రాయావంచనే హేతుః॥ ౫౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***********************************

శ్లో॥సప్తమేతూద్ధవజ్ఞానసిద్ధ్యైపృష్టస్స్వయంహరిః।అవధూతేతిహాసోక్తగురుష్వష్టావవర్ణయత్ ॥యదితి॥యదాత్థసం హృత్యైతత్కులమితి-స్వర్గ్యాసంశ్రీవైకుంఠవాసం ప్రతి॥౧॥ ౨॥ త్వంతుసర్వత్యాగేనఆత్మనిష్ఠోభవేతివక్తుమాహత్రి యేణ।కులమితి।యర్హీతి॥తర్హ్యైవాయంనష్టమంగళోభవిష్యతీతి॥౪॥ నేతి॥నవస్తవ్యమేవత్వయా॥౫ ॥ ౬ ॥ ననుగుణదో షాభ్యాంవిషమేలోకేకుతఃసమదృష్టిఃస్యామతఆహ॥యదిదమితి॥మనఆదిభిఃగృహ్యమాణంమనోమయత్వాత్ మాయేతి విద్ధి-తదపినస్థిరతరం-కింతునశ్వరంవిద్ధి॥౭॥నశ్వరత్వేహేతుః॥పుంసఇతి॥అయుక్తస్యవిక్షిప్తమనసః-నానార్థోభేదవిష యోభ్రమః-సభ్రమఏవగుణదోషభాక్ - ననువేదేనైవవిధినిషేధాభ్యాంభేదస్యసత్యత్వోక్తానభ్రమవిజృంభితగుణదో షబుద్ధిఃపుంసస్తదాహకర్మేతి-కర్మవిహితంఅకర్మతల్లోపఃవికర్మనిషిద్ధమితిభేదః - అవిద్యావద్విషయఏవవేదఇత్య ర్థః॥౮॥తస్మాదితి॥కథమాత్మనిపరిచ్ఛిన్నేవితతంజగదీక్షణీయం-తత్రాహ-ఆత్మానమితి-మయిబ్రహ్మణితద్రూపేణేక్షు స్వ॥౯॥నన్వేవంయుక్తచిత్తత్వేనకర్మాకరణేదేవాదయోవిఘ్నాన్కరిష్యంతి-తత్రాహ॥జ్ఞానే ॥ జ్ఞానంవేదతాత్పర్య నిశ్చయః-విజ్ఞానంతదర్థానుభవః-తాభ్యాంసమ్యక్ యుక్తః-తతఆత్మానుభవేనైవతుష్టచిత్తః - తతఃశరీరిణాంసర్వదే హినాంఆత్మభూతస్సన్-అంతరాయైర్నప్రతిహన్యసే-అయంభావః - యాఏవపరోక్షానుభవంయథాక్రమంకర్మాణికు

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- షష్ఠోధ్యాయః.

శ్రీభగవాన్॥ యదాత్థమాంమహాభాగతచ్చికీర్షితమేవమే । బ్రహ్మాభవోలోకపాలాస్స్వర్వాసం మేభికాంక్షిణః॥౧॥ మయానిష్పాదితంహ్యత్రదేవకార్యమశేషతః । యదర్థమవతీర్ణోహమంశేన బ్రహ్మణార్థితః॥౨॥కులంవైశాపనిర్దగ్ధంనంక్ష్యత్యన్యోన్యవిగ్రహాత్ । సముద్రస్సప్తమేహ్న్యేవ నాంపురీంసంప్లావయిష్యతి॥౩॥యర్హ్యేవాయంమయాత్యక్తోలోకోయంనష్టమంగళః। భవిష్యత్యచిరా త్సాధోకలినాపినిరాకృతః॥౪॥నవస్తవ్యంత్వయైవేహమయాత్యక్తేమహీతలే। జనోభద్రరుచిర్భద్రభ విష్యతికలౌయుగే॥౫॥త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యస్నేహంస్వజనబంధుషు । మయ్యావేశ్యమనస్సమ్యక్సమ దృగ్విచరస్వగామ్॥౬॥యదిదంమనసావాచాచక్షుర్భ్యాంశ్రవణాదిభిః। నశ్వరంగృహ్యమాణంచవిద్ధి మాయామనోమయమ్॥౭॥పుంసోఽయుక్తస్యనానార్థోభ్రమస్సగుణదోషభాక్। కర్మాకర్మవికర్మేతి గుణదోషధియోభిదా॥౮॥తస్మాద్యుక్తేంద్రియగ్రామోయుక్తచిత్తఇదంజగత్ ।ఆత్మనీక్షస్వవితతమా త్మానంమయ్యధీశ్వరే॥౯॥జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుక్తఆత్మభూతశ్శరీరిణాం।ఆత్మానుభవతుష్టాత్మానాంతరా యైర్విహన్యసే॥౧౦ ॥ దోషబుద్ధ్యోభయాతీతోనిషేధాన్ననివర్తతే । గుణబుద్ధ్యాచవిహితంనకరోతి యథార్భకః॥౧౧॥ సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతోజ్ఞానవిజ్ఞాననిశ్చయః । పశ్యన్మదాత్మకంవిశ్వంనవిపద్యే తవైపునః ॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యాదిష్టోభగవతామహాభాగవతోనృప । ఉద్ధవఃప్రణిపత్యాహతత్త్వ జిజ్ఞాసురచ్యుతమ్॥౧౩॥ఉద్ధవః॥యోగేశయోగవిన్న్యాసయోగాత్మన్యోగసంభవ। నిశ్శ్రేయసా యమేప్రోక్తస్త్యాగస్సన్న్యాసలక్షణః॥౧౪॥ త్యాగోయందుష్కరోభూమన్కామానాంవిషయాత్మభిః।

ర్యాదేవ-తదనంతరంసర్వేషామాత్మభూతత్వాన్నకోపివిఘ్నానాచరతీతి-తథాచ॥శ్రుతి॥ తస్యేహనదేవాశ్చభూత్యా ఈశతఆత్మాహ్యేషాంసభవతీతి॥౧౦॥నచోత్పన్నజ్ఞానస్యాపియథేష్టాచరణప్రసంగఇత్యాహ॥దోషబుద్ధ్యేతి॥ గుణదో షబుద్ధ్యతీతోపి వాసిక్తన సంస్కారాన్నిషేధాన్నివర్తతఏవ కింతునదోషబుద్ధ్యా - విహితంచప్రాయశః కరోతిన గుణబుద్ధ్యా- యథార్భకఃసంకల్పవికల్పరహితః-కించిత్కరోతికుతశ్చిన్నివర్తతేతద్వదేవేతి॥౧౧॥ ఏవంభూతస్యనపు నఃసంసారఇత్యాహ॥సర్వభూతేతి॥నవిపద్యేతనపునస్సంసరేత్ ॥౧౨॥౧౩ ॥ త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యేత్యాద్యుపదేశమా త్మనోయోగ్యంమన్వానఃపృచ్ఛతి॥యోగేశేతి॥యోగేశయోగఫలదాయిన్ - యోగవిదాంన్యాస-న్యాసోనామఅంగో ప్యాస్మిన్నుపవిశేషః-యద్వా - యోగోవిన్యస్యతేక్రియతేయస్మిన్- యోగాత్మన్యోగేఆత్మాప్రకటోభవతియస్య- యోగస్వరూపేతివా-యోగస్యసంభవోయస్మాత్ -చతుర్భిరేతైస్సంబోధనైః - స్వమహిమ్నాకేవలంత్వయోపది ష్టం-నతుమదధికారంపర్యాలోచ్యేతిద్యోతితం-తదాహనిశ్శ్రేయసాయేతి॥నచారోగ్యాద్యర్థంసర్వస్వదానాదివదయ న్త్యాగఃకింతుసన్న్యాసలక్షణఃఅప్రత్యావృత్తిరూపః॥౧౪॥౧౫॥ సఇతి॥యంప్రతిత్యాగాద్యుపదిష్టంసోహం-మూఢమతిః కుతః-మమేతిఅహమితిచసానుబంధేపుత్రాదిసహితేఽత్వన్మాయయాావిరచితేఆత్మనిదేహే-విగాఢోనిమగ్నః- అతఃత

భగవతా నిగదితం యథాహమఞ్జసా సంసాధయామి- తథా భృత్యం మామనుశాధి శనైః శిక్షయ॥౧౬॥ మయా సంక్షేపతః ఉక్తం విస్తరతస్త్వయా కా పృచ్ఛ్యత ఇతి చేత్ అత ఆహ॥ స్వదృశః స్వప్రకాశస్య- సత్యస్యాత్మనః ఆత్మనః- మాం ప్రతి వక్తారం తే త్వత్తః- అన్యం నానుచక్షే న పశ్యామి- స్వదృశః స్వతస్సిద్ధజ్ఞానాత్ త్వత్తోన్యమితి వా కుత ఇత్యత ఆహ- సర్వ ఇతి బహిరర్థ భావాః విషయేష్వర్థబుద్ధయః॥౧౭॥ తస్మాదితి॥ కేచిద్దుశ్శీలా భవన్తి- కేచిత్ సేవితాస్సన్తః ఫలకాలే వినశ్యన్తి కేచిదజ్ఞాః- కేచిత్ప్రత్యక్షేప్యసమర్థాః- కేచిత్ -స్వస్థానభ్రష్టాః- తద్వ్యావృత్త్యర్థమనవద్యమిత్యాదీని పఞ్చ విశేషణాని- న విద్యతే అన్తః కాలతః పారం దేశతశ్చ యస్య తం- కాలాదిభిరకుణ్ఠో వికుణ్ఠలోకో ధిష్ణ్యం స్థానం యస్య తం- హే భగవన్- ఉహో- స్ఫుటం- నిర్వేదే హేతుః వృజినైర్దుఃఖైరభితప్తః అహంకారగౌరవా యత్ప్రకారో యుక్త ఇవ పనీయః - నన్వనవద్యత్వాదీని కుతోవగతం తదాహ- నారాయణమితి- అనుకమ్పితామాహ- నరసఖమితి- నరో జీవస్సఖా అవఞ్చనీయో యస్య తం భవన్తం శరణం ప్రపద్యే ॥౧౮॥ తదేవ అసంభావనావిపరీతభావనాభ్యాముపదిష్టం తత్త్వమనవగాహమానం ప్రతి తన్నివృత్త్యుపాయం గురూపదేశం వినాపి స్వాన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవ తత్త్వప్రతిపత్తిర్భవతీతి దర్శయితుమాహ॥ ప్రాయేణేతి॥ లోకతత్త్వస్య విచక్షణాః పరీక్షకాః- అశుభాశయాత్ విషయవాసనాతః॥౧౯॥ తదుపపాదయతి॥ ఆత్మన ఇతి॥ ఆత్మనః పశ్వాదిశరీరేష్వాత్మ

సుతరాం త్వయి సర్వాత్మన్నభక్తైరితి మే మతిః॥౧౫॥ సోహం మమాహమితి మూఢమతిర్విగాఢస్త్వన్మాయయా విరచితాత్మని సానుబన్ధే । తత్త్వఞ్జసా నిగదితం భవతా యథాహం సంసాధయామి భగవన్ననుశాధి భృత్యమ్॥౧౬॥ సత్యస్య తే స్వదృశ ఆత్మన ఆత్మనోన్యం వక్తారమీశ విబుధేష్వపి నానుచక్షే। సర్వే విమోహితధియస్తవ మాయయేమే బ్రహ్మాదయస్తనుభృతో బహిరర్థభావాః॥౧౭॥ తస్మాద్భవన్తమనవద్యమనన్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వరమకుణ్ఠవికుణ్ఠధిష్ణ్యమ్। నిర్విణ్ణధీరహము హే వృజినాభితప్తో నారాయణం నరసఖం శరణం ప్రపద్యే॥౧౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ ప్రాయేణ మునయో లోకే లోకతత్త్వవిచక్షణాః। సముద్ధరన్తి హ్యాత్మానమాత్మనైవాశుభాశయాత్॥౧౯॥ ఆత్మనో గురురాత్మైవ పురుషస్య విశేషతః। యత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం శ్రేయోసావనువిన్దతే॥౨౦॥ పురుషత్వే చ మాం ధీరాః సాంఖ్యయోగవిశారదాః। అవిస్తరం ప్రపశ్యన్తి సర్వశక్త్యుపబృంహితమ్॥౨౧॥ ఏకద్విత్రిచతుష్పాదో బహుపాదస్తథాపదః। బహ్వ్యః సన్తి పురస్సృష్టాస్తాసాం మే పౌరుషీ ప్రియా॥౨౨॥ అత్ర మాం మృగయన్త్యద్ధా యుక్తా హేతుభిరీశ్వరమ్। గృహ్యమాణైర్గుణైర్లిఙ్గైరగ్రాహ్యమనుమానతః॥౨౩॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్। అవధూతస్య సంవాదం యదోరమితతేజసః॥౨౪॥ అవధూతం ద్విజం కఞ్చిచ్చరన్తమకుతోభయమ్। కవిం నిరీక్ష్య తరుణం యదుః పప్రచ్ఛ ధర్మవిత్॥౨౫॥ యదుః॥ కుతో బుద్ధిరియం బ్రహ్మన్నకర్తుస్సువిశారదా। యామాసాద్య భవాన్ లోకే విద్వాంశ్చరతి బాలవత్॥౨౬॥ ప్రాయో ధర్మార్థకామేషు వివిత్సాయాం చ మానవాః। హేతునేహ సమీహన్త ఆయుషో యశసః శ్రియః॥౨౭॥ త్వం తు కల్యః కవిర్దక్షః సుభ

వహితాహితజ్ఞానే గురుః॥౨౦॥ తత్ర ప్రత్యక్షం దర్శయతి॥ పురుషత్వ ఇతి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ పురుషత్వే చావిస్తరోయమాత్మా సహి ప్రజ్ఞానేన సంపన్నతమో విజ్ఞాతం వదతి విజ్ఞాతం పశ్యతి వేద శ్వస్తనం వేద లోకాలోకౌ మర్త్యేనామృతమీప్సత్యేవం సంపన్నోథేతరేషాం పశూనామశనాపిపాసే ఏవాభిజ్ఞానమితి॥౨౧॥ అతః పురుషత్వం స్తౌతి॥ ఏకేతి॥ ౨౨॥ అనుమానమాహ॥ అత్రేతి॥ అత్ర పౌరుష్యాం పురి- యుక్తాః అప్రమత్తాః - అగ్రాహ్యం గ్రాహ్యేభ్యోహంకారాదిభ్యో వ్యతిరిక్తం మామ్- అద్ధా సాక్షాన్మృగయన్తి- మార్గణప్రకారద్వయమాహ- గృహ్యమాణైర్బుద్ధ్యాదిభిర్గుణైర్హేతుభిః జడాదీనాం ప్రకాశః స్వప్రకాశేనైకేన వినా న ఘటత ఇత్యుపపత్తిముఖేన లక్షణైస్తథాత్రైరేవ లిఙ్గైర్వ్యాప్తిముఖేనానుమానతః ఈశ్వరం ప్రవర్తకం మృగయన్తి- బుద్ధ్యాదికరణాని కర్తృప్రయోజ్యాని- కరణత్వాత్ - వాశ్యాదివదితి- తదుక్తం ॥ శ్లో॥ భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితః స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైరితి- న చైతావతా ఆత్మా- ఆనుమానిక ఇతి మన్తవ్యం- దేహాదివ్యతిరిక్తత్వం పదార్థశుద్ధిమాత్రస్యైవానుమానేన వివక్షితత్వాత్ ॥ ౨౩ ॥ భూయోన్వయవ్యతిరేకాభ్యామసంభావనాదినివృత్తావితిహాసమాహ॥ అత్రేతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కుత ఇతి॥ సువిశారదా అతినిపుణా॥ ౨౬॥ సర్వలోకవైలక్షణ్యమాహ॥ ప్రాయ ఇతి॥ ధర్మాదిషు- వివిత్సాయాం- ఆత్మవిచారే చ- మానవాస్సమీహన్తే ప్రవర్తన్తే- తత్రాపి ఆయురాదేర్హేతునా కామనయైవ॥ ౨౭॥ త్వమితి॥ త్వం తు న కస్యచిత్ కర్మణః కర్తా భవసి- న కించిదీ

హసే ఇచ్ఛసి జడోన్మత్తపిశాచవచ్చరసి-నను అశక్త్యా వా-అజ్ఞానేన వా-అనైపుణ్యేన వా విరూపత్వేన వా- అవాశ్రితయా వా ఔదాసీన్యం ఘటత ఏవ-నేత్యాహ-కల్య ఇతి॥౨౮॥ మహానానందశ్చ తవ కుత ఇతి పృచ్ఛతి॥ జనేష్వితి॥ ౨౯॥ త్వమితి॥ స్పర్శవిహీనస్య విషయభోగరహితస్య అత్ర హేతుః- కేవలాత్మనః కళత్రాదిశూన్యస్య॥౩౦॥౩౧॥ సంతీతి॥ బుద్ధ్యోపాశ్రితాః స్వీకృతాః న తు ఆవేశేన-అటామి పర్యటామి॥ ౩౨॥౩౩॥ మధుహేతి॥ శోభనం రూపం కీటస్య కరోతీతి సుపేశకృత్॥ ౩౪॥ ఏతదితి॥ మయా యా ఆశ్రితాః తదాహ-ఏతేషాం వృత్తిభిః-ఆత్మనః శిక్షాః శిక్షణీయానర్థాన్ హేయోపాదేయాదీన్-అన్వశిక్షం అనుశిక్షితవానస్మి॥ ౩౫॥ యత ఇతి॥ నాహుషో యయాతిః॥ ౩౬॥ క్షితేః తు మాం శిక్షితవానిత్యాహ॥ భూతైరితి॥ ఆక్రమ్యమాణః సంపీడ్యమానః తద్విద్వాన్ భూతానాం దైవవశవర్తిత్వం విద్వాన్- వ్రతం నియమం॥ ౩౭॥ పర్వతరూపా వృక్షరూపా చ యా పృథివీ తస్యాః శిక్షితమాహ॥ శశ్వదితి॥ సర్వదా పరార్థాః పరోపకారార్థాః సర్వా ఈహా యస్య సః - పరార్థ ఏవ ఏకాంతతః సంభవో యస్య సః-భూభృత్ పర్వతాత్ - తస్య హి వృక్షగుల్మలతాతృణనిర్ఝరప్రస్రవణాదిక్రియాః పరార్థా ఏవ యథా-తద్వత్ - తథా నగశిష్యః వృక్షశిష్యః స్వపరాత్మతాం పరాధీనాత్మతాం-వృక్షో యథా పరైరవఖండ్యోత్పాట్య చానయన న ప్రత్యుపకుర్వన్ తేతద్వత్॥ ౩౮॥ వాయురపి ద్వివిధః-ప్రాణో బాహ్యశ్చ - తత్ర ప్రాణస్య గురుత్వమాహ॥ ప్రాణవృత్త్యేతి ॥ ప్రాణో హ్యాహారాదిమాత్రేణ వర్తతే-రూపరసాదీన్ ఇంద్రియవిషయాంస్తు నాపేక్ష

గోమితభాషణః। న కర్తా నేహ సే కించిజ్జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥౨౮॥ జనేషు దహ్యమానేషు కామలోభదవాగ్నినా। న తప్యసేఽగ్నినా ముక్తో గంగాంభఃస్థ ఇవ ద్విపః ॥౨౯॥ త్వం హి నః పృచ్ఛతాం బ్రహ్మన్నాత్మన్యానందకారణమ్ । బ్రూహి స్పర్శవిహీనస్య భవతః కేవలాత్మనః॥ ౩౦ ॥ శ్రీకృష్ణః॥ యదునైవం మహాభాగో బ్రహ్మణ్యేన సుమేధసా। పృష్టః సభాజితః ప్రాహ ప్రశ్రయావనతం ద్విజః॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ సంతి మే గురవో రాజన్ బహవో బుద్ధ్యుపాశ్రితాః । యతో బుద్ధిముపాదాయ ముక్తోఽటామీహ తాన్ శృణు॥ ౩౨॥ పృథివీ వాయురాకాశ ఆపోఽగ్నిశ్చంద్రమా రవిః। కపోతోఽజగరస్సింధుః పతంగో మధుకృద్గజః॥ ౩౩॥ మధుహా హరిణో మీనః పింగళా కురరోఽర్భకః। కుమారీ శరకృత్సర్ప ఊర్ణనాభిస్సుపేశకృత్ ॥౩౪॥ ఏతే మే గురవో రాజంశ్చతుర్వింశతిరాశ్రితాః। శిక్షా వృత్తిభిరేతేషామన్వశిక్షమిహాత్మనః ॥౩౫ ॥ యతో యదనుశిక్షామి యథా వా నాహుషాత్మజ । తత్తథా పురుషవ్యాఘ్ర నిబోధ కథయామి తే॥ ౩౬॥ భూతైరాక్రమ్యమాణోఽపి ధీరో దైవవశానుగైః। తద్విద్వాన్న చలేన్మార్గాదన్వశిక్షం క్షితేర్వ్రతమ్ ॥ ౩౭॥ శశ్వత్పరార్థసర్వేహః పరార్థైకాంతసంభవః। సాధుశ్శిక్షేత భూభృత్తో నగశిష్యః పరాత్మతామ్॥ ౩౮॥ ప్రాణవృత్త్యైవ సంతుష్యేన్మునిర్నైవేంద్రియప్రియైః। జ్ఞానం యథా న నశ్యేత నావకీర్యేత వాఙ్మనః ॥ ౩౯॥ విషయేష్వావిశన్యోగీ నానాధర్మేషు సర్వతః। గుణదోషవ్యపేతాత్మా న విషజ్జేత వాయువత్ ॥౪౦॥ పార్థివేష్విహ దేహేషు ప్రవిష్టస్తద్గుణాశ్రయః। గుణైర్న యుజ్యతే యోగీ గంధైర్వాయురివాత్మదృక్ ॥ ౪౧॥ అంతర్హితశ్చ స్థిరజంగమేషు బ్రహ్మాత్మభావేన సమన్వయేన। వ్యాప్త్యావ్యవచ్ఛేదమసంగమాత్మనో

తే-తథా మునిరపి భవేదిత్యర్థః ప్రాణవృత్తేరకరణే మనో వైకల్యేన జ్ఞాననాశస్స్యాత్ - అతో దేహనిర్వాహకర్తవ్యః గుణలిప్సాయాం తు వాఙ్మనశ్చ విక్షిప్యేత-అతో నాధికం లిప్సేతేత్యాహ-జ్ఞానమితి-నావకీర్యేత న విక్షిప్యేత ॥౩౯ ॥ విషయాన్ సేవమానోఽపి తేష్వనాసక్తిం బాహ్యాత్ వాయోః శిక్షేదిత్యాహ॥ విషయేష్వితి ॥ నానాధర్మేషు శీతోష్ణాదిధర్మకేషు-న హి వాయుర్వనే దహనే సజ్జతే-తద్వత్ ॥౪౦॥ యథా వాయుర్గంధాదిధర్మయోగేన ప్రతీయమానోఽపి వస్తుతో న తద్యోగీ-ఏవం దేహాదిధర్మయోగేనాహం ప్రత్యయేన ప్రతీయమానోఽపి ఆత్మా న తద్ధర్మవానితి సంభావితమితి వాయోరేవ శిక్షితమిత్యాహ॥ పార్థివేష్వితి॥ తద్గుణాశ్రయః దేహధర్మాన్ బాల్యాదీనాశ్రిత్య వర్తమానః-గుణైస్తైరేవ॥ ౪౧ ॥ ఏకస్యైవాత్మనః అంతర్బహిర్భావేన వర్తమానత్వమసంగత్వం చేతి ఆకాశాత్ శిక్షితం సంభావనాద్వయమాహ ద్వయేన ॥ అంతర్హితశ్చేతి॥ అంతర్హితశ్చ దేహాంతర్గతోఽపి-మునిః ఆత్మనో దేహాద్యసంగం అత ఏవ అవ్యవచ్ఛేదం చ భావయేత్ - కుతః స్థిరజంగమేషు సమన్వయేన యా వ్యాప్తిస్తయా - కిం మణిషు సూత్రస్యేవ వ్యాప్తిః-న-వితతస్య- సర్వగతస్య-తత్కుతః - బ్రహ్మాత్మభావేన బ్రహ్మస్వరూపభావనయా॥ శ్రు ॥ తత్త్వమసీతి శ్రుతేః నన్వేతత్సర్వం కథం సంభవతి తత్రాహ-నభస్త్వం తత్తుల్యత్వం భావయేత్ - యథా నభసః సర్వగతస్య న ఘటాదిభిః సంగః పరిచ్ఛేదో వా - ఏవమా

త్మనోఽపి సంభవతీతి॥౪౧॥ కించ-కూటస్థస్యాత్మనో నాగమాపాయిదేహాదిసంబంధ ఇత్యాహ॥ తేజ ఇతి॥ తేజోఽబన్నమయైః తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ తన్మయైః- కాలసృష్టైర్గుణైర్దేహాదిభిః - ఘనానాం స్పృశ్యత ఇతి నభో వన్న సంభవతీతి॥౪౨॥ స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైః ఉదకం జగత్పావనం తత్సామ్యాయా శిక్షితామిత్యాహ॥ స్వచ్ఛ ఇతి॥ స్వచ్ఛః నిర్మలః- ప్రకృతితః స్వభావతః స్నిగ్ధః జనేషు సురాగవాన్- మాధుర్యః మధురాలాపీ- తీర్థభూః తీర్థస్థానం - అపాం మిత్రం ఉదకతుల్యః అఘాదితిపాతేషు సఖా యం పాపాత్ పునాతి- స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైః రధ్యాదుదకసాదృశ్యం జ్ఞాతవ్యం॥౪౩॥ అగ్నేశ్శిక్షితమాహ॥ తేజస్వీతి॥ తేజస్వీ జ్ఞానాతిశయాత్ - పివేషతః తపసా దీప్తః - దుర్ధర్షః ... సహాసోదర భాజనశ్చ అపరిగ్రహః- యుక్తాత్మా మునిః॥౪౪॥ అగ్నేరేవ శిక్షాంతరమాహ। క్వచిదితి॥ యథాగ్నిః ... యేవహ విగ్రహస్తోఽతథా మునిరిత్యాహ దాతౄణామితి ప్రాగుత్తరా శుభం భూతం భవిష్యచ్చ పాపం॥౪౫॥ ఆత్మనో దేహాద్యుపాధికమేవ ఉచ్చనీచత్వాది న స్వాభావికమిత్యగ్నిదృష్టాంతేన సంభావితమిత్యాహ॥ స్వమాయయేతి॥ స్వమాయయా స్వావిద్యయా- సృష్టం సదసల్లక్షణం దేవతిర్యగాదిరూపం విప్రశూద్రాదిరూపం వా॥౪౬॥ ఆత్మనో జన్మాదిషడ్వికారాభావః చంద్రదృష్టాంతేన సంభావిత ఇత్యాహ॥ విసర్గాద్యా ఇతి॥ విసర్గో జన్మ- శ్మశానం నాశః - అతోఽయం జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియా- అప్యమండలశ్చంద్రః- తేజోమండల ఆదిత్యః - తయోరేకనక్షత్రావస్థానే చంద్రో న దృశ్యతే- చక్షుషాం ఆదిత్యమండలేన సమదేశస్థితేన వ్యవధానాత్ - సా అమావాస్యా- అథ షష్టిఘటికాభిశ్చంద్రో నక్షత్రాం

విసర్గాద్యాః శ్మశానాంతా భావా దేహస్య నాత్మనః।
కలానామివ చంద్రస్య కాలేనావ్యక్తవర్త్మనా॥

మునిర్నభస్త్వం వితతస్య భావయేత్॥౪౧॥ తేజోఽబన్నమయైర్భావైర్మేఘాద్యైర్వాయునేరితైః। న స్పృశ్యతే నభస్తద్వత్కాలసృష్టైర్గుణైః పుమాన్॥౪౨॥ స్వచ్ఛః ప్రకృతితస్స్నిగ్ధో మాధుర్యస్తీర్థభూర్నృణామ్। మునిః పునాత్యపాం మిత్రమీక్షోపస్పర్శకీర్తనైః॥౪౩॥ తేజస్వీ తపసా దీప్తో దుర్ధర్షోదరభాజనః। సర్వభక్ష్యోఽపి యుక్తాత్మా నాదత్తే మలమగ్నివత్॥౪౪॥ క్వచిచ్ఛన్నః క్వచిత్స్పష్ట ఉపాస్యశ్శ్రేయ ఇచ్ఛతామ్। భుంక్తే సర్వత్ర దాతౄణాం దహన్ప్రాగుత్తరాశుభమ్॥౪౫॥ స్వమాయయా సృష్టమిదం సదసల్లక్షణం విభుః। ప్రవిష్ట ఈయతే తత్తత్స్వరూపోఽగ్నిరివైధసి॥౪౬॥ విసర్గాద్యాః శ్మశానాంతా భావా దేహస్య నాత్మనః। కలానామివ చంద్రస్య కాలేనావ్యక్తవర్త్మనా॥౪౭॥ కాలేన హ్యోఘవేగేన భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ। నిత్యావపి న దృశ్యేతే ఆత్మనోఽగ్నేర్యథార్చిషామ్॥౪౮॥ గుణైర్గుణానుపాదత్తే యథాకాలం విముంచతి। న తేషు యుజ్యతే యోగీ గోభిర్గా ఇవ గోపతిః॥౫౦॥ బుధ్యతే స్వే న భేదేన వ్యక్తిస్థ ఇవ తద్గతః। లక్ష్యతే స్థూలమతిభిరాత్మా చావస్థితోఽర్కవత్॥౫౧॥ నాతిస్నేహః ప్రసంగో వా కర్తవ్యః క్వాపి కేనచిత్। కుర్వన్విందేత సంతాపం కపోత ఇవ దీనధీః॥౫౨॥ కపోతః కశ్చనారణ్యే కృతనీడో వనస్పతౌ। కపోత్యా భార్యయా సార్ధమువాస కతిచిత్సమాః॥౫౩॥ కపోతౌ స్నేహగుణితహృదయౌ

తరంగచ్ఛతి- ఆదిత్యస్తు త్రయోదశభిరహోరాత్రైః - అతః ప్రతిపదమారభ్యాపి సమస్థితస్య ఆదిత్యమండలస్య పంచదశో భాగః అప్యమండలే ప్రతిబింబితో దృశ్యతే - సా కళేత్యుచ్యతే - ఏవం పంచదశేఽహ్ని త్రయోదశభిర్నక్షత్రైరంతరమితి- రాశిచక్రస్య సప్తవింశతినక్షత్రాత్మకస్య మధ్యే సంముఖౌ చంద్రాదిత్యౌ యదా స్థితౌ - తదా సంపూర్ణప్రతిబింబం భూచ్ఛాయాలాంఛితం దృశ్యతే- సా పూర్ణిమా - తస్యాం పౌర్ణమాస్యాం సంపూర్ణప్రతిబింబేన షోడశకళశ్చంద్ర ఇత్యుపచర్యతే- తతః పునః ప్రతిపదమారభ్య మండలయోర్వైషమ్యభావాత్ కళాహ్రాసః- ఏతత్ యథా కళానామేవోత్పత్త్యాదయో నాప్యమండలస్య తథాత్మనోఽపీత్యాహ॥ కళానామివేతి॥౪౭॥ సింహావలోకనేన అగ్నిదృష్టాంతేనైవ దేహానాం క్షణభంగురతయా వైరాగ్యం శిక్షితమిత్యాహ॥ కాలేనేతి॥ ఓఘవద్వేగో యస్య తేన- ఆత్మనస్సంబంధినాం భూతానాం దేహాదీనామిత్యర్థః- అర్చిషాం జ్వాలానాం॥౪౮॥ ఆదిత్యాచ్ఛిక్షితమాహ ద్వాభ్యాం॥ గుణైరితి॥ యోగీ గుణైరింద్రియైర్గుణాన్విషయానుపాదత్తే యథాకాలం- అర్థిన్యాగతే సతి విముంచతి - న తేషు యుజ్యతే- లబ్ధమితి దత్తమితి వా అభినివేశం న కరోతి- గోభిః రశ్మిభిః గాః సలిలాని గోపతిః సూర్యో యథా॥౫౦॥ స్వతో భేదశూన్యస్యాప్యాత్మనో భేదప్రతీతిరుపాధివశాదిత్యాదిత్యదృష్టాంతేనైవ సంభావితమిత్యాహ॥ బుధ్యత ఇతి॥ స్వే స్వస్వరూపే స్థితః ఆత్మా భేదేన బుధ్యతే అభివ్యక్తిః వ్యక్తిరుపాధిః వ్యక్తిస్థః ఉపాధౌ ప్రతిబింబితః తద్గత ఇవ ఉపాధిం ప్రవిష్ట ఇవ భేదేన స్థూలమతిభిః లక్ష్యతే- అర్కవదిత్యన్వయః॥౫౧॥ కపోతాచ్ఛిక్షితమాహ॥ నేతి॥ స్నేహః ప్రీతిః- ప్రసంగః ఉపలాలనాద్యాసక్తిః॥౫౨॥ దృష్టాంతం

ప్రపంచయతి॥కపోతఇతి॥౫౩॥తయోర్మిథః స్నేహప్రసంగం ఆదౌ దర్శయతి త్రయేణ॥కపోతాపతి॥ స్నేహగుణితం నిబద్ధం హృదయం యయోస్తౌ॥౫౪॥శయ్యేతి॥విస్రబ్ధౌ నిశ్శంకౌ॥౫౫॥యంయమితి॥ సా కపోతీ గర్వయంతీ సహాసవీక్షితాదిభిః ప్రీణయంతీ- అతఏవతేనానుకంపితా సతీ- యంయం వాంఛతి తంతం కామం సమానయత్ సంపాదయామాస-రాజన్నితి స్వయం యథేప్సితం॥౫౬॥౫౭॥ తేష్వితి॥ తేషు జలభరితేష్వండేషు-హరేః శక్తిభిః కాలకర్మస్వభావాదిభిః రచితావయవాః పక్షిణ్యః కోమలాస్సంగా స్తనూరుహాః పక్షా యేషాం తే॥౫౮॥౫౯॥తాసామితి॥పతత్రిః పక్షైః - అదీనానాం స్పృష్టానాం॥౬౦॥స్నేహేతి॥శిశూన్ బాలాన్ ప్రజాః పుత్రాన్॥౬౧॥౬౨॥దష్టేతి॥ స్వాలయాంతికే చరతః క్రీడతః తాన్ కపోతపుత్రాన్-అతత్యప్రసార్య॥౬౩॥కపోతఇతి॥ఉత్సుకత్వాద్దేవతత్వాప్యాహార్థం గతౌ - పోషణం భక్ష్యం॥

గృహధర్మిణా కపోతేన గృహిణీ కపోతీ దృష్ట్వా అంగమంగేన బుద్ధిం బుద్ధ్యా బబంధతుః॥౫౪॥ శయ్యాసనాటనస్థానవార్తా క్రీడాశనాదికం మిథునీభూయ విస్రబ్ధౌ చేరతుర్వనరాజిషు॥౫౫॥ యంయం వాంఛతి సా రాజన్ తర్పయంత్యనుకంపితా। తంతం సమానయత్కామం కృచ్ఛ్రేణాప్యజితేంద్రియః॥౫౬॥ కపోతీ ప్రథమం గర్భం గృహ్ణతీ కాలఆగతే। అండాని సుషువే నీడే స్వపత్యుః సన్నిధౌ సతీ॥౫౭॥ తేషు కాలే వ్యజాయంత రచితావయవా హరేః। శక్తిభిర్దుర్విభావ్యాభిః కోమలాంగతనూరుహాః॥౫౮॥ప్రజాః పుపుషతుః ప్రీతౌ దంపతీ పుత్రవత్సలౌ। శృణ్వంతౌ కూజితం తాసాం నిర్వృతౌ కలభాషితైః॥౫౯॥ తాసాం పతత్రైస్సుస్పర్శైః కూజితైర్ముగ్ధచేష్టితైః। ప్రత్యుద్గమైరదీనానాం పితరౌ ముదమాపతుః॥౬౦॥ స్నేహానుబద్ధహృదయావన్యోన్యం విష్ణుమాయయా। విమోహితౌ దీనధియా శిశూన్ పుపుషతుః ప్రజాః॥౬౧॥ఏకదా జగ్మతుస్తాసామన్నార్థం తౌ కుటుంబినౌ। పరితః కాననే తస్మిన్నర్థినౌ చేరతుశ్చిరమ్॥౬౨॥ దృష్ట్వా తాన్ లుబ్ధకః కశ్చిద్యదృచ్ఛాతో వనేచరః। జగృహే జాలమాతత్య చరతః స్వాలయాంతికే॥౬౩॥ కపోతశ్చ కపోతీ చ ప్రజాపోషే సదోత్సుకౌ। గతౌ పోషణమాదాయ స్వనీడముపజగ్మతుః॥౬౪॥ కపోతీ స్వాత్మజాన్ వీక్ష్య బాలకాన్ జాలసంవృతాన్। తానభ్యధావత్ క్రోశంతీ క్రోశతో భృశదుఃఖితా॥౬౫॥సాసకృత్స్నేహగుణితా దీనచిత్తాజమాయయా। స్వయం చాబధ్యత శిచా బద్ధాన్ పశ్యంత్యపస్మృతిః॥౬౬॥ కపోతశ్చాత్మజాన్ వీక్ష్య ఆత్మనోప్యధికాన్ ప్రియాన్। భార్యాం చాత్మసమాం దీనో విలలాపాసుదుఃఖితః॥౬౭॥ అహో మే పశ్యతాపాయమల్పపుణ్యస్య దుర్మతేః। అతృప్తస్యాకృతార్థస్య గృహస్త్రైవర్గికో హతః॥౬౮॥ అనురూపానుకూలా చ యస్య మే పతిదేవతా। శూన్యే గృహే మాం సంత్యజ్య పుత్రైస్స్వర్యాతి సాధుభిః॥౬౯॥సోహం శూన్యే గృహే దీనో మృతదారో మృతప్రజః। జిజీవిషే కిమర్థం వా విధురో దుఃఖజీవితః॥౭౦॥తాంస్తథైవావృతాన్ శిగ్భిర్మృత్యుగ్రస్తాన్ విచేతసః। స్వయం చ కృపణశ్శిక్షు పశ్యన్నప్యబుధోపతత్॥౭౧॥తం లబ్ధ్వా లుబ్ధకః క్రూరః కపోతం గృహమేధినమ్। కపోతకాన్ కపోతీం చ సిద్ధార్థః ప్రయయౌ గృహమ్॥౭౨॥ ఏవం కుటుంబ్యశాంతాత్మా ద్వంద్వారామః పతత్రివత్। పుష్ణన్ కుటుంబం కృపణః సానుబంధోవసీదతి॥౭౩॥ యః ప్రాప్య మానుషం లోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్। గృహేషు ఖగవత్సక్తస్తమారూఢచ్యుతం విదుః॥౭౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః,

బ్రాహ్మణః॥సుఖమైంద్రియకం రాజన్ స్వర్గే నరకఏవచ। దేహినాం యద్యథా దుఃఖం తస్మాన్నేచ్ఛేత తద్బుధః॥౧॥ గ్రాసం సుమృష్టం విరసం మహాంతం స్తోకమేవ వా। యదృచ్ఛయైవాపతితం గ్రసేదాజగరోక్రి

౬౫॥౬౬॥సేతి॥శిచా జాలేన॥౬౬॥ కపోతఇతి॥ఆత్మానురూపాం భార్యాం చ విలలాప శుశోచహ॥౬౭॥పత్యుర్విలాపమాహ-త్రయేణ॥అహో ఇతి॥అతృప్తస్య దృష్టసుఖ అకృతార్థస్య అదృష్టమసంపాదయతః॥౬౮॥౭౦॥తానితి॥ తానావృతాన్ పశ్యన్నపి స్వయం జాలేషు॥౭౧॥౭౨॥ద్రాష్టాంతికే యోజయతి॥ఏవమితి॥ ౭౩॥ ఏవం గృహాసక్తిః తిరశ్చామప్యనర్థహేతుః-అతః కిం మనుష్యస్యేత్యతినిందతి త్వేత్యాహ॥యఇతి॥౭౪॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥**

శ్లో॥అష్టమే జగరాదిభ్యో నవభ్యశ్శిక్షితం హరిః। అవధూతగిరా ప్రాహ పింగలాఖ్యేతరా(?)యోద్ధవం ప్రతి॥ ప్రారబ్ధకర్మభోగస్యావశ్యంభావిత్వాత్తదర్థో ద్యమో వృథా నాయుర్వ్యయః కర్తవ్య ఇతి అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ॥సుఖమితి॥ యదైంద్రియకం సుఖం తత్స్వర్గే నరకేచ భవత్యేవ-యథా దుఃఖం-తస్మాద్బుధః తన్నేచ్ఛేత్॥౧॥ శరీరనిర్వాహమాత్రం తు యథాలబ్ధేన

కర్తవ్యమేవేత్యాహ॥ గ్రాసమితి॥ ఆజగరః। అక్రియః తావన్మాత్రేపి ఉదాసీనః ౨॥ యదా నాపతేత్ తదా కిం కర్తవ్యం తత్రాహ॥ శయీతేతి॥ అనుపక్రమః దిష్టభుక్ దైవమేవ ప్రాపకమితి ధైర్యవాన్॥ ౩॥ నను సమర్థోపి శయీతైవ కిం ఓమిత్యాహ॥ ఓజ ఇతి॥ ఓజః ఇంద్రియబలం- సహః మనోబలం- బలం శారీరమేవ- తద్యుక్తమపి దేహమకర్మకమేవ బిభ్రత్- శయానః ఏవ భవేత్ - వీతనిద్రః స్యాత్ దైవదత్తకృష్టిశ్చ భవేత్ - న పునరీహేత ఇంద్రియవానపి తద్దర్శనాది వ్యాపారమపి నివారయతి॥ ౪॥ సముద్రాచ్ఛిక్షితమాహ॥ మునిరితి॥ బహిః ప్రసన్నశ్చాసావంతర్గంభీరశ్చ - దుర్విగాహ్యః ఏవంభూత ఇతి పరికల్పయితుమశక్యః అలక్ష్యాభిప్రాయత్వాత్ - దురత్యయః అనతిక్రమణీయః తేజస్విత్వాత్ అనంతపారః కాలతో దేశతశ్చాపరిచ్ఛేద్యః స్వరూపావిర్భావాత్ - అక్షోభ్యః అపి కార్యైః రాగాద్యభావాత్ - స్తిమితోదః నిశ్చలోదకః అర్ణవో యథా తద్వదేతైర్గుణైః అర్ణవవద్భవేదిత్యర్థః॥ ౫॥ కించ॥ సమృద్ధేతి॥ వర్షాసు సరిద్భిః సమృద్ధోపి సాగరో యథా నోత్సర్పేత - గ్రీష్మే తద్విహీనోపి న శుష్యేత్ - తథా సమృద్ధకామః తద్విహీనో వా న హృష్యేత్ న చ శోచేదిత్యర్థః - అత్ర హేతుః- నారాయణపరః- న తు విషయపర ఇతి ॥ ౬॥ రూపగంధస్పర్శశబ్దరసైః పంచభిః విషయైస్సంమోహితాః పతంగమధుకరగజహరిణమీనాహతాః అతస్తేష్వనాసక్తః పంచైతే గురవః- తదుక్తం ॥ శ్లో॥ పతంగమాతంగకురంగభృంగమీనాహతాః పంచభిరేవ పంచ। ఏకః ప్రమాదీ స కథం న హన్యతే యస్సేవతే పంచభిరేవ పంచేతి - తత్ర రూపవిలాసమోహితో నశ్యతీతి పతంగాచ్ఛిక్షితమాహ॥ దృష్ట్వేతి॥ తస్యాః భావైః ప్రలోభితః ॥ ౭॥ స్త్రియముపలక్షణీకృత్యైవైతత్

యః॥ ౨ ॥ శయీతాహాని భూరీణి నిరాహారోనుపక్రమః। యది నోపనమేద్గ్రాసో మహాహిరివ దిష్టభుక్॥ ౩॥ ఓజస్సహోబలయుతం బిభ్రద్దేహమకర్మకం। శయానో వీతనిద్రశ్చ నేహేతేంద్రియవానపి॥ ౪॥ మునిః ప్రసన్నగంభీరో దుర్విగాహ్యో దురత్యయః। అనంతపారో హ్యక్షోభ్యః స్తిమితోద ఇవార్ణవః॥ ౫॥ సమృద్ధకామో హీనో వా నారాయణపరో మునిః। నోత్సర్పేత న శుష్యేత సరిద్భిరివ సాగరః ॥ ౬॥ దృష్ట్వా స్త్రియం దేవమాయాం తద్భావైరజితేంద్రియః। ప్రలోభితః పతత్యంధే తమస్యగ్నౌ పతంగవత్ ॥ ౭॥ యోషిద్ధిరణ్యాభరణాంబరాదిద్రవ్యేషు మాయారచితేషు మూఢః । ప్రలోభితాత్మా హ్యుపభోగబుద్ధ్యా పతంగవన్నశ్యతి నష్టదృష్టిః॥ ౮॥ స్తోకం స్తోకం గ్రసేద్గ్రాసం దేహో వర్తేత యావతా। గృహానహింసన్నాతిష్ఠేద్వృత్తిం మాధుకరీం మునిః ॥ ౯ ॥ అణుభ్యశ్చ మహద్భ్యశ్చ శాస్త్రేభ్యః కుశలో నరః । సర్వతస్సారమాదద్యాత్పుష్పేభ్య ఇవ షట్పదః॥ ౧౦॥ సాయంతనం శ్వస్తనం వా న సంగృహ్ణీత భిక్షితమ్ । పాణిపాత్రోదరామత్రో మక్షికేవ న సంగ్రహీ॥ ౧౧॥ సాయంతనం శ్వస్తనం వా న సంగృహ్ణీత భిక్షుకః। మక్షికా ఇవ సంగృహ్ణన్ సహ తేన వినశ్యతి॥ ౧౨॥ పదాపి యువతీం భిక్షుర్న స్పృశేద్దారవీమపి । స్పృశన్ కరీవ బధ్యేత కరిణ్యా అంగసంగతః॥ ౧౩॥ నాధిగచ్ఛేత్స్త్రియం ప్రాజ్ఞః కర్హిచిన్మృత్యుమాత్మనః। బలాధికైస్స హన్యేత గజైరన్యైర్గజో యథా॥ ౧౪॥ న దేయం నోపభోగ్యం చ లుబ్ధైర్యద్దుఃఖసంచితం । భుంక్తే తదపి తచ్చాన్యో

త్ర సంచయతి॥ యోషిదితి॥ ౮॥ మధుకరాచ్ఛిక్షితమాహ॥ స్తోకమితి॥ గృహాన్ గృహస్థాన్ అహింసన్ అపీడయన్- అయం భావః- యథా మధుకరోపి శిష్టగంధలోభేన ఏకస్మిన్నేవ పద్మే నివసన్ అస్తసమయే తస్మిన్ ముకులితే సతి బధ్యతే ఏవం మునిరపి గుణలోభేన ఏకమేవ గృహమాశ్రితస్సన్మోహేన బధ్యత ఇతి॥ ౯॥ కించ॥ అణుభ్య ఇతి ॥ ద్వివిధో మధుకృత్ మధుకృంతతి పుష్పాదాచ్ఛిద్య గృహ్ణాతీతి మధుకృత్ భ్రమరః మధుకరో అతి ఆహారత్వేన స్వరూపేతరే మధుకృత్ మధుమక్షికా చ తత్ర ప్రథమాచ్ఛిక్షితముక్తం॥ ౧౦॥ ద్వితీయాచ్ఛిక్షితమాహ॥ సాయంతనమితి॥ సాయమిదం భోక్ష్యే శ్వ ఇదం భోక్ష్య ఇతి భిక్షితమన్నాదిన సంగృహ్ణీత- కింతు- పాణిపాత్రః తన్మాత్రగ్రాహీ- యద్వా- ఉదరమేవామత్రం పాత్రం యస్య సః- ఏకభిక్షయాంతు ఉదరపాత్రగ్రాహీ భవేత్ - సంగ్రహీ తు మక్షికేవ న భవతి న జీవతీత్యర్థః॥ ౧౧ ॥ ఏతద్వివృణోతి పునః॥ సాయంతనమితి॥ ౧౨॥ స్పర్శాసక్తిర్నాశహేతురితి గజాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥ పదేతి॥ పాదేనాపి దారవీం దారుమయీమపి గజో హి కరిణీం ప్రదర్శ్య నిఖాతతృణపిహితగర్తే నిపాత్య బధ్యతే॥ ౧౩॥ కించ ॥ నేతి ॥ నాధిగచ్ఛేత్ నోపగచ్ఛేత్ ॥ ౧౪॥ త్యాగభోగవిహీనో ధనసంచయః న కార్యః యది క్రియతే స తు పరగామీ భవతీత్యత్ర మధుహా గురురిత్యాహ॥ నేతి॥ తదన్యో బలవాన్ భుంక్తే తదప్యన్యః తచ్చాన్యః- మధుహా మధుమక్షికాభిః సంచితం మధు యథా భుంక్తే తద్వత్ - నను సుగుప్తం ధనం- కథమన్యో జ్ఞాస్యతి హరిష్యతి చేతి తత్రాహ - అర్థవిదితి- అర్థవిత్ -లింగైః రథధనం తద్ధరణోపాయం చ వేత్తి

త్యర్థవిత్-యథామధుహాతరుకోటరాదిగతంమధువేత్తిహరతిచ॥ [illegible] వినాశిభోగః సంభవతీత్యత్రాపి సఏ
వగురురిత్యాహ॥సుదుఃఖేతి॥ఆశాసానానామితివక్తవ్యేనావశ్యలోపః [illegible]॥శ్లో॥ యతిశ్చబ్రహ్మచారీచపక్వాన్నస్వామి
నావుభౌ।గృహమారభ్యపక్వాన్నంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేదితి-గృహిణామావశ్యకత్వేననానావిధానాత్ ॥౧౬॥హ
రిణాచ్ఛిక్షితమాహ॥గ్రామ్యేతి॥భగవద్గీతంతుశృణుయాదేవ-మృగయోర్లుబ్ధకస్య ॥౧౭॥ హరిణశబ్దాదేవహరిణీసు
తఃఋష్యశృంగోపిగురుర్జ్ఞాతవ్యఇత్యాహ-నృత్తేతి॥వశ్యోబభూవేతిశేషః॥౧౮॥రసాసక్తేర్నాశహేతుత్వంమీనాచ్ఛి
క్షితమాహ॥జిహ్వయేతి॥అతిప్రమాథిన్యాఅతిక్షోభికయాదుర్జయయా-ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతి - బడిశైఃఆమిషలిప్తై
ర్లోహకంటకైః॥౧౯॥దుర్జయత్వముపపాదయతిద్వాభ్యాం॥ఇంద్రియాణీతి - అయంభావఃయద్యాహారస్త్యజ్యతే
తర్హ్యన్యేంద్రియజయఃకేవలంభవతి-రసనేంద్రియంతువర్ధతే- యదితుభుజ్యతేతర్హిపునశ్చరసాసక్త్యాసర్వేం
ద్రియక్షోభస్స్యాత్ అతోరసాసక్తింపరిత్యజ్యఔషధవత్ భుంజీతేతిప్రాణవృత్త్యైవసంతుష్యేదిత్యత్రోక్తమ
పిరసనస్యాతిదుర్జయత్వజ్ఞాపనాయానూద్యతఇతిశేషః॥౨౦॥౨౧॥ పింగళాయాఃనైరాశ్యంశిక్షితమితివక్తుంతదా
ఖ్యానమాహ॥పింగళేతి॥ మేమయాశిక్షితం॥౨౨॥సేతి॥స్వైరిణీకామచారిణీ-సంకేతేరతిస్థానే ॥౨౩॥ మార్గఇతి ॥

న్యోమధుహేవార్థవిన్మధు॥౧౫॥సుదుఃఖోపార్జితైర్విత్తైరాశాసానాంగృహాశిషః । మధుహే
వాగ్రతోభుంక్తేయతిర్వైగృహమేధినామ్ ॥౧౬॥ గ్రామ్యగీతంనశృణుయాద్యతిర్వనచరఃక్వచిత్ ।
శిక్షేతహరిణాద్బద్ధాన్మృగయోర్గీతమోహితాత్॥౧౭॥నృత్తవాదిత్రగీతానిజుషన్గ్రామ్యాణియో
షితామ్।ఆసాంక్రీడనకోవశ్యఋష్యశృంగోమృగీసుతః॥౧౮॥జిహ్వయాతిప్రమాథిన్యాజనోరసవిమో
హితః।మృత్యుమృచ్ఛత్యసద్బుద్ధిర్మీనస్తుబడిశైర్యథా॥౧౯॥ఇంద్రియాణిజయంత్యాశునిరాహారామనీషి
ణః।వర్జయిత్వాతురసనంతన్నిరన్నస్యవర్ధతే॥౨౦॥ తావజ్జితేంద్రియోనస్యాద్విజితాన్యేంద్రియః
పుమాన్।నజయేద్రసనంయావజ్జితంసర్వంజితేరసే॥౨౧॥పింగళానామవేశ్యాసీద్విదేహనగరేపురా।
తస్యామేశిక్షితంకించిన్నిబోధనృపనందన॥౨౨॥ సాస్వైరిణ్యేకదాకాంతంసంకేతఉపనేష్యతీ । అభూ
త్కాలేబహిర్ద్వారిబిభ్రతీరూపముత్తమం ॥౨౩॥ మార్గఆగచ్ఛతోవీక్ష్యపురుషాన్పురుషర్షభ ।
తాన్శుల్కదాన్విత్తవతఃకాంతాన్మేనేర్థకాముకీ॥౨౪॥ ఆగతేష్వపయాతేషుసాసంకేతోపజీవి
నీ।అప్యన్యోవిత్తవాన్కోపిమాముపైష్యతిభూరిదః॥౨౫॥ ఏవందురాశయాధ్వస్తనిద్రాద్వార్యవలంబి
నీ।నిర్గచ్ఛతీప్రవిశతీనిశీథంసమపద్యత॥౨౬॥తస్యావిత్తాశయాశుష్యద్వక్త్రాయాదీనచేతసః। నిర్వేదః
పరమోజజ్ఞేచింతాహేతుస్సుఖావహః ॥౨౭॥ తస్యానిర్విణ్ణచిత్తాయాగీతంశృణుయథామమ । నిర్వేదఆ
శాపాశానాంపురుషస్యయథాహ్యసిః।నహ్యంగాజాతనిర్వేదోదేహబంధంజిహాసతి ॥౨౮॥ పింగళా॥
అహోమేమోహవితతింపశ్యతావిజితాత్మనః । యాకాంతాదసతఃకామంకామయేయేనబాలిశా ॥
౨౯॥ సంతంసమీపేరమణంరతిప్రదంవిత్తప్రదంనిత్యమిమంవిహాయ । అకామదందుఃఖభయాధిశో
కమోహప్రదంతుచ్ఛమహంభజేఽజ్ఞా ॥౩౦॥ అహోమయాత్మాపరితాపితోవృథాసాంకేత్యవృత్త్యా

తాన్విత్తవతఃసధనాన్-అతఏవశుల్కదాన్మూల్యదాన్-కాంతాన్సురతార్హాన్ ॥౨౪॥ ఆగతేష్వితి॥ అపీతిసంభా
వనాయాం-అన్యోపిమాముపైష్యతీత్యేవందురాశయేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౫॥ ఏవమితి॥ ద్వార్యవలంబమానాపునః
ప్రవిశతిపునర్నిర్గచ్ఛతిఏవంకుర్వతీ-నిశీథంఅర్ధరాత్రంప్రాప॥౨౬॥తస్యాఇతి॥ నిర్వేదఃఅలంబుద్ధిః - విత్తచింతైవ
హేతుర్యస్యసః॥౨౭॥తథేతి॥ యథాయథావత్ - మమమత్తః - శృణు -ననుకింనిర్విణ్ణయాగీతశ్రవణేనేత్యాహ-
హియస్మాత్ పురుషస్యఆశాపాశానాంనిర్వేదః యథాఅసిఃతథాఛేత్తా - తత్ర హేతుఃనహీతి - అంగహేరాజన్ ॥
౨౮॥అహోఇతి ॥అవిజితాత్మత్వేహేతుః.యాసాంబాలిశావివేకశూన్యా - తస్యాఃకుతః - యేనకారణేనఅసతఃతు
చ్ఛాత్ నరాత్కామం కామయే॥౨౯॥బాలిశత్వంప్రపంచయతిచతుర్భిః॥సంతమితి॥ సమీపేసంతంఅంతర్యామిత్వాత్
ఇమమపరోక్షమీశ్వరం॥౩౦॥అహోఇతి॥అతిగర్హ్యా-అతినింద్యా-యావార్తాజీవికా-తయా-కుతః- సాంకేత్యేన
యావృత్తిస్తయా-బహువ్రీహిణాస్వవిశేషణంవా-పరితాపంప్రపంచయతి - స్త్రైణాదితి స్త్రైణాత్ స్త్రీలంపటాత్ -
అపిచ- అర్థతృషఃలుబ్ధాత్-అతఏవానుశోచ్యాన్నరాత్ -యాహంవిత్తంరతించేచ్ఛతీ - తయావృథాఆత్మాపరితాపి

తః- కేనవిత్తమిచ్ఛతీ- తేననరేణ క్రీతేనాత్మనా గేహేన॥౩౧॥ అహో ఇత్యాదిద్వాభ్యాం- యాహమతిబీభత్సితం భజామీత్యాహ॥ యదితి॥ వంశో నామ స్థూణానువిహితస్తిర్యగ్వేణుః- వంశ్యాస్తస్మిన్నుభయతో నిహితా వేణవః- అస్థిభిరేవ నిర్మితా వంశాదయో యస్మిన్ తత్- తత్ర పృష్ఠే యద్దీర్ఘమస్థి స వంశః- పార్శ్వస్థాస్తిర్యగ్వంశ్యాని- స్థూణా హస్తపాదాస్తే- తథా త్వచా లోమభిర్నఖైశ్చ పినద్ధం ఛాదితం తథాపి క్షరంతి నవ ద్వారాణి యస్మిన్ తత్ - ఏవంభూతాగారరూపం నరశరీరమేతత్ మత్ మత్తః అన్యా కా వా కాంతబుద్ధ్యోపైతి సేవతే॥౩౨॥ నన్వింగితజ్ఞా సత్యామప్యహో నామ మోహ ఇత్యాహ॥ విదేహానామితి॥ యాహమసతీ అచ్యుతాదన్యం కాంతం భోగ్యమిచ్ఛతీ సా॥౩౩॥ ఏవం నిర్విణ్ణా సతీ అతః పరమేవం కరిష్యామీత్యాహ॥ సుహృదితి॥ అయమీశ్వరః ఆత్మనైవాత్మానమేవ నివేద్య- తం ప్రతి క్రియావిశేషేణ క్రీత్వా- అనేనైవ సహ రమే రమా లక్ష్మీర్యథా॥౩౪॥ అన్యస్యాసేవ్యత్వం దర్శయతి॥ కియదితి॥ ఆద్యంతవంతో యే కామాః విషయాః- కామదా నరా వా- దేవా వా కాలేన విద్రుతాః- భార్యాయాః కియత్ప్రియం కృతవంతః న కించిత్- అతో నేహాముత్ర చ తద్వ్యతిరిక్తః కోపి సేవ్యోస్తీత్యర్థః॥౩౫॥ ఏవం నిశ్చిత్య స్వభాగ్యమభినందతి॥ నూనమితి॥ దుష్టా ఆశా యస్యాస్తస్యా మే॥౩౬॥ నను ధనాప్రాప్త్యా క్లేశోస్తి కథంప

హ్యాతిగర్హ్యవార్తయా। స్త్రైణాన్నరాద్యార్థతృషోనుశోచ్యాత్క్రీతేన విత్తం రతిమాత్మనేచ్ఛతీ॥౩౧॥

యదస్థిభిర్నిర్మితవంశవంశ్యస్థూణం త్వచా రోమనఖైః పినద్ధమ్। క్షరన్నవద్వారమగారమేతద్విణ్మూత్రపూర్ణం మదుపైతి కాన్యా। ౩౨॥ విదేహానాం పురే హ్యస్మిన్నహమేకైవ మూఢధీః। యాన్యమిచ్ఛత్యసత్యస్మాదాత్మదాత్కామమచ్యుతాత్॥౩౩॥ సుహృత్ప్రేష్ఠతమో నాథ ఆత్మా చాయం శరీరిణామ్। తం విక్రీయాత్మనైవాహం రమేనేన యథా రమా॥౩౪॥ కియత్ప్రియం తే వ్యభజన్ కామా యే కామదా నరాః। ఆద్యంతవంతో భార్యాయా దేవా వా కాలవిద్రుతాః॥౩౫॥ నూనం మే భగవాన్ ప్రీతో విష్ణుః కేనాపి కర్మణా। నిర్వేదోయం దురాశాయా యన్మే జాతః సుఖావహః॥౩౬॥ మైవం స్యుర్మందభాగ్యాయాః క్లేశా నిర్వేదహేతవః। యేనానుబంధం నిర్హృత్య పురుషః శమమృచ్ఛతి॥౩౭॥ తేనోపకృతమాదాయ శిరసా గ్రామ్యసంగతాః। త్యక్త్వా దురాశాః శరణం వ్రజామి తమధీశ్వరమ్॥౩౮॥ సంతుష్టా శ్రద్దధత్యేతద్యథాలాభేన జీవతీ। విహరామ్యమునైవాహమాత్మనా రమణేన వై॥౩౯॥ సంసారకూపే పతితం విషయైర్ముషితేక్షణం గ్రస్తం కాలాహినాత్మానం కోన్యస్త్రాతుమధీశ్వరః॥౪౦॥ ఆత్మైవ హ్యాత్మనో గోప్తా నిర్విద్యేత యదాఖిలాత్। అప్రమత్త ఇదం పశ్యేద్గ్రస్తం కాలాహినా జగత్॥౪౧॥ బ్రాహ్మణః॥ ఏవం వ్యవసితమతిర్దురాశాం కాంతతర్షజామ్। ఛిత్త్వోపశమమాస్థాయ శయ్యాముపవివేశ సా॥౪౨॥ ఆశా హి పరమం దుఃఖం నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్। యథా సంఛిద్య కాంతాశాం సుఖం సుష్వాప పింగలా॥౪౩॥ ***************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- అష్టమోధ్యాయః.

బ్రాహ్మణః॥ పరిగ్రహో హి దుఃఖాయ యద్యత్ప్రియతమం నృణామ్। అనంతసుఖమాప్నోతి తద్విద్వాన్యస్త్వకించనః॥౧॥ సామిషం కురరం జఘ్నుర్బలినో యే నిరామిషాః। తదామిషం పరిత్యజ్య స సు

ష్ణుః ప్రీత స్తత్రాహ॥ మైవమితి॥ మందభాగ్యా చేదహం స్యాం- తర్హ్యేవం నిర్వేదహేతవః క్లేశా న స్యురిత్యర్థః- యేన నిర్వేదేన అనుబంధం గృహాదికం నిర్హృత్య పరిత్యజ్య॥౩౭॥ అతః॥ తేనేతి॥ తేన శ్రీవిష్ణునా- ఉపకృతం కృతముపకారం నిర్వేదలక్షణం- గ్రామ్యేషు నరేషు విషయేషు వా సంగతాః॥౩౮॥ కథం వ్రజసి తదాహ॥ సంతుష్టేతి॥ ౩౯॥ నను బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా- అమునైవేతి కోయం నియమస్తత్రాహ॥ సంసారేతి॥ ముషితేక్షణం అపహృతవివేకం ॥ ౪౦ ॥ తర్హి కిమాత్మత్రాణోపాధినా భజిష్యసి- తత్ర సర్వతో నిర్విద్య భగవద్భజనే ప్రవృత్తస్యాత్మన ఏవ సమర్థత్వాదిత్యాహ ॥ ఆత్మైవేతి॥ యదా ఏవ జగత్పశ్యేత్ -తతశ్చాప్రమత్తస్సన్ అఖిలాత్ ఇహాముత్ర చ భోగాత్ నిర్విద్యేత- తదా హి ఆత్మైవాత్మనో గోప్తేత్యన్వయః- అతః- కేవలం ప్రేమ్ణైవ భజామీతి భావః॥౪౧॥ ఏవమితి॥ కాంతస్య తర్షః అభిలాషః- తతః జాతాం॥౪౨॥ ఫలితమాహ॥ ఆశేతి॥౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*************************

శ్లో॥ నవమే కురరాదిభ్యో దేహాంతోచ్ఛిక్షితం। శ్రుత్వా యదుః కృతార్థోభూదితి కృష్ణేన వర్ణితం । కురరాద్భిక్షితమాహ॥ పరిగ్రహ ఇతి॥ యద్యత్- ప్రియతమం- తస్య తస్య పరిగ్రహః తద్విద్వాన్ పరిగ్రహో దుఃఖమితి విద్వాన్ యస్త్వకించ

నఃత్యక్తపరిగ్రహఃనతుదరిద్రః॥౧॥తదాహ॥సామిషమితి॥౨॥అర్భకాచ్ఛిక్షితమాహ॥ నేతి॥ గేహపుత్రిణాంతద్వతాం యాభవతిసాచింతాచమేనాస్తి-ఆత్మన్యేవక్రీడాయస్యసఃఆత్మనిరతిః ప్రీతిర్యస్యసః॥౩॥నన్వజ్ఞసర్వజ్ఞయోఃకింసాదృశ్యంనైశ్చింత్యంపరమసుఖమిత్యాహ॥ద్వావితి॥విముగ్ధఃఅజ్ఞః జడఃఅనుద్యమః - ఏవంభూతోయోబాలఃయశ్చబుద్ధేఃప్రకృతేఃపరమీశ్వరంప్రాప్తః తౌద్వౌ॥౪॥కుమార్యాశ్శిక్షితంవక్తుంతదాఖ్యాయికామాహ॥క్వచిదితి॥ వృణానాఃస్వవరణాయాగతాన్బంధుష్వపిత్రాదిషు॥౫॥తేషామితి॥శంఖాఃశంఖవలయాఃమహద్యథాభవతితథాస్వనంచక్రుః॥౬॥సేతి॥ సామహతీబుద్ధిమతీ-తత్ స్వయంశాల్యవహననంజుగుప్సితందరిద్రతాద్యోతకం-ఏకైకశఃక్రమేణైకైకంబభంజకరాదపసారితవతీ॥౭॥ఉభయోరితి॥నిరభినత్ పృథక్కృతవతీ॥౮॥అన్వశిక్షమితి॥ననుకుమార్యాస్తవచకథంసంగతిస్తత్రాహ॥ లోకానితి॥౯॥వాసఇతి॥వాసఇతిప్రథమాంతపాఠేకలహఃకలహహేతుఃవార్తాగోష్ఠీహేతుర్భవేదిత్యర్థః॥౧౦॥ఏకాగ్రతా అద్వైతస్ఫూర్తిలక్షణసమాధిహేతురితి-శరకారాచ్ఛిక్షితమాహ॥మనఇతి॥తత్రఉపాయమాహజితేతి॥ ఆసనజయేశ్వాసజయః-శ్వాసజయేశ్వాసాధీనంమనోనిశ్చలంభవతి-ననుక్షణంనిశ్చలంసదపిమనోవిషయవాసనయా యదివిక్షిప్యేతసుషుప్తావివసర్వథాపిలీయేతవాతదాకింతత్రాహ ॥ వైరాగ్యేతి- వైరాగ్యేణవిక్షిప్యమాణంఅభ్యాస

ఖంసమవిందత॥౨॥ నమేమానావమానౌస్తోనచింతాగేహపుత్రిణామ్ । ఆత్మక్రీడఆత్మరతోవిచరా
మీహబాలవత్॥౩॥ద్వావేవచింతయాముక్తౌపరమానందఆప్లుతౌ । యోవిముగ్ధోజడోబాలోయశ్చబు
ద్ధేఃపరంగతః॥ ౪॥ క్వచిత్కుమారీత్వాత్మానంవృణానాన్గృహమాగతాన్।స్వయంతానర్హయా
మాసక్వాపియాతేషుబంధుషు॥౫॥తేషామభ్యవహారార్థంశాలీన్రహసిపార్థివ । అవఘ్నంత్యాః
ప్రకోష్ఠస్థాశ్చక్రుశ్శంఖాస్స్వనంమహత్॥౬॥ సాతజ్జుగుప్సితంమత్వామహతీవ్రీడితాతతః । బభంజై
కైకశశ్శంఖాన్ద్వౌద్వౌపాణ్యోరశేషయత్॥౭॥ ఉభయోరప్యభూద్ఘోషోహ్యవఘ్నంత్యాస్స్మశంఖ
యోః।తత్రాప్యేకంనిరభినదేకస్మాన్నాభవద్ధ్వనిః॥౮॥అన్వశిక్షమిమంతస్యాఉపదేశమరిందమ । లో
కాననుచరన్నేతాన్లోకతత్త్వవివిత్సయా॥౯॥ వాసేబహూనాంకలహోభవేద్వార్తాద్వయో
రపి।ఏకఏవచరేత్తస్మాత్కుమార్యాఇవకంకణః॥౧౦॥మనఏకత్రసంయుజ్యాజ్జితశ్వాసోజితాసనః। వై
రాగ్యాభ్యాసయోగేనధ్రియమాణమతంద్రితః॥౧౧॥యస్మిన్మనోలబ్ధపదంయదేతచ్ఛనైశ్శనైర్ముంచతి
కర్మరేణూన్॥సత్త్వేనవృద్ధేనరజస్తమశ్చవిధూయనిర్వాణముపైత్యనింధనమ్॥౧౨॥తదైవమాత్మన్యవ
రుద్ధచిత్తోనవేదకించిద్బహిరంతరంవా।యథేషుకారోనృపతింవ్రజంతమిషౌగతాత్మానదదర్శపార్శ్వే॥
౧౩॥ఏకచార్యనికేతస్స్యాదప్రమత్తోగుహాశయః। అలక్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకోల్పభాషణః ॥ ౧౪॥
గృహారంభోహిదుఃఖాయవిఫలశ్చాధ్రువాత్మనః।సర్పఃపరకృతంవేశ్మప్రవిశ్యసుఖమేధతే॥౧౫॥ ఏకో
నారాయణోదేవఃపూర్వసృష్టంస్వమాయయా। సంహృత్యకాలకలయాకల్పాంతఇదమీశ్వరః॥౧౬॥

యోగేనలభ్యేధ్రియమాణంస్థిరీక్రియమాణం॥౧౧॥ఏకత్రేతిమంత్రతదాహ॥యస్మిన్నితి॥ యత్ లయవిక్షేపాత్మకంమనః ఏతత్ యస్మిన్ పరానందరూపేభగవతి-లబ్ధాస్పదంసత్ -కర్మరేణూన్ కర్మవాసనాఃముంచతి-ననుకర్మవాసనాత్యాగే పిసుషుప్తివల్లయోమర్వారః నసత్త్వేనేతి-వృద్ధేనఉపరమాత్మైకేనరజస్తమసోరభావేపివిక్షేపలయాభావాత్ - నిర్వాణం అవృత్తికంధ్యేయాకారేణావస్థానముపైతి- కుతః- అనింధనంఇంధనంగుణాఃతత్కార్యంచతద్రహితం-తదుక్తంయోగశాస్త్రే॥శ్లో॥మనసోవృత్తిశూన్యస్యబ్రహ్మాకారతయాస్థితిః।యాసంప్రజ్ఞాతనామాసాసమాధిరభిధీయతఇతి॥౧౨॥తతశ్చనద్వైతస్ఫూర్తిరిత్యాహ॥తదేతి॥బహిర్దర్శనాదినా - అంతరంస్మృత్యా-ఇషౌబాణే-గతాత్మాతస్యఋజూకరణేదత్తచిత్తఃభేరీఘోషైరంతికేవ్రజంతమపినృపతింనవేద-తద్వత్ ॥౧౩॥సర్పాచ్ఛిక్షితమాహ॥ఏకచారీతి ॥ యోగినస్సమృద్ధస్యాపిత్యాగేకుమారీగురుఃజనసంగత్యాగేగురుస్సర్పః సయథాజనాచ్ఛంకమానఃఏకాకీవిచరతి-నియతనికేతరహితశ్చ-సదాఅప్రమత్తశ్చ-ఏకాంతవాసీచ-ఆచారైర్గతిభిఃసఃపోఽసర్పోవేతినలక్ష్యతేచ-అసహాయశ్చ-మితభాషీచ-తద్వత్-మునిర్వర్తేతేత్యర్థః॥౧౪॥కించ॥గృహారంభఇతి॥ అధ్రువాత్మనఃనశ్వరదేహస్య సుఖంయథాభవతితథావర్ధతే॥ ౧౫॥ కారకసామగ్రీనిరపేక్షాత్కేవలాదీశ్వరాద్విశ్వసృష్టిసంహారావూర్ణనాభిదృష్టాంతేన మయాసంభావితావితివక్తుం ప్రథమంసంహారప్రకారమాహసార్ధత్రయేణ॥ఏకఇతి॥ఏకఃకారకనిరపేక్షః-పూర్వసృష్టమిదంజగత్ - కాలకలయా

కాలశక్త్యా సంహృత్య ||౧౬|| ఏక ఇతి || ఏక ఏవాద్వితీయః సజాతీయవిజాతీయభేదశూన్యోఽభూత్ - కారణభూతాసు సత్త్వాదిషు శక్తిష్వపి సామ్యం నీతాసు సతీషు - గుణసామ్యం ప్రధానం - తదుపాధిః పురుషః తయోరీశ్వరః ||౧౭|| పరేతి || పరావరాణాం పరే బ్రహ్మాదయః - అపరే అన్యే చ ముక్తా జీవాః తేషాం పరమః ప్రాప్యః ఆస్తే కుతః - కైవల్యసంజ్ఞితః - మోక్షశబ్దాభిధేయః తత్ర హేతుః - కేవలేతి - కేవలానుభవరూపః స్వప్రకాశః ఆనందానాం సందోహః సమూహః పరమానంద ఇత్యర్థః కుతః - నిరుపాధిః ||౧౮|| అతః కేవలాదేవ సృష్టిం దర్శయతి || కేవలేతి || కేవలేనాత్మానుభావేన కాలేన సూత్రం క్రియాశక్తిప్రధానం మహత్తత్త్వం సృజతి - జీవసంసారహేతుభూతం తత్సూత్రం సృష్ట్వాపి - త్వం మా భైషీరితి సంబోధయతి - అరిందమేతి రాగాదీన్ దమయితుం సమర్థ ||౧౯|| తామితి || సూత్రస్యైవ వ్యక్తిశబ్దేనోచ్యమానస్య నామాంతరం త్రిలింగేన పదాంతరేణ - త్రిగుణవ్యక్తిం గుణత్రయస్య కార్యం - ఏవం విశ్వతోముఖం నానావిధం త్రిగుణాత్మకం విశ్వం నానా కార్యద్వారేణ సృజంతీం - త్రిగుణకార్యస్య సూత్రసంజ్ఞాయాం కారణమాహ - యస్మిన్నితి - కారణరూపే సమష్టిరూపే యస్మిన్నిదం విశ్వం ప్రోతం గ్రథితం ప్రోతమ్ || వాయురేకోనపంచాశద్రూపః సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సందృబ్ధానీతి శ్రుతేః యేన వాయ్వాత్మనా ప్రాణరూపేణ జీవః సంసరతి ||౨౦|| దేవ శిక్షితమర్థం దృష్టాంతమాహ || యథేతి || హృదయాన్ముఖద్వారేణ తంతుం సంతత్య ప్రసార్య విహృత్య క్రీడిత్వా ||౨౧|| భావధ్యానపరాయణానాం తత్సారూప్యం నవిదిత్రమితి పేశస్కృతో భృంగస్య శిక్షితమిత్యాహ ద్వాభ్యాం || యత్రేతి || సకలం సమగ్రం ||

> ఏక ఏవాద్వితీయోఽభూదాత్మాధారోఽఖిలాశ్రయః | కాలేనాత్మానుభావేన సామ్యం నీతాసు శక్తిషు || సత్త్వాదిష్వాదిపురుషః ప్రధానపురుషేశ్వరః ||౧౭|| పరావరాణాం పరమ ఆస్తే కైవల్యసంజ్ఞితః | కేవలానుభవానందసందోహో నిరుపాధికః ||౧౮|| కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికాం | సంక్షోభయన్ సృజత్యాదౌ తయా సూత్రమరిందమ ||౧౯|| తామాహుస్త్రిగుణవ్యక్తిం సృజంతీం విశ్వతోముఖం | యస్మిన్ ప్రోతమిదం విశ్వం యేన సంసరతే పుమాన్ ||౨౦|| యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాం సంతత్య వక్త్రతః | తయా విహృత్య భూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వరః ||౨౧|| యత్ర యత్ర మనో దేహీ ధారయేత్సకలం ధియా | స్నేహాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యాతి తత్తత్సరూపతామ్ ||౨౨|| కీటః పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కుడ్యాం తేన ప్రవేశితః | యాతి తత్సాత్మతాం రాజన్ పూర్వరూపమసంత్యజన్ ||౨౩|| ఏవం గురుభ్య ఏతేభ్య ఏషా మే శిక్షితా మతిః | స్వాత్మోపశిక్షితాం బుద్ధిం శృణు మే వదతః ప్రభో ||౨౪|| దేహో గురుర్మమ విరక్తివివేకహేతుర్బిభ్రత్స్మ సత్త్వనిధనం సతతార్త్యుదర్కమ్ | తత్త్వాన్యనేన విమృశామి యథా తథాపి పారక్యమిత్యవసితో విచరామ్యసంగః ||౨౫|| జాయాత్మజార్థపశుభృత్యగృహాప్తవర్గాన్ పుష్ణాతి యత్ప్రియచికీర్షయా వితన్వన్ | స్వాంతే సకృచ్ఛ్రమవరుద్ధధనః స దేహః సృష్ట్వాస్య బీజమవసీదతి వృక్షధర్మా ||౨౬|| జిహ్వైకతోఽముమపకర్షతి కర్హి తర్షా శిశ్నోఽన్యతస్త్వగుదరం శ్రవణం కుత

౨౨|| కీట ఇతి || కుడ్యాం ప్రవేశితః నిరుద్ధః భయేన ధ్యాయన్ - తత్సాత్మతాం తత్సారూప్యం - సామ్యతామితి పాఠే సామర్థ్యతాం - పూర్వరూపమసంత్యజన్నిత్యస్యాయమభిప్రాయః - యదా తేనైవ దేహేనాన్యసారూప్యం దృశ్యతే - తదా కిం వక్తవ్యం దేహాంతరేణ సారూప్యం ఘటత ఇతి || ౨౩|| ఏవమితి || స్వదేహాదేవ శిక్షితమాహ - స్వాత్మేతి - స్వాత్మనో దేహాచ్ఛిక్షితం ||౨౪|| దేహ ఇతి || గురుత్వే హేతుః - విరక్తివివేకయోర్హేతుః - విరక్తిహేతుత్వమాహ - సత్త్వనిధనం ఉత్పత్తివినాశౌ బిభ్రత్ - స్మ - కించ - సతతం సంతతం ఆర్త్యుదర్కం దుఃఖమేవోత్తరఫలం బిభ్రత్ - యద్వా - సతతార్త్యుదర్కం యస్య తత్సత్త్వనిధనం బిభ్రత్ - వివేకహేతుత్వమాహ - తత్త్వానీతి - యథా యథావత్ - ఏవముపకారిత్వేపి దేహే నైవాస్థాం కరోమీత్యాహ - తథాపీతి - పారక్యం శ్వసృగాలాదిభక్ష్యమితి నిశ్చిత వాన్ || ౨౫|| సతతార్త్యుదర్కతాం ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం || జాయేతి || యస్య దేహస్య ప్రియచికీర్షయా భోగసంపాదనేచ్ఛయా - జాయాది వర్గాన్ వితన్వన్ పుష్ణాతి పురుషః - కథంభూతః - సకృచ్ఛ్రం యథా భవతి తథా అవరుద్ధాని సంచితాని ధనాని యేన సః - దేహవిశేషణం వా - స దేహః - స్వాంతే స్వస్యాయుషోంతే అవసీదతి నశ్యతి - కించ - దేహనాశేపి న దుఃఖసమాప్తిరిత్యాహ - అస్య పురుషస్య దేహాంతరబీజం కర్మ సృష్ట్వేతి - వృక్షస్యేవ ధర్మో యస్య సః వృక్షధర్మా ||౨౬|| కించ || జిహ్వేతి || అముం దేహాంతదభిమానినం పురుషం వా - ఏకతః రసం ప్రతి జిహ్వా అపకర్షతి ఆచ్ఛినత్తి - కర్హి కదాచిత్ - తర్షా పిపాసా - జ

లం ప్రతి-శిశ్నో వ్యవాయం ప్రతి - త్వక్ స్పర్శం ప్రతి-ఉదరం అన్నమాత్రం ప్రతి-శ్రవణం శబ్దమాత్రం ప్రతి-ఘ్రాణోఽగంధమాత్రం ప్రతి-చపలదృక్-రూపమాత్రం ప్రతి - క్వచక్వచిత్ -స్వస్వవిషయం ప్రతి కర్మశక్తిః అన్యా దప్యకర్మేంద్రియం లునంతి లోపయంతి॥౨౭॥ తదేవం దేహాద్గురురిత్యాదిత్రిభిర్విరక్తివివేకహేతుత్వముపపాద్య ఇదానీం స్వదేహస్యాతిదుర్లభత్వం దర్శయన్నీశ్వరసృష్టం విధత్తే ద్వాభ్యాం॥ సృష్ట్వేతి॥ పురాణి శరీరాణి-పురుషం పురుష దేహం బ్రహ్మణోఽవలోకాయ అపరోక్షాయ ధిషణా బుద్ధిః యస్మిన్-తదుక్తం ॥శ్లో॥ తాసాం మే పౌరుషీ ప్రియేతి॥శ్రు॥ పురుషత్వే చావిస్తరాం మాత్మేత్యాది॥శ్రు॥ ఈశ్వరో హి కరణాధిష్ఠాత్రీరగ్న్యాదిదేవతాః వాగాదిభిస్సహ సృష్టవాన్ తాశ్చ తం ప్రతి భోగార్థం శరీరమయాచంత సచ తాభ్యో గోశరీరం అశ్వశరీరం పురుషశరీరం యథా క్రమమానీతవాన్ తతస్తా దేవతా స్సో బ్రవీద్యథాయతనం చక్షురాధిష్ఠానం అస్మిన్ దేహే ప్రవిశతేతి తథా తాభ్యో గామానయత్ - తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితి తాభ్యోఽశ్వమానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితి తాభ్యః పురుషమానయత్తా అబ్రువన్ సుకృతం బతేతి ॥౨౮॥ లబ్ధ్వేతి॥ తస్మాద్బహూనాం సంభవానాం జన్మనాం అంతే మానుష్యం అనిత్యమప్యర్థదం పురుషార్థప్రదం దైవాల్లబ్ధ్వా - ఇదం అనుమృత్యు అన్వనుసరం నిరంతరం మృత్యుర్యోఽస్య తత్ -యావన్న పతేత్ - తావదేవ తూర్ణం శీఘ్రం నిశ్రేయసాయ యతేత-విషయస్తు పునః సర్వాసు పశ్వాదియోనిష్వపి స్యాదేవ॥౨౯॥ తదేవం హేయోపాదేయవివేకం బహుధా నిరూప్య ఇదానీం యదుక్తం త్వం కుతః కల్యః కవిర్దక్ష ఇత్యాది తత్రోత్తరమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం బహుభ్యో గురుభ్యః శిక్షితేన విశిష్టం

శ్చిత్ । ఘ్రాణోఽన్యతశ్చపలదృక్క్వచ కర్మశక్తిర్బహ్వ్యస్సపత్న్య ఇవ గేహపతిం లునంతి ॥ ౨౭ ॥ సృష్ట్వా పురాణి వివిధాన్యజయాత్మశక్త్యా వృక్షాన్ సరీసృపపశూన్ ఖగదంశమత్స్యాన్ । తైస్తైరతుష్టహృదయః పురుషం విధాయ బ్రహ్మావలోకధిషణం ముదమాప దేవః ॥౨౮ ॥ లబ్ధ్వా సుదుర్లభమిదం బహుసంభవాంతే మానుష్యమర్థదమనిత్యమపీహ ధీరః। తూర్ణం యతేత న పతేదనుమృత్యు యావన్నిశ్శ్రేయసాయ విషయః ఖలు సర్వతస్స్యాత్ ॥౨౯॥ ఏవం సంజాతవైరాగ్యో విజ్ఞానాలోక ఆత్మని। విచరామి మహీమేతాం ముక్తసంగోఽనహంకృతః॥౩౦॥ న హ్యేకస్మాద్గురోర్జ్ఞానం సుస్థిరం స్యాత్సుపుష్కలం । బ్రహ్మైతదద్వితీయం వై గీయతే బహుధర్షిభిః ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యుక్త్వా స యదుం విప్రస్తమామంత్ర్య గభీరధీః। వందితోఽభ్యర్చితో రాజ్ఞా యయౌ ప్రీతో యథాగతమ్ ॥౩౨॥ అవధూతవచశ్శ్రుత్వా పూర్వేషాం నః స పూర్వజః । సర్వసంగవినిర్ముక్తస్సమచిత్తో బభూవ హ॥౩౩॥ ************************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - నవమోఽధ్యాయః*—

శ్రీభగవాన్॥ మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషు మదాశ్రయః।వర్ణాశ్రమకులాచారమకామాత్మా స

జ్ఞానమేవ ఆలోకః ప్రదీపో యస్య సః స త్వన్యం తం వా-ఆత్మవిశేషణం ఆత్మని స్థిత ఏవ మహీం విచరామి॥౩౦॥ నను కిం బహుభిర్గురుభిః-నహి శ్వేతకేతుభృగుప్రముఖైర్బహవో గురవ ఆశ్రితా ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ బహుధా స ప్రపంచనిష్ప్రపంచభేదాదిభిః అనుభావః-నైతే పరమార్థోపదేశగురవః - కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాత్మన్యసంభావనాదిమాత్రనివర్తకాః- తేషాం చ బహుత్వం యుక్తమేవేతి-జ్ఞానప్రదం గురుమేకమేవ తథ్యం॥శ్లో॥ సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం గురుం శ్రోతముపాసీతేతి - ఉక్తంచ॥శ్లో॥ తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమితి॥౩౧॥ ఇతీతి॥ శ్లోకద్వయం స్పష్టం శ్లో॥ యోగర్ధిమాపురుభయీం యదుమైహయాద్యా ఇత్యుక్తత్వాత్ -యథాగతం తస్మై వయస్యచ్ఛయా యాయా యయావిత్యర్థః॥౩౨॥ అవధూతేతి॥ భగవాన్ స్వీయం బ్రహ్మవిత్కులం శ్లాఘతే-నః పూర్వేషాం పూర్వజ ఇతి - అత్ర సంగ్రహశ్లోకాః శ్రీధరీయాః॥ కపోతమీనౌ హరిణకుమారీ గజపన్నగాః । పతంగః కురరశ్చాష్టౌ హేయార్థే గురవో మతాః॥ మధుకృన్మధుహర్తా చ పింగలా చద్వయోస్త్రయః॥ ఉపాదేయార్థవిజ్ఞానే శేషాః పృథ్వ్యాదయో మతాః॥ తదవాంతరభేదశ్చ తత్ర తత్ర స్ఫుటీకృతః । అధ్యాయత్రితయే చాష్టనవాష్టావీరితాః క్రమాత్ ॥౩౩॥ **********************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్వింశతిగుర్వాఖ్యాలబ్ధసంభావనాభువః । ఉద్ధవస్యాత్మతత్త్వాప్త్యై సాధనోక్తిః పరేతా ॥ దశమే దేహసంబంధాత్సంసృతిరాత్మనస్స్మృతా। ఇత్యేతద్వర్ణ్యతామాసమతాంతరనివారణః । తదేవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముత్పన్నవివేకజ్ఞానస్యేతత్త్వజ్ఞానాయాదితః ఆరభ్య సాధనాన్యుపదిశతి॥ మయేతి॥ మయా పంచరాత్రాదిష్వుక్తవైష్ణవధర్మేష్వవ

హితః అప్రమత్తస్సన్-తదవిరోధేన వర్ణాద్యాచారమనుతిష్ఠేత్॥ ౧॥ కథమాత్మతా సంభవతీత్యత ఆహ । అన్వీక్షేతేతి॥ స్వధర్మైః విశుద్ధచిత్తస్సన్ దేహినాం విషయేషు సత్యత్వాభినివేశేన యే సర్వే ఆరంభాస్తేషాం ఫలవైపరీత్యం పశ్యేత్-ఏవం ఫలవైపరీత్యం కామస్స్యాత్ ॥౨॥ కించ- కామ్యవిషయాణాం మిథ్యాత్వాదపీత్యాహ॥ సుప్తస్యేతి॥ విఫలః అర్థశూన్యః-అత్రైవం ప్రయోగః ఇంద్రియైర్యా బహిర్నానార్థబుద్ధిః సా విఫలా-నానాత్మకత్వాదైంద్రియకత్వాచ్చ స్వప్నే మనోజన్యస్వప్నమనోరథవదితి॥౩॥ శ్లో॥ మోక్షార్థీ న ప్రవర్తేత తత్ర కామ్యనిషిద్ధయోః। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ప్రత్యవాయజిహాసయేతి స్మృతేః॥ అతః॥ నివృత్తమితి॥ ప్రవృత్తం కామ్యకర్మ త్యజేత్ - నివృత్తం నిత్యనైమిత్తికమేవ కర్మ కుర్యాత్ -ఆత్మవిచారే తు సమ్యక్ ప్రవృత్తః నివృత్తకర్మచోదనామపి నాద్రియేత॥౪॥ కించ॥ యమానితి ॥ యమాన్ అహింసాదీన్-అభీక్ష్ణం సత్యాదరేణ సేవేత-శౌచాదీన్ తు నియమాన్ క్వచిద్యథాశక్తి తథా ఆత్మజ్ఞానావిరోధేన-యమానాం ద్వాదశ నియమానాంచ ఏకోనవింశాధ్యాయే వక్ష్యతి-కించ-యమేష్వప్యాదరేణ పరిత్యజ్య గురుముపాసీతేత్యాహ- మదభిజ్ఞమితి॥ మదాత్మకం మద్రూపం॥౫॥ గురుసేవకస్య ధర్మానాహ॥ అమానీతి॥ దక్షః అనలసః-నిర్మమః జాయాదిషు మమతాశూన్యః గురౌ దృఢసౌహృదః-అసత్వరః అవ్యగ్రః-అమోఘవాక్ వ్యర్థాలాపరహితః- తాన్యేవ శిష్యస్య లక్షణాని జ్ఞేయాని॥౬॥ సమస్వజాయాదిషు కథం నిర్మమస్స్యాదిత్యత ఆహ॥ జాయేతి॥ ఔదాసీన్యహేతుం వివేకం దర్శయతి-ఆత్మనోఽర్థం ప్రయోజనం సర్వత్ర సమమివ పశ్యన్నితి-అయం భావః-సర్వదేహేష్వాత్మన ఏకత్వాత్ జాయాదిదేహే అన్యస్మింశ్చ దేహే ఆత్మనోఽర్థః సుఖాదిస్సమ ఏవ- కేన విశేషేణ తేష్వేవ మమత్వాభినివేశ ఇత్యేవముదాసీనస్సన్ గురుం ప్రపద్యేతేతి ॥ ౭ ॥ అహం కోఽసౌ దేహవ్యతిరిక్త ఆత్మా-యస్యైక్యాదర్థస్సర్వేషు సమస్స్యాత్ -తమాహ- విలక్షణ ఇతి॥ స్థూలసూక్ష్మదేహా

మాచరేత్ ॥౧॥ అన్వీక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్। గుణేషు తత్త్వధ్యానేన సర్వారంభవిపర్యయమ్॥౨॥ సుప్తస్య విషయాలోకో ధ్యాయతో వా మనోరథః। నానాత్మకత్వాద్విఫలో బహిర్నానార్థధీర్గుణైః॥౩॥ నివృత్తం కర్మ సేవేత ప్రవృత్తం మత్పరస్త్యజేత్ । జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత్కర్మచోదనామ్॥౪॥ యమానభీక్ష్ణం సేవేత నియమాన్మత్పరః క్వచిత్ । మదభిజ్ఞం గురుం శాంతముపాసీత మదాత్మకమ్॥౫॥ అమాన్యమత్సరో దక్షో నిర్మమో దృఢసౌహృదః। అసత్వరోఽర్థజిజ్ఞాసురనసూయురమోఘవాక్॥౬॥ జాయాపత్యగృహక్షేత్రస్వజనద్రవిణాదిషు। ఉదాసీనస్సమం పశ్యన్సర్వేష్వర్థమివాత్మనః॥౭॥ విలక్షణః స్థూలసూక్ష్మాద్దేహాదాత్మేక్షితా స్వదృక్। యథాగ్నిర్దారుణో దాహ్యాద్దాహకోఽన్యః ప్రకాశకః॥౮॥ నిరోధోత్పత్త్యణుబృహన్నానాత్వం తత్కృతాన్గుణాన్ । అనుప్రవిష్ట ఆధత్త ఏవం దేహగుణాన్పరః॥౯॥ యోఽసౌ గుణైర్విరచితో దేహోఽయం పురుషస్య హి । సంసారస్తన్నిబంధోఽయం పుంసో విద్యాచ్ఛిదాత్మనః॥౧౦॥ తస్మాజ్జిజ్ఞాసయాత్మానమాత్మస్థం కేవలం పరమ్। సంగమ్య నిరసేదేతద్వస్తుబుద్ధిం యథాక్రమమ్॥౧౧॥ ఆచార్యోఽరణిరాద్యస్స్యాదంతేవాస్యుత్తరారణిః। తత్సం

ద్వయాదాత్మాన్యః-యతో విలక్షణః ద్వేధా వైలక్షణ్యం దర్శయతి- ఈక్షితా స్వదృగితి ద్రష్టా హి దృశ్యాద్విలక్షణః స్వప్రకాశశ్చ జడాద్విలక్షణః - తయోరన్యత్వే దృష్టాంతః-యథాగ్నిః దాహకః ప్రకాశకశ్చ దాహ్యాత్ప్రకాశ్యాచ్చ దారుణః కాష్ఠాదన్యః తద్వదితి॥౮॥ అనేనైవ దృష్టాంతేన నిత్యత్వానాదిత్వవిభుత్వైకత్వాదయోపి సిధ్యంతీత్యాహ నిరోధేతి ॥ యథా దారుష్వంతః ప్రవిష్టోగ్నిః తత్కృతాన్నాశాదీన్ప్రాప్నోతి-న తు స్వతో నాశాదిమాన్-ఏవం దేహగుణాన్ అనిత్యాదీన్ దేహాత్పరో నిత్యాదిస్వరూపోపి- ఆత్మానుభవతి-అతశ్చ నిత్యత్వాదిభిరపి వైలక్షణ్యాదన్యత్వమితి భావః ॥ ౯ ॥ నన్వగ్నిదారుసంయోగాత్తద్ధర్మభాక్త్వం ఘటతే-ఆత్మనస్త్వసంగత్వాత్కథం దేహేన తద్ధర్మైర్వా సంబంధః - సంబంధే వా కుతస్తన్నివృత్తిస్తత్రాహ॥ య ఇతి ॥ పురుషస్య ఈశ్వరస్యాధీనైర్మాయాగుణైః యోఽసౌ సూక్ష్మః అయం చ స్థూలో దేహో విరచితః-పుంసో జీవస్యాయం సంసారః తన్నిబంధః తదధ్యాసకృతః- హి యస్మాదేవం తస్మాదాత్మవిద్యా తన్నివర్తికేత్యాహ ఆత్మనో విద్యా విజ్ఞానం ఛిత్ తస్య ఛేత్రీ ఆఛిదితి వా పదచ్ఛేదః॥౧౦॥ యస్మాదేవం॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ జిజ్ఞాసయా విచారేణ ఆత్మస్థం ఆత్మని కార్యకారణసంఘాతే అవస్థితం సంగమ్య సమ్యక్ జ్ఞాత్వా ఏతస్మిన్ దేహాదౌ వస్తుబుద్ధిం స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ నిరసేత్ త్యజేత్ ॥౧౧॥ గురోర్లబ్ధా విద్యా సా- అవిద్యాతత్కార్యనిరసనక్షమేతి స్ఫుటీకర్తుం విద్యోత్పత్తిప్రక్రియాం త్రివృద్రూపేణ నిరూపయతి॥ ఆచార్య ఇతి॥ ఆద్యః అధరః తత్సంధానం తయోర్మధ్యమం మథనకాష్ఠం- ప్రవచన

ముపదేశః- వేద్యాసంధిః విద్యాగుసంధిః-సంధౌభవన్నగ్నిరివ, తథాచ॥ శ్రు॥ ఆచార్యః పూర్వరూప -అంతేవాస్యుత్తర రూపం-విద్యాసంధిః- ప్రవచనగ్ం సంధానమితి॥ ౧౨॥ అగ్నిసాదృశ్యమేవాహ॥ వైశారదీ విశారదోతినిపుణః తేనకృష్యా ణపాప్తా- తేనగురుణోపదిష్టా వా- అతః శుద్ధాబుద్ధిః- గుణకార్యభూతాం మాయాం ధునోతి నివర్తయతి- యదాత్మకమేత ద్విశ్వం-తాగ్ జీవః సంసృతి కమిష్టాగ్ గుణాంశ్చ దగ్ధ్వా-అసమిత్ నిరింధనః తస్మాత్ స్వయం శాంతేనాతిద్వయాగ్యాచ స్వనధా నాభావాత్ స్వరూపాస్వరమానందరూపోభవతీతి॥ ౧౩॥ ఏవంతావస్స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపోనిత్యః ఏవాత్మా నస్యకర్తృత్వ త్వాదయః ధర్మాగ్ దేహాద్యుపాధికాః-నద్వితీయరిక్తం చ సన్ని మునత్యాగమాయామయంచ - అతస్స్వస్యోవిరక్తస్స్వ ఆత్మనిష్ఠా నేయముద్యగతత్యుక్తం పిలతుమస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా - న తేవం శ్రుతిసనాస్వయం నిర్ణేతవ్యద్వైనుతాంతరవి రోధేనసందేహమాహ-భూదతిత్వమతం నాగేంద్రమున్ద్భావయుగ॥ ఆథే॥ అథమన్యసే ఏషా జీవాత్మనాం కనుకర్తృణాం కొలాం సుఖదుఃఖయోః-భోక్తృణాంచ నానాత్వమితి-ఏవం స్థిరం మన్యసే- అహంప్రత్యయగమ్యమేవాత్మా స చ ప్రతిశరీరంభిన్నః కర్తృభోక్తృరూపశ్చ నిత్యత్వరూపమాత్మతో నిర్వికారవికారపరమాత్మా స్తి- తదాహుః ॥ శ్లో॥ అ హం ప్రత్యయవిజ్ఞేయో జ్ఞాతవ్యస్సర్వదేహినాం-తథా వైరాగ్యం చ నసంభవతి- తథాహి - భోగస్థానానామనిత్యత్వా స్వైరాగ్యం భవేత్ - భోగకాలస్య వాతిదుష్పాయకర్మబోధకాగమస్య వాభోక్తృతాత్మనో వాస్తి తదస్తీత్యాహ- అథనిత్యత్వం లోకకాలాగమాత్మనాం మన్యసఇతి॥ ౧౪॥ నచ భోగ్యానాం విచ్ఛేదాన్యథానాయత్యా వైరాగ్యం స్యాది త్యాహ॥ మన్యసఇతి॥ సర్వభావానాం ప్రవాహాదీనాం సంస్థాస్థితిః ఔత్పత్తికీ ప్రవాహరూపేణనిత్యాతథాచవదంతి

> ధానం ప్రవచనం విద్యాసంధిస్సుఖావహః॥ ౧౨॥ వైశారదీసాతివిశుద్ధబుద్ధిర్ధునోతి మాయాం గుణసంప్రసూతామ్। గుణాంశ్చసందహ్య యదాత్మమేతత్స్వయంచశామ్యత్యసమిద్యథాగ్నిః॥ ౧౩ ॥ అథైషాం కర్మకర్తౄణాం భోక్తౄణాం సుఖదుఃఖయోః। నానాత్వమథనిత్యత్వం లోకకాలాగమాత్మనామ్॥ ౧౪॥ మన్యసేసర్వభావానాం సంస్థాహ్యౌత్పత్తికీయథా। తత్తదాకృతిభేదేనజాయతేభిద్యతేచధీః॥ ౧౫॥ ఏవమప్యంగ సర్వేషాం దేహినాం దేహయోగతః। కాలావయవతస్సంతి భావాజన్మాదయోసకృత్॥ ౧౬॥ అత్రాపికర్మణాంకర్తురస్వాతంత్ర్యంచలక్ష్యతే। భోక్తుశ్చదుఃఖసుఖయోః కోన్వర్థోవివశం భజేత్॥ ౧౭॥ నదేహినాంసుఖంకించిద్విద్యతేవిదుషామపి। తథాచదుఃఖంమూఢానాంవృథాహంకరణంపరం॥ ౧౮॥ యదిప్రాప్తింవిఘాతంచజానంతిసుఖదుఃఖయోః। తేప్యద్ధానవిదుర్యోగంమృత్యుర్నప్రభవేద్యథా॥ ౧౯ ॥ కోన్వర్థస్సుఖయత్యేనం కామోవామృత్యురంతికే। ఆఘాతంనీయమానస్యవధ్యస్యేవనతుష్టిదః॥ ౨౦ ॥ శ్రుతంచదృష్టవద్దుష్టం స్పర్ధాసూయాత్యయవ్యయైః। బహ్వంతరాయకామ

శ్లో॥ నకదాచిదనీదృశంజగదితి-అత స్తత్తద్గ్రాహ్యత్వాదీశ్వరోపినాస్తీతిభావః-కించ-యథాయథావత్ - నతుమాయామయీం త్యర్థః నచఆత్మస్వరూపభూతంనిత్యమేకంజ్ఞానమస్తీత్యాహ-తత్తదితి-ఘటపటాద్యాకారభేదేనధీర్జాయతేఅతోనిత్యా త్వాభిద్యతేచ-అయంగూఢాభిప్రాయః-నహినిత్యజ్ఞానరూపఆత్మా-అపితుజ్ఞానపరిణామవాన్-నచవికారిత్వేనానిత్యత్వప్ర సంగః-యథాహుః॥ శ్లో॥ విక్రియాజ్ఞానరూపస్యననిత్యత్వేవిరోత్స్యత ఇతి-అతోముక్తావింద్రియాదిరహితస్యపరిణామా సంభవాజ్జడత్వేనతస్యాస్థిరతపురుషార్థత్వాత్ ప్రవృత్తిరేవశ్రేయసీననివృత్తిరితి॥ ౧౫ ॥ తత్రతావదుక్తమంగీకృత్య వైరాగ్యోపపాదనాయప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుత్వం ప్రపంచయతి॥ ఏవమిత్యాదినా - లోకానాంలోకపాలా నామిత్యతిదిశ్యోక్తేనగ్రంథేన॥ ఏవమితి॥ అంగహేఉద్ధవ-కాలావయవతః సంవత్సరాదిరూపాత్ ॥ ౧౬॥ తత్రేతి॥ తత్రా పిస్వాతంత్ర్యపక్షేపికర్మణోదుఃఖభోగస్యవా అసంభవాదిత్యర్థః॥ ౧౭ ॥ నను మేసవ్యకర్మకర్తురేంజా నంతి- తేసుఖినఏవ-యేతునజానంతి-తఏవదుఃఖినఇత్యాశంక్యాహ॥ నేతి॥ విదుషామపికించిత్సుఖంనవిద్యతే - తథాచమూ ఢానామపిదుఃఖంనవిద్యతే-అతోవయంకర్మకుశలత్వాత్సుఖినఇతితేషాం కేవలంవృథైవాహంకారఇత్యర్థః ॥ ౧౮॥ అంగీకృత్యాప్యాహ॥ యదీతి॥ తంయోగముపాయంనవిదుఃయథాసౌమృత్యుర్నప్రభవేత్ ॥ ౧౯ ॥ తథాపియావ జ్జీవంసుఖం భవిష్యతీత్యాశంక్యవిదమమప్యర్థకామానసుఖహేతూఇత్యాహ ॥ క ఇతి ॥ యతఃఅంతికేవర్తమానో మృత్యుర్నతుష్టిందదాతి- ఆఘాతంవధస్థానంప్రతి॥ ౨౦॥ ఏవమస్మిన్లోకేసుఖంనాస్తీత్యుక్తం-లోకాంతరేపితథైవే త్యాహ ॥ శ్రుతమితి ॥ శ్రుతంస్వర్గాది-తదపిదుష్టం - స్పర్ధాపరసుఖాసహనం - అసూయాపరగుణేషుదోషావి

పరిహరణం-అత్యయో నాశః-వ్యయో ఉపక్షయః-తైర్దుష్టం-యద్వా-వ్యయో నాశః- అత్యయోఽన్యస్యాతిశయః తం దృష్ట్వా తదప్రాప్త్యా దుఃఖమిత్యర్థః - కించ- బహవోఽంతరాయా వైగుణ్యాదిరూపా విఘ్నా యస్మిన్ కామే సుఖితస్య భావస్సుఖిత్వం తస్మాత్ - కృషిర్యథా బహువిఘ్నా తద్వత్ బహువిఘ్నం సుఖిత్వేన-శ్రుతమపి నిష్ఫలం॥౨౦॥ విఘ్నవైగుణ్యాద్యభావమంగీకృత్యాపి నాశదుఃఖం దుష్పరిహారమిత్యాహ పంచభిః॥అంతరాయైరితి॥ నిర్జితం సాధితం ॥౨౧॥ ఇష్ట్వేతి॥ యజ్ఞైర్దేవతా ఇంద్రాదిరూపా ఇష్ట్వా॥౨౩॥ స్వేతి॥ స్వపుణ్యైరుపచితే సర్వభోగసంపన్నే దేవీనాం మధ్యే విహరన్-గంధర్వైరుపగీయతే॥౨౪॥ స్త్రీభిరితి॥ కామేన ఇచ్ఛయా గచ్ఛతా యానేన కింకిణీజాలమాలినా క్షుద్రఘంటికాసమూహశోభినా సహ స్త్రీభిః సురాక్రీడేషు నందనాదిషు క్రీడన్ ఆత్మపాతం న వేద॥౨౫॥ తావదితి॥ కాలేన చాలితః పాతితః ॥౨౬॥ ప్రవృత్తిర్ద్వివిధా-విధ్యనుసారేణ కామ్యైకర్మణి వా తల్లంఘనేన-ధర్మే వా తత్ర కామ్యకర్మప్రవృత్తేర్గతిరుక్తా - అధర్మప్రవృత్తేర్గతిమాహ ॥యదీతి॥ యది వేత్యన్వయః - అజితేంద్రియత్వాత్ తామేవాహ - అతః కృపణః-అతః లుబ్ధభోగతృష్ణాకులః-అతః స్త్రైణః స్త్రీలంపటః- తదర్థం భూతవిహింసకః ॥ ౨౭॥ కించ॥ పశూనితి॥ దుష్టజనప్రలోభితో ధనాద్యర్థం పశూన్ అవిధినా హత్వా -గతః స్థావరతాం యాతి॥ ౨౮ ॥ ఏవం కర్మసు ప్రవృత్తస్య న సుఖం న చ నివృత్తిరిత్యుపసంహరతి॥ కర్మాణీతి ॥౨౯॥ తథాపి లోకానాం నిత్యత్వాదమర్త్యధర్మత్వాచ్చ లోకపాలానాం సుఖమస్తీతి చేత్తత్రాహ

త్వాత్ కృషివచ్చాపి నిష్ఫలమ్॥౨౦॥ అంతరాయైరవిహతో యది ధర్మస్స్వనుష్ఠితః। తేనాపి నిర్జితం స్థానం యథా గచ్ఛతి తచ్ఛృణు॥౨౧॥ ఇష్ట్వేహ దేవతా యజ్ఞైస్స్వర్లోకం యాంతి యాజ్ఞికాః । భుంజతే దేవవత్తత్ర భోగాన్ దివ్యాన్ నిజార్జితాన్॥౨౩॥ స్వపుణ్యోపచితే శుభ్రే విమాన ఉపగీయతే । గంధర్వైర్విహరన్ మధ్యే దేవీనాం హృద్యవేషధృక్ ॥౨౪॥ స్త్రీభిః కామగయానేన కింకిణీజాలమాలినా । క్రీడన్ న వేదాత్మపాతం సురాక్రీడేషు నిర్వృతః॥౨౫॥ తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్ పుణ్యం సమాప్యతే । క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలితః॥౨౬॥ యద్యధర్మరతస్సంగాదసతాం వాజితేంద్రియః । కామాత్మా కృపణో లుబ్ధస్స్త్రైణో భూతవిహింసకః॥౨౭॥ పశూనవిధినాలభ్య ప్రేతభూతగణాన్ యజన్ । నరకానవశో జంతుర్గత్వా యాత్యుల్బణం తమః॥౨౮॥ కర్మాణి దుఃఖోదర్కాణి కుర్వన్ దేహేన తైః పునః । దేహమాభజతే తత్ర కిం సుఖం మర్త్యధర్మిణః॥౨౯॥ లోకానాం లోకపాలానాం మద్భయం కల్పజీవినాం । బ్రహ్మణోఽపి భయం మత్తో ద్విపరార్ధపరాయుషః ॥౩౦ ॥ గుణాస్సృజంతి కర్మాణి గుణోఽనుసృజతే గుణాన్ । జీవస్తు గుణసంయుక్తో భుంక్తే కర్మఫలాన్యసౌ ॥౩౧॥ యావత్స్యాద్గుణవైషమ్యం తావన్నానాత్వమాత్మనః । నానాత్వమాత్మనో యావత్ పారతంత్ర్యం తదైవ హి॥౩౨॥ యావదస్యాస్వతంత్రత్వం తావదీశ్వరతో భయం । య ఏతత్సముపాసీరంస్తే ముహ్యంతి శుచార్పితాః ॥౩౩॥ కాల ఆత్మాగమో లోకస్స్వ

హ॥ లోకానామితి॥ ద్విపరార్ధపరమాయుర్యస్య తస్య బ్రహ్మణోఽపి- తథా చ॥ శ్రు॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే -భీషోదేతి సూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి - అతః ప్రవృత్తిమార్గస్యైవానర్థహేతుత్వాత్ విరక్త్యా తతో నివృత్తిరేవ యుక్తేతి తాత్పర్యార్థః॥౩౦॥ ఏతేనైవ స్వయమీశ్వరత్వాభిప్రాయేణ ఈశ్వరాభావాంగీకారః పరిత్యక్తః-అన్యదపి ప్రౌఢ్యా పూర్వమంగీకృతం నిరాకరోతి చతుర్భిః - తత్ర యముక్తం కర్తృభోక్త్రయా పపవాత్మేతి తన్నిరాకరోతి॥గుణా ఇతి॥గుణాః ఇంద్రియాణి-కర్మాణి సృజంతి - న త్వాత్మా - నను ఆత్మైవేంద్రియాణి ప్రవర్తయన్ కర్మాణి కరోతీతి చేత్తత్రాహ - గుణ ఇతి-గుణస్సత్త్వాదిః - గుణాన్ ఇంద్రియాణి - అనుసృజతే ప్రవర్తయతి-న త్వాత్మా-అతః కర్తృత్వం తావన్నాస్తి - భోక్తృత్వమప్యౌపాధికమిత్యాహ-జీవస్త్వితి - గుణసంయుక్తః ఇంద్రియాదిసంయుక్తః-కుత ఇత్యత ఆహ-అసౌ తేషు అహంకారవానిత్యర్థః॥౩౧॥ యచ్చోక్తమాత్మనో నానాత్వం తదప్యౌపాధికమిత్యాహ॥ యావదితి॥ గుణానాం వైషమ్యమహంకారాదికార్యరూపం - న త్వాత్మన ఏకత్వే కథం పారతంత్ర్యముక్తం - కథం వా లోకపాలాదీనామపి మద్భయమిత్యుక్తం - తత్రాహ-నానాత్వమితి ॥౩౨॥ యావదితి॥ యచ్చాగూఢమభిప్రేతం ప్రవృత్తిరేవ శ్రేయసీతి - తత్రాహ - య ఏతదితి-ఏతత్ గుణవైషమ్యం తత్కృతం భోగం కర్మ చేత్యర్థః ఉపాసీరన్ సేవేరన్ - తే లోకానామనిత్యత్వాచ్ఛుచార్పితాః ప్రోతాస్సంతో ముహ్యంతి ॥ ౩౩॥ న కేవలమనిత్యతామా

త్రం-కింతుమాయామయత్వమపీత్యాహ॥ కాలఇతి॥ స్వభావో దేవత్వాదిపరిణామహేతుః - ధర్మస్తదోభ్గకారణం -
గుణవ్యతికరేమాయాత్మకో భసతిమామేవ ప్రాహుః నతుమద్వ్యతిరిక్తాస్సంతిఅతోనివృత్తిరేవముక్తిహేతుత్వాత్ శ్రే
యసీతిసిదం॥ ౩౪॥ఏవంతావదేకఏవాత్మా - తస్యచగుణకార్యదేహసంబంధకృతః సంసారః - ఆత్మజ్ఞానాచ్చముక్తిరి
త్యుక్తం - విలక్షణఃస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా-ఇదేవచమతాంతరనిరాసేనదృఢీకృతంఅథైషామిత్యాదినా - తత్రప్ర
చ్ఛతి॥గుణేష్వితి॥ అయమర్థః-గుణేష్వసక్తస్యముక్తిఃసత్యేవవా - ఆద్యేజ్ఞానసాధనాభావాన్నముక్తిః - ద్వితీయేచ
గుణేషువర్తమానోపితత్కార్యదేహజేషుకర్మసుసుఖాదిషుచకథంనబధ్యతే - తథాపినైరాకాశవదనావృతత్వాన్న
బధ్యతఇతిచేత్తర్హిబంధోపినసంభవతీత్యాహ - అనపావృతఃకథంబధ్యతఇతి ॥౩౫॥ యదిఖుసర్వేషుతేషుఅహంకా
రేణబధ్యతేతన్నివృత్త్యాచముచ్యతఇతిమతంతర్హితత్కథంజ్ఞాతవ్యమితిపృచ్ఛతి ॥ కథమితి॥ బద్ధోముక్తోవాకథంవర్తే
తేత్యాదికం-కింభుంజీతకథంభుంజీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏతదితి॥ఏతత్ తద్విషయంప్రశ్నం - కించ-ఏకఏవాత్మాఅనాదిగు
ణసంబంధాన్నిత్యబద్ధః - ముక్తేర్జన్యత్వే అనిత్యత్వప్రసంగాన్నిత్యముక్తఇత్యప్యంగీకార్యంస్యాత్ - తత్రమేభ్రమో
భవతీత్యాహ -నిత్యబద్ధఇతి॥ ౩౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా, ****************

శ్లో॥ఏకాదశేతుబద్ధానాంముక్తానామపిలక్షణమ్।సాధూనాంచతథాభక్తేర్లక్షణంహరిణేరితం॥ నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏ
కఏవేతిమేభ్రమఇతి॥యదుక్తంతత్రవస్తుతోవిరోధఃప్రతీతోవా- నాద్యఃబంధమోక్షయోర్వాస్తవత్వాభావాదిత్యా
హద్వాభ్యాం॥బద్ధఇతి॥ఆత్మాబద్ధోముక్తశ్చ-మేగుణతఃమదధీనసత్త్వాదిగుణోపాధితః-నతువస్తుతః-నన్వౌపాధికత్వేపి
తండులపాకాదివత్ వాస్తవత్వంకింనస్యాత్తత్రాహ-గుణస్యమాయామూలత్వాద్బంధనంనాస్తి-అతఏవమోక్షశ్చనా

భావోధర్మఏవచ।ఇతిమాంబహుధాప్రాహుర్గుణవ్యతికరే సతి॥౩౪ ॥ఉద్ధవః ॥ గుణేషువర్తమానోపి
దేహజేష్వనపావృతః । గుణైర్నబధ్యతేదేహీబధ్యతేవాకథంవిభో ॥ ౩౫ ॥ కథంవర్తేతవిహరేత్తైర్వా
జ్ఞాయేతలక్షణైః।కింభుంజీతోతవిసృజేచ్ఛయీతాసీతయాతివా ॥ ౩౬॥ఏతదచ్యుతమేబ్రూహిప్ర
శ్నంప్రశ్నవిదాంవర । నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏకఏవేతిమేభ్రమః ॥ ౩౭॥ ****************

—*ఇతశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - దశమోధ్యాయః.*—

శ్రీభగవాన్॥బద్ధోముక్తఇతివ్యాఖ్యాగుణతోమేనవస్తుతః। గుణస్యమాయామూలత్వాన్నమేమోక్షో
నబంధనమ్॥౧॥శోకమోహౌసుఖందుఃఖందేహోపత్తిశ్చమాయయా।స్వప్నోయథాత్మనఃఖ్యాతిస్సంసృ
తిర్నతువాస్తవీ॥౨॥విద్యావిద్యేమమతనూవిద్ధ్యుద్ధవశరీరిణామ్ । బంధమోక్షకరీ* ఆద్యేమాయయా
మేవినిర్మితే ॥౩॥ ఏకస్యైవమమాంశస్యజీవస్యైవమహామతే । బంధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయా

స్తతి-ననుకథంసర్వశాస్త్రవిరుద్ధముచ్యతేతత్రా -ఇతిమేవ్యాఖ్యాఏవంమత్తశ్శోనిర్ణయఃఅలమతికుతర్కైరిత్యర్థః-
అథైవమన్వయః - ఆత్మాబద్ధోముక్తఇతియావ్యాఖ్యాఉక్తిః-సామేగుణతఃమద్గుణపారతంత్ర్యాదిత్ - అత్రహేతు
త్వేనగుణనియంతరిస్వస్మిన్తద్వ్యతిరేకమాహ-అతఏవనమేబంధసంమోక్షో వేతి-అన్యత్సమానం॥ ౧ ॥ఏవంకారణభూ
తగుణానాంమాయామయత్వాత్తత్కార్యసంసృతిర్మాయేతిప్రపంచయతి ॥ శోకమోహావితి ॥ యథాస్వప్నఃఆత్మనః
బుద్ధేరేవఖ్యాతిఃవివర్తఃతద్వత్ ॥౨॥అతోవస్తుతోవిరోధస్తావన్నాస్తి - ప్రతీతిస్త్వౌపాధికీస్ఫుటతఇత్యాహ ॥ విద్యావిద్యే
ఇతి॥తన్యేతేమోక్షబంధాభ్యామితితనూశక్తీ -కుతః- మేమాయయావినిర్మితే-మాయావృత్తిరూపత్వాత్ - బంధ
మోక్షకరీత్యేకవదనంద్వివచనార్థే-ననుతత్కార్యత్వేబంధమోక్షయోరనాదిత్వనిత్యత్వేనస్యాతాం -న-ఆద్యేఅనా
దీ-అతోయావదవిద్యాంప్రవర్తయామితావద్బంధః-యదావిద్యాందదామితదామోక్షస్స్ఫురతీత్యర్థః - తథాచస్కాం
దే॥శ్లో॥బంధకోభవపాశేనభవపాశాచ్చమోచకః।కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మవిష్ణురేవసనాతనఇతి॥ ౩॥తత్రశరీరిణామితిబ
హువచననిర్దేశాద్విషయభేదేనావిరోధఉక్తఇతిభ్రాంతింవ్యావర్తయన్బంధమోక్షవ్యవస్థాముపపాదయతి।ఏకస్యేతి॥
తర్హిశివమాత్మభేదాత్తవాపిబంధఃనహీత్యాహ-అస్యజీవస్యైవేతి- ననాత్మభేదేజీవోనామకోన్యోస్తిపృథక్ కాచబం
ధమోక్షసుఖదుఃఖాదివ్యవస్థాతత్రాహ-మమాంశస్య-అయంభావః - యథైకస్యాపిచంద్రాదేర్జలాద్యుపాధినా
బింబప్రతిబింబరూపోభేదః- యథాచతత్రజలకృతాః కంపాదయఃప్రతిబింబస్యైవ - యథాచతత్రప్రతిబింబానాము
ప్యుపాధిభేదేనభేదాదేకస్మిన్నుదకకుంభేభగ్నేతద్గతప్రతిబింబస్యైవ బింబైక్యంనాన్యగతస్య - తథాఅవిద్యాయాం

ప్రతిబింబితస్య మదంశస్య జీవస్యైవ తత్కృతో బంధః - తస్య చోపాధితో భేదాన్నాన్యవస్థేతి - తథా చాహుః ॥ శ్లో ॥ యస్మై కస్మై ఘటాకాశే రజోధూమాదిభిర్యుతే । న సర్వే సంప్రయుజ్యంతే తద్వజ్జీవాః సుఖాదిభిరితి - ఏతచ్చ ప్రాగపి హస్యం స్వబుద్ధ్యా నిశ్చేతవ్యమితి సంబోధయతి - హే మహామత ఇతి - ఇతరో మోక్షః ॥ ౪ ॥ తదేవం వ్యవస్థాముపపాద్య కథం వర్తేతేత్యాదివైలక్షణ్యప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ అథేతి ॥ తచ్చ వైలక్షణ్యం ద్వివిధం - జీవేశ్వరయోరేకం - జీవానాం చైకం - తత్ర జీవేశ్వరయోర్వైలక్షణ్యమాహ ॥ - విరుద్ధధర్మిణోరితి సార్ధద్వయేన - శోకానందకర్మవతోః ఏకస్మిన్ ధర్మిణి శరీరే నియమ్యనియంతృత్వేన స్థితయోః ॥ ౫ ॥ సుపర్ణావితి ॥ సుపర్ణావివ వృక్షాత్పక్షిణావివ దేహాత్పృథగుద్భూతౌ - సదృశౌ చిద్రూపత్వాత్ - సఖాయౌ అవియోగాదైకమత్యాచ్చ - యదృచ్ఛయా అనిరుక్తయా మాయయా వృశ్చ్యత ఇతి వృక్షో దేహః ॥ శ్రుతి ॥ ఊర్ధ్వమూలమవాక్ఛాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతీతి శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వమూలమధఃశాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమితి స్మృతేశ్చ - తస్మిన్ కృతం నీడం నికేతనం హృదయరూపం యాభ్యాం తౌ - తయోర్మధ్యే ఏకః జీవః పిప్పలాన్నం పిప్పలోశ్వత్థః దేహస్తస్మిన్నదనీయం కర్మఫలమిత్యర్థః - ఖాదతి భక్షయతి అన్యః - ఈశ్వరః నిరన్నః అభోక్తాపి నిజానందతృప్తో బలేన జ్ఞానాదిశక్త్యా భూయాన్ అధికః - తథా చ ॥ శ్రుతి ॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి ॥ ౬ ॥ బలాధిక్యమేవాహ ॥ ఆత్మానమితి ॥ యతః యః అవిద్యయా యుక్తః స తు నిత్యబద్ధః అనాదిబద్ధః - యస్తు విద్యాప్రధానః స తు నిత్యముక్తః - మాయాయా అనావారకత్వాత్ ఆశ్రయవ్యామోహకత్వాచ్చ ॥ ౭ ॥ ఇదానీం బద్ధముక్తజీవానామేవ మిథో వైలక్షణ్యమాహ దశభిః ॥ దేహస్థ ఇతి ॥ విద్వాన్ ముక్తః

చ తథేతరః ॥ ౪ ॥ అథ బద్ధస్య ముక్తస్య వైలక్షణ్యం వదామి తే । విరుద్ధధర్మిణోస్తాత స్థితయోరేకధర్మిణి ॥
౫ ॥ సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయైతౌ కృతనీడౌ చ వృక్షే । ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్నమ
న్యో నిరన్నోపి బలేన భూయాన్ ॥ ౬ ॥ ఆత్మానమన్యం చ స వేద విద్వానపిప్పలాదో న తు పిప్పలాదః । యోఽవిద్య
యా యుక్ స తు నిత్యబద్ధో విద్యామయో యః స తు నిత్యముక్తః ॥ ౭ ॥ దేహస్థోపి న దేహస్థో విద్వాన్ స్వప్నా
ద్యథోత్థితః । అదేహస్థోపి దేహస్థః కుమతిః స్వప్నదృగ్యథా ॥ ౮ ॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గుణైరపి గుణే
షు చ । గృహ్యమాణేష్వహం కుర్యాన్న విద్వాన్యస్త్వవిక్రియః ॥ ౯ ॥ దైవాధీనే శరీరేస్మిన్ గుణభావ్యేన కర్మ
ణా వర్తమానోబుధస్తత్ర కర్తాస్మీతి నిబధ్యతే ॥ ౧౦ ॥ ఏవం విరక్తః శయన ఆసనాటనమజ్జనే । దర్శన
స్పర్శనఘ్రాణభోజనశ్రవణాదిషు ॥ న తథా బధ్యతే విద్వాంస్తత్ర తత్రాదయన్ గుణాన్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రకృ
తిస్థోప్యసంసక్తో యథా ఖం సవితానిలః । వైశారద్యేక్షయాసంగశితయా ఛిన్నసంశయః ॥ ప్రతిబుద్ధ ఇ
వ స్వప్నాన్నానాత్వాద్వినివర్తతే ॥ ౧౨ ॥ యస్య స్యుర్వీతసంకల్పాః ప్రాణేంద్రియమనోధి

సంస్కారవశేన దేహస్థోపి దేహస్థో న భవతి - యథా - స్వప్నాదుత్థితః స్మర్యమాణస్వప్నస్థితోపి తత్రస్థో న భవతి - తద్గతసుఖదుఃఖాద్యభావాత్ తద్వత్ - తథా వస్తుతః అదేహస్థోపి కుమతిః అవిద్వాన్ - దేహస్థః తన్నిమిత్తసుఖదుఃఖభాక్ యథా స్వప్నదేహగత ఇతి ॥ ౮ ॥ అత్ర హేతుత్వేన వైలక్షణ్యాంతరమాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఇంద్రియైరితి ॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గృహ్యమాణేష్వపి - యస్తు విద్వాన్ - స నాహం కుర్యాత్ - అహం గృహ్ణామీతి మతిం న కుర్యాదిత్యర్థః - కుతః - గుణైః గుణేషు గృహ్యమాణేషు అత ఏవ అవిక్రియః రాగాదిశూన్యః - తదుక్తం గీతాసు ॥ శ్లో ॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః । గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జత ఇతి ॥ ౯ ॥ దైవాధీన ఇతి ॥ అథ అబుధస్తు ప్రారబ్ధకర్మాధీనే అస్మిన్ శరీరే వర్తమానః గుణైరింద్రియైర్భావ్యేన కర్మణా తత్ర దేహాదౌ నిబధ్యతే - కుతః - కర్తాస్మీత్యహంకారేణ - తదుక్తం తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇతి - ఏతైస్త్రిభిః శ్లోకైః కథం వర్తేతేత్యస్య ప్రశ్నస్య సుఖదుఃఖశూన్యో నిరభిమానశ్చ దేహే వర్తత ఇత్యుత్తరముక్తం భవతి ॥ ౧౦ ॥ వైలక్షణ్యాంతరం వదన్ కిం భుంజీతేత్యాదిప్రశ్నోత్తరమాహ త్రిభిః ॥ ఏవమితి ॥ అన్యగతమేవ కర్మ మాం న బధ్నాతీత్యేవం విరక్తో విద్వాన్ - అవిద్వానివ శయనాసనాదిషు న బధ్యతే - కుతః - తత్ర తత్ర విషయేషు గుణాన్ ఇంద్రియాణి అదయన్ భోజయన్ తత్సాక్షిత్వేన వర్తమానః న స్వయమదన్ ॥ ౧౧ ॥ ఏతదేవమత స్తత్రాహ సార్ధేన ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ యథా ఖం సర్వగతమపి న సజ్జతే - యథా సవితా జలే ప్రతిబింబితోపి - యథానిలః - సర్వత్ర సంచరన్నపి - తద్వత్ - అసంగేనైవ వైరాగ్యేణ శితయా తీక్ష్ణయా ఛిన్నాః సంశయాః అసంభావనాదయో యస్య సః - నానాత్వాత్ దేహాదిప్రపంచాత్ ॥ ౧౨ ॥ కథం విహరేదిత్యస్యోత్తరత్వే

నవైలక్షణ్యాంతరమాహ॥యస్యేతి॥తద్గుణైర్దేహగుణైః- సంకల్పశూన్యాభిః ప్రాణాదివృత్తిభిర్విహరన్ముక్తఇత్యర్థః॥౧౩॥ ఏవంతావద్బద్ధముక్తయోః స్వసంవేద్యమేవ వైలక్షణ్యముక్తం - ఇదానీం కైర్వాజ్ఞాయేతలక్షణైరిత్యపేక్ష్యోత్తరగతయాతయోః పరైరపిసుజ్ఞేయం వైలక్షణ్యమాహ త్రిభిః॥యస్యేతి॥హింస్రైర్దుర్జనైరన్యైర్వాప్రాణిభిః-యస్యాత్మా దేహః పీడ్యతే-యఃకశ్చయాయేన కేనాపి క్వచిత్కించిదర్చ్యతే వా-సబుధశ్చేత్తత్రనవ్యతిక్రియతే నాతివిక్రియత ఇత్యర్థః-తముక్తంయాజ్ఞవల్క్యేన॥శ్లో॥ యం కంటకైర్విధ్యతి చందనైర్యశ్చలింపతి।క్రుద్ధో నపరితుష్టశ్చ సమస్తస్య చ తస్య చేతి॥౧౪॥కించ॥నేతి॥సాధ్వసాధు వా కుర్వతో వదతో వా జనాన్ సస్తువీత న చ నిందేత- యో లౌకికవ్యవహారే విముఖః సముక్త ఇత్యర్థః॥౧౫॥అపిచ॥నేతి॥యోనైహికేపికర్మణ్యుదాసీనః సముక్తః-ఇతరో బద్ధ ఇత్యర్థః॥౧౬॥ ఏతాన్యేవ సర్వాణి ముముక్షోః స్సాధనాని జ్ఞాతవ్యాని-యస్తు కేవలం శబ్దబ్రహ్మణ్యభిజ్ఞః పాండిత్యమాత్రశ్లాఘీ- న తూక్తైః సాధనైస్తదర్థనిష్ఠో భవేత్ -తం నిందతి॥శబ్దబ్రహ్మణీతి॥ శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పారంగతోఽపి పరే బ్రహ్మణి న నిష్ణాయాత్ - ధ్యానాద్యభియోగం న కుర్యాచ్చేత్ తస్య శాస్త్రశ్రమః శ్రమైకఫలః న తు పురుషార్థపర్యవసాయీ- అధేనుం చిరప్రసూతాం ॥౧౭॥ ఏతదేవాన్యార్థనిదర్శనైః ప్రపంచయతి॥గామితి॥ దుహ్యత ఇతి దోహః పయః దుగ్ధో దోహః - నోత్తరత్ర దోహో నాస్తి యస్యాస్తాం అర్థశూన్యాం - అసతీం కామశూన్యాం భార్యాం దేహం పరాధీనం ప్రతిక్షణం దుఃఖహేతుం - అసత్ప్రజాం దృష్టాదృష్టసాధనశూన్యం పుత్రం-అతీర్థీకృతం అగతే పాత్రే అదత్తం విత్తం దుష్కీర్తిదురితోత్పాదకం - అంగ

యామ్ । వృత్తయస్స తు నిర్ముక్తో దేహస్థోఽపి హి తద్గుణైః॥౧౩॥ యస్యాత్మా హింస్యతే హింస్రైర్యేన కించిద్యదృచ్ఛయా। అర్చ్యతే వా క్వచిత్తత్ర న వ్యతిక్రియతే బుధః॥౧౪॥ న స్తువీత న నిందేత కుర్వతః సాధ్వసాధు వా। వదతో గుణదోషాభ్యాం వర్జితః సమదృఙ్మునిః ॥ ౧౫ ॥ న కుర్యాన్న వదేత్కించిన్న ధ్యాయేత్సాధ్వసాధు వా। ఆత్మారామోఽనయా వృత్త్యా విచరేజ్జడవన్మునిః॥౧౬ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతో న నిష్ణాయాత్పరే యది। శ్రమస్తస్య శ్రమఫలో హ్యధేనుమివ రక్షతః ॥ ౧౭॥గాం దుగ్ధదోహామసతీం చ భార్యాం దేహం పరాధీనమసత్ప్రజాం చ । విత్తం త్వతీర్థీకృతమంగ వాచం హీనాం మయా రక్షతి దుఃఖదుఃఖీ ॥ ౧౮॥ యస్యాం న మే పావనమంగ కర్మ స్థిత్యుద్భవప్రాణనిరోధమస్య।లీలావతారేప్సితజన్మ వా స్యాద్వంధ్యాం గిరం తాం బిభృయాన్న ధీరః॥౧౯॥ ఏవం జిజ్ఞాసయాఽపోహ్య నానాత్వభ్రమమాత్మని।ఉపారమేత విరజం మనో మయ్యర్ప్య సర్వగే॥౨౦॥యద్యనీశో ధారయితుం మనో బ్రహ్మణి నిశ్చలమ్। మయి సర్వాణి కర్మాణి నిరపేక్షస్సమాచరేత్॥ ౨౧॥శ్రద్ధాలుర్మే కథాః శృణ్వన్ సుభద్రా లోకపావనీః। గాయన్ననుస్మరన్ కర్మ జన్మ చాభినయన్ముహుః॥౨౨॥మదర్థే ధర్మకామార్థానాచరన్మదుపాశ్రయః। లభతే నిశ్చలాం భక్తిం మయ్యుద్ధవ సనాతనే॥౨౩॥సత్సంగలబ్ధయా భక్త్యా మయి మాం య ఉపాసితా । స వై మే దర్శితం సద్భిరంజసా విందతే పదమ్॥౨౪॥ ఉద్ధవః॥సాధుస్తవోత్తమశ్లోక మతః కీదృగ్విధః ప్రభో । భక్తిస్త్వయ్యుపయుజ్యేత కీదృశీ సద్భిరాదృతా॥౨౫॥ఏతన్మే పురుషాధ్యక్ష ప్రపన్నాయ చ కథ్యతామ్॥ ౨౬ ॥ త్వం

హే ఉద్ధవ-దుఃఖానంతరం దుఃఖమేవ యస్య సః॥౧౮॥రక్షతి మయా హీనాం వాచమిత్యుక్తం-తదేవ వివృణోతి॥యస్యామితి॥యస్యాం మే జగతః శోధకం పావనం చరిత్రం న స్యాత్ -కిం తత్ -అస్య విశ్వస్య స్థిత్యాదిరూపం తద్ధేతురిత్యర్థః- లీలావతారేషు ఈప్సితం జగతః ప్రియమాస్పదం శ్రీరామకృష్ణాదిజన్మ వా న స్యాత్ -తాం వంధ్యాం నిష్ఫలాం గిరం- ధీరో ధీమాన్-న ధారయేత్॥౧౯॥ఉక్తం జ్ఞానమార్గముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ఏవం నిశ్చిత్య విచారేణాత్మని నానాత్వభ్రమం దేహాద్యధ్యాసం నిరస్య-నిర్మలం మనో మయి సర్వగే పరిపూర్ణే సమర్ప్య సంధార్య-ఉపారమేత ఉపరమేత్ -న కించిత్కుర్యాత్ శాస్త్రపాండిత్యమాత్రేణేత్యర్థః॥౨౦॥యదీతి॥యద్యనీశః అశక్తః తర్హి ఆస్తామిదం మద్భక్త్యైవ కృతార్థో భవిష్యతీత్యాహ॥మయీతి॥౨౧॥మదర్పణేన కర్మభిర్విశుద్ధసత్వస్యాంతరంగాం భక్తిమాహ ద్వాభ్యాం ॥ శ్రద్ధాలురితి ॥ అభినయన్ స్వయమనుకుర్వన్॥౨౨॥మదర్థ ఇతి ॥ ఆచరన్ సేవమానః ॥ ౨౩॥సత్సంగేతి ॥ తతశ్చానేన ప్రకారేణ మయి సత్సంగేన లబ్ధయా భక్త్యా- యః మద్భక్తః మాముపాసితా ధ్యాతా భవతి - స చ ధ్యానశీలః సద్భిర్దర్శితం వై నిశ్చితం సుఖేనైవ మే పదం స్వరూపం ప్రాప్నోతి॥౨౪॥సత్సంగలబ్ధయా భక్త్యేత్యుక్తం తత్ర సతాం భక్తేశ్చ విశేషం పృచ్ఛతి॥ సాధురితి॥సాధవః స్వస్వమతిపరికల్పితాస్సంతి బహవః- తవ తు కీదృశస్సంమతః-భక్తిరపి బహువిధా లోకే - కీదృశీ పునస్త్వయ్యుపయు

జ్యైతత్సద్భిశ్చ నారదాభిరాదృతా ॥౨౫॥ఏతదితి॥ ఏతచ్చ కథ్యతాం ఇదం చాతిగుహ్యం త్వయైవ వక్తవ్యమిత్యైశ్వర్యమా విష్కరోతి- హేపురుషాధ్యక్షేత్యాదినా హే బ్రహ్మాదినియంతః॥౨౬॥అత్ర హేతుః ॥త్వమితి॥ వ్యోమవదసంగః - యతః ప్రకృతేః పరః- స్వేషామిచ్ఛయా ఉపాత్తం పృథక్పరిమితం వపుర్యేన సః॥౨౭॥ తత్ర త్రింశల్లక్షణైః సాధుం నిరూపయతి పంచభిః॥కృపాలురితి॥కృపాలుః పరదుఃఖాసహిష్ణుః - సర్వదేహినాం కేషాంచిదపి అకృతద్రోహః-తితిక్షుః - క్షమావాన్-సత్యం సారః స్థైర్యం బలం వా యస్య సః - అనవద్యాత్మా అసూయాదిరహితః - సుఖదుఃఖయోః సమః - యథాశక్తి సర్వేషాముపకారకః॥౨౮॥ కామైరితి॥ కామైరక్షుభితచిత్తః - దాంతః సంయతబాహ్యేంద్రియః - మృదుః అకఠినచిత్తః- శుచిః సదాచారః-అకించనః అపరిగ్రహః-అనీహః దృష్టాదృష్టక్రియాశూన్యః - మితభుక్ లఘ్వాహారః-శాంతః నియతాంతఃకరణః-స్థిరః స్వధర్మే-మచ్ఛరణః మదేకాశ్రయః మునిః మననశీలః॥౨౯॥అప్రమత్త ఇతి॥అప్రమత్తః సావధానః - గభీరాత్మా నిర్వికారః - ధృతిమాన్ విపద్యప్యకృపణః-జితషడ్గుణః॥ శ్లో ॥ క్షుత్పిపాసే శోకమోహౌ జరామృత్యూ షడూర్మయః।ఏతే జితా యేన సః-అమానీ నమానాకాంక్షీ - అన్యేభ్యో మానదః - కల్యః పరబోధనే దక్షః - మైత్రః అవంచకః - కారుణికః కరుణయైవ ప్రవర్తమానః - నదృష్టలోభేన - కవిః సమ్యక్ జ్ఞానీ॥౩౦॥-కించ॥ ఆజ్ఞాయేతి ॥ మయా వేదరూపేణ ఆదిష్టానపి స్వధర్మాంత్సంత్యజ్య యో మాం భజేత్ సోఽప్యేవం పూర్వోక్తవత్సత్తమః - కిం జ్ఞానాన్నాస్తిక్యాద్వా - నధ

బ్రహ్మ పరమం వ్యోమ పురుషః ప్రకృతేః పరః।అవతీర్ణోఽసి భగవన్ స్వేచ్ఛోపాత్తపృథగ్వపుః ॥౨౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥కృపాలురకృతద్రోహస్తితిక్షుస్సర్వదేహినామ్। సత్యసారోఽనవద్యాత్మా సమస్సర్వోపకారకః ॥౨౮॥ కామైరహతధీర్దాంతో మృదుశ్శుచిరకించనః। అనీహో మితభుక్ఛాంతః స్థిరో మచ్ఛరణో మునిః॥౨౯॥అప్రమత్తో గభీరాత్మా ధృతిమాన్ జితషడ్గుణః । అమానీ మానదః కల్యో మైత్రః కారుణికః కవిః ॥౩౦॥ ఆజ్ఞాయైవం గుణాన్ దోషాన్ మయాదిష్టానపి స్వకాన్ ।ధర్మాన్ సంత్యజ్య యస్సర్వాన్ మాం భజేత్సోఽపి సత్తమః॥౩౧॥జ్ఞాత్వాఽజ్ఞాత్వాఽపి యే వై మాం యావాన్ యశ్చాస్మి యాదృశః । భజంత్యనన్యభావేన తే మే భక్తతమా మతాః॥౩౨॥ మల్లింగమద్భక్తజనదర్శనస్పర్శనార్చనమ్।పరిచర్యా స్తుతిః ప్రహ్వగుణకర్మానుకీర్తనమ్॥౩౩॥మత్కథాశ్రవణే శ్రద్ధా మదనుధ్యానముద్ధవ । సర్వలాభోపహరణం దాస్యేనాత్మనివేదనమ్।౩౪॥మజ్జన్మకర్మకథనం మమ పర్వానుమోదనం ।గీతతాండవవాదిత్రగోష్ఠీభిర్మద్గృహోత్సవః॥౩౫॥యాత్రా బలివిధానం చ సర్వవార్షికపర్వసు। వైదికీ తాంత్రికీ దీక్షా మదీయవ్రతధారణం॥౩౬॥మదర్చాస్థాపనే శ్రద్ధా స్వతస్సంభూయ చోద్యమః।ఉద్యానోపవనక్రీడాపురమందిరకర్మణి॥౩౭ ॥ సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాం సేకమండలవర్తనైః । గృహశుశ్రూషణం మహ్యం దాసవద్య దమాయయా॥౩౮॥ అమానిత్వమదంభిత్వం కృతస్యాపరికీర్తనం । అపి దీపావలోకం మే నోపయుంజ్యా

ర్మాచరణే సత్త్వశుద్ధ్యాదీన్ గుణాన్ విపక్షే దోషాంశ్చ ఆజ్ఞాయ జ్ఞాత్వాపి మద్ధ్యానవిక్షేపకతయా మద్భక్త్యైవ సర్వే భవిష్యంతీతి దృఢనిశ్చయేనైవ సర్వాన్ ధర్మాన్ సంత్యజ్య - యద్వా-భక్తిదార్ఢ్యేన నివృత్తాధికారతయా సంత్యజ్య - అథవా - విద్ధైకాదశీకృష్ణైకాదశ్యుపవాసానుపవాసౌ నివేద్యశ్రాద్ధాదయో యే భక్తివిరుద్ధా ధర్మాస్తాన్ సంత్యజ్యేత్యర్థః॥౩౧॥కించ॥జ్ఞాత్వేతి॥ యావాన్ దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నః -యశ్చ సర్వాత్మా-యాదృశః సచ్చిదానందాదిరూపః-తం మాం జ్ఞాత్వా అజ్ఞాత్వాపి- యద్వా-విశేషతః-పునః పునర్జ్ఞాత్వా ఏకాంతభావేన యే భజంతి ॥౩౨ ॥ ఏవం సాధులక్షణముక్తం-భక్తేర్లక్షణమాహాష్టభిః॥మల్లింగేతి॥లింగాని ప్రతిమాదీని॥౩౩॥ మత్కథేతి॥ సర్వలాభోపహరణం సర్వస్య లబ్ధస్య సమర్పణం॥౩౪॥ మజ్జన్మేతి॥పర్వాణి జన్మాష్టమ్యాదీని తదనుమోదనం ॥ ౩౫ ॥ యాత్రేతి ॥ బలివిధానం పుష్పోపహారాది సమర్పణం-సర్వవార్షికపర్వసు చాతుర్మాస్యైకాదశ్యాదిషు విశేషతః ॥౩౬॥ మదర్చేతి ॥ ఉద్యానాదికరణే సామర్థ్యే సతి స్వతః అసతి వా అన్యైస్సంభూయోద్యమః - ఉద్యానం పుష్పప్రధానం ఉపవనం ఫలప్రధానం- ఆక్రీడం క్రీడాస్థానం॥ ౩౭॥సంమార్జనేతి॥సంమార్జనం రజోఽపాకరణం-ఉపలేపః గోమయోదకాదిభిరాలేపనం - సేకస్తైరేవ ప్రోక్షణం-మండలవర్తనం సర్వతోభద్రాదికరణం- మహ్యం మమ॥౩౮॥ అమానిత్వమితి ॥ స్వయమన్యేన వా సనివేదితం దీపావలోకమపి న స్వీకుర్యాత్ -ఏతచ్చ సాధారణస్థావరవిషయం - రాగప్రాప్తవిషయం వా- భక్త్యా తు గ్రాహ్యా

మేవ॥శ్లో॥షడ్భిర్మాసోపవాసైస్తు యత్ఫలం పరికీర్తితం। విష్ణోర్నైవేద్యసిద్ధేన పుణ్యం తద్భుంజతాం కలౌ॥ హృదిరూపం ముఖే నామ నైవేద్యముదరే హరేః। పాదోదకం చ నిర్మాల్యం మస్తకే యస్య సోఽచ్యుత ఇత్యాదివచనేభ్యః-యద్వా - అన్యస్మైనివేదితం మమ నోపయుంజ్యాత్ మహ్యం నని వేదయేదిత్యర్థః॥శ్లో॥విష్ణోర్నివేదితాన్నేన యష్టవ్యం దేవతాంతరం।పితృభ్యశ్చాపి తద్దేయం తదానంత్యాయ కల్పతే॥పితృశేషం తు యో దద్యాద్ధరయే పరమాత్మనే। రేతోధాః పితరస్తస్య భవంతి క్లేశభాగినః॥ఆశాసతే సదా దేవాః పితరస్సర్వ ఏవ హి।యఇష్ట్వా ధామ మహావిష్ణుం పశ్చాత్తైనపిత్రూన్సురాన్॥ యజతే చ స నై పుత్రో హి వంశ్యో జాయేత జీవతు।ఆస్ఫోటయంతి పితరః ప్రనృత్యంతి పితామహాః॥ వైష్ణవోఽస్మత్కులే జాతస్సనస్సంతారయిష్యతి।ఇత్యాదివచనేభ్యః॥౩౯॥౪౦॥ఇదానీమేకాదశపూజాధిష్ఠానాన్యాహ॥సూర్య ఇతి॥హేభద్ర॥౪౧॥అధిష్ఠానభేదేన పూజాసాధనాన్యాహ త్రిభిః॥సూర్య ఇతి॥త్రయ్యా విద్యయా సూర్యసూక్తైరుపస్థానాదినా-అంగ హే ఉద్ధవ - యవసాదినా తృణాదినా॥౪౨॥వైష్ణవ ఇతి॥బంధుసత్కృత్యా బంధువత్సన్మానేన-హృది ఖే హృదయాకాశే- ముఖ్యధియా ప్రాణదృష్ట్యా-తోయే తోయాదిభిః ద్రవ్యైస్తర్పణాదినా॥౪౩॥స్థండిల ఇతి॥స్థండిలే భువి-మంత్రహృదయైః రహస్యమంత్రన్యాసైః॥౪౪॥సర్వాధిష్ఠానేష్వైక్యమాహ॥ధిష్ణ్యేష్వితి॥అనేన ప్రకారేణ ఏషు ధిష్ణ్యేషు॥౪౫॥ యుక్తాయాః భక్తేః ఫలమా

న్నివేదితం॥౩౯॥ యద్యదిష్టతమం లోకే యచ్చాతి ప్రియమాత్మనః। తత్తన్నివేదయేన్మహ్యం తదానంత్యాయ కల్పతే॥౪౦॥సూర్యోఽగ్నిర్బ్రాహ్మణో గావో వైష్ణవః ఖం మరుజ్జలం। భూరాత్మా సర్వభూతాని భద్ర పూజాపదాని మే॥౪౧॥ సూర్యే తు విద్యయా త్రయ్యా హవిషాగ్నౌ యజేత మాం। ఆతిథ్యేన తు విప్రాగ్ర్యే గోష్వంగ యవసాదినా॥౪౨॥వైష్ణవే బంధుసత్కృత్యా హృది ఖే ధ్యాననిష్ఠయా। వాయౌ ముఖ్యధియా తోయే ద్రవ్యైస్తోయపురస్కృతైః॥౪౩॥స్థండిలే మంత్రహృదయైర్భోగైరాత్మానమాత్మని। క్షేత్రజ్ఞం సర్వభూతేషు సమత్వేన యజేత మాం॥౪౪॥ధిష్ణ్యేష్వేష్వితి మద్రూపం శంఖచక్రగదాంబుజైః।యుక్తం చతుర్భుజం శాంతం ధ్యాయన్నర్చేత్సమాహితః॥౪౫॥ఇష్టాపూర్తేన మామేవం యో యజేత సమాహితః।లభతే మయి సద్భక్తిం మత్స్మృతిస్సాధుసేవయా॥౪౬॥ ప్రాయేణ భక్తియోగేన సత్సంగేన వినోద్ధవ।నోపాయో విద్యతే సమ్యక్ప్రాయణం హి సతామహం॥౪౭॥ అథైతత్పరమం గుహ్యం శృణ్వతో యదునందన। సుగోప్యమపి వక్ష్యామి త్వం మే భృత్యస్సుహృత్సఖా॥౪౮॥ ******************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ఏకాదశోఽధ్యాయః*—

శ్రీభగవాన్॥న రోధయతి మాం యోగో న సాంఖ్యం ధర్మ ఉద్ధవ।న స్వాధ్యాయస్తపస్త్యాగో నేష్టాపూర్తం న దక్షిణా॥౧॥ వ్రతాని యజ్ఞశ్ఛందాంసి తీర్థాని నియమా యమాః। యథావరుంధే సత్సంగస్సర్వసంగాపహో హి మాం॥౨॥ సత్సంగేన హి దైతేయా యాతుధానాః ఖగా మృగాః। గంధర్వాప్సరసో నాగాస్సిద్ధాశ్చారణగుహ్యకాః॥౩॥ విద్యాధరా మనుష్యేషు వైశ్యాశ్శూద్రాస్స్త్రియోఽంత్యజాః। రజ

హ॥ఇష్టాపూర్తేనేతి॥సద్భక్తిం దృఢాం భక్తిం।అస్యాః భక్తేరంతరంగసాధనమాహ-ఇత్థం మత్స్మృతిః సాధుసేవయా భవతి-యద్వా-స్మృతిర్జ్ఞానం తతశ్చ దృఢభక్తిమతః పుంసః సాధుసేవయా మద్జ్ఞానం సంభవతీత్యర్థః॥౪౬॥ జ్ఞానభక్తిమార్గావుక్తౌ తత్ర జ్ఞానమార్గాదపి భక్తిమార్గః శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ॥ప్రాయేణేతి॥సత్సంగేన యో భక్తియోగః తేన వినా ఉపాయః సంసారతరణే న విద్యతే-సత్సంగే నేత్యత్ర హేతుమాహ-హియస్మాత్ సతామహం ప్రాయణం ప్రకృష్టమయనం ఆశ్రయః-అతః సత్సంగో భక్త్యంతరంగ ఇత్యర్థః॥౪౭॥ఇదానీం సాంఖ్యయోగాదీని సాధనాంతరసవ్యపేక్షాణి-సవ్యభిచారాణి చ-సత్సంగస్తు స్వతంత్ర ఏవ సమర్థః ఫలావ్యభిచారీ చేతి వర్ణయితుమాహ॥అథేతి॥ ఏతద్వక్ష్యమాణం పరమం గుహ్యం అతః శృణ్విత్యర్థః॥౪౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ******************

శ్లో॥ద్వాదశే సాధుసంగస్య మహిమా వర్ణితః పురా।కర్మానుష్ఠానత్యాగవ్యవస్థా చ తతః పరం॥ నేతి॥ న రోధయతి న వశీకరోతి-యోగః ఆసనప్రాణాయామాదిః-సాంఖ్యం తత్త్వానాం వివేకః-ధర్మః సామాన్యతః అహింసాదిః - స్వాధ్యాయో వేదజపః-తపః కృచ్ఛ్రాది-త్యాగః-సన్న్యాసః-ఇష్టంచ పూర్తంచ - తత్ర ఇష్టమగ్నిహోత్రాది - పూర్తం కూపారామాదినిర్మాణం-దక్షిణా శబ్దేన సామాన్యతో దానం లక్ష్యతే॥౧॥వ్రతానీతి॥వ్రతాన్యేకాదశ్యుపవాసాదీని-యజ్ఞః దేవపూజా-ఛందాంసి రహస్యమంత్రాః-అవరుంధేత్ వశీకరోతి॥౨॥సత్సంగేనేతి॥యాతుధానాః రాక్షసాః॥౩॥౪॥ బహవః

ఇతి॥ త్వాష్ట్రో వృత్రః-కాయాధవః ప్రహ్లాదః॥ ౫॥ సుగ్రీవ ఇతి ఋక్షో జాంబవాన్-గృధ్రో జటాయుః- వణిక్పథః తులాధారః- వ్యాధః ధర్మవ్యాధః-యజ్ఞపత్న్యో దీక్షిత భార్యాః॥ ౬॥ తేషాం సత్సంగవ్యతిరిక్తసాధనాంతరాభావమాహ॥ తే ఇతి। న అధీతాః శ్రుతిగణాః యైస్తే-తదర్థంచ న ఉపాసితాః మహత్తమాః యైస్తే తథా- కించ-అవ్రతాతప్తతపసః న వ్రతాని యేషాం-న తప్తాని తపాంసి యైస్తే చ తే చ తథా-సత్సంగాదితి॥ సద్భిః సంగో నామ మయైవ సంగ ఇత్యభిప్రేత్యోక్తం- యద్వా-స్వసంగస్యాపి సత్సంగత్వం వివక్ష్యతే స్వస్యాపి సత్త్వాత్ -యద్వా-మదీయానాం సంగాదిత్యర్థః॥ ౭॥ తత్ర వృత్రాదీనాం తు భవతు నామ కథంచిత్సాధనాంతరం-గోపీ ప్రభృతీనాం తు నాన్యదస్తీత్యాహ॥ కేవలేనేతి॥ సత్సంగలబ్ధేన కేవలేనైవ హి భావేన ప్రీత్యా-నగాః యమళార్జునాదయః- నాగాః కాళీయాదయః-యద్వా-తదాసీంతన సర్వతరుగుల్మాదీనామపి భగవతి భావోస్తీతి గమ్యతే-తదుక్తం భగవతైవ॥ శ్లో॥ అహో అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజం తే సుమనః ఫలార్హణం। నమంత్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమిత్యాదినా - సిద్ధాః కృతార్థాస్సంతః ఈయుః ప్రాపుః॥ ౮॥ స్వప్రాప్తేః సులభతామాహ॥ యమితి॥ యోగాదిభిః కృతప్రయత్నోపి యం న ప్రాప్నుయాత్ -తం మామీయురితి పూర్వేణాన్వయః- తత్ర ప్రథమం యా గోప్యః పశ్వాదయో వా శ్రీకృష్ణేన సహాసంగతాస్తే సంతః తత్సంగోన్యేషాం సత్సంగః- తేనచ తేషాం భక్తిరితి జ్ఞాతవ్యం॥ ౯॥ గోపీనాం భావం ప్రపంచయతి చతుర్భిః॥ రామేణేతి॥ శ్వాఫల్కినా అక్రూరేణ-మయి ప్రణీతే సతి- మే మత్తోన్యం సుఖాయ న దదృశుః-కుతః-వియోగేన తీవ్రా ఆధయః

స్తమఃప్రకృతయస్తస్మిం స్తస్మిన్ యుగే యుగే॥ ౪॥ బహవో మత్పదం ప్రాప్తాస్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః। వృషపర్వా బలిర్బాణో మయశ్చాథ విభీషణః॥ ౫॥ సుగ్రీవో హనుమానృక్షో గజో గృధ్రో వణిక్పథః। వ్యాధః కుబ్జా వ్రజే గోప్యో యజ్ఞపత్న్యస్తథాపరే॥ ౬॥ తే నాధీతశ్రుతిగణా నోపాసితమహత్తమాః। అవ్రతాతప్తతపసస్సత్సంగాన్మాముపాగతాః॥ ౭॥ కేవలేన హి భావేన గోప్యో గావో నగా మృగాః। యేన్యే మూఢధియో నాగాస్సిద్ధా మామీయురంజసా॥ ౮॥ యం న యోగేన సాంఖ్యేన దానవ్రతతపోధ్వరైః। వ్యాఖ్యాస్వాధ్యాయసన్న్యాసైః ప్రాప్నుయాద్యత్నవానపి॥ ౯॥ రామేణ సార్ధం మధురాం ప్రణీతే శ్వాఫల్కినా మయ్యనురక్తచిత్తాః। విగాఢభావేన న మే వియోగతీవ్రాధయోన్యం దదృశుస్సుఖాయ॥ ౧౦॥ తాస్తాః క్షపాః ప్రేష్ఠతమేన నీతా మయైవ బృందావనగోచరేణ॥ క్షణార్ధవత్తాః పునరంగ తాసాం హీనా మయా కల్పసమా బభూవుః॥ ౧౧॥ తా నావిదన్మయ్యనుషంగబద్ధధియస్స్వమాత్మానమదస్తథేదమ్। యథా సమాధౌ మునయోబ్ధితోయే నద్యః ప్రవిష్టా ఇవ నామరూపే॥ ౧౨॥ మత్కామా రమణం జారమస్వరూపవిదోబలాః। బ్రహ్మ మాం పరమం ప్రాపుస్సంగాచ్ఛతసహస్రశః॥ ౧౩॥ తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాం ప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ॥ ౧౪॥ మామేకమేవ శరణమాత్మానం సర్వదేహినాం। యాహి సర్వాత్మభావేన మయా స్యా హ్యకుతోభయః॥ ౧౫॥ ఉద్ధవః॥ సంశయశ్శృణ్వతో

ఆధిర్యాసాం తాః-అత్ర హేతుః - మయి విగాఢేన అతిదృఢేన భావేన ప్రేమ్ణా అనురక్తాని సంసక్తాని చిత్తాని యాసాం తాః॥ ౧౦॥ తీవ్రాధిత్వం ప్రపంచయతి॥ తా ఇతి॥ మయా యాః క్షపాః రాత్రయః క్షణార్ధవన్నీతాః తాస్తా ఏవ పునః మయా విహీనాస్తాసాం కల్పసమా బభూవుః-కథంభూతాస్తాస్తా వాచామగోచరా ఇత్యర్థః॥ ౧౧॥ కించ ఏవం తీవ్రాధయస్తా మోహామిషేణ సమాధిం ప్రాప్తా ఇత్యాహ॥ తా ఇతి॥ మయి అనుషంగేణ ఆసక్త్యా బద్ధా ధియో యాభిస్తాః - స్వమాత్మానం స్వదేహం-అదః దూరస్థం-ఇదం సన్నిహితం చ- నావిదన్-యద్వా స్వం పతిపుత్రాది-మమతాస్పదం- ఆత్మానం అహంకారాస్పదం-అదః పరలోకం ఇదం ఇమం లోకం చ- నావిదన్నితి॥-యథా మునయః సమాధౌ నామరూపే న విదుస్తద్వత్ కింతు అబ్ధితోయే నద్య ఇవ మయి ప్రవిష్టా ఇత్యన్వయః॥ ౧౨॥ మత్కామా ఇతి॥ ఏవం తాః అబలాః కేవలం మత్కామాః- మత్స్వరూపావిదః మమ స్వరూపం తు న జానంతి-తథాపి-సత్సంగాత్ జారం బ్రహ్మ-జారబుద్ధివేద్యమపి బ్రహ్మస్వరూపమేవ మాం పరమం ప్రాపురిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవంభూతో మద్భజనప్రభావః తస్మాత్ -త్వం చోదనాం శ్రుతిం ప్రతిచోదనాం స్మృతిం చ-యద్వా-విధిం నిషేధం చ ఉత్సృజ్య॥ ౧౪॥ మామితి॥ మాం శరణం యాహి మయైవ అకుతోభయస్స్యాః భవేః॥ ౧౫॥ పూర్వం తావన్మయోదితేష్వవహితః స్వధర్మేష్విత్యాదినా కర్మకర్తవ్యమిత్యుక్తం- ఇదానీం తు సర్వం త్యక్త్వా మాం శరణం యాహీత్యుచ్యతే తత్ర కిమాత్మనః కర్తృత్వాద్యస్తి నాస్తి వేతి ఆత్మస్థ ఆత్మవిషయః సంశయో న నివర్త

తే-యద్వా-కర్మ కార్యం త్యాజ్యం వేత్యాత్మస్థః హృదిస్థః సంశయో న నివర్తత ఇతి పృచ్ఛతి॥ సంశయ ఇతి ॥ యేన సంశయేన ఉత్తరం స ఏష ఇత్యష్టభిః- అయం భావః - ఈశ్వరస్తావత్స్వమాయావశాత్ప్రపంచాత్మనా భాతి తత్ప్రపంచాధ్యాసాచ్చ జీవానామనాద్యవిద్యయా కర్తృత్వాది- తతో విధిప్రతిషేధాధికారః- తదానీం సత్త్వశుద్ధ్యర్థం కర్మాణి కుర్వీత్యుక్తం - సత్త్వే చ శుద్ధే పునః కర్మజాడ్యపరిహారాయ భక్త్యేకోపకం కర్మాదరం పరిత్యజ్య దృఢవిశ్వాసేన భజేదిత్యుక్తం జాతాయాం తు విద్యాయాం న కించిత్కర్తవ్యమస్తీతి॥ ౧౬॥ తత్ర తావత్ ఈశ్వరాద్వాగాదీంద్రియద్వారా జీవసంసృతికారణభూతం ప్రపంచోద్గమమాహ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ స ఇతి॥ స ఏషః అపరోక్షః - జీవయతీతి జీవః పరమేశ్వరః అపరోక్షతయా హ్యాయః- వివరాణి ఆధారాదిచక్రాణి॥ శ్లో ॥ ఆధారో మణిబంధశ్చ మణిపూరక ఏవ చ । అనాహతో విశుద్ధాజ్ఞా చ చక్రాణ్యేతాని షట్క్రమాత్ - తేషు ప్రసూతిరివ ప్రసూతిరభివ్యక్తిః యస్య సః- తామేవాభివ్యక్తిమాహ॥ ఘోషేణేతి ॥ ఘోషేణ పరాఖ్యేన నాదవతా ప్రాణేన సహ గుహామాధారచక్రం ప్రవిష్టస్సన్ మనోమయం సూక్ష్మరూపం పశ్యంత్యాఖ్యం మధ్యమాఖ్యం చ మణిపూరకచక్రే విశుద్ధచక్రే చ ఉపేత్య ప్రాప్య - వక్త్రే మాత్రా హ్రస్వాదిః- స్వర ఉదాత్తాదిః- వర్ణః అకారాదిరిత్యేవం వైఖర్యాఖ్యః స్థవిష్ఠః అతిస్థూలః నానావేదశాఖాత్మకో భవతీతి-తథా చ॥ శ్రు॥ చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని- తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః- గుహా త్రీణి నిహితా నేంగయంతి- తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతీ-అభియుక్తశ్లోకశ్చ॥ శ్లో॥ యా సామితా వరుణ సదనాదుచ్చరంతీ త్రిషష్టిం వర్ణానంగైః ప్రకటకరణైః ప్రాణసంగాత్ప్రసూతే। తాం పశ్యంతీం ప్రథమముదితాం మధ్యమాం బుద్ధిసంస్థాం వాచం వక్త్రే కరణవిశదాం వైఖరీం తాం

> వాచం తవ యోగేశ్వరేశ్వర। న నివర్తత ఆత్మస్థో యేన భ్రామ్యతి మే మనః॥౧౬॥ శ్రీకృష్ణః॥ స ఏష జీవో వివరప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాం ప్రవిష్టః॥ మనోమయం సూక్ష్మముపేత్య రూపం మాత్రా స్వరో వర్ణ ఇతి స్థవిష్ఠః॥౧౭॥ యథానలః ఖేఽనిలబంధురూష్మా బలేన దారుణ్యధిమథ్యమానః। అణుః ప్రజాతో హవిషా సమిధ్యతే తథైవ మే వ్యక్తిరియం హి వాణీ॥౧౮॥ ఏవం గదిః కర్మ గతిర్విసర్గో ఘ్రాణో రసో*దృక్స్పర్శశ్శ్రుతిశ్చ। సంకల్పవిజ్ఞానమథాభిమానస్సూత్రం రజస్సత్త్వతమోవికారః॥౧౯॥ అయం హి జీవస్త్రివృదబ్జయోనిరవ్యక్త ఏకో వయసా స ఆద్యః। విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవ భాతి బీజాని యోనిం ప్రతిపద్య యద్వత్॥౨౦॥ యస్మిన్నిదం ప్రోతమశేషమోతం పటో యథా తంతువితానసంస్థః। య ఏష సంసారతరుః పురాణః కర్మాత్మకః పుష్పఫలే ప్రసూతే॥౨౧॥ ద్వే అస్య బీజే శతమూలస్త్రినాళః పంచస్కంధః పంచరసప్రసూతిః।

ప్రపద్య ఇతి॥౧౭॥ అవ్యక్తస్య సతః సూక్ష్మస్థూలక్రమేణాభివ్యక్తౌ దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ యథాగ్నిః ఖే కాష్ఠచ్ఛిద్రే ఊష్మా అవ్యక్తోష్మరూపః- దారుణి అధికం మథ్యమానః అనిలబంధుః అనిలసహాయస్సన్ అణుః సూక్ష్మవిస్ఫులింగాదిరూపో భవతి- పునః ప్రకృష్టో జాతో హవిషా సంవర్ధతే తథైవేయం వేదలక్షణా వాణీ మమాభివ్యక్తిరితి॥ ౧౮ ॥ ఉక్తాం వాగ్వ్యక్తిముపసంహరన్నితరేంద్రియవృత్తిష్వతిదిశతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం గదిః గదనం భాషణం మే వ్యక్తిరిత్యుపసంహారః- కర్మ హస్తయోర్వృత్తిః- గతిః పాదయోః- విసర్గః పాయూపస్థయోరితి కర్మేంద్రియాణాం- ఘ్రాణో వఘ్రాణం - రసో రసనం- దృగ్దర్శనం- స్పర్శః స్పర్శనం శ్రుతిః శ్రవణమితి జ్ఞానేంద్రియాణాం- సంకల్పో మనసః విజ్ఞానం బుద్ధిచిత్తయోః- అభిమానోఽహంకారస్య- సూత్రం ప్రధానస్య - సత్త్వరజస్తమసాం వికారో దేవతాదిస్త్రివిధః ప్రపంచః మే వ్యక్తిరితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౯॥ తస్మాదీశ్వరాభివ్యక్తిరూపః ప్రపంచో నేశ్వరాద్భిన్నోఽస్తీత్యాహ॥ అయమితి॥ అయం హి జీవః ఈశ్వరః ఆదావవ్యక్త ఏక ఏవ-వయసా కాలేన విశ్లిష్టా విభక్తా వాగాదీంద్రియరూపా శక్తయో యస్య - యద్వా-విశేషేణ శ్లిష్టా ఆలింగితా మాయాశక్తిర్యేన సః- బహుప్రకార ఇవ భాతి యః- స ఏవాద్యః - త్రివృత్ త్రిగుణాశ్రయః- అబ్జయోనిః లోకపద్మస్య కారణభూతః ఏకస్య బహుధాభానే దృష్టాంతః- యోనిం క్షేత్రం ప్రతిపద్య ప్రాప్య బీజాని యద్వదితి॥ ౨౦॥ తస్మాత్తన్మాయావిలసితత్వాత్తదాశ్రయమిదం జగన్న తతః పృథగితి॥ సదృష్టాంతమాహ ॥ యస్మిన్నితి॥ తంతువితానే సంస్థా స్థితిర్యస్య సః- పటో యథా - తథా-యస్మిన్నిదం విశ్వం ప్రోతం దీర్ఘతంతుషు పట ఇవ ప్రోతం తిర్యక్తంతుష్వివ- ఏవంభూతం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం విశ్వం- అవిద్యయాత్మన్యధ్యస్తం వృక్షరూపం జీవస్య కర్తృత్వాదిసంసారహేతుః- అతస్తద్వివేకజ్ఞానేన కర్మాదిసర్వం పరిత్యాజ్యమిత్యుక్తమిత్యాశయేనాహ-య ఏష ఇతి- సార్ధైస్త్రిభిః-పురాణః అనాదిః-కర్మాత్మకః ప్రవృత్తిస్వభావః పుష్పఫలే భోగాపవర్గౌ-కర్మతత్ఫలే వా-ప్రసూతే జనయతి॥ ౨౧॥ వృక్షరూపం ప్రపంచయతి॥ ద్వే ఇతి॥ ద్వే పూ

ణ్యపాపేఅస్యబీజే-సచశతమూలఃశతమపరిమితాఃవాసనాఃమూలానియస్యసః-త్రయోగుణాః నాళానిప్రకాండాః యస్య-పంచభూతానిస్కంధాఃయస్య-పంచరసాఃశబ్దాదివిషయాః తేషాంప్రసూతిర్యస్మాత్ - దశచఏకాచశాఖాఇంద్రియాణియస్య-ద్వయోస్సుపర్ణయోర్జీవపరమాత్మనోర్నీడంయస్మిన్-త్రీణివల్కలానివాతపిత్తశ్లేష్మాణో యస్య-ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః-అర్కంప్రవిష్టఃసూర్యమండలపర్యంతంవ్యాప్తః తన్నిర్భిద్యగతస్యసంసారాభావాత్ ।౨౨॥తత్ఫలభోక్తౄనాహ॥అదంతీతి॥గృధ్నంతీతిగృధ్రాఃకామినః-గ్రామేచరాఃగృహస్థాః - అస్యవృక్షస్యైకంఫలందుఃఖమదంతి-విపరీతామతయః స్వప్నాదేరపిదుఃఖస్వరూపత్వాత్ -హంసోవివేకినోరణ్యవాసాః సన్న్యాసినఃఏకంఫలంసుఖమదంతిఏకంపరమాత్మానంమాయామయం-ఏవంబహురూపంఇజ్యైఃపూజ్యైఃగురుభిః కృత్వాయోవేద-సఃవేదంతత్త్వార్థంవేద।౨౩॥త్వంతుఏవంజ్ఞాత్వాకృతకృత్యస్సన్ సర్వసాధనంత్యజేత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతభక్త్యాశితేనతీక్ష్ణేనజ్ఞానకుఠారేణ- స్వతంత్రతావాచ్యయోఃజ్ఞానభక్త్యోః - జీవోపాధింత్రిగుణాత్మకంలింగశరీరంవివృశ్చ్యఛిత్వా-పరమాత్మానంసంపద్యప్రాప్య - అథఅస్త్రంసాధనంత్యజేతి॥౨౪॥ ***********************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥త్రయోదశేథసత్త్వస్యవృద్ధ్యావిద్యోదయక్రమః।హంసేతిహాసతశ్చిత్తగుణవిశ్లేషవర్ణనమ్॥విద్యాకుఠారేణజీవాశయంసంవివృశ్చ్యసాధనంత్యజేత్యుక్తం- నను తత్ర తమఆదిగుణత్రయవృత్తిప్రతిబంధే సతి కథం విద్యోత్పత్తిరిత్యాశంక్యతన్నివృత్త్యావిద్యోత్పత్తిప్రకారమాహసప్తభిః॥సత్త్వమితి॥ తత్ర యద్యానందాదివదాత్మధర్మాగుణాస్స్యుః -

ద్వేఅస్యబీజే శతమూలస్త్రినాళః పంచస్కంధః పంచరసప్రసూతిః।
దశైకశాఖోద్విసుపర్ణనీడస్త్రివల్కలోద్విఫలోర్కం-ప్రవిష్టః॥౨౨॥అదంతిచైకంఫలమస్యగృధ్రాగ్రామేచరాఏకమరణ్యవాసాః।హంసాయఏకంబహురూపమిజ్యైర్మాయామయంవేదసవేదవేదమ్ ॥౨౩॥
ఏవంగురూపాసనయైకభక్త్యావిద్యాకుఠారేణశితేనధీరః । వివృశ్చ్యజీవాశయమప్రమత్తస్సంపద్యచాత్మానమథత్యజాస్త్రమ్॥౨౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ద్వాదశోధ్యాయః. ***

శ్రీకృష్ణః॥సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణాబుద్ధేర్నచాత్మనః।సత్త్వేనాన్యతమౌహన్యాత్సత్త్వంసత్త్వేనచైవహి॥౧॥ సత్త్వాద్ధర్మోభవేద్వృద్ధాత్పుంసోమద్భక్తిలక్షణః। సాత్త్వికోపాసయాసత్త్వంతతోధర్మఃప్రవర్తతే॥౨॥ధర్మోరజస్తమోహన్యాత్సత్త్వవృద్ధిరనుత్తమః।ఆశునశ్యతితన్మూలోహ్యధర్మఉభయేహతే॥౩॥ఆగమోపః ప్రజాదేశఃకాలఃకర్మచజన్మచ। ధ్యానంమంత్రోథసంస్కారోదశైతేగుణహేతవః॥౪॥ తత్తత్సాత్త్వికమేవైషాంయద్యద్వృద్ధాఃప్రచక్షతే।నిందంతితామసంతత్తద్రాజసంతదుపేక్షితమ్॥౫॥సాత్త్వికాన్యేవసేవేతపుమాన్సత్త్వవివృద్ధయే। తతోధర్మస్తతోజ్ఞానంయావత్స్మృతి

తహీనతత్స్వరూపత్వాత్తేషాంనివృత్తిర్నస్యాత్ -నత్వేతదస్తీత్యాహ-బుద్ధేఃప్రకృతేరేవైతేగుణానత్వాత్మనఇతి - అతఃసత్త్వేనసత్త్వవృత్త్యాఅన్యతమౌహన్యాత్ రజస్తమోవృత్తీజయేదిత్యర్థః -సత్త్వంచసత్యదమాదివృత్తిరూపముపశమాత్మకేనసత్త్వేనైవహన్యాత్ ॥౧॥నను గుణత్రయవృత్తీనాంపరస్పరోపమర్దనరూపత్వాత్కథంసత్త్వవృత్త్యేతరవృత్తయోనియమేనహంతవ్యాస్తత్రాహ॥సత్త్వాదితి॥మద్భక్తింలక్షయతీతియోధర్మఃసఃశుద్ధసత్త్వరూపఏవవాసత్త్వమేవకథంవర్ధతేతత్రాహసాత్త్వికానాంపదార్థానాంఉపాసయాసేవయాసత్త్వంవృద్ధంభవతీత్యర్థః॥౨॥ధర్మఇతి॥సచధర్మోరజస్తమశ్చహన్యాత్ -కుతః- నవిద్యతేఉత్తమోయస్మాత్సః-సర్వోత్తమఇత్యర్థః -యతః - సత్త్వవృద్ధిఃయస్మాత్తాదృశాత్సః - అతఏవతత్కార్యోధర్మఃప్రతిబంధోనాస్తీత్యాహ - తస్మిన్నుభయస్మిన్హతేతన్మూలఃతేరజస్తమసీరాగద్వేషాదినాప్రమాదాలస్యాదినాచమూలంయస్యసః ॥౩॥ సాత్త్వికోపాసనయాసత్త్వంవర్ధతఇత్యుక్తం - తానేవసత్త్వవృద్ధిహేతూన్దర్శయితుంసామాన్యతోగుణత్రయవృద్ధిహేతూనాహ ॥ ఆగమఇతి॥ఆగమఃశాస్త్రంఅపఃఆపఃక్వచిదాగమోర్థఇతివాపాఠః॥౪॥ ఏషుసాత్త్వికాదినిర్ణయమాహ॥తదితి॥ఏషామేవమధ్యేవృద్ధాఃప్రచక్షతేప్రశంసతి -యద్యన్నిందంతితత్తత్ -యత్తువృద్ధైరుపేక్షితంనస్తుతంనచనిందితంతద్రాజసం॥౫॥

సాత్త్వికానీతి॥సాత్త్వికాన్యేవేతినివృత్తిశాస్త్రాణ్యేవ-సేవేత నప్రవృత్తిపాషండశాస్త్రాణిశీతీర్థాపఏవ - నగంధోదకసురాద్యాః-ప్రజాఃనివృత్తాన్జనాన్-నప్రవృత్తదురాచారాన్-వివిక్తదేశంనరథ్యాద్యూతదేశాన్- కాలంబ్రాహ్మముహూర్తాదికంధ్యానాదౌ-నప్రదోషనిశీథాదీన్-కర్మచనిత్యం-నకామ్యాభిచారాదీని-జన్మచవైష్ణవశైవదీక్షాదిలక్షణం-

నశాస్త్రతస్తు ప్రదీక్షాదూపంధ్యానం శ్రీవిష్ణోః-నతు కామినీవిద్విషాం - మన్త్రం ప్రణవాదికం-నకామ్యక్షుద్రాదీన్-సంస్కారంఆత్మనస్సంశోధనం నతు కేవలం దేహగృహాదీనాం-నను జ్ఞానం మహావాక్యశ్రవణాదేవోత్పద్యతే-కింతత్ర సత్త్వవృద్ధ్యాధర్మేణ వా అత ఆహ - యావత్స్మృతిః ఆత్మాపరోక్షం - యావచ్చ దేహద్వయతత్కారణభూతగుణాపోహః - తావత్పర్యంతం జ్ఞానం భవతీత్యర్థః॥౬॥ నను గుణవ్యతికరాజ్జాతో దేహః కథం స్వాశ్రయభూతాన్ గుణాన్ స్వయమేవోత్పన్నయా విద్యయాపోహ్యస్వయమప్యుపరమేత్ తత్రాహ॥ వేణ్వితి॥ వేణూనాం సంఘర్షాజ్జాతోఽగ్నిర్యథా స్వయమేవోత్పన్నాభిర్జ్వాలాభిస్తద్వనం సందగ్ధ్వా స్వయం శామ్యతి-ఏవం దేహోఽపి-తత్క్రియః-తస్యాగ్నేరివ క్రియా వ్యాపారో యస్య సః॥౭॥ నను నియతేంద్రియతయా సాత్త్వికసేవాయామియానస్తి పురుషార్థః - తథాపి రాజసాదీన్ విషయాన్ దుఃఖమితి జానంతోఽపి కథం సేవంత ఇతి పృచ్ఛతి॥ విదంతీతి॥ పదం స్థానం- శ్వానో యథా భర్త్స్యమానా అపి శునీమనుధావంతి-ఖరా యథా పశ్చాత్పాదైస్తాడ్యమానా అపి ఖరీమనుధావంతి-అజా యథా నిర్లజ్జా హంతుమానీతా అపి తద్వత్ ॥౮॥ మిథ్యాభినివేశేన భుంజత ఇతి సహేతుకమాహ త్రిభిః॥ అహమితి॥ ప్రమత్తస్య వివేకశూన్యస్య - దేహాదావహమితి మిథ్యాబుద్ధిః హృది యథా యథావదుపసర్పతి-తతో హంబుద్ధేశ్చ వైకారికం సత్త్వప్రధానమపి మనః ప్రతి ఘోరం దుఃఖాత్మకం రజః ఉత్సర్పతి-మనో వ్యాప్నోతీత్యర్థః॥౯॥ తతః॥ రజ ఇతి॥ ఇదమేవం భోగ్యమితి సవికల్పకః సంకల్పస్స్యాత్ - తతశ్చ అహో రూపమహో భావ ఇతి గుణధ్యానాద్దుర్ధరః కామస్స్యాత్॥౧౦॥ కరోతీతి॥ తతో విషయాన్ భోక్తుం కర్మాణి క

రపోహనం॥౬॥ వేణుసంఘర్షజో వహ్నిర్దగ్ధ్వా శామ్యతి తద్వనం । ఏవం గుణవ్యత్యయజో దేహశ్శామ్యతి తత్క్రియః॥౭॥ ఉద్ధవః॥ విదంతి మర్త్యాః ప్రాయేణ విషయాన్ పదమాపదాం । తథాపి భుంజతే కృష్ణ తత్కథం శ్వఖరాజవత్ ॥౮॥ శ్రీభగవాన్॥ అహమిత్యన్యథాబుద్ధిః ప్రమత్తస్య యథా హృది । ఉత్సర్పతి రజో ఘోరం తతో వైకారికం మనః॥౯॥ రజోయుక్తస్య మనసస్సంకల్పస్సవికల్పకః । తతః కామో గుణధ్యానాద్దుర్ధరస్స్యాద్ధి దుర్మతేః॥౧౦॥ కరోతి కామవశగః కర్మాణ్యవిజితేంద్రియః । దుఃఖోదర్కాణి సంపశ్యన్ రజోవేగవిమోహితః॥౧౧॥ రజస్తమోభ్యాం యదపి విద్వాన్ విక్షిప్తధీః పునః । అతంద్రితో మనో రుంధన్ దోషదృష్ట్యా న సజ్జతే॥౧౨॥ అప్రమత్తోఽనుయుంజీత మనో మయ్యర్పయన్ శనైః । అనిర్విణ్ణో యథాకాలం జితశ్వాసో జితాసనః॥౧౩॥ ఏతావాన్ యోగ ఆదిష్టో మచ్ఛిష్యైస్సనకాదిభిః । సర్వతో మన ఆకృష్య మయ్యద్ధా వేశ్యతే యథా॥౧౪॥ ఉద్ధవః॥ యదా త్వం సనకాదిభ్యో యేన రూపేణ కేశవ । యోగమాదిష్టవానేతద్రూపమిచ్ఛామి వేదితుం॥౧౫॥ శ్రీకృష్ణః॥ పుత్రా హిరణ్యగర్భస్య మానసాస్సనకాదయః । పప్రచ్ఛుః పితరం సూక్ష్మాం యోగస్యైకాంతికీం గతిం ॥౧౬॥ సనకాదయః॥ గుణేష్వావిశతే చేతో గుణాశ్చేతసి చ ప్రభో । కథమన్యోన్యసంత్యాగో ముముక్షోరతితితీర్షోః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం పృష్టో మహాదేవస్స్వయంభూర్భూతభావనః । ధ్యాయమానః ప్రశ్నబీజం నాభ్యపద్యత కర్మధీః॥౧౮॥ స మామచింతయ

రోతి॥౧౧॥ ఏవం చేన్న కస్యాపి దుఃఖనివృత్తిస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ రజస్తమోభ్యామితి॥ యద్యపి రజస్తమోభ్యాం విక్షిప్తధీః మూఢధీశ్చ। తథాపి విద్వాన్-వివేకీ పునర్మనో నిరుంధన్ న సజ్జతే॥౧౨॥ విషయదోషదృష్ట్యాపి మనో నిరోధాశక్తౌ సుఖేన తన్నిరోధోపాయమాహ॥ అప్రమత్త ఇతి॥ అనిర్విణ్ణః అనలసః- యథాకాలం త్రిషవణం - మయి పరమానందరూపే-అర్పయన్-సమాదధ్యాత్॥౧౩॥ విషయైస్సంగ్రథితస్య మనసస్తద్వియోగే నేశ్వరనిష్ఠత్వమసంభావితం మన్యమానం ప్రతి తన్నిరూపణాయేతిహాసముపక్షిపతి॥ ఏతావానితి॥ యథా యథావన్మయ్యావేశ్యతే ఇత్యేతావానిత్యర్థః॥ ౧౪॥ మచ్ఛిష్యైరిత్యుక్తే తేషామతిజ్యాయసామనేన రూపేణోపదేశాసంభవాత్పృచ్ఛతి॥ యదేతి॥ తం కాలం తద్దేహమూర్తిం చ వేదితుమిచ్ఛామి-తత్కథయేతి॥౧౫॥ పుత్రా ఇతి॥ మానసాః పుత్రాః సూక్ష్మాం దుర్జ్ఞేయాం-ఐకాంతికీం గతిం పరాం కాష్ఠాం॥౧౬॥ తదేవాహ॥ గుణేష్వితి॥ గుణేషు యేషు విషయేషు-స్వభావతో రాగాదివశాచ్చేతః ప్రవిశతి - తే చానుభూతా విషయాః వాసనారూపేణ చేతసి ప్రవిశంతి - అతితితీర్షోః విషయానతిక్రమితుమిచ్ఛోః ॥౧౭॥ ఏవమితి॥ మహాన్ దేవోఽపి - స్వయంభూరపి భూతానాం స్రష్టాపి-ధ్యాయమానః విచారయన్నపి ప్రశ్నబీజం-యదజ్ఞానాదయం ప్రశ్నస్తన్నావిందత్ - యతః కర్మవిక్షిప్తధీః॥౧౮॥ స ఇతి॥ ప్రశ్నస్య పారముత్తరమభిప్రాయో వా తస్యేతి పర్యాజిజ్ఞాసయా - హంసరూపేణేతి యథా హంసో నీరం క్షీరం చ పృథక్కర్తుం శక్తః - ఏవమహం గుణాంశ్చేతశ్చేతి వివేచయితుం హంసరూపేణ ఆగ

తోఽస్మీతి॥౧౯॥౨౦॥ఇతీతి॥ఇత్యహంమునిభిఃపృష్టఇతిపృథగ్వాక్యం-యదవోచమితిపృథక్ అతోఽస్మచ్ఛబ్దావృత్తిరదోషః- తేభ్యోయదవోచంతన్మేవచనంనిబోధ ॥ ౨౧ ॥ దేహాదివివిక్తాత్మజ్ఞానేసతితన్నిష్ఠస్యరాగాద్యసంభవాత్స్వయమేవవిషయచేతసోర్విశ్లేషోభవతీతివక్తుంప్రశ్నఖండనమిషేణైవతావదాత్మానాత్మవివేకమాహత్రిభిః।వస్తునఇతి ॥ కిమాత్మనోయంప్రశ్నఃఉతదేహేంద్రియసంఘస్యవా-యద్యాత్మనస్తర్హితస్యవస్తునఃపరమార్థరూపస్యఅనానాత్వేసతి-హేవిప్రాఃవఃయుష్మాభిఃకృతఃప్రశ్నఃఈదృశఃబహుషుసాధారణరూపఃకథంఘటేత- వక్తురుత్తరంవాదతుర్వామేమమకఆశ్రయః-అవిశేషేఆత్మనికంజాతిగుణాదివిశేషమాశ్రిత్యోత్తరంవక్ష్యామీత్యర్థః॥౨౨॥పంచాత్మకేష్వితి॥ భూతసంఘవిషయత్వేపిఅయంవఃప్రశ్నఃవాచారంభఃవాఙ్మాత్రేణారబ్ధః-యతోఽనర్థకఃకుతః-భూతేషుదేవమనుష్యాదిదేహేషుపంచభూతాత్మకేషుఅతఃసమానేషుఅభిన్నేషుపునశ్చవస్తుతఃపరమకారణాత్మనాఅభిన్నేషు।శ్రుతి ॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమితిశ్రుతేః॥౨౩ ॥ తత్రపంచాత్మకత్వంప్రత్యక్షాదిసిద్ధమేవేతిపరమకారణాభేదమేవోపపాదయతి॥మనసేతి॥మనఆదిభిర్యద్యద్గృహ్యతేతత్తదహమేవేత్యర్థః-అంజసాతత్త్వవిచారేణ - ఏతేనైవసర్వాత్మకోఽహమిత్యంజసాప్యుత్తరముక్తంభవతి॥ ౨౪ ॥ ఏవంప్రశ్నఖండనమిషేణైవాత్మస్వరూపంసామాన్యతోఽభిధాయస్యబ్రహ్మణోఽభిమతపరిహారంయత్పృష్టంతతోత్తరమాహయావదధ్యాయసమాప్తి॥గుణేష్వితి ॥ అయమభిప్రాయః-యదికర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపతయావిషయైస్సంగ్రథితంచిత్తంబుద్ధ్యాదిశబ్దవాచ్యమేవజీవస్యస్వరూపంభవేత్

ష్వేవంప్రశ్నపారతితీర్షయా।తస్యాహంహంసరూపేణసకాశమగమంతదా ॥ ౧౯ ॥ దృష్ట్వామాంత ఉపవ్రజ్యకృత్వాపాదాభివందనమ్। బ్రహ్మాణమగ్రతఃకృత్వాపప్రచ్ఛుఃకోభవానితి॥౨౦॥ ఇత్యహం మునిభిఃపృష్టస్తత్త్వజిజ్ఞాసుభిస్తదా।యదవోచమహంతేభ్యస్తదుద్ధవనిబోధమే ॥ ౨౧ ॥ వస్తునోయద్య నానాత్వఆత్మనఃప్రశ్నఈదృశః। కథంఘటేతవోవిప్రావక్తుర్వామేకఆశ్రయః ॥ ౨౨ ॥ పంచాత్మకేషుభూతేషుసమానేషుచవస్తుతః। కోభవానితివఃప్రశ్నోవాచారంభోహ్యనర్థకః॥౨౩॥ మనసావచసాదృష్ట్యాగృహ్యతేఽన్యైరపీంద్రియైః।అహమేవనమత్తోఽన్యదితిబుధ్యధ్వమంజసా॥౨౪ ॥ గుణేష్వావిశతేచేతోగుణాశ్చేతసిచప్రజాః।జీవస్యదేహఉభయంగుణాశ్చేతోమదాత్మనః॥ ౨౫॥గుణేషుచావిశచ్చిత్తమభీక్ష్ణంగుణసేవయా।గుణాశ్చచిత్తప్రభవామద్రూపఉభయంత్యజేత్ ॥ ౨౬ ॥ జాగ్రత్స్వప్నస్సుషుప్తిశ్చగుణతోబుద్ధివృత్తయః।తాసాంవిలక్షణోజీవస్సాక్షిత్వేనవినిశ్చితః॥ ౨౭॥యర్హిసంసృతిబంధోఽయమాత్మనోగుణవృత్తిదః।మయితుర్యేస్థితోజహ్యాత్త్యాగస్తద్గుణచేతసామ్॥౨౮॥అహంకారకృతంబంధమాత్మనోఽర్థవిపర్యయమ్। విద్వాన్నిర్విద్యసంసారచింతాంతుర్యేస్థితస్త్యజేత్ ॥ ౨౯ ॥ యా

వతతద్వియోగోనఘటేత- తస్యతుస్వరూపంబ్రహ్మైవచిత్తాధ్యాసేనతుతత్త్వభావనయావిషయైస్సంగ్రథనం-అతఃస్వస్యబ్రహ్మత్వభావనయావిషయాణాంచమిథ్యాత్వానుసంధానేనసర్వతోనిర్విద్యభగవంతంభజతోభవత్యేవ పరిపూర్ణస్వరూపావస్థానమితి- హేప్రజాఃపుత్రకాః- సత్త్వాదిగుణేషుచేతఃఆవిశతి-గుణాశ్చేతసి-ఏవంగుణాశ్చేతశ్చోభయంసంగ్రథితంమదాత్మనోబ్రహ్మస్వరూపస్యజీవస్యదేహఃఅధ్యస్తఉపాధిః-నతుస్వరూపం॥౨౫॥తస్మాత్॥గుణేష్వితి॥అభీక్ష్ణంపునఃపునః-గుణసేవయాతత్సంస్కారేణగుణేష్వావిశచ్చిత్తం- తేచపునర్వాసనారూపేణచిత్తేప్రకర్షేణభవంతీతితథా- తేగుణాశ్చేతశ్చ-ఏవంయదుభయంతత్ మద్రూపస్సన్త్యజేత్ ॥౨౬॥ ననుజాగ్రదాద్యవస్థావతఃకథంకూటస్థరూపతాతత్రాహ॥జాగ్రదితి॥జాగ్రత్-జాగరఃస్వప్నఃసుషుప్తిశ్చేతిబుద్ధేరేవవృత్తయఃతాశ్చనస్వాభావికాః కింతు॥శ్లో॥సత్త్వాజ్జాగరణంవిద్యాద్రజసాస్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపంతమసాజంతోస్తురీయంత్రిషుసంతతమితివక్ష్యమాణక్రమేణగుణతఏవ-జీవస్తువిలక్షణఃతదవస్థారహితఏవవినిశ్చితః కుతః-తాసాంసాక్షిత్వేన॥ ౨౭ ॥ ననుతర్హికథమహంజాగర్మీత్యాది-ప్రతీతిస్తత్రాహ॥ యర్హీతి ॥ యర్హియస్మాత్ సమ్యక్స్మృతిఃసరణమనయేతిసంసృతిః-బుద్ధిఃతయాబంధోఽయం- ఆత్మనోగుణవృత్తిదఃదదాతి-తస్మాన్మయితుర్యే - స్థితస్సన్నిమంసంసృతిబంధంజహ్యాత్ - తత్తదా-గుణచేతసాంగుణానాంచేతసశ్చాన్యోన్యంత్యాగోభవతి॥౨౮॥కథంసంసృత్యాబంధఃకథంచతజ్జహ్యాత్తదాహ॥ అహంకారేతి॥ అహంకారేణకృతంబంధంఆత్మనఃఅర్థవిపర్యయంఆనందాద్యావరణేనఅనర్థహేతుంవిద్వాన్జానన్సన్నిర్విద్యదుఃఖమేతదితిజ్ఞాత్వాతుర్యేస్థితోభూత్వా - సంసారచింతాంసంసారోబుద్ధిఃతస్మిన్ చింతాం అభిమానం

తత్కృతాం భోగచింతాం చ త్యజేత్ ॥ ౨౯ ॥ యావదేవం సత్యం జహ్యాత్తావత్తస్య కర్మజ్ఞానాదిసర్వం వ్యర్థమిత్యాహ॥
యావదితి॥ యద్యపి జాగరణే కర్మాదిషు తథాపి స్వప్నే స్వప్నాంతరం పశ్యన్నివ భవతి- యతః అజ్ఞః అసమ్యగ్దర్శీ- అజ్ఞజా
గరస్య స్వప్నత్వే దృష్టాంతః స్వప్న ఇతి॥ ౩౦॥ నను కథం వేదప్రమితవర్ణాశ్రమకర్మాదినా నాధితిష్ఠన్నవర్తేత తత్రాహ॥
అసత్త్వాదితి॥ భావానాం దేహాదీనాం- తత్కృతా భిదా వర్ణాశ్రమాదిరూపా- గతయః స్వర్గాదిఫలాని - హేత
వః కర్మాణి చ అస్యాత్మనో మృషా-అవిద్యావద్విషయో వేద ఇతి భావః॥ ౩౧॥ యుక్తిభిరిత్యుక్తం తా ఏవ యుక్తీరాహ॥
య ఇతి॥ అర్థాన్ స్థూలదేహాదీన్- సమస్తకరణైః చక్షురాదిభిః భుంక్తే - కథంభూతాన్ అనుక్షణధర్మిణః క్షణిక
బాల్యతారుణ్యాదిధర్మవతః - యశ్చ స్వప్నే హృది జాగరదృష్టసదృశాన్ వాసనామయాన్ భుంక్తే - యశ్చ సుషుప్తే
తాన్ సర్వాన్ ఉపసంహరతి- స ఏకః- కుతః- త్రిగుణవృత్తిదృక్ అవస్థాత్రయద్రష్టా-నను జాగ్రదవస్థాం సర్వేంద్రియా
ణి పశ్యంతి- స్వప్నే మనః సుషుప్తం తత్సంస్కారవిశేషా బుద్ధిః- కథమేకో ద్రష్టా తత్రాహ- ఇంద్రియేశః- నను ఇంద్రి
యేశో అపి క్షణిక ఏవ స్యాత్ ఇత్యత ఆహ- స్మృత్యా ప్రతిసంధానేన సర్వావస్థాసు అన్వయాత్ - యః స్వప్నే నద్రా
క్షం యశ్చ సుషుప్తే న కించిదవేదిషం స ఏవాహం ఇదానీం జాగర్మీతి అనుసంధానేన విశ్వాదివ్యవహార ఇతి భావః - ఏ
తేన బాల్యాద్యవస్థాస్వపి ప్రతిసంధానేన ఆత్మైక్యం ద్రష్టవ్యం॥ ౩౨॥ తతః కిమత ఆహ॥ ఏవమితి॥ గుణతో యా ఏతా
మనసః త్ర్యవస్థాః-మదవిద్యయా మయి కృతాః న తత్త్వతః సంతీతి నిశ్చిత ఆత్మరూపః- అర్థో యైస్తే యూయం - అఖి

యావన్నానార్థధీః పుంసో న నివర్తేత యుక్తిభిః। జాగర్త్యపి స్వపన్నజ్ఞః స్వప్నే జాగరణం యథా ॥ ౩౦॥
అసత్త్వాదాత్మనోఽన్యేషాం భావానాం తత్కృతా భిదా । గతయో హేతవశ్చాస్య మృషా స్వప్నదృశో య
థా॥ ౩౧॥ యో జాగరే బహిరనుక్షణధర్మిణోఽర్థాన్ భుంక్తే సమస్తకరణైర్హృది తత్సదృక్షాన్। స్వ
ప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే స ఏకః స్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణవృత్తిదృగింద్రియేశః॥ ౩౨॥ ఏవం విమృశ్య గుణ
తో మనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మయి కృతా ఇతి నిశ్చితార్థాః। సంఛిద్య హార్దమనుమానసదుక్తితీ
క్ష్ణజ్ఞానాసినా భజత మాఖిలసంశయాధిమ్॥ ౩౩॥ ఈక్షేత విభ్రమమిదం మనసో విలాసం దృష్టం వినష్టమతి
లోలమలాతచక్రం। విజ్ఞానమేకమురుధేవ విభాతి మాయా స్వప్నస్త్రిధా గుణవిసర్గకృతో వికల్పః॥ ౩౪॥
దృష్టిం తతః ప్రతినివర్త్య నివృత్తతృష్ణస్తూష్ణీం భవేన్నిజసుఖానుభవో నిరీహః। సందృశ్యతే క్వ చ యదీదమ
వస్తుబుద్ధ్యా త్యక్తం భ్రమాయ న భవేత్స్మృతిరానిపాతాత్ ॥ ౩౫॥ దేహం చ నశ్వరమవస్థితముత్థితం వాసి
ద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్। దైవాదపేతమథ దైవవశాదుపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరా
మదాంధః॥ ౩౬॥ దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారంభకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః। తం

లసంశయానామాధిం అక్షీయం తేఽస్మిన్నితి ఆధిరహంకారస్తం సంఛిద్య - హార్దం హృద్యవస్థితం మాం భజత కేన ఛిత్త్వా
తదాహ- అనుమానైః సదుక్తిభిః సద్గురూపదేశైశ్చ తీక్ష్ణీకృతేన జ్ఞానఖడ్గేన॥ ౩౩॥ అనుమానాని దర్శయతి ॥ ఈక్షే
తేతి॥ ఇదం జగత్ విభ్రమమీక్షేత- అత్ర హేతవః- మనోవిజృంభితత్వాత్ దృష్టత్వాత్ వినాశిత్వాచ్చ స్వప్నవత్ అతి
చంచలత్వాచ్చ అలాతచక్రవత్ - నను భ్రమోఽపి నిర్విషయః కథం స్యాత్తత్రాహ - విజ్ఞానమితి - నిగమనం తస్మాత్త్రి
ధా యోఽయం గుణపరిణామకృతో వికల్పో భేదః స స్వప్నః స్వప్నవన్మృషా సా మాయేతి॥ ౩౪॥ తస్మాత్ ॥ దృష్టిమితి॥ త
తః ప్రపంచాత్ దృష్టిం ప్రతినివర్త్య - నిజసుఖానుభవో భవేత్ - తస్మాచ్చ బాహ్యార్థం చ నివృత్తతృష్ణః తూష్ణీం నిరీహశ్చ భ
వేత్ -మనోవాక్కాయవ్యాపారరహిత ఇత్యర్థః - నను దేహవతః సర్వదా దైవాత్ దృష్టిప్రతినివర్తనాయోగాత్పునః
సంసారస్స్యాదేవ తత్రాహ - సందృశ్యత ఇతి ॥ క్వచిదావశ్యకాహారాదిషు యద్యపీదం సందృశ్యతే తథాపి పూర్వమ
వస్తుబుద్ధ్యా త్యక్తం తత్పునర్మోహాయ న భవేదేవ - కింతు దేహపాతపర్యంతం స్మృతిః సంస్కారమాత్రేణావభా
సో భవేదిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ దేహమితి ॥ ఆసనాదుత్థితం ఉత్థాయ తత్రైవ స్థితం తతః క్వచిదపేతం ని
ర్గతం పునస్తత్రైవోపేతం వా దేహమపి నానుసంధత్తే-కుతోఽన్యత్ - యతః యేన దేహేన-స్వరూపమధ్యగమత్ జ్ఞాత
వాన్ తం దేహం-యతః కారణాదితి వా - అత్యంతాననుసంధానే దృష్టాంతః వాస ఇతి - పరికృతం పరిహితం వాసః గతం
వా స్థితం వా యథా న వేత్తి తద్వత్ ॥ ౩౬ ॥ నను చ యః పరిపాల్యమానోఽపి ముమూర్షతి తం చేన్న పశ్యతి తర్హి పతేదేవ నే
త్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ దైవవశేన గచ్ఛన్ స్వారంభకం కర్మ యావదస్తి - తావత్పర్యంతం ప్రతిసమీక్షత ఏవ-సాసుః ప్రా

...ంద్రియసహితః-నను తర్హి తస్మిన్కదాచిదాసజ్జేతాపి నేత్యాహ-తమిమం స్వప్నం స్వప్నతుల్యం- అధిరూఢః ప్రాప్తః సమాధిపర్యంతో యోగో యేన-అతఏవ ప్రతిబుద్ధం జ్ఞాతం పరమార్థం వస్తు యేన సః తథా చ ॥ శ్రు ॥ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి ॥౩౭॥ ఉక్తార్థే తేషాం విశ్వాసార్థం స్వస్వరూపమాహ ॥ మయేతి ॥ సాంఖ్యమాత్మానాత్మవివేకః-యోగోఽష్టాంగః - తయోర్గుహ్యం రహస్యం-యజ్ఞం విష్ణుం-యుష్మద్ధర్మవివక్షయేత్యనేన ధర్మా అప్యుపదిష్టా ఇతి జ్ఞేయం- అతఏవ ॥ శ్లో ॥ యత్తేన హంసరూపేణ బ్రహ్మణేఽభ్యాత్థ మాధవేత్యనువాదోఽభవిష్యతి ॥౩౮॥ అహమితి ॥ ఋతం ప్రియం సూనృతం... మాయమానో ధర్మః- సత్యమనుష్ఠీయమానో ధర్మః- తేజః ప్రభావః-ఏతేషాం పరమయనం ॥౩౯॥ కించ ॥ మామితి ॥ క...ంభూతాః అగుణాః గుణపరిణామరూపా న భవంతి-కింతు-నిత్యా ఇత్యర్థః ॥౪౦॥ ఇతీతి ॥ మేనయా-అగృణత మాం తుష్టు...ః ॥౪౧॥ తైరితి ॥ ప్రత్యేయాయ ప్రత్యాగతోఽస్మి ॥౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*

శ్లో ॥ చతుర్దశే పరం శ్రేయో భక్తిరేవ న చేతరత్ । ఇత్యేతద్వర్ణ్యతే ధ్యానయోగశ్చ సహసాధనైః ॥ ఏవం తావద్భగవ...భక్త్యైవ మోక్ష ఇత్యుక్తం-అన్యే త్వన్యాని సాధనాని వదంతి తత్ర విశేషనిర్ధారణాయ పృచ్ఛతి ॥ వదంతీతి ॥ శ్రేయాంసి శ్రేయస్సాధనాని-కిం వికల్పేన ప్రాధాన్యం ఉత ఆహో కిం వా ఏకస్యైవ ముఖ్యతా ॥౧॥ ఏకముఖ్యతాపక్షో ద్వితీయే కార...

...సప్రపంచమధిరూఢసమాధియోగః స్వప్నం పునర్న భజతే ప్రతిబుద్ధవస్తుః ॥౩౭॥ మయైతదుక్తం వో విప్రా గుహ్యం యత్సాంఖ్యయోగయోః । జానీత మాగతం యజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయా ॥౩౮॥ అహం యోగస్య సాంఖ్యస్య సత్యస్యర్తస్య తేజసః । పరాయణం ద్విజశ్రేష్ఠాః శ్రియః కీర్తేర్దమస్య చ ॥౩౯॥ మాం భజంతి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపేక్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోఽగుణాః ॥౪౦॥ ఇతి మే ఛిన్నసందేహా మునయస్సనకాదయః । సభాజయిత్వా పరయా భక్త్యాగృణత సంస్తవైః ॥౪౧॥ తైరహం పూజితస్సమ్యక్సంస్తుతః పరమర్షిభిః । ప్రత్యేయాయ స్వకం ధామ పశ్యతః పరమేష్ఠినః ॥౪౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః. **************

ఉద్ధవః ॥ వదంతి కృష్ణ శ్రేయాంసి బహూని బ్రహ్మవాదినః । తేషాం వికల్పప్రాధాన్యముతాహో ఏకముఖ్యతా ॥౧॥ భవతోదాహృతస్స్వామిన్ భక్తియోగోఽనపేక్షితః । నిరస్య సర్వతస్సంగం యేన త్వయ్యావిశేన్మనః ॥౨॥ శ్రీభగవాన్ ॥ కాలేన నష్టా ప్రళయే వాణీయం వేదసంజ్ఞితా । మయాదౌ బ్రహ్మణే ప్రోక్తా ధర్మో యస్యాం మదాత్మకః ॥౩॥ తేన ప్రోక్తా స్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయ సా । తతో భృగ్వాదయోఽగృహ్ణన్సప్తబ్రహ్మమహర్షయః ॥౪॥ తేభ్యః పితృభ్యస్తత్పుత్రా దేవదానవగుహ్యకాః । మనుష్యాస్సిద్ధగంధర్వాస్సవిద్యాధరచారణాః ॥౫॥ కిందేవాః కిన్నరా నాగా రక్షఃకింపురుషాదయః । బహ్వ్యస్తేషాం ప్రకృతయో రజస్సత్త్వతమోభువః ॥౬॥ యాభిర్భూతాని భిద్యంతే భూతానాం మతయస్తథా । యథాప్రకృతి సర్వేషాం చిత్రా వాచస్స్రవంతి హి ॥౭॥ ఏవం ప్రకృతివైచిత్ర్యాద్భిద్యంతే మతయో నృణామ్ । పారంపర్యేణ కేషాంచిత్పాషండమతయోఽపరే ॥౮॥ మన్మాయామోహితధియః పురుషాః పురుషర్షభ ।

...౦ ॥ భవతేతి ॥ అనపేక్షితః న అపేక్షితం అపేక్షా యస్మిన్ సః-అహైతుకః-అయమర్థః-భవతా యో భక్తియోగ ఉక్తః-అన్యే చ యాని శ్రేయస్సాధనాని వదంతి- తేషాం కిం సాక్షాత్ఫలసాధనత్వేన ప్రాధాన్యమేవ సర్వేషాం ఉత అంగాంగిత్వం ... ప్రాధాన్యేఽపి కిం వికల్పేన సర్వేషాం తుల్యఫలత్వం -యద్వా- కశ్చిదస్తి విశేష ఇతి ॥౨॥ తత్ర భక్తిరేవ ముఖ్యఫలత్వేన ముఖ్యా-అన్యాని తు స్వస్వప్రకృత్యనుసారేణ పుష్పస్థానీయస్వర్గాదిఫలబుద్ధిభిః ప్రాణిభిః ప్రాధాన్యేన పరికల్పితాని పుష్పితఫలానీతి వక్తుం ప్రకృత్యనుసారేణ బహుధా వేదార్థప్రతిపత్తిమాహ సప్తభిః ॥ కాలేనేతి ॥ మదాత్మకః మయ్యేవాత్మా చిత్తం యేన సః ॥౩॥ తేనేతి ॥ భృగ్వాదయః భృగుశ్చ మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ - పులస్త్యః పులహః క్రతురిత్యేతే చ సప్త బ్రహ్మణః ప్రజాపతయః తే చ తే మహర్షయశ్చ ॥౪॥౫॥ కిందేవా ఇతి ॥ కిందేవాః క్లమస్వేదదౌర్గంధ్యాదిరాహిత్యేన భూస్వర్గాదినా చ కిం దేవా మనుష్యా వేతి సందేహాస్పదద్వీపాంతరమనుష్యాః - ఏవం కిన్నరాః కించిన్నరా ఇవ ముఖతః శరీరతో వా-కింపురుషాః కించిత్పురుషా ఇవ వానరాదయః-ప్రకృతయః వాసనాః బహ్వ్యః-కుతః-రజస్సత్త్వతమాంసి భువః జన్మస్థానాని యాసాం తాః ॥౬॥ యాభిరితి ॥ భూతాని దేవాసురమనుష్యాదీని- యథాప్రకృతి ప్రకృతిమనతిక్రమ్య - చిత్రా వాచః-వేదార్థవ్యాఖ్యానవిషయాః ॥౭॥ ఏవమితి ॥ ఏవమిత్యుక్తోపసంహారః కేషాంచిదధ్యయనాదిశూన్యానామప్యుపదేశప్రా

రంపర్యేణ-అపరేపాషండమతయః వేదవిరుద్ధార్థమతయః॥౮॥మదితి॥ తస్య ప్రకృతినామమాయాగుణమూలత్వాత్ మన్మాయామోహితధియః-అనేకాంతం నానావిధం॥౯॥తదేవాహసార్ధేన॥ ధర్మమితి ॥ ధర్మంనిత్యనైమిత్తికాఖ్యం కర్మ కర్మమీమాంసకాః తదుక్తం॥శ్లో॥ మోక్షార్థీ న ప్రవర్తేత తత్ర కామ్యనిషిద్ధయోః॥నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ ప్రత్యవాయజిహాసయేత్యాది-యశః కావ్యాలంకారకృతః-యదాహుః॥శ్లో॥యావత్కీర్తిర్మనుష్యస్య పుణ్యలోకేషు గీయతే। తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయత ఇతి కామం వాత్స్యాయనాదయః- సత్యం దమం శమంచ యోగశాస్త్రకృతః అన్యే స్వస్వార్థవాదినో దండనీతికృతః-వై ప్రసిద్ధం- ఐశ్వర్యమేవ స్వార్థం పురుషార్థం వదంతి - అన్యేతుసామాద్యుపాయా ఏవ శ్రేయస్సాధనమితి తేషాంమతం-గతైవ త్యాగం భోజనంచ లోకాయతికాః-యజ్ఞంతపోదానం- యజ్ఞో దేవానాంపూజనం తపశ్చ దానంచ॥౧౦॥ తేషాంతుచ్ఛఫలత్వమాహ॥ఆద్యంతవంత ఇతి॥ఏషాంలోకాః ఫలాని స్వాధ్యాయఫలాని-తమోనిష్ఠాః మోహావసానాః-భోగకాలేప్యసూయాదిభిః-శుచార్పితాః వ్యాప్తాః॥౧౧॥ భక్తేర్ముఖ్యత్వమాహ యావత్సమాప్తి॥ మయీతి॥ హే సభ్య-మయాపరమానందరూపేణ-ఆత్మనా స్వరూపత్వేన స్ఫురతా॥౧౨॥కించ-అన్యేషాంతత్తల్లోకాదిపరిచ్ఛిన్నం సుఖంతుచ్ఛం-భక్తస్యతుపరిపూర్ణమిత్యాహ॥అకించనస్యేతి॥౧౩॥పరిపూర్ణతామేవాహ॥ నేతి॥ రసాపత్యం పాతాళాదిస్వామ్యం-అపునర్భవం మోక్షమపి-మద్వినామాంవినా-అన్యత్ నేచ్ఛతి-అహమేవతస్య ప్రేష్ఠ ఇత్యర్థః॥౧౪॥ మమాపి సఏవ ప్రేష్ఠ ఇత్యాహద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ ఆత్మయోనిః బ్రహ్మపుత్రోపి-శంకరః మత్స్వరూపభూతోపి సంకర్షణః

> శ్రేయోవదంత్యనేకాంతంయథాకర్మయథారుచి॥౯॥ధర్మమేకే యశశ్చాన్యే కామంసత్యందమంశమం।
> అన్యేవదంతిస్వార్థంవై ఐశ్వర్యంత్యాగభోజనమ్ ॥ కేచిద్యజ్ఞంతపోదానం వ్రతాని నియమాన్యమాన్॥౧౦॥ఆద్యంతవంతఏవైషాంలోకాఃకర్మవినిర్మితాః। దుఃఖోదర్కాస్తమోనిష్ఠాః క్షుద్రామందాః శుచార్పితాః॥౧౧॥మయ్యర్పితాత్మనస్సభ్యనిరపేక్షస్యసర్వతః। మయాత్మనాసుఖంయత్తత్కుతస్స్యాద్విషయాత్మనామ్॥౧౨॥అకించనస్యదాంతస్యశాంతస్యసమచేతసః । మయాసంతుష్టమనసస్సర్వాస్సుఖమయాదిశః ॥౧౩॥ నపారమేష్ఠ్యంనమహేంద్రధిష్ణ్యంనసార్వభౌమంనరసాధిపత్యమ్।నయోగసిద్ధీరపునర్భవంవామయ్యర్పితాత్మేచ్ఛతిమద్వినాన్యత్ ॥౧౪॥ నతథామే ప్రియతమఆత్మయోనిర్నశంకరః।నచసంకర్షణోనశ్రీర్నైవాత్మాచయథాభవాన్॥౧౫॥ నిరపేక్షంమునింశాంతంనిర్వైరంసమదర్శనం।అనువ్రజామ్యహంనిత్యంపూయేయేత్యంఘ్రిరేణుభిః ॥౧౬॥ నిష్కించనామయ్యనురక్తచేతసశ్శాంతామహాంతోఖిలజీవవత్సలాః। కామైరనాలబ్ధధియోజుషంతియత్తన్నైరపేక్ష్యంనవిదుస్సుఖంమమ॥౧౭॥బాధ్యమానోపిమద్భక్తోవిషయైరజితేంద్రియః । ప్రాయఃప్రగల్భయాభక్త్యావిషయైర్నాభిభూయతే॥౧౮॥ యథాగ్నిస్ససమిద్ధార్చిఃకరోత్యేధాంసిభస్మసాత్ ।తథామద్విషయాభక్తిరుద్ధవైనాంసికృత్స్నశః॥౧౯॥నసాధయతిమాంయోగోనసాంఖ్యంధర్మఉద్ధవ । నస్వాధ్యాయస్తపస్త్యాగోయ

థాప్రీతాపి-శ్రీః భార్యాపి-ఆత్మా శ్రీమూర్తిరపి-యథాభక్తఇతివక్తవ్యే అతిహర్షేణాహభవానితి ॥౧౫॥ హీనమధ్యమభక్తాభ్యాముత్తమభక్తేష్వతిప్రీతిమాహ ॥నిరపేక్షమితి॥ సమదర్శనం వాసుదేవస్సర్వమితిపశ్యంతం-పూయేయ-మనంగర్వస్థిబ్రహ్మాండానపవిత్రీకుర్యామితిభావేనేత్యర్థః ॥౧౬॥ కించమద్భక్తానాంసుఖంఏతావదేవంభూతమితివాచస్తుంకస్సమర్థః-యతఃతత్స్వసంవేద్యంనిరుపమమిత్యాహ॥నిష్కించనాఇతి॥మహాంతోనిరహంమానాః - అనాలబ్ధధియః - అస్పృష్టచిత్తాః-నిష్కించనత్వాదీనాంయథేష్టంహేతుహేతుమద్భావః - ఏవంభూతాః మమమదీయాఃయత్సుఖంజుషంతిసేవంతే-తత్సుఖంతఏవవిదుః నాన్యే- కుతః - నైరపేక్ష్యం నాస్తి అపేక్షాయేషాం తేనిరపేక్షాః తైరేవలభ్యం నతుమోక్షాపేక్షైరపీత్యర్థః-యద్వా ఏవంభూతాస్సంతోయేమమామిత్యర్థః-జుషంతి ప్రీణయంతి-తఏవయన్నైరపేక్ష్యంసుఖంతద్విదుర్నాన్యఇత్యర్థః॥౧౭॥అపిచఆస్తాంతావదుత్తమభక్తకథా-యతః ప్రాకృతోపిభక్తః కృతార్థ ఏవేత్యాహద్వాభ్యాం॥బాధ్యమానఇతి॥బాధ్యమానః విషయైరాకృష్యమాణోపి ప్రగల్భయా సమర్థయా ॥ ౧౮॥ అత్ర దృష్టాంతః। యథేతి॥ పాకార్థం ప్రజ్వాలితోగ్నిర్యథా కాష్ఠాని భస్మీకరోతి-తథా రాగాదినాపికథంచిన్మద్విషయా సతీ భక్తిః సమస్తపాపానీతి-భగవానపిస్వభక్తిమహిమాశ్చర్యేణ సంబోధయతి-అహో ఉద్ధవ విస్మయం శృణ్వితి॥౧౯॥ అతః ఏవంభూతం శ్రేయో నాన్యదస్తీత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ నేతి॥౨౦ ॥భక్త్యేతి ॥ శ్రద్ధయాయాభక్తిస్తయా మన్నిష్ఠా మద్విష

యాఽఽస్తిక్యబుద్ధిమాత్రేణ-సంభవాత్ జాతిదోషాదపీత్యర్థః॥౨౧॥ భక్త్యభావేఽన్యత్సాధనం వ్యర్థమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ధర్మ ఇతి॥౨౨॥తర్హి తస్య భక్తిరాస్తీతి కథమజ్ఞాయీత్యాశంకాయాం భక్తైశ్చిహ్నాన్యాహ॥కథమితి॥ రోమహర్షాదికం వినా కథం భక్తిర్గమ్యతే-భక్త్యా చ వినా కథమాశయః శుధ్యేదితి॥౨౩॥కించ - భక్తిస్త్వాశయం శోధయతీతి కిముపక్తవ్యం-యతో గద్గదవాగాదిలక్షణో మద్భక్తియుక్తస్సర్వం లోకం పునాతీత్యాహ॥వాగితి॥౨౪॥అపిచ - భక్త్యైవాత్మశుద్ధిర్నాన్యత ఇతి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥యథాఽగ్నినా ధ్మాతం తాపితమేవ-హేమ సువర్ణం-అంతర్మలం జహాతి నష్టాళనాదిభిః-స్వం నిజం చ రూపం భజతే-ఏవం కర్మానుశయం కర్మవాసనాం-మాం భజతే-మద్రూపతామాపద్యతే ॥౨౫॥నను॥శ్రు॥బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం॥శ్రు॥ తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతీత్యాదిశ్రుతిభిః జ్ఞానాదేవావిద్యానివృత్త్యాత్మప్రాప్తిరవగమ్యతే కుతో భక్తియోగేనేత్యుచ్యతే తత్రాహ॥యథేతి॥ఆత్మా చిత్తం- పరిమృజ్యతే శోధ్యతే - మత్పుణ్యగాథానాం శ్రవణైరభిధానైశ్చ-భక్తైరేవావాంతరవ్యాపారో జ్ఞానం న పృథగిత్యర్థః ॥ ౨౬॥ కించ జ్ఞానం నామ చిత్తస్య మదాకారపరిణామః - స చ మాం భజతః స్వభావత ఏవ భవతి న తు యత్నాంతరమపేక్షత ఇతి సదృష్టాంతమాహ॥ విషయానితి॥ ౨౭॥ యస్మాదన్యత్సాధనం తత్ఫలం చ స్వప్నమనోరథవదసదభిధ్యానమాత్రం - తస్మాత్తద్విహాయ మయ్యేవ మనః సమాహితం కుర్వితి ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ తస్మాదితి । మద్భావభావితం మమ భావేన భజనేనైన

థా భక్తిర్మమోర్జితా॥౨౦॥భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్యశ్శ్రద్ధయాఽఽత్మా ప్రియస్సతామ్। భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి సంభవాత్ ॥౨౧॥ ధర్మస్సత్యదయోపేతో విద్యా వా తపసాన్వితా। మద్భక్త్యాపేతమాత్మానం న సమ్యక్ప్రపునాతి హి॥౨౨ ॥ కథం వినా రోమహర్షం ద్రవతా చేతసా వినా । వినానందాశ్రుకలయా శుధ్యేద్భక్త్యా వినాఽఽశయః॥౨౩॥వాగ్గద్గదా ద్రవతే యస్య చిత్తం హసత్యభీక్ష్ణం రుదతి క్వచిచ్చ।విలజ్జ ఉద్గాయతి నృత్యతే చ మద్భక్తియుక్తో భువనం పునాతి॥౨౪॥ యథాగ్నినా హేమ మలం జహాతి ధ్మాతం పునస్స్వం భజతే చ రూపమ్।ఆత్మా చ కర్మానుశయం విధూయ మద్భక్తియోగేన భజత్యథో మామ్॥౨౫ ॥ యథా యథాఽఽత్మా పరిమృజ్యతేఽసౌ మత్పుణ్యగాథాశ్రవణాభిధానైః । తథా తథా పశ్యతి వస్తు సూక్ష్మం చక్షుర్యథైవాంజనసంప్రయుక్తమ్॥౨౬॥విషయాన్ ధ్యాయతశ్చిత్తం విషయేషు విషజ్జతే।మామనుస్మరతశ్చిత్తం మయ్యేవ ప్రవిలీయతే॥౨౭ ॥ తస్మాదసదభిధ్యానం యథా స్వప్నమనోరథం। హిత్వా మయి సమాధత్స్వ మనో మద్భావభావితమ్ ॥ ౨౮ ॥ స్త్రీణాం తత్సంగినాం సంగం త్యక్త్వా దూరత ఆత్మవాన్।క్షేమే వివిక్త ఆసీనశ్చింతయేన్మామతంద్రితః॥౨౯॥న తథాఽస్య భవేత్ క్లేశో బంధశ్చాన్యప్రసంగతః। యోషిత్సంగాద్యథా పుంసో యథా తత్సంగిసంగతః॥౩౦॥ ఉద్ధవః॥ యథా త్వామరవిందాక్ష యాదృశం వా యదాత్మకమ్ । ధ్యాయేన్ముముక్షురేతన్మే ధ్యానం త్వం వక్తుమర్హసి ॥౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ సమ ఆసన ఆసీనస్సమకాయో యథాసుఖమ్। హస్తావుత్సంగ ఆధాయ స్వనాసాగ్రకృతేక్షణః॥౩౨॥ ప్రాణస్య

శోధితం ॥౨౮॥ విశేషతో వాత్స్యాయనాద్యుక్తాః కామమార్గాః పరిత్యాజ్యా ఇత్యాహ ॥స్త్రీణామితి ॥ ఆత్మవాన్ ధీరస్సన్ క్షేమే నిర్భయే దేశే - వివిక్తే విజనే ॥౨౯॥ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి ॥ అస్య పుంసః యథా తత్సంగిసంగతః క్లేశో భవేత్ -యథా చ బంధో యోషిత్సంగతః-తథా అన్యప్రసంగతో న భవేదితి ॥౩౦॥ మాం చింతయేదిత్యుక్తం తత్ప్రకారం పృచ్ఛతి॥యథేతి॥యథేతి ధ్యానాంగప్రశ్నః - యాదృశమితి ధ్యేయవిశేషణప్రశ్నః- యదాత్మకమితి యస్యైతాని విశేషణాని తత్స్వరూపప్రశ్నః-ఏతన్మే ధ్యానమేవ వక్తుమర్హసీతి వా పాఠః - తత్రాయమర్థః - ముముక్షుస్త్వాం యథా ధ్యాయేత్తన్మే వక్తుమర్హసీతి జిజ్ఞాసోః కథనాయ - మే మమ పునరేతత్ త్వద్ధ్యానమేవ పురుషార్థః - న తు ధ్యానేన కృత్యమస్తీతి - తదుక్తం॥శ్లో॥ త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం జయేమహీత్యాదిత్వం వక్తుమర్హసీతి పాఠస్సుగమః ॥౩౧॥ తత్ర ధ్యానాంగత్వేనాసనప్రాణాయామప్రకారమాహ చతుర్భిః ॥సమ ఇతి ॥ సమే నాత్యుచ్ఛ్రితే నాతినీచే - ఆసనే కంబళాదౌ సమకాయస్సన్ యథాసుఖమాసీన ఇతి నాత్ర స్వస్తికాదినియమ ఇత్యుక్తం - నాసాగ్రనిరీక్షణం చ చిత్తస్థైర్యాయ ॥శ్లో॥ అంతర్లక్ష్యో బహిర్దృష్టిః స్థిరచిత్తస్సుసంయత ఇతి యోగశాస్త్రోక్తేః ॥౩౨॥ ప్రాణస్యేతి॥ విపర్యయేణ రేచకపూరకకుంభకక్రమేణాపి- యద్వా వామనాడ్యాపూరితం దక్షిణయా త్యజేత్ - తయా వా పూరితం వామయా త్యజేత్ - ఇత్యేవం విపర్యయేణ-యథోక్తం యోగే ॥శ్లో॥ ఇడ

యాపూరయేద్వాయుం త్యజేత్పింగళయా పునః । పింగళాపూరితం వాయుమిడయా చ పరిత్యజేదితి ॥ నిర్జితేంద్రియ ఇతి ప్రత్యాహార ఉక్తః ॥౩౩॥ ప్రాణాయామో ద్వివిధః-సగర్భః అగర్భశ్చేతి తత్ర శ్రేష్ఠత్వాత్ప్రణవగర్భమాహ ద్వాభ్యాం । హృదీతి ॥ మూలాధారాదారభ్య అవిచ్ఛిన్నం సంతతం - ఘంటానాదతుల్యం ఓంకారం హృది స్థితం - ప్రాణేన ఉదీర్య ఊర్ధ్వం ద్వాదశాంతపర్యంతం నీత్వా - కథం- బిసోర్ణవత్ కమలనాళతంతువత్ -తత్ర మాత్రాతీతే-స్వరం పంచదశ బిందుం సంవేశయేత్ - అథ పునరిత్యస్యతం చ బిందుశిరస్కం కుర్యాదిత్యర్థః యద్వా-మూలాధారాదారభ్య మూర్ధాంతపర్యంతం బిసతంతువత్ సూక్ష్మం-అవిచ్ఛిన్నం సంతతం హృది మనసి - ప్రాణేనోదీర్యాభివ్యాప్య - అథ పునస్తత్ర ప్రణవోంకారే ఘంటానాదతుల్యం స్వరం ఉదాత్తనాదం స్థిరం కుర్యాదితి ॥౩౪॥ ఏవమితి ॥ మాసాదర్వాక్ జితానిలో భవతి ॥౩౫॥ ఏవం ధ్యానాంగముక్త్వా యాదృశమిత్యస్యోత్తరం వక్తుం ధ్యేయపీఠమాహ సార్ధేన ॥ హృత్పుండరీకమితి ॥ అంతస్స్థం దేహాంతర్వర్తి ఊర్ధ్వనాళమధోముఖం - ముకుళితం చ కదళీపుష్పసంకాశం యదస్తి తద్విపరీతం ధ్యాత్వేత్యర్థః న్యసేత్ చింతయేత్ ॥౩౬॥ సవిశేషణం ధ్యానమాహ షడ్భిః ॥ వహ్నిమధ్య ఇతి ॥ ధ్యానమంగళం ధ్యానస్య శుభవిషయం సమం అనురూపావయవం-దీర్ఘాశ్చారవశ్చత్వారో భుజా యస్మిన్ తత్తథా ॥౩౭॥ సుచార్వితి ॥ సుచారు అతిరమ్యం-సమా

శోధయేన్మార్గం పూరకకుంభకరేచకైః । విపర్యయేణాపి శనైరభ్యసేన్నిర్జితేంద్రియః ॥౩౩॥ హృద్యవిచ్ఛిన్నమోంకారం ఘంటానాదం బిసోర్ణవత్ । ప్రాణేనోదీర్య తత్రాథ పునస్సంవేశయేత్స్వరమ్ ॥౩౪॥ ఏవం ప్రణవసంయుక్తం ప్రాణమేవ సమభ్యసేత్ । దశకృత్వస్త్రిషవణం మాసాదర్వాగ్జితానిలః ॥౩౫॥ హృత్పుండరీకమంతస్స్థమూర్ధ్వనాళమధోముఖమ్ । ధ్యాత్వోర్ధ్వముఖమున్నిద్రమష్టపత్రం సకర్ణికమ్ ॥ కర్ణికాయాం న్యసేత్సూర్యసోమాగ్నీనుత్తరోత్తరమ్ ॥౩౬॥ వహ్నిమధ్యే స్మరేద్రూపం మమైతద్ధ్యానమంగళమ్ । సమం ప్రశాంతం సుముఖం దీర్ఘచారుచతుర్భుజమ్ ॥౩౭॥ సుచారుసుందరగ్రీవం సుకపోలం శుచిస్మితమ్ । సమానకర్ణవిన్యస్తస్ఫురన్మకరకుండలమ్ ॥౩౮॥ హేమాంబరం ఘనశ్యామం శ్రీవత్సశ్రీనికేతనమ్ । శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిభూషితమ్ ॥౩౯॥ నూపురైర్విలసత్పాదం కౌస్తుభప్రభయాన్వితమ్ । ద్యుమత్కిరీటకటకకటిసూత్రాంగదాయుతమ్ ॥౪౦॥ సర్వాంగసుందరం హృద్యం ప్రసాదసుముఖేక్షణమ్ । సుకుమారమభిధ్యాయేత్సర్వాంగేషు మనో దధత్ ॥౪౧॥ ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యో మనసాకృష్య తన్మనః । బుద్ధ్యా సారథినా ధీరః ప్రణయేన్మయి సర్వతః ॥౪౨॥ తత్సర్వవ్యాపకం చిత్తమాకృష్యైకత్ర ధారయేత్ । నాన్యాని చింతయేద్భూయస్సుస్మితం భావయేన్ముఖమ్ ॥౪౩॥ తత్ర లబ్ధపదం చిత్తమాకృష్య వ్యోమ్ని ధారయేత్ । తచ్చ త్యక్త్వా మదారోహో న కించిదపి చింతయేత్ ॥౪౪॥ ఏవం సమాహితమతిర్మామేవాత్మానమాత్మని । విచష్టే మయి సర్వాత్మన్ జ్యోతిర్జ్యోతిషి సంయుతం ॥౪౫॥ ధ్యానేనేత్థం సుతీవ్రేణ యుంజతో యోగినో మనః । సంయాస్యత్యాశు నిర్వాణం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాభ్రమః ॥౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - చతుర్దశోఽధ్యాయః. ************

నయోః కర్ణయోర్విన్యస్తే స్ఫురతీ మకరాకారే కుండలే యస్మిన్ తత్ ॥౩౮॥ హేమేతి ॥ శ్రీవత్సశ్రియోర్నికేతనం-వక్షసి [illegible]నామతస్తాభ్యాం యుక్తమిత్యర్థః ॥౩౯॥ నూపురైరితి ॥ ద్యుమద్భిః కిరీటాదిభిః ఆ సమంతాత్ యుతం అలంకృతం ॥౪౦॥ సర్వేతి ॥ ప్రసాదేన శోభనం ముఖమీక్షణం చ యస్మిన్ తత్ -సుకుమారం అతికోమలం ॥౪౧॥ సవిశేషణం ధ్యానముపసంహరతి ॥ ఇంద్రియాణీతి ॥ ప్రకర్షేణ నయేత్ - సర్వతః సర్వాంగయుక్తే మయి ॥౪౨॥ యాదృశమిత్యస్యోత్తరత్వేన సవిశేషణముక్త్వా యదాత్మకమిత్యస్యోత్తరతయా శనైర్విశేషణత్యాగేన ధ్యానమేవ సమాధిపర్యంతమాహ త్రిభిః ॥ తదితి ॥ ఏకత్రాంగే-అన్యాన్యంగాని న చింతయేత్ -ఏకత్రేతి-యదుక్తం తదేవాంగం దర్శయతి-సుస్మితమితి ॥౪౩॥ తత్రేతి ॥ వ్యోమ్ని సర్వకారణరూపే-తచ్చ కారణత్వమపి త్యక్త్వా-మదారోహః మయి శుద్ధే బ్రహ్మణ్యారూఢస్సన్ -న కించిద్ధ్యాయేత్ - ధ్యాతృధ్యేయవిభాగమపి న చింతయేత్ ॥౪౪॥ ఏవమితి ॥ మామేవాత్మని విచష్టే ఆత్మానం చ సర్వాత్మని మయి సంయుతం విచష్టే-జ్యోతిర్జ్యోతిషి సంయుతమివేతి ॥౪౫॥ ఏవంభూతసమాధిపర్యంతధ్యానస్య ఫలమాహ ॥ ధ్యానేనేతి ॥ మనో యుంజతః సమాదధతః-ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాభ్రమః అధిభూతాధిదైవాధ్యాత్మరూపః దృశ్యద్రష్టృదర్శనరూపో వా భ్రమః-నిర్వాణం శాంతిం సమ్యగ్యాస్యతీతి ॥౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************

శ్లో॥ తతః పంచదశే ప్రోక్తాస్సిద్ధయో ధారణానుగాః। శ్రీవిష్ణుపదసంప్రాప్త్యావంతరాయతయా [illegible] ॥ పూర్వే-కింపునర్వ్వా జితో యోగినోఽంతరావిర్భవంత్యః సిద్ధయో ప్యంతరాయప్రాయా ఏవ-అతస్తాః పరిహృత్యైవ [illegible] వేదితుం సిద్ధీరాహ ॥ జితేంద్రియస్యేతి॥ యుక్తస్య స్థిరచిత్తస్య ॥౧॥ కయేతి॥ స్విదితి॥ వితర్కే-కాస్విత్ [illegible] - [illegible] వాక్ దృశీ వా-ధారణాశ్చ కతి ప్రశ్నాంతరే వా శబ్దః త్వమేవ [illegible] జానాసి నాన్య ఇత్యాశయేనాహ-యోగి [illegible] ॥౨॥ సిద్ధయ ఇతి॥ ధారణాశ్చ అష్టాదశేత్యనుషంగః - యోగపారగై రితి త్రికాలజ్ఞత్వాదియు ప్రసిద్ధీరన్యేపి జానంతీతి భావః- అహమేవ ప్రధానం ముఖ్యః స్వభావతః ఆశ్రయో యాసాం తాః- మత్ప్రధానాః [illegible] ప్రాప్తేషు కించిన్న్యూనా భవంతీతి భావః - గుణహేతవః సత్త్వోత్కర్ష హేతుకాః ॥౩॥ తాః స్వరూపేణోద్దిశతి సార్ధైః పంచభిః॥ అణిమేతి- అణిమా మహిమా లఘిమా చ మూర్తేః దేహస్య ప్రసిద్ధయః - ప్రాప్తిర్నామ సిద్ధిః సర్వప్రాణినామింద్రియైస్సహ తత్తదధిష్ఠాతృదేవతారూపేణ సంబంధ ఇత్యర్థః ॥ శ్రు॥ తేషు పారలౌకికేషు దృష్టేషు దర్శనయోగ్యేష్వపి సర్వేషు భూవివరాదిష్వపి తేష్వపి ప్రాకామ్యం భోగదర్శనసామర్థ్య సిద్ధిః శక్తిర్నామ మాయా-తదంశభూతానాం ప్రేరణం-తత్రైశ్వరే మాయాయాః అన్యేషు తదంశభూతానాం ప్రేరణం ఈశితా నామ సిద్ధిః ॥౪॥ గుణేష్వితి॥ విషయభోగేష్వసంగో వశితా నామ సిద్ధిః- యత్కామః యద్యత్సుఖం కామయతే-తత్తదవస్యతి తస్యతస్య సీమానం ప్రాప్నోతీతి సిద్ధిః-ఔత్పత్తికాః స్వాభావిక్యో నిరతిశయాశ్చేత్యర్థః ॥౫॥ గుణహేతుకాస్సిద్ధీరాహ ॥ అనూర్మిమత్త్వమితి॥ అనూర్మిమత్త్వం క్షుత్పిపాసాదిరాహిత్యం దూరేశ్రవ

శ్రీభగవాన్॥ జితేంద్రియస్య యుక్తస్య జితశ్వాసస్య యోగినః । మయి ధారయతశ్చేత ఉపతిష్ఠంతి సిద్ధయః ॥౧॥ ఉద్ధవః॥ కయా ధారణయా కాస్విత్కథం వా సిద్ధిరచ్యుత। కతి వా సిద్ధయో బ్రూహి యోగినాం సిద్ధిదో భవాన్॥౨॥ శ్రీభగవాన్॥ సిద్ధయోఽష్టాదశ ప్రోక్తా ధారణా యోగపారగైః। తాసామష్టౌ మత్ప్రధానా దశైవ గుణహేతవః॥ ౩॥ అణిమా మహిమా మూర్తేర్లఘిమా ప్రాప్తిరింద్రియైః। ప్రాకామ్యం శ్రుతదృష్టేషు శక్తిప్రేరణమీశితా॥౪॥ గుణేష్వసంగో వశితా యత్కామస్తదవస్యతి । ఏతా మే సిద్ధయస్సౌమ్య అష్టావౌత్పత్తికా మతాః॥౫॥ అనూర్మిమత్త్వం దేహేఽస్మిన్దూరశ్రవణదర్శనమ్। మనోజవః కామరూపం పరకాయప్రవేశనమ్॥౬॥ స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహక్రీడానుదర్శనమ్ । యథాసంకల్పసంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతా గతిః॥౭॥ త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వం పరచిత్తాద్యభిజ్ఞతా ।అగ్న్యర్కాంబువిషాదీనాం ప్రతిష్టంభోఽపరాజయః॥౮॥ ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రోక్తా యోగధారణసిద్ధయః । యయా ధారణయా యా స్యాద్యథా వా స్యాన్నిబోధ మే॥౯॥ భూతసూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయేన్మనః । అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమ॥౧౦॥ మహత్యాత్మన్మయి పరే యథాసంస్థం మనో దధత్ ।మహిమానమవాప్నోతి భూతానాం చ పృథక్పృథక్॥౧౧॥ పరమాణుమయే చిత్తం భూతానాం మయి రంజయన్ ।కాలసూక్ష్మార్థతాం యోగీ లఘిమానమవాప్నుయాత్ ॥౧౨॥ ధారయన్మయ్యహంతత్త్వే మనో వైకా

ణం దర్శనం చేతి ద్వే సిద్ధీ-మనోవేగేన దేహస్య గతిః-కామితరూపప్రాప్తిః-పరకాయే ప్రవేశః॥౬॥ స్వచ్ఛందమృత్యురితి॥ స్వేచ్ఛామృత్యుః-అప్సరోభిస్సహ దేవానాం యాః క్రీడాస్తాసామనుదర్శనం-సంకల్పానురూపప్రాప్తిః-అప్రతిహతా ఆసమంతాద్గతిర్యస్యాస్సా-ఆజ్ఞా చేత్యేతా దశ॥౭॥ క్షుద్రసిద్ధీశ్చ పంచాహ॥ త్రికాలజ్ఞత్వమితి॥ అద్వంద్వం శీతోష్ణాద్యనభిభవః-అగ్న్యాదీనాం స్తంభనం॥౮॥ ఏతా ఇతి॥ తత్తద్ధారణాదిభిస్సహ విశేషతో నిరూపయతి-యయేతి- యావత్సమాప్తి॥౯॥ భూతేరితి॥ భూతసూక్ష్మోపాధౌ మయి-తన్మాత్రం భూతసూక్ష్మాకారం-సః తన్మాత్రోపాసకః - మమ మదీయమణిమానం॥౧౦॥ మహతీతి॥ మహత్తత్త్వోపాధౌ మయి-యథాసంస్థం మహత్తత్త్వాకారం-భూతానాం చేతి-ఆకాశాదిభూతోపాధౌ చ మయి మనో ధారయన్ తత్తద్భూతమహిమానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౧౧॥ పరమాణుమయ ఇతి॥ వాయ్వాదిభూతానాం యే పరమాణవస్తన్మయే తదుపాధౌ మయి-చిత్తం రంజయన్-ధారయన్-యోగీ కాలసూక్ష్మార్థతాం కాలపరమాణూపాధిరూపతామితి లఘుత్వవివరణం-తదుక్తం॥ శ్లో॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే పరమాణుతామితి॥౧౨॥ ధారయన్నితి॥ వైకారికాహంకారోపాధౌ మయి-అఖిలం ఏకాగ్రం-ఆత్మత్వం అధిష్ఠాతృత్వం-అత్ర హేతుః-మన్మనాః మయి మనో ధారణాప్రభావాదేవ భవతి-నాత్రాతీత హేతురనుసంధేయ ఇతి భావః-ఏవం-శ్లో॥ మద్ధారణానుభావేన మద్యోగబలమాశ్రిత ఇత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం॥౧౩॥ మహతీతి॥ క్రియాశక్తిప్రధానం మహత్తత్త్వమేవ సూత్రం తదుపాధౌ మయి - సమేః

పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టం ప్రాకామ్యం విందతే - కథంభూతస్య-అవ్యక్తం జన్మ యస్య తస్య సూత్రస్య తదుపాధేః మమేత్యర్థః ॥౧౪॥ విష్ణావితి ॥ త్ర్యధీశ్వరే త్రిగుణమాయానియంతరి-అతఏవ కాలవిగ్రహే ఆకలయితృరూపే అంతర్యామిణి - ఈశిత్వం విశినష్టి- క్షేత్రజ్ఞానాం జీవానాం క్షేత్రాణాం తదుపాధీనాం చ చోదనాం ప్రేరణం - నతు విశ్వసృష్ట్యాదిః స్వతంత్రలక్షణమిత్యర్థః ॥౧౫॥ నారాయణ ఇతి ॥ తురీయాఖ్యే ॥ శ్లో ॥ విరాడ్ధిరణ్యగర్భశ్చ కారణం చేత్యుపాధయః । ఈశస్య యత్త్రిభిర్హీనం తురీయం తత్పదం విదురితి-ఏవంలక్షణే ॥ శ్లో ॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః । జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా-తద్వతి భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే ॥౧౬॥ నిర్గుణ ఇతి ॥ యత్ర పరమానందరూపే-సర్వోఽపి కామస్తదంశత్వాదవసీయతే సమాప్యతే ॥౧౭॥ అతః పరం గుణహేతుకాస్సిద్ధీరాహ ॥ శ్వేతద్వీప ఇతి ॥ శుద్ధే సత్త్వాత్మకే శ్వేతతాం శుద్ధస్వరూప [illegible] మయి యాతి ॥ ఆకాశాత్మా యః ప్రాణః సమష్టిరూపః తదాత్మ్యోపేతే మయి - మనసా ఘోషం నాదం చింతయన్ అసౌ హంసో జీవః-తత్ర ఆకాశే-ఉపలబ్ధాం జ్ఞాతాం సర్వత్ర స్థితానాం వాచః శృణోతి-యద్వా-తత్ర ఆకాశే-ఉపలబ్ధాః అభివ్యక్తాః యా భూతానాం వాచః తాః-దూరతః శృణోతి ॥౧౯॥ దూరశ్రవణముక్త్వా దూరదర్శనమాహ ॥ చక్షురితి ॥ త్వష్టా ఆదిత్యః తస్మిన్ పరిచ్ఛిన్నే-చక్షుః సంయోజ్య తం చ చక్షుషి సంయోజ్య- తతోఽభయసంయోగే మాం ధ్యాయన్ విశ్వం దూరతః పశ్యతి ॥౨౦॥ మన ఇతి ॥ మనో దేహం చ తదనువర్తినా వాయునా సహ మయి సంయోజ్య యా మద్ధార

రికేఖిలం । సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం ప్రాప్తం ప్రాప్నోతి మన్మనాః ॥౧౩॥ మహత్యాత్మని యస్సూత్రే ధారయన్మయి మానసం । ప్రాకామ్యం పారమేష్ఠ్యం మే విందతేఽవ్యక్తజన్మనః ॥౧౪॥ విష్ణౌ త్ర్యధీశ్వరే చిత్తం ధారయేత్కాలవిగ్రహే । స ఈశిత్వమవాప్నోతి క్షేత్రజ్ఞక్షేత్రచోదనాం ॥౧౫॥ నారాయణే తురీయాఖ్యే భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే । మనో మయ్యాదధద్యోగీ మద్ధర్మా వశితామియాత్ ॥౧౬॥ నిర్గుణే బ్రహ్మణి మయి ధారయన్విశదం మనః । పరమానందమాప్నోతి యత్ర కామోఽవసీయతే ॥౧౭॥ శ్వేతద్వీపపతౌ చిత్తం శుద్ధే ధర్మమయే మయి । ధారయన్ శ్వేతతాం యాతి షడూర్మిరహితో నరః ॥౧౮॥ మయ్యాకాశాత్మని ప్రాణే మనసా ఘోషముద్వహన్ । తత్రోపలబ్ధా భూతానాం హంసో వాచః శృణోత్యసౌ ॥౧౯॥ చక్షుస్త్వష్టరి సంయోజ్య త్వష్టారమపి చక్షుషి । మాం తత్ర మనసా ధ్యాయన్విశ్వం పశ్యతి సూక్ష్మదృక్ ॥౨౦॥ మనో మయి సుసంయోజ్య దేహం తదను వాయునా । మద్ధారణానుభావేన తత్రాత్మా యత్ర వై మనః ॥౨౧॥ యదా మన ఉపాదాయ యద్యద్రూపం బుభూషతి । తత్తద్భవేన్మనోరూపం మద్యోగబలమాశ్రయః ॥౨౨॥ పరకాయం విశన్ సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయేత్ । పిండం హిత్వా విశేత్ప్రాణో వాయుభూతః షడంఘ్రివత్ ॥౨౩॥ పార్ష్ణ్యాపీడ్య గుదం ప్రాణం హృదురఃకంఠమూర్ధసు । ఆరోప్య బ్రహ్మరంధ్రేణ బ్రహ్మ నీత్వోత్సృజేత్తనుం ॥౨౪॥ విహరిష్యన్ సురాక్రీడే మత్స్థం సత్త్వం విభావయేత్ । విమానేనోపతిష్ఠంతి సత్త్వవృత్తీః సురస్త్రియః ॥౨౫॥ యదా సంకల్పయేద్బుద్ధ్యా యదా వా మత్పరః పుమాన్ ।

ణా క్రియతే తస్యాః ప్రభావేన-యత్ర మనో యాతి - తత్రాత్మా దేహో యాతీత్యర్థః-యద్వా-మనః స్వర్గ - ఆత్మానం వాయునా సహ దేహం చ మయి సంయోజ్య - యత్ర యాతి-తదను తత్ర దేహో యాతీతి ॥౨౧॥ యదేతి ॥ మనః ఉపాదాయ ఉపాదానకారణం కృత్వా - యద్యద్దేవాదిరూపం భవితుమిచ్ఛతి-తత్తన్మనోరూపం మనసోఽభీష్టం రూపం యోగీ భవేత్ -కుతః-యతో మద్యోగబలమాశ్రయః - యోఽహమచింత్యశక్తిర్నానాకారస్తస్మిన్ మయి మనసో యోగో ధారణా తస్య బలం ప్రభావః స ఏవాశ్రయః కారణం ॥౨౨॥ పరకాయమితి ॥ యత్ర ప్రవివిక్షుః తత్రాత్మానం చింతయేత్ - తతః పిండం స్వదేహం హిత్వా ప్రాణః ప్రాణప్రధానలింగశరీరోపాధిః - వాయుభూతః బాహ్యవాయౌ భూతః ప్రవిష్టస్తేన మార్గేణ ప్రవిశేదిత్యర్థః - షడంఘ్రివత్ భృంగో యథా - పుష్పాత్పుష్పాంతరం ఘ్రాణేన ప్రవిశతి తద్వత్ ॥ ౨౩ ॥ పిండం హిత్వేత్యుక్తం తత్ప్రకారం కథయన్ స్వచ్ఛందమృత్యుమాహ ॥ పార్ష్ణ్యేతి ॥ పార్ష్ణ్యా-పాదపార్ష్ణినా-గుదం నిరుధ్య ప్రాణం ప్రాణోపాధిమాత్మానం - బ్రహ్మరంధ్రేణ మూర్ధద్వారేణ - బ్రహ్మేత్యుపలక్షణం బ్రహ్మ అన్యద్వా అపేక్షితం స్థానం - మనసా నీత్వా ప్రాపయిత్వా ॥౨౪॥ విహరిష్యన్నితి ॥ మత్స్థం మమ మూర్తిరూపం శుద్ధం సత్త్వం చింతయేత్ - తదా సత్త్వవృత్తయః సత్త్వాంశభూతాః ॥ ౨౫ ॥ యదేతి ॥ యదా వా [illegible] లేపి - యథోపేతః పాతే యథా వా యేన కేనాపి ప్రకారేణ - బుద్ధ్యా సంకల్పయేత్ - తత్తథా యథావత్ప్రాప్నోతీత్యర్థః - యద్వా -

సంకల్పయేత్ - యథావా మత్పరో మయి విశ్వాసవాన్ భవతి - తథా తదనురూపం సర్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః-కింపరస్య-సత్యే సత్యసంకల్పే మయి మనో యుంజన్ ॥ ౨౬॥ య ఇతి ॥ మదితి పృథక్ పదం మమేత్యర్థః - ఈశితుః సర్వనియంతుః-వశితుః స్వతంత్రస్య- మమ భావం స్వభావం ప్రాప్తః-ఏతాః గుణహేతవః॥ ౨౭ ॥ మద్భక్త్యేతి ॥ అతః పరం తు ప్రధాన ణాపిద ఇతి త్రికాలజ్ఞత్వధారణా సూచితా- త్రైకాలికీ త్రికాలవస్తువిషయా - స్వజన్మమృత్యుభ్యాముపబృంహితా తిస్స హితా- అన్యయైవ పరచిత్తాద్యభిజ్ఞతాపి వ్యాఖ్యాతా॥ ౨౮॥ అగ్న్యాదిభిరితి ॥ అగ్న్యాదిసర్వోపఘాతేషు నిత్యాభావాసి త్త్వైవంభూతం యోగమయం- తైర్నాభిభూయేత - అత్ర హేతుః- మద్యోగేతి- యాదసాముదకం యథాభిఘాతకం న భవతి-తథా తస్య వపుషోఽగ్న్యాదయ ఇత్యర్థః-అన్యయైవ ద్వంద్వతాపి వ్యాఖ్యాతా॥ ౨౯॥ మద్విభూతీరితి ॥ మద్విభూతీః సమావతారాన్- ధ్వజాదిభిస్సహ॥ ౩౦॥ ఉపసంహరతి॥ ఉపాసకస్యేతి॥ ఏవం పృథగ్ధారణాదిభిః॥ ౩౧॥ యద్వా కిం నానాధారణా ప్రయాసేన ఏకయైవ సర్వాస్సిద్ధయో భవంతీత్యాహ॥ జితేంద్రియస్యేతి॥ మద్ధారణాం నారాయణే తురీయాఖ్యే ఇత్యుక్తాం-యా సుదుర్లభా స్యాత్ -సా కా న-న కాచిదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యద్యప్యేవం-తథాపి న ప్రార్థ్యా ఇత్యాహ॥ అంతరాయానితి॥ ౩౩॥ తస్మాదహైతుకీయమేవ ధారణా కార్యా-నాన్యాః కామ్యా ఇత్యాహ। జన్మేతి॥ జన్మనైవ కాశ్చిత్సిద్ధయో భవంతి-యథా దేవానాం- యథా చ యాదసాముదకస్తంభః - పక్ష్యాదీనాం ఖగత్వాది- తథ

మయి సత్యే మనో యుంజంస్తథా తత్సముపాశ్నుతే ॥ ౨౬॥ యో వై మద్భావమాపన్న ఈశితుర్వశితుః పుమాన్। కుతశ్చిన్న విహన్యేత తస్య చాజ్ఞా యథా మమ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్త్యా శుద్ధచిత్తస్య యోగినో ధారణావిదః। తస్య త్రైకాలికీ సిద్ధిర్జన్మమృత్యూపబృంహితా॥ ౨౮॥ అగ్న్యాదిభిర్న హన్యేత మునేర్యోగమయం వపుః। మద్యోగశ్రాంతచిత్తస్య యాదసాముదకం యథా॥ ౨౯ ॥ మద్విభూతీరభిధ్యాయన్ శ్రీవత్సాస్త్రవిభూషితాః। ధ్వజాతపత్రవ్యజనైః స భవేదపరాజితః॥ ౩౦ ॥ ఉపాసకస్య మామేవం యోగధారణయా మునేః। సిద్ధయః పూర్వకథితా ఉపతిష్ఠంత్యశేషతః ॥ ౩౧ ॥ జితేంద్రియస్య దాంతస్య జితశ్వాసాత్మనో మునేః। మద్ధారణాం ధారయతః కా సా సిద్ధిస్సుదుర్లభా॥ ౩౨॥ అంతరాయాన్వదంత్యేతా యుంజతో యోగముత్తమమ్। మయా సంపద్యమానస్య కాలక్షపణహేతవః॥ ౩౩॥ జన్మౌషధితపోమంత్రైర్యావతీరిహ సిద్ధయః। యోగేనాప్నోతి తాస్సర్వా నాన్యైర్యోగగతిం వ్రజేత్ ॥ ౩౪ ॥ సర్వాసామపి సిద్ధీనాం హేతుః పతిరహం ప్రభుః। అహం యోగస్య సాంఖ్యస్య ధర్మస్య బ్రహ్మవాదినామ్॥ ౩౫॥ అహమాత్మాంతరో బాహ్యోఽనావృతస్సర్వదేహినామ్। యథా భూతాని భూతేషు బహిరంతస్స్వయం తథా॥ ౩౬॥ ******

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే - పంచదశోఽధ్యాయః*—

ఉద్ధవః ॥ త్వం బ్రహ్మ పరమం సాక్షాదనాద్యంతమపావృతమ్ । సర్వేషామపి భావానాం త్రాణస్థిత్య

త్తం పాతంజలే॥ శ్లో॥ జన్మౌషధితపోమంత్రయోగజాస్సిద్ధయస్స్మృతా ఇతి- యోగేన మద్ధారణామిత్యేవ-నాన్యైః - న-యోగగతిం మత్సాలోక్యాదిరూపాం॥ ౩౪॥ తథా ఇత్యత ఆహ॥ సర్వాసామితి॥ ప్రభుత్వోపపాదనం హేతుః కారణం- పతిః పాలయితా చేతి- కించ-న కేవలం సిద్ధీనామేవ ప్రభుః- అపి తు యోగాదీనామపీత్యాహ॥ అహమితి- యోగో మోక్షః-సాంఖ్యం తత్సాధనం జ్ఞానం- ధర్మస్య-తదుపదేష్టౄణాం బ్రహ్మవాదినాం చ॥ ౩౫ ॥ కిం తత్రాహ॥ అహమితి॥ సర్వదేహినాం జీవానామాత్మా-యతః అంతరః అంతర్యామీ॥ ఏవం తర్హ్యంతర్యామిత్వాత్పరిచ్ఛిన్న ఇతి చేత్ న హి కిమంతర్యామిత్వాత్పరిచ్ఛిన్నః-న-బాహ్యశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః- అత్ర హేతుః-అనావృతః-ఏతత్సదృష్టాంతమాహ - భూతేషు చతుర్విధేషు మహాభూతాని యథా అంతర్బహిశ్చ భవంతి-స్వయమహమపి తథేత్యర్థః॥ ౩౬॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షోడశే తు హరేర్నానావిధానియుక్తా విభూతయః। జ్ఞానవీర్యప్రభావాదివిశేషేణోపవర్ణితాః ॥ అంతశ్చింత్యేన యద్ధ్యానమశక్యమకృతాత్మనాం। అంతస్తద్యోగతావత్త్వైవిభూత్యాదినిరూపణం॥ ఏవం తావన్నవాధ్యాయ్యామష్టప్రశ్నా నిరూపితాః। బ్రహ్మత్వసంభవే తావత్సప్తమాదిచతుష్టయే॥ బంధముక్త్యోశ్చ నిర్ధారే సద్భక్త్యోశ్చ తతః పరే । ద్వాదశే నంతరం కర్మకృతత్యాగవ్యవస్థితౌ॥ హంసేతిహాసతో యోగనిష్ఠాయాం చ త్రయోదశే । శ్రేయస్సాధననిర్ధారే ధ్యానే చైవ చతుర్దశే॥ ధారణాసిద్ధిభేదే చ ప్రసంగేన నిరంతరే। ఉద్ధవప్రశ్నతో దత్తముత్తరం హరిణోచితమ్ ॥ షోడశే భూతివి

స్త్రోర్ద్వయోర్వర్ణాశ్రమవృత్తే॥జ్ఞానాదినిర్ణయే చాతోఽయమాదీనాం చ నిర్ణయే-యోగత్రయాధికారే తు వింశే చ తదనంతరం॥తత్త్వసంఖ్యావివాదే చ పుంప్రకృత్యోర్వివేచనే॥ జన్మమృత్యుప్రకారే చ ద్వావింశే దత్తముత్తరం। పరాపరాధసహనే చతుర్భిస్తదనంతరైః॥సప్తవింశే క్రియాయోగప్రశ్నే తదుపవర్ణనం। అష్టావింశే తతః ప్రోక్తా జ్ఞానయోగోపసంహృతిః॥ సంసారసంభవప్రశ్నే తన్మధ్యే దత్తముత్తరమ్। తదశక్త్యా పునః ప్రశ్నే భక్తియోగోపసంహృతిః॥ ఏవం ప్రశ్నోత్తరాణ్యత్ర క్రమేణైతాని వింశతిః॥అహమాత్మాంతరో బాహ్యోఽనావృతః సర్వదేహినామ్॥ యథా భూతాని భూతేషు బహిరంతః స్వయం తథేత్యుక్తం-తత్ర భూతాని యథా క్వచిత్ కేనచిత్ గుణవిశేషేణోద్రిక్తాని వర్తంతే క్వచిత్ సామాన్యరూపేణైవ - తథా త్వమపి క్వ కథం వర్తసే ఇతి విభూతీః ప్రష్టుం ప్రథమం తావదుక్తమేవ సర్వాత్మకత్వమనువదతి॥త్వం బ్రహ్మేతి॥ అపావృతం నిరావరణం స్వతంత్రం వా - అత ఏవ సర్వేషామపి త్రాణం రక్షణం - స్థితిర్జీవనం-త్రాణస్థితిసహితౌ అప్యయోద్భవౌ యస్మాత్ -సః త్వం ఉపాదానకారణమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ అత్ర సదాచారం ప్రమాణమాహ॥ఉచ్చావచేష్వితి॥ యాథాతథ్యేన యథార్థత్వేన - సర్వభూతకారణం త్వాం- బ్రాహ్మణాః వేదతాత్పర్యవిదః॥౨॥ఏవం కారణత్వేన సర్వాత్మకత్వమనూద్య విభూతీః పృచ్ఛతి॥యేష్వితి॥ఉపాసీనాః సేవమానాస్సంతః॥౩॥ దుర్జ్ఞేయత్వమేవాహ॥గూఢ ఇతి॥గూఢః అస్ఫుటః-భూతానాం ప్రాణినాం మధ్యే-తత్ర హేతుః- భూతానామాత్మా అంతర్యామీ-అతోఽపి హేతుః-హే భూతభావనేతి-తే త్వయా॥౪॥ తా ఏవ సాకల్యేన పృచ్ఛతి॥ యా ఇతి ॥ హే మహావిభూతే-యాః

వ్యయోద్భవః॥౧॥ ఉచ్చావచేషు భూతేషు దుర్జ్ఞేయమకృతాత్మభిః। ఉపాసతే త్వాం భగవన్యాథాతథ్యేన బ్రాహ్మణాః॥౨॥ యేషు యేషు చ భావేషు యేన త్వాం పరమర్షయః। ఉపాసీనాః ప్రపద్యంతే సంసిద్ధిం తద్వదస్వ మే॥౩॥ గూఢశ్చరసి భూతానాం భూతాత్మా భూతభావన। న త్వాం భూతాని పశ్యంతి పశ్యంతం మోహితాని తే॥౪॥ యాః కాశ్చ భూమౌ దివి వై రసాయాం విభూతయో దిక్షు మహావిభూతే। తా మహ్యమాఖ్యాహ్యనుభావితాస్తే నమామి తే తీర్థపదాంఘ్రిపద్మమ్॥౫॥ శ్రీకృష్ణః ॥ ఏవమేతదహం పృష్టః ప్రశ్నం ప్రశ్నవిదాం వర। యుయుత్సునా వినశనే సపత్నైరర్జునేన వై॥౬॥ జ్ఞాత్వా జ్ఞాతివధం గర్హ్యమధర్మం రాజ్యహేతుకమ్। తతో నివృత్తో హంతాహం హతోఽయమితి లౌకికః॥౭॥ స తదా పురుషవ్యాఘ్రో యుక్త్యా మే ప్రతిబోధితః। అభ్యభాషత మామేవం యథా త్వం రణమూర్ధని॥౮॥ అహమాత్మోద్ధవామీషాం భూతానాం సుహృదీశ్వరః। అహం సర్వాణి భూతాని తేషాం స్థిత్యుద్భవాప్యయః॥౯॥ అహం గతిర్గతిమతాం కాలః కలయతామహమ్। గుణానాం చాప్యహం సామ్యం గుణిన్యౌత్పత్తికో గుణః॥౧౦॥ గుణానామప్యహం సూత్రం మహతాం చ మహానహమ్। సూక్ష్మాణామప్యహం జీవో దుర్జయానామహం మనః॥౧౧॥ హిరణ్యగర్భో వేదానాం మంత్రాణాం ప్రణవస్త్రివృత్। అక్షరాణామకారోఽస్మి పదాని చ్ఛందసామహమ్ ॥ ౧౨॥

కాశ్చిద్భూమ్యాదిషు తే విభూతయః-రసాయాం రసాతలే- అనుభావితాః త్వయైవ కేనచిచ్ఛక్తివిశేషేణ సంయోజితాః-తీర్థానాం పదం చ తదంఘ్రిపద్మం చ॥౫॥ నరావతారభూతార్జునప్రశ్నసంవాదిత్వాత్త్వాయం ప్రశ్నస్సాధీయానితి తావదనుమోదతే త్రిభిః॥ఏవమితి॥ ప్రశ్నం ప్రష్టవ్యం-సపత్నైర్యోద్ధుమిచ్ఛతా-వినశనే కురుక్షేత్రే॥౬॥ యుయుత్సోర్విభూతిప్రశ్నే కః ప్రసంగస్తత్రాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥లౌకికః-ప్రాకృతమతిస్సన్॥౭॥ స ఇతి॥ స యదా తతో జ్ఞాతివధాన్నివృత్తః-తదా మయా ప్రతిబోధితస్సన్-యథా త్వమభిభాషసే ఏవం సంగ్రామముఖే మామభ్యభాషత - తద్వదేవ త్వామపి కథయిష్యామీతి భావః॥౮॥తాః విభూతీః కథయతి॥అహమితి॥ అస్మచ్ఛబ్దసమానాధికరణాః ప్రథమాంతా ద్వితీయాంతాశ్చ సర్వా విభూతయః- తాస్తాశ్చోపాసనార్థం కథ్యంతే-షష్ఠీ చ క్వచిన్నిర్ధారణే సంబంధే చ - క్వచిద్యథాయోగ్యం ద్రష్టవ్యా-తతశ్చామీషాం భూతానాం ఆత్మేతి సుహృదీశ్వర ఇతి చ సామాన్యేనాహముపాస్య ఇత్యర్థః- ఏవం సర్వత్ర తేషాం స్థిత్యుద్భవాప్యయః తద్ధేతురిత్యర్థః॥౯॥విశేషతో విభూతీరాహ॥అహమితి॥ కలయతాం వశీకుర్వతాం- మధ్యే గుణానాం మధ్యే సామ్యం సర్వత్ర సమత్వం - సత్త్వాదీనాం సామ్యమవ్యాకృతం వా-గుణిని ధర్మిణి ఔత్పత్తికస్స్వాభావికో యో గుణః-సోఽహం॥౧౦॥గుణానామితి ॥ సూత్రం ప్రథమకార్యం-మహతాం మహత్తత్త్వం- సూక్ష్మోపాధిత్వాత్ దుర్జ్ఞేయత్వాచ్చ జీవస్య సూక్ష్మత్వం॥శ్రుతిః॥బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేన చైవ ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౧॥ హిరణ్యగర్భ ఇతి॥ వేదానాం సంబంధీ తేషామధ్యాపకః-పదాని త్రీణి త్రిపదా గాయత్రీత్యర్థః॥౧౨॥ ౧౩॥బ్రహ్మర్షీ

ణామితి॥హవిర్ధానీ కామధేనుః॥౧౪॥౧౫॥మామితి॥ నక్షత్రౌషధీనాంప్రభుంసోమం-యక్షరక్షసాంప్రభుంకుబేరం॥ ౧౬॥ఐరావతమితి॥యాదసాంప్రభుంవరుణం-తపతాం ప్ర... తాంద్యుమతాందీప్తిమతాంచమధ్యే॥౧౭॥ఉచ్చైశ్శ్రవా ఇతి॥సంయమతాందండయతామిత్యర్థః॥౧౮॥ నాగేంద్రాణామితి॥శృంగిణాందంష్ట్రిణాంచమధ్యేతేషాంప్రభుర్వా తుర్యఃసన్న్యాసః-ప్రథమఃబ్రాహ్మణః॥౧౯॥తీర్థానామితి॥స్రోతసాంప్రవాహానాంచ-సరసాంస్థిరోదకాశయానాం ౨౦॥ధిష్ణ్యానామితి॥ధిష్ణ్యానాంనివాసస్థానానాం-గహనానాందుర్గమాణాం॥౨౧॥పురోధసామితి॥ బ్రహ్మిష్ఠానాం వేదాంతార్థనిష్ఠానాం-సేనాన్యాంచమూపతీనాం-అగ్రణ్యాంసన్మార్గప్రవర్తకానాం-అజఃబ్రహ్మా॥ ౨౨॥ యజ్ఞానామితి॥శుచీనాంశోధకానామపిమార్జనతక్షణఘర్షణాదీనాంమధ్యేవాయ్వాదిరూపఃశోధకోహం॥౨౩॥యోగానామితి॥యోగానామష్టాంగానాంమధ్యేఆత్మసంరోధఃసమాధిరహం-మంత్రోనీతిః- కౌశలానాంవివేకాదినైపుణీనాంమధ్యే ఆన్వీక్షికీఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా - అఖ్యాత్యన్యథాఖ్యాతి శూన్యఖ్యాత్యసత్ఖ్యాత్యనిర్వచనీయఖ్యాతివాదినాం ఏవమిద

ఇంద్రోహంసర్వదేవానాంవసూనాంహవ్యవాడహమ్ । ఆదిత్యానామహంవిష్ణూరుద్రాణాంనీలలోహితః॥ ౧౩॥బ్రహ్మర్షీణాంభృగురహంరాజర్షీణామహంమనుః । దేవర్షీణాంనారదోహంహవిర్ధాన్యస్మిధేనుషు॥౧౪॥ సిద్ధేశ్వరాణాకపిలస్సుపర్ణోహంపతత్రిణామ్ । ప్రజాపతీనాందక్షోహంపితౄణామహమర్యమా॥౧౫॥మాంవిధ్యుద్ధవదైత్యానాంప్రహ్లాదమసురేశ్వరమ్ । సోమంనక్షత్రౌషధీనాంధనేశంయక్షరక్షసామ్॥౧౬॥ఐరావతంగజేంద్రాణాంయాదసాంవరుణంప్రభుమ్ । తపతాంద్యుమతాంసూర్యంమనుష్యాణాంచభూపతిమ్॥౧౭ ॥ ఉచ్చైశ్శ్రవాస్తురంగాణాంధాతూనామస్మికాంచనమ్। యమస్సంయమతాంచాహంసర్పాణామస్మివాసుకిః॥౧౮॥ నాగేంద్రాణామనంతోస్మిమృగేంద్రశ్శృంగిదంష్ట్రిణామ్।ఆశ్రమాణామహంతుర్యోవర్ణానాంప్రథమోనఘ॥౧౯॥ తీర్థానాంస్రోతసాంగంగాసముద్రస్సరసామహమ్। ఆయుధానాంధనురహంత్రిపురఘ్నోధనుష్మతామ్ ॥ ౨౦ ॥ ధిష్ణ్యానామస్మ్యహంమేరుర్గహనానాంహిమాలయః।వనస్పతీనామశ్వత్థఓషధీనామహంయవః॥ ౨౧॥ పురోధసాంవసిష్ఠోహంబ్రహ్మిష్ఠానాంబృహస్పతిః । స్కందోహంసర్వసేనాన్యామగ్రణ్యాంభగవానజః॥౨౨॥యజ్ఞానాంబ్రహ్మయజ్ఞోహంవ్రతానామవిహింసనమ్। వాయ్వగ్న్యర్కాంబువాగాత్మాశుచీనామప్యహంశుచిః॥౨౩॥యోగానామాత్మసంరోధోమంత్రోస్మివిజిగీషతామ్। ఆన్వీక్షికీకౌశలానాంవికల్పఃఖ్యాతివాదినామ్ ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీణాంతుశతరూపాహం పుంసాంస్వాయంభువోమనుః । నారాయణోమునీనాంచకుమారోబ్రహ్మచారిణామ్॥౨౫॥ధర్మాణామస్మిసన్న్యాసఃక్షేమాణామబహిర్మతిః।గుహ్యానాంసూనృతంమౌనంమిథునానామజస్త్వహం॥౨౬॥సంవత్సరోస్మ్యనిమిషా మృతూనాం మధుమాధవౌ।మాసానాంమార్గశీర్షోహంనక్షత్రాణాంతథాభిజిత్ ॥౨౭॥ అహంయుగానాంచకృతంధీరాణాందేవలోసితః।ద్వైపాయనోస్మివ్యాసానాంకవీనాంకావ్యఆత్మవాన్॥౨౮॥వాసుదేవోభగవతాంత్వంతుభాగవతేష్వహమ్।*కింపురుషాణాంతుహనుమాన్విద్యాధ్రాణాంసుదర్శనః ॥ ౨౯॥ రత్నానాంపద్మరాగోస్మిపద్మకోశస్సుపేశసాం।కుశోస్మిదర్భజాతీనాంగవ్యమాజ్యంహవిష్ష్వహమ్॥౩౦॥

మేవమిదం వేతియోయమ్ తంతోవికల్పఃసోహం॥౨౪॥స్త్రీణామితి॥కుమారఃసనత్కుమారః॥౨౫॥ధర్మాణామితి॥సన్న్యాసః భూతాభయదానం-క్షేమాణాంఅభయస్థానానాంమధ్యేఅబహిర్మతిఃఅంతర్నిష్ఠా సూనృతంప్రియవచనంమౌనంచ నహిప్రియభాషణేమౌనేచపురుషస్యాభిప్రాయోజ్ఞాయతే-అజఃప్రజాపతిః-యస్యదేహోర్ధాఖ్యాం మిథునమభూత్ సఏవముఖ్యంమిథునం॥శ్రు॥అర్ధోవాఏషఆత్మనోయత్పత్నీతిశ్రుతేః॥౨౬॥సంవత్సరఇతి॥ అనిమిషాంఅప్రమత్తానాం-మధుమాధవౌవసంతఇత్యర్థః-అభిజిత్ ఉత్తరాషాఢాచతుర్థపాదః-తథాచ॥శ్రు॥అభిజిన్నామనక్షత్రం-ఉపరిష్టాదషాఢానాం-అవస్తాచ్ఛ్రోణాయా-ఇత్యాది॥౨౭॥అహమితి॥ కృతంకృతయుగం-దేవలఃఅసితశ్చ - వ్యాసానాంవేదవిభాగకర్తౄణాం-కవీనాంవిదుషాం-కావ్యశ్శుక్రః॥౨౮॥వాసుదేవఇతి॥భగవతాం॥ శ్లో ॥ ఉత్పత్తింప్రళయంచైవభూతానామాగతింగతిమ్। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసవాచ్యోభగవానితి ఏవంలక్షణానాం॥౨౯॥రత్నానామితి॥ పేశసాంసుందరాణాం-దర్భజాతీనాంకాశదూర్వాదీనాం - హవిష్షుచరుపురోడాశాదిషుఘృతేషువా॥౩౦॥వ్యవసాయినామితి॥లక్ష్మీః

శ్రీఃసంపత్॥౩౧॥ఓజఇతి॥బలవతాంఓజశ్చసహశ్చ-సాత్వతాంభాగవతానాంభక్త్యాకృతంకర్మాహమిత్యర్థః-తేషామేవనవవ్యూహార్చనే వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధనారాయణహయగ్రీవవరాహనృసింహ వామనాఖ్యానవమూర్తయస్తాసాంమధ్యే వాసుదేవాఖ్యా॥౩౨॥విశ్వావసురితి॥గంధర్వాణాంవిశ్వావసుః - అప్సరసాంపూర్వచిత్తిః-గంధమాత్రంఅవికృతం॥౩౩॥అపామితి॥పరమఃమధురః-పరఃపరాఖ్యశబ్దః॥౩౪॥బ్రహ్మణ్యానామితి॥అర్జునఃపార్థః-భూతానాంప్రాణినాం-ప్రతిసంక్రమఃప్రళయః॥౩౫॥గతీతి॥గత్యాదయఃపంచకర్మేంద్రియవ్యాపారాః- స్పర్శాదయోజ్ఞానేంద్రియవ్యాపారాః-అత్రలక్షణందర్శనం - సర్వేంద్రియాణామింద్రియంతత్తదర్థగ్రహణశక్తిరప్యహం॥౩౬॥ తదేవంతత్రనిర్ధారణేనతత్సంబంధేనచవిశేషతోవిభూతీర్నిరూప్యఇదానీంసామాన్యతః సర్వా అపినిరూపయతిసార్ధద్వయేన॥పృథివీతి॥ పృథివ్యాదిశబ్దైస్తన్మాత్రాణివివక్షితాని-అహం అహంకారః- మహాన్ మహత్తత్త్వం-ఏతాఃసప్తప్రకృతివికృతయః- వికారఃపంచమహాభూతానిఏకాదశేంద్రియాణీత్యేవంషోడశకళః - పురుషో జీవః-అవ్యక్తంప్రకృతిః- ఏవంపంచవింశతితత్త్వాని-తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాఃప్రకృతివికృతయస్సప్త-షోడశకశ్చవికారోనప్రకృతిర్నవికృతిః పురుషఇతి - కించ - రజస్సత్త్వంతమఇతిప్రకృతేర్గుణాశ్చ - పరంబ్రహ్మచ-తదేతత్సర్వంఅహమేవ॥౩౭॥కించ॥అహమితి॥ఏతత్ప్రసంఖ్యానంఏతేషాంపరిగణనం- ఏతేషాంలక్షణతో జ్ఞా

వ్యవసాయినామహంలక్ష్మీఃకితవానాంఛలగ్రహః ।తితిక్షాస్మితితిక్షూణాంసత్త్వంసత్త్వవతామహమ్॥౩౧॥ఓజస్సహోబలవతాంకర్మాహంవిద్ధిసాత్వతామ్। సాత్వతాంనవమూర్తీనామాదిమూర్తిరహంపరా॥౩౨॥ విశ్వావసుఃపూర్వచిత్తిర్గంధర్వాప్సరసామహమ్ । భూధరాణామహంస్థైర్యంగంధమాత్రమహంభువః ॥ ౩౩ ॥ అపాంరసశ్చపరమస్తేజిష్ఠానాంవిభావసుః। ప్రభాసూర్యేందుతారాణాంశబ్దోహంనభసఃపరః॥౩౪॥బ్రహ్మణ్యానాంబలిరహంవీరాణామహమర్జునః । భూతానాంస్థితిరుత్పత్తిరహంవైప్రతిసంక్రమః॥౩౫॥గత్యుక్త్యుత్సర్గోపాదానమానందస్పర్శలక్షణమ్ । ఆస్వాదశ్రుత్యవఘ్రాణమహంసర్వేంద్రియేంద్రియమ్॥౩౬॥పృథివీవాయురాకాశఆపోజ్యోతిరహంమహాన్ । వికారఃపురుషోవ్యక్తంరజస్సత్త్వంతమఃపరం॥ ౩౭ ॥ అహమేతత్ప్రసంఖ్యానంజ్ఞానంతత్త్వవినిశ్చయః॥౩౮॥మయేశ్వరేణజీవేనగుణేనగుణినావినా।సర్వాత్మనాపిసర్వేణనభావోవిద్యతేక్వచిత్ ॥ ౩౯ ॥ సంఖ్యానంపరమాణూనాంకాలేనక్రియతేమయా। నతథామేవిభూతీనాంసృజతోండానికోటిశః॥ ౪౦॥ తేజశ్శ్రీఃకీర్తిరైశ్వర్యంహ్రీస్త్యాగస్సౌభగంభగః। బలంతితిక్షావిజ్ఞానంయత్రయత్రసమేంశకః॥ ౪౧॥ ఏతాస్తేకీర్తితాస్సర్వాస్సంక్షేపేణవిభూతయః।మనోవికారాఏవైతేయథావాచాభిధీయతే॥౪౨॥ వాచంయచ్ఛమనోయచ్ఛప్రాణంయచ్ఛేంద్రియాణిచ। ఆత్మానమాత్మనాయచ్ఛనభూయఃకల్పసేఽధ్వనే॥౪౩॥యోవైవాఙ్మనసీసమ్యగసంయచ్ఛన్ధియాయతిః । తస్యవ్రతంతపోదానంస్రవత్యామఘటాంబువత్॥ ౪౪ ॥ తస్మాద్వచోమనఃప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మత్పరాయణః । మద్భక్తియుక్తయాబుద్ధ్యా

నంచ-ఏతత్ఫలం-తత్త్వవినిశ్చయశ్చాహమేవ॥౩౮॥ఏతదేవసంక్షిప్యాహ॥మయేతి॥ జీవేశ్వరరూపోద్వివిధోమయాభావః యశ్చగుణగుణిరూపః-యశ్చక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపః-ససర్వోపిమయాపినామద్వ్యతిరేకేణనాస్తి- అహమేవసర్వమిత్యర్థః॥౩౯॥ననుసామాన్యతఃకిమేవంసంక్షిప్యకథయసి-పూర్వవన్నిర్ధారణసంబంధాభ్యాంవిశేషతస్సర్వాఃకథమేతిచేత్తత్రాహ॥సంఖ్యానమితి॥సంఖ్యానంపృథివ్యాదిపరమాణూనాం-కాలేనమహతా-తదపిమయైవక్రియతే - కృత్స్నా వక్తుంశక్యతే-తథామేవిభూతీనాంసంఖ్యానంకర్తుంనశక్యతే-కుతఇత్యత ఆహ- సృజతోండానీతి ॥ యదామయాస్సృజ్యమానానాంబ్రహ్మాండానామేవతావత్సంఖ్యానాస్తి-తదాకుతస్తద్గతానాంవిభూతీనాంసంఖ్యేత్యర్థః॥ ౪౦॥ తథాపివిశేషతఏవసర్వా అపిసంక్షేపతఃకథయామీత్యాహ॥ తేజఇతి ॥ తేజఃప్రభావః శ్రీఃసంపత్ - సౌభగంమనోనయనాహ్లాదకత్వంభగఃభాగ్యం-బలవీర్యంఅంశకఃవిభూతిః॥౪౧॥ఉపసంహరతి ॥ ఏతా ఇతి ॥ ఏతేవిభూతిభేదాస్తుమయిదత్తావతారాయకథితాః-అతోనాత్రఅతీవఅభినివేశఃకర్తవ్యఇత్యాహ - మనోవికారాఏవైతేనతుపరమార్థాః యథాకించిత్ఖపుష్పాదివాఙ్మాత్రేణాభిధీయతే-తత్తుల్యాః॥౪౨॥తస్మాత్॥వాచమితి ॥ వాగాదీన్నియచ్ఛ-ఆత్మానంబుద్ధిం-ఆత్మనాసత్త్వసంపన్నయామత్యైవనియచ్ఛ-అధ్వనేసంసారమార్గాయ॥౪౩॥ అసంయమేదోషమాహ ॥ యఇతి॥

అసంయచ్ఛన్ సంయచ్ఛతి॥౨౪॥ తస్మాదితి॥ పరిసమాప్య తే కృతకృత్యో భవిష్యతీత్యర్థః॥౨౫॥ ****************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతస్సప్తదశే ప్రోక్తే స్వధర్మే భక్తిలక్షణే॥ హంసోక్తం ధర్మమస్త్యాహ బ్రహ్మచారిగృహస్థయోః। కర్మాహం విద్ధి సాత్త్వికమిత్యత్ర భక్త్యా కృతం కర్మ మోక్షసాధనం మద్విభూతిరిత్యుక్తం - భక్తిసాధనత్వం చ కర్మణాం మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేష్విత్యాదినా తత్ర తత్రోక్తం చ - న కర్మానుష్ఠాతౄణాం నియమేన భక్తిర్దృశ్యతే - అతః పృచ్ఛతి సప్తభిః॥ య ఇతి॥ పూర్వం కల్పాదౌ త్వద్భక్తిలక్షణః త్వద్భక్తిజ్ఞాపకః తత్సాధనమిత్యర్థః - స చ వర్ణాశ్రమాచారవతామపి సర్వేషాం చ ద్విపదాం వర్ణాశ్రమహీనానామపి నరాణాం ॥౧॥ యథేతి॥ యథా యేన ప్రకారేణానుష్ఠీయమానేన స్వధర్మేణ - నను సంప్రదాయాదేవ జ్ఞాస్యతే కిం పునర్వర్ణనేన తత్రాహ॥౨॥ పురేతి॥ పరమకం పరమశ్చాసౌ కం సుఖరూపశ్చ తం - యత్ యం - హంసరూపేధర్మో వ్యక్త ఏవ - న తు యోగమాత్రం ॥ శ్లో॥ జానీత మాగతం యజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయేత్యుక్తత్వాత్ ॥౩॥ స ఇతి॥ ప్రాగనుశాసితోఽపి - న భవితా న భవిష్యతి॥౪॥ అత్ర హేతుమాహ ద్వాభ్యాం ॥ వక్తేతి॥ యే వదంతి బ్రాహ్మణాః - యే చ కర్తారో మహాంతః - యే చ పాలయంతః తు త్రియాస్తేషాం మధ్యే - ధర్మస్య తే త్వత్తః అన్యః - కలాః వేదాద్యాః॥౫॥ ౬॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ - నః అస్మాకం మనుష్యాణాం మధ్యే - మోక్షధర్మో యస్య యథావి

తతః పరిసమాప్యతే॥౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - షోడశోఽధ్యాయః. **********

ఉద్ధవః॥ యస్త్వయాభిహితః పూర్వం ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః। వర్ణాశ్రమాచారవతాం సర్వేషాం ద్విపదామపి॥౧॥ యథానుష్ఠీయమానేన త్వయి భక్తిర్నృణాం భవేత్। స్వధర్మేణారవిందాక్ష తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥౨॥ పురా కిల మహాబాహో ధర్మం పరమకం ప్రభో। యత్తేన హంసరూపేణ బ్రహ్మణేఽభ్యాత్థ మాధవ॥౩॥ స ఇదానీం సుమహతా కాలేనామిత్రకర్శన। న ప్రాయో భవితా మర్త్యలోకే ప్రాగనుశాసితః॥౪॥ వక్తా కర్తావితా నాన్యో ధర్మస్యాచ్యుత తే భువి। సభాయామపి వైరించ్యాం యత్ర మూర్తిధరాః కలాః॥౫॥ కర్త్రావిత్రా ప్రవక్త్రా చ భవతా మధుసూదన। త్యక్తే మహీతలే దేవ వినష్టం కః ప్రవక్ష్యతి॥౬॥ తత్త్వం నః సర్వధర్మజ్ఞ ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః। యథా యస్య విధీయేత తథా వర్ణయ మే ప్రభో॥౭॥ శ్రీకృష్ణః॥ ధర్మ్య ఏష తవ ప్రశ్నో నైఃశ్రేయసకరో నృణామ్। వర్ణాశ్రమాచారవతాం తముద్ధవ నిబోధ మే॥౮॥ ఆదౌ కృతయుగే వర్ణో నృణాం హంస ఇతి స్మృతః। కృతకృత్యాః ప్రజా జాత్యా తస్మాత్కృతయుగం విదుః॥౯॥ వేదః ప్రణవ ఏవాగ్రే ధర్మోఽహం వృషరూపధృక్। ఉపాసతే తపోనిష్ఠా హంసం మాం ముక్తకిల్బిషాః॥౧౦॥ త్రేతాముఖే మహాభాగ ప్రాణాన్మే హృదయాత్త్రయీ। విద్యా ప్రాదురభూత్తస్యా అహమాసం త్రివృన్మఖః॥౧౧॥ విప్రక్షత్రియవిట్శూద్రా ముఖబాహూరుపాదజాః। వైరాజాత్పురుషాజ్జాతా య ఆత్మాచారలక్షణాః॥౧౨॥ గృహాశ్రమో జఘనతో బ్రహ్మచర్యం హృదో మమ। వక్షఃస్థలాద్వనే వాసో న్యాసః శీర్షణి సంస్థితః॥౧౩॥ వర్ణానామాశ్రమాణాం చ జన్మభూమ్యనుసారిణీః। ఆసన్ప్ర

కృతయో॥౭॥ ధర్మ్య ఇతి॥ ధర్మ్యః ధర్మాదనపేతః కుతః నైఃశ్రేయసకరః భక్తిజనకః అతః మే మత్తః తం ధర్మం నిబోధ ॥౮॥ తత్రాదౌ మదుపాసనాలక్షణ ఏవ ముఖ్యో ధర్మ ఆసీత్ - ఆచారలక్షణస్తు ధర్మః పశ్చాత్ప్రవృత్తః - స చైవం సుస్థితో భక్తియోగం జనయతీతి వర్ణయిష్యన్నాహ ॥ ఆదావితి॥ కల్పాదౌ యత్కృతయుగం తస్మిన్ - తే చ తదా హంసం మాముపాసత ఏవ కేవలం - నాన్యత్కుర్వంతి - వస్తుం కృతయుగనామనిరుక్తిమాహ - కృతకృత్యా ఇతి జాత్యా జన్మనైవ॥౯॥ కిం చ - విధాయకాభావాదపి తదానీం నాన్యత్ కర్మాస్తీత్యాహ॥ వేద ఇతి॥ ధర్మశ్చ మమ మోవిషయో మోహామేవ నృషరూపవత్స్యాత్ చతుష్పాత్ - న క్రియావిశేషో యజ్ఞాదిః అతః తపోనిష్ఠాః ॥ శ్లో ॥ మనసశ్చేంద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తప ఇతి వచనాత్ ఏకాగ్రతయా హంసం శుద్ధం మాం ధ్యాయంతీత్యర్థః॥౧౦॥ త్రేతాముఖ ఇతి॥ పశ్చాత్త్రేతాయుగప్రవేశే - మే వైరాజరూపస్య - ప్రాణాన్నిమిత్తాత్ - హృదయాత్స్వశాశాత్ - తస్యాః త్రయ్యాస్సకాశాత్ - హౌత్రాధ్వర్యవౌద్గాత్రైః త్రివృత్ త్రిరూపః మఖః యజ్ఞః॥ శ్రుతిః॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః ॥౧౧॥ వర్ణానామాశ్రమాణాం చ ధర్మార్థం వక్తుం తేషాముత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ విప్రేతి॥ ఆత్మాచారః స్వధర్మ ఏవ లక్షణం జ్ఞాపకో యేషాం తే॥౧౨॥ గృహాశ్రమ ఇతి॥ మమ వైరాజరూపస్య హృదః వక్షసోఽధస్తాత్ - బ్రహ్మచర్యమితి నైష్ఠికాభిప్రాయం ॥౧౩॥ తేషామధికారివిశేషేణ స్వ

భావానాహ పంచభిః॥ వర్ణానామితి॥ జన్మస్థానానుసారిణ్యః - నీచైరిత్యవ్యయం - అతోయమర్థః - మందాభిర్జన్మభూమిభిః మందాః మధ్యమాభిర్మధ్యమాః ఉత్తమాభిరుత్తమాశ్చేతి॥ ౧౪॥ శమ ఇతి॥ తపః ఆలోచనం॥ ౧౫॥ తేజ ఇతి॥ తేజః ప్రతాపః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ఏతైరేవ ఆశ్రమస్వభావా అపి జ్ఞేయాః - తద్బాహ్యానాం స్వభావానాహ॥ అశౌచమితి॥ శుష్కవిగ్రహః నిర్మూలకలహః - తర్షః తృష్ణా॥ ౧౯॥ తత్ర తావత్సర్వసాధారణం ధర్మమాహ॥ అహింసేతి॥ వర్ణగ్రహణముపలక్షణార్థం॥ ౨౦॥ వర్ణధర్మాన్ గృహస్థప్రకరణే వక్ష్యతి ప్రథమం తావదాశ్రమేషు బ్రహ్మచారిణో ధర్మాః వర్ణ్యంతే - స చ ద్వివిధః - ఉపకుర్వాణో నైష్ఠికశ్చేతి - తత్రాద్యస్య ధర్మానాహ నవభిః॥ ద్వితీయమితి॥ ద్విజః త్రైవర్ణికః - అనుపూర్వ్యాత్ గర్భాధానాదిసంస్కారక్రమేణ - ద్వితీయముపనయనాఖ్యం జన్మ - ప్రాప్య - ఆచార్యేణాహూతః - బ్రహ్మ వేదమధీయీత - చకారాత్తదర్థం చ విచారయేత్॥ ౨౧॥ మేఖలేతి॥ మేఖలాదీన్ కుశాంశ్చ దధత్ - తత్ర కుశశబ్దేనాక్షమాలా - కథంభూతః జటిలః అనభ్యంగాదినా జాతజటః - తథా అధౌతదద్వాసోరక్తపీఠః దంతాశ్చ వాసాంసి చ దద్వాసాంసి న ధౌతాని యస్య సః - అధౌతదద్వాసాః స చాసావరక్తపీఠశ్చ న కౌతుకాదినా రక్తం పీఠం ఆసనం యస్య సః॥ ౨౨॥ స్నానే

కృతయో నృణాం నీచైర్నీచోత్తమోత్తమాః॥ ౧౪॥ శమో దమస్తపశ్శౌచం సంతోషః క్షాంతిరార్జవం। మద్భక్తిశ్చ దయా సత్యం బ్రహ్మప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౫॥ తేజో బలం ధృతిశ్శౌర్యం తితిక్షౌదార్యముద్యమః। స్థైర్యం బ్రహ్మణ్యతైశ్వర్యం క్షత్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౬॥ ఆస్తిక్యం దాననిష్ఠా చ అదంభో బ్రహ్మసేవనమ్। అతుష్టిరర్థోపచయైర్వైశ్యప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౭॥ శుశ్రూషణం ద్విజగవాం దేవానాం చాప్యమాయయా। తత్ర లబ్ధేన సంతోషః శూద్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౮॥ అశౌచమనృతం స్తేయం నాస్తిక్యం శుష్కవిగ్రహః। కామః క్రోధశ్చ తర్షశ్చ స్వభావోంతేవసాయినాం॥ ౧౯॥ అహింసా సత్యమస్తేయమకామక్రోధలోభతా। భూతప్రియహితేహా చ ధర్మోయం సార్వవర్ణికః॥ ౨౦॥ ద్వితీయం ప్రాప్యానుపూర్వ్యాజ్జన్మోపనయనం ద్విజః। వసన్ గురుకులే దాంతో బ్రహ్మాధీయీత వాగ్యతః॥ ౨౧॥ మేఖలాజినదండాక్షబ్రహ్మసూత్రకమండలూన్। జటిలోऽధౌతదద్వాసోరక్తపీఠః కుశాన్ దధత్॥ ౨౨॥ స్నానభోజనహోమేషు జపోచ్చారే చ వాగ్యతః। నచ్ఛింద్యాన్నఖరోమాణి కక్షోపస్థగతాన్యపి॥ ౨౩॥ రేతో నావకిరేజ్జాతు బ్రహ్మవ్రతధరస్స్వయమ్। అవకీర్ణేవగాహ్యాప్సు యతాసుస్త్రిపదీం జపేత్॥ ౨౪॥ అగ్న్యర్కాచార్యగోవిప్రగురువృద్ధసురాన్ శుచిః। సమాహిత ఉపాసీత సంధ్యే చ యతవాగ్జపన్॥ ౨౫॥ ఆచార్యం మాం విజానీయాన్నావమన్యేత కర్హిచిత్। న మర్త్యబుద్ధ్యాసూయేత సర్వదేవమయో గురుః॥ ౨౬॥ సాయం ప్రాతరుపానీయ భైక్షం తస్మై నివేదయేత్। యచ్చాన్యదప్యనుజ్ఞాత ఉపయుంజీత సంయతః॥ ౨౭॥

శుశ్రూషమాణ ఆచార్యం సదోపాసీత నీచవత్। యానశయ్యాసనస్థానైర్నాతిదూరే కృతాంజలిః॥ ౨౮॥ ఏవంవ్రతో గురుకులే వసేద్భోగవివర్జితః। విద్యాసమాప్యతే యావద్బిభ్రద్వ్రతమఖండితమ్॥ ౨౯॥ యద్యసౌ ఛందసాం లోకమారోక్ష్యన్ బ్రహ్మవిష్టపమ్। గురవే విన్యసేద్దేహం స్వాధ్యాయార్థం బృహద్వ్రతః॥ ౩౦॥ అగ్నౌ గురావాత్మని చ సర్వభూతేషు మాం పరమ్। అపృథగ్ధీరుపాసీత బ్రహ్మవర్చ

తి॥ జపశ్చ ఉచ్చారో మూత్రపురీషోత్సర్గశ్చ జపోచ్చారం తస్మిన్ - వాగ్యతః మౌనీ భవేత్॥ ౨౩॥ రేత ఇతి॥ రేతో బుద్ధిపూర్వకం నావకిరేత్ నోత్సృజేత్ - బ్రహ్మవ్రతధరః అగృహస్థః - స్వయమేవ కథంచిదవకీర్ణే అవగాహ్య స్నాత్వా యతాసుః కృతప్రాణాయామః - త్రిపదీం గాయత్రీం జపేత్॥ ౨౪॥ అగ్నీతి॥ సంధ్యే చ ద్వే - యతవాక్ జపన్నుపాసీత - చశబ్దాత్ మధ్యాహ్నసంధ్యాయామపి - యద్వా - మధ్యాహ్నసంధ్యానిమిత్తం మానం నాస్తీతి ద్వివచనం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ సాయమితి॥ అన్యదపి యత్సంప్రాప్తం తచ్చ నివేదయేత్ - తేనానుజ్ఞాతః సంయతస్సన్నుపయుంజీత ఉపభుంజీతేత్యర్థః॥ ౨౭॥ శుశ్రూషమాణ ఇతి॥ యానశయ్యాసనస్థానైః యాంతం పృష్ఠతో యానేన - నిద్రితం అప్రమత్తతయా సమీపశయనేన - విశ్రాంతం పాదసంవాహనాదిభిః - సమీపాసనేన ఆసీనం కృతాంజలిర్వియోగప్రతీక్షయా నాతిదూరావస్థానేనేత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఏవంవ్రత ఇతి॥ ఏవంభూతం వ్రతం వృత్తం యస్య॥ ౨౯॥ ఏవముపకుర్వాణస్య ధర్మానుక్త్వా నైష్ఠికస్య విశేషధర్మానాహ షడ్భిః॥ యదీతి॥ అసౌ బ్రహ్మచారీ యది ఛందసాం లోకం మహర్లోకం - తతో బ్రహ్మలోకం చారోక్ష్యన్ - ఆరోఢుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః - యద్వా - ఛందసాం లోకమితి బ్రహ్మలోకవిశేషణం - యత్ర మూర్తిధరాః కలా ఇత్యుక్తత్వాత్ - తర్హి బృహద్వ్రత

స్సన్ బృహత్ నైష్ఠికం వ్రతం యస్య సః విన్యసేత్సముర్పయేత్ -అధికస్వాధ్యాయార్థం వా అధీతనిష్క్రియార్థం వా॥ ౩౦॥అగ్నావితి॥బ్రహ్మవర్చః వేదాభ్యాసజం తేజః గద్వాన్॥౩౧॥తస్యైవ వనస్థయతిసాధారణాన్ ధర్మానాహ ॥ స్త్రీణామితి॥నిరీక్షణం భావగర్భం-ప్రేక్షణం పరిహాసః ఏవమాదికం త్యజేత్ -మిథునీభూతాన్ గ్రహస్త్యజేత్ -నపశ్యేదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ తస్యైవ సర్వాశ్రమసాధారణధర్మానాహ ద్వాభ్యాం॥శౌచమితి ॥౩౩॥౩౪ ॥ నిష్కామనైష్ఠికస్య మోక్షం ఫలమాహ॥ఏవమితి॥అనలః నిష్కామత్వాద్దగ్ధకర్మాశయః అంతఃకరణం యస్య తథాభూతస్సన్ మద్భక్తో భవతి॥౩౫ ॥ ఉపకుర్వాణస్య సమావర్తనప్రకారమాహ॥అథేతి॥అనంతరం ద్వితీయాశ్రమః-ఆవేక్ష్యన్ ప్రవేష్టుమిచ్ఛన్ - యథాయథావద్విచారితవేదార్థః స్నాయాత్ అభ్యంగాదికం కుర్వన్ సమావర్తేతేత్యర్థః॥౩౬॥ తస్యాధికారానురూపాశ్రమవికల్ప సముచ్చయావాహ॥గృహమితి॥సకామశ్చేద్గృహం-అంతఃకరణశుద్ధ్యాదికామశ్చేద్వనం ప్రవిశేత్ - శుద్ధాంతఃకరణః సచ్చద్విజోత్తమః-ద్విజోత్తమ ఇత్యనేన క్షత్రియవైశ్యయోర్నప్రవ్రజ్యాధికారం సూచయతి - బ్రాహ్మణశ్చేత్ప్రవ్రజేదిత్యర్థః-యద్వా-ఆశ్రమాదాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్ -అన్యథా-అనాశ్రమీ ప్రతిలోమం చ నాచరేదిత్యర్థః - అమత్పర ఇతివాపదచ్ఛేదః స్వభక్తస్యాశ్రమనియమాభావస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥౩౭॥ వివాహనియమపూర్వకం వర్ణధర్మానాహ

స్వల్పమః॥౩౧॥స్త్రీణాం నిరీక్షణస్పర్శసంల్లాపక్ష్వేళనాదికమ్ । ప్రాణినో మిథునీభూతానగృహస్థోఽగ్రతస్త్యజేత్ ॥౩౨॥శౌచమాచమనం స్నానం సంధ్యోపాస్తిర్మమార్చనమ్। తీర్థసేవాజపోఽస్పృశ్యభక్ష్యాసంభాష్యవర్జనమ్॥౩౩॥సర్వాశ్రమప్రయుక్తోఽయం నియమః కులనందన। మద్భావస్సర్వభూతేషు మనోవాక్కాయసంయమః॥౩౪॥ఏవం బృహద్వ్రతధరో బ్రాహ్మణోఽగ్నిరివజ్వలన్ । మద్భక్తస్తీవ్రతపసా దగ్ధకర్మాశయోఽమలః ॥౩౫॥ అథానంతరమావేక్ష్యన్ యథాజిజ్ఞాసితాగమః । గురవే దక్షిణాం దత్త్వా స్నాయాద్గుర్వనుమోదితః॥౩౬॥గృహం వనం వా ప్రవిశేత్ప్రవ్రజేద్వా ద్విజోత్తమః ।ఆశ్రమాదాశ్రమం గచ్ఛేన్నాన్యథామత్పరశ్చరేత్ ॥౩౮॥ గృహార్థీ సదృశీం భార్యాముద్వహేదజుగుప్సితాం । యవీయసీం తు వయసా సమవర్ణామనుక్రమాత్ ॥౩౯॥ఇజ్యాధ్యయనదానాని సర్వేషాం చ ద్విజన్మనామ్। ప్రతిగ్రహోఽధ్యాపనం చ బ్రాహ్మణస్యైవ యాజనం ॥ ౩౯ ॥ప్రతిగ్రహం మన్యమానస్తపస్తేజోయశోనుదం । అన్యాభ్యామేవ జీవేత శిలైర్వా దోషదృక్తయోః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్య హి దేహోఽయం క్షుద్రకామాయ నేష్యతే ।కృచ్ఛ్రాయ తపసే చేహ ప్రేత్యానంతసుఖాయ చ॥౪౧॥ శిలోంఛవృత్త్యా పరితుష్టచిత్తో ధర్మం మహాంతం విరజం జుషాణః । మయ్యర్పితాత్మా గృహ ఏవ తిష్ఠన్నాతిప్రసక్తస్సముపైతి శాంతిం ॥ ౪౨ ॥ సముద్ధరంతి యే విప్రం సీదంతం మత్పరాయణం । తానుద్ధరిష్యే నచిరాదాపద్భ్యో నౌరివార్ణవాత్ ॥౪౩॥ సర్వాస్సముద్ధరేద్రాజా పితేవ వ్యసనాత్ప్రజాః । ఆత్మానమాత్మనా ధీరో యథా గజపతిర్గజాన్ ॥౪౪॥ ఏవంవిధో నరపతిర్విమానేనార్కవర్చసా ।విధూయేహాఽశుభం కృత్స్నమింద్రేణ సహ మోదతే ॥౪౫॥ సీదన్విప్రో వణిగ్వృత్త్యా పణ్యైరేవాపదం తరేత్ । ఖడ్గేన వాపదాక్రాంతో న శ్వ

హా గృహస్థస్య ధర్మానాహ ॥గృహార్థీతి ॥ సదృశీం సమవర్ణాం అనుక్రమాత్ అజుగుప్సితాం కులతో లక్షణతశ్చానిందితాం-కామతస్తు యామన్యాముద్వహేత్ -తాం సమవర్ణామనుతస్యాః అనంతరం తత్రాపి వర్ణక్రమేణోద్వహేదిత్యర్థః॥శ్లో॥తిస్రో వర్ణానుపూర్వ్యేణ ద్వే తథైకాం యథాక్రమం ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భార్యాస్స్వాశ్శూద్రజన్మన ఇతి స్మృతేః॥౩౭॥ఇజ్యేతి॥ఇజ్యాదయస్త్రివర్ణికానామావశ్యకా ధర్మాః -ప్రతిగ్రహాదిత్రయం తు వృత్తిః సా చ బ్రాహ్మణస్యైవ॥౩౯॥తత్రాపి ముఖ్యాం ముఖ్యతమాం చాన్యాం వృత్తిమాహ ॥ప్రతిగ్రహమితి ॥ తయోర్యాజనాధ్యాపనయోరపి కార్పణ్యాదిదోషం పశ్యన్-శిలైః స్వామిపరిత్యక్తైః క్షేత్రపతితైః కణిశైః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం చ వృత్తికార్యం బ్రాహ్మణేన సోఢవ్యమిత్యాహ॥బ్రాహ్మణస్యేతి ॥౪౧॥ ఉంఛవృత్తిర్నామ ఆపణాదిపతితకణోపాదానం తాం శిలవృత్త్యాపేక్షికృత్యతయా తుష్టచిత్తస్య మోక్షం ఫలమాహ॥శిలోంఛవృత్త్యేతి॥మహాంతం అతిథ్యాదిలక్షణం-విరజం నిష్కామం సేవమానః ॥ ౪౨॥ ఏవం సాధనస్య మహాఫలముక్త్వా సాధనానామప్యాహ త్రిభిః ॥సముద్ధరంతీతి॥సముద్ధరంతి దారిద్ర్యాదుత్తారయంతి - విప్రమిత్యుపలక్షణం మత్పరాయణం యంకమపి॥౪౩॥రాజ్ఞస్త్వావశ్యకమేతదిత్యాహ॥ సర్వా ఇతి॥౪౪ ॥౪౫॥ సర్వేషామాపద్వృత్తీరాహ త్రిభిః॥సీదన్నితి॥పణ్యైః విక్రయార్హైః-నతు సురాలవణాద్యైః - తత్రాప్యాపదాక్రాంతశ్చేత్ - ఖ

డ్గేనక్షత్రియవృత్త్యా వా - యద్యపి గౌతమేనానంతరాం పాపీయసీం వృత్తిమాతిష్ఠేత్ ఇతి స్మరణాత్ - ఖడ్గధారణం పణ్యాద్విక్రయాత్ శ్రేష్ఠం మన్యతే - తథాపి హింసాతో వణిగ్వృత్తిరేవ శ్రేష్ఠేతి భగవతో మతం - న తు శ్వవృత్త్యా నీచసేవయా ॥౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యేతి॥ తతోఽప్యాపది-మృగయయాపి-విప్రరూపేణ అధ్యాపనాదినా వా॥౪౭॥ శూద్రవృత్తిమితి॥ కారవః ప్రతిలోమజవిశేషాః బురుడాదయః- తేషాం వృత్తిం కటాదిక్రియాం - ఆపదుత్తీర్ణస్తు నానుకల్పేన వర్తేతేత్యాహ-కృచ్ఛ్రాదితి॥౪౮॥ తదేవం వృత్తివ్యవస్థాముక్త్వా పునర్గృహస్థస్యావశ్యకాన్పంచయజ్ఞానాహ ॥ వేదేతి ॥ వేదాధ్యాయః బ్రహ్మయజ్ఞః- తేన ఋషీన్-స్వధాకారేణ పితౄన్-స్వాహాకారేణ దేవాన్-బలిహరణేన భూతాని- అన్నాద్యైరన్నోదకాదిభిర్మనుష్యానితి జ్ఞాతవ్యం-యథోదయం విభవానుసారతః- తేష్వీశ్వరదృష్టిం విదధత్ - మదాత్మకానీతి॥౪౯॥ ఆవశ్యకం ధర్మముక్త్వా శక్త్యనుసారం ధర్మమాహ ॥ యదృచ్ఛయేతి॥ యదృచ్ఛయా ఉద్యమం వినా - ఉపార్జితేన వా-శుక్లేన శుద్ధేన- స్వవృత్త్యా లబ్ధేన ధనేన వా -భృత్యానపోషయన్॥౫౦॥ గృహస్థస్యాపి నివృత్తినిష్ఠామేవాహ త్రిభిః ॥ కుటుంబేష్వితి॥ న ప్రమాద్యేత ఈశ్వరనిష్ఠాయాం ప్రమత్తో న భవేత్ - నను దృష్టాదృష్టార్థాని కర్మాణ్యాసక్తస్య కథమప్రమాదోఽపి చాశేత ఇత్యాహ-విపశ్చిదితి ॥౫౧॥ తతోఽపి దృష్టేష్వాసక్తేరధికత్వాత్తేషాం నశ్వరతాం ప్రపంచయతి ॥ పుత్రేతి ॥ పుత్రాదీ

వృత్త్యా కథంచన ॥౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యా తు రాజన్యో జీవేన్మృగయయాపది । చరేద్వా విప్రరూపేణ న శ్వవృత్త్యా కథంచన॥౪౭॥ శూద్రవృత్తిం భజేద్వైశ్యః శూద్రః కారుకటక్రియాం । కృచ్ఛ్రాన్ముక్తో న గర్హ్యేణ వృత్తిం లిప్సేత కర్మణా॥౪౮॥ వేదాధ్యాయస్వధాస్వాహాబల్యన్నాద్యైర్యథోదయం । దేవర్షిపితృభూతాని మద్రూపాణ్యన్వహం యజేత్ ॥౪౯॥ యదృచ్ఛయోపపన్నేన శుక్లేనోపార్జితేన వా। ధనేనాపీడయన్భృత్యాన్మాంయజేతాహరన్క్రతూన్॥౫౦॥ కుటుంబేషు న సజ్జేత న ప్రమాద్యేత్కుటుంబ్యపి । విపశ్చిన్నశ్వరం పశ్యేదదృష్టమపి దృష్టవత్ ॥౫౧॥ పుత్రదారాప్తబంధూనాం సంగమః పాంథసంగమః । అనుదేహం వియంత్యేతే స్వప్నో నిద్రానుగో యథా॥౫౨॥ ఇత్థం పరిమృశన్యుక్తో గృహేష్వతిథివద్వసన్ । న గృహైరనుబధ్యేత నిర్మమో నిరహంకృతః ॥౫౩॥ కర్మభిర్గృహమేధీయైరిష్ట్వా మామేవ భక్తిమాన్ । తిష్ఠేద్వనం వా ప్రవిశేత్ప్రజావాన్వా పరివ్రజేత్ ॥౫౪॥ యస్త్వాసక్తమతిర్గేహే పుత్రవిత్తైషణాతురః । స్త్రైణః కృపణధీర్మూఢో మమాహమితి బధ్యతే ॥౫౫॥ అహో మే పితరౌ వృద్ధౌ భార్యా బాలాత్మజా ప్రజాః । అనాథా మామృతే దీనాః కథం జీవంతి దుఃఖితాః॥౫౬॥ ఏవం గృహాశయాక్షిప్తహృదయో మూఢధీరయం । అతృప్తస్తాననుధ్యాయన్మృతోఽంధం విశతే తమః ॥౫౭॥ **********

——*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - సప్తదశోఽధ్యాయః *——

శ్రీకృష్ణః॥ వనం వివిక్షుః పుత్రేషు భార్యాం న్యస్య సహైవ వా। వన ఏవ వసేచ్ఛాంతస్తృతీయం భాగమాయుషః॥౧॥ కందమూలఫలైర్వన్యైర్మేధ్యైర్వృత్తిం ప్రకల్పయేత్ । వసీత వల్కలం వాసస్తృణపర్ణాజినాని వా॥౨॥ కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలాని బిభృయాద్దతః। న ధావేదప్సు మజ్జేత త్రికాలం స్థండిలేశయః॥౩॥ గ్రీష్మే

నామేకత్ర సంగమః పాంథానాం ప్రపాయాం సంగమ ఇవ - తత్ర హేతుః -అనుదేహం ప్రతిదేహం-ఏతే వియంతి నశ్యంతి - నిద్రానువర్తీ స్వప్నో నిద్రాపాయే యథేతి॥౫౨॥ ఇత్థమితి॥ అతిథివదుదాసీనః ॥౫౩॥ అస్యాప్యాశ్రమవికల్పమాహ॥ కర్మభిరితి॥ గృహాశ్రమ ఏవ తిష్ఠేత్ - యది ప్రజావాన్ తర్హి ప్రవ్రజేత్ ॥౫౪॥ గృహాద్యాసంగే దోషమాహ త్రిభిః ॥౫౫॥ బంధమేవాభినయేన దర్శయతి॥ అహో ఇతి॥ బాలాః ఆత్మజా యస్యాః సా- ఆత్మజాశ్చ మాం వినా అనాథాస్సంతః కథం జీవిష్యంతీతి ॥౫౬॥ ఏవమితి ॥ గృహే య ఆశయో వాసనా తేన ఆ సర్వతః క్షిప్తం హృదయం యస్య సః అంధంతమః అతితామసీం యోనిం ॥౫౭॥**************************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టాదశే వదద్ధర్మం వనస్థయతిగోచరం । అధికారవిశేషేణ విశేషం చాపి తద్గతం ॥ క్రమప్రాప్తత్వేన వనస్థధర్మానాహ॥ వనమితి॥ ఆయుషః తృతీయం భాగం పంచసప్తతివర్షపర్యంతం - తతః పరం క్షీణేంద్రియస్యైవ ద్వారా గేపి సన్న్యాసస్యాధికారస్స్యాదితి భావః॥౧॥ కందేతి॥ వసీత పరిదధీత॥౨॥ కేశేతి॥ దతః దంతాన్-న ధావేత్ న శోధయేత్ -త్రికాలమప్సు మజ్జేత -ముసలవత్ స్నాయాత్ -స్థండిలేశయః భూమిశాయీ॥౩॥ గ్రీష్మ ఇతి॥ తప్యేత పంచాగ్నిః సూర్యేణ సహ చతుర్ది

తృషు అగ్నిష్వగ్నిధారాయాత్మానం తాపయేదిత్యర్థః । ఆసారం సహత ఇతి ఆసారషాట్ ఆసారం ధారాసంపాతం సహత ఇతి తథా- అభ్రావకాశం నామ వ్రతం చరేదిత్యర్థః- జలే ఆకంఠమగ్నః ఉదకవాసం నామ వ్రతం చరేత్ ॥౪॥ అగ్నిపక్వమితి ॥ ఉలూఖలేన వా అశ్మనా వా కుట్టితనీవారాన్ ఖండయతీతి తథా- దంతా ఏవోలూఖలం యస్య స తథా ॥౫॥ స్వయమితి ॥ సంచినుయాత్ ఆహరేత్ -అన్యదా కాలాంతరే- ఆహృతం నాదదీత ॥ శ్లో ॥ కాలాంతరే హ్యాహృతం తు నాదదీత వనాశ్రమీ । లబ్ధావేన వేన్నాద్యైః పురాణం తు పరిత్యజేదితి నారదోక్తేః ॥౬॥ వన్యైరితి ॥ కాలచోదితాన్ ఆగ్రయణాదీన్ ॥౭॥ కించ ॥ అగ్నిహోత్రమితి ॥ మునేశ్చ- నైగమైర్వైదవాదిభిః- ఆమ్నాతాని ॥౮॥ అస్య నిష్కామస్య ఫలమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ధమనీభిః- సిరాభిః- సంతతః వ్యాప్తః యావజ్జీవం క్లేశేన తపసా శుష్కమాంస ఇత్యర్థః- ఋషిలోకాత్ మహర్లోకాదిక్రమేణ- అయం భావః- అంతఃకరణశుద్ధిభక్తిద్వారా తత్రైవ తావన్ముచ్యతే- ప్రతిబంధకబాహుల్యే క్రమేణ ముచ్యత ఇతి ॥౯॥ తం సకామం నిందతి ॥ యస్త్వితి ॥ నిశ్శ్రేయసం మోక్షఫలం- అల్పీయసే అవిరించ్యల్పతమమేవ తస్మై ॥౧౦॥ ఏవం యావజ్జీవం వనస్థస్య మోక్షః- తృతీయభాగావసానే తు మందవిరాగస్య సన్న్యాసాధికారః- యది తు తతో రాగేణ స్వధర్మాన్ శక్తో భవేత్ తదాపి సమ్యగవిరక్తో విరక్తో వా- తత్రావిరక్తస్య కృత్యమాహ ॥ యదేతి ॥ జాతో వేపథుః కంపో దేహే యస్య సః ॥౧౧॥ విర

తప్యేత పంచాగ్నీన్ వర్షాస్వాసారషాడ్జలే । ఆకంఠమగ్నః శిశిర ఏవంవృత్తస్తపశ్చరేత్ ॥ ౪ ॥ అగ్నిపక్వం సమశ్నీయాత్కాలపక్వమథాపి వా । ఉలూఖలాశ్మకుట్టో వా దంతోలూఖల ఏవ వా ॥౫॥ స్వయం సంచినుయాత్సర్వమాత్మనో వృత్తికారణమ్ । దేశకాలబలాభిజ్ఞో నాదదీతాన్యదాహృతమ్ ॥౬॥ వన్యైశ్చరుపురోడాశైర్నిర్వపేత్కాలచోదితాన్ । న తు శ్రౌతేన పశునా మాం యజేత వనాశ్రమీ ॥ ౭ ॥ అగ్నిహోత్రం చ దర్శశ్చ పౌర్ణమాసశ్చ పూర్వవత్ । చాతుర్మాస్యాని చ మునేరామ్నాతాని చ నైగమైః ॥ ౮ ॥ ఏవం చీర్ణేన తపసా మునిర్ధమనిసంతతః । మాం తపోమయమారాధ్య ఋషిలోకాదుపైతి మామ్ ॥ ౯ ॥ యస్త్వేతత్కృచ్ఛ్రతశ్చీర్ణం తపో నిశ్శ్రేయసం మహత్ । కామాయాల్పీయసే యుంజ్యాద్బాలిశః కోఽపరస్తతః ॥౧౦॥ యదాసౌ నియమేఽకల్పో జరయా జాతవేపథుః । ఆత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య మచ్చిత్తోఽగ్నిం సమావిశేత్ ॥౧౧॥ యదా కర్మవిపాకేషు లోకేషు నిరయాత్మసు । విరాగో జాయతే సమ్యఙ్న్యస్తాగ్నిః ప్రవ్రజేత్తతః ॥౧౨॥ ఇష్ట్వా యథోపదేశం మాం దత్త్వా సర్వస్వమృత్విజే । అగ్నీన్ స్వప్రాణ ఆవేశ్య నిరపేక్షః పరివ్రజేత్ ॥౧౩॥ విప్రస్య వై సన్న్యసతో దేవా దారాదిరూపిణః । విఘ్నాన్కుర్వంత్యయం హ్యస్మానాక్రమ్య సమియాత్పరమ్ ॥౧౪॥ బిభృయాచ్చేన్మునిర్వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరమ్ । త్యక్తం న దండపాత్రాభ్యామన్యత్కించిదనాపది ॥ ౧౫ ॥ దృష్టిపూతం న్యసేత్పాదం వస్త్రపూతం పిబేజ్జలమ్ । సత్యపూతాం వదేద్వాచం మనఃపూతం సమాచరేత్ ॥౧౬॥ మౌనానీహానిలాయామా దండా వాగ్దేహచేతసామ్ । న హ్యేతే యస్య సంత్యంగ వేణుభిర్న భవేద్యతిః ॥ ౧౭ ॥ భిక్షాం చతుర్షు వర్ణేషు విగర్హ్యాన్వర్జయంశ్చ

క్తం ప్రత్యాహ ॥ యదేతి ॥ లోకేషు బ్రహ్మలోకపర్యంతేషు- నిరయాత్మసు దుఃఖోదర్కేషు- న్యస్తాగ్నిః స్వతంత్ర - తత ఇతి అగ్నిహోత్రాదికర్మణః వన్యాశ్రమాద్వా ॥౧౨॥ తతో దీక్షాకృత్యమాహ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ యథోపదేశం శ్రాద్ధాష్టకపూర్వకం ప్రాజాపత్యేష్ట్యా మాం ఇష్ట్వా- స్వప్రాణే ప్రాణోపాధావాత్మని ॥౧౩ ॥ సన్న్యాసే విఘ్నా భవంతి - తానపి గణయన్ సన్న్యాసే దేవేత్యాశయమేవాహ ॥ విప్రస్యేతి ॥ కేనాభిప్రాయేణ కుర్వంతి తదాహ- అయమితి- పరం బ్రహ్మ ॥ ౧౪ ॥ ఏవం ప్రవ్రజితస్య ధర్మానాహ ॥ బిభృయాదితి ॥ పరం కౌపీనాదన్యద్వాసో యది ధారయితుమిచ్ఛతి- తర్హి కౌపీనమాచ్ఛాద్యతే యావతా తావన్మాత్రం ధారయేదిత్యర్థః- త్యక్తం ప్రైషోచ్చారణాత్పూర్వమేవ అతోఽన్యత్కించిదపి న బిభృయాత్ - దండపాత్రాభ్యామిత్యావశ్యకజలపాత్రాదేరుపలక్షణం ॥౧౫॥ పరమహంసస్య విధినిషేధాగోచరత్వాత్ బహూదకాదిధర్మాన్ భగవానాహ ॥ దృష్టిపూతమితి ॥ మనఃపూతం మనసా సమ్యక్ విచార్య యచ్ఛుద్ధం తదాచరేత్ ॥౧౬ ॥ మౌనేతి ॥ మౌనం వాచో దండః- అనీహా కామ్యకర్మత్యాగో దేహస్య- ప్రాణాయామశ్చేతసః- ఏతే అంతరా యే దండా యస్య న సంతి- అంగ హే ఉద్ధవ అంగ ఇత్యత్ర వేణుభిరితి వా ॥౧౭॥ భిక్షామితి ॥ బ్రాహ్మణేష్వేవ వృత్తిభేదేన చతుర్విధేషు - పూర్వపూర్వాసంభవే చ- విగర్హ్యాన్ అభిశస్తపతితాన్- అసంక్లృప్తాన్- అత్రాయం లాభో భవిష్యతీతి పూర్వమనుద్దిష్టాన్ ॥౧౮॥ బహిరితి ॥ బహిర్గ్రామాత్ - పావితం ప్రోక్షణాదిభిః శోధితం విభజ్య విష్ణుబ్రహ్మార్కభూతేభ్యః- అశేషమిత్యధికా

హారణం నిరస్తం-యాచితమితి పాఠే మాధుకరేణ యాచితమన్నం చేత్తర్హి విభజ్య భుంజీత - న త్వయాచితాదిభైక్షచతుష్టయమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ మాధుకరేషు నైవేద్యం భైక్షే నాన్యేషు విద్యతే । నైవేద్యకం త్రిషు పేదప్పుత్రితయం భౌతికం విదురితి స్మృతేః-యద్వా తదానీం కేనాపి యాచితం చేత్తన్మధ్యేత స్మైకించిద్విభజ్య దత్వేత్యర్థః॥౧౯॥ కించ। ఏక ఇతి॥ ఏకశ్చరేత్

ఆత్మన్యేవ క్రీడా కౌతుకం యస్య సః-ఆత్మన్యేవ రతః సంతుష్టః ఆత్మవాన్ ధీరః॥౨౦॥ వివిక్తేతి॥ వివిక్తం విజనం క్షేమం నిర్భయం శరణం స్థానం యస్య సః-మద్భావేన భక్త్యా విమల ఆశయో యస్య సః॥౨౧॥ అన్వీక్షేతేతి॥ బంధం మోక్షం చ-కేన వా బంధః-కేన వా మోక్ష ఇతి తత్రాహ-బంధ ఇతి॥౨౨॥౨౩॥ పురేతి॥ పురాణి అట్టాలాదిమంతి-గ్రామాః తద్వివర్జితాః-వ్రజాః గోస్థాని-సార్థాన్-యాత్రికజనసమూహాన్॥౨౪॥ వానప్రస్థేతి॥ యతః శిలవృత్త్యా ప్రాప్తేన తదీయేనాంధసా అన్నేన శుద్ధసత్త్వస్సన్ నివృత్తమోహః సంసిద్ధ్యతి ముచ్యతే॥౨౫॥ నను సృష్టాన్నం విహాయ కథం శిలాన్నే ప్రవృత్తిస్స్యాదత ఆహ॥ నేతి॥ ఏతద్దృశ్యమానం సృష్టాన్నాది-వస్తుతయా న పశ్యేత్-యతో వినశ్యతి-అత ఇహాముత్ర చ లోకే అసక్తచిత్తస్సన్ చికీర్షితాత్తదర్థకృత్యాత్ విరమేత్॥౨౬॥ నను తథాపి యావద్వినాశం సుఖహేతుత్వాత్-అన్నాదిం తావతః-కుతో విరాగస్స్యాత్తత్రాహ॥ యదితి॥ ఏతజ్జగత్ మమతాస్పదం-మనోవాక్ప్రాణైః సంహతం సంహితం - అ

రేత్।సప్తాగారానసంక్లృప్తాంస్తుష్యేల్లబ్ధేన యావతా॥౧౮॥ బహిర్జలాశయం గత్వా తతోపస్పృశ్య వాగ్యతః।విభజ్య పావితం శేషం భుంజీతాశేషమాహృతమ్॥౧౯॥ ఏకశ్చరేన్మహీమేతాం నిస్సంగస్సంయతేంద్రియః।ఆత్మక్రీడ ఆత్మరత ఆత్మవాన్ సమదర్శనః॥౨౦॥ వివిక్తక్షేమశరణో మద్భావవిమలాశయః।ఆత్మానం చింతయేదేకమభేదేన మయా మునిః॥౨౧॥ అన్వీక్షేతాత్మనో బంధం మోక్షం చ జ్ఞాననిష్ఠయా। బంధ ఇంద్రియవిక్షేపో మోక్ష ఏషాం చ సంయమః॥౨౨॥ తస్మాన్నియమ్య షడ్వర్గం మద్భావేన చరేన్మునిః।విరక్తస్సర్వకామేభ్యో లబ్ధ్వాత్మని సుఖం మహత్॥౨౩॥ పురగ్రామవ్రజాన్ సార్థాన్ భిక్షార్థం ప్రవిశంశ్చరేత్।పుణ్యదేశసరిచ్ఛైలవనాశ్రమవతీం మహీమ్॥౨౪॥ వానప్రస్థాశ్రమపదేష్వభీక్ష్ణం భైక్షమాచరేత్।సంసిద్ధ్యత్యాశ్వసంమోహః శుద్ధసత్త్వశ్శిలాంధసా॥౨౫॥ నైతద్వస్తుతయా పశ్యేద్దృశ్యమానం వినశ్యతి। అసక్తచిత్తో విరమేదిహాముత్ర చికీర్షితాత్॥౨౬॥ యదేతదాత్మని జగన్మనోవాక్ప్రాణసంహతమ్।సర్వం మాయేతి తర్కేణ స్వస్థస్త్యక్త్వా న తత్స్మరేత్॥౨౭॥ జ్ఞాననిష్ఠో విరక్తో వా మద్భక్తో వానపేక్షకః।సలింగానాశ్రమాంస్త్యక్త్వా చరేదవిధిగోచరః॥౨౮॥ బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్। వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్ గోచర్యాం నైగమశ్చరేత్॥౨౯॥ వేదవాదరతో న స్యాన్న పాషండీ న హైతుకః। శుష్కవాదవివాదే న కంచిత్పక్షమాశ్రయేత్॥౩౦॥ నోద్విజేత జనాద్ధీరో జనం చోద్వేజయేన్న తు। అతివాదాంస్తితిక్షేత నావమన్యేత కంచన॥౩౧॥ దేహముద్దిశ్య పశువద్వైరం కుర్యాన్న కేనచిత్। ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా భూతేష్వాత్మన్యవస్థితః॥ యథేందురుదపాత్రస్థో భూతాన్యేకాత్మకాని చ॥౩౨॥ అలబ్ధ్వా న విషీదేత కాలే కాలేశనం క్వచిత్ । లబ్ధ్వా న హృష్యేద్ధృతిమానుభయం దైవయం

హంకారాస్పదం శరీరం చ-సర్వం తజ్జన్యం సుఖం చ - ఆత్మని మాయామాత్రమితి తర్కేణ స్వప్నాదిదృష్టాంతేన త్యక్త్వా-స్వస్థః ఆత్మనిష్ఠస్సన్-పునస్తన్న స్మరేత్॥౨౭॥ ఏవం బహూదకాదిధర్మానుక్త్వా పరమహంసాదిధర్మానాహ సార్ధైర్దశభిః జ్ఞాననిష్ఠ ఇతి॥ బహిర్విరక్తో ముముక్షుస్సన్-యో జ్ఞాననిష్ఠో మోక్షేప్యనపేక్షో మద్భక్తో వా-సలింగాన్ త్రిదండాదిసహితాన్ ఆశ్రమాన్ తద్ధర్మాన్ త్యక్త్వా తదాసక్తిం చ పరిత్యజ్య-యథోచితం ధర్మం చరేదిత్యర్థః - న పునరత్యంతత్యాగ ఏవ వివక్షితః-పునర్ధర్మవిధానాత్ అక్రియత్వస్యోత్తరాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-తర్హి పూర్వస్మాత్కో విశేషస్తత్రాహ-అవిధిగోచరః విధికింకరో న స్యాదితి-ఏతదేవ స్ఫుటీకరిష్యతీతి॥ శ్లో॥ శౌచమాచమనం స్నానం న తు చోదనయా చరేదిత్యాదినా॥౨౮॥ తర్హి కథం చరేత్తత్రాహ॥ బుధ ఇతి॥ బుధః వివేకవానపి-బాలకవత్-మానావమానవివేకరాహిత్యేన కుశలః నిపుణోఽపి-జడవత్ ఫలానుసంధానాభావేన-విద్వాన్ పండితోఽపి-ఉన్మత్తవల్లోకరంజనాభావేన-నైగమః వేదార్థనిష్ఠోఽపి గోచర్యాం అనియతాచారమేవేత్యర్థః॥౨౯॥ వేదేతి॥ వేదవాదరతిః కర్మకాండవ్యాఖ్యానాదినిష్ఠః పాషండీ శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధానుష్ఠాతా-హైతుకః కేవలం తర్కనిష్ఠః-శుష్కవాదే నిష్ప్రయోజనగోష్ఠ్యాం వాదవివాదస్తస్మిన్॥౩౦॥ నేతి॥ అతివాదాన్ దురుక్తాని॥౩౧॥ దేహమితి॥ ఆత్మదృష్ట్యా తావద్వైరకారణం నాస్తీత్యుక్తం-ఏక ఏవేతి-దేహదృష్ట్యాపి

నాస్తీత్యాహ-భూతానిచ దేహాఅపి-కారణరూపేణైకాత్మకాని॥౩౨॥అలబ్ధ్వేతి॥దైవయంత్రితం దైవాధీనం-యతః॥౩౩॥ అలంతహీఽభిహా ప్రయత్నోనాపితత్రాహ॥ఆహారార్థమితి॥ఆహారమాత్రార్థం-సమీహేతైవ-యతస్తస్య ప్రాణధారణరియుక్తం-సమ్యక్ కథం తేనైవ ప్రాణధారణేనతత్త్వంవిచార్యతే-కింతేనాపి తదాహ-తద్విజ్ఞాయేతి॥౩౪॥ తహీఽ కింస్పృష్టాన్నాదికము గ్రాహ్యమేవ-కేనైవముక్తమిత్యాహ॥యదృచ్ఛయేతి॥౩౫॥శౌచమితి॥యథాహమీశ్వరోలీలయా చరామి-తథా-జ్ఞానీజ్ఞాననిష్ఠః అనాసక్తః-కుర్యాత్-నతువిధికింకరత్వేన-తస్యజ్ఞాననిష్ఠాపరోధాదిత్యర్థః॥౩౬॥ కుతోవిధి కింకరత్వాభావస్తస్య-తత్రాహ॥ నేతి॥ నహితస్యవికల్పాఖ్యాభేదప్రతీతిః-నన్వస్తిసా సత్యం - యాచాసీత్సాపిమద్వీక్షయా జ్ఞానేనహతా-ననునహతాసాపునస్సృశ్యమానత్వాత్తత్రాహ-ఆదేహాంతాత్ క్వచిత్ కదాచిత్ బాధితైవఖ్యాతి ర్భవతి॥౩౭॥ తదేవంవిరక్తస్యఅపరోక్షజ్ఞానవతః సన్న్యాసంతద్ధర్మాంశ్చోక్త్వా - కేవలంవైరాగ్యవంతంవివిదిషుం ప్రత్యాహ॥దుఃఖోదర్కేష్వితి॥నజిజ్ఞాసితోమద్ధర్మోమత్ప్రాప్తిసాధనంయేనసః॥౩౮॥తావదితి॥ మామేవమద్దృష్ట్యైవగు రుంపరిచరేత్-తతఃపరమేకశ్చరేదిత్యాదిధర్మేవర్తేతేతిభావః॥౩౯॥ అనధికారిణఃసన్న్యాసంనిందతి ద్వాభ్యాం యస్త్వి తి॥ప్రచండోఽత్యాసక్తఇంద్రియసారథిర్బుద్ధిర్యస్యసః॥౪౦॥సురానితి॥ సురాన్యజ్ఞభాగ్దేవాన్ - ఆత్మానంఆత్మ

యంత్రితం॥౩౩॥ఆహారార్థంసమీహేతయుక్తంతత్ప్రాణధారణం।తత్త్వంవిమృశ్యతేతేనతద్విజ్ఞాయ
విముచ్యతే॥౩౪॥యదృచ్ఛయోపపన్నాన్నమద్యాచ్ఛ్రేష్ఠముతాపరమ్।తథావాసస్తథాశయ్యాంప్రా
ప్తంప్రాప్తంభజేన్మునిః॥౩౫॥శౌచమాచమనంస్నానంనతుచోదనయాచరేత్।అన్యాంశ్చనియమాన్
జ్ఞానీయథాహంలీలయేశ్వరః॥౩౬॥ నహితస్యవికల్పాఖ్యాయాచమద్వీక్షయాహతా। ఆదేహాంతా
త్క్వచిత్ఖ్యాతిస్తతస్సంపద్యతేమయా॥౩౭॥ దుఃఖోదర్కేషుకామేషుజాతనిర్వేదఆత్మవాన్।అజిజ్ఞాసి
తమద్ధర్మోమునింగురుముపవ్రజేత్॥౩౮॥ తావత్పరిచరేద్భక్తశ్శ్రద్ధావాననసూయకః। యావద్బ్ర
హ్మవిజానీయాన్మామేవగురుమాదృతః॥౩౯॥ యస్త్వసంయతషడ్వర్గఃప్రచండేంద్రియసారథిః।
జ్ఞానవైరాగ్యరహితస్త్రిదండముపజీవతి॥౪౦॥సురానాత్మానమాత్మస్థంనిహ్నుతేమాంచధర్మహా। అవి
పక్వకషాయోఽస్మాదముష్మాచ్చవిహీయతే॥౪౧॥భిక్షోర్ధర్మశ్శమోఽహింసాతపఈక్షావనౌకసః। గృ
హిణోభూతరక్షేజ్యాద్విజస్యాచార్యసేవనమ్॥౪౨॥బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంసంతోషోభూతసౌహృ
దమ్।గృహస్థస్యాప్యృతౌగంతుస్సర్వేషాంమదుపాసనమ్॥౪౩॥ ఇతిమాంయస్స్వధర్మేణభజన్నిత్యమన
న్యభాక్।సర్వభూతేషుమద్భావోమద్భక్తింవిందతేచిరాత్॥౪౪॥ భక్త్యోద్ధవానపాయిన్యాసర్వలోక
మహేశ్వరమ్।సర్వోత్పత్త్యప్యయంబ్రహ్మకారణంమోపయాతిసః॥౪౫॥ ఇతిస్వధర్మనిర్ణిక్తస
త్త్వోవిజ్ఞాతమద్గతిః।జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నోనచిరాత్సముపైతిమామ్॥౪౬॥వర్ణాశ్రమవతాంధర్మఏషఆ
చారలక్షణః।సఏవమద్భక్తియుతోనిశ్శ్రేయసకరఃపరః॥౪౭॥ ఏతత్తేఽభిహితంసాధోభవాన్పృచ్ఛతియ
చ్చమామ్।యథాస్వధర్మసంయుక్తోభక్తోమాంసమియాత్పరమ్॥౪౮॥******************

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - అష్టాదశోఽధ్యాయః*—

స్థంమాంచ-నిహ్నుతేప్రతారయతి-నిహ్నవఫలమాహ-అస్మాదితి॥౪౧॥ చతుర్ణామాశ్రమిణాంప్రధానధర్మానాహ॥ భిక్షోరితి॥౪౨॥అన్యధర్మాన్ కాంశ్చిత్ గృహస్థేష్వతిదిశతి॥బ్రహ్మచర్యమితి॥ శౌచంరాగాదిరాహిత్యం - గృహస్థస్యబ్రహ్మ చర్యప్రకారమాహ-ఋతౌగంతురితి॥౪౩॥ఏవంభూతవర్ణాశ్రమధర్మఫలమాహ॥ ఇతీతి॥ దృఢాంమద్భక్తింవిందతే॥ ౪౪॥తతఃకిమతఆహ॥భక్త్యేతి॥మహేశ్వరత్వేహేతుః సర్వోత్పత్త్యప్యయం సర్వస్యఉత్పత్త్యప్యయౌయస్మాత్ - అత ఏవతత్కారణంమామాం బ్రహ్మస్వరూపం వైకుంఠవాసినం-యద్వా - బ్రహ్మణోవేదస్యకారణం-మాముపయాతి - సామీప్యేనప్రాప్నోతి॥౪౫॥తతశ్చసౌముక్తఏవేత్యాహ॥ఇతీతి॥ఇత్యేవంభూతేనస్వధర్మేణనిర్ణిక్తంశుద్ధంసత్త్వం యస్యసః-అతఏవవిజ్ఞాతామమగతిరైశ్వర్యంయేన॥౪౬॥ఉక్తంధర్మంసంక్షిప్యాహ॥వర్ణేతి॥ యఏషఆచారలక్షణఃపి తృలోకప్రాప్తిఃఫలః - మద్భక్తియుతః-మదర్పణేనకృతః॥౪౭॥ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ఏతదితి॥ ఏతచ్చతేఽభిహితం- యథాభక్తోభూత్వామాంపరంసంప్రాప్నుయాదితి॥౪౮॥ ***********************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ జ్ఞానాదేర్నిర్ణయః పూర్వం కృతో హ్యత్ర మధమర్దనః।ఏకోనవింశతితమే జ్ఞానాదేస్త్యాగ ఉచ్యతే॥ పా॥ జ్ఞానినో
న్యర్థతే కర్మాభావ ఏకోనవింశకే।యుక్తితర్కస్వరూపాఖ్యానం నష్టజ్ఞానస్య సర్వదా॥ తదేవం తర్కతో బాధితోఽపి దేహా
దిప్రపంచో యావదపరోక్షానుభవేన దిఙ్మోహాదిరివ న లీయతే - తావత్ జ్ఞానాభ్యాసస్తతో ముక్తిరిత్యుక్తం॥ శ్లో॥ అథా
హం తాత భవదిత్ ఖ్యాతిస్తతస్సంపద్యతే మయేత్యాదినా - యస్య త్వపరోక్షానుభవేన - ప్రపంచో లీనప్రాయః - తస్య
న కించిత్కృత్యమస్తీత్యాహ॥ య ఇతి॥ విద్యా అనుభవః తత్పర్యంతం తేన శ్రుతేన సంపన్నః - అత ఏవాత్మవాన్ ప్రాప్తాత్మ
తత్త్వః - నానుమానికః కేవలపరోక్షజ్ఞానవాన్న భవతి - అనకారప్రశ్లేషాత్ శ్రుత్యనుకూలతర్కతో నిర్ణీతార్థః - స
ఇదం ద్వైతం తన్నివృత్తిసాధనం చ మయి మాయామాత్రమితి జ్ఞాత్వా - జ్ఞానం తత్సాధనం చ న్యసేత్ - అయమేవ విద్వ
త్సన్న్యాసో నామ॥౧॥ అత్ర హేతుమాహ॥ జ్ఞానిన ఇతి॥ యస్మాదహమేవ తస్యేష్టః అపేక్షితః - స్వార్థః ఫలం హేతుః త
త్సాధనం చ - సమ్మతః - స్వర్గోఽభ్యుదయశ్చ - అపవర్గః సంసారనివృత్తిశ్చ - అతస్తస్య న ప్రాప్యం కృత్యం చ వా కించిద
స్తీత్యర్థః॥ ౨॥ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥ జ్ఞానేతి॥ యథోక్తం జ్ఞానినమభినందతి - జ్ఞానీతి - యతోఽసౌ జ్ఞానేన
మాం ధారయతి॥ ౩॥ తస్య జ్ఞానం స్తౌతి॥ తప ఇతి॥ అలమిత్యర్థం - జ్ఞానస్య కళయా లేశేన ॥౪॥ తస్మాదితి ॥ జ్ఞానేన సహి
తం తావత్పర్యంతం యథా భవతి తథా - జ్ఞాత్వా - తత్సంపన్నస్సన్ మామేవ భజ - అన్యత్సర్వం త్యజేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తస్య

శ్రీభగవాన్॥ యో విద్యాశ్రుతసంపన్న ఆత్మవాన్నానుమానికః।మాయామాత్రమిదం జ్ఞాత్వా జ్ఞానం
చ మయి సన్న్యసేత్॥౧॥ జ్ఞానినస్త్వహమేవేష్టస్స్వార్థో హేతుశ్చ సమ్మతః। స్వర్గశ్చైవాపవర్గ
శ్చ నాన్యోఽర్థో మదృతే ప్రియః॥౨॥ జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నాః పదం శ్రేష్ఠం విదుర్మమ। జ్ఞానీహ మే ప్రియత
మో జ్ఞానేనాసౌ బిభర్తి మామ్॥౩॥ తపస్తీర్థం జపో దానం పవిత్రాణీతరాణి చ। నాలం కుర్వంతి తాం సి
ద్ధిం యా జ్ఞానకలయా కృతా॥౪॥ తస్మాత్ జ్ఞానేన సహితం జ్ఞాత్వా స్వాత్మానముద్ధవ। జ్ఞానవిజ్ఞానసంప
న్నో భజ మాం భక్తిభావితః॥౫॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయజ్ఞేన మామిష్ట్వాత్మానమాత్మని।సర్వయజ్ఞపతిం మాం వై సం
సిద్ధిం మునయోఽగమన్॥౬॥ త్వయ్యుద్ధవాశ్రయతి యస్త్రివిధో వికారో మాయాంతరాపతతి నాద్యపవర్గ
యోర్యత్।జన్మాదయోఽస్య యదమీ తవ తస్య కిం స్యురాద్యంతయోర్యదసతోఽస్తి తదేవ మధ్యే॥౭॥ ఉద్ధవః॥
జ్ఞానం విశుద్ధం విపులం యథైతద్వైరాగ్యవిజ్ఞానయుతం పురాణమ్। ఆఖ్యాహి విశ్వేశ్వర విశ్వమూర్తే త్వ
ద్భక్తియోగం చ మహద్విమృగ్యమ్॥౮॥ తాపత్రయేణాభిహతస్య ఘోరే సంతప్యమానస్య భవాధ్వనీశ।
పశ్యామి నాన్యచ్ఛరణం తవాంఘ్రిద్వంద్వాతపత్రాదమృతాభివర్షాత్ ॥౯॥ దష్టం జనం సంపతితం బిలే
స్మిన్ కాలాహినా క్షుద్రసుఖోరుతర్షమ్। సముద్ధరైనం కృపయాపవర్గ్యైర్వచోభిరాసించ మహాను
భావ॥౧౦॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్థమేతత్ పురా రాజా భీష్మం ధర్మవిదాం వరమ్।అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ సర్వే
షాం నోఽనుశృణ్వతామ్॥౧౧॥ నివృత్తే భారతే యుద్ధే సుహృన్నిధనవిహ్వలః।శ్రుత్వా ధర్మాన్ బహూన్ప

ప్రత్యయార్థం పూర్వేషాం వృత్తమాహ ॥ జ్ఞానేతి॥ మామేవ - సంసిద్ధిం ప్రాప్తాః ॥౬॥ ఏవం జ్ఞానం సంక్షేపత ఉపదిశ
తి॥ త్వయీతి॥ త్రివిధః ఆధ్యాత్మికాదిర్యో వికారో దేహాదిః - స మాయా - న తు పరమార్థః - యత్ యస్మాత్ అంత
రా మధ్య ఏవాపతతి - రజ్జౌ సర్పమాలాదివత్ - నాద్యపవర్గయోః న త్వాదానంతే చాస్తి - అతః యత్ యదా అస్య వి
కారస్య అమీ జన్మాదయస్స్యుః - తదా తస్య తవాధిష్ఠానభూతస్య కిం న కించిదిత్యర్థః - తస్యాపి వస్తుతో న సంతీత్యాస
త్త్వాదిత్యాహ - ఆద్యంతయోరితి - అసతః సర్పాదేః ఆద్యంతయోర్యదస్తి రజ్జ్వాది - తదేవ మధ్యేఽపి న తు సర్పాది - తద్వద
యం వికారో నాస్తీత్యర్థః - యద్వా - ఆద్యంతయోర్యదస్తి తన్మధ్యేఽప్యస్త్యేవ - న తస్య జన్మాదయస్సంతి - అతస్త్వం నిర్వి
కారం బ్రహ్మేతి ॥౭॥ జ్ఞానాదేర్విశేషం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి ॥ జ్ఞానమితి॥ విశుద్ధమేతత్ జ్ఞానం విపులం నిశ్చితం యథా భవతి త
థా కథయేతి - మహద్భిః బ్రహ్మాదిభిర్విమృగ్యం ॥౮॥ మహద్విమృగ్యత్వమభినయేనాహ ॥ తాపత్రయేణేతి॥ తాపత్ర
యేణాభిహతస్య అతః సంతప్యమానస్య - అంఘ్రిద్వంద్వమేవాతపత్రం తస్మాత్ - న కేవలమాతపత్రతా కింత్వమృతమ
పి అభితో వర్షతి యద్యస్మాత్ ॥౯॥ అతః కృపాముత్పాదయన్నాహ॥ దష్టమితి॥ అస్మిన్ బిలే సంసారకూపే పతితం - తత్ర
చ కాలాహినా దష్టం - ఏవమపి క్షుద్రసుఖేష్వేవ ఉరుస్తర్షస్తృష్ణా యస్య తం - దహ్యమానః కథం సముద్ధరణీయ ఇతి
చేత్తత్రాహ - అపవర్గ్యైః అపవర్గబోధకైః వాగమృతైః ఆసించేతి ॥ ౧౦ ॥ తద్విశ్వాసార్థం విద్వత్సభాయాం ని

శ్రోతమహం వక్ష్యామీత్యాహ॥ ఇత్థమితి॥౧౧॥౧౨॥ తానితి॥ జ్ఞానాదిభిరుపబృంహితాః తత్సహితానిత్యర్థః॥౧౩॥ తత్ర జ్ఞానం కథయతి॥ నవేతి॥ ప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి-ఏకాదశేంద్రియాణి - పంచమహాభూతాని-త్రయోగుణాః-ఏతాన్ భావానష్టావింశతితత్త్వాని-భూతేషు బ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషు కార్యేషు - అనుగతాన్ యేన జ్ఞానేనేక్షేత-అథ ఏష్వపి భావేషు ఏకం పరమాత్మతత్త్వం అనుగతం యేనేక్షేత - కార్యకారణాత్మకం జగత్పశ్యేత్ పరమకారణాత్మకమేవైతత్ న తు తతః పృథగితి యేన పశ్యేత్ తత్ జ్ఞానమిత్యర్థః॥౧౪॥ విజ్ఞానమాహ శ్లోకార్ధేన॥ ఏతదితి॥ యత్ యదా యేనైకేన-అనుగతాన్ అనేకాత్మకాన్ భావాన్ పూర్వమైక్షత-తాన్ తథా పూర్వవన్నైక్షత-కిం తు తదేకం పరమకారణం బ్రహ్మైవ-తదా ఏతదేవ విజ్ఞానముచ్యతే-ఏతదుక్తం భవతి - పరోక్షజ్ఞానేనాపరోక్షభ్రాన్త్యాదిహ్మోహాదిష్వివ నివృత్త్యభావాత్తదా జగత్పశ్యన్నప్యాత్మనః పృథక్ సదితి మన్యేత అపరోక్షజ్ఞానే జాతే తు తమేవ - జీవన్ముక్తః సంసారశేషం పశ్యతి-తతః పరం న పశ్యతి చ-అతః పరోక్షాపరోక్షజ్ఞానే జ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దాభ్యాముచ్యేతే ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఏకేన సర్వకార్యాణామనుగతిం కార్యాణాం కారణాత్పృథగసత్త్వం చోపపాదయతి సార్ధేన- తత్ర యటనికదాచిదనీదృశం జగదిత్యాదిమతే నైతేషాం భావానాముత్పత్త్యాదయస్స్యుః తర్హి కారణస్యైకస్యాభావాదేకాత్మతా మిథ్యాత్వం చ న స్యాత్ - అతస్తేషాముత్పత్త్యాదీన్ సాధయతి॥ స్థితీతి॥ త్రిగుణాత్మనాం సావయవానామిత్యర్థః - విమతాః భావాః ఉత్పత్త్యాదిమంతః సావ

శ్వానోక్తం ధర్మాన్ పృచ్ఛత॥౧౨॥ తానహం తేభిధాస్యామి దేవవ్రతముఖాచ్ఛ్రుతాన్। జ్ఞానవిజ్ఞానవైరాగ్యశ్రద్ధాభక్త్యుపబృంహితాన్॥౧౩॥ నవైకాదశపంచత్రీన్ భావాన్ భూతేషు యేన వై। ఈక్షేతాథైకమప్యేషు తద్ జ్ఞానం మమ నిశ్చితమ్॥౧౪॥ ఏతదేవ హి విజ్ఞానం న తథైకేన యేన యత్॥౧౫॥ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాన్ పశ్యేద్భావానాం త్రిగుణాత్మనామ్। ఆదావంతే చ మధ్యే చ సృజ్యాత్సృజ్యం యదన్వియాత్॥ పునస్తత్ప్రతిసంక్రామే యచ్ఛిష్యేత తదేవ సత్॥౧౬॥ శ్రుతిః ప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానం చతుష్టయమ్। ప్రమాణేష్వనవస్థానాద్వికల్పాత్స విరజ్యతే॥౧౭॥ కర్మణాం పరిణామిత్వాదావిరించాదమంగళమ్। విపశ్చిన్నశ్వరం పశ్యేదదృష్టమపి దృష్టవత్॥౧౮॥ భక్తియోగః పురైవోక్తః ప్రీయమాణాయ తేనఘ। పునశ్చ కథయిష్యామి మద్భక్తేః కారణం పరమ్॥౧౯॥ శ్రద్ధామృతకథాయాం మే శశ్వన్మదనుకీర్తనమ్। పరినిష్ఠా చ పూజాయాం స్తుతిభిః స్తవనం మమ॥౨౦॥ ఆదరః పరిచర్యాయాం సర్వాంగైరభివందనమ్। మద్భక్తపూజాభ్యధికా సర్వభూతేషు మన్మతిః॥౨౧॥ మదర్థేష్వంగచేష్టా చ వచసా మద్గుణేరణమ్। మయ్యర్పణం చ మనసస్సర్వకామవిసర్జనమ్॥౨౨॥ మదర్థేర్థపరిత్యాగో భోగస్య చ సుఖస్య చ। ఇష్టం దత్తం హుతం భుక్తం మదర్థం యద్వ్రతం తపః॥౨౩॥ ఏవం ధర్మైర్మనుష్యాణాముద్ధవాత్మనివేదినామ్। మయి సంజాయతే భక్తిః కోన్యోర్థోస్యావశిష్యతే॥౨౪॥ యదాత్మన్యర్పితం చిత్తం శాంతం సత్త్వోపబృంహితమ్। ధర్మం

యవత్త్వాత్ -ఘటాదివదితి పశ్యేత్ - తతః ఆదావుత్పత్తౌ-అంతే పరిణామాంతరాపత్తౌ చ-కారణత్వేన-మధ్యే చాశ్రయత్వేన-సృజ్యాత్సృజ్యం కార్యాత్కార్యాంతరం ప్రతి - యదన్వియాత్ అనుగచ్ఛేత్ తత్ప్రతిసంక్రామే తేషాం ప్రళయే చ యదవశిష్యేత తదేవ సదితి పశ్యేదిత్యర్థః॥౧౬॥ వైరాగ్యమాహ ద్వాభ్యాం॥ శ్రుతిరితి॥ శ్రుతిః నేహ నానాస్తి కించనేత్యాది-ప్రత్యక్షం పటాది కార్యం తంత్వాదివ్యతిరేకేణ న దృశ్యతే - ఏవం చైతన్యవ్యతిరేకేణ న కించిద్దృశ్యత ఇతి - ఐతిహ్యం మహాజనప్రసిద్ధిః అనుమానం విమతం మిథ్యా దృశ్యత్వాత్ శుక్తిరజతవదిత్యాది-ఏవం ప్రమాణచతుష్టయం - ఏతేష్వనవస్థానాత్ ఏతైర్బాధితత్వాత్ -స ఏవం సర్వానుగతం సత్యమాత్మతత్త్వం పశ్యన్ వికల్పస్య చ మిథ్యాత్వాత్ తతో విరజ్యతే విరక్తో భవతీత్యర్థః॥౧౭॥ నను వేదోక్తస్వర్గాదిసుఖాశయా న విరజ్యేతేత్యత ఆహ॥ కర్మణామితి॥ ఆవిరించాత్ బ్రహ్మలోకపర్యంతం-అదృష్టమపి సుఖం అమంగళం మత్వా దుఃఖరూపం నశ్వరం చ పశ్యేత్॥౧౮॥ భక్తియోగస్య కారణమాహ ॥ భక్తియోగ ఇతి॥ భక్తియోగః పూర్వముక్త ఏవ-తథాపి తస్మిన్ ప్రీతిం ప్రాప్నువతే తుభ్యం పునశ్చ కథయిష్యామి॥౧౯॥ శ్రద్ధేతి॥ శ్రద్ధా శ్రవణాదరః - శశ్వదితి సర్వత్రానుషజ్యతే-మదనుకీర్తనం శ్రవణానంతరం మత్కథావ్యాఖ్యానమిత్యర్థః॥౨౦॥౨౧॥ మదర్థేష్వితి॥ అంగచేష్టా లౌకికీ క్రియా వచసా వాకికేనాపి మద్గుణానామీరణం కథనం॥౨౨॥ మదర్థ ఇతి ॥ మదర్థే మద్భజనార్థం-తద్విరోధినోర్థస్య పరిత్యాగః-భోగస్య తత్సాధనస్య చ చందనాదేః- సుఖస్య పుత్రోపలాలనాదేః ఇష్టాది వైదికం యత్కర్మ తదపి మదర్థం కృతం భక్తేః కారణమిత్యర్థః॥౨౩॥ ఏవమితి॥ భక్తిః ప్రేమలక్షణా సంజాయతే-అ

స్వభక్తస్య అన్యః కోఽర్థః సాధనరూపః సాధ్యరూపో వావశిష్యతే - సర్వోఽప్యర్థస్స్వత ఏవ భవతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ తదేవాహ॥ కిం బహునా - చిత్తమేవాంతర్బహిర్నిష్ఠానిష్ఠయోః కారణమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ యదాత్మని మయి ఈశ్వరే చిత్తమర్పితం - తదా పుమాన్ ధర్మాదీన్ ప్రాప్నోత్యేవ॥ ౨౫॥ ఏతదేవ వ్యతిరేకేణ ద్రఢయతి॥ యదేతి ॥ యత్ యదా చిత్తం వికల్పే దేహగృహాదావర్పితం సత్ పరిధావతి తదా అధికం రజస్వలమసన్నిష్ఠం భవతి - తతశ్చ విపర్యయం అధర్మాదికం విద్ధి - ౨౬॥ స్వాభిప్రేతాన్ ధర్మాదీన్ వ్యాచష్టే॥ ధర్మ ఇతి॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ - యతః స ఏవ ప్రోక్తః ప్రకృష్టః ఉక్తః శాస్త్రేషు॥ ౨౭ ॥ ధర్మాదీనాం మహాజనప్రసిద్ధానామన్యథా వ్యాఖ్యానత్వాద్యమాదిష్వపి సంఖ్యాతః స్వరూపతో వా కించిద్వైలక్షణ్యం స్యాదితి సంభావనయా తద్విశేషజిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి పంచభిః॥ యమ ఇతి॥ ౨౮॥ కిమితి॥ ఇష్టం అభ్యర్హితం ధనం చ కిం॥ ౨౯॥ పుంస ఇతి॥ పరేతి విద్యాదీనాం విశేషణం - శ్రీమన్ సంబోధనం ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ క ఇతి ॥ ప్రశ్నాన్ పృష్టార్థాన్ విపరీతాన్ - అశమాదీన్॥ ౩౨॥ యమనియమానాహ త్రిభిః॥ అహింసేతి॥ అస్తేయం మనసాపి పరస్వాగ్రహణం - ఆస్తిక్యం ధర్మే విశ్వాసః॥ ౩౩॥ శౌచమితి॥ శౌచం బాహ్యమాభ్యంతరం చేతి ద్వివిధం - అత ఏతే ద్వాదశ నియమాః - శ్రద్ధా ధర్మాదరః॥ ౩౪॥ ఏత ఇతి॥ ఉభయోః స్లోకనరయోః యే స్మృతాః తే యమాః నియమాశ్చ - యద్వా - ఉభయోః ప్రవృత్తనివృత్తయోః - ముముక్షోర్యమా ముఖ్యాః సకామస్య నియమా ముఖ్యాః స్మృతా ఇత్యర్థః అత్ర హేతుమాహ - హి యస్మాత్

జ్ఞానం స వైరాగ్యమైశ్వర్యం చాభిపద్యతే॥ ౨౫॥ యదర్పితం తద్వికల్పే ఇంద్రియైః పరిధావతి । రజస్వలం చాసన్నిష్ఠం చిత్తం విద్ధి విపర్యయమ్॥ ౨౬॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ప్రోక్తో జ్ఞానం చైకాత్మ్యదర్శనమ్। గుణేష్వసంగో వైరాగ్యమైశ్వర్యం చాణిమాదయః॥ ౨౭॥ ఉద్ధవః ॥ యమః కతివిధః ప్రోక్తో నియమో వారికర్శన। కః శమః కో దమః కృష్ణ కా తితిక్షా ధృతిః ప్రభో॥ ౨౮॥ కిం దానం కిం తపః శౌర్యం కిం సత్యమృతముచ్యతే । కస్త్యాగః కిం ధనం చేష్టం కో యజ్ఞః కా చ దక్షిణా॥ ౨౯॥ పుంసః కింస్విద్బలం శ్రీమన్భగో లాభశ్చ కేశవ । కా విద్యా హ్రీః పరా కా శ్రీః కిం సుఖం దుఃఖమేవ చ ॥ ౩౦ ॥ కః పండితః కశ్చ మూర్ఖః కః పంథా ఉత్పథశ్చ కః। కః స్వర్గో నరకః కః స్విత్కో బంధురుత కిం గృహమ్ ॥ ౩౧ ॥ క ఆఢ్యః కో దరిద్రో వా కృపణః కః క ఈశ్వరః। ఏతాన్ప్రశ్నాన్మమ బ్రూహి విపరీతాంశ్చ సత్పతే॥ శ్రీభగవాన్ ॥ అహింసా సత్యమస్తేయమసంగో హ్రీరసంచయః। ఆస్తిక్యం బ్రహ్మచర్యం చ మౌనం స్థైర్యం క్షమాభయమ్॥ ౩౩॥ శౌచం జపస్తపో హోమః శ్రద్ధాతిథ్యం మదర్చనమ్। తీర్థాటనం పరార్థేహా తుష్టిరాచార్యసేవనమ్॥ ౩౪॥ ఏతే యమాస్సనియమా ఉభయోర్ద్వాదశ స్మృతాః। పుంసాముపాసితాస్తాత యథాకామం దుహంతి హి॥ ౩౫॥ శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేర్దమ ఇంద్రియసంయమః। తితిక్షా దుఃఖసంమర్షో జిహ్వోపస్థజయో ధృతిః॥ ౩౬॥ దండన్యాసః పరం దానం కామత్యాగస్తపస్స్మృతః। స్వభావవిజయశ్శౌర్యం సత్యం చ సమదర్శనమ్॥ ౩౭ ॥ ఋతం చ సూనృతా వాణీ కవిభిః పరికీర్తితా । కర్మస్వసంగమశ్శౌచం త్యాగస్సన్న్యాస ఉచ్యతే॥ ౩౮॥ ధర్మ ఇష్టం ధనం నృణాం యజ్ఞోఽహం భగవత్తమః॥ దక్షిణా జ్ఞానసందేశః ప్రాణాయామః పరం

ఉపాసితాః సేవితాస్సంతః - పుంసాం ప్రవృత్తానాం నివృత్తానాం చ - యథాకామం కామానుసారేణ - మోక్షమభ్యుదయం చ దుహంతీతి ॥ ౩౫ ॥ ముముక్షోరుపాదేయాన్ శమాదీన్ హేయాంశ్చాశమాదీన్ మహాజనప్రసిద్ధేభ్యో విలక్షణానాహ - యావత్సమాప్తి శమ ఇతి॥ ఏతేనైవ తద్విపరీతా అశమాదయోఽప్యూహ్యాః - శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేః - నతు శాంతిమాత్రం దమ ఇంద్రియసంయమః న చోరాదిదమనం - తితిక్షా విహితదుఃఖస్య సంమర్షః సహనం న భారాదేః - జిహ్వోపస్థయోర్జయో వేగధారణం ధృతిః - న స్వనుద్వేగమాత్రం॥ ౩౬॥ దండేతి ॥ దండో భూతద్రోహః తస్య త్యాగః దానం - న ధనార్పణం - కామత్యాగః భోగోపేక్షా తపః - న కృచ్ఛ్రాది - స్వభావో వాసనా తస్యా విజయః ప్రతిబంధః శౌర్యం - న విక్రాంతిః - సమం బ్రహ్మ - తస్య దర్శనమాలోచనం - సత్యవిషయత్వాత్సత్యం - న యథార్థభాషణమాత్రం॥ ౩౭॥ ఋతమితి॥ అన్యచ్చ ఋతం సూనృతా సత్యా ప్రియా చ వాక్ ఏవం ఋతసత్యయోః స్ఫుటప్రవివేకః - క్రమప్రాప్తం త్యాగం వ్యాఖ్యాతుమాదౌ తతోఽర్థభేదేన శౌచం వ్యాచష్టే - తస్యాపి మలత్యాగరూపత్వేన త్యాగభేదప్రతీతేః - కర్మసు అసంగమః అనాసక్తిః శౌచం - త్యాగస్తు సన్న్యాస ఇతి తయోర్భేద ఇత్యర్థః॥ ౩౮ ॥ ధర్మ ఇతి॥ నృణాం ఇష్టం ధనం ధర్మః - న పశ్వాదిసాధారణం భగవత్తమః పరమేశ్వరః అహమేవ యజ్ఞః మద్భజనాయజ్ఞోనుష్ఠేయః

నక్రియాబుద్ధ్యైత్యర్థః యజ్ఞార్థం ధానం దక్షిణా సా చ జ్ఞానోపదేశః - నహిరణ్యాదిదానం - తేనహి యజ్ఞరూపో విష్ణుః
ప్రాప్యతే మదర్థం మదమనం బలం తచ్చ మనోదమనం నహుబాహుల్యాత్ ప్రాణాయామ ఇతి ॥౩౯॥ స్వాభిమతం లాభం వ్యా
చిఖ్యాసుః ప్రథమం భగం శబ్దభేదేన వ్యాచష్టే లోకే తయోరభేదప్రసిద్ధేః॥ భగ ఇతి ॥ భగో భాగ్యం చ మే ఐశ్వరో భా
వః మదీయమైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యమిత్యర్థః - ఉత్తమో లాభస్తు మద్భక్తిః - నపుత్రాదిః - విద్యా చాత్మని ప్రతీయమానభేద
స్య బాధః - నజ్ఞానమాత్రం - అకర్మసు జుగుప్సా హేయత్వదర్శనం హ్రీః లజ్జా నత్రపామాత్రం ॥౪౦॥ శ్రీరితి ॥ గుణా
ఏవ శ్రీర్నమండనం - నకిరీటాది - సుఖదుఃఖయోః అత్యయః అతిక్రమః అననుసంధానం సుఖం - నభోగః - విషయభోగా
పేక్షైవ దుఃఖం - నాగ్నిదాహాది - బంధమోక్షద్వయం వా యో వేత్తి స పండితః - నవిద్వన్మాత్రం ॥౪౧॥ మూర్ఖ
ఇతి॥ అహంబుద్ధిరిత్యుపలక్షణం - దేహగేహాదిష్వహం మమేత్యభిమానవాన్ మూర్ఖః నఘాతుకః - మన్నిగమః మాం నిత
రాం గమయతి యో నివృత్తిమార్గః స ఏవ పంథాస్సన్మార్గః - నకంటకాదిశూన్యః - చిత్తవిక్షేపః ప్రవృత్తిమార్గః ఉ
త్పథః - నచోరాద్యాకులః - సత్త్వగుణస్య ఉదయః ఉద్రేకః స్వర్గః - నేంద్రాదిలోకః ॥౪౨॥ నరక ఇతి ॥ తమసః ఉన్నా
హః ఉద్రేకః స నరకః - నతామిస్రాదిః - గురురేవ బంధుః - నభ్రాత్రాదిః - సచాహమేవ - యదాహ జగద్గురుః ॥శ్లో॥ ఏ
క ఏవ పరో బంధుర్విషమే సముపస్థితే । గురుస్సకలధర్మాత్మా యత్ర కించన గోహరిరితి - సాధనం భోగాయతనం గృహం
తచ్చ మానుష్యం మానుషరూపం శరీరమేవ - నహర్మ్యాదిః - గుణైస్సంపన్నః ఆఢ్య ఉచ్యతే - నధనాఢ్యః ॥౪౩॥ దరిద్ర ఇతి॥
అసంతుష్టో యస్స దరిద్రః - ననిస్స్వః - యః అజితేంద్రియస్స కృపణః శోచ్యః - నదీనః ఏవమేవ నాసక్తధీర్యస్స ఈశస్స్వ

బలమ్॥౩౯॥ భగో మ ఐశ్వరో భావో లాభో మద్భక్తిరుత్తమః । విద్యాత్మని భిదాబాధో జుగుప్సా హ్రీరక
ర్మసు॥౪౦॥ శ్రీర్గుణా నైరపేక్ష్యాద్యాస్సుఖం దుఃఖసుఖాత్యయః। దుఃఖం కామసుఖాపేక్షా పండితో
బంధమోక్షవిత్ ॥౪౧॥ మూర్ఖో దేహాద్యహంబుద్ధిః పంథా మన్నిగమస్స్మృతః । ఉత్పథశ్చిత్తవిక్షేపస్స్వ
ర్గస్సత్త్వగుణోదయః॥౪౨॥ నరకస్తమ ఉన్నాహో బంధుర్గురురహం సఖే । గృహం శరీరం మాను
ష్యం గుణాఢ్యో హ్యాఢ్య ఉచ్యతే॥౪౩॥ దరిద్రో యస్త్వసంతుష్టః కృపణో యోజితేంద్రియః। గుణేష్వస
క్తధీరీశో గుణసంగో విపర్యయః॥౪౪॥ ఏత ఉద్ధవ తే ప్రశ్నాస్సర్వే సాధు నిరూపితాః॥౪౫॥ కిం వర్ణితేన బ
హునా లక్షణం గుణదోషయోః । గుణదోషదృశిర్దోషో గుణస్తూభయవర్జితః॥౪౬॥ ************

——*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ఏకోనవింశోధ్యాయః *——

ఉద్ధవః॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ నిగమో హీశ్వరస్య తే । అవేక్షంతేరవిందాక్ష గుణం దోషం చ కర్మణామ్ ॥౧॥
వర్ణాశ్రమవికల్పం చ ప్రతిలోమానులోమజమ్। ద్రవ్యదేశవయఃకాలాన్ స్వర్గం నరకమేవ చ ॥౨॥

తంత్రః - నరాజాదిః - గుణసంగః గుణేషు సంగో యస్య సః - విపర్యయః అనీశః ఏతచ్చ శమాదివిపర్యయోపలక్షణార్థం ॥
౪౪ ॥ ఉపసంహరతి॥ ఏత ఇతి॥ సాధు మోక్షోపయోగిత్వాత్ ॥౪౫॥ ఏతచ్చ సర్వం గుణదోషయోర్వివేకాయోద్ధవేన
పృష్టమితి తయోః సంక్షేపతో లక్షణమాహ ॥కిమితి॥ కిం బహునా వర్ణితేన - గుణదోషయోర్లక్షణమేతావదేవ - యదా
హ - గుణదోషయోర్దృశిర్దర్శనం దోషః - గుణస్తు తదుభయదర్శనవర్జితస్స్వభావ ఇతి॥౪౬॥ ************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ వింశే యోగత్రయం ప్రోక్తం భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకమ్ ।గుణదోషవ్యవస్థార్థమధికారివిభాగతః ॥ గుణదోషదృశి
ర్దోషో గుణస్తూభయవర్జిత ఇతి యదుక్తం - తదాక్షిపతి పంచభిః ॥విధిరితి ॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ ఈశ్వరస్య తే నిగమః త్వ
దాజ్ఞారూపో వేదః - స చ విధేయానాం ప్రతిషేధ్యానాం చ కర్మణాం గుణం దోషం చ పుణ్యపాపఫలరూపమపేక్షతే ॥౧॥ వ
ర్ణేతి॥ ఉత్తమాధమభావేన తదధికారిణాం వర్ణాశ్రమాణాం వికల్పం భేదం చ గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే - ప్రతిలోమా
నులోమజం చ గుణం దోషం తద్ధైవాపేక్షతే - ప్రతిలోమజాః ఉత్తమవర్ణాసు స్త్రీషు హీనవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో జా
తాః సూతవైదేహకాదయః - అనులోమజాస్తూత్తమవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో హీనవర్ణాసు స్త్రీషు జాతాః మూర్ధావ
సిక్తాంబష్ఠాదయః - తేషాం చ ॥శ్లో॥ అసత్సంతస్తు విజ్ఞేయాః ప్రతిలోమానులోమజా ఇతి ॥ గుణదోషౌ ద్రవ్యాదీనామ
ర్హతానర్హతాఖ్యౌ స్వర్గం నరకం చ తత్ఫలతయా గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే - ఏతచ్చోత్తరాధ్యాయే ప్రపంచ
యిష్యతే॥౨॥ తథాపి ప్రస్తుతే కిమాయాతమత ఆహ॥ గుణదోషేతి - గుణదోషదృశిర్దోష ఇతి నిరాకృతత్వాత్ - గుణదోష

భిదాదృష్టిమంతరేణ తాం వినా-నిషేధవిధిలక్షణం కర్మకాండం తవ వచః కథం - నిచ్ఛవచోంతరేణ నృణాం నిఃశ్రేయసం కథం స్యాత్ - తత్రాపి శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యాదినా సాధనవిధేః॥ శ్లో॥ నానుధ్యాయాద్బహూంఛబ్దాన్వాచోవిగ్లాపనం హి తదిత్యాదినిషేధస్యచావశ్యకత్వాదితి భావః - యద్వా - గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ నిషేధవిధిలక్షణం తవ వచో వినేతి సామానాధికరణ్యమేవాస్తు - యద్వా - గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ నిషేధవిధిలక్షణమపి తవ వచః కథం నుతత్త్వమస్యాదివాక్యవత్ నిఃశ్రేయసపరం స్యాత్ - సర్వస్య వేదస్యైకగ్రంథత్వాదితి ... ॥౩॥ ననుపితరో దేవాశ్చ సర్వజ్ఞాః ఆరాధితాః ప్రత్యక్షతో దృష్ట్వా మనుష్యేభ్యః కథయిష్యంతి నేత్యాహ। పిత్రితి॥ పిత్రాదీనాం సర్వేషాం తవ త్వద్వాక్యరూపో వేద ఏవ శ్రేయః శ్రేయస్సాధనే ప్రమాణకం - క్వ - అనుపలబ్ధేఽర్థే స్వర్గాపవర్గమోక్షే చ - తథా సాధ్యసాధనయోః - ఇదమస్య సాధ్యం ఇదమస్య సాధనమిత్యత్రాపి - తదేవం గుణదోషదృష్ట్యభావే శ్రేయ సంఘటతే॥ ౪॥ కించ - శాస్త్రైకవిహితాం భవదృష్టిం తస్మిన్నేవ విషయే శాస్త్రం కథం నివర్తయేదిత్యాహ॥ గుణదోషేతి॥ తే నిగమాత్ త్వదాజ్ఞారూపాద్వేదాదేవ నహి స్వతః - యస్మాదర్థప్రాప్తత్వేన నివర్తిత - హాస్యం ... భ్రమో భవతి - తన్నివర్తయేతి శేషః॥౫॥ విషయాభేదేప్యధికారిభేదేనావిరోధం వక్తుం ప్రథమం యోగత్రయమాహ॥ యోగా ఇతి॥ యోగా ఉపాయాః - బ్రహ్మకర్మదేవతాకాండైః ప్రోక్తాః - కిమర్థం నృణాం శ్రేయోవిధిత్సయా మోక్షసాధనేచ్ఛయా - అన్య ఉపాయో నాస్తి కామ్యకర్మాదికం వ్యావర్తయతి - తథాచోక్తరాధ్యాయే స్ఫుటీకరిష్యతి యదుపనిషత్త్వాద్వినా॥౬॥ తేష్వధికారిభేదమాహ ద్వాభ్యాం॥ నిర్విణ్ణానామితి॥ ఇహ ఏషాం మధ్యే కర్మసు నిర్విణ్ణానాం దుఃఖబుద్ధ్యా తత్ఫలేషు విరక్తానాం - అత

గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ వచస్తవ। నిశ్శ్రేయసం కథం నౄణాం నిషేధవిధిలక్షణం॥౩॥ పితృదేవమనుష్యాణాం వేదశ్చక్షుస్తవేశ్వర। శ్రేయస్త్వనుపలబ్ధేఽర్థే సాధ్యసాధనయోరపి॥౪॥ గుణదోషభిదాదృష్టిర్నిగమాత్తే నహి స్వతః। నిగమేనాపవాదశ్చ భిదాయా ఇతి హ భ్రమః॥౫॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యోగాస్త్రయో మయా ప్రోక్తా నృణాం శ్రేయోవిధిత్సయా। జ్ఞానం కర్మ చ భక్తిశ్చ నోపాయోఽన్యోఽస్తి కుత్రచిత్॥
౬॥ నిర్విణ్ణానాం జ్ఞానయోగో న్యాసినామిహ కర్మసు। తేష్వనిర్విణ్ణచిత్తానాం కర్మయోగస్తు కామినాం॥
౭॥ యదృచ్ఛయా మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధస్తు యః పుమాన్। న నిర్విణ్ణో నాతిసక్తో భక్తియోగోఽస్య సిద్ధిదః॥
౮॥ తావత్కర్మాణి కుర్వీత న నిర్విద్యేత యావతా। మత్కథాశ్రవణాదౌ వా శ్రద్ధా యావన్న జాయతే॥
౯॥ స్వధర్మస్థో యజన్యజ్ఞైరనాశీఃకామ ఉద్ధవ। న యాతి స్వర్గనరకౌ యద్యన్యన్న సమాచరేత్॥౧౦॥ అ

స్మిన్ లోకే వర్తమానస్స్వధర్మస్థోఽనఘశ్శుచిః। జ్ఞానం విశుద్ధమాప్నోతి మద్భక్తిం వా యదృచ్ఛయా॥౧౧॥ స్వర్గిణోఽప్యేతమిచ్ఛంతి లోకం నిరయిణస్తథా। సాధకం జ్ఞానభక్తిభ్యాముభయం తదసాధకం॥౧౨॥ న నరస్స్వర్గతిం కాంక్షేన్నారకీం చ విచక్షణః। నేమం లోకం చ కాంక్షేత దేహావేశాత్ప్రమాద్యతి॥ ౧౩ ॥

ఏవ తత్సాధనభూతకర్మన్యాసినాం - జ్ఞానయోగః సిద్ధిద ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అనిర్విణ్ణచిత్తానాం దుఃఖబుద్ధిరహితానాం - అతః కామినాం తత్ఫలేష్వవిరక్తానామిత్యర్థః - కర్మయోగస్సిద్ధిదః॥౭॥ యదృచ్ఛయేతి॥ యదృచ్ఛయా కేనాపి భాగ్యోదయేన - మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధో యః కర్మసు నిర్విణ్ణో న భవతి - తత్ఫలేషు చ సక్తో న భవతి - తస్య భక్తియోగస్సిద్ధిదః - అత్ర కామ్యకర్మసు ప్రవర్తమానస్య స్వధర్మే నావిధిప్రతిషేధాధికార ఇత్యుత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి - నిష్కామకర్మయోగాధికారిణస్తు యథాశక్తి - స చ జ్ఞానభక్తియోగాధికారాత్ప్రాగేవ - తదధికృతయోస్తు స్వల్పః - తాభ్యాం సిద్ధానాం తు న కించిదిత్యర్థః॥౮॥ సావధిం కర్మయోగమాహ నవభిః। తావదితి॥ కర్మాణి నిత్యనైమిత్తికాని - యావతా యావత్॥౯॥ కర్మయోగినో జ్ఞానభక్తిభూమికారోహప్రకారమాహ॥ స్వధర్మస్థ ఇతి॥ అనాశీః కామః అఫలకామః అన్యత్ నిషిద్ధం కామ్యం నరకసాధనం హి ద్విధైవ - విహితాతిక్రమాద్వా నిషిద్ధాచరణాద్వా - అతః స్వధర్మస్థత్వాన్నిషిద్ధవర్జనాచ్చ నరకం న యాతి అఫలకామత్వాన్న స్వర్గమపీత్యర్థః॥౧౦॥ కించ॥ అస్మిన్నితి॥ అస్మిన్ లోకే అస్మిన్నేవ దేహే - అనఘః నిషిద్ధత్యాగే - అతః శుచిః నివృత్తరాగాదిమలః - యదృచ్ఛయేతి కేవలజ్ఞానాదపి భక్తేర్దుర్లభతాం ద్యోతయతి॥౧౧॥ అనేన ప్రకారేణ జ్ఞానభక్తిసాధనత్వాన్నరదేహం స్తౌతి॥ స్వర్గిణ ఇతి। నిరయిణో నారకా అప్యేతమిచ్ఛంతి త్వేనోక్తం - జ్ఞానభక్తిభ్యాం జ్ఞానభక్త్యోః - తదుభయం స్వర్గినారకశరీరం॥౧౨॥ అతః॥ నేతి॥ నరః స్వర్గతిం న కాంక్షేత్ - యథా నారకీమిత్యదృష్టాంతః యద్వా - స్వర్గనరకసాధనకర్మాణి న కుర్యాదిత్యర్థః - అస్యాతిశ్రేష్ఠత్వాత్ పునరపి మనుష్యో భవేయమిత్యపి న కాంక్షేత్ - యతో

దేహావేశాత్ దేహాసక్త్యా స్వార్థే ప్రమాద్యతి-అవధానమాత్రో భవతి॥౧౩॥అపితు ॥ఏతదితి॥ ఏతద్దేహం సాధకమితి విద్వాన్-తచ్చార్థసిద్ధిదమపి మర్త్యమితి జ్ఞాత్వా-అస్మిన్ దేహే అప్రమత్తః అనాసక్తస్సన్ - మృత్యోః పూర్వమేవ మోక్షాయ యతేత యత్నం కుర్యాత్ ॥౧౪॥అప్రమత్తో ముక్తసంగః సుఖం ప్రాప్నోతీత్యత్ర దృష్టాంతః॥ ఛిద్యమానమితి ॥ యమైః యమవన్నిర్దయైః పురుషైః-కృతం నీడం యస్మిన్ తం-స్వకేతం స్వస్యాశ్రయం-అలంపటః అనాసక్తః॥౧౫॥ దార్ష్టాంతికమాహ॥అహోరాత్రైరితి॥అహోరాత్రైః ఛిద్యమానం ఆయుర్బుద్ధ్వా-భయేన వేపథుః కంపో యస్య సః॥౧౬॥ఏవం ప్రయతమానం ప్రమత్తం నిందతి॥నృదేహమితి॥నృదేహం ప్లవం నావం ప్రాప్యాప్యధ్యాహారః యో భవాబ్ధిం న తరేత్ - స ఆత్మహా తత్ర హేతవః ఆద్యం సర్వఫలానాం మూలం-ఏతదుపార్జితకర్మభిః సర్వం ప్రాప్యతే-కించ-సుదుర్లభం ఉద్యమకోటిభిరపి ప్రాప్తుమశక్యం-తథాపి సులభం యదృచ్ఛయా లబ్ధత్వాత్ -కించ-సుకల్పం పటుతరం-కించ-గురుః సంశ్రితః ప్రవకర్ణధారో నేతా యస్య తం మయా చ స్మృతమాత్రేణానుకూలవాయునా ఈరితం ప్రేరితం॥౧౭॥ఏవం తావదవిరక్తస్య వైరాగ్యద్వారా జ్ఞానభక్తిసాధకం కర్మయోగముక్త్వా - ఇదానీం సమ్యగ్విరక్తస్య జ్ఞానయోగం తస్య చ జ్ఞానప్రాప్తేః పూర్వం కించిత్కృత్యం వక్ష్యన్ ధ్యానయోగం చాహ సార్ధైర్నవభిః॥యదేతి॥ యదా తు ఆరంభేషు కర్మసు నిర్విణ్ణః దుఃఖదర్శనేనోద్విగ్నః-తతశ్చ తేషు విరక్తశ్చ-తదా సంయతేంద్రియస్సన్-ఆత్మనోఽభ్యాసేన ఆత్మవిషయస్య త్తి[illegible] అచలం యథా భవతి తథా మనో ధారయేత్ ॥౧౮॥తత్ర ప్రథమమేవాత్యంతధారణాసంభవాత్ - తత్స్వభావానుసారేణ[illegible]

ఏతద్విద్వాన్పురామృత్యోరభవాయ ఘటేత సః । అప్రమత్త ఇదం జ్ఞాత్వా మర్త్యమప్యర్థసిద్ధిదమ్ ।
౧౪॥ఛిద్యమానం యమైరేతైః కృతనీడం వనస్పతిమ్ । ఖగస్స్వకేతముత్సృజ్య క్షేమం యాతి హ్యలంపటః॥
౧౫॥అహోరాత్రైశ్ఛిద్యమానం బుద్ధ్వాయుర్భయవేపథుః। ముక్తసంగః పరం బుద్ధ్వా నిరీహ ఉపశామ్యతి॥౧౬॥నృదేహమాద్యం సులభం సుదుర్లభం ప్లవం సుకల్పం గురుకర్ణధారమ్ । మయానుకూలేన నభస్వతేరితం పుమాన్భవాబ్ధిం న తరేత్స ఆత్మహా॥౧౭॥యదారంభేషు నిర్విణ్ణో విరక్తస్సంయతేంద్రియః। అభ్యాసేనాత్మనో యోగీ ధారయేదచలం మనః॥౧౮॥ ధార్యమాణం మనో యర్హి భ్రామ్యదాశ్వనవస్థితమ్। అతంద్రితోఽనురోధేన మార్గేణాత్మవశం నయేత్ ॥౧౯॥ మనోగతిం న విసృజేజ్జితప్రాణో జితేంద్రియః। సత్త్వసంపన్నయా బుద్ధ్యా మన ఆత్మవశం నయేత్ ॥౨౦ ॥ ఏష వై పరమో యోగో మనసస్సంగ్రహస్స్మృతః। హృదయజ్ఞత్వమన్విచ్ఛన్దాంతస్యేవార్వతో ముహుః॥౨౧॥సాంఖ్యేన సర్వభావానాం ప్రతిలోమానులోమతః। భవాప్యయావనుధ్యాయేన్మనో యావత్ప్రసీదతి॥ ౨౨ ॥ నిర్విణ్ణస్య విరక్తస్య పురుషస్యోక్తవేదినః। మనస్త్యజతి దౌరాత్మ్యం చింతితస్యానుచింతయా॥౨౩॥యమాదిభిర్యోగపథైరాన్వీక్షిక్యా చ విద్యయా। మమార్చోపాసనాభిర్వా నాన్యైర్యోగ్యం స్మరేన్మనః॥౨౪॥యది కుర్యాత్ప్రమాదేన యో

[illegible]మాహ॥ధార్యమాణమితి ॥ యర్హి ఆశు భ్రామ్యత్ పరిభ్రమత్ అనవస్థితం భవతి-తదా - అనురోధేన కించిదుపేక్షా పూరణ[illegible]॥౧౯॥ననుతర్హి యథాపూర్వమేవ స్యాత్ తత్రాహ॥మనోగతిమితి॥మనోగతిం నాపి విసృజేత్ నోపేక్షేత-కింతు-అప్రమత్తస్సన్ ఆత్మానం లక్షయేదిత్యర్థః॥౨౦॥అనురోధమార్గం స దృష్టాంతం స్తౌతి॥ఏష ఇతి॥ ఏష అనువృత్తిమార్గేణ మనసః సంగ్రహః-పరమః యోగః తత్సాధనత్వాత్ ఉపచారేణ స్తుతిః-యథా-అదాంతస్య దమనీయస్య అర్వతః-అశ్వస్య-హృదయజ్ఞత్వం స్వాభిప్రాయేణ గతిమన్విచ్ఛన్ అపేక్షమాణః అశ్వధారకః-ప్రథమం కించిదనువర్తనం తేతదాచరన్ నాతంత్యజన్నేవ గచ్ఛతి-న తూపేక్షతే-తద్వదిత్యర్థః ౨౧ ॥ ఏవమీషద్వశీకృతస్య మనసో[illegible]శ్చలో[illegible]పాయాన్ ఆహ త్రిభిః॥సాంఖ్యేనేతి॥సాంఖ్యేన తత్త్వవివేకేన- సర్వభావానాం మహదాదిదేహాంతానాం అనులోమతః ప్రకృత్యాదిక్రమేణ-భవం-ప్రతిలోమతః పృథివ్యాదిక్రమేణ అప్యయం చ అనుధ్యాయేత్ - ప్రసీదతి నిశ్చలం భవతి ॥ ౨౨॥ననూపాయసహస్రేణాపి మనో విషయాకారతాం న త్యజతి భూయో భూయః కిముత దేశే నేతి చేత్తత్రాహ॥ నిర్విణ్ణస్యేతి॥తతశ్చాగమాపాయిషు తేషు అవస్థభూతాత్మదర్శనాత్ తదపవేకాపన్నస్య సాక్షేః నిర్విణ్ణస్య అతో విరక్తస్య- తతశ్చోక్త వేదినః గురూపదిష్టార్థాలోచకస్య - తతోఽనుగురూపదిష్టస్యైవ చింతితస్య పునః పునరనుచింతయా దౌరాత్మ్యం దేహాద్యభిమానం త్యజతి॥౨౩॥కించ॥యమాదిభిరితి॥యమాదిభిర్యోగపథైర్యోగమార్గైః- ఆన్వీక్షిక్యా పదార్థద్వయశోధనేన-మమార్చనధ్యానాదిభిర్వా - నాశబ్దేనాస్యపక్షస్య స్వాతంత్ర్యం దర్శయతి- ఏతైరుపాయైర్యోగ్యం పరమాత్మానం మానసు

ష్మరేత్ - నాన్యైః అతోఽన్యన్న కుర్యాదిత్యర్థః॥౨౪॥ నను పాపోత్పత్తౌ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమేవ తత్రాహ॥ యదీతి॥ యోగేన జ్ఞానాభ్యాసేనైవ-ఏతచ్చ భక్తస్యాపి నామసంకీర్తనాద్యుపలక్షణార్థం-నాన్యత్ కృచ్ఛ్రాది॥౨౫॥ నను నిత్యనైమిత్తికం కర్మ సత్త్వశోధకత్వాద్గుణః- హింసాత్మకం త్వశుద్ధిహేతుత్వాద్దోషః- తత్ర చ అనివర్తకత్వాత్కృచ్ఛ్రాది ప్రాయశ్చిత్తం గుణ ఇతి విధిప్రతిషేధాభ్యాముక్తత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తం వినా యోగేనైవ కథం పాపం దహేత్తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ స్వే స్వే ఇతి॥ స ఏవ గుణో నేతరః॥౨౬॥ తదుపపాదయతి॥ కర్మణామితి॥ యస్మాద్విధినిషేధాభ్యామనేన గుణదోషవిధానేన కర్మణాం నియమః సంకోచః కృతః-కుత ఇత్యత ఆహ - జాత్యాద్యుత్పత్త్యా అశుద్ధానాం న చ ప్రాప్తానాం సంగానాం త్యాజనేచ్ఛయా-అయం భావః - పురుషస్యాశుద్ధిర్నామ న ప్రవృత్తిరన్యాస్తి - స్వాభావిక ప్రవృత్త్యైవ పతత్యాకులితత్వాత్ -న చ సహసా సర్వతో నివృత్తిం కర్తుం శక్యతే- అత ఇదం న కర్తవ్యమిదమేవ కర్తవ్యమితి స్వాభావిక ప్రవృత్తిసంకోచద్వారేణ నివృత్తిరేవ క్రియతే - తథా చ న ప్రవృత్తిపరో వేదః తథోత్తరాధ్యాయ ఏవ వక్ష్యామః ఉత్పత్త్యైవ హి కామేష్విత్యాదినా-అతో యోగినః స్వాభావిక ప్రవృత్త్యభావాన్న ప్రాయశ్చిత్తాదివిధిగోచరతేతి॥౨౭॥ భక్త్యధికారిణో భక్తియోగమాహ నవభిః॥ జాతశ్రద్ధ ఇతి॥ మత్కథాసు జాతశ్రద్ధః-అత ఏవాన్యేషు కర్మసు ఉద్విగ్నః- న తు తత్ఫలేషు విరక్తః-తదాహ- వేదేతి-యద్యపి వేద-తథాపి తత్పరిత్యాగే అనీశ్వరః అశక్తః॥౨౮॥ తత ఇతి॥ ఏవంభూతో యః శ్రద్ధాలుః భక్త్యైవ సర్వం భవిష్యతీతి దృఢనిశ్చయః స్యాత్- తతస్తదనంతరం మాం ప్రీత్యా భజేత - విషయాంస్తు సేవమానో

గీకర్మ విగర్హితమ్। యోగేనైవ దహేదంహో నాన్యత్తత్ర కదాచన॥౨౫॥ స్వే స్వేఽధికారే యా నిష్ఠా స గుణః పరికీర్తితః। విపర్యయస్తు దోషః స్యాదుభయోరేష నిశ్చయః॥౨౬॥ కర్మణాం జాత్యశుద్ధానామనేన నియమః కృతః। గుణదోషవిధానేన సంగానాం త్యాజనేచ్ఛయా॥౨౭॥ జాతశ్రద్ధో మత్కథాసు నిర్విణ్ణః సర్వకర్మసు। వేద దుఃఖాత్మకాన్ కామాన్ పరిత్యాగేఽప్యనీశ్వరః॥౨౮॥ తతో భజేత మాం భక్త్యా శ్రద్ధాలుర్దృఢనిశ్చయః। జుషమాణశ్చ తాన్ కామాన్ దుఃఖోదర్కాంశ్చ గర్హయన్॥౨౯॥ ప్రోక్తేన భక్తియోగేన భజతో మాఽసకృన్మునేః। కామా హృదయ్యా నశ్యంతి సర్వే మయి హృది స్థితే॥ 3౦॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి మయి దృష్టేఽఖిలాత్మని॥ 3౧ ॥ తస్మాన్మద్భక్తియుక్తస్య యోగినో వై మదాత్మనః। న జ్ఞానం న చ వైరాగ్యం ప్రాయః శ్రేయో భవేదిహ॥3౨॥ యత్కర్మభిర్యత్తపసా జ్ఞానవైరాగ్యతశ్చ యత్। యోగేన దానధర్మేణ శ్రేయోభిరితరైరపి॥ 33 ॥ సర్వం మద్భక్తియోగేన మద్భక్తో లభతేఽంజసా। స్వర్గాపవర్గం మద్ధామ కథంచిద్యది వాంఛతి॥3౪॥ న కించిత్సాధవో ధీరా భక్తా హ్యేకాంతినో మమ। గృహ్ణంత్యపి మయా దత్తం కైవల్యమపునర్భవం॥3౫॥ నైరపేక్ష్యం పరం ప్రాహుర్నిశ్శ్రేయసమనల్పకం। తస్మాన్నిరాశిషో భక్తిర్నిరపేక్షస్య మే భవేత్॥3౬॥ న మయ్యేకాంతిభక్తానాం గుణ

పి తేషు ప్రీతిం న కుర్యాదిత్యాహ-గర్హయన్నితి॥౨౯॥ కథం భజేత కిం వా తతో భవతి తదాహ ద్వాభ్యాం ॥ ప్రోక్తేనేతి॥ శ్లో॥ శ్రద్ధామృతకథాయాం మే శశ్వన్మదనుకీర్తనమిత్యాదినా తత్ర తతోక్తేన-మాం-అసకృన్నిత్యం భజతః-హృదయ్యాః హృద్గతాః కామాః నశ్యంతి॥3౦॥ భిద్యత ఇతి ॥ హృదయమేవ గ్రంథిరహంకారః - తత్పూర్వకాశ్చ సర్వే సంశయా అసంభావనాదయః- కర్మాణ్యనారబ్ధఫలాని ఆరబ్ధఫలాని చ సంసారహేతుభూతాని॥ 3౧ ॥ తదేవం వ్యవస్థయాధికారత్రయముక్తం - తత్ర చ భక్తేరన్యనిరపేక్షత్వాదన్యస్య చ తత్సాపేక్షత్వాద్భక్తియోగ ఏవ శ్రేష్ఠ ఇత్యుపసంహరతి త్రిభిః॥ తస్మాదితి ॥ మదాత్మనః మయి ఆత్మా చిత్తం యస్య తస్య- ప్రాయః శ్రేయస్సాధనం ॥ 3౨ ॥ తత్ర హేతుః యత్కర్మభిరిత్యాది ॥ యచ్చేతి॥ ఇతరైరపి తీర్థయాత్రావ్రతాదిభిః - శ్రేయస్సాధనైః యద్యద్భావ్యం సత్త్వశుద్ధ్యాది॥ 33॥ సర్వమితి ॥ తత్సర్వం అంజసా అనాయాసేనైవ- స్వర్గమపవర్గం మద్ధామ వైకుంఠం లభత ఏవ - వాంఛాభావాన్నాస్తీత్యుక్తం యది వాంఛతీతి ॥ 3౪ ॥ తత్ర హేతుమాహ ॥ నేతి ॥ ధీరాః ధీమంతః - యతో మమ ఏకాంతినః మయ్యేవ ప్రీతియుక్తాః- అతో మయా దత్తమపి న గృహ్ణంతి-కిం పునర్వక్తవ్యం న వాంఛంతీతి అపునర్భవం ఆత్యంతికమపి కైవల్యం॥3౫॥ ఏతదుపపాదయతి॥ నైరపేక్ష్యమితి॥ నైరపేక్ష్యమేవ పరం ఉత్కృష్టం అనల్పకం మహత్ నిఃశ్రేయస ఫలం తత్సాధనం చ ప్రాహుః- మే భక్తిర్నిరాశిషః ప్రార్థనాశూన్యస్య నిష్కామస్య నిరపేక్షస్య ప్రార్థనాకారణభూతాపేక్షారహితస్య పుంసో భవేత్ - యద్వా - మే నిరపేక్షస్య యా భక్తిః సా నిరాశిషో భవేదిత్యర్థః ॥ 3౬ ॥ అనేన చ ప్రకారేణ జ్ఞానభక్తి

సిద్ధానాం న గుణదోషా ఇతి విరోధపరిహారముక్తముపసంహరతి॥ నేతి॥ గుణదోషైర్విహితప్రతిషిద్ధైరుద్భవో యేషాం తే- గుణాః పుణ్యపాపాదయః - సాధూనాం నిరస్తరాగాదీనాం - అతస్సమచిత్తానాం-అతఏవ బుద్ధేః పరమీశ్వరం ప్రాప్తానాం॥ ౩౬॥ కామ్యకర్మనిష్ఠాం నిందిష్యన్ దివ్యానేతాన్ముక్తిమార్గానుపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ మే పథః మత్ప్రాప్త్యుపాయాన్-యేనుతిష్ఠంతి- తే క్షేమం కాలమాయాదివిరహితం మమలోకం విందంతి- యత్పరమం బ్రహ్మ తచ్ఛవిదుః ॥౩౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో। జయతి స్వసదానందపరానందఘనః కేసరీ। యత్కృపాలవలేశేన శ్రీధరస్సంసృతేఃకృతీ ॥ ఏకవింశే క్రియాజ్ఞానభక్త్యనధికారిణామ్। కామినాం ద్రవ్యదేశాదిగుణదోషాః ప్రపంచితాః ॥ తదేవం గుణదోషవ్యవస్థార్థం యోగత్రయముక్తం- తత్ర చ జ్ఞానభక్తిసిద్ధానాం న కించిద్గుణదోషౌ - సాధకానాం తు స్వల్పం - ప్రథమతో నివృత్తకర్మనిష్ఠానాం యథాశక్తి-నిత్యనైమిత్తికం కర్మ సత్త్వశోధకత్వాద్గుణః-తదకరణం నిషిద్ధకరణం చ తన్మలినీకరణత్వాద్దోషః - తన్నివర్తకత్వాచ్చ కృచ్ఛ్రాదిప్రాయశ్చిత్తం గుణః - విశుద్ధసత్త్వానాం తు జ్ఞాననిష్ఠానాం జ్ఞానాభ్యాస ఏవ సిద్ధిహేతుత్వాద్గుణః భక్తినిష్ఠానాం పునః శ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవ గుణః - తద్విరుద్ధం సర్వముభయేషాం దోష ఇత్యుక్తం - ఇదానీంతనానాం మధ్యే యే తు న సిద్ధాః నాపి సాధకాః - కింతు - కేవలం కామ్యకర్మప్రధానాస్తేషాం సకలగుణదోషాన్ ప్రపంచయిష్యన్ ఆదౌ తానతబహిర్ముఖాన్నిందతి ॥య ఇతి॥ మత్పథః మదుక్తముక్తిమార్గాన్ -క్షుద్రాన్ తుచ్ఛాన్ - చలైః అస్థిరైః-ప్రాణైః దేహవాయుభిరింద్రియైర్వా - జుషంతః సేవమానాభవంతి - తే సంసరంతి నిఖిలగుణదోషభా

ద్భవా గుణాః। సాధూనాం సమచిత్తానాం బుద్ధేః పరముపేయుషామ్ ॥ ౩౬॥ ఏవమేతాన్మయాదిష్టాననుతిష్ఠంతి మే పథః। క్షేమం విందంతి మత్స్థానం యద్బ్రహ్మ పరమం విదుః॥౩౭॥*******************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - వింశోధ్యాయః.*—

శ్రీభగవాన్॥ య ఏతాన్మత్పథో హిత్వా భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకాన్। క్షుద్రాన్భోగాంశ్చలైః ప్రాణైర్జుషంతస్సంసరంతి తే॥౧॥ స్వే స్వేధికారే యా నిష్ఠా స గుణః పరికీర్తితః। విపర్యయస్తు దోషస్స్యాదుభయోరేష నిశ్చయః॥౨॥ శుద్ధ్యశుద్ధీ విధీయేతే సమానేష్వపి వస్తుషు। ద్రవ్యస్య విచికిత్సార్థం గుణదోషౌ శుభాశుభౌ ॥ ౩ ॥ ధర్మార్థం వ్యవహారార్థం యాత్రార్థమితి చానఘ। దర్శితోయం మయాచారో ధర్మముద్వహతాం ధురమ్॥౪॥ భూమ్యంబ్వగ్న్యనిలాకాశభూతానాం పంచధాతవః। ఆబ్రహ్మస్థావరాదీనాం శారీరా ఆత్మసంయుతాః॥౫ ॥ వేదేన నామరూపాణి విషమాణి సమేష్వపి। ధాతుషూద్ధవ కల్ప్యంత ఏతేషాం స్వార్థసిద్ధయే॥౬॥ దేశకాలాదిభావానాం వస్తూనాం మమ సత్తమ। గుణదోషౌ విధీయేతే నియమా

క్త్వే న నానాయోనీః ప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥౧॥ నను తైరేవ కర్మభిః కేచిద్గుణదోషభాజః కేచిన్నేతి కుతో వైషమ్యం - న హ్యగ్నినా కేచిత్తప్యంతే కేచిన్నేతి సంభవతి తత్రాహ॥ స్వే స్వ ఇతి ॥ అధికారిభేదేన కల్పితౌ గుణదోషౌ నవస్తుస్థాపిని భావః ॥౨॥ తదాహ॥ శుద్ధ్యశుద్ధీ ఇతి ॥ విచికిత్సార్థం యోగ్యమయోగ్యం వేతి సందేహద్వారా స్వాభావిక ప్రవృత్తి ప్రతిబంధార్థమిత్యర్థః - తత్ర శుద్ధ్యశుద్ధీ యోగ్యత్వాయోగ్యత్వే -గుణదోషౌ తన్నిమిత్తోపాదేయత్వానుపాదేయత్వే శుభాశుభౌ తన్నిమిత్తావర్థానర్థౌ॥౩॥ ధర్మార్థమితి॥ తత్ర శుద్ధ్యశుద్ధీ ధర్మార్థం-శుద్ధేన ధర్మః అశుద్ధేనాధర్మ ఇతి- గుణదోషౌ వ్యవహారార్థం - అశుద్ధావపి రాజాదీనాం వ్యవహారదర్శనాదుపాదేయం -నాన్యదితి- శుభాశుభౌ యాత్రార్థం-దోషత్వేప్యాపత్సు శరీరనిర్వాహమాత్రోపాదానే- న పాపం-అధికోపాదానే తు పాపమితి - మయా మన్వాదిరూపేణ-ధర్మమేవ ధురం భారం- కర్మజడానామిత్యర్థః॥౪॥ శుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచయిష్యన్ వేదోక్తత్వేన తదభినివేశో మాభూదితి సమానేష్వపి వస్తుష్వితి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి త్రిభిః॥ భూమీతి ॥ భూతానాం ప్రాణినాం - ధారయంతీతి ధాతవః-కారణాని-శారీరాః శరీరారంభకాః-దేహతస్సామ్యముక్తం-జీవతోప్యాహ- ఆత్మసంయుతా ఇతి॥౫॥ వేదేనేతి॥ ధాతుషు దేహేషు-నామరూపాణి వర్ణాశ్రమాదీని - కల్పనాయాః ప్రయోజనమాహ- ఏతేషాం ప్రాణినాం-స్వార్థసిద్ధయే ప్రవృత్తినియమద్వారా ధర్మాదిపురుషార్థసిద్ధయే॥౬॥ న కేవలం దేహేష్వేవ అపి తు ॥ దేశేతి॥ దేశకాలాదిభావానామపి-ఆదిశబ్దేనానుపాదేయానాం ఫలనిమిత్తాధికారిణాం గ్రహణం - వస్తూనాం ఉపాదేయానాం వ్రీహ్యాదీనామపి-మమ మయా-నియమార్థం కర్మసంకోచార్థమిత్యర్థః॥౭॥ ఏవం గుణదోషవిషయం పరిశోధ్య

తయోః శుద్ధ్యశుద్ధిమూలత్వాత్ శుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచయత్యష్టభిః॥ అకృష్ణసార ఇతి॥ దేశానాం మధ్యే కృష్ణహరిణసంచారర
హితో దేశః-అశుచిః- తత్రాఽపి అబ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణభక్తిశూన్యో దేశః అత్యంతమశుచిః -కృష్ణసారోఽపి కృష్ణేన సా
రంగేణ సారః శ్రేష్ఠో యః సోఽపి-అసౌవీరః కీకటః-సువీరాః సక్షుపాః తద్వర్జ సౌవీరః-కీకటోఽపి శుచిః-తదుక్తం ॥శ్లో॥ స వై పు
ణ్యతమో దేశస్సత్పాత్రం యత్ర లభ్యత ఇతి - తద్వర్జితః అసౌవీరః యః కీకటః అంగవంగకళింగాదిః సః అశుచిః తత్రాఽపి
అసంస్కృతః సంమార్జనాదిశూన్యః మ్లేచ్ఛబహుళో వా దేశః తత్రాఽపి ఇరిణం ఊషరం పక్వవద్భావః-తత్ అశుచి - తద
న్యః శుచిరిత్యర్థాదుక్తం భవతి॥౮॥ కాలస్య శుద్ధ్యశుద్ధీ దర్శయతి॥ కర్మణ్య ఇతి॥ ద్రవ్యతః ద్రవ్యసంపత్త్యా స్వతో వా పూ
ర్వాహ్ణాదిః యః కర్మణ్యః కర్మార్హః స కాలస్తస్మిన్ కర్మణి గుణవాన్ - యతః యస్మిన్ ద్రవ్యాలాభేన వా రాష్ట్రవిప్ల
వాదినా వా కర్మ నివర్తతే-యశ్చ సూతకాదౌ దశాహాదిలక్షణః అకర్మకః-కర్మానర్హః స్మృతః-స కాలో దోషః అశు
ద్ధ ఇత్యర్థః॥౯॥ వస్తుశబ్దోపాత్తానాం ద్రవ్యాణాం శుద్ధ్యశుద్ధీ దర్శయతి చతుర్భిః॥ ద్రవ్యస్యేతి॥ ద్రవ్యేణ తోయాదినా శు
ద్ధిః-మూత్రాదినా త్వశుద్ధిః- వచనేన శుద్ధమశుద్ధం వేతి సందేహే శుద్ధమిత్యేవం రూపేణ బ్రాహ్మణవచనేన శుద్ధిః-విపరీతే
నాశుద్ధిః-సంస్కారేణ ప్రోక్షణాదినా పుష్పాదేః శుద్ధిః- న పర్యుషితాన్నాదేః-అవఘ్రాణాదినా త్వశుద్ధిః- కాలేన దశాహా
దినా నవోదకాదేః శుద్ధిః-నోచ్ఛిష్టాదేః-విపరీతే నాశుద్ధిః - అంత్యజాద్యుపహతానాం తటాకాద్యుదకానాం మహత్త్వాల్ప
త్వాభ్యాం శుద్ధ్యశుద్ధీ॥౧౦॥ శక్త్యేతి॥ శక్త్యా అశక్త్యా సూర్యోపరాగసూతకాన్నాదేః శక్తాన్ప్రత్యశుద్ధిః- అశక్తాన్ప్రతిశు
ద్ధిః-బుద్ధ్యా పుత్రజన్మాదౌ దశాహాత్పరం జ్ఞానేన శుద్ధిః - అంతర్జ్ఞానేనాశుద్ధిః-సమృద్ధ్యా జీర్ణమలవద్వస్త్రాదేః సమృ
ద్ధం ప్రత్యశుద్ధిః-దరిద్రం ప్రతిశుద్ధిః-తత్రాఽపి విశేషమాహ-యదీతి-ఏతే ద్రవ్యవచనాదయో ద్రవ్యాశుద్ధిద్వారా ఆత్మనో
యదఘం కుర్వంతి తద్దేశావస్థానుసారత ఏవ యథాయథావత్ కుర్వంతి-న సర్వతః - తథాహి- నిర్భయ ఏవ దేశే కుర్వంతి-

ర్థం హి కర్మణాం॥౭॥ అకృష్ణసారో దేశానామబ్రహ్మణ్యోఽశుచిర్భవేత్। కృష్ణసారోఽప్యసౌవీరకీకటోఽసం
స్కృతేరిణమ్॥౮॥ కర్మణ్యో గుణవాన్ కాలో ద్రవ్యతస్స్వత ఏవ వా। యతో నివర్తతే కర్మ స దోషోఽకర్మకః
స్మృతః॥౯॥ ద్రవ్యస్య శుద్ధ్యశుద్ధీ చ ద్రవ్యేణ వచనేన చ। సంస్కారేణాథ కాలేన మహత్త్వాల్పతయాథవా।
౧౦ ॥ శక్త్యాఽశక్త్యా చ వా బుద్ధ్యా సమృద్ధ్యా చ యదాత్మనః। అఘం కుర్వంతి హి యథా దేశావస్థానుసా
రతః॥౧౧॥ ధాన్యదార్వస్థితంతూనాం రసతైజసచర్మణాం। కాలవాయ్వగ్నిమృత్తోయైః పార్థివానాం
యుతాయుతైః॥౧౨॥ అమేధ్యలిప్తం యద్యేన గంధలేపం వ్యపోహతి। భజతే ప్రకృతిం తస్య తచ్ఛౌచం తావ
దిష్యతే॥౧౩॥ స్నానదానతపోఽవస్థావీర్యసంస్కారకర్మభిః। మత్స్మృత్యా చాత్మనశ్శౌచం శుద్ధః కర్మాచరే

న తు చోరాద్యాకులే-తథా రోగాదివ్యతిరిక్తయువాద్యవస్థాయామేవ కుర్వంతి-న బాల్యరోగాద్యవస్థాయామితి - తథా చ
స్మృతిః॥శ్లో॥ దేశం కాలం తథాఽఽత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్। ఉపపత్తిమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం ప్రకల్పయేదితి॥
౧౧॥ ద్రవ్యాదిభిః ద్రవ్యస్య శుద్ధిరిత్యుక్తం-తత్ర వచనాదిశుద్ధిరేకరూపైవ - ద్రవ్యతస్తు శుద్ధిర్బహురూపేతి తాం ప్రపంచ
యతి॥ ధాన్యేతి॥ ధాన్యానాం వాయునా-దారులౌకిక గృహచమ[illegible]ది-అసిగజదంతాది-రసాస్తైలఘృతాదయః - తైజసా
స్సువర్ణాదయః - తేషాం అగ్నినా-చర్మణాం మృత్తోయాభ్యాం- పార్థివానాం రథ్యాకర్దమఘటేష్టకాదీనాం యథా
యథం కాలాదిభిః శుద్ధిః - తత్రాఽపి కాంత్యజాద్యుపహత తారతమ్యేన దేశకాలావస్థాద్యనుసారేణ-ఏతైరన్యైశ్చ యు
తాయుతైర్మిళితైః కేవలైశ్చ-కాలస్య పునర్గ్రహణం యుతత్వప్రదర్శనార్థం॥౧౨॥ అస్పృశ్యస్పర్శే శుద్ధిముక్త్వా
లేపవిషయే ప్యాహ ॥ అమేధ్యేతి॥ యత్ పీఠపాత్రవస్త్రాది-యేన తక్షణఘర్షణక్షారామ్లోదకాదినా గంధం చ లేపం చ
వ్యపోహతి త్యజతి - స్వగతం చ మలం త్యక్త్వా ప్రకృతిం స్వమేవ రూపం భజతే-తస్య తత్ శౌచం శోధకం - యావతా చ త
క్షణాదినా వ్యపోహతి-తావత్పరిమాణం స్వరూపతః ఆవృత్తితో వా తత్కర్తవ్యమిష్యతే ॥ ౩॥ ఏవం తావద్ద్రవ్యశుద్ధిము
క్త్వా ఇదానీం కర్తృశుద్ధిమాహ॥ స్నానేతి॥ అవస్థా కౌమారాదిః-వీర్యం శక్తిః - సంస్కార ఉపనయనాదిః- కర్మ శౌచసం
ధ్యోపాసనాదినిత్యాదిలక్షణం - ఆత్మనః సాహంకారస్య కర్తుః-ఏతైః స్నానాదిభిర్యథాయథం తత్తత్కార్యానుసారిణీ శు
ద్ధిః-ఇయం చ శుద్ధిః న వ్యవహారార్థా-కింతు-విహితకర్మార్థేత్యాహ-శుద్ధ ఇతి- ద్విజ ఇత్యుపలక్షణం- శూద్రాదేరపి ॥
౧౪॥ మంత్రశుద్ధిమాహ॥ మంత్రేతి॥ సద్గురుముఖాద్యథావత్పరిజ్ఞానం మంత్రస్య శుద్ధిః-కర్మశుద్ధిమాహ - ఈశ్వరార్ప
ణం కర్మణః శుద్ధిః- ధర్మాదర్థం శుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచతః ప్రదర్శ్యోపసంహరతి - ధర్మ ఇతి - దేశకాలద్రవ్యకర్తృమంత్ర

కర్మభిః షడ్భిర్ధర్మస్సంపద్యతే। ఏతేషాం యో విపర్యయః సః అధర్మః తద్ధేతురిత్యర్థః ॥౧౫॥ అయం చ గుణదోష
విభాగో న వాస్తవ ఇత్యాహ। క్వచిదితి॥ ఆపది ప్రతిగ్రహో గుణోఽప్యనాపది నిషిద్ధత్వాద్దోషః। పరధర్మశ్చ పరస్య గుణో
ఽపి స్వస్య దోషః। దోషోఽపి కుటుంబత్యాగాదిః విరక్తాదేర్న దోషః। అపి తు విధిబలేన గుణః। శ్రుతిః। యదహరేవ విరజేత్తదహరే
వ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః। విరక్తస్య కుటుంబత్యాగో గుణోఽపి అవిరక్తస్య దోషః। ఋతౌ భార్యాముపేయాదితి వచనాత్। ఏ
వం యోఽయం గుణదోషయోరేకస్మిన్నేవార్థే నియమః। గుణదోషార్థం వా యో నియమః నియామకం శాస్త్రం। సత
ద్భిదాం భేదమేవ బాధతే॥౧౬॥ దోషస్య క్వచిద్దోషత్వాభావే గుణత్వే చోదాహరణం దర్శయతి॥ సమానేతి॥ సమానస్య త
స్యైవ కర్మణః సురాపానాదేరాచరణం। అపతితానాం పతనహేతురపి జాత్యకర్మణా వా పతితానాం పునః పాతకం అ
ధికారభ్రంశకం న భవతి పూర్వమేవ పతితత్వాత్। అతోఽత్ర దోషస్యాపి దోషత్వం నాస్తీత్యర్థః। తథా సంగోఽపి యో య
తేర్దోషః స గృహస్థస్యౌత్పత్తికః పూర్వం స్వీకృతః న దోషః। అపి తు గుణః। ఋతౌ భార్యాముపేయాదిత్యాదివిధానాత్
ఉభయత్ర దృష్టాంతః। పూర్వమేవాధశ్శయానో యథా న పతతీతి॥ ౧౭ ॥ అతో గుణదోషనియమవిధీనాం ప్రవృత్తిసం
కోచద్వారా నివృత్తావేవ తాత్పర్యమిత్యభిప్రేత్యాహ॥ యత ఇతి॥౧౮॥ యథాశ్రుతప్రవృత్తిపరతాం వేదస్య నిరాకర్తుం
ప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుతాం దర్శయతి చతుర్భిః॥ విషయేష్వితి॥ ప్రథమం విషయేషు గుణాధ్యాసాత్ రమణీయ
తాబుద్ధిః। తతస్తేషు సంగ ఆసక్తిః। తత్ర తేషు విషయేషు యేన ప్రతిహన్యతే స కామః తేన సహ కామాదేవ కలిః కలహో వి
వాదః॥౧౯॥ కలేరితి॥ దుర్విషహః క్రోధః। తం క్రోధమనుతమః సంమోహః। తేన తమసా। చేతనా। కార్యాకార్య

ద్విజః॥౧౪॥ మంత్రస్య చ పరిజ్ఞానం కర్మశుద్ధిర్మదర్పణమ్। ధర్మస్సంపద్యతే షడ్భిరధర్మస్తు విపర్యయః॥
౧౫॥ క్వచిద్గుణోఽపి దోషస్స్యాద్దోషోఽపి విధినా గుణః। గుణదోషార్థనియమస్తద్భిదామేవ బాధతే॥౧౬॥
సమానకర్మాచరణం పతితానాం న పాతకం। ఔత్పత్తికో గుణస్సంగో న శయానః పతత్యధః॥౧౭॥ యతో
యతో నివర్తేత విముచ్యేత తతస్తతః। ఏష ధర్మో నృణాం క్షేమః శోకమోహభయాపహః॥౧౮॥ విషయేషు గు
ణాధ్యాసాత్పుంసస్సంగస్తతో భవేత్। సంగాత్తత్ర భవేత్కామః కామాదేవ కలిర్నృణామ్॥౧౯॥ కలేర్దు
ర్విషహః క్రోధస్తమస్తమనువర్తతే। తమసా గ్రస్యతే పుంసశ్చేతనా వ్యాపినీ ద్రుతమ్॥౨౦॥ తయా విర
హితస్సాధో జంతుశ్శూన్యాయ కల్పతే। తతోఽస్య స్వార్థవిభ్రంశో మూర్ఛితస్య మృతస్య చ॥౨౧॥ విషయాభి
నివేశేన నాత్మానం వేద నాపరమ్। వృక్షజీవికయా జీవన్ వ్యర్థం భస్త్రేవ యశ్శ్వసన్॥౨౨॥ ఫలశ్రుతిరియం
నృణాం న శ్రేయో రోచనం పరమ్। శ్రేయోవివక్షయా ప్రోక్తా యథా భైషజ్యరోచనమ్॥౨౩॥ ఉత్పత్త్యై
వ హి కామేషు ప్రాణేషు స్వజనేషు చ। ఆసక్తమనసో మర్త్యా ఆత్మనోఽనర్థహేతుషు॥౨౪॥ నతానవిదు
షస్స్వార్థం భ్రామ్యతో వృజినాధ్వని। కథం యుంజ్యాత్పునస్తేషు తాంస్తమో విశతో బుధః॥౨౫॥ ఏవంవ్య

స్మృతిః। ద్రుతం శీఘ్రం॥౨౦॥ తయేతి॥ శూన్యాయ కల్పతే అసత్తుల్యో భవతీత్యర్థః। స్వార్థవిభ్రంశః పురుషార్థహానిః మూ
ర్ఛితస్య మృతతుల్యస్య॥౨౧॥ తత్తుల్యత్వం ప్రపంచయతి॥ విషయేతి॥ వృక్షం వృక్షజీవికయైవ యో జీవన్ వర్తతే। స మూర్ఛిత
తుల్యః। అత ఏవ యో భస్త్రేవ శ్వసన్ వర్తతే స మృతతుల్యః। అతః స్వార్థనాశ ఇత్యర్థః॥౨౨॥ నను ప్రవృత్తస్య స్వర్గాది
ఫలశ్రవణాత్కుతః స్వార్థవిభ్రంశస్తత్రాహ॥ ఫలశ్రుతిరితి॥ ఇయం ఫలశ్రుతిః న శ్రేయః పరమపురుషార్థపరా న భవ
తీత్యర్థః। కింతు బహిర్ముఖానాం నృణాం మోక్షవివక్షయా అవాంతరఫలైః కర్మసు రుచ్యుత్పాదనమాత్రం యథా
భైషజ్యే ఔషధే రోచనం రుచ్యుత్పాదనం ఖండలడ్డుకాది। తథాహి॥ శ్లో॥ పిబ నింబం ప్రదాస్యామి ఖలు తే ఖండలడ్డుకాన్। పి
త్రైవముక్తః పిబతి సఫలం తావదేవ తు॥౨౩॥ నను కర్మకాండే మోక్షస్య నామాపి న శ్రూయతే। కుత ఏవం వ్యాఖ్యాయతే
యథాశ్రుతస్య ఘటనాదిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ ఉత్పత్త్యేతి॥ ఉత్పత్త్యా స్వభావత ఏవ కామేషు పశ్వాదిషు। ప్రాణేషు ఆయు
రింద్రియబలవీర్యాదిషు। స్వజనేషు పుత్రాదిషు। అనర్థహేతుషు పరిపాకతో దుఃఖహేతుషు॥౨౪॥ అతః న తానితి॥ స్వా
ర్థం పరమసుఖం అవిదుషః। అతో న తాన్ ప్రతి స్వాభూతాన్। వేదో యద్బోధయిష్యతి తదేవ శ్రేయ ఇతి విశ్వసితానిత్యర్థః।
తానేవంభూతాన్। వృజినాధ్వని కామవర్త్మని దేవాదియోనిషు భ్రామ్యతః। అతః పునః తమః వృక్షాదియోనిం ప్రవిశతః। ప
శుకామ ఇతి ఆయురింద్రియాదికామ ఇతి చ పుత్రాదికామ ఇతి చ కథం పునస్తేష్వేవ కామేషు స్వయం బుధో వేదో యుం
జ్యాత్ ప్రవర్తయేత్। తథా సతి అనాప్తస్స్యాదితి భావః॥ ౨౫॥ కథం తర్హి కర్మమీమాంసకాః ఫలపరతాం వదంతి వేద

స్యత ఆహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం వ్యవసితం వేదస్యాభిప్రాయం - కుసుమితాం అవాంతరఫలప్రయోజనతయా రమణీయాం - పరమఫలశ్రుతిం వదంతి-కుతః కుబుద్ధయస్తత్రాహ-హి యస్మాత్ - వేదజ్ఞా వ్యాసాదయస్తథా న వదంతీతి॥ ౨౬ ॥ కుబుద్ధితాం ప్రపంచయత్యష్టభిః॥ కామిన ఇతి॥ కామిత్వాత్కృపణాః - తతో లుబ్ధాస్తృష్ణాకులాః - అతః పుష్పేషు అవాంతరఫలేషు పరమఫలబుద్ధయః- అత ఏవ అగ్నిముగ్ధాః అగ్నిసాధ్యకర్మాభినివేశేన లుప్తవివేకాః తతశ్చ ధూమతాంతాః ధూమతా ధూమమార్గ ఏవ అంతో యేషాం తే ధూమమార్గతాంతా ఇతి వా-స్వలోకమాత్మతత్త్వం తథా చ శ్రుతిః॥ కశ్చిద్వా అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య-ఆత్మానం వేద-అయమహమస్మీతి-కశ్చిత్స్వం లోకం న ప్రతిప్రజానాతి-అగ్నిముగ్ధో హైవ ధూమతాంతః॥ ౨౭॥ కోఽసౌ స్వలోకస్తమాహ॥ నేతి॥ హృదిస్థమాత్మానం స్వలోకం - నను హృదిస్థమహంకారాస్పదం జానంత్యేవ-సత్యం-పరమాత్మానం తు న జానంతీత్యాహ-య ఇదం యద్వ్యతిరిక్తం జగన్నాస్తి కుతః-యత ఇదం జగజ్జాతం- తం కుతో న జానంతి-హి యస్మాత్ ఉక్థశస్త్రాః ఉక్థం కర్మైవ శస్త్రం శంస్యం కథనీయం పశుహింసాసాధనం వా యేషాం తే- అతః కేవలమసుతృపః ప్రాణతర్పణపరాః - నీహారం తమః తేన వ్యాప్తాని చక్షూంషి యేషాం తే - యథా సన్నిహితమపి న జానంతి తద్వత్ - తథా చ॥ శ్రుతిః॥ న తం విదాథ య ఇదం జజానాన్యద్యుష్మాకమంతరం బభూవ - నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతి॥ ౨౮॥ వేదతాత్పర్యజ్ఞానాచ్చాన్యాన్యజంతీత్యాహ॥ త ఇతి ॥ తే పరోక్షమస్ఫుటం మే మమ మతమవిజ్ఞాయ-దేవాదీన్ యజంత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౯॥ స్వమతమేవాహ॥ హింసాయామితి॥ హింసాయాం మాంసభక్షణార్థం తత్ఫలార్థం చ యది రాగః స్యాత్ - తర్హి - యజ్ఞ ఏవేత్యభ్యనుజ్ఞా- తద్ద్వారా పరిసంఖ్యయా న త్వావశ్యకత్వే

వసితం కేచిదవిజ్ఞాయ కుబుద్ధయః। ఫలశ్రుతిం కుసుమితాం న వేదజ్ఞా వదంతి హి॥ ౨౬॥ కామినః కృపణా లుబ్ధాః పుష్పేషు ఫలబుద్ధయః। అగ్నిముగ్ధా ధూమతాంతాః స్వం లోకం న విదంతి తే॥ ౨౭॥ న తే మామంగ జానంతి హృదిస్థం య ఇదం యతః। ఉక్థశస్త్రా హ్యసుతృపో యథా నీహారచక్షుషః॥ ౨౮॥ తే మే మతమవిజ్ఞాయ పరోక్షం విషయాత్మకాః। వృథా పశూన్ విహింసంతి హింస్యంతే ప్రేత్య తైస్తు తే॥ ౨౯॥ హింసాయాం యది రాగస్స్యాద్యజ్ఞ ఏవ న చోదనా। ఇతి వేదధ్వనిం శ్రుత్వా న ప్రబుధ్యంతి కర్మసు॥ ౩౦ ॥ హింసావిహారా హ్యాలబ్ధైః పశుభిస్స్వసుఖేచ్ఛయా। యజంతే దేవతా యజ్ఞైః పితృభూతపతీన్ ఖలాః॥ ౩౧॥ స్వప్నోపమమముం లోకమసంతం శ్రవణప్రియమ్। ఆశిషో హృది సంకల్ప్య త్యజంత్యర్థాన్ యథా వణిక్॥ ౩౨ ॥ రజస్సత్త్వతమోనిష్ఠా రజస్సత్త్వతమోజుషః। ఉపాసత ఇంద్రముఖ్యాన్ దేవాదీన్ న యథైవ మామ్॥ ౩౩॥ ఇష్ట్వేహ దేవతా యజ్ఞైర్గత్వా రంస్యామహే దివి। తస్యాంత ఇహ భూయాస్మ మహాశాలా మహాకులాః॥ ౩౪॥ ఏవం పుష్పితయా వాచా వ్యాక్షిప్తమనసాం నృణామ్। మానినాం చాతిస్తబ్ధానాం మద్వార్తాపి న రోచతే॥ ౩౫॥

న చోదనేత్యేవంరూపం-యద్యపి నిత్యనైమిత్తికయోః కామవిశేషానుబంధో నాస్తి-తథాపి॥ శ్రుతి॥ కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః- నాన్యతః పితృలోకకామనాస్త్యేవ నాంతఃకరణశుద్ధికామనేతి భావః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ అకామస్య క్రియా కాచిద్దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్ ।యద్యద్ధి కురుతే జంతుస్తత్తత్కామస్య చేష్టితమితి॥ ౩౦॥ హింసేతి॥ అజ్ఞత్వాదేన హింసావిహారః క్రీడా యేషాం తే॥ ౩౧॥ కించ- తే అతిమందబుద్ధయ ఇత్యాహ॥ స్వప్నోపమమితి॥ అముం పరలోకం ఆశిషశ్చాస్మిన్ లోకే సంకల్ప్య న తు నిశ్చిత్య- విఘ్నబాహుళ్యాత్ త్యజంతి కర్మను వినియోజయంతి. యథా కశ్చిద్వణిక్ దుస్తరసముద్రాదిలంఘనేన బహుధనార్జనేచ్ఛయా పూర్వసిద్ధం ధనం త్యజన్నౌభంగాదినా ద్రవ్యేన నష్టే ఉభయభ్రష్టో భవతి తద్వదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ అతః॥ రజ ఇతి ॥ రజస్సత్త్వతమోనిష్ఠాస్తైరజస్సత్త్వతమోజుషః- స్వానురూపానింద్రాదీన్ దేవానేవోపాసతే-న తు మాం యద్యపీంద్రాదీనామపి మదంశత్వాన్మదుపాసనమేవ-తథాపి యథావన్నోపాసతే- భేదదర్శిత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ హృది సంకల్ప్యేత్యుక్తం తమేవ సంకల్పం దర్శయతి॥ ఇష్ట్వేతి॥ తస్య భోగస్యాంతే- మహాశాలాః మహాగృహస్థాః॥ ౩౪॥ తతః కిమిత్యత ఆహ॥ ఏవమితి॥ అతో మత్ప్రవణత్వాభావాన్నిత్యం సంసారిణో భవంతీతి భావః॥ ౩౫ ॥ తదేవం వేదానాం ప్రవృత్తిపరత్వం నిరాకృత్య-ప్రకృతం నివృత్తిపరత్వమేవ ఉపసంహరతి॥ వేదా ఇతి ॥ కర్మబ్రహ్మదేవతాకాండవిషయా ఇమే వేదాః-బ్రహ్మాత్మవిషయాః బ్రహ్మైవాత్మా న సంసారీత్యేతత్పరాః-తత్పరత్వప్రతీతౌ చ॥ శ్లో॥ ఫలశ్రుతిరియం నృణాం న శ్రేయో రోచనం పరమ్ । శ్రేయోవివక్షయా ప్రోక్తా యథా భైషజ్యరోచనమిత్యుక్తమేవ కారణమనుస్మారయతి - పరోక్షేతి- పరోక్షవాదాః అతీంద్రియార్థప్రతిపాదనపరాః - ఋషయో మంత్రాః తద్ద్రష్టారో వా -

తథేతి-మితి-యస్మాత్ పరోక్షమేవ మమ చ ప్రియం-అయం భావః-స్వాంతఃకరణశుద్ధైరేవైతద్బోద్ధవ్యం నాన్యైరనధికారిభిః-వృథాకర్మణా త్యాగేన భ్రంశప్రసంగాదితి॥౩౬॥ నను వేదజ్ఞా అపి జైమిన్యాదయః కిమితి తథా నావర్ణయంతి - మాం వినా తత్త్వతో వేదం తదర్థం వా న కోఽపి వేదేత్యాశయేనాహ యావత్సమాప్తి॥ శబ్దబ్రహ్మేతి॥ స్వరూపతోఽర్థతశ్చ దుర్విజ్ఞేయం తచ్చ సూక్ష్మం స్థూలం చేతి ద్వివిధం-తత్ర సూక్ష్మం తావత్స్వరూపతో దుర్విజ్ఞేయమిత్యాహ - ప్రాణేంద్రియమనోమయం-ప్రథమం ప్రాణమయం పరాఖ్యం-తతో మనోమయం పశ్యంత్యాఖ్యం- తత ఇంద్రియమయం మధ్యమాఖ్యం - తస్య వాగ్వ్యంజకత్వేన వాగింద్రియప్రధానత్వాత్ -కించ-అనంతపారం సమష్టిప్రాణాదిమయిస్యనిర్విశేషస్య చ తస్య దేశతః కాలతశ్చాపరిచ్ఛేదాత్ -అర్థతోఽపి దుర్జ్ఞేయత్వమాహ-గంభీరం నిగూఢార్థం - అతో దుర్విగాహ్యం మతిప్రవేశానర్హం తథా చ॥ శ్రు॥ చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని- తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః - గుహా త్రీణి నిహితా నేంగయంతి-తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతి-అయమర్థః-వాచః శబ్దబ్రహ్మణః పరిమితాని గణితాని - పద్యతే జ్ఞాయతే పరం తత్త్వమేభిరితి పదాని రూపాణి-చత్వారి-తాని చ త్వార్యపి యే మనీషిణోఽంతర్దృష్టయః తే విదుర్నాన్యే -యతో గుహాయాం దేహమధ్యే-త్రీణి నిహితాని నేంగయంతి స్వరూపం న ప్రకాశయంతి- తతః కేవలం వాచస్తురీయం చతుర్థభాగం వైఖరీరూపం-మనుష్యాః ప్రాణినో వదంతి-తమపి వదంత్యేవ-న తు తత్త్వతో జానంతీతి ॥ ౩౭ ॥ తత్ర మనీషిభిరేవ జ్ఞేయం సూక్ష్మరూపం దర్శయతి॥ మయేతి॥ మయా అంతర్యామిణా- ఉపబృంహితం అధిష్ఠితం- అంతస్థస్త్వే వ్యాపరిచ్ఛేదమాహ-భూమ్నేతి- అధిష్ఠాతృత్వే వ్యవికారిత్వమాహ బ్రహ్మణేతి - అవికృతస్యాపి నియంతృత్వం ఘటయతి - అనంతశక్తినేతి-భూతేషు సర్వప్రాణిషు- ఘోషరూపేణ నాదరూపేణ లక్ష్యతే- మనీషిభిః-అంతస్సూక్ష్మత్వే న దర్శనే దృష్టాంతః

> వేదా బ్రహ్మాత్మవిషయాస్త్రికాండవిషయా ఇమే । పరోక్షవాదా ఋషయః పరోక్షం మమ చ ప్రియమ్॥ ౩౬॥ శబ్దబ్రహ్మ సుదుర్బోధం ప్రాణేంద్రియమనోమయం । అనంతపారం గంభీరం దుర్విగాహం సముద్రవత్ ॥ ౩౭॥ మయోపబృంహితం భూమ్నా బ్రహ్మణానంతశక్తినా । భూతేషు ఘోషరూపేణ బిసేషూర్ణేవ లక్ష్యతే॥ ౩౮॥ యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాముద్వమతే ముఖాత్ । ఆకాశాద్ఘోషవాన్ప్రాణో మనసా స్పర్శరూపిణా॥ ఛందోమయోఽమృతమయః సహస్రపదవీం ప్రభుః॥ ౩౯॥ ఓంకారాద్వ్యంజితస్పర్శస్వరోష్మాంతస్థభూషితామ్। విచిత్రభాషావితతాం ఛందోభిశ్చతురుత్తరైః ॥ అనంతపారాం బృహతీం సృజత్యాక్షిపతే స్వయమ్॥ ౪౦॥ గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీ పంక్తిరేవ చ । త్రిష్టుబ్జగత్యతిచ్ఛందో హ్యత్యష్ట్యతిజగద్విరాట్ ॥ ౪౧॥ కిం విధత్తే కిమాచష్టే కిమనూద్య వికల్పయేత్ । ఇత్యస్యా హృదయం

బిసేషూర్ణాతంతురివేతి॥౩౮॥ తతో వైఖర్యాఖ్యాయా బృహత్యా వాచ ఉత్పత్తిప్రకారం సదృష్టాంతమాహ త్రిభిః ॥ యథేతి॥ హృదయాకాశాత్ ముఖాత్ ముఖద్వారాత్ -ఉద్వమతే బహిః ప్రకటయతి-దార్ష్టాంతికే అతిదిశతి - ఆకాశాదితి- ప్రాణః తదుపాధి హిరణ్యగర్భరూపః-ప్రభుః భగవాన్ - తేన రూపేణ ఛందోమయో వేదమూర్తిః - స్వతస్త్వమృతమయః- ఘోషవాన్ నాదోపాదానవాన్-మనసా నిమిత్తభూతేన- నిమిత్తతామేవ దర్శయతి-స్పర్శాదీన్ వర్ణాన్ రూపయతి సంకల్పయతీతి స్పర్శరూపీ తేన - స్పర్శగ్రహణముపలక్షణం - హృదయాకాశాద్బృహతీం సృజతీతి తృతీయేనాన్వయః-బృహతీ శబ్దార్థవ్యాఖ్యానాయ విశేషణాని- సహస్రపదవీం బహుమార్గాం ॥ ౩౯॥ తదేవాహ॥ ఓంకారాదితి॥ ఓంకారాత్ ఉరఃకంఠాదిసంగేన వ్యంజితైః స్పర్శాదిభిః భూషితాం - ఓంకారశ్చాత్ర హృద్గతః సూక్ష్మైః ప్రేతః-న త్వకారాదివర్ణరూపః-తస్య వ్యంగ్యకోటిగతత్వాత్ -తత్ర స్పర్శాః కాదిపంచవర్గాః-స్వరాః అకారాదయః షోడశ ఊష్మాణః శషసహాః-అంతస్థాః యరలవాః విచిత్రాభిః వైదికలౌకికభాషాభిః వితతాం-యథోత్తరం చత్వారి చత్వార్యక్షరాణి ఉత్తరాణి అధికాని యేషాం తైః ఛందోభిరుపలక్షితాం-ఏవమనంతపారాం- సృజతి స్వయమేవాక్షిపతి ఉపసంహరతి చ ॥ ౪౦॥ తేషు కతిచిచ్ఛందాంసి దర్శయతి॥ గాయత్రీతి॥ తత్ర గాయత్రీ ఛందసః ప్రాక్॥ శ్లో॥ ఉక్తాత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠాన్యా సుపూర్వికేతి వచనాత్ -ఉక్తా ఛందశ్చతురక్షరా॥ శ్రు॥ అన్యత్ అక్షరాణి నూనమథ-అత్యుక్తాష్టాక్షరీ॥ శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిః-మధ్యా ద్వాదశాక్షరీ॥ శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిరింద్రో జ్యోతిస్సూర్యో జ్యోతిః-ప్రతిష్ఠా షోడశాక్షరీ ॥శ్రు॥ అగ్నే పత్నీవాస్సజూర్దేవేన త్వష్ట్రా సోమం పిబ-సుప్రతిష్ఠా వింశత్యక్షరా॥ శ్రు॥ పురూతమం పురూణాం స్తోతౄణాం వివాచి వాజేభిర్వాజయంతాం - చతుర్వింశత్యక్షరా గాయత్రీ ॥ శ్రు ॥ అగ్నిమీళే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవమృత్విజం-

ఛందాం తారంరత్నధాతమమితి-తతశ్చతురశ్చతురవృద్ధ్యా [౧]యం ష్ణిగాదీన్యుత్కృత్యంతాని ఛందాంసి ద్రష్టవ్యాని - ఉత్కృత్యాఖ్యా చతురశ్చతురోత్తరశతాక్షరా-అత్యష్టిః అతిజగత్ అతివిరాట్ చేత్యర్థః ఏతైశ్ఛందోభిరుపలక్షితామితి పూర్వేణాన్వయః ॥౪౧॥ అతో బృహత్యపి సాకల్యేన స్వరూపతో దుర్జ్ఞేయేత్యుక్తం అర్థతోఽపి దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥కిమితి॥ కర్మకాండే విధివాక్యైః కిం విధత్తే- దేవతాకాండే మంత్రవాక్యైః కిమాచష్టే - ప్రకాశయతి-జ్ఞానకాండే కిమనూద్య వికల్పయేత్ నిషేధార్థం - ఇత్యేవమస్యా హృదయం తాత్పర్యం-మత్ మత్తోఽన్యః కశ్చిదపి న వేద ॥౪౨॥ నను గహనత్వం మే కృపయా కథయ-ఓమితి కథయతి॥ మామితి॥ మామేవ యజ్ఞరూపం విధత్తే మామేవ తత్తద్దేవతారూపమభిధత్తే - నమత్తః పృథక్ - యచ్చ ఆకాశాది ప్రపంచజాతం॥ (శ్రు)॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూత ఇత్యాదినా వికల్ప్యాపోహ్యతే - తదప్యహమేవ-నమత్తః పృథగస్తి ॥౪౩॥ కుత ఇత్యపేక్షాయాం సర్వవేదార్థం సంక్షేపతః కథయతి॥ ఏతావానితి॥ ఏతావానేవ సర్వేషాం వేదానామర్థః మామేవాహ-శబ్దో వేదః - మాం పరమార్థరూపమాస్థాయ ఆశ్రిత్య - భిదాం మాయామాత్రమిత్యనూద్య (శ్రు)॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి-ప్రతిషిధ్య - ప్రసీదతి నివృత్తవ్యాపారో భవతి-అయం భావః - యథా హ్యోంకారేణ మోరః సః స ఏవ తద్విస్తారభూత నానాకాండ శాఖాస్వపి - తత్రైవ ప్రణవస్య యోఽర్థః పరమేశ్వరః స ఏవ తద్విస్తారభూతానాం సర్వవేదశాఖాకాండానామపి సంగచ్ఛతే నాన్య ఇతి ॥శ్లో॥ నిత్యముక్తస్స్వతస్సర్వవేదకృత్సర్వవేదవిత్ । స్వపరజ్ఞానదాతా యస్తం వందే గురుమీశ్వరమ్ ॥౪౪॥***
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

లోకే నాన్యో మద్వేద కశ్చన ॥౪౨॥ మాం విధత్తేఽభిధత్తే మాం వికల్ప్యాపోహ్యతే హ్యహమ్ ॥౪౩॥ ఏతావాన్ సర్వవేదార్థః శబ్ద ఆస్థాయ మాం భిదామ్। మాయామాత్రమనూద్యాంతే ప్రతిషిధ్య ప్రసీదతి ॥౪౪॥

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ఏకవింశోఽధ్యాయః*—

ఉద్ధవః॥ కతి తత్త్వాని విశ్వేశ సంఖ్యాతాన్యృషిభిః ప్రభో ॥౧॥ నవైకాదశ పంచ త్రీణ్యాత్థ త్వమిహ శుశ్రుమః । కేచిత్షడ్వింశతిం ప్రాహురపరే పంచవింశతిమ్॥ ౨ ॥ సప్తైకే నవ షట్కేచిచ్చత్వార్యేకాదశాపరే। కేచిత్సప్తదశ ప్రాహుః షోడశైకే త్రయోదశ ॥౩॥ ఏతావత్త్వం హి సంఖ్యానామృషయో యద్వివక్షయా। గాయంతి పృథగాయుష్మన్నిదం నో వక్తుమర్హసి॥౪ ॥శ్రీభగవాన్॥ యుక్తం చ సంతి సర్వత్ర భాషంతే బ్రాహ్మణా యథా। మాయాం మదీయాముద్గృహ్య వదతాం కిం ను దుర్ఘటమ్॥౫॥ నైతదేవం యథాత్థ త్వం యదహం వచ్మి తత్తథా। ఏవం వివదతాం హేతుం శక్తయో మే దురత్యయాః ॥౬॥ యాసాం వ్యతికరాదాసీద్వికల్పో వదతాం పదమ్ । ప్రాప్తే శమదమేఽప్యేతి వాదస్తమను శామ్యతి ॥ ౭ ॥

శ్లో॥ ద్వావింశే తత్త్వసంఖ్యానామవిరోధవిధోచ్యతే। పుంప్రకృత్యోర్వివేకశ్చ జన్మమృత్యువిధాది చ ॥ తదేవం వేదానాం ప్రవృత్తిపరత్వం నిరాకృత్య మోక్షపరత్వం నిర్ణీతం- సంతి చ మోక్షపరత్వేఽపి గదవాంతరవివాదాఃతథాహి - కేచిత్తత్త్వసంఖ్యాసు వివదంతే-తత్రాపి చాన్యే బాహ్యార్థసదసత్త్వే - ఆత్మతత్త్వే వ్యపరపక్షత్వ నానాత్వాదిషు -తత్ర కిం సత్యమితి జిజ్ఞాసయా పృచ్ఛతి॥ కతీతి॥ ఋషిభిరాగమేషు బహుధా సంఖ్యాతాని- తేషు కతి యుక్తానీత్యర్థః ॥౧॥ భగవన్మతానువాదపూర్వకం బహుధా సంఖ్యానం ప్రపంచయతి త్రిభిః ॥నవేతి ॥ త్వం తావదష్టావింశతిం తత్త్వాన్యాత్థ - తాని చ వయం శుశ్రుమః శ్రుతవంతః ॥౨॥౩॥ ఏతావత్త్వమితి॥ ఏతావతీనాం భావః ఏతావత్త్వం నానాత్వమిత్యర్థః-యద్వివక్షయా యత్ప్రయోజనమభిప్రేత్య గాయంతి-ఆయుష్మన్ నిత్యమూర్తే ॥౪॥ వివక్షాభేదేన సర్వం యుక్తమేవ-మాయయా చ కిం నామ న యుక్తమిత్యాహ॥ యుక్తమితి॥ యథా బ్రాహ్మణాః భాషంతే తత్సర్వం యుక్తం చ-న వస్తుతః - యస్మాత్సంతి సర్వత్రాంతర్భూతాని సర్వాణి తత్త్వాని-కించ-మాయామితి-అసత్త్వేఽపి మాయాశ్రయత్వాత్ ఘటత ఏవేత్యర్థః-ఉద్గృహ్య స్వీకృత్య-న హి మరుమరీచికాజలపరిణామాదివివాదే కిమఘటితం భవతి॥౫॥ నను యది సర్వమపి యుక్తం - తర్హి కుతోఽపి వివాదః-యది చ మాయైవావలంబనం-కుతో హేతుం ప్రతి వివాదః తత్రాహ ॥ నైతి॥ హేతుం ప్రతి చ వివదతాం వివదమానానాం-మదీయా దురతిక్రమాః శక్తయః సత్త్వాద్యాః అంతఃకరణవృత్తి విశేషరూపేణ పరిణతా ఏవ హేతురిత్యర్థః॥ ౬॥ తాసాం వివాదే హేతుత్వముపపాదయతి॥ యాసామితి॥ యాసాం వ్యతికరాత్ క్షోభాత్ - వదతాం పదం విషయః - వికల్పో భేద ఆసీత్ - అంతఃకరణవృత్తివికల్పో వాతన్మూలభూతః - ఏత దేవ వ్యతిరేకేణ ద్రఢయతి శమదమయోర్ద్వారం

దైవ్యక్యం తస్మిన్ ప్రాప్తే వికల్పోఽస్యేతి లీయతే- తం చ వికల్పమనువాదః శామ్యతీతి॥ ౭॥ సంతి సర్వత్రేతి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం॥ పరస్పరేతి॥ అన్యోన్యస్మిన్ననుప్రవేశాద్వక్తుర్యథావివక్షితం - తథా- పూర్వం కారణం అపరం కార్యం కార్యకారణభావేన ప్రసంఖ్యానం భవతి- యద్వా- పూర్వా అల్పసంఖ్యా - అపరా అధికసంఖ్యా - తయోర్భావః పౌర్వాపర్యం- తేన ప్రసంఖ్యానం గణనమితి॥ ౮॥ అనుప్రవేశం దర్శయతి॥ ఏకస్మిన్నితి ॥ పూర్వస్మిన్ కారణభూతతత్త్వే- కార్యతత్త్వాని సూక్ష్మరూపేణ ప్రవిష్టాని- మృది ఘటవత్ -అపరస్మిన్ కార్యతత్త్వే కారణతత్త్వాని అనుగతత్వేన ప్రవిష్టాని ఘటే మృద్వత్ ॥ ౯॥ అవిరోధముపసంహరతి॥ పౌర్వాపర్యమితి॥ అతః అమీషాం తత్త్వానాం - పౌర్వాపర్యం కారణకార్యత్వం- ప్రసంఖ్యానం చ న్యూనాధికం- అభీప్సతాం వాదినాం మధ్యే- యథా వివక్షయా యద్వక్త్రం యస్య ముఖం ప్రవర్తతే- తత్సర్వం వివిక్తం నిశ్చితం వయం గృహ్ణీమః ఉక్తన్యాయేన సర్వత్రాపి యుక్తేస్సంభవాత్ ॥ ౧౦ ॥ నను కార్యకారణతత్త్వానాం పృథక్త్వాపృథక్త్వవివక్షయా భవతు నామ సంఖ్యాభేదః- జీవేశ్వరయోస్తు కథం భేదాభేదవివక్షాయయా షడ్వింశతిపంచవింశతిపక్షౌ ప్రవృత్తౌ - అత ఆహ ॥ అనాదీతి॥ స్వతో న సంభవతి అన్యతస్తు సంభవాత్ -స్వతః సర్వజ్ఞః పరమేశ్వరోఽన్యో భవితవ్య ఇతి షడ్వింశతిపక్షాభిప్రాయ ఇత్యర్థః॥ ౧౧ ॥ కథం తర్హి పంచవింశతిపక్షస్తత్రాహ॥ పురుషేశ్వరయోరితి॥ వైలక్షణ్యం విసదృశత్వం నాస్తి- ద్వయోరపి చిద్రూపత్వాత్ -అతస్తయోరత్యంతమన్యత్వకల్పనా అపార్థా వ్యర్థా ఏవం పంచవింశతిపక్షప్రవృత్తిరిత్యర్థః- నన్వేవమపీశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానస్య పృథక్త్వేన తత్త్వవృద్ధిరితి పక్షద్వయమపి న ఘటతే అత ఆహ జ్ఞానం చేతి- సత్త్వగుణవృత్తిత్వాత్తదంతర్భూతమిత్యర్థః॥ ౧౨ ॥ న

> పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్త్వానాం పురుషర్షభ । పౌర్వాపర్యప్రసంఖ్యానం యథా వక్తుర్వివక్షితమ్॥ ౮॥ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యంతే ప్రవిష్టానీతరాణి చ। పూర్వస్మిన్ వా పరస్మిన్ వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః॥ ౯॥ పౌర్వాపర్యమతోఽమీషాం ప్రసంఖ్యానమభీప్సతామ్ । యథా వివిక్తం యద్వక్త్రం గృహ్ణీమో యుక్తిసంభవాత్॥ ౧౦॥ అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతో న సంభవాదన్యస్తత్త్వజ్ఞో జ్ఞానదో భవేత్॥ ౧౧॥ పురుషేశ్వరయోరత్ర న వైలక్షణ్యమణ్వపి । తదన్యకల్పనాపార్థా జ్ఞానం చ ప్రకృతేర్గుణః॥ ౧౨॥ ప్రకృతిర్గుణసామ్యం వై ప్రకృతేర్నాత్మనో గుణాః। సత్త్వం రజస్తమ ఇతి స్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః॥ ౧౩॥ సత్త్వం జ్ఞానం రజః కర్మ తమోఽజ్ఞానమిహోచ్యతే। గుణవ్యతికరః కాలః స్వభావః సూత్రమేవ చ॥ ౧౪॥ పురుషః ప్రకృతిర్వ్యక్తమహంకారో నభోఽనిలః। జ్యోతిరాపః క్షితిరితి తత్త్వాన్యుక్తాని మే నవ॥ ౧౫॥ శ్రోత్రం త్వగ్దర్శనం ఘ్రాణో జిహ్వేతి జ్ఞానశక్తయః । వాక్పాణ్యుపస్థపాయ్వంఘ్రిః కర్మాణ్యంగోభయం మనః॥ ౧౬॥ శబ్దస్స్పర్శో రసో గంధో రూపం చేత్యర్థజాతయః। గత్యుక్త్యుత్స

నను జ్ఞానం జీవధర్మః కథం ప్రకృతేర్గుణస్స్యాదత ఆహ॥ ప్రకృతిరితి॥ గుణసామ్యం హి ప్రకృతిః - అతస్తద్విశేషరూపా గుణాస్తస్యా ఏవ- న త్వాత్మనో జీవస్య అకర్తృత్వాత్ తస్య స్థిత్యాదిహేతుభూతగుణత్రయత్వానుపపత్తేః॥ ౧౩॥ సత్త్వమితి॥ అతః సత్త్వం సత్త్వమయం జ్ఞానం ప్రకృతేర్గుణ ఇతి పూర్వేణైవ సంబంధః నను తర్హి సత్త్వాత్ కర్మ చాజ్ఞానం చ తత్త్వాంతరం స్యాత్ న రజః - కర్మ రజసో వృత్తిః - అజ్ఞానం చ తమసః - అతః కర్మాజ్ఞానయో రజస్తమోద్వారా ప్రకృతావేవాంతర్భావ ఇతి భావః - తథాపి కాలస్వభావయోస్తత్త్వాంతరతా స్యాత్ - న గుణానాం వ్యతికరో యస్మాత్ స ఈశ్వర ఏవ కాలో నాన్యః- స్వభావో నామ సూత్రం మహత్తత్త్వమేవ- తస్య సర్వశక్తిమత్త్వాత్ - ఏవం జ్ఞానాదీనాం యథాయథమంతర్భావాన్న పక్షద్వయేఽపి తత్త్వవృద్ధిః- ఏవచ్ఛ పక్షాంతరేష్వపి జ్ఞేయం - స్వమతే తు గుణానామాగమాపాయిత్వాత్ ప్రకృతేర్భేదో వివక్షితః- అతో గుణాస్త్రిశత్త్వాని॥ ౧౪॥ అపరాణి పంచవింశతితత్త్వాని పూర్వోక్తపక్షద్వయసాధారణాని దర్శయతి సార్ధద్వాభ్యాం॥ పురుష ఇతి॥ వ్యక్తం మహత్తత్త్వం - నభ ఆదీని పంచ తన్మాత్రాణి - మే మయా॥ ౧౫॥ ఏకాదశ దర్శయతి॥ శ్రోత్రమితి॥ దర్శనం చక్షుః - జ్ఞానశక్తయః జ్ఞానేంద్రియాణి పంచ- వాగాది పాయ్వంతాని ద్వంద్వైక్యేనోక్తాని చత్వారి- అంఘ్రిశ్చేతి కర్మాణి కర్మేంద్రియాణి పంచ- ఉభయం ఉభయాత్మకం మనః- అంగ హే ఉద్ధవ- ఏవమేతాన్యేకాదశ॥ ౧౬ ॥ పంచ దర్శయతి॥ శబ్ద ఇతి ॥ శబ్దాదివిషయతయా పరిణతాని పంచ మహాభూతాని- నను గత్యాదిభిస్తత్త్వాధిక్యం పక్షత్రయేఽపి స్యాత్ నేత్యాహ ॥ గతీతి ॥ గతిశ్చ ఉక్తిశ్చ ఉత్సర్గశ్చ శిల్పం చ తాని- కర్మాయతనానాం కర్మేంద్రియాణాం సిద్ధయః ఫలాని- న తత్త్వాంతరాణీత్యర్థః॥ ౧౭। త

దేవం మతత్రయే తత్త్వసంఖ్యాభేదం నిరూప్య- యద్వివత్తుయా గాయంతీతి యత్పృష్టం - తత్తన్మత తాత్పర్యం దర్శయతి॥ సర్గాదావితి॥ కార్యాణి షోడశ వికారాః - కారణాని మహదాదీని సప్త- తద్రూపిణీ సతీ ప్రకృతిః - అస్య విశ్వస్య సర్గాదౌ గుణైః సృజ్యత్వాద్వ్యవస్థాః ధత్తే- ఉపాదాన కారణరూపత్వాత్ - పురుషస్తు అవ్యక్తః అపరిణామీ నిమిత్తభూతః కేవలమీక్షతే - అతః పరిణామిన్యాః ప్రకృతేః పురుషః భిన్న ఇతి॥ ౧౫॥ తథైవ ఆరబ్ధస్య కార్యస్య తదంతర్భావమభిప్రేత్యాహ ॥ వ్యక్తాదయ ఇతి ॥ వ్యక్తాదయో మహదాదయః - ప్రకృతేరుత్పన్నా యే ధాతవః - తే వికుర్వాణాః - పురుషేక్షయా లబ్ధవీర్యాః సంగతాస్సంతః - అండం కార్యం సృజంతీత్యన్వయః - ప్రకృతేర్బలాత్ తామాశ్రిత్యేత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ ఏవం స్వమతముపసంహృత్య మతాంతరేష్వపి సామాన్యతో నిరూపితాం తత్త్వఘటనాం విశేషతః సతాత్పర్యాం దర్శయతి ॥ సప్తైవేతి॥ జ్ఞానం జానాతీతి - ద్రష్టా జీవః - ఉభయోః ద్రష్టృదృశ్యయోరాధార ఆత్మా చేతి సప్త-

తత్ర ప్రకృత్యాదీనాం కారణత్వేన ఖాదిష్వంతర్భావః- ఇతరేషామంతర్భావార్థమాహ- తత ఇతి- తేభ్యస్సప్తభ్యః- దేహేంద్రియాసవః కార్యాణి జాయంతే ఏకైకమపి తత్త్వం పిహో యనభవతి॥ ౨౦ ॥ షడితి॥ షడితి తేపి భౌతికస్య భూతాంతర్భావం- జీవస్య చ పరమాత్మాంతర్భావమాహ- తైర్వ్యక్తమితి॥ ౨౧॥ చత్వారీతి॥ అన్నం పృథ్వీ-ఆత్మనో జాతానీ ఆత్మనా సహ చత్వారి తత్త్వాని- అంతర్భావార్థమాహ- తైరితి- అవయవినః కార్యస్య॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సంఖ్యాన ఇతి॥ భూతా

గతః శిల్పాని కవయః సిద్ధయః॥ ౧౪॥ సర్గాదౌ ప్రకృతిర్హ్యస్య కార్యకారణరూపిణీ। సత్త్వాదిభిర్గుణైర్ధత్తే పురుషోఽవ్యక్త ఈక్షతే॥ ౧౫॥ వ్యక్తాదయో వికుర్వాణా ధాతవః పురుషేక్షయా। లబ్ధవీర్యాస్సృజంత్యండం సంగతాః ప్రకృతేర్బలాత్ ॥ ౧౬॥ సప్తైవ ధాతవ ఇతి తత్రార్థాః పంచ ఖాదయః । జ్ఞానమాత్మోభయాధారస్తతో దేహేంద్రియాసవః॥ నైకమన్యతరద్వాపి విహోయే హ్యుపలభ్యతే॥ ౨౦॥ షడిత్యత్రాపి భూతాని పంచ షష్ఠః పరః పుమాన్। తైర్యుక్త ఆత్మసంభూతైస్సృష్ట్వేదం సముపావిశత్ ॥ ౨౧ ॥ చత్వార్యేవేతి తత్రాపి తేజ ఆపోఽన్నమాత్మనః। జాతాని తైరిదం జాతం జన్మావయవినః ఖలు॥ ౨౨ ॥ ఏకాదశత్వ ఆత్మాసౌ మహాభూతేంద్రియాణి చ॥ ౨౩॥ సంఖ్యానే సప్తదశకే భూతమాత్రేంద్రియాణి చ। పంచ పంచైకమనసా ఆత్మా సప్తదశస్స్మృతః॥ ౨౪॥ తద్వత్ షోడశసంఖ్యానే ఆత్మైవ మన ఉచ్యతే। భూతేంద్రియాణి పంచైవ మన ఆత్మా త్రయోదశ॥ ౨౫॥ ఇతి నానా ప్రసంఖ్యానం తత్త్వానామృషిభిః కృతమ్। సర్వం న్యాయ్యం యుక్తిమత్త్వాద్విదుషాం కిమశోభనమ్॥ ౨౬॥ ఉద్ధవః॥ ప్రకృతిః పురుషశ్చోభౌ యద్యప్యాత్మవిలక్షణౌ। అన్యోన్యాపాశ్రయాత్కృష్ణ దృశ్యతే న భిదా తయోః॥ ౨౭॥ ప్రకృతౌ లక్ష్యతే హ్యాత్మా ప్రకృతిశ్చ తథాత్మని। ఏతన్మే పుండరీకాక్ష మహాంతం సంశయం హృది॥ ఛేత్తుమర్హసి సర్వజ్ఞ వచోభిర్నయనైపుణైః॥ ౨౮॥ త్వత్తో జ్ఞానం హి జీవానాం ప్రమోషస్తేఽత్ర శక్తితః। త్వమేవ హ్యాత్మమాయాయా గతిం వేత్థ న చాపరః॥ ౨౯॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రకృతిః పురుషశ్చేతి వికల్పః పురుషర్షభ। ఏష వైకారికస్సర్గో గుణవ్యతి

నిచమాత్రాణి చ ఇంద్రియాణి చ పంచ పంచ పంచ- ఏకేన మనసా సహ ఆత్మా సప్తదశః॥ ౨౪॥ తద్వదితి ॥ షోడశసంఖ్యానే ఆత్మైవ సంకల్పయన్ మన ఉచ్యతే- త్రయోదశపక్షే భూతాని తన్మాత్రైరేకీకృతాని పంచైవ- ఇంద్రియాణి తత్ప్రకాశకాని పంచైవ- మనశ్చైకమింద్రియాధిష్ఠాతృ- ఆత్మా చ ద్వివిధః - ఏవం త్రయోదశ - ఏకాదశపక్షే పంచ మహాభూతాని- పంచేంద్రియాణి- జీవమనసోరాత్మాంతర్భావేనైతాన్యేకాదశ - నవపక్షే అష్ట ప్రకృతయః - పురుషశ్చ- వికారాణామంతర్భావః॥ ౨౫॥ ఉపసంహరతి॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేభిః ప్రకారైః ప్రకృతిపురుషభేదజ్ఞాపనాయేత్యర్థః॥ ౨౬॥ తత్ర పృచ్ఛతి॥ ప్రకృతిరితి ॥ ఆత్మనా జడాజడస్వభావేన విలక్షణౌ - అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరవరిహారేణాప్రతీతేరిత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ తదేవ వ్యనక్తి ॥ ప్రకృతావితి తాదాత్మ్యేన దేహే - ప్రకృతిశ్చ ఆత్మని - తేన వినా తస్యాప్రతీతేః - అహంబుద్ధ్యా భేదాప్రతీతేర్న దేహాత్మనోర్భేదో లక్ష్యత ఇత్యర్థః - హృది వర్తమానం సంశయం - నయే యుక్తౌ నైపుణం ప్రావీణ్యం యేషాం తైః॥ ౨౮॥ అర్హసీత్యుక్తం తత్ర హేతుమాహ॥ త్వత్త ఇతి ॥ హి యస్మాత్ -త్వత్తః త్వత్ప్రసాదాదేవ- అత్ర జీవానాం జ్ఞానం ప్రమోషః భ్రంశశ్చ తే శక్తితః మాయాతః - నను స్వప్రకాశస్యాత్మనః కథం జ్ఞానం ప్రమోషశ్చ - జ్ఞానదానే తత్ప్రమోషే వా మమ కిం ప్రయోజనం తత్రాహ॥ త్వమేవేతి ॥ ౨౯ ॥ వికారావికారాభ్యాం నానాత్వైక

త్వాభ్యాం సాపేక్షనిరపేక్షాభ్యాం అప్రకాశప్రకాశాభ్యాం చాత్యంతభేదం వక్తుమాహ ॥ ప్రకృతిరితి ॥ ప్రకృతిః పురుషశ్చేతి వికల్పోఽత్యంతభేద ఏవ-కుత ఇత్యపేక్షాయాం ప్రకృతిశబ్దోక్తదేహాదిసంఘాతస్య వికారిత్వం తావద్దర్శయతి- ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం-ఏష సగుణః సృజ్యత ఇతి సర్గో దేహాదిసంఘాతః స్థూలేన మార్గేణ వైకారికః నానావికారవాన్ - అత్ర హేతుః-గుణవ్యతికరాత్మకః గుణక్షోభకృతః॥ ౩౦ ॥ నానాత్వమాహ ॥ మమేతి ॥ వికల్పం భేదం తద్బుద్ధిశ్చ-అనేకధాత్వం ప్రపంచయతి- వైకారికః అనేకవికారవానపి స్థూలేన మార్గేణ తావత్త్రివిధః-త్రైవిధ్యమేవాహ - అధ్యాత్మమిత్యేకం రూపం॥ ౩౧॥ తాని రూపాణి దర్శయతి ॥ దృగితి ॥ దృక్ అధ్యాత్మం- రూపం అధిభూతం- అత్ర రంధ్రే చక్షుర్గోళకే- ప్రవిష్టం ఆర్కం వపుః అంశోఽధిదైవమితి-సాపేక్షప్రకాశతామాహ-పరస్పరమితి-చక్షుషా రూపం జ్ఞాయతే- తదన్యథానుపపత్త్యా చక్షుర్జ్ఞాయతే-తత్ప్రవృత్త్యన్యథానుపపత్త్యా తదధిష్ఠాతృదైవం జ్ఞాయతే-తతశ్చక్షుషః ప్రవృత్తిః - తతో రూపజ్ఞానమితి-ఏవమేతత్త్రయం పరస్పరం సిధ్యతి - అత్ర రంధ్ర ఇతి విశేషవ్యావర్త్యమాహ దృష్టాంతోపయోగితయా - యస్తు ఖే ఆకాశే మండలాత్మా సూర్యో వర్తతే - స తు స్వతః సిధ్యతి - చక్షుర్విషయత్వేఽపి ప్రతియోగ్యపేక్షాభావమాత్రేణ స్వత ఇత్యుక్తం ఇదానీమాత్మనోఽవికారిత్వాద్వ్యభావేన భేదమాహ-యత్ యస్మాత్ - ఆత్మా ఏషాం దృగాదీనామాద్యః కారణం-అతః ఏకరూపః-తస్మాదేతేభ్యోఽపరో భిన్నః-స్వప్రకాశత్వాదపీత్యాహ - స్వయానుభూత్యా స్వతస్సిద్ధప్రకాశేన - అఖిలానాం సిద్ధానాం పరస్పరప్రకాశకానామపి సిద్ధః ప్రకాశకః - సర్వేషామపి సామాన్యతశ్చిత్ప్రకాశవిషయత్వాత్ -అత ఏవ తస్య స్వప్రకాశకత్వం సిద్ధం॥ ౩౨॥ చక్షుషి దర్శితం త్రైవిధ్యమింద్రియాంతరేష్వప్యతిదిశతి ॥ ఏవమితి॥ యథా చక్షుః ఏవం త్వగాద్యపీత్యర్థః- త్వక్ స్పర్శో వాయురితి-శ్రవణం శబ్దో దిశ ఇతి-జిహ్వా రసో వరుణ ఇతి- నాసా గంధో

కరాత్మకః॥ ౩౦॥ మమాంగ మాయా గుణమయ్యనేకధా వికల్పబుద్ధీశ్చ గుణైర్విధత్తే । వైకారికస్త్రివిధోఽధ్యాత్మమేకమథాధిదైవమధిభూతమన్యత్ ॥ ౩౧ ॥ దృగ్రూపమార్కం వపురత్ర రంధ్రే పరస్పరం సిధ్యతి యస్స్వతః ఖే। ఆత్మా యదేషామపరో య ఆద్యస్స్వయానుభూత్యాఖిలసిద్ధసిద్ధిః॥ ౩౨॥ ఏవం త్వగాది శ్రవణాది చక్షుర్జిహ్వాదినాసాది చ చిత్తయుక్తమ్॥ ౩౩ ॥ యోఽసౌ గుణక్షోభకృతో వికారః ప్రధానమూలాన్మహతః ప్రసూతః। అహం త్రివృన్మోహవికల్పహేతుర్వైకారికస్తామస ఐంద్రియశ్చ॥ ౩౪॥ ఆత్మాపరిజ్ఞానమయో వివాదో హ్యస్తీతి నాస్తీతి భిదార్థనిష్ఠః। వ్యర్థోఽపి నైవోపరమేత పుంసాం మత్తః పరావృత్తధియాం స్వలోకాత్ ॥ ౩౫॥ ఉద్ధవః॥ త్వత్తః పరావృత్తధియస్స్వకృతైః కర్మభిః ప్రభో। ఉచ్చావచాన్యథా దేహాన్గృహ్ణంతి విసృజంతి చ॥ ౩౬॥ తన్మమాఖ్యాహి గోవింద దుర్విగాహ్యమనాత్మభిః। న హ్యేతత్ప్రాయశో లోకే విద్వాంసస్సంతి మోహితాః॥ ౩౭॥ శ్రీభగవాన్ ॥ మనః కర్మమయం నృణామింద్రియైః పంచ

శ్వినావితి- చిత్తేన యుక్తం అంతఃకరణాంతరమపి తత్ర చిత్తం చేతయితవ్యం వాసుదేవ ఇతి-మనో మంతవ్యం చంద్ర ఇతి- బుద్ధిర్బోద్ధవ్యం బ్రహ్మేతి-అహంకారోఽహంకర్తవ్యం రుద్ర ఇతి-ఏవం త్రివిధమిత్యర్థః॥ ౩౩॥ నను పునరపి వైలక్షణ్యమాత్రమేవోక్తం-త్రివిధప్రపంచవ్యతిరిక్తాత్మప్రాప్తిస్తు కుతస్స్యాత్ - అహంకారానివృత్తేః-తత్కృతవివిధవికల్పానివృత్త్యా వే

త్యాశయేనాహ॥ య ఇతి॥ యోఽసావహం అహంకారః - తమేవాహ-గుణక్షోభం కరోతీతి తథా తతః పరమేశ్వరాత్కాలాద్వా నిమిత్తభూతాత్ - ప్రధానం మూలముపాదానం యస్య తస్మాన్మహతః-ప్రసూతో వికారః-స త్రివృత్ త్రివిధః-మోహమయస్య వికల్పస్య హేతుః-త్రివిధత్వమేవాహ-వైకారిక ఇతి॥ ౩౪॥ స కుతో నివర్తతే-ఆత్మాజ్ఞానవిలసితత్వాత్ -ఆత్మజ్ఞానేనేత్యాశయేనాహ॥ ఆత్మేతి॥ నను కథం మోహమయత్వం వికల్పస్యాహంకారస్య వా - కైశ్చిత్సత్యత్వాంగీకారాత్ తత్రాహ-వివాద ఇతి-అస్తీతి విధిప్రత్యయవిషయః నాస్తీతి నిషేధప్రత్యయవిషయః - అయం భిదార్థనిష్ఠో వివాదో హ్యాత్మాపరిజ్ఞానమయ ఇత్యన్వయః-యద్వా- వివాదః సర్వోఽపి భిదార్థనిష్ఠ ఏవ-న తు వస్తుమాత్రనిష్ఠః-అతః పరస్పరయుక్తిభిరేవ భేదస్య నిరాకృతత్వాత్ -మోహమయత్వం సిద్ధమితి-నను యద్యహంకారో వికల్పశ్చ నాస్తి - అలం తర్హి తన్నివృత్తిప్రయాసేన తత్రాహ-వ్యర్థోఽపి అర్థరహితోఽపీతి-స్వరూపభూతాన్మత్తో బహిర్ముఖానాం నైవోపరమేత - ప్రత్యుత తత్కృతైః కర్మభిరుచ్చనీచదేహేషు తే సంసరంతీతి॥ ౩౫॥ తత్ర పృచ్ఛతి॥ త్వత్త ఇతి॥ వ్యాపకస్యాత్మనో దేహాద్దేహాంతరగమనం అకర్తుః కర్మాణి-నిత్యస్య చ జన్మమరణాదికం కథమితి భావః॥ ౩౬॥ తదితి॥ ఏతద్విద్వాంసో న సంతి-హి యస్మాన్మాయయా మోహితా వంచితాః॥ ౩౭॥ లింగశరీరాధ్యాసేన సర్వం ఘటత ఇత్యుత్తరమాహ॥ మన ఇతి ॥ ప్రధానత్వే

పంచభిరితిని దేశో స్యైషామప్యుపలక్షణార్థః - దేహాద్దేహాంతరం ప్రయాతి-తతోఽన్యః ఏవాత్మా తన్మనోఽనువర్తతే - అహంకారేణానుగచ్ఛతి॥౩౮॥ నను మనసోఽపి పూర్వదేహవియోగో దేహాంతరయోగశ్చ కథం భవతీతి చేత్ - స్మృతివియోగయోగాభ్యామితి వక్తుం తయోః కారణమాహ॥ ధ్యాయదితి ॥ కర్మతంత్రత్వాత్ కర్మోపస్థాపితాన్ దృష్టాన్వా అనుశ్రుతాన్వేదోక్తాన్వా విషయాన్ అనుధ్యాయత్ అనంతరం ధ్యాయమానేషు ఉద్యత్ ఆవిర్భవత్ - పూర్వవిషయేషు చ సీదత్ లీయమానం భవతి-తదనంతరం తస్య స్మృతిః పూర్వాపరానుసంధానం-నశ్యతి ॥ ౩౯ ॥ తతః కిమిత ఆహ ॥ విషయేతి॥ విషయేషు కర్మోపస్థాపిత దేవాది దేహేష్వత్యంతాభినివేశేన ఆత్మానం పూర్వదేహం పునర్నస్మరేదితి యత్ సైవయా తనా దేహాభినివేశేన భయశోకాదే ర్దేవాది దేహాభినివేశేన వా హేతునా తస్యాదేహినో జంతోః పూర్వదేహే అత్యంతవిస్మృతిః అహంకారనివృత్తిః- తదభిమానినో జంతోర్జీవస్య మృత్యురుచ్యతే - నతు దేహవన్నాశః ॥ ౪౦ ॥ జన్మేతి॥ జన్మ తు విషయస్య దేహస్య ఆత్మతయా స్వీకృతిం అభిమానం ప్రాహుః-నతు దేహవదుత్పత్తిం - నచ పుత్రాది దేహవత్ప్రీత్యతిశయమాత్రేణ-కింతు సర్వభావేనాభేదేన అభిమానమాత్రేణ- ఉత్పత్తిమరణదృష్టాంతద్వయం-యథా స్వప్నశ్చ మనోరథశ్చేత్యర్థః॥౪౧॥ దృష్టాంతౌ వివృణోతి॥ స్వప్నమితి॥ తత్ర వర్తమానస్వప్నాదౌ పూర్వం చైవమివేతి అపూర్వమివేతి చాన్వయః-పూర్వసిద్ధమప్యాత్మానమపూర్వవత్సద్యోజాతమివ పశ్యతీత్యర్థః॥౪౨॥ ఉపసంహరతి ॥ ఇంద్రియేతి॥ ఇంద్రియాణామాయనం మనః తస్య దేహాంతరాభినివేశేన యా సృష్టిః ఉత్పత్తిః - తయా వస్తుని ఆత్మని- తదభిమానేనేదం త్రైవిధ్యం ఉత్తమమధ్యమనీచత్వం అసదేవ భాతీత్యన్వయః - ఏవంభూత ఆత్మా బాహ్యాభ్యంతర భేదహేతుశ్చ భవతి - బాహ్యవిషయాన్ ఆభ్యంతర విషయాన్ సుఖాదీంశ్చ పశ్యతీత్యర్థః-యథా జనో జీవః - స్వప్నే బహుభిః అ

> భిర్యుతమ్ । లోకాల్లోకం ప్రయాత్యన్య ఆత్మా తదనువర్తతే॥౩౮॥ ధ్యాయన్మనోఽనువిషయాన్ దృష్టాన్వానుశ్రుతానథ। ఉద్యత్సీదత్కర్మతంత్రం స్మృతిస్తదను శామ్యతి ॥ ౩౯ ॥ విషయాభినివేశేన నాత్మానం యత్స్మరేత్పునః। జంతోర్వై కస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యంతవిస్మృతిః॥౪౦॥ జన్మ త్వాత్మతయా పుంసః సర్వభావేన భూరిద। విషయస్వీకృతిం ప్రాహుర్యథా స్వప్నమనోరథః॥౪౧॥ స్వప్నం మనోరథం చైవం ప్రాక్తనం న స్మరత్యసౌ । తత్ర పూర్వమివాత్మానమపూర్వం చానుపశ్యతి ॥౪౨॥ ఇంద్రియాయనసృష్ట్యేదం త్రైవిధ్యం భాతి వస్తుని। బహిరంతర్భిదాహేతుర్జనోఽసజ్జనకృద్యథా ॥౪౩॥ నిత్యదా హ్యంగ భూతాని భవంతి న భవంతి చ। కాలేనాలక్ష్యవేగేన సూక్ష్మత్వాత్తన్న దృశ్యతే॥౪౪॥ యథార్చిషాం స్రోతసాం చ ఫలానాం వా వనస్పతేః। తథైవ సర్వభూతానాం వయోఽవస్థాదయః కృతాః॥౪౫॥ సోఽయం దీపోఽర్చిషాం యద్వత్స్రోతసాం తదిదం జలం । సోఽయం పుమానితి నృణాం మృషా గీర్ధీర్మృషాయుషాం॥౪౬॥ నాత్మనస్స్వక

సతో జనాన్ దేహాన్ సర్వాన్ పశ్యన్ బహురూపో భాతి తద్వత్ - యద్వా ఇదం త్రైవిధ్యం అధ్యాత్మాదిరూపం భాతి -అసజ్జనకృత్ దుష్పుత్రోత్పాదకః జనః పితా - స్వయం సన్నపి పుత్రాభిమానతస్తదరిమిత్రాదిషు యథా భేదహేతుర్భవతి తద్వదితి-అన్యత్సమానం ॥ ౪౩ ॥ తదేవం లోకప్రసిద్ధౌ జన్మమృత్యూ నిరూప్య సూక్ష్మావప్యుత్పత్తివిపత్తీ వైరాగ్యాయ నిరూపయతి॥ నిత్యదేతి॥ నిత్యదా ప్రతిక్షణం - భూతాని శరీరాణి-ఉత్పద్యంతే నశ్యంతి చ - కాలస్యాతిసూక్ష్మత్వాత్ తత్ప్రతిక్షణం భవనమభవనం వా అవివేకిభిర్నలక్ష్యతే ॥ ౪౪ ॥ సతో జన్మమరణయోరజ్ఞానే కారణమేతచ్చేత్ - సత్త్వమేవ తయోః కుత ఇత్యాశంక్యానుమానేన తత్సాధయతి॥ యథేతి॥ అర్చిషాం పరిణామాదిభిః-స్రోతసాం గత్యాదిభిః- ఫలానాం రూపాదిభిః-యథా అవస్థావిశేషాః కృతాః- కాలేనేతి పూర్వస్యానుషంగః-ఆదిశబ్దేన తేజోబలకౌశలాదీనాముపాదానం - విమతం ప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశవత్ అవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ దీపజ్వాలాదివదిత్యనుమానం ॥ ౪౫ ॥ కథం తర్హి ప్రత్యభిజ్ఞా తద్వదేవ సాదృశ్యావలంబినీత్యాహ ॥ స ఇతి॥ సాదృశ్యాదర్చిషామేవ యథా సోఽయం దీప ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞా - యథా చ స్రోతసాం ప్రవాహజలానామేవ తదిదం జలమితి - తథా సోఽయం పుమానితి గీర్ధీశ్చ మృషా - నృణాం బహూనాం శరీరిణాం - మృషా వ్యర్థమేవాయుర్యేషాం తేషామవివేకినాం భవతి॥ ౪౬॥ నను కథం దేహాధ్యాసవతః పుంసః కర్మజన్మమరణాని సంతి నాన్యస్యేతి వ్యవస్థా-న హి ఘటతే - ఘటస్య పురుషభేదేన సత్త్వమసత్త్వం చేతి న అజస్యాపి వస్తుతస్తదభావాదిత్యాహ॥ నేతి॥ నైవ స్వస్యాత్మనః కర్మణాం బీజభూతేన- సోఽపి అజ్ఞోఽపి పుమాన్ జాయతే మ్రియతే వా -కింతు అయం భ్రాంత్యా-అజన్మాపి జాయత ఇవ అమరోఽపి మ్రియత ఇవ-యథా మహాభూతతేజో యావదగ్నిరాకలం పంతమవస్థితోఽపి దారుయో

గవియోగాభ్యాం జన్మనాశౌ ప్రాప్నోతి తద్వత్ ॥౪౭॥ సిద్ధవత్కృత్యోక్తాః వయోవస్థాః ప్రపంచయతి ॥ నిషేకేతి ॥ నిషేకో జఠరే ప్రవేశః - గర్భః తన్మధ్యే వృద్ధిః - బాల్యం ఆపంచమాబ్దాత్ - కౌమారం ఆషోడశవర్షాత్ - తతో యౌవనమాచత్వారింశతః - తతో వయోమధ్యం ఆషష్టివర్షాత్ ॥౪౮॥ దేహసంబంధాజ్జన్మమరణాదీనీత్యుపపాదితమర్థముపసంహరతి ॥ ఏతా ఇతి ॥ హిస్ఫుటం - అన్యస్య దేహస్య సంబంధినీః ఏతాః మనోరథమయీః తనూః అవస్థాః గుణసంగాత్ ప్రకృత్యావివేకాత్ - కశ్చిదుపాదత్తే పరమేశ్వరానుగృహీతః కశ్చిజ్జహాతి - కథం జహాతి - నహ్యవస్థావతో దేహస్య ద్రష్టా తదవస్థావానితి వివేకజ్ఞానేన ॥౪౯॥ నను తదానీం మూర్తిమత్త్వేన జన్మమరణవాన్ దేహోయాన్ దృశ్యతే తత్రాహ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ పితృదేహస్యోర్ధ్వదైహికం కుర్వన్ స్వాప్యయదర్శనాత్ - పుత్రదేహస్య చ జాతకర్మణి జన్మదర్శనాత్ - ఆత్మనః స్వదేహస్యాపి భవాప్యయావనుమేయౌ - ఏవం చ దృశ్యత్వే సతి భవాప్యయవతాం వస్తూనాం దేహానామభిజ్ఞో ద్రష్టా ద్వయలక్షణో భవాప్యయధర్మకో న భవతి ॥౫౦॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి ॥ తరోరితి ॥ తరుశబ్దేనోద్భిజ్జమాత్రోపలక్షణం - ఫలపాకాంతస్య వ్రీహ్యాదేరిత్యర్థః - యో విద్వాన్ - తరోః రేవాంత్యః పరిణామో విపాకః - బీజాజ్జన్మ - విపాకాత్సంయమం నాశం చ విద్వాన్ తరోర్జన్మవినాశయోర్ద్రష్టా - యథా న తద్వాన్ - ఏవం దేహావస్థా యోఽపి ఆత్మా తద్భవాప్యయాభ్యాం న సంబధ్యతే ॥౫౧॥ అవివేకినః సంసారం ప్రపంచయతి పంచభిః ॥ ప్రకృతేరితి ॥ తత్త్వేన తత్త్వతః - అవివిచ్య - తత్త్వదృష్ట్యా స్పర్శేషు విషయేషు సంమూఢ ఇతి వా ॥౫౨॥ గుణభేదేన త్రివిధం - తత్రాపి తత్తారతమ్యేనానేకం త్రిధా విభక్తం సంసారమాహ ॥ సత్త్వేతి ॥

మర్బీజేన జాయతే సోఽప్యజః పుమాన్ । మ్రియతే వామరో భ్రాంత్యా యథాగ్నిర్దారుసంయుతః ॥౪౭॥
నిషేకగర్భజన్మాని బాల్యకౌమారయౌవనమ్ । వయోమధ్యం జరా మృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ ॥౪౮॥
ఏతా మనోరథమయీర్హ్యన్యస్యోచ్చావచాస్తనూః । గుణసంగాదుపాదత్తే క్వచిత్కశ్చిజ్జహాతి హి ॥౪౯॥
ఆత్మనః పితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌ భవాప్యయౌ । న భవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞో ద్వయలక్షణః ॥౫౦॥ తరోర్బీజవిపాకాభ్యాం యో విద్వాన్ జన్మసంయమౌ । తరోర్విలక్షణో ద్రష్టా ఏవం ద్రష్టా తనోః పృథక్ ॥౫౧॥
ప్రకృతేరేవమాత్మానమవివిచ్యాబుధః పుమాన్ । తత్త్వేన స్పర్శసంమూఢస్సంసారం ప్రతిపద్యతే ॥౫౨॥
సత్త్వసంగాదృషీన్ దేవాన్ రజసాసురమానుషాన్ । తమసా భూతతిర్యక్త్వం భ్రామితో యాతి కర్మభిః ॥౫౩॥ నృత్యతో గాయతః పశ్యన్ యథైవానుకరోతి తాన్ । ఏవం బుద్ధిగుణాన్ పశ్యన్ననీహోఽప్యనుకార్యతే ॥౫౪॥ యథాంభసా ప్రచలతా తరవోఽపి చలా ఇవ । చక్షుషా భ్రామ్యమాణేన దృశ్యతే భ్రమతీవ భూః ॥౫౫॥ యథా మనోరథధియో విషయానుభవో మృషా । స్వప్నదృష్టాశ్చ దాశార్హ తథా సంసార ఆత్మనః ॥౫౬॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥౫౭॥ తస్మాదుద్ధవ మా భుంక్ష్వ విషయానసదింద్రియైః । ఆత్మాగ్రహణనిర్భాతం పశ్య వైకల్పికం భ్రమమ్ ॥౫౮॥ క్షిప్తోఽవమానితోఽసద్భిః ప్రలబ్ధోఽసూయితోఽథ వా । తాడితస్సన్నిరుద్ధో వా వృత్త్యా వా పరిహారితః ॥౫౯॥ నిష్ఠితో మూత్రితో వాజ్ఞైర్బహుధైవం ప్రకంపితః । శ్రేయస్కామః కృచ్ఛ్రగత ఆత్మనా

౫౩ ॥ నన్వకర్తురాత్మనః పునః కర్మభిః భ్రమణం తత్రాహ ॥ నృత్యత ఇతి ॥ నృత్యతో గాయతో జనాన్ జనః పశ్యన్ అనుకరోతి తద్గతస్వరతాళాదిగతిం శృంగారకరుణాదిరసం చ మనస్యనువర్తయతీత్యర్థః - అనుకార్యతే అనుష్ఠితః బలాదిత్యర్థః - అనేన దృష్టాంతేన దృశ్యధర్మో ద్రష్టరి స్ఫురతీతి దర్శితం ॥౫౪॥ ఉపాధిధర్మాశ్చోపహితే అవభాసంత ఇత్యత్ర దృష్టాంతమాహ ॥ యథేతి ॥ తీరస్థాః తరవో ధావంత ఇవ యథా దృశ్యంతే - జలే ప్రతిబింబితా వా చంచలా ఇవేతి - విషయగ్రాహకేణ మనసా పరికల్పితా ఏవ తే మూలావస్థా యోగుణాః - న వస్తుతస్సంతి - అతో మనోనిబంధన ఏవాయం సంసార ఇత్యభిప్రేత్య గ్రాహకగుణా గ్రాహ్యేష్వవభాసంత ఇత్యత్ర దృష్టాంతమాహ - చక్షుషేతి ॥ ౫౫ ॥ భోగస్యాపి మిథ్యాత్వే దృష్టాంతద్వయమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా ఏతాః ప్రసిద్ధాః మనోరథధియః స్వప్నదృష్టాశ్చ యథా మృషా - ఏవమాత్మనో విషయానుభవః సంసారో మృషా ॥౫౬॥ నను యది మృషా తర్హి కిం తన్నివృత్తిశ్రమేణ తత్రాహ ॥ అర్థ ఇతి ॥ అస్యాత్మనః ॥౫౭॥ తతో భోగోద్యమో న కర్తవ్య ఇత్యాహ ॥ తస్మాదితి ॥ ౫౮ ॥ దుఃఖప్రతీకారోద్యమమపి పరిత్యజ్య పరమేశ్వరనిష్ఠైనైవ భావ్యమిత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ క్షిప్త ఇతి ॥ క్షిప్తః అధిక్షిప్తః మన్నాః ఇతి వా - ప్రలబ్ధః అవహాసితః ॥ ౫౯ ॥ నిష్ఠిత ఇతి ॥ నిష్ఠితః నిష్ఠీవనవిషయీకృతః - మూత్రితః మూత్రేణార్ద్రీకృతః - ప్రకంపితః పరమేశ్వరనిష్ఠాయాః ప్రచ్యావితోఽపి-

కృచ్ఛ్రగతః కష్టం ప్రాప్తోఽపి॥౬౦॥ యథేతి ॥ ఏవంత్వదుక్తం యథాఽనుబుద్ధ్యేయం తథా నః సర్వాన్ ప్రతివద ॥ ౬౧॥ సుదుస్సహమితి ॥ త్వద్ధర్మనిష్ఠితాన్ ఋతే - విదుషామపి అసద్భిః కృతమతిక్రమం అపరాధం సుదుస్సహం మన్యే ఇత్యన్వయః - ప్రకృతిః స్వభావః॥ ౬౨ ॥ శ్లో ॥ నిరస్యసర్వసందేహానేకీకృతసుదర్శనమ్ । ప్రకాశితరహస్యం తం భజామి గురుమీశ్వరమ్॥—*ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************

శ్లో॥ త్రయోవింశేఽతిరస్కారసహనోపాయ ఈర్యతే। భిక్షుగీతాప్రకారేణ మనస్సంయమమోదియా ॥ దుర్జనోపద్రవో నూనం దుస్సహోఽపి మహీయసామ్। అతశ్చతుర్భిరధ్యాయైస్సహనోపాయవర్ణనమ్। తత్ర తావదస్మిన్నధ్యాయే భిక్షుగీతయా మనోవిజయః- ఉత్తరస్మిన్ ప్రకృతిపురుషవివేకః- తదుత్తరస్మిన్ గుణవృత్తివిజయః - తతః పరస్మిన్నైలగీతయా విషయసంగత్యాగేన సత్సంగ ఇతి క్రమేణోపాయా భగవతా వర్ణ్యంతే। స ఇతి॥ ఆశంసితః ప్రార్థితః- భృత్యస్య వచః సత్కుర్వన్-తం భృత్యం ప్రత్యాబభాషే॥౧ ॥ తత్ర తావదంగీకారతస్తద్వచః సంపూజయన్ ద్వాభ్యాం ॥ బార్హస్పత్యేతి॥ హే బార్హస్పత్య బృహస్పతేశ్శిష్య-అత్ర లోకే-స సాధుర్నాస్తి-యో దుర్జనోక్తిభిః భిన్నం క్షుభితం-ఆత్మానం మనః- శమయితుం ఈశ్వరస్సమర్థస్స్యాత్ ॥౨॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ యథా మర్మస్థా మర్మస్వేవ నిత్యం స్థి

త్మానముద్ధరేత్ ॥౬౦॥ ఉద్ధవః॥ యథైవమనుబుధ్యేయం వద నో వదతాం వర॥౬౧॥ సుదుస్సహమిమం మన్యే ఆత్మన్యసదతిక్రమమ్ । విదుషామపి విశ్వాత్మన్ ప్రకృతిర్హి బలీయసీ ॥ ఋతే త్వద్ధర్మనిరతాన్ శాంతాంస్తే చరణాలయాన్ ॥౬౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - ద్వావింశోఽధ్యాయః. * శ్రీశుకః॥ స ఏవమాశంసిత ఉద్ధవేన భాగవతముఖ్యేన దాశార్హముఖ్యః । సభాజయన్ భృత్యవచో ముకుందస్తమాబభాషే శ్రవణీయవీర్యః॥౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బార్హస్పత్య స నాస్త్యత్ర సాధుర్వై దుర్జనేరితైః। దురుక్తైర్భిన్నమాత్మానం యస్సమాధాతుమీశ్వరః॥ ౨॥ న తథా తప్యతే విద్ధః పుమాన్ బాణైః సుమర్మగైః। యథా తుదంతి మర్మస్థా హ్యసతాం పరుషేషవః॥ ౩॥ కథయంతి మహత్పుణ్యమితిహాసమిహోద్ధవ। తమహం వర్ణయిష్యామి నిబోధ సుసమాహితః॥ ౪॥ కేనచిద్భిక్షుణా గీతం పరిభూతేన దుర్జనైః। స్మరతా ధృతియుక్తేన విపాకం నిజకర్మణామ్॥ ౫॥ అవంతిషు ద్విజః కశ్చిదాసీదాఢ్యతమః శ్రియా। వార్తావృత్తిః కదర్యస్తు కామీ లుబ్ధోఽతికోపనః॥ ౬॥ జ్ఞాతయోఽతిథయస్తస్య వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చితాః। శూన్యావసథ ఆత్మాపి కాలే కామైరనర్చితః॥ ౭॥ దుశ్శీలస్య కదర్యస్య ద్రుహ్యంతే పుత్రబాంధవాః। దారా దుహితరో భృత్యా విషణ్ణా నాచరన్ ప్రియమ్॥ ౮॥ తస్యైవం యక్షవిత్తస్య చ్యుతస్యోభయలోకతః। ధర్మకామవిహీనస్య చుక్రుధుః పంచభాగినః॥ ౯॥ తదవధ్యానవిస్రస్తపుణ్యస్కంధస్య భూరిద। అర్థోఽప్యగచ్ఛన్నిధనం బహ్వాయాసపరిశ్రమః॥ ౧౦॥ జ్ఞాతయో జగృహుః కించిత్కించిద్దస్యవ ఉద్ధవ। దైవతః కాలతః కించిద్బ్రహ్మబంధోర్నృపార్థివాత్ ॥౧౧॥ స ఏవం ద్రవిణే నష్టే ధర్మకామవివర్జితః। ఉపేక్షితస్స్వజనైశ్చింతామాప దురత్యయామ్॥ ౧౨॥ తస్యైవం ధ్యాయతో దీర్ఘం నష్టరాయస్తపస్వినః। ఖిద్యతో బాష్పకంఠస్య

తాః పరుషోక్తిరూపా ఇషవః-తుదంతి వ్యథయంతి-తథా ఇతరే బాణాః న తుదంతి-అతస్తైస్తథా న తప్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ తథాపి న యావత్యమాఙ్మైరుపాయైః సర్వం సోఢుం శక్యత ఇత్యభిప్రాయేణేతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ కథయంతీతి ॥ మహద్యథా భవతి తథా-పుణ్యమితిహాసం గాథాం కథయంతి॥౪॥౫॥ స తు భిక్షుః పూర్వం ధనాఢ్యః కృచ్ఛ్రార్జితస్య ధనస్య నాశే పరితప్యమానో నిర్విణ్ణస్సన్ ప్రవ్రజ్య భిక్షామటన్ దుర్జనైరుపద్రుతః ప్రస్తుతోపయోగినీం గాథామగాయదితి వక్తుం తస్య చరితమాహ॥ అవంతిష్వితి॥ అవంతిషు మాళవేషు-వార్తా కృషివాణిజ్యాదిరూపా వృత్తిర్యస్య సః - కదర్యస్తు స్మృతావుక్తః॥ శ్లో॥ ఆత్మానం ధర్మకృత్యం చ పుత్రదారాంశ్చ పీడయన్। దేవతాతిథిభృత్యాంశ్చ స కదర్య ఇతి స్మృత ఇతి॥ ౬॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ తస్య యే జ్ఞాతయో బాంధవాః-అతిథయోఽధ్వనీనాశ్చ- తేన నార్చితా ఇత్యర్థః॥ శూన్యావసథే ధర్మకామహీనే గృహే దేహే వా॥ ౭॥ ౮॥ తస్యేతి॥ యక్షాణాం విత్తమివ కేవలం రక్షణీయం విత్తం యస్య - పంచభాగినః పంచయజ్ఞదేవతాః॥ ౯॥ తదితి॥ తేషామవధ్యానమనాదరః తేన విస్రస్తో విశీర్ణః పుణ్యస్కంధః అర్థలాభమాత్రహేతురంశో యస్య తస్య బహ్వాయాసైః కృష్యాదిభిః కేవలం శ్రమో యస్మిన్ సః॥ ౧౦॥ కుతో నిధనమగచ్ఛత్తత్రాహ॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ దైవతః గృహదాహాదినా-కాలతః నిఖాతధాన్యాదినా-నృణాం పార్థివానాం చ ద్వంద్వైక్యం తస్మాత్ ॥౧౧॥ ౧౨॥ తస్యేతి॥ నష్ట

రాయః నష్టాః రాయః అర్థాః యస్య తస్య - తపస్వినః సంతప్తస్య ॥౧౩॥ స ఇతి ॥ మే మయా - ఆత్మా దేహః - వృథైవానుతాపితః - అనుతాపం ప్రాపం ప్రాపయతి - న ధర్మాయేత్యాదినా - యస్య ఈదృశః అర్థాయాసః తేన మయా ॥౧౪॥ ప్రాయేణేతి ॥ నరకాయ చ సత్యప్యర్థే ధర్మాననుష్ఠానాత్ ॥౧౫॥ యశ ఇతి ॥ శ్విత్రం శ్వేతకుష్ఠం ॥౧౬॥ అర్థస్యేతి ॥ సిద్ధేప్యర్థే తస్యోత్కర్షే సంవర్ధనే నాశోపభోగయోర్ద్వయోరైక్యం - నాశే ఉపభోగే చేత్యర్థః - సాధనోత్కర్షయోరాయాసః - త్రాసః చింతా చ - నాశే భ్రమ ఇతి ॥౧౭॥ కించ ॥ స్తేయమితి ॥౧౮॥ ఏత ఇతి ॥ అర్థప్రాప్త్యర్థం స్తేయాదయః షడనర్థాః - ప్రాప్తేర్థే స్మయాదయో వ్యసనైః స్పృహాన్తాః - తత్ర వ్యసనాని స్త్రీద్యూతమద్యవిషయాణి త్రీణి ॥౧౯॥ భేదవైరస్పర్ధాః ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం ॥ భిద్యంత ఇతి ॥ భిద్యంతే స్నేహం త్యజంతి - కథంభూతాః ఏకాస్నిగ్ధాః ఏకే ఏకప్రాణాః తే చ తే అస్నిగ్ధాః అతిప్రియాశ్చేత్యర్థః కుతః కాకణినాపి - స్వల్పమాషం - వింశతివరాటికాః కాకిణీ తయా ॥౨౦॥ అర్థేనేతి ॥ సంరబ్ధాః క్షుభితాః - స్పృధః స్పర్ధమానాః ॥౨౧॥ ఇహ తావదర్థనిష్ఠానామేతేనర్థాః పరలోకేప్యనర్థా ఏవ తేషామిత్యాహ త్రిభిః ॥ లబ్ధ్వేతి ॥ మానుష్యం జన్మ తత్ - తత్రాపి ద్విజాగ్ర్యతాం బ్రాహ్మణ్యం - స్వార్థం ఘ్నంతి ఆత్మహితం న కుర్వంతి

నిర్వేదస్సుమహానభూత్ ॥౧౩॥ స చాహేదమహో కష్టం వృథాత్మా మేనుతాపితః । న ధర్మాయ న కామాయ యస్యార్థాయాస ఈదృశః ॥౧౪॥ ప్రాయేణార్థాః కదర్యాణాం న సుఖాయ కదాచన । ఇహ చాత్మోపతాపాయ మృతస్య నరకాయ చ ॥౧౫॥ యశో యశస్వినాం శుద్ధం శ్లాఘ్యా యే గుణినాం గుణాః । లోభస్స్వల్పోపి తాన్ హంతి శ్విత్రం రూపమివోర్జితమ్ ॥౧౬॥ అర్థస్య సాధనే సిద్ధ ఉత్కర్షే రక్షణే వ్యయే । నాశోపభోగ ఆయాసస్త్రాసశ్చింతా భ్రమో నృణామ్ ॥౧౭॥ స్తేయం హింసానృతం దంభః కామః క్రోధస్స్మయో మదః । భేదో వైరమవిశ్వాసస్సంస్పర్ధా వ్యసనాని చ ॥౧౮॥ ఏతే పంచదశానర్థా హ్యర్థమూలా మతా నృణామ్ । తస్మాదనర్థమర్థాఖ్యం శ్రేయోర్థీ దూరతస్త్యజేత్ ॥౧౯॥ భిద్యంతే భ్రాతరో దారాః పితరస్సుహృదస్తథా । ఏకాస్నిగ్ధాః కాకిణినా సద్యస్సర్వేఽరయః కృతాః ॥౨౦॥ అర్థేనాల్పీయసా హ్యేతే సంరబ్ధా దీప్తమన్యవః । త్యజంత్యాశు స్పృధో ఘ్నంతి సహసోత్సృజ్య సౌహృదమ్ ॥౨౧॥ లబ్ధ్వా జన్మామరప్రార్థ్యం మానుష్యం తద్ద్విజాగ్ర్యతామ్ । తదనాదృత్య యే స్వార్థం ఘ్నంతి యాంత్యశుభాం గతిమ్ ॥౨౨॥ స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం ప్రాప్య లోకమిమం పుమాన్ । ద్రవిణే కోనుషజ్జేత మర్త్యోనర్థస్య ధామని ॥౨౩॥ దేవర్షిపితృభూతాని జ్ఞాతిబంధూంశ్చ భాగినః । అసంవిభజ్య చాత్మానం యక్షవిత్తః పతత్యధః ॥౨౪॥ వ్యర్థయార్థేహయా విత్తం ప్రమత్తస్య వయో బలమ్ । కుశలా యేన సిధ్యంతి జరఠః కిం ను సాధయే ॥౨౫॥ కస్మాత్సంక్లిశ్యతే విద్వాన్ వ్యర్థయార్థేహయాసకృత్ । కస్యచిన్మాయయా నూనం లోకోయం సువిమోహితః ॥౨౬॥ కిం ధనైర్ధనదైర్వా కిం కామైర్వా కామదైరుత । మృత్యునా గ్రస్యమానస్య కర్మభిర్వోత జన్మదైః ॥౨౭॥ నూనం మే భగవాన్ ప్రీతస్సర్వదేవమయో హరిః । యేన నీతో దశామేతాం నిర్వేదశ్చాత్మనః ప్లవః ॥౨౮॥ సోహం కాలావశేషేణ శోషయిష్యేఽంగమాత్మనః । అప్రమత్తోఖిలస్వార్థే యది స్యాత్సిద్ధ ఆత్మని ॥౨౯॥ తత్ర మామనుమోదేరన్ దేవాస్త్రిభువనేశ్వరాః । ముహూర్తేన

యే - తే అశుభాం గతిం యాంతి ॥౨౨॥ అమరప్రార్థతాం దర్శయన్నాహ ॥ స్వర్గేతి ॥ లోకం దేహం - అనుషజ్జేత ఆసక్తిం కుర్యాత్ ॥౨౩॥ దేవేతి ॥ ఋషయో మనుష్యయజ్ఞబ్రహ్మయజ్ఞయోః దేవతాః - దేవపితృభూతానీతరేషు - జ్ఞాతయః సగోత్రాః - బంధవో వివాహాదిసంబంధాస్తాన్ - అన్యాంశ్చ భాగినః భాగార్హాన్ - ఆత్మానం చ అసంవిభజ్య అన్నాదిభిరసంతర్ప్య ॥౨౪॥ ఏవం విమృశ్యానుతప్యమాన ఆహ ॥ వ్యర్థయేతి ॥ వ్యర్థయార్థేహయా ప్రమత్తస్య మమ విత్తాదిగతమితి శేషః - యేన విత్తాదినా కుశలాః వివేకినః సిధ్యంతి ముచ్యంతే - జరఠో వృద్ధః ॥౨౫॥ అన్యమపి స్వసదృశం శోచతి ॥ కస్మాదితి ॥ కస్మాదేవమనర్థం విద్వానపి సంక్లిశ్యతే - కారణం సంభావయతి - కస్యచిదితి ॥౨౬॥ నను నాయం మోహితః క్లిశ్యతి - కింతు ధనాదిలిప్సయా భోగాదివిషయసంపాదనేచ్ఛయా చేత్యత ఆహ ॥ కిమితి ॥ ఉత పునరపి ॥౨౭॥ ఇదానీం సంపన్నవివేకః సంహృష్యన్నాహ త్రిభిః ॥ నూనమితి ॥ యేన ప్రీతేనాత్మనః ప్లవః యో నిర్వేదస్స భవతి - స హరిర్మే నూనం ప్రీత ఇతి ॥౨౮॥ స ఇతి ॥ అంగం శోషయిష్యే తపసా - యద్వా - విద్యయా లయం నేష్యామి - యది స్యాత్ కాలావశేషస్తర్హ్యాత్మన్యేవ సిద్ధస్తుష్టస్సన్ - అఖిలే స్వార్థే ధర్మాదిసాధనే అప్రమత్తస్సన్ ॥౨౯॥ తత్రేతి ॥ అనుమోదేరన్ అనుగృహ్ణీయుః [illegible] దేవైరను

మోదితోఽపిజరఠః స్వల్పేనకాలేనకింసాధయిష్యతీత త్రాహ-ముహూర్తేనేతి॥౩౦॥ఇతీతి॥ అభిప్రేత్యనిశ్చిత్య-ఆవంత్యః అవంతీదేశసంభవః-హృదయగ్రంథీన్ అహంకారాదీన్॥౩౧॥సఇతి॥అసంగఃఆసక్తిశూన్యః-అలక్షితఃశైశవ్యమదోన్మత్తయన్॥౩౨॥తమితి॥ప్రవయసంవృద్ధం-అవధూతంమలినం-పర్యభవన్ అవమేనిరే - హేభద్ర-పరిభూతిభిస్తిరస్కారైః॥౩౩॥పరిభవానేవదర్శయతిసప్తభిః॥కేచిదితి॥౩౪॥ప్రదాయేతి॥భోభగవన్ గృహాణేతిదర్శితానిప్రదాయపునశ్చాదదుః॥౩౫॥అన్నమితి॥అన్నేమూత్రయంతి-మూర్ధనిచనిష్ఠీవంతిపూత్కారేణశ్లేష్మణఃప్రక్షిపంతి॥౩౬॥ ౩౭॥ బధ్నంతీతి॥ క్షిపంతినిందంతి-నిందామేవాహ-ఏషధర్మధ్వజఃత్రిదండలింగోపజీవీ - శఠోలోకవంచకఃతదేవాహుః- క్షీణవిత్తఇతి॥౩౮॥ అహోఇతి॥మహాసారఃఅతిబలీ॥౩౯॥ఇతీతి॥దుర్వాతయంతిగుదపర్యస్తౌ వాయుంముంచంతి- బబంధుఃశృంఖలైర్నిరురుధుః-కారాగృహాదిషుద్విజంశుకశారికాదింయథా॥౪౦॥ఏవమితి॥భౌతికందుర్జనాదికృతం -దైహికంజ్వరాదినిమిత్తం-దైవికంశీతోష్ణాదిభవం-దిష్టందైవప్రాప్తం॥౪౧॥ పరిభూతఇతి॥ధర్మాత్పాతయద్భిఃపరిభూతోఽపి - సాత్వికీంధృతిమాస్థాయ-స్వధర్మఏవస్థితః-ఇమాంవక్ష్యమాణాంగాథామగాయత-సాత్వికీధృతిశ్చ-గీ॥శ్లో॥ ధృత్యాయయాధారయతేమనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః।యోగేనావ్యభిచారిణ్యాధృతిస్సాపార్థసాత్వికీతిస్మృతేః॥౪౨॥ తామేవషోడశ

నబ్రహ్మలోకంఖట్వాంగస్సమసాధయత్॥౩౦॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యభిప్రేత్యమనసాహ్యావంత్యోద్విజసత్తమః।ఉన్ముచ్యహృదయగ్రంథీన్ శాంతోభిక్షురభూన్మునిః॥౩౧॥ సచచారమహీమేతాంసంయతాత్మేంద్రియానిలః।భిక్షార్థంనగరగ్రామానసంగోఽలక్షితోవిశత్॥౩౨॥ తంవైప్రవయసంభిక్షుమవధూతమసజ్జనాః।దృష్ట్వాపర్యభవన్ భద్రబహ్వీభిఃపరిభూతిభిః॥౩౩॥ కేచిత్త్రివేణుంజగృహురేకేపాత్రంకమండలుం।పీఠంచైకేఽక్షసూత్రంచకంథాంచీరాణికేచన॥౩౪॥ప్రదాయచపునస్తానిదర్శితాన్యాదదుర్మునేః॥౩౫॥అన్నంచభైక్ష్యసంపన్నంభుంజానస్యసరిత్తటే।మూత్రయంతిచపాపిష్ఠాఃష్ఠీవంత్యస్యమూర్ధని॥౩౬॥యతవాచంవాచయంతితాడయంతినవక్తిచేత్।తర్జయంత్యపరేవాగ్భిఃస్తేనోయమితివాదినః॥౩౭॥బధ్నంతిరజ్జ్వాతంకేచిద్బధ్యతాంబధ్యతామితి। క్షిపంత్యేకేఽవజానంతిహ్యేషధర్మధ్వజశ్శఠః॥క్షీణవిత్తఇమాంవృత్తిమగ్రహీత్స్వజనోజ్ఝితః॥౩౮॥ అహోఏషమహాసారోధృతిమాన్గిరిరాడివ।మౌనేనసాధయత్యర్థంబకవద్దృఢనిశ్చయః॥౩౯॥ఇత్యేకేవిహసంత్యేనమన్యేదుర్వాతయంతిచ।తంబబంధుర్నిరురుధుర్యథాక్రీడనకంద్విజం॥౪౦॥ఏవంసభౌతికందుఃఖందైహికందైవికంచయత్।భోక్తవ్యమాత్మనోదిష్టంప్రాప్తంప్రాప్తమబుధ్యత॥౪౧॥ పరిభూతఇమాంగాథామగాయతనరాధమైః।పాతయద్భిస్స్వధర్మస్థోధృతిమాస్థాయసాత్వికీమ్॥౪౨॥ భిక్షుః॥ నాయంజనోమేసుఖదుఃఖహేతుర్నదేవతాత్మాగ్రహకర్మకాలాః।మనఃపరంకారణమామనంతిసంసారచక్రంపరివర్తయేద్యత్॥౪౩॥మనోగుణాన్వైసృజతేబలీయస్తతశ్చకర్మాణివిలక్షణాని।శుక్లానికృష్ణాన్యథలోహితానితేభ్యస్సవర్ణాస్సృతయోభవంతి॥౪౪॥అనీహఆత్మామనసాసమీహతాహిరణ్మయోమత్సఖఉద్విచష్టే। మనస్స్వలింగంపరిగృహ్యకామాన్జుషన్నిబద్ధోగుణసంగతోఽసౌ॥౪౫॥ దానంస్వధర్మోనియమోయమశ్చ

శ్లోకీంగాథామాహ॥నేతి॥నచాత్మానాపిగ్రహాదయః-మనఃపరంకేవలంసుఖదుఃఖయోఃకారణంవదంతి॥ శ్రు॥ మనసాహ్యేవపశ్యతిమనసాశృణోతీత్యాదిశ్రుతయః॥౪౩॥పరివర్తనప్రకారమేవాహ॥మనఇతి॥గుణాన్ గుణవృత్తీఃసృజతి-తతస్తేభ్యఃగుణేభ్యః-శుక్లానిసాత్వికాని-కృష్ణానితామసాని - అథలోహితానిరాజసాని- తేభ్యఃసవర్ణాస్తత్తద్వర్ణానురూపాః-సృతయఃదేవతిర్యఙ్నరాదిజాతయఃభవంతి॥౪౪॥ తర్హిమనసఏవసంసారస్స్యన్నాత్మనఇత్యాశంక్యాహ॥ అనీహఇతి॥అయమర్థః-అవిద్యయామనసోధ్యాసేన-ఇయమాత్మనస్సంసృతిః-నతుస్వతః- యతస్తద్గ్రహీతుస్యేశ్వరస్యసానాస్తి-కింతుతద్వతోజీవస్యైవేతి-తదేవాహ-మనసాసమీహమానేనసహానియంత్ర్యత్వేనవర్తమానోఽపిపరమాత్మానీహఃతత్క్రియాసంగరహితః-యతోహిరణ్మయఃవిద్యాశక్తిప్రధానః-కుతః-యతోమత్సఖఃమమజీవస్యసఖానియంతా-అతఃఉత్ ఉచ్చైఃవిచష్టేఅతిరోహితజ్ఞానేనకేవలంపశ్యతీత్యర్థః-అతోసౌపునరహంజీవఃస్వలింగంస్వస్మిన్నాత్మనిలింగయతివ్యోగయతిసంసారమితితథా-ఆత్మానఃపరిగృహ్యఆత్మత్వేనస్వీకృత్య- తస్యమనసోగుణైఃకర్మభిస్సంగతస్సంబంధఃగుణసంగాద్వా-కామాన్ జుషన్నిబద్ధఇతి॥౪౫॥అతోమనోనిగ్రహేకృతేసర్వంకృతంస్యాత్ - తంవినాతుసర్వంవ్యర్థమి

త్యాహ ద్వాభ్యాం॥ దానమితి॥ స్వధర్మః నిత్యనైమిత్తికరూపః సద్వ్రతాని ఏకాదశ్యుపవాసాదీని - అన్యానిచ యావంతి కర్మాణి ఏతే సర్వేఉపాయాః మనోనిగ్రహలక్షణః అంతో నిష్ఠాఫలంయేషాం తే తథా- ననుజ్ఞానాం గత్వం తేషాం ప్రసిద్ధంతత్రాహ- మనసః సమాధిర్నిగ్రహ ఏవపరోయోగః జ్ఞానం॥ ౪౬॥ సమాహితమితి॥ అతో యస్యమనస్సమాహితంభవతి తస్యకింకృత్యమస్తి- వదేతిపరం ప్రత్యుపదిశన్నివస్వయమేవాహ- అసంయతంవిక్షిప్తం చేత్ - యద్వా- వినశ్యత్ ఆతప్యాదినాలీయమానం చేత్ భవేత్ - తర్హి ఏభిర్దానాదిభిః కిమపరం ప్రయోజనం స్యాత్ నకించిదిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ నన్వితరేంద్రియజయః ప్రయోజనంస్యాన్నేత్యాహ॥ మనోవశ ఇతి॥ దేవాః ఇంద్రియాణి తదధిష్ఠాతారో వా- భీష్మః యోగినామపి భయంకరః- మనో లక్షణో దేవః- కుతః- సహసః బలాదపి బలినోపి వా సహీయాన్- అతస్తం యో వశవర్తినం కుర్యాత్ - సఏవ దేవదేవః సర్వేంద్రియజేతా భవతి- నాన్యః- తథాచ ॥ శ్రు॥ మనసో వశే సర్వమిదం బభూవ- నాన్యస్య మనో వశమన్వియాయ భీష్మో హి దేవస్సహసస్సహీయానితి॥ ౪౮॥ అతః తన్నిగ్రహవ్యతిరేకేణ ఇతరనిగ్రహేయ ప్రవృత్తా మూఢా ఇత్యాహ॥ తమితి॥ అసహ్యః రాగాదయో వేగా యస్యతం - అత ఏవ అరుంతుదం అరుమర్మాణి తత్తుదతి వ్యథయతీతి అరుంతుదః తం- తత్ - నైతిచ్ఛేదః- తం నవిజిత్య అవిజిత్య గత్. తతః- యే కేచిన్మర్త్యాః కైశ్చిన్మర్త్యైస్సహ అసద్విగ్రహం కుర్వంతి- తత్ర తత్రానుకూల ప్రతికూలాదీన్ అన్యానేమిత్రాదీన్ కుర్వంతి- తే మూఢా ఇత్యర్థః॥ ౪౯ ॥ తతశ్చానేన ప్రకారేణ సంసారే భ్రమంతీత్యాహ॥ దేహమితి॥ మనోమాత్ర పరికల్పితమిమం స్వదేహమహమితి పుత్రాదిదేహం

శ్రుతంచకర్మాణిచ సద్వ్రతాని। సర్వే మనోనిగ్రహలక్షణాంతాః పరోహి యోగో మనసస్సమాధిః॥
౪౬॥ సమాహితంయస్యమనః ప్రశాంతం దానాదిభిః కింవదతస్యకృత్యమ్। అసంయతం యస్యమనో వినశ్యద్దానాదిభిశ్చేదపరంకిమేభిః॥ ౪౭ ॥ మనోవశేన్యేహ్యభవంశ్చ దేవామనశ్చ నాన్యస్యవశం సమేతి । భీష్మోహి దేవస్సహసస్సహీయాన్ యుంజ్యాద్వశంతం సహి దేవదేవః॥ ౪౮॥ తందుర్జయం శత్రుమసహ్యవేగమరుంతుదంతన్నవిజిత్య కేచిత్। కుర్వంత్యసద్విగ్రహమత్ర మర్త్యైర్మిత్రాణ్యుదాసీనరిపూన్విమూఢాః॥ ౪౯॥ దేహంమనోమాత్రమిమంగృహీత్వా మమాహమిత్యంధధియో మనుష్యాః। ఏషోహమన్యోయమితిభ్రమేణ దురంతపారేతమసి భ్రమంతి॥ ౫౦॥ జనోస్యహేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కి- మాత్మనశ్చాత్రహి భౌమయోస్తత్। జిహ్వాంక్వచిత్సందశతిస్వదద్భిస్తద్వేదనాయాం కతమాయకుప్యేత్॥ ౫౧॥ దుఃఖస్యహేతుర్యదిదేవతాస్తు కిమాత్మనస్తత్రవికారయోస్తత్। యదంగమంగేననిహన్యతే క్వచిత్క్రుధ్యేతకస్మైపురుషస్స్వదేహే॥ ౫౨॥ ఆత్మాయదిస్యాత్సుఖదుఃఖహేతుః కిమన్యతస్తత్రనిజస్వభావః। నహ్యాత్మనోన్యద్యదితన్మృషాస్యాత్ క్రుధ్యేతకస్మాన్నసుఖంనదుఃఖం॥ ౫౩॥ గ్రహానిమిత్తంసుఖదుః

చమమేతిస్వీకృత్య- తమసి సంసారే॥ ౫౦॥ తదేవం మనస ఏవ సుఖదుఃఖకారణత్వముపపాద్యేదానీం జనాదీనాంషణ్ణామకారణత్వంషడ్భిః ప్రపంచయతి॥ జన ఇతి॥ అత్రచ అస్మిన్నపిపక్షే- ఆత్మనః కిం - నకించిత్ - సుఖదుఃఖకర్తృత్వంతద్భోక్తృత్వంచనాస్తీత్యర్థః। కుత ఇత్యత ఆహ- హిర్నిశ్చితం- భౌమయోర్భూమివికారయోర్దేహయోస్తత్ - నత్వాత్మనః- అమూర్తస్యాక్రియస్య హననాదిసుకర్మత్వకర్తృత్వానుపపత్తేః - తథాపి దుఃఖమాత్మపర్యవసాయేవేతి చేత్ - ఏవమప్యాత్మనః ఉభయత్రాప్యేకత్వాన్న కోపవిషయోస్తీతి స్వదృష్టాంతేన దర్శయతి- జిహ్వామితి॥ ౫౧ ॥ దుఃఖస్యేతి॥ యదిదేవతాః- అస్తునామ- తత్రాపిపక్షే - ఆత్మనః కిం - యతో వికారయోర్విక్రియమాణయోర్దేవతయోస్తత్ - హస్తేన ముఖే అభిహతే తేన వా హస్తే దష్టే తదభిమానినోర్వహ్నీంద్రయోరేవతత్ - నత్వవిక్రియస్యానహంకారస్యాత్మనః - దేవతానాంచ సర్వదేహేష్వభేదాన్న కోపవిషయోస్తీతి స్వదేహదృష్టాంతమాహ- యదితి- యత్ యదా అంగం దేవతాధిష్ఠానం హస్తముఖాది - అతఏవపూర్వత్ర దేవతానధిష్ఠాన భూమివికార దంతోదాహరణం ॥ ౫౨ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మనః సుఖదుఃఖాద్యాకారపరిణామః అతఏవ హేతుర్యదిస్యాత్తదాత్మా - తర్హి తత్రాస్మిన్పక్షే అన్యతః కిం- నకించిదన్యతో భవతి- యస్మైకుప్యేదిత్యర్థః- యతో నిజఏవస్వభావః సః- నన్వాత్మనస్తథా పరిణామః అన్యనిమిత్తో భవతి- అతో స్తికోపవిషయ ఇతి చేత్ - తత్రాహ నహీతి- ఆత్మవ్యతిరిక్తం నాస్త్యేవ- యదిస్యాదస్తీతి- ప్రతీయేత- తర్హి తన్మృషైవ- అతః కస్మై క్రోధః క్రుధ్యేత- యతో నాస్తి నిమిత్తం- నచ సుఖం దుఃఖం చేత్యర్థః॥ ౫౩॥ గ్రహా ఇతి॥ గ్రహపక్షేప్యజస్యాత్మనః కిం - యతో జన్మ తత్ ఇతః జనో దేహస్తస్యైవ- జన్మలగ్నాపేక్షయా ద్వాదశాష్టమాదిరాశిస్థాస్తే

సుఖదుఃఖయోర్నిమిత్తం భవంతి-కించ-అంతరిక్షస్థైర్గ్రహైస్తత్రస్థస్య గ్రహస్యైవ పాదార్థాది దృష్ట్యాదిభేదైః పీడాం వదంతి దైవజ్ఞాః-నతు గ్రహకోణాదిషు స్థితస్య తద్దృష్టిగోచరస్య పురుషస్య - గ్రహగత్యైవ శపీడా తల్లగ్నస్య న్నదేహే తస్యాభిమానాద్భవతి-అతః పురుషస్తతో గ్రహాత్ దేహాచ్చాన్యః కస్మై క్రుధ్యేత॥ ౫౪॥ కర్మేతి॥ కర్మ హేతుశ్చేత్-అస్త్వియ్యసూయోపగమః కస్మైచన నాస్తి-కుతస్తస్య హేతుత్వమితి-తదాహ - హియస్మాత్కర్మణః కస్య జడాజడత్వే సతి స్యాత్ -జడత్వాద్వికారిత్వోపపత్తేః-అజడత్వాచ్చ హితానుసంధానతః ప్రవృత్తిసంభవాత్ - అచిత్ జడో దేహః-అతస్తస్య ప్రవృత్తిర్న సంభవతి-పురుషస్తు సుపర్ణః శుద్ధజ్ఞానస్వరూపః- అతః కస్మై క్రుధ్యేత్ - యతః సుఖదుఃఖయోర్మూలభూతం కర్మైవ నాస్తీతి॥ ౫౫॥ కాల ఇతి॥ తత్ర కాలపక్షేపి ఆత్మనః కిం-యతోఽసౌ కాలాత్మక ఏవ-బ్రహ్మాంశత్వాత్ స్వాంశస్య స్వతః పీడా నాస్తీతి-అత్ర దృష్టాంతః నాగ్నేర్హితో స్తదంశస్య జ్వాలాదేస్తాపః దాహతో నాశో నాస్తి-తత్రోపాధిభూతకాష్ఠాంశదాహే నాశస్స్యాదితి దృష్టాంతాంతరమాహ హిమస్యేతి తచ్ఛైత్యం తదంశభూతస్య తుషారకణస్య నాశకం న స్యాదిత్యర్థః-కించ-ఆస్తాం అంశత్వం-వస్తుతః పర ఏవాయం-న పరస్య ద్వంద్వం సుఖదుఃఖాదికమస్తీ॥ ౫౬॥ తదేవమేతే హేతవః ప్రసిద్ధా నిరస్తాః-యది కశ్చిద్ధేత్వంతరముద్భావయేత్ -తదపి వస్తుతో హి మాపేక్షాయాం న సంభవతీత్యాహ॥ నేతి॥ నన్వపరోఽపి కథమపహ్నూయితే తత్రాహ- యథేతి- సంసృతిమవిద్యమానామేవ రూపయతి ప్రకాశయ

ఖయోశ్చేత్కిమాత్మనోఽజస్య జనస్య తే వై । గ్రహైర్గ్రహస్యైవ వదంతి పీడాం క్రుధ్యేత కస్మై పురుషస్తతోఽన్యః॥ ౫౪॥ కర్మాస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనస్తద్ధి జడాజడత్వే। దేహస్త్వచిత్పురుషోఽయం సుపర్ణః క్రుధ్యేత కస్మై న హి కర్మ మూలం॥ ౫౫॥ కాలస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనస్తత్ర తదాత్మకోఽసౌ। నాగ్నేర్హి తాపో న హిమస్య తత్స్యాత్క్రుధ్యేత కస్మై న పరస్య ద్వంద్వమ్॥ ౫౬॥ న కేనచిత్క్వాపి కథంచనాస్య ద్వంద్వోపరాగః పరతః పరస్య। యథాహమస్సంసృతిరూపిణస్స్యాదేవం ప్రబుద్ధో న బిభేతి భూతైః॥ ౫౭॥ ఏతాం స ఆస్థాయ పరాత్మనిష్ఠామధ్యాసితాం పూర్వతమైర్మహర్షిభిః। అహం తరిష్యామి దురంతపారం తమో ముకుందాంఘ్రినిషేవయైవ॥ ౫౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ నిర్విద్య నష్టద్రవిణో గతక్లమః ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటమాన ఇత్థమ్। నిరాకృతోఽసద్భిరపి స్వధర్మాదకంపితోఽమూం మునిరాహ గాథాం॥ ౫౯॥ సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యః పురుషస్యాత్మవిభ్రమః। మిత్రోదాసీనరిపవస్సంసారస్తమసః కృతః॥ ౬౦॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా తాత నిగృహాణ మనో ధియా। మయ్యావేశితయా యుక్త ఏతావాన్ యోగసంగ్రహః॥ ౬౧॥ య ఏతాం భిక్షుణా గీతాం బ్రహ్మనిష్ఠాం సమాహితః। ధారయన్ శ్రావయన్ శృణ్వన్ ద్వంద్వైర్నైవాభిభూయతే॥ ౬౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః॥ **

అథ తే సంప్రవక్ష్యామి సాంఖ్యం పూర్వైర్వినిశ్చితమ్। యద్విజ్ఞాయ పుమాన్ సద్యో జహ్యాద్వైకల్పికం భ్రమ

తీతి తథా-అస్య అహమః అహంకారస్య-యథా స్యాత్ - న తథా పరతః ప్రకృతేః పరస్యాత్మనో ద్వంద్వసంబంధః అహంకారనిమిత్తోఽస్తి న వాస్తవ ఇత్యర్థః-ఏవం ప్రబుద్ధో యః స భూతైః కృత్వా న బిభేతి॥ ౫౭॥ అతోఽహమప్యేతయైవ పరమాత్మనిష్ఠయా తరిష్యామీత్యాహ॥ ఏతామితి॥ సోఽహమిత్యన్వయః-నన్వియం నిష్ఠైవ కథం భవేత్తదాహ-ముకుందేతి॥ ౫౮॥ ప్రస్తావేన సహ గాథార్థం సంక్షేపతో దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ నిర్విద్యేతి॥ ఇత్థం నష్టద్రవిణో నిర్విద్య గతక్లమః-ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటన్-అసద్భిర్నిరాకృతోఽపి స్వధర్మాదకంపితః-స మునిః-అమూం గాథామాహేత్యన్వయః॥ ౫౯॥ సుఖేతి॥ మిత్రోదాసీనరిపవః సంసారస్సర్వోఽపి చ-తమసః అజ్ఞానతః- ఆత్మనో మనసో విభ్రమమాత్రః కృతః-న తాత్త్విక ఇత్యర్థః॥ ౬౦॥ ఉక్తం ద్వంద్వసహనోపాయముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ ౬౧॥ మనోనిగ్రహాశక్తోఽపి ఏతచ్ఛ్రవణాదినిష్ఠస్తత్ఫలం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥ య ఇతి॥ ద్వంద్వైస్సుఖదుఃఖాదిభిః॥ ౬౨॥ శ్లో॥ భిక్షుగీతాం ఫలం కృత్వా భక్తచిత్తగతో హరిః। మోహం నిఘ్నన్నిహాభాతి పరమానందరూపతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా ****************

శ్లో॥ చతుర్వింశే తు సాంఖ్యేన మనోమోహనివారణే। ఆత్మన సర్వభావానామాగమాపాయచింతయా॥ స్వపదద్వంద్వభక్తానామద్వంద్వత్వాయ సంయమమ్। చిత్తస్యోక్త్వా పునః కృష్ణస్సాంఖ్యం తత్రాహ తన్యతే॥ అద్వితీయాత్పరమాత్మనో మాయయా ప్రకృతిపురుషద్వారా సర్వం ద్వైతముదేతి-పునస్తత్రైవ లీయతే - ఇత్యేవమనుసందధానస్య ద్వం

ద్వ్యభ్రమోఽవర్తత ఇతి వస్తుం సాంఖ్యం ప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥ పూర్వైః కపిలాదిభిర్వినిశ్చితం- వైకల్పికం భేదనిమిత్తం - భ్రమః సుఖదుఃఖాదిరూపం॥౧॥ ఆసీదితి ॥ అథోశబ్దః కార్త్స్న్యే- జ్ఞానం ద్రష్టా- తేన దృశ్యః కృత్స్నోఽప్యర్థః - అవికల్పితం వికల్పశూన్యమేకమేవ బ్రహ్మణ్యవలీనమాసీదిత్యర్థః- కదేత్యపేక్షాయామాహ - అయుగే యుగేభ్యః పూర్వం ప్రళయ ఇత్యర్థః- తథా ఆదౌ యత్కృతయుగం తస్మింశ్చ- అన్యదాపి- యదా వివేకనిపుణా జనా భవంతి- తదాపి తేషాం భేదాస్ఫూర్తేః॥ ౨॥ తదితి॥ తద్బృహత్ బ్రహ్మ- వాఙ్మనోఽగోచరం యథా భవతి తథా- మాయా దృశ్యం ఫలం తత్ప్రకాశక ద్రూపేణ మాయావిలాసరూపేణ వా- ద్విధా సమభవత్॥ ౩॥ తయోరితి॥ తయోర్ద్విధాభూతయోరంశయోర్మధ్యే - ఉభయాత్మికా కార్యకారణరూపిణీ॥ ౪॥ తమ ఇతి॥ అభవన్ అభివ్యక్తా బభూవుః- మయా పరమేశ్వరేణ జీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాత్ సృష్టేః పురుషానుమతత్వం- యద్వా- స్వస్యైవ ప్రకృతీక్షణరూపాయా పురుషావస్థా- తదనుమతేన తద్ద్వారేణేత్యర్థః॥ ౫॥ తేభ్య ఇతి॥ సూత్రం క్రియాశక్తిమాన్ ప్రథమో వికారః- తతో మహాన్ జ్ఞానశక్తిః - నన్వయం మహానేవ ప్రథమో వికారః ప్రసిద్ధః తత్రాహ- జ్ఞానస్య క్రియాగర్భత్వాత్ సూత్రేణ సంయుతః న పృథక్ - ఏకమేవ తత్త్వం క్రియాజ్ఞానశక్తిభ్యాం ద్విధోచ్యత ఇత్యర్థః - విమోహనః జీవస్య భ్రమహేతుః- స జాతః ॥ ౬॥ వైకారిక ఇతి ॥ యతస్తన్మాత్రాదీనాం కారణం- మనశ్శబ్దేన దేవతానామప్యుపలక్షణం- చిదచిన్మయః చిదాభాసవ్యాప్తత్వాదుభయగ్రంథిరూప ఇతి జీవోపాధిత్వం దర్శితం- యద్యపి॥ (శ్రు)॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాది శ్రుతేః ॥ (శ్రు)॥ అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇత్యాది శ్రుతేశ్చ - ప్రథమం భూతాని జాయంతే - తేభ్యశ్చాపంచీకృతేభ్యః ప్రాణాదిక్రమేణ సమష్ట్యాత్మ

మమ్॥౧॥ ఆసీద్జ్ఞానమథో అర్థ ఏకమేవావికల్పితమ్। యదా వివేకనిపుణా ఆదౌ కృతయుగేఽయుగే॥౨॥
తన్మాయాఫలరూపేణ కేవలం నిర్వికల్పకమ్। వాఙ్మనోఽగోచరం నిత్యం ద్విధా సమభవద్బృహత్॥౩॥ తయో
రేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతిః సోభయాత్మికా। జ్ఞానం త్వన్యతమో భావః పురుషః సోఽభిధీయతే॥౪॥ తమో
రజస్సత్త్వమితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః। మయా సంక్షోభ్యమాణాయాః పురుషానుమతేన వా ॥౫॥ తే
భ్యస్సమభవత్సూత్రం మహాన్ సూత్రేణ సంయుతః। తతో వికుర్వతో జాతో యోఽహంకారో విమోహనః॥
౬॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రివృత్ । తన్మాత్రేంద్రియమనసాం కారణం చిదచిన్మయః॥
౭॥ అర్థస్తన్మాత్రతో జజ్ఞే తామసాదింద్రియాణి చ। తైజసాద్దేవతా ఆసన్నేకాదశ చ వైకృతాత్ ॥౮॥
మయా సంచోదితా భావాస్సర్వే సంహత్యకారిణః। అండముత్పాదయామాసుర్మమాయతనముత్తమం॥
౯॥ తస్మిన్నహం సమభవమండే సలిలసంస్థితౌ। మమ నాభ్యామభూత్పద్మం విశ్వాఖ్యం తత్ర చాత్మభూః ॥
౧౦॥ సోఽసృజత్తపసా యుక్తో రజసా మదనుగ్రహాత్ । లోకాన్ సపాలాన్విశ్వాత్మా భూర్భువస్స్వరితి
త్రిధా॥౧౧॥ దేవానామోక ఆసీత్స్వర్భూతానాం చ భువః పదమ్ । మర్త్యాదీనాం చ భూర్లోకస్సిద్ధానాం

కం లింగశరీరం- పంచీకృతేభ్యశ్చ బ్రహ్మాండం- తస్మిన్- వైరాజస్తదంతర్యామీ లీలావిగ్రహః క్షీరాబ్ధిశాయీ నారాయణః- తన్నాభిపద్మే చ వైరాజస్య భోగవిగ్రహశ్చతురాననః- తతో యథావసరమస్యైషాం జీవానామావిర్భావ ఇతి ప్రక్రియా- తథాపి- చిత్తాభివ్యక్తిపూర్వకోఽహంకారః- తతో భూతేంద్రియాదివ్యవహార ఇత్యేతావతా మహదాదిక్రమేణ సృష్టిరుచ్యతే- తథా చోక్తం॥ శ్లో॥ మృల్లోహవిస్ఫులింగాద్యైస్సృష్టిర్యా చోదితాన్యథా । ఉపాయస్సోఽవతారాయ నాస్తి భేదః కథంచనేతి॥ ౭॥ తస్మాత్త్రివిధాత్త్రివిధప్రపంచోత్పత్తిం దర్శయతి॥ అర్థ ఇతి॥ తన్మాత్రాత్ శబ్దాదితన్మాత్రకారణాత్ - తామసాత్ తద్ద్వారా- అర్థో మహాభూతరూపో జజ్ఞే బభూవ - భూతానామావరణస్వభావత్వాత్ - ఇంద్రియాణి దశ- తైజసాత్ రాజసాత్ - తేషాం ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ - వైకృతాత్ సాత్త్వికాత్ - దేవతాః॥ శ్లో॥ దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాః । చంద్రశ్చేత్యేకాదశ- చశబ్దాత్ మనశ్చ - తేషాం ప్రకాశస్వభావత్వాత్॥౮॥ మయేతి॥ మమ వైరాజస్యాంతర్యామిణః॥౯॥ తస్మిన్నితి॥ సలిలే సంస్థితిర్యస్య తత్ సలిలసంస్థితి - తస్మిన్ సలిలసంస్థితావండే- శ్రీనారాయణరూపో లీలావిగ్రహేణ సమభవం స్థిత ఇత్యర్థః- విశ్వాఖ్యం లోకకారణభూతం- తత్ర చాత్మభూః చతురాననరూపేణ భోగవిగ్రహేణ పునర్వైరాజ ఏవ తస్మిన్నావిర్భూత ఇత్యర్థః॥౧౦॥ స ఇతి॥ రజసా యుక్తో మదనుగ్రహాత్తపసాఽసృజత్ - భూః అతలాదిసహితా- భువః- అంతరిక్షలోకః- స్వః స్వర్గః- మహర్లోకాదేరప్యుపలక్షణం॥౧౧॥ లోకసృష్టిప్రయోజనమాహ సార్ధేన॥ దేవానామితి ॥ ఓకో నివాసః- పదం స్థానం- త్రితయాత్పరం మహర్లోకాది-

భూమేరధః అతలాది ॥౧౨॥ ఏవం వ్యవస్థాయాం కారణమాహ సార్ధేన త్రిలోక్యామితి ॥ త్రిలోక్యాం పాతాలాదిస
హితాయాం - యోగాదితారగమ్యేన యథోత్తరం మహర్లోకాదయః - మద్గతిః శ్రీవైకుంఠలోకః ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తు మద్గ
తివ్యతిరేకేణ ఇతరాః గతయశ్చంచలా ఇత్యాహ ॥ మయేతి ॥ వైరాగ్యార్థం - మయా కాలాత్మనా కాలశక్తినా - ధాత్రా ప
రమేశ్వరేణ కర్మఫలప్రదేన హేతుభూతేన - గుణప్రవాహే సంసారే - ఉన్మజ్జతి ఆ సత్యలోకముత్తమాః గతీః ప్రా
ప్నోతి - పునర్నిమజ్జతి ఆ స్థావరం నీచాః గతీః ప్రాప్నోతి ॥ ౧౪ ॥ సృష్టినిరూపణస్యాద్వితీయాత్మప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ తత్ప్ర
తిపాదనాయ కారణేన కార్యస్య వ్యాప్తిమాహ ॥ అణురితి ॥ ఉభయేన సంయుక్తః వ్యాప్తః - తదేవాహ ప్రకృత్యేతి ॥ ౧౫ ॥
ఇదానీం కార్యస్య యః ఆదికారణం - అంతః లయస్థానం చ - స ఏవ మధ్యం మధ్యావస్థాపి స ఏవ - వై ప్రసిద్ధం మృత్సువర్ణా
దిషు - అత ఏవావ్యభిచారిత్వాత్ స ఏవ సన్నేతరః - అలంకారాదిర్మిథ్యాభూతకార్యసృష్ట్యేత్యాహ - వికార ఇతి - తైజ
సాః కటకకుండలాదయః - పార్థివా ఘటశరావాదయశ్చ యథేతి ॥ ౧౬ ॥ నన్వేవం తర్హి స్వకార్యం ప్రతి మహదా
దీనామప్యన్యంతరూపత్వాత్ సత్యత్వం స్యాత్ తత్రాహ ॥ యదితి ॥ యద్రూపముపాదాయ ఉపాదానకారణతయా స్వీ
కృత్య - పూర్వః కారణరూపో మహదాదిర్భావః - పరం అహంకారాదికం భావం - వికురుతే సృజతి - యథా మృత్పిండోఽన్య
దముపాదాయ స్వయం నిమిత్తభూతో ఘటం సృజతి - తద్వత్ స ఏవ సన్నితి పూర్వస్యానుషంగః - కథం తర్హి మృత్తికేత్యే
వ సత్యమిత్యాది శ్రుతిస్తత్రాహ - ఆదిరితి - యద్యదా యస్యాదిరంతశ్చ విద్యతే తదా తత్సత్యమిత్యభిధీయతే - శ్రుత్యా
పరమకారణస్యాత్మనః సత్యత్వవివక్షయేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నను తథాపి సర్వవికారమిథ్యాత్వే ప్రకృతిమహాపురుషకాలా

త్రితయాత్పరం ॥ అధోఽసురాణాం నాగానాం భూమేరోకోఽసృజత్ప్రభుః ॥ ౧౨ ॥ త్రిలోక్యాం గతయః సర్వాః
కర్మణాం త్రిగుణాత్మనాం । యోగస్య తపసశ్చైవ న్యాసస్య గతయోఽమలాః ॥ మహర్జనస్తపః సత్యం భక్తి
యోగస్య మద్గతిః ॥ ౧౩ ॥ మయా కాలాత్మనా ధాత్రా కర్మయుక్తమిదం జగత్ । గుణప్రవాహ ఏతస్మిన్ను
న్మజ్జతి నిమజ్జతి ॥ ౧౪ ॥ అణుర్బృహత్కృశః స్థూలో యో యో భావః ప్రసిధ్యతి । సర్వోఽప్యుభయసంయుక్తః
ప్రకృత్యా పురుషేణ చ ॥ ౧౫ ॥ యస్తు యస్యాదిరంతశ్చ స వై మధ్యం చ తస్య సత్ । వికారో వ్యవహారార్థో
యథా తైజసపార్థివాః ॥ ౧౬ ॥ యదుపాదాయ పూర్వస్తు భావో వికురుతే పరం । ఆదిరంతో యదా యస్య త
త్సత్యమభిధీయతే ॥ ౧౭ ॥ ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానమాధారః పురుషః పరః । గుణాభివ్యంజకః కాలో బ్రహ్మ త
త్త్రితయం త్వహం ॥ ౧౮ ॥ సర్గః ప్రవర్తతే తావత్పౌర్వాపర్యేణ నిత్యశః । మహాన్ గుణవిసర్గార్థః స్థిత్యం
తో యావదీక్షణమ్ ॥ ౧౯ ॥ విరాణ్మయాసాద్యమానో లోకకల్పవికల్పకః । పంచత్వాయ విశేషాయ కల్పతే
భువనైస్సహ ॥ ౨౦ ॥ అన్నే ప్రలీయతే మర్త్యమన్నం ధానాసు లీయతే । ధానా భూమౌ ప్రలీయంతే

నాం పృథక్సత్యత్వమేవ వక్తవ్యం - అకార్యభూతానాం భిన్నత్వాత్ తర్హ్యద్వితీయతా - తత్రాహ ॥ ప్రకృతిరితి ॥ అస్యస
తః కార్యస్య - ఉపాదానం ఉపాదానతయా ప్రసిద్ధా ప్రకృతిః - యశ్చ తస్యాధారః అధిష్ఠాతా పరః పురుషః - యశ్చ గుణ
క్షోభేణాభివ్యంజకః కాలః - తత్త్రితయం బ్రహ్మరూపోఽహమేవ - న తు పృథక్ - ప్రకృతేః శక్తిత్వాత్ - పురుషకాలయో
రవస్థారూపత్వాత్ ॥ ౧౮ ॥ ఏవం తావత్ కాలత్రయేప్యవ్యభిచారాత్ బ్రహ్మైవ సత్యమితి వక్తుం తస్య సృష్టికారణ
త్వేనాదౌ సత్త్వముక్త్వా మధ్యేపి తస్యైవ సత్త్వముపపాద్యంతే - అవధిత్వేన సత్త్వం దర్శయిష్యన్ సర్గప్రవాహరూ
పాయాః స్థితేరవధిమాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ మహాన్ బహుశః - పౌర్వాపర్యేణ పితృపుత్రాదిరూపేణ - నిత్యశః అవిచ్ఛేదేన - కిమ
ర్థం ప్రవర్తతే తత్రాహ - గుణేషు వివిధతయా సృజ్యత ఇతి గుణవిసర్గో జీవః తదర్థః తద్భోగప్రయోజనః - కియత్పర్యంతం ప్ర
వర్తతే - యావత్ స్థితేరంతః - సోపి కిమవధిస్తదాహ - యావదీక్షణం పరమేశ్వరస్య - తావత్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రళయం నిరూప
యతి ॥ విరాడితి ॥ విరాట్ బ్రహ్మాండం - మయా కాలాత్మనా - ఆసాద్యమానః వ్యాప్యమానః - లోకానాం మహదాదీనాం కల్పాః
సృష్టిప్రళయాః వివిధాః కల్ప్యంతే యస్మిన్ - తాన్ వా వివిధాన్ కల్పయతీతి వా - తథా - స తథాభూతోపి - పంచత్వా
య పంచత్వరూపాయ - విశేషాయ విభాగాయ కల్పతే యోగ్యో భవతి - పంచానాం భూతానామైక్యరూపం తేషాం పృ
థగ్భావాపత్త్యా నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అత్ర ॥ శ్రుతిః ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వా
యుః - వాయోరగ్నిః - అగ్నేరాపః - అద్భ్యః పృథివీ - పృథివ్యా ఓషధయః - ఓషధీభ్యోఽన్నం - అన్నాత్పురుష ఇతి - శ్రు
త్యుక్తసృష్టిక్రమప్రాతిలోమ్యేన ప్రళయమాహ ॥ అన్నఇతి ॥ మర్త్యం శరీరం - యేనోపచితం తస్మిన్నన్నే -

శతవర్షయా అనావృష్ట్యా క్షీణే సతి - గతే విలీయత ఇత్యర్థః। అన్నం ధానాసు - బీజమాత్రావశేషం భవతీత్యర్థః - ధానా భూమౌ - ఉప్తా న ప్రరోహంతీత్యర్థః - భూమిర్గంధే - సంవర్తకాదిత్యశోషితా సంకర్షణ ముఖాగ్నినా దగ్ధా చ సతీ భూః సూక్ష్మరూపం గంధతన్మాత్రావశేషా భవతి ॥ ౨౧ ॥ అప్స్వితి ॥ అప్సు గంధః - శతవర్షయా వృష్ట్యా ప్లావ్యమానో ఽప్సు లీయతే - ఏవమేవాపశ్చ జ్యోతిషా శోష్యమాణా రసమాత్రావశేషా భవంతి - తతో రసోఽపి తస్మిన్ లీయతే - జ్యోతిశ్చ వాయునాభిభూయమానం రూపమాత్రం సత్ తస్మిన్ లీయతే ॥ ౨౨ ॥ రూపమితి ॥ వాయుస్తు కాలప్రేరితేనాంబరేణ గ్రస్తః స్పర్శమాత్రః స్పర్శే లీయతే - అంబరం చ భూతాదినా అహంకారేణ గ్రస్యమానం శబ్దతన్మాత్రే లీయతే - తదేవం తామసాహంకారకార్యస్య శబ్దపర్యంతం లయముక్త్వా రాజసాహంకారకార్యస్యాహ - ఇంద్రియాణి స్వయోనిష్వితి - స్వప్రవర్తకదేవతాసు - తేషాం ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ ప్రవృత్తేశ్చ దేవతాధీనత్వాత్తాసు లయ ఇత్యేవాభోయుక్తిః - వస్తుతస్తు స్వకారణే రాజసాహంకార ఏవ లయోఽభిప్రేతః ॥ ౨౩ ॥ యోనిరితి ॥ యోనిరిత్యుద్దేశ్యగతత్వాదేకత్వానువివక్షితం - యోనయో దేవతాస్తు మనసి - కుతః - ఈశ్వరే నియంతరి ॥ శ్లో ॥ మనో వశే హ్యన్యే భవంశ్చ దేవా ఇత్యుక్తత్వాత్ - ఇంద్రియలయోక్త ఏవాత్రాప్యభిప్రాయః - మనశ్చ దేవతాభిస్సహ వైకారికే అహంకార ఇత్యర్థః - తామసాహంకారకార్యావశేషితస్య శబ్దస్య లయమాహ - శబ్దో భూతాదిం తామసాహంకారం అప్యేతి తస్మిన్ లీయత ఇత్యర్థః - భూతాదిరిత్యుపలక్షణం - త్రివిధోఽప్యహంకారో మహతి జడాంశం విహాయ జ్ఞానక్రియాశక్తిమాత్రరూపో భవతి - కథంభూతః - ప్రభుః సమర్థః - సర్వజగన్మోహకత్వాత్ ॥ ౨౪ ॥ స ఇతి ॥ స చ మహాన్ స్వకారణే

భూమిర్గంధే ప్రలీయతే ॥ ౨౧ ॥ అప్సు ప్రలీయతే గంధ ఆపశ్చ స్వగుణే రసే । లీయతే జ్యోతిషి రసో జ్యోతీ రూపే ప్రలీయతే ॥ ౨౨ ॥ రూపం వాయౌ స చ స్పర్శే లీయతే సోఽపి చాంబరే । అంబరం శబ్దతన్మాత్ర ఇంద్రియాణి స్వయోనిషు ॥ ౨౩ ॥ యోనిర్వైకారికే సౌమ్య లీయతే మనసీశ్వరే । శబ్దో భూతాదిమప్యేతి భూతాదిర్మహతి ప్రభుః ॥ ౨౪ ॥ స లీయతే మహాన్ స్వేషు గుణేషు గుణవత్తమః । తేఽవ్యక్తే సంప్రలీయంతే తత్కాలే లీయతేఽవ్యయే ॥ ౨౫ ॥ కాలో మాయామయే జీవే జీవ ఆత్మని మయ్యజే । ఆత్మా కేవల ఆత్మస్థో వికల్పాపాయలక్షణః ॥ ౨౬ ॥ ఏవమన్వీక్షమాణస్య కథం వైకల్పికో భ్రమః । మనసో హృది తిష్ఠేత వ్యోమ్నీవార్కోదయే తమః ॥ ౨౭ ॥ ఏష సాంఖ్యవిధిః ప్రోక్తః సంశయగ్రంథిభేదనః । ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం పరావరదృశా మయా ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - చతుర్వింశోధ్యాయః. *********

శ్రీభగవాన్ ॥ గుణానామసమిశ్రాణాం పుమాన్ యేన యథా భవేత్ । తన్మే పురుషవర్యేదముప

షు - జ్ఞానక్రియాశక్తిమత్త్వాద్గుణవత్తమః - తాదృగ్భావం విహాయ గుణమాత్రరూపో భవతి - తే చావ్యక్తే ప్రకృతౌ సామ్యావస్థాం గచ్ఛంతీత్యర్థః - తదవ్యక్తం కాలే - కాలాధీనత్వాత్తేనైవ క్షోభ్యమానం యావతిష్ఠతే - అవ్యయే ఉపరతవృత్తౌ ॥ ౨౫ ॥ కాల ఇతి ॥ మాయామయే మాయాప్రవర్తకే జ్ఞానమయే వా - అత ఏవ జీవయతీతి జీవః తస్మిన్ మహాపురుషే - అయం భావః విశ్వస్రష్టుః మహాపురుషస్యోపకరణరూపః కాలోఽవృత్త్యంశేన సృజ్యశ్చ - అతస్తదాత్మనావతిష్ఠత ఇతి తదుక్తం సప్తమే ॥ శ్లో ॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాన్ ॥ ఇత్యాదినా ॥ కాలస్వరూపం తం స్పృజతీశ ఆశ్రయం ప్రధానపుంభ్యాం నరదేవ సత్యకృదితి - దశమే చ ॥ శ్లో ॥ యోఽయం కాలస్తస్య తేఽవ్యక్తబంధో చేష్టామాహుశ్చేష్టతే యేన విశ్వమ్ । నిమేషాదిర్వత్సరాంతో మహీయాంస్తం త్వేశానం క్షేమధామ ప్రపద్య ఇతి - జీవ ఆత్మని - ప్రకృతేర్లీనత్వేన ప్రతియోగ్యభావాత్ పరిపూర్ణేన స్వరూపేణావతిష్ఠతే - ఆత్మా తు ఆత్మస్థ ఏవ నాన్యత్ర లీయతే - యతః కేవలో నిరుపాధిః - తత్ర హేతుః - వికల్పాపాయాభ్యాం విశ్వోత్పత్తిలయాభ్యాం లక్ష్యతే అధిష్ఠానత్వేనావధిత్వేన చేతి తథా సః ॥ ౨౬ ॥ అస్య కథనస్య ప్రస్తుతోపయోగమాహ ॥ ఏవమితి ॥ మానసః కథం భేదనిమిత్తో భ్రమః స్యాత్ - జాతో వా కథం హృది తిష్ఠేదితి ॥ ౨౭ ॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ౨౮ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమివ యో వేదం దర్శకం తత్త్వమాత్మనః । సాంఖ్యప్రఖ్యానతస్తస్మై హరయే గురవే నమః ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************

శ్లో ॥ పంచవింశే స్వనైర్గుణ్యప్రతిపత్త్యై ప్రరూప్యతే । చిత్తప్రభవసత్త్వాదిగుణవృత్తిరనేకధా ॥ ప్రకృతిపురుషవివేక

జ్ఞానవతోఽపి యావత్ప్రయత్నవిశేషణ గుణత్రయవృత్తిజయో న స్యాత్ - న తావద్ద్వంద్వోపరమః - అతస్తజ్జయోపాయ కథనాయ గుణత్రయవృత్తినిరూపణార్థమాహ ॥ గుణానామితి ॥ సహామిశ్రీభూయ వర్తమానాః సమిశ్రాః న సమిశ్రాః అసమిశ్రాః తేషాం విభక్తానాం గుణానాం మధ్యే యేన గుణేన - యథా యాదృశో భవేత్ - తదిదం కథయతో మత్తో నిబోధ

త్యర్థః॥౧॥ తత్ర సత్త్వవృత్తీరాహ॥ శమ ఇతి॥ ఈ[illegible]రణ వికహా సాధ్వధర్మావర్తిత్వం-స్మృతిః పూర్వాపరానుసంధా
నం తుష్టిః యథాలాభసంతోషః-త్యాగః వ్యయశీలత్వం-అస్పృహా వైరాగ్యం-శ్రద్ధా ఆస్తిక్యం - హ్రీః అనుచితకర్మ
ణి ప్రవృత్తౌ లజ్జా-దయా దానం దయా దానగతిరక్షణేష్వితి స్మరణాత్ - ఆదిశబ్దేన ఆర్జవవినయాదిః-స్వనివృత్తిః ఆత్మర
తిః ౨ రజసో వృత్తీరాహ॥ కామ ఇతి॥ కామోఽభిలాషః-ఈహా వ్యాపారః మదో దర్పః-తృష్ణా లాభే సత్యప్యసంతోషః స్తం
భః గర్వః-ఆశీః ధనాద్యభిలాషేణ దేవతాదిప్రార్థనం-భిదా భేదబుద్ధిః-సుఖం విషయభోగః-మదోత్సాహః మదేన యుద్ధా
ద్యభినివేశః-యశః ప్రీతిః స్తుతిప్రియతా-హాస్యం ఉపహాసః-వీర్యం ప్రభావావిష్కారః బలోద్యమః బలేన ఉద్యమః రాజసః
న్యాయేనోద్యమః సాత్త్విక ఏవ ౩॥ తమసో వృత్తీరాహ॥ క్రోధ ఇతి॥ క్రోధః అసహిష్ణుతా-లోభః వ్యయపరాఙ్ముఖతా
అనృతం అశాస్త్రీయం ప్రమాణమితి భాషణం-హింసా నానాద్రోహః-యాచ్ఞా ప్రార్థనా-దంభః ధర్మధ్వజిత్వం-క్ల
మః శ్రమః-కలిః కలహః-శోకమోహౌ అనుశోచనం భ్రమశ్చ-విషాదార్తీ దుఃఖం దైన్యం చ-నిద్రా తంద్రా - ఆశా ఇ
దం మమ భవిష్యతీత్యపేక్షా-భీః భయం-అనుద్యమః జాడ్యం॥౪॥ సత్త్వస్యేతి॥ అనుపూర్వశః క్రమేణ - ఏతాః శ్లోకత్ర
యోక్తాః వర్ణితప్రాయాః అన్యా అప్యూహ్యా ఇతి భావః॥౫॥ విభక్తానాం గుణానాం వృత్తయో వర్ణితాః - మిశ్రాణా
మాహ త్రిభిః॥ సన్నిపాత ఇతి॥ అహం మమేతి చ మతిః ఉక్తసర్వవృత్తిసామానాధికరణ్యదర్శనాత్ సన్నిపాతత్వం- అహం
శాంతః కామీ క్రోధీత్యాది - తథా మమ శాంతిరస్తి కామః క్రోధోఽస్తీత్యాది ద్రష్టవ్యం-తత్పూర్వకః సర్వో వ్యవహారశ్చ స
న్నిపాతకార్యమిత్యాహ-వ్యవహార ఇతి-అత్ర హేతుః- మనశ్చ మాత్రాణి చ ఇంద్రియాణి చ అసవశ్చ తైః-మనఆదీనాం

ధారయశంసతః ౧ ॥ శమో దమస్తితిక్షేక్షా తపః సత్యం దయా స్మృతిః। తుష్టిస్త్యాగోఽస్పృహా శ్రద్ధా
హ్రీర్దయాదిః స్వనిర్వృతిః॥ ౨॥ కామ ఈహా మదస్తృష్ణా స్తంభ ఆశీర్భిదా సుఖమ్। మదోత్సాహో
యశఃప్రీతిర్హాస్యం వీర్యం బలోద్యమః ॥ ౩ ॥ క్రోధో లోభోఽనృతం హింసా యాచ్ఞా దంభః కలిః క్లమః।
శోకమోహౌ విషాదార్తీ నిద్రాశా భీరనుద్యమః॥ ౪॥ సత్త్వస్య రజసశ్చైతాస్తమసశ్చానుపూర్వశః।
వృత్తయో వర్ణితప్రాయాః సన్నిపాతమథో శృణు॥ ౫॥ సన్నిపాతస్త్వహమితి మమేత్యుద్ధవ యా మతిః।
వ్యవహారః సన్నిపాతో మనోమాత్రేంద్రియాసుభిః॥ ౬ ॥ ధర్మే చార్థే చ కామే చ యదాసౌ పరినిష్ఠి
తః। గుణానాం సన్నికర్షోఽయం శ్రద్ధారతిధనావహః॥ ౭ ॥ ప్రవృత్తిలక్షణే నిష్ఠా పుంసో యర్హి గృహాశ్ర
మే। స్వధర్మే చానుతిష్ఠేత గుణానాం సమితిర్హి సా॥ ౮॥ పురుషం సత్త్వసంయుక్తమనుమీయాచ్ఛమా
దిభిః। కామాదిభీ రజోయుక్తం క్రోధాద్యైస్తమసా యుతమ్॥ ౯॥ యదా భజతి మాం భక్త్యా నిరపేక్షః స్వ
కర్మభిః। తం సత్త్వప్రకృతిం విద్యాత్పురుషం స్త్రియమేవ వా॥ ౧౦ ॥ యదా హ్యాశిష ఆశాస్య మాం య
జేత స్వకర్మభిః। తం రజఃప్రకృతిం విద్యాద్ధింసామాశాస్య తామసమ్॥ ౧౧॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణా.

సాత్త్వికరాజసతామసత్వాత్ తైర్వ్యవహారః సన్నిపాతజ ఇతి భావః॥౬॥ ధర్మ ఇతి॥ అసౌ పురుషో యదా ధర్మాదిషు
పరినిష్ఠితో భవతి-తదాయం త్రిష్వపి నిష్ఠారూపః సన్నికర్షః సన్నిపాతకార్యం-ధర్మాదీనాం సత్త్వతమోరజః కార్యత్వా
త్-విషయగః సన్నిపాతజత్వముక్తం-ఫలతశ్చ తథాత్వమాహ-శ్రద్ధారతిధనాని సత్త్వరజస్తమోమయాన్యావహతీతి త
థా॥ ౭॥ ధర్మనిష్ఠాయామేవ సన్నిపాతం దర్శయతి॥ ప్రవృత్తీతి॥ ప్రవృత్తిలక్షణే కామ్యే ధర్మే - తదా పుంసో నిష్ఠా భవ
తి-యదా పుమాన్-గృహాశ్రమ ఏవాసక్తస్తిష్ఠేత్ - అనుపశ్చాత్ స్వధర్మే చ నిత్యనైమిత్తికే తిష్ఠేత-సాపి సమితిః సన్ని
పాతః-హి యస్మాత్ కామ్యధర్మః గృహాసక్తిః-స్వధర్మః రజస్తమస్సత్త్వమయ ఇత్యర్థః॥౮॥ తదేవం మిశ్రామిశ్రగు
ణవృత్తీః ప్రదర్శ్య ఇదానీం [శ్లో] పుమాన్ యేన యథా భవతి-యదుక్తం తద్దర్శయతి త్రిభిః॥ పురుషమితి॥౯॥౧౦॥ యదేతి॥
హింసాం శత్రుమరణాదికమాశాస్య యో భజేత్-తం తామసం విద్యాత్-ఏతైర్గుణైరేవంభూతో భవతీతి తాత్పర్యార్థః॥
౧౧॥ నను తవాపి గుణవిశేషేణ కర్తృత్వాద్యవిశేషాత్ కేన విశేషేణ త్వం సేవ్యః జీవస్సేవక ఇతి నియమః - యతో మాం భ
జేద్వారం వారమ్ ఉచ్యతే తత్రాహ॥ సత్త్వమితి॥ జీవస్యైవ-న మే-కుతః-యతశ్చిత్తజాః జీవో హ్యాద్యచిత్తైర్విజ్యంతే- అ
తః జీవ ఏవ బధ్యతే-కీదృశః-భూతానాం దేహరూపాణామన్యేషాం చ మధ్యే సజ్జమానః-అహంత్వసజ్జమానో గుణనియం
తృత్వేన సృష్ట్యాదికర్తాపి నిత్యముక్తః అతో మహాన్ విశేష ఇతి భావః-యద్వా - భూతానాం అపంచీకృతానాం యత్కా
ర్యభూతం చిత్తం॥ శ్రుతి॥ అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి శ్రుతేః-తత్ర చిత్తే ప్రభవాః - అతో భూతోపహితస్య జీవస్యైవ వే

తి-అన్యత్సమానం॥౧౨॥ తదేవం మిశ్రో మిశ్రగతః సాధుః ప్రదర్శితః ఇదానీమేకైకగుణోద్రేకకార్యాణి దర్శయతి సప్తదశభిః॥ యదేతి॥ యదేతరౌ గుణౌ-జయేత్ అభిభవేత్ భాస్వరం ప్రకాశకం-విశదం స్వచ్ఛం-శివం శాంతం-శివత్వే విశదత్వే భాస్వరత్వే నాంయథాక్రమం సుఖధర్మజ్ఞానహేతుత్వాత్ తదా తైర్యుజ్యతే - ఆదిశబ్దాచ్ఛమదమాదిభిశ్చ॥౧౩॥ యదేతి॥ తమః సత్త్వం చ కర్మభూతం-రజః కర్తృ-సంగం సంగహేతుః-భిదా భేదహేతుః-చలం ప్రవృత్తిస్వభావం-అతః సంగహేతుత్వాత్ యశసా శ్రియా చ యుజ్యేత-తతః పుమాన్ భవతీత్యర్థః - భిదాహేతుత్వాత్ దుఃఖేన యుజ్యేత। శ్రు॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః-చలత్వాత్ కర్మణా యుజ్యేత॥౧౪॥ యదేతి॥ యదా రజస్సత్త్వం చ కర్మభూతం - తమః కర్తృ-మూఢం వివేకభ్రంశకం-లయం ఆవరణాత్మకం-జడం అనుద్యమాత్మకం - అతో మూఢత్వాచ్ఛోకమోహహింసాభిః-లయత్వాన్నిద్రయా-జడత్వాదుద్యమాభావేన కేవలమాశయా యుజ్యేతేతి ద్రష్టవ్యం - జనశ్రీపాఠే లయాత్మకత్వమేవ నిద్రాశయోర్హేతుః॥౧౫॥ కించ॥ యదేతి॥ యదా చిత్తం ప్రసీదేత స్వచ్ఛం భవేత్ - నివృత్తిరుపరతిః-తత్తదా-మత్పదం మదుపలబ్ధిస్థానం-సత్త్వముద్రిక్తం విద్ధి॥౧౬॥ వికుర్వన్నితి॥ యదా పునః పుమాన్ క్రియయా వికుర్వన్ వికారం ప్రాప్నువన్-ఆధీర్భవతి-ఆసమంతాద్విక్షిప్తా ధీర్యస్య సః-చేతసాం బుద్ధీంద్రియాణాం- అనివృత్తిః అనుపరతిః గాత్రాణి కర్మేంద్రియాణి- తేషామస్వాస్థ్యం వికారాధిక్యం-మనోభ్రాంతం చలం - రజ ఉత్కటం చ నిశామయ జానీహి॥౧౭॥ సీదదితి॥ యదా సీదత్ తిరోభవత్ -చేతసో గ్రహణే దిదాకారపరిణామే - అక్షమం సచ్చిత్తం

జీవస్యైవ మే। చిత్తజాడ్యైస్తు భూతానాం సజ్జమానో నిబధ్యతే॥౧౨॥ యదేతరౌ జయేత్సత్త్వం భాస్వరం
విశదం శివం। తదా సుఖేన యుజ్యేత ధర్మజ్ఞానాదిభిః పుమాన్॥౧౩॥ యదా జయేత్తమస్సత్త్వం రజస్సంగం
భిదా చలం। తదా దుఃఖేన యుజ్యేత కర్మణా యశసా శ్రియా॥౧౪॥ యదా జయేద్రజస్సత్త్వం తమో మూ
ఢం లయం జడమ్। యుజ్యేత శోకమోహాభ్యాం నిద్రయా హింసయాశయా॥౧౫॥ యదా చిత్తం ప్రసీదేత
చేంద్రియాణాం చ నిర్వృతిః। దేహేఽభయం మనోఽసంగం తత్సత్త్వం విద్ధి మత్పదమ్॥౧౬॥ వికుర్వన్ క్రి
యయా చాధీరనివృత్తిశ్చ చేతసామ్। గాత్రాస్వాస్థ్యం మనోభ్రాంతం రజ ఏతైర్నిశామయ॥౧౭॥ సీద
చ్చిత్తం విలీయేత చేతసో గ్రహణేఽక్షమమ్। మనో నష్టం తమో గ్లానిస్తమస్తదుపధారయ॥౧౮॥ ఏధమానే గు
ణే సత్త్వే దేవానాం బలమేధతే। అసురాణాం చ రజసి తమస్యుద్ధవ రక్షసామ్॥౧౯॥ సత్త్వాజ్జాగరణం విద్యా
ద్రజసస్స్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపం తమసో జంతోస్తురీయం త్రిషు సంతతమ్॥౨౦॥ ఉపర్యుపరి గచ్ఛంతి
సత్త్వేన బ్రాహ్మణా జనాః। తమసాధోఽధ ఆముఖ్యాద్రజసాంతరచారిణః॥౨౧॥ సత్త్వే ప్రలీనాస్స్వ
ర్యాంతి నరలోకం రజోలయాః। తమోలయాస్తు నిరయం యాంతి మామేవ నిర్గుణాః॥౨౨॥ మదర్పణం నిష్ఫ
లం వా సాత్త్వికం నిజకర్మ తత్। రాజసం ఫలసంకల్పం హింసాప్రాయాది తామసమ్॥౨౩॥ కైవల్యం సా

లీయేత-మనోఽపి సంకల్పాత్మకం-నష్టం లీనం-తమః అజ్ఞానం-గ్లానిర్విషాదశ్చ భవతి-తత్తదా-తమ ఉత్కటం - ఉపధారయ విద్ధి॥౧౮॥ కించ॥ ఏధమాన ఇతి॥ ఇంద్రియాణ్యేవ నివృత్తిప్రవృత్తిమోహస్వభావాని దేవాసురరక్షాంసీతి జ్ఞేయం - యద్వా-ప్రసంగాదాధిదైవికాధ్యాత్మికాధిభౌతికానాం గుణానాముత్కర్షకార్యాణ్యుక్తానీతి జ్ఞేయం॥౧౯॥ గుణోత్కర్షతోఽవస్థాభేదం దర్శయతి॥ సత్త్వాదితి॥ ప్రసంగాన్నిర్గుణావస్థామాహ - తురీయం చతుర్థమవస్థాంతరం నామ త్రిషు జాగరణాదిషు సంతతమేకరూపం ఆత్మతత్త్వమేవేత్యర్థః॥౨౦॥ గుణోత్కర్షద్వారేణ తత్తత్కర్మఫలనిష్ఠాం దర్శయతి॥ ఉపర్యుపరీతి॥ బ్రాహ్మణాః వేదతాత్పర్యవిదః వేదార్థానుష్ఠానయుక్తా ఇత్యర్థః - అబ్రహ్మణ ఇతి పాఠే బ్రహ్మలోకమభివ్యాప్యేత్యర్థః-ఆముఖ్యాత్ స్థావరానభివ్యాప్య-అంతరచారిణః మనుష్యా ఏవ భవంతి॥౨౧॥ దేహాదుత్క్రాంతికాలీనగుణోత్కర్షఫలమాహ॥ సత్త్వ ఇతి॥ సత్త్వే ప్రవృద్ధే సతి ప్రలీనాః మృతాః - రజోలయాః రజసి ప్రవృద్ధే సతి లయో యేషాం తే-ఏవం తమోలయా ఇత్యపి-నిర్గుణా ఇత్యత్ర తు లయశబ్దానుపాదానాజ్జీవంతోఽపి నిర్గుణాశ్చేత్ మామేవ యాంతీత్యర్థః॥౨౨॥ ఇదానీం గుణోత్కర్షకృతమేవ తత్తత్ఫలసాధనకర్మత్రైవిధ్యమాహ॥ మదర్పణమితి॥ మదర్పణం మత్ప్రీత్యుద్దేశేన కృతం-నిష్ఫలం కేవలం దాస్యభావేనైవ కృతం-యత్ నిజం కర్మ నిత్యాది-తత్ సాత్త్వికం - ఫలం సంకల్ప్యతే యస్మిన్ తత్ -హింసాప్రాయం హింసోద్దేశేన కృతం-హింసాబహుళం వా - ఆదిశబ్దాద్దంభమాత్సర్యాదికృతం చ॥౨౩॥ ఇదానీం సగుణనిర్గుణభేదేన జ్ఞానాదీనాం చాతుర్విధ్యమాహ॥ కైవల్యమితి॥ కైవల్యం దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మవిష

మం-వైకల్పికం దేహాదివిషయం యత్ -తద్రజః రాజసం-స్వాపాద్వైధమ్యాత్ స్మార్తాదిజ్ఞానతుల్యం - మన్నిష్ఠం వరమేశ్వరవిషయం॥౨౪॥వనమితి॥వనం వివిక్తత్వాత్ సాత్త్వికో వాసః-భగవద్ధామైకాంతనంతు సాక్షాత్ తదావుర్భావాన్నిర్గుణం స్థానం॥ ౨౫॥సాత్త్వికఇతి॥ కారకః కర్తా- అసంగీ అనాసక్తః - రాగాంధః అత్యభినివేశవాన్- స్మృతివిభ్రష్టః అనుసంధానశూన్యః - మదుపాశ్రయః మదేకశరణః - సహినిరహంకారత్వాన్నిర్గుణః॥౨౬॥సాత్త్వికీతి॥అధర్మే-ధర్మ ఇతి యా శ్రద్ధా॥౨౭॥ పథ్యమితి॥పథ్యం హితం - పూతం శుద్ధం-అనాయస్తం అనాయాసతః ప్రాప్తం - ఆహార్యం భక్ష్యభోజ్యాది - ఇంద్రియాణాం ప్రేష్ఠం కట్వామ్లలవణాది - ఆర్తిదాశుచి దైన్యకరమశుద్ధంచ - చశబ్దాదస్మన్నివేదితం నిర్గుణమిత్యభిప్రేతం॥౨౮ ॥సాత్త్వికమితి ॥ ఆత్మోత్థం సుఖం మదుపాశ్రయమిత్యపిత్వం తత్పదార్థవిషయత్వేన జ్ఞానవదేవ ద్రష్టవ్యం॥౨౯॥ ఉక్తం సంసారహేతుభూతం త్రైగుణ్యముపసంహరతి ద్వాభ్యాం ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యం పథ్యభూతాది- దేశో వనగ్రామాదిః- ఫలం - సాత్త్వికం సుఖమాత్మోత్థమిత్యాది - కాలః- యదా భజతి మాం భక్త్యా - యదేతర రౌజయేదిత్యాదినా యోగాధ్యాయ ఉక్తః - జ్ఞానం- కైవల్యం సాత్త్వికం జ్ఞానమిత్యాది-కర్మ మదర్పణమిత్యాది - కారకః- సాత్త్వికః కారకోసంగీత్యాదిః-శ్రద్ధా సాత్త్వికాధ్యాత్మికీ శ్రద్ధేత్యాదిః -అవస్థా- సత్త్వాజ్జాగరణమిత్యాదిః-ఆకృతిః -

సాత్త్వికం జ్ఞానం రజో వైకల్పికం తు యత్ । ప్రాకృతం తామసం జ్ఞానం మన్నిష్ఠం నిర్గుణం స్మృతమ్ ॥౨౪॥
వనం తు సాత్త్వికో వాసో గ్రామో రాజస ఉచ్యతే। తామసం ద్యూతసదనం మన్నికేతం తు నిర్గుణం॥౨౫॥
సాత్త్వికః కారకోసంగీ రాగాంధో రాజసః స్మృతః । తామసః స్మృతివిభ్రష్టో నిర్గుణో మదుపాశ్రయః॥౨౬॥సాత్త్విక్యాధ్యాత్మికీ శ్రద్ధా కర్మశ్రద్ధా తు రాజసీ। తామస్యధర్మే యా శ్రద్ధా మత్సేవాయాం తు నిర్గుణా॥౨౭॥పథ్యం పూతమనాయస్తమాహార్యం సాత్త్వికం స్మృతమ్। రాజసం చేంద్రియప్రేష్ఠం తామసం చార్తిదాశుచి।౨౮॥సాత్త్వికం సుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థం తు రాజసమ్। తామసం మోహదైన్యోత్థం నిర్గుణం మదుపాశ్రయమ్॥౨౯॥ద్రవ్యం దేశః ఫలం కాలో జ్ఞానం కర్మ చ కారకః। శ్రద్ధావస్థాకృతిర్నిష్ఠా త్రైగుణ్యః సర్వ ఏవ హి॥౩౦॥సర్వే గుణమయా భావాః పురుషావ్యక్తధిష్ఠితాః। దృష్టం శ్రుతమనుధ్యాతం బుద్ధ్యా వా పురుషర్షభ॥౩౧॥ఏతాః సంసృతయః పుంసో గుణకర్మనిబంధనాః ।యేనేమే నిర్జితాః సౌమ్య గుణా జీవేన చిత్తజాః। భక్తియోగేన మన్నిష్ఠో మద్భావాయోపపద్యతే ॥౩౨॥ కస్మాద్దేహమిమం లబ్ధ్వా జ్ఞానవిజ్ఞానసంభవమ్।గుణసంగం వినిర్ధూయ మాం భజేత విచక్షణః॥౩౩॥ నిస్సంగో మాం భజేద్విద్వానప్రమత్తో జితేంద్రియః । రజస్తమశ్చాభిజయేత్సత్త్వసంసేవయా మునిః॥ సత్త్వం చాభిజయేద్యుక్తో నైరపేక్ష్యేణ శాంతధీః॥౩౪॥సంపద్యతే గుణైర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ మామ్॥ ౩౫॥జీవో జీవేన నిర్ముక్తో గుణైశ్చాశయసంభవైః।మయైవ బ్రహ్మణా పూర్ణో న బహిర్నాంతరశ్చరేత్ ॥ ౩౬॥

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - పంచవింశోధ్యాయః*—

ఉపర్యుపరి గచ్ఛంతీత్యాదినా ఉక్తా దేవత్వాదిరూపా-నిష్ఠా - సత్త్వే ప్రలీనాస్స్వర్యాంతీత్యాదివా ఉక్తస్స్వర్గాదిః ఏవం సర్వోప్యయం భావః త్రైగుణ్యః త్రిగుణాత్మకః॥౩౦॥న కేవలమేవ ఏవ - కింతు ॥సర్వ ఇతి ॥ యావంతః పురుషావ్యక్తయోరధిష్ఠితాస్తే సర్వే భావాః-గుణమాయా ఏవ-తత్ప్రపంచః దృష్టమితి॥౩౧॥ ఇదానీముక్త త్రైగుణ్యస్య సంసారహేతుత్వమనువదంస్తన్నిర్జయాన్మోక్ష ఇత్యాహ సార్ధేన ॥ఏతా ఇతి॥ యేన నిర్జితాః-పశ్చాదపి తైస్తైర్భక్తియోగేన మన్నిష్ఠస్సన్ - మద్భావాయ మోక్షాయ-ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి॥ ౩౨॥ తస్మాద్వివేకినా మిదమేవ యుక్తమిత్యాహ॥ తస్మాదితి॥జ్ఞానవిజ్ఞానయోస్సంభవో యస్మిన్-తమిమం నరదేహం॥౩౩॥ భజనప్రకారమేవాహ సార్ధేన ॥ నిస్సంగ ఇతి॥సత్త్వసంసేవయా ॥శ్లో॥ సాత్త్వికాన్యేవ సేవేత పుమాన్ సత్త్వవివృద్ధయ ఇతి ప్రాగుక్తయా - నైరపేక్ష్యేణ ఉపశమాత్మకేన సత్త్వేనైవ॥ ౩౪॥ ఏవంచ సతి మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ సంపద్యత ఇతి ॥ జీవం జీవత్వకారణం లింగశరీరం॥౩౫॥ మాం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ॥జీవ ఇతి॥న బహిర్విషయభోగేన-నాంతరః తత్స్మరణేన ॥ శ్లో ॥గుణకృతాముఱుసంసరణప్రథామజితపుణ్యకథాకథనాభిః॥ధునుత భక్తిరసేన వివేకినో న హి పునస్సులభం జనురీదృశం॥ ౩౬॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥షడ్వింశే యోగస్థాయా విఘాతో దుష్టసంగతః। సాధుసంగేన తన్నిష్ఠా వరా కాప్యత్ర వర్ణ్యతే॥ యోగినో యోగవి
ఘ్నకరస్సంగస్త్యాజ్య ఇతి। సర్వథాతన్నివృత్త్యర్థమైళగీతం వితన్యతే॥శ్లో॥ నిస్సంగో మాంభజేద్విద్వానప్రమత్తో జి
తేంద్రియ ఇత్యుక్తం-తత్ర విపక్షేనర్థం కథయిష్యన్ ప్రాగ్వైవన్యుక్తస్యాపి తత్పరిహారసంగో దుర్వార ఇత్యనర్థసాప్యదిత్యా
శంక్యోక్తానువాదపూర్వకం పరిహారం తత్సాధనం చాహ్వాన్యోం॥ మల్లక్షణమితి॥ మల్లక్షణం మత్స్వరూపం లక్ష్యతే యేనతం- ఇ
మంకాయం నరదేహం లబ్ధ్వా-మద్ధర్మేభక్తౌ స్థిత ఆస్థితస్సన్-ఆత్మస్థం ఆత్మన్యేవ నియంతృత్వేన స్థితం- పరమానందరూ
పమాత్మానం మాం-సముపైతి సమ్యక్ప్రాప్నోతి॥౧॥ నచైవంభూతస్య విషయసంగో నాస్తీత్యాహ॥ గుణమయ్యేతి॥ గు
ణమయ్యా మాయయా జీవయోనిః జీవోపాధిస్తయా-విముక్తః- గుణేషు వర్తమానోపి తైర్నయుజ్యతే సంగం న ప్రాప్నోతి అత్ర
హేతుః-అవస్తుభిః-నన్వవస్తుభిరప్యయుజ్యమానా దృశ్యంతే ఇత్యత ఆహ-అవస్తుత్వేన దృశ్యమానేషు॥౨॥ తథాపి సంగం
వర్జయేదిత్యాహ॥ సంగమితి॥ అసతాంలక్షణమాహ-శిశ్నోదరంతర్పయంతీతి శిశ్నోదరతృపః తేషాం- క్వచిద్కదాచిద
పి-ఆస్తాం తావద్బహూనాం సంగః-కింతు-తస్యైకస్యాప్యనుగః అనువర్తీ-అంధమనుగచ్ఛతి యోంధస్తద్వత్॥౩॥ అత్రే
తిహాసమాహ॥ ఐళ ఇతి॥ ఐళః పురూరవాః-సంమ్రాట్ చక్రవర్తీ-బృహచ్ఛ్రవాః కీర్తిర్యస్యసః - ఊర్వశీవిరహాత్ ప్రథ
మం ముహ్యన్-పశ్చాత్ కురుక్షేత్రే తాం దృష్ట్వా సమాగమ్య గంధర్వదత్తేనాగ్నినా దేవానిష్ట్వా పునరూర్వశీలోకం ప్రాప్య

> శ్రీభగవాన్॥ మల్లక్షణమిమం కాయం లబ్ధ్వా మద్ధర్మ ఆస్థితః ఆనందం పరమాత్మానమాత్మస్థం సముపైతి మామ్॥౧॥ గుణమయ్యా జీవయోన్యా విముక్తో జ్ఞాననిష్ఠయా। గుణేషు మాయామాత్రేషు దృశ్యమానేష్వవస్తుతః వర్తమానోపి న పుమాన్యుజ్యతేవస్తుభిర్గుణైః॥౨॥ సంగం న కుర్యాదసతాం శిశ్నోదరతృపాం క్వచిత్। తస్యానుగస్తమస్యంధే పతత్యంధానుగాంధవత్॥౩॥ ఐళస్సమ్రాడిమాం గాథామగాయత బృహచ్ఛ్రవాః। ఊర్వశీవిరహాన్ముహ్యన్నిర్విణ్ణశ్శోకసంయమే॥౪॥ త్యక్త్వాత్మానం వ్రజంతీం తాం నగ్న ఉన్మత్తవన్నృపః। విలపన్నన్వగాజ్జాయే ఘోరే తిష్ఠేతి విక్లబః॥౫॥ కామానతృప్తోనుజుషన్ క్షుల్లకాన్వర్షయామినీః। న వేద యాంతీర్నాయాంతీరూర్వశ్యాకృష్టచేతనః॥౬॥ ఐళః॥ అహో మే మోహవిస్తారః కామకశ్మలచేతసః। దేవ్యా గృహీతకంఠస్య నాయుఃఖండా ఇమే స్మృతాః॥౭॥ నాహం వేదాభినిర్ముక్తస్సూర్యో వాభ్యుదితోముయా। ముషితో వర్షపూగానాం బతాహాని గతాన్యుత॥౮॥ అహో మే ఆత్మసమ్మోహో యేనాత్మా యోషితాం కృతః। క్రీడామృగశ్చక్రవర్తీ నరదేవశిఖామణిః॥౯॥ సపరిచ్ఛదమాత్మానం హిత్వా తృణమివేశ్వరమ్। యాంతీం స్త్రియం చాన్వగమం నగ్న ఉన్మత్తవద్రుదన్॥౧౦॥ కుతస్తస్యానుభావస్స్యాత్తేజ ఈశత్వమేవ వా। యోన్వగచ్ఛం స్త్రియం యాంతీం ఖరవత్పాదతాడితః॥౧౧॥ కిం విద్యయా కిం తపసా కిం త్యాగేన శ్రుతేన వా। కిం వివిక్తేన మౌనేన స్త్రీభిర్యస్య మనో హృతమ్॥౧౨॥

వ్య-శోకసంయమే శోకాపగమే సతి- తతో నిర్విణ్ణస్సన్నిమాం గాథామగాయతేతి సంబంధానుసారేణ ద్రష్టవ్యం॥
౪॥తస్య ప్రాక్తనీం మోహావస్థామాహ॥ త్యక్త్వేతి ॥ ఆత్మానం రాజానం త్యక్త్వా - అథవా శయ్యాయామాత్మానం త్య
క్త్వా వ్రజంతీమన్వగాత్-నగ్నస్సన్-హేజాయే ఘోరే తిష్ఠేతి॥ శ్రు॥ అహోజాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి మిశ్రాకృణ
వావహై న-ననామంత్రా అనుదితాస ఏతే మయసుకరపరతరేచ నాహన్నిత్యేవమంత్రైర్విలపన్॥౫॥ వైక్లబ్యేకా
రణమాహ॥ కామానితి॥ వర్షాణాం యామినీః రాత్రీః-యాంతీః అపయాంతీః ఆయాంతీః ఆగామినీః-ఆకృష్టా చేతనా యస్య
సః॥౬॥ తస్య గంధర్వలోకం ప్రాప్తస్య బహుకాలమూర్వశీసంభోగానంతరం నిర్విణ్ణస్య గాథామాహ షోడశభిః - అ
తాస్త్రభిరనుతాపః ప్రపంచ్యతే॥ అహో ఇతి॥ యతో మేమయా - ఇమే అహోరాత్రరూపా ఆయుఃఖండాః నస్మృ
తాః॥౭॥ తదేవాహ॥ నేతి॥ అభినిర్ముక్తః మయి రమమాణే అస్తంగతః అభ్యుదితో వా సూర్య ఇతి- అముయా ఉర్వశ్యా వంచి
తః-బతేతి ఖేదే-ఉత అపి-వర్షపూగానామపి గతాన్యహాని నవేదేతి॥౮॥ అహో ఇతి॥ యేన సమ్మోహేన- ఆత్మా దేహః-
క్రీడామృగవత్ అధీనః॥౯॥ నను ప్రణయకుపితాయాః అనునయార్థమధీనతాయుక్తైవ- సత్యం - నత్వత్ర తదస్తీత్యా
హ॥ సపరిచ్ఛదమితి॥ సపరిచ్ఛదం రాజ్యాదిసహితం- ఈశ్వరం చక్రవర్తినం-తృణమివత్యక్త్వా యాంతీమపి అన్వగమం అ
నుగతోస్మి॥౧౦॥ కించ-మమ ప్రభావాద్యభిమానోపి వృథైవేత్యాహ॥ కుత ఇతి॥ కుత స్తస్యమే తేజో బలం - ఖరో యథా పాద
తాడితోపి ఖరీమనుగచ్ఛతి తద్వత్ ॥౧౧॥ ఏవంభూతస్య సర్వం సాధనం వ్యర్థమిత్యాహ॥ కిమితి త్యాగేన సన్న్యాసేన - వి

విక్తేన ఏకాంతసేవయా-మానేన వాఙ్నియమేన ॥౧౨॥ అనుతప్తస్సన్ ఆత్మానం నిందతి ద్వాభ్యాం ॥ పాపార్థస్యేతి ॥ అకోవిదమజ్ఞాతారం-గోఖరవత్-గౌరివ ఖర ఇవేతి ॥౧౩॥ సేవత ఇతి ॥ అధరాసవం పిబతోఽస్య-ఆత్మభూః మనసి పునః పునరుద్భవః ॥౧౪॥ ఏవమష్టభిర్నిర్వేదో నిరూపితః-ఇదానీం తస్య వివేకమాహ దశభిః ॥ పుంశ్చల్యేతి ॥ అయం భావః- యజ్ఞైర్దేవానిష్ట్వా దుఃఖమేవ ప్రాప్తోఽస్మి-అతః పరమేశ్వరమేవ భజేయమితి ॥ ౧౫ ॥ పరమేశ్వరప్రసాదం వినా దైవాదుపదిష్టాదపి వేదవాక్యాన్మోహో న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ బోధితస్యేతి ॥ దేవ్యా ఉర్వశ్యా సూక్తవాక్యేన యథార్థవచనేన ॥ శ్రు ॥ పురూరవో మా మృథా మా ప్రతప్తో మా త్వా వృకాసో అశివాస ఉక్షన్- న వై స్త్రైణాని సఖ్యాని సంతి సాలావృకాణాం హృదయాన్యేతా ఇత్యనేన ॥౧౬॥ పూర్వం ॥ శ్లో ॥ పుంశ్చల్యాపహృతం చిత్తమిత్యాదినా-తస్యా అపకారోఽనుస్మృతః- ఇదానీం మమైవాయమపరాధ ఇత్యాహ ॥ కిమితి ॥ నః అస్మాకం కామినాం-ఏతయా కిమపకృతం-న కించిదపి- యథా రజ్జుస్వరూపావిదుషో రజ్జుం ద్రష్టుః పుంసః తస్యాం సర్పకల్పనయా ఖిద్యతః రజ్జ్వాదికమపకృతం-న కిమపి-తద్వత్ -యద్యస్మాదహమేవంభూతః స ఏవాజితేంద్రియత్వాదపరాధీత్యర్థః ॥౧౭॥ నను తథాపి సైవ సౌగంధ్యప్రేమాదిగుణైః సంమోహమూలమిత్యాశంక్య తేపి స్వపరికల్పితా ఏవేత్యాహ చతుర్భిః ॥ క్వేతి ॥ మలీమసః అతిమలినః -సుమనసాం కుసుమానామివ గంధసౌకుమార్యాది-సౌమనస్యం-శోభనమనోభావో వా ॥౧౮॥ మమత్వమపి తస్మిన్ పరికల్పితమేవేత్యాహ ॥ పిత్రోరితి ॥ పిత్రోః కిం

ర్థస్యాకోవిదం ధిఙ్మాం మూఢం పండితమానినమ్ । యోఽహమీశ్వరతాం ప్రాప్య స్త్రీభిర్గోఖరవజ్జితః ॥౧౩॥ సేవతో వర్షపూగాన్మే ఉర్వశ్యా అధరాసవమ్। న తృప్యత్యాత్మభూః కామో వహ్నిరాహుతిభిర్యథా ॥౧౪॥ పుంశ్చల్యాపహృతం చిత్తం కో న్వన్యో మోచితుం ప్రభుః। ఆత్మారామేశ్వరమృతే భగవంతమధోక్షజమ్ ॥౧౫॥ బోధితస్యాపి దేవ్యా మే సూక్తవాక్యేన దుర్మతేః। మనోగతో మహామోహో నాపయాత్యజితాత్మనః ॥౧౬॥ కిమేతయా నోఽపకృతం రజ్జ్వా వా సర్పచేతసః । ద్రష్టుస్స్వరూపావిదుషో యోఽహం యదజితేంద్రియః ॥౧౭॥ క్వాయం మలీమసః కాయో దౌర్గంధ్యాద్యాత్మకోఽశుచిః। క్వ గుణాః సౌమనస్యాద్యా హ్యధ్యాసోఽవిద్యయా కృతః ॥౧౮॥ పిత్రోః కిం స్వం ను భార్యాయాః స్వామినోఽగ్నేః శ్వగృధ్రయోః। కిమాత్మనః కిం సుహృదామితి యో నావసీయతే ॥౧౯॥ తస్మిన్ కలేబరేఽమేధ్యే తుచ్ఛనిష్ఠే విషజ్జతే। అహో సుభద్రం సునసం సుస్మితం చ ముఖం స్త్రియః ॥౨౦॥ త్వఙ్మాంసరుధిరస్నాయుమేదోమజ్జాస్థిసంహతౌ। విణ్మూత్రపూయే రమతాం క్రిమీణాం కియదంతరమ్ ॥౨౧॥ తథాపి నోపసజ్జేత స్త్రీషు స్త్రైణేషు చార్థవిత్ ।విషయేంద్రియసంయోగాన్మనః క్షుభ్యతి నాన్యథా ॥౨౨॥ అదృష్టాదశ్రుతాద్భావాన్న భావ ఉపజాయతే।అసంప్రయుంజతః ప్రాణాన్ శామ్యతి స్తిమితం మనః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాత్సంగో న కర్తవ్యః స్త్రీషు స్త్రైణేషు చేంద్రియైః।విదుషామప్యవిస్రబ్ధష్షడ్వర్గః కిము మాదృశామ్ ॥౨౪॥ శ్రీకృష్ణః ॥ ఏవం ప్రగాయన్నృపదేవదేవస్స ఉర్వశీలోకమథో విహాయ। ఆత్మానమాత్మన్యవగమ్య మాం వై ఉపారమద్ జ్ఞానవిధూతమోహః ॥౨౫॥ తతో దుస్సంగముత్సృజ్య సత్సు సజ్జేత బుద్ధిమాన్। సంత ఏతస్య ఛిందంతి మనో

స్వం కాయః-జనకత్వాత్ -సవితర్క-భార్యాయా వా-భోగప్రదత్వాత్ -అత్రానుపయుక్తమప్యేతన్న్యాయతుల్యత్వాదుక్తం-స్వామినో వా-అధీనత్వాత్ -అగ్నేర్వా-అంత్యేష్ట్యాం తదాహుతిత్వాత్ -శ్వగృధ్రయోర్వా-భక్ష్యత్వాత్ కిం వాత్మనః-తత్కృతశుభాశుభభాగిత్వాత్ -కిం వా సుహృదాం-ఉపకారిత్వాత్ -ఏవం యో న నిశ్చీయతే ॥ ౧౯ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తుచ్ఛా క్రిమివిట్ భస్మలక్షణా నిష్ఠా అంతో యస్య తస్మిన్-కలేబరే కాయే- విషజ్జతే ప్రియత్వేన గృహ్ణాతే-మూఢా ఇతి శేషః-విషంగమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ సునసం శోభననాసికం ॥ ౨౦ ॥ అతో గుణబుద్ధ్యా రమమాణా మాదృశాః క్రిమిసమా ఇత్యాహ ॥ త్వగితి ॥ త్వగాదిసంహతౌ తత్సంఘాతే దేహే-విణ్మూత్రాదిసంహతౌ- రమతాం క్రిమీణాం చ ॥౨౧॥ తథేతి ॥ యద్యప్యేవం బీభత్సితాః స్త్రియః- అథాపి-నోపసజ్జేత అవలోకనాదినాపి సంగం న కుర్యాత్ -అర్థవిద్వివేకీ - అత్ర హేతుః విషయేతి ॥౨౨॥ నను క్వచిన్నిమీలితనయనానామపి మనఃక్షోభో దృశ్యతే-సత్యం - సోపి పూర్వదర్శనాదికం వినా న భవతీత్యాహ ॥ అదృష్టాదితి ॥ భావాత్ పదార్థాత్ - భావో మనఃక్షోభః-అతః-ప్రాణాః ఇంద్రియాణి-అసంప్రయుంజతః నియచ్ఛతః- స్తిమితం నిశ్చలం సత్ ॥౨౩॥ తస్మాదితి ॥ ఇంద్రియైః కృత్వా అవిస్రబ్ధః అవిశ్వసనీయః-మాదృశాం అవివేకినాం ॥

౨౪॥ ఫలితమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఏవమితి॥ నృపే ఏడే వేషు చ దివ్యతీర్థేతి తథా॥౨౫॥ తతఇతి॥ ఉక్తిభిః హితోపదేశైః ఇతి తీర్థదేవ తాదిసంగాదపి సత్సంగః శ్రేయాన్ ఇతి దర్శయతి॥౨౬॥ సతాంలక్షణమాహ॥ సంతఇతి॥ విశేషణాష్టకస్యాయ శ్రేష్ఠం హేతు హేతుమద్భావః॥౨౭॥ నచతేషూపదేశాపేక్షా-అపితు కేవలంతత్సంనిధేరేవ తారయతీత్యాహ-సద్భిః తేష్వితి ॥౨౮॥ తా ఇతి॥ శ్రవణాదిభిరేవ మత్పరాః శ్రద్దధానాశ్చ సంతః-భక్తింవిందంతి॥౨౯॥౩౦॥ యథేతి॥ విభావసుమగ్నిం సూర్యం వా సేవమానస్య-అప్యేతి నశ్యతి-తథాకర్మాదిజాడ్యం- ఆగామిసంసారభయం-తన్మూలమజ్ఞానంచ-నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౩౧॥ నిమజ్జ్యేతి॥ నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాం ఉచ్చావచయోనీర్గచ్ఛతాం-పరమాయణం పరమాశ్రయః॥౩౨॥ కించ॥ అన్నమితి ॥ యథా అన్నమేవ ప్రాణినాం ప్రాణో జీవనం-అహమేవ యథాశరణం-ధర్మ ఏవ యథా ప్రేత్య పరలోకే విత్తం- తథా సంతఏవ అస్మాత్ సంసారపాతాద్బిభ్యతః పుంసః-అరణం శరణం॥౩౩॥ కించ॥ సంతఇతి॥ సంతః చక్షూంషి సగుణనిర్గుణ జ్ఞానాని దిశంతి-అర్కః పునస్సమ్యగుత్థితోఽపి బహిస్తదప్యేకమేవ చక్షురిత్యర్థః॥౩౪॥ అధ్యాయార్థముపసంహరతి ॥ వైరసేనఇతి ॥ సుద్యుమ్నభావేనోమావనం ప్రవిష్టస్య వీరాసేనా స్త్రీభావంప్రాప్తాయస్య తస్య స్త్రీభావంప్రాప్త

వ్యాసంగముక్తిభిః॥౨౬॥ సంతోఽనపేక్షా మచ్చిత్తాః ప్రశాంతాస్సమదర్శినః। నిర్మమా నిరహంకారా నిర్ద్వంద్వా నిష్పరిగ్రహాః ॥౨౭॥ తేషు నిత్యం మహాభాగ మహాభాగేషు మత్కథాః। సంభవంతి హి తా నౄణాం జుషతాం ప్రపునంత్యఘమ్॥౨౮॥ తా యే శృణ్వంతి గాయంతి హ్యనుమోదంతి చాదృతాః। మత్పరాశ్శ్రద్దధానాశ్చ భక్తిం విందంతి తే మయి॥౨౯॥ భక్తిం లబ్ధవతస్సాధోః కిమన్యదవశిష్యతే। మయ్యనంతగుణే బ్రహ్మణ్యానందానుభవాత్మని॥౩౦॥ యథోపశ్రయమాణస్య భగవంతం విభావసుమ్। శీతం భయం తమోఽప్యేతి సాధూన్ సంసేవతస్తథా॥౩౧॥ నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాం ఘోరే భవాబ్ధౌ పరమాయణమ్। సంతో బ్రహ్మవిదశ్శాంతా నౌర్దృఢేవాప్సు మజ్జతామ్॥౩౨॥ అన్నం హి ప్రాణినాం ప్రాణ ఆర్తానాం శరణం త్వహమ్। ధర్మో విత్తం నృణాం ప్రేత్య సంతోఽర్వాగ్బిభ్యతోఽరణమ్॥౩౩॥ సంతో దిశంతి చక్షూంషి బహిరర్కస్సముత్థితః। దేవతా బాంధవాస్సంతస్సంత ఆత్మాహమేవ చ ॥౩౪॥ వైరసేనస్తతోఽప్యేవమూర్వశ్యా లోకనిస్పృహః। ముక్తసంగో మహీమేతామాత్మారామశ్చచార హ॥౩౫॥ **************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - షడ్వింశోఽధ్యాయః*—

శ్రీఉద్ధవః॥ క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం ప్రభో। యస్మాత్త్వాం యే యథార్చంతి సాత్త్వతాస్సాత్త్వతర్షభ॥౧॥ ఏతద్వదంతి మునయో ముహుర్నిశ్శ్రేయసం నృణామ్। నారదో భగవాన్ వ్యాస ఆచార్యోఽంగిరసస్సుతః॥౨॥ నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవానజః। పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యై చ భగవాన్ భవః॥ ౩॥ ఏతద్వై సర్వవర్ణానామాశ్రమాణాం చ సంమతం। శ్రేయసాముత్తమం మన్యే స్త్రీశూద్రాణాం చ మానద॥౪॥ ఏతత్కమలపత్రాక్ష కర్మబంధవిమోచనం। భక్తాయ చానురక్తాయ బ్రూహి విశ్వేశ్వరేశ్వర॥౫॥ శ్రీభగవాన్॥ న హ్యంతోఽనంతపారస్య కర్మకాండస్య చోద్ధవ। సంక్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః॥౬॥ వైదికస్తాంత్రికో మిశ్ర ఇతి మే త్రివిధో మఖః । త్ర

స్య పుత్రో వైరసేనః-పురూరవాః-ఏవముక్తప్రకారేణోర్వశ్యాలోకాత్స్థానాదవలోకనాద్వా నిస్పృహః-తతోపి తత్సం గాదపి హేతోర్ముక్తసంగస్సన్ - ఆత్మారామో భూత్వా - యథేచ్ఛంచచారేతి॥౩౫॥*******************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తవింశే క్రియాయోగస్సద్యశ్చిత్తప్రసాదకః। సర్వకామాప్తిహేతుశ్చ సాంగః ప్రోక్తస్సమాసతః॥ రాగాద్యా కులచిత్తానాం కుతో సంగాదిసంభవః॥ ఇతి కృష్ణార్చనం భద్రమనుస్మృత్యానుపృచ్ఛతి॥ క్రియాయోగమితి ॥ భవదారాధ నరూపం-యస్మాదితి కారిణాధిష్ఠానాది ప్రశ్నః-సర్వకారకాణాం నిమిత్తస్య విశిష్టత్వాత్ -యథేతి కస్మిన్నధిష్ఠానాదౌ కేన ప్రకారేణేతి ప్రశ్నః-యే అధికారిణః సాత్త్వతాః భక్తాః॥౧॥ అస్య పునర్విశేషతః ప్రశ్నే కారణమాహ చతుర్భిః॥ ఏతదితి॥ ఏతత్త్వదర్చనం పరం నిశ్శ్రేయసకరం వదంతి-అంగిరసస్సుతో బృహస్పతిః॥౨॥ నిస్సృతఇతి॥ నిస్సృతం త్వయోపదిష్టమిత్యర్థః - దేవ్యై పార్వత్యై॥౩॥ ఏతదితి॥ సర్వవర్ణానాం త్రైవర్ణికానాం॥౪॥ ఏతదితి ॥ విశ్వేశ్వరాః యే తేషామీశ్వర॥ ౫॥ నేతి॥ కర్మకాండస్య పూజావిధానస్య-నాస్త్యంతో గ్రంథతః పారంచానుష్ఠానతో యస్య తస్య॥౬॥ వైదిక ఇతి॥ వైదిక

ప్తమంత్రాన్ వైదికాన్ స్వాన్ స్వాన్ నిగమప్రసిద్ధాన్ పురుషసూక్తాదీన్ స వైదికః-ఏవం తాంత్రికోఽపి- మిశ్రో ప్రోక్షణాదిషు తు పూ
జా॥౭॥యదా త్రైవర్ణికో యజేత తదా విశేషమాహ॥యథేతి॥యథాగర్భాష్టమైకాదశద్వాదశాబ్దాదికాలే - స్వనిగ
మేన స్వాధికారప్రవృత్తేన వేదేనోక్తం-ద్విజత్వం ఉపనయనం॥౮॥అర్చాయామితి॥అర్చాయాం ప్రతిమాదౌ ॥౯॥ పూ
ర్వమితి॥స్నానవిశేషమాహ-ఉభయైరితి వైదికైస్తాంత్రికైశ్చ మంత్రైః॥౧౦॥ కించ॥ సంధ్యేతి ॥ సంధ్యోపాసనాదీని క
ర్మాణి-ఆచోదితాని సాక్షాదేవ విహితాని యస్య తాని-తైస్సహ మే పూజాం కుర్యాత్ - నతు తాని పరిత్యజేదిత్యర్థః - స
మ్యక్పరమేశ్వరవిషయ ఏవ సంకల్పో యస్య తథాభూతస్సన్-కర్మపావనీం కర్మనిర్హారిణీం ॥ ౧౧ ॥ అర్చాభేదానా
హ సార్ధేన॥శైలీతి॥శైలీ శిలామయీ-లౌహీ సువర్ణాదిమయీ-లేప్యా మృచ్చందనాదిమయీ - హృదిపూజాయాం
మనోమయీ- ప్రకర్షేణ తిష్ఠత్యస్యామితి ప్రతిష్ఠా ప్రతిమైవ - జీవస్య భగవతో మందిరం-యద్వా - ప్రతిష్ఠయా క
లాన్యాసేన భగవన్మందిరం భవతీతి॥౧౨॥ ప్రతిమాభేదే విశేషమాహ సార్ధేన॥ఉద్వాసేతి॥ఉద్వాసో విసర్జనం - అస్థి
రాయామర్చనే వికల్పః-శాలగ్రామే న కుర్యాత్ సైకతాయాం కుర్యాత్ అన్యత్ర కుర్యాద్వా న వేతి - అవిలేప్యాయాం
మృణ్మయలేఖ్యవ్యతిరిక్తాయాం-అన్యత్ర విలేప్యాయాం చ లేఖ్యాయాం చ పరిమార్జనమేవ॥౧౩॥ ఇదానీం సకామనిష్కా
మభేదేన విశేషమాహ॥ ద్రవ్యైరితి॥ప్రకర్షేణ సిద్ధైః సుశోభనైః అమాయినః- నిష్కామస్య భక్తస్య తు యథాలబ్ధైః య

యాఽఽశామీప్సితే నైవ విధినా మాం సమర్చయేత్ ॥౭॥ యథా స్వనిగమోక్తం ద్విజత్వం ప్రాప్య పూరు
షః।యథా యజేత మాం భక్త్యా శ్రద్ధయా తన్నిబోధ మే ॥౮॥ అర్చాయాం స్థండిలేఽగ్నౌ వా సూర్యే వాప్సు హృ
ది వా ద్విజః।ద్రవ్యేణ భక్తియుక్తోఽర్చేత్ స్వగురుం మామమాయయా ॥౯॥ పూర్వం స్నానం ప్రకుర్వీత ధౌత
దంతోఽఙ్గశుద్ధయే।ఉభయైరపి చ స్నానం మంత్రైర్మృద్గ్రహణాదిభిః॥౧౦॥ సంధ్యోపాస్త్యాదికర్మా
ణి వేదేనాచోదితాని మే।పూజాం తైః కల్పయేత్సమ్యక్సంకల్పః కర్మపావనీం॥౧౧॥ శైలీ దారుమయీ లౌ
హీ లేప్యా లేఖ్యా చ సైకతీ।మనోమయీ మణిమయీ ప్రతిమాష్టవిధా స్మృతా॥ చలాచలేతి ద్వివిధా ప్రతి
ష్ఠా జీవమందిరం॥౧౨॥ ఉద్వాసావాహనే న స్తః స్థిరాయాముద్ధవార్చనే। అస్థిరాయాం వికల్పస్స్యాత్
స్థండిలే తు భవేద్ద్వయం ॥ స్నపనం త్వవిలేప్యాయామన్యత్ర పరిమార్జనం ॥ ౧౩ ॥ ద్రవ్యైః ప్రసి
ద్ధైర్మద్యాగః ప్రతిమాదిష్వమాయినః।భక్తస్య తు యథాలబ్ధైర్హృది భావేన చైవ హి ॥౧౪॥ స్నానాలంక
రణం ప్రేష్ఠమర్చాయామేవ తూద్ధవ।స్థండిలే తత్త్వవిన్యాసో వహ్నావాజ్యప్లుతం హవిః ॥ సూర్యే చాభ్య
ర్హణం ప్రేష్ఠం సలిలే సలిలాదిభిః॥౧౫॥శ్రద్ధయోపహృతం ప్రేష్ఠం మమ భక్తేన వార్యపి। గంధో ధూపస్సు
మనసో దీపోఽన్నాద్యం చ కిం పునః॥౧౬॥శుచిస్సంభృతసంభారః ప్రాగ్దర్భైః కల్పితాసనః। ఆసీనః ప్రాగు
దగ్వార్చేదర్చాయాం త్వథ సమ్ముఖః॥౧౭॥ కృతన్యాసః కృతన్యాసాం మదర్చాం పాణినా మృజేత్ । కల
శం ప్రోక్షణీయం చ యథావదుపసాదయేత్ ॥ ౧౮ ॥ తదద్భిర్దేవయజనం ద్రవ్యాణ్యాత్మానమేవ చ ।

త్ర చందనాది న లభ్యతే తత్ర హృది భావేన భావనయా-యద్వా-హృది చేన్మద్యాగః - తదా భావేన మనోమయైర్ద్రవ్యై
రిత్యర్థః॥౧౪॥అధిష్ఠానభేదేన ప్రధానోపచారానాహ సార్ధేన ॥ స్నానేతి ॥ తత్త్వవిన్యాసః యథాస్థానమంగప్రధా
నదేవతానాం తత్తన్మంత్రైః స్థాపనం-అభ్యర్హణం ఉపస్థానార్ఘ్యాది-సలిలాదిభిస్తర్పణాదినా యజనం॥౧౫॥ సర్వత్ర
సాధారణమాహ॥శ్రద్ధయేతి॥౧౬॥ ఏవమధికారాదివ్యవస్థాముక్త్వా ఇదానీం పూజాప్రకారమాహ॥ శుచిరితి ॥ సంభృ
తాః సంభారాః పూజాసాధనాని యేన సః-ప్రాగగ్రైః దర్భైః - యద్వా-ప్రాగేవ సంభృతసంభారస్సన్నాసీనః-నత్వా
సీనస్సన్ పశ్చాత్తత్సంభారార్థం వారం వారముత్తిష్ఠేదిత్యర్థః-ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా ఆసీనః - అర్చాయాం తు
స్థిరాయాం సమ్ముఖః అర్చాభిముఖ ఉపవిష్టస్సన్ ॥౧౭॥ కృతన్యాస ఇతి ॥ అనంతరం గుర్వాదినమస్కారపూర్వకం య
థోపదేశం స్వస్మిన్ కృతన్యాసః-కృతో మూలమంత్రన్యాసో యస్యాం తాం మమార్చాం-ఆమృజేత్ నిర్మాల్యాపకర్షణా
దినా శోధయేత్ -కలశం పూర్ణకుంభం - ప్రోక్షణీయం ప్రోక్షణార్థోదకపాత్రం చ- ఉపసాదయేత్ చందనపుష్పాదిభి
స్సంస్కుర్యాత్ ।౧౮॥తదితి॥తదద్భిః ప్రోక్షణీయాద్భిః- దేవయజనం దేవపూజాస్థానం-పాద్యాద్యర్థం త్రీణి పాత్రాణి
కలశోదకైః పూరితాని తైస్తైర్ద్రవ్యైస్సాధయేత్ -తత్ర పాద్యాదిద్రవ్యాణి ॥శ్లో॥ పాద్యే శ్యామాకదూర్వాబ్జవిష్ణు
క్రాంతాదిరిష్యతే-అర్ఘ్యే తు ॥శ్లో॥ గంధపుష్పాక్షతయవకుశాగ్రతిలసర్షపాః ॥ దూర్వా చేతి క్రమాదర్ఘ్య

త్రవ్యాఖ్యాతమదీరితమ్-ఆచమనీయకేతు॥ శ్లో॥ [illegible]కతకో[illegible]తై మాతమాచమనీయకమితి॥౧౯॥ పాద్యేతి॥ తానిచత్రీ ణిపాత్రాణియథాక్రమంహృదయాదిమంత్రైర్గాయత్ర్యాచసర్వాణ్యభిమంత్రయేత్॥౨౦॥ పిండఇతి॥ తదనం తరం-పిండెదేహే-వాయ్వగ్నిసంశుద్ధఇతి[illegible]తేనవాయునాశోషితే-ఆధారగతేనాగ్నినాదగ్ధేపునర్లలాటస్థచంద్ర మండలామృతప్లావితేనామృతమయేజాతేతస్మిన్-హృత్పద్మస్థాంపరాంశ్రేష్ఠాంజీవకళాంశ్రీనారాయణమూర్తింధ్యా యేత్-కథంభూతాం-నాదాంతేసిద్ధభావితాంప్రణవస్యఅకారోకారమకారబిందునాదాఃపంచాంశాఃతత్ర నాదాంతే సిద్ధైర్ధ్యాతాం-తథాచ॥ శ్రు॥ యోవేదాదౌస్వరఃప్రోక్తోవేదాంతేచప్రతిష్ఠితః-తస్యప్రకృతిలీనస్యయఃపరస్సమహే శ్వరఇతి॥౨౧॥ తయేతి॥ తయాత్మభూతయాస్వేనైవచింతితయా- అమృతమయపిండెదీపేనప్రభయాగృహమివవ్యాప్తే సతి-తస్మిన్నేవాదావానసైరుపచారైస్సంపూజ్యతన్మయస్సన్- అర్ఘాదిష్వావాహనస్థాపనముద్రయాస్థాపయిత్వా- మాంప్రపూజయేత్॥౨౨॥ కథంప్రపూజయేత్తదాహద్వాభ్యాం॥ పాద్యేతి॥ ధర్మాదిభిర్మమాసనంకల్పయిత్వా॥ ౨౩॥ పద్మమితి॥ తత్రపద్మంచకల్పయిత్వా - ఉభాభ్యాంవేదతంత్రాభ్యాం - ఉభయసిద్ధయేమహ్యంపాద్యాదీనుపచా రాన్ప్రకల్పయేదిత్యన్వయః-ఉపస్పర్శఃఆచమనం- అర్హణమర్ఘ్యం-ఉభయసిద్ధయే వేదతంత్రోక్తభుక్తిముక్తి ప్రాప్తయే-అయమర్థః-ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాణ్యాసనపర్యంకస్యాగ్నేయాదిచతుష్కోణేషుపాదాః - అథ

పోత్థ్యపాత్రాణిత్రీణ్యద్భిస్తైస్తైర్ద్రవ్యైశ్చపాధయేత్॥ ౧౯॥ పాద్యార్ఘ్యాచమనీయార్థంత్రీ

ణిపాత్రాణిదేశికః। హృదాశీర్ష్ణాచశిఖయాగాయత్ర్యాచాభిమంత్రయేత్॥ ౨౦॥ పిండెవాయ్వ గ్నిసంశుద్ధేహృత్పద్మస్థాంపరాంమమ। అణ్వీంజీవకళాంధ్యాయేన్నాదాంతేసిద్ధభావితామ్॥ ౨౧॥ త యాత్మభూతయాపిండెవ్యాప్తేసంపూజ్యతన్మయః। ఆవాహ్యార్చాదిషుస్థాప్యన్యస్తాంగంమాంప్రపూ జయేత్॥౨౨॥ పాద్యోపస్పర్శార్హణాదీనుపచారాన్ప్రకల్పయేత్। ధర్మాదిభిశ్చనవభిఃకల్పయిత్వా సనంమమ॥౨౩॥ పద్మమష్టదళంతత్రకర్ణికాకేసరోజ్జ్వలమ్। ఉభాభ్యాంవేదతంత్రాభ్యాంమహ్యం తూభయసిద్ధయే॥౨౪॥ సుదర్శనంపాంచజన్యంగదాసీషుధనుర్హలాన్। ముసలంకౌస్తుభంమాలాం శ్రీవత్సంచానుపూజయేత్॥౨౫॥ నందంసునందంగరుడంప్రచండంచండమేవచ। మహాబలంబలంచైవకు ముదంకుముదేక్షణం॥౨౬॥ దుర్గాంవినాయకంవ్యాసంవిష్వక్సేనంగురూన్సురాన్। స్వేస్వేస్థానేహ్య భిముఖాన్పూజయేత్ప్రోక్షణాదిభిః॥౨౭॥ చందనోశీరకర్పూరకుంకుమాగరువాసితైః। సలిలైస్స్నా పయేన్మంత్రైర్నిత్యదావిభవేసతి॥౨౮॥ స్వర్ణఘర్మానువాకేనమహాపురుషవిద్యయా। పౌరుషేణ చసూక్తేనసామభీరాజనాదిభిః॥౨౯॥ వస్త్రోపవీతాభరణపత్రస్రగ్గంధలేపనైః। అలంకుర్వీతసప్రేమమ ద్భక్తోమాంయథోచితమ్॥౩౦॥ పాద్యమాచమనీయంచగంధంసుమనసోక్షతాన్। ధూపదీపోపహార్యాణి

ధర్మజ్ఞానావైరాగ్యైశ్వర్యాణిపర్యంకస్యపూర్వాదిదిక్షుగాత్రాణిపర్యంకమధ్యేత్రయోగుణాః పట్టికాః - త త్రపూర్వాదిక్రమేణమధ్యేచ॥ శ్లో॥ విమలోత్కర్షిణీజ్ఞానాక్రియాయోగాతథైవచ। ప్రజ్ఞాసత్యాతథేశానానుగ్ర హాచేతిశక్తయః॥ ఏవంయథోపదేశంధర్మాదిభిరష్టభిర్నవభిశ్శక్తిభిర్నవైశ్చాసనంకల్పయిత్వేతి-కర్ణికాయాంకేస రైర్గుణత్రయోపరిస్థాపితైస్సోమసూర్యాగ్నిమండలైశ్చోజ్జ్వలమిత్యర్థః॥౨౪॥ ఆయుధాదిపూజామాహత్రిభిః॥ సు దర్శనమితి॥ తత్రన్యస్తాంగమిత్యంగావరణపూజాసూచితా-ఆసనేనైవనశక్త్యావరణముక్తం- తతస్సుదర్శనాదిము స లాంతాన్యాయుధాన్యష్టసుదిక్షు-కౌస్తుభమాలాశ్రీవత్సానురసి॥౨౫॥ నందమితి॥ నందాదీన్పార్షదానష్టదిక్షు - గరు డంపురతః॥౨౬॥ దుర్గామితి॥ దుర్గాదీన్కోణేషు-గురూన్వామతః-సురానింద్రాదిలోకపాలాన్పూర్వాదిదిక్షుఏవ మేతాన్దేవస్యాభిముఖాన్ప్రోక్షణాదిభిరర్ఘ్యాదిభిఃపూజయేదిత్యర్థః॥౨౭॥ పాద్యాదీనుపచారాన్ప్రకల్పయేది[illegible] క్తం-తానేవగుణవిధిభిఃప్రపంచయతిపడ్భిః॥ చందనేతి॥౨౮॥ మంత్రాన్నాహ॥ స్వర్ణేతి॥ స్వర్ణఘర్మానువాకః॥ శు[illegible] [illegible]పరిశ్రేదవేనమిత్యాది-మహాపురుషవిద్యయా॥ శ్లో॥ జితంతేపుండరీకాక్షనమస్తేవిశ్వభావన। నమస్తేస్తు [illegible]మహాపురుషపూర్వజేతి-[illegible]క్తంసహస్రశీర్షేత్యాది-రాజనాదీని- సామాని॥ శ్రు॥ ఇంద్రన్నరో [illegible]ఆదిత్యవర్ణం[illegible]రోహిణాదీని॥౨౯॥ వస్త్రోపచారేష్వలంకారలక్షణంగుణంవిధత్తే [illegible]త్రాణికపోలవక్షఃస్థలాదిషులిఖితాఃపత్రభంగ్యః - మద్భక్తశ్చేత్సప్రేమయథాభవతితథాయథోచితమలం-

కుర్వీతేత్యర్థః॥౩౦॥సర్వసాధారణం శ్రద్ధాలక్షణం గుణం విధత్తే । పాద్యమితి ॥ ౩౧ ॥ నైవేద్యవైభవలక్షణం గుణం విధత్తే॥ గుడేతి॥ శష్కుల్యః తైలపక్వవిశేషాః అపూపాః అపూపానాం మంటపాదీనాం సమూహాః- సూపాః వ్యంజనాని- సతి విభవ ఇతి శేషః॥౩౨॥ కాలభేదేన గుణాన్ విధత్తే॥ అభ్యంగేతి॥ అభిషేచనం పంచామృతాదిస్నపనం - అన్నాద్యేతి అన్నం భోజ్యం- అద్యం భక్ష్యం- పర్వణి ఏకాదశ్యాదౌ- అన్వహం ప్రత్యహం వా విభవే సతీతి॥౩౩॥ ఫలభూయస్త్వార్థినో ఽగ్నావపి పూజాప్రకారమాహ॥ విధినేతి॥ విధినా స్వగృహ్యోక్తవిధానేన- మేఖలాదిభిరుపలక్షితే- విహితే నిర్మితే - తదుక్తం॥ శ్లో॥ విస్తారోచ్ఛ్రాయతస్త్రిస్రో మేఖలాశ్చతురంగులాః। హస్తమాత్రో భవేద్గర్తః స్వయోనిర్వేదికా తథేత్యాది- ఉదితం ప్రజ్వలితం- అగ్నిం పరితః సమూహేత్ ఏకత్ర మేళయేత్ ॥౩౪॥ పరిస్తీర్యేతి॥ దర్భైః పరిస్తీర్య పర్యుక్షేత్ - పరితః ప్రోక్షయేత్ - అన్వాధాయ అన్వాధానసంజ్ఞికం వ్యాహృతిభిః సమిత్ప్రక్షేపాదిరూపం కర్మ కృత్వా- అగ్నేరుత్తరతో ద్రవ్యాణి హోమోపయోగీన్యాసాద్య నిధాయ- ప్రోక్షణ్యాపో ప్రోక్షణీపాత్రోదకేన ప్రోక్ష్య- అగ్నౌ మాం ధ్యాయేత్ ॥౩౫॥ తప్తేతి॥ శంఖాదిభిః లసంతః శోభమానాశ్చత్వారో భుజా యస్య తం॥౩౬॥ స్ఫురదితి॥ స్ఫురంతి కిరీటాదీని యస్య తం॥౩౭॥ ధ్యాయన్నితి॥ హవిషాభిఘృతాని తేన అభిప్లుతాని సంసిక్తాని- దారూణి శుష్కసమిధః- ప్రాస్య ప్రక్షిప్య ఆఘారౌ తత్సంజ్ఞికౌ ఆజ్యభాగౌ- ఏవమాజ్యభాగౌ చ- దత్వా తదర్థాః ఆహుతీర్హుత్వేత్యర్థః - తత్రాఘారౌ ప్రజాపతయే స్వాహా ఇంద్రాయ స్వాహేతి చో

దద్యాన్మే శ్రద్ధయార్చకః॥౩౧॥ గుడపాయససర్పీంషి శష్కుల్యాపూపమోదకాన్।సంయావదధిసూపాంశ్చ నైవేద్యం సతి కల్పయేత్॥౩౨॥అభ్యంగోన్మర్దనాదర్శదంతధావాభిషేచనమ్। అన్నాద్యగీతనృత్యాని పర్వణి స్యురుతాన్వహమ్॥౩౩॥విధినా విహితే కుండే మేఖలాగర్తవేదిభిః। అగ్నిమాధాయ పరితస్సమూహేత్పాణినోదితమ్॥౩౪॥ పరిస్తీర్యాథ పర్యుక్షేదన్వాధాయ యథావిధి । ప్రోక్షణ్యాసాద్య ద్రవ్యాణి ప్రోక్ష్యాగ్నౌ భావయేత మామ్॥౩౫॥తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం శంఖచక్రగదాంబుజైః। లసచ్చతుర్భుజం శాంతం పద్మకింజల్కవాససమ్॥౩౬॥స్ఫురత్కిరీటకటకకటిసూత్రవరాంగదమ్।శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభం వనమాలినమ్॥౩౭॥ధ్యాయన్నభ్యర్చ్య దారూణి హవిషాభిఘృతాని చ । ప్రాస్యాజ్యభాగావాఘారౌ దత్వా చాజ్యప్లుతం హవిః॥౩౮॥జుహుయాన్మూలమంత్రేణ షోడశర్చావదానతః।ధర్మాదిభ్యో యథాన్యాయం మంత్రైస్స్విష్టకృతం బుధః॥౩౯॥అభ్యర్చ్యాథ నమస్కృత్య పార్షదేభ్యో బలిం హరేత్ ।మూలమంత్రం జపేద్బ్రహ్మ స్మరన్నారాయణాత్మకమ్॥౪౦॥దత్వాచమనముచ్ఛేషం విష్వక్సేనాయ కల్పయేత్ ।ముఖవాసం సురభిమత్తాంబూలాద్యమథార్హయేత్॥౪౧॥ ఉపగాయన్ గృణన్నృత్యన్ కర్మాణ్యభినయన్మమ ।మత్కథాః శ్రావయన్ శృణ్వన్ ముహూర్తం క్షణికో భవేత్ ॥౪౨॥ స్తవైరుచ్చావచైస్స్తోత్రైః పౌరాణైః ప్రాకృతైరపి।స్తుత్వా ప్రసీద భగవన్నితి వందేత దండవత్॥౪౩॥శిరో మత్పాదయోః కృత్వా బాహుభ్యాం చ పరస్పరమ్।ప్రపన్నం పాహి మామీశ భీతం మృత్యుగ్రహార్ణవాత్ ॥౪౪॥

త్తరపక్షిణః పరిధిమారభ్యాగ్నిమూర్ధ్వాదా పరిధ్యంతం ఘృతధారణరూపౌ ఆజ్యభాగౌ- అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేత్యేవం హూయమానౌ॥౩౮॥ జుహుయాదితి॥ మూలమంత్రేణ అష్టాక్షరేణ- తథా షోడశఋచో యస్మిన్ తేన పురుషసూక్తేన వా అవదానతః ప్రత్యృచమాహుతి గ్రహణేనేత్యర్థః- పురుషసూక్తేనారాధనపక్షే స ఏవ మూలమంత్రః- తేనైవ ప్రత్యృచమవదానతో హోమః ఇతి- మంత్రైః యథాన్యాయ్యం పూజాక్రమేణైవ- అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేత్యేవం స్విష్టకృతం చ హుత్వా॥౩౯॥ అభ్యర్చ్యేతి॥ తతో వహ్నిస్థం భగవంతమభ్యర్చ్య- అథ నమస్కృత్య- పార్షదేభ్యో నందాదిభ్యః- అష్టసు దిక్షు బలిం హరేత్ - తతః పూజాస్థానమాగత్య దేవస్యాగ్రే సముపవిశ్య యథాశక్తి మూలమంత్రం జపేత్ ॥౪౦॥ దత్వేతి॥ తతః ఉభయత్ర భగవతో భోజనసమాప్తిం ధ్యాత్వా ఆచమనం దత్వా ఉచ్ఛేషం విష్వక్సేనాయ కల్పయిత్వా తదనుజ్ఞయా పశ్చాత్ స్వయం భుంజీత- తతః- సురభిమత్ సుగంధవత్ తాంబూలాద్యం ముఖవాసం దత్వా- అథ పునరపి- అర్హయేత్ పుష్పాంజలినా పూజయేత్ ॥౪౧॥ ఉపగాయన్నితి॥ అభినయన్ స్వస్మిన్నావిష్కుర్వన్ క్షణికః [illegible] యగ్ర్యం పరిత్యజ్య లబ్ధావసరో భవేత్ ॥౪౨॥ స్తవైరితి॥ స్తవస్తోత్రాణాం [illegible]యతి- పౌరాణైః ప్రాకృతైరపీతి॥౪౩॥ కథం ప్రణమేదిత్యపేక్షాయామాహ॥ శిర ఇతి ॥ బాహుభ్యాం దక్షిణోత్తరాభ్యాం- పరస్పరం మమ దక్షిణోత్తరౌ పాదౌ గృహీత్వా- యద్వా- పృష్ఠతః పరస్పరనిబద్ధాభ్యాం- కృతాపరాధ ఇవ ప్రపన్నమిత్యాది విజ్ఞాపయన్ ప్రణమేత్ ॥ ౪౪॥

నః శేషాగ్రహణపూర్వకం వైకల్పికోద్వాసనప్రకారమాహ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యనయైవ ప్రార్థనయా- శేషాం నిర్మాల్యం మయా దత్తాం- శిరస్యాధాయ ధృత్వా- యద్యుద్వాసయేత్ -తర్హి- ప్రతిమాయాం యన్న్యస్తం జ్యోతిస్తత్పునరపి హృత్పద్మస్థజ్యోతిష్యేవోద్వాసనీయం॥౨౫॥ ఏతేష్వధిష్ఠానేషు కిం ముఖ్యమిత్యపేక్షాయామాహ॥ అర్చాదిష్వితి॥ యదా యత్ర శ్రద్ధా- తదా తత్ర- న స్వధిష్ఠానేషు ముఖ్యాముఖ్యత్వం- కుతః పునః- యతః సర్వభూతేష్వితి ।౨౬॥ ఏవమితి॥ ఉభయతః ఇహాముత్ర చ ।౨౭॥ సమర్థనం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ మదర్చామితి ॥ పుష్పోద్యానాని చ కారయేత్ - పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితాః- పూజా ప్రత్యహం - యాత్రా విశిష్టే పర్వణి- బహుజనసమాగమః - ఉత్సవః వసంతాదికాలేషు మహోత్సవః- తదాశ్రితాః- తేషు ఉత్తరోత్తరదీనదత్వా ।౨౮॥ పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితానిత్యస్య వివరణం॥ పూజాదీనామితి ॥ ప్రవాహార్థం సంతతానువృత్త్యర్థం మత్సాష్టితాం మత్సమానైశ్వర్యం ॥౨౯॥ ప్రతిష్ఠాదీనాం వ్యస్తసమస్తానాం ఫలమాహ॥ ప్రతిష్ఠయేతి॥ మత్సాయుజ్యతాం మయా సమతాం ॥౩౦॥ సకామం ప్రత్యుక్తం ॥ అహైతుకభక్తం ప్రత్యాహ ॥ మామితి॥ అహైతుకభక్తియోగ ఏవ కథం భవతి తత్రాహ - భక్తియోగమితి॥౩౧॥ దాతుః ఫలముక్తం అపహర్తారం నిందతి॥ య ఇతి॥ విడ్భుక్ విష్ఠాభోజీ క్రిమిః॥౩౨॥ కర్తుర్యత్ఫలం తదేవాన్యేషామప్యాహ॥ కర్తురితి॥ సారథేః సహకారిణః- హేతోః ప్రయోజకస్య- అనుమోదితుశ్చ - ప్రేత్య తత్ఫలమిత్యన్వయః -కుతః - యతః కర్మణామేతే భాగినః భాగా

ఇతి శేషాం మయా దత్తాం శిరస్యాధాయ సాదరమ్ । ఉద్వాసయేద్యద్యుద్వాస్యం జ్యోతిర్జ్యోతిషి తత్పునః॥౨౫॥ అర్చాదిషు యదా యత్ర శ్రద్ధా మాం తత్ర చార్చయేత్ । సర్వభూతేష్వాత్మని చ సర్వాత్మాహమవస్థితః॥౨౬॥ ఏవం క్రియాయోగపథైః పుమాన్వైదికతాంత్రికైః। అర్చన్నుభయతస్సిద్ధిం మత్తో విందత్యభీప్సితాం॥౨౭॥ మదర్చాం సంప్రతిష్ఠాప్య మందిరం కారయేద్దృఢమ్। పుష్పోద్యానాని రమ్యాణి పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితాః॥౨౮॥ పూజాదీనాం ప్రవాహార్థం మహాపర్వస్వథాన్వహం । క్షేత్రాపణపురగ్రామాన్దత్వా మత్సాష్టితామియాత్ ॥౨౯॥ ప్రతిష్ఠయా సార్వభౌమం సద్మనా భువనత్రయం। పూజాదినా బ్రహ్మలోకం త్రిభిర్మత్సామ్యతామియాత్ ॥౩౦॥ మామేవ నైరపేక్ష్యేణ భక్తియోగేన విందతి। భక్తియోగం స లభత ఏవం యః పూజయేత మామ్ ॥౩౧॥ యస్స్వదత్తాం పరైర్దత్తాం హరేత సురవిప్రయోః। వృత్తిం ప్రజాయతే విడ్భుగ్వర్షాణామయుతాయుతమ్॥౩౨॥ కర్తుశ్చ సారథేర్హేతోరనుమోదితురేవ చ। కర్మణాం భాగినః ప్రేత్య భూయో భూయసి తత్ఫలమ్॥౩౩॥ ****************************

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- సప్తవింశోధ్యాయః *—

శ్రీభగవాన్॥ పరస్వభావకర్మాణి న ప్రశంసేన్న గర్హయేత్ ।విశ్వమేకాత్మకం పశ్యన్ప్రకృత్యా పురుషేణ చ॥౧॥ పరస్వభావకర్మాణి యః ప్రశంసతి నిందతి। స ఆశు భ్రశ్యతే స్వార్థాదసత్యభినివేశతః॥౨॥ తైజసే నిద్రయాపన్నే పిండస్థో నష్టచేతనః। మాయాం ప్రాప్నోతి మృత్యుం వా తద్వన్నానార్థదృక్పుమాన్॥౩॥ కిం భ

ద్రం కిమభద్రం వా ద్వైతస్యావస్తునః కియత్ । వాచోదితం తదనృతం మనసా ధ్యాతమేవ చ॥౪॥

ర్మః-తత్రాపి విశేషమాహ - భూయసి కర్మణి సారథ్యాదౌ చాధికం ఫలమితి ॥ శ్లో ॥ పయః పత్రాదిమాత్రేణ పూజితో యః పరం పదమ్ । ప్రాగేవ దిశతి ప్రీతస్స కృష్ణశ్శరణం మమ॥౩౩॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ అష్టావింశే తు యః పూర్వం విస్తరేణోపవర్ణితః। జ్ఞానయోగః పునశ్చాసౌ సమాహృత్యనిరూప్యతే ॥ ఇదానీం తు విస్తరేణోక్తం జ్ఞానయోగం సంక్షేపేణ వక్తుమాహ॥ పరేతి॥ పరేషాం స్వభావాన్ శాంతఘోరాదీన్ కర్మాణి చ - తత్ర హేతుర్విశ్వమితి ॥౧॥ విపక్షే దోషమాహ ॥ పరేతి ॥ స్వార్థాత్ - జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణాత్ - అసతి మిథ్యాభూతే ద్వైతే అభినివేశాత్ ॥౨॥ భ్రంశమేవ దృష్టాంతతో దర్శయతి ॥ తైజసే రాజసాహంకారకార్యే ఇంద్రియగణే నిద్రయా ఆపన్నే సతి అభిభూతే సతి - పిండస్థో జీవః కేవలం మనోమాత్రేణ మాయాం స్వప్నరూపాం ప్రాప్నోతి - తతో మనసి లీనే సతి నష్టచేతనస్సన్ మృత్యుతుల్యాం సుషుప్తిం వా ప్రాప్నోతి యథా - తద్వదేవ నానార్థదృక్ ద్వైతాభినివేశీ విక్షేపం లయం చ ప్రాప్నోతి - యథా ప్రాజ్ఞ సం[illegible]ద్విశ్వస్య భోగ తు యల తు ణో భ్రంశః - ఏవమనాత్మసంపర్కాదాత్మనోపి స్వరూపభ్రంశ ఇతి భావః ।౩॥ ద్వైతాసత్యతయా స్తుతినిందయోర్నిర్విషయత్వం ప్రపంచయతి సార్ధైః షడ్భిః॥ కిమితి॥ అవస్తునో ద్వైతస్య మధ్యే కిం భద్రం - కిం వా అభద్రం- కియద్భద్రం - కియద్వా అభద్రమిత్యర్థః- అవస్తుత్వమేవా

హి - వాచేతి బాహ్యేంద్రియోపలక్షణం - వాచా ఉదితం ఉక్తం - చక్షురాదిభిశ్చ యద్దృష్టం తదనృతమితి ॥౪॥ నన్వేవం సతి దేహాదిభావానామసత్త్వాత్కథం భయహేతుత్వమిత్యాశంక్య హేతుత్వం దృష్టాంతేనాహ ॥ ఛాయేతి ॥ ఛాయా ప్రతిబింబం - ప్రత్యాహ్వయః ప్రతిధ్వనిః - ఆభాసః శుక్తిరజతాదిః - ఏతే యథా అసంతోఽప్యర్థకారిణో భవంతి - ఆమృత్యుతః మృత్యుమభివ్యాప్య - యద్వా - మృత్యులక్షణః జ్ఞానేన యావన్నైవ లీయతే తావత్పర్యంతమిత్యర్థః ॥౫॥ నను సృష్ట్యాదిత్రిభిర్భేదైర్ద్వైతం నిరూపితం - కథమసత్యం స్యాత్తత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఆత్మేతి ॥ త్రాయతే పాల్యతే - త్రాతి పాలయతి ॥౬॥ తస్మాదితి ॥ అన్యస్మాత్సృజ్యాదివ్యతిరిక్తాత్ - త్రివిధా అధ్యాత్మాదిరూపా - భాతిః ప్రతీతిః ॥౭॥ నను కథం నిర్మూలం ప్రతీయతే తత్రాహ ॥ ఇదమితి ॥ ౮ ॥ ఏతదితి ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోర్నైపుణ్యం నిష్ఠాం - సూర్యవత్సమోహభూతః ॥౯॥ ఏతన్నిష్ఠాప్రాప్త్యుపాయమాహ ॥ ప్రత్యక్షేణేతి ॥ యదాద్యంతవత్ ద్వైతం - తదసదితి జ్ఞాత్వా - నిస్సంగో విచరేత్ - ఆద్యంతవత్త్వే ప్రమాణాని - ప్రత్యక్షేణ ఘటాది - అనుమానేన సావయవత్వేన దృశ్యం పృథివ్యాది - నిగమేనాప్రత్యక్షమాకాశాది - ఆత్మసంవిదా స్వానుభవేన సర్వం దృశ్యం ఆద్యంతవత్ అసచ్చేతి జ్ఞాత్వేతి ॥౧౦॥ నను యద్యాత్మసంవిదా సర్వం దృశ్యమాద్యంతవదసదిత్యుచ్యతే - తర్హ్యాత్మా స్వప్రకాశః దేహాది ద్వైతం జడమిత్యుక్తం స్యాత్ - తథా చ సంసారప్రతిభాసో న ఘటేతేతి చోదయతి ॥ నేతి ॥ అనాత్మస్వదృశోః జడాజడయోః - అత్ర హేతుః - ద్రష్టృదృశ్యయోః - తతో నాభూతద్వయోరపి తత్రాహ - ఉపలభ్యత ఇతి ॥౧౧॥ ఏతత్ప్రపంచయతి ॥ ఆత్మేతి ॥ అవ్యయత్వాదిపంచవిశేషణైర్నా

తం కిము భద్రం వా ద్వైతస్యావస్తునః కియత్ । వాచోదితం తదనృతం మనసా ధ్యాతమేవ చ ॥ ౪ ॥ ఛాయాప్రత్యాహ్వయాభాసా హ్యసంతోఽప్యర్థకారిణః । ఏవం దేహాదయో భావా యచ్ఛంత్యామృత్యుతో భయమ్ ॥ ౫ ॥ ఆత్మైవ తదిదం విశ్వం సృజ్యతే సృజతి ప్రభుః । త్రాయతే త్రాతి విశ్వాత్మా హ్రియతే హరతీశ్వరః ॥ ౬ ॥ తస్మాన్న హ్యాత్మనోఽన్యస్మాదన్యో భావో నిరూపితః । నిరూపితేయం త్రివిధా నిర్మూలా భాతిరాత్మని ॥ ౭ ॥ ఇదం గుణమయం విద్ధి త్రివిధం మాయయా కృతమ్ ॥ ౮ ॥ ఏతద్విద్వాన్మదుదితం జ్ఞానవిజ్ఞాననైపుణమ్ । న నిందతి న చ స్తౌతి లోకే చరతి సూర్యవత్ ॥ ౯ ॥ ప్రత్యక్షేణానుమానేన నిగమేనాత్మసంవిదా । ఆద్యంతవదసద్జ్ఞాత్వా నిస్సంగో విచరేదిహ ॥ ౧౦ ॥ ఉద్ధవః ॥ నైవాత్మనో న దేహస్య సంసృతిర్ద్రష్టృదృశ్యయోః । అనాత్మస్వదృశోరీశ కస్య స్యాదుపలభ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మావ్యయోఽగుణః శుద్ధః స్వయంజ్యోతిరనావృతః । అగ్నివద్దారువదచిద్దేహః కస్యేహ సంసృతిః ॥ ౧౨ ॥ శ్రీకృష్ణః ॥ యావద్దేహేంద్రియప్రాణైరాత్మనస్సన్నికర్షణమ్ । సంసారః ఫలవాంస్తావదపార్థోఽప్యవివేకినః ॥ ౧౩ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ౧౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థభృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే ॥ ౧౫ ॥ శోకహర్షభయక్రోధలోభమోహస్పృహాదయః । అహంకారస్య దృశ్యంతే జన్మమృత్యుశ్చ నాత్మనః ॥ ౧౬ ॥ దేహేంద్రియప్రాణమనోఽభిమానో జీవోఽంతరాత్మా

శాదిరాగాదిప్రాప్త్యప్రాప్త్యజ్ఞానపరిచ్ఛేదానామసంభవం దర్శయతి - హేతుహేతుమత్త్వం యథేష్టం - అచిత్ జడః అయం భావః - యథైవాగ్నిర్దారుణోఽర్థాదనుపలంభేఽపి - దారు ప్రకాశ్యమేవ - అగ్నిశ్చ ప్రకాశకః తథా దేహాత్మనోరపీతి - న సంసృతిః తయోరన్యతరస్యాపి ఘటత ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సత్యం తథాప్యుభయోరేవ అవివేక ఏవ సంసారావలంబనమిత్యాహ సంనభిః ॥ యావదితి ॥ సన్నికర్షణం సంబంధః - నన్వసంగస్య కుతః సంబంధస్తత్రాహ - అవివేకతః అజ్ఞానకృత ఇత్యర్థః - నను స్వప్రకాశస్య కథమజ్ఞానం తతః సంసారస్తత్రాహ - అపార్థోఽపి మిథ్యాభూతోఽపి - కేవలం ఫలవాన్ ఫలం స్ఫూర్తిః - న తు తత్త్వతోఽస్తీత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ నన్వసతో దేహాదేః కుతస్సంసారస్ఫూర్తిహేతుత్వమపి తత్రాహ ॥ అర్థ ఇతి ॥ అస్యాత్మనః ॥ ౧౪ ॥ నను కథంచిద్ధ్యాయతో విషయస్ఫూర్తిర్జీవన్ముక్తస్యాప్యస్తు దుర్వారేత్యనిర్మోక్షప్రసంగస్స్యాత్తత్రాహ ॥ యథేతి ॥ ప్రస్వాపః స్వప్నః - బహూననర్థాన్ బిభర్తి పుష్ణాతీతి తథా ॥ ౧౫ ॥ అహంకారలక్షణో దేహాదిసన్నికర్ష ఏవ సంసారాలంబనమిత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దర్శయతి ॥ శోకేతి ॥ సుషుప్త్యాదౌ తేషామదర్శనాత్ - అహం సుఖీ దుఃఖీతివత్ చైతన్యం సుఖి దుఃఖీతి ప్రతీత్యభావాత్ [illegible]త్వాచ్చ - సుఖాదీనాం కృశత్వాదివద్దృశ్యపరిణామత్వానుపపత్తేరితి భావః - ఉక్తం చ ॥ శ్లో ॥ సుషుప్తౌ హామి న స్పృశ్యం తే దుఃఖదోషప్రవృత్తయః । అస్మత్తస్యైవ సంస్కారో న మే సంసృతిసాక్షిణః ॥ ౧౬ ॥ నను యద్యహంకారస్య సంసారః తర్హి ముక్తిరపి తస్యైవ నేతి ముక్తా

వహంకారవశేషః ప్రసజ్యేతతత్రాహ॥ దేహేతి॥ దేహాదిష్వభిమానో యస్యసః - ఆత్మైవతేషామంతస్థితో జీవః- అతఏవగుణకర్మమయీమూర్తిర్యస్యసః- ఏవంచ సఏవసూత్రాత్మేపాధిభిర్బహుధైవస్తూయతే దిత్యగ్రే గీతః సంసారే కాలతంత్రః పరమేశ్వరాధీనస్సర్వతః ఆధావతి-అతో నాయంమోక్ష ఇతిభావః॥ ౧౬ ॥ తదేవమహంకారకృతంబంధముప పాద్యేదానీంజ్ఞానేనతన్నివృత్తౌముక్తిరిత్యాహ॥ అమూలమితి॥ వస్తుతో మూలశూన్యం- అజ్ఞానతస్తుబహుభీరూపైరూ పితంప్రకాశితం- ఐంద్రజాలికతుల్యమితివా- కింతత్తదాహ॥- మనఇతి॥ మనఆదీనాంద్వంద్వః- యద్వా - మనఆదిభిః క్రియతఇతికర్మ అహంకరణం గురూపాసనయాశితేనజ్ఞానఖడ్గేనఛిత్వా॥ ౧౭ ॥ తదేవంజ్ఞానంస్వరూపసాధన ఫలైర్నిరూపయతి॥జ్ఞానమితి॥ వివేకః జ్ఞానం- సాధనాన్యాహ- నిగమోవేదః- తపఃస్వధర్మః- ప్రత్యక్షంస్వానుభవః- ఐతిహ్యముపదేశః- అనుమానంతర్కః ఫలమాహ- ఆద్యంతయోర్యదస్యజగతః - మధ్యేపితదేవకేవలం-నతుజగదిదం- కింతత్ - కాలః కాలయతిప్రకాశయతి- యస్సతథా- హేతుః కారణంచయత్తదేవ- ఏతమస్తంభవతి - యదస్యవిశ్వ స్యకారణంప్రకాశకంచబ్రహ్మ- తదాత్మకమేవైతత్ - నతతఃపృథగిత్యేవంనిశ్చయఫలోనిగమాదిసాధనైర్జాయతే యోవివేకః- తత్ జ్ఞానమితి॥ ౧౮॥ తత్ర నానాభేదవ్యవహారాలంబనస్యాపివిశ్వస్యకారణమాత్రాత్మకత్వం సదృష్టాం తమాహ॥ యథేతి॥సుకృతంసుష్ఠుకుండలాదిరూపేణరచితం- యద్ధిరణ్యం కీదృశం- హిరణ్మయస్యకుండలాదేరుత్పత్తేః పురస్తాన్నాశాచ్చపశ్చాత్ యదస్తిహిరణ్యమాత్రం - తన్మధ్యేపికటకకుండలమిత్యాదినానావ్యపదేశైః వ్యవహారం ప్రాప్యమాణమపితదేవయథా- తద్వదస్యవిశ్వస్య కారణభూతోహమేవనానావ్యవహారాలంబనం-నతుమత్తఃపృథక్త్వమితి॥౨౦॥ తదేవంకార్యస్యకారణమాత్రాత్మకతాముక్త్వా ప్రకాశస్యప్రకాశాత్మకతామాహ ॥ విజ్ఞానమితి ॥

గుణకర్మమూర్తిః।సూత్రంమహానిత్యురుధైవగీతస్సంసారఆధావతికాలతంత్రః॥౧౬॥అమూలమేత ద్బహురూపరూపితం మనోవచఃప్రాణశరీరకర్మ । జ్ఞానాసినోపాసనయాశితేనఛిత్వామునిర్గాం విచరత్యతృష్ణః॥౧౭॥ జ్ఞానంవివేకోనిగమస్తపశ్చప్రత్యక్షమైతిహ్యమథానుమానమ్।ఆద్యంతయోరస్య యదేవకేవలంకాలశ్చహేతుశ్చతదేవమధ్యే॥౧౮ ॥ యథాహిరణ్యంసుకృతంపురస్తాత్పశ్చాచ్చసర్వ స్యహిరణ్మయస్య। తదేవమధ్యేవ్యవహార్యమాణంనానాపదేశైరహమస్యతద్వత్॥౧౯ ॥ విజ్ఞానమేత త్త్రియవస్థమంగగుణత్రయంకారణకార్యకర్తృ । సమన్వయేనవ్యతిరేకతశ్చయేనైవతుర్యేణతదే వసత్యమ్॥ ౨౦॥ నయత్పురస్తాదుతయన్నపశ్చాన్మధ్యేపితన్నవ్యపదేశమాత్రమ్।భూతంప్రసిద్ధంచప రేణయద్యత్తదేవతత్స్యాదితిమేమనీషా ॥ ౨౧ ॥ అవిద్యమానోప్యవభాసతేయోవైకారికోరాజస

త్రియవస్థం-యకారస్యపృథక్ పాఠఃఛందోనురోధేన-జాగ్రదాదిత్ర్యవస్థంయద్విజ్ఞానంమనః- తదవస్థాకారణభూతం చయద్గుణత్రయం - యచ్చకారణకార్యకర్తృ కారణమధ్యాత్మంకార్యమధిభూతం - కర్తృ అధిదైవంఏవంగుణత్రయ కార్యభూతంత్రివిధంజగదేతత్ -యేనతుర్యేణసామాన్యజ్ఞానమాత్రేణ-సమన్వయేనభాతియేనానుగతంప్రకాశతఇత్య ర్థః॥శ్రు॥తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతి-తథా ॥ శ్రు ॥ చక్షుషశ్చక్షురుతశ్రోత్రస్య శ్రోత్రంమనసోయేమనోవిదురిత్యాదిశ్రుతేః - నను విశేషజ్ఞానవ్యతిరేకేణతురీయంనామోపలభామహేతత్రాహ- వ్యతిరేకతశ్చసమాధ్యాదౌయదస్తితదేవసత్యమితి॥౨౦॥ఏవంకాలత్రయేప్యవ్యభిచారిణఃసత్యత్వముక్తం - వ్యభిచారిణ స్త్వసత్యతామాహ॥ నేతి॥మధ్యేపితత్పృథఙ్నాస్తికింతువ్యపదేశమాత్రంకుతః-యద్యస్మాత్ - పరేణఅన్యేన - భూతం జాతం-ప్రసిద్ధంప్రకాశితంచ-తత్తదేవకారణప్రకాశకతావన్మాత్రంస్యాత్ - నపృథగితి - మేమనీషాబుద్ధిః॥శ్రు॥ వా చారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యం॥శ్రు॥ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేశ్చకారణప్రకాశక వ్యతిరేకేణకార్యస్యప్రకాశ్యస్యచానుపలంభాదితిభావః॥ ౨౧ ॥ ఏవంసామాన్యతఃకార్యప్రకాశ్యయోఃకారణప్రకాశ కాభ్యామభేదంవ్యుత్పాద్యప్రస్తుతమదుభయవివేకపూర్వకంప్రపంచస్యబ్రహ్మాభేదమాహ ॥ అవిద్యమానఇతి ॥ యో యంవైకారికోవికారసమూహః-సఏవప్రాగవిద్యమానోపిరాజససర్గఃతద్ద్వారేణబ్రహ్మకార్యభూతఇత్యర్థః అ వభాసతే।బ్రహ్మణాప్రకాశ్యతఇత్యర్థః-బ్రహ్మతు-స్వయంస్వతస్సిద్ధం-నతుకార్యమిత్యర్థః- జ్యోతిశ్చప్రకాశకమి త్యర్థః-అతఃకారణాత్ -ఇంద్రియాణిచఅర్థాస్తన్మాత్రాణిచఆత్మామనశ్చదేవానామప్యవలక్షణంవికారాఃపంచ భూతానిఏవంచిత్రంబ్రహ్మైవభాతీతి॥౨౩॥ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ఏవంనిగమతఃప్రత్యక్షైతిహ్యానుమానైః - స్ఫుటం

యథా భవతి తథా - బ్రహ్మవివేకహేతుభిః - తథా పరస్య దేహాదేరపవాదేన ఆత్మత్వనిరాసేన చ కీదృశేన - విశారదేన నిపుణేన - గురుణా నిమిత్తభూతేనేతి వా - ఆత్మవిషయం సందేహం ఛిత్త్వా - స్వానందతుష్టస్సన్ - అఖిలేభ్యః కాముకేభ్యః ఇంద్రియాదిభ్యః ఉపారమేత నిస్సంగో భవేత్ ॥౨౪॥ పరాపవాదం ప్రపంచయతి॥ నేతి॥ వపురాత్మా న భవతి - పార్థివత్వాత్ - ఘటవత్ - తథా ఇంద్రియాణి - తదధిష్ఠాతారో దేవాః - అసుః ప్రాణః - మనః - ధిషణా బుద్ధిః - సత్త్వం చిత్తం - అహంకృతిరిత్యేతే ఆత్మా న భవంతి - కుతః - అన్నమాత్రదయః - అన్నోపష్టభ్యత్వాత్ శరీరవత్ - వాయుర్జలం చ హుతాశస్తేజః - ఖం క్షితిరితి పంచభూతాని - అర్థాః శబ్దాః సామ్యం ప్రకృతిశ్చ హ్యాత్మా న భవంతి - జడత్వాత్ ఘటవదితి - యద్వా - హేతుభేదేనానుమానాంతరాణి సూచితాని - తద్యథా - ఇంద్రియాణ్యాత్మా న భవంతి - కరణత్వాత్ - వాస్యాదివత్ - దేవాశ్చ వైకారికత్వాత్ మనోవత్ - ప్రాణశ్చ వాయుత్వాత్ బాహ్యవాయువత్ - మనః అన్నమయత్వాత్ శరీరవత్ - బుద్ధిస్తైజసత్వాత్ చక్షుర్వత్ అహంకారః పరిణామిత్వాత్ శరీరవదిత్యాది॥౨౫॥ ఏవం వివేకజ్ఞానవతో ముక్తస్య నేంద్రియాదికృతో గుణదోషసంబంధ ఇత్యాహ॥ సమాహితైరితి॥ మత్సువివిక్తధామ్నః మమ సుష్ఠు వివిక్తం ధామ స్వరూపం యేన తస్య ॥౨౬॥ ప్రకాశస్య ప్రకాశ్యగుణదోషా న భవంతీత్యర్కదృష్టాంతేనోక్తం - అసంగత్వేనావస్థితస్య న కోఽపి గుణదోష ఇత్యాకాశదృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ వాయ్వాదీనాం శోషణదహనక్లేదనరజోధూసరత్వాదిభిః - గతాగతైరాగమాపాయిభిః - ఋతుగు

> సర్గ ఏషః। బ్రహ్మ స్వయంజ్యోతిరతో విభాతి బ్రహ్మేంద్రియార్థాత్మవికారచిత్రమ్॥౨౩॥ ఏవం స్ఫుటం బ్రహ్మవివేకహేతుభిః పరాపవాదేన విశారదేన। ఛిత్త్వాత్మసందేహముపారమేత స్వానందతుష్టోఽఖిలకాముకేభ్యః॥ ౨౪॥ నాత్మా వపుః పార్థివమింద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుర్జలం హుతాశః। మనోఽన్నమాత్రం ధిషణా చ సత్త్వమహంకృతిః ఖం క్షితిరర్థసామ్యమ్॥౨౫॥ సమాహితైః కః కరణైర్గుణాత్మభిర్గుణో భవేన్మత్సువివిక్తధామ్నః। విక్షిప్యమాణైరుత కిం ను దూషణం ఘనైరుపేతైర్విగతై రవేః కిం॥౨౬॥ యథా నభో వాయ్వనలాంబుభూగుణైర్గతాగతైర్వర్తుగుణైర్న సజ్జతే। తథాక్షరం సత్త్వరజస్తమోమలైరహంకృతేస్సంసృతిహేతుభిః పరమ్॥౨౭॥ తథాపి సంగః పరివర్జనీయో గుణేషు మాయారచితేషు తావత్। మద్భక్తియోగేన దృఢేన యావద్రజో నిరస్యేత మనఃకషాయః॥౨౮॥ యథామయోఽసాధు చికిత్సితో నృణాం పునః పునస్సంతుదతి ప్రరోహన్। ఏవం మనోఽపక్వకషాయకర్మ కుయోగినం విధ్యతి సర్వసంగమ్॥౨౯॥ కుయోగినో యే విహితాంతరాయైర్మనుష్యభూతైస్త్రిదశోపసృష్టైః। తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుంజంతి యోగం న తు కర్మతంత్రమ్॥౩౦॥ కరోతి కర్మ క్రియతే చ జంతుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఆనిపాతాత్। న తత్ర విద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోఽపి నివృత్తతృష్ణస్స్వసుఖానుభూత్యా॥౩౧॥ తిష్ఠంతమాసీనముత వ్రజంతం శయానముక్షంతమదంతమన్నమ్। స్వభావమన్యత్కిమపీహమానమాత్మానమాత్మస్థమతి

ణైః శీతోష్ణాదిభిర్వా - అహంకృతేః అహంకారాత్పరమక్షరం - సంసృతిహేతుభిర్న యుజ్యతే - యద్వా - అహంకారస్య సంసృతిహేతుభిరితి॥౨౭॥ ముక్తవదసమ్యగ్జ్ఞానీ న యథేష్టమాచరేదిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ తథేతి॥ గుణేషు విషయేషు - రజో రాగః - మనసః కషాయ ఇతి మర్నిరాసతానూహ॥౨౮॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ నృణామామయో రోగః - అసాధు అసమ్యగ్యథా భవతి తథా - అపక్వకషాయకర్మ అదగ్ధాః కషాయా రాగాదయస్తన్మూలాని చ కర్మాణి యస్మింస్తత్ - అత ఏవ సర్వసంగం సర్వేషు పుత్రాదిషు సజ్జమానం - మనః కుయోగినం అసమ్యగ్జ్ఞానినం - విధ్యతి భ్రంశయతి॥౨౯॥ నను కథం విద్వేషయసంగేన యోగభ్రంశస్స్యాత్ - అలం తర్హి సాపాయేన యోగమార్గేణ తత్రాహ॥ కుయోగిన ఇతి॥ మనుష్యభూతైః బంధుశిష్యాదిరూపైః త్రిదశైరుపసృష్టైః ప్రేరితైః॥ తథా చ॥ శ్రు॥ తస్మాత్తదేషాం న ప్రియం యదేతన్మనుష్యా విదురితి॥ ఆవశ్యకమాహ। భూయో జన్మాంతరే। న తు కర్మతంత్రం కర్మవిస్తారం॥ ౩౦॥ నను విదుషామపి సర్వథా కర్మ దుష్పరిహారమితి పునస్సంసారస్స్యాదేవాత ఆహ॥ కరోతీతి॥ విదుషోఽన్యోఽసౌ జంతుర్దేహ ఏవ। భోజనాది. కర్మ కరోతి క్రియతే క్రియతే చ తేన కర్మణా పుష్ట్యాద్యపి ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ కేనాపి సంస్కారాదినా చోదితస్సన్। ఆనిపాతాన్మరణపర్యంతం। విద్వాంస్తు ప్రకృతౌ దేహే స్థితోఽపి। తత్ర కర్మణి న విక్రియతే నిరహంకారిత్వాత్ హర్షవిషాదాదిభిః సంసారం ప్రాప్నోతి॥౩౧॥ కించ॥ ఆస్తాం తావద్దైహికకర్మభిర్వికారశంకా। యతో దేహమప్యసావపశ్యతీత్యాహ॥ తిష్ఠంతమితి

ఉత్థితం తమాత్రియం తం - స్వభావప్రాప్తమన్యదపి దర్శనస్పర్శనాది - ఈహమానం కుర్వాణం - ఆత్మానం దేహం ||౩౨||నన్విన్ద్రియవశః సర్వథా కథమదర్శనం సంభవతీత్యత ఆహ||యదీతి||యద్యపి అసతాం బహిర్ముఖానామిన్ద్రియాణామర్థం పశ్యతి - తథాపి నానాత్వాన్మిథ్యా స్వప్నవదిత్యనుమానేన విరుద్ధం బాధితం సత్ అన్యదాత్మవ్యతిరిక్తం - మనీషీ విద్వాన్ - వస్తుతయా న మన్యతే - స్వాప్నం యథోత్థాయ ప్రబుధ్య - సంసారదశాంతే నాపరం తం స్వాప్నం విషయం - అతఏవ వస్తుతయైవ తిరోదధానం తిరోభవన్తం యథా - తద్వత్ ||౩౩||తదేవమాత్మనో విక్రియేత్యుక్తం - నన్వేతదనుపపన్నం - బద్ధావస్థాయాః త్యజ్యమానత్వాత్ ముక్తావస్థాయాశ్చ గృహ్యమాణత్వాత్ - నహి స్త్రీహస్తోపఘాతేన వ్రీహిభావత్యాగేన తణ్డులీభావేన గృహ్యమాణా న విక్రియన్తే - తత్రాహ ||పూర్వమితి || పూర్వం బద్ధావస్థాయాం గుణకర్మభిశ్చిత్రం అజ్ఞానకార్యం దేహేంద్రియాదిలక్షణం - ఆత్మన్యధ్యాసేనావివిక్తం గృహీతమాసీత్ - తదేవ పునర్జ్ఞానేన నివర్తతే - ఆత్మనః కేనాపి రూపేణ గృహ్యతే - అయం భావః - ముక్తిః క్రియాఫలత్వే భవేత్తావదాత్మనో వికారః - న స్యాత్సా ప్రోపితాజ్ఞానతత్కార్యసంసారనివృత్తిమాత్రరూపత్వాన్నాత్మసంస్పర్శిత్వం బన్ధమోక్షయోః - అతో న వికార ఇతి||౩౪||ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి||యథేతి||న తు పూర్వమేవ సత్ ఘటాది పునర్విధత్తే కరోతి - మే యా సమీక్షా ఆత్మవిద్యా||౩౫||ఆత్మనో నిర్వికారతాం ప్రపఞ్చయతి || ఏష ఇతి || ఏష ఇత్యనేనాపరోక్షతయా నిత్యప్రాప్తస్యాత్మనః ప్రాప్తిం వారయతి - స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన అజ్ఞానమలాపాకరణలక్షణాం విశ్రుతిం వారయతి - అజ ఇత్యుత్పత్తిం - అప్రమేయ ఇతి జ్ఞానలక్షణాతిశయాధానేన సంస్కారం - మహావిభూతిరితి దేశకాలపరిచ్ఛేదాభావేన ఆప్త్యవ్యర్థపరిణామాపక్షయవినాశాన్ - వారయతి - స్వయంజ్యోతిష్ట్వే హేతుః సకలానుభూతిరితి - ఏకోఽద్వితీయ ఇతి వికారహేతోరన్యస్యాభావాన్నాపి వికార ఇతి దర్శయతి నను ప్రతివిషయస్యైకథం స్వయంజ్యోతిష్ట్వమితి - తత్రాహ - వచసాం వి

ర్న వేద||౩౨||యది స్మ పశ్యత్యసదిన్ద్రియార్థం నానానుమానేన విరుద్ధమన్యత్ |న మన్యతే వస్తుతయా మనీషీ స్వాప్నం యథోత్థాయ తిరోదధానమ్||౩౩|| పూర్వం గృహీతం గుణకర్మచిత్రమజ్ఞానమాత్మన్యవివిక్తమఙ్గ |నివర్తతే తత్పునరీక్షయైవ న గృహ్యతే నాపి విసృజ్య ఆత్మా||౩౪|| యథా హి భానోరుదయో నృచక్షుషాం తమో నిహన్యాన్న తు సద్విధత్తే|ఏవం సమీక్షా నిపుణా సతీ మే హన్యాత్తమిస్రం పురుషస్య బుద్ధేః||౩౫||ఏష స్వయంజ్యోతిరజోఽప్రమేయో మహావిభూతిః సకలానుభూతిః|ఏకోఽద్వితీయో వచసాం విరామే యేనేషితా వాగసవశ్చరన్తి||౩౬||ఏతావానాత్మసంమోహో యద్వికల్పస్తు కేవలే |ఆత్మన్నృతే స్వమాత్మానమవలమ్బో న యస్య హి ||౩౭|| యన్నామాకృతిభిర్గ్రాహ్యం పఞ్చవర్ణమబాధితమ్ |వ్యర్థేనాప్యర్థవాదోఽయం ద్వయం పణ్డితమానినామ్||౩౮|| యోగినోఽపక్వయోగస్య యుఞ్జతః కాయఉ

రామే అగోచరత్వేన నివృత్తౌ సత్యాం - తథాచ ||శ్రుతి|| యతో వాచో నివర్తన్తే - అప్రాప్య మనసా సహేతి|అత్ర హేతుః యేనేషితాః |తథాచ||శ్రుతి|| కేనేషితం పతతి ప్రేషితం మనః కేన ప్రాణః ప్రథమః ప్రైతి యుక్తః | కేనేషితాం వాచమిమాం వదన్తి చక్షుః శ్రోత్రం క ఉ దేవో యునక్తి | శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మనో యద్వాచో హ వాచం స ఉ ప్రాణస్య ప్రాణః చక్షుషశ్చక్షురితి|| ౩౬|| అద్వితీయత్వముపపాదయితుం భేదస్యావాస్తవత్వమాహ |ఏతావానితి || కేవలే అభిన్నే|ఆత్మని ఆత్మని|వికల్ప ఇతి యత్ | ఏతావానేవ సర్వోఽప్యాత్మనో మనస్సంమోహాభిభవః - యతః స్వమాత్మానమన్తే వినా యస్య వికల్పస్యావలమ్బః ఆశ్రయో నాస్తి | రజతభ్రాన్తస్యేవ శుక్తిం వినా ||శ్రుతి|| నేహ నానాస్తి కిఞ్చన ||శ్రుతి|| ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే | యుక్తా హ్యస్య హరయః శతా దశేత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః ||౩౭|| వైదికాస్తు పునః ప్రత్యక్షాది ప్రతీతస్య ప్రపఞ్చస్యాబాధాయోగాత్ వేదాన్తానాం చ క్రత్వర్థకర్తృప్రతిపాదనపరత్వేనార్థవాదత్వాత్ ద్వైతం సత్యమితి మన్యన్తే | తన్మతమనూద్య దూషయతి ||యదితి || నామాకృతిభిః నామరూపైరుపలక్షితం పఞ్చభూతాత్మకం ద్వయం ద్వైతం యత్ - తదబాధితమితి - పణ్డితమానినాం అత్ర వయమేవ పణ్డితా ఇత్యభిమానవతాం వేదాంతేష్వయమర్థవాద ఇతి ప్రతీతిః - న తత్త్వవిదాం - యతః వ్యర్థేనాపి వినాప్యర్థేన సా ప్రతీతిః - తథాహి - న తావద్వైకవాక్యత్వం తేషామస్తి - యతోఽర్థవాదత్వం స్యాత్ - న చాకర్తృ అభోక్తృ పరమానన్దరూపాత్మప్రతిపాదనం కర్మవిధిశేషతాం భజతే - న చాబాధితత్వం ద్వైతస్య - నామరూపాత్మకత్వాత్ - గ్రాహ్యత్వాత్ - పఞ్చవర్ణాత్మకత్వాత్ - స్వప్నవత్ - ఇత్యాద్యనుమా

నైర్వాచారంభణాదిశ్రుతిభిశ్చ బాధితత్వాదితి ॥ ౩౮ ॥ తదేవంజ్ఞానయోగంసపరికరంనిరూప్యేదానీంతన్నిష్ఠస్యవిఘ్నప్రతీకారమాహ త్రిభిః। యోగినఇతి ॥ యోగంయుంజతఃకాయోయద్యంతరైవఉత్పన్నైః - ఉపసర్గైఃరోగాద్యుపద్రవైః-అభిభూయేత-విధిఃప్రతీకారః॥౩౯॥ యోగేతి ॥ యోగధారణయాసోమసూర్యాగ్నిధారణయా-సంతాపశైత్యాదీన్ - ఆసనైర్వాయుధారణాభిశ్చసహితైఃవాతాదిరోగాన్-తపోమంత్రౌషధైఃపాపగ్రహసర్పాదికృతాన్ ॥౪౦॥కాంశ్చిదితి॥మమానుధ్యానాదిభిఃకామాదీన్-యోగేశ్వరానువృత్త్యాదంభమానాదీన్ - హన్యాత్ ।౪౧।అన్యేతు దేహసిద్ధ్యర్థమేవైతత్సర్వంయుంజంతితద్దూషయతి ॥ కేచిదితి॥ కేచిత్తునరైస్తైరన్యైశ్చోపాయైర్దేహమేవసుకల్పం జరారోగాదిరహితంవయసితారుణ్యేస్థిరతచ్చిత్వా - అద్వంద్వపరకాయప్రవేశాదిసిద్ధ్యర్థం ధారణానురూపంయోగంయుంజంతి-నతుజ్ఞాననిష్ఠారూపం ॥౪౨॥ నేతి॥ కుశలైఃప్రాజ్ఞైరాదరణీయంనభవతి - వనస్పతేరివదాత్మైవస్థాయీ-శరీరంతుఫలవన్నశ్వరమిత్యర్థః ॥౪౩॥ యద్యపిక్వచిత్సామర్థ్యంగతేత్వేనాపిప్రాణాయామాదియోగేక్రియమాణేజరారోగాద్యభావోదృశ్యతే -సత్యం- తథాపిసమాధిముత్సృజ్యనతత్రసజ్జేతేత్యాహ ॥ యోగమితి॥ గతోతాం దేహసిద్ధిం-నశ్రద్దధ్యాత్ నవిశ్వసేత్ ॥౪౪॥ తదేదంవిఘ్నప్రతీకారైఃయోగంకుర్యాదిత్యుక్తం - మచ్ఛరణస్యతునవిఘ్నశంకాపీత్యాహ॥ యోగచర్యామితి॥విచరన్ ఆచరన్-స్వసుఖేఅనుభూతఃఅనుభూతోయస్యసః- స్పృహామూలాహివిఘ్నాఃసాచమదుపాశ్రయస్యనివర్తతే -అతఃఅంతరాయైరవిహతఃస్వానందపూర్ణోభవతీతి ॥శ్లో॥ సమాహృత్యస్వస్థితైః॥ఉపసర్గైర్విహన్యేతతత్రాయంవిహితోవిధిః॥౩౯॥ యోగధారణయాకాంశ్చిదాసనైర్ధారణాన్వితైః॥తపోమంత్రౌషధైఃకాంశ్చిదుపసర్గాన్వినిర్దహేత్ ॥౪౦॥ కాంశ్చిన్మమానుధ్యానేననామసంకీర్తనాదిభిః॥యోగేశ్వరానువృత్త్యావహన్యాదశుభదాన్శుభైః ॥౪౧॥ కేచిద్దేహమిమంధీరాస్సుకల్పంవయసిస్థితమ్।విధాయవివిధోపాయైరథయుంజంతిసిద్ధయే॥౪౨॥ నహితత్కుశలాదృత్యంతదాయాసోహ్యపార్థకః।అథ్రువత్వాచ్ఛరీరస్యఫలస్యేవవనస్పతేః॥౪౩॥ యోగంనిషేవతోనిత్యంకాయశ్చేత్కల్పతామియాత్ ।తచ్ఛ్రద్దధ్యాన్నమతిమాన్యోగముత్సృజ్యమత్పరమ్ ॥౪౪ ॥ యోగచర్యామిమాంయోగీవిచరన్మదుపాశ్రయః । నాంతరాయైర్విహన్యేతనిస్పృహస్స్వసుఖానుభూః॥౪౫॥****

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - అష్టావింశోధ్యాయః*—

శ్రీఉద్ధవః॥సుదుశ్చరామిమాంమన్యేయోగచర్యామనాత్మనః। యథాంజసాపుమాన్సిధ్యేత్తన్మేబ్రూహ్యంజసాచ్యుత॥౧॥ ప్రాయశఃపుండరీకాక్షయుంజంతోయోగినోమనః । విషీదంత్యసమాధానాన్మనోనిగ్రహకర్శితాః॥౨॥అథాతఆనందదుఘంపదాంబుజంహంసాశ్శ్రయేరన్నరవిందలోచన । సుఖంనువిశ్వేశ్వరయోగకర్మభిస్త్వన్మాయయామీవిహతామానినః॥౩॥కించిత్రమచ్యుతతవైతదశేషబంధో దాసేష్వనన్యశరణేషు...

...యోగంతుసమస్తోపనిషద్రసమ్ । సఖ్యేముఖ్యతమాంభక్తింముక్త్వాపునరుపాదిశత్ ॥౪౫॥ ******************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టావింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనత్రింశేతుయఃపూర్వంవిస్తారేణనిరూపితః । భక్తియోగస్తమేవాహస్వభక్తాయసమాసతః ॥ అతిక్లేశమివాలక్ష్య యోగేసంగ్రైకసంపది।సుఖోపాయంపునఃకృష్ణముద్ధవఃపరిపృచ్ఛతి॥ సుదుశ్చరామితి॥ అనాత్మనఃఅవశీకృతమనసః- అంజసాఅప్రయాసతోయథాసిధ్యేత్ -తత్తథా - అంజసాసుబోధంయథాభవతితథా-మేబ్రూహి ॥ ౧ ॥ సుదుష్కరత్వంప్రపంచయతి ॥ప్రాయశఇతి॥ మనోయుంజంతోనిగృహ్ణంతః - విషీదంతిక్లిశ్యంతి - కుతః- అసమాధానాత్ అనిగ్రహాత్-కథంమనసోనిగ్రహేకర్శితాః శ్రాంతాస్సంతః ॥౨॥ అథేతి ॥ యస్మాదేవంకేచనవిషీదంతి-అథాతఃఅతఏవ-హంసాఃసారాసారవివేచతురాః - తేతు- ఆనందదుఘంసమస్తానందపరిపూరకం - తవపదాంబుజమేవ- సుఖంయథాభవతి తథా-సునిశ్చితం-శ్రయేరన్ సేవంతే-అమీతుత్వన్మాయయావిహతాఃయేయోగకర్మభిర్మానినస్సంతోనశ్రయంతే-యద్వా - అమీత్వత్పాదాశ్రితాస్త్వన్మాయయానవిహతాః-అతఏవయోగకర్మభిఃకృత్వామానినోనభవంతి అన్యేతుత్వన్మాయయామోహితాస్సంతః - వయంయోగజ్ఞాఃవయంకర్మకుశలాఇతికేవలంగర్వితాభవంతి - నను ముచ్యంతే ॥౩॥ త్వత్కృతోపకృత్వాత్త్వత్పాదసేవకృతార్థాభవంతీతినాతిచిత్రమిత్యాహ ॥కిమితి ॥ అనన్యశరణేషుదాసేషుసాత్త్వికంత్వంవిధీనత్వంయత్ -యథానందగోపీబలిప్రభృతిషు-ఏతత్ -కించిత్రం-నాశ్చర్యమిత్యర్థః-

యతో యో భవాన్ శ్రీరామరూపేణ - మృగైర్వానరైస్సహ - సాహిత్యం సఖ్యమితియావత్ - ఆరోచయత్ ప్రీత్యా కృతవాన్ - కార్యార్థం కృతం చేత్ - నేత్యాహ - స్వయమీశ్వరాణామితి - కథంభూతః - ఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం - యాని శ్రీమంతి కిరీటాని తేషాం తటాన్యగ్రాణి తైః పీడితం విలుఠితం పాదపీఠం యస్య - స్వయం తథాభూతోఽపి సన్ ॥౪॥ అతస్త్వాం పరిత్యజ్య కో నామాన్యమాశ్రయేదిత్యాహ ॥ తమితి॥ తమేవంభూతం త్వాం కో నువిసృజేత్ నభజేత్ కథంభూతః - స్వకృతవిత్ స్వేషు బలి ప్రహ్లాదాదిషు త్వయా కృతమనుగ్రహం జానన్ - యద్వా - స్వస్మై స్వేనైవాంతర్యామితయా కృతముపకారం విద్వాన్ - తదేవాహ - అఖిలాత్మదయితేశ్వరం అఖిలస్య జగతః ఆత్మానం చేతయితారం ఆత్మత్వాదేవ దయితం ప్రేష్ఠం చ సేవ్యం ఈశ్వరత్వాదేవావశ్యం భజనీయం - కించ - ఆశ్రితానాం సర్వార్థదం తర్హి కిం ఫలోద్దేశేనాహం సేవ్యః - న హి న హి - కిమ్ ఇతి ఉచ్యతే త్వత్పదవిస్మృతిరేవ ... భజేత్ - కథంభూతం తత్ - ఉచ్యతే - ఏలంభూత్యై ఇంద్రియభోగాయ - అను అనంతరమేవ త్వత్పదవిస్మృతయే భవతి - యద్వా - త్వత్పదవిస్మృతిం కిమపి దేవతాంతరం ధర్మజ్ఞానాదిసాధనం వా - భూత్యై ఐశ్వర్యాయ సంసారస్య ... మోక్షాయ వా - కో వా భజేత్ - న కోఽపి - నను తత్తత్సాధనం వినా భోగమోక్షాదిఫలం కథం స్యాత్ తత్రాహ. కిం వేతి - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ యావై సాధనసంపత్తిః పురుషార్థచతుష్టయే। తయా వినా తదాప్నోతి నరో నారాయణాశ్రయ ఇతి ॥౫॥ ఆస్తాం తావన్న భజనవాంతాన్ స్వకృతోపకారస్య ప్రత్యుపకారస్య త్వత్ప్రాప్త్యా వేదనైవ ... నైవేత్యాహ ॥ నైతి॥ అపచితిం ప్రత్యుపకారం ఆనృణ్యమితియావత్ - కవయో బ్రహ్మవిదోఽపి - నైవ ప్రాప్నువంతి - యతః త్వత్కృతముపకారం స్మరంతః ఋద్ధము

సేవ్యనన్యశరణేషు యదాత్మసాత్త్వమ్। యోఽరోచయత్సహ మృగైః స్వయమీశ్వరాణాం శ్రీమత్కిరీట తటపీడిత పాదపీఠః ॥౪॥ తం త్వాఖిలాత్మదయితేశ్వరమాశ్రితానాం సర్వార్థదం స్వకృతవిద్విసృజేత కో ను। కో వా భజేత్కిమపి విస్మృతయేఽను భూత్యై కిం వా భవేన్న తవ పాదరజోజుషాం నః ॥౫॥ నైవోపయంత్యపచితిం కవయస్తవేశ బ్రహ్మాయుషాపి కృతమృద్ధముదః స్మరంతః। యోంతర్బహిస్తనుభృతామశుభం విధున్వన్నాచార్యచైత్త్యవపుషా స్వగతిం వ్యనక్తి ॥౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుద్ధవేనాత్యనురక్తచేతసా పృష్టో జగత్క్రీడనకః స్వశక్తిభిః। గృహీతమూర్తిత్రయ ఈశ్వరేశ్వరో జగాద సప్రేమమనోహరస్మితః ॥ ౭ ॥ శ్రీకృష్ణః॥ హంత తే కథయిష్యామి మమ ధర్మాన్ సుమంగళాన్। యాన్ శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యో మృత్యుం జయతి దుర్జయమ్ ॥౮॥ కుర్యాత్సర్వాణి కర్మాణి మదర్థం శనకైస్స్మరన్। మయ్యర్పితమనశ్చిత్తో మద్ధర్మాత్మమనోరతిః ॥౯॥ దేశాన్ పుణ్యానాశ్రయేన్మద్భక్తైస్సాధుభిశ్శ్రితాన్। దేవాసురమనుష్యేషు మద్భక్తాచరితాని చ ॥౧౦॥ పృథక్సత్రేణ వా మహ్యం పర్వయాత్రామహోత్సవాన్। కారయేద్గీతనృత్యాద్యైర్మహారాజవిభూతిభిః ॥౧౧॥ మామేవ సర్వభూతేషు బహిరంతరపావృతమ్। ఈక్షేతాత్మని చాత్మానం యథా ఖమమలాశయః ॥౧౨॥ ఇతి సర్వాణి భూతాని మద్భావేన మహాద్యుతే। సభాజయన్మన్యమానో జ్ఞానం కేవల

దః ఉపదిత పరమానందః - ఉపకారమేవాహ - యో భవాన్ బహిః ఆచార్యవపుషా శ్రీగురురూపేణ - అంతశ్చైత్త్యవపుషా అంతర్యామిరూపేణ - అశుభం విషయవాసనాం - విధున్వన్ నిరస్యన్ - స్వగతిం నిజరూపం - వ్యనక్తి ప్రకటయతి - తస్య తవ ॥౬॥ ఇతీతి॥ ఈశ్వరేశ్వరత్వే హేతుః - జగత్క్రీడనకం క్రీడోపకరణం యస్య సః - నను జగత్సృష్ట్యాదినా బ్రహ్మాదయః క్రీడంతి తత్రాహ - స్వశక్తిభిః సత్త్వాదిభిః - గృహీతం మూర్తిత్రయం యేన సః - సప్రేమ ప్రేమ సహితం మనోహరం - స్మితం యస్య సః - సప్రేమ యథా భవతి తథా జగాదేతి వా ॥౭॥ హంతేతి ॥ హంతేతి సహర్షం సంబోధనం - సుమంగళాన్ సుఖరూపాన్ - మృత్యుం సంసారం - దుర్జయమన్యైరుపాయైః ॥౮॥ ధర్మానేవాహ త్రయోదశభిః॥ కుర్యాదితి॥ మాం స్మరన్ - శనకైః అసంరంభతః - కుర్యాత్ - తదాహ - మయీతి ॥ మయి అర్పితే మనశ్చిత్తే సంకల్పానుసంధానాత్మకే యేన సః - అత ఏవ మద్ధర్మేష్వేవ ఆత్మనః మనసో రతిర్యస్య సః ॥౯॥ దేశానితి ॥ పుణ్యాన్ దేశాన్ లక్షణం మద్భక్తైరితి - దేవాదిషు యే మద్భక్తాః తేషామాచరితాని కర్మాణి చాశ్రయేత్ ॥ ౧౦ ॥ పృథగితి ॥ సత్రేణ సంభూయ వా ॥ ౧౧ ॥ అంతరంగాం భక్తిమాహ త్రిభిః ॥ మామితి ॥ సర్వభూతేష్వాత్మని చ ఆత్మానమీశ్వరం స్థితం మామేవేక్షేత - కథమేకస్య సర్వేషు వృత్తిః తత్రాహ బహిరంతః పూర్ణమిత్యర్థః - తత్ర హేతుః - అపావృతం అనావరణం - తదపి కుతః - యథా ఖం - అసంగత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఇతీతి॥ హే మహామతే ఇతి పాఠే - ఇతి అనేన ప్రకారే

ణ-కేవలంజ్ఞానరూపాందృష్టిమాశ్రితస్సన్-సర్వాణిభూతానిమద్భావేనమన్యమానః-సభాజయన్- పండితోమతఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧౩॥ననుఉత్తమాధమేష్వేకరూపేణసభాజనమపాండిత్యమేవస్యాత్ పూజ్యపూజాదివ్యతిక్రమాదిత్యాశంక్యతామేవజ్ఞానదృష్టింప్రపంచయతి॥ బ్రాహ్మణఇతి। విషమేష్వపిసమదృక్-సమంబ్రహ్మమేవపశ్యన్ - వైషమ్యమేవచతుర్ధాదర్శయతి॥-బ్రాహ్మణేపుల్కసఇతిజాతితోవైషమ్యంపుల్కసోంత్యజాతివిశేషః - స్తేనేబ్రహ్మస్వాపహారిణిబ్రహ్మణ్యేబ్రాహ్మణేభ్యోదాతరీతికర్మతః-వైషమ్యం-అర్కేస్ఫులింగకఇతిగుణతః-వైషమ్యం-అక్రూరేక్రూరేచేతిస్వభావతఃవైషమ్యం-గౌతమేనాప్యుక్తం-సమాసమాభ్యాంవిషమసమేపూజాతఇతి- సమయాపూజ్యాతః పూజయాపివిషమేప్రకారేకృతే - అసమయాపూజాతోపూజయాసమేప్రకారేకృతే-సపూజకఃఐహికాదాముష్మికాచ్ఛ్రేయసోభ్రశ్యతఇతి॥అయంనియమఃకర్మిణామ్నజ్ఞానిష్వితితాత్పర్యం॥ ౧౪ ॥ నరేష్వీశ్వరదృష్టింకుర్వతఃఫలవిశేషమాహ॥నరేష్వితి॥ సమోత్తమసీనేషుస్పర్ధాసూయః స్వస్మిన్నహంకారశ్చ-హీనేష్వితిరస్కారశ్చ-వియంతినశ్యంతి॥౧౫॥అతోంతర్యామీశ్వరదృష్ట్యాసర్వాన్ప్రణమేదిత్యాహ॥విసృజ్యేతి॥స్మయమానాన్హసతఃస్వాన్సఖీన్-తథాదైహికీందృశం-అహముత్తమఃసనీచఇతిదృష్టిం-తన్నిమిత్తాంవ్రీడాంలజ్జాంచవిసృజ్య - శ్వచండాలాదీనభివ్యాప్యప్రణమేత్॥౧౬॥ఏవంపంచభిశ్శ్లోకైఃఉక్తాయాస్సముపాస్తేరవధిమాహద్వాభ్యాం॥యావదితి॥౧౭॥సర్వమితి॥తస్యైవంకుర్వతఃపుంసః-సర్వంబ్రహ్మాత్మకమేవభవతి- కుతః-ఆత్మమనీషయాసర్వత్రేశ్వరదృష్ట్యాయావిద్యాతయా-

మాశ్రితః॥౧౩॥బ్రాహ్మణేపుల్కసేస్తేనేబ్రహ్మణ్యేర్కేస్ఫులింగకే।అక్రూరేక్రూరకేచైవసమదృ
క్పండితోమతః॥౧౪॥నరేష్వభీక్ష్ణంమద్భావంపుంసోభావయతోచిరాత్। స్పర్ధాసూయాతిరస్కారా
స్సాహంకారావియంతిహి॥౧౫॥విసృజ్యస్మయమానాన్స్వాన్దృశంవ్రీడాంచదైహికీమ్।ప్రణమేద్దం
డవద్భూమావాశ్వచండాలగోఖరమ్॥౧౫॥(ఈశ్వరోజీవకలయాప్రవిష్టోభగవానితి।) యావత్సర్వేషు
భూతేషుమద్భావోనోపజాయతే।తావదేవముపాసీతవాఙ్మనఃకాయవృత్తిభిః॥౧౬॥ సర్వంబ్రహ్మాత్మ
కంతస్యవిద్యయాత్మమనీషయా। పరిపశ్యన్నుపరమేత్సర్వతోముక్తసంశయః॥౧౭॥అయంహిసర్వకల్పా
నాంసధ్రీచీనోమతోమమ। మద్భావస్సర్వభూతేషు మనోవాక్కాయవృత్తిభిః॥ ౧౮॥ నహ్యంగోప
క్రమేధ్వంసో మద్ధర్మస్యోద్ధవాణ్వపి। మయావ్యవసితస్సమ్యఙ్నిర్గుణత్వాదనాశిషః ॥ ౧౯॥ యోయో
మయిపరేధర్మఃకల్ప్యతేనిష్ఫలాయచేత్।తదాయాసోనిరర్థస్స్యాద్భయాదేరివసత్తమ ॥ ౨౦॥ఏ
షాబుద్ధిమతాంబుద్ధిస్సామనీషామనీషిణామ్।యత్సత్యమనృతేనేహమర్త్యేనాప్నోతిమామృతమ్॥౨౧॥
ఏషతేభిహితస్సాకల్యోబ్రహ్మవాదస్యసంగ్రహః।సమాసవ్యాసవిధినాదేవానామపిదుర్గమః॥౨౨॥అభీ
క్ష్ణశస్తేకథితంజ్ఞానంవిస్పష్టయుక్తిమత్।ఏతద్విజ్ఞాయముచ్యేతపురుషోనష్టసంశయః॥౨౩॥ సువివిక్తంత
వప్రశ్నంమయైతదపిధారయేత్।సనాతనంబ్రహ్మగుహ్యంపరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౨౪॥యఏతన్మమ

తతఃపరితోబ్రహ్మైవపశ్యన్-సర్వతఃక్రియాయామారాదుపరమేత్॥౧౮॥కిమయమేవోపాయః-అస్తివాన్యోపీత్యపేక్షా
యాం-సంతిబహవః-సమీచీనస్త్వయమేవేత్యాహ॥అయమితి॥౧౯॥భగవద్ధర్మస్యోపాయస్యసమీచీనత్వమేవో
పపాదయతిద్వాభ్యాం॥నేతి॥అంగహేఉద్ధవ-అనాశిషోనిష్కామస్యమద్ధర్మస్యఉపక్రమేసతి- అణ్వపిఈషదపి-వైగు
ణ్యాదిభిర్నాశోనాస్త్యేవ-యతోమయైవనిర్గుణత్వాదయంధర్మఃసమ్యగ్వ్యవసితఃనిర్ణీతః- నతుమన్వాదిముఖేనకథం
చిత్॥౨౦॥కించ॥యఇతి॥అయమర్థః-కింవక్తవ్యంమద్ధర్మస్యనధ్వంసఇతి-యతోలౌకికోపియోయోనిరర్థకఃవ్యర్థః ఆయాస
స్సోపి-మయిపరేనిష్ఫలాయచేత్కల్ప్యతేనిష్కామనయాఅర్పితశ్చేత్-తర్హిధర్మఏవస్యాత్ - నిరర్థాయాసేదృ
ష్టాంతఃయథాభయశోకాదేహేతోఃపలాయనాక్రందనాదిక్లేశఃతద్వత్॥ ౨౧॥ అతోమద్భజనమేవబుద్ధేర్వివేకస్యమ
నీషాయాశ్చాతుర్యస్యచఫలమిత్యాహ॥ఏషేతి॥తామేవదర్శయతి-సత్యమమృతంచమాంమాం-అనృతేనఅసత్యేన - మ
ర్త్యేనవినాశినా-మనుష్యాదిదేహేన-ఇహఅస్మిన్నేవజన్మని-ప్రాప్నోతీతియత్ -సైవబుద్ధిః-సామనీషాచేతి- బుద్ధిర్వివే
కః-మనీషాచాతుర్యం॥౨౨॥ఉక్తంప్రకరణార్థముపసంహరతిద్వాభ్యాం॥ఏషఇతి॥౨౩॥౨౪॥కించ॥ఆస్తాంతావత్ - జ్ఞా
నం-ఏతదనుసంధానకథనశ్రవణపరాణామప్యేతదేవఫలం భవతీత్యాహచతుర్భిః॥సువివిక్తమితి॥మయాసువివిక్తందత్తో
త్తరం-ఏతత్-ఆఖ్యానమపియోవధారయేత్ అనుసందధ్యాత్ సఃబ్రహ్మగుహ్యంవేదేతిరహస్యం॥౨౫॥యఇతి॥సుపుష్క

యథా భవతి తథా - బ్రహ్మదాయస్య బ్రహ్మదాతీతి తథా తస్య జ్ఞానోపదేష్టుః - యద్వా - బ్రహ్మైవ దాయం పైతృకం
సర్వస్వం విభాగలభ్యమితి తథా - తస్య పితుర్గురోరుపదేశలభ్యం ఆత్మస్వరూపమేవ దాయశబ్దేనోక్తమితి భావః ॥౨౬॥ య ఇ
తి ॥ సమధీయీత ఉచ్చైః పఠేత్ - పరమం శుచి అన్యేషామపి శోధకం - స పూయేత శుధ్యేత్ ॥౨౭॥౨౮॥ సమ్యగ్జ్ఞానానుత్ప
త్తౌ పునరప్యుపదేక్ష్యామీత్యాశయేన పృచ్ఛతి ॥ అపీతి ॥ అపి కిం ॥౨౯॥ ఉపధారితమాకలయ్యాహ ॥ నైతదితి ॥ శఠాయ వంచకా
య ॥౩౦॥ ఏతైరితి ॥ శూద్రాణాం చ యోషితాం చ యది భక్తిః స్యాత్ - తర్హి బ్రూయాత్ ॥౩౧॥ ఏతజ్జ్ఞానేన పుమాన్
కృతార్థో భవతీత్యాహ ॥ నైతి ॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ పీత్వేతి పీయూషం స్వాదు ॥౩౨॥ నను సంతి బహూని జ్ఞేయాని తత్తత్
ఫలసాధనాని - సత్యం - సంన్యస్య భక్తానాం - భక్తస్య సర్వమహమేవ - అతో మదేకశరణో భవేత్యాహ ॥ జ్ఞాన ఇతి ॥ జ్ఞానా
దౌ యావానర్థో ధర్మాదిపురుషార్థః తావాన్ సర్వోఽపి తేఽహమేవ - తత్ర జ్ఞానే మోక్షః - కర్మణి హి తే ధర్మః -
స్వాభావికే తు కామః - యోగే అణిమాదిసిద్ధయః - వార్తాయాం కృష్యాదావర్థః - దండనీతావైశ్వర్యమితి - సిద్ధ్యైశ్వర్య
యోరపి కామాంతర్గతత్వాచ్చాతుర్విధ్యం ॥౩౩॥ మర్త్య ఇత్యత ఆహ ॥ మర్త్య ఇతి ॥ యదా త్యక్తసమస్తకర్మా సన్ మే నివే

భక్తేషు సంప్రదద్యాత్సుపుష్కలమ్ । తస్యాహం బ్రహ్మదాయస్య దదామ్యాత్మానమాత్మనః ॥౨౬॥ య ఏ
తత్సమధీయీత పవిత్రం పరమం శుచి । స పూయేతాహరహర్మాం జ్ఞానదీపేన దర్శయన్ ॥౨౭॥ య ఏతచ్ఛ్ర
ద్ధయా నిత్యమవ్యగ్రః శృణుయాన్నరః । మయి భక్తిం పరాం కుర్వన్ కర్మభిర్న స బధ్యతే ॥౨౮॥ అప్యుద్ధవ
త్వయా బ్రహ్మ సఖే సమవధారితమ్ । అపి తే విగతో మోహః శోకశ్చాసౌ మనోభవః ॥౨౯॥ నైతత్త్వయా
దాంభికాయ నాస్తికాయ శఠాయ చ । అశుశ్రూషోరభక్తాయ దుర్వినీతాయ దీయతామ్ ॥౩౦॥ ఏతైర్దోష
ర్విహీనాయ బ్రహ్మణ్యాయ ప్రియాయ చ । సాధవే శుచయే బ్రూయాద్భక్తిః స్యాచ్ఛూద్రయోషి
తామ్ ॥౩౧॥ నైతద్విజ్ఞాయ జిజ్ఞాసోర్జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే । పీత్వా పీయూషమమృతం పాతవ్యం నావశి
ష్యతే ॥౩౨॥ జ్ఞానే కర్మణి యోగే చ వార్తాయాం దండధారణే । యావానర్థో నృణాం తాత తావాంస్తే
హం చతుర్విధః ॥౩౩॥ మర్త్యో యదా త్యక్తసమస్తకర్మా నివేదితాత్మా విచికీర్షితో మే । తదామృతత్వం
ప్రతిపద్యమానో మయాత్మభూయాయ చ కల్పతే వై ॥౩౪॥ శ్రీశుకః ॥ స ఏవమాదర్శితయోగమార్గ
స్తదోత్తమశ్లోకవచో నిశమ్య । బద్ధాంజలిః ప్రీత్యుపరుద్ధకంఠో న కించిదూచేఽశ్రుపరిప్లుతాక్షః ॥౩౫॥ విష్టభ్య
చిత్తం ప్రణయావఘూర్ణం ధైర్యేణ రాజన్ బహుమన్యమానః । కృతాంజలిః ప్రాహ యదుప్రవీరం శీ
ర్ష్ణా స్పృశంస్తచ్చరణారవిందమ్ ॥౩౬॥ ఉద్ధవః ॥ విద్రావితో మోహమహాంధకారో య ఆశ్రితో మే భ
వసన్నిధానాత్ । విభావసోః కిం ను సమీపగస్య శీతం తమో భీః ప్రభవంత్యజాద్య ॥౩౭॥ ప్రత్యర్పితో మే
భవతానుకంపినా తథాపి విజ్ఞానమయః ప్రదీపః । హిత్వా కృతజ్ఞస్తవ పాదమూలం కోఽన్యం సమీయాచ్ఛర
ణం త్వదీయమ్ ॥౩౮॥ వృక్ణశ్చ మే సుదృఢస్స్నేహపాశో దాశార్హవృష్ణ్యంధకసాత్వతేషు । ప్రసారి
తస్సృష్టివివృద్ధయే త్వయా స్వమాయయా హ్యాత్మసుబోధహేతినా ॥౩౯॥ నమోఽస్తు తే మహాయోగిన్ ప్ర
పన్నమనుశాధి మామ్ । యథా త్వచ్చరణాంభోజే రతిస్స్యాదనపాయినీ ॥౪౦॥ శ్రీభగవాన్ ॥ గచ్ఛోద్ధవ

దితాత్మా భవతి - తదా అసౌ మే వికీర్షితః విశిష్టః కర్తుమిష్టో భవతి తతశ్చామృతత్వం మోక్షం ప్రతిపద్యమానో మయా
ఆత్మభూయాయ మమైక్యాయ మత్సమానైశ్వర్యాయేతి యావత్ - కల్పతే యోగ్యో భవతి - వై ధ్రువం ॥౩౪॥ స ఇతి ॥ ఆదర్శి
తో యోగమార్గో యస్మై సః ॥౩౫॥ విష్టభ్యేతి ॥ ప్రణయేనావఘూర్ణం క్షుభితం చిత్తం - ధైర్యేణ విష్టభ్య - బహుమన్య
మానః ఆత్మానం కృతార్థం మన్యమానః ॥౩౬॥ విద్రావిత ఇతి ॥ మే మయా - యః ఆశ్రిత ఆసీత్ - స తవ సన్నిధానేనైవ విద్రా
వితః - ప్రభవంతి కిన్ను బాధాయ సమర్థా భవంతి - అజాద్య బ్రహ్మణోఽపి జనక ॥౩౭॥ కించ ॥ ప్రత్యర్పిత ఇతి ॥ యద్యపి తవ సన్ని
ధానాదేవ గతః - తథాప్యనుకంపినా భవతా - విజ్ఞానమయః ప్రదీపశ్చ ప్రత్యర్పితః - స్వమాయయాపహృతః పునస్సమర్పి
తః - అతస్తవ కృతజ్ఞః యస్త్వయా కృతమనుగ్రహం జానాతి స కో నామ - త్వదీయం పాదమూలం హిత్వా - అన్యచ్ఛరణం స
మీయాత్ ఆశ్రయేత్ ॥౩౮॥ కించ ॥ వృక్ణ ఇతి ॥ దాశార్హాదిషు త్వయా యః స్వమాయయా స్నేహపాశః ప్రసారితః స త్వ
యైవాత్మజ్ఞానశస్త్రేణ వృక్ణః ఛిన్నః ॥౩౯॥ ఏవం యద్యపి త్వయా బహూపకృతం - తథాప్యేతావతా కృతార్థోఽయమిత్యాహ ॥
నమ ఇతి ॥ అనుశాధి అనుశిక్షయ - అనుశాసనీయమిదమిత్యాహ - యథేతి - ముక్త్వాపి అనపాయినీ ॥౪౦॥ తముక్తమోమిత్యంగీ

కృత్యతథాపిమయాదిష్టాలోకసంగ్రహార్థమేతావత్కుర్విత్యాహ ॥గచ్ఛేతి॥ ఆదిష్టోనియుక్తఃమదాశ్రయమితిపాఠాంతరం॥౪౧॥ ఈక్షయేతి॥ స్నానాదేఃపూర్వమేవమత్పాదతీర్థోదకభూతాయాఅలకనందాయాగంగాయాఈక్షయా-వసానఃపరిదధానః॥౪౨॥తితిక్షురితి॥ద్వంద్వమాత్రాణాంశీతోష్ణాదివిషయాణాం - సుశీలఃఆర్జవాదిస్వభావః॥౪౩॥మయేతి॥ తేస్వయా-వివిక్తంసువిచారితం-తిస్రఃత్రిగుణాత్మికాఃగతీరతిక్రమ్య॥౪౪॥సఇతి॥ హరిమేధసాసంసారంహరతిమేధాయస్యతేన శ్రీకృష్ణేన-అద్వంద్వపరోఽపిసుఖదుఃఖనిర్ముక్తోఽపి-అపక్రమేనిర్గమనసమయే॥౪౫॥కించ॥ సుదుస్త్యజేతి॥సుదుస్త్యజఃస్నేహోయస్మిన్ తేనవియోగాతాతురోఽతిక్షీణఃఅతఏవతంపరిహాతుమశక్నువన్- ఆతురోవిహ్వలస్సన్-సకృచ్ఛ్రంకష్టంయయౌ ప్రాప-తతశ్చభర్తుఃపాదుకేశిరసైవకృపయాదత్తేసూర్ధ్ని నిబిభ్రత్ - అతిసిర్బంధయాపునాతదాజ్ఞయాతేనపునఃనమస్కృత్యయయౌ అత్రచ॥శ్లో॥పృష్ఠతోఽన్వగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః । ఇత్యాదితృతీయస్కంధోపక్రమోక్తానుసారేణబదరికాశ్రమంగచ్ఛన్ భగవతఃప్రభాసయాత్రాముపశ్రుత్యతస్మైఃపృష్ఠతోగతస్సన్ - ఉపసంహృత్యనిజకులంభగవంతమేకాంతేదృష్ట్వాతత్కాలప్రాప్తేనమైత్రేయేణసహాపునఃకృపయాభగవతోపదిష్టంతత్త్వమాకలయ్యతదాతనుజ్ఞాతోయయావితిద్రష్టవ్యం॥౪౬॥తతఇతి॥ విశాలాంబదరికాశ్రమం - గతస్సన్-శ్రీహరేర్గతిముగాత్ కథంభూతాం-తేనైవజగదేకబంధునాయథోపదిష్టాం ॥శ్లో॥ తదామృతత్వంప్రతిపద్యమాయయాదిష్టాబదర్యాఖ్యంమమాశ్రమమ్।తత్రమత్పాదతీర్థోదేస్నానోపస్పర్శనైశ్శుచిః॥౪౧॥ ఈక్షయాలకనందాయావిధూతాశేషకల్మషః।వసానోవల్కలాన్యంగవన్యభుక్సుఖనిస్పృహః ॥౪౨॥ తితిక్షుర్ద్వంద్వమాత్రాణాంసుశీలస్సంయతేంద్రియః । శాంతస్సమాహితధియాజ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః ॥౪౩॥మయానుశిక్షితంయత్తేవివిక్తమనుభావయన్।మయ్యావేశితవాక్చిత్తోమద్ధర్మనిరతోభవాన్ । అతివ్రజ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యతితతఃపరమ్॥౪౪॥ శ్రీశుకః ॥ సఏవముక్తోహరిమేధసోద్ధవఃప్రదక్షిణంత్రిఃపరిసృత్యపాదయోః।శిరోనిధాయాశ్రుకళాభిరార్ద్రధీర్న్యషించదద్వంద్వపరోఽప్యపక్రమే ॥౪౫ ॥ సుదుస్త్యజస్నేహవియోగకాతరోనశక్నువంస్తంపరిహాతుమాతురః। కృచ్ఛ్రంయయౌమూర్ధ్నిభర్తృపాదుకేబిభ్రన్నమస్కృత్యయయౌపునఃపునః ॥౪౬॥ తతస్తమంతర్హృదిసన్నివేశ్యగతోమహాభాగవతోవిశాలామ్ । యథోపదిష్టాంజగదేకబంధునాతపస్సమాస్థాయహరేరగాద్గతిం॥ ౪౭॥ యఏతదానందసముద్రసంభృతంజ్ఞానామృతంభాగవతాయభాషితమ్।కృష్ణేనయోగేశ్వరసేవితాంఘ్రిణాసచ్ఛ్రద్ధయాసేవ్యజగద్విముచ్యతే ॥౪౮ ॥ భవభయమపహంతుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారంనిగమకృదుపజహ్రేభృంగవద్వేదసారమ్ । అమృతముదధితశ్చాపాయయద్భృత్యవర్గాన్ పురుషమృషభమాద్యం కృష్ణసంజ్ఞంనతోఽస్మి॥౪౯॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే - ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః,*************

శ్రీపరీక్షిత్ ॥తతోమహాభాగవతఉద్ధవేనిర్గతేవనమ్।ద్వారవత్యాంకిమకరోద్భగవాన్భూతభావనః ॥౧॥బ్రహ్మశాపోపసంసృష్టేస్వకులేయాదవర్షభః । ప్రేయసీంసర్వనేత్రాణాంకథంస్వతనుమత్యజత్

నోగనయాత్మభూయాయచకల్పతేనై ॥శ్లో॥అతివ్రజ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యసిగతఃపరమిత్యేవముక్తప్రకారాం ॥౪౭॥యఇతి॥ఆనందసముద్రోభగవద్భక్తిమార్గస్తస్మిన్ సంభృతమేకీకృతంఏతత్ -యఃసచ్ఛ్రద్ధయా-ఆసేవ్యఈషదపిసేవిత్వా-వర్తతే-సముచ్యతఇతికిమువక్తవ్యంతత్సంబంధేనజగదపిముచ్యతఇత్యర్థః ॥౪౮॥ ఏవంకృతోపదేశంజగద్గురుంప్రణమతి॥భవభయమితి॥భవఃసంసారఃభయంవజరారోగాదినిమిత్తంతదుభయం- నివృత్తానాంప్రవృత్తానాంచభృత్యవర్గాణాంయథాయోగ్యమపహర్తుంయోఽమృతద్వయముపజహ్రే ఉద్ధృతవాన్-తదేవాహ - వేదసారమేకం - కింతత్ -జ్ఞానవిజ్ఞానరూపంతత్సారంశ్రేష్ఠంచ-కథముపజహ్రే-భృంగవత్ - భృంగోయథాపుష్పమకోపయన్నేవఅమృతముపహరతి-తథాస్వయంకృతవేదానుసారేణైవ -ఉదధితశ్చైకం - తచ్చోభయంయథాయథం భృత్యవర్గానపాయయత్ -తంనతోఽస్మి॥౪౯॥శ్లో॥ యేనానుకంపితంవిశ్వముద్ధవప్రశ్ననిర్ణయైః । తంవందే పరమానందంనందనందనరూపిణమ్॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******************************

శ్లో॥త్రింశేతుప్రాగుపక్షిప్తమౌసలచ్ఛలతోహరిః । స్వధామగంతుమన్విచ్ఛన్ సంజహారనిజంకులం॥ వినాశాయపురాఘోరముపక్షిప్తంసిమాసలం । కథావసానేతత్రైవవిశేషంపృచ్ఛతిత్రిభిః॥తతఇతి॥౧ ॥బ్రహ్మేతి ॥ బ్రహ్మశాపోప

సంసృష్టే స్వకులే సతి - అయంభావః - నహి భగవతి బ్రహ్మశాపః ప్రభవతి - యాదవత్వానుకరణాత్ సోపి కథం దిష్ట్యానసీ యః అతః కిమకరోదితి - ఏతముక్తం కథమత్యజదితి - నర్వనేత్రాణామితి సర్వేంద్రియోపలక్షణం ||౨|| ఏతత్ప్రపంచయతి ప్రత్యాకృష్టమితి || యస్మిన్ రూపే లగ్నం నయనం పరావర్తయితుమబలా న శేకుః - యచ్చ కర్ణరంధ్రప్రవిష్టం సత్స త్వాం ఆత్మని లగ్నం లిఖితమివ తిష్ఠతి - తతో న సరతి న నిర్గచ్ఛతి యస్య శ్రీః శోభా సంకీర్త్యమానా కవీనాం వాచాం రతిముల్లాసవిశేషం జనయతి - తేషాం మానం జగత్పూజ్యతాం జనయతీతి కిముత వక్తవ్యం యచ్చ జిష్ణోరర్జునస్య రథస్థితం దృష్ట్వా యుధి మృతాస్తత్సామ్యం తత్సారూప్యం ఈయుః ప్రాపుః - తద్రూపం కేన ప్రకారేణాత్యజదిత్యన్వయః ||౩|| దివీతి || దివి సూర్యపరివేషాదీన్ - భువి భూకంపాదీన్ - అంతరిక్షే దిగ్దాహాదీన్ - మహోత్పాతాన్ స్వయమేవ ఉత్పాదితాన్ దనైత్యైః సుప్రీకారాన్ ||౪|| ఏతే ఇతి || యమస్య కేతవో ధ్వజా ఇవ మృత్యుసూచకా ఇత్యర్థః - నః అస్మాభిః ||౫|| స్త్రియ ఇతి || ప్రత్యక్ పశ్చిమవాహినీ ||౬|| తత్రేతి || అభిషిచ్య స్నాత్వా ||౭|| బ్రాహ్మణానితి || బ్రాహ్మణాంశ్చ తైః కృతశాంతికాస్సం

జత్ ||౨|| ప్రత్యాకృష్టం నయనమబలా యత్ర లగ్నం న శేకుః కర్ణావిష్టం న సరతి తతో యత్సతామాత్మలగ్నమ్ । యచ్ఛ్రీర్వాచాం జనయతి రతిం కీర్త్యమానా కవీనాం దృష్ట్వా జిష్ణోర్యుధి రథగతం యచ్చ తత్సామ్యమీయుః ||౩|| శ్రీశుకః || దివి భువ్యంతరిక్షే చ మహోత్పాతాన్ సముత్థితాన్ । దృష్ట్వాసీనాన్ సుధర్మాయాం కృష్ణః ప్రాహ యదూనిదమ్ ||౪|| శ్రీకృష్ణః || ఏతే ఘోరా మహోత్పాతా ద్వార్వత్యాం యమకేతవః । శాపశ్చ నః కులస్యాసీత్ బ్రాహ్మణేభ్యో దురత్యయః || ముహూర్తమపి న స్థేయమత్ర నో యదుపుంగవాః ||౫|| స్త్రియో బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ శంఖోద్ధారం వ్రజంత్వితః । వయం ప్రభాసం యాస్యామో యత్ర ప్రత్యక్సరస్వతీ ||౬|| తత్రాభిషిచ్య శుచయ ఉపోష్య సుసమాహితాః । దేవతాః పూజయిష్యామః స్నపనాలేపనార్హణైః ||౭|| బ్రాహ్మణాంశ్చ మహాభాగాన్ కృతస్వస్త్యయనా వయమ్ । గోభూహిరణ్యవాసోభిర్గజాశ్వరథవేశ్మభిః ||౮|| విధిరేష హ్యరిష్టఘ్నో మంగళాయనముత్తమమ్ । దేవద్విజగవాం పూజా భూతేషు పరమో భవః ||౯|| ఇతి సర్వే సమాకర్ణ్య యదువృద్ధా మధుద్విషః । తథేతి నౌభిరుత్తీర్య ప్రభాసం ప్రయయూ రథైః ||౧౦|| తస్మిన్ భగవతాదిష్టం యదుదేవేన యాదవాః । చక్రుః పరమయా భక్త్యా సర్వశ్రేయోపబృంహితమ్ ||౧౧|| తతస్తస్మిన్ మహాపానం పపుర్మైరేయకం మధు । దిష్టవిభ్రంశితధియో యద్ద్రవైర్భ్రశ్యతే మతిః ||౧౨|| మహాపానాభిమత్తానాం వీరాణాం దృప్తచేతసామ్ । కృష్ణమాయావిమూఢానాం సంఘర్షస్సుమహానభూత్ ||౧౩|| యుయుధుః క్రోధసంరబ్ధా వేలాయామాతతాయినః । ధనుర్భిరసిభిర్భల్లైర్గదాభిస్తోమరర్ష్టిభిః ||౧౪|| పతత్పతాకై రథకుంజరాదిభిః ఖరోష్ట్రగోభిర్మహిషైర్నరైరపి । మిథస్సమేత్యాశ్వతరైః సుదుర్మదా న్యహన్ శరైర్దద్భిరివ ద్విపా వనే ||౧౫|| ప్రద్యుమ్నసాంబౌ యుధి రూఢమత్సరావక్రూరభోజావనిరుద్ధసాత్యకీ । సుభద్రసంగ్రామజితౌ సుచారుగదౌ సుమిత్రాసురథౌ సమీయతుః ||౧౬|| అన్యే చ యే వై నిశఠోల్ముకాదయః సహస్రజిచ్ఛతజిద్భానుముఖ్యాః । అన్యోన్యమాసాద్య మదాంధకారితా జఘ్నుర్ముకుందేన విమోహితా భృశమ్ ||౧౭|| దాశార్హభోజాం

స్తో గవాదిభిః పూజయిష్యామః ||౮|| విధిరితి || విధిః ప్రకారః - మంగళాయనం చ - కించ - దేవద్విజగవాం పూజా భవః ఉద్భవహేతుః - దేవలోకే పరమ ఉద్భవో భవిష్యతీతి భావః ||౯|| ఇతీతి || మధుద్విషో వాక్యమాకర్ణ్య - తథేత్యభినంద్య నౌభిరుత్తీర్య సముద్రం ||౧౦|| తస్మిన్నితి || సర్వశ్రేయోపబృంహితమిత్యత్ర సంధిరార్షః భగవతానుష్ఠితమపి సర్వైః శ్రేయోభిః సహితం చక్రుః ||౧౧|| తతఇతి || పీయత ఇతి పానం - మైరేయకం మదిరావిశేషం మధుసురసందిష్టేన దైవేన విభ్రంశితధియః - నహ్యన్యథా తస్మిం స్థానే తదుచితమితి భావః - యస్య ద్రవైరసైః ||౧౨|| మహాపానేతి || శ్రీకృష్ణమాయావిమూఢానామితి ముఖ్యో హేతుః - సంఘర్షః కలహః ||౧౩|| యుయుధురితి || తతో యుయుధుశ్చ ||౧౪|| పతదితి || పతంత్యః ఇతస్తతశ్చలంత్యః పతాకా యేషు తైః రథాదిభిః - మిథస్సమేత్య - న్యహన్ న్యఘ్నన్నిత్యర్థః - దద్భిర్దంతైరివ ||౧౫|| మిథస్సమేత్యే... పంచయతి చతుర్భిః || ప్రద్యుమ్నేతి - సుచారుగదౌ శ్రీకృష్ణస్య భార్యాత్రైకః పుత్రశ్చాపరః తౌ - సుమి... ద్యుర్మార్షణం సుమిత్ర సురథౌ అసురథనామా వాకశ్చిత్ ||౧౬|| అన్యేఇతి || మదాంధ... ౧౭|| దాశార్హేతి || దాశార్హాదయో నవ - తద్వంశ్యాః అబుధాః మాథురాః ...

త్రా ఇతి ॥ భ్రాతృభిశ్చేతి భ్రాత్రాదిశబ్దానాం సప్రతియోగివాచిత్వాత్ భ్రాతరో మాతులా ఇత్యాదిజ్ఞేయం - మిత్రైశ్చ మిత్రాణి చ అహన్ హతవంతః ॥ ౧౯ ॥ శరేష్వితి ॥ ధన్వసు ధనుష్షు జహ్రుః జగృహుః ॥ ౨౦ ॥ తా ఇతి ॥ పరిఘాః లోహదండాః భృతాః - తం చ శ్రీకృష్ణమపి ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యనీకమితి ॥ ప్రత్యనీకం ప్రతిపక్షం ॥ ౨౨ ॥ అథేతి ॥ ఏరకాముష్టిరూపౌ పరిఘౌ ప్రగృహ్య ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మశాపేతి ॥ స్పర్ధానిమిత్తః క్రోధః క్షయం కులక్షయం నిన్యే ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ రామ ఇతి ॥ పౌరుషం యోగం పరమపురుషధ్యానలక్షణం - ఆస్థాయేత్యాహ - సంయోజ్యేతి - మానుషం లోకం భూలోకం - మనుష్యరూపతాం వా ॥ ౨౬ ॥ రామేతి ॥ ధరోపస్థే భూతలే ॥ ౨౭ ॥ బిభ్రదితి ॥ భ్రాజిష్ణురూపం ॥ ౨౮ ॥ తదేవ వర్ణయతి చతుర్భిః ॥ శ్రీవత్సాంకమితి ॥ ౨౯ ॥ సుందరేతి ॥ సుందరస్మితం వక్త్రాబ్జం యస్మిన్ తత్ - పుండరీకవదభిరామే సుందరే అక్షిణీ యస్మిన్ తత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ వనమాలేతి

కవృష్ణిసాత్వతాదుర్భారకామధుమాథురశూరసేనకాః | విసర్జనా హైకుకురాః కుంతయశ్చ మిథశ్చ జఘ్నుః పరిహృత్య సౌహృదమ్ ॥ ౧౮ ॥ పుత్రా హ్యయుధ్యన్ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చ స్వస్రీయదౌహిత్రపితృవ్యమాతులైః | మిత్రాణి మిత్రైస్సుహృదస్సుహృద్భిర్జ్ఞాతీంస్త్వహన్ జ్ఞాతయ ఏవ మూఢాః ॥ ౧౯ ॥ శరేషు హీయమానేషు భజ్యమానేషు ధన్వసు | శస్త్రేషు క్షీయమాణేషు ముష్టిభిర్జహ్రురేరకాః ॥ ౨౦ ॥ తా వజ్రకల్పా హ్యభవన్ పరిఘా ముష్టిభిర్ధృతాః | జఘ్నుర్ద్విషస్తైః కృష్ణేన వార్యమాణాస్తు తం చ తే ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యనీకం మన్యమానా బలభద్రం చ మోహితాః | హంతుం కృతధియో రాజన్నాపన్నా ఆతతాయినః ॥ ౨౨ ॥ అథ తావపి సంక్రుద్ధావుద్యమ్య కురునందన | ఏరకాముష్టిపరిఘౌ చరంతౌ జఘ్నతుర్యుధి ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మశాపోపసృష్టానాం కృష్ణమాయావృతాత్మనామ్ | స్పర్ధాక్రోధః క్షయం నిన్యే వైణవోఽగ్నిర్యథా వనమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవం నష్టేషు సర్వేషు కులేషు స్వేషు కేశవః | *అవతారితో భువో భార ఇతి మేనే వశేషితః ॥ ౨౫ ॥ రామస్సముద్రవేలాయాం యోగమాస్థాయ పౌరుషమ్ | తత్యాజ మానుషం లోకం సంయోజ్యాత్మానమాత్మని ॥ ౨౬ ॥ రామనిర్యాణమాలోక్య భగవాన్ దేవకీసుతః | నిషసాద ధరోపస్థే తూష్ణీమాసాద్య పిప్పలమ్ ॥ ౨౭ ॥ బిభ్రచ్చతుర్భుజం రూపం భ్రాజిష్ణు ప్రభయా స్వయా | దిశో వితిమిరాః కుర్వన్ విధూమ ఇవ పావకః ॥ ౨౮ ॥ శ్రీవత్సాంకం ఘనశ్యామం తప్తహాటకవర్చసమ్ | కౌశేయాంబరయుగ్మేన పరివీతం సుమంగలమ్ ॥ ౨౯ ॥ సుందరస్మితవక్త్రాబ్జం నీలకుంతలమండితమ్ | పుండరీకాభిరామాక్షం స్ఫురన్మకరకుండలమ్ ॥ ౩౦ ॥ కటిసూత్రబ్రహ్మసూత్రకిరీటకటకాంగదైః | హారనూపురముద్రాభిః కౌస్తుభేన విరాజితమ్ ॥ ౩౧ ॥ వనమాలాపరీతాంగం మూర్తిమద్భిర్నిజాయుధైః | కృత్వోరౌ దక్షిణే పాదమాసీనం పంకజారుణమ్ ॥ ౩౨ ॥ ముసలావశేషాయఃఖండకృతేషుర్లుబ్ధకో జరా | మృగాస్యాకారచరణం వివ్యాధ మృగశంకయా ॥ ౩౩ ॥ చతుర్భుజం తం పురుషం దృష్ట్వా స కృతకిల్బిషః | భీతః పపాత శిరసా పాదయోరసురద్విషః ॥ ౩౪ ॥ అజానతా కృతమిదం పాపేన మధుసూదన | క్షంతుమర్హసి పాపస్య ఉత్తమశ్లోక మే ప్రభో ॥ ౩౫ ॥ యస్యానుస్మరణం నృణామజ్ఞానధ్వాంతనాశనమ్ | వదంతి తస్య తే విష్ణో మయాసాధు కృతం ప్రభో ॥ ౩౬ ॥ తన్మాశు జహి వైకుంఠ పాప్మానం మృగలుబ్ధకమ్ | యథా పునరహం త్వేవం న కుర్యాం సదతిక్రమమ్ ॥ ౩౭ ॥ యస్యాత్మయోగరచితం న విదుర్విరించో రుద్రాదయోఽస్య తనయాః పతయో గిరాం యే | త్వన్మాయయా పిహితదృష్టయ ఏతదంజః కిం తస్య తే వయమసద్గతయో గృణీమః ॥ ౩౮ ॥ శ్రీకృష్ణః ॥ మా భైర్జరే త్వముత్తిష్ఠ కామ ఏష కృతో హి మే | యాహి త్వం మదనుజ్ఞాతః స్వర్గం సుకృతినాం పదమ్ ॥ ౩౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిష్టో

తి ॥ వనమాలయా పరీతాన్యంగాని యస్మిన్ తత్ నిజాయుధైశ్చక్రాదిభిర్విరాజితం - పంకజారుణం వామం పాదం దక్షిణే ఊరౌ కృత్వా - ఆసీనం రూపం బిభ్రత్ ॥ ౩౨ ॥ ముసలేతి ॥ జరానామకశ్చిల్లుబ్ధకో మృగయుః - మృగస్యాస్యమివాకారో యస్య తం చరణం ॥ ౩౩ ॥ ౩౭ ॥ బ్రహ్మశాపకృతమేతత్ - తస్మాన్న తవాపరాధ ఇతి చేదత ఆహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య తవాత్మయోగరచితం స్వాధీనమాయారచనాం విరించః అస్య తనయాః రుద్రాదయశ్చ యే చాన్యే గిరాం పతయో వేదద్రష్టారః తేఽపి న విదుః తస్య తే అచింత్యమాయస్య ఏతత్ - బ్రహ్మశాపాది అంజసా అసద్గతయః - పాపయోనయో వయం కిం గృణీమః కథం వర్ణయామః - అతస్తదాస్తాం ఆశు మాం జహీతి భావః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ఇతీతి ॥ ఇచ్ఛాశరీరిణోఽస్యాయం భావః - శుద్ధసత్త్వమయీం నిజాం శ్రీమూర్తిమంతర్ధాయ తత్పరిత్యక్త్యైవం విడంబనమాత్రమితి - ఏతదేవ స్ఫుటీకరిష్యతి దేవాదయో

బ్రహ్మముఖ్యా ఇత్యాదినా॥౪౦।౪౧॥ తమితి॥ తం పతితం తత్ర దృష్ట్వా తస్య పాదయోర్నిపపాత ॥౪౨॥౪౩॥ ఇతీతి॥ ఉద్వీక్షమాణస్య సూతస్య సతః॥౪౪।౪౫॥ గచ్ఛేతి॥ నిర్యాణం యోగమార్గేణ మద్దశామితి ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణ ॥ ౪౬-౪౭॥ స్వమితి॥ అవితాః రక్ష్యమాణాః- ఇంద్రప్రస్థం గమిష్యథ ఇతి బ్రూహీతి పూర్వేణాన్వయః॥౪౮॥ త్వమితి॥ మన్మాయారచితామేతాం విజ్ఞాయేతి నిజశ్రీమూర్తేరంతర్హితత్వాత్ వృథా శోకం మా కుర్విత్యర్థః ॥ ౪౯॥ ఇతీతి ॥ కులస్య వినష్టత్వాత్ దుర్మనాః॥౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************

శ్లో॥ ఏకత్రింశే స్వకం ధామాజగామ భగవానితః। తమేవానుయయుః ప్రీత్యా వసుదేవాదయస్తతః ॥ దేవాన్ స దూనిష్వధాయాం దౌఘాయో దేవాన్ పిధాయ తాన్। శ్రీకృష్ణస్స్వేచ్ఛయా ధామ స్వం తత్రైవ సమావిశత్ ॥ అథేతి॥ మునయః సనకాదయః- ప్రజేశ్వరా మరీచ్యాదయః॥౧॥ పితర ఇతి॥ ద్విజాః గరుడలోకవాసినః పక్షిణః- మైత్రేయాదయో వా॥౨॥ ద్రష్టుకామా ఇతి॥ భగవతో నిర్యాణం ద్రష్టుకామాస్సంతః పరమోత్సుకాస్తత్రాగమన్॥౩॥ తేషామాత్మస్వకృతమహోయాగ్స

భగవతా కృష్ణేనేచ్ఛాశరీరిణా। త్రిః పరిక్రమ్య తం నత్వా విమానేన దివం యయౌ ॥౪౦॥ దారుకః కృష్ణపదవీమన్విచ్ఛన్నధిగమ్య తమ్। వాయుం తులసికామోదమాఘ్రాయాభిముఖం యయౌ ॥౪౧॥ తం తత్ర తిగ్మద్యుభిరాయుధైర్వృతం హ్యశ్వత్థమూలే కృతకేతనం పతిమ్ । స్నేహప్లుతాత్మా నిపపాత పాదయోః రథాదవప్లుత్య సబాష్పలోచనః॥౪౨॥ దారుకః॥ అపశ్యతస్త్వచ్చరణాంబుజం ప్రభో దృష్టిః ప్రణష్టా తమసి ప్రవిష్టా। దిశో న జానే న లభే చ శాంతిం యథా నిశాయాముడుపే ప్రణష్టే ॥౪౩ ॥ ఇతి బ్రువతి సూతే వై రథో గరుడలాంఛనః। ఖముత్పపాత రాజేంద్ర సాశ్వధ్వజ ఉదీక్షతః ॥౪౪ ॥ తమన్వగచ్ఛన్ దివ్యాని విష్ణుప్రహరణాని చ। తేనాతివిస్మితాత్మానం సూతమాహ జనార్దనః ॥౪౫॥ శ్రీభగవాన్ ॥ గచ్ఛ ద్వారవతీం సూత జ్ఞాతీనాం నిధనం మిథః। సంకర్షణస్య నిర్యాణం బంధుభ్యో బ్రూహి మద్దశామ్ ॥౪౬ ॥ ద్వారకాయాం చ న స్థేయం భవద్భిశ్చ స్వబంధుభిః। మయా త్యక్తాం యదుపురీం సముద్రః ప్లావయిష్యతి ॥౪౭॥ స్వం స్వం పరిగ్రహం సర్వమాదాయ పితరౌ చ నః । అర్జునేనావితాః సర్వ ఇంద్రప్రస్థం గమిష్యథ ॥౪౮ ॥ త్వం తు మద్ధర్మమాస్థాయ జ్ఞాననిష్ఠ ఉపేక్షకః। మన్మాయారచితామేతాం విజ్ఞాయోపశమం వ్రజ ॥౪౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య నత్వా కృష్ణం పునః పునః । తత్పాదౌ శీర్ష్ణ్యుపాధాయ దుర్మనాః ప్రయయౌ పురీమ్ ॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - త్రింశోఽధ్యాయః. ********

శ్రీశుకః॥ అథ తత్రాగమద్బ్రహ్మా భవాన్యా చ సమం భవః । మహేంద్రప్రముఖా దేవా మునయస్సప్రజేశ్వరాః॥౧॥ పితరస్సిద్ధగంధర్వా విద్యాధరమహోరగాః । చారణా యక్షరక్షాంసి కిన్నరాప్సరసో ద్విజాః॥౨॥ ద్రష్టుకామా భగవతో నిర్యాణం పరమోత్సుకాః॥౩॥ గాయంతశ్చ గృణంతశ్చ శౌరేః కర్మాణి జన్మ చ । వవృషుః పుష్పవర్షాణి విమానావలిభిర్నభః ॥ కుర్వంతస్సంకులం రాజన్ భక్త్యా పరమయా యుతాః॥౪॥ భగవానపి తాన్ వీక్ష్య విభూతీరాత్మనో విభుః। సంయోజ్యాత్మని చాత్మానం పద్మనేత్రే న్యమీలయత్ ॥౫॥ లోకాభిరామాం స్వతనుం ధారణాధ్యానమంగళమ్ । యోగధారణయాఽఽగ్నేయ్యాఽదగ్ధ్వా ధామావిశత్స్వకమ్॥౬॥ దివి దుందుభయో నేదుః పేతుస్సుమనసశ్చ ఖాత్ । సత్యం ధర్మో ధృతిర్భూమేః కీ

ఏమాహ సార్ధేన॥ గాయంత ఇతి॥౪॥ భగవానితి ॥ విభూతీః ఇంద్రాదీంశ్చ- పద్మనేత్రే న్యమీలయదిత్యతాదృశ్యం భావః పూర్వం బ్రహ్మాదిభిః॥ శ్లో॥ స లోకాన్ లోకపాలాన్నః పాహి వైకుంఠకింకరానితి ప్రార్థితత్వాత్ - తదిదానీం చ స్వం స్వం లోకం ప్రతి నేతుమాగతత్వాత్ - తల్లోకానాం వైకుంఠపురమార్గత్వాచ్చ- బహుషు చ తేషు చాక్షిణ్యాత్ స్వం చయితుం సమాధిమివ కుర్వన్నేత్రే న్యమీలయదితి॥౫॥ యోగినామివ స్వచ్ఛందమృత్యుభ్రమం వారయతి॥ లోకాభిరామామితి॥ అయమర్థః యోగినో హి స్వచ్ఛందమృత్యవః స్వతనుమాగ్నేయ్యా యోగధారణయా దగ్ధ్వా లోకాంతరం ప్రవిశంతి- భగవాంస్తు న తథా - కింతు- అదగ్ధ్వైవ స్వతనుసహిత ఏవ స్వకం ధామ శ్రీవైకుంఠాఖ్యమవిశత్ - తత్ర హేతుః

లోకానామభిరామాం- అభితో రమణం స్థితిర్యస్యాం తాం- జగదాశ్రయత్వేన జగతోఽపి దాహప్రసంగాదిత్యర్థః- కించ- ధారణాయా ధ్యానస్య చ మంగళం శోభనం విషయం ఇతరథా- తయోర్నిర్విషయత్వం స్యాత్ - దృశ్యతే చాద్యాప్యుపాసకానాం తథైవ తద్రూపసాక్షాత్కారః ఫలప్రాప్తిశ్చేతి భావః- ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణ యథాశ్రుతమేవాస్తు- తత్రా!

లోకాభిరామామిత్యాదివిశేషణానర్థక్యప్రసంగాత్-తదప్యదగ్ధ్వాతిరోధాయనిర్గతఇత్యేవసాంప్రతం ॥౬॥ తదా తుస్వంస్వమేవలోకమాగమిష్యతీతిసంభ్రమేణదేవాదికృతఃసర్వతోదుందుభినాదపుష్పవృష్ట్యాదిమహోత్సవోభవదిత్యాహ॥దివీతి॥భూమేస్సకాశాత్ తంశ్రీకృష్ణమనుయయుః ॥౭॥ దేవాదయఇతి॥తదాశ్రీకృష్ణేంతర్హితేసతి - కుతో గతఇతివితర్కయంతోపిబ్రహ్మముఖ్యాదేవాదయః-స్వధామనివిశంతంశ్రీకృష్ణంనదదృశుః -తత్రహేతుః-అవిజ్ఞాతగతిమితి - చిరాత్క్వచిద్దదృశుశ్చ - తతోతివిస్మితాబభూవురిత్యర్థః ॥౮॥ అవిజ్ఞాతగతిత్వందృష్టాంతేనస్పష్టయతి । సౌదామిన్యాఇతి॥సౌదామిన్యాగతిర్యథామర్త్యైర్నలక్ష్యతే - దేవైస్తులక్ష్యతే - తథాఅభ్రమండలంహిత్వాగచ్ఛతఃశ్రీకృష్ణస్యదేవైరపినలక్ష్యతే-కింతుతత్పార్షదైరేవదృశ్యతఇత్యర్థః ॥౯॥ ౧౦ ॥ అభిప్రాయాపరిజ్ఞానాత్ప్రథమంక్లిష్టం-దృష్టాంతేనస్పష్టముక్తేహ్యష్టందృష్ట్వా-పునస్తమేవార్థంప్రపంచయతిత్రిభిః ॥రాజన్నితి॥ పరస్యసర్వకారణస్య-తనుభృత్సుయాదవాదిషుజననాప్యయేహాఆవిర్భావతిరోభావచేష్టాః మాయయావిడంబనం అనుకరణమాత్రమవేహి నటోయథాఅవిక్రియఏవనానారూపైఃజన్మాదీన్విడంబయతితద్వత్ - ఆస్తాంతావద్యాదవాదిషుజన్మాదిశంకా - యతో విశ్వసర్గనిరోధాదిష్వప్యసావవిక్రియఏవాస్తఇత్యాహ-సృష్ట్వేతి - ఆత్మనాస్వయమేవేదంజగత్సృష్ట్వా - అంతర్యామిత్వేనానువిశ్య - తత్రవిహృత్యక్రీడిత్వాఅంతేప్రళయేసంహృత్యచ - ఆత్మమహిమ్నాస్వమహిమ్నా - ఉపరతస్సఆస్తే॥౧౧॥నపునరన్యథామంతవ్యం॥యతోస్మిన్నేవావతారేతత్ప్రభావోనిరతిశయోదృష్టఇత్యాహ॥ మర్త్యేనే

ర్తిశ్శ్రీశ్చాపితంయయుః॥౭॥ దేవాదయోబ్రహ్మముఖ్యానవిశంతంస్వధామని।అవిజ్ఞాతగతింకృష్ణందదృశుశ్చాతివిస్మితాః ॥౮॥ సౌదామిన్యాయథాకాశేయాంత్యాహిత్వాభ్రమండలమ్ । గతిర్నలక్ష్యతేమర్త్యైస్తథాకృష్ణస్యదైవతైః ॥౯॥ బ్రహ్మరుద్రాదయస్తేతుదృష్ట్వాయోగగతింహరేః । విస్మితాస్తాంప్రశంసంతస్స్వంస్వంధామాగమన్నృప॥౧౦॥ రాజన్పరస్యతనుభృజ్జననాప్యయేహామాయావిడంబనమవేహియథానటస్య । సృష్ట్వాత్మనేదమనువిశ్యవిహృత్యచాంతేసంహృత్యచాత్మమహిమోపరతస్సఆస్తే॥౧౧॥మర్త్యేనయోగురుసుతంయమలోకనీతంత్వాంచానయచ్ఛరణదఃపరమాస్త్రదగ్ధమ్ ।జిగ్యేంతకాంతకమపీశమసావనీశఃకింస్వావనేస్వరనయన్మృగయుంసదేహం॥ ౧౨॥ తథాప్యశేషస్థితిసంభవాప్యయేష్వనన్యహేతుర్యదశేషశక్తిధృత్ । నైచ్ఛత్ప్రణేతుంవపురత్రశేషితంమర్త్యేనకింస్వస్థగతింప్రదర్శయన్ ॥౧౩॥ యఏతాంప్రాతరుత్థాయకృష్ణస్యపదవీంపరాం । ప్రయతఃకీర్తయేద్భక్త్యాతామేవాప్నోత్యనుత్తమాం ॥౧౪॥ దారుకోద్వారకామేత్యవసుదేవోగ్రసేనయోః ।పతిత్వాచరణావస్రైర్న్యషించత్కృష్ణవిచ్యుతః॥౧౫॥కథయామాసనిధనంవృష్ణీనాంకృత్స్నశోనృప।తచ్ఛ్రుత్వోద్విగ్నహృదయాజనాశ్శోకవిమూర్ఛితాః॥౧౬॥ తత్రస్మత్వరితాజగ్ముఃకృష్ణవిశ్లేషవిహ్వలాః । వ్యసవశ్శేరతేయత్రజ్ఞాతయోఘ్నంతఆననం ॥౧౭॥ దేవకీరోహిణీచైవవసుదేవస్తథాసుతౌ । కృష్ణరామావపశ్యంతశ్శోకార్తావిజహుస్స్మృతిం ॥ ప్రాణాంశ్చవిజహుస్తత్రభగవద్విరహాతురాః ॥౧౮॥ ఉప

తి॥యమేనస్వంలోకంప్రతినీతంగురుసుతంమర్త్యేనతేనైవశరీరేణయఃఆనయత్ ఆనీతవాన్- శరణదఃశరణాగతరక్షకః-త్వాంచబ్రహ్మాస్త్రదగ్ధంయోరక్షితవాన్ - యశ్చఅంతకానామప్యంతకంఈశం శ్రీరుద్రమపిబాణసంగ్రామేజితవాన్-మృగయుంలుబ్ధకం-సదేహంతేనైవదేహేన-స్వఃస్వర్గం-అనయత్ నిన్యే -అసౌ-స్వావనేస్వరక్షణే-అనీశఃఅసమర్థఃకిం॥౧౨॥ననుయదిసమర్థస్తర్హిఅత్రైవకించిత్కాలంతేనైవవపుషాకింనాతిష్ఠత్ -తత్రాహ॥తథేతి॥ యద్యప్యుక్తప్రకారేణఅశేషస్యజగతఃస్థిత్యాదిషు-అనన్యహేతుర్నిరపేక్షఏవకారణంస్వయం- యద్యస్మాదశేషశక్తిధృత్ తథాపియాదవాన్సంహృత్యనిజంవపుఃఅత్రశేషితంఅవశేషితంప్రణేతుంకర్తుంనైచ్ఛత్ - కింతుస్వమేవలోకమనయత్ అత్రహేతుః-మర్త్యేనదేహేనకింనకించిత్కార్యమితి - స్వానామాత్మనిష్ఠానాందివ్యాంగతిమేవప్రకృష్టాందర్శయన్ - స్వస్థగతిమితిపాఠే-స్వస్థానామాత్మనిష్ఠానాందివ్యాంగతిమేవప్రకృష్టాందర్శయన్-అన్యథాతేపిదివ్యాంగతిమవాప్తుయోగబలేనదేహసిద్ధింవిధాయాత్రైవరంతుంయతేరన్-తస్మాభూదిత్యేతదర్థమితిభావః ॥౧౩॥ యఇతి॥ఏతాముక్తప్రకారాం-పదవీంగతింప్రయతఃభక్త్యాకీర్తయన్ తామేవాప్నోదిత్యర్థః ॥౧౪ ॥ తదేవంభగవతాస్వలోకంగచ్ఛతావసుదేవాదీనామపితత్ప్రాప్తయేయఉపాయశ్చింతితఆసీత్తమాహ ॥దారుకఇతి॥౧౫॥౧౬॥౧౭ ॥దేవకీతి॥

కృష్ణరామాసుతావపశ్యంతః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అర్జున ఇతి॥ సదుక్తిభిస్సత్యైః అవితథా ఉక్తయో యేషు తైః। శ్లో॥ నాహం ప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః। మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయమిత్యాదిభిః॥

గూహ్యా పతీంస్తాంస్తాంశ్చితామారురుహుస్స్త్రియః। రామపత్న్యశ్చ తద్దేహముపగూహ్యాగ్నిమావిశన్॥ ౧౯॥ వసుదేవపత్న్యస్తద్గాత్రం ప్రద్యుమ్నాదీన్ హరిస్స్నుషాః। కృష్ణపత్న్యోఽవిశన్నగ్నిం రుక్మిణ్యాద్యాస్తదాత్మికాః॥ ౨౦॥ అర్జునః ప్రేయసస్సఖ్యుః కృష్ణస్య విరహాతురః। ఆత్మానం సాంత్వయామాస కృష్ణగీతైస్సదుక్తిభిః॥ ౨౧॥ బంధూనాం నష్టగోత్రాణామర్జునస్సాంపరాయికమ్। హతానాం కారయామాస యథావదనుపూర్వశః॥ ౨౨॥ ద్వారకాం హరిణా త్యక్తాం సముద్రోఽప్లావయత్ క్షణాత్। వర్జయిత్వా మహారాజ శ్రీమద్భగవదాలయమ్॥ ౨౩॥ నిత్యం సన్నిహితస్తత్ర భగవాన్మధుసూదనః। స్మృత్యాశేషాశుభహరం సర్వమంగళమంగళమ్॥ ౨౪॥ స్త్రీబాలవృద్ధానాదాయ హతశేషాన్ ధనంజయః। ఇంద్రప్రస్థం సమావేశ్య వజ్రం తత్రాభ్యషేచయత్॥ ౨౫॥ శ్రుత్వా సుహృద్వధం రాజన్నర్జునాత్తే పితామహాః। త్వాం తు వంశధరం కృత్వా జగ్ముస్సర్వే మహాపథమ్॥ ౨౬॥ య ఏతద్దేవదేవస్య విష్ణోః కర్మాణి జన్మ చ। కీర్తయేచ్ఛ్రద్ధయా మర్త్యస్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౨౭॥ ఇత్థం హరేర్భగవతో రుచిరావతారవీర్యాణి బాలచరితాని చ శంతమాని। అన్యత్ర చేహ చ శ్రుతాని గృణన్మనుష్యో భక్తిం పరాం పరమహంసగతౌ లభేత॥ ౨౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం - అష్టాదశసాహస్రికాయాం
సంహితాయాం- శ్రీవైయాసిక్యాం- శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-
ఏకాదశస్కంధే-ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

౨౧॥ బంధూనామితి॥ నష్టగోత్రాణాం నష్టసంతతీనాం - సాంపరాయికం పిండోదకాది॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆదిత ఆరభ్య శ్రీకృష్ణచరితకీర్తనస్య ఫలమాహ ద్వాభ్యాం। య ఇతి॥ ౨౭॥ ఇత్థమితి॥ శంతమాని పరమమంగళాని - పరమహంసగతౌ శ్రీకృష్ణే॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధవ్యాఖ్యాయాం- శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం-

భావార్థదీపికాయాం - ఏకత్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ఏవమేకాదశస్కంధే భక్తిభావార్థదీపికా। స్వాజ్ఞానధ్వాంతభీతేన శ్రీధరేణ ప్రకాశితా॥

ఏకాదశస్కంధస్సమాప్తః

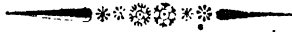

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః,

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వాదశస్కంధప్రారంభః

శ్లో॥ జయంతి శ్రీపరానందకృపాపాంగలసద్దృశః । యా నిత్యమనువర్తంతే సంపదో విగతాదృశః॥
అస్యార్థః॥ కథంభూతాస్సంపదః- విగతా అదృక్ అజ్ఞానం యాభిస్తాః- అయంభావః- ప్రకారాంతరేణ సంపత్త్వే సత్యాం అజ్ఞానప్రభవా రాగాదయో భవంతి- అనుశునశేషభావః॥ ****************

శ్లో॥ ఓంగురుం పరమానందం సచ్చిదానందవిగ్రహమ్। యస్య సంస్మృతిమాత్రేణ చిదానందాయతే వపుః॥
ఉక్తస్త్రయోదశాధ్యాయైర్ద్వాదశే త్వాశ్రయస్స్వతః। అధిష్ఠానావధిత్వాఖ్యమాశ్రయశ్చేశ్వరస్స్వతః
ఉక్తో లయావధిత్వేన ప్రాకృతాత్యంతికే లయే। అధిష్ఠానతయా చోక్తో మహాపురుషవర్ణనే॥
తత్రాద్యే షడ్భిరధ్యాయైశ్శుకః ప్రాహ పరీక్షితే। శేషైస్తత్ర ఖిలాన్యాహ సూతః పృష్టోథ సత్రిభిః॥
స్వాశ్రయశ్రవణే కాలో నైవిలంబో మనీషిణాం। ఇత్యేతత్కాలవైషమ్యం చతుర్భిస్తావదుచ్యతే॥
తత్ర తు ప్రథమే భావి మాగధాన్వయభూమిపాః। కలిప్రభావతః ప్రాహ సంకరాదిమలీమసాః॥

ఏవంభూతే సోమవంశే ముకుందస్యైరక్రీడా వర్ణితా- అతః సపవవంశో భావీ వర్ణ్యతే- కృష్ణభక్తిం ముక్త్వా ముక్త్యై వర్త్మనాస్తీతి ప్రవక్తుం - తదేవం వైవస్వతమనువంశే సోమవంశప్రస్తావేన శ్రీకృష్ణావతార చరితాని సప్రపంచమనువర్ణితాని అథేదానీం భావీ సోమవంశః కలౌ విజాతీయసంకరాదిమలీమసో వైరాగ్యద్వారా శ్రీకృష్ణైక భక్తినిగమా వా సువర్ణ్యతే- తత్ర తు సోమవంశశాఖానుచిరకాలానువర్తితయా మాగధవంశోనుక్రమ్యతే- తత్ర చ పూర్వోర్వంశే- ఉపరిచరో వసుః- తస్య బృహద్రథః- తస్య జరాసంధః- తస్య సహదేవః- పుత్రోభూదిత్యుక్తం నవమస్కంధే- తత్రైవ సహదేవాన్మార్జారిః- తతః శ్రుతశ్రవా ఇత్యాదయో రిపుంజయాంతా వింశతిర్భావినో రాజానో నిరూపితాః- తదుపరితనం వంశం సంకరాదిదోషైః ప్రశ్నపూర్వకం యోంత్య ఇత్యాదినా ప్రపంచయతి॥ స్వధామేతి॥౧॥ యోంత్య ఇతి ॥ రిపుంజయ

రాజా ॥ స్వధామానుగతే కృష్ణే యదువంశవిభూషణే । కస్య వంశోభవత్పృథ్వ్యామేతదాచక్ష్వ మే మునే ॥ ౧ ॥ శ్రీశుకః॥ యోంత్యః పురంజయో నామ భవిష్యో*బార్హద్రథః। తస్యామాత్యస్తు శునకః హత్వా స్వామినమాత్మజమ్। ప్రద్యోతసంజ్ఞం రాజానం కర్తా యత్పాలకస్సుతః ॥ ౨ ॥ విశాఖయూపస్తత్పుత్రో భవితా జనకస్తతః। నందివర్ధనస్తత్పుత్రః పంచ ప్రద్యోతనా ఇమే ॥ అష్టత్రింశోత్తరశతం భోక్ష్యంతి పృథివీం నృపాః॥౩॥ శిశునాభస్తతో భావ్యః కాకవర్ణస్తు తత్సుతః। క్షేమధర్మా సుతస్తస్య క్షేత్రజ్ఞః క్షేమధర్మజః॥౪॥ విధిసారస్సుతస్తస్యాజాతశత్రుర్భవిష్యతి। దర్భకస్తత్సుతో భావీ దర్భకస్యాజయస్స్మృతః॥౫॥ నందివర్ధన ఆజేయో మహానందిస్సుతస్తతః। శైశునాభా దశైవైతే షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥ సమా భోక్ష్యంతి పృథివీం కురుశ్రేష్ఠ కలౌ నృపాః॥౬॥ మహానందిసుతో రాజన్ శూద్రాగర్భోద్భవో బలీ। మహాపద్మపతిః కశ్చిన్నందః క్షత్రవినాశకృత్ ॥౭॥ తతో నృపా భవిష్యంతి శూద్రప్రాయాస్త్వధార్మికాః॥౮॥ స ఏకచ్ఛత్రాం పృథివీమనుల్లంఘితశాసనః। శాసిష్యతి మహాపద్మో ద్వితీయ ఇవ భార్గవః॥౯॥ తస్య

ఏవ పురంజయ ఇతి - స్వామినం పురంజయం హత్వా స్వపుత్రం ప్రద్యోతం రాజానం కరిష్యతి- యస్య పాలకో నామ సుతో భవిష్యతి॥౨॥ విశాఖయూప ఇతి॥ ప్రద్యోతనాః ప్రద్యోతనసంజ్ఞాః భవితా చాజక ఇతి చ పాఠాంతరం॥ ౩॥౪॥౫॥౬॥ మహానందీతి॥- నందో నామ కశ్చిన్మహాపద్మసంఖ్యాయాః సేనాయాః పతిః- ధనస్య వా పతిర్భవిష్యతి - అత ఏవ మహాపద్మపతిరిత్యపి తస్య నామ॥౭॥౮॥ స ఏకేతి॥ ఏకమేవ ఆత్మనః ఛత్రం యస్యాం తాం పృథివీం- శాసిష్యతి పాలయిష్యతి - క్షత్రోత్సాదనే దృష్టాంతః- భార్గవః పరశురామ ఇతి॥౯॥ తస్యేతి॥ సమాః సంవత్సరాన్॥౧౦॥ నవేతి ॥ నవనందాన్ నందం చ తత్పుత్రాం

శ్చైత్యేవం ప్రపన్నాన్ విశ్వస్తాన్ విఖ్యాతాన్ వా- ద్విజః కౌటిల్యో వాత్స్యాయనాదిపర్యాయశ్చాణక్యః ఉద్ధరిష్యతి - ఉన్మూలయిష్యతి- తేషామభావే మౌర్య్యాః మౌర్య్యసంజ్ఞాః॥౧౧॥ కథం భోక్ష్యంతీత్యత ఆహ॥ సవైత॥ చంద్రగుప్తం మౌర్య్యం ప్రథమం తేషాం చరమ[illegible]దశరథః పరాశరాదిభిరుక్తో త్రాస్యానుసంధేయః॥౧౨॥౧౪॥ మౌర్య్యా ఇతి॥ తేన చరమేణ బృహద్రథేన సహైవ తే మౌర్య్యా దశ -సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరం సప్తత్రింశదుత్తరం శతం సమాః॥౧౫॥ హత్వేతి॥ బృహద్రథస్య సేనాపతిః పుష్యమిత్రో నామ స్వామినం హత్వా రాజ్యం కరిష్యతి- స చ శుంగానాం ప్రథమః॥౧౬॥౧౭॥ శుంగా ఇతి॥ తతోఽగ్నిమిత్రాదయో నవ తే వై నవ శుంగాః దశ-వర్షశతాధికం వర్షశతం శుంగా ఇతి చ పాఠాంతరం॥౧౮॥ కథం కాణ్వా యాస్యతి॥ తదాహ॥ శుంగమితి॥ పరస్త్రీకామినం దేవభూతి నామానం శుంగం హత్వా - తదమాత్యో వసుదేవనామా

చాష్టౌ భవిష్యంతి సుమాలి ప్రముఖాస్సుతాః। య ఇమాం భోక్ష్యంతి మహీం రాజానశ్చ శతం సమాః॥౧౦॥ నవనందాన్ ద్విజః కశ్చిత్ప్రపన్నానుద్ధరిష్యతి। తేషామభావే జగతీం మౌర్య్యా భోక్ష్యంతి వై కలౌ॥౧౧॥ స ఏవ చంద్రగుప్తం వై ద్విజో రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి। తత్సుతో వారిసారస్తు తతశ్చాశోకవర్ధనః॥౧౨॥ సుయశా భవితా తస్య సంయుతస్సుయశస్సుతః। శాలిశూకస్తతస్తస్య సోమశర్మా భవిష్యతి॥౧౩॥ శతధన్వా తతస్తస్య భవితా తద్బృహద్రథః॥౧౪॥ మౌర్య్యా హ్యేతే దశ నృపాస్సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరం। సమా భోక్ష్యంతి పృథివీం కలౌ కురుకులోద్వహ॥౧౫॥ హత్వా బృహద్రథం మౌర్య్యం తస్య సేనాపతిః కలౌ। పుష్యమిత్రస్తు శుంగాహ్వస్స్వయం రాజ్యం కరిష్యతి॥౧౬॥ అగ్నిమిత్రస్తతస్తస్మాత్సుజ్యేష్ఠో భవితా తతః। వసుమిత్రో భద్రకశ్చ పులిందో భవితా తతః॥౧౭॥ తతో ఘోషస్సుతస్తస్మాద్వజ్రమిత్రో భవిష్యతి। తతో భాగవతస్తస్మాద్దేవభూతిః కురూద్వహ॥౧౮॥ శుంగా దశైతే భోక్ష్యంతి మహీం వర్షశతాధికమ్। తతః కాణ్వానియం భూమిర్యాస్యత్యల్పగుణాన్నృప॥౧౯॥ శుంగం హత్వా దేవభూతిం కాణ్వోఽమాత్యస్తు కామినమ్। స్వయం కరిష్యతే రాజ్యం వసుదేవో మహామతిః॥౨౦॥ తస్య పుత్రస్తు భూమిత్రస్తతో నారాయణస్సుతః। కాణ్వాయనా ఇమే భూమిం చత్వారింశచ్చ పంచ చ। శతాని త్రీణి భోక్ష్యంతి వర్షాణాం చ కలౌ యుగే॥౨౧॥ హత్వా కాణ్వం సుశర్మాణం తద్భృత్యో వృషలో బలీ। గాం భోక్ష్యత్యాంధ్రజాతీయః కంచిత్కాలమసత్తమః॥౨౨॥ కృష్ణనామాథ తద్భ్రాతా భవితా పృథివీపతిః। శ్రీశాంతకర్ణస్తత్పుత్రః పౌర్ణమాసస్తు తత్సుతః॥౨౩॥ లంబోదరస్తు తత్పుత్రస్తస్మాచ్చిబిలకో నృపః। మేఘస్వాతిశ్చిబిలకాదటమానస్తు తత్సుతః॥౨౪॥ అరిష్టకర్మా హాలేయస్తిలకస్తస్య చాత్మజః। పురీషసేతుస్తత్పుత్రస్తతో రాజా సుదర్శనః॥౨౫॥ చకోరశ్చరమో యత్ర శివస్వాతిరరిందమః। తస్యాపి గోమతీపుత్రః పురీమాన్భవితా తతః॥౨౬॥ వీరో వేదశ్శివస్కందో యజ్ఞశీలస్తు తత్సుతః। సితోసితశ్శ్రీసకంధో యజ్ఞశ్రీస్తదాత్మజః॥ విజయస్తత్సుతో భావ్యశ్చంద్రబీజస్సులోమధీః॥౨౭॥ ఏతే త్రింశన్నృపతయశ్చత్వార్యబ్దశతాని చ। షట్పంచాశచ్చ పృథివీం భోక్ష్యంతి కురునందన॥౨౮॥ సప్తాభీరా ఆవభృత్యా దశ గర్దభినో నృపాః। కంకాష్షోడశ భూపాలా భవిష్యంత్యతిలోలుపాః॥౨౯॥ తతోఽష్టౌ యవనా భావ్యాశ్చతుర్దశ చ బర్బరాః। త్రయోదశ మురుండాశ్చ మౌనా ఏకాదశైవ తు॥౩౦॥ ఏతే భోక్ష్యంతి పృథివీం దశవర్షశతాని చ। నవాధికాం చ నవతిం మౌనా ఏకాదశ క్షితిమ్॥ భోక్ష్యంత్యబ్దశతాన్యంగ త్రీణి తైస్సంస్థితే తేషు చ॥౩౧॥ కిలింకిలాయాం నృపతయో భూతనందో యవంహరః। శిశునందిశ్చ తద్భ్రాతా యశోనందిః ప్రవీరకః॥ యుక్తాప తే వర్షశతం భవిష్యంత్యధికాని

కణ్వో రాజ్యం కరిష్యతి॥౨౦॥ తస్యేతి॥ కాణ్వానాం చతుర్థః సుశర్మా-ఇమే వసుదేవాదయః కాణ్వాయనాః - వర్షాణాం త్రీణి శతాని పంచచత్వారింశద్వర్షాణి చ భూమిం భోక్ష్యంతి॥౨౧॥ హత్వేతి॥ కాణ్వానామంతిమం సుశర్మాణం హత్వా బలీ బలినామా తద్భృత్యో గాం భోక్ష్యతి॥౨౨॥౨౫॥ చకోర ఇతి॥ యత్ర యేషు బహుసంజ్ఞేషు అష్టసు- చరమః శివస్వాతినామా భవితా॥౨౬॥౨౮॥ సప్తేతి॥ ఆవభృత్యాః ఆవభృతిర్నామ నగరీ తద్రాజానః॥౨౯॥౩౦॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే ఆభీరాదయో మౌనవ్యతిరిక్తాః అష్టషష్టిర్నృపాః- ఏకోనశతాధికం వర్షసహస్రం పృథివీం భోక్ష్యంతి- తతః పూర్వోక్తాస్తు వై కాదశ మౌనాః త్రీణ్యబ్దశతాని క్షితిం భోక్ష్యంతి తైః సంస్థితేషు మానేషు మృతేషు కిలింకిలాయాం పుర్యాం నృపతయో భవిష్యంతీత్యుత్తరేణాన్వయః కిలికిలాయామితి చేతి పాఠాంతరం॥౩౧॥ కిలింకిలాయామితి॥ అధికాని షడ్వర్షాణి॥౩౨॥ తేషామితి॥ తేషాం

భూతనందాదీనాం యథాయథం బాహ్లీకాస్తన్నామానస్త్రయోదశసుతా భవిష్యంతి - అథ పుష్యమిత్రో నామాన్యో రాజన్యః - తస్య చ దుర్మిత్రో నామ పుత్రః ॥౩౩॥ ఏకకాలా ఇతి ॥ తథా ఆంధ్రాః కోసలాః వైదూర్యపతయః నైషధాశ్చ ఏతే తత్తద్దేశనాయకైః ప్రఖ్యాతాస్తుల్యకాలాః ఖండమండలేషు భూపాః - తతస్తేభ్యో బాహ్లీకేభ్య ఏవ భావ్యా భవిష్యంతి ॥౩౪॥ తతశ్చ ॥ మాగధానామితి ॥ మాగధానాం తు రాజా విశ్వస్ఫూర్జినామా భవితా - తస్యైవ విశ్వస్ఫూర్తిరితి చ నామాంతరం - స చ పురంజయోఽన్యః పురంజయాదపరః పురంజయ ఇతి ప్రసిద్ధః సః వర్ణాన్ బ్రాహ్మణాదీన్ పులిందయదుమద్రకసంజ్ఞకాన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాన్ కరిష్యతి - అపరాన్ ఇతి పాఠే అన్యాన్ పులిందాదిసంజ్ఞకాన్ వర్ణాన్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥౩౫॥ కించ ॥ ప్రజా ఇతి ॥ స ఏవం క్షత్త్రమబ్రహ్మభూయిష్ఠాః అబ్రాహ్మణ్యప్రచురాస్తాః ప్రజాః స్థాపయిష్యతి పాలయిష్యతి - స చ పద్మవత్యాం పురి పుర్యాం వసన్ - అనుగంగం గంగాద్వారమారభ్య - ఆప్రయాగం ప్రయాగపర్యంతం - గుప్తాం పాలితాం మేదినీం భోక్ష్యతి ॥౩౬॥ సౌరాష్ట్రేతి ॥ తదనంతరం చ సౌరాష్ట్రాదిదేశపతయో నృపాః శూద్రప్రాయాః - ద్విజాః వ్రాత్యా ఉపనయనరహితాశ్చ భవిష్యంతి ॥౩౭॥ సింధోరితి ॥ అబ్రహ్మవర్చసః వేదాచారశూన్యాః ॥౩౮॥ తుల్యేతి ॥ ఇమే చ మ్లేచ్ఛప్రాయాః భూభృతః తుల్యకాలాః భవిష్యంతి - కించ - ఏతే సర్వే అధర్మానృతపరాః అధర్మే అనృతే చ పరినిష్ఠితాః

షట్ ॥౩౨॥ తేషాం త్రయోదశసుతా భవితారశ్చ బాహ్లికాః । పుష్యమిత్రోఽథ రాజన్యో దుర్మిత్రస్తస్య చాత్మజః ॥౩౩॥ ఏకకాలా ఇమే భూపాః సప్తాంధ్రాః సప్త కోసలాః । వైదూరపతయో భావ్యా నైషధాస్తత ఏవ హి ॥౩౪॥ మాగధానాం తు భవితా విశ్వస్ఫూర్జిః పురంజయః । కరిష్యత్యపరో వర్ణాన్ పులిందయదుమద్రకాన్ ॥౩౫॥ ప్రజాశ్చాబ్రహ్మభూయిష్ఠాః స్థాపయిష్యతి దుర్మతిః । వీర్యవాన్ క్షత్త్రముత్సాద్య పద్మవత్యాం స వై పురి ॥ అనుగంగమాప్రయాగం గుప్తాం భోక్ష్యతి మేదినీమ్ ॥౩౬॥ సౌరాష్ట్రావంత్యాభీరాశ్చ శూద్రా అర్బుదమాలవాః । వ్రాత్యా ద్విజా భవిష్యంతి శూద్రప్రాయా జనాధిపాః ॥౩౭॥ సింధోస్తటం చంద్రభాగాం కాంచీం కాశ్మీరమండలమ్ । భోక్ష్యంతి శూద్రా వ్రాత్యాద్యా మ్లేచ్ఛాశ్చాబ్రహ్మవర్చసః ॥౩౮॥ తుల్యకాలా ఇమే రాజన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాశ్చ భూభృతః । ఏతేఽధర్మానృతపరాః ఫల్గుదాస్తీవ్రమన్యవః ॥౩౯॥ స్త్రీబాలగోద్విజఘ్నాశ్చ పరదారధనాదృతాః । ఉదితాస్తమితప్రాయా అల్పసత్త్వాల్పకాయుషః ॥౪౦॥ అసంస్కృతాః క్రియాహీనా రజసా తమసావృతాః । ప్రజాస్తే భక్షయిష్యంతి మ్లేచ్ఛా రాజన్యరూపిణః ॥౪౧॥ తన్నాథాస్తే జానపదాస్తచ్ఛీలాచారవాదినః । అన్యోన్యతో రాజభిశ్చ క్షయం యాస్యంతి పీడితాః ॥౪౨॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - ప్రథమోఽధ్యాయః ॥ ******

శ్రీశుకః ॥ తతశ్చానుదినం ధర్మః సత్యం శౌచం క్షమా దయా । కాలేన బలినా రాజన్ నంక్ష్యత్యాయుర్బలం స్మృతిః ॥౧॥ విత్తమేవ కలౌ నౄణాం జన్మాచారగుణోదయః । ధర్మన్యాయవ్యవస్థాయాం కారణం బలమేవ హి ॥౨॥ దాంపత్యేఽభిరుచిర్హేతుర్మాయైవ వ్యావహారికే । స్త్రీత్వే పుంస్త్వే చ హి రతిర్విప్రత్వే సూత్రమేవ హి ॥౩॥ లింగమేవాశ్రమఖ్యాతావన్యోన్యాపత్తికారణమ్ । అవృత్త్యా న్యాయదౌర్బల్యం పాం

ఫల్గుదాః అల్పదాతారః ॥౩౯॥ స్త్రీతి ॥ ఉదితాస్తమితప్రాయాః హర్షశోకాదిబహులాః ॥౪౦॥ అసంస్కృతా ఇతి ॥ అసంస్కృతాః గర్భాధానాదిసంస్కారరహితాః - ప్రజాః భక్షయిష్యంతి ధనాద్యపహారాదినా పీడయిష్యంతి ॥౪౧॥ కించ ॥ తదితి ॥ తన్నాథాః తే నాథాః యేషాం తే - జానపదాః దేశవర్తినో మనుష్యాః - తచ్ఛీలాచారవాదినః తేషామేవ శీలమాచారో వాదశ్చ తద్వదంతః ॥౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ****************

శ్లో ॥ ద్వితీయే తు కలేర్దోషవృద్ధౌ కల్క్యవతారతః । అధర్మిష్ఠజనస్తేషు సత్కృతయుగాగమః ॥ కలిధర్మాన్ ప్రపంచయతి ॥ తత ఇతి ॥౧॥ విత్తమితి ॥ జన్మాచారగుణానాం ఉదయః ఉత్కర్షహేతుః ధర్మన్యాయయోర్వ్యవస్థాయాం బలమేవ ॥౨॥ దాంపత్య ఇతి ॥ దాంపత్యే భార్యాపతిభావే అభిరుచిరేవ హేతుః - న కులగోత్రాదిః - వ్యావహారికే క్రయవిక్రయాదౌ స్త్రీత్వే పుంస్త్వే చ తయోః స్త్రీపుంసయోః రతికౌశలమేవ హేతుః - న తు కులమాచారో వా ॥౩॥ లింగమితి ॥ ఆశ్రమాణాం ఖ్యాతౌ జ్ఞానే లింగమేవ దండాజినాదికం హేతుః న త్వాచారవిశేషః - అన్యోన్యాపత్తికారణం ఆశ్రమాదాశ్రమాంతరప్రాప్తౌ చ కారణం - యద్వా - బహూదకహంసాదీనామన్యోన్యాపత్తౌ నమస్కారాదివ్యవహారే కారణం - అవృత్త్యా ముద్రార్పణాదిదానసామర్థ్యేన న్యాయదౌర్బల్యం పరాజయః - చాపలం వచః బహుభాషణం ॥౪॥ అసాధ్యతేతి ॥ అసాధు

త్యే చౌర్యాద్యభియోగే ప్రంశో నట-బంశకరః॥౪॥ దూరేతి॥ దూరే వర్తమానం వార్యయనం జలాశయ స్తీర్థం- నఖకేశ ధార్ష్ట్యాదిః సత్యాదివాన్ ఉదరంభరతా శాకకుక్షిపూరణం స్వార్థః పురుషార్థః॥౬॥ దాక్ష్యమితి॥ కుటుంబభరణమేవ దాక్ష్యం పటుత్వం॥౭-౮॥ ప్రజా ఇతి॥ ఆచ్ఛిన్నాని అపహృతాని దారాః ద్రవిణాని చ యాసాం తాః॥౯॥ శాకేతి ॥ అష్టిర్బీజం ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ క్షీయమాణేష్విత్యాదీనాం ఇత్థం కలౌ గతప్రాయ ఇతి పంచమేనాన్వయః- క్షీయమాణేషు అల్పప్రాయేషు॥౧౨॥ పాషండేతి॥ దస్యుప్రాయేషు చోరతుల్యేషు-చౌర్యానృతవృథాహింసా ఏవ నానావృత్తయో యేషాం తేషు॥౧౩॥ శూద్రప్రాయేష్వితి॥ ఛాగప్రాయాసు ప్రమాణతః క్షీరతశ్చ అజాతుల్యాసు-గృహప్రాయేషు ప్రనష్టదిబాహుల్యేన గృహతుల్యేషు-యౌనప్రాయేషు స్యాలాదిప్రాయేషు॥౧౪॥ అణుప్రాయాస్వితి॥ అణుప్రాయాసు [illegible]-స్థాస్నుషు వృక్షేషు-విద్యుత్ప్రాయేషు - తటిత్ప్రచురేషు మేఘేషు శూన్యప్రాయేషు ధర్మాదిరహితేషు సద్మసు గృహేషు॥౧౫॥ ఇత్థమితి॥ జనేషు ఖరధర్మిషు ఖరస్యేవ చేష్టా యేషు కలౌ ఇత్థం గతప్రాయే సమాప్తప్రాయే॥౧౬॥ ఏతత్ప్రపంచయతి చరాచరేతి॥ చరాచరగురోః ఈశ్వరస్య చ ధర్మత్రాణే హేతుః సర్వేశ్వరస్య విష్ణో

డిత్యే చాపలంపచః॥౪॥ అనాఢ్యతైవాసాధుత్వే సాధుత్వే దంభ ఏవ తు। స్వీకార ఏవ చోద్వాహే స్నానమేవ ప్రసాధనం॥ ౫॥ దూరే వార్యయనం తీర్థం లావణ్యం కేశధారణం। ఉదరంభరతా స్వార్థః సత్యత్వే ధార్ష్ట్యమేవ హి॥౬॥ దాక్ష్యం కుటుంబభరణం యశోర్థే ధర్మసేవనం॥౭॥ ఏవం ప్రజాభిర్దుష్టాభిరాకీర్ణే క్షితిమండలే। బ్రహ్మవిట్క్షత్రశూద్రాణాం యో బలీ భవితా నృపః ॥౮॥ ప్రజా హి లుబ్ధై రాజన్యైర్నిర్ఘృణైర్దస్యుధర్మభిః। ఆచ్ఛిన్నదారద్రవిణా యాస్యంతి గిరికాననం॥ ౯॥ శాకమూలామిషక్షౌద్రఫలపుష్పాష్టిభోజనాః। అనావృష్ట్యా వినంక్ష్యంతి దుర్భిక్షకరపీడితాః ॥ ౧౦ ॥ శీతవాతాతపప్రావృడ్ఢిమైరన్యోన్యతః ప్రజాః। క్షుత్తృడ్భ్యాం వ్యాధిభిశ్చైవ సంతప్స్యంతే చ చింతయా। త్రింశద్వింశతివర్షాణి పరమాయుః కలౌ నృణాం॥౧౧॥ క్షీయమాణేషు దేహేషు దేహినాం కలిదోషతః। వర్ణాశ్రమవతాం ధర్మే నష్టే వేదపథే నృణాం॥౧౨॥ పాషండప్రచురే ధర్మే దస్యుప్రాయేషు రాజసు। చౌర్యానృతవృథాహింసానానావృత్తిషు వై నృషు॥౧౩॥ శూద్రప్రాయేషు వర్ణేషు చ్ఛాగప్రాయాసు ధేనుషు। గృహప్రాయేష్వాశ్రమేషు యౌనప్రాయేషు బంధుషు॥౧౪ ॥ అణుప్రాయాస్వోషధీషు శమీప్రాయేషు స్థాస్నుషు। విద్యుత్ప్రాయేషు మేఘేషు శూన్యప్రాయేషు సద్మసు॥౧౫ ॥ ఇత్థం కలౌ గతప్రాయే జనేషు ఖరధర్మిషు। ధర్మత్రాణాయ సత్త్వేన భగవానవతరిష్యతి॥౧౬॥ చరాచరగురోర్విష్ణోరీశ్వరస్యాఖిలాత్మనః। ధర్మత్రాణాయ సాధూనాం జన్మ కర్మాపనుత్తయే॥ ౧౭॥ శంభలగ్రామముఖ్యస్య బ్రాహ్మణస్య మహాత్మనః। భవనే విష్ణుయశసః కల్కిః ప్రాదుర్భవిష్యతి॥౧౮॥ అశ్వమాశుగమారుహ్య దేవదత్తం జగత్పతిః। అసినాసాధుదమనమష్టైశ్వర్యగుణాన్వితః॥౧౯॥ విచరన్నాశునా క్షోణ్యాం హయేనాప్రతిమద్యుతిః।

నృపలింగచ్ఛదో దస్యూన్ కోటిశో నిహనిష్యతి॥౨౦॥ అథ తేషాం భవిష్యంతి మనాంసి విశదాని వై। వాసుదేవాంగరాగాతిపుణ్యగంధానిలస్పృశాం॥ పౌరజానపదానాం వై హతేష్వఖిలదస్యుషు॥౨౧॥ తేషాం ప్రజావిసర్గశ్చ స్థవిష్ఠః సంభవిష్యతి। వాసుదేవే భగవతి సత్త్వమూర్తౌ హృది స్థితే॥ ౨౨ ॥ యదావతీర్ణో భగవాన్ కల్కిర్ధర్మపతిర్హరిః। కృతం భవిష్యతి తదా ప్రజాసూతిశ్చ సాత్త్వికీ॥ ౨౩ ॥ గురోరా

గుపపాదనం-అఖిలస్య విశ్వస్యాత్మనః-కారణస్య॥ ఏవంభూతస్య విష్ణోర్జన్మ - సాధూనాం ధర్మత్రాణాయ ధర్మత్రాణప్రయోజనమాహ। కర్మాపనుత్తయే మోక్షాయ॥౧౭॥ శంబలేతి॥ శంబలగ్రామే ముఖ్యస్య ప్రధానస్య- నామ్నా విష్ణుయశసో బ్రాహ్మణస్య-భవనే గృహే॥౧౮॥ ధర్మత్రాణప్రకారమాహ॥ అశ్వమితి॥ అసాధవో దమ్యంతే యేన తమశ్వమారుహ్య-అసినా దస్యూన్ కోటిశో నిహనిష్యతీత్యుత్తరేణాన్వయః-అసాధుదమనమితి పాఠే కల్కివిశేషణం- అణిమాద్య ష్టైశ్వర్యాణి గుణాశ్చ సత్యసంకల్పాదయః తైరన్వితః॥౧౯॥ దుష్టదమనం ప్రపంచయతి॥ విచరన్నితి॥ ఆశునా శీఘ్రగామి

నా- తేన హయేన క్షోణ్యాం విచరన్-నృపలింగచ్ఛదః రాజవేషచ్ఛన్నః॥౨౦॥ తతశ్చ పునః కృతయుగప్రవృత్తిం వక్తుమాహ॥ అథేతి॥ తేషాం పౌరజానపదానాం మనాంసి విశదాని భవిష్యంతి-తత్ర హేతుః - వాసుదేవస్యాంగరాగేణ చందనాదినా అతిపుణ్యగంధో యః అనిల స్తం స్పృశంతీతి తథా తేషాం॥౨౧॥ తేషామితి॥ స్థవిష్ఠః స్థూలః॥౨౨ ॥ కృతయుగప్రవృత్తిమా

హ॥ యదావతీర్ణ ఇతి॥ ప్రజానాం సూతేః ప్రసూతిః॥ ౨౩॥ తదవతారకాలోపలక్షణమాహ యదేతి॥ తిష్యః పుష్యః- అయమర్థః-చంద్రసూర్యబృహస్పతీనాం యదా పుష్యనక్షత్రే యోగః-తదా తత్కృతయుగం భవిష్యతీతి- యద్యపి ప్రతిద్వాదశాబ్దం కటకరాశౌ బృహస్పతౌ వర్తమానే దిన(త్రా)స్వమావాస్యాసు తేషాం త్రయాణామపి పుష్యయోగస్సంభవతి- తథాపి తేషాం సహప్రవేశోఽత్ర వివక్షితః-సమేష్యంతీతి వచనాత్-అతో నాతిప్రసంగః॥ ౨౪ ॥ ఏవం నవమస్కంధమారభ్యోపక్రాంతం వైవస్వతమనోర్వంశద్వయం నిగమయతి॥ య ఇతి॥ ఉద్దేశతః సంక్షేపతః॥ ౨౫॥ కలియుగావాంతరవిశేషం వక్తుమాహ॥ ఆరభ్యేతి॥ వర్షసహస్రం పంచదశోత్తరం శతం చేతి కయాపి వివక్షయా అవాంతరసంఖ్యేయం-వస్తుతస్తు పరీక్షిన్నందయోరంతరం ద్వాభ్యామూనం వర్షాణాం సార్ధం సహస్రం భవతి-యతః- పరీక్షిత్సమకాలం మాగధం మార్జారిమారభ్య రిపుంజయాంతాః వింశతి రాజానః సహస్రసంవత్సరాన్ భోక్ష్యంతీత్యుక్తం నవమస్కంధే - యే బార్హద్రథభూపాలా భావ్యాస్సహస్రవత్సరమితి - తతః పరం చ ప్రద్యోతనా అష్టత్రింశోత్తరశతం - శైశునాభాశ్చ షష్ట్యుత్తరశతత్రయం భోక్ష్యంతి పృథివీమిత్యత్రైవోక్తత్వాత్॥ ౨౬॥ కలియుగస్య ప్రవృత్తిం వృద్ధిం చ నిరూపయితుం కాలజ్ఞానోపలక్షణమాహ॥ సప్తర్షీణామితి॥ అయమర్థః ప్రాగగ్రశకటాకారం తారాసప్తకం సప్తర్షిమండలం-తత్ర కిందిమున్నతే తేషామగ్రస్థానీయో మరీచిః-తతః పశ్చాద్దాన(ప్ర)యుగకంధరాకారో వసిష్ఠస్సభార్యః-తతః పశ్చాదీషదుత్తరస్థానీయోఽంగిరాః-తతః పశ్చాచ్చతురశ్రతారాచతుష్కపశ్చాన్యోఽత్రిః- తతో దక్షిణతః పులస్త్యః పులస్త్యాత్పశ్చిమతః పుల

> చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ తథాతిష్యే బృహస్పతిః। ఏకరాశౌ సమేష్యంతి తదా భవతి తత్కృతం॥ ౨౪॥ యేఽతీతా వర్తమానా యే భవిష్యంతి పార్థివాః। తే త ఉద్దేశతః ప్రోక్తా వంశజాస్సోమసూర్యయోః॥ ౨౫॥ ఆరభ్య భవతో జన్మ యావన్నందాభిషేచనమ్। ఏతద్వర్షసహస్రం తు శతం పంచదశోత్తరమ్॥ ౨౬॥ సప్తర్షీణాం తు యౌ పూర్వౌ దృశ్యేతే ఉదితౌ దివి। తయోస్తు మధ్యే నక్షత్రం దృశ్యతే యత్సమం నిశి॥ ౨౭॥ తేనైవ ఋషయో యుక్తాస్తిష్ఠంత్యబ్దశతం నృణామ్। తే త్వదీయే ద్విజాః కాలే హ్యధునా చాశ్రితా మఘాః॥ ౨౮॥ విష్ణోర్భగవతో భానుః కృష్ణాఖ్యోఽసౌ దివం గతః। తదావిశత్కలిర్లోకం యత్పాపే రమతే జనః॥ ౨౯॥ యావత్స పాదపద్మాభ్యాం స్పృశన్నాస్తే రమాపతిః। తావత్కలిర్వై పృథివీం పరాక్రాంతుం న చాశకత్॥ ౩౦॥ యదా దేవర్షయస్సప్త మఘాసు విచరంతి హి। తదా ప్రవృత్తస్తు కలిర్ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః॥ ౩౧॥ యదా మఘాభ్యో యాస్యంతి పూర్వాషాఢాం మహర్షయః। తదా నందాత్ప్రభృత్యేష కలిర్వృద్ధిం గమిష్యతి॥ ౩౨॥ యస్మిన్ కృష్ణో దివం యాతస్తస్మిన్నేవ తదాహని। ప్రతిపన్నం కలియుగమితి ప్రాహుః పురావిదః॥ ౩౩॥ దివ్యాబ్దానాం సహస్రాంతే చతుర్థే తు పునః కృతమ్। భవిష్యతి తదా నృణాం మన ఆత్మప్రకాశకమ్॥ ౩౪॥ ఇత్యేష మానవో వంశో యథా సంఖ్యాయతే భువి। తథా విట్శూద్రవిప్రాణాం వంశా

హః-తత ఉత్తరతః క్రతుః-ఏవం స్థితే- తేషాం మధ్యే యౌ పూర్వౌ ఉదయసమయే ప్రథమముదితౌ దృశ్యేతే తౌ పులహక్రతుసంజ్ఞౌ-తయోస్తు మధ్యే తయోస్తు పూర్వయోస్తు మధ్యే తత్సమం దక్షిణతః సమదేశావస్థితమశ్విన్యాదిషు యదన్యతమం నక్షత్రం దృశ్యతే॥ ౨౭॥ తేనేతి॥ తేన తత్రైవ యుక్తాః నృణామబ్దశతం తిష్ఠంతి- తే చ ద్విజాః త్వదీయే కాలే అధునా మఘా ఆశ్రితా వర్తంతే॥ ౨౮॥ విష్ణోరితి॥ తేషు మఘాసు వర్తమానేషు సత్సు-యదా తు విష్ణోర్భానుః భాతీతి భానుః శుద్ధసత్త్వాత్మకో దేహః-దివం వైకుంఠం గతః- తదా కలియుగమావిశత్ -యత్ యస్మిన్ యుగే మనః పాపే రమత ఇతి కలియుగస్య లక్షణం॥ ౨౯॥ నను శ్రీకృష్ణే పృథివ్యాం వర్తమానేఽపి సంధ్యారూపేణ కలిః ప్రవిష్ట ఏవాసీత్ -సత్యం- తథాపి తావత్తస్య పరాక్రమో నాభవదిత్యాహ॥ యావదితి॥ పరాక్రాంతుం అభిభవితుం॥ ౩౦॥ అతో యథోక్త ఏవ కలిప్రవేశకాల ఇత్యాహ॥ యదేతి ॥ ద్వాదశాబ్దశతాత్మక ఇతి దివ్యేన మానేన సంధ్యాసంధ్యాంశాభ్యాం సహ యో ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః-స కలిస్తదా సంధ్యామతిక్రమ్య ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ కలేః ప్రవేశకాలముక్త్వా తస్య వృద్ధికాలమాహ ॥ యదేతి॥ తదా ప్రద్యోతనాత్ప్రభృతి వృద్ధిం గచ్ఛన్నందాత్ప్రభృత్యేవ వృద్ధిం గమిష్యతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ నను యదా కలేర్లింగముపలబ్ధం తదైవ ప్రవిష్ట ఇతి యుక్తం- తతః పూర్వమేవ ప్రవేశః - తతః పరం వృద్ధిరిత్యత్ర కిం ప్రమాణం - తత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి॥ ప్రతిపన్నం ప్రవిష్టమితి జ్ఞాతం-పురావిదః పూర్వజ్ఞాతారః॥ ౩౩॥ కలేరంతం కృతయుగప్రవేశం చాహ॥ దివ్యాబ్దానామితి॥ చతుర్థే కలౌ - ప్రవేశనాబ్దపరిమితేనాంశేనాపి సహ గతే సతీత్యర్థః - కృతయుగప్రవేశచిహ్నమాహ - యదా నృణాం మన ఆత్మప్రకాశకం

భవిష్యతి-తవేతి॥౩౪॥రాజవంశోక్తాంస్థ్ ప్రహ్మణాదివంశేష్వప్యతిదిశతి॥ఇతీతి॥ యథాయాభిరుచ్చనీచావస్థాభిస్తా స్తాఅవస్థాఃవంశాఇతిచపాఠః॥౩౫॥ఏతదుత్కీర్తనస్యవైరాగ్యోపయోగితామాహ॥ఏతేషామితి॥ నామైవలింగంజ్ఞాపనం యేషాంతేషాం-కథామాత్రేణైవావశిష్టానాం-కీర్తిరేవస్థితా-నతురాజ్యంపుత్రాదయోవా॥౩౬॥కలావుత్సన్నానాంరా జవంశాదీనాంపునఃప్రవృత్తిప్రకారమాహ॥దేవాపిరితి॥దేవాపిఃసోమవంశజః-కలాపగ్రామోనామయోగినామావా సఃప్రసిద్ధః॥౩౭॥౩౮॥ఇమమేవప్రకారంప్రతిచతుర్యుగందర్శయతి॥కృతమితి॥౩౯॥ ఏతేషాంనామలింగానామిత్యా దియదుక్తంతత్ప్రపంచయతిపంచభిః॥రాజన్నితి॥౪౦॥మమత్వంకృత్వేత్యనేనసూచితాంభూతద్రోహప్రవృత్తింని దతి॥క్రిమీతి॥ రాజనామ్నఃరాజేతినామయస్యతస్యాపిదేహస్యాంతేక్రిమయోవిట్ విస్థాభస్మేతివాసంజ్ఞాభవిష్యతి - తత్కృతే-తదర్థం-యోభూతద్రుక్ భూతేభ్యోద్రుహ్యతీతిసః కింస్వార్థంవేద-కింతునవేద- కుతఇత్యపేక్షాయాం హేతుత్వేనభూతద్రోహంవిశినష్టి-యతోభూతద్రోహాన్నిరయోభవతీతి॥౪౧॥ మమత్వప్రకారంప్రపంచయతి॥ కథమితి॥సేయమఖండాభూర్భూమిః-మేపూర్వజైఃపురుషైఃధృతాసతీ-ఇదానీంమత్పూర్వావసతీ - మత్పుత్రాదేః కథంస్యాదిత్యేవం॥౪౨॥తేజఇతి॥ఉభౌమహీంకాయంచ-నిధనంమృత్యుం॥౪౩॥ఉపసంహరతి॥యఇతి॥ తేసర్వేచ-కథా

జ్ఞేయాయుగేయుగే॥౩౫॥ఏతేషాంనామలింగానాంపురుషాణాంమహాత్మనామ్। కథామాత్రావశిష్టా నాంకీర్తిరేవస్థితాభువి॥౩౬॥దేవాపిశ్శంతనోర్భ్రాతామరుశ్చేక్ష్వాకువంశజః।కలాపగ్రామఆసా తేమహాయోగబలాన్వితౌ॥౩౭॥తావుపేత్యకలేరంతేవాసుదేవానుశిక్షితౌ।వర్ణాశ్రమయుతంధర్మం పూర్వవత్ప్రథయిష్యతః॥౩౮॥కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చకలిశ్చేతిచతుర్యుగమ్। అనేనక్రమయోగేనవి భుఃప్రాణిషువర్తతే॥ ౩౯ ॥ రాజన్నేతేమయాప్రోక్తానరదేవాస్తథాపరే । భూమౌమమత్వంకృ త్వాంతేహిత్వేమాంనిధనంగతాః॥ ౪౦॥క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞాంతేరాజనామ్నోపియస్యచ। భూతధ్రు క్తత్కృతేస్వార్థంకింవేదనిరయోయతః॥౪౧॥కథంసేయమఖండాభూఃపూర్వైర్మేపురుషైర్ధృతా। మత్పుత్రస్యచపౌత్రస్యమత్పూర్వావంశజస్యవా ॥ ౪౨॥ తేజోబన్నమయంకాయంగృహీత్వాత్మత యాబుధాః।మహీంమమతయాకృత్వాహిత్వాంతేనిధనంగతాః॥౪౩॥యేయేభూపతయోరాజన్ భుంజ తేభువమోజసా।కాలేనతేకృతాస్సర్వేకథామాత్రాఃకథాసుచ॥౪౪॥ ********************

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః*—

శ్రీశుకః॥దృష్ట్వాత్మనిజయేవ్యగ్రాన్నృపాన్హసతిభూరియమ్। అహోమాంవిజిగీషంతిమృత్యోఃక్రీ డనకానృపాః॥౧॥ కామఏషనరేంద్రాణాంమోఘస్స్యాద్విదుషామపి । యేనఫేనోపమేపిండేయేఽతివి స్రంభితానృపాః॥౨॥పూర్వంనిర్జిత్యషడ్వర్గంజేష్యామోరాజమంత్రిణః । తతస్సచివపౌరాప్తాన్ కరీంద్రానస్యకంటకాన్॥౩॥ఏవంక్రమేణజేష్యామఃపృథ్వీంసాగరమేఖలామ్।ఇత్యాశాబద్ధహృదయా నపశ్యంత్యంతికేఽంతకమ్॥౪॥ సముద్రావరణాంజిత్వామాంవిశంత్యబ్ధిమోజసా । కియదాత్మజయ స్యైతన్ముక్తిరాత్మజయేఫలమ్॥౫॥యాంవిసృజ్యైవమనవస్తత్సుతాశ్చకురూద్వహ। గతాయథాగతం

సుక్రియమాణామ-కథామాత్రాఃకాలేనకృతాః॥౪౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**** శ్లో॥తృతీయేభూమిగీతైస్తురాజ్యదోషాదివర్ణ్యతే।కలౌచదోషభూయిష్ఠేదోషహంత్రీహరేర్నతిః॥ దేహాహంతాంభూ పూవమమతాంకుర్వంతోబుధా ఇత్యుక్తం-తదేవభూమిగీతైఃప్రపంచయతి॥దృష్ట్వేతి॥ఆత్మనిపృథివ్యాం-జయేవ్యగ్రాన్ ఉద్యుక్తాన్ - హాసప్రకారమేవాహ-అహోఇతి॥౧॥కామఇతి॥యేనకామేన-ఫేనోపమేపిండేదేహే - అతివిస్రంభి తాఃవిశ్వాసంనీతాఃయే-తేషాంనరేంద్రాణాం-సఏషకామః-ఏవంమోఘస్స్యాత్ ॥ ౨ ॥ కామమేవదర్శయతిద్వా భ్యాం॥పూర్వమితి॥ ఇంద్రియార్థలంపటస్యనరాజ్యప్రాప్తిస్స్యాదితిప్రథమమింద్రియషడ్వర్గంనిర్జిత్య - రాజ మంత్రిణోజేష్యామఃవశీకరిష్యామః- సచివాఃఅమాత్యాఃకరీంద్రాఃహస్తిపాఃతాంశ్చజేష్యామః - కంటకాన్ప్రతిప క్షాన్-అస్యఅపాస్య-అథకంటకానితివాపాఠః॥౩॥ఏవమితి॥ఇతిఏవంకేచిదాశాబద్ధహృదయాః॥౪॥సముద్రావరణామి తి॥ఏవంకేచిత్పునర్మాంజిత్వాప్యతితృష్ణయాఅబ్ధింవిశంతి- తదేవమింద్రియజయేనయేరాజ్యంసాధయితుమిచ్ఛంతితేతి మందాఇత్యాహ-కియదితి॥౫॥ అతఃఅంతకంనపశ్యంతీత్యుక్తం-తదేవాహ॥యామితి॥ కురూద్వహేతిభూమిగీతకథం

యదా శుకస్సంబోధయతి కులోద్వహా ఇతి పాఠస్సుగమః॥౬॥ అబుద్ధయ ఇత్యుక్తం తత్ప్రపంచయతి॥ మత్కృత ఇతి॥ ౭ ॥౮॥ పృథురితి॥ రామో నామ కశ్చిద్రాజా-యద్వా లోకదృష్ట్యా దాశరథిరేవ నిర్దిష్టః॥౯॥౧౦॥ హిరణ్యకశిపురితి॥ లోకాన్ రావయతి రోదయతీతి లోకరావణః॥ ౧౧॥౧౨॥ మమతామితి॥ మయి దేహే ఉచ్చైః మమతాం కృత్వా ఏవ వర్తంతే - తే కాలేన కథావశేషాః కృతాః-విభో ఇతి సంబోధనం-కురూద్వహేతివత్ ॥౧౩॥ రాజవంశానుకథనస్య తాత్పర్యమాహ॥ కథా ఇతి॥ విజ్ఞానం విషయాసారతాజ్ఞానం-తతో వైరాగ్యం తయోర్వివక్షయా- పరేయుషాం మృతానాం వచోవిభూతిః వాగ్విలాసమాత్రరూపాః-నతు పారమార్థ్యం-పరమార్థత్వం కథానాం న భవతీత్యర్థః॥౧౪॥ కస్తర్హి పురుషాణాముపాదేయః పరమార్థస్తమాహ॥ య ఇతి॥ నిత్యం ప్రత్యహం-తత్రాపి అభీక్ష్ణం॥౧౫ ॥ కలిదోషోపచయే సతి భక్తేరసంభవం మన్యమానః పృచ్ఛతి॥ కేనేతి॥ విధమిష్యంతి నాశయిష్యంతి-యథా యథావత్ ॥౧౬॥ కలియుగే కః పరమో ధర్మ ఇతి బుభుత్సయా పృచ్ఛతి॥ యుగానీతి॥ బ్రూహీత్యనుషంగః-ఆత్యంతికప్రళయే జిజ్ఞాసయా పునః పృచ్ఛతి - ప్రళయకల్పయోః సంహారస్థితికల్పయోః

యుద్ధే తాం మాం జేష్యంత్యబుద్ధయః॥౬॥ మత్కృతే పితృపుత్రాణాం భ్రాతౄణాం చాపి విగ్రహః। జాయతే హ్యసతాం రాజ్యే మమతాబద్ధచేతసామ్॥౭॥ మమైవేయం మహీ కృత్స్నా న తే మూఢేతి వాదినః। స్పర్ధమానా మిథో ఘ్నంతి మ్రియంతే మత్కృతే నృపాః॥౮॥ పృథుః పురూరవా గాధిర్నహుషో భరతోఽర్జునః। మాంధాతా సగరో రామః ఖట్వాంగో ధుంధుహా రఘుః ॥౯॥ తృణబిందుర్యయాతిశ్చ శర్యాతిః శంతనుర్గయః। భగీరథః కువలయాశ్వః కకుత్స్థో నైషధో నృగః ॥ ౧౦ ॥ హిరణ్యకశిపుర్వృత్రో రావణో లోకరావణః। నముచిశ్శంబరో భౌమో హిరణ్యాక్షోఽథ తారకః॥ ౧౧ ॥ అన్యే చ బహవో దైత్యా రాజానో యే మహేశ్వరాః। సర్వే సర్వవిదశ్శూరాః సర్వే సర్వజితోఽజితాః॥౧౨॥ మమతాం మయ్యవర్తంత కృత్వోచ్చైర్మర్త్యధర్మిణః। కథావశేషాః కాలేన హ్యకృతార్థాః కృతా విభో॥౧౩॥ కథా ఇమాస్తే కథితా మహీయసాం వితాయ లోకేషు యశః పరేయుషామ్ ।విజ్ఞానవైరాగ్యవివక్షయా విభో వచోవిభూతీర్న తు పారమార్థ్యమ్॥౧౪॥ యస్తూత్తమశ్లోకగుణానువాదస్సంగీయతేఽభీక్ష్ణమమంగళఘ్నః। తమేవ నిత్యం శృణుయాదభీక్ష్ణం కృష్ణేఽమలాం భక్తిమభీప్సమానః॥౧౫॥ రాజా॥ కేనోపాయేన భగవన్ కలేర్దోషాన్ కలౌ జనాః। విధమిష్యంత్యుపచితాంస్తన్మే బ్రూహి యథా మునే॥౧౬॥ యుగాని యుగధర్మాంశ్చ మానం ప్రళయకల్పయోః। కాలస్యేశ్వరరూపస్య గతిం విష్ణోర్మహాత్మనః ॥౧౭॥ శ్రీశుకః ॥ కృతే ప్రవర్తతే ధర్మశ్చతుష్పాత్తజ్జనైర్ధృతః। సత్యం దయా తపో దానమితి పాదా విభోర్నృప ॥౧౮॥ సంతుష్టాః కరుణా మైత్రాః శాంతా దాంతాస్తితిక్షవః। ఆత్మారామాస్సమదృశః ప్రాయశశ్శ్రమణా జనాః ॥ ౧౯ ॥ త్రేతాయాం ధర్మపాదానాం తుర్యాంశో హీయతే శనైః। అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైః॥౨౦॥ తదా క్రియాతపోనిష్ఠా నాతిహింస్రా న లంపటాః। త్రైవర్గికాస్త్రయీవృద్ధా వర్ణా బ్రహ్మోత్తరా నృప॥౨౧॥ తపస్సత్యదయాదానేష్వర్ధం హ్రసతి ద్వాపరే। హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైర్ధర్మస్యాధర్మలక్షణైః॥౨౨॥ యశస్వినో మహాశీలాస్స్వాధ్యాయాధ్యయనే రతాః। ఆఢ్యాః కుటుంబినో హృష్టా వర్ణాః క్షత్రద్విజోత్తరాః॥౨౩॥ కలౌ తు ధర్మపాదానాం తుర్యాంశోఽధర్మహేతుభిః। ఏధమానైః క్షీయమాణో హ్యంతే సోఽపి వినంక్ష్యతి ॥౨౪॥ తస్మిన్ లుబ్ధా దురాచారా నిర్దయాశ్శుష్కవైరిణః । దుర్భగా భూరిత

నచాయం బహిర్ముఖప్రశ్న ఇత్యాహ- కాలస్యేతి ॥౧౭॥ తత్ర యుగధర్మాంస్తావదాహ॥ కృత ఇతి॥ తజ్జనైః తద్యుగవర్తిభిర్జనైః-దానం అరాగద్వేషతయా అభయదానం-తదేవ ప్రథమస్కంధే శౌచశబ్దేనోక్తం - విభోః సంపూర్ణస్య ధర్మస్య॥౧౮॥ తదానీంతనజనానాహ॥ సంతుష్టా ఇతి॥ మైత్రాః భూతమైత్రియుక్తాః - శ్రమణాః ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసవంతః॥ ౧౯॥ త్రేతాయామితి॥ అనృతేన సత్యం హింసయా దయా అసంతోషేణ తపః విగ్రహేణ దానమితి యథాయోగ్యం యోజ్యం॥౨౦॥ తదేతి॥ బ్రహ్మోత్తరాః బ్రాహ్మణాధికాః॥౨౧॥ తప ఇతి॥ అనృతేన సత్యం హింసయా దయా అసంతోషేణ తపః-విగ్రహేణ దానం ఇతి యథాసంఖ్యం యోజ్యం-హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైరిత్యయం క్రమో న వివక్షితః - ధర్మస్యార్ధం హ్రసతి క్షీయతే - అధర్మస్య లక్షణైః చిహ్నైః పాదైరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ యశస్వీతి॥ యశస్వినః కీర్తిప్రియాః - క్షత్రద్విజోత్తరాః క్షత్రియబ్రాహ్మణప్రధానాః ॥ ౨౩ ॥ కలావితి ॥ కలౌ ధర్మపాదానాం తుర్యాంశః చతు

థోంశః అవశిష్యతే॥౨౪॥తస్మిన్నితి॥ శూద్రదాసోత్తరాః శూద్రకైవర్తాదిప్రధానాః॥౨౫॥ యుగానామేవంభూతవైషమ్యే కారణమూహాపంచభిః॥ సత్త్వమితి॥౨౬॥ప్రభవంతీతి॥ మనశ్చబుద్ధిశ్చేంద్రియాణిచ సత్త్వే యదా ప్రభవంతి అతిశయేనవర్తంతే॥౨౭॥యదేతి॥యదా శుభధర్మాదిషు భక్తిః ప్రీతిః- తదా రజోవృత్తిప్రధానం త్రేతాయుగమితిజానీహి॥౨౮॥యదేతి॥ కామ్యానాంకర్మణాంవిషయే యదా ప్రీతిః తత్తదా-రజస్తమఃప్రధానం ద్వాపరంజానీహి॥౨౯॥ యదేతి॥విషాదనందుఃఖం॥౩౦॥కలిదోషాన్ ప్రపంచయతి॥యస్మాదితి॥యస్మాత్ కలేర్హేతోః-క్షుద్రదృశః మందమతయః-క్షుద్రభాగ్యాః అల్పభాగ్యాః-మహాశనా బహ్వాహారాః-విత్తహీనా అపి కామినః-స్వైరిణ్యః పుంశ్చల్యః - అసతీః అసత్యః॥౩౧॥దస్యూత్కృష్టా ఇతి॥దస్యవః ఉత్కృష్టాః ప్రచురా యేషు తే॥౩౨॥అవ్రతా ఇతి॥అవ్రతాః విహితాచారరహితాః- అశౌచాః శౌచహీనాశ్చ-వటవో బ్రహ్మచారిణో భవిష్యంతి-కుటుంబినశ్చ గృహస్థాః స్వయం భిక్షాటనపరా భవిష్యంతి- నను భిక్షాం దాస్యంతి-తపస్వినో వనస్థాః వనం హిత్వా గ్రామవాసా భవిష్యంతి - న్యాసినో యతయః అతీవ అర్థలోలుపా భ

ప్రాయాశ్శూద్రదాసోత్తరాః ప్రజాః॥౨౫॥సత్త్వంరజస్తమ ఇతిదృశ్యంతేపురుషేగుణాః। కాలసంచోదితాస్తేవై పరివర్తంతఆత్మని॥౨౬॥ ప్రభవంతియదాసత్త్వే మనోబుద్ధీంద్రియాణిచ । తదాకృతయుగంవిద్యాద్జ్ఞానేతపసియద్రుచిః॥౨౭॥ యదాకర్మసుకామ్యేషుభక్తిర్యశసిదేహినామ్।తదాత్రేతారజోవృత్తిరితిజానీహిబుద్ధిమన్॥౨౮॥ యదాలోభస్త్వసంతోషోమానోదంభోఽథమత్సరః। కర్మణాంచాపికామ్యానాంద్వాపరంతద్రజస్తమః॥౨౯॥యదామాయానృతంతంద్రీనిద్రాహింసావిషాదనమ్। శోకమోహౌభయందైన్యంసకలిస్తామసస్స్మృతః॥౩౦॥యస్మాత్క్షుద్రదృశోమర్త్యాఃక్షుద్రభాగ్యామహాశనాః।కామినోవిత్తహీనాశ్చస్వైరిణ్యశ్చస్త్రియోఽసతీః॥ ౩౧॥ దస్యూత్కృష్టాజనపదావేదాఃపాషండదూషితాః।రాజానశ్చప్రజాభక్షాశ్శిశ్నోదరపరాద్విజాః॥౩౨॥ అవ్రతావటవోఽశౌచాభిక్షవశ్చకుటుంబినః । తపస్వినోగ్రామవాసాన్యాసినోఽత్యర్థలోలుపాః ॥ ౩౩ ॥ హ్రస్వకాయామహాహారాభూర్యపత్యాగతహ్రియః। స్త్రియఃకటుకభాషిణ్యశ్చౌర్యమాయోరుసాహసాః ॥ ౩౪ ॥ పణయిష్యంతివైక్షుద్రాఃకిరాటాఃకూటకారిణః। అనాపద్యపిమన్స్యంతేవార్తాంసాధుజుగుప్సితామ్॥౩౫॥ పతింత్యక్ష్యంతినిర్ద్రవ్యంభృత్యాఅప్యఖిలోత్తమమ్।భృత్యంవిపన్నంపతయఃకౌలంగాశ్చాపయస్వినీః॥౩౬॥ పితృభ్రాతృసుహృజ్జ్ఞాతీన్హిత్వాసౌరతసౌహృదాః।ననాంద్రృశ్యాలసంవాదాదీనాస్త్రైణాఃకలౌనరాః॥౩౭॥శూద్రాప్రతిగ్రహీష్యంతితపోవేషోపజీవినః। ధర్మంవక్ష్యంత్యధర్మజ్ఞాఅధిరుహ్యోత్తమాసనమ్॥౩౮॥ నిత్యముద్విగ్నమనసోదుర్భిక్షకరకర్శితాః। నిరన్నేభూతలేరాజన్ననావృష్టిభయాతురాః॥ ౩౯ ॥ వాసోఽన్నపానశయనవ్యవాయస్నానభూషణైః । హీనాఃపిశాచసందర్శాభవిష్యంతికలౌప్రజాః॥౪౦॥కలౌకాకణికేఽప్యర్థేవిగృహ్యత్యక్తసౌహృదాః। త్యక్ష్యంతిచప్రియాన్ప్రాణాన్హనిష్యంతిస్వకానపి॥౪౧॥ నరక్షిష్యంతిమనుజాస్స్థవిరౌపితరావపి। పుత్రాన్భార్యాంశ్చకులజాఃక్షుద్రాశ్శిశ్నోదరంభరాః ॥ ౪౨ ॥ కలౌనరాజన్జగతాంపరంగురుంత్రిలోకనాథానతపాదపంకజమ్। ప్రాయేణమర్త్యాభగవంతమచ్యుతంయక్ష్యంతిపాషండవిభిన్నచేతసః॥౪౩॥ యన్నామధేయంమ్రి

విష్యంతి॥౩౩॥పునరపి స్త్రీణాం స్వభావమాహ॥ హ్రస్వకాయా ఇతి॥కటుకభాషిణ్యః అప్రియవాదిన్యః చౌర్యంచమాయా చ కపటం ఉరు చ సాహసం యాసాం తాః॥౩౪॥కించ ॥ పణయిష్యంతీతి ॥ కిరాటాః వణిజః - పణయిష్యంతి క్రయవిక్రయాదివ్యవహారం ప్రవర్తయిష్యంతి-కించ-సర్వే జనాః-అనాపద్యపి జుగుప్సితాం నిందితాం-వార్తాం వృత్తిం - సాధు మన్యంతే॥౩౫॥పతిమితి॥ సర్వోత్తమమపి పతిం ద్రవ్యహీనం భృత్యాస్త్యక్ష్యంతి - పతయశ్చ విపన్నం రోగాదిభిర్వ్యాప్తం ... కౌలం కులపరంపరాయాతం-త్యక్ష్యంతి-అపయస్వినీః అదోహాః॥౩౬॥పితృభ్రాత్రేతి ॥ పితృభ్రాత్రాదీన్ హిత్వా సౌరతం సురతనిమిత్తం సౌహృదం యేషాం తే - అతఏవ ననాందారో భర్తృభగిన్యః స్యాలాః భార్యాభ్రాతరః-తైస్సంవాదో మంత్రాలోచనం యేషాం తే॥౩౭॥౩౮॥౩౯॥వాస ఇతి॥పిశాచసందర్శాః పిశాచవద్దృశ్యాః॥ ౪౦ ॥ కలావితి॥కాకణికే వింశతివరాటికామాత్రేఽప్యర్థే-విషయభూతే-విగృహ్య వైరం కృత్వా॥౪౧॥౪౨॥మహాంతమనర్థమన్యాయం చాహ ద్వాభ్యాం॥కలావితి॥ త్రిలోకనాథైః ఆనతం నమస్కృతం పాదపంకజం పాదపద్మం యస్య తం - నయక్ష్యంతి

న ప్రాజ్యుష్యంతి-పాపం ద్రైర్విభిన్నమన్యథాకృతం చేతో యేషాం తే॥౪౩॥ ...వశోఽపి గృణన్-విముక్తాః కర్మార్గళాః ప్రతిబంధా యస్య సః॥౪౪॥ తదేవం కలిదోషాన్ ప్రపంచ్య ప్రస్తుతం నిస్తారోపాయమాహ షడ్భిః॥ పుంసామితి॥ ద్రవ్యదేశాత్మసంభవాన్ ద్రవ్యమన్నాది-దేశః కీకటాదిః- ఆత్మశబ్దేనేహేంద్రియాణి తైస్సంభవో యేషాం తాన్ చిత్తస్థః చిత్తస్ఫురితః॥౪౫॥౪౬॥ అయమేవోపాయో నాన్య ఇతి దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ధాతుజం తామ్రాదిసంశ్లేషాజ్జాతం-హేమ్నః దుర్వర్ణం మాలిన్యం-తత్ర స్థితో వహ్నిరేవ హంతి-న తు తోయాది- ఏవం యోగినామపి విష్ణురేవ-న తు యోగాదికమిత్యర్థః॥౪౭॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥ విద్యేతి॥ విద్యా నానాదేవతోపాసనా॥ ౪౮॥ ౪౯॥ మ్రియమాణైరితి॥ ఆత్మభావం స్వస్వరూపం॥౫౦॥ ఇదానీం కలిం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ కలేరితి॥౫౧॥ కృత ఇతి॥ తత్సర్వం హరికీర్తనాదేవ కలౌ భవతి॥౫౨॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే చ చతుర్థోక్తా లయా నైమిత్తికాదయః। తత్ర సంసారనిస్తారో హరికీర్త్యైవ వర్ణ్యతే॥ కలిదోషనివర్తకం హరినామసంకీర్తనాదికం స ఏవ చ కలౌ పరమో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముక్తం - యచ్చాన్యత్పృష్టం ప్రళయకల్పయోర్మానం బ్రూహీతి తదిదానీం తృతీయస్కంధోక్తకాలమానానువాదపూర్వకం నిరూపయతి॥ కాల ఇతి॥ శ్లో॥ స కా

యమాణ ఆతురః పతన్ స్ఖలన్వా వివశో గృణన్నరః। విముక్తకర్మార్గళ ఉత్తమాం గతిం ప్రాప్నోతి యక్ష్యంతి న తం కలౌ జనాః॥౪౪॥ పుంసాం కలికృతాన్దోషాన్ ద్రవ్యదేశాత్మసంభవాన్। సర్వాన్ హరతి చిత్తస్థో భగవాన్ పురుషోత్తమః॥౪౫॥ శ్రుతః సంకీర్తితో ధ్యాతః పూజితశ్చాదృతోఽపి వా। నృణాం ధునోతి భగవాన్ హృత్స్థో జన్మాయుతాశుభమ్॥ ౪౬॥ యథా హేమ్ని స్థితో వహ్నిర్దుర్వర్ణం హంతి ధాతుజమ్। ఏవమాత్మగతో విష్ణుర్యోగినామశుభాశయమ్॥ ౪౭॥ విద్యాతపఃప్రాణనిరోధమైత్రీతీర్థాభిషేకవ్రతదానజప్యైః। నాత్యంతశుద్ధిం లభతేఽంతరాత్మా యథా హృదిస్థే భగవత్యనంతే॥ ౪౮॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హృదిస్థం కురు కేశవమ్। మ్రియమాణో హ్యవహితస్తతో యాసి పరాం గతిమ్॥౪౯॥ మ్రియమాణైరభిధ్యాతో భగవాన్ హరిరీశ్వరః। ఆత్మభావం నయత్యంగ సర్వాత్మా సర్వసంభవః॥౫౦॥ కలేర్దోషనిధే రాజన్నస్తి హ్యేకో మహాన్ గుణః। కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తబంధః పరం వ్రజేత్॥౫౧॥ కృతే యద్ధ్యాయతో విష్ణుం త్రేతాయాం యజతో మఖైః। ద్వాపరే పరిచర్యాయాం కలౌ తద్ధరికీర్తనాత్॥౫౨॥***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ కాలస్తే పరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధావధిర్నృప। కథితో యుగమానం చ శృణు కల్పలయావపి॥౧॥ చతుర్యుగసహస్రం తు బ్రహ్మణో దినముచ్యతే। స కల్పో యత్ర మనవశ్చతుర్దశ విశాంపతే॥౨॥ తదంతే ప్రళయస్తావాన్ బ్రాహ్మీ రాత్రిరుదాహృతా। త్రయో లోకా ఇమే యత్ర కల్పంతే ప్రళయాయ హి॥౩॥ ఏష నైమిత్తికః ప్రోక్తః ప్రళయో యత్ర విశ్వసృట్। శేతేఽనంతాసనో విశ్వమాత్మసాత్కృత్య చాత్మభూః॥౪॥ ద్విపరార్ధే త్వతిక్రాంతే బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినః। తదా ప్రకృతయః సప్త కల్పంతే ప్రళయాయ హి॥౫॥ ఏష ప్రాకృతికో రాజన్ప్రళయో యత్ర లీయతే। అండకోశస్తు సంఘాతో విఘాత

లః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే-పరమాణుతామిత్యాదినా కాలః కథితః॥ శ్లో॥ చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమం। సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చేతి॥ యుగమానం చ కథితం॥౧॥ తత్ర కల్పమానమాహ॥ చతుర్యుగేతి॥ యత్ర చతుర్దశ మనవః క్రమేణ భవంతి॥ ౨॥ ప్రళయస్తు చతుర్విధః నైమిత్తికః ప్రాకృతిక ఆత్యంతికో నిత్యశ్చేతి- తత్ర నైమిత్తికం ప్రళయం మానసహితమాహ ద్వాభ్యాం॥ తదంత ఇతి॥ చతుర్దశ మనవః యత్ర వర్తంతే తావాన్ చతుర్యుగసహస్రప్రమాణః- సైవ బ్రాహ్మీ రాత్రిః॥౩॥ ఏష ఇతి॥ నైమిత్తికత్వం దర్శయతి-యత్ర యదా- విశ్వసృట్ శ్రీనారాయణః విశ్వమాత్మసాత్కృత్య స్వస్మిన్నుపసంహృత్య- శేతే - ఆత్మభూః బ్రహ్మా చ- తస్మిన్ శేతే తయోరభేదవివక్షయా బ్రహ్మణ ఏవానంతాసనత్వముక్తం-బ్రహ్మణో నిద్రాం నిమిత్తీకృత్య ప్రవర్తమానో లోకత్రయప్రళయో నైమిత్తిక ఇత్యర్థః॥౪॥ ప్రాకృతికం ప్రళయమాహ ద్వాభ్యాం॥ ద్విపరార్ధ ఇతి॥ ద్విపరార్ధే తు బ్రహ్మణ ఆయుషి అతిక్రాంతే సతి-సప్త ప్రకృతయః-మహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి॥౫॥ ఏష ఇతి॥ సంఘాతః మహదాదికార్యభూతః- ప్రకృతీనాం తత్కార్యం బ్రహ్మాండస్య చ లయాత్ ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః- విఘాతే విఘాతకారణే ఉపసాదితే కాలేన ప్రాపితే సతి॥ ౬

గదేవాహ పర్జన్య ఇత్యాదినా బుద్ధీంద్రి[illegible]ర్థరూపేణ [illegible]ః ప్రాగుక్తేన గ్రంథేన॥ పర్జన్య ఇతి॥ ౭ ॥ సాముద్రమితి॥ సాముద్రాదికం సర్వం రసం రవిః పిబతే ఆకర్షతి న పునః ప్రయచ్ఛత్యేవ॥ ౮ ॥ తత ఇతి ॥ అనిలవేగోత్థః వాయువేగోద్భూతః అనిలవేగో వా ఇతి పాఠే అనిలేన వేగో యస్య సః - వా రవిణా రశ్మిభిః పీతముదకం చ దహతీత్యర్థః - అనిలవేగో వా ఇతి తు పాఠే స్సుగమః - భూవివరాన్ పాతాళాదీన్ శూన్యాన్ రవిణా నైహికరసాకర్షణాత్ ప్రాణిరహితాన్॥ ౯ ॥ ఉపరీతి॥ శిఖాభిర్జ్వాలాభిః॥ ౧౦ ॥ తత ఇతి॥ కించిదధికం వర్షాణాం శతం - సంవర్తకః పరో వాయుర్వాతి - తదా రజసావృతం ఖం ధూమ్రం భవతి॥ ౧౧ ॥ తత ఇతి॥ రభసస్వనైః తీవ్రగర్జితైః॥ ౧౨ ॥ తత ఇతి॥ బ్రహ్మాండవివరాంతరం బ్రహ్మాండవివరమధ్యగతం విశ్వం ఏకోదకం ఏకార్ణవోదకవ్యాప్తం భవతి॥ ౧౩ ॥ తదేతి॥ ఉదప్లవే ఉదకేనాప్లావితే సతి - ప్రళయత్వాయ అభావాయ॥ ౧౪ ॥ ౧౬ ॥ శబ్దమితి॥ భూతాదిః తామసోహంకారః - గుణైర్వృత్తిభిస్సహ॥ ౧౭ ॥ మహానితి ॥ అవ్యాకృతం ప్రధానం॥ ౧౮ ॥ తస్యతు లయో నాస్తీత్యాహ॥ నేతి॥ కాలావయవైః అహోరాత్రాదిభిః - గుణాః షడ్భావవికారాః - పరిణామోవిపరిణామః - అవ్యక్తం అస్తిత్వవ్యక్తివికారశూన్యం - నిత్యం సర్వదా ఏకరూపం - వృద్ధిరహితమిత్యర్థః - అవ్యయమపక్ష

ఉపసాదితే॥ ౬ ॥ పర్జన్యశ్శతవర్షాణి భూమౌ రాజన్న వర్షతి। తదా నిరన్నే హ్యన్యోన్యం భక్ష్యమాణాః క్షుధార్దితాః॥ క్షయం యాస్యంతి శనకైః కాలేనోపద్రుతాః ప్రజాః॥ ౭ ॥ సాముద్రం దైహికం భౌమం రసం సంవర్తకో రవిః। రశ్మిభిః పిబతే ఘోరైః సర్వం నైవ విముంచతి॥ ౮ ॥ తతస్సంవర్తకో వహ్నిస్సంకర్షణముఖోత్థితః। దహత్యనిలవేగోత్థశ్శూన్యాన్ భూవివరానథ॥ ౯ ॥ ఉపర్యధస్సమంతాచ్చ శిఖాభిర్వహ్నిసూర్యయోః। దహ్యమానం విభాత్యండం దగ్ధగోమయపిండవత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః ప్రచండపవనో వర్షాణామధికం శతమ్। పరస్సంవర్తకో వాతి ధూమ్రం ఖం రజసావృతమ్॥ ౧౧ ॥ తతో మేఘకులాన్యంగ చిత్రవర్ణాన్యనేకశః। శతం వర్షాణి వర్షంతి నదంతి రభసస్వనైః॥ ౧౨ ॥ తత ఏకోదకం విశ్వం బ్రహ్మాండవివరాంతరమ్॥ ౧౩ ॥ తదా భూమేర్గంధగుణం గ్రసంత్యాప ఉదప్లవే। గ్రస్తగంధా తు పృథివీ ప్రళయత్వాయ కల్పతే॥ ౧౪ ॥ అపాం రసమథో తేజస్తా లీయంతేథ నీరసాః। గ్రసతే తేజసో రూపం వాయుస్తద్రహితం తదా॥ ౧౫ ॥ లీయతే చానిలే తేజో వాయోః ఖం గ్రసతే గుణమ్। స వై విశతి ఖం రాజంస్తతశ్చ నభసో గుణమ్॥ ౧౬ ॥ శబ్దం గ్రసతి భూతాదిర్నభస్తమనులీయతే। తైజసాశ్చేంద్రియాణ్యంగ దేవాన్ వైకారికో గుణైః॥ ౧౭ ॥ మహాన్ గ్రసత్యహంకారం గుణాస్సత్త్వాదయశ్చ తమ్। గ్రసతేవ్యాకృతం బీజం గుణాన్ కాలేన చోదితమ్॥ ౧౮ ॥ న తస్య కాలావయవైః పరిణామాదయో గుణాః। అనాద్యనంతమవ్యక్తం నిత్యం కారణమవ్యయమ్॥ ౧౯ ॥ న యత్ర వాచో న మనో న సత్త్వం తమో రజో వా మహదాదయోమీ। న ప్రాణబుద్ధీంద్రియదేవతా వా న సన్నివేశః ఖలు లోకకల్పః॥ ౨౦ ॥ న స్వప్నజాగ్రన్న చ తత్సుషుప్తం న ఖం జలం భూరనలోగ్నిరర్కః। సుషుప్తవచ్ఛూన్యవదప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనంతి॥ ౨౧ ॥ లయః ప్రాకృతికో హ్యేష పురుషావ్యక్తయోర్యదా। శక్తయస్సంప్రలీయంతే వివశాః కాలవిద్రుతాః॥ ౨౨ ॥ బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతి తదాశ్రయమ్। దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామాద్యంతవదవస్తు యత్॥ ౨౩ ॥ దీపశ్చ

యశూన్యం - సర్వత్ర హేతుః కారణమితి॥ ౧౯ ॥ కించ - వాగాదిగోచరస్య సవిశేషస్య వికారా భవంతి - ఇదం తు న తథేత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ లోకకల్పః లోకరూపః - సన్నివేశో రచనావిశేషః॥ ౨౦ ॥ నేతి॥ స్వప్నజాగ్రత్ స్వప్నజాగరావస్థాయుక్తం - సుషుప్తవత్ ఇంద్రియాద్యభావాత్ - శూన్యవదదృశ్యే హేతుః - అప్రతర్క్యం - న పునశ్శూన్యమేవేత్యాహ - తదితి॥ ౨౧ ॥ ఉపసంహరతి॥ లయ ఇతి॥ శక్తయః సత్త్వాదయః॥ ౨౨ ॥ ఆత్యంతికం లయమాహ ద్వాదశభిః॥ బుద్ధీతి ॥ ఆత్యంతికో లయో నామ మోక్షః - స చ బ్రహ్మజ్ఞానేన సకలప్రపంచలయాత్మకః న చ ప్రపంచస్య సత్యత్వే లయస్సంభవతీతి జ్ఞానరూపాత్ బ్రహ్మణః పృథగ్భానస్య తస్యాసత్యత్వముపపాదయతి - బుద్ధిశ్చ ఇంద్రియాణి చ అర్థాశ్చేత్యేవం గ్రాహకకరణగ్రాహ్యరూపేణ తేషామాశ్రయభూతం జ్ఞానమేవ భాతి - న పృథక్ - తత్ర హేతుమాహ - దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామితి - అతో యదాద్యంతవత్తదవస్తు - అత్రైవం ప్రయోగః - విమతం మిథ్యా భవతి దృశ్యత్వాత్ కారణావ్యతిరేకాత్ ఆద్యంతవత్త్వాచ్చ రజ్జుసర్పాదివదితి॥ ౨౩ ॥ అథాన్వయవ్యతిరేకం స్పష్టం తేన ప్రపంచయతి॥ దీప ఇతి॥ దీపచక్షూరూపాణాం తేజోవిశేషాణాం యథా తేజసో న వ్యతిరేకః - తథా ధీః కర్తా - ఖాని కరణాని - మాత్రాః విషయాశ్చ ఋతాత్ బ్రహ్మణః పృథ

క్ న స్యుః - బ్రహ్మకార్యత్వాత్ - నన్వేవం కార్యకారణయోరైక్యే ఘటాదికార్యాసత్త్వే కారణస్యాప్యసత్త్వం ప్రసజ్యేత తత్రాహ - అన్యతమాదితి - కార్యాదన్యతమాదత్యంతం వ్యతిరిక్తాద్బ్రహ్మణః - ప్రపంచాద్బ్రహ్మణోఽస్తి వ్యతిరేకః - ప్రపంచస్య తు తతో నాస్తి వ్యతిరేక ఇత్యర్థః ॥౨౪॥ యదా తు బుద్ధేరసత్త్వం - తదా - తదవస్థానాం సుతరామసత్త్వమిత్యాశయేనాహ ॥ బుద్ధేరితి ॥ నను విశ్వతైజసప్రాజ్ఞానామేవ ఏతా అవస్థాః న బుద్ధేరిత్యాశంక్యాహ - మాయామాత్రమితి - ఇదం విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపం ॥౨౫॥ ఆద్యంతవత్త్వాదిత్యస్య హేతోరసిద్ధిమాశంక్య సావయవత్వేన సాధయతి ॥ యథేతి ॥ అవయవీతి - యత్సావయవం తదాద్యంతవత్ - ఘటాదివదిత్యర్థః - అతః ఉదయాప్యయాత్ ఆద్యంతవత్త్వాద్విశ్వం సన్న భవతీత్యర్థః - యద్వా - పృథగేవాగమాపాయిత్వాద్విశ్వం మిథ్యా - బ్రహ్మ తు తదవధిత్వాత్సత్యమిత్యనేన సాధ్యతే - దృష్టాంతస్తు పూర్వోక్త ఏవ రజ్జుసర్పవదితి - యథా జలధరా వ్యోమ్నీతి దృష్టాంతస్త్వాగమాపాయావధిత్వమాత్రే - న తు మిథ్యాత్వ ఇతి ॥౨౬॥ అన్యతమాదృతాదితి ప్రతిజ్ఞాతం కారణస్య సత్యత్వముపపాదయతి ॥ సత్యమితి ॥ అవయవః కారణం ప్రోక్తః ॥ శ్రుతి ॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదిశ్రుతిభిః - అత్ర యుక్తిముపదర్శయతి - వినేతి ॥ - అంగ హే రాజన్ - హి యస్మాత్ - అర్థేన అవయవినా వినాపి పృథగేవావయవాః ప్రతీయేరన్ - యథా పటస్యావయవాః తంతవః పటాత్పృథక్ ప్రతీయంతే తద్వదితి ॥౨౭॥ నను కార్యాభావే కారణత్వం బ్రహ్మణః కుతో ఘటేత - సత్యం - తదపి నాతీవ సత్యమిత్యాహ ॥ యదితి ॥ సామాన్యం కారణం - విశేషః కార్యం - తద్రూపేణ అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరాపేక్షత్వేన నిరూపణార్హత్వాదిత్యర్థః - అతః కారణత్వమవధిత్వం వ్యాపకత్వమిత్యాదికమపి యత్పరాపేక్షత్వాదాద్యంతవత్ తత్సర్వమవస్త్వేవేత్యర్థః - యద్వా - అత్రైవ హేత్వంతరమేవైతత్ - యదుపలభ్యేత స భ్రమః - సామాన్యవిశేషరూపత్వాత్ -

ముష్ణరూపం చ జ్యోతిషో న పృథగ్భవేత్ । ఏవం ధీః ఖాని మాత్రాశ్చ న స్యురన్యతమాదృతాత్ ॥౨౪॥ బుద్ధేర్జాగరణం స్వప్నః సుషుప్తిరితి చోచ్యతే । మాయామాత్రమిదం రాజన్నానాత్వం ప్రత్యగాత్మని ॥౨౫॥
యథా జలధరా వ్యోమ్ని భవంతి న భవంతి చ । బ్రహ్మణీదం తథా విశ్వమవయవ్యుదయాప్యయాత్ ॥౨౬॥
సత్యం హ్యవయవః ప్రోక్తః సర్వావయవినామిహ । వినార్థేన ప్రతీయేరన్ పటస్యేవాంగ తంతవః ॥౨౭॥
యత్సామాన్యవిశేషాభ్యాముపలభ్యేత స భ్రమః । అన్యోన్యాపాశ్రయాత్సర్వమాద్యంతవదవస్తు చ ॥౨౮॥
వికారః ఖ్యాయమానోఽపి ప్రత్యగాత్మానమంతరా । న నిరూప్యోఽస్త్యణురపి స్యాచ్చేచ్చిత్సమ ఆత్మవత్ ॥౨౯॥ న హి సత్త్వస్య నానాత్వమవిద్వాన్ యది మన్యతే । నానాత్వం ఛిద్రయోర్యద్వజ్జ్యోతిషోర్వాతయోరపి ॥౩౦॥ యథా హిరణ్యం బహుధా సమీయతే నృభిః క్రియాభిర్వ్యవహారవర్త్మసు । ఏవం వచోభిర్భగవానధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతే లౌకికవైదికైర్జనైః ॥౩౧॥ యథా ఘనోఽర్కప్రభవోఽర్కదర్శితో హ్యర్కాంశ

అన్యోన్యాపాశ్రయాదితీదమపి హేత్వంతరం - గుణగుణివిశేషణవిశేష్యవ్యాప్యవ్యాపకత్వవిశేషావధిత్వకార్యకారణత్వాదిరూపేణ పరస్పరాధీనసిద్ధిత్వాత్ తథాభూతస్వప్నవదితి నిగమనం - అతో యదాద్యంతవత్తత్సర్వమవస్త్వితి ॥౨౮॥ తదేవమనేకైర్హేతుభిః ప్రపంచస్యాసత్త్వం ప్రసాధితం - అత్ర శంకా - నను ప్రపంచస్యాపి ప్రకాశమానత్వాదాత్మవత్సత్త్వం కిం న స్యాదితి తత్రాహ ॥ వికార ఇతి ॥ ఖ్యాయమానః ప్రకాశమానోఽపి - వికారః ప్రపంచః - ప్రత్యగాత్మప్రకాశం వినా అణుమాత్రోఽపి న నిరూప్యోఽస్తి - తం వినా నిరూప్యః స్యాచ్చేత్ - తర్హి - సోఽపి చిత్సమః స్యాత్ చిద్రూపేణాత్మనా సమః స్వప్రకాశో భవేత్ - తథా చ సతి సోఽపి ఆత్మవత్స్యాత్ ఏకరూపః స్యాదిత్యర్థః ॥౨౯॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ నను సత్యస్యాప్యాత్మనో జీవబ్రహ్మరూపనానాత్వమస్త్యేవ తత్రాహ - యద్యేవం నానాత్వం మన్యతే - తర్హ్యవిద్వాన్ - కథం తర్హి తయోర్భేదవ్యవహారః - ఉపాధికృత ఇత్యాహ - నానాత్వమితి - తత్ర ఛిద్రయోర్ఘటాకాశమహాకాశయోరివేతి పరిచ్ఛేదే దృష్టాంతః - జ్యోతిషోః - ఆకాశజలస్థసూర్యయోరివేత్యుపాధికృతవికారసదసద్భావే - వాతయోర్బాహ్యశరీరస్థవాయ్వోరివేతి క్రియాభేదే ॥౩౦॥ బ్రహ్మణ ఏవ ప్రపంచవ్యవహారాలంబనత్వం దృష్టాంతేన స్పష్టయతి ॥ యథేతి ॥ క్రియాభిస్తత్తద్రచనాభేదైః - బహుధా కటకకుండలాదిరూపేణ లౌకికవైదికైర్వచోభిర్జనైరహంకారోపహతైః ॥౩౧॥ నన్వహంకారస్య కథం బ్రహ్మస్వరూపావరణేన భేదవ్యవహారహేతుత్వం - తస్య స్వకారణభూతబ్రహ్మావారకత్వాసంభవాత్ - ఆవరణే వా స్వస్యాపి ప్రకాశాసంభవాదిత్యాశంక్య సదృష్టాంతమాహ ॥ యథేతి ॥ అర్కరశ్మయ ఏవ మేఘరూపేణ పరిణతా వర్షంతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేర

స్నంతతః ప్రజాఇత్యాదివచనా ... ప్రభవః ... అర్కేణైవదర్శితః ప్రకాశితశ్చ - తమఃస్వరూపభూతా
ర్కదర్శనప్రతిబంధకో భవతి - ... అహంకారః - బ్రహ్మగుణః బ్రహ్మకార్యభూతః - తదీక్షితస్తేనైవ ప్రకాశితశ్చ -
ఆత్మనోజీవస్య - ఆత్మబంధనః బ్రహ్మస్వరూపదర్శనప్రతిబంధకో భవతి॥ ౩౨ ॥ అతఏవాహంకారనాశే స్వరూపదర్శ
నం భవతీతి తత్రైవ దృష్టాంతేనాహ॥ ఘనఇతి॥ ఆత్మనః ఉపాధిః॥ జిజ్ఞాసయా విచారేణ - తర్హి గదా - అనుస్మరేత్ -
బ్రహ్మాహమితి పశ్యతీత్యర్థః॥ ౩౩॥ సోఽయమాత్యంతిక ప్రళయ ఇత్యుపసంహరతి॥ యదేతి ॥ వివేకహేతినాజ్ఞానశాస్త్రే
ణ - అహంకరణమేవాత్మబంధనం • అచ్యుతం పరిపూర్ణ మాత్మానమనుభవతీతి తథా ॥ ౩౪ ॥ నిత్యప్రళయమాహ॥
నిత్యదేతి॥ ౩౫॥ కుతఇత్యత ఆహ॥ కాలేతి॥ పరిణామినాం నదీప్రవాహప్రదీపజ్వాలాదీనాం - యా ఉత్పన్నా అవస్థాః - తాః
కాలరూపస్రోతసో వేగేనాశుహ్రియమాణస్య దేహాదేర్దృశ్యమానాః - తద్వదేవ నిత్యదాజన్మప్రళయహేతవో భవం
తి - దేహః ప్రతిక్షణం ప్రధ్వంసీ - ప్రతిక్షణం అవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ - ప్రదీపాదివదిత్యనుమానం ॥ ౩౬ ॥ యది ప్ర
తిక్షణమవస్థా భవంతి - తర్హి కిం న దృశ్యంతే - అతో హేతురసిద్ధ ఇత్యాశంక్యాహ॥ అనాద్యంతవతేతి॥ అనాద్యంతవతా
కాలేన జాయమానా అవస్థాః నైవలక్ష్యంతే - ఆకాశే గచ్ఛతాం జ్యోతిషాం చంద్రాదీనాం గమనాద్యవస్థావిశేషాః యథా

భూతస్య చ చక్షుషస్తమః। ఏవంత్వహం బ్రహ్మగుణస్తదీక్షితో బ్రహ్మాంశకస్యాత్మన ఆత్మబంధనః॥ ౩౨॥
ఘనోయదార్కప్రభవో విదీర్యతే చక్షుః స్వరూపం రవిమీక్షతే తదా। యదా హ్యహంకార ఉపాధిరాత్మ
నో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తర్హ్యనుస్మరేత్॥ ౩౩॥ యదైవమేతేన వివేకహేతినా మాయామయాహంకరణా
త్మబంధనమ్। ఛిత్త్వాఽచ్యుతాత్మానుభవోఽవతిష్ఠతే తమాహురాత్యంతికమంగ సంప్లవమ్॥ ౩౪॥ నిత్యదా స
ర్వభూతానాం బ్రహ్మాదీనాం పరంతప। ఉత్పత్తిప్రళయావేవ సూక్ష్మజ్ఞాః సంప్రచక్షతే॥ ౩౫॥ కాలస్రో
తోజవేనాశుహ్రియమాణస్య నిత్యదా। పరిణామి*నామవస్థాస్తా జన్మప్రళయహేతవః॥ ౩౬॥ అనాద్యం
తవతాఽనేన కాలేనేశ్వరమూర్తినా। అవస్థా నైవ దృశ్యంతే వియతి జ్యోతిషామివ॥ ౩౭॥ నిత్యో నైమిత్తిక
శ్చైవ తథా ప్రాకృతికో లయః। ఆత్యంతికశ్చ కథితః కాలస్య గతిరీదృశీ ॥ ౩౮॥ ఏతాః కురుశ్రేష్ఠ జగద్వి
ధాతుర్నారాయణస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః । లీలాకథాస్తే కథితాః సమాసతః కార్త్స్న్యేన నాజోఽప్య
భిధాతుమీశః ॥ ౩౯॥ సంసారసింధుమతిదుస్తరముత్తితీర్షోర్నాన్యః ప్లవో భగవతః పురుషోత్తమస్య।
లీలాకథారసనిషేవణమంతరేణ పుంసో భవేద్వివిధదుఃఖదవార్దితస్య॥ ౪౦॥ పురాణసంహితామేతా
మృషిర్నారాయణోఽవ్యయః । నారదాయ పురా ప్రాహ కృష్ణద్వైపాయనాయ సః॥ ౪౧ ॥ స వై మ
హ్యం మహాభాగ భగవాన్ బాదరాయణః। ఇమాం భాగవతీం ప్రీతః సంహితాం వేదసమ్మితాం॥ ౪౨॥ ఏతాం
వక్ష్యత్యసౌ సూత ఋషిభ్యో నైమిశాలయే। దీర్ఘసత్రే కురుశ్రేష్ఠ సంపృష్టః శౌనకాదిభిః॥ ౪౩॥ ***
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - చతుర్థోఽధ్యాయః.
శ్రీశుకః ॥ అత్రానువర్ణ్యతేఽభీక్ష్ణం విశ్వాత్మా భగవాన్ హరిః । యస్య ప్రసాదజో బ్రహ్మా రుద్రః క్రో

నైవలక్ష్యంతే - తద్వత్ - అతో యథా తేషాం ప్రదేశాంతరప్రాప్త్యా ప్రతిక్షణం గత్యవస్థాః కల్ప్యంతే - తద్వద
త్రాపి బాల్యతారుణ్యాదిదర్శనేన మధ్యవర్తిన్యోఽవస్థాః కల్ప్యంత ఇతి న హేతురసిద్ధ ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ ఉపసంహరతి॥ నిత్య
ఇతి॥ ౩౮॥ పురాణార్థముపసంహరతి॥ ఏతా ఇతి॥ లీలావిషయాః కథాః - అజో బ్రహ్మాపి - కార్త్స్న్యేనాభిధాతుం నేశః॥
౩౯॥ నను యది సాకల్యేన కేనాప్యభిధాతుం న శక్యతే - తర్హి - కిం తదభిధానేన - తత్రాహ॥ సంసారేతి॥ వివిధం దుఃఖమేవ ద
వో దావానలస్తేన అర్దితస్య పీడితస్య - అతః ఉత్తితీర్షోః పుంసః - భగవతో యా లీలాస్తాసాం కథాః తాసాం రసస్తన్నిషే
వణమంతరేణ అన్యః ప్లవస్తరణసాధనం న భవేత్ - ఉపాయాంతరాసంభవాత్ తత్కథాశ్రవణమేవ యథాశక్తి నిషే
వ్యమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ శ్రోతురాదరదార్ఢ్యాయ సంప్రదాయప్రవృత్తిమాహ త్రిభిః॥ పురాణసంహితామితి॥ ౪౧॥ సఇతి॥
స వై బాదరాయణః ప్రీతస్సన్ - మహ్యమిమాం సంహితాం ప్రాహేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౪౨॥ ఏతామితి॥ అసౌ సూతఇతి
పురతః స్థితసుం గుళ్యా నిర్దిశ్యాహ - నైమిశాలయే నైమిశారణ్యస్థానే॥ ౪౩॥ ***************************
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ పంచమే తు సమాసేన పరబ్రహ్మోపదేశతః। రాజ్ఞస్తక్షకసందంశాన్మృత్యుభీతినివారణమ్ ॥ ఏతత్పురాణం శ్ర

ణ్వన్న భయం ప్రాప్నోతీత్యభిప్రేత్య పురాణార్థమనుస్మారయతి॥ అత్రేతి॥ కారణభావః-జగతః-తత్ర-బ్రహ్మాపి యస్య ప్రసాదజః - ప్రసాదోఽత్ర రజోవృత్తిహర్షః-తతో జాతత్వాత్తత్పరతంత్రః-సంహర్తా రుద్రశ్చ యస్య క్రోధసముద్భవో నతు స్వతంత్రః-సవిశ్వస్యాత్మా నియంతా భగవానత్రానువర్ణ్యతే-అత ఏవంభూతం భాగవతం శృణ్వతః కుతోఽన్యస్మాద్భయశంకేతి॥ ౧ ॥ త్వంతు పునః కృతార్థ ఏవేత్యనుస్మారయతి॥ త్వమితి॥ పశుబుద్ధిం అవివేకం- యస్మాన్న నంక్ష్యసి-కుత ఇత్యత ఆహ - న జాత ఇతి యథా దేహః ప్రాగభూత ఏవాద్య జాతో నంక్ష్యతి చ - న చైవం త్వం పూర్వమభూః న చాద్య జాతోఽసి-అతో న నంక్ష్యసి॥ ౨॥ నను బీజాదంకురవత్ స్వస్మాత్ పుత్రరూపేణ స్వయమేవ భవతి - యథాహ॥ శ్రుతిః॥ అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదభిజాయసే-ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదః శతమితి - తతః పునరంకురాద్బీజమివ పౌత్రరూపేణాపి స్వయమేవ భవతి॥ స్మృతిశ్చ॥ పితా పుత్రేణ పితృమాన్ యోనియోనావితి॥ అతస్తేషు నశ్యత్సు కథం న నంక్ష్యసీతి చేత్తత్రాహ॥ న భవిష్యసీతి॥ భూత్వా పుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్-బీజాదంకురవత్-న భవిష్యసి-యస్మాద్దేహాదేర్వ్యతిరిక్తస్త్వం-యథానలః కాష్ఠాత్-దేహస్త్వేవ జాయతే-నాత్మేతి భావః॥ ౩ ॥ జన్మాదీనాం దేహధర్మత్వం దృష్టాంతేన ప్రపంచయతి॥ స్వప్న ఇతి॥ స్వప్నే యథా ఆత్మనః శిరశ్ఛేదం స్వయం పశ్యతి - ఏవం జాగరణేపి యస్మాద్దేహస్య పంచత్వాదికం పశ్యతి-తస్మాదేవాత్మనః ఇదం భ్రమమాత్రం-వస్తుతస్తు ఆత్మా అజోఽమరశ్చేత్యర్థః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ ఆత్మనః పితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌ భవాప్యయౌ।న భవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞో ద్వయలక్షణ ఇత్యాది॥ ౪॥ యస్మాద్దేహోపాధికోఽయమాత్మనో జన్మాదిసంసారభ్రమః-తస్మాదుపాధినివృత్తౌ ముచ్యత ఇతి సదృష్టాంతమాహ॥ ఘట ఇతి॥ యథా పు

ధసముద్భవః॥ ౧॥ త్వంతు రాజన్మరిష్యేతి పశుబుద్ధిమిమాం జహి। న జాతః ప్రాగభూతోఽద్య దేహవత్త్వం న నంక్ష్యసి॥ ౨॥ న భవిష్యసి భూత్వా త్వం పుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్ । బీజాంకురవద్దేహాదేర్వ్యతిరిక్తో యథానలః॥ ౩॥ స్వప్నే యథా శిరశ్ఛేదం పంచత్వాద్యాత్మనః స్వయమ్। యస్మాత్పశ్యతి దేహస్య తత ఆత్మా హ్యజోఽమరః॥ ౪॥ ఘటే భిన్నే యథాకాశ ఆకాశస్స్యాద్యథా పురా । ఏవం దేహే మృతే జీవో బ్రహ్మ సంపద్యతే పునః॥ ౫॥ మనస్సృజతి వై దేహాన్ గుణాన్ కర్మాణి చాత్మనః। తన్మనస్సృజతే మాయా తతో జీవస్య సంసృతిః॥ ౬॥ స్నేహాధిష్ఠానవర్త్యగ్నిసంయోగో యావదీయతే। తతో దీపస్య దీపత్వమేవం దేహకృతో భవః। రజస్సత్త్వతమోవృత్త్యా జాయతేఽథ వినశ్యతి॥ ౭॥ న తత్రాత్మా స్వయంజ్యోతిర్యో వ్యక్తావ్యక్తయోః పరః। ఆకాశ ఇవ చాధారో ధ్రువోఽనంతోపమో విభుః॥ ౮॥ ఏవమాత్మానమాత్మస్థమాత్మనైవామృశ ప్రభో। బుద్ధ్యానుమానగర్భిణ్యా వాసుదేవానుచింతయా॥ ౯ ॥ చోదితో విప్రవాక్యేన న త్వాం ధక్ష్యతి తక్షకః। మృత్యవో నోపసర్పంతి మృత్యూనాం మృత్యుమీశ్వరమ్॥ ౧౦॥ అహం బ్రహ్మ పరం ధామ బ్రహ్మాహం పరమం పదం। ఏవం సమీక్షన్నాత్మానమాత్మన్యాధాయ నిష్కలే॥ ౧౧॥ దశంతం తక్షకం పాదే లేలి

రా ఘటోపాధేః పూర్వమివ- పునః ఘటే భిన్నే తదంతర్వర్త్యవకాశః ఆకాశ ఏవ స్యాద్యథా ఏవం దేహే మృతే తత్త్వజ్ఞానేన లీనే సతి తద్వత్ ॥ ౫॥ జ్ఞానేన లయం సంభావయితుం మాయాకృతమాత్మనో దేహాద్యుపాధిసంబంధప్రకారమాహ॥ మన ఇతి॥ మన ఆత్మనో దేహాదీన్ సృజతి-తచ్చ మనో మాయా సృజతి-తతో మాయామయ్యుపాధిసముదాయాత్-జీవస్య సంసృతిః-న వస్తుతః॥ ౬॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతమాహ సార్ధేన॥ స్నేహేతి॥ తతో దీపస్య జ్యోతిషః-దీపత్వం జ్వాలారూపః పరిణామః తత్ర తైలస్థానీయం కర్మ-తదధిష్ఠానస్థానీయం మనః-వర్తిస్థానీయో దేహః-అగ్నిసంయోగస్థానీయశ్చైతన్యాధ్యాసః దీపస్థానీయస్సంసార ఇతి యోజ్యం- దేహకృతః దేహనిబంధనః-యద్వా- దేహకృతో మనసః-న త్వాత్మనః॥ ౭ ॥ అతో దీపవత్సంసార ఏవ నశ్యతి-న త్వాత్మా-జ్యోతిర్వదిత్యాహ॥ నేతి॥ నను తత్ర ప్రతీయమానః ఆత్మా కుత ఇత్యత ఆహ- య ఇతి - వ్యక్తావ్యక్తయోః స్థూలసూక్ష్మదేహయోః-పరః అన్యః-యతః స్వయంజ్యోతిః పరత్వం ప్రపంచయతి- ఆకాశ ఇవేతి - ఆధారో దేహాదిప్రపంచస్య- ధ్రువో నిర్వికారః-నాస్త్యంతః ఉపమా చ యస్య సః అనంతోపమః- తతో విభుః॥ ౮॥ అతస్తమేవ చింతయేత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మస్థం దేహాద్యుపాధిస్థం-ఆమృశ విచారయ- అనుమానగర్భిణ్యా ద్రష్టృదృశ్యాద్యన్వయవ్యతిరేకయుక్తయా॥ ౯॥ ఏవం చ సతి త్వాం తక్షకో న దహేదిత్యాహ॥ చోదిత ఇతి॥ తత్ర హేతవః-మృత్యవ ఇతి - మృత్యుహేతవః॥ ౧౦॥ విమర్శప్రకారం దర్శయన్ తత్ఫలం దర్శయతి-ద్వాభ్యాం॥ అహమితి ॥ యోఽసావహం స బ్రహ్మైవ- యద్బ్రహ్మ తదహమేవేతి సమీక్షన్-తత్ర అహం బ్రహ్మేతి భావనయా జీవస్య శోకాదినివృత్తిః - బ్రహ్మాహమితి భావన

యాంచ బ్రహ్మణః పారోక్ష్యేనిప్పత్తిభ [illegible] హారాథోఽపరోక్షతః-నిష్కలే-శేషదుపాధౌ ఆత్మని బ్రహ్మణి॥౧౧॥ ఏతదేత
ఇతి॥ విషయైస్తైరానన్దైః పరిశాన్తం గ్రసంతం-తక్షకం- లేలిహానం సర్పం-యద్వా - లేలిహానంజిహ్వాభిరోష్ఠప్రాన్తం
సక్కిణీ ప్రమూస్వాదయన్తం-ఆత్మనః పృథక్॥౧౨॥ ఏతదితి॥ హ[illegible]రేశ్చేష్టాం లీలాం ప్రతి ఆత్మాత్మనయత్ పృష్టవాన్ - తదే
వతత్తే కథితం-శిష్యస్య కృతార్థతా పరీక్షణాయ పృచ్ఛతి-కిమితి॥౧౩॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

షష్ఠే పరీక్షితో మోక్షః సర్పహోమాదితక్షకాత్ । వేదశాఖావిభాగోఽత్ర వేదవ్యాసవర్ణనమ్ ॥ ఏతదితి ॥ ఏత
త్పురాణం నిశమ్య-నిఖిలాత్మహరిస్తం స్వాత్మని పశ్యతీతి నిఖిలాత్మదృశా- అతస్సమేన-సమేనదేవ తేన మూర్ధ్నా - తత్పాద
మూలముపసృత్య తస్య పాదౌ శిరసి నిధాయేత్యర్థః॥౧॥ సిద్ధ ఇతి॥ సిద్ధః కృతార్థోస్మి-యతః అనుగృహీతోస్మి- అనుగ్రహ
మేవాహ-యద్వ్యస్మాచ్ఛ్రావితః-చశబ్దాత్ప్రాప్తిసాధనంచ॥౨॥ కరుణాత్మతామాహ [illegible] నెనండలిద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ ౩॥ పురాణ
సంహితామితి॥ అశ్రౌష్మ శ్రుతవంతః-ప్రయంభవతస్సకాశాత్॥౪॥ సిద్ధోస్మీత్యుక్తం తదేవ [illegible] రోతి॥ భగవన్నితి ॥ య

హానం విషానలైః। న ప్రత్యుపశిశగిరంచ ఫశ్వం చ పృథగాత్మనః॥౧౨॥ ఏతత్తే కథితం తాత యద [illegible] త్మాపృష్టవా
న్నృప హరేర్విశ్వాత్మనశ్చేష్టాం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥౧౩॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - పంచమోధ్యాయః,

శ్రీసూతః॥ ఏతన్నిశమ్య మునినాభిహితం పరీక్షిద్వ్యాసాత్మజేన నిఖిలాత్మదృశా సమేన । తత్పాదమూల
ముపసృత్య నతేన మూర్ధ్నా బద్ధాంజలిస్తమిదమాహ స విష్ణురాతః॥ ౧॥ సిద్ధోస్మ్యనుగృహీతోస్మి భవతా
కరుణాత్మనా। శ్రావితో యచ్చ మే సాక్షాదనాదినిధనో హరిః॥౨॥ నాత్యద్భుతమిదం మన్యే భవతామచ్యు
తాత్మనామ్। అజ్ఞేషు తాపతప్తేషు భూతేషు యదనుగ్రహః॥౩ ॥ పురాణసంహితామేతామశ్రౌష్మ భవ
తో వయమ్। యస్యాం ఖలూత్తమశ్లోకో భగవాననువర్ణ్యతే॥౪॥ భగవంస్తక్షకాదిభ్యో మృత్యుభ్యో న బి
భేమ్యహమ్। ప్రవిష్టో బ్రహ్మ నిర్వాణమభయం దర్శితం త్వయా॥ ౫ ॥ అనుజానీహి మాం బ్రహ్మన్ వాచం
యచ్ఛామ్యధోక్షజే। ముక్తకామాశయం చేతః ప్రవేశ్య విసృజామ్యసూన్॥౬॥ అజ్ఞానం చ నిరస్తం మే జ్ఞాన
విజ్ఞాననిష్ఠయా। భవతా దర్శితం క్షేమం పరం భగవతః పదమ్॥౭॥ సూతః ॥ ఇత్యుక్తస్తమనుజ్ఞాప్య భగవా
న్బాదరాయణిః। జగామ భిక్షుభిస్సాకం నరదేవేన పూజితః॥౮ ॥ పరీక్షిదపి రాజర్షిరాత్మన్యాత్మానమా
త్మనా। సమాధాయ పరం దధ్యావస్పందాసుర్యథా తరుః॥౯॥ ప్రాక్కూలే బర్హిష్యాసీనో గంగాకూల ఉద
ఙ్ముఖః। బ్రహ్మభూతో మహాయోగీ నిస్సంగశ్ఛిన్నసంశయః॥౧౦॥ తక్షకః ప్రహితో విప్రాః క్రుద్ధేన ద్విజ
సూనునా। హంతుకామో నృపం గచ్ఛన్ దదర్శ పథి కాశ్యపమ్॥ ౧౧ ॥ తం తర్పయిత్వా ద్రవిణైర్నివర్త్య వి
షహారిణమ్। ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నః కామరూపోదశన్నృపమ్ ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మభూతస్య రాజర్షేర్దే
హోహిగరళాగ్నినా। బభూవ భస్మసాత్సద్యః పశ్యతాం సర్వదేహినాం॥౧౩॥ హాహాకారో మహానాసీ

తః స్వయా దర్శితం బ్రహ్మ ప్రవిష్టః కథంభూతం-అభయం-యతో నిర్వాణం కైవల్యరూపం॥ ౫ ॥ కింభూయః శ్రోతుమి
చ్ఛసీతి యదుక్తం తత్ర సిద్ధోహం-నకించిచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి- కేవలమనుజ్ఞాం దేహీత్యాహ॥ అనుజానీహీతి॥ వాచమిత్యుప
లక్షణం సర్వేంద్రియాణాం-వాచం నియచ్ఛామి కింకరిష్యసీతి దాహ-ముక్తాః కామాశయాస్తద్వాసనా యేన తత్ చేతః అ
ధోక్షజే ప్రవేశ్య-అసూన్ విసృజామి॥౬॥ నను కింప్రాణత్యాగేన కంచికాలం జ్ఞాననిష్ఠోభవేతి చేత్తత్రాహ॥ అజ్ఞానమితి॥
అజ్ఞానంచ కారాత్తత్సంస్కారాశ్చ-తచ్చ త్వత్కృపయైవేత్యాహ-భవతేతి॥౭॥౮॥ పరీక్షిదితి॥ ఆత్మనా బుద్ధ్యా-ఆత్మానం
మనః ఆత్మని ప్రత్యక్ప్రకాశే-సమాధాయ-పరమాత్మానం దధ్యౌ-అస్పందాసుః లీనప్రాణః- యథా తు తరుః స్థాణుః॥౯॥
తమేవ విశినష్టి॥ ప్రాగితి॥ ప్రాక్కూలే ప్రాగగ్రే-బర్హిషి దర్భే॥౧౦॥ తదేవం బ్రహ్మభూతే తస్మిన్- తక్షకాగమనాది
కంపిష్టపేషణమివ భవతీతి దర్శయతి త్రిభిః॥ తక్షక ఇతి॥ హే విప్రాః॥౧౧॥ తమితి ॥ తం విషచికిత్సయా పరీక్షిద్రక్షణేన ద్ర
వ్యార్జనాయ గచ్ఛంతం తత్ర మార్గే స్వాలీఢవృక్షస్య భస్మీభూతస్య పునరంకురారిక్రమేణోత్థాపనాద్విషహారిణం త
దపేక్షితద్రవిణైః సంతర్ప్య-తతో నివర్త్య-ద్విజరూపేణ తిరోహితస్సన్నదశత్॥౧౨॥ తచ్చ పుత్రకృత్యమివ జాతమిత్యా
హ। బ్రహ్మభూతస్యేతి॥౧౩॥ తత్ర క్షణం సర్వేషాం దుఃఖం చ తతః పరముత్సవం చాహ ద్వాభ్యాం ॥ హాహాకార ఇతి॥౧౪॥

భిచారసత్రేషు తిష్ఠన్నేవ వర్తమానః- యథాయథావత్ -
౧౫॥ ప్రాసంగికమాహ॥ జనమేజయ ఇతి॥ సత్రే సహ క్రుద్ధ ఇతి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ కస్మాత్తక్షకో న దహ్యతే ఇత్యుక్తా
ఆజుహావ జుహావ వేతి వా- సర్వసర్పహవనే కారణమాహ- సహేతి॥ ఋత్విజః ప్రతి ప్రాహ సహేంద్రః ఇంద్రసహితః- కిమి
త్యసంతో ద్విజా ఊచుః॥ తమితి॥ తేనేంద్రేణ అసౌ సర్పః॥ ౧౯॥ ఇ- సాపేక్షమాహ్వానం దర్శయతి తక్షకేతి- ఇహాగ్నావాశు
తిన పాత్యతే॥ ౨౦॥ తదితి॥ తద్రాజ్ఞో వచః శ్రుత్వా అజుహువుః॥ బ్రాహ్మణైరుక్తైరాక్షేపైః పరుషవాక్యైః- స తక్షకః॥
పతస్వ- మరుత్వతా మరుద్గణవతా- ఇంద్రేణ సహ॥ ౨౧॥ ఇతి॥ ప్రాహ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ భవతు నామాజరామరః- తథాపి హి త్వ
౨౨॥ తమితి॥ స తక్షకం- అంగిరసః అంగిరసః పుత్రో బృహస్పతిః అహో దుర్మరణనిమిత్తాపితుర్దుర్గతిరనేకనక్ష్యతే న్యపి నశంకనీ
మారకం ధక్ష్యామీతి చేత్తత్రాహ॥ జీవితమితి॥ గతిః ప్రాప్తి - సర్పాదీనాముపలభ్యమానత్వాదితి చేత్తత్రాహ॥ సర్పే
యమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ కథమన్యస్సుఖదుఃఖప్రదో యచ్ఛతే ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి యత్ - తత్ ఆరబ్ధం కర్మైవ భుజ్యతే-
తి॥ సర్పాదినా జంతుః పంచత్వమాదయః - న స్వతంత్రా ఇతి భావః॥ ౨౬॥ తస్మాదితి॥ సంస్థీయేత సమాప్య
స్వీకృతకర్మప్రయుక్తా ఏవైతే॥ విస్మితా అభవన్ సర్వే దేవాసురనరాదయః॥ ౧౪॥ దేవదుందుభయో నేదుర్గంధ

ర్వాప్సరసో జగుః। వవృషుః పుష్పవర్షాణి విబుధాః సాధువాదినః॥ ౧౫॥ జనమేజయః స్వపితరం శ్రుత్వా
తక్షకభక్షితం। యథాజుహావ సంక్రుద్ధః సర్పాన్ సత్రే సహ ద్విజైః॥ ౧౬॥ సర్పసత్రే సమిద్ధేఽగ్నౌ దహ్య
మానాన్ మహోరగాన్। దృష్ట్వేంద్రం సర్పఉద్విగ్నస్తక్షకః శరణం యయౌ॥ ౧౭॥ నాగతం తక్షకం త
త్ర దృష్ట్వా పారీక్షితో ద్విజాన్। ఉవాచ తక్షకః కస్మాన్న దహ్యేతోరగాధమః॥ ౧౮॥ తం గోపాయతి రాజేం
ద్ర శక్రః శరణమాగతమ్। తేన సంస్తంభితః సర్పస్తస్మాన్నాగ్నౌ పతత్యసౌ॥ ౧౯॥ ఇతి పారీక్షితః శ్రుత్వా
ప్రాహర్త్విజ ఉదారధీః। సహేంద్రస్తక్షకో విప్రా నాగ్నౌ కిమితి పాత్యతే॥ ౨౦॥ తచ్ఛ్రుత్వాజుహు
వుర్విప్రాః సహేంద్రం తక్షకం మఖే। తక్షకాశు పతస్వేహ సహేంద్రేణ మరుత్వతా॥ ౨౧॥ ఇతి బ్ర
హ్మోదితాక్షేపైః స్థానాదింద్రః ప్రచాలితః। బభూవ సంభ్రాంతమతిః సవిమానస్సతక్షకః॥ ౨౨॥ తం
పతంతం విమానేన సహతక్షకమంబరాత్। విలోక్యాంగిరసః ప్రాహ రాజానం తం బృహస్పతిః॥ ౨౩॥ నై
ష త్వయా మనుష్యేంద్ర వధమర్హతి సర్పరాట్। అనేన పీతమమృతమతో యమజరామరః॥ ౨౪॥ జీవితం
మరణం జంతోర్గతిః స్వేనైవ కర్మణా। రాజంస్తతోఽన్యో నాస్త్యస్య ప్రదాతా సుఖదుఃఖయోః॥ ౨౫॥ స
ర్పచోరాదివహ్న్యంబు క్షుత్తృడ్వ్యాధ్యాదిభిర్నృప। పంచత్వమృచ్ఛతే జంతుర్భుంక్త ఆరబ్ధక
ర్మ చ॥ ౨౬॥ తస్మాత్సత్రమిదం రాజన్ సంస్థీయేతాభిచారికమ్। సర్పా అనాగసో దగ్ధా జనైర్దిష్టం హి భు
జ్యతే॥ ౨౭॥ ఇత్యుక్తస్స తథేత్యాహ మహర్షేర్మానయన్వచః। సర్పసత్రాదుపరతః పూజయామాస
వాక్పతిం॥ ౨౮॥ సైషా విష్ణోర్మహామాయా బాధ్యయా చాప్యలక్షణా। యయా ముహ్యంత్యస్యైవాత్మభూతా భూ
తేషు గుణవృత్తిభిః॥ ౨౯॥ న యత్ర దంభీత్యభయా విరాజితా మాయాత్మవాదేఽసకృదాత్మవాదిభిః। న యద్వి

తాం - ఆభిచారికం హింసాదిఫలకం - దిష్టం ప్రాచీనం కర్మ - అతః సర్పా దృష్టప్రయుక్తస్య తవాప్యయం నాప
రాధ ఇతి భావః॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ వాక్పతిం బృహస్పతిం॥ ౨౮॥ నను కథం విదుషామప్యేవం సంమోహః - యతో
బ్రహ్మకోపాత్పరీక్షితో మృత్యుః జనమేజయకోపాత్సర్పాణామిత్యాది తత్రాహ॥ సైషేతి॥ తస్యాః మహత్త్వం
దర్శయతి - అలక్షణా న లక్ష్యత ఇత్యలక్షణా - అప్రతర్క్యేత్యర్థః- కా సా పిత్యత ఆహ- యయా అస్య విష్ణోరేవ- ఆ
త్మభూతాః- ఆత్మాంశభూతాః- ప్రాణినః- గుణవృత్తిభిః క్రోధాదిభిః - భూతేషు దేహేషు ముహ్యంతః బాధ్యబాధ
కతాం వ్రజంతీత్యర్థః- నను శ్రవణాదినా- బాధితయా తయా కుతో మోహ స్స్యాత్తత్రాహ- అబాధ్యయా బాధితుమ
శక్యయా॥ ౨౯॥ కథం తర్హి మాయాతత్కార్యనివృత్తిరిత్యాశంక్య శ్రీవిష్ణుస్వరూపనిరూపణపూర్వకం తద్భజనాత్స
ర్వానర్థనివృత్తిరితి శాస్త్రార్థముపసంహరతి - పంచభిః॥ నేతి॥ దంభీతి రియం మాయా కపటవానయం పుమానిత్యేవం
భూతా బుద్ధావసకృదుల్లిఖ్యమానా యా మాయేత్యర్థః- సా ఆత్మవాదే క్రియమాణే- ఆత్మవాదిభిః యత్ర అభయా న విరా
జితా న ప్రకాశితా - కింతు - భీతేవ స్వకార్యం మోహాదికమకుర్వంతి కథంచిద్వర్తత ఇతి ప్రతిపాదితేత్యర్థః - తము
క్తం॥ శ్లో॥ తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయ ధీమహి। యన్మాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువంతి జగద్గురుం॥ విల

జ్యమానయాఽస్యష్టాతుమీత్యాపత్తే మోహితావికత్థంతేమమాహమితిదుర్ధియఇతి-కించ-యత్ యస్మిన్
తదాత్రయోమాయామ్ త్రయః-వివిధోవివాదోనాస్తి- విశేషవిషయత్వాద్వివాదానాం - తస్యవిశేషాతీతత్వాదితిభా
వః-సంకల్పవికల్పాఃవృత్తయోయస్యతన్మనోఽపి-యత్ యత్రనాస్తి-సంకల్పవికల్పానామపివిశేషవిషయత్వాత్ ॥౩౦॥
కించ॥నేతి॥సృజ్యంకర్మ-సృజతాకారకవర్గేణసహ-ఉభయోఃసృజ్యస్రష్ట్రోఃపరంసాధ్యంశ్రేయఃఫలమపి- అతఃత్రి
భిఃసృజ్యస్రష్టృఫలైః॥అన్వితోజీవశ్చఅహంకారాత్మకోయత్రనాస్తి-అత ఏవఉత్సాదితౌనిరస్తౌబాధ్యబాధకౌయస్మిన్
తదేతత్స్వయంఆత్మస్వరూపమిత్యర్థః-తత్తస్మాత్ ఊర్మీనహంకారాదీన్నిషిధ్య-విరమేద్విశేషేభ్యఇత్యర్థః॥
౩౧॥యతస్తద్వైష్ణవంపదమామనంతీత్యాహ॥పరమితి॥యదేతత్తదేవపరంవైష్ణవంపదంస్వరూపమామనంతి- కే- అత
త్-ఆత్మవ్యతిరిక్తంఉత్సిసృక్షవఃత్యక్తుమిచ్ఛవః- యతఃఅనన్యసౌహృదాఃనాస్త్యన్యస్మిన్సౌహృదంయేషాంతే-కుతఃదౌ
రాత్మ్యందేహాద్యహంభావం విసృజ్యదేహేఅహంకారాభావాత్ అన్యత్రసౌహృదంనాస్తి - అతస్త్యక్తుమిచ్ఛవఇ
త్యర్థఃకథం నేతినేతీత్యేవం-అత్రవిద్వదనుభవమపిప్రమాణయతి-హృదాఉపగూహ్య-ధ్యానాదినా॥ తతస్సమాహితై
రవసితంనిశ్చితం-యద్వా-అవస్థితంఅవబద్ధం-ఆత్మతయాగృహీతమిత్యర్థః॥ ౩౨ ॥ ఏతత్ప్రాప్త్యావధికారిణోదర్శయ
తి॥తఇతి॥ దేహజంఅహమితిగేహజంమమేతి॥౩౩॥ఏతంప్రాప్త్యుపాయమాహ॥అతివాదానితి॥౩౪ ॥ శాస్త్రసమాప్తౌ
గురుంప్రణమతి॥నమఇతి॥కృష్ణాయవ్యాసాయ-అధ్యగామధీతవానస్మి॥౩౫॥ఇమాంసంహితామధ్యగామిత్యుక్తం - త

వాదోవివిధస్తదాత్రయోమనశ్చసంకల్పవికల్పవృత్తియత్ ॥౩౦॥నయత్రసృజ్యంసృజతోభయోఃపరం
శ్రేయశ్చజీవస్త్రిభిరన్వితస్త్వయమ్। తదేతదుత్సాదితబాధ్యబాధకంనిషిధ్యచోర్మీన్విరమేతతన్మునిః॥
౩౧॥ పరంపదంవైష్ణవమామనంతితద్యన్నేతినేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్యదౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృ
దాహృదోపగుహ్యావసితంసమాహితైః॥౩౨॥ తఏతదధిగచ్ఛంతివిష్ణోర్యత్పరమంపదమ్। అహంమమేతి
దౌర్జన్యంనయేషాందేహగేహజమ్॥౩౩॥ అతివాదాంస్తితిక్షేతనావమన్యేతకంచన । నచేమందేహ
మాశ్రిత్యవైరంకుర్వీతకేనచిత్ ॥౩౪॥నమోభగవతేతస్మైకృష్ణాయాకుంఠమేధసే।యత్పాదాంబురుహ
ధ్యానాత్సంహితామధ్యగామిమామ్॥౩౫॥ శ్రీశౌనకః॥ పైలాదిభిర్వ్యాసశిష్యైర్వేదాచార్యైర్మహా
త్మభిః। వేదాశ్చకథితావ్యస్తాఏతత్సౌమ్యాభిధేహినః॥౩౬॥సూతః॥ సమాహితాత్మనోబ్రహ్మన్బ్రహ్మ
ణఃపరమేష్ఠినః।హృద్యాకాశాదభూన్నాదోవృత్తిరోధాద్విభావ్యతే॥౩౭॥యదుపాసనయాబ్రహ్మన్యో
గినోమలమాత్మనః। ద్రవ్యక్రియాకారకాఖ్యంధూత్వాయాంత్యపునర్భవమ్ ॥ ౩౮ ॥ తతోఽభూత్త్రివృ
దోంకారోయోఽవ్యక్తప్రభవస్స్వరాట్।యత్తల్లింగంభగవతోబ్రహ్మణఃపరమాత్మనః॥౩౯॥ శృణోతి
యఇమంస్ఫోటంసుప్తశ్రోత్రేచశూన్యదృక్।యేనవాగ్వ్యజ్యతేయస్యవ్యక్తిరాకాశఆత్మనః॥౪౦॥ స్వ

పురాణసంహితావిభాగంవిశేషతోబుభుత్సుర్వేదవిభాగమపిప్రసంగాత్ పృథక్పృచ్ఛతి॥పైలాదిభిరితి ॥ హేసౌమ్య॥
౩౬॥తత్రప్రథమంవేదావిర్భావప్రకారమాహాష్టభిః॥ సమాహితాత్మనఇతి॥ బ్రహ్మణోహృదియఆకాశస్తస్మాన్నా
దోఽభూత్ -యఃకర్ణపుటపిధానేనశ్రోత్రవృత్తినిరోధాదస్మదాదిష్వపివిభావ్యతేఽనుభూయతే॥ ౩౭॥ప్రసంగాన్నాదో
పాసనయామోక్షఫలమాహ॥యదితి॥యస్యనాదస్యోపాసనయా-ఆత్మనోమలంఉపోహ్య-కథంభూతంమలంతదాహ
ద్రవ్యమధిభూతం- క్రియాఅధ్యాత్మం- కారకమధిదైవం-ఏవంత్రిధాభూతాఆఖ్యాయస్యేతితథా॥౩౮॥తతఇతి॥తతఃనా
దాత్ -త్రివృత్ త్రిమాత్రః-కంఠోష్ఠాదిభిః ఉచ్చార్యమాణస్యఓంకారస్యఅక్షరసమామ్నాయాంతర్భావాత్ సూక్ష్మత
యాతంవిశినష్టి-అవ్యక్తఃప్రభవోయస్యసః-తదేవాహ-స్వరాట్-స్వతఏవహృదిప్రకాశమానః- తమేవకార్యేణలక్ష
యతి-యత్తదితి-నపుంసకత్వంలింగశబ్దవిశేషణత్వాత్ -లింగంగమకం॥౩౯॥కోఽసౌపరమాత్మేత్యతమాహ॥శృణోతీతి॥ఇమం
స్ఫోటమవ్యక్తమోంకారం-ననుజీవఏవతంశృణోతి- నేత్యాహ-సుప్తశ్రోత్రే కర్ణపిధానాదినాఽవృత్తికేపిశ్రోత్రే
సతిజీవస్తుకరణాధీనజ్ఞానత్వాన్నతదాశ్రోతా-తదుపలబ్ధిస్తుతస్యపరమాత్మద్వారికైవేతిభావః-ఈశ్వరస్తునైవం- యు
తశ్శూన్యదృక్శూన్యేఽపీంద్రియవర్గేదృగ్జ్ఞానంయస్య-తథాహి- సుప్తోయథాశబ్దంశ్రుత్వాప్రబుధ్యతే-నతదాజీవశ్శ్రో
తా-హీనేంద్రియత్వాత్ -అతోయస్తదాశబ్దంశ్రుత్వాజీవంప్రబోధయతి-సయథాపరమాత్మైవతద్వత్ - కోఽసావోం
కారః-తంవిశినష్టిసార్ధేన-యేనవాక్బృహతీవ్యజ్యతే- యస్యచహృదయాకాశేఆత్మనస్సకాశాద్వ్యక్తిరభివ్యక్తిః॥౪౦॥

కించ॥ స్వధామ్న ఇతి॥ స్వధామ్నః స్వస్య స్వధామ ఆశ్రయః కారణం యత్ తేన స్వప్రకాశస్య- కించ పరమాత్మాంశభూతసమస్తదేవతావాచకోఽపీత్యాశయేనాహ- స ఇతి॥ సర్వమంత్రాణాముపనిషద్రహస్యం సూక్ష్మరూపమిత్యర్థః- తత్ర హేతుః- వేదానాం బీజం కారణం బీజత్వేఽప్యవికారితామాహ- సనాతనం సదైకరూపం- తస్య బ్రహ్మరూపత్వాత్॥ ౪౧॥ ఇదానీం తతస్సర్వప్రపంచోత్పత్తిప్రకారమాహ॥ తస్యేతి॥ త్రయః త్రిసంఖ్యాయుక్తాః- భావాః- యైరకారోకారమకారైః - ధార్యంతే- తత్కారణత్వాత్ - తానేవాహ- గుణాః సత్త్వాదయః- నామాని ఋగ్యజుస్సామాని- అర్థాః భూర్భువస్స్వర్లోకాః వృత్తయో జాగ్రదాదయః॥ ౪౨॥ తత ఇతి॥ తతస్తేభ్యో వర్ణేభ్యః- అక్షరాణాం- సమామ్నాయం సమాహారం - తమేవాహ- అంతస్థాః యరలవాః- ఊష్మాణః శషసహాః- స్వరాః అకారాద్యాః- స్పర్శాః కాదయో మావసానాః- హ్రస్వదీర్ఘాదిశ్చ- ఆదిశబ్దాత్ ప్లుతోదాత్తానుదాత్తస్వరితాదయః- తైర్లక్షణం స్వరూపం యస్య తం॥ ౪౩॥ తత ఇతి॥ విభుః చతుర్ముఖః స్వయం భగవాన్- అసృజదితి పూర్వస్యైవానుషంగః చాతుర్హోత్రవివక్షయా చత్వారో హోతారో ప్రవలక్షితా ఋత్విజశ్చతుర్హోతారః- తైరనుష్ఠేయం యజ్ఞాదికం కర్మ చాతుర్హోత్రం- తద్వివక్షయా॥ ౪౪॥ పుత్రానితి॥ బ్రహ్మర్షీన్ మరీచ్యాదీన్ తాన్ వేదాన్- బ్రహ్మకోవిదాన్ వేదోచ్చారణాదినిపుణాన్॥ ౪౫॥ త ఇతి॥ ఏవం చతుర్యుగేషు ప్రా

ధామ్నో బ్రహ్మణస్తస్మాద్వాచకః పరమాత్మనః। స సర్వమంత్రోపనిషద్వేదబీజం సనాతనమ్ ॥ ౪౧ ॥
తస్య హ్యాసంస్త్రయో వర్ణా అకారాద్యా భృగూద్వహ। ధార్యంతే యైస్త్రయో భావా గుణనామార్థవృత్తయః॥ ౪౨॥ తతోఽక్షరసమామ్నాయమసృజద్భగవానజః। అంతస్థోష్మస్వరస్పర్శహ్రస్వదీర్ఘాదిలక్షణమ్॥ ౪౩ ॥ తేనాసౌ చతురో వేదాంశ్చతుర్భిర్వదనైర్విభుః। సవ్యాహృతికాన్ సోంకారాంశ్చాతుర్హోత్రవివక్షయా॥ ౪౪॥ పుత్రానధ్యాపయామాస తాన్ బ్రహ్మర్షీన్ బ్రహ్మకోవిదాన్। తే తు ధర్మోపదేష్టారస్స్వపుత్రేభ్యస్సమాదిశన్॥ ౪౫॥ తే పరంపరయా ప్రాప్తాస్తత్తచ్ఛిష్యైర్ధృతవ్రతైః। చతుర్యుగేష్వథ వ్యస్తా ద్వాపరాదౌ మహర్షిభిః॥ ౪౬॥ క్షీణాయుషః క్షీణసత్త్వాన్ దుర్మేధాన్ వీక్ష్య కాలతః। వేదాన్ బ్రహ్మర్షయో వ్యస్యన్ హృదిస్థాచ్యుతచోదితాః॥ ౪౭॥ అస్మిన్నప్యంతరే బ్రహ్మన్ భగవాన్ లోకభావనః। బ్రహ్మేశాద్యైర్లోకపాలైర్యాచితో ధర్మగుప్తయే॥ ౪౮॥ పరాశరాత్సత్యవత్యామంశాంశకలయా విభుః। అవతీర్ణో మహాభాగో వేదం చక్రే చతుర్విధమ్॥ ౪౯॥ ఋగథర్వయజుస్సామ్నాం రాశీనుద్ధృత్య వర్గశః। చతస్రస్సంహితాశ్చక్రే మంత్రైర్మణిగణానివ॥ ౫౦॥ తాసాం స చతురశ్శిష్యానుపాహూయ మహామతిః। ఏకైకాం సంహితాం బ్రహ్మన్నేకైకస్మై దదౌ విభుః॥ ౫౧॥ పైలాయ సంహితామాద్యాం బహ్వృచాఖ్యామువాచ హ। వైశంపాయనసంజ్ఞాయ నిగదాఖ్యం యజుర్గణమ్॥ ౫౨॥ సామ్నాం జైమినయే ప్రాహ తథా ఛందోగసంహితాం। అథర్వాంగిరసం నామ స్వశిష్యాయ సుమంతవే॥ ౫౩ ॥ పైలస్స్వసంహితామూచ ఇంద్రప్రమితయే మునిః। బాష్కలాయ చ సోఽప్యాహ శిష్యేభ్యస్సంహితాం స్వకామ్॥ ౫౪॥ చతుర్ధా వ్యస్య బోధ్యాయ యాజ్ఞవల్క్యాయ భార్గవ। పరాశరాగ్నిమిత్రాభ్యామింద్రప్రమితి

స్తాః ద్వాపరాదౌ ద్వాపరమాదిర్యస్య తదంత్యం లక్షణస్య కాలస్య తస్మిన్- ద్వాపరాంతే వేదవిభాగప్రసిద్ధేః- శంతనుసమకాలవ్యాసావతారప్రసిద్ధేశ్చ- వ్యస్తా విభక్తాః॥ ౪౬॥ తత్ర వేదవిభాగే హేతుః॥ క్షీణాయుష ఇతి॥ క్షీణాయుషో జనాన్- నను పురుషబుద్ధిప్రభవత్వాత్ -అనాదరణీయం స్యాదిత్యాశంక్యాహ- హృదిస్థేతి॥ ౪౭॥ ఏవం సామాన్యతో వేదవిభాగక్రమముక్త్వా వైవస్వతమన్వంతరేఽపి శేషతో నిరూపయితుమాహ॥ అస్మిన్నితి॥ ౪౮॥ పరాశరాదితి॥ అంశో మాయా - తస్యాం శః సత్త్వం- తస్య కలయా అంశేన- అవతీర్ణస్సన్॥ ౪౯॥ చాతుర్విధ్యమేవాహ॥ ఋగితి॥ ఋగాదిమంత్రాణాం రాశీన్ వర్గశః తత్తత్ప్రకరణభేదైరుద్ధృత్య- యథా అనేకవిధమణిరాశేః మణిగణాః పద్మరాగాదయో వివిచ్యోద్ధ్రియంతే- తద్వదుద్ధృత్య మంత్రైశ్చతస్రః ఋగాదిసంహితాశ్చక్రే॥ ౫౦॥ తాసామితి॥ తాసాం సంహితానాం మధ్యే- ఏకాం ఏకాం ౫౧॥ పైలాయేతి ॥ ఋక్సముదాయరూపత్వాద్బహ్వృచాఖ్యాం - నితరాం ప్రశ్లేషేణ గద్యమానత్వాన్నిగదాఖ్యం॥ ౫౨॥ సామ్నామితి॥ సామ్నాం సంబంధినీం ఛందస్సు గీయమానత్వాత్ ఛందోగాఖ్యాం సంహితాం॥ ౫౩॥ తత్ర ఋగ్వేదశాఖావిభాగమాహ॥ పైల ఇతి॥ స్వసంహితాం ద్వేధా విభజ్య ఇంద్రప్రమితయే బాష్కలాయ చ ఊచే॥ ౫౪॥ చతుర్ధేతి॥ స బాష్కలోఽపి స్వసంహితాం చతుర్ధా వ్యస్య- బోధ్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యశ్శిష్యేభ్య ఆహ- భో భార్గవ॥ ౫౫ ॥ అధ్యాపయదితి॥

ఇంద్రప్రమితిరపిస్వాంసంహితాం మాండూకేయమధ్యాపయామాస- తస్యమాండూకేయస్యశిష్యోదేవమిత్రః॥౫౬॥ శాకల్యఇతి॥తత్సుతఃమాండూకేయసుతఃశాకల్యః-వాత్స్యాదిషుపంచస్వధాత్ - తానధ్యాపయామాసేత్యర్థః॥౫౭॥జాతుకర్ణఇతి॥తచ్ఛిష్యఃశాకల్యశిష్యః స్వసంహితాంత్రేధావిభజ్య-చతుర్థంవైదికపదార్థవ్యాఖ్యానరూపంనిరుక్తంచకృత్వాబలాకాదిభ్యశ్చతుర్భ్యఃదదౌ॥ ౫౮॥ బాష్కలిరితి ॥ బాష్కలిఃపూర్వోక్తస్యబాష్కలస్యపుత్రఃప్రతిశాఖాభ్యఃఉక్తసర్వశాఖాభ్యః-బాలాయన్యాదయస్తాందధురధీతవంతః॥ ౫౯ ॥ ఋక్శాఖోపసంహారపూర్వకంతచ్ఛ్రవణఫలమాహ॥బహ్వృచాఇతి॥ఏతచ్ఛందసాంవ్యాసం తేషాంఛందసాం॥ ౬౦॥ యజుర్వేదేతైత్తిరీయశాఖోత్పత్తిప్రస్తావమాహ॥వైశంపాయనేతి॥ చరకనామనిరుక్తిమాహ-యద్యస్మాద్ధేతోఃచేరురితి-బ్రహ్మహత్యారూపమంహఃక్షపయతీతితథా-తత్స్వగురోరనుష్ఠేయంవ్రతం-తద్వ్రతచరణాచ్చరకాఇత్యర్థః॥౬౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యఇతి ॥ తచ్ఛిష్యఃవైశంపాయనశిష్యః-అల్పసారాణామేతేషాంచరితేనకియత్ -సుదుశ్చరమహంచరిష్యామీతి॥౬౨॥ ఇతితి ॥ విప్రాణాం-అవమంత్రా అవజ్ఞాకర్త్రా-మత్తోధీతమాశుత్యజేతి॥౬౩॥ దేవరాతేతి ॥ దేవరాతసుతోయాజ్ఞవల్క్యః॥౬౪॥ భూత్వేతి॥ఛర్దితస్యాదానంవిప్రరూపేణానుచితమితిగత్వా-తిత్తిరయఃపక్షివిశేషాఃభూత్వా- ఆదదుః-తతశ్చతైత్తిరీ

రాత్మవాన్॥౫౫॥అధ్యాపయత్సంహితాంస్వాంమాండూకేయమృషింకవిమ్।తస్యశిష్యోదేవమిత్రస్సౌభర్యాదిభ్యఊచివాన్॥ ౫౬॥ శాకల్యస్తత్సుతస్స్వాంతుపంచధావ్యస్యసంహితామ్। వాత్స్యముద్గలశాలీయగోఖల్యశిశిరేష్వధాత్॥౫౭॥ జాతుకర్ణస్తుతచ్ఛిష్యస్సనిరుక్తాంస్వసంహితామ్।బలాకపైంగవైతాళవిరజేభ్యోదదౌమునిః॥౫౮॥బాష్కలిఃప్రతిశాఖాభ్యోవాలఖిల్యాఖ్యసంహితామ్। చక్రేబాలాయనిర్గార్గిఃకాసారశ్చైవతాందధుః॥౫౯॥బహ్వృచాస్సంహితాహ్యేతా ఏభిర్బ్రహ్మర్షిభిర్ధృతాః।శ్రుత్వైతచ్ఛందసాంవ్యాసంసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥౬౦॥ వైశంపాయనశిష్యావైచరకాధ్వర్యవోభవన్। యచ్చేరుర్బ్రహ్మహత్యాంహఃక్షపణంస్వగురోర్వ్రతమ్॥౬౧॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తుతచ్ఛిష్యస్సఆహభగవన్కియత్ ।చరితేనాల్పసారాణాంచరిష్యేహంసుదుశ్చరమ్॥౬౨॥ఇత్యుక్తోగురురప్యాహకుపితోహ్యలంత్వయా। విప్రావమంత్రాశిష్యేణమదధీతంత్యజాశ్వితి॥౬౩॥దేవరాతసుతస్సోపిఛర్దిత్వాయజుషాంగణమ్।తతోగతోథమునయోదదృశుస్తాన్యజుర్గణాన్॥౬౪॥ భూత్వాతిత్తిరయోబ్రహ్మంస్తల్లోలుపతయాదదుః।తైత్తిరీయాఇతియజుశ్శాఖాఆసన్సుపేశలాః॥౬౫॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తతోబ్రహ్మంశ్ఛందాంస్యధిగవేషయన్।గురోరవిద్యమానానిసూపతస్థేర్కమీశ్వరమ్॥౬౬॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ఓంనమోభగవతేఆదిత్యాయాఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణకాలస్వరూపేణచచతుర్విధభూతనికాయానాంబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానామంతర్హృదయేషుబహిరప్యాకాశఇవోపాధినావ్యవధీయమానోభవానేకఏవక్షణలవనిమేషావయవోపచితసంవత్సరగణేనాపామాదానవిసర్గాభ్యామిమాంలోకయాత్రామనువహతి॥౬౭॥యదుహవావవిబుధర్షభసవితరదస్తపత్యనుసవనమహరహరామ్నా

యాఇతి ప్రసిద్ధాః-సుపేశలాఅతిరమ్యాః-బహువచనమవాంతరభేదవివక్షయా॥౬౫॥కాణ్వమాధ్యందినాదిశాఖాప్రసఙ్గమాహ॥యాజ్ఞవల్క్యఇతి॥గురోర్వైశంపాయనస్యవ్యాసేనవిభజ్యానుక్తత్వాదవిద్యమానాని-అధిఅధికాని- గవేషయన్మృగయన్-సూపతస్థేసమ్యక్తుష్టావ-వేదానామీశ్వరం-తథాచ॥శ్రుతి॥ ఋగ్భిఃపూర్వాహ్ణేదివిదేవఈయతే-యజుర్వేదేతిష్ఠతిమధ్యేఅహ్నః-సామవేదేనాస్తమయేమహీయతే-వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతిసూర్యఇతి॥ ౬౬॥ఓంనమఇతి॥ఓంనమోభగవతేతుభ్యమాదిత్యాయ-యోభవానేకఏవేమాంలోకయాత్రామనువహతీత్యన్వయఃతిదేవదర్శయతి-అఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణాంతర్హృదయేషు-కాలస్వరూపేణచబహిరపివర్తమానఇతి-అఖిలజగతామిత్యస్యప్రపంచః-చతుర్విధేత-హృదయాంతర్వర్తిత్వేపిజీవవత్తైనోపాధినాఅవ్యవధీయమానఃఅనాచ్ఛాద్యమానః- కాలస్వరూపేణచైతస్యప్రపంచః- క్షణేతిక్షణలవాదయోయేఅవయవాస్తైరుపచితాస్సంవత్సరాస్తేషాంగణేన-ప్రత్యబ్దమపామాదానంశోషణంవిసర్గోవృష్టిఃతాభ్యాం-అనేనగాయత్రీప్రథమపాదోక్తవరేణ్యతాదర్శితా॥ ౬౭ ॥ ద్వితీయపాదార్థానువర్ణనేనస్తౌతి॥యదుతహేతి॥హేవిబుధర్షభ-హేసవితఃయదద్యదోభగవతస్తవమండలంతపతి-తత్సమభిధీమహిసవ్యాగాభిముఖ్యేనధ్యాయేమ-పునస్తస్యైవసంబోధనం - ప్రత్యహంత్రిషవణంవైదికకర్మమార్గేణస్తువతాంభ

క్తానాం-యాన్యఖిలానిదురితానితత్ఫలానిచవృజినానిదుఃఖానిచ తేషాంబీజానిక్లేశాస్తేషామవభర్జనవినాశకహేత పనేతి॥౬౮॥తృతీయపాదేనస్తౌతి॥ యఇతి॥యోభవాన్-స్థావరజంగమసమూహానాంస్వాశ్రయాణాంజీవానాం-మన ఇంద్రియప్రాణగణాన్- అనాత్మనోజడాన్- స్వయమాత్మైవాంతర్యామీసన్-ప్రచోదయతిప్రవర్తయతి ॥ ౬౯ ॥

తృతీయపాదమేవమండలస్థపరతయావ్యాచక్షాణఃస్తౌతి॥యఏకఏవభగవాన్- అతికరాళవదనో యోఽంధకారసంజ్ఞోఽజ గరగ్రహస్తేనగృహీతంఅతఏవమృతకమివవిచేతనం స్వధర్మాఖ్యంయదాత్మావస్థానంప్రత్యక్ప్రవణత్వం తదేవశ్రే యస్తస్మిన్ప్రవర్తయతి-కించ-యోభగవానవనీపతిరివ- అటతిగచ్ఛతి - ఆశాపాలైరింద్రాదిభిః - కమలకోశయు క్తైస్తత్తుల్యైర్వాంజలిభిః- ఉపహృతార్హణః- దత్తార్ఘ్యః॥౭౦॥అథేతి॥ వియతఏవంభూతస్త్వం - అథఅతః - హా స్ఫుటం - అయాతయామాఃఅన్యైర్యథావదనభిజ్ఞాతానియజూంషితత్కామః - అహంఉపసరామిభజామి ॥ ౭౧॥ ఏవమితి॥ఏవంస్తుతఃప్రసాదితశ్చ॥౭౨ ॥ యజుర్భిరితి ॥ పంచదశశాఖాఃయాః - శతైఃఅపరిమితైర్యజుర్భిరకరోత్ - పత్రైరితిపాఠే॥ సఃయాజ్ఞవల్క్యః- తైర్యజుర్భిరకరోదితి- జగృహుః- అధీతవంతః- రవిణావాజిస్వరూపేణవాజేభ్యః

ధినాఉపతిష్ఠమానానామఖిలదురితవృజినబీజావభర్జనభగవతస్సమభిధీమహితపనతవమండలం॥ ౬౮॥
యఇహవావస్థిరచరనికరాణాంనిజనికేతనానాంమనఇంద్రియాసుగణాననాత్మనస్స్వయమాత్మాం తర్యామీప్రచోదయతి॥౬౯॥ యఏకఏవేమంలోకమతికరాళవదనాంధకారసంజ్ఞాజగరగ్రహగృహీతం మృతకమివవిచేతనమవలోక్యానుకంపయాపరమకారుణికఈక్షయైవోత్థాప్యాహరహరనుసవనంశ్రే యసిస్వధర్మాఖ్యావస్థానేప్రవర్తయత్యవనిపతిరివాసాధూనాంభయముదీరయన్నటతిపరితఆశాపాలై స్తత్రతత్రకమలకోశాంజలిభిరుపహృతార్హణః॥ ౭౦॥ అథహభగవంస్తవచరణనళినయుగళంత్రిభువ నగురుభిరభివందితమహమయాతయామయజుష్కామఉపసరామీతి॥౭౧॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవంస్తుతస్సభ గవాన్వాజిరూపధరోరవిః। యజూంష్యయాతయామానిమునయేదాత్ప్రసాదితః॥ ౭౨॥ యజుర్భిరకరో చ్ఛాఖాదశపంచశతైర్విభుః। జగృహుర్వాజసన్యస్తాః కాణ్వమాధ్యందినాదయః॥ ౭౩। జైమినేస్సామగ స్యాసీత్సుమంతుస్తనయోమునిః।సుత్వాంస్తుతత్సుతస్తాభ్యామేకైకాంప్రాహసంహితామ్॥ ౭౪॥ సుకర్మా చాపితచ్ఛిష్యస్సామవేదతరోర్మహాన్। సహస్రసంహితాభేదంచక్రేసామ్నాంతతస్తుగమ్ ॥ ౭౫ ॥ హిరణ్యనాభఃకౌసల్యఃపౌష్యంజిశ్చసుకర్మణః। శిష్యౌజగృహతుశ్చాన్యఆవంత్యోబ్రహ్మవిత్తమః॥ ౭౬॥ ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాఆసన్పంచశతానివై। పౌష్యంజ్యావంత్యయోశ్చాపితాంశ్చప్రాచ్యాన్ప్రచక్షు తే ॥ ౭౭ ॥ లౌగాక్షిర్మాంగలిఃకుల్యః కుసీదఃకుక్షిరేవచ । పౌష్యంజిశిష్యాజగృహుస్సంహితానాంశ తంశతమ్ ॥ ౭౮ ॥ కృతోహిరణ్యనాభస్యచతుర్వింశతిసంహితాః । శిష్యఊచేస్వశిష్యేభ్యశ్శేషా ఆవంత్యఆత్మవాన్॥ ౭౯ ॥ **

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - షష్ఠోఽధ్యాయః.

కేసరేభ్యఃవాజేనవేగేనవాసన్యస్తాఃత్యక్తాఃశాఖాః- వాజసనేయసంజ్ఞాస్తాః శాఖాఇతివా॥ ౭౩ ॥ సామశాఖావిభా గమాహ॥ జైమినేరితి॥తత్సుతఃసుమంతుసుతః- తాభ్యాంపుత్రపౌత్రాభ్యాం- క్రమేణైకైకాంప్రాహ॥ ౭౪ ॥ సుక ర్మేతి॥తచ్ఛిష్యఃజైమినేశ్శిష్యః-మహానతిమేధావీ-సహస్రంసంహితారూపంభేదంచక్రే-సామ్నాం- తంసంహితా భేదం-తతస్తదనంతరం॥ ౭౫॥హిరణ్యనాభఇతి॥సుకర్మణఃశిష్యౌ-ఏకఃకౌసల్యోహిరణ్యనాభః- పౌష్యంజిర్నామాపరః తౌజగృహతుః-ఆవంత్యశ్చాన్యఃతస్యైవశిష్యః-సోపిజగ్రాహ॥ ౭౬॥ఉదీచ్యాఇతి-పౌష్యంజ్యావంత్యయోరపి- చకారా ద్ధిరణ్యనాభస్యాపి-పంచశతానిశిష్యాఆసన్- తేతావతీఃశాఖాఃయథాయథంజగృహుః- తానుదీచ్యాన్సతఃకాలతఃకాం శ్చిత్ప్రాచ్యాంశ్చప్రచక్షుతఇత్యర్థః-యథోక్తంవైష్ణవే॥శ్లో॥ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాస్తస్యపంచశతంస్మృతాః। హిర ణ్యనాభాత్తావత్యస్సంహితాయైర్ద్విజోత్తమైః।గృహీతాస్తేపిచోచ్యంతేపండితైఃప్రాచ్యసామగాఇతి॥ ౭౭॥ పునరప్యే తేషాంత్రయాణాంసుకర్మణశ్శిష్యాణాంశిష్యాంతరైశ్శాఖాబాహుళ్యందర్శయతిద్వాభ్యాం॥లౌగాక్షిరితి॥ ౭౮ ॥ కృత ఇతి॥కృతోనామహిరణ్యనాభస్యశిష్యః-స్వశిష్యేభ్యఃఊచే- శేషాఅన్యాఅపియాఃప్రసిద్ధాశ్శాఖాస్తాః-ఆవంత్యఃస్వశిష్యే భ్యఃఊచఇతి॥ ౭౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**

శ్లో॥ సప్తమే థర్వవిస్తారః పురాణ [illegible] లక్షణాదిఫలం భాగవతస్య చేరితః ॥ క్రమప్రాప్తమథర్వవేదవి
భాగమాహ॥ అథర్వవిదితి॥ శిష్యం కబంధనామానం - స్వకాం స్వకీయాం సంహితాం - సోఽపి శిష్యోఽపి - తాం ద్వేధా విభజ్య - త
దుక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ అథర్వవేదం సమునిస్సుమంతురమితద్యుతిః। శిష్యమధ్యాపయామాస కబంధం సోఽపి తద్ద్విధా॥ కృత్వా
తు వేదదర్శాయ తథా పథ్యాయ దత్తవానితి॥ ౧ ॥ తత్ర వేదదర్శః స్వసంహితాం చతుర్ధా విభజ్య చతురశ్శిష్యానధ్యాప
యామాస - పథ్యశ్చ త్రిధా విభజ్య త్రీన్ శిష్యాన్ - సార్ధేనాహ॥ శౌల్కాయనిరితి॥ ౨॥ బభ్రురితి॥ అంగిరసః శునకస్య - శిష్యో బభ్రుః
సైంధవాయనశ్చ - తదుక్తం॥ శ్లో॥ శునకస్తు ద్విధా కృత్వా దదావేకాం తు బభ్రవే। ద్వితీయాం సంహితాం ప్రాదాత్సైం
ధవాయనసంజ్ఞినే॥ - సావర్ణ్యాద్యాః - సైంధవాయనాదీనాం శిష్యాః॥ ౩॥ నక్షత్రకల్ప ఇతి॥ నక్షత్రకల్పః శాంతికల్పశ్చే
త్యాద్యాః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ నక్షత్రకల్పో వేదానాం సంహితానాం తథైవ చ। చతుర్థస్స్యాదాంగిరసః శాంతికల్పశ్చ పంచమ
ఇతి॥ నక్షత్రకల్పాదీనాం కర్తారస్తత్తన్నామభిరుచ్యంతే॥ ౪॥ ౫॥ అధీయంతేతి॥ మత్పితుర్ముఖాదితి ప్రథమం వ్యాసః ష
ట్సంహితాః కృత్వా మత్పిత్రే రోమహర్షణాయ ప్రాదాత్ - తస్య చ ముఖాదేతే త్రయ్యారుణ్యాదయః ప్రత్యేకాం సంహి
తామధీయంత - ఏతేషాం షణ్ణాం శిష్యోఽహం - తాస్సర్వాః సమధిగతవాన్॥ ౬॥ కాశ్యప ఇతి॥ రామశిష్యో యోఽకృతవ్రణః ఏవం చ
త్వారో వయం మూలసంహితా ఇత్యనేన తత్సంహితాబాహుళ్యం సూచితం॥ ౭ ॥ శుకపరీక్షిత్సంవాదే నిరూపితమపి పు
రాణలక్షణం తద్భేదకథనాయ దర్శయతి॥ పురాణేతి॥ ౮॥ సర్గ ఇతి॥ అస్య విశ్వస్య॥ శ్లో॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణ

సూతః ॥ అథర్వవిత్సుమంతుశ్చ శిష్యమధ్యాపయత్స్వకామ్। సంహితాం సోఽపి పథ్యాయ వేదదర్శాయ
చోక్తవాన్॥౧॥ శౌల్కాయనిర్బ్రహ్మబలిర్మోదోషః పిప్పలాయనిః। వేదదర్శస్య శిష్యాస్తే పథ్యశిష్యాన
థో శృణు॥ కుముదశ్శునకో బ్రహ్మన్ జాజలిశ్చాప్యథర్వవిత్॥౨॥ బభ్రుశ్శిష్యోఽథాంగిరసస్సైంధవాయ
న ఏవ చ। అధీయేతాం సంహితే ద్వే సావర్ణ్యాద్యాస్తథాపరే॥౩॥ నక్షత్రకల్పశ్శాంతిశ్చ కాశ్యపాంగిర
సాదయః। ఏతే చాథర్వణాచార్యాః శృణు పౌరాణికాన్మునే॥౪॥ త్రయ్యారుణిః కశ్యపశ్చ సావర్ణిరకృత
వ్రణః। వైశంపాయనహారీతౌ షడ్వై పౌరాణికా ఇమే॥౫॥ అధీయంత వ్యాసశిష్యాత్సంహితాం మత్పితు
ర్ముఖాత్। ఏకైకామహమేతేషాం శిష్యస్సర్వాస్సమధ్యగామ్॥౬॥ కాశ్యపోఽహం చ సావర్ణీ రామశిష్యో
కృతవ్రణః। అధీమహి వ్యాసశిష్యాచ్చతస్రో మూలసంహితాః॥౭॥ పురాణలక్షణం బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ
ర్షిభిర్నిరూపితమ్। శృణుష్వ బుద్ధిమాశ్రిత్య వేదశాస్త్రానుసారతః॥౮॥ సర్గోఽస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తి
రక్షాంతరాణి చ। వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతురపాశ్రయః॥౯॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం త
ద్విదో విదుః। కేచిత్పంచవిధం బ్రహ్మన్మహదల్పవ్యవస్థయా॥౧౦॥ అవ్యాకృతగుణక్షోభాన్మహతస్త్రివృ
తోఽహమః। భూతసూక్ష్మేంద్రియార్థానాం సంభవస్సర్గ ఉచ్యతే॥౧౧॥ పురుషానుగృహీతానామేతే
షాం వాసనామయః। విసర్గోఽయం సమాహారో బీజాద్బీజం చరాచరమ్॥౧౨॥ వృత్తిర్భూతాని భూతా

మూతయః। మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః॥ ఇత్యత్ర ప్రోక్తస్థానపోషణే వృత్తిరక్షాశబ్దాభ్యాముచ్యేతే అం
తరాణి మన్వంతరాణి - వంశో వంశానుచరితమితి చ ఈశానుకథాః - సంస్థా నిరోధః - అనేనైవాత్యంతికీ లయరూపా ముక్తిర
ప్యుక్తా - హేతుశబ్దేన జీవా ఆశ్రయవాసనాశబ్దవాచ్యాః ఊతయో గృహీతాః॥ ౯॥ దశభిరితి॥ దశభిరేతైర్లక్షణైర్లక్షణీయై
రర్థైరుక్తం - మహాపురాణం విదుః - క్వచిత్పంచవిధం॥ శ్లో॥ సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ। వంశానుచరితం చేతి
పురాణం పంచలక్షణమితి॥ పురాణం మహత్ అల్పం చేతి వ్యవస్థయా - యత్ర దశాపి లక్షణాని పృథఙ్నిరూప్యంతే - తన్మ
హాపురాణం - యత్ర త్వన్యేషాం పంచస్వేవాంతర్భావస్య వివక్షా - తదల్పమితి వ్యవస్థయేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సర్గా
దిలక్షణాని వ్యాచష్టే॥ అవ్యాకృతేతి॥ ప్రధానస్య గుణానాం క్షోభాత్ - యో మహాన్ తస్మాత్ యస్త్రివృదహంకార
స్తస్మాద్భూతమాత్రాణాం సూక్ష్మాణాం ఇంద్రియాణాం చ తదర్థానాం స్థూలానాం తద్దేవతానాం చ సంభవః సర్గః
కారణసృష్టిః సర్గ ఇత్యర్థః - ఉచ్యత ఇత్యస్య యథాపేక్షముత్తరత్రాప్యనుషంగః॥ ౧౧॥ విసర్గం వ్యాచష్టే ॥ పు
రుషేతి॥ పురుషేశ్వరేణానుగృహీతానాం ఏతేషాం మహదాదీనాం - పూర్వకర్మవాసనాప్రధానోఽయం సమాహారః
కార్యభూతశ్చరాచరప్రాణిరూపో బీజాద్బీజమివ ప్రవాహాపన్నో విసర్గ ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ వృత్తిరితి ॥ చరాణాం
భూతానాం సామాన్యతోఽచరాణి చరాణాం చరాణి చ - కామాద్వృత్తిః - తత్ర తు - నృణాం స్వభావేన కామాచ్చోదన

యాపి వా యా నియతా వృత్తిర్జీవికా కృతా-సా వృత్తిరుచ్యత ఇత్యర్థః॥౧౩॥ రక్షేతి॥ తిర్యగాదిషు దేవేషు యే అచ్యుతావతారాస్తేషామీహా లీలా-సా విశ్వస్య రక్షోచ్యత ఇత్యర్థః-యైరవతారైరితి సమాసాన్నిష్కృష్య కథంచిత్సంబంధః-త్రయీద్విషో దైత్యాః॥౧౪॥ మన్వంతరమితి॥ షడ్విధం మన్వంతరముచ్యతే-షడ్విధత్వమేవాహ మనురితి-మన్వాదయః షడేతే వస్తునః స్వస్వాధికారేణ యత్ర ప్రవర్తంతే తన్మన్వంతరమిత్యర్థః॥౧౫॥ వంశమాహ॥ రాజ్ఞామితి బ్రహ్మణస్సకాశాత్ ప్రసూతిర్యేషాం శుద్ధానామిత్యర్థః తేషాం యోన్వయో వంశః-తేషాం వృత్తం-యే చ వంశధరాస్తేషాం చ వృత్తం వంశానుచరితముచ్యతే వంశ్యానుచరితమితి పాఠే వంశే భవా వంశ్యాస్తేషాం వృత్తమిత్యర్థః॥౧౬॥ నైమిత్తిక ఇతి॥ అస్య విశ్వస్య స్వభావతో మాయాతో నిష్పన్నస్య-యద్వా మాయాతో యశ్చతుర్విధో లయ ఇతి॥౧౭॥ హేతురితి॥ అస్య జగతః సర్గాదేర్హేతుర్నిమిత్తం జీవః సోత్ర హేతురుచ్యత ఇత్యర్థః-తస్య నిమిత్తతామాహ-అవిద్యయా కర్మకారకః తత్కర్మకర్తా జీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాద్విశ్వవిసర్గాదేః స ఏవ తత్ర హేతురిత్యర్థః-నన్వనుశయినిమిత్తమితి కేచిత్-అవ్యాకృతమిత్యపరే-తత్రాహ-యమితి-చైతన్యప్రాధాన్యేనానుశయినం-ఉపాధిప్రాధాన్యవివక్షయా అవ్యాకృతం॥౧౮॥ అపాశ్రయమాహ॥ వ్యతిరేకేతి॥ జాగ్రదాదిష్వవస్థాసు జీవతయా వర్తంత ఇతి జీవవృత్తయో విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాస్తేషు మాయామయేషు

నాం చరాణామచరాణి చ। కృతా స్వేన నృణాం తత్ర కామాచ్చోదనయాపి వా॥౧౩॥ రక్షాచ్యుతావతారేహా విశ్వస్యాను యుగే యుగే। తిర్యఙ్మర్త్యర్షిదేవేషు హన్యంతే యైస్త్రయీద్విషః॥౧౪॥ మన్వంతరం మనుర్దేవా మనుపుత్రాస్సురేశ్వరాః। ఋషయోంశావతారాశ్చ హరేః షడ్విధముచ్యతే॥౧౫॥ రాజ్ఞాం బ్రహ్మప్రసూతానాం వంశస్త్రైకాలికోన్వయః। వంశానుచరితం తేషాం వృత్తం వంశధరాశ్చ యే॥౧౬॥ నైమిత్తికః ప్రాకృతికో నిత్య ఆత్యంతికో లయః। సంస్థేతి కవిభిః ప్రోక్తా చతుర్ధాస్య స్వభావతః॥౧౭॥ హేతుర్జీవోస్య సర్గాదేరవిద్యాకర్మకారకః। యం చానుశయినం ప్రాహురవ్యాకృతముతాపరే॥౧౮॥ వ్యతిరేకాన్వయో యస్య జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు। మాయామయేషు తద్బ్రహ్మ జీవవృత్తిష్వపాశ్రయః॥౧౯॥ పదార్థేషు యథా ద్రవ్యం సన్మాత్రం రూపనామసు। బీజాదిపంచతాంతాసు హ్యవస్థాసు యుతాయుతమ్॥౨౦॥ విరమేత యదా చిత్తం హిత్వా వృత్తిత్రయం స్వయమ్। యోగేన వా తదాత్మానం వేదేహాయా నివర్తతే॥౨౧॥ ఏవం లక్షణలక్ష్యాణి పురాణాని పురావిదః। మునయోష్టాదశ ప్రాహుః క్షుల్లకాని మహాంతి చ॥౨౨॥ బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం లైంగం చ గారుడమ్। నారదీయం భాగవతమాగ్నేయం స్కాందసంజ్ఞితమ్॥౨౩॥ భవిష్యద్బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం సవామనమ్। వారాహం మాత్స్యం కౌర్మం చ బ్రహ్మాండాఖ్యమితి త్రిషట్॥౨౪॥ బ్రహ్మన్నిదం సమాఖ్యాతం శాఖాప్రణయనం మునేః। శిష్యాణాం చ ప్రశిష్యాణాం బ్రహ్మతేజోవివర్ధనమ్॥౨౫॥ ************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః.

సాక్షితయా అన్వయః-సమాధ్యాదౌ చ వ్యతిరేకో యస్య-తద్బ్రహ్మ సంసారప్రతీతిబాధయోరధిష్ఠానావధిభూతమపాశ్రయ ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥౧౯॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతం ప్రపంచయతి॥ పదార్థేష్వితి॥ పదార్థేషు ఘటాదిషు-ద్రవ్యం మృదాది యథా యుతం అన్వితం అయుతం చ బహిరవ్యవస్థానాత్ - రూపనామసు చ సన్మాత్రం సత్తామాత్రం యథా-ఏవం బీజం గర్భాధానమాదిర్యాసాం-పంచతా అంతే చ యాసాం తాసు దేహావస్థాసు॥ శ్లో॥ నిషేకగర్భజన్మాని బాల్యకౌమారయౌవనమ్। వయో మధ్యం జరా మృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ॥ ఏతాసు నవస్వపి అధిష్ఠానత్వేన సాక్షిత్వేన చ యుతమయుతం చ యత్-తదపాశ్రయ ఇతి॥౨౦॥ ఏవం దశాపి లక్షణాని వ్యాఖ్యాయ ఇదానీం॥ శ్లో॥ దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణం। వర్ణయంతి మహాత్మాన ఇతి యదుక్తం తదాహ॥ విరమేతి॥ యదా సర్గాదీనాం మాయామయత్వానుసంధానేన వామదేవాదేరివ స్వయమేవ చిత్తం విరమేత్-ఇహైవానుష్ఠితేన యోగేన వా దేవహూత్యాదివత్ - తదా విక్షేపాభావాదాత్మానం వేద తదా చావిద్యానివృత్తేః ఈహాయాః సంసారరూపాయాః నివర్తత ఇత్యర్థః॥౨౧॥ పురాణవిభాగప్రస్తావేన తల్లక్షణాదికం ప్రాసంగికముక్త్వా ప్రస్తుతమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంవిధైర్లక్షణైర్లక్ష్యాణి॥౨౨॥౨౩॥ భవిష్యదితి॥ త్రిషట్ అష్టాదశ॥౨౪॥ ఉపసంహరతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ మునేర్వ్యాసస్య - శిష్యాదీనాం చ బ్రహ్మతేజో బ్రహ్మవర్చసం తద్వివర్ధనం శ్రోతౄణామితి శేషః॥౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************

శ్లో॥ అష్టమే తు తపశ్చర్యా మార్కండేయస్య వర్ణ్యతే। కామాదిభిరసంమోహో నరనారాయణస్తుతిః॥ పురాణవిభాగప్రసంగేన పురాణకర్తుర్మార్కండేయస్య చరితం పృచ్ఛతి॥ సూతేతి॥ త్వమేవ వక్తుం యోగ్య ఇత్యాహ - తమసి సంసారే - భ్రమతాం పారదర్శనస్తన్నివర్తకః ॥౧॥ వక్తవ్యమాహ ॥ ఆహురితి॥ ఉర్వరితః అవశిష్టః - యేన కల్పాంతే తేన- ఏతత్తత్కథం ఘటత ఇతి శౌనకః ప్రశ్నః॥ ౨॥ ప్రళయాభావాదపి తన్న ఘటత ఇత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ యతో భార్గవర్షభః- కో౽పి ప్రాకృతికో నైమిత్తికో వా॥ ౩॥ అన్యదప్యఘటితమేవేత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ తోకం బాలకం ॥ ౪ ॥ ఏష ఇతి ॥ కౌతూహలం-ఔత్సుక్యం- తం సంశయం- న కేవలం త్వం మహాయోగీ- కింతు- పురాణేష్వపి జ్ఞాతృత్వేన సమ్మతః ॥ ౫ ॥ ప్రశ్నమభినందతి॥ ప్రశ్న ఇతి॥ హే మహర్షే అయం ప్రశ్నః-తత్ర హేతుః - నారాయణేతి - యత్ర ప్రశ్నవిషయే ॥ ౬ ॥ తత్ర మార్కండేయస్తపసా భగవంతమారాధ్య మాయాప్రదర్శనం వవ్రే-తతశ్చ తేనైవ భగవన్మాయయా సప్తకల్పాః దృష్టాః వా నైవేత్యుక్తం వక్ష్యమాణమాదిత ఆరభ్య తస్య చరితమాహ॥ ప్రాప్తేతి॥ మార్కండేయో మృత్యుం జిగ్య ఇతి పంచమశ్లోకేనాన్వయః-మధ్యమగ్రంథేన తస్య ధర్మాః కథ్యంతే-ప్రాప్తో ద్విజాతిసంస్కారః ఉపనయనాఖ్యో యేన సః- పితుస్సకా

శౌనకః॥ సూత జీవ చిరం సాధో వద నో వదతాం వర। తమస్యపారే భ్రమతాం నృణాం త్వం పారదర్శనః॥ ౧॥ ఆహుశ్చిరాయుషమృషిం మృకండుతనయం జనాః। యః కల్పాంతే హ్యుర్వరితో యేన గ్రస్తమిదం జగత్॥ ౨॥ స వా అస్మత్కులోత్పన్నః కల్పే౽స్మిన్ భార్గవర్షభః। నైవాధునాపి భూతానాం సంప్లవః కో౽పి జాయతే॥ ౩॥ ఏక ఏవార్ణవే భ్రామ్యన్ దదర్శ పురుషం కిల। వటపత్రపుటే తోకం శయానం త్వేకమద్భుతమ్॥ ౪॥ ఏష నస్సంశయో భూయాన్ సూత కౌతూహలం యతః। తం నశ్ఛింధి మహాయోగిన్ పురాణేష్వపి సమ్మతః॥ ౫॥ సూతః॥ ప్రశ్నస్త్వయా మహర్షే౽యం కృతో లోకభయాపహః। నారాయణకథా యత్ర గీతా కలిమలాపహా॥ ౬॥ ప్రాప్తద్విజాతిసంస్కారో మార్కండేయః పితుః క్రమాత్। ఛందాంస్యధీత్య ధర్మేణ తపస్స్వాధ్యాయసంయుతః॥ ౭॥ బృహద్వ్రతధరశ్శాంతో జటిలో వల్కలాంబరః। బిభ్రత్కమండలుం దండముపవీతం సమేఖలమ్॥ ౮॥ కృష్ణాజినం సాక్షసూత్రం కుశాన్ సన్నియమర్ధయే। అగ్న్యర్కగురువిప్రాత్మస్వర్చయన్ సంధ్యయోర్హరిమ్॥ ౯॥ సాయం ప్రాతస్స గురవే భైక్షమాహృత్య వాగ్యతః। బుభుజే గుర్వనుజ్ఞాతస్సకృన్నో చేదుపోషితః॥ ౧౦॥ ఏవం తపస్స్వాధ్యాయపరో వర్షాణామయుతాయుతమ్। ఆరాధయన్ హృషీకేశం జిగ్యే మృత్యుం సుదుర్జయం॥ ౧౧॥ బ్రహ్మా భవో భృగుర్దక్షో బ్రహ్మపుత్రాశ్చ యే౽పరే। నృదేవపితృభూతాని తేనాసన్నతివిస్మితాః॥ ౧౨॥ ఇత్థం బృహద్వ్రతధరస్తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః। దధ్యావధోక్షజం యోగధ్వస్తక్లేశాంతరాత్మనా॥ ౧౩॥ తస్యైవం యుంజతశ్చిత్తం మహాయోగేన యోగినః। వ్యతీయాయ మహాన్ కాలో మన్వంతరషడాత్మకః॥ ౧౪॥ ఏతత్పురందరో జ్ఞాత్వా సప్తమే౽స్మిన్ కిలాంతరే। తపోవిశంకితో బ్రహ్మన్నారేభే తద్విఘాతనమ్॥ ౧౫॥ గంధర్వాప్సరసః కామం వసంతం మలయానిలమ్। మునయే ప్రేషయామాస రజస్తోకమదౌ తథా॥ ౧౬॥ తే వై తదాశ్రమం జగ్ముర్హిమాద్రేః పార్శ్వ ఉత్తరే। పుష్పభద్రా నదీ యత్ర చిత్రాఖ్యా చ శిలా విభో॥ ౧౭॥ తదాశ్రమపదం పుణ్యం పుణ్యద్రుమలతార్చితం। పుణ్యద్విజకులాకీర్ణం పుణ్యామలజలాశయం॥ ౧౮॥ మత్తభ్రమరసంగీతం

శాత్ గర్భాధానాదిక్రమాత్ - ఛందాంసి వేదాన్॥ ౭॥ బృహద్వ్రతధరః నైష్ఠికబ్రహ్మచారీ సన్ ॥ ౮ ॥ కృష్ణాజినమితి॥ సన్నియమర్ధయే ధర్మాభివృద్ధయే-అగ్న్యాదిషు పంచసు హరిమర్చయన్॥ ౯॥ సాయమితి ॥ భైక్షం గుర్వర్థమాహృత్య-తేనానుజ్ఞాతశ్చేత్తర్హి బుభుజే నో చేత్సకృత్కదాచిదుపోషితో భవతి॥ ౧౦॥౧౧ ॥ బ్రహ్మేతి ॥ తేన మృత్యుజయేన॥ ౧౨ ॥ ఇత్థమితి ॥ యోగేన ధ్వస్తాః క్లేశా రాగాదయో యస్య తేన అంతరాత్మనా ప్రత్యాహృతేన మనసా॥ ౧౩॥౧౪ ॥ తస్య తపోనిష్ఠామితిహాసేన వర్ణయతి ॥ ఏతదితి॥ అస్మిన్ సప్తమే మన్వంతరే - తపసా మత్పదం గ్రహీష్యతీతి విశంకితః॥ ౧౫॥ గంధర్వేతి ॥ మునయే మునిం భ్రంశయితుం-రజసస్తోకం అతిప్రియమపత్యం లోభః మదశ్చ తౌ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తదితి ॥ తదాశ్రమపదం ప్రవిష్టా వాయుర్వా వాతీతి తృతీయే నాన్వయః - పుణ్యైర్ద్రుమైర్లతాభిశ్చార్చితం పూజితం- పుణ్యానాం ద్విజానామృషీణాం కులైరాకీర్ణం వ్యాప్తం- పుణ్యా అత్యమలా జలాశయా యస్మిన్ తత్ ॥ ౧౮॥ మత్తేతి॥ మత్తభ్రమరాణాం సంగీతం యస్మిన్-మత్తకోకిలానాం కూజితం యస్మిన్- మత్తా బర్హిణ ఏవ నటాస్తేషామాటో

వః సంభ్రమో యస్మిన్ - మత్తద్విజానాం పక్షిణాం కులైః ఆకులం వ్యాప్తం॥౧౯॥ వాయురితి॥ ఏవంభూతం తదాశ్రమపదం ప్రవిష్టస్సన్ వాయుర్మలయానిలో వవౌ ప్రససార - ఉత్తంభయన్ ఉద్దీపయన్ - తత్ర వృక్షేషు ప్రవేశాన్మాంద్యం - హిమనిర్ఝరకణానామాదానాచ్ఛైత్యం - పుష్పపరిష్వంగాత్సౌరభ్యం చోక్తం॥౨౦॥ కించ॥ ఉద్యదితి॥ ఉద్యన్ చంద్రో యస్మిన్ తత్ నిశావక్త్రం రజనీముఖం యస్మిన్ సః ప్రవాళస్తబకానామాళయః శ్రేణయో యేషు తైః - గుప్యంతి విటపైః సంశ్లిష్యంతీతి గోపాః ద్రుమాః లతాశ్చ తేషాం జాలైః సమూహైః ఉపలక్షితః - కుసుమాకరః వసంతః - ఆసీత్ అభిబభూవ॥౨౧॥ కించ॥ అన్వీయమాన ఇతి॥ తదా గీతవాదిత్రయూథికైః గాయకాదిసముదాయిభిః గంధర్వైః అన్వీయమానః - తథా స్వస్త్రియోఽప్సరసస్తాసాం యూథస్య పతిః - ఆత్తః చాప ఇషుశ్చ యేన సః స్మరశ్చ తత్రాదృశ్యత॥౨౨॥ హుత్వేతి॥ దురాధర్షం అభిభవితుమశక్యం॥౨౩॥౨౪॥ సందధ ఇతి॥ శోషణమోహనసందీపనతాపనోన్మాదనాఖ్యాని పంచముఖాని యస్య తదస్త్రం - సందధే - తదైవ - మధుర్వసంతః - రజస్తోకశ్చ పుంస్త్వమార్గం - అన్యే చేంద్రభృత్యాః - తస్య మనో వ్యకంపయన్॥

మత్తకోకిలకూజితమ్। మత్తబర్హినటాటోపం మత్తద్విజకులాకులమ్॥౧౯॥ వాయుః ప్రవిష్ట ఆదాయ హిమనిర్ఝరశీకరాన్। సుమనోభిః పరిష్వక్తో వవావుత్తంభయన్ స్మరం॥౨౦॥ ఉద్యచ్చంద్రనిశావక్త్రః ప్రవాళస్తబకాళిభిః। గోపద్రుమలతాజాలైస్తత్రాసీత్కుసుమాకరః॥౨౧॥ అన్వీయమానో గంధర్వైర్గీతవాదిత్రయూథికైః। అదృశ్యతాత్తచాపేషుస్స్వస్స్త్రీయూథపతిస్స్మరః॥౨౨॥ హుత్వాగ్నిం తముపాసీనం దదృశుశ్శక్రకింకరాః। మీలితాక్షం దురాధర్షం మూర్తిమంతమివానలమ్॥౨౩॥ ననృతుస్తస్య పురతస్స్త్రియో వై గాయకా జగుః। మృదంగవీణాపణవైర్వాద్యం చక్రుర్మనోహరమ్॥౨౪॥ సందధేఽస్త్రం స్వధనుషి కామః పంచముఖం తదా। మధుర్మనో రజస్తోక ఇంద్రభృత్యా వ్యకంపయన్॥౨౫॥ క్రీడంత్యాః పుంజికస్థల్యాః కందుకైస్స్తనగౌరవాత్। భృశముద్విగ్నమధ్యాయాః కేశవిస్రంసితస్రజః॥౨౬॥ ఇతస్తతో భ్రమద్దృష్టేశ్చలంత్యా అను కందుకమ్। వాయుర్జహార తద్వాసస్సూక్ష్మం త్రుటితమేఖలమ్॥౨౭॥ విససర్జ తదా బాణం మత్వా తం స్వజితం స్మరః। సర్వం తత్రాభవన్మోఘమనీశస్య యథోద్యమః॥౨౮॥ త ఇత్థమపకుర్వంతో మునేస్తత్తేజసా మునే। దహ్యమానా నివవృతుః ప్రబోధ్యాహిమివార్భకాః॥౨౯॥ ఇతీంద్రానుచరైర్బ్రహ్మన్ ధర్షితోఽపి మహామునిః। యన్నాగాదహమో భావం న తచ్చిత్రం మహత్సు హి॥౩౦॥ దృష్ట్వా నిస్తేజసం కామం సగణం భగవాన్ స్వరాట్। శ్రుత్వానుభావం బ్రహ్మర్షేర్విస్మయం సమగాత్పరం॥౩౧॥ తస్యైవం యుంజతశ్చిత్తం తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః। అనుగ్రహాయావిరాసీన్నరనారాయణో హరిః॥౩౨॥ తౌ శుక్లకృష్ణౌ నవకంజలోచనౌ చతుర్భుజౌ రౌరవవల్కలాంబరౌ। పవిత్రపాణీ ఉపవీతకం త్రివృత్ కమండలుం దండమృజుం చ వైణవం॥౩౩॥ పద్మాక్షమాలాముత జంతుమార్జనం వేదం చ సాక్షాత్తప ఏవ రూపిణౌ। తపత్తటిద్వర్ణపిశంగరోచిషా ప్రాంశూ దధానౌ విబుధర్షభార్చితౌ॥౩౪॥ తౌ వై భగవతో రూపే నరనారాయణావృషీ। వీక్ష్యోత్థాయాదరేణోచ్చైర్ననామాంగేన దండవత్॥౩౫॥ స తత్సందర్శనానందనిర్వృతాత్మేంద్రియాశయః। హృష్టరోమాశ్రుపూర్ణాక్షో న సేహే తావుదీక్షితుం॥౩౬॥ ఉత్థాయ ప్రాంజలిః ప్రహ్వ ఔత్సుక్యాదాశ్లిషన్నివ। నమో నమ ఇతీశా

౨౫॥ కించ॥ క్రీడంత్యా ఇతి॥౨౬॥ ఇత ఇతి॥ వాయుర్మలయానిలః పుంజికస్థల్యాః - తత్సూక్ష్మం వాసో జహార॥౨౭॥ విససర్జేతి॥ సర్వం తేషాం కర్మాణి తత్ర తస్మిన్ - మోఘం వ్యర్థం - అనీశస్య నిర్ధనస్య॥౨౮॥ త ఇతి॥ మునేరపకుర్వంతః ప్రతికూలమాచరంతః - హే మునే॥౨౯॥ స ఇతి॥ అహమః అహంకారస్య - భావం వికారం॥౩౦॥ దృష్ట్వేతి నిస్తేజసం మ్లానవదనం - స్వరాడింద్రః॥౩౧॥ తస్యేతి॥ నరనారాయణరూపో హరిః॥౩౨॥ తావనువర్ణయతి ద్వాభ్యాం॥ తావితి॥ రౌరవం కృష్ణాజినం వల్కలం చాంబరం యయోస్తౌ - పవిత్రే పాణ్యోర్యయోస్తౌ - త్రివృత్ త్రిగుణం నవతంతుకమితి వా - త్రివృద్బహిష్పవమానమిత్యాదౌ నవకే ప్రయోగాత్ - ఉపవీతకం దధానౌ॥౩౩॥ పద్మేతి॥ జంతుమార్జనం సూక్ష్మతంత్వాదిమయం - వేదం చ దర్భముష్టిం - కించ - సాక్షాత్తప ఏవ తౌ - తత్ర హేతుః - తపత్తటిద్వర్ణం దీప్యమానవిద్యుత్సంకాశం యత్పిశంగం రోచిస్తేన రూపిణౌ మూర్తిమంతౌ - తాదృక్తేజోయుక్తమూర్తిభ్యాం తపోమయత్వేన ప్రకాశమానావిత్యర్థః - ప్రాంశూ ఉన్నతౌ॥౩౪॥ తావితి॥ ఉచ్చైర్మహతా ఆదరేణ॥౩౫॥ స ఇతి॥ తయోస్సందర్శనేన య ఆనందస్తేన నిర్వృతా ఉపశాంతా ఆత్మేంద్రియా

స్మయమానస్య

ర్శనరూపం హిం(?) ఇంద్రియమనాంసియస్యసః న ... గాశక్నోత్॥౩౬॥ఉత్థాయేతి॥ఆశ్లిష్య ఆలింగ్యన్నివ॥ ౩౭॥ తయో

ఃశక్తి ప్ర... యోః ... ర్ఘ్యపాద్య ప్రత్యాఖ్య-అర్హ ... ర్ఘ్యేణ॥౩౮॥సుఖమితి॥ పాదాభ్యాం పాదావానమ్య-గరిష్ఠౌపూ

జ్యౌ- బ్రహ్మప్రతి॥౩౯॥అంతర్యామిణ స్తస్యైవ ప్రాణాదిప్రవర్తకత్వాదాత్మనః స్తుత్యావస్తావతంత్ర్యం పశ్యన్నాహ॥ కి

మితి॥ హే విభో-తవ త్వాం-కిమహం వర్ణ్యే కథం స్తౌమి-యద్యేన త్వయైవ ఉదీరితః ప్రేరితః- అసుః ప్రాణః-సంస్పందతే

ప్రవర్తతే-తమనుచ వాగాదయః స్పందంతి-అత్ర హేతుః వై-అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాదిశ్రు

తిభిశ్చ ప్రతిపత్తిసిద్ధమిత్యర్థః-న కేవలం ప్రాకృతానాం తనుభృతాం-కింతు-అజశర్వయోశ్చ- అతః స్వస్యమమాపి తథై

వ-ఏవం యద్యపి నకస్యచిదపి స్వాపి స్వాతంత్ర్యం - అథాపి దారుయంత్రవత్స్వప్రవర్తితైరపి వాగాదిభిః భజతాం

పుంసాం- త్వం భావబంధురాత్మా భవసి- నతుపిత్రాదివద్దేహమాత్రబంధుః - అహోభాగ్యాః(?) ఖలు తాత ఇత్యర్థః॥

౪౦ ॥ ననుకథమావాం ప్రాణిప్రవర్తకౌ- ధర్మపుత్రత్వాదావయోరితి చేన్నకస్యాపి పుత్ర ఇత్యాహ॥మూర్తీ

ఇతి॥ హే భగవన్ - భగవంస్తవ ఇమే మూర్తీ - త్రిలోక్యాః క్షేమాయ పాలనాయ - తాపవిరమాయ చ దుఃఖనివృ

త్త్యై- మృత్యుజిత్యై మోక్షాయచ - నతుత్వం కస్యాపి పుత్ర ఇత్యర్థః- అత్ర దృష్టాంతః యథేమం విశ్వం పాతుం అన్యా

స్తనూః మత్స్యకూర్మాదిలక్షణాః- నానా అనేక ప్రకారాః బిభర్షి- తద్వత్ - న కేవలం పాలనాదిమాత్రం తవ

కర్మ కింతు- సృష్టిప్రళయావపీత్యాహ- సృష్ట్వేతి-తత్ర స్వస్య నిరపేక్షత్వే దృష్టాంతః ఊర్ణనాభిరివేతి॥ ౪౧ ॥ యు

స్మాదేవం భూతస్త్వం తస్మాత్తవాంఘ్రిమూలం భజామీత్యాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యావితుః పాలకస్య - స్థావరజంగమా

నౌ ఖభా పెగర్ణదాశురః॥౩౬॥తయోరాసనమాసీయ పాదయోరవనిజ్యచ। అర్హణేనానులేపేనధూప

మాల్యైరపూజయత్॥౩౮॥సుఖమాసనమాసీనౌ ప్రసాదాభిముఖౌ మునిః।పునరానమ్య పాదాభ్యాంగ

రిష్ఠావిదమబ్రవీత్॥౩౯॥మార్కండేయః॥ కింవర్ణయే తవ విభో యదుదీరితోసుస్సంస్పందతే తమను వా

ఙ్మనఇంద్రియాణి। స్పందంతి వైతనుభృతామజశర్వయోశ్చస్వస్యాప్యథాపి భజతామసి భావబంధుః॥

౪౦॥ మూర్తీ ఇమే భగవతో భగవంస్త్రిలోక్యాః క్షేమాయ తాపవిరమాయ చ మృత్యుజిత్యై। నానా బిభ

ర్ష్యవితుమన్యతనూర్యథేదం సృష్ట్వా పునర్గ్రససి సర్వమివోర్ణనాభిః॥౪౧॥తస్యావితుః స్థిరచరేశితు

రంఘ్రిమూలం యత్స్థం నకర్మగుణకాలరజస్స్పృశంతి । యద్వై స్తువంతి వినమంతి యజంత్యభీక్ష్ణం ధ్యా

యంతి వేదహృదయా మునయస్తదాప్త్యై॥౪౨ ॥ నాన్యం తవాంఘ్ర్యుపనయాదపవర్గమూర్తేః క్షే

మం జనస్య పరితోభియ ఈశ విద్మః। బ్రహ్మా బిభేత్యలమతో ద్విపరార్ధధిష్ణ్యః కాలస్య తే కిముత తత్కృత

భౌతికానామ్॥౪౩॥ తద్వై భజామ్యృతధియస్తవ పాదమూలం హిత్వేదమాత్మచ్ఛది చాత్మగురోః పరస్య

దేహాద్యపార్థమసదంత్యమభిజ్ఞమాత్రం విందేత తే తర్హి సర్వమనీషితార్థమ్॥౪౪॥సత్త్వం రజస్త

నామీశ్వరస్య- అంఘ్రిమూలం భజామీతి తృతీయశ్లోకేనానుషంగః- కథంభూతమంఘ్రిమూలం-యత్స్థం యత్ర స్థి

తం- కర్మగుణకాలానాం రజః మలం- అన్యేచ పూర్వోక్తాస్తాపాదయః- నస్పృశంతి-రుజఇతి వా పాఠః-యతః వేదా

హృదయేయేషాం తే వేదతాత్పర్యవిదో మునయః-యదేవస్తువంతి- నితరాం నమంతి - తత్ప్రాప్త్యై యదేవ స్తవనాదీని కు

ర్వంతి॥౪౨॥ తతోన్యః పురుషార్థో నాస్తీత్యాహ॥నాన్యమితి॥ తవ అంఘ్ర్యుపనయాత్ శ్రీమచ్చరణప్రాప్తేః - అన్యం

క్షేమం నవిద్మః- పరితః సర్వేష్వపి లోకేషు భీర్యస్యతస్య జనస్య- తదేవాహ- ద్విపరార్ధం ధిష్ణ్యం స్థానం యస్య సః- బ్ర

హ్మాపి- తే కాలస్య త్వద్భ్రూవిజృంభరూపాత్ కాలాదలం బిభేతి- అతః కిముత వక్తవ్యం తేనైవ బ్రహ్మణా కృతానాం భౌ

తికానాం ప్రాణినాం భయమితి॥ ౪౩॥ యస్మాదేవం-తదితి॥ తత్తస్మాత్తవ పాదమూలమేవ భజామి - కథంభూతస్య-

ఋతధియః సత్యజ్ఞానస్వరూపస్య- యద్వా - ఋతా సత్యా ధీర్యస్య యస్మిన్వా తస్య - ఆత్మగురోః జీవనియంతుః-

అతః కారణాత్పరస్య కిం కృత్వా- ఆత్మచ్ఛదిం స్వాత్మావారకం- అపార్థం చ నిష్ఫలం- అసచ్చ తుచ్ఛం- అంత్యం చ నశ్వ

ఇదం దేహగేహాదికం హిత్వా దేహాదిభజనం త్యక్త్వా- అసచ్చేత్కథం ప్రతీయతే తత్రాహ- అభిజ్ఞమాత్రం న హ్యాత్మ

తమసత్ కింత్వాత్మమాత్రం న తతః పృథగస్తీత్యర్థః - నన్వపవర్గాయ భవతు మద్భజనం ఫలాంతరార్థం త్వన్యభజనం

కార్యమేవ తత్రాహ- తర్హీతి- యది త్వాం భజతి పురుషః- తర్హి త్వత్త ఏవ సర్వం మనీషితమర్థం విందేతేతి॥ ౪౪॥

నను బ్రహ్మరుద్రాదిరపి మమైవ మూర్తిః- అతో మామైవ కిమిత్యత్యంతమాద్రియసే-ఇత్యాహ॥సత్త్వమితి॥యద్యపి ...

పి-తవైవమాయయాకృతాః - ఏతాఃలీలాః త్వయైవధృతాః తథాపి సత్త్వమయీ సైవ ప్రశాంత్యై-తత్తదాశ్రమ
న కేవలం ప్రశాంత్యభావమాత్రం నృణాం భజనే కింతు నిపంచ కించిదన్యద్వ్యసనభవేదిత్యాహ-వ్యసనేతి॥ ౪౫ ॥ త ప్రవేశాన్మాం
చారేణ ప్రథయతి॥ తస్మాదితి॥ హేభగవన్-తవశుక్లాంతనుం శ్రీనారాయణాఖ్యాం- అథ తాపకానాంచ శుక్లాం తను ఉద్యచ్చం
ఖ్యాం-యద్యస్మాత్ -సాత్త్వతాః-సత్త్వమేవపురుషస్యాధీశ్వరస్య రూపముశంతి నన్యం తే-నత్వన్యత్ రజస్తమశ్చ-
త్ర హేతుః-యతః సత్త్వాత్ -లోకో వైకుంఠాఖ్యః-లోకత్వే సత్యభృభయంచ భోగే సత్యస్యాత్మసుఖంచ॥ ౪౬ ॥ అతస్తం
ప్రణమతి॥ తస్మాఇతి॥ హంసాయశుద్ధాయ సంయతగిరే నియమితవాచే-అథచ-నిగమేశ్వరాయ వేదమార్గప్రవర్తకాయ॥
౪౭॥ వేదార్థసంప్రదాయప్రవర్తనే హేతుత్వేం వదన్ స్తౌతి॥ యమితి॥ కపటేంద్రియమార్గైః భిన్నధీః విక్షిప్తబుద్ధిః పు
మాన్- స్వేంద్రియాదిషు నియంతృత్వేన సంతమపి-యం త్వాం న వేద-ద్యక్ప్రథేషు విషయేషు-బుద్ధివిక్షేపే హేతుః-తన్మా
యయా తస్య తవైవ మాయయా- ఆవృతా అనాత్మనిష్ఠా మతిర్యస్య-సఏసోపి-ఆద్యపవపూర్వం నజ్ఞాత్వైవ- అఖిలగురోస్తవ
త్వత్ప్రవర్తితం వేదముపసాద్య ప్రాప్య-తం త్వాం సాక్షాద్వేద॥ ౪౮ ॥ వేదస్త్వైవ తద్జ్ఞానమిత్యుపపాదయన్ప్రణమతి॥ య
దితి॥ యస్య గవదర్శనం నిగమే భవతి-కథంభూతం-ఆత్మనస్తవ రహః ప్రకాశకం-తత్త్వప్రకాశకం- అన్యథా మజ్జ్ఞేయతా

మతి ఈశతవాత్మబంధో మాయయాకృతాప్యస్థితిలయోద్భవహేతవోఽస్య। లీలాధృతాయదపి సత్త్వమయీం
ప్రశాంత్యై నాన్యేనృణాం వ్యసనమోహభియశ్చయాభ్యామ్॥ ౪౫ ॥ తస్మాత్తవేహభగవన్నథతావకానాం
శుక్లాంతనుం స్వదయితాం కుశలా భజంతి। యత్సాత్వతాః పురుషరూపముశంతి సత్త్వం లోకోయతో
భయముతాత్మసుఖం న చాన్యత్ ॥ ౪౬ ॥ తస్మై నమో భగవతే పురుషాయ భూమ్నే విశ్వాయ విశ్వగురవే పర
దేవతాయై। నారాయణాయఋషయే చ నరోత్తమాయ హంసాయ సంయతగిరే నిగమేశ్వరాయ ॥ ౪౭ ॥
యం వై న వేద వితథాక్షపథైర్భ్రమద్ధీః సంతం స్వకేష్వసుషు హృద్యపి దృక్పథేషు। తన్మాయయావృతమ
తిః స ఉ ఏవ సాక్షాదాద్యస్తవాఖిలగురోరుపసాద్య వేదమ్॥ ౪౮ ॥ యద్దర్శనం నిగమ ఆత్మరహఃప్రకాశం ము
హ్యంతి యత్ర కవయోఽజపరా యతంతః । తం సర్వవాదవిషయప్రతిరూపశీలం వందే మహాపురుష మా
త్మనిగూఢబోధమ్॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - అష్టమోఽధ్యాయః. ************
శ్రీసూతః॥ సంస్తుతో భగవానిత్థం మార్కండేయేన ధీమతా । నారాయణో నరసఖః ప్రీత ఆహ భృ
గూద్వహమ్॥ ౧ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ భోభో బ్రహ్మర్షివర్యోఽసి సిద్ధ ఆత్మసమాధినా । మయి భక్త్యానపాయి
న్యా తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః॥ ౨ ॥ వయం తే పరితుష్టాః స్మ త్వద్బృహద్వ్రతచర్యయా । వరం ప్ర
తీచ్ఛ భద్రం తే వరదేశాదభీప్సితమ్॥ ౩ ॥ మార్కండేయః ॥ జితం తే దేవదేవేశ ప్రపన్నార్తిహరాచ్యు
త। వరేణైతావతాలం నో యద్భవాన్ సమదృశ్యత॥ ౪ ॥ వాంఛంత్యజాదయో యస్య శ్రీమత్పాదాబ్జద
ర్శనమ్। మనసా యోగపక్వేన స భవాన్మేఽక్షిగోచరః॥ ౫ ॥ అథాప్యంబుజపత్రాక్ష పుణ్యశ్లోకశిఖామణే।
ద్రక్ష్యే మాయాం యయా లోకః సపాలో వేద సద్భిదామ్॥ ౬ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఇతీడితోఽర్చితః కామమృషిణా

మాహ- అజపరాః బ్రహ్మముఖ్యాః కవయోపి-సాంఖ్యయోగాదిభిర్యతమానాః-యత్ర త్వయి-స్వయం ముహ్యంతి- కుత
ఇత్యత ఆహ - సర్వేషాం సాంఖ్యాదివాదానాం యే విషయాః భేదాయస్తేషాం ప్రతిరూపం తత్తదనుసారిశీలం స్వభావో
యస్య తం-కుతః-ఆత్మనా దేహాదిసంఘాతేన నిగూఢో బోధో యస్య తం-ఏవంభూతం మహాపురుషం త్వాం వంద ఇతి॥ ౪౯ ॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ నవమే భగవన్మాయాదిదృక్షోర్దర్శనం మునేః। మాయాశిశోర్లయాబ్ధౌ చ మునేర్నిర్వేశనిర్గమైః ॥ భగవతః ప
రితోషపూర్వకం తదపేక్షితవరదానం కథయితుమాహ॥ సంస్తుత ఇతి॥ ౧ ॥ భోభో ఇతి॥ ఆత్మసమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణ॥
౨॥ వయమితి॥ వయం తే పరితుష్టాః స్మేతి బహువచనం సర్వదేవాభిప్రాయేణ-వరదేశాదిత్యేకవచనం ద్వయోరైక్యాభి
ప్రాయేణ- ప్రతీచ్ఛ గృహాణ॥ ౩ ॥ జితమితి॥ పరేణ ధర్మదయతా త్వయా జితం-ఉత్కర్షోపిదర్శితః-మమతు వరాకాంక్షా నా
స్తీత్యాహ- వరేణేతి॥ ౪ ॥ వాంఛంతీతి॥ యస్య తవ-శ్రీమత్పాదాబ్జదర్శనం- అజాదయో బ్రహ్మాదయో వాంఛంతి- సభ
వాన్- మే అక్షిగోచరో జాతోఽసి కిమతః పరం వరేణేత్యర్థః॥ ౫ ॥ అథేతి॥ ద్రక్ష్యే ద్రష్టుమిచ్ఛామి - లోకపాలైః బ్రహ్మా
దిభిస్సహితః అయం లోకో జనః-సద్భిదాం-సతి వస్తుని భిదాం భేదం యయా వేదేతి॥ ౬ ॥ ఇతీతి॥ తథేతి ప్రత్యుక్తే సతి-స ఈశ్వరః-

స్మయన్ స్మయమానః- ప్రాగాత్-సస్మయ, పాఠాంతరే క్రియావిశేషణం॥ ౭॥ తమితి॥ తమేవార్థం మాయాదర్శనరూపం- అగ్న్యాదిష్వష్టమూర్తిషు ॥౮॥ ధ్యాయన్నితి॥ భావద్రవ్యైః మనోమయైర్ద్రవ్యైః క్వచిత్ కదాచిత్- భక్తిప్రసరసంప్లుతః భక్త్యుద్రేకవ్యాప్తః ॥ ౯॥ మాయాదర్శనమాహ॥ తస్యేతి ॥ ౧౦ ॥ తమితి॥ తం వాయుమను- బలాహకా మేఘాః అభవన్ ఆవిర్బభూవుః - తే చ తటిద్భిః విద్యుద్భిస్సహితాః -ఉచ్చైస్స్వనంతో గర్జంతః-అక్షస్థవిష్ఠాః రథాంగనతద్వత్ స్థవిష్ఠాః- స్థూలా వర్షధారాః ముముచుః॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ చతుర్దిక్షువ గ్రసమానాః సముద్రాః - సమీరవేగేన ఊర్మయస్తైః క్ష్మాతలం ఉద్గ్రసంతః- ఉగ్రాః నక్రా యేషు భయానకా ఆవర్తా యేషు-గభీరః ఘోషో యేషు- తే చ తే, తే చ॥౧౨॥ అంతరితి॥ ఆత్మనా సహ జరాయుజాదిచతుర్విధం జగత్ - అంతర్బహిశ్చ పతాపితం వీక్ష్య-క్ష్మాం చ జలాప్లుతాం వీక్ష్య- మునిః-సమత్రసత్ భయం ప్రాప- కేనోపతాపితం - అద్భిః - కథంభూతాభిః - అతిద్యుభిః అతిక్రాంతాద్యుభ్యాభిః- ఖరైశ్చ సూర్యరశ్మిభిః వాయుభిర్వేతి శేషః- శతహ్రదాభిశ్చ విద్యుద్భిః-దీర్ఘమాఘం

భగవాన్స్మనే॥తథేతిసస్మయన్ ప్రాగాద్బదర్యాశ్రమమీశ్వరః॥౭॥తమేవ చింతయన్నర్థమృషిస్స్వాశ్రమ ఏవ సః। వసన్నగ్న్యర్కసోమాంబుభూవాయువియదాత్మసు॥౮॥ధ్యాయన్సర్వత్ర చ హరిం భావద్రవ్యైరపూజయత్। క్వచిత్పూజాం విసస్మార భక్తిప్రసరసంప్లుతః॥౯॥తస్యైకదా భృగుశ్రేష్ఠ పుష్పభద్రానదీతటే।ఉపాసీనస్య సంధ్యాయాం బ్రహ్మన్వాయురభూన్మహాన్॥౧౦॥తం చండశబ్దం సముదీరయంతం బలాహకా అన్వభవన్ కరాళాః।అక్షస్థవిష్ఠా ముముచుస్తటిద్భిస్స్వనంత ఉచ్చైరభివర్షధారాః॥౧౧॥ తతో వ్యదృశ్యంత చతుస్సముద్రాః సమంతతః క్ష్మాతలమగ్రసంతః। సమీరవేగోర్మిభిరుగ్రనక్రభయానకావర్తగభీరఘోషాః॥ ౧౨ ॥ అంతర్బహిశ్చాద్భిరతిద్యుభిః ఖరైశ్శతహ్రదాభీరుపతాపితం జగత్।చతుర్విధం వీక్ష్య సహాత్మనా మునిర్జలాప్లుతాం క్ష్మాం విమనాస్సమత్రసత్॥౧౩॥తస్యైవముద్వీక్షత ఊర్మిభీషణః ప్రభంజనాఘూర్ణితవార్మహార్ణవః।ఆపూర్యమాణో వర్షద్భిరంబుదైః క్ష్మామప్యధాద్ద్వీపవర్షాద్రిభిస్సమమ్॥౧౪ । సక్ష్మాంతరిక్షం సదివం సభాగణం త్రైలోక్యమాసీత్సహ దిగ్భిరాప్లుతమ్। స ఏక ఏవోర్వరితో మహామునిర్బభ్రామ విక్షిప్య జటా జడాంధవత్ ॥౧౫ ॥ క్షుత్తృట్పరీతో మకరైస్తిమింగిలైరుపద్రుతో వీచినభస్వతాహతః । తమస్యపారే పతితో భ్రమన్దిశో న వేద ఖం గాం చ పరిశ్రమేషితః॥౧౬॥క్వచిన్మగ్నో మహావర్తే తరలైస్తాడితః క్వచిత్ ।యాదోభిర్భక్షితః క్వాపి స్వయమన్యోన్యఘాతిభిః॥౧౭॥క్వచిచ్ఛోకం క్వచిన్మోహం క్వచిద్దుఃఖం సుఖం భయమ్। క్వచిన్మృత్యుం సమాప్నోతి వ్యాధ్యాదిభిరుపద్రుతః॥౧౮॥అయుతాయుతవర్షాణాం సహస్రాణి శతాని చ । వ్యతీయుర్భ్రమతస్తస్మిన్ విష్ణుమాయావృతాత్మనః॥౧౯॥సకదాచిద్భ్రమంస్తస్మిన్ పృథివ్యాః కకుది ద్విజః। న్యగ్రోధపోతం దదృశే ఫలపల్లవశోభితమ్॥౨౦॥ప్రాగుత్తరస్యాం శాఖాయాం తస్యాపి దదృశే శిశుమ్। శయానం పర్ణపుటకే గ్రసంతం ప్రభయా తమః॥ ౨౧ ॥ మహామరకతశ్యామం శ్రీమద్వదనపంకజమ్ । కంబుగ్రీవం మహోరస్కం సునాసం సుందరభ్రువమ్॥౨౨॥శ్వాసైజదలకాభాతం కంబుశ్రీకర్ణదాడిమమ్ । విద్రుమాధరభాసేషచ్ఛోణాయితసుధాస్మితమ్॥౨౩॥ పద్మగర్భారుణాపాంగం హృద్యహాసావలోకనమ్ । శ్వాసైజ

ద్వలిసంవిగ్ననిమ్ననాభిదలోదరమ్

ఛందోనుసారేణ॥౧౩॥ తస్యేతి॥ ప్రభంజనేన ఆఘూర్ణితం ప్రకంపితం వాః ఉదకం యస్మిన్ సః అప్యధాత్ ఛాదయామాస సమం సహ॥౧౪॥ సక్ష్మేతి ॥ సహసా-సక్ష్మాంతరిక్షం భూమ్యంతరిక్షస్థప్రాణిసహితం- సదివం స్వర్గస్థదేవసహితం- భాగణా జ్యోతిర్గణాః తైస్సహితం-జటాః విక్షిప్య వికీర్య॥౧౫॥క్షుదితి॥పరిశ్రమేణ ఇషితః గతః వ్యాప్త ఇత్యర్థః- ఇషు సర్పణ ఇత్యస్మాత్ ॥౧౬॥క్వచిదితి॥ అన్యోన్యఘాతిభిః తద్భక్షణాయ పరస్పరం యుధ్యద్భిః॥౧౭॥౧౮॥అయుతేతి॥ విష్ణుమాయావృతాత్మన ఇతి స తథాద్రష్టవానిత్యర్థః॥౧౯॥స ఇతి॥కకుది ఉన్నతప్రదేశే-న్యగ్రోధపోతం కోమలవటం॥౨౦॥ప్రాగితి ॥ తస్యైశానదిక్శాఖాయాం-శిశుమపి॥౨౧॥మహామరకతేతి॥ శ్రీమత్ రమ్యం వదనపంకజం యస్య తం - కంబువత్త్రిరేఖావృత్తా గ్రీవా యస్య తం-మహోరస్కం విశాలవక్షసం-సునాసం శోభనా నాసా యస్య తం-సుందరే భ్రువౌ యస్య తం॥ ౨౨॥ శ్వాసేతి॥శ్వాసైరేజంతః కంపమానా యే అలకాస్తైరాభాతం శోభితం-కంబువత్ అంతర్వలయే న శ్రీర్యయోస్తౌ కంబుశ్రియౌ-తత్ర కర్ణయోర్దాడిమపుష్పే యస్య తం-విద్రుమతుల్యాధరభాసా ఈషచ్ఛోణాయితం సుధాతుల్యం స్మితం

యన్యతం॥౨౩॥పద్మేతి। పద్మగర్భవత్ ఆతామ్రవత్ అరుణావపాంగౌ నేత్రాంతౌ యస్య తం-హృద్యోహాసో యస్మిం స్తదవలోకనం యస్య తం-శ్వాసైరేజంత్యశ్చలంత్యో వళయస్త్రివళ్యో యస్మిన్ నిమ్నా రేఖాస్తాభిః సంవిగ్నా చంచలా సిమ్నా చ గంభీరా నాభిర్యస్మిం స్తత్-దళవదశ్వత్థదళసంకాశముదరం యస్య తం॥౨౪॥ చార్వీతి॥ చారవః అంగుళయో యయోస్తాభ్యాం ఉన్నీయ ఆకృష్య-ధయంతం పిబంతం॥౨౫॥ తదితి॥ హ్యాస్పష్టం చ విలోచనాంబుజే చ పో ఽస్యఫుల్లానితానీ యస్య సః - అద్భుతభావః అత్యాశ్చర్యరూపం తేన శంకితస్సన్నపి-తం ప్రష్టుం పురః ప్రససార సమీపం గతః॥౨౬॥ తత్రేతి॥ అంగః ఇదం జగత్ - యథాపురా ప్రళయాత్పూర్వం-న్యస్తం విన్యస్తం-దృష్ట్వా చ-అతివిస్మితస్సన్- అముహ్యత్॥౨౭॥ కృత్స్నశో దర్శనం ప్రపంచయతి॥ఖమితి॥ కకుభో దిశః-పురాణి ఆకరాంశ్చ-ఖేటాన్ కర్వటాన్ గ్రామాన్-వ్రజాన్ గోకులాని-ఆశ్రమాంశ్చ వర్ణాంశ్చ తేషాం వృత్తీశ్చేత్యర్థః॥౨౮॥ మహాంతీతి॥ నానాయుగాని కల్పాంశ్చ కల్పయతి తైర్వ్యాకల్ప్యత ఇతి తథా తం- కాలం చ-సదివ పరమార్థమివ అవభాసితం తేనైవ॥౨౯॥౩౦॥ తస్మిన్నితి॥ వటం చ తోకం చ వీక్ష్య తస్య ప్రేమాసుధాతుల్యస్మితయా సైనాపాంగనిరీక్షణేన నిరీక్షితస్సన్॥౩౧॥ అథేతి॥ అథ తం బాలకమధోక్షజం పరిష్వక్తుం-అభ్యయాదిత్యన్వయః-కథంభూతం హృ

ద్వళిసంవిగ్ననిమ్ననాభిదళోదరమ్॥౨౪॥ చార్వంగుళిభ్యాం పాణిభ్యామున్నీయ చరణాంబుజమ్। ముఖే నిధాయ విప్రేంద్రో ధయంతం వీక్ష్య విస్మితః॥౨౫॥ తద్దర్శనాద్వీతపరిశ్రమో ముదా ప్రోత్ఫుల్లహృత్పద్మవిలోచనాంబుజః। ప్రహృష్టరోమాద్భుతభావశంకితః ప్రష్టుం పురస్తం ప్రససార బాలకమ్॥ ౨౬ ॥ తావచ్ఛిశోర్వై శ్వసితేన భార్గవః సోఽంతశ్శరీరం మశకో యథావిశత్। తత్రాప్యదో న్యస్తమచష్ట కృత్స్నశో యథా పురాముహ్యదతీవవిస్మితః॥౨౭ ॥ ఖం రోదసీ భగణానద్రిసాగరాన్ ద్వీపాన్ సవర్షాన్ కకుభస్సురాసురాన్। వనాని దేశాన్ సరితః పురాకరాన్ ఖేటాన్ వ్రజానాశ్రమవర్ణవృత్తయః॥౨౮॥ మహాంతి భూతాన్యథ భౌతికాన్యసౌ కాలం చ నానాయుగకల్పకల్పనమ్ । యత్కించిదన్యద్వ్యవహారకారణం దదర్శ విశ్వం సదివావభాసితమ్॥౨౯॥ హిమాలయం పుష్పవహాం చ తాం నదీం నిజాశ్రమం యత్ర ఋషీ అపశ్యత। విశ్వం విపశ్యంఛ్ఛ్వసితాచ్ఛిశోర్వై బహిర్నిరస్తో న్యపతల్లయాబ్ధౌ॥౩౦॥ తస్మిన్ పృథివ్యాః కకుది ప్రరూఢం వటం చ తత్పత్రపుటే శయానమ్। బాలం చ తత్ప్రేమసుధాస్మితేన నిరీక్షితోఽపాంగనిరీక్షణేన॥ ౩౧॥ అథ తం బాలకం వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం ధిష్ఠితం హృది। అభ్యయాదతిసంక్లిష్టః పరిష్వక్తుమధోక్షజమ్॥ ౩౨ ॥ తావత్స భగవాన్ సాక్షాద్యోగాధీశో గుహాశయః । అంతర్దధే ఋషేస్సద్యో యథేహానీశనిర్మితా ॥ ౩౩ ॥ తమన్వథ వటో బ్రహ్మన్ సలిలం లోకసంప్లవః । తిరోధాయి క్షణాదస్య స్వాశ్రమే పూర్వవత్ స్థితః॥౩౪॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - నవమోఽధ్యాయః-*******

శ్రీసూతః॥ స ఏవమనుభూయేదం నారాయణవినిర్మితమ్। వైభవం యోగమాయాయాస్తమేవ శరణం యయౌ॥౧॥ ఋషిః॥ ప్రపన్నోఽస్మ్యంఘ్రిమూలం తే ప్రపన్నాభయదం హరే। యన్మాయయాపి విబుధా ముహ్యంతి జ్ఞానకాశయా॥౨॥ సూతః॥ తమేవం నిభృతాత్మానం వృషేణ దివి పర్యటన్। రుద్రాణ్యా భగవాన్ రుద్రో దదర్శ స్వగణావృతః॥౩॥ అథోమా తమృషిం వీక్ష్య గిరిశం సమభాషత । పశ్యేమం భగవన్ విప్రం నిభృతాత్మేంద్రియాశయః॥౪॥ నిభృతోర్మిఝషవ్రాతో వాతాపాయే యథార్ణవః । కుర్వస్యత

ద్యధిష్ఠితం॥౩౨॥ తావదితి॥ తావత్ పరిష్వంగలాభాత్పూర్వమేవ ఋషేస్తస్య- అంతర్హితో బభూవ-తదుద్యమవైఫల్యే దృష్టాంతః-అనీశో నిర్దైవః తేన నిర్మితా- ఊహాక్రియా యథేతి॥౩౩॥ తమితి॥ తమంతర్హితం భగవంతమనువటః-సలిలం లోకసంప్లవశ్చ తిరోధాయి అంతర్హితః-స చ స్వాశ్రమ ఏవ యథాపూర్వం స్థిత ఇతి॥౩౪॥ *******************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ దశమే శివ ఆగత్య మునేస్తుష్టో వరాన దాత్। తేన సాకమతిప్రీత్యా సమాభాష్య సభాజయన్॥౧॥ ప్రపన్నోఽస్మీతి॥ జ్ఞానకాశయా జ్ఞానవత్ప్రకాశమానయా- త్వద్భజనం వినా విద్వాంసోఽపి-యస్య తవ మాయయా- జ్ఞానినో వయమిత్యహంకారేణ ముహ్యంతీత్యర్థః॥౨॥ శ్రీనారాయణపరస్వమాయాదర్శనశ్రాంతం శ్రీశివరూపేణ సాంత్వయాయాస తదాహ॥ తమితి॥ నిభృతాత్మానం సమాహితచిత్తం-రుద్రాణ్యా భవాన్యా॥౩॥ అథేతి॥ నిభృతాః నిశ్చలాః ఆత్మేంద్రియాశయాః దేహేంద్రియమనాంసి యస్య సః॥౪॥ నిభృతేతి॥ నిభృతః నిశ్చలః ఊర్మిఝషవ్రాతః యస్మిన్ సః-సంసిద్ధిం ఫలం-సాక్షాత్కారప్రక

శ్రీమద్భాగ:

టీకయా-యతో భవాన్ సిద్ధిదః॥ ౫॥ నేతి॥ ౮॥ మః సంవాదం కరిష్యామః॥ ౭॥ ఇతీతి॥ సతాం గతి యోగమయేన సః॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆత్మనీతి॥ న కేవలం బహిః సాక్షాత్ స్వ దేవ-హృది భాతం-కథంభూతం-తథా త్రిశూలాదిభిస్సహితం మాలాదీన్ బిభ్రతం బహిర్దర్శనమాహ॥ కిమిదమితి॥ సోఽనుం... యా హేతి॥ పూర్ణకామత్వే వ్యనక్తి-యేనత్వయా జమ ఇతి॥ నమశ్శివాయ సర్గుణాయ సత్త్వాయ సత్త్వాదిభి

...స్థం... ...ణియస్యతం॥ ౧౧॥ వ్యాక్యం॥ ౧౨॥ విస్మయపూర్వకం ...యక్రమితి॥ తతో న నామ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ అయ ...ఇతి॥ ౧౬॥ నిర్గుణత్వేన సగుణత్వేన నమస్కరోతి॥ న ...॥ ౧౭॥ పవప్రమృడయతీ ప్రకర్షేణ సుఖయతీతి తథా తస్మై నమః॥

పసస్సాధూనాం సిద్ధింసిద్ధిదో భవాన్॥ ౫॥ శ్రీ: ౯॥ ౩౩॥ వేచ్ఛాత్యా శివః శ్వాపి బ్రహ్మర్షిరోమతు మహృ...॥ భక్తింపరాం భగవతి లబ్ధవాన్ పురుషేఽవ్యయే॥ న్యశాపి సంవదిష్యామో భవాన్యైతేన సాధునా। అయం హి పరమో లాభో నృణాం సాధుసమాగమః॥ ౭॥ ఇత్యుక్త్వా తముపేయాయ భగవాన్ స సతాం గతిః। ఈశానస్సర్వవిద్యానామీశ్వరస్సర్వదేహినామ్॥ ౮॥ తయో రాగమనం సాక్షాదీశయోర్జగదాత్మనోః। న వేద రుద్ధధీవృత్తిరాత్మానం విశ్వమేవ చ॥ ౯॥ భగవాంస్తదభిజ్ఞాయ గిరీశో యోగమాయయా। ఆవిశత్తద్గుహాకాశం వాయుశ్ఛిద్రమివేశ్వరః॥ ౧౦॥ ఆత్మన్యపి శివం ప్రాప్తం తటిత్పింగజటాధరమ్। త్ర్యక్షం దశభుజం ప్రాంశుముద్యంతమివ భాస్కరమ్॥ ౧౧॥ వ్యాఘ్రచర్మాంబరం శూలధనురిష్వసిచర్మభిః। అక్షమాలా డమరుక కపాలపరశుం సహ॥ బిభ్రాణం సహసా భాంతం విచక్ష్య హృది విస్మితః॥ ౧౨॥ కిమిదం కుత ఏవేతి సమాధేర్విరతో మునిః। నేత్రే ఉన్మీల్య దదృశే సగణం సోమమాగతమ్॥ ౧౩॥ రుద్రం త్రిలోకైకగురుం ననామ శిరసా మునిః॥ ౧౪॥ తస్మై సపర్యాం వ్యదధాత్సగణాయ సహోమయా। స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్య గంధస్రగ్ధూపదీపకైః॥ ౧౫॥ ఆహ చాత్మానుభావేన పూర్ణకామస్య తే విభో। కరవాణి కిమీశాన యేనేదం నిర్వృతం జగత్॥ ౧౬॥ నమశ్శివాయ శాంతాయ సత్త్వాయ ప్రమృడాయ చ। రజోజుషేఽథ ఘోరాయ నమస్తుభ్యం తమోజుషే॥ ౧౭॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం స్తుతస్స భగవాన్ మహాదేవస్సతాం గతిః। పరితుష్టః ప్రసన్నాత్మా ప్రహసంస్తమభాషత॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ వరం వృణీష్వ తే కామం వరదేశా వయం త్రయః। అమోఘం దర్శనం యేషాం మర్త్యో యద్విందతేఽమృతమ్॥ ౧౯॥ బ్రాహ్మణాస్సాధవశ్శాంతా నిస్సంగా భూతవత్సలాః। ఏకాంతభక్తా అస్మాసు నిర్వైరాస్సమదర్శినః॥ ౨౦॥ సలోకా లోకపాలాస్తాన్ వందంత్యర్చంత్యుపాసతే। అహం చ భగవాన్ బ్రహ్మా స్వయం చ హరిరీశ్వరః॥ ౨౧॥ న తే మయ్యచ్యుతేఽజే చ భిదామణ్వపి చక్షతే। నాత్మనశ్చ పరస్యాపి తద్యుష్మాన్వయమీమహి॥ ౨౨॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ ౨౩॥ (పా॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేనయూయం దర్శనమాత్రతః॥) బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్యామో యేఽస్మద్రూపం త్రయీమయమ్। బిభ్రత్యాత్మసమాధానతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః॥ ౨౪॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్వాపి మహాపాతకినోఽపి యే। శుధ్యేరన్నంత్యజాశ్చాపి కిము సంభాషణాదిభిః॥ ౨౫॥ శ్రీసూతః॥ ఇతి చంద్రలలామస్య ధర్మగుహ్యోపబృంహితమ్। వచోఽమృతాయనమృషిర్నాతృప్యత్కర్ణయోః

౧౭॥ ౧౮॥ వరమితి॥ త్రయః బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః- యత్ యేభ్యః తే వయం॥ ౧౯॥ వరదానాదినా భవత్సేవైవాస్మాభిః క్రియతే-నత్వనుగ్రహః-జగద్వంద్యత్వాద్భవతామితి బ్రాహ్మణాన్ స్తౌతి- బ్రాహ్మణా ఇతి - యే సాధవః సదాచారాః- శాంతాః మత్సరాదిరహితాః-నిస్సంగాః నిష్కామాః॥ ౨౦॥ సలోకా ఇతి॥ న కేవలం తప వకింతు అహం చేత్యాది॥ ౨౧॥ పూజ్యతమత్వే హేత్వంతరమాహ॥ నేతి॥ అణ్వపి అణుమాత్రమపి-న చక్షతే న పశ్యంతి-తత్తస్మాత్ - ఏవంభూతాన్ యుష్మాన్-వయమపి భజేమహి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి॥ బ్రాహ్మణేభ్యః బ్రాహ్మణాన్-ఆత్మసమాధానం చిత్తైకాగ్ర్యం-తపః ఆలోచనం స్వాధ్యాయః అధ్యయనం-సంయమః వాగాదినియమః-తైః॥ ౨౪॥ కించ॥ శ్రవణాదితి॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ చంద్రో లలామం భూషణం యస్య తస్య-ధర్మేణ రహస్యేన యుక్తం-అమృతాస్పదం వచః కర్ణాభ్యాం పిబన్-నాతృప్యత్ అలమితి నామన్యత

లమితి॥ స

సూర్యమండల త్వేనభా...
సంస్కారః-ఆ
ఆత్మనస్తత్పూజా యోగ్యతాం భా
వతస్తాం పరిచర్యా
రూపాంభావమేదిత్యర్థః॥ ౧౭॥ పూర్వవ
నీమంతస్థస్వపద్మ
ర్యాదిషాడ్గుణ్యం॥ ౧౮॥ ధర్మమితి॥ హేద్విజాః ... వచ ... తో వా పాఠః-అకు
భజత్ -యద్వా- వైకుంఠస్యైవ విశేషణం-అకుతోభయం ధామేతి॥ ౧౯॥ త్రివృదితి॥ త్రివృ
త్స్రు॥ సుపర్ణోసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిర ఇత్యాది మంత్రలింగాత్ -యజ్ఞంయజ్ఞరూపం పురుషం॥ శ్రు ॥ ... జ్ఞ
తేః-అనపాయినీహరేః శక్తిః-తత్ర హేతుః-సాక్షాదాత్మనః-స్వస్వరూపస్యదివ్యాత్మప్రత్వాత్తస్యాస్తదభేదాదిత్యర్థః
౨౦॥ విష్వక్సేనఇతి॥ తంత్రమూర్తిః పాంచరాత్రాద్యాగమరూపః-యేణిమాదయో అష్టౌగుణాః తే - హరేర్ద్వారపా
లాః నందాదయః॥ ౨౧॥ తస్యైవ చతుర్వ్యూహోపాసనమాహ॥ వాసుదేవఇతి॥ వాసుదేవాదిశబ్దైః పురుషః శ్రీనారాయ

రూపం ధనుశ్శార్ఙ్గం తథా కర్మమయేషుధిం॥ ౧౫॥ ఇంద్రియాణిశరానాహురాకూతిరస్యస్యందనం। తన్మా
త్రాణ్యస్యాభివ్యక్తిర్ముద్రయార్థక్రియాత్మతామ్॥ ౧౬॥ మండలం దేవయజనం దీక్షా సంస్కార ఆత్మ
నః। పరిచర్యా భగవత ఆత్మనో దురితక్షయః॥ ౧౭॥ భగవాన్భగశబ్దార్థం లీలాకమలముద్వహన్ ॥ ౧౮॥ ధ
ర్మం యశశ్చ భగవాన్ చామరవ్యజనేఽభజత్ । ఆతపత్రం తు వైకుంఠం ద్విజా ధామాకుతోభయమ్॥ ౧౯॥
త్రివృద్వేదస్సుపర్ణాఖ్యో యజ్ఞం వహతి పూరుషమ్ । అనపాయినీ సా శక్తిః శ్రీస్సాక్షాదాత్మనో హరేః ॥
౨౦॥ విష్వక్సేనస్తంత్రమూర్తిర్విదితః పార్షదాధిపః । నందాదయో ష్టౌ ద్వాస్స్థాశ్చ తేఽణిమాద్యా హ
రేర్గుణాః॥ ౨౧॥ వాసుదేవస్సంకర్షణః ప్రద్యుమ్నః పురుషస్స్వయమ్ । అనిరుద్ధ ఇతి బ్రహ్మన్మూర్తి
వ్యూహోఽభిధీయతే॥ ౨౨॥ స విశ్వస్తైజసః ప్రాజ్ఞస్తురీయ ఇతి వృత్తిభిః । అర్థేంద్రియాశయజ్ఞానైర్భగ

వాన్ పరిభావ్యతే॥ ౨౩॥ అంగోపాంగాయుధాకల్పైః భగవాంస్తచ్చతుష్టయమ్ । బిభర్తి స్మ చతుర్మూ
ర్తిర్భగవాన్ హరిరీశ్వరః ॥ ౨౪॥ ద్విజఋషభ స ఏష బ్రహ్మయోనిస్స్వయం దృక్స్వమహిమపరిపూ
ర్ణో మాయయా యస్స్వయైతత్ । సృజతి హరతి పాతీత్యాఖ్యయానావృతాక్షో వివృత ఇవ నిరుక్తస్తత్ప
రైరాత్మలభ్యః॥ ౨౫॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య । గో
విందగోపవనితావ్రజభృత్యగీతతీర్థశ్రవశ్శ్రవణమంగళపాహి భృత్యాన్ ॥ ౨౬॥ య ఇదం కల్య ఉత్థా
య మహాపురుషలక్షణమ్। తచ్చిత్తః ప్రయతో జప్త్వా బ్రహ్మ వేద గుహాశయం ॥ ౨౭॥ శ్రీశౌనకః ॥ శుకో

ణపవస్వయం మూర్తివ్యూహ ఉపాస్య ఇత్యభిధీయతే ॥ ౨౨॥ తస్యైవాధ్యాత్మం చతుర్థోపాసనమాహ ॥ స ఇతి॥ స ఏవ
భగవాన్-విశ్వాదిశబ్దైః-వృత్తిభిర్జాగ్రదాద్యవస్థాభిః-పరిభావ్యతే-తద్వృత్త్యుపాధీనాహ-అర్థాః బాహ్యాః - ఇం
యం మనః-ఆశయస్తదుభయసంస్కారయుక్తమజ్ఞానం-జ్ఞానం త్రితయసాక్షీ తైః ॥ ౨౩॥ ఉక్తచతుర్వ్యూహో ధ్యా
సనాద్యమేపి పూర్వోక్తమంగాద్యుపాసనమాహ॥ అంగేతి॥ అంగాదిభిరుపలక్షితో భగవాన్ హరిః - వాసుదేవ
మూర్తిస్సన్ - విశ్వాదిచతుష్టయం బిభర్తి స్మ-విశ్వాదిభావేపి తన్నియంతుస్తస్య న జీవత్వమిత్యాహ - ఈశ్వ
యం బిభ్రదపి భగవానీశ్వర ఏవేతి॥ ౨౪॥ తస్యైవ బ్రహ్మాది త్రిమూర్తితామాహ॥ ద్విజఋషభేతి॥ స ఏష బ్రహ్మయోనా
యోనిర్వేదస్య కారణమిత్యాది హేతుత్రయం-వస్తుతో భేదాభావేపి చ ఏతజ్జగత్ స్వమాయయా సృజ
త్యాఖ్యయా బ్రహ్మాదిరూపయా-అనావృతాక్షః అనాచ్ఛన్నజ్ఞానోపి-వివృత ఇవ భిన్న ఇవ ... నను సర్వసాధా
న్నః-అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి-యతస్తత్పరైరాత్మత్వేనైవ లభ్యత ఇతి॥ ౨౫॥ య ... పునః పరివర్తితం ప్ర
శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయతే॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ కృష్ణసఖ అర్జునసఖ-వృష్ణిశ్రేష్ఠ-అవనిధ్రుహో ... సః- విద్వాంసస్తమా
౨౬ హన-అనపవర్గమక్షీణం వీర్యం యస్య గోపవనితానాం వ్రజాః సమూహాః భృత్యాశ్చ ... మాత్రమేవేతి వదంతి- అ
తోనన్యబోధకత్వకీర్తిర్యస్య-శ్రవణమేవ మంగళం యస్య॥ ౨౬॥ ఏతజ్జపమాత్రస్యాపి బ్రహ్మజ్ఞా ... దుతసంశ్రావయేద్వాయః-